

ПАВЛОДАР ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
ПАВЛОДАРСКИЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

ПЕДАГОГТІ ЦИФРЛЫҚ ҰРПАҚПЕН ЖҰМЫС ІСТЕУГЕ ДАЙЫНДАУ

*жас ғалымдар, магистранттар, студенттер
және мектеп оқушыларының халықаралық ғылыми-тәжірибелік
конференциясының материалдары*

ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГА К РАБОТЕ С ЦИФРОВЫМ ПОКОЛЕНИЕМ

*материалы
международной научно-практической конференции
молодых ученых, магистрантов, студентов и школьников*

Павлодар
2021

УДК 37.0
ББК 74.00
П 23

Жалпы редактор: ғылыми жұмыстар және халықаралық байланыстар жөніндегі проректоры С.В. Мырзақұлов.

Жауапты редактор: Зерттеулерді қолдау департаментінің директоры Г.А. Сүлейменова.

Под общей редакцией: проректора по научной работе и международным связям С.В. Мурзакулова.

Ответственный редактор: Директор департамента по поддержке исследований Г.А. Сулейменова.

П 23 **Жаңа қоғамдағы жастардың әлеуеті: білім және ғылым сапасы:** жас ғалымдар, магистранттар, студенттер және мектеп оқушыларының халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының = **Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки:** материалы международной научно-практической конференции молодых ученых, магистрантов, студентов и школьников / Под общ. ред. С.В. Мурзакулова; отв. ред. Г.А. Сулейменова. – Павлодар: ПГПУ, 2021. – 1427 с. – қазақша, орысша, ағылшынша.

ISBN 978-601-267-663-1

«Педагогті цифрлық ұрпақпен жұмыс істеуге дайындау» атты жас ғалымдар, магистранттар, студенттер және мектеп оқушылары халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары жинаққа кірді.

Жинақ жоғары және орта мектеп оқытушыларына, аспиранттарға, докторанттарға, магистранттарға, студенттерге және оқушыларға арналған.

Мақалалар авторлық редакцияда басылды.

В сборник вошли материалы международной научно-практической конференции молодых ученых, магистрантов, студентов и школьников «Подготовка педагога к работе с цифровым поколением».

Сборник предназначен для преподавателей высшей и средней школы, аспирантов, докторантов, магистрантов, студентов и школьников.

Статьи изданы в авторской редакции.

УДК 37.0
ББК 74.00

ISBN 978-601-267-663-1

© Павлодарский педагогический университет, 2021.

**Жалпы және инклюзивті білім беру
жүйесіндегі цифрлық перспективалар**

**Цифровые перспективы в системе
общего и инклюзивного образования**

А.Е. Азбебаева

Педагогика жоғары мектебі

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: З.Е. Жумабаева

профессор, педагогика ғылымдарының кандидаты

ЕРТЕ ЖАСТАҒЫ БАЛАЛАРДЫ ТӘРБИЕЛЕУДІҢ ФРАНЦУЗДЫҚ ҮЛГІСІ

Аңдатпа. Бұл мақалада Франция елінің мектепке дейінгі білім беру жүйесі француздық үлгі ретінде қарастырылды. Елдің алғашқы пайда болған балабақшасы, мектепке дейінгі тәрбиенің қазіргі жағдайы, жалпы балабақша мекемелерінің күн тәртібі, қабылдау реттілігі баяндалды. Оқу үдерісінің топтар бойынша өткізілу уақыты мен тәртібі жайында ақпараттар қарастырылған.

Тірек сөздер: ана мектебі, тұлғаны қалыптастыру, ұлтжандылық, дайындық циклі, ұлттың мәдени мұрасы.

Аннотация. В этой статье дается определенная информация об опыте становления и развития дошкольного образования во Франции в виде французской модели. А также, рассказывается о первом детском саду страны, текущее состояние дошкольного образования, некоторые аспекты по режиму работы детского сада. Раскрыта некая последовательность развития детского движения. Статья обращает внимание читателя на эти и другие стороны деятельности дошкольного развития, воспитания и образования в данной стране.

Ключевые слова: школа матери, формирование личности, национальность, учебный цикл, культурное наследие нации.

Summary. In this article, some information about the experience of the formation and development of preschool education in France in the form of the French model. And also, it tells about the first kindergarten in the country, the current state of preschool education, some aspects of the mode of operation of the kindergarten. A certain sequence of development of children's movement is revealed. The article draws the reader's attention to these and other aspects of the activities of preschool development, upbringing and education in a given country.

Keywords: mother's school, personality formation, nationality, educational cycle, cultural heritage of the nation.

В.И. Водовозованың назарын аударған батыс елі – Франция. Француз білім беру жүйесі Канада мен кейбір Еуропа елдеріндегі (Швейцария, Нидерланды және т.б.) мектепке дейінгі білім беру жүйесінің негізін қалаған [1, 41].

«Ана мектебінің» алдына келесі міндеттер қойылды:

– баланы ана мектебіндегі өмірмен, жаңа күн тәртібімен, қоршаған ортамен таныстыру, әр түрлі қызмет түрлеріне деген талғамды қалыптастыру, өз жұмысының нәтижесін бағалауға үйрету;

– баланың ұжымға үйренуіне көмектесу, басқа балалармен достық қарым-қатынас орнатуға, олармен ынтымақтастық орнатуға, бірлесіп жоспар құруға және оларды соңына дейін жеткізуге, ойын ойлап табуға

және бірге ойнауға үйрету. Жетекші әрекет – балалардың тәрбиешімен және бір-бірімен қарым-қатынасы;

– білуге үйрету. «Ана мектебі» баланың білімге деген құштарлығын қанағаттандырып, оны ынталандыруы керек. Әр түрлі іс-шаралар арқылы бала сезіну, әрекет ету, сөйлесу, ойлау, құру қабілеттерін дамытады [1, 46].

«Ана мектебінің» педагогикасы баланың эмпирикалық біліміне негізделген, баланың айналасында шоғырланады, нақты жағдайларда, оның әр түрлі қызмет түрлерінде жүзеге асырылады және келесі қағидаларды басшылыққа алады:

– бала өзіне ұсынылатын немесе өзі таңдаған іс-шараларға саналы және белсенді қатысуы керек;

– тәрбиеші баланың тәжірибесін, алған біліктері мен дағдыларын қолдануы керек;

– топ ішіндегі балалардың бір-біріне еліктеуін білдіретін еркін қарым-қатынасын ынталандыру керек; саналы немесе бейсаналық өзара алмасу, бір нәрсені біреуге түсіндіру, пікірталас, балалар арасында туындайтын даулар. Мұның бәрі тәрбиелеу мен оқытуды жеңілдететін маңызды факторлар болып саналады [1, 46].

Франциядағы балабақшаның пайда болуы. Францияда дені сау және дұрыс тәрбиелеу мәселелерімен айналысу қажеттілігі 18 ғасырда, елде балалардың өлім-жітімінің жоғары деңгейі атап өтілген кезде-ақ талқыланып, іс- әрекетке еңгізілген [2, 19].

4–7 жас аралығындағы балаларға арналған алғашқы оқу орнын **алзания** пасторы Ж.-Ф. Оберлин 1770 жылы ашқан. Ол Возгесте шағын қолөнер мектебін құрып, онда балаларға қолөнер, сауат ашу, қоғамтану пәндерін оқытқан. Кейіннен Францияда ағылшындықтар тәрізді балабақшалар Парижде (1826) кедей отбасылардан шыққан 2–6 жас аралығындағы балаларға арналған алғашқы балабақшалар ашыла бастаған. Мұндай мекемелерде балалар діни білім алған, сонымен бірге оқу, еңбек, дене шынықтыру, ән айту, сурет салу сияқты оқу үрдістері мектепке дейінгі тәрбие мен оқытула орын алған. Сонымен бірге 15 күннен 3 жасқа дейінгі балаларды қабылдайтын балабақшалар ұйымдастырыла бастады. Балабақшалар мемлекеттік және жергілікті биліктің қосарланған қамқорлығына алынған. Себебі, мемлекет мектепке дейінгі мекемелердің қызметін бақылауға басты назар аударған [2, 19].

Мектепке дейінгі білім берудің қазіргі жағдайы. Қазіргі кезде Францияда білім беру құрылымы келесідей, ол: балабақша, бастауыш мектеп, колледж, орта мектеп, университет [2, 20].

Мектепке дейінгі білімдендіру жүйесі мемлекеттік және жеке меншік білім беру мекемелерімен ұсынылған. Елдегі мектепке дейінгі мекемелер желісі үнемі дамып, жаңа типтегі мекемелермен толықты. Пап-Карпентье мен П. Кергомар ұйымдастырған аналар мектебі осылай пайда болып отыр [2, 20].

60-шы жылдардан бастап бала күтімін ұйымдастыруда отбасылық көмектің жаңа түрлері пайда болады: ата-аналар қауымдастығы, жекеменшік балабақшалар, бала күтушілер институттары, мемлекеттік және отбасылық күндізгі бөбекжайлар, әртүрлі педагогикалық бағыттағы мемлекеттік мектепке дейінгі мекемелер. 1972 жылдан бастап аналар мектептері бастауыш мектептермен ауыстырылып, ондағы білім беру ұлттық мақсаттар мен бағдарламалармен жабдықталады [2, 20].

Мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің қызметін реттейтін құжаттар. Балабақшадағы жұмыс екі заңмен реттеледі: The framework Law (1989) (Жұмыс ұйымы туралы заң) және New Methods of Organising and Operating Nursery and Primary Schools (1990) (Балабақшалар мен бастауыш мектептерді ұйымдастырудың және жұмысының жаңа әдістері). Балалары балабақшаға баратын ата-аналарға қаржылай көмек мемлекеттік деңгейде көрсетілмейді. Дегенмен, көптеген жергілікті билік денсаулық сақтау және әлеуметтік қызметтер бөлімдері арқылы ата-аналарға көмектеседі [2, 20].

Француз балаларының көпшілігі 2–3 жастан бастап балабақшаларға барады, өйткені мемлекет аналарға айтарлықтай жеңілдіктер, соның ішінде балаға күтім жасау үшін көлемді жағдайлар туғызады. Францияда бірыңғай мемлекеттік білім беру бағдарламасы жұмыс істейді, оны жүзеге асыру барлық мекемелер үшін міндетті болып табылады. Мектепке дейінгі мекемелердің жұмысы мұқият қадағаланған. Мемлекеттік емес білім беру құрылымдарына ерекше назар аударылған. Француз халқы балалардың мүдделері мен құқықтарын қатаң түрде қадағалайды. Осы жалпы бағдарламаны іске асырудың нақты технологияларын білікті мамандар ретінде кәсіби әдіскерлер жасайды, сондықтан олар әрдайым өзгермелі болады [2, 21].

Балаларды мектепке дейінгі мекемелерге қабылдау. Баланы балабақшаға тіркеу үшін оның екі жасқа толуы қажет немесе ол осы оқу жылының 1 қыркүйегі мен 31 желтоқсан аралығында екі жасқа толуы керек. Денсаулығы, ақыл-ой қабілеттері мен психикасы оның басқа балалар арасында болуына мүмкіндік беруі маңызды [2, 21].

Баланы қабылдауды ата-анасы келесі құжаттарды ұсынған кезде тұрғылықты жердегі балабақша директоры жүзеге асырады:

- туу туралы куәлік;
 - жергілікті емханадан денсаулық жағдайы туралы анықтамалар;
 - медициналық картасы, онда баланың осы жаста тағайындалған екпелердің барлық түрлерін алғаны расталады;
 - пошта арқылы алынған балабақшаға қабылдау туралы куәліктер.
- Бұл анықтаманы жергілікті билік балабақша орналасқан жерде береді. Ата-аналар белгілі бір күндізгі емдеу орталығына жазылу үшін жергілікті органдарға жүгінуі керек [2, 21].

Балабақшалардағы балалардың күн тәртібін ұйымдастыру. Балабақшалардағы топтар балалардың жасына қарай құрылады [2, 21].

Білім беру үш негізгі қағидаға негізделген: оқытудағы діндарлықты жоққа шығару, 6-дан 16 жасқа дейінгі барлық балаларға міндетті білім беру, міндетті білім беруді мемлекеттік қаржыландыру (16 жасқа дейінгі балалар оқулықтарды тегін алады). Білім беру мекемелерінде белгілі бір дінге жатуға баса назар аударуға тыйым салынады: мұсылмандар үшін тек орамал ғана емес, сонымен бірге христиан шіркеуіне тиесілі екендігінің айқын көрінісі (крест тағу). Балалардың күні арнайы жабдықталған бұрыштардағы ойындардан басталады. Одан кейін сөйлеуді дамытуға арналған оқу үдерістері есептегіштер, саусақ ойындары, суреттер мен мөлдір қағаздар арқылы өткізіледі [2, 22].

Оқу күні таңғы 8.30-да басталып, 16.30-да аяқталады, оқу аптасы 26 сағаттан тұрады және жарты күндік тоғыз бөлікке бөлінген. Кейбір қалаларда қосымша уақыт беріледі, оның барысында тәрбиеші білімалушылармен сабақты жеңуге көмектесу үшін қатысады немесе балалар үй тапсырмасын ересек адамның басшылығымен орындай алады. Білім күнтізбесін әр жылға Ұлттық білім министрлігі жасайды. Бес кезеңге және төрт демалыс кезеңіне бөлінген 36 аптаға оқу жоспарланған: барлық қасиетті апталар, Рождествода екі апта, көктемде екі апта және жазда екі жарым ай; қосымша демалыс күнін жергілікті билік белгілеуі мүмкін. Білім берудің мақсаттарын, мазмұнын, әдістерін, құралдары мен құрылымын, сондай-ақ бақылау нысандарын үкімет анықтайды, ол бағдарламалар мен ресми нұсқаулықтарды шығарады [3, 101 б.].

Таңғы ас сағат 10.00-де басталады. Балалар бір стақан сүт ішеді, ірімшік қосылған сэндвич жейді. Таңғы астан кейін балалар серуендейді, содан кейін кіші топтардағы шеберханаларда оқиды. Сабақтың ұзақтығы жасына байланысты 15-30 минутты құрайды [2, 22].

Үлкен топта балалар кестесіндегі оқу шараларына көбірек уақыт бөлінеді. Таңертең балалар 15 минут сурет салады, ойнайды, кітап оқиды. 15 минут ішінде балалар жиналады, олардың міндеттері еске түсіріледі: гүлдерді суару, қояндарды тамақтандыру, бүгінгі күнді жазу, содан кейін алдағы іс-шаралар туралы әңгімелеу. Сабақтар бір сағат бойы кішігірім топтарда семинар бұрыштарында өткізіледі. Содан кейін тәрбиеші не істелгенін қорытындылайды. Балалар таңғы астарын ішеді, содан кейін олар жарты сағат бойы дене шынықтырумен айналысады, содан кейін демалады [2, 22].

Музыкалық сабақтар хормен ән айтуға, ырғақты зерттеуге, музыка тыңдауға арналған. Серуендеуден кейін балалар асханада түскі ас ішеді, содан кейін сөйлеуді дамыту бойынша сабақтар, шағын топтармен шеберханаларда жұмыс істейді [2, 22].

Француз халқының бір ерекшелігі – ұлтжандылық және ұлттың мәдени мұрасына деген құрметпен қарау. Ата-аналар шын шабытпен балаларды ел тарихымен таныстырады, оларды шын жүректен сүйеге үйретеді [2, 23].

Мектепке дейінгі білім беру мазмұны. Балабақшада оқыту міндетті емес. Бірақ білім берудің бірінші және негізгі циклі балаларды балабақшаларда екі жастан бастап оқытылатындығы – ата-аналар үшін басты нәрсе. Сондықтан, Франциядағы балалардың барлығы дерлік балабақшаларға барады [2, 23].

Оқытудың негізгі критерийлері – тұлғаны қалыптастыру, оқуға, мектепке баруға деген сүйіспеншілікті дамыту.

Мұндай балабақшада балалар келесі тақырыптармен танысады:

- қоғамда өмір сүру мүмкіндігі;
- сөйлей білу және дұрыс сөйлеуді қалыптастыру;
- сауаттылықты меңгеру;
- қоршаған әлемді және ондағы мінез-құлық ережелерін зерттеу;
- қоршаған әлемдегі жаңа нәрселерді табу;
- сурет салу [2, 23].

Оқыту аптасына 26 сағат өткізіледі. Балалардың үлгерімін тәрбиешілер анықтайды. Ата-аналар күнделіктерде көрсетілген балалар үлгерімінің нәтижелерін үнемі көре алады. Оларға апта сайын ата-аналар қол қояды [2, 23].

Дайындық циклінде балалар келесі жетістіктерге жетуі керек:

– қабілеттерді іске асыруға, әлеуметтенуден ләззат алуға, әлсіздіктер мен даму кемшіліктерін жеңуге мүмкіндік беретін, жеке тұлғаның даму ерекшеліктеріне бағытталған моториканы меңгеру;

– өз ойын ауызша және жазбаша түрде жеткізуге үйрену. Екі жастан бастап балаларды әртүрлі визуалды, есту, кинестетикалық сигналдарға назар аударуға, оларды қарапайым түсініктермен салыстыруға, сөйлеудің синтаксистік құрылымдарын біртіндеп игеруге үйретеді;

– сурет салу шеберлігі және басқа өнер негіздері. Педагог балаларға манипуляция мен шығармашылыққа, жобалау, үйлестіру, идеялар мен гипотезалардың қолданылуын, орындылығын тексеру саласында өзін-өзі тану мен өзін-өзі бақылауды дамытуға арналған материалдар ұсынады;

– ғылым негіздерімен және техникалық қызметпен айналысу. Бала эксперимент жасайды, жаңалық ашады, дизайн жасайды. Сонымен бірге ол бақылайды, қызығушылық танытады, іс-әрекеттерді жүзеге асырудың техникалық әдістерін қолданады. Тәрбиеші сұрақтар қоюға, жауаптарын байқап көруге, сыни тұрғыдан ойлауды дамытады [2, 25].

Қорытындылай келе, мектепке дейінгі ерте жастағы балаларды тәрбиелеудің өзіндік моделі бар елдердің бірі – Франция болып табылады. Туғаннан біршама жасқа дейін жас бүлдіршіндер арнайы тәрбиелеу мен дамудың қамқорына алынып қана қоймай, үнемі жан-жақты мақсат-міндеттерді шешіп отырғаны ашық байқалады. Мектепке дейінгі кезеңдерде оңтайлы даму үдерістерімен қамтылған тұлғанының елдің өркендеуіне қосар үлесі мол екені сөзсіз.

Әдебиеттер

1. Микляева Н.В. Современные системы дошкольного образования за рубежом. – М.: УЦ «Перспектива», 2011. – 103 с.
2. Зебзеева В.А. Дошкольное образование за рубежом: история и современность. – М.: ТЦ Сфера, 2007. – 128 с.
3. Парамонова Л.А., Протасова Е.Ю. Дошкольное и начальное образование за рубежом: История и современность: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 240 с.

А.А. Айткалиева

Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

Ғылыми жетекші: А.А. Жусупова

педагогика ғылымдарының магистранты, аға оқытушы

ТІРЕК-ҚИМЫЛ АППАРАТЫ ЗАҚЫМДАНҒАН СПОРТШЫ БАЛАЛАРҒА БОЧЧА СПОРТТЫҚ ЖАТТЫҒУЛАРЫНЫҢ ТИГІЗЕТІН ӘСЕРІ

Андатпа. Жұмыс боччадағы спорттық дайындықтың әр кезеңінде топтарға қабылдау үшін жалпы физикалық және арнайы физикалық дайындық стандарттарын талдауға және олардың негізінде тірек – қимыл аппараты зақымдалған спортшылардың бочча сабақтарына дайындық дәрежесін бағалауға, сонымен қатар боччистердің спорттық шеберлігінің өсу динамикасын зерттеуге мүмкіндік беретін бақылау жаттығулары кешенін жасауға арналған.

Тірек сөздер: тірек-қимыл аппараты зақымданған спортшылар; бочча; контрольдік жаттығулар (тесттер).

Аннотация: Работа посвящена анализу нормативов общей физической и специальной физической подготовки для зачисления в группы на каждом из этапов спортивной подготовки в бочча и разработке на их основе комплекса контрольных упражнений, позволяющих оценить степень подготовленности спортсменов с поражением опорно-двигательного аппарата к занятиям бочча, также изучать динамику роста спортивного мастерства боччистов.

Ключевые слова: спортсмены с поражением опорно-двигательного аппарата; бочча; контрольные упражнения (тесты).

Summary. The article analyzes the standards of general physical and special physical training for admission to the group at each stage of the sports training and development in boccia and working out the control exercises on the basis of their complex assess the degree readiness of the athletes with musculoskeletal disorders for boccia classes, and also study the dynamics of growth of boccia players sportsmanship.

Keywords: athletes with musculoskeletal disorders, boccia, tests.

Инклюзивтік білім беру және инклюзивтік спорт – Қазақстан үшін жаңа құбылыс, себебі мүгедектігі бар және мүмкіндігі жоқ балалар бірге оқып, уақыт өткізуге мүмкіндік алса, оларда біраз кедергілер қалады (немесе олар мүлдем жоғалып кетеді) және олар тек сыныптастарына ғана емес, достарына да айналады. Балалар үшін үйрену, бірге ойнау,

спортпен шұғылдану және салауатты өмір салтына қосылу табиғи нәрсе. Инклюзия (қосылу) ұғымы ұлттық деңгейде мойындалады.

Бочча – бұл ойын-сауық және бәсекеге қабілетті спорт түрі. Жарыстар әртүрлі деңгейлерде өткізіледі – жергілікті, ел ішіндегі аймақтық, ұлттық және халықаралық. Халықаралық жарыстардың кестесі төрт жылдық цикл бойынша жасалынады:

- 1 жыл: аймақтық чемпионат
- 2 жыл: халықаралық чемпионат
- 3 жыл: Әлем Кубогы
- 4 жыл: Паралимпиада ойындары.

Аталған жарыстардың қорытындылары бойынша спортшыларға ұпайлар беріледі және олардың әлемдік рейтинг жүйесіндегі орны анықталады [1].

Спортшылардың оқу-жаттығу, жарыс және басқа да қызмет түрлеріне дайындық деңгейін бара бар бағалау қажеттілігі жалпыға белгілі. Дені сау адамдардың спортында нормативтер мен тесттердің кең спектрі әзірленді. Бейімделгіш спортта бұл проблема өте өткір болып қала береді [2, 3], әсіресе біздің еліміз үшін жаңа түрлер салыстырмалы түрде, мысалы, бочча спорт түрі.

Елімізде бұл спорт түрі жаңа болып табылады. Бірақ қазіргі уақытта бочча Қазақстан Республикасында даму үстінде. 2019 жылы 6 сәуірде елімізде алғаш рет бочча спортынан жарыс ұйымдастырылды. Бұл жарысқа жас ерекшеліктері 6 мен 50 жас арасындағы 80 спортшы қатысты.

Осы спорт түрі елімізге келу арқылы, іске асырылып жатқан көптеген спорт секцияларының қатарына қосылды. Мысалы, Павлодарда «Саламатты болашақ» жобасы аясында бейімделген дене шынықтыру секциялары іске қосылды. Онда аутизм, даун синдромы, ақыл-ой кемістігі сияқты диагноздары бар кішкентай павлодарлықтар бейімделген футбол, бейімделген жүзу, хореография және бочча секцияларына тегін бара алады.

«Саламатты болашақ» жобасы өз жұмысын 2017 жылы Нұр-сұлтан қаласында бастады. Оның бастамашысы – «Мир Равных возможностей» қоғамдық қоры. Жобаның басты мақсаты – елімізде бейімделген дене шынықтыру мен спортты дамыту, мүгедек балалар мен аз қамтылған отбасылардан шыққан балалар үшін бейімделген спорт секцияларының желісін құру.

Сондай-ақ, ашылу аясында жаңа спорт түрі – бочча таныстырылды, онымен мүгедектіктің барлық санатындағы балалар, сондай-ақ қарапайым балалар айналыса алады. Боччамен толық таныстырғаннан кейін тренерлер мүгедек балаларға арналған бейімделген спорт түрлері бойынша оқу-әдістемелік құралдары мен бейімделген дене шынықтыру бойынша оқу құралдарын құрастырды.

Қазіргі уақытта осындай спорттық секциялар өз жұмыстарын онлайн форматта өткізуде.

Бочча ойыншылардан дәлдікті, жинақылық пен шоғырлануды талап етеді. Италиядан шыққан ойынның атауы латынның «bottia» сөзінен шыққан – «доп» деген мағынаны білдіреді. Басқарушы орган – СР – ISRA-1978 жылы құрылған церебральды салауруы бар адамдарға арналған халықаралық спорт және демалыс қауымдастығы. 1984 жылы ойын паралимпиадалық спорт түріне айналды. Пекиндегі жазғы Паралимпиада ойындарында бочча бойынша жарысқа 19 елден 88 спортшы қатысты. Қазіргі уақытта 50-ден астам елдің өздерінің аймақтық және/немесе ұлттық бағдарламалары бар.

Боччада ойнауға арналған арнайы белгіленген алаң 2.5×6 м және барлық жағынан ені екі метр бос орынмен қоршалған болуы тиіс. Аймақтың беті тегіс және түзу болу керек. Ойын екі түсті былғары шарларды пайдаланады – қызыл және көк, диаметрі – 27 см, салмағы – 275 г, сонымен қатар Джек деп аталатын кішкентай ақ шар [1].

Кейбір жағдайларда допты лақтыруға арналған құрылғыларды, сондай-ақ көмекшілердің көмегін пайдалануға рұқсат етіледі, бұл СР-ISRA бекіткен ережелерде көрсетілген.

Матчтар үш санатта өткізіледі:

- 1) жеке – бір-бірден, ойыншылардың әрқайсысында алты доп бар;
- 2) жұптық-екі-екі, әр ойыншының үш шарлары бар;
- 3) командалық – үш-үш, әр ойыншының екі шары бар.

Ойын жеке және жұптық жарыстарда 4 партиядан және командалық жарыстарда 6 партиядан тұрады. Ойынның басында жіребе өткізіледі, жеңімпаз бірінші партияны мақсатты ақ доп – Джекпен лақтырудан бастауға құқылы. Ойынның мақсаты-допты қарсыластың доптарымен салыстырғанда Джекке жақын орналастыру және қарсыластың доптарын доппен ұруға рұқсат етіледі. Барлық доптар қортқа лақтырылған кезде, төреші партияның аяқталғанын жариялайды және допты (допты) Джекке ең жақын деп тапқан командаға (ойыншыға) ұпай береді. Бұл жағдайда ұпай саны қарсыластың ең жақын допына қарағанда Джекке жақын орналасқан шарлардың санына тең. Барлық партиялар аяқталғаннан кейін әр ойыншының (команданың) ұпайлары жинақталады, көп ұпайлары бар команда жеңеді. Ұпайлардың сомасы тең болған кезде қосымша партия тағайындалады, оның нәтижелері бойынша жеңімпаз анықталады.

Бочча жарыстарына қатысу үшін спортшылар ауыр церебральды сал ауруы немесе басқа неврологиялық аурулардың болуына байланысты арбамен жүруге мәжбүр болады. Әділ сот төрелігін қамтамасыз ету үшін ойыншылар жіктеу процедурасынан өтеді. Жарыс дене мүмкіндіктері ұқсас деңгейдегі бір санаттағы спортшылар арасында өтеді.

Медальдар ойнатылатын жеті санат мынадай түрде бөлінеді: төртеуі BC1 – BC4 аралас жеке жарыстарында, екеуі – BC3 санат спортшы-

ларының жұптары мен ВС4 санат жұптарының арасында жұптық аралас жарыстарда, командалық жарыстар – ВС1 және ВС2 санат спортшыларынан тұратын аралас командалар арасында.

Боччада спортшылар 4 сыныпқа топтастырылған:

ВС1 класы-допты лақтыра алатын CP1 спортшысы немесе төменгі аяқтары қатты зақымданған CP2 спортшысы, бірақ ол допты аяғымен итеруді таңдады;

ВС2 класы – жоғарғы аяқ-қолдары зақымданған CP2 спортшысы;

ВС3 класы – CP1 немесе церебральды сал ауруы жоқ басқа спортшы, ол қолдың қатты зақымдалуына байланысты допты V сызығынан тыс көтере және/немесе лақтыра алмайды және доп үшін арнайы пандусты қолданады. Бұл класс пандус қолданатын барлық ойыншылар үшін. Бұл класқа сонымен қатар церебральды сал ауруы жоқ, бірақ барлық төрт аяқтарында терең локомоторлық дисфункциясы бар арбалық спортшылар кіреді;

ВС4 класы – допты қолымен лақтыра алатын церебральды сал ауруы жоқ спортшы. Бұл спортшыларға церебральды сал ауруы жоқ, барлық төрт аяқтарында терең локомоторлық дисфункциясы бар мүгедектер кіреді. Бұл спортшылар боччадағы 1 немесе 2 класс ойыншыларының сипаттамаларына ұқсас функционалды сипаттамаларға ие. Олардың қозғалыстарының белсенді диапазоны күш пен икемділіктің болмауына байланысты нашар. Бұл кластағы спортшы әлсіз динамикалық магистральды басқарумен бірге жеткіліксіз күшті немесе терең үйлестіру бұзылыстарын көрсетеді. Шаршау маңызды көрсеткіш болып табылады. Ұстап алу мен лақтырудың жеткіліксіз күші немесе бақылауы айқын. Мұны допты айналдыру үшін ауырлық күшін пайдалану кезінде жиі көруге болады. Спортшы қолдарын көтере алады, бірақ допты иықтан жоғары позициядан лақтыра алмайды. Демек, доп көбінесе екі жақты ұстап, кеудеден лақтырылған кезде айналу әдісімен лақтырылады, басқа ауырлық күші лақтыруға көмектеседі. Көбінесе тепе – теңдікті бұзғаннан кейін, мысалы, лақтырғаннан кейін, тікелей отыру орнына оралу үшін қолды пайдалану немесе бастың қозғалысы қажет. Алайда, спортшы бочча допбын кортта V сызығына тәуелді емес айла – шарғы жасау және лақтыру үшін жеткілікті ептілікті көрсете алады. Спортшы арбаны басқара алады. Дегенмен, бұл жағдайларда жылдам қозғалыс мүмкін емес [1].

Алға қойылған мақсатқа жету теориялық талдауды және ғылыми – әдістемелік әдебиеттерді жалпылауды, дене шынықтыру және спорт бөлімі негізінде оқу-жаттығу процесінде спортшы – бочисттерді педагогикалық бақылауды қамтитын әдістер кешенін қолдану арқылы жүзеге асырылды.

Әдеби дереккөздерді зерттеу қазіргі уақытта мамандардың бейімделгіш дене шынықтыру және спорт саласындағы күш – жігері қажетті қасиеттер мен дағдыларды үйрету үшін оқу-жаттығу сабақтары

мен арнайы тапсырмалардың бағдарламаларын әзірлеуге көбірек бағытталғанын көрсетті [4, 5].

Осы барлық дереккөздерді пайдалана отырып, біз келесі бақылау жаттығуларын жасадық (тесттар)

1. Үйлестіруді бағалау:

1.1. Допты тиісті боксқа қарама-қарсы белгіленген мақсатқа кезекпен 3, 5, 7 м лақтыру; сынақ критерийі алаңға бірінші соққы кезінде доптың нысанаға тиюі болып табылады;

1.2. Уақытты ескере отырып (10 әрекет) алаңда бастапқы позицияны иелену.

2. Төзімділікті бағалау:

2.1. 3, 5, 7 м ретімен уақытты ескере отырып, белгіленген қашықтыққа допты лақтыру; сынақ критерийі допты бақылау сызығында немесе одан кейін алаңның бірінші жанасуы болып табылады.

3. Техникалық шеберлікті бағалау:

3.1. Допты берілген қашықтыққа дәлдікке лақтыру: 3, 5, 7 м; мақсат ортаға, солға және оңға диагональ бойынша, алаңның сол және оң шекаралары бойынша рет – ретімен орнатылады; сынақ критерийі допты нысанаға тоқтату болып табылады.

Бақылау жаттығуларының ұсынылған кешені тірек-қимыл аппараты зақымданған спортшылардың бочч жаттығуларына дайындық дәрежесін бағалауға арналған және боччистердің спорттық шеберлігінің өсу динамикасын зерттеу үшін оқу-жаттығу процесінде және ғылыми жұмыста қолдануға ұсынылуы мүмкін.

Әдебиеттер

1. Бочча Рецепт – Спорт. Информационный портал [Электронный ресурс]: URL: Бочча Рецепт – Спорт. Информационный портал (rezeptспорт.ru) (колданылған уақыт: 10.04.2021)

2. Planning and Organization of Sports Competitions for Disabled People: Russian Experience A.S. Makhov, O.N. Stepanova, S.V. Shmeleva, E.A. Petrova, E.I. Dubrovinskaya // Biosciences biotech- research Asia. – 2015. – Vol. 12(1). – P. 34-44.

3. Махов А.С. Принципы управления развитием адаптивного спорта в России / А.С. Махов // Теория и практика физической культуры. – 2013. – № 7. – С. 34-37.

4. Германов Г.Н. Проектирование тренировочных заданий для детско-юношеских спортивных школ / Г.Н. Германов, В.Г. Никитушкин // Санитарный врач. – 2009. – № 6. – С. 21-27

5. Германов Г.Н. Тренировочное (двигательное) задание – структурно-функциональная единица спортивно-педагогического процесса: психолого-педагогический аспект проблемы / Г.Н. Германов // Теория и практика физической культуры. – 2011. – № 6. – С. 94-99.

А. Айгожина

*Павлодар педагогикалық университеті, Педагогика жоғары мектебінің
«Педагогика және психология» БББ, 1 курс магистранты*

Ғылыми жетекші: Б.Ғ. Сарсенбаева

педагогика ғылым. канд., Педагогика жоғары мектебінің профессоры

СТУДЕНТТЕРДІ ОТБАСЫЛЫҚ ӨМІРГЕ ДАЙЫНДАУДА ЖОО-НЫҢ РӨЛІ

Аңдатпа. Аталмыш мақалада студенттерді отбасылық өмірге дайындауда ЖОО-рөлі қарастырылады. Авторлар, студенттік шақ қиын әрі сыналатын кезең деп бірнеше себептерін көрсетеді: осы уақытта болатын көптеген сапалық өзгерістерге байланысты, студенттің өзінде әртүрлі сипаттағы елеулі субъективтік қиыншылықтардың болуымен қабаттасса, екінші жағынан, оны тәрбиелеудегі қиыншылықтармен ұштасады. Сонымен қатар, білім беру мекемелеріне және де ата-аналарға нақты әдістемелік нұсқау кеңестер берілмеуімен қатар, жастарды болашақтағы отбасылық өмірге этнопедагогика мен этнопсихологияның бағдарламалары негізінде іс-шаралардың жүргізілмеуінде болып отыр.

Тірек сөздер: отбасы, жастар, студент, студенттік шақ, ЖОО-ны, ұлттық құндылықтыр, тәрбие.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы подготовки студентов в высших учебных заведениях к семейной жизни. Авторы подчеркивают трудности с которыми встречается молодежь в этом возрасте. Вместе с тем, в учебных заведениях недостаточно программ по этнопедагогике и этнопсихологии.

Ключевые слова: семья, молодежь, студент, студенческий период, вуз, национальные ценности, воспитание.

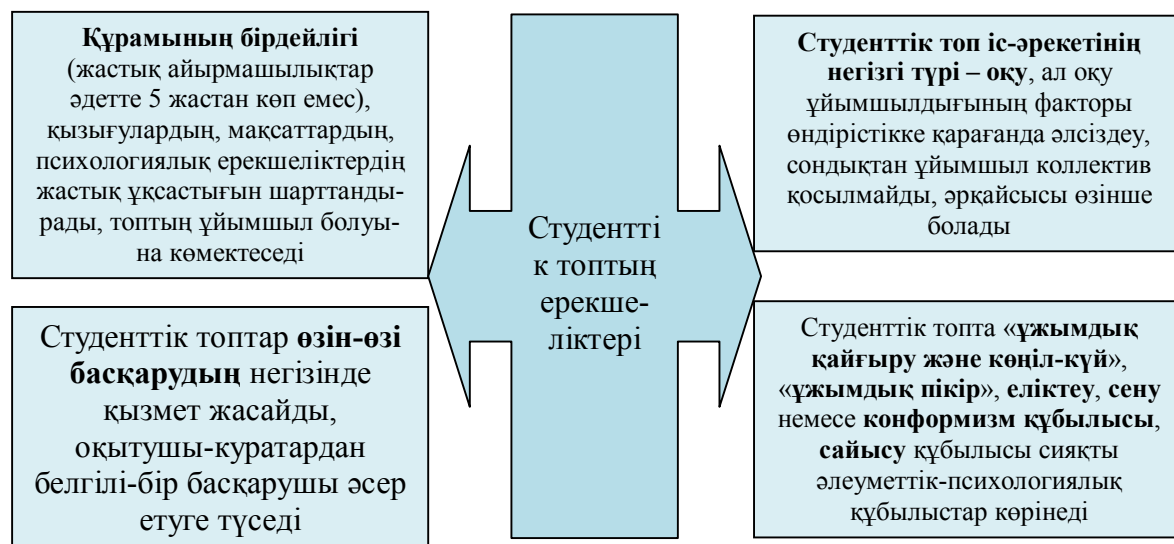
Summary. This article examines the preparation of students in higher educational institutions for family life. The authors emphasize the difficulties faced by young people at this age. At the same time, there are not enough programs in ethnopedagogy and ethnopsychology in educational institutions.

Keywords: family, youth, student, student period, university, national values, education.

Еліміздегі әртүрлі ұлт жастары арасында қылмыстың өсе түсуі, жағымсыз мінез-құлықтар мен әдеттердің көрініс алуы бүгінгі күні қоғамды қатты алаңдатып отырғаны сөзсіз. Бүгінгі күнгі статистикалық мәліметтерге сүйенсек, көп жағдайда қылмыскерлер мен бұзақылардың жастық ерекшеліктеріне аса мән берілмейді. Бұл топтағы жастар отбасын құрып, мемлекетіміздің белсенді жасаушысы болмақ түгілі, өздерінің және өзгелердің өмірлеріне жауапсыз қарайтындығы анық. Зайырлы мемлекетіміз жастарды болашақтың бастамасы ретінде мойындай отырып, саяси сипатта олардың орнын ойып тұрып негіздеп отырғаны белгілі. Студенттік шақ адам тұлғасының қалыптасуында аса маңызды кезеңі болып саналады. Ересектік кезеңге өту, тәуелсіздіктің басты баспалдағы осы студенттік кезеңнен бастау алады. Әрине, бұл кезең тәрбиелік қатынаста қиындықтар тудырытын кезең болып табы-

лады. Педагогика және психология ғылымында студенттердің ерекшеліктерін зерттеу әртүрлі мазмұнда және сипатта жүзеге асып келеді [1].

Студент үлкендерден өзінің есейгенімен және өзбетілігімен санасуын әр салада талап етеді. Қыздар киім киюінде немесе өзін күтуде болса, ер жігіт тиісті міндеттерді өз еркімен орындағысы келеді. Бұл жағдайға әрине әуелгі кезде туған-туысқандары қарсы шығады. Мұндай қарама-қайшылықтың туындайтын себебі оған деген сенім білдіргісі келмегеннен емес, оны «бала» деп бәлендей істі не тапсырманы бүлдіріп алады деп санауынан болып табылады. Бірақ студент мұны түсінбей «мені бала деп сенбей отыр» деген пікірге сенімді болады. Егер мұндай қатынас көпке созылса, онда студент пен ересектер адамдар арасында түсінбеушілік туып, ол ызаланып, ерегесуде немесе негативті халде сезімде болып, айналасындағылардың қандай болса да талабын немесе күтулерін орындамауға тырысады.

2- сурет. Студенттік топ ерекшелігі

Студенттік шақ қиын әрі сыналатын кезең деп табылады. Бұлай бағалаудың себебі, біріншіден, осы уақытта болатын көптеген сапалық өзгерістерге байланысты. Өйткені, бұл өзгерістер кейде оның бұрынғы ерекшеліктерін, мүдделері мен қарым-қатынастарын түбірінен өзгертін сипатта болады. Мұның өзі біршама қысқа мерзімде болуы мүмкін, көбінесе күтпеген жерден болады да, даму процесі секірмей, қауырт сипат алады деп көрсетті. Бұл болып жатқан өзгерістер екінің бірінде, бір жағынан, студенттің өзінде әртүрлі сипаттағы елеулі субъективтік қиыншылықтардың болуымен қабаттасса, екінші жағынан, оны тәрбиелеудегі қиыншылықтармен ұштасады [2]. Студенттік шақтың басында балалар сырт пішіні жағынан да, мінез-құлығы жағынан да ересектерге ұқсамайды, олар әлі көп жүгіреді, де көп ойнап, алысып-жұлысып, тіпті тентектіктер жасайды. Сонымен қатар, өз дегендерін істеп, байыз таппайды, қызу да шамданғыш, әр түрлі салада белсенділік танытады,

көп жағдайда, ұшқалақ, ынта білдіріп, ден қоюы да, біреуді жақсы көруі, қарым-қатынасы да тұрақсыз бола отырып, басқаның ықпалына оңай көнгіш келеді. Алайда балалығы қаз-қалпында болып көрінетін сырт көрініс алдамшы болады да оның сыртында жаңаның қалыптасуының маңызды процесстері жүріп жатады. Студенттер көбінесе әлі де бала болып жүріп, байқаусыз есейеді. Ересектіктің қалыптасу процесі көзге бірден түсе қоймайды. Оның көріністері мен нышандары әр алуан және сан сипатта болады. Студенттік шаққа тән әлеуметтік белсенділік сипаты ересектер дүниесіндегі және олардың қарым-қатынастарындағы бар өлшемдерді, құндылықтар мен мінез-құлық тәсілдерін меңгеру алғырлығы болып табылады. Студенттің жаңа құқыққа ие болу ниеті ең алдымен ересектер мен қарым-қатынастың бүкіл саласын қамтиды. Студенттік топта тұлға аралық (эмоциялық және іскерлік) өзара қатынастардың, топтық рөлдерді бөлудің және лидерді анықтаудың және т.б. құрылымдануының, қалыптасуының және өзгеруінің динамикалық процесі болады [3].

Осы барлық топтық процесстер студенттің тұлғасына, оның оқу іс-әрекетінің және кәсіби құрылуының жетістігіне, оның жүріс-тұрысына күшті әсер етеді. Қазіргі таңда жаһандану жағдайында батыс мәдениетіне еліктеушілік жастардың бойында жағымсыз қылықтардың дамуына алып келіп отыр. Осы орайда, батыстық өмір салттары қанымызға сіңген қазақы болмысымызға елеулі зиянынын тигізетін әдеттері мен қылықтар дендеп келеді. Айта кетер болсақ, жыныстық қатынас, кісі өлтіру, бейбастық, қарақшылық, еркін махаббат, жоспарланбаған жүктілік, тастанды бала және т.б насихаттайтын материалдар мен әйел – қыздардың жалаңаш денелерін көрсететін суреттер қазіргі таңда бұқаралық ақпарат құралдарында жиі көрініс табуда. Осы орайда, елімізде қоғамдық өмір мен әлеуметтік қатынастарды демократияландыру ұраны бола тұра мұндай бейбастық іс-әрекеттер ұлттық тәлім- тәрбиеге, этностық қарым- қатынасқа түбірімен қарсы бағытталғанын естен әрдайым шығармау қажет. Болып жатқан осындай келеңсіз, кесірлі құбылыстарға қазақ жастары болашағының едәуір билігі елігіп, еліктеуі қанат жайып бара жатқаны бізді алағдатары сөзсіз. Осы уақытқа дейін бұрын- соңды исі қазақ қыздарында болып көрмеген, ата салтымызға жат қылықтар, яғни, жасыратыны жоқ «түңгі көбелектің» айтарлықтай әлеметтік орта өмірінде орын алуы, кез-келген жерлерде жастардың жыныстық қатынас жасауына арналған арнайы орындардың «сауда үйіне» лайықталуы бүгінгі күні нарық жағдайында ұлттық трагедияның негізіне айналып барады. Мұндай келеңсіз әрекеттердің белең алуы осы уақытқа дейін ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлттық тәрбиенің рухани-өнегелік және этностық құндылық негізіне, ғасырлар бойы қалыптасып келген эстетикалық әлеуеттің некелік-отбасылық қатынастарға батыстық мәдениеттің «жүгенсіз насихаты» бел ортасынан балта шабуда. [4] Бұл қоғамның қасіреті ретінде алға шыға отырып, адами болмысымыздың

табиғатына қиянат келтіріп отырғаны анық. Жоғарыдағы айтылған мәселелерге орай, екінші себеп- бұл әлеуметтік институттардың, яғни, отбасының, білім беру мекемелерінің тұлғаның өмір сүру ортасының этностық педагогикасы мен психологиясының бай тәжірибесін пайдалана отырып, оқу-тәрбие процесін жүзеге асыруға әлі де болса назар толық аударылып отырған жоқ.

Айтылып отырған мәселелерге қатысты үшінші себеп- бұл білім беру мекемелеріне және де ата-аналарға нақты әдістемелік нұсқау кеңестер берілмеуімен қатар, жастарды болашақтағы отбасылық өмірге этнопедагогика мен этопсихологияның бағдарламалары негізінде іс-шаралардың жүргізілмеуінде болып отыр. Бұл нұсқау-кеңестерде тұжырымдалған бағдарламаларды жасай отырып, оны жүзеге асыруда мемлекетімізде жастардағы ұлттық тәрбиені жандандыру бағытындағы мәселелерді шешуге бағытталған ғылыми-зерттеу нәтижелерінің қорытындысын талап етері сөзсіз. Осы орайда жастарды отбасылық өмірге этностық құндылықтар арқылы дайындауды ғылыми тұрғыда негіздеу жоғарыдағы түйткілді мәселенің бір арнасына жауап береді. Жастардың мінез-құлық ерекшеліктері мен сезімдер тұрақтылығының жіті есепке алынуы болашақта ойдағыдай отбасын құрудың ең басты шарты болып белгіленіп келеді. Студенттердің өзінің бойындағы мінезін білуі, болашақтағы жарының мінезінің ерекшеліктерін түсінуі, отбасылық қиындықтарға төзімділік пен ұстамдылық танытуы көп жағдайда қолайлы психологиялық ахуал қалыптастыруға мүмкіндік туғызып отыратыны сөзсіз. Қазіргі таңда отбасылық қарым-қатынаста ерлі-зайыптылардың бір-бірінің іс-әрекеттеріне баға беруде оң көзқарас танытып, оның үстіне төзімділік пен әділдік танытуы аса маңызды жағдайлардың бірі болып табылады. Отбасындағы өмірде бір-бірінің жан-дүниесін түсіне білу, кемшіліктеріне кешіріммен қарау қасиеттері де маңызды сипатқа ие болып отыр. Қазақ халқының қанына сіңген ізеттік пен имандылық қасиеттері отбасылық қарым-қатынасты үйлесімділікке алып келіп, оның беріктігінің дінгегі болады. Қазіргі таңда отбасылық өмірде адами қасиеттерге баса назар аудару талап етілуде. [5] Осы орайда, жауапкершілік, өзін-өзі ұстай білу, мақсаткерлік, дербестік, шешімділік, тұрақтылық, қайсарлылық, тәртіптілік пен өз сұранымын басқарудағы қабілеттілік және т.б. сияқты қасиеттерді жастардың бойына сіңірту әлеуметтік институттардың алдында тұрған басты мәселелердің бірі болып отырғаны белгілі. Сондықтан, біздің зерттеуіміздің басты міндеттерінің бірі отбасылық өмірге психологиялық тұрғыда дайындауда этностық құндылықтарды негіздеу өзекті мәселенің бірі болып табылады. Студенттерді отбасылық өмірге этностық құндылықтар негізінде дайындауда тұлғаның басты қасиеттерін назарда ұстау қажет. Демек, тұлғаның өзін-өзі тәрбиелеудегі нәтижесінің көрінісі, яғни, ерік-жігер сапасының дамуы.

Отбасылық өмірлік берік ұстанымда, қайсарлықта, қажет кезінде жоғары азаматтықта тұлғаның ерік-жігерінің сапасы көрініс табады. Өмірдің өзі дәлелдеп отырғандай, кез-келген халықтың салт-дәстүрлері мен ырым-тыйымдары қоғам тарихының барысында қалыптасатыны белгілі. Әрбір қоғамдық-экономикалық формацияның даму кезеңінде, тақырыбымыздың өзегінде бар мәселе нарық жағдайында өзіндік салт-дәстүрлер жүйесі болды. Бұл өзіндік салт-дәстүрлер жүйесі экономикалық қатынастардың сипатына сәйкес өскелең ұрпақтың рухани жан дүниесін қалыптастырудың маңызды құралы қызметін атқаруы тиіс. Бұл жүйелер ішкі рулық әлеуметтік қатынастарды ретке келтіріп отырды. Бұл жағдай отбасылық қарым-қатынас барысында ұжымдық рулық-тайпалық қызметті ұйымдастырудың қажетті формасын қалыптастырып, әлеуметтік тәжірибені жинақтап, оны ұрпақтан-ұрпаққа таратудың әдіс-тәсіліне айналып отырды. [6] Бұл этномәдени құндылықтар әртүрлі сипат пен мағыналар бере отырып, тұлға мен этностық әлем көрінісін құруда ерекше авторлық формадағы ұлттық мәдени жағдайды шоғырландырылады. Осы шоғырландырулар арқылы жастардың отбасылық өмір туралы алғашқы білімдерін тереңдетіп, оны негіздеу басты, әрі маңызды мәселелердің бірі ретінде алға шығады. Жастар отбасындағы қиындықтарға төтеп беруде жігерсіздік танытып, жауапкершілікті аз сезіне отырып, қоғамның бір бөлшегі ретіндегі отбасылық өмірге ат үсті карап, әртүрлі тағдыр тәлкегіне қалып отырғаны жанға батады. Қанымызға сіңген балажандылық, қонақжайлылық пен толеранттылық қасиетіміз сұйылып келе жатқан сыңайлы. Сондықтан нарық жағдайының заманында жастарды ЖОО-да отбасылық өмірге этностық құндылықтар негізінде дайындау өзінің өзектілігін туындатады.

Әдебиеттер

1. Жарықбаев Қ.Б. Этнопсихологическая наука Казахстана в XX веке. – Алматы, 2006. – С. 256.
2. Намазбаева Ж.Ы. Психология и культура // Вестник КазНПУ им. Абая. Серия Психология. – Алматы. – 2005. – № 2 (7). – С.3-9.
3. Жақыпов С.М. Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения. – Алматы, 2002. – С. 117.
4. Жарықбаев Қ.Б., Қалиев С. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. – А., 1994. – Б. 196.
5. Қоңырбаева С. Отбасы: бала мен ата-ана. – Алматы, 2006. – Б. 199.
6. Жүнісова-Елшібаева Қ.Ғ. Қазақ отбасы мәселелерінің психологиялық аспектілері. – А.; 2010. – Б. 131.

С.Ш. Акимниязова

*Павлодар педагогикалық университеті, Педагогика жоғары мектебінің
«Педагогика және психология» БББ, 4 курс студенті*

Ғылыми жетекші: Б.Ғ. Сарсенбаева

педагогика ғылым. канд., Педагогика жоғары мектебінің профессоры

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ КОММУНИКАТИВТІК ҚҰЗЫРЕТТІЛІГІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Андатпа. Мақалада қазіргі таңда маңызды мәселелердің бірі – коммуникация мәселесі көрсетілген, оның ішінде болашақ мұғалімдердің коммуникативтік құзыреттілік мәселесі зерттелді. Бүгінгі таңда ұстаздардың қандай қасиеттері сұраныста екені қарастырылды. Алынған тақырып бойынша эксперименттік жұмыстардың нәтижелері көрсетіледі және оларды жақсартудың жолдары ұсынылған.

Аннотация. В статье отражена одна из важнейших на сегодняшний день проблем – проблема коммуникации, в том числе исследована проблема коммуникативной компетентности будущих учителей. Были рассмотрены некоторые качества учителей востребованные на сегодняшний день. Показаны результаты экспериментальных работ по полученной теме и предложены пути их улучшения.

Summary. The article reflects one of the most important problems today – the problem of communication, including the problem of communicative competence of future teachers. All the qualities of teachers in demand today have been considered. The results of experimental work on the received topic are shown and ways to improve them are proposed.

Заманауи мұғалімге өзінің негізгі қызметін іске асыруда, яғни оқушыларға тәрбие мен білім беруде, көптеген талаптар қойылады. Бүгінгі таңда білім мен дағдыларды жай ғана игеру қойылған талаптарды орындау үшін аз екенін байқауға болады. Кәсіптік-педагогикалық білім берудің негізгі мақсаты – білімді, білікті, тұрақты кәсіби өсуге дайын педагогты даярлау. Кәсіби құзыреттілік – бұл кәсіби дайындықтың сипаттамасы.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде біз «құзыреттілік» ұғымының кең таралғанына көп уақыт өткен жоқ екенін байқаймыз. «Құзыреттілік» терминін алғаш рет Массачусетс университетінің оқытушысы Н. Хомский 1965 жылы қолданған. Н. Хомский және И.А. Зимняның бірлескен тұжырымдамасында құзыреттілік кең мағынада қызметті практикалық жүзеге асыру процесінде бар теориялық білімді түсіну, талдау, синтездеу және қолдану мүмкіндігі болып табылады. [4] Кәсіби құзыреттілік дегеніміз – кәсіби мәселелерді шешуде практикалық тәжірибе, дағды мен білім негізінде сәтті әрекет ету қабілеті. [1]

Мұғалімнің коммуникативтік құзыреттілігі мәселесімен көптеген ғалымдар айналысқан еді, соның ішінде Р.А. Шаханов, Г.К. Бекқожанов, Ф.К. Атабаева, Б.А. Жетпісбаева, С.С. Құнанбаева, Э.А. Утеубаева,

А.Т. Чакликова, В.И. Байденко, Э.Ф. Зеера, И.А. Зимняя, О.Е. Лебедева, Л.М. Митина, Л.А. Петровская, Дж. Равена, Г.К. Селевко, А.В. Хуторский, В.Д. Ширшова және т. б.

Г.П. Вахрушева Г.П. өзінің еңбектерінде келесі кәсіби-педагогикалық құзыреттерді ажыратады:

– Кәсіби міндеттерді шешуге, соның ішінде даму режимінде шешуге дайын болумен байланысты әлеуметтік-психологиялық құзыреттілік.

– Педагогикалық қарым-қатынас пен білім беру процесінің субъектілерімен өзара әрекеттесу жетістіктерінің дәрежесін анықтайтын кәсіби-коммуникативті құзыреттілік.

– Жеке тұлғаның танымдық процестерінің психологиясы мен психофизиологиясының жеке ерекшеліктерін дамытуға психологиялық-педагогикалық дайындықты қамтитын жалпы педагогикалық құзыреттілік; педагогика негіздерін білу.

– Пәндік мамандық саласындағы пәндік құзыреттілік: оқытылатын пән аясындағы білім, оны оқыту әдістемесі.

– Басқарушылық құзыреттілік, яғни. педагогикалық талдау жүргізу, мақсат қою, іс-әрекетті жоспарлау және ұйымдастыру дағдыларын меңгеру.

– Рефлексивті құзыреттілік, яғни. өзінің педагогикалық іс-әрекетінің процесі мен нәтижесін көру қабілеті.

– Ақпараттық-коммуникациялық құзыреттілік ІР технологиялары саласында жұмыс істей білуге байланысты.

– Оқытушыны экспериментатор ретінде сипаттайтын инновация саласындағы құзыреттілік.

– Шығармашылық құзыреттілік, яғни. мұғалімнің белсенділікті шығармашылық, зерттеушілік деңгейге көтеру қабілеті. [2]

Кәсіби құзыреттіліктің маңызды құрамдас бөлігі коммуникативтік құзыреттілік болып табылады, сондықтан педагогикалық университеттің түлегі сөйлеуді, қарым-қатынас жасауды, аудиториямен өзара әрекеттесуді еркін меңгеруі керек, өйткені мұғалім оқушылар ұжымында қарым-қатынас атмосферасын, ашықтықты, ғылыми шындықты түсінуге және іс-әрекеттің практикалық тәсілдерін игеруге қызығушылық тудырады. Коммуникативтік құзыреттіліктің жоғары деңгейі оның барлық өзара байланысты компоненттерін дамытуды көздейді.

Коммуникативтік құзыреттілік – бұл жалпы мәдениетті және оның кәсіби қызметтегі өзіндік көріністерін синтездейтін интегралды сапа. Коммуникативтік құзыреттілік шарттарының бірі – белгілі бір ережелер мен талаптарды орындау. Ең маңызды осы қағидалардың тұрады келесі:

- «Түсінуге үнемі дайын болу» ережесі.
- Нақтылық ережесі.
- Өзін-өзі бақылау ережесі.
- Жанжалға төзімділік ережесі.
- Коммуникативтік толеранттық ережесі.

- Поликоммуникативтік эмпатия ережесі.
- Ізгілік ережесі.
- Кері байланыс ережесі. [3]

Осыдан, студенттердің коммуникативтік құзыреттілік деңгейін анықтау мақсатымен Павлодар педагогикалық университетінің 1–4 курс студенттеріне психодиагностикалық тест өткізілді. Қатысушылар саны: 30, оның ішінде 25 – әйел адам, 5 – ер адам.

Бірінші В.В. Бойконың «Коммуникативтік толеранттылық» тесті пайдаланылды. [5] В.В. Бойко ұсынған жалпы коммуникативтік толеранттылықты диагностикалау әдістемесі қарым-қатынас процесінде көрінетін толерантты және толерантты емес жеке көзқарастарды диагностикалауға мүмкіндік береді [5].

Әдістеме авторына сәйкес коммуникативтік толеранттылық немесе қарым-қатынастағы толеранттылық жағдаяттық, типологиялық, кәсіби және жалпы болып бөлінеді. Тест 9 шкалаға топтастырылған сауалнама-ның 45 пунктiнен тұрады. Зерттеу нәтижесі кесте 1 көрсетілген.

Кесте 1. В.В. Бойко ұсынған жалпы коммуникативтік толеранттылықты диагностикалау әдістемесінің нәтижесі

№	Студент	1 ш	2 ш	3 ш	4 ш	5 ш	6 ш	7 ш	8 ш	9 ш	Жалпы
1	Әйел	4	1	1	3	6	4	6	1	5	31
2	Ер	3	2	1	1	1	4	5	2	1	2031
3	Әйел	4	2	1	5	2	3	4	2	3	26
4	Әйел	3	5	2	2	1	3	2	5	1	24
5	Әйел	1	2	4	5	2	1	3	3	3	24
6	Ер	5	2	1	4	2	3	5	2	5	29
7	Ер	2	3	1	4	5	2	3	5	1	26
8	Әйел	4	2	1	4	5	2	3	5	2	28
9	Әйел	2	4	2	2	2	5	1	2	3	23
10	Әйел	1	2	4	5	2	1	4	2	5	26
11	Әйел	2	2	2	1	4	2	5	5	5	28
12	Әйел	5	2	5	4	5	1	2	4	4	32
13	Әйел	4	2	5	1	5	2	5	1	2	27
14	Әйел	4	1	4	3	2	1	4	5	2	26
15	Әйел	2	5	4	5	2	2	5	2	4	31
16	Әйел	4	5	1	2	5	4	2	5	4	32
17	Әйел	5	1	4	5	2	5	4	3	1	30
18	Ер	2	1	2	5	3	2	1	4	5	25
19	Әйел	5	1	2	5	4	5	1	2	3	28
20	Әйел	2	4	2	5	2	3	1	1	2	22
21	Әйел	5	1	4	5	2	3	2	1	4	27
22	Ер	1	2	1	4	2	3	1	1	5	20
23	Әйел	2	2	5	1	5	2	3	3	3	26
24	Әйел	4	2	5	2	5	5	2	4	1	30

1-кестенің жалғасы

№	Студент	1 ш	2 ш	3 ш	4 ш	5 ш	6 ш	7 ш	8 ш	9 ш	Жалпы
25	Әйел	2	1	2	5	4	2	3	5	3	27
26	Әйел	4	3	2	1	5	4	5	1	5	27
27	Әйел	2	1	4	2	5	2	3	5	5	29
28	Әйел	1	2	4	5	3	2	1	5	1	24
29	Әйел	4	3	2	1	4	5	3	5	4	31
30	Әйел	4	5	2	3	3	3	5	3	4	32

Көрсетілген шкалалар:

– Шкала 1. Басқа адамның жеке басын қабылдамау немесе түсінбеушілік;

– Шкала 2. Мінез-құлық пен ойлау тәсілін бағалауда өзіңізді эталон ретінде пайдалану;

– Шкала 3. Басқа адамдардың бағалауындағы категориялық немесе консерватизм;

– Шкала 4. Серіктестердің коммуникативтік емес қасиеттеріне тап болған кезде жағымсыз сезімдерді жасыру алмау;

– Шкала 5. Серіктестерін өзгертуге немесе қайта тәрбиелеуге ұмтылу;

– Шкала 6. Серіктесті өзіне сәйкестендіруге, оны «ыңғайлы» етуге деген ұмтылыс

– Шкала 7. Өзгелердің сізге жасаған қателіктерін, ыңғайсыздықты, байқаусызда қиындықты тудыруын кешіре алмау;

– Шкала 8. Басқа адамдар жасаған физикалық немесе психикалық ыңғайсыздыққа төзе алмаушылық;

– Шкала 9. Басқалардың мінезіне, әдеттеріне және қалауына бейімделе алмау. [5]

Нәтижесіне сәйкес орта есеп көрсеткіші 27 балл болып шықты. Бұл нәтиже «жақсы» көрсеткіш ретінде есептеледі. Себебі, барлық шкала бойынша жалпы – 135 балл. Респонденттің жинаған балдарының саны неғұрлым жоғары болса, оның басқаларға төзбеушілік деңгейі соғұрлым жоғары болады. Ал, керісінше, неғұрлым төмен болса, оның басқаларға толеранттылық деңгейі соғұрлым жоғары болады.

Екінші Н.П. Фетискиннің, В.В. Козловтың, Г.М. Мануйловованың топтасып жасаған «жанжалға төзімділік деңгейін анықтау» тесті жүргізілді. [5] Бұл әдіс ықтимал қақтығыс аймағындағы мінез-құлықтың негізгі стратегияларын – тұлғааралық дауларды анықтауға және жеке тұлғаның жанжалға төзімділік деңгейін жанама түрде анықтауға мүмкіндік береді. Қатысушылар саны: 30, оның ішінде 25 – әйел адам, 5 – ер адам. Зерттеу нәтижесі кесте 2 көрсетілген.

Кесте 2. «Жанжалға төзімділік деңгейін анықтау» тесті бойынша нәтижелер

№	Студент	Балл	Деңгей
1	Әйел	38	Орташа
2	Ер	28	Төмен
3	Әйел	40	Жоғары
4	Әйел	41	Жоғары
5	Әйел	35	Орташа
6	Ер	30	Орташа
7	Ер	34	Орташа
8	Әйел	37	Орташа
9	Әйел	33	Орташа
10	Әйел	42	Жоғары
11	Әйел	41	Жоғары
12	Әйел	39	Орташа
13	Әйел	38	Орташа
14	Әйел	38	Орташа
15	Әйел	28	Төмен
16	Әйел	37	Орташа
17	Әйел	35	Орташа
18	Ер	36	Орташа
19	Әйел	42	Жоғары
20	Әйел	41	Жоғары
21	Әйел	40	Жоғары
22	Ер	30	Орташа
23	Әйел	30	Орташа
24	Әйел	42	Жоғары
25	Әйел	31	Орташа
26	Әйел	48	Жоғары
27	Әйел	35	Орташа
28	Әйел	36	Орташа
29	Әйел	41	Жоғары
30	Әйел	43	Жоғары

Осыдан, қатысқандардың ішінде 57% жанжалға төзімділіктің жоғары деңгейін, 37% орта деңгейді, 6% төмен деңгейді көрсетті. (Сурет-1).

Сурет-1. «Жанжалға төзімділік деңгейін анықтау» тесті бойынша нәтижелер

Жүргізілген ғылыми зерттеу негізінде біз Павлодар педагогикалық университетінің студенттерінің коммуникативтік құзыреттілігі орташа деңгейде екенін анықтадық. Бірақ, болашақта студенттер өздерінің коммуникативтік дағдылары мен құзыреттіліктерін одан әрі дамыту үшін бір қатар әдістемелік нұсқаулықтар ұсынамыз:

1. Коммуникативтік әдістерді, өзін-өзі диагностикалау дағдыларын және студенттердің өзіндік жұмысын игеру арсеналын кеңейтуге бағытталған коммуникативтік өзара әрекеттесудің кәсіби бағытталған ортасын ұйымдастыру.

2. Студенттер үшін қарым-қатынас мәселелері бойынша келесі тақырыптарда бірнеше жиналыс өткізу:

- «Қарым-қатынас түсінігі»;
- «Вербалды емес қарым-қатынас»;
- «Іскерлік әңгіме жүргізу ережелері»;
- «Дауды қалай жеңуге болады».

3. Коммуникативтік және ұйымдастырушылық қабілеттерді арттыру мақсатында тренингтік жұмысты өткізу. Оның мақсаты – студенттердің қарым-қатынас процесіне кедергі келтіретін себептерді жою.

Қорытындылай келе, мемлекеттің жарқын болашағы үшін білімді, әрі құзыретті ұстаздар қажет. Ал кәсіби білімді, сонымен қатар табысты болудың бір шарты ретінде коммуникативтік құзыреттіліктің рөлі өте биік. Американдық саясаткер Теодор Рузвельт айтқандай, «Табысқа жетудің басты формуласы – адамдармен қалай қарым-қатынас жасауды білу». Сондықтан, жоғарыда көрстілген ұсыныстар жастардың коммуникативтік құзыреттілік деңгейін дамытып, табысқа жету мүмкіндіктерін көтеруге әсер етеді деген үміттеміз!

Әдебиеттер

1. Бектуров Туйгун Муктарович, Назарматова Гульжан Абдыкеримовна, Иманкулова Саадат Эсенбаевна Коммуникативная способность педагога как профессионально значимый феномен // Бюллетень науки и практики. – 2019. – №12.

2. Вахрушева Г.П. Ключевые профессиональные компетенции учителя-предметника [Электронная газета] Интерактивное образование, ВЫПУСК №78–79, 10.2018 г.

3. Карпов А.В. Психология менеджмента: Учебное пособие.

4. Ломакина Г.Р. Педагогическая компетентность и компетенция: проблемы терминологии / Г.Р. Ломакина. – Текст : непосредственный // Педагогическое мастерство : материалы I Междунар. науч. конф. (г. Москва, апрель 2012 г.). – Москва : Буки-Веди, 2012. – С. 276-279. – URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/22/2190/> (дата обращения: 23.01.2021).

5. Фетискин Н.П., Козлов В.В., Мануйлов Г.М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. – М., 2002. – С.162-163.

Н.Е. Алибекова

магистрант, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.,

Ғылыми жетекші: А.Ж. Аплашова

психология ғылымдарының кандидаты, профессор

ЖОО-ДА СТУДЕНТТЕРДІҢ КӨШБАСШЫЛЫҚ ҚАСИЕТТЕРІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Андатпа. Мақалада студенттерді ЖОО-да оқуға бейімдеу процесінің ерекшеліктері сипатталған, бұл проблеманың өзектілігі мамандық бойынша үздіксіз кәсіби жетілдіруге және жеке дамуға дайын жоғары білікті мамандарды даярлау тұрғысынан көрсетілген. Мотивация студенттердің оқу және шығармашылық іс-әрекетінің барысында пайда болатындығы, ал жеке тұлғаға бағытталған тәсіл студентті – көшбасшы тұлғасын, кәсіби маманды қалыптастыруға даярлау бағытын қамтамасыз етеді.

Тірек сөздер: көшбасшылық, мотивация, мақсат, студент, оқытушы, мінез-құлық.

Аннотация. В статье описаны особенности процесса адаптации студентов к обучению в вузе, показана актуальность данной проблемы с точки зрения подготовки высококвалифицированных специалистов, готовых к непрерывному профессиональному совершенствованию и личностному развитию по специальности. Мотивация возникает в процессе творческой деятельности студентов, а личностно-ориентированный подход обеспечивает направление подготовки студента к формированию личности профессионала.

Ключевые слова: лидерство, мотивация, цель, студент, преподаватель, поведение.

Summary. The article shows the relevance of this problem in the context of training highly qualified specialists. Motivation arises in the process of creative activity of students, and the personality-oriented approach provides the orientation of the student's preparation for the formation of a professional personality.

Keywords: leadership, motivation, goal, student, teacher, behavior.

Лидер – бірлескен іс-әрекетті ұйымдастыруда және топтағы өзара қатынастарды реттеуде шынайы орталық ретті атқаратын тұлға. Психологиядағы зерттеулерде лидердің мынадай қызмет атқаратындығы айқындалған:

а) ол топ алға қойған мақсатқа жетудің жолдары мен құралдарын жоспарлайды;

ә) топ мүшелері арасында атқарылатын іске жауапты адамдарды белгілейді;

б) егер топтың алдына маңызды іскерлік мүдде қойылған болса және бұл топ өндірістік еңбек ұжымы болса, белгілі бір топтық шырай орнатады;

в) топ мүшелерінің әлеуметтік белсенділігін дамытады [1, 190 б.].

Көшбасшының бойынан табылатын қасиеттер: мақсаттылық мотивацияның болуы, ішкі тұтастық, жүйелі ойлау, қызығушылық, белсенділік, бастамашылық, ұйымшылдық, дәйектілік және өзін-өзі ынталандыру қабілеті.

Көшбасшының негізгі қызметі – команда құра білу, ұжымды қойылған міндеттерді шешуге ұйымдастыру қабілеті, перспективаның көрінісі, мінез-құлықтың икемділігі және жағдайға сезімталдық, қиын уақытта қолдау көрсетуге дайын болу, коммуникативтілік, ұжымның мүдделерін білдіру және қорғау қабілеті, өз ізбасарларының өзін-өзі жүзеге асыруы үшін жағдай жасау мүмкіндігі.

Табысты адамдар өздерінің жағдайына IQ-нің жоғары деңгейімен емес, EQ-эмоционалды интеллектімен шығады. Ол адамның айнала-сындағы адамдармен және жалпы әлеммен өзара әрекеттесуінің тиімділігін анықтайды. Өзін-өзі тану, өзін-өзі бақылау, эмпатия және қарым-қатынас дағдылары тұлғаның ажырамас көзі болып табылады [2, 24 б.].

Зерттеу міндеттерінің бірі ЖОО студенттерінің бойында лидерлік қасиетті дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттарын әзірлеу болып табылады.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді теориялық зерттеу негізінде жүргізілген «көшбасшы» ұғымының қалыптасу логикасын талдау бұл ұғымды түсінудің әртүрлі тәсілдері бар екенін көрсетеді. Зерттеуде біз Л.И. Уманскийдің көзқарасын ұстанамын. Көшбасшылық – бұл көшбасшылық міндеттер мен функциялардың сәтті орындалуын қамтамасыз ете алатын топпен қарым-қатынас жасау үшін психологиялық қасиеттердің, дағдылардың және қабілеттердің жиынтығы.

«Шарт» терминінің мағынасын түсіндіру маңызды. С.И. Ожеговтың сөздігінде келесі анықтама берілген: «шарт – бұл бір нәрсеге байланысты жағдай» [3, 1316 б.]. Философиялық аспект бойынша «шарттар» белгілі бір объектінің пайда болуы, болмысы немесе модификациясы үшін қажет бірқатар объектілер (заттар, процестер, қатынастар) ретінде қарастырылады [4, 103 б.].

Ғалымдар психологиялық және педагогикалық жағдайларды төмендегідей қарастырады:

– білім беру іс-әрекетінің мақсаттарына жету үшін мақсатты, жоспарланған таңдау, элементтерді, мазмұнды, әдістерді қолдану нәтижесі болып саналатын білім беру процесі пәндерінің өзара әрекеттесу жағдайлары [5, 332 б.];

– белгілі бір принциптерді таңдау, қоршаған орта мәдениетін құратын ұйым, модельді, білім беру жүйесін әзірлеу, семантикалық компоненттерді ашу, оқу процесін ынталандыру және қайта құру, арнайы оқытушылар құрамын даярлау, жаңа әдістер мен технологияларды қолдану факторлары [6, 375 б.];

– білім беру процесінің мақсаттарына қол жеткізуге бағытталған

тұтас білім беру процесінің мазмұны, формалары, әдістері мүмкіндіктерінің жиынтығы [7, 4 б.].

Біздің зерттеуіміздің аясында біз психологиялық-педагогикалық жағдайларды университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытудың мақсатты процесін қамтамасыз ететін өзара байланысты факторлардың жиынтығы ретінде түсінеміз.

Көшбасшылықтың өсуінің мүмкін кезеңдері: ішкі, жағдайлық, командалық және жүйелік – бұл оны студенттерде дамытуға болатындығын білдіреді. Бұл процестің нәтижесі студенттердің көшбасшылық қасиеттерінде көрінетін студенттің ішкі психологиялық ұйымының дамуы болады.

Бұл процесс, зерттеулерде ұсынылған көшбасшылық қасиеттердің, эмпирикалық материалдарды дамытуды ұйымдастырудың ғылыми тәжірибесіне негізделеді: А.Н. Ашихмин, А.В. Вальков, М.С. Балун, Р.Л. Кричевский, Э.Е. Лукьянчиков, Н.Н. Маслянов, О.И. Скрыпников, О.В. Фомичева және т. б.

Авторлық позицияларды қорыта келе, біз келесі психологиялық шарттарға бөліміз:

– ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін қазіргі заманғы маман – көшбасшының эталонын пайымдауға бағдарлауды қамтамасыз ету;

– Маманның көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру критерийлері мен көрсеткіштерін анықтау;

– ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту бойынша бағдарламаны әзірлеу және іске асыру.

Университет студенттері арасында көшбасшы қасиеттерін дамытудың шешуші шарты – бұл адамның ішкі әлеуетін іске асыру процесі, онда мазмұн жақсарудан, өзін-өзі жетілдіруден, өмірдің барлық саласында өзін-өзі өзгертуден көрінеді.

Студенттерді оқыту қажет, олар тәжірибе негізінде кафедраның үздік оқытушыларынан және жетекші мамандардан үлгі алуы керек; олар өз еркінде болмауы керек. Тек осылай ғана студенттерде тәртіпті арттыруға болады.

Шын мәнінде, білім бағынышты адамның құзыреттілігін жақсарту үшін қажет. ЖОО-да көп уақыт бойы оқытушылардың немесе эдвайзердің студенттердің жанында болуы ЖОО бөлімшелерінің тиімділігін, профессор-оқытушылар құрамының көрсеткіштерін, студенттердің көрсеткіштерін және олардың өзара пәнін арттырады. Сондықтан жоғары оқу орнына тұрақты негізде қатысуды бақылау өте маңызды. Білім сонымен қатар оқытушыға қажет, өйткені ол үнемі кәсіби және жеке түрде жетілдіріліп, алған жетістіктеріне қанағаттанбауы керек. И.А. Баева, тәрбиелік және білім беру ортасын –білім алушының жеке басын дамыту үшін арнайы ұйымдастырылған жағдайларды, сондай-ақ әлеуметтік және объективті ортаға енгізілген даму мүмкіндіктерінің

жиынтығын қамтитын психологиялық және педагогикалық шындық, оның психологиялық мәні білім беру актілерінің жиынтығы және студенттер мен мұғалімдердің қарым-қатынасы деп санайды. Бұл шындықты орнату оған қатысатын субъектілердің қарым-қатынас жүйесі арқылы мүмкін болады.

Келесі шарт бейіндік пәндер оқытушыларының көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру критерийлері мен көрсеткіштерін анықтау болып табылады.

Бейіндік пәндер оқытушысының көшбасшылық қасиеттерінің қалыптасу өлшемдері мен көрсеткіштерін анықтау үшін студенттердің жеке психологиялық ерекшеліктерін қарастыру қажет.

Олар төменде көрсетілген келесі критерийлер бойынша диагноз қойылады.

1) мотивациялық критерий – студенттердің білім беру және тәрбие қажеттіліктерін, олардың мақсаттарын түсінуге және оларды болашақ кәсіби қызметтің мазмұны мен нәтижесі туралы ұсынуға, білім беру кеңістігінде жандандыруға, оң уәждемеге бағытталған.

2) когнитивті критерий – көшбасшылық феномені туралы білім жиынтығын, топтағы ұйымдастырушылық қызмет алгоритмдерін, ЖОО-ның білім беру ортасында практикалық ойлау қабілетін игеруге бағытталған.

3) мінез – құлық критерийі – жоғары оқу орны студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту үшін негіздерді айқындайтын жеке және кәсіби мәдениетті, тәжірибені, өмір салты мен қызмет өнімдерін беру үшін оқытушылар, эдвайзерлер және студенттер арасындағы ынтымақтастық процесіне, бар білім негізінде дербес және ғылыми-зерттеу жұмысын жүзеге асыру үшін қажетті іскерліктердің болуына, сондай-ақ студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуға ықпал ететін міндеттерді шешу үшін қызметті жоспарлау және іске асыру әдісін таңдауға бағытталған.

Көптеген тәжірибешілердің пікірінше, қазіргі заманғы оқыту мен тәрбиенің жоғары сапасын қамтамасыз ету үшін ең қиын жағдайлардың бірі қазіргі заманғы студенттерді оқытудың оңтайлы мотивациясын қалыптастыру және сақтау, сонымен қатар студенттердің мотивациясын дамыту үшін тиімді құралдарды қолдану болып табылады.

Табысқа бағытталған кез-келген жұмыс әрі қарай талдаусыз, қателерді анықтаусыз және перспективаларды белгілеусіз мүмкін емес. Мотивациялық компоненттің құрамдас бөлігі:

1) студенттердің өзіндік тәрбиелік және білім беру қажеттіліктерін, іс-әрекеттің мазмұны мен нәтижелеріне қатысты мақсаттары мен семантикалық идеяларын түсінуге бағытталуымен сипатталады;

2) білім беру кеңістігіне гуманитарлық тақырыптарды оқытудағы жаңа білім енгізу арқылы жандандырылады;

3) Құзыретті болуды қалайды.

Тұлғаның мотивациялық негізі – бұл иерархиясы бар және жеке тұлғаның бағытын білдіретін тұрақты жеке мотивтер. Адамның өзіндік іс-әрекетінің мотивациясы кедергілерді жеңу, қажет болған жағдайда күш жұмсау ғана емес, сонымен қатар тәуелсіз, креативті және оңай білім алушы болу мотивтерімен анықталады. Мотивация студенттердің оқу және шығармашылық іс-әрекетінің процесінде жатыр. Сондай-ақ, кәсіби қалыптасу үшін белгілі бір білім алу процесінде, мамандық туралы көбірек білуге ұмтылуда, сонымен қатар оның саласында белсенді әрекет етеді.

Когнитивті компонент студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуға ықпал ететін негізінен қолданбалы сипаттағы білім жиынтығын дамытуға бағытталған.

Мінез-құлық компоненті дағдылардың болуымен, қолда бар білім негізінде тәуелсіз және ғылыми зерттеулердің қажетті іс-әрекеттерін сәтті жүзеге асырумен, сондай-ақ көшбасшылық қасиеттерді дамытуға ықпал ететін әртүрлі мәселелерді шешу үшін іс-әрекеттерді жоспарлау және жүзеге асыру тәсілдерін таңдаумен сипатталады.

Келесі шарт ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту бойынша бағдарламаны әзірлеу және іске асыру болып табылады. Бұл шарт білім беру процесінің барлық қатысушыларының соңғысын жүзеге асыру бойынша өзара іс-қимылын ұйымдастыруға негізделген.

Университет студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамытуды қамтамасыз ететін психологиялық-педагогикалық жағдайларды жүзеге асырудың тиімділігі мыналарды қамтиды:

- Студенттердің көшбасшылық қасиеттерін арттыру;
- Жоғары мектеп жағдайында студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамыту бағдарламасының болуы;
- Білім беру процесі субъектілерінің психологиялық құзыреттілігін арттыру бағдарламасының болуы.

Студенттердің көшбасшылық қасиеттерін дамытуды қамтамасыз ету үшін қолданылатын технологиялардың жеке тұлғаға бағытталған болуы маңызды. Олар әрбір студенттің жеке ерекшеліктеріне сәйкес білім беру қажеттіліктерін қамтамасыз етеді, ЖОО жағдайында жеке тұлғаны өзін-өзі дамытуға орната отырып, оқытуды субъективті негізге ауыстыруға кепілдік береді.

Тұлғаға бағытталған тәсіл сонымен қатар болашақ маманның жеке тұлғасын қалыптастыруға, оның кәсіби қалыптасуына студентті даярлау бағытын қамтамасыз етеді.

ЖОО студенттерінде көшбасшылық қасиеттерді дамытудың психологиялық-педагогикалық шарттары (мақсатты процесті қамтамасыз ететін өзара байланысты және өзара шартты факторлар кешені):

- Қазіргі заманғы маман-көшбасшы эталонының пайымына бағдарлануды қамтамасыз ету;

- бейіндік пәндер оқытушысының көшбасшылық қасиеттерін қалыптастыру өлшемшарттары мен көрсеткіштерін айқындау;
- ЖОО студенттерінің көшбасшылық қасиеттерін дамыту жөніндегі бағдарламаны әзірлеу және іске асыру.

Әдебиеттер

1. Жарықбаев Қ.Б. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Сөздік словарь баспасы. 2006. – 387 б.
2. Тревис Бредбери. Эмоциональный интеллект 2.0. – 2017. – 192 б.
3. Ожегов С. Толковый словарь русского языка. – М.: Издательский центр «Академия», 2010. – 1442 с.
4. Философская Энциклопедия / Под редакцией Ф.В. Константинова. В 5-х т. – М.: Советская энциклопедия, 1960–1970.
5. Психологический словарь / Под ред. В.В. Давыдова, А.В. Запорожца, Б.Ф. Ломова и др. – Педагогика Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР, Москва, 1983. – 448 с.
6. Багрецов С.А. Анализ неформальной структуры малой группы // С.А. Багрецов. – М.: Муравей, 1990. – 110 с.
7. Баева И.А., Гаязова Л.А. Психологическая безопасность образовательной среды школы и ее психолого-педагогическое сопровождение // Электронный журнал «Психологическая наука и образование» www.psyedu.ru . – 2012. – № 3.

К. Алиякпарова

магистрантка Омского государственного педагогического университета, г. Омск

ПРОБЛЕМА ПСИХИЧЕСКОГО ЗДОРОВЬЯ ПОДРОСТКОВ

Аннотация: В статье рассматривается актуальная психолого-педагогическая проблема современного общества – психическое здоровье подростков. Школа как социальный институт обладает рядом возможностей для успешного формирования установок, привычек и навыков здорового образа жизни, влияющих на психическое здоровье подростков. В статье приводятся данные психолого-педагогического исследования подростков.

Ключевые слова: психическое здоровье, здоровый образ жизни.

Annotation: The article deals with the actual psychological and pedagogical problem of modern society – the mental health of adolescents. School as a social institution has a number of opportunities for the successful formation of attitudes, habits and skills of a healthy lifestyle that affect the mental health of adolescents. The article provides data from a psychological and pedagogical study of adolescents.

Keywords: mental health, healthy lifestyle.

Современные условия жизни и деятельности предъявляют исключительно высокие требования к состоянию здоровья, психической устойчивости, физическому развитию человека. Эффективность его творческой, профессиональной, деятельности полностью обусловлена психическим здоровьем.

Актуальность психического здоровья личности вызвана возрастанием и изменением характера нагрузок на организм человека в связи с усложнением общественной жизни, увеличением рисков техногенного, экологического, психологического, политического и военного характера, провоцирующих негативные сдвиги в состоянии здоровья.

По утверждению специалистов Всемирной Организации Здравоохранения (ВОЗ), здоровье на 50–55% зависит от образа жизни человека, на 20–23% от наследственности, на 20–25% – от состояния окружающей среды (экологии) и на 8–12% – от работы национальной системы здравоохранения [1]. Итак, в наибольшей степени здоровье человека зависит от образа жизни, значит можно считать, что генеральной линией формирования и укрепления здоровья является здоровый образ жизни (ЗОЖ). Согласно современным представлениям, здоровый образ жизни – это типичные формы и способы повседневной жизнедеятельности человека, укрепляющие и совершенствующие адаптационные (приспособительные) и резервные возможности организма, что обеспечивает успешное выполнение социальных и профессиональных функций. В основе любого образа жизни лежат принципы, т.е. правила поведения, которым следует индивид.

Школа как социальный институт обладает рядом возможностей для успешного формирования установок, привычек и навыков здорового образа жизни, а именно: влиять на уровень притязаний и самооценку детей; прививать учащимся навыки здорового образа жизни в процессе обучения и осуществлять контроль над их усвоением; осуществлять совместную работу с семьёй; привлекать различных специалистов (медиков, психологов, социальных педагогов и др.)

Действительно, правильное отношение к своему здоровью следует формировать у человека с детства, чтобы воспитать гармонично развитую, здоровую личность.

К сожалению, в настоящее время хорошее здоровье, здоровый образ жизни не является нормой для большинства учащихся; отношение к здоровью как к ценности не имеет приоритетного значения. Причинами такого отношения являются недостаточная информированность, грамотность и мотивация в вопросах ведения здорового образа жизни. В настоящее время перед школой стоят задачи воспитания и развития соответствующей мотивации ЗОЖ, нацеленной на сохранение и укрепление здоровья учащихся, для организации и направленности личности на здоровый образ жизни, духовное и физическое совершенство.

Вместе с тем, в педагогической науке и практике не уделяется достаточного внимания пропаганде здорового образа жизни в условиях средней общеобразовательной школы. Данный вывод подтверждают исследования состояния здоровья детей в современной средней общеобразовательной школе, в которых констатируется, что в последние годы выявлена тенденция увеличения числа детей, испытывающих стойкие

трудности в обучении, связанные с ухудшением их физического и психического здоровья. Это обусловлено рядом факторов, среди которых ученые отмечают:

- ухудшение экологической обстановки в стране и в мире, связанное с техническим прогрессом, негативно отражающимся на здоровье людей, особенно детей;

- снижение внимания общества к сохранению здоровья подрастающего поколения;

- разрыв между поколениями в принятии духовно-нравственных ценностей, в отрицании национальных традиций и обычаев, в недостаточном следовании принципу природосообразности в воспитании и обучении;

- использование технологий, направленных на достижение высоких результатов обучения, но не в полной мере учитывающих психофизиологические возможности учащихся.

Анализ причин роста заболеваемости детей школьного возраста, привел к заключению о том, что педагогический процесс школы не в полной мере отвечает требованиям здоровьесберегающего принципа обучения и воспитания, которое проявляется в:

- несоответствии используемых педагогических методик и технологий обучения и воспитания психофизиологическим и возрастным возможностям школьников;

- неадекватности условий учебно-воспитательного процесса школы санитарно-гигиеническим требованиям;

- отсутствию системной работы по формированию ценностного отношения к здоровью;

- несбалансированности питания школьников;

- недостаточном развитии уровня культуры семьи в вопросах сохранения здоровья;

- отсутствию психологического комфорта на уроках и др.

Одним из путей преодоления вышеназванных и других причин ухудшения состояния физического, психического и духовного здоровья школьников является, на наш взгляд, психолого-педагогическая работа с учащимися.

Методологические основы разработки проблемы здоровьесбережения связаны с философскими трудами Э. Гуссерля, Г. Есим, И. Канта, А.М. Мастепаненко, А. Щюца, К. Ясперса и других.

Теоретические основы здоровьесберегающего подхода к проектированию содержания образования разработаны в исследованиях Ю.А. Банных, Г.Н. Бида, С.Г. Болдырева, Э.А. Вишняковой, И.П. Золотухина и других.

Здоровье – это бесценное достояние не только отдельного человека, но и всего общества. При встречах, расставаниях с близкими и дорогими людьми мы желаем им крепкого здоровья, т. к. это – основное условие и

залог полноценной и счастливой жизни. Здоровье помогает нам выполнять наши планы, успешно решать основные жизненные задачи, преодолевать трудности, а если придется, то и значительные перегрузки [2].

К наукам, изучающим здоровье, относятся ряд наук: медицина, биология, психология, социальная педагогика, дефектология и другие.

Охрана здоровья человека т. е. здравоохранение – одна из функций государства. В мировом масштабе охраной здоровья человечества занимается ВОЗ. Ежегодно 7 апреля отмечается Всемирный день здоровья, а 10 октября – Всемирный день психического здоровья.

Здоровье общества – это здоровье популяции, общества в целом оно определяется как наука и искусство профилактики заболеваний, продления жизни и укрепления здоровья через организованные усилия и осознанный выбор общества, организаций.

К методам профилактики общественного здоровья относятся внедрение образовательных программ, разработка политики, обслуживания, а также проведение научных исследований [3].

В медико-социальных исследованиях выделяют следующие уровни здоровья:

- индивидуальное здоровье – здоровье отдельного человека.
- групповое здоровье – здоровье социальных и этнических групп.
- региональное здоровье – здоровье населения административных территорий.

Для определения состояния организма человека существует понятие «нормы», когда значения выделенных параметров укладываются в определенный, выработанный медицинской наукой и практикой диапазон. Отклонение значения от заданного диапазона может явиться признаком и доказательством ухудшения здоровья.

Здоровье формируется в процессе воспитания, а это область педагогики. Значит, здоровье – категория педагогическая. Здоровье либо укрепляется, либо утрачивается в процессе воспитания человека в семье и школе.

Главный источник нездоровья – сложившаяся система школьного обучения с словесно-информационным построением учебного процесса в режиме систематического сидения. Действительно, в течение всего урока дети сидят практически без движения. За партами при письме они находятся в напряженно-неестественной позе. При традиционном обучении учащийся находится в закрытом помещении, в ограниченном пространстве.

Для исследования психолого- педагогической деятельности школы по формированию здорового образа жизни нами были использованы ряд методик.

1. Анкетирование учителей и учащихся.
2. Методика «САН».
3. Тест «Правильно ли ты питаешься?»

4. Методика «Психическое здоровье».

В целях нашего исследования нами была проведено анкетирование учителей, им предлагалось ответить на ряд вопросов:

1. Считаете ли вы необходимым использование здоровьесберегающих технологий в учебном процессе?
2. Какие здоровьесберегающие технологии вы знаете?
3. Используете ли на своих уроках здоровьесберегающие технологии?

В анкетировании приняло участие 8 учителей школы. Все учителя считают необходимым использование здоровьесберегающих технологий в учебном процессе, вместе с тем, они затрудняются ответить, как они используют данные технологии на практике, т. е. 57% опрошенных учителей имеют достаточно обобщенное представление о здоровьесберегающих технологиях и не используют их в профессиональной деятельности; 37,7% – частично используют их в работе; и только 5,3% учителей, работающих в школе, осознают необходимость использования здоровьесберегающих технологий и применяют их в процессе обучения и воспитания.

Нами также была составлена анкета для учащихся, которая включала следующие вопросы:

1. Соблюдаешь ли ты режим дня?
2. Делаешь ли ты по утрам зарядку?
3. Посещаешь ли ты уроки физкультуры?
4. Ходишь ли ты в спортивную секцию?
5. Имеешь ли ты спортивный разряд?

Из ответов учащихся 8 «А» класса мы узнали, что режим дня соблюдают 17 учащихся, зарядку по утрам не делает ни один учащийся, разряд по спорту никто не имеет, уроки физкультуры посещают 17 человек, 3 человека освобождены по состоянию здоровья. Далее мы исследовали учащихся по методике «САН».

Тест «САН» (Самочувствие, активность, настроение) – разновидность опросников состояний и настроений. Разработан сотрудниками 1 Московского медицинского института имени И.М. Сеченова В.А. Доскиным, Н.А. Лаврентьевой, В.Б. Шараем и М.П. Мирошниковым в 1973 г.

При разработке методики авторы исходили из того, что три основные составляющие функционального психоэмоционального состояния – самочувствие, активность и настроение могут быть охарактеризованы полярными оценками, между которыми существуют континуальная последовательность промежуточных значений.

Результаты исследования 8 классов представлены на таблице и рисунке 1. Результаты исследования показали, что в 8 «А» классе высокий уровень самочувствия у 15,7%, средний уровень у 52,7%, низкий уровень у 31,6%. Активность высокая у 5,2%, средняя у 63%, низкая у 31,6%. Настроение на высоком уровне у 10,6%, на среднем уровне у

63%, на низком у 26,3% учащихся. В 8 «Б» классе высокий уровень самочувствия также 15% учащихся, средний уровень у 65%, низкий уровень у 20%. Высокая активность у 40%, средняя у 50%, низкая у 20%. Настроение на высоком уровне у 15%, на среднем уровне у 75%, на низком у 10% учащихся.

Таблица 1. Результаты исследования по методике «САН»

Классы	Самочувствие			Активность			Настроение		
	в	с	н	в	с	н	в	с	н
8 «А»	15,7	52,7	31,6	5,2	63	31,6	10,6	63	26,3
8 «Б»	15	65	20	40	50	10	15	75	10

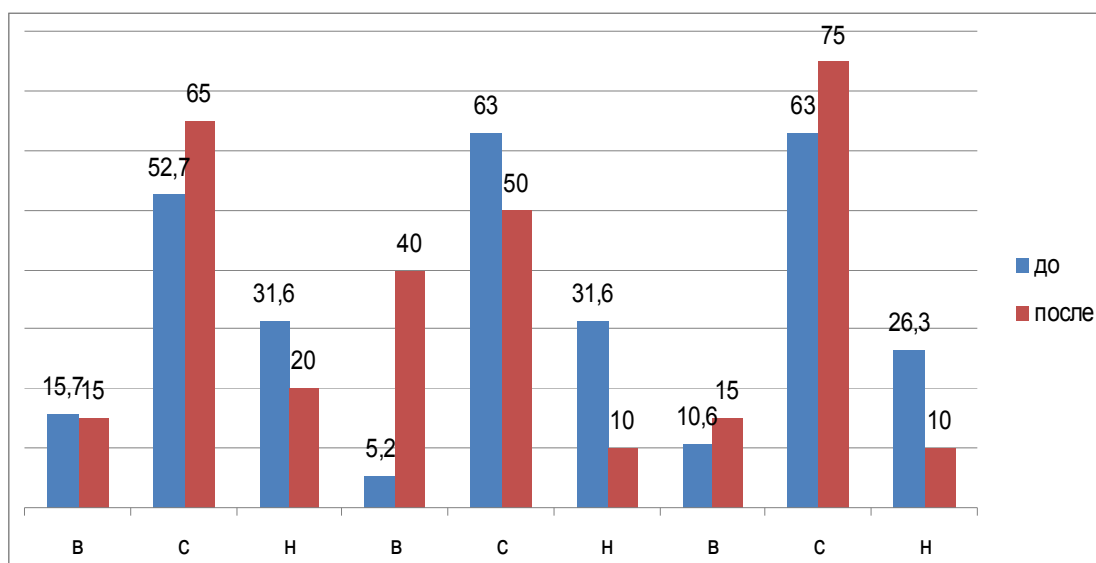

Рисунок 1. Результаты исследования по методике «САН»

В целях нашего исследования мы использовали тест «Правильно ли ты питаешься?». Результаты представлены в таблице и рисунке 2.

Таблица 2. Тест «Правильно ли ты питаешься?»

Показатели	8 «А» класс	8 «Б» класс
0–13 баллов (есть опасность)	31,6%	35%
14–18 баллов (следует улучшить питание)	42,1%	30%
19–24 баллов (хороший режим и качество питания)	26,3%	35%

Из приведенной таблицы мы видим, что в 8 «А» классе, есть опасность в нездоровом питании у 31,6% учащихся, следует улучшить питание 42,1% учащимся и только 26,3% учащихся имеют хороший режим и качество питания. В контрольном классе есть опасения в нездоровом питании у 30% учащихся, такое же количество учащихся, напротив, имеют хороший режим и качество питания, в улучшении питания нуждаются 30% учащихся.

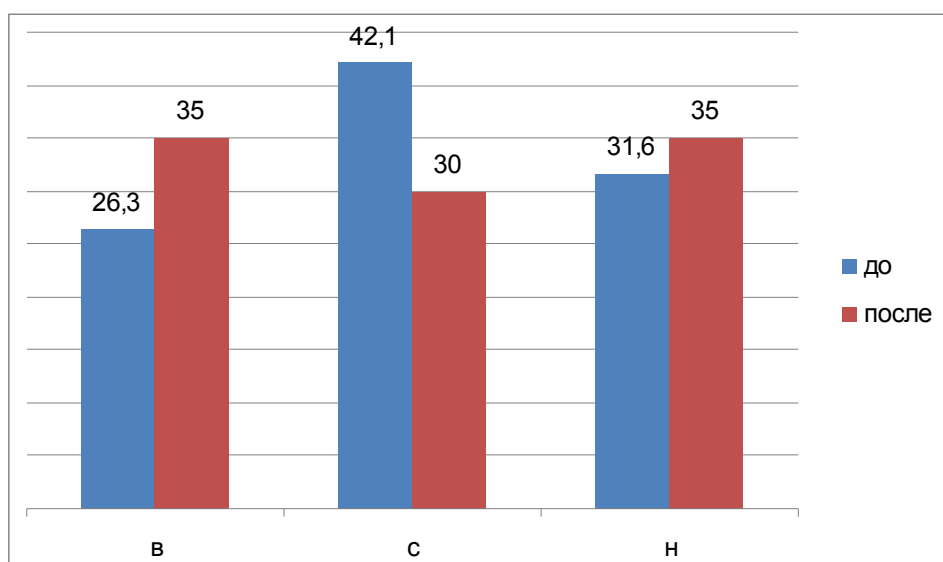

Рисунок 2. Тест «Правильно ли ты питаешься?»

В целях нашего исследования мы провели компьютерное тестирование по методике «Психическое здоровье» (уровень тревожности, агрессивности, акцентуация характера, уровень самооценки, активность и др.). Данная методика позволяет выявить учащихся «группы риска»: с поведенческими нарушениями, психоэмоциональными проблемами, дисфункциональными семейными взаимоотношениями. Данные исследования представлены в таблице 3.

Таблица 3. Методика «Психическое здоровье»

Классы	Нарушения эмоциональной сферы (агрессия, суицидальные тенденции)	Поведенческие нарушения	Дисфункциональные семейные взаимоотношения	Общее количество учащихся, имеющих отклонения по 3 направлениям
8 «А»	5,2%	21%	26,3%	52,6%
8 «Б»	10%	15%	20%	45%

Нарушения эмоциональной сферы (агрессия, суицидальные тенденции) в 8 «А» классе проявляются у 5,2 % учащихся, в 8 «Б» классе – у 10%, поведенческие нарушения в 8 «А» классе у 21%, в 8 «Б» классе – у 15% учащихся, дисфункциональные семейные взаимоотношения во 8 «А» классе наблюдаются у 52,6%, в 8 «Б» классе – у 45% учащихся.

Таким образом, анализ результатов экспериментальной работы позволил сделать вывод о том, что в педагогический процесс школы необходимо внедрять мероприятия по формированию ЗОЖ, что способствовало бы развитию культуры здоровьесбережения, эффективность которой, на наш взгляд, отразится на сохранении, развитии и укреплении духовного, психического и физического здоровья подростков.

Литература

1. Устав ВОЗ <http://apps.who.int/gb/bd/pdf/bd47/ru/constitution-ru.pdf>
2. Виноградов П.А. Физическая культура и здоровый образ жизни. – М.: Академия, 2013. – 324 с.
3. Смирнов Н.К. Здоровьесберегающие образовательные технологии в современной школе. – М.: АПК и ПРО, 2017. – 121 с.

М.И. Амангельдинова

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар

Научный руководитель: Г.И. Жумажанова

магистр психологии, старший преподаватель

СИСТЕМА ЭКСКУРСИОННЫХ МЕРОПРИЯТИЙ С ДЕТЬМИ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ЗАДЕРЖКОЙ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ В СПЕЦИАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ОРГАНИЗАЦИЯХ

Андатпа. Қазіргі мектептің өзекті мәселелерінің бірі – оқу үдерісінің тиімділігін арттыру және мектептегі үлгермеушілікті жою проблемасы. Оның шешімі оқытуды ұйымдастыру әдістері мен формаларын жетілдіруді, білім алушылардың нақты мүмкіндіктері мен олардың оқу әрекеттері жүретін жағдайларды ескеретін білімді қалыптастырудың жаңа, неғұрлым тиімді жолдарын іздестіруді көздейді.

Тірек сөздер: саралап оқыту, психикалық дамудың бұзылуы, түзету жұмыстары, экскурсиялық іс-шаралар.

Аннотация. Одной из актуальных проблем современной школы является проблема повышения эффективности учебно-воспитательного процесса и преодоление школьной неуспеваемости. Ее решение предполагает совершенствование методов и форм организации обучения, поиск новых, более эффективных путей формирования знаний, которые учитывали бы реальные возможности учащихся и условия, в которых протекает их учебная деятельность.

Ключевые слова: дифференцированное обучение, задержка психического развития, коррекционная работа, экскурсионных мероприятий.

Summary. One of the urgent problems of the modern school is the problem of increasing the effectiveness of the educational process and overcoming school failure. Its solution involves the improvement of methods and forms of organization of training, the search for new, more effective ways of forming knowledge, which would take into account the real capabilities of students and the conditions in which their learning activities take place.

Keywords: differentiated learning, mental retardation, correctional work, excursion activities.

Система экскурсионных мероприятий в школе представляет собой многообразие методов и форм. В данной работе под термином «воспитательная работа», понимается «целенаправленная деятельность по организации совместной жизнедеятельности взрослых и детей, осуществляемая педагогическим коллективом либо отдельным педагогом с целью

наиболее полного их саморазвития и самореализации. Ее содержание, методика и технологии определяются системой воспитательной работы учреждения»

Планирование экскурсионных мероприятий осуществляется на основании анализа прошлогоднего плана экскурсионных мероприятий и отчетов классных руководителей школы и учителей-предметников.

Одной из актуальных проблем современной школы является проблема повышения эффективности учебно-воспитательного процесса и преодоление школьной неуспеваемости. Ее решение предполагает совершенствование методов и форм организации обучения, поиск новых, более эффективных путей формирования знаний, которые учитывали бы реальные возможности учащихся и условия, в которых протекает их учебная деятельность. Особенно актуальной эта проблема становится в связи с появлением альтернативных учебных заведений и введением государственных стандартов на все виды образования.

Происходящие социально-экономические изменения в жизни нашего общества, постоянное повышение требований к уровню общего образования обострили и проблему школьной неуспеваемости. Практика показала, что, несмотря на большое внимание, уделяемое совершенствованию содержания образования и методик обучения, оснащению школьных кабинетов современными техническими средствами обучения, улучшению условий труда учителей, учить всех и учить хорошо при существующей традиционной организации учебного процесса невозможно.

Неуспеваемость, возникающая на начальных этапах обучения, создает реальные трудности для нормального развития ребенка, так как, не овладев основными умственными операциями и навыками, учащиеся не справляются с возрастающим объемом знаний в средних классах и вследствие усугубляющихся трудностей на последующих этапах выпадают из процесса обучения.

Необходимо правильно и своевременно диагностировать причины неуспеваемости в каждом индивидуальном случае и по возможности устранять или корректировать их последствия.

Сложившаяся традиционная система образования в нашей стране предусматривала, помимо общеобразовательных школ для всех учащихся (с вариантами профилированного обучения для одаренных и способных детей), организацию для детей с выраженными нарушениями развития специальных общеобразовательных коррекционных учебных заведений 12 типов, профилированных в зависимости от характера нарушения развития ребенка и степени его выраженности. Вместе с тем в связи с процессами интеграции в обучении наметилась тенденция к уменьшению вариативности таких учебных заведений.

Глобальный подход к реализации идеи интегрированного обучения может служить объяснением наблюдающейся в последние годы тенденции усиления неоднородности состава учащихся общеобразовательной

школы по уровню умственного, речевого и в целом психического развития. Такое положение во многом обусловлено тем, что в эту школу попадают учащиеся с парциальными нарушениями развития, те, которые раньше обучались в специальных учебных заведениях.

Как показывают исследования, среди неуспевающих учащихся есть школьники с педагогической запущенностью, задержкой психического развития, неярко выраженными сенсорными, интеллектуальными, речевыми нарушениями, причинами которых являются остаточные поражения центральной нервной системы, минимальные мозговые дисфункции. Дети с задержкой психического развития составляют примерно 50% неуспевающих учащихся. Для их обучения созданы специальные учебные заведения – школы и классы коррекционно-развивающего обучения.

В современных условиях с учетом вышесказанного особую психологическую и педагогическую значимость приобретает проблема целесообразности и эффективности дифференцированных форм организации обучения. Одной из острейших является проблема определения критериев отбора таких учащихся в классы и группы, где были бы созданы необходимые условия для их успешного обучения, а в дальнейшем – и социальной адаптации.

Выявлению пограничных состояний интеллектуальной недостаточности способствует рост требований, предъявляемых обществом к личности ребенка и подростка (усложнение школьных программ, более ранние сроки начала обучения и т.п.).

Все возрастающая общественная тревога за положение в школе детей с задержкой психического развития, осознание необходимости усиления роли педагогов в охране их физического и нравственного здоровья ставят в ряд безотлагательных научно-практических задач обоснование и создание адекватной системы их школьного обучения и воспитания. Разработка и внедрение в школьную воспитательно-образовательную практику различных форм дифференциации, индивидуализации обучения, учитывающих естественные и закономерные различия в общих и специальных способностях, направленности и интересах учащихся, – одна из отрядных примет обновления школы.

Система дифференцированного обучения находится в процессе становления, вслед за специальными школами и классами для детей с ЗПР появились другие общеобразовательные формы и структуры для детей с различными трудностями в обучении (классы коррекции, компенсирующего обучения, реабилитации, педагогической поддержки). В этих классах внедряются программы, дополняющие учебный процесс различными средствами поддержки учащихся (психологической, логопедической, коррекционно-развивающей).

Дети с задержкой психического развития обратили на себя внимание исследователей еще в прошлом столетии. Они описывались под разными названиями: «псевдонормальные», «отстающие в педагогиче-

ском отношении», «запоздавшие», «малограмотные», а также как дети, занимающие промежуточное положение между «малограмотными» и «ненормальными» (А. Binet, Т. Simon), дети «пограничной черты» (L. Fairfield). В отечественной литературе для обозначения подобных состояний использовались термины «дети с пониженным общим развитием и недостаточностью отдельных функций» (И. Борисов); переходные формы между нормой и дефективностью; «субнормальные» дети (А.И. Грабов); «слабоодаренные» (В.П. Кащенко, Г.В. Мурашов); «умственно недоразвитые», находящиеся между дебилами и нормальными детьми (П.П. Блонский). Термины «задержка темпа психического развития», «задержка психического развития» были предложены Г.Е. Сухаревой.

Изучением детей данной категории с конца 50-х годов нашего века занимались Т.А. Власова, М.С. Певзнер, К.С. Лебединская, В.И. Лубовский и другие. Ими были выявлены среди неуспевающих младших школьников учащиеся, неуспеваемость и особенности, поведения которых часто давали основание считать их умственно отсталыми. Эти ученики были объединены в особую категорию. В ходе дальнейших исследований Т.А. Власова и М.С. Певзнер выделили две наиболее многочисленные группы и охарактеризовали их как детей с психофизическим и психическим инфантилизмом. В дальнейшем этот подход получил свое развитие в также ставших классическими работах В.И. Лубовского и В.В. Лебединских, У.В. Ульенковой и др.

Несмотря на это аспект остается проблемным, так как на практике существуют трудности правильного распознавания, своевременного выявления детей данной категории и оказания им психолого-педагогической помощи.

У детей с ЗПР школа обычно вызывает негативное отношение. Это происходит из-за того, что такие дети часто терпят неудачу. Следовательно, при проведении коррекционно-развивающих мероприятий, авторы программы рекомендуют стремиться к тому, чтобы исключить у ребенка, насколько это возможно, ситуацию неудачи. А чтобы этого добиться, нужно использовать следующие **методы, направленные на то, чтобы учение вызвало положительные эмоции:**

– Чтобы приучать ребёнка к мыслительной работе, надо учитывать предпочтение ребенком того или иного содержания обучения на учебном материале, который ему интересен.

– Если отбирать те задания, которые ребенок объективно может выполнить хорошо, то это повысит его самооценку, улучшит настроение, поднимет готовность участвовать в учебной работе, что способствует формированию положительного отношения к учению. Задания при этом не должны быть слишком легкими, не требующими усилий. Оценивать необходимо только конкретную работу, а не самого ребенка.

– Осознание ребенком ошибки – первый шаг в его развитии, движе-

нии вперед. Для этого реакция на ошибки ребенка должна быть формой помощи ему. Главное – не порицание, а разъяснение ошибки.

– Важно научить ребенка не делать из ошибок трагедию, считать их нормальным явлением, ведь на ошибках учатся.

Для повышения учебной мотивации содержание учебного материала должно быть тщательно отобрано, чтобы сделать его интересным, эмоциональным, доступным, опираясь на их прошлый опыт. Используя перечисленные возможности учебной мотивации, задача педагога-психолога – создать благоприятные условия для коррекционно-развивающих занятий, которые необходимо проводить в игровой форме, максимально поощряя проявления собственных познавательных интересов ребенка, его самостоятельность.

При работе с детьми с ЗПР по данной программе, необходимо учитывать *рекомендации, касающиеся эмоционально-волевой сферы*: научить детей правильно направлять, проявлять свои чувства, не подавляя свои эмоции. Необходимо помочь ребенку адекватным формам реагирования на различные ситуации и явления внешней среды.

И конечно необходимо осуществление комплекса поддерживающих, консультативных и просветительских мероприятий в отношении педагогов и родителей детей. Только, если они будут работать в тандеме с психологом, то можно получить стойкий положительный результат от всех принятых мер в отношении ребёнка с ЗПР.

Процесс психологической помощи-это не разовое мероприятие, а длительное многоплановое воздействие на личность ребенка, реализуемое с учетом влияния биологических, социально-средовых, психологических факторов.

Любая коррекционно-развивающая программа строится на диагностической основе. Диагностика определяет относительный уровень развития ребенка, его потенциальные возможности, выявляет изменение уровней и те новообразования, которые в нем происходят. Целью психологической диагностики является выявление особенностей и уровня актуального развития детей, отражающих особенности формирования базовых составляющих психической деятельности, с целью определения путей развивающей и коррекционной работы.

Литература

1. Бабкина Н.В. Готовность детей с ЗПР к обучению в школе: от диагностики к особым образовательным потребностям / Н.В. Бабкина // Педагогика и психология образования. – 2019. – № 2. – С. 100–111.

2. Бабкина, Н.В. Жизненные компетенции как неотъемлемая составляющая содержания образования детей с задержкой психического развития [Электронный ресурс] / Н.В. Бабкина // Клиническая и специальная психология. – 2018. – Том 6. – №1. – С. 138–156.

3. Белопольская Н.Л. Психологическая диагностика личности детей с задержкой психического развития / Н.Л. Белопольская. – М.: Когито-центр, 2019. – 192 с.

Ж.И. Аманова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Б.К. Сулейменова, аға оқытушы

СӨЙЛЕУ ТІЛІ БҰЗЫЛҒАН БАЛАЛАРДЫҢ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЦИФРЛЫҚ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Андатпа. Орта мектеп жағдайында білім беру процесін цифрландыру жұмысын жүзеге асыру жолдары қарастырылған. Цифрлық технологияларды енгізу міндеттеріне талдау жасалып және оның білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасын орындау мүмкіндіктері қарастырылған. Цифрлық құралдарды білім беру процесінде қолдануды өзгерту – заман талабы.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, сөйлеу тілі бұзылған балалар, логопед, цифрлық болашақ.

Аннотация. Рассматриваются подходы к системе цифровизации образовательного процесса в условиях средней школы. Проанализированы задачи внедрения цифровых технологии и их возможная реализация по Государственной Программе развития образования на 2020–2025 годы. Требование времени к изменению использования цифровых средств в образовательном процессе.

Ключевые слова: инклюзивное образование, дети с нарушением речевого аппарата, логопед, цифровое будущее.

Summary. The approaches to the system of digitalization of the educational process in high school are considered. The tasks of implementing digital technologies and their possible implementation under the State Program for the Development of Education for 2020-2025 are analyzed. The demand for time to change the use of digital media in the educational process.

Keywords: inclusive education, children with speech disorders, speech therapist, digital future.

Қазір барлық облыстық державаларды цифрландыру күн тәртібіндегі басты тақырыптардың бірін ұсынып отыр. Осыған байланысты функционалдық қызметтің негізгі бағыттарының бірі ағартушылық бағыт болып табылады.

Шынында да, адам ұйымы жылдар бойынша емес, айлар мен апталар мен күндер бойынша цифрландырудың алдын-ала шартына кіреді. Нақты сауаттылық-ағайдың өмірдің барлық саласында сандық технологияларды сенімді, тиімді, шешуші және қауіпсіз пайдалануға дайындығы мен қабілеті. Сандық сауаттылық-ақпараттық қоғамдағы қауіпсіздіктің негізі, ХХІ ғасырдың ұлы ағартушылығы. Ал цифрландыру технологиялары-бұл қоғам бұрын-соңды болмаған жойқын әлемнің жаңадан жасалған аспаптары. Бүгінгі таңда бұл схемалар әзірленуде. Цифрландыру бұрын қандай жетіспеушіліктер орын алған дигиталдық технология оқу құралдарымен біржақты біріктірілген. Өзінің және өзінің үшін ауаны цифрландыру барысы.

Құру жүйелерінің цифрлық инфрақұрылымын дамыту бойынша жырту жалғасады (сымсыз коммуникациялар, бұлтты технологиялар, микросерверлер, компьютерлер мен перифериялық жабдықтар, жергілікті желі, кең жолақты вебке жол және т.б. бүкіл әлемдегі «орта білім беруді жаңғырту» жоспарын іске асыру ауқымында 5000-нан астам мектепке 100 000 ноутбук және 20 000 принтер кепілдік береді. Интернетке қосылмаған немесе қосылуға асығар емес 2 500-ден астам мектеп 1200 деректерді өңдеу орталығын сатып алады. Сайып келгенде, барлық педагогтерді компьютерлермен қамтамасыз ету бойынша «1 оқытушы – 1 компьютер» есебі іске асырылатын болады. Мектептер химия, биология, физика кеңселерімен, STEM-кабинеттерімен жабдықталатын болады [1].

Қазіргі уақытта 2017–2021 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» ұлттық коды іске асырылуда. Осыған байланысты THESIS. KZ ағартушылық қақпасы «бірінші қыркүйек» РҚАО ақпараттық – әдістемелік орталығымен бірлесіп «Digital School» – «цифрлық мектеп» есебін жүзеге асырады. [2]

Қазақ мектептерін цифрландыруға қатысатын барлық ойшылдар: оқушылар, олардың ата-аналары, мұғалімдер, білім әкімшіліктері үшін қолайлы және тиімді құрал жасау. ИЯ, оқу процесін цифрландыру, адами қарым-қатынастың үлгілі балансы және виртуалды ортадағы нақты және сандық шеңбер синтезінің конфигурациясы маңызды.

Ақпараттандыру арасында білім, білік, дағдылардың мөлшері, студенттердің иеленуіне сәйкес, кезең күннен-күнге өсіп, өзгеріп отырады. Мектептің білім беру саласында ақпараттық технологияларды қолдана отырып, құру қасиетін арттыру, білім беру процесін қарқындату мен модернизациялаудың тиімді макеттерін іздеу үшін жер жырту бар. Бұл қызметтердің жарамдылығы мен жарамдылығы көптеген оқу-әдістемелік, психологиялық-педагогикалық міндеттердің қорытындысына академиялық түсініктеме сұрайды. Осы мәселеге маманданған ғалымдар оларды бірнеше бағытқа бөледі:

- Оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды жүзеге асыруда ғылыми-әдістемелік құрылымды құру;
 - Оқушылардың утилитарлық іс-әрекетінде ақпараттық технологияларды қолдану технологиясын жасау;
 - Оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды игеру және қолдану бойынша оқытушылардың жоғары сапалы дағдыларын дамыту;
 - Білімді, іскерлікті, дағдыны меңгеру үшін ақпараттық технологияларды қолдануға үйрететін білім беру;
 - Мектептің материалдық-техникалық негізін жақсарту.
- Сабақ өткізудегі сандық ағарту ресурстарының шынайылығы:
- Мультимедиялық проектордың қолдауымен сабақ барысында дайындалған сандық нысандардың манифестациясы;

- Зертханалық жұмыстарды орындау кезінде электрлік микроскоптарды, диалогтық модификацияларды қолдану;
- Білімді сынау кезінде компьютерлік тестілерді қолдану;
- Жеке тәжірибелік және шығармашылық қызметтер сабақтарда оқытылады.

Отбасылық тапсырмаларды орындаудағы сандық білім беру ресурстарының жарамдылығы:

- Шаруашылық тапсырманы орындау және қорытынды туралы жаңа мақала арқылы ол үшін тақырыпқа деген құлшыныс артады. Нашар көретін балалардың сабаққа деген ынтасы артады, дарынды балаларды оқытудың зерттеу-іздігі деңгейі артады;

- Кез-келген жерде оқушы өз білімін бейсаналық түрде тексере алады. Сонымен қатар, ынта-жігер қайтадан көтеріледі, егер студент өз білімін өзін-өзі бақылау құрылғысымен «жақсы», «өте жақсы» деген бағаны көрсетсе;

- Баяндаманы, академиялық жобаны, конференцияны, презентацияны дайындауда биологиялық пәндердің үлкен коллекциясы бар. Шұғылданушы сабақтар, аудиториядан тыс жұмыстар үшін шұғыл емес қызықты хабарламалар мен деректерді шоғырландыруы мүмкін;

- Энциклопедиялық бағыттағы сұрақтар бойынша қорытындыларды мұра етуге болады;

- Мультимедиялық анықтамалық-сөздіктерді қолдану қабілеті артады.

Оқыту барысында қазір сандық білім беру ресурстарының кейбір нұсқалары қолданылады: анимациялар, диалогтық өрнектер мен суреттер. Болашақта интерактивті тапсырмаларды еркін жоюға болады. Іс барысында жоғарыда аталған мүмкіндіктер еркін жойылуы керек. Сандық ағартушылық репертуарлар табиғи заттар мен көрнекі құралдарды қосады. Сонымен қатар, мұғалімнің оқу барысында белгілі бір өзгерістерге бейімделуге, оқушылардың дайындығы туралы ойлануға, оқушылардың Тәуелсіз тапқыр қорын табуға мүмкіндігі бар. [3]

Білім беру жүйесі қоғамның әлеуметтік-экономикалық дамуында жетекші рөл атқарады, сондай-ақ оны әрі қарай айқындай түседі. Сондықтан да егеменді еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалынып жатқан талпыныстар оқытудың әр-түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып терең білімді, оқу барысында танымдық әрекеттерді бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын жеке тұлғаны қалыптастыру ісіне ерекше мән берілуде. Бұл ретте мектеп жасына дейінгі балалардың оқу танымдық әрекетін қалыптастырудың білім, біліктерін жетілдірудің әлеуметтік мәні зор. Дамуында ауытқуы бар және психикалық дамуы қалыпты балаларды интеграциялау арқылы білім беру мәселесі-ең өзекті және қажетті проблема болып отыр. [4]

Мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеу тілінің түрлі кемістіктері кездеседі. Олардың ішінде жиі кездесетіні және күрделісінің бірі – ол

сөйлеу тілінің жалпы дамымауы. Логопедияда сөйлеу тілінің жалпы дамымауы – есту қабілеті мен ой – өрісі қалыпты дамыған балалардың дыбыстық және мағыналық жағына қатысты сөйлеу тілінің барлық компоненттерінің жүйесінің қалыптасуының бұзылуынан болатын күрделі тіл кемістігі деп қарастырады.

Слайдтың төменгі жағында көріп отырғандарыңыздай СТЖД алалия, афазия, ринолалия, диартрия сияқты күрделі сөйлеу патологияларының түрлерінде байқалуы мүмкін.

Сөйлеу тілі жалпы дамымаған балалардың барлығына тән кемшіліктер:

- Сөйлеу тілінің кеш дамуы;
- Сөз түсінігінің шектелуі;
- Сөз қорының, сөйлеу тілінің грамматикалық жағының артта қалуы;
- Дыбыстарды бұзып айту кемшіліктері;
- Фонематикалық есту қабілетінің дамымауы.

Қазіргі кезеңде бұндай балалардың саны күннен-күнге көбеюде. Сөйлеу тілінің жалпы дамымауын түзетіп, оны алдын-алу шаралары уақытында жүргізілмесе, балалардың мектепте оқуы қиынға түседі. Оның салдарынан бала қоршаған адамдармен қарым-қатынасқа түсуі де күрделенеді.

Мектепке дейінгі және мектеп жасындағы СТЖД балалармен түзету жұмысын жүргізу мәселелерін Р.Е. Левина, Г.В. Чиркина, Л.Ф. Спирина, В.К. Воробьева, О.Е. Грибова, Г.И. Жаренкова (Ресей), А.И. Семенова, М.А. Савченко, Е.Н. Соботович (Украина), Л.Р. Муминова (Өзбекстан), М.С. Грушевская (Қазақстан) қарастырып зерттеген. Кейінгі кезде қазақ тілді ЖСТД балалардың сөйлеу тілінің ерекшеліктерін, түзету жолдарының кейбір аспектілері Қ.Қ. Өмірбекованың, Г.Б. Ибатованың, Г.Н. Тулебиеваның жұмыстарында қарастырылып келеді, бірақ осы уақытқа дейін қазақ тілді балаларды түзету-оқыту мәселесі ғылыми негізде жүйеленіп қарастырылмаған.

Сөйлеу тілінің дамымауы әртүрлі деңгейде кездеседі. Алғашында Р.Е. Левина жалпы сөйлеу тілі дамымауын үш деңгейге бөлді. Кейіннен Т.Б. Филичева 4-ші деңгейді сипаттап қосады.

Сөйлеу тілінің жалпы дамымауының бірінші деңгейінде тілдің мүлде қалыптаспауы байқалады. Оларды мылқау балалар дейді. Бұл деңгейдегі балалардың кісімен тілдескенде анық байқалатын тіл кемістіктері мынандай болып келеді: былдырлап сөйлейді, жеке дыбыстарға еліктейді, жекелеген зат есім сөздер мен күнделікті тұрмыста айтылып жүрген етістік сөздерді пайдаланады, сөйлемді былдырлап мүлде түсініксіз етіп үзіп-үзіп айтады, сөйлемде дыбыстар анық айтылмайды, әрі тұрақсыз, құбылмалы келеді. Олар айтайын деген ойын қолдарын ербеңдету арқылы ым-ишара қолданып, ымдап түсіндіруге тырысады.

Сөздік қоры шамадан тыс шектелген балалар заттардың және қимыл әрекеттердің сыртқы түрлеріне немесе олардан шығатын дыбыстардың ұқсастығына қарай өздерінің былдырлаған тілімен барлығына бір сөзбен ат қойып алып, түсіндіреді. Мысалы: «дөдет» – машина, машинамен кетті, кетіпті және т.б. Сонымен бірге қимыс-іс әрекеттерді білдіретін сөздерді заттың атымен орнын алмастыра беретін жағдайларда байқалады. Мысалы: «адас» – қарындаш, жазу, сурет салу; «тәй» – шай, тамақ ішу.

СТЖД балалардың мектеп бағдарламасын меңгеріп оқып кетуі көп жағдайда олардың мектепке дейінгі арнайы мекемелердегі жүргізілген логопедиялық жұмыстың сапасына байланысты болады. Ондай балалармен нәтижелі жұмыс жүргізу үшін логопед сөйлеу тілі дамымауының себептерін, логопедиялық топтарда жүргізілетін жұмысының заманауи әдістері туралы түсініктері мол болуы керек. Қазіргі кезеңде дамуында ауытқуы бар балаларға арналған оқу қазақ тілінде жүргізілетін арнайы мекемелердің саны көбеюіне қарамастан оқу үрдісіне қажет оқу-әдістемелік құралдардың жоқтың қасы.

Сол себепті, баланың жетілмеген сөйлеу тілін дамытуға бағытталған логопедиялық жұмысты ұтымды ету мақсатымен, бүгін, сіздермен, жалпы сөйлеу тілі дамымаған I-деңгейдегі мектеп жасына дейінгі балалармен қолданатын тәжірибелік материалдармен бөліскім келеді. [5]

Қорытындылай келгенде, сіздерге ұсынған оқу-әдістемелік материалым СТЖД балалармен түзете-дамыту жұмысын жүргізетін логопед мамандардың кәсіби іс-әрекетін тиімді, сапалы жүргізуге көмегін тигізеді деп сенемін. Электронды оқыту, яғни оқыту барысында цифрлық ресурстарды пайдалану жүйесі ең алдымен оқытушы мен оқушыға үлкен еркіндік береді. Бұл екеуінің де тұлғалық мүмкіндіктерін жүзеге асыруын қолайлы. Оған дәлел ретінде жоғарыдағы фотосуреттер. Бұл суреттерде біздің мектеп мұғалімдерінің цифрлық ресурстарды сабақ барысында қолдану сәттері көрсетілген. 1, 2-суреттерде ағылшын және қазақ тілі пәндерін шет тілі ретінде оқыту барысында мұғалімдердің интерактивті тақта мүмкіншіліктерін және «Bilim Land» сайтының дайын материалдарын қолдану сәтінен көрініс. 3-суретте мен өзім мұғалімдер арасында «Білім беру процесінің дамуы» тақырыбындағы жобаны қорғауым.

Сандық білім беру ресурстары мұғалімді алмастыра алмайды, бірақ мұғалімге қосымша материалдарды ұсынады. Яғни сабақ мазмұнын ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялы мүмкіндіктерімен толықтыруға, оқушылардың назарын аса маңызды оқу тақырыптарына аударуға, қажет болған жағдайда оқушылардың назарын зерделенген көріністердің ерекшеліктеріне шоғырландыруға, оны көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен, өмірлік тәжірибелермен, оқушының пәнге

деген қызығушылықтарымен және тағы басқа құбылыстармен байланыстырудың қамтамасыз етуге де мүмкіндік береді.

Әрине, сандық оқыту барлық қиындықтардан құтқарады десек жалған айтармыз. Көп мәселе адамға келіп тіреледі. Адам тұлғасын өсіру одан да маңызды шаруа. Қысқасын айтқанда, цифрландырудың сиқырлы әлеміне ену жөніндегі Қазақстанның қазіргі ынта-жігері және ұмтылысы көптеген бағалаулар бойынша жаман емес. Дегенмен қол жеткенге қанағат қылудың ешбір реті жоқ. Керісінше, үдерісті одан әрі үдете түсу қажет.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Нұрсұлтан, 2020.

2. 2017–2021 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2017.

3. <http://nci.kz/ru/content/uchebno-metodicheskie-posobiya-po-ispolzovaniyu-cifrovyh-obrazovatelnyh-resursov-v-uchebnom> – сандық білім беру ресурстарының қолданылу әдістемесі.

4. Купреева О.И. Особенности психологического сопровождения студентов с ограниченными возможностями здоровья / Режим доступа: http://psyjournals.ru/inclusive_edu/issue/44241_full.shtml

5. Бертик А.А. Возможности сетевого межвузовского взаимодействия в развитии безбарьерной вузовской среды // Российский союз ректоров / Сайт доступа: URL: http://rsr-online.ru/o_commicii6.php (дата обращения 28.03.2016).

К.А. Арефьева

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

МОБИЛЬНОЕ ПРИЛОЖЕНИЕ «ЛУЧИК» ДЛЯ РАЗВИТИЯ АКТИВНОГО СЛОВАРЯ У ДОШКОЛЬНИКОВ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА

Андатпа. Бұл мақалада есту қабілеті бұзылған балаларды оқыту проблемасы, атап айтқанда, мектеп жасына дейінгі балаларда белсенді сөздік қорын дамыту мәселесі қарастырылған. Осы мақаланың авторлары түзету жұмыстарының негізі ретінде мобильді қосымша форматында ұсынылған ойындарды алды.

Тірек сөздер: есту қабілетінің бұзылуы, мектеп жасына дейінгі балалар, белсенді лексика, мобильді қосымша.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема обучения детей с нарушением слуха, а именно проблема развития активного словаря у детей дошкольного возраста. Авторы данной статьи за основу коррекционной работы взяли игры, представленные в формате мобильного приложения.

Ключевые слова: нарушения слуха, дошкольники, активный словарь, мобильное приложение.

Summary. This article discusses the problem of teaching children with hearing impairment, namely, the problem of developing an active vocabulary in preschool children. The authors of this article took games presented in the format of a mobile application as the basis for correctional work.

Keywords: hearing impairment, preschoolers, active vocabulary, mobile application.

Главной способностью человека воспринимать звуки и ориентироваться по ним в окружающей среде является слух. Нарушение в деятельности этого сложного механизма несет за собой серьезные последствия.

Расстройство работы органа слуха влияет не только на процесс слухового восприятия, но и на формирование речи, словесное мышление, общение с окружающими, что может привести к неполноценному контакту ребенка с миром. Поэтому очень важна работа по развитию речи у детей с нарушением слуха, а одним из важнейших аспектов в общей системе становления речи является – работа над словом. Овладение словарным составом языка – необходимое условие освоения его грамматического строя, развития связной монологической и диалогической речи, формирования ее звуковой структуры.

Поэтому проблема развития активного словаря у дошкольников с нарушением слуха актуальна.

Целью нашего исследования было: создание мобильного приложения «Лучик» с упражнениями и играми для развития активного словаря у дошкольников с нарушением слуха.

В соответствии с поставленной целью были разработаны следующие задачи:

1. Провести диагностику активного словаря у детей с нарушением слуха на начальном этапе исследования.
2. Создать мобильное приложение «Лучик» для развития активного словаря у детей с нарушением слуха дошкольного возраста.
3. Проанализировать влияние разработанного приложения на развитие активного словаря у детей с нарушением слуха дошкольного возраста.

Были определены предмет: активный словарь детей с нарушением слуха, и объект: дети с нарушением слуха дошкольного возраста.

Гипотеза нашего исследования: если разработать мобильное приложение «Лучик» с упражнениями и играми для развития активного словаря у дошкольников с нарушением слуха, то оно сможет значительно облегчить работу педагогов-логопедов, а так же поможет детям с нарушением слуха в расширении их активного словаря.

Коррекционные занятия со слабослышащими детьми проводятся под руководством учителя-дефектолога сурдологического кабинета, сурдопедагога специального (коррекционного) дошкольного учреждения для детей с нарушениями слуха или специализированного реабилитаци-

онного центра, а так же работу с детьми нужно проводить и родителям дома. Важно проводить занятия систематически [1].

Успех коррекционной работы во многом определяется наличием эмоционально-личностного, а позже и ситуативно-делового общения с малышом и возможностью речевого контакта с ним. Главное, чему должен научить педагог родителей – это умение общаться с ребенком, играть с ним [2].

Главное обеспечить глухому или слабослышащему такие же, как и слышащему, возможности физического и психического развития. Для этого важно применение особых методов, способов и подходов для детей со снижением слуха и отсутствием или недоразвитием речи.

Коррекционная работа, начатая вовремя, и ее последовательное и правильное проведение приводят к тому, что часть детей, несмотря на тяжелую тугоухость или даже глухоту, уже к 3–5 годам владеют развернутой фразовой речью, звучание которой близко к нормальному. Не только уровень их общего, но и речевого развития приближается к тому, который в этом возрасте имеют дети с нормальным слухом [3].

Воспитание ребенка и проведение с ним коррекционной работы требует организации таких условий, при которых он в той или иной степени может слышать обращенную к нему речь:

- мотивированное речевое общение с детьми в процессе практической деятельности;
- формирование у детей потребности в речевом общении;
- поддержание всех проявлений речи ребенка, каким бы ни был их уровень; побуждение детей к активному применению речи;
- использование остаточного слуха как необходимого условия формирования устной речи и общения;
- контроль за речью детей со стороны взрослых;
- соблюдение единых требований к речи взрослых.

Данные условия были взяты за основу при проведении нами работы по развитию активного словаря у детей с нарушением слуха дошкольного возраста.

Наше исследование проводилось на базе дошкольного отделения ГУ «Специальной общеобразовательной школы-интерната №1 для детей с нарушениями слуха и речи» г. Павлодара.

Для диагностики активного словаря была определена старшая группа детского сада с 6 воспитанниками, из них 4 участвовали в исследовании. Исследуемые: Миша, Саша, Назым, Ира (имена детей были изменены).

В исследовании была применена модифицированная методика определения активного словаря М.Н. Черкасовой (2015 год) [4].

Сущность методики: ребенку предлагается дидактический материал в виде сюжетной картинки, на которой изображены люди, различные предметы и можно продумать сюжет. В течение 3 минут ребенок изучает

материал, а затем на протяжении 5 минут он должен как можно подробнее рассказать о том, что изображено и что происходит на этой картинке.

Правила проведения диагностики:

- размер картинка на листе А4;
- не должно присутствовать мелких деталей, которые невозможно разобрать;
- должно присутствовать разнообразие красок;
- должен прослеживаться сюжет, который будет понятен для дошкольника.

Речь ребенка фиксируется в специальном протоколе, форма которого – таблица (фиксируемые признаки определяются в соответствии с возрастной нормой), и затем анализируется согласно интерпретации полученных результатов.

В этом протоколе отмечается частота употребления ребенком различных частей речи, сложных предложений с союзами и вводных конструкций, что свидетельствует об уровне развития его речи. Во время проведения психодиагностического эксперимента все эти признаки, включенные в форму протокола, отмечаются в его правой части.

Чтобы сделать вывод об уровне развития активного словаря ребенка с нарушенным слухом, нужно соотнести количество полученных испытуемым баллов в ходе диагностического исследования, с критериями предоставленными в методике М.Н. Черкасовой.

Модифицированная нами методика М.Н. Черкасовой позволяет определить уровень развития активного словаря у ребенка, а также определить в какой из частей речи наблюдается опущение, и требуется коррекция.

В ходе диагностики на начальном этапе нашего исследования были получены следующие результаты (Рисунок 1).

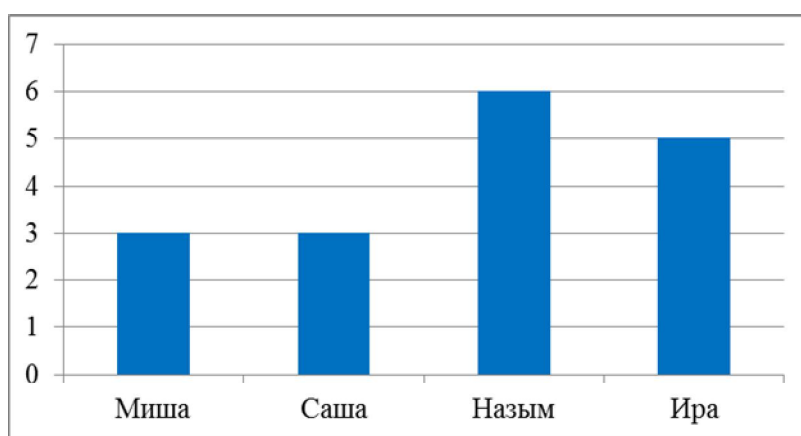

Рисунок 1. Результаты диагностики на начальном этапе

Согласно интерпретации результатов по методике М.Н. Черкасовой: 2 из 4 имеют низкий уровень развития (3 б.) активного словаря. 1 сред-

ний и 1 ниже среднего. На основе полученных результатов, были подобраны игры и упражнения для развития активного словаря.

В настоящее время мобильные устройства вызывают огромный интерес у детей, поэтому было решено оформить методы по развитию уровня речи и активного словаря у дошкольников в виде электронного мобильного приложения.

Так как старшая группа детского сада является последней ступенью перед поступлением в школу, в данном приложении были затронуты такие темы русского языка как существительные, прилагательные и глаголы, изучение которых является подготовкой к переходу на следующую ступень образования.

Направления работы: синонимы – игра «Слова-приятели», антонимы – игра «Неприятели», группировка-классификация – игра «Что лишнее?», так же присутствуют игры для расширения глагольного словаря – «Кто как говорит?» и «Кто что делает?».

Основой всех игр является рассматривание картинок. Процесс восприятия и понимания картин всегда связан с обогащением словаря, уточнением значений слов и фраз, развитием разговорной и описательно-повествовательной формы речи [5].

В приложении ребенку давались следующие задания (Рисунок 2):

Рисунок 2. Пример заданий мобильного приложения

– выбрать из двух предложенных картинок к исходному изображению подходящую по смыслу пару («Слова-приятели»);

- объединить линией между собой изображения, которые различны в значениях («Слова-неприятели»);
- определить неподходящее изображение, в группе картинок, объединенных одним признаком («Что лишнее?»);
- подобрать нужный глагол, который характеризует звуки, которое издает предложенное животное («Кто что говорит»);
- объединить линией изображения, одно из которых является существительным, другое глаголом, характеризующим действие, выполняемое человеком из столбца с существительными.

В течение 2 недель (время действия мобильного приложения до его деактивирования) проводилась работа по развитию активного словаря у воспитанников дошкольного отделения ГУ «Специальной общеобразовательной школы-интерната №1 для детей с нарушениями слуха и речи» г. Павлодара. Дети работали с мобильным приложением в течение 10–15 минут под присмотром взрослого, на протяжении 2 недель. После истечения данного срока с помощью методики М.Н. Черкасовой были получены следующие результаты вторичной диагностики активного словаря. (Рисунок 3)

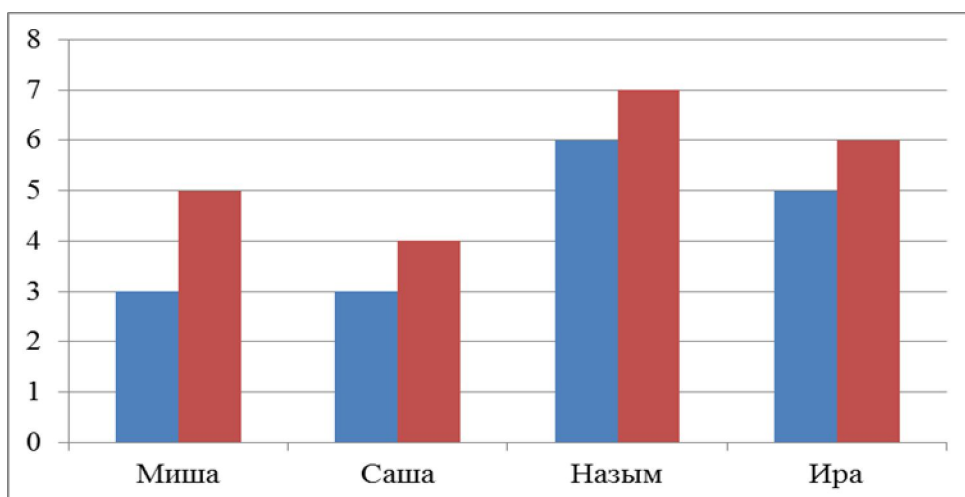

Рисунок 3. Сравнительная характеристика первичных и вторичных результатов уровней развития активного словаря

(Примечание: синий – диагностика на начальном этапе, красный – диагностика на заключительном этапе)

Таким образом: анализируя график, мы можем наблюдать изменения, произошедшие в результатах диагностики детей, на разных этапах исследования. Это говорит, о том, что применяемый формирующий метод – электронное мобильное приложение «Лучик», действующий.

Материалы данного исследования могут быть использованы при подготовке старших дошкольников к поступлению в школу, так как данное приложение влияет на формирование у ребенка красивой и богатой речи, что необходимо для адаптации в школьной среде. Доработанное

приложение может быть использовано в условиях дистанционного обучения, а также для отработки домашних заданий логопеда или воспитателя в домашних условиях под контролем взрослого.

Таким образом, гипотеза нашего исследования подтверждена, тема актуальна и требует дальнейшей разработки.

Литература

1. Сурдопедагогика: учебник для студ. высш. пед. учеб. заведений / [И.Г. Багрова и др.]; под ред. Е.Г. Речицкой. – Москва: Гуманитар. изд. центр ВЛАДОС, 2004. – 655 с.
2. Петровская О.А., Остапчук Л.А. Практическое пособие для расширения активного словаря «От А до Я». – Москва: Изд. В. Секачев, 2020. – 126 с.
3. Пельмская Т.В., Шматко Н.Д. Ранняя педагогическая коррекция отклонений в развитии детей с нарушенным слухом // Альманах коррекционной педагогики. – 2013. – №7. – С. 2-26.
4. Черкасова М.Н. Диагностика развития активного словаря. – Минск: Мозаика-Синтез, 2015. – 120 с.
5. Коурдакова Е.Г. Развитие активного словаря дошкольников посредством дидактических игр // Вопросы дошкольной педагогики. – 2017. – №2. – С. 16-17.

А.Б. Ахметова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: А.Х. Халелова

педагогикалық ғылымдар магистрі

ДЕНСАУЛЫҚ МҮМКІНДІКТЕРІ ШЕКТЕУЛІ БАЛАЛАРДЫ ӘЛЕУМЕТТЕНДІРУ

Андатпа. Мақала мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік даму мәселесіне арналған. Адамның әлеуметтенуі, әлеуметтік тәжірибені игеру, патологиялық дамудың әлеуметтік ерекшеліктері туралы әртүрлі теориялық көзқарастар қарастырылады.

Тірек сөздер: әлеуметтену; әлеуметтік даму; мүмкіндігі шектеулі балалар; әлеуметтік бейімделу; оқыту мен түзетудің арнайы шарттары.

Аннотация. Статья посвящена проблеме социального развития детей с ограниченными возможностями здоровья. Рассматриваются различные теоретические взгляды на социализацию индивида, овладение социальным опытом, социальные особенности патологического развития.

Ключевые слова: социализация; социальное развитие; дети с ограниченными возможностями; социальная адаптация; специальные условия обучения и коррекции.

Summary. The article is devoted to the problems of social adaptation of disabled children. Different theoretic points of view devoted to social adaption, social skills acquirement, and social features of pathologic development were considered.

Keywords: socialization; social development; children with disabilities; social adaptation; special conditions of education and correction.

Білім беру саясаты мен педагогикалық практика эволюциясының қазіргі кезеңінде денсаулық мүмкіндігі және өмірлік белсенділігі шектеулі балаларға жеке тұлғаға бағытталған кешенді көмек баланың жеке басын үйлесімді дамытуға, оны әлеуметтендіруге және даралауға бағытталған міндеттерді шешуді бірінші орынға қояды.

Мүмкіндігі шектеулі балаларда әлеуметтену ерекше мәнге ие болады, өйткені ол бұзылған функцияларды түзету үшін нақты мүмкіндіктер жасайды, қалыпты дамып келе жатқан құрдастарына қол жетімді барлық нәрселермен танысуды қамтамасыз етеді.

Әлеуметтену – жеке тұлғаның қалыптасуын сипаттайтын процестер арасындағы ең кең ұғым, ол өзінің әлеуметтік тәжірибесін, құндылық бағдарларын және өмір салтын дамытуды (ересектермен және құрдастарымен бірге) қамтиды [2, 277 б.].

Әлеуметтену – бұл әлеуметтік тәжірибені игеруді және адамның әлеуметтік байланыстар жүйесін белсенді түрде көбейтуді қамтитын екі жақты процесс, соның арқасында адамның қалыптасуы, өзін-өзі танудың дамуы жүреді.

Адамды әлеуметтендірудің негізгі компоненттері:

– сананы, дүниетанымды қалыптастыру және дамыту (тілді, көз-қарастарды, мүдделерді, әлеуметтік құндылықтарды, мұраттарды меңгеру);

– осы қоғамға, әлеуметтік қауымдастыққа, топқа тән мәдениетті игеру (ережелер, нормалар және мінез-құлық үлгілері);

– тіршілік ортасында әлеуметтік рөлдерді, қарым-қатынас дағдыларын, өзін-өзі танытуды меңгеру;

– әлеуметтік мінез-құлық тәжірибесін жинақтау.

Адамның ерекшелігі – оның әлеуметтік дамуға бейімділігі. Жеке тұлғаның әлеуметтік дамуы – бұл әлеуметтену мен тәрбие нәтижесінде жеке тұлғаны қалыптастыру процесінде жеке құрылымдардың сандық және сапалық өзгеруі. Бұл туғаннан бастап әлеуметтік ортада өмір сүретін адамға тән табиғи құбылыс.

Мүгедек балалар және денсаулық мүмкіндігі шектеулі балалар үшін әлеуметтену, әлеуметтік-психологиялық бейімделу процесі сау балаларға қарағанда күрделі. Жиі кездесетін ақауларға байланысты, мобильділіктің төмендеуіне байланысты мүмкіндігі шектеулі балаларда қарым-қатынас жасау үшін достардың кішкентай шеңбері де бола алмайды, қоғамда болып жатқан өмірге қатыса алмайды, әлеуметтік ортада өзара әрекеттесу олар үшін күрделі, жеткілікті жауап беру мүмкіндігі шектеулі. Қолданыстағы нормалар аясында мақсаттар қою және оларға қол жеткізу де қиын. Жоғарыда айтылғандардың бәрі баланың интеллектуалды және жеке дамуына әсер етеді, қоғамға бейімделуді және әлеуметтенуді қиындатады [3, 17 б.].

Әлеуметтену, әлеуметтік бейімделу адамның қоғамға кірігуін болжайды, оның биологиялық және әлеуметтік қызмет ету мүмкіндігін көрсетеді.

Әлеуметтік және биологиялық қызмет мыналардан тұрады:

- өз денесін және қоршаған шындықты қабылдаудың жеткіліктілігі;
- басқалармен барабар қарым-қатынас құру және қарым-қатынастың барабар жүйесін құру;
- оқу және жұмыс істеу, демалыс пен бос уақытты ұйымдастыру;
- отбасында немесе ұжымда өзін-өзі күту және өзара қызмет көрсету қабілеті;
- мінез-құлықтың әдеттегі стереотиптерін өзгерту қабілеті.

Нәтижесінде өзін-өзі тану, рөлдік мінез-құлық қалыптасуына қол жеткізіледі, өзін-өзі күту, өзін-өзі бақылау қабілеті дамиды және қалыптасады, басқалармен барабар байланыс орнатылады.

Мүмкіндігі шектеулі балалардың психикалық және физикалық дамуындағы ауытқулардың сипаты мен ауырлығы әртүрлі болуы мүмкін, осыған байланысты білім беру бағдарламасы, мұндай бала түсетін орта жағдайларының ерекшеліктері баланың мүмкіндіктеріне бейімделуі керек.

Табысты әлеуметтенудің маңызды факторларының бірі – мүгедек бала түсетін әлеуметтік ортаның дайындығы, оған түсіністікпен, мейірімділікпен қарау, әлеуметтік дағдыларды мақсатты түрде қалыптастыру және оларды күнделікті өмірде пайдалану, «ерекше» бала үшін өзекті өмір салалары негізінде қарым-қатынас пен өзара іс-қимыл жасауға дайын болу [4, 257 б.].

Көбінесе мүгедек баланың өмірі мен бейімделуі жабық жағдайда жүреді, онда қоғамда қабылданғаннан өзгеше құндылықтар мен ережелер қалыптасуы мүмкін. Мұндай ортада өзара әрекеттесу және қарым-қатынас мүмкіндігі шектеулі, сондықтан мүмкіндігі шектеулі балалар әлеуметтік рөлдерді көбінесе рөлдік модельдің жоқтығынан игере алмайды [4, 259 б.].

Мүмкіндігі шектеулі адамдардың негізгі психологиялық проблемаларының бірі – адам өзін «адамдар әлемінің» қай бөлігіне жатқызады: ол өзін «толық дамымаған адам» немесе «қалыпты адам» деп санай ма? Сонымен қатар, кейбіреулер өздерінің кемшіліктерін жасыруы мүмкін немесе әлеуметтік оқшаулануы мүмкін, кейде мүмкіндігі шектеулі адамдар қарым-қатынас процесінде қалыпты адамдардың жанашырлығы немесе қамқорлығының артуына байланысты өздерін төмен сезінеді.

Осыған байланысты мүгедек адамның әлеуметтік бейімделуінің маңызды психологиялық шарттарының бірі – өзін-өзі бағалау және оның нақты жағдайын, эмоционалды тепе-теңдікті, теңдестірілген тұлға-аралық қатынастарды, білім алуды және еңбек пен жұмыспен қамту нарығында өзінің кәсіби тауашасын анықтау.

Мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру басынан инклюзивті білім беруді дамыту стратегиясына енгізілген. Оның мақсаты – «ерекше» оқушыларды мәдениет пен өркениеттің негіздерімен таныстыру, қоғамға қосылуды жеңілдету, әлеуметтік өмірге белсенді қатысуға дайындау. Денсаулық мүмкіндігі шектеулі балалар салауатты адамдардың қоғамына тән қарым-қатынас дағдыларын, мінез-құлық нормаларын/ережелерін, құндылықтарын, көзқарастарын сәтті меңгеріп, жүзеге асыра алады. Олар көшбасшылық ұстанымдары бар, адамдармен белсенді қарым-қатынаста болатын қиыншылықтармен күресуге қабілетті, шешуші, өмірге төзімді тұлғалар бола алады. Бірақ бұл білім беру жүйесінің барлық құрылымдары мен қатысушыларының, ата-аналардың, құрдастарының үнемі мақсатты жұмысын және «ерекше» балалардың өздерінің оң көзқарасын қажет етеді [5, 26 б.].

Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтенуі келесі деңгейлерде жүреді:

– Құрылымдық. Қарым-қатынас дағдыларын қолдана отырып және мектеп тәртібінің ережелерін орындай отырып, қоғамда өзін дұрыс ұстай білу.

– Құндылық және моральдық. Әлемде болып жатқан оқиғаларды бағалау мүмкіндігі.

– Оқу. Өзінің білім беру міндеттерін түсіну, жоспарлау және іске асыру қабілеті.

– Тұлғалық даму. Әлеуметтік мәселелерді шешу үшін жауапкершілікті қабылдау.

– Рухани даму. Мәдени-тарихи құндылықтарды қабылдау және олардың қалаулары мен мінез-құлқындағы сәйкестігі.

А.В. Кроткова церебральды сал ауруы бар мектеп жасына дейінгі балалардың әлеуметтік дамуы мен тәрбиесін зерттей отырып, баланың әлеуметтік дамуындағы жетекші рөл барлық пәндер бойынша әлем туралы алғашқы ақпарат көзі ретінде ересек адамға тиесілі екенін баса айтады. Бұл ересек адам баланың танымдық белсенділігінің дамуын қамтамасыз етеді, қоғам даму барысында дамыған стандарттардың тасымалдаушысы ретінде әрекет етеді. Мектеп жасына дейінгі балалардың көпшілігі қолданылатын коммуникативті құралдарының жетілмегендігін көрсетті. Сөйлеуі өте нашар көрсетілген, диалогтары қысқа және қимылдар, экспрессивті көз тастау және басқа да сөйлеу емес құралдар жүйесіне кіреді. Сөйлеу құралдарынан тыс даму деңгейі жоғары болғанына қарамастан, церебральды сал ауруы бар мектеп жасына дейінгі балалар әрқашан өздерінің эмоционалды жағдайын және құрдастарына деген көзқарасын дәл білдіре алмайды. Балалардың осы тобының әлеуметтік бейімделу процесі белгілі бір проблемалармен сипатталады, олардың нәтижесі әлеуметтік байланыстарды шектеу болып табылады.

Н.П. Пяткова әлеуметтік-философиялық талдау аясында қазіргі қоғамдағы зағип және нашар көретін адамдардың әлеуметтік бейімделуінің ерекшеліктерін зерттей отырып, әлеуметтік бейімделудің сәттілігі адамның табиғатына да, әлеуметтік ортаға да, оңалту шараларының кешеніне де, әлеуметтік бейімделу факторларының болуына да байланысты екенін айтады. Көру қабілеті бойынша мүгедектердің әлеуметтік бейімделуінің ерекшеліктері жеке мінез-құлық стратегиясында көрінеді. Көру бойынша мүгедектерді оңтайландыруға және әлеуметтік бейімдеуге қол жеткізу үшін мынадай шарттарды жүзеге асыру қажет: жұмысқа орналастыру және оң бағдарланған топтарға қосу арқылы қоғамда көру бойынша мүгедектердің әлеуметтік қолайлы мәртебесін қалпына келтіру, оң тұлғааралық байланыстарды қалпына келтіру, микро-, мезо-, макро деңгейлерде адамның белсенділігін, дербестігін арттыру. Зағип және нашар көретін адамдардың әлеуметтік бейімделуі – бұл адамдардың әлеуметтік кеңістікті мінез-құлық және психологиялық игеру процесі.

Дамуында ауытқулары бар балаларға күрделі оңалту бағдарламалары қажет, олардың маңызды бағыты өмірдің алғашқы жылдарынан бастап баланың дамып келе жатқан тұлғасының уақтылы әлеуметтік дамуын қамтамасыз ету болып табылады.

Денсаулық мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру және интеграциялау мәселелері көптеген байланысты пәндер өкілдерінің назарын аударады, атап айтқанда түзету психологиясы мен педагогика, әлеуметтік психология, әлеуметтану. «Ерекше» баланың даму процесі тығыз өзара әрекеттесетін бірқатар биологиялық және әлеуметтік факторлардың әсерімен анықталады. Л. Выготскийдің айтуынша, баланың дамуында проблемалар туындаған жағдайда әлеуметтік әсер ерекше мәнге ие болады, өйткені ол бұзылған функцияларды түзету және өтеу үшін нақты мүмкіндіктер жасайды және қалыпты дамып келе жатқан құрдастарына қол жетімді барлық нәрселермен танысуды қамтамасыз етеді.

Әдебиеттер

1. Выготский Л.С. История развития высших психических функций / Л.С. Выготский. – М. : Педагогика, 1983.
2. Выготский Л.С. Мышление и речь: психологические исследования / Л.С. Выготский. – М.; Л.: Соцэкгиз, 1983.
3. Закрепина А.В. Трудный ребенок / А.В. Закрепина. – М.: Дрофа, 2007.
4. Акатов Л.И. Социальная реабилитация детей с ограниченными возможностями здоровья. Психологические основы: Учеб. пособие для студ. Высш. учеб. заведений. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2003. – 368 с. [Электронный ресурс]. – URL: https://docviewer.yandex.ru/view/55272854/?*=MXj7oupNLFjN3DUE54L
5. Казакова Л.А. Особенности адаптации детей и подростков с ОВЗ. Сибирский педагогический журнал. – 2010 г. 256–266 с. [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-sotsializatsii-detey-i-podrostkov-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya>.

6. Кроткова А.В. Социальное развитие и воспитание дошкольников с церебральным параличом / А.В. Кроткова. – М.: Сфера, 2007.

7. Васильченко А.Е., Кузнецова О.В. Особенности социализации детей с ограниченными возможностями здоровья. – 266 с. [Электронный ресурс]. -URL : <https://cyberleninka.ru/article/n/osobennosti-sotsializatsii-detey-s-ogranichennymi-vozmozhnostyami-zdorovya-1>

А.С. Байгабылова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

ФОРМИРОВАНИЕ РЕЧИ У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАС ПОСРЕДСТВОМ АВА-ТЕРАПИИ

Андатпа. АБА терапиясы арқылы үлкен жастағы мектеп жасына дейінгі балалардың сөйлеу тілін қалыптастыруда цифрлық технологияларды қолдану.

Тірек сөздер: АБА терапиясы, сөйлеу қабілетінің бұзылуы, АСД, АКТ, әдіснамасы, инклюзивті білім беру, мектеп жасына дейінгі балалар.

Аннотация. Использование цифровых технологий при формировании речи у детей старшего дошкольного возраста с РАС посредством АВА-терапии.

Ключевые слова: АВА-терапия, речевое нарушение, РАС, ИКТ, методика, инклюзивное образование, дети старшего дошкольного возраста.

Summary. The use of digital technologies in the formation of speech in older preschool children with ASD through ABA therapy.

Keywords: AVA-therapy, speech disorder, RAS, ICT, methodology, inclusive education, children of preschool age.

Цифровыми технологиями охвачены все сферы человеческого бытия. Сегодня огромное количество стран имеет положительный опыт использования данных технологий в образовании. Особую роль они играют в образовании людей с особыми потребностями, имеющими ограниченные возможности здоровья (ОВЗ) и людей с инвалидностью. [1]

Совершенствование технических возможностей, высокотехнологичное оборудование приводят к усовершенствованию и постоянной модернизации информационно-коммуникационных технологий, цифровых устройств, которые ежедневно применяются в жизни. Цифровые технологии вносят огромный вклад в преодоление образовательных и социальных барьеров, они уже стали привычными ежедневными инструментами для решения простейших задач в ситуации инклюзивного образования. Процесс развития инклюзивного образования, модернизация его структуры и содержания остаются актуальными в настоящее время. Оснащение образовательных организаций современным техническим оборудованием является неотъемлемой частью модернизации образователь-

ной среды при организации инклюзивного процесса, обеспечивая ее доступность для детей и взрослых с разными потребностями и индивидуальными особенностями развития. [2]

Использование компьютерных программ, ресурсов и оборудования в системе дошкольного образования способствует усовершенствованию педагогического процесса. Предоставляет большие возможности для индивидуальной работы с детьми и, соответственно повышает ее эффективность. Это касается также детей имеющих различные речевые нарушения.

Формирование речи обусловлена тем, что успешная реализация личности определяется уровнем сформированности её речевых умений, которые закладываются в раннем детстве и формируются как в дошкольном, так и в младшем школьном возрасте. Основные положения Концепции развития инклюзивного образования в Республике Казахстан предусматривают специальную коррекционно-развивающую работу с детьми, имеющими нарушения развития, которые направлены на формирование у них необходимых коммуникативных навыков, в том числе и речевых [3].

Основной причиной вхождения в социум старшего дошкольника с РАС является нарушение речи, несформированность коммуникативных навыков. Поэтому необходима комплексная коррекционно-развивающая работа.

Отклонения в развитии речи, как правило, имеют негативное воздействие на психическое развитие детей старшего дошкольного возраста с РАС, создают сложности в общении ребенка с окружающими, задерживают формирование познавательных процессов, которые проявляются в недостаточности формирования ассоциативных связей, сложностях установления зависимостей между событиями окружающей среды и организации целенаправленного адаптивного поведения и т.д.

Расстройство аутистического спектра (далее – РАС) представляет собой сложное нарушение развития или расстройство нервного развития, которое влияет на то, как ребенок обрабатывает информацию, а также видит мир.

Ребенок получает диагноз «аутизм», когда у него можно наблюдать по крайней мере шесть специфических типов поведения в трех областях: социального взаимодействия, коммуникации и поведения (ребенок имеет повторяющиеся и стереотипные модели поведения и ограниченные специфические интересы). [4].

Аутизм – «уход» от действительности с фиксацией на внутреннем мире аффективных комплексов и переживаний. В качестве психопатологического феномена отличается от интроверсии как личностного измерения или рассматривается как болезненный вариант интроверсии. [5].

Впервые аутизм был описан в 1943 году Лео Каннером. В 1944 году Л. Каннер переименовал это расстройство в ранний детский аутизм.

Каннер описал основные симптомы, как аутичную отстраненность, неспособность общаться с другими людьми и страх перед переменами в их окружении.

На современном этапе можно наблюдать тенденцию к увеличению количества старших дошкольников, имеющих различные нарушения речи, особенно остро стоит вопрос о нарушениях речи у детей старшего дошкольного возраста с РАС. Следовательно, работа дефектологов по формированию речи у детей старшего дошкольного возраста с РАС посредством применения современных техник и методов, в том числе и АВА-терапии, актуальна и требует дополнительных исследований.

«Прикладной поведенческий анализ» (далее – АВА) – одна из наиболее эффективных развивающих техник при аутизме, чаще всего, используемая в работе с детьми с РАС. Согласно мнению Г.А. Изгеновой, АВА-терапия основана на принципах бихевиоризма, в частности, на операционной обусловленности и использовании поощрений и последствий для формирования поведения.

Многие новые подходы по-прежнему основаны на основах АВА-терапии, но также включают аспекты эмоционального и социального взаимодействия.

АВА-терапия включает в себя интенсивную программу лечения, которое проводится только индивидуально. Терапия может длиться до сотни часов в неделю и ориентирована на уникальные потребности ребенка с РАС в обучении. Р.О. Сабитова указывает, что АВА-технология отличается от других техник тем, что она составляется индивидуально для каждого ребенка с РАС.

Распространенными техниками АВА-терапии являются дискретное пробное обучение (ДТТ) и подсказки. ДТТ-терапия, считает Т.А. Кожахметов, проводится по строгому распорядку, направленному на развитие одного навыка до тех пор, пока он не будет освоен путем повторения и закрепления в повседневной жизни ребенка с РАС [6, с. 61].

В настоящее время АВА-терапия широко признана как хорошо зарекомендовавший себя и эффективный вариант не только лечения РАС, но и как терапия, развивающая коммуникативные и речевые возможности детей с РАС.

Традиционные методы коррекционной работы, с детьми РАС имеющие нарушение речи не всегда дают ожидаемый результат. С каждым годом значительно увеличивается число детей с нарушением речи, соответственно возрастает необходимость разработки, изучения и применения новых технологий в коррекции этого речевого расстройства. Поэтому в данной статье мы рассмотрим методики, которые по-нашему мнению более эффективны.

Программы АВА-терапии, по мнению Д.О. Купера, включают следующие общие результаты обучения [7, с. 159]:

1. Рецептивные языковые навыки.

В основном это то, насколько хорошо дошкольник с РАС воспринимает речь и отвечает на то, что его просят сделать. Примеры: дать мне желтую машину, коснуться носа или открыть книгу на десятой странице и т.д.

2. Навыки экспрессивной речи.

АВА-терапия помогает овладеть разговорным языком, если дошкольник с РАС сможет имитировать звуки, слова или предложения. Он также научится произносить названия предметов, животных и прочего.

3. Навыки социального языка.

Навыки социального языка показывают, насколько хорошо дошкольник с РАС может общаться с другими, используя речь. Вот некоторые примеры: задать простой вопрос, попросить кого-нибудь поиграть с ним или поделиться предметами с другом.

4. Навыки самопомощи.

Навыки самопомощи позволят ребенку с РАС самостоятельно пользоваться гигиенической комнатой. Это также включает в себя самостоятельную еду, питье и одевание и т.д.

5. Академические навыки.

Это касается того, насколько хорошо дошкольник с РАС может адаптироваться в детском коллективе, например, в группе в детском саду.

6. Снижение вызывающего поведения, в случаях, если дошкольник с РАС, расторможен, гиперактивен.[8]

Также для проведения эффективной коррекционно-логопедической работы по формированию речи у детей с РАС необходимо правильно провести диагностику.

Рассмотрим методики при помощи цифровой технологии (интерактивная доска) Методика «Исследования экспрессивной речи». Называние предметов и действий. Ребёнку предлагается назвать изображенные на картинках предметы и действия в условиях предъявления картинок по одной.(приложение 1).

Составление фраз. Ребенку предлагается описать предложенную картинку («Что делает?»).

Список фраз.

1. Девочка моет руки.
2. Кошка ловит мышку.
3. Девочка прыгает на скакалке.
4. Мальчик катается с горки.
5. Собака грызет кость.

Методика «Исследования импрессивной речи». Понимание значения слов, обозначающих предметы и действия. Перед ребенком последовательно выкладывается 10 картинок, которые сначала предлагается рассмотреть, а затем по инструкции дать названную картинку (приложение 2).

Понимание предложений. Перед ребенком группами выкладываются картинки, предлагается по инструкции дать названную обследующим картинку.

1. Мальчик играет с машинкой.
2. Девочка рисует цветок.
3. Тетя гуляет с собакой.
4. Девочка кушает яблоко.
5. Дядя строит дом.

Исследовали методику О. Суховой «Слушать интересно» это специальный аппарат направлен на изучение не речевых шумов. Ребенок должен показать и произнести этот звук. Например: шум холодильника, машины, пылесоса и т.д.

Также для развития речи у детей с РАС используем игры, которые направлены на интеграцию сенсорных систем, составляющих первые две полки Библиотеки ребенка. Многие из этих игр требуют интеграции информации, поступающей от двух или более сенсорных систем. Их задача – помочь ребенку весело исследовать свой сенсорный мир и постепенно подготовить его к овладению более сложными навыками.

Можно сделать вывод, что при обучении детей с аутизмом и связанными с ним расстройствами любым навыкам, – а самое главное, навыкам речевым, – вербально-поведенческий подход использует методы прикладного анализа поведения. Речь рассматривается как поведение, которое может быть сформулировано, а затем закреплено, если уделять пристальное внимание не только тому, что говорит ребенок, но и тому, почему он пользуется речью.

Литература

1. Тара Делаи. Развитие основных навыков у детей с аутизмом. – Е., 2018.
2. Мнухин С.С. О синдроме «раннего детского аутизма», или синдроме Каннера у детей // Журнал невропатологии и психиатрии. – 2017. – № 10. – С. 150-151.
3. Концепция развития инклюзивного образования в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]. Режим доступа: online.zakon.kz
4. Нуриева Л.Г. Развитие речи у аутичных детей. – М., 2012.
5. Шаймасламова З.Д. Аутизм как проблема современного общества // Вестник КАСУ. – 2015. – №4. – С. 134-138.
6. Кожаметов Т.А. Терапевтическое вмешательство в развитие ребенка с РАС // Открытая школа (каз.). – 2020. – №2. – С. 61-63.
7. Купер Д.О. Прикладной анализ поведения. – М.: Практика, 2016. – 864 с.
8. Веденина М.Ю. Использование поведенческой терапии аутичных детей для формирования навыков бытовой адаптации // Дефектология. – 2017. – №2. – С. 31-40.

Приложение 1.

	I	II	III
Имена существительные			
1.	девочка	морковь	Корова
2.	мальчик	лиса	Стул
3.	Дом	собака	Яблоко
4.	Машина	мыло	шкаф
5.	Мяч	самолет	Кровать
Глаголы			
1.	идет	читает	Ест
2.	сидит	рисует	Спит
3.	лежит	едет	Пьет
4.	катается	пишет	Моет
5.	бежит	чистит	Одевает

Приложение 2.

Имя существительные	Глаголы
1. яблоко	летит
2. корова	кушает
3. собака	играет
4. кукла	прыгает
5. мыло	моет
6. банан	чистит
7. зубы	кормит
8. стул	сидит
9. кровать	спать
10. мяч	одевает

А.Г. Байменова

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: Б.М. Жапарова

педагогика ғылымдарының кандидаты

БАҒАЛАУДЫҢ КІШІ МЕКТЕП ЖАСЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ОҚУ МОТИВАЦИЯСЫНА ӘСЕРІ

Андатпа. Мақалада бағалаудың кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясына әсері туралы қарастырылған. Жаңартылған білім беру бағдарламасы аясында оқушылардың оқуға мотивациясын қалыптастырудың әдіс-тәсілдері және оны тәжірибеде тиімді қолданудың жолдары көрсетілген.

Тірек сөздер: оқу мотивациясы, бағалау, қалыптастырушы бағалау, қолдау, жеке, жұптық және топтық жұмыс.

Аннотация. В статье рассмотрено влияние оценки на мотивацию обучения учащихся младшего школьного возраста. В рамках обновленной образовательной программы представлены методы и приемы формирования мотивации учащихся к обучению и способы ее эффективного применения на практике.

Ключевые слова: учебная мотивация, оценка, формирующее оценивание, поддержка, индивидуальная, парная и групповая работа.

Summary. The article considers the impact of assessment on the motivation of primary school students' learning. Within the framework of the updated educational program, methods and techniques of forming students' motivation for learning and ways of its effective application in practice are presented.

Keywords: learning motivation, assessment, formative assessment, support, individual, pair and group work.

Оқу мотивациясы сөзбе-сөз қазіргі заманғы мектептердің орталық мәселелерінің бірі, әлеуметтік маңызы бар мәселе деп атауға болады. Оның өзектілігі білім беру мазмұнын жаңартуға, оқушылардың білім мен танымдық қызығушылықтарын өз бетінше игеруін қалыптастыру міндеттерін тұжырымдау, мектеп оқушыларына адамгершілік тәрбие, олардың белсенді өмірлік ұстанымын қалыптастыру, жалпыға міндетті орта білім беруді енгізу.

Білім беру мен тәрбие түйіскен жерінде жағымды мотивацияны қалыптастыру проблемасының өзектілігі қазіргі білім берудің маңызды аспектісі болып табылады.

Позитивті мотивацияның қалыптасуы дегеніміз – оқушылардың бойындағы идеалдарды, дүниетанымдық құндылықтарды оқушының белсенді мінез-құлқымен ұштастыра отырып тәрбиелеу, бұл қабылданған және іс жүзінде әрекет ететін мотивтердің өзара байланысын, сөз бен істің бірлігін, оқушының белсенді өмірлік позициясын білдіреді [1, 3б.].

Оқу-танымдық мотивтер оқуды бастаған баланың мотивациясында жетекші орын алмайды. Олар белсенді оқу іс-әрекеті барысында қалыптасады, сондықтан мұғалім бұл процесте маңызды рөл атқарады.

Мотивтердің ерекшеліктері адам мінез-құлқының белсенділігінің көзі ретінде Б.Г. Ананьева, В.Г. Асеева, Л.И. Бозович, В.К. Вилюнас, А.Н. Леонтьев, А.К. Маркова, Х. Хекхаузен, Г.И. Щукина, П.М. Якобсон еңбектерінде қарастырылған.

Оқытуда әртүрлі оқу үлгерімі бар оқушылардың оқудағы көптеген мотивтері кездеседі. Психологиялық зерттеулер оқу табысы (күшті, орташа, әлсіз топ) мен оқуға деген қатынас арасындағы тығыз байланысты анықтайды.

Өз тәжірибемде байқағаным, қалыптастырушы немесе жиынтық бағалау кезінде кейбір оқушылар берілген тапсырмаларды оқымай, тек қоңырау соғылғанын күтіп отырады да, бақылауды таза күйінде орындамай қайтарып береді, оның себебі оқушының оқуға құлшынысының мүлдем болмауы деп түсінемін. Сол оқушының оқуға деген құлшынысын қалай қалыптастырсам деген сұрақ туындады.

Оқуға қызығушылық танытпаған балаға білім алу және оны практикада қолдана білу өте қиын. Баланы оқуға қалай ынталандыруға болатынын түсіну үшін оның оқуға деген қызығушылығының оянуына

және оған өз ресурстарын толық пайдалануға мүмкіндік бермейтініне не кедергі болатынын түсіну қажет.

Кіші мектеп жасындағы балалардың оқу іс-әрекетіне мотивациясын арттыру үшін оқуға қажеттілікті қалыптастыру керек. Бұл жөнінде Т.А. Ильина былай деп өз пікірін білдіреді: «Оқу үрдісін ұйымдастырудағы мұғалімнің күші мен жігерінің елеулі бөлігі балалардың оқуға деген ынтасы мен ұмтылысын оятуға, олардың танымдық белсенділігін туғызуға бағытталуы тиіс» [2, 32 б.].

Оқу-танымдық мотивтердің барлық түрлерін қалыптастырудың негізгі резерві – мектеп оқушыларының оқу қызметін жандандыру. Бұл белсендіруді мектеп оқушыларының әртүрлі оқу-тәрбие жұмыстарының түрлерінде жүзеге асыруға болады. Оқушылардың бойында оқу мотивациясын қалыптастыру жолдарының бірі ауызша қолдаулар және бағалау деп санаймыз.

Бағалау оқытудың ішкі мотивін анағұрлым тиімді қалыптастыруға мүмкіндік береді, баланың жағымды қасиеттері мен сипаттамаларының дамуын белсендіреді, тұлғаның жағымсыз қасиеттері мен дұрыс емес мінез-құлық формаларының пайда болуына жол бермейді. Бағалаудың барлық арсеналын қолдану сабақтың тиімділігін, оқыту сапасын арттырып, оқудың ішкі мотивін қалыптастыра алады.

«Бағалау» сөзі латын тілінен тікелей аударғанда «жақын отыру» деген мағына беретіні кездейсоқ емес, сол арқылы ол бағалаудың мәнін білдіреді, мысалы, бір адам екінші адамның не айтып отырғанын немесе не істеп отырғанын мұқият бақылайды немесе өзін-өзі бағалау жағдайында оқу үдерісіне ой жүгіртеді.

Бағалаудың мақсаты – оқушы мен мұғалім арасындағы кері байланысты қалыптастыру, оқушыны ынталандыру қабілеті, оқуға деген ұмтылыс, өзін-өзі жетілдіру, өзінің іс-әрекетін объективті түрде талдап, бағалау, танымға ынталандыру сияқты қасиеттерді дамыту.

Педагогикада оқушының оқу іс-әрекетінің сипаты туралы айтқанда, оқушының жеке басы мен мінез-құлқының сапасын бағалау ескеріледі. Бағалау белгілі бір педагогикалық нормалар мен бақылау нәтижелерінің арақатынасына негізделген.

Бағалау (педагогикалық) – білім берудің білім беру бағдарламалары мен білім беру саласындағы нормативтік нұсқаулардың талаптарына сәйкес оқушылардың жалпыға бірдей білім беру іс-әрекеттерін меңгеру дәрежесін анықтау.

Ш.А. Амонашвили: «бағалау – бұл оқушылардың микроәлеуметтік ортадағы өмірлік қатынастарын реттеуші. Баланың сыныптағы мәртебесі, мұғалімдер мен сыныптастарының оған деген қарым-қатынасы көбінесе қандай белгілерді алатынына байланысты анықталады [3].

Ш.А. Амонашвили бастауыш мектепте бағасыз оқытуға шыққан, оқытудың мазмұндық-бағалау негіздерін теориялық тұрғыдан дамытып, іс жүзінде қолданған мұғалімдердің бірі. Оқушының біртіндеп білімді,

дағдыларды игеретінін және дағдыларды дамытатындығын анықтады. Бұл процесс бірнеше кезеңнен тұрады:

- тапсырманы қабылдауы;
- оны шешудің жоспарын құру;
- оны шешу процесін бақылау;
- нәтижені стандартқа сәйкес бағалау;
- одан әрі жетілдіру үшін міндеттер қою;
- әмбебап жаттығу әрекеттерін сатып алды [4].

Бағалау жұмыс процесіне де, мұғалім мен оқушылар арасындағы қарым-қатынасқа да, оқытудың жағымды мотивациясын қалыптастыруға да белгілі әсер етеді. Бағалаудың әр жағы іс-әрекетті ынталандырушы күшке ие.

Мұғалім мектеп оқушыларының өзін-өзі оқытудың маңызды компоненті ретінде өзін-өзі бағалау қабілетін дамытуға жағдай жасайды.

Әр оқушының дайындық деңгейін, оқудағы жеке ілгері басуын критерийлік бағалау жүйесімен анықтау, тек оқушылардың білім алуға деген мотивациясын ғана емес, мектептегі білім беру үрдісінің де сапасын көтеруге мүмкіндік береді.

Оқушының жеке тұлғалық ерекшеліктері фронтальды және топтық жұмыста жақсы түсініліп нығайтылады: жақсы ұжымда әрқайсысының даралығы барынша толық көрінеді.

Қалыптастырушы бағалау білім алушылардың оқу әрекеттері нәтижелерін ұғынуға бірден-бір мүмкіндік жасайды. Бұл олардың өз оқуын «құрушылар» ретінде жағдай жасауына мүмкіндік береді, алған нәтижелеріне деген жауапкершілігін арттырады.

Жеке жұмыс нәтижелерін талқылауды тікелей білім алушылармен бірге жүргізуді есте сақтау қажет. Сондай-ақ, білім алушылардың өз ойын айтуына мүмкіндік беру маңызды болып табылады. Жұмысты әрі қарай жоспарлау кезінде білім алушылардың мүмкіндіктерін, қажеттіліктерін ескерген дұрыс.

Жұптық жұмыс қалыптастырушы бағалаудың тиімді формаларының бірі болып табылады. Жұптық жұмыста жалпы мұғалім, жұптар бір-бірін және жұп ішінде бірін-бірі бағалауына болады. Мұндай өзара қарым-қатынас кезінде білім алушылардың дайындық деңгейіне қарамастан өзара көмегі, рефлексиясы, өзін-өзі реттеуі белсенді байқала бастайды.

Белгілі бір дағдыны бағалаудың тиімді тәсілі ретінде қолданып, топтық жұмысты ұйымдастыруына болады. Топтық жұмыс кезінде мұғалім барлық топтың және әр жеке білім алушының жұмыстарын бақылауы қажет. Топтарды бақылауды тапсырма орындау кезінде қатысып, бірлесе жүргізуге де болады.

Оқушының мотивациясы үшін оның белгілерінде жасырылған мүмкіндіктері туралы ақпарат мұғалімнің белгісінен гөрі маңызды болып шығады. Мұғалімнің бағалауы мотивацияны арттырады, егер бұл

тұтастай алғанда оқушының қабілетіне емес, оқушының тапсырманы орындаудағы күш-жігеріне қатысты болса. Егер мұғалім өзінің бағалауы бойынша оқушының жаңа күш-жігерін қолдануын тиімді жұмылдырса, онда бұл оқушылардың белсенділігі мен ішкі мотивациясының жоғарылауын тудырады.

Мотивацияны ынталандыру үшін мұғалімнің бағалауының тағы бір ережесі – ол оқушының үлгерімін басқа оқушылардың жетістіктерімен емес, алдыңғы нәтижелерімен салыстырған кезде ғана. Сонымен қатар, әлсіз оқушы көбінесе сәттілік сезімін сезінеді, ал мықты оқушы оған қажет сәтсіздік тәжірибесімен кездеседі. Мұғалімнің қолдауы мен бағалауы оқушының жұмысқа қосқан нақты үлесін ескерсе, ол оң мотивацияны ынталандырады.

Оқу іс-әрекетінің жағымды тұрақты мотивациясын қалыптастыру үшін оқушының жұмысын бағалауда ең бастысы, бұл жұмыстың барлық жағымды жақтарын, оқу материалын игерудегі ілгерілеушілікті және олардың орын алған кемшіліктерінің себептерін анықтаумен қатар, олардың мәлімдемесін ғана емес, оларды сапалы түрде талдауы маңызды. Бұл сапалы талдау балалардың бойында жұмысты адекватты бағалауды, оның көрінісін қалыптастыруға бағытталуы керек [5, 88б.].

Осы жоғарыдағы аталған мәселелерге байланысты оқушылардың білімдерін бағалауды оларда оқу мотивтерін қалыптастырудың және білім сапасын басқарудың бір критерийі деп есептейміз.

Сонымен, кіші мектеп жасындағы оқушы жұмысын бағалауда ең бастысы, бұл жұмыстың барлық жағымды жақтарын көрсете отырып, сапалы талдау жасау керек, оқу материалын жасауға ықпал етіп, кемшіліктердің себептерін анықтауы керек. Бағалау балаларды оқуға ынталандыруы керек, сондықтан ерте мектеп жасында оқуға ынталандыру үшін барлық, тіпті оқушының оқуға деген ұмтылысын қолдау маңызды.

Әдебиеттер

1. Маркова А.К. Формирование мотивации учения в школьном возрасте: Пособие для учителя. – М.: Просвещение, 1983. – 96 с.
2. Ильина Т.А. Педагогика. Курс лекций: Учебное пособие для студентов. – М.: Просвещение, 1984. – 496 с.
3. Амонашвили Ш.А. Воспитательная и образовательная функции оценки учения школьников: экспериментально-педагогическое исследование / Ш.А. Амонашвили. – М.: Педагогика, 1984. – 296 с.
4. Амонашвили Ш.А. Обучение. Оценка. Отметка [Текст] / Ш.А. Амонашвили. – М.: Знание, 1980. – 324 с.
5. Хрущев В.А., Отрадных В.В. О формировании учебно-познавательных мотивов младших школьников // Межвузовский вестник. – 2010. – №2(12). – С. 88-92.

А.В. Бутько

студент, Павлодарский педагогический университет

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

КОРРЕКЦИЯ ЗРР С ПОМОЩЬЮ ЛОГОРИТМИКИ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Андатпа. Мақалада ерте жастағы балалардың сөйлеу тілінің дамуын диагностикалаудың және түзетудің теориялық аспектілері қарастырылады, логопедиялық және 2–3 жастағы балаларды психологиялық-педагогикалық тексерудің ерекшеліктері көрсетілген.

Тірек сөздер: сөйлеуді дамытудың кешеуілдеуі, логотип ритмикасы, компьютерлік технологиялар.

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические аспекты диагностики и коррекции задержки речевого развития у детей раннего возраста, освещаются особенности логопедического и психолого-педагогического обследования детей 2–3 лет.

Ключевые слова: ЗРР, логоритмика, компьютерные технологии.

Summary. This article discusses theoretical aspects of diagnostics and correction of the delay of speech development in children of early age, highlights the features of logopedic and psycho-pedagogical examination of children of 2–3 years.

Keywords: delayed speech development, logo rhythmic, computer technologies.

Речь ребенка формируется под влиянием речи взрослых и в большей степени завист от речевой практики, нормального речевого окружения и воспитания, которые начинаются с первых дней его жизни. Речь развивается в процессе онтогенеза параллельно с физическим и умственным развитием ребенка и служит показателем его общего развития. [7]

Логоритмика имеет важное значение для всестороннего развития личности, а так же формирования недостаточно развитых и коррекция нарушенных умений и навыков. Логоритмические упражнения оказывают воздействие на развитие психических функций, и речи, в целом.

Тренировка голоса начинается еще в младенчестве во время гуления, которое необходимо всячески поддерживать в ходе эмоционального общения с ребенком. [5]

А.Н. Леонтьев устанавливает четыре этапа становления речи:

1. Подготовительный – до одного года;
2. Преддошкольный – этап первоначального овладения речью – до 3-х лет;
3. Дошкольный – до семи лет;
4. Школьный. [1]

Подготовительный этап.

С момента рождения у ребенка появляются голосовые реакции: крик, плач.

Около 2-х месяцев появляется гуление, к началу 3-го месяца – лепет. С 5-ти месяцев ребенок слышит звук, видит у окружающих артикуляционные движения губ и пытается подражать.

В дальнейшем ребенок перенимает постепенно все элементы звучащей речи.

Во втором полугодии ребенок воспринимает определенные звукосочетания и связывает их с предметами и действиями (дай-дай, бух, есте – ещё). Так в это время он реагирует на весь комплекс воздействия от окружающих: ситуация, интонация и т.д..

Второй этап.

Так как у ребенка заканчивается подготовительный этап и начинается этап становления активной речи, у ребенка появляется особое внимание к артикуляции окружающих. Ребенок очень много повторяет за говорящим и сам произносит слова. При этом он путает звуки, переставляет их местами, опускает.

На протяжении 2-го и 3-го года жизни у ребенка происходит накопление словарного запаса. Значения слов становятся все более определенными.

Сначала ребенок выражает свои желания, просьбы одним словом, потом – примитивными фразами без согласования. Дальше, постепенно появляются элементы согласования и соподчинения слов в предложении.

В это время понимание речи взрослого превосходит произносительные возможности.

Третий этап.

На протяжении периода от 3-х до 7-ми лет у ребенка развивается навык слухового контроля за собственным произношением, умение, в некоторых ситуациях, исправлять его.

К 3-4 годам значения слов ребенка еще больше уточняются и во многом обогащаются.

К.Д. Ушинский придавал особое значение чувству языка, которое подсказывает ребенку место ударения в слове, грамматический оборот, способ сочетания слов в предложении.

На протяжении дошкольного периода постепенно формируется контекстная речь.

Четвертый этап.

Главная особенность развития речи у детей на данном этапе это её сознательное усвоение.

Так, в школьном возрасте происходит целенаправленная перестройка речи ребенка – от восприятия и различения звуков до осознанного использования всех языковых частиц. [1]

Цель: коррекция и профилактика ЗРР у детей дошкольного возраста с помощью логоритмики с использованием компьютерных технологий.

Объект: младшие школьники с задержкой речевого развития.

Предмет: развитие речи младших школьников с задержкой речевого развития.

Задачи:

– провести анализ литературы;

– определить необходимость логоритмики для коррекции ЗРР;

Вопросы изучения и обучения детей с задержкой речевого развития с ранних лет изучены в трудах О.Е. Громовой, Т.Б. Филичевой и т. д. [2].

К причинам возникновения задержки речевого развития Т.Б. Елифанцева относит не востребованность речи: «Нельзя предугадывать желания детей, игнорировать молчание, иначе у ребенка не формируется потребность высказывать свои просьбы, желания и эмоции словами». Нарушения речи автор относит к части общего нарушения нервной системы. [3]

Анализ литературы показывает, что в центральном внутреннем речевом компоненте создается развитие базовых структур. Дальше от центрального компонента к произносительному идёт укрепление переходных процессов и формируется уровень вербальных сетей, представляющих собой семантическую организацию лексики. Это даёт возможность точно понимать и использовать в речи отношения между обозначенными объектами. [4]

Дыхательные и голосовые упражнения.

Подготовка артикуляционного аппарата к продуцированию речи предполагает проведение дыхательных упражнений. Детей следует учить длительному выдоху, контролируя его силу и длительность. Для этого детям нужно, например, поддувать ватные шарики, мелкие игрушки, плавающие в тазу.

С появлением в речи лепета следует стимулировать повторение имеющихся звуков, слогов, развивать звукоподражание. При этом полезно показывать ребенку связь между реальными предметами и издаваемыми звуками. [5]

Развитие мелкой моторики.

Исследования М.М. Кольцовой доказано, что становление речи тесно связано с развитием мелкой моторики пальцев рук. Кроме упражнений с предметами, развитие мелкой моторики осуществляется в играх пальцами. [5]

Логоритмика – эффективная и доступная форма работы с детьми, которая в увлекательной, непринужденной и эмоциональной обстановке помогает решить множество оздоровительных, образовательных, воспитательных и коррекционных задач. Логоритмические занятия способствуют всестороннему развитию детей: совершенствованию их речи, ком-

муникативных способностей, двигательных навыков, умению ориентироваться в окружающей среде, творческой самореализации. [6]

Методы и приёмы логоритмики:

Наглядный метод – обеспечивают яркость эмоционального восприятия и двигательных ощущений. Каждый метод имеет комплекс приёмов.

Словесный метод – помогает детям осмысливать поставленную педагогом задачу и сознательно выполнять движения.

Практический метод – обеспечивает проверку правильности восприятия движения на собственных мышечно-моторных ощущениях.

Игровой метод – учитывает элементы наглядно-образного и наглядно-действенного мышления; совершенствует разнообразные двигательные навыки, развивает самостоятельность движений, быстроту реакции на изменяющиеся условия.

Очень много причин, по которым дети дошкольного возраста большее количество времени проводят у компьютера/планшета. Одно из самых популярных – в компьютерных играх/видео очень ярко, красочно, иногда, эмоционально. Детей сложно заинтересовать раскрасками, игрушками, если дома ребенок проводит много времени с современными гаджетами.

Родители обычно сами дают детям гаджеты, и довольно рано – с шести-восьми месяцев. Побуждения, разумеется, благие: хочется, чтобы малыш как можно раньше освоил счет, алфавит, иностранный язык. Но стоит внимательнее рассмотреть эффект от таких занятий. [8]

Современные гаджеты – очередной скачок технократической цивилизации. Эти компактные электронные устройства проникли практически во все сферы жизни. Они слышат, видят, рассказывают и подсказывают, показывают видео и выполняют еще кучу разных дел, без которых дети раньше легко обходились. Гаджеты – великолепные универсальные инструменты для коммуникации и развлечения, и отрицать их значение для детей бессмысленно. [8]

Одним из внедрений компьютерных технологий в логопедическую практику является наиболее популярный видео-хостинг – YouTube.

Если в строчку ввода ввести «Логоритмика», то мы получим огромное количество виде-роликов. Это удобно, благодаря яркой картинке, качеству видео в игровой форме. И, если учитывать, что не все педагоги умеют играть на рояле/пианино, то это хорошая альтернатива.

Таким образом, компьютерные технологии позволяют больше заинтересовать детей, учитывая, что интерес к какому-либо занятию у ребенка дошкольного возраста чаще всего примерно 20 минут.

Именно комплексная работа, основанная на эмоциональном стимулировании развития речи, может приносить успехи, и прерывать затянувшееся молчание детей.

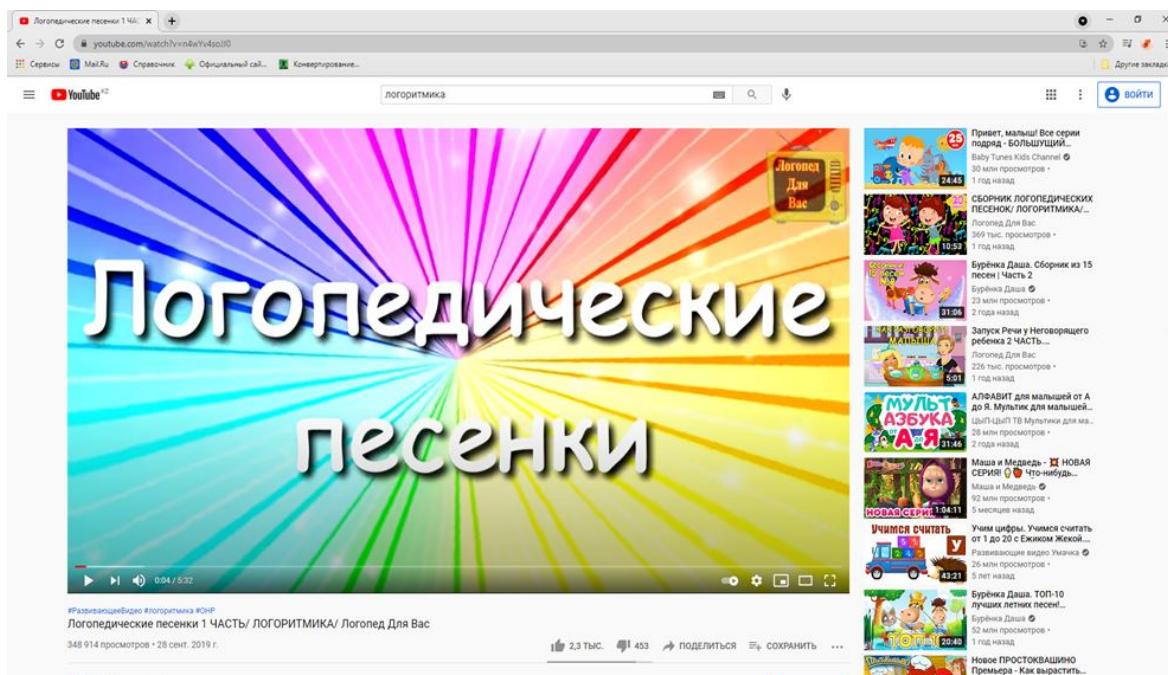

Рисунок 1.

Дети обычно с радостью включаются в игру, а музыка помогает поднять настроение.

Одежда для занятий логоритмикой должна быть удобной, нужно следить, чтобы она не слишком стесняла движения. Также для занятий может потребоваться справка от педиатра о состоянии здоровья, диагнозах и ограничениях.

Литература

1. **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.**
2. Психолого-педагогическая диагностика развития детей раннего и дошкольного возраста: метод, пособие: с прил. альбома «Нагляд. материал для обследования детей» / Е.А. Стребелева, Г.А. Мишина, Ю.А. Разенкова и др.; под ред. Е.А. Стребелевой. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 2004. – 164 с.
3. Епифанцева Т.Б. Настольная книга педагога-дефектолога. – Ростов н/Д.: Феникс, 2007.
4. Ушакова Т.Н. Речь: истоки и принципы развития. – М.: ПЕР СЭ, 2004. – 256 с.
5. Миронова С.А. Развитие речи дошкольников на логопедических занятиях: Кн. для логопеда. – М.: Просвещение, 1991.
6. Аскакова Т.Ю. Логопедическая ритмика в системе коррекционной работы с дошкольниками с ОНР. – СПб.: Детство – Пресс, 2009.
7. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика: учеб для студ. высш. учеб. заведений.
8. <https://www.kommersant.ru/doc/4323118>

Н.Ш. Гайнутдинова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПО РАЗВИТИЮ ПОНИМАНИЯ РЕЧИ ДЕТЕЙ С СЕНСОРНОЙ АЛАЛИЕЙ

Андатпа. Мақала сенсорлық алалиясы бар балалардың сөйлеу дамуы мәселесіне арналған. Мақалада алалияның түсінігі, себептері, негізгі белгілері, сенсорлық алаликтер мен есту қабілеті нашар балалар арасындағы белгілі бір айырмашылықтар, онтогенездегі сөйлеудің үсіну деңгейлері қарастырылады. Сондай-ақ, логопедиялық жұмыста ақпараттық-коммуникациялық технологияларды тиімді пайдалану мысалдары келтірілген.

Тірек сөздер: алалия, сөйлеуді түсіну, түзету, ақпараттық технологиялар, даму, сенсорлық алалия.

Аннотация. Статья посвящена проблеме речевого развития детей с сенсорной алалией. В статье рассмотрены понятие, причины, основные симптомы алалии, определённые различия между сенсорными алаликами и слабослышащими детьми, уровни понимания речи в онтогенезе. Также приведены примеры эффективного использования информационно-коммуникационных технологий в логопедической работе.

Ключевые слова: алалия, понимание речи, коррекция, информационные технологии, развитие, сенсорная алалия.

Summary. The article is devoted to the problem of speech development of children with sensory alalia. The article discusses the concept, causes, and main symptoms of alalia, certain differences between sensory alalics and hard-of-hearing children, and the levels of speech comprehension in ontogenesis. Examples of effective use of information and communication technologies in speech therapy work are also given.

Keywords: alalia, speech comprehension, correction, information technology, development, sensory alalia.

Проблема понимания речи считается одной из самых актуальных проблем речевого развития детей с сенсорной алалией. Актуальность заключается в исследовании проблемы развития понимания речи, которое занимает важное место в современной логопедии. Речь детей с сенсорной алалией не будет иметь никакой положительной динамики в развитии без специальной последовательной коррекционной и педагогической работы. Самой основной задачей для детей с сенсорной алалией является создание у них потребности в устном общении, формированию и развитию осмысленной речи.

Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) – различные цифровые технологии, которые используются при создании, передаче и распространении информации. Наиболее используемые из них это компьютерное оборудование с программным обеспечением и телеком-

муникационные средства, на которых размещена необходимая информация. Применение ИКТ в образовательном процессе способствует развитию детей, учитывая их возрастные и индивидуальные возможности. В логопедической работе применение таких технологий считается эффективным методом коррекции и развития детей, имеющих речевые патологии.

Целью исследования является применение информационно-коммуникационных технологий в развитии понимания речи детей с сенсорной алалией.

Современным языком в логопедической науке, алалия рассматривалась многими учеными, и имеет определение как сложный комплекс языковых и неязыковых расстройств, которые в свою очередь оказывают негативное воздействие на речевую возможность, на развитие познавательности, что в свою очередь влечет за собой осложнения в процессе обучения и воспитания детей, их социализацию.

Авторы исследований обращают внимание именно на патологическую структуру и особенности функционирования речезыковой системы, и отмечается нарушения в формировании всех сторон речи у детей с алалией. Отмечается такие показатели как скудность речи, аграмматичность, многочисленные нарушения в формировании самого содержания фразы.

Исходя из этого, стоит отметить, что актуальность темы приобретает проблемы развития самостоятельной речи у детей дошкольного возраста.

Автор Н.Г. Морозова определяет самостоятельную речь как высказывание, которое сформулировано без посторонней помощи и отражает мысль, отношения или намерения говорящего [5].

Самостоятельная речь формируется и появляется вследствие различных обстоятельств, например, внутренние переживания, внешние впечатления, и вопросы собеседника. Также, самостоятельной речью можно назвать как речь в ответ на побуждение. К инициативной речи, Н.Г. Морозова, относят речь, которая появляется в результате собственного побуждения к речи, без специального вопроса или задания. Беседа, которая возникает между двумя детьми, по мнению автора, также может быть отнесена к инициативной речи [5]. Исследователь Г.В. Чиркина отмечает в своих работах, что развитие фразовой речи у детей происходит по мере становления мышлений, общения и т.п. Самостоятельная фразовая речь вбирает в себя практически все достижения ребенка в овладении родным языком, его звуковым строем, словарным запасом, грамматикой [6].

Самым главным понятием в исследовании является сенсорная алалия. Ее определяют, как вариант речевого дизонтогенеза, который обусловлен расстройством слухового восприятия при сохранном физическом слухе.

Во многих литературных источниках, сенсорная алалия приравнивается такому термину как расстройство рецептивной речи. Доля детей, страдающих таким расстройством составляет 10%, тем временем как моторная алалия встречается значительно чаще – в 90% случаев, исходя из общей структуры системного недоразвития речи. Из-за поражения височных доле возникает сенсорная алалия, расположенных в левом полушарии головного мозга, а именно центр Вернике (рис. 1). Определение нарушения заключается в затруднении сопоставления визуальной картинки и звукового обозначения. Это значит, что ребенок все слышит, но не понимает. При диагностике сенсорных алаликов уточняется анамнез, состояние речевого и акустического гнозиса.

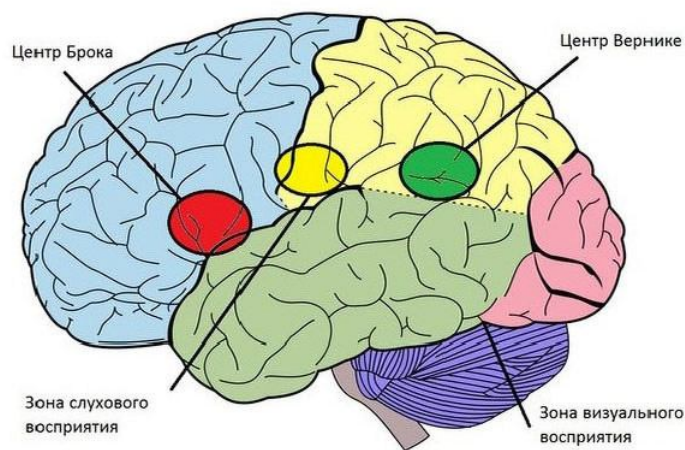

Рисунок 1. Определение места центра Вернике

Органическим поражением зон мозга вызвана несформированность импрессивной речи. На фоне поражения центра Вернике определяется недоразвитие речи, и центр Вернике расположен в задней трети верхвисочной извилины левого полушария. Такого расстройства есть несколько основных причин:

– внутриутробные патологии. Негативное воздействие на центральную нервную систему ребенка оказывают тератогенные факторы, такие как алкоголь, никотин, наркотики или психотропные средства. Или же, внутриутробные инфекции, резус конфликт, гипоксия.

– родовая патология. Поражение центральной нервной системы во время родовой деятельности. Вероятность получения черепно-мозговой травмы, с использованием акушерских инструментов. Это могут быть затяжные роды, преждевременное отхождения вод, и т.п.

– заболевания в первые годы жизни. Такие заболевания, как энцефалит, менингит, травмы головы, и т.п.

Как показывает практика, появление такого рода расстройства не может быть вызвана какой-либо одной патологией, обычно это все в совокупности, включая внутриутробные, интранатальные и постнатальные патологии.

От степени тяжести данной патологии зависит симптоматика нарушения. Детям доступны понимание определенных слов и ситуативной речи. Стоит отметить, что если знакомое слово будет употреблено в незнакомой обстановке, то ребенок не в состоянии будет его понять. В более тяжелых случаях, ребенок не способен воспринимать даже самые простые звуки, и может не реагировать даже на собственное время.

Основные симптомы представлены следующие:

- с трудом воспринимается информация на слух;
- ребенок много и часто говорит – зачастую такую речь не понять;
- проявление эхолалии – бессознательный повтор отдельных слов, словосочетаний или фраз;
- постановка неправильных ударений;
- слабая моторика;
- нарушение фонематического слуха;
- слияние нескольких слов в одно;
- трудности при обозначении образа с предметом;
- повышенная чувствительность к звукам, таких как взрослые могут не заметить и не услышать;
- повышенная возбудимость и неусидчивость;
- интеллектуально отставание от сверстников;
- неврологическая симптоматика, например, гидроцефальный череп, асимметрия оскала и т.п.;

Также у детей с сенсорной алалией наблюдается нарушение концентрации внимания, не понимает обращенную речь, быстро теряет интерес к каким-либо занятиям. Все это может сопровождаться переменой настроения, агрессией, отсутствием желания идти на контакт со сверстниками.

У детей с сенсорной алалией достаточно звонкий голос, при этом, у некоторых детей может наблюдаться логорея. Речь ребенка может походить на своеобразный «винегрет», в котором намешаны зачастую бессмысленные слова, могут быть перепутаны слоги. Встречается объединение разных слов в одно, такое явление называется «контаминация».

При диагностике анамнеза, специалист-логопед, в первую очередь, начинает изучать проявление симптомов, так как зачастую речевое расстройство зачастую путают с аутизмом и нарушением слуха. Существует ряд определённых различий между сенсорными алаликами и слабослышащими детьми, таблица 1.

Неврологическое обследование при диагностике сенсорной алалии считается обязательным. Как правило, оно включает в себя энцефограмму, это позволяет определить степень повреждения функций головного мозга.

Таблица 1. Различия между сенсорной алалией и слабослышащими детьми

Сенсорная алалия	Слабослышащие
Звонкий голос	Глухой голос
Даже при использовании слухового аппарата реакция на увеличение громкости реакция не меняется.	При использовании слухового аппарата реакция на увеличение громкости положительная.
Трудности в контакте с другими людьми.	Легко идут на контакт.

Для исключения диагностики тугоухости проводится исследования слуховой функции. Компьютерная аудиометрия назначается, отоскопия и т.п. обязательно участие нейропсихолога, который способен анализировать поведение ребенка, исследует состояние слуховой памяти.

Рассмотрим уровни понимания речи у детей. В работе Н.С. Жуковой представлены обобщённые данные по развитию понимания речи у детей, где выделено шесть основных уровней понимания [2].

Первый уровень – выражен в речевом внимании, прислушиванию к голосу, адекватное реагирование на интонацию, узнавание знакомых голосов. Такой уровень здоровый ребенок проходит от трех до шести месяцев.

Второй уровень – понимание отдельных конструкций в знакомых словосочетаниях, способен понимать и подчиняться некоторым словесным побуждающим командам: «Поцелуй маму»; «Где папа», «Дай ручку», «Нельзя» и т.д. такой уровень ребенок проходит от шести до десяти месяцев.

Третий уровень – начинает понимать названия отдельных предметов и игрушек:

- с десяти до двенадцати месяцев начинает понимать только названия предметов и игрушек;

- с двенадцати до четырнадцати месяцев начинает узнавать и понимать предметы и игрушки на картинках;

- с пятнадцати до восемнадцати месяцев дети начинают узнавать сюжет на картинках.

Четвертый уровень подразумевает понимание некоторых действий в различных ситуациях, например, «Покажи, кто сидит?», «Кто спит?» и т. п.

- начинает понимать двухступенчатую конструкцию предложения: «Пойди в кухню, принеси чашку», «Возьми платок, вытри нос» и т. п.;

- начинает понимать смысл предлогов, в привычной ситуации понимает вопросы косвенных падежей: «На чем ты сидишь?», «Во что играешь?» и т.д., такой период начинается с двух лет и шести месяцев;

- начинает понимать причинно-следствие связи.

Пятый уровень – начинает понимать и запоминать короткие рассказы сказки, такой период длится от двух лет до трех лет.

Шестой уровень – начинает понимать сложноподчиненные предложения, понимает значения предлогов в непривычной ситуации, такое начинает проявляться к четырем годам.

Готового и точного плана по коррекции сенсорной алалии не существует. Но есть специальные определенные системы по коррекции сенсорной алалии и развитию понимания речи в целом. Помимо логопедического вмешательства, должно быть подключено медикаментозная терапия и тесное сотрудничество с психоневрологом. Также в логопедической работе применяются информационно-коммуникационные технологии и считаются эффективным методом коррекции и развития детей, имеющих речевые патологии. Подробнее остановимся на них.

С помощью информационно-коммуникационных технологий обеспечивается вариативность и разнообразие форм обучения, предоставляется возможность формировать программы различной направленности, которые учитывают образовательные потребности, способности и состояние здоровья каждого ребенка [1]. Применение ИКТ в логопедической работе позволяет:

- осуществление диагностического исследования;
- организацию фронтальной и индивидуальной образовательной деятельности;
- осуществление работы с родителями;
- обмен опыта с педагогами.

На этапе диагностического исследования логопеда используется диктофон, микрофон для записи речи детей. Это помогает в отслеживании динамики, наблюдении за результатами коррекционной работы. А компьютерное оборудование с программным обеспечением имеет возможность хранения и обработки диагностического материала, строения диаграмм, графиков и т. п. Большую значимость в практике приобрела программа «Диагностика речи детей дошкольного и младшего школьного возраста», которая разработана авторами: Е.В. Нурминским, О.А. Безруковой, О.Н. Каленковой [1].

Л.Р. Лизуновой была создана методика «Игры для Тигры» – современная информационно-коммуникационная технология разработана для коррекции речи детей, которые имеют патологии развития [3].

В логопедической работе имеется активное применение цифровых образовательных ресурсов. Также часто используют презентации, которые создаются с помощью программы Microsoft Power Point. Использование презентаций коррекционно-развивающей деятельности помогает сделать ее более продуктивной. Это можно увидеть через быстрое формирование артикуляционных навыков, сокращение срока коррекционной работы и автоматизация поставленных звуков, выработка контроля над собственной речью. Можно заметить активизацию активного словарного запаса, развитие и продвижение строя речи, развитие связной речи и высших психических функций [4].

Информационно-коррекционные технологии способствуют повышению мотивации, используются в качестве эффекта наглядности и усугубляют контакт между педагогом и детьми.

Таким образом, алалия определяется как сложный комплекс языковых и неязыковых расстройств, которые в свою очередь оказывают негативное воздействие на речевую возможность, на развитие познавательности, что в свою очередь влечет за собой осложнения в процессе обучения и воспитания детей, их социализацию.

Применение ИКТ в образовательном процессе способствует развитию детей, учитывая их возрастные и индивидуальные возможности. В логопедической работе применение таких технологий считается эффективным методом коррекции и развития детей, имеющих речевые патологии.

Процесс коррекционной работы при алалии с использованием информационно-коммуникационных технологий будет более эффективным. Это возможно благодаря системности, созданию психолого-педагогических условий для развития детей.

Литература

1. Вренева Е.П. Ресурсы информационно-компьютерных технологий в обучении дошкольников // Логопед. – 2010 – №5. – С. 46-52.
2. Жукова Н.С. Логопедия: Преодоление общ. недоразвития речи у дошкольников: [Кн. для логопеда] / Н.С. Жукова, Е.М. Мастюкова, Т.Б. Филичева. – Екатеринбург: Литур, 2003.
3. Лизунова Л.Р. Компьютерная технология коррекции общего недоразвития речи «Игры для Тигры»: Учебно-методическое пособие / Изд. 2 доп. И перераб. – Пермь, 2013.
4. Лынская М.И. Информационные технологии в работе с безречевыми детьми // Логопед. – 2011. – №3. – С. 12-17.
5. Морозова Н.Г. Актуальные проблемы дошкольного воспитания аномальных детей / В книге: Вопросы дефектологии. – Ташкент, 1973.
6. Чиркина Г.В. Основы логопедии: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. / Т.Б. Филичева, Н.А. Чевелева, Г.В. Чиркина. – М.: Просвещение, 1989.

Д.А. Досбергенова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ИНКЛЮЗИВНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Андатпа. Мақалада инклюзивті білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі зерттеледі, ақпараттық білім беру технологияларының анықтамасы беріледі және олардың мүмкіндігі шектеулі студенттермен жұмыс жасаудағы артықшылықтары талданады.

Аннотация. В статье изучается проблема использования информационных технологий в инклюзивном образовании, дается определение информационных образовательных технологий и анализируются их преимущества в работе с учащимися с ОВЗ.

Summary. The article examines the problem of using information technologies in inclusive education, defines information educational technologies and analyzes their advantages in working with students with disabilities.

Инклюзивное образование – процесс развития общего образования, который подразумевает доступность образования для всех, в плане приспособления к различным нуждам всех детей, что обеспечивает доступ к образованию для детей с особыми потребностями.

В настоящее время особую значимость приобретают вопросы использования информационных технологий в инклюзивном образовании. Если учебно-познавательная деятельность обучающихся с особыми образовательными потребностями не всегда возможна и эффективна при использовании традиционных средств, именно информационные технологии позволяют обеспечить необходимое качество образования, интегрировать учащихся с особыми возможностями здоровья в образовательный процесс в условиях инклюзии. Актуальность проблемы исследования состоит в том, что ее изучение позволит определить не только преимущества, достигаемые посредством внедрения таких технологий в образовательный процесс современной школы, но и выявить наиболее значимые трудности, возникающие у учителей в связи с использованием информационных технологий в образовании лиц с особыми возможностями здоровья. Это, в свою очередь, позволит определить, какие действия необходимо предпринимать для того, чтобы сделать процесс их применения наиболее эффективным, способствующим повышению качества образования в целом. Различным аспектам проблемы использования информационных технологий в инклюзивном образовании посвящены сегодня многочисленные психолого-педагогические исследования, основными направлениями которых являются понятие и особенности информационных технологий в образовании (Г.А. Абумова, Т.П. Гордиенко, В.А. Кудинов, Е.И. Ярославлева); сущность процессов цифровой трансформации образования (О.Б. Акимова, А.С. Вавилова, Я.В. Корякина, В.С. Москалюк, Е.А. Цветкова); специфика использования информационных технологий в инклюзивном образовании (Г.И. Аксенова, Н.Н. Деметьева, Л.Т. Зембатова, Ч.М. Миркаримова, Е.В. Руденко, Ф.Р. Хайбуллаева). Современные исследования позволяют определить информационные образовательные технологии как технологии, обеспечивающие процессы, методы поиска, сбора, хранения, обработки, предоставления, распространения информации в образовательном взаимодействии между педагогом и обучающимися, а также способы осуществления таких про-

цессов и методов [4, с. 985]. В настоящее время использование информационных технологий требует разрешения ряда противоречий, связанных с неготовностью педагогов к их применению в образовательном процессе. В результате внедрения информационных технологий в систему образования происходит цифровая трансформация образования, которая понимается как внедрение в образовательный процесс механизмов автоматизации на всех его этапах [1, с. 12]. Цифровизация образования создает основу для подготовки будущих специалистов, свободно владеющих информационно-коммуникационными технологиями и ориентированных на непрерывное образование [5, с. 142].

Одним из преимуществ цифровой трансформации образования становится доступность обучения для различных категорий обучающихся, в том числе и для тех из них, кто имеет особые образовательные потребности и возможности. Применение информационных технологий в работе с учащимися с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) и инвалидностью не только позволяет организовать образовательный процесс таким образом, что он приобретет одинаковую эффективность в отношении всех категорий обучающихся, но и играет важную роль для коррекции и компенсации недостатков развития детей, относящихся к категории учащихся с ОВЗ [2, с. 104]. Применение информационных технологий в инклюзивном образовании позволяет сформировать познавательную активность детей в соответствии с деятельностным подходом к педагогическому процессу; индивидуализировать образовательный процесс при сохранении его целостности; создать возможность построения открытой системы образования; организовать эффективную систему управления информационно-методическим обеспечением инклюзивного образования [3, с. 340].

Использование информационных технологий в инклюзивном образовании также позволяет совершенствовать методы и технологии отбора и формирования содержания образования; вводить и развивать новые специализированные предметные области, учебные предметы, направления коррекционных занятий; повышать эффективность процесса обучения за счет его большей индивидуализации и дифференциации, использования дополнительных мотивационных рычагов учебной деятельности; организовывать качественно новые формы взаимодействия между педагогом и обучающимися; изменять содержание и характер деятельности педагогов и учащихся [6; 7].

Для того чтобы информационные технологии, используемые в инклюзивном образовании, обеспечивали коррекционно-развивающий характер образовательного процесса, следует учитывать требования, предъявляемые к их разработке и применению [3, с. 341]:

– требование адаптивности, состоящее в приспособлении образовательных информационных технологий к индивидуально-личностным и возрастным особенностям обучающихся;

– требование обеспечения коррекционной направленности информационных технологий, предполагающее возможность выполнения с их помощью обучающих заданий и упражнений, позволяющих решать коррекционно-образовательные и коррекционно-развивающие задачи;

– требование исключения эффекта насыщения в работе с информационными технологиями и чередования видов заданий и упражнений с различной сенсорной нагрузкой, поддерживающих работоспособность и повышающих продуктивность деятельности обучающихся.

Таким образом, использование информационных технологий в педагогической деятельности дает учителю преимущества в условиях осуществления инклюзивного образования, так как возможности, предоставляемые современными ИКТ, позволяют создать новые возможности для обучения детей с ОВЗ посредством использования доступных для их восприятия способов познания окружающей действительности, коррекции поведения и деятельности учащихся, составления индивидуальных образовательных маршрутов и осуществления педагогической деятельности с учетом потребностей и возможностей всех субъектов образовательного процесса.

Я думаю, что обучение с использованием информационных образовательных технологий значительно расширяет возможности получения детьми-инвалидами образования, позволяет во многих случаях обеспечить обучающимся освоение общеобразовательной программы начального общего, основного общего и среднего общего образования в полном объеме.

Литература

1. Александров Д.А. Специфика цифровизации в сфере образования // Будущее российских корпораций: стратегическое развитие и эффективное управление. – 2018. – С. 12–13.

2. Гончарова Н.А., Гончарова М.А., Фандеева Д.А. Информационные и коммуникационные технологии в развитии инклюзивного образования в новых социально-экономических условиях // Научный альманах. – 2015. – № 11–2. – С. 104–107.

И.Н. Дьякова

*магистрант направления: Социально- проектный менеджмент
Омский государственный педагогический университет. Россия*

Научный руководитель: М.В. Иващенко

доцент, Омский государственный педагогический университет. Россия

ПРОБЛЕМЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО САМООПРЕДЕЛЕНИЯ СТУДЕНТОВ

Андатпа. Қазіргі қазақ қоғамындағы түбегейлі өзгерістер болашақ мамандардың кәсіби дайындығын алмастыруды талап етеді. Бұл мақалада жоғары оқу орындарының болашақ ұстаздардың өзін-өзі кәсіби айқындауын қалыптастыру

маңыздылығы көрсетіледі. Мақалада студенттің мамандыққа себеп түрткілерінің максималды сәйкестілігі өзін-өзі айқындауының бірден бір негізгі бағыты ретінде қарастырылады. Жоғары оқу орнында тұлғаның оқу әрекетін ұйымдастыру және оларды танымдық үрдістерге белсенді қатыстыру жағдайларын ұйымдастыру барысында студенттің кәсіптік өзін-өзі айқындауын қалыптастыру тиімді жүзеге асады. Автордың ойынша жоғары оқу орнында педагогикалық жағдайларды тиімді қолданса, онда студенттердің кәсіптік өзін-өзі айқындауы жоғары деңгейде қалыптасады.

Тірек сөздер: болашақ ұстаздар, өзін-өзі кәсіби айқындау, біртұтас педагогикалық үрдіс, педагогикалық іс- әрекет.

Аннотация. В данной статье рассматриваются проблемы профессиональной подготовки студентов к будущей профессии в целостном педагогическом процессе вуза. Показан опыт работы по формированию профессионального самоопределения студента – как качества личности. В статье указывается, что одним из основных направлений формирования профессионального самоопределения студента является процесс обогащения мотивов до уровня максимального соответствия содержанию профессии. Авторы подчеркивают, что формирование профессионального самоопределения студента эффективно реализуется при создании педагогических условий в вузе.

Ключевые слова: профессиональное самоопределение будущего учителя, целостный педагогический процесс, педагогическая деятельность.

Summary. This article examines the problems of professional training of students for a future profession in the integral pedagogical process of the university. The experience of work on the formation of a student's professional self-determination as a personality trait is shown. The article points out that one of the main directions of the formation of a student's professional self-determination is the process of enriching motives to the level of maximum correspondence to the content of the profession. The authors emphasize that the formation of a student's professional self-determination is effectively implemented when creating pedagogical conditions at a university.

Keywords: professional self-determination of the future teacher, integral pedagogical process, pedagogical activity.

Современный этап развития образования ориентируется на создание необходимых условий, обеспечивающих полноценное развитие личности каждого студента и его самореализацию в жизни. В настоящее время, в период социально-экономических реформ исключительно велика роль образования, школы, личности учителя. Одно из направлений модернизаций системы среднего образования повышение общественного имиджа педагогической профессии и статуса педагога.

Профессиональное самоопределение студента – это целостное образование, представляющее собой качество личности, которое выражается в совокупности признаков. На уровне готовности данное личностное образование позволяет индивиду определить стратегию профессионального саморазвития. Это качество личности будущего учителя, которое в силу особенностей овладения профессией растянуто во времени и проходит ряд этапов [1]. В определении профессионального самоопределения будущего учителя, опирались на системное понимание самооп-

ределения, на компоненты профессионального самоопределения и теоретические положения о целостном педагогическом процессе.

Разработанная модель профессионального самоопределения студентов выражается в совокупности компонентов:

Мотивационного – комплекс устойчивых мотивов ориентирующих будущих учителей на профессиональное самоопределение. Стремление обогащения мотивов до уровня максимального соответствия сути профессии будущего учителя. Превращение познавательных потребностей студентов в мотивы профессиональной деятельности.

Содержательного – каждый вид профессиональной деятельности предъявляет будущему специалисту определенный набор требований к компетенциям и личностным качествам, сформированность которых обуславливает качественное выполнение задач этой деятельности – профессии будущего учителя.

Процессуального – который включает в себя совокупность умений и навыков, приемов, позволяющих будущему учителю управлять целостным педагогическим процессом, овладеть способами разнообразных видов деятельности.

Ценностного – целостный, осознанный образ себя, наличие профессиональных смыслов, целей, идеи, замыслов, потребностей, связанных с созданием другого человека, т.е. реализацией своей профессиональной позиции.

Данный состав компонентов профессионального самоопределения, позволяет выделить критерии и показатели, их следует охарактеризовать.

Критерии :

– Обогащение мотивационной сферы до соответствия содержанию профессии.

– Активность во всех видах учебного процесса и внеучебной деятельности.

– Наличие системного представления о целостном педагогическом процессе.

– Осознание ценности психолого-педагогической подготовки для их будущей профессиональной деятельности, направленной на осуществление обучающих, воспитывающих и развивающих функций.

Показатели:

1) Интересы и склонности к будущей профессии:

– самооценка для внутренней саморегуляции поведения;

– нахождение внутренних психологических оснований – духовной;

– личностное отношение к профессии будущего учителя (перспективам ее смысла);

– чувства, эмоциональные установки;

– потребности.

2) Сформированность знаний о будущей профессиональной деятельности:

- сформированность у студентов четкого представления о сущности целостном педагогическом процессе как объекте деятельности учителя;
- саморазвитие у себя профессионально важных качеств и творческих способностей;

- способность к целеполаганию и саморефлексии.

3) Системное «видение» педагогического процесса и его компонентов:

- основных закономерностей целостного педагогического процесса;
- формировать свою личную профессионально-педагогическую позицию, реализовать и отстаивать ее в вузовском учебном процессе – поскольку «внутренний момент самоопределения», «верность себе» диктует в будущей профессиональной деятельности, правильность действий, саморазвития у себя тех качеств и способностей, которые необходимы для успешного выполнения будущей профессиональной деятельности;

- особенностей управления целостным педагогическим процессом;

4) Осознание правильности выбора профессии трансценденция личностных смыслов:

- переоценка ценностей становления собственной личности. Сопоставление «Я – реального» и «Я – идеального»;

- сформированность педагогического самоосознания;

- стремление к творческому профессиональному росту [2].

Одним из основных направлений формирования профессионального самоопределения студента является процесс обогащения мотивов до уровня максимального соответствия содержанию профессии. Механизм формирования мотивов профессиональной деятельности требует поиска таких организационных форм познавательной деятельности студентов, которые создали бы условия для контакта студентов с основным содержанием профессии на таком уровне, который способствовал бы процессу превращения познавательных потребностей студентов в мотивы профессиональной деятельности. Формирование профессионального самоопределения личности в вузовском учебном процессе, эффективно реализуется при условии организации активного включения студентов в познавательный процесс и при организации деятельности студентов по формированию профессионального самоопределения. Для студентов доминирующей является познавательная деятельность. Отсюда, устойчивую активность в различных ее видах можно считать проявлением активности и результата, который заранее может быть запланирован при организации учебно-воспитательного процесса в вузе и может быть рассмотрен самим преподавателем в качестве критерия эффективности его педагогической деятельности и целесообразности тех видов деятельности, которые необходимо выполнить студенту. Профессиональное самоопределение студента – это один из значимых этапов процессов развития личности, и от того, какой потенциал наберет студент в вузовском учебном процессе, как показывают исследования, зависит и компетентность в

решении профессиональных задач. Для формирования педагогического мышления, профессионально-значимых качеств, творческого подхода к решению профессиональных задач учителя нужно готовить таким образом, чтобы объект деятельности, педагогический процесс, стал объектом профессиональной подготовки студента педагогического вуза [3]. Такое внимание должно быть сосредоточено, прежде всего, на анализе самого воспитательно-образовательного процесса и его основных компонентов, выявлении новых возможностей, которые позволили бы обеспечить эффективность и результативность процесса профессионального самоопределения. На современном этапе профессиональное самоопределение приобретает несколько иные черты, чем в прошлые годы: появляется гибкость профессиональных намерений, мобильность интересов, можно увидеть более сложную структуру мотивов профессиональной самоподготовки. Данные наших исследований показывают необходимость целенаправленно корректировать уровень самооценки, реальных качеств студента в соответствии с теми требованиями, которые предъявляет будущая профессия, и показывает необходимость научных знаний для решения задач развития личности учащихся. Поэтому, самопознание студентами своих целей, мотивов, реальных знаний, умений и задач необходимо при организации учебно-профессиональной деятельности в вузе. Самопознание должно найти отражение в структуре учебных занятий по каждому учебному предмету, ведь в развитие профессионального самоопределения личности происходит на основе ее включения в определенный вид деятельности.

Исходя из этого, качественные особенности профессионального самоопределения студентов в вузе должны быть связаны с особенностями вузовского учебного процесса, так как является доминантной в целостном развитии личности и оказывает воздействие на формирование профессионального самоопределения как качественной черты будущего педагога.

Литература

1. Пряхников Н.С. Профессиональное и личностное самоопределение. – М.: Изд-во «Институт практической психологии», Воронеж: НПО «МОДЭК», 1996. – 256 с.
2. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и профессиональное самоопределение молодежи. – Киев: Наукова Думка. 1988. – 142 с.
3. Чистякова С.Н. Профессиональное самоопределение и профессиональная карьера молодежи. – М., 1993. – 180 с.

Г.Т. Есбай

Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

Ғылыми жетекші: А. Расола

педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ ПРОЦЕСІНДЕГІ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР

Андатпа. Мақалада мектепке дейінгі білім беру ортасында сандық технологияларды қолданудың өзектілігі негізделіп, сандық технологияларды пайдаланудың ерекшеліктері сипатталады.

Тірек сөздер: Сандық технологиялар, білім беру ортасы, мультимедиа, баланың интеллектуалды дамуы, цифрландыру.

Аннотация. В статье обоснована актуальность применения цифровых технологий в образовательной среде дошкольного образования и описаны особенности их использования.

Ключевые слова: цифровые технологии, образовательная среда, мультимедиа, интеллектуальное развитие ребенка, цифровизация.

Summary. The article substantiates the relevance of the use of digital technologies in the educational environment of preschool education and describes the features of their use.

Keywords: digital technologies, educational environment, multimedia, intellectual development of the child, digitalization.

Адамзат қауымы жыл санап емес, ай санап, тіпті апта мен күн санап цифрландыру заманының сиқырлы әлеміне еніп барады. Цифрландыру технологиялары дегеніміз – бұл бұрын-сонды адамзат бастан кешпеген ғажайып әлемнің жаңа құралдары. Яғни, қазіргі таңда бұл технологиялар жасақталу үстінде. Олар қазірдің өзінде біз тамсанып айта беретін ақпараттық технологиялардың өзін жолда қалдыра бастады

Білім беруді үдерісін цифрландыру осы үрдіске қатысатын барлық ойыншыларға: оқушыларға, олардың ата-аналарына, мұғалімдеріне, білім беру жүйесінің әкімшіліктеріне ыңғайлы және тиімді құралдарды жасауды білдіреді. Сонымен қатар, оқу үдерісін цифрландыру, адамның адамдық қарым-қатынасының оңтайлы теңгерімі және виртуалды ортада нақты және цифрлы әлемді синтездеудің бір түрі болып табылатыны маңызды.

Сонымен қатар халықтың өмір сүру сапасын жақсартатын цифрлық платформа құру мақсаты Цифрлік Қазақстан – 2020 Елбасымен ұсынылған бағдарламаны жүзеге асыруға белсенді түрде қатысады. [1]

Қазіргі білім жүйесі әлеуметтік-саяси, экономикалық үдерістер мен өзара байланыстарға ие қарқынды дамыған көп деңгейлі, күрделі құрылымды болып келеді. Білім беру саласы бір орында тұрмай, үнемі өзгерістерге ұшырап отырады. Бүгінгі таңда осындай өзекті өзгерістердің бірі білім берудің цифрлық трансформациясы. Цифрландыру бәсекеге қабілетті экономиканы дамытуды және халқының тұрмыс

сапасын жаңа деңгейге көтеруді мақсат тұтқан әлем мемлекеттері жаппай ұстанып отырған тренд. Аталған айтулы үрдіске ілеспеген, ең бастысы бел шешіп кіріспеген жағдайда, мемлекеттің болашағы бұлыңғыр болатындығы сөзсіз.

ҚР тұңғыш президенті Н.Ә. Назарбаев 2017 жылғы 31 қаңтардағы «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында «Цифрлы Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасын жасаудың қажеттілігін айқындап берді: «...Біз цифрлық технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіспіз. Бұл маңызды кешенді міндет. Елде 3D-принтинг, онлайн-сауда, мобильді банкинг, цифрлық қызмет көрсету секілді денсаулық сақтау, білім беру ісінде қолданылатын және басқа да перспективалы салаларды дамыту керек. Бұл индустриялар қазірдің өзінде дамыған елдер экономикаларының құрылымын өзгертіп, дәстүрлі салаларға жаңа сапа дарытты. Осыған орай, Үкіметке «Цифрлы Қазақстан» жеке бағдарламасын әзірлеуді және қабылдауды тапсырамын. ... Цифрлық индустрияны дамыту басқа барлық салаларға серпін береді. Сондықтан Үкімет ІТ саласын дамыту мәселесін ерекше бақылауда ұстауға тиіс» [2, 3-б.].

Білім беруді цифрландыру арқылы білім беру базасында сандық технологияларды қолдануда, жасанды интеллект, виртуалды шындық құралдары, сондай-ақ интернет желісіне кең қол жетімділікті қамтамасыз етуге және дербес оқытуда цифрлық білім беру ортасын құруда жоғары білім беру көрсеткіштеріне қол жеткізуге болады [3].

Сандық технологиялар (СТ) кез-келген ақпарат түрлерімен жұмыс істеуге мүмкіндік беретін маңызды құралға айналып отыр. [4, 6-б.]. Оның қазіргі таңда өзекті болуына бірнеше себеп бар. Біріншіден, сандық технология – деректерді сақтауда, пайдалануда және тасымалдауда (бұлтты сақтау) жадысы таусылмайтын құрал. [5] Екіншіден сандық технология – оқу процесінің коммуникациялық компонентін құрайтын жоғары жылдамдықты Интернет болып табылады.

Үшіншіден, сандық технология дегеніміз – жалпы пайдалануға болатын бағдарламалар: мәтіндік, графикалық редакторлар, электронды кестелер, презентациялар және бейнемонтаж құралдары, есептеуіш, сызу бағдарламалары, пошта, коммуникаторлар, геоақпараттық бағдарламалар.

Төртіншіден, сандық технология деген – жаппай онлайн режимінде оқыту бағдарламалары: курстар, бейімделген тренажерлер, түрлі оқыту орталары.

Цифрландыру бүгінгі таңда тек жоғары оқу орындары мен мектептерде ғана емес, мектепке дейінгі білім беруде де айтарлықтай орын алып отыр. [6] Мектепке дейінгі білім беруде сандық технологияларды қолдану қазіргі заманның инновациялық өзекті мәселелердің бірі. Балабақшалар да қазіргі цифрлық қоғам тенденцияларынан тыс қалмауы керек. Мектепке дейінгі мекемелерде ақпараттық сандық технология-

ларды пәндік – дамытушы органы қалыптастыру құралы ретінде қолдануға болады.

Сандық технология – мектепке дейінгі мекемелерде информатика негіздерін оқыту деген сөз емес, оның ғылыми негізделген міндеті – балалардың таным мүмкіндіктерін кеңейту мен оларды қоршаған ортамен таныстыруда болып табылады. [7,с.7]

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып, мектепке дейінгі білім беру мекемелерін цифрландыру екі негізгі мақсатты көздейді. Біріншісі- ақпараттық технологиялар арқылы білім беру сапасын жақсарту. Екіншісі – интеллектуалды, жан-жақты дамыған, креативті тұлға тәрбиелеу және мектеп жасына дейінгі баланы бүгінгі таңдағы шындығымыз сандық өмірге дайындау.

Алғаш рет мектеп жасына дейінгі балалармен жұмыс жасайтын компьютер 1971 жылы АҚШ-та қолданылды (Мессачусет институты).

Біздің еліміздегі сандық технологияны қолдану бойынша алғашқы әрекеттер кейінгі уақыттары пайда болды. (80-ші ж.) 8, б. 3] Мектепке дейінгі цифрлық білім беру ортасын, цифрлық оқыту құралдары банкісін құру, педагогтардың жұмыс орындарын компьютерлендіру, қашықтықтан оқыту курстары, конференциялар, вебинарлар арқылы педагогтардың біліктілігін және цифрлық сауаттылығын арттыру, білім беру процесінің мониторингі – мектепке дейінгі білім беру мекемелерін цифрландырудың негізгі бағыттары болып табылады. [9, б. 5]

Иван Калаш «Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарындағы ақпараттық және коммуникациялық білім беру мүмкіндіктері» атты аналитикалық шолуында мектеп жасына дейінгі баланы интеллектуалды дамыту және оларды жүзеге асыру жолында сандық технологияларды қолдану мүмкіндіктерінің алуан түрлілігін ұсынады. Олар грамматиканы дамытуға арналған ойындар мен оқу бағдарламалары, мысалы, бала суретті белгілі бір сөзбен байланыстыратын, бала жазған сөздер компьютерде дыбысталып айтылатын, немесе ұсынылған әріптерден бала жаңа сөз құрастыратын ойындар. Сонымен қатар, математикалық қабілеттерді дамытуға арналған тапсырмалары бар компьютерлік ойындар: фигураларды өсу ретімен орналастыру, өлшемі, бірдей фигураларды бір түспен бояу немесе суреттерді хронологиялық тәртіпте орналастыру сияқты ойындар жатады. Бұл ойындар мектеп жасына дейінгі балалардың жоспарлау мен басқару дағдыларын қалыптастыратын, алгоритмдік сауаттылықты дамытатын ойындар болып саналады.

Интернетте мектеп жасына дейінгі балаларға арналған көптеген оқыту-дамыту бағдарламалары жетерлік. Олардың арасында есте сақтау, зейін, ойлау, қиялды дамытуға арналған ойындар; сөйлеуді дамытуға ықпал ететін бағдарламалар; жазуды, арифметиканы оқытуға арналған бағдарламалар; саяхат ойындары; балалардың шығармашылық қабілеттерін дамытатын арт-студиялар, виртуалды экскурсиялар да жетіп

артылады. Виртуалды экскурсиялар оқытудың жаңа сапалы формасы, онда нақты бар нысандар іс жүзінде көрсетіледі, бұл нақты экскурсияға қатысу, танысу мүмкіндігі жоқ балаға ғылыми, көркем экспонаттармен, техникалық үлгілермен, қалалардың көрнекі жерлерімен, дәстүрлерімен, мәдениет-өнер туындыларымен, әр түрлі халықтардың әдет-ғұрыптарымен танысуға мүмкіндік береді.

Компьютерлік ойындардың тиімділігі – кәдімгі ойын әрекетіне тән заңдылықтар компьютерлік ойында да байқалады, яғни мақсаты, мотивтері, құралдары мен қойылған міндеттерді шешу тәсілдері бар. Балалар өз алдарына міндеттер қойып, оларды шешудің оңтайлы жолдарын қарастырады. Нәтижесінде балалардың өз алдына мақсат қоя білуіне, логикалықойлау қабілеттерінің дамуына ықпалын тигізеді. [10] Ойын – балалар үшін күрделі әрекет, ол білімді, ақылды ұйымдастыруды қажет етеді. Ал білімді бала қайдан алады? Оған бала ойын арқылы өзі үйренеді, үлкендер де үйретуге тиіс. Ойынның өз мақсаты, жоспары, арнайы заттары, т.б. көптеген ерекшеліктері болады. Ойынның мақсаты бірден орындалмағанымен, бала үнемі ойнау арқылы ақыл-ойы дамып, ойнау қабілеттері артып, тәжірибе жинақтай отырып, біртіндеп орындалады. Ойын арқылы балалар өздері алған білімдерін іс жүзінде қолдана отырып, «материалды біртіндеп түсінеді». Ойнау арқылы бала жалпылауға, теориялық тұрғыдан талдай білуге, жобалау және болжай алуға, ойлауға үйренеді.

Логикалық компьютерлік ойындар маңызды ақыл-ой компоненттерін: синтез, жіктеу, дамудың негізін құрайтын белгілер мен белгілерді түсіну қабілетін, абстрактілі-логикалық ойлауды қалыптастыруға ықпал етеді.

Динамикалық ойындар реакция жылдамдығын баулиды, кеңістікте бағдарлай білуді дамытады. Рөлдік ойындар – кейіпкерлердің мотивтері мен қажеттіліктерін, яғни олардың талаптары мен тілектерін түсінуге ықпал етеді,

Шығармашылық ойындар балалардың қиялдау қабілеттерін қалыптастырып, эстетикалық талғамын дамытады.

Басқару компьютерлік ойындары стратегиялық және баланың тактикалық ойлауын жоспарлауға үйретеді.

Баланың жасына және жеке даму ерекшеліктеріне сай таңдап алынған компьютерлік оқыту ойындары – мектеп жасына дейінгі балалардың назарын, зейінін және есте сақтау қабілеттерін дамытады. Мектеп жасына дейінгі балалар түрлі – түсті бейнелі оқиғаларға назарын аударады және есінде сақтайды. Осыған байланысты цифрлық құралдар бейнелі, түрлі-түсті ақпарат беруде таптырмайтын құрал болып табылады. Сандық технологиялар материалды, балаға нақты жағдайда елестетуге қиын заттарды (мысалы, жүректің жұмысы немесе спутниктің ұшуы) т.б. процестерді модельдеп, шамадан тыс жүктемей ойын арқылы жеткізуге мүмкіндік береді.

Компьютерлік ойындар баланың психомоторлық дамуына ықпал етеді, өз әрекетін түзетуге, байқауға, жоспарлауға, «икемді танымдық шешімдер» қабылдауға көмектеседі. Қазіргі заманғы балабақшалар мультимедиа құралдарымен, интернет-ресурстармен, сандық проекторлар, интерактивті тақталармен белсенді жұмыс істейді. Тәрбиешілер өз жұмысында балалардың материалды ұғынуы мен көрнекілікті жақсартуда ақпаратты ұсыну үшін бейнефильмдерді, презентациялар, анимациялар, иллюстрациялар және басқа да көрнекі құралдарды сәтті пайдаланып жүр.

Сандық және мультимедиялық құралдар материалды беру сапасын жақсартады, баламен кері байланыс орнатуды қамтамасыз етеді, жеке және топтық жұмысты ұйымдастыруға көмегін тигізеді. Тәрбиешімен және ата-анасымен бірлесіп зерттеу жұмыстарымен айналысуға ынтасын оятады. Сандық орта мектепке дейінгі білім беру процесін көрнекілендіріп, баланың ақпараттық мәдениетін қалыптастырады, ойлау-аналитикалық, зерттеу қабілеттерінің дамуына ықпал етеді. [11]

Сандық технологияларды қолданудың бірқатар педагогикалық мақсаттарын атап өтуге болады. Сандық технология – визуалды-тиімді, визуалды-бейнелі, дерексіз-логикалық, шығармашылық дамыту құралы ретінде, ойлаудың теориялық және басқа түрлері, эстетикалық қабылдау мен талғамды дамыту, коммуникативтік оңтайлы шешім табу қабілеттерін қалыптастыру құралы ретінде қажет болып саналады. Сандық технология «сан», «түс», «пішін», «шама» ұғымдарының тез дамуына ықпал етеді. СТ – оқу, жазу, ұсақ қол моторикасының қызметін, реакцияны дамытады, кеңістікті бағдарлауға үйретеді, баланың миының екі жарты шарының да тиімді дамуы үшін пайдасы мол. Сандық технологиялар мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің педагогтерінің жұмысындағы өздеріне қажетті ақпаратты іздеп табуын жеңілдетеді.

Қазірдің өзінде компьютерлермен жабдықталған балабақшалар, тіпті компьютерлік сыныптар бар болғанымен, әлі күнге дейін мектепке дейінгі білім беруде сандық технологияларды пайдаланудың бірыңғай әдістемесі жоқтың қасы. Компьютер – баланың үйлесімді дамытудың, білім беру процесін оңтайландырудың, психологиялық-педагогикалық міндеттерді шешудің бірден-бір факторына, мектепке дейінгі білім беру ортасының бір бөлігіне айналған.

Мектепке дейінгі балаларға арналған көптеген пайдалы дамыту материалдары электронды сайттардың мерзімді басылымдарында орналасқан. Көркем шығармашылыққа баулитын, дамыту ойындары бар, балаларға арналған өлеңдері, түрлі ертегілері бар, әндер, жұмбақтар, қызықты викториналары бар көптеген сайттарды кездестіруге болады. Тіпті тілдерді үйренуге арналған сайттар да жетерлік. Заманауи педагог дәстүрлі оқыту мен инновацияны классикалық әдістер мен жаңа педагогикалық трендтерді үйлестіре білуі тиіс. Мектепке дейінгі білім беру ортасының болашағы қандай болары белгісіз, бірақ қазірдің өзінде

мектепке дейінгі білім беру мекемелерінің – қазіргі қоғамның сандық өзгерістерінің белсенді қатысушылары екені белгілі.

Елбасының сөзінен шығатын қорытынды Қазақстан цифрлы болашаққа қарышты да нық қад ам басуы керек. «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасының шешуші мақсаты инновациялық экономиканы қалыптастыру, 2050 жылға қарай бәсекеге қабілетті 30 елдің қатарына қосылу және қоғам мен өндірісті жаңарту.

Білім сферасындағы цифрландырудың ең басты міндеті білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық дейгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті Ел жастарын дайындау. Ал болашақ ел жастары – ол қазіргі балабақшаның бүлдіршіндері. [12]

Әдебиеттер

1. Жайлаубаева К.А. Ифрландыру бүгінгі білім берудегі жаңа негізгі бағыт «Edunews.kz» ақпарат агенттігі, 23 желтоқсан 2019 ж. [Электрондық ресурс]
2. Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев Қазақстан Халқына Жолдауы // Егеменді Қазақстан. – 2017, 31-қаңтар.
3. Уваров А.Ю., Ван С., Кан Ц. и др. Цифровая трансформация образования и искусственный интеллект // Проблемы и перспективы цифровой трансформации образования в России и Китае. II Российско-китайская конференция исследователей образования 26–27 сентября 2019 г. Москва // Нац. исслед. ун-т «Высшая школа экономики»; Изд. дом Высшей школы экономики, – М.: 2019. – 155 б.
4. Уваров А.Ю. Образование в мире цифровых технологий: на пути к цифровой трансформации – М.: Изд. дом ГУ-ВШЭ, 2018. – 168 с.
5. Боброва И.И., Плотникова Е.Б., Трофимов Е.Г. Организация самостоятельной учебной работы студентов с использованием облачных технологий (на примере подготовки к профессии бакалавров сервиса и туризма) // Современная педагогика. – 2015. – №7 [Электронный ресурс]. URL: <http://pedagogika.snauka.ru/2015/07/4747> (дата обращения: 07.02.2019).
6. Предшкольная подготовка детей: содержание, формы, проблемы и пути их решения: материалы третьей научно-практической конференции. Барнаул, 17-18 ноября 2016 г. / Под ред. Л.А. Никитиной. –Барнаул: АлтГПУ, 2016.
7. Бабенко С.В., Гилязова С.Р., Ильдерова А.И., Прибытова З.Ф. Комплексная информатизация дошкольного образовательного учреждения: методические рекомендации. – Сатка, 2012. – 43 с.
8. Бревнова Ю.А. Использование компьютера в жизнедеятельности дошкольников // Педагогическая информатика. – 2016.
9. Бабенко С.В., Гилязова С.Р., Ильдерова А.И., Прибытова З.Ф. Комплексная информатизация дошкольного образовательного учреждения: методические рекомендации. – Сатка, 2012. – 43 с.
10. Дмитриев Ю.А., Калинина Т.В., Кротова Т.В. Информационные и коммуникационные технологии в профессиональной деятельности педагога дошкольного образования. – М.: МПГУ, 2016.
11. Балдуева А.Н. Информационные технологии в дошкольном воспитании // Современная педагогика. – 2016. – №2 [Электронный ресурс].
12. Курманбаева Ш.А., Тулентаева К.А. // Вестник КазНМУ – ҚазҰМУ. – Алматы, 2018.

А.Т. Жуматова

Павлодар педагогикалық университеті студенті

Ғылыми жетекші: М.А. Кененбаева

педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҒЫН САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯ АРҚЫЛЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Андатпа. Бұл мақалада бастауыш сынып оқушыларының сауаттылығын сандық технология арқылы қалыптастыру жайлы жазылған. Бүгінгі күні мәселеміз – білім сапасы десек, осы білім сапасын арттырудың тиімді жолы – білім беру жүйесінде сабақта функционалдық сауаттылық арқылы сандық технологияларды пайдаланудың маңыздылығы көрсетілген. Сондықтан зерттеуімізді осы тақырыпқа арнап, бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын сандық технология арқылы қалыптастыру маңыздылығы көрсеткісі.

Тірек сөздер: функционалдық сауаттылық, қалыптастыру, жолдары, сандық технология, әдіс-тәсілдері.

Аннотация. В этой статье мы писали о формировании грамотности младших школьников с помощью цифровых технологий . Сегодня мы отметили важность использования цифровых технологий на уроках через функциональную грамотность в системе образования – это эффективный путь повышения качества образования. Вместе с тем, формирование информационной культуры у молодежи-членов нашего общества является главной задачей, стоящей перед обществом.

Ключевые слова: функциональная грамотность, формирование, пути, цифровые технологии, методы и приемы.

Summary. In this article, we wrote about the formation of literacy of primary school students using digital technologies . Today we noted the importance of using digital technologies in the classroom through functional literacy in the education system – this is an effective way to improve the quality of education. At the same time, the formation of an information culture among young people-members of our society-is the main task facing the society. If so, then we can say that conducting all classes with computer power is one of the most pressing problems of today

Keywords: functional literacy, formation, ways, digital technologies, methods and techniques.

Қазақстан 2030 стратегиялық бағдарламасы білім берудің ұлттық моделінің қалыптасуымен және Қазақстанның білім беру жүйесін әлемдік білім беру кеңестігіне кіріктірумен сипатталады. Қазіргі таңда қазақ тілі-мемлекеттік тіл, қарым-қатынас тілі – орыс тілі және ағылшын тілі – әлемдік кеңістікті тану тілін оқытуда жаңа идеяларды әр сабақта жан-жақты қолданып, жаңаша оқытудың тиімді жолдарын тауып, жүйелі түрде қолдану-заман талабы болып отыр. Оқытудың парадигмасы өзгерді. Білім берудің мазмұны жаңарып, жаңаша көзқарас пайда болды. Осыған байланысты ұстаздар алдында оқытудың әдіс-тәсілдерін үнемі жаңартып отыру және технологияларды меңгеру, оны тиімді қолдана

білу міндеті тұр. Білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты-білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Негізінен жаңартылған білім жүйесі құзыреттілікке және сапаға бағытталған бағдарлама. Жаңартылған білім берудің маңыздылығы – оқушы тұлғасының үйлесімді қолайлы білім беру ортасын құра отырып сын тұрғысынан ойлау, зерттеу жұмыстарын жүргізу, тәжірибе жасау, АҚТ –ны қолдану, коммуникативті қарым-қатынасқа түсу, жеке, жұппен, топта жұмыс жасай білу, функционалды сауаттылықты, шығармашылықты қолдана білуді және оны тиімді жүзеге асыру үшін қажетті тиімді оқыту әдіс-тәсілдерді (бірлескен оқу, модельдеу, бағалау жүйесі, бағалаудың тиімді стратегиялары). Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшелігі спиральді қағидатпен берілуі.[1]

Мемлекет басшысы Н. Назарбаевтың өзінің жыл сайынғы Жолдауында «Функционалды сауаттылықты арттыруды» негізгі тапсырма етіп жүктеуі бекер емес. Білім беру тек қана оқытумен ғана шектелмей, оны керісінше, әлеуметтік адаптация процесіне бейімдеу қажет екендігі айқын. Функционалды сауаттылықтың маңызын түсінген оқушы әрбір пәндегі берілген білімге қол жеткізудің бірден бір тиімді құралы ретінде қабылдауы тиіс. Осыған байланысты елімізде оқушылардың функционалды сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012 – 2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары бекітілген. Функционалды сауаттылық, кеңінен алғанда, білім берудің (бірінші кезекте жалпы білім беруді) көп жоспарлы адамзат қызметімен байланысын біріктіретін тұлғаның әлеуметтік бағдарлану тәсілі ретінде түсіндіріледі. Қазіргі тез құбылмалы әлемде функционалды сауаттылық адамдардың әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсенді қатысуына, сондай-ақ өмір бойы білім алуына ықпал ететін базалық факторлардың біріне айналуға аталған міндет Қазақстанның әлемдегі бәсекеге қабілетті елдердің қатарына кіруі процесінде де маңызды болып табылады. Еліміз үшін маңызды болып табылатын аталған стратегиялық міндетті шешу жағдайында тұлғаның ең басты функциялық сапалары белсенділік, шығармашыл тұрғыда ойлауға және шешім қабылдай алуға, кәсіби жолын таңдай алуға қабілеттілік, өмір бойы білім алуға дайын тұруы болып табылады. Бұл функционалды дағдылар мектеп қабырғасында қалыптасады.[2,б,22]

Оқушылардың функционалды сауаттылығын арттыру – білім беру процесінің негізі болып табылады. Қазақстанда кеңестік кезеңнен кейінгі кеңестікте алғаш рет 2012–2016 жылдарға арналған функционалды сауаттылықты дамытудың Ұлттық іс-қимыл жоспары дайындалды, онда оқушылардың құзыреттілік біліктерін, алған білімдерін шынайы

өмірлік жағдаяттарда тиімді қолдана білу қабілеттерін дамыту көзделген. Ұлттық жоспардың мақсаты – Қазақстан Республикасындағы мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту үшін жағдай жасау. Қазіргі білім мен ғылымның дамыған заманда білім беру жүйесінде «функционалдық сауаттылықты» қалыптастыру ең өзекті мәселеге айналып отыр. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытудың бес жылдық Ұлттық іс-қимыл жоспарын қабылдау бойынша нақты міндеттер Мемлекет басшысының 2012 жылдың 27 қаңтардағы «Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Жолдауында белгіленді. Әлемнің дамыған елдер қатарына ену үшін маңызды осы стратегиялық міндеттерді шешу жағдайында тұлғаның шығармашылықпен ойлауы мен мәселелерді жаңаша шешім табу қабылдау қабілеттері, кәсіби жол таңдау білігі, өмір бойы ізденіп білім алуға дайындығы, яғни бүгінгі жаһандану заманының ағымына сай болу – оның басты функционалдық қасиеттері болып табылады. Аталған функционалдық біліктер мектеп және отбасында қалыптасады. Қазіргі кездегі шапшаң жүріп жатқан жаһандыру үрдісі әлемдік бәсекелестікті күшейте түсуде. Сонымен, функционалдық сауаттылық дегеніміз – адамдардың сыртқы ортамен, әлеуметтік, мәдени, саяси және экономикалық қызметтерге белсене араласуы, қарым-қатынасқа кіру қабілеттілігі, яғни бүгінгі жаһандану дәуіріндегі заман ағымына, ілесіп отыруы, өз білімін үнемі білімін жетілдіріп отыруы. Тұлғаның оқу, ұғыну, қысқа мәтіндерді жасау және жеңіл арифметикалық амалдарды орындаудағы қарапайым сауаттылығына қарағанда, жеке тұлғалық сауаттылықтың айырмашылығы тұлғаның нақты мәдени ортада тіршілік ету үшін біліктілік, икемділік пен дағдылар, яғни функционалдық сауаттылық болып табылады. Функционалдық сауаттылықтың негізгі мәндеті – мұғалім баланы оқыта отырып, оның еркіндігін, белсенділігін, шығармашылық тұрғыда ойлауын қалыптастырып және баланың өз бетінше шешім қабылдауға дағдыландыру [3,б,14].

Бүгінгі басты мәселеміз – білім сапасы десек, осы білім сапасын арттырудың тиімді жолы – білім беру жүйесінде сабақта сандық технологияларды яғни, ақпараттық технологияларды пайдалану. Келешек қоғамымыздың мүшелері жастардың бойында ақпараттық мәдениетті қалыптастыру қоғамның алдында тұрған ең басты міндет. Олай болса, барлық сабақтарда компьютердің қуаттануымен жүргізу – бүгінгі күннің кезек күттірмейтін өзекті мәселелердің бірі деп айтуға болады.

Ақпараттық технологияларды қолдану келесі нәтижелерге жеткізеді:

- Оқушыларға еркін ойлауға мүмкіндік береді
- Тіл байлығын дамытады
- Өз ойын еркін жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді
- Шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымда бірігіп жұмыс істеуге тәрбиелейді

– Өз бетімен білім алатын, ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, білімді жеке тұлға қалыптасады.

Әр сабақта АКТ қолданудың негізгі мақсаты-оқыту үрдісін үздіксіз және толық деңгейін бақылау, сонымен қатар ақпараттық-ізденіс қабілетін, шығармашылық қабілетін дамыту. Мұның тиімді жағы: электронды оқулықта әр сабаққа арналған бейне көрініс, анықтама сөздік, есептердің шығарылу жолы, фигуралардың кеңістікте орналасуы, диктант, тест тапсырмаларын, қайталау сұрақтарын пайдалана аламыз. Электронды оқулықты қолдану арқылы сабақта техникалық құралдарды, дидактикалық материалдарды қолдану тиімділігі, оқушының пәнге қызығушылығы, білім, білік, дағды деңгейін қалыптастыруы, білімнің тереңдігі, тексеру түрлері, бағалауы, практикалық дағдыларды игеруі артады. Оқушылардың өздері де алынған ақпаратты көшіріп алып, онымен өз ыңғайына қарай жұмыс істей алады. Оқытудың ақпараттық-коммуникативтік және интерактивтік технологиялары бағыттары: электронды оқулық, АКТ қолдану, қашықтықтан оқыту (басқару) Интернет арқылы оқыту. Сандық технология арқылы білім берудің артықшылығы:

– мектепте, үйде пайдалануға ыңғайлы;

– мектеп бағдарламасына сай бұл ресурс мыңдаған фильм, интерактивті көрнекілік және бақылау тапсырмаларынан тұрады;

– жаңа тақырыпты меңгертуге арналған видеолар аз уақытта (2-5 минут) бірнеше ақпаратты қамтиды.

– әрбір видеода транскрипт бар, яғни видеода айтылған ақпараттардың жазбаша нұсқасын оқуға немесе көшіріп алуға болады. [4]

Оқушыға дайын білім мен идеяларды ұсыну емес, оқушылардың өздерінің білім мен идеялар құруға, яғни сындарлы оқыта отыра функционалдық сауаттылығын арттыруға болады. Осы орайда В.А. Сухомлинский «Баланы білім, ақиқат, ереже мен формулалар қоймасына ойландырып қоймас үшін оны ойланту керек» деп айтқан сөздерін негізге ала отыра, заман талабына сай жаңа заман оқушысының функционалдық сауаттылығы жоғары болуы тиіс деп ойлаймын. Ал оқушының функционалдық сауаттылық деңгейін арттыруда баланы ойлантуымыз маңызды болып табылады. Яғни оқушы мектеп қабырғасында алған білімдерін өмірде қолдана білсе ғана ол табысты бола алады. Ол үшін баланың алған білімінің дұрыс бағалануы басты назарда болуы тиіс. Мұғалім сабақ жоспарын құру барысында қай бала қалай бағаланатыны туралы жеке қарап, алдын ала бағалау шкалаларын қарастырып, болжам жасай отыра, оны жоспарына енгізіп, барлық сабақ үрдісін бағалау қажеттігін ескерген жөн. Оқушы өзін-өзі талдау, өзіне-өзі баға беру мен рефлексия жасау тәжірибесін үйренуі, оқу үдерісі ғана емес, бағалау үдерісінің де белсенді қатысушысы болуы керек. Оқушының функционалдық сауаттылығын арттырудағы, сындарлы ойлантудағы келесі маңыздыларының бірі – кері байланыс деп есептей-

міз. Оқушының оқу үрдісінде алған білімдерін келешекте қолдану үшін оқушының қандай деңгейде екендігін, яғни өзінің біліміне өзі сындарлы баға беруге көмектесіп қана қоймай, өз проблемасымен жеке қалмай, қолдау арқылы шешімін табуда маңызды. Кері байланыс үдерісінде оқушылардың жауабын мадақтау және жеке мақсатты көрсеткіштерді белгілеуді көздейтін бағалау. Ол оқушыларды өздерінің жұмысына қатысты айтылған пікірлер жайында ойландырып, оларды келешекте жетілдіру мүмкіндіктерін табуға ынталандырады. Сондықтан да астарлы бағалай отыра, сыни ойлай білу және өзіндік жұмыс істей білу қабілеттілігі мұғалімнің жаңа идеяларды тудыруға, сабақ үдерісін одан әрі дамытуда маңызы зор болып табылады. Сондықтан бүгінгі оқушының функционалдық сауаттылығын арттыруда жаңа формациядағы мұғалім бойында төмендегі кәсіби құзыреттілігі болса мақсатымызға бірге жетпекпіз, ол:

– оқушыларға қамқорлық көрсете білетін, оған ықпал жасай алатын және өз бетінше шешім қабылдауда бағыт-бағдар беретін;

– әрбір оқушының пәнді түсінуді қалай құрылымдау қажеттігін ойластыра білетінін сезінетін, осы көзқарастар тұрғысынан білімі мен тәжірибесін қалыптастыратын;

– оқушының білім беру бағдарламасы деңгейлері бойынша ілгері жылжуын өрістету мақсатында мазмұнға сәйкес кері байланыс орната алатын кәсіби білімі мен түсінігі бар;

– оқытудың мақсаты мен сабақтың нәтижелі де табысты өту өлшемдерін, өзі мен оқушыларының бұл өлшемдерге қандай дәрежеде сәйкес келетіндігін білетін;

– оқушылардың игерген білімі мен оқушылар мойындаған «Біз қайда бара жатырмыз?», «Қандай іс-әрекет жасау керек?», «Одан әрі не істеу керек?» деген сияқты табыстылық өлшемдері арасындағы алшақтықты жою үшін не істеу керек екенін білетін;

– бастапқы идеядан өзге идеяларды өрістетіп байланыстыратын және сол идеяларды оқушылардың өздері құрастырып, жандандыра алатындай етіп жинақтап, толықтырып, тереңдетіп бере алатын мұғалімдер. Бұл құзыреттіліктер деңгейлік бағдарламада көрсетілген. Белгілі педагог К. Ушинскийдің «Мұғалім – өзінің білімін үздіксіз көтеріп отырғанда ғана мұғалім, ал оқуды, іздеуді тоқтатысымен оның мұғалімдігі де жойылады» – деген пікірін негізге ала отыра мұғалім әрдайым кәсіби дамуына назар аудару қажет. [5,б,42-47]

Әдісті жүзеге асырудың тәсілдерін Даулетбекованың әдістемелік құралы негізінде жүргіздік [6]:

1-қадам. Белгі қоюдың түсініктемесін тақтаға жазған дұрыс. Содан соңмәтінді оқуға уақыт беру керек. «V» –бұл маған белгілі; «+» –бұл мен үшін жаңа, мен бұл туралы тұңғыш рет оқып отырмын; «?» –мен бұл жерде не айтылғанын түсінбедім; «!» – бұл өте қызықты, ол туралы сыныптастарыммен әңгімелесуім керек.

2-қадам. Мәтінді оқып болған соң белгі қою кестесін дәптеріне не тақтаға толтырады. Ол үшін де уақыт берілуі керек.

3-қадам. Толтырылған кестені жұпта талқылайды.

4-қадам. Толтырылған кестені топта талқылайды. Сыныптың жалпы кестесіне не енгізу керектігін таңдайды.

5-қадам. Сыныптың жалпы кестесін тақтаға толтырады. Мәтіннің барлық даулы жақтарын анықтайды, сондай-ақ сұрақтарға жауап іздейді. Алғашқы жазған тізімдерімен салыстырады

Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді әдістерінің бірі «INSERT» әдісі бойынша зерттеулер жүргіздік. Сабақ онлайн жүйеде зуум арқылы өткізілді. Осы зерттеулердің біреуін ұсынбақшымыз. 2 сыныпта Математика сабағында 85-сабақ. Тақырыбы: Баға. Сан. Құн. Жаңа тақырып бойынша оқушылар кесте толтырып, тақырып бойынша өз ойларын ұсынды. «Дүкен» ойыны презентация арқылы ойнатылды.

«V» Бұл маған белгілі	«+» – бұл мен үшін жаңа, мен бұл туралы тұңғыш рет оқып отырмын	«?» – мен бұл жерде не айтылғанын түсінбедім	«!» – бұл өте қызықты, ол туралы сыныптастарыммен әңгімелесуім керек.
«Ақша», «теңге»	$Қ \cdot Б = С$ Сатып алынған заттың құнын білу үшін, тауардың бағасын оның санына көбейту керек	Көрсетілген бағаны қандай қағаз ақшада және монетада жинауға болатынын түсінбедім	«Дүкен» ойыны мен үшін өте қызықты болды.

Осы сабақ нәтижесінде сандық технология арқылы да оқушыларды пәндік сауаттылыққа үйретуге болатындығына көз жеткіздік.

Қорыта келе, оқушылар арасындағы дер кезінде және сапалы функционалды сауаттылығын сандық технологиялар арқылы қалыптастыру – олардың бақытты болашағының кепілі, олай болса, қандай әдіс-тәсілді қолданбасақ та оқушығы ыңғайлы жағдай жасай отырып, сапалы білім беруге болатындығын байқадық. Мұғалімнің де кәсіби даярлығы да соған сай болуы және оқу бағдарламалары оқушылардың функционалдық сауаттылығын дамытуға және түйінді, пәндік құзыреттерге қол жеткізуге бағытталуы керек деп ойлаймыз .

Әдебиеттер

1. <https://bilimdinews.kz/?p=138703>
2. Назарбаев Н.Ә Әлеуметтік-экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты // Ана тілі газеті. – 2012. – 2-8 ақпан. – №5. – 22 б.
3. Мектеп оқушыларының функционалдық сауаттылығын дамыту жөніндегі 2012–2016 жылдарға арналған ұлттық іс-қимыл жоспары: / Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2012 жылғы 25 маусымдағы №832 қаулысы // ресми мәтін. Астана: Әділет, 2012. – 14 б.
4. <https://egemen.kz/>

5. Оразахынова Н., Кенжебаева Г.М. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастыру жолдары. – 2012. – Б. 42-47.

6. Даулетова Н.А. Оқушылардың функционалдық сауаттылығын қалыптастырудың тиімді әдістері: әдістемелік құрал / Атырау. – 2019. – 80 б.

А.А. Зейнулла

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: А. Расола

педагогика ғылымдарының магистрі, оқытушы

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДА АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Андатпа. Бұл мақалада ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың инклюзивті білім беру жағдайындағы маңыздылығы негізделіп, мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуда АКТ-ны тиімді пайдаланудың ерекшеліктері сипатталады.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, білім беру ортасы, мультимедия, ақпараттық құзіреттілік, баланың интеллектуалды дамуы, компьютерлік сауаттылық, IT-технологиялар.

Аннотация. В данной статье обосновывается важность применения информационно-коммуникационных технологий в условиях инклюзивного образования и описываются особенности эффективного использования ИКТ в обучении детей с ограниченными возможностями здоровья.

Ключевые слова: инклюзивное образование, информационно-коммуникационные технологии, образовательная среда, мультимедия, информационная компетентность, интеллектуальное развитие ребенка, компьютерная грамотность, IT-технологии.

Summary. This article substantiates the importance of the use of information and communication technologies in inclusive education and describes the features of the effective use of ICT in teaching children with disabilities.

Keywords: Inclusive education, information and communication technologies, educational environment, multimedia, information competence, intellectual development of the child, computer literacy, IT-technologies.

Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев: «Болашаққа бағдар – рухани жаңғыру» мақаласында «Бәсекелік қабілет дегеніміз – ұлттың аймақтық немесе жаһандық нарықта бағасы, я болмаса сапасы жөнінен өзгелерден ұтымды дүние ұсына алуы. Бұл материалдық өнім ғана емес, сонымен бірге, білім, қызмет, зияткерлік өнім немесе сапалы еңбек ресурстары болуы мүмкін. Болашақта ұлттың табысты болуы оның табиғи байлығымен емес, адамдарының бәсекелік қабілетімен айқындалады. Сондықтан, әрбір қазақстандық, сол арқылы тұтас ұлт ХХІ ғасырға лайықты қасиеттерге ие болуы керек. Мысалы, компьютерлік сауаттылық, шет тілдерін білу, мәдени ашықтық сияқты

факторлар әркімнің алға басуына сөзсіз қажетті алғышарттардың санатында. Сол себепті, «Цифрлы Қазақстан», «Үш тілде білім беру», «Мәдени және конфессияаралық келісім» сияқты бағдарламалар – ұлтымызды, яғни барша қазақстандықтарды ХХІ ғасырдың талаптарына даярлаудың қамы», – деп көрсетті [1].

«Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011-2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» инклюзивті білім беруді дамытудың алғышарттары жасалынды [2]. Елімізде бәсекеге қабілетті білім беруді жоғарылату үшін сапалы білім беру арқылы адам капиталын дамытуға бағытталған Қазақстан Республикасында Білім беруді және ғылымды дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында: «Әлем жаһандық сын-тегеуріндер кезеңінде өмір сүруде. Бұл жаңа технологиялық жетістіктер мен инновацияларды енгізу, IT-технологиялардың қарқынды дамуы және адам ресурстарының ұтқырлығы. Осы жағдайда білім және ғылым өзгерістердің алдыңғы қатарында тұруы тиіс... Адамның бәсекеге қабілеттілігін арттыру ұлт жетістігінің факторы болып табылады, сондықтан әр қазақстандықта заманауи технологиялар кезеңінде және жаңа мамандықтардың талаптарына қажет функционалдық, IT сауаттылық, ағылшын тілін білу, адамгершілігі мол тұлға сынды қасиеттер мен құзыреті болуы керек», – деп көрсетілген [3].

Мемлекеттік бағдарламада арнайы және инклюзивті білім беру стратегиясын әзірлеу және оны енгізу қарастырылған. Бұл бағдарламаға сәйкес, инклюзивті білім беруге жағдай жасайтын мектептердің үлесін жалпы мектеп санынан 70%-ға дейін арттыру (қазіргі уақытта 38%), мүгедек-балалар үшін «кедергісіз қол жетімділікті» құрайтын мектептердің үлесін жалпы мектеп санынан 20%-ға арттыру, инклюзивті білім берумен қамтылған балалардың үлесін, дамуында арнайы қажеттілігі бар балалардың жалпы санынан 50%-ға арттыру қарастырылған. Осындай келелі міндеттер аясында инклюзивті білім берудің даму мәселесі жүйелі тұрғыдан нақты және жан-жақты қарастыруды қажет етеді. Гуманистік білім берудің тұжырымдарына сүйенсек, ондағы балалардың қандай болмасын, қай-қайсысы болмасын дамудың шексіз мүмкіндіктері бар тіршілік иесі екендігіне сену және сол бағытта жұмыс жасау керектігі айқын танылады. Педагог қызметінің мақсаты мен міндеттері де соған бағдарланып, сол мақсатқа лайық жұмыс жасалуы тиіс. Баланың бойындағы сансыз мүмкіншіліктерді танып, тауып, ашып, дамытудың әдістері мен тәсілдерін, жұмыс формаларын практикалық жолмен де, теориялық жолмен де зерттеу керек. Инклюзивті білім беру – гуманизмге, руханилылыққа, әлеуметтік әділдікке жетелейтін әрі солардан бастау алатын, өзіндік ерекшелігі мол сала. Адам құқықтары саласындағы халықаралық стандарттары әрбір адамның қоғамдық өмірге теңдікпен және дискриминациясыз араласуы керек деген идеяға негізделетіні белгілі. Сондықтан да әлемдік білім беру жүйесінде соңғы

жылдары жаңашыл идеялар көптеп енгізіліп, олардың діңін ЮНЕСКО-ның «Білім барлығы үшін» бағдарламасы қалап келеді. Оқыту мекемелеріне инклюзивтік білім беруді енгізу үдерісі – уақыттың талабы. Дегенмен, бұл қадам – білім беру жүйесіндегі гуманизмнің қарқынды даму нәтижесі екенін де атап өту керек. Инклюзивті практика білім алуға барлық балалардың бірдей қолы жетуі тиіс деген идеяны іске асырады. Бұл жерде балалардың жеке басының ерекшеліктері, оқудағы жетістіктері, ана тілі, мәдениеті, психикалық және дене мүмкіншіліктері білім алу жолында кедергі болмауы керек екендігі басты мәселе болып табылады. Инклюзивті білім беру жүйесі қазіргі кезде өзінің ғылыми негіздері мен әдіснамасын жетілдіруге ұмтылуда. Ол әдіснаманың басты ерекшелігі сонда, бұл сала бойынша бала – оқытуды қажет ететін, бірақ түрлі қажеттілік деңгейлері бар жеке тұлға. Инклюзивтік білім беру түрлі деңгейде оқи алатын түрлі ерекшеліктері бар балаларды қанағаттандыруға икемді болып келетін тәсілді зерттеуде. Осымен де байланысты, Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев: «...Бесіншіден, мүмкіндігі шектеулі азаматтарымызға көбірек көңіл бөлу керек. Олар үшін Қазақстан кедергісіз аймаққа айналуға тиіс. Бізде аз емес ондай адамдарға қамқорлық көрсетілуге тиіс – бұл өзіміздің және қоғам алдындағы біздің парызымыз. Бүкіл әлем осымен айналысады. Мүмкіндігі шектеулі адамдар тұрмыстық қызмет көрсету, тағам өнеркәсібі, ауыл шаруашылығы кәсіпорындарында жұмыс істей алады», – деп мүмкіндігі шектеулі жандарға қолдау көрсетіп, олардың оқып-білім алуына, еңбек етуіне мүмкіндік туғызу керек екендігіне баса назар аударды [4].

Арнайы білім беруді қажет ететін балалар туралы мәселесі күні бүгінге дейін қазақстандық білім беру жүйесінде ауқымды түрде талқыланып, арнайы зерттеу пәні ретінде қарастырылмай келеді. Ерекше топқа жататын балалардың жалпы білім беру ортасына кіріктіру туралы ғылыми зерттеулер жеткіліксіз немесе жоқтың қасы. Сонымен қатар, жалпы білім беру ұйымдарындағы ерекше оқытуды қажет ететін балалар туралы мәліметтер қорын жасау мәселесіде қажетті дәрежеде қарастырылмай келеді. Осы ретте, инклюзивтік білім беру жүйесін ұйымдастырып, оның міндеттерін жүзеге асыратын оқушымен бірге маңызды орын алатын тұлға – мұғалімді жан-жақты даярлау мәселесі де өзектілікпен күн тәртібіне қойылады. Қазақстан Республикасында инклюзивті білім беру мен осы жүйеде қызмет ететін педагогтерді арнайы даярлау – әлі де болса толыққанды игерілмеген тың сала. Осы саланың тұжырымдамалық негіздерін және оны іске асырудың білімдік, ғылыми, оқу-әдістемелік, практикалық және ағартушылық тетіктерін зерттеу – қазіргі күн тәртібіндегі өзекті мәселе.

«Инклюзивті білім беру» ұғымының мәні ағылшын термині «inclusion», яғни «кіріктірілу, ендіру» дегенді білдірсе, француз тілінен аударғанда «inclusif» «өзіне ендіру», латын тілінен аударғанда

«include» – «ену» дегенді білдіреді. Сөздіктерде инклюзивті білім беру дегеніміз – жалпы білім берудің даму үдерісіндегі барлық адамдарды оқыту, сонымен қатар әр түрлі қажеттіліктерге ие балаларға қарай бейімдеу арқылы ерекше мұқтаждықтары бар балалардың білім алуына қол жеткізу екендігі көрсетілген. Қабылданған халықаралық құқықтық актілер адамның жынысы, нәсілі, діни, мәдени-этникалық немесе тілдік белгілері, денсаулық жағдайы, әлеуметтік шығу тегі, қашқын мәртебесі болуы, тағы басқалай белгілері бойынша еш кемсітушілікті болдырмайтын білім алу құқықтарын белгілейді. Осы ретте зерттеу нысанымызға байланысты біріншіден «инклюзивті білім беру» ұғымына берілген анықтама туралы тоқталайық. «Инклюзивті білім беру» ұғымы Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында ашып көрсетілген [5]. Бұл ұғым ерекше білім алу 22 қажеттіліктері мен жеке-дара мүмкіндіктері ескеріле отырып, барлық білім алушылардың білім алуға тең қолжетімділігін қамтамасыз ететін үдеріс ретінде түсіндіріледі. Білім беру саласындағы АКТ-ның қол жетімділігі жөнінде зерттеулер олардың әрбір балаланың индивидуалды қажеттіліктеріне сәйкес бағдарламаларды құрастыруға көмектесетіні және оқу үдерісін жеңілдететінін айқындады.

АКТ инклюзиясы әдетте қолданыста даму ерекшеліктері бар тұлғалар тарапынан белсенді интеграцияны да кездестіреді. Мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың әлеуметтендірудегі жетістігі тек қоғам мен ғана емес, мүмкіндігі шектеулі тұлғаның өзінің интеграциялануға деген талпынысына байланысты.

Бұл арнайы білім беретін компьютерлік бағдарламаларды үйренуге, қоғамның баспа өкілдерімен икемді қарым-қатынас жасау және байланысқа арналған жаңа құрылғыларды қолдануға талпынысынан көрініс табады. Мүмкіндігі шектеулі тұлғалар үшін компьютерлік бағдарламалар олардың заманауи қоғамда интеграциялануының құралы екенін түсініп анағұрлым тез үйренеді, ақпараттық тапшылықты жою мақсатында қашықтықтан білім алады [6].

АКТ-ның «ерекше» балаларға білім беру саласында қолданылуы әлемдік білім беру саясатында универсалды ұстанымы болып табылады. Бұл сұрақта негізгі халықаралық құжат БҰҰ-ның «Мүгедектердің құқықтары жөнінде Конвенциясы» болып табылады. Құжатқа 2006 жылы қол қойылып 2008 жылы заңды күшіне енді. Ал 2010 жылда бұл Конвенцияға 145-тен астам ел қосылды. Оның ішінде 90 мемлекет бірден ратификациялады. Ол елдердің ішінде Қазақстан да бар [7]. Осы халықаралық құжатқа сәйкес мүмкіндігі шектеулі жандарға шектен тыс назар аудару денсаулығында ақаулар болуына байланысты емес, қоғамдағы белгілі бір кедергілерге тәуелді.

БҰҰ мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияның 24-бабында инклюзивті білім алу туралы, мүгедек балалардың оқу үдерісіне

бейімделуіне және АҚТ-ны қолданып үйренуі туралы ұсыныстар көрсетілген.

Осы бапта мүмкіндігі шектеулі балалардың денсаулық ауытқуларын түзетудегі және әлеуетін іске асырудағы педагогикалық құрылымның маңыздылығы реттеледі. Халықаралық құқыққа сәйкес. Конвенцияның 4-бабы құралдардың дамуындағы модернизациялану қаупінің алдын алу үшін барлық АҚТ-ны арнайы дизайнмен жасаған орынды екенін және мүмкіндігі шектеулі тұлғалардың қажеттіліктерін жобалау және техникалық құралдарды шығару кезеңінде ескеру керектігін айтады.

Көбіне АҚТ ретінде мектептерде компьютерлік технологиялар қолданылады. Сол арада, ЮНЕСКО қабылдаған терминологияға сәйкес, АҚТға тек компьютерлер ғана емес, сонымен қатар, қызметтік және сервистік білім беру бағдарламалары, сканерлер, құлаққаптар, бейне-камералар, тірек сигналдары және мүмкіндігі шектеулі балалардың өз қатарластарымен тең дәрежеде білім алуына мүмкіндік беретін басқа да құралдар жатады[8].

ЮНЕСКО-ның қолдауымен әзірленген «DATEC» жобасында АҚТ-ның оқу үдерісінің мақсаттары мен міндеттеріне сәйкестігінің 9 өлшемі келтірілген [9].

1 өлшем – оқу үдерісінде пайдаланылатын барлық АҚТ үйретуші болуы керек. Мұнда, жеке педагогикалық тәжірибе негізінде, оқу үдерісі барынша тиімді болуы үшін тек жаңа білімдер мен дағдыларды игеруге ынталандыратын құралдарды ғана пайдаланған жөн. Егер тапсырмаларды компьютерлік емес құралдармен де іске асыруға болатын болса, онда мұндай бағдарламалар пайдасыз. Сондай-ақ, білім беру үдерісінен баланың бойында оған өмірінде ешқашан қажет болмайтын тәжірибені қалыптастыратын зиянды бағдарламаларды да шығарып тастау керек.

2 өлшем – АҚТ оқушылардың мектеп кеңістігіндегі ынтымақтастығына көмектесуі тиіс. Ынтымақтастықта әрекет ете білу шеберлігі ортақ зейінді 37 қалыптастырады және коммуникациялық қарым-қатынас дағдыларын игеруге мүмкіндік береді.

3 өлшем – АҚТ-ның оқу үдерісінде пайдаланылатын басқа дәстүрлі құралдармен және тәжірибемен біріктірілуі. Бұл жерде мұндай құралдарды нақты бір мақсаттарға жету үшін пайдалану керектігін түсіну маңызды.

4 өлшем – барлық АҚТ құралдарыойынға қосуға бейімделуі тиіс, себебі білімдер мен дағдылардың көп бөлігі тікелей ойын үдерісінде игеріледі.

5 өлшем – АҚТ баланың әрекеттерін бақылау жүйесін қалыптастырмауы қажет. Бұл дегеніміз, оқушы технологияларды басқаруы керек, керісінше емес. Дегенмен, әліппе мен санауды үйрету кезеңіндегі оқушылардың әрекеттерін бақылау жүйесінің оң ықпалы дәлелденген.

6 өлшем – құралдардың нақты атқарымдық қызметі болуы керек және олар нақты міндеттерді шешуге бағдарлануы тиіс. Бұл 1 операция

кезінде тек бір ғана тапсырма орындалуы керектігін білдіреді. Жұмыс үстеліндегі нысанды тінтуірдің пернесін басу жолымен көшіруді көрнекі мысал ретінде келтіруге болады.

7 өлшем – АКТ құралдары баланың бойында жағымды сезім күйлерін қалыптастыруы және зорлық-зомбылық жолдарын насихаттамауы тиіс.

8 өлшем – барлық АКТ бала денсаулығы үшін қауіпсіз болуы қажет. Әрине, балаға компьютерлік ойындардан гөрі қозғалмалы ойындар көбірек пайдалы. Педагогтар мен ата-аналардың міндеті – компьютердегі жұмысты рөлдік, қозғалмалы ойындармен кезектестіріп отыру.

9 өлшем – педагогтар мен ата-аналарды АКТ-ны баламен бірге пайдалануға тарту. Ересектермен бірге жұмыс істегенде оқушылардың өнімділігі арта түсетіні дәлелденген, себебі балалар осы жағдайда оқу үдерісіне көбірек беріледі. Бұл өлшемдер білім беру үдерісінде пайдаланылатын ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың қолжетімділігін бағалауға қызмет етеді.

АКТ-ны қолдануда мұғалім мен оқушының өзара бірігіп орындайтын әрекетінің нәтижелі болуы, көп жағдайда, оқушылардың ақпаратты қабылдауға зейінін қоюға және соны біраз уақыт ұстап тұруға байланысты болып келеді. АКТ қолданып, оқушылардың зейінін сақтап ұстаудың бірнеше жолы ретінде – әсерленуді күшейтуді, зейін қояды тікелей талап етуді, енжарлық пен алаңғасарлықты жоюға қарсы әрекет жасау, сабақты қызғылықты ұйымдастырылуы.

Ғалымдар [10, 11, 12] мектеп аясында денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалардың дамуына сандық технологиялардың тигізетін ықпалын зерттеулерін талдау барысы, оларды бірқатар тұжырымдар аясына жинақтауға болатыны анықталды:

– сандық технологияларды пайдалану ерекше қажеттіліктері бар балалардың дамуына елеулі ықпал етеді;

– заманауи АКТ барлық балаларға бірдей қолжетімді емес;

– мүмкіндігі шектеулі баласын арнайы АКТ-мен қамтамасыз етуге барлық отбасының бірдей мүмкіндігі жоқ;

– денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балалар АКТ-ны мектептен гөрі үйде көбірек пайдаланады;

– педагогтардың АКТ-ны қолдану жөніндегі білімдері жұтаң, сондықтан бұл аспаптарды оқу үдерісіне енгізуге асықпайды;

– мектеп мекемелерінің заманауи АКТ-мен жабдықталу деңгейі айтарлықтай төмен, бұл елімізде инклюзивті білім беруді енгізуді тежеп отыр. Әрине, АКТ тұлғаның психикалық дамуына тек оң ықпалын ғана емес, кері әсерін де тигізе алады.

АКТ-ны қолданудың зиянды жақтарына мыналарды жатқызуға болады:

– қауіпті байланыс мүмкіндігі (АКТ-ны дұрыс қолданбаған, ескі монитормен жұмыс істеген, қауіпсіздік ережелерін бұзған және т.б. жағдайларда);

– компьютерді ұзақ пайдалану әсерінен баланың физиологиялық денсаулығына кері әсері (көздің шаршауы, қапырық бөлмеде жұмыс істеу және т.б.);

– құрастыру, қолөнер, рөлдік ойындар тәрізді тіршілік әрекеттерінің басқа да түрлерін елемеу;

– баланың таным қабілетіне кері ықпал етуі [13]

Сонымен инклюзивті білім беру жағдайында АКТ құралдарын белсенді пайдалану – білім саласында жұмыс жасайтын маманның маңызды біліктіліктерінің бірі болып, ақпараттық және коммуникациялық технологиялар саласындағы білімділік деңгейі дегенді білдіреді. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар – ақпаратты өңдеудің әртүрлі қондырғылары, механизмдері, тәсілдері мен алгоритмдерін сипаттайтын жалпылама ұғым. АКТ-ның маңызды заманауи қондырғылары – ақпарат мен мәліметтерді сақтауға арналған компьютер, осы мәліметтерді беретін телекоммуникация құралдар [14].

Қазіргі өмір талабына сай компьютерлік сауаттылықты дамыту мүмкіндігі шектеулі балалар үшін де аса қажет дүние болып табылады. Сол себепті мүмкіндігі шектеулі балалар үшін ұйымдастырылған оқу қызметі барысында ІТ құралдарын енгізу қажеттілігі туындап отыр. Ақпараттық технологияның басты тиімділігі – пәнаралық байланысты күшейте отырып, балалардың дүниетанымын кеңейтуге және жеке қабілеттерін көре біліп, оны дамытуға толық жағдай жасалады. Сонымен қатар, ІТ құралдарын пайдаланудың негізгі ерекшелігі – бұл мүмкіндігі шектеулі балаларға өз бетімен немесе бірлескен түрде шығармашылық жұмыспен шұғылдануға, ізденуге, өз жұмысының нәтижесін көріп, жеткен жетістіктерінен ризашылық алуға мүмкіндік береді.

Ең бастысы, бұл балалар болашақта жалғызсырамай, өздерімен жасты балалармен бірге тәлім-тәрбие алуды жалғастырады. Ұйымдастырылған оқу қызметтерінде интерактивті мультимедиалық презентацияларды қолдану (балалардың шығармашылық қабілеті мен дүниетанымын дамыту) [15].

Мультимедиа – мәтін, дыбыс, видео, графикалық сурет және анимация секілді технологияларды біріктіреді. Мұндай түрдегі оқу материалы көз, есту, моторикасы үш түрлі анализаторларды іске қосады. Білім беру ұйымдарында инновациялық іс-әрекеттің мақсаты – білім беру үрдісін заманауи тиімділігі жоғары технологиялармен және балалардың негізгі құзыреттіліктерін қалыптастырып, шығармашылық қабілеттерін дамытатын әдістемелермен қамтамасыз ету. Ақпараттық технологияларды қолдану – балалардың оқуға қызығушылығын қамтамасыз етеді, баланы ерте дамыту оның танымдық қызығушылығы

мен қабілеттерін дамытады, тілдік құзыреттілігінің негізін қалайды, қоғамдағы әлеуметтенуі мен қазіргі ақпараттық ортаға бейімдейді.

Қорыта айтқанда, жаңа ақпараттық технологияларды ұйымдастырылған оқу қызметінде қолдану келесі нәтижелерге қол жеткізеді:

1. Балаларға еркін ойлауға мүмкіндік береді;
2. Тіл байлығын дамытады;
3. Өз ойын жеткізуге, жан-жақты ізденуге үйретеді;
4. Шығармашылық белсенділігін арттырып, ұжымда бірігіп жұмыс істеуге тәрбиелейді.
5. Өз бетімен білім алатын, ақпараттық технологияларды жақсы меңгерген, білімді жеке тұлғаны қалыптастырады.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар – рухани жаңғыру // Егеменді Қазақстан газеті – Алматы, 2017. – №10 (78). – Б. 1-2.
2. Қазақстан Республикасы Президентінің Жарлығы.ҚР білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы: 2010 жылғы 7 желтоқсан №1118//www.nkaoko.kz/documents/ law_of_education/
3. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2016–2019 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы // <http://edu.gov.kz>
4. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. Қазақстан жолы – 2050: Бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ, 17 қаңтар 2014 ж.
5. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы 2007 жылғы 27 ілдедегі №319-III // <http://online.zakon.kz/>
6. Оралбекова А.К. Информационно-коммуникационные технологии как ресурсы инклюзивного образования // Матер. IX междунар. науч. конф. молодых ученых Казахстан в международном образовательном пространстве. – Алматы, 2017. – С. 216-220
7. Закон РК «О ратификации Конвенции о правах инвалидов» от 20 февраля 2015 года № 288-V // <http://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000288>
8. Кеңесбаев С.М., Оралбекова А.К. Проблемы интеграции информационной и коммуникационной технологии в начальном образовании РК // «Хабаршы – Вестник» КазНПУ им. Абая, Серия педагогических наук. – Алматы, №1 (45), 2015. – Б. 4-7
9. Ерекше қажеттіліктері бар балаларды жалпы білім беру үдерісіне енгізу үлгілерін дайындау/ Әдістемелік ұсыныстар.– Астана: Ы. Алтынсарин атындағы ҰБА, 2015. – 48 с.
10. Артыкбаева Е.В. Теория и технология электронного обучения в общеобразовательной школе: дисс. ... доктор. пед. наук: 13.00.02, Алматы, 2010. – 332 с.
11. Комарова Т.С. Дети младшего возраста и информационные технологии // Педагогика. – 2011. – № 8. – С. 59–68.
12. Гуйчиева И.А. Дошкольное детство в мире информационных технологий // Современное дошкольное образование: Теория и практика. – 2010. – № 5. – С. 38–45.
13. Минина Г.П. Компьютер в детском саду: зло или благо? Взгляд со стороны разработчика образовательных программ // Современное дошкольное образование: теория и практика. – 2011. – № 4. – С. 26–29.
14. Oralbekova A.K., Arzymbetova Sh, Begaliev S.B., Ospanbekova M.N., Mussabekova G.A., Dauletova A.S. Application of information and communication technologies by the future primary school teachers in the context of inclusive education in the Republic

of Kazakhstan. International journal of environmental and science education.- Istanbul(Turkey), Vol.11, Iss. 9, 2016. – P. 2813-2827.

15. Ешмуханбетова Н.А. Инклюзивті білім беруде ақпараттық технологияларды қолдану. // «zkoipk.kz» [Электронный ресурс].

А. Зейнулла

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Н.С. Асенова

педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент

ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕ БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ ЕҢБЕК ТӘРБИЕСІНІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа. Мақалада қазіргі заманғы мектеп жағдайындағы еңбек тәрбиесі проблемасы көтерілген. Мәселенің тарихи аспекті де қамтылған. Тұлғаның қалыптасуы оның оқу жұмысын, білім беру және еңбек қызметін синтездеу шарттарында қарастырылады.

Тірек сөздер: еңбек, еңбек тәрбиесі, кіші мектеп жасындағы оқушылар.

Аннотация. В статье поднимается проблема трудового воспитания в условиях современной школы. Освещается исторический аспект проблемы. Становление личности рассматривается в условиях синтеза его воспитательной работы, воспитания и трудовой деятельности.

Ключевые слова: труд, трудовое воспитание, младшие школьники.

Summary. The article raises the problem of labor education in a modern school. The historical aspect of the problem is highlighted. The formation of the personality is considered in the context of the synthesis of his educational work, upbringing and labor activity.

Keywords: labor, labor education, junior schoolchildren.

Еңбек әрқашан тәрбиенің негізі болған және болып табылады. Сондықтан да болар, педагогика ғылымы өкілдерінің көптеген зерттеулері еңбек тәрбиесіне арналған. XVII ғасырда чех гуманист мұғалімі Я.А. Коменский балалар «паразит, жердің пайдасыз ауыр жүгі» болмасы үшін кез-келген адал еңбекке шыдай алуы керек деп есептеді.

К.Д. Ушинский «егер қоғамды азғындық пен жабайылық иемденсе, адамзаттың дамуы тоқтайды, ал жеке еңбекке деген қажеттіліктің жойылуымен тарихтың өзі тоқтайды» деп есептеді.

Еңбек тәрбиесінің теориясын, оның негізін И.Г. Песталоцци құрды. Ол өзінің «Лингард және Гертруда» және «Гертруда балаларын қалай үйретеді» романдарында еңбекті жеке тұлғаны қалыптастырудың ең маңызды құралы деп көрсетті және кез-келген үй жұмысы өзінің жалғасын еңбек әлемімен – ауыл шаруашылығымен, өнеркәсіппен байланыста табады деп есептеді.

Абай өмірдің кепілі еңбек пен білім деп санады. Ол уақытты бос, жалқаулықпен, өсекшілдікпен және азғындықпен өткізетіндерді жек көрді. Абай:

*«Өсек, өтірік, мақтаншақ, еріншек, бекер мал шашпақ,
Бес дұшпаның білсеңіз,
Талап, еңбек, терең ой, қанағат, рақым ойлап қой,
Бес асыл іс, көнсеңіз», –*

деген өсиет айтты Н.А. Добролюбов өзінің «Орыс қарапайым халқын сипаттайтын қасиеттер» атты мақаласында «еңбек – бұл өмірдің қажетті шарты және әлеуметтік моральдың негізі, жұмыс істемегендер өмір сүруге қабілетсіз» деген еді.

Бүкіл білім беру процесінің мақсаты, қай ел мен мәдениетті алсаңыз да, сенімді, тәуелсіз тұлға қалыптастыру. «Мен ешқашан жұмыс істеген емеспін және жұмыс істемеймін» деген сөздермен өзін сипаттайтын шынымен ересек адамды елестету қиын. Қалай болғанда да, ондай адамдар өте аз. Сондықтан тұлғаны қалыптастыру тарихының маңызды бөлігі еңбекке деген сүйіспеншілікті тәрбиелеу болып табылады.

Еңбек – мектепке дейінгі жастан басталатын тәрбиенің маңызды құралы, бұл процесте баланың тұлғасы, ұжымдық қарым-қатынасы қалыптасады.

Е.А. Аркин ата-аналарға баланы ерік-жігерін, табандылығын, тәртіптілігін, парызы мен жауапкершілігін дамыту үшін отбасының еңбек өміріне тартуды қатаң түрде ұсынды. Ол мектепке дейінгі педагогиканың алтын ережесін былайша анықтады: «Балаға өзі жасай алатын нәрсені жасауға көмектеспеңіз, өзі істей ала ма, демек, өзі істеуі керек». Яғни, баланы еңбекке тәрбиелеудің негізгі бір формасы – бұл кішкентай бала үшін де мүмкін болатын өзіне-өзі қызмет етудің қарапайым дағдылары.

Еңбектің адам өміріндегі рөлі туралы көп айтылған. Алайда, үлкен жетістіктермен қатар, қазіргі қоғам «Еңбек – бәрінің бастауы» деген ұран басшылыққа сирек алынады. Еңбек тартымды болмай қалды. Кіші жас кезінен бастап балалардың компьютерлік ойындармен әуестенуі, босаңсуы, жұмысқа деген қызығушылықтың төмендеуі байқалады, осылардың барлығының нәтижесі – немқұрайлылық, агрессия, жұмыс істеуге құлықсыздық болып отыр. Бақылаулар көрсеткендей, бала қалағанының бәрін оған ата-аналарының беретіндігіне үйрене бастайды және бұл үшін оған күш салудың қажеті жоқ.

Қазіргі кезде еңбек тәрбиесі архаизмдердің сипатына ие болуда. Мектептерде балалар еңбегін пайдалануға тыйым салынды. Бұл бүгінде мұғалімдердің мектеп оқушыларының жұмыс істеуін өтініп сұрауына немесе оларды жұмыс істеуге мәжбүрлеуіне тыйым салады, өйткені жұмыс олардың қадір-қасиетін төмендетеді деп саналады. Енді

спортзалдағы едендерді жуу үшін ата-аналардың рұқсаты қажет. Мәжбүрлеуге болмайды. Бір кездері мектептегі кезекшілік қалыпты жағдай болды. Балалар сабақтан кейін қалып, кабинеттерін жуып жатты. Ал қазір қандай көріністі жиі байқауға тура келеді? Мұғалім баланың құқығын бұзбау үшін шүберек алып, тақтаны өзі жуады, өйткені мұны істейтін ешкім жоқ.

Балалар басқа адамдардың жұмысын бағалауды, өз қылықтары үшін жауапкершілікті сезінуді тоқтата бастады. Егер бүгінгі күні балалар өздері отырған жерді жинап тазалауды қажет деп санамаса, онда олар, әрине, тұтынушы болып өседі. Тұтынушылық психологиясы бар адамдар ретінде: олар өздерінің соңынан біреудің жинап тазалауын күтеді. Олар қалай жинап тазалауды білмейтіндіктен емес – мұндай жұмысты қаламайтындарындықтан басқа біреудің олардың соңынан жинауын күтеді. Мұндай психологиясы бар адам не қоғамның толыққанды мүшесі, не қалыпты, әдепті адам бола алмайды.

Еңбек тәрбиесі сабақтары қазір «Технология» деп аталады және тек 1–2 сабақ өткізілуі мүмкін. Өйткені, балалар жан-жақты теориялық білім алуы керек, ал мектептен кейін оларды шет тілі, бассейн, спорт секциялары және репетиторлардың сабақтары күтеді. Өйткені, бала көп ұзамай беделді университетке түсуі керек, бұл үшін ол өмірден ең жақсысын алып, қабылдауы керек. Көптеген ата-аналар осылай ойлайды, сондықтан олар таңертеңнен кешке дейін баласына күн астында лайықты орын беру үшін жұмыс істейді, бірақ сонымен бірге олар еңбек тәрбиесінің маңыздылығын ұмытып кетеді. Білім беру жүйесі, бала құқығын қорғаушылар да осындай пікірмен толық келіседі деген пікір бар.

Біздің ойымызша, еңбек тәрбиесі тәрбие үдерісінің маңызды бағыттардың біріне айналуы керек, өйткені мектептің басты міндеті – білімнің барлық негіздерін үйретіп қана қоймай, сонымен қатар баланы өз қажеттіліктерін басқалардың есебінен қанағаттандыруды қалайтын адам емес өзгелерге пайдасы тиетін тәуелсіз тұлғаға айналдыру.

Бастауыш мектеп жасында жеке тұлғаны тәрбиелеудің негізгі факторы еңбек деп айтуға болады. Еңбек процесі балаға өзі туралы және айналасындағы әлем туралы түсініктерін өзгертуге ғана емес, сонымен қатар өзін-өзі бағалауды өзгертуге де көмектеседі. Бала еңбек процесіне толығымен енген кезде, ол көп нәрсеге деген көзқарасын өзгертеді, бұл жұмыстағы жетістіктердің әсерінен болады, бұл өз кезегінде сыныптағы оқушының беделін арттырады. Бала еңбек процесі кезінде қабілеттерін, еңбек дағдыларын дамытады. Сондай-ақ, еңбек қызметі оқушының ойлауының жаңа түрлерін қалыптастырады. Ұжымда бала жаңа қарым-қатынас дағдыларына, жұмыс формаларына, достық пен ынтымақтас-тыққа ие болады. Бұл баланың қоғамға бейімделуіне оң әсер етеді.

Еңбек тәрбиесі мамандық таңдауда және еңбек қызметіне деген қызығушылықты дамытуға да бағытталған. Қазіргі бастауыш мектепте

бастауыш сынып оқушысының еңбек тәрбиесін ұйымдастырудың бірнеше педагогикалық шарттары бар. Еңбек тәрбиесінің оң нәтижесін алу үшін оны дұрыс ұйымдастыру керек. Біз өз жұмысымызда үш шартты ажыратамыз:

- еңбек пен жұмыс орнын нақты ұйымдастыру;
- балалар ұжымында үйлесімді жұмыс істеу;
- жабдықтар мен құрал-саймандарды жинау

Бірінші шарт-еңбек пен жұмыс орнын нақты ұйымдастыру, бұл шарт моральдық тартымдылыққа, еңбек әрекеттерінің эстетикасына бағытталған. Қазіргі бастауыш мектепте жұмысты ұйымдастыру процесі кейбір факторларға кедергі келтіретініне назар аудару керек. Біріншіден, балаларда оқу жүктемесі артты, осылайша балаларда шаршағыштық жоғарылайды. Екіншіден, созылмалы және аллергиялық әртүрлі аурулары бар балалардың тізімі. Мұндай балалар көбінесе еңбекке ішінара немесе толығымен қарсы болады. Еңбек қызметін ұйымдастыру кезінде балалардың жеке ерекшеліктерін ескеру қажет, әр балаға жеке таңдау керек, ешкімді жұмыссыз қалдыруға болмайды.

Екінші педагогикалық шарт балалар ұжымының үйлесімді жұмысына негізделген, тапсырмалар мен құралдар жиынтығы күрделене түседі. Бұл шарт балалардың тапсырманы өз бетінше орындайтындығымен анықталады, бұл ұжымдағы үйлесімді жұмысқа көмектеседі. Басты жауапкершілік мұғалімге жүктеледі, ол міндеттерді бөледі және балаларға тапсырмалар береді. Тек мұғалім мектептегі жұмысты ұйымдастырушы болып табылады, оқушылар үшін ол беделді, балалардың белсенділігі мен бастамасын дамытады.

Үшінші педагогикалық шарт-жабдықтар мен құралдарды тазарту, бұл жұмыстың соңында міндетті кезең болып табылады. Бұл жағдай мұғалімге кіші оқушыда құралдарға, жабдықтарға ұқыпты қарауды қалыптастыруға көмектеседі. Сондай-ақ, баланың әрқашан жұмыс орны болады. Жұмыстың соңында мұғалім қорытынды жасап, атқарылған жұмыстың барлық артықшылықтары мен кемшіліктерін айтуы керек, соның арқасында жақсы нәтижеге қол жеткізілді. Оған оқушының өзін де тартуға болады, сонда ол жұмыстың қорытындысын өзі жариялайды. Осылайша, ол ұйымдастырушылық дағдыларды игерудегі сәттіліктің себебін және олар болмаған кезде сәтсіздіктерді көруді үйренеді. Егер бала әрдайым өз жұмысын мұқият дайындықтан бастауға тырысса, ол еңбекті ұйымдастыру дағдыларын оңай игереді.

Біз өз жұмысымызда бастауыш оқушысының еңбек дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтадық. Алдымен, балалар жұмыстағы басты нәрсені түсініп, ересектердің жұмысына деген құрметпен қарауы үшін кіші мектеп жасындағы оқушылардың мамандықтар әлемі туралы идеяларын қалыптастыру бойынша жұмыс жасадық. Ересектердің жұмысы туралы идеяларға диагностика жүргізді.

Бастауыш мектеп оқушылары арасындағы еңбек дағдылары мен қабілеттерін тәрбиелеу деңгейін анықтау үшін біз «Мамандық дегеніміз не?» деген сауалнама өткіздік.

Сауалнаманың мәні әр оқушымен жеке-жеке ауызша әңгіме жүргізілетіндігінде, «Сен қандай мамандықтарды білесің?», «Мамандығы бойынша ата-анаң кім?», «Ата-әжең кім болып жұмыс істеді?» деген сұрақтар қойылатындығында болды.

Біз әр баламен диалогқа түсіп, ол айтқан әр мамандық туралы жеке-жеке әңгімелестік. Олардан әкесі қандай құрал-жабдықтар қолданынының, әжесі жұмыста не істегенін, атасының кәсібі туралы не білетінін айтып берулерін сұрадық.

Оқушылармен жеке әңгімелесуден кейін мектеп оқушыларымен мамандықтар және ересектер еңбегінің маңыздылығы туралы жалпы әңгіме өткізілді.

Біздің сауалнама кіші жастағы оқушылардың еңбек дағдылары мен білім деңгейін анықтауға мүмкіндік берді. Балалармен әңгіме барысында біз олардың «еңбек» және «жұмыс», «мамандық» және «кәсіп» ұғымдарын бөлісетіндігін білдік.

Бастауыш мектеп оқушысының еңбек дағдыларының қалыптасу деңгейін анықтау мақсатында жүргізген сауалнаманың соңында балаларды критерийлер бойынша бағаладық.

Бірінші деңгей төмен, 5-тен 7 баллға дейін, бұл деңгейде бала сұрақтарға қате жауап береді, ол көптеген мамандықтарды білмейді. Оған еңбек құралдары туралы жауап беру қиынға соғады, егер жауап берсе, бұл көбіне дұрыс емес. Жауап құлықсыз, мамандықтар туралы диалогқа қызықпайды.

Екінші деңгей – орта деңгей, 8-ден 12 баллға дейін, бұл деңгейде бала сұрақтарға жауап береді, тырысады, бірақ кейде мамандық атауларында қателіктер жібереді. Ол еңбек құралдарымен таныс, бірақ қай кәсіпте қолданылатынын түсіндіре алмайды. Мамандықтар туралы диалогқа қызығушылық танытады.

Үшінші деңгей жоғары, 13-тен 15 баллға дейін, бұл деңгейде бала барлық сұрақтарға дұрыс жауап береді, құралдардың атауларында қателіктер жібермейді. Ата-анасының қай жерде жұмыс жасайтынын және атасы мен әжесінің жұмыста не істейтінін біледі. Ол мамандықтар туралы диалогқа қызығушылығы бар.

– төмен деңгейде (10%), әңгіме барысында олар көбінесе мамандықтар туралы сұрақтарға жауап беру кезінде қателіктер жіберді, еңбек құралдары туралы сұрақтарға жауап беру қиынға соқты, егер олар жауап берген болса, бұл негізінен дұрыс емес, мамандықтар тақырыбына қызығушылық танытпады;

– орта деңгейдегі (60%), әңгімелесу барысында оқушылар қойылған сұрақтарға негізінен дұрыс жауап берді, бірнеше мамандықтарды атады,

бірақ олар мамандық иесі қолданатын еңбек құралдарына қатысты сұрақтарға сенімсіз болды. ол;

– жоғары деңгейде (30%), әңгімелесу барысында студенттер қойылған сұрақтарға оңай жауап берді, бірнеше танымал мамандықтарды, сондай-ақ осы кәсіптің адамы қолданатын құралдарды сенімді түрде атады..

Қорыта айтатын болсақ, қазіргі уақытта жас ұрпақты еңбекке тәрбиелеу мәселесі үнемі қоғамның назарында болу керек. Бұл проблема қоғамның барлық аспектілерінің прогрессивті жанаруы, үздіксіз білім беру және адамның белсенділігін арттыру жағдайында ерекше өзекті болып табылады. Қазіргі мектепте мұғалімнің міндеті – балаларды еңбекке деген сүйіспеншілікке тәрбиелеу, олардың өз еңбегіне де, басқа адамдардың еңбегіне де құрметін қалыптастыру.

Дұрыс ұйымдастырылған тәрбие адамды өмірде үш негізгі рөлге – азамат болуға, еңбек адамына, отбасы мүшесіне дайындауы керек.

Әдебиеттер

1. Сатқанов О. Еңбекке баулу әдістемесі. – Алматы, 1994.
2. Нұрсейтова С. Еңбекке баулу пәнінің жаңа мазмұндық, әдістемелік ерекшеліктері // Бастауыш мектеп. – 1996. – №№ 7, 8. – 8-9 бет.
3. Аркин Е.А. Ребенок в дошкольные годы / Под ред. А.В. Запорожца, В.В. Давыдова. – М.: Просвещение, 1968.
4. Ушинский К.Д. Труд в его психическом и воспитательном значении: избранные сочинения [Текст] / К.Д. Ушинский. – М.: Юрайт, 2018. – 359 с. – С. 4–22.
5. Аллагулов А.М., Абулкаирова Г.Б. Актуальность трудового воспитания младшего школьника в современной начальной школе // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 1.
6. Аллагулов А.М., Абулкаирова Г., Трудовое воспитание советских школьников в 1917–1941 гг. // Социально-педагогический подход в образовании: воплощение наследия А.С. Макаренко в современных социальных проектах: сборник научных трудов Всероссийской с международным участием конференции (г. Екатеринбург 29 марта, 2019 г.) / Урал. гос. пед. ун-т; ред. М.В. Богуславский, Т.С. Дорохова. – Екатеринбург, 2019. – С.12-17.

И.А. Искакова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Р.С. Мустафина

Педагогика жоғары мектебінің оқытушысы, педагогика ғылымы магистрі

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУ

Аңдатпа. Бұл баяндама қазақстандық білім беру жүйесіндегі жаңа құбылысқа – мүгедек балаларды инклюзивті оқытуға арналған. Бұл мәселе, сөзсіз, өзекті және тиісті назар аударуды талап етеді, өйткені туа біткен және пайда болған кемістігі бар балалардың саны жыл сайын өсіп келеді. Білім беру жүйесі, өз кезегінде, мүмкіндігінше, балалардың осы санатын бұқаралық балабақшаларда, мектептерде, кәсіптік лицейлерде және жоғары оқу орындарында оқыту процесіне қосуға тиіс.

Тірек сөздер: инклюзивті білім беру, денсаулық, проблема, педагогика, консультация.

Аннотация. Данный доклад посвящен относительно новому явлению в казахстанской системе образования – инклюзивному обучению детей – инвалидов. Данная проблема, несомненно, является актуальной и требующей к себе должного внимания, поскольку количество детей с врожденными и приобретенными пороками развития с каждым годом неумолимо растет. Система образования, в свою очередь должна по возможности включить данную категорию детей в процесс обучения в массовых детских садах, школах, профлицеях и вузах.

Ключевые слова: инклюзивное обучение, здоровье, проблема, педагогика, консультация.

Summary. This report focuses on a relatively new phenomenon in the Kazakh education system – inclusive education for children with disabilities. This problem is undoubtedly relevant and requires due attention, since the number of children with congenital and acquired malformations is inexorably growing every year. The education system, in turn, should, if possible, include this category of children in the learning process in mass kindergartens, schools, vocational schools and universities.

Keywords: inclusive education, health, problem, pedagogy, consultation.

Инклюзивті білім беру жалпы білім беруді дамыту процесі, ол ерекше қажеттіліктері бар балалар үшін білім алуға қолжетімділікті қамтамасыз ететін, барлық балалардың әртүрлі мұқтаждықтарына бейімделу тұрғысынан барлығы үшін білім алуға қолжетімділікті білдіреді.

Инклюзивті білім беру балаларға бағытталған және барлық балалар әртүрлі оқу қажеттіліктері бар адамдар екенін мойындайтын әдіснаманы дамытуға бағытталған. Инклюзивті білім беру оқытудың әртүрлі қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін икемді болатын оқыту мен оқытуға деген көзқарасты дамытуға тырысады. Егер оқыту мен оқыту инклюзивтік білім беруді енгізетін өзгерістердің нәтижесінде неғұрлым тиімді болса, онда барлық балалар (ерекше қажеттіліктері бар балалар ғана емес) ұтады.

Қалыпты дамып келе жатқан құрдастарының арасында жаппай мектепте оқу ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаға аулада достары, сыныптастары, ұлдар мен қыздар сияқты қарапайым сезінуге мүмкіндік береді. Қоғам кемтар балаларды білім алу, өз қабілеттерін, дарынын дамыту және ең бастысы, қалыпты балалармен қарым-қатынас жасау құқығынан айырмауға тиіс.

Енді даму мүмкіндіктері шектеулі балаларды жабық интернаттарға емес, қарапайым балабақшалар мен мектептерге беруге болады. Бұл инклюзивті білім деп аталады.

Денсаулығында күрделі проблемалары бар 150 мыңнан астам бала біздің елімізде тұрады және біздің қолдауымызға мұқтаж. Олардың проблемаларын еңсеру жолдарының бірі-2008 жылы Қазақстан қол қойған Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенцияда айтылған

инклюзивті (инклюзивті немесе интеграцияланған білім беру) идеясын ілгерілету.

Қазақстанда инклюзивті білім беру алғашқы қадамдарды ғана жасайды, дегенмен әлемнің көптеген елдерінде барлық мектептер инклюзивті болып табылады.

Қазіргі уақытта Қазақстанда жергілікті бюджеттен қаржыландырылатын 58 психологиялық-медициналық-педагогикалық консультация жұмыс істейді. Нормативтерге сәйкес мұндай ұйымдар республикада 80 болуы тиіс. Бұл консультацияларға әдістемелік басшылық Алматы қаласында орналасқан республикалық психологиялық-медициналық-педагогикалық консультацияға бекітілген. 01.01.2012 ж. жағдай бойынша ҚР-да 151 216 мүмкіндігі шектеулі бала тіркелген, бұл еліміздің барлық балалар халқының 3,1% – ын құрайды. Республикалық психологиялық-медициналық-педагогикалық кеңестің мәліметтері бойынша, 01.01.2012 ж. арнайы (түзету) мектепке дейінгі және мектеп ұйымдарында және білім беру ұйымдары жанындағы арнайы сыныптарда (топтарда) 20 912 бала немесе мүмкіндіктері шектеулі балалардың жалпы санының 13,8%-ы оқиды және тәрбиеленеді. 2011 жылы мектеп жасындағы мүмкіндігі шектеулі 111 405 бала оқытумен қамтылды (жалпы білім беретін мектептерде, арнайы сыныптарда, үйде, кәсіптік мектептер мен колледждерде). Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасына сәйкес мектептердің жалпы санынан инклюзивті білім беру үшін жағдай жасаған мектептердің үлесін 2020 жылға қарай 70%-ға дейін арттыру жоспарлануда. 2009 жылы республиканың үкіметтік емес ұйымдары «инклюзивті білім беруге-иә!» жалпы білім алуға қолжетімділіктегі Балалардың құқықтарын бұзу проблемасына назар аудару үшін. Нәтижесінде мүмкіндігі шектеулі балаларды қаланың оқу орындарында оқыту бойынша пилоттық бағдарламаны жалғастыру үшін жергілікті бюджеттен қаражат бөлінді. 2007–2011 жылдарға арналған «Қазақстан балалары» мемлекеттік бағдарламасын және 2005–2011 жылдарға арналған «Білім туралы заңды» қолдау үшін қосымша эксперименттік мектептерді қосу арқылы 2011 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін республика өңірлерінде Сорос Қазақстан Қорының қолдауымен Жалпы орта білім беру жүйесінің басшыларына арналған «инклюзивті білім беру: халықаралық практика және Қазақстанда іске асыру жолдары» тақырыбы бойынша дөңгелек үстел бағдарламасы жұмыс істейді. Ағымдағы кезеңде сайт базасында интернет-жоба іске асырылуда www.inclusion.kz Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамытуда мүдделі тараптарды ақпараттық қолдау шеңберінде. Халықаралық ұйымдар Қазақстанда басқа Орталық Азия республикаларымен салыстырғанда инклюзивті білім беруді енгізу процесі өте белсенді жүріп жатқанын атап өтті, – дейді Білім және ғылым министрлігінің орта білім департаментінің директоры Нұрғалиаршабеков. – Мүмкіндігі шектеулі

балалардың теңдігін сезіну үшін қолдан келгеннің бәрін жасау керек. Айтпақшы, сауалнамалардың бірі мынаны көрсетті: қазақстандықтардың 68%-дан астамы бұл балалар жылдам даму және қоғамға қосылу үшін әдеттегі ортада оқу керек деп есептейді.

Мүгедек балалардың білім алу жолында көптеген проблемалар бар. Ата-аналар да, мұғалімдер де біздің біліміміз мүгедек балаларды қабылдауға әлі дайын емес екенін жақсы түсінеді. Ерекше бала үшін оның барынша қолжетімді болуы мақсатында ортаны жаңғырту қажет. Мысалы, егер баланың тірек-қимыл аппараты бұзылған болса, сізге арнайы техникалық жабдықтар, көтергіштер, тұтқалар қажет.

Есту және көру қабілеті бұзылған балалар үшін арнайы жабдық қажет.

Мұғалімдер арнайы дайындыққа ие болуы керек, ерекше балалардың жетістіктерін қалай бағалау керектігін білуі керек.

Екі санаттағы балалардың ата-аналары да қолдауды, балаларды бірлесіп оқытуға дұрыс көзқарасты қалыптастыруды қажет етеді. Дамыған елдердің тәжірибесі толыққанды инклюзивті топтар мен сыныптар ұйымдастырылуы мүмкін және солай болуы керек екенін көрсетеді, ең бастысы – олардың өмір сүруіне оңтайлы жағдай жасау, сондай-ақ осы гуманистік идеяның сәтті жүзеге асырылуын қамтамасыз етуге бағытталған ересек адамдарды ынталандыру.

Қазіргі заманғы азаматтық қоғам өзінің барлық мүшелерін әртүрлі қызмет түрлеріне белсенді тартпай, әрбір жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын құрметтемей, қауіпсіздіктің, бостандық пен теңдіктің қажетті кепілдіктерін қамтамасыз етпей мүмкін емес.

Бұл мәселе әсіресе біздің әлеуметтік ортаға белгілі бір физикалық ерекшеліктері бар адамдарды тарту іс-әрекетінде көрінеді. Мүгедек ұғымы бастапқыда ақаулы, біз бұл адамдарға өздері сене бастайтын кемшілік кешенін жатқызамыз. Олар үшін оқуда, дамуда, спортпен шұғылдануда көптеген мүмкіндіктер жабық. Қарапайым адамдардың мүгедектерге деген көзқарасы бейтараптық пен алалаушылықпен ерекшеленеді. Сонымен қатар, біздің қоғамда бұл көзқарас бала кезінен бастап өсіріледі.

Біздің қоғамның алдында физикалық дамудың кейбір ерекшеліктері бар отандастарымызды қоғамға тарту, олардың белсенді бейімделуі, әлеуметтенуі және қоғам аясында және қоғам игілігі үшін дамуы проблемасы тұр.

Бұл мәселені шешудің бір жолы Қазақстанда инклюзивті білім беруді дамыту болып табылады:

- мүмкіндігі шектеулі балаларды білім беру процесіне тарту;
- қазіргі қоғамдағы мүгедек балаларды әлеуметтендіру;
- мүгедек балалардың қазіргі қоғамда өзін сенімді ұстануына белсенді мінез-құлық ұстанымын жасау;
- өзінің кемшіліктерін қадір-қасиетіне айналдыра білу;

– қазіргі қоғамның мүмкіндігі шектеулі адамдарға деген көзқарасын өзгерту.

Инклюзивті саясат-бұл ата-аналардың мектепті таңдауға құқығы бар құқықтық саясат. Жақын шет елдерде және біздің елімізде жүргізілген зерттеулер көрсеткендей, қазір барлық ата-аналар балаларын жалпы білім беру жүйесіне бергісі келмейді, өйткені олар әзірге қажетті жағдайлар тек арнайы білім беру жүйесінде жасалғанын түсінеді.

Қазақстанда инклюзивті білім беруді енгізу жолында әлі де шешілмеген бірқатар проблемалар мен кедергілер бар:

– Мүмкіндігі шектеулі балаларға қатысты дәрекі қарым-қатынас.

Бізде бұл балалар туралы жеткілікті түсінік жоқ. Біз білмейтін нәрседен қорқамыз.

– Арнайы дайындалған педагогикалық құрамның болмауы.

Жалпы мектеп мұғалімдері дамуында ауытқулары бар балаларды оқытуға дайын емес. Мемлекет тиісті профилдегі мамандарды даярлауға ерекше назар аудара отырып, жоғары педагогикалық білім стандарттарын өзгертуі керек.

– Оқу орындарының материалдық-техникалық жарактандырылуының нашарлығы.

Балаларға арналған арнайы құрылғылар мен оқыту материалдары, сондай-ақ мұғалімдерге арналған әдістемелік құралдар жоқ.

– Физикалық қол жетімділіктің кедергісі.

Ақыл-ойының даму деңгейі бойынша жалпы білім беретін мектепте оқып, табысты бола алатын ұтқырлығы шектеулі балалардың үлкен санаты бар. Бірақ әзірше мектептерде мұндай балаларға жағдай жасалмаған.

– Мемлекеттік стандарттың қатаң талаптары.

Оқушылардың жетістіктерін бағалаудың әр түрлі жүйесін енгізу ақыл-ойдың даму нормасынан әр түрлі артта қалған балаларды жалпы ағымға қосуға мүмкіндік береді.

Бастапқы кезеңде мемлекеттің басты міндеті ғылыми-педагогикалық қоғамдастық пен жалпы қоғам арасында ақпараттық-ағарту жұмыстарын жүргізу болып табылады. Нормативтік-құқықтық базаны, оқыту материалдарын жасау, оқытушылар құрамын даярлау, инклюзивті білім беруді енгізудің отандық және шетелдік тәжірибесін зерделеу Қазақстанға біртіндеп сауатты оқыту жүйесін құруға мүмкіндік береді

Әдебиеттер

1. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР 2002 ж., №343 заңы.
2. Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарына арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.
3. Республикалық педагогикалық-әдістемелік журнал. Әлеуметтік педагог. – 2010. – №4.

Б.О. Исабекова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Ж.Ж. Сергазина, магистр педагогики

ЭТНОПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ПОДХОД В ВОСПИТАНИИ КУЛЬТУРЫ МЕЖНАЦИОНАЛЬНОГО ОБЩЕНИЯ СТУДЕНТА

Андатпа. Білім берудің жаңа парадигмасы жас ұрпақты әлемдік мәдениеттің, халық мәдениетінің құндылықтарына баулиды, ол жастарды өзара сыйластық, Ана тілі мен халықтың ұлттық игілігіне ұқыпты қарау рухында тәрбиелеуге, жалпыадамзаттық құндылықтардың басымдығы негізінде барлық ұлттар мен ұлыстардың теңдігі мен тең құқықтылығын ұғынуға бағытталған.

Тірек сөздер: Мәдениет, ұлтаралық қарым-қатынас, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетінің құрылымы, этнопедагогикалық көзқарас.

Аннотация. Новая парадигма образования приобщает молодое поколение к ценностям мировой культуры, культуры народа, она направлена на воспитание молодёжи в духе взаимоуважения, бережного отношения к родному языку и национальному достоянию народа, на осознание равенства и равноправия всех наций и народностей на основе приоритета общечеловеческих ценностей.

Ключевые слова: Культура, межнациональное общение, культура межнационального общения, структура культуры межнационального общения, этнопедагогический подход.

Summary. The new paradigm of education introduces the young generation to the values of world culture, the culture of the people, it is aimed at educating young people in the spirit of mutual respect, respect for the native language and the national heritage of the people, awareness of equality and equality of all nations and nationalities based on the priority of universal values.

Keywords: Culture, interethnic communication, culture of interethnic communication, structure of culture of interethnic communication, ethno-pedagogical approach.

Общественно-исторические, социально-культурные, психолого-педагогические тенденции в преобразованиях современного общества оказали влияние на актуализацию проблем образования и воспитания культуры межнационального общения молодежи

Потенциал культуры, как особое явление, во-первых, обладает всеобъемлющими функциями и свойствами развития общества, творческих сил и способностей человека; во-вторых, в культуре аккумулирован человеческий опыт бытия и освоения мира в виде способов восприятия, мышления, переживания и действия, а также в виде знаний, ценностей, норм, целей и смыслов, хранящих и воспроизводящих опыт духовной и практической деятельности. При этом образование играет роль ее «живого переводчика и транслятора».

Высшее образование, педагогическое в том числе, призвано осуществлять ценностное ориентирование студента в культуре на самовоспро-

изводство личности. Новая парадигма образования приобщает молодое поколение к ценностям мировой культуры, культуры народа, она направлена на воспитание молодёжи в духе взаимоуважения, бережного отношения к родному языку и национальному достоянию народа, на осознание равенства и равноправия всех наций и народностей на основе приоритета общечеловеческих ценностей.

Культура межнационального общения как система характерных для личности, наций, классов и социальных групп или общества в целом идей и представлений, способов, форм и видов специфической культуротворческой деятельности углубляет взаимодействие и взаимовлияние людей различных национальностей, норм и национальных установок. Культура межнационального общения студента рассматривается нами как социально-педагогическое явление. Её ценностно-смысловое содержание базируется на социально-философских и педагогических идеях преемственности поколений в знаниях о взаимосвязи образования и культуры, субъектности этноса, народности воспитания (Г.Н. Волков, Л.А. Волович, Б.С. Гершунский, С.И. Гессен, П.Ф. Каптерев, Л.Н. Коган, Э.С. Маркарян); на идеях социокультурной и этнокультурной идентичности личности (Ю.В. Арутюнян, Е.П. Белинская, Л.М. Дробжиева, Н.М. Лебедева, Т.Г. Стефаненко, В.Ю. Хотинец, Э. Эриксон); на идеях влияния социальной и этнокультурной среды на воспитание и развитие личности (М.А. Галагузова, А.Я. Журкина, Н.А. Каргапольцева, И.А. Колесникова, Л.В. Кузнецова).

Теоретические основы современной концепции поликультурного воспитания были заложены педагогами и мыслителями прошлого. Так, великий чешский педагог Я.А. Коменский в своем труде «Всеобщий совет об исправлении дел человеческих» обосновывал необходимость проведения реформ в сферах образования и культуры, направленных на создание общества, в котором преобладало бы гуманистическое отношение к личности, а также осуществлялась защита достоинств и прав каждого человека независимо от его национальной принадлежности. Он призывал к мировому сплочению различных народов, предложил универсальные образовательные программы для всего человечества, где наряду с решением ряда теоретических и практических задач воспитания и обучения говорил о необходимости формирования у каждого человека умения жить в мире с другими людьми, выполнять взаимные обязанности, уважать представителей других народов. В раскрытии сущности поликультурного образования особую роль играют философско-гуманистические и педагогические идеи К.Д. Ушинского. Он заложил идейно-теоретические основы национального воспитания, которые в настоящее время являются составной частью теории поликультурного образования. В отечественной педагогике XX века проблема поликультурного воспитания решалась через задачу воспитания интернационализма. Интернациональное и поликультурное воспитание имеют много общего. Прежде

всего, это наличие общей задачи – формирования уважения к иным культурам, межнациональной солидарности и готовности к сотрудничеству. К концу XX века получили широкое распространение вариативные модели, новые концепции и образовательные программы, направленные на осмысление социально-психологической и социально-культурной ситуации в мире. Концептуальным основанием этих образовательных моделей является поликультурность, поливариативность, многоуровневость, а также приоритетность как этнокультурных, так и общенациональных ценностей.

Предпосылками воспитания культуры межнационального общения выступают философские (обеспечение диалектического единства всеобщего, особенного и единичного в явлениях), социокультурные, связанные с потенциалом культуры, этнокультурные, психолого-педагогические традиции.

Структура культуры межнационального общения представлена в исследовании тремя взаимосвязанными компонентами: интеллектуальным, деятельностным, ценностно-мотивационным.

Интеллектуальный компонент характеризует знания, взгляды, убеждения человека. На основе знаний вырабатываются убеждения, которые отражают мотивацию, непосредственно стимулирующую поведение человека.

Отметим, что знания превращаются в личностные убеждения только в процессе деятельности человека. Кроме того, именно в практической деятельности человек проявляет свои убеждения, формирует необходимые умения и навыки по реализации взаимоотношений с представителями различных национальностей, умения доброжелательного, конструктивного межнационального общения. Все это дает основание выделить в структуре культуры межнационального общения деятельностный компонент.

Ценностно-мотивационный компонент включает национальные и общечеловеческие ценности, позволяющие оценивать свои поступки, действия и поведение других людей с точки зрения определенных представлений, выбирать предпочтительный способ межнационального общения, предполагает характеристику ценностей, интересов, целей, мотивов участия человека в межнациональном общении. Доказано, что воспитание культуры межнационального общения студента – это педагогический процесс, направленный на этнокультурную социализацию личности, на обеспечение студентов теоретическими знаниями о культуре межнационального общения, развитие ценностно-мотивационной сферы и расширение опыта межнационального общения студентов, формирование практических умений и навыков общения с представителями других национальностей.

Ценностно-целевой компонент выступает системообразующим и включает в себя цель и задачи воспитания культуры межнационального

общения студента педагогического вуза. Цель объективно обусловлена социокультурной ситуацией и изменениями в обществе.

Основные функции культуры межнационального общения:

– гуманистическая: способствует развитию гуманитарной, нравственной, духовной, эмпатической культуры личности;

– коммуникативная: обеспечивает нравственно-эмоциональное взаимодействие с представителями разных этнических общностей как носителями различных этнокультурных ценностей;

– аксиологическая: обеспечивает создание, сохранение и усвоение социокультурных ценностей, инициирующую сохранение этнокультурной идентичности и развитие общей культуры личности;

– познавательно-развивающая: культура межнационального общения представляет собой способ овладения вариативной системой знаний и умений, социокультурным опытом, в том числе и межнационального общения, фактор развития и саморазвития личности и культуры;

– воспитательная: обеспечивает формирование системы позитивных отношений личности к ценностям национальных культур и их носителям, к традициям и обычаям народов, к их педагогическому опыту;

– нормативная: представляет собой совокупность норм отношений и стереотипов поведения, принятых в той или иной национальной культуре, регламентирующих поведение и общение в данной культуре;

– регулятивно-корректирующая: выступает фактором регуляции процессов общения, развития и саморазвития личности в поликультурном социуме.

Этнопедагогический подход к исследованию процесса воспитания культуры межнационального общения студентов основан на анализе напряженности адаптационных процессов, происходящих при вхождении человека в полиэтническую социокультурную среду и выявлении возможностей воспитания культуры межнационального общения студентов для приобретения ими социального опыта взаимодействия с людьми различных национальностей, установления межличностных контактов и взаимодействия с представителями различных этнических общностей (П.П. Блонский, Г.Н. Волков, Л.Г. Ионин, П.Ф. Каптерев, М.А. Мазалова, Г.В. Мухаметзянова, Г.В. Палаткина, К.Д. Ушинский).

Реализация этнопедагогического подхода в воспитании культуры межнационального общения направлена на соблюдение следующих условий: 1) этнопедагогический подход к содержанию процесса воспитания культуры межнационального общения рассматривается как естественно организованный процесс интеграции традиционных культур с современными воспитательными системами, идеями, технологиями, создающими воспитательную среду; 2) включение этнического материала в содержание курса педагогики закладывает знания, опыт творческой деятельности и эмоционально-ценностных отношений к полиэтнической

действительности, позволяет учитывать исторические, культурные традиции народа.

Основное значение и возможности использования этнопедагогического подхода в практике воспитания культуры межнационального общения студентов, которые состоят в следующем:

– этнопедагогический подход позволяет соотнести процесс воспитания студентов с их реальной жизнью в этнокультурной среде, с их социокультурным опытом, с духовным бытием представителя конкретного этноса;

– рассматриваемый подход является основанием для определения стратегии и тактики воспитания культуры межнационального общения, основанного на бережном отношении к педагогическим ценностям этносов, сохранении и развитии национальных культур;

– данный подход обеспечивает осмысление и введение в «ткань» воспитательного процесса в качестве методов, средств и форм воспитания этнопедагогические ценности, народные традиции и обычаи.

Закономерно существующая связь структуры и функций воспитания культуры межнационального общения позволила нам выделить и обосновать основные направления педагогического процесса на основе этнопедагогического подхода: теоретическое осмысление и практическое самоопределение студентов в мире; пробуждение интереса к культурам других народов и их представителям; освоение общечеловеческих ценностей на основе национально-культурного компонента образования; воспитание толерантности, нравственных норм межнационального общения в разных культурах; развитие национального в личности (культуры, языка, обычаев и традиций); развитие умений и навыков в установлении связей с людьми другой национальной принадлежности.

Воспитание культуры межнационального общения студента на основе этнопедагогического подхода обладает рядом специфических признаков, реализующихся в профессиональной деятельности учителя: сущностные характеристики базируются на национальных категориях (языка, истории, искусства, фольклора, традиций народной педагогики) в сочетании с общенациональными; динамичный воспитательный процесс обладает различной степенью актуализации на всем протяжении развития личности; его содержание определяет формирование планетарного мышления и базовой культуры личности.

Реализация этнопедагогического подхода в воспитании культуры межнационального общения студента представляет собой целенаправленную, динамическую систему взглядов, базирующуюся на ряде закономерностей (всеобщей связи явлений, конкретизируемой во взаимосвязи и единстве общечеловеческого и национального в культуре; детерминированности воспитания культуры межнационального общения культурой общества и этносов, социокультурной ситуацией современного общества; интегративности научной и этнической педагогики, теории и

практики) и связанных с ними принципов (гармонизации ценностей общечеловеческой и национальных культур, национальных и этнокультурных отношений; диалектической включенности национальной культуры в систему российской и мировой; глобальности культурно-образовательного процесса; этнокультурной идентификации и интеграции в мировое сообщество; когерентности (взаимосвязи); гуманизации; диалогичности; целостности; аксиологичности; поликультурности; глобальности культурно-образовательного процесса; субъектности; преемственности; этнокультуросообразности; контекстности воспитания культуры межнационального общения; гибкой доминанты содержания образования; проблематизации).

В качестве цели воспитания культуры межнационального общения студента на основе этнопедагогического компонента выступает формирование совокупности знаний, умений и адекватных им поступков, обеспечивающих полноценное межнациональное общение на основе взаимопонимания и согласия. Цель конкретизируется в следующих задачах: 1) обеспечение студентов теоретическими знаниями о культуре межнационального общения; 2) формирование системы ценностей и высоко-нравственной мотивации поступков и поведения в процессе общения с представителями различных национальностей, интереса к межнациональному общению; 3) организация позитивного опыта межнационального общения в студенческой среде.

Доказано, что воспитание культуры межнационального общения студента есть система, включающая целевую (проектирование целей межнационального общения, оптимальный выбор видов деятельности для развития личности студента), обеспечивающую информационное, методическое, педагогическое взаимодействие; управляющую (разработка рекомендаций для участников организуемой деятельности, координация их исполнения); функциональную (оперативное проектирование ситуаций межнационального общения, выбор оптимальных средств корректировки результатов) подсистемы.

Включение студента в процесс воспитания культуры межнационального общения есть поэтапный процесс. Адаптационно-прогностический этап деятельности был соотнесен с содержательными направлениями аудиторных занятий; проектировочно-программный был обращен к осмыслению студентами логики и выбора действий в вариативной социально-педагогической деятельности в вузе для дальнейшего использования в работе с детьми; исследовательско-аналитический предполагал осознание и самооценку личного участия студента в процессе воспитания культуры межнационального общения.

Содержание предметно-информационного и когнитивно-актуализирующего этапов обеспечивалось этнопедагогической и культурологической составляющей педагогического образования в вузе.

Процесс воспитания культуры межнационального общения студентов включает: обеспечение студентов знаниями о нормах межнационального общения, традициях и обычаях народов, проживающих в нашей многонациональной стране, об особенностях личностного восприятия людей, социальных явлений и предметов, принадлежащих другой национальной культуре; воспитание положительной мотивации к межнациональному общению; формирование умений толерантного взаимодействия с лицами других национальностей, использование возможностей межнационального.

Литература

1. Педагогика межнационального общения. Поликультурное воспитание в России и за рубежом: учебное пособие для вузов / Джурицкий А.Н. – М.: Сфера, 2007.
2. Культура и образование XXI века [Текст]: сборник докладов Международной науч.-практической конференции. – Алматы: РИК, 2000.
3. Теоретико-методологические основы модернизации системы образования Республики Казахстан в контексте реализации принципов поликультурности: международной научно-практической конференции, посв. 75-летию Семипалатинского финансово-экономического колледжа им. Рымбека Байсеитова. – Семипалатинск, 2006.
4. Синягина Н. Поликультурное образование и его педагогические риски / Н. Синягина // Воспитательная работа в школе. – 2012. – №9.
5. Каражанова К.А. Этносоциальное воспитание в условиях поликультурного общества / Малокомплектная школа. – 2011. – №12.

Л.Ж. Касенова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Г.М. Курманова, аға оқытушы

МЕКТЕПКЕ ДЕЙІНГІ БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНДА МУЛЬТИМЕДИЯЛЫҚ БАҒДАРЛАМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Андатпа. Мектепке дейінгі білім беруде жаңашылдықтар енгізу мен дамыған технологияларды пайдалануға жол беру арқылы танымдық қабілеттері әртүрлі балалардың дамуы мен жан-жақты болуына үлес қосу. Ақпараттық құралдарды, мультимедиялық бағдарламаларды қолдану – мектепке дейінгі жастағы балаларды оқытуда бойындағы зейін қою, күш жұмсау, іс-әрекетті жүйелеу сияқты проблемаларының шешілуі.

Тірек сөздер: АКТ, қоғам, инновациялар, әлеуметтік қолдау, интерактивті тақта.

Аннотация. Введение в систему дошкольного образования инноваций, развивающих технологий дает возможность разностороннего развития детей разного уровня познавательных способностей. Использование информационных компьютерной техники и мультимедийных программ решают проблему развития внимания, систематизации деятельности детей дошкольного возраста.

Summary. Abstract: to contribute to the development and versatility, socialization of children with different cognitive abilities through the introduction of innovations and the use of developed technologies in preschool education. Solving problems such as creating didactic games and cartoon illustrations using information tools, attracting attention, efforts, and systematizing the child's activities.

Қазіргі таңда мектепке дейінгі білім беру саласында инновациялық технологияны ендіруге көптеп күш жұмсалады. Сол себепті мектепке дейінгі ұйымдарда педагогтардың негізгі міндеті: әдіс тәсілдерді дұрыс таңдау, жаңаша педагогикалық технологияларды дұрыс қолдана білу, жеке тұлғаның дұрыс дамып, қалыптасуы үшін ыңғайлы жағдай жасау. Қоғамда болып жатқан әлеуметтік-экономикалық өзгерістер мен еліміздің білім беру саласының әлемдік білім кеңістігіне өтуі білім беру саласында, соның ішінде мектепке дейінгі тәрбиелеу мен оқытуға уақыт талабына сай өзгерістер енгізуді талап етіп отыр.

Қазіргі кезеңде білім ғылым саласында инновациялық педагогикалық технологиялар қаншалықты маңызды болса, мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеуде де педагогикалық технологиялар ұғымы кеңінен қолданылатын ұғымдардың біріне айналды. Мектеп жасына дейінгі балаларды дамыту мәселесі мемлекеттік саясаттың ажырамас бөлігі болып отыр. Сондықтан мектепке дейінгі балаларды оқыту мен тәрбиелеудің негізгі мақсаты–баланың жеке басының қалыптасуы мен дамуы болып отыр. Жаңа заман баласын қалыптастырып, дамыту үшін, тұлғаның ішкі дүниесі мен оның қыр сырын анықтап, мүмкіншіліктері мен қабілетінің дамуына жағдай туғызу қажет. Әрине, ол үшін мектепке дейінгі білім беру мекемелерінде балалардың жеке басының қалыптасуы мен дамуында педагогтардың педагогикалық технологияларды қолдана білу сауаттылығына байланысты. Яғни, педагогикалық технологияны қолдану негізінде келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау қазіргі таңдағы әрбір педагогтың міндеті. Қоғамдағы қазіргі даму кезеңінде мектепке дейінгі мекемелердегі білім беру жүйесінде оқыту, тәрбие беру үрдісін технологияландыру – басты мәселенің бірі. Осыған орай мектепке дейінгі мекемелердің тәжірибесіне оқыту мен тәрбиелеудің әр түрлі технологиялары жасалып енгізілуде. Әрине мұндайда педагогикалық технологияға анықтама берген ғалымдардың бірін атап өтсек те болады. Олар: В.П. Беспалько, В.М. Монахов, В.М. Кларин, П.И. Третьков, И.П. Сенновский, Г.А. Монахова, М.А. Чошанов т.б. өз еңбектерінде қарастырып өткен.

Білім беру жүйесінде педагогикалық технологияны қолдану келешек ұрпақтың еркін дамуына, жан-жақты білім алуына, белсенді, шығармашыл болуына жағдай жасау әрбір педагогтың міндеті болып табылады. Білім беру жүйесінде қолданылып жүрген педагогикалық технологиялар: ынтымақтастық педагогикасы, білім беруді ізгілендіру, ойын арқылы оқыту, проблемалық оқыту, модульдік оқыту, тірек

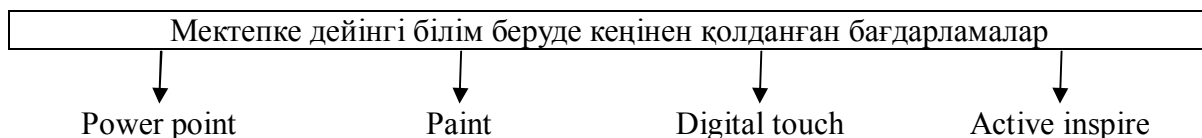
сигналдары арқылы оқыту, дамыта оқыту, түсіндіре басқарып оза оқыту, өздігінен оқыту, сын тұрғысынан ойлауды дамыту, оқытудың компьютерлік технологиясы, мультимедиялық бағдарламалап оқыту, деңгейлеп оқытуд.б.

Білім берудің алғашқы деңгейлері балабақшадан басталмақ. Мақсаты – мектепке дейінгі білім балалардың білім алуына бірдей бастапқы мүмкіндіктерді қамтамасыз ету. Кез келген оқыту технологиясы тәрбиешіден терең теориялық, психологиялық, педагогикалық әдістемелік білімді, педагогикалық шеберлікті, бабалардың жан дүниесіне терең үңіліп оны ұғына білуді талап етеді.

Дамыта оқыту технологиясы- оқыта отырып, дамыту. Бала бойында еркіндік, мақсаткерлік, ар-намыс, мақтаныш сезім, дербестік, адамгершілік, еңбексүйгіштік, белсенділік т.б. қасиеттер дамыту. Сонымен қатар, мектепке дейінгі мекемелерде инновациялық білім беру құралдарын қолданудың да маңызы зор. Инновациялық білім беру құралдарына: аудио, видео, құралдар, компьютер, интерактивті тақта, интернет, мультимедиялық құрал, электрондық оқулықтар, оқу әдістемелік кешендер, инновациялық ақпараттық банк, инновациялық сайт және тағы басқалары жатады. Қазір түрлі анимациялар, мультипликаторлық графиканы құруға мүмкіндік беретін графикалық, векторлық құрал-жабдықтар қолданылуда. Осындай құралдар ішінен-мультимедиялық түсіндірме оқулықтарды мектепке дейінгі ұйымдарда қоданысқа енгізсе әр педагог өз уақытын тиімді пайдаланып, ал тәрбиеленушілер назарын баурап, қызығушылықтарын арттыра еді. Себебі қазіргі таңда бала назары- телефондар мен компьютерлерде. Ал дамыған технологияларды балабақша қабырғасынан бастап пайдалану ұтымды деп санаймын. Мектепке дейінгі бала зейінін бір затқа 2-5 минутқа аудартып, ұстап тұру қиын. Өйткені бала көңілі әдемі, ашық түсті ойыншықтарда. Мектепке дейінгі мекемелерде ақпараттық қатынастық технология құралдарын қолданудағы мақсаты – баланың танымдық қызығушылығын қалыптастыру. Балада танымдық қызығушылықтың болуы олардың оқу іс-әрекеттерге белсенді, білімінің сапалы болуына, жағымды мінез құлықтарын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Заман талаптарына сай мектепке дейінгі мекемелерде АКТ оқыту процесінде кенінен пайдаланады. Түрлі танымдық салаларына арнаулы компьютерлік бағдарламалар құрылуда. Баланың жас ерекшелігіне және пайдаланатын компьютерлік бағдарламаларға сай интерактивті тақта ойындағы баланың оппоненті, бағдарлаушы (әңгімелеуші), жаттықтырушы болуы мүмкін. Оқытуда балалардың түрлі психикалық функцияларын дамытуға арналған пайдаланатын компьютерлік құралдар бар: олар көру, есту арқылы қабылдау, зейін, есте сақтау, логикалық ойлау, т.б. Интерактивті тақтаның жетістіктерінің кіші жастағы балаларда оқуға, жаңа білім алуға деген құштарлық туғызады. Интерактивті тақта ақпаратты кеңінен ұсыну құралы болып келеді және баланың мотивациясын күшейтеді.

Мультимедиалық бағдарламаларды пайдалану арқылы (түс, графика, дыбыс, замануи видеотехникалық құралдар) түрлі жағдайлар мен ортаны моделдеуге болады. Мультимедиалық бағдарламаларға еңгізілген ойын компоненттері үйренушінің таңымдық әрекетін белсендіреді және материалды ұғынуды күшейтеді. Оқытуда- тақта, компьютерлер балаларды диагностикалауда жақсы көмекші болып келеді:

- Зейінің дамытуда
- Есте сақтау қабілетін дамытуда
- Ойлау қабілетін дамытуда
- Тілің
- Жеке тұлғасың дамытуда
- Оқу әрекетінің дағдыларын қалыптастыруда

Ақпараттық мәдениетке бейімдеу – ол тек ғана компьютерлік сауаттылық емес, сонымен қатар этикалық, эстетикалық және интеллектуальдық сезімін меңгеруі болып табылады. Балалардың онай түрде түрлі электронды, компьютерлік жаңалықтармен жұмыстана білу тәсілдерін меңгеруі сөзсіз. Бала бір минутта 1 мыңға дейін шартты бірлік ақпаратты қабылдап өндей алады, ал көру органдары «қосылғанда» 100 мың шартты бірлік ақпаратты қабылды деген эксперимент арқылы дәлелденген. Мектепке дейінгі ересек жастағы балада ырықсыз зейіні жақсы дамығаны белгілі, бірақ балаға ақпарат қызықты, көрнекілік болғанда зейіні жинақталатыны, жағымды эмоциялар туғызатыны да белгілі. Компьютерді біріккен және өзбетімен әрекеттенуде қолдану баланың мотивациясын көтеру және оқуға деген жекелендіруінің бір тиімді тәсілі болып келеді, шығармашылық қабілеттерін дамытады және жағымды эмоциялық фон туғызады. Осыдан мультимедиялық бағдарламаларды оқытуда пайдаланудың тиімділігі көрінеді. Мектепке дейінгі мекемелерде мультимедиялық бағдарламаларды пайдалану балаларда қоршаған ортаның ақпарат ағымын бағдарлай білу дағдыларын дамытуға, ақпаратпен жұмыстанудың практикалық тәсілдерін меңгеруге көмектеседі, заманауи техникалық құралдар арқылы ақпаратпен бөлісу дағдыларын дамытады. Оқу іс-әрекеттерінде мультимедиялық бағдарламаларды пайдалану түсіндірмелі-иллюстративтік оқыту тәсілінен гөрі әрекет жасауға көшу мүмкіндігін береді, бала педагогикалық ықпалдын пассивті объектісі емес, белсенді субъекті болады. Осы, мектепке дейінгі балаларды саналы білім алуға әкеледі.

Интерактивті тақтаны пайдалану

Оқытуда интерактивті кешендерді пайдалану сапалы, қызықты және оңтайлы болып келеді. Электрондық мультимедиялық бағдарламаларды

дәстүрлі оқыту және педагогикалық инновациялармен қатар, оқыту үрдісінде үнемі қолдану дайындығы әртүрлі деңгейдегі балаларды оқыту тиімділігін көтереді. Бірнеше технологиялардың пайдаланудың әсері, оқыту нәтижесінің сапасын күшейтеді. Электрондық жүйеде оқытуда мультимедияны пайдалану, балаларға ақпаратты беру жылдамдығын, оны түсінуді көтеріп ғана қоймай, сонымен қатар мынандай маңызды сапаларды интуиция, образдық ойлауын дамытады.

Мектепке дейінгі мекемеде интерактивті тақтаны пайдалану тәсілдері өте көп. Бұлар презентациялар, интерактивті оқыту бағдарламалары, графикалық, бағдарламалық орталықтарда жобалар құрастыру.

Интерактивті тақтаны пайдалануда қандай дағдылар болу қажет:

- Компьютерді қолдана білудің бастапқы білімі
- Word, Power Point бағдарламаларын қолдану.
- Интернет жүйесіндегі дайын материалдарды қолдану.

Мектепке дейінгі білім беру саласындағы цифрлық перспективалар қолдану ішінен мен Power Point бағдарламасын қолдандым. Тақырыпқа байланысты суреттер жиынынан математикалық ойындар құрастырдым. Ол ойындарды тек интерактивті тақтада ғана емес, сонымен қатар мультимедиялық планшет арқылы, (тышқан батырмасын жақсы меңгерген жағдайда) компьютер арқылы ойнатуға болады. Құрастыра отырып мынаны байқадым:

- енжар тыңдаушыларды белсенді түрде қызмет етуге тартады;
- оқыту қызметінің одан да көрнекі әрі жедел болуына;
- балалардың ақпараттық мәдениетін қалыптастыруға;
- танымдық қызығушылық белсенділігін арттыруға;
- тәрбиешінің өзін тәртіпке шақырып, оның жұмысқа деген қызығушылығын арттырады.
- ойлау процесін жеделдетеді.

Тоқсан ауыз сөздің тобықтай түйіні: мультимедиялық бағдарламалар тәсілдерінде құрылған интеллектуалды, логикалық, жалпы танымдық ойындар және жаттығулар өзінің актуалдылығымен қызығушылық тудырады. Ол баланы жан-жақты дамытады. Әр баланың ой-санасы, танымдық қабылеті әртүрлі, ал мектепке дейінгі мекемеде инновациялық технологияларды қолдану арқылы әр баланың интеллектуалды сұраныстарын толықтыра аламыз деп ойлаймын. Себебі айналы енді танып, біліп келе жатқан баланы тұлға қылып тәрбиелеу үшін сипап, ұстап, құрастырып, жүргізіп көре алатындай мультимедиялық бағдарламалардың маңызы зор.

Әдебиеттер

1. Венгер Л.А. Педагогика способностей. – М., 1973.
2. Арапова-Пискарева Н.А. Современные воспитательные технологии.
3. Мынбаев А.К., Садвакасова З.М. Искусство преподавания концепции и инновационные методы обучения: учебное пособие 3-е изд.-доп. – Алматы: Қазақ университеті, 2012. – 228 б.

4. infourok.ru «Цифрландыру дәуіріндегі мектепке дейінгі тәрбие мен білім берудің ғаламдық болашағы» (ust.kz)

А.В. Козлова, А.Т. Альбекова

магистранты Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: А.Ж. Бахралинова

к.ф.н., доктор PhD, доцент высшей школы педагогики

О ПОНЯТИИ «ПРЕЕМСТВЕННОСТЬ»

Аңдатпа. Бұл мақалада «сабақтастық» анықтамасы қарастырылады. Барлық ассоциативті санаттар схемалық түрде ұсынылды. Алынған схемаға сәйкес функциялар мен сабақтастықтың мақсаттары келтірілген. Сабақтастық процесін жүзеге асыру үшін цифрлық технологияларды қолдану мысалы да ұсынылған.

Тірек сөздер: сабақтастық, байланыс, даму, білім беру кезеңдері, цифрландыру.

Аннотация. В данной статье рассмотрено определение понятия «преемственность». Все ассоциативные категории были представлены схематично. Согласно полученной схеме, были перечислены функции и цель преемственности. Также предложен пример использования цифровых технологий для реализации процесса преемственности.

Ключевые слова: преемственность, связь, развитие, ступени образования, цифровизация.

Summary. This article discusses the definition of «continuity». All associative categories were presented schematically. According to the resulting scheme, the functions and the purpose of the succession were listed. An example of the use of digital technologies for the implementation of the succession process is also proposed.

Keywords: continuity, connection, development, stages of education, digitalization.

В Концепции развития образования Республики Казахстан дошкольное обучение и воспитание (или доначальное образование) является первым уровнем непрерывного образования, целью которого является создание развивающей среды для полноценного формирования личности ребёнка с учётом возрастных и индивидуальных особенностей [1]. На этапе доначального образования ребенок приобретает значимые умения и навыки: вступать во взаимодействие со взрослыми и сверстниками в разных коммуникативных ситуациях (игровых, учебных, бытовых и др.), осознавать при этом свою социальную роль и следовать ей, понимать задачи, поставленные взрослым, искать алгоритм их решения, организовывать свою деятельность согласно заданным условиям и многие другие. Перечисленные навыки входят в список критериев, определяющих уровень готовности ребенка к обучению в школе [2].

Таким образом реализуется преемственность между дошкольной организацией и начальной школой. Если не будет реализован плавный, системный переход от одной ступени образования к другой, то будет на-

рушена естественная и логичная связь между ними, что окажет отрицательное влияние на все сферы развития ребенка.

В данной статье будет рассмотрена сущность понятия «преемственность», его значение и функции. Считаем необходимым определить значение слова «преемственность».

С философской точки зрения преемственность рассматривается как связь между различными этапами или ступенями развития, сущность которой состоит в сохранении тех или иных элементов целого или отдельных его характеристик при переходе к новому состоянию [3]. Преемственность в данном случае выступает как одна из основных составляющих развития, благодаря которой каждый новый этап построен на основе прошлого опыта, что делает его более усовершенствованным, более содержательным.

В Большой Советской Энциклопедии преемственность определена как связь между явлениями, когда новое снимая старое, сохраняет в себе некоторые его элементы. Преемственность есть одно из проявлений диалектики отрицания отрицания закона и перехода количественных изменений в качественные [4]. Как известно, развитие имеет поступательный, спиралевидный характер. Каждый виток состоит из старого, которое, проходя через процесс отрицания самого себя, образует что-то новое. Преемственность выполняет функцию связи между этими витками, позволяет каждому новому циклу быть основанным на старом, содержать в себе элемент старого, то есть каждый раз новое несет в себе качественные изменения.

Казахстанские ученые Р.Г. Умурзакова и Г.Б. Алипкалиева вкладывают в понятие преемственность не только подготовку к новому, но и сохранение, а также развитие необходимого и целесообразного старого, связь между новым и старым как основа поступательного развития [5]. В данном определении подчеркнута важность старого, как база для создания нового, отражена суть развития: только из старого возможно появление качественного нового. При этом авторы используют понятия «необходимое и целесообразное старое», что является проявлением критического мышления: необходимо изучить накопленный опыт, критически его оценить, выделяя при этом действительно ценное то, что подлежит сомнению или опровержению (вышеупомянутый закон отрицания отрицания). В результате процесса преобразования сохраненного значимого старого зарождается новое, происходит развитие. Преемственность в данном случае является основой этого процесса.

Преемственность с педагогической точки зрения представляет собой установление необходимой связи и правильного соотношения между частями предмета на разных его ступенях. Понятие преемственность характеризуют также требования, предъявляемые к знаниям и умениям учащихся на каждом этапе обучения, формам, методам и приёмам объяснения нового учебного материала и ко всей последующей работе по

его усвоению [6]. В данном случае преемственность рассматривается в узком и широком смыслах.

В узком смысле – как связь между дисциплинами и периодами их освоения. Для изучения какой-либо темы необходима определенная база представлений и умений, границы которых будут расширены в ходе познания нового. Например, перед тем как приступить к знакомству с оттенками цветов, необходимо, чтобы ребенок обладал четкими представлениями о базовых цветах. На основе их смешения появится понимание образования оттенков.

В широком смысле преемственность понимается как необходимость определения уровня овладения знаниями, использования форм, методов и приемов, соответствующих определенному этапу развития ребенка, а также подготавливающих его к следующей ступени. Такой подход позволяет говорить о преемственности в рамках непрерывности образования. Современный быстроразвивающийся мир предъявляет высокие требования. Набор знаний, умений, навыков, полученных в дошкольном, школьном и послешкольном периоде, не является достаточным для овладения профессией на высоком уровне. Непрерывное образование, благодаря которому человек сможет повышать свою квалификацию, позволит быть в курсе последних исследований и открытий. Преемственность в данном случае будет способствовать оптимальности и логичности в выборе формы и содержания дальнейшего образования.

Для более наглядного представления вышеизложенное представим схематично (Рис. 1).

Рисунок 1.

Нами была разработана ментальная карта, на которой изображены понятия, раскрывающие сущность процесса реализации преемственности. Группы понятий представлены так, что, двигаясь по часовой стрелке от пункта 1 к пункту 6, можно получить понимание сущности преемственности, ее функций и целей.

Таким образом, преемственность – это сохранение старого, которое проходя процесс отрицания осознанно выбранных для этого частей посредством критического мышления, является основой для создания качественного нового.

На наш взгляд, связь – это функция преемственности. При отсутствии соединения нового со старым, новое не получит ни количественного, ни качественного изменений, не будет воплощен спиралевидный характер развития. Иными словами, новое перестанет быть новым, а лишь периодическим повторением старого.

Еще одна функция преемственности в узком смысле – это подготовка к достижению необходимого уровня для перехода на следующий, более высокий. Это необходимо для более легкого прохождения периода адаптации. В случае нарушения преемственности между этапами, новый период становится трудоемким и энергозатратным, как в физическом, психологическом, так и эмоциональном плане, что может негативно сказаться на целеустремленности индивида. На наш взгляд, стремление человека к переходу от уровня к уровню (причем не только в вертикальной плоскости, но и в горизонтальной – таким образом сработает закон преобразования количественного в качественное) является движением, а движение – есть свидетельство развития, что можно определить как цель преемственности.

Таким образом, преемственность – это основа развития. Следовательно, закон преемственности должен быть соблюден на всех этапах организации образовательного процесса: от построения последовательности всей системы образования до выбора содержания, форм, методов и приемов обучения. Существует огромное количество инновационных технологий, разработка которых направлена на достижение целей преемственности.

Современный мир предъявляет новые требования к уровню подготовки специалиста, но вместе с тем и предлагает новые возможности. Цифровые технологии давно стали неотъемлемой частью нашей жизни. Будь то высокоточный инструмент медицинского назначения, производственное оборудование, банковское программное обеспечение для проведения денежных операций, бытовые приборы и много другое. Соответственно, сфера образования не может игнорировать окружающую нас цифровую реальность. Задача педагога любого образовательного уровня не только подготовить, но и научить ребенка быть уверенным пользователем различных сервисов и программ. Особенно важно это становится в условиях реализации преемственности между ступенями обучения.

Как было сказано выше, дошкольная организация – это первая ступень образовательного пути человека. Поэтому именно в этот период стоит задача заложить правильное представление о возможностях цифровых технологий. В последнее время было разработано очень много цифровых образовательных инструментов. Используя их, педагог может разработать урок, который будет отличаться содержательностью материала, яркостью предъявления (что соответствует возрастным особенностям дошкольников), а также разнообразием форм и видов деятельности.

Рассмотрим подробнее возможность применения цифровых технологий для реализации преемственности между дошкольной организацией и начальной школой на примере разработки интерактивного плаката для занятия детей дошкольного возраста по теме «Когда наступает осень?». Для создания плаката нами был использован сервис Thinglink [7]. Данная цифровая дидактическая единица позволяет создать информативный и интерактивный плакат. В нашем случае в качестве основной подложки мы использовали картинку с изображением осеннего пейзажа с отдельными окошками, расположенными по бокам, содержащими признаки осени (Рис. 2).

Рисунок 2.

Интерактивные кнопки, размещенные на картинке, несут в себе информацию, творческие задания или подвижные игры. Нажимая на определенную кнопку, открывается дополнительное окно, отражающее текст, изображение, звуковой или аудиофайл. Например:

1) Стая птиц – стихотворение о перелетных птицах. Стихотворение читает сначала учитель, затем построчно повторяют дети (развитие памяти как слуховой, так и зрительной, поскольку звуковой образ подкреплен ярким образом) (Рис. 3);

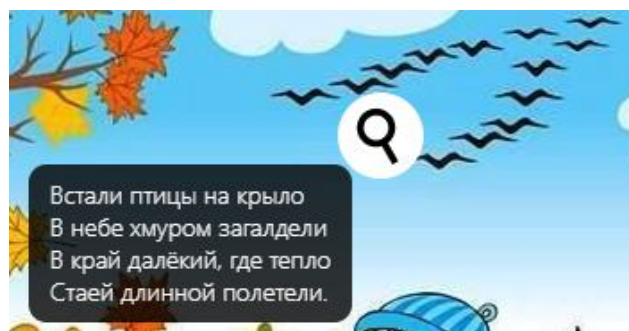

Рисунок 3.

2) Туча с дождем – видеофайл из хостинга youtube.com для танца «Виновата тучка» (развитие крупной моторики, слухового восприятия, поскольку движения танца соответствуют словам текста песни) (Рис. 4);

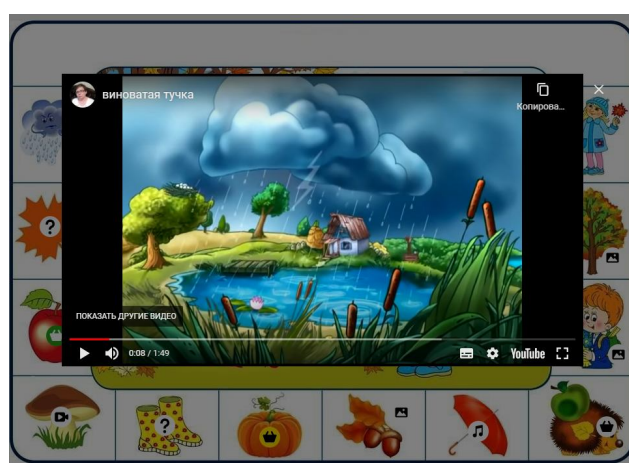

Рисунок 4.

3) Осенний листок – изображение с заданием найти недостающий в ряду лист (судоку: развитие логического мышления, зрительного восприятия) (Рис 5.)

Рисунок 5.

На данном примере продемонстрирована возможность применения современных цифровых технологий на занятиях для детей дошкольного возраста. Нагрузку можно регулировать как в сторону увеличения, так и в сторону уменьшения. Все зависит от темы урока и его целей. Задания выполняются как в групповой, так и в индивидуальной форме. Представленные упражнения соответствуют возрастным особенностям детей. Яркие, интересные и веселые физические активности позволят создать положительный эмоциональный настрой. Возможность сопровождать урок звуковыми или видеофайлами способствует развитию познавательного интереса у детей. Уровень познавательной активности ребенка является одним из критериев школьной готовности.

Таким образом, применение цифровых технологий на занятиях дошкольников способствует не только формированию цифровой грамотности детей, но и развитию всех сторон его личности: физической, психологической, социальной. Такая дошкольная подготовка будет являться одним из способов реализации преемственности между дошкольной организацией и начальной школой.

Литература

1. Концепция развития образования в Республике Казахстан до 2015 года // 12-летнее образование школы. – 2004. – № 1. – С. 30-37.
2. Козлова А.В. К вопросу о готовности ребенка к обучению в школе / А.В. Козлова, А.Ж. Бахралинова // Потенциал молодежи в новом обществе: качество образования и науки: материалы XVI внутривузовской студенческой научной конференции, посвященной 1150-летию Абу Насыра аль-Фараби / Под общ. ред. А. Нухулы; отв. ред. С.В. Мурзакулов. – В 2 томах. – Т. 2. – Павлодар: ПГПУ, 2020. – С. 148-153
3. Философский энциклопедический словарь / Гл. редакция: Л.Ф. Ильичёв, П.Н. Федосеев, С.М. Ковалёв, В.Г. Панов. – М.: Советская энциклопедия, 1983.
4. Большая советская энциклопедия: в 30 т. / Гл. ред. А.М. Прохоров. – 3-е изд. – М.: Сов. энцикл., 1969–1978.
5. Умурзакова Р.Г. Преемственность между дошкольным воспитанием и начальным образованием [Текст] / Р.Г. Умурзакова, Г.Б. Алипкалиева // Білім беру мекемесі басшыларының анықтамалығы – Справочник руководителя образовательного учреждения. – 2014. – №8. – С. 83-86.
6. Российская педагогическая энциклопедия / Под ред. В.Г. Панова. – М.: Большая Российская Энциклопедия, 1993.
7. <https://www.thinglink.com/>

Е.В. Коньякова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: С.В. Осипова

кандидат педагогических наук, доцент, профессор ППУ

ФОРМИРОВАНИЕ ЦИФРОВОЙ ГРАМОТНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ

Андатпа. Мақалада бастауыш сынып оқушыларының цифрлық құзыреттіліктерін қалыптастыру және дамыту проблемалары қарастырылған. Мақаланың мақсаты: мектеп мұғалімдерінің цифрлық сауаттылығын арттыру, Интернеттің мүмкіндіктері туралы, сандық ұрпақтың өмір салты мен ерекшеліктері туралы, Интернеттің балалардың дамуына әсері туралы түсініктерін кеңейту.

Тірек сөздер: сандық сауаттылық, сандық құзыреттілік, интернет, ақпараттық технологиялар, компонент.

Аннотация. В статье рассмотрена проблема формирования цифровых компетенций младших школьников. Цель статьи: повышение цифровой грамотности у младших школьников, расширение их представлений о возможностях интернета, об стиле жизни и об особенностях цифрового поколения, о воздействии интернета на развитие детей.

Ключевые слова: цифровая грамотность, цифровая компетентность, интернет, информационные технологии, компонент.

Summary. The article deals with the problem of the formation and development of digital competencies in primary school students. Purpose of the article: increasing the digital literacy of school teachers, expanding their ideas about the possibilities of the Internet, about the lifestyle and features of the digital generation, about the impact of the Internet on the development of children.

Keywords: digital literacy, digital competence, internet, information technology, component.

Цифровая грамотность – важный элемент способностей обучающихся в современной жизни, а цифровая грамотность преподавателя основное условие безопасности ребенка. В прогрессивной общественности повсеместно происходят изменения. Эти изменения стали предпосылкой того, что менялись цели современного образования, произошли перемены в работе преподавателя и учеников, обновилось содержание образования. Педагоги понимают важность происходящего, что необходимо отступить от стандартных средств, форм, методов и приёмов работы. С возникновением современных информационно-коммуникационных технологий у детей возникла возможность свободного доступа к информации и знаниям. Они умеют свободно пользоваться не только домашним компьютером, но и гаджетами разного вида и легко совмещают реальность и виртуальность. Становится все более очевидным, что необходимое условие для модернизации школы – это подготовка будущих учителей, которые обладают цифровой компетентностью и умело используют ее для формирования цифровой грамотности у своих учеников.

Для этого необходимо развивать познавательный интерес, способности у младших школьников к ИКТ. Появилась необходимость в специальной подготовке участников педагогического процесса по проблеме реализации цифровых технологий, так как уже никто не сомневается в том, что использование Интернета сейчас – неотъемлемая часть образа жизни подрастающего поколения. Младшие школьники владеют цифровой практикой примерно на треть от их возможного уровня. Большинство из них приобрели навыки использования Интернета самостоятельно.

Повышение цифровой грамотности учителей и младших школьников, расширение их возможностей в использовании интернета, учет особенностей цифрового поколения и влияние интернета на развитие детей – приоритетное направление работы в начальной школе.

Понятие *цифровая грамотность* – набор познаний и умений, которые нужны для безопасного и действенного использования цифровых технологий и ресурсов интернета. Цифровая грамотность служит катализатором развития, так как способствует самообразованию и приобретению принципиально актуальных способностей.

В настоящее время цифровая грамотность изучается как нужный элемент способностей обучающихся в современной школе. Она оказывает полезное действие на формирование остальных базисных способностей и компетентностей обучающихся. Цифровая грамотность способствует успешному обучению: младшие школьники легче получают доступ к информации по возможности того, как растет объем базы данных цифровых хранилищ, а это смягчает доступ по сравнению с работой с традиционными, бумажными ресурсами обучения.

В мире цифрового общества и цифровизации обучения задача формирования и развития цифровых компетенций у обучающихся является принципиальной. Одним из главных требований, предъявляемых ГОСО РК начального образования, является формирование умений работы с информацией в начальной школе, приобретение навыков цифровой грамотности школьников, а также навыки безопасного поведения в социуме [1]. Среди многих качеств выпускника начальной школы можно выделить важнейшие: умение действовать в новой ситуации, овладеть цифровой грамотностью, в том числе и коммуникативной.

Использование информационных технологий и ресурсов в начальных классах – одно из условий повышения качества образования. Важнейшей проблемой является формирование компетенций школьников младших классов в области информационной безопасности. По мнению Т.В. Бойко, младший школьный возраст является более продуктивным для развития информационных компетенций и цифровой грамотности детей, так как использование цифровой среды и информационно-компьютерных технологий помогает решить возникающие проблемы в учебном процессе [2, с. 324].

Научиться цифровой грамотности, выйти на максимальный результат возможно только тогда, когда кардинально изменится методика обучения, если будет стимулироваться самостоятельная деятельность ученика, осуществляться ориентировка на развитие личности обучающегося, его познавательных и созидательных навыков. Поэтому: от того, как школа научит и воспитает, подготовит к жизни детей, зависит, каким будет общество в будущем. Таким образом, от современного учителя требуется найти и применить средства, формы, методы и приемы учебной деятельности младших школьников, максимально способствующие формированию цифровой грамотности у детей.

Современное поколение младших школьников относится к поколению Z, это дети которые родились в цифровую эпоху (с 2003 г.) и с рождения пользуются цифровыми технологиями [3, 5]. Нынешние школьники живут и учатся в цифровой эпохе. Они стремятся к мобильности, у них есть потребность получать информацию в интерактивном, игровом формате, имеют зависимость от Интернета.

С целью выявления цифровой компетенции нами был проведен опрос среди младших школьников 3-4 класс средней школы им. М. Кайырбаева (Павлодарская область, село Актогай). Основным определением в поле нашего зрения было: «Под цифровой компетентностью понимают готовность и способности ребенка уверенно, критично и безопасно выбирать, и применять информационно-коммуникационные технологии в своей жизнедеятельности» [3].

Проводя диагностику, мы спросили у младших школьников: «Как Вы научились пользоваться Интернетом?». Ответы получили следующие: самостоятельно пользоваться научились 41%, это показывает, что умение пользоваться Интернетом оказывается тем умением, которое получено стихийно, то есть методом «ошибок и проб», а 24% опрошенных научили братья или сестры. Деятельность ребенка в социальном мире: большинство детей используют Интернет для просмотра YouTube каналов, 18% – играют; 7,0% – используют Интернет для поиска информации; 2,2% – играют в игры, готовятся к урокам, читают статьи и слушают музыку. Таким образом, дети в возрасте 10-11 лет в основном пользуются Интернетом для развлечений и общения. Опрос показал, что у школьников начальных классов имеются слабые представления об информационной безопасности.

На основании проведенного исследования можно сделать следующие выводы:

- большинство детей начальной школы научились пользоваться Интернетом самостоятельно;
- в цифровую эпоху использование Интернета, средств мобильной связи, электронных устройств и приложений становится необходимым образом жизни школьников, в том числе младшего возраста;

– младшие школьники мотивированы в повышении цифровой грамотности;

– существующий показатель цифровой грамотности младших школьников не обеспечивает грамотное и безопасное использование Интернета.

В результате проведенного опроса, можно сделать вывод о необходимости системного и целенаправленного приобретения цифровых компетенций, в особенности навыков информационной безопасности. С целью предотвращения от потенциальных цифровых угроз и негативного воздействия Интернета необходимо целенаправленно формировать цифровую грамотность у младших школьников. Цифровая безопасность – компонент цифровой грамотности, которую необходимо формировать в начальных классах.

Литература

1. Государственный образовательный стандарт начального общего образования [Электронный ресурс] <http://adilet.zan.kz/rus/docs/V1800017669>

2. Ельцова О.В. Содержание и уровни развития цифровой грамотности у младших школьников // Современные проблемы науки и образования. – 2020. – № 5.

3. Солдатова Г.У., Рассказова Е.И. Психологические модели цифровой компетентности российских подростков и родителей // Национальный психологический журнал. – 2014. – №2(14). – С. 25-31.

В.В. Костенко

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

кандидат психологических наук

МЕЛКАЯ МОТОРИКА КАК ОДНА ИЗ СТУПЕНЕЙ В СТАНОВЛЕНИИ РЕЧИ. РЕКОМЕНДАЦИИ ДЛЯ РОДИТЕЛЕЙ

Аңдатпа. Мақалада қашықтықтан оқыту жағдайында ата-аналарымен бірге балалардың ұсақ моторикасын дамытуға арналған жаттығулар жиынтығы талқыланады.

Тірек сөздер: ұсақ моторикалар, саусақ гимнастикасы, өзін-өзі уқалау, сөйлеу.

Аннотация. В статье рассматривается комплекс упражнений для развития мелкой моторики детей вместе с родителями в условиях дистанционного обучения.

Ключевые слова: мелкая моторика, пальчиковая гимнастика, самомассаж, речь.

Summary. The article discusses a set of exercises for the development of fine motor skills in children together with their parents in a distance learning environment.

Keywords: fine motor skills, finger gymnastics, self-massage, speech.

Таланты детей находятся на кончиках их пальцев.

Монтессори

В настоящее время мы все чаще слышим о мелкой моторике и то, что ребенку важно ее развивать. Но что это такое и почему так важно заниматься развитием пальчиков?

Мелкая моторика – совокупность скоординированных действий нервной, мышечной и костной систем, часто в сочетании со зрительной системой в выполнении мелких и точных движений кистями и пальцами рук [1].

От развития мелкой моторики напрямую зависит подготовленность руки к письму, работа речевых и мыслительных центров головного мозга. Навыки моторики помогают ребенку исследовать, сравнивать, классифицировать и тем самым позволяют ему лучше понять мир, в котором он живет. Очень важно в дошкольном возрасте как можно раньше создавать условия для накопления ребенком двигательного и практического опыта, развивать навыки ручной умелости, формировать механизмы, необходимые для будущего овладения письмом.

Систематические занятия, требующие тонких движений пальцев, повышают работоспособность головного мозга, давая мощный толчок ребенку к познавательной и творческой активности. Высокое развитие познавательных процессов является актуальным и значимым в современном мире [2].

Уровень развития мелкой моторики руки является одним из показателей школьной зрелости ребенка. Обычно у ребенка, имеющего высокий уровень развития мелкой моторики, достаточно развиты внимание, память и связная речь.

В свою очередь недостаточное развитие мелкой моторики, зрительного восприятия, внимания может привести к возникновению негативного отношения к учебе, снижению мотивации к обучению, нарушению общения, повышению уровня школьной и общей тревожности, что в последствии может привести к школьной дизадаптации [3].

Еще в Японии при изучении тела человека было выявлено, что наши пальцы содержат большое количество рецепторов, которые напрямую связаны с центральной нервной системой, а на ладони находится большое количество точек, при массаже которых можно воздействовать на внутренние органы.

Одним из способов познания окружающего мира являются – тактильные ощущения. Еще с первых дней рождения ребенок начинает знакомство с новым миром через маленькие ручки и крохотные пальчики.

Малыш щупает и изучает все что попадает под руки. На данном этапе очень важно помогать ребенку в этом знакомстве: давать предметы различной формы и текстуры.

С самого рождения и все следующие годы жизни наши руки и пальцы всегда находятся в движении, и очень важно развивать эту мелкую моторику (Мелкая моторика – совокупность скоординированных действий человека, направленных на выполнение точных мелких движений кистями и пальцами рук и ног), так как она играет особую роль в становлении речи и формировании умственных способностей.

Связь пальцевой моторики и речевой функции была подтверждена исследователями Института физиологии детей и подростков. В числе исследователей можно назвать Л.В. Антакову-Фомину, М.М. Кольцову, Е.И. Исенину. Большинство ученых (М.М. Кольцова, В.А. Сухомлинский, В.М. Бехтерев) занимались исследованием влияния мелкой моторики на речь и умственное развитие ребенка.

В.А. Сухомлинский говорил: «Истоки способностей и дарования детей – на кончиках их пальцев. От пальцев, образно говоря, идут тончайшие нити – ручейки, которые питают источник творческой мысли. Другими словами, чем больше мастерства в детской руке, тем умнее ребенок» [4].

По данным М.Е. Хватцева число детей с проблемами в речевом развитии значительно увеличилось (вторая половина XX века 17%, начало XXI века 55,5%). Если же родители и преподаватели будут понимать важность развития мелкой моторики у ребенка, то можно заметно снизить растущий показатель детей с нарушениями.

В нашей работе мы поставили следующую **цель**: изучить и подобрать наиболее интересные и простые в выполнении дома упражнения пальчиковой гимнастики и игры для развития мелкой моторики у ребенка в условиях дистанционного формата обучения.

Для выполнения данной цели мы придерживались разработанных **задач**:

1. Изучить пальчиковую гимнастику для детей 3–5 лет.
2. Изучить игры для развития мелкой моторики.
3. Отобрать интересные и простые в исполнении игры, и упражнения.

Гипотеза исследования: Развитие речи детей будет успешно осуществляться, если будет использоваться комплекс упражнений пальчиковой гимнастики для воздействия на речевые зоны.

Пальчиковая гимнастика – это инсценировка различных сказок и стихотворений при помощи пальцев рук. В ходе изучения упражнений пальчиковой гимнастики мы проанализировали книгу Юлии Терегуловой «Пальчиковая гимнастика. 3–5 лет». Для того, чтобы способствовать развитию речевых центров у ребенка нами были подобраны следующие упражнения [5].

Самомассаж с помощью взрослых. Проводят 2 раза в день, используют как разминку перед рисованием, лепкой. В комплекс упражнений входит:

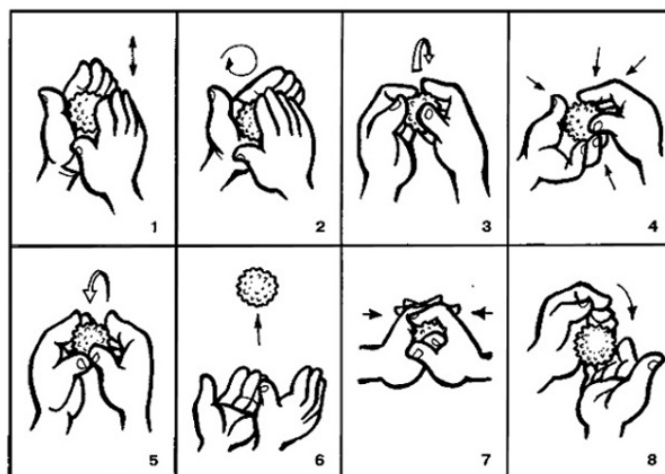
- Разминание ладоней, кистей.
- Погружение ладошек в сухой бассейн с песком крупной, крышками от пластиковых бутылок и т.д.
- Использование приспособлений: ежиков, колечек для пальцев, шариков.

Массаж ладоней нужно делать упругими движениями, растирать кожу докрасна. Можно использовать подручные средства, например, карандаш, орехи. На первом занятии обучите дошкольников правильным массирующим движениям, что он мог прикладывать необходимое количество сил для разминания рук. Орех катается между ладоней, удерживается по краям на весу. Карандашик просовывают между пальчиками, фиксируют в определенном положении.

Малышам в возрасте 3–5 лет подойдут следующие упражнения для самомассажа:

Прищепка. Разминаются подушечки пальцев с помощью бельевой прищепки. Кожа прикусывается легкими, но ощутимыми движениями. Прищепка как бы кусается. Обязательно провести процедуру на обеих ручках.

Разминка с помощью шарика Су-Джок. Это специальные мячики с шипами для развития мелкой моторики рук. Упражнения улучшают кровоток, разминают и тренируют мышцы. Дети катают их по ладоням сверху вниз.

Очень важной частью работы по развитию мелкой моторики являются «пальчиковые игры». Игры эти очень эмоциональные, можно проводить и дома. Они увлекательны и способствуют развитию речи, творческой деятельности. «Пальчиковые игры» как бы отражают реальность окружающего мира – предметы, животных, людей, их деятельность, явления природы.

В ходе пальчиковых игр дети, повторяя движения взрослых, активизируют моторику рук. Тем самым вырабатывается ловкость, умение управлять своими движениями, концентрировать внимание на одном виде деятельности.

Очень важны эти игры для развития творчества детей. Если ребенок усвоит какую-ни будь одну пальчиковую игру, он обязательно будет стараться придумать новую инсценировку для других стихов и песен.

<p>1. Пальцы делают шагательные движения по столу.</p> 	<p>2. Дети изображают пальцами очки, образуя круги с помощью большого и указательного пальцев. Подносят их к глазам.</p>
<p>3. Изображаем кулачком и ладонкой стол, меняйте положение рук поочередно. Потом стул: поднесите к кулачку раскрытую ладонь, приставьте ее к одной из сторон кулака.</p> 	<p>4. Используется стих: Лисенок в лодочке плывет (ладонки сложены в виде лодки), Зайчонка в лодочку зовет (малыши машут, призывая друга).</p>

Заниматься с ребенком можно еще и различной творческой и увлекательной деятельностью, а также разрабатывать навыки, которые пригодятся ребенку в будущем.

- Разминать пальцами пластилин, глину.
- Катать по очереди каждым пальцем камешки, мелкие бусинки, шарики.
- Делать мягкие кулачки, которые можно легко разжать и в которые взрослый может просунуть свои пальцы, и крепкие, которые не разожмешь.
- Двумя пальцами руки (указательным и средним) «ходить» по столу, сначала медленно, как будто, кто-то крадется, а потом быстро, как будто бежит. Упражнение проводить сначала правой, а потом левой рукой.
- Показать отдельно только один палец – указательный, затем два (указательный и средний), далее три, четыре, пять.
- Показать отдельно только один палец – большой.
- Барабанить всеми пальцами обеих рук по столу.
- Хлопать в ладоши: тихо и громко, в разном темпе.
- Нанизывать крупные пуговицы, шарики, бусинки на нитку.

– Застегивать пуговицы, крючки, молнии, замочки, закручивать крышки, заводить механические игрушки ключиками.

– Закручивать шурупы, гайки.

– Игры с конструктором.

– Рисование в воздухе.

– Игры с песком, водой.

– Рисовать различными материалами (ручкой, карандашами, мелом, цветными мелками, акварелью, гуашью, углем и т. д.)

Заниматься с ребенком нужно регулярно, уделяя внимание массажу, играм, гимнастике, творческим занятиям.

В 2–3 года достаточно массировать кисти, пальчики 3–5 минут. Потом выполнить 1–2 упражнения гимнастики с произношением небольших стишков. Пару раз в неделю проводить занятия по лепке, обучению рисованию.

К 4–5 годам увеличение времени самомассажа до 10–15 минут 2 раза в день. Выполнять пальчиковую гимнастику не менее 20 минут в день. Рисовать или лепить ребенок должен ежедневно.

В старшем дошкольном периоде заниматься можно более 30 минут без перерыва. Чередовать массаж, тренировку пальчиков и кистей в одном занятии. Лепить, рисовать с ребенком нужно вместе, обязательно включать в композицию сложные элементы, изображение букв и цифр.

Основной принцип занятий – это систематичность, последовательность. Необходимо учитывать особенности развития детей при подборе материалов, карточек, стихов, заданий.

Работа по развитию движения рук должна проводиться регулярно. Только тогда будет достигнут наибольший эффект от упражнений. Задания должны приносить ребенку радость, не допускайте скуки и переутомления.

Литература

1. Вихровкина С.В., Гурьянова Н.А. Мелкая моторика рук у детей дошкольного возраста. // Сборник трудов конференции. – 2019. – №37 – С. 91-95.

2. Прокопенко С.А., Щербинина И.П., Быканова Н.И. Что такое мелкая моторика? // Наука, образование, общество: тенденции и перспективы развития. – 2017. – №7. – С. 84-85.

3. Жиркова А.М. Мелкая моторика у детей младшего школьного возраста. // Интеллектуальный потенциал XXI века: ступени познания. – 2013. – №17 – С.60-63.

4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. – Киев: Радянська школа, 1985.

5. Терегулова Ю.В. Пальчиковая гимнастика. 3–5 лет. – Новосибирск: Рид Групп, 2011.

Н.С. Котова

студентка Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: К.Г. Исинбаева

старший преподаватель, магистр педагогики

КИБЕРБУЛЛИНГ КАК СОЦИАЛЬНО-ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА СОВРЕМЕННОГО ОБЩЕСТВА В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Аңдатпа. Мақалада қазіргі қоғамның өзекті әлеуметтік-педагогикалық проблемасы – жасөспірімдердің киберқауіптілігі қарастырылады. Интернетте адамды қорлаудың аспектілері көрсетілген. Киберқауіптіліктің ерекшеліктері мен түрлерін көрсету үшін біз кибербуллингтің негізгі түрлерін (жалын, кибер-қудалау, кибер-андыу және секстинг) қарастырамыз. Ерекше назар кибербұзушылықтың салдары мен алдыналуға бағытталған.

Тірек сөздер: кибербулинг, киберқорлау, интернет, жасөспірімдер, қорқыту.

Аннотация. В статье рассматривается актуальная социально-педагогическая проблема современного общества – кибербуллинг подростков. Показаны аспекты, из-за которых человек подвергается буллингу в интернете. Мы рассматриваем основные формы интернет-травли (флейминг, киберхарассмент, киберсталкинг и секстинг), для того чтобы показать специфику и разновидности кибербуллинга. Особое внимание направлено на последствия и профилактику прекращения кибертравли.

Ключевые слова: кибербуллинг, кибертравля, интернет, подростки, травля.

Summary. The article examines an urgent socio-pedagogical problem of modern society – cyberbullying of adolescents. There are shown the aspects due to which a person is being bullied on the Internet. We consider the main forms of cyberbullying (flaming, cyber-harassment, cyber-stalking and sexting) in order to show the specifics and types of cyber-bullying. Particular attention is focused on the consequences and prevention of ending cyberbullying.

Keywords: cyberbullying, Internet, adolescents, bullying.

В настоящее время проблема кибербуллинга становится все более актуальной. Феномен кибербуллинга обсуждается специалистами в связи с участвовавшими случаями нарушения психического здоровья и суицида детей, он получил распространение в связи с развитием интернет-технологий и увеличением случаев интернет агрессии. Анонимность, допустимая в интернете позволяет человеку экспериментировать с разными социальными ролями, не боясь негативной оценки и наказания за свои поступки, так как анонимность снижает уровень личной ответственности. Такие формы травли вызывают сильную тревогу как у детей, так и у взрослых. Особенно остро эта проблема проявляется, когда с ней сталкиваются дети и подростки. Они самая ранимая группа людей, которые с легкостью оказываются объектом интернет-травли, либо чувствуя свою безнаказанность становятся обидчиками, что может привести к серьезным психологическим нарушениям. При этом, как отмечает К. Блайя жертвами кибербуллинга зачастую становятся те же подростки,

которые подвергаются травле в реальной жизни, при этом буллы и их жертвы находятся рядом, чаще всего сидят за соседними партами [1, С. 40].

Понятие «кибербуллинг» (от англ. cyber – кибер и bullying – задирать, запугивать) пришло к нам с Запада в конце 90-х и стало активно использоваться агрессорами в интернете. В общем и целом, кибербуллинг существует в двух формах. Прямая кибертравля – это непосредственные прямые атаки на ребенка через письма или сообщения. При косвенной, в процесс травли вовлекаются другие люди, не всегда с их согласия. Вариантов травли – десятки, но мы рассмотрим более распространенные формы онлайн-издевательств. Наиболее эмоционально бурная форма кибербуллинга – это флейминг (англ. flaming – воспламенение), который начинается с оскорблений и перерастает в быстрый обмен репликами, находясь на равной позиции оппонентов, но из-за агрессии баланс сил смещается, к тому же один из участников может привлечь на свою сторону других интернет-пользователей. Одна из форм онлайн-буллинга напоминающий флейминг является харассмент (англ. harassment – притеснение или домогательство), но на самом деле этот термин гораздо шире. Харассмент – это нарушение личных границ, приставание, унижение, повторяющиеся оскорбления или действия, адресованные конкретному человеку, с одной целью, вызвать у жертвы чувство тревоги, стресс и агрессию. Он может быть похож на травлю, но разница в том, что травля – это проявление агрессии без особой на то причины. Тогда как харассмент – это форма дискриминации, то есть агрессор считает жертву хуже себя, потому что у нее или у него другой пол, религия, цвет кожи, социальное положение и т. д. Более агрессивной формой кибербуллинга является киберсталкинг (cyberstalking; от англ. to stalk – преследовать, выслеживать) – это использование Интернета для преследования или домогательств человека. Можно подумать, что киберсталкинг – это всего лишь слежка в социальных сетях, но это нечто большее. Его главная особенность и цель состоит в запугивании жертвы посредством сплетен, клеветы, угроз и вымогательств. Кроме того, стыд, тревогу или страх могут вызывать так называемые сексты. Секстинг (sexting, от англ. sex – секс и text – текст) – это рассылка или публикации, содержащие интимные фото- и видеоматериалы с обнаженными и полуобнаженными людьми, что может быть причиной скандала или даже самоубийства, если данные материалы будут опубликованы в открытом доступе. Чем старше дети, тем выше вероятность их вовлечения в секстинг [2].

Жертвой кибербуллинга могут стать ученики с особенностями развития, психическими или физическими аномалиями, объектом насмешек могут быть толстые, слишком худые, рыжеволосые, низкие, высокие и т. д. Причиной для буллинга часто служат и поведенческие особенности жертвы: школьные неудачи или достижения. Например, ребенок плохо учится или, наоборот, получает только хорошие оценки, что вызывает

зависть окружающих. Жертвами травли, чаще всего, становятся физически слабые дети, любимчики учителей, двоечники, отличники, жертвы домашнего насилия, дети из неполных семей, подростки из бедных или богатых семей, страдающие заболеваниями и т. д. Но объединяет всех этих детей и подростков то, что они не могут дать отпор своим обидчикам, являются гиперчувствительными, пугливыми, замкнутыми, застенчивыми и не уверенными в себе. Такие дети могут показать свой страх, заплакать, спрятаться или разозлиться т. е. показать те реакции, которые от них ждут преследователи. Как считает К. Аудмайер, именно уязвимость жертвы дает агрессору желанное чувство превосходства [3, С. 2].

В подростковом возрасте кибербуллинг может нанести серьезный психологический урон ребенку. Подросток, ставший жертвой издевательств, сталкивается с большим количеством психологических, социальных, педагогических и даже физиологических последствий. Нарушения, возникающие после онлайн-издевательств, затрагивают все уровни функционирования подростка и оказывают большое влияние на способность реализовать себя в будущем [4]. Психологические последствия кибербуллинга достаточно серьезны. К ним следует отнести депрессию, снижение самооценки, потерю уверенности в себе, тревожность, страх, недоверие, чувство бессилия, чувство паранойи и мысли о суициде. Социальные последствия не менее травматичны. Как правило жертвы насилия испытывают трудности в социализации, ведь длительное хранение в сети травмирующей информации вызывает деструктивные изменения личности и межличностных отношений. Сигналом социальной подавленности может быть: замкнутость, скрытность, потеря коммуникативных навыков, нежелание с кем-либо идти на контакт, дезадаптация, дезинтеграция, что в конечном счете ведет к девиантному поведению [5]. В педагогическом плане кибербуллинг влияет на нежелание посещать учебное учреждение, прогулы, снижение успеваемости, нестабильные оценки, конфликты и разногласия с другими учениками. На физиологическом уровне онлайн-травля влияет на весь организм в целом: частые головные боли, нарушение сна, депрессия, нарушение пищевого поведения, беспокойство, тревожность, быстрая утомляемость, ухудшения памяти и внимания и др. В особо тяжелых случаях стресс ведет к задержке или остановке психического развития. Такой человек не сможет избавиться от психологической травмы и у него могут возникнуть различные, в том числе, хронические заболевания.

В нашем исследовании по проблеме кибербуллинга приняли участие 105 человек – это учащиеся школ г. Павлодара и студенты дневного отделения Павлодарского педагогического университета, в возрасте от 14 до 21 года, имеющие страницы в социальных сетях. В качестве инструмента исследования использовалось специально разработанная анкета. Участников исследования попросили ответить, как часто они принимали участие или становились жертвой кибербуллинга в интернете во всех его

формах за последний год. Как выяснилось, 42% от всех опрошенных подвергались кибербуллингу в различных формах, а 30% сами участвовали в кибертравле. Результаты исследования представлены на рисунках 1,2.

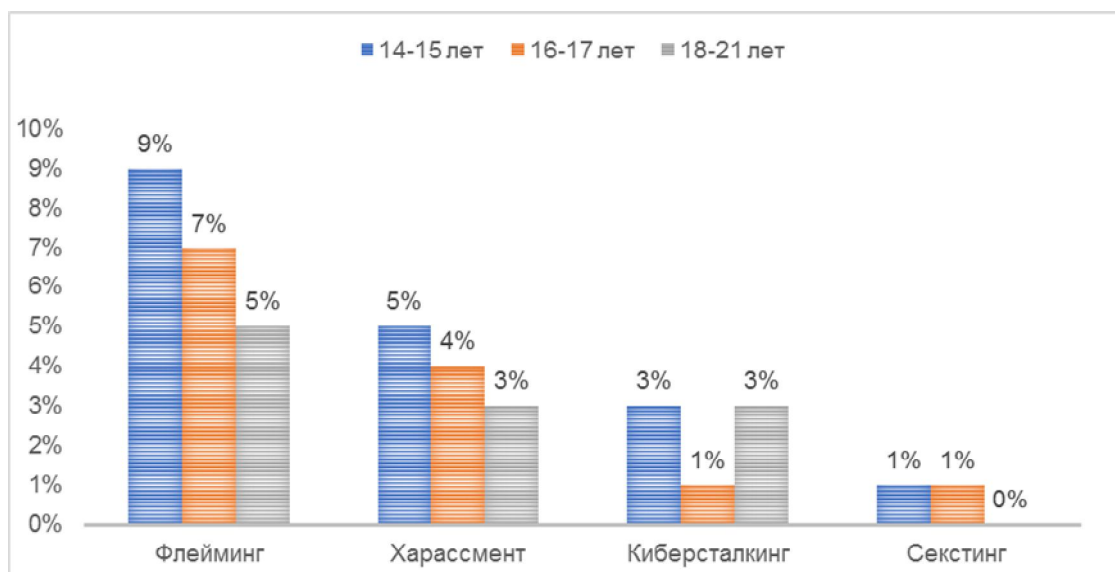

Рисунок 1. Жертвы кибербуллинга в социальной сети

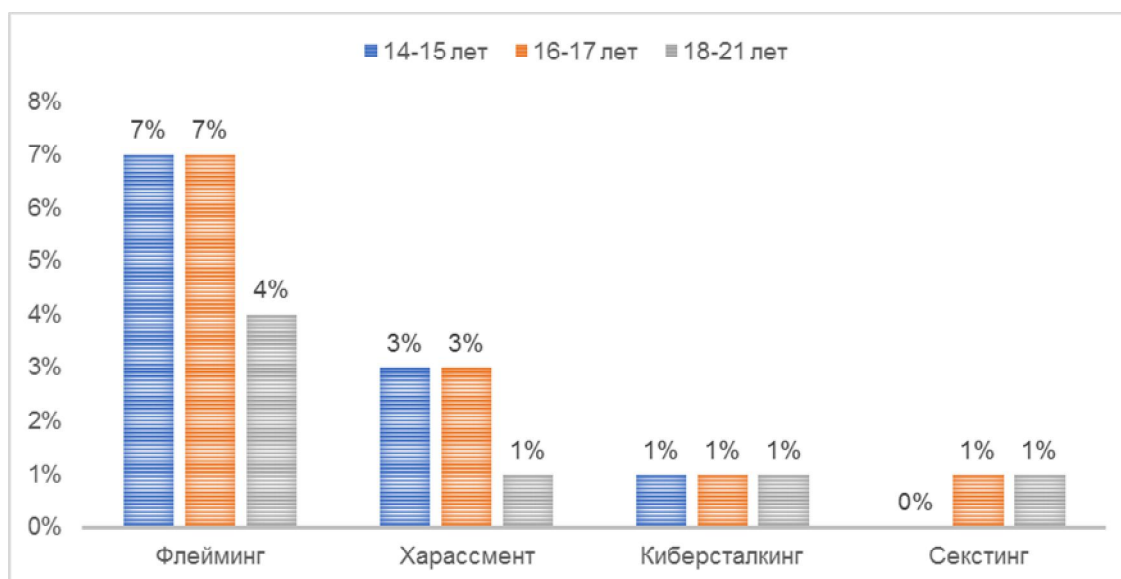

Рисунок 2. Участники кибербуллинга в социальной сети

Наше исследование показало, что чаще кибербуллинг распространен среди мальчиков. 19% мальчиков становились жертвами и 17% были участниками кибертравли, тогда как у девочек показатель участия в кибертравле оказался ниже: 23% девочек оказывались жертвами и 13% принимали участие в онлайн-буллинге.

Исходя из вышесказанного, становится актуальным вопрос профилактики кибербуллинга. В настоящее время профилактическая работа

осуществляется по двум основным направлениям. Во-первых, это различные технологические приемы, позволяющие ограничить доступ к своему профилю других пользователей, настройки конфиденциальности персональных аккаунтов, кнопка тревоги «пожаловаться», когда к ситуации подключаются работники сайта, возможности внести кибербуллера в так называемый «блок-лист». Во-вторых, это обучение пользователей интернета безопасному, эффективному и этичному общению в сети. Существуют специальные веб-сайты, посвященные повышению интернет-грамотности и обучению корректному, не агрессивному поведению в интернете. Эти рекомендации в основном сосредоточены на технической стороне проблемы [6]. Как считает К.В. Лященко, профилактическая программа по профилактике и предотвращению издевательств должна соответствовать ряду правил: просветительские программы необходимо осуществлять на протяжении всего периода обучения ребенка в учреждении образования; в ходе реализации программ должна предоставляться точная и достаточная информация об агрессивном поведении, его влиянии на психическое, психологическое, социальное и экономическое благополучие; о насилии и видах насилия; предоставляемая информация должна быть четкой и давать знания о дальнейших последствиях данных негативных явлений для общества; следует делать акцент на пропаганде здорового образа жизни и информировании о тех жизненных навыках, обязательных для того, чтобы противостоять негативным эмоциям, способствующим появлению гнева, агрессии в моменты стресса, жизненных неудач, изоляции. Наравне с этим необходимо проводить конкурсы рисунков, плакатов на заданную тематику, оформлять рабочие панели холлов, психологический тренинг, беседы, лекции, опросники, ролевые игры, дискуссии, тематические мероприятия с участием родителей и самих учащихся, также к этой работе привлекаются психиатры, наркологи, психологи, сотрудники прокуратуры, врачи-специалисты, специально подготовленные к работе с данным возрастным контингентом учащихся [7, С. 202–203].

Если же ребенок или подросток уже стал жертвой, у него есть множество вариантов борьбы с кибербуллингом:

1. Во-первых, нужно оставаться максимально спокойным, насколько это возможно. Если человек начинает переживать, волноваться, оправдываться или извиняться, чтобы погасить конфликт – все становится только хуже.

2. Можно выбрать другую тактику – игнорирование, то есть не отвечать агрессору и по возможности сохранять скриншоты. Они могут пригодиться при составлении жалобы или при обращении в полицию.

3. Буллеров надо блокировать. Нужно постараться максимально оградить себя от общения с ними.

4. Отправление жалобы на буллинг в службу поддержки сайта для блокировки аккаунта своего преследователя.

5. Последнее, но не по значению, нужно обратиться за помощью к своим родителям, учителям или другому взрослому человеку, которому доверяете.

Все без исключения должны понимать, что проблема кибербуллинга не является чем-то постыдным. Никто не становится жертвой травли и насмешек потому, что он это заслужил.

Таким образом, мы можем сделать вывод о необходимости развития профилактических мероприятий, направленных на предотвращение буллинга и кибербуллинга, и создание условий безопасности как в школе, так и за ее пределами. Сейчас особенно важно, чтобы в школе и семье уделялось время на просветительскую работу по интернет-грамотности, агрессивном поведении, о насилии во всех ее проявлениях и последствиях данного поведения. Знания в области пользования социальными сетями могут в значительной степени ограничить пользователя от встречи с интернет-задирами, ведь повышение цифровой грамотности – важный способ защиты детей. Мы хотели бы также отметить, что эффективность решения данной проблемы зависит не от отдельно взятых людей, а от совместной работы всех участников образовательного процесса: администрации школьных учреждений, учителей, психологических служб, родителей и, конечно же, самих учеников [8, С. 9].

Литература

1. Блайа Катрин Кибербуллинг и школа: как влияют онлайн-агрессора на атмосферу учебного заведения. / Катрин Блайа // Дети в информационном обществе. – №10. – С. 40.
2. Бочавер А.А., Хломов К.Д. Кибербуллинг: травля в пространстве современных технологий // Психология. Журнал Высшей школы экономики. – 2014. – Т. 11. – №3. – С. 177–191.
3. Аудмайер К. Все на одного. Как защитить ребенка от травли в школе. – М.: Альпина Паблишер, 2016. – С. 2.
4. Зинцова А.С. Социальная профилактика кибербуллинга / А.С. Зинцова // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2014. – №3(35). – С. 124.
5. Симхович В.А. Кибербуллинг как социальная проблема современного общества. // Специальные социологические теории в сфере экономики: электронный учебно-методический комплекс для студентов ДФО специальности 1–23 05 06 «Социология». – 2016. – С. 88.
6. Носова Н.В., Калинин Е.М., Камракова Н.Ю. Профилактика кибербуллинга среди обучающихся образовательной организации. – Вологда: ВИРО, 2019. – 120 с.
7. Лященко К.В. Работа социального педагога по профилактике школьного буллинга // Таврический научный обозреватель. – 2016. – №2 (7). – С. 202–203
8. Иванова А.К. Буллинг и кибербуллинг как явление образовательной среды: примеры современных исследований проблемы // Интернет-журнал «Мир науки». – 2018. – С. 9.

М. Қуаныш

*Павлодар педагогикалық университеті, Педагогика жоғары мектебінің
«Педагогика және психология» БББ, 1 курс магистранты*

Ғылыми жетекші: Б.Ғ.Сарсенбаева

педагогика ғылым. канд., Педагогика жоғары мектебінің профессоры

ҚАЗІРГІ ОТБАСЫНДАҒЫ ҚАРЫМ – ҚАТЫНАСТЫҢ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ-ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Аталмыш мақалада қазіргі отбасындағы қарым-қатынастың педагогикалық-психологиялық теориялық негіздері қарастырылады. Педагогикалық-психологиялық тұрғыда отбасы – бұл ата-ана мен балалар арасындағы, ерлі-зайыптылардың және басқа да отбасы мүшелерінің қарым-қатынасының тарихи жүйесі болып табылады деп, айқындайды.

Тірек сөздер: отбасы, ерлі-зайыптылар, гомеостаз, балалар, қарым-қатынас, неке.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические психолого-педагогические проблемы взаимоотношений в современной семье. Авторы подчеркивают, семья с психолого-педагогической точки исследования, это историческая система отношений родителей, детей и других членов.

Ключевые слова: семья, мужчина и женщина, гомеостаз, дети, отношения, брак.

Summary. This article examines the theoretical psychological and pedagogical problems of relationships in the modern family. The authors emphasize that the family from the psychological and pedagogical point of study is a historical system of relations between parents, children and other members.

Keywords: family, man and woman, homeostasis, children, relationships, marriage.

Қазіргі таңда отбасы – бұл шағын әлеуметтік топ, ерлі-зайыптылық одаққа және туыстық байланыстарға, яғни бірге тұрып, ортақ шаруашылықты жүргізіп жатқан ер мен әйелге, ата-ана мен балаларға негізделген жеке тұрмыс құрудың маңызды формасы. Педагогикалық-психологиялық тұрғыда отбасы – бұл ата-ана мен балалар арасындағы, ерлі-зайыптылардың және басқа да отбасы мүшелерінің қарым-қатынасының тарихи жүйесі болып табылады. Отбасы әлеуметтік тұрғысынан қоғамда бірнеше негізгі функцияны атқарады, оның ішінде репродуктивтік (қайта өндіру), экономикалық (өндіру және тұтыну), қорғау (қауіпсіздік, денсаулықты сақтау), әлеуметтендіру (балаларды тәрбиелеу, аяқтандыру), коммуникативті (отбасындағы қарым-қатынас), т.б. Осындай күрделі міндет ата-аналардың иығына түседі. Отбасындағы тәрбие процесі – ұрпақтар сабақтастығының болуын қамтамасыз ететін ең маңызды құрал, бұл жас ұрпақтың қоғам өміріне енуінің тарихи процесі. Бірде ойшыл Конфуцийге «Он ұрпақтан кейінгілердің не көретінін болжай аласыз ба?» деген сұраққа ұстаз: Ұрпақтан ұрпаққа, әкеден балаға не қалып жатқанын дәл білсек, оныншы емес жүзінші

ұрпаққа да не қалатынын болжап білу қиын емес», – деп жауап берген екен. Осы айтылған ойларды қазіргі отбасына келтірсек, заманға сай, қоғамның өзгеруіне байланысты отбасылардың алдында көптеген қиыншылықтар тұр. Ең бастысы, әрине, қоғамның нарық экономикасына көшуі. Бұл қоғамдық формация отбасының дамуына, ұрпағына лайықты білім және тәрбие беруіне өз әсерін тигізуде. Тіпті, отбасының негізгі, репродуктивті функциясына кедергі жасауда. Отбасындағы адамгершілік, өзара түсіністік пен сүйіспеншілік Шығыстың ұлы ғұламалары Әл-Фараби, Қ.А. Ясауи, М. Қашқари, Ж. Баласағұни еңбектерінен кең көрініс тапқан. Ол идеялар гуманист педагогтар мен ағартушылар тарапынан бүгінге дейін жалғасын тауып келеді. Қазақ отбасылық тәрбиесінің теориялық, педагогикалық және психологиялық негіздерін жасауға Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Құнанбаев, А. Байтұрсынов, М. Дулатов, М. Жұмабаев, Ж. Аймауытов т. б. үлкен үлес қосты. Қазақ қауымы, ондағы отбасының тарихы, оның ерекшеліктері, ондағы бала тәрбиесі туралы Х. Арғынбаевтың, С. Мұқановтың, Д. Кішібековтың, А. Жүнісовтың, С. Қалиевтың, М. Оразаевтың, М. Смайлованың т. б. еңбектерінде қарастырылған [1,2]. Қазіргі қазақ қоғамында отбасы тәрбиесі мәселесі кеңінен орын алып отыр. Мәселен, ана тілін, ата тарихын, мәдениетін, ұлттық салт-дәстүрлерін білмейтін жастар; тастанды жетім балалар мен «қиын» балалар; отбасын құрмаған немесе ажырасқан жастар; ата-аналардың бала тәрбиесімен айналысуға жағдайы мен уақытының жетіспеуі. Жоғарыда аталған жағымсыз құбылыстардан алдын-алу күрделі процесс. Аталған проблеманы шешудің ең тиімді жолы – қазақ халқының отбасындағы бала тәрбиесіндегі ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып тәрбие беру. Қазақстанда әрбір екінші неке ажырасумен аяқталады, оның 83%-ының ортақ балалары бар. 400 000 ана балаларын жалғыз тәрбиелеп отырса, 60 000 жалғызбасты әке бар. Ажырасушылар саны өте көп. Статистикалық дерек бойынша, әрбір үшінші отбасы ажырасады. Қазақстанның солтүстік өңірлерінде – әрбір екінші отбасының шаңырағы шайқалады. 82%-ының ортақ балалары бар. Өткен жылы Қазақстанда 40 мыңнан астам ажырасу фактісі тіркелді. Британдық «The Economist» басылымының әлемдік рейтингінде Қазақстан ажырасу саны бойынша 10-орында тұр. Сарапшылар неке бұзылғаннан кейінгі балалардың тұратын жері мен ата-аналардың баламен қарым-қатынас уақыты туралы дау-дамайдың да айтарлықтай өскенін жеткізді. Ғалымдардың пайымдауынша отбасында ата-ана мен баланың арасындағы қарым-қатынас барысында дұрыс және дұрыс емес тәрбие қалыптасатынын айтып, оларды екіге бөледі: дұрыс тәрбие түріне: шынайы махаббат, мейірімділік, жасына, шамасына қарай талап қою, баланың өміріне, дамуына жауапкершілікпен қарау жатады; дұрыс емес тәрбие түріне: шектен тыс қадағалау, баланы күң ретінде тәрбиелеу, қатыгездік тәрбие,

ұрып, соғу, шектен тыс жоғары моральдық жауапкершілікте тәрбиелеу жатқызылады. [3]

Отбасы психотерапиясында нобельдік сыйлықтың иегері Вирджиния Сатир отбасы деген түсінікке бірнеше кілтті сөздерді ұсынған: отбасы қуаты, отбасы қызметі, отбасы шекарасы. Оның тұжырымдамасы бойынша отбасы әсері төмендегідей:

1. Отбасы- біз одан өсіп шықтық, ол күнделікті мінез- құлқымыз бен ұстанымыздан көрінеді.

2. Отбасы – жүйе, ол тепе- теңдікке негізделген, отбасы мүшелеріне берілген, тыйым салынған рөлдер(жеке қажеттіліктерге байланысты отбасы мүшелерінде қақтығыс туындайды).

3. Отбасы – өзіндік бағалау, мінез- құлықта қорғану пайда болады.

4. Отбасы – күш, жеке белсенді өмір сүруге жетелейді.

5. Отбасы – процесс, жекебасты жетілдіруге мүмкіндік береді.

6. Отбасы – өзгереді, ол бірнеше кезеңнен тұрады [4].

Сондықтан отбасы жүйесі фундаментальді түсінікте гомеостаз дегенді береді. Гомеостаз деп жүйедегі тұрақтылық бұзылған кезде оны қалпына келтіріп, әр кезде тұрақтылық пен тепе теңдікті ұстап тұруды айтады.

Отбасы гомеостазы – отбасы жағдайы мен қорғану сезіміндегі тұрақтылықты болжау жүйесі. Айтылған ойлардың басын қоссақ, отбасы дегеніміз қоғамдағы жоғары тәртіпті бүтіндей жүйемен, басқа да ашық жүйелермен өзара әрекеті белсенді, трансформация мен эволюциялық даму жүйесі.

Елімізде соңғы кезде отбасы мәселесіне көп көңіл бөлініп келеді. Оның себебі, отбасына деген көзқарасты жаңа модельге өзгерте отырып қабылдану, өмірлік циклдегі дағдарыстар туралы психологиялық білім сапасын жоғары деңгейне көтеру сәйкесінше «отбасы- неке «институттарын құру.

Отбасы жүйесін бірыңғай білім беру деңгейі ретінде қарастыруға болады, себебі оның өз алдына құрылымы мен қасиеті бар. Оған енетін белгілер: өзара тәуелділік: жүйеде жеке элементтердің өзара әсері; холизм: жүйедегі жеке элементтер біріге отырып, бүтіндік сипатқа еніп, алғашқы жекелік сипаттан жаңа қасиетті меңгереді; құрылымдық ұйымдастыру: құрылымдық элементтердің алғашқы басымдылық шамасына – отбасы құрылымы, рөлдері, отбасыишілік қатынас бірлігі кіреді; арнайы ішкі процестер (циркулярлы, спираль тәрізді үздіксіздігі); динамикалы немесе дамуға қабілеттілігі; өзіндік ұйымдастыру қабілеті: бүтіндік сипатта қалу талпынысы, отбасыишілік күштің болуы; гомеостаз және даму диалектикасы.

Енді отбасы туралы психологиялық – педагогикалық сипаттамаларға тоқталсақ (кесте 1).

Кесте 1. Отбасы түсінігінің сипаттамалары

№	Ғалымдар	Отбасы туралы психологиялық – педагогикалық сипаттама
1	Людвиг фон Бергаланфи	Отбасы дегеніміз – қарапайым мөлшердегі отбасы мүшелері ғана емес, барлығының белгілі өзара қатынастағы торабы. Отбасы жағдайын түсіну үшін ондағы мүшелердің әрқайсысын жеке талдауға қоса, отбасы жүйесін бүтіндей талдау қажеттілігі туындайды.
2	Р. Хилл	1. Отбасы мүшелері бір-біріне тәуелді өмір сүреді, егер біреуінің мінез-құлқы өзгерсе, онда ол барлығына да бірдей әсер ететін болады. 2. Отбасы – біршама тығыз, шектеле орналасқан бірлік. 3. Отбасы сыртқы факторға байланысты міндеттерді атқаратын және ішкі қажеттілікті қанағаттана өтейтін бірлік болып табылады.
3	М. Боуэн	Отбасы – адамдағы психикалық саулыққа әсер ете отырып дамитын фактор.
4	А.Г. Харчев	Отбасы – бұл жұбайлар арасындағы, ата-аналар мен балалар арасындағы қарым-қатынастардың жүйесі, оның мүшелері бір-бірімен некелік және туыстық қатынаспен байланысады, ортақ тұрмыс пен өзара адамгершіліктің, жауапкершіліктің, қоғам қажеттіліктеріне негізделген әлеуметтік тәуелділіктің сипаты.
5	грек ойшылы Платон	Адамдар отбасын құру үшін болашақ өмірдегі серігінің қандай отбасынан шыққанын, оның әке-шешесі мен ата-бабаларын жақсы білуі қажет.
6	Аристотель	Отбасы – адамдардың қарым-қатынастарының ең бірінші түрі және ол мемлекеттің бірінші кішігірім бөлігі.
7	Фихте	Отбасының негізі-махаббат
8	А.Г. Харчев	Отбасы денелік өмір мен әлеуметтік ағза өмірінің арасында байланыстырушы звено болып табылады
9	С.И. Голод	Отбасы феноменінде құрылымдық өріс ерлі – зайыптылар және ата- ана мен бала қатынасы деген.

Зерттеу жұмысымыздың міндеттеріне сай тәжірибелік-эксперимент жұмысы жүргізілді. Тәжірибелік-эксперименттік жұмысқа Павлодар облысы, Ақсу қаласының 15 отбасы мүшелері қамтылды. Эксперимент жұмысы анықтау, қалыптастыру, бекіту кезеңдері бойынша ұйымдас-тырылды. Зерттеу жұмысымыз бойынша отбасындағы ерлі-зайыптылар-дың қарым-қатынас татулығын анықтайтын психологиялық диагностика-лық әдістемелер пайдаланылды. Некеге қанағаттану сауалнамасы (В.В. Столин, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенко), Ерлі-зайыптылар арасындағы қарым-қатынас ерекшеліктері (Ю.Е. Алешина, Л.Я. Гозман, Е.М. Дубов-ская), ерлі-зайыптылар арасындағы отбасының рөлдік құрылымын анықтау сауалнамалары алынып, нәтижелері диаграммаға түсірілді. Зерттеу жұмысының анықтау экспериментінде жоғарыда аталған диагностикалық әдістемелер пайдаланылды. Біздің мақсатымыз отбасындағы ерлі-зайыптылардың қарым-қатынас татулығын анықтау

болды. Себебі, отбасындағы ерлі-зайыптылардың қарым-қатынас татулығын анықтау арқылы, оған психологиялық тұрғыда қандай да бір психологиялық көмек көрсету оңайға соғады. Зерттеу барысында анықтау әдістемелерін жүргізу барысында 15 отбасы 3 категорияға бөлінді. Осы категориялар мынандай болып келеді:

1. Бір-екі жыл бірге өмір сүрген ерлі-зайыптылар
2. Бес жыл бірге өмір сүрген ерлі-зайыптылар
3. Он жылдан астам бірге өмір сүрген ерлі-зайыптылар.

Осы 3 категориялы ерлі-зайыптылармен бірінші «Некеге қанағаттану сауалнамасы» жүргізілді. Бұл – ерлі-зайыптылардың некеге қанағаттануы және қанағаттанбауы деңгейін анықтауға арналған, жеке түрде жүргізілетін жедел диагностика.

Кесте 2. Зерттелуші ерлі-зайыптылардың некеге қанағаттануын анықтау сауалнамасының салыстырмалы жиынтық мәліметтерінің % есебі

Некеге қанағаттану сауалнамасы (В.В. Столин, Т.Л. Романова, Г.П. Бутенко)			
Әдістемелік көрсеткіштер	1–2 жыл	5 жыл	10 жыл
Ерлі-зайыптылардың некеге қанағаттануы	Жақсы 40%	Өтпелі 34%	Нашар 26%

Өткізілген жалпы көрсеткіштерінің пайыздық талдауы жүзеге асырылды. Осы әдістеме бойынша қол жеткізілген көрсеткіштер жиынтық мәліметтер кестесіне орналастырылды. В. Сатир: «Отбасы мүшелері дамып жетілу үшін белгілі кезеңдерден өту керек», – деген пікірде. Бұл кезеңдер жоғары қобалжу мен дағдарыстан өтеді. Дағдарыстың мынадай кезеңдері бар: алғашқы құрсаққа түсу, жүктілік пен баланы өмірге әкелу, ерлі – зайыптылардың бірі қайтыс болуы, кейіннен екіншісі, осылайша уайым-қайғысы аралас өмірдің жалғаса беруі. Отбасы, жанұя, үйелмен, семья деген атаулар бір мағынаны береді.

«Жанұя – өмірдегі туысқандық қарым – қатынастық ортақ белгісі» «Үйелмен – ғасырлар бойы өмір сүріп келе жатқан адам баласының әлеуметтік ортасы» «Семья-некеге немесе қандас туысқандыққа негізделген қоғамдық шағын топ, адам тұрмысын ұйымдастырудың бастапқы формасы» [5].

Осы төрт анықтамадан түйіндейтініміз – адамның өз өмірінің негізгі процестерін бастан кешіретін кіші әлеуметтік топ отбасы болып табылады. Отбасындағы әрбір адам өмірінің онымен тығыз байланыстылығы сонша, ол әрбір отбасы мүшесінің дамуына шешуші әсер етеді.

Әдебиеттер

1. Бизақова Ф., Мамашбаева Ш. Отбасылық дағдарыс психологиясы. – Астана: Фолиант баспасы, 2010.
2. Жарықбаев Қ.Б., Қалиев С. Қазақтың тәлімдік ой-пікір антологиясы. – А., 1994. – Б. 196.
3. Қоңырбаева С. Отбасы: бала мен ата-ана. – Алматы, 2006.

4. Оспанова Д.Б. Қазіргі Қазақстандағы гендерлік психологиялық зерттеулердің дамуы. Жоғары білім берудің қазіргі мәселелері: жетстіктері мен болашағы. – А., 2010.

5. Жүнісова-Елшібаева Қ.Ғ. Қазақ отбасы мәселелерінің психологиялық аспектілері. – А., 2010.

О.А. Кулдошина

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: О.А. Колюх

кандидат психологических наук, доцент

ПРОБЛЕМА ИЗУЧЕНИЯ ЭМОЦИОНАЛЬНОЙ СТАБИЛЬНОСТИ ЛИЧНОСТИ В ТРУДАХ УЧЕНЫХ

Андатпа. Бұл мақалада ғалымдардың еңбектеріндегі тұлғаның эмоционалды тұрақтылығын зерттеу мәселесі қарастырылады. Зерттеушілердің пікірінше, оның тұрақтылығының қоғам дамуында жеке тұлғаның эмоционалды тұрақтылығын қалыптастыру қажеттілігі маңызды рөл атқарады.

Тұлғаның психологиялық тұрақтылығы қоршаған ортаның сыртқы және ішкі факторларының жағымсыз әсеріне қарсы тұруға мүмкіндік беретін эмоционалды тұрақтылықпен байланысты екендігі анықталды, сонымен қатар мақалада қазіргі зерттеу кезеңінде тұлғаның тұрақтылығының төрт деңгейі, көзқарастың үш деңгейі қарастырылған.

Тірек сөздер: тұлғаның эмоционалды тұрақтылығы, әлеуметтік белсенділік, экологиялық, мінез-құлық стратегиясы.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема изучения эмоциональной стабильности личности в трудах ученых. По мнению исследователей, важную роль в развитии общества ее стабильности играет необходимость формирования эмоциональной устойчивости личности.

Установлено что психологическая устойчивость личности соотносится с устойчивостью эмоциональной, которая обеспечивает возможность противостоять нежелательному влиянию внешних и внутренних факторов среды, также в статье рассмотрены четыре уровня устойчивости личности, три уровня установки что на современном этапе изучения.

Ключевые слова: эмоциональная устойчивость личности, социальную активность, стратегия поведения.

Summary. This article deals with the problem of studying the emotional stability of the individual in the works of scientists. According to the researchers, an important role in the development of a society of its stability is played by the need to form the emotional stability of the individual.

It is established that the psychological stability of the individual correlates with the emotional stability, which provides an opportunity to resist the undesirable influence of external and internal environmental factors, and the article also considers four levels of personal stability, three levels of the attitude that is at the present stage of study.

Key words: emotional stability of the individual, social activity, behavior strategy.

Своеобразие социальной ситуации развития общества характеризуется тем, что в обстановке социально-экономической нестабильности, совершенствования образовательных, социальных и психологических программ адаптации личности к окружающим условиям, дети оказываются один на один с агрессивной внешней средой в решающий для своего становления момент. Это ведет к различным отрицательным последствиям, как для общества, так и для индивида. Условия современной жизни диктуют необходимость формирования эмоциональной устойчивости личности. Проблема эмоциональной устойчивости личности нашла отражение в исследованиях Л.М. Аболина, Л.В. Куликова, Е.П. Крупника, В.Э. Чудновского и др. Анализ психологической литературы показал, что многие авторы к важным составляющим эмоциональной устойчивости личности относят устойчивость эмоций, которая обеспечивает возможность противодействовать нежелательному влиянию среды. В отечественной психологии возникновение термина «эмоциональная устойчивость» было вызвано изучением поведения человека, действующего в экстремальных условиях. Большинство исследований проводилось в: авиационной психологии (Р.Н. Макаров, В.Л. Марищук, Г.М. Хилова), инженерной психологии (К.М. Гуревич, П.Б. Зильберман, Е.А. Милерян), психологии спорта (Л.М. Аболин, О.В. Дашкевич, А.Я. Чебыкин, О.А. Черникова и др.). Изучению механизмов формирования эмоциональной устойчивости в онтогенезе, психологических методов ее диагностики, выявлению факторов окружающей среды, благоприятно или неблагоприятно влияющих на данную характеристику личности, посвящены работы Л. Аболина, Л.П. Баданиной, М.И. Дьяченко, А.В. Мирошина и др. Несмотря на активно ведущиеся научные разработки по проблеме формирования эмоциональной устойчивости личности, вопрос об изучении эмоциональной устойчивости учащихся в образовательной среде школы не рассматривался в качестве самостоятельной проблемы [1].

На протяжении многовековой истории эмоциям отводилась одна из центральных ролей среди сил, определяющих поступки человека. Анализируя историю изучаемого вопроса, Л.М. Аболин отмечает, что впервые на регуляторную функцию эмоций указывают в своих философских трактатах Аристотель, Б. Спиноза, Р. Декарт. По мнению Аристотеля, эмоции, выполняя побудительную функцию, являются мотивационным основанием, связующим звеном в процессе познания все более сложных объектов. Развивая эту мысль, Р. Декарт указывал на ориентировочную функцию эмоций, полагая, что они позволяют человеку запоминать неизвестные предметы, образы и явления, то есть играют роль памяти [2].

Б. Спиноза в своих учениях об аффектах, говорил о динамическом единстве эмоций с другими психическими явлениями, полагая, что они оказывают не только регулирующее, но и дезорганизирующее влияние на деятельность. По мнению Л.М. Аболина «аффекты – это состояния те-

ла..., которые увеличивают или уменьшают его способность к действию, благоприятствуют ей или ограничивают ее. Именно эта особенность эмоций оказалась причиной того, что представители зарубежной психологии отнесли переживания человека к рудиментарным психическим явлениям, обреченным на постепенное вымирание» [3]. У. Мак-Дугалл рассматривал в своей теории эмоцию, как аффективный аспект инстинктивного процесса, рудимент. Схожей позиции придерживался Ч. Дарвин. В своей книге «Выражение эмоций у человека и животных» (1872) он доказал, что во внешнем выражении эмоциональных отношений у человека и животных много общего.

Эмоции появились как жизненно важные приспособительные механизмы, способствующие адаптации организма к условиям и ситуациям его жизни. В современных условиях развития общества повышается востребованность социальной, физической и психологической защищенности человека. Впервые проблема психологической устойчивости получила свою известность в трудах Л.И. Божович как отражение процесса становления социальных по своему происхождению и нравственных по содержанию мотивов поведения. Далее изучению феномена устойчивости личности посвятил свои исследования В.Э. Чудновский, понимая под ней способность человека сохранять в различных условиях социальной нестабильности личностные позиции, владеть определенными механизмами защиты по отношению к явлениям чуждым его личным взглядам, убеждению и мировоззрению [4]. По мнению автора, поведение социально активного субъекта обусловлено двумя способами действия: приспособление к ситуации и преобразование обстоятельств.

Следуя последней стратегии поведения, индивид реализует свою социальную активность, проявляет себя как устойчивая личность. Исследуя данное обстоятельство, В.Э. Чудновский выделил четыре уровня устойчивости личности:

– Первый уровень – ситуационная неустойчивость. Для этого уровня характерно превосходство примитивных потребностей, удовлетворение которых обусловлено ситуационными факторами. Следовательно, здесь мы наблюдаем низкий уровень нравственной саморегуляции.

– Второй уровень – неустойчивость, обусловленная отсутствием содержательного фактора отдаленной ориентации. Этот уровень характеризует превосходство узколичностных потребностей, хотя их удовлетворение опосредовано отдаленной целью.

– Третий уровень – устойчивость личности, в основе которой находятся неоднозначные по своему содержанию виды отдаленной ориентации, позволяющие индивиду выйти за пределы узколичностных интересов.

– Четвертый уровень – высший уровень устойчивости личности, опосредованный коллективной направленностью. На этом уровне определяющей является потребность в достижении коллективной цели, ха-

рактик отдаленной ориентации выводит индивида за пределы узколичностных потребностей, способствуя освобождению от ситуации.

Ряд исследователей (А.Г. Асмолов, Д.Н. Узнадзе, В.А. Ядов) определяют проблему устойчивости личности с позиции теории установки. По мнению авторов, фиксированные смысловые установки несут в себе ведущее отношение личности к действительности, поскольку в них содержится модель будущего действия, предшествующая его реальному воплощению. Эти известные исследователи выделяют ряд особенностей функционирования установки, как стабилизатора деятельности:

Эти известные исследователи выделяют ряд особенностей функционирования установки, как стабилизатора деятельности:

а) установка не проявляет себя в условиях нормального протекания деятельности;

б) установка проявляет себя лишь тогда, когда деятельность встречает на своем пути препятствия в виде неопределенности, воздействующей на субъект стимуляции. В этом случае установки разных уровней приобретают форму тех или иных феноменов.

Выделяют три уровня установки: смысловой, целевой и операциональный.

– Смысловая установка актуализируется мотивом деятельности и представляет собой форму выражения личностного смысла. Этот вид установки способствует развитию устойчивой и стабильной общей направленности деятельности.

– Целевая установка выходит на первый план в случае возникновения препятствий на пути протекания деятельности, выступая в виде системных ошибок и тенденций к завершению прерванного действия.

– Операциональная установка проявляется в стандартных ситуациях, обеспечивая выполнение «первичного» (Д. Н. Узнадзе) плана поведения, что выражается в запрограммированности на определенный способ деятельности, использующийся для решения подобных ситуаций в прошлом [5].

Психологическая устойчивость личности соотносится с устойчивостью (стабильностью) эмоциональной, которая обеспечивает возможность противостоять нежелательному влиянию внешних и внутренних факторов среды.

Так, В.Л. Марищук и В.И. Евдокимов в понятие эмоциональной устойчивости включают: взаимодействие эмоционально-волевых качеств личности, степень волевого контроля над достаточно сильными эмоциями, способность сохранять высокую работоспособность в условиях эмоциональных воздействий [5]. К.К. Платонов дает расширенное определение эмоциональной устойчивости, понимая под ней: способность управлять своими эмоциями, сохранять высокую профессиональную работоспособность, осуществлять сложную или опасную деятельность без напряжения, несмотря на эмоциональные воздействия, подразделяя эмо-

циональную устойчивость на эмоционально-волевую, эмоционально-моторную и эмоционально-сенсорную. Под первым видом автор подразумевает степень волевого контроля личности своих сильных эмоций; под вторым – свойство личности, проявляющееся в степени нарушений психомоторики под влиянием эмоций; под третьим – свойство личности, проявляющееся в степени нарушения сенсорных действий [5].

В.Л. Мирошин понимает под эмоциональной устойчивостью «системное интегративное свойство личности, обеспечивающее с помощью произвольной психической саморегуляции высокую эффективность деятельности в условиях негативного влияния различных эмоциональных факторов» [6]. «Говорить об эмоциональной устойчивости, не имея в виду волевой компонент – это значит представлять ее вне системы управляющих механизмов человека» [6]. Когда говорят об эмоциональной устойчивости с точки зрения зависимости эмоционального процесса исключительно от волевых качеств – это «ограничивает проникновение в ее суть и формы проявления» [6].

П.Б. Зильберман под эмоциональной устойчивостью понимает «интегративное свойство личности, характеризующееся таким взаимодействием эмоциональных, волевых, интеллектуальных и мотивационных компонентов психической деятельности индивидуума, которое обеспечивает оптимальное успешное достижение цели деятельности в сложной эмотивной обстановке» [6]. Эмоциональный компонент эмоциональной устойчивости определяется мерой чувствительности субъекта к критическим ситуациям жизнедеятельности, уровнем его возбудимости, тревожности.

Современная образовательная среда школы недостаточно внимания уделяет формированию эмоциональной устойчивости личности ученика, а также анализу средовых факторов, обуславливающих тот или иной уровень ее формирования.

Таким образом, становится очевидным, что в области психолого-педагогических исследований, посвященных изучению влияния образовательной среды на формирование эмоциональной устойчивости личности, существует острая потребность в определении значимости образовательной среды для формирования эмоциональной устойчивости студентов.

Литература

1. Асмолов А.Г. Психология личности: Принципы общепсихологического анализа / А.Г. Асмолов. – М.: Смысл, 2002. – 414 с.
2. Быков А.К. Методы активного социально-психологического обучения: Учебное пособие [Текст] / А.К. Быков. – М.: ТЦ «Сфера», 2005. – 160 с.
3. Горохова И.Ф. Формирование ключевых компетенций школьников на уроках технологии посредством взаимодействия основного и дополнительного оборудования [Электронный ресурс] / И.Ф. Горохова. – М.: ИД «Первое сентября», 2009. – Режим доступа: [http:// festival. 1september.ru/articles/505471](http://festival.1september.ru/articles/505471)

4. Зимняя И.А. Педагогическая психология: Учебник для вузов [Текст] / И.А. Зимняя. – М.: Логос, 2005. – 384 с.
5. Мясищев В.Н. Психология отношений / В.Н. Мясищев; под ред. А.А. Бодалева. – М.: Изд-во «Институт практической психологии»; Воронеж «МОДЭК», 1995. – 356 с.
6. Психология развития личности [Текст] / под ред. А.А. Реана. – М.: АСТ, 2007. – 384 с.

О.А. Куликова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Е.Ю. Личман

доцент кафедры Теории и методики музыкального образования, доктор филологии (PhD)

СПЕЦИФИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛОГОРИТМИКИ НА МУЗЫКАЛЬНЫХ ЗАНЯТИЯХ В ДЕТСКОМ САДУ

Аңдатпа. Мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеу қабілеті дамуының тежелу проблемасы бүгінгі күні өткір болып тұр. Тәжірибе көрсеткендей, сөйлеу бұзылыстары бар балалар көбейіп келеді және автордың міндеті маман ретінде инновациялық технологияларды қолданып, оқу процесін уақытында анықтап, құру болып табылады. Осы формалардың бірі – логотиптік ритмика. Логоритмиканы музыка сабағына енгізу арқылы балалардың сөйлеу қабілеті тез дамиды, позитивті-эмоционалды көзқарас қалыптасады және құрдастарымен қарым-қатынас жасау қабілеті дамиды.

Тірек сөздер: музыкалық тәрбие, музыкалық ырғақты қимылдар, музыка тыңдау, сөйлеуді дамыту, логопедиялық жаттығулар, логоритмика.

Аннотация. Проблема задержки речевого развития у детей дошкольного возраста стоит остро на сегодняшний день. Опыт работы показал, что всё больше становится детей с речевыми нарушениями и задача автора, как специалиста своевременно выявлять и строить образовательный процесс используя инновационные технологии. Одной из таких форм является логоритмика. Внедряя логоритмику на музыкальные занятия, у детей быстрее развивается речь, формируется положительно-эмоциональный настрой и вырабатывается умение общаться со сверстниками.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, музыкально – ритмические движения, слушание музыки, развитие речи, логопедические упражнения, логоритмика.

Summary. The problem of psychomotor development retardation in preschool children is relevant today. Nowadays experience has shown that there are more and more children with speech disorders, and the main purpose of the author, as a specialist, is identify and build the educational process using innovative technologies on time. One of these forms is logo rhythemics. By introducing logo rhythemics into music lessons, children develop speech faster, it forms positive-emotional attitude and develop the ability to communicate with peers.

Keywords: musical education, musical and rhythmic movements, listening to music, speech development, speech therapy exercises, logo rhythemics.

Слайд 1. Приветствие тема

Уважаемые преподаватели, студенты, позвольте вашему вниманию представить доклад на тему «Специфика использования логоритмики на музыкальных занятиях в детском саду».

Слайд 2. Актуальность

В последнее время проблема развития, обучения и воспитания детей дошкольного возраста становится особенно значимой. По статистическим данным только 15% новорождённых появляются на свет здоровыми. Остальные дети имеют различные микроорганические поражения или выраженную патологию. Значительно возросло количество детей с различными речевыми нарушениями.

К 5 годам обычно дошкольники полностью овладевают звуковым строем языка, но иногда этот процесс затягивается. Увеличивается число детей с нарушениями речи, вызванными не только физиологическими и патологическими состояниями, но и дефицитом внимания со стороны родителей, заменой живого общения на просмотры телепередач и компьютерные игры.

С каждым годом речевая активность детей снижается и проблема задержки речевого развития становится всё более актуальной. В связи с этим возникла необходимость оказывать помощь детям в формировании звукопроизношения, стимулировании речевого развития. Логопедическая ритмика – это форма активной терапии, целью которой является преодоление речевых нарушений путём развития двигательной сферы ребёнка в сочетании со словами и музыкой.

Как показала практика, наиболее эффективные результаты по развитию речи у дошкольников с использованием логоритмики на музыкальном занятии получаются при взаимодействии логопеда, музыкального руководителя, инструктора по физической культуре, воспитателя. Однако основные функции выполняет музыкальный руководитель, в связи чем, логоритмика стала активно внедряться на музыкальных занятиях в детских дошкольных учреждениях.

Слайд 3. Истоки возникновения логоритмики

Логоритмика – один из разделов логопедии и дефектологии, изучающий закономерности развития, воспитания, нарушений психомоторных функций в синдроме речевой патологии. Появилась она в начале XX века. Первоначально использовалась в работе с заикающимися дошкольниками, а в 60-е годы Галиной Анатольевной Волковой была разработана система логоритмического воздействия практически для всех форм речевой патологии у детей. В настоящее время логопедическая ритмика является составной частью в комплексах методик по коррекции нарушений речи в детских садах, школах, медицинских учреждениях, в том числе может быть включена в структуру музыкального занятия в детском саду.

Значение ритмического и логоритмического воздействия на детей дошкольного возраста подчеркивали многие исследователи и педагоги.

Эмиль Жак Далькроз – швейцарский педагог и музыкант. В начале XX века явился основоположником системы «ритмического воспитания» заключающейся в приобщении учащихся к музыке путем передачи ее динамики, эмоционального характера и образного содержания посредством пластических движений под музыку.

Карл Орф, создал систему музыкального воспитания детей главной целью которой является стимулирование творческой фантазии, умения импровизировать, сочинять в процессе индивидуального и коллективного музицирования.

Слайд 4. Специфика использования логоритмики на музыкальных занятиях в детском саду

Принципы системы музыкального воспитания Далькроза и Орфа заложены в Логоритмике. Логоритмика – это система упражнений, заданий, игр на основе сочетания музыки, движения, слова, направленная на решение коррекционных, образовательных и оздоровительных задач. Взаимоотношения указанных компонентов могут быть разнообразными, с преобладанием одного из них или связи между ними.

Цель: преодоление речевых нарушений путем развития и коррекции неречевых и речевых психических функций и в конечном итоге адаптация ребёнка к условиям внешней и внутренней среды.

Слайд 6

Задачи логоритмики: активизация высшей психической деятельности через развитие слухового и зрительного внимания; развитие слухового и зрительного восприятия; увеличение объема памяти; развитие двигательного и артикуляционного праксиса; развитие двигательных кинестезий; развитие соматопропространственной ориентации и зрительно-моторных координаций; формирование двигательных навыков.

Слайд 7

Основные направления логоритмики состоят из:

- развития моторики артикуляционного аппарата;
- развития фонационного выхода;
- развития фонематического восприятия;
- развития произвольной мимической моторики;
- развитие умения произносить слова сложные звуко-слоговой структуры ;
- развитие мелкой моторики ;
- развитие общей произвольной моторики;
- развитие чувства ритма.

Слайд 8. Структура музыкального занятия с элементами логоритмики

В младшем дошкольном возрасте нормализация двигательной сферы ребенка и коррекция речевых нарушений осуществляется неосоз-

нанно, ненавязчиво и естественно. В среднем и старшем возрасте на музыкальных занятиях продолжают использовать элементы логоритмики. Выполнение ритмических упражнений на фоне положительного эмоционального возбуждения способствует воспитанию правильной речи, поскольку речь воспроизводится из стремления к общению, к участию в игре.

Основной принцип построения всех перечисленных видов работы – тесная связь движения с музыкой и включение речевого материала.

Слово вводится в самых разнообразных формах: это тексты песен, хороводов, драматизации с пением, инсценировок на заданную тему, команды водящего в подвижных играх. Введение слова дает возможность создавать целый ряд упражнений, руководимых с музыкальным ритмом, а ритмом в стихотворной форме, позволяющим сохранять при этом принцип ритмичности в движениях.

Структура традиционного музыкального занятия в младшей группе детского сада (2–3 года)	Структура музыкального занятия с элементами логоритмики в младшей группе детского сада (2–3 года)
<p>1. Музыкально-ритмические движения. Вход – «Марш»</p> <p>2. Слушание музыки. Произведения подобраны на определения темпа и на различие динамических оттенков.</p> <p>3. Пение. (тематические песни)</p> <p>4. Танцевально-игровое творчество. (тематическое планирование)</p>	<p>1. Музыкально-ритмические движения. Вход – «Гуляем стакой» в разных направлениях. «Ходьба с проговариванием» – речевки. Основной задачей является развитие координации движений в продвижении по кругу, «змейкой», в сопровождении речи. Укрепление мышечного тонуса.</p> <p>2. Слушание музыки. Звуки различных музыкальных инструментов по-разному влияют на организм человека: ударные инструменты дают ощущение устойчивости, уверенности, способны физически взбодрить. Духовые инструменты способствуют формированию эмоциональной сферы, клавишные – интеллектуальной, струнные инструменты – воздействуют на сердце, а вокальная музыка влияет на весь организм, но больше всего на горло.</p> <p>3. Пение. Артикуляционная гимнастика. Подбор песен и стихотворений, сопровождаемые движениями, для развития ритмичности и выразительности речи, речевого слуха и речевой памяти.</p> <p>4. Танцевально-игровое творчество. Музыкально-ритмические игры, пляски с музыкальными инструментами, развивающие чувство ритма.</p> <p>Пальчиковая гимнастика.</p> <p>Релаксация.</p>

Слайд 9

Структура традиционного музыкального занятия в группе дошкольной подготовки детского сада (5–6 года)	Структура музыкального занятия с элементами логоритмики в группе дошкольной подготовки детского сада (5–6 года)
<ol style="list-style-type: none">1. Музыкально – ритмические движения. Вход – «Марш», «Легкий бег»2. Слушание музыки.3. Музыкально-дидактические игры.4. Пение. (тематические песни)5. Игра на музыкальных инструментах.6. Танцевально-игровое творчество. (тематическое планирование)	<ol style="list-style-type: none">1. Музыкально-ритмические движения. Вход – «Марш», «Легкий бег», «Ходьба с проговариванием» – речевки. Основной задачей является развитие координации движений в продвижении по кругу, «змейкой», в сопровождении речи, парами, тройками, хороводом. Укрепление мышечного тонуса.2. Слушание музыки. Подбор музыкальных произведений с использованием музыкотерапии.3. Пение. Артикуляционная гимнастика, упражнения на развитие дыхания, чистоговорки для автоматизации звуков. Песни и стихи, сопровождаемые движениями рук, для развития плавности и выразительности речи, речевого слуха и речевой памяти, координационного тренинга4. Упражнения на развитие словотворчества, расширение активного словаря детей.5. Танцевально – игровое творчество. Музыкально-ритмические игры, пляски с музыкальными инструментами, развивающие чувство ритма.6. Пальчиковая гимнастика. Развитие моторики рук.7. Игра на музыкальных инструментах. Игры делятся на два вида: с звучащими инструментами (баян, погремушка) и не звучащими (имитация игры)8. Релаксация.

Слайд 10

Для наиболее эффективного использования логоритмики в образовательном процессе дошкольников необходима интеграция образовательных областей, которая обеспечивает процесс связности и взаимодействия педагогов и специалистов дошкольного Учреждения, создающих целостность познавательного, речевого, физического, художественно-эстетического и социально-коммуникативного развития ребенка с ОВЗ в образовательном процессе

Слайд 11

Важным условием в стимулировании речевой активности детей также является тесное взаимодействие между собой педагогов ДОУ.

Дефектолог-логопед задает лексическую тему, проводит занятия, реализует индивидуальный подход развития ребенка

Музыкальный руководитель подбирает музыку, музыкальные дидактические игры, упражнения, танцы, песни, участвует в проведении занятий и т.д.

Воспитатель проводит коррекционно-развивающую работу по заданию логопеда.

Инструктор по физкультуре проводит коррекционно-развивающую работу в соответствии с особенностями развития детей группы.

Слайд 12 Методы и приемы, используемые на занятиях логоритмикой.

Наглядные – обеспечивают яркость чувственного восприятия и двигательных ощущений. В процессе обучения двигательным действиям методические приемы отбираются с учетом степени освоения двигательного материала, общего развития детей и взрослых, их физического состояния, возрастных и типологических особенностей.

Словесные – обращены к сознанию занимающегося, они помогают осмысливать поставленную задачу и сознательно выполнять двигательные упражнения.

Практические – обеспечивают действенную проверку правильности восприятия движения на собственных мышечно-моторных ощущениях.

Слайд 13 Формы проведения музыкальных занятий с элементами логоритмики

Групповое занятие, работа над пением – интонирование мелодии.

Индивидуальная работа Ребенок 3 года ОНР2 уровня – знакомство с фруктами.

Групповое занятие – закрепление: на музыкальных занятиях по теме «Осень» после проведения подвижной игры «Солнышко и дождик», нетрадиционное рисование – пальчиковое рисование «Зонтика»

Слайд 14

Групповое занятие «В гости к Карлсону»

Повторение и закрепление открытых слогов.

Слайд 15

Индивидуальная работа по теме «Посуда»

Слайд 16

Детский оркестр

Слайд 17 Показатели результативности занятий по логоритмике

Сформированность знаний по лексическим темам.

Сформированность умений выполнять движения в соответствии со словами.

Сформированность правильного речевого и физиологического дыхания.

Способность правильно выполнять артикуляции звуков отдельно и в слоговых рядах, дифференцировать парные согласные звуки.

Сформированность модуляции голоса, плавности и интонационной выразительности речи, правильного речевого и физиологического дыхания, умения правильно брать дыхание во время пения.

Сформированность способности ориентироваться в пространстве, двигаться в заданном направлении, перестраиваться в колонны и шеренги, выполнять различные виды ходьбы и бега

Сформированность улучшения показателей слухового, зрительного, двигательного внимания, памяти.

Сформированность произносительных навыков, подвижности артикуляционного аппарата.

Сформированность улучшения результатов диагностик развития речи.

Слайд 18

В начале и конце учебного года в каждой группе был проведен мониторинг по музыкально – ритмическим навыкам.

Год	Группа	Результат на начало года в %			Результат на конец года в %		
		Воспроизвести простой ритмический рисунок	Выполнять музыкально-ритмические движения соответствующие музыкальной деятельности	Активно и с удовольствием участвуют в играх и в исполнительской деятельности	Воспроизвести простой ритмический рисунок	Выполнять музыкально-ритмические движения соответствующие музыкальной деятельности	Активно и с удовольствием участвуют в играх и в исполнительской деятельности
2019 – 2020	Младшая	35%	44%	60%	68%	73%	89%

Слайд 19 Выводы

По итогам диагностики хочется отметить, что динамика положительного результата по всем критериям общего развития дошкольников постепенно возрастает. Речевая активность детей значительно улучшилась. Дети стараются больше говорить, используют в активной речи новые слова, стали более открытыми, доброжелательными, могут общаться со сверстниками.

Внедрение логоритмики в практику музыкальных занятий в детском саду показало что, у дошкольников сформировалось углубленное восприятие музыки, усовершенствовались музыкальные способности, в том числе чувство ритма.

Литература

1. Басов М.Я. Движения под музыку. – М., 1975.
2. Белкина В.Н., Васильева Н.Н., Елкина Н.В. Дошкольник: обучение и развитие. – Ярославль, 1998.
3. Введение в психодиагностику / Под ред. К.М. Гуревича, Е.М. Борисовой. – М., 2000.

4. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика. – М., 1985.
5. Из истории музыкального воспитания: Христоматия / Сост. О.А. Апракси-на. – М., 1990.

А.К. Куренбаева

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Б.К. Сулейменова, аға оқытушы

ЖАЛПЫ СӨЙЛЕУ ТІЛІ ДАМЫМАҒАН МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДЫҢ АКТ ҚОЛДАНУ АРҚЫЛЫ СЕНСОРЛЫҚ ДАМУ ДЕҢГЕЙІН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Андатпа. Мақалада жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалармен логопедиялық жұмыстың АКТ қолдану арқылы ерекшеліктері ашылады. Осы баланың қалыпты-дамып келе жатқан тілінің сенсорлық даму деңгейін ақпараттық коммуникативті технологиялар арқылы дамыту. Жалпы тіл дамымаған балалардың сөйлеу тілінің әр түрлі жақтарын дамыту жөніндегі жұмыс бағдарламасының жоспары қарастырылуда. Мектеп жасына дейінгі балада грамматикалық құрылым, фонематикалық есту, жасына қарай сөздік, сондай-ақ байланысты сөз-қарапайым сөйлемдер мен қысқа әңгімелер қалыптасуы тиіс. Бірақ сөйлеу қабілеті бұзылған балаларда бұл салалар бұзылған, сондықтан презентация, компьютерлік сабақтар арқылы сөйлеу саласының бұзылған саласын түзету және қалыптаспаған саланы дамыту қажет.

Тірек сөздер: виртуалды экскурсиялар, электрондық оқулықтар, презентациялық материалдар, бейнесабақтар.

Аннотация. В статье анализируются информационно-коммуникационные технологии в логопедической работе с детьми дошкольного и младшего школьного возраста с нарушениями речи. Представлен анализ современных подходов в использовании компьютерных технологий на различных этапах логопедической работы и рассмотрены основные принципы, положенные в основу построения интерактивных коррекционных игр для детей с нарушениями речи. В предлагаемой статье описаны методы и приёмы, которые используются на коррекционных занятиях, что способствует развитию речевой сферы, без которой трудно было бы достичь желаемых результатов.

Ключевые слова: виртуальные экскурсии, электронные учебники, презентационные материалы, видеоуроки.

Summary. The article analyzes information and communication technologies in speech therapy work with children of preschool and primary school age with speech disorders. An analysis of modern approaches to the use of computer technologies at various stages of speech therapy work is presented and the basic principles underlying the construction of interactive correctional games for children with speech disorders are considered. The proposed article describes the methods and techniques that are used in correctional classes, which contributes to the development of the speech sphere, without which it would be difficult to achieve the desired results.

Keywords: virtual excursions, electronic textbooks, presentation materials, video lessons.

«Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте қажет» деп, Елбасы атап көрсеткендей, жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісінде оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор. Қазақстан Республикасының білім беруді 2020 жылға дейін дамытудың Мемлекеттік бағдарламасында оқу үдерісінде ақпараттық-қатынастық технологияларды кеңінен пайдалану жалпы білім беруді дамытудың басты бағдарының бірі делінген. Осы орайда, еліміздің білім алушыларының қатарында ерекше білім беру қажеттіліктері бар балалардың бар екендігін ескергеніміз жөн[1].

Қазіргі кезеңде арнайы беру саласындағы әлемдік білім кеңістігіне ұмтылуға байланысты жасалынып жатқан талпыныстар жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастыруды талап етеді. Соның ішінде есту қабілетінде бұзылыстары бар балаларға қазіргі таңда жан-жақты педогогикалық қолдау көрсетіліп, әрбір оқушы шама-шарқына қарай білім көлемін меңгеруде. Дегенмен де, соңғы жылдары есту қабілетінде бұзылыстары бар балалардың сөйлеу қабілеттерін түзету – дамыту жұмыстары, сондай-ақ арнайы мамандарды дайындаудың өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Мектепке дейінгі балалардың сенсорлық дамуы, заттардың қасиеттері туралы кез келген түсініктерді қалыптастыру үлгілердің мәнін алуы тиіс шамасын, нысанын, түстерін және басқа да қасиеттері мен қатынастарын тексеруге бағытталған қабылдау іс-әрекеттерінің нәтижесінде болады. Алайда бұл жеткіліксіз. Бала эталон ретінде қолданылатын қасиеттердің негізгі түрлерін, қалғандарының ішінен, олармен әртүрлі заттардың қасиеттерін салыстыра бастауы қажет.

Баланың сенсорлық дамуы – оның қабылдауын дамыту және заттардың сыртқы қасиеттері: олардың көлемі, түсі, пішіні, кеңістіктегі жағдайы, сонымен қатар иістері, дәмі және т. б. туралы түсініктерді қалыптастыру.

Мектепке дейінгі кіші жастағы сенсорлық дамудың мәнін бағалау қиын. Осы жас сезім органдарының қызметін жетілдіру, қоршаған орта туралы түсініктерді жинақтау үшін ең қолайлы.

3–4 жастағы баланың өмір сүру кезеңінде балаларда сенсорлық эталондар қалыптасады: тұрақты, сөйлеуде түстері, геометриялық фигуралары және бірнеше заттар арасындағы мөлшері бойынша қарым-қатынасы туралы бекітілген түсініктер. Кешірек түстердің реңктерімен, қасиеттерімен және қасиеттерімен, дәм мен иістің ұғымдарымен таныстыру керек. Балалардың игеруі үшін ең қиыны-уақыт пен кеңістіктегі бағдар.

Балаларда көру және есту физиологиялық сақталған, алайда сенсорлық дамудың компоненті болып табылатын қабылдау процесі біршама қиын – оның қарқыны төмендеген, көлемі тарылған, қабылдау дәлдігі жеткіліксіз (көру, есту, тактильді-қимыл). Бала негізгі түстерді

атай отырып, аралық түстердің атауларын қиындатады. Шамаларды білдіретін сөздерді («ұзын – қысқа», «кең – тар», «жоғары – төмен» және т.б.) пайдаланбайды, ал «үлкен – кішкентай» деген сөздерді пайдаланады. Сенсорлық даму мен сөйлеудің кемшіліктері көрініс-көріністер саласының қалыптасуына әсер етеді. Талдау қабылдауының әлсіздігі салдарынан бала заттың негізгі құрамдас бөліктерінің бөлінуіне, олардың кеңістіктік өзара орналасуын анықтауға қиындайды. Заттың тұтас бейнесін қабылдау қабілетін қалыптастырудың баяу қарқыны туралы айтуға болады.

Есту қабілеті бұзылған балалар қоғамның ерекше тобы болып табылады, себебі оларда қоршаған ортамен толыққанды қарым-қатынас жасау мүмкіндігі жоқ. Өйткені есту – әр түрлі дыбыстарды: адамдардың күлкі мен дауыстарын, жапырақтардың сыбдыры мен құстардың ән айтуын толықтыратын әлемді қабылдау құралы. Есту қабілеті нашар балаларда сөйлеу тілін меңгерудің шектеулі мүмкіндіктері эмоционалды-ерік сфераның және танымдық процестердің дамуына теріс әсер етеді, мінез-құлықтың қалыптасуын тежейді. Сондықтан аталмыш топтатағы балаларды оқыту мен тәрбиелеу мәселелесі қазіргі таңдағы оқытудың озық технологиялар түрімен кешенді жұмыс жасауды қажет етеді. Жаңа ақпараттық технологиялар есту қабілеті нашар балалармен түзету жұмысының перспективалы құралына айналды. Түзету-дамыту оқытуда компьютерлік бағдарламалардың теориялық негізі Л.С.Выготскийдің баланың өзекті даму деңгейі және оның жақын даму аймағы туралы ережелеріне негізделеді.

Мектепке дейінгі кіші жастағы балалар өз бетінше, отбасы мен балабақшада белсенді болады. Қарым-қатынас аясы кеңейде, балалар құрдастарымен және ересектермен өзара іс-қимыл жасайды. Олар шаруашылық – тұрмыстық жұмысқа белсене қатысады, дене жаттығуларына, сурет салуға, мүсіндеуге, жапсыруға және басқа да сабақтарға қызығушылық танытады.

Қызметтің жетекші түрі *ойын* болып табылады. Онда балалар түрлі ойыншықтарды да, алмастырғыш заттарды да пайдаланады: қарындаш нұсқауға, термометрге айналады; орындық машина, кеме болады. Ойынның сюжеттері қарапайым – бір, екі рөлмен. Балалардың әр түрлі ойындарға қатысуы жеткілікті дамыған сөйлеуді, пәндер, құбылыстар арасында қарапайым байланыс орнатуды, қарапайым жалпылама жасауды талап етеді.

Үш жастағы балалар қысқа ертегілерді, әңгімелерді мұқият тыңдай алады, оқиғалардың дамуын қадағалай алады, сондай-ақ әндер мен музыканы тыңдай алады, музыканың дыбысталуындағы өзгерістерді байқай алады, көркем және музыкалық шығармаларға эмоционалдық жауап бере алады.

Компьютерлік технологияларды қолдану мұғалімге бірқатар артықшылықтар береді:

1) сабақ барысында баланың мотивациялық компонентін, танымдық, сөйлеу және оқу іс-әрекетінің деңгейін айтарлықтай арттырады;

2) ақпараттық технология интерактивтілікті толықтай қамтамасыз етеді;

3) әрбір сабақта қойылған мақсаттарға жету және түзету міндеттерін шешу біршама оңай әрі тиімді жолмен жүзеге асады (бала тапсырмаларды орындау кезінде кері жауапты көру, есту сигналдарын алады) [2].

Ақпараттық коммуникация технологияларынесту қабілеті нашар бастауыш сынып балалармен логопедиялық жұмыс кезінде де қолдануға болады. АКТ сабаққа көрнекілік әсерін тигізеді, баланың бойында қызығушылық пен белсенділікті оятады, мұғалім-логопед пен ата-аналардың өзара тығыз байланысына ықпал етеді. Осылайша, жаңа ақпараттық технологиялар құралдарын пайдаланудың келесі педагогикалық мақсаттарын атап өтуге болады:

1) білім алушының тұлғасын дамыту, ақпараттық қоғам жағдайында жеке тұлғаны қоғамдық өмірге дайындау;

2) ойлауды дамыту (мысалы, көрнекі-әрекеттік, көрнекі-бейнелік, интуитивті, шығармашылық, логикалық ойлау түрлері);

3) эстетикалық тәрбие (мысалы, компьютерлік графика, мультимедиа технологиясы мүмкіндіктерін пайдалану арқылы);

4) коммуникативтік қабілеттерін дамыту;

5) ақпараттық мәдениетті қалыптастыру, ақпаратты өңдеуді жүзеге асыру қабілеті (мысалы, әртүрлі графикалық және музыкалық редакторларды қолдану есебінен).

б) компьютерлік тышқанмен жұмыс баланың жетекші қолының моторикасын дамытудың құрамдас бөлігі болып табылады. Бұл жұмыстың тиімділігі кері байланыс механизмімен байланысты-әр қолмен қозғалысқа жауап ретінде көру және дыбыс сигналдарын алу (тышқанның жылжуы).

Баланың сенсорлық дамуы – оның қабылдауын дамыту және заттардың сыртқы қасиеттері: олардың пішіні, түсі, өлшемі, кеңістіктегі жағдайы, сонымен қатар иістері, дәмі және т. б. туралы түсініктерді қалыптастыру. Ерте және мектепке дейінгі балалық шақтағы сенсорлық дамудың маңызын бағалау қиын. Осы жас сезім органдарының қызметін жетілдіру, қоршаған орта туралы түсініктерді жинақтау үшін ең қолайлы.

Адам әлемді танитын бес сенсорлық жүйе бар: көру, есту, сезу, иіс, дәм. Сенсорлық қабілеттерін дамытуда сенсорлық эталондарды – заттардың қасиеттерінің жалпы қабылданған үлгілерін игеру маңызды рөл атқарады. Мысалы, Радуга 7 түстері және олардың реңктері, геометриялық фигуралар, өлшемдердің метрикалық жүйесі және т. б.

М. Монтессори бойынша сенсорлық тәрбиенің басты мәні қабылдау өрісін кеңейту арқылы ойлауды дамыту үшін негіз құрудан тұрады. Сенсорлық мәдениетке ие балалар бояулардың, дыбыстардың, дәм

сезімдерінің кең ауқымын ажыратады; Әлем біртіндеп олардың алдында барлық байлық пен алуан түрлілік танытады. Сыртқы әлеммен белсенді қарым-қатынас кезінде алынған әсерлер абстрактілі ұғымдарды жасау үшін тамақты ақылға береді.

Біз ғаламтор дәуірінде өмір сүреміз. Ғаламторлық ресурстарды қолданудың арқасында кең мүмкіндіктер ашылады: бұл виртуалды экскурсиялар, электрондық оқулықтар. Жаһандық желі мәдени өмірдің маңызды бөлігіне айналды. Оқу орнының тәрбие – білім беру үдерісінде қызметті пайдаланудың ең көп таралған түрі танымдық экскурсия болып табылады. «Виртуалды экскурсия» – бірегей саяхат ұсына отырып, қолжетімсіз орындарға барудың тағы бір қосымша жолы [4].

Бұл экскурсиялар әр түрлі себептермен қандай да бір объектілерге бара алмайтын балаларды дамыту және тәрбиелеу үшін аса құнды. Виртуалды экскурсиялардың рөлі зор, себебі бала осы экскурсияның белсенді қатысушысы бола алады. Қазіргі таңда ғаламтор қолжетімді болып отыр, сондықтан балаларға келесі виртуалды экскурсияларды ұсынуға мүмкіндік туады:

- Жануарлар әлеміне саяхат
- Өсімдіктер әлеміне саяхат
- Патша сарайына саяхат
- Кітапханаға саяхат
- Мұражайларға саяхат және т.б.[5].

Қорытындылай келе ХХІ ғасыр талабына сай азаматтарға заманауи білім беру, мүмкіндігі шектеулі жандарға қолайлы орта туғыза отырып, олармен жүргізілетін жұмыстарда барынша жаңа технологияларды қолдана келе, оларды өздерін қоғамның бір бөлшегі ретінде сезінуге мүмкіндік беру бұл әрбір мұғалім-логопедті толғандыруы тиіс мәселе екенін айтқымыз келеді. Осылардың бәрін іске асыру үшін жаңа технологияларды логопедиялық жұмыста ұштастыра қолдана білу әрбір мұғалімнің міндеті деп білеміз.

Презентациялық материалдар әр түрлі түсті дыбыстық толқындарды пайдалана отырып, сөйлеу тыныс алуын дамыту, буындарда, сөздерде, фразаларда және байланысқан сөйлеуде қойылған дыбыстарды автоматтандыру, сөйлеудің просодикалық сипаттамаларын қалыпқа келтіру, акустикалық жақын дыбыстарды және графикалық ұқсас әріптерді дифференциациялау, фонематикалық қабылдауды дамыту, фонематикалық талдау мен синтездің қарапайым және күрделі формаларын дамыту, байланыстырушы сөйлеу мен танымдық қабілеттерін дамыту және т. б. Экранда бейнелердің дәйекті пайда болуы арқасында балалардың жаттығуларды мұқият және толық көлемде орындауға мүмкіндігі туады.

Бейнесабактар сөйлеу мәселелерін шешуге кешенді қарауға мүмкіндік береді. Дыбыстарды автоматтандыру бойынша жұмыс классикалық ретпен жүргізіледі. Бала қызықты ойын түрінде дыбыстың

оқшауланған айтылуын бекітеді, оны буындарда, сөздерде, сөз тіркес-терінде, таза сөздерде, сөйлемдерде және өлеңдерде айтуды үйретеді.

Компьютерлік ойындар бала үшін әрдайым көңілді, ол әуестенумен ойнайды және ойынды демалыс ретінде қабылдайды. Дәл осы факт компьютерлік ойындарды баланы тәрбиелейтін және білім беретін таптырмас тәлімгер бола отырып, тапсырмаларды баланың қызығушылығын арттыра отырып жасауға мүмкіндік береді. Демек, ойынның арқасында пайда болған дағдылар мен көзқарастар белсенді есте қалады [3].

АКТ-ды дидактикалық ойындармен ұштастыра қолдану барысында логопед келесі міндеттерді шешуге мүмкіндік алады:

1. Балалардың зияткерлік саласын дамыту: ойлау, есте сақтау, зейінді дамыту, пәндік білімді, іскерлікті, дағдыларды қалыптастыру;

2. Мотивациялық саланы дамыту: білімге, таным тәсілдеріне қажеттілікті қалыптастыру;

3. Ерік қасиеттерін дамыту: мақсаткерлікті, өзін-өзі ұстай білуді, өз күшіне сенімділікті қалыптастыру;

Логопедиялық жұмыста техникалық құрылғыларды қолдану келесі қорытындыларды жасауға мүмкіндік берді:

– АКТ сөйлеу бұзылыстары бар балаларды оқытуда қажетті құрал болып табылады;

– логопедиялық сабақтарға баланың ынтасын арттырады, сөйлеу және танымдық процесстерді дамытуға ықпал етеді;

– АКТ-ны қолдану балалардың фонематикалық есту қабілетін дамытуға, дыбысты айтуды түзетуге, байланыстырып сөйлеуді дамытуға жол ашады;

– компьютер визуализацияланған түрде білім береді (видеосабақтар, экскурсиялар);

– АКТ көмегімен бала компьютерлік сауаттылықты меңгереді;

– шығармашылық қабілеттердің қалыптасуына жағдай жасайды.

Логопедиялық жұмыста ақпараттық технологияларды пайдаланудың өзектілігі есту қабілеті нашар балаларды оқыту, тәрбиелеу сапасын арттырудың әлеуметтік қажеттілігімен, білім беру мекемелерінде қазіргі заманғы компьютерлік бағдарламаларды пайдаланудың тәжірибелік қажеттілігімен байланысты. Білім беру мекемелерінде компьютерді пайдаланудың отандық және шетелдік зерттеулері осы технологиялардың мүмкіндігі мен мақсаттылығын ғана емес, сонымен қатар компьютердің интеллектінің және баланың жалпы жеке тұлғасының дамуындағы ерекше рөлін дәлелдейді.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан халқына жолдауы. «Жаңа әлемдегі жаңа Қазақстан».

2. Аккуланова Б.Б. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану арқылы білім беру деңгейін көтеру // Білім журналы. – 2018. – №4. – 32-34 б.

3. Роберт И.В. Современные информационные технологии в образовании. – М., Школа-Пресс, 1994.
4. Кутепова Е.Н. Оптимизация процесса школьного обучения с помощью программно-методических средств // Логопедия: методические традиции и новаторство. – М., 2003.
5. Ковригина Л.В. Использование элементов ИКТ при подготовке учителей-логопедов к логопедической работе с детьми старшего дошкольного возраста // Фундаментальные исследования. – 2008. – № 3. – С. 57-59.
6. Бабушкина Р.Л. Логопедиялық ырғақ: ЖСТД зардап шегетін мектепке дейінгі балалармен жұмыс әдістемесі / Р.Л. Бабушкина, О.М. Кислякова. – СПб. : Каро, 2005. – 176 с. – (Коррекциялық педагогика).
7. Венгер Л.А. Дидактические игры и упражнения по сенсорному воспитанию дошкольников. – М.: Просвещение, 2008.
8. Венгер Л.А., Мухина В.С. Мектеп жасына дейінгі балалардың сенсорлық білімі // Мектепке дейінгі тәрбие. – 2004. – № 13. – С. 14.
9. Туғаннан 6 жасқа дейінгі баланың сенсорлық мәдениетін тәрбиелеу. Балабақша тәрбиешісіне арналған кітап / Л.А. Венгер, Э.Г. Пилюгина, Н.Б. Венгер / Под ред. Л.А. Венгера. – М., 2008. – 269 с.
10. Дворова И.В. 2–4 жастағы балалардың сенсорлы-моторлы тәрбиесі бойынша жаттығулар мен сабақтар / И.В. Дворова, О.П. Рожков. – М.: Модэк, 2007.
11. Дубровская Н.В. Мектеп жасына дейінгі балалардың түсі мен оны қабылдау ерекшеліктері // Мектепке дейінгі педагогика. – 2003. – №6. – 21–26 с.

М.Ю. Морозова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Д.Е. Кусаинова

магистр педагогических наук

ВОПРОСЫ ИНТЕГРИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ; ИНТЕГРАЦИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И СОЦИАЛЬНАЯ

Андатпа. Мақалада ерекше денсаулық мүмкіндіктері бар балаларды интеграцияланған оқыту мәселелері қарастырылады. Бұл мәселе қоғамдағы жүйелі өзгерістер, ақпараттандыру мен жаһандандудың әлемдік үрдістері жағдайында өсіп келе жатқан мүгедек балаларды интеграциялау бойынша біздің еліміздегі өзекті мәселелердің бірі.

Тірек сөздер: интеграция, мүмкіндігі шектеулі балалар, әлеуметтік интеграция, білім беру интеграциясы.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы интегрированного обучения детей с особыми возможностями здоровья. Данный вопрос один из актуальных проблем в нашей стране по интеграции детей с ОВЗ, который возрастает в условиях системных изменений общества, мировых тенденций информатизации и глобализации.

Ключевые слова: интеграция, дети с ограниченными возможностями здоровья, социальная интеграция, образовательная интеграция

Summary. The article deals with the issues of integrated education of children with special health conditions. This issue is one of the most urgent problems in our country for

the integration of children with disabilities, which is increasing in the context of systemic changes in society, global trends in informatization and globalization.

Keywords: integration, children with disabilities, social integration, educational integration.

Интеграция детей с особыми образовательными потребностями в общество, в общеобразовательную среду – важный вопрос коррекционной педагогики. От ее решения во многом зависит не только будущее детей с отклонениями в развитии, которые будут входить в жизнь полноправными членами общества, способными самостоятельно решать проблемы саморазвития, самосовершенствования, но и судьба самой концепции специального образования.

Интеграция формируется на концепции «нормализации», в ее формирование возложена концепция о том, что жизнь и быт людей с ограниченными возможностями должны быть максимально приближены к условиям и образу жизни общества, в котором они живут.

Применительно к детям с ограниченными возможностями это означает следующее:

1. Ребенок с ООП имеет и общие для всех потребности, главная из которых - потребность в любви и стимулирующей развитие обстановке.

2. Ребенку необходимо вести жизнь, в максимальной степени приближающуюся к нормальной.

3. Учиться могут все дети, а значит всем им, какими бы тяжелыми ни были нарушения развития, должна предоставляться возможность получить образование.

4. Лучшим местом для ребенка является его родной дом, и обязанность местных властей - способствовать тому, чтобы дети с особыми образовательными потребностями воспитывались в своих семьях.

Социальная и образовательная интеграция детей с ОВЗ, один из актуальных тем на сегодняшний день для нашей страны. В последние годы отношение общества и государства к детям с ограниченными возможностями здоровья значительно улучшилось.

Основными направлениями социальной и образовательной интеграции является:

- профессиональная подготовка кадров;
- реализация профессиональных образовательных программ;
- реализация реабилитационных мероприятий (компенсация ограничений жизнедеятельности).

Как правило, социальная интеграция сталкивается с рядом трудностей и препятствиями. Они бывают вызваны разными индивидуальными и социальными обстоятельствами, такими как: опасностью социальной изоляции, предвзятыми суждениями, эмоциональным сопротивлением, страхом, тяжелыми психическими требованиями, социальными и экономическими проблемами, отсутствием поддержки, недостаточным уровнем образования. Но есть и положительные примеры того, как социаль-

ная интеграция, достигает значимого успеха при соответствующих социальных и эмоциональных условиях.

Важными условиями, от которых зависит успех социальной интеграции, являются, в частности, следующие:

– социальная интеграция относится только к определенным социальным сферам. Интеграция должна быть социально ответственной;

– социальная интеграция бесспорно является обязательной задачей для всех учреждений, в которых живут и учатся дети с ограниченными возможностями;

– интеграция должна опираться на социальную сеть. Семья, стремящаяся к интеграции ребенка с ограниченными возможностями, может сделать ее прочной только в том случае, если в этом ее поддерживают другие.

Проблемой образовательной интеграции занимались такие ученые, как И.Г. Песталоцци, Т. Кампанелла, Л.С. Выготский, К.Д. Ушинский.

На протяжении всего времени были актуальны вопросы интеграции в образовании.

Интеграция детей с нарушенным развитием в общеобразовательную школу не является массовым явлением. Успех интегрированного обучения во многом зависит от хорошо организованного психолого-педагогического сопровождения учащихся как со стороны специальной, так и массовой школы.

В настоящее время наше государство считает необходимым в создании для детей с ограниченными возможностями здоровья соответствующего образовательного процесса в образовательных учреждениях, которым отводится центральное место, это и: общеобразовательные школы, секции, художественные и музыкальные школы, кружки дополнительного образования и т.д.

Совместное обучение дает многое как для детей с ОВЗ, так и здоровым школьникам. У здоровых ребят именно совместная интеграция способствует развитию толерантности, сочувствию, доброжелательности и т. д.

Для детей с ОВЗ совместное обучение ведет к развитию адекватного социального поведения, положительного отношения к своим сверстникам. При совместной учебной деятельности дети спланиваются, учатся понимать проблемы другого человека.

Наше общество еще не готово принять детей с ОВЗ в качестве полноправных членов, более того, в общеобразовательных школах нет условий для интегрированного обучения этих детей, а именно: нет социальных работников, психологов, специально обученных учителей, нет специальных психоразвивающих и психокоррекционных программ, а также нет специального оборудования и технических средств для коррекционных занятий, нет условий для их профессиональной подготовки, что затрудняет процесс интеграции в общество.

Благополучие образовательной и социальной интеграции зависит от отношения к таким детям, от той среды, в которую ребенок интегрируется. И чем раньше ребенок встретится с трудностями реального социума, тем скорее он адаптируется в нем. Если делать грамотный упор на то, что ребенок может делать лучше, а не на то, чего он не может, можно получить хорошие результаты.

К сожалению, число детей с ограниченными возможностями здоровья с каждым днем все увеличивается, и наше государство, в полной мере не может обеспечить должную помощь таким детям. Но к этому упорно стремится наша страна, и для этого уже сделано очень многое.

Таким образом, важным условием социально-педагогической интеграции детей с ограниченными возможностями является коррекция отношения участников процесса интеграции (детей, родителей и учителей) друг к другу. Взаимоуважение, взаимопонимание и взаимодействие – три основных достижения интеграции в обучении и воспитании учащихся с ограниченными возможностями здоровья.

Литература

1. Лубовский В.И. Специальное образование. – М.: Наука, 2016. – 77-86 с.
2. Иванова Г.П., Стецевич М.Ю., Ширкова Н.Н. Социальные отношения. – М.: Наука, 2018. – 106-115 с.
3. Аслаева Р.Г. Коррекционная педагогика: теория и практика. – М.: Наука, 2015. – 13-26 с.
4. Башманова Л.П., Тимонава Л.А. Социальная адаптация детей с ОВЗ и пути интеграции в среду. – М.: Наука, 2019. – 419-422 с.
5. Качур А.С. Социология в современном мире: наука, образование, творчество. – 2014. – № 6. – С. 376-378.
6. Рузанова Т.О. Социальная реабилитация детей с ОВЗ. – М.: Наука, 2019. – 83-85 с.

А. Құсбекқызы

магистрант Инновационного Евразийского университета

Научный руководитель: Л.А. Семенова

кандидат педагогических наук, доцент

РОЛЬ ЗДОРОВОГО ОБРАЗА ЖИЗНИ В СОХРАНЕНИИ И УКРЕПЛЕНИИ ЗДОРОВЬЯ УЧАЩИХСЯ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЫ

Аңдатпа. Мектеп оқушыларының денсаулығы мәселесі қазіргі заманғы мектептің білім беру жүйесін дамытудың басым бағыты болып қала береді.

Мектеп өз қызметінде жеке тұлғаның шығармашылық дамуы қажеттілігінен туындайды, зияткерлік, психофизикалық қабілеттердің қалыптасуына, дамуына, әлеуметтік өзін-өзі анықтауға ықпал етеді. Мұның бәрі білім беру мекемесінде Денсаулық сақтау ортасы болған жағдайда ғана мүмкін болады.

Өз кезегінде, денсаулық сақтау ортасы бір жағынан оқушылардың денсаулығын сақтау және нығайту жағдайларының болуымен, екінші жағынан, білім беру процесіне қатысушылардың барлығының денсаулық мәдениетін мақсатты түрде қалыптастырумен қамтамасыз етіледі.

Тірек сөздер: салауатты өмір салты, денсаулықты нығайту, Денсаулық сақтау технологиялары.

Аннотация. Проблема здоровья школьников остается приоритетным направлением развития образовательной системы современной школы.

Школа в своей деятельности исходит из необходимости творческого развития личности, содействует становлению, развитию интеллектуальных, психофизических способностей, социальному самоопределению. Все это возможно только при наличии здоровьесберегающей среды в образовательном учреждении.

В свою очередь, здоровьесберегающая среда обеспечивается наличием условий сохранения и укрепления здоровья школьников – с одной стороны, и целенаправленным формированием культуры здоровья всех участников образовательного процесса – с другой.

Ключевые слова: здоровый образ жизни, укрепление здоровья, здоровье сберегающие технологии.

Summary. The problem of school health remains a priority for the development of the educational system of modern schools.

The school in its activities proceeds from the need for creative development of the individual, promotes the formation, development of intellectual, psychophysical abilities, social self-determination. All this is possible only if there is a health-saving environment in an educational institution.

In turn, the health-preserving environment is provided by the presence of conditions for preserving and strengthening the health of schoolchildren – on the one hand, and the purposeful formation of a health culture of all participants in the educational process – on the other.

Keywords: healthy lifestyle, health promotion, health-saving technologies.

Здоровые дети – это благополучие общества. Без здорового подрастающего поколения у нации нет будущего. Проблема сохранения здоровья – социальная, и решать ее нужно на всех уровнях общества.

Главная задача школы – такая организация образовательного процесса на всех уровнях, при которой качественное обучение, развитие и воспитание учащихся не сопровождаются нанесением ущерба их здоровью. А урок физической культуры в школе – это главный урок здоровья. Тем, кто работает в школе не один десяток лет, воочию видна динамика ухудшения здоровья детей. Если 20 лет назад освобожденных от физической культуры в каждом классе было по одному-два ученика, то теперь их стало больше. Практически здоровых детей в каждом классе – единицы [1].

Работа школы сегодня направлена на сохранение и укрепление здоровья учащихся, где реализуются здоровьесберегающие и здоровьеформирующие технологии.

Задача оздоровления имеет три взаимосвязанных аспекта:

1. Воспитательный, состоящий в воспитании у детей бережного отношения к своему здоровью, понимание ценности и важности поддержания организма в здоровом состоянии пробуждения и роста желания следовать здоровому образу жизни.

2. Обучающий, состоящий в обучении детей нормам здорового образа жизни, приемам и методам его реализации, а также в определении вредных привычек совместно с рекомендациями по их устранению.

3. Оздоровительный, состоящий в профилактике наиболее распространенных заболеваний, а также улучшение таких необходимых качеств, как психическая уравновешенность, спокойствие, сосредоточенность, внимательность, хорошая память, мыслительные способности [1].

Решение задачи оздоровления с точки зрения этих аспектов имеет различную реализацию в соответствии с особенностями каждого возраста.

На мой взгляд учителя физической культуры, среди всех других возможностей оздоровительной работы в школе именно физические упражнения наиболее эффективны.

Широко использовал физические упражнения в своей практике выдающийся ученый, врач Авиценна. Он писал: «...самое главное в режиме сохранения здоровья есть занятия физическими упражнениями, а затем уже режим пищи и режим сна».

Систематические занятия физическими упражнениями благоприятно влияют на центральную нервную систему, которая является главным регулятором всех физических и психических процессов в нашем организме. Постоянные занятия физическими упражнениями увеличивают жизненную емкость легких, подвижность грудной клетки, улучшают телосложение, фигура становится стройной и красивой, движения приобретают выразительность и пластичность. И добиваться этого можно на уроках физической культуры.

Физическая культура – это естественно-биологический метод, в основе которого лежит обращение к основной биологической функции организма – мышечному движению [2].

Уроки физической культуры – основное звено в цепочке оздоровления учащихся в школе. На своих уроках я содействую укреплению здоровья, правильному физическому развитию и закаливанию организма, а также умственной и физической работоспособности, формированию правильной осанки, ликвидации или стойкой компенсации нарушений, вызванных различными заболеваниями.

Современная школа с ее учебной нагрузкой во многом ущербно влияет на состояние не только соматического, но и психического здоровья учащихся.

Принципы деятельностного и личностного подходов заключаются в том, что ученик овладевает способами использования богатств, накоп-

ленных человечеством в области телесного и духовного совершенствования.

Методика проведения занятий

Простота, доступность, безопасность, оптимальное чередование нагрузки и отдыха, правильное дозирование нагрузки – обязательное условие каждого урока физической культуры.

Предлагаемые учащимся комплексы составляются с учетом возраста, включают доступные упражнения. Упражнения подбираются таким образом, чтобы они влияли на комплексное развитие физических качеств путем последовательного воздействия на различные группы мышц.

Мышечные нагрузки укрепляют сердце, легкие, кровеносные сосуды и другие органы.

Упражнения оказывают существенное влияние на формирование правильной осанки, красивой походки, воспитывают эстетические понятия, культуру движений.

При этом развиваются такие физические качества, как общая выносливость, сила, гибкость, ловкость.

Причём, после разучивания очередного комплекса ОРУ, ребята сами рассказывают и показывают правильность выполнения упражнений, а значит смогут самостоятельно выполнять упражнения [3].

Эффективность проведения прыжков со скакалкой

На своих уроках, независимо от разделов программы, провожу прыжки со скакалкой.

Иметь сильные, стройные, красивые ноги хочется каждому, а для этого их надо упражнять. И скакалка на уроках физической культуры служит отличным простейшим спортивным инвентарем.

Скакалка – очень доступный и полезный гимнастический снаряд. Прыжки со скакалкой развивают мышцы ног, делают их стройными и красивыми, служат профилактикой плоскостопия; способствуют формированию правильной осанки; укрепляют связки внутренних органов; ликвидируют застойные явления в организме; развивают сердечно-сосудистую и дыхательную системы; развивают чувство ритма и координацию движений; укрепляют мышцы тазового дна.

Простота в использовании скакалки состоит в достаточно легкой обучаемости и несложности выполняемых упражнений. Обучение прыжкам со скакалкой начинаю с самых простейших прыжков. Существует много различных упражнений со скакалкой. Наиболее распространенными из них являются прыжки: на обеих ногах, вращая скакалку вперед, на одной ноге; с попеременным прыжком на одной, другой ноге, с выполнением бегового шага, на месте и с перемещением, со скрестным положением рук, со скрестным положением ног [3].

Включение прыжков со скакалкой в урок, проходящий как в спортивном зале, так и на свежем воздухе, не обременительно для занимающихся, если прыжковые упражнения разнообразны по форме, нагрузке и

задачам, стоящим перед ними. Живой интерес представляют прыжки в эстафетах, прыжки по заданию, ОРУ со скакалкой. Такие прыжки служат развитию координационных способностей. Это могут быть прыжки с продвижением вперед, назад: с чередованием направления – влево-вправо; с предметами в руках.

В первой и четвертой четверти проводится проверка прыжков со скакалкой и многие ученики устанавливают рекорд класса.

Формирование осанки на уроках

Хорошее физическое развитие и полноценное здоровье школьников возможны при сохранении правильной осанки, что обеспечивает благоприятное протекание физиологических процессов в организме.

Правильная осанка – это слегка опущенные плечи, отведенные назад, держащаяся прямо голова, подтянутый живот, выпрямленные колени, немного выступающая грудь. Нарушения правильной осанки – это результат изменения формы позвоночника: круглая, сутулая спина, выгнутая спина, сколиоз. Осанка – привычная поза непринужденного стоящего человека.

Осанка не бывает врожденной. Она формируется в процессе роста, развития ребенка, учебы, трудовой деятельности и занятий физическими упражнениями. Нарушения осанки возникают под влиянием самых разнообразных причин [3].

Систематические разумные занятия физической культурой считаются лучшим средством предупреждения нарушения осанки. Следовательно, ведущая роль в этом принадлежит учителю физической культуры.

На своих уроках слежу за осанкой учащихся при прохождении всех разделов учебной программы в течение всего учебного года. Даю упражнения, где осанка формируется, прежде всего, в ходьбе:

– ходьба обычная. голову поднять, не сутулиться, смотреть прямо, плечи отвести назад;

– ходьба на носках, руки в различных положениях;

– ходьба на пятках, главное – не опускать таз, выпрямиться, прогнуться;

– ходьба перекатным шагом. выполняя перекат с пятки, высоко подняться на носок, туловище прямое, голову поднять выше;

– ходьба острым шагом, высоко поднимая бедро.

Слежу также за осанкой и при разновидности бега, обращая внимание на положение спины. На каждом уроке провожу по 5–6 упражнений на формирование осанки. Регулярно беседую с учащимися об осанке, объясняю им, зачем проводятся данные занятия. Предлагаю учащимся комплексы упражнений по формированию правильной осанки, настаиваю ежедневного выполнения комплексов, даю домашние задания.

Здоровьесберегающие технологии предполагают максимальное вовлечение учащихся в активную деятельность по сохранению собственно-

го здоровья. И помогают в этом уроки и дополнительные занятия по физкультуре.

Курс дополнительных занятий по физкультуре называется «Подвижные игры». На этих занятиях мы с ребятами разучиваем огромное множество подвижных игр разной подвижности, которые затем ребята используют, когда выходят гулять со своими сверстниками на прогулку, и могут использовать дома при плохой погоде. И именно подвижные игры – это один из способов борьбы с гиподинамией.

Методика и организация домашних заданий

Основные знания и умения по физической культуре дети получают в школе. Однако, чтобы иметь хорошее здоровье и физическое развитие, одних занятий в школе мало. Поэтому так важно ежедневно самостоятельно заниматься физическими упражнениями.

Первым шагом, первой ступенькой к самостоятельным занятиям физической культурой являются домашние задания. Для самостоятельных домашних занятий, рекомендую детям посильные и безопасные упражнения в домашних условиях. Например: подтягивание из виса лежа, сгибание и разгибание рук в упоре лежа, различные строевые упражнения, осенне-весенний период на улице выполнять различные прыжки (прыжки в длину с места, прыжки со скакалкой), упражнения для формирования осанки. Самое главное: все упражнения, которые даю для домашних заданий, проверяю на уроках, некоторые несколько раз за учебный год. И сразу становится ясно, как учащиеся выполняют дома заданные упражнения. Обязательно поощряю хорошей оценкой даже слабого в физическом плане ученика, если у него виден прогресс в выполнении домашнего задания [3].

Домашние задания по физической культуре – одна из самых эффективных форм физического воспитания, позволяющая реально охватить самостоятельными занятиями каждого школьника.

Предполагаемые результаты:

- формирование волевых качеств личности и интереса к регулярным занятиям физической культурой;
- воспитание сознательности и активного отношения ценности здоровья и ЗОЖ в семьях учащихся;
- стимулирование внимания школьников и их родителей к вопросам здоровья;
- снижения уровня заболеваний среди учащихся;
- улучшение показателей физического развития [4].

Физическая культура – это комплексная культура движений, знаний о себе и своем развитии, гармонического развития физических способностей, воспитания себя, нравственного, психологического и духовного развития, питания, закаливания, гигиены, режима дня, культура других сфер здорового образа жизни [5].

Главное же для меня как учителя физической культуры – привить ученику привычку к регулярным и самостоятельным занятиям физической культурой и спортом на основе необходимых для этого знаний и здорового образа жизни.

Литература

1. Трепоухова Н.А. Сохранение и укрепление здоровья, формирование здорового образа жизни у обучающихся, 2016 г. (https://kopilkaurokov.ru/fizkultura/prochee/doklad_sokhraneniie_i_ukriepieniie_zdorov)
2. Айзман Р.И. Валеология: учебная программа для общеобразовательных школ. – Новосибирск: НГПУ, 1996. – 19 с.
3. Виноградов П.А. Физическая культура и ЗОЖ. – М.: Мысль, 2000. – 288 с.
4. Лубышева Л.И. Концепция формирования физической культуры человека. – М.: ГЦОЛИФК, 1992. – С. 97-99.
5. Сухарев А.Г. Здоровье и физическое воспитание детей и подростков. – М.: Медицина, 1991. – 270 с.

И.В. Лукичева

студентка Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

РАЗВИТИЕ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С РАС ПОСРЕДСТВОМ ВНЕДРЕНИЯ АЛЬТЕРНАТИВНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Андатпа. Мақалада АСД-мен ауыратын балаларды тәрбиелеу және оқыту проблемалары, атап айтқанда сөйлеуді дамыту мәселелері қарастырылған. Авторлар баламалы коммуникация енгізу арқылы сөйлеуді дамыту мүмкіндігін қарастырады.

Тірек сөздер: аутизм спектрінің бұзылуы, мектеп жасына дейінгі балалар, байланыс, сөйлеу, балама байланыс

Аннотация. В статье рассматривается проблема воспитания и обучения детей с РАС, а именно развития речи. Авторы рассматривают возможность развития речи посредством внедрения альтернативной коммуникации.

Ключевые слова: РАС, дошкольники, альтернативная коммуникация, общение, речь.

Summary. The article deals with the problem of education and training of children with ASD, namely the development of speech. The authors consider the possibility of developing speech through the introduction of alternative communication.

Keywords: alternative communication, speech, communication, preschoolers, autism spectrum disorder.

В современных условиях социальноактивная, яркая творческая личность становится все более востребованной обществом. Развитие и становление такой личности – одна из важнейших проблем психологической и педагогической теории и практики. В Концепции развития инк-

люзивного образования в Республике Казахстан заложена идея обучения, направленного на развитие творческих способностей, креативности личности детей с ограниченными возможностями здоровья [1].

Данная идея соответствует основе современного подхода к воспитательно-образовательному процессу в дошкольной образовательной организации. На сегодняшний день, ситуация в мире такая, что детей с расстройством аутистического спектра становится все больше. Расстройства аутистического спектра (далее – РАС) – спектр психологических характеристик, описывающих широкий круг аномального поведения и затруднений в социальном взаимодействии и коммуникациях, а также жёстко ограниченных интересов и часто повторяющихся поведенческих актов. Первоначально от этого расстройства страдает коммуникативная сторона развития. Ребенок не знает, как общаться и для чего вообще пользоваться речью. У таких детей отсутствует указательный жест, и они часто используют руку взрослого, чтобы показать на желаемый объект.

Ребенок с расстройством аутистического спектра не понимает, что от него хотят окружающие и поэтому им в большинстве случаев не ясна его реакция на происходящее событие. Поэтому эти дети, как правило, закрываются в своем мире, понятном только им, что ставит под угрозу процесс адаптации в обществе. Кроме этого, такие дети из-за недостаточного понимания речи представляют сложную категорию воспитанников. Задача педагогов – научить их взаимодействовать с обществом и показать, для чего нужна коммуникация.

В связи с модернизацией специального образования большое внимание уделяется проблеме формирования коммуникативных навыков детей дошкольного возраста с расстройством аутистического спектра. Одним из эффективных средств формирования коммуникативных навыков у детей данной категории является система альтернативной коммуникации PECS.

Цель исследования – изучить особенности формирования навыков коммуникативного взаимодействия у детей с расстройством аутистического спектра посредством использования системы альтернативной коммуникации PECS.

Задачи исследования:

1. Раскрыть понятие и характеристику расстройства аутистического спектра.
2. Охарактеризовать особенности коммуникативной деятельности детей с расстройством аутистического спектра.
3. Определить систему альтернативной коммуникации «PECS»: сущность, особенности использования в работе по формированию навыков коммуникативного взаимодействия у детей с РАС.
4. Разработать и апробировать на основе научных исследований в опытно-экспериментальной работе систему альтернативной коммуника-

ции «PECS» в коррекционной работе по формированию коммуникативных навыков у детей с расстройством аутистического спектра.

Объект исследования – процесс формирования навыков коммуникативного взаимодействия у детей с расстройством аутистического спектра.

Предмет исследования – условия формирования навыков коммуникативного взаимодействия у детей с расстройством аутистического спектра посредством использования системы альтернативной коммуникации PECS.

Гипотеза: система альтернативной коммуникации PECS позволяет у детей старшего дошкольного возраста с РАС сформировать навыки коммуникативного взаимодействия при условии:

– если будут учтены возрастные и индивидуальные особенности развития дошкольников данной категории;

– если при выборе содержания методики PECS будут учтены особенности нарушения коммуникативной сферы у детей с РАС;

– методика PECS будет применена поэтапно.

Расстройства аутистического спектра (РАС) – это расстройство психики, возникающее при нарушениях в работе головного мозга и выражающееся чаще всего в недостатке общения и социального взаимодействия. Как указывает А.В. Цветков, проявляется такая болезнь постоянно повторяющимися действиями со стороны заболевшего, а также ограничением сферы интересов. Аутисты склонны к уходу в свой собственный мир, не приветствуя вмешательства в него никакими способами [2].

Медики классифицируют РАС, как одно из заболеваний нервной системы, однако существует и другое мнение о том, что это не болезнь, а состояние, характеризующееся отклонениями в развитии ребенка. Согласно мнению Р. Шрамма, РАС может возникнуть не только у маленьких детей, но и у взрослых людей и, чаще всего, проявляется как один из симптомов шизофрении. Болезнь, возникшая у взрослых людей, может выражаться в форме атипичного аутизма или синдрома Аспергера. Причины появления РАС, как и в детском возрасте, так и во взрослом также до конца не изучены [3].

Коммуникация или общение дает возможность людям устанавливать контакты, действовать совместно и вести нормальный образ жизни с удовлетворением своих потребностей. Язык и речь – основы социального взаимодействия. Без них все это крайне затруднено, также как эмоциональное и интеллектуальное развитие детей. Многие дети с нарушениями развития не могут полноценно овладеть многоканальной коммуникацией, включающей в себя жесты, мимику, символику, речь и другие доступные для понимания средства передачи информации. Для них в последние десятилетия усиленно разрабатывают и совершенствуют альтернативную коммуникацию (АК), которая может заменить вербальную

(речевую) деятельность с помощью набора графических знаков, жестов, письма и предметных символов.

Как считает О.В. Караневская, благодаря использованию методики PECS, у дошкольников с РАС формируются протодиалог с партнером по общению и навык предвосхищения. Актуализация символической системы и упрощение системы взаимодействия с окружающими людьми снимает напряжение и тревожность ребенка с РАС, увеличивает его инициативу и активность в двусторонней коммуникации благодаря успешной реализации мотивов общения [4].

Это позволяет справиться с уже сформировавшимися искажениями речевого развития, характерными для детей с РАС: эхолалиями, стереотипами в речи, штамповой речью и проч. А также, помогает ребенку сформировать социально-коммуникативные умения, регулировать свое поведение, учиться ждать, добиваться желаемого, не проявляя агрессию, развивать познавательную активность, произвольную деятельность и самостоятельность. Все это положительно сказывается на формировании социально-коммуникативных навыков, что, в свою очередь, является важным фактором включения ребенка в инклюзивную среду, где ребенку предстоит налаживать взаимодействие со сверстниками [5].

Благодаря использованию методики PECS, ребенок с РАС начинает понимать, что происходит вокруг него и как можно взаимодействовать с окружающими людьми. А значит и влиять на процессы вокруг, сообщать о своих желаниях, намерениях, несогласии, задавать вопросы и привлекать внимание.

Таким образом, проведенный анализ научных источников позволяет сделать вывод о значительном влиянии введения средств альтернативной и дополнительной коммуникации на формирование социально-коммуникативных навыков детей с РАС. Анализ исследований отечественных и зарубежных авторов показывает, что сложности речевой сферы не являются первичными для ребенка с РАС. Крайне важно организовать для него развивающую среду, учитывающую принципы комплексности.

Коррекционная работа строилась с учетом онтогенетического принципа. Для каждого ребенка была разработана индивидуальная коррекционная программа, предполагающая оптимальное использование потенциальных возможностей ребенка в зоне его ближайшего развития. Обучение разделялось на шесть этапов:

1. Формирование навыка подавать карточку с изображенным на ней предметом или действием партнеру по коммуникации для выражения просьбы. Данный этап начинался с обмена карточки с соответствующим изображением на предпочитаемый ребенком предмет или еду. Он предусматривал активное вовлечение в коррекционную работу родителей. Этап считался пройденным, когда количество обменов в течение дня достигало.

2. Закрепление и обобщение полученного навыка. Основной задачей на данном этапе стало повышение самостоятельности ребенка – он должен был сам научиться брать изображение для обмена из альбома, который всегда носил с собой. Страницу в альбоме ему подсказывали взрослые.

3. Обучение различению карточек. На этом этапе ребенку предстояло выбирать нужное изображение из множества картинок, представляющих различные сферы.

4. Выбор между двумя желаемыми предметами и помещение изображения предмета на полоску для предложения, на которой написана фраза: «Я хочу». Затем ребенок передавал полоску с предложением взрослому.

5. Обучение выбору карточек из коммуникативного альбома. Эта фаза предполагала ответ на вопрос: «Что ты хочешь?» с помощью полоски с предложением. До этого ребенку не задавались вопросы – обмен изображениями стал к данному этапу автоматизированным.

6. Расширение круга вопросов, на которые отвечает ребенок: «Что ты видишь?» и «Что у тебя есть?».

Таким образом, происходил переход от просьб к комментированию. Соблюдение принципа поэтапности в работе по системе PECS было необходимо для речевого развития ребенка, который постепенно приходит к спонтанной речи. Переход к вокализации у каждого ребенка происходил в разное время и зависел от его индивидуальных особенностей. Постепенно повышалось количество произносимых слов и сложность речевых конструкций.

В результате нашей работы мы провели диагностику на контрольном этапе исследования и проанализировали результаты полученные на констатирующем и контрольном этапах, которые отобразили в Рисунке 1.

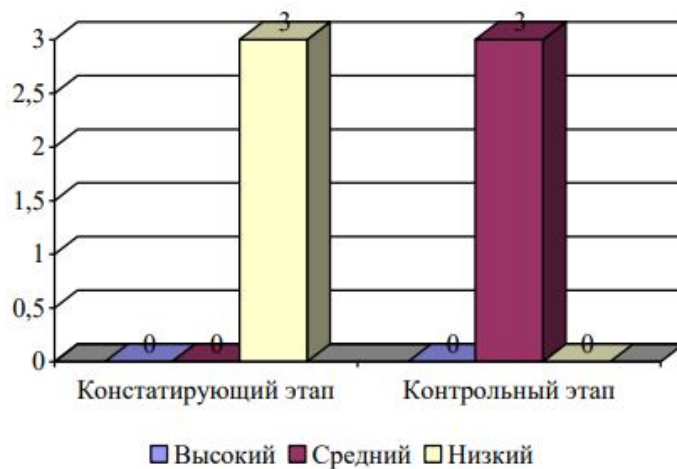

Рисунок 1. Сравнительные результаты констатирующего и контрольного этапов исследования

Результаты контрольного этапа экспериментальной работы показали положительную динамику в формировании навыков коммуникативного взаимодействия у детей старшего дошкольного возраста с РАС.

Эффективность разработанной и внедренной программы логопедической коррекции задержки речевого развития у детей с РАС посредством внедрения коммуникативной системы PECS была подтверждена результатами контрольного эксперимента. Результаты контрольного эксперимента позволяют говорить о том, что благодаря апробации программы логопедической помощи детям с РАС, основанной на использовании системы PECS, удалось добиться значительных результатов в их речевом, познавательном и социальном развитии и заложить прочную основу для дальнейшего совершенствования в различных сферах. Удалось сформировать элементарные навыки коммуникативного взаимодействия у детей старшего дошкольного возраста с РАС, что и служит подтверждением выдвинутой гипотезы.

Литература

1. Закон «Об образовании» в Республике Казахстан. [Электронный ресурс]. Режим доступа: online.zakon.kz
2. Цветков А.В. Нейропсихология аутизма и депрессии. – М.: Спорт и Культура-2000, 2015. – 532 с.
3. Шрамм Р. Детский аутизм и АВА. АВА (Applied Behavior Analysis). Терапия, основанная на методах прикладного анализа поведения. – М.: Рама Паблишинг, 2014. – 208 с.
4. Караневская О.В. Особенности обучения использованию средств дополнительной коммуникации детей, имеющих тяжелые нарушения развития // «Альтернативная и дополнительная коммуникация как основа для развития, реабилитации и обучения людей с нарушениями в развитии». Сборник статей международной научно-практической конференции. 18–20 сент. 2014 г. – СПб.: Изд-во НОУ ДПО «Социальная школа Каритас», 2014. – С. 129–134.
5. Хамитова Г.А. Межличностное общение детей с РАС: особенности и структура // Вестник КазГУ. – 2019. – №2. – С. 225-231.

А.А. Лунгу

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

ДИСТАНЦИОННОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ РОДИТЕЛЕЙ В ФОРМИРОВАНИИ РЕЧИ ДЕТЕЙ С АУТИЗМОМ

Андатпа. Бұл мақалада аутизмге тән сөйлеу ерекшеліктері, ерте балалық аутизмді бар балалардың ауызша емес қарым-қатынасының өзіндік ерекшелігі қарастырылады. Аутист балаларда сөйлеуді қалыптастыруға бағытталған түзету орталығынан тыс түзету жұмыстарының ерекшелігі анықталды. Сөйлеуді, сондай-ақ коммуникация дағдыларын дамытуға және эмоционалды мазасыздануды жоюға ықпал ететін ойындар мен жаттығулар тізімі ұсынылған.

Түйінді сөздер: сүйемелдеу, онлайн, аутизм спектрінің бұзылуы, аутизм, сөйлеуді дамыту, коммуникация, сөйлеу бұзылыстары.

Аннотация. В данной статье рассмотрены специфические для аутизма особенности речи, своеобразие невербальной коммуникации детей с ранним детским аутизмом. Определена специфика коррекционной работы вне центра коррекции, направленная на формирование речи у детей – аутистов. Представлен список игр и упражнений, способствующих речевого развитию, а также развитию навыка коммуникации и снятию эмоциональной тревожности.

Ключевые слова: сопровождение, онлайн, расстройства аутистического спектра, аутизм, речевое развитие, коммуникация, речевые нарушения.

Summary. This article considers the specific features of speech for autism, the originality of non-verbal communication of children with early childhood autism. The specificity of correctional work outside the center of correction has been determined, which aimed at the formation of speech in autistic children. The list of games and exercises that contributes to speech development, the development of communication skill and the removal of emotional anxiety, is presented.

Keywords: accompaniment, online, disorder of autistic spectrum, autism, speaking skills, communication, speech disorders.

Процесс информатизации предполагает активное применение информационных и коммуникативных технологий во многих сферах, в том числе и в образовании. Так как, процесс обучения должен осуществляться систематически, но из-за эпидемиологической ситуации в стране делать это в офлайн режиме не всегда невозможно, решением в таких ситуациях является переход на режим работы в онлайн формате. Одним из видов онлайн работы является дистанционное сопровождение.

Дистанционное сопровождение – комплексное онлайн сопровождение, включающее совокупность взаимосвязанных и взаимообусловленных мер, осуществляемые всеми участниками коррекционного процесса в целях обеспечения оптимальных социально-психологических условий для сохранения психического здоровья и полноценного развития личности ребенка с особенностями в развитии.

Онлайн-сопровождение включает:

- 1) диагностику проблем;
- 2) информацию (рекомендации) о путях возможного решения проблем;
- 3) помощь в процессе реализации решений;
- 4) анализ и обобщение результатов этапного сопровождения.

Расстройства аутистического спектра (РАС) – спектр расстройств, характеризующийся качественными нарушениями социального взаимодействия, вербальной и невербальной коммуникации, стереотипностью поведения, интересов и активности [5].

Одним из основных нарушений при аутизме является нарушение речи.

Развитие речи у детей с аутизмом отличается от «нормы развития» (Таблица 1) как количественно (задержка речевого развития, сокращение словарного запаса, скудность речи и ограничение в ее использовании), так и качественно (появление эхолалий, нарушение грамматического строя речи, трудности в коммуникативном применении речевых высказываний). Качественные нарушения речи являются одними из главных диагностических критериев аутизма и затрагивают как вербальную, так и невербальную коммуникацию.

Таблица 1. Сравнение речевого развития у детей в норме и при аутизме

Возраст	Развитие в норме	Развитие при аутизме
8 месяцев	<ul style="list-style-type: none"> – ребенок имитирует окружающие звуки (гуление); – произносит повторяющиеся слоги «ба-ба», «ма-ма», «па-па» и тд. 	<ul style="list-style-type: none"> – имитация окружающих звуков не свойственна; – издают необычные сочетания криков, визгов.
1 год	<ul style="list-style-type: none"> – появляются новые слова, которые используются по назначению; – присущи выразительные интонации; – используют вокализации для привлечения внимания. 	<ul style="list-style-type: none"> – могут появиться и использоваться не по назначению первые слова; – свойственны громкие крики.
2 года	<ul style="list-style-type: none"> – задают простые вопросы; – могут строить предложения из 3–5 слов; – знают свое имя, и обращаются к себе по имени; – часто в речи употребляют слово «это», осознанно указывая на предмет. 	<ul style="list-style-type: none"> – не могут задавать простые вопросы; – не называют себя по имени; – возможен вариант механического повторения сложных выражений, но не могут составлять предложения из 3–5 слов; – словарный запас менее 15 слов; – слова могут появляться, затем исчезать.
3 года	<ul style="list-style-type: none"> – словарный запас около 100 слов; – используют слова «там», «тогда» и т.д.; – задают много вопросов. 	<ul style="list-style-type: none"> – наличие эхолалий; – отсутствуют способности к словотворчеству; – речь неосмысленная.

Уже в раннем возрасте можно заметить особенности речи ребенка с РАС, которые отличают ее от речи ребенка с нормально протекающим развитием. У большинства отмечаются слабая выраженность голосовых реакций, недифференцированный плач, частые нетипичные невербальные вокализации (визг), ограниченное гуление, отсутствие имитации звуков и интонационного разнообразия голосовых рефлексов.

Наиболее отчетливо речевые нарушения прослеживаются после 3-х лет. Для детей с РАС типичны непосредственные эхолалии, тенденция повторять готовые фразы без осмысления и самостоятельного конструи-

рования предложений, трудности в поддержании диалога, замены местоимений, перестановки звуков, неправильное употребление предложных конструкций. Отмечаются особенности интонационной стороны речи: дети затрудняются в контролировании громкости голоса, имеются нарушения в тоне и ритме речи.

Таблица 2. Ранние маркеры нарушений речевой функции у детей с РАС

Возраст	Особенности речи
6 месяцев	Отсутствие гуления и лепета
7– 8 месяцев	Отсутствие реакций на собственное имя
12 месяцев	Отсутствие активного лепета или указательного жеста
16 месяцев	Отсутствие спонтанных слов
24 месяца	Отсутствие элементарной фразовой речи
36 месяцев	Отсутствие простых грамматических конструкций

У детей с расстройствами аутистического спектра ограничены возможности понимания речи. Во многом, данные ограничения связаны с особенностями сенсорного восприятия в целом. Развитие импрессивной речи затрудняют особенности фильтрации речевых стимулов, гипо- и гиперчувствительность к сенсорным воздействиям.

Эхолалии – одна из самых распространенных особенностей речи при РАС. Эхолалии можно описать, как неконтролируемые автоматические повторения слов, услышанных в чужой речи. Повторения могут возникнуть сразу после того, как ребенок услышал чужую речь, это проявление непосредственных эхолалий, или позже, здесь можно говорить об отсроченных эхолалиях.

Общая стереотипность речи, свойственная детям с аутизмом, представлена не только в виде эхолалий, но и в форме более сложных вербальных ритуалов. Вербальные ритуалы – фиксированная последовательность высказываний, которые ребенок строит так, будто чувствует необходимость завершить их в определенном порядке.

Дети с аутизмом используют больше неологизмов речи, чем их норматипичные сверстники или умственно отсталые (УО) дети с тем же уровнем развития речи. При этом частота употребления идиосинкразической речи (неологизмов) у детей с РАС увеличивается с усложнением речи, в то время как у детей с УО частота подобных феноменов уменьшается по мере развития речевых навыков.

У детей с аутистическими расстройствами нарушены важные факторы в понимании использования личных местоимений: задержка формирования сознания «я», чувство себя и другого, детский эгоцентризм, способность к совместному вниманию. Наиболее часто дети с аутизмом путают местоимения «я» и «ты». Говоря о себе, ребенок может употреблять местоимения «ты», а обращаясь к ко-либо, говорить «я».

Часто ассоциируемыми с расстройством аутистического спектра нарушениями являются нарушения или необычное использование просодических компонентов речи: ударения, интонация, темп, ритм, громкость речи. Речь детей с аутизмом характеризуется как эмоционально бедная, монотонная, механическая, маловариативная по темпу и громкости. Если интонационная окраска присутствует, то она может быть преувеличенной. Наибольшие трудности отмечаются в понимании и использовании интонационных ударений, выделении определённых слов или словосочетаний в предложении. Также из-за нарушений экспрессивной речи интонационные акценты могут расставляться произвольно.

Для детей с РАС характерны нарушения социальной и эмоциональной взаимности. Им тяжелее распознать эмоциональную составляющую речи, передаваемую с помощью просодических компонентов, и в меньшей степени сами способны передать в речи эмоции. Можно сделать вывод, что эти явления взаимосвязаны, и нарушения эмоциональной просодики речи являются проявлением социальных трудностей [4].

Подводя итоги, важно отметить, что особенности речи при аутизме являются проявлениями качественных нарушений коммуникации и социализации. Качественные нарушения коммуникации проявляются в трудностях коммуникативного использования речи детей с аутизмом. Учет социального контекста разговора, взаимодействие исключительно с социальной целью для детей с РАС являются затруднительными.

Центр коррекции речи и поведения И.Н. Дроновой, г. Павлодара, предоставляет родителям возможность заниматься коррекционной работой в домашних условиях под наблюдением специалистов. Дистанционное сопровождение ведется поэтапно и последовательно. Специалисты всегда предоставляют незамедлительную обратную связь.

Так как для аутичных детей характерен «прямолинейный» тип мышления, занятия по формированию речи ребенка должны максимально опираться на включение в процесс обучения зрительной опоры. На всех этапах работы отдается предпочтение картинкам, предметам, помещающимся в руке, используются визуальные опоры и выстраиваются визуальные ряды. В работе должны использоваться красочные и разнообразные наглядные пособия.

Для проведения дистанционного сопровождения, направленного на развитие речи, было выбрано 5 детей, имеющие синдром ранний детский аутизм, диагностируемый детским нейропсихологом (Таблица 3).

Перед началом коррекции изначально проводится детальная онлайн-диагностика: определяется актуальная зона развития ребенка и обозначается зона ближайшего развития.

С помощью диагностической карты К.С. Лебединской и О.С. Никольской нами была произведена первичная диагностика (Рисунок 1) и определены основные разделы работы, направленные на формирование: коммуникативной, эмоциональной и когнитивной сферы [3].

Таблица 3. Список диагностируемых детей

№	Имя ребенка	Возраст	Наличие, сопутствующих заболеваний
1	Саша	3 г.	F70 – умственная отсталость легкой степени.
2	Лиза	2.5 л.	H90.3 – нейросенсорная тугоухость I степени.
3	Артем	2.8 л.	F70 – умственная отсталость легкой степени.
4	Давид	3 г.	F70 – умственная отсталость легкой степени.
5	Айнура	3.2 г.	–

По результатам первичной диагностики у троих детей определен низкий уровень развития коммуникативной, эмоциональной и когнитивной сферы. У одного учащегося выявлен средний уровень эмоциональной и когнитивной сферы, и низкий уровень коммуникативной. У последнего учащегося определен средний уровень развития по трем сферам.

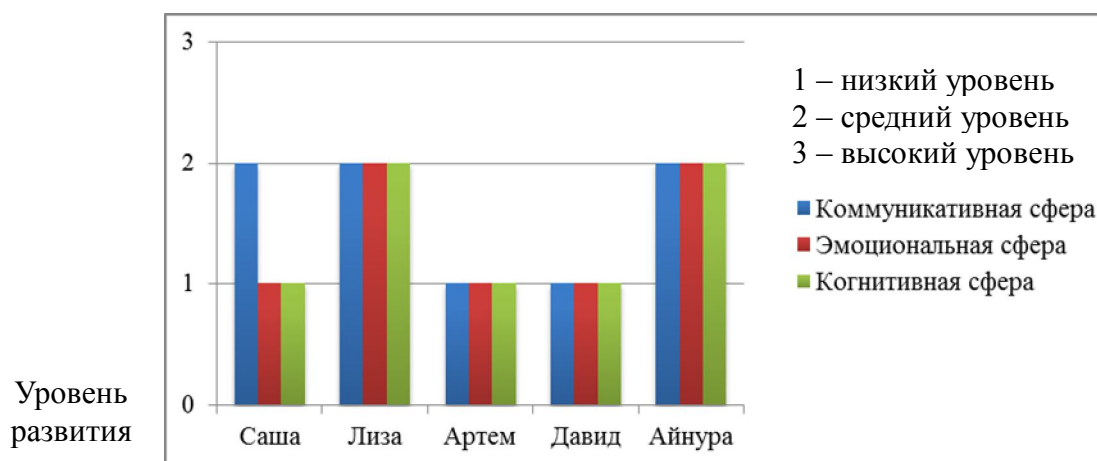

Рисунок 1. Результаты первичной диагностики

Коррекционные занятия проводились родителями ежедневно, продолжительностью от 10 до 30 минут, в зависимости от индивидуальных особенностей каждого ребенка. Общее время коррекции составило 3 месяца.

Работы по формированию речи у детей с РАС включала 10 основных разделов:

1. Формирование правильного речевого дыхания и голоса.
2. Развитие тонких движений пальцев рук.
3. Работа со сборно-разборными игровыми пособиями, с целью установления взаимодействия.
4. Развитие понимания отдельных простых просьб и обращений взрослых.
5. Обучение предметным действиям и развитие понимания сопровождающей эти действия речи.

6. Формирование навыка сотрудничества с напарником по занятию.
7. Формирование навыка соблюдения очередности.
8. Работа над растормаживанием эмоциональной сферы.
9. Развитие речевой подражательности и формирование речевых навыков.
10. Формирование диалоговых коммуникативных навыков.

Для реализации данных задач нами был подобран специальный комплекс игр и упражнений (Таблица 4), направленных на преодоление трудностей в общении и социализации, коррекцию неспособности установления эмоциональных связей и коррекцию нарушений когнитивной сферы [1,2].

Таблица 4. Перечень упражнений, используемых на коррекционном этапе

<p>1. Упражнения, направленные на преодоление трудностей социализации. Цель: развитие коммуникативных склонностей ребенка.</p> <p>«Чудесный мешочек»; «Собираем головоломки»; «Говорящие рисунки»; «Физкультурники»; «Симметричные рисунки»; «Создаем мультфильм»; «Рукавички»; «Жестикуляция»; «Встреча взглядами»; «Рассказ»; «Вопросы и ответы по кругу»; «Змея»; «Зоопарк»; «Новоселье»; «Найди меня».</p>	<p>2. Упражнения, направленные на установление эмоциональных связей. Цель: научить узнавать и выражать различные эмоции.</p> <p>«Придумки»; «Жесты мимики»; «Таинственный незнакомец»; «Цвет»; «Покажи себя»; «Ласковые ладошки»; «Лимон»; «Майские жуки»; «Месим тесто»; «Мишки»; «Мороженное».</p>	<p>3. Упражнения, направленные на коррекцию когнитивной сферы. Цель: развитие речи, памяти, внимания, мышления, воображения и ориентировки в пространстве.</p> <p>«Волшебный сундучок»; «Охота на тигров»; «Покажи нос»; «Покажи по-разному»; «Кто я?»; «Солнечный зайчик»; «Интонация»; «Интервью»; «Взаимное цитирование»; «Изобрази состояние»; «Телефон»; «Я и моя семья».</p>
--	--	---

С помощью применения комплекса упражнений (Таблица 4), направленных на преодоление трудностей социализации, видны результаты (Рисунок 2) в области умения работать с партнером, взаимодействия с окружающими при помощи не только вербальных, но и невербальных средств. Дети стали более «контактными», развились навыки межличностного взаимодействия.

При включении в работу коррекционных упражнений ориентированных на установление эмоциональных связей (Таблица 4) произошло развитие эмоций (Рисунок 2), начал формироваться навык распознавания

различных эмоций, узнавания и определения чувств. Снижился уровень психоэмоционального напряжения.

Развитие тактильных ощущений, внимания и умения ориентироваться в пространстве, овладение темпоритмическими (интонация, система пауз) и динамическими (регулирование громкости голоса) характеристиками звучащей речи, было осуществлено с помощью упражнений направленных на коррекцию когнитивной сферы (Таблица 4).

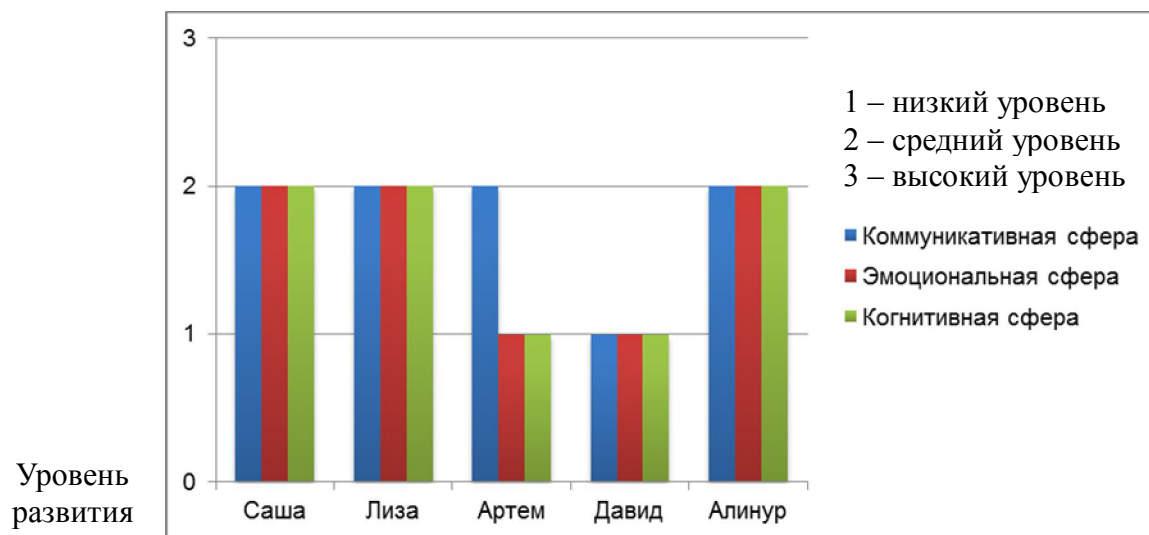

Рисунок 2. Результаты контрольного эксперимента

На основании результатов проделанной работы, можно сделать вывод: были правильно определены и использованы методики по развитию эмоциональной, коммуникативной и когнитивной сферы.

Эффективность описанных методов коррекции возможна только при их систематическом использовании, при терпеливом и внимательном отношении к детям, имеющие синдром раннего детского аутизма.

Литература

1. Айрес Э. Дж. Ребенок и сенсорная интеграция. Понимание скрытых проблем развития / Э. Дж. Айрес. – М.: Теревинф, 2009.
2. Лэндрет Г. Игровая терапия с детьми, страдающими аутизмом / Новые направления в игровой терапии. – М., 2007.
3. Детский 5 аутизм и АВА : АВА (Applied Behavior Analysis): терапия, основанная на методах прикладного анализа поведения / Роберт Шрамм; пер. с англ. Измайловой – Камар; науч. ред. С. Анисимова. – Екатеринбург: Рама Паблишинг, 2013.
4. Лебединская К.С., Никольская О.С., Баенская Е.Р., и др. Дети с нарушениями общения: Ранний детский аутизм. – М.: Просвещение, 2001.
5. Морозова Т.И. Характеристика и основные принципы коррекции речевых нарушений при раннем детском аутизме // Дефектология. – 2014.

М.С. Маты

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: М.А. Кененбаева

п.ғ.к., профессор, Павлодар педагогикалық университеті

МАТЕМАТИКА ПӘНІН ОҚЫТУДА БЕЛСЕНДІ ӘДІС- ТӘСІЛДЕРДІ ҚОЛДАНУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа. Мақалада оқыту процесінде оқушылардың таным әрекетінің белсенділігін арттыруға септігін тигізетін әдістерге сипаттама беріледі. Оқытудың белсенді әдіс-тәсілдерін математика сабақтарында тиімді пайдалану мәселесі теориялық тұрғыдан негізделіп, оны тәжірибеде қолданудың тиімді жолдары көрсетіледі.

Тірек сөздер: белсенді әдіс-тәсіл, жұптық және топтық жұмыс, критериалды бағалау, оқыту әдістері.

Аннотация. В статье дается характеристика методов, способствующих активизации познавательной деятельности учащихся в процессе обучения. Теоретически обоснована проблема эффективного использования активных методов обучения на уроках математики, показаны эффективные способы ее применения на практике.

Summary. The article describes the methods that contribute to the activation of cognitive activity of students in the learning process. The problem of effective use of active teaching methods in mathematics lessons is theoretically justified, and effective ways of its application in practice are shown.

Бүгінгі таңда жеке тұлғаны емес, оның даму үрдісін басқару қажеттігі айқындалып отыр. Білім алушының түрлі ақпараттың толассыз ағынында бағытталуы қиынға түсіп отыр, ол үшін оның талдау, құрылымдау, жүйелеу, мәселені шешу дағдылары жетік дамытылуы тиіс. Ал бұл, педагог жұмысындағы тікелей жасалатын әдістерден, бас тартылып, артық дидактизмнен, ғибаратты сарыннан тежелуді; оның есесіне бірінші орынға қарым-қатынас жасаудың сұхбаттық әдістерін, шындықты бірлесіп іздеуді, сан алуан шығармашылық әрекетті тәрбиелеуші шарттарды жасау арқылы дамытуды білдіреді.

Сапалы білім беру Қазақстанның индустрияландыруының және инновациялық дамуының негізіне айналуы тиіс» делінген. («Егеменді Қазақстан», 29 қаңтар 2011 жыл) Қазақстанның дүниежүзілік білім кеңістігіне ену қажеттілігі көтеріліп отырған кезде жалпы білім беру мәселесіне түрлі стратегиялар арқылы білім сапасын арттыру көзделгені белгілі [1].

Нәтижеге бағытталған білім беруде оқу үрдісін ұйымдастыруға ұстаздарға жаңаша оқытуды міндеттейді. Осыған орай мектеп өмірінде білім беру ісін жаңарту, мұғалімдердің тәжірибесіне өзгеріс енгізу, жетілдіру, жаңаша оқытуды жүзеге асыру, жаңа білімді қалыптастыру, мамандардың кәсіби дамуына көмектесу, нәтиже көрсететін әдістерді анықтау қажеттілігі туындады.

Жалпы білім беру бағдарламасының негізгі мақсаты – білім мазмұнының жаңаруымен қатар, критериалды бағалау жүйесін енгізу және оқытудың әдіс-тәсілдері мен әртүрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Білім мазмұнын жаңарту – тікелей шығармашылық ізденістегі мұғалімнің кәсіби шеберлігіне байланысты.

Оқыту әдістері – оқыту процесінің барлық кезеңдерінде оқытудың түрлі мақсат-міндеттерін орындау барысында оқушылардың таным әрекетін арттыруға бағытталуы тиіс. Сондықтан, оқыту процесінде оқушылардың таным әрекетінің белсенділігін арттыруға септігін тигізетін әдістерге айрықша назар аудару қажет. Оқыту әдістерін жетілдіру және мұғалімнің сабақтар жүйесінде оларды таңдай білуі бүгінгі күннің басты мәселесі болып отыр. Оқыту әдістерінің тиімділігін арттырып, оқытудың жана формалары мен тәсілдерін меңгеру қажеттігіне педагогикалық зерттеулерде айрықша маңыз беріледі [2].

Алайда, оқыту әдісін қайта құру – күрделі процестің бірі. Кейбір әдістерді қолдануда біржақты асыра сілтеушілікке жол бермеу керек. Тіпті әр тақырыптың өзі де оқытудың ерекше тәсілдері мен жолдарын талап етеді. Сондықтан, оқытуда әртүрлі әдістерді қолдану қажет.

Сабақтың тақырыбы мен мақсатына, оқу материалының мазмұны мен көлеміне, оқушылардың дайындық дәрежесіне сәйкес, сабақтың құрылысы мен оқу әдісін ұдайы толықтырып отыруды мұғалім өзі белгілеп, өзі таңдап алады. Олай болса, оқыту әдісін мұғалімнің таңдап алуы белгілі шарттарға байланысты болып келеді:

– оқыту әдістерін оның мақсат-міндеттеріне, оқушылардың жас және таным әрекетінің ерекшеліктеріне сай қолдану.

– қолда бар нақтылы көрнекі және техника құралдарын, кабинет жабдықтарын ескеру.

– білім беру ұйымының географиялық орналасуын ескеру. Мысалы, оқытуды оқушылардың өндіріс орындарына экскурсия жасау жағдайымен байланыстыру.

– оқытушының іс-тәжірибесінің шығармашылық сипатына, оның шеберлігіне тікелей байланысты шараларды іске асыру [3].

Оқу іс-әрекетін ұйымдастыруда әр түрлі әдістер қолданылады. Оқу әдістерін таңдауда және қолдануда әдістердің мақсаты мен оқытудың міндеттеріне және әрбір нақты пәнге сәйкес, оқу материалының мазмұнына, оқытушының мүмкіншіліктеріне және оқу барысында кездесетін жағдайларға тәуелді.

Қазіргі таңда пәнді жақсы, терең білетін, күнделікті сабақтағы тақырыпты толық қамтитын, оны оқушыға жеткізе алатын түрлі деңгейдегі тапсырмаларды білу іскерлігі, оқытудың дәстүрлі және ғылыми жетілдірілген әдіс-тәсілдер құралдарын еркін меңгеретін, оқушылардың пәнге қызығушылығын арттыра отырып, дарындылығын дамытудағы іздену бағытындағы тапсырмалар жүйесін ұсыну өмір талабына айналды. Ал оның негізі бастауыш сыныптарда қаланады.

Сондықтан бастауыш сыныпта күнделікті сабақта белсенді әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы оқушылардың білім сапасын арттыру ең басты мәселе болып саналады.

«Жаңартылған білім беру мазмұнының» бір ерекшелігі – оқу үдерісін ұзақ мерзімді, орта мерзімді және қысқа мерзімді жоспарлар арқылы ұйымдастыру болып табылады. Сабақтың мақсатына жету үшін тапсырмалар орындау арқылы белсенді оқыту әдіс-тәсілдерді қолдану қажет.

Бастауыш сынып пәндеріне арналған оқу бағдарламаларындағы оқу мақсаттары оқушылардан шынайы проблемаларды анықтап зерттей білуді талап етеді. Сол шынайы проблемаларды шешу үшін белсенді оқыту әдіс-тәсілдердің маңызы өте зор.

Белсенді әдістер – оқушылардың ынтымақтастықпен бірігіп жұмыс жасауына, ойын еркін жеткізуіне және шығармашылық қабілеттерін дамытуына көп септігін тигізеді. Сол себепті күнделікті әр сабақта бірнеше белсенді әдіс-тәсілдерді тиімді қолданған жөн. Мұғалім сабағында жаңа әдіс-тәсілдер тиімді қолданып, дұрыс нәтижеге жетсе, оның мақсатының орындалғандығы.

Математика пәндерін өту барысында сабақ мақсаты мен міндеттерінің сабақтаса қойылуына үлкен мән берілгені жөн. Сондай-ақ берілетін білімнің көлемі мен сынып оқушыларының білім деңгейін де ескеріліп отырса, оқу нәтижесі тиімді болады. Мысалы, математика сабағында «Миға шабуыл», «Ішкі және сыртқы шеңбер», «Қар кесегі» әдісін қолданса, қазақ тілі, әдебиеттік оқу, дүниетану сабақтарында «Аквариум», «Галереяны шарлау», «Өрмекші», «Ыстық орындық», «Ашық микрофон» әдістерін, ал сабақ соңында «Шығу билеті», «Шабадан, етартқыш, қоқыс жәшігі» әдістерін қолдануға әбден болады.

Жаңа сабақтың тақырыбын ашуда проблемалық сұрақтар қоя отыра, «Миға шабуыл» әдісін қолданады. Бұл әдістің тиімділігі оқушыға сұрақ қою арқылы, проблеманы зерттеу арқылы оқушының ой-өрісін дамытады және өз ойын еркін жеткізуге көмектеседі. Оқушы өз ойын еркін жеткізе отыра, басқалардың сұрақтарына өз бетімен жауап іздейді. Осылайша «Миға шабуыл» әдісі арқылы жаңа сабақтың тақырыбы мен мақсатын ашуға болады. Бұл белсенді әдісті өзара бағалау жасау мақсатымен «Бағдаршам» сигнал карточкалар арқылы бағалауға болады. Осындай белсенді әдіс-тәсілдерді күнделікті әр сабақымызда қолдана білсек, көптеген жетістікке жетуімізге болатыны анық.

Бастауыш сыныптарда белсенді әдіс-тәсілдерді қолдану мұғалімдер мен оқушылардың қарым-қатынасының жақсаруына және олардың ойлау қабілеттерінің дамуына себепін тигізеді. Математика пәні оқушының ойлау қабілетін дамыту мен бірге ұстаздың да ізденуін, сабақты қалай түрлендіремін, нәтижеге қалай жетемін деген сұрақтарына жол табу керектігін меңзейді. Ұстаз өз сабағына сын көзбен қарай отырып дайындалып, оқушыны да сын көзбен қарауға баулиды. Математика

пәнінің өзі де ойлауды, талдауды, дәлелдеуді, өмірде қолдануды талап ететін негізгі пәндердің бірі.

Бастауыш сыныптарды оқытуда белсенді әдіс-тәсілдер оқушыға айқын мақсаттар мен оны жүзеге асырудың құралдарын ғана беріп қоймай, тұлғаның білімді бойына сіңіріп, өзін-өзі жетілдіру ісін қызыға жасауына ықпал етеді. Бүгінгі таңда белсенді әдіс-тәсілдерді тиімді қолдана отырып өз ұстанымымызды, ұлттық құндылықтарымызды негіздеу арқылы жаңаша білім беру үдерісіне көшуіміз қажет. Бастауыш саты – бұл оқушы тұлғасы мен санасының қарқынды дамитын құнды, қайталанбайтын кезеңі, бастауыш мектеп – оқушыны тұлға етіп қалыптастырудың алғашқы баспалдағы. Бастауыш білім – үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, қиын да жауапты жұмыс. Бастауыш сыныптарда математика пәнін оқытуда белсенді әдіс-тәсілдерді қолдана отырып жүргізілген сабақтар балаға белгілі бір білім ғана беріп қоймай, оны жалпы дамыту, сөйлеу, оқу талдау жасауға үйрету, ойын дұрыс айтуға салыстыра білуге, дәлелдеуге оларды шығармашылық бағытта жан-жақты дамытып, сөйлеу мәдениетіне үйретеді.

Бастауыш сыныптарда математиканы оқыту мектепке сабақ және сабақтан тыс жүргізілетін сабақтар формасында жүзеге асырылады. Сабақтарда балалардың математикаға деген ынтасын арттыруға, олардың өз бетінше жұмыс істей білу дағдысын тәрбиелеуге ерекше назар аударылады. Пәнге деген ынтасы мен өз бетінше ойлай білу өз ара тығыз байланысты. Сабақ балалар үшін қызықты өткенде, олардың оқу жұмысында да белсенділігі артып, өз бетінше жұмыс жасап, белсенділігін арттырғандығынан олардың пәнге деген ынтасы өседі. Оқушыларды өз бетімен ойлауға тәрбиелеп, математикаға деген ынтасын арттыру үшін оқыту әдістерін, тақырыпқа лайық тапсырмаларды дұрыс таңдап алудың маңызы зор. Оқудың белсенді әдістерінің бірі – оқушыларға өз бетімен жұмыс істете білу. Өздігінен орындайтын жұмысты сабақтың барлық процесінде іске асыруға болады. Өткен материалды қайталау, бекіту кезінде, жаңа материалды түсіндіру барысында, үй тапсырмасын орындау да оқушының өздігінен жұмыс істеуі қажет. Алайда берілген тапсырманың баланың шамасына лайықты болуын үнемі назарда ұстау қажет. Оқушылардың сабақта өздігінен орындайтын жұмыстарын тиімді ұйымдастыру үшін математика кабинеттерінде дидактикалық материалды, үлестірмелі материалдар, баспа негіздегі дәптерлер, тағы басқа оқу құралдары жинастырылуы қажет. Қорыта келгенде оқушылардың өз бетімен орындайтын жұмыстары: карточкалар, өздік жұмыстар, кестелер толтыру арқылы жүзеге асады.

Оқушылардың қызығушылығымен оқып үйрену барысында қабілеті ашылып, дарыны ұшталады өз күшіне мүмкіндігіне сенім артады, кісілігі қалыптасады. Жалпы сыни тұрғыдан ойлайтын оқушылар белсенді болады, олар сұрақ қойып, дәлелдерді талдайды, мағынаны анықтау үшін саналы түрде стратегиялар қолданады. Нәтижесінде

оқушы өз білімінің қайсы деңгейде тұрғанын біліп отырады. Сыни тұрғыдан ойлау арқылы оқушылар өз пікірін айтуға, шешім қабылдауға үйренеді. «Баланың білместігін құрметтей біліңдер» – деген поляк педагогы Януш. Сабақ барысында қате жіберген оқушыға сенікі дұрыс емес, сен білмейсің демей сенің қолыңнан келеді, сен де есеп шығара аласың деп бағыт беріп, ынталандырып отыру арқылы білім алуға ниеттендіру керек.

Дәстүрлі оқыту кезінде сабақ соңында бір бағаны айтсақ, енді оқушы әр тапсырманы орындау барысында өз бағасын қойып нені білетінін, нені қайта қарау керектігін білетін болады. Математиканы оқыту тек есеп шығарту ғана емес, сонымен қатар саналы түрде ортаға сіңіп, қоғамға пайда әкелетінін сезіндіру. Ең бастысы оқушы өз іс-әрекетінің пайдасын байқайды. Математиканың өмірдегі орнын біледі.

Демек, белсенді оқыту әдістері тұлғааралық қарымқатынасқа негізделе отырып, «жеке тұлғаны дамытуға бағытталады» қазіргі білім беру жүйесін қанағаттандырады. Сонымен бірге, сапалы білім алудың алғышарттары болып табылатын таным белсенділігі мен ізденіс дербестігін қалыптастырып қана қоймай, ары қарай дамытады.

Әдебиеттер

1. Білім беру қызметкерлерінің Бірінші Республикалық Педагогикалық оқулары «Педагогтің кәсіби өсуі – білім берудің жаңа сапасын қамтамасыз етудің шарты» баяндамалар жинағы. – Алматы, 2013. – I бөлім. – 280 б.
2. Жартынова Ж.А. Мұғалімнің педагогикалық шеберлігі // Білім әлемі. – 2009. – №6.
3. Интерактивті оқыту әдісін қолданып сабақты жоспарлау және басқару. – Алматы, 2014.
4. Құдайбергенова К.С. Мектептегі іс-әрекетті зерттеу. – Алматы, 2013.

А.К. Меденова

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: А.К. Сатынская

кандидат педагогических наук, доцент

ГУМАНИТАРЛЫҚ ЦИКЛ САБАҚТАРЫНДА НЕГІЗГІ МЕКТЕП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ СЫНИ ТҰРҒЫДАН ОЙЛАУЫН ДАМЫТУ

Андатпа. Жалпы білім беретін мектеп жалпыға бірдей әмбебап білім, білік және дағдылардың, сонымен қатар оқушылардың өзіндік белсенділігі мен жеке жауапкершілігінің ажырамас жүйесін құруы керек. Ағылшын тілін үйренудің күрделілігі сонымен қатар ағылшын тіліндегі коммуникативті құзіреттілікті қалыптастыру үшін жағдай жасау қажет, яғни ішкі дайындық және сөйлеу қарым-қатынасын жүзеге асыру мүмкіндігі.

Сондықтан оқушыларға тек тіл саласында білім беріп қана қоймай, сонымен қатар мектеп оқушыларында сыни ойлауды дамытудың ерекшеліктері болып

табылатын жаңа білімді алу мен пайдаланудағы дербестік сияқты сыни ойлау кабілеттерін дамыту қажет.

Тірек сөздер: әмбебап, құзыреттілік, сыни ойлау, дербестік, коммуникативтілік.

Аннотация. Общеобразовательная школа должна формировать целостную систему универсальных знаний, умений, навыков, а также самостоятельной деятельности и личной ответственности учащихся. Сложность изучения английского языка заключается еще и в том, что необходимо создать условия для формирования англоязычной коммуникативной компетенции, то есть внутреннюю готовность и способность осуществлять речевое общение.

Поэтому необходимо дать учащимся не только знания в области языка, но и развивать у школьников критические мыслительные умения, такие как самостоятельность при приобретении и оперировании новыми знаниями, что и есть особенности развития критического мышления.

Ключевые слова: компетентность, критическое мышление, независимость, коммуникативность, универсальный.

Summary. A general education school should form an integral system of universal knowledge, skills, and abilities, as well as independent activity and personal responsibility of students. The difficulty of learning English also lies in the fact that it is necessary to create conditions for the formation of English-speaking communicative competence, that is, internal readiness and ability to carry out verbal communication.

Therefore, it is necessary to give students not only knowledge in the field of language, but also to develop critical thinking skills in schoolchildren, such as independence in acquiring and operating with new knowledge, which are the features of the development of critical thinking.

Keywords: competence, critical thinking, independence, communication, universal.

Адамның тікелей сенсорлық танымның шекараларын жеңу ойлауға көшуге мүмкіндік берді. Ойлау-рационалды танымның жоғары және сапалы жаңа деңгейі (лат. rationalis-ақылға қонымды). «Ойлау арқылы адам жеке объектілерді немесе шындық құбылыстарын тікелей бейнелеуден оның жанама көрінісіне ауысады. Құралдар ретінде белгілер және, ең алдымен, сөйлеу (бұл жағдайда ағылшын тілінде) қолданылады. Бұл сөз объектілердің кездейсоқ, нақты, ситуациялық қасиеттерінен абстракциялау және бірліктен жалпыға ауысу құралына айналды. «Ұғымдарды игере отырып, адам белгілі бір тақырып немесе құбылыс туралы білімді игереді, ондағы ең тән белгілерді, маңызды қасиеттер мен заңдылықтарды анықтайды. Ұғымдар ойлаудың негізгі құралы және негізгі формасы болып табылады.

Ойлау-бұл адамның психикалық, танымдық іс-әрекетінің ең жоғары деңгейі, оның барысында сөйлеу және өткен тәжірибе арқылы жалпыланған делдалдық шындықтың оның маңызды байланыстары мен қатынастарындағы көрінісі орын алады.

Адамның білімі мен өткен тәжірибесі адамның сенсорлық білімі мен жадымен өзара әрекеттеседі және оларды өзгертеді. Л.С. Выготский бұл процесті қабылдау мен есте сақтауды интеллектуализациялау деп атайды. [1]. Қабылдау мағыналық және категориялық қасиеттерді алады.

Есте сақтау ауызша-логикалық сипатқа ие болады, бұл сыни ойлауды дамыту үшін өте маңызды.

Ойлау арқылы адам әлемді танып, оған әсер етіп, оны өзгертеді. Ойлау адамның жұмысында мақсатқа жету жолындағы кедергілерді жеңумен, оларға жету жолдарын іздеумен байланысты компоненттердің бірі ретінде пайда болды. Кейінірек ойлау салыстырмалы түрде тәуелсіз теориялық белсенділікке айналды. Ол әр адамның өмірінде, оқуында және жұмысында, оның тұлға ретінде қалыптасуында маңызды рөл атқарады, тұтастай алғанда қоғамның дамуына әсер етеді.

Ойлау көптеген ғылымдарды зерттеу объектісі болып табылады, оны әртүрлі аспектілерде және әртүрлі көзқарастарда талдайды. Философия болмысқа деген қарым-қатынасында ойлауды зерттейді. Жоғары жүйке қызметінің физиологиясы ойлауды табиғи процесс ретінде, ми қыртысының күрделі аналитикалық және синтетикалық қызметінің ми функциясы ретінде зерттейді. Кибернетикада ойлау қазіргі заманғы техникалық құрылғылармен және логикалық операцияларды модельдеумен жүзеге асырылатын ақпараттық процесс ретінде қарастырылады [2]. Психология ойлауды белгілі бір субъектінің нақты психикалық белсенділігі ретінде зерттейді, ойлаудың қалай пайда болатынын және дамитынын, оның құрылымы қандай, оның әртүрлі іс-әрекеттермен, сананың басқа аспектілерімен және жеке қасиеттерімен қалай әрекеттесетінін, қандай нәтижелерге әкелетінін, бізді не қызықтыратынын зерттейді. Бірінші кезекте.

Ойлау көптеген ғылымдарды зерттеу объектісі болып табылады, оны әртүрлі аспектілерде және әртүрлі көзқарастарда талдайды. Философия болмысқа деген қарым-қатынасында ойлауды зерттейді. Жоғары жүйке қызметінің физиологиясы ойлауды табиғи процесс ретінде, ми қыртысының күрделі аналитикалық және синтетикалық қызметінің ми функциясы ретінде зерттейді. Кибернетикада ойлау қазіргі заманғы техникалық құрылғылармен және логикалық операцияларды модельдеумен жүзеге асырылатын ақпараттық процесс ретінде қарастырылады [3]. Психология ойлауды белгілі бір субъектінің нақты психикалық белсенділігі ретінде зерттейді, ойлаудың қалай пайда болатынын және дамитынын, оның құрылымы қандай, оның әртүрлі іс-әрекеттермен, сананың басқа аспектілерімен және жеке қасиеттерімен қалай әрекеттесетінін, қандай нәтижелерге әкелетінін, бізді не қызықтыратынын бірінші кезекте зерттейді.

Ойлаудың табиғатын аша отырып, А.Н. Леонтьев оның құрылымында практикалық іс-әрекетке түбегейлі ұқсастығын атап өтті. Ол әрдайым белгілі бір мотивтерге жауап береді, әрекеттер мен операциялардың көмегімен жүзеге асырылады, бұл жағдайда салыстыру, талдау, синтез, абстракция, жалпылау және нақтылау сияқты операциялар [4]. Себептері ойлауды жиі сайма-ерекше қызметі, оған ойлау қосыңыз. Бірақ ақыл – ой әрекетінің нақты себептері бар-танымдық, ағылшын тілі

мұғалімі өз сабақтарында, әсіресе негізгі мектепте психологиялық-педагогикалық ерекшеліктеріне байланысты міндетті түрде ескеруі керек тағы бір белгісіз нәрсені білуге деген ұмтылыс. Сыртқы практикалық әрекеттерден айырмашылығы, ойлау әрекеттерінің өзіндік ерекшеліктері бар. Олар ішкі, қысқартылған, автоматтандырылған және көп жағдайда бейсаналық адам.

Шет тілін оқытудың мақсаттарының бірі-шет тіліндегі коммуникативтік құзыреттілікті дамыту, демек, шет тілін оқытудың негізгі мақсаты-коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру, яғни тіл иелерімен шет тіліндегі тұлғааралық және мәдениетаралық қарым-қатынасты жүзеге асыру қабілеті мен дайындығы[5].

«Құзыреттілік» ұғымы психологиялық және педагогикалық әдебиеттерде бұрыннан бері қолданылып келеді, бірақ оған деген қызығушылықтың артуы жақында ғана пайда болды, оны қоғам өміріндегі өзгертін шындықтармен түсіндіруге болады. Қазіргі уақытта құзыреттілік танымдық іс-әрекеттің және білім беру тәжірибесінің нәтижесінде оқушының алған біліміне, оның зияткерлік және өмірлік тәжірибесіне, құндылықтары мен бейімділігіне негізделген дербес дамыған қабілет ретінде қарастырылады [6].

А.Б. Добрович коммуникативтік құзыреттілікті байланысқа тұрақты дайындық ретінде қарастырады. Мұны ғалымдарға сана, ойлау тұрғысынан түсіндіреді. Адам ойлайды және бұл оның диалог режимінде өмір сүретінін білдіреді, ал адам өзінің интуитивті үміттеріне, сондай-ақ серіктесінің үміттеріне сәйкес өзгертін жағдайды үнемі ескеруі керек.

Шет тіліндегі федералды мемлекеттік білім беру стандартына сәйкес коммуникативті келесі маңызды дағдыларды қамтуы керек:

- қарапайым түпнұсқалық мәтіндерді (негізгі мазмұнын түсіне отырып және толық түсіне отырып) оқу және түсіну);
- ауызша түрде өзіңіз туралы, Қоршаған орта туралы қысқаша айтып беріңіз, пікір білдіріңіз, бағалаңыз;
- оқу-еңбек, мәдени және тұрмыстық салалардың стандартты жағдайларында ауызша қарым-қатынас жасау;
- қажетті ақпаратты (хатты) жазбаша рәсімдеу және беру қабілеті.

Қазіргі шет тілі сабағы оның коммуникативті-сөйлеу бағытына байланысты айтарлықтай қарқындылықпен сипатталады, бұл студенттерден үлкен назар аударуды және белсенді сөйлеу және ақыл-ой әрекетін талап етеді. Осыған сүйене отырып, Н.И– Гальскова атап өткендей, «Шет тілі» пәнін оқытудың ерекшелігі: а) белгілі бір жастағы оқушылардың нақты мүдделері мен қажеттіліктерін ескеру; б) оқу және сабақтан тыс мәдениаралық өзара іс-қимылда оқытудың, дербестіктің және белсенділіктің игерілетін мазмұнына олардың эмоционалды-бағалау қатынасын дамыту; в) тілдік код арқылы қарым-қатынастың табиғи мотивтерін құру арқылы оқушының шетелдік лингвомәдениетті игеруге деген ынтасын арттыру» [7].

Адамның коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың негізгі критерийлерінің бірі-адамның өз позициясын серіктестің позициясы мен мүдделеріне сәйкес бағалай алатын рефлексия, яғни талдау және салыстыру сияқты логикалық операцияларды қолдану.

Шет тілдерін оқыту процесі сөйлеу мінез-құлқы деңгейінде студенттердің аз саналы белсенділігін болдырмауы керек және репродуктивті деңгейде ғана емес, сонымен қатар өнімді, шығармашылық деңгейде де коммуникативті іс-әрекетті өз бетінше жүзеге асыру қабілетін дамытуы керек. Бұл қабілет тек «өз бетімен» әрекет ете алатын еркін, босатылған адамды ғана ажыратады, яғни. өзінің жеке коммуникативті-танымдық қажеттіліктерін жүзеге асыра алатын, сондықтан талдау, синтез, салыстыру, жалпылау, абстракция және нақтылау сияқты логикалық операцияларды қолдана алады. Негізгі мектептегі ағылшын тілі сабақтарында коммуникативтіліктің дамуы оқушылардың жұмыс істеуі керек табиғи ортаға жақын сөйлеу ортасын құруға көмектеседі: оқу, қарым-қатынас жасау, рөлдік ойындарға қатысу, өз ойларын білдіру, ағылшын тілінде қорытынды жасау, нәтижесінде логикалық ойлау дамиды.

Оқу процесінде баланың жеке басының дамуы оқушының психикалық, жас және жеке ерекшеліктерін білуді және ескеруді қамтиды. Адамның іс-әрекетінің сипаты, оның ойлау ерекшеліктері, оның сұраныстары, мүдделері, сондай-ақ әлеуметтік көріністері жасына байланысты. Сондықтан логикалық ойлауды дамыту процесін қарастыра отырып, негізгі сынып оқушыларының жасының психологиялық ерекшеліктерін зерттеу қажет сияқты.

Негізгі мектеп оқушысының жасы (мұнда біз 6-8 сыныптарды қарастырамыз) 12 жастан 15 жасқа дейін өзгереді – кіші және үлкен жасөспірімдер арасындағы орта кезең. Бұл кезеңде оқуға қойылатын талаптар өзгереді, жаңа оқу пәндері, Жаңа мұғалімдер пайда болады, балалардың өздері де өзгереді. Олардың көпшілігі сыртқы жағынан да, мінез-құлқымен де, ойлауымен де, айналасындағы әлемге, мектепке қатысты да көп өзгереді. Сондықтан сыныпта психологиялық ерекшеліктері бір-бірінен күрт ерекшеленетін балалар оқи алады [8].

Жасөспірімнің даму процесі жеке тұлғаның қалыптасуына айтарлықтай әсер ететін жас ерекшеліктерімен тығыз байланысты. Жасөспірім кез-келген адамға қарағанда оқыту мен тәрбиелеу қиын деп саналады. Жасөспірімде балалық шақтан ересек жасқа ауысу жасалады және психиканың күрделі қайта құрылуымен, адамдармен қарым-қатынастың ескі, қалыптасқан формаларының бұзылуымен, өмір сүру жағдайлары мен іс-әрекеттің өзгеруімен байланысты, ойлау да сәйкесінше өзгереді [9].

Психология жасөспірімнің дамуының қозғаушы күштері оның іс-әрекетінен туындайтын жаңа қажеттіліктер мен оларды қанағаттандыру мүмкіндігі арасындағы қарама-қайшылықтар екенін анықтады; қоғам,

ересектер, ұжым тарапынан жасөспірімге деген өсіп келе жатқан талаптар мен жасөспірімнің мінез-құлқының қолма-қол формалары арасында. Бұл қарама-қайшылықтар психикалық дамудың жоғары деңгейін, қызметтің күрделі формалары мен түрлерін, жеке тұлғаның бірқатар жаңа қасиеттерін қалыптастыру арқылы шешіледі. Бұл формалар мен іс-шаралар сыни ойлаудың дамуына әсер етеді. Нәтижесінде жасөспірімнің психикалық дамудың жоғары сатысына өтуі жүзеге асырылады.

Орта сыныптарға ауысқаннан кейін оқыту мазмұны өзгереді: фактілер мен құбылыстар жүйесінен, олардың арасындағы қарапайым және нақты қатынастарды түсінуден оқушылар ғылым негіздерін жүйелі түрде зерттеуге көшеді. Бұл жасөспірімдерден жоғары деңгейдегі психикалық белсенділікті-терең жалпылау мен дәлелдемелерді, дерексіз ұғымдарды қалыптастыру объектілері арасындағы күрделі және дерексіз қатынастарды түсінуді, ерікті көңіл мен есте сақтаудың жоғары деңгейін талап етеді. Оқытудың, оқу іс-әрекетінің ескі формалары осы жаңа қажеттіліктер мен міндеттерге қайшы келеді [10].

Жасөспірімнің шекаралары орта мектептің 5–8-ші сыныптарындағы оқумен сәйкес келеді, осы 3 жыл ішінде бұрынғы бала ересек адам болады, дамудың осы кезеңіндегі қиындықтар атауларда көрінеді – өтпелі, қиын, сыни жас. Болып жатқан қайта құрулардың ауқымы айтарлықтай және денеге, өзін-өзі тануға, әлеуметтік өзара әрекеттесу әдістеріне, мүдделерге, танымдық және білім беру қызметіне, моральдық ұстанымдарға қатысты. Жасөспірімнің жеке басының дамуының негізгі факторы-ересектер әлеміне енуге бағытталған өзінің әлеуметтік белсенділігі [11].

Бұл процестің қоздырғышы – ағзаның жетілуінің соңғы кезеңіне көшу, оның қайта құрылуы оның алдыңғы лобының гипофизінің белсенділігін арттырудан басталады, оның гормондары тіндердің өсуін және эндокриндік бездердің жұмысын ынталандырады. Бұл жасырын гормоналды өзгерістер жасөспірімге тән өсу мен жыныстық жетілуді анықтайды, бұл жаңа сезімдердің, сезімдердің, тәжірибелердің пайда болуына әкеледі. Дене дамуын жеделдету бұл процестерді қыздарда 11–12 жастан 9–10 жасқа, ұлдарда 13–15 жастан 12–13 жасқа ауыстырады. Жыныстық жетілудің басталу және аяқталу күндері әр түрлі жыныстағы балаларда ғана емес, тіпті бір жыныста да ерекшеленеді.

Осы жаста болатын елеулі сыртқы өзгерістерге қарамастан, ересек ағзаның түпкілікті қалыптасуы туралы айту ертерек, өйткені жеке органдар мен жүйелердің біркелкі дамымауы байқалады, көбінесе дамудың үйлесімсіз түріне әкеледі, функционалды бұзылулармен, денсаулығының нашарлығымен және тез шаршауымен бірге жүреді. Психикалық және физикалық стресс, әсіресе ұзаққа созылған жүйке кернеуі және күшті теріс түсті эмоционалды тәжірибелер жүрек-тамыр, эндокриндік жүйелердің жұмысындағы функционалды бұзылулардың себебі болуы мүмкін. Жалпы, эндокриндік жүйені қайта құру көбінесе

жасөспірімнің жалпы теңгерімсіздігінің, оның тітіркенуінің, мотор белсенділігінің, мерзімді летаргия мен апатияның себебі болып табылады. Өсудің біркелкі еместігі және негізінен сәйкессіздік сүйектер мен бұлшықеттердің дамуы жасөспірімді сипаттайтын белгілі бір ыңғайсыздыққа, бұрышқа әкеледі. Бұл қозғалыстарды үйлестірудің уақытша бұзылуы денені игерген сайын өтеді .

Осы кезеңдегі барлық өзгерістер, олардың осы жас тобына тән қабылданған стандарттарға сәйкестігі немесе сәйкес келмеуі жасөспірімдер тарапынан мойындалады және терең тәжірибе алады. Бұл жалпы теңгерімсіздікті күшейтіп, тіпті психологиялық жарақатқа әкелуі мүмкін. Мұндай тәжірибе қарама-қарсы жынысқа, өздерінің сыртқы келбетіне деген қызығушылықтың пайда болуына байланысты нашарлауы мүмкін [11].

5–6 сыныптарда ұлдар мен қыздардың назарын аудару өте ерекше, өйткені жағдай өте күрделі: қазіргі уақытта қыздар өздерінің дамуында балаларды ғана көрсете алатын ұлдарды едәуір басып озады. Ұлдар мен қыздар арасындағы достық өте сирек кездеседі.

7–8 сыныптарда жағдай өзгереді, стихия жоғалады, өзара сүйіспеншілік өте эмоционалды түрде көрінеді және өмірде үлкен орын алады (күндер, серуендеу, киноға бару, дискотека және т.б.). Романтикалық қарым-қатынас достық, достық түрінде дами алады, егер ортақ хобби түрінде мазмұнды негіз болса. Қарама-қарсы жыныстағы құрдастарға деген қызығушылық жеке тұлғаның дамуына белгілі бір көңіл бөледі: басқа адамға, оның жағдайына, өз жағдайына әсер етеді, адамның жақсырақ, Мұқият, қамқор болу мүмкіндіктерін жұмылдыру үшін жағдайлар жасалады. 7–8 сыныптарда аралас компаниялар пайда болады, ал қарым-қатынас мектеп шеңберінен шығып, жасөспірім үшін жеке, өте маңызды өмір саласына бөлінеді, кейде оқыту мен басқа да мәселелерді артта қалдырады. Бұл ретте анық білінеді екі үрдістер: қарым-қатынасқа және бірлескен құрдастарымен қызметін және қалауы мүмкін қабылданған, қадірлі. Қарым-қатынастағы қиындықтар, достықтың бұзылуы ауыр драма ретінде бастан кешуде. Жасөспірім үшін ең жағымсыз жағдай– бұл команданы, жолдастарын шынайы айыптау, ал ең ауыр жаза – ашық айтылмаған бойкот, сөйлескісі келмеуі. Оқу немесе басқа командада қабылданбаған жасөспірімдер көбінесе басқалардан, соның ішінде қоғамға қарсы топтардан тануды іздейді.

Жасөспірімдерде еркіндік, өзін-өзі тану және мағынаны іздеу қажеттіліктері басым. Демек, рефлексивті және семантикалық шығармашылық белсенділік жетекші болады, оның көмегімен оқушы өзінің даралығын біледі. Сондықтан оқыту әдістемесі проблемалық әдістерге негізделуі керек, рефлексиялық және семантикалық – шығармашылық белсенділікке ықпал етуі керек. Жоғары сыныптарда қатар шығармашылық қызметін болжайтын, ең алдымен, іздеу, өмірдің мәні, оқушылардың басымдыққа айналады, әлеуметтік қажеттіліктерді дамытады.

Аталған қажеттіліктер тиісті биологиялық қажеттіліктер негізінде туындайды, сонымен қатар белсенділік пен шығармашылық белсенділікті өзін-өзі реттеу қажеттілігі туындайды. Тиісінше, оқыту әдістемесі рефлексиялық белсенділікпен қатар тәуелсіз жұмысқа, өз зерттеулеріне және пікірталастарына айтарлықтай назар аударуы керек.

Жалпы мектептің және жеке пәндерді оқытудың басты міндеті-жасөспірімнің өз бойына өсуіне (қалыптасуына) көмектесу. Ол үшін ол үш кезеңнен өтуі керек: 1) өзін-өзі дамыту (өз қабілеттерін дамыту); 2) өзін-өзі тану (өз мүмкіндіктерін білу); 3) өзін-өзі анықтау-өз өмір жолын таңдау. Біз үшін бұл оқушылардың басым қажеттіліктерін қанағаттандыруды сыни ойлауды дамыту әдістемесін енгізу арқылы толық жүзеге асыруға болатындығын білдіреді. Бұл рефлексивті және семантикалық – шығармашылық іс-әрекеттің қажеттіліктерін, өзін-өзі тану, өзін-өзі көрсету, өзін-өзі анықтау қажеттіліктерін, сондай-ақ іс-әрекет пен шығармашылық белсенділіктің өзін-өзі реттеу қажеттіліктерін қанағаттандыруға мүмкіндік беретін сыни ойлауды дамыту арқылы оқыту [12].

Қорыта келгенде, сыни тұрғыдан ойлау дегеніміз адамның ойлау жүйелілігіне, бейненің тұтастығы мен дәлдігі негізінде қоршаған әлем заттары мен құбылыстары арасында дәйекті, негізделген дәлелдеу немесе жоққа шығару, жүйелі байланыстар орнату қабілеті деп түсіну керек, соның ішінде негізгі мектептердің ағылшын тілі сабағында. Ағылшын тілі – сыни тұрғыдан ойлауды дамытуға ықпал ететін негізгі пәндердің бірі, өйткені сыни ойлаудың барлық операциялары бір пән шеңберінде жүзеге асырылуы мүмкін, яғни. қарым-қатынас жасау, рөлдік ойындарға қатысу, өз ойын білдіру, ағылшын тілінде қорытынды жасау, ақпаратты талдау, салыстыру нәтижесінде сыни ойлау дамиды. 5-сыныптан бастап, бастауыш мектептен негізгі мектепке ауысу кезінде психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін ескере отырып, оқушылар үшін жетекші іс-әрекет түрі өзгереді. Ойлау жаңа қасиеттерге ие болады, мысалы, батылдық, бағалау және өзін-өзі бағалау, ұқсастықтар мен қорытындылар жасау және т.с.с. Осы қасиеттерді ағылшын тілі сабақтарында дұрыс қолдану арқылы сіз сыни ойлаудың жоғары деңгейіне жете аласыз.

Әдебиеттер

1. Выготский Л.С. Мышление и речь. – М.: АСТ, 2011. – 637 с.
2. Дубровина И.В., Данилова Е.Е., Прихожан А.М. Психология 2-е изд., стер. – М.: Академия, 2003. – 464 с.
3. Дубровина И.В., Данилова Е.Е., Прихожан А.М. Психология 2-е изд., стер. – М.: Академия, 2003. – 217 с.
4. Леонтьев А.А. Психология общения [Текст] / А.А. Леонтьев. – М.: Смысл, 2008. – 365 с.
5. Линдсей Г. Творческое и критическое мышление [Текст] / Г. Линдсей, Р.Ф. Томпсон, К.С. Халл // Хрестоматия по психологии: психология мышления / сост. Ю.Б. Гиппенрейтер. – М.: АСТ, 2008. – 111-114 с.

6. Коряковцева Н.Ф. Теория обучения иностранным языкам: продуктивные образовательные технологии: Учеб. пособие для студ. лингв. фак. высш. учеб. заведений. – М.: Издательский центр Академия, 2010. – 192 с.

7. Гальскова Н.Д. Проблемы иноязычного образования на современном этапе и возможные пути их решения // Иностранные языки в школе. – 2012. – №9. – 2-9 с.

8. Спиридонов В.Ф. Психология мышления. Решение задач и проблем. – М.: Генезис, 2012. – 319 с.

9. Григорович Л.А. Педагогика и психология: учеб. пособие / Л.А. Григорович, Т.Д. Марцинковская. – Москва: Гардарики, 2003. – 480 б.

10. Щербатых Ю.В. Общая психология. Завтра экзамен / Ю.В. Щербатых. – СПб.: Питер, 2008. – 272 с.

11. Тихомиров О.К. Психология мышления. – М.: 2012. – 288 с.

12. Величковский Б.М. Когнитивная наука: Основы психологии познания. – Том 1. – М.: Смысл; Академия, 2013. – 448 с.

Ж. Мерденова

«Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 3 курс студенті
Ғылыми жетекші: З.Ш. Шавалиева

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор Павлодар педагогикалық университеті

ОҚУШЫЛАРҒА КӘСІБИ БАҒДАР БЕРУ ЖӨНІНДЕГІ ЖҰМЫСТЫҢ ЕРЕКШЕЛІГІ

Андатпа. Ұсынылып отырған мақалада кәсіби бағыттылық оқушының кәсіптік жағынан өзін-өзі айқындауының маңызды бөлігі ретінде мамандық таңдауға белсенді қарым-қатынасынан көрінетінін айқындайды.

Тірек сөздер: кәсіби, оқушы, өзін-өзі айқындауы, бағыттылық, тәрбие, мектеп, мамандық, кәсіби бағдар, іскерлік.

Аннотация. В предлагаемой статье отмечается, что профессиональная направленность проявляется в активном отношении студента к выбору профессии как важной части его профессионального самоопределения.

Ключевые слова: профессиональная, ученическая, самоопределение, направленность, воспитание, школа, профессия, профориентация, деловая.

Summary. The proposed article notes that the professional orientation is manifested in the active attitude of the student to the choice of profession as an important part of his professional self-determination.

Keywords: professional, student, self-determination, orientation, education, school, profession, career guidance, business.

Қоғамның әлеуметтік және ғылыми-техникалық прогресі жылдамдап отырған заманда адамның зияткерлік еңбек үлесі өседі және білім деңгейіне, шығармашылық даралығының дамуы мен кәсіби бағыттылығына қойылатын талап жоғарылайды. Кәсіби бағыттылық оқушының кәсіптік жағынан өзін-өзі айқындауының маңызды бөлігі ретінде мамандық таңдауға белсенді қарым-қатынасынан көрінеді.

Кәсіптік бағыттылықты қалыптастырудың адами алғышарттары жоғары сыныптарда туындайды танымдық қызығушылық дамиды, жеке мәнді мақсат қою талабы, кәсіби мүдде пайда болады. Алайда, жалпы тәжірибе көрсетіп отырғандай көптеген мектеп түлектері таңдаған мамандығын нашар біледі. Жастар арасында ғылыми қызмет абыройы, педагогикалық, инженерлік-техникалық мамандықтарға қызығушылық баяу өсуде. Мұндай негативті құбылыстарды жою үшін ерекше педагогикалық тәсілдер, жұмыстың мазмұнды және құқықтық формалары қажет болып отыр, жас адамға шынымен көмек көрсететін, қоғамдағы өз орнын табуға көмектесетін жаңаша тәсілдер мен формалар керек. Егер оқушылар ғылым мен техниканың қазіргі салаларына жаңа ақпарат, кәсіби еңбектің әр саласы туралы ақпарат алып отырса және мұндай ақпаратты өз бетінше іздеп табуға даярланса, оқушылардың кәсіпке қызығушылығын іске асыру үшін жағдай жасалса, педагогтар қарым-қатынасы процесінде адамның іс-әрекетпен шығармашылық қызмет үлгілері ұжымдық нормаға айналатын эмоциалық-зияткерлік атмосфера жасалса кәсіби бағдарлылығының қалыптасуы тиімді болады [1].

Психологтар мен педагогтар жеткіншек жасөспірім жастағы балаларға тән сипат ретінде олардың кәсіби жағынан өзі-өзі анықтауы адамның даму процесінің ең бір мәнді жағы деп санайды. Л.И. Божович, И.С. Кон, В.А. Корутецкий, В.В. Чебышева, С.Н. Чистякова т.б. өзін-өзі кәсіби айқындау тек мамандық таңдау емес, адамның рухани дамуының мазмұнды процесі деп білуі керек. Ол жас адамның қызығушылығы мен бейімділігіне қарай, өзін-өзі бағалауы мен идеалдарына және құндылықтар бағытына және эмоционалдық, ерік-жігер деңгейіне қарай айқындалады.

Адамның аталған ерекшеліктері мектеп, отбасы, басқа да референтті топтардан жалпы коммуникативтік құралдардан шығатын, сыртқы әсерлердің жиынтығына түсетін жалпы психологиялық негіздерін құрайды. Кәсіби бағыттылық дегеніміз – адам бағыттылығының бір бөлшегі, оның ерекше формасы. Кәсіби бағыттылық жалпы бағыттылық аясында қалыптасады және адамның дамуына қарай оның құұрылымында жетекші орын алады.

«Кәсіптік бағдар» беру дегеніміз – мектептің, оқу-орындарының, өндіріс ұжымдарының, жұртшылықтың, ата-аналардың, жас және дара ерекшелігіне, олардың бейімділігіне, қызығуына, қабілетіне және қоғамдық кадрларды қажет ету талабына сай бірлесіп жүргізетін педагогикалық, психологиялық, медициналық жұмыс. Кәсіптік бағдардың басты міндеті – мектеп бітірушілер мен оқушылардың әлеуметтік-кәсіптік бейімделуі үшін жағдайлар жасау болып табылады. Сондықтан мектептерде оқушылардың кәсіптік мүддесі және олардың психо-физикалық ерекшеліктері мен еңбек рыногының мүмкіндіктері арасындағы тепе-теңдікке жету, мектеп бітірушінің қандай болса да кәсіби жетістікті болжауы, жеке кәсіптік болашағын құру, сонымен қатар

өзінің жеке кәсіптік өсуінің қиындықтарын жеңу, кәсіптік мақсатын көздеу, өмірлік жағдайлардағы тәсілдерге бара-бар әрекет ету және т.б. үшін барлық жағдайлар жасалады [2].

Мамандыққа қызығушылығы мен бейімділігі, сенімі, идеалы, өмір туралы түсінігі бар адамдарда кәсіби жағынан өз-өзін тануға ұмтылыс бар. Кәсіби бағыттылыққа қажеттілік, қызығушылық, бейімділік, қабілет, түрткі, идеалдар, нақты кәсіби қызмет тәжірибесі, білім, дағды кіреді. Кәсіби бағыттылық адамның қабілетімен, сол сияқты белгілі бір дәрежеде кәсіби не соған жақын іс-әрекетпен тығыз байланысты.

Мамандық таңдау ең алдымен, кәсіби қызығушылықтан туады, мәжбүрлі белсенділік кәсіби іс-әрекет түрткілерінен туады, оны кәсіби іс-әрекеттің мақсатын айқындау іске асырады. Оқушының кәсіби бағыттылығына түрткі болатын компонент ретінде (әлі ақиқат кәсіби қызметке араласпаған) оның танымдық қызығушылығы, кәсіпке қызығуы, белгілі бір іс-әрекет түріне бейімділігі, мамандықты таңдау түрткісі, мақсаттық компоненті ретінде – кәсіби құштарлық, ол мақсат қою және соған сәйкес құрал, оқушы осылардың көмегімен кәсіби мақсатына жетеді.

Әрбір тұлға өз мақсаты мен қызығушылығына сай құндылықтарды игеруге ұмтылады. Адамның кәсіби әрекетіне қатысты төмендегідей құндылықтарды атауға болады:

- қоғамда өзін-өзі анықтау;
- еңбек ұжымындағы бедел;
- туған-туыстары, достарын мойындау;
- өзін-өзі жетілдіру – қызықты жұмыс;
- өз білім іскерлік дағдысын, қабілетін пайдалану;
- еңбектің шығармашылық сипаты;
- материалды-тәжірибелік құндылық – мардымды жалақы;
- тұлғаны қанағаттандыратын лауазым, қызметінің келешегі.

Кәсіп таңдау түрткілерін таңдау тұлғаның кәсіптің бұл түрін таңауына себепші болады. Бұл өз кезегінде тұлғаның құндылықтарға деген қатынасын білдіреді. Егер қоғамымызды дамыған елдер қатарынан көргіміз келсе, жастарды білімді, білікті мамандар қатарына қосуымыз үшін мектеп мұғалімдері оқушыларына сапалы білім беріп, сонымен қатар жастарға келешекте кәсіптің түрін таңдауға көмек беруі керек. Ол да кәсіптік даярлыққа айырықша көңіл бөлу қажеттігін көрсетеді. Білім мен іскерлік еңбек нарығында бәсекеге қабілетті, таным өрісі биік адам тәрбиелейді. Оқушының терең де іргелі даярлығы оған басқа мамандықты жедел меңгеруге мүмкіндік береді. Сонымен қатар, мектеп мұғалімдерінің кәсіптік бағдар беруі үшін мектептердің барлық құрамы жоспарлы жұмыс жүргізуі керек деп ойлаймын.

Кәсіби кеңес беруге кең түсінік берсек, тұлғаны меңгеруге негізделген оқушының еңбегін өзін-өзіне анықтатуда көмек беру деп түсінуге болады. Кәсіби бағдар беру жұмыстарының үш кезеңін көрсетуге болады:

1. Кәсіптік бағдар берудің даярлық кезеңі онда оқушыларды саналы түрде мамандық таңдауына көмек берілу керек, ол мектептегі оқу кезеңін тұтас қамтиды;

2. Кәсіптік бағдар беруді аяқтаудың мақсаты оқушының қызығушылығы, бейімі, қабілеті, психофизиологиялық қабілетіне сай жүреді. Кеңестің бұл түрін 9 сыныптарда маман – кәсіптік бағдар берушілер жүргізеді;

3. Нақтылаушы кәсіптік бағдар беру оны мектептен тыс мекемелер орта кәсіптік-техникалық лицейлер, кәсіптік мектептер, базалық кәсіпорындар т.б. іске асырады.

Жеке тұлғаны кезеңдегі дамуда кім болу, кәсіптік өзін-өзі анықтау және қандай болу, моральды өзін-өзі анықтау, сұрақтары ерекшеленбейді [3]. Жеке тұлғаның бір жақсы, маңызды, әлеуметтік мәнді іс тындырғысы келеді, бірақ оның бәрі көбінесе арман. Белсенді де, жарқын болатын арманнан гөрі өмірлік жоспар-бұл әрекет жоспары, сондықтан ол біріншіден, мамандық таңдауға тіреледі. Жеке тұлға үшін мамандық таңдау-белгілі деңгейде моральды мәселе. Мамандық таңдаудағы басты жетекші бұл өзіміздің қалауымыз, яғни таңдауымыз өз көңілімізден шығуы. Мамандық таңдау диапазоны кең болған сайын, психология жағынан дәл сондай ауыр. Белгілі бір іске өзінің қабілеттілігі, икемділігі және тұлғаның өзін-өзі көрсету мүмкіндігі бар шаруалар кіреді.

Жеке тұлғаның тиімді кәсіби мамандық таңдауда өзін-өзі анықтау әр қырынан көруге болатын көп баспалдақты процесс. Біріншіден, қоғамның жаңадан тұлғаға айналып келе жатқан адамға қоятын қызметтер сериясы. Ал бұл тұлға белгілі бір уақытқа дейін оны шешуі тиіс. Екіншіден, шешім қабылдау процесі сол арқылы тұлға өз қабілеттері мен таңдауын оптимистік тұрғыда қарайды. Үшіншіден, жеке өмір стилін жасау, ал оның бір бөлігі болып, мамандырылған іс-әрекеті саналады [4]. Осы үш кіріспе жұмысты әр қырынан анықтайды: біріншісі қоғамның сұранысынан туындайды, екіншісі тұлғаның қабілеті, үшіншісі екеуінің келісу мүмкіндігін көрсету, бірақ бұл үшеуі де бірін-бірі толықтырады; Жеке тұлғаның тиімді мамандық таңдауда профессионалды түрде кәсіби кеңес өткізу керек.

Сонымен, оқушы тұлғасының кәсіби бағыттылығы дегенді біз оқушының мамандық таңдауға өзі қалап және белсенді қарым-қатынасынан көрінетін адам әрекетінің бір бөлшегі деп түсінеміз. Мамандық таңдау кезінде оқушыларға кәсіби бағдар беру әрқашан маңызды мәселе болмақ.

Әдебиеттер

1. Пряжников Н.С. Методы активизации профессионального и личностного самоопределения.– Москва: Издательство НПО Модэк, 2002.– 392 с.

2. Сазонов А.Д. Профессиональная ориентация молодежи. – М.: Высшая школа, 1989. – 272 с.

3. О профессиональной ориентации молодежи. – Отдел кадров. – №3 (14).

4. ҚР Білім туралы Заңы. – Астана, 2004.

Ұ. Молдажан

БОПӘ-41 топ студенті Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: М.А. Кененбаева

педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕ САНДЫҚ ТЕХНОЛОГИЯНЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа. Мақалада бастауыш мектепте сандық технологияны қолданудың мәселелері қарастырылған. Сонымен қатар сандық технологияның елімізге пайдалы жақтары қарастырылған. Мақала бойынша бастауыш мектепте сандық технологияны қолдану мәселелерінің түрлі жолдары қарастырылды.

Тірек сөздер: білім, оқу, сандық технология, стандарт, білім беру, оқыту, арттыру.

Аннотация: В статье рассматривается использование цифровых технологий в начальной школе. Также рассматриваются преимущества цифровых технологий для страны. В статье рассматриваются различные способы использования цифровых технологий в начальной школе.

Ключевые слова: образование, обучение, цифровые технологии, стандарт, образование, обучение, совершенствование.

Summary. The article discusses the use of digital technologies in primary school. The benefits of digital technologies for the country are also discussed. The article examines the various ways digital technologies are used in primary school.

Key words: education, learning, digital technology, standard, education, teaching, enhancement.

Қазақстан Республикасының «Білім туралы заңында» Білім беру мазмұны – жеке адамның біліктілігі мен жан-жақты дамуын қалыптастыру үшін негіз болып табылатын білім берудің әрбір деңгейі бойынша білімдер тобы. Білім беру мазмұны білім берудің мемлекеттік жалпыға міндетті стандарттары негізінде әзірленетін білім беретін оқу бағдарламаларымен айқындалады.

Бастауыш білім берудің жалпы білім беретін оқу бағдарламалары баланың жеке басын қалыптастыруға, оның жеке қабілеттерін, оқу қызметіндегі оң себептер мен іскерлік шеберліктерін: негізгі мектептің білім беру бағдарламаларын кейіннен меңгеру үшін оқу, жазудың, есептеудің, тілдік қатынастың, шығармашылық тұрғысынан өзін-өзі көрсету, мінез – құлық мәдениеттің қарапайым дағдыларын дамытуға арналған [1].

Бәсекеге қабілетті дамыған мемлекет болу үшін біз білімі жоғары елге айналуымыз қажет. Қазіргі кезде жай ғана жаппай сауаттылық жеткіліксіз болып қалғалы бәріне белгілі. Сондай-ақ болашақ ұрпақтың, жалпы барлық жеткіншек ұрпақтың функционалдық сауаттылығына да

жақсы көңіл бөлу қажет. Артымыздан ерген балаларымыз қазіргі заманға бейімделген болуы елімізге тигізер маңызы зор [2].

«Цифрлы Қазақстан» бағдарламасының басты мақсаты – қазақстан халқының өмір сапасын жетілдіру әрі ұлттық экономиканы цифрландыру. Көптеген дамушы елдер қаржысын да, ресурстарын да аяп жатқан жоқ. Осындай дамушы елдердің қатарында Қазақстан да бар. Еліміз тәуелсіздік алып, артта қалған салаларды дамытуды қолға алған кезде жоғары технологиялар да назардан тыс қалмаған болатын.

Біріншіден, сандық технологияларды үкімет органдарының қызметіне енгізсек, өздеріне де тиімді және олардың қызмет көрсету деңгейі жоғарылайтыны сөзсіз. Екіншіден, қарапайым халық сандық технологияларды өз күштерімен меңгерсе, қажетті ақпаратқа қол жеткізу, үкіметпен байланыс орнату жағдайында елеулі ілгерілеушіліктер орын алады. Үшіншіден, ақпараттық алмасу мен сақтауда жоғарыға көтерілетінімізге күмән жоқ. Сымсыз телефондар, желілік телеарналар – осындай іс-әрекеттердің көрінісі. Цифрлық стандартқа көшкен сәтте, еліміз бойынша жерсеріктік абоненттер жүйесін пайдаланушылардың саны 6300 ғана болған. Демек, алдымен ақпарат тарату саласында цифрлы стандартқа көшу қолға алған бастаманың қаншалықты халыққа тиімді әрі қажет екенінің айнымас көрсеткіші деуге болады. Цифрлы технологияларды дамытуға байланысты «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» атты Жолдауында Мемлекет басшысы Н. Назарбаев: «Біз цифрлы технологияны қолдану арқылы құрылатын жаңа индустрияларды өркендетуге тиіспіз. Бұл – маңызды кешенді міндет. Бұл индустриялар қазірдің өзінде дамыған елдердің экономикаларының құрылымын өзгертіп, дәстүрлі салаларға жаңа сапа дарытты», – деп нақты болашаққа айқын бағдар берді. Бұл үшін арнайы «Цифрлы Қазақстан» бағдарламасы дайындалғанын мәлімдеді. Бұл бағдарламаның 4 негізгі бағыты бар. Біріншісі – ауыл-аймақты кең жолақты интернетпен қамтамасыз етіп, еліміздің транзиттік мүмкіндіктерін арттыру. Екінші бағыты – экономиканың салаларына (көлік және логистика, денсаулық сақтау, білім беру, ауыл шаруашылығы және электронды сауда) цифрлы технологияны енгізу. Сондай-ақ, IT мамандарды даярлау. Түптеп келгенде «Цифрлы Қазақстан» тек бір ғана IT саласын ғана емес, қоғамдағы өзге де салаларды дамытуға бағытталған [3].

Аталған бағдарламаны жүзеге асыру арқылы халықтың өмір сүру деңгейін жоғары сатыға көтеруге, көптеген әлеуметтік мәселелердің оң шешімін табуға зор мүмкіншіліктер жасалады. Сондықтан осы бағдарламаның аясында халықтың үдесінен шығу үшін еңбек ету қажет.

Бұл жұмыстың мақсаты сандық технологияларды қолдана отырып, жаңаша, заманауи білім беру, яғни қашықтықтан оқыту жүйесінің артықшылықтары мен кемшіліктерін анықтау болып табылады.

Қашықтықтан білім беру жүйесі мен сандық трансформациясы айырылмас егіз ұғым ретінде қараймыз.

Бастауыш мектепте заманауи ақпараттық технологиялардың мүмкіндіктерін сауатты пайдалану:

- танымдық іс-әрекетті белсендіруге;
- оқушылардың сапалы үлгерімін арттыруға;
- бастауыш мектептегі сабақтарда қолдануға арналған заманауи электрондық оқу материалдарының көмегімен оқыту мақсаттарына қол жеткізуге;

- бастауыш мектеп оқушыларының өзін-өзі білім алу және өзін-өзі бақылау дағдыларын дамытуға;

- оқытудың жайлылық деңгейін арттыруға;

- бастауыш сынып оқушыларының сабақта белсенділігі мен ынтасын арттыруға ықпал етеді;

- қауіпсіздік ережелерін сақтай отырып, бастауыш мектеп оқушыларының компьютерде жұмыс істеу дағдыларын меңгеру.

«Сандық трансформациясы арқылы қашықтықтан білім беру дегеніміз не?» деген сұраққа іздеу жүйесі бірнеше жауап берді. Оларды қарастыратын болсақ. Сандық трансформациясы арқылы қашықтықтан білім беру – бұл компьютерлік және телекоммуникациялық технологиялар мен құралдардың көмегімен толығымен немесе ішінара оқыту [4].

Қазіргі заман талабына сай адамдардың мәлімет алмасуына, қарым-қатынасына ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың кеңінен қолданысқа еніп, жылдам дамып келе жатқан кезеңінде ақпараттық қоғамды қалыптастыру қажетті шартқа айналып отыр. Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау-құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу.

Коммуникация – ақпаратты тасымалдап жеткізу әдістері мен механизмдерін және оларды жинақтап жеткізу құрылғыларын қамтитын жалпы ұғым.

Ақпараттық-коммуникативтік технология жағдайындағы жалпы оқыту үрдісінің функциялары: оқыту, тәрбиелеу, дамыту, ақпараттық болжамдау және шығармашылық қабілеттерін дамытумен анықталады.

Оқытудың ақпараттық-коммуникативтік және интерактивтік технологиялары бағыттары:

- электронды оқулықтар;

- телекоммуникациялық технологиялар;

- мультимедиялық және гипермәтіндік технологиялар;

- қашықтықтан оқыту (басқару) Интернет.

Ақпараттық-коммуникативтік технологияны оқу-тәрбие үрдісіне енгізуде мұғалім алдына жаңа бағыттағы мақсаттар қояды:

- Өз пәні бойынша оқу-әдістемелік электронды кешендер құру, әдістемелік пәндік Web-сайттар ашу;
- Жалпы компьютерлік желілерді пайдалану;
- Бағдарламалау ортасында инновациялық әдістерді пайдаланып, бағдарламалық жұмыстар орындалады.

Біріншіден, құрал – сайман, кем дегенде бір компьютер, оқытушының идеалды түрде автоматтандырылған жұмыс орны, бірнеше оқушы жұмыс орны, видеопроектор және интерактивті тақта.

Екішіден, компьютерде жұмыс істеу дағдысы бар мұғалім мультимедиялық проектор ережелерімен және интерактивті тақтамен таныс болуы қажет.

Үшіншіден, білім беру өнімдері бар цифрлық компакт-дискілер болуы қажет.

ЭЕМ-ды математика сабақтарында қолдану уақытты үнемдейді, оқушылардың түрткісін (мотивациясын) және оқу-танымдық үдерістің тиімділігін арттырады. Мұғалім – сабақтағы негізгі әрекетті тұлға. Сондықтан компьютер мен мультимедиялық құралдарды оқытудың тек инструменті (құрал-сайманы) ретінде қарастыру керек. Бұл инструменттің көмегі өте мәнді.сайттар, құралдар жасау. (мультимедиялық және гипермәтіндік технологиялар).

• Қашықтықтан оқыту (Internet желісі) барысында өздігінен қосымша білім алуды қамтамасыз ету.

Интерактивтік оқыту технологиясы – бұл коллективтік, өзін-өзі толықтыратын, барлық қатысушылардың өзара әрекетіне негізделген, оқу процесіне оқушының қатыспай қалуы мүмкін болмайтын оқыту процесін ұйымдастыру.

Интерактивтік оқыту – бұл, ең алдымен оқушы мен мұғалімнің қарым-қатынасы тікелей жүзеге асатын сұхбаттасып оқыту болып табылады. Сабақтағы интерактивтік әрекет өзара түсіністікке, өзара әрекетке, қатысушының әрқайсысына қажет есепті бірлесіп шешуге алып келетін – ұйымдастыру және сұхбаттасып қарым-қатынас жасауды дамытуды ұсынады.

Оқытудың ақпараттық – коммуникациялық және интерактивтік технологияларын пайдалану – педагогикалық іс-әрекеттердің мазмұны мен формасын толықтыру негізінде оқыту үрдісін жетілдірудің бірден бір жолы. Компьютерлік желілерді, интернет жүйесін, электрондық оқулықтарды, мультимедиялық технологияларды, қашықтан оқыту технологиясын пайдалану оқу орындарында ақпаратты-коммуникациялық технологиялар кеңістігін құруға жағдай жасайды.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны дамыту білім берудің бір бөлігі. Соңғы жылдары заман ағымына сай күнделікті сабаққа компьютер, электрондық оқулық, интерактивті тақта қолдану жақсы нәтиже беруде. Білім беру жүйесі электрондық байланыс, ақпарат

алмасу, интернет, электрондық пошта, телеконференция, On-line сабақтар арқылы іске асырылуда [5].

Осындай оң нәтижелермен бірге бастауыш мектеп сандық технологияны пайдаланудың да нәтижелері бар. Мысалы:

– қазіргі жағдайда онлайн оқытуда алыс шалғай аудандарда интернет ұстамайды немесе нашар ұстайды;

– ауылдық жерде барлық оқушы компьютермен қамтамасыз етілмеген;

– сандық технологияны пайдалануға көп балалы отбасы жағдайлары келмейді;

– кейбір оқушы оқытуды компьютерлік ойындарға ұластырып алуы;

– кіші мектеп жасындағы оқушымен ата – анасыз онлайн оқытудың мүмкіншілігінің шектеулі болуы;

– ұзақ уақыт бой компьютердің алдында отыру омыртқа ауруына соқтырады. Кішкентай балалардың және жасөспірімдердің омыртқалары дұрыс қалыптаспай, компьютер алдында көп отырудың арқасында балалардың омыртқалары қисайып, түрлі арқа ауруларына ікеп соқтырады.

– компьютермен жұмыс істеу кезінде, тышқан мен пернетақта арқылы жұмыс жасаймыз. Ол арқылы біз қол бұлшықеттерінің үздіксіз қозғалысына жағдай жасайды. Алайда пернетақталармен жұмыс кезінде саусақтарымыздың, қолдың ауыруына себепші болады.

– қазіргі уақытта ультрадыбысты есте сақтау қабілетіне, оқуға кері әсері бар, көзге де зиянды екені белгілі. Қатты дыбыс құлақ пердесінің жыртылуына алып келеді, нәтижесінде миға әсер етеді.

Қорытындылай келе қазіргі ғасыр – ақпараттық технологиялар заманы. Қазіргі кезде кейбір ауыл – аймақтарда интернет желісінің дұрыс берілмеуі, компьютердің жеткіліксіздігі, инерактивті тақталардың жоқты жеткілікті. Біздерді, балаларды компьютерден алшақтату оңай емес. Ғаламдардың дәлелдеуі бойынша, компьютермен жұмыс істеген баланың қабілеті арта түседі, тез қимылдауға дағдыланады және экранда қажетсіз заттар шығып жатқанда, компьютер кенеттен өшіп қалатын жай жағдай туындаса саспай, өз – өзін жоғалтпай қиын жағдайдан оңай шығуға дағдыланады.

Баланың денсаулығын компьютерлік зияндардан қорғауға болады, егерде қауіпсіздік шараларын дұрыс пайдалана алмаса түрлі ауруларға әкеліп соғады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2007 жылғы 28 маусымдағы № 546 Қаулысы.

2. Қазақстан Республикасы Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы 2014.

3. Бөрібекова Ф.Б, Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық.

4. Зайцевой С.А. Исследовательская деятельность учащихся // Начальная школа. – 2006. – № 2.

5. Оливер В., Оливер Н. Новые технологии в обучении. – СПб.: БХВ–Санкт-Петербург, 2000.

А.Д. Мехманов

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: А.Ж. Аплашова

психология ғылымдарының кандидаты, профессор

ПОЛИЭТНОСТЫҚ ОРТАДАҒЫ СТУДЕНТ ТҰЛҒАСЫНЫҢ ТАНЫМДЫҚ ІС-ӘРЕКЕТІНІҢ ДАМУЫ

Андатпа. Мақалада полиэтностық ортадағы студенттердің танымдық іс-әрекетінің даму ерекшеліктері, соның ішінде этнопсихологиялық жағы және моноэтностық ортадағы студенттердің танымдық іс-әрекетінің даму ерекшеліктерінің айырмашылығын анықтауға арналған. Эксперименттік зерттеудің нәтижелері полиэтностық ортадағы студенттердің бірлескен-диалогтық танымдық іс-әрекеті принципін негізінде коммуникациялық кедергілерге тойтарыс беретін даму үрдісінің оңтайлануы этностық таптауырындардың жағымсыз жағының тежелуін анықтады.

Тірек сөздер: этнос, менталитет, полиэтностық аудитория, ұлтаралық қатынас.

Аннотация. Статья посвящена выявлению различий в особенностях развития познавательной деятельности студентов в полиэтнической среде, включая этнопсихологическую сторону и особенности развития познавательной деятельности студентов. Результаты экспериментального исследования выявили торможение отрицательной стороны этнических стереотипов в процессе оптимизации процесса развития, отражающего коммуникативные барьеры на основе принципа совместной диалогической познавательной деятельности студентов в полиэтнической среде.

Ключевые слова: этнос, менталитет, полиэтническая аудитория, межнациональные отношения.

Summary. The article considers the identification of differences in features of development of students' cognitive activity in a multiethnic environment, including ethnopsychological side and features of development of students' cognitive activity. The results of experimental study revealed negative side of inhibition of ethnic stereotypes in process of optimizing the development process.

Keywords: ethnos, mentality, multiethnic audience, interethnic relations.

Егеменді Қазақстан Республикасының өмірінде негізгі рөлді қоғамның белсенді бөлігінің бірі – студенттер қауымы алады. Ол жастардың кәсіби дамуы, әсіресе қазіргі заманға сай жеке бастарының ерекшеліктерінің дамуы, қоғамның әрі қарай дамуымен тікелей байланысты. Сондықтан да осындай психологиялық зерттеулердің маңыздылығы – полиэтностық аудиториядағы студенттердің танымдылық іс-әрекеттерінің ерекшеліктерін зерттей отырып, қоғамның болашақ иелерін жеке адам ретінде орынды тұрғыда қалыптастыру болмақ деп санаймыз.

Біздің оймызша, полиэтностық аудиторияда студенттердің танымдық іс-әрекеті тек білімге, оқуға ғана бағытталып қоймайды, ол сондай-ақ өзімен бірге жүрген достарының өмір-салтын, өзіндік этностық ерекшелігін тануға, өзінің зерделік, мәдени өрісін кеңейтуге жолдайтынын мәлімдейміз. Жастар өмірлерінің студенттік кезінде көптеген психикалық қиындықтарға ұшырасады. Алдымен, студенттің «Мен» дәрежесі көтерілсе, екіншіден, этностық менталитетке басқаша қарай бастайды, яғни ұлттық намыс, сезім, санасы оянады. Осыған орай, оқу іс-әрекетінің мотивациялық өрісі де өзгереді, оқу барысында меңгеру процесінің механизмдері де өзгеріске ұшырап, оқу түрткісі, қажеттіліктері жылдан жылға айқын анықтала түседі.

Барлық ұлттардың өкілдеріне бірдей тең қарым-қатынас болуы, полиэтностық аудиторияның басқарушысы әрбір студентке, оның ұлтына тәуелсіз сыни көзбен қарауы керек. Өртүрлі ұлттың өкілдерінің арасындағы достықты нығайтуға бағытталған арнайы жұмыстар жүргізілу де артық емес. Студенттердің арасында қақтығыс жағдайларын болдырмау мәселесі де күрделі процесс. Ұлттық негіздегі қақтығыстар бір ұлттың өкілдерінің басқа ұлтқа деген кері қатынастарын туғызады. Өртүрлі ұлттардың өкілдерінің қарым-қатынастық тәжірибелерінің болмауы, негативті эмоциялық жағдайларды туғызады. Қоршаған ортадағы адамдардың ең бірінші жақсы жақтары мен жоғары қасиеттерін көруге үйрету мәселесін қарастыру артық емес. Полиэтностық аудиторияда студенттердің арасында ұлтаралық қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыру да маңызды.

Ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті кең көлемдегі түсінік бола тұрып, халықтар арасындағы өткен уақыттағы және осы күнгі тәжірибелерді жинау процесінде қалыптасқан дәстүрлерді қамтиды. Ұлтаралық қарым-қатынастың жоғары мәдениетіне ие болған адамдар, өз елдерінің және басқа халықтардың діни құндылықтарына деген қызығушылықпен, ұлттарына тәуелсіз, бүкіл адамдарға бірдей достық көзқараспен, әрі қиын жағдайларда көмек жасауға дайын екендерін де танытады. Әр ұлттық топтар өкілдерінің ұлтаралық қарым-қатынас шеңберлерін кеңейіп, полиэтностық аудиторияда ұлтына тәуелсіз студенттер басқа құрбыларындағы олардан ерекшелетін қасиеттерді бағалауға да үйренеді.

Осыған қарамастан, ұлтаралық қарым-қатынас мәдениеті аумағындағы болашақ мамандардың іс-әрекеттерінің нәтижелігін және жемістілігін қамтамасыз ете отырып, әр ұлттық топтардың өкілдерінің арасында қарым-қатынасты реттейтін ережелер мен нормаларды білу; ұлтаралық қарым-қатынастың құрылған дәстүрлі және таптауырынның түрлерін сақтап, қарама-қайшылықтарына қарсы тұру қабілетіне мән бере бастайды.

Полиэтностық аудиториялардағы студенттер этносаралық қарым-қатынастың белсенді сипаты. Этнопсихологиялық ерекшеліктер әрбір

ұлт өкілдерінің полиэтностық аудиторияның жетекшілерінің талаптарына бейімделуіне қамтамасыз етеді, оған кедергі жасап, әртүрлі ұлттық өкілдерінің педагогикалық іс-әрекетке бейімделу процесін 3 сатыға бөлуге болатынын жоғарыда атап кеткенбіз, осыдан алғашында студенттердің ұлттық-психологиялық ерекшеліктері жетекшілердің іс-әрекеттеріне кедергі жасайды, немесе әрі қарай жақсы дамуына ықпалын тигізеді. Келесісінде жетекшілер мен студенттердің арасындағы қарым-қатынастар тұрақталады, өзара тіл табысып бірін-бірі түсіне бастайды және студенттер өз белсенділіктерін көрсетеді.

Біздің елімізде ұжымдардың көпшілігі құрамы бойынша көп ұлтты болып табылады. Мұндай қоғамда көп жағдайда жеке бас аралық қатынастарға әсер ететін адамдардың мінез-құлық нормалары, дәстүрлер, ұлттық ерекшеліктер анағұрлым анық байқалады. Көп ұлтты ұжымның бастапқы бірлігі ретінде этникалық кіші топты тәрбиелік әсердің объектісі деп қарау қажет. Ең соңғысы, ең алдымен тілімен, жалпы ұлттық психологиялық ерекшеліктерімен, мәдени бірлігімен және этно топтық танымымен, топ ішілік нормалар мен принциптердің болуымен сипатталатын бір ұлт адамдарының бірігуін білдіреді. Мұнда тәрбие жұмысының өзі айтарлықтай күрделенеді, күш жігердің үлкен салмағын, көлемді білімді, кәсіби даярлықты, жоғары психолого-педагогикалық шеберлікті талап етеді.

Ұлттық психологиялық ерекшеліктерді есепке алу ұжымдағы және білім беруші институттардағы (балабақша, мектеп, колледж, ЖОО, клуб және т.б.) тәрбие жұмысының ерекше құрылуын болжайды [1, 26].

Ұлттық-психологиялық ерекшеліктер, біріншіден, тәрбиелік әсерлердің тәсілдері мен формаларының біркелкілігін, олардың үйлесімін анықтайды. Әлеуметтік қызметкерлердің, жетекшінің мінез-құлық стилін түрлі ұлт қоғамы өкілдері өздерінше қабылдайды. Олардың моралдік және адамгершілік қасиеттеріне, кәсіби дағдыларына, педагогикалық шеберлігіне әр түрлі талаптар қояды. Мысалы, Орта Азия мен Қазақстан халықтарында бастапқыда олардың тәрбиелік күш жігерлерінің мазмұны емес, ұлт өкіліне сыйластықпен қарау іскерлігі, ақпаратты әсер етудің әр түрлі деңгейлеріне мөлшерлеп біртіндеп беру қабілеті бағаланады. Ал, Прибалтика мемлекетінде қолданылған күш жігерлердің мақсаттылығы мен логикалық қажеттілігін тез арада дәлелдеген адамға тәрбие жұмысында басымдық беріледі [2, 35].

Көп ұлтты ұжымдардағы барлық тәрбие шаралары оның әсер етуінің төменгі кезеңдерін ойластырылуды талап етеді.

Бірінші кезең – әр түрлі этностық қоғам өкілдерінің ерекшеліктерін зерттеу;

Екінші кезең – полиэтностық ортада жетекшімен, педагогпен моральдық-психологиялық атмосфераны және өзара қатынас сипатын талдау;

Үшінші кезең – көп ұлтты ұжымда адекватты психологиялық климат құру мақсатымен жұмыс формасын ойластыру;

Төртінші кезең – ұжымдағы қақтығысты жағдайларды жою;

Бесінші кезең – белгілі бір ұлттың әрбір өкілінде ұлттық сана-сезімді қалыптастыру және өзге ұлтты дұрыс бағалауға үйрету (тәрбиелеу).

Сонымен, полиэтникалық ұжымдағы тәрбие жұмысында ұлттық-психологиялық ерекшеліктерді есепке алу тек оның тиімділігін арттырудың маңызды алғышарты болып қана табылмайды, сондай-ақ, көп ұлтты ұжым жетекшісінің (педагогтың) өзінде қалыптасуы тиіс арнайы білімдер мен дағдылардың бір қатарын қолданудың айтарлықтай күрделі процесін білдіреді.

Тұтастай алғанда, психологиялық ғылым адамзат қауымының маңызды өзегі – жанұяны зерттеуге әрқашанда ерекше мән берді. Әрине, бұл этнопсихологияның да назарынан тыс қалған емес. Біздің елімізде көп ұлтты некелер кең таралған құбылыс. Білу, одан кейін оның мүшелерінің психологиялық ерекшеліктерін дұрыс түсіну – ғалымдардың және әлеуметтік-психологиялық қызметкерлердің маңызды міндеті.

Соңғы кезеңде ұлт өкілдерінің араларындағы потенциалдық мүмкіндіктері ашылып, бір-бірімен өзара әрекеттене бастайды. Ендеше, студенттердің этнопсихологиялық ерекшеліктері пән оқытушының белсенділігінің ұйтқысы болуы да мүмкін. Бұл кезеңде ұжымның ішінде қиыншылықтар пайда болса, онда этностық қауым өкілдері өздері-ақ жая алады, полиэтностық жағдайда студенттердің бір-біріне деген жанашырлық, қайғыға ортақтасу, қиын жағдайда кеңес пен көмек беру сияқты қасиеттері дами түседі. Полиэтностық аудиторияның жетекшісі әртүрлі қауымдардың өкілдерімен байланыста бола отырып, олардың өзара қарым-қатынастарын реттеудің арнайы дағдылары мен іс-әрекеттеріне ие болады.

Ұлтаралық қатынастың мәдениетіне әртүрлі ұлт өкілдерінің өзара әрекеті және бір-біріне әсер етуі де қарастырылады. Өз ұлтының қоршаған ортасына, басқа этностарға кең және жүйелі қарым-қатынаста, сол сияқты ұлтаралық қарым-қатынасының ұғымында өзін іс жүзіне асырған болатын, өйткені студенттердің бойынан кәсіпкерлік ерекшелігін дамыту мәселесі маңызды орын алады, осыдан ұлтаралық қарым-қатынастарға, кейін жалпы адами қатынасқа жатқызуға болады.

Полиэтностық аудиториядағы студенттерді оқыту мәселесі соңғы кездері әртүрлі көзқарастар туғызуда.

– оқытудың өзі даму болып табылса (У. Джеймс, Э. Торндайк, Дж. Уотсон, К. Коффка), үйренудің табиғатын әр адам әр түрлі түсінеді;

– оқыту – бұл жетілудің тек сыртқы шарттары, яғни «оқыту дамудың соңында жүреді» деген ой да бар (В. Штерн);

«Оқыту дамудың алдында жүріп, оны ары қарай жылжытады және жаңа қалыптасулар туындатады» (Л.С. Выготский, Дж. Брунер), оқыту,

дамуды басып өтіп, оны итермелейді және өзі өзекті дамуға сүйенеді, оқыту дамуының болашағына бейімделуі керек [3, 65].

С.М. Жақыповтың еңбегінде этностық ерекшеліктердегі танымдық іс-әрекеттің белсенділік факторы ретінде этносаралық өзара әрекеттің ықпалы туралы баяндалып, сонымен қатар «этностық даралық», «моноэтностық даралық» және «полиэтностық даралық» ұғымдарын енгізді. Ол олардың тіршілік әрекеті жағдайына бейімделуінде болатын едәір іс-әрекеттің этнопсихологиялық механизмдерін белсендендіруге негізделген оқытудың қарқынды әдістерді пайдалану деп тұжырымдайды. Сонымен қатар, бұл мәселені теориялық ұғыну үшін мағыналық құрылымның жалпы қорымен жанамаланатын тұлғаның мағыналық құрылымының көпдеңгейлі құрылысы туралы түсінікті бекітеді.

Сонымен жоғарыда қарастырған көзқарас бойынша бірлескен өнімді іс-әрекет оқыту процесінде қалыптасатын және оның нақты психологиялық маңызы болып табылатын жүйелі білім беру болып табылады. Бірлескен өнімді іс-әрекетті тікелей нақты оқу процесінде зерттеу қиын, өйткені бірлескен өнімді іс-әрекет оқыту процесінің танымдық іс-әрекет дамуының белгілі бір деңгейінде пайда болады және оның «сыртқы» жағы болып табылады [4, 87].

Б.Ә. Әмірова ұлттық өзіндік сананың анықталу көзі ретінде этностық жансақ нанымдарды белгілеп, оның даму динамикасын мектепке дейінгі балалардан бастап студенттерге дейін зерттеген [5, 33].

С.Қ. Бердібаева өзінің оқу әдістемелік құралында психикалық құбылыстардың көп қырлы сырын олардың ішкі өзара байланыстарын ұғыну үшін оның ерекше бір психологиялық бірлігін құрайтын негізін табу керектігін жариялаған. Психиканың негізгі кезеңдері қамтылған, индивидтің қоршаған ортамен өзара қатынасымен негізделген психофизикалық бірлік сол негізді құрайтынына тоқталған [6, 33].

Әдебиеттер

1. Вербицкий А.А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход. – М.: Высш. шк., 1991. – 204 с.
2. Ляудис В.Я. Формирование учебной деятельности студентов. – М.: МГУ, 1989. – 240 с.
3. Эсаулов А.Ф. Эсаулов Активная учебно-познавательная деятельность студентов. – М.: Высшая школа, 1982. – 223 с.
4. Джакупов С.М. Управление познавательной деятельностью студентов в процессе обучения. – Алматы, 2002. – 117 с.
5. Әмірова Б.А. Этностық жансақ нанымдар: теориясы іен практикасы: Монография. – Павлодар: ПМПИ, 2009. – 395 б.
6. Бердібаева С.Қ. Тұлға психологиясы: Оқу құралы. – Алматы: Қазақ университеті, 2016. – 154 б.

Л.М. Мұсагіла

1 курс, Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: М.А. Кененбаева

педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

ОҚУШЫ БІЛІМІН КРИТЕРИАЛДЫ БАҒАЛАУ НӘТИЖЕСІНЕ АТА-АНАЛАРДЫҢ КӨЗҚАРАСТАРЫ

Андатпа. Бұл мақала білім беру жүйесінде және адамның тұлға болып қалыптасуында маңызды рөл атқаратын мәселенің бірі – оқушы білімін критериалды бағалау нәтижесіне ата-аналардың көзқарастары жөнінде. Сонымен бірге, оқушы білімін бағалау өз кезегінде оқушының оқуға деген ынтасына да тікелей әсер ететіндігі туралы ой қозғалған. Критериалды бағалау жүйесіне ата-аналардың көзқарастарының нәтижесі аса маңыздылығы анықталды.

Тірек сөздер: құндылық, мектеп, отбасы, ынтымақтастық, тәжірибе, тұлға, әдіс-тәсіл.

Аннотация. Данная статья посвящена одной из важных проблем в системе образования и становлении личности – взглядам родителей на результат критериального оценивания знаний учащихся. Вместе с тем, была затронута мысль о том, что оценка знаний учащихся, в свою очередь, напрямую влияет и на мотивацию ученика к обучению. Установлено, что наибольшее значение имеют результаты подходов родителей к системе критериального оценивания.

Ключевые слова: ценность, школа, семья, сотрудничество, опыт, личность, метод.

Summary. This article is about one of the problems that plays an important role in the education system and the formation of a person as a person – the attitude of parents to the result of a criterion-based assessment of student knowledge. At the same time, it was suggested that the assessment of students' knowledge, in turn, directly affects the student's motivation to learn. The results of parents' approach to the criterion-based assessment system are of great importance.

Keywords: value, School, family, cooperation, experience, personality, methodology.

Қазіргі таңда жалпы білім беру жүйесі айтарлықтай дәрежеде қайта қаралып, оны жетілдіру жолдары іздестірілуде. Болашақ қоғам мүшелерінің өмір сүріп нәтижелі қызмет етуінде білім беру барысындағы критериалды бағалаудың ықпалы мол.

Мұғалім көп әдісті білуге тырысуы керек. Оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек, – деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болуы керек. Өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жетеді [1].

Отбасы мен мектеп арасындағы ынтымақтастық жаңадан өсіп келе жатқан өскелең ұрпақты тәрбиелеу барысындағы өте маңызды тетік болып табылады. Гуманистік тәрбие беру, ата-аналар мен мектеп бірігіп жұмыс жасамаса нәтижесіз болмақ. Мектептен алынған тәрбие жұмыс

нәтижелілігі бала отбасынан да дәл мектептен алғанындай тәрбие қажеттілігін өтей алғанына тікелей байланысты. Демек, баланың критериалды бағалануына ата-аналарды көзқарасының оң болуы аса маңызды процесс болып табылады.

Жаңа буын оқулығының негізінде жасалған бағдарламалар бастауыш мектептің жаңа жүйеге көшуін, әрбір мұғалімнен жаңаша жұмыс істеуін, батыл шығармашылық ізденісін, оқушыларды іс-әрекеті мен қызығушылығын арттыруды талап етеді [2]. Сол себепті, осы ретте мектеп пен отбасының ынтымақтастығының дәрежесін жақсарту, критериалды бағалау жүйесі тікелей оқушыға әсер ететіндігі айқын.

Адамға ең бірінші білім емес, тәрбие берілуі керек, тәрбиесіз берілген білім – адамзаттың қас жауы, ол келешекте оның барлық өміріне апат әкеледі, – деген Әл-Фараби бабамыз. Ал тәрбиені балаға беретін отбасы, мектеп және қоғам. Осы үшеуі бірлесе жұмыс істегенде ғана өнімді де өнегелі ұрпақ шығатыны белгілі.

В.А. Сухомлинский өзінің «Ата-ана педагогикасы» деген еңбегінде былай дейді: «Қоғамдық тәрбие отбасынан басталады». Әсерлеп айтқанда, әуелі отбасында тамыры бітеді де, бұталары да, гүлдері де, жемісі де содан шығады. Ендеше, тәрбиенің негізгі тірегі – ата-ана мен ұстазы екенің ескере отырып, осы бағытта бірігіп еңбектенгенде ғана нәтиже болмақ.

Отбасы оқыту мен тәрбие жұмысындағы мектептің одақтасы. Ол бала тәрбиесі жөніндегі мектеппен тығыз байланысты болуды өте жақсы түсінеді. Өйткені, бала тәрбиесінің отбасыда мектепте нәтижелі болуы осындай ынтымақтастыққа негізделеді.

Критериалды бағалау – оқушының оқу нәтижелерін білім беру мақсаттары мен мазмұнына сәйкес келетін, білім беру үдерісіне қатысушылардың (оқушы, мектеп әкімшілігі, ата-аналар, заңды тұлғалар және т.б.) барлығына алдын ала таныс, ұжым талқысынан өткен, нақты анықталған өлшемдер арқылы оқушының оқу жетістіктерін салыстыруға негізделген үдеріс.

Сыныптағы бағалау тек техникалық тәсіл емес. Мұғалімдер жазбаша немесе ауызша түрде баға қою жолымен бағалайды. Олар қолданатын кез келген нысанның артында объективті немесе жеткілікті дәрежеде объективті емес нормалар мен стандарттар ғана емес, сондай-ақ баланың дамуы, оқуы және ынтымақтасу туралы түсінік, сонымен қатар өзі-өзі бағалау, қабілеттік және күш-жігер сияқты ұғымдарға қатысты құндылықтар жатады [3].

Оқушының қоғамға пайдалы тұлға болып қалыптасу жұмысының нәтижелі болуының бірден-бір жолы – мектеп пен отбасының бірлесе отырып, мақсатты тәрбие-білім жұмыстарын беруі, әрқашан ынтымақтастықта болуы. Отбасы тарапынан мектепке білімді және инициативті азамат қалыптастыруға көмек болуы қажет.

Отбасы мен мектеп арасындағы байланыс маңыздылығы ата-аналардың жеке тұлғаның азаматтық-патриоттық сезімін қалыптастыру негізінде, тек қана оқу жұмыстарына ғана мән бермей, сонымен қатар күнделікті адами құндылықтарды дарыту сынды тәрбиенің мақсатты бағыттарын ұғынуларында. Жасыратыны жоқ, кейбір ата-аналар басты назарды баланың үлгерімінің деңгейін көтеруге аса мән беріп, баланың басқа қырынан дамуына мүмкіндік бермейді [4]. Тіпті, кей ата-аналар жоғары баға алуы үшін балаларын қинап, жазалайтын да жағдайлар болады. Басты мақсат білімді азамат қалыптастыру екендігін жадымыздан шығармау қажет.

XIX ғасырдағы ағылшын тарихшы-әлеуметтанушысы Томас Бокль былай деп жазды: Ата-аналардың міндеті – оқушылардың сау рухани қажеттіліктері мен мүдделерін дамыту. Бұл тұрғыда отбасында қалыптасатын моральдық атмосфера үлкен мәнге ие. Егер ата-аналардың «мүліктік мүдделері» басым болса және материалдық пайда табу туралы қамқорлық болса, егер жеке есептеу азаматтық парыз бен сезімге кедергі келтірсе, бұл бала тәрбиесіне теріс әсер етеді. Сондықтан мектеп ата-аналардың рухани қажеттіліктерін байыту, оларды өнер мен әдебиеттің, ғылым мен техниканың даму мәселелерімен таныстыру және олардың назарын оқушылардың сау рухани қажеттіліктерін жан-жақты дамытуға бағыттау, білімді игеруге, оқуға шақыру, өнер мен көркем шығармашылықпен таныстыру жұмыстарын жүргізуі керек.

Отбасы тәрбиесіндегі ізгілікті қарым-қатынасты ұстануға мән беріп, сол қағидатты отбасы тәжірибе жүзінде көрсете алса, балаларға оң әсерін тигізеді. Талапшылдықты ата-аналар айқайы және баланы белгілі бір іске мәжбүрлеумен шатастырмау қажет. Бастысы – балалардың өмірі мен мінез-құлқының рационалды тәртібін, олардың отбасының басқа мүшелерімен қарым-қатынасының дұрыс формаларын құруы. Мысалы, балаларға таңертең қашан тұру керектігін, олардың жұмысы мен демалу режимі қандай болуы керек, олардың заттары мен жұмыс орны қандай тәртіппен болуы керек, ата-аналарға және отбасының басқа мүшелеріне қалай қарау керектігін және осы талаптарды сақтауға шақыру (өтініштер, ескертулер, жіберілген кемшіліктерге нұсқаулар, жақсы әрекеттерді мақұлдау және т.б.) арқылы түсіндіру, тиісті мінез-құлық әдеттерін қалыптастыру қажет. Талаптар балаларға құрметпен қарау арқылы құрылуы керек. Айқай мен мәжбүрлеу балаларға теріс әсер етеді, олардың психикасына зиян келтіреді және көбінесе неврозға әкеліп соғады. Мектептің міндеті-ата-аналарды балаларға мейірімді және мұқият қарауға бағыттау, олардың кітап оқуға, кинотеатрларға баруға, сондай-ақ көркем-эстетикалық және спорттық-сауықтыру іс-шараларына қатысуға байланысты қажеттіліктері мен мүдделерін ескере отырып, білім, оқуға, өнерге және көркем шығармашылыққа баулу [5].

Оқушылардың жеке дамуының тиімді ынталандырушы факторы отбасында еңбек атмосферасын құру болып табылады. Отбасында еңбек

ұжымын құру бойынша жұмыс жасаулары керек, онда балалар материалдық әл-ауқатты құруға өз үлестерін қосады және олардың қажеттіліктерін материалдық байлықпен өлшей алады. А.С. Макаренко, жоғарыда айтылғандай, отбасындағы балалар еңбегінің 20-дан астам түрін санады. Балалар төсектерін тазалай алады, үстел мен жұмыс бұрышын тәртіппен ұстай алады, аяқ киім мен киімді тазалай алады, гүлдерге күтім жасай алады, алынған газеттер мен журналдарды белгілі бір жерге жинай алады, інілеріне қамқорлық жасай алады, ата-аналарға пәтерді тазартуға, тамақ дайындауға көмектеседі және т.б. Макаренко ата-аналардың Еңбек міндеттерін қою, еңбек тапсырмаларын беру, сонымен қатар жоспарланған жұмысты бірлесіп орындау қабілеттерін отбасындағы еңбекке ынталандырудың ең жақсы құралы деп санайды [6].

Балалардың жеке ерекшеліктері мен мүдделерін ескере отырып, ата-аналар алдында маңызды шешімдер қабылдау мәселесі туындайды. Барлық ата-аналар үйірме сабақтарына және мектеп өткізетін спорттық-бұқаралық жұмыстарға қатысуға келгенде оқушылардың бейімділігіне мұқият мән бермейді. Кейбір отбасыларда балалардың еңбек іс-әрекеттері үшін жағдай жасамайды, олардың материалдық өндіріс саласындағы практикалық қызметке деген ұмтылыстарын ынталандырмайды. Сонымен бірге, ата-аналардың бұл мәселелерге дұрыс көзқарасы оқушыларды отбасында да, мектепте де қарқынды дамыту мен тәрбиелеу үшін жақсы негіз болады.

Балаға үйлесімді және диалектикалық үйлесімді, өзара тәуелді және бірін-бірі толықтыратын педагогикалық әрекет болуы керек. Оқу институттарының іс-әрекеттеріндегі Диссонанс, әдетте, баланың жеке басының дамуындағы әртүрлі ауытқуларға әкеледі. Оған мектептер мен отбасылардың пайдалы әсері әлсірейді, ол әртүрлі бейресми бірлестіктердің қоғамға қарсы әсеріне көбірек ұшырайды, анатомиялық, физиологиялық және психологиялық дамуы қиындайды, әсіресе жасөспірім, нейропсихикалық аурулар пайда болады, немқұрайдылықтан туындаған құмарлыққа бейімделгіш келеді. Мұндай жағдайлар алкоголизмге, нашақорлыққа, темекі шегуіне ықпал етуі мүмкін. Нәтижесінде кәмелетке толмағандардың тарапынан құқық бұзушылықтары орын алады.

Сондықтан баланың дамуы үшін қолайлы жағдай жасауда, ата-аналардың критериалды бағалауға деген көзқарасын қалыптастыруда мектеп пен отбасы арасындағы қарым-қатынастың үйлесімділігін қамтамасыз ету өте маңызды.

Мұғалімдер бұл процесте жетекші рөл атқарады. Психологиялық-педагогикалық, философиялық, этикалық және эстетикалық білімі мен бай тәрбиелік тәжірибесі бар мұғалімдер ата-аналар үшін дана кеңесшілер, тәлімгерлер, пікірлес адамдар ретінде әрекет етеді.

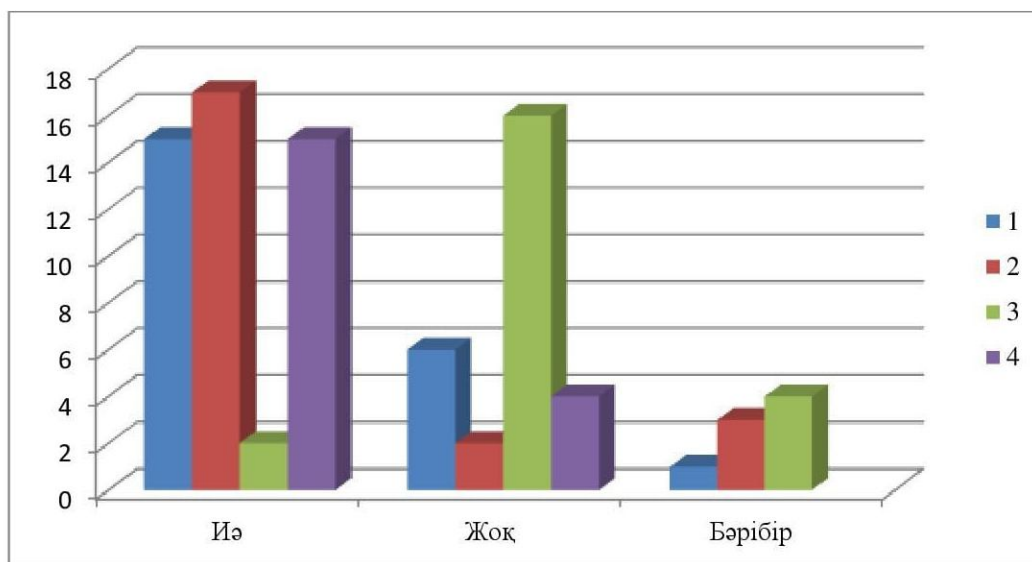
Дұрыс қарым-қатынастар құра білу, жақсы эмоциялық-көңілді атмосфераны қалыптастыра білу мектеп және отбасы өзара тығыз байланыста болуынан бастау алады. Мұғалімдер мен ата-аналардың педагогикалық және моральдық тұрғыдан дұрыс қарым-қатынасын құруға көмектесіп қана қоймай, педагогикалық практикада туындайтын қарама-қайшылықтарды, жанжалды жағдайларды шешетін өзара әрекеттесудің этикалық және психологиялық ережелерін әзірлеу қажет [7].

Бұл маңызды мәселені шешу мұғалімдердің, балалар мен ата-аналардың пайдалы ынтымақтастығы арқылы жүзеге асырылады, оның мәні өзін-өзі бағалай алатын, өзі-өзіне сенімді ұрпақ қалыптастыру.

Зерттеуімізді тәжірибе жүзінде ата-аналардан сауалнама алу арқылы жалғастырдық. Зерттеу жұмысын №9 ЖОББГМ оқитын 1 «Ә» сыныбына жасадық. Жұмысымызды бастамас бұрын бір рет, жұмыс соңында екінші рет сауалнама алдық. Сауалнамадағы сұрақтар легі былай болды:

1. Мектептегі критериялды бағалау дегеніміз не екенін білесіз бе?
 2. Сіздің көңіл-күйіңізге балаңыздың мектептен алған бағасы әсер етеді ме?
 3. Егер сіздің балаңыз төмен баға алып келсе, сіз оған дауыс көтересіз бе?
 4. Балаңыздың мектептен алатын бағалары көңілізге қонымды ма?
- Жауаптары: ия, жоқ, бәрібір.

Осылайша, сынып ішіндегі 22 оқушының ата-аналарынан алынған сауалнама нәтижелері:

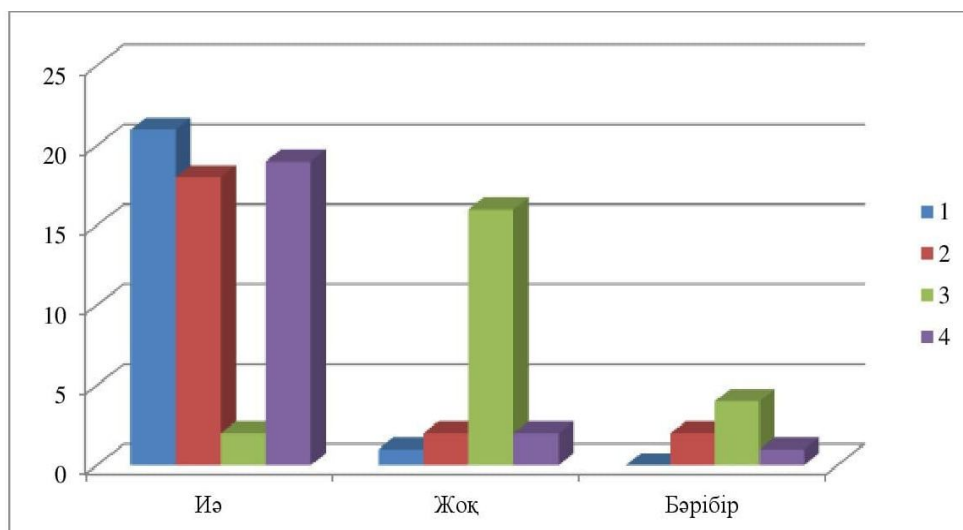

1-сурет. Ата-аналардан алынған 1-ші сауалнама нәтижелері

Байқап отырғанымыздай, баланың алған бағалары ата-ананың көңіл-күйіне міндетті түрде әсер етеді. Және кейбірі, тіпті, дауыс көтеріп, қол жұмсауы мүмкін.

Зерттеу жұмысының барысында үлгерімін арттыру мақсатында өз баласының бағаларына көңілі толмай жүрген ата-аналардың балалары-

мен қосымша сабақтар жүргізіліп, тапсырмалар берілді. Қосымша сабақтарды өткізу уақыты 1,5 айға созылды. Онымен қоса, ата-аналарға критериалды бағалау жөнінде ақпараттар беріліп, баланың оқуына және жоғары баға алуына ата-аналар ықпалының жоғары деңгейде болатынын түсіндіру мақсатында жиналыстар өткізіліп, түсіндіру жұмыстары жүргізілді. Нәтижесінде, оқушылардың оқуға деген қарқыны жоғарылады және ата-аналардан екінші рет сауалнама алынып, ата-аналарға да түсіндіру жұмыстары мен қосымша сабақтардың әсер еткендігін диаграммадан байқауымызға болады.

2-сурет. Ата-аналардан алынған 2-ші сауалнама нәтижелері.

Оқушылардың жеке қасиеттерін дамытуға және жетілдіруге ынталандыруда бағалау процесі маңызды рөл атқарады.

Ата-аналар оқушылардың күн тәртібінің орындалуын қадағалап, кіммен дос екенін, бос уақыттарын қайда өткізетінін біліп, мектеп тапсырмаларын дәл орындауға шақыруы керек. Сонымен, көптеген күрделі сұрақтар отбасы мен мектептің бірлескен жұмысы барысында оқушылардың жас және жеке ерекшеліктерін ескеру мәселесін қамтиды және бағалау әрекетіне үлкен әсерін тигізеді. Өкінішке орай, барлық ата-аналар балалардың мінез-құлқына және олардың жұмысына жас және жеке мінез-құлық белгілерін қоятын өзгерістерге түсіністікпен қарамайды. Баладан көп нәрсе талап етеді.

Өзара әрекеттесудің тағы бір маңызды міндеті-ата-аналардың педагогикалық білімі. Балаларды тәрбиелеу ата-аналардың рухани өсімсіз, өзін-өзі жетілдірусіз, психологиялық-педагогикалық және адамгершілік дамуынсыз мүмкін емес.

Критериалды бағалау жүйесі бүкіл сынып оқушыларына білім алу үдерісінде белсенді қатысуға мүмкіндік береді. Сабақ барысында оқушылар шығармашылық жұмыспен қатар ұжымдық жұмысқа да ат салысады. Әрбір сабақ – жанданған сұхбат, талқылау ретінде өтеді. Оқушылар мұғаліммен бірге белгілі бір жұмысты бағалау критерийлерін

әзірлеуді үйренеді. Мұның бәрі оқу үшін оңтайлы ынта қалыптастырады. Сол себепті де, критериалды бағалаудың тиімді жағын барынша пайдаланған жөн. Балалар болашақта өздерін және басқа адамдарды бағалай отыра өз кемшіліктері мен артықшылықтарын анықтай отыра үлкен жетістікке жетуге ұмтылатын болады.

Әдебиеттер

1. Назарбаевтың Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». – Астана, 2014 жылғы 17 қаңтар.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы / Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №1118 Жарлығы.
3. (Александр 2001) [56 б] (мұғалімге арналған нұсқаулық).
4. Гребенников И.В. Педагогические проблемы руководства семейным воспитанием. – М., 1980.
5. Капралова Р.М. Работа классного руководителя с родителями. – М., 1980.
6. Макаренко А.С. Книга для родителей / Соч.: В 7 т. – М., 1957. – Т. 4.; Мудрость воспитания: Книга для родителей / Сост. Б.М. Бим-Бад, Э.Д. Днепров, Г.Б. Корнетов. – М., 1987.
7. Сенько В.И. Учителя и родители. – Мн., 1987.

Л.М. Мұсатіла

1 курс, Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: М.А. Кененбаева

педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

БАСТАУЫШ МЕКТЕП МАТЕМАТИКАСЫН ОҚИТУ БАРЫСЫНДА ТАНЫМ БЕЛСЕНДІЛІГІН АРТТЫРУДЫҢ ӘДІС-ТӘСІЛДЕРІ

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру жүйесінде маңызды болып табылатын мәселенің бірі – бастауыш мектеп математикасын оқыту барысында таным белсенділігін арттырудың әдіс-тәсілдері жөнінде жазылған. Сонымен бірге оқушы бойындағы қабілетін ашып, танымдық белсенділігін арттырып, білім деңгейін жоғарылату үшін қолданылатын тиімді әдіс-тәсілдер және оқушылардың қабілетін ашудың, таным белсенділігін арттырудың өз кезегінде оқудан тыс өмірде, өз болашағына тікелей әсер ететіндігі туралы ой қозғалған. Оқушыны оқыту барысында таным белсенділігін байқау және оны арттыру үшін тәжірибе жасалынды. Онда қандай тәсілді пайдаланғанын анығандығы және оның нәтижесі кесте түрінде көрсетілген.

Тірек сөздер: бастауыш мектеп, математика сабағы, таным белсенділігі, тәжірибе, оқушы, әдіс-тәсіл.

Аннотация. В данной статье освещена одна из важнейших проблем в системе образования – методы и приемы повышения познавательной активности в процессе обучения математике начальной школы. Кроме того, были затронуты эффективные методы и приемы, используемые для раскрытия способностей, повышения познавательной активности и повышения уровня знаний учащихся, что, в свою очередь, оказывает непосредственное влияние на их будущее во внеучебной жизни. Для наблю-

дения и повышения познавательной активности в процессе обучения ученика был проведен эксперимент. В нем показано, какой способ был использован и результат которого представлен в виде таблицы.

Ключевые слова: начальная школа, урок математики, познавательная деятельность, опыт, ученик, метод.

Summary. this article describes one of the most important issues in the education system – methods and methods of increasing cognitive activity in teaching primary school mathematics. At the same time, it was suggested that effective methods and methods used to reveal the abilities of students, increase their cognitive activity, and increase the level of knowledge, and that the disclosure of students' abilities, increase their cognitive activity, in turn, directly affect their future in extracurricular life. In the course of teaching a student, an experiment was conducted to observe and increase cognitive activity. It shows the method used and its results in the form of a table.

Keywords: primary school, math lesson, cognitive activity, experience, student, methodology.

Елбасының «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ» атты Жолдауында Ұлттық білім берудің барлық буынының сапасын жақсартуға бізді ауқымды жұмыс күтіп тұр. Осыған орай, үлкен жауапкершілік жүктеліп отырған мұғалімдерге жаңашылдықпен жұмыс жасауға тура келеді. Ең алдымен барлық пәндер бойынша білім сапасын арттыру керек деп айтылған [1].

Қазіргі таңда жалпы білім беру жүйесі айтарлықтай дәрежеде қайта каралып, оны жетілдіру жолдары іздестірілуде. Болашақ қоғам мүшелерінің өмір сүріп нәтижелі қызмет етуінде математикалық білімдердің жасайтын ықпалы мол.

Мұғалім көп әдісті білуге тырысуы керек. Оны өзіне сүйеніш, қолғабыс нәрсе есебінде қолдануы керек, – деп Ахмет Байтұрсынов айтқандай қазіргі заман талабына сай білім беру мәселесі сол қоғам мүддесіне сай болуы керек. Өз ісінің шебері ғана жоғары жетістіктерге жетеді [2].

Білім беру жүйесінің мазмұны қоғамдық ағымдағы және болашақ қажеттіліктерді ескеріп және адам танымының ерекшеліктерін бейнелеп, әлеуметтік даму ағымын есепке алудың негізінде қоғамда қабылданған білім берудің даму тұжырымдамасына сәйкес келуі тиіс [3].

Жаңа буын оқулықтарының негізінде жасалған бағдарламалар бастауш мектептің жаңа жүйеге көшуін, әрбір мұғалімнен жаңаша жұмыс істеуін, батыл шығармашылық ізденісін, оқушыларды іс-әрекеті мен қызығушылығын арттыруды талап етеді [4].

Таным қабілетін дамыту туралы кеңестік педагог-ғалымдардың (Н. Дайри, М.И. Махмутов, Л.В. Занков, М.Н. Скаткин, И.А. Лернер, А.И. Пискунов т. б.) тұжырымдары мен пікірлері бар [5]. Олардың идеяларының мәні мынадай:

1) танымдық қабілеттің дамуы – бұл мұғалімдердің барлық пәндер бойынша оқыту процесіндегі мақсаттылық іс-әрекеттері;

2) оқушыларға білім беру және объективтік шындықты тану мәселелері жайындағы оқулықтың рөлі;

3) оқытудың әдістері мен формаларын жетілдіру;

4) мұғалімнің теориялық дайындығы, педагогикалық шеберлігі, білім-дарлығы – оқушылардың таным іс-әрекетін дамытудың шешуші құралдары болып табылады.

Оқушының танымдық іс-әрекеті мұғалімнің басшылығымен жүзеге асады. Оны А.Х. Аренованың «Бастауыш сынып оқушыларының танымдық іс-әрекетін қалыптастыру – бұл оқу әрекетінің субъектілері ұстаз бен оқушының бір-бірімен қарым-қатынасының бірлігін дәлелдейтін күрделі тұлғалық құрылым», – деген анықтамасынан көруге болады [6].

Оқу-танымдық іс-әрекет күрделі үрдіс болғандықтан, мұғалім мен оқушының бірлесіп жасайтын тиімді, сапалы әрекетін керек етеді. Егер педагог оқыту жұмысын ұйымдастыруға, ғылыми білімді жүйелі түрде баяндауға, тыңдаушылардың белсенділігін арттыруға күш-жігерін жұмсайтын болса, оқушылар білімді терең мағынада қабылдап меңгеруге, ұғынуға, өздігінен ізденіп, білімін толықтыруға байланысты белсенді түрде іс-әрекет жасауға міндетті. Мысалы, сабақ барысында мұғалім оқу материалын жүйелі түрде баяндап түсіндірсе, оқушылар оны мұқият тыңдап, өздігінен қосымша әдебиеттер мен оқу құралдарын оқып, өтілген материалдарды терең және сапалы түрде меңгеруге әрекеттенуі тиіс.

Оқу-танымдық белсенділік – оқушының оқуға, білуге деген ынта-ықыласының, құштарлығының ерекше көрінісі. Мысалы: мұғалімнің баяндап тұрған жаңа материалын түсіну үшін, оқушының оны зейін қойып тыңдауы, алған білімін кеңейту үшін өздігінен кітап оқып, бақылау тәжірибе жасау сияқты жұмыстар жасауы қажет. Өйткені өтілген материалдарды саналы қайталауда, жаңадан білім алуда, оның жолдары мен дағдыларына үйренуде белсенділіксіз мүмкін емес. Яғни, оқушының белсенділігі оқу үрдісінің барлық кезеңінде орын алуы қажет.

Сабақ барысында оқушының бойында танымдық белсенділік пайда болса, сонда оқушыларды ақыл-ой қабілеттерінің мынадай элементтері дамиды: зеректік, зейінділік, байқағыштық, ойлау және сөйлеу дербестігі т.б.

Математиканы оқыту процесін жетілдіру оқушылардың танымдық белсенділігі мен ізденімпаздығын арттыруға негізделген. Оқу танымдық қызметі барысында оқушылар қажетті көлемдегі білімді игеріп қана қоймастан, танымдық қабілеті мен шығармашылық ойлауы да дамытылады. Танымдық қабілет пен шығармашылық ойлау процестері қысқа мерзімде қалыптас- пайтындығы белгілі. Оқушылардың танымдық қабілетпен қанағаттандыруға шығармашылық жұмыстар мен тапсырмалар игі әсерін тигізеді. Шығармашылық таным қабілетінің артуы үшін оқытушы мен оқушының шығармашылық ізденулері өзара ұштасуы қажет. Математиканы оқыту процесінде танымның ғылыми зерттеу

әдістері теоремаларды дәлелдеу, есептер шығару, математикалық ұғымдардың қасиеттерін оқып үйрену әдістері ретінде әр түрлі формаларда кездеседі. Оқу материалының маңыздысын бөліп алу, дәлелдеу және т. б. үйрету оқушылардың маңызды ой қорытуларды жасай алуына тәрбиелейді. Оқушыларды математикалық зерттеу әдістеріне үйрету, оларда зерттеушілік дағдыларын қалыптастыру арқылы математикалық танымдық қабілетін дамытуға мүмкіндік тудырады. Математиканы (басқа пәндерді де) оқып-үйрену кезінде кездесетін барлық танымдық бастауларды өз бетінше пайдалануын қалыптастыруды, атап айтқанда: оқытушы түсіндіруі, кітап оқу, тапсырмаларды орындау, бақылау. Сабақ үстінде өз бетінше анықтамалар пайдалану, ол үшін деректер жинақтау математика пәнін өту барысында оны өмірмен байланыстыруға мүмкіндік береді және оған оқушылардың қызығуын арттырады. Математиканы оқыту үрдісінде оқушылардың оқу танымдық іс-әрекетін көтеру оқу уақытын көп жұмсауды қажет етеді. Осыған байланысты математика сабағында құрал жабдықтардың, математикалық есептерді шығаруда дайын сызбалар мен жазулардың, қолдан жасалған дидактикалық материалдардың тиімділігі зор.

Оқушылардың танымдық қабілетін дамыту үшін танымдық ізденімпаздығын қалыптастыру қажет. Танымдық ізденімпаздық деп – әрбір оқушының танымға деген тұрақты құлшынысын, демек бар күшін, ынтасы мен жігерін өз білім дәрежесін көтеруге жұмсауын айтамыз. Оқыту процесі шығармашылықпен ұйымдастырылса, онда оқушылардың білім дәрежесі оқытушы айтқан сөздерден емес, өздерінің ізденуі және де есеп шығару әдістерін іздеу арқылы қалыптасады [7].

Оқушылардың өз бетімен жұмысын қалыптастыру оқушының пәнге деген қызығушылығынан және қажеттілігінен туындайды. Өз білімін көтеру жекелеген оқушылардың өз бетімен жұмыс істеу дағдысын дамытып, шығармашылық, танымдық белсенділігін арттырады. Оқушылар оқыту барысында білім алады, ал содан соң оны қолдану арқылы шығармашылыққа барады.

Танымдық белсенділік дегеніміз – оқушының оқуға, білімге деген ынта-ықыласының, құштарлығының ерекше көрінісі. Мысалы: мұғалімнің баяндап тұрған материалын түсіну үшін, оқушының оны зейін қойып тыңдауы, алған білімін кеңейтіп толықтыру үшін, өздігінен кітап оқуы, бақылау, тәжірибе жасау, жазу, сызу сияқты жұмыстар істеуі керек. Өйткені өтілген материалды саналы қайталауда, жаңадан білім алуда, оның жолдары мен дағдыларына үйренуде белсенділіксіз мүмкін емес. Яғни, оқушылардың белсенділігі ауызша, жазбаша жұмыстарда, бақылау эксперименттер жүргізу жұмыстарында, бір сөзбен айтқанда, оқу үрдісінің барлық кезеңінде қажет. Ал, «таным – ойдың білмеуден білуге қарай дәл емес, білуден неғұрлым толық дәл білуге қарай ұмтылатын ой-өрісінің күрделі үрдісі».

Біріншіден, сабақтан тыс жүргізілетін жұмыстар оқушылардың жас шамасына сай болуы талап етілсе, екіншіден, танымдық және тәрбиелік мазмұны терең әрі қызықты болуға тиіс. Сондықтан да мұғалім сыныптан тыс тәрбие жұмыстарын жоспарлаған кезден бастап, оқушыларға қоғам тарапы-нан қойылатын талаптарды, өмірде өз орнын адаспай табу үшін, қандай қасиеттерді бойына сіңіріп меңгеруі қажет деген сауалды жадында ұстап, сонымен қатар, олардың қызығушылықтарын, өзіндік ерекшеліктерін, ой түбінде жатқан арман-тілектерін ескергені абзал. Жалпы сыныптан және аудиториядан тыс жүргізілетін жұмыстар мектеп оқушыларының, жоғары оқу орындарының студенттерінің өздігінің қалауымен, өздері ұйымдастырып өткізгендері орынды. Оқытушылардың міндеті ақыл-кеңес беріп көмектесу.

Оқушылардың өздігінен білім алуы осы таңда өзекті мәселе екенін анықтауда, оны зерттеп, өзіндік мәнін ашу, өздігінен білім алуға үйренудің қазіргі кезде аса қажет екенін айқындауға зерттеушілер, педагогтар, ғалымдар өз үлестерін қосуда. Дегенмен, бұл проблеманы зерттегенде оқушылардың өз бетінше оқуын ұйымдастыруға арналған оқу процесінен тыс жұмыстар аз екені, әлі де терең зерттеуді қажет ететіні байқалады. Сондықтан алғашқы курстардан бастап өз бетінше білім алу біліктілері мен дағдыларын қалыптастыруымыз қажет. Ол үшін аудиториялық сабақтан тыс жұмыстарды жоспарлап, оның сапалы өтуіне мән беріп, әр түрлі тақырыптар бойынша тәрбие жұмыстарын өткізу арқылы оқушылардың танымдық қызығушылықтарын арттыруымыз керек. Әр оқушы қоғамдық және жеке адамның алуан түрлі қажеттілігін өтейтіндігін түсінуі керек. Адамның қажеттілігі практикалық, материалдық және рухани болуы мүмкін. Практикалық қажеттілігін өтеу арқылы адам тіршілігін сақтайды. Материалдық қажеттілікті өтеу арқылы өндірісті, ғылымды техниканы дамытады. Рухани қажеттілігін өтеп, ақыл-ойын және эстетикалық талғамын өсіреді.

Оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру барысында танымдық ойындармен қатар оларды шығармашылық жұмыстары арқылы көркемдік талғамын арттырып, білімге ынтасын дамытып, кітапты сүйеге, оны өздігінен пайдалана білуге және талдай алуға үйрету қажет. Ал, үйретудің нәтижесі оларды шығармашылық істерге міндеттендіріп, ықыласын жетілдіріп, ой еңбегі саласындағы күрделі жұмыстарды ыждағатпен орындай білуге тәсілдіріп, өздігінен іздене білуге, өмірден көргенін орнықты жеткізіп, ой-түсінігін, сезімдік әсерлерін нақты тұжырымдап жаза алуға үйрету болуға тиіс. Ұғым түсінігін баяндап, оны меңгерген жағдайда білімдік танымын шығарма түрінде жаза алуға қалыптастыру. Шығарма оқушының білім-танымдық дәрежесін, пікірін жүйелі жеткізе алуын тәлім-тәрбиелік және қабілет шамасын байқататын жазбаша түрдегі ой-еңбегі.

Танымдық қызығушылықтар дұрыс қалыптастырылған жағдайда оқушы оқу әрекетінде кездескен қиындықтарды жеңіп, оның танымдық

белсенділігі, білім игерудегі белсенділігі артады, өзінің жан-жақты, білімді болуының қажеттілігін сезінеді.

Олай болса, түрткілер мен қызығушылықтар танымының негізгі алғы шарты ретінде көрінеді де, оқушыларымен университет студенттерінің тұлға дамып, қалыптасу факторларының бірі болып табылады. Сондықтан да таным процесінің жүзеге асуы субъектінің әрекет нысанына қызығушылық мазмұнына байланысты шешілмек.

К.Д. Ушинскийдің айтуы бойынша, танымдық белсенділік оқушының білімге, бір нәрсені білуге құштарлығын арттырып қана қоймайды, айдаладағы бізге белгісіз жұмбақ сырларға жауап іздеуге жетелейді. Сонымен оқушылардың танымдық белсенділігін қалыптастыруда пән мұғалімдерінің ықпалы зор. Ол үшін мұғалім сабақты қызықты, тартымды өткізуімен қатар оқушылардың танымдық қызығушылықтарын арттыруға ынталандыратын тақырыптық кештер, ойындар, әр түрлі дебаттар, сөзжұмбақтар, ойлан-тап, жұмбақ жасыру, сайыстар т.б. сабақтан тыс жұмыстарды жүйелі түрде өткізудің маңызы ерекше. Сондықтан да жаңа педагогикалық технологияларды орынды пайдалану, үлкен нәтиже берері анық [8].

Сынып оқушыларының таным белсенділігін дамытуға сәйкес эксперимент жұмысының алғашқы кезеңінде деңгейлеп оқыту, модельді оқыту технологияларын қолданып, сондай-ақ өзіндік тапсырмалар көбірек орындату мақсатында дәстүрлі емес сабақ түрлері өткізіледі. Осы сабақтар таным-дылықтың мынадай қырларын бірте-бірте қалыптастыратынын және дамытатынын негіздедік:

– өзіндік ізденіс, жаңа бірдеңе тудыру тұрғысындағы танымдық әрекет;

– оқу ісіне берілгендіктен өздігінен еңбек етіп бір-бірінен асып түсуге, өзінің даралығын көрсетуге ұмтылыс жасаулары;

– өз-өзін таныту белсенді әрекеттен көрінетіндігі;

– өздеріне берілген тапсырмалармен дербес жұмыс жасау барысында дұрыс меңгерген дағдыны қолдана білу;

– үлгерімі төмен балалардың ой түйіндеуге үйренуі.

Экспериментті Павлодар қаласындағы №2 жалпы орта білім беру мектебінде өткіздік.

Экспериментті өткізу барысындағы 1-сынып оқушыларына берілген тапсырмалар реті мынадай:

1. Есепті шығар:

1) $12 + 7$; 4) $12 - 3$;

2) $16 + 6$; 5) $17 - 9$;

3) $19 + 3$; 6) $23 - 5$.

2. Өздік жұмысы тапсырмалары:

1) $\square + 4 = 10$; 2) $3 + \square = 9$;

3) $\square - 5 = 2$; 4) $7 - \square = 3$.

1-кесте. Анықтау эксперименті кезіндегі оқушылардың танымдық белсенділіктерінің деңгейлері

Деңгейлер	Эксперимент тобындағы балалар саны – 26 (1 «Ә» сыныбы)	Бақылау тобындағы балалар саны – 26 (1 «А» сыныбы)
Жоғары	6 (23%)	3 (11,5%)
Орташа	12 (46,2%)	10 (38,5%)
Төмен	8 (30,8%)	13 (50%)

2. Қалыптастыру эксперименті кезеңі.

Қалыптастыру эксперименті кезеңінде қойылған міндеттер:

- оқушылардың өзіндік іс-әрекет жасауы;
- жаңа іс-әрекет ойлап табуы – оқу материалындағы тапсырмаларды орындау, іздену барысында белсенді еңбек ету;
- танымдылықты дамыту – берілетін ғылыми ақпараттарды саралап болжам жасау, оқушылардың танымдық деңгейлерінің жоғарылағанын тексеру;

2-кесте. Оқушылардың өздік жұмысын орындау барысындағы жауап-тары

Жауаптар	Эксперимент тобындағы балалар саны – 26 (1 «Ә» сыныбы)	Бақылау тобындағы балалар саны – 26 (1 «А» сыныбы)
Дұрыс жауап	18 (69,2%)	12 (46,2%)
Қате жауап	8 (30,8%)	11 (42,3%)
Жауап берген жоқ	–	3 (11,5%)

Осы кестеде көрсетілгендей эксперимент және бақылау сыныптарындағы өздік жұмыстарды орындалуындағы дұрыс және қате жауаптардың айырмасы бар. Негізгі көңіл аударарлық мәселе эксперимент сыныптарында салыстырмалы түрде тапсырмаларды орындамаған оқушы жоқ. Бұл осы сыныптың оқушыларының ойланып, білімге деген талпынысын көрсетеді.

Зерттеу жүргізілген педагогикалық эксперименттің нәтижелері бойынша мынадай қорытынды жасай аламыз:

– 1-сыныптың математика сабағында деңгейлеп оқыту, модельдік әдіс, ойын, өздік жұмыстарды қолдану оқушылардың білімді игеруіне зор мүмкіндік туғызады.

– Оқушылардың танымдық белсенділігі тек сабақ үлгерімінде емес, сонымен қатар мектепшілік, аудандық, облыстық олимпиадаларда және де басқа сайыстарда айқын көрінеді.

Қорыта келгенде, оқу-танымдық белсенділік пен жалпы танымдық іс-әрекет проблема-сына арналған көптеген еңбектер мынадай қорытынды жасауға әкелді: танымдық ізденімпаздық пен белсенділік жеке тұлғаның алуан қырлы болмыс-бітімі болып табылады. Сонымен сезімталдық, танымдық және еріктік үрдіс нәтижесі, танымдық мотив пен өз

бетінше әрекет тәсілдерінің жиынтығы, таны деген тұрақты құлшыныс болып табылатын танымдық әрекетке бейімделуімен сипатталады.

Танымдық белсенділіктің қалыптасуының дәрежесі оқушының әр түрлі тапсырмаларды орындау барысындағы өз бетінше жұмыс істей алу қабілетімен, деңгейімен анықталады. Оны тағайындау үшін біз мынандай көрсеткіштерді пайдаландық:

- тапсырма өз бетінше орындалған;
- оны орындауда біршама көмек керек;
- тапсырманың орындалуы кезінде үнемі көмек көрсетілу қажет.

Жасалған тәжірибе бойынша оқушы бойындағы танымдық қасиетті арттыру үшін мұғалімдік шеберлік талап етілетіндігі айқындалды. Сонымен қатар, әрбір оқушымен тығыз қарым-қатынас жасай отырып, тапсырмаларды жаңартылған білім беру бағдарламасына сәйкес спиральді түрде тапсырма деңгейін қиындатып отыру қажет. Оқушы қателескен жағдайда, тапсырманы жиі қайталап орындап отыру жөн, жаңадан тапсырмалар берген сайын, ол мұқият тапсырманы орындауға талпынады.

Бастауыш мектеп оқушыларының таным белсенділігінің артуы тікелей мұғалімнің тапқырлығы мен профессионалды педагог ретіндегі шеберлігіне байланысты.

Әдебиеттер

1. Назарбаевтың Н.Ә. Қазақстан халқына Жолдауы «Қазақстан жолы – 2050: бір мақсат, бір мүдде, бір болашақ». – Астана, 2014 жылғы 17 қаңтар.
2. <https://45minut.biz/wp-content/uploads/2018/11/%D0%96%D0%B0%D2%A3%D0%B0%D1%80%D1%82%D1%8B%D0%BB%D2%93%D0%B0%D0%BD-%D0%B1%D0%B0%D2%93%D0%B4%D0%B0%D1%80%D0%BB%D0%B0%D0%BC%D0%B0.doc>
3. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. 1-тарау. 3-бап. – Астана, 2007.
4. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы /Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы №1118 Жарлығы.
5. ҚР Білім және ғылымды дамытудың басым бағыттарын жүзеге асыру бойынша 2014–2016 жылдарға арналған іс-шаралар жоспары (ҚР БҒМ 2014 жылдың 13 қаңтарындағы №9 бұйрығымен бекітілген).
6. Аренованың А.Х. Оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту // Мектеп директоры. – 2015. – №2. – 34 б.
7. Тажибаев Т. Психология и педагогическая психология К.Д. Ушинского. – Алма-Ата, 1998.
8. Ушинский К.Д. Оқушыларының танымдық белсенділігін арттыру жолдары // Мектеп директорының орынбасары. – 2013. – №1. – 216 б.

Е.А. Никитина (Окулова)

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

СЕНСОРНОЕ РАЗВИТИЕ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С РАС НА ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ЗАНЯТИЯХ С ДОБАВЛЕНИЕМ ЦИФРОВЫХ УСТРОЙСТВ

Андатпа. Бұл мақалада ASD бар мектеп жасына дейінгі балалардағы сенсорлық дамудың қанағаттануы, әсіресе сезімталдығы жоғары адамдар үшін зерттеледі.

Тірек сөздер: сенсорлық даму, РАС, сенсорлық интеграция, дыбыстық жазбалар, мектеп жасына дейінгі балалар.

Аннотация. В данной статье изучается удовлетворение сенсорного развития у дошкольников с РАС, особенно для тех, кто обладает повышенной чувствительностью.

Ключевые слова: сенсорное развитие, РАС, сенсорная интеграция, звуковые записи, дошкольники.

Summary. This article examines the satisfaction of sensory development in pre-school children with ASD, especially for those with hypersensitivity.

Keywords: sensory development, ASD, sensory integration, sound recordings, preschoolers.

В познании мира ребенка помогает сенсорный и чувственный опыт. Сенсорное развитие ребенка сильно зависит от того, как он познает и воспринимает этот мир с помощью тактильных ощущения. Сенсорное развитие ребёнка – это развитие его восприятия и формирование представлений о внешних свойствах предметов: форме, цвете, величине, расположении в пространстве и т. д. [1].

Сенсорное воспитание осуществляется в условиях повседневной жизни, в процессе игр, труда, где происходит целостное восприятие ребенком различных явлений и предметов окружающего мира, где некоторые свойства и стороны явлений могут восприниматься недостаточно четко, либо не восприниматься совсем. Сенсорный процесс лишь постепенно становится восприятием, а не является им изначально. На это указывали многие педагоги и психологи, такие как Э. Дж. Айрес, О.С. Никольская, Е.Р. Баенская, М.М. Либлинг, Т.А. Грищенко, А. Банди, Ш. Лейн, Э. Мюррей и др. И эти особенности восприятия детьми окружающего мира находят свое отражение в действительности.

При составлении программы развития коммуникации ребенка с РАС, необходимо решить следующие задачи:

- создать условия для обогащения и накопления сенсорного опыта;
- формировать умения ориентироваться в различных свойствах предметов (цвете, величине, форме, количестве);

– воспитывать первичные волевые черты характера в процессе овладения целенаправленными действиями с предметами (умение не отвлекаться от поставленной задачи, доводить ее до завершения, стремиться к получению положительного результата и т. д.) [2].

Направления формирующего этапа программы развития:

– формирование представлений о сенсорных эталонах (свойствах предметов);

– обучение способам обследования предметов;

– развитие аналитического восприятия (выделение элементов: цвет, форма, величина).

Вся работа по развитию тактильной чувствительности проводится в несколько этапов, каждый из которых характеризуется постепенным усложнением как самого процесса обследования, так и словесного отчета о выявленных качествах и свойствах предмета, его основных признаках. Через многократное последовательное использование практических упражнений достигается повышение тактильной чувствительности ребенка.

Эффективно составленная программа по развитию сенсорного восприятия/коммуникации требует:

– особого внимания анализа проведенных занятий. Критерием может служить оценка уровня самостоятельности их выполнения. Важно проследить успехи ребенка от занятия к занятию;

– проведение игр и упражнений предусматривает индивидуальные возможности и способности каждого ребенка. Обучение необходимо начинать с выполнения задания совместными действиями взрослого с ребенком. В дальнейшем позиция взрослого по отношению к ребенку может меняться: рядом с ребенком, а затем напротив. Каждое действие ребенка должно быть прокомментировано и обобщено в речевом плане;

– основным методом организации игр-занятий является побуждение интереса к тем или иным игрушкам, дидактическим материалам, прежде всего пособиям, изготовленным из дерева (матрёшки, большие и маленькие, пирамидки, кубы-вкладыши, доски с отверстиями разной величины или формы с комплектами вкладок, столики с грибочками и мозаика. Именно деревянные игрушки важны для сенсорного развития: их фактура, устойчивость при манипулировании, выполнении элементарных действий с ними удобны для игр-занятий с детьми;

– важным условием сенсорного развития детей раннего возраста является правильно организованная предметно-развивающая среда.

Существует много пособий из дерева, конструкторов со шнуровкой, сенсорные коврики с крючками, пуговицами, замочками, вязаный пальчиковый театр, вязаные фрукты для изучения цвета, формы, величины, настольные дидактические игры, конструкторы, мозаика различной величины, рамки вкладыши (Рисунок 1а), пазлы, материалы на развитие тактильных ощущений (Рисунок 1б), большое количество природного

материала: шишки, жёлуди (Рисунок 1с), грецкие орехи, бобы (Рисунок 1d), горох и многое другое. Также одна из целей сенсорного воспитания – изучение предметного мира и свойств предметов, которые окружают ребенка. Подобные цели реализуются проведением игр-экспериментирований, которые направлены на развитие всех видов восприятия: тактильного, слухового, обонятельного, зрительного.

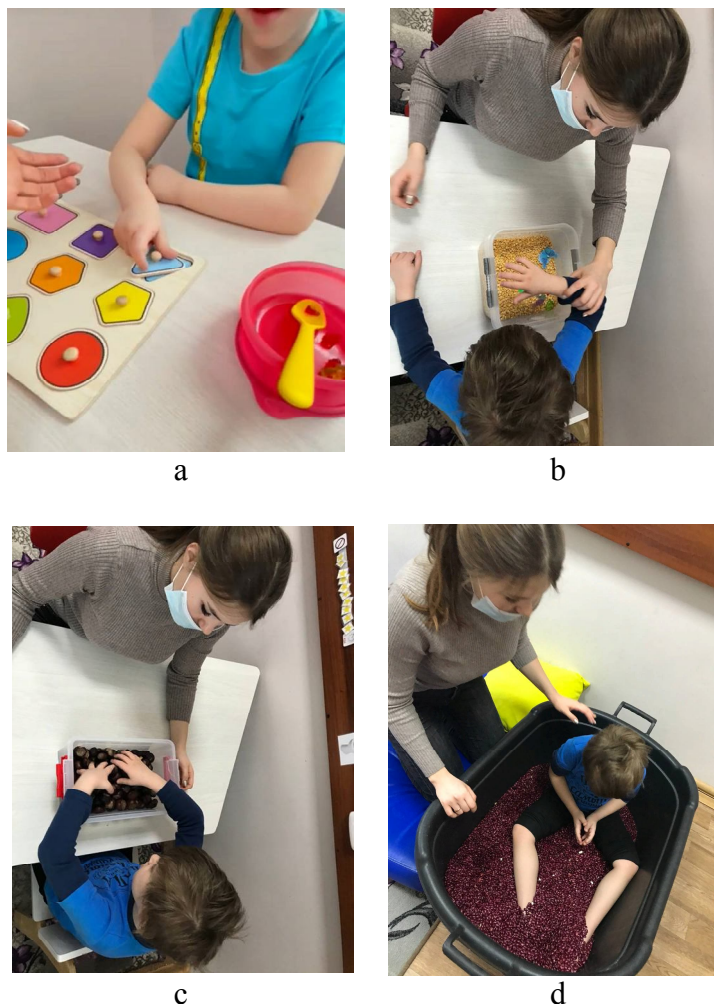

Рисунок 1. Примеры пособий из натурального материала

Также в ходе работы возможно применение различных дидактических тренажеров, игр, пособий, служащих для развития тактильной чувствительности у ребенка. Хороший эффект дает использование массажа (Рисунок 2) с использованием массажеров, массажных мячей. Разные по форме, упругости, фактуре поверхности мячи обеспечивают широкий спектр разнообразных ощущений, которые можно получить, действуя с этими предметами самостоятельно. По возможности использовать и естественные условия природной среды: игры с водой (причем разной температуры), мелкими камушками, сухим песком (теплым и холодным) и др.

Рисунок 2. Применение массажа в занятиях

Есть ряд исследований, посвященных проблеме изучения нарушений у детей с РАС слуха. Действительно, дети с РАС часто испытывают трудности с распознаванием двух звучащих тонов при близком расстоянии. Сенсорные нарушения (глухота) обычно развиваются при поражении или недоразвитии слуховых косточек (молоточка наковальни, стремечка). Если же патология кроется в поражении гипоталамуса (главного центра восприятия всех импульсов от органов чувств), а также в височной доле коры головного мозга, то в данном случае имеются в виду сенсорные расстройства слухового анализатора. Обычно подобные нарушения проявляются уже в раннем возрасте, из-за чего довольно часто поднимаются вопросы о детских сенсорных расстройствах.

Специальная предметно-развивающая среда. Работа с детьми при нарушениях сенсорной интеграции дополняется различными занятиями у логопеда, логоритмикой, занятиями и упражнениями на развитие слуха. В терапии могут быть использованы специальные места, в которых ребенок может уединиться и абстрагироваться от раздражающих внешних факторов: игровые домики для детей, комната для сенсорного развития. В которых специалист может использовать игрушки, музыку, массажеры для стимулирования проприоцептивных ощущений.

Сенсорная интеграция (сенсорная интеграционная терапия) – это процесс, в ходе которого наша нервная система получает информацию от всех анализаторов и органов чувств (вкус, зрение, слух, осязание), затем приспособливает ее для использования в другой деятельности. Это реакция организма, необходимая для адаптации в выполнении определенных действий и ощущении своего тела и его положения. В случае наличия нарушений в обработке сенсорных сигналов могут возникнуть дефекты и трудности в моторном и познавательном развитии, а также в поведении. [3].

Терапия сенсорной интеграции (СИ) преследует цель – развитие вестибулярного аппарата, а именно упражнения на балансировку (Рисунок 3), а также и развитие обработки сенсорных стимулов центральной нервной системой [4].

Рисунок 3. Упражнения на балансировку

Родители ребенка с РАС могут применять элементы терапии сенсорной интеграции (СИ) дома в условиях дистанционного образования, а именно занятия с использованием музыки, массажеров и т.д. Применение музыкальных и электронных устройств в СИ требует особого внимания в условиях занятий с ребенком с РАС, т.к. является эффективным и актуальным методом воспитания и обучения.

Терпение и труд – вот главные качества, которые должны быть у родителей, педагогов и других специалистов.

Литература

1. Айрес Э. Дж. Ребенок и сенсорная интеграция. Понимание скрытых проблем развития. – Москва: Теревинф, 2017. – 272 с.
2. Никольская О.С., Баенская Е.Р., Либлинг М.М. Аутичный ребенок. Пути помощи. – Москва: Теревинф, 2015. – 220 с.
3. Грищенко Т.А. Сенсорное развитие детей на занятиях в специальных (коррекционных) образовательных учреждениях. – Москва: ВЛАДОС, 2014. – 315 с.
4. Банди А., Лейн Ш., Мюррей Э. Сенсорная интеграция. Теория и практика. – Москва: Теревинф, 2017. – 768 с.

А.Ш. Нұрмұхан

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: Б.Ғ. Сарсенбаева

п.ғ.к., психология кафедрасының профессоры

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМДЕРДІ ОТБАСЫЛЫҚ ӨМІРГЕ ДАЙЫНДАУДЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-ПЕДАГОГИКАЛЫҚ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Отбасы адамның тұлға болып қалыптасуында өте маңызды орын алады. Бұл мақалада жастарды отбасылық өмірге дайындау мәселелері қарастырылған, студенттердің бойында адамгершілік және отбасылық құндылықтарын қалыптастыруда білім беру мекемелерінің қызметін ұйымдастырудың маңызы көрсетілген. Әр түрлі психологтар мен ғалымдардың отбасы-неке қарым-қатынастары туралы көзқарастары берілген.

Тірек сөздер: отбасы, көзқарас, сүйіспеншілік, жастық шақ.

Аннотация. Семья занимает очень важное место в становлении личности. В данной статье рассмотрены вопросы подготовки молодежи к семейной жизни, показано значение организации деятельности образовательных учреждений в формировании у студентов нравственных и семейных ценностей. Представлены взгляды различных психологов и ученых на семейно-брачные отношения.

Ключевые слова: семья, взгляд, любовь, юность.

Summary. The family occupies a very important place in the formation of a person's personality. This article discusses the issues of preparing young people for family life, the role of the organization of educational institutions in the formation of moral and family values among students. The views of various psychologists and scientists on family and marriage relations are presented.

Keywords. The concept of family, preparation for family life, look, love, youth.

Отбасы – некелесуден, туыстық байланыстардан тұратын шағын топтар, жеке өмірді ұйымдастырудың маңызды формасы және әлеуметтік қоғамдастық түрі. Отбасы мүшелерін некелік немесе туысқандық қатынастар, ортақ тұрмыс пен өзара моральдық жауапкершілік байланыстырады. Отбасы тәрбиесі – ұлттық тәрбиенің негізі болып табылады. [1]

Қазіргі қоғамның жаңа талаптары мен жұмыссыздықтың етек алуынан отбасында қақтығыстар, түсінбеушіліктер деңгейі күрделіленіп, күнделікті әлеуметтік құбылыста ішімдік пен жеткіншектік жастан бастап нашақорлыққа үйір болу, ерте жүктілік, ойсыз жыныстық қатынастарға бару салдарынан ажырасулар мен бүтін емес отбасылар қалыптасуда. Бұл жеке тұлғаның өзін, отбасын әлеуметтік ортадан шеттету мәселелерін туындатады.

2007 жылғы «Жаңа әлемдегі Жаңа Қазақстан» атты халыққа жолдауының он тоғызыншы бағытында: «Жеке тұлғада парасатты экономика негіздерін қалыптастыру. Ондай экономиканы құру үшін ең

алдымен өзіміздің «адами қазынамызды» молайтуымыз керек екені анық» – делінген. Осы жолдау экономика талабына шыныққан, өмір қиындықтарына мойымайтын, жігерлі жеке тұлғаны қалыптастыруды міндет етеді.

«Қазақстан – 2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында Елбасының: «Отбасында адам бойындағы асыл қасиеттер жарқырай көрініп, қалыптасады. Отанға деген ыстық сезім – жақындарына, туған-туысқандарына деген сүйіспеншіліктен басталады» деген сөзінен қоғамның, мемлекеттің дамуы тікелей отбасының тұрақтылығына байланысты екенін көруге болады.

Отбасындағы мәселелер, жағымсыз жағдайлар мен дағдарыстар бүгінгі психология саласында көкейкесті болып отыр. Психологиялық білім мен мәдениеттің төмендігінен көптеген отбасы әлсіздік танытып, жағдайға қарай жауапкершілік алуға күш-жігері жетпей жатыр.

Отбасы психотерапиясында нобельдік сыйлықтың иегері Вирджиния Сатир отбасы деген түсінікке бірнеше кілтті сөздерді ұсынған: отбасы қуаты, отбасы қызметі, отбасы шекарасы. Оның тұжырымдамасы бойынша отбасы әсері – ол: отбасы – біз одан өсіп шықтық, ол күнделікті мінез-құлқымыз бен ұстанымыздан көрінеді; отбасы – жүйе, ол тепе-теңдікке негізделген; отбасы – өзіндік бағалау, мінез-құлықта қорғану пайда болады; отбасы – күш, жеке белсенді өмір сүруге жетелейді; отбасы – процесс, жеке басты жетілдіруге мүмкіндік береді; отбасы – өзгеру, ол бірнеше кезеңнен тұрады.

Отбасы – неке негізінде немесе қан жағынан туыстас шағын топ, олар өзара көмек көрсету, жауапкершілік алу және тұрмыстық жалпылықта байланысады (Э.Г. Эйдемиллер, В.В. Юстицкий, 1990).

Р. Хиллдің көзқарасы бойынша, отбасы жүйесі келесідей белгілерден тұрады: отбасы мүшелері бір-біріне тәуелді өмір сүреді, егер біреуінің мінез-құлқы өзгерсе, онда ол барлығына бірдей әсер ететін болады; отбасы – біршама тығыз, шектеле орналасқан бірлік; отбасы сыртқы факторға байланысты міндеттерді атқаратын және ішкі қажеттілікті қанағаттана өтейтін бірлік болып табылады.

Л.Я. Гозманның көзқарасынша, адам екінші адамға жағымды сенімді қатынаста болса ғана (адамға жоғары бағалау жағады) отбасының белсенді моделі жасалады.

Осы белсенді модельге Л. Каслердің теориясы да келеді. Оның пікірінше, бір адамның екінші адамды жақсы көруіне үш себеп бар дейді: әлем туралы өз түсінігі мен белгісін бекіту қажеттілігі; сүйіспеншілік арқылы өзін кінәлаусыз жыныстық қажеттілігін жүйелі қанағаттандыра алады.

Жеке тұлғада психикалық кемелденуге «кемелдену сүйіспеншілігі» жатады. «Кемелдену сүйіспеншілігі» дегеніміз – сүйікті адамын тануға деген сезім, ол тек қабылдау сезімі ғана емес, оны бере де білу сезімі, –

дейді М. Зевская. Кемелдену сүйіспеншілігінің басты белгісі – өз серіктесін жекелік ерекшелігі бар тұлға деп қабылдау. Ал кемелденбеген сүйіспеншілік иллюзияға, эгоцентриалық ниетке, серіктесіне деген талапқа байланысты. Кемелдену сүйіспеншілігі бойынша В.А. Сысенко, Л.П. Шнейдер өз еңбектерін жарыққа шығарған.

А.Н. Антоновтың айтуынша, неке ер азамат пен әйел адамның арасындағы қарым-қатынасты растайтын мойындау болып табылады. [2]

Психоанализдің негізін салушы З. Фрейд некеге тұрудың себебін алғаш ойлағандардың бірі болды. Болашақ жарды таңдау туралы ең кең таралған көзқарас З. Фрейдтің психоаналитикалық теориясына негізделген болжам болып табылады, ол болжам бойынша балалар өмірлік серігін олардың ата-анасына қарап таңдайды. Көптеген жас жігіттер болашақ серігінің анасына ұқсағанын қалайды, ал бойжеткендер жігіттерінің әкелеріне ұқсас болуына назар аударады. Қазіргі заманғы шетелдік ғалымдардың зерттеулеріне сүйенсек, ер адамдардың 72% анасына ұқсайтын қыздарды таңдайды, ал әйел адамдардың 38% әкесіне ұқсайтын ер адамдарды таңдайды. [3]

В.Т. Лисовскийдің келтірген мәліметтері бойынша, студенттер бірінші курстан-ақ бастап некеге тұрады. Студенттердің арасында жүргізілген зерттеу нәтижесінде келесі мәліметтер анықталды: бірінші курс студенттерінің 70% студент кездерінде отбасын құруға болады деп есептейді; студенттердің 27% алдымен білім алуды таңдайды, содан кейін ғана отбасы туралы ойланады; қалған 3% некеге тұрып қойған студенттер. Екінші курста студенттердің 12% некеге тұрады.

Елімізде соңғы кезде отбасы мәселесіне көп көңіл бөлініп келеді. Оның себебі, отбасына деген көзқарасты жаңа модельге өзгерте отырып қабылдату, өмірлік циклдегі дағдарыстар туралы психологиялық білім сапасын жоғары деңгейге көтеру, сәйкесінше «отбасы-неке институттарын құру».

Отандық психолог Қ. Жарықбаевтің «Ұлттық психологияны оқыту – ұлтшылдық емес» – атты мақаласында ерлі-зайыптылардың арасында сүйіспеншілік сияқты асыл сезімнің арзандап кеткені айтылады. Оның бірден-бір себебі – жастардың махаббат деп ойлап, кейін алданып қалуы, осыған байланысты елімізде тастанды қазақ балаларының 90% дейін жеткенін айтады.

Отандық ғалымдар Р.М. Қоянбаев пен Ж.Б. Қоянбаев өз еңбектерінде: «Отбасы – ол бірге тұратын некеге негізделген қандас туыстар тобы» – деп сипаттаған.

Р.Н. Нұрғалиев отбасыға келесідей анықтама берді: «Отбасы – әлеуметтік қауымдастықтың түрі, яғни ерлі-зайыпты одаққа және ері мен әйелінің, ата-аналар мен апа-қарындастардың, бірге тұрып, ортақ шаруашылық жүргізетін туыстардың арасындағы сан-алуан қатынастарға негізделген жеке тұрмысты ұйымдастырудың маңызды формасы.»

Некеге тұруда мотивацияның тепе-тең болмауы саналы және санадан тыс түрде де жүзеге асады. Арнайы мамандардың қорытындыларына сүйенсек, қазіргі жастар отбасын құрып, бірлесіп өмір сүру жағдайына дайын емес. Отбасында ұрыс-жанжал кезінде өшігу, жек көру сияқты психологиялық бөлектену байқалатындықтан, тыныштық бұзылады. [2]

Адамдар отбасылық өмірге дайындалғанша, көлік жүргізуді үйренуге көбірек уақыт жұмсауға дайын. Шындап келгенде, егер адам тиісті дайындықтан өтпесе, ол жүргізуші куәлігін ала алмайды, ал неке қию куәлігін алу үшін ешқандай дайындық керек емес. Адамдардың көпшілігі некеге тұру туралы шешімді ойланбастан, өз мойнына алатын жауапкершілікті сезінбестен қабылдайды. Жастықтың буымен олар неке жүзігін алуға асығады. Нәтижесінде, олардың күткені мен сенімі ақталмайды. Егер ерлі-зайыптылар ғашықтықтың мәңгілік емес екенін, ерте ме, кеш пе өтетінін бірден түсінсе, неке сәтті болады. Отбасылық өмірдің алғашқы жылдарындағы күйзелістерге барлығы бірдей дайын бола бермейді.

Жоғары оқу орындары студенттерге білім берумен, оларды жан-жақты дамытумен қатар, отбасылық өмірге көзқарастарын қалыптастыру жұмыстарымен де айналысуы қажет.

Оқу орындарына түскен және сол арқылы өздерінің өмірлік жоспарларын нақтылаған бозбалалар мен бойжеткендерді өз қауіп-қатерлері мен қиындықтары күтеді. Мектепті бітірген жас түлектердің басты арманы – оқу орнына түсу. Алғашқы мақсатына қол жеткізу қанағаттанушылық сезімін сезімін тудырады. Бірінші курс студенттерінің жоғарғы оқу орнына бейімделу үдерісімен әдетте кешегі оқушылардың өзара көмек пен моральдық қолдау болған мектеп ұжымынан кетулерімен; жоғарғы оқу орнында оқуға дайын еместіктерімен; педагогтардың үйреншікті, күнделікті бақылауының болмауынан күшейе түсетін, өз мінез-құлқы мен іс-әрекетін психологиялық реттеуді жүзеге асыра білмеулерімен; жаңа жағдайларда еңбек пен демалыстың оңтайлы тәртібін іздеулермен; әсіресе үй жағдайларынан жатақханаға көшкен кезде тұрмыс пен өзіне-өзі қызмет көрсетуді ретке келтірулермен және т.б. байланысты жағымсыз жан құбылыстары қатарласа жүреді.

Өмірлік тәжірибелерінің жетіспеушілігінен жастар идеалды елеспен, романтиканы экзотикамен және т.с.с. шатастырады. Бозбалалар мен бойжеткендердің мінез-құлқында кейде сыртқы агрессивтілігімен, жүгенсіздігімен немесе түсінілмегендік сезімімен және тіпті өз шалалығы туралы ойымен қатарласа жүретін өзіне деген ішкі сенімсіздік байқалады.

Мектепті бітіргеннен кейін бозбалалар мен бойжеткендердің өмірлік жолдарында елеулі алшақтық байқалады. Бұл тек оқуын тәмамдауға және мамандықты меңгеруіне, яғни қызмет түрін, мамандығын таңдау ерекшеліктеріне, жұмысқа орналасуына ғана қатысты емес. Бойжет-

кендердің әлеуметтік мінез-құлқы мен психологиясындағы неғұрлым маңызды айырмашылықтар отбасын құрумен байланысты. Бұл орайда болашақ отбасылық өмірдің талаптарын бойжеткендердің өздері ғана емес, ал балаларына өз бағдарларын беретін олардың ата-аналары саналы түрде есепке алады. Әлеуметтанушылар мынаны дәлелдейді: ата-аналар жоспарларында ұл балалардың болашағы көбінесе кәсіби ілгерілеу және әлеуметтік өсу туралы ойларымен, ал қызбалалардың болашағы отбасылық рөлдерімен байланыстырылады.

Жастық шақ – мамандықты меңгеріп, экономикалық жауапкершілікті иелену уақыты, елдің әлеуметтік және қоғамдық өмірінің барлық түрлеріне толық араласу. Осы сатыда өз отбасы құрылады және өз өмір салты қалыптасады: некеге тұру, тұңғыш баланың дүниеге келуі, ортақ жұмысқа байанысты араласу ортасының пайда болуы. Жұмыста кәсіби рөлдері мен ұстанымдары игеріледі, кәсіби даярлық жалғастырылады (бірінші кезекте – өздігінен білім алу арқылы) және шеберліктің жетілдірілуі басталады.

Психолог А.В. Толстых былай деп жазды: «Жастық шақ өз табиғатынан нық сенімді: адам өзінің идеалдарымен өмірлік мақсаттарын жүзеге асыру тұрғысынан әрекет ете бастады, өзінің адами мақсаттарын таныту үстінде еңбек етеді және ол осы жолда қиындықтарға тап болса да, олар әлі еңсерілмейтіндей болып көрінбейді. Торығу, күмәндану, өз-өзіне сенбеушілік сәттері, әдетте, қысқа мерзімді және буырқанған өмір тасқындарында, жаңа мүмкіндіктерді игеру үстінде өтеді. Жастық шақтың мақсаты да өзін дамыту мүмкіндіктерін жүзеге асыру болып табылады».

Арманын жүзеге асыруда жас адамға тәлімгер үлкен көмек көрсете алады. Ол оның арманына ортақтаса немесе құптай отырып, шеберлігімен және өмірлік тәжірибесімен бөлісе отырып, оған сенімділік ұялатуы мүмкін. Тәлімгердің негізгі қызметі «ата-ана – бала» қатынастарынан ересек құрдастарының әлемдегі қатынастарға көшуді қамтамасыз етуден тұрады. Тәлімгер жетістіктердің жоғары деңгейін кейіптей отырып, жеткілікті дәрежеде ата-аналық қасиеттерді иеленуі, бірақ сонымен бір уақытта ұрпақтар арасындағы айырмашылықты еңсере білу және «тең» қатынастар орнату үшін оқушыға жанашырлық пен тілектестік білдіруі тиіс.

Жастық шақ некелесулердің көпшілігі орын алатын кезең болып табылады: 24 жасқа қарай жастардың $\frac{3}{4}$ -іне дейін некеге тұрады. Бұл орайда келесі үрдіс байқалады, егер жас адамдар 19 жастан 28 жасқа дейінгі өмір кезеңінде некеге тұрмаса, кейінгі жылдарда бұл қиынырақ бола түседі. Осылайша, отбасын құру дегеніміз – жастардың өзіндік әлеуметтік міндеті («даму міндеті»); жастық шақ өмірлік серігін іздеу және табу үшін – сензитивті кезең болып табылады.

Некеге тұру жастық шақтағы тұлғаның өмірлік жолының маңызды мезеті болып табылады. Отбасылық өмір адамның психикалық

дамуының барысына, оның кәсіби қалыптасуы мен шығармашылық мүмкіндіктерінің жүзеге асырылуына елеулі ықпал етеді. Өз-өзіне деген сенімділік, жұбайының, өз-өзінің, балаларының және қоғамның алдындағы жауапкершілік сезімі, бақытты отбасындағы бір-бірімен интимдік қарым-қатынастан алатын қуанышы адамды өмір тіршілігі мен шығармашылықтың жоғары деңгейіне көтереді. Сәтсіз некелер адамның тұлғалық өсуін және оның кәсіби ілгерілеуін тежеуі, басқа жыныс өкілдеріне бұдан былайғы қатынастарына, әлемге деген тұтас қатынасына теріс ықпалын тигізуі мүмкін.

Ерлі-зайыпты болып өмір сүрудің алғашқы жылы маңызды және отбасының қалыптасып кетуінің басты шешуші кезеңі болып табылады. Алғашқы жыл ашық, эмоционалды және романтизмге толы жыл болғанымен, осы кезең өте күрделі, себебі ажырасулар жиі байқалады. Егер алғашқы жылдары ерлі-зайыптылар өзара түсіністік, шынайы қатынас белгісі мен бірлескен жалпы мағыналық қор қалыптастыра алмаса, онда «бос неке» болып, бірлескен өмірден еш қанағат ала алмайтын күйге жетеді.

Некеге тұрған кезеңнен бастап, жас отау иелері алдына бірнеше міндеттер қойылады: отбасы өміріне бейімделу және жаңа рөлді қабылдау. Сүйіспеншілік шарықтауында біреуі серіктесінің ырқына көндіге беріп (бал айында немесе алғаш көңіл қосқанда), соған бейімделуге ниет білдіреді. Зерттеулердің көбінде некеге апаратын мотив «сүйіспеншілік» болып табылады. Сүйіспеншілікке анықтама ретінде түсініктер көп, соның бәрі толық теорияны құрамайды, олар тек құрылымы мен түрлерін атап өтеді.

Отбасы жүйесінде ата-анасымен байланыста сыртқы шекара қоя білу көрінбейтін бөгет, ол отбасының иерархиясын және жақындығын реттейді. Сыртқы шекара ерлі-зайыптылар арасында өзара қатынастың қалыпты және икемді болуына әкеледі.

Егер жастар мен ата-ана арасында шектен тыс жақындық, жоғары тәуелділік болса, онда ол бір-біріне бейімделуге кедергі келтіріп, отбасы өміріне қиындық туғызады. Жекелік деңгейде ата-анаға эмоционалды тәуелділік, оның қоршауынан шығуға әрекет жасау, қобалжу мен қысымға әкеп соқтырады.

Тұрмысқа шығып, отбасын құрғаннан кейін жас әйелде тағы бір рөлді – отанасының рөлін игеру басталады. Өз ата-аналарымен бірге тұрғанда бойжеткендердің өмірінде азғантай ғана, ал бозбалаларда ешқандай дерлік рөл атқармаған үй жұмысы өз отбасыларында жас жұбайлардың тұрмыстық мінез-құлықтарының маңызды элементіне айналады. Әлеуметтанушылардың айтуынша, әйелінің үйдегі жұмыс көлемі күйеуінікінен үш есе көп, – оған үй шаруасының үлкен бөлігі жүктеледі. Және егер бастапқыда үй шаруасын жүргізуді жас әйел көбінесе жағымды міндет ретінде сезінсе, енді, әсіресе балалар пайда болғаннан кейін, үйдегі жұмыс көлемі шамадан тыс болып көрінеді.

Қазіргі заманғы жас әйелге мұндай теңсіздікке мойынұсыну қиын, оның үстіне, тұрмысқа шықпай тұрғанда ол әр нәрседі кұрдасымен тең болды.

Отбасы және балалары бар, жұмыс істейтін жас әйелдің қызметтегі жұмысбастылығы оның бүкіл өмір қалпын елеулі өзгертеді. Оның өмір тіршілігінің барлық жақтары өзгереді: демалуға және мәдени демалысқа уақыты азаяды, көбінесе кәсіби өсуі тежеледі, қарым-қатынас ортасы шектеледі. Жұмыстағы және үйдегі шамадан тыс жұмыс көлемі көбінесе отбасылық жанжалдардың себебіне айнала отырып, отбасының ішкі ахуалына, ерлі-зайыптылардың өзара қатынастарына терең ықпалын тигізеді. Некеге тұрудың алғашқы жылындағы ажырасулардың үлкен саны ең алдымен жас жұбайлардың тұрмыстық міндеттер жүгін алып жүруге психологиялық тұрғыдан дайын еместігін айғақтайды.

Статистика мәліметтеріне сүйенсек, еліміздегі әрбір үшінші неке ажырасумен аяқталады. Ажырасу жағдайы, көбінесе, жас отбасыларда орын алады. Отбасылық өмір адамның тұлғалық өсуі мен бақыты үшін мүмкіндіктер береді, сондай-ақ, оған бірқатар талаптар қояды. Жас отбасылардың тұрақтылығын анықтайтын факторлардың ішінде ерекшеленетіні – жастарды некеге дайындау.

Қоғамдағы ең маңызды және өзекті мәселелердің бірі – отбасының тұрақтылығын, беріктігін сақтау, жастарды отбасылық өмірге дайындау, жастардың отбасылық өмірге деген көзқарастарын қалыптастыру. Жастарды некеге, болашақ отбасылық өмірге дайындау – өскелең ұрпақты тәрбиелеу жүйесінің маңызды құрамдас бөлігі. Көптеген әлеуметтік, педагогикалық, медициналық-педагогикалық зерттеулер негізінде, жігіттер мен қыздарды неке мен отбасы құруға дайындау психологиялық жұмыстың мақсаты болуы керек. [4, 5].\

Әдебиеттер

1. Жарықбаев Қ.Б., Сангилбаев О.С. Жантану атауларының түсіндірме сөздігі. – Алматы: Сөздік-Словарь, 2006. – 384 бет.
2. Бизақова Ф., Мамашбаева Ш. Отбасылық дағдарыс психологиясы: Оқу құралы. – Астана: Фолиант, 2010. – 232 бет.
3. Сусллова Т.Ф., Шаповаленко И.В. Психология семьи с основами семейного консультирования: учебник и практикум для академического бакалавриата – Москва : Издательство Юрайт, 2019. – 343 с.
4. Жұбаназарова Н.С. Жас ерекшелік психологиясы: оқулық / Н.С. Жұбаназаров. – Алматы: Қазақ Университеті, 2014. – 249 б.
5. Шнейдер Л.Б. Семейная психология: Учебное пособие для вузов. 2-е изд. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2006. – 768 с.

Ә.М. Оңалбай

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: А.К. Сатынская

педагогикалық ғылымдарының кандидаты, доцент

ПАНДЕМИЯ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ЦИФРЛЫҚ БІЛІМНІҢ БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ МЕКТЕП- ИНТЕРНАТТА ОҚУҒА БЕЙІМДЕЛУІНЕ ӘСЕРІ

Андатпа. Бұл мақалада бастауыш мектепте оқыту процесінде цифрлық технологияларды қолдану мүмкіндіктері, сондай-ақ пандемия жағдайында цифрлық білімнің бастауыш сынып оқушыларының мектеп-интернатта оқуға бейімделуіне әсері қарастырылады. Сондай-ақ, өзін-өзі оқшаулау жағдайында бастауыш сынып оқушыларын оқыту мәселесіне назар аударылады.

Тірек сөздер: цифрлық технология, цифрлық білім беру, Бастауыш сынып оқушыларының бейімделуі.

Аннотация. В данной статье рассматриваются возможности использованием цифровых технологий в процессе обучения в начальной школе, а также влияние цифрового образования в условиях пандемии на адаптацию учащихся начальных классов к обучению в школе – интернате. Также уделяется внимание проблеме обучения учащихся начальных классов в условиях самоизоляции.

Ключевые слова: цифровая технология, цифровое образование, адаптация учащихся начальных классов.

Summary. This article examines the possibilities of using digital technologies in primary school education, as well as the impact of digital education in the context of the pandemic on the adaptation of primary school students to boarding school education. Attention is also paid to the problem of teaching primary school students in conditions of self-isolation.

Keywords: digital technology, digital education, adaptation of primary school students.

Адам өмірінің барлық салаларын, соның ішінде білім беруді цифрландырудың қазіргі жағдайында цифрлық ақпараттық-коммуникациялық технологияларды сауатты қолдану өзекті және өмірлік маңызды міндет болып табылады. Қазіргі қоғамды ақпараттандыру процесінің басым бағыттарының бірі білім беруді ақпараттандыру болып табылады – білім беру саласын қазіргі заманғы немесе, әдетте, студенттерді оқыту мен тәрбиелеудің психологиялық-педагогикалық мақсаттарын жүзеге асыруға бағытталған жаңа ақпараттық технологияларды әзірлеу және оңтайлы пайдалану әдіснамасы мен тәжірибесімен қамтамасыз ету процесі.

Білім берудің сандық технологиясы мұғалім немесе оқушы өзінің қабілеттерін жақсарту және ақпарат алу үшін сандық құралдарға қол жеткізу үшін ноутбук, жеке компьютер, планшет немесе қолдау сияқты сандық жабдықты қолданатын кез-келген процеспен сипатталады. Цифрлық оқыту АКТ элементтерін қамтиды, мысалы, қашықтан

үйлестіру, электрондық пошта, вебинарлар және эфирлік сабақтар, интеллектуалды дауыстық жауап жүйесі және т.б. Бірте-бірте бүкіл әлемде цифрландыру жүріп жатыр және білім беру жүйесі сандық технологияларды көбірек ұсынуға болатын ең үлкен салалардың бірі болып табылады [В.С. Магомадов, 2019].

Бүгінгі таңда оқыту стилінің көп бөлігі сандық білім беру жүйесіне айналды. Цифрлық білім беру әлеуметтік жүйелер арқылы да таралады. Цифрлық оқыту рәсімдері-бұл білім беру сипатын жақсарту және оқушыларды оқыту рәсіміне тарту мақсатында инновацияларды пайдалануды көрсететін жаңа әдістер. Цифрлық технологиялардың үлкен саны бар, оның ішінде проблемалық оқыту, жобалық оқыту, сандық әңгімелер, онлайн оқыту ортасы, технологияға біріктірілген оқыту стратегиялары, білім беру ойындары.

Қазіргі уақытта интернет-оқыту білім беру іс-әрекетін жүргізудің ең қолайлы тетігі болып табылады, дәстүрлі білім беру мекемелерінің уақытша тоқтатылуына байланысты ол білім беру жүйесіндегі теңсіздікті атап өтті. Студенттік халықтың көп бөлігі оқымайды. Қалалық білім беру мекемелері студенттермен байланысу үшін WhatsApp және электрондық пошта сияқты қарапайым интернет қосымшаларын пайдаланады.

Осыған байланысты өзін-өзі оқшаулау жағдайында оқытудың келесі проблемалары анықталады:

– мұғалімдер мен оқушылардың денсаулығы. Интернеттегі сабақтармен және кеңестермен байланыс сағаттарын қарапайым ауыстыру, егер интернетте белсенділік пен белсенділік тепе-теңдігі болмаса, білім беру процесіне қатысушылардың денсаулығына әсер етуі мүмкін екенін түсіну керек.

– оқу процесіне қатысушылардың эмоционалды денсаулығы. Технологиялық шешімдер оқу кезінде, әсіресе белгісіздік кезеңінде, байланысты, өзара әрекеттесуді және қолдауды қамтамасыз етудің жолын табуы керек.

– құрылғыларға кіру. Оқу үйлері ноутбуктерге қарағанда смартфондарға жиі қол жеткізе алады. Осыған байланысты білім алушылар арасында мүмкіндіктерде үлкен айырмашылық пайда болады: біреу онлайн платформалардың барлық функционалын толық пайдалана алады, ал біреу-тек бақылаушы және тыңдаушы бола алады. Мұндай теңсіздікті жеңу үшін шешімдер мен балама ресурстарды іздеу керек.

– АТ инфрақұрылымына қол жеткізуді басқару. Кейбір жерлерде барлық студенттерді бір уақытта қосу мәселесі туындауы мүмкін және барлығына жақсы қол жетімділікті қамтамасыз ету үшін АТ инфрақұрылымына кіруді бақылау қажет. Бұл проблема желілік байланысы жоқ көптеген шалғай және шалғай елді мекендер бар біздің кеңістік үшін аса өзекті. Өз ауылында интернет ресурстарына қол жеткізе алмайтын бастауыш мектеп оқушылары мектеп интернатта оқиды. Мектеп-

интернатта оқушылардың мектептегі оқу процесіне бейімделуі, сондай-ақ қашықтықтан оқыту нысанына бейімделуі үшін барлық жағдайлар жасалады. Барлық бастауыш сынып оқушыларының ат-инфрақұрылымына қолжетімділігі мектеп-интернатта оқуға жақсы бейімделуге ықпал ететін болады.

Қазіргі уақытта білім беру жүйесінде білім беруді цифрландырудың үлкен көлемі жүріп жатқанына қарамастан, дәстүрлі білім берудің мәні аяқталмайды. Оқытудың екі түрінің де артықшылықтары мен кемшіліктері бар. Бүкіл әлемде бұл жүйелер тең құқықтарда бар, бірақ қазіргі уақытта COVID-19 пандемиясының жаһандық таралуына байланысты Цифрлық білімге назар аударылуда.

Әлемдегі барлық мектептер жабылып, барлық оқу орындары өз оқушыларына онлайн білім беру жүйесі арқылы білім береді. Егер сіз дәстүрлі жүйені ұстанатын болсаңыз, онда мекемелер мұндай жағдайда студенттеріне тиісті білім бере алмайды және уақыт жоғалады.

Қашықтықтан оқытудың тиімділігін арттыру шарттарын анықтау маңызды. Ол белгілі бір нормалар мен талаптарға сәйкес ұтымды пайдаланылған жағдайда ғана нәтижелі болады. Мұндай талаптарды қашықтықтан оқытуды одан әрі тиімді жүзеге асыру үшін қажетті келесі шарттарды ескере отырып қарастыруға болады:

- қашықтықтан оқыту жүйесінде ұсынылуы тиіс;
- бірыңғай электрондық білім беру ортасы ұйымдастырылуы тиіс, ол мыналарды қамтамасыз етеді:
 - барлық пайдаланушылардың өзара әрекеті;
 - оқу-әдістемелік ресурстарды сақтау, үнемі жаңарту және жүйелеу;
 - қашықтықтан оқыту технологиялары арқылы оқу қызметіне қатысушыларды қолдау;
 - қашықтықтан оқыту процесінің мониторингі және оның тиімділігі;
 - оқу процесі сағат саны тұрғысынан бейімделген және оқытуды ұйымдастыру ерекшелігін ескере отырып, оқу жоспарлары негізінде іске асырылуы тиіс;
 - барлық оқу-әдістемелік материалдар міндетті түрде рецензиялаудан (кәсіби сараптамадан) өтуі тиіс);
 - оқыту аудиториялық және қашықтықтан оқытуды, оқушылардың өзіндік жұмысын, сондай-ақ дәстүрлі оқу-әдістемелік материалдарды қамтуы керек;
 - әр оқушының жеке ерекшеліктерін ескеру қажет;
 - оқу процесі әртүрлі режимдерде жүзеге асырылуы тиіс: online режимінде де, оқу іс-шаралары мен мұғаліммен өзара іс-қимыл АКТ-ны қолдана отырып нақты уақыт режимінде, сондай-ақ оқушыға өзіне ыңғайлы кез-келген уақытта оқу материалын игеру мүмкіндігін беретін кейінге қалдырылған уақыт режимінде де;

– қашықтықтан оқыту технологияларын пайдалана отырып, оқу процесін өз біліктілігін үнемі арттырып отыратын жоғары білікті педагогикалық ұжым қамтамасыз етуі тиіс.

Ұсынылған жағдайлар қашықтықтан оқытуды жүзеге асыру кезінде негізгі және қажетті болып табылады. Әр Шарттың жеке орындалуы сәтті оқуға кепілдік бермейді, бірақ тұтастай алғанда олар бастауыш мектепте нәтижелі оқу процесін құрудың негізгі негізін құрайды.

Осылайша, цифрлық оқытудың артықшылығы-бұл барлық дәстүрлі білім беру мекемелері физикалық тұрғыдан жабылған кезде өте қажет. Сондықтан цифрландыру дәстүрлі білім берудің педагогикалық аспектілеріне, оның ішінде бастауыш сынып оқушыларының бейімделуіне үлкен әсер етеді деп айтуға болады.

Әдебиеттер

1. Профессионально-педагогическое образование: состояние и перспективы. – 2019. – С. 119-122.

2. Бейбалаева Д.К., Гузуева Э.Р., Садулаева Б.С. Педагогические условия применения информационных технологий в процессе подготовки бакалавра к педагогическим инновациям // Мир науки, культуры, образования. – 2019. – №3 (76). – С. 283-284.

3. Вербицкий А.А. Воспитание в современной образовательной парадигме // Педагогика. – 2016. – №3. – С. 3-16.

4. Вербицкий А.А., Калашников В.Г. Категория «контекст» в психологии и педагогике. – М.: Логос, 2010. – 300 с.

5. Джангаров А.И. Информационно-коммуникационные технологии в профессиональном образовании // Уральский научный вестник. – 2019. – Т. 5. – №2. – С. 40-43.

6. Идрисова Ж.В. Виртуальная обучающая среда и её возможности // В сборнике: Инновационные подходы в современной науке. – 2018. – С. 44-46.

7. Магомадов В.С. Использование технологии AR как инструмент образования // В сборнике: Современная мировая экономика: проблемы и перспективы в эпоху развития цифровых технологий и биотехнологии. – 2019. – С. 184-185.

8. Магомедов И.А. Информационно-коммуникационные технологии в профессионально-педагогическом образовании // В сборнике: Информационные технологии в профессиональном образовании. – 2018. – С. 262-266.

9. Магомедов И.А., Мурзаев Х.А. Киберграмотность, как дисциплина, необходимая в современных учебных заведениях // В сборнике: Развитие правового сознания в образовательном пространстве. – 2019. – С. 125-130.

Г.К. Өміржан

Павлодар педагогикалық университетінің 2-курс студенттік курс студентті

Ғылыми жетекші: Г.С. Аяпбергенова

психология ғылымдарының магистрі

ЖОБА ӘДІСІ ОҚЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ТЕХНОЛОГИЯСЫ РЕТІНДЕ

Андатпа. Мақала кәсіптік білім беру студенттерін даярлаудың педагогикалық технологиясы ретіндегі жобалар әдісіне арналған. Шетелдік және отандық ғылымда жобалық технологиялардың пайда болуы мен дамуының негізгі кезеңдері қарастырылады. Біз бұл әдісті қазіргі отандық ғалымдар қалай зерттейтінін қарастырамыз және педагогикалық практикада кеңінен қолданылады.

Түйінді сөздер: әдіс, жоба әдісі, жобалау технологиясы.

Аннотация. Статья посвящена методу проектов как педагогической технологии подготовки студентов профессионального обучения. Рассматриваются основные этапы возникновения и развития проектных технологий в зарубежной и отечественной науке. Мы рассматриваем, как данный метод исследуется современными отечественными учеными и широко используется в педагогической практике.

Ключевые слова: метод, метод проектов, проектная технология.

Summary. The article is devoted to the project method as a pedagogical technology for training students of vocational training. The main stages of the emergence and development of design technologies in foreign and domestic science are considered. We consider how this method is studied by modern domestic scientists and is widely used in pedagogical practice.

Keywords: method, project method, design technology.

Біздің қоғамдағы әлеуметтік-мәдени өзгерістер жоғары педагогикалық білім беру жүйесін қамтиды. Білім беруді модернизациялауға сәйкес педагогикалық білім берудің негізгі мақсаты – білікті, жауапты, өз кәсібін еркін меңгерген, мамандығы бойынша тиімді жұмыс істеуге қабілетті, үнемі кәсіби өсуге дайын білікті маман даярлау. Мұндай талаптар жоғары педагогикалық білімнің білім беру парадигмасынан құзыреттілікке көшу қажеттілігін анықтайды, бұл мемлекеттік білім беру стандарттарында көрініс тапты, оқу процесіне инновациялық технологияларды, әдістерді, оқыту құралдары енгізуге мүмкіндік береді. Олардың бірі – жоба әдісі болып табылады. Осы аспектіде жобалар әдісін пайдалану – бұл жай ғана декларацияланатын білім беру технологиясы ғана емес, ол уақыттың өнімі және әлемдік білім беру үрдістерінің көрінісі болып табылады.

Білім беру және тәрбие іс-әрекетіндегі жобалар әдісінің әртүрлі аспектілерін отандық ғалымдар П.П. Блонскийдің, П.Ф. Вахтеровтың, П.Ф. Каптеревтің, А.С. Макаренконың, С.Т. Шацкийдің және т. б. шетелдік ғалымдар Дж. Дьюи, У. Килпатрик, Л.Е. Левин, Х. Паркерхурст «Жоба әдісі» ұғымын ғылыми айналымға енгізіп және оның ерекше-

ліктерін негіздеді. Жоба әдісінің тұлғаға бағытталған педагогикалық технология ретінде түсіндірілуі қазіргі ғалымдар И.А. Зимнийдің, Т.Д. Изотикованың, Г.И. Ильиннің, В.Ф. Сидоренконың, В.М. Смирновтың және т. б. еңбектерінде ұсынылған. В.И. Загвязинскийдің, Ларинаның, В.А. Пупковтың, И.Э. Смирнованың еңбектерінде оқыту модельдері мен жобалық әдіс тұрғысынан жоғары кәсіби білім беру жүйесіндегі модельдеу әдістері талданады.

Қазіргі педагогикалық ғылымның инновациялық іс-әрекет практикасына, оның ішінде жобалық іс-әрекетке деген қызығушылығының алғышарттарының бірі – орта және жоғары мектепте білім берудегі тұлғаға бағытталған тәсіл. Біздің қоғамдағы және, демек, білім берудегі тұлға ұзақ уақыт бойы солай болып саналды «Жоспарлар мен бағдарламаларды іске қосып, орындауға бағыттау керек». Бұл бірнеше онжылдықтар бойы отандық білім беруде және «Оқытуды өзектендіру» идеясын оқыту әдістемесінде үстемдікті түсіндіреді, соған сәйкес оқу процесінің орталығында жеке тұлға емес, осы идеяның мазмұнын іске асыру нәтижесінде алуға жоспарланған өнім болды.

Тарихи тұрғыдан алғанда, жалпы және арнайы ақпараттың белгілі бір көлемін беруге және шоғырландыруға бағытталған білім беру механизмі қалыптасқан, оны иелену жеке тұлғаның белгілі бір әлеуметтік-кәсіби мәртебесін қамтамасыз етті [1]. XX ғасырдың екінші жартысындағы отандық білім берудегі білім беру бағдарламасы оқушының мінез-құлқына білім мен әлеуметтік талаптардың рөлін абсолюттендіріп, гиперболизациялады, оған тыңдаушының, бақылаушының, білім жинаушының пассивті рөлін берді. Мемлекет пен жеке тұлға арасындағы қатынастардың жаңа парадигмасы өз кезегінде жаңа білім беру саясатын жүргізуді талап ететін білім берудің жаңа философиясын енгізуді талап етеді. Өмірдің әртүрлі салаларында болып жатқан үздіксіз және қарқынды өзгерістер XXI ғасырдың басындағы қоғамның дамуын сипаттайды. Білім беру саласының дәстүрлілігі мен тез дамып келе жатқан қоғамның қажеттіліктері арасында өткір қайшылық болды.

Басқаша айтқанда, 60-70 жылдардағы педагогика білім алушының оқушыға мақсатты әсер етуі туралы ғылым ретінде, соңғысын оқыту және тәрбиелеу мақсатында жаңа, тұлғаға бағытталған білім беру тұжырымдамасы алмастырылды. Осы тұжырымдамаға сәйкес білім беру жеке тұлғаны ағарту тәсілінен мәдениетті дамыту, әлемнің және ондағы адамның бейнесін қалыптастыру механизміне айналуы керек. Білім беру мәдениетін жаңарту процесі, оларды дамыта оқыту режиміне көшіру оқытудың жаңа тәсілдерін, белсенді нысандарын, әдістері мен құралдарын іздеуді жандандырады. Білім беру мазмұнының өзгеруі және білім берудегі интеграциялық процестер педагогикалық процесс субъектілерінің әлемді тұтас қабылдауына ықпал етеді [2].

Білім берудің негізіне алынған жаңа әдістеме студенттердің адамгершілік және еріктік қасиеттерін, үздіксіз дамуға және өз бетінше білім алуға қабілетті тұлғаның шығармашылық еркіндігін қалыптастыруды көздейді. Білім беру парадигмасының өзгеруіне байланысты білім беруді авторитарлық оқыту әдістерінен жеке тұлғаға бағытталған әдістерге қайта бағыттау қажеттілігінен туындайтын проблемалар туындады. Оқытудың проективтік әдістерімен байланысты жеке тұлғаға бағытталған білім беру тұжырымдамасын іске асырудың алғышарттарының бірі оқытуды технологияландыру болып табылады. Әлемдік өркениеттің дамуының қазіргі ғылыми-технологиялық кезеңі өскелең ұрпақтың технологиялық білім алуын жүзеге асыруды қажет етеді, бұл «Білім алушылардың жобалық-технологиялық мәдениетті, материалдық және рухани өндірістегі қайта құру қызметінің мазмұны мен нысандарын белсенді меңгеру процесінің нәтижесі» деп түсініледі [3].

Техника мен технология, әлеуметтік қатынастар, ғылым, мәдениет және білім саласындағы үлкен өзгерістер білім беру дайындығы мен қоғамның қажеттіліктері арасындағы қайшылықтарды шешуді талап етеді. Қазіргі уақытта адамзат өзінің дамуының технологиялық кезеңіне өтті. Дамыған өркениеттердің технологиялық мәдениетке көшуі ХХІ ғасырдың объективті шындығына айналды. Әлеуметтік тұрғыдан алғанда, М.В. Ретивых, В.Д. Симоненко адамдардың мақсатты және тиімді трансформациялық белсенділігі, материалдық және рухани өндірісте қол жеткізілген технологиялардың жиынтығы негізінде қоғам өмірінің даму деңгейін түсінеді. Жеке алғанда, технологиялық мәдениет-бұл өзін және айналасындағы әлемді білу процесі [3]. ХІХ ғасырдың ортасында ол АҚШ-та енгізіле бастады және: «Жасау арқылы оқыту құралы» және «Проблемаларды практикалық шешудің» арнайы әдісі, яғни еңбек тәрбиесінің қажеттілігі ретінде, жастарды тәрбиелеуге демократиялық көзқарас, олардың әлеуметтік өсуіне мүмкіндік беру, бұл жобалық жұмыс әдісінің ұтымды дәні болды. Бұл ерекшелікке ерекше назар аудару керек, өйткені ол бүгінгі күннің шындығына сәйкес келеді.

Ресейдегі жаңа мектеп пен педагогиканың негізін қалаушылардың бірі С.Т. Шацкий жобалық оқыту әдісіне көп көңіл бөлді. Ол мектеп оқушыларды өмірге дайындауы керек және балалар мәселесін шешу барлық балалардың сауатты болуы емес, өмір сүруді білуі керек деген тұжырымға келді [4]. С.Т. Шацкий адамның тәрбиесі тәуелсіз шығармашылық іс-әрекет процесінде оның тәуелсіздігін тәрбиелеу керек деп есептеді. Оқушылардың дербестігін дамыту сол кездегі балаларды белгілі бір пән бойынша емтихан тапсыруға дайындауға бағытталған оқыту жүйесіне қарсы болды. Ол өмірге дайындық пен тәуелсіздікті дамыту студенттердің нақты істерді орындау барысында жүзеге асырылуы керек, олардың тізімі мектепте болуы керек және мектеп бағдарламасының әр тақырыбын практикалық іспен, яғни өмірлік маңызы бар, студенттерге қол жетімді және олардың мүдделерін

ескеретін жобамен біріктіру керек деп санайды. Жобалық қызмет жүйесіне С.Т. Шацкий баланың материалға бейімделуін (белгілі бір мақсат үшін қолайлы материалды таңдау) және құралды (құралдарды пайдалану мүмкіндігі) қамтыды. С.Т. Шацкийдің педагогикалық қызметінің басталуы іс жүзінде жобалық оқыту енгізілген «Сентлемент» (1906) балалар клубын (кентті) ұйымдастыру болып табылады. Автордың айтуынша, «Бұл іссіз, сөзсіз, қоғамдық сипатта болды, әр оқушының шығармашылығына кең орын берілді». Клубта жасөспірімдер ағаш ұстасы, слесарь, түптеу қолөнері, тарих, химия, өнермен айналысты. С.Т. Шацкий құрған «Көңілді өмір» колониясында 1911 жылы бір топ мұғалімдермен бірге балалар өздері үшін бизнесті таңдады және көптеген іс-шараларда өз күштерін сынап көрді, ал мұғалімдер кеңесшілер рөлінде болды. «Колониядағы барлық жұмыс осындай қызметтің мазмұнын, оны жүзеге асыру үшін осындай жағдайларды табуға дейін қысқарды, бұл балаға тән шығармашылық күштердің дамуына әкеледі. Тәрбиеленушілер ауылшаруашылық техникаларын жөндеуге, көгалдандыруға, ауылшаруашылық тәжірибелеріне, парталар жасауға, командаларға арналған доғаларды бояуға және т.б. байланысты шығармашылық жобаларды орындады» [4].

20-шы жылдары жобалық оқыту әдісі шаруа жастарының мектептерінде, сондай-ақ 4-түрге бөлінген тәжірибелік көрсету мекемелерінде кеңінен қолданылды:

1. Белгілі бір көлбеу тәжірибесі бар мектептер.
2. Жеке көзқарасы бар тәжірибелік-үлгілі мектептер.
3. Ауылшаруашылық бағыттағы тәжірибелік мектептер.
4. Еңбек мектептері-коммуна.

Осылайша, жоба әдісінің отандық және шетелдік теориясы мен практикасын талдау бұл әдістің өзіндік ерекшеліктері бар екенін көрсетті:

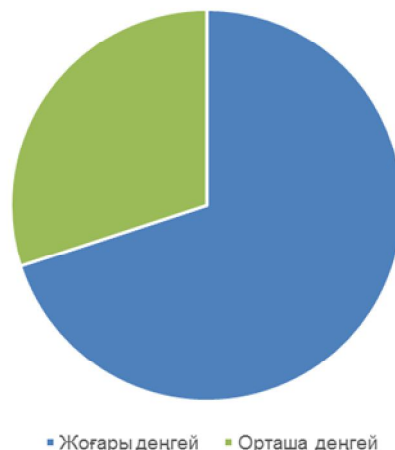
1. Оқушылардың бағдары – жобаны өз бетінше және жауапкершілікпен орындау барысында білім алу.

2. Нақты өмірге жақын жағдайларда практикалық тапсырманы әзірлеуде көрінетін шындыққа бағдарлау.

3. Жоспарланған нәтижеге қол жеткізу үшін ғылымның әртүрлі салаларындағы білімді қолдануды көздейтін өнімге бағдарлау. Айта кету керек, аталған үш белгі біздің уақытымызда маңыздылығын жоғалтпайды.

Педагогика және психологияны оқытудағы жобалар әдісінің қаншалықты қолайлы екенің тексеру мақсатында студенттермен сауалнама жүргіздім. «Қалыптасу деңгейлерін бағалау сауалнамасын» және «Т.И. Ильинойдың оқу мотивациясы сауалнамасы» жүргізілді. Сауалнама нәтижесінде, студенттердің қалыптасуларын бағалау бойынша 70% жоғары деңгейде, ал 30% орташа деңгейде дамып келе жатқанын байқауға болады.

Сауалнама нәтижесі

Студенттер қоршаған ортаға тез бейімделгіш, тез тіл табысып, жаңа таныстықтарға дайын екенің аңғардым. Студенттер жаңа бір бағытта ашылып, өздерінің жасырын тұстарын көрсете отырып дамуға ерекше ынталары бар екенің байқадым. Қазіргі жастар өте тез бейімделгіш болып табылады. Себебі, олар жаңа бір оқиғаны бастауға деген қызығушылықтары мол. Олар егер бір сәтсіздікке ұшыраса оған мойынсымай, жаңа мотивация тауып, әрі қарай дамып жаңадан бастауға ынтызар болып келеді.

«Т.И. Ильинойдың оқу мотивациясы сауалнамасы» негізгі үш шкаланы зерттеуге арналған. Бұл шкалалар: «Білім алу», «Мамандықты игеру», «Диплом алу». Жалпы, сауалнама қорытындысы бойынша студенттер жаңа білімді игеріп, оны тек теория ретінде ғана емес, тәжірибеде де қолдануға ыңғайлары бар. Студенттердің негізгі қағидалары таңдап алған мамандықтарын толыққанды танып біліп, сол ортада еңбек ету. Студенттердің 60% өз қалаулары бойынша ұнаған мамандықтарын таңдаған, ал 40% ата-аналарының нұсқауымен таңдап келген. Кейбір студенттер сабақты тек емтиханды жақсы тапсыру үшін оқыса, қалғандары болашақта мықты маман болуға ұмтылады. Ең жақсы нәтиже барлығында, 3–4-жылдық білімдерің тәмәмдап, қолдарына диплом алуға асық екендерің байқадым.

Студенттердің негізгі мақсаттарының бірі – өз мамандықтарының мықты маманы болып, биік жетістіктерге қол жеткізу. Өздерің тек теориялық біліммен толықтырмай, арнайы сертификаттар алып, тәжірибелерің кеңейтуге деген ынталары зор.

Білім беру кеңістігіндегі оқытудың инновациялық парадигмасы студенттерге университеттің оқытушыларының педагогикалық тәжірибесінде жиі кездесетін жоба әдісін қолдана отырып, ғылымның әртүрлі пәндері мен салалары бойынша үлкен білім алуға мүмкіндік береді. Жоба әдісі -оқушылардың өзін-өзі тануына, өзін-өзі жүзеге асыруына және рефлексиясына жағдай жасау мүмкіндігін, атап айтқанда өзін табу

дағдыларының табиғатын анықтау және, сайып келгенде, жеке басының даму жолына түсу мүмкіндігі.

Педагогика және психологияны оқытудағы жобалар әдісінің тиімділігі, балаларды зерттей отырып, тікелей дұрыс бағытта дамуларына әсер тигізе аламыз. Жоба әдісі педагогика және психологияны оқытуда өте оңтайлы, жоғары нәтижелерге қол жеткізуге үлкен мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Полат Е.С. Метод проектов: история и теория вопроса // Школьные технологии. – 2006. – №6 – С. 43–47.
2. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования / Под ред. Е.С. Полат. – М., 2000.
3. Пахомова Н.Ю. Проектное обучение – что это? // Методист. – №1. – 2004. – С. 42.
4. Пахомова Н.Ю. Метод учебного проекта в образовательном учреждении: пособие для учителей и студентов пед. вузов / Н.Ю. Пахомова. – М., 2003.
5. Управление проектами в современной организации: Стандарты. Технологии. Персонал. – М., 2004.

Г.К. Өміржан

Павлодар педагогикалық университетінің 2 курс студенті

Ғылыми жетекші: Р.Х. Кошкимбаева

педагогика ғылымдарының магистрі, аға оқытушы

ТҮЛҒА ҚАЛЫПТАСТЫРУДАҒЫ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫНЫҢ АЛАТЫН ОРНЫ

Аңдатпа. Мақалада тұлғаны қалыптастырудағы оқыту технологияларының маңыздылығы айқындалған. Білім беру үрдісінде оқыту технологиясының тиімді жақтары қарастырылған. Жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайлану арқылы оқушылардың шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге болатыны баяндалған.

Тірек сөздер: тұлға, оқыту, үрдіс, педагогикалық технология, оқыту технологиясы, модульдік оқыту технологиясы.

Аннотация. В статье определяется важность обучающих технологий в формировании личности. Рассмотрены преимущества технологии обучения в учебном процессе. Утверждается, что использование новых технологических приемов может улучшить творческие способности обучающихся.

Ключевые слова: личность, обучение, процесс, педагогическая технология, технология обучения, модульная технология обучения.

Summary. The article defines the importance of teaching technologies in the formation of personality. The advantages of teaching technology in the educational process are considered. It is argued that the use of new technological techniques can improve the creativity of students.

Keywords: personality, learning, process, pedagogical technology, learning technology, modular learning technology.

Еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуының стратегиялық бағыттарына сәйкес білім беру жүйесін дамыта отырып, әлемдік білім кеңістігіне ықпалдастырудағы негізгі бағдар – адамды қоғамның ең маңызды құндылығы ретінде танып, оның рухани жан-дүниесінің дамуына, көзқарастары мен шығармашылық әлеуетінің, танымдық біліктілігі мен мәдени құндылықтарының жоғары деңгейде дамуына, жеке тұлғасының қалыптасуына жағдай жасау. Қазақстан Республикасының 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасы мемлекеттік саясаттың басты принциптері ретінде жеке адамның шығармашылық әлеуетін дамыту, білім берудің дамытушы сипатын арттыру мәселелерінде басты міндеттер қатарында қойылған [1, б.8].

Уақыт талабына сай мектептің дамуы инновациялық үрдістерді енгізумен анықталады. Ескі, тиімсіз оқыту әдістерін жаңа тиімді оқыту әдістерімен алмастыру арқылы оқушылардың білім, білік, дағдыларын арттыруға болады. Әр заманның ұсынары бар. Қалай болғанда да заман ағымына ілесу – ұлы мұрат. Қазақстанда білім берудің өзіндік ұлттық үлгісі қалыптасуда. Бұл үрдіс білім парадигмасының өзгеруімен қатар жүреді. Жаңа білім парадигмасы бірінші орынға баланың білімін, білігі мен дағдысын емес, оның тұлғасының білім алу арқылы дамуын қойып отыр. Қазіргі педагогика ғылымының бір ерекшелігі – баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа оқыту технологияларын шығаруға ұмтылуы.

Білім беру саласындағы технологиялық идеялар бұдан 400 жыл бұрын пайда болған. Бұл күнде оқыту технологиясы үлкен өзгеріске душар болып отыр. Мұғалімдер мен оқушыларға әр түрлі дидактикалық материалдармен қоса оқытудың техникалық құралдары жәрдемге келді.

1960 жылдары шетел зерттеушілері оқыту технологиясы педагогикалық әдістерге негізделген «педагогикалық технология» терминін енгізді. Педагогикалық технология дегеніміз – тәжірибеде жүзеге асырылатын белгілі бір педагогикалық жүйенің жобасы, ал педагогикалық жағдайларға сай қолданылатын әдіс-тәсілдер оның бөлігі ғана.

«Педагогикалық технология – оқудың арнайы жиынтығы мен құрамдастар пішінің, әдістемесін, әдісін, тәрбие құралдарын анықтайтын психологиялық белгілеуіштер жиынтығы, ал педагогикалық процестің ұйымдастыру – әдістемелік сайманы болып табылады» – деп, Б.Т. Лихачев анықтама берді [2, б.245].

Оқыту технологиясы дегеніміз – бағдарламаларда көрсетілген оқыту мазмұнын жүзеге асыру мен қойылған мақсаттарға жетудің ең тиімді жолмен қамтамасыз ететін пішіндер, әдістемелер және құралдар жүйесі.

Оқыту технологиясы – оқытушыға оқу үрдісін жүзеге асыруға қажет болатын білім немесе мәліметтер жиынтығы, яғни нақты оқу үрдісі, оның ұйымдастырылуы, құрылымы және қамтамасыз етілуі.

И.П. Волков: «Педагогикалық технология бұл жоспарланған оқу нәтижесіне жету процесінің нұсқауы, ал оқыту технологиясы – дидактикалық жүйенің негізгі процессуалдық бөлігі» – деп атайды [3, б.30].

Жеке тұлғаның өзін-өзі дамыту технологиясында оқу пәндері әдістемелері мен білім беру технологияларын жоспарлау жүйесі қолданылады. Бұл үшін мына төмендегі түсініктерді ескерген жөн:

– қатар отыратын екі сыныптағы оқушылардың жас ерекшеліктері мен білім деңгейлерін ескеру;

– әдістеме мен технологияның сабақтастығы;

– оқушының өз бетінше іс-әрекет жасау тәсілдерін меңгеруіне мұғалім тарапынан көмек беруді біртіндеп азайту;

– қатар сыныптардағы сынып топтарының ерекшеліктерін білу;

– мұғалімдердің ықыласы мен шеберлік деңгейінің болуы, т.б.

Жаңа мыңжылдық – бұл күнтізбедегі жаңа уақыт өткелі емес. Ол – өткенді таразылап, өмірдің мәнін жаңаша түсінуге, болашақты барынша жете дұрыс анықтайтын уақыт. Әсіресе, бүгін біз өз күшімізді жарқын болашаққа жұмсауымыз керек. Қоғамның қарқынды дамуы, көбіне оның білімімен және мәдениетімен анықталады. Сондықтан, біздің ойымызша, білім жүйесін құру, қоғамды мына күнде дамып отырған әлемге дайындау – бүгінгі күннің ең негізгі және өзекті мәселесі.

Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен – «XXI ғасыр – ақпараттандыру ғасыры» деп аталды. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді. Қоғамды ақпараттандыру – экономиканың, ғылымның, мәдениеттің дамуының негізі шарттарының бірі. Осы мәселені шешудегі басты рөл мектепке жүктеледі.

Қазіргі таңда әлеуметтік жағынан қорғанған адам – ол технология ауысуына және нарық талабына сай терең білімді, әрі жан-жақты адам. Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі- тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өлрлеуіне қажеттілік тудыру. Қорытындысында білім беру – адамға үздіксіз оқуға, білім алуға жан-жақты білім қызметін ұсынатын әлеуметтік институт болуы керек.

Елімізде білім берудің жаңа жүйесі жасалып, оның мазмұнының түбегейлі өзгеруі, оның дүниежүзілік білім кеңістігіне енуі бүкіл оқу-әдістемелік жүйеге, мұғалімдер алдына жаңа талаптар мен міндеттер қойып отыр. Бұдан шығатыны, XXI ғасырдың алғашқы жылдарының негізгі проблемаларының бірі – «Білім – бүкіл өміріңе» қағидасынан «Білім бүкіл өмір бойына» қағидасына өте алатын білім жүйесінің ұйымдық құрылымдарын іздеу болып табылады. Информатика пәнін оқытудың тиімділігін арттырудың жолдары өте көп. Соның бір жолы ретінде оқытудың жаңа технологиясын енгізуді атап өтуге болады. Білім беруді ұйымдастырудың дүниежүзілік тәжірибесінде көптеген оқыту технологиялары жүзеге асырылуда.

Технологияның тиімді жақтары мыналар:

- әр оқушы өздігінен жұмыс істеуге дағдыланады;
- оқушының жеке қабілеті айқындалады;
- іштей бір-бірінен қалмауға тырысады;
- тапсырманың күрделену деңгейіне сәйкес оқушының ойлау қабілеті артады;
- әр бала өз деңгейіне, қабілетіне қарай бағаланады;
- сынып оқушылары толық бағаланады және әр оқушы өзінің алатын бағасын біліп отырады.

Демек, жаңа технологиялық әдіс-тәсілдерді пайдалану білім сапасын арттырудың бірден-бір жолы. Оқыту процесінде оқушылардың білім қорын молайтуға, белсенділігін арттыруға, шығармашылық қабілеттерін жетілдіруге көмегі бар.

Технологияда оқушыда қалыптасатын сапа, қасиет, іскерлік анық суреттеледі.

Тексеру құралдары арқылы оқушының сапасы, қажеттіліктері, іскерліктері, даму, қалыптасу деңгейлері анықталады. Оқушының деңгейі бұрынғы деңгейімен салыстырылады, жаңа мақсат қойылады. Мақсат анық болмаса оқу процесінің жетілдірілуіне кедергі жасалады.

Оқыту технологиясының ерекшеліктері:

- түрлі құралдар арқылы оқушылардың білім, іскерліктерін жиі тексеру;
- үлгермеушілерді анықтау және іріктеу;
- олармен қосымша жұмыстар өткізу, материалдарды қайталау. Осы жұмыстардан кейін оқушылардың білім, іскерліктерін тағы тексеру;
- оқушылардың жаңа материалдарды меңгерумен себептерін зерттеу және анықтау.

Қазіргі мектептің оқыту үрдісінде білім берудің тенденциялары мен даму бағыттарын қамтамасыз ететін 50-ден аса педагогикалық технологиялар қолданыс табуда. Оқыту үрдісінде келесідей педагогикалық технологияларды пайдаланатыны анықталды: тірек сигналдары мен тірек кестелер арқылы оқыту (В.Ф. Шаталов, С.Н. Лысенкова), деңгейлеп-саралап оқыту (Ж.А. Қараев), модульдік оқыту (В.М. Монахов, П.И. Третьяков, М.А. Чошанов, М.М. Жанпейісова), дамыта оқыту (А.С. Выготский, Л.В. Занков, Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов), оқушы әрекетін шоғырландыра қарқынды оқыту (Н.Н. Нурахметов, Қ.А. Абдығалиев), саралап оқыту технологиясы (Н. Гузик, И. Первин, В. Фирсов т. б.), дидактикалық бірліктерді ірілендіру технологиясы (П.М. Эрдниев), интегралдық технология (В.В. Гузеев, В.В. Сериков, М.Ж. Жадрин, т. б.), пәнішілік интеграция (В.И. Загвязинский), жүйелілік тұрғыда оқыту технологиясы (Т.Т. Галлиев), компьютерлік технология (В.К. Дьяченко). Бұлардың әрқайсысының өзіне тән мақсаты, ерекшеліктері мен артықшылықтары бар [4, б.90].

Міне осы бағытта қазіргі білім беру жүйесінде жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиялары кеңінен қолданылып жүр. Осындай жеке тұлғаның дамуына бағытталған оқыту технологиясына жасалған талдаулардың нәтижесінде, біздің көзқарасымыз бойынша оқу-тәрбие процесін гуманизациялауда тиімділерінің бірі – М.М. Жанпейісова ұсынған интерактивтік модульдік оқыту технологиясы [5, б.28].

Оқу модулі – оқу ақпаратының біршама дербес блогы, оған оқу мақсаттары мен міндеттері, әдістемелік нұсқаулар, шамамен алғандағы іс-әрекеттер негізі, оқу қызметін атқару жетістігін бақылау құралдары енеді.

Мақсаты: оқу үрдісінде оқушының шығармашылығын дамытуға қолайлы жағдай туғызу және оны іске асырудың педагогикалық шарттарын айқындап, оңтайлы формаларын дайындау.

Міндеттері:

- жеке тұлғаның қажеттіліктерін қанағаттандыру;
- таным үрдістерін дамыту;
- танымдық қабілеттерін дамыту;
- сөздік қорын дамыту;
- өзара көмек және бірге бастан өткізу;
- оқу себептілігінің өзгеруі.

Бұл технологияның ерекшелігі – білімді меңгеруге емес, жеке тұлғаның таным қабілеттері мен таным процестерін арнайы жасалған оқу және танымдық жайлар арқылы дамытуға, жеке тұлғаның қауіпсіздігін, өзін өзі көрсетуін, маңыздылығын анықтауға, өзара қарым-қатынас, ойын арқылы шығармашылық қажеттіліктері мен белсенді сөздік қорын дамытуға бағытталуы.

Тиімділігі:

- оқушыларды оқытудың мақсатымен таныстыру;
- сыныпта берілген блок, тарау бойынша жалпы оқыту модулінің мазмұнымен таныстыру;
- мұғалімнің материалды қысқаша түсіндіруі (сызба, график, кесте және т.б.);
- оқушыларға оқу материалын зерттеу жұмысы негізінде беру;
- оқушылардың әрбір сабақта іс-әрекетін бағалау үшін диалогтық қарым-қатынас негізінде оқушының танымдық іс-әрекетін ұйымдастыру;
- жалпы тарауды, тақырыпты 4–7 рет қайталау негізінде оқу материалын меңгерту;
- барлық тақырып бойынша тест (сынақ, сынқхат, бақылау жұмысы, т. б.) жүргізу.

Технологияның тағы бір ерекшелігі – дарынды балалармен тұрақты және жүйелі жұмыс жасауға мүмкіндік туғызады. Оқу модулінің құрылымы кіріспеден, диалог және қорытынды бөлімнен тұрады.

Модульдік оқыту технологиясының диалог бөлімінде:

- оқу материалының негізгі мазмұны белгіленеді;

– оқу материалын біртұтас, жинақы, «өсу» бағытымен беру;
– тақырып бойынша жеңілдетілген деңгейдегі және білім стандартының талаптарын қамтамасыз ететін деңгейдегі тапсырмалар дайындау;

– оқушылардың пәнге қызығушылығын және креативтілігін дамытуға арналған шығармашылық сипаттағы материал дайындау;

– осы бөліктің барлық сабақтарында өзара сөйлесуді қамтамасыз ету.

Оқыту технологиясы білім беру тәжірибесінде бір-біріне байланысты үш түрлі деңгейде қолданылады.

1. Жалпы дидактикалық деңгей. Мұнда оқыту технологиясы педагогикалық жүйемен синоним ретінде жалпы білім беру үрдісін сипаттайды.

2. Жеке әдістемелік деңгей. Жеке пәндік оқыту мен тәрбиелеудің мазмұнын бір пәннің шеңберінде іске асыру әдістері мен тәсілдерінің жиынтығы ретінде қолданылады.

3. Модульдік деңгей. Модульді технология оқу-тәрбие процесінің жеке дидактикалық мақсаттарын шешуде қолданылады.

Сонымен ғылым мен техниканың жедел дамыған, ақпараттық мәліметтер ағыны күшейген заманда ақыл-ой мүмкіндігін қалыптастырып, адамның қабілетін, талантын дамыту білім беру мекемелерінің басты міндеті болып отыр. Ол бүгінгі білім беру кеңістігіндегі ауадай қажет жаңару баланың қажымас ізденімпаздығы мен шығармашылық жемісімен келмек.

Сондықтан да, әрбір баланың қабілетіне қарай білім беруді, оны дербестікке, ізденімпаздыққа, шығармашылыққа тәрбиелеуді жүзеге асыратын жаңартылған педагогикалық технологияны меңгеруге үлкен бетбұрыс жасалуы қажет.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту Тұжырымдамасы // Қазақстан жоғары мектебі. – 2004. – №1. – 20 б.

2. Лихачев Б.Т. Педагогика. Курс лекций / Под ред. В.А. Сластенина. – М.: Гуманитар, изд. центр ВЛАДОС, 2010. – 647 с.

3. Волков И.П. – М.: Педагогика, 2001. – 88 с.

4. Бабаев С.Б. Тұлғалық педагогика. – Алматы: Нур-пресс, 2013. – 336 б.

5. Жанпейісова М.М. Модульдік оқыту технологиясы оқушыны дамыту құралы ретінде. – Алматы, 2006. – 60 б.

А.Ю. Тельникова

Студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Р.Н. Демиденко

кандидат биологических наук, профессор

ЦИФРОВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ СИСТЕМЫ ОБРАЗОВАНИЯ В ЛИЧНОСТНОМ И ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ САМООПРЕДЕЛЕНИИ СТАРШЕКЛАССНИКОВ

Аңдатпа. Мақаланың мақсаты – білім беруді цифрландырудың өзекті мәселелерін, оның мүмкіндіктерін орта мектеп оқушыларының өзін-өзі анықтауда пайдалану. Сандық технологияларды білім беру ортасына енгізудің салдары, олардың артықшылықтары мен қауіп-қатерлеріне талдау жүргізілді. Инклюзивті тәсіл мен ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдарды оқытуда цифрлық технологияларды қолдану арасындағы байланыс нүктелері қарастырылады. Сандық білім беру технологиялары – мұғалімге балаларға арналған оқу тапсырмаларын орындауды жеңілдететін бата. Ең бастысы, оқушы назардың ортасында қалуы керек екенін есте ұстау керек.

Тірек сөздер: цифрландыру, білім беру үдерісі, мұғалімнің психологиялық-педагогикалық құзыреттілігі, цифрлық технологиялар, өзін-өзі анықтау, кәсіби даму, инклюзивті білім беру, білім беру ортасы, ерекше білім беру қажеттіліктері бар адамдар.

Аннотация. Цель статьи – изложить актуальные вопросы цифровизации образования, использование её возможностей в самоопределении старшеклассников. Проведён анализ последствий внедрения в образовательную среду цифровых технологий, их достоинств и рисков. Рассмотрены точки соприкосновения инклюзивного подхода и использования цифровых технологий в обучении лиц с особыми образовательными потребностями. Цифровые образовательные технологии – это благо, способное облегчить педагогу выполнение учебных задач детьми. Главное – помнить о том, что в центре внимания должен оставаться ученик.

Ключевые слова: цифровизация, образовательный процесс, психолого-педагогические компетенции педагога, цифровые технологии, самоопределение, повышение квалификации, инклюзивное образование, образовательная среда, лица с особыми образовательными потребностями (ООП).

Summary. The purpose of the article is to outline the current issues of digitalization of education, the use of its capabilities in the self-determination of high school students. The analysis of the consequences of the introduction of digital technologies into the educational environment, their advantages and risks is carried out. The points of contact between the inclusive approach and the use of digital technologies in teaching people with special educational needs are considered. Digital educational technologies are a blessing that can make it easier for a teacher to complete educational tasks for children. The main thing is to remember that the student must remain the center of attention.

Keywords: digitalization, educational process, psychological and pedagogical competencies of a teacher, digital technologies, self-determination, professional development, inclusive education, educational environment, persons with special educational needs.

Цифровизация общего образования – приоритетное направление образовательной политики государства, динамично развивающееся на основе понимания значимости цифровых ресурсов в обеспечении непрерывности, доступности и качества образования. Развитие образовательных платформ создало конкуренцию традиционной организации образовательного процесса, вызвало необходимость трансформации существующих форм и методов учебно-воспитательной деятельности (интерактивная электронная среда, on-line обучение, цифровые технологии, цифровая дидактика, социальные сети и Internet ресурсы, виртуальная коммуникация и др.). Нельзя не учитывать и тот факт, что современное поколение детей, характеризуемое как цифровое, рождено в эпоху Internet и является носителем ценностей, сформированных под воздействием компьютеров, мобильных телефонов, социальных сетей. Именно цифровые устройства и технологии являются новыми «культурно-историческими орудиями» (Л.С. Выготский), опосредующими деятельность и общение современного старшеклассника, влияющими на его личностное и профессиональное самоопределение [1, с. 123].

Образовательная среда школы должна быть спроектирована таким образом, чтобы обучающимся была предоставлена вся полнота возможностей для саморазвития с учетом их индивидуальных образовательных запросов и карьерных предпочтений. Ожидания общества связаны с необходимостью формирования и развития креативной, критически мыслящей личности, мотивированной на инновации, труд, творчество, способной к работе в команде, конструктивному диалогу, эффективным коммуникациям, осознанному выбору профессионального пути, непрерывному самообразованию. В связи с этим, цифровизация образовательной среды является одним из факторов личностного и профессионального самоопределения обучающихся.

Феномен цифровизации образования взаимосвязан с особенностями поколения детей, которые находятся в современном образовательном процессе. Активное включение в жизнь современного поколения персонализированных сервисов обостряет проблему поиска новых образовательных технологий, обновления содержания образования для удовлетворения индивидуальных образовательных потребностей обучающихся, Internet, личностного и профессионального самоопределения обучающихся в контексте их жизненных и карьерных устремлений. С одной стороны, образовательная организация – среда значимая в социально-культурном развитии человека, а, с другой, цифровизация образовательной среды расширяет границы возможностей, коммуникаций обучающихся, что изменяет социальную ситуацию, трансформирует мотивационноценностную сферу, влияет на личностное и профессиональное самоопределение обучающихся как цифрового поколения, погруженного в цифровую среду и цифровые коммуникации, носителя ценностей, фор-

мируемых под воздействием компьютеров, мобильных устройств, Internet, социальных сетей.

Цифровая трансформация образовательной среды выражается в следующих основных тенденциях: дифференцированный подход к построению системы общего образования в направлении расширения моделей его получения; превращение образования в непрерывный процесс в результате экспоненциального роста объема новых знаний и, как следствие, необходимости постоянного обновления знаний и компетенций; развитие дистанционного образования на основе информационно-коммуникационных технологий; развитие образовательных платформ и другие.

Цифровизация приобрела практические основания благодаря развитию математики, информатики, символической логики. Универсальность цифровых приложений позволяет применять в таких дисциплинах, как компьютерная графика и даже физическое воспитание. Если в начале 90-х гг. XX века мультимедиа были внедрены в образование с использованием CD-ROM, видеодисков, видеокассет, фотографий, то сегодня образовательными ресурсами становятся цифровые, в которых задействованы компьютерные анимационные последовательности, потоковые видео. Одновременно с использованием Internet для образовательных платформ и дистанционного обучения, в образовании появились новые мультимедийные системы и приложения [2, с. 33].

Цифровизация оказывает влияние на формирование ключевых компетенций у старшеклассников как необходимого условия свободы выбора маршрута профессионального самоопределения в ситуации кардинальной трансформации мира профессий. Динамично развивающиеся ИКТ, новые социальные практики и новые запросы потребителей привели к исчезновению одних и появлению других профессий, связанных с цифровой средой цифровым контентом, владением цифровыми технологиями. В реальности имеет место противоречие между необходимостью цифровизации образовательной среды, что соответствует вызовам времени, и не достаточной изученностью влияния трансформирующейся в направлении цифровизации среды обучения, воспитания, социализации на современных школьников, их личностное и профессиональное самоопределение. Цифровая образовательная среда школы, представляя собой совокупность цифровых устройств, систем информации, инструментов, необходима для решения множества задач, которые имеют место как на этапе проектирования образовательного процесса, так и на этапе его реализации. Это задачи, связанные с качеством и доступностью образования, внедрением новых методов обучения и воспитания, образовательных технологий, обновлением содержания, развитием новых сценариев взаимодействия с целью развития мотивации к обучению, позитивных жизненных перспектив, готовности к личностному и профессиональному самоопределению, проектированию индивидуальной образователь-

ной траектории с учетом имеющихся в реальности ограничений. Цифровая трансформация образования на основе применения современных технологий нацелена на достижение образовательных результатов путем перехода к персонализированному образованию, образовательному процессу, ориентированному на результат, дающему возможность развития у обучающихся социальных навыков, удовлетворения их образовательных интересов посредством индивидуальных образовательных программ. Цифровая среда школы расширяет возможности активного участия обучающихся в собственном развитии, проектировании и реализации индивидуального образовательного маршрута [3, с. . 36–45].

Цифровизация образовательной среды с неизбежностью влечет за собой обновление целей обучения с учетом запросов цифровой экономики на формирование у обучающихся универсальных компетентностей как навыков XXI в., потребности в специалистах креативных и критически мыслящих, владеющих цифровой грамотностью, способами эффективного сотрудничества.

Смещение акцентов в содержании образования возможно при обновлении способов организации учебной работы старшеклассников, предполагающей гармонизацию целей формирования социально и лично заданной совокупности знаний, умений, навыков, опыта деятельности, компетенций. Организация учебного процесса в условиях цифровизации образовательной среды расширяет рамки доминирующей в школах классно-урочной системы на основе принципа индивидуализации, учета индивидуальных образовательных потребностей обучающихся, технологической модели «1 ученик – 1 компьютер».

Способы познавательной деятельности обучающихся разнообразны и уже отражены в педагогических практиках: сетевые проекты, учебная кооперация в виртуальной среде, индивидуальные занятия с интеллектуальными обучающими системами и другое.

Глобальное развитие процессов технологизации и цифровизации определяет востребованность ИТ-специалистов практически во всех сферах деятельности, включая гуманитарные и естественнонаучные. Конкурентное преимущество на рынке труда будут иметь специалисты, имеющие профессиональные компетенции в межпредметных отраслях, одна из которых так или иначе касается цифровых технологий. В этих условиях к проблеме профилизации обучения в школе добавился новый аспект: как выбрать профиль обучения, соответствующий одновременно и имеющимся способностям, и перспективной специальности, которую ученик планирует получить после обучения в вузе.

Быстрая смена технологий и постоянная необходимость переучиваться уже вызвала взрывной рост востребованности коротких профессиональных программ, ориентированных на быстрое и максимально эффективное формирование ограниченного набора строго определённых навыков. Программы дополнительного профессионального образования

и профессионального обучения становятся наиболее востребованными типами образовательных продуктов для цифровой экономики. При этом задачи формирования более широких компетенций, обеспечивающих трудовую эффективность человека в долгосрочном масштабе по-прежнему важны и должны оставаться в зоне внимания.

Для детей и молодежи поколения «next» характерно то, что они родились в мире высоких технологий и развитых средств массовой коммуникации, им свойственно электронное общение, присуща потребность в многозадачности. В связи с этим Л. Розен отмечает, что процесс обучения должен учитывать потребности нового поколения для успешного обучения. Он делает вывод, что предоставление информации с помощью различных методов и источников помогает обучающимся развить более богатое и сложное представление об изучаемом материале, методах работы, что приводит к необходимости трансформации образовательного процесса. Цифровая трансформация означает и новую ответственность, новые ролевые модели в обучении, связанные с тем, что выпускник учебных заведений должен быть востребован на рынке труда в условиях развития новой цифровой цивилизации [4].

Особенности цифрового поколения (восприятия, внимания, мышления, мотивации, поведенческих паттернов, образа жизни, мировоззрения) определяют психолого-педагогическую специфику целеполагания, принципов, подходов к формированию содержания, форм и методов цифровой дидактики. При этом важно понимать не только негативные стороны влияния цифровых технологий на процессы развития, социализации и воспитания «цифровых детей», но и превосходящие характеристики цифрового поколения, чтобы опираться на них в образовательном процессе.

Цифровое профессиональное образование и обучение предъявляет к общему образованию принципиально новый запрос, связанный с формированием у выпускника школы учебной самостоятельности, понимаемой как готовность самостоятельно организовывать и мотивировать процесс своего учения, активно и эффективно используя ресурсы цифровой образовательной среды.

Существенный разрыв между доцифровым и цифровым поколениями – факт, который необходимо учитывать и в инклюзивном образовании. Многообразие форм организации учебной деятельности в условиях цифровой образовательной среды существенно возрастает, они приобретают динамический характер (группы сменного состава, пространственно распределенные учебные команды, различные сценарии быстрого перехода от командной к индивидуальной деятельности и обратно). Это существенно повышает педагогическую результативность образовательного процесса.

Во многих странах уже приняты программы по внедрению цифровых технологий в систему образования для помощи детям с ООП.

Цифровые технологии позволяют создать среду, насыщенную многообразными образовательными ресурсами, практически неограниченными по номенклатуре и по содержательному наполнению. цифровая образовательная среда представляет собой открытый комплекс ресурсов, условий и возможностей для обучения, развития, социализации, воспитания человека [5].

Цифровизация может превратить статичные обучающие ресурсы в гибкие электронные средства. Стандарты и правила производства или приобретения учебных материалов должны гарантировать их своевременное предоставление в нужном формате.

Процесс цифровизации обеспечивает качественно новые возможности для «упаковки» учебного материала и организации учебной деятельности, а также формирует принципиально новые образовательные запросы (в том числе благодаря появлению и распространению новых видов активностей, в которые стихийно вовлекаются дети и подростки и которые выступают естественной средой их социализации в цифровом обществе). В этих условиях возрастает дифференциация различных технологий и методов обучения, с точки зрения их дидактического потенциала. Роль продолжительных, однородных по структуре деятельности, «пассивных» форм учебной работы, таких как лекция, заметно снижается.

Таким образом, цифровые технологии, при всех их рисках и недостатках в образовательной среде, рассматриваются как перспективные, имеющие много преимуществ в процессе решения задач самоопределения старшеклассников. Цифровизация образовательной среды как процесс, предполагающий системную трансформацию управления организацией с доминированием проактивных стратегий, оказывает влияние на цели и содержание работы школы со старшеклассниками, повседневность которых связана с цифровыми устройствами и технологиями как новыми социально-культурными средствами.

Литература

1. Трудности и перспективы цифровой трансформации образования / Под ред. А.Ю. Уварова, И.Д. Фрумина. – М.: Изд-во ВШЭ. 2019. – 343 с.
2. Богачева Н.В., Сивак Е.В. Мифы о «поколении Z». – М.: НИУ ВШЭ, 2019. – 64 с.
3. Нечаев В.Д., Дурнева Е.Е. «Цифровое поколение»: психолого-педагогическое исследование проблемы // Педагогика. – 2016. – № 1. – С. 36–45.
4. Сайт NARASPUTYE. URL: <https://narasputye.ru/archieves>
5. Сайт iGen: Поколение, родившееся со смартфоном в руках. URL: <https://womo.ua/gen/>

Н. Раимбекова

*Павлодар педагогикалық университеті, Педагогика жоғары мектебінің
«Педагогика және психология» БББ, 1 курс магистранты*

Ғылыми жетекші: Б.Ғ. Сарсенбаева

педагогика ғылым. канд., Педагогика жоғары мектебінің профессоры

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІБИЛІГІНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа. Аталмыш мақалада болашақ мұғалімнің кәсібилігінің теориялық негіздері көрсетілген. Педагогикалық білім берудің ең жоғарғы мақсаты – жаңа тұрпатты мұғалімнің жалпы және кәсіби дамуының үздіксіз жүргізілуі тиіс. Бұл жағдайда педагогикалық шеберлікті жетілдіру, мұғалімнің шығармашылық потенциалын дамыту жолдары анықталған.

Тірек сөздер: Мектеп, мұғалім, қатынастар, білімділік, парасаттылық, мәдениеттілік, қабілет, шеберлік.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические аспекты профессиональных основ учителя. Подчеркивается, что высокая цель учителя это непрерывное общее и профессиональное развитие. В статье приводятся высказывания ученых о совершенствовании творческого потенциала учителя.

Ключевые слова: школа, учитель, знания, взаимоотношения, справедливость, способности, мастерство.

Summary. This article examines the theoretical aspects of the professional foundations of the teacher. It is emphasized that the high goal of the teacher is continuous general and professional development. The article contains the statements of scientists about the improvement of the teacher's creative potential.

Keywords: school, teacher, knowledge, relationship, justice, ability, skill.

Қазіргі білім беру саласындағы басты міндет – білім мазмұнына жаңалық енгізудің тиімді жаңа әдістерін іздестіру мен оларды жүзеге асыра алатын жаңашыл мұғалімдерді даярлау. «Жаңашыл мұғалімдер «педагогикалық қызметтің барлық түрлерін зерттеп, кез-келген педагогикалық жағдайда өзінің білімділігі, парасаттылығы, ақылдылығы, мәдениеттілігі, іскерлігі, шеберлігі арқасында шеше алатын, педагогикалық үдерістің нәтижесін жақсартуға ұмтылатын жаңашыл әрі шығармашылықпен жұмыс істей алатын жеке тұлға болуы керек» [1]. Педагогикалық білім берудің ең жоғарғы мақсаты – жаңа тұрпатты мұғалімнің жалпы және кәсіби дамуының үздіксіз жүргізілуі деп есептейміз. Бұл мақсатты жүзеге асыру кезінде маман-адам, азамат пен оның кәсіби білімі, іскерліктері мен дағдылары арасындағы үзіліп қалған байланыс қайта жалғасын табуы керек. Болашақ маманның жеке тұлғалық позициясын, оның кәсіби білімі мен іскерліктерін біріктіру жүзеге асуы жөн. Бұл біріктіру жалпы қосынды емес, сапалық жағынан жаңа құрылым болып, тұтастығы мен ішкі құрылымы жаңа типті мұғалім даярлау мен қалыптастыру мақсатын қояға болады. Біліктілік

сипаттамасы типтік кәсіби педагогикалық міндеттер жүйесі түрінде құрылып, мұғалім тұлғасы мен кәсіби құзыреттілігіне қойылатын жалпы талаптарды құрайды. Мұғалімнің кәсібилігін анықтайтын өлшемдердің арасында ең басты орынды, ұстаздық қызметтің қорытындысы – оқушылардың тәрбиелілігі мен дүниеге көзқарас деңгейі алуы керек... Сөз жоқ, мұғалімнің кәсіби деңгейін оның оқушыларға тиісті дәрежеде білім беру, біліктілік пен дағдыларды қалыптастыру тұрғысынан бағалау қажет. [2]

Шебер мұғалім, біріншіден, халқымызға тән жастарымыздың бойында бар адамгершілік сипаттағы дүниетанымына, өз мәдениетіне, әдет-ғұрып, салт-саналарына, қол өнері мен педагогикасына арқа сүйейтіндігіне және ашық-жарқындығы мен бауырмалдылығына, яғни қазақ ұлтының басқа халықтардың құндылықтарын сіңіре алушылық қабілетіне ерекше назар аударған жөн. Екіншіден, өзі оқытатын пәнді терең меңгеруге міндетті. Үшіншіден, өздігінен білім алуға ынталы болуы керек. Мұғалімнің жеке басының үлгісі – кәсібилікпен біте қайнасқан қасиет болуы керек. Себебі, кез келген ұжымдағы қарым-қатынас мұғалімнің жеке басының үлгісімен тығыз байланысты. Қазіргі білім беру саласындағы оқытудың озық технологияларын меңгермейінше сауатты, жан-жақты маман болу мүмкін емес. Жаңа технологияны меңгеру мұғалімнің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына әсерін тигізеді, әрі өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Яғни жаңа технологияларды меңгеру жаңа тұрпатты мұғалімді қалыптастыруға қойылатын негізгі талап болып отыр. Білімді ақпараттандырудың негізгі мақсаты – «оқушыларды ақпараттық қоғам жағдайында тұрмыстық, қоғамдық және кәсіби салалардың іс-әрекетіне толық, тиімді араластыру» болып табылады. 1997 жылы әлемдік білім кеңістігіне кіру туралы Лиссабон конвенциясына ТМД елдерінің ішінде Қазақстанда қол қойды. Бұл құжатты қабылдау жоғары білім берудің сапасын одан әрі жақсарту мақсатында орта жалпы білім берудің мерзімін ұзартуды талап етеді. Оқушыға қолдау көрсету және психологиялық жағымды орта құру, білім алу кеңістігін кеңейту мүмкіндіктерін қарастыру, нәтижелерді бағалау, қойылған мақсаттарға жетуге бағытталған оқытуды уақытында түзету [3].

Осы мақсаттарды орындап шығу үшін әрине өз ісіне берілген, кәсіби маман қажет. 12 жылдық мектептің педагогы өзін жоғары деңгейде қалыптастырудың бірнеше құзіреттілігін игеруге міндетті. Арнайы құзіреттілік – өзінің кәсіби қызметпен жоғары деңгейде айналысатын және өзінің кәсіби дамуын одан әрі жобалай білетін қабілет. Мұғалім үнемі ізденісте бола отырып, жаңаша оқытудың модульдік, рейтингтік жүйе, дамыта оқыту, сын тұрғысынан ойлау технологияларының әдіс-тәсілдерін өз ізденісі арқылы оқушы қабілетіне, қабылдау деңгейіне қарай іріктеп қолданғаны жөн. Сонымен қатар психологиялық-педагогикалық білімін жетілдіріп үйренумен қатар, сол

білімін өз ісінде шебер пайдалана білетін болуы керек. Оқушының кез-келген сұрағына жауап беруге даяр болуға тиіс. Әлеуметтік құзіреттілік – бірлескен кәсіптік қызметпен айналысу қабілеті (ұжыммен, топпен), қызмет ету, басқару кәсібінде қабылданған кәсіби қарым – қатынас тәсілдерін қолдана білу. Яғни, мұғалім оқушылармен қарым – қатынаста тактикасын баланың жасы, рухани өсуіне байланысты өзгертіп отыруы керек. Оқушыларды топтық, ұжымдық жұмыстар жасай алуға, соның ішінде жеке тұлғаның дамуына мән беруі керек. Білім беру құзіреттілігі – білім беру қызметінде кәсіби білімді, білік пен дағдыны, мақсат қоюшылықты игеруге деген қызығушылық және білім беру қызметінде субъектілік пен креативтіліктің дамуына ынталылық, педагогикалық және әлеуметтік психологияның негіздерін қолдана білу қабілеті. А.К. Маркованың пікірі бойынша мұғалімнің кәсіптік зерттеушілік позициясы өз кәсібін шығармашылық деңгейде жетік меңгерген кезде ғана айқындала түседі [4]. 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу тұсында мұғалімнің кәсіптік жетілуі мен дамуы тұрғысында көп мәселелер қалыптастырылуы қалыпты жағдай. Өйткені, Ы. Алтынсариннің «Мұғалім – мектептің жүрегі», – деп айтқанындай, барлық күш мұғалімге түседі. Ойы жүйрік, ақылы жетік, бәсекеге қабілетті, өзгерістерге бейім жеке тұлғаны тек қана жаңа тұрпатты педагог қалыптастыра алады. Ахмет Байтұрсынов «Жақсы мұғалім мектепке жан кіргізеді» деген ғой [5].

Қазіргі таңдағы болашақ мұғалім тұлғасын қалыптастыруға жаңаша көзқараспен қарауға тиіспіз. Қазіргі білім беру жүйесіндегі парадигмалар жағдайында мұғалімдердің кәсіби шеберлігін көтеру маңызды болып отыр. Кәсіби шеберлікті арттыруда мұғалімдердің шығармашылықпен жұмыс істеуіне, жаңа технологияның ғылыми негіздерін үйреніп, насихаттауына жол ашу керек. Кәсіптік шеберлігін жүзеге асыруда мұғалім тиімді нәтижеге жеткізетін жоспарлы жұмыс атқаруы тиіс. Атап айтқанда, диагностика қояды, алдын ала болжайды, жаңа технологияны қолданады, нәтижені тексереді, сараптап баға қояды. Мұғалімнің кәсіби білім деңгейіне қойылатын талаптар, өз еңбегінің нәтижелілігіне жауапкершілік күрделене түсуде. Бұл жағдайда педагогикалық шеберлікті жетілдіру, мұғалімнің шығармашылық потенциалын дамыту мәселесі әлеуметтік талап қана емес, сонымен бірге мұғалімнің кәсіби қарым-қатынасын шыңдауға деген талапқа ұласады. Білім беру мекемелерінде негізгі психологиялық-педагогикалық дайындықты игерген, өз пәнін жете меңгерген, әдістемелік құралдармен қаруланған, студенттерді түсінетін және олармен жоғары деңгейде қарым-қатынасқа түсе алатын, мәдениетті, эрудициясы жоғары, еңбекке құлшынысы бар шебер мұғалімдер қажет. Білім мазмұнын әлем стандартына сай келтірудің алғы шарттарының бірі, білім мекемелеріндегі оқу-тәрбие үрдісін заманға сай құра білу, әр мектептегі педагогтардың кәсіптік деңгейіне, білім беру мазмұнының қоғам талабына жауап бере білуіне

тікелей байланысты. Сондықтан да студенттердің оқу іс-әрекетін құрылымдық талдау жүргізу барысында, жалпы психологиялық іс-әрекет теориясы қай түрде әзірленді, сол түрінде адамның жалпы іс-әрекет құрамына сүйенеміз. Д.Б. Эльконин, В.В. Давыдов, А.К. Марков және басқалардың ойынша, оқу іс-әрекеті өз құрылымында, адамның әр іс-әрекетінің құрылымын қайталайды және жаңғыртады деп айтқан. Оқушылардың өзіндік жұмысы, өздігінен білім алу әрекеті жайлы Т.С. Сабыров, А.Е. Әбілқасымова, А.Х. Аренова, С. Смаилов, М.А. Құдайқұлов еңбектерінде сөз қозғалған [6].

Өзіндік жұмыстар оқушылардың ақыл-ой еңбегінің жоғары сатыда болуын қамтамасыз етіп, біліктілігі мен дағдысын қалыптастыру нәтижесінде, оқу үрдісінде жоғары нәтижелерге жетуге көмектеседі. Сонымен қоса оқушылардың бойында ұйымдастырушылық, тәртіптілік, еркіндік, мақсаткерлік, ізденімпаздық, белсенділік қасиеттерін дамытады. Ал, мұғалімге өз ісінің маманы болумен қатар, оның бойында баланы жақсы көру, баланың көзқарасы мен пікірін сыйлау, тыңдай білу керек. Әр-бір білімгердің алдында тұрған мақсаты – әлемдегі бәсекеге қабілетті елу елдің қатарына қосылу жөніндегі нақты қадамдарға өз үлесін қосу, қоғамымыздың жаңадан қалыптасып келе жатқан жаңа сапалық қарым-қатынастарды бойына сіңіре отырып, нарықтық қатынастар жағдайында жемісті қызмет ету, мінез-құлық мәдениеті мен адамгершілік қадір-қасиеттері бар, өмірге деген жеке дүниетанымдық көзқарасы бар, рухани дүниесі бай, жалпы білімі мен кәсіби біліктілігі жоғары, әрі жан-жақты жетілген, кәсіби жағынан білімдар және құзыретті маман болу [7].

Мұндай құзырлылықтың қатарына мыналар жатады: бағдарлы құзіреттілік (азаматтық белсенділік, саяси жүйені түсіну, баға бере білу, елжандылық, т.б.); мәдениеттанымдылық құзіреттілік (ұлттық ерекшеліктерді тани білу, өз халқының мәдениеті мен өзге ұлттар, әлем мәдениетін салыстыру, саралай білу қабілеті); оқу-танымдық құзіреттілік (өзінің білімділік қабілетін ұйымдастыра білу, жоспарлай білу, ізденушілік-зерттеушілік әрекет дағдыларын игеру, талдау, қорытынды жасай білу); коммуникативтік құзіреттілік (адамдармен өзара қарым-қатынас тәсілдерін білу, мемлекеттік тіл ретінде қазақ тілінде, халықаралық қатынаста шетел тілінде қатынас дағдылары болуы); ақпараттық-технологиялық құзіреттілік (ақпараттық технологиялармен, техникалық объектілер көмегімен бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, таңдай, талдай білу, өзгерте білуді жүзеге асыра білу қабілеті); әлеуметтік-еңбек құзіреттілігі (әлеуметтік-қоғамдық жағдайларға талдау жасай білу, шешім қабылдай білу, түрлі өмірлік жағдайларда жеке басына және қоғам мүддесіне сәйкес ықпал ете білу қабілеті); тұлғалық өзін-өзі дамыту құзіреттілігі (отбасылық еңбек, экономикалық және саяси қоғамдық қатынастар саласындағы белсенді білімі мен тәжірибесінің болу қабілеті).

Әдебиеттер

1. Смирнов С.Д. Педагогика и психология высшего образования: от деятельности к личности: учеб. пос. для слушателей фак-тов и ин-тов повышения квалификации преподавателей вузов и аспирантов / С.Д. Смирнов. – М., 1995.
2. Зиятдинова Ф.Г. Социальное положение и престиж учительства: проблемы, пути решения. – Луч: 1992.
3. Каратаев Н.К. 21 ғасыр: ұстаз бейнесі // Білімдегі жаңалықтар, – №4.
4. Рогов Е.И. Учитель как объект психологического исследования. – М., 1998.
5. Сәрсенова Нұрғиза. Мұғалімнің кәсіби шеберлігі – сапалы білімге кепілдік // Қазақ тарихы. – 2008. – №5-6. – 18-20 б.
6. Сейталиев Қадыржан. Педагогиканың жалпы негіздері: оқу құралы. – Алматы: Өлке, 2009. – 232 б.
7. А. Скендірова және авторлық бірлестікте. Дидактические условия использования информационных технологий обучения при подготовке учителя новой формации в психолого-педагогическом аспекте // Қазақ мемлекеттік қыздар педагогикалық университеті. «Қазақстан Республикасы психология ғылымының көкейтесті мәселелері және даму бағыттары». Халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары, 15-қаңтар. Алматы, 2010. – 221-224 б.

Д.Т. Рамазанова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Б.Ф. Солтанбаева, аға оқытушы

КӨПТІЛДІК АЯСЫНДА БИОЛОГИЯНЫ ОҚЫТУ КЕЗІНДЕ ИНФОГРАФИКАНЫ ПАЙДАЛАНУ Инклюзивті білім беру – қоғам қажеттілігі

Аңдатпа. Мақалада инклюзивті білім берудің мән-мағынасы, мазмұны, ұстанымдары ашылады. Тірек-қимыл аппараты бұзылған оқушыларды оқыту, дамыту мен қалыптастыру жолдары қарастырылады.

Тірек сөздер: психикалық, интеллектуалдық, перспективалық, моральдық, ізгілік, қалыптастырушылық, қажеттілік.

Аннотация. В статье рассматриваются проблемы инклюзивного обучения учащихся с нарушениями опорно-двигательного аппарата, гуманных отношений к ним. Раскрывается сущность, значение содержание принципы педагогические особенности обучения.

Ключевые слова: психическое, интеллектуальный, перспектива, нравственность, доброта, формирующий, необходимость.

Summary. The article deals with the problems of inclusive education of students with violations of the musculoskeletal system, humane relations to them, the essence, meaning of the content of pedagogical school is revealed features of training.

Keywords: mental, intelligent, perspective, morality, kindness, formative, necessity.

Қазіргі уақытта даму мүмкіндігі шектеулі балалармен жұмыс жасаудағы өзекті мәселе – инклюзивтік білім беру. Инклюзивтік білім

мүгедек балаға өзінің құқықтарын іске асыруға мүмкіндік береді. Көшеде өзінің жасындағы балалармен ойнап жүрген мектепке дейінгі жастағы балаға жақын жердегі мектепке емес, ерекше жағдайдағы мектепке баратыны жөнінде қалай түсіндіруге болады. Инклюзивті білім беру системасының өзі инклюзивтік қоғамның дамуының тиімді механизмі болып табылады. Инклюзивті білім беру системасын дамыта отырып, біз инклюзивтік қоғам, яғни әрбір адам үшін қоғамды дамытуға жол ашамыз. Инклюзивті білім мүмкіндігі шектеулі балаларға балабақша, мектеп, институт, мектепке дейінгі және мектеп өміріне толық көлемде қатысуына мүмкіндік береді. Инклюзивті білім беру мүмкіндігі шектеулі балаларды теңдікке, тең құқылыққа ынтыландыру қорына ие. Қазіргі жас ұрпақ біздің болашағымыз. Бұл жас ұрпақтың ішінде қарапайым балалар да, даму мүмкіндігі шектеулі балалар да бар. Ендеше бұл балаларды бөлмей, бәріне бір көзқараспен қарап, олардың болашағына жол ашуға көмектесейік. Әрине бұны жеңіл деп айта алаймын.

Бірақ бір сәт даму мүмкіндігі шектеулі балалардың орнында болып көрейікші, бізге қандай ауыр болса, оларға бізден аса ауыр. Сондықтан, даму мүмкіндігі шектеулі балалардың, мүгедек балалардың толық көлемде өмір сүруі үшін біздің еңбектенуіміз керек.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Инклюзив – сөзі латын тілінен аударғанда «өзімді қосқанда» ал, ағылшын тілінен аударғанда «араластырамын» деген мағынаны білдіреді. Инклюзивті білім беру дегеніміз – балалардың жынысына, жас ерекшеліктеріне, географиялық тұратын жеріне, қимыл-қозғалыстық және ақыл-есінің жағдайына, әлеуметтік-экономикалық жағдайына қарамастан, сапалы білім алу және өздерінің потенциалдық дамыту мүмкіндігіне ие болу. Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарлама БҰҰ-ның Бас Ассамблеясы мақұлдап, БҰҰ-ның Конвенциясында 2006 жылдың 13 желтоқсанында енгізілген болатын Ал, біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуы ресми дерек Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында көрсетілді. Инклюзивті білім жүйесін дамыту: 2015 жылға қарай мүмкіндігі шектеулі балаларды біріктіріп оқытудың модульдік бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балаларды жалпы білім беретін ортада біріктіріп оқыту ережесі әзірленеді, түрлі кемістігі бар балалар үшін бірігу нысандары анықталады; 2020 жылға қарай мектептерде мүгедек балалар үшін көтергіш жабдықтар, пандустар, санитарлық бөлмелерде арнайы құралдар орнату, тұтқалармен арнайы парталар, арнайы үстелдер және басқа да компенсаторлық құралдармен жаратқандыру арқылы «кедергісіз

аймақтар» құрылады делінген. Сондай-ақ аталмыш бағдарламада мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып- тәрбиелеуге тең қол жеткізу үшін жағдайлар жасалмақ. Бүгінгі таңда үйден оқып білім алатын мүмкіндігі шектеулі балалардың бірлі – жарымы компьютерлік техникамен қамтамасыз етіліп отыр. Арнайы оқытуда компьютерлік технологияны қолданудың екі жұмыс істейтін міндеттің шешіміне байланысты: Инклюзивті білім беру әлемдік тәжірибеде әрбір адамның құқықтар, еркіндіктер және арождан теңдігінің ізгілікті құндылықтарын іс жүзінде жүзеге асыру мүмкіндігі берілген барлық, осындай балаларды оқытатындарға да, олармен бірге оқытындарға да, оларды отбасында тәрбиелеп отырғандарға да арналған игілік ретінде қабылданады және жүзеге асырылады.– Мүгедектердің құқықтары туралы Конвенция (БҰҰ, 2006 ж.). Бүгінгі таңда инклюзивті білім беруді қолдау бағытында жалпы білім беретін мектептерде белгілі себептермен ақыл-ой дамуында ауытқуы бар немесе психикалық дамуы тежелген оқушылар білім алуда. Әр оқушының білім алуда өз ерекшеліктері бар. Мәселен әр оқушының эмоционалдық және психикалық таным процестерінің дамуы деңгейі әртүрлі. Десекте қазіргі таңда әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, саналы тәрбие сапалы білім беру өмір талабы болып табылады. Осы ретте мектебімізде әрбір мүмкіндігі шектеулі оқушының даму деңгейі мен жас ерекшелігі ескеріліп білім берілуде. Бүгінде еліміздің барлық аймағында мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді қолдау негізінде жалпы білім беретін мектептерде түзете-дамыта оқыту сыныптары біртіндеп ашылып жатыр. Бұл сыныптың мақсаты: әр сыныптағы мүмкіндігі шектеулі оқушыларды бір сыныпқа топтастырып, әр оқушыға жекелеп сыныбы мен оқу бағдарламасына сай білім беру. Бұл сынып ашылғанымен өз алдына үлкен қиыншылықтары бар. Себебі: бұл сыныпқа кей мектептерде әртүрлі сыныптан жиналған оқушылар оқиды. Екіншіден олардың жас ерекшелігі әртүрлі болғандықтан әр сыныпқа өзінің сыныбына сәйкес білім берілу керек. Үшіншіден білім беру бағдарламасының әртүрлілігі. Төртіншіден мұндай сыныпқа сабақ беретін пән мұғалімдерінің арнайы педагогикалық білім көлемінің аздығы. Осының нәтижесінде балаларды оқытудың бірінші сатысынан – ақ қиыншылықтарға тап болады. Инклюзивті білім берудің мақсаты: Даму мүмкіндігі шектеулі балаларды қалыпты балалармен бірге білім беру. Яғни адамның жынысына, дініне, шығу тегіне қарамастан тең құқылы жеке тұлға ретінде білім беру жүйесі болып табылады. Инклюзивті білім беру- мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып-үйретудің бір формасы. Бұл арнаулы білім беру жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формаларды ығыстырмайды. Нағыз инклюзивті білім берудің 2 жүйесін жалпы және арнаулы жүйелерді бір-біріне жақындастырады. Жалпы білім беретін мектепте мүмкіндігі шектеулі оқушыларды бірлесіп (интеграциялы түрде) оқуын ұйымдастыру боп табылады. Қазақстан Республикасының 11.07.2002 жылғы

«Кемтар балаларға әлеуметтік-медициналық-педагогикалық-психологиялық түзеу арқылы қолдау туралы» № 343 заңы бойынша ТДО сыныптары үйден оқыту, үйден әлеуметтік көмек көрсету, көмекші бағдарлама, арнайы (ПДТ) бағдарлама бойынша куәлік беру ережелерін және мүмкіндігі шектеулі балаларды қорғау, қамқорлау, диагнозын анықтау, емдеу, оңалту, тәрбиелеу, оқыту, қатарға қосу мәселелері бойынша жаңадан шыққан заң, қаулы, ереже тәртіптерінде қаралған. Инклюзивті білім беру – ерекше мұқтаждықтары бар балаларды жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Инклюзивті оқыту-даму мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыпты дамыған балалармен бірге әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы жеңілдетілген оқыту жүйесі. Инклюзивті оқыту біріктірілген (оқушы қалыпты балалар сыныбында – тобында оқиды және дефектолог мұғалімнің жүйелі көмегін алады), жартылай (жеке балалар күннің жарты бөлігі арнайы топтарда, ал екінші бөлігі) қарапайым топтарда өткізіледі. Уақытша арнайы топтардағы бала бірлескен серуендерді, мерекелерді, сайыстарды, жеке істерді, өткізу үшін біріктіріледі. Толық дамуында ауытқулары бар балалар балабақшаның, сыныптың, мектептің қарапайым топтарына енгізіледі, мамандардың бақылауы бойынша түзету көмегін ата-аналар көрсетеді. Кемтар балалардың ата-аналары көмекші не арнайы мектептерге, арнайы интернаттарға немесе балабақшаға баласын бергісі келмесе жалпы балалар оқитын мектептерге ПМПК-ның ұсыныс бойынша жеңілдетілген бағдарлама бойынша оқытуға толық құқылы. Жалпы білім беретін мектептер, балалабақшалар ПМПК-ның қорытындысы бойынша көрсетілген баланың деңгейіне қарай жеңіл бағдарламамен білім беруге тәрбиешілермен мұғалімдер инклюзивті білім беруге дайын болғаны жөн. Инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасын қамтамасыз ету, сонымен қатар оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастырудың идеологиясы жатыр. Тәжірибе көрсеткендей қатаң білім беру жүйесінен балалардың бір бөлігі шығып қалып жатады. Мұндай қалыптасқан жүйе баланың даралық қажеттілігін қанағаттандыра алмайды. Үйде білім алатын мүгедек балалар жеке мүмкіндіктері мен қажеттіліктері ескеріле отырып, компьютерлік техникамен қамтамасыз ету сияқты істері жүзеге асырылмақшы. Осылайша мемлекетіміз мүмкіндігі шектеулі жандарды әлеуметтік қорғау, олардың қоғамға етене араласуына, оларды оңалту, жұмысқа орналастыру және жаңа жұмыс орындарын құру, білім алу, оқыту, қайта мамандандыруда қолдан келгенше жағдай жасамақшы. Инклюзивті оқыту- барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында мектеп және мектепке өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту-оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді. Адамдар мен қарымқатынасына

қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту-барлық балалардың мұқтаждығын ескеретін ерекше қажеттілігі бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті білім беру балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайын да өзгереді. Инклюзивті білім беруді ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіндік алады. Инклюзивті оқыту балаларды жалпы білім беру үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімделуге, жынысына, шығу тегіне, дініне қарамай балаларды айыратын кедергілерді жоюға ата-аналарын белсенділікке шақыруға балалардың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, қоршаған ортаның балаларды жасерекшеліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді саясат. Инклюзивті оқытуды даму мүмкіндігі шектеулі балалардың қалыпты дамыған балалармен бірге әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы жеңілдетілген оқыту жүйесі ретінде бағалайды. Мұндай білім негізінде барлық адамдарға тең қарым-қатынас, арнайы білім беруді қажет ететін балаларға арнайы жағдай жасау, жеке түзеу-дамыту бағдарламаларын іске асыру қажеттілігін қанағаттандыру қажет. Балалардың бір-біріне түсінушілікпен қарап, тең дәрежеде қарым-қатынас жасауына тікелей ұстаздың ықпалын қажет етеді. Сөйлеу, көру, есту, қимыл-қозғалыс аппаратында, сезімдік-ерік ортасында, оқуында, қарым-қатынасында, мінезқұлқында және басқа да бұзылыстары бар балаларды кіріктіру мақсатында кешенді психологиялық-педагогикалық көмек көрсете аларлықтай педагог кадрлар даярлығын арттыру қажеттілігі де жасырын емес. Бүгінгі таңда инклюзивті білім беруді қолдау бағытында жалпы білім беретін мектептерде ақыл-ой дамуында ауытқуы бар немесе психикалық дамуы тежелген оқушылар білім алуда. Әр оқушының білім алуда өз ерекшеліктері бар. Мәселен, әр оқушының эмоционалдық және психикалық таным процестерінің даму деңгейі әртүрлі. Мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытып-үйретудің бір формасы ретінде арнаулы білім беу жүйесінде дәстүрлі түрде қалыптасқан және даму үстіндегі формалармен сабақтасады. Жалпы және арнаулы жүйелерді бір-біріне жақындастырады. Білім беретін мекемелердегі мүмкіндігі шектеулі балаларды бірлесіп оқуын ұйымдастырады. Қорыта айтқанда, Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз – барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық

енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады.

Әдебиеттер

1. Сәния Бектенғалиева «Қазақстан мектебі» №9 2015 жыл қыркүйек [1, 35 б.].
2. Сәния Бектенғалиева «Қазақстан мектебі» №6 2015 жыл қыркүйек [2, 6 б.].
3. Саинова Л.А. «Білімдегі Жаңалықтар» №4, 2016 жыл [3, 12 б.].
4. Ляззат Түркестанова «Білімді ел» №39, 2018 жыл [4, 17 б.].
5. Қасымбай А.И. «Педагогикалық кеңес» №2, 3 2018 жыл [5, 8 б.].
6. Сәния Бектенғалиева «Қазақстан мектебі» №3 2015 жыл [6, 37 б.].

Б. Сайфурова

Павлодар педагогикалық университеті, магистрант

Б.А. Нурмагамбетова

Павлодар педагогикалық университеті

ӘЛ ФАРАБИ АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕСІ ТУРАЛЫ

Аңдатпа. Мақалада Әл-Фарабидің шығармашылық мұрасы туралы мәлімет келтірілген. Ғұлама тұлғаның барлық жұмыстары бірнеше топқа бөлініп зерттелген. Ойшыл арнайы ұйымдастырылған білім мен білімге үлкен мән бергеніне көңіл аударылған. Тәрбие процесінің өзі достық қарым-қатынас және тәлімгердің оқушылармен өзара әрекеттесуі болып табылады деп дәлелделген.

Тірек сөздер: мұра, педагогика, шынайы бақыт, білім, мұғалім, таным.

Аннотация. В статье представлена информация о творческом наследии Аль-Фараби. Все работы ученого были разделены на несколько групп. Обращено внимание на то, что мыслитель придавал большое значение специально организованным знаниям и знаниям. Доказано, что сам процесс воспитания-это дружеское общение и взаимодействие наставника с учениками.

Ключевые слова: наследие, педагогика, истинное счастье, образование, учитель, познание.

Summary.. The article provides information about the creative heritage of al-Farabi. All the works of the scientist were divided into several groups. Attention is drawn to the fact that the thinker attached great importance to specially organized knowledge and

knowledge. It is proved that the process of education itself is a friendly communication and interaction between the mentor and students.

Keywords: heritage, pedagogy, true happiness, education, teacher, cognition.

Әбу Насыр Мұхаммед ибн Мұхаммед әл-Фараби 870 немесе 872 жылы Отырар қаласында дүниеге келген, бүгінде ол қазіргі Қазақстанның аумағы, немесе 950 немесе 951 жылы қазіргі Сирияның астанасы Дамаскіде қайтыс болды. Бұл ерте орта ғасырлардағы Шығыс ислам философиясының ең ірі ойшылы, сонымен қатар ол педагогика ғылымының, математиканың және музыка теориясының дамуына өз үлесін қосады. Әл-Фараби алғашқы білімін Отырарда алды, содан кейін Бұхара, Самарқанд, Ташкент және Бағдадта оқыды деп саналады. Өмірінің соңғы жылдарын Каирде, Алеппо мен Дамаскіде өткізді.

Әл-Фараби Аристотель, Платон және басқа да ежелгі ойшылдардың шығармаларына көптеген пікірлердің авторы ретінде танымал болды. Көптеген еңбектер оған кеңінен танымал болды, бұл адамды «екінші мұғалім» (Аристотельден кейін) немесе «Шығыс аристотелі» деп атағаны кездейсоқ емес. Айта кету керек, тіпті оның пікірлері көбінесе автор ұсынған идеялардан, ол қарастырған жұмыстардан тыс болған. Жалпы, оның еңбектерінің басым бөлігі-атаулары бойынша да, шығарманың мазмұны бойынша да бірегей, ортағасырлық әлеуметтік-этикалық және педагогикалық теорияның өзекті мәселелері бойынша дербес зерттеу нәтижелері.

Әл-Фарабидің шығармашылық мұрасы орасан зор, оның шығармаларының тақырыбы бойынша 160-қа жуық жұмыс ортағасырлық білімнің барлық салаларын қамтиды. Бұл тұрғыда ол өз заманының энциклопедисті болды. Жалпы, ол ең алдымен әртүрлі ғылымдардың философиялық, теориялық мағыналарына қызығушылық танытты. Сонымен қатар, Әл-Фарабиден бастап, Шығыс перипатетикасы философияны шындыққа (теориялық ақылға) ғана емес, сонымен бірге жақсылыққа (практикалық ақылға) қызмет етуге арналған ғылым ретінде қарастыра бастады.

Мазмұны бойынша Әл-Фарабидің барлық жұмыстарын бірнеше топқа бөлуге болады, тек педагогикалық ойдың дамуында тікелей маңызы бар: жалпы қасиеттерге, заңдарға және әртүрлі категорияларға арналған жалпы философиялық мәселелер бойынша трактаттар; адамның танымдық іс-әрекеті мәселелеріне арналған трактаттар, таным формалары, кезеңдері мен әдістері туралы; мораль мен оның санаттарына арналған трактаттар, тәрбие мәселелері, қоғамдық-саяси өмір, әлеуметтік жүйенің ерекшеліктері, мемлекеттік басқару мәселелері. Олардың арасында «Даналық маржаны», «Білім негіздері туралы», «Ғылым мен өнердің құндылықтары туралы», «Бақытқа апаратын жолды көрсету», «Философиялық сұрақтар мен оларға жауаптар» және т. б. бар. [1].

Оны толғандырған және оның дүниетанымының бүкіл жүйесінің негізіне айналған негізгі тақырыптар жеке тұлға тақырыптары, оның моральдық компонентін жетілдіру, зияткерлік деңгейін арттыру, бүкіл адамзаттың бостандығы мен бақытына қол жеткізу болды. Әл-Фарабидің бүкіл философиясы адамның ізгілігі мен санасына деген шексіз сенімге негізделген [5].

Ойшылдың пікірінше, педагогика – бұл арнайы ұйымдастырылған білім беру процесінде тәрбиеленушінің еркі мен қалауын басқару өнері. Тәрбиенің мақсаты – ол әлемнің үйлесімді дамыған адамын анықтайды. Оның педагогикалық теориясындағы негізгі бағыттар адамгершілік, ақыл-ой, физикалық, эстетикалық және еңбек тәрбиесі екендігі кездейсоқ емес. Осылайша, философ бастапқыда Ежелгі Шығыс мемлекеттерінің педагогикалық теориясында айтылған, содан кейін «калокагатия» терминімен белгіленген ежелгі ойшылдардың жетекші тұжырымдамасына айналған жан-жақты дамыған тұлғаны қалыптастырудың әмбебап идеясын жалғастыруда.

Әл-Фараби тұлғаны тәрбиелеудің өзегі адамгершілік болып табылады, ол өз ойларында ақылмен сәйкестендірілген. Басқаша айтқанда, жоғары адамгершілік адам ақылға қонымды және керісінше, ақылды адам моральды болады. Оның теориясында эстетикалық білім, әсіресе музыкалық білім үлкен орын алады, оның жеке тұлғаны қалыптастырудағы маңыздылығын ғалым жоғары бағалады. Сонымен, ойшыл студенттердің табиғи мәліметтеріне қарамастан, жалпыға бірдей музыкалық білім беру қажеттілігі туралы мәлімдеді, «Егер бұл қабілет туа біткен болмаса, ол әдеттердің (оқытудың) әсерінен пайда болуы мүмкін» [3].

Әл-Фарабидің орталық әлеуметтік-педагогикалық идеяларының бірі – бүкіл адамзат ұмтылуы тиіс жалпыға ортақ игілік, бақыт идеясы болды. Ойшыл бұл туралы «Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактатта» айтады. Онда ол әртүрлі қалалық қауымдастықтардың мүмкін болатын даму нұсқаларын қарастырады. Әл-Фарабидің өзін жіктеудегі «ұжымдық қала» қалалардың ішіндегі ең қолайлысы болып табылады. Бұл қала: «адамдарды біріктіру шынайы бақытқа ие болатын істерде өзара көмек көрсету мақсатына ие... және адамдар бақытқа жету үшін бір-біріне көмектесетін қоғам – бұл ізгі қоғам. Барлық қалалары бақытқа жету үшін бір-біріне көмектесетін адамдар-жақсы адамдар. Сол сияқты, егер халықтар бақытқа жету үшін бір-біріне көмектессе, бүкіл жер жақсы болады» [1]. Егер қорытындылай келе, ұлы Әл-Фараби Шығыстың гуманисті және ағартушысы ретінде көрінеді, ол адамдар рухани даму мен ғылыми ағартуға ұмтыла отырып, ізгілік пен әділеттік әлемінде өмір сүруі керек деп айтқан. Маңыздысы, философ жеке адамның бақытқа жетуіне емес, ол үшін бүкіл қоғамның осы жағдайына түбегейлі қол жеткізуге назар аударады.

Қарапайым адам оларды шынайы бақыт деп санайтын көптеген нәрселер бар: байлық, даңқ, құрмет, билік. Біздің кейіпкеріміз үшін бұл артықшылықтар елес немесе тіпті бақыттың жалған өлшемдері болып табылады. Әл-Фараби үшін жеке адамның шынайы бақыты – әлеуметтік ұжымдық мұраттарды немесе ізгіліктерді жүзеге асыруға ұмтылу. Бірақ бақыттың не екенін түсіну, оны мақсатқа айналдыру және оған ақылға қонымды ақыл-ой ұйымын жетілдіруге үздіксіз бару мүмкін емес. Сондықтан бұған тек данагөйлер ғана қабілетті.

Сонымен қатар, ойшыл арнайы ұйымдастырылған білім мен білімге үлкен мән береді. Өйткені ізгілік – білімнің жемісі. Осыдан тәрбие мақсаты туындайды, ол жас ұрпақтың моральдық тұрғыдан мақұлданды, игі істер жасауға деген ұмтылысын ынталандырудан тұрады. Тәрбие процесінің өзі достық қарым-қатынас және тәлімгердің оқушылармен өзара әрекеттесуі болып табылады. Ойшылдың идеяларына сәйкес, идеалды мұғалім сонымен бірге экспрессивті сөйлеуді білетін, білімді жеткізе алатын және сүйетін, білім беру мен оқыту міндеттеріне қол жеткізуде табанды ғалым және мұғалім болып табылады. Сонымен қатар, практикалық зерттеулерге, тәжірибеге және логикалық дәлелдерге негізделген білім бағаланады. Бұл пікірталас, полемика, жаттығу, сендіру, шындықты тәуелсіз іздеу, белгілі тақырыпқа сыни көзқарас сияқты оқыту мен тәрбиелеу әдістерінде көрініс табады.

Тәжірибелі тәлімгердің болуы оқу процесінің міндетті атрибуты болып табылады. Сондықтан ол былай деп жазады: «адамдардың әртүрлі қасиеттері туралы айтылғандардан әр адамның бақыт пен бір уақытта білуі керек нәрселерді білуі тән. Ол үшін мұғалім мен тәлімгер қажет. Кейбіреулерге тек бастапқы басшылық қажет, ал басқаларына үлкен басшылық қажет». Танымал және тәжірибелі мұғалімдерден үйренуге деген ұмтылыс адамзат тарихындағы мұраттардың бірі болды, өкінішке орай, біздің замандастарымыздың көз алдында аз тартымды болды.

Педагогтың қасиеттері туралы ой жүгірте отырып, Әл-Фараби білім беру қызметімен айналысатын әрбір адам шынайы тәрбиеші болып табылмайтынын айтады. Өйткені, ол адамдарды білім беру іс – әрекетіне қабілеттерімен ажыратады: «адамдар сонымен бірге кейбір заттарды анықтаудың күші мен жылдамдығына тең бола алады, бірақ олардың бірі екіншісіне өзі анықтаған нәрсені үйрету және үйрету тәсілі болып табылады, ал екіншісінде бұл қабілет жоқ... сонымен қатар әр адам басқаларды басқара алмайды, және әркім басқасын тиісті әрекеттерді жасауға шақыра алмайды» [1].

Әл-Фараби пікірінше, мұғалім жады бар, зерек ақылмен, мәнерлі сөйлей алаатын адам болу керек. Мұғалім адалдық, әділеттілік, адамгершілік, даналық, ар-намыс және басқа да қасиеттер сияқты адамгершілік қасиеттерге ие болуы керек. Ғалым атап өткендей: «мұндай адам адамның жетілуінің ең жоғары деңгейіне ие және бақыттың шыңында.

Бұл адам бақытқа қол жеткізуге болатын кез-келген әрекетті білетін адам» [3].

Оқу процесінде оқыту мен тәрбиелеудің жұмсақ және қатаң әдістерін қолдануға болады. «Егер оқушы оқуға, жұмыс істеуге және игі істер жасауға ниет білдірсе, жұмсақ әдістер орынды. Егер немқұрайды, жолсыз болса, қатаң жазалар толығымен ақталған» [2]. Әл-Фарабидің пікірінше, білім мазмұны, бір жағынан, барлық ғылымдар жүйесін қамтуы керек, яғни ол энциклопедиялық сипатта, екінші жағынан, ол ұтымды бағытқа ие болуы керек. Зайырлы білімнің жақтаушысы ретінде сөйлеген ойшыл тек ақылсыздар ең жоғарғы игілік бар әлемнен тыс деп санайды. Адамгершілік пен жамандыққа қарсы тұру үшін адам өзін-өзі тануы керек еді.

Фарабидің дүниетанымдық жүйесінің ең қызықты жақтарының бірі-оның білім туралы ілімі. Осылайша олар білімнің пайда болу мәселелерін, оның шындыққа қатынасын, объективті шындықты білуді, әлемнің таным дәрежесін, танымның формалары мен түрлерін талдайды. Оларды қарастыру кезінде ол медицина, физиология, математика, астрономия, филология, педагогика және басқа ғылымдар саласындағы табиғи-ғылыми жетістіктерден туындайды. Ол таным мәселесін адамның мәнін түсіндірудің жалпы міндеттерінің бөлігі ретінде қарастырады [4]. Философ ақылға үлкен мән береді, оны соқыр сенім мен догмадан жоғары қояды, рационализм оның философиялық жүйесінің барлық жақтарын қамтиды.

Ойшыл адамның психикалық күштерін дамыту туралы өз идеяларын, яғни оның психикасын дамытады. Сондықтан ол сезім, есте сақтау, қиял және ең бастысы – ойлау немесе ақыл сияқты психикалық процестерді қарастырады. Ол психикалық процестердің дамуы мен сипаттамалары туралы қызықты ережелерді алға тартады, мысалы, сенсорлық (сезім арқылы) және ұтымды білім таным процесіне қатысады. Сонымен қатар, білімнің бір түрі екіншісін толықтырып қана қоймайды, сонымен қатар оның көрінуінің міндетті шарты болып табылады.

Осылайша, әл-Фараби өз заманынан едәуір алда тұрған ұлы мұра қалдырды. Оның еңбектері Ибн Сина, Ибн Баджа, Ибн Туфайя, Ибн Рушдқа, сондай-ақ ортағасырлық Батыс Еуропа ғылымының дамуына, Қайта өрлеу дәуіріне ғана емес, ағарту дәуіріне де үлкен әсер етті. Ол философиялық мектептің өкілі болды, ол жаһандық әлеуметтік, мәдени немесе жалпы философиялық мәселелер тұрғысынан педагогикалық мәселелерді ашты. Оның педагогикалық теориясында адам дамуының барлық аспектілерін жетілдіру мәселелері кеңінен талқыланды, сондай-ақ оларды шешудің белгілі жолдары көрсетілді. Оның шығармашылығына енетін тұрақты адами құндылықтарды бекітудегі рух бостандығы өте пайдалы және нағыз классика ретінде барлық уақытта өзекті.

Әдебиеттер

1. Аль-Фараби. Историко-философские трактаты / Перевод с арабск. – Алма-Ата: Изд-во «Наука» Казахской ССР, 1985. – 624 с.
2. Джурицкий А.Н. История педагогики и образования. – 3-е изд. перераб. и доп. – М.: Изд-во Юрайт, 2014. – 676 с.
3. Избранные произведения мыслителей Среднего Востока IX–XIV вв. / Сост. С.Н. Григорян, А.В. Сагадеев. – М.: Изд-во социально-экономической лит-ры, 1961.
4. Очерки истории школы и педагогической мысли Древнего и средневекового Востока / Под ред. К.И. Салимовой. – М., 1988.
5. Саяхов Р.Л. Воспитание взаимоуважения и толерантности в работах исламских просветителей. – Уфа: Полиграфдизайн, 2014. – 236 с.

А. Саруарова

Павлодар педагогикалық университеті, Педагогика жоғары мектебінің «Педагогика және психология» БББ, 1 курс магистранты

Ғылыми жетекші: Б.Ғ. Сарсенбаева

педагогика ғылым. канд., Педагогика жоғары мектебінің профессоры

БІРІНШІ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ПСИХИКАЛЫҚ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ – МЕКТЕПКЕ БЕЙІМДЕЛУІНІҢ ФЕНОМЕНИ РЕТІНДЕ

Аңдатпа. Аталмыш мақалада бірінші сынып оқушыларының психикалық даму ерекшеліктері мектепке бейімделуінің феномены ретінде теориялық қарастырылады. Баланың бүкіл өмірі өзгеруде – жаңа байланыстар; жаңа жағдайлар, ең алдымен, мектеп алғашқы күндерден бастап балаға алдыңғы тәжірибемен тікелей байланысты емес бірқатар міндеттерді қоятындығымен, интеллектуалдық, эмоционалды, физикалық резервтерді барынша жұмылдыруды талап ететіндігімен анықталады. Авторлар ұсыныстар құрастырып ұсынды.

Тірек сөздер: мектеп, бірінші сынып оқушысы, бейімделу, мұғалім, қатынастар, психикалық процестер, дағдарыс.

Аннотация. В данной статье рассматриваются теоретические аспекты адаптации учащихся первого класса в школе как феномен развития особенностей психических процессов. Подчеркивается, что с первых дней в школе начинаются новые отношения, обязанности в связи с чем, необходимо мобилизовать его интеллектуальные, эмоциональные и физические возможности. Авторами даны некоторые рекомендации.

Ключевые слова: школа, ученик первого класса, адаптация, учитель, взаимоотношения, психические процессы, кризис.

Summary. This article examines the theoretical aspects of the adaptations of first grade students in school as a phenomenon of the development of the characteristics of mental processes. It is emphasized that from the first days at school, new relationships begin, responsibilities in connection with which, it is necessary to mobilize his intellectual, emotional and physical capabilities. Some recommendations are given by the authors.

Keywords: school, first grade student, adaptation, teacher, relationships, mental processes, crisis.

Мектепке барудың басталуы баланың өміріндегі әлеуметтік, психологиялық ғана емес, сонымен бірге физиологиялық тұрғыдан ең күрделі кезеңдердің бірі болып табылады. Баланың бүкіл өмірі өзгеруде – жаңа байланыстар; жаңа жағдайлар, ең алдымен, мектеп алғашқы күндерден бастап балаға алдыңғы тәжірибемен тікелей байланысты емес бірқатар міндеттерді қоятындығымен, интеллектуалдық, эмоционалды, физикалық резервтерді барынша жұмылдыруды талап ететіндігімен анықталады. Мектепке дейінгі балалық шақтан мектеп өміріне көшу адамның ақыл-ой дамуындағы бетбұрыс кезеңдерінің бірі. Мектепке барудың басталуы баланың әлеуметтік жағдайының түбегейлі өзгеруіне әкеледі. Ол «қоғамдық» субъектіге айналады және қазір әлеуметтік маңызды міндеттерге ие, оны жүзеге асыру қоғамдық баға алады [1]. Баланың өмірлік қатынастарының бүкіл жүйесі қайта құрылып жатыр және көбінесе оның жаңа талаптарды қаншалықты сәтті орындағаны анықталады. Л.С. Выготский «Бала психологиясы» атты еңбегінде бір жастан екінші жасқа өту динамикасын қарастырды. Оның жазғаны бойынша, баланың мектеп жасынан бастауыш сыныпқа көшуі қалыпты жасқа байланысты даму дағдарысының 7 жасындағы дағдарыстың дамуымен қатар жүреді, баланың өмірінде бетбұрыс кезеңі келеді, ойын қызметінің өте күрт өзгеруіне қажеттілігі бар туралы оқыту-дейді. Д.Б. Элькониннің айтуы бойынша, осы жаңа әрекеттің негізінде негізгі психологиялық неоплазмалар дамиды: ойлау сана орталығына ауысады және басым психикалық функцияға айналады және біртіндеп барлық басқа психикалық функциялардың (жад, көңіл, қабылдау) жұмысын анықтай бастайды. Ойлаудың дамуымен басқа функцияларда интеллектуалдық сипатқа ие болады және еркін болады. Ойлаудың дамуы баланың жеке басының жаңа қасиетінің пайда болуына ықпал етеді – рефлексия, яғни өзін-өзі тану, олардың отбасындағы, сыныптағы орны, өзін оқушы ретінде бағалау: жақсы – жаман. Бала «өзін» бағалауды басқалардың, жақын адамдардың оған қалай қарайтынынан алады [2]. Әйгілі американдық психолог Э. Эриксонның тұжырымдамасы бойынша, бұл кезеңде бала әлеуметтік және психологиялық құзыреттілік сезімі немесе қолайсыз жағдайларда әлеуметтік және психологиялық жетіспеушілік сияқты маңызды жеке тәрбиені қалыптастырады. Ішкі позицияны тиісті қалыптастыру баланың өзін-өзі тануын түбегейлі өзгертеді. Жеті жылдық дағдарыстың басты белгісі – жеделдікті жоғалту. Бұл дағдарыстың жиі кездесетін түрі – ол партизанизм, мінез-құлықтың жасанды шиеленісі. Тұйықталу, бақылаусыздық, тітіркену пайда болуы мүмкін. Негізсіз ашулану жиілеп кетеді. Күшейтілген агрессивтілікпен қатар, диаметрлі қарама-қарсы құбылыс өзін көрсете алады – шамадан тыс ұялшақтық, енжарлық. Тәрбиелік іс-шараларға қосылу отбасында да, мектепте де балалармен қарым-қатынастың жаңа түрімен байланысты. Үйде, бір жағынан, мектепке дейінгі ойындарға қарағанда, оның өмірі мен кәсіптеріне құрметпен қарайды. Сонымен бірге оған қатаң талаптар

қойылады. Мектепте басты тұлға-мұғалім. Барлық негізгі талаптар одан туындайды. Мұғаліммен қарым-қатынас ата-аналармен және балабақша тәрбиешісімен қарым-қатынасқа мүлдем ұқсамайды. Алдымен бірінші сынып оқушысы үшін мұғалім бейтаныс адам болып табылады, ал бала еріксіз оның алдында қорқыныш, тартыншақтықты сезінеді. Басқа оқушылармен қарым-қатынас басында оңай емес: балалардың достары жоқ, бала араласуға дағдыланған достары жоқ. Барлық балалар мектеп өміріне бейімделу кезеңін оңай өткізе бермейді. Кейбір бірінші сынып оқушылары өзін жайсыз сезінеді; басқалары – керісінше. Оқытушының басты міндеті – оқушылардың сенімін арттыру, ізгілік, әділеттілік ахуалын қалыптастыру. Мұғалімнің дұрыс көзқарасымен, бір жарым-екі айдан кейін балалар жаңа талаптарға бейімделеді. В.С. Мухина бастауыш мектеп жасындағы мінез-құлық, рефлексия және ақыл-ой функцияларының бейімделу формаларының дамуына ықпал ететін қоршаған орта жағдайларының әсеріне жалпы сезімталдық сипатталады деп тұжырымдайды. Өмірдің осы кезеңінде баланың өзіндік даму процесі баланың сана құрылымдарының дамуына байланысты басталады, баланың өзін-өзі жетілдіру және өзін-өзі анықтау мотивтерінің өзіндік «бетбелгісі» пайда болады, өзін-өзі тану және жеке тұлғаның ішкі позициясын қалыптастырудың негізі ретінде өзін-өзі бағалау қажеттілігі туындайды. Бастауыш сынып оқушысының әлеуметтік бейімделу тұжырымдамасында екі субстанцияны бөліп көрсетуге болады: баланы ол үшін жаңа оқу әрекетіне бейімдеу және оның жаңа мектеп ұжымындағы әлеуметтік-психологиялық бейімделуі. Бірінші сынып оқушысының мектепке бейімделу механизмдерінің әртүрлі аспектілері бар: физиологиялық, әлеуметтік, психологиялық т.б. [3]. М. Безруких, баланың мектепке физиологиялық бейімделу процесін негізгі үш кезеңге бөлуге болады (фазалар), олардың әрқайсысы өзіне тән белгілерге ие және дененің функционалды жүйелерінің әртүрлі кернеуімен сипатталады. Бірінші кезең-индикативті кезең, ол дененің барлық жүйелерінің күшті реакциясымен және айтарлықтай кернеумен сипатталады. Екінші кезең – ағза осы әсерлерге оңтайлы жауап іздеп, тапқан кезде тұрақсыз бейімделу. Үшінші кезең – дене барлық жүйелерде аз жүктемелерді қажет ететін жүктемеге жауап қайтарудың ең қолайлы нұсқаларын тапқан кезде салыстырмалы түрде тұрақты бейімделу кезеңі. Бейімделу процесінің жетістігі көбінесе баланың денсаулығының жай-күйімен, оқуға психологиялық дайындығымен байланысты. К. Александровская мен М. Безруких өз еңбектерінде жеңіл бейімделген, орташа және қатал оқушылар топтарын бөледі. Оңай бейімделу арқылы студенттер екі ай ішінде командаға қосылады, мектепте оқиды, жаңа достар табады. Олар әрдайым жақсы көңіл-күйде болады, олар сабырлы, достық, ар-ожданға және айқын шиеленіссіз ұстаздың барлық талаптарын орындайды. Кейде олар балалармен қарым-қатынаста да, мұғаліммен қарым-қатынаста да қиындықтарға кезігеді, өйткені мінез-

құлық ережелерінің барлық талаптарын орындау әлі де қиын. Бірақ қазан айының аяғында әдетте қиындықтар жеңіледі. Бейімделудің неғұрлым ұзақ кезеңімен балалар жаңа оқу жағдайын, мұғаліммен, балалармен қарым-қатынасты қабылдай алмайды. Олар сыныпта ойнай алады, достарымен бір нәрсені сұрыптай алады, мұғалімнің ескертулеріне жауап бермейді немесе көз жасымен, қорлаумен жауап береді. Әдетте, бұл балалар оқу бағдарламасын меңгеруде қиындықтарға тап болады. Бұл балаларда бейімделу бірінші жартыжылдықтың соңында аяқталады. Ал кейбір балаларда бейімделу айтарлықтай қиындықтармен байланысты. Олардың теріс мінез-құлқы, жағымсыз эмоцияларының айқын көрінісі бар, олар оқу бағдарламасын өте қиын игереді. Мұғалімдер көбінесе мұндай балалар сыныптағы жұмысқа «кедергі келтіреді» деп шағымданады.

Орташа ауырлық бейімделуімен денсаулық пен әл-ауқат анағұрлым айқын болады және оны бірінші жартыжылдықта байқауға болады, бұл организмнің өзгертін өмір жағдайларына табиғи реакциясы деп санауға болады. Балалар оқу, мұғаліммен, балалармен қарым-қатынас жағдайларын қабылдай алмайды. Әдетте, бұл балалар оқу бағдарламасын меңгеруде қиындық көреді. Тек бірінші жартыжылдықтың соңында бұл балалардың реакциясы мектеп талаптарына сай болады.

Кейбір балалар үшін мектепке бейімделу қиын. Сонымен қатар, денсаулық жағдайындағы елеулі бұзушылықтар оқу жылының басынан аяғына дейін жоғарылайды, бұл оқу жүктемелерінің және осы бірінші сынып оқушысының денесі үшін жаттығу режимінің сәйкес еместігін көрсетеді. Мұндай балаларға мұғалімдер мен ата-аналар жиі шағымданады. Оқудағы үнемі сәтсіздіктер, мұғаліммен байланыстың болмауы, құрдастардың иеліктен кетуіне жағымсыз көзқарас тудырады. Бұл балалардың арасында ерекше емдеуді қажет ететіндер болуы мүмкін – нейропсихиатриялық саласы бұзылған оқушылар, бірақ жаттығуға дайын емес оқушылар болуы мүмкін. Егер сіз уақытында дұрыс емес мінез-құлықтың себептерін түсінбесеңіз және бейімделудің қиындықтарын түзетпесеңіз, бәрі бірге бұзылуға, дамудың одан әрі кешеуілдеуіне және баланың денсаулығына әсер етеді. Жаман мінез-құлық – бұл дабыл, оқушыға мұқият қарау және ата-аналармен бірге мектепке бейімделудің қиын болу себептерін түсіну. Мұғалімнің міндеті – бірінші сынып оқушыларының мектеп өміріне бейімделуіне қолдау жүйесін анықтау.

Р.В. Овчарова бірінші сынып оқушыларының бейімделуіне әр түрлі факторлар әсер етеді дейді.

Ең жағымды факторлардың бірі ретінде ол мыналарды қарастырады: бала ретінде өзінің жағдайын жеткілікті түрде өзін-өзі бағалау; отбасындағы тәрбиенің дұрыс әдістері; отбасындағы жанжалдың болмауы; құрдастар тобындағы жағымды мәртебе және т.б. [4].

Мектепке бейімделуін әсер ететін қолайсыз факторлардың арасында мыналар жатады: отбасындағы тәрбиенің дұрыс емес әдістері; мектепте

оқуға функционалды дайын емес; қарым-қатынас бойынша бұзылуы бар ересектер; өздерінің құрдастарының тобындағы өздерінің жай-күйі туралы жеткіліксіз хабардар болу және т.б. Осылайша, баланың мектепке баруы оның өміріндегі қиын және шешуші кезең болып табылады. Психологтар 6–7 жастағы балалардың мектепке бейімделу қажеттілігімен байланысты психологиялық дағдарысты бастан кешіп жатқандығын айтады.

Біріншіден, баланың әлеуметтік жағдайы өзгереді: мектеп жасына дейінгі баладан ол оқушыға айналады. Оның жаңа және күрделі міндеттері бар: үй тапсырмасын орындау, мектепке уақытында келу, сабаққа мұқият болу, тәртіпті болу т.б.

Екіншіден, баланың жетекші іс-әрекеті өзгереді. Мектепті бастамас бұрын балалар көбінесе ойынмен айналысады. Мектепке келгеннен бастап олар оқу әрекетін игере бастайды. Ойын және оқу іс-әрекетінің басты психологиялық айырмашылығы – ойын еркін, ал оқу әрекеті баланың ерікті күш-жігерінің негізінде құрылады.

Үшіншіден, баланың мектепке психологиялық бейімделуінің маңызды факторы – оның әлеуметтік ортасы. Оның мектептегі әрі қарай білімінің жетістігі мұғалімнің балаға деген көзқарасына байланысты. Баланың мектепке бейімделуінің сәті оның құрдастарының арасында сыныпта өз орнын қалай орнықтыра алатындығына байланысты.

Төртіншіден, өткір проблемалардың бірі – инициативті баланың қозғалыс белсенділігін тежеу, керісінше, жалқау және енжар балалардың белсенділігі.

Бірінші сынып оқушысының оқудың бірінші жылындағы үлгерімі, көбінесе, кейінгі жылдардағы үлгеріміне байланысты.

Бастауыш сынып оқушыларының мектепке бейімделу кезеңіндегі қиыншылықтарды жеңуге байланысты келесідей ұсыныстар ата-аналарға, бастауыш сынып мұғалімдеріне, психологтарға, мектеп әкімшілігіне ұсынамыз: балаларды жетістік пен дәрежесі үшін емес, сол қалпында сөзсіз қабылдап жақсы көретіндігіңізді сездіртіңіз, қателескені үшін баланы кекетіп, бетінен алмаңыз, басқа балалармен оны салыстырмаңыз, баланың сұрақтарына жауап берген кезде, шын және шыдамдылықпен жауап беріңіз, күнде баламен жеке сөйлесуге уақыт бөліңіз, жас мөлшері әртүрлі адамдармен дұрыс қарым-қатынас жасауға үйретіңіз, баланың қателік жіберуге құқығы бар екенін айтыңыз, үлкендер балаға қалай қараса, бала да өзіне солай қарайды, жалпы, өзіңізді баланың орнына қойып отырыңыз.

Сондықтан, мектепте бірінші сынып оқушыларының бейімделуіне сүйемелдеу үшін психологиялық жұмыс жүйесі қажет, бұл қиындықтарды уақытында жеңуге, проблемаларға жауап беру және қауіпсіз бейімделуге, физикалық және психикалық тұрғыдан сақтауға болатындай етіп бағыттау, денсаулығын сақтап, оқу бағдарламасын сәтті игеруге мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Аймаутов Ж. Психология / Ж. Аймаутов. – А.: 1997.
2. Жарықбаев Қ. Жалпы психология / Қ. Жарықбаев. – А.: 2001.
3. Махитова А. Бірінші сынып оқушысының психологиясы / А. Махитова // Мектептегі психология. – 2008. – №5. – 20-21 б.
4. Куренкова Н.В. Психологическое сопровождение школьников / Н.В. Куренкова. – М.: Академия, 2002. – 208 с.

Г.Т. Сейтманова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Г.И. Жумажанова

магистр психологии, старший преподаватель

ТВОРЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ ПОДРОСТКОВ С ОГРАНИЧЕННЫМИ ВОЗМОЖНОСТЯМИ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ

Аңдатпа. Мүмкіндігі шектеулі баланың декоративті-қолданбалы шығармашылық көмегімен әлеуметтенуі баланы қоршаған әлемді елестетіп қабылдау және түсіну саласына тарту және таныстыру процесі ретінде түсініледі. Баланың қоршаған әлемді елестетіп қабылдау және түсіну сферасына қатысуы мен таныс болу дәрежесі оның әлеуметтенуінің маңызды, маңызды факторларының бірі болып табылады, оның барысында оның өзіндік сана-сезімін дамыту фактісі тиісті елестету әсері маңызды болмайды.

Тірек сөздер: шығармашылық, мүмкіндігі шектеулі балаларды әлеуметтендіру, жеке көзқарас, жас ерекшеліктері.

Аннотация. Социализация ребенка с ОВЗ средствами декоративно-прикладного творчества понимается как процесс вовлечения и приобщения ребенка к сфере образного восприятия и понимания окружающего мира. Степень вовлеченности и приобщенности ребенка к сфере образного восприятия и понимания окружающего мира является одним из главнейших, существеннейших факторов его социализации, в процессе которой немаловажное значение приобретает факт развития его самосознания посредством надлежащего образного воздействия.

Ключевые слова: творчество, социализация детей с ограниченными возможностями, индивидуальный подход, возрастные особенности.

Summary. Socialization of a child with disabilities by means of decorative and applied creativity is understood as a process of involving and familiarizing a child with the sphere of imaginative perception and understanding of the world around him. The degree of the child's involvement and familiarity with the sphere of imaginative perception and understanding of the world around him is one of the most important, essential factors of his socialization, in the process of which the fact of the development of his self-awareness through the appropriate imaginative influence becomes of no small importance.

Keywords: creativity, socialization of children with disabilities, individual approach, age characteristics.

Проявление творчества в любой деятельности становится социальной потребностью общества, решающим условием его эффективности и прогресса. В соответствии с корректировкой социального заказа и цели учения, определяемой в настоящее время как непрерывное развитие личности, изменяются концептуальные основы процесса обучения, организационно-педагогические условия, технологии педагогического обеспечения рационального его функционирования. В число особо приоритетных качеств личности включается инновационный стиль мышления, постоянный поиск нестандартных способов решений, высокого качества и новизны в любой деятельности. Предпосылками к развитию необходимых качеств личности в единой образовательной среде являются: склонность личности к процессу учения, наличие потребности, мотива, интереса к окружающей действительности, глубокое проникновение в суть деятельности. Однако несмотря на то, что сущность творческого процесса с точки зрения психологии является единой для взрослых и детей, развитие творческих способностей в любой учебной деятельности для каждой возрастной категории обучающихся имеет определенные характеристики, которые следует учитывать при выявлении педагогических условий их развития. В полной мере это относится и к графической деятельности, требующей выполнения ряда мыслительных и познавательных действий, качественное воплощение которых осуществляется при наличии у обучающихся способностей к восприятию различных средств в графической информации, ее переработке, переосмыслению, анализу, целостности мышления и других качеств личности.

Все это позволит создавать образы задуманного, корректировать реально существующего объекта или явления с последующим отображением в виде чертежа, эскиза, рисунка, схемы, графика, диаграммы и др. Стремление обучающихся к нахождению рациональных способов осуществления графической деятельности может стать основой для раскрытия их природных задатков, для усиления работы мышления, эмоциональной окраски выполняемой учебной работы, настраивая на дальнейшую позитивную профессиональную деятельность. Итак, творческая деятельность на сегодняшний день рассматривается, как одна из составляющих элементов содержания образования и требует необходимых решений для ее развития и воплощения в обучающем процессе.

Социализация детей с ограниченными возможностями здоровья является одной из главных задач общества. Если для обычного ребёнка социализация представляет собой естественный процесс, то применительно к «особому» ребёнку погружение в общество – это кропотливая работа, процесс, результат которого полностью зависит от тех условий, которые создают для этого взрослые.

Перед взрослыми стоят очень ответственные задачи: с одной стороны – создать условия для безопасного и комфортного выхода детей с «особыми» потребностями в большой социум; а с другой – стимулиро-

вать желание «особых» детей находится в этом социуме и сформировать доверие к нему.

Всем детям с ОВЗ необходимы простые вещи: внимание, любовь, понимание, возможность творчества. И эту проблему можно решить через занятия дополнительного образования, так как зачастую это прекрасная возможность для их продуктивной творческой деятельности и социального общения. Дополнительное образование дает реальную возможность выбора ребенку с ОВЗ своего индивидуального образовательного пути, увеличивает пространство, в котором может развиваться личность ребенка, обеспечивает ему «ситуацию успеха».

ДО предоставляет ребёнку максимум возможностей для развития его потенциальных творческих способностей с учётом интересов и желаний, оказывает огромное влияние на его дальнейшую судьбу. Для многих детей – это основная, а иногда и единственная возможность для того, чтобы получить жизненно важные практические навыки. Полученные знания и умения в системе дополнительного образования могут в дальнейшей жизни таких детей быть не только досугом, но и профилизацией их жизненного статуса.

Что мы понимаем под словом, «путь социализации», это путь общения человека к обществу, становление его неотъемлемой частью. Как же это можно совершить? Каким образом? Именно через развитие творческих, а значит индивидуальных, оригинальных способностей. Творчество имеет важное значение для личностного развития человека в пору его детства и является фундаментом успешной жизнедеятельности в будущем.

Творчество – это непереносимое условие успешной самореализации личности, позволяющее проявить себя в современном мире, в разнообразных жизненных ситуациях. И вовлекать детей в творческую деятельность нужно, и чем раньше, тем лучше. По мнению Л.С. Выготского, творческая деятельность – это «деятельность человека, которая создает нечто новое, все равно, будет ли это созидание творческой деятельностью, какой-нибудь вещью внешнего мира или известным построением ума или чувства, живущим или обнаруживающимся только в самом человеке». Вкладывая себя в творческую деятельность, человек изменяется, совершенствуется.

Творческая деятельность, оказывает большое значение в жизни человека, тем более она оказывает большое значение в жизни детей с ограниченными возможностями здоровья. В процессе творческой деятельности у ребенка с потребностями усиливается ощущение собственной личностной ценности, активно строятся индивидуальные социальные контакты, возникает чувство внутреннего контроля и порядка. Кроме этого, творчество помогает справиться с внутренними трудностями, негативными переживаниями, которые кажутся непреодолимыми для ребенка. Свои чувства и эмоции, а также знание и отношение ребенку легче выра-

зять с помощью зрительных образов, чем вербально. Если ребенок робок и боязлив, не уверен в своих силах, для него очень полезно творчество, независимо от сюжета, творческая деятельность, позволяет ребенку выйти из состояния зажатости.

Дети с особенностями развития имеют множество ограничений в различных видах деятельности. Они не самостоятельны и нуждаются в постоянном сопровождении взрослого. Они лишены широких контактов, возможности получать опыт от других сверстников, которые есть у обычного ребенка. Их мотивация к различным видам деятельности и возможности приобретения навыков сильно ограничены. Трудности в освоении окружающего мира приводят к возникновению эмоциональных проблем у таких детей (страх, тревожность и т. д.). Часто мир для них кажется пугающим и опасным. Это становится серьезным препятствием в развитии и дальнейшей социализации ребенка.

Социализация ребенка с ОВЗ средствами декоративно-прикладного творчества понимается как процесс вовлечения и приобщения ребенка к сфере образного восприятия и понимания окружающего мира. Степень вовлеченности и приобщенности ребенка к сфере образного восприятия и понимания окружающего мира является одним из главнейших, существеннейших факторов его социализации, в процессе которой немаловажное значение приобретает факт развития его самосознания посредством надлежащего образного воздействия.

Обучающиеся имеют возможность проявлять и реализовывать свои творческие способности посредством занятий в студии художественного творчества «Иллюзион». Творчество – это откровение, это влияние на мир. Но, у детей с ОВЗ ограничено жизненное пространство и социальная активность. Им трудно дается деятельность, где требуется смелость, фантазия. Целью занятий кружка декоративно-прикладного творчества стало не только дать навыки и приемы работы с разными материалами, но и раскрепостить детей, придать им уверенность в своих силах.

Ведущая идея программы студии – создание комфортной среды общения, развитие способностей, творческого потенциала каждого ребенка и его самореализации. Она предусматривает развитие у детей изобразительных, художественно-конструкторских способностей, творческой индивидуальности.

Основной задачей обучения и воспитания детей на занятиях кружка является воспитание у детей эмоционально-положительного отношения к собственным поделкам, формирование навыков работы с различными материалами. В процессе занятий развиваются восприятие, мышление, мелкая моторика (сила, амплитуда, скорость, точность движений рук), зрительно-двигательная координация, внимание, память. Интенсивно развивается речь, обогащается словарный запас, формируется грамматический строй речи. Достижение подобного единства представлений и

трудовых навыков детей необходимо, поскольку оно лежит в основе гармоничной социализации ребенка с проблемами в развитии.

В программу включены различные виды творчества: изобразительное искусство, аппликация из ткани, соломки, бисероплетение, папье-маше, лепка из соленого теста, поделки из природного материала, кожи, поделки из бумаги и ниток, изготовление народной куклы. Творческая работа с разными художественными материалами и техникой стимулирует интерес детей к прикладному творчеству и являются необходимым условием формирования творческой личности ребенка.

В ходе работы педагогу нужно было найти различные способы и приемы включения детей в творческую деятельность. Методы обучения различны – это рассказ, беседа, объяснение, рассматривание репродукций, самостоятельная практическая работа детей и т.д. С этой же целью и с целью социализации детей, в ходе занятия применяются различные дидактические игры. Занятия разработаны с учетом возрастных, психофизических особенностей воспитанников, личностных качеств, индивидуальных особенностей детей с ОВЗ и нацелены на формирование способности личности к самопознанию, саморазвитию и самосовершенствованию.

Для развития творческих способностей используются нетрадиционные техники (рисование пластилином, свечой; витраж, коллаж с применением стружки, крупы, семян, пуговиц, скорлупы; декупаж, папье-маше, комбинированная аппликация – применение войлока, ткани, кружева, тесьмы, пряжи и т.д). Перечисленные техники привлекательны своеобразной художественной выразительностью, содержат элементы новизны, активизируют индивидуальные способности детей, дают неограниченные возможности для импровизации сочетания самых разных материалов. Их можно и нужно расширять и совершенствовать с учетом возраста и интересов учащихся, а также с учетом индивидуального подхода к развитию творческих способностей каждого ребенка.

Работа с новыми материалами полезна, так как она снимает страх неудачи, формирует необходимые для творчества качества: уверенность в себе, самоутверждение, самоуважение. Без самоуважения, самоутверждения, уверенности в себе нет места творчеству, нет возможности выдать что-то свое. Многогранная деятельность детей на занятиях прикладного творчества создает положительные эмоции. Дети активно включаются в творчество, создают интересные индивидуальные и коллективные работы.

Овладевая основами изображения, в процессе освоения разнообразных художественных материалов и техник дети не только глубже и полнее познают действительность, но и приобретают жизненно важные умения и навыки, необходимых для разнообразных современных профессий.

Литература

1. Жубакова С.С., Байменова Б.С. Инклюзивное образование: Учебно-методическое пособие. – Алматы, 2018. – С. 17-20.
2. Жубакова С.С. Теория и практика инклюзивного образования: Учебное пособие. – Алматы, 2019. – С. 3-7.
3. Инклюзивное образование: проблемы совершенствования образовательной политики и системы: Материалы международной конференции. 19–20 июня 2008 года. – СПб.: Изд-во РГПУ им. А.И. Герцена, 2018. – С. 45-53.
4. Инклюзивное образование: методология, практика, технологии: Материалы международной научно-практической конференции (20–22 июня 2017, Москва) / Моск. гор. психол.-пед. ун-т; Редкол.: С.В. Алехина и др. – М.: МГППУ, 2019. – С. 57-64.

Ш.Ж. Серикбаева

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: А.Ж. Аплашова

психология ғылымдарының кандидаты, профессор

ТҮЛҒА ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ОНЫҢ ДАМУЫНДАҒЫ ҚҰНДЫЛЫҚТЫҚ БАҒДАРЛАР ЖҮЙЕСІНІҢ ОРНЫ МЕН РӨЛІ

Андатпа. Мақалада тұрақты құндылықтар иерархиясында құндылықтар белгілі бір деңгейде бір мәнде қарастырылады. Мемлекет пен қоғамда болып жатқан ауыспалы кезеңдегі өзгерістер адам өмір іс-әрекетінің әлеуметтік-психологиялық саласына да өз әсерін тигізеді. Психологияда құндылықтар абстрактілі мақсаттар ретінде қарастырылады. Бұл құндылықтық сананың дағдарысына әкелді.

Тірек сөздер: құндылықтық бағдарлар, қажеттілік, мотив, бағдар, диспозиция.

Аннотация. В статье в иерархии устойчивых ценностей ценности рассматриваются на определенном уровне в одном значении. Изменения, происходящие в государстве и обществе в переходный период, оказывают влияние и на социально-психологическую сферу жизнедеятельности человека. В психологии ценности рассматриваются как абстрактные цели. Это привело к кризису ценностного сознания.

Ключевые слова: ценностные ориентации, потребность, мотив, ориентация, диспозиция.

Summary. In the article, in the hierarchy of stable values, values are considered at a certain level in one meaning. The changes taking place in the state and society during the transition period also have an impact on the socio-psychological sphere of human life. In psychology, as abstract goals.

Keywords: value orientations, need, motive, orientation, disposition.

Тұлғаның құндылықтық бағдарлары, өзге де көп мағыналы ғылыми түсініктер сияқты түрлі авторлар еңбектерінде түрліше интерпретацияланады. Бірқатар зерттеулерде, «құндылықтық бағдарлар» түсінігі негізінен мотивациялық – қажеттілік аймағын сипаттайтын терминдерге сәйкес келеді. Осылайша, А. Маслоу «құндылық», «қажеттілік» және «мотив» түсініктерін ажыратпайды, ол В. Франклдің «құндылық» және

«тұлғаның мағына» түсініктерін бірдей қолданады. Отандық еңбектердің көпшілігінде құндылықтық бағдарлар өзге тұрақтанған психологиялық түсініктердің астарында қалып қояды. Ф.Е. Василюктің пікірінше «құндылық деген түсінікті түсінуге талаптанған кезде, оны іздеу құндылықтан алыстай беретін сияқты көрінеді. Бірақ құндылық бұл тар түсініктер аясына сыймайды». Осы орайда тұлға құрылымын құраушылардың ішінде құндылықтық бағдар рөлін анықтау үшін, құндылықтық бағдарды «мотив», «кежеттілік», «бағдар», «аттитюд», «диспозиция», «тұлғалық мағына», «наным» сияқты түсініктерден бөліп алу керек.

И.Е. Головаханың пікірінше «қажеттілік пәні саналы ұғынылғандықтан, тұлға өмірінің өмірлік құндылығына айналады» [1]. Дегенмен біздің пікірімізше, егер шындығында солай болатын болса, онда тұлғалық қақтығыс, эго-дистония тағы сол сияқты күйлер болмайтын еді. Осы орайда Ф.Е. Василюк пікірімен келісеміз, ол құндылық мотивтің де, қажеттіліктің де пәні емес дейді, өйткені жүріс-тұрыс өз қызығушылығына жұмыс жасайды. Д.А. Леонтьев те құндылықты «өзімшіл емес» деп көрсетеді. Құндылықтар қажеттіліктерге қарағанда осы сәттен шектелмейді деп көрсетеді [2].

Белгілі бір қажеттіліктің қанағаттануы мүмкін жағдайда ерекше реттеуші туынды қосылады, Д.Н. Узнадзе оны бағдар деп атайды. Бағдардың функциясы Пронгишвилидің айтуы бойынша, ол қажеттіліктің пәнін көрсету. Бағдарды құндылықтық бағдарлармен біріктіруші дайындық күйі. О.М. Краснорядцеваның пікірінше «белгілі бір әрекет жасауға дайындық күйінде бағалау бар, ал бағалау белгілі бір түрде құндылықты жүзеге асыруға бағдар беруді қарастырады. Дегенмен, индивид қарамағындағы құндылықтар саны бағдарлар санымен салыстырғанда аз. Отандық авторлардың көбісі бағдардың сапалық қасиеттерін құндылық анықтайды деген көзқарасты ұстанады. Біздің пікірімізше, құндылықтық бағдарлар адам белсенділігінің үлкен бөлігін реттеуші механизм ретінде қамтып отыр.

Б.Ә. Әмірова Тұлғаның әлеуметтену процесіндегі этностық жаңсақ нанымдардың генезисі мен динамикасы атты авторефератында біріккен іс-әрекетте көрінетін этностық жаңсақ нанымның құндылық бағдардың өзгеру ерекшеліктерін анықтау мақсатына бағытталып, құндылық бағдарлар жүйесін зерттеуге арналды. Ол М. Рокичтің «Құндылық бағдар» әдістемесі мен «Аяқталмаған сөйлем» әдістемесі ұстанымымен құрылған «Ақылдың көзі» атты әдістеме алынды. Негізгі зерттеу нәтижесі келесі түрде байқалады. Орта арифметикалық көрсеткіш есептелінеді, осыған орай айырмашылықтар нәтижелері беріледі. Манн - Уитни критеріі бойынша есептелінеді.

Қазақ мектебіндегі оқушылар үшін бірінші орында «ұлттық құндылық» құрамына кіретіні – адалдық. Жеке адамаралық қарым-қатынас құндылығы ішінен тәрбиелік, ақжарқындылық құндылықтары алдыңғы орында орналасқан. Соңғы қатарда өзгелерді қабылдау

құндылықтары орналасқан, олар өзгелердің кемшілігімен келіспеу және бұл құндылықтар орыс мектебінің оқушыларында соңғы қатарда орналасқан. Ал алдыңғы қатарда тәуелсіздік, жеке адамаралық қарым-қатынас құндылығы, тәрбие және ұқыптылық орналасқан. Екі мектеп оқушылары білімділік, жауапкершілік, орындаушылық құндылықтарын тізімдер ортасында орналастырған. Сонымен қазақ мектебі оқушылары үшін ең маңызды адалдық пен тәрбиелік. Орыс мектебі оқушылары үшін тәуелсіздік пен тәрбиелік құндылықтары негізгі орын алады.

Манн-Уитни критеріі бойынша $U_{эмп} = 152$ / $P = 0,005$ /. Бұл нәтижеден орыс және қазақ мектептері арасында статикалық түрде айырмашылықтар байқалмайды.

Осыған орай негізгі болжам расталды, яғни құндылық бағдар ұлттық ерекшеліктеріне байланысты қалыптасады. Бірақ оқу процесінде этникалық жансақ наным және құндылық бағдар өзгеріске ұшырайды, ол оқушылардың танымдық іс-әрекетінің өзгеруімен сәйкес келеді. Сондықтан біріккен оқу іс-әрекетінде теріс жансақ нанымдар жоққа шығыш, өзгерістерге ұшырайды деуге болады.

Зерттеудің – адамдардың тұрмыс-тіршілігіне байланысты қалыптасатын этникалық жансақ нанымдардың пайда болуын анықтауға арналған жобалық – ассоциативтік әдіс нәтижесі де осы тужырымды дәлелдеуге мүмкіндік береді. Мәселен, әдістемедегі қазақ азаматының «жігіттік» белгісін көрсететін «қамшы, бәкі» мен қазіргі кездегі «мерседестің кілтін» байланыстырады. Бұдан талғамның қоғам сарынына қарай өзгертінін аңғаруға болады

Адамдардың мәдени құндылықтарды бағдарлауын, соған байланысты пайда болатын жансақ нанымдарын анықтау мақсатымен американ психологі Дж.Тау-Сендтің. «Мәдени құндылықтарға бағдарлану» тестін қолданды. Тест бойынша мәдениеттің үш типі анықталады. Бірінші тип дәстүрлі мәдениет (ДМ) адамдардың тарихқа қызығушылығымен, дәстүрлерді ұстануымен, өткенге, бұрынғыға бағдар жасауымен анықталады. Екінші тип – қазіргі заманғы мәдениет (ҚМ) – адамдардың қазіргі болып жатқан жағдайларға бағдар жасауымен анықталады. Адамдар табиғатпен гармонияда өмір сүруге тырысады, экологиялық сұрақтармен айналысады. Бұл мәдениеттің құндылықтары адамға, оның құқықтарына, қабілеттіліктерінің дамуына, өзін-өзі пайдалану мен өзектендіруге орталықтандырылған. Адамдар арасындағы қатынас әлеуметтік жүйедегі рөлдер мен статустарға байланысты. Достық қатынастар бір-бірлеріне деген сеніммен анықталады. Жеке адам аралық қатынаста адамдар әлеуметтік дистанцияны ұстануға тырысады. Адам іс-әрекетінің нәтижесіне материалдық емес, моральдық (атақ, даңқ, т.б.) марапаттау күтеді. Үшінші тип – динамикалы дамушы мәдениет (ДДМ) адамдардың тез арада нәтижеге жетуге деген ұмтылысымен, болашаққа бағдарымен анықталады.

Ендеше, мәдени құндылықтардың бағалануында мәдениет типін оқушылар мен ересектер бойынша үш түрлі көрсеткіш берді. Оқушылардың «қазіргі заманғы мәдениет» пен «динамикалы дамушы мәдениет» типін көрсетулері жеке адам аралық қарым-қатынаста әлеуметтік дистанцияны ұстайтындығымен, жас ерекшеліктеріне байланысты болашаққа жоспарлар, мақсаттар құруларымен байланысты. Сонымен қатар кейінгі он жылда алған білімдеріне сәйкес, технологияның тез дамуымен, болашаққа жоспарлардың тез орындалуына ұмтылатындықтарымен түсіндіруге болады.

Ал дәстүрлі мәдениет типінің төмен көрсеткіші танымдық іс-әрекет барысында өз ұлты туралы мағлұматты аз алғандығымен байланысты.

Қорыта келе, мәдениет типін оқушылар мен ересек адамдарда анықтауда ересектерді динамикалы дәстүрлі мәдениеттің қызықтырмайтындығын, керісінше ұлғайған сайын ұлттық дәстүрлі мәдениетке талпынысының жоғарылайтынын көреміз.

Ендеше, ұлттық құндылықтар тұлғаның субъект ретіндегі әлеуметтік белсенділігін қалыптастырады. Яғни, ұлттық тұлға өз бойында ұлттық тұлғалық қызметтерді меңгере отырып этникалық әлеуметтену процесінен өтеді.

С.М. Жақыпов көрсетіп кеткен, мән мен мағына дифференциациясы білімді беру мен меңгерудегі процестер арқылы көрінеді деген идеясына сүйеніп отыра. Ғалымның мағына меңгеру жүйесі енжар білім қалыптастырса, мән меңгеру жүйесі белсенді білім қалыптастыруға ықпал етеді; бірлескен іс-әрекет кезінде оқытушы өз ресурсын беріп қана қоймай, кәсіпке бейімделу кезіндегі студенттің дайындығын анықтайды, яғни өзара әрекет және қарым-қатынас процесі арқылы жүзеге асырады деген ойларын қолдай келе, төмендегі тұжырымдаманы беруді жөн көрдік. Кәсіпке бейімделу кезіндегі кәсіби мәнді құндылықтық бағдарлардың қалыптасуы болашақ маманның өзіндік сана дамуының ерекшеліктері, серіктестік арқылы ұйымдасқан білімдендіру ортасы, яғни бірлескен-диалогтық кәсіби танымдық іс-әрекет ұйымдастыру шарттары арқылы қамтамасыз етіледі. ұнамдылығы мен жақындылығы алынды.

Адамның жүріс-тұрысын әлеуметтік реттеуішін сипаттау үшін жиі «әлеуметтік бағдар» немесе «аттитюд» түсініктері қолданылады. Оны У. Томас пен Ф. Знанецкий «біршама әлеуметтік құндылыққа қатысты индивид санасының күйі», «индивидтің әлеуметтік объект құндылығы мен мәнін психологиялық бастан кешіруі» деп атайды. Саналы емес сипаттағы бағдарға қарағанда аттитюдтар саналы түсінілген құбылыс ретінде қарастырылады, ол адам тілінде бейнеленеді. Аттитюдтер адамға әлеуметтік шындық құбылыстарын түсінуге көмектесіп, ондағы маңыздылық, құндылықты бейнелеу функциясын атқарады. Осылайша аттитюдтер жалпы абстрактілі принциптердегі құндылықтарды вербализациялау құралы болып табылады.

Тұлғаның бағдарлары, аттитюдтері, құндылықтық бағдарлары әр түрлі әлеуметтік жағдайдағы адам қажеттіліктерінің жүзеге асырылуын реттейді. В.Я. Ядов жоғарыда суреттелген бүкіл реттеуші туындыларды біріктіріп диспозиция, яғни «бейімділік» деп атайды. «Тұлғаның әлеуметтік жүріс-тұрысын реттеудің диспозициялық концепциясында» В.Я. Ядов диспозициялық туындылар жүйесінің иерархиялық ұйымдас-тырлуын дәйектейді. Ол құраған кестеде диспозиция жүйесінің толингті деңгейінде саналы емес сипаттағы және витальді қажеттіліктерді қанағаттандырумен байланысты элементарлы тіркелген бағдарлар орналасқан. Екінші деңгейдегі нақты әлеуметтік ортаға қосылған адам қажеттіліктерінің негізінде қалыптасатын әлеуметтік белгіленген бағдарлар алады. Диспозицияның үшінші деңгейі – негізгі әлеуметтік бағдарлар, олар тұлғаның нақты әлеуметтік белсенділігіндегі жалпы қызығушылықтар бағыттылығын реттеуге жауап береді. Тұлға дис-позициясының жоғарғы деңгейі жоғары әлеуметтік қажеттіліктерге сәйкес келетін және адамның өмірлік мақсаттарына, оларды қанағат-тандыру құралдарына деген қатынасына жауап беретін оның құндылық-тық бағдарлары болып табылады. Диспозициялық жүйенің әрбір деңгейі түрлі салада және оған қатысты қарым-қатынас жағдайында әрекет етеді. Мысалы, отбасы жағдайында, кіші топта, нақты іс-әрекет саласында және қоғамның белгілі бір типінде. Диспозициялық жүйенің жекелеген деңгейлерінің нақты белсенділік түрлеріне, жекелеген жүріс-тұрыс актілеріне, әдеттегі жағдайдағы әрекетіне, адамның тұтас жүріс-тұрысы мен іс-әрекетіне жауап береді. Осылайша В.Я. Ядов концепциясындағы жүріс-тұрысты реттеу деңгейлері оның мазмұнындағы биологиялық және әлеуметтік компоненттермен бөлініп ажыратылады. В.Я. Ядовтың диспозициялық жүйесінің жоғарғы деңгейі болып табылатын құндылық-тық бағдарлар тұлға өзін біртектілендіретін қоғамның әлеуметтік құндылықтарына толығымен тәуелді [3].

Тұлғаның диспозициялық жүйесінің деңгейлері сондай-ақ сурет-телген реттеуші түзілістердің саналық деңгейімен де ерекшеленеді. Құндылықтық бағдарлар адамның өмірлік мақсаттарын анықтайды, сәкесінше оған едәуір маңызды болса, оған тұлғалық мағына беріледі. К.А. Абульханова – Славская және А.В. Брушлинский мағыналық ойлар-дың құндылықтық бағдарлар жүйесінің құрылымындағы рөлін сурет-тейді. Ол келесі функциялар арқылы көрінеді: белгілі бір құндылық-тарды қабылдау және жүзеге асыру, оның маңыздылығын жоғарлату (немесе төмендету); уақыт бойынша осы құндылықтарды ұстап тұру (немесе жоғалтып алу). Б.С. Братусь құндылықтық бағдарларды «саналы сараланған және қабылданған адам өмірінің жалпы мағынасы» деп көрсетеді. Тұлға саналы ұғынған мәндерді іштей қабылдауы тұлғалық құндылықтардың қалыптасуының міндетті шарты.

Сонымен бірге, бірқатар авторлардың пайымдауынша құндылықтық түзілістер керісінше тұлғалық мағыналар жүйесінің қалыптасуына негіз

болады. В. Франкл «адам өмір мағынасына белгілі бір құндылықтарды бастан кешіру арқылы қол жеткізеді. Ф.Е. Василюк мағына шекаралық түзіліс дейді, себебі онда реалды және идеалды өмір құндылықтары мен оларды жүзеге асыру мүмкіндіктері шектеседі. Василюк бойынша мағына өмірлік қатынастардың жиынтығы ретінде тұлғаның тұтастық жүйесінің нәтижесі болып табылады. Осындай көзқарасты өз зерттеулерінде А.В. Серый қолдайды. Біздің пікірімізше, тұлғалық мағына жүйесінің және құндылықтық бағдарлардың дамуы мен қызмет атқаруы өзара байлынысты және өзара детерминацияланушы сипатқа ие. Д.А. Леонтьевтің көрсетуінше тұлғалық құндылықтар адам үшін маңызды мағыналардың көзі болып табылады.

Г.Е. Залесский тұлғалық құндылық пен мағынаны «наным, сенім» арқылы байланыстырады. Сенім адам белсенділігін реттеуші механизмнің интеграциялаушы элементі бола отырып, «саналы түсінілген, әлеуметтік іс-әрекетте қолдануға субъективті дайындықты» білдіреді [4]. Г.Е. Залесскийдің пікірі бойынша, сенімге қоздырушы және когнитивті функция тән. Сенім эталон ретінде бола тұрып бәсекелес мотивтерді ол жүзеге асыруы тиіс құндылыққа мағыналық жағынан сай келуін бағалайды. Сосын оны жүзеге асырудың сәйкес тәсілін таңдайды. Г.Е. Залесский былай дейді: «Сенім екі түрлі сипатқа ие: тұлға қабылдаған әлеуметтік құндылықтар оны «жібереді», ал өзектенген кезде сенімнің өзі тұлғалық мағына беріп, меңгерілген қоғамдық құндылықты жүзеге асыруға құмар болады, мотив таңдау, мақсат пен әрекет таңдау актілеріне қатысады». Субъективті иерархияда сенім неғұрлым жоғары тұрса, оның жүзеге асырылуына соғұрлым үлкен мән, мағына беріледі.

Тұлға құндылықтар жүйесін оның сенімдер иерархиясы деп қарастырған көзқарас американдық әлеуметтік психологияда кең тарады. М. Рокич құндылықтарды «жеке және әлеуметтік тұрғыдан белгілі бір жүріс-тұрыс тәсілі оған қарама-қарсы тәсілге қарағанда дұрыс деген сенімнің тұрақтылығы» – деп анықтайды. Оның ойынша, тұлға құндылықтары келесі белгілермен сипатталады:

- құндылықтар негізі мәдениеттен, қоғамнан және тұлғадан көрінеді;
- құндылықтардың әсері зерттеуге лайықты бүкіл әлеуметтік феномендерден байқалады;
- адам иелігіндегі жалпы құндылықтар саны салыстырмалы түрде көп емес;
- барлық адамдарға бірдей құндылықтар тән, тек олардың деңгейі әр түрлі;
- құндылықтар жүйеде ұйымдастырылған.

Ш. Шварц және У. Билски құндылықтық ұқсас анықтамасын береді және оған келесі ресми белгілер кіреді:

- құндылықтық – түсінік немесе сенім;

- құндылықтық қаланатын соңғы күй немесе жүріс-тұрысқа қатынасы бар;
- құндылықтық ситуативті сипатқа ие;
- құндылықтық жүріс-тұрысты және оқиғаларды таңдау және бағалауды басқарады;
- құндылықтық салыстырмалы маңыздылығы бойынша реттелген.

Осылайша құндылықтық бағдарлар иерархиялық жүйені құрушы және тұлға құрылымында тек оның элементі ретіндегі ерекше психологиялық түзіліс болып табылады. Тұлғаның белгілі бір құндылыққа деген бағдарын қандай да бір оқшауланған түзіліс деп қарастыруға болады.

Әдебиеттер

1. Головаха Е.И. Жизненная перспектива и ценностные ориентации личности // Психология личности в трудах отечественных психологов. – СПб.: Питер, 2000. – С. 256-269.
2. Леонтьев Д.А. Очерк психологии личности. – М.: Смысл, 1997. – 64 с.
3. Ядов В.А. Социальная идентификация в кризисном обществе // Социол. журн. – 1994. – № 1. – С. 35-52.
4. Залесский Г.Е. Психология мировоззрения и убеждений личности. – М., 1994. – 142 с.

А.Ж. Темиржанова

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: З.Е. Жумабаева

кандидат педагогических наук, профессор

ДӘСТҮРЛІ ЖӘНЕ КОМПЬЮТЕРЛІК ОЙЫНДАР МЕН ДИАЛОГТІК СӨЙЛЕУ

Аңдатпа. Мақалада дәстүрлі және компьютерлік ойындарды интеграциялау кезіндегі ересек мектеп жасына дейінгі балалардың диалог түрінде сөйлеуді дамытуға арналған сюжеттік, рөлдік, анимациялық ойындар ұсынылды. Ересек жасына дейінгі балаларда сөйлеуді дамытуға арналған әдістемелік нұсқаулықтарды жинақтап, интеграциялау кезінде диалогтік сөйлеуді дамыту үшін қолдануға болады. Компьютерлік ойындарды дәстүрлі ойындармен біріктіріп, интеграциялау модернизациялаудың негізгі алғышарты.

Тірек сөздер: дәстүрлі ойындар, компьютерлік ойындар, коммуникативті дағдылар, сөйлеу, диалог, вербальды қарым-қатынас.

Аннотация. В статье представлены сюжетные, ролевые, анимационные игры для развития речи в форме диалога у дошкольников с интеграцией традиционных и компьютерных игр. Методические указания по развитию речи у детей старшего возраста можно систематизировать и могут быть использованы для развития в процессе интеграции. Главное условие модернизации – интеграция компьютерных игр с традиционными играми.

Ключевые слова: традиционные игры, компьютерные игры, коммуникативные навыки, речь, диалог, вербальное общение.

Summary. The article presents plot, role-playing, animation games for the development of speech in the form of a dialogue among preschoolers with the integration of traditional and computer games. Methodological guidelines for the development of speech in older children can be used for development in the process of integration. The main condition for modernization is the integration of computer games with traditional games.

Key words: traditional games, computer games, communication skills, motivation, dialogue, integration, verbal communication.

Педагогикалық интеграция – бұл педагогикалық құралдар арқылы және педагогикалық мақсаттар үшін байланыстар мен қатынастарды орнату. Ол педагогикалық теория мен практика шеңберінде жүзеге асырылады, сондықтан интеграцияның педагогикалық принциптері, формалары мен әдістері қолданылады.

Ойындардың интегративті сипаты, ең алдымен, ойынға қатысушы баланың өзара байланысты үш функцияны орындайтындығында көрінеді: біріншіден, ойындағы бала тиімді, «жұмыс істейтін» интегратор рөлін атқарады, оның қызметі ойынның оң қабылдануымен, ойын ережелерін сақтауға дайын болуымен және ойынға дағдылануымен шартталады; екіншіден, баланың ойындағы тұлғасы – бұл ойынның танымдық, мінез-құлық және эмоционалды компоненттерін біріктіретін жүйені қалыптастырушы фактор; үшіншіден, баланың дамуындағы өзгерістер, оның «өсуінің» сапалық сипаттамалары ойын мақсаты мен нәтижесі болып табылады [1, 120 б.].

Ойындағы интеграция объектілері, С.М. Тюнников бойынша балалар қызметінің әр түрлі түрлері болуы мүмкін: білім беру, танымдық, коммуникативті және практикалық іс-әрекеттер.

Ойын – практикалық ойлау формаларының бірі. Ойында бала өзінің білімімен, тәжірибесімен, әсер ету тәсілдерімен әрекет етеді, ойынның әлеуметтік түрінде көрініс табады, ойынның мағыналық өрісінде мән алатын ойын белгілері. Өзінің мотивінде танымдық іс-әрекеттің ерекшеліктеріне ие және баланың өзін қоршаған табиғи және әлеуметтік шындық туралы ой-толғауларының өзіндік практикалық түрін бейнелейтін ойын, оған бейнелі түрде «өз қабілеттерінің қанаттарын жайып салуға» мүмкіндік береді [2, 56 б.]. Қазіргі дидактикада ойынды баланың даму көзі функциясы ретінде қарастырады. «Ойнайтын адам» ұғымы «адамды құру» сияқты маңызды функцияны білдіреді деген Й. Хейзингтің логикасына сүйене отырып, С.А. Шмаков «ойын барысында бала өзін жеке тұлға ретінде көрсетеді, ересектер мен құрдастарынан әлем туралы және өзі туралы әр түрлі ақпарат алады, ең алдымен объективті және сөздік қызметте, қарым-қатынаста» деген тұжырымға келеді [3, 89 б.].

Дәстүрлі ойындарда есептің мазмұнын, ойын әдістерін, құралдары мен ережелерін ересек адам анықтайды. Олар ұрпақтан-ұрпаққа ақыл-ой (дидактикалық ойындардың үлкен тобы), физикалық (қозғалыс ойындар) тәрбиелеу, қуанту, таңқалдыру функциясын орындайды (көңілді

ойындар). Шығармашылық ойындарда балалар әлемнен алған әсерлерін бейнелейді, ойын тапсырмаларын өздері қояды және оларды шешу жолдарын іздейді. Компьютерлік ойындарда балалар ойын мәселелерін еркін тұжырымдап, шеше алады. Осыған байланысты әр түрлі ойын топтары ажыратылады.

Ересек мектеп жасына дейінгі балаларға арналған компьютерлік және дәстүрлі ойындардың интеграциялық бағдарламалардың түрлері әр түрлі сипаттағы ойындар түрінде ұсынылады: сюжет – дидактикалық; сюжет – режиссердікі; театрландырылған; ойындар – көңілді; ойындар – эксперимент.

Интеграцияланған ойын бағдарламалары: сюжеттік және дидактикалық («Климат», «Қаланы тұрғыз», «Көңілді клоун»); сюжеттік-режиссерлік («Орман», «Теңіз»), театрландырылған; көңілді ойындар, эксперимент ойындар («Фантастикалық жануарлар») және т.б [4, 100 б.].

Ересек мектеп жасына дейінгі балаларды компьютерлік бағдарламалар қызықтырады, онда ойын міндеттері олардың әрекеттерін анықтайды. Ойнау кезінде мектеп жасына дейінгі бала компьютерлік басқару ережелерімен байланысты белгілі бір дағдыларды, оқу материалын игереді. Мысалы, «Бізді қоршаған әлем» ойынында балалар үй мен музыканы, заттарға арналған орынды табуға көмектеседі; олар компьютер экранында кескінді басқару қабілетін (пернетақтада көрсетілген көрсеткілерді қолдану арқылы) меңгере отырып, заттарды әр түрлі сипаттамаларына сәйкес жіктеуге үйренеді. «Көңілді клоун» ойынында сайқымазақтың көрінбейтін кроссовкасының көмегімен балаларға «тышқанды» басқарудың қарапайым тәсілдерін меңгеріп, компьютер экранында жылдам шарлау қажет. Ойын мәселелерін шешу барысында балалардың цирк туралы білімдері мен идеялары нақтыланады. Ересек мектеп жасына дейінгі балалар үшін оқу материалы ашық түрде беріледі: бұл ойын тапсырмаларында аз жасырылған сияқты. Мұндай ойындар, когнитивті зейінді қалыптастыра отырып, мектепке оқуға көшуге ықпал етеді («Маған бір сөз айтыңыз», «Әліппе», «Сәулетші», «Куб» және т.б.).

Педагогикалық бағытына сәйкес интеграцияланған ойындарды шартты түрде екі топқа бөлуге болады: тәрбиелік («Әліппе», «Сәулетші» және т.б.) және дамытушылық («Витраждар», «Үлгіні бүктеу», «Куб» және т.б.). Балаларға арналған ойын-сауық түрінде компьютерлік ойындарды дамыта отырып, сөйлеу, математикалық, экологиялық, эстетикалық даму мәселелері шешіледі. Компьютерлік ойындар дәстүрлі ойындарды алмастырмайды, бірақ сәтті қолданылған дәстүрлі әдістер мен мектеп жасына дейінгі балаларды оқыту мен оқыту формаларын толықтырады, олардың құрылымына кіреді, педагогикалық процесті жаңа мүмкіндіктермен байытады [5, 67 б.].

Балалар өндірістік, ойындық, музыкалық, конструктивті, визуалды және басқа да негізгі қызмет түрлерін игере отырып, компьютерлік

әрекеттерімен қоса дәстүрлі ойындарды да тереңірек игереді. Олар, мысалы, практикалық дизайнды игере бастайды, оны құрайтын операцияларды дәйекті түрде «бақылайды». Тәрбиеші әр нақты жағдайда компьютерлік ойындарды, әсіресе дамытушылық, сюжеттік-бағытталған ойындарды бір-бірін өзара байыта отырып, дәстүрлі сюжеттік-рөлдік ойындармен және басқа да қызмет түрлерімен (сурет салу, салу) үйлестіру туралы ойлануы керек. Компьютерлік ойындар басқа ойындар мен іс-шаралардан айырмашылығы қиялыңыз бен өз ойыңыздың өнімін көруге, процесті, шығармашылық динамикасын қалпына келтіруге, дәстүрлі жағдайларда өзін көрсете алмайтын әлеуетті мүмкіндіктеріңізді жүзеге асыруға мүмкіндік береді (мысалы, графикалық дағдыларды қалыптастыру), мотивациялық салаға кешенді түрде әсер ету (сонымен бірге дыбысты, түсін, баланың бақылауындағы заттардың қозғалысын қолдану арқылы), өзін-өзі бақылау принципін жүзеге асыру, бұл балаларға өздерін еркін сезінуге мүмкіндік береді, қате жауап беруден қорықпау, абыржушылық пен ыңғайсыздықты сезінбеу), өз-өзіне деген сенімділікті күшейтетін ойынды белсенді және өз бетінше бақылау [6, 34 б.].

Ересек мектеп жасына дейінгі балаларды тәрбиелеу мен оқытудың дәстүрлі формаларымен салыстырғанда компьютердің бірқатар артықшылықтары бар: ақпаратты компьютер экранында ойын түрінде ұсыну балаларға үлкен қызығушылық тудырады; компьютер мектеп жасына дейінгі балаларға түсінікті болатын бейнелі түрдегі ақпаратты жеткізеді; қимыл, дыбыс, анимация баланың назарын ұзақ уақытқа аударады; баланы компьютердің дұрыс шешімімен мадақтайтын проблемалық тапсырмалар – балалардың танымдық белсенділігі үшін стимул; компьютер – оқу мәселелерін шешудің тамаша құралы; оқытуды дараландыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді; баланың өзі қарқын мен ойынның шешілетін тапсырмаларының санын реттейді; компьютердегі қызметі барысында мектеп жасына дейінгі бала өзіне көп нәрсе жасай алатындығына деген сенімділікке ие болады; күнделікті өмірде көрінбейтін осындай өмірлік жағдайларды модельдеуге мүмкіндік береді (зымыранның ұшуы, су тасқыны, күтпеген және әдеттен тыс әсерлер); компьютер өте «шыдамды», баланы қателіктері үшін ешқашан ұрыспайды, бірақ оның өзі оны түзетуін күтеді.

Осы ұсынылған артықшылықтарды ескере отырып, дәстүрлі ойындармен интеграция жасау педагогика саласының үлкен жетістігі болып табылады. Ойындарды интеграция жасау ересек мектеп жасына дейінгі балалардың когнитивті процестерінің дамуына зор үлесін қосады [7, 161 б.]. О.Е. Сергеева, диалог түрінде сөйлеу ойын кезінде – бұл нақты өмірдегі жағдайларға ұқсас шағын сөйлеу ситуациясы болып табылады. Сондықтан әр ойын балада лингвистикалық материалдың жинақталуына, бұрын игерілген сөйлеу дағдыларын бекітуге ықпал етеді [8, 21 б.].

Зерттеулерге сүйенсек, вербальды қарым-қатынас формаларына негізделген ойындар: ауызша сөйлемдерді қолдана отырып физикалық қозғалыс, музыкалық, театрландырылған (еліктеу, сахналау, режиссерлік), рөлдік ойындар, үстел үстінде басып шығару және басқалары баланың әртүрлі аспектілерін дамытуға ықпал етеді. Сөйлеу әрекетін қалыптастырады. Диалогтық сөйлеу қалыптаса отырып қарым-қатынас мәдениеті дамиды. Компьютерлік ойындарды қолдану тәжірибесін талдай отырып, Г.П. Петку компьютерлік ойындар ақыл-ой дамуын жеделдетеді, көрнекі-бейнелі ойлауды дамыту үшін тамаша мүмкіндіктер ашады, сөйлеуді дамытады және әлеуметтік-маңызды өзара әрекеттесуіне мүмкіндіктер жасайды деп тұжырымдайды. Балаларға көрнекі жоспарға сүйенуге көмектесетін компьютерлік ойындар сонымен бірге сөйлеуді белсенді енгізуге ықпал етеді [9, 56 б.].

Әсіресе келісімді сөйлеудің негізгі қызметі, коммуникативті, диалогта көрінеді. Диалогтық сөйлеу, ғалымдардың пікірінше, тілдік қатынастың алғашқы табиғи түрі. Диалог – коммуникацияның классикалық түрі. Диалог – бұл Алексеева мен Яшинаның көзқарасы бойынша сөйлеу әрекетінің осы түрін толығырақ игеру үшін қажетті дағдылардың келесі топтарын қамтитын әлеуметтік өзара байланыстың күрделі түрі.

Сөйлеу дағдыларының дұрыс қалыптасуы. Бұл топқа кіретін дағдылар: қарым-қатынасқа түсу, дәлірек айтқанда, таныс адаммен және таныс емес адаммен сөйлесуді қашан және қалай бастауға болатындығын білу. Әңгімені жалғастыру және қолдау мүмкіндігі, аяқтау мүмкіндігі, әңгімелесу, қарым-қатынас, яғни қарым-қатынас шарттары мен жағдайын ескеру. Сіздің сұхбаттасушыны тыңдау, қарым-қатынаста белсенді болу, бастамашылық таныту, қайтадан сұрау, өз пікіріңізді қорғау. Сізге әңгіме тақырыбы туралы өз пікіріңізді білдіру – оны салыстыру, мысалдар келтіру, бағалау, сұхбаттасушымен келісу немесе оған қарсылық білдіру, сұрақтарына жауап беру, өз ойын логикалық, дәйекті түрде жеткізу мүмкіндігі қажет, оңтайлы қарқынмен эмоционалды сөйлеу, диалог интонациясын қолдану.

Сөйлеу этикетін сақтау дағдылары. Бұл топқа келесі дағдылар кіреді: әңгімелесушіге дұрыс жүгіне білу, танысу, сәлемдесу сөздерін орынды және дұрыс қолдану, назарды адекватты тарту, шақыру мен сұрай білу, бас тартуды немесе келісуді қабылдай білу, кешірім сұрай білу, шағымдана білу.

Вербальды емес дағдылар. Қарым-қатынас барысында мимика, жестті орынды қолдана білу. Театрландыру ойыны. Олар костюмдерді, декорацияларды немесе тіпті қуыршақтарды пайдалану кезінде таныс ертегілерге негізделген әртүрлі диалогтарды сахналайды. Ертегі сюжетінің өзі балаға басқа кейіпкерлермен қарым-қатынас жасауға және бір-бірімен осы қарым-қатынастан қуаныш алуға мүмкіндік береді. Диалогтың сөйлеу жүзеге асады. Арнайы ойыншықтармен диалогтық

қарым- қатынас орнату. Диалогтық қарым-қатынас құруға нарративті терапияны қолданса болады. Ересек мектеп жасына дейінгі балалар ортақ жиналып, өздері арнайы ертегі, әңгіме баяндайды, кейін сол ертегіні өзгелер жалғастырып кетеді. Диалогты түрінде сөйлеуді дамыту арнайы фото-суреттердің сөйлеуі, компьютерлік дәстүрлі интеграция бойынша жүзеге асады. Рөлдік ойын диалогтық сөйлеу түрінің алғышарты. Рөлдік ойын барысында балалар өздерінің жеке сюжеттерін ойлап табады, диалогтарды сахналайды және бір-бірімен бүкіл қарым-қатынас барысында, нақты қатынастарға түсе алады. Мұндай ойында диалогтық қарым-қатынасты дамыту үшін балалардың қоршаған әлеуметтік қатынастар туралы білімдерін байыту қажет, яғни ересек адам балалар ойынына белсенді қатысып, серіктес ретінде әрекет етуі керек [10, 45 б.].

Сонымен, дәстүрлі және компьютерлік ойындар мен диалогтік сөйлеуді кешенді пайдалану мотивацияның жоғары деңгейімен, оқытудың мазмұнын игерудің қажеттілігімен, тиімділігімен сипатталады.

Әдебиеттер

1. Кузнецова О.М. Педагогические деловые игры как средство реализации принципа профессиональной целесообразности [Текст] / О.М. Кузнецова / Интеграционные процессы в педагогической теории и практике: сб. науч. тр. – Свердловск, 1990. – С. 118-127.
2. Чулкова А.В. Методика формирования диалогической речи у детей дошкольного возраста [Текст] / А.В. Чулкова. – Волгоград: Перемена, 2003. – 168 с.
3. Новые информационные технологии в дошкольном образовании [Текст] / под ред. Ю.М. Горвица, [и др.]. – М.: Линка-Пресс, 1998. – 328 с.
4. Зворыгина Е.В. Педагогические подходы к компьютерным играм для дошкольников [Текст] / Е.В. Зворыгина // Информатика и образование. – 1989. – № 6. – С. 94-102.
5. Безрукова В.С. Интеграционные процессы в теории и практике [Текст]: монография / В.С. Безрукова; Свердлов. гос. инж.-проект. ин-т. – Екатеринбург, 1994. – 152 с.
6. Венгер Л.А. Сюжетно-ролевая игра и психическое развитие ребенка [Текст] / Л.А. Венгер // Игра и ее роль в развитии ребенка дошкольного возраста. – М.: Педагогика, 1978. – С. 32-36.
7. Гершунский Б.С. Компьютеризация в сфере образования: проблемы и перспективы [Текст] / Б.С. Гершунский. – М.: Педагогика, 1987. – 263 с.
8. Горвиц Ю.М. Эргономическое проектирование компьютерно-игрового комплекса для дошкольников [Текст]: автореф. дис. ... канд. психол. наук / Ю.М. Горвиц. – М.: [б. и.], 1994. – 21 с.
9. Петку Г.П. Педагогические условия познавательного развития старших дошкольников в режиссерской игре с применением компьютерных средств [Текст]: дис. ... канд. пед. наук / Г.П. Петку. – М.: [б. и.], 1992. – 192 с.
10. Тюнникова С.М. Дидактическая игра как интегратор различных видов деятельности [Текст] / С.М. Тюнникова // Интеграционные процессы в педагогической теории и практике: тезисы докладов; Свердлов. гос. инженерно-пед. ин-т. – Свердловск: [б. и.]. – С. 43-46.

S.N. Tokabayeva, M.S. Mantykova
Pavlodar pedagogical University master's degree student
Scientific supervisor: Z.K. Kulsharipova
Candidate of Pedagogic Sciences Associate Professor

HUMANITARIAN TECHNOLOGIES IN THE DIGITAL AGE

Аңдатпа. Қалыптасқан әлемдік тәртіптегі кәсіби педагогикалық қоғамдас-тықтың даму деңгейін білім берудегі жаңа жоғары технологиялық өнімдер мен қызметтерді айқындайды. Ғылымды қажетсінетін жоғары оқу орындарының жаңа әлемдік арена-лардағы көшбасшылығы ұзақ мерзімді кешенді бағдарламаны қамтамасыз етуге бағытталған, бұл жоғары білім беру жүйесінде жаһандық бәсекеге қабілетті жоғары технологиялық сервистерді құру саласында жаңа инновациялық дамуды және жедел технологиялық жаңартуды талап етеді.

Тірек сөздері: бәсекеге қабілеттілік, даму стратегиясы, цифрландыру, гуманитарлық технология.

Аннотация. Уровень развития профессионального педагогического сообщества в складывающемся мироустройстве все больше определяют новые высокотехнологичные продукты и услуги в образовании. Лидерство наукоемких вузов на новых мировых аренах призвана обеспечить долгосрочная комплексная программа, которая требует нового инновационного развития и ускоренного технологического обновления в сфере создания глобальных конкурентоспособных высокотехнологичных сервисов в системе высшего образования.

Ключевые слова: конкурентоспособность, стратегии развития, цифровизация, гуманитарные технологии.

Annotation. The level of development of the professional pedagogical community in the emerging world order is increasingly determined by new high-tech products and services in education. The leadership of high-tech universities in the new world arenas is designed to ensure a long-term comprehensive program that requires new innovative development and accelerated technological renewal in the field of creating global competitive high-tech services in the higher education system.

Keywords: competitiveness, development strategies, digitalization, humanitarian technologies.

Today, Kazakhstan is tasked with becoming one of the 30 most developed countries in the world. In his Address to the people of Kazakhstan, the Head of State, the first President of Kazakhstan, N. A. Nazarbayev, announced the Third modernization, the core of which is digitalization and the cultivation of a new industry in education, which is created using digital technologies. This is an important complex task [1].

Due to the fact that in the modern world, the competitiveness of the system of higher pedagogical education is largely determined by the level of implementation of the goals set to ensure the competitiveness of universities and the strategy for the development of the information society, within which the digitalization of various social institutions becomes one of the priority national development directions [2].

All this determines the relevance of this study, the purpose of which is to consider the role of humanities and humanities technologies in creating conditions for the implementation of strategic programs for the development of digital education in the Republic of Kazakhstan on the example of using monitoring to study public opinion.

The scientific novelty of this study is that it shows the possibility of using digital technologies to form new strategies in the field of non-classical marketing, and considers the role of humanitarian technologies and humanitarian education in the digital age.

In solving this problem, non-classical forms of marketing communication play an important role, including new content elements and forms, such as digital technologies (platforms, programs, services, etc.), channels (media, blogs, social networks, etc.) and tools (SMM, PPC, e-mail marketing, etc.) [3], as well as humanitarian technologies that can be used to monitor public consciousness, study critical thinking in connection with professional behavior, as well as society's attitude to the field of innovation.

Such non-classical approaches in the field of marketing communication should include the technology of pedagogical monitoring, which allows you to build new content marketing strategies both for forming the core of the higher school of pedagogy and for analytics.

Pedagogical monitoring is based on the use of a structural-probabilistic model of learning, which makes it possible to extract statistical information from texts and has a significant explanatory potential.

Information modeling is actively used at the beginning of the XXI century to solve practical problems related both to the use of specific communication competencies, and to conduct research that allows us to identify patterns inherent in the pedagogical process as a whole [4].

In particular, pedagogical monitoring makes it possible to study the features of the functioning of teaching in various types of discourse, for example, scientific, practical, which allows, in the context of the issues under consideration, to analyze the depth of penetration into various spheres of the professional pedagogical community of key concepts that characterize technological innovations; to study pedagogical innovations in the technological sphere of innovative technologies, etc.

Information about the statistical regularities of the functioning of the humanities can be used to extract information using such research methods as content analysis, which allow to identify the structure and state of public consciousness of the student's personality, to study the attitude of the student community to the field under study, to assess, to identify the distribution of the phenomenon under study by sources, authors, time, to assess the dynamics of changes in public opinion in the field under study, etc. [5].

At the same time, due to the development and universal distribution of digital pedagogical monitoring, it is not possible without computer methods of automatic processing of information in natural language, which are being

developed in the field of computer technology. The use of such technologies provides ample opportunities for measuring public opinion in the field of promoting technological innovations. We will illustrate the use of the described approach by the example of studying the public attitude to such an important area of innovative development as education.

To implement the large-scale tasks of digitalization, an appropriate infrastructure is needed, which should include not only new production, services, investments, scientific developments, but also «personnel and the education system» [4].

Thus, the training of personnel becomes the main condition for creating a competitive economy of the country, the development of digitalization projects and the «Digital Education» program, as well as «taking global scientific and technological frontiers».

It is possible to create an educational project – University and digitalization-to train leaders in key areas and develop their competencies to solve global problems. At the same time, the implementation of the proposed technological breakthrough in the field of digital education requires not only trained project leaders, but also trained users – educated, ethical, open to experience, able to learn, mobile, socially responsible, i.e. key competencies in the field of scientific, functional, ICT, legal, intercultural, etc. literacy in the new conditions should be formed in a broad social environment, and primarily among representatives of the humanitarian sphere, on which the quality of «human capital» largely depends [5].

Every future specialist should be able to quickly eliminate the lack of competencies necessary for successful activity in the new educational environment. In fact, an educational network should be created to facilitate the integration of students and university teaching staff into digital education. And in this regard, a special role is played by humanitarian education, which should be considered not only as a set of knowledge in the field of social sciences that form the worldview, but also as a focus « on the formation of personal maturity of students of the priority development of general cultural components in the content of education.» In this context, humanitarian education becomes an important condition for the implementation of strategic national initiatives, but the attitude of society to it is ambiguous.

According to the results obtained in the scientific humanitarian community, the interest in humanitarian education remains at a fairly low level in different social groups, whose information is presented in comparison with the interest in education in general. At the same time, the interest in education in society as a whole is manifested to a greater extent as an institutional one, but in the social media environment of the network, attention is also recorded to the quality of education.

The study conducted with the help of open digital resources made it possible to quickly and effectively measure public interest in humanitarian education, identify some features of the attitude of different social groups to the

humanitarian educational sphere, and show the possibilities of using digital technologies to monitor public consciousness in connection with the issues under consideration.

This approach allows us to study the public interest in the field of innovation, to form new strategies in the field of non-classical marketing to create conditions for the development of educational digitalization projects. Thus, the humanities and humanities technologies play an important role in preparing the professional teaching community for the global changes that we are living in.

References

1. Address of the President of Kazakhstan «Third Modernization of Kazakhstan: Global competitiveness» (Astana, January 31, 2017).
2. Humanitarian education [Electronic resource] // Bolshaya sovetskaya enciklopediya: v 30-ti t. M.: Sov. encikl., 1969–1978. URL: <https://bibHodub.ru/mdex.php?page=dict&termm=690202> (accessed: 02.10.2018).
3. Milaeva O.V., Rostovskaya N.E. Content marketing: on the question of defining the concept // Nauka. Society. State. 2017. Vol. 5. No. 1 (17). pp. 162-168.
4. Myshlennik G.V., Egorova E.E. Innovation in human capital management // Science today: challenges and solutions: proceedings of the international scientific-practical conference: in 2 h. M.: ООО «Marker», 2018. Part 1. P. 134-136.
5. Pedagogical dictionary [Electronic resource] / edited by G.M. Kodzhaspirov, A.J. Kodzhaspirov. – M.: Akademiya, 2005.
URL: <http://niv.ru/doc/dictionary/pedagogical/index.htm> (accessed 02.10.2018).

Л.Е. Туктагулова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Ж.Т. Измайлова

старший преподаватель ППУ

ПРИМЕНЕНИЕ ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В КОРРЕКЦИОННОЙ РАБОТЕ ЛОГОПЕДА С ДЕТЬМИ С ОНР

Андатпа. Бұл мақалада жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардағы түзету жұмыстары қарастырылады. Сөйлеу бұзылыстарын түзетудің ең тиімді құралдарын табу мәселесі сипатталған. Жалпы сөйлеу тілі дамымаған балалармен жұмыс жасау кезінде компьютерлік технологияларды қолданудың өзектілігі ашылады.

Тірек сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, сөйлеу тілі жалпы дамымаған, сөйлеу диагностикасы, сөйлеуді дамыту.

Аннотация. В данной статье рассматривается коррекционная работа у дошкольников с ОНР. Описывается проблема поиска наиболее эффективных средств коррекции речевых нарушений. Раскрывается актуальность использования компьютерных технологий при работе с детьми с ОНР.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии, ОНР, диагностика речи, развитие речи.

Summary. This article discusses correctional work in preschoolers with common insecurity of speech. The problem of finding the most effective means of correcting speech disorders is described. The article reveals the relevance of the use of computer technologies when working with children with common insecurity of speech.

Keywords: information and communication technologies, common insecurity of speech, speech diagnostics, speech development.

На сегодняшний день количество детей имеющих нарушения речи значительно возросло во всем мире. В частности в нашей стране, республике Казахстан, за последние десять лет, число детей с нарушением речи возросло на четверть [1]. Данная тенденция подталкивает коррекционную педагогику к непрерывному поиску новых методов и технологий, для более успешной деятельности логопедов и дефектологов.

За последнее столетие в области информационно-коммуникационных технологиях наблюдается огромный прогресс. В нашу жизнь вошло огромное количество новых технологий, гаджетов, интернет пространство расширяется с каждым днем все больше, соответственно и информации для потребления становится больше. Рост количества новой информации подталкивает человечество к постоянному самосовершенствованию.

В современной коррекционной педагогике, актуальной проблемой является поиск наиболее эффективных средств коррекции речевых нарушений. Одним из таких средств являются информационно-коммуникационные технологии.

В научно-исследовательских работах многих ученых в области общей и коррекционной педагогике, таких как Ю.Б. Зеленская, А.В. Аграновский, И.А. Никольская, Н.Н. Малофеев и др., отмечается, что использование информационно-коммуникационных технологий на коррекционно-логопедических занятиях с детьми с особыми возможностями здоровья, к которым относят детей с нарушениями речи, способствует эффективности коррекционной работы. [2].

Опираясь на работы вышеуказанных ученых и статистические данные, можно сделать вывод, что на настоящий момент большее количество детей с нарушениями речи имеют общее недоразвитие речи (ОНР) разных уровней. Для детей данной категории характерно нарушение звукопроизношения, фонематического восприятия, фонематического слуха, звуко-слового анализа и синтеза, скудный словарный запас, не развитые грамматическая и связная речь, которые негативно влияют не только на речевое развитие, но и на психическое развитие ребенка.

Исследованием данной категорией детей занималось множество зарубежных и отечественных ученых. Ученые исследовательского института дефектологии академии педагогических наук РСФСР под руководством профессора Р.Е. Левиной [3], определили три уровня, характеризующих состояние речевого развития детей с ОНР. Четвертый уровень

был выделен Т.Б. Филичевой на основе длительного изучения состояния развития старших дошкольников [4]. Казахстанские ученые так же занимаются изучением детей с общим недоразвитием речи. Диагностикой умений, выявлением особенностей усвоения грамматических категорий казахского языка у детей с ОНР занимаются Б. Баймуратова, Г.Б. Ибатова, К.К. Омирбекова [5]. Состояние связной речи детей с ОНР рассматривают Т.Т. Аяпова, Г.Б. Ибатова [5]. Теоретико-методические основы изучения развития речи и словарного запаса дошкольников с ОНР, разрабатывают Г.М. Коржова, Л.К. Макина [5].

Цель: выявить состояние речи у дошкольников с общим недоразвитием речи и определить основные направления коррекционной работы по формированию всех сторон речи у дошкольников с общим недоразвитием речи.

Объект: процесс развития речи у дошкольников с общим недоразвитием речи.

Предмет: особенности коррекционно-логопедической работы по развитию речи у детей с ОНР.

Задачи:

1. Изучить и проанализировать научную литературу по теме исследования;
2. Подобрать блок диагностических методик;
3. Разобрать и апробировать комплекс коррекционного воздействия, направленного на развитие и коррекцию речи у дошкольников с ОНР.

Информационно-коммуникационные технологии (ИКТ) – это педагогические технологии, которые используют специальные способы, программные и мультимедийные средства, для работы с информацией [6].

Информационно-коммуникационные технологии позволяют педагогам раскрывать свой творческий потенциал, побуждает находиться в постоянном поиске новых знаний, для эффективного взаимодействия с детьми.

Стимулировать детей на логопедических занятиях задача не из легких, тем более стимулировать не говорящего ребенка еще сложнее. Для того что бы заинтересовать ребенка на занятиях необходимы нестандартные методы и индивидуальный подход к каждому ребенку. С этой задачей помогают справиться компьютерные технологии, то есть ИКТ. Использование ИКТ на занятиях, способствует более устойчивому вниманию и поддержанию интереса на протяжении всего занятия.

В ходе нашей исследовательской работы нами были подобраны наиболее, на наш взгляд, подходящие методы диагностики и коррекции речи детей с ОНР.

Методы диагностики с использованием ИКТ

Процесс обследования речи логопедом должно проходить максимально в естественной форме для ребенка, например, в игровой форме. Главное что бы у ребенка не возникало чувства, что его оценивают. Для

этого необходимо четко составить план обследования и адаптировать его в более интересный формат. В этом может помочь программа MS PowerPoint. С помощью MS PowerPoint, можно составить красочные и увлекательные презентации для обследования речи детей. Например, для подбора иллюстраций можно опереться на методическое пособие О.Б. Иншаковой «Альбом для логопеда» [7]. Но при подборе иллюстраций для обследования определенного звука необходимо учитывать уровень сложности и современности выбранных слов. Ниже приведены примеры слайдов, воссозданные на основании «альбома для логопеда» О.Б. Иншаковой, по обследованию звуков [с], [р], [ж], рисунок 1.

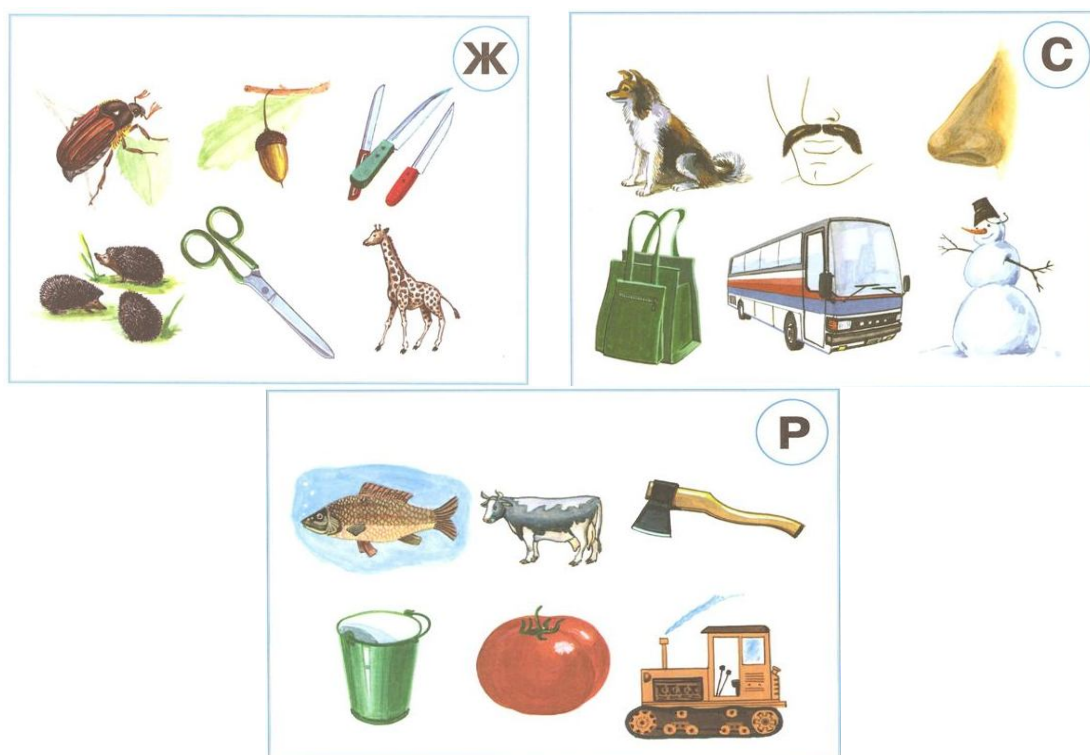

Рисунок 1

Использование презентации значительно экономит время для проведения обследования речи детей. Демонстрация картинного материала в электронном варианте заинтересовывает ребенка в правильном ответе и помогает создать условия оказания детям дозированной помощи в ходе выполнения диагностических заданий, тем самым выявляя для планирования дальнейшего педагогического воздействия зоны актуального и ближайшего речевого развития.

Так же существуют специальные программные обеспечения для обследования речи детей с помощью электронных игр. Одной из таких программ является «Логопедическое обследование детей» созданное В.А. Акименко. Методика представляет собой специальную компьютерную программу тестирования и обработки данных и набор методических материалов. Процедура обследования проводится за компьютером с воз-

возможностью фиксации специалистом ответов и внесении необходимых комментариев. Это создаёт максимально комфортные условия для работы специалиста и успешности прохождения обследования ребёнком. По своему усмотрению, специалист может использовать для обследования материалы из методического набора, фиксируя при этом ответы в программе [8].

Структура обследования включает в себя:

- звукопроизношение;
- общая моторика;
- мелкая моторика;
- артикуляционная моторика;
- динамическая организация артикуляционного аппарата в процессе речи;
- мимическая мускулатура;
- строение артикуляционного аппарата;
- фонематическое восприятие;
- дыхательная и голосовая функции;
- просодические компоненты речи;
- слоговая структура слова;
- понимание речи;
- лексика;
- грамматический строй;
- связная речь. [8]

Программное обеспечение «Логопедическое обследование детей» рекомендовано логопедам, психологам, дефектологам, специалистам ПМПК, воспитателям дошкольных общеобразовательных и специальных учреждений. В ходе анализа полученных результатов специалист имеет возможность обосновать заключение в рамках психолого-педагогической классификации (НПОЗ, ФНР, ФФНР, ЛГНР, ОНР (I–IV уровни)) и составить схему индивидуальной коррекционной работы. [8]

После обследования и изучения полученных результатов диагностики речи, подбираются методики по следующим направлениям: постановка звука; автоматизация звука; дифференциация звуков; развитие артикуляционной моторики, речевого дыхания; формирование лексико-грамматических средств языка; развитие связной речи.

Методики коррекционной работы.

Для развития речи с детьми, имеющими общее недоразвитие речи можно использовать следующие методики и программные обеспечения:

1) Коррекционно-развивающие логопедические программы и программы по коррекции психических процессов:

– Специализированная компьютерная логопедическая игра «Игры для Тигры». Данная программа содержит рекомендации по организации индивидуальной и подгрупповой работы, описывает принципы внедрения компьютерной программы в традиционную систему работы, поша-

говое описание и сопровождение каждого блока, модуля, упражнения и задания.

– «Веселые игры для развития речи и слуха» компьютерная игра. [8]. Позволяет устранить дефекты речи в игровой форме, правильно произносить звуки, содержит большое количество скороговорок, поговорок и пословиц, которые помогают развивать правильное произношение, речь, дикцию и память.

– Детская развивающая игра «Домашний логопед. Учимся говорить правильно». Игра предназначена для детей старшего дошкольного или младше школьного возраста, в качестве пособия по развитию речи и обучению чтению, а так же подходит для коррекционно-развивающей работы с детьми, имеющими нарушения речи. Игра состоит из нескольких блоков включающие в себя неречевые звуки, звукоподражание, речевые звуки и развитие связной речи.

2) Аудио программы:

– «Веселая логоритмика» серия «Развивалочка от 1 до 5» Катерины Железновой.

– «Новые логопедические распевки, музыкальная пальчиковая гимнастика, подвижные игры» Н.В. Нищева, Л.Б. Гавришева.

– «Логопедические распевки» Т.С. Овчинникова.

3) Использование авторских презентаций. Составление презентаций педагогом с учетом индивидуальных особенностей учащихся. Презентационные материалы могут применяться для проведения артикуляционной гимнастики, развития речевого дыхания, автоматизации поставленных звуков в слогах, словах, фразах и связной речи, развитие фонематического восприятия, усвоение лексических тем.

4) Тематические видеofilмы по лексическим темам.

Для применения всего выше указанного материала, необходимо соответствующее оборудование. В педагогической работе используются такие оборудования как персональный компьютер, интерактивная доска, проектор, музыкальный проигрыватель и многое другое. Использование интерактивного оборудования на логопедических занятиях допускается с учетом индивидуальных возможностей обучающихся.

Таким образом, существует большое количество различных пособий, которые возможно адаптировать под компьютерное обеспечение, а так же разработано немалое количество специализированных компьютерных программ, которые помогают в работе логопеда. Использование в логопедической практике информационно-коммуникационных технологий в условиях современного образования, на мой взгляд, является необходимым. Ведь для успешного обучения детей с нарушениями речи, нам необходимо постоянно вносить новшества в свою работу, для привлечения внимания и поддержания интереса детей к занятиям. Специфика современной организации занятий требует организовывать учебную деятельность, так что бы она была эмоциональной, яркой, запоминаю-

щейся, с привлечением большого количества иллюстративного материала, с использованием звуковых и видеозаписей. Все это нам позволяет обеспечить компьютерная техника с её мультимедийными возможностями.

Из вышесказанного можно сделать вывод, что использование информационных технологий в коррекционном процессе позволяет разумно сочетать традиционные и современные средства и методы обучения, повысить интерес детей к изучаемому материалу и качество коррекционной работы, значительно облегчает деятельность учителя-логопеда. Однако, какими бы положительным, огромным потенциалом не обладали информационно-коммуникационные технологии, но заменить живого общения педагога с ребёнком они не могут и не должны.

Литература

1. <https://astanatv.kz/ru/news/51629/>
2. Лифанова Т.М., Подвальная Е.В. Пути создания и применения мультимедийных презентаций на уроках географии в специальных коррекционных школах VIII вида // *Коррекционная педагогика*. – 2010. – № 4 (40).
3. Основы теории и практики логопедии / Под ред. Р.Е. Левиной. – М.: Просвещение, 1968.
4. Филичева Т.Б. Особенности формирования речи у детей дошкольного возраста: Монография. – М., 2000.
5. Даркулова К.Н. Логопедия в Казахстане: история становления и современное состояние. / К.Н. Дракулова // *Специальное образование и социокультурная интеграция: сб. науч. статей / Саратовский источник* – Саратов, 2019.
6. Кавиева Л.Ф. Использование информационно-коммуникативных технологий в логопедической работе с детьми дошкольного возраста/<http://logoportal.ru/ikt-v-rabote-logopeda/.html>
7. Иншакова О.Б. Альбом для логопеда. – М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 1998.
8. <http://gamesforbaby.org/games1/174-games1-101.html>

К. Умишева

магистрант Инновационного Евразийского университета, г. Павлодар

Научный руководитель: Б.Д. Каирбекова

доктор педагогических наук, профессор

ПЕДАГОГИЧЕСКОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ ОДАРЕННЫХ ДЕТЕЙ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Андатпа. Дарынды балалармен жұмыс жеке тұлғаның даралыққа құқығын нақты іске асырудың нұсқаларының бірі болып табылады. Сондықтан бүгінгі таңда қазақстандық білім берудің ең басты бағыты-ерте диагностикалау және анықтау, ал одан әрі дарынды балаларды тәрбиелеу және дамыту. Дарынды балалар-бұл оның қарқынды дамуын қамтамасыз ететін қазіргі қоғамның резерві. Дарынды балаларды анықтау және оқыту, олардың жеке басын әр түрлі іс-әрекетте дамыту мәселелері әлі толық зерттелген жоқ.

Тірек сөздер: дарынды бала, дарынды балалар, дарындылықты диагностикалау және анықтау.

Аннотация. Работа с одаренными детьми выступает одним из вариантов конкретной реализации права личности на индивидуальность. Поэтому на сегодняшний день самое главное направление казахстанского образования – это ранняя диагностика и выявление, а в дальнейшем воспитание и развитие детей с одарённостью. Одарённые дети – это тот резерв современного общества, который обеспечит его насыщенное развитие. Вопросы выявления и обучения одарённых детей, развитие их личности в различных видах деятельности ещё недостаточно изучены.

Ключевые слова: одаренный ребенок, талантливые дети, диагностика и выявление одаренности.

Summary. Working with gifted children is one of the options for the concrete realization of the individual's right to individuality. Therefore, today the most important direction of Kazakhstan's education is early diagnosis and identification, and further education and development of children with giftedness. Gifted children are the reserve of modern society, which will ensure its rich development. The issues of identification and training of gifted children, the development of their personality in various activities have not yet been sufficiently studied.

Key words: gifted child, talented children, diagnosis and identification of giftedness.

На современном этапе углубления кардинальных реформ во всех сферах политической и социально-экономической жизни республики Казахстан главным стратегическим ориентиром образовательной политики реформирования является принцип гуманизма, ставящего в центр индивидуальную личность и её самореализацию.

Сложившаяся в связи с этим, личностно-ориентированная тенденция системы обучения и воспитания выдвинула одну из главных задач современной школы – выявление и создание адекватных условий для обучения и развития одарённых и талантливых детей, так как сохранение и воспитание одарённых – это не только одна из сторон подлинного гуманизма и демократического отношения к уникальности каждой личности, но и способность цивилизованного общества воспроизводить интеллектуальный генофонд нации, от которого зависит темп развития научно-технического, политического, культурного и управленческого потенциала страны [1].

Основным направлением в реализации этой насущной задачи явилась общегосударственная программа, разработанная в соответствии с распоряжением Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева «О государственной поддержке и развитии школ для одарённых» [1]. Целью данной программы является определение основной стратегии поиска и поддержки одарённых детей и молодёжи.

Главная цель, формирование основ всесторонне и гармонично развитой личности, воспитание людей, владеющих основами наук сейчас видится в том, чтобы сделать акцент на воспитание личности активной, творческой, осознающей глобальные проблемы человечества, готовой

посильно участвовать в их решении. Сейчас необходимы люди, мыслящие не шаблонно, умеющие искать новые пути решения предложенных задач, находить выход из проблемной ситуации. Проблема развития одаренных детей в условиях массового обучения всегда была актуальной для учителя. Об этом свидетельствуют многочисленные работы ученых и педагогов (Д.Б. Богоявленская, Н. Лейтес, А.И. Савенков, М.А. Холодная, А.В. Хуторской, В. Штерн, Л.М. Асмолова, Е.И. Гербер, Н.Г. Маркова и др.)

Проблема работы с одаренными детьми неоднократно обсуждалась в нашей Республике. Итогами этих дискуссий являются закон «Об образовании» (2007 г.), Государственная программа «Образование» (2000 г.), Материала II съезда работников образования и науки (2001 г.), Комплексно-целевая программа по работе с одаренными детьми на 2000–2005 г. «Парасат», Концепция выявления, поддержки и обучения одаренных детей в РК (1999 г.), Государственная программа развития образования до 2021 года. В настоящее время в педагогической науке имеются исследования, направленные на диагностику способностей, одаренности детей.

Проблему подготовки студентов к работе с одаренными детьми посвящены работы Ю.К. Бабанского, В.П. Беспалько, З.А. Голубевой, В.В. Давыдова, И.Я. Лернера. Также, исследования методов мотивации учения младших школьников (М.В. Матюшкина), использование тестов Торренса в исследовании творческой одаренности у младших школьников (И.В. Шумакова).

В Республики Казахстан проблемой одаренных детей занимались:

- готовность к работе с одаренными детьми Л.М. Нарикбаева;
- педагогические условия активизации познавательной деятельности учащихся Н.А. Дарханов;
- формирование готовности будущих учителей к работе с одаренными детьми в условиях сельской школы Б.А. Нурмагамбетова;
- организация творческого взаимодействия с учащимися в обучении К.М. Мухаметжанов.

Однако существующая система обучения в школах не обеспечивает в полной мере индивидуального развития детей с повышенным интеллектуальным и творческим потенциалом, что обуславливает несоответствие уровня достижений отдельных учащихся их высоким потенциальным возможностям [2].

Среди самых интересных и загадочных явлений природы детская одаренность традиционно занимает одно из ведущих мест. Создание условий, обеспечивающих выявление и развитие одаренных детей, реализацию их потенциальных возможностей, является одной из приоритетных задач современного общества. Наличие социального заказа способствует интенсивному росту работ в этой области. Однако мировая практика работы с одаренными детьми указывает на то, что при отсутствии методов по выявлению одаренности может привести к негативным по-

следствиям. Раннее выявление, обучение и воспитание одаренных и талантливых детей составляет одну из главных проблем совершенствования системы образования. Бытует мнение, что одаренные дети не нуждаются в помощи взрослых, в особом внимании и руководстве. Однако в силу личностных особенностей такие дети наиболее чувствительны к оценке их деятельности, поведения и мышления, они более восприимчивы к сенсорным стимулам и лучше понимают отношения и связи. В динамичном, быстро меняющемся мире, общество значительно чаще переосмысливает социальный заказ школе, корректирует или коренным образом изменяет цели и задачи школьного образования [2].

Здесь возникает противоречие между потребностями практики и уровнем разработки вопроса в науке составляет проблему исследования. Вместе с тем выбор методов работы с одаренными детьми младшего школьного возраста определяется концепцией одаренности.

В связи с этим требуется серьёзная просветительская работа среди учителей и родителей, для формирования у них научно адекватных и современных представлений о природе, методах выявления и пути развития одаренности. Работа с одаренными детьми выступает одним из вариантов конкретной реализации права личности на индивидуальность.

Поэтому на сегодняшний день самое главное направление казахстанского образования – это ранняя диагностика и выявление, а в дальнейшем воспитание и развитие детей с одарённостью.

Одарённые дети – это тот резерв современного общества, который обеспечит его насыщенное развитие.

Вопросы выявления и обучения одарённых детей, развитие их личности в различных видах деятельности ещё недостаточно изучены. Продиктовано это теми трудностями, которые появляются в результате многообразия выражений одаренности; огромным числом теоретических подходов и методов к ее исследованию и минимальным количеством профессионалов для работы с одаренными детьми. Все это обуславливает актуальность проблемы [3].

Одаренный ребенок отличается от своих сверстников более высоким уровнем обучаемости, большими возможностями усвоения нового. Это можно использовать по-разному. Первый путь простой – дать ребенку как можно больше знаний по программе. Однако, как показывают исследования, в большинстве случаев это приводит лишь к усвоению умственного развития.

Второй путь – не дать одаренности угаснуть, способствовать ее дальнейшему развитию. Поэтому основная задача работы со способными детьми состоит в том, чтобы совершенствовать познавательную направленность ребенка, его наглядно-образное мышление и воображение.

Такая основная задача определяет исходные принципы, ориентиры, которые необходимы при проектировании и организации работы с одаренными детьми.

1. Знания – фундамент творчества. Любое творчество не игнорирует знания норм и правил. Творческая деятельность ребенка не может выйти за пределы имеющегося у него багажа знаний. Наоборот, зная правила, мы можем оценить своеобразие, индивидуальность исполнения и целесообразность отступления от правил.

2. Строгий отбор учебного материала. В единицу времени ребенок может усвоить определенное, но не безграничное количество информации, надо строго отобрать сведения, необходимые для решения творческой задачи.

3. Разностороннее развитие ученика. Оно резко повышает эффективность обучения как в скорости, так и в приспособляемости к новым видам деятельности.

4. Формирование устойчивых интересов к учению. Такое «отрицательное явление психики, как неустойчивое внимание и интерес» можно использовать для осуществления на практике многостороннего развития и повышения эффективности обучения благодаря поддержанию активного интереса к занятиям.

5. Обучение творчеству. Это одна из важнейших задач работы с детьми. Творчество – это способность удивляться и познавать, умение находить решение в нестандартных ситуациях, нацеленность на открытие нового и склонность к познанию своего опыта [3].

Ребенок как бы ни был он одарен, находится лишь в самом начале пути к творческим вершинам, а путь этот длится всю их жизнь.

Целью образования является достижение максимального уровня развития способностей ребенка.

Научной основой ранней дифференциации детей по интересам служит учение о способностях (Л.С. Выготский, Б.М. Теплов, А.М. Матюшкин, В.Д. Шадриков и др.).

Способности – это личностные образования, включающие знания и умения, которые сформированы на базе врожденных задатков человека и определяют его возможности в успешном освоении тех или иных деятельностей [3].

Одаренность – высокий уровень развития интеллекта, качественно-своеобразное сочетание способностей, обеспечивающее успешное выполнение деятельности. Одаренность есть проявление творческого потенциала человека.

Для развития детской одаренности в образовательной среде определены технологии работы с детьми, имеющими признаки одаренности. Целью которыми является выявление и выращивание интеллектуального ресурса страны – одаренных детей.

Программы для одаренных детей должны быть индивидуализированы. Стремление этих детей к совершенству, склонность к самостоятельности и углубленной работе определяют требования к психологической атмосфере занятий и к методам обучения [4].

Целенаправленная работа РНПЦ «Ертіс дарыны», исследовательское обследование по выявлению и развитию детской одаренности подтверждает поставленную гипотезу. И доказывает необходимость проводимой работы через создания специализированных учреждений дополнительного образования – математические, технические, музыкальные и т.д., летние школы-лагеря;

- вовлечение детей с признаками одаренности в деятельность по интересам (кружки, факультативы и т.п.);

- участие в проводимых конкурсах, соревнованиях.

Так же используются такие направления работы, как:

- применяются междисциплинарный подход, интеграция программ, смешение обязательной и внеклассной работы;

- углубленно изучаются те проблемы, которые выбрали сами учащиеся;

- ускоренно проводятся программы, применяются индивидуальные программы;

- развивается умение самостоятельно работать;

- развиваются продуктивное абстрактное мышление и высшие умственные процессы;

- их обучают творческим методам работы;

- поощряются результаты, которые бросают вызов существующим взглядам и содержат новые идеи;

- поощряется движение к пониманию самих себя, сходства и различия с другими, к признанию своих способностей;

- результаты работы оцениваются на основе критериев, связанных с конкретной областью интересов [4].

Результаты проведенного исследования свидетельствует о том, что в системе начального образования мало внимания уделяется развитию творческого потенциала детей. Решение этой проблемы требует, с одной стороны, совершенствования подготовки педагогов, с другой стороны, разработки программ, направленных на развитие творческого мышления учащихся.

В ходе исследования было обнаружено, что в среднем 18,7–21,4% из числа подключившихся к специальным занятиям, значительно позже начала второго года обучения в школе достигали в дальнейшем уровней развития характерных для одаренных детей, и только фактическая открытость организационной схемы позволила им проявить себя. В ходе первого года занятий по специальной программе выявилось, что у детей значительно выросли показатели по уровням развития конвергентного и дивергентного мышления. При этом было отмечено, что больший прогресс достигнут в развитии конвергентного мышления [5].

Диагностика детской одаренности была и остается одной из самых сложных психологических проблем. Её дальнейшая разработка на теоретическом и психометрическом уровнях, вероятно, принесет массу ново-

введений в образовательную практику. На данном этапе развития психологической теории и уровне разработанности диагностического инструментария обойтись без сложной и относительно долговременной организационной схемы при обследовании невозможно.

Психодиагностическое обследование – это не средство проверки уровня знаний учащихся, а помощь школам и их учащимся [5].

Психодиагностическое обследование позволяет проанализировать эффективность учебного процесса по работе с одаренными детьми. По результатам психодиагностического обследования предоставляются рекомендации каждому ребенку и педагогу для дальнейшего индивидуального, личностного, интеллектуального развития.

Таким образом, проделанная работа является прямым доказательством подтверждающим необходимость работы в сфере детской одаренности и актуальной на данном этапе развития образования Республики Казахстан.

Литература

1. Шадриков В.Д. Способности, одаренность, талант. Развитие и диагностика способности. – Москва, 1997. – 97 с.
2. Абдильдин Ж.М. О методологической роли целостного рассмотрения социальных явлений. Материалистическая диалектика как методология. – Алма-Ата: Наука, 1981. – 45 с.
3. Чудновский В.Э., Юркевич В.С. Одаренность: дар или испытание. – Москва: Знание, 1990. – 32 с.
4. Лейтес Н.С. Психология одаренности детей и подростков. – Москва: Издательский центр «Академия», 1996. – 65 с.
5. Рензулли Дж., Рис С.М. Модель обогащенного школьного обучения: практическая программа стимулирования одаренных детей // Современные концепции одаренности и творчества / Под ред. Д.Б. Богоявленской. – Москва, 1997. – С. 112-124.

М. Урумбетова

магистрант Инновационного Евразийского университета, г. Павлодар

Научный руководитель: Л.А. Семенова

кандидат педагогических наук, доцент

О ГОТОВНОСТИ БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ К РАЗВИТИЮ ТВОРЧЕСКОГО ПОТЕНЦИАЛА ШКОЛЬНИКА

Андатпа. Студенттердің оқушылардың шығармашылық әлеуетін дамытуға дайындығын қалыптастыру бірқатар психологиялық-педагогикалық жағдайларды ескере отырып, оқу процесінде жүзеге асырылады. Дайындық студенттерге педагогикалық іс-әрекетке, балалардың шығармашылық дамуымен байланысты әртүрлі кәсіби мәселелерді шешуге бейімделуге мүмкіндік береді және қажетті кәсіби қасиеттерді де, шығармашылыққа жағымды эмоционалды қатынасты да, өзінің шығармашылық әлеуетін, арнайы білім мен дағдыларды жүзеге асыруды қамтиды.

Тірек сөздер: дайындық, шығармашылық әлеует, шығармашылық білім беру ортасы.

Аннотация. Формирование готовности студентов к развитию творческого потенциала учащихся осуществляется в процессе обучения при соблюдении ряда психолого-педагогических условий. Готовность позволяет студентам адаптироваться к педагогической деятельности, к решению различных профессиональных задач, связанных с творческим развитием детей, и включает как необходимые профессиональные качества, так и положительное эмоциональное отношение к творчеству, к реализации собственного творческого потенциала, специальные знания и умения.

Ключевые слова: готовность, творческий потенциал, творческая образовательная среда.

Summary. The formation of students' readiness to develop the creative potential of students is carried out in the learning process, subject to a number of psychological and pedagogical conditions. Readiness allows students to adapt to teaching activities, to solve various professional tasks related to the creative development of children, and includes both the necessary professional qualities, and a positive emotional attitude to creativity, to the realization of their own creative potential, special knowledge and skills.

Keywords: readiness, creativity, creative educational environment.

В постоянно изменяющейся социокультурной ситуации к личности и деятельности человека в различных сферах общества сегодня предъявляются достаточно высокие требования, среди которых особое место занимают креативные умения и качества: умение осуществлять поиск нового знания для решения практических задач, применять уже известные знания в нестандартных жизненных ситуациях; способность к преобразованию окружающего мира; готовность к сотрудничеству, саморазвитию, реализации собственных возможностей и др.

В этой связи повышаются и требования к педагогу, в задачу которого входит создание в процессе обучения и воспитания современных школьников условий, позволяющих им развивать свой творческий потенциал, проявлять способность к творчеству на основе освоения опыта творческой деятельности. Нет сомнения в том, что реализовать подобную задачу может учитель, обладающий собственным творческим потенциалом и готовностью к организации творческой деятельности [1].

Готовность к развитию творческого потенциала школьника можно рассматривать как условие успешного осуществления развивающей деятельности, а значит, реализации одной из основных трудовых функций, заложенных в профессиональном стандарте педагога. Готовность позволяет студентам адаптироваться к педагогической деятельности, к решению различных профессиональных задач, связанных с творческим развитием детей, и включает как необходимые профессиональные качества, так и положительное эмоциональное отношение к творчеству, к реализации собственного творческого потенциала, специальные знания и умения.

Формирование готовности студентов к развитию творческого потенциала учащихся осуществляется в процессе обучения при соблюдении ряда психолого-педагогических условий, например, формирование ценностного отношения студентов к развитию творческого потенциала школьников; включение студентов в практическую творческую деятельность; проектирование комплекса заданий для студентов, связанного с развитием творческого потенциала школьников; использование возможностей аудиторной и внеаудиторной работы; учет специфики факультета и др. Особая роль в формировании готовности студентов отводится созданию творческой образовательной среды [2].

Вопросами средового подхода и влияния среды на личность в разное время занимались Б.Г. Ананьев, В.В. Рубцов, А.А. Деркач, Л.И. Новикова, О.С. Газман, М.В. Кларин, В.И. Слободчиков, А.В. Мудрик, Д.И. Фельдштейн, В.А. Ясвин и др. Философско-психологические аспекты проектирования образовательной среды и проблемы взаимоотношения преподавателя и студента в образовательной среде представлены в исследованиях Дж. Дж. Гибсона, М.М. Бахтина, Т.П. Браун, Ж.В. Дягилевой, Т.В. Менг, В.И. Панова и др [3].

Творческая образовательная среда позволяет сформировать личность, которая характеризуется «активностью освоения и преобразования окружающего мира, высокой самооценкой, открытостью и свободой своих суждений и поступков... Сущность этой среды – совместный поиск, совместное созидание, творческие споры равных партнеров» [3]. Такая среда может выстраиваться на разных уровнях: межличностном, характеризующимся присутствием творческого взаимодействия учителя и ученика [4].

Создание творческой образовательной среды в процессе обучения студентов осуществляется посредством соблюдения педагогических условий, одно из которых связано с отбором содержания образования к конкретному занятию, другое – с отбором активных форм и методов взаимодействия преподавателей и студентов.

Особую роль в начале каждого занятия играет своеобразная творческая разминка, позволяющая, во-первых, сформировать у обучающихся интерес к творческой деятельности, во-вторых, подготовить их к восприятию нового материала. Сущность такой разминки состоит в том, что ученикам предлагаются разнообразные тренинговые упражнения и задания, объединенные идеей мобилизации творческого самочувствия педагога, тренировки выразительности и свободы в поведении [4] и направленные на развитие личностных качеств, творческих умений, составляющих исследуемый вид готовности. Например, учитывая, что особое значение для педагога имеет психологическое состояние, настроение, влияющее на эффективность его деятельности, вдохновение, позволяющее создавать нечто творческое, а также впечатление, которое может и должен производить учитель, на занятиях организуется проигрывание

разнообразных ситуаций, акцентирование внимания на внутреннем состоянии, отработка мимики и жестов. Например, задания «Рисуем настроение» вместе с памяткой по «уходу» за настроением [4], «Цвет эмоций» позволяют студентам погрузиться в свои переживания, перенести их на бумагу, а затем перевести их в положительные эмоции.

В беседе с учащимися выяснилось, что эти задания позволяют им сосредоточиться на своих эмоциях и настроении, абстрагироваться от других дисциплин и предметов, понять эмоциональную атмосферу в группе, в то же время вопросы помогают им определить важность, ценность и необходимость деятельности, которой им предстоит заниматься на занятиях, спрогнозировать степень своей активности и включенности в работу. Интересным, по мнению студентов, является прием, когда в конце занятия они возвращаются к рефлексивным вопросам и могут сопоставить, а затем обсудить получившиеся результаты.

Следует отметить, что тренинговые упражнения и задания используются не только на отдельных этапах занятия, но и само занятие может быть построено в форме тренинга, который предполагает включение студентов в творческую практическую деятельность, создание, с одной стороны, типовых, с другой стороны, нестандартных педагогических ситуаций. Фактически тренинг дает возможность погрузить обучающихся в квазипрофессиональную деятельность с решением различных профессиональных задач. Такая форма работы, по оценке студентов, позволяет им предлагать множество вариантов разрешения той или иной ситуации, отбирать разнообразные методы и приемы взаимодействия учителя и учащихся, способы поведения участников ситуаций, при этом не опасаясь совершить ошибку.

Обсуждение со студентами многих вопросов зачастую выстраивается в форме дискуссии. Важным при ее организации представляется отбор проблемных вопросов, способствующих активизации творческого мышления. Дискуссия дает возможность студентам аргументировано обозначать свою позицию, участвовать в споре, отстаивая собственное мнение или мнение микрогруппы, привлекая при этом имеющиеся знания, жизненный опыт, общий кругозор [5].

На каждом занятии организуется работа учеников с творческими заданиями. Наиболее интересными, нестандартными, креативными студенты назвали следующие: ведение творческих дневников, в которых они в обобщенной форме отражали то новое, что им удалось узнать на занятии, пополняя свою методическую копилку, сохраняя наиболее удачные варианты выполнения творческих заданий; обращение к биографическому (или автобиографическому) описанию личностных качеств творческих людей (ученых, художников, писателей и др.); решение различных педагогических ситуаций с помощью метода «шесть шляп мышления» (некоторые студенты, отвечая на вопросы анкеты, говорили

о том, что впервые узнали о таком методе); составление формулы креативности, творчества и др.

Интерес у учащихся вызвало самостоятельное проектирование творческих заданий. Опираясь на типологию креативных (эвристических) заданий А.В. Хуторского, они выстраивали следующие задания:

1. Создать словесный продукт в различных жанрах (интервью, реклама и др.).
2. Сочинить сказку, задачу, поговорку, пословицу и др.
3. Составить кроссворд, задание для других учеников, сценарий спектакля, викторины, игры.
4. Придумать образ – рисуночный, музыкальный, словесный [6].

Творческая образовательная среда создается не только в ходе учебных занятий, но и во внеаудиторное время (в том числе в рамках самостоятельной работы) посредством включения студентов в практическую педагогическую деятельность. Примером такого включения выступает выполнение проектных заданий, когда осуществляется выход в школу для проведения диагностики учащихся и организации различных мероприятий (классных часов, викторин, конкурсов и т.п.). Ученики работают в микрогруппах, с каждой из которых преподаватель организывает совместную деятельность, предполагающую обсуждение вопросов, связанных с диагностической, проектировочной, организационной, коммуникативной деятельностью учителя; анализ отобранного инструментария; оценку разработанных сценариев и др.

Следует отметить, что студентам, с одной стороны, непривычно оказаться в роли учителя и, надо сказать, они испытывают определенные трудности в ходе взаимодействия со школьниками, но, с другой стороны, им интересна творческая деятельность, необходимость постоянно находиться в творческом поиске и проявлять собственное творческое «Я» [6].

Таким образом, такая организация учебного процесса в ходе изучения предметов позволяет учителю включить учеников в активное творческое взаимодействие, в практическую деятельность, обеспечить развитие интереса к творческой деятельности, творческого мышления, создание положительного микроклимата в группе и т.п.

Литература

1. Модернизация общего образования на рубеже веков. / под ред. В.В. Лаптева. – СПб.: Изд-во РГПИ им. А.И. Герцена, 2001. – 213 с.
2. Шадриков В.Д. Психология деятельности и способности человека / В.Д. Шадриков. – М., 1996. – 341 с.
3. Гуманистические основы технологий обучения взрослых в различных образовательных системах / Под ред. А.Е. Марона. – СПб.: ИОВ РАО, 1999. – 327 с.
4. Василец О.Н. Социализация человека: перспектива индивидуальности. / О.Н. Василец, Ю.С. Симон // Человек: перестройка мышления и поведения. – Киев, 1991. – 226 с.

5. Алексеева Е.Ю. Создание творческой образовательной среды как условие формирования готовности студентов к развитию творческого потенциала школьников // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 6.

6. URL: <http://www.science-education.ru/ru/article/view?id=23053>

Н.В. Фаизова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКА ЧТЕНИЯ У ДЕТЕЙ МЛАДШЕГО ШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ОБЩИМ НЕДОРАЗВИТИЕМ РЕЧИ

Аннотация. В статье представлены результаты исследования навыка чтения у младших школьников с общим недоразвитием речи, дается комплекс методических приемов и упражнений на формирование осознанности, выразительности, правильности и беглости чтения.

Ключевые слова: младшие школьники с общим недоразвитием речи, навык чтения, формирование.

Summary. The article presents the results of the study of reading skills in junior schoolchildren with a general speech underdevelopment, a set of methodical techniques and exercises for the formation of awareness, expressiveness, correctness and fluency of reading.

Keywords: junior schoolchildren with general speech underdevelopment, reading skill, formation.

Введение. В настоящее время проблема обучения чтению младших школьников является одной из самых актуальных, поскольку данный процесс и основной источник получения информации, и способ общения. Приобретение прочного навыка чтения на начальном этапе школьного обучения имеет большое значение для развития речевой культуры учащихся, реализации их интеллектуальных и творческих возможностей.

Дети с общим недоразвитием речи, при поступлении в школу, находятся в потенциальной группе риска по отношению к полноценному овладению навыком чтения. В связи с несформированностью психических процессов, которые обеспечивают процесс чтения в норме, у детей с общим недоразвитием речи часто наблюдаются стойкие нарушения чтения, проявляющиеся в повторяющихся ошибках. Затруднения при обучении чтению у них возникают из-за недоразвития фонематических процессов, бедного словарного запаса, организации связной речи, полиморфных нарушений в звукопроизношении. И как следствие, учащиеся читают в замедленном темпе, допускают большое количество ошибок, не понимают и не могут объяснить смысл прочитанного.

Изучением проблемы овладения школьниками навыком чтения занимались А.Н. Гвоздев, Т.Г. Егоров, М.Р. Львов, Д.Б. Эльконин и др. Вопросы овладения учащимися с речевыми нарушениями навыком чтения разрабатывали Л.Н. Ефименкова, Р.И. Лалаева, Р.Е. Левина и др. Исследователями отмечено, что навык чтения у детей с общим недоразвитием речи значительно ниже, чем у нормально развивающихся сверстников [2, с. 46]. Однако специальных исследований теоретического и прикладного характера, посвященных вопросу изучения особенностей формирования навыка чтения у учащихся младших классов, имеющих общее недоразвитие речи, явно недостаточно, что и обуславливает его актуальность.

Изложение основного материала статьи. В современных методических исследованиях навык чтения определяется как автоматизированное умение по озвучиванию печатного текста, предполагающее понимание прочитанного, и формирование к нему собственной оценки. Такая деятельность предполагает умение размышлять над текстом как до начала чтения, в ходе чтения, так и после завершения чтения (Н.Н. Светловская) [7, с. 10]. В методической литературе достаточно подробно дается характеристика навыка чтения (В.Г. Горецкий, С.Г. Калашникова, А.Н. Корнев, Т.А. Ладыженская, М.Р. Львов, Н.Н. Светловская и др.) [3; 6; 7]. Они выделяют четыре стороны навыка чтения: правильность, сознательность, беглость, выразительность.

Под правильностью понимается плавное чтение без искажений текста, которые оказывают влияние на смысл читаемого произведения.

Беглостью считается скорость чтения, определяющая понимание содержания прочитанного текста. Она определяется количеством слов за 1 минуту.

Сознательность чтения методистами рассматривается как понимание замысла автора, осознание чтецом художественных средств, помогающих его реализовать, и осмысление собственной позиции к прочитанному произведению.

Выразительность трактуется, как способность средствами устной речи передавать слушателям главную мысль произведения и свое отношение к нему [6, с. 26].

У детей младшего школьного возраста с общим недоразвитием речи в связи с недоразвитием речемыслительной деятельности страдает процесс формирования языковых умений и навыков. У них отмечают трудности усвоения различных языковых единиц: фонем, лексем, грамматических форм и конструкций, закономерностей построения связного высказывания. Это выражается в системном недоразвитии всех сторон речи, ее устной и письменной форм. Е.Э. Артемова, Т.В. Ахутина, Л.И. Белякова, Е.М. Мастюкова, И.И. Романчук, М.Е. Хватцев, Л.С. Цветкова и др. отмечают, что интонационная сторона речи у детей данной категории характеризуется трудностями голосоведения, качественными нарушениями тембра голоса, монотонностью и обедненностью

интонаций, затруднениями синтагматического членения, низкой степенью владения приемами интонационно-смыслового анализа текста и несформированностью слухового самоконтроля.

Следует отметить, что усвоение навыка выразительного и смыслового компонента чтения зависит от сформированности интонационной стороны речи. Поэтому, недостаточная сформированность фонологически значимых особенностей интонации у младших школьников, имеющих нарушения речи, будет являться предпосылкой к возникновению значительных трудностей в усвоении навыка чтения и появлению стойких специфических типологических ошибок.

К подобным трудностям, отмечают Т.А. Алтухова и И.Н. Карачевцева, относятся сложности становления показателей навыков чтения (выразительности, правильности, способа и скорости) у школьников с общим недоразвитием речи, что приводит к проблемам в осмыслении содержания текстов [1, с. 16]. Теоретический анализ литературных источников по данной проблеме показал, что для младших школьников, имеющих общее недоразвитие речи, характерны стойкие ошибки чтения, обусловленные нарушениями в формировании различных компонентов речевой деятельности. В материалах представленной статьи мы обсуждаем результаты проведенного нами исследования по формированию навыка чтения у учащихся младших классов, имеющих общее недоразвитие речи. Данное исследование было проведено на базе КГКП Специализированный детский сад №14, г. Павлодар. В эксперименте приняли участие обучающиеся 7 лет, имеющие логопедическое заключение «Нарушения чтения и письма, обусловленные общим недоразвитием речи».

Экспериментальное исследование включало два этапа. На первом этапе осуществлялась диагностика навыка чтения у младших школьников с общим недоразвитием речи, на втором – его формирование. В процессе изучения навыка чтения детям предлагалось прочитать отрывок текста из изученного ранее рассказа Л.Н. Толстого «Котенок» [4, с. 117] и из незнакомого им рассказа М.М. Пришвина «Ребята и утята» [4, с. 132]. При оценке сформированности навыка чтения учитывались: способ чтения, его правильность, выразительность, осознанность, беглость (темп). На основе анализа экспериментальных данных и оценки показателей навыка чтения были определены уровни его сформированности у учащихся. Высокий уровень сформированности навыка чтения продемонстрировали 33,3% и 19,4% испытуемых (при прочтении знакомых и незнакомых текстов соответственно). У них был ярко выражен интерес и увлеченность к процессу чтения, темп их чтения и интонационный рисунок соответствовали содержанию произведения. Речь детей была уверенной, эмоционально окрашенной, они были способны в зависимости от содержания текста регулировать тон и силу голоса, ускорять и замедлять темп речи, использовать различные категории интонации. Дети читали четко, соблюдали смысловые паузы, выделяли логическое ударение,

хорошо понимали содержание и смысл прочитанного текста. Небольшое количество ошибок отмечалось у детей только при прочтении незнакомого текста. Средний уровень сформированности навыка чтения был выявлен у 47,2% и 36,2% учащихся (при прочтении знакомых и незнакомых произведений соответственно). У них отмечался хороший уровень выразительности чтения знакомых рассказов. Детям было доступно значение отдельно взятых предложений, но не понятен общий смысл текста. Они читали четко целыми словами, соблюдая смысловые паузы, выделяя логическое ударение, допуская при этом незначительное количество ошибок. При прочтении незнакомых текстов дети допускали интонационные ошибки, не всегда регулировали тон и высоту голоса, темп речи. Речь обучающихся не всегда была эмоционально окрашена, отмечались ошибки в прочтении слов, их окончаний, расстановке ударений. Детям было сложно ответить на вопросы по тексту, так как и было не доступно понимание смысла прочитанного произведения.

Низкий уровень сформированности навыка чтения был обнаружен у 19,5% и 44,4% школьников с общим недоразвитием речи. Учащиеся испытывали трудности при выразительном прочтении как известных, так и неизвестных литературных произведений, так как не могли расставить смысловые паузы, правильно интонировать предложения, управлять скоростью чтения и силой голоса. Процесс чтения детей характеризовался монотонностью, неестественностью, отсутствием экспрессивно-эмоциональной окраски. Они читали отрывисто по буквам, допуская много ошибок при чтении текста. При прочтении знакомых текстов учащиеся раскрывали смысл прочитанных слов самостоятельно, а смысл предложения и текста – с помощью учителя; при чтении незнакомых текстов – не понимали смысла прочитанных слов и фраз. Им не был интересен сам процесс чтения [5, с. 31].

Анализ психолого-педагогической литературы и результаты констатирующего эксперимента определили необходимость совершенствования процесса формирования характеристик навыка чтения у обучающихся младших классов, имеющих речевой дефект. Содержание обучения составил комплекс методических приемов и упражнений на формирование умения различать и передавать интонацию; на развитие устойчивости внимания; на увеличение поля зрения; упражнения на понимание смысла текста; на совершенствование техники чтения, апробированных на уроках литературного чтения.

Работа по формированию всех характеристик чтения осуществлялась в процессе изучения текстов, а также в ходе речевой гимнастики с учетом речевого дефекта школьников.

Речевая гимнастика реализовывала одновременно несколько целей: отработку правильного звукопроизношения, речевого дыхания и дикции учащихся; формирование основных приемов выразительного чтения, и, в целом, выразительности речи. Для развития выразительности чтения у

младших школьников с общим недоразвитием речи мы использовали такие приемы работы, как: хоровое чтение, чтение по подражанию образцу выразительного чтения, ролевое чтение с различной эмоциональной окраской; чтение слов и фраз с различными интонационными рисунками.

Для развития правильности и беглости чтения мы использовали упражнения на произнесение скороговорок и чистоговорок. Для работы выбирался тот речевой материал, который был наиболее интересным, доступным для детей по содержанию и произношению. Скороговорки и чистоговорки произносились как индивидуально, так и хором. Также использовали следующие приемы: медленное чтение учителя (школьники следили по книге, водя пальцем по строке), комбинированное чтение (в тексте отмечались предложения для хорового чтения), сопряженное чтение (текст начинали читать и учитель и ученики вместе, затем учитель замолчал, а дети продолжали чтение хором).

Приведем примеры некоторых упражнений, которые были положены в основу экспериментальной работы.

Упражнения на формирование навыка правильного и беглого чтения

Упражнение «Спряталось словечко»

Цель: развивать умение распознавать различие слов при чтении.

Инструкция: Буратино (это может быть любой герой из сказки, мультфильма) писал слова в столбик, но отвлекся и записал неправильно одно слово, давай поможем ему найти ошибку. Читай быстро и внимательно: рука, роса, мыло, кит, коса, почка, марка, былль, удочка; рука, роза, мыло, кит, роса, почка, маска, былль, уточка; мука, роса, мило, кит, коса, кочка, марка, пыль, удочка; рука, роса, мыло, кот, коса, почка, марка, былль, удочка.

Упражнение «Найди лишний слог»

Цель: учить классифицировать слоги по одному общему признаку.

Инструкция: Я покажу вам слоги, а вы должны их запомнить и назвать лишний слог. Свой ответ объясните: ма-; на-; ка-; кя-; са-; ра- (слог «кя-», так как остальные с буквой «а»); ко-; ри-; ко-; со-; по-; го- (слог «ри-», так как остальные с буквой «о»); бу-; му-; лу-; пе-; шу-; пу- (слог «пе-», так как остальные с буквой «у»); ви-; ци-; щи-; пи-; ны-; ши- (слог «ны-», так как остальные с буквой «и»).

Упражнение «Слоговой аукцион»

Цель: вырабатывать навык деления слов на слоги, учить выделять закрытый слог.

Инструкция: Во время сильного ветра, часть слов улетела, подумайте и закончите слова: ба_(ня), мо_(ре), шор_(ты), мис_(ка), ки_(но), не_(бо), пес_(ня), кар_(тон), ли_(цо), го_(ра), мар_(ка), мас_(ка).

Упражнения, на формирование навыка осознанного чтения

Упражнение «Восстанови текст»

Цель: развивать навык сознательного чтения.

Инструкция: Восстанови последовательность предложений в тексте: Наступило лето. Вот они увидели кусты с ежевикой. Но неожиданно нависли тучи, и покапал дождик. За окном ярко светит солнце и стоит сильная жара. Мира и Стёпа отправились в лес за ягодами. Вот уже и полная корзина ежевики. Брат с сестрой побежали домой. На кустах росли созревшие и крупные плоды. Мира очень любит ежевику. Ребята стали собирать ягоды.

Упражнение «Вставь пропущенное слово»

Цель: развивать навык сознательного чтения.

Инструкция: Прочитай текст. В каждом предложении пропущено одно слово. Допиши предложение, вставляя и изменяя необходимые по смыслу слова: Ребята (...) дрова, носили воду из колодца. Часто мальчишки (...) птичьи гнезда. (...) на солнце лес. Рано утром у кормушки мальчик (...) воробья. Бабушка (...) Машу и Таню (...) морковь. Даже в плохую погоду Сережа (...) кормить своих любимых собак. Валя (...) своих друг душистым чаем с малиной. Слова для справок: угостить, пи-лить, просить, сверкать, увидеть, разорять, сажать, идти.

Упражнения на формирование навыка выразительного чтения

Упражнение «Произнеси правильно!»

Цель: формировать умение интонировать предложения.

Инструкция: Произнеси предложение «Я сижу на уроке литературного чтения» спокойно, не изменяя голос. Что выражает это предложение (вопрос или сообщение о чем-то)? Прочитай предложение с радостью (восклицательная интонация), с удивлением (вопросительная интонация).

Упражнение «Произнеси по-разному»

Цель: учить передавать интонацией различные эмоции.

Инструкция: Повтори предложение «Падают осенние листья» с разной интонацией так, чтобы было понятно, что вы довольны, рады, удивлены, испуганы, равнодушны и т. д. (Солнце светит ярко. Снег идет хлопьями. Грибной дождь. Подснежник расцвел в лесу).

Разработанный комплекс методических приемов и упражнений целесообразно использовать как при организации индивидуальной формы работы с учащимися, имеющими речевые нарушения, так и на уроках литературного чтения для формирования всех характеристик навыка чтения.

Выводы. Данный комплекс методических приемов и упражнений способствует формированию не только различных характеристик навыка чтения, но также обеспечивает развитие положительного эмоционального отношения к процессу чтения.

В ходе проведения исследования было установлено, что навык чтения успешно формируется при систематическом использовании разработанного комплекса методических приемов и упражнений с учетом харак-

тера речевого дефекта школьников и художественного своеобразия читаемых текстов.

Литература

1. Алтухова Т.А. Организация обследования смыслового компонента чтения младших школьников с общим недоразвитием речи / Т.А. Алтухова, И.Н. Карачевцева // Практическая психология и логопедия. – 2006. – № 1 (18). – С. 32–43.
2. Гвоздев А.Н. Вопросы изучения детской речи [Электронный ресурс] / А.Н. Гвоздев. – СПб.: ДетствоПресс, 2007. – 472 с. – Режим доступа: <http://lanbook.com>. – Загл. с экрана.
3. Калашникова С.Г. Работа по формированию навыка чтения в современной начальной школе. Методические рекомендации для учителей начальных классов / сост. С.Г. Калашникова. – Омск: Омск. гос. ун-т, 2004. – 83 с.
4. Климанова Л.Ф. Литературное чтение. 2 класс / Л.Ф. Климанова, В.Г. Горещкий, М.В. Голованова. – М.: Просвещение, 2012. – 224 с.
5. Кондалова, Е. Н. Особенности навыка чтения у младших школьников с общим недоразвитием речи // Проблемы и перспективы развития образования в России // Сборник материалов L Всероссийской научнопрактической конференции / под общ. ред. С.С. Чернова. – Новосибирск: Изд-во ЦРНС, 2017. – 172 с.
6. Львов М.Р. Основы теории речи: учеб. пособие / М.Р. Львов. – М.: Академия, 2002. – 248 с.
7. Светловская Н.Н. Методика обучения чтению: что это такое? / Н.Н. Светловская // Начальная школа. – 2005. – № 2. – С. 9–13.

В.С. Файзулина

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

РАЗВИТИЕ СЛОГОВОЙ СТРУКТУРЫ СЛОВА У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С МОТОРНОЙ АЛАЛИЕЙ

Андатпа. Мотор алалиясы бар ересек мектеп жасына дейінгі балаларда сөздің слогдық құрылымын дамытуда АКТ қолдану.

Тірек сөздер: Мотор алалия, АКТ, сөздің буын құрылымы, мектеп жасына дейінгі балалар.

Аннотация. Использование ИКТ при развитии слоговой структуры слова у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией.

Ключевые слова: моторная алалия, ИКТ, слоговая структура слова, дети старшего дошкольного возраста.

Summary. The use of ICT in the development of the syllabic structure of the word in older preschool children with motor alalia.

Keywords: Motor alalia, ICT, syllabic structure of the word, children of senior preschool age.

В настоящее время информационно-коммуникационные технологии интегрированы в систему образования на всех этапах, начиная с дошкольного возраста. Это связано с тем, что необходимо повышать качество образования в Республике Казахстан.

С помощью информационно-коммуникационных технологий у детей возрастает интерес к получению новых знаний и ускоряется процесс их усвоения. На данный момент времени во всех сферах общественной жизни формируется информационная культура, и информация становится главной ценностью в жизни человека.

Использование компьютерных программ, ресурсов и оборудования в системе дошкольного образования способствует усовершенствованию педагогического процесса. Предоставляет большие возможности для индивидуальной работы с детьми и, соответственно повышает ее эффективность. Это касается также детей имеющих различные речевые нарушения.

Традиционные методы коррекции слоговой структуры слова у детей с моторной алалией не всегда дают ожидаемый результат. С каждым годом значительно увеличивается число детей с моторной алалией, соответственно возрастает необходимость разработки, изучения и применения новых технологий в коррекции этого речевого расстройства. Поэтому в данной статье мы рассмотрим методики, которые по-нашему мнению помогают корректировать слоговую структуру слова у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией.

Термин «алалия» упоминается в литературных источниках с давних времен. Такие термины как «афазия», «задержка речевого развития», «врожденная афазия» и многие другие термины схожи с вышеприведенным термином.

И так что же такое алалия? Алалия – это речевое расстройство, проявляющееся вследствие органического поражения головного мозга у детей с сохраненным слухом и интеллектом в течении первых трех лет жизни ребенка. Ученые выделяют три основных формы алалии. Это:

- моторная алалия;
- сенсорная алалия;
- сенсомоторная алалия (смешанная);

Рассмотрим моторную алалию. Моторная алалия – это недоразвитие системного характера экспрессивной речи, обусловлена несформированностью языковых возможностей процесса порождения речевых высказываний при относительной сохранности смысловых и сенсорных операций. [1]

К причинам возникновения моторной алалии относятся:

- нейроинфекции (менингит, краснуха, энцефалит);
- угроза выкидыша;
- гипоксия плода;
- токсикозы;

- орви, грипп;
- алкоголь, курение, антибиотики;
- асфиксия плода;
- травмы головного мозга как внутриутробно, так и после родов;
- стрессовые ситуации;
- несбалансированное питание.

Моторная алалия характеризуется недоразвитием всех речевых компонентов: фонетики, лексики, грамматики. Также страдает слоговая структура слова, так как ее развитие связано с состоянием фонематического восприятия, артикуляционных возможностей.

Л. Есечко утверждает, что слоговое нарушение слова в большинстве случаев заключается в неправильном воспроизведении слоговой структуры слова – в неумении воспроизвести нужное количество слогов. Также, может наблюдаться не только неправильное воспроизведение слогов, но и его звуковое наполнение. Исследователь обращает внимание на большое количество ошибок в фонеме слова, которые имеют место быть на фоне слоговой структуры слова. [2]

Чтобы у ребенка шло развитие слоговой структуры специалистам необходимо проводить занятия в игровой форме. С помощью игры появляются положительные эмоции у ребенка дошкольного возраста, что стимулирует проявление звуков, слогов, слов. [3]

Рассмотрим методику Н.А. Зайцева «Обучение чтению и счету в детском саду». Данная методика направлена на то, чтобы ребенок научился читать и считать, но в интернет источниках есть усовершенствование методики, которое заключается в том, что ребенок поет звуки и слоги.

При работе с ребенком, имеющего моторную алалию мы можем использовать попевки Н.А. Зайцева.

Слоги в каждой попевке расположены в таком порядке, что ребенку легко их произносить: от самого открытого к закрытому (а-о-у-ы-э). Каждая согласная представлена в двух вариантах: в твердом варианте (в сочетании с гласными а-о-у-ы-э) и в мягком (я-ё-ю-и-е). Продолжительность попевки составляет 1 минуту, соответственно ребенок на занятии не устанет. Интерактивную методику вы можете найти на Youtube, перейдя по ссылке <https://www.youtube.com/watch?v=xPyvUwbpKks>.

Ребенку предлагается смотреть видео попевок и повторять звуки и слоги. Это способствует и направляет на вызывание звуков и слогов у детей с моторной алалией. Также с помощью методики Зайцева ребенок с моторной алалией научается читать и считать.

Рисунок 1. Интерактивная методика Н.А. Зайцева.

Последовательность проведения занятия:

- Прослушивание в первый раз заключается в том, что ребенок знакомится с новым слогом;
- При втором прослушивании ребенок может начать петь слоги;
- Далее в последней части урока слоги сопровождаются только мелодией, ребенок пытается петь сам.

Также при развитии слоговой структуры у детей с моторной алалией мы можем использовать методику Г. Луговой «Обучение чтению неговорящих детей».

Суть методики заключается в том, что ребенку дается альбом с различными слогами и отдельные карточки с такими же слогами. Задача ребенка посмотреть на слог, произнести и соотнести его. Если же у ребенка не получается произнести слог, мы помогаем ему.

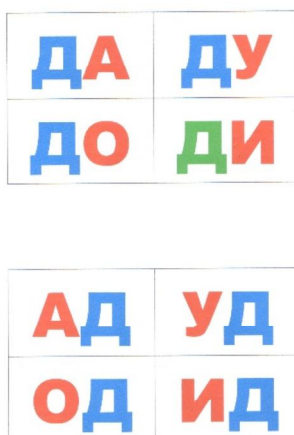

Рисунок 2. Пример альбома

Далее, когда ребенок научается произносить слоги самостоятельно мы из слогов начинаем составлять слова. Например: ма-ма, па-па, ба-ба и т.д.

По-нашему мнению методика попевок Н.А. Зайцева и методика «Обучение чтению неговорящих детей» Г. Луговой вызывает интерес у детей и являются наиболее эффективными методиками при работе с детьми старшего дошкольного возраста с моторной алалией.

В заключении хочется отметить, что формирование слоговой структуры слова имеет большое значение, так как ее недостаточность может привести к развитию дислексии и дисграфии в младшем школьном возрасте. То есть усвоение слоговой структуры слова является одной из предпосылок для овладения грамотой и дальнейшего успешного обучения ребенка в школе.

Литература

1. Волкова Л.С., Шахавской С.Н. Логопедия. – М.: Владос.
2. Маркова А.К. Овладение слоговым составом слова в раннем возрасте. – М.: Владос.
3. Бабина Г.В., Сафонкина Н.Ю. Слоговая структура слова: обследование и формирование у детей с недоразвитием речи. – М.: Книголюб.

М.М. Файзуллоева

соискатель Таджикского государственного педагогического университета им. Саайни, г. Душанбе

Научный руководитель: Г.М. Бобизода

доктор биологических наук, профессор, Президент Академии образования Республики Таджикистан, г. Душанбе

ИНКЛЮЗИВНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ НА УРОКАХ ХИМИИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Андатпа. Мақалада білім беруді цифрландыру, ал осы тұрғыда оның мүмкіндіктерін инклюзивті білім беруді іске асыруда пайдалану мәселелері қарастырылған. Білім беру ортасында цифрлық технологияларды пайдалануға талдау жүргізілді, олардың артықшылықтары мен тәуекелдері бағаланды. Мүмкіндігі шектеулі адамдарды оқытуда инклюзивті тәсіл мен цифрлық технологияларды қолданудың түйісу нүктелері қарастырылады. Сандық білім беру технологиялары оларды дұрыс қолдана отырып, мұғалімді күнделікті жұмыстан босатуға, мүгедек балалардың оқу міндеттерін орындауын жеңілдетуге қабілетті.

Тірек сөздер: цифрландыру, инклюзивті білім беру, білім беру процесі, денсаулықтың шектеулі мүмкіндіктері.

Аннотация. В статье рассмотрены вопросы цифровизации образования, а в этом контексте – использование её возможностей в реализации инклюзивного образования. Проведён анализ использования в образовательной среде цифровых технологий, оценены их достоинств и риски. Рассмотрены точки соприкосновения инклюзивного подхода и использования цифровых технологий в обучении лиц с ОВЗ. Цифровые образовательные технологии при грамотном их использовании способны освободить педагога от рутинной работы, облегчить выполнение учебных задач детьми с ОВЗ.

Ключевые слова: цифровизация, инклюзивное образование, образовательный процесс, ограниченные возможности здоровья.

Summary. The article deals with the issues of digitalization of education, and in this context – the use of its capabilities in the implementation of inclusive education. The analysis of the use of digital technologies in the educational environment, their advantages and risks are evaluated. The points of contact between the inclusive approach and the use of digital technologies in teaching people with disabilities are considered. Digital educational technologies with their competent use can free the teacher from routine work, facilitate the implementation of educational tasks for children with disabilities.

Keywords: digitalization, inclusive education, educational process, limited health opportunities.

С каждым годом в мире возрастает количество детей с ограниченными возможностями и особыми потребностями. Перед обществом, системой образования и родителями таких детей стоит вопрос получения ими образования. Инклюзивное образование – это реальная возможность адекватной социализации ребят [1, с. 25].

Интеграция предполагает приведение детей с ОВЗ к стандартам общего образования. То есть система обучения остается той же, а вот с детьми проводится педагогическая и коррекционная работа, которая позволяет им на уровне с обычными детьми осваивать материал.

Инклюзия – включение детей-инвалидов в общеобразовательную систему путем изменения методик, материально-технических баз для полноценного обучения. Сейчас для детей с ограниченными возможностями здоровья (ОВЗ) существуют разные варианты организации учебного процесса. Некоторым детям больше подходят занятия в специальных школах и классах. Однако это не всегда оптимальный вариант, потому что в одну группу могут попасть как дети-колясочники с высоким интеллектом, так и ученики с расстройствами аутистического спектра, у которых совсем другой темп обучения [2, с. 69].

Альтернативный вариант – это инклюзивное образование, когда ребята с ОВЗ учатся в классах со всеми остальными школьниками. Такое обучение часто становится своего рода профессиональным вызовом для учителя, поскольку требует подключения большего набора педагогических практик

В числе таких новых приемов для работы с особенными детьми – не только педагогические практики, но и современные технологии. Например, репетиторством по скайпу и занятиями по удаленке сегодня уже никого не удивить.

Инклюзивное образование стремится развить методы и приемы, направленные на развитие и обучение детей с ОВЗ. Инклюзивное образование старается разработать подход к преподаванию и обучению, который будет более адаптирован для удовлетворения различных потребностей в обучении этих детей и подростков.

Одним из главных преимуществ использования компьютерных средств обучения в образовании детей с ОВЗ является их большие возможности в визуализации предоставляемого учебного материала. Наглядное отображение информации по химии способствует повышению эффективности любой деятельности человека. Компьютерная визуализация учебной информации наиболее перспективное направление в системе современного образования. Способность преобразовывать устную и письменную информацию в визуальную форму является сегодня профессиональным качеством многих специалистов [3, с.36].

Важность использования визуальных форм передачи информации в последние годы значительно возросло, визуализация учебной информации позволяет решить целый ряд педагогических задач: обеспечение интенсификации обучения, активизацию учебной и познавательной деятельности, формирование и развитие критического и визуального мышления, зрительного восприятия, образного представления знаний и учебных действий, передачи знаний и распознавания образов, повышения визуальной грамотности и визуальной культуры.

Инструменты визуализации различны это таблицы, шкалы, ментальные карты, пазлы, кроссворды, графики, интерактивные онлайн презентации и многое другое, что возникает на просторах Интернета. Компьютерные программы, используемые для разработки и создания цифровых образовательных ресурсов (ЦОР), можно разбить на три большие группы: презентации, информационно-обучающие, тестирующие.

Мультимедийная интерактивная презентация – средство развития познавательной активности учащихся при изучении предмета химия. Это наглядность, дающая возможность учителю выстроить объяснение на уроке логично, научно с использованием видеофрагментов. При такой организации материала включаются три вида памяти учеников: зрительная, слуховая, моторная. Презентация дает возможность рассмотреть сложный материал поэтапно, обратиться не только к текущему материалу, но и повторить предыдущую тему. При закреплении можно более детально остановиться на вопросах, вызывающих затруднения у школьников. Использование анимационных эффектов способствует повышению интереса учащихся к изучаемой теме [4, с.77].

Мультимедийную технологию можно рассматривать как объяснительно-иллюстративный метод обучения, основным назначением которого является организация усвоения учащимися информации путем сообщения учебного материала и обеспечения его успешного восприятия, усиливающегося при подключении зрительной памяти. Одновременное использование аудио и видеоинформации повышает запоминаемость до 30–50%. Мультимедиа программы представляют информацию в различных формах и тем самым повышают эффективность процесса обучения.

С методических позиций мультимедиа имеют следующие демонстрационные преимущества:

– представляют в трехмерном пространстве информацию, которая может быть дозирована в соответствии с особенностями процесса обучения;

– с помощью слайдов можно применять разнообразные формы организации познавательной деятельности: фронтальную, групповую, индивидуальную;

– можно использовать различные видеофрагменты, картинки, схемы, диаграммы, показывать опыты, которые по требованиям охраны труда нельзя проводить в школе.

При этом необходимо учесть ряд основных требований:

– слайд должен содержать минимально возможное количество слов, для надписей и заголовков следует употреблять четкий крупный шрифт, ограничивать использование текста. Лаконичность – одно из исходных требований при разработке презентации;

– размер букв, цифр, знаков, их контрастность определяются возможностью их четкого рассмотрения с последнего ряда парт. Предпочтительна заливка фона, букв, линий краской спокойного «неядовитого» цвета, не вызывающего раздражения и утомления глаз. Для лучшего усвоения учащимися знаний следует предлагать слайды, оформленные в одном тоне;

– для оформления фона можно использовать различные картинки, но так, чтобы фоновый рисунок не отвлекал внимание учащихся от текста;

– чертежи, рисунки, фотографии и другие иллюстративные материалы должны по возможности иметь максимальный размер, равномерно заполнять все экранное поле;

– нельзя перегружать слайды зрительной информацией;

– звуковое сопровождение слайдов не должно быть резким, отвлекающим;

– на просмотр одного слайда следует отводить достаточно времени (не менее 2–3 мин), чтобы учащиеся могли сконцентрировать внимание на экранном изображении, проследить последовательность действий, рассмотреть все элементы слайда, зафиксировать конечный результат, сделать записи в рабочих тетрадях.

Одним из наиболее актуальных средств обучения являются видеоуроки, позволяющие сделать учебные занятия более интересными, динамичными и убедительными, а огромный поток изучаемой информации легко доступным. Такой методический прием, как видео-обучение позволяет сделать учебный материал более наглядным и может являться важным инструментом для самостоятельной подготовки обучающихся по химии. Химия – это сложный для познания предмет. Также данный подход можно использовать как одну из форм дистанционного обучения [5, с.87].

Актуальность внедрения видеоуроков в обучение обуславливается следующим причинами:

- при изучении учебного материала по химии в формате видео, обучающийся может регулировать процесс обучения, именно пересматривать видеоматериал с необходимого места, приостанавливать просмотр, тем самым детально изучить непонятные (сложные) или особенно важные ему моменты;

- эффективность видеоуроков возрастает благодаря тому, что обучающийся воспринимает данный ему материал двумя органами чувств – зрение и слух, поэтому такой материал содержит большее количество информации, чем отдельно взятые текстовое изложение или аудио сопровождение (комментарии);

- изучение видеоуроков позволит обучающемуся увидеть теоретическую и практическую часть занятия, наблюдая при этом его реальный процесс, тем самым понять и закрепить продемонстрированный материал, а также оценить временные затраты при решении конкретной практической задачи;

- обучение может проходить в любое удобное время и место, создавая при этом у обучающегося чувство личного присутствия на занятии.

Видеоуроки все больше и больше применяются в учебных целях, тем более что современные мультимедийные технологии позволяют создавать материал высокого качества.

Для создания видеоуроков используются технические и программные средства. К техническим средствам создания уроков относятся:

- видеоаппаратура (видеокамеры, фотокамеры);
- аудиоаппаратура (микрофоны, микшеры);
- компьютеры.

К программным средствам можно отнести: программное обеспечение (ПО) записи видео- и аудиоматериалов с периферийных устройств; ПО создания видео- и аудиоматериалов; ПО обработки видео- и аудиоматериалов (Киностудии Windows Live, VideoPad, Video Editor, Camtasia Studio, Vegas Pro) [6, с.15].

Можно выделить два метода для создания видеоуроков:

- запись видео при помощи видеокамеры;
- запись сигнала с аппаратуры, которая выдает изображение, как правило, это монитор компьютера.

Первый способ использует видеокамеру для записи. Особенностью данного способа является: выбор характера изображения и кадра, определение правильных фокусировки, композиции, светоосвещения, что очень затруднительно не профессионалу.

Во втором случае используется скринкаст. Скринкаст – цифровая видеозапись информации, выводимой на экран компьютера, также известная как video screen captur часто сопровождаемая голосовыми ком-

ментариями. Для создания скринкастов используют не web или видеокамеры, а специальное ПО.

При создании видеоурока целесообразно применять смешанный метод, который можно назвать словесно-иллюстративным, так как основным инструментом преподавателя является слово в сочетании с наглядностью, которая предоставляется техническими возможностями видеоурока.

Особое внимание стоит уделить четкому, дикторскому изложению материала, т. к. применение словесно-иллюстративного метода изложения материала видеоурока требует: точного и чёткого формулирования сути изучаемого вопроса; использования сравнения, сопоставления, аналогии; привлечения ярких примеров; логики изложения. Чтобы привлечь внимание слушателей и не допускать ошибок в произношении терминов и определений, необходимо несколько раз прорепетировать учебный материал вслух. При разработке видеоуроков помимо требований к содержанию учебного материала следует руководствоваться и рекомендациями к созданию видеоуроков, что позволит сделать их привлекательнее для обучающихся, а учебный материал доступнее для восприятия. Поскольку человеку сложно сконцентрировать внимание на одном предмете более чем на 12–15 минут продолжительность видеоурока должна укладываться в эти временные рамки [7, с.109].

Создание видеоуроков поможет организовать учебный процесс, наладить связь с обучающимися, пропускающими занятия. Применение на своих занятиях нестандартных форм обучения резко повысит интерес обучающихся к предмету, снизит рутинность восприятия и обработки учебной информации. Тщательно разработанный и реализованный видеоурок позволяет нагляднее предоставить учебный материал, акцентировав внимание обучающихся на наиболее важных моментах, и повысить мотивацию к его изучению. Также видеоуроки полезны тем, что появляется возможность использования учебного материала для обучающихся с ограниченными возможностями здоровья и оптимизируется процесс обучения для отстающих обучающихся.

Литература

1. Кулагина Е.В. Образование детей с ограниченными возможностями здоровья: опыт коррекционной и интеграционной школ [Электронный ресурс] // Социологические исследования. – 2009. – № 2. URL: <https://arxiv.gaugn.ru/s0132-16250000616-3-1-ru-315/?reader=Y> (дата обращения: 21.11.2020) Портал психологических изданий PsyJournals.ru – https://psyjournals.ru/langpsy/2020/n4/Mahmudova_Zenkevich.shtml [Инклюзивное образование в условиях цифровизации учебной деятельности – Язык и текст – 2020. Том 7. № 4].

2. Годовникова Л.В. Психолого-педагогическое сопровождение обучающихся с ОВЗ : учеб. пособие для вузов / Л.В. Годовникова. – 2-е изд. – М.: Юрайт, 2020. – 218 с.

3. Подольская О.А. Инклюзивное образование лиц с ограниченными возможностями здоровья: учеб. пособие / О.А. Подольская. – М., Берлин: ДиректМедиа, 2017. – 57 с.
4. Пузанов Б.П. Социальная адаптация, реабилитация и обучение детей с нарушениями интеллектуального развития : учеб. пособие / Б.П. Пузанов. – М.: Владос, 2017. – 89 с. – (Специальное инклюзивное образование)
5. Брыксина О.Ф. Интерактивная доска на уроке: как оптимизировать образовательный процесс [Текст] / О.Ф. Брыксина. – М.: Учитель, 2013. – 111 с.
6. Брыксина О.Ф. «Перевернутое обучение»: размышления в ходе эксперимента [Текст] / О.Ф. Брыксина, Е.А. Пономарева // Химия в школе. – 2016. – №5.
7. Гафурова Н.В. Педагогическое применение мультимедиа средств [Текст]: учеб. пособие / Н.В. Гафурова, Е.Ю. Чурилова. – 2-е изд. перераб. и доп. – Красноярск: Сиб. федер. ун-т, 2015. – 204 с.
8. Уваров А.Ю. Информатизация школы: вчера, сегодня, завтра [Текст]: метод. пособие / А.Ю. Уваров. – М: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2011. – 484 с.

М.Ж. Хамитова

*Павлодар педагогикалық университеті, Педагогика жоғары мектебінің
«Педагогика және психология» БББ, 2 курс магистранты*

Ғылыми жетекші: Б.Ф. Сарсенбаева

педагогика ғылым. канд., Педагогика жоғары мектебінің профессоры

БОЛАШАҚ МҰҒАЛІМНІҢ КӘСІПТІК ӨЗІН-ӨЗІ АЙҚЫНДАУЫН ДАМЫТУДЫҢ ШАРТТАРЫ

Андатпа. Аталмыш мақалада болашақ мұғалімнің кәсіптік өзін-өзі айқындауын дамытудың шарттары қарастырылады. Авторлар, Р.С. Немов, И.М. Кондаков, Н.С. Пряжниковтың еңбектерін зерттеу тақырыбы бойынша кең көрсетеді. Студенттердің кәсіби өзін-өзі айқындаудың психологиялық мәселелерін қарастырады. Бұл мәселелер студенттің өзін-өзі тәрбиелеумен, өзін-өзі танумен, өзін-өзі бағалаумен байланысты.

Тірек сөздері: болашақ мұғалім, өзін-өзі айқындау, өзі тәрбиелеу, өзін-өзі тану, өзін-өзі бағалау, кәсіптік өзін-өзі айқындау, студент.

Аннотация. В данной статье рассматривается процесс профессионального самоопределения будущих учителей как психологической проблемы. Авторы отмечают труды ученых Р.С. Немова, И.М. Кондакова, Н.С. Пряжникова и других по проблеме исследования. Раскрываются психологические проблемы профессионального самоопределения студентов, связанные с самовоспитанием, самопознанием, самооценкой, самоутверждением.

Ключевые слова: будущий учитель, вуз, самоопределение, профессиональное самоопределение, профессия, деятельность.

Summary. This article examines the process of professional self-determination of future teachers as a psychological problem. The authors note the works of scientists R.S. Nemov, I.M. Kondakova, N.S. Pryazhnikov and others on the research problem. The psychological problems of professional self-determination of students, associated with self-education, self-knowledge, self-esteem, self-affirmation, are revealed.

Key words: future teacher, university, self-determination, professional self-determination, profession, activity.

Кәсіби өзін-өзі айқындаудың мәнін іздеу, кәсіпті таңдаудағы қазіргі кездегі маңызды проблемалардың бірі болып табылады. Әр зерттеуші кәсіптік өзін-өзі айқындау түсінігін әр түрлі қарастырады. Орыс ғалымы Р.С. Немов кәсіптік өзін-өзі айқындауды, адам өзінің істі таңдауы ретінде көрсетеді [1]. Бұл пікірді И.М. Кондаков та ұстанады, оның айтуынша, мамандықты таңдау, тұлғаның кәсіби даму кезеңінің жеке бір сатысы ретінде сипатталады. Басқа көзқарасты ұстанатын ғалымдардың пайымдауынша, кәсіптік өзін-өзі айқындау бұл – тұлғаның барлық кәсіби дамуын қамтитын процесс, алғашқы кәсіби ниеттерінен бастап, еңбек қызметінен шығуына дейін созылады деп айқындайды [2]. Бұл екі тәсіл де, В.Н. Дружинин берген анықтамсымен сәйкес келеді. Кәсіптік өзін-өзі айқындау-кәсіпті анализдеу негізінде таңдау, ішкі ресурстарды бағалап оларды болашақ мамандықпен салыстыру [3]. Педагогикалық энциклопедияда, кәсіптік өзін-өзі айқындау, тұлғаның өз кәсібіне, жеке тұлғалық-әлеуметтік қажеттіліктерді қалыптастыру ретінде анықталады. Ол өмірінің өзін-өзі айқындаудың бір бөлігі, яғни әлеуметтік және кәсіби топқа енуін немесе белгілі бір өмір салтын таңдауын дейміз [4]. Н.С. Пряжников кәсіптік өзін-өзі айқындауды былай түсіндірген: еңбек қызметін таңдауындағы және өзін-өзі айқындау процесіндегі табылған өзіндік мән ретінде. Осындағы өзін-өзі айқындаудың парадоксы көрінеді: табылған мән, осы жерде-ақ өмірді құнсыздандырады. Сондықтан да, мәнді іздеу процесінің өзі маңызды болып келеді. Кәсіптік өзін – өзі айқындауға қатысты жалпы мағына: жұмысты іздеу барысында, жалақыны оған кетірген күшке тең әділдікпен алу. Келесі мән-мағынаның нұсқасы – элитарлыққа тырысу. Бұл көбінесе қазіргі кездегі әлеуметтік-экономикалық шайқалыстарда орын алады: алдыңғы қатарға ең алдымен, шығармашылық, жоғары мамандырылған специалистер емес, «авантюристер», яғни жақсы жұмыс істеп қана қоймай, жақсы орналасуға икемді адамдарды айтамыз. Айтылған авантюризм идесы қазіргі өзін-өзі айқындаушы жастарда көп кездеседі Н.С. Пряжниковтың айтуынша, жетістікке жетудің мәні бір жақты емес. Мысалы, алғашқы кезеңдерде, еңбек субъектісінің дамуы, ата-аналардың балаға әділ де шығармашылық еңбекке баулып, тәрбие беруіне байланысты болып келеді [5]. Ал студент үшін, ең алдымен, оқуда белгілі бір жетістікке жету және беделі жоғары оқытушылармен ғылыми-кәсіби қатынас орнату болып табылады. Адам тек қана мамандықты таңдап қана қоймай, сол кәсіпті таңдау арқылы, өзінің өмірін толыққанды сезінуге мүмкіндігі үшін әрекет жасайды. Жұмыс адамның өмірінде маңызды роль атқарады және оның жағдайына өзін сезінуіне ықпалын тигізеді. Дұрыс таңдалған кәсіп, адамның өзін-өзі құрметтеуін, өзі туралы позитивті ойларды қалыптастыруға, денсаулықтың психикалық және физикалық проблема-

ларын алдын алуға септігін тигізеді, өмірге деген ризалығын жоғарылытады. Кәсібін адекватты таңдау және оны меңгеру деңгейі өмірдің барлық жақтарына және оның сапасына әсер етеді. Сондықтан да, мұнда бірнеше жағдайды еске алған жөн. Біріншіден, кәсіптер әлемі әрқашан, тұрақсыз және ауыспалы. Екіншіден, қазіргі кездегі ерекшеліктердің бірі, монопрофессионолизмнің орнына полипрофессионолизм келеді. Оның мәні, қазіргі кезде тек қана бір мамандықты игермей, екі аралас мамандықтың иесі болған жөн. Үшіншіден, адам өмір бойы тек қана бір мамандыққа бағытталмай, өзінің қалауы бойынша басқа кәсіпті игеріп, білімін жоғарылата алады. Н.В. Самоукинаның пікірі бойынша, мамандықты таңдау- жастардың әлеуметтік маңызы бар нәтиже үшін шешім қабылдау процесі: ересек өмірге, жұмысшы ретінде аяқ басуы. Кәсіптік өзін-өзі айқындау мамандықты таңдаудамен сәйкес келуі, келесі жағдайда болуы мүмкін, егер жастар өз кәсібін қызығушылықтарына, психологиялық ерекшеліктеріне, қабілеттеріне сай таңдауын жасағанда. Ал керісінше, кәсіптік өзін-өзі айқындау мамандықты таңдаудамен сәйкес келмеуі, келесі жағдайда болуы ықтимал, егер жастар өз кәсібін кездейсоқ таңдаса, яғни жұмыс орнының тұрғылықты жеріне жақын орналасуымен, мамандығының таралуына, таныстарына және т. б. байланысты. Кәсіптік өзін-өзі айқындаудың анықтамасы адамның өз кәсібіне деген қатынасында, кәсіби іс әрекеттің субъектісі ретінде сипатталады. Студенттің кәсіптік өзін-өзі айқындау динамикасы, оның қабілеттеріне психологиялық ерекшелігіне сай «мамандығын іздеу» процесі болып табылады. Кәсіптік өзін-өзі айқындау процесі – бұл студенттің өзін-өзі анализдеуі, өзін-өзі тануы, бағалауы. Қойылған мақсаты әлеуметтік-кәсіптік шарттармен сәйкестеніп және іс әрекетінде орындалуы көрінгенде студенттің кәсіптік өзін-өзі айқындаудың белсенділігі бар екендігін айтуға болады. Е.А. Климовтың пайымдауынша, кәсіптік өзін-өзі айқындаудың қате түсінігі ретінде осыны айтады: бір ретті шешім қабылдау процесі немесе тездетіп, баяулатуды талап ететін процесс ретінде оны қабылдау. Жоғарғы сынып оқушылары оқу орнын бір рет және тез мезетте таңдағанымен, олар үшін бір сәтте, өз өмірлік таңдауын жасайтындарына көбінесе мән бере бермейді. Жоғары сынып оқушыларында өткен өмірлік тәжірибелеріне, жас ерекшеліктері мен психологиялық ерекшеліктеріне сай, әр мамандық жайлы өз пікірлері қалыптасады. Кәсіптік өзін-өзі айқындауды адамның іс әрекетінің мазмұнының, еңбек субъектісінің дамуы ретінде түсінген жөн. Кәсіби жетістіктерге жету үшін, бір орында отырмай, керісінше, жаңа қойылған мақсаттарға жетіп, кәсібінді одан сайын жетілдіру керек. Сондықтан да, кәсіпті таңдамас бұрын, ақыл-ой мен ерікті қосып, өз кәсіптік жолыңды қызықты және жақсы нәтижелерге жететіндей етіп, ойластырған жөн. Кәсіпті таңдау бұл – бейімделу стратегиясын таңдаумен байланысты, қоршаған ортасына бағыну, бір жағынан, адами құндылықтарды сақтай отырып сол ортаға қарсы тұру. Сондықтан да

кәсіптік даму адамның әр өмір кезеңінде оның нәтижесі немесе тұлғалық жетілудің құралы ретінде келеді. Н.С. Пряжников кәсіптік өзін-өзі айқындаудың келесі түрлерін атайды: белгілі бір әрекеттермен шектелгенімен, өзінің кәсіби дағдылары арқылы еңбек қызметтерінде өзін-өзі айқындау. Белгілі бір еңбек процессінде, өзінің машықтарын кеңейту арқылы айқындалу, кәсіп бойынша жұмыс тауып, белгілі бір мекемелерде негізгі мамандық бойынша қызмет ету, кәсіпте өзін-өзі айқындау, аралас келген мамандықты игеруге көмектеседі [5].

Адамның кәсіпті таңдауы оның өмірлік құндылықтарына байланысты болады. Бұл құндылықтар когнитивті эмоциялық және кәсіби танымдылық арасындағы байланысты көрсетеді. Өзін-өзі бағалау өткен (тәжірибе және білім), болашақ (мақсат) және нақ осы шақ («Мен») кездерін салыстырып отырады. Кәсіптік өзін-өзі айқындаудың басты түрткісі бұл- өзіне-өзі сәйкестігі болып табылады. Бұл түрткі «Мен» бейнесіне қайшылықсыздық әкеледі. Келесі мағыналық түрткі бұл – өзін-өзі құрметтеу. Бұл түрткіге адамның өзінің адами, психологиялық ерекшеліктері, құндылықтары әкеп соғады. Бұл жерге адамның жетістікке жету және сәтсіздіктерді болдырмауын атап кетпеуге болмайды. Түрткілердің екі түрі бар: сыртқы және ішкі. Кәсіпті таңдаудағы ішкі түрткілер: оның қоғамдық және жеке маңыздылығы; жұмыстың шығармашылық жағы беретін қанағаттылық, басқа адамдармен қарым-қатынас жасау мүмкіндігі және т.б. Ішкі түрткілер адамның қажеттіліктерінен туындағанымен, сыртқы қысымға қарамастан, жұмысты бар құлшынысымен атқарады. Сыртқы түрткілер: жалақы, престижге талпыну, басқа адамдардың көзқарасы және т.б. Осыған орай, бұл түрткілер жағымды және жағымсыз болып екіге бөлінеді. Жағымды түрткілерге: материалдық, жұмыс бабымен жетістікке жету, басшылар тарапынан мақұлдауы, яғни мұраттары үшін адамның ниетімен еңбектенуі. Жағымсыз түрткілерге: жеке тұлғаға қысымдылық жасау, жазалау, сыни тұрғыдан қарау және басқа да негативті іс әрекеттер жатады. Е.А. Климов кәсіби таңдау жасау үшін 6 негізгі факторды атайды: үлкен адамдардың, отбасының позициясы немесе көзқарасы; құрдастардың позициясы; мектеп ұжымының позициясы; жеке кәсіби және өмірлік жоспар. Жеке кәсіби және өмірлік жоспардың құрылымы осылайша көрсетілуі мүмкін: басты мақсат жақындағы және алыстағы мақсаттары туралы ойлары, жақындағы мақсаттарға жету жолдары, мақсатқа жетудегі сыртқы шарттар, мақсатқа жетудегі ішкі шарттар, мақсатқа жетуде қиындықтар болған кезде, алдын ала дайындалған шешу жолдары: қабілеттер мен білімдер, қабілеттер іс әрекетті сапалы және жақсы орындаудың кепілі, қабілеттер – жеке тұлғаның белгілі бір іс әрекетті тез меңгере алу қабілеті, басқалардың көзқарасына тәуелді болу. Н.С. Пряжников келесі мүмкіндіктерді іске асыру кезеңдерін көрсетеді: іс әрекеттен үндеместен қашу, іс әрекетті стереотиптік негізде іске асыру, өз кәсібінің жеке элементтерін меңгеруге тырысу, өз кәсібін

жалпылай толық меңгеруге талпыну. Бүгінгі күнде студенттер мен жас мамандар өз болашағы үшін, мүмкіндіктерін кеңейтуге ат салысуда. Бірақ бұл жағдайда оңтайлы шешім – студенттердің бар мүмкіндіктерін жүзеге асыруын үйрету қажеттілігі. Өйткені кәсіби тұрғыда жетістікке жету әр адамға келе бермейді. Кәсіби өзін-өзі айқындау деп – субъектің кәсіпті таңдаудағы оның қызығушылықтары мен психологиялық ерекшеліктерін есепке алу. Қызығушылықтар мен психологиялық ерекшеліктер кәсіпті таңдаудағы ең маңызды фактор болып табылады. Қызығушылық пен психологиялық құрамының негізінде оның танымдық қасиеттері жатады. Танымдық қызығушылықтар төңірегінде кәсіпке деген қызығушылық пайда болады [5]. Кәсіби қызығушылық – адамның белгілі бір қызметке эмоционалды қатынасы. «Қызығушылық» түсінігі «икемділік» сөзімен тұтас келеді. Қызығушылық – нақты бір нәрсеге бағытталған рационалды, танымдылық құбылыс. Егер де қызығушылықтың болуы – «білгім келеді» дегенді білдірсе, онда икемділіктің мағынасы – «істей аламын» дегенді білдіреді. Кәсіби өзін-өзі айқындауда – қызығушылық пен икемділік үлкен роль атқарады. Осының нәтижесінде кәсіби жетістікте мазмұнды, тұрақты, терең қызығушылықтар маңызды болып келеді. Кәсіби қызығушылық психикалық сипаттың және күйдің динамикалық кешені болып табылады [6]. Кәсіптік өзін – өзі айқындау өте қиын, созылмалы, белсенді, көп жоспарлы, қарама-қайшылықтары көп үдеріс болып табылады және 4 кезеңді қамтиді:

1. Тұлғаның кәсіби даму кезеңі оның кәсіппен байланысты ниеттерінен және өзін түрлі қызмет баптарында көруінен басталады. Бұл кезеңді жақсы өту психологиялық өлшемі ретінде қоршаған ортаның қажеттіліктеріне және тұлғаның қажеттіліктеріне сай болуы керек.

2. Бұл кезең – кәсіби оқыту мен тәрбиелеу кезеңі. Кезеңнің психологиялық критерийі ретінде, тұлғаның кәсіптік өзін-өзі айқындауы, яғни кәсіби бағытталған және белгілі бір қызметтің субъектісіне ретінде өзіне деген көзқарасты қалыптастыру.

3. Толығымен кәсіби ортаға ену кезеңі. Шынайы еңбек процесінде кәсіпті толық меңгеру және қызметкерлермен тіл табысу, бұл кезеңнің психологиялық критерийі болып табылады.

4. Өзіндік еңбекте тұлғаның кәсіби мақсаттары мен мүмкіндіктерін іске асыру. Бұл кезеңді жемісті өтудегі психологиялық критерийі – кәсіптік іс әрекеттің операциялық меңгеру деңгейі, кәсіби маңызы бар тұлғалық қасиеттерді меңгеру деңгейі, еңбекке қатынасы, кәсіби шеберлігі және шығармашылығы [7].

Қиындықтар бір кезеңнен екінші кезеңге өтуде ғана емес, белгілі бір кезеңнің ішінде де болуы мүмкін. Жиі болатын жайыт, бірінші жылдың соңына немесе екінші және үшінші жылға жақын кәсіпті меңгеру процесіне деген қатынас өзгере бастайды. Студенттер өзінің таңдаған кәсібіне күмәнданып, жоғары оқу орнын немесе кәсібін ауыстыру жайлы

ойланады. Бұл құбылыс, практиканы жақсы өткенімен де кездеседі. Бұның себептері студенттердің қабілеттерінде еместігін көрсетеді. Сонымен, кәсіптік өзін-өзі айқындау, адам өмірінің көп бөлігін қамтып, созылмалы үдеріс болып табылады. Қазіргі кездегі кәсіптік өзін-өзі айқындаудың негізгі проблемасы болып, тек қана өзінің қызығушылықтарын, икемділіктері мен қабілеттерін іске асыру емес, сонымен қатар лайықты жалақы мен қоғамдағы беделі қажет.

Әдебиеттер

1. Немов Р.С. Психология. Словарь-справочник. Ч.2. – М.: ВЛАДОС-Пресс, 2003. – 352 с.
2. Дружинин В.Н. Психология. – СПб.: Питер, 2002. – 672 с.
3. Педагогический энциклопедический словарь. – М.: Большая Российская энциклопедия, 2003. – 528 с.
4. Пряжников Н.С. Методы активизации профессионального и личностного самоопределения. – М.: МПСИ, 2002. – 400 с.
5. Пряжников Н.С. Психология труда и человеческого достоинства. – М.: Академия, 2001. – 480 с.
6. Самоукина Н.В. Психология и педагогика профессиональной деятельности. – М.: ТАНДЕМ, 2000. – 384 с.
7. Климов Е.А. Психология профессионального самоопределения. – Ростов-на-Дону: Феникс, 1996. – 509 с.

Айшолпан Шакирт

«Әлеуметтік педагогика және өзін-өзі тану» мамандығының 3 курс студенті, Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: З.Ш. Шавалиева

п.ғ.к., қауымдастырылған профессор Павлодар педагогикалық университеті

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДІҢ МАЗМҰНЫ МЕН БАҒЫТЫ

Андатпа. Ұсынылып отырған мақалада оқу процесінде балалардың жеке қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Бұл ретте білім алушылардың тең құқықтарын анықтайды және коммуникабельді қарым-қатынас жасау үшін қолайлы жағдай жасайды.

Тірек сөздер: инклюзивті, білім беру, арнайы мектеп, түзету, мектеп, қолдау, әлеуметтік, мұқтаждық.

Аннотация. Предлагаемая статья способствует развитию индивидуальных способностей детей в процессе обучения. При этом определяет равные права обучающихся и создает благоприятные условия для коммуникативного общения.

Ключевые слова: инклюзивное, образовательное, специальное, коррекционное, школьное, поддерживающее, социальное, нуждающееся.

Summary. The proposed article contributes to the development of individual abilities of children in the learning process. At the same time, it determines the equal rights of students and creates favorable conditions for communicative communication.

Keywords: inclusive, school, educational, special, correctional, school, supportive, social, needy.

Қазіргі таңда барлық әлем жұртшылығының назарын аударып отырған мәселе балалардың жеке сұраныстары мен ерекшеліктеріне ортаның, отбасының қатысуымен білім беру үрдісіне толық қосуды қарастыратын инклюзивті білім беру. Осы жаһандық мәселеге әлем ғалымдары мынадай анықтама береді: инклюзивтік білім беру дегеніміз – барлық балаларды, соның ішінде мүмкіндіктері шектеулі балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік мұқтаждықтарына арнайы қолдау, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Инклюзивті (франц. *inclusif* – өзіне енгізетін, лат. *include* – ішіне аламын, енгіземін) немесе енгізілген білім беру – жалпы білім беру мектептерінде ерекше қажеттіліктері бар балаларды оқыту үрдісін сипаттау үшін пайдаланылатын термин. Инклюзивті білім берудің негізіне балалардың кез келген кемсітушілігін болдырмайтын, барлық адамдарға тең қарым-қатынасты қамтамасыз ететін, бірақ ерекше білім алу қажеттіліктері бар балалар үшін ерекше жағдай жасайтын идеология жатады.

Инклюзивті білім беру – мүгедек пен дамуында сәл бұзушылығы мен ауытқулары бар балалардың дені сау балалармен бірге олардың әлеуметтендіру және интеграция процестерін жеңілдету мақсатындағы бірлескен оқыту. Инклюзивті оқыту біріктірілген (оқушы дені сау балалар сыныбында/тобында оқиды және дефектолог-мұғалімнің жүйелі көмегін алады), жартылай (жеке балалар күннің бір бөлігін арнайы топтарда, ал екінші қарапайым топтарда өткізеді), уақытша (арнайы топтардағы балалар және қарапайым топтардың оқушылары бірлескен серуендерді, мерекелерді, сайыстарды, жеке істерді өткізу үшін біріктіріледі), толық (дамуда ауытқулары бар 1-2 бала бала бақшаның, сыныптың, мектептің қарапайым топтарына енгізіледі, мамандардың бақылауы бойынша түзету көмегін ата-аналар көрсетеді) болады [1].

Инклюзивті оқыту – ерекше мұқтаждықтары бар балалардың жалпы білім беретін мектептердегі оқыту үрдісін сипаттауда қолданылады. Демек, инклюзивті оқыту негізінде балалардың қандай да бір дискриминациясын жоққа шығару, барлық адамдарға деген теңдік қатынасты қамтамасыз ету, сонымен бірге оқытудың ерекше қажеттілігі бар балаларға арнайы жағдай қалыптастыру идеологиясы жатыр. Осы бағыт балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру жағдайын қалыптастырады. Мүмкіндігі шектеулі балалардың білім алу құқықтары «Қазақстан Республикасының балалардың құқықтары

туралы», «Білім беру туралы», «Мүмкіндігі шектеулі балалардың әлеуметтік және медициналық-педагогикалық түзетуге ықпал ету туралы», «Арнайы әлеуметтік қызмет туралы» Қазақстан Республикасының Заңдарында, Қазақстан Республикасының Конституциясында бекітілген. Инклюзивті білім беру немесе «білім баршаға» бағдарламасы – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Бұл бағдарламаны Біріккен Ұлттар Ұйымының Бас Ассамблеясы мақұлдап, БҰҰ-ның Конвенциясына 2006 жылдың 13 желтоқсанында енгізілді.

Инклюзивті білім беру дегеніміз – балалардың жынысына, жас ерекшеліктеріне, географиялық тұратын жеріне, қимыл-қозғалыстық және ақыл-есінің жағдайына, әлеуметтік-экономикалық жағдайына қарамастан, сапалы білім алу және өздерінің потенциалдық дамыту мүмкіндігіне ие болу. Инклюзивті оқыту – барлық балалардың мұқтаж-дықтарын ескеретін, ерекше қажеттіліктері бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады, өйткені олар бір-бірімен қарым – қатынас жасауға, танып білуге, үйренеді.

Инклюзивтік білім беру – барлық балаларды жалпы білім үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімдеуге, жынысына, шығу тегіне, дініне, жағдайына қарамай, балаларды айыратын кедергілерді жоюға, ата-аналарын белсенділікке шақыруға, баланың түзеу – педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, қоршаған ортаның балаларды жас ерекшеліктеріне және білімдік қажеттіліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни, жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді оқытуға бағытталған мемлекеттік саясат.

Психикалық дамуының негізгі бұзылыстары интеллектуалды даму деңгейі, яғни, зейіні, есте сақтауы, ойлауы, кеңістікті бағдарлауы төмен болып келеді. Осы себептерге байланысты психикасы дамуы тежелген (ПДТ) балалардың оқу үлгерімі төмен болады. Бұл балалардың оқуға үлгермеушілігі жеті-сегіз жастан анық байқалады. Ата-аналары көмекші не арнайы мектептер мен мектеп-интернаттарға, психологиялық-педагогикалық түзеу кабинеттері мен коррекциялық-түзету сыныптарына балаларын бергісі келмеген жағдайда жалпы білім алатын мектептерде ПМПК-ның ұсынысы бойынша жеңілдетілген бағдарламамен оқытуына толық құқылары бар. Жалпы білім беретін мектептер мен бала бақшалар ПМПК-ның қорытындысы бойынша көрсетілген, яғни, баланың деңгейіне қарай жеңілдетілген бағдарламамен кемтар балаларды тәрбиелеуге және инклюзивті оқытуға дайын болғандары жөн. Инклю-

зивті оқытуға жалпы мектептерде арнайы психологы, әлеуметтік мұғалімі, олигофрено мұғалімі, логопед мамандары жұмыс жасайды. Егер бала көмекші бағдарламаны толық игерген болса, оған арнайы куәлік беріледі, ал игермесе, анықтама ғана алады. Егер ата-анасы баласын арнайы мектеп- интернатқа жібергісі келмесе, жергілікті жалпы мектепте мүмкіндігі шектеулі баланың мүмкіндігіне қарай, жеңілдетілген бағдарлама бойынша, инклюзивті оқытуға міндетті.

Инклюзивті оқыту – барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында, мектепте және мектеп өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді; оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді; адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Даму мүмкіндігі шектеулі балаларға білім беруді ұйымдастыру мақсатында, типтік арнайы білім бағдарламасы жасалды. Онда балалардың мұқтаждықтары ескеріліп, білім алуларын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдістері қарастырылған. Инклюзивті оқыту балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайлары да өзгереді. Инклюзивті оқытуды ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіншілік алады. Өйткені, олар бір-бірімен қарым-қатынас жасауға, танып-білуге, қабылдауға үйренеді [2].

Сонымен, инклюзивті білім беру жағдайында жұмыс жүргізетін мектептерде білім мазмұнын үш түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал. Атап айтқанда: жалпы мектептерге арналған типтік оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім беру бағытындағы оқу бағдарламалары; мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктерін есепке ала отырып әзірленетін оқытудың жеке бағдарламасы. Инклюзивті білім беру мәселесі шет елдерде 1970 жылдан бастау алады, ал 90 жылға қарай АҚШ пен Еуропа өздерінің білім беру саясатына осы бағдарламаны толық енгізді. Ал, біздің елімізде инклюзивті білім беру жүйесінің дамуы туралы ресми дерек «Қазақстан Республикасының Білім беруді дамытудың 2010–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында» көрсетілді [3].

Инклюзивті оқыту – негізгі принциптері:

1. Адам құндылығы оның мүмкіндігіне қарай қабілеттілігімен, жеткен жетістіктермен анықталады.
2. Әрбір адам сезуге және ойлауға қабілетті.
3. Әрбір адам қарым қатынасқа құқылы.
4. Барлық адам бір-біріне қажет.
5. Білім шынайы қарым-қатынас шеңберінде жүзеге асады.
6. барлық адамдар құрбы-құрдастарының қолдауы мен достығын қажет етеді.

7. Әрбір оқушы үшін жетістікке жету-өзінің мүмкіндігіне қарай орындай алатын әрекетін жүзеге асыру.

8. Жан-жақтылық адам өмірінің даму аясын кеңейтеді.

Инклюзивті бағыт кемтар балаларды оқуда жетістікке жетуге ықпал етіп, жақсы өмір сүру мүмкіншілігін қалыптастырады. *Инклюзивті білім берудің мазмұны:* Инклюзивті білім беретін мектептерде білім мазмұны 3 түрлі бағдарлама бойынша реттеген абзал:

* жалпы мектептерге арналған типтік оқу бағдарламалары:

* мүмкіндігі шектеулі балалардың ақаулық типтеріне сәйкес арнаулы білім беру бағытындағы оқу бағдарламалары мүмкіндігі шектеулі балалардың психофизикалық ерекшеліктерін есепке ала отырып әзірленген оқытудың жеке бағдарламасы

Қазіргі уақытта мен инклюзивті оқушылармен жұмыс жасаймын. Сол сыныппен жұмыс жасау барысында инклюзивті білім беру керек екендігін түсіндім. Әр оқушының білім алуға өз ерекшеліктері бар. Мәселен әр оқушының эмоционалдық және психикалық таным процесстерінің дамуы деңгейі әртүрлі екенін естен шығармау керек. Жалпы білім беретін мектептердегі мүмкіндігі шектеулі балалар оқу материалын меңгеруде, жеке тәсілдің жоқтығы, арнайы коррекциялық – түзету, психологиялық, педагогикалық, әлеуметтік қолдаудың жеткіліксіздігі салдарынан әлеуметтік дағдыларды игеруде елеулі қиындықтарға тап болады [4].

Инклюзивті оқыту- барлық балаларға мектепке дейінгі оқу орындарында мектеп және мектепке өміріне белсене қатысуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту-оқушылардың тең құқығын анықтайды және ұжым іс-әрекетіне қатысуға мүмкіндік береді. Адамдармен қарым-қатынасына қажетті қабілеттілікті дамытуға мүмкіндік береді. Инклюзивті оқыту-барлық балалардың мұқтаждығын ескеретін ерекше қажеттілігі бар балалардың білім алуын қамтамасыз ететін жалпы білім үрдісінің дамуы. Инклюзивті білім беру балалардың оқу үрдісіндегі қажеттіліктерін қанағаттандырып, оқыту мен сабақ берудің жаңа бағытын өңдеуге талпынады. Егер инклюзивті оқытудың оқыту мен сабақ беруге енгізілген өзгерістері тиімді болса, онда ерекше қажеттіліктері бар балалардың жағдайын да өзгереді. Инклюзивті білім беруді ашқан мектептерде оқыған балалар адам құқығы туралы білім алуға мүмкіндік алады. Инклюзивті оқыту балаларды жалпы білім беру үрдісіне толық енгізу және әлеуметтік бейімделуге, жынысына, шығу тегіне, дініне қарамай балаларды айыратын кедергілерді жоюға ата-аналарын белсенділікке шақыруға балалардың түзеу-педагогикалық және әлеуметтік қажеттіліктерін арнайы қолдау, қоршаған ортаның балаларды жас ерекшеліктеріне бейімделуіне жағдай қалыптастыру, яғни жалпы білім беру сапасы сақталған тиімді саясат.

Қорыта айтқанда, қазіргі таңда әр оқушыға жеке тұлға ретінде қарап, саналы тәрбие сапалы білім беру өмір талабы болып табылады.

«Бәріне бірдей мүмкіндік», «Сапалы білім – барлығы үшін» деген ұстанымды қолдаймыз.

Әдебиеттер

1. «Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2011–2020 жылға арналған Мемлекеттік бағдарламасы» Астана, 2010.

2. Байтұрсынова А.А. «Арнайы педагогика: проблемалары мен даму болашағы». – Алматы, 2008.

3. Кемтар балаларды әлеуметтік және медициналық педагогикалық түзету арқылы қолдау туралы. ҚР 2002 ж. №343 заңы.

4. Дефектологиялық сөздік.

**Білім беруді цифрландыру жағдайында
жаратылыстану-математикалық цикл
пәндерін оқытудың заманауи
мәселелері**

**Современные проблемы преподавания
предметов естественно-
математического цикла
в условиях цифровизации образования**

МАТЕМАТИКА

К. Биконов

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: А.Б. Найманова

магистр, старший преподаватель

МЕТОДИКА ИЗУЧЕНИЯ КВАДРАТНЫХ УРАВНЕНИЙ В КУРСЕ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ

Уравнения в школьном курсе алгебры занимают ведущее место. На их изучение отводится времени больше, чем на любую другую тему школьного курса математики. Сила теории уравнений в том, что она не только имеет теоретическое значение для познания естественных законов, но и служит конкретным практическим целям. Большинство задач о пространственных формах и количественных отношениях реального мира сводится к решению различных видов уравнений. Овладевая способами их решения, люди находят ответы на различные вопросы из науки и техники (транспорт, сельское хозяйство, промышленность, связь и т. д.). Так же для формирования умения решать уравнения большое значение имеет самостоятельная работа учащегося при обучении решения уравнений. При изучении любой темы уравнения могут быть использованы как эффективное средство закрепления, углубления, повторения и расширения теоретических знаний, для развития творческой математической деятельности учащихся.

Автором данного доклада выбрана тема «Квадратные уравнения», так как она актуальна в современном мире; это объясняется тем, что уравнения широко используются в различных разделах математики, в решении важных прикладных задач.

Для этой темы характерна большая глубина изложения и богатство устанавливаемых с ее помощью связей в обучении, логическая обоснованность изложения. Поэтому она занимает исключительное положение в линии уравнений.

Исходя из вышесказанного, автор, выбирая тему доклада, руководствовался ее значимостью и сложностью при обучении учащихся решению квадратных уравнений разного вида.

С началом изучения систематического курса алгебры основное внимание уделяется способам решения квадратных уравнений, которые становятся специальным объектом изучения. Основная цель – выработать умения решать квадратные уравнения и решать задачи, сводящиеся к ним.

Квадратным уравнением называется уравнение вида $a^2 + bx + c = 0$ $a^2 + bx + c = 0$, где x – переменная, a , b и c – некоторые числа, причем $a \neq 0$. Числа a , b и c – коэффициенты квадратного уравнения.

Умение решать квадратные уравнения служит базой для решения других типов уравнений и их систем (дробных рациональных, иррациональных, высших степеней).

Для того чтобы решить любое квадратное уравнение, учащиеся должны **знать**:

- формулу нахождения дискриминанта;
- формулу нахождения корней квадратного уравнения;
- алгоритмы решения уравнений данного вида.

В результате изучения данной темы учащиеся должны уметь:

- решать неполные квадратные уравнения;
- решать полные квадратные уравнения;
- решать приведенные квадратные уравнения;
- находить ошибки в решенных уравнениях и исправлять их;
- делать проверку.

Решение каждого уравнения складывается из двух основных частей:

- преобразования данного уравнения к простейшим;
- решения уравнений по известным правилам, формулам или алгоритмам.

При изучении темы «Квадратные уравнения» рассматриваются неполные, полные и приведенные квадратные уравнения. Для изучения данной темы были проанализированы современные школьные учебники разных казахстанских авторов.

Обучение решению уравнений начинается с простейших их видов, и программа обуславливает постепенное накопление как их видов, так и «фонда» тождественных и равносильных преобразований, с помощью которых можно привести произвольное уравнение к простейшим. В этом направлении следует строить и процесс формирования обобщенных приемов решения уравнений в школьном курсе алгебры. В курсе математики старших классов учащиеся сталкиваются с новыми классами уравнений, систем или с углубленным изучением уже известных классов. Однако это мало влияет на уже сформированную систему знаний, умений и навыков; они дополняют ее новым фактическим содержанием.

Обобщение способов деятельности учащихся при решении квадратных уравнений происходит постепенно. Можно выделить следующие этапы при изучении темы «Квадратные уравнения»:

- I этап – «Решение неполных квадратных уравнений».
- II этап – «Решение полных квадратных уравнений».
- III этап – «Решение приведенных квадратных уравнений».

Важным моментом в изучении квадратных уравнений является рассмотрение теоремы Виета, которая утверждает наличие зависимости

между корнями и коэффициентами приведенного квадратного уравнения.

Теорема Виета. Сумма корней приведенного квадратного уравнения равна второму коэффициенту, взятому с противоположным знаком, а произведение корней равно свободному члену.

Иначе говоря, если x_1 и x_2 – корни уравнения $x^2 + px + q = 0$, то

$$\begin{cases} x_1 + x_2 = -p, \\ x_1 \cdot x_2 = q \end{cases}$$

Данные формулы называют *формулами Виета* в честь французского математика Ф. Виета (1540–1603), который ввел систему алгебраических символов, разработал основы элементарной алгебры. Он был одним из первых, кто числа стал обозначать буквами, что существенно развило теорию уравнений.

Например, приведенное уравнение $x^2 - 7x + 10 = 0$ имеет корни 2 и 5. Сумма корней равна 7, а произведение равно 10. Видно, что сумма корней равна второму коэффициенту, взятому с противоположным знаком, а произведение корней равно свободному члену.

Справедлива также теорема, обратная теореме Виета.

Теорема, обратная теореме Виета. Если для чисел x_1 , x_2 , p , q справедливы формулы, то x_1 и x_2 – корни уравнения $x^2 + px + q = 0$.

Теорема Виета и теорема, обратная ей, часто применяются при решении различных задач.

Например. Напишем приведенное квадратное уравнение, корнями которого являются числа 1 и -3 .

По формулам Виета

$$\begin{cases} p = x_1 + x_2 = -2, \\ q = x_1 \cdot x_2 = -3 \end{cases}$$

Следовательно, искомое уравнение имеет вид $x^2 + 2x - 3 = 0$.

Сложность освоения теоремы Виета связана с несколькими обстоятельствами. Прежде всего, требуется учитывать различие прямой и обратной теоремы. В прямой теореме Виета даны квадратное уравнение и его корни; в обратной – только два числа, а квадратное уравнение появляется в заключении теоремы. Учащиеся часто совершают ошибку, обосновывая свои рассуждения неверной ссылкой на прямую или обратную теорему Виета.

Например, при нахождении корней квадратного уравнения подбирать ссылаться нужно на обратную теорему Виета, а не на прямую, как часто делают учащиеся. Для того чтобы распространить теоремы Виета на случай нулевого дискриминанта, приходится условиться, что в этом случае квадратное уравнение имеет два равных корня. Удобство такого соглашения проявляется при разложении квадратного трехчлена на множители.

Таким образом, неполные и приведенные квадратные уравнения имеют разные алгоритмы решения, при изучении данной темы необходимо показать, что общая формула корней применима и для этих случаев. Обычно они изучаются перед выводом корней общего квадратного уравнения. В целом можно сказать, что освоение темы «Квадратные уравнения» поднимает учащихся на качественно новую ступень овладения содержанием школьной математики.

Важную роль в учебном процессе играют формы организации или виды обучения, в качестве которых выступают устойчивые способы организации педагогического процесса.

Основной формой организации учебно-воспитательной работы с учащимися является урок.

Для того чтобы доказать или опровергнуть, что использование различных форм уроков способствует улучшению качества знаний школьников по теме «Квадратные уравнения», были разработаны и проведены разнообразные формы уроков в 8 классе. При изучении темы были выбраны такие формы уроков, как: • урок-лекция; • урок-презентация; • урок-практикум; • урок-игра «Звездный час»; • урок-программирование; • контрольный урок.

Разработка урока по теме «Полные квадратные уравнения»

Урок-программирование по теме «Полные квадратные уравнения» (уравнения общего вида)

Тип урока: изучение новой темы.

Цели урока: ввести понятие полного квадратного уравнения, научить учащихся решать полные квадратные уравнения, развивать математическую речь, внимание, самостоятельность.

Оборудование: карточки с пропущенными словами или формулами, алгоритм решения полных квадратных уравнений.

Ход урока:

1. Организационный момент.
2. Сообщение темы и цели урока.
3. Актуализация знаний.
- 3.1 Опрос теории.

Что называют квадратным трехчленом?

Что называют дискриминантом квадратного уравнения?

Приведите пример квадратного уравнения, дискриминант которого:

- а) больше нуля;
- б) равен нулю;
- в) меньше нуля.

4) Назовите коэффициенты a , b и c квадратного трехчлена (трехчлены заранее записаны на доске):

- а) $3x^2 + 4x + 5$;
- б) $6x^2 + x - 2$;
- в) $-5x^2 + 3x - 1$.

Материалы доклада можно использовать в педагогической деятельности, они могут стать методическим пособием для студентов, как при подготовке докладов, сообщений на эту тему, так и при проведении пробных уроков или преддипломной практики. А также его могут использовать учителя математики, преподающие в средней школе, которые стремятся вызвать интерес к урокам математики.

Литература

1. Абылкасымова А.Е. др. Алгебра. Учебник 8 класса общеобразовательной школы. – Алматы, Мектеп, 2016.
2. Методика преподавания математики в средней школе. Частная методика / Сост. В.И. Мишин. – М.: Просвещение, 1987. – 416 с.
3. Зайцев В.В., Рыжков В.В., Сканами М.И. Элементарная математика. – М.: Наука, 1976. – 592 с.
4. Вересова Е.Е., Денисова Н.С., Полякова Т.Н. Практикум по решению математических задач. – М.: Просвещение, 1979. – 240 с.

Л. Елемес

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Б.А. Найманов

педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

ТРИГОНОМЕТРИЯЛЫҚ ТЕНДЕУЛЕРДІ ШЕШУДІҢ ӘРТҮРЛІ ТӘСІЛДЕРІ

Белгісіздері тригонометриялық функция астында болып келетін теңдеулерді тригонометриялық теңдеулер деп атайды. Тригонометриялық теңдеулердің көпшілігі оларды қарапайым тригонометриялық теңдеулерге келтіру арқылы шешіледі. Тригонометриялық теңдеулердің түрлері көп болғандықтан оларды шешудің әмбебап әдісі болуы мүмкін емес. Сондықтан осы жұмыста тригонометриялық теңдеулерді шешудің практикада жиі кездесетін түрлерін шешудің әртүрлі тәсілдері келтірілген.

Тригонометриялық теңдеулер ұлттық бірыңғай тестілеуде бар болғандықтан және мектеп бағдарламасында екі түрі ғана қарастырылуына байланысты баяндамада олардың бірнеше түрлері қарастырылады.

1. Қарапайым тригонометриялық теңдеулерді шешу

1) $\sin x = a$, $|a| < 1$ теңдеуі

Теңдеудің шешімі

$$x = (-1)^k \arcsin a + k\pi, k \in \mathbb{Z}$$

Теңдеудің дербес түрлері:

$$\sin x = 1, x = \frac{\pi}{2} + 2\pi k, k \in Z,$$

$$\sin x = 0, x = \pi k, k \in Z,$$

$$\sin x = -1, x = -\frac{\pi}{2} + 2\pi k, k \in Z,$$

2) $\cos x = a, |a| < 1$ теңдеуі

Теңдеудің шешімі

$$x = \pm \arccos a + 2k\pi, k \in Z$$

$$\cos x = 1, x = 2\pi k, k \in Z,$$

$$\cos x = 0, x = \frac{\pi}{2} + k\pi, k \in Z,$$

$$\cos x = -1, x = (2k+1)\pi, k \in Z.$$

3) $\operatorname{tg} x = a, a \in (-\infty, \infty)$ теңдеуі

Теңдеудің шешімі

$$x = \operatorname{arctg} a + k\pi, k \in Z$$

4) $\operatorname{ctg} x = a, a \in (-\infty, \infty)$ теңдеуі

Теңдеудің шешімі

$$x = \operatorname{arccot} a + k\pi, k \in Z$$

2. Кері тригонометриялық функциялардың қасиеттері

$$\operatorname{arcsin}(-x) = -\operatorname{arcsin} x, \operatorname{arccos}(-x) = \pi - \operatorname{arccos} x,$$

$$\operatorname{arctg}(-x) = -\operatorname{arctg} x, \operatorname{arccot}(-x) = \pi - \operatorname{arccot} x$$

3. Тригонометриялық теңдеулерді шешу әдістері.

1) Алгебралық теңдеулерге келетін тригонометриялық теңдеулер

$$\text{Мысал. } 6\cos^2 x - 5\sin x + 5 = 0$$

Шешуі.

$$\cos^2 x = 1 - \sin^2 x, 6(1 - \sin^2 x) - 5\sin x + 5 = 0, 6\sin^2 x + 5\sin x - 11 = 0$$

$$\sin x = y, 6y^2 + 5y - 11 = 0, y_1 = 1, y_2 = -\frac{11}{6}$$

$$\sin x = -\frac{11}{6}, \text{ шешімі жоқ, себебі } \left| -\frac{11}{6} \right| > 1$$

$$\sin x = 1, x = \frac{\pi}{2} + 2\pi k, k \in Z$$

2) Біртектес тригонометриялық теңдеулер

$$a_0 \sin^2 x + a_1 \sin x \cos x + a_2 \cos^2 x = 0 \quad (: \cos^2 x \neq 0)$$

$$a_0 \operatorname{tg}^2 x + a_1 \operatorname{tg} x + a_2 = 0 \quad \operatorname{tg} x = y \quad a_0 y^2 + a_1 y + a_2 = 0$$

$$\text{Мысал. } 3\sin^2 x - 5\sin x \cos x + 8\cos^2 x = 2$$

Шешуі.

$$\sin^2 x + \cos^2 x = 1 \text{ осыдан } 3\sin^2 x - 5\sin x \cos x + 8\cos^2 x = 2 \quad (\sin^2 x + \cos^2 x)$$

$$\sin^2 x - 5\sin x \cos x + 6\cos^2 x = 0 \quad (: \cos^2 x \neq 0)$$

$$\operatorname{tg}^2 x - 5\operatorname{tg} x + 6 = 0 \quad \operatorname{tg} x = y \quad y^2 - 5y + 6 = 0 \quad y_1 = 2 \quad y_2 = 3$$

$$\operatorname{tg} x = 2 \quad x = \operatorname{arctg} 2 + k\pi \quad k \in Z$$

$$\operatorname{tg} x = 3 \quad x = \operatorname{arctg} 3 + k\pi \quad k \in Z$$

3) Қосу формулалары арқылы шешілетін теңдеулер

$$\cos(\alpha - \beta) = \cos \alpha \cos \beta + \sin \alpha \sin \beta$$

$$\begin{aligned}\cos(\alpha + \beta) &= \cos\alpha\cos\beta - \sin\alpha\sin\beta \\ \sin(\alpha + \beta) &= \sin\alpha\cos\beta + \cos\alpha\sin\beta \\ \sin(\alpha - \beta) &= \sin\alpha\cos\beta - \cos\alpha\sin\beta \\ \operatorname{tg}(\alpha + \beta) &= \frac{\operatorname{tg}\alpha + \operatorname{tg}\beta}{1 - \operatorname{tg}\alpha\operatorname{tg}\beta} \quad \operatorname{tg}(\alpha - \beta) = \frac{\operatorname{tg}\alpha - \operatorname{tg}\beta}{1 + \operatorname{tg}\alpha\operatorname{tg}\beta}\end{aligned}$$

Мысал.

$$\sin 3x \cos 2x = \sin 5x$$

Шешуі.

$$\sin 5x = \sin(3x + 2x) \sin 3x \cos 2x + \cos 3x \sin 2x = \sin 3x \cos 2x \cos 3x \sin 2x = 0$$

$$\cos 3x = 0 \quad 3x = \frac{\pi}{2} + k\pi \quad x = \frac{\pi}{6} + \frac{k\pi}{3} \quad k \in Z$$

$$\cos 2x = 0 \quad 2x = k\pi \quad x = \frac{k\pi}{2} \quad k \in Z$$

4) Тригонометриялық қосындыларды көбейткіштерге жіктеу әдісі

$$\sin\alpha + \sin\beta = 2\sin\frac{\alpha + \beta}{2} \cos\frac{\alpha - \beta}{2}$$

$$\sin\alpha - \sin\beta = 2\sin\frac{\alpha - \beta}{2} \cos\frac{\alpha + \beta}{2}$$

$$\cos\alpha + \cos\beta = 2\cos\frac{\alpha + \beta}{2} \cos\frac{\alpha - \beta}{2}$$

$$\cos\alpha - \cos\beta = -2\sin\frac{\alpha + \beta}{2} \sin\frac{\alpha - \beta}{2}$$

$$\operatorname{tg}\alpha + \operatorname{tg}\beta = \frac{\sin(\alpha + \beta)}{\cos\alpha\cos\beta}$$

$$\operatorname{tg}\alpha - \operatorname{tg}\beta = \frac{\sin(\alpha - \beta)}{\cos\alpha\cos\beta}$$

Мысал.

$$\cos x + \cos 2x + \cos 3x = 0$$

Шешуі.

$$(\cos x + \cos 3x) + \cos 2x = 0$$

$$2\cos\frac{x + 3x}{2} \cos\frac{x - 3x}{2} + \cos 2x = 0$$

$$2\cos 2x \cos(-x) + \cos 2x = 0 \quad \cos(-x) = \cos x$$

$$2\cos 2x \cos x + \cos 2x = 0$$

$$\cos 2x(2\cos x + 1) = 0 \text{ осыдан } \cos 2x = 0, \quad 2x = \frac{\pi}{2} + \pi k, \quad x = \frac{\pi}{4} + \frac{\pi k}{2}, \quad k \in Z$$

$$2\cos x + 1 = 0 \quad \cos x = -\frac{1}{2}$$

$$x = \pm \arccos\left(-\frac{1}{2}\right) + 2\pi k \text{ немесе } x = \pm \frac{2\pi}{3} + 2\pi k \quad k \in Z \text{ мұндағы}$$

$$\arccos\left(-\frac{1}{2}\right) = \pi - \arccos\frac{1}{2} = \pi - \frac{\pi}{3} = \frac{2\pi}{3}$$

5) Көбейтінді түрінде берілген тригонометриялық функцияларды қосындыларға жіктеу

$$\cos\alpha\cos\beta = \frac{1}{2}(\cos(\alpha + \beta) + \cos(\alpha - \beta))$$

$$\sin\alpha\sin\beta = \frac{1}{2}(\cos(\alpha - \beta) - \cos(\alpha + \beta))$$

$$\sin\alpha\cos\beta = \frac{1}{2}(\sin(\alpha + \beta) + \sin(\alpha - \beta))$$

Мысал.

$$\cos 2x \cos 4x = \cos x \cos 5x$$

Шешуі.

$$\cos 2x \cos 4x = \frac{1}{2}(\cos 6x + \cos 2x)$$

$$\cos x \cos 5x = \frac{1}{2}(\cos 6x + \cos 4x)$$

$$\frac{1}{2}(\cos 6x + \cos 2x) = \frac{1}{2}(\cos 6x + \cos 4x)$$

$$\cos 6x + \cos 2x - \cos 6x - \cos 4x = 0$$

$$\cos 2x - \cos 4x = 0$$

$$-2\sin 3x \sin(-x) = 0$$

$$2\sin 3x \sin x = 0$$

$$\sin x = 0 \quad x = k\pi \quad k \in Z$$

$$\sin 3x = 0, \quad 3x = n\pi, \quad x = \frac{n\pi}{3}, \quad n \in Z$$

Бір формулаға біріктірсек $x = \frac{\pi n}{3}$, $n \in Z$ шығады

б) Функциялардың дәрежесін төмендету арқылы шешілетін тригонометриялық теңдеулер

$$\sin^2 \alpha = \frac{1 - \cos 2\alpha}{2} \quad \cos^2 \alpha = \frac{1 + \cos 2\alpha}{2}$$

Мысал.

$$\cos^2 x + \cos^2 2x + \cos^2 3x = \frac{3}{2}$$

Шешуі

$$\frac{1 + \cos 2x}{2} + \frac{1 + \cos 4x}{2} + \frac{1 + \cos 6x}{2} = \frac{3}{2}$$

$$\cos 2x + \cos 4x + \cos 6x = 0$$

$$(\cos 2x + \cos 6x) + \cos 4x = 0$$

$$2\cos 4x \cos 2x + \cos 4x = 0$$

$$\cos 4x(2\cos 2x + 1) = 0 \text{ осыдан}$$

$$\cos 4x = 0 \quad 4x = \frac{\pi}{2} + \pi k$$

$$x = \frac{\pi}{8} + \frac{\pi k}{4} \quad k \in Z$$

$$2\cos 2x + 1 = 0$$

$$2\cos 2x = -1, \quad \cos 2x = -\frac{1}{2}$$

$$\cos(-x) = \pi - \arccos x \text{ болғандықтан } 2x = \pm \arccos\left(-\frac{1}{2}\right) + 2\pi k$$

$$2x = \pm \left(\pi - \arccos \frac{1}{2}\right) + 2\pi k = \pm \left(\pi - \frac{\pi}{3}\right) + 2\pi k = \pm \frac{2}{3}\pi + 2\pi k$$

$$x = \pm \frac{\pi}{3} + \pi k \quad k \in Z$$

Әдебиеттер

1. Абілқасымова А.Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі дидактикалық – әдістемелік негіздері. – Алматы: Мектеп, 2014. – 224 б.
2. Абілқасымова А.Е., Шойынбеков К.Д., Есенова М.И., Жумагулова З.А. Алгебра және анализ бастамалары: Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану – математика бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2016. – 184 б.
3. Зайцев В.В., Рыжков В.В., Сканави М.И. Элементарная математика. – М.: Наука, 1976. – 592 с.
4. Вересова Е.Е., Денисова Н.С., Полякова Т.Н. Практикум по решению математических задач. – М.: Просвещение, 1979. – 240 с.
5. Абрамович М.И., Стародубцев М.Т. Математика (геометрия и тригонометрические функции). – М.: Высшая школа, 1976. – 304 с.
6. Литвиненко Н.Л., Мордкович А.Г. Практикум по решению задач школьной математики (практикум по тригонометрии). – М.: Просвещение, 1977. – 126 с.

М. Козабаева

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Б.А. Найманов

педагогика ғылымдарының кандидаты, профессор

ТРИГОНОМЕТРИЯЛЫҚ ТЕҢСІЗДІКТЕРДІ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Тригонометриялық теңсіздіктерді шешу үшін тригонометриялық функциялардың графиктері мен олардың монотондық қасиеттерін пайдаланады. Сонымен қатар $\sin x$ және $\cos x$ функцияларының ең кіші оң периоды 2π , ал $\operatorname{tg} x$ және $\operatorname{ctg} x$ функцияларының ең кіші оң периоды π болатындығы тригонометриялық теңсіздіктерді шешуге қолданылады. Ұлттық бірыңғай тестілеу сұрақтарында тригонометриялық теңсіздіктер жиі кездеседі, осы себептен де осы тақырып өзекті болып табылады.

Барлық тригонометриялық теңсіздіктер қарапайым теңсіздіктерді шешуге келтіріледі. Сонымен қатар тригонометриялық теңсіздіктерді шешуге тригонометриялық шеңберлер де кеңінен қолданылады.

Қарапайым тригонометриялық теңсіздіктер.

$$\sin x > a, |a| < 1, x \in (\arcsin a + 2k\pi; \pi - \arcsin a + 2k\pi), k \in Z$$

$$\sin x < a, |a| < 1, x \in (-\pi - \arcsin a + 2k\pi; \arcsin a + 2k\pi), k \in Z$$

$$\cos x > a, |a| < 1, x \in (-\arccos a + 2k\pi; \arccos a + 2k\pi), k \in Z$$

$$\cos x < a, |a| < 1, x \in (\arccos a + 2k\pi; 2\pi - \arccos a + 2k\pi), k \in Z$$

$$\operatorname{tg} x > a, x \in \left(\operatorname{arctg} a + k\pi; \frac{\pi}{2} + k\pi \right), k \in Z$$

$$\operatorname{tg} x < a, x \in \left(-\frac{\pi}{2} + k\pi; \operatorname{arctg} a + k\pi \right), k \in Z$$

$$\operatorname{ctg} x > a, x \in (k\pi; \operatorname{arctg} a + k\pi), k \in Z$$

$$\operatorname{ctg} x < a, x \in (\operatorname{arctg} a + k\pi; \pi + k\pi), k \in Z$$

Теңсіздікті шешіндер

$$1) \cos x < \frac{1}{2}$$

$$x \in \left(\frac{\pi}{3} + 2\pi k; \frac{5\pi}{3} + 2\pi k\right), k \in Z$$

$$2) \operatorname{tg} x \leq 1$$

$$x \in \left(-\frac{\pi}{2} + \pi k; \frac{\pi}{4} + \pi k\right), k \in Z$$

$$3) \cos\left(2x - \frac{3\pi}{8}\right) < 0$$

Егер $t = 2x - \frac{3\pi}{8}$, онда $\cos t < 0$

$$t \in \left(\frac{\pi}{2} + 2\pi k; \frac{3\pi}{2} + 2\pi k\right), k \in Z$$

$$\frac{\pi}{2} + 2\pi k < t < \frac{3\pi}{2} + 2\pi k, k \in Z$$

Алғашқы айнымалыға көшеміз:

$$\frac{\pi}{2} + 2\pi k < 2x - \frac{3\pi}{8} < \frac{3\pi}{2} + 2\pi k$$

$$\frac{\pi}{2} + \frac{3\pi}{8} + 2\pi k < 2x < \frac{3\pi}{2} + \frac{3\pi}{8} + 2\pi k$$

$$\frac{7\pi}{8} + 2\pi k < 2x < \frac{15\pi}{8} + 2\pi k / : 2$$

$$\frac{7\pi}{16} + \pi k < x < \frac{15\pi}{16} + \pi k, k \in Z$$

$$x \in \left(\frac{7\pi}{16} + \pi k < x < \frac{15\pi}{16} + \pi k\right), k \in Z$$

$$4) \sin x \cos 3x + \cos x \sin 3x > \frac{1}{2}$$

$$\sin(x + 3x) > \frac{1}{2}$$

$$\sin 4x > \frac{1}{2}$$

Егер $t = 4x$, онда $\sin t > \frac{1}{2}$

$$t \in \left(\frac{\pi}{6} + 2\pi k; \frac{5\pi}{6} + 2\pi k\right), k \in Z$$

$$\frac{\pi}{6} + 2\pi k < t < \frac{5\pi}{6} + 2\pi k, k \in Z$$

Алғашқы айнымалыға көшеміз:

$$\frac{\pi}{6} + 2\pi k < 4x < \frac{5\pi}{6} + 2\pi k / : 4$$

$$\frac{\pi}{24} + \frac{\pi k}{2} < x < \frac{5\pi}{24} + \frac{\pi k}{2}$$

$$x \in \left(\frac{\pi}{24} + \frac{\pi k}{2}; \frac{5\pi}{24} + \frac{\pi k}{2}\right), k \in Z$$

$$5) \sin x \geq \cos x$$

$$\sin x - \cos x \geq 0 / \cdot \frac{\sqrt{2}}{2}$$

$$\frac{\sqrt{2}}{2} \sin x - \frac{\sqrt{2}}{2} \cos x \geq 0$$

$$\cos \frac{\pi}{4} \sin x - \sin \frac{\pi}{4} \cos x \geq 0$$

$$\sin(x - \frac{\pi}{4}) \geq 0$$

Егер $t = x - \frac{\pi}{4}$ онда $\sin t \geq 0$

$$t \in [2\pi k; \pi + 2\pi k], k \in Z$$

$$2\pi k \leq x - \frac{\pi}{4} \leq \pi + 2\pi k, k \in Z$$

$$2\pi k \leq x - \frac{\pi}{4} \leq \pi + 2\pi k; / + \frac{\pi}{4}$$

$$\frac{\pi}{4} + 2\pi k \leq x \leq \pi + \frac{\pi}{4} + 2\pi k$$

$$\frac{\pi}{4} + 2\pi k \leq x \leq \frac{5\pi}{4} + 2\pi k$$

$$x \in [\frac{\pi}{4} + 2\pi k; \frac{5\pi}{4} + 2\pi k], k \in Z$$

6) $tg^2 x \leq 3$

$$|tg x| \leq \sqrt{3}$$

$$-\sqrt{3} \leq tg x \leq \sqrt{3}$$

$$-\frac{\pi}{3} + \pi k \leq x \leq \frac{\pi}{3} + \pi k, k \in Z$$

$$x \in [-\frac{\pi}{3} + \pi k; \frac{\pi}{3} + \pi k], k \in Z$$

Өз беттерімен шығарылуға арналған есептерді келтіріп өтелік.

Теңсіздіктерді шешіндер

1. $\sin x > \frac{1}{2}$; $x \in (\frac{\pi}{6} + 2\pi k; \frac{5\pi}{6} + 2\pi k)$, $k \in Z$
2. $\sin x < \frac{1}{2}$; $x \in (-\frac{7\pi}{6} + 2\pi k; \frac{\pi}{6} + 2\pi k)$, $k \in Z$
3. $\sin x > -\frac{1}{2}$; $x \in (-\frac{\pi}{6} + 2\pi k; \frac{7\pi}{6} + 2\pi k)$, $k \in Z$
4. $\cos x > \frac{\sqrt{3}}{2}$; $x \in (-\frac{\pi}{6} + 2\pi k; \frac{\pi}{6} + 2\pi k)$, $k \in Z$
5. $\cos x < \frac{\sqrt{3}}{2}$; $x \in (\frac{\pi}{6} + 2\pi k; \frac{11\pi}{6} + 2\pi k)$, $k \in Z$
6. $\cos x \leq -\frac{1}{2}$; $x \in [\frac{2\pi}{3} + 2\pi k; \frac{4\pi}{3} + 2\pi k]$, $k \in Z$
7. $tg x \geq -1$; $x \in [-\frac{\pi}{4} + \pi k; \frac{\pi}{2} + \pi k)$, $k \in Z$

Әдебиеттер

1. Абілқасымова А.Е. Математиканы оқытудың теориясы мен әдістемесі дидактикалық – әдістемелік негіздері. – Алматы: Мектеп, 2014. – 224 б.
2. Абілқасымова А.Е., Шойынбеков К.Д., Есенова М.И., Жумагулова З.А. Алгебра және анализ бастамалары: Жалпы білім беретін мектептің жаратылыстану – математика бағытындағы 10-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Мектеп, 2016. – 184 б.
3. Зайцев В.В., Рыжков В.В., Сканиви М.И. Элементарная математика. – М.: Наука, 1976. – 592 с.

4. Вересова Е.Е., Денисова Н.С., Полякова Т.Н. Практикум по решению математических задач. – М.: Просвещение, 1979. – 240 с.
5. Абрамович М.И., Стародубцев М.Т. Математика (геометрия и тригонометрические функции). – М.: Высшая школа, 1976. – 304 с.
6. Литвиненко Н.Л., Мордкович А.Г. Практикум по решению задач школьной математики (практикум по тригонометрии). – М.: Просвещение, 1977. – 126 с.

А.С. Кабильдинова

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Г.С. Джарасова

кандидат педагогических наук, профессор

РОЛЬ МЕЖПРЕДМЕТНОЙ СВЯЗИ В РАЗВИТИИ КОНЦЕПЦИИ ПРОСТРАНСТВЕННОГО МЫШЛЕНИЯ УЧЕНИКОВ НАЧАЛЬНЫХ КЛАССОВ

Современный образовательный процесс Республики Казахстан претерпел значительные изменения за последние несколько лет и обновленное содержание образования является одной из самых основных изменений, играя при этом определенную роль. За последние 5 лет, с начала введения программы обучения обновленного содержания в учебный процесс в 2016 г., система среднего образования во всех его уровнях выявила все множество новых методов и способов обучения. От внедрения преподавания на иностранном языке предметов естественно-математического цикла до переисдачи и кардинального изменения учебных ресурсов, такие как книги, электронные ресурсы, видеоуроки, специальные образовательные сайты.

Среди всего прочего, межпредметная связь играет большую роль в реализации данной программы. Каждый класс и каждое звено в среднем образовании имеет свои различия, но, вместе с тем, предлагает к изучению некоторых тем и разделов на протяжении всего звена и с взаимодействием нескольких предметов. Для старших классов можно привести в пример параллели в обучении математики и физики, физики и химии, биологии и математики и многое другое. Тогда как среднее звено предусматривает изучения тем и разделов с метапредметной связью той же математики и с предметами гуманитарного направления, и тем более, с дисциплинами естественно-математического цикла. Например, географии и биологии, информатики и английского языка (что касается в основном и напрямую – терминов и обозначений). Но если смотреть на учебную программу учащихся младших классов, то можно определить более умеренный показатель межпредметной связи. Этот фактор связан с количеством дисциплин преподаваемых в начальной школе, которое является больше общеобразовательным и не предполагает введения дополнительных научных дисциплин на раннем этапе среднего образова-

ния. Одно из ключевых взаимодействий между предметами на данном этапе обучение – завязка «математика-информатика» [1].

С внедрением обновленного содержания роль информационно-коммуникационных технологий значительно возросла и заняла свое место в учебной программе всех ступеней образования, за исключением 1-х и 2-х классов начального звена. Но и эта ситуация изменится в течение последующих лет, так как «Цифровая грамотность» будет внедрена в программу дисциплин начальных классов. Настоящие и будущие изменения и дополнения осуществляются в соответствии обновленным содержанием образования, одной из целей которой является цифровизация.

Цифровизация – это внедрение цифровых технологий в разные сферы жизни, в том числе и образование. Это явление вызвано стремительным развитием информационных технологий в развитых странах мира. Современная казахстанская молодежь – технологически продвинутая, активная. Исходя из теории Нэйла Хоува и Уильяма Штрауса, люди, рожденные в конкретный исторический период, являются носителями схожих ценностей, сформированных под влиянием социально-экономических, культурно-политических условий и процессов. В этой связи очень важно, чтобы система образования создавала комфортные и эффективные условия для обучения молодежи. В Казахстане цифровизация школьного образования является одним из ведущих трендов в процессе его реформирования. Видение школ будущего чаще всего связывается с постепенным переходом всех предметов на облачную систему обучения. Речь идет об онлайн-учебниках и виртуальных лабораториях, открытом образовательном контенте, гибкий и индивидуальный подход к каждому учащемуся. Домашние задания ученики смогут выполнять совместно в онлайн-режиме, [2].

Исходя из масштабов цифровизации РК, настоящей и будущей, мы можем выделить основные преимущества данной программы и взять в расчет, те составляющие, что на данный момент применяются в образовании. В этом случае, привести в пример использования информационно-коммуникационных технологий в преподавании ключевых образовательных дисциплин, в частности на уроках математики. Математика является основным предметом естественно-математического цикла и имеет связь со всеми дисциплинами данного цикла, и с информатикой в том числе. Личные математические и информационные (информатические) знания взаимопорождают, дополняют друг друга, становятся структурированными, порождаемыми сочетаниями единиц знаний математики и информатики. Математика и информатика и, соответственно, системы обучения им существуют и развиваются в диалектическом единстве, предполагая друг друга. Отрицание же происходит не как взаимоотрицание, а на уровне отрицания, превалирования их конкретных проявлений, методически обоснованного выбора в интегрированной учебно-образовательной среде. То есть, на самом деле, происходит не отрицание, а

творческое взаимодействие, взаимоопора и взаимопреemptственность. По замечанию Л.Г. Кузнецовой «в математике и информатике в последние десятилетия набирает силу тенденция к междисциплинарному синтезу при полном сохранении статуса отдельных дисциплин», [1].

Одной из ключевых особенностей преподавания математики с внедрением информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) является разнообразие наряду с постоянным изменением методов и развитием информационных ресурсов. Каждый учебный год обе дисциплины используют все более интересные современные методы преподавания. Для каждой ступени среднего образования (также, как и среднее специальное и высшее образование, но уделяется меньше значения) предусмотрено применение межпредметной связи. Цель данного процесса – развить мышление учащегося наиболее результативно, при этом опираясь на параллели между дисциплинами.

Здесь и далее мы рассматриваем развитие мышления у учащихся начального звена, опуская последующие ступени образования, с задачей распознать и выявить важность использования ИКТ на уроках математики в столь раннем периоде обучения. В качестве основного направления рассматривается пространственное мышление, то есть зарождение и развитие данной концепции. Пространственное мышление представляет собой понимание и использование концепции трёхмерного (и других) пространства. Это пространство называется трёхмерным, так как оно имеет три однородных измерения – длину, ширину и высоту, то есть трёхмерное пространство описывается тремя единичными ортогональными векторами. Но если брать во внимание учащихся начального звена, в их программе эти понятия только формируются и концепция пространства разъясняется на примере объемных фигур (трёхмерных), величин из которых и состоят данные фигуры (или объекты) и формул вычисления соответствующих величин.

Что касается понимания трёхмерного пространства людьми, считается, что оно развивается ещё в младенчестве, и тесно связано с координацией движений человека. Но по факту, во многих случаях необходимость формирования и развития данной концепции проявляется позднее, в то время когда дети начинают познать мир более серьезно (вместе общим образовательным процессом). Визуальная способность воспринимать окружающий мир органами чувств в трёх измерениях называется восприятием глубины. В аналитической геометрии каждая точка трёхмерного пространства описывается как набор из трёх величин – координат. Задаются три взаимно перпендикулярных координатных оси, пересекающихся в начале координат. Положение точки задаётся относительно этих трёх осей заданием упорядоченной тройки чисел. Каждое из этих чисел задаёт расстояние от начала отсчёта до точки, измеренное вдоль соответствующей оси, что равно расстоянию от точки до плоскости, образованной другими двумя осями, [3].

Стоит упомянуть, что на данный момент «Цифровая грамотность» преподается только в 3–4-х классах, но в течение последующих лет планируется внедрение ИКТ и в 1-е и во 2-е классы, что позволит межпредметной связи охватить все уровни среднего образования. «Математика» остается одним из главных предметов во всех классах, и с целью дальнейшего развития методики её преподавания использование информационно-коммуникационных технологий является значимым фактором.

Если рассматривать учебную программу для начальных классов, то можно убедиться в наличии тем и разделов отвечающих за развитие понятия пространства, а иногда и его формирования (с нуля). Можно заметить параллели между дисциплинами «Математика» и «Цифровая грамотность» для учеников 3-го класса и 4-го класса. Вместе с тем, в 1-х и 2-х классах учебной программы математики прослеживаются темы связанные с понятием пространства, но ИКТ как предмет еще не задействован в процесс.

Содержание по предмету организовано по разделам обучения. Разделы разбиты на подразделы, которые содержат в себе цели обучения по классам в виде ожидаемых результатов: навыка или умения, знания или понимания. Цели обучения, организованные последовательно внутри каждого подраздела, позволяют учителям планировать свою работу и оценивать достижения учащихся, также информировать их о следующих этапах обучения:

1) числа и величины:

- натуральные и рациональные числа;
- операции над числами;
- величины и их единицы измерения;

2) алгебра:

- алгебраические выражения и преобразования;
- уравнения и неравенства;
- последовательности;
- множества и элементы логики;
- основы комбинаторики: комбинации предметов и

3) геометрия:

- геометрические фигуры;
- взаимное расположение геометрических фигур;
- координаты точек и направление движения;

4) математическое моделирование:

- математический язык и математическая модель.

Как мы видим раздел «Геометрия» выделен курсивом, по той причине, что этот раздел напрямую связан с понятием пространства. Также, в программе для удобства использования учебных целей и проведения мониторинга введена кодировка. В коде первое число обозначает класс, второе и третье числа – подраздел, четвертое число показывает номера-

цию учебной цели. Например, в кодировке 1.2.1.4: «1» – класс, «2.1.» – подраздел, «4» – нумерация учебной цели [4].

Затрагивая тему метапредметной связи, можно привести в пример конкретные данные, что были взяты из учебной программы (УП) и календарно-тематического планирования (КТП) 3-го и 4-го классов. Далее вы можете заметить параллели изучение тем между математикой и цифровой грамотностью. Параллели представлены в виде целей урока соответственно разделу:

Раздел 3. Геометрия

Подраздел	1 класс	2 класс	3 класс	4 класс
3.1. Геометрические фигуры	1.3.1.1. Сравнивать и различать предметы по форме, размеру, цвету, материалу и др.			
	1.3.1.2. Распознавать и называть геометрические фигуры (точка, прямая, кривая, ломаная линия, замкнутая и незамкнутая линии, отрезок, луч); уметь их различать	2.3.1.1. Распознавать и называть виды углов (прямой, острый, тупой); плоские фигуры, строить эти фигуры; распознавать пространственные фигуры (куб, шар, цилиндр, конус, пирамида) и называть их элементы	3.3.1.1. Распознавать и называть пространственные геометрические фигуры (прямоугольный параллелепипед) и сопоставлять с предметами окружающего мира	4.3.1.1. Распознавать и называть окружность и круг, также их элементы (центр, радиус, диаметр)
			3.3.1.2. Различать симметричные и несимметричные плоские фигуры и соотносить их с предметами окружающего мира	4.3.1.2. Строить прямоугольный треугольник по заданным сторонам, окружность и круг по заданному радиусу
	1.3.1.3. Распознавать плоские фигуры (треугольник, круг, квадрат, прямоугольник); пространственные фигуры: куб, шар, цилиндр, конус, пирамида, находить их в окружающей обстановке	2.3.1.2. Называть, классифицировать, описывать, визуализировать плоские фигуры; находить примеры плоских фигур в окружающем мире	3.3.1.3. Распознавать и классифицировать плоские и пространственные фигуры	4.3.1.3. Иметь представление о прямоугольном треугольнике, его элементах (катеты и гипотенуза)
			3.3.1.4. Различать параллельные и пересекающиеся прямые	4.3.1.4. Иметь представление о перпендикулярных прямых
			3.3.1.5. Иметь представление о пересечении геометрических фигур и	

Рисунок 1. Раздел «Геометрия» УП по математике 1–4-х классов (1-часть)

			области пересечения; наглядно показывать пересечение прямых	
		2.3.1.3. Измерять длины сторон, находить периметр предметов окружающего мира	3.3.1.6. Выводить формулы объема прямоугольного параллелепипеда ($V=a \cdot b \cdot c$)	4.3.1.5. Выводить формулы площади прямоугольного треугольника $S= (a \cdot b) : 2$; уметь выражать зависимость между единицами измерения и использовать для решения задач
			3.3.1.7. Решать задачи на нахождение объема прямоугольного параллелепипеда, площади и периметра прямоугольника	4.3.1.6. Производить измерения и находить площадь прямоугольного треугольника, используя формулу
	1.3.1.4. Измерять стороны геометрических фигур (треугольник, квадрат, прямоугольник) и сравнивать	2.3.1.4. Находить площадь прямоугольника и квадрата при помощи палетки	3.3.1.8. Производить измерения с помощью кубиков 1см^3 и находить объем куба, прямоугольного параллелепипеда и находить площадь фигур палеткой	4.3.1.7. Находить площадь многоугольника, при помощи формулы нахождения площади прямоугольника
			3.3.1.9. Использовать соответствующие приборы и единицы измерения, производить измерения, находить объем, площадь, периметр предметов и записывать полученные результаты	4.3.1.8. Находить площадь и периметр комбинированных фигур

Рисунок 2. Раздел «Геометрия» УП по математике 1–4-х классов (2-часть)

На 1-м и 2-м рисунках мы можем видеть, что темы нацеленные на изучение понятия пространства и развития пространственного мышления имеют место быть. Присмотревшись к каждому столбцу (что обозначает отдельный класс), мы можем выделить цели в которых прописано изучение и знакомство с пространством, с объемными фигурами (куб, шар, цилиндр, конус и пирамида), знакомство с понятием объема фигуры и формулами для его вычисления.

Далее мы можем предположить закономерный вопрос, о том какую связь имеет ИКТ как инструмент работы и как дисциплина с математикой. Ответ на эту задачу можно найти в учебной программе «Цифровой грамотности», за 3-й и 4-й классы соответственно.

В процессе изучения предмета цифровой грамотности в 3-й четверти 3-го класса рассматривается создание и возможности использования фигур в графическом редакторе. На ряду с двухмерными объектами также изучаются и объёмные, трёхмерные фигуры, что в свою очередь является примером и результатом формирования пространственного мышления. Ученики 3-го класса выполняют задания на создание данных фигур, используя при этом специальные программы и графические редакторы, которые позволяют учащимся формировать навык работы с объемными фигурами. При этом, дети уже знакомы с трехмерными объектами по урокам математики, но на уроке ИКТ уже сознательно применяют навыки вычисления параметров и построения объемных фигур [5].

Примером инструмента ИКТ можно рассматривать графический редактор Paint 3D, который является стандартным для современной операционной системы Windows.

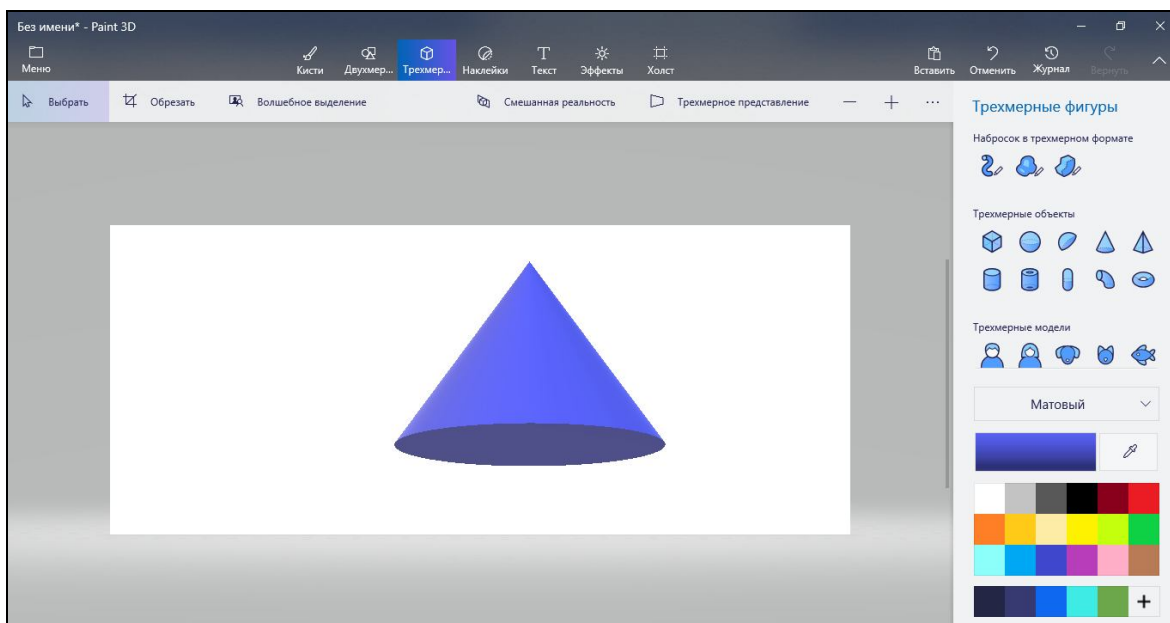

Рисунок 3. Окно программы Paint 3D

На 3-м рисунке показана вкладка для трёхмерных фигур в графическом редакторе Paint 3D. Стоит отметить, что существуют и более сложные программы для работы с объемными фигурами, но для учащихся начального этот инструмент ИКТ подходит больше, за счет простоты выполнения и легкой доступности.

Учебная программа 4-го класса отличается от УП 3-го класса значительно, но вместе с тем предусматривает работу с трёхмерными фигурами. В той же 3-й четверти учащиеся знакомятся с понятиями видео и презентация, создают собственные видео и презентации добавляя различные элементы и эффекты, среди которых есть 3D-эффекты. Современные программы для производства видео имеют множество интересных анимационных эффектов и трёхмерные объекты, которые, в свою очередь, позволяют развить концепцию пространства и понять принцип создания данных объектов, [6].

В заключение мы можем сказать, что использование ИКТ в учебном процессе имеет место быть. В особенности в свете межпредметной взаимосвязи математика-информатика для каждого звена среднего образования. На примерах приведенных выше можно увидеть роль ИКТ, отведенную на развития пространственного мышления учащегося, в частности учеников начальной школы, по той причине, что именно в начальных классах формируется понятие пространства (на уроках математики) и закрепляются навыки работы с трёхмерными (на уроках цифровой грамотности или информатики) объектами.

Литература

1. Коротенков Юрий Григорьевич. Концепция обучения математике и информатике в их межпредметной и метапредметной связи – статья. апрель 2019 г., МПГУ.
2. Цифровизация в системе школьного образования: <http://www.kisi.kz/index.php/ru/69-stati/nurgalieva-madina-maratovna/152-tsifrovizatsiya-v->
3. Трёхмерное пространство. Википедия.
https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%A2%D1%80%D1%91%D1%85%D0%BC%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%BE%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE
4. Учебная программа по Математике (начальная школа): <http://smk.edu.kz/Bank/Show/45635>
5. Кобдикова Ж.У., Копеева Г.А., Каптагаева А.А, Юсупова А.Г. Информационно-коммуникационные технологии – учебник (3 класс). – Арман-ПВ, 2020.
6. Кобдикова Ж.У., Копеева Г.А., Каптагаева А.А, Юсупова А.Г. Информационно-коммуникационные технологии – учебник (4 класс). – Арман-ПВ, 2020.

С. Кокарев

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: А.Б. Найманова

магистр, старший преподаватель

МЕТОДИКА ИЗУЧЕНИЯ ПРОИЗВОДНОЙ В СРЕДНЕЙ ШКОЛЕ

Одним из основных в математическом анализе является понятие производной. Оно не возникло сразу в таком виде, как мы им пользуемся сейчас, а как и другие фундаментальные понятия прошло длинный путь и исторического развития. Независимо друг от друга в 18 веке И. Ньютон и Г. Лейбниц разработали теорию дифференциального исчисления. Лейбниц пришёл к понятию производной, решая задачу проведения касательной к произвольной линии, объяснив этим ее геометрический смысл. Но это не говорит о том, что до них эти вопросы не изучались. Задолго до этого Архимед не только решил задачу на построение касательной к такой сложной кривой, как спираль, применяя при этом предельные переходы, но и сумел найти максимум функции.

В 17 веке на основе учения Г. Галилея о движении активно развивалась кинематическая концепция производной. Различные изложения стали встречаться в работах у Декарта, французского математика Роберваля, английского ученого Л. Грегори. Первый в мире печатный курс дифференциального исчисления опубликовал в 1696 г. Лопиталь. Этот курс состоит из предисловия и 10 глав, в которых излагаются определения постоянных и переменных величин и дифференциала, объясняются употребляющиеся обозначения dx , dy , и др.

Большой вклад в изучение дифференциального исчисления внесли Бернулли, Лагранж, Эйлер, Гаусс.

В настоящее время понятие производной находит большое применение в различных областях науки и техники. Исследование поведения различных систем (технические, экономические, экологические и др.) часто приводит к анализу и решению уравнений, включающих как параметры системы, так и скорости их изменения, аналитическим выражением которых являются производные. Производная функции используется всюду, где есть неравномерное протекание процесса: это и неравномерное механическое движение, и переменный ток, и химические реакции и радиоактивный распад вещества и т. д.

1 Производная в физике

Задача 1. Количество электричества q (в кулонах), протекающее через поперечное сечение проводника, изменяется по закону $q = 3t^2 + 2t$. Найти силу тока в конце пятой секунды.

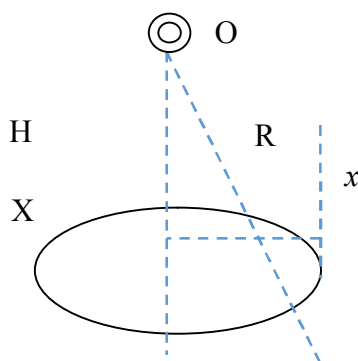
Решение: Сила тока i в момент времени t равна мгновенной скорости изменения количества электричества, протекающего через поперечное сечение проводника.

Поэтому $i(t) = q'(t) = 6t + 2$, $i(5) = 32$.

Следовательно, сила тока в конце пятой секунды равна 32 амперам.

Задача 2. Лампа висит над центром круглого стола, радиус которого равен r . При какой высоте лампы над столом освещенность предмета, лежащего на краю стола, будет наибольшей?

Освещенность прямо пропорциональна косинусу угла падения лучей и обратно пропорциональна квадрату расстояния от источника света.

Решение. Пусть H – расстояние от лампы до стола, X – искомая высота. Освещенность в точке A вычисляется по формуле: $j = k \frac{\cos x}{R^2}$, где

k – коэффициент пропорциональности. Так как $P = \frac{r}{\sin x}$, то:

$$j(x) = k \frac{\cos x \cdot \sin^2 x}{r^2}.$$

Таким образом, решение задачи сводится к нахождению такого значения x , при котором функция $j(x)$ принимает свое наибольшее значение на промежутке $(0; \frac{\pi}{2})$.

Исследуем функцию с помощью производной:

$$1. j'(x) = \frac{k}{r^2} (-\sin^3 x + 2 \cos^2 x \cdot \sin x)$$

$$2. j'(x) = 0$$

$$\frac{k}{r^2} (-\sin^3 x + 2 \cos^2 x \cdot \sin x) = 0$$

$$-\sin^3 x + 2 \cos^2 x \cdot \sin x = 0$$

$$\sin x (-\sin^2 x + 2 \cos^2 x) = 0$$

$$\sin x = 0 \text{ или } -\sin^2 x + 2 \cos^2 x = 0$$

$$x = \pi k, k \in Z, \sin^2 x = 2 \cos^2 x$$

(не входит в указанный $2ctg^2 x = 1$ промежуток) $ctg^2 x = \frac{1}{2}$

$$x = \frac{1}{\sqrt{2}}$$

3. Найдем значение функции в полученной точке и на концах отрезка:

$$j(0) = k \frac{\cos 0 \cdot \sin^2 0}{r^2} = 0$$

$$j\left(\frac{\pi}{2}\right) = k \frac{\cos \frac{\pi}{2} \cdot \sin^2 \frac{\pi}{2}}{r^2} = 0$$

$$j\left(\frac{1}{\sqrt{2}}\right) = k \frac{\cos \frac{1}{\sqrt{2}} \cdot \sin^2 \frac{1}{\sqrt{2}}}{r^2} = k \frac{\frac{\pi}{4} \cdot \left(\frac{\pi}{4}\right)^2}{r^2} - \text{наибольшее значение.}$$

(Искомая высота лампы над столом может быть найдена по формуле $H=rctgx$).

Ответ: $H = \frac{r}{\sqrt{2}}$.

2 Производная в экономике.

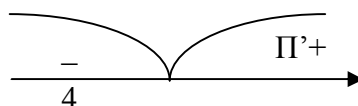
Задача 1. Определить оптимальный объем производства компании, при котором функция прибыли задается следующим образом:

$$\Pi(q) = TR(q) - TC(q) = q^2 - 8q + 10$$

где q – объем производства компании.

Решение: Найдем производную функции

$$\Pi'(q) = TR'(q) - TC'(q) = 2q - 8$$

Исследуем полученную функцию с помощью производной:

1. $\Pi'(q) = 0$

2. $2q - 8 = 0$

3. $2q = 8, q = 4$.

При переходе через точку $q = 4$ меняется знак с минуса на плюс. Следовательно, в точке $q = 4$ прибыль минимальна, следовательно, объем производства не является оптимальным для компании. Определим оптимальный объем выпуска для компании.

Если компания не в состоянии производить за рассматриваемый период больше 8 единиц продукции ($\Pi(q = 8) = \Pi(q = 0) = 10$), то оптимальным решением для компании получить доход от сдачи в аренду помещений и/или оборудования.

Задача 2. Предприятие производит X единиц некоторой однородной продукции в месяц. Установлено, что зависимость финансовых накопления предприятия от объема выпуска выражается формулой $f'(x) = -0,02x^2 + 600x - 1000$. Исследовать потенциал предприятия.

Решение. Исследуем функцию с помощью производной.

$$f'(x) = -0,02 \cdot 3x^2 + 600$$

$$f'(x) = 0$$

$$-0,02 \cdot 3x^2 + 600 = 0$$

$$-0,06x^2 = -600$$

$$x^2 = 10000$$

$$x = 100$$

Найдем вторую производную:

$$f''(x) = -0,06 \cdot 2x^2, \quad f''(100) = -12 < 0$$

Вторая производная меньше нуля, значит, в точке $x = 100$ функция достигает своего максимума (второй признак экстремума)

Вывод: финансовые накопления предприятия растут с увеличением объема производства до 100 единиц, при $x = 100$ они достигают максимума и объем накопления равен 39000 денежных единиц. Дальнейший рост производства приводит к сокращению финансовых накоплений.

Литература

1. Шыныбеков А.Н., Шыныбеков Д.А., Жумабаева Р.Н. Алгебра и начала анализа: Учебник 10 класса естественно-математического направления общеобразовательной школы. – Алматы: Атамура, 2019.
2. Методика преподавания математики в средней школе: Частная методика / Сост. В.И. Мишин. – М.: Просвещение, 1987. – 416 с.
3. Мордкович А.Г. Алгебра и начала анализа. 10–11 кл.: методическое пособие для учителя. – М.: Мнемозина, 2000. – 144 с.
4. Доброхотова М.А., Сафонов А.Н. Функция, ее предел и производная: Пособие для учащихся. – М.: Просвещение, 1968. – 302 с.

Ж.К. Муканов

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Т.И. Кадькалова

кандидат педагогических наук, доцент, профессор ОП

МЕТОДЫ ПОСТРОЕНИЯ СЕЧЕНИЯ МНОГОГРАННИКОВ И ИХ СУЩНОСТЬ. КОМПЬЮТЕРНАЯ ГРАФИКА

Прошедшая в 70-х годах реформа математического образования существенно изменила содержание школьного курса геометрии. В частности, изменения курса геометрии отразились на содержании стереометрического раздела. Внедрение координатного, векторного методов, элемен-

тов аналитической геометрии, решение стереометрических задач на их основе отразились не в лучшую сторону на формировании у учащихся пространственных представлений. Эта ситуация не изменилась и в результате последующих преобразований школьных программ.

Проблема развития мышления учеников была и остается актуальной для школы и преподавателя, несмотря на то, какой предмет он ведет, и какая программа в данный момент изучается. Это относится и к геометрическому образованию, где уделяется акцент на важности формирования пространственного мышления как способности, незаменимой для успешных занятий учебной и творческой деятельностью. Пространственное мышление имеет важную роль в понимании человеком окружающего мира, в изучении им различными профессиями.

В большинстве случаев старшеклассники более или менее умеют вычислять поверхности и объёмы стереометрических тел, пользуясь готовыми формулами, но полностью беспомощны, когда нужно выяснить взаимное расположение фигур (например, плоскости и призмы, плоскости и пирамиды). И совершенно неразрешимыми оказываются задания на вычисление, например, площади сечения, т.к. у учащихся нет основы для построения этого сечения фигуры.

Задания на построение сечений многогранников являются важной и необходимой частью школьного курса геометрии. Решение подобных математических заданий включает в себя этапы: анализ, построение, доказательство и исследование. Следовательно, задания на построение сечений многогранников играют важную роль в формировании пространственного, алгоритмического и логического мышления учащихся.

В большинстве своем, в книгах по геометрии для школ, задания на построение сечений рассматриваются только в начале изучения курса стереометрии. На решение данных задач, как правило, отводится 3–4 урока. В будущем, хотя данные задания и появляются временами в некоторых темах курса стереометрии, преподаватели обходят их стороной.

Все перечисленные факты наводят на мысль о том, что обучение решению задач на построение сечений многогранников проводится не систематически, в курсе стереометрии не существует системы таких задач, с помощью которой ученики обучались бы приемам решения задач на построение сечений многогранников. Как видим, потенциальные возможности данных задач не используются в полной мере. Так как на частое решение задач на построение сечений многогранников в курсе стереометрии просто нет времени, во многих темах курса они могут служить средством формирования пространственного мышления при изучении программного материала.

Причинами негативного отношения к заданиям на построение сечений многогранников являются большие расходы учебного времени, необходимого для решения данных заданий, громоздкость построений, из-за чего теряется их наглядность и как результат, отрицательное отноше-

ние к данному разделу курса стереометрии как учеников, так и преподавателей.

Как видим, существует проблема поиска обновленных средств, форм и методов подготовки приемам решения задач на построение сечений многогранников.

На сегодняшний день применение только классических средств преподавания или только компьютерных средств преподавания считаются крайностями, не содействующими осуществлению формирующей функции образования.

Наиболее результативным средством формирования пространственного мышления учеников считается подход, базирующийся на комплексном использовании упомянутых выше традиционных средств преподавания и компьютерных средств преподавания.

В.А. Далингер в качестве классических средств формирования пространственного мышления подчеркнул следующие:

- теневые презентации;
- физические модели и их развертки;
- нитяные модели;
- изображения одной и той же фигуры;

Но на сегодняшней стадии формирования концепции преподавания для достижения его целей следует применять новейшие ресурсы формирования пространственного мышления учеников. Один из подобных средств считаются компьютерные средства, предоставляемые информатикой и новейшими информативными технологиями. Современная информатика предоставляет в руки исследователя очень эффективное техническое средство с целью непосредственного, целенаправленного влияния на процессы образного мышления человека, при этом в естественных, а не в муляжных или текстовых обстоятельствах поиска решения реальных научных проблем. Таковым средством считается уникальнейший из компонентов нынешней информационной технологии – компьютерная графика. Использование компьютерной графики на уроках позволяет педагогу решать сразу несколько задач:

- повышение мотивации учеников к обучению,
- визуализация изучаемого материала,
- моделирования различных процессов,
- использование разнообразных методов и форм обучения.

При прохождении нового материала, с помощью компьютерной графики можно представить ученикам новую тему, выявить проблему; яркая мультимедийная презентация может сопровождать речь педагога, иллюстрируя ее видео- и аудиоматериалами, картинками, схемами. Существует множество программ динамичной геометрии, которые имеют свои отличия, но мы остановимся на программе, широко используемой на практике «GeoGebra».

Данная программа свободно распространенная и доступная для ис-

пользования, как педагогам, так и ученикам всех уровней образования при разных формах проведения уроков и при разной компьютерной оснащённости учебного класса. Программа содержит в себе геометрию, алгебру, таблицы, графы, статистику и арифметику. Помимо этого, GeoGebra поддерживает технологию движущихся изображений, что в свою очередь даёт широкие возможности в создании анимации.

GeoGebra – это не просто красивая иллюстрация на уроках математики, это в первую очередь мощный инструмент, который даёт возможность организовать исследовательскую работу учеников. Применяя GeoGebra многие темы из школьного курса математики получится превратить в небольшую исследовательскую работу, которую смогут провести ученики за небольшое время на своём уроке. Можно выдвинуть гипотезу и при помощи построений и динамических возможностей программы проверить её. Такой момент урока будем называть – компьютерный эксперимент. Такие компьютерные эксперименты с использованием программы GeoGebra на уроках математики могут помочь ученикам лучше усвоить материал и развить пространственное мышление.

Пространственное мышление можно развить на уроках стереометрии, а точнее на теме «Сечение многогранников».

Задачи на построение сечений многогранников являются составной частью школьного курса стереометрии и представляют одну из его обширно-методических направлений.

Построение сечений выполняется на простых многогранниках: параллелепипеде и тетраэдре. Решение этих заданий базируется на аксиомах стереометрии, теоремах и следствиях из них, выученных прежде.

Задачи на построение представляют исключительно важную значимость в формировании пространственного, логического, алгоритмического мышления детей, в развитии их исследовательских, конструкторских способностей и основ графической грамотности.

Способы задания сечений различны и универсального метода их построения не существует. Наиболее эффективными в практике преподавания в средней школе являются следующие три метода:

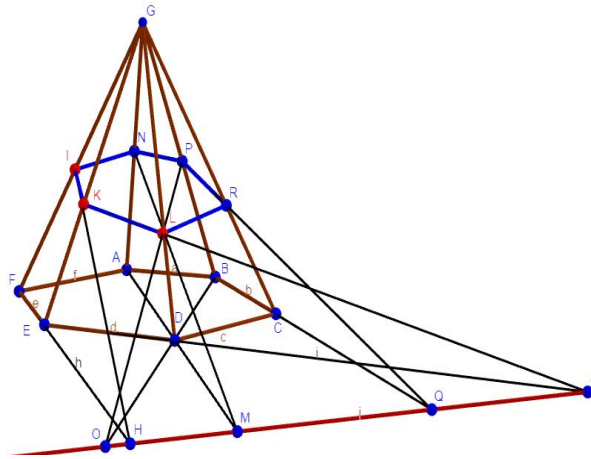
- метод следов;
- метод внутреннего проецирования;
- комбинированный метод.

Проиллюстрируем суть методов и построение сечений на примерах.

Метод следов. Сущность метода: строится след секущей плоскости на некоторой плоскости. Затем строится след соответствующего бокового ребра на плоскость сечения. После этого строится след секущей плоскости на всех гранях многогранника.

Пример 1.

Дано: Пирамида ABCDEFG и три точки на ребрах. К – принадлежит ребру GE, L – принадлежит ребру GD и I – принадлежит ребру GF. Построить сечение.

Решение. Построим сначала след плоскости на плоскости основания пирамиды

$$IK \cap FE = H,$$

$$KL \cap ED = J,$$

HJ – пересечение плоскости сечения с плоскостью основания.

А затем построим следы секущей плоскости на остальных гранях пирамиды.

$AD \cap HJ = M$ – принадлежит грани ADG и прямой HJ,

$ML \cap AG = N$ – принадлежит ребру AG,

$BD \cap HJ = O$ – принадлежит грани BGD и прямой HJ,

$OL \cap BG = P$ – принадлежит ребру GB,

$BC \cap HJ = Q$ – принадлежит грани BGC и прямой HJ,

$PQ \cap GC = R$ – принадлежит ребру GC.

LKINPR – искомое сечение.

Метод внутреннего проектирования. Сущность метода:

1. На плоскости основания отмечаются 4 точки, три из которых – проекции 3 точек, определяющих плоскость сечения, а четвёртая подходящим образом выбранная вершина основания, принимаемая за проекцию одной из вершин сечения.

2. Проводятся диагонали выбранного четырёхугольника.

3. После этого на одной из прямых плоскости сечения строится точка, проекцией которой служит точка пересечения выбранного четырёхугольника.

4. На соответствующем ребре получаем след секущей плоскости.

Пример 2.

Дано: Четырёхугольная пирамида ABCDE. F – принадлежит ребру EA, G – принадлежит ребру EB и H – принадлежит ребру EC. Построить сечение.

Решение. Найдём проекции точек H, G и F.

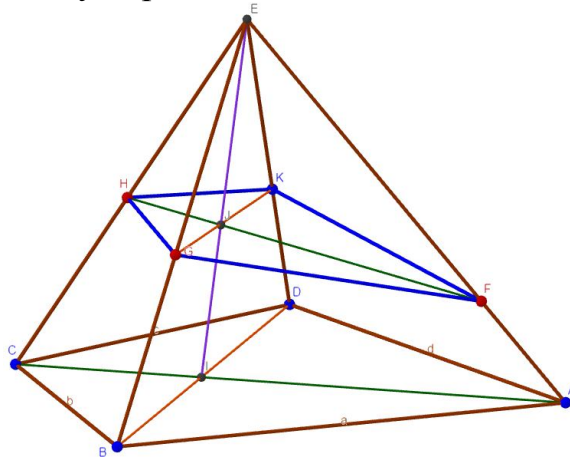
1) C – проекция точки H,

B – проекция точки G,

A – проекция точки F,

D – проекция одной из вершин сечения,

Далее найдем точку пересечения BD и AC .

2) $BD \cap AC = I$,

Так как точка I принадлежит AC , то точка J (проекция точки I) принадлежит FH

3) $IE \cap HF = J$,

Искомая точка K точка пересечений GJ и ED .

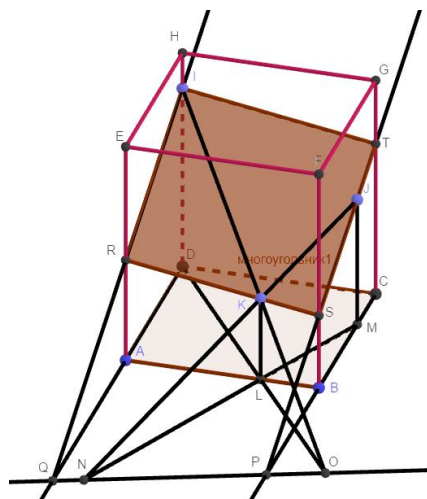
4) $GJ \cap ED = K$

$FGHK$ – искомое сечение.

Комбинированный метод. Суть заключается в том что два вышеперечисленных метода применяются вместе в тех случаях когда по отдельности данные методы не могут справиться с задачей.

Пример.

Дано: Четырехугольная призма $ABCDHGFE$. I – принадлежит ребру HD , J – принадлежит грани $BCGF$ и K – принадлежит грани $ABFE$. Построить сечение плоскостью IJK .

Решение. Найдем проекции точек.

$J \equiv M$ – проекция точки J на основание BC ,

$K \equiv L$ – проекция точки K на основание AB .

Далее построим след плоскости на плоскости основания призмы

$$DL \cap IK = O$$

$$JK \cap ML = N$$

NO – пересечение плоскости сечения с плоскостью основания

$AD \cap NO = Q$ принадлежит грани $ADHE$ и прямой NO

$QI \cap AE = R$ принадлежит грани $DLKH$ и прямой NO

А затем построим следы секущей плоскости на остальных гранях призмы

$$CB \cap NO = P$$

$$PJ \cap BF(CG) = S(T)$$

$IRST$ – искомое сечение.

Заключение. Обучение учеников выполнению задач на построение сечений многогранников с помощью различных средств обучения содействует формированию у них пространственного мышления, повышает уровень математического развития учеников, поддерживает интерес к математике, позволяет повысить результаты при определении качества геометрических знаний и умений учеников.

Данный материал мы разработали для учащихся старших классов средней школы на уроках геометрии и в рамках факультативных занятий. Данная программа способствует осознанию учащимися поэтапного построения сечения многогранника, формирует основы грамотного построения моделей многогранников, развивает пространственное представление и воображение учащихся.

Литература

1. Четверухин Н.Ф. Стереометрические задачи на проекционном чертеже. – 2-е изд. – М.: Учпедгиз, 1952. – 128 с.
2. Черняева А.Р. Компьютер как эффективное средство развития пространственного мышления учащихся // Проблемы геометрического образования на современном этапе: Тезисы докладов II Всероссийского геометрического семинара. – Псков: Изд-во ПГПИ, 2001. – С. 61.
3. Далингер В.А. Методика обучения учащихся стереометрии посредством решения задач: Учебное пособие. – Омск: Изд-во ОмГПУ, 2001. – 365 с. 127

ФИЗИКА

М.С. Темирханов, А.К. Беткулова

Инновационный евразийский университет, г. Павлодар

А.К. Сейтханова

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

КОНЕЦ ЭПОХИ МИНИАТЮРИЗАЦИИ ИНТЕГРАЛЬНЫХ СХЕМ ИЛИ ПОЧЕМУ НЕЛЬЗЯ УМЕНЬШАТЬ ТЕХПРОЦЕСС БЕСКОНЕЧНО

Аңдатпа. Негізгі мәселе: бұл мақалада ұзақ миниатюралаудың қиындықтары, интегралды схемаларда өріс транзисторларын өндірудің технологиялық процесі қарастырылады. **Мақсаты:** Мур Заңымен және оның негізгі постулаттарымен танысу, Амдал Заңымен және оның Мур Заңымен өзара әрекеттесуімен танысу. **Әдістері:** өріс транзисторлары мен интегралды схемалардың жұмыс істеу негіздері туралы теориялық деректерді жинау және талдау, алынған деректерді салыстыру. **Нәтижелер және олардың маңыздылығы:** миниатюризацияның келесі кезеңдерін болжау және заманауи интегралды схемалардың өнімділігінің тағы бір проблемасын белгілеу. **Түйінді сөздер:** транзисторлар, Мур заңы, Амдал Заңы, интегралды схемалар, технологиялық процесс.

Аннотация. Основная проблема: в данной статье рассматриваются трудности продолжительной миниатюризации, техпроцесса изготовления полевых транзисторов в интегральных схемах. **Цель:** ознакомиться с Законом Мура и его основными постулатами, ознакомиться Законом Амдала и его взаимодействием с Законом Мура. **Методы:** сбор и анализ теоретических данных об основах функционирования полевых транзисторов и интегральных схем, сравнение полученных данных. **Результаты и их значимость:** прогнозирование последующих ступеней миниатюризации и обозначение ещё одной проблемы производительности современных интегральных схем. **Ключевые слова:** транзисторы, Закон Мура, Закон Амдала, интегральные схемы, техпроцесс.

Annotation. The main problem: this article discusses the difficulties of long-term miniaturization, the technical process of manufacturing field-effect transistors in integrated circuits. **Purpose:** to get acquainted with Moore's Law and its basic postulates, to get acquainted with Amdahl's Law and its interaction with Moore's Law. **Methods:** collection and analysis of theoretical data on the fundamentals of the operation of field-effect transistors and integrated circuits, comparison of the data obtained. **Results and their significance:** predicting the next steps of miniaturization and identifying another performance problem for modern integrated circuits. **Keywords:** transistors, Moore's Law, Amdahl's Law, integrated circuits, process technology.

Введение. На сегодняшний день трудно кого-либо удивить общими знаниями об интегральных схемах (процессорах) просто потому, что маркетологи крупных компаний потребительской электроники используют в своих продвижениях такие понятия как «техпроцесс», «энерго-

эффективность», «частота оперативной памяти» и т.д. И с каждым годом нам говорят о том, что техпроцесс стал меньше, а энергоэффективность выше (чаще всего это говорится о смартфонах).

Материалы и методы. Разберёмся более предметно, что такое техпроцесс, почему интегральные схемы на основе кремния скоро достигнут или уже вполне возможно достигли своего предела.

Центральной идеей миниатюризации интегральных схем является так называемый Закон Мура, который был назван в честь одноимённого инженера.

Закон Мура нельзя отнести к законам, это скорее наблюдение и предсказание, которое подтвердилось на промежутке времени почти в 50 лет.

В 1975 году на заре эры микроэлектроники, тогда ещё молодой и талантливый инженер и по совместительству бизнесмен, сооснователь мульти национальной корпорации Intel, которая главным образом и по сей день производит центральные процессоры для компьютеров и графические чипы, Гордон Мур на международной встрече по делам электронных устройств (IEDM) под эгидой, проводимой Институтом инженеров электротехники и электроники (IEEE) предсказал последующее уменьшение размера транзисторов в интегральных схемах и, как следствие, увеличение их количества на одной схеме (процессоре) [1,2]. На этой встрече он сказал: «Количество транзисторов на одном процессоре будет удваиваться ежегодно до 1980 года, после чего удвоение будет происходить каждые 2 года. В поддержку того, что было сказано он привёл несколько аргументов:

- 1) появление MOSFET-транзисторов;
- 2) размеры матрицы увеличивались с экспоненциальной скоростью, и по мере уменьшения плотности дефектов производители полупроводников могли работать с большими площадями, не теряя при этом снижения выхода мощности;
- 3) уменьшение размеров транзисторов;
- 4) то, что Мур назвал «хитростью схемы и устройства».

Вскоре после 1975 года профессор Калифорнийского технологического института Карвер Мид (Carver Mead) популяризировал термин «закон Мура» [3]. Закон Мура в конечном итоге получил широкое признание в качестве цели для отрасли, и его назвали конкурентоспособные производители полупроводников, стремясь увеличить вычислительную мощность. На рис. 1 изображен инфографик, показывающий, что предсказания Мура на самом деле недалеки от истины. Если же говорить о повседневной жизни, то многие из нас сталкивались с проблемой, когда нам приходится покупать новый смартфон или ноутбук чаще чем нам бы этого хотелось, предположим от двух до четырёх лет. Это происходит от того, что наши устройства уже «слишком медленные» и не могут запус-

кать новые приложения. Такая ситуация как раз является следствием закон Мура.

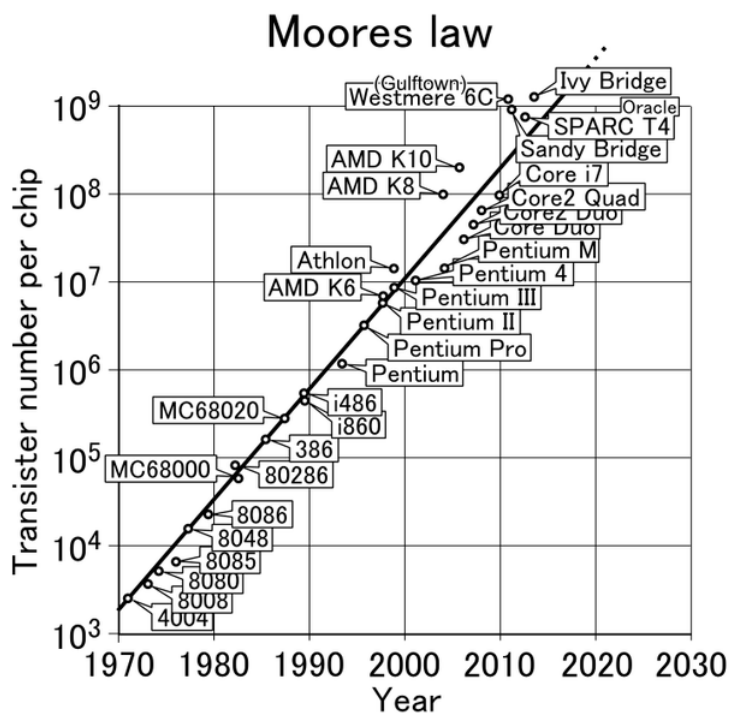

Рис. 1. Кривая роста количества транзисторов на одном чипе согласно закону Мура по настоящее время и её предсказание

Рассмотрим более детально, в таблице 1 приведены все наиболее значимые для индустрии процессоры с указанием года выпуска, производителя, техпроцесса и количества транзисторов. Большая часть информации доступна из открытых источников, на некоторые точные цифры указан источник, так как они были получены из более специфичной литературы. Также в таблице 1 можно более подробно проследить последствия закона Мура, также отчетливо видно, как одни производители заменялись другими. Например, можно увидеть, что в настоящее время на рынке процессоров для персональных компьютеров главенствуют компании AMD и Intel, а мобильные процессоры в основном производятся компанией Qualcomm.

Таблица 1. Эволюция интегральных схем

Процессор	Кол-во транзисторов	Год выпуска	Производитель	Техпроцесс
1	2	3	4	5
Intel 4004 (4-bit, 16-pin)	2250	1971	Intel	10000 нм
NEC μ COM-4 (4-bit, 42-pin)	2500 [4,5]	1973	NEC	7500 нм [18]
Motorola 6800 (8-bit, 40-pin)	4100	1974	Motorola	6000 нм
Zilog Z80 (8-bit, 4-bit ALU, 40-pin)	8500	1976	Zilog	4000 нм
Intel 8086 (16-bit, 40-pin)	29000	1978	Intel	3000 нм
ROMP (32-bit)	45000	1981	IBM	2000 нм

Продолжение таблицы 1

1	2	3	4	5
Intel 80286 (16-bit, 68-pin)	134000	1982	Intel	1500 нм
SPARC MB86900 (32-bit; no cache)	110000 [6]	1986	Fujitsu	1200 нм
Motorola 68030 (32-bit, very small caches)	273000	1987	Motorola	800 нм
Motorola 68040 (32-bit, 8 KB caches)	1200000	1990	Motorola	650 нм
Hitachi HARP-1 (32-bit, cache)	2800000 [7]	1993	Hitachi	500 нм
SA-110 (32-bit, 32 KB of caches)	2500000 [8]	1995	AMD	350 нм
Hitachi SH-4 (32-bit, caches)	10000000 [9]	1997	Hitachi	200 нм [23]
Pentium II Mobile Dixon (32-bit, caches)	27400000	1999	Intel	180 нм
Pentium III Tualatin (32-bit, large cache)	45000000	2001	Intel	130 нм

Продолжение таблицы 1

Pentium 4 Prescott (32-bit, large cache)	112000000	2004	Intel	90 нм
Pentium 4 Cedar Mill (32-bit, large cache)	184000000	2006	Intel	65 нм
Core 2 Duo Wolfdale (dual-core 64-bit, SIMD, caches)	411000000	2007	Intel	45 нм
Six-core Core i7 (Gulftown)	1170000000	2010	Intel	32 нм
Quad-core + GPU Core i7 Ivy Bridge (64-bit, SIMD, caches)	1400000000	2012	Intel	22 нм
Apple A8X (tri-core 64/32-bit ARM64 «mobile SoC», SIMD, caches)	3000000000 [10]	2014	Apple	20 нм
Quad-core + GPU GT2 Core i7 Skylake K (64-bit, SIMD, caches)	1750000000	2015	Intel	14 нм
Qualcomm Snapdragon 835 (octa-core 64/32-bit ARM64 «mobile SoC», SIMD, caches)	3000000000 [11]	2016	Qualcomm	10 нм
Qualcomm Snapdragon 855 (octa-core ARM64 «mobile SoC», SIMD, caches)	8500000000 [12]	2018	Qualcomm	7 нм
AMD Epyc Rome (64-bit, SIMD, caches)	39540000000	2019	AMD	7 и 12 нм

Более 50-ти лет спустя мы по-прежнему ощущаем действие и преимущества Закона Мура во многих отношениях. В вычислениях: транзисторы в интегральных схемах становятся более эффективными, компьютеры становятся меньше и быстрее. Стоимость более мощных компьютеров снижается примерно на 30% в год из-за снижения затрат на рабочую силу. Практически каждый аспект высокотехнологического общества выигрывает от закона Мура в действии. Мобильные устройства, такие как смартфоны и планшетные компьютеры, не будут работать без кро-

шечных процессоров; ни видеоигры, ни электронные таблицы, ни точные прогнозы погоды, ни системы глобального позиционирования (GPS). Кроме того, меньшие и более быстрые компьютеры улучшают транспорт, здравоохранение, образование и производство энергии – это лишь некоторые из отраслей, которые развивались благодаря увеличению мощности компьютерных чипов.

Но, как уже говорилось ранее, у всего есть предел. Закон Мура не стал исключением. Мы не можем постоянно уменьшать техпроцесс и при этом не сталкиваться с определёнными трудностями, как минимум нам мешают эффекты квантовой механики, по мнению большинства экспертов, миниатюризация транзисторов достигнет своего предела в промежутке между 2020 и 2030 годами, по мнению же меньшинства, мы уже прошли предел примерно в 2015–2016 годах, и поэтому появляется всё больше многоядерных процессоров с параллельными вычислительными потоками, но, обо всём по порядку.

Рассмотрим основные параметры интегральных схем, от которых зависит производительность чипа.

– Больше количество транзисторов на одной интегральной схеме означает, что процессор способен обрабатывать более объёмные массивы данных за одну операцию, это в свою очередь ведёт к увеличению производительности. Также, уменьшение размера транзистора приводит к более высокой энергоэффективности (меньшим затратам энергии при вычислениях) за счёт уменьшения пути прохождения электронов.

– Тактовая частота процессора – это частота с которой процессор обрабатывает каждую инструкцию (команду). Измеряется в Герцах, если обрабатывается одна инструкция в секунду, то тактовая частота процессора равна 1 Гц. Современные процессоры работают на частоте от 2 до 5 ГГц, а значит они способны обрабатывать от 2 до 5 млрд инструкций в секунду, а команды задаются 64-битной последовательностью.

В настоящее время освоен техпроцесс 5нм, с плотностью упаковки от 15 млрд (для мобильных устройств) до 60 млрд (для настольных компьютеров и ноутбуков) транзисторов на одной интегральной схеме. Уменьшать техпроцесс для кремниевых транзисторов теоретически можно примерно до 0,24 нм (размер двух атомов кремния), так как транзистор не может быть меньше размера атома. Однако на практике, вряд ли удастся достигнуть этого предела, в силу проявления квантово-механических эффектов, таких как эффект Холла, эффект Казимира и туннельный эффект. Для того чтобы обойти эти ограничения производители изготавливают многоядерные процессоры, но прирост вычислительной мощности уже не подчиняется экспоненциальному закону, как это происходило с законом Мура. Разберёмся почему так происходит.

Примерно в то же время, когда Гордон Мур впервые изложил свой закон, другой учёный в области вычислительной техники и математики заметил, что параллельные вычисления были ограничены частями зада-

чи, которые должны были выполняться последовательно. В 1967 году Джин Амдаль (Gene Amdahl) представил свой одноименный закон [13], согласно которому время выполнения задачи может быть ускорено только до определенной точки. Закон Амдала связан с ускорением вычислительной задачи, состоящей из части, которая может быть ускорена при параллельном запуске с использованием многоузловых или кластерных вычислений, и части, которая должна выполняться последовательно. Он пришел к выводу, что преимущества параллельных вычислений ограничены последовательной частью задачи следующим образом:

$$- \text{Время выполнения} = T(1-P) + T(P/S)$$

где T – исходное время, необходимое для выполнения задачи; P – часть задачи, которая может быть ускорена; S – коэффициент ускорения, ускоряемой задачи.

Пример:

$P = 75\%$, что означает, что $3/4$ задачи можно ускорить, запустив параллельно несколько узлов;

$S = 2$ с двумя узлами, что означает, что ускоренная часть задачи выполняется в два раза быстрее.

Таким образом, общее время выполнения сокращено до 62,5% от исходного времени выполнения. Таким образом, вместо достижения ускорения в 2 раза, достигается только ускорение в 1,6 раза. Следовательно, многоузловой параллелизм не обеспечивает идеального ускорения, поскольку большинство рабочих нагрузок имеют только часть, которая может быть ускорена при параллельной обработке. С 2 ядрами получаем ускорение в 1,6 раза быстрее для задачи, которая на 75% распараллеливается. В итоге общее ускорение от удвоения числа процессоров составляет менее 2, потому что только часть задачи ускоряется. Таким образом, вместо постоянного линейного ускорения, прирост производительности снижается, и каждый новый узел обеспечивает меньшее ускорение, чем ранее добавленный узел. На рис. 17 показано сравнение решения задачи последовательно и параллельно.

Обсуждение. Исходя из вышеописанного приходим к выводу, что постоянное уменьшение техпроцесса подбирается к своему теоретическому пределу, необходима альтернатива, как видно, просто увеличивая число вычислительных потоков не является решением проблемы. Одна из возможных опций – это увеличение тактовой частоты процессоров. Но и у этой медали есть обратная сторона в виде излишнего тепловыделения, даже при сильном масштабировании.

Заключение. В этом исследовании мы рассмотрели как происходило уменьшение техпроцесса на протяжении последних 50-ти лет, выявили основные тенденции миниатюризации интегральных схем в настоящее время, разобрали ключевые аргументы в пользу поиска новых решения для увеличения производительности и уменьшению энергопотребления полевых транзисторов.

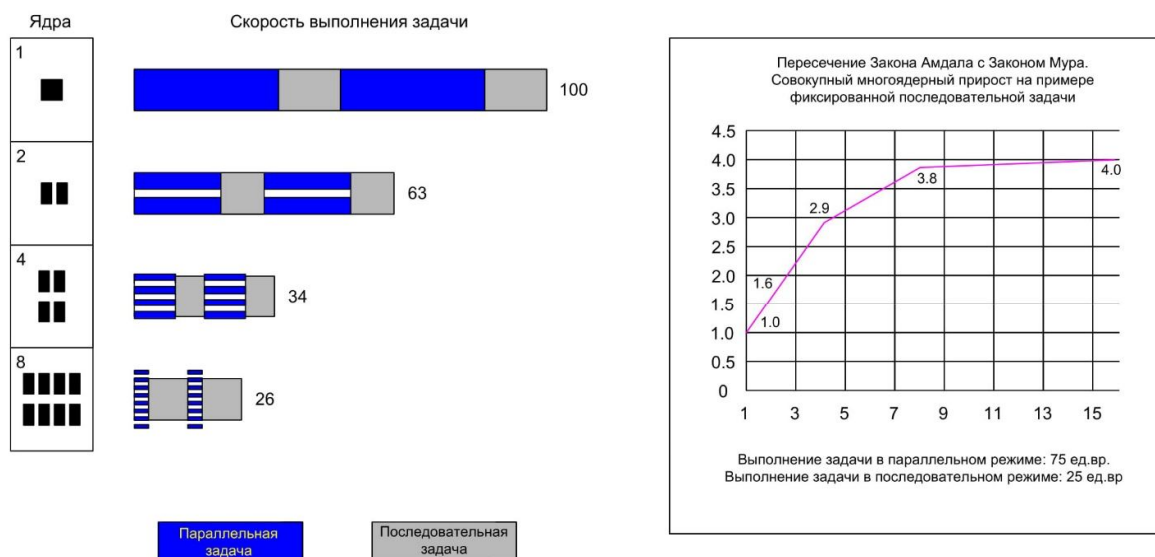

Рис. 17 – Последовательная часть задачи, начавшаяся всего лишь в 25% от общего времени выполнения одного узла, с 8 узлами увеличивается до 75% от общего времени выполнения, что ограничивает будущие преимущества масштабирования

Литература

1. Takahashi, Dean (April 18, 2005). «Forty years of Moore's law». Seattle Times. San Jose, CA. Retrieved April 7, 2015. A decade later, he revised what had become known as Moore's Law: The number of transistors on a chip would double every two years.
2. Jump up to: a b Moore, Gordon (1975). http://www.eng.auburn.edu/~agrawvd/COURSE/E7770_Spr07/READ/Gordon_Moore_1975_Speech.pdf
3. Brock, David C., ed. (2006). Understanding Moore's law: four decades of innovation. Philadelphia, Pa: Chemical Heritage Foundation. ISBN 978-0941901413.
4. Ryoichi Mori; Hiroaki Tajima; Morihiko Tajima; Yoshikuni Okada (October 1977). «Microprocessors in Japan». Euromicro Newsletter. 3 (4): 50–7. doi:10.1016/0303-1268(77)90111-0
5. «NEC 751 (uCOM-4)». The Antique Chip Collector's Page. Archived from the original on May 25, 2011. Retrieved June 11, 2010.
6. «1970s: Development and evolution of microprocessors». Semiconductor History Museum of Japan. Retrieved June 27, 2019.
7. Cpu-collection.de. Retrieved June 30, 2019. <http://www.cpu-collection.de/?tn=0&l0=cl&l1=SPARC&l2=Fujitsu>
8. «HARP-1: A 120 MHz Superscalar PA-RISC Processor». https://www.hotchips.org/wp-content/uploads/hc_archives/hc05/3_Tue/HC05.S8/HC05.8.1-Matsubara-Hitachi-HARP-1.pdf
9. Demone, Paul (November 9, 2000). «ARM's Race to World Domination». real world technologies. Retrieved July 20, 2015
10. «Apple A8X». NotebookCheck. Retrieved July 20, 2015. <https://www.notebookcheck.net/Apple-A8X-iPad-SoC.128403.0.html>
11. «Qualcomm Snapdragon 835 (8998)». NotebookCheck. Retrieved September 23, 2017. <https://www.notebookcheck.net/Qualcomm-Snapdragon-835-SoC-Benchmarks-and-Specs.207842.0.html>
12. «Qualcomm Snapdragon 8180: 7nm SoC SDM1000 With 8.5 Billion Transistors To Challenge Apple A12 Bionic Chipset». dailyhunt. Retrieved September 21, 2018. <https://m.dailyhunt.in/news/bangladesh/english/gear-epaper->

Ж.З. Әбілғазы

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Р.Н. Асылбаев

доцент, PhD доктор

МЕКТЕП ФИЗИКА КУРСЫНАН ҚАШЫҚТАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Қазіргі қоғамның адамдары компьютерлік құрылғылар мен ақпараттық технологиялар барлық салаларда қолданылатын әлемде өмір сүреді. Оларды пайдалану мүмкіндігі қажеттілікке айналды. Жас буын бос уақытында байланыс, ғаламтор және интерактивті ойын-сауық құралдарын ынтамен пайдаланады. Бұл құбылысты көп күш жұмсамай-ақ байқауға болады. Адам үшін демалу маңызды – бұл даусыз факт, және ойын компьютерлік ойындарын өндіретін және шығаратын компаниялар мұны біледі және адамдар бұл өнімдерді пайдалануға қуанышты. Кеңінен таралған ақпараттандыруға байланысты жаңа ұрпақ компьютерлік техниканы тек демалу үшін пайдалануды үйренуі керек. Сондықтан қоғам мектеп түлектерінің жалпы білім беру дағдыларына тиісті бағдарламалар қояды: бағдарламалық жасақтаманы дұрыс пайдалану, ақпарат «теңізінде» шарлау, осы ағымнан басты нәрсені бөліп көрсету, жаңадан енгізілген ресурстарды игеру және пайдалану. Онымен қоса, қазіргі кездегі әлемдік пандемияға қатысты ақпараттық технологиялардың білім беру процесінде, атап айтқанда қашықтан оқыту кезіндегі рөлі бірнеше есе өсті.

Сонымен, мемлекеттік білім беру стандартында негізгі білім беру бағдарламасын меңгеру нәтижелеріне қойылатын талаптардың бірі «эргономика, қауіпсіздік, талаптарына сәйкес танымдық, коммуникативті және ұйымдастырушылық міндеттерді шешуде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдалану мүмкіндігі; гигиена, ресурстарды сақтау, құқықтық және этикалық нормалар, ақпараттық қауіпсіздік стандарттары. «Қазақстан Республикасы Президентінің 2017 жылғы 9 мамырдағы №203 Жарлығында» Қазақстан Республикасында ақпараттық қоғамды дамыту стратегиясы туралы «2050 Стратегиясы», мыналар негізгі міндеттердің қатарына кіреді: «сапалы білім беру қызметтерінің қол жетімділігін арттыру мақсатында қашықтықтан оқытудың әр түрлі технологиялық платформаларын құру; ақпараттық-коммуникациялық технологиялар негізінде басқару және бақылау жүйелерін құру қоғамдық өмірдің барлық салалары».

П.Д. Рабинович, А.П. Афанасьева, Т.А. Асмолова, О.А. Поваляева, П.Н. Чеботарева, И.С. Царкова, мақалаларында, Г.И. Железовская, Н.В. Абрамова, Е.Н. Гудков, К.Г. Кречетников авторлардың ғылыми-практикалық еңбектерінде білім беруде мотивациялық интерактивті орталарды құру тақырыбы ашылды. Білім беру мекемелерінде осындай орталарды құру бізге жаңа ұрпақтың жаңартылған мемлекеттік білім беру стандарттарымен белгіленген және физиканы оқытуда туындайтын қиындықтарды шешуге көмектесетін мәселелерді шешуге мүмкіндік береді.

Оқушының сабаққа деген бір реттік қызығушылығын оятып қана қоймай, тақырыпты игерудің ерекше түрткісін дамыту маңызды. Қиындықтардың бірі – барлық тыңдаушылар әр түрлі және бұл сыныптағы барлық адамды баурап алатын үлкен жұмыс. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен қосымша техникалық құралдарды қолдану кешені осы қиындықтарды шешуі мүмкін.

Жоғарыда аталған авторлардың әдістемелік еңбектерін, сондай-ақ орта мектептердегі жұмыс тәжірибесін талдау келесі қайшылықтарды бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

Біздің жұмысымыздың гипотезасын ұсынайық: физика сабақтарында қашықтан оқыту технологиялары мен техникалық құралдарды (көрнекі, демонстрациялық, зертханалық) кешенді пайдалану физиканы оқуға деген ынтаны арттырады, егер:

– қашықтан оқыту технологиялары мен техникалық құралдар кешенін оқушылардың зейінін арттырудың, физиканы оқуға қызығушылықты арттырудың, эксперименттік дағдыларды қалыптастырудың, зерттеушіліктің, дизайнерлік шеберліктің дамуын толықтыратын құрал ретінде қарастыру.

– физика курсының құрылымдық элементтерін көрсететін мотивациялық орта ретінде қашықтан оқыту технологиялары мен техникалық құралдар кешенін құру.

– оқушылардың ақпараттық артықшылығы, психологиялық-педагогикалық ерекшеліктері негізінде физика сабағын қолдау үшін АКТ кешенін қолдану әдістемесі.

Мақсаты: мектеп оқушыларына физиканы оқыту процесінде қашықтан оқыту технологиялары және техникалық құралдар кешенін қолдану әдістемесін әзірлеу.

Зерттеуге қойылатын міндеттер:

1. Әдістемелік, психологиялық, педагогикалық әдебиеттерді талдап болғаннан кейін, мотивацияның анықтамасын бөліп көрсетіңіз, физика сабағында ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен қосымша техникалық құралдарды қолдану әдістемесінің құрылымын көрсетіңіз, пәнге сәйкес білім қорларын таңдаңыз.

2. Физиканы оқуда ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мен қосымша техникалық құралдарды қолдану әдістемесінің элементтерін әзірлеу үшін жүйелік-белсенділік тәсілін қолдану.

3. Тәжірибеге қатысқандар үшін ақпараттық-коммуникациялық технологияларды және қосымша техникалық құралдарды қолдана отырып физикадан есептер жиынтығын жасау.

4. Жасалған әдістеме негізінде педагогикалық эксперимент жүргізу.

Жоғарыда аталған міндеттерді орындау үшін теориялық талдау әдісі қолданылды. Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар алынатын, техникалық құралдарды қолдану, білім берудегі мотивация, физика бойынша оқу бағдарламалары, нормативтік құжаттар қарастырылатын әр түрлі ақпарат көздері, әдебиеттер талдаудың пәні болып табылады.

Практикалық маңыздылығы орта мектепте физиканы оқыту процесінде оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескере отырып, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар кешені мен қосымша техникалық құралдарды қолдану әдістемесінің элементтерін жасауда.

Жалпы, жұмыстың басында қойылған мақсат пен міндеттерге қол жеткізілді. Жұмыс нәтижелері бойынша келесі қорытындылар жасалды:

– қашықтықтан оқыту, білім беру қызметін ұйымдастыру нысаны ретінде, анықтау, оқытуды қатаң реттеу, икемділік пен ашықтық қағидастары сияқты нақты принциптерді қоса алғанда, көптеген әдістемелік және дидактикалық принциптерге ие;

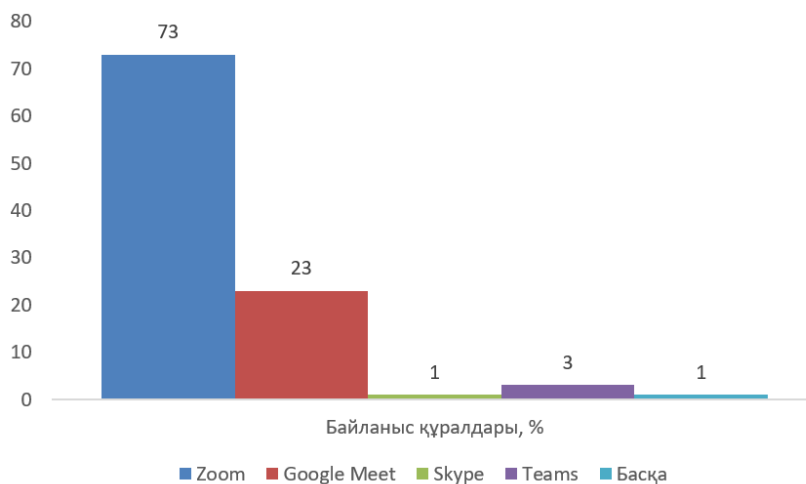
– қашықтықтан оқытудың техникалық іске асырылуы туралы айта отырып, қашықтықтан оқытуды жүзеге асыру үшін компьютерлік ресурстардың қатысуы қажет екенін түсіну керек: олардың мәні тыңдаушылар санына, қолданылатын интерактивті құралдар жиынтығына, оқу үшін жоспарланған материал көлеміне байланысты – осы мәндерге сүйене отырып, сәйкес жүйе таңдалады, ереже бойынша, оны файлмен және мәліметтер базасының серверімен бірге веб-сервер ұсынады;

– келесі кезекте эксперимент өткізіліп, тиімділік деңгейі оқытудың сапасына және жүйеде жұмыс істеуге оқушылардың қанағаттануына байланысты екі деңгейлік критерий негізінде анықталды. Бұл әдіс қашықтықтан оқыту сапасын дәлірек бағалауға мүмкіндік береді және мұны растау көптеген ғылыми мақалаларда көрсетілген. Бірінші критерий бойынша қашықтықтан оқытуды қолдана отырып, өзіндік жұмыс сапасы классикалық формада орындалатын жұмыс сапасынан кем түспейтіндігі анықталды. Қанағаттану критерийі бойынша эксперименттік кіші топтардың қатысушыларына сауалнама жүргізілді, оның нәтижесі қанағаттанудың жоғары деңгейі болды.

Төменде сауалнаманың нәтижесінде физика сабағында қолдануға ыңғайлы болатын қашықтан оқыту құралдары көрсетіледі. Оның ішіне Қазақстан Республикасының әр түрлі елді мекендерінен (қала, ауыл, қала

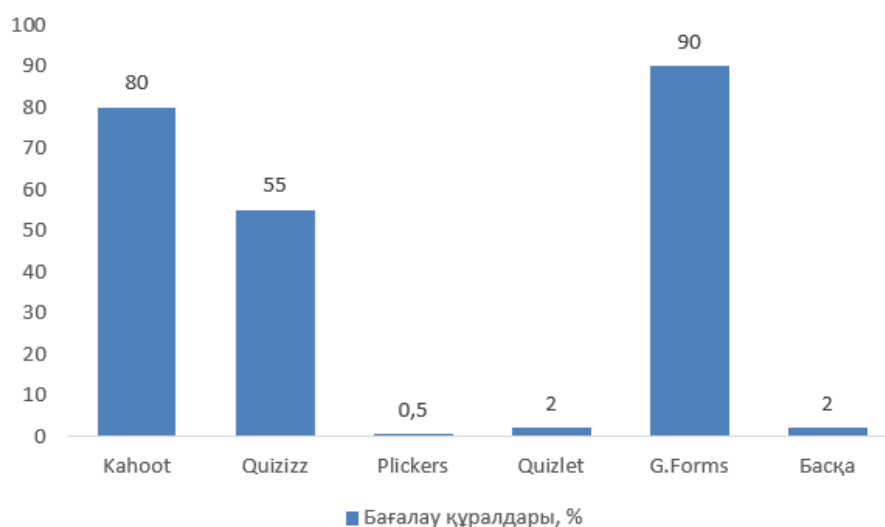
тектес) мұғалімдер мен оқушылар қатысқан болатын (17 мұғалім, 87 оқушы).

Байланыс құралдары бойынша ең көп қолданылатын құрал – Zoom болып шықты (сур. 1). Мұғалімдердің айтуы бойынша «тез әрі жылдам жұмыс істейді», «физикадан жазбаларды онлайн-тақтаға жазу үшін көп құралдары бар», «топтық жұмысты ұйымдастыруға жалғыз құралдардың бірі».

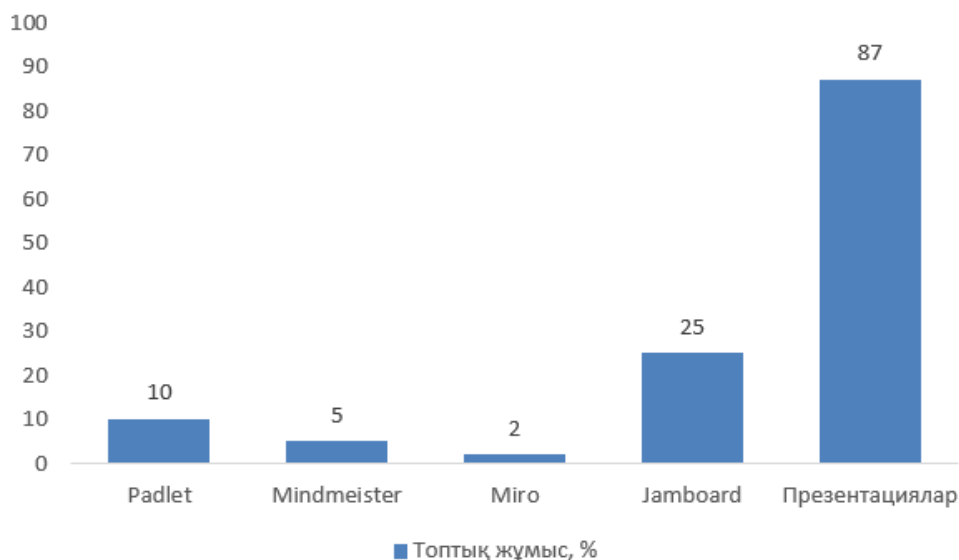
Сурет 1. Байланыс құралдары бойынша сауалнама нәтижелері

Бағалау құралдары бойынша жүргізілген сауалнама бойынша мұғалімдер мен оқушылардың көбі ыңғайлысы және қолданылуы бойынша негізгі үш құралды атап кеткен: Kahoot, Quizizz және Google Forms. Сауалнама кезінде бірнеше құралды таңдауға мүмкіндік болды. Жүргізілген талдау негізінде мұғалімдер мен оқушылардың көбі осы құралдардың жылдамдығын, интерфейсін, сұрақтардың алуан түрлілігін атап кеткен.

Сурет 2. Бағалау құралдары бойынша жүргізілген сауалнама

Топтық немесе жұптық жұмысты ұйымдастыру үшін келесі құралдар ұсынылды және мұғалімдермен қолданылды: Padlet, Mindmeister, Miro, Jamboard және бұлттық қорларындағы презентациялар (Google Drive, OneDrive). Оқушылар мен мұғалімдердің көбі көбінесе қарапайым онлайн-презентацияларды қолданады.

Мұғалімдермен сұхбаттасу жүргізу кезінде қашықтан оқыту құралдары оқыту процесіне жеңілдіктер әкелді ме деген сұраққа 63% «йә» деп жауап берсе, 37% «жоқ» деп жауап берді. Алайда, мұғалімдер мен оқушылардың айтуы бойынша бірінші қолдану кезінде өте көп қиыншылықтар пайда болды (ағылшын тіліндегі интерфейс, ғаламтор байланысы, құзыреттіліктерінің жетіспеушілігі). Сабаққа дайындалу процесі алғашқы кезде «Ұзартылды» деп 83% мұғалім жауап берді, бірақ қазіргі кезде оған әлдеқайда аз уақыт кететінін атап кетті (76%).

Осылайша, эксперименттің нәтижелерін ескере отырып, біз орта мектеп оқушыларының физикадан сыныптық және өзіндік жұмысын ұйымдастыруда қашықтықтан оқыту технологияларын қолдану сабаққа жұмсалған уақытты оңтайландыру, консультациялар өткізу, оқушылардың тәртібі мен еңбексүйгіштігін арттырумақсатында классикалық формаға өте жақсы балама болып табылады деген қорытынды жасауға болады.

Әдебиеттер

1. Волов В.Т., Четырова Л.Б., Волова Н.Ю. Дистанционное образование: истоки, проблемы, перспективы. – 2000.
2. Омиржан С.М., Кендюх Е.И., Хабаева Б.А. Қазақстан–2050. Болашағы және ұзақ мерзімді үлгінің болжамды дамуы. – 2013. – Б. 26.
3. Абрамян Г.В. Дистанционные технологии в образовании. – 2000. – Б. 132.

Б.А. Аманбекова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Р.Н. Асылбаев

доцент, PhD доктор

«ОПТИКА» БӨЛІМІН ОҚЫТУДА ПРОБЛЕМАЛЫҚ ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІН ПАЙДАЛАНУ

Оқу мотивациясын қалыптастыру-қазіргі мектептің басты мәселелерінің бірі. 1991 жылы басталған біздің қоғамдағы түбегейлі өзгерістер білімге деген ынтаны айтарлықтай өзгертті. Бүгінгі таңда жоғары сынып оқушыларының көпшілігі гуманитарлық ғылымдар, құқық немесе экономика мамандықтары бойынша білім алғысы келеді. Бұл жаратылыстану циклінің пәндерін, соның ішінде физиканы зерттеуге деген қызығушылықты айтарлықтай төмендетеді. Сонымен қатар, физикаға деген қызығушылық, бір жағынан, оқытудың күрделілігіне байланысты, екінші жағынан, оқу материалының біркелкі көрсетілуіне байланысты төмендейді. Оқушылардың тәрбие жұмысына ішкі белсенді қатынасының резервтерін жұмылдыру қажет. Бұл үшін В.Н. Максимова, Л.А. Иванова және басқа ғалымдар ұсынғандай, проблемаларды дамытуға бағытталған оқытудың барлық түрлерін қолдану қажет.

Мәселелерді қолдана отырып оқыту теориясы өте жақсы дамыған. Бұл мәселені М.И. Махмутов, И.Ю. Лернер, А.М. Матюшкин, Н.М. Зверева, Р.И. Малафеев және басқалар сияқты көптеген психологтар мен мұғалімдер шешті.

Осы саладағы зерттеулер көрсеткендей, проблемаларға негізделген оқыту оқуға деген қызығушылықты оятады және қалыптастырады, оқушының оқу бастамасын дамытады, құбылыстар мен процестердің ішкі мәнін түсінуге ықпал етеді, проблеманы көру қабілетін қалыптастырады және т. б.

Проблемалық оқытудың мәні мұғалімнің проблемалық жағдайлар тізбегін құруы және оқу мәселелерін өз бетінше шешу үшін оқушылардың қызметін басқаруы болып табылады. Сондықтан проблемалық оқытудың маңызды ұғымдары проблемалық жағдай және оқыту мәселесі болып табылады.

Проблемалық жағдайдың мәні-белгілі мектеп ақпараты мен жаңа фактілер, құбылыстар арасындағы қайшылық, оларды түсіну және түсіндіру үшін алдыңғы білім жеткіліксіз.

Мұғалім проблемалық жағдай туғызған кезде оқушының іс-әрекеті келесі логикалық ретпен жүреді:

- проблемалық жағдайды талдау;
- проблеманы тұжырымдау (қою) немесе мұғалімнің тұжырымын ұғыну және қабылдау;

– есептерді шешу: болжамдар жасау; гипотезаны негіздеу; гипотезаны дәлелдеу (теориялық немесе эксперименттік);

– шешімнің дұрыстығын тексеріңіз.

Осылайша, мен таңдаған зерттеу саласы проблемаларды зерттеудің теориясы мен әдістемесі болды. Толығырақ «Оптика» бөлімінің «Жарық құбылыстарын» зерттеудегі проблемаларға негізделген оқыту теориясы мен әдіснамасын қарастырдым. Бірақ осы тақырып бойынша талданған әдебиеттер толық емес және түсініксіз. Сондықтан проблемалық мазмұндағы дидактикалық материалды жүйелеу және әзірлеу және оны қолдану әдіснамасын «Жарық құбылыстары» тақырыбында сипаттау қажет болды.

Физика сабақтарында проблемаларды зерттеу элементтерін қолданған кезде оқушылардың қызығушылығы артады және сәйкесінше олардың нәтижелері артады деп болжауға болады.

Бұл жұмыстың практикалық маңыздылығы мұғалімдерге арналған әдістемелік құралдар әзірленді, оған проблемалар негізінде оқытуды ұйымдастырудың маңызды әдістері кіреді: проблемалық сұрақтар, тапсырмалар, тапсырмалар, визуализация, сөйлеу және көбінесе олардың үйлесімі.

Проблемалық сұрақтар: олар оқушыларға қарсы тұру үшін жеткілікті күрделі болуы керек, бірақ сонымен бірге олар өздері жауап таба алатындай етіп басқарылуы керек. Мысалы, біз келесі сұрақтарды ұсынамыз: адам көлеңкесінен тезірек жүгіре ала ма? Ортаның оптикалық тығыздығын қалай өзгертуге болады? Егер барлық заттар жарықты шашыраңқы емес, айна ретінде көрсетсе, айналамызда не көрер едік? Тегіс айна қандай күйде нақты көрініс бере алады? Соңғы сұрақты толығырақ қарастырыңыз. Оқушылар жалпақ айнадағы кескін әрқашан қиялға айналатынын, қарама-қайшылық пайда болатынын біледі. Олар шешім іздей бастайды. Оқушылар айнаға конвергентті жарық сәулесін бағыттайтын болса, онда сурет нақты болады деп болжауы керек.

Келесі құрал – тапсырма. Егер танымдық тапсырмада оқушылар үшін жаңа ұғымдар, фактілер, әрекет ету әдістері болса, онда ол мазмұн мәселесін тудырады. Осы тапсырманы қолдана отырып, қызығушылық тудыру үшін жаңа пәнді оқудан бұрын оқу міндетін қоюға болады. Мысалы, «айна және шашыраңқы көрініс» тақырыбын өз бетінше зерттемес бұрын, біз келесі тапсырманы ұсынамыз: айна жарық энергиясының 90%-ын көрсете алады, қар жарық энергиясының шамамен 80%-ын көрсетеді. Неліктен біз қардан бейнемізді көрмейміз?

Үлкен проблема дәлелдеу міндеттерін қамтиды. Мысалы, осындай мәселелерді шешуді ұсынамыз: жалпақ айнадағы кескін мен оның алдындағы жарық көзі бірдей қашықтықта екенін дәлелдеу. Немесе жарықтың шағылысу заңын дәлелдеу.

Келесі құрал-тапсырмалар. Егер ол оқушыға жаңа білім мен құралдарға танымдық қажеттіліктің пайда болуына себеп болатын әрекетті бұйырса, тапсырма проблемалы болады, онсыз тапсырманы орындау мүмкін емес. Мұндай тапсырманың мысалы келесідей: сіріңкені көзбен кітап мәтінінің арасына қойып, онымен бір сөзді жабыңыз. Содан кейін жаңағыны қайталап, бірақ сіріңкені қолмен көзден 1–2 см қашықтықта ұстап көріңіз. Бұл жағдайда мәтін «сіріңке арқылы» көрінеді. Неліктен? Бұл тапсырма «жарықтың таралуы» тақырыбын зерттеуді қажет етеді.

Оқушыларға практикалық сипаттағы проблемалық міндеттерді ұсыну; оның мазмұны оқушылардың қызығушылығын оятып, оларды белсенді танымдық қызметке тартады, яғни проблемалық жағдай туғызады. Мысалы, біз келесі тапсырманы ұсынамыз. Бізде жинағыш және шашыратқыш линзалар бар. Фокустық ұзындығын өлшемей, линзалардың оптикалық күштерін қалай салыстыруға болады? Салыстырыңыз. Осы кезде оқушылар линзалар деген не, фокус және фокустық ұзындық деген не екенін біледі. Сондай-ақ, олар линзаның оптикалық күші оның фокустық ұзындығына кері пропорционал екенін біледі. Осыдан қиындық туындайды: линзалардың оптикалық күш фокустық ұзындығын өлшемей қалай салыстыруға болады? Оқушылар оптикалық күш ұғымын тереңірек түсінуі керек. Оның объективтің сыну күшін сипаттайтынын түсініп, екі линзаны үлкен оптикалық осьтері тураланатындай етіп біріктіруге тырысыңыз. Содан кейін кескінді алыстан алуға тырысыңыз. Егер кескін алынса, жинағыш линзаның оптикалық күші үлкенірек болады. Егер шашыратқыш линзаның оптикалық күші үлкен болса, кескін алынбайды.

Келесі құрал-визуализация, әсіресе физикалық тәжірибені қолдану. Кейде күтпеген әсерлерді байқау оқушылардың танымдық белсенділігін оятады, құбылыстың мәнін түсінуге деген құлшынысты тудырады.

Тәжірибені сабақ мәнмәтініне қосу әдісі әртүрлі болуы мүмкін. Оны жаңа материалды зерттегенге дейін сәтті қолдануға болады. Мысалы, жалпақ айнадағы объектінің суретін салуды әйнек пен шаммен проблемалық тәжірибені көрсетуді ұсынамыз. Мәселе мынада, жалпақ айнадағы объектінің кескінін жасамай-ақ, кескіннің орнын, оның көлемін көрсетіп, қандай кескін алынғанын анықтауға бола ма?

Экспериментті жаңа материалдарды зерттеу үшін де қолдануға болады. Мысалы, «көру ақаулары» тақырыбын зерттеу кезінде біз адамның қалыпты көзіндегі сәулелердің жүруіне еліктейтін қондырғыны көрсетуді ұсынамыз. Содан кейін оқушыларды жақыннан және алыстан көргіштік қасиетін жоюға арналған эксперименттерге тартыңыз.

Соңында, тәжірибені білгендеріңізді нығайту үшін қолдануға болады. Мысалы, қос дөңес линза әрдайым дөңес емес, ал екі дөңес линза әрдайым шашырай бермейтінін көрсететін тәжірибе көрсеткен жөн емес.

Тек сыныпта оқушылардың жеке ерекшеліктерін толық ескеру мүмкін емес. Сондықтан проблемалық үй тапсырмаларының үлкен рөлін атап өту керек. Олар зерттеушілік сипатта болуы мүмкін, мысалы, жинағыш линзаның фокустық ұзындығы ол орналасқан ортаға (ауа, су) байланысты екенін зерттеу. Мысалы, сол жақтағы объектілерді үлкейтіп және оң жақтағы объектілерді кішірейтіп оптикалық жүйені жобалауға болады. Мысалы, перископты рационализациялауға болады, осылайша ол өзіне қарауға мүмкіндік береді.

Проблемаларға негізделген тапсырмалар дарынды және физикаға қызығушылық танытатын оқушылардың дамуына көбірек мүмкіндіктер ашады. Бұл балаларға жалпы тапсырмаларға қосымша жеке тапсырмалар беріледі.

Бірақ проблемалық тапсырмалар тек «күшті» және «орташа» оқушыларға ғана пайдалы емес. Барлық дерлік сыныптарда физикаға қызығушылық танытпайтын оқушылар бар. Бұл студенттер үшін жеке мәселелерді шешуге арналған қарапайым тапсырмалар өте пайдалы болуы мүмкін. Мысалы, біз келесі тапсырманы ұсынамыз: мұз линзасын жасап, оның фокустық ұзындығын анықтаңыз.

Осылайша, оқыту элементтерін проблемалар арқылы ұзақ уақыт пайдалану пәнге деген қызығушылықты және сәйкесінше академиялық үлгерімді арттырады деп болжауға болады.

Әдебиеттер

1. Құдайқұлова М., Жаңаберженов Қ. Орта мектепте физиканы оқыту әдістемесі. – Алматы: Рауан, 1988.
2. Кудрявцев Т.В. Проблемное обучение: истоки, сущность, перспективы. – М.: Знание, 1991.
3. Борн М., Вольф Э. Основы оптики. – М.: Наука, 1973.

Т.А. Боднарчук

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: А.Н. Закутаев

доцент Высшей школы Естествознания, PhD

ДОМАШНИЕ ОПЫТЫ КАК СРЕДСТВО РАЗВИТИЯ ИНТЕРЕСА К ФИЗИКЕ УЧАЩИХСЯ 8 КЛАССА

Ключевые слова: сложности современного образования, мотивация и познавательный интерес в обучении, роль практики в обучении физики, домашние опыты как средство развития мотивации.

С переходом обучения на дистанционную форму многие преподаватели столкнулись с проблемой мотивации учащихся. В период проведения дистанционных занятий была выявлена низкая заинтересованность

ученика в изучении предмета. Для решения данной проблемы стоит обратиться в понятие мотивация.

Мотивация к изучению учащимися отдельного предмета – физики во многом зависит от состояния школьного образования в целом. Многими видными учеными-педагогами отмечаются те сложности, которые существуют в современном образовании. Речь идет как о содержании образования, так и построении обучающей деятельности, а также об учете личностных возможностей учащихся.

Известный педагог и методист А.В. Хуторской считает, что одной из системных проблем образования является его отчуждение от человека [1].

Он отмечает, что в образовании необходимо ввести принцип человеко-сообразности, основой которого является образовательный потенциал учащегося и его предназначенность. Это необходимо, так как природа обучения заложена в потребностях, стремлениях, деятельности ученика. Тогда появляется возможность создания учеником самостоятельно образовательных продуктов, что сказывается на его развитии.

О повышении самостоятельности в образовании ученика, которая в настоящее время достаточно ослаблена, пишет исследователь личностно ориентированного обучения И.С. Якиманская [2]. По ее мнению, в обучении необходимо предоставлять ученику определенный дидактический материал или задание. Это формирует следующие умения: самостоятельно приобретать и использовать полученные знания; принимать решения; планировать деятельность; оценивать результат и деятельность; строить с другими людьми отношения сотрудничества и поддержки.

Достаточно остро о проблемах школьного образования пишет А.Г. Асмолов [3]. Он отмечает, что проблемой школы должно стать другое содержание образования, которое обсуждает не знания, не компетенции, а способности понимания, мышления, воображения, идеализации.

А. Адамский [4] выделяет четыре проблемы, которые связаны со способами обучения, наличия мотивации к обучению и теми результатами, которые имеются в современном образовании:

1. О низкой мотивации говорит тот факт, что 40% современных школьников назвали как основные мотивы личные социальные цели: я хочу быть культурным и развитым, я знаю, кем я хочу работать и что для этого нужно.

2. Школьники не умеют применять знания на практике. Это очень хорошо проявляется в учебной деятельности первокурсников. Они теряются при выполнении научной работы, сложного практического задания.

3. Существует разрыв между школьными знаниями и знаниями, необходимыми для продолжения обучения в вузе. Многие вузы в первый год обучения подтягивают знания студентов до нужного уровня.

4. Во многих случаях большинство школьников поступают в вуз неосознанно. Высшее образование (любое) рассматривается как самоцель.

Вследствие этого, а не только недостатка в знаниях и умениях, у начинающих студентов проявляется нежелание погрузиться в предметное обучение.

Можно констатировать, что отмеченное отсутствие мотивации к обучению отрицательно сказывается и на процессе обучения и на его результатах.

О недостатках практической подготовки школьников говорится в статье «Проблемы современного образования и пути их решения» [5]. Отмечая ценность образования во все периоды его развития и имевшиеся успехи, в статье указывается на ряд проблем, появившихся в связи с перестройкой общества:

1. Кризис традиционной системы образования, который выражается в недостатках применения знаний учащимися в практической деятельности.

2. Низкая практическая направленность образования. Имеющаяся система образования в большей степени направлена на воспитание ученого-теоретика, а не на подготовку практикующего специалиста. Система образования не успевает за рынком труда, не готовит выпускников к удовлетворению его потребностей.

3. Происходит массовая ориентация выпускников на высшее образование. В вузы поступают недостаточно подготовленные абитуриенты. Это, в свою очередь, влияет на уровень подготовки выпускников вузов.

Итак, обсуждение состояния современного образования выделило определенные проблемы, однако большинство из них связано с отсутствием познавательных мотивов и слабой практической подготовкой учащихся. Рассмотрим опыт поддержания мотивации к физике в советской школе.

В конце XX века учебный предмет физика был достаточно интересен для многих учащихся как младших, так и старших классов. Ученики младших классов с удовольствием познавали окружающий мир. Это происходило на основе изучения теории, изложенной в учебниках, выполнения в достаточном количестве практических работ, посещения кружковых занятий.

В настоящее время ряд методистов по физике, отмечают также сохранение ее роли в развитии учащихся, особенно в развитии их практических умений. По их мнению, изучение физики в основной и средней школе должно предоставить учащимся возможность [6]:

– научиться наблюдать природные явления, описывать результаты наблюдения, выделять существенные признаки явлений, обобщать результаты, делать выводы;

– научиться пользоваться простыми приборами, собирать несложные установки для изучения физических явлений, представлять результаты измерений с помощью таблиц, графиков;

- применять полученные знания для объяснения явлений, процессов;
- сформировать умения преобразовывать новые знания в соответствии с жизненными потребностями и интересами;
- получить представление об основных чертах естественно-научной и физической картин мира, основных знаниях и теориях;
- развить интерес и творческие способности, выполняя задания исследовательского типа.

Все эти умения и возможности, несомненно, необходимы современному ученику. Для их реализации авторами отмечается потребность в обновлении содержания и методов преподавания естественно-научных предметов с учетом достижений науки и технологий, ориентированности на применение знаний и умений в реальных жизненных ситуациях. Исходя из вышесказанного, можно сделать вывод, что необходимо уделять больше внимания решению школьниками практических проблем, выполнению практических работ, которых в школьном образовании в настоящее время недостаточно. Однако любое обучение не даст нужного результата, если оно происходит без соответствующей мотивации учащихся.

В последние годы еще одной из основных проблем, как сказано выше, стало падение интереса к обучению. Так, Н.В. Федюнина отмечает, что по разным причинам снижается интерес у учащихся ко многим учебным предметам, особенно к физике [7]. При проведении диагностики самостоятельной познавательной активности установлено, что осознанным интересом к физике обладают только 18% учащихся, 82% учащихся 8-х классов считают физику неважным предметом, поскольку она не востребована для поступления в вузы.

Мотивация к обучению может быть достаточно разной. Такое разделение помогает учителю подобрать материал и методики, которые бы поддерживали и развивали мотивацию учащихся. Е.С. Бабаева [8] в результате теоретического анализа источников и на основе эмпирического изучения структуры мотивации выделила три ее аспекта:

- 1) потребностно-познавательный (включает интерес к учению, потребность в знаниях, новых способах деятельности, любознательность, отношение к знанию как к ценности);
- 2) нравственно-волевой (осознание необходимости учения, отношение к учению как к обязанности перед собой, родителями, школой, обществом);
- 3) социально-целевой (создать о себе благоприятное впечатление у учителя, получить вознаграждение от родителей, получить аттестат, продолжить обучение в вузе, получить профессию).

Выделенные аспекты мотивации позволяют сделать оценку и продумать способы работы с учащимися для развития того или иного аспекта мотивации. Для поддержания мотивации к изучению физики ряд ис-

следователей предлагают вводить современные технологии обучения и приемы – опорные конспекты, кроссворды, компьютерные модели и пр. Все это, несомненно, заинтересует учеников, но только на короткое время. Мы склоняемся к идеям классиков – введение практических заданий, домашних опытов позволит заинтересовать предметом большинство учащихся хотя бы на разном уровне.

Для подтверждения своей гипотезы обратимся к практической стороне в обучении физике, которой в последнее время уделяется все меньше внимания.

О значении физического эксперимента в обучении физике пишет известный исследователь тематики школьного эксперимента В.В. Майер [9].

По данным исследований педагогов, социологов, психологов, известно, что только 3% учащихся старшей школы могут решать творческие задачи. В.В. Майер объясняет это тем, что в старших классах интерес учащихся к физике падает, кроме того, учащимся не хватает научной грамотности. Возможно, это связано с недостатком научных исследований учащихся. А научные исследования начинаются с простого эксперимента. Именно на простом физическом эксперименте начинают формироваться востребованные в настоящее время способности. Об огромной роли физического эксперимента в обучении учащихся пишет Е.В. Луцай [10].

При использовании эксперимента учащиеся учатся ставить перед собой задачи, выдвигать гипотезы и доказывать их и многому другому, что поможет в жизни. Задачи домашнего эксперимента, по мнению автора, – наблюдать физические явления в природе, в домашних условиях, выполнять измерения с помощью простых приборов или сделанных самостоятельно. Это формирует интерес к эксперименту, самой физике, развивает способности учащихся. Значение физического эксперимента в обучении физике подтверждается и на международном уровне [11], о чем свидетельствуют успехи сингапурских школьников, что отмечают Н.С. Пурышева, К.П. Доценко.

В рейтинге по физике сингапурские школьники поднимаются все выше. В 2015 г. они занимали первое место, в то время как казахстанские занимали 38–40-е места. Авторы считают, что причина заключается в отличии методик обучения решению задач и формирования экспериментальных умений школьников. Также важно обучение исследованию, которому необходимо обучать по определенному алгоритму. Это также возможно делать, по нашему мнению, на основе домашних опытов.

Для формирования у учащихся основной школы многих необходимых им умений, пополнения знаний, формирования мотивации к изучению физики выстраивается методика выполнения школьниками домашнего эксперимента.

Вышеприведенный анализ исследований по вопросам мотивации к изучению физики и значения практических работ в ее изучении показал, что простые опыты, выполняемые учащимися 8-х классов в домашних условиях, должны развивать многие умения, углублять знания, создавать ситуацию успеха и в конечном итоге повышать мотивацию.

Проведенный педагогический эксперимент показал, что это возможно при применении определенной методики: планирование опыта, выполнение, описание и объяснение, обсуждение при представлении классу. Ученикам предлагается алгоритм этих действий после их совместного обсуждения. Предъявление выполненного опыта должно сопровождаться вопросами, ответами. Может возникнуть дискуссия, если рассматриваемый вопрос оказался неясным для учеников.

Предъявлять опыт можно до изучения нового материала, тогда возникает проблема, которая разрешается учителем и учениками в процессе урока. Опыт может предъявляться в конце урока. Тогда ученики самостоятельно поясняют его сущность на основе изученного материала, закрепляя полученные знания.

Алгоритм действий по выполнению домашнего опыта:

1. Выбери опыт, предлагаемый учителем, или предложи свой опыт по определенной тематике. Тематика опыта должна совпадать с изучаемым материалом.

2. Подбери дома материалы для выполнения опыта.

3. Опиши предварительно ход опыта. Продумай, достаточно ли одноразового выполнения для получения на основании опыта правильного вывода.

4. Выполни опыт, полученные данные запиши в тетрадь. Если необходимо, составь таблицу. Сделай вывод.

5. Объясни ход опыта на основе известных теоретических знаний. Если знаний не хватает, обсуди опыт при презентации.

6. Сделай фотографию опыта для презентации или видеозапись. Можно объяснять опыт при его непосредственном повторении в классе.

7. Приготовь вопросы, которые ты можешь задать одноклассникам по содержанию опыта. Сделайте совместное объяснение опыта.

Рассмотрим применение методики выполнения опытов и результативность их применения на примерах.

8 класс. Тема: Действие магнитного поля на проводник с током, электродвигатель, электроизмерительные приборы.

Этот опыт ученик проделывает дома и фиксирует на видео ход опыта. Оборудование: пальчиковая батарейка, магнит, медная проволока.

На магнит ставится батарейка, проволока изгибается так, чтобы иметь крепление и центр тяжести в одной точке и ставится на конструкцию из батарейки и магнита. Система начинает вращаться. Получился небольшой электромотор.

Данный опыт является наглядным объяснением действия силы Лоренца. Где ученик понимает, что система вращается потому, что в проволоке возникает электрический заряд. А это ничто иное как упорядоченное движение заряженных частиц. На каждую из них действует магнитное поле, которое отклоняет направление их движения. Это отклонение и зовется силой Лоренца.

После проведения домашнего физического эксперимента ученик заполняет рефлексивную карту.

1. Знания, полученные на основе опытов, вам больше понятны или меньше. _____

2. Что нужно сделать, чтобы запомнить знания, полученные на опыте. _____

3. Чем оказался полезен домашний опыт. _____

4. Домашний опыт сделал тему более интересной, почему. _____

Анализ карты показал, что большинство учащихся отмечают, что знания, полученные на опыте, а потом обсуждаемые вместе с учителем, лучше запоминаются, становятся более понятными. Домашний опыт позволил получить новую информацию, которую можно использовать в жизни. Это очень интересно. Из ответов можно сделать вывод, что мотивация на изучение материала на основе опытов достаточно высокая. При обсуждении опытов повышается заинтересованность практически всех учеников класса. Появляется больше желающих выполнять опыты. В результате повышается познавательный интерес к физике и предмет лучше усваивается.

Литература

1. Хуторской А.В. Миссия ученика как основание его стремлений и компетентностей // Научный результат. Педагогика и психология образования. – Т. 4. – №1. – С. 51–64.

2. Якиманская И.С. Технология личностно ориентированного обучения в современной школе. – М.: Сентябрь, 2000. – 176 с.

3. Асмолов А.Г. Какая система образования нужна. URL: <https://asmolovpsy.ru/ru/interview/324> (дата обращения: 10.04.2021).

4. Адамский А. Четыре проблемы современного школьного образования. URL: <http://materinstvo.ru/art/12577> (дата обращения: 11.04.2021).

5. Фадеева А.А., Никифоров Г.Г. Отечественная и зарубежная педагогика. – 2018. – Т. 2. – №1 (47). – С. 118–128.

6. Федюнина Н.В. Повышение мотивации учащихся к изучению физики // Физика. Все для учителя. – 2016. – №4 (64). – С. 4–8.

7. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе: учеб. пособие. – М.: Просвещение, 1979. – 160 с.

8. Майер В.В. Учебная физика как дидактическая модель физической науки // Фундаментальные исследования. – 2012. – №11 (часть 6). – С. 1386–1389.

9. Луцай Е.В. Домашние лабораторные работы по физике в средней школе // Вестник Псковского гос. ун-та. Серия: Естественные и физико-математические науки. – 2014. – № 4. – С. 165–169.

10. Пурышева Н.С., Доценко К.П. Формирование экспериментальных умений школьников Сингапура при обучении физике // Наука и школа. – 2017. – №2. – С. 46–50.

11. Ланина И.Я. Формирование познавательных интересов учащихся на уроках физики: метод. указания. – Ленинград, 1977. – 90 с.

Р.Я. Вебер

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Р.Н. Асылбаев

доцент, PhD доктор

МЕКТЕП ФИЗИКА КУРСЫ ТӨНДРЕГІНДЕ ОҚУШЫЛАРҒА ЭКОЛОГИЯЛЫҚ БІЛІМ БЕРУ.

Бүгінгі таңда адамзат алдында тұрған ғаламдық, өмірлік проблемалардың ішінде экологиялық проблемалар бірінші кезектегі маңызға ие болғанына ешкім күмәнданбайды. Енді экологиялық дағдарыстан тек бір ғана техникалық құралдармен шығу мүмкін еместігі айқын болды. Адамзат қарым-қатынаста да, табиғатпен қарым-қатынаста да жаңа мәдениетті құруы керек. Бұл жаңа мәдениеттің негізінде экологиялық білім болуы керек.

Мектептің негізгі оқу жоспарында экологиялық сипаттағы міндетті білім беру пәні болмағандықтан, экологиялық білім беру мәселелерін шешу барлық дәстүрлі білім беру пәндерінің мазмұнына енген жағдайда мүмкін болады.

Негізгі жалпы білім беретін мектептің физика курсына оқушылардың экологиялық білімі мен дағдыларын қалыптастыру – бұл педагогикалық шарттарды арнайы ұйымдастыруды қажет ететін күрделі процесс. Практика көрсетіп отырғандай, негізгі жалпы білім беретін мектепте физика курсына оқыту мектеп оқушылары арасында экология бойынша білім мен дағдылардың қалыптасуын қамтамасыз етпейді. Зерттеу мәселесін талдау негізінде физиканы оқыту процесінде оқушылардың экологиялық білімі мен дағдыларын қалыптастырудың педагогикалық шарттары ашылады.

Мектеп оқушылары арасында экология бойынша білім мен дағдыларды ойдағыдай қалыптастыру үшін негізгі орта мектептің физика курсы негізінде экологиялық білім беру жүйесі қажет.

Экологиялық білім беруде негізгі жалпы білім беретін мектептің физика курсының рөлі мен мүмкіндіктері негізінде оған келесі экологиялық мәселелер енгізілді: атмосферадағы, гидросферадағы, литосферадағы және кеңістіктегі табиғи құбылыстарды зерттеу; қоршаған ортаның жағдайын бақылаудың физикалық әдістері; жасанды ортаның табиғи ортаға енуі кезінде пайда болатын физикалық процестер; қоршаған ортаны антропогендік әсерден қорғаудың физикалық әдістері;

табиғатты ұтымды пайдаланудың физикалық әдістері, төмен және ысырапсыз технологиялар; таза энергия мен көлік құралдарын құрудағы физикалық негіздер.

Экологиялық материалдың мазмұны негізінде алынған ақпараттың маңыздылығы мен көлемін, мектеп оқушыларының жасын және дайындығын ескере отырып, оқыту формалары мен әдістерін таңдау жүзеге асырылады.

Осыған байланысты табиғатқа, өндірістік және ауылшаруашылық объектілеріне экскурсиялар, кіріктірілген сабақтар, сабақ-конференциялар, проблемалық оқыту, демонстрация, фронтальды және үйдегі эксперименттер, бақылаулар мен оқушылардың табиғи жағдайда практикалық жұмыстары, экологиялық мазмұны бар мәселелерді шешу маңызды орын алады.

Мектеп оқушыларының экологиялық білімі мен дағдыларын тексеру үшін жеке және фронтальды сұрау, есептер шығару, демонстрациялық және фронтальды эксперимент, есептер мен рефераттар дайындау, сонымен қатар негізгі орта мектептің физика курсының әр тақырыбы бойынша тесттер ұсынылады. Бақылау жұмыстары деңгейлерді саралау әдісі негізінде жасалады және экологиялық мазмұны бар тапсырмаларды қамтиды. Тапсырмалар мақсаты бойынша әр түрлі сұрақтардан тұрады. Әр жұмыста оқушылардың білімін бақылау мен тексерудің екі деңгейіне арналған тапсырмалар берілген: жалпы білім беру стандарты және мектептің қабілетті оқушыға беруі керек деңгей.

Осындай жолмен ұйымдастырылған негізгі жалпы білім беретін мектептің физика курсы шеңберінде экологияны оқу процесі оқушылардың экологиялық білімі мен дағдыларын тиімді қалыптастыруға жағдай жасайды; физикалық білімдердің тереңдеуі мен кеңеюіне, мектеп оқушыларының физика және экологиялық проблемаларға деген қызығушылық деңгейінің артуына әкеледі, студенттерді қоршаған ортаны қорғауға белсенді қатысуға тартуға мүмкіндік береді.

7–9 сыныптарға арналған физика курсының әр тақырыбы үшін (механика, молекулалық физика және термодинамика, электродинамика, атомдық физика) енгізілген экологиялық материалдың мазмұны, орны мен көлемі ашылады.

7 сынып физика курсының экологиялық мәселелері

Бірінші физика сабағында 7-сыныпта «Физика нені зерттейді. Физика және техника «ғылыми-техникалық прогресс адамдардың өміріне көптеген жағымды нәрселер әкелгенімен, техниканың алға басуы жағымсыз құбылыстармен еріксіз жүретіндігіне ерекше назар аудару қажет. Соңғы онжылдықтарда, шамамен өткен ғасырдың 70-ші жылдарының ортасынан бастап, биосфераның тұрақтылығына және адамзат қоғамының қалыпты дамуына қауіп төндіретін табиғи процестерде қауіпті өзгерістер байқалды. Ал егер жақын уақытқа дейін табиғат құбылыстарын зерттегенде қоршаған ортада әрекет ететін табиғи күштер

ғана қарастырылып келсе, енді адамның табиғи күштермен салыстыруға айналған іс-әрекетінің табиғатқа әсерін ескеру қажет. Физика саласындағы білім қоршаған ортадағы қауіпті құбылыстардың себептері мен механизмін ашуға, оларды жоюдың жолдарын табуға, жоғары тиімді тазарту құрылыстарын және қалдықсыз өндірісті қамтамасыз ете алатын осындай жабық технологиялық циклдарды дамытуға көмектесетінін атап өткен жөн.

Бақылау, тәжірибе, өлшеулерге арналған сабақта біз оқушыларға Жердегі қазіргі экологиялық жағдай бізді қоршаған ортадағы физикалық құбылыстарды өз қызығушылығымызбен емес бақылауға мәжбүр ететіндігін олардың себептері мен механизмдерін, оның ішінде биосфераға қауіпті заттарды түсінуді үйрену үшін. Ол үшін әлемнің көптеген елдерінде қоршаған ортаның жай-күйін бақылау бойынша арнайы қызметтер жұмыс істейді. Олардың міндеті – ауа температурасын және жер бетінің аудандарын, қалалардағы атмосфераның шандылығын, шу деңгейі мен радиациялық фонды және басқаларын жүйелі түрде өлшеу. Ол үшін арнайы физикалық құрылғылар қолданылады.

Заттар құрылымының тақырыбын түсіндірген кезде біз студенттердің назарын айналадағы денелердің құрылымы мен қасиеттері қандай бөлшектер молекулалардың құрамына кіретіндігіне, олардың қалай қозғалатынына және бір-бірімен әсерлесетіндігіне байланысты болатындығына аударамыз. Қатты заттарға әр түрлі қоспаларды енгізу арқылы олардың қасиеттерін өзгертуге болады. Бұл әдіс материалдардың сапасын жақсарту үшін кеңінен қолданылады, өйткені бұл, мысалы, металдың қаттылығы мен беріктігін арттыруға мүмкіндік береді. Тірі ағзалар үшін қоспалардың суға, ауаға немесе топыраққа енуіне белгілі бір шекке дейін рұқсат етіледі. Егер бұл шектен асып кетсе, онда мұндай қоспалар ластаушы заттар болып табылады.

Сонымен, судың мұнай өнімдерімен және басқа заттармен ластануы судың физикалық қасиеттерін өзгертеді. Мұндай бетінен булану процесі баяулайды, мұнай мен майдың жұқа қабығы арқылы суға күн сәулесі аз енеді. Бұл су тұрғындарының өмір сүру жағдайының нашарлауына және су қоймасының өлуіне әкеледі.

Бізді қоршаған әлем элементтері бір-бірімен әсерлесетін көптеген күрделі жүйелерден тұрады деген идея мектеп оқушыларына денелердің өзара әрекеттесуі сабағында беріледі. Мұндай құбылыстарды біз барлық жерде байқауға болады, егер айналада болып жатқан оқиғаларға мұқият қарасақ. Ұсынылған мысалдарды талдай отырып, студенттер табиғат құбылыстары әрқашан өзара байланысты деген қорытындыға келуі керек, сондықтан денелер жүйесі элементтерінің бірінің күйінің өзгеруі бүкіл жүйеде өзгерістер тудырады.

Тығыздық туралы түсінік бере отырып, біз тығыздықтың топырақтың маңызды физикалық сипаттамаларының бірі екеніне назар

аударамыз. Өсімдіктердің қалыпты дамуы үшін қажетті жағдайлар туралы ботаника курсынан алынған мәліметтерге сүйене отырып, біз қазіргі заманғы ауыр ауылшаруашылық машиналарын қолданудың нәтижесінде топырақтың тығыздалуының қандай салдарға әкелетінін білеміз.

«Газ қысымы» тақырыбын түсіндіргенде, жоғары қысымда құбыр арқылы берілетін табиғи газды тасымалдау кезінде ағып кетулер жиі болатындығын, соның салдарынан көптеген текше метр отын жоғалып, атмосфера ластанатынын түсіндіру қажет. Сонымен қатар, егер газ ағып кетсе, қатты өрт қаупі бар, бұл экономика мен табиғи ортаға үлкен зиян келтіреді. Газды өндіру мен тасымалдаудың зиянды әсерімен күресудің негізгі әдісі жабдықтың күйін қатаң бақылау және газ құбырларындағы ағып кетудің алдын алу болып табылады.

«Атмосфералық қысымды өлшеу» тақырыбын оқып үйрену кезінде студенттер ауа райын болжау үшін метеорологияда барометрлердің кеңінен қолданылатындығымен таныстыру керек, өйткені атмосфералық қысымның өзгеруі ауа-райының өзгеруімен байланысты. Атмосфералық қысымның өзгеруі адам денсаулығының жай-күйіне әсер етуі бірдей маңызды. Атмосфераның осы физикалық параметрі туралы ақпарат адамдарға қан қысымын тұрақтандыру әдісін таңдау кезінде шешім қабылдауға көмектеседі.

«Энергия» тақырыбы студенттерді дәстүрлі және дәстүрлі емес энергия көздерін қолданумен таныстырады. Оны қолданыстағы электр станцияларында өндіру табиғи ресурстардың сарқылуымен және қоршаған ортаның ластануымен байланысты екенін ескерген жөн. Сондықтан физикада келесідей шешілмеген мәселелер бұрынғысынан да өткір болып отыр: энергия ресурстары мен энергияны үнемдеу, сонымен қатар баламалы энергия көздерін іздеу және дамыту.

8 сынып физика курсының экологиялық мәселелері

Жылу қозғалысын зерттегенде мектеп оқушыларының назарын қазіргі кезде жер бетінде адамның іс-әрекеті нәтижесінде қоршаған ортаға қыздырылған газдар, сұйықтар және қатты заттармен бірге бөлінетіндігіне аударған жөн. Нақты мысалдар келтіре отырып, біз гидросфера мен атмосфераның термиялық ластануы онда болып жатқан табиғи процестердің тұрақтылығын бұзады, жануарлар мен өсімдіктердің тіршілік ету жағдайларының өзгеруіне әкеледі деп түсіндіреміз.

Жылу мөлшерін қарастыру кезінде студенттерді жылу беру кезінде жылу шығынын бағалау үшін физикалық заңдылықтарды қолдану мүмкіндіктерімен және оларды азайту тәсілдерімен таныстыру қажет.

«Отын энергиясы» тақырыбында өткен сабақта, ең алдымен, оқушылардың назарын қазіргі энергия негізінен қазба отындарға негізделетіндігіне аудару керек: көмір, газ, мұнай, тақтатас, шымтезек және ағаш. Соңғы уақытқа дейін олардың қорлары таусылмайтын болып саналды; дегенмен, әлемдегі энергия қажеттіліктерін және қазба

отындарын тұтынуды бағалау энергияны тұтынудың қазіргі өсу қарқынын ескере отырып, Жердің «отын қоймаларын» салыстырмалы түрде жақын болашақта тез бұзуы мүмкін екенін көрсетті. Сонымен қатар, отынның жануынан дәстүрлі энергия өндірісі қоршаған ортаның ластануымен байланысты. Энергетикалық проблеманы шешуде физиканың рөлі баламалы энергия көздерін пайдалану саласындағы жетістіктерге байланысты өте зор.

Булану және конденсация процестерін қарастыра отырып, булану мен конденсация табиғаттағы су айналымын қамтамасыз ететін шешуші физикалық процестер болып табылатындығына назар аударамыз; олардың қарқындылығы әрбір жеке аймақтың климатын анықтайды. Судың булану және конденсация процестеріне абайсыз араласуы белгілі климат жағдайында өмірге бейімделген көптеген өсімдіктер мен жануарлардың өлуіне әкелуі мүмкін.

Жылу қозғалтқыштары туралы сөз қозғағанда, студенттерге қазіргі қоғамның дамуындағы олардың рөлі туралы түсінік беру және қолданыстағы қозғалтқыштарға қарағанда қоршаған ортаның минималды ластануы бар тиімді қозғалтқыштар құру бойынша жұмыс жасау мүмкіндігін жіберіп алмау маңызды.

«Өткізгіштердегі электр тогы» тақырыбындағы сабақтың мазмұны электр станциясынан әр тұтынушыға жеткізу үшін электр энергиясын сымдар арқылы беру кезінде үлкен шығындарға мектеп оқушыларының назарын аударуға мүмкіндік береді. Бірақ оны өндіруде табиғи ресурстар жұмсалады және қоршаған орта ластануда, сондықтан ғалымдар мен инженерлердің алдында электр энергиясын тиімді беру міндеті тұр. Мүмкін болатын шешімдердің бірі – асқын өткізгіш электр желілерін құру.

Жарық көздері туралы мәселені зерттей отырып, біз Жердегі ең маңызды жарық көздерінің бірі – Күнге тоқталып, күн энергиясын электр энергиясына айналдыру ғылым мен техниканың маңызды міндеті екенін атап өтеміз.

Жарықтың сынуы туралы мәселе мектеп оқушыларына жарықтың сынуының Дүниежүзілік мұхиттың сыртқы ортамен энергия алмасу процесіне қатысуы туралы түсінік береді. Су бағанына енетін күн энергиясының ағымы балдырлардың, микроорганизмдердің және су флорасы мен фаунасының алуан түрлілігінің дамуына жағдай жасайды. Бұл энергия алмасудың бұзылуы теңіз беті мұнай өнімдерімен ластанған кезде мүмкін.

9 сынып физика курсының экологиялық мәселелері

Жылдамдықты зерттеу кезінде студенттер өзеннің ағымдылығы сияқты маңызды физикалық сипаттамасы туралы біледі. Ағып жатқан судың мөлшері (өзен ағыны), өзеннің энергетикалық потенциалы, су тіршілігінің түрлілік әртүрлілігі, өзеннің өздігінен тазару қабілеті, тіпті өсімдік жамылғысы мен оның жағалауындағы шығымдылығы да осыған

байланысты. Адамдардың іс-әрекеттері өзен ағынын жиі өзгертеді және өзендердің экологиялық жүйелеріне үлкен зиян келтіруі мүмкін.

Мектеп оқушылары адамның табиғат құбылыстарына әсерін талдау кезінде Ньютонның үшінші заңының мағынасын қолдануға үйренуі керек. Осы заңға сәйкес табиғаттың мұндай әсерге реакциясын күтуге болады. Оқушылар табиғи ортаның реакциясы әрдайым айқын және қарапайым бола бермейтіндігін түсінуі керек. Оны егжей-тегжейлі болжау қиын, сонымен қатар оны уақыт өте келе созуға болады.

«Жердің жасанды серіктері» тақырыбындағы сабақтың мазмұнында қазіргі кезде жердің жақын кеңістігінде Жерді ғарыштан бақылайтын спутниктер жүйесі бар екенін ескерген жөн. Олар Дүниежүзілік мұхиттың беткі қабатының температурасы, ондағы планктондардың жиналу орны, әр түрлі аумақтардағы орман жамылғысының ерекшеліктері, бұлт жамылғысының биіктігі мен орналасуы, мұз өзгерісі және күйі туралы мәліметтер алуға арналған құрылғылармен жабдықталған. Ғарыштан түсірілген жер бетінің фотосуреттері жекелеген аймақтардың геологиялық құрылымын нақтылауға, пайдалы қазбаларды іздеудің жаңа перспективалы аймақтарын анықтауға және мұхитта ластаушы заттар жиналатын орындарды табуға көмектесті. Көптеген фотосуреттер арқылы ылғал қорын ескеруге, ормандар мен дақылдардың, топырақтың күйін анықтауға мүмкіндік береді.

Дыбыстық құбылыстар туралы әңгіме табиғи ортаның шуылдары күн сәулесі, су, жердің магнит өрісі және т.б. Шудың негізгі көздерін, оның пайда болу механизмін, шудың тірі және жансыз табиғатқа әсерін, одан қорғану әдістерін қарастырған жөн. Шуды басқару әдістері мен шу деңгейі төмен машиналарды жобалаудың теориялық негіздерін жасау физиканың маңызды міндеттерінің бірі болып табылатынын атап өткен пайдалы.

Оқушылар адамзаттың электр энергиясын өндіруде кездесетін проблемалары және оларды «Айнымалы электр тогын алу» тақырыбын оқып үйрену кезінде шешу мүмкіндіктері туралы түсінік алады. Үйлердегі, кеңселердегі және кәсіпкерлердегі көптеген тұтынушыларға жеткізілетін электр энергиясы жылу электр станциялары, су электр станциялары және атом электр станциялары сияқты электр станцияларында өндіріледі. Экология тұрғысынан осы электр станцияларында электр энергиясын алу әдістерін салыстыру жүргізіледі. Экологиялық және энергетикалық мәселелерді шешудің перспективалық бағыттары – баламалы энергия көздерін дамыту мәселелері талқыланады.

Атом энергетикасы туралы айта отырып, біз оның кейбір елдердің көптеген экономикалық мәселелерін шешіп, оларды мұнай мен газға тәуелділіктен арылтып, сонымен бірге қоршаған ортаның ыдырау өнімдерімен ластануының өткір мәселелерін туындатқанын көрсетеміз. Сондықтан қазір ғалымдар радиоактивті қалдықтарды жою және атом

электр станцияларының қауіпсіздік деңгейін жоғарылату мәселелерін шешуде.

Осылайша, мектеп оқушылары табиғатқа әсер ету мүмкін екендігі туралы түсініктеме беру, тек осындай енудің салдарын біліп, оны қорғау шараларын қарастырады.

Әдебиеттер

1. Петров К.М. Общая экология. Взаимодействие общества и природы: Учебное пособие для вузов. – СПб: Химия, 1998.
2. Экологическое образование: роль учителя физики // Физика в школе. – 1991. – №5.
3. Васильева О.А. Физика и экология: Тематическое и поурочное планирование к учебнику А.В. Перышкина «Физика. 7 класс». – Рязань: РИРО, 2004. – 48 с.
4. Васильева О.А. Физика и экология: Тематическое и поурочное планирование к учебнику А.В. Перышкина «Физика. 8 класс». – Рязань: РИРО, 2004. – 48 с.
5. Васильева О.А. Физика и экология: Тематическое и поурочное планирование к учебнику А.В. Перышкина, Е.М. Гутник «Физика. 9 класс». – Рязань: РИРО, 2004. – 40 с.

О.О. Есенгужин

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Р.Н. Асылбаев

доктор PhD, доцент

КОМПЛЕКС УПРАЖНЕНИЙ ПО ТЕХНОЛОГИИ CLIL

В методике обучения по технологии CLIL, упражнения являются одной из важнейших частей в формировании учебной деятельности, форма и структура которых направлена на развитие когнитивных навыков учащихся, навыков чтения и говорения путем их многократного выполнения.

Подходя к разработке комплекса упражнений по физике на английском языке, отметим что методика полиязычного обучения CLIL, во главе угла ставит изучение физики. Таким образом при формировании заданий в первую очередь акцент необходимо делать на предметном контенте.

Основные критерии комплекса упражнений включают в себя [1, 2]:

1. Комплекс упражнений должен содержать задачи, направленные на развитие речевых навыков у учащихся. При разработке упражнений учителю необходимо опираться на основные цели курса, тем самым обеспечить взаимосвязь с английского языка с физикой.

2. Структура упражнений должна включать в себя проблему, а также примеры описывающие способы ее решения. Исходя от типов упражнений, возможны и множественное решение заданной проблемы, путем поиска альтернативных ответов.

3. Комплекс упражнений должен быть дифференцирован по уровню сложности, от простого к сложному, с последовательным нарастанием сложности как в предметной части, так и в языковой. Кроме того, задания должны придерживаться принципу спиральности в обучении, быть взаимосвязанными на протяжении всего курса.

Предлагаемый комплекс был разработан по разделу «Электростатика» и был составлен с учетом уровня владения английским языком учащихся 10 класса – A2 (elementary –элементарный).

При формировании заданий по курсу, акцент делался на основные принципы CLIL технологии: content, communication, cognition, culture, описанные в первом пункте первой главы.

Разработанный курс состоит из 8 тем. Каждая тема включает в себя упражнения, разбитые по двум блокам рассчитанных на два занятия.

Тема занятия	Цели занятия
Электрический заряд. Закон сохранения заряда / Electric charge. Law of conservation of charge.	10.4.1.1 – применять закон сохранения электрического заряда и закон Кулона при решении задач;
Закон Кулона / Coulomb's law	10.4.1.1 – применять закон сохранения электрического заряда и закон Кулона при решении задач;
Электрическое поле. Напряженность электрического поля / Electric field. Electric field strength.	10.4.1.2 – применять принцип суперпозиции для определения напряженности электрического поля;
Поток вектора напряженности электрического поля. Теорема Гаусса. / Electric flux. Gauss's flux theorem.	10.4.1.3 – применять теорема Гаусса для определения напряженности электрического поля заряженной бесконечной плоскости, шара, сферы и бесконечной нити;
Работа электрического поля по перемещению заряда. Потенциал, разность потенциалов электрического поля / Work done by electric field. Electric potential and potential difference.	10.4.1.4 – рассчитывать потенциал и работу электрического поля точечных зарядов;
Эквипотенциальные поверхности. Связь между напряженностью и разностью потенциалов для однородных электрических полей / Equipotential surfaces. Relationship between strength and potential difference for uniform electric fields.	10.4.1.5 – применять формулу, связывающую силовую и энергетическую характеристики электростатического поля, при решении задач;
Емкость. Конденсаторы. Соединение конденсаторов / Electric capacity. Capacitors. Connecting capacitors.	10.4.1.8 – исследовать зависимость емкости конденсатора от его параметров; 10.4.1.9 – применять формулу последовательного и параллельного соединения конденсаторов при решении задач;
Энергия электрического поля / Electric field energy	10.4.1.10 – рассчитывать энергию электрического поля

Первый блок включает в себя набор из 5 упражнений, низкого уровня сложности, не требующих развернутого ответа.

В первой категории упражнений, представлены задания, направленные на изучение физической терминологии на английском языке. Пример: Fill in the table. Enter the translation of the presented terms in the table.

Заряд	Charge
Кулон	
Электризация	
Эбонитовая палочка	
Стеклопалочка	
Положительный	
Отрицательный	
Закон сохранения электрического заряда	

Вторая категория упражнений нацелена на изучение определения физических терминов на английском языке, а также понимания сути физических процессов. Пример:

_____ is a physical quantity that characterizes the ability of bodies to enter into electrical interactions.

When the ebony stick is rubbed against the wool, a _____ is generated.

When the glass stick is rubbed against the silk, a _____ is generated.

In an isolated system, the algebraic sum of the charges of all bodies remains _____.

_____ is the process of obtaining electrically charged bodies from electrically neutral ones.

Третья категория упражнений ориентирована на работу с единицами измерения. Пример:

Convert the units of measurement from milli, micro, nano, and picocoulombs to coulombs.

Prefix	Symbol	Multiple/submultiple
milli	m	10^{-3}
micro	μ	10^{-6}
nano	n	10^{-9}
pico	p	10^{-12}

10 millicoulombs = ___ coulombs

___ microcoulombs = 0,006 coulombs

5 nanocoulombs = ___ coulombs

___ picocoulombs = 0,000004 coulombs

Четвертая категория упражнений включает в себя задания, направленные на работу с текстовыми источниками. Пример:

Electrostatics is one of the branches of physics that studies electrical phenomena. The properties of bodies involved in electrical phenomena were discovered in ancient Greece. There is a legend that the daughter of an ancient Greek scientist spun wool on an amber spindle. Once, while working, she accidentally wet the spindle, and after wiping it with a woolen cloth, she noticed that a certain amount of wool had stuck to it. And the more she rubbed the spindle, the greater the amount of hair on him remained. In the future, scientists have found out the reasons for this attraction. It turned out that when the wool rubs against the amber, it gets an electric charge, and the process of obtaining it was called electrification...

1) What is the name of the section of physics that studies electrical phenomena?

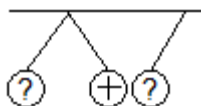
- A) Mechanics
- B) Thermodynamics
- C) Electrostatics

2) What is the name of the phenomenon in which bodies acquire an electric charge due to friction?

- A) Electrification
- B) Friction
- C) Current generation

В пятую категорию были включены заданий, направленные на работу с иллюстративным материалом, а также задания на работу со схемами. Пример:

A) Determine the charge sign from the drawing

B) What charges are formed on glass and silk fabric in the process of electrification?

Второй блок упражнений, включал в себя три категории заданий: Вопросы требующие полного, развернутого ответа, расчетные и качественные задачи.

Первая категория второго блока упражнений содержит вопросы, требующие полного развернутого ответа. Пример:

How is the law of conservation of electric charge formulated?

How is the definition of electric charge formulated?

Вторая категория включает в себя качественные задачи. Пример:

In a rubber manufacturing plant, it is passed through rotating shafts. If you put your hand to the rubber, a spark will appear. Explain the reason for this phenomenon?

Why is it that as a result of friction electrification, glass is positively charged and silk is negatively charged?

Третья категория заданий содержит задачи на математические расчеты. Пример:

In the process of electrification by friction plastic on wool fabric, plastic core charge equal to 3 microcoulombs. What charge was formed on the woolen fabric?

A drop of water with a charge of 15 nanocoulombs was divided into two equal parts. What charge is formed on the resulting droplets?

Данный комплекс упражнений был апробирован на учащихся 10 класса, где были созданы 2 группы: группа CLIL работающая по данному комплексу и группа не-CLIL, обучающаяся по стандартной программе. Для расчета результативности комплекса, были проведены вводный и итоговый срезы. В группе, обучающейся по технологии CLIL, динамика качества знаний по изучению физики на английском в разрезе вводного и итогового контроля +6,6 балла (+22%), тогда как в группе, обучающейся по стандартной программе, прирост качества едва заметен и составляет +0,7 балла (+2%). Результаты тестирования показали, что учащиеся, обучающиеся по технологии CLIL, превзошли учеников, обучающихся по стандартной программе. Также была рассчитана эффективность использования комплекса упражнений. Расчет эффективности был проведен по аналогии с формулой экономической эффективности, применяя ее для оценки данной методики [3].

$$\varepsilon = \frac{x_2 - x_1}{y_1 + y_2} \quad (1)$$

Эффективность группы CLIL составляет:

$$x_1 = \frac{16}{312} + \frac{8}{87} = 0,14; \quad x_2 = \frac{12}{36} + \frac{16}{72} = 0,6;$$
$$\varepsilon = \frac{25,4 - 18,8}{0,14 + 0,6} = 8,9.$$

Эффективность группы, обучающейся по стандартной программе составляет:

$$x_1 = \frac{16}{312} + \frac{8}{87} = 0,14; \quad x_2 = \frac{8}{36} + \frac{16}{72} = 0,4;$$
$$\varepsilon = \frac{17,9 - 17,2}{0,14 + 0,4} = 1,3.$$

При анализе динамики обучения по технологии CLIL и по стандартной программе, можно отметить, что рост качества знаний отличается существенно в пользу первой, что в свою очередь говорит о том, что

учащиеся лучше усваивают материал при использовании методов CLIL. Анализ эффективности использования методики CLIL при изучении физики на английском языке показал, что обучение по данной методике в 6,8 раз эффективнее нежели обучение по стандартной программе.

Литература

1. Грузинская И.А. Методика преподавания английского языка в школе / И.А. Грузинская. – М.: Учпедгиз, 1939. – С. 55-56.
2. Скрипникова Т.И. Теоретические основы методики обучения иностранным языкам: учебно-методическое пособие [Электронный ресурс] / Т.И. Скрипникова. // дан. – Владивосток: Дальневосточный Федеральный университет. – 2017. – С. 78-79.
3. Самуэльсон П.Э. Экономика / П.Э. Самуэльсон, В.Д. Нордхаус. – М.: Вильямс, 2014. – С. 1360.

Д.Н. Тәліп

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Р.Н. Асылбаев

доцент, PhD доктор

«ТАБИҒАТТЫҢ ҒАЖАЙЫП ҚҰБЫЛЫСТАРЫ» ТАҚЫРЫБЫ БОЙЫНША ФАКУЛЬТАТИВ КУРСЫН ҚҰРАСТЫРУ

Физика саласы бойынша оқушылардың білім, білік, дағдыларын қалыптастыру негізгі орта және жалпы орта білім беретін мектеп бағдарламасында жетекші орын алады, бұл әлемнің біртұтас ғылыми бейнесін қалыптастырудағы физиканың практикалық маңызымен айқындалады.

Физика – табиғат туралы ғылым. Оның мақсаты заттар мен денелердің, құбылыстар мен процестердің физикалық қасиеттерін танып-білу, табиғат құбылыстарының заңдылықтарын зерттеу болып табылады. «Физика» пәнін табысты оқыту мұғалімнің тікелей кәсіби тәжірибесі мен құзыреттілігіне, оқу үдерісі нәтижелеріне басым көңіл бөлуіне байланысты [1].

Жаңартылған білім беру бағдарламаларының мазмұндық ерекшеліктері:

– пән мазмұнын жобалаудың күрделілік ұстанымы, яғни білім мен біліктерді арттыруда оқу материалын тігінен, сондай-ақ көлденеңінен біртіндеп кеңейту (білімді тақырыптар бойынша және сыныптар бойынша күрделендіру);

– таным заңдылығы мен пәндік операциялардың неғұрлым маңызды түрлері бойынша ойлау дағдысының деңгейлік жіктелімдеріне негізделген Блум таксономиясы бойынша оқыту мақсаттарының иерархиясы;

– білім беру деңгейлері және тұтас оқыту курсы бойынша педагогикалық мақсаттардың пәнішілік байланыстарды барынша ескеруге мүмкіндік беру;

– бір білім саласы пәндері арасында, сондай-ақ пәнаралық байланыстарды жүзеге асыру барысында «ортақ тақырыптардың» болуы;

– бөлімдер мен ұсынылған тақырыптар мазмұнының уақыт талабына сәйкес болуы, әлеуметтік дағдылардың қалыптасуына назар аудару;

– оқу процесін ұзақ мерзімді, орта мерзімді, қысқа мерзімді жоспарлар түрінде технологияландыру болып табылады [2].

Оқушылардың Әлемдегі жаратылыстанымдық-ғылыми бейнесін тұтастай қабылдау, ғылыми көзқарастарын қалыптастыру, бақылау қабілеттерін дамыту және табиғат құбылыстарын талдау және таңдау арқылы өмірге қажетті практикалық есептердің шешімдерін таба білуге дағдыландыру «Физика» пәнінің мақсаты болып табылады. Осы мақсатқа сәйкес физика пәнін оқытудың негізгі міндеттері:

– оқушылардың Әлемнің қазіргі физикалық бейнесінің негізінде жатқан заңдылықтар мен принциптер туралы білімді алуына, табиғатты танудың ғылыми әдістерін меңгеруіне ықпал ету;

– оқушылардың зияткерлік, ақпараттық, коммуникативтік және рефлексиялық мәдениетін дамытуға; физикалық экспериментті орындау және зерттеу жұмыстарын жүргізу дағдыларын дамыту;

– оқу және зерттеу қызметіне жауапкершілікпен қарауға тәрбиелеу;

– алынған дағдыларды табиғат ресурстарын пайдалануда және қоршаған ортаны қорғауда, адамды және қоғамды қауіпсіз өмір сүрумен қамтамасыз етуге қолдану.

Жоғарыда көрсетілген физика пәнінің міндеттері мен мақсаттарына назар аударсақ ең негізгі болып табылатын ол физикалық білімді қалыптастыру және қоршаған ортаны тану болып табылады. Бұны тек сабақ барысында емес, онымен қоса тереңдете оқыту үшін факультатив және элективті курстардың ішінде де назар аударылады. Онымен қоса, сыни тұрғыдан ойлау, мәселенің ой-түкпіріне жету үшін әр түрлі білім беру әрекеттерін мұғалім ұйымдастыру қажет.

Берілген міндеттерді біздің факультативті курс орындауы тиіс.

Зерттеу объектісі: орта білім беру мектептеріндегі физика бойынша оқыту процесі.

Зерттеу пәні: жалпы білім беру мектептеріндегі физика бойынша факультативті курстарды ұйымдастыру.

Жұмыс өзектілігі, пәні мен объектісіне сүйене отырып, келесі зерттеу мақсаты құрастырылған болатын: жалпы орта білім беру мектебінің 9 сынып оқушыларына «Табиғаттың ғажайып құбылыстары» тақырыбы бойынша факультатив курсы құрастыру.

Жоғары айтылған оқу мақсаты бойынша келесі міндеттер қойылды:

1. Зерттеу пәніне қатысты оқу-әдістемелік әдебиетті талдау;

2. Жалпы орта білім беру мектебіндегі факультатив курстарының рөлін мен орнын қарастыру;

3. Физика пәні бойынша оқыту бағдарламасын қарастырып, табиғат құбылыстарына қатысты оқыту мақсаттарынның мүмкіншіліктерін анықтау;

4. «Табиғаттың ғажайып құбылыстары» факультатив курсының бағдарламасын және сабақ мазмұнын құрастыру;

5. Факультативті курсының апробациясын жасау.

Зерттеу әдістемелері: зерттелетін тақырып бойынша әдебиетті және ғаламтор дереккөздерін талдау, жалпылау, классификациялау, физикалық құбылыстарының компьютерлік интерпретациясы.

Зерттелінген 7–9 сыныпқа арналған физикадан оқулықтар механикалық құбылыстардан бастап ядролық құбылыстарына дейін қарастырылады [3]. Алайда, сол құбылыстарды қарастырған кезінде көбінесе теориялық тұрғыдан сипаттап, олардың мысалдарына айтарлықтай көп уақыт бөлінбейді. Мысалы, табиғаттың бір құбылысы ретінде найзағайды айтуға болады, алайда 8 сыныптың ішінде электр және магнетизм тарауында сол найзағай тек мысал ретінде беріледі де, оның қалай пайда болатыны туралы түсіндірулер берілмейді. Сол себепті, осындай мысалдарды сипаттай тұра оқушыларға қоршаған ортадағы жүретін процесстерге қызығушылығын арттыру үшін және жалпы жаратылыстану сауаттылығын арттыру үшін біз «Табиғаттың ғажайып құбылыстары» атты 9 сынып оқушыларына факультатив курсын ұйымдастырған болатынбыз.

Курстың қысқаша мазмұны келесі кестеде -1 көрсетілген.

Кесте 1. Факультатив курсының қысқаша мазмұны

№	Тақырыбы
1	Кіріспе сабақ
2	Механикалық құбылыстар
3	Дыбыс құбылыстары
4	Жылу құбылыстары
5	Электр құбылыстары
6	Магнит құбылыстары
7	Жарық құбылыстары
8	Адам биофизикасы

Жеке жаратылыстану пәндерін оқу барысында алынған білім оқушыларға ғарыштағы және Жердегі барлық процестер табиғаттың бірдей заңдарына бағынышты және өзара тығыз байланысты екендігін түсінуге мүмкіндік береді. Курсты оқу барысында логикалық тізбектер үнемі құрылып, 6-сыныпта жаратылыстану курсына және 7–8-сыныпта физика пәнінде ғана емес, сонымен қатар тарих сабағында оқылтын материалды жүйелеп, бекітуге мүмкіндік береді, математика, география, биология, экология мәселелерін көтеруге көмектеседі [15].

Ұсынылған жұмыс түрлерінің жаратылыстану білім саласында белсенді қолданылатын түрлеріне жақындығы болашақта өз өмірін технологиялармен, ғылыми жұмыспен немесе инженерлік мамандығымен байланыстырғысы келетін оқушылар үшін курсты тартымды етеді, мұнда әділетті проблемаларды сауатты қамту және жаратылыстану ғылымдары бойынша жақсы білім үшін кең көзқарас қажет.

Жаратылыстану-математикалық цикл ғылымдарына көбірек бейім оқушылар оның аналитикалық қабілеттерін қолдану аясын табады және сабақтарда зерттелген табиғат заңдарының әмбебаптығына көз жеткізеді.

Оқушылардың факультатив курс сабақтарындағы білім беру белсенділігі физика сабағынан айтарлықтай ерекшеленеді, өйткені курс көбінесе мазмұнды сипатқа ие. Алайда физикадан алынған білім оны терең зерттеуге мүмкіндік береді. 8-сыныпта оқылған «Жарықтың түзу сызықты таралуы» тақырыбы оқушыларға Ай фазаларына қатысты өте күрделі мәселені шешуге және Күн мен Айдың тұтылуының пайда болу процесін көрсететін сәулелер жолын салуға көмектеседі. Сабақтың күн тұтылудың толық фазасының басталу процесін бейнелейтін видеофрагментін көрсетуімен өте жандандырылды. Сабақтың қосымша материалдарындағы қайталанатын фрагмент әлдеқайда көп ақпаратты қамтиды және алынған білімді бекітуге бағытталған.

Онымен қоса, оқушылардың жаратылыстану сауаттылығын арттыру үшін құрастырылған сабақтардың ішінде көбінесе табиғат құбылыстарын бақылау (шынайы түрде немесе видео арқылы) арқылы оларды сипаттау, табиғат заңдылықтарын болжамдау сияқты стратегиялары қолданылады. Осы кезде оқушылардың тек қана білу және түсіну дағдылары емес, онымен қоса талдау, бағалау сияқты қабілеттері де дами түседі. Оқушылар ғылыми білімнің негізі – бақылау физикалық экспериментті жүргізу негіздемесімен танысатын болады. Бақылайтын құбылыстарды сипаттауға үйренеді. Мысалы: қар еру процесі, су тасқындарының пайда болуы, Күн мен Айдың тұтылуы, жаңғырықтың пайда болуы, торнады мен тайфундардың құрылуы және т.с.с.

Бағдарламаны жүзеге асыру кезіндегі жұмыс тәжірибесі жаратылыстану циклі пәндерін оқып-үйренуге және гуманитарлық-физикалық-математикалық бейіндегі оқу орнында оқушылардың жаратылыстану дүниетанымын қалыптастыруға осындай көпжақты тәсілдің тиімділігін көрсетеді.

Факультативті курстар тек оқушылар үшін ғана емес, сонымен қатар мұғалім үшін де пайдалы, өйткені олар оны өз білімін тереңдетуге итермелейді, бұл сынып жұмысының сапасын арттырады. Сыныптан тыс жұмыстар оқытудың ең тиімді түрі болып табылады, өйткені олар ерікті қатысу принципіне негізделеді, және әр сыныпта физикалық құбылыстар мен ұғымдарға байланысты қандай да бір жұмыс түріне қызығушылық танытатын бірнеше оқушы бар болатыны белгілі. Оқушыларды қызықтыру үшін таңдау курсы оларға қандай пайда әкелетінін,

қандай жаңа және қызықты нәрселерді үйренетінін түсіндіріп, сонымен қатар олардың бар білімдері мен дағдыларын тереңдетуге және жеке қызығушылықтарын қанағаттандыруға мүмкіндік беретініне сендіру керек.

Факультативті курстар сонымен қатар мектеп оқушыларының танымдық қызығушылықтарын, олардың қабілеттерін дамытуды ынталандыруға қызмет етеді, ал болашақта кәсіптік бағдар беру. Қазіргі мектептерде элективті курстар 1-сыныптан бастап енгізіліп, сыныптан тыс жұмыстардан айырмашылығы, негізгі бағдарлама аясында және кестеге сәйкес өткізіледі.

«Қазіргі мектеп», «қазіргі заманғы білім беру» сөздері қолданылған кезде біз уақытша тәуелділікті емес, қазіргі заманның шындықтарына, қажеттіліктері мен үміттеріне сәйкес келетін сапалық сипаттамаларды айтамыз. Қазіргі мектепті сипаттайтын таңдау курстары мен сыныптан тыс жұмыстар сияқты дәл осындай білім беру формалары болып табылады.

Әдебиеттер

1. Мажитаева Ш., Байжигитова Т. Жаңартылған білім беру бағдарламасының ерекшеліктері // ХАБАРШЫСЫ. – 2019. – С. 87.
2. Баданина Л.П. Психология познавательных процессов. – М.: Флинта, 2008. – 240 с.
3. Башарұлы Р. Физика: Жалпы білім беретін мектептің 7–8 сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2014–2015. – 208 бет.

Е.В. Ткалич

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: А.Н. Закутаев

доцент Высшей школы Естествознания, PhD

СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ ФИЗИКИ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

1.1 «Гамбит»

Физика – область естествознания: наука о наиболее общих законах природы, о материи, её структуре, движении и правилах трансформации. Понятия физики и её законы лежат в основе всего естествознания. Является точной наукой.

Хочу отметить, что физика это наблюдательная и экспериментальная наука, поэтому обучение физике предусматривает привлечение школьников к таким видам деятельности, которые позволяют использовать приобретенные знания на практике, в частности, к выполнению школьниками лабораторных работ.

Под лабораторными работами понимают такую организацию учебного физического эксперимента, при которой каждый ученик работает с приборами или установками.

Дидактическая роль лабораторных работ чрезвычайно большая. Восприятия при выполнении лабораторных работ основаны на большем и более разнообразном количестве чувственных впечатлений и становятся более глубокими и более полными сравнительно с восприятиями при наблюдении демонстрационного эксперимента. При выполнении лабораторных работ ученики учатся пользоваться физическими приборами, как орудиями экспериментального познания, приобретают навыки практического характера. В некоторых случаях научная трактовка понятия становится возможной лишь после непосредственного ознакомления учеников с явлениями, что требует воссоздания опытов самими учениками, в том числе и во время выполнения лабораторных работ. Выполнение лабораторных работ способствует углублению знаний учеников из определенного раздела физики, приобретению новых знаний, ознакомлению с современной экспериментальной техникой, развитию логического мышления.

Лабораторные работы имеют также важное воспитательное значение, поскольку они дисциплинируют учеников, приучают их к самостоятельной работе, прививают навыки лабораторной культуры.

1.2 «Вилка»

В условиях цифровизации образования открываются «широкие» возможности при выполнении лабораторного эксперимента из физики дает использование компьютерной техники на разных этапах этой работы. Использование компьютера позволяет графически подать какую-либо математическую функцию (зависимость между определенными физическими величинами), моделировать физические процессы, сложные физические и технологические установки, рассматривать физические процессы в динамике. Применение аналого-цифровых преобразователей дает возможность использовать компьютер во время выполнения лабораторных работ для измерения физических величин и графической интерпретации протекания физических процессов. Применение электронно-вычислительной техники во время обработки результатов эксперимента позволяет избежать больших затрат учебного времени на выполнение однообразных вычислений и увеличить объем творческой работы школьников.

Вместе с тем, используя компьютер в лабораторном эксперименте, следует помнить, что моделирование физических процессов **на компьютере мало способствует формированию у школьников экспериментаторских умений и навыков**. Ведь компьютер лишь моделирует физический эксперимент, а модель никогда не может подать исчерпывающие сведения о явлении. Поэтому использование компьютера в лабораторном эксперименте должно дополнять, но не подменять его. Ученики должны

уметь работать с реальными физическими приборами, собирать экспериментальные установки, пользоваться измерительными приборами. Моделирование же разнообразных ситуаций, например, во время работы «конструкторами электрических цепей» и другими аналогичными компьютерными программами, позволит быстрее познать закономерности тех или других процессов и явлений.

2.1 «Рокировка»

Если говорить о цифровизации образования, как о переходе на дистанционное обучение в условиях чрезвычайной ситуации, вызванной пандемией COVID-2019, то инструменты и методики обучения принимают совершенно другой вид. Во-первых, очень сильно страдает тактильный стимул обучения. Во-вторых, методы и инструменты обучения претерпевают ряд серьёзных изменений. В-третьих, это методы контроля, нужно учитывать такие вещи как скорость интернета, мощность компьютера, а также свободного времени и пространства у обучающегося.

Опираясь на личный опыт, могу сказать, что методы контроля и проверки знаний требуют намного больше времени на подготовку соответствующего материала. Нельзя взять старые и проверенные временем тексты задач, а нужно составлять свои уникальные тексты задач, на которые нет прямых или косвенных ответов на задачи или вопросы в интернете. Да, я знаю о существовании программ *прокторинга*, но я, как человек «побывавший по обе стороны баррикады», могу с уверенностью сказать, что это подходит только для малого количества вопросов открытого типа, но никак ни теста на 60 вопросов, большая часть из которых это задачи которые не решаются в 1 действие. ПО прокторинга – это больше спасательный круг для человека малокомпетентного в своём предмете. Например, дать учителю литературы составлять тест по алгебре, а учителю математики -тест по литературе или истории. Выход в данной ситуации один, брать уже готовые вопросы на которые есть верные ответы, а чтобы не возникало вопросов касательно честности результатов теста, подключать к проведению теста систему прокторинга.

Критикуешь – предлагай! Верно? Во-первых, заранее подготовленная база вопросов и задач, которую студенты или учащиеся школ получают заранее или в день начала изучения материала. Важно, что бы ответов на задачи не было в открытом доступе, атак же время их существования не меньше года – это необходимо для того чтобы избежать получение ответов от людей, уже прошедших данный курс. Во-вторых, более щадящая база проведения контроля. Например, делить обучающихся на группы по следующим критериям: вычислительные мощности ПК + компьютерная грамотность.

Рассмотрим случай, когда оба параметра на высшем уровне. Идеальная связка будет «Совместная работа с документами Google» + «Discord» или же самостоятельная демонстрация экрана через «Open Broadcaster Software» весь софт распространяется абсолютно бесплатно.

Экзаменатор может раздать всем ссылки на документы Google в которых учащиеся оформляют своё решение или ответ на вопрос, а через OBS или Discord наблюдает за происходящим на экране. И в данном случае обучающийся может не бояться лишней раз скрипнуть стулом, или то, что к нему кто-то войдёт в комнату, или на улице будет сильный шум, при этом все на одной линии и формально в одной комнате, только у каждого свой документ, в который имеет доступ только ученик и преподаватель. В добавок, это облегчает оценивание, так как решение пишут прямо на ваших глазах и можно сразу делать себе пометки или на прямую спросить у ученика что имеется в виду, или что означает этот знак или символ в случае каких то недопонимай. В идеале «10 человек + один наблюдающий», и не больше 3 задач на 40 минут.

Идём дальше, второй распространённый случай «хорошая» компьютерная грамотность, но слабое компьютерное оснащение. Организация работы происходит за счёт любой удобной платформы для видеосвязи в связке с электронной почтой и мессенджером. Все выходят на видеосвязь, фиксируют свою камеру, так чтобы было видно стол и учащегося, экзаменатор проговаривает тексты задач не больше четырёх задач и в течение 40 минут пишут. Также важной частью является то что все демонстрируют свои листы до начала и после. После окончания всем даётся около 5 минут чтобы отправить фото своих работ на почту или мессенджер. Запись конференции публикуется в общий доступ для обучающихся и преподавателей. Также результаты публикуются вместе с работой, а к работе комментарии проверяющего, и это все аналогично в общий доступ. По итогу на выходе получаем двойную проверку на честность в обе стороны.

Третий вариант событий, крайне слабое компьютерное оснащение и малый опыт работы из-за ограниченности вычислительных мощностей компьютера. В таких ситуациях можно использовать старенький TeamSpeak или же более свежий его аналог stereo.com, эти программы не требовательны к компьютеру, а также не нуждаются в больших показателях скорости интернета в отличие от простого телефонного звонка, ключевым является возможности записи, но подходит только для проверок в форме диалога. И последний крайний вариант, при условии ограниченности времени, это Google формы, где предоставлена возможность использования открытых вопросов в сочетании с тестовыми вопросами, что создаёт благоприятную среду за счёт своих оптимизированных алгоритмов работы. Нет нужды в большой скорости интернета, ответы сохраняются в cookie, что даже при частичной потере связи в процессе прохождения позволит не пропасть ответам.

2.2 «Форточка»

Цифровизация – это преобразование всех видов информации (тексты, звуки, изображения, видео и другие данные из различных источников) на цифровой язык. Современные цифровые технологии позволяют

работать над любым заданием в группе, обмениваться мнениями и идеями с одноклассниками и учителем, добиться лучших результатов в более короткие сроки.

Интенсивное проникновение цифровых технологий в образование поднимает ряд практических вопросов. Также, как и другие инновации, мир онлайн-технологий ассоциируется с определенными противоречиями и непредвиденными обстоятельствами. Например: родители, которые хотят, чтобы их ребенок меньше времени проводил за компьютером, стоит передумать, так как модернизация учебного процесса предполагает обратное.

Немаловажную роль в данной теме играет тип поколения XYZ и доступность технологий, а так же отношение к ним, ведь все идёт из семьи. Вспоминая себя и своё школьное окружение, обучаясь в 10–11 классе, вполне нормальными были такие вещи как: забрать шнур от блока питания от компьютера, чтобы тебе было проще сосредоточиться на подготовке к ЕНТ; пару часиков за компьютером – это награда за хорошо выполненную работу; если ты сидишь за компьютером, значило что ты ничего не делаешь. К чему я это? А к тому что, знакомство с компьютерами и смартфонами у всех происходит по-разному. Для кого-то это железный гудящий «шкафчик», который нужно включать чтобы проверить почту или зайти в зум на урок, а для кого-то это главный навигатор в жизни, в котором есть все и возможно почти все. Аналогично – со смартфонами.

В условиях цифровизации образования открываются **широкие** возможности, но это не означает, что нужно шагать на всю ширину, ведь будут те кто откровенно сильно отстаёт по всем фронтам. Но при этом топтаться на месте тоже не стоит, потому что это может отбить желание у уже далеко ушедших в развитие. Вывод здесь один, и не всем понравится, а именно – создавать разноуровневые задания. Например: если ученик хорошо владеет навыками программирования, векторной графикой, имеет опыт работы с различными калькуляторами и эмуляторами – давать соответствующие задания, написать алгоритм для решения данной задачи в какой-нибудь программе и построить график, который будет частью решения данной задачи. И в заключение объяснить, как он это все сделал с помощью презентации или видео презентации. А для обычного ребенка, для которого компьютер это жужжащий шкафчик под столом, просто решить задачу в тетради, сфотографировать и отправить к определённому дню. Да, я прекрасно понимаю, что вопрос касательно оценивания работ в таком случае «встаёт ребром». Но с другой стороны если у обучающегося есть желание, силы и время, то почему бы и нет? Это поддерживает заинтересованность к предмету, параллельно развивая или закрепляя уже имеющиеся умения и навыки, а если таких учеников в коллективе много, то это развивает спортивный интерес и побуждает работать ещё усерднее.

3. «Эндшпиль»

В условиях цифровизации образования отлично себя раскрывают интерактивные методы обучения. Интерактивный метод обучения – это метод, предполагающий взаимодействие между педагогом и учащимся в режиме диалога или беседы. Суть интерактивных методов обучения состоит в том, что они ориентированы не только на широкое взаимодействие между педагогом и учащимися, но и на взаимодействие между самими учащимися. Особенность данных методов обучения заключается в том, что они предусматривают активное доминирование учащихся в процессе обучения, роль педагога сводится к направлению их деятельности на достижение поставленных целей занятия. Помимо этого, педагог занимается разработкой плана занятия, чаще всего это интерактивные задания и упражнения, в процессе выполнения которых учащиеся изучают учебный материал.

Цель интерактивных методов обучения – создание максимально комфортных условий, при которых учащийся будет чувствовать свою успешность и интеллектуальную состоятельность.

Созданные условия, средствами интерактивных методов обучения, положительно сказываются на продуктивности образовательного процесса, позволяют учащимся получать знания, умения и навыки в комфортных психологических условиях, а также создают базу для дальнейшего решения проблем по устройству после обучения. Схема интерактивных методов обучения строится на схемах взаимодействия «педагог – учащиеся» и «учащийся – учащийся». Данные схемы подразумевают, что к процессу обучения привлекает не только педагог, но и сами учащиеся посредством взаимодействия друг на друга. Взаимодействие «учащийся – учащийся» способствует повышению учебной мотивации, проявлению инициативности в процессе обучения.

Основными задачами интерактивных методов обучения являются:

- Побуждение и повышение интереса учащихся к обучению.
- Повышение эффективности усвоения учебного материала.
- Предоставление учащимся возможности самостоятельного поиска учебной информации, путей и вариантов решения поставленной учебной и научной задачи. При постановке учебной задачи педагог может предусмотреть два варианта нахождения пути решения: первое – выбор из готовых ответов, второе – самостоятельное и обоснованное решение задачи.
- Установление взаимодействия между учащимися во время образовательного процесса, формирование навыков работы в коллективе (команде, группе и т.п.), уважения и терпимости к иной точке зрения, соблюдения права на свободу слова и уважение достоинства других участников образовательного процесса.
- Формирование у учащихся умения высказывать и отстаивать собственное мнение, аргументировать его.

– Формирование и развитие необходимых жизненных и профессиональных навыков. Формирование осознанной компетенции учащихся.

Пример из личного опыта. «Своя Игра». Правила игры: игроки отвечают на вопросы. Каждый имеет разное количество баллов. При верном ответе баллы прибавляют, при неверном отнимают.

Все просто и работает безотказно. Главное – заранее предупредить детей о том, что на следующем уроке они будут играть в игру. Для её проведения понадобится любое приложения для видео конференции с возможностью демонстрации экрана. Можно использовать специализированный софт или обычную презентацию PowerPoint и при помощи гиперссылок делать ссылки на соответствующие вопросы и ответы к ним. Но это работает только в конце изучения раздела. На остальных уроках лучше всего, на мой взгляд, использовать фото и видео материалы, демонстрирующие то или иное физическое явление. Хочу отметить, чтобы разговорить детей в условиях дистанционного обучения можно использовать вопросы из разряда «что если?» и после получения ответа задавать следующий вопрос «а все согласны?» и тогда уже диалог пойдёт полным ходом.

Литература

1. Теория и методика обучения физике в школе. Общие вопросы: Учебное пособие для студентов пед. вузов. п.р. Каменецкого С.Е., – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 384 с.
2. Теория и методика обучения физике в школе. Частные вопросы: Учебное пособие для студентов пед. вузов. п.р. Каменецкого С.Е., – М.: Издательский центр «Академия», 2000. – 386 с.
3. Межпредметные связи курса физики в средней школе. п.р. Дика Ю.И., Тuryшева И.К. и др. – М.: Просвещение, 1987. – 191 с.
4. Физика Нестандартные занятия, внеурочные мероприятия 7–11 классы / Составитель М.А. Петрухина. – Волгоград: Учитель, 2004.
5. Николина Е.А. Межпредметные связи в преподавании физики [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://infourok.ru/mezhpredmetnie-svyazi-v-prepodavanii-fiziki-1167806.html>
6. Наталья Сергунова Межпредметные связи в преподавании физики [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://pedsovet.su/publ/164-1-0-1809>
7. Токарева Т.Н. Межпредметные связи в преподавании физики [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://multiurok.ru/files/mezhpredmetnye-svyazi-v-prepodavanii-fiziki.html>
8. Горячкин Е.Н. Методика преподавания физики в семилетней школе [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://fizmet.org/ru/L10.htm>
9. Справочник от Автор 24 [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://spravochnik.ru/pedagogika/teoriya_obucheniya/interaktivnye_metody_obucheniya/

А.Т. Тоқтаубекова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Л.А. Ельтинова

доцент, PhD доктор

9 СЫНЫП «МЕХАНИКА» ТАРАУЫНА ҚАЛЫПТАСТЫРУШЫ ЖӘНЕ ЖИЫНТЫҚ БАҒАЛАУДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ ӘДІСТЕМЕЛІК НЕГІЗДЕРІ

Баға – жан-жақты мәні бар педагогикалық құралдардың ең қиыны. Ол ең бастысы оқудағы жетістіктерді бағалау ретінде қолданылады, содан кейін оқушы жұмысын ынталандыру өлшемі ретінде және оның оқуға деген көзқарасын ұнату не ұнатпауды оқушының сынып ұжымындағы «орнын» анықтайды [1]. Бүгінгі күні мұғалімнің тәжірибесіне оқушының білімін бағалауында «бағалау» деген ұғымға байланысты әр қилы өзіндік жаналықты енгізілуде. Соның бірі – критериалды бағалау. Яғни, критериалды бағалау кезінде оқушылардың үлгерімі алдын ала белгіленген критерийлердің (Роберт Юджин Глейзер енгізген ұғым, 1963) нақты жиынтығының көмегімен өлшенеді. *Критериалды бағалау жүйесінің мақсаты* бағалау критерийлерінің негізінде оқушылардың оқу жетістіктері туралы шынайы ақпарат алу және оқу үдерісін жетілдіре түсу үшін оны барлық қатысушыларға ұсыну.

Критериалды бағалау жүйесінің міндеттері:

1. Оқу үдерісінде бағалаудың қызметі мен мүмкіндіктері аясын кеңейту;

2. Жүйелі кері байланыс орнату арқылы білім алушылардың өзін-өзі үнемі жетілдіріп отыруына жағдай жасау.

3. Бірыңғай стандарттар және сапалы бағалау құралдары мен бағалау механизмдерін қалыптастыруға көмектесу.

4. Қолжетімді, нақты, үздіксіз негізде:

– білім алушыларға олардың білім сапасы туралы;

– мұғалімдерге оқушылардың оқу жетістіктері туралы;

– ата-аналарға балаларының оқу мақсаттарына қаншалықты жеткендігі туралы;

– басқару органдарына білім беру қызметінің сапасы туралы ақпарат ұсыну.

Критериалды бағалау қағидаттары:

– Оқыту мен бағалаудың өзара байланысы. Бағалау оқытудың ажырамас бір бөлігі болып табылады, ол оқу бағдарламасындағы мақсаттармен, күтілетін нәтижелермен тікелей байланысты.

– Шынайылық, анықтық және валидтілік. Бағалау дәл және сенімді ақпаратты ұсынады. Қолданылатын критерийлердің, құралдардың оқу мақсаттарына жетуге, күтілетін нәтижелерді бағалайтынына сенімділігі болады.

– Ашықтық және қолжетімділік. Бағалау түсінікті, айқын ақпаратты ұсынады, сондай-ақ, барлық оқу үдерісіне қатысушылардың қызығушылығын, жауапкершілігін арттырады.

– Үздіксіздік. Бағалау білім алушылардың оқу жетістігінің ілгерілеуін дер кезінде және жүйелі қадағалап отыруға мүмкіндік беретін үздіксіз үдеріс болып табылады.

– Дамытуға бағытталғандық. Бағалау білім алушылардың, мұғалімдердің, мектептің, білім беру саласының даму бағытын анықтайды және ынталандырады.

Бұл қағидаттар қалыптастырушы бағалаумен қатар жиынтық бағалауда да анық көрініс табады.

Оқушылардың пән бойынша оқу жетістікте-рі екі тәсілмен бағаланады: **қалыптастырушы бағалау және жиынтық бағалау** [2].

Сурет 1. Критериалды бағалау құрылымы

Қалыптастырушы бағалау күнделікті оқыту мен оқу үдерісінің ажырамас бөлігі болып табылады және тоқсан бойы жүйелі түрде жүреді. Қалыптастырушы бағалау үздіксіз жүргізіле отырып, оқушылар мен мұғалім арасындағы кері байланысты қамтамасыз етеді, балл не баға қоймастан-ақ оқу үдерісін түзетіп отыруға мүмкіндік береді. Мұғалімдер оны оқушылардың жетістіктерін өлшеп, алдағы сабақтарын жоспарлау үшін қолданады.

Қалыптастырушы бағалау үдерісі

Жоспарлау	Ұйымдастыру	Өткізу
– Оқу бағдарламасы – Оқу жоспары	– Критериалды бағалау бойынша нұсқаулықтар – Қалыптастырушы бағалауға арналған тапсырмалар жинағы	– Критериалды бағалау ережесі
Оқу мақсаттарын талдау және оқу бағдарламасына сәйкес бағалау критерийлерін анықтау Сабақ жоспарын құру	Дайындау: – Бағалау критерийлеріне сәйкес тапсырмалар құру – Дескрипторлар – Кері байланыс	Оқу үдерісін түзетуге қажетті ақпараттарды жинау

Қалыптастырушы бағалау үдерісінде мұғалімнің қызметі:

- оқу мақсаттарына сәйкес бағалау критерийлерін анық жазады;
- бағалау критерийлеріне сәйкес тапсырма құрастырады;
- тапсырмаға дескриптор құрастырады;
- оқушыларға тиімді кері байланыс ұсынады;
- оқыту мен бағалау үдерісіне түзету енгізеді;

Оқушы: – оқу үдерісіне белсене қатысады; – бағалау критерийлері мен дескрипторларды түсінеді; – өзін-өзі/өзара бағалайды.

Критериалды бағалаудың ерекшеліктері бойынша: Ықпалдастық. Венн диаграммасы бағалаудың оқыту және оқумен қалай байланысатынын, сыныпта оқыту мен оқуға қалай ықпал ететінін көрсетеді.

Қалыптастырушы бағалаудың негізгі функциялары:

- қалыптастыру – тәжірибе жүзінде құндылықтар жүйесін белгілеу, қалыптастыру және бекіту;
- ынталандыру – оқушының күтілетін нәтижеге қол жеткізуі, тиімді түрде алға ілгерілеуі үшін қолайлы жағдай жасау;
- уәждеу – оқушылардың бойында оқуға және нәтижеге қол жеткізуге деген ынтаны ояту.

! Күнделікті тәжірибеде білім алушылардың ілгерілеуін, меңгеру деңгейін өлшеу үшін қалыптастырушы бағалаудың түрлі әдістерін қолдануға болады: «Екі жұлдыз, бір ұсыныс», «Қолмен белгі беру», «Бағдаршам», «Смайликтер», «Бес саусақ», «Бағалау ағашы», «Мадақтау сэндвичі», «Бір минуттық эссе», «Ауызша бағалау», викториналар, сұрақтар және т.б. Қалыптастырушы бағалаудың әдістерін оқу әрекеттерін ұйымдастырудың әр кезеңінде, тақырыпты түсіндіру, тапсырма орындау, білім алушыларға кері байланыс беру кезінде қолдануға болады. Қалыптастырушы бағалаудың әдістерін жеке, жұптық және топтық жұмыстарды ұйымдастыру кезінде де қолдануға болады.

Жиынтық бағалау – оқу бағдарламаларындағы бөлім/ортақ тақырып және белгілі бір оқу кезеңі (тоқсан/триместр, оқу жылы, орта білім беру деңгейі) аяқталғанда жүргізілетін бағалау түрі. Жиынтық бағалау нәтижелері мұғалімдерге, оқушылар мен ата-аналарға балл, баға арқылы ұсынылады. Бұл оқушының белгілі бір кезеңдегі оқу бағдарламасы мазмұнын меңгеру деңгейін анықтауға және тіркеуге мүмкіндік береді.

Жиынтық бағалау оқу бағдарламасының бөлімдерін/ортақ тақырыптарын және белгілі бір оқу кезеңін (тоқсан, оқу жылы, орта білім деңгейі) аяқтаған соң оқушының үлгерімі туралы ақпарат алу мақсатында балл және баға қою арқылы өткізіледі.

Бөлім/ортақ тақырып бойынша жиынтық бағалау оқу бағдарламасына, оқу жоспарына сәйкес бөлім немесе ортақ тақырыпты аяқтаған

кезде өткізіледі. Жиынтық бағалаудың аталған түрінің нәтижесінде білім алушыларға тоқсандық баға қою кезінде ескерілетін балл қойылады. Бөлім/ортақ тақырып бойынша жиынтық бағалау тапсырмалары оқу мақсаттары мен бағалау критерийлеріне сәйкес құрастырылады. Бөлім/ортақ тақырып бойынша жиынтық бағалаудың нәтижесі бойынша кері байланыс құралы – **рубрика**.

Рубрика – бағалау критерийлеріне сәйкес оқу жетістігінің деңгейлерін көрсеру құралы.

Тоқсандық жиынтық бағалау тоқсан соңында өткізіледі, оқушының оқу бағдарламасының мазмұнын білуі, түсінуі, игерген дағдылары туралы дәлелдерді ұсына отырып, тоқсандағы оқуға қатысты ілгерілеуді өлшейді. Алынған нәтиже тоқсандық баға қою кезінде ескеріледі. Тоқсандық жиынтық бағалау жұмысы ойлау дағдылары деңгейлерін, соның ішінде жоғары деңгейлі ойлау дағдыларын (талдау, жинақтау, бағалау) бағалайтын түрлі деңгейдегі тапсырмалардан тұруы қажет.

Тоқсандық жиынтық бағалауды ұйымдастыру және өткізу оқушының оқу жетістігін критериалды бағалау ережесіне сәйкес жүргізіледі [3]. Оқушының оқу жетістігін бағалаудың анықтығы мен дәлдігін қамтамасыз ету үшін мұғалімдер тоқсандық жиынтық бағалау қорытындысын модерациялау үдерісін ұйымдастырады. Модерация барысында мұғалімдер жиналып, оқушылардың тоқсандық жиынтық бағалау жұмыстарының нәтижелерін балл қою кестесіне сәйкес талқылап, қорытынды шығарады. Қажет болған жағдайда балл қою кестесіне өзгеріс және/немесе толықтыру енгізуге болады. Модерация қорытындысы бойынша хаттама толтырылады.

Жиынтық бағалаудың құрылымы Берілген нұсқа көп таңдауы бар тапсырмаларды, қысқа және толық жауапты сұрақтарды қамтитын 10 тапсырмадан тұрады. Көп таңдауы бар тапсырмаларға білім алушылар ұсынылған жауап нұсқаларынан дұрыс жауабын таңдау арқылы жауап береді. Қысқа жауапты қажет ететін сұрақтарға білім алушылар есептелген мәні, сөздер немесе қысқа сөйлемдер түрінде жауап береді.

Толық жауапты қажет ететін сұрақтарда білім алушыдан максималды балл жинау үшін тапсырманың шешімін табудың әр қадамын анық көрсетуі талап етіледі.

Тоқсандық жиынтық бағалау. Ұзақтығы – 40 минут. Балл саны – 30 балл.

Тапсырма түрлері:

КТБ – көп таңдауы бар тапсырмалар;

ҚЖ – қысқа жауапты қажет ететін тапсырмалар;

ТЖ – толық жауапты қажет ететін тапсырмалар.

Жиынтық бағалау	Меншікті салмағы
1-бөлім бойынша жиынтық бағалау	15%
2-бөлім бойынша жиынтық бағалау	15%
3-бөлім бойынша жиынтық бағалау	20%
1-тоқсан бойынша жиынтық бағалау	50%
1-тоқсанның қорытынды бағасы	100%

Хаттамаға сәйкес жиынтық бағалау балдары қайтадан тексеру нәтижесінде өзгертілуі мүмкін. Модерация нәтижесінде тоқсандық жиынтық бағалау нәтижесі көтерілуі немесе төмендетілуі мүмкін. Оқушының жиынтық бағалау жұмыстары мұғалімде сақталады.

Механика денелердің немесе олардың жеке бөліктерінің бір-біріне қатысты орын ауыстыруынан тұратын материя қозғалысының ең жай формасы туралы ілім болып табылады. Денелердің орын ауыстыруын біз күнделікті тірділігімізден көріп-бақылап жүрміз. [4]

Механика 3 бөлімге бөлінеді		
1) Кинематика-дене қозғалысын қамтамасыз ететін себептерге байланысты қозғалысты оқып-зерттейді	2) Статика-денелердің тепе-теңдіктегі шартын оқып-зерттейді	3) Динамика-ал соңында, динамика қозғалыстың сол немесе басқадай сипатын қамтамасыз ететін себептерге байланысты дененің қозғалысын оқып зерттейді.

Осы себептен де статика физика курстарында жеке оқылмайды [5].

9 сыныпқа арналған күнтізбелік тақырыптық жоспар

Пән: «Физика»

Тілі: қазақ

Аптасына саған саны: 2

Барлығы: 68 сағат

Сабақ жоспарлары

Қысқа мерзімді жоспар

- күнделікті алған білімнің меңгеру деңгейін анықтайды.
- негізгі бақылау жұмысына дейін білімін жүйелейді.
- кездескен қиыншылықтарын қалыпқа келтіруге оқушыға мүмкіндік береді.

Ұзақ мерзімді жоспар

- негізгі бағалау белгілі бір тақырыпты қорытындылау мақсатында орындалады.

- мазмұны оқылған материалды қамту керек.

- негізгі бағалаудағы оқушының алған бағасы тоқсандық баға болып табылады.

Осыған орай, механика тарауы бойынша оқушының оқу жетістігін бағалаудың анықтығы мен дәлдігін қамтамасыз ету үшін физика мұғаліміне критериалды бағалаудың әдістемелік негіздері 9 сынып оқушыларының пәнге деген қызығушылықтарын, үлгерімдерін жақсартады деп болжаймын. Олай болса, бағалауға деген көзқарасымызды өзгертсек, сабақтарымызға критерий арқылы бағалауды қолдансақ, мектеп оқушыларының жетістіктерін бағалаудың тиімділігі артады.

Әдебиеттер

1. Жүсіпқалиева Ғ.Қ., Джумашева А.А., Құбаева Б.С. Мектепте физика курсының оқытудың теориясы мен әдістемесі: Оқу құралы. / Ғ.Қ. Жүсіпқалиева, А.А. Джумашева, Б.С. Құбаева / – Орал: М. Өтемісов атындағы БҚМУ редакциялық баспа орталығы, 2012. – 195 б. – 152 беттен.

2. Бағалау реформасының тобы. Оқыту үшін бағалау: 10 ұстаным. – Кембридж Университетінің білім беру факультеті, 2002.

3. Бастауыш сынып мұғалімдеріне арналған критериалды бағалау бойынша нұсқаулық – 2016 жыл, ПӨО, 13-18 бб.

4. Блэк П.И., Вильям Д. Сыныпта бағалау және оқыту, білім берудегі бағалау: ұстанымдар, саясат және практика. – 1989. – 5 (1). – 5–75 бб.

5. Жалпы физика курсы, I том. «Механика, тербелістер мен толқындар, молекулалық физика. Савельев И.В. «Наука» баспасы, физика-математика әдебиетінің бас редакциясы. – М., 1970. – 503 б. – 11 беттен.

6. Оқушылардың оқу жетістіктерін критериалды бағалау. ҚР білім және ғылым министрлігі Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық ғылым академиясы. – Астана, 2015. – 18 б.

7. Адамова Ж.Ш., Сүлейменов М.Б., Тлеубай С.Т., Мукушева М.А. Оқу мақсаттарына жетуде жетістік критерийлерін құрастыру және қолдану. – Қарағанды, 2015.

8. <http://smk.edu.kz/>

Д. Хызархан

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Р.Н. Асылбаев

доцент, PhD доктор

«ФИЗИКА ЖӘНЕ МУЗЫКА» ФАКУЛЬТАТИВ КУРСЫН ҚҰРАСТЫРУ

Пәнаралық байланыстар идеясының бастауын Ян Амос Каменскийдің жазбаларынан табуға болады, ол өзара байланысты құбылыстарды оқшауланған зерттеуді оқушылардың нашар білімінің басты себебі деп санады. «Ұлы дидактикада» ол былай деп жазды: «өзара байланыстағы барлық нәрсе бірдей байланыста оқытылуы керек».

Сонымен қатар И. Песталоцци, И. Гербарт, А. Дистерверг оқу пәндері арасындағы байланыстың жүйелік және берік білімді игеру ретінде маңыздылығын түсінді.

Әлемнің тұтас ғылыми бейнесі-әртүрлі сипаттағы теорияларды зерттейтін көптеген пәндерден тұратын мозаика болып табылады. Бірақ зерттелетін материал өте алуан түрлі болғанына қарамастан, оның әртүрлі элементтері арасында логикалық тізбектер немесе пәнаралық деп аталатын байланыстар бар. Пәнаралық байланыстың болуы әртүрлі ғылыми ағымдарда бір тамырдың болуына байланысты, нәтижесінде әртүрлі пәндерде бірдей ұғымдар, заңдар, материалды зерттеу әдістері және т. б. қолданылады..

Пәнаралық байланыс мынадай функцияларды орындайды: 1) білім беру; 2) тәрбиелік; 3) дамытушылық.

Пәнаралық байланыс білім беру функциялары әлемнің тұтас ғылыми бейнесін қалыптастыруға бағытталған. Яғни пәнаралық байланыс дидактикалық шарт, оқушының жеке санасында материалдық әлем қозғалысының әртүрлі формаларының объективті байланысын, теория мен практиканың бірлігін көрсету әдісі ретінде әрекет етеді.

Тәрбиелік функциялары. Оқу пәндерінің мазмұнын ықпалдастыру және үйлестіру ғылыми дүниетанымның берік іргетасын қалайды. Кең философиялық жалпылау-әлемнің материалдық құрылымы, даму заңдары және табиғат пен қоғам құбылыстарының өзара байланысы – жаратылыстану мен әлеуметтік ғылымның іргелі заңдарына негізделген. Оқушының жүйелі білімін құратын әдіснамалық ұғымдарды (заң, құбылыс, гипотеза, модель, процесс) дамыту тек кең пәнаралық байланыс негізінде мүмкін болады [5].

Дамытушылық функциялары. Білім мазмұнының ғылыми-теориялық және идеялық-тәрбиелік деңгейлерін арттыра отырып, пәнаралық байланыс оқушының ақыл-ой белсенділігін жандандырады. Пәнаралық байланыстардың даму функциялары оқушылардың танымдық белсенділігінің және қызығушылығының дамуына әсер етеді. Пәнаралық

байланысты жүзеге асыру арқылы оқушылар өздерінің білімдерін белгілі бір жағдайда білімді беру арқылы қолдана отырып, логикалық ойлауын дамытады.

Музыкалық дыбыстар үш белгімен ерекшеленеді: **дыбыс деңгейі, биіктігі және тембр**. Барлық осы көрсеткіштер субъективті, бірақ оларды өлшенетін шамалармен байланыстыруға болады. Дыбыс деңгейі негізінен дыбыстың қарқындылығымен байланысты, оның музыкалық жүйедегі орнын сипаттайтын дыбыс деңгейі тонның жиілігімен анықталады, бір аспап немесе дауыс басқасынан өзгеше болатын тембр гармоникалық энергияны таратумен және уақыт өте келе осы үлестірімнің өзгеруімен сипатталады.

Дыбыс биіктігі-бұл серпімді дененің тербеліс жиілігінің санадағы көрінісі. Музыкалық дыбыстың биіктігі жиілікпен тығыз байланысты, бірақ онымен бірдей емес, өйткені дыбыс деңгейі субъективті.

Дыбыстың күші немесе қарқындылығы дегеніміз-уақыт бірлігіне бір бет арқылы өтетін дыбыстық энергияның мөлшері, ал дыбыс деңгейі-бұл дыбыс күшінің санасындағы шағылысу.

Дыбыс деңгейі дБ-де сандық түрде көрсетілуі мүмкін. Бұл жағдайда пианиссимо кезіндегі дыбыстың күші бастапқы мән ретінде алынады.

Мысалы (шамамен):

– оркестрдің фортепианосимосы = 55 дБ

– фортиссимо оркестрі (жақын) = 100 дБ

– пропеллердің шуы (жақын) = 120 дБ

Децибел-бұл музыкалық аспаптар мен ән дауыстарының динамикалық диапазонын анықтауға ыңғайлы мөлшер.

Тембр дегеннің ең көп кездесетін анықтамасы: «Тембр – бұл скрипканың дыбысы мен фортепиано дыбысы арасындағы айырмашылық».

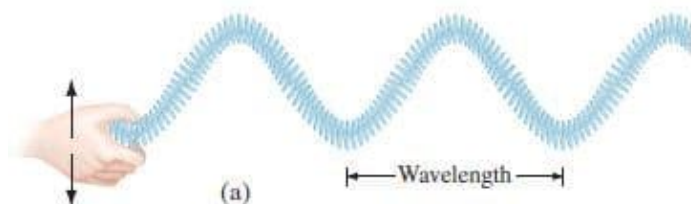
Дыбыстық толқындардың пайда болуы мен таралуы көбінесе сыныпта камертонмен көрсетіледі. Камертон-бұл резеңке балғамен немесе балғамен соғылған кезде тербеле алатын екі тістен тұратын металл зат. Камертондардың тістері артқа-алдыға дірілдеген кезде, олар қоршаған ауа молекулаларын бұза бастайды. Бұл бұзылулар бөлшектердің өзара әрекеттесу механизмі арқылы көрші ауа молекулаларына беріледі. Камертонның тістерінде пайда болатын және орта арқылы өтетін (бұл жағдайда ауа) қозу қозғалысы дыбыстық толқын деп аталады.

Дыбыс сұйық және қатты ортада да таралуы мүмкін. Дыбыс сезімі толқынның белгілі бір тербеліс жиіліктерінде ғана жасалады. Тәжірибеде көрсеткендей, адамның есту органы үшін тербелістер 20-дан 20000 Гц-ке дейінгі жиіліктерде болатын толқындар ғана дыбыстық болып табылады.

Көлденең және бойлық толқындар-механикалық толқындардың бір түрі. Көлденең және бойлық толқындардың басты айырмашылығы-

көлденең толқындарда толқын бөлшектері толқынның бағытына перпендикуляр қозғалады, ал бойлық толқындарда бөлшектер толқынның бағытына көлденең қозғалады.

Орта бөлшектері толқындардың таралу бағытына перпендикуляр сызық бойымен тербелетін толқындар *көлденең толқындар* деп аталады.

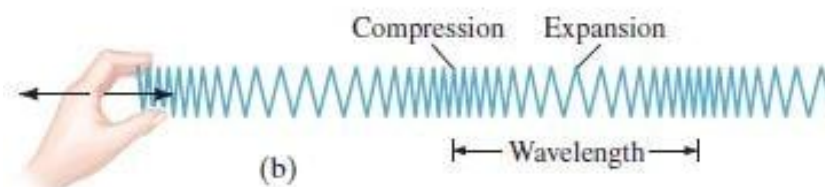

1-сурет. Көлденең толқын

Мысалы: Су бетінде пайда болған дөңгелек толқындар кеңейіп, су арқылы таралады. Су бетінде көлденең жылжу сияқты, су бөлшектері жоғары және төмен дірілдейді. Осылайша, су толқындары көлденең таралады, су бөлшектері толқынның таралу бағытына перпендикуляр дірілдейді.

Орта бөлшектері толқындардың таралуы бойымен дірілдейтін толқындар, мұндай *толқындар бойлық* деп аталады.

Сығымдау және сирету серіппемен бірге қозғалады. Сығымдау-бұл серіппелі серіппелер бір-біріне жақын орналасқан бөліктер. Сирету-бұл бөліктер бір-бірінен алшақ орналасқан жерлер. Сығымдау және сирету көлденең толқынның жоталары мен қуыстарына сәйкес келеді.

2-сурет. Бойлық толқындар

Тең уақыт интервалды ішінде дәлме-дәл қайталанып отыратын қозғалыстар *гармониялық тербелістер* деп аталады. Бұл тербелістер синус және косинус заңы бойынша өтеді. Бұл тербелістер теңдеуі мына түрде болады.

$$x = x_m \sin(\omega t + \varphi_0) \quad (1)$$

Мұндағы x_m – тербеліс амплитудасы (дене тепе-теңдік күйінен қашықтайтын ең үлкен ауытқу), ω – тербелістердің циклдік жиілігі (2π – секунд ішіндегі тербелістер саны), φ_0 – тербелістердің бастапқы фазасы.

Гармониялық тербелістердің теңдеуіндегі синус немесе косинус белгісінің астында тұрған шама *тербелістер фазасы* деп аталады:

$$\varphi = \omega t + \varphi_0 \quad (2)$$

Фаза берілген амплитудада координатаны анықтайтын шама болып табылады.

Жүйе тепе-теңдік күйден шығарылып, өз еркіне берілгеннен кейін ішкі күштердің әсерінен жүйеде пайда болатын тербелістер *еркін тербелістер* деп аталады.

Еркін тербелістер жиілігі тербелмелі жүйенің өзінің қасиеттерімен толық анықталады. Сондықтан оны жүйенің меншікті жиілігі деп атайды және:

Математикалық маятник (Жердің гравитациялық өрісінде тербелетін, салмақсыз және созылмайтын ұзындығы l жіпке ілінген материялық нүкте) үшін $\varphi = \sqrt{\frac{g}{l}}$; серіппелі маятник $\omega = \sqrt{\frac{k}{m}}$; тербелмелі

контур үшін $\omega = \frac{1}{\sqrt{LC}}$ формулалары арқылы есептеп шығарады.

Сыртқы периодты күштің әсерінен болатын тербелістер *еріксіз тербелістер* деп аталады. Мәжбүр етуші деп аталатын сыртқы периодты күш тербелмелі жүйеге үйкеліс әсерінен болатын энергия шығынын толықтыруға жұмсалатын қосымша энергия береді. Егер мәжбүр етуші күш уақыт өтумен синус немесе косинус заңы бойынша өзгертін болса, онда еріксіз тербелістер гармониялық және өшпейтін болады.

Дыбыстың қантқа әсері. Бұл тәжірибе жоғары дыбыстардың қантқа әсерін көрсетеді. Бұл мысалдың көп бөлігі есту арқылы қабылданатын дыбыспен бірге жүреді. Осылайша, бұл әлі ультрадыбыс емес (оны адам тек подсознание деңгейінде қабылдайды), бірақ қарапайым жоғары жиілікті дыбыс қолданылады; эксперименттің соңында ол ультра жоғары дыбысқа ауысады. Тиісінше, мұнда дыбыстың бастапқы жиілігі 20000 Гц-тен аспайды (= 20 кГц), шамамен жиілік диапазоны 100 Гц-тен 30 кГц-ке дейін.

Ультрадыбыспен (тербеліс жиілігі 20 кГц-тен жоғары болған кезде) ұқсас нәрсе пайда болады, тек айырмашылығы-толқын ұзындығы әлдеқайда аз болады, ал өрнектер кішірек болады (суда шашырауға ұқсас нәрсе).

Физика тұрғысынан ультрадыбыс-бұл серпімді орта бөлшектерінің ауытқуы. Ғалымдар ультрадыбыстың жасуша мембранасын өзгертуге (өлімге дейін), ғимаратты бұзуға және т.б. қабілетті екенін жақсы біледі; биофизика және медицина саласында көптеген ойлар осы тақырыпқа арналған. Мұндай тұжырымдарды растау үшін бұл мысал келтірілген, оның процесі төменде қарастырылады:

Пластина діріл стендіне орнатылады, содан кейін тербеліс жиілігі жиілік генераторымен орнатылады. Әрі қарай не болып жатқанын сипаттау қиын емес-қант бөлшектері ең кіші амплитудасы бар жерлерде жиналады. Хладни фигуралары деп аталатын бұл кедергі үлгісі (ғалым Эрнст Хладнидің құрметіне) әр түрлі нүктелерден шығатын дыбыстық

толқындардың «кездесуі» кезінде пайда болады. Бұл жағдайда толқындар тікелей құрылғыдан шығуы мүмкін (бұл жағдайда генератор) немесе бастапқы толқындардың көрінісі болуы мүмкін.

Осылайша, ұқсас әсер бір-біріне сығылған немесе сирек кездесетін ауа аймақтарын қолданудың нәтижесі болып табылады. Белгілі болғандай, дыбыс пайда болған кезде таралатын ауа (толқындар) бір-бірімен әр түрлі жиілікте ауысады.

Келесі қатынас байланысты: дыбыс неғұрлым жоғары болған сайын, суреттің өрнектері соғұрлым кіші. Дыбыс жиілігі өзгереді, фигуралардың пішіні де өзгереді. Бұл жағдайда тәжірибенің көрінуі тек дыбыс көзіне (көздің қант бетіне қатысты орналасуы) немесе ультрадыбыстың пластинаға қалай бағытталғанына ғана емес, сонымен қатар қант шашыраған бетке де байланысты болды.

Мұнда бетінің түрі-жұқа пластина-ультрадыбыспен осы бетке барынша тиімді әрекет етуге мүмкіндік береді. Нәтижесінде тақтайшасы бар үстел толқындық тербеліске ұшырайды және сәйкесінше қант бөлшектерін ұқсас процестерге ұшыратады. Егер сіз бағанды еденге қойып, жақын жерде қант шашсаңыз, әсер соншалықты жарқын болмайды.

Әдебиеттер

1. Зверев И.Д. Максимова В.Н. Межпредметные связи в современной школе. – М.: Педагогика, 1981. – 164 с.
2. Пейн Г. Физика колебаний и волн / Пер. с англ. А.А. Колоколова; под ред. Г.В. Скромного. – М.: Мир, 1979. – 237 с.
3. Насретдинов А. Физика и анатомия музыки. – М.: Бослен, 2015. – 224 с.

А.А. Турлубаев

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: А.Н. Закутаев

доктор PhD, доцент

ОПЫТ ПРИМЕНЕНИЯ РЕФЛЕКСИИ НА УРОКАХ ФИЗИКИ В ШКОЛЕ

Преимущественной целью современной образовательной концепции является развитие личности, способной к самообразованию, саморазвитию и самовоспитанию. В связи с этим формирование умения у учащегося к рефлексивному контролю своей деятельности, как источника мотива и умения учиться, способности к обучению и познавательных интересов является одной из главных задач школы.

Достижение полной учебной самостоятельности и ответственности учащегося возможно только при соблюдении целого ряда условий. Особенно можно отметить уровень сформированности общих навыков, умений и способов рефлексивной деятельности.

Рефлексия – это «всякое размышление человека, направленное на анализ самого себя (самоанализ), собственных состояний, своих поступков и прошедших событий» [1]. Именно овладение этими действиями позволяет учащимся самостоятельно планировать, анализировать, оценивать собственную деятельность, проводить её коррекцию, ставить перед собой совершенно новые учебные задачи и находить пути их решения. Систематическая работа, направленная на формирование таких действий, в итоге приводит к повышению уровня овладения учебным материалом, способствует переходу на новую ступень развития. Рефлексия направлена на осознание пройденного пути, на сбор примеров из практической деятельности, на преодоление затруднений, возникающих у учащихся в процессе обучения.

Рефлексия может осуществляться на уроке – на любом его этапе и в разных формах [2]:

1. Рефлексия настроения и эмоционального состояния

Проводится в начале урока (для установления эмоционального контакта учителя с классом) и в конце деятельности.

Методы:

– карточки с изображением лиц (смайлики): учитель показывает классу схематичные рисунки с изображениями трёх лиц – весёлого, нейтрального и грустного;

– цветовое изображение настроения: у учащихся по два кружочка: красный и синий. Они показывают кружочки в соответствии с их настроением в начале и в конце урока;

– рефлексия с помощью карандаша: учащиеся отмечают пальцами на собственном карандаше «уровень» настроения. *Вершина* – настроение отличное, *середина* – нейтральное, *основание* карандаша – хуже некуда.

Данное упражнение проходит ещё интереснее, если учителю быстро передвигаться по кабинету и попросить учащихся показать уровень настроения на своём карандаше.

2. Рефлексия содержания учебного материала

Цель: выяснить, как учащиеся усвоили содержание пройденного материала.

Методы:

– приём незаконченного предложения;

– оценки «приращения» знаний и достижения целей (высказывания «Я не знал, ... – Теперь я знаю, что...»);

– приём «Выбора афоризма»;

– технология критического мышления / приём синквейна (пятистишье);

– рефлексия достижения цели (на доске записываются цели урока и в конце урока проводятся обсуждение их достижения);

– рефлексия отношения к проблеме (теме), взгляд на проблему раньше и сейчас («Моё мнение до и после изучения темы»).

3. Рефлексия деятельности

Рефлексивная деятельность нужна для осмысления приемов и способов работы с учебным материалом, поиска наиболее приемлемых.

Учащийся должен не только усвоить содержание материала, но и осмыслить приемы и способы своей работы, уметь выбрать наиболее рациональные.

Вопросы, которые задают себе учащиеся, владеющие рефлексией:

- Что я делал?
- С какой целью?
- Почему я это делаю так?
- Какой вариант лучше?
- Чего я достиг?

Формы такой рефлексии могут быть следующие.

4. «Волшебная лестница знаний»

Учитель обращается к учащимся с предложением выявить, насколько они усвоили новое знание по «Волшебной лестнице знаний»:

- 1-я ступенька – «испытываю затруднения»;
- 2-я ступенька – «усвоил новые знания, но ещё нужна помощь»;
- 3-я ступенька – «усвоил новые знания и научился применять их».

5. Цветовое изображение настроения:

- красный цвет – «испытываю затруднения»;
- жёлтый цвет – «усвоил новые знания, но применить их затрудняюсь»;
- зелёный цвет – «усвоил новые знания и научился применять их на практике».

6. Упражнение Метод «Плюс – минус – интересно»

Это упражнение можно сделать как письменно, так и устно, в зависимости от наличия времени. Для письменного выполнения рекомендуется заполнить таблицу из трёх граф (таблица 1).

Таблица 1. Для метода «Плюс – минус – интересно»

Плюс (+)	Минус (–)	Интересно (!)
Что понравилось мне на уроке: – форма работы и информация, которые вызвали положительные эмоции; – информация, которая может быть ему полезна для достижения каких-то целей.	Что не понравилось мне на уроке? – показалось не интересным; – осталось непонятным; – вызвало неприязнь; – информация оказалась для него не нужной, бесполезной.	Учащиеся вписывают все интересные факты, о которых узнали на уроке, что бы ещё хотелось узнать по данной теме, вопросы к учителю.

7. Упражнение Тестовая форма рефлексии

1. Посоветуй Незнайке, как можно изменить давление, оказываемое на тело:

- А) Меняй силу и площадь поверхности тела;
- Б) Меняй цвет тела;
- В) Смазывай поверхность разными смазками.

2. Для проезда по болотистым местам нужно сделать настил из бревен или хвороста, чтобы ...

- А) Увеличить давление на почву;
- Б) Уменьшить давление на почву;
- В) Не испачкаться.

3. Учащаяся третьего класса захотела оказать большее давление на пол. Что можно ей посоветовать?

- А) Надеть лыжи;
- Б) Надеть туфли на каблуках.

4. Стены здания возводятся на широком фундаменте ...

- А) Чтобы увеличить давление на грунт;
- Б) Для красоты;
- В) Чтобы уменьшить давление на грунт.

8. «Лист самоконтроля»

Ведётся на протяжении всего урока (таблица 2).

Таблица 2. Лист самоконтроля

Фамилия, имя _____

Вид задания	Баллы

9. Литературно-художественный материал – притча

Шёл мудрец, а навстречу ему три человека, которые под раскаленным солнцем толкали тележки с камнями для строительства. Мудрец остановился и задал каждому по одному вопросу. У первого спросил: «Что ты делал целый день?» И тот ответил ему, что целый день возил эти проклятые камни. У второго мудрец спросил: «А что ты делал целый день?», и тот ответил: «Я добросовестно выполнял свою работу». А третий, услышав вопрос, улыбнулся, радостно ответив: «А я принимал участие в строительстве храма!»

– Ребята! Давайте мы с вами попытаемся оценить каждый свою работу за урок.

– Кто работал так, как первый человек? (Поднимают красные карточки.)

– Кто работал добросовестно? (Поднимают жёлтые карточки.)

– Кто принимал участие в строительстве храма? (Поднимают зелёные карточки.)

10. «Рефлексивная мишень»

На доске вывешивается мишень, которая делится на сектора. В каждом из секторов записываются параметры – это вопросы рефлексии осуществленной деятельности. Например, оценка содержания, оценка методов и форм проведения урока, оценка своей деятельности, оценка деятельности педагога. Учащийся делает метки в секторах соответственно оценке результата: чем ближе к центру мишени, тем выше результат, на краях мишени оценка ближе к нулю. Затем проводится её краткий анализ.

11. Графическая рефлексия

Нужно начертить, например, график интереса к работе на уроке.

12. Рефлексивный экран

Учителю важно не только понять и узнать эмоциональное состояние учащихся в середине учебного занятия, но и то, насколько продуктивным был его урок. Школьники должны оценить свою деятельность на уроке, интересность и полезность форм подачи знаний, увлекательность урока, коллективную работу. Учащиеся по цепочке высказываются одним предложением, выбирая начало фразы из рефлексивного экрана на доске:

- Я узнал, что...
- Я понял, что могу...
- Я научился...
- Для меня стало новым...
- Меня заинтересовало...
- Мне понравилось...
- У меня получилось...

13. Приём рефлексии «Одним словом»

Учащимся нужно выбрать 1 слово из 12, которые наиболее точно передают их состояние на уроке: • раздражение; • увлеченность; • радость; • удовлетворенность; • скука; • покой; • безразличие; • вдохновение; • интерес; • уверенность; • неуверенность; • удивление.

Приведём примеры предметной рефлексии на уроке физики в 7 классе.

1. На столе находятся стакан с водой, пластмассовый угольник и рисунок радуги. У каждого учащегося карточки с надписями: «тело», «вещество», «явление». Нужно разложить надписи по соответствующим местам.

2. На доске висят три рисунка с расположением молекул воды в трёх разных агрегатных состояниях, а у учащихся карточки с надписями «вода», «лёд», «пар». Нужно разложить карточки под соответствующими рисунками.

3. На столе стоит сосуд с плавающим шариком, у учащихся имеются карточки: «Сила тяжести равна силе Архимеда», «Сила тяжести больше силы Архимеда», «Сила тяжести меньше силы Архимеда». Нужно расположить рядом с сосудом соответствующую карточку.

Рефлексия – это важнейшее условие для появления у учащегося стремления к самосовершенствованию, к поиску примеров для подражания, в то время как необоснованно высокая самооценка ведёт к нежеланию что-либо изменить в себе, самоуспокоенности. Учащиеся, проявившие при самооценке рефлексивность, добиваются наиболее высоких уровней познавательного, интеллектуального, личного развития. Они находятся в постоянном поиске – поиске новых знаний, новых способов самовыражения и деятельности, в постоянных поисках себя, в процессе активного строительства своей личности [3].

Рефлексия может выступать формой теоретической деятельности, способом мышления, раскрывающим цели, содержание, средства, отражать внутреннее состояние ребёнка (сенсорная рефлексия), способы своей деятельности (интеллектуальная рефлексия), может быть средством самопознания. Таким образом, рефлексивная деятельность учащихся является важнейшим средством их саморазвития и самосовершенствования. Она представляет собой сложный феномен позитивного отношения учащихся к учебной деятельности, к освоению собственного опыта.

Литература

1. Кульневич С.В. Современный урок: научно-практическое пособие для учителей, методистов / С.В. Кульневич. – Ростов-на-Дону : Учитель, 2006. – Ч. 1. – 288 с.
2. Виды рефлексии на уроках физики. Рефлексия – что это в психологии и других сферах. Что такое рефлексия [Электронный ресурс]. – URL: <https://citationhall.ru/literatura/vidy-refleksii-na-urokah-fiziki-refleksiya-chto-eto-v-psihologii-i-drugih/> (дата обращения : 31.03.2021 г.)
3. Модернизация образовательного процесса в начальной, основной и старшей школе: варианты решения : рекомендации для опыт.-эксперимент. работы шк. / [А.Г. Каспржак и др.]; Под ред. А.Г. Каспржака, Л.Ф. Иванова; Нац. фонд подгот. кадров, Ин-т новых технологий образования. – Москва: Просвещение, 2004. – 415 с.

Н. Юлдашева

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Л.А. Ельтинова

доцент, PhD доктор

ФИЗИКАНЫҢ МЕДИЦИНАДА ҚОЛДАНУЫНЫҢ ФАКУЛЬТАТИВ КУРСЫН ҚҰРАСТЫРУ ӘДІСТЕМЕСІ

Факультатив сабақтарының мақсаты мен маңызы. Факультатив сабақтары мектептерде 1966 жылдан бастап оқушылардың физика-математикалық, жаратылыстану, гуманитарлық ғылымдар бойынша білімдерін тереңдететін оқушылардың қабілеттерін жан-жақты дамытып және қызығушылықтарын қанағаттандыру мақсатында енгізіле бастады. Қазіргі кезеңде факультатив сабақтары деңгейлік және бағдарлы саралау түрінде болады. Оларға берілетін уақыт базистік оқу жоспарының

вариативтік бөліміне енгізілген: факультатив сабақтарға оқушылар өз қалаулары бойынша курсты таңдап қатысады.

Факультатив сабақтарының маңызы:

- оқушылардың қабілеттерін дамыту;
- қызығушылықтарын қанағаттандыру;
- оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту;
- оқушылардың білімдерінің сапасын арттыру;
- оқушыларды қазіргі кезеңдегі ғылым мен техниканың жетістіктерімен таныстыру;

- оқушыларда жалпы оқу біліктерін қалыптастыру (баян-дамаларды әзірлеп баяндау, рефераттар жазу, топпен жұмыс істеу, ақпаратпен жұмыс істеу);

- оқушыларға кәсіби бағдар беру.

Факультатив курстарының жүйесі үш топтан тұрады.

1) Жоғары деңгейдегі курстар. Бұл курс негізгі физика курсымен тығыз байланысты. Оның мақсаты – оқушылардың сабақтарда алған білімдерін тереңдету.

2) Қолданбалы физика курсы. Мақсаты оқушыларды физика ғылымының жетістіктерін практикада қолдану әдістерімен таныстырып, олардың техника мен технологияға қызығушылықтарын тәрбиелеп дамыту.

3) Арнайы курстар. Бұларда оқушылардың ғылыми дүние-танымдық көзқарастарын қалыптастыруда маңызды роль атқаратын физика мен астрономияның кейбір тараулары қарастырылады. Факультатив курстар әр түрлі оқытылады, кейбіреулері 1 кун кейбіреулері 2–3 кун. Егер факультатив курсы бірнеше жыл бойы оқытылса, оның әр жылдағы бағдарламасы автономды болып, оқушы кез-келген жылда қалауы бойынша бұл курсқа қатыса алады. Факультатив сабақтарына қатынасатын оқушылар саны 10 адамнан кем болмауы керек. Шағын жинақталған метептерде факультативтік сабақтарға қатынасатын оқушылар әр сыныптан жинақталуы мүмкін. Факультатив сабақтары арнайы жасалған бағдарламалар бойынша өткізіледі. Кейбір факультатив курстарының бағдарламалары Білім Министрімен бекітіліп, бағдарламалар жиынтығына енгізілген. Мектеп әкімшілігі бекіткен мұғалімнің өзі жасаған бағдарлама бойынша да факультатив сабақтарды өткізуге болады. Физикадан факультатив курстарының мазмұнын таңдап тағайындаудың негізінде О.Ф. Кабардин көрсеткендей ұстанымдар жатады:

- факультативтің негізгі курспен байланысы;

- факультатив курстарының мазмұнында фундаментальді физикалық заңдар мен принциптердің (сақталу заңдары, сәйкестік пен симметрия принциптері т.б.) болуы;

- пәнаралық байланыстың жүзеге асуы;

- политехнизм принципінің жүзеге асуы жатады.

Жоғарғы деңгейдегі факультатив курстарының бағдарламасы мазмұны жағынан негізгі физика курсының бағдарламасымен сәйкестенген болуы керек. Бұл сабақта қаралатын физикалық заңдар мен құбылыстарды тереңірек қарауға мүмкіндік береді.

Физика медицинамен тығыз байланысты болып келеді. Медициналық білімі бар көптеген атақты тұлғалар физикалық құбылыстардың зерттеулерінің арқасында танымал болды. Мысалы, толқынды оптиканың құрушысы болып табылатын Френельмен бірге Томас Юнг көру ақауларының бірі дальтонизмді ашты. Неміс дәрігері және ғалым Герман Гельмгольц физикада ғана емес, сонымен қатар көру, есту, жүйке және бұлшық ет жүйелерінің физиологиясында үлкен жаңалық жасады, сонымен қатар физика және математика бойынша білімді физиологиялық зерттеулерге қолдануға тырысты. Жан-Луи Пуазейль жүрек қуатын насос ретінде зерттеді және капиллярлар мен веналардағы қан қозғалысының заңдарын зерттеді. Өз зерттеулерінің нәтижелерін қорытып, Пуазейль физика үшін өте маңызды болған формуланы алды.

Адам күн сайын әртүрлі физикалық құбылыстарға тап болады және бұған мән бермейді, ағзаның жұмыс істеуі жиі физикалық заңдарға бағынады. Физиканың ғылым ретінде қалыптасуы мен дамуы тарихи медицинадағы танымның дамуымен байланысты. Медицина мамандарының зерттеулері мен бақылаулары арқасында физикалық ұғымдар мен құбылыстардың саны көбейгендігі байқалды. Физикадағы ғылыми жетістіктер заманауи медицинада да қолданылады. Сондықтан мен физика мен медицина өзара байланысты екенін анықтауды шештім. Жұмыс тақырыбы өзекті және болашақта өзінің өзектілігін жоғалтпайды, ал әрбір адамға бұл туралы өз дамуы мен ой-өрісін кеңейту үшін білу пайдалы болып табылады.

Адам ағзасында орын алатын көптеген құбылысты шартты түрде анатомиялық, физиологиялық, химиялық және физикалық деп бөлу қалыптасқан. Соның ішінде жүректің қан айдауын, көру, есту, сезіну, бұлшық еттің жиырылу және басқа физиологиялық құбылыстардың негізі таза физикалық процестерге келіп тіреледі және аталған құбылыстарды физиканың заңдылықтары арқылы ғана түсіндіруге болады. Мысалы, жүректің жиырылуы, көру мен естудің және басқа құбылыстардың соңғы сатысы жүрек құлақшасындағы синус түйініндегі, көз таяқшаларындағы, құлақтың Корти мүшесіндегі биопотенциалдың пайда болуын және соның негізінде пайда болған токтың нерв бойымен тарауын биофизика қарастырады. Ал бұл құбылыстардың басы аталған мүшелердің жасушасындағы биопотенциалдың пайда болуына тікелей байланысты. Ал оның механизмін ашу биофизиканың басты міндеттерінің бірі. Осындай құбылыстардың механизмін толық түсіндіру тек биофизика пәнінің міндетіне кіреді. Өйткені жасуша потенциалының пайда болуы, токтың таралуы, ұлпа кедергісі мен электрлік сыйымдылығы және т.б. құбылыстарды физиологтар немесе анатомдар

түсіндіре алмайды, бұл таза физикалық құбылыстар. Осы мәселе клиникалық оқулықтарда қалай ашылған деген оймен біраз оқулықты қарап көрілген, кейбірінде қате түсіндірілген, кейбірі механизмін ашып көрсете алмаған. Жүректің жиырылуы мен оның өзгерісін өлшеу мен тіркеуді, яғни ЭКГ-ның негізі физикадағы потенциал туралы құбылысқа тікелей байланысты. Ал қан тамырлар жүйесінің күйін анықтау, яғни қан тамырларының қанға толуын зерттеу электрореография әдісі де физиканың Ом заңы негізінде жүргізіледі. Мұның да негізінде физикалық құбылыс жатыр, мұндай мысалды көптеп келтіруге болады. Қазіргі кезеңде ядролық медицина үлкен қарқынмен дамуда, оған мысал жеткілікті. Аталған әдіс арқылы обыр ауруының пайда болуын жасуша деңгейінде анықтауға қол жеткізілуде, оның қатарындағы инновациялық радиотерапевтік құрал «MR Linac», МРТ, ПЭТ және т.б. диагностикалық әдістердің негізі атомдық физикада жатыр. Жалпы медициналық биофизика пәні аталған мысалдармен шектеліп қалмайды, оның міндетіне болашақ дәрігерлерді медицинада қолданылатын заманауи диагностикалық және терапиялық құралдармен таныстыру, олардың жұмыс істеу принциптерін талдау да жатады. Яғни болашақ дәрігерлерге медициналық техника туралы алғашқы білімнің негізін қалау осы медициналық биофизика пәніне жүктелген. Қазіргі кезеңде емдеу ісінде түрлі дәрі-дәрмекпен қатар, сан алуан физикалық факторлар арқылы емдеу де кең тараған. Оған мысал ретінде электрофорезді, Дарсонвалды, ультра жоғары жиілікті (УВЧ) атасақ жеткілікті. Медициналық биофизика пәні осы терапиялық емдеудің физикалық механизмін ашып түсіндіреді, электр өрісі арқылы зарядталған иондардың адам денесі арқылы таралуын қарастырады, бұл жердеде электр өрісі, Кулон заңы, айнымалы және тұрақты ток, электромагниттік өріс әсерлерінен адам денесіндегі иондардың өзгерісін қарастырады. Бұл жерде биофизиканың барлық мүмкіндігін ашып көрсету мақсат емес, тек осы мысалдар арқылы медициналық биофизика пәнінің болашақ дәрігерді заман талабын қанағаттандыратын білікті деңгейдегі маман етіп дайындауға қажетті пән екендігін көрсету болатын.

Көптеген елде көршілес Ресейдің барлық медициналық жоғары оқу орындарында, Түркияның Гази, Ходжатеппе, Чехияның Карлов университеттерінің медицина факультеттерінде биофизика пәні оқытылады, кей университетте бұл пән 3 жыл оқытылады. Көп жағдайда ауру себептерін анықтауда және оны емдеуде дәрігер өз білімі мен тәжірибесімен қатар қазіргі заманғы диагностикалық және терапевтік медициналық құралдар мәліметі мен физикалық емдеу факторларына сүйенеді. Яғни медициналық мекемелерде, медицина кадрларын дайындауда, басқа да салаларда медициналық техниканың алатын орны ерекше екендігіне көз жеткізуге болады. Осы жағдайды ескере келе, медициналық жоғары оқу орындары үшін дайындалған медициналық биофизика мен арнаулы клиникалық пәндердің оқу бағдарламаларында медициналық техниканы

оқыту, онымен жұмыс істеу және меңгеру мәселелерін қайта қарап, физиканың, техниканың және медицина ғылымдарының соңғы жаңалықтарын, жаңа тұрпаттағы медициналық техникаларды қолдануды жаңа оқу бағдарламасына енгізіп, болашақ дәрігерлерге осы құралдардың физикалық құбылыстар мен заң-дылықтар негізінде қалай жұмыс істейтіндігін қарастыратын медициналық биофизика бойынша жаңа оқу бағдарламасын түзуді және оқу жоспарына енгізу заман талабы екенін ұмытпаған жөн.

Бүгінгі күнде медицинадағы аурудың симптомдары мен себебін анықтау және оны жою сияқты көп сатыдан тұратын диагностикалық және терапиялық үрдіс болып саналады. Бұл үрдіс медициналық клиникалардағы мәліметтерді жинау және топтастыру, оларды талдау, шешім қабылдау және емдеу сияқты негізгі сатыларды енгізуіміз мүмкін. Қазіргі таңда көп жағдайларда аурудың себептерін анықтауда және оны емдеуде медицина мамандары өз білімі мен біліктілігімен қатар, қазіргі заманауи диагностикалық және терапевтік медициналық құралдар-жабдықтар мәліметі мен физикалық емдеу факторларына сүйене отырып, яғни қазіргі заманғы дәрігерді түрлі медициналық құралдарынсыз көптеген жұмыс жасай алмау мүмкіншіліктері осыған байланысты болып келеді. Шет ел мемлекеттерінде ғалымдарының зерттеулеріне сәйкес дәрігер өзінің білімі мен тәжірибелік дәрежесіне қарамастан диагностикалау мен емдеу барысында 30–50% медициналық құрал-жабдықтар мәліметіне жүгінетіні білеміз осыған байланысты жаңа медициналық технологиялардың физикалық құбылыстармен байланыстығын әліде зерттеу керек. Орта Азияның ғалымдарының анақтамалары бойынша стационарда жатқан емделуші адамдардың 75%, ал амбулаторлық емделуде жүрген аурулардың 65%, және санаториядағы ем қабылдаушылардың барлығы медициналық құрал жабдықтар көмегімен жүргізілетін физиотерапевтік емдеуді талап етіліп отыр. Осылайша, медицина мамандарының диагностикалық және емдеу іс-әрекеті медициналық құрал – жабдықтардан алынған мәліметтерге байланысты және олардың жасаған жұмыстарына тікелей байланысты болып отырады, осыған байланысты медициналық мекемелердің, денсаулық сақтау орындарының, медициналық кадрлар тәжірибе жүзінде дайындауда көптеген жұмыс жасау керек, білім беру мен ғылыми-зерттеу жұмыстарында, медицинаның басқа салаларында медициналық техниканың рөлі ерекше орын алып отыр. Осыған орай физикалық мәселелерді басшылыққа ала отырып физикалық құбылыстарды, жоғары оқу орынының медицина студенттеріне «Физика» пәні бойынша түрлі физикалық құбылыстарды тиянақты түрде және түсінікті материалдармен студенттердің қызығушылықтарын арттырып, оны жоғары курстарда оқылатын клиникалық пәндерде диагностикалық және терапиялық құрал жабдықтарды қолдана отырып, оны медицина студенттері тәжірибе жүзінде қолдана алуы қажет.

ИНФОРМАТИКА

А.Ж. Ахметова

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научные руководители: К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова

доктор PhD, доцент; магистр информатики, г. Павлодар

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИГРОВЫХ ТЕХНОЛОГИЙ ПРИ ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКЕ

Главной задачей любого образовательного учреждения была и остаётся задача «научить учиться». Сейчас появилась проблема: научить правильно и интересно. Дети, взбудораженные гаджетами, интернетом и помешанные на играх со скукой воспринимают обычный режим обучения.

В первые годы работы в школе я не совсем понимала, а как же привлечь детей в процесс обучения, как стать для них «интересным учителем, который не только учит на уроке». Одним из основных решений проблемы повышения эффективности обучения и повышения уровня самостоятельности обучающихся является внедрение инновационных игровых технологий в весь учебно-воспитательный процесс. Игра является наиболее доступным и интересным для обучающихся видом деятельности, способом понимания и усвоения знаний, полученных из окружающего мира.

Феномен игры заключается в том, что, являясь развлечением, отдыхом, она способна перерасти в игру-творчество, в игру-обучение, в игротерапию, в игру-модель типа человеческих отношений и проявлений в труде.

Игра – это активное поле деятельности обучающихся, место общения со сверстниками. В игре обучающиеся объединены общими целями, для достижения которых им необходимо объединить свои усилия. Использование игр в процессе обучения помогает детям, самим того не замечая, усваивать новый материал или закреплять ранее изученный, а также приносит моральное удовлетворение и повышение самооценки и мотивации обучающихся.

Так как игра занимает огромное место в развитии, то она давно используется как педагогическое средство.

Игровые технологии отличаются от других педагогических технологий тем, что игра:

– привычная и любимая форма деятельности для человека любого возраста;

– способствует использованию различных способов мотивации: мотивы общения, моральные мотивы, познавательные мотивы;

– вызывает у обучающихся высокое эмоциональное и физическое напряжение, в игре значительно легче преодолеваются трудности, препятствия, психологические барьеры;

– требует и вызывает у участников инициативу, настойчивость, творческий подход, воображение, устремленность;

– позволяет решать вопросы передачи знаний, навыков, умений; способствует практическому применению умений и навыков, полученных на уроке;

– способствует усвоению учащимися учебного материала, расширению их кругозора через использование дополнительных источников;

– преимущественно коллективная, групповая форма деятельности, в основе которой лежит соревновательный аспект, развивает у учащихся коммуникативные качества, умение работать в парах и командах.

Игровые технологии на уроках информатики способствуют выполнению важных методических задач:

– созданию психологической готовности детей к освоению технологий обработки информации;

– обеспечению естественной необходимости повторения и закрепления ими материала;

– развитию логического мышления, творческих способностей,

– тренировке учащихся в выборе нужного программного обеспечения для обработки различного вида информации.

Игровые технологии повышают эффективность учебного процесса, уменьшают время на изучение учебного материала, превращают процесс обучения в творческое и увлекательное занятие. В отличие от игр вообще педагогическая игра обладает существенным признаком – четко поставленной целью обучения и соответствующим ей педагогическим результатом, которые могут быть обоснованы, выделены в явном виде и характеризуются учебно-познавательной направленностью.

Конечно, не стоит забывать и о минусах игр на уроке: шум, время (особенно если только начинаете практиковать), также не у всех детей есть гаджеты, поэтому нужно предупреждать их накануне о необходимости мобильного телефона или иметь возможность заменить телефон на компьютер. Практикуя игры на своих уроках, могу сказать, что не все учащиеся любят и хотят играть. К сожалению, бывают моменты отрицания данного вида деятельности на уроке и нужно быть готовым к этому. Тут есть несколько мотивов: боязнь быть вторым, отсутствие командного духа.

И всё же элементы игры можно использовать практически на каждом уроке. Фронтальный опрос для учеников шестых-седьмых классов можно сделать более привлекательным и интересным, если вопросы написать не просто на карточках, а например, на карточках, предварительно спрятав их в разных местах кабинета. Далее даем направление и дети в поиске вопросов и ответов на них. Таким образом, мы не только прове-

ли опрос, закрепили изученный материал, но и сделали небольшую физкультминутку.

Для рефлексии на уроке можно предложить детям нарисовать своё настроение: на листочках или в графическом редакторе, а учащимся старших классов – создать модель своего настроения в 3D программах. На самом деле, вариантов очень много, главное подобрать своё и под себя.

При закреплении изученного материала можно использовать онлайн игры: <http://compute-it.toxicode.fr/>, <https://codecombat.com/>, а также хорошо воспринимается детьми игры на проверку изученного материала через сервисы <https://kahoot.com/> и <https://quizlet.com/>.

1. «Compute IT». Учащиеся в онлайн режиме играют на сайте. Сайт предоставляет полностью бесплатную игру суть которой заключается в чтении программного кода. После завершения всех уровней игры у ребенка остается хорошая практика чтения некоторого кода компьютером. Это будет полезным навыком при обнаружении кода, написанного другими людьми. Дополнительным плюсом в этой игре считаю понятный, интуитивный интерфейс и представление команд и элементов программного кода на английском языке, что помогает вводить полиязычие на уроках информатики.

2. «CODE COMBAT» – это оригинальная игра по кодированию. Рекомендуются для всех возрастов и категорий людей: школьников, родителей, отдельных лиц, преподавателей и студентов, которые хотят сыграть в одну из самых любимых игр по программированию в мире.

Обучение детей программированию часто может быть ошеломляющим. CodeCombat помогает всем преподавателям учить студентов программировать на JavaScript или Python, двух самых популярных языках программирования. Благодаря всеобъемлющему учебному плану, который включает в себя шесть блоков информатики и способствует обучению посредством основанных на проектах блоков разработки игр и веб-разработки, дети будут продвигаться по пути от основного синтаксиса к рекурсии.

Начиная с бесплатного курса «Введение в информатику», студенты осваивают основные понятия кодирования, такие как циклы while/for, функции и алгоритмы

Учащиеся пишут на настоящем Python и JavaScript, играя в игры, которые поощряют метод проб и ошибок, критическое мышление и творческий подход. Затем студенты применяют приобретенные навыки кодирования, разрабатывая свои собственные игры и веб-сайты на курсах, основанных на проектах.

3. Онлайн сервис «Kahoot» – это популярная обучающая платформа для проведения викторин, создания тестов и образовательных игр.

На платформе доступно 2 режима: Study и Play. Дополнительно в каждом из этих режимов есть подразделы: режим Study – Flashcards, Practice и Test yourself, режим Play – Challenge и Host Life.

Большим плюсом данной платформы – наличие мобильной версии доступной как на Android, так и на IOS.

4. «Quizlet». Данный онлайн сервис помогает изучать иностранные слова по карточкам: на одной стороне слово, на другой – перевод (или картинка). Сайт и мобильное приложение воспроизводят и усиливают старую, проверенную мнемотехнику. Слова в Quizlet можно не просто учить, но и тестировать с помощью игр. Карточки можно создавать самому, что позволяет каждому учителю создавать задания для отдельного класса в зависимости от уровня обученности и подготовки, можно работать коллективно, в классах. Программа полностью переведена на русский язык и разобраться в ней очень легко. Как и в Kahoot тут можно использовать не только авторские задания, но и задания с общего доступа.

Интерес к предмету можно и нужно повышать, как раз используя различные способы и методы, но самым привлекательным для детей является занимательность, увлеченность, ожидание. И даже у самых слабых и маленьких обучающихся нужно вызвать интерес к предмету, используя на уроках игровые технологии. Увлёкшись, ребёнок не замечает, что учится – он познаёт, запоминает новое, ориентируется в необычной ситуации, а потом рассказывает свои впечатления, делится достижениями и приходит с интересом на следующее занятие.

Дидактические игры развивают умение оперировать предметами и понятиями, помогают в развитии интеллектуальных способностей, памяти, мышления, сообразительности. Огромное влияние оказывает игра на учебную деятельность интеллектуально-пассивных детей и на тех, кто испытывает трудности в обучении. Дети в игре способны выполнить такой объем работы, который никогда не выполнят в обычной учебной обстановке.

При использовании игр на уроках развивается интерес детей к познанию нового, развитие их способностей. Результатами использования элементов игры на уроках являются:

- положительная динамика состояния эмоциональной сферы учащихся;
- положительная динамика состояния мотивационной сферы деятельности учащихся;
- положительная динамика состояния интеллектуальной сферы учащихся.

В этом случае работать учителю и учиться детям интересно. Ведь не только учитель учит ребенка, но и дети учат нас. И такое сотрудничество в классе – залог развития ребенка, его успехов. А это и является главной целью обучения и развития гармоничной личности.

Литература

1. Коджаспирова Г.М. Педагогика: учебник / Г.М. Коджаспирова. – М.: КноРус, 2010. – 744с.
2. Педагогика [Электронный ресурс]: электрон. учебник / под ред. Л.П. Крившенко. – М.: Проспект: КноРус, 2010. – (Электронный учебник).
3. Современные образовательные технологии: учеб. пособие / Н.В. Бордовская [и др.]; под ред. Н.В. Бордовской. – М.: Кно-Рус, 2010. – 432 с.
4. Образовательные технологии в вузе: учеб. пособие / И.В. Руденко [и др.]. – Тольятти: ТГУ, 2011. – 287 с.
5. Кальней В.А., Милешкина Е.Н. Тенденции развития игровых технологий в профессиональной подготовке специалистов СПО // Вестник ФГОУ ВПО МГАУ. – 2014. – №1 [Электронный ресурс]. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/tendentsii-razvitiya-igrovyyh-tehnologiy-v-professionalnoy-podgotovke-spetsialistov-spo> (дата обращения: 03.03.2018).
6. Лещенко Т.А. Игровые технологии как способ достижения образовательных результатов в условиях реализации ФГОС СПО. [Электронный ресурс].

Режим доступа:
http://novagroteh.ucoz.ru/publ/kruzhki_sekcii_sorevnovaniya/informacija_o_rabote/leshhenko_t_a_igrovye_tekhnologii_kak_sposob_dostizheniya_obrazovatelnykh_rezultatov_v_usloviyakh_realizacii_fgos_spo_i_vypolneniya_edinoj_metodiche/5-1-0-41

С.А. Абдрахман

Павлодар педагогикалық университетінің студенті, Павлодар қ.,

Ғылыми жетекшілері: Қ.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова

Павлодар педагогикалық университетінің

PhD докторы, доцент; информатика магистрі, Павлодар қ.

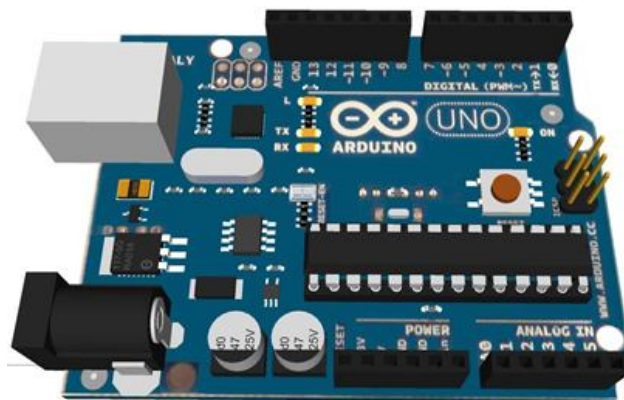
ARDUINO МИКРОКОНТРОЛЛЕРІНІҢ ӨНДІРІСТІК РЕВОЛЮЦИЯЛЫҚ ТЕХНИКАЛАРДЫҢ ПРОГРЕССІНЕ ЫҚПАЛЫ

Қазіргі өмір қарқындылығы күнделікті атқарған міндеттер мен қызметтердің нәтижесімен өлшенетін ХХІ ғасыр жағдайындағы заман жаңалықтарынан хабардар және сол жаңалықтарды өмірінде белсенді пайдалана алатын мамандар ғана өз ісінің шебері, әрі мамандығының міндеттерін жауапкершілікпен арқалай алатын білікті маман бола алады.

«Заманына қарай заңы» демекші, еніп жатқан жаңалықтар мен өнертабыстарды меңгеріп, қолданысқа енгізу уақыт талабы. Себебі, қазіргі қарқынды өмір жағдайында адамзат санасы да өзгеріп, мүмкіншіліктері артуда. Жаңа технологиялар адам өмірін жеңілдетуде маңызды рөл атқаруда. Уақыт үнемдеу, жұмсалатын физиологиялық немесе психологиялық күш көлемін азайту, тағы басқа сияқты үнемшілдік нысандары дүниедегі материалдық құндылықтарды қуып жүрген біздерге, рухани дамуға уақыт беріп, пайдаға асары анық.

Қазақстанда да STEM – білім, берудің белсене дамуы басталды. Жаңа білім беру саясатын жүзеге асыру үшін оқу бағдарламасына жаңа

технологияларды, ғылыми инновацияларды, математикалық үлгілеуді дамытуға бағытталған STEM –элементтерді енгізу жоспарланды. Білім беру бағдарламаларында робототехника маңызды мәнге ие болып отыр. Қазіргі таңда жасанды интелекті жобалауға арналған бірден – бір бағдалама – Arduino модулі. Бұл жобаның негізі – мамандандырылған тілде контроллер үшін код жазуға болатын базалық аппараттық модуль және бағдарлама, әрі ол бұл модульді қосуға және бағдарламалауға мүмкіндік береді (1-сурет).

1-сурет. Arduino платформасы

Arduino және оның тектерінде дайын электронды блоком, бағдарламалық қаматамсыз етіп тұратын жиынтықтар бар. Arduino микроконтроллер, тұрмыстық һәм индустриялық автоматизация, роботизация және датчиктер мен сенсорларды басқаруда қолдануға болатын керемет құрылғы. Жаңа электронды құрылғыны жасау үшін Arduino тақтасы, кабельдік байланыс және компьютер болса жеткілікті. Жобаның екінші бөлігі басқаруды жасау үшін ол Arduino-ны қолдану болып табылады.

Қазіргі білім беру мекемелері білім беру сапасын жақсартуға бағытталған заманауи ақпараттық және коммуникациялық технологиялармен жабдықталған. Бірақ көптеген оқытушылар қазіргі заманғы АКТ құралдарын сирек пайдаланады, себебі бұл әрдайым анық және ыңғайлы емес. Осы себепті жүргізілетін дәрісті барынша тиянақты жүргізу үшін, дәріс бөлмесінің барынша ыңғайлы болуы шарт. Дәрісхананың жалпы жұмыс шартын төменде баяндайтын боламыз.

Ақылды дәрісханада оқыту дәстүрлі білім берумен астасып жатыр. Бұл ретте, сабақта ақпараттық – коммуникативтік технологияларды қолдану оқытушының сабақ берудегі өзіндік шығармашылығын алып тастау деген сөз емес. Керсінше, оқытушының тақырыпты түсіндіру барысында небір қызықты дерек – дәйектерді қосымша пайдалануына мүмкіндіктер жасайды. Заманауи оқытушы жаңа техникалық әрі педагогикалық жаңашылдықтарды өзара шебер үйлестіре алатын маман болуы тиіс. Өз дәрісінің режиссурасын, сценарийін өзі жасап, қай жерінде, қалай электронды оқытуды пайдалану керектігін шебер меңгерген болуы

кажет. Яғни, қазіргі білім беру жүйесі заманауи оқытушыдан үздіксіз жетілу, біліктілігін жоғарылату үдерісін талап етеді. Бұл оқытушыны жаңашылдықты игерген тұлға деп атасақ та артық болмас. Тек шығармашыл оқытушы ғана шәкірттердің танымдық – шығармашылық мүмкіндіктерін аша алады, дамытады, өздігінен жұмыс істеуіне, ойлануына дағдыландырады.

«Ақылды дәрісхана» идеясы «Ақылды үй» идеясы сияқты қазіргі таңда өте өзекті. «Ақылды дәрісхана» түрлі құрылғыларды қосу және оларды басқару мүмкіндігін береді. Осы технологияларды пайдаланудың қарапайымдылығы оқытушыға дәрісхананың барлық техникалық мүмкіндіктерін еш қиындықсыз басқаруға мүмкіндік береді. Сол себепті әр түрлі микроконтроллерлер арқылы бақыланатын техникалық құралдардың жинағы болып табылатын «Ақылды дәрісхана» сияқты жаңа құрылымды іске асыруға болады.

Микроконтроллерлер заманауи адам өмірінде кеңінен қолданылады. Сіз микроконтроллерлерде қолданылатын көптеген сұлбалармен таныса аласыз: әртүрлі индикаторлар, вольтметрлер, үйге арналған құрылғылар (қорғаныс құрылғылары, коммутация, термометрлер және ақылды үй жүйелер), металл детекторлар, роботтар және т.б. Олардың басты артықшылығы шағын өлшемі мен салмағы.

Ең танымал микроконтроллер – ATmega және PIC. Atmel микроконтроллерлері қазіргі таңда үлкен танымалдылыққа ие олардың негізінде Arduino аппараттық-есептеу платформасы әзірленді. Arduino және оның клондары – дайын электронды блоктан және бағдарламалық жасақтамадан тұратын жиынтықтар. Электрондық блок – микроконтроллер орнатылған микросұлбалар мен оның жұмыс істеуі үшін қажетті ең аз элементтері бар баспа сұлбасы. Шын мәнінде, Arduino электронды құрылғысы қазіргі заманғы компьютердің аналогына ұқсас. Ол сыртқы құрылғыларды қосу үшін қосқыштармен, сондай-ақ микроконтроллермен бағдарламаланған. Atmel ATmega микроконтроллерінің ерекшеліктері арнайы бағдарламасыз бағдарламалауға мүмкіндік береді.

«Ақылды дәрісхана»-ны басқаратын құрылғыны жасау үшін Arduino картасы, байланыс кабелі және компьютер қажет. «Ақылды дәрісхана»-ны басқару үшін ATmega328 құрылғысында орнатылған ArduinoUno микроконтроллерді қолданады. Платформада 14 сандық кіріс / шығыс (оның ішінде 6 PWM шығысы ретінде пайдаланылуы мүмкін), 6 аналогтық кіріс, 16 МГц кварцты генератор, USB қосқышы, қуат қосқышы, ICSP қосқышы және қайта жүктеу батырмасы болады. Жұмыс істеу үшін платформаны компьютерге USB кабелі арқылы қосу немесе AC/DC адаптері немесе аккумулятор арқылы қуат беру керек.

Микроконтроллерлерді пайдалану түпкілікті өнімнің өзіндік құнын төмендетуге мүмкіндік беретін материалдар мен компоненттердің санын және құнын айтарлықтай төмендетуі мүмкін. Микроконтроллердің ерекшеліктері арнайы бағдарламашыларсыз бағдарламалауға мүмкіндік

береді. Arduino жобасының екінші бөлігі басқару бағдарламаларын жасауға арналған бағдарламалық жабдық болып табылады. Ол қарапайым әзірлеу ортасын және C/C++ тілінің нұсқасы болып табылатын бағдарламалау тілін біріктіреді. Сонымен, Arduino-мен жұмыс істеу үшін C/C++ бағдарламасының негіздерін білу жеткілікті.

Микроконтроллерден басқа құрылғыда басқа да қосалқы элементтер, атап айтқанда, температура және ылғалдылық датчиктері, Servo двигатель, Bluetooth тізбекті порттары және т.б. қолданылады. Әр элементтің өз функциялары бар: – Arduino микроконтроллері – бүкіл жұмыс үрдісін бақылайды; – Мотор, басқару пульті және батареяка «Ақылды дәрісхана»-дағы жалюзиді автоматты түрде пульттін көмегімен басқаруға мүмкіндік береді; – RFID, дисплей, реле, құлып, батареяка (карточка, батырма) көмегімен «Ақылды дәрісхана»-дағы есіктін автоматты түрде ашып жабылуына арналған элементтер. RFID аббревиатурасы «радиожиілік идентификациясы» дегенді білдіреді, ол «радио жиілікті сәйкестендіру» деп аударылады. Бұл қысқа қашықтықта деректерді беру үшін электромагниттік өрістерді пайдаланатын технология. RFID технологиясы бойынша жұмыс істейтін жүйе мынадай элементтерден тұрады: Тегтер: олар сәйкестендіруге тиісті объектілермен жабдықталған. Мысалы, кілт сөз немесе электромагниттік карта болуы мүмкін. Ридер – бұл тегке сигнал жіберетін және одан жауапты оқитын екі жолды трансивер. – Температура және ылғалдылық датчиктері, желдеткіш көмегімен «Ақылды дәрісхана»-дағы температура және ылғалдылықты басқару. Яғни температура орнатылған температурадан асса, «Ақылды дәрісхана»-дағы желдеткіш автоматты түрде қосылады. – Android немесе ios операциялық жүйелердің көмегімен Wi-Fi немесе Bluetooth арқылы «Ақылды дәрісхана»-ғы құралдарды басқару.

«Ақылды дәрісхана»-дағы компьютерлердің автоматты түрде өшуі. Мұндада датчиктер қолданылады. Әрине бұдан басқада Arduino микроконтроллерінің көптеген мүмкіндіктерін қолдануға болады. Мысалы, мобильді құрылғыдағы батырманы басқанда, оқытушы презентациядағы слайдты ауыстыра алады, бейнені қосады немесе кондиционерлердің температурасын өзгертеді. «Ақылды дәрісхана» жүйесі «Ақылды үй» жүйесіне ұқсас болып келеді

Қорыта келгенде, «Ақылды дәрісхана» бағдарламасын қолдану тиімді деп есептейміз. Заман талабына сай жас ұрпаққа сапалы білім беруде «Ақылды дәрісхана» жасауда ұсынылған жобаны, жаңа технологияның бір түрі ретінде қарастыруға болады. Бұл, әрине мұғалімнің дәрісханада жасауға тырысатын жұмыстарын тисінше қысқартып, тек барлық уақытын білім алушыларға арнауына мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Занимательная электроника, Ревич Юрий, ВХБ – Петербург, 2015.
2. Проекты с использованием контроллера Arduino, 2-е издание, Виктор Петин, 2015 г.
3. Делаем сенсоры. Проекты сенсорных устройств на базе Arduino и Raspberry Pi, Торо Карвинен, Киммо Карвинен, Вилле Валтокари, 2015.

Г. Ахтай

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: С.К. Асылбекова

старший преподаватель, магистр информатики Павлодарского педагогического университета

1 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ ҮШІН ЭЛЕКТРОНДЫҚ ҚОСЫМШАСЫН ӘЗІРЛЕУ

Осы саладағы зерттеулердің өзектілігі – балаға мүмкіндігінше ертерек ағылшын тілін үйренуге және оған деген сүйіспеншілікті оятуға көмектесу. Бала шет тілін неғұрлым кеш үйренсе, оқу процесі соғұрлым қиын болатыны бұрыннан дәлелденген, дегенмен, біздің ойымызша, бұл дәлелді әр баланың жеке қабілеттері тұрғысынан қарастыру қажет.

Бастауыш сыныптағы балаға ағылшын тілін ерте үйренудің қандай пайдасы бар?

Баланы шет тіліне үйрету арқылы жасалатын бірінші нәрсе – жас оқушыларда қоғам мүшесі, ұжым мүшесі ретінде адамға қажетті қарым-қатынас жасау қабілетін (қарым-қатынас дағдыларын) қалыптастыру. Қарым-қатынас қабілеті әңгімелесушіні тыңдай білуді, әңгімеге қатысуды, оны қолдауды қамтиды.

Екіншіден, ағылшын тілін үйрену оқушылардың кітаппен, анықтамалық әдебиетпен және т. б. жұмыс істей білу сияқты жалпы оқу дағдылары мен дағдыларын қалыптастыруға белгілі бір үлес қосады.

Үшіншіден, ақпараттық технологияларды белсенді пайдалану оқушыларды техникамен жұмыс істеуге тартуға ықпал ететін болады.

Бұл зерттеудің мақсаты – орта мектептің төменгі сыныптарында ағылшын тілін оқытудың ерекшеліктерін зерттеу және орта мектептің 1-сыныбында оқытуға арналған оқыту қосымшасын жасау. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттерді шешу қажет болды:

1. Бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін оқытудың ерекшеліктерін анықтау.

2. Ағылшын тілін оқытудың бастапқы кезеңіндегі танымдық және ойын-сауық ойындарының рөлін зерттеу.

3. Қолданыстағы оқыту құралдарына талдау жүргізу.

4. Ағылшын тілін оқыту әдістемесінің тиімділігін эксперименталды түрде тексеру.

Қойылған міндеттер келесі әдістерді қолдану арқылы шешілді: оқулықтар мен кітаптарды талдау, оларда ұсынылған жаттығуларды зерттеу мақсатында қолданыстағы ОӘК, ЦББР, эксперименттік әдіс, оқушылармен әңгімелесу.

Зерттеу пәні – орта мектептің төменгі сыныптарында ағылшын тілін оқыту мәселесі.

Зерттеу гипотезасы: бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін үйретудің ең жақсы әдісі – ойын .

Бұл жұмыста біз оқытудың бастапқы кезеңінде фонетикалық, лексикалық дағдыларды, сондай-ақ сөйлеу және жазу дағдыларын қалыптастыру туралы сөйлесетін боламыз.

Бастауыш мектеп жасы, көптеген мұғалімдер мен психологтардың пікірінше, ең маңызды кезең болып табылады. Көрсетілген жас кезеңіне тән жоғары сезімталдық баланың жан-жақты дамуы үшін, оның ішінде тілдік тұрғыдан да үлкен әлеуетті мүмкіндіктерді анықтайды.

Дәл осы кезеңде оқушылар қарым-қатынас құралы ретінде шет тілін одан әрі үйренуге қажетті тілдік және сөйлеу қабілеттерінің негізін қалайды.

Қазіргі әлемде барлық азаматтар тек бір тілде сөйлейтін ел жоқ. Бірнеше тілді жақсы білетін, жаһанданған әлемде өзін жайлы сезінетін адам оған үлкен ақпарат ағынына қол жеткізе алады. Бұл оқу мен жұмыс мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Жаңартылған білім берудің базалық мазмұны үштілді білім беру саясаты шеңберінде іске асырылады. Мемлекет басшысы 2004 жылы: «мен бірнеше рет айттым және қайталаудан қорықпаймын: қазақстандықтардың жаңа буынын мен үш тілді – қазақ, орыс, ағылшын тілдерін еркін меңгерген адам ретінде көргім келеді. Бұл – мемлекеттің, экономика мен ұлттың бәсекеге қабілеттілігінің кепілінің бірі».

Үш тілде оқыту эксперименті 2007 жылы басталып, 33 мектептің базасында өткізілді. Қазіргі уақытта 2015–2020 жылдарға арналған Жол картасында білім берудің барлық деңгейлерінде үш тілде оқытуды кезең-кезеңімен енгізу шаралары айқындалған.

Қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде оқытуға жоспарлы көшу «100 нақты қадам» Ұлт жоспарының 79-қадамын және 2016–2019 жылдарға арналған БҒДМБ іске асыру шеңберінде жүзеге асырылады. Үштілді білім беруді ілгерілету жөніндегі іс-шаралар жоспары әзірленді және бекітілді.

Бүгінде көптілді білім беру «Дарын» желісінің мамандандырылған мектептерінде, Назарбаев Зияткерлік мектебінде (НЗМ), инновациялық білім беру лицейлерінде және басқаларында табысты іске асырылуда.

Жаңа үштілді білім беру қазақстандықтардың әлемдік аренадағы бәсекеге қабілеттілігін арттырудың тиімді құралы ретінде қарастырылады. Бұл реформа «Қазақстан–2030» бағдарламасына енді, оған сәйкес халықтың 20%-ы ағылшын тілін еркін пайдалана алады деп жоспар-

ланған. Неліктен ағылшын тілін үйрену керек? Жауаптар: ол бүкіл прогрессивті әлемде кеңінен қолданылады. Бұл ғылым мен технологияның тілі. Онда экономика мен Бизнестегі зерттеу жобаларының көп бөлігі жұмыс істейді. Ағылшын тілін білу адамға үлкен перспективалар ашады.

Үш тілде білім алған студент бұл процеске белсенді қатысуы керек, ал мұғалім оған тәлімгер болады. Ынтымақтастықтың бұл түрі оқушының жауапкершілік дәрежесін арттырады, оның өзін-өзі оқыту қабілетін дамытады. Мұғалімнен жоғары біліктілік және ағылшын тілін жақсы білу талап етіледі. Үштілділік-бұл перспективалы идея, бірақ одан көңілі қалмас үшін оны жүзеге асыру жоспарын дұрыс ойластыру керек. Елде бұл міндетті мойнына алған мамандар бар [2].

Барлық ересектер балалық шақта үйренген өлеңдер мен әндерді жақсы есте сақтайды. Бір жолды еске түсірген жөн-және бүкіл өлең бірден жадында пайда болады. Бұл кішкентай баланың ұзақ мерзімді есте сақтау қабілеті жақсы дамығандықтан болады. Ол үйреткендердің бәрі ұзақ уақыт есте қалады. Бірақ жедел жады нашар дамыған. Бала тіл бірліктерін танудан бастап, оларды мағыналы пайдалануға көшпес бұрын, алғашқы сұраныс бойынша жадтан ақпарат алуды үйренгенге дейін уақыт өтеді. Бұл жағдайда сіз балалар жадының артықшылықтарын пайдалануыңыз керек, мысалы, есте сақтау күші. Бала тілдік материалды бүкіл блоктармен есте сақтай алады, оны есте сақтағандай. Бірақ бұл оның тиісті қондырғысы болған кезде ғана болады және сол немесе басқа материалды есте сақтау өте маңызды. Оңай есте жүреді, ойында. Егер ойында сәттілікке жету үшін бала сөйлеу әрекетін жасауы керек болса, онда ол күш-жігерсіз игеріледі. Ойын кез-келген жаста тілді меңгеру үшін керемет табиғи жағдай жасайды, бірақ бастауыш мектеп жасында ол әсіресе нәтижелі болады. Бұл жаста ойын-ересектер әлемімен танысу тәсілі, таным тәсілі. Балалар күтпеген нәтижемен ойын атмосферасына неғұрлым көп енсе, бірақ нақты ережелерге сәйкес жаттығулар соғұрлым сәтті болады. «Тым көп» деп қорықпаңыз, ойнайтын балалар оқуға байыпты және жауапкершілікпен қарауды үйренбейді. Бала ойдан шығарылған әлемді нақты әлемнен ажырата біледі және ойында алған дағдыларын нақты маңызды іс-әрекетке аударады.

Сабақта коммуникативті жағдай жасау үшін әр баланың жоғары белсенділігін сақтау керек. Тіпті үнсіз болып көрінетіндер де қарқынды ақыл-ой жұмысымен айналыса алады: олар өздерінің дәлелдерін ойлайды, әңгімелесушілерінің мәлімдемелерін түсінеді және т.б. мұндай атмосфераны құру оңай емес. Бұл мұғалімнің ерекше қамқорлығының тақырыбы болуы керек: барлық қатысушылардың назарын диалогтан немесе жолдастардың монологынан ақпарат алуға және пайдалануға, сыныптастарының сөйлеу мазмұнына түсініктеме беруге және т.б. қосымша тапсырмамен жұмылдыру.

Осы жаста өз іс-әрекеттерін бағалауды өзін тұлға ретінде бағалауға ауыстыратын оқушыны ренжітпеу үшін қателерді түзету ұсынылады. Қателіктерге назар аудару ағылшын тілінің кез-келген қызығушылығын болдырмауы мүмкін. Сондықтан қателерді түзету ойынның белгілі бір кезеңі ретінде жүруі өте маңызды, мысалы, көптеген балалар ойындарында қабылданған жолдасқа көмек түрінде; қате жіберген балаға оны түзетуге мүмкіндік берілуі керек [3].

Балалардың коммуникативтік дағдылары мен дағдыларын бағалай отырып, мұғалім ең алдымен олардың жетістіктерін бағалайды. Бағалаудың ең жақсы критерийі әр баланың тілдік және сөйлеу дағдыларын дамытудағы үлгерімі болуы мүмкін. Тіпті ең кішкентай жеңісті де байқап, бағалау керек, сәттілік сезімі жоғалған кезде тіл үйренуге деген қызығушылық көбінесе жоғалатынын, сонымен қатар әлсіз және күшті студенттерге назар аудару керек екенін ұмытпаған жөн. Біріншісі, олардың жетістіктері басқа балалардың жетістіктеріне қатысты қарапайым болса да, табандылығы үшін көтермеленуі керек. Кейде оларға мүмкін болатын тапсырмаларды беру өте маңызды: табысты сезініп, олар барлық күштері мен мүмкіндіктерін жұмылдырады, қабілетті балаларды қуып жетуге тырысады.

Бастауыш мектеп жасындағы балалардың психологиялық және физиологиялық ерекшеліктерін қарастырсақ, олар өз кезегінде шет тілін оқыту технологиясының ерекшелігін анықтайды. Шетелдік зерттеушілер көбінесе бастауыш мектеп жасындағы балаларға тән келесі қасиеттерді келтіреді:

- төмен концентрация;
- кинестетикалық жұмыс түрлеріне бейімділік;
- жеке емес, бәрін үйренуге артықшылық;
- зейіннің шоғырлануы осы жерде және қазір болып жатыр;
- жағдайды түсіну ағылшын тілін қолдануды түсінуден бұрын;
- жылдам есте сақтау тез ұмытып кетеді;
- механикалық жад логикалық жадтан басым болады;
- сөйлеу кезінде кедергі келтіретін факторлардың болмауы;
- қателіктер жасаудан қорқудың болмауы және олармен жұмыс істеуге дайын болу [3].

Жалпы алғанда, бұл жас салыстырмалы түрде тыныш және біркелкі дамудың жасы болып табылады, оның барысында мидың функционалды жетілуі жүреді – оның кортексінің аналитикалық-синтетикалық функциясының дамуы.

Балалардың шет тілін меңгеру процесінің ерекшелігіне әсер ететін маңызды фактор – олардың ана тілін білу тәжірибесі. Балалардың ана тіліндегі сөйлеу және қарым-қатынас тәжірибесі, әрине, мұғалімге шет тілінде қарым-қатынас жасау қабілетін қалыптастыруда тірек болады.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану шет тілін оқыту процесінің тиімділігін едәуір арттырады. Лексиканы оқытуда

мультимедиялық бағдарламаларды қолдану әсіресе өзекті. Мультимедиа бір уақытта қозғалмайтын суреттермен, динамикалық суреттермен (бейнефильмдермен, анимациялық графикалық суреттермен), мәтінмен және дыбыспен операциялар жасауға мүмкіндік береді. Адамның есту және көру қабілетіне синхронды әсер ету уақыт бірлігіне берілетін ақпараттың көлемін және ассимиляция дәрежесін арттырады. [4]

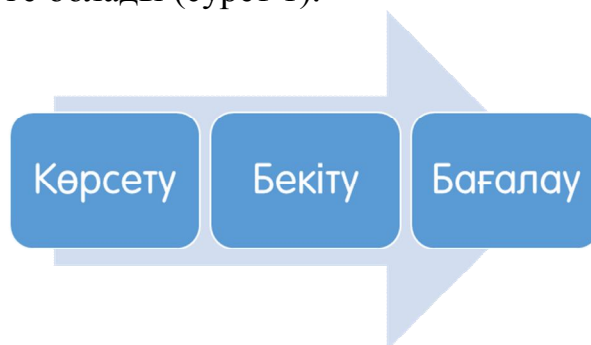
Компьютерді пайдалану мұғалім үшін белгілі бір ыңғайлылықты білдіреді, өйткені оның мектепке қажет барлық заттарды әкелуге мүмкіндігі жоқ, ал олардың көрнекі бейнесі көп уақытты қажет етеді.

Лексиканы оқытудың барлық кезеңдерінде компьютерді пайдалану мүмкіндіктерін қарастырыңыз.

Сөздермен танысу олардың формасын, мағынасын және қолданылуын ашуды қамтиды. Компьютерді пайдалану сөздің графикалық бейнесін оның дыбыстық және моторлы бейнесімен бір уақытта қалыптастыруға мүмкіндік береді. Көрсету кезеңінде экранда сөздер мен сәйкес суреттер пайда болады. Сөздердің графикалық бейнесімен қатар, жас студенттердің сөзді тыңдау мүмкіндігі бар (сөздердің дыбыстық бейнесі қалыптасады). Лексиканы жазбаша бекіту сөздердің байланысын нығайтуға көмектеседі (сөйлеу, есту, көру) және сол арқылы оларды жақсы есте сақтауға көмектеседі.

Көрнекі және есту қабілеті балаға лексикалық материалды белсенді, саналы түрде игеруге көмектеседі.

Компьютерлік бағдарламалармен жұмыс кезеңдерін үш компонентке бөлуге болады (сурет 1).

Сурет 1. Ағылшын меңгеруде үш қағида

Компьютер лексиканы оқудың барлық кезеңдерінде ұйымдастыруға және басқаруға көмектеседі. Компьютерді қолдана отырып жаттығу кезінде балалар жаттығуларды бір уақытта орындайды, ал әр оқушыға нәтиже бірден хабарланады [5].

Ойын сонымен бірге дамып келе жатқан іс-әрекет, тіршілік формасы, әлеуметтену аймағы, қауіпсіздік, өзін-өзі тану, ынтымақтастық, ересектермен достастық, Бала әлемі мен ересектер әлемі арасындағы делдал. Қазіргі заман мектебі әр балаға жеке көзқарас қалыптастыруға бағытталған. Ойын-бұл таптырмас көмекші. Себебі барлық мұғалімдер оқытуды қалай тиімді ету керек және оқуға деген қызығушылықты

сақтаудың қандай әдістері туралы сұрақтарға қызығушылық танытады. Ойын ұқыптылық, табандылық, есте сақтау, табандылық, мақсатқа жетудегі табандылық сияқты өмірлік маңызды қасиеттерді дамытады. Сонымен қатар, ойын қарым-қатынас қабілеттерін, логикалық ойлауды дамытады, өзінің және басқа адамдардың әрекеттерінің салдарын болжауға үйретеді.

Сәтті оқу үшін бала оқу міндеттерін шешуге мүмкіндік беретін психикалық стресстің қуанышын сезінуі керек. Бірақ бұл үшін ол олардың шешіміне қосылғысы келуі керек.

Ол бағдарламалық материалды сәтті игеру үшін оңтайлы жағдай жасай алады: бұл сыныптағы барлық оқушылардың жаттығуларымен икемді, жеткілікті және мүмкін болатын жүктемені қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, мұғалімнің оқушылардың іс-әрекетін бақылау құралы ретінде, сондай-ақ өзін-өзі бақылауды қалыптастыру және жетілдіру құралы ретінде компьютердің рөлін асыра бағалау қиын. Қиын жағдайларда компьютер оқушыға қысқа уақыт ішінде қажетті анықтамалық ақпаратты алуға, тапсырманы сәтті шешу үшін оған белгілі бір «кілттерді» ұсынуға мүмкіндік береді.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.А. Новый Казахстан в новом мире: Послание Президента Республики Казахстан народу // Актюбинский вестник. – 28 февраля.
2. Трехязычие как один из приоритетов современного образования. Электрондық ресурс // <https://www.nur.kz/family/children/1618075-trekhyazychie-kak-propusk-v-bolshoy-mir/>
3. Бим И.Л. Обучение иностранным языкам: поиск новых путей [Текст] / Иностранные языки в школе. – 2009. – №1.
4. Нелунова Е.Д. Информационные и коммуникационные технологии в обучении иностранному языку в школе [Текст]. – Якутск, 2006.
5. Дворник М.В. Игра и игровая ситуация на начальном и среднем ступенях обучения // Иностранные языки в школе. – 2012. – №6.
6. Донцов Д. Английский на компьютере. Изучаем, переводим, говорим. – М., 2007.
7. Петрова Л.П. Использование компьютеров на уроках иностранного языка – потребность времени // ИЯШ. – 2005. – №5.

Н.Л. Блок

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научные руководители: К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова

доктор PhD, доцент; магистр информатики

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ОНЛАЙН РЕСУРСА GOOGLE CLASSROOM В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ

Цифровизация – это повсеместное внедрение цифровых технологий в разные сферы жизни: промышленность, экономику, образование, культуру, обслуживание и т. п. Это явление вызвано стремительным развитием информационных технологий, микроэлектроники и коммуникаций в большинстве стран мира. Цифровизация – это глобальный процесс, который с каждым днем все больше подчиняет планету и даже пространство за ее пределами.

Основа процесса цифровизации в современных реалиях – это интернет. Передача данных в глобальную паутину осуществляется через устройства ввода – различные гаджеты.

Цифровые технологии окружают людей со всех сторон: они есть в каждом современном доме, учреждении, на предприятиях, заводах, в больницах, школах, университетах. Они используются для создания дополнительной и виртуальной реальности, при машинном обучении, в робототехнике, для 3D-печати, в области искусственного интеллекта, здравоохранения, научных исследований, сельского хозяйства.

Исследователи считают, что цифровые технологии будут развиваться (и уже развиваются) в геометрической прогрессии ежегодно. Эти изменения жизни общества помогают представить, насколько процесс цифровизации охватил мир.

Развитие информационных и коммуникационных технологий за последние несколько лет повлияли существенным образом на развитие дистанционного обучения. Многие образовательные учреждения обращаются к цифровым технологиям, чтобы сделать учебный процесс четче, прозрачней, эффективней. Цифровизация в образовании – это переход на электронную систему обучения.

Google Classroom или «Гугл Класс» – интернет-сервис для онлайн-обучения. Позволяет создавать курсы, проводить вебинары и тестировать учеников.

По сути, компания Google собрала в одном сервисе несколько своих инструментов. Среди них, диск для хранения файлов, Google Docs для публикации текстовых лекций, презентации, опросы, сервис для видеовстреч и календарь для планирования обучения.

Google Classroom полностью на русском языке. Подходит школам и вузам.

Что такое Google Classroom?

Бесплатная интерактивная платформа Google Classroom доступна для всех владельцев личного аккаунта Google. Если вы когда-либо проходили онлайн-курсы, то легко разберетесь с платформой. На ней учитель организует работу с несколькими курсами, дает задания, в том числе индивидуальные, проверяет и ставит оценки.

Платформа Google Classroom – объединяет полезные сервисы Google, организованные специально для учёбы. Google постарался сделать процесс обучения многосторонним. Самый простой вариант распределения ролей: преподаватель – ученик. Первый размещает материалы, прикрепляет файлы, создает задания, а вторые – знакомятся с информацией, «делают уроки» и получают оценки. При необходимости на каждом этапе добавляются комментарии – например, когда задание нужно вернуть, попросив дополнить или исправить что-то.

Google Classroom подходит школам и вузам

Компания Google разработала сервис для школ, колледжей, вузов и некоммерческих организаций. Здесь есть необходимый минимум для запуска онлайн-обучения: от редактора курсов до удобного календаря для планирования занятий.

Главный недостаток – нет журнала успеваемости, а также поддержки стандартов SCORM, Tin Can (xAPI) и cm5. Это одна из главных причин, почему сервис пока не стал основным инструментом онлайн-обучения для образовательных учреждений по всему миру.

Введение элементов онлайн-обучения в учебный процесс создает необходимость использования новых методических разработок. Применяя образовательные платформы учителю важно, организация онлайн-обучения была проста и доступна не только для учителя, но и для обучающихся, чтобы обучение не требовало больших усилий и временных затрат, а доступность к заданиям была повседневной и даже через мобильные устройства.

И на сегодняшний момент доступны и другие платформы для организации онлайн-обучения, например Google Classroom.

В Google Classroom учитель имеет возможность организовывать учебные классы. Для каждого класса создается свой учебный код, который обучающиеся используют для присоединения к онлайн – курсу. Внутри класса создаются темы, и к каждой теме можно присоединить документы:

- с материалами для урока, заданиями,
- тесты,
- таблицы, графики,
- презентации,
- анкеты,
- видео с YouTube канала.

Учитель рассылает задания тремя способами: индивидуальная рассылка задания каждому обучающемуся класса, задания для общего редактирования и теоретические вопросы для ознакомления.

После того как выполнено задание обучающийся нажимает кнопку «сдать» и выполненное задание переходит в статус «только для просмотра». Учитель проверяет задания, оценивает это задание, используя удобные для него критерии, а также может оставить комментарии. После того как учитель проверит задание он может вернуть это задание на доработку и тогда документ снова переходит в режим редактирования. К любому заданию учитель может установить временные рамки или оставить бессрочным. После окончания срока задание для обучающихся становится доступно только для просмотра.

Каждое выложенное задание учитель сопровождает автоматической рассылкой оповещения на почту обучающихся класса.

В сервисе также реализована возможность подключения нескольких учителей к одному классу для решения бинарных заданий по разным предметам.

Так, как все документы сохраняются в в каталогах на Google Диске, то можно не беспокоиться о том, что обучающийся забыл свою работу дома или не читается «флешка».

Приведу пример, создание курса «Подготовка к ГИА а 9-х классах по физике».

Создавая онлайн-обучения через Google Classroom можно увидеть преимущества и недостатки.

Плюсы платформы Google Classroom

1. Настройка создаваемого курса несложная. Есть возможность проверять знания слушателей.

2. Бесплатность и доступность. Google трепетно относится к безопасности информационного пространства: в Классе нет рекламы, а все размещенные материалы не могут быть использованы в коммерческих целях.

3. Google Classroom доступен везде, где есть Интернет. В Класс можно зайти на компьютере в любом браузере, а также с мобильных устройств на базе Android и Apple iOS.

4. Можно пригласить до 20 учителей для проведения учебного курса. Если это курс, допустим, связан с повышением квалификации, проведением мастер-классов, обменом методики преподавания того или иного курса, той или иной программы обучения.

5. Хранение всех материалов курса на Google Диске, в том числе заданий, выполненных учащимися.

6. Возможность коммуникации: между преподавателем и учениками, между учащимися. Учащиеся могут просматривать задания, оставлять свои комментарии и задавать вопросы преподавателю.

7. Интеграция сервиса с Google Документами, Google Диск и Gmail позволяет размещать видео, тексты и картинки – вам доступен весь арсенал интерактивных методов обучения. Название, описание, раздел, аудиторию и тему курса можно в любое время изменить. Все материалы автоматически добавляются в папки на Google Диске.

8. Весь загруженный материал в Ленту курса (в раздел Новая запись) помещается в папку курса на Google Диске. Увидеть папку можно во вкладке «Задания». Папка с учебными материалами на Google Диске.

Минусы платформы Google Classroom

1. В Google Classroom не предусмотрена вебинарная комната, однако эта проблема решается достаточно просто. Преподаватель может использовать возможности YouTube или Google Hangouts, которые позволяют провести онлайн встречу с обучаемыми.

2. В открытой версии сервиса Google Classroom нет электронного журнала (табеля успеваемости обучаемого). Такая возможность имеется для корпоративных пользователей Google Classroom.

3. Для авторов, имеющих личные аккаунты, существуют ограничения: количество участников курса не более 250 и присоединиться к курсу в один день могут только 100 человек.

Google Classroom имеет все шансы стать популярной международной платформой для онлайн-обучения. В наши дни, когда практически все виды контента переходят из аналоговых, физических и статичных в цифровые, это отличный шанс сделать систему образования максимально гибкой и персонализированной.

Платформа Google Classroom интересна не только широким набором инструментов для работы, но и своей интерактивностью – скучные методички ушли в прошлое!

Литература

1. <https://classroom.google.com>
2. https://edu.google.com/k-12-solutions/classroom/?modal_active=none
3. <https://www.gd.ru/articles/10334-tsifrovizatsiya>

А.Ю. Волочаев

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: К.М. Мухамедиева

доктор PhD, доцент

ПРИМЕНЕНИЕ ОНЛАЙН-СЕРВИСА MENTIMETER В ОБУЧЕНИИ ИНФОРМАТИКИ

В современном мире становится обычным обращение за помощью к различным онлайн-сервисам, облачным технологиям и специальным программным пакетам. Облачные сервисы и онлайн-сервисы используются для обработки, анализа и структурирования информации. Современный школьный учитель работает с огромным потоком информации, обрабатывая её, и при помощи различных методов обучения старается донести эту информацию до ученика, сформировать полное понимание темы. Один из онлайн-сервисов, которые можно применять на школьных уроках, – Mentimeter. Mentimeter – простой и доступный в освоении инструмент создания интерактивных презентаций, опросов, голосования и организации онлайн-встреч, мероприятий в режиме реального времени, обеспечивающий мгновенную обратную связь от аудитории. В нынешних реалиях никого не удивишь применением презентации на уроке, а вот интерактивные презентации новее и эффективнее. Сами создатели сервиса говорят о нем: «Mentimeter позволяет создавать интерактивные презентации, чтобы привлечь вашу аудиторию с каждым слайдом. Наша цель – заставить вас блистать на сцене!» Посредством Mentimeter можно превратить выступление в диалог с аудиторией. Дело в том, что в ходе выступления можно «перемещать» слайды для показа и интерактивные слайды, проводя опросы, собирая мнения, организуя голосования [1]. Mentimeter поможет сделать выступление или совещание интерактивным при помощи мгновенных опросов (рис. 1).

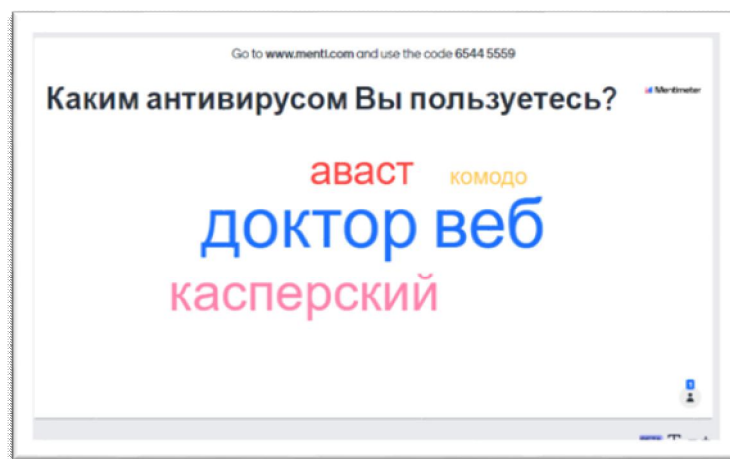

Рисунок 1. Пример результата опроса в сервисе Mentimeter

Вопросы возможно создавать различных видов. Сервис только англоязычный, но навигация на интуитивном уровне позволяет разобраться в ней. Бесплатная версия имеет почти все возможные функции сервиса, за исключением некоторых: например, безграничное количество интерактивных слайдов невозможно, надо учитывать, что в бесплатной версии больше пяти слайдов не создать. Каждый созданный опрос имеет уникальный номер (код) и участникам не нужно регистрироваться, а достаточно на своем гаджете зайти на ресурс, ввести этот код и начать отвечать на вопросы или голосовать.

Рассмотрим основные функциональные возможности сервиса Mentimeter. Сервис позволяет создавать, открывать и закрывать голосования, результаты которых можно показывать, а можно скрывать. Также есть возможность настраивать матрицу опроса или голосования, применять фильтры. Сам опрос может завершиться автоматически после заданного промежутка времени, а все ответы экспортируются в таблицу. И самое интересное: можно просматривать и сравнивать предыдущие ответы аудитории, делать выводы и прогнозы. Сервис Mentimeter можно использовать абсолютно на любых платформах, веб-приложениях, iOS, Android; Mentimeter гарантирует безопасность и конфиденциальность, что немаловажно. Данные между пользователем и сервисом передаются по зашифрованному каналу (SSL/TLS), поэтому их не перехватят злоумышленники. При создании онлайн-опросов можно добавлять в них медиафайлы, использовать шаблоны анкет и вопросов. Также Mentimeter интегрируется с Microsoft PowerPoint и Microsoft Excel. Онлайн-опрос, созданный в этом сервисе, может включать серию вопросов с разными типами ответов: множественный выбор (один или несколько из нескольких); открытый ответ; оценка по шкале; ранжирование ответов в пределах 100 %; ввод ответа в виде точки на плоской координатной плоскости. Приведем алгоритм создания опроса:

1. Необходимо зарегистрироваться на данном онлайн-сервисе по ссылке <https://www.mentimeter.com/>.

2. Можно выбрать платные версии, но для первоначальной работы, как уже говорилось ранее, мы выбираем бесплатную версию и максимально стараемся использовать её возможности.

3. Затем начинаем непосредственное создание презентации. Среди популярных видов опросов выбираем необходимый. Также есть квизы. От того какой вид опроса вы выберете, зависит наполняемость презентации. По мере построения презентации вы можете видеть все слайды и перемещаться между ними на панели слева.

4. Выбираем, например, word cloud. Задаем в данном опросе вопрос, количество заявок на одного участника, фильтр ненормативной лексики, языковой фильтр.

5. Над текстом слайда написан код, ключ, который необходим участникам для прохождения опроса.

6. Когда вы будете готовы, нажмите Present, чтобы ваша аудитория начала взаимодействовать с вами.

7. Ученики проходят по уже знакомой нам ссылке <https://www.mentimeter.com/>, вводят код презентации и отвечают на вопрос (обучающиеся могут отвечать до тех пор, пока преподаватель не закроет опрос).

8. На экране мгновенно отображаются результаты опроса. Результат может просматривать создатель презентации. Если есть необходимость поделиться ответами с учениками, то можно просто продемонстрировать экран [1].

Существует возможность проводить опрос как в синхронном, так и в асинхронном режимах. Если говорить непосредственно о проведении школьных уроков с применением онлайн-сервиса Mentimeter, то необходимо отметить, что использовать этот онлайн-сервис возможно на любых предметных уроках. С помощью этого сервиса можно осуществить как мини-срез, мини-контрольную, так и текущий опрос, рефлексивную часть урока. Рассмотрим применение сервиса для обучения программированию в старших классах. На уроках информатики дети учатся в первую очередь работать с информацией, структурировать её, управлять ею, а эти навыки жизненно необходимы в условиях все нарастающего «информационного вала» современной жизни. Также ученики получают основы алгоритмической грамотности, которая помогает при решении многих задач. Умение находить ошибку на определенном этапе выполнения алгоритма, понимать, к чему приведет выполнение всего алгоритма, также важно. Понимание, как устроен компьютер, как он работает и исполняет программы, каковы его возможности и ограничения, – важный навык в современных условиях, когда машины проникли буквально повсюду. Даже если школьник и не станет программистом, приобретенные во время занятий программированием навыки будут для него хорошим подспорьем в будущей жизни [3]. При обучении программированию много внимания уделяется синтаксису языка и пониманию самой структуры алгоритма, но это справедливо для любого языка программирования. Нам в первую очередь необходимо научить правилам построения основных алгоритмических конструкций (структур), а также правильному синтаксису языка программирования. С целью проверки понимания этих двух составляющих программирования применим онлайн-сервис. Например, на вводных занятиях по программированию на Python для усвоения правил синтаксиса можно дать такую задачу с применением онлайн-сервиса Mentimeter (рисунок 2).

Преподавателю следует обсудить слайд и спросить у учеников, как правильно написать строку вывода. Затем ответы можно также обсудить и выбрать правильный. Это задание просто проверяет уровень понимания синтаксиса учеников в данном языке Python [2].

Рисунок 2. Пример задачи для обучения программированию на Python

Для диагностики алгоритмической грамотности учеников, например, можно применить иное задание (рисунок 3).

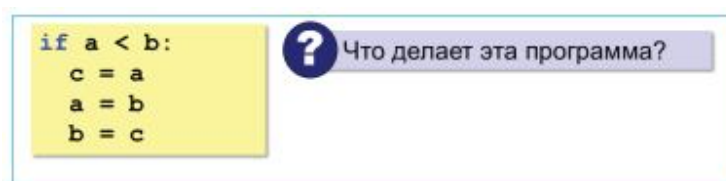

Рисунок 3. Задание для обучения алгоритмизации

Соответственно, ученики пишут ответ на поставленный вопрос. Затем идет обсуждение ответов и выбор правильного варианта. Здесь мы проверяем насколько у учеников развито понимание линейного алгоритма [2].

Не стоит забывать, что в бесплатной версии онлайн-сервиса Mentimeter можно создавать не более 5 слайдов с опросами. Поэтому либо на одном слайде можно разместить ряд вопросов, либо два сложных вопроса/задания. В обучении любому предмету есть интересные и сложные разделы, один из таких – программирование в информатике. Зачастую ученикам бывает скучно и неинтересно писать одинаковые кусочки программ или простейшие программы. Для привлечения внимания, а также для анализа понимания темы учениками можно использовать онлайн-сервис Mentimeter [3].

Литература

1. Онлайн-сервис создания интерактивной презентации «Mentimeter» : [сайт]. – URL: <https://www.mentimeter.com/> (дата обращения: 20.03.2020).
2. Поляков К.Ю., Еремин Е.А. Информатика. 8 класс: учеб. – М.: Бином, 2017. – 256 с.
3. Подорожняк А.С. Применение онлайн-сервиса mentimeter в обучении программированию. «Ratio et Natura». Математика, информатика, физика и технология. – 2020. – № 2.

Т.Д. Есенкулова

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научные руководители: Р.А. Ельтинова, К.М. Мухамедиева

магистр информатики; доктор PhD, доцент

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИРТУАЛЬНОЙ ДОСКИ «PADLET» ДЛЯ ОРГАНИЗАЦИИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Пандемия коронавируса значительно повлияла на сферу образования во всем мире. Все образовательные учреждения, школьники, студенты и педагоги были вынуждены перейти на дистанционное обучение. Были большие трудности, как у преподавателей, так и у детей. Но, несмотря на дистанционное обучение, образование сегодня является главным общенациональным приоритетом Казахстана, что выдвигает задачу подъема качества и эффективности образования на новый уровень, соответствующий масштабу стоящих проблем.

Работая в дистанционном формате, учителю очень важно настроить учебный процесс таким образом, чтобы школьники усвоили материал и выполнили предложенные задания, т.е. выстроить систему дистанционного обучения. Особенно важными в формате дистанционного обучения являются формы и виды взаимодействия с учениками.

Погружение образовательного процесса в цифровую среду в условиях дистанционного обучения подтолкнуло педагогов к поиску и апробации новых инструментов. Использование новых информационных и телекоммуникационных технологий позволяет осуществить взаимодействие участников дистанционного обучения независимо от их местонахождения с помощью электронной почты, чата, форума, видеоконференции, вебинара, онлайн-семинара. Методической особенностью дистанционного обучения является то, что усвоение знаний, умений и навыков, предусмотренных учебными программами, осуществляется не в традиционных формах обучения (лекция, уроки, семинары и т.д.), а путем самостоятельной работы обучаемого с помощью различных средств, – носителей информации. В центре процесса дистанционного обучения находится не преподавание, а учение, то есть самостоятельная познавательная деятельность обучаемого по овладению знаниями, умениями и навыками.

Но мы не должны забывать, что мы живем в информационном обществе, а наши дети – это цифровое общество, а цифровая среда является их зоной комфорта. Им не прожить ни дня без своих смартфонов, гаджетов и девайсов. Так как всю информацию они берут из Интернета, общаются в социальных сетях, используя мессенджеры, играют в онлайн-игры и их реальный мир часто заменяется виртуальным. Они неусидчивы, рассеянны во внимании и в непостоянстве. И поэтому уча-

щимися всё воспринимается только фрагментами, они запоминают только то, что им интересно, ориентируются на краткосрочный результат. А для таких детей я считаю надо работать и готовить задания в интересных интерактивных и виртуальных сервисах и платформах. Конечно таких платформ и сервисов очень много, у каждого имеется свое применение, свои возможности, свои достоинства и недостатки. В своей статье я хотела остановиться на виртуальной доске «Padlet».

Виртуальная доска «Padlet» предназначена для быстрого совместного создания веб-страничек. «Padlet» – это гибрид блога, записной книжки и платформы онлайн-обмена файлами. Это очень простой, удобный и эргономичный сервис, легкодоступный, имеет яркий и привлекательный интерфейс, с помощью которого можно создавать интерактивные «стены» самых разных форм и содержаний. Стена всегда имеет определённую тему, согласно которой и происходит наполнение стены. На стену можно прикреплять заметки, фото, аудио и видео (в том числе с камеры вашего устройства), тексты, документы, ссылки на внешние ресурсы и т.д. С помощью «Padlet» можно создать разные виды работ для обучающихся по разным предметам, доску объявлений, обсуждения, рассуждения, головоломки, сбор отзывов и др. Например, сделать карточки для одноклассников, оценить работы других, прокомментировать, разместить проект, ленту времени, карту, выполнить групповую работу. «Padlet» – это сервис, который дает возможность каждому ученику вывесить свою работу на доску, а учителю – прокомментировать и оценить каждого, доску можно использовать как для фронтальной, групповой работы, так и для индивидуальной, для конспектирования, проведения опроса, в качестве системы хранения документов, сбора материалов и получения обратной связи.

Как и любой сервис «Padlet» имеет свои преимущества и возможности использования. «Padlet» предоставляет возможности для общения и сотрудничества при помощи удалённых компьютеров, которые имеют подключение к Интернету. Он также хорошо подходит для работы в классе в качестве школьной доски, с размещёнными на ней заданиями, которые в определённый момент можно легко использовать, активировав тот или иной элемент, содержащий заранее подготовленную информацию.

Важным преимуществом является отсутствие необходимости в регистрации (можно просто пройти по данной ссылке) и созданные виртуальные доски легко можно встроить на сайт или блог в виде HTML-кода. В «Padlet» можно хранить разнохарактерные учебные материалы любого формата по выбранной теме, которые будут доступны для скачивания в любое время, проводить викторины с включением видео, аудио и фотоматериалов, создавать карты памяти, опорного конспекта, интерактивного плаката или презентации, эффективно общаться со всеми участниками образовательного процесса, создавать визуализированные тематиче-

ские закладки, осуществлять рассылку созданных материалов, создавать интерактивную ленту.

Виртуальная доска «Padlet» удобна тем, что она может работать в любом браузере без установки на компьютер, можно добавлять объекты на доску в один клик, перетаскивать и изменять размеры, автоматически сохранять изменения, можно обмениваться ссылками, подключать неограниченное количество пользователей, встраивать контент из социальных сетей, выбирать темы оформления, настраивать права доступа для приглашенных участников, экспортировать данные в форматы xls, pdf, csv, встраивать доски на сайт или в блог, работать можно круглосуточно и интерфейс системы доступен на 29 языках.

Этапы создания виртуальной доски просты. Нужно нажать кнопку «Создать Padlet». Выбрать вид своего проекта: стена, холст, сетка и т.д. В правом верхнем углу в пункте «Настройки» можно изменить название стены и дать ей описание, цвет поста, шрифт и поставить иконку. Указать можно свое авторство, которое будет отображаться над каждой вашей публикацией. Можно оставлять свои комментарии и дать просматривающим возможность комментировать. Увидеть реакцию окружающих, их оценки, лайки, голоса. Добавлять участников, которые будут участвовать в создании проекта. Для приглашенных соавторов предусмотрено три уровня доступа. Это просмотр страницы, возможность публиковать свои материалы, а также выступать в качестве модератора. Для того чтобы разместить своё сообщение на виртуальной стене, дважды щелкнуть левой кнопкой мыши в свободном месте стены и вписать (можно скопировать) найденную интересную информацию, указав при этом источник информации в виде ссылки.

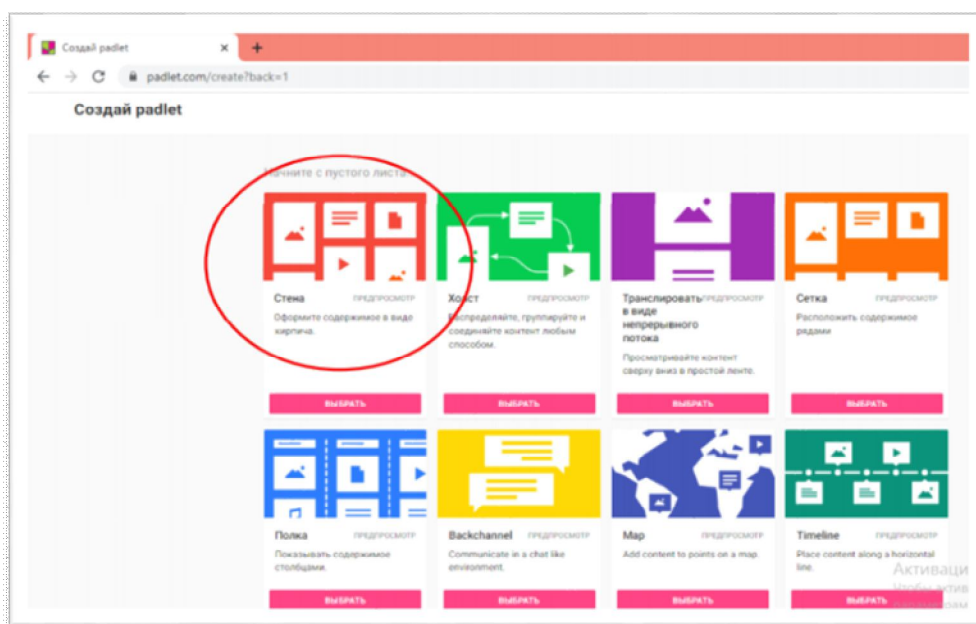

Рисунок 1. Политра виртуальных досок Padlet

Использование доски «Padlet» в учебном процессе помогает достижению как предметных, так и метапредметных результатов (коммуникативных, регулятивных, личностных). Учащиеся совершенствуют навыки поиска, отбора, преобразования информации, её визуализации, представленной в виде схем, рисунков.

Интерактивная виртуальная доска «Padlet» может быть использована педагогами в групповой работе. Ученики, объединяясь в группы, учатся распределять обязанности, работая в команде. Работа с доской формирует проектное мышление. Использование интерактивной онлайн-доски может стать полезным инструментом в создании различных видов работ. Использование «Padlet» дает возможность визуализировать информацию, работая в группах дистанционно, но под контролем учителя. Таким образом, использование виртуальных онлайн-досок позволяет преподавателю отслеживать работу каждого учащегося или полностью группы учащихся. Каждый учащийся в процессе работы может оценить свой вклад в развитие данной работы.

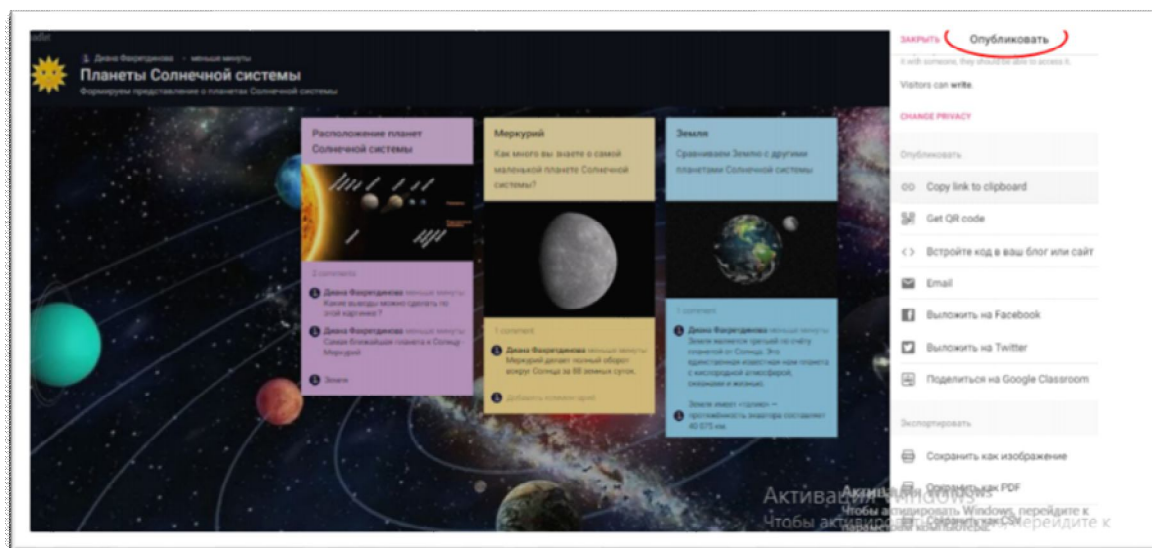

Рисунок2. Разработка урока на тему «Планеты солнечной системы» с помощью виртуальной доски PADLET

В заключение отметим, что использование виртуальной доски «Padlet» – неотъемлемая часть современного процесса образования. «Padlet» – хороший пример логичной идеи и ее технологически продвинутого воплощения, даже не взирая на вышеуказанные недостатки. Легко осваивается и решает практические задачи по визуализации информации при различных формах удаленной работы, способствует формированию и развитию ИКТ-компетенций, расширяет возможности урока в условиях дистанционного обучения, развивая различные виды метапредметных и личностных УУД у обучающихся, позволяя им быть равноценными участниками в проявлении творческих идей и создании общего креативного образовательного продукта. Я с уверенностью могу сказать,

что виртуальная доска «Padlet» является самым подходящим и оптимальным инструментом для использования в учебном процессе для размещения материалов, оценки работ обучающихся, обмена идеями и мнениями.

Литература

1. Как пандемия коронавируса повлияла на образование – мнения экспертов. 30.06.2020/ URL: <https://bilimdinews.kz/?p=110753>
2. Как организовать дистанционное обучение – правила. URL: <https://www.zakon.kz/5038501-kak-organizovat-distantcionnoe.html>
3. Полат Е.С., Бухаркина М.Ю., Моисеева М.В., Петрова А.Е. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования. – М., 2004.
4. Как организовать школьное обучение в дистанционном режиме? URL: <https://rosuchebnik.ru/material/kak-organizovat-shkolnoe-obuchenie-v-distantcionnom-rezhime/>
5. Азанова А.Е. Виртуальная онлайн-доска как платформа создания мини-проектов в условиях дистанционного обучения / А.Е. Азанова. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2020. – № 13 (303). – С. 205-207. – URL: <https://moluch.ru/archive/303/68467/>
6. Фрик О.В. О дидактических возможностях использования виртуальной доски padlet в образовательном процессе вуза / Вестник Сибирского института бизнеса и информационных технологий. – 2020. – № 1 (33).
7. <https://infourok.ru/ispolzovanie-virtualnoy-onlayndoski-padlet-kak-naibolee-effektivniy-metod-obucheniya-3708137.html>
8. <http://didaktor.ru/obnovleniya-padlet/>
9. <http://teachtech.ru/instrumenty-veb-2-0/kak-ispolzovat-onlajn-dosku-padlet-v-klasse.html>
10. <https://upweek.ru/servis-padlet-sovmestnoe-sozdanie-veb-stranichek-bez-registracii-akkauntov>

А.З. Бакыбаева, Н.А. Жангазина

Павлодар педагогикалық университетінің магистранттары

Ғылыми жетекшілері: Р.А. Ельтинова, К.М. Мухамедиева

Информатика магистрі; PhD докторы, доцент, Павлодар қ.

ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУДЕ ЦИФРЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Қазіргі уақытта педагогикадағы сұранысқа ие мәселе-білім беруді цифрландыру феномені. Экономиканы, әлеуметтік өмірді және білім беруді цифрландыру ғалымдар мен мұғалімдердің назарынан тыс қалмайды, Көптеген адамдар бұл құбылыстың үлкен перспективасын көреді: аумақтық және тілдік шектеулерден шығу, жаңа нәрсе алу және ескісін жаңарту мүмкіндігі.

Жыл сайын технологиялар дамып, жетілдіріліп отырады, сондықтан мұғалімдер ерекше білім беруді қажет ететін балалармен жұмыс істеу үшін оларды қолдануы керек, біртіндеп цифрландыруға көшу керек,

осылайша оқушылармен өзара әрекеттесу нәтижелі және қызықты болады. Уақытымыздың көп бөлігінде біз әртүрлі мақсаттағы сандық құрылғылармен байланысамыз: смартфондар, компьютерлер және т.б. Біз үнемі күнделікті өмірде қолданатын техниканы білім беру, білім беруді ұйымдастыру, әлеуметтік және басқа процестерді жүзеге асыру үшін қолдануға болады.

Отандық және шетелдік авторлардың зерттеулерінде цифрландырудың теориялық және практикалық аспектілері туралы әртүрлі пікірлер табылды. Сонымен, Британдық Колумбия университетінің канадалық ғалымы Т. Бейтс өзінің «цифрлық ғасырда оқыту» кітабында жаңа цифрлық ғасырда қажет білім мен дағдылардағы түбегейлі өзгерістер туралы айтады. Ол білім беруді цифрландыру сапасын қамтамасыз ету, «цифрлық ғасыр» педагогтарын даярлау және одан әрі қолдау ерекшеліктері, цифрлық технологиялар белсенді пайдаланылатын тиімді оқыту ортасын құру сияқты аспектілерді қарастырады.[1]

Инклюзивті білім беру саласында да зерттеулер жүргізілуде, мысалы, неміс ғалымдарының зерттеулерін атап айтуға болады. [2]. Авторлар білім беруді цифрландыру және заманауи технологияларды енгізу қиындық тудырып отыр, алайда жаңа мүмкіндіктер беретінін атап өтті. «Цифрлық инновация» ерекше қажеттіліктері бар барлық жастағы оқушыларды (мүгедектер, көшіп-қонушылар, кедей отбасылардан шыққан адамдар) қоғамға одан әрі интеграциялануға мүмкіндік беретін құзыреттерді меңгеруге дайындауға көмектеседі. Сонымен қатар, олар инклюзивті сыныптарда тиімді, қол жетімді және бейімделетін оқу ортасын құруда маңызды рөл атқарады. Сонымен қатар, авторлар өз жұмысында инклюзивті білім беруге цифрлық технологияларды енгізу кезінде туындауы мүмкін кедергілерді сипаттайды, атап айтқанда:

– когнитивті (сандық технологиялар арқылы оқу материалын қабылдау кезінде);

– мазмұн кедергілері (жұмыс құрылғысының немесе бағдарламалық жасақтаманың тілі оқушының ана тіліне сәйкес келмейді);

– дидактикалық (оқушылар цифрлық технологияларды пайдалана отырып оқуға дайын емес, ал оқытушыда инклюзивті білім беруде фасилитация дағдылары жоқ);

– қаржылық (жаңа технологиялар мен бағдарламалық қамтамасыз етуге арналған шығындар).

Инклюзивті білім берудегі оқытушылардың «цифрлық сауаттылығының» маңызды мәселесі Дортмунд қ. (Германия) «Техникалық университетінің» сарапшыларымен зерттелді [2].

Біздің отандық оқытушыларымыз инклюзивті білім беруді қолдау және дамыту үшін «цифрлық сауаттылықты» дамытуда. Жаңа технологиялар мен бағдарламалық қамтамасыз етуді пайдалану оқытушыларды уақытпен қатар жүруге, компьютерді және көптеген бағдарламаларды меңгеру деңгейін арттыруға және сыни, дербестік,

прогрессивтілік сияқты өздерінің құзыреттілігі мен жеке қасиеттерін жақсартуға міндеттейді. Мұның бәрі білім алушылармен байланысты жүзеге асыру, оларға оқу материалын қолжетімді түрде және барлық ерекшеліктерді ескере отырып ұсыну үшін қажет. инклюзивті білім беру барлық білім алушылар үшін тең мүмкіндіктер жасауды көздейді.

Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова екі томдық «инклюзивті білім берудің сабақтастық жүйесі» монографиясында мүмкіндігі шектеулі балаларды оқытуда электронды білім беру ресурстарын әзірлеу және пайдалану бойынша Инклюзивті білім беру мұғалімдерінің қызметін қарастырады. Авторлар ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданудың оң және теріс жақтарын анықтады. Білім беруде АКТ-ны қолданудың артықшылықтарының бірі деп атайды шексіз байланыс Интернет арқылы, танымның шекарасын кеңейту, неғұрлым демократиялық және «таза» форма мен оқыту және білімді бақылау технологиясы (тестілеу, интернет-оқыту) [4]. АКТ-ны қолданудың кемшіліктері арасында авторлар оқушылардың денсаулығының нашарлауын, Интернетке тәуелділікті (денсаулықтың нашарлауы және психикалық бұзылулар түрінде салдары), «ана» қоғамындағы әлеуметтік инфантильділік проблемаларын, өмірге бейімделмеуді, әлеуметтік жетілмегендікті және оқу процесінде жеке қасиеттер мен білім деңгейін анықтаудың шектеулі мүмкіндіктерін атайды.

Д.З. Ахметовтың және Т.А. Челноковтың «инклюзивті педагогика» оқулығында мүмкіндігі шектеулі және мүгедек адамдардың материалды қабылдауын жеңілдететін ассистивті құралдар берілген. Оқу құралында: «білім беруде арнайы әзірленген ақпараттық технологияларды, техникалық құрылғыларды және бағдарламалық қамтамасыз етуді қолдану оқытудағы компенсаторлық міндеттерді шешу үшін қажет», «балама форматтар – мысалы, қолжетімді HTML, сөйлейтін кітаптар, DAISI... жүйелері « дамуы бұзылған білім алушылардың білім беру процесіне тең қатысуы үшін ерекше маңызға ие болады [5]. Заманауи компьютерлік технологиялардың дамуы, цифрландыру саласындағы жетістіктер сенсорлық, қозғалыс, мінез-құлық бұзылыстарымен байланысты кедергілерді жеңіп, оларды өмірдің барлық формаларына қосу үшін нақты жасады.

Бірнеше уақыт бойы біз жалпы білім беретін мектептің инклюзивті білім беру ортасы жағдайында білім алушылардың оқу іс-әрекетінің сапасына байланысты зерттеулер жүргізіп келеміз. Оқытуды ынталандыру тұжырымдамасы цифрлық білім беру парадигмасымен үйлесімді, өйткені виртуалды Білім беру ортасында оқыту оқыту, ақпаратты іздеу және өңдеу дағдыларының болуын, оны практикалық мәселелерді шешуде қолдана білуді қамтиды. Сонымен қатар, көптеген орта мектеп мұғалімдері мұндай ресурсты қалай пайдалану керектігін білмейді және әлі де топтық оқытудың жақтаушылары болып қала береді, ал математиканы оқытуда – тақталар мен борлар. Инклюзивті білім беру

заманауи ақпараттық-коммуникациялық құралдарды (skype, avay, whatsapp, viber және т.б.) пайдалана отырып, онлайн-режимде білім алушылар тобымен оқу процесіне мүгедектіктің ауыр түрі бар баланы «қосу» мүмкіндігіне ие.

Қазіргі ұрпаққа арналған Интернет – бұл табиғи мекен. Осыған байланысты оқушыларға көмектесетін жалғыз нәрсе-ақпаратты іздеуге және өңдеуге үйрету. Әлеуметтік желідегі парақшасында мұғалім оқушыларға өз пәні бойынша қызықты нәрсені көруге кеңес бере алады. Бұл визуалдардың ұрпағы және YouTube олар үшін сенімді және қауіпсіз деп санайтын негізгі ақпарат көзі болып табылады. Сіз үй тапсырмасын балаларға қызықты форматта бере аласыз, мысалы, оны Инстаграмға жариялау арқылы. Ең бастысы-нақты нұсқаулар беру: біз нақты не істеу керектігін және олардан қандай нәтиже алғымыз келетінін түсіндіруіміз керек.

Анықтау кезеңінде оқушылардың эксперименттік және бақылау топтарында Біз зейіннің тұрақтылығын тексердік, қысқа мерзімді визуалды есте сақтау диагностикасын, математикалық ойлаудың логикалық аспектісін зерттедік, жалпы ақыл-ой қабілеттерінің деңгейін анықтадық. Нәтижелер эксперименттік топ оқушыларының 24,6%-ында, 23%-ында төмен назар аударылатындығын көрсетті. Қысқа мерзімді (жұмыс) есте сақтау диагностикасы қысқа мерзімді көру жадының деңгейі төмен оқушылардың үлкен пайызын анықтады: 41,4% – эксперименттік және 39,7% – бақылау. Бақылау және эксперименттік топтардағы жалпы ақыл-ой қабілеттерінің деңгейі дұрыс шешілген міндеттер санымен анықталды. Эксперименттік топ оқушыларының 4,8%-ы және бақылау тобының 4,9%-ы ақыл-ой қабілеттерінің төмен деңгейіне ие. Математикалық ойлаудың логикалық аспектісін зерттеу көрсеткендей, эксперименттік және бақылау топтарында оқушылардың 18–19%-ы сандық материалды нашар талдайды, ондағы жасырын заңдылықтарды көрмейді, сондықтан оларды қолдана алмайды. Демек, олардың математикадағы логикалық ойлауы нашар дамыған. Эксперименттің қалыптастырушы кезеңінде зейінді, есте сақтауды, қабілеттерді, ойлауды дамытуға арналған тренингтер мен тапсырмалар қолданылды. Зейінді дамыту сабақтарында шоғырлануды, қабылдаудың тиімділігін, ұзақ уақыт бойы шоғырланудың жоғары деңгейін ұстап тұру қабілетін, бір уақытта бірнеше объектілерге назар аудару қабілетін дамыту міндеттері қолданылды, ал мұғалімнің назарында болатын ынталандыру саны артты. Жадты нығайту бойынша жұмыс жасай отырып, біз оқушыларға қысқа мерзімді және ұзақ мерзімді жадты дамытуға тапсырмалар ұсындық, олардың есте сақтау қабілетін бағаладық. Ойлауды дамыта отырып, олар ұғымдарды салыстыру, талдау, синтездеу, абстракциялау, жалпылау, қалыптастыру және нақтылау тапсырмаларын қарастырды. Қойылған міндеттерді шешу үшін біз барлық қолжетімді ресурстарды, соның ішінде Интернетті пайдаландық. Мұғалімдерді инклюзивті білім

беру ортасында балалармен жұмыс істеуге дайындау кезінде мұғалімдерді ынталандыру әдістеріне оқытуға басты назар аударылды. Олардың басты міндеті-ынталандыру, серпін беру, ойға, сезімге және іс-әрекетке серпін беру қасиеттерін көрсету. Бақылау кезеңінде педагогтармен, ата-аналармен, эксперименттік топтың оқушыларымен жүргізілген жұмыстан кейін біз барлық көрсеткіштерді қайта өлшеп, нәтижелердің оң өзгергенін атап өттік [6]. Бұл мақалада біз цифрлық оқыту жағдайында тәрбие жұмысын ұйымдастыру, азаматтықты, толеранттылықты және ұлттық бірегейлікті дамыту сияқты инклюзивтік тәсіл тұрғысынан цифрландырудың осындай аспектілерін қамти алмадық. Бұл проблемалар арнайы зерттеуді қажет етеді.

Цифрлық білімнің кеңеюі виртуалды ортада дараланған оқыту тұжырымдамасын, оқытуға арналған мазмұн мен бағалау материалдарына қойылатын талаптарды, пәнді оқу кезінде эмоционалды көтерілуді қамтамасыз етуді қоса алғанда, ынталандыру құралдарын талдауды, мұғаліммен немесе жасанды интеллектпен (оқыту роботымен) интерактивті өзара әрекеттесу құралдарын, сәттілік жағдайын құру әдістерін, қосымша анықтамалық материалдарды және тағы басқаларды терең түсінуді қажет етеді. Білім беруді цифрландырудың барлық осы компоненттері педагогтердің санасын трансформациялау, менталитетті өзгерту мен жаңа құзыреттерді игеру қажеттілігін өзектендіреді.

Қорытындылай келе, осы құбылыстың болашағына назар аударғымыз келеді. Қазіргі бар кедергілерге қарамастан, цифрландыру процесі жалпы қоғамның дамуы үшін қажет. Инклюзивті кеңістікте ол жас мамандардың жұмыс әдістерін жетілдіреді және білім беруді жақсартуға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Bates T.A.W. Teaching in a Digital Age. 2015. URL: <https://wiki.lib.sun.ac.za/images/f/f3/Teaching-in-a-digital-age.pdf>
2. Hamburg I., Bucksch S. Inclusive Education and Digital Social innovation // *Advances in Social Sciences Research Journal*. 2017. Vol. 4. No. 5. P. 161–169. DOI: <https://doi.org/10.14738/assrj.45.2861>
3. Marci-Boehncke G., Vogel T. Digital literacy and inclusion: the impact of theory and practice in teacher's education // 12th International Technology, Education and Development Conference. March 2018. DOI: 10.21125/inted.2018.1618
4. Ахметова Д.З., Челнокова Т.А. Инклюзивная педагогика. – Казань: Познание, 2019. – 174 с.
5. Педагогика и психология инклюзивного образования: учеб. пособие / Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова, Ю.Г. Юсупова и др.; под ред. Д.З. Ахметовой. – Казань: Познание, 2013. – 204 с.
6. Преемственная система инклюзивного образования: В 2 т. Т. 2: Инклюзивное образование в системе «Детский сад – школа – вуз / А.В. Тимирясова, Д.З. Ахметова, З.Г. Нигматов, Т.А. Челнокова; Казанский инновационный университет им. В.Г. Тимирясова. – Казань: Познание, 2016. – 291 с.

Х. Зайтханова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: С.К. Асылбекова

старший преподаватель, магистр информатики Павлодарского педагогического университета

3 СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНА АҚПАРАТТЫҚ- КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР ПӘНІ БОЙЫНША ҚЫЗЫҚТЫ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ӘЗІРЛЕУ

Соңғы 10 жылда дербес компьютерлер мен ақпараттық технологиялардың қоғам өміріндегі рөлі мен орны түбегейлі өзгерді. Ақпараттық технологияларды меңгеру қазіргі әлемде оқу және жазу қабілеті сияқты қасиеттермен қатар қойылады. Технологиялар мен ақпаратты шебер, тиімді меңгерген адам ойлаудың басқа, жаңа стиліне ие, туындаған мәселені бағалауға, өз қызметін ұйымдастыруға түбегейлі басқаша қарайды.

Бастауыш мектепте көрнекі құралдарды тартпай сабақ өткізу мүмкін емес, жиі проблемалар туындайды. Қажетті материалды қайдан табуға болады және оны қалай көрсету керек? Компьютер көмекке келді.

Практикада оқытудың ақпараттық технологиялары ақпараттық құралдарды (ЭЕМ, аудио, кино, видео) пайдаланатын арнайы техникалық барлық технологиялар деп аталады.

Мектепте ақпараттық мәдениеттің қалыптасуы, ең алдымен, АКТ құралдарының көмегімен жүзеге асырылады.

Тәжірибе көрсеткендей, жаңа ақпараттық технологияларсыз қазіргі мектепті елестету мүмкін емес. Алдағы онжылдықтарда дербес компьютерлердің рөлі арта түсетіні және осыған сәйкес бастауыш буын білім алушыларының компьютерлік сауаттылығына қойылатын талаптар арта түсетіні анық.

Бастауыш мектептегі сабақтарда АКТ-ны қолдану оқушыларға әлемнің ақпараттық ағындарын басқаруға, ақпаратпен жұмыс істеудің практикалық тәсілдерін игеруге, заманауи техникалық құралдардың көмегімен ақпарат алмасуға мүмкіндік беретін дағдыларды дамытуға көмектеседі.

Қазақстандық білім беруді жаңғырту тұжырымдамасында жарияланған басты міндеттердің бірі-шығармашыл тұлғаны қалыптастыру. Оны жүзеге асыру баланың танымдық қызығушылықтарын, қабілеттері мен мүмкіндіктерін дамыту қажеттілігін талап етеді. Кешенді тәсіл, жаңа білім беру технологиялары және оқу процесін ұйымдастыру қағидаттары негізінде, оның ішінде қазіргі заманғы ақпараттық және коммуникациялық технологияларды (АКТ) пайдалана отырып, жалпы білім берудің мемлекеттік білім беру стандарттарын енгізу көзделеді [1].

Қазір жалпы білім берудің барлық жүйесін реформалау мен жаңғырту туралы өзекті мәселе тұр. Бұл, біріншіден, мектептің қазіргі қоғамдағы жаңа жағдайымен: балаларды жаңа әлеуметтік-экономикалық шындықтағы өмірге дайындау қажеттілігімен байланысты. Екіншіден, педагогикалық қоғамдастық білім беруде өзгерісті талап етеді, мұны мұғалімдердің инновацияға деген ерекше қызығушылығы дәлелдейді. Үшіншіден, менеджерлер мен саясаткерлер де қазіргі жалпы білім беру жүйесін өзгертуге мүдделі.

АКТ-ны қолданатын сабақтар алған білімдерін кеңейтіп, бекітіп қана қоймай, оқушылардың шығармашылық және зияткерлік әлеуетін айтарлықтай дамытады. Себебі бастауыш сыныптардағы шығармашылық даму оқушының танымдық белсенділігімен тығыз байланысты.

Сабақта бастауыш сыныптарда АКТ-ны қолдану оқу материалын түсіну және есте сақтау процестерін оңтайландырады, ең бастысы оқуға деген қызығушылықты арттырады.

Алайда бастауыш сынып сабақтарында АКТ енгізудің дайын технологиялары мен әдістері жоқ. Мектептерге бүкіл оқу-тәрбие процесін реформалау мен жаңғырту мәселелерін кешенді шешуге мүмкіндік беретін арнайы ғылыми-әдістемелік еңбектер де жоқ емес. Қолда бар еңбектер инновациялық қозғалыс теориясы мен практикасының жекелеген мәселелерін шешеді. Инновациялар арқылы біз оқу процесіне оқушылардың білім сапасын арттыруға мүмкіндік беретін жаңа заманауи әдістерді, әзірлемелерді, бағдарламаларды: ақпараттық, жеке тұлғаға бағытталған және басқаларды енгізуді түсінеміз. Сондықтан таңдалған зерттеу тақырыбы әсіресе бүгінгі күні өзекті.

Бұл зерттеудің өзектілігі АКТ-ны қолдана отырып, 3-сыныптағы АКТ сабақтарында шығармашылық қабілеттерін дамыту қажеттілігі мен АКТ-ны қолдану әдістерінің практикалық болмауы арасындағы қайшылықпен анықталады, бұл бастауыш сынып оқушыларының шығармашылық қабілеттерін де, танымдық қызметін де дамыту процесін тежейді.

Зерттеудің мақсаты жас оқушылардың танымдық белсенділігін дамыту үшін ақпараттық-коммуникациялық технологиялар бойынша қызықты тапсырмалар кешенін әзірлеу болды.

Зерттеу міндеттері:

– зерттеу мәселесі бойынша психологиялық-педагогикалық әдебиеттерді зерттеу;

– 3 сынып оқушыларының шығармашылық, танымдық қабілеттерін анықтау;

– АКТ-ны қолдана отырып, ойын-сауық тапсырмаларын әзірлеу және сынақтан өткізу;

– АКТ сабағында шығармашылық қабілеттерін дамыту құралы ретінде АКТ бойынша ойын-сауық міндеттерінің тиімділігін анықтау.

Бұл қосымшаның практикалық маңыздылығы – бұл материалды бастауыш сынып мұғалімдерінің 3-ші сыныпта қолдану мүмкіндігі.

Ақпараттық технология деп объектінің, процестің немесе құбылыстың (ақпараттық өнімнің) жай-күйі туралы жаңа сапалы ақпарат алу үшін деректерді (бастапқы ақпаратты) жинау, өңдеу және беру құралдары мен әдістерінің жиынтығын пайдаланатын процесс түсініледі [2].

Соңғы жылдары «Ақпараттық технологиялар» термині көбінесе «компьютерлік технологиялар» терминімен синоним болып келеді, өйткені қазіргі уақытта барлық ақпараттық технологиялар компьютерді қолданумен байланысты. Алайда, «Ақпараттық технологиялар» термині әлдеқайда кең және құрамдас бөлік ретінде «компьютерлік технологияларды» қамтиды. Сонымен қатар, заманауи компьютерлік және желілік құралдарды қолдануға негізделген ақпараттық технологиялар «заманауи ақпараттық технологиялар» терминін құрайды.

Қазақстандық білім беруді жаңғырту тұжырымдамасында жарияланған басты міндеттердің бірі – шығармашыл тұлғаны қалыптастыру. Оны жүзеге асыру баланың танымдық қызығушылықтарын, қабілеттері мен мүмкіндіктерін дамыту қажеттілігін талап етеді.

Баланы сабақта шығармашылық процесіне қосудың ең тиімді құралдары:

- ойын әрекеттері;
- оң эмоционалды жағдайларды жасау;
- ұжымдық жұмыс;
- проблемалық оқыту.

Бастауыш мектепте көрнекі құралдарды тартпай сабақ өткізу мүмкін емес, жиі проблемалар туындайды. Қажетті материалды қайдан табуға болады және оны қалай көрсету керек? Көмекке компьютер келді.

Ақпараттық технологияларды меңгеру қазіргі әлемде оқу және жазу қабілеті сияқты қасиеттермен қатар қойылады. Технологиялар мен ақпаратты шебер, тиімді меңгерген адам ойлаудың басқа, жаңа стиліне ие, мәселені бағалауға, өз қызметін ұйымдастыруға өзге көзқараспен қарайды.

Кез-келген оқытудың негізгі мәселелерінің бірі – оқушылардың назарын аудару мәселесі. Компьютер монитор экранында көрген жарқын әсерлердің өзгеруіне байланысты сабақ барысында назар аударуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, сабаққа арналған презентациялар мұғалімнің уақытын едәуір үнемдейді, сабақ мәдениетін арттырады, студенттерге көзқарасты саралауға мүмкіндік береді, пәнге деген қызығушылықтың қалыптасуына ықпал етеді, сондықтан бастауыш сынып оқушыларының білім сапасына оң әсер етеді.

Компьютерді оқу процесінде пайдалану – (жаңа ақпараттық технологияларды енгізу) – бұл оқу процесін жеделдетуге, оны оңтайландыруға, оқушылардың пәнді оқуға деген қызығушылығын арттыруға, дамыта оқыту идеяларын жүзеге асыруға, сабақтың қарқынын арттыруға, өзіндік жұмыс көлемін арттыруға мүмкіндік беретін тәсілдердің бірін ұсынуға талпыныс. Логикалық ойлауды, ақыл-ой

жұмысының мәдениетін дамытуға, өзіндік жұмыс дағдыларын қалыптастыруға ықпал етеді, сонымен қатар оқу процесінің мотивациялық саласына, оның қызмет құрылымына айтарлықтай әсер етеді [3].

Компьютер – оқытудағы көрнекілік құралы, оқушылардың практикалық дағдыларын дамытуда, мектеп оқушыларының сауалнамасы мен бақылауын ұйымдастыруда және өткізуде, сондай-ақ үй тапсырмаларын бақылау мен бағалауда, диаграммалармен, кестелермен, графиктермен, белгілермен және т.б. жұмыста, мәтіндерді өңдеуде және оқушылардың шығармашылық жұмыстарындағы қателерді түзетуде көмекші.

Компьютерлік оқытудың ерекшелігі – оқу процесін жандандыруға ықпал ететін студенттердің өзіндік іс-әрекетінің кезең-кезеңімен реттілігі, сонымен қатар оқытуды даралау және саралау мүмкін болатын жедел кері байланыстың болуы [4].

Мұғалімнің қолындағы дербес компьютер, сканер мен принтермен қатар, мұғалімнің шағын типографиясы болып табылады.

Оқу іс-әрекетінде компьютерді үш формада қолдануға болады:

- машина тренажер ретінде,
- машина оқытушы үшін белгілі бір функцияларды орындайтын тәрбиеші сияқты, ал машина адамға қарағанда жақсы орындай алады.
- белгілі бір ортаны және ондағы мамандардың әрекеттерін модельдейтін құрылғы.

АКТ-ны пайдалану кезінде оқытудың дәстүрлі нысандарын (әңгіме, дәріс, өз бетінше оқу, топтық сабақты компьютерде көрнекі көрсетумен), сондай-ақ оқу қызметін ұйымдастырудың әртүрлі жаңа нысандарын (жобалар әдісі, шағын топтарда жұмыс істеу, ойын әдістері, дараланған оқыту бағдарламаларын кеңінен пайдалану, оқыту тестілеуі) біріктіру ұсынылады [4].

Сондай-ақ, АКТ-ны қолдана отырып сабақтың негізгі мақсаттарына қол жеткізе отырып, оқушылардың танымдық және шығармашылық белсенділігін арттырудың жоғары дәрежесін қамтамасыз ететін бастауыш сынып оқушыларына арналған АКТ-ны қолдана отырып сабақты ұйымдастыру принциптеріне сүйену қажет. Бастауыш мектепте сабақтарды ұйымдастырудың принциптері оқытудың алғашқы кезеңдерінде оқушылардың көпшілігі үшін оқу материалын пассивті қабылдаудан білімді белсенді, саналы игеруге ауысуға мүмкіндік береді (Сурет 1)

Бастауыш мектепте АКТ-ны белсенді қолдану арқылы білім берудің жалпы мақсаттарына қол жеткізіледі, қарым-қатынас саласындағы құзіреттіліктер оңай қалыптасады: фактілерді жинау, оларды салыстыру, ұйымдастыру, өз ойларын қағазда және ауызша білдіру, логикалық ойлау, ауызша және жазбаша сөйлеуді тындау және түсіну, жаңа нәрсе ашу, таңдау жасау және шешім қабылдау.

Бүгінгі күнде Қазақстан Республикасының Білім және ғылым министрлігі ұсынған, Г.А. Көпеева және Ү.М. Ділманова авторлары

болып табылатын «Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар» оқулығы бойынша білім алады. Бұл оқулық жалпы білім беретін мектептің 3 сыныптарына арналған оқулық. Ол 2018 жылы баспаға шығарылған.

Сурет 1. АКТ-ны қолдана отырып, бастауыш мектепте сабақтарды ұйымдастыру принциптері

Оқулық материалы 8 бөлім бойынша құрылымдалған. Әр параграф келесі құрылымдық элементтерден тұрады:

- 1) бар білімді өзектендіру;
- 2) жаңа білім;
- 3) қызығушылық танытатын жеке тарауға арналған қосымша материалға сілтеме (кейбір тармақтарда);
- 4) «Ең бастысы», «Қызықты деректер» параграфының негізгі ақпараты»;
- 5) бірлесіп және үйде орындауға арналған сұрақтар мен тапсырмалар.

Осы оқулықтың оқу материалының мазмұны мен көлемі мемлекеттік стандартқа және информатика бойынша білім мазмұнының міндетті минимумына сәйкес келеді;

Бұл оқулықта әр параграфтан кейін өзін-өзі бақылауға арналған сұрақтар бар.

Оқу материалы қол жетімді тілде ұсынылған, өте қарапайым және сенімді. Оқулықта түрлі-түсті болу үшін көптеген суреттер бар.

Оқулық қажетті графиктермен, суреттермен, сызбалармен, сызбалармен суреттелген. Суреттер теориялық материалдың презентациясына сәйкес орналастырылған. Суреттердің сапасы жақсы [5].

Бастауыш сынып оқушыларының оқу процесінде компьютерлік технологияларды қолданудың артықшылықтарын атап өтеміз:

- оқытуды даралау;

– оқушылардың өздік жұмысын қарқындату (мұғалім оқушылардың білімін тексеруге жеке-жеке келе алады. Әр оқушының жеке жұмысы болады, ол басқа студенттердің жұмыстарымен қайталанбайды);

– сабақта орындалған тапсырмалар көлемінің өсуі (материалды тез игеретін балалар материалды бекітуге көмектесетін ұқсас тапсырмалар жасай отырып, білгендерін түзете алады);

– Интернет желісі арқылы әртүрлі материалдарды алу және арнайы дискілерді пайдалану мүмкіндігі;

– ойын сәті: сіз мысалдарды дұрыс шешесіз-суретті ашасыз, барлық әріптерді дұрыс енгізесіз-ертегі кейіпкерінің мақсатына жақындайсыз;

– компьютер мұғалімге жаңа мүмкіндіктер береді, бұл оқушымен бірге танымның қызықты процесін тамашалауға мүмкіндік береді, бұл мектеп кабинетінің қабырғаларын қиялдың күшімен ғана емес, сонымен қатар жаңа технологиялардың көмегімен жарқын түсті әлемге еруге мүмкіндік береді. Мұндай сабақ балаларда эмоционалды өсуді тудырады, тіпті артта қалған студенттер де компьютермен жұмыс істеуге дайын;

– кәдімгі сабақты компьютермен біріктіру мұғалімге жұмысының бір бөлігін компьютерге ауыстыруға мүмкіндік береді, бұл оқу процесін қызықты, әр түрлі, қарқынды етеді.

– оқушыға тесттен кейін бірден оның жұмысы үшін объективті баға алу мүмкіндігі [6].

Бастауыш сынып оқушыларының оқу процесінде компьютерлік технологияларды қолданудың кемшіліктері:

– көптеген оқушылар мен мұғалімдердің үйде қолдануында компьютер жоқ, барлық мектептерде компьютерлік сыныптардағы дербес сабақтарға уақыт бөлінбейді;

– мұғалімдердің жұмыс кестесінде интернеттің мүмкіндіктерін зерттеуге уақыт бөлінбейді;

– демонстрациялық орталықтың болмауы. (барлық мектептер арнайы техникамен жабдықталмаған);

– барлығына компьютерлік уақыт жетіспейді;

– мектеп кестесінде сабақтарда Интернетті пайдалану үшін уақыт қарастырылмаған;

– жұмысқа деген ынтаның жеткіліксіздігімен білім алушылар көбінесе ойындарға, музыкаға, ДК сипаттамаларын тексеруге және т.б. көңіл аударады.

Қазіргі бала электронды мәдениет әлемінде өмір сүреді. Ақпараттық мәдениеттегі мұғалімнің рөлі де өзгеруде-ол ақпарат ағынын үйлестіруші болуы керек. Сондықтан мұғалім баламен бір тілде сөйлесу үшін заманауи әдістер мен жаңа білім беру технологияларын игеруі керек.

Жаңа ақпараттық технологиялардың қарқынды дамуы және оларды енгізу қазіргі баланың жеке басының дамуына әсер етті. Бүгінгі таңда «мұғалім – оқушы – оқулық» дәстүрлі схемасына жаңа буын – компьютер, ал оқушының санасына компьютерлік оқыту енгізіледі. Білім беруді

ақпараттандырудың негізгі бөліктерінің бірі білім беру пәндерінде ақпараттық технологияларды пайдалану болып табылады.

Баланы сабақта шығармашылық процесіне қосудың ең тиімді құралдары:

- ойын қызметі;
- жағымды эмоционалды жағдайлар жасау;
- жұптасып жұмыс істеу;
- проблемалық оқыту.

Бастауыш мектепте көрнекілік құралдарын пайдаланбай сабақ өткізу мүмкін емес. Жиі бірқатар мәселелер туындайды. Қажетті материалды қайдан табуға болады және оны қалай көрсету керек? Бұл кезде компьютер көмекке келді.

Ақпараттық технологиялар адам өміріне тереңірек еніп келеді, ал ақпараттық құзіреттілік оның білім деңгейін барған сайын қатаң түрде талап етуде. Сондықтан да бастауыш мектептен бастап, ақпараттық мәдениетті дамыту қажет, себебі бастауыш мектеп – бұл білімнің іргетасы, оқушының, содан кейін постиндустриалды қоғамда осы мыңжылдықта өмір сүріп, еңбек ететін қазіргі әлемдегі түлектің әрі қарайғы табыстылығы осы іргетастың қандай болуына байланысты.

Біріншіден, АКТ-ны сабақта қолдану оқытудың оң мотивациясын күшейтеді, оқушылардың танымдық белсенділігін арттырады.

Екіншіден, АКТ-ны қолдану сабақтарды жоғары эстетикалық және эмоционалды деңгейде өткізуге мүмкіндік береді; көрнекілікті қамтамасыз етеді, дидактикалық материалдардың көп мөлшерін тартады.

Үшіншіден, сабақта орындалатын жұмыс көлемі 1,5–2 есе артады.

Төртіншіден, дербес қызмет ету мүмкіндігі кеңейеді.

Бесіншіден, әртүрлі анықтамалық жүйелерге қолжетімділік қамтамасыз етіледі.

Бәрін қосқанда – білім беру сапасын арттыруға ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Полякова Л.Н. Новые информационные технологии как средство обучения в решении управленческих задач // <http://www.svuv.ru>

2. Уикипедия Ашық энциклопедиясы. //Электрондық ресурс: https://kk.wikipedia.org/wiki/Ақпарат_технологиясы

3. Применение компьютера в обучении школьников. //Электронный ресурс: <https://www.rastut-goda.ru/questions-of-pedagogy/3906-rol-kompjutera-v-sovremennom-obrazovanii-detej.html>

4. Кречетников К.Г., Черненко Н.Н. Сравнительный анализ традиционного и компьютерного обучения. – Научная электронная библиотека открытого доступа (Open Access). – 78-82 с.

5. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларю Жалпы білім беретін мектептің 3-сыныбына арналған. / Г.А. Көпеева, Ү.М. Ділманова. – Астана: «Арман-ПВ» баспасы, 2018. – 128 бет.

6. Информационные возможности использования компьютера в образовательном процессе. //Электронный ресурс: <https://videouroki.net/razrabotki/m-pro.html>

А.С. Касымканова, Н.А. Каирденова
магистранты Павлодарского педагогического университета
Научный руководитель: А.Ж. Асаинова
кандидат педагогических наук, доцент

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНДИВИДУАЛЬНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТРАЕКТОРИЙ УЧАЩИХСЯ С ОСОБЫМИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫМИ ПОТРЕБНОСТЯМИ ПРИ ДИСТАНЦИОННОМ ОБУЧЕНИИ

В качестве основы моделирования индивидуальных образовательных траекторий для учащихся с ограниченными возможностями здоровья при дистанционном обучении в рамках психолого-дидактического подхода выделяются и раскрываются принципы психолого-педагогической комфортности, осуществления социальной инклюзии и возможной психолого-физиологической коррекции. Реализация сформулированных принципов при субъектном взаимодействии (коммуникации) в информационной образовательной среде направлена на снижение психического дискомфорта у учащихся с ограниченными возможностями здоровья и при необходимости и возможности расширения диапазона типов коммуникационных связей («один» – «одному», «несколько» – «одному», «один» – «нескольким» и др.). При субъектно-объектном взаимодействии реализация принципов направлена на снижение у учащихся с ограниченными возможностями здоровья физического дискомфорта и включение возможных (необходимых) мыслительных, тактильных, мимических, звуковоспроизводящих и других действий. Указанные принципы, дополняя имеющиеся в современной литературе положения и рекомендации, за счет специфических функций дистанционных технологий направлены как на организацию эффективного индивидуального обучения учащихся с ограниченными возможностями здоровья, так и на включение в образовательный процесс для выделенной категории обучающихся специальной индивидуальной работы по коррекции нарушения развития и социальной адаптации.

Развитие системы инклюзивного образования одно из приоритетных направлений Государственной программы развития образования Республики Казахстан на 2011-2021 годы. Права детей с ограниченными возможностями на получение равных прав к качественному образованию закреплены законодательством Республики Казахстан. Модернизация казахстанского образования в целом немыслима без создания образовательной среды, обеспечивающей доступность качественного образования для всех с учетом особенностей психофизического развития и состояния здоровья.

Анализируя показатели уровня развития инклюзивного образования применительно к Республике Казахстан, можно отметить, что в нашей

стране есть соответствующая законодательная база, согласно которой возможно внедрение инклюзивного (совместного) обучения. Это отражено в законах Республики Казахстан «О правах ребенка», «Об образовании», «О социальной и медико-педагогической коррекционной поддержке детей с ограниченными возможностями», «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан», «О специальных социальных услугах».

Необходимо понимать, что развитие системы инклюзивного обучения направленно, прежде всего, на защиту интересов детей, которые так или иначе уже стихийно вовлечены в обучение в общеобразовательной школе. А также детей с ограниченными возможностями, которые в силу разных факторов, часто вследствие тяжелых форм интеллектуальной и физической недостаточности не могут посещать те или иные организации образования.

Это достаточно четко отражено в пунктах Госпрограммы развития образования на 2011–2021 годы, где отмечено, что инклюзивное образование реализуются:

Во-первых, через сохранение и расширение сети специальных организаций образования, кабинетов коррекции и инклюзивного образования, специальных детских садов и школ, консультационных пунктов для родителей;

во-вторых, создание «безбарьерных» условий в детских садах и общеобразовательных школах; в третьих, организацию дистанционного обучения детей с ограниченными возможностями, которые не могут посещать организации образования и обучаются на дому по индивидуальной программе». инклюзивный образование психологический учитель.

Реализация инклюзивного образования в РК ставит проблему разработки научно-обоснованной, комплексной системы коррекционного педагогического сопровождения детей с ограниченными возможностями, обучающихся в условиях инклюзии и отражающей тенденции специального образования в РК.

Принципы построения индивидуальных образовательных траекторий для учащихся с особыми образовательными потребностями (ООП)

Организация обучения по индивидуальной траектории предполагает реализацию двух противоположных способов, которые в литературе (например, [5;6]) именуют индивидуальным подходом.

Первый способ – дифференциация обучения, согласно которой к каждому ученику предполагается подходить индивидуально, дифференцируя учебный материал по степени сложности, направленности или другим параметрам.

Второй способ предполагает, что собственный путь образования выстраивается для каждого ученика применительно к каждой изучаемой им образовательной области.

Именно таким образом для ученика выстраивается индивидуальная траектория развития. Конструктивные решения проблемы построения индивидуальной образовательной траектории ученика представлены в различных психолого-педагогических исследованиях, например, А.С. Гаязова, Т.М. Ковалевой, А.В. Хуторского (например, [5;8]). В работах указанных авторов моделирование индивидуальной образовательной траектории проводится с учетом разных подходов к трактовке этого понятия: с позиций проблемно-рефлексивного подхода, деятельностного подхода, технологии педагогического сопровождения.

В нашем исследовании обратимся к концепции И.С. Якиманской, которая в качестве ключевого аспекта при раскрытии понятия «индивидуальная образовательная траектория» выделяет психолого-дидактический подход.

В рамках этого подхода под индивидуальной образовательной траекторией понимается персональный путь реализации личностного потенциала каждого обучающегося, а значит, появляется возможность не только индивидуально обучать, но и включать в процесс обучения работу по коррекции нарушения развития и социальной адаптации. При условии принятия выделенного подхода основным содержанием индивидуальной образовательной траектории является не только характер способа учебной деятельности и избирательность обучающегося с ООП к овладению учебным материалом, устойчивость его интересов к содержанию предметного знания, но и социальные сложности и медицинские показания.

Сказанное в дополнение, позволяет сформулировать следующие принципы построения индивидуальных образовательных траекторий для учащихся с ООП:

- принцип психолого-педагогической комфортности;
- принцип осуществления социальной инклюзии и возможной психолого-физиологической коррекции

Построение индивидуальных образовательных траекторий для обучающихся с особыми образовательными потребностями при дистанционном обучении

Как уже было сказано, одним из эффективных способов реализации индивидуальных образовательных траекторий учащихся с ООП является использование дистанционных образовательных технологий. Их значимость в процессе обучения выделенного контингента обучающихся актуализируется еще и потому, что специализированные образовательные учреждения не всегда находятся в каждом населенном пункте, то есть не всегда у таких учащихся есть возможность обучаться по месту жительства. Согласно сформулированному принципу психолого-педагогической комфортности, учащимся с ООП всех категорий должна оказываться постоянная помощь со стороны педагогов, их необходимо поощрять, подбадривать, активизировать. Каждый из обучающихся может учиться

столько, сколько ему необходимо для освоения той или иной дисциплины (темы), поэтому следует учесть возможность организации щадящего режима обучения, сокращая количество часов учебной нагрузки, нормируя количество времени, проводимого за компьютером, при необходимости многократно возвращаясь к изучаемому материалу. Такие условия возможно создать при дистанционном обучении, которое дает возможность свести до минимума непродуктивное использование времени учащегося.

Дистанционные образовательные технологии позволяют осваивать учебный материал обучающимся с ООП в индивидуальном темпе. При этом учащимся с задержкой психического развития необходимо многократное повторение содержания тем в доступной, красочной форме изложения материала; детям с нарушениями опорно-двигательного аппарата с сохранным интеллектом (которые учатся по традиционной программе общеобразовательной школы) время урока должно быть ограничено в соответствии с быстрой утомляемостью; для ребенка с нарушением слуха также необходим особый темп усвоения учебного материала, зависящий от проблемности контента, и целесообразно использование большого количества наглядного материала. Кроме того, очень часто учащиеся с ООП имеют сочетанный диагноз, который накладывает дополнительные особенности и на индивидуальный темп, и на формы взаимодействия, и на методы обучения, а также типы и выбор субъектов коммуникации. Поэтому в контексте как первого, так и второго принципов отличительной чертой индивидуальных образовательных траекторий является выбор субъектов взаимодействия и типов связей для социальной инклюзии.

В связи со сказанным на начальном этапе построения индивидуальных образовательных траекторий для конкретного обучающегося с ООП в условиях использования дистанционных образовательных технологий представляется особенно важным определение наиболее комфортного субъекта для образовательного общения (знакомого принимаемого человека, сказочного героя и т.п.) и преобладающего естественного типа коммуникации при постепенном включении дополнительных субъектов коммуникации и расширении типов и видов связей (внутриличностных, межличностных, общественных).

Учитывая все выше перечисленное, мы приняли решение создать *ресурсный сайт для детей с особыми образовательными потребностями*. Данный сайт полезен не только учителям и учащимся, но и родителям. Для родителей существует вкладка «Мой ребенок», где указаны определенные диагнозы детей и их симптомы. Родитель имеет возможность прочитать и ознакомиться с представленной информацией и в зависимости от особенностей своего ребенка выбрать ту или иную программу. Во вкладке «Полезные ресурсы» родителям предоставлен доступ на электронный каталог книг: «Необычные родители», «Шесть книг о

семьях, в которых дети живут с аутизмом». Также в данной вкладке представлены мультфильмы и фильмы об особенных детях.

Для учителей полезны вкладки «Учебные программы», где размещены программы по информатике составленные по индивидуальной траектории учащегося.

Для организации дистанционного обучения существует вкладка «Учимся вместе» на данной вкладке есть познавательные игры, презентации к урокам, онлайн тренажеры.

В онлайн тренажерах представлены тренажеры соответствующие тематике урока, созданные на образовательных платформах <https://learningapps.org/>, <https://docs.google.com/>.

Примеры заданий можно посмотреть по ссылкам:

Информация вокруг нас (learningapps.org)

Зашифруй / Декодируй информацию 5 класс (learningapps.org)

Виды информации в технике (learningapps.org)

Панель управления графического редактора Paint (learningapps.org)

Проводимые уроки, в общеобразовательных школах нашего города используя данный сайт, показали, что учащиеся с особыми образовательными потребностями с удовольствием работают в данной платформе, раскрывают свой творческий потенциал, показывают отличные результаты в освоении предмета информатика.

На основании вышесказанного, мы можем сделать вывод о том, что ИКТ не должны быть единственным и даже основным средством индивидуального обучения детей с особыми образовательными потребностями – его роль скорее вспомогательная, поддерживающая, а также сформулированные положения в дополнение к имеющимся в литературе результатам, позволяют выстраивать индивидуальные образовательные траектории для обучающихся с особыми образовательными потребностями, которые способствуют получению ими не только образования определенного уровня и определенной направленности, но и социальной инклюзии.

Литература

1. Закон Республики Казахстан от 08.08.2002 N 345-III «О правах ребенка в Республике Казахстан» <http://pavlodar.com/zakon/?all=all&dok=02168>
2. Закон Республики Казахстан от 13 апреля 2005 года № 39-III «О социальной защите инвалидов в Республике Казахстан» http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30008935
3. Пугачев А.С. Инклюзивное образование // Молодой ученый. – 2012. – №10. – С. 374-377.
4. Алехина С.В. Принципы инклюзии в контексте изменений образовательной практики // Психологическая наука и образование. – 2014. – Т.19. – №1. – С.5-16.
5. Гаязов А.С. Индивидуальные траектории образования личности. URL: http://www.raop.ru/content/Otdelenie_psihologii_i_fiziologii.2010.10.26.Spravka.pdf (дата обращения 23.04.2016).

6. Зак Г.Г. Инновационные подходы в организации внеурочной деятельности обучающихся с ограниченными возможностями здоровья на начальной ступени общего образования // Педагогическое образование в России. – 2015. – №7. – С. 234–239.

7. Осмоловская И.М. Дифференциация процесса обучения в современной школе. – М., 2004. – 176 с.

8. Хугорской А.В. Методика личностно-ориентированного обучения. Как обучать всех по-разному? – М.: ВЛАДОС-ПРЕСС, 2005. – 383 с.

9. Шахмаев Н.М. Дифференциация обучения в средней общеобразовательной школе / Дидактика средней школы / Под ред. М.Н. Скаткина. – М.: Просвещение, 1982. – 319 с.

К. Клименко

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Г.Ш. Нургазинова

магистр информатики

ВОЗМОЖНОСТИ ARTICULATE ПРИ РАЗРАБОТКЕ МОБИЛЬНЫХ ПРИЛОЖЕНИЙ

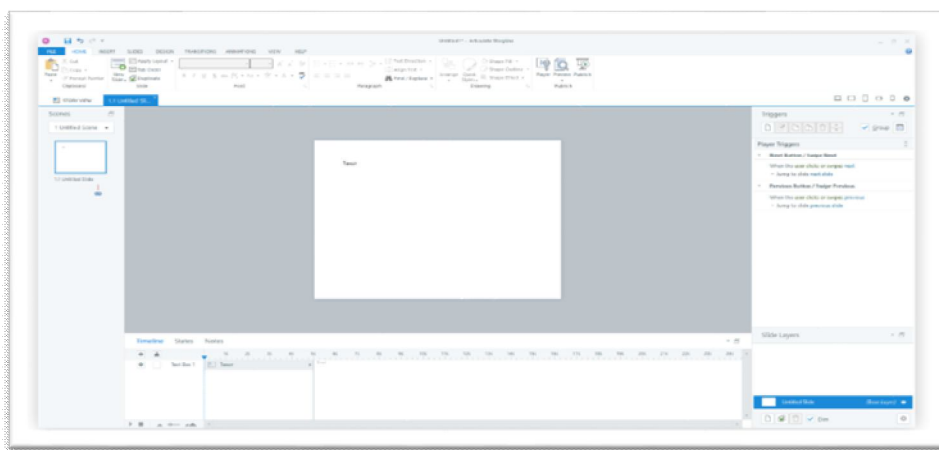
Articulate Storyline: что это?

Для создания электронного курса нужен подходящий инструмент. Понять через несколько часов или дней работы, что в выбранной среде идею реализовать не получится, – не самый приятный исход. Поэтому в LEVEL мы используем максимально функциональные инструменты, и самый популярный из них – Articulate Storyline. Для тех, кто только начинает изучать e-learning, справка:

Компания Articulate выпускает инструменты для разработки электронных курсов и считается одним из лидеров индустрии. Storyline 360 – это многофункциональный редактор, позволяющий создавать учебный и интерактивный контент: диалоговые тренажеры, тесты, симуляции и мини-игры.

Когда курсы создавались без специальных инструментов, внести правки и переверстать их было довольно непросто, по крайней мере, сложнее, чем сделать это сейчас в Storyline. Редактор от Articulate полюбился многим именно благодаря своей интуитивности и простоте использования и обучения: в сети много уроков по работе с программой, а встроенных шаблонов достаточно, чтобы без посторонней помощи создавать несложные электронные курсы.

Storyline во многом похож на Microsoft PowerPoint: работать тоже придется со слайдами, но возможностей значительно больше. Кстати, с помощью Storyline уже готовую презентацию из PowerPoint можно быстро превратить в электронный курс и разместить в СДО.

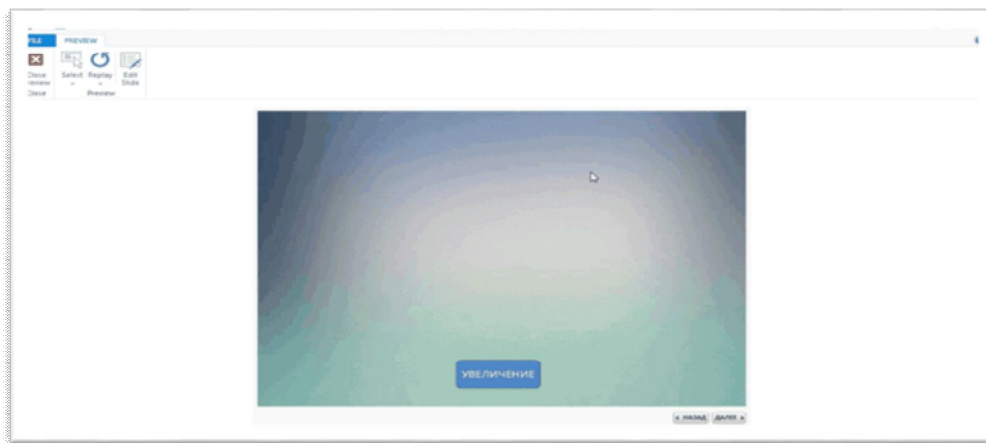

Четыре функции редактора, которые вы можете применить уже сейчас

1. *Работа со слоями.* Все объекты можно разместить на одном слайде, но в итоге это его не перегрузит: показывать слои с объектами можно по мере необходимости.

В книге отображение слоев-страниц происходит только при нажатии на нужную вкладку. Источник: электронный курс, разработанный компанией LEVEL

2. *Использование анимации и изменение состояния объектов с помощью триггеров.* Например, при наведении курсора объект будет менять цвет, появляться или исчезать.

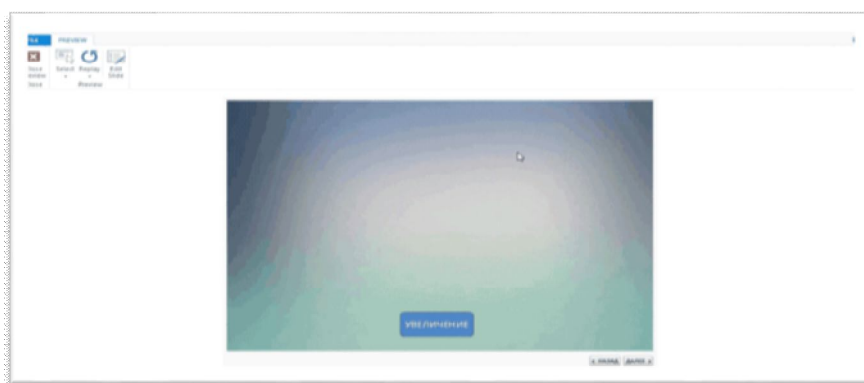
В Articulate Storyline есть несколько стандартных видов анимации для объектов: они могут двигаться от точки к точке по прямой, по линии в форме фигуры или по заданной от руки траектории. Также можно настроить пользовательскую анимацию, когда объект, к примеру, изначально скрыт.

3. *Добавление видео и аудио.* Полезная функция с базовым набором инструментов.

Четыре функции редактора, которые вы можете применить уже сейчас

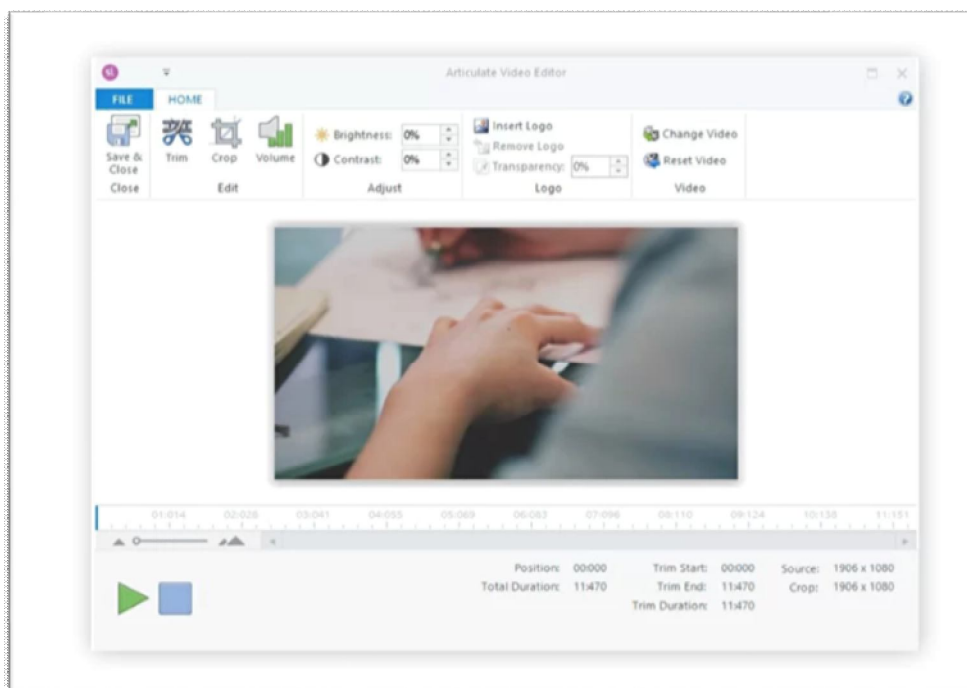
1. *Работа со слоями.* Все объекты можно разместить на одном слайде, но в итоге это его не перегрузит: показывать слои с объектами можно по мере необходимости. В книге отображение слоев-страниц происходит только при нажатии на нужную вкладку. Источник: электронный курс, разработанный компанией LEVEL

2. *Использование анимации и изменение состояния объектов с помощью триггеров.* Например, при наведении курсора объект будет менять цвет, появляться или исчезать.

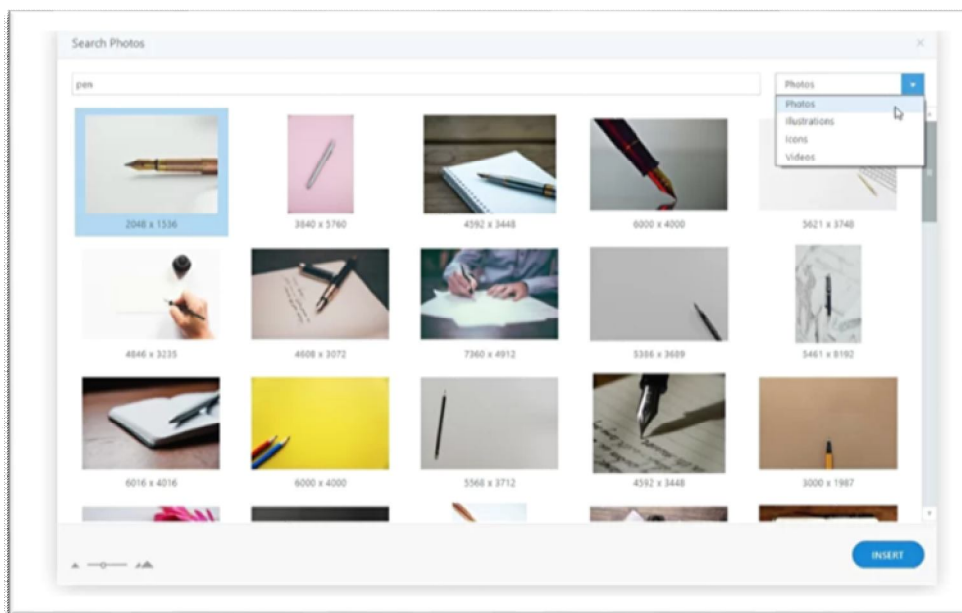
В Articulate Storyline есть несколько стандартных видов анимации для объектов: они могут двигаться от точки к точке по прямой, по линии в форме фигуры или по заданной от руки траектории. Также можно настроить пользовательскую анимацию, когда объект, к примеру, изначально скрыт. Источник: YouTube-канал SRC Мультимедиа.

3. *Добавление видео и аудио.*

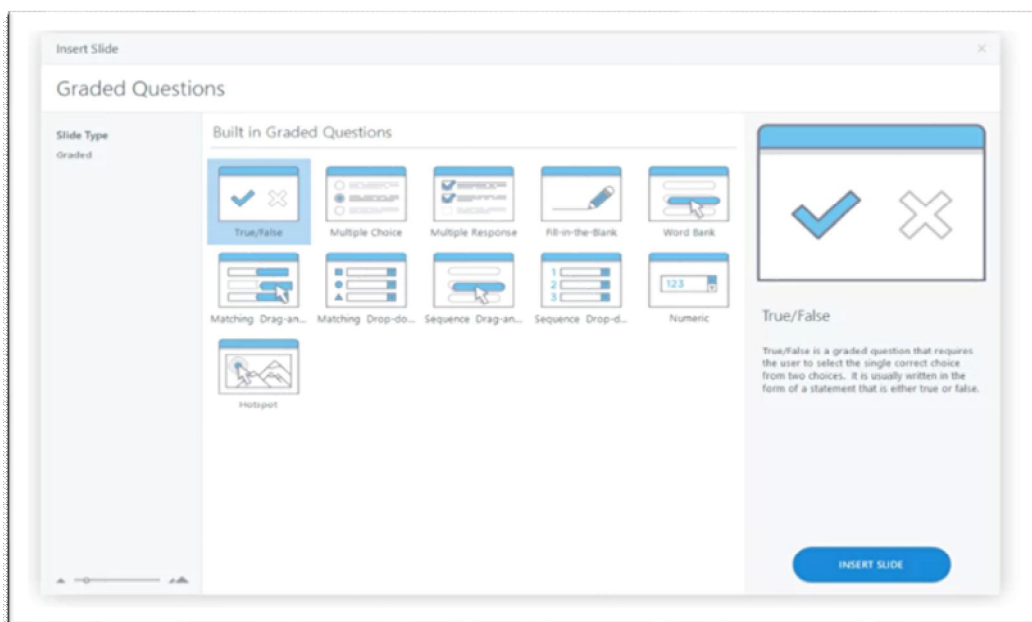
Полезная функция с базовым набором инструментов. Функций работы с видео не очень много: только стандартные инструменты, вроде изменения контраста и яркости. Также можно вставить видео не только единым файлом, но и покадрово

4. Доступ к стандартной медиабiblioteке. Там хранятся иконки, иллюстрации, кнопки, маркеры, счетчики и многое другое.

Через поиск по названию можно выбирать объекты любого типа: фото, иллюстрации, видео и пр.

Эффективнее всего начать разбираться с функционалом на практике, и перечисленных выше функций будет достаточно, чтобы уже приступить к работе. Например, интерактивный тест можно создать в несколько кликов из готовых шаблонов.

Шаблоны из базы тестов в Storyline могут быть с одним или несколькими вариантами ответов, а также с возможностью вставить пропущенное слово, восстановить последовательность или сопоставить элементы. Функций работы с видео не очень много: только стандартные инструменты, вроде изменения контраста и яркости. Также можно вставить видео не только единым файлом, но и покадрово.

Как опубликовать курс в виде мобильного приложения

Иногда необходима возможность изучения курса без СДО и в офлайн-режиме, например, если это инструкции для курьеров или водителей. Один из вариантов – упаковать курс как мобильное приложение для Android или iOS (но с iOS сложнее, потому что размещать приложения можно только через App Store, а там довольно жесткие правила публикации). Для этого существует сервис Adobe PhoneGap. Он позволяет бесплатно конвертировать папку с курсом в файл мобильного приложения.

Для этого нужно:

- Опубликовать курс в формате Web, переименовать story.html в index.html.

- Добавить в корень папки иконку приложения. Иконку нужно сделать квадратной, размер – 64x64 px, формат – png с поддержкой прозрачности. Назвать icon.png. Можно сгенерировать наборы иконок для разных разрешений экрана, например, с помощью сервиса Abiro PhoneGap Image Generator, а также добавить заставку.

- Добавить в корень папки файл конфигурации config.xml. В нем изменить название курса, автора и пр.

```
<?xml version=«1.0» encoding=«UTF-8» ?>
<widget xmlns = «http://www.w3.org/ns/widgets»
xmlns:gap = «http://phonegap.com/ns/1.0»
id = «com.phonegap.example»
versionCode = «10»
version = «1.0.0» >
<!-- versionCode is optional and Android only -->
<name>Название приложения</name>
<description>
```

Описание приложения

```
</description>
```

```
<author
```

```
href=«[<https://mysite.ru>](<https://mysite.ru/>)»
```

```
[email=«author@mysite.ru»](mailto:email=%22author@mysite.ru)»>
```

Автор приложения

```
</author>
```

```
<icon src=«icon.png» />
```

```
</widget>
```

- Упаковать содержимое в ZIP-архив.

- Зарегистрироваться на сайте Adobe PhoneGap, опубликовать там zip-архив как мобильное приложение.

- Скачать APK-файл (для Android), после чего можно пользоваться им на мобильных устройствах.

Литература

1. Интернет-ресурс: <https://el-blog.ru/about-articulate-storyline/>
2. Интернет-ресурс: <https://multiurok.ru/files/stat-ia-orghanizatsiia-proiektnoi-dieiatiel-nosti-.html>

А.С. Кусаинова

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научные руководители: К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова

доктор PhD, доцент; магистр информатики

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТОДА ПРОЕКТОВ В ОБУЧЕНИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ РОБОТОТЕХНИКЕ

Актуальность проектного метода заключается в его необходимости использования в робототехнике, ведь он помогает ученику самостоятельно решать поставленные задачи. Такой метод позволяет развивать в ученике навыки практической работы, а также проявить фантазию в работе. Метод является и ключом к пониманию групповой работы.

Проектный метод – явление в педагогике не новое. Он возник в начале 20 века в американской школе, а также использовался в домашней дидактике (особенно в 1920-х и 1930-х годах). В последнее время этому методу уделяется большое внимание во многих странах мира. Первоначально он назывался методом проблем и был связан с идеями гуманитарных наук в философии и образовании, разработанными американским философом и педагогом Дж. Дьюи, а также его учеником В. Килпатрик. Дж. Дьюи предложил строить обучение на активной основе, через целенаправленную деятельность ученика, в соответствии с его личной заинтересованностью в этом конкретном знании.

Можно дать такое определение метода проекта в современном понимании: «метод», который предполагает «определенный набор образовательных и познавательных приемов, позволяющих решить задачу в результате самостоятельных действий студентов с обязательным предъявлением этих результатов».

Проектный метод позволяет отойти от авторитаризма в обучении, всегда ориентироваться на самостоятельную работу студентов. С помощью этого метода студенты не только получают объем определенных знаний, но и учатся сами приобретать эти знания, чтобы использовать их для решения познавательных и практических задач [1, с. 34].

Основные требования для использования проектного метода:

- наличие творчески значимой проблемы, требующей комплексных знаний, исследовательского поиска ее решения.
- практическая, познавательная значимость ожидаемых результатов.
- самостоятельная деятельность студентов.

– структурирование содержания проекта.

Использование методов исследования, предусматривающих определенную последовательность действий:

- определение проблемы и вытекающих из нее целей исследования;
- представление гипотез для их решения;
- обсуждение методов исследования;
- обсуждение способов формулирования конечных результатов;
- сбор, систематизация и анализ полученных данных;
- подведение, регистрация результатов, их представление;
- выводы, прогресс в решении новых исследовательских задач [2, с. 17].

Для определения типа проекта используются следующие характеристики:

1. Доминирующая деятельность в проекте: исследовательская, поисковая, творческая, ролевая, прикладная, познавательно-ориентировочная и другие;

2. Тема – область содержания: монопроект; междисциплинарный проект;

3. Характер согласования проекта: прямой (жесткий, гибкий), скрытый (неявный, имитирующий участника проекта, типичный для телекоммуникационных проектов).

4. Характер контактов (между участниками одной школы, класса, города, региона, страны, разных стран мира).

5. Количество участников проекта.

6. Продолжительность проекта.

Проектный метод применим и к робототехнике.

Робототехника – одно из важнейших направлений научно-технического прогресса, в котором проблемы механики и новых технологий соприкасаются с проблемами искусственного интеллекта.

Образовательная робототехника выступает как самостоятельная дисциплина, являющаяся образовательной составляющей общего и среднего образования. Выражая общие идеи, он проникает в содержание многих других предметов и поэтому становится дисциплиной обобщенного плана. Основная цель курса «Робототехника» – выполнение социального заказа современного общества, направленного на подготовку подрастающего поколения к полноценной работе в условиях глобальной информатизации всех сторон общественной жизни. Он гармонично вписывается в систему допрофессиональной подготовки студентов и детей по инженерным специальностям в системе дополнительного образования [3, с. 51].

Содержание и структура программы по изучению робототехники направлена на формирование устойчивых представлений о робототехнических устройствах как едином продукте с определенным функциональным назначением и определенными техническими характеристиками.

Цель образовательной программы – научить студентов правильно выражать свою идею, спроектировать ее техническое и программное решение, реализовать в виде работоспособной модели.

Такие знания и навыки вдохновляют студентов и школьников идти по пути открытий и исследований, а каждый признанный и ценный успех добавляет уверенности. Обучение проходит особенно успешно, когда ученик участвует в процессе создания значимого и значимого продукта, который ему интересен. В этом случае важно, чтобы ребенок накапливал свои знания, а учитель выступал в качестве воспитателя в образовательном процессе [4, с.81].

Содержание практических работ и типы проектов могут быть уточнены в зависимости от склонностей студентов, наличия материалов, средств и т. д.

По виду деятельности проекты можно классифицировать следующим образом:

1. Исследования (получение и использование новых знаний).
2. Инжиниринг и дизайн (создает новый инженерный продукт или технологию).
3. Организационная (создает новую практику, бизнес, структуру управления).

Образовательная робототехника создает благоприятную среду для создания инженерных проектов. Таких примеров много. Вот несколько примеров из учительской практики. Разработка «Робота пожарного», «Робота-уборщика», «Робота-помощник учителя», «Электронного сейфа», «Автоподатчика», «Беспилотную сеялку для картофеля» и другие.

Эти проекты выполнялись учениками в классе и после школы и были представлены широкому кругу людей для обсуждения и определения степени значимости. Проекты получили высокие оценки экспертного сообщества, а ученики – подтверждение важности их инженерного продукта и стремления к дальнейшей реализации новых идей.

Как пример проектного использования в робототехнике, можно также упомянуть LEGO Mindstorms NXT. Это конструктор для создания программируемого робота.

Стартовый набор содержит в себе все необходимо для конструирования работа, обучающиеся имеют неограниченный потенциал для работы, поэтому роботы могут получаться совершенно разные [5].

Увидеть его можно на рисунке 1.

Используя образовательную технологию LEGO MINDSTORMS вместе с кубиками LEGO, учащиеся конструируют, конструируют, программируют и тестируют роботов. В совместной работе ученики развивают индивидуальные творческие способности, коллективно преодолевают творческие задачи, приобретают важные фундаментальные и технические знания. Они становятся более коммуникативными, развивают

навыки организации и проведения исследований, что, безусловно, способствует их успеху в будущем образовании, в будущей работе.

Рисунок 1. LEGO Mindstorms EV3

Подобный метод обучения робототехнике нашел себя в физико-математической школе №166. Ученики данной школы ни раз выигрывали олимпиады по робототехнике, что напрямую указывает на эффективность метода [6].

В статье были проведен анализ проектного метода обучения. Было выявлено, что, проектный метод в изучении робототехнике является наиболее актуальным способом для изучения дисциплины, так как помогает не только понять теоритическую базу, но и использовать знания на практике. Обучаемые также учатся работать в команде, что поможет им в будущем.

Литература

1. Сергеев. Как организовать проектную деятельность учащихся / Сергеев. – М.: АРКТИ; Издание 2-е, испр. и доп., 2016. – 799 с.
2. Сыпченко Е.А. Инновационные педагогические технологии. Метод проектов в ДОУ / Е.А. Сыпченко. – М.: Детство-Пресс, 2013. – 603 с.
3. Бербюк В.Е. Динамика и оптимизация робототехнических систем / В.Е. Бербюк. – М.: Наукова думка, 2014. – 192 с.
4. Тывес Л.И. Механизмы робототехники. Концепция развязок в кинематике, динамике и планировании движений / Л.И. Тывес. – М.: Ленанд, 2014. – 208 с.
5. LEGO [Электронный ресурс], URL: <https://www.lego.com/en-us> (Дата обращения: 11.12.2020)
6. Физмат 166, Алматы [Электронный ресурс], URL: <http://166.alschool.kz/> <http://166.alschool.kz/> (Дата обращения: 11.12.2020)

Д.В. Масыгин

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: А.Ж. Асаинова

кандидат педагогических наук, профессор кафедры «Информационные технологии» НАО «Торайгыров университет»

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ИГРОВЫХ ОНЛАЙН-ПЛАТФОРМ НА УРОКАХ ИНФОРМАТИКИ ДЛЯ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ И ПОВЫШЕНИЯ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ

В системе казахстанского образования уже несколько лет происходят изменения: меняется методика преподавания, система оценивания, дифференциация, новые подходы и информатизация, и все это для того, чтоб повысить интерес у учащихся и развить функциональную грамотность. Особенно, в такой непростой период, с переходом школ на дистанционное обучение, для наших школьников и учителей приходят на помощь различные интернет-помощники, а именно, в качестве инструментария и методического сопровождения. В своей работе я бы хотел рассказать об одном инструменте, который позволяет учителям любой специализации совместить приятное с полезным, а именно, игру и учебу.

В прошлом году управление образования Павлодарской области разработало и запустило масштабный проект модернизации школ «Заманауи мектеп» [1], целью которого является строительство и реконструкция школ региона, предполагается оснащение учреждений современной инфраструктурой и высокотехнологичным учебным оборудованием. Думаю, это радует не только школьников и родителей, но и учителей, ведь сейчас сложно представить любой урок без применения новых информационно-коммуникационных технологий. И практически все ученики в наши дни носят с собой смартфоны или планшеты. Поэтому, появляется возможность этим воспользоваться.

Например, на своих уроках, я использую класс с компьютером, имеющим выход в интернет, экран, проектор, и конечно же главная составляющая урока – это ученики со своими гаджетами. Очень часто я применяю мною полюбившийся инструмент для создания увлекательных уроков – это Kahoot!, о его назначении я и хочу поделиться.

Сервис Kahoot! уже успели попробовать учителя нашего района. Kahoot! удобно использовать прямо на уроке – оффлайн, а во время дистанционного обучения этот сервис – настоящая находка, чтобы отдохнуть от скучного сидения у экрана и зазубривания новой темы.

Вместо того, чтобы вести уроки в привычном (пусть и дистанционном) формате, после объяснения новой темы многие учителя используют Kahoot! в качестве опросника. Например, часть нового материала вы уже рассказали, и ученики по ту сторону экрана кивают: все понятно. Но не

спешите продолжать объяснение, лучше проведите короткий динамичный тест, который разогреет у ребят интерес к теме и очень взбодрит тех, кто устал быть прикованным к ноутбуку. [2]

Вы удивитесь, насколько эта активная игра развеселит ребят. А еще она наверняка заставит критически осмыслить весь прослушанный материал. Согласно исследованиям Грэга Вагстафа, опубликованном в «Cambridge University Press» [3], геймификация развивает у детей в подростковом возрасте критическое мышление, а именно использование викторин и опросов в сервисе Kahoot, запускают процесс развития навыков критического мышления, другие форматы вопросов могут помочь развить их более прямым образом. Например, способность ученика-подростка ранжировать и последовательно оценивать вопросы можно развить с помощью вопросов типа «упорядочивание». Примером может служить функция «головоломки» на Kahoot! где ответы должны быть размещены в правильном порядке.

Способности резюмировать ключевые моменты можно улучшить, выполняя упражнения по быстрому чтению. Здесь студенты читают короткий текст, а затем выбирают ответ, который лучше всего резюмирует сказанное. Наконец, способность молодого взрослого различать факты и мнения, жизненно важный навык в эпоху «фейковых новостей», можно развить с помощью формата вопросов «правда или ложь». [3] Во время «Квиза» школьники поймут, что не до конца усвоили все, что сказал учитель еще пять минут назад, а подсвеченные правильные ответы после выбора ошибочного варианта наверняка помогут детям запомнить больше, чем обычно.

Рейтинг участников, который ведется в каждой игре, будет стимулировать отстающих: теперь каждый ребенок захочет запомнить как можно больше, чтобы набрать максимальное количество очков в следующий раз.

Возможности Kahoot! ограничены лишь вашей фантазией. Уверены – вы наверняка найдете множество вариантов, где можно применить сервис.

Вот лишь несколько идей, которые предлагают сами разработчики:

– Определите темы, требующие более глубокого объяснения, и помогите ученикам закрыть пробелы в знаниях с помощью тестов.

– Организуйте игры в режиме реального времени с помощью видеоконференций или отправляйте самостоятельные игры для связи со школьниками дома и в любом другом месте в рамках дистанционного обучения.

– Играйте в kahoot, чтобы начать урок и резюмировать знания детей по последнему пройденному материалу, или используйте его как нестандартный способ провести опрос посреди объяснения нового материала.

– Используйте аналитику из игровых отчетов, чтобы оценить прогресс в обучении каждого ребенка.

– Проводите опросы и анкетирование, чтобы собрать мнение учеников по какому-то важному вопросу, проверить понимание темы или оценить психологическое состояние детей.

– Предложите ученикам создавать собственные квизы и играть всем классом – так углубятся знания большинства ребят, а у пассивных детей появится интерес к предмету.

– Объедините детей в команды, чтобы обучить навыкам сотрудничества [2].

Воспользоваться этим инструментом можно бесплатно, нужно только внимательно изучить его возможности. С помощью таких игровых технологий можно вводить новый материал, отрабатывать пройденный, тестировать, а также просто поиграть, устроив шуточную викторину.

Kahoot! – это бесплатный сервис, который позволяет нам создавать викторины, опросы и дискуссии с использованием видео и аудио материалов. Так же на сайте имеется огромная библиотека готовых материалов.

Как работает Kahoot!? Сначала запускается регистрация. Ученики со своих смартфонов, планшетов или компьютеров входят на сайт kahoot.it, вводят сгенерированный учителем код викторины и свое имя. Когда все готовы, начинается веселье. Учитель со своего компьютера проецирует на экран вопросы и ответы к ним. А гаджеты учеников превращаются в пульта для ответов. После каждого вопроса показывается правильный вариант и турнирная таблица. Учитывается не только правильный ответ, но и скорость реакции.

В школе интерес представляют именно викторины. Так как по сути это тест, где нужно выбрать правильный ответ. Существует несколько вариантов игры. Давайте посмотрим, чем нам может быть полезен каждый из них.

1. Классический вариант Kahoot (Classic Kahoot) – это викторина-соревнования между отдельными учениками класса. Этот вариант удобен для веселого опроса, чтобы проверить, насколько хорошо ученики ориентируются в изученном материале по той или иной теме.

2. Командный Kahoot (Team Kahoot) – игра в командах. Группа разбивается на несколько команд, и каждая команда, совещаясь, дает свои ответы. Этот вариант хорош, так как требует небольшого количества техники на уроке.

3. Слепой Kahoot (Blind Kahoot) позволяет нам виртуозно вводить новый материал. Мы сразу ошарашиваем наших учеников сложными вопросами по новой теме, и это заставляет их мозги работать. Они больше не пассивные участники процесса. Ребята сами, от вопроса к вопросу, выстраивают свои гипотезы в неизведанном поле, а мы их направляем, давая незначительные подсказки. Тут главное не спешить и внимательно анализировать каждый вопрос и ответ.

4. Связанный Kahoot (Connected Kahoot) – это режим игры, когда участвуют группы из разных классов или школ. Причем эти школы могут находиться в разных уголках мира. Главное – договорится, выйти в одно время в сеть и, используя режим «Поделиться экраном», посоревноваться в знаниях и скорости реакции. Этот вариант очень сильно поднимает мотивацию учащихся.

5. Kahoot приведений (Ghost Kahoot) позволяет ученикам еще раз поучаствовать в одной и той же викторине и посоревноваться с самим собой. Этот вариант хорошо давать в качестве домашнего задания. В этом режиме запускается уже пройденная викторина, она идет как бы в записи с теми же игроками и их ответами, но в нее включаются игроки-клоны самих себя. И тут задача пройти по вопросам еще раз и постараться улучшить свой собственный результат.

6. Ученик – учитель (Learners to Leaders Kahoot) – это вариант для самых продвинутых учеников, которые хотят продемонстрировать свои знания и умения. В качестве домашнего задания они должны создать свой собственный Kahoot на заданную тему и провести викторину в классе. [4]

Помимо викторин (Quiz) с помощью Kahoot мы можем запускать дискуссии (Discussion), начав обсуждение с одного вопроса, или провести опрос (Survey) по нескольким вопросам, а потом начать дебаты.

С чего начать?

1. Определите цель: для чего Вам нужен Kahoot?
2. Зарегистрируйтесь на сайте <https://getkahoot.com>
3. Выберите нужный режим: quiz, discussion или survey.
4. Добавьте описание.
5. Добавьте вопросы, отредактируйте лимит времени на ответы, добавьте музыку или фото и видео.
6. Сохраните и играйте! Как это выглядит на практике? На своих уроках я регулярно использую этот сервис. Ребята с удовольствием учатся, играя, с 3го класса.

Для примера, хочу привести отрывок из урока, где используется этот сервис:

На 31 минуте урока я предлагаю ребятам отсканировать QR-код в презентации, чтобы перейти по ссылке <https://create.kahoot.it/details/f7bf704e-80eb-410a-b07c-83c5e9afe076> на игру, для закрепления полученных знаний. Для присоединения к игре у ребят занимает меньше минуты, а для прохождения вопросника, примерно 5–6 минут. По результатам использования сервиса, я могу с уверенностью сказать, что подобные игры не только развивают память и мышление, но и лидерские качества, что является важнейшим компонентом для развития конкурентоспособного выпускника.

Литература

1. МИА «Казинформ» <https://24.kz/ru/news/social/item/415547-v-pavlodare-prinyali-programmu-sovremennaya-shkola>
2. Корпорация «Российский учебник» <https://rosuchebnik.ru/material/kahoot-servis-dlya-organizatsii-onlayn-viktorin-testov-i-oprosov/>
3. «Cambridge University Press» <https://www.cambridge.org/elt/blog/2021/04/19/gamification-and-the-development-of-teens-critical-thinking-skills/>
4. Kahoot! <https://kahoot.com/schools-u/>

Т.Ф. Медведева

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научные руководители: Д.Б. Абыкенова, К.М. Мухамедиева

доктора PhD, доценты

ПРИМЕНЕНИЕ ВИРТУАЛЬНЫХ ДОСОК WHITEBOARDFOX И WHITEBOARD.FI КАК СРЕДСТВА ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ УЧЕБНОГО ПРОЦЕССА В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

В условиях дистанционного обучения использование цифровых образовательных ресурсов для повышения эффективности учебного процесса становится актуальной темой. При вынужденном переходе в дистанционный формат обучения в сжатые сроки, учителя и преподаватели столкнулись с множеством проблем. И одной из частых проблем, которая встаёт перед учителем, это проблема организации наглядности при объяснении материала в онлайн режиме.

Организация уроков с использованием платформы ZOOM дает возможность проводить уроки в условиях, приближенных к классно-урочным. Однако, для демонстрации пошагового хода решения, пошагового построения схем или модели, не хватает такого дидактического удобного инструмента, как классная доска. В качестве решения данной проблемы интернет предлагает нам виртуальные доски с возможностями совместной работы в реальном времени. Виртуальные доски – это специальный онлайн сервис для совместной работы, который позволяет объединить мультимедийный контент в интерактивный формат. Онлайн-доски используют в основном для планирования, в качестве инструмента объяснения визуализации учебного материала и для проведения мозгового штурма.

Вообще существует большое количество разнообразных виртуальных досок, с различными функциональными возможностями. Нами было проведено небольшое исследование вопроса использования онлайн-досок для организации работы в удалённом режиме представителями различных профессий. Выявилось, что этот инструмент очень популярен

в бизнесе, и часто используется для групповой удалённой работы в школах. Это отличный вариант для решения широкого круга задач: можно добавлять заметки, записывать идеи или комментарии для стимулирования совместного творчества, делать демонстрацию и получать качественную обратную связь.

Лидерами в списке самых популярных досок стали AMW board, MIRO, WhiteboardFox, Whiteboard.fi, Webwhiteboard, Twiddla и GroupBoard. В своей статье мы хотим рассказать о возможностях таких виртуальных досок, как WhiteboardFox и Whiteboard.fi, а также показать приёмы использования данных цифровых ресурсов для организации учебной деятельности.

Основные функции для начала занятий у всех программ, которые мы включили в обзор, бесплатны, но полный набор возможностей доступен за абонентскую плату. При этом на некоторых сайтах предлагается специальный тариф для учителей и школ.

Доступ к виртуальной доске очень простой – прямо из браузера и не требует никакой регистрации. Вы можете пригласить других участников с помощью специальной ссылки или QR-кода. Но на бесплатном тарифе количество гостей ограничено. Постоянная регистрация позволяет вам сохранить доску для будущего использования, но если не хотите этого делать, то результат работы можно скачать в виде картинки или PDF файла.

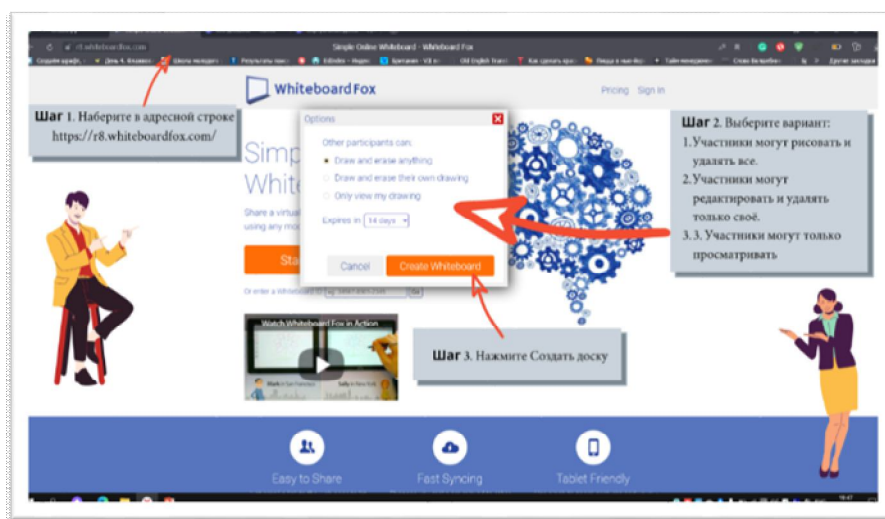

Рисунок 1. Начало работы с доской

WhiteboardFox скромный, но надёжный функционал бесплатно. Имеет очень простой и понятный интерфейс, также прост в настройке и становится сразу же доступен по ссылке на сайте. Эта доска похожа на листок из тетрадки по математике в клеточку, что помогает ровно писать и рисовать. Понятен в использовании, имеет только основные функции – рисование, стирание, навигация и отмена нарисованного. Поддерживаются текст и изображения, а кнопка «копировать все» позволяет легко

захватить все на странице и скопировать её в буфер обмена. Не такой большой функционал, зато рисунок получается естественным и точным. Все изменения участники видят в реальном времени, с небольшой задержкой в секунду или две.

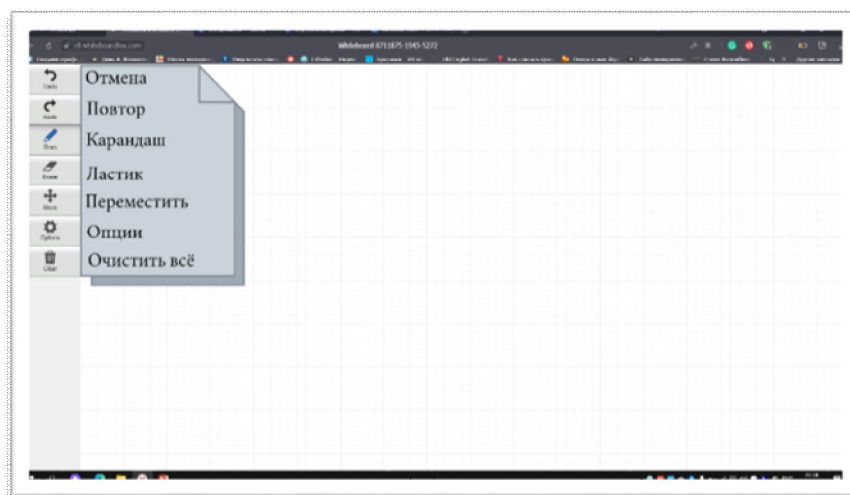

Рисунок 2. Интерфейс доски

Поделиться своей доской и пригласить учеников для участия или просто наблюдения – можно просто благодаря уникально сгенерированной ссылке каждый раз, когда вы начинаете новую доску. Просто отправьте эту ссылку по почте своим гостям, им останется только перейти по ней. При регистрации на сайте можно сохранять и обмениваться своими досками. Полностью бесплатно.

Очень удобно использовать этот цифровой инструмент на всех этапах современного урока. Начиная с мотивации, с создания благоприятной психологической атмосферы на уроке. На доску можно прикрепить соответствующую картинку, или попросить участников написать пожелания друг другу. На этапах выхода на тему урока и целеполагания доска станет единым виртуальным пространством для творчества коллективного разума. На этапе изучения нового материала, доска может стать экраном для демонстрации ключевых моментов новой темы. А при закреплении, удобной площадкой для выступления отдельных учащихся или демонстрации групповой работы. Кроме того, большинство методик рефлексии, хорошо ложатся на виртуальную доску. Зная возможности доски, можно найти множество интересных способов вставить её в конструкцию урока, сделав его более продуктивным и ярким. На наш взгляд, все зависит от творчества учителя. Поэтому, даже с такими скромными возможностями доска WhiteboardFox может стать вашим любимым инструментом при проведении онлайн уроков.

Вторая доска, на которую мы хотим обратить внимание Whiteboard.fi. Её функционал отличается от многих досок. Особенностью является то, что после получения ссылки, пользователи попадают не на

общую доску, а каждый на свою персональную. При этом учитель может видеть работы всех учащихся, тогда как ученик видит только две доски – учительскую и свою. Это очень удобный инструмент для организации суммативных работ, поскольку он позволяет предотвратить списывание и дать объективную оценку работе каждого учащегося.

Начало работы начинается с браузера. Можно работать без регистрации. Пошаговый алгоритм начала работы приведён на рисунке 3. Он очень прост.

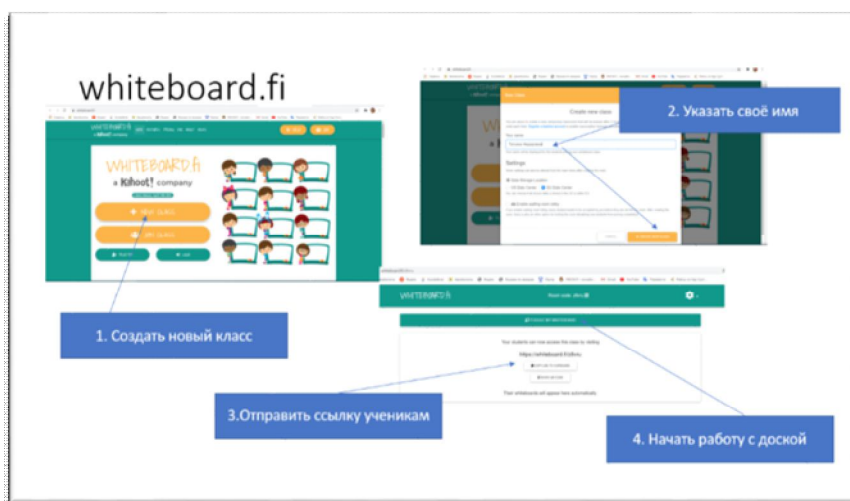

Рисунок 3. Начало работы с Whiteboard.Fi

По сравнению с предыдущей доской Whiteboard.Fi имеет менее скромный функционал. На доску можно добавить кроме текста и картинок, ещё и специфические символы, скрины, математические формулы, смайлики, геометрические фигуры и фоны. Среди готовых фонов два вида клетки и нотная тетрадь. В платной версии можно загружать готовые PDF файлы. После окончания работы, доску можно конвертировать в любой графический файл.

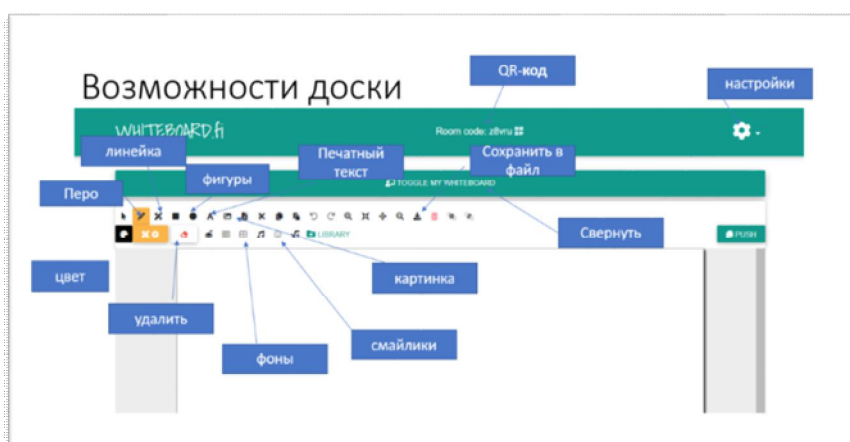

Рисунок 4 Возможности доски Whiteboard.Fi

Учитель может создавать несколько досок, при этом видимой будет оставаться только одна, активная доска. Эту возможность можно использовать при подготовке дидактического материала урока. И на каждом этапе демонстрировать нужную часть информации. Что-то похожее на презентацию, в которой можно порисовать или дополнить деталями в рабочем моменте урока, сделать акценты в процессе объяснения. Учащиеся не могут работать на доске учителя. Поэтому, этот цифровой ресурс удобнее использовать в тандеме с программами конференций, например ZOOM. Если возникнет необходимость продемонстрировать работу отдельного учащегося, это сможет сделать только учитель на конференции.

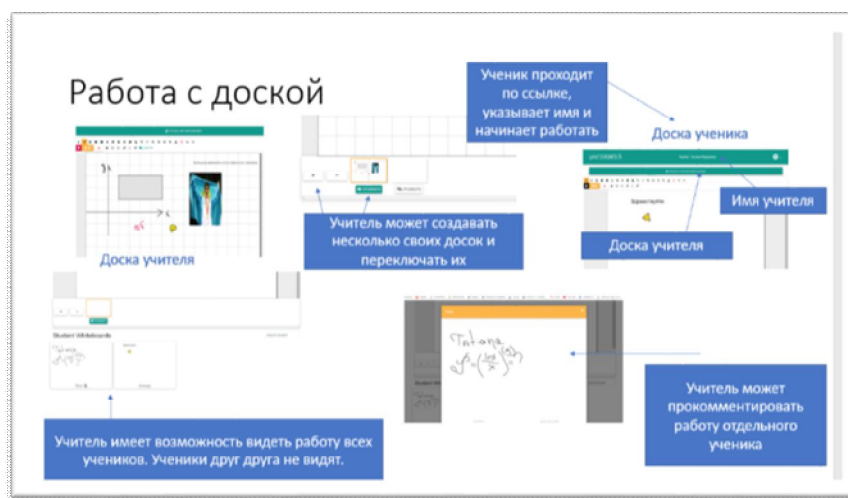

Рисунок 5. Особенности работы с доской

Использование виртуальных досок при организации урока позволяет сделать процесс обучения более наглядным. При правильном использовании этого инструмента легко организовать работу в группах и коллективную работу, например «мозговой штурм» в онлайн формате с минимальной затратой времени и ресурсов. Отследить работу каждого ученика в режиме реального времени, дать своевременную обратную связь, наглядно увидеть выполнение суммативных работ, дать объективную оценку работе учащегося. Виртуальная доска является общим пространством для творчества и делает уроки интересными, повышает уровень внимания, меняет мотивацию и развивает информационно-коммуникативные компетенции обучаемых.

Литература

1. Котова А., Обзор 11 сервисов онлайн-досок: платные и бесплатные решения для обучения и работы [Электронный ресурс] – ссылка на ресурс: https://pedsovet.su/ikt/7077_obzor_online_dosok
2. ЛаЛалань (Проект ЭБС Лань), Десять онлайн-досок для дистанционного обучения [Электронный ресурс] – ссылка на ресурс: <https://lala.lanbook.com/desyat-onlajn-dosok-dlya-distancionnogo-obucheniya>

3. Педагог онлайн., Виртуальные доски для онлайн-занятий [Электронный ресурс] – ссылка на ресурс: <https://zen.yandex.ru/media/id/5e3b1a0ad86469218fd64905/virtualnye-doski-dlia-onlainsaniatii-5f20810b959a4266b70fc4cc>

4. Котова А., Обзор 11 сервисов онлайн-досок: платные и бесплатные решения для обучения и работы [Электронный ресурс] – ссылка на ресурс: https://pedsovet.su/ikt/7077_obzor_online_dosok

5. Кунпан И., Интерактивная доска онлайн, что это такое. 13 лучших досок [Электронный ресурс] – ссылка на ресурс: <https://biz-iskun.ru/interaktivnaya-doska-onlajn.html>

А.Д. Нуртаева

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: Д.И. Кабенов

PhD, жаратылыстану жоғары мектебінің доценті

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ӨЗІНДІК ЖҰМЫСТАРЫН ҰЙЫМДАСТЫРУДА СКРИНКАСТИНГ ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Қазіргі білім беру жүйесінде дамудың басым бағыттарының бірі білім беру үрдісіне ақпараттық технологиялардың жаңа түрлерін енгізу болып табылады. Бұл өз кезегінде оқу үрдісінің тиімділігі мен сапасын арттыру мүмкіндігін береді. Нәтижесінде, алдыңғы қатарлы мультимедиялық мазмұнды құру және енгізу міндеттері білім беру саласындағы әртүрлі деңгейдегі мамандардың назарын аударады. Мультимедиялық технологиялар оқу үрдісіне динамика, интерактивтілік қоса отырып оқытушылар мен оқушыларға шығармашылығын кеңінен қолдануға мүмкіндік береді. Білім беру саласындағы қазіргі заманғы зерттеушілер осы технологияларды әрбір оқушыға өзінің оқу желісін таңдауға мүмкіндік беретін ашық білім беру жүйесін құру мүмкіндіктерімен байланыстырады. Сондай-ақ, мультимедиа оқушылардың танымдық іс-әрекетінің тұжырымдамасын түбегейлі өзгертуге мүмкіндік береді, өйткені ақпаратты визуалды-аудио түрінде ұсыну сол ақпаратты жаңа қабылдау және өңдеуді сапалы түрде қамтамасыз етеді. Осылайша, бейнесабақтарға ақпаратты қабылдау және бастапқы игеру тұрғысынан тиімді және ауқымды оқу көзі ретінде ерекше назар аударылады. Сабақты немесе оның жеке үзіндісін әзірлеуде мультимедиялық технологияларды қолданатын сабақтарды дыбыстық түсініктемелермен бірге слайд-шоу, скринкастинг технологиясының көмегімен жасалған оқу ролигі, компьютерлік анимация; суретпен салынған бейне (Doodle video), дәстүрлі сабақтар, дәрістер, семинарлардың және т. б. бейне жазбалары түрінде ұсынуға болады.

Скринкастингті ең дамып келе жатқан білім беру құралы және оқу іс-әрекетінде қолдануға ыңғайлы технология ретінде қарастыруға

тоқталайық. Скринкаст деп (ағылш. «screen» – экран және «broadcasting» – хабар тарату) компьютерде немесе басқа сандық құрылғыда арнайы бағдарламалық жасақтаманың көмегімен жасалған бейне тізбегі аталады, көп жағдайда автордың мәтіндік және дыбыстық түсініктемелерімен бірге жүреді. Скринкастинг технологиясының мәні – мұғалімнің немесе оқытушының компьютер экранында болатын әрекеттерді жазу. Бұл жағдайда ақпарат өте қол жетімді немесе белгілі бір мысалда ұсынылуы керек.

Экрандық бейне технологиясының көмегімен жеке сабақтарды немесе оқу курстарын, мысалы, бейне сабақтар, мастер-кластар, бейне презентациялар және т. б. оқу-әдістемелік қолдау үшін әртүрлі бейне ресурстарының тұтас кешенін жасауға болады. Нәтижесінде мұғалімге алынған скринкастты (монитор экранынан ақпараттың сандық бейнежазбасы) сабаққа қосымша презентациялық материал ретінде пайдалануға, оқу ақпаратын игеру үрдісінде қиын сәттерге назар аударуға, оқу ресурстарымен жұмысты көрсетуге мүмкіндік береді.

Бұл технологияны қолдану оқушылардың жаңа білімдерін түсінуі және бастапқы игеру деңгейін арттырып қана қоймайды, сонымен қатар оқушы толық түсіну үшін бейнежазбаны қанша рет ойнатса, сонша рет ойната алатындығына байланысты оқуды жекелендіруге мүмкіндік береді.

Скринкастинг көмегімен жасалған оқу материалдарын оқушылардың өзіндік жұмысы кезінде қолдануға, сондай-ақ оқытудың басқа құралдарымен біріктіріп, қашықтықтан оқыту жүйелерінде тұтас курстарға енгізуге болады.

Скринкастинг технологиясын оқушылардың әртүрлі компьютерлік қосымшаларымен жұмыс жасау практикалық дағдыларын қалыптастыру кезінде қолданған жөн. Бұл дағдылар оқушының нәтижеге қол жеткізуді қамтамасыз ететін экрандағы конфигурациялармен белгілі бір әрекеттер тізбегін түсінуімен және есте сақтауымен байланысты болғандықтан операциялық деп аталады. Бұл технологияны қолдану оқушылардың негізгі интерфейсті дағдыларын қалыптастыру деңгейін арттырады, сондай-ақ олардың қалыптасуына байланысты бірқатар дидактикалық мәселелерді шешуге мүмкіндік береді. Мұндай пікірге келесі үміттер негіз болды:

– оқушылардың скринкастинг нұсқаулығын өзіне ыңғайлы қарқынмен, қажетті қайталанулармен басқаратындығына байланысты бағдарламалық жүйелерді игеруді дараландыруды қамтамасыз ету мүмкіндігі;

– «екі терезеде жұмыс істеу» әдісін қолдану арқылы нақты операциялық дағдыларды игеру үрдісінің ыңғайлылығын арттыру»;

– оқушылардың үй жұмысы ретінде операциялық дағдыларды қалыптастыру бойынша тапсырмалар беру мүмкіндігін қамтамасыз ету;

– скринкаст нұсқаулықтарын өзінің жеке бұлттық ресурсына көшіру және қажет болған жағдайда болашақта – оқудың кейінгі жылдарында, тіпті мектепті бітіргеннен кейін де оларға жүгіну мүмкіндігі.

Осыған байланысты 5-сынып оқушыларына арналған информатика курсының компьютерлік графика бөлімі бойынша скринкасттар құрастырылды. Оқу үрдісінде скринкастинг технологиясын пайдалану бағыттары сипатталған ақпараттық көздері негізінде, сондай-ақ жас ерекшеліктерін ескере отырып келесі әдістер бөлінді:

Жаңа материалды түсіндіру кезінде демонстрация жасау. Мұғалім өзі дайындаған, Интернеттен табылған қажетті материалды түсіндіруге жарамды, немесе оқушылардың жобалық іс-әрекет ретінде әзірлеген скринкасттарды қолдана алады. Скринкасттың ұзақтығы 3-тен 8 минутқа дейін. Демонстрациялық скринкасттарды бұлтты ақпараттық ортаға орналастыруға болады, осылайша оқушыларға материалмен өз бетінше танысуға мүмкіндік береді.

Практикалық жұмыс. Операциялық әрекеттерді игерумен байланысты практикалық жұмыстарға нұсқаулық картадан басқа, сипатталған әрекеттерді суреттейтін бір немесе бірнеше экрандағы бейнелер қосылады. Түсіну үшін практикалық скринкастар дыбыспен сүйемелденеді. Практикалық жұмысқа арналған скринкасты мұғалім немесе жобалық қызмет шеңберінде білім алушылар әзірлейді.

Екі терезеде жұмыс жасау. Скринкаст нұсқаулықпен жұмыс істеген кезде оқушы жұмыс үстелін екі бөлімге бөле алады. Біреуінде тікелей жұмыс ортасы ашылады, ол практикалық жұмысты орындау үшін қажет, ал екіншісі скринкасты ойнатуға арналған. Осылайша, практикалық жұмысты орындау нұсқаулықтарды ойнатумен қатар жүреді. Әдісті іске асырудың тағы бір нұсқасы – оқушы екі терезеде кезекпен ауысады. Нұсқаулықты біраз көріп, содан кейін ойнатуды кідіртеді және бағдарламалық орта терезесіне ауысады.

Екі экранда жұмыс жасау. Екі терезеде жұмыс істеген кезде кейбір оқушылар ыңғайсыз сезінуі мүмкін. Қажетті материалдар бұлттық қоймада орналасқандықтан, қолайсыздықты скринкасты екінші экранға шығару арқылы шешуге болады. Мұндай жағдайда негізгі жұмыс орны бағдарламалық ортада жұмыс істеуге берілетін болады. Екінші экран ретінде мобильді құрылғы таңдалады – смартфон, планшет немесе ноутбук.

Жоба. Жоба ретінде оқушылар өздерінің скринкастын дайындайды.

Скринкаст нұсқаулықтарын жасау үшін Bandicam бағдарламасы өте қолайлы. Бағдарламаның артықшылығы – кадрлардың жоғары сапасы, оның әмбебаптығы және түсінікті интерфейсі. Түсініктемелер жазу үшін микрофон, сондай-ақ, экранда оқытушының қатысуының әсерін жасай алу үшін веб-камера қажет болуы мүмкін.

Әзірленген скринкастар бұлтты ақпараттық ортада, сондай-ақ кабинеттің желілік орналастырылды. Скринкастар тізімі кесте 1 көрсетілген.

Кесте 1. Әзірленген скринкастар тізімі

№	Тақырып (күнтізбелік-тақырыптық жоспар бойынша)	Скринкаст тақырыбы	Қолдану әдісі	Орналасуы
1	§8 Растрлық суреттерді құру және редакциялау	Paint бағдарламасымен танысу	демонстрация	желілік дискі, Google диск
		Paint бағдарламасының құралдар тақтасы	демонстрация	желілік дискі, Google диск
2	§9. Растрлық суреттерді өңдеу	Paint бағдарламасында көбелекті салу	практикалық жұмыс	желілік дискі, Google диск
3	§10. Растрлық суреттерді өңдеу.	Paint бағдарламасында құрақ көрпе салу	практикалық жұмыс	желілік дискі, Google диск
4	§11 Векторлық суреттерді құру	Inkscape бағдарламасымен танысу	демонстрация	желілік дискі, Google диск
		Inkscape бағдарламасының құралдар тақтасы	демонстрация	желілік дискі, Google диск
5	§12 Векторлық суреттерді құру.	Inkscape бағдарламасында «Алаңдағы қонжық» тақырыбында сурет салу	практикалық жұмыс	желілік дискі, Google диск
6	§13 Қисық бетімен жұмыс §14 Қисық бетімен жұмыс.	Inkscape бағдарламасында «Күннің батуы» тақырыбында сурет салу	практикалық жұмыс	желілік дискі, Google диск

Әдебиеттер

1. Мұхамбетжанова С.Т., Тен А.С., Ерғали М. Информатика. Жалпы білім беретін мектептің 5-сыныбына арналған оқулық. – Алматы: Атамұра, 2020. – 144 бет.

2. Видеркер М.А., Заживнова О.А., Романов В.В. Применение технологии скринкастинга в разработке электронных учебных пособий // ОТО. 2013. № 1. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/primeneniye-tehnologii-skrinkastinga-vrazrabotke-elektronnyh-uchebnyh-posobiy>.

3. Мозолевская А.Н. Скринкастинг как элемент образовательной технологии // Проблемы и перспективы развития регионального отраслевого университетского комплекса ИрГУПС. Иркутск: ИрГУПС, 2011. С. 49-55.

4. Новиков М.Ю. Методы обучения информатике на основе мобильных технологий // Педагогическое образование в России. – 2017. – № 11. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/metody-obucheniya-informatike-na-osnovemobilnyh-tehnologiy>.

5. Фатьянова А.Н., Стариченко Б.Е. Формирование интерфейсных действий у учащихся основной школы с использованием технологии скринкастинга // Актуальные вопросы преподавания математики, информатики и информационных технологий: межвуз. сб. науч. работ / Урал. гос. пед. ун-т. – Екатеринбург, 2017. – С. 279-285.

Ф.Д. Пираков

*Аспирант Томского государственного университета систем управления
и радиоэлектроники, г. Томск,*

Научный руководитель: В.В. Кручинин

доктор технических наук, доцент, г. Томск

ОПЫТ ВНЕДРЕНИЯ СИСТЕМЫ ДЛЯ ПРОВЕДЕНИЯ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ КОНКУРСОВ НА ПЛАТФОРМЕ ЭЛЕКТРОННОГО ПОРТФОЛИО

Введение

В настоящее время в современном мире очень стремительно растет потребность в проведении различных мероприятий в режиме онлайн [1], в том числе в сфере образования. В вузах проводится большое количество конкурсов и мероприятий, которые требуют сбора значительного количества документов и материалов при их проведении. Существенным упрощением и облегчением для участников конкурсов следует считать применение IT-технологий для обеспечения проведения такого рода мероприятий. Положительным фактором здесь являются: открытая платформа, доступность, широкий охват аудитории, возможность быстрой публикации результатов, автоматизированная проверка документации и др.

В современной системе российского образования существуют и разрабатываются проекты независимых и встроенных систем для обработки данных конкурсной документации, например, многофункциональный сервис для студентов-Flamingo [2] и др. Поскольку такого рода системы тесно интегрированы в информационные системы вуза, а некоторые из них являются платными сервисами, что в итоге инициировало собственную программную разработку, которая бы наиболее полно отвечала потребностям вуза.

1. Постановка задачи

В связи с высокой потребностью вуза в применении информационных систем для массового проведения образовательных конкурсов, а также необходимости в оперативной обработке конкурсной документации, были сформулированы и определены основные задачи при разработке информационной системы:

- разработать информационную систему в форме веб-приложения для проведения образовательных конкурсов по различным направлениям деятельности в вузе;
- интегрировать информационную систему с системой электронного портфолио и электронного деканата (E-Decanat) [3];
- внедрить информационную систему в образовательный процесс вуза.

Для решения данной задачи было решено использовать существующую программную базу системы электронного портфолио [4], которая позволяет в короткий промежуток времени собрать информацию о достижениях учащихся для участия в образовательных конкурсах. Данная система позволяет сделать процесс формирования пакета документов для участия в конкурсах менее ресурсозатратным, чем традиционный метод подачи документов, поскольку в данном случае у студентов есть возможность ознакомиться с замечаниями в личном кабинете и исправить их в удобном формате, не посещая отдел по назначению стипендии.

2. Система электронного портфолио как платформа для проведения образовательных конкурсов в вузе

Под электронным портфолио будем понимать упорядоченную совокупность данных обучающихся в информационной системе, применяемую для обработки, хранения и мониторинга сведений об индивидуальных образовательных, научных, общественных, культурно-творческих и спортивных достижениях, предназначенных для образовательных целей и потенциальных работодателей [5]. Информационная система в данном контексте служит техническим средством обеспечения элемента образовательной технологии [6].

Исходя из возможностей электронного портфолио была построена архитектура информационной системы для проведения образовательных конкурсов по различным направлениям, которая представлена на рисунке 1. Информационная система для проведения конкурсов интегрирована с информационной системой E-Decanat [3] и электронным портфолио, откуда поступают данные об оценках и персональные данные студента. Также из информационной системы электронного портфолио подгружаются достижения учащихся для формирования конкурсной документации, после чего документы поступают в базу данных для проверки на подлинность администратором, затем документы перемещаются в архив и хранятся там в течение 5 лет.

Алгоритм работы студента с информационной системой для проведения образовательных конкурсов, приведен на рисунке 4а. Для того, чтобы участвовать в конкурсе, студенту необходимо загрузить свои достижения в систему электронного портфолио в соответствующей категории и добавить описание к приложенному файлу (рис. 2, 3). После чего студент появится в административном интерфейсе (рис. 5), где представитель конкурсной комиссии может проверить загруженный материал на подлинность и поставить статус «Принято» или «Не принято» (рис. 4б). Если документ не принимается, то сотрудник ставит статус на загруженный документ «Не принято» с указанием причины, а если же документ принимается, то он получает статус «Принято». После этого автоматически начисляются баллы и формируется заявка соискателя, а также ин-

формационная карта с указанием количества баллов и принятых документов.

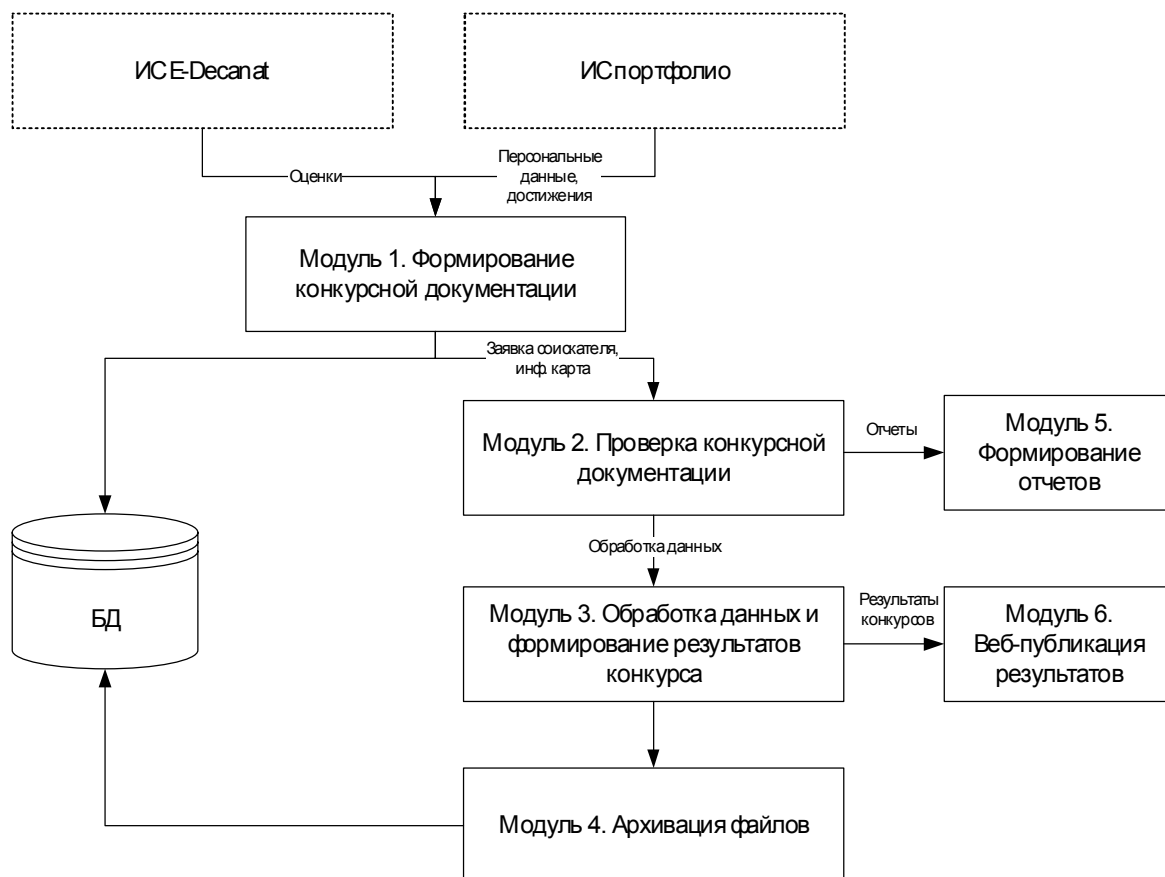

Рис. 1. Архитектура информационной системы для проведения образовательных конкурсов

Категория

Академическая стипендия по общественной деятельности ▾

Подкатегория

Активист студенческого совета факультета ▾

Дата мероприятий/документа

📅 25.10.2020 📅

Выберите файл Browse

Загрузить

Рис. 2. Веб-форма для добавления материалов в разделы электронного портфолио студента

Организация/участие в общественных/социально значимых мероприятиях: Областной/городской уровень				
Организатор/победитель		23 23 0	+7 6	
1	26.12.2019.pdf Дата проведения: 26-12-2019 Дата загрузки: 04-09-2020	"Научная ёлка" информационного центра по атомной энергии	Комментарий	Статус Принято
2	27-29.09.2019.pdf Дата проведения: 27-09-2019 Дата загрузки: 04-09-2020	Пространство доброй воли	Комментарий	Статус Принято
3	30.11.2019.pdf Дата проведения: 30-11-2019 Дата загрузки: 04-09-2020	Областной слёт волонтеров Томской области	Комментарий	Статус Принято
4	Scanitto_2020-09-03_002.pdf Дата проведения: 21-09-2019 Дата загрузки: 04-09-2020	Служебная записка проректора по МПивР (организация выезда в	Комментарий	Статус Принято

Рис. 3. Интерфейс участника конкурса

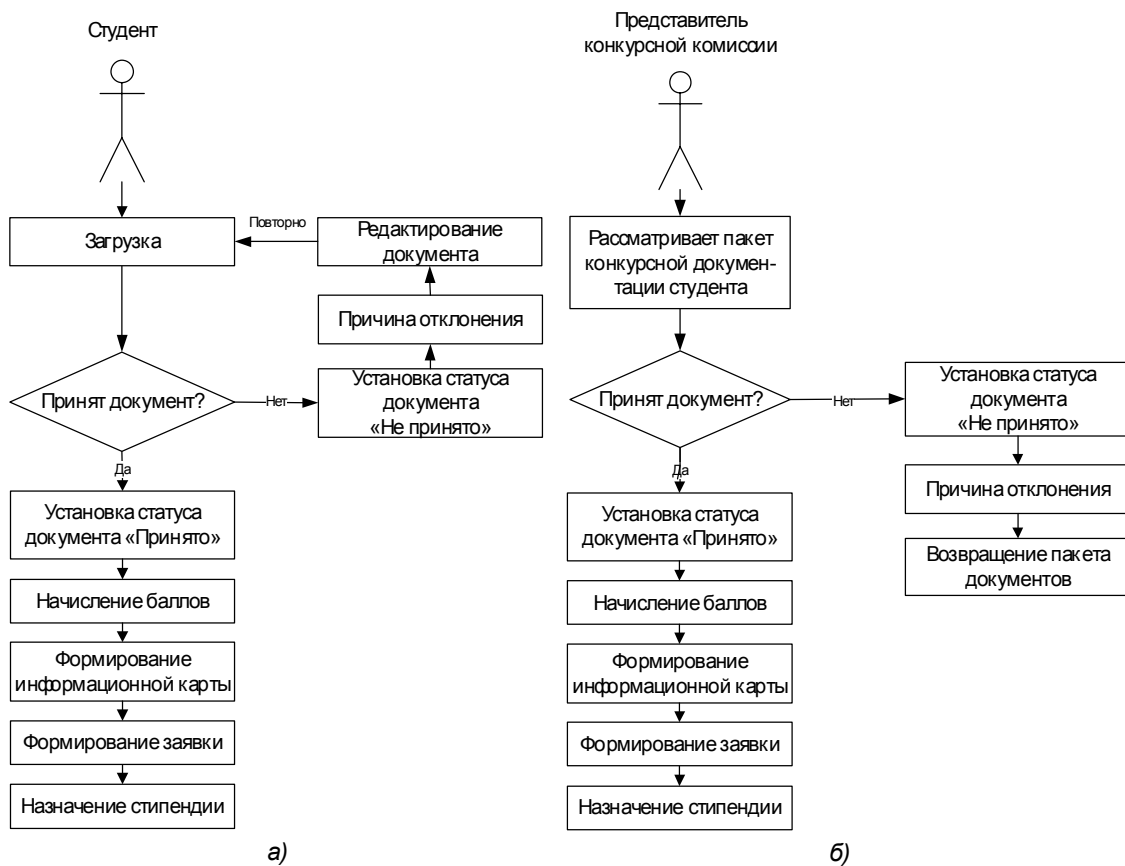

Рис. 4. Алгоритм работы студента: а), представителя конкурсной комиссии; б) с информационной системы для участия в образовательных конкурсах

Поиск по фио или факультету: <input type="text"/> <input type="button" value="Найти"/>						
№	ФИО	Факультет/институт	Количество документов/принятых/без статуса			Сумма баллов
1	Умерова Зарина Руслановна	Институт детства	39	38	0	336
2	Титова Ирина Юрьевна	Институт детства	42	42	0	299
3	Бобкова Екатерина Алексеевна	Институт детства	40	39	0	289
4	Кузнецов Дмитрий Владимирович	Историко-филологический факультет	40	37	0	287
5	Зяц Викториа Константиновна	Факультет технологии и предпринимательства	22	22	0	265
6	Перова Елена Алексеевна	Факультет психолого-педагогического и специального образования	31	31	0	252
7	Плотникова Вера Витальевна	Факультет технологии и предпринимательства	50	35	0	249
8	Агеева Александра Леонидовна	Историко-филологический факультет	35	32	0	246

Рис. 5. Интерфейс представителя конкурсной комиссии

3. Система для проведения образовательных конкурсов

При проектировании информационной системы требовалось, чтобы система обеспечивала множественный доступ обучающихся в режиме онлайн, что и определило выбор клиент-серверной архитектуры на основе тонкого клиента. Для разработки серверной части была выбрана технология Java EE 7 и сервер GlassFish 4 [6]. В качестве инструментальной части реализации проекта была выбрана СУБД MySQL 5.7 и язык программирования PHP 7 в силу его высоких интеграционных возможностей. Для клиентской части использовался JavaScript и фреймворк AngularJS 1.5, поскольку последний обладает удобной моделью шаблонизации HTML интерфейсов [7].

Также в личном кабинете студента появится возможность распечатки и загрузки сгенерированной информационной карты и заявки соискателя, которые могут предоставляться по месту назначения.

Заключение

В данной работе представлены результаты разработки информационной системы для проведения образовательных конкурсов на платформе системы электронного портфолио, которая позволяет в короткий промежуток времени собрать информацию о достижениях учащихся для участия в образовательных конкурсах. Информационная система позволяет сделать процесс формирования и обработки документов для участия в конкурсах менее ресурсозатратным, чем традиционный метод подачи документов.

Система для проведения образовательных конкурсов была успешно внедрена на всех факультетах вуза, где с ее помощью были успешно

проведены конкурсы по назначению повышенной государственной академической стипендии по общественной деятельности в онлайн режиме.

Литература

1. Cheng S.I., Chen S.C., Yen D.C. Continuance intention of E-portfolio system: A confirmatory and multigroup invariance analysis of technology acceptance model // Computers standards & interfaces. – vol. 72 – pp. 187-195. DOI: 10.1016/j.csi.2015.03.002.
2. Flamingo-многофункциональный сервис для студентов ТПУ. – URL: <https://flamingo.tpu.ru/>, (дата обращения: 28.10.2020).
3. Клишин А. П., Мытник А. А. Опыт внедрения информационной системы E-DECANAT 2.0 для автоматизации управления учебным процессом в ТГПУ // Вестн. Томского гос. пед. ун-та (Tomsk State Pedagogical University Bulletin). – 2013. – Вып. 1 (129). – С. 184–187.
4. Портфолио обучающихся ТГПУ. – URL: <https://portfolio.tspu.edu.ru/portfolio.html>, (дата обращения: 28.10.2020).
5. Chang C.C., Liang C., Tseng K.T., Tseng J.S. Using e-portfolios to elevate knowledge amassment among university students // Computers & education, 2014. – vol. 72. – pp. 187-195. DOI: 10.1016/j.compedu.2013.10.015.
6. Пираков Ф.Д. Разработка и применение системы электронного портфолио / Ф.Д. Пираков, А.П. Клишин, Н.Л. Еремина, Е.Н. Клыжко // Вестник НГУ. Серия: Информационные технологии. – 2019. – Т. 17. – № 4. – С. 87–100.
7. Пираков Ф.Д. Система электронного портфолио обучающегося (е-портфолио) как элемент информационной среды управления учебным процессом в педагогическом вузе / Ф.Д. Пираков, А.П. Клишин, Л.В. Ахметова // Вестник ТГПУ. – 2018. – Вып. 1 (190). – С. 148-154.

Ж.К. Ташкенбаева

студент Павлодарского государственного университета

Научный руководитель: Р.А. Ельтинова

старший преподаватель Павлодарского педагогического университета, магистр информатики

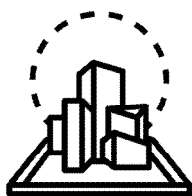
ТОЛЫҚТЫРЫЛҒАН ШЫНАЙЫЛЫҚ ЖҰМЫС ПРИНЦИПІ

Толықтырылған шынайылық (AR) – нақты уақыт режимінде қабылданатын әлемге цифрлық объектілерді енгізу, яғни қоршаған орта туралы ақпаратты толықтыру және қоршаған ортаны қабылдауды өзгерту мақсатында кез-келген сенсорлық деректерді визуалды өріске енгізу нәтижесі болып табылады. Оның механикасы келесідей:

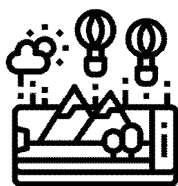
1. *Маркермен байланыстыру* – камера физикалық түпнұсқаға бағыттталып, онда толықтырылған шынайылықтағы объект пайда болатын механика. Толықтырылған шынайылық мазмұны камераның көру аймағында белгілі бір триггер пайда болған кезде іске қосылады. Маркер мыналар болуы мүмкін: кескіндер, логотиптер, фотосуреттер, дыбыстар.

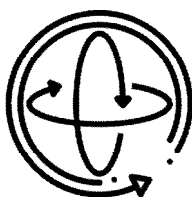
2. *Жазықтыққа байланыстыру* – толықтырылған шындықта объекті сканерлеу нәтижесінде құрылғы таңдаған белгілі бір нүктемен байланысқан кеңістікте пайда болатын механика. Көлденең және тік жазықтықтарда танылады. Бұл механика құрылғының көру аймағында маркерді сақтаудың қажеті жоқ кезде қолданылады.

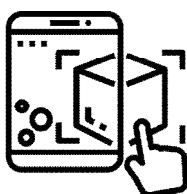
3. *Геолокациямен байланыстыру* – объект қаланың белгілі бір нүктесінде толықтырылған шындықта пайда болатын механика. Бұл жағдайда маркер геолокация – координаттар болып табылады.

4. *Порталдар* – толықтырылған шындықта 360° кеңістік пайда болатын механика. Кеңістік фото, видео материалдар болуы мүмкін.

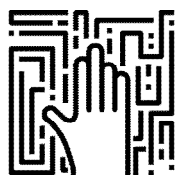
5. *Физикалық объектімен өзара әрекеттесу* – физикалық түпнұсқада толықтырылған шындықта қосымша элементтер пайда болатын механика. Мұндай механикадағы қоздырғыш физикалық объект болып табылады. Ол үшін физикалық объектінің сандық көшірмесі 3D кеңістігінде жасалады.

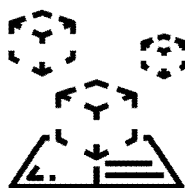
6. *Реалистік кейіпкерлердің интеграциясы* – нақты объект толықтырылған шындыққа орналастырылатын механика. Бұл эффектке бірнеше жолмен қол жеткізуге болады: • 2D бейне – нақты объект хром кілтінде адамның өсуі тұрғысынан түсіріледі, фон графикалық редакторда жойылады және кескін AR ортада көрерменге тік бұрышта орналастырылады. Көрермен затты айналып өтуге тырысқанда, ол көлемнің елесін сақтай отырып, көрерменге бір жағымен бұрылады. • 4D түсірілім – қозғалыстағы нысанды түсіретін арнайы камералар жиынтығын пайдаланатын студиялық түсірілім. Түсірілім AR ортаға интеграциялауға дайын анимациялық 3D моделін шығарады.

7. *Жетілдірілген функционалдылық* – интерактивті қосуға мүмкіндік беретін механика. Мүмкіндіктер: шерту кезінде анимацияны бастау, кейіпкермен диалог, үшінші тараптың веб-ресурстарына ауысу және т.б.

8. *Мультиплеер* – бірнеше құрылғылардың бірлескен әрекеті режимі. Ойындарда, квесттерде, жаппай презентацияларда және дизайнерлер мен инженерлердің ынтымақтастығында қолданылады.

9. *Web AR* – Интернеттегі AR мазмұнын қарау. Екі түрі бар:
- Браузерден көру;
 - Қосымшаны тікелей құрылғыға жүктеу.

Толықтырылған шынайылық – шынайылық әсерін жасайды, нақты және виртуалды әлем арасындағы байланысты анық көрсетеді. Толықтырылған шынайылық технологиясы кейіннен нақты кеңістікке елестетілген объектілерді енгізе отырып, арнайы белгілерді (маркерлерді), сондай-ақ олардың кеңістіктегі орнын тану үшін кескінді түсіру құрылғыларын пайдалануға мүмкіндік береді. Мұндай құрылғылар ретінде смартфондар, планшеттер пайдалануға болады. Мысалы, мұхит түбіне сүңгу, ғарышқа ұшу, адамның ішкі құрылысын зерттеу немесе әртүрлі физикалық және химиялық құбылыстар.

Әдебиеттер

1. Ченцова Т.Н. Исследование технологий дополнительной реальности / В сборнике: Современные подходы к исследованию социально-философских аспектов развития общества. Материалы международной научно-практической конференции. – 2017. – С. 56-57.
2. <https://i-look.net/news/augmented-reality-browsers.html>
3. <https://www.prosoft.ru/cms/f/466284.pdf>

М.Н. Сагитова

заместитель директора по системе электронного обучения в ГУ «Областной многопрофильный лицей-интернат для одаренных детей» г. Павлодар

ВОЗМОЖНОСТИ STEAM-ПОДХОДА НА УРОКАХ ХИМИИ

Сегодня для многих аббревиатура STEAM ассоциируется с инновациями и интеграцией в области образования. Но сущность этого подхода гораздо глубже, а перспективы гораздо масштабнее.

В лицее ОмЛИОД STEAM-обучение внедряется уже третий год. На этапе внедрения очень важно понимание актуальности нового направления, так как это является мотивационным фактором, как для учащихся, так и для учителей. Поэтому, в первую очередь, необходимо организовать разъяснительные мероприятия об особенностях и возможностях STEAM-подхода. Важно донести до участников образовательного процесса понимание STEAM-обучения как единой системы, требующей исследовательского подхода, интеграции предметов и формирования навыков, применимых в реальной жизни.

На первых порах лицей тесно сотрудничал со STEAM-центром, тем самым перенимался опыт, разрабатывался и утверждался план поэтапного внедрения. В первый год преподавателям химии, как и всему коллективу лицея, приходилось детально знакомиться с особенностями этого подхода и даже менять свой образ мышления, отдавая предпочтение не шаблонам и алгоритмам, не заученным технологиям и методикам, а креативности и исследовательской деятельности.

Изучая опыт внедрения STEAM-подхода на уроках химии, невозможно не отразить аспекты деятельности по другим предметам, так как их интеграция потребовала тесного сотрудничества учителей-предметников различных дисциплин. Особенно ярко это было продемонстрировано при разработке модулей заданий, требующих знаний целого ряда предметов. Например, такие как:

- разработать модель автоматизированной теплицы, с учетом климатических и агротехнических факторов (на уроках химии – анализ почвы, подбор удобрений; на других предметах – оптимальный подбор материала, расчет площади, сбор информации о вегетационном периоде, климате, поливе и т.д.)

- построить прототип моста для нашего региона из подручных материалов (на уроках химии – изучение состава сплавов и антикоррозийных методов их обработки, на других предметах – расчеты физических показателей, обоснованный выбор места на карте, креативность, выбор оптимального материала, проверка на прочность и т.д.)

- составить меню на неделю для беременной женщины, пожилого диабетика, студента с подозрением на язву желудка (на уроках химии – изучение питательных веществ и микроэлементов в продуктах питания, на других предметах – изучение всех медицинских противопоказаний и рекомендаций к еде, рациональный выбор продуктов, расчет суточной нормы и др.)

- подготовить рекламный видеоролик о новом средстве против перхоти (на уроках химии – состав и свойства синтетических мыло-моющих средств, другие предметы – биология, экономика, информатика).

Интеграция предметов возможна не только во внеурочной деятельности, но и в рамках стандартов общего образования. При изучении некоторых тем можно применить STEM-подход на уроках, изучая какие-либо явления и понятия с различных фокусов. Например, во время изучения одного из химических элементов можно разделить класс на мини-группы «химики» (положение в ПС, хим. свойства), «физики» (физические свойства простого вещества), «биологи» (биологическая и экологическая роль), «историки» (история открытия, применение), «технологи» (способы получения).

Внедрение элементов STEAM-подхода также можно реализовать в качестве домашнего задания. Особенно интересны для детей школьного возраста задания, требующие создания чего-либо нового, разработка Start-Up проекта или визуализация идеи. Например, мыловарение с интересным дизайном и разработкой маркетинга. После таких занятий, все дети сходятся во мнении, что STEM это круто и весело. Ведь STEM это эксперименты, научные опыты, изучение устройства мира и вселенной, создание своих игр и своих проектов.

Для реализации интегрированных программ возможно использование авторских курсов, факультативов, кружков и т.д. Наши учителя-

предметники разработали курсы «Медицинская биология», «Цифровое творчество на уроках химии», «Химия вокруг нас». Дополнительное образование направлено на реализацию потребностей учащихся. Поэтому в зависимости от интересов и желаний учащихся можно создавать авторские курсы различной направленности.

Но чтобы заинтересовать и увлечь детей еще больше недостаточно презентаций, подручных материалов и рассказов учителя. Для развития данного направления в лицее сформирована прекрасная материально-техническая база, а именно каждый кабинет оснащен интерактивным оборудованием и доступом к интернету, приобретены 3D-принтер, кабинет робототехники с комплектами LEGO и ARDUINO, открыта STEM-лаборатория, оснащенная инструментами и оборудованием необходимым для изучения инжиниринга, открыт IT-кабинет с оригинальным и полноценным программным обеспечением на STEM-платформе, также материальное оснащение пополнено виртуальными очками и скоростными ноутбуками.

Для научного исследования в специализированных кабинетах имеется дополнительное оборудование. Остановлюсь на кабинете химии. Здесь имеется:

- мини цифровая лаборатория;
- оборудования для изучения темы «Электролиз»;
- интерактивный набор для изучения темы «Строение атома» с мобильным приложением «Happy atoms»;
- оборудование PASCO с базовым набором датчиков;
- лабораторное оборудование и посуда для проведения опытов и экспериментов.

Использование вышеперечисленного материального оснащения в сочетании с инструментами STEAM-лаборатории позволяет освоить не только требуемый уровень химического образования, но и углубиться в исследовательскую деятельность. Благодаря данному направлению копилку достижений лицея ежегодно пополняют призовые места учащихся в конкурсах научных проектов областного, республиканского и международного уровня.

Необходимо также отметить, что STEM-обучение отразилось на количестве выпускников, выбирающих профессии, связанные с наукой и программированием.

Конечно, пути реализации STEM обучения не исчерпываются этими возможностями, их перспективы намного шире описанных, и на сегодняшний день от каждого учителя, его мастерства и личной заинтересованности зависит то, насколько общество уже сейчас будет готово к широкому внедрению инновационных технологий. При творческом подходе учителя к STEM-обучению перспективы для развития учащихся становятся безграничны.

Литература

1. Breiner J. et al. What is STEM? A discussion of conceptions of STEM in education and partnerships. School Science and Mathematics. – 2012. №112 (1). – P. 3-11.
2. Ногайбаева Г., Жумажанова С. Развитие STEM-образования в мире и Казахстане. 2016. // [электронный ресурс] / Режим доступа: <http://iac.kz/ru/publishing>
3. Рождественская Л.С. STEM – STEAM – STREAM на смену предметам и предметникам. 2018. // [электронный ресурс] / Режим доступа: <https://novator.team/post/142>

А.О. Юсупова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Г.Ш. Нургазина

магистр информатики

СЕРВИСЫ GOOGLE В ОБРАЗОВАНИИ

Сервисы Google – это глобальная система, доступ к которой получает любой пользователь аккаунта Google. Данные веб-приложения которые требуют от пользователя лишь наличия браузера и интернет-подключения.

Важно знать, как использовать технологии 21 века, дабы они оказывали помощь увеличивать уровень качества изучения главной образовательной программы, ведь это представляет собой одной из целей государственного стандарта. Моя основная цель рассмотреть возможности преобразования в педагогический инструмент таких сервисов, как:

Google документы,

Google Calendar – онлайн-календарь,

Google Docs – онлайн-офис,

Gmail – бесплатная электронная почта,

Google Сайты,

Google Блог

Google Формы

Google Диск

Сервисы Google позволяют взаимодействовать как индивидуально, так и группами. Эти взаимодействия включают в себя:

– индивидуальные действия учащихся: создание записей, заметок, размещение мультимедиа;

– коммуникация учащихся между собой (посредством чатов, форумов, конференций, вебинаров).

При работе, преподавателям не всегда удобно повторять одно и то же – на помощь приходят Google-сервисы, благодаря которым можно вставить активную ссылку, например в таблицу или блог, которая будет содержать формулировку задания, критерии оценивания и другую необходимую информацию.

Объединение современных педагогических и ИК технологий способно развить познавательный интерес к предмету, мотивировать учащегося к его изучению. Это разумный способ повышения качества процесса обучения и самообразования.

Еще К. Ушинский отмечал, что знания будут тем прочнее и полнее, чем большим количеством органов чувств они воспринимаются.

Google – сервисы позволяют стимулировать процесс обучения, повысить успеваемость, увеличить количество самостоятельной работы обучающихся.

Если урок будет построен преподавателем с применением Google – сервисов, информация будет более наглядной, ведь будет использоваться не только текст, но и средства визуализации – музыка, видео, фото, анимация, графики.

Это качественный уровень применения объяснительно-иллюстративного метода обучения. Важно отметить, что информационно-образовательные ресурсы не должны использоваться с развлекательной целью и не должны заменять педагогических технологий. Они призваны преследовать педагогическую целесообразность и некомпенсируемый результат.

Сервис **Google Документы** позволяет:

– работать с текстовыми, табличными, графическими документами в браузере;

– создавать и проводить опросы и тесты;

– совместно использовать и редактировать документ.

Google Календарь позволяет:

– планировать мероприятия;

– следить за важными событиями;

– получать напоминание в виде сообщений на электронную почту или SMS.

С помощью **Google Сайта** можно:

– доступным и легким способом создать сайт и работать на нем коллективно;

– объединить информацию в единую систему хранения;

– создавать электронные тетради;

– сопровождать электронное обучение;

– управлять правами на просмотр и изменение опубликованной информации.

Google Блог – сервис, который позволяет:

– создавать пространства для общения и обмена информацией;

– опубликовывать различные новости, идеи, мысли;

– создавать подборки ссылок;

– взаимодействовать между собой, обмениваться информацией и опытом.

Google формы – позволяют создавать следующие типы вопросов:

- короткий текст (респонденту предлагается вписать короткий ответ);
- длинный текст (респондент вписывает развернутый ответ);
- один из множества (респондент должен выбрать один вариант ответа из нескольких);
- несколько из множества (респондент может выбрать несколько вариантов ответа);
- выпадающий список (респондент выбирает один вариант из раскрывающегося списка-меню);
- шкала (респондент должен поставить оценку, используя цифровую шкалу, например, от 0 до 10);
- сетка (респондент выбирает определенные точки в сетке, состоящей из столбцов и строк)

Google Диск – это удобное и надежное место для хранения различных типов файлов:

- возможность публиковать загруженные в «Google Диск» фотографии в Google+;
- совместно редактировать документы, делиться ими, не используя при этом электронную почту;
- дает возможность создавать новые документы, открывать к ним доступ другим пользователям, и таким образом;
- имеет конкретный объем памяти: 15 ГБ используется бесплатно и 100 ГБ или 1 ТБ дополнительного пространства можно приобрести;
- хранилище автоматически помещаются файлы, прикрепленные к входящим и исходящим сообщениям Gmail, и сами электронные письма, а также все фотографии, загруженные в Google Фото

Таким образом, использование сервисов Google в образовательном процессе предоставляет широкие возможности для разработки и распространения образовательных продуктов, которые помогут преподавателям и учащимся организовать не только свою работу, но и деятельность большого круга лиц, обеспечить совместное участие, мобильность образования.

Среда современных сетевых сервисов помогает создавать учебные ситуации, в которых учащиеся могут естественным образом осваивать и обрабатывать компетентности, необходимые в 21 веке:

- информационная грамотность – умение искать информацию, сравнивать различные источники, распознавать нужную информацию;
- медийная грамотность – способность распознавать и использовать различные типы медиаресурсов;
- организационная грамотность – способность планировать свое и время своей группы;

– понимание взаимосвязей, которые существуют между людьми, группами, организациями; коммуникативная грамотность – навыки эффективного общения и сотрудничества;

– продуктивная грамотность – способность к созданию качественных продуктов, использование адекватных средств, планирование.

Литература

1. <https://about.google/intl/ru/products/>
2. http://manualgoogledrive.blogspot.com/p/google_6874.html
3. <https://sites.google.com/site/intelworksheets/>

ХИМИЯ

А.А. Бейсекова

PhD докторант, Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университеті, Алматы қ.,

ЗАМАНАУИ ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ: ХИМИЯ САБАҒЫНДА АҚПАРАТТЫҚ КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа. Бұл мақалада заманауи оқыту технологияларының бірі ақпараттық-коммуникациялық технологияларды химия курстарында қолдану және оның тиімділігі туралы айтылған. Жаңа технологияны меңгеру студенттердің интеллектуалдық, кәсіптік, адамгершілік, рухани, азаматтық және басқа да көптеген адами келбетінің қалыптасуына игі әсерін тигізеді, өзін-өзі дамытып, оқу-тәрбие үрдісін тиімді ұйымдастыруына көмектеседі. Сондықтан әртүрлі заманауи оқыту технологияларын оқу мазмұны мен студенттердің жас және психологиялық ерекшеліктеріне орай таңдап, тәжірибеде сынап қараудың маңызы зор.

Тірек сөздер: заманауи оқыту технологиялары, ақпараттық-коммуникациялық технология, ақпарат, үдеріс, модель.

Аннотация. В статье рассматривается одна из современных технологий обучения информационные и коммуникационные технологии в обучении на курсах химии и их эффективность. Знание новой технологии окажет положительное влияние на формирование интеллектуальных, профессиональных, моральных, духовных, гражданских и многих других человеческих способностей, поможет саморазвитию и эффективной организации образовательного процесса. Поэтому важно выбирать разнообразные современные образовательные технологии в контексте содержания и возрастных психологических особенностей студента, а также практиковаться на практике.

Ключевые слова: современные технологии обучения, информационные и коммуникационные технологии, информация, процесс, модель.

Summary. The article discusses one of the modern teaching technologies, information and communication technologies in teaching in chemistry courses and their effectiveness. Knowledge of the new technology will have a positive impact on the formation of intellectual, professional, moral, spiritual, civil, and many other human abilities, will help self-development and effective organization of the educational process. Therefore, it is important to choose a variety of modern educational technologies in the context of the content and age-specific psychological characteristics of the student, as well as practice in practice.

Keywords: modern learning technologies, information and communication technologies, information, process, model.

Бүгінгі таңда елімізде болашақ жас ұрпақты жан-жақты жетілдіретін, қоғамдық жаңару қажеттіліктеріне сай келетін, бәсекеге төтеп беруге қабілетті кәсіби мамандар даярлау, білім беруді жаңаша дамыту және оны заманауи технологияландыру біздің ортақ мәселе. Біздің

еліміздегі экономиканы дамытудағы жаңа стратегиялық бағдарлар мен жоспарлары, оның ақпараттануына ерекше көңіл бөлінуде. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 8-бабында «Білім беру жүйесінің басты міндеті – оқытудың жаңа технологияларын енгізу, білім беруді ақпараттандыру, халықаралық коммуникациялық желілерге шығу, ұлттық және жалпы адамзаттық құндылықтар, ғылым мен практика жетістіктері негізінде жеке тұлғаны қалыптастыруға, дамытуға және кәсіби шыңдауға бағытталған білім алу үшін қажетті жағдайлар жасауды көздейді» [1].

Қазіргі кездегі қоғамдағы қайта құрулар, экономикалық дамудағы жаңа стратегиялық бағдарлар, оның жедел ақпараттануы мен қарқынды дамуы білім беруде қойылған талаптарды түбегейлі өзгертті. Педагогикалық үдерістің тиімділігінің артуына мүмкіндік беретін, сонымен қатар білім беру мен тәрбие бірлігін сақтай отырып студентке берілетін білімнің өмірге үйлесімділігімен қатар, әрбір жеке тұлғаның дербес ерекшелігін ескеріп, білімділігіне сәйкес бағдар беру, танымдық ізденімпаздығын дамытудағы оқытудың прогрессивті қадамының бірі – заманауи оқыту технологиясы.

XXI ғасыр – бұл ақпараттық қоғам дәуірі, технологиялық мәдениет дәуірі, айналадағы дүниеге, адамның денсаулығына, кәсіби мәдениеттілігіне мұқият қарайтын дәуір.

Білім беру үдерісін ақпараттандыру – жаңа ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, дара тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу – тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарлатуды көздейді. Қазақстан Республикасы да ғылыми – техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді.

Заманға сай қазіргі қоғамды ақпараттандыруда педагогтардың біліктілігін ақпараттық – коммуникациялық технологияны қолдану саласы бойынша көтеру негізгі міндеттерінің біріне айналды.

Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан-жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлғаны қалыптастыруды талап етеді. Қазіргі білім жүйесінің ерекшелігі – тек біліммен қаруландырып қана қоймай, өздігінен білім алуды дамыта отырып, үздіксіз өз бетінше өрлеуіне қажеттілік тудыру. Білім беру саласында инновациялық үдерісті жүзеге асыру оқытушылардан өз мінез-құлықтарын, ұстанымдарын, мүмкіндіктерін түрлендіруді талап етеді.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны (АКТ) бәсекеге қабілетті ұлттық білім беру жүйесін дамытуға және оның мүмкіндіктерін әлемдік білімдік ортаға енудегі сабақтастыққа қолдану негізгі мәнге ие болып отыр. Білім беруді ақпараттандыру, білім салаларының барлық қызметіне ақпараттық технологияны енгізу және ұлттық модельді қалыптастыру қазақстандық білім беруді сапалы деңгейге көтерудің алғы шарты.

Ақпараттық –коммуникациялық технология электрондық есептеуіш техникасымен жұмыс істеуге, оқу барысында компьютерді пайдалануға, модельдеуге, электрондық оқулықтарды, интерактивті тақтаны қолдануға, Интернетте жұмыс істеуге, компьютерлік оқыту бағдарламаларына негізделеді. Ақпараттық әдістемелік материалдар коммуникациялық байланыс құралдарын пайдалану арқылы білім беруді жетілдіруді көздейді.

Қазіргі таңда студент- ақпаратпен қаруланған, жан-жақты дамыған тұлға. Оның білімдік қабілеттерін дамыту үшін біздер, оқытушылар жан-жақты қаруланған болуымыз керек.

Ақпараттық қоғамның негізгі талабы – студенттерге ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық – құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны өзіндік даму мен оны іске асыру құралы ретінде пайдалану дағдыларын қалыптастырып, ақпараттық қоғамға бейімдеу [2].

«Балаға білім бергенде, алыстан жақынға, таныстан жатқа көшіп, жаңа білімді ескі білімге байлап беру керек» – деп Мағжан Жұмабаев айтқандай, оқыту үрдісіне жаңа көзқараспен қарау керек. Сол себептен жаңа технологияларды енгізу арқылы, оқу процесінің деңгейі көтеріледі, қазіргі заман талабына сай дамыған тұлға тәрбиеленеді.

Соңғы кездері химия пәні сабақтарында ақпараттық технологиялар жиі қолданылуда. Заттардың құрамы мен құрылымын, қасиеттерінің құрылымына тәуелділігін, қасиеттері белгілі жаңа заттар мен материалдар алуды, химиялық өзгерістердің заңдылықтары мен оларды басқарудың жолдарын зерттеу – химия пәнін оқытудағы негізгі мәселелер. Заттар әлемін (олардың құрамын, құрылымын, бір заттың басқа затқа айналуын) зерттей отырып, студенттер практикалық қызмет үшін тиянақты білім алуы тиіс. Осыған байланысты күнделікті сабаққа:

- мультимедия (видео, аудио қондырғылары мен теледидарды, электрондық оқулықтарды);
- зертханалық тәжірибелер;
- компьютер (компьютерлік бағдарламалар, интерактивті тақта);
- анықтамалық мәліметтер (сөздік, энциклопедия, карта, деректер қоры);
- интернет және т.б. көрнекі материалдарды пайдалану айтарлықтай нәтиже береді.

Мұндай қондырғылар студенттердің қызығушылығын арттырып, зейін қойып тыңдауға және алған мәліметтерді нақтылауға мүмкіндік береді.

Ақпараттық технология негіздері тұлғаның химия пәнінен алған білім сапасы мен сауаттылығын кеңейтуге жәрдемдеседі. Мысалы, интернет сайты арқылы жоғары деңгейдегі көрнекіліктерді пайдалануға болады. Заман ағымына қарай сабаққа видео, аудио қондырғылары мен теледидарды, компьютерді қолдану студенттің дүниетанымын кеңейтеді.

Әсіресе, оқулықтағы тарауларды қорытындылау кезінде студенттер қосымша материалдар жинақтап, білімдерін кеңейтіп, танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, қисынды ойлау жүйесін қалыптастырып, шығармашылығын дамытады. Тесттік тапсырмалар орындайды. Компьютер көмегімен оқыту оң нәтижелер береді. Ақпараттық мәдениет дегеніміз – тек компьютермен дұрыс жұмыс істей білу ғана емес, кезкелген ақпарат көзін: анықтамаларды, химиялық формулаларды, сөздіктерді, теледидар бағдарламаларын т.с.с. дұрыс пайдалана білу деген сөз. Мысалы, бір ғана химиялық формуланың өзінен көп ақпарат алуға болады. Химиялық формула – химиялық тілдің ең маңызды бөлігі болып есептелінеді, себебі сол заттың химиялық құрамын ажыратып береді.

Химия сабағында жаңа ақпараттық технологияларды қолдана отырып, өз бетінше жұмыс істеу факторы – есептерді шығара білу, шапшаңдылық, шеберлік дағдыларын ұйымдастыру болып табылады. Осындай ақпарат құралдарын пайдалана отырып, сабақ барысында студенттердің қабілетін, білім деңгейін, ынтасына қарай топқа бөліп, өз бетімен еңбектенуге, ізденуге баулып, қорытындысында оларды машықтандыруға, студенттің ақыл-ойын дамытуға, өзіндік дүниетанымын қалыптастыруға, әр баланың сабаққа деген ынтасын арттырып, олардың тапсырманы орындау барысында жіберілген қателер мен кемшіліктерді уақытында анықтап түзетуге мүмкіндік беріледі.

Студенттердің химиялық сауаттылығын арттыру, алған білімдерін тиянақты болуын қадағалау үшін студенттердің өзіндік жұмыстарын (СӨЖ) жүргізіп, оларды қызықтыратындай химиялық ойындар, викторина шешу, онлайн тесттік тапсырмалар құрастыру, логикалық есептер шығарту арқылы ой-өрісін, пәнге қызығушылығын арттырып, пән аралық байланысты нығайту қажет.

Жалпы студенттердің ақпараттық технология негіздерінен алған білімі арқылы:

1. Студенттердің пәнге деген қызығушылығы артады, құлшынысы оянады;
2. Шығармашылық қабілеттері артады;
3. Жылдам ойлауға машықтанады, білім сапасы артады;
4. Студенттер өз бетімен жұмыс жасауға дағдыланды;
5. Экологиялық сауатты болуға үйренеді;
6. Тағамның химиялық құрамының зияндылығын іс-тәжірибелер барысында анықтайды;
7. Химиялық технологияны меңгеруге ұмтылыс пайда болады [3].

Қорыта келгенде, химия сабағында АКТ қолданудың тиімділігі – студенттердің білім олқылықтарына үнемі зерттеу жасап, түзету жұмыстарын жүргізуге пайдасы бар екендігі анықталды. Қазіргі заманның даму қарқыны мұғалімдер шығармашылығын жаңаша, ғылыми-зерттеу бағытында құруды талап етеді. Демек, ақпараттық технология

студенттер мен оқытушы жұмысын ұйымдастыруда кең мүмкіндіктерге ие, оқытудың әдістерін кеңінен, әрі сапалы қолдануға мүмкіндік беретін құрал. Өзін-өзі бағалай білетін, шығармашылық деңгейі жоғары жан-жақты тұлға қалыптастыра отырып, студенттердің білім сапасын, алған білімдерін байқап көруге болады.

Сондықтан, компьютер және ақпараттық технологиялар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі студенттердің жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстар мен заңдылықтарды табуға итеріп, нәтижесінде – өздерінің кәсіби потенциалдарының қалыптасуына жол ашады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңы. № 319-III ҚРЗ, Астана, Ақорда, 27.07.2007 ж. // Егеменді Қазақстан. – 15 тамыз, 2007.
2. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы, 2014. – 3-4 бет.
3. Құрманәлиев М.Қ. Химияны оқытудың қазіргі технологиялары: Оқу құралы. – Алматы, 2013. – 63-64 бет.

А.Б. Қастаева

Химия мамандығының студенті Ы. Алтынсарин атындағы АрқПИИ КеАҚ

Ғылыми жетекші: К.К. Досмагулова

аға оқытушы

ҚОРЕКТІК ЗАТТАРДЫҢ РАЦИОНДЫ ТАМАҚТАНУЛАҒЫ ФИЗИОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Аңдатпа. Адам организміндегі негізгі қорек көздері белоктар, майлар, көмірсулар. Майлармен көмірсулардың көп бөлігі энергетикалық қажеттілікке жұмсалады. Көмірсулардың құрамында фруктозасы бар, ал пайдасыз көмірсуларға крахмал, сахароза немесе глюкозадан тұратын, глюкоза клетчатка құрамындаға адам ағзасында қорытылмайтын көмірсуларды жатқызуға болады.

Тірек сөздер: тағамдық құндылық, майлар, белоктар, edible food.

Аннотация. Большинство жиров и углеводов используются для получения энергии. Углеводы содержат фруктозу, а бесполезные углеводы включают крахмал, сахарозу или глюкозу, глюкозу и углеводы, которые не усваиваются человеческим организмом. В организме есть свои обменные процессы, соответствующие виды ферментов и изоферментов, микрофлора желудочно-кишечного тракта.

Summary. The main sources of nutrients in the human body are proteins, fats and carbohydrates. Most fats and carbohydrates are used for energy. Carbohydrates contain fructose, and useless carbohydrates include starch, sucrose or glucose, glucose and carbohydrates that are not digested by the human body. The body has its own metabolic processes, the corresponding types of enzymes and isoenzymes, the microflora of the gastrointestinal tract.

Негізгі қоректік заттардың белоктардан, майлардан, көмірсулардан, тұратынын білеміз. Ақуыздардың көптеген мөлшері пластикалық ал аз деген бөлігі ғана энергетикалық қажеттілікке жұмсалады. Майлармен көмірсулардың көп бөлігі энергетикалық қажеттілікке жұмсалады. Ал аз бөлігі ғана пластикалық қажеттілікке жұмсалады. Тағамдағы олардың қарым-қатынасы шамамен былай болу керек: бір бөлігі май, бір бөлігі ақуыз, төрт бөлігі көмірсу. Ақуыздардың құрамы әр түрлі және олар өсімдік және жануар ақуыздары болып бөлінеді. Ақуыздардың тағамдық құндылығы 1 грамм азық түліктегі калория мөлшерінен, сонымен қатарондағы алмаспайтын аминқышқылдарынан тұрады. Осыған сәйкес жанжақты ақуыздар жоқ, сондықтан ішіндегі өсімдік пен жануар ақуыздары кездесетін әр түрлі ақуызды тағамдарды қолдану маңызды.

Майлар туралы жағдай басқаша, олар қаныққан және қанықпаған болып екі үлкен топқа бөлінеді. Олар энергетикалық құндылығымен аз ерекшеленсе де, химиялық құрамы жағынан ағзаға күшті әсер етеді. Қаныққан майлар ағзадағы холестерин мен үш глицеридтер деңгейін жоғарлатуға байланысты қоректенуге айтарлықтай қолайлы емес. Мұндай майларға жануар майы, еріген шошқа майы жатады. Майлы ет тауық терісі, өсімдік майы, пальма, кокос, өсімдік майлары, сүт өнімдері жатады. Осы майлы өнімдерді азайту қажет. Жалпы рационда олар тағамдық майлардың үштен бірін құрауы қажет. Қанықпаған майлар; олар өз ара жартылай қаныққан және бір өзі қанықпаған май болып бөлінеді.

Көмірсуларда шартты түрде жақсы және жаман немесе пайдалы және пайдасыз болып бөлінеді. Пайдалы көмірсулардың құрамында фруктозасы бар, ал пайдасыз көмірсуларға крахмал, сахароза немесе глюкозадан тұратын, глюкоза клетчатка құрамындаға адам ағзасында қорытылмайтын көмірсуларды жатқызуға болады. Неге пайдалы немесе пайдасыз деп бөлінеді? Бұл оларды пайдаланғандағы қандағы глюкоза мөлшерін қаншаға жоғарлатуына байланысты. Бұл туралы көмірсулар туралы ақпараттан біршама мағлұмат алуға болады.

Тағамның калориялығы оның энергетикалық құндылығы мен бағаланып, ондағы ақуыз, май болуымен қамтамасыз етіледі. Тамақтың сіңірілуіне байланысты орташа (орташа 90% сіңіріледі) тамақтың калориясы организмнің энергиялық шығындарынан 10% тен ауыспауы керек. Тағамның тәуліктік калориясының энергияшығындарынан артық болуы 300 килокалория болса май қорының жиналуы тәулігіне 15–30 граммға өседі, ал бір жылда бұл 5,4–10,8 килограмм құрайды. Әр тағамның белгілі, энергиялық құндылығы болады, және оны есептеу кезінде қолданады. Тағамдардағы белоктың, майдың және көмірсудың сандық мөлшерлері есептелген және арнаулы кестелерде келтірілген. Нәрлі заттардың нутрейенттер пайдалану мөлшері мынандай: тәулігіне 85–90 гр кем емес белок қабылдану керек. Белоктың 55% малдың өнімдері болу керек. Балаларда бұл мөлшер дене массасына

есептелгенде, анағұрлым жоғары, және тәулігіне бір кг дене салмағына 1,5–4 гр құрайды. Бала өсу үшін, оған құрылыс материалдары керек.

Әйелдерге белок мөлшері тәулігіне дене салмағы килограмға 3–4 гр жетеді. Тәулігіне қабылданатын май мөлшері, 80–100 гр құрауы керек. Майлармен бірге организмге, А, Д, Е, май еріткіш дәрумендері де түседі, тәулігіне 400–500 гр көмірсулар түсуі қажет, соның ішінде крахмал есебінен. 350 гр моно және дисахаридтерден 50–100 гр организмге түсетін көмірсулардың негізгі массасы энергетикалық мұқтаждыққа пайдаланылады. Көмірсулардың мөлшерден тыс түсуісеміруге әкеледі. Әсіресе жүріс – тұрысын аз өмірде, себебі организмнің майы негізінен көмірсулардан синтезделеді. В.П. Петленконың (1996) анықтамасы бойынша физиологиялық тұрғыдан ұтымды тамақтанудегеніміз – жынысын, жасын, еңбек және этникалық жағдайын, аймақтық және генетикалық факторды ескере отырып тамақтануы. Ол денсаулықты, жүйкелік және физикалық еңбекке қабілеттілік пен қоршаған ортаның жағымсыз әсерлеріне қарсы тұра білу қабілетінің жоғарылауына, белсенді өмір сүруге және жасының ұзақ болуына жағдай жасайды.

Сәйкестендірілген тамақтануда тағамдық және биологиялық белсенді заттар тиімді қатынаста болып, ағзада өзінің пайдалы биологиялық әсерін максимальды түрде көрсете алады. Адамның жасына, жынысына, денсаулық жағдайы мен кәсібіне байланысты ұтымды тамақтануды ұйымдастырудың ғылыми негізіндегі жалпы физиолого-гигиеналық талаптарға:

1. Тағамдық рацион бойынша – тағамның энергиялық құндылығы мен сапалық құрамы, тағамдық заттардың сәйкестендірілуі, сіңірілуі, 7 органолептикалық қасиеті мен оның әртүрлілігі, астың құрылымымен әртүрлі тағамдық азық-түліктердің үндестігі, санитарлық-эпидемиологиялық тұрғыдан мінсіздігі жатады.

2. Тамақтану тәртібі – тағам ішудің уақыты мен ұзақтығы, олардың аралығы, тамақ ішудің кезегі мен тағам ішуге байланысты рационды бөлу.

3. Тағам ішуге жағдай жасау – ас бөлмесінің интерьері, столдың безендірілуі, микроклиматты қадағалау.

Тағамдық азық – түліктің биологиялық, энергетикалық және тағамдық құндылығы ондағы ақуыз, май, көмірсу, минералды элементтермен дәрумендердің, органикалық қышқылдардың, дәмдік ароматтық заттардың мөлшеріне байланысты; тағамдық азық-түліктердегі ақуыз компоненттерінің мөлшері аминқышқылдарының құрамы мен ақуыздың қорытылуына байланысты. Энергия құндылығы тағамдық заттардың биологиялық тотығу үдерісінде босатылатын энергия мөлшерімен сипатталады және ағзаның физиологиялық қызметін қамтамасыз етуге пайдаланылады.

Азық-түліктің тағамдық құндылығы қоршаған орта мен ағза жағдайының үйлесімді болуымен бағаланады.

Ағзадағы зат алмасу мен физиологиялық қызметтің өзгеруіне байланысты адамның тамақтануы өмірінің әр кезеңінде айтарлықтай өзгеріп отырады. Балалардың тағамдық заттар мен энергияға деген қажеттілігі олардың дене салмағына байланысты, ал ол өз кезегінде баланың жасына байланысты. Ақуыз, май, көмірсу мен энергияға деген қажеттілік егде адамдарда біршама азаяды. Егер 30–40 жастағылардың тәуліктік рационның калориясын 100% деп алсақ, 41–50 жастағылар үшін оны 90%-ға дейін, 51–60 жастағылар үшін 80%-ға дейін, 61–70 жастағылар үшін 70%-ға дейін, ал одан үлкендер үшін 60%-ға дейін азайту қажет.

Табиғатта адамға қажетті компоненттері толығымен бар азық – түлік кездеспейді. Тек әртүрлі тағамдарды пайдалану арқылы біз ағзаға қажетті тағамдық заттарды, әсіресе дәрумендер мен микроэлементтерді ала аламыз. Әрдайым бір тамақты жей берсек, адам ағзасында оған деген қорғаныштық реакция пайда болады – яғни тамаққа тәбетіміз төмендейді, керісінше, түрлі тамақ жесек – тамаққа деген тәбетіміз артып, асқазан сәлікөбірек бөлінеді, тағамның сіңірілуі артады. Физиологиялық тұрғыдан алғанда тағам әртүрлі болғаны жөн.

Адам әрдайым белгілі бір уақытта және ретті түрде (регулярный) тамақтануы қажет. Тамақтану тәртібіне байланысты адам ағзасында тағамды қабылдауға және астың дұрыс қорытылуына әсерін тигізетін шартты рефлекстердің маңызы өте зор. Дені сау адам тәулігіне 3 немесе 4 рет тамақтануы қажет, ол калориялық тұрғыдан төмендегідей тәртіппен 8 бөлінгені жөн: таңғы ас – 30%, түскі ас – 40%, бесіндік ас – 10%, кешкі ас 20%.

Тиімді тамақтану барысында адам ағзасына тәулігіне 1,5 тен 3 мың ккал дейін (немесе 6,4-тен 12,5 мың кДж) жалпы энергия қажет. Ол тағамның әртүрлі компоненттері есебінен алынады. Тағам компоненттері – ағзаға қажетті құрылыс материалдары мен энергия көзі ғана емес, адам ағзасын қоршаған ортаға бейімдейтін маңызды факторлардың бірі. Тірі ағза – қоршаған ортаның тітіркендіргіштеріне аз материалдық, энергетикалық, ақпараттықшығындармен жауап бере алатын салыстырмалы түрде тұрақты, соныменбірге пластикалық жүйе. Біртүрлі тітіркендіргіштердің бірнеше рет қайта-қайта әсер етуіне, мысалы төменгі температурааның әсеріне – ағза бейімделеді, яғни ішкі мүшелерде, жасушалар мен тіпті молекулалық деңгейде қайта құру үдерістері байқалады. Егер кейбір азық-түліктерді пайдалану барысы ұрпақтан – ұрпаққа жалғасын тапса, ағза ондай тамақтану түріне бейімделеді. Ағзада өзіне тән зат алмасу үрдісі, соған сәйкес ферменттер мен изоферменттер түрі, асқазан – ішек трактысының микрофлорасы қалыптасады. Бір сөзбен айтқанда, адам ағзасы тамақтанудың осы түріне бейімделеді.

Адам өмір сүру барысында тағамдық ресурстардың түріне, өзінің эстетикалық талғамына, ең маңыздысы климаттық жағдайды ескере отырып өзіне қажетті азық-түліктерді таңдайды. Жер бетін мекендейтін

барлық халықтардың ұлттық тағамы осыған байланысты қалыптасқан. Ұлттық тағам – киім, еңбек құралы тәріздес адамның қоршаған ортаға бейімделуінің бір элементі. Егер адам киім мен еңбек құралын өзінен кейінгі ұрпағына қарым – қатынас барысында ұсынатын болса, ағзаның кейбір климаттық жағдайға бейімделуі мен тамақтану барысы генетикалық тұрғыдан адамның тілегіне байланыссыз ұрпақтан – ұрпаққа беріліп отырады, ал онымен санаспау мүмкін емес. Халық диетологиясында бірінші орында тағамның биологиялық құндылығы, ең қиын жағдайларда адамның денсаулығын сақтау үшін ғана емес, сонымен қатар төтенше жағдайларға ағзаның қарсы тұра білу қабілетін арттыру қабілеті ескерілген.

Әдебиеттер

1. Ковальчук В.К., Иванова И.Л. Особенности обеспеченности кальцием, магнием и фосфором населения в Приморском крае // Гигиена и санитария. – 2011. – №1. – С. 41.
2. Жұмабаев С. Микроэлементтер және денсаулық [Text] / С. Жұмабаев // Денсаулық. – 2006. – №5. – С. Б.19.

Г.А. Қасымбек

магистрант, Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: М.К. Еркибаева

химия ғылымдарының кандидаты

БІЛІМ БЕРУ ОРЫНДАРЫНДА ИНТЕРАКТИВТІ ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ҚОЛДАНУДЫҢ ҒЫЛЫМИ- ПЕДАГОГИКАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Қазіргі кезде оқу үрдісі күнделікті жаңғыртуды қажет етеді, себебі басымдықтар мен әлеуметтік құндылықтардың ауысуы жүріп жатыр: ғылыми-техникалық прогресс өндірістің адамдардың тұрақты түрде өсіп отырған қажеттіліктеріне, тұлғаның рухани байлығының дамуына анағұрлым жауап беретін деңгейіне жеткізер амал ретінде қабылданады. Сондықтан қазіргі жағдай мамандарды дайындауда ЖОО оқытудың стратегиясы мен тактикасын түбірлі түрде өзгертуді қажет етеді. Кез келген білім беру мекемесінің түлектерінің басты сипаттары болып оның құзіреттілігі мен ұтқырлығы болып табылады. Осыған байланысты оқу дисциплиналарын игеруде акценттерді таным үрдісінің өзіне бағыттау керек, ал оның тиімділігі толығымен студенттің өзінің танымдық белсенділігіне тікелей байланысты.

ЖОО оқытуда белсенді әдістерді қолдану жоғары деңгейдегі мамандарды дайындауға қажетті жағдай болып табылады және оң нәтижелерге жеткізеді: Олар студенттерді белсенді оқу-танымдық қызметке тарту арқылы білімін, білігін және дағдыларын қалыптас-

тыруға мүмкіндік береді, оқу ақпараты студенттің жеке біліміне айналады. Бұл әдістерді қолдану сырттай өте жеңіл көрінгенімен, өзіндік ерекшеліктері мен қиындықтары да бар.

Интерактивті («Inter» – бірге, «act» – әрекет ету) – өзара әрекеттесуді білдіреді, пікірлесу қалпында болады, біреумен диалог. Демек, интерактивті оқыту әдістері тұлғааралық қарым-қатынасқа негізделе отырып, «жеке тұлғаны дамытуға бағытталады» қазіргі білім беру парадигмасын қанағаттандырады. Сонымен бірге, сапалы білім алудың алғышарттары болып табылатын таным белсенділігі мен ізденіс дербестігін қалыптастырып қана қоймай, ары қарай дамытады. Интерактивті және активті әдістердің көп ортақ белгілері бар. Активті әдістерден айырмашылығы, интерактивті әдістер білім алушылардың тек оқытушымен ғана емес, бір-бірімен кең қарым-қатынаста болуын және оқу үрдісінде студенттердің белсенділігінің басымдығын көздейді.

Жалпы айтқанда, интерактивті әдісті активті әдістердің ең заманауи түрі деп қарастыруға болады. Интерактивті оқыту – бұл:

- Өзара әрекеттесуші болып табылады;
- Нақты өмірдің тәжірибесіне сүйенеді;
- Студенттер арасында, студенттер мен оқытушылар арасында пікіралмасуды көздейді;
- Проблемалардың туындауының ұйымдастырушылық және жүйелілік себептерін сыни талдайды.

Ақпараттық-коммуникативтік технологияларды қолдану ой-сана, шығармашылық, коммуникативті және атқарушылық іс-әрекеттің ортаға қосылудың жаңа деңгейі болып табылады және қызметтің, оның ішінде білім алудың әр қырларын тұтастай қайта құруға алып келеді.

Дегенмен, интерактивті оқыту қажетті ақпаратты игеруге уақытты көбірек бөлуді, бағалауда жаңа, күрделі өлшемдерді қолдануды қажет етеді және студенттердің танымдық іс-әрекетін басқаруда тәжірибесі аз оқытушыларға көптеген қиындықтар туғызады.

Интерактивті технологиялар негізге алатын келесі басты дидактикалық принциптерді бөліп көрсетуге болады (кесте-1)

Кесте 1. Интерактивті технологиялардың дидактикалық принциптері

Интерактивті технологиялардың дидактикалық принциптері
Интерактивтілік принципі,
Диалог түріндегі оқыту принципі,
Оқу үрдісінің бейімделу принципі
Оқу материалының иілгіштігі принципі
Арақашықтықта оқытуда материалдың «жіберілгіштігі» принципі,
Оқу үрдісінде білім алушының белсенділігі принципі.

Интерактивті ұстаным – оқу материалын интерактивті сабақ барысында игерумен байланысты оқушы іс-әрекетінің белгілі бір түрі.

Интерактивті ұстанымның ұйытқысы болып, оқушылар орындайтын интерактивті тапсырмалар мен жаттығулар болып табылады. Интерактивті тапсырмалар мен жаттығулардың әдеттегі тапсырмалардан негізгі ерекшелігі, олар өтілген материалды бекіту үшін ғана емес, жаңа материалды оқып үйренуге арналады. Қазіргі заманғы педагогика бөліп көрсетуге болатын интерактивті ұстанымдардың өте бай қоймасына ие:

- Шығармашылық тапсырмалар;
- Кіші топтарда жұмыс істеу;
- Оқытушы ойындар (рөлдік ойындар, имитация, іскерлік ойындар, білім беру ойындары);
- Қоғамдық ресурстарды пайдалану (мамандарды шақыру, экскурсия);
- Әлеуметтік жобалар және басқа да аудиториядан тыс оқыту әдістері (әлеуметтік жобалар, жарыстар, БАҚ, фильмдер, спектакльдер, көрмелер, көрсетілімдер, әндер мен ертегілер);
- Ширатулар;
- Жаңа материалды оқып үйрену және бекіту (интерактивті лекция, көрнекіліктермен жұмыс істеу, видео және аудио материалдар, «оқушы мұғалім ролінде», «әр қайсысы әр қайсысын үйретеді», мозика, сұрақтарды пайдалану, Сократ диалогі);
- Күрделі және пікірталастық сұрақтар мен мәселелерді талқылау («позицияны таңда», жобалық техникалар, «Жалғыз – екеуіміз – бәріміз», «позициянды ауыстыр», «карусель», теледидарлық ток-шоу стиліндегі дискуссия, дебат, симпозиум);
- Мәселелерді шешу («шешім ағашы», «миға шабуыл», «шырмауды сараптау», «сатылар мен айналмалар»). [1]

Интерактивті әдістерге мыналар жатқызылады: пікірталас, эвристикалық әңгімелесу, «ми шабуылы», рөлдік, «іскерлік» ойындар, тренингтер, кейс-әдіс, жобалау әдісі, суретті материалмен топтық жұмыс істеу, видеофильмдерді талдау және т.б. Жаратылыстану-ғылыми дисциплиналарын оқыту барысында біздің ойымызша барынша ұтымды болып табылатын интерактивті әдістерді қарастырайық.

Жобалау әдісі. Біздің ойымызша оқушылардың жобалау қызметі, қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар ішінде оқытудың қойған мақсаты – негіздік құзіреттілікке ең сәйкес келетіні болып табылады. Жобалау әдісінің негізінде оқушылардың танымдық қызметін дамыту, дербес ойлауға дағдылану, проблемаларды тауып шешу, ақпараттық кеңістікке бейімделу, өз қызметінің нәтижесін бағалау және болжау жатқан тұлғаға бағытталған дамытушы технологиялардың бірі деп қарастыруға болады.

Жобалау қызметі баяндама, реферат, зерттеуді жүргізу, және басқа да шығармашылық қызметтің басқа түрлерінің болуын қарастырады.

Жобаны орындау барысында білім алушылар тек оқу әдебиетін ғана емес, сондай-ақ оқу-әдістеме, ғылыми, анықтамалық әдебиеттерді қолданады. Білім берушінің рөлі, қажеттілік болған жағдайда нәтижелерді талдау барысын бақылауға, кеңес беруге және бағыттауға келіп саяды. Жобаны жасау барысында білім алушы белсенді танымдық шығармашылық үрдіске тартылады; осы кезде пән бойынша бар білімін бекітуде, жана білімді алуда жүреді. Сондай-ақ пәннен аса құзіреттіліктер қалыптасады: зерттеушілік/ізденушілік, коммуникативтік, ұйымдастыру-басқарушылық, рефлексивті, топта жұмыс істеу дағдылары мен іскерлігі және т.б.

Кейс-әдіс. Кейс әдісі нақты жағдайлар тұрғысынан академиялық теорияларды көрсетуге мүмкіндік береді. Ол студенттерді пәнді оқуға, білімді терең меңгеруге, ақпаратты өңдеуге және талдауға, әр түрлі жағдайларды саралауға мүмкіндік береді.

CASE STUDY әдісі келесі дағдыларды дамытады:

1. Аналитикалық дағдылар
2. Тәжірибелік дағдылар
3. Шығармашылық дағдылар
4. Коммуникативті дағдылар
5. Әлеуметтік дағдылар
6. Өзіндік саралау.

Зерттеу әдісі. Бүгінгі күнде шығармашылық креативті ойлай алатын тұлғаны қалыптастыру өзекті міндет болып табылады. Проблемалық оқыту элементтерін қолдана отыра сабақты зерттеушілік қалыпта өткізу, білім алушының келесі қызметтерін қажет етеді:

- Пәндік зерттеудің ауқымы және мазмұнымен танысу;
- Зерттеудің мақсаты мен міндеттерін тұжырымдау;
- Зерттеу объектісі жайлы мәліметтер жинау;
- Зерттеуді жүргізу /теориялық немесе тәжірибелік/зерттеу факторларын сызып көрсету, болжаулар шығару, моделдеу және тәжірибені жүргізу;
- Алынған мәліметтерді түсіндіру;
- Қорытындыларды тұжырымдау, жұмыс нәтижелерін рәсімдеу.

Зерттеу қызметі білім алушылардың мынадай негізгі құзіреттіліктерін қалыптастыруға мүмкіндік береді: шығармашылық жұмыс істеу ептілігін, шешімдер қабылдау дербестігін, байқағыштықты, қиялды, өзгеше ойлауды, құбылыстар мен қоршаған орта заңдылықтарын диалектикалық қабылдауды, өзінің немесе топтың көзқарасын білдіріп және қорғауды дамытады.

Пікірталас. Оқу пікірталастары білім беру үрдісінің субъектілері оқытылатын проблема бойынша мақсатты және ретті түрде өздерінің ойларымен, идеяларымен, түсініктерімен өзара алмасатын білім алушылардың танымдық қызметінің формасын көрсетеді. Пікірталас оқу субъектілердің өзара қарым-қатынасының формасы ретінде әр түрлі

дайындық деңгейіндегі кәсіби білім беру мекемелерінің оқытушыларының практикалық қызметінде белсенді қолданыста. Оларды мақсатты түрде проблемалық оқу конференцияларында, симпозиумдарда, кешенді пәнаралық мәні бар проблемаларды талқылауда қолданған жөн. Баяндамалар, хабарламалар мазмұны оқытылатын материалмен байланысты немесе бағдарлама ауқымынан асып тұруы мүмкін, соның ішінде кәсіби бағытты болуы да. Мысалы, Техникалық колледжде білім алушыларға химия сабағында пікірталастыру үшін келесі тақырыптар ұсынуға болады: «Химия экология проблемаларын шешуде», «Химия биологияда, медицинада және дәрі-дәрмек жасауда», «Заманауи химияның жаңа ғылыми бағыттары және қолданбалы пайдасы» және т.б.

Ойын әдістері. Ойын – қызмет түрі, ол балаларға да, ересектерге де тән, сондықтан оқу үрдісінде осы іс-әрекет түрін қолдану ертеден белгілі, бірақта аталған қызметтің жаратылыстану ғылымдарының негіздердерін тануға еріксіз қызығушылық тудыратын аспектілерін пайдаланған жөн.

«Миға шабуыл» әдісі. Аталған әдіс, проблемаларды шешу үшін идеяларды жинақтауға бағытталған, ұйымдастырылған пікірталас барысында қойылған проблемалық сұрақтарды бірігіп шешу үрдісіне негізделген. «Миға шабуыл» әдісі білім алушыларды барынша белсенді іс-әрекетке тартуға жағдай жасайды.

Зерттеушілік әдіс – тұлғаның жеке қасиеттерін коммуникативтілігі мен толеранттылығын «миға шабуыл», ойындар, дискуссиялармен қатар келетін жалпығылыми дағдыларды қалыптастыру арқылы іс-әрекеттерді жүзеге асыратын шығармашылыққа жетелеу әдістерінің бірі болып есептеледі.

Қазіргі кезде интерактивті оқыту әдістері өте көп. Оларды сабақта жүзеге асыру үшін мұғалімдер дайын дидактикалық материалдарды қолдана алады немесе өз бетінше жаңаларын дамыта алады. Оқыту әдістерінің бірыңғай жіктемесі болмағандықтан, қандай әдістер интерактивті екендігі туралы айту қиын. Кейбір классификацияларға анықтамасы немесе әрекет ету тәсілі бойынша осылай жіктеуге болатын әдістер жатады. Мысалы, «білім берудің» қайнар көзіне қарай жіктеу (ауызша, визуалды, практикалық), И.Я. Лернер және М.Н. Скаткин (түсіндірмелі-иллюстративті, репродуктивті, проблемалық презентация, ішінара іздеу, зерттеу), Бабанский қызметінің ізденушілік сипатының көріну дәрежесіне сәйкес (оқытуды ынталандыру және ынталандыру, оқу әрекеттерін ұйымдастыру және жүзеге асыру, бақылау және өзін-өзі бақылау) [2].

И.П. Подласы жеке топты – оқытудың интерактивті әдістерін ажыратады. Дидактикадағы интерактивті әдістер дегеніміз – оқытушы мен білім беру процесіне қатысушылар арасындағы, әр түрлі басқару құралдары (компьютерлер) мен ақпаратты тұтынушы арасындағы немесе

оқушылардың өздері арасындағы өзара әрекеттесу тәсілдері, бұл жағдайда оларды шағын топтарға бөлуге болады.

Сондай-ақ, И.П. Подласы мұндай әдістерге пікірталастар, тренингтер, ойындар кіретіндігін көрсетеді, бірақ білім беру ұйымдары осы әдістердің модификацияларын қолданады, оларды формалармен және құралдармен біріктіреді. Мысалы: дәрістер, пікірталастар, тренингтер, байқаулар, «аяқталмаған тұжырымдармен» әңгімелер, «ашық жауаптармен» пікірталастар, «миға шабуыл» және т.б.

Е.С. Артемьева «Химияны оқытуда интерактивті оқыту міндеттерін қолдану әдістемесі» химия сабағында қолданылатын интерактивті әдістердің келесі типологиясын қолданады: имитациялық емес және имитациялық. Олар кәсіби іс-әрекет контекстінің рекреациялық (имитациялық) белгісіне, оның оқытудағы модельдік көрінісіне негізделген [3].

Химия сабақтарында интерактивті оқытуды жүзеге асырудың әр түрлі құралдарын қолдану оқушылардың зейінін жандандыруға, пән туралы білуге қызығушылық тудыруға және өзін-өзі дамыту мен өздігінен білім алу қабілетін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Интерактивті әдістерді үнемі қолдана отырып, студенттерде күнделікті өмірде қолданылатын құралдар арқылы оқытылатын пәнге деген қызығушылық дамиды.

Мысалы, 9-сыныпта, металлар бөліміндегі химия сабағында оқушыларды үй тапсырмасын видеоға түсіруді ұсына отырып, пікірсайыс арқылы мәселені түсінуге шақырамыз. Бірінші команда «Металлдардың пайдасы», екінші команда «Металлдардың зияны». Видеоматериал түсіріледі. Әр бейнені көргеннен кейін қарсы топ сұрақтар қояды, ал жауап беруші топ сұрақтарға жауап беріп, олардың дәлелдерін қолдауға тырысады. Пікірсайыстың соңында мұғалім келтірілген барлық дәлелдерді қорытындылайды және әр команда өз нәтижелерін жеткізеді. Металлар адам өмірінде қажет деген әр команда бір тұжырымға келсе, оң нәтиже қарастырылады.

Сондай-ақ, химия сабағында ойын технологиясын, тестілеуді, топтарда, смартфондарда немесе планшеттерде тапсырмаларды шешуді қолдануға болады. Химия сабақтарында қолданылатын мобильді технологиялар студенттерге білім беру мәселелерін шешуге және танымдық белсенділігін арттыруға мүмкіндік береді. Химия сабақтарында интерактивті оқытудың мүмкіндіктері шексіз, өйткені біз оқытуда қолданатын мобильді технологиялар үнемі дамып келеді [5].

Сонымен қатар, мен химия сабағында ойын технологиясын қолданып 7-сынып бойынша сабақ жүргіздім.

«Оңай / қиын» ойыны

Мақсаты: «жай зат», «күрделі зат» ұғымдарын бекіту.

Ойын барысы: оқушыларды үш командаға бөлдім (сыныптағы парта қатарына сәйкес). Әр командаға жай және күрделі заттардың бес жолынан тұратын карточка берілді. Міндеті – заттарды жай және күрделі

заттарға бөлу. Тапсырманы бірінші болып орындайтын немесе ең көп дұрыс жауап алған топ жеңіске жетеді. Карточкадағы жолдардың саны топтағы оқушылар санына сәйкес келуі керек. Әр топқа арналған карталар мазмұны бойынша бірдей немесе әр түрлі болуы мүмкін. Мысалы:

1 қатар: оттегі, кальций оксиді, мыс, мыс сульфаты, азот, натрий гидроксиді;

2 қатар: магний, көмірқышқыл газы, темір, күміс хлориді, кальций, кремний оксиді;

3 қатар: сутегі, азот оксиді, калий нитраты, аммиак, мышьяк, алтын;

4-ші қатар: мыс гидроксиді, күкірт, хлор, натрий хлориді, күкіртті сутек, литий;

5-ші қатар: кобальт, марганец, хлорсутек, су, титан, фторлы натрий.

Химия сабағында ойындарды ұйымдастыру мен өткізу бойынша практикалық бақылаулардың нәтижесі:

Таңдалған сыныпта химия сабағына ойын әрекеттерін енгізу кезінде алынған *алғашқы* нәтиже – бұл ұжымдағы корпоративті өзара әрекеттесудің, балалар арасындағы қарым-қатынас деңгейінің жоғарылауы және жеке оқушылардың психологиялық бостандығы. Оқушылары тапсырмаларды орындау кезінде олар бір-бірінен кеңес сұрай бастады, артта қалғандарға команда жеңіске жетуі үшін көмектесіп, тапсырмаларды жылдам орындау кезінде дұрыс шешуді түсіндіріп, оларды орындау кезінде нені басшылыққа алу керектігін айтты.

Ойын технологияларын қолдану нәтижесінде алынған *екінші* маңызды нәтиже – оқушылардың оқылған тақырыптар бойынша білімдерін бекіту болды. Тапсырмаларды ойын түрінде орындау кезінде балалар дәстүрлі ауызша сұрау мен оқулықтан есеп шығарудан гөрі оқу материалын едәуір тиімді жаттайтындығы анықталды. Айта кету керек, сыныптағы барлық оқушылар периодтық жүйені қалай пайдалану керектігін, химиялық элементтер туралы қызығушылық тудыратын ақпаратты табуды, заттардың формулаларын және олардың атауларын құруды үйренді. Бұл балаларды қатты қызықтырғаны соншалық, олар мұғалімдерге формулалары теориялық тұрғыдан жасаған, әртүрлі элементтерді бір-бірімен біріктірген кейбір заттар бар ма деген сұрақтармен қосымша жүгіне бастады.

Зерттеу барысында алынған *үшінші* маңызды нәтиже – бұл балалардың жеке қасиеттерін, ең алдымен есте сақтау, зейін және ойлауды белсендіру болды. Балалар тапсырмаларға мұқият қарай бастады, жауап беруге асықпай, керісінше, ықтимал нұсқаларын талдап, дұрысын таңдап, оны химия туралы өз білімімен дәлелдей бастады.

Зерттеу кезеңінің соңында оқушыларға жүргізген тесттік бақылау жұмысының нәтижелері 12 оқушы «5» бағасын, «4» бағасын – 11 оқушы, «3» бағасын тек 2 оқушы алғанын көрсетті.

Оқудың абсолютті үлгерімі – 100%, сапа – 92%.

Қорытындылай келе, оқытудың интерактивті әдістерін химия сабағында қолдану материалды тұрақты игеруге әкеледі, өйткені оқушы білімді мәселелерді шешудің тәуелсіз және саналы іздеуі арқылы алады. Мұндай әдістер студенттің дербестігін және өз бетімен оқуға және өзін-өзі дамытуға деген ұмтылысты дамытуға көмектеседі, бұл оқу үлгерімінің деңгейін жоғарылатады. Сондай-ақ, бала топта немесе жеке жұмыс жасай отырып, басқа адамдардың пікірін құрметтеуге, келіссөздер жүргізуге және ымыраға келуге үйренеді. Сабақтың интерактивті әдістерін сабақтың әр кезеңінде қолдануға болады: білімді жаңарту, мотивация қалыптастыру, жаңа материалды ұсыну, алған білімдерін бекіту, рефлексия және т.б.

Әдебиеттер

1. Атаева Т.А. Применение интерактивных технологий в инклюзивном образовании // Электронное обучение в непрерывном образовании. – 2015. – № 1-2. – С. 4-8.
2. Багрова Н.В. ИКТ как инструмент индивидуализации процесса обучения // Химия в школе. – 2012. – №5 – С. 78-80.
3. Дьяченко Е.А. Современные педагогические технологии в преподавании естественнонаучных дисциплин в образовательных учреждениях СПО // Методический поиск: проблемы и решения. – 2015. – № 1 (18). – С. 47-53
4. Белохвостов А.А., Аршанский Е.Я. Интерактивная доска на уроке химии // Химия в школе. – 2012. – №1. – С. 51-52.
5. Виноградова Н.А. Дошкольная педагогика. Обзорные лекции по подготовке студентов к итоговому междисциплинарному экзамену / Н.А. Виноградова. – М.: Форум, 2012. – 256 с.

З.Ш. Мұхамбетәлиева

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: Р.Ж. Мұқанова

химия ғылымдарының кандидаты, доцент

ЖЕКЕ ТҮЛҒАҒА БАҒЫТТАЛҒАН ОҚЫТУ ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫ

Андатпа. Бұл мақалада жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясының тарихы және білім берудегі маңыздылығы туралы айтылған. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясының мақсаты, сонымен бірге оның негізгі тұжырымдары қарастырылған.

Тірек сөздер: жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы, білім беру, оқыту технологиясы.

XX ғасырдың 50-жылдарында АҚШ-та алғаш рет «оқыту технологиясы» термині тиімді білім беру үдерісін құру жолдарын іздеу нәтижелерін көрсету үшін қолданылды. «Педагогикалық технология» тұжырымдамасының эволюциясын зерттей отырып, В.И. Боголюбов,

М.В. Кларин, Ф. Янушкевич шетелдік және отандық дереккөздерді талдау негізінде «білім берудегі технологиядан» идеялардың дамуын көрсетті. «Білім беру технологиясы» арқылы (бағдарламалық оқыту және т.б.) «педагогикалық технологияға» (яғни жоспарланған нәтижеге жетелейтін сөзсіз педагогикалық процестің құралдары мен әдістерінің жиынтығын ғылыми сипаттау). Оқытудың технологиялық тәсілі – оқу процесі алға қойылған мақсаттарға жетуге кепілдік беруі керек.

Қазіргі білім берудегі оқыту технологиялары келесі талаптарға жауап беруі керек ажырамас дидактикалық жүйе:

- оқытудың ұжымдық формаларын сақтай отырып, студентке оның танымдық қабілеттерін, мотивациясы мен жеке қалауын толық ескере отырып, оңтайлы бағдарлама бойынша оқуды жекелендіруге мүмкіндік беру;

- кең педагогикалық практикаға инновациялық әдістерді енгізу арқылы оқытуды оңтайландыруға ықпал ету;

- білім беру үдерісінде оқыту қағидаларын іске асыруды қамтамасыз ету (мотивация, іс-әрекет мақсаттарын өзектендіру және оны жоспарлау, белсенділікті, белсенділікті, танымдық дербестікті игеру деңгейін бағалау және т.б.);

- оқушының білім жүйесін өз бетінше қалыптастыруға ынталандырып, рефлексияны жүзеге асыру құралы ретінде әрекет ету.

Бүгінде оқыту технологияларының сан алуан түрлері бар. Бірақ оқыту технологияларының нақты жіктелуі жоқ, алайда оның екі тобы анықталған олар дәстүрлі және инновациялық оқыту. Осындай жіктеулердің бірі Г.К. Селевко ұсынған жіктеу. Бұл келесі негіздер бойынша құрылған сонымен бірге жеткілікті кең таралған және тәжірибеде қолданылуда:

- педагогикалық процестің жеке бағыттылығына негізделген педагогикалық технологиялар;

- студенттер іс-әрекетін жандандыру мен жандандыруға негізделген педагогикалық технологиялар;

- оқу процесін басқару мен ұйымдастырудың тиімділігіне негізделген педагогикалық технологиялар;

- дидактикалық жетілдіруге және материалды қайта құруға негізделген педагогикалық технологиялар;

- жеке педагогикалық технологиялар;

- балама білім беру технологиялары;

- жалпы педагогикалық технологиялар;

- дамыта оқытудың педагогикалық технологиялары;

- авторлық құқық мектептерінің педагогикалық технологиялары.

Үздіксіз көп деңгейлі білім берудің басым бағыттарының бірі – жеке тұлғаға бағытталған педагогикалық іс-әрекеттің сапасын қамтамасыз ету. Осы іс-әрекетке баса назар аударудың өзіндік себептері бар. Олар:

– еліміздің, қоғамның динамикалық дамуы, бүгінгі өзгермелі заманға лайық өмір сүре алатын тұлғаны қалыптастыруды талап етуде;

– бүгінгі мектеп оқушыларының іс-әрекетке бейімдігі, еркіндігі тәуелсіз болуы, педагогтарға білім алушылармен қарым-қатынаста жаңа тәсілдермен әдістерді қолдануды қажет етуде;

– бүгінгі мектептегі балалар мен үлкендер арасындағы қарым-қатынастың адамгершілік, демократиялық жағынан басым болу қажеттіліктерінен туындап отыр. Осы қажеттіліктер негізінде жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы білім беруде жүйелі қолданылуда.

«Жеке тұлғаға бағытталған» өзара әрекеттесу көрнекті психолог және гуманистік бағыттағы тәрбиеші Карл Роджерстің шығармаларынан шыққан. Ол сәтті психотерапия мен табысты педагогикалық іс-әрекеттің критерийлері бірдей екендігінің бір құпиясын ашты. Адамдардың өзара әрекеттесуіне байланысты іс-әрекетте жетістікке жету үшін, олардың бірі екіншісіне өзгеруге, жақсартуға көмектеседі, Роджерс бойынша: эмпатия бұл басқа адамның әлеміне ену; адамға деген жылы, адамгершілік қатынас, оны қандай да бір алғышарттарсыз қалай болса сол қалпында қабылдау. Бұл оқыту технологиясының басты мақсаты – оқушы тұлғасының жеке қабілеттері мен қасиеттерін дамыту. Осы оқыту технологиясы туралы келесі ғалымдардың тұжырымдамалары бар. И.С. Якиманскаяның пайымдауынша, жеке тұлғаға бағытталған оқытуда даралау тәсілі барлық білім беру процесінің негізгі қағидасы болады және оның мақсаты – әрбір баланың мүмкіндіктерін танып дамыту. Ал Е.В. Бондоревская бойынша бұл оқыту технологияның мазмұнында жеке тұлғаны дамытуға және қалыптастыруға қажетті 4 компонент міндетті түрде болуы керек: аксеологиялық, когнитивті, шығармашылық-әрекеттік, жеке тұлғалық. Белгілі ғалым Г.К. Селевко бойынша, ең негізгі басты құндылық – оқушының жеке тұлғасы болса, ал мақсаты табиғи қабілеттеріне сәйкес тұлғаны дамыту және қалыптастыру. В.Ф. Шаталовтың оқу материалдарын тірек және сызба белгілері арқылы табысты оқыту. Материал ірі мөлшерде енгізілді және блоктарға бөлінген. Оқу материалы тірек схема-конспектiлер түрінде берiледi. Тiрек белгiлерi арқылы оқыту технологиясы төмендегідей мақсатты көздейді: – білім, білік дағдыны қалыптастырады; – барлық баланы оқыту; – оқытуды жеделдету.

Жоғарыда айтылған тұжырымдар негізінде қорыта айтсақ жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы білім алушының қажеттіліктерін, ерекшеліктерін, іс-әрекетін, қабілетін ескеретін жан-жақты ойлау қабілеті дамыған және қалыптасқан тұлғаны тәрбиелеу. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту бір сөзбен сипаттасақ – жеке тұлғаның белсенділігіне сену.

Тұлғаға бағытталған оқытудың ерекшелігі оқу үрдісі оқушы мен мұғалімнің сұхбатына негізделген, ол бағдарламалық қызметті бірлесіп құруға бағытталған. Бұл жерде оқушының ынтасы, оқу материалының

мазмұнын, формасын, түрін жеке таңдауы, алған білімін оқытуға қатысты емес жағдайда қажет болған соң өздігінен пайдалануға талабы есепке алынады.

Тұлғаға бағытталған оқыту технологиясы кезінде мұғалімнің негізгі ұстанымы ол ең бірінші оқытудың субъектік тәжірибесін ынталандыру, әр білім алушының даралығын дамыту және әр тұлғаның жеке басының ерекшеліктерін, өзіндік құндылықтарын тану. Оқытушымен бірге білім алушының да өзіндік ұстанымдары бар олар оқу-тәрбие элементтерін еркін таңдай алуы және өзін тұлға ретінде қалыптастыру сонымен бірге оқу барысында өз қабілеттерін жүзеге асыру. Бұл оқыту технологиясын химия сабағындағы орны ерекше. Мысалы, химия курсының жеке бөлімдері немесе тақырыптарын біз осы технология негізінде оқыта аламыз.

Бүгінгі таңда мынадай жеке тұлғаға бағдарланған оқыту технологиялары бар:

- 1) В.Ф. Шаталовтың тірек белгілер негізіндегі технологиясы;
- 2) П.М. Эрдниевтің дидактикалық бірліктерді шоғырландыру технологиясы;
- 3) В.В. Фирсовтың саралай оқыту технологиясы;
- 4) Ш.А. Амонашвилидің ізгілікті-тұлғалық технологиясы;
- 5) Л.В. Занковтың, Д.Б. Эльконин – В.В. Давыдовтың дамыта оқыту технологиясы;
- 6) Ю.К. Бабанскийдің оқу процесін оптимизациялау технологиясы;
- 7) М. Чошановтың, П.И. Третьяковтың, К.Я. Вазинаның, В.М. Мо-наховтың модульдік оқыту технологиялары;
- 8) Г.К. Селевконың өзін-өзі дамыта оқыту технологиясы;
- 9) Ж.А. Қараевтың, Т.Т. Ғалиевтің, Ә. Жүнісбектің, М.М. Жанпейісованың, Н.Н. Нұрахметов пен К. Әбдіғалиевтің оқыту технологиялары кеңінен танымал.

Өткенге көз жүгіртсек, білім беру жүйесінде ең бірінші білім алушыға білім, білік, дағдыны қалыптастыруды талап етсек, бүгінде талап басқаша білім алушыға ең алдымен іскерлік қарым-қатынас, оларды өз бетімен білім алуға бағыттау болып отыр. Сондықтан қазірге кезде білім беру жүйесіндегі педагогикалық іс-әрекеттің ерекшелігі бұл баланың тұлғалық дамуына бағытталған жаңа білім технологияларын қалыптастыру және оларды оқыту процесінде жүйелі қолдана білу. Қорыта айтқанда жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиялары қазіргі білім берудегі иновациялық технологиялардың талаптарына сай және білім беруде әрбір білім алушының қажеттіліктерін, ерекшеліктерін ескере отырып, оның оқу процесінде жан-жақты дамуын жүзеге асыруы болып табылады.

Әдебиеттер

1. Селевко Г.К. Современные общеобразовательные технологии: Учебное пособие. – М., 2008.
2. Кудрявцев В.Т. Проблемное обучение : истоки, сущность, перспективы. – М., 2001.
3. Чернобельская Г.М. Теория и методика обучения химии. – М.: Дрофа, 2010.

А.Ю. Лисина, Д.А. Прокопчик

студенты Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: С.Г. Музыка

магистр техники и технологии, старший преподаватель

ИССЛЕДОВАНИЕ СОДЕРЖАНИЯ ВРЕДНЫХ ВЕЩЕСТВ В АТМОСФЕРНОМ ВОЗДУХЕ Г. ПАВЛОДАРА

Атмосферный воздух – один из главных источников жизни на земле. Под загрязнением атмосферного воздуха следует понимать любое изменение его состава и свойств, которое оказывает негативное воздействие на здоровье человека и животных, состояние растений и экосистем. Загрязнение атмосферы может быть естественным (природным) и антропогенным (техногенным).

По агрегатному состоянию выбросы вредных веществ в атмосферу классифицируются на:

1) газообразные (диоксид серы, оксид углерода, углеводороды и др.);

2) жидкие (кислоты, щелочи, растворы солей и др.);

3) твердые (канцерогенные вещества, свинец и его соединения, органическая и неорганическая пыль, сажа, смолистые вещества и прочие).

Все вещества, загрязняющие атмосферный воздух в большей или меньшей степени влияют на здоровье человека. Эти вещества попадают в организм человека преимущественно через систему дыхания. Органы дыхания страдают от загрязнения непосредственно, поскольку около 50% долей примесей радиусом 0,01–0,1 мкм, проникают в легкие и оседают в них.

Диоксид углерода CO_2 в повышенных концентрациях может вызвать расстройства нервной системы, появление головных болей, снижение памяти, утомляемость, расстройства сна.

Оксид азота NO и диоксид азота NO_2 в атмосфере встречаются вместе, поэтому чаще всего оценивают их совместное воздействие на организм человека. NO не имеет запаха, но при вдыхании может связываться с гемоглобином, переводя его в форму, не способную переносить кислород. NO_2 раздражает лёгкие, и может проникать в капилляры лёгких, где вызывает воспаление и астматические процессы. Долговременное воздействие более низких концентраций оксида и диоксида азота может вы-

зывать головную боль, проблемы с пищеварением, кашель и лёгочные заболевания.

В случае отравления, вызванном вдыханием небольших концентраций паров бензина, наблюдаются разные симптомы. Эти симптомы похожи на алкогольную интоксикацию: психическое возбуждение, эйфория, головокружение, тошнота, слабость, рвота, покраснение кожных покровов, учащение пульса. В тяжелых случаях могут наблюдаться галлюцинации, обморочные состояния, судороги, повышенная температура.

Целью нашей работы стало исследование содержания вредных веществ в атмосферном воздухе г. Павлодара.

Задачами исследований выступают: освоение методики анализа газов с применением универсального газоанализатора УГ-2 и определение концентрации вредных веществ в трех точках атмосферного анализа.

Гипотеза научных исследований: исследование атмосферного воздуха в жилых микрорайонах г. Павлодара и проезжих частях с помощью оптического метода.

Актуальность исследования: в городе Павлодаре вследствие загрязнения воздуха, которое постоянно увеличивается, неуклонно растет число больных, страдающих такими заболеваниями, как хронический бронхит, различные аллергические заболевания и рак легких.

Объектом исследований выбраны пробы атмосферного воздуха жилых микрорайонов г. Павлодара и проезжий части на определение содержания: диоксида углерода CO_2 , диоксида азота NO_2 , оксида азота NO и паров бензина. Анализ проводился в 3 точках.

Для определения загрязняющих веществ в атмосферном воздухе нами были выбраны два различных метода анализа. Тепловой метод, основанный на изменении теплопроводности газовой смеси или теплового эффекта радиации с участием определяемого компонента. Минимальная определяемая концентрация данным методом составляет от 0,1 до 0,001%.

Оптический метод, основанный на проведении цветной реакции контролируемого компонента с подходящим реагентом в газовой фазе, в индикаторном реакторе или на поверхности твердого носителя. Минимальная определяемая концентрация данным методом составляет от 0,001 до 0,000001%. Поэтому мы выбрали данный метод анализа.

Методика исследований заключалась в отборе проб атмосферного воздуха в трех точках города Павлодара и определении в них загрязняющих веществ с помощью универсального газоанализатора УГ-2. Этими точками стали:

1. Территория учебных корпусов Павлодарского педагогического университета.
2. Улица Торайгырова г. Павлодара.
3. Перекресток улицы Торайгырова и проспекта Назарбаева г. Павлодара.

В данной работе измерение массовой концентрации вредных веществ в атмосферном воздухе выполнено с помощью универсального газоанализатора УГ-2.

Методика анализа: вскрыли индикаторную трубку. Подсоединили к воздухозаборному устройству индикаторную трубку немаркированным концом. Прососали указанный на шкале объем воздуха в течение указанного времени. Отсоединили индикаторную трубку и приложили к шкале, совместив с нулевой отметкой начало столбика индикаторного порошка у маркированного конца. Сняли показания по границе изменившегося окраску порошка.

Отработка методики определения вредных веществ с помощью универсального газоанализатора УГ-2 проводилась в лабораториях нашего университета.

Для определения были выбраны 3 точки анализа: 1 – территория учебных корпусов Павлодарского педагогического университета; 2 – на проезжей части улицы Торайгырова; 3 – перекресток улицы Торайгырова и проспекта Назарбаева г. Павлодара. Получены следующие данные в точках №1, 2 и 3 которые находится в разных районах исследования.

Таблица 1. Результаты испытаний проб атмосферного воздуха точке №1, территория ППУ

№	Определяемое вещество	ПДК, мг/м ³	Результат измерений, мг/м ³
1	Диоксид углерода CO ₂	5	1
2	Диоксид азота NO ₂	0,2	0,1
3	Оксид азота NO	0,4	0,1
4	Пары бензина	0,3	0,1

Таблица 2. Результаты испытаний проб атмосферного воздуха в точке №2, на проезжей части улицы Торайгырова

№	Определяемое вещество	ПДК, мг/м ³	Результат измерений, мг/м ³
1	Диоксид углерода CO ₂	5	7
2	Диоксид азота NO ₂	0,2	0,2
3	Оксид азота NO	0,4	0,5
4	Пары бензина	0,3	0,9

Таблица 3. Результаты испытаний проб атмосферного воздуха в точке №3, перекресток улицы Торайгырова и проспекта Назарбаева г. Павлодара

№	Определяемое вещество	ПДК, мг/м ³	Результат измерений, мг/м ³
1	Диоксид углерода CO ₂	5	9
2	Диоксид азота NO ₂	0,2	0,4
3	Оксид азота NO	0,4	0,8
4	Пары бензина	0,3	0,9

Этот оптический метод анализа, который мы использовали в нашей работе, рекомендуется для дальнейшего применения в научных исследованиях школьников и студентов. Преимущества оптического метода:

– позволяет определять различные загрязняющие вещества в атмосферном воздухе;

– относительная погрешность измерения массовых концентраций тремя индикаторными трубками при помощи универсального газоанализатора УГ-2 не превышает $\pm 25\%$;

– масса воздухозаборного устройства УГ-2 не более 1,5 кг;

– масса комплекта индикаторных трубок не более 0,3 кг;

– габаритные размеры воздухозаборного устройства УГ-2 не более $100 \times 105 \times 200$ мм.

В результате проведенных измерений в данном районе г. Павлодара определили, что концентрация загрязняющих веществ (CO_2 , NO_2 , NO и паров бензина) превышает допустимые значения в 2–3 раза.

На основании полученных данных определили превышение ПДК по 4 веществам (CO_2 , NO_2 , NO и паров бензина) в точках №2,3, которые находились на проезжей части улицы Торайгырова и проспекта Назарбаева. В тоже время, в точке №1, расположенной на территории учебной базы Павлодарского педагогического университета превышение ПДК загрязняющих веществ в атмосферном воздухе не обнаружено.

Студент: А.О. Ташкенбай

Жетекші: Қ.К. Досмагулова

ХИМИЯ ПӘНІНЕН АУЫЗ СУДЫ ЗАРАРСЫЗДАНДЫРУ ӘДІСТЕРІ МЕН ТЕХНОЛОГИЯЛАРЫН ОҚЫТУ ӘДІСТЕМЕСІ

Көптеген зерттеулерде ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесі жалпы білім берудің бір бөлігі ретінде ғана емес, сонымен қатар экологиялық мәдениеті, санасы, іс-әрекетке дайындығы жоғары деңгейдегі тұлғаны тәрбиелеу мақсатын көздейтін үрдістің жаңа мәні қарастырылады. Орта мектепте экологиялық мәдениетті қалыптастыру Қазақстанның тұрақты дамуының басты факторларының бірі болып саналады.

Қазіргі таңда дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының есептеулеріне қарағанда дерт түрлерінің 80% тікелей судан болап отыр. Бұл проблема әсіресе Арал өңірінде айрықша мәнге ие болуда.

Қазіргі таңда өзен – көлдерінің, су бассейндері пестицидтермен, ауыр металдармен ластануы айтарлықтай алаңдатушылық білдіруде.

Білім беру қызметінің сапасына деген жаңа талаптар білім беру ортасын өзгерту қажеттілігінен туындап отыр, бұл оқушыларда өзіндік

білім алуға және өзін-өзі дамытуға қажеттіліктерін қалыптастыруға, тағыда ол үшін қажетті дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді [1].

Мектепте химия пәнін оқыту оқушылардың әлемдік көзқарастарын, сонымен қатар экологиялық білім аумағындағы көзқарастарын қалыптастыруға мүмкіндік береді. Алайда химия пәнін оның мазмұндық көлемін сақтай отырып, оқытуға берілген уақытты қысқартқан жағдайда оқушылардың пәнге деген қызығушылығы төмендейді.

Химия пәніндегі ең қызығы-заттардың қасиетін эксперименттік зерттеу болып табылады, алайда курстың шектен тыс теориялануы оқушылардың оған деген назарының төмендеуіне алып келеді. Сонымен қатар білім алушылар сабақтағы және күнделікті өмірдегі оқығандарының арасындағы байланысты көрмейді, бұл химия пәнін оқу пәні ретінде қызығушылық тудыруын одан әрі төмендеті түседі.

Бұл мәселені жобалар әдісін қолдану арқылы шешуге болады, оның тиімділігі орта және үлкен жастағы мектеп оқушыларының өзіндік жеке шешім қабылдауына, өзінің орнын табуға деген қажеттіліктеріне және қоршаған әлемді түрлендіруге деген құштарлықтарына негізделген [2] Сонымен қатар жобалық ойлау танымал болып барады: түрлі салаларда және ең табысты адамдармен егжей-тегжейлі ойластырылған, нақты іс-әрекеттер нұсқалары жоспарланған жобалар ұсынылуда.

Оқушылардың зерттеу қызметін қамтуды жобалауға, жүзеге асыруға және әдістемелік қамтуға теориялық көзқарастардың мәселелері білім беру мекмелерінде Н.Л. Древницкой, И.Я. Лернер, М.И. Махмутов, В.А. Михеев, А.С. Обухов, Н.В. Огородников, С.И. Осипов, А.Н. Подьяковпен, Ю.Ф. Сенько, В.В. Сериков, М.В. Степанов, А.В. Теремов, А.П. Тряпицин, И.А. Шиндяпин, С.Т. Шацкимен және өзгеде ғалымдармен әзірленді [3]. Алайда, оқушылардың ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесін ұйымдастыруға арналған еңбектердің санының көтігіне қарамастан химия пәнінің мұғаліміне сабақта оқушыларға берілген қызмет түрін ұйымдастыруға көмек беретін ғылыми-әдістемелік жобалардың жеткіліксіздігі айқын көрінеді.

Оқушылардың көзқарасы бойынша ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесі – бұл маңызды тәжірибелік мәнге ие тапсырмаларды өз бетінше шешетін, жетіспейтін ақпараттарды іздей отырып сонымен қоса өз біліміне сүйене отырып сынақ және қателіктер тәсілдерімен шешуге бағытталған қызмет болып табылады.

Ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесі – бұл оқушыларда зерттеу үшін мақсат пен міндетті анықтау, мәселелерін анықтауға білімдерін жетілдіруге, тағыда оларды шешуге бағытталған қызметті жоспарлауға және жүзеге асыруға бағытталған дидактикалық құрал болып табылады. Оқушылардың жобалық қызметі үрдісінде талдау, синтез және толықтыру сияқты ойлау операцияларын дамытуға бағытталған, сонымен қатар ақпараттармен жұмыс жасауға

үйретеді, олардың жобалары негізделетін зерттелетін нысандармен құбылыстардың нақты және екіншілік белгілерін анықтауға мүмкіндік береді.

Барлық жобаларды оларға оқушылардың орындауға жұмсаған уақытына байланысты топтарға бөлуге болады:

– қысқамерзімді (орындау уақыты бір сабақтан бір аптаға дейін);

– ұзақ мерзімді (бір аптан көп);

– ұзақ мерзімдік жобалардың артықшылықтары оны оқушы өзіне қолайлы уақытта жасай алады, өз бетінше орындауға деген үлкен мүмкіндік, нәтижелерді талдауға және қателіктерді түзетуге мүмкіндік беріледі. Алайда шектен тыс ұзақ зерттеулер жүргізу оған деген бастапқы қызығушылықтың сөнуіне алып келеді, оқушылар оған шыдамай жобаны аяғына дейін жеткізбей тастап кетеді. Ұзақ мерзімді жобалық қызметті профессионалдық таңдауы бар және пәнге деген нақты, тұрақты қызығушылығы бар және химия бойынша жоғары білім деңгейі бар үлкен жастағы оқушылармен жұмыс жасау кезінде жоспарлаған жөн.

Ерекше қызығшылықты химия пәні сабағында қысқа мерзімді ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесі ие. Жеке сабақтарда жобалар әдістері олардың тиімділігін арттырады, алайда сабақ ұзақтығының уақыт аралығында туындаған ұымдас-тырушылық кедергілерді тудырады.

Химия пәнін игеруді енді бастаған оқушылар пәннің спецификасын есепке алып оқу жобасын жеке жүзеге асыру үшін дамыған дағдыларының жеткіліксіздігін есепке алу қажет. Сондықтан біз жобалық қызметті ұйымдастырудың үш деңгейін анықтаймыз:

Дайындық, онда оқушылардың тақырыпты, жоспарлауды және реттеуді таңдауды мұғалім жүзеге асырады;

Элементарлы, мұғаліммен анықталған тақырып бойынша оқушының өзіндік жұмысы;

Дамытылған, онда оқушылар не өздері тақырыпты қалыптас-тырады, немесе педагогтың үлкен ғылыми мәселелерден бөлек жеке бағытын зерттеу үшін алып ұсынылады, одан әрі жеке өзі зерттеуді жоспарлап және жүзеге асырады, ал педагог оны бақылап отырады [4].

Химия пәні сабағындағы ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесінің маңызды бастапқы мезеті жеке оқушының ерекшеліктерін орындауына техникалық мүмкіндіктеріне негізделген, сонымен қатар ол зерттелетін сабақтың немесе бөлімнің мақсаттары және міндеттеріне сәйкес келуі тиіс. Жас мөлшеріне байланысты оқушылар қоршаған ортаны түрлендіруге талпынады, сондықтан оларға нақты тәжірибелік нәтижелерді, соның ішінде қоршаған ортаны қорғау бойынша нәтижелерді алуды болжайды. Бұл бізге химия пәні сабағында экологиялық білімді қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Химиялық білім берудің ғылыми және практикалық аспектілері кестедегіше болуы қажет.

Мақсатты компоненті

Химияны экологияландырып оқытудың мақсаты: оқушылардың химия-экологиялық білімдерін қалыптастыру, шығармашылық ойлау қабілетін дамыту

Химияны экологияландырып оқытудың негізгі міндеттері

Химия ғылымының маңызды заңдылықтары туралы, кейбір экологиялық проблемалардың пайда болу себептері, қоршаған орта нысандары мен адамға түрлі қосылыстардың және өндірістік әсерінің зардаптары, экологиялық проблемаларды шешудегі химияның рөлі	Химиялық тіл мен оқушылардың химиялық және экологиялық нысандарды жан-жақты қарастыра білу қабілетін дамыту	Заттармен жұмыс жасағанда, тәжірибелер орындау кезінде қауіпсіздік ережелерін сақтау, тәжірибелік дағдыларын қалыптастыру
---	---	---

Мазмұндық компоненті

Химиялық және экологиялық білім	Экологиялық мазмұндағы демонстрациялық тәжірибе	Экологиялық мазмұндағы есептер мен жаттығулар	Экологиялық мазмұндағы лабораториялық практикум
---------------------------------	---	---	---

Іс-әрекет компоненті

Химия-экологиялық білімдерді меңгеру кезеңдері

Оқуға ынталандыру (мотивациялау)	Іс-әрекеттің негізгі бағытын түсіндіру	Іс-әрекеттің материалдық формада қалыптасуы (экологиялық бағытталған химиялық экспериментті жүргізу)	Қатты дауыспен әрекетті қалыптастыру (алынған білімді бекіту мен қорыту)	Ішкі дауыспен әрекетті қалыптастыру (аудиториядан тыс үй жұмысы)	Саналы іс-әрекетті қалыптас-тыру (ауди-ториядан тыс жұмыс)
Дәріс сабақтары (жаңа материалды түсіндіру сабақтары)	Экологиялық проблемалық элементтері бар, мазмұндағы лабораториялық практикум сабақтары, оларды талдау, қорыту	Семинар-сабақтар (проблемалық ситуацияларды шешу негізінде білімдерді бекіту мен қорыту, экологиялық проблема және оны шешу, талдау)	Теориялық сипаттағы экологияландырылған сұрақтарға жауапты өз бетінше іздеу, экологиялық мазмұндағы есептерді шешу		

Оқытудың формалары мен әдістері

Диагностика – нәтижелік компоненті

Химиялық шығарма жазу			Өз бетінше және бақылау жұмыстарын жүргізу
Нысанды сипаттау үшін пайдаланған мазмұн блогының орташа саны	Бір жұмыста пайдаланылған ғылыми терминдердің орташа саны	Түсінікті меңгерудің толықтығын сипаттайтын коэффициент	Білімді меңгеру коэффициенті

1 сурет. Химия-экологиялық білім жүйесін қалыптастырудың әдістемелік моделі

Соңғы жылдары оқу үрдісінде ғылыми-әдістемелік әдебиеттерге экологиялық мазмұнды есептерді енгізу қажеттілігі қарастырылып жүр. Экологиялық мазмұнды химиялық есептердің дәстүрлі химиялық есептерден басты айырмашылығы оларда басты назарды адамның тәжірибелік қимыл-әрекетінде ең маңызды түрлі химиялық қосылыстарды қолдануға олардың қоршаған ортаға және адам ағзасына әсеріне аударады.

Химиялық қосылыстарды, химиялық құбылыстарды білу арқылы адамның қоршаған ортасына қатынасы орнайды. Онымен бірге экологиялық мазмұнды химиялық есептерді шешу арқылы түрлі үрдістердің, соның ішінде химиялық үрдістердің күрделілігі және екі жақтылығы жөнінде көзқарас қалыптасады. Оқушылардың табиғатқа деген дұрыс қарым-қатынасын қалыптастыруда қолданылатын есептер арнайы химиялық білімдерді пайдалануды талап етеді. Бұл өз кезегінде оқушы жаңадан бір нәрсе білулеріне мүмкіндік жасайды. Осы орайда есептердің мазмұны оқушылардың қызығушылықтарына сәйкес келуі абзал. Тек осындай жағдайда ғана таным белсенділігі пайда болады.

Қорыта келгенде, ауыз судың сапасын бағалау бойынша білім алушылардың ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесі және жүргізу үрдісінде білім алушылардың ауыз судың сапасын зерттеуге дайындық деңгейіне зерттеу жүргізілді, білім алушылардың ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесін ұйымдастыру мен іске асыруды, зертханалық жұмысты жүргізуді, ауыз судың сапасын бағалау бойынша білім алушылардың ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесі жөніндегі бағдарлама әзірленді және іске асырылды. Сондай-ақ іске асырылған бағдарламаның тиімділік дәрежесі анықталды, ол үшін арнайы әзірленген әдістеме бойынша білім алушыларға қайта диагностика жүргізілді. Алғашқы зерттеу оқушылардың ауыз су сапасын зерттеуге дайындығының өте жоғары емес деңгейін көрсетті, онда бұл деңгейдің айтарлықтай өсуі байқалды, бұл оқушылардың ауыз су сапасын бағалау бойынша ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесі бойынша әзірленген және іске асырылған бағдарламаның тиімділігінің жоғары дәрежесін көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Якимович Е.П., Суржик С.С., Доронина Н.А. Образовательная среда вуза как фактор качества образовательных услуг. Мир науки, культуры, образования. 2018.
2. Попова Е.В. Проектная деятельность в экологическом образовании и воспитании // Начальная школа. – 2014.
3. Сай Л.М. Проведение экологических наблюдений в рамках исследовательских проектов школьников. Открытый урок: методики, сценарии и примеры. 2015.
4. Сергеев И.С. Как организовать проектную деятельность учащихся. – Москва: АРКТИ, 2016.

Хавдыл Жанаргүл

Павлодар педагогикалық университеті, магистрант

Ғылыми жетекші: Р.Ж. Муканова

химия ғылым. канд., жаратылыстану жоғары мектебінің доценті

ЖЕКЕ ЖӘНЕ ҰЖЫМДЫҚ ЖҰМЫС ТҮРЛЕРІ АРҚЫЛЫ ХИМИЯ САБАҚТАРЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТАНЫМДЫҚ ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН ДАМУ

Андатпа. Жеке және ұжымдық жұмыс түрлері арқылы химия сабақтарында оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту және оқушының пәнді терең түсіну қабілетін дамыту, алған білімдерін сыныптан тыс жерде және кез келген жағдайда тиімді пайдалана білуін қамтамасыз ету.

Химияны оқытуда оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту – қазіргі мектептегі мұғалімнің негізгі міндеттердің бірі. Д.И. Менделеев эмоцияларсыз ешқандай ілім жоқ екенін атап өтті.

Педагогикалық практикада танымдық қызығушылықты түсінудің әртүрлі тәсілдері қалыптасты. Ойын оқушылардың мазмұнына, оқыту әдістері мен жұмыс формаларына жандандыру элементтерін енгізуді қамтиды. Осылайша, оқушылардың іс-әрекетінің ішкі жоспарын, олардың оқуға деген көзқарасын өзгертпейтін тікелей қызығушылық пайда болады.

Танымдық қызығушылық танымдық белсенділіктен, оқу пәндеріне нақты бағытталады, танымдық мотивтер басты орын алатын құнды мотивациядан көрінеді. Ол оқушыны қызықтыратын ақпаратты белсенді іздеумен байланысты танымдық іс-әрекеттің прогрессивті қозғалысымен сипатталады. Жасөспірімдердің танымдық қызығушылықтары оларға оқу процесінде және олар үшін маңызды мәселелер бойынша қосымша ақпарат іздеуде жоғары белсенділікті қамтамасыз етеді. Жасөспірім өзінің білімімен көбінесе бағдарламалық материалдың өтуінен озып кетеді және оқу процесінде өзі алған ақпаратты пайдалана алады. Бұл оның өзін-өзі бағалау сезімін тудырады және танымдық қызығушылығын күшейтеді. Жоғары сынып оқушыларының мүдделері көбінесе олардың адам проблемасына, оның әлемдегі орнына, адамдар арасындағы қатынастарға байланысты сұрақтарға жауап табуға деген ұмтылысына байланысты. Өзін-өзі тану процесі, өмірдің болашағы туралы ойлар белсендіріледі.

Оқушылардың танымдық қызығушылығын қалыптастыру және дамыту оқытудың әртүрлі формалары мен әдістерін қолдану арқылы жүреді. Ол үшін оқушылардың танымдық белсенділігін, жеке, топтық, фронтальды тапсырмаларды, дидактикалық ойындарды, есептерді шешуді және химиялық экспериментті белсендіретін тапсырмаларды қолдануға болады.

Оқушылардың пәнге танымдық қызығушылығын қалыптастыратын жеке тапсырмалар ретінде, мысалы синквейн, кластер құруды ұсынуға болады. Оқушылар сабақта және үйде мәтіні бес жолдан және 11 сөзден тұратын тақырыптық синквейндер жасау үшін үлкен қуанышпен жұмыс істейді. Ағылшын тілінен аударғанда «Кластер» – жасуша, латын тілінен – кластер, байлам, шоқжұлдыз. Білім беруде кластер дегеніміз-мәтіннің семантикалық бірліктерінің кластер түрінде белгілі бір тәртіппен графикалық түрде жасалған жиынтығы. Ортасында – тақырып атауы, проблемалар, оның айналасында пікірлер – әртүрлі дәлелдермен, фактілермен, мысалдармен біріктірілген үлкен семантикалық бірліктер. Осылайша, кластер дегеніміз – белгілі бір тұжырымдаманың семантикалық өрістерін көрсететін материалдың графикалық ұйымы. Химия сабақтарында кластер құру оқушыларға кез-келген тақырып туралы еркін және ашық ойлауға мүмкіндік береді. Оқушы парақтың ортасына негізгі тұжырымдаманы жазады және одан әр түрлі бағытта жебелер – бұл сөзді басқалармен байланыстыратын сәулелер салады, олардан сәулелер одан әрі тарайды. Кластерді сабақтың әртүрлі кезеңдерінде, химия курсының әртүрлі тақырыптарын зерттеуде қолдануға болады.

Химияны оқытуды ұйымдастыруда ақпараттық технологиялар маңызды рөл атқарады. Химиялық мәселелерді шешуге үйрету үшін ақпараттық технологияларды қолдану ақпарат берудің жаңа мүмкіндіктерін ұсынады, көрнекілік құралдарын кеңінен қолданады және оқуды жекелендіруді оқушылардың белсенділігімен үйлестіруге мүмкіндік береді. Компьютерлік презентацияларды сабақтарда қолдану химия пәнін оқытуды мазмұнды, қызықты, эмоционалды, көрнекі, тиімдірек етуге мүмкіндік береді. Презентация мұғалімнің түсіндірмесімен бірге сабақтың құрылымына сәйкес келеді. Сонымен қатар, интернетте қажетті бейне экспериментті тапқаннан кейін оны сабақтың презентациясына енгізу және қауіпсіздік ережелерін сақтай отырып көрсету оңай.

Презентацияларды тақырыпты зерттеудің кез-келген кезеңінде және сабақтың кез-келген кезеңінде қолданған жөн: жаңа материалды түсіндіру, бекіту, қайталау, бақылау кезінде. Сонымен қатар, презентация әртүрлі функцияларды орындайды: мұғалім, жұмыс құралы, оқыту нысаны, ынтымақтастық тобы. Тест сияқты жұмыс түрін елемеуге болмайды. Тестілеу – бұл білімді бақылау уақытын қысқартуға, зерттелген материалды бекіту кезінде балаларды белсендіруге мүмкіндік беретін оқыту формаларының бірі. Жауапты таңдау тапсырмалары өте табиғи және педагогикалық тиімді. Сонымен қатар, бұл әдіс білімді тексеру үшін ғана емес, сонымен қатар жаңа материалды зерттеу және оны бекіту кезінде де қолданылады, өйткені бұл жаңа тұжырымдаманы жақсы есте сақтауға және бұрын алынған білімдердегі орнын анықтауға мүмкіндік береді. Менің ойымша, мұндай жұмыстар оқушыларға пәнді оқу процесіне шығармашылық қатысу сезімін береді. Химиядағы тест тапсырмалары формасы, мазмұны және күрделілік дәрежесі бойынша

ерекшеленеді. Үлкен әртүрліліктің ішінде келесі тест түрлерін ұсынуға болады. Бір дұрыс жауапты таңдаумен тапсырмалар. Сәйкестікті белгілеуге арналған тапсырмалар (логикалық жұптар). Дұрыс дәйектілікті орнатуға арналған тапсырмалар. Қысқа жауабы бар ашық нысандағы тапсырмалар. Егер тапсырма дұрыс жасалған болса, онда дұрыс жауап іздеуде студенттер бір дұрыс жауапты екіншісімен салыстыру туралы ойлануы керек. Осылайша, оқушылардың ойлауын белсендіретін проблемалық жағдай туындайды. Дәстүрлі жаттығуларды орындай отырып, оқушы мұғалім ұсынған жолмен жүреді, ал тест тапсырмаларын орындау кезінде ол шешім жолын таңдайды.

Қазіргі топтық жұмыс, әдетте, бүкіл сыныптың фронтальды жұмысынан басталады, оның барысында мұғалім қиындықтар туғызады және топтарға тапсырмалар береді. Топтық жұмысты жұппен немесе төрттен қарастырайық. Сонымен қатар, әр оқушы кішігірім мәселені жеке шешеді, содан кейін жеке жұмыс нәтижелері негізінде осы екі оқушы ортақ бірлескен жұмыс жасайды; содан кейін жұптағы бірлескен жұмыс нәтижелері бойынша – төрт оқушының жалпы жұмысы. Жұмыстың әр кезеңінде өзін-өзі бақылау және бағалау жүзеге асырылады. Оқу іс-әрекетін ұйымдастырудың бұл формасы жеке мәселелер мен семинарларды жүзеге асыруда қолданылады. Сонымен қатар, химия сабақтарында оқушылардың үлкен топтарының ұжымдық жұмысын қолданған жөн. Сонымен қатар, әртүрлі топтар жалпы тақырып аясында әртүрлі тапсырмалар алады. Мәселені алдын-ала тұжырымдау және тақырыпты кейіннен бөлу және тапсырмалар топтары арасында бөлу сыныпта жаңа жағдай туғызады: бүкіл сынып әр топтың рөлі туралы біледі, осылайша қатты өзара үміттер орнатылады, ал топтар мен жеке оқушылар сынып алдындағы міндет пен жауапкершілік сезімін сезінеді. Топтар білімді бекіту кезеңінде тағайындалады және уақытша болып табылады. Топ жұмысының қорытындысы бойынша оқушылар бірдей баға алады. Сабақта топтық жұмыс кезінде мұғалім кеңесші қызметін атқарады.

Қазіргі уақытта дидактикалық ойындар өзектілігін жоғалтқан жоқ. Олар зерттелетін материалды игеру және бекіту процесін қызықты және эмоционалды етеді. Дидактикалық ойын – бұл оқу процесінде белгілі бір дидактикалық мақсаттарға қол жеткізуге бағытталған ойын жағдайы түрінде оқытудың арнайы әдістемелік әдісі немесе әдісі. Пәнге деген қызығушылықтан басқа, оқушылар шоғырлану, қиындықтарды жеңу, өз бетінше және тез шешім қабылдау қабілеттерін дамытады, сонымен қатар қиял, зейін, сөйлеу және есте сақтау қабілеттерін дамытады, күрделі химиялық ұғымдарды оңай үйренеді және есте сақтайды.

Дидактикалық ойынның мысалы ретінде мен «Химиялық құбырды» қолдануды ұсынамын. Жұмыстың бұл түрін жалпылама сабақтарда қолдануға болады, мысалы, 8-сыныптағы «Бейорганикалық қосылыстар кластары арасындағы генетикалық байланыс» және 9-сыныптағы

«металдардың химиялық қасиеттері» тақырыптарын зерттегеннен кейін. Сынып қатарлар бойынша немесе әр түрлі әдіс-тәсілдер бойынша 3 топқа бөлінеді. Әр топқа, мысалы, кальций (1 оқушы тобы), магний (2 топ) және барий (3 оқушы тобы үшін) және олардың қосылыстары қатысатын реакция теңдеулерін құру тапсырмасы ұсынылады. Әр топтың ішінде балалар, әдетте, тақырып бойынша үлгерімі жақсы адамдар арасынан кеңесшіні таңдайды, ол жолдастарының жұмысы аяқталғаннан кейін 1–2 минут ішінде қателерді тексереді. «Химиялық конвейерге» 10–12 минут бөлінеді. Бөлінген уақыт ішінде оқушылар кезек-кезек реакция теңдеулерін тақтаға жазады. Содан кейін жұмыстың қорытындысы шығарылады.

Тапсырманы ұжымдық орындау үлгерімі нашар оқушыларды да жұмысқа тартатынын атап өткен жөн. Мұндай оқушылар қарапайым реакция теңдеулерін береді (қарапайым заттардың жану реакциясы, күрделі заттардың ыдырауы), әдетте, қатесіз. Жұмыс нәтижелерін талқылау кезінде студенттер оқушылар өте сыни және өз тобындағы жолдастарының ғана емес, сонымен қатар көрші адамдардың да жұмысын бақылайды.

Химияны оқытудағы мәселелерді шешу әрқашан маңызды болып саналды, тапсырмаларды қолдана отырып, студенттер химияның негізгі түсініктері мен заңдылықтарын игереді, белгілер жүйесімен танысады, реактивті заттар арасындағы сандық қатынастарды түсінеді, тәжірибе жинайды және практикалық дағдыларды дамытады. Оқушыларда химиялық ойлау қалыптасады, туындаған мәселелерді шешу кезінде өз бетінше нәтижеге қол жеткізу қабілеті қалыптасады, белсенді өмірлік ұстаным қалыптасады. Есептер кітаптары, шеберханалар, жұмыс дәптерлері сияқты мәселелерді шешудің дәстүрлі оқыту құралдарымен қатар, қазіргі уақытта химияны оқытуға арналған көптеген электронды оқулықтар бар.

Қорыта келе, егер мұғалім оқушылардың танымдық қызығушылығын дамытуды мақсат етсе, ол өзінің ғылыми-әдістемелік деңгейін үнемі арттырып, жұмыс формалары мен әдістерін жетілдіріп, шығармашылықпен жұмыс істеуі керек. Балалар табиғатынан білуге құмар және оқуға құштарлығы дамыған. Мұғалімнің міндеті – баланың қабілеттері мен таланттарын анықтау, оларды ашу және дамыту.

Әдіс – тәсілдердің түрлері оқушылардың бірін – бірі және топтық жұмысты бағалай алу дағдыларын қалыптастырады. Сонымен қатар сыни тұрғысынан ойлауға, шығармашылық қабілеттерін арттыруға, өз ойын нақты, жүйелі жеткізе алуға, өздігінен реттелулеріне, өз бойындағы қандай да бір көшбасшылық қырының, таланты мен дарынының айқындалуына әсерін тигізеді деп ойлаймын. Оқушылардың ойлау қабілеттерін мүмкіндігінше дамытуға тырыстым. Оқыту үрдісінде ұстаздың міндеті оқушының сапалы білім алғаны және орынды жерде қолдана білуге үйрету деп білемін.

Оқушы мен мұғалім арасындағы кері байланысты, бала еркіндігін шектемеуге, сабаққа деген ынта жігерлерін оятуға, өзін-өзі реттеуге үйрету болып табылады.

Г.Т. Тоқтаубекова

Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: Р.Ж. Мұқанова

химия ғылымдарының кандидаты, доцент

ХИМИЯЛЫҚ ЭКСПЕРИМЕНТ ОҚЫТУ ӘДІСІ РЕТІНДЕ

Андатпа. Мақала химиялық эксперименттің жіктелуі мен олардың орындалу әдістемесінің ерекшеліктері қарастырылып, химия пәнін оқытуда алатын орны баяндалған. Химиялық экспериментті оқыту әдісінде қолдану оқушылардың білімін тек естілім және тыңдалым ретінде ғана емес, сонымен қатар, эксперименттің түрлерін қолдана отырып, эксперименттік есептерді өздігінен шеше алу құзіреттілігі дамитындығы айтылған. Әлемдегі болып жатқан, эпиахуалдарға байланысты қашықтықтан оқыту кезінде вертуалды түрде өткізуге болатын эксперименттерді интерактивті моделдеу және MEL Chemistry платформасы арқылы үйретуге болады.

Тірек сөздер: химиялық эксперимент, әдістеме, эксперименттік есеп, құзыреттілік, интерактивті моделдеу.

Оқытудың кез-келген мақсаты дұрыс таңдалған пән мазмұнына да, оқыту әдістерін таңдауға да байланысты. Оқыту әдістері – мұғалімнің кәсіби іс-әрекетінің және оқушылардың танымдық іс-әрекетінің оқу мақсаттарына қол жеткізуге, яғни оқыту мазмұнын игеруге және білімді шығармашылық игеруге бағытталған түрлері.

Химияны оқыту әдістерін зерттеуде оларды оңтайлы таңдау мәселесі қарастырылады. Бұл ретте мыналар ескеріледі:

- оқытудың заңдылықтары мен принциптері;
- оқытудың мақсаттары мен міндеттері;
- жалпы ғылымның және осы пәннің мазмұны мен әдістері, атап айтқанда;
 - оқушылардың оқу мүмкіндіктері (жас мөлшері, дайындық деңгейі, сынып ұжымының ерекшеліктері);
 - сыртқы жағдайлардың ерекшелігі (географиялық, өндірістік орта және т. б.);
 - мұғалімдердің мүмкіндіктері.

Химияны оқытудың негізгі- химиялық эксперимент болғандықтан, оқу үдерісі кезінде зертханалық сабақтар мен практикалық жұмыстарды ұйымдастырумен қатар оған қажетті құрал-жабдықтардың заманауи талаптарға сай болуы білім алушылардың химиядан алған білімдерін толық жетілдіре түсуіне мүмкіндік туады. Қазіргі таңда тұлғаның құзіретті болуына білім, білік, дағдымен қатар пәндік құзыреттіліктің қалыптасуы ерекше рөл атқарады. Осыған орай химия пәні бойынша

пәндік құзіреттіліктер жүйесін химиялық эксперимент арқылы жүзеге асырып, оны күнделікті өмірде қолдану өзекті болып табылады [1].

Қазіргі заманғы тұлғалық – бағдарланған оқыту тәсілін оқу үдерісінде қолдану білім алушылардың ғылымға, білімге деген қызығушылықтарын арттыруға жол ашады. Осы мақсатта химияның қолданбалы, практикалық және экологиялық бағытын күшейтуді жүзеге асырудың бірден-бір жолы химиялық эксперимент.

Химиялық саласында тұлғаның дамуы мен тәрбиленуіне химиялық эксперименттің маңыздылығын химия ғылымының әлемге танылуына айтарлықтай зор үлес қосып, химияның негізін қалаушы ғалымдар А. Лавуазье, М.И. Ломоносов, Д.И. Менделеев т. б. ғалым-әдіскерлер В.Н. Верховский, П.И. Воскресенский т. б. еңбектерінде де қарастырылған [2].

Химиялық эксперименттің функциялары:

1. Танымдық-химия негіздерін меңгеру, практикалық мәселелерді қою және шешу, химияның қазіргі өмірдегі маңыздылығын анықтау.

2. Білім беру – диалектикалық-материалистік дүниетанымды қалыптастыру.

3. Дамытушылық-жалпы ғылыми және практикалық дағдылар мен дағдыларды игеру және жетілдіру.

Мектеп экспериментінің формалары:

1. Демонстрациялық.

2. Зертханалық жұмыстар.

3. Практикалық жұмыстар.

4. Эксперименттік тапсырмалар.

5. Проблемалық семинар.

6. Ғылыми эксперимент.

7. Үй эксперименті.

Мектеп тәжірибесіне қойылатын талаптар. Эксперимент болуы керек:

1. Көрнекі және мәнерлі.

2. Қабылдау үшін қол жетімді және сенімді.

3. Ақаусыз, ал жабдық сенімді.

4. Қауіпсіз.

5. Тәжірибелерді белгілі бір кезеңге қосу кезінде орынды

6. Тәжірибелерге қол жетімді түсініктеме беріңіз.

7. Экспериментті қайталау мүмкіндігі ескерілді бақылауды түзету және сенімді нәтижелер алу.

8. Экологиялық қауіпсіз [3].

Химияны оқытуда белсенділік тәсілін қолдану мыналарды қамтиды:

– оқушы білімді дайын түрде алмайды, бірақ мұғалім ұйымдастырған мақсатты танымдық іс-әрекеттің нәтижесінде оны өз бетінше жасайды;

– оқушының дағдылары, дағдылары, дамуы мен тәрбиесінің артында әрекет бар.

Оқушының оқу іс-әрекетін құрудағы негізгі тұжырымдамалық тәсіл принципке негізделген-оқушы оқу процесінің белсенді қатысушысы, ол оқыту процесіне интерактивті оқыту әдістерін қосуды қамтиды, онда студент белсенді тәуелсіз іздеуге қатыса отырып, өзінің зияткерлік мүмкіндіктерін жүзеге асырады [3].

Мектеп практикасында қолданылатын химиялық эксперимент көбінесе белгілі бір теориялық ұстанымдардың дәлелі болып табылады. Мұндай иллюстрациялық эксперимент маңызды және қажет. Оқу процесі келесі бағытта құрылады: зерттелетін объект (заттар мен химиялық реакциялар) – Химиялық эксперимент және бақылау – оны түсіну – ақыл – ой бейнесі – материалдық модель-белгі моделі. Танымның бұл жолы оқушылардың бойында белгілі бір дүниетаным мен адам танымының табиғатын түсінуді дамытады [4].

Химия пәні сабағы бойынша орындалатын оқу тәжірибелерді жүргізілу тәсіліне байланысты былай жіктейді:

- көрнекілік эксперимент;
- зертханалық тәжірибелер;
- практикалық жұмыстар.

Әрине, әрбір оқу химиялық эксперименттің түрлерінің белгілі бір мақсатты және орындалатын ерекшеліктері бар.

Көрнекілік эксперимент – мұғалімнің немесе білім алушының, яғни көрнекілікті тәжірибе көрсетушінің көмегімен барлық білім алушылардың байқауы арқылы жасалынады. Көрнекілік эксперименттің мақсаты – химия түсінігін қалыптастыру, құбылысты қадағалауға, байқауға үйрету. Бұл эксперименттің өзін үшке бөлуге болады: табиғи (оттектің алынуы және қасиеттері, ас тұзындағы қоспаларды анықтау т.б.), имитациялық (бром суын иод суына алмастыру т.б.), мультимедиялық (графиттен алмаздың алынуы).

Зертханалық тәжірибелер – оны орындаушы сыныптағы білім алушыларға мұғалімнің түсіндіруі арқылы жүргізіледі. Бұл зертханалық жұмыс қарапайым және ұзақтығы 2–3 минутқа созылуы және экспериментті жүргізу барысында қауіпсіз болуы шарт. Зертханалық тәжірибелерге қажетті құрал-жабдықтар мен химиялық реактивтер алдын ала дайындалады.

Зертханалық тәжірибелердің мақсаты – жаңа материалды игеру кезінде байқалатын құбылыстарды зерделеу (қышқылдар мен негіздерге индикатордың әсері т.б.). Зертханалық тәжірибелер – мұғалімнің жаңа материалды түсіндіру кезінде айтылған түсініктерін дәлелдеуге және соған сәйкес химиялық экспериментті жүргізудің кейбір біліктігі қалыптасуына бағтталады әрі үнемі қажет етеді.

Практикалық жұмыстар – белгілі бір тақырыпты зерделеп жүйелеуде сабақ кезінде мұғалімнің қатынасуымен, білім алушылардың

жүргізетін эксперименті. Практикалық жұмыстардың мақсаты – практикалық білік, дағдыларды қалыптастыру және кеңейту. Практикалық жұмыстар өзара екіге бөлінеді: нұсқау бойынша экспериментті жүргізу, мысалы көміртек (IV) оксидін алу және оның химиялық тәжірибелері, сонымен қатар эксперименттік есептер, мысалы мыс оксидін үш тәсілмен алу және бұл заттың негіздік оксид екендігін дәлелдеп шығару.

Практикалық жұмыстар белгілі бір мақсатқа жеткізу үшін бір немесе бірнеше сабақты зерделеудің соңында беріледі. Оның мәні практикалық жұмыс кезінде:

Біріншіден, білім алушылардың белгілі тәжірибелерді өздігінен орындау нәтижесі бойынша химиядан алған білімін бекіту. Осы практикалық жұмыс арқылы эксперименттік және теориялық материалды жинақтауға болады.

Екіншіден, біртіндеп оқушылардың практикалық біліктері дамиды және химиялық экспериментті орындау техникасын игереді.

Үшіншіден, эксперименттік есептерді шығару және практикалық сұрақтардың жауабын табу кезінде эврикалық деңгейге дейін жетеді, белсенді түрде өмірде химияны қолдану туралы көзқарастары кеңейеді.

Химиялық эксперименттің жоғарыда аталған 3 түрінен басқа виртуалды эксперимент және қызықты тәжірибелер жиынтығы бар.

Соңғы бір жылда әлемде болып жатқан эпихуалдың әсерінен мұғалімдер мен оқушылардың қашықтықтан білім алуымен оқыту үрдісі өзгеше болды. Дәстүрлі оқытудан қашықтық оқытуға ауысу әр пән мұғалімдеріне де оқушыларға да қиындық туғызды. Химия пәнінен эксперименттік жұмыстарды талдау мен көрсету үшін бірнеше платформалар мен сайттарды қолдану арқылы қызықты тәжірибелерді оқушылардың түсінуі мен қабылдауына вертаулды түрде үйренуіне көмектесті.

Соңғы курс ретінде іс-тәжірибемді қашықтықтан үйрету үшін бірнеше әдістер қолдандым алғашқысы;

– MEL chemistry платформасы арқылы жүргізу. MEL science компаниясының 2015 жылғы стартап платформасы арқылы химиялық эксперименттерді жас ерекшеліктері мен тәжірибе деңгейлеріне байланысты бөліп анық әрі нақты түрде меңгеруге қолайлы екені көрсетілді.

Микроәлемде жүріп жатқан үдерістерді зерттеу. Ол үшін Интернет жүйесіндегі MEL Science қосымшасын пайдалану қажет, ол жаратылыстану ғылымдарын виртуальды өмірде шынайы түрде көрсетіп оқытады. Мысалы, химия пәнінде кез-келген элемент атомын өз қолымен құрып, жасақтауға болады. Бұл қосымша MEL Chemistry VR app деп аталады, ол Google Daydream платформасын қолданушыларға қолжетімді.

– MEL chemistry платформасын қолданудың оң әсері оқушылардың экспериментінде молекулаларды 3D форматында көру үшін картоннан

жасалған VR көзілдірігі вертуалды экспериментті шынайы түрде анықтап білуге көмектеседі.

– Оқушыларды осы платформаға тіркеліп тек сабақ уақытында ғана емес, сонымен қатар ата-аналарының жанында үй жағдайында жасауға болатын жеңіл эксперименттерді көрсетеді, бұл оқушылардың пәнге деген қызығушылықтарын арттырады.

– Өздігінен әр деңгейге байланысты эксперименттерді анықтаймын нәтижесін көргім келеді деген мақсатпен бір-бірлерімен жарыса ойлауға көмектеседі. Бұл платформаның негізгі артықшылығы ауылдық мектептерде химиялық реагенттердің кемшілігінен оқушылар тек теориялық жағдайын оқып біледі, бірақ практикалық жұмысты істеп көруге ыңғайы болмайды. Сол себепті қолжетімді реактивтер мен ұшқыш улы реагенттермен жұмыс жасап анықтауда оң нәтижесін беруге дағдыландырады.

– Жобаның жалғыз кемшілігі – бұл күту мен шындықтың қайшылығы. Фотосуреттер мен бейнелерде өте әдемі көрінетін нәрсе шын мәнінде әлдеқайда аз. Яғни, қалайы кірпі кірпінің өлшемі емес, тіпті жаңа туылған нәресте емес, бұршақ болады және пробиркада аз уақыт болады. Металл ағашы іс жүзінде әлдеқайда қарапайым көрінеді.

Қазіргі жаратылыстану білім беру саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды кеңінен қолдану оқу экспериментінің жаңа түрін – виртуальды эксперименттің пайда болуына әкелді. Бұл STEM технологиялардың **виртуальды модельдеу** түрі болып саналады.

Виртуальды зертхана – компьютерде химиялық үдерістерді модельдейтін (үлгілейтін), оның шарттары мен жүргізу параметрлерін өзгертуге мүмкіндік беретін компьютерлік бағдарлама. Мұндай бағдарлама интерактивті оқытуды іске асыру үшін ерекше жағдай жасайды.

Виртуальды зертханалар әртүрлі үдерістердің жүру шарттары мен белгілерін сапалы деңгейде үлгілеуге мүмкіндік береді. Мысалы, химия пәнінен виртуальды зертханалардың анимациялау бағдарламасы ретінде мыналарды атауға болады: (ИНИС-СОФТ, РБ), ChemLab, Yenga және т.б. Сонымен бірге, химиялық реакциялардың жүру заңдылықтарын сандық деңгейде бейнелейтін виртуальды зертханаларды бөліп атауға болады. Бұл жағдайда сандық өзгерістер графиктер және сандық кестелер түрінде бейнеленеді. Мұндай түрдегі виртуальды зертханаларға HyperChem, ChemStations, ChemCAD және т.б. жатқызуға болады. Визуализация (бейнелеу) тәсілі бойынша екі өлшемді және үшөлшемді графика және анимациялар пайдаланылатын зертханаларды жіктейді. Бұл әдістер белгілі шетелдік жасалымдарда әртүрлі дәрежеде пайдаланылады. Мысалы, Carnegie Mellon University (АҚШ) жасалынған Virtual Chemistry Laboratory білім беру бағдарламасы Интернет арқылы да, компакт-дискілерде де таратылады

Іс жүзінде ол орта мектептегі химияның барлық бөлімдерін оқуда қарастырылған. Алайда демонстрацияға арналған эксперименттерді

таңдауда кейбір заттардың қауіптілігінің жоғарылауымен байланысты шектеулер бар. Осы себепті көптеген қызықты, әсерлі және тәрбиелік тәжірибелер мектеп бағдарламасына ешқашан енгізілмеген. Мысалы, ақ фосформен тәжірибелер.

Компьютерлік модельдеудің басты артықшылығы – жарылғыш және өрт қауіпті процестерді, улы заттардың қатысуымен жүретін реакцияларды қарастырғанда оны қолданудың сөзсіз орындылығы.

Сонымен, «Виртуалды химиялық зертхана» электронды басылымында сіз реагенттерді таңдауға, құюға немесе қоюға, эксперименттік қондырғыларды жинауға, оларға химиялық тәжірибелер жүргізуге, химиялық реакциялардың «виртуалды» фотосуреттерін түсіруге, бақылау нәтижелерін зертханалық журналға жазуға болады.

Жоғарыда айтылғандардың бәріне сүйене отырып, дағдыларды жетілдіру мен шоғырландыруда оқушылардың зертханалық және практикалық жұмыстарды қолдана отырып жеке тәжірибелерін орындау үлкен маңызға ие деп айта аламыз. Оқушыларға бұрыннан белгілі әдістер мен операциялар кездесетін эксперименттерді өз бетінше орындау кезінде олар тезірек және күшті бекітіліп, жетілдіріледі.

Әдебиеттер

1. Гузеев В.В. Оқытудың міндеттері мен міндеттері жүйесі туралы // Мектептегі Химия. – 2001. – № 8.
2. Чернобельская Г.М. Методика обучения химии в средней школе. – М.: Владос, 2000. – 366 с.
3. Вивюрский В.Я. Химиялық формулаларды құрастыруда алгоритмдік рецепттерді қолдану // Мектептегі Химия. – 1979. – Б. 42.
4. Вивюрский В.Я. Химиялық теңдеулерді құруда алгоритмдік рецепттерді қолдану // Мектептегі Химия. – 1980. – 30-32 бет.

З.Д. Турсынханова

Жаратылыстану жоғары мектебі ХБ-31 тобының студенті

Ғылыми жетекші: М. Баймұрат, аға оқытушы

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІН ХИМИЯ САБАҒЫНА ҚОЛДАНУ

Қазіргі кезде елімізде жарияланған төтенше жағдайға байланысты білім беру саласында үлкен өзгерістер орын алуда.

Осыған орай, дәстүрлі білім беру жүйесінен қашықтықтан оқыту формасында жұмыс жасауға көшу қажеттілігі туындады. Қашықтықтан оқытудағы қиындықтардың алдын алу үшін әр мұғалім қашықтан білім беру технологияларын пайдалана отырып, оқытуды сапалы ұйымдастыра білуі қажет.

Сол себепті, химия пәнін қашықтықтан оқыту кезінде қолдануға болатын тиімді педагогикалық технологияларды ұсынбақшымын.

Бүгінде жаратылыстану мамандықтары бойынша білім алудың тиімді әдістерінің біріне арналған «Case study» әдісі – тыңдаушылардың өмірлік жағдайларына ұқсас оқиғаларды ойын жағдайында модельдеу есебінен барлық тыңдаушылардың белсенді қатысуға, қызығушылығын арттыруға мүмкіндік беретін оқыту кеңістігін ұйымдастырудағы ерекше технологиясы болып саналады.

Кейс жағдайын оқытуда пайдалану өткен ғасырдың бірінші жартысында Гарвардтағы бизнес мектебінде алғаш рет басталған. Қазір бұл дүние жүзінде оқытудың өте бір тиімді әдісі ретінде кеңінен пайдаланылады. Кейс әдісі нақты жағдайлар тұрғысынан академиялық теорияларды көрсетуге мүмкіндік береді. Ол студенттерді пәнді оқуға, білімді терең меңгеруге, ақпаратты өңдеуге және талдауға, әр түрлі жағдайларды саралауға мүмкіндік береді. Сол себепті де «Case study» кейде «нақты оқу ситуациялар әдісі» деп те атайды [2].

Кейстің жалпы түрлері:

Практикалық кейстер – өмірдің өзінде бар нәрселерді көрсетеді.

Оқу кейстері – оқу ісіндегі мақсаттар мен міндеттерге байланысты туындайды.

Ғылыми-зерттеулік кейстер зерттеу ісін жүзеге асыруға бағытталады.

Case – study әдісінің тікелей мақсаты – оқушылар мен мұғалімдердің бірлесіп – әрекет етуі болып табылады.

Case – study әдісінің негізгі ерекшеліктері:

1. Практикалық жағдайларды зерттеу;
2. Болған жағдайларды баяндау;
3. Оқушылар проблемамен танысып, оны шешудің жолдарын іздейді

Case – study әдісінің жататын *тәсілдер*:

- жағдайды талдау;
- инцидент;
- рольдік ойындар;
- іс хабарды талдау;
- ойындық жоба;
- дискуссия.

Case – study әдісі *5 кезеңнен* тұрады:

- 1-кезең – жағдаятпен таңысу, оның ерекшелігі;
- 2-кезең – мәселені анықтау, әсер ететін факторлар мен объектілерді анықтау;
- 3-кезең – ой – пікірді ұйымдастыру үшін тұжырымдаманы, ойларды ұсыну;
- 4-кезең – шешім қабылдау алдындағы талдау жұмысы;
- 5-кезең – кейстің шешімі – бір неше нұсқадағы шешім, шешімдерге байланысты туындайтын мәселелерін ескеруді атау.

Химия пәні бойынша, мысалы, 9-сыныптарға «Металдардың коррозиясы» тақырыбын өту кезіндегі оқушыларға қашықтықтан білім беру мазмұны бойынша «Case study» әдісін көрсетуге болатын төмендегідей тапсырмаларды беруге болады.

«Case study» әдісі

№1 Кейс

9-сынып

Күрделілік деңгейі: проблема анықталмаған кейс

Қолданылатын әдіс: жағдаяттар әдісі

Атауы: «Металдардың коррозиясы»

Кейстің мазмұны:

Париждің даңқын асқақтатып тұрған – Эйфель мұнарасы. Ол 300 метрлік болат қаңқалы бұл мұнараның құрылысы таза болаттан және әр түрлі қоспалардан тұрады. Оның басты ауруы – болат қаңқаларының уақыт өткен сайын бүлініп, жемірілуі. Бұл аурумен күресу үшін үздіксіз химиятерапияның пайдасы мол. Бұл мұнараны 18 рет сырлады. Соның салдарынан оның массасы 9000 тоннаға жетіп отыр. Әр сырланған сайын оның массасы 70 тоннаға артып отырады екен. Ғалымдар бұл бүлінудің салдарын тотығу – тотықсыздану процесінің әсері деп есептейді.

Проблемалық сұрақ (тапсырма):

1. Металдар неге коррозияға ұшырайды?
2. Эйфель мұнарасының бүлінуін қалай тоқтатуымызға болады?
3. Коррозияның механизмін зерттеу.

Ақпараттық материал

Металдардың коррозиясы дегеніміз – қоршаған ортамен химиялық немесе электрохимиялық әрекеттесулер нәтижесінде олардың жойылуы.

Химиялық коррозия дегеніміз – құрғақ газ жағдайында немесе электр тогын өткізбейтін сұйықтықтарда пайда болатын электр тогы жоқ металдардың ыдырауы. Корпус конструкцияларының беттері тасымалданатын мұнай өнімдерімен, тұзбен, көмірмен және басқа минералдармен байланыста болған кезде химиялық коррозияға ұшырайды.

Мұнай өнімдерінің жеңіл маркалары бар бензиндер, бензиндер, керосин және басқалары бар резервуарларда коррозияға ең көп зиян келеді – олар күкірт қосылыстарының металл құрамына және олардың құрамына кіретін әртүрлі қышқыл қалдықтарына әсер етуі.

Электрохимиялық коррозия – бұл электр тогын (электролиттер) өткізетін сұйықтықтармен байланысқан кезде металды бұзу процесі. Бұл бұзылу металл мен сұйықтықтың шекарасында пайда болады және гальваникалық жасушада пайда болатын құбылысқа ұқсас олардың арасындағы электрохимиялық реакция нәтижесінде пайда болады. Химиялық құрамындағы мұндай электролиттер – теңіз суы. Құрамында біркелкі емес материал болып табылатын ыдыстың металл корпусы анод

болып табылатын көптеген микрогальваникалық жұптарды құрайды, олардың бөліктері металл ерітіндіге өтеді [1].

Case – study әдісінің қашықтықтан оқыту барысындағы тиімділігі:

1. Сабақ мазмұнын ерекше құруға мүмкіндік жасайды.
2. Практикалық жағдайларды зерттеу арқылы логикалық ойлау қабілеттері дамиды.
3. Оқушылардың қызығушылығын оятып, белсенділіктерін арттырады, ақпаратпен жұмыс жасауды үйретеді.
4. Ой қозғау, қортындылау, сабақты талдау, пікірталас, ойша тәжірибе жасау мақсатта қолдануға тиімді технология болып табылады.
5. Пиза және TIMSS тапсырмаларын орындауда осы әдіс ұсынылған. Биылғы жылдан бастап ҰБТ да бейіндік пәндер бойынша 30–35 сұрақ аралағында Кейс технологиясы арқылы контексті сұрақтар қойылатын болады.

Қашықтықтан оқыту кезінде, химия пәні бойынша, «Case study» әдісінің көмегімен оқушылар өз беттерінше теорияны меңгере отырып, практикалық дағдыларды да үйренеді, сонымен қатар өз ойын жүзеге асыру мүмкіндігіне ие болады. Оқушылар жағдаятқа талдау жасау арқылы болашақ маман ретінде қалыптасып, сабақты қызығып оқуға тырысады. Бұл әдіс оқытушының креативті ойлауын дамытып, сабақтың мазмұнын ерекше құруға шығармашылық мүмкіндігін кеңейтуге жағдай жасайды.

Қашықтықтан оқытудағы тағы бір тиімді технологиясы – «Интербелсенді оқыту» технологиясы.

Дәстүрлі білім беру білімді жинақтауға негізделсе, «Интербелсенді оқыту» технологиясы білімді өздігімен игеруге негізделеді.

Интербелсенді оқыту білім игеру процесі ұйымдастырылады:

1) Барлық үйренушілерге бірлескен таным процесіне белсенді араласуға мүмкіндік жасау.

2) әрбір үйренушінің өзінің үйренгені мен өз білімі туралы түсініктерін ортағасалып, бірлесе талқылап, олар туралы ой толғауына мүмкіндік жасау.

3) үйренушілер білімді өздігімен құрастыратын орта құру.

Интербелсенді оқыту – әрекет көмегімен және әрекет арқылы үйрету, ал мұндай ұстаным сәтті нәтижелерге жеткізетін ең тиімді жүйе деп есептелінеді, өйткені адамның жадында бірнеше мезетте тек өзінің әрекеті мен өз қолымен жасағаны ғана сақталады. Сол себепті де интербелсенді оқыту оқушылардың оқу процесіндегі белсенді әрекеттерін үйренудің негізгі құралдары мен тәсілдері ретінде таниды [3].

«Интербелсенді оқыту» технологияларға жататын әдістер:

- қысқа дәріс;
- ой шабуылы;
- имитация ойыны;

- стоп кадр;
- жағдайлық тапсырмаларды шешу;
- Сарапшы топтардың пікірталасы;
- Электрондық схема, суреттерді талқылау;
- Сұрау – квиз (бақылау).

Интербелсенді оқыту технологиясының «Стоп кадр» әдісін қолданып, 8-сыныптың химия пәнінен «Металдардың қышқылмен әрекеттесуі» тәжірибесін ұсынамыз.

«Интербелсенді оқыту» технологиясы

8-сынып

Қолданылатын әдіс: «Стоп кадр» әдісі

Тақырыбы: «Металдардың қышқылмен әрекеттесуі»

Алдымен оқушыларға «Металдардың қышқылмен әрекеттесуі» тәжірибесі көрсетіледі.

Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки.

Тәжірибе ортасында «стоп» батырмасын басып, оқушыларға төмендегідей сұрақтар қойылады:

1. Тәжірибелік жұмыс барысында не көрдіңіздер?
2. Тәжірибе барысының жалғасы қалай болады деп ойлайсыз?
3. Не себепті?
4. Реакция теңдеуін көрсетіңіз.

Әр оқушы өз ойын жеткізіп, жалғасын болжағаннан кейін тәжірибе жалғасы көрсетіледі.

Химия пәні зертханалық тәжірибелермен тығыз байланысты. Ал, қашықтықтан білім берудегі проблемалардың бірі – көбінесе зертханалық жағдайларда сынақ жұмыстарын жүргізудің мүмкін еместігі еді. Сондықтан осындай зертханалық жұмыстарды көрсетуде «Стоп кадр» әдісін қолдану өте тиімді. «Стоп кадр» әдісі топтағы тақырыпты терең түсінуге, тақырып ұзақ уақыт оқушы жадында қалуға мүмкіндік береді.

Химия пәнінен «Интербелсенді оқыту» технологиясының «Сұрау – квиз» әдісін бойынша 7-сыныптың «Пайдалы қазбалар» тақырыбына мысал келтірсек.

«Интербелсенді оқыту» технологиясы

7-сынып

Қолданылатын әдіс: «Сұрау- квиз» әдісі

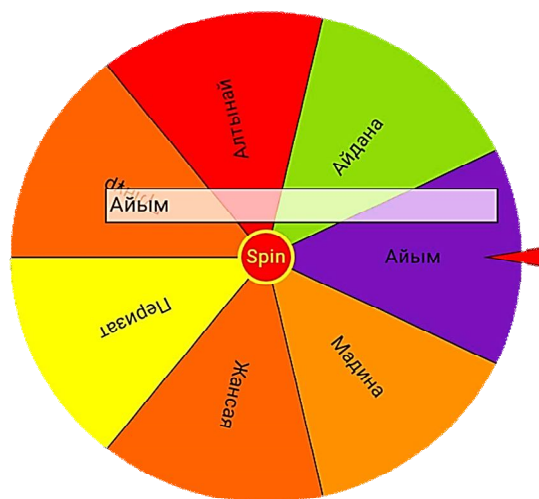
Тақырыбы: «Пайдалы қазбалар»

АКТ құралы ретінде спиннер пайдаланамыз.

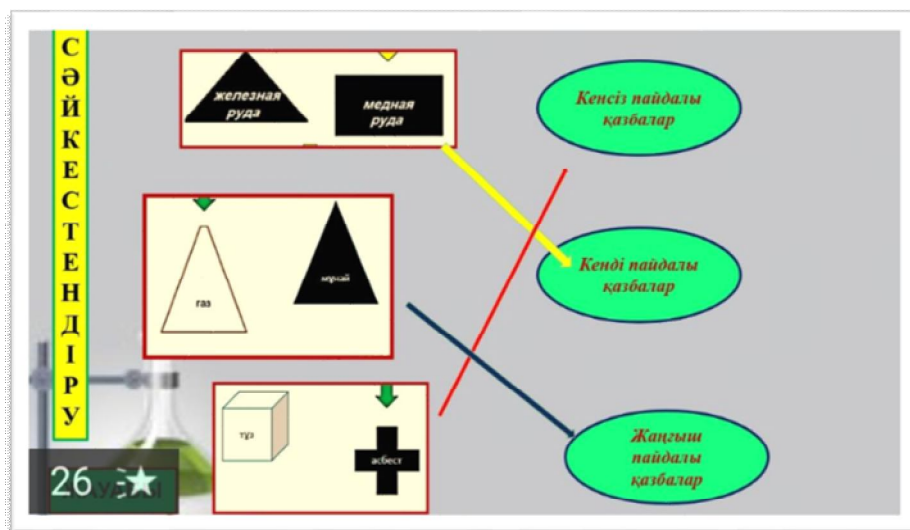
1. Мұғалім оқушы аттарын рет – ретімен спиннерге жазады;

[https://choice-](https://choice-helper.com/wheelOfFortune/index?v=%D0%9C%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0&v=%D0%96%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B0%D1%8F&v=%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%82&v=%D0%93%D2%AF%D0%BB%D0%BD%D2%B1%D1%80&v=%D0%90%D0%BB%D1%82%D1%8B%D0%BD%D0%B0%D0%B9&v=%D0%90%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B0&v=%D0%90%D0%B9%D1%8B%D0%BC)

[helper.com/wheelOfFortune/index?v=%D0%9C%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0&v=%D0%96%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B0%D1%8F&v=%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%82&v=%D0%93%D2%AF%D0%BB%D0%BD%D2%B1%D1%80&v=%D0%90%D0%BB%D1%82%D1%8B%D0%BD%D0%B0%D0%B9&v=%D0%90%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B0&v=%D0%90%D0%B9%D1%8B%D0%BC](https://choice-helper.com/wheelOfFortune/index?v=%D0%9C%D0%B0%D0%B4%D0%B8%D0%BD%D0%B0&v=%D0%96%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%B0%D1%8F&v=%D0%9F%D0%B5%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%B0%D1%82&v=%D0%93%D2%AF%D0%BB%D0%BD%D2%B1%D1%80&v=%D0%90%D0%BB%D1%82%D1%8B%D0%BD%D0%B0%D0%B9&v=%D0%90%D0%B9%D0%B4%D0%B0%D0%BD%D0%B0&v=%D0%90%D0%B9%D1%8B%D0%BC)

2. Спинер айналып тоқтағанда шыққан оқушы қалыптастырушы бағалау бойынша таңдаған ұпайдағы сұраққа жауап береді.

«Сұрау – квиз» әдісі арқылы оқушыларға сұрақ қою арқылы тақырыптың қаншалықты игерілгенін бақылай аламыз, әрі бұл әдіс топтағы белсенділікті арттырады, оқушылармен кері байланыс жасауға мүмкіндік береді [4].

Интербелсенді оқыту – технологиясын қашықтықтан оқыту барысындағы тиімділігі:

– Дәстүрлі білім беруге карағанда оқушыларда алған білімді жүйелеу қабілетін меңгеруге мүмкіндік береді, мәлімет оқушының жадында ұзақ уақытқа сақталады.

– Интербелсенді әдіс – тәсілдер оқушылардың танымдық қызығушылығын және білім сапасын арттырды;

– Оқушылардың оқудағы білім, білік және дағдыларын дамытады (талдау, жинақтау, мақсаттар қою және т.б.), яғни білім беру міндеттерін шешуді қамтамасыз етеді.

Қорыта айтқанда, педагогикалық техногогияны қолдану білімді сапалы түрлендіруге, жаңашыл жобаларға ірге болуға нақты негіз болып, әрбір мектепке өзіндік тұлғасын табуға, әрбір мұғалімге өзіндік әдістемелік жүйесін құруға себептігін тигізеді.

Әдебиеттер

1. <https://prezi.com/4o5eb9охухdj/case-study-/>
2. Покушалова Л.В. Метод case-study как современная технология профессионально-ориентированного обучения студентов / Л.В. Покушалова. – Текст: непосредственный, электронный // Молодой ученый. – 2011. – № 5 (28). – Т. 2. – С. 155-157.
3. Асхат Әлімов. Интербелсенді әдістемені ЖОО-да қолдану мәселелері: оқу құралы / А. Әлімов. – Алматы, 2013. – Б. 14-45.
4. <https://official.satbayev.university/download/document/9763/5B012000>

В. Фрикк

студентка группы XIII-42

В. Веремчук, Л. Веремчук

студенты группы ХБ-22

Научный руководитель: О.С. Ачкинадзе

к.п.н., доцент

НЕСТАНДАРТНЫЕ ХИМИЧЕСКИЕ ЗАДАЧИ КАК МЕТОД И КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ

Решение задач занимает в химическом образовании важное место в овладение знаниями основ науки химии. Включение задач в учебный процесс позволяет реализовать следующие дидактические принципы обучения: обеспечение самостоятельности и познавательной активности учащихся; достижение прочности знаний и умений; осуществление связи обучения с жизнью; реализация принципа политехнизма, профессиональной ориентации.

Необходимо отметить, что химические задачи как средство обучения мы рассматриваем во взаимосвязи с другим мощным средством активизации познавательной деятельности учащихся информационно-коммуникационными технологиями (ИКТ).

В условиях преобладания дистанционного обучения школьников за последний год, использование цифровых образовательных ресурсов на уроках химии стало необходимым.

Учителя-методисты знают, что мерой усвоения материала следует считать не только и даже не столько пересказ учебника, сколько умение использовать полученные знания при решении различных задач.

Пласт информации о химических задачах в литературных источниках огромен, и будущему учителю химии необходимо не только самому хорошо овладеть приемами решения учебных задач, но и разобраться, в чем заключается основная роль задач в процессе обучения химии школьников на современном этапе.

Поэтому нами была определена цель исследования: на основе анализа психолого-педагогической и методической литературы выявить развивающие функции химических задач как метода и как средства обучения.

Для достижения цели поставлены задачи исследования:

- изучить триединые функции решения химических задач в процессе обучения;
- на основе литературных источников выделить разные классификации задач и проследить их взаимосвязь;
- исследовать, какие типы и виды химических задач вызывают наибольший интерес у школьников, способствующих развитию приемов умственных действий.

Значение слова «задача» часто определяют, как: «проблемная ситуация с явно заданной целью, которую необходимо достичь» [1].

Следовательно, химическая задача есть проблема. Применяя задачи на уроке, учитель уже использует проблемный подход, а значит предполагает эвристический уровень мыслительной деятельности учащихся.

Далее хотелось бы остановиться на важной и трудно решаемой проблеме в практике преподавания. К сожалению, по данным опросов и анкетирования, химия является одним из нелюбимых предметов учащихся. Почему? Большинство учеников при слове «химия» рисуют в голове картинки опытов, превращений простых веществ в разноцветные, появление огня в пробирке, образование кристаллов и так далее. Но приходя в кабинет химии, они сталкиваются с теорией, без которой невозможно приступить к лабораторным опытам. Объем и сложность теоретического материала приводят к потере мотивации и интереса к химии. Уже через полгода дети посещают урок без интереса, просто потому, что он стоит в расписании. Задача учителя заключается в том, чтобы интерес и мотивация к предмету не только не угасли, но и, напротив, возрастили.

Решая эту проблему, учителя химии используют разные методы и средства обучения. Среди большого методического «арсенала» важнейшим средством, на наш взгляд, являются нестандартные задачи- задания.

Мы видим главные функции занимательных задач в следующем:

- приобретение знаний, в том числе, практической направленности;
- развитие мышления, творческого потенциала;
- повышение интереса и мотивации к изучению химии.

Литературные источники не дают, на сегодняшний день, четкой типологизации нестандартных задач. Анализ методической литературы, представляющей нестандартные задачи в области естественно-математических дисциплин, позволил нам составить свою классификацию занимательных задач- заданий по химии и рассмотреть ее в связи с развитием мотивов «интересно» и «полезно», которые, по мнению И.М. Титовой [2], являются главными для учащихся 7–9 классов при изучении химии. Также предлагаемые задачи мы выстраиваем по уровню мыслительности учащихся (от простого к сложному), которые развиваются у подростков при решении наших заданий. На рисунке 1 представлена схема «Классификация занимательных задач-заданий по химии для учащихся основной средней школы».

Рисунок 1. Схема «Классификация занимательных задач-заданий по химии для учащихся основной средней школы»

Отобранные из литературы, а также составленные самостоятельно разные виды занимательных задач- задний были распределены по содержания в соответствии с типовой учебной программой по химии 7–9 классов [3] и использовались нами как на уроках, так и в качестве домашних заданий, а также во внеклассной работе по химии.

Приведем лишь некоторые примеры. При изучении раздела «Основные классы неорганических веществ» в 8-х классах на этапе актуализации знаний, а также на этапе закрепления материала на уроках мы использовали загадки:

1. «Их получают путем горения
Или сложных веществ разложения.
В них два элемента, один – кислород.
Я отнесу к ним и известь, и лед».
Какие это вещества?» *Ответ: Оксиды*
2. «Они имеют кислый вкус.
В них изменяет цвет лакмус.
А если активный металл попадет,
Получим мы соль и еще водород». *Ответ: Кислоты.*
3. «В каких веществах у фенолфталеина
Бывает не жизнь, а сплошная малина?» *Ответ: Щелочи.*
4. «Хлориды и нитраты,
Сульфаты, карбонаты
Я без труда и боли
Объединю в класс...» *Ответ: Соли.*

На мотивационно-целевом этапе урока, а также, чаще всего, во внеурочной работе мы предлагали ребятам загадки-шутки по разделу «Металлы», «Неметаллы», настольные дидактические игры, анаграммы (например, «Основной закон химии»), викторины. К примеру, викторина «Верить – не верить», обобщающая в интересной форме знания девятиклассников о кислотах рекомендовалась учащимся в качестве домашней работы со ссылкой на сайт [4].

Интерес вызывали ситуационные задачи-задания эвристического характера (на рефлексивном этапе уроков по темам 8-го класса):

«Трое друзей задержались после звонка в кабинете химии, стараясь найти правильный ответ на возникший в конце урока вопрос: «Что произойдет, если в банку с керосином опустить кусочек металлического калия?»

Азамат, подумав, тихо заметил:

– Калий – металл крайне активный... Попади он в керосин – сразу вспыхнет. Словом, быть пожару!

Алексей не согласился:

– Да брось ты! Ничего не будет. Калий-то воспламеняется в воздухе. Его и до сосуда не донесут – сгорит без остатка.

А Жанибек вздохнул и произнес:

– Успокойтесь, ребята. Кусочек калия просто упадет на дно и будет преспокойно лежать там.

Чье же мнение можно считать правильным?»

«Во время урока химии учитель предложил классу разобраться в следующей ситуации: в склянку, ярко освещенную солнечными лучами, ввели равное количество газов хлора и водорода, затем закрыли ее хорошо притертой пробкой – что может произойти в подобных условиях?

Азамат задумался ненадолго и произнес:

– Гм... Водород соберется наверху, потому что он более легкий, а хлор... Хлор, бесспорно, останется внизу.

Алексей взглянул на товарища и бросил:

– Наверяд ли. Пройдет часа три – и газы просто перемешаются.

Жанибек, смущаясь, заметил:

– Знаете что, братцы-кролики, от такой баночки нужно держаться подальше: она может неожиданно взорваться.

Кто же был прав?

Отличным примером занимательных задач является настольная дидактическая игра «Кто лишний?». Приведем пример, использованной нами игры на уроке в 8 классе на этапе закрепления нового материала по теме «Кислоты» согласно обновленному содержанию образования.

Задание: Исключите из каждого ряда или группы соединений одно «лишнее», то, которое не подходит по основным признакам к другим.

HBr , HCl , H_2CO_3 | H_2SiO_3 , H_2SO_3 , H_3PO_4 | H_2S , H_2CO_3 , H_2SO_4 | H_2SO_3 , H_2SO_4 , H_2CO_3

Данная игра позволяет развивать внимание, наблюдательность и умение учащихся ориентироваться в классификации кислот.

На уроках химии можно применять сказки, которые вначале зачитываются готовыми, а затем учитель предлагает детям сочинить сказки по определенной теме: «Дядюшка Вод» – тема «Водород» 8 класс; «Второе путешествие рода» - тема «Азот и его соединения» 9 класс и другие. Все это повышает уровень познавательной активности учащихся и при этом развивает творческие способности.

Рассматривая задачи с завуалированной некорректностью поставленных вопросов, можно сказать, что обычно такие вопросы «провоцируются диалогом, ведущимся в неутонченном контексте» и в них либо заложена ложная посылка, либо для ответа требуется некоторая дополнительная информация, либо же когда неправильно использовано вопросное слово, или, когда в вопросе присутствует шутка, которую обучаемые должны распознать и выдать адекватный ответ.

Многие задачи-задания рассчитаны прежде всего на размышление, анализ, самостоятельное решение проблемы, моделирование ситуаций. К таким заданиям мы относим контекстные задачи с экологическим, историческим, литературным, жизненным содержанием контента, который формулирует проблему, требующую решения с химической точки зрения. В данном случае для иллюстрации определенных химических процессов мы использовали виртуальную лабораторию, которая представлена в Единой коллекции цифровых образовательных ресурсов на сайте [5].

В экспериментальном обучении мы не применяли слишком сложных нестандартных задач-заданий олимпиадного толка, учитывая средний уровень знаний наших обучаемых.

Проведение уроков и внеурочных занятий с применением нестандартных химических задач стало возможным в онлайн формате на платформе Zoom с помощью программ Power Point, Paint.

В ходе педагогического эксперимента мы выделили главные принципы составления занимательных задач, обеспечивающих результативность их применения:

- соответствие химического содержания учебной программе и возрастным особенностям учащихся;
- межпредметность содержания;
- связь содержания с жизнью, актуальность контента для обучаемых;
- создание проблемных ситуаций через контент задачи;
- занимательность;
- ограниченные временные рамки (2–7 минут);
- использование цифровых технологий, обеспечивающих визуализацию информации.

Применение занимательных задач в ходе педагогической практики в течение полутора лет позволил нам на основе анкетирования по модифицированным методикам Э.А. Баранова [6] выявить рост познавательной активности у учащихся.

В данной статье укажем лишь результат по одному критерию – уровню познавательного интереса к химии. Обработка анкеты из 48 вопросов, позволяющая определить 3 уровня познавательного интереса, показала следующие данные на входном и выходном контроле при обучении восьмиклассников одной из городских школ. Данные приведены в таблице 1.

Таблица 1. Изменение уровня познавательного интереса к химии учащихся 8 «Б» класса.

Число опрошенных учащихся	Входной контроль			Выходной контроль		
	Уровень познавательного интереса			Уровень познавательного интереса		
	Ниже среднего	Средний	Высокий	Ниже среднего	Средний	Высокий
23	26%	39%	35%	17,4%	26%	56,6%

Изначально в данном классе уровень познавательного интереса к химии был невысок. «Ниже среднего» интерес к химии проявляли 26% учащихся, на среднем уровне интерес к химии был от 39%, таким образом высоким уровнем познавательного интереса обладали 35% (8 человек). На выходном контроле значительно уменьшился низкий уровень

познавательного интереса- появился у 17,4% респондентов, наблюдался рост познавательного интереса на высоком уровне, который проявился у 56,6% респондентов, в сравнении с 35% на входном контроле. Можно привести сравнительные данные по ответам на некоторые вопросы указанной анкеты. В конце обучения с интересом и хорошим настроением на урок химии уже идут 18 человек (78,3%) (в начале эксперимента было 12 человек (52%)). Нравится выполнять самостоятельные творческих заданий с использованием дополнительного материала 14 учащимся (61%) на выходном контроле, в сравнении с 10 опрошенными (43,5%) на входном контроле.

В личных беседах с учащимися в конце обучения большинство опрошенных (65,2%) при ответе на вопрос «Интересен ли Вам урок химии, на котором учитель использует загадки-сказки, ребусы, кроссворды, анаграммы, ситуационные задачи, химические лабиринты?», – ответили положительно. На обучающем этапе педагогического эксперимента нами также исследовалась мотивация подростков к учению. В этом направлении ведется анализ и обработка данных.

Наблюдения в ходе педагогического эксперимента на данном этапе позволили сделать некоторые выводы:

– Применение занимательных задач-заданий создает положительный эмоциональный тонус учебного процесса, что является важным условием формирования познавательного интереса и развитие личности ученика в учебном процессе.

– Интересные для учащихся задачи моделируют ситуации активного поиска, размышления, догадок, противоречивых суждений, которые ведут обучаемых по пути самостоятельного добывания знаний.

– Использование цифровых образовательных ресурсов в учебном процессе с применением занимательных задач-заданий позволяют подросткам работать в интерактивном режиме, визуализировать учебную информацию, что делает ее более интересной.

– Ученики сильно изменяются, показывают свои знания и умения, когда предмет им интересен и это очень мотивирует преподавателя продолжать искать и разрабатывать занимательные задачи и использовать их в своей практике.

Литература

1. Брушлинский А.В. Психология мышления и кибернетика / А.В. Брушлинский. – М., 1970.
2. Титова И.М. Развитие мотивации учащихся / И.М. Титова // Химия в школе. – 1999. – №1. – С. 10-16.
3. Типовая учебная программа по учебному предмету «Химия» для 7–9 классов уровня основного среднего образования по обновленному содержанию. – Астана, 2017.
4. Викторина «Верить – не верить» [Электронный ресурс] <https://orucezkaya.ucoz.ru/Interaktiv/15.htm>

5. Единая коллекция цифровых образовательных ресурсов [Электронный ресурс] <http://school-collection.edu.ru/>

6. Баранова Э.А. Диагностика познавательного интереса у младших школьников и дошкольников. / Э.А. Баранова. – М., 2005.

А. Халамсия, С. Сағындық

Жаратылыстану жоғары мектебі ХБ-31 тобының студенттері

Ғылыми жетекші: М. Баймұрат, аға оқытушы

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУДЫҢ БАҒДАРЛАМАЛАРЫН ХИМИЯ ПӘНІНДЕ ҚОЛДАНУ

Бүгінгі таңда білім сапасы – бұл әлемдік білім беру қауымдастығы көпшілігі пікір таластарының тақырыбы. Осыдан біраз бұрын бұл пікірталастар дәстүрлі білім беруге қатысты болса, қазір электронды оқытуға деген сапа ұғымы қолданылады. Ең дамыған елдердің оқыту үдерісіне заманауи ақпараттық технологияларды енгізу тенденциясы қазіргі уақытта білім беру жүйесінде түбегейлі өзгерістер үдерісі жүріп жатқанын көрсетеді.

ЖОО оқытушылары мен қызметкерлерінің алдында тұрған міндеттердің бірі – қашықтықтан білім беру жүйесін енгізу ғана емес, жаңа технологиялардың білім беру үдерісіне қолжетімділігін қамтамасыз ету, яғни күшті жақтарын дамыту және жағымсыз жақтарын азайту қажеттілігі.

Қашықтықтан оқыту бағдарламаларын 4-мақсатта қолдануға болады:

- онлайн кездесулер;
- сабақ барысын ұйымдастыру;
- бағалау;
- күнтізбелер.

Онлайн кездесуге арналған бағдарламалар:

1) Microsoft Teams – орталықтандырылған платформа, ол бірлесіп жұмыс істеу үшін виртуалды аудиторияларды құруға және білім алушылармен және оқу орнының қызметкерлерімен өзара электронды оқыту кезінде іс қимыл жасауға мүмкіндік береді.

Microsoft Teams интерфейсі және бағдарламаның негізгі мүмкіндіктері:

- 1.1 Жүйеге кіру;
 - 1.1.1 Office Online арқылы жүйеге кіру;
 - 1.1.2 Компьютерге арналған қосымша арқылы жүйеге кіру;
 - 1.1.3 Мобильді қосымша арқылы жүйеге кіру.
- 1.2 Teams Интерфейсі
2. Microsoft Team командаларымен жұмыс;
 - 2.1 Команданы құру;

2.2 Команданы орнату;

2.3 Командамен жиналысты жоспарлау.

2) Proficonf – бұл бейнеконференциялар, онлайн кездесулер мен веб-семинарлар өткізуге арналған алаң. Оның ерекшелігі – қосымша бағдарламалық жасақтаманы орнатудың қажеті жоқ, барлығы браузерде жұмыс істейді. Proficonf – платформасы қоғамдық ұйымдардан басқа оқытушылар, тьюторлар, онлайн мектептер, университеттер, оқу орталықтары үшін пайдалы болады.

Proficonf-тың қолданылуы

– Оқу іс – шаралары үшін – сабақтар, вебинарлар, конференциялар және де платформада сіз тек сөйлесіп қана қоймай, құжаттарды көрсете аласыз, медиа файлдарды ойнай аласыз және чатты қолдана аласыз.

– Кездесулерді, стратегиялық сессияларды жоспарлауға арналған онлайн – платформа ретінде.

– Мұнда сіз *бір минут ішінде* команда ретінде жинала аласыз – барлық қатысушыларға іс-шараның сілтемесін жіберу қажет. **Zoom** немесе **Skype** сияқты *ештеңе орнатудың* немесе жүктеудің қажеті жоқ.

– Кеңестер, кездесулер, форумдарды жүргізуде [6].

Сабақты ұйымдастыруға арналған бағдарламалар

1. Google Classroom

Google Classroom – бұл Google компаниясының білім беру саласындағы ең жаңа өнімдерінің бірі және ол көптеген оқытушылардан жағымды пікірлер алды. Бұл оқытуды басқару жүйесі, ол тапсырмаларды сандық түрде құруға және басқаруға, сондай-ақ студенттерге кері байланысты қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Google Classroom әсіресе білімге арналған Google Apps-пен жұмыс істейді, өнімділікке арналған құралдар жиынтығы (Drive, Docs, Gmail және т.с.с.), сіз қазірдің өзінде мектепте қолдана аласыз.

Google Classroom жүйесіне жұмыс жасау.

1-қадам: Google Classroom жүйесіне кіріңіз;

//Classroom.google.com/ сайтына өтіңіз.

2-қадам: Сынып құру;

3-қадам: Оқушылардың тапсырмаларын бақылау;

4-қадам: Аудиторияны оқушы көзқарасынан көру;

5-қадам: Google Classroom – тің шығармашылық қолданысын қарастыру;

6-қадам: iPad қосымшасын жүктеп, алдыңғы әрекеттерді қайталау.

2. Padlet-онлайн тақтасын құруға арналған тегін платформасы

Padlet – бұл әр оқушыға өз жұмысын тақтаға шығаруға, ал мұғалімге-оған көп уақыт жұмсамай және ауыр дәптерлерді жинамай-ақ, әр мұғалімге түсініктеме беруге және бағалауға мүмкіндік беретін қызмет.

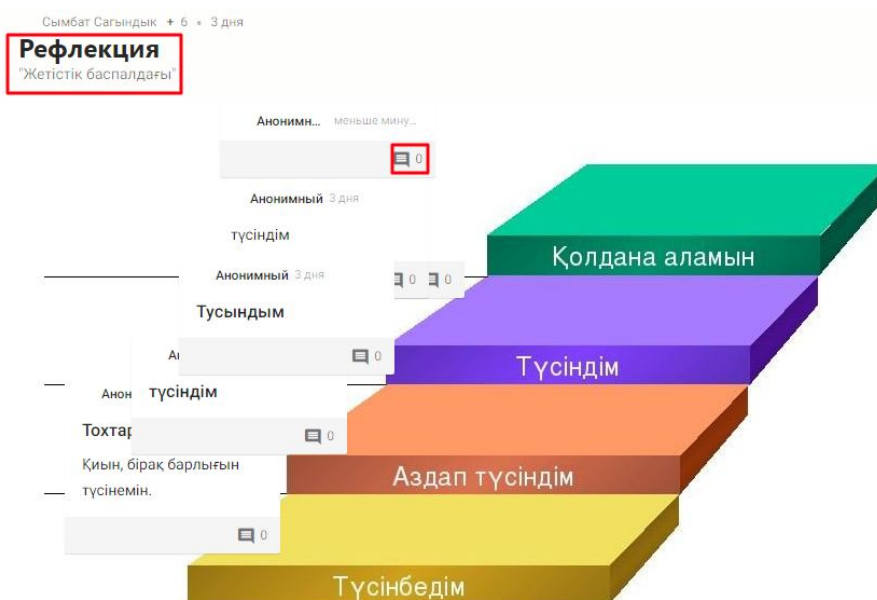
Padlet – виртуалды тақтасын қолдану мүмкіндігі көп. Оның қолдану аймағы өте үлкен. Қолдану мүмкіндіктерінің кейбіріне тоқталып өтетін болсақ:

1. Оқушылар немесе мұғалімдермен кездесулер өткізу. Бір кеңесте идеялар мен сұрақтар қосып, кездесудің соңында оларды талқылау;

2. Оқиғаларды жоспарлау. Мәселен, экскурсияны жоспарласаңыз, виртуалды тақтада барлық қажетті ақпаратты: орын, бағыт, кету уақыты, шығын, қажетті заттардың тізімі және т.б. енгізе аласыз;

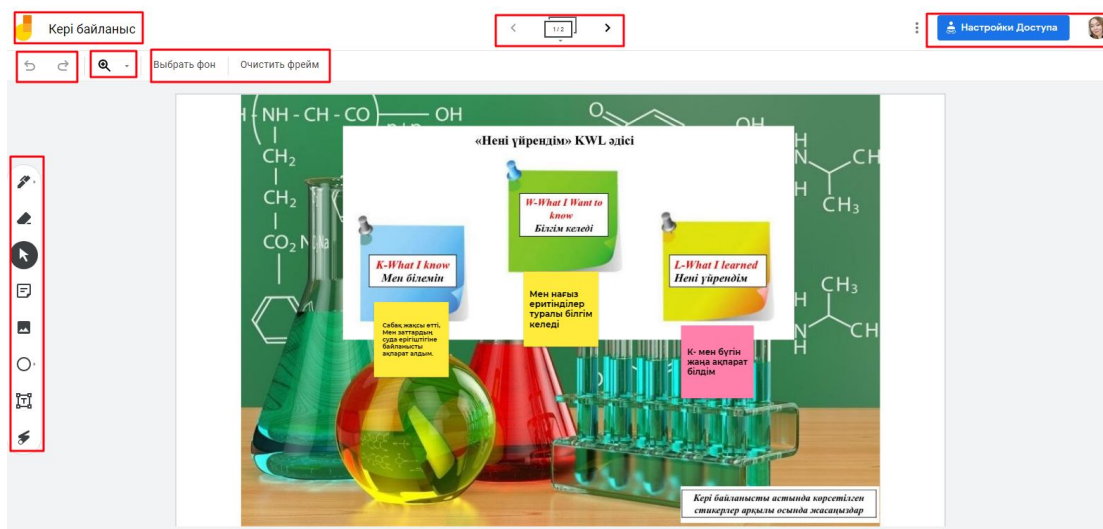
3. Тақырыпты зерттегеннен кейін сауалнама жүргізу. Мы, оқушылардан «Сіз не үйрендіңіз?», «Не түсініксіз болды?», «Сіз нені сұрағыңыз келеді?» деген сұрақтарға жауап беруін сұраңыз. Оқушыларға тек сөз түріндегі жауаптарды ғана көріп қана қоймай, мәтінді, сілтемені немесе мультимедиялық файлды қосып, оларға түсініктеме бере аласыз.

Мысалы, Padlet – виртуалды тақтасын пайдалану арқылы химия пәнінен рефлексия алуымызға болады. «Білім баспалдағы» тапсырмасын осында алу арқылы оқушылардың өз ойларын біле аламыз.

Jamboard – (интерактивті онлайн тақта) көптеген қатысушыларға нақты уақыт режимінде жұмыс жасауға мүмкіндік береді. Топтық жұмыста тыңдаушылар тақырып бойынша, жазуға және редакциялауға, сурет салуға, суреттерді жүктеуге және олармен жұмыс істеуге) графикалық органайзерлерді құра алады [6].

Мысалы, Jamboard – арқылы химиялық есептерді оқушылармен бірге шығара аласыз және, оқушылардан кері байланыс, қалыптастырушы бағалау алуымызға болады. Экранда тұрған функцияларды қолданып оқушымен бірлесе жұмыс жасауға болады.

Өздік жұмыстарын қолдануға арналған бағдарламалар

1. Learning Apps

LearningApps – бұл әр түрлі пәндер бойынша интерактивті оқу-әдістемелік қосымшалар жасауға мүмкіндік беретін білім беру мекемелеріндегі білім беру процесін қолдау үшін арналған сервис деп есептейміз.

Learning Apps құралдары.

Learning Apps құралдары әртүрлі интерактивті тапсырмаларды жасауға мүмкіндік береді: викторина, сұрыптау, топтастыру, жіктеу, мәтінді енгізу, кроссворд, уақытша таспа және т.б. Осы қосымшалардың бірін таңдау сабақ барысында мақсаттарға жету мен білімді игерту көзделеді. Біз осы қосымшаларды сабақтың білімді тиянақтау, топтық және жұптық, жаңа материалды игерту, үй жұмысын тексеру кезеңдерінде көптеп қолдануға болады деп есептеймін [1].

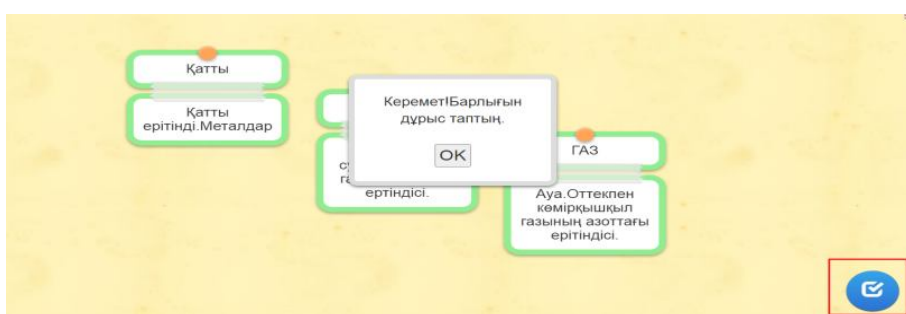
LearningApps сервисін пайдалану арқылы кері байланысты ұйымдастыру.

Сіз дайындап ұсынған тапсырмаларды орындау барысында оқушылар өздерінің теориялық білімдерін бірнеше рет тексеруге, білімдеріндегі кемшіліктерді жоюға, тапсырмаларды дұрыс орындауға қол жеткізеді, осылай олардың өз білімдерін өзін – өзі бағалауы артады. Оқушылардың жұппен, топпен жұмыс жасаулары олардың өз білімдерін салыстыруға, өзара көмек көрсетуге, өздерінің қабілеттерін өзге оқушылармен салыстыра отырып бағалауға мүмкіндік туады.

Осылайша оқушылар берілген тақырып немесе бөлім бойынша тапсырмаларды меңгерудегі өз жетістіктері туралы кері байланыс алады және қаншалықты жақсы түсінгендігін біледі [5].

Мы, Learning Apps сервисі арқылы химия сабағынан қалыптастырушы бағалауға түрлі үлгідегі тапсырмаларын жасауымызға болады. Мысалы; тест, сәйкестендіру, артығын тап т.б тапсырмаларды құрастыруымызға болады. Төменде «Ерітінді және ерігіштік» тақырыбына терминдердің дұрыс анықтамасын табуға арналған мысал

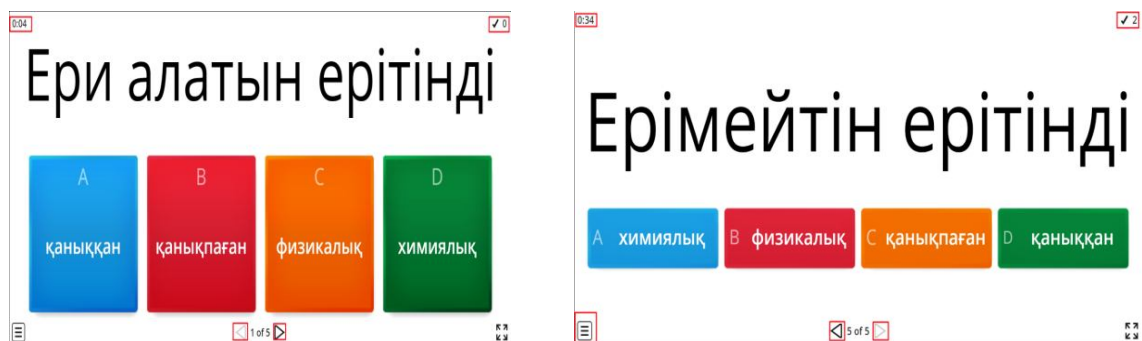
келтірейік. Оқушылар орындаған тапсырмаларының жауабын экранның төменгі жағында тұрған көк батырманы басу арқылы біле алады.

Wordwall – интерактивті және баспа материалдарын құрудың көп функционалды құралы болып табылады. Үлгілердің көпшілігі желіде де, баспа түрінде де қол жетімді.

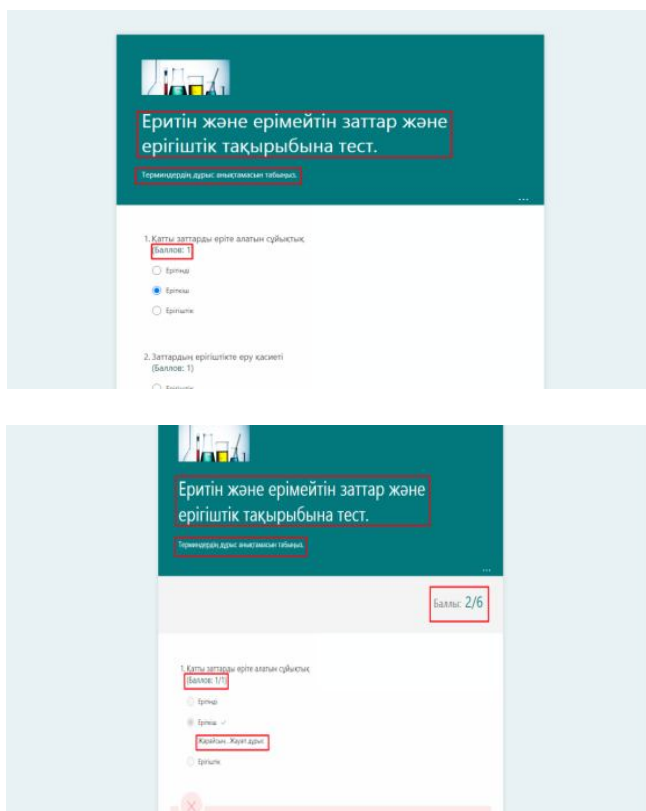
Мы, Wordwall – да жұмыс жасау кезінде тесттік тапсырмаларды құрастыруымызға болады. Бұл бағдарламаның басты ерекшелігі тапсырмаларды құрастырғанда дыбыстық белгілерді қолдануымызға болады. Мысалы: оқушы текттік тапсырманың жауабын дұрыс емес

белгісі берілсе соған сай дыбыс қосылатын болады. Тесттен басқада тапсырмаларды жасауға мүмкіндігіміз бар. Балалар түрлі үлгідегі тапсырмаларды шешу арқылы ынтасы ашылатын болады:

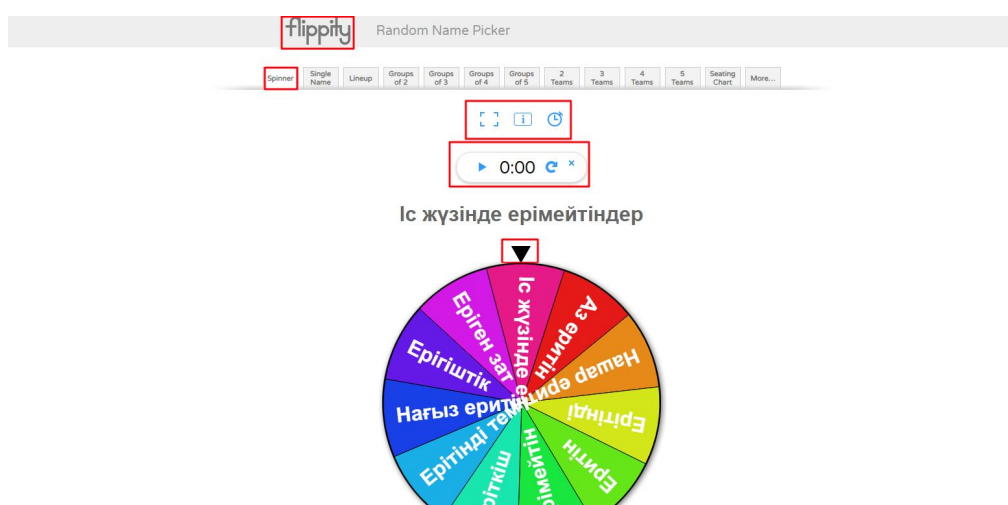
Microsoft Forms – бұл сауалнама және тест құруды жеңілдететін қарапайым қосымша. Білім беру ұйымдарында оны тест құруға, мұғалімдер мен ата-аналардың кері байланысын жинауға немесе іс-шараларды жоспарлауға пайдалануға болатын тиімді қосымша.

Мысалы, Microsoft Forms – қосымшасы Wordwall қосымшасы секілді. Мұнда баларға тесттік тапсырмаларды құрастыруымызға болады. Мұнда ең бастысы тапсырмалар жинақы түрде болады. Тест құрастырғанда дұрыс жауап ретінде бірнеше нұсқаларды да құрастыруымызға болады. Тест қорытындысы оқушыға да, мұғалімге де, тікелей көрінетін болады. Мұғалімге ең соңында сыныптың шкаласы ретінде қорытынды бағалау файл ретінде жіберілетін болады. Сол арқылы сыныптың қанша оқушысы тапсырғанын білетін боламыз [2].

Flippity – бұл Google бағдарламасы негізінде әр түрлі интерактивті оқу әрекеттерін жасауға мүмкіндік беретін онлайн қызметі. Flippity функционалдығы жағынан LearningApps, Quizziz, Classtools сияқты танымал қызметтерге ұқсас.

Мысалы, Flippity – балалардың қызығушылығын арттыратын бағдарлама. Мұнда түрлі үлгідегі тапсырманы ұйымдастыра аламыз. Мысалы: Спиндер айналдыру арқылы баланың сабақты түсінгеніне мониторинг жүргізе аламыз. Оқушыларға белгілі уақыт береміз белгіленген уақытта сұраққа жауап береді. Спиндер тапсырмасының басты ерекшелігі тапсырма кімге және қандай тапсырма берілетіндігі белгісіз болады. Сол арқылы сабақта бесенді болмаған оқушының да жауап беруіне тура келеді [3].

3) Күнтізбелер (сабақтарды жоспарлау, сабақ кестесі, тайм-менеджмент)

Google Күнтізбе – тапсырманы жоспарлаушы. Онда белгілі бір күнде орындалуы тиіс міндет карточкалары жасалады. Барлық тапсырмалар бойынша поштаға хабарлама келеді. Егер де қандай да бір тапсырмалар орындалмаса немесе жеделдікті талап етпесе, оларды күнтізбеде басқа күнге ауыстыруға болады.

Schoodle – оқу кестелерін жасау және жариялау үшін тегін веб-сервис. Сервис барлығы үшін және мәңгілікке тегін болып табылады. <http://schoodle.ru/> Schoodle сервисінде кез-келген адам өзінің оқу кестесін жүктеп, жариялай алады және оның мобильді нұсқасын жасай алады [4].

Қорытынды

Қазіргі жағдайда жаңғыруға деген ішкі ұмтылыс – біздің дамуымыздың ең басты қағидасы. Қазіргі заманғы мұғалімдер информатор, бақылаушы, тексеруші, ізденуші, технолог, өнертапқыш шығармашылықпен жұмыс істейтін жаңашыл болып өзгеру керек.

Өмір сүру үшін өзгере білу керек!

Әдебиеттер

1. Кругликов В.Н., Оленникова М.В. Интерактивные образовательные технологии. Учебник и Практикум. 2-е изд. – М.: Юрайт, 2017. – 353 с.
2. Тасимова А.А. Современные образовательные технологии: Учебное пособие. – Алматы: TechSmith, 2020. – 220 с.
3. Лапыгин Ю.Н. Методы активного обучения: Учебник и Практикум. – М.: Издательство Юрайт, 2016. – 248 с.
4. Полат Е.С, Моисеева М.В., Петров А.Е. Педагогические технологии дистанционного обучения / Под ред. Е.С. Полат. – М.: Академия, 2006.
5. Толстобок О.Н. Современные методы и технологии дистанционного обучения: Монография – М.: Мир науки, 2020.
6. <http://distant.ioso.ru/library/publication/razvitie.htm>

БИОЛОГИЯ

Д.Х. Абраева

Магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Е.С. Габдуллин

доктор (PhD) философии

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ГИДРОБИОЛОГИИ НА ЗАНЯТИЯХ В ВУЗЕ

Аннотация. Павлодарская область обладает обширным фондом рыбохозяйственных водоемов. Следует отметить, что по территории области протекает река Ер-тис, включенная Правительством Республики Казахстан в список водоемов между-народного значения. В 2020 году были проведены научно-исследовательские работы на водоеме местного значения Баянаульского района, Павлодарской области. Это озеро Маханколь.

Ключевые слова: Макрозообентос, озеро, зоопланктон, кормовая база, водоем.

Андатпа. Павлодар облысында балық шаруашылығы су айдындарының ауқымды қоры бар. Қазақстан Республикасының Үкіметі халықаралық маңызы бар су айдындары тізіміне енгізген Ертіс өзені облыс аумағы арқылы ағатынын атап өткен жөн. 2020 жылы Павлодар облысы, Баянауыл ауданының жергілікті маңызы бар су айдынында ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізілді. Бұл Маханкөл көлі.

Тірек сөздер: Макрозообентос, көл, зоопланктон, жемшөп базасы, тоған.

Summary. The Pavlodar region has an extensive fund of fishery reservoirs. It should be noted that the Ertis River flows through the territory of the region, which is included by the Government of the Republic of Kazakhstan in the list of reservoirs of international importance. In 2020, research work was carried out on a reservoir of local significance in Bayanaul district, Pavlodar region. This is Lake Mahankol.

Key words: Macrozoobenthos, lake, zooplankton, forage base, reservoir.

Введение

Павлодарская область расположена на северо-востоке страны. Область граничит внутри республики с: Акмолинской, Карагандинской, Восточно-Казахстанской и Северо-Казахстанской областями. Границы Павлодарской областями. Внешние границы Павлодарской области проходят на севере по границе Омской области и на востоке – с Алтайским краем. Протяженность территории области с запада на восток составляет более 420 км и с севера на юг – 450 км. По Павлодарской области протекает река Ертыс – это главная водная артерия области. Датой образования Павлодарской области является 15 января 1938 года. В настоящее время в области выделяют 10 сельских районов, 3 города, 4 поселка, 169 сельских округов [1].

В геологическом отношении Казахстан делится на регионы, имеющие свои структурно-геоморфологические особенности. Геологическое

строение Павлодарской области представлено денудационно-аккумулятивными равнинами юга Западно-Сибирской низменности и денудационными плато Казахской складчатой системы

Долина реки Ертис расположена на территории Западно-Сибирской низменности, которая образована аллювиальными средне-верхнечетвертичными и современными отложениями. Поверхность поймы реки и террасы сложены супесями и покровными суглинками мощностью до 1,5 метров. Они подстилаются разнородными песками и гравийно-галечниками в верхнем течении реки, песками и гравийными грунтами в среднем и нижнем течении, с прослоями 11 и линзами глин и суглинков. Немного южнее Павлодарской области пески в определенных местах переходят в гравийно-галечники. Аллювиальные четвертичные отложения залегают на водоупорных глинах павлодарской свиты неогенового возраста, глубина залегания кровли которых от 8,0 до 41 м. Общая мощность четвертичных отложений до 41 м.

Денудационно-аккумулятивные равнины. Водораздельные пространства бассейна р. Ертис сложены четвертичными озерно-аллювиальными отложениями. Литология поверхности представлена супесями и суглинками мощностью до 3,0 м. Они подстилаются грунтами из песка, местами с галькой и гравием. Общая мощность 5–30 м.

Казахская складчатая система – это денудационные плато, которые сложены палеозойским комплексом скальных пород. Пониженные пространства межсопочных равнин сложены четвертичным комплексом осадков, залегающих на палеозойском фундаменте или на водоупорных глинах неогена. Четвертичные отложения представляют собой защебененные супесчано-суглинистые образования или щебнистый материал с супесчано-суглинистым заполнителем, делювиального и делювиально-пролювиального генезиса. Мощность четвертичных отложений – до 20 м [2].

Климат. Павлодарская область находится в центре материка Евразия, что способствует проникновению воздушных масс из арктических, умеренных и южных широт. Под влиянием этих воздушных масс здесь формируется тип континентального климата, для которого свойственны засушливость весенне-летнего периода, высокие летние и низкие зимние температуры, недостаточное и неустойчивое по годам количество атмосферных осадков с летним максимумом, и значительная ветровая деятельность в течение всего года.

Павлодарская область расположена в области континентального климата. Зима в области долгая (5,5 месяцев), а лето является жарким и коротким (3 месяца). Солнечных дней в году от 2300 до 2400 часов.

Среднегодовая температура области – в пределах 1–3°C. Самым теплым месяцем является июль, его температура может достигать до +40°C. Самая большая температура воздуха в области была зафиксирована в 1933 году и составляла +42°C (рисунок 5).

Самым холодным месяцем является январь, его средняя температура колеблется в пределах от -17°C до -18°C . Большая часть зимы температура составляет -20°C , а в течение 24–30 дней может опускаться до -30°C . В зимние месяцы преобладают ветра юго-западных и западных направлений. В 1986 году была зафиксирована самая холодная температура воздуха в области -47°C .

Для климата области появление снежного покрова характерно в последние дни октября и начале ноября.

Средняя высота снежного покрова – 14–15 см. Относительная влажность воздуха за год равна 73% в лесостепной зоне и 72% в степной зоне.

Водные ресурсы Павлодарской области распределены не равномерно. Главным водным источником является р. Ертис. В Павлодарской области насчитывается примерно 130 малых рек и временных водотоков. Наибольшее значение имеют реки: Шидерты, Оленты, Селеты, Ащису, Тундык, Карасу и др. Реки имеют кратковременный весенний сток с расходом до $0,1-0,5 \text{ м}^3/\text{с}$. Область страдает нехваткой проточных вод. Реки равнинных областей страны имеют в основном снеговое питание с весенним половодьем и относится к особому казахстанскому типу. Река Ертис относится к типу рек со смешанным питанием. В верхней части реки преобладают горно-снеговое и ледниковое питание, в средней – атмосферное и грунтовое.

На территории области находится много озер. Они отличаются по размерам, глубине, составу солей и происхождению. Большая часть озер области располагается в замкнутых бессточных котловинах.

Размеры озерных котловин на территории области очень разнообразны. Их размеры меняются от 10–20 га до огромных озер площадью более $100-200 \text{ км}^2$ (оз. Кызылкак – 170 км^2 , Большой Калкаман – 25 км^2 , Большой Ажбулат – 110 км^2 и др.).

Глубина озер составляет не более 1–1,5 м, их большая часть имеет глубину 40–50 см. Многие озера летом высыхают и превращаются в солончаки. На территории области находятся 1010 пресное озеро. Пресные озера области расположены на севере, а также в пойме Ертиса. Очень большими считаются пресные озера Баянаульских гор, такие как: Жасыбай, Сабындыколь, Торайгыр. Они расположены в глубоких тектонических котловинах [3].

Материалы и методы

Настоящее биологическое обоснование подготовлено по материалам научных исследований 2020 года.

Количественные пробы зоопланктона и зообентоса отбирали в соответствии с «Методическим пособием» [4] из двух биотопов: прибрежного (литораль) и удаленного от берегов (пелагиаль). Пробы зоопланктона отбирали сетью Джели вертикальным протягиванием от дна до поверх-

ности. Консервированные пробы зоопланктона доставляли в лабораторию Филиала для последующего изучения следующих параметров:

- видовой состав [5–9];
- общая численность сообщества;
- общая биомасса [10];
- состав доминантов (доминирующих групп и видов);
- численность основных групп и видов;
- биомасса основных групп и видов;
- количественное и качественное распределение по зонам.

Пробы макрозообентоса отбирали дночерпателем Петерсена (площадь раскрытия 0,025 м²). Консервированные пробы доставляли в лабораторию Филиала для последующего изучения следующих параметров:

- видовой состав [6, 11, 13-19];
- общая численность сообщества;
- общая биомасса;
- состав доминантов (доминирующих групп и видов);
- численность основных групп и видов;
- биомасса основных групп и видов;
- количественное и качественное распределение по зонам.

Обсуждение

Баянаульский район – расположен на юго-западе Павлодарской области. Площадь 18,5 тыс. км². На севере граничит с сельской зоной города Экибастуза, на северо-востоке – сельской зоной города Аксу, на востоке – Майским районом, на юге и западе – с Карагандинской областью.

Поверхность района горно-степная. Основная часть территории района занята северо-восточными отрогами Сарыарки. Из наиболее выдающихся по своей высоте гор можно отметить горы Кызылтау, Акбет, Акбастау. На территории гор по небольшим ложбинкам стекает большое количество ручьёв и речек, которые входят в предгорные равнины, теряются в них, в большинстве случаев не доходя до озёрных впадин. Наиболее ценными пресноводными источниками являются озёра Сабындыколь, Жасыбай, дающие значительные уловы щуки, чебака, окуня, карася, линя. Почва района в общем виде характеризуется светло-каштановой окраской с оттенком от бурой до светло-коричневой. По механическому составу представляет собой лёгкие суглинки, чаще супеси. Мелкосопочник характеризуется щебёнчатыми почвами, причём вершины сопок – каменные, обнажённые, а склоны покрыты почвой, мощность которой к основанию сопок постепенно возрастает. В большинстве, как на равнинах, так и на возвышенных местах разбросаны комплексы солонцов и солончаков, придающих почве тяжёлый характер.

В недрах Баянаульского района разведаны запасы каменного угля, золота, меди, полиметаллических руд, поваренной и глауберовой соли, кварцевых и стекольных песков, естественных строительных материалов и других полезных ископаемых.

Климат района – резко континентальный с жарким летом (до +35°C) и суровой (до –34°C) зимой. Средне годовое количество осадков колеблется от 270 до 277 мм, средняя температура января –14°–16°C, июля +18°+20°C. Снежный покров окончательно устанавливается в конце ноября [20].

Остановимся на физико-географической характеристике озера Маханколь Баянаульского района.

Озеро Маханколь расположено в Баянаульском районе, в 22 километрах на юго-западе от с. Баянаул, рисунок 47. Водоем является степным. Берега водоёма каменистые, сильно поросли камышом 20%. Западная и юго-западная часть озера поросла мягкой растительностью 15%. Имеет хорошие подъездные пути. Водоем имеет округлую форму. Берга каменистые, дно илистое. Площадь водоёма 175 га. Средняя глубина водоема в момент исследовательских работ 2,5 м. Температура воды на момент исследовательских работ 20°C. Координаты места отбора проб 50°38'18.1»N 75°30'22.3»E

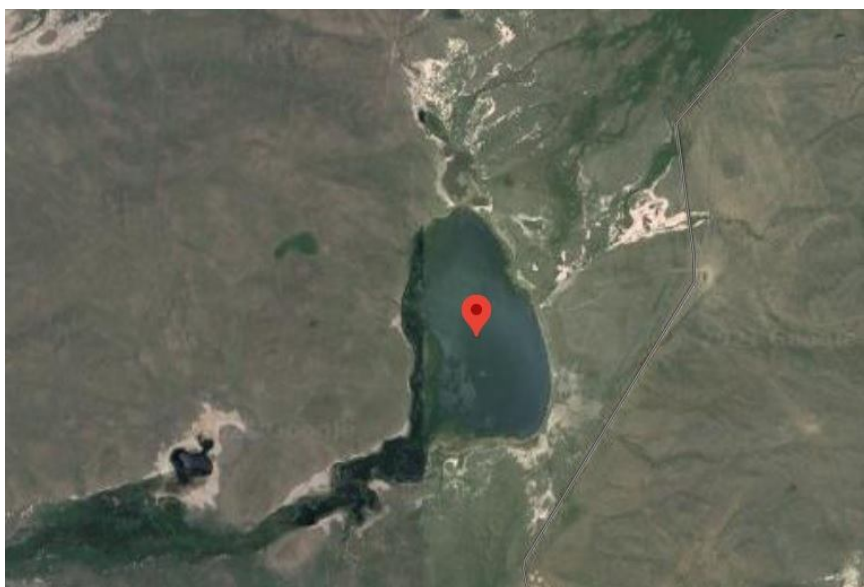

Рисунок 1. Снимок оз. Маханколь, Баянаульского района

В Баянаульском районе температура воздуха в июне колебалась от +6°C до +33°C. Причём минимум температуры (+6°C) пришёлся на 4 июня, а максимум (+33°C) был зафиксирован 13 июня. Наименьшее значение температуры в среднем за день составило +12.71°C и самым холодным днём в июне оказался 5 июня.

Относительная в июне влажность в Павлодарской области колебалась в диапазоне от 12% до 100%. Причём самая маленькая влажность (12%) была 23 июня, а наивысшая влажность (100%) – 6 июня. Кроме того, отметим, что наименьшее значение влажности воздуха в среднем за день составило 21.33% и самым сухим днём в июне оказался 22 июня.

Наибольшая средняя влажность воздуха равна 63.29%, а самый влажный день в июне 2020 года – 5 июня.

Основным направлением ветра был северный (22%). Кроме того, преобладающими направлениями ветра оказались северо-западный (18%) и южный (14%). Самый редкий ветер в июне 2020 года – восточный (7%).

В июне месяце дни в основном были солнечные, осадки были 4, 18 и 26 июня.

Таким образом, метеорологические условия во время научно-исследовательских работ были благоприятные и соответствовали сезонной погоде.

Результаты исследования

В составе зоопланктона озера Маханколь Баянаульского района было определено 2 таксона, из них веслоногих – 1, ветвистоусых – 1 (таблица 1).

Таблица 1. Таксономический состав зоопланктона озера Маханколь, Баянаульский район

Группа	Таксон	Численность тыс. экз./м ³	Биомасса мг/м ³
Copepoda	Diaptomus sp.	1,7	63
Cladocera	Diaphanosoma brahyurum	0,2	6
Всего		1,9	69

Значения численности составили 1,9 тыс. экз./м³, биомассы – 69 мг/м³, что по шкале Китаева соответствовало очень низкому уровню продуктивности (таблица 2).

Озеро Маханколь, Баянаульский район. Макрозообентос озера Маханколь в 2020 году был представлен 8 видами, относящимися к 4 группам водных беспозвоночных – моллюскам (2 вида), гаммарусам (1 вид), стрекозам (1 вид) и хирономидам (4 вида) (таблица 2).

Таблица 2. Численность (экз./м²) и биомасса (г/м²) бентоса в озере Маханколь (Баянаульский район) в 2020 г.

Группа	Вид	Численность	Биомасса
Моллюски	Lymnaea lagotis (Schranck)	40	1,36
	Anisus sp.	20	0,34
Гаммарусы	Gammarus lacustris Sars	60	0,06
Личинки стрекоз	Agrion hastulatum (Selys)	20	0,94
Личинки хирономид	Ablabesmyia sp. monilis	40	0,06
	Cladotanytarsus sp. mancus	20	0,02
	Endochyronomus impar Walker	120	0,34
	Cryptochironomus sp. defectus	20	0,04
Всего		340	3,16

Общая численность донных беспозвоночных составила 340 экз./м², общая биомасса – 3,16 г/м², что характеризует озеро как α-мезотрофный водоем с умеренным классом кормности по шкале С.П. Китаева [21]. Основу численности составляли личинки хирономид (59%), среди которых доминировали мелкие *Endochironomus impar* (120 экз./м²). По биомассе лидировали моллюски *Lymnaea lagotis* (1,36 г/м²) и личинки стрекоз *Agrion hastulatum* (0,94 г/м²).

Заключение. По результатам проведенных исследований в целом гидрохимический режим водоемов можно считать приемлемым для жизнедеятельности гидробионтов. Гидробиологическая съемка показала, что запасы кормовой базы рыб – макрозообентоса по значениям уровня трофности преобладают со средним классом.

Благодаря полученным материалам студенты лучше осваивают наглядные материалы по теме беспозвоночных, в частности водоемов.

Литература

1. Pavlodarskaya oblast [Elektronnyy resurs]: Bolshaya sovetskaya entsiklopediya – el.dan. – URL: [https://gufo.me/dict/bse/Pavlodarskaya oblast](https://gufo.me/dict/bse/Pavlodarskaya_oblast)
2. Fizicheskaya geografiya Kazakhstana / E.N. Vilesov. A.A. Naumenko. L.K. Veselova. B.Zh. Aubekerov; pod obshch.red. A.A. Naumenko: Uchebnoye posobiye. – Almaty: Kaz.universitet. 2009.-362 s.
3. Tsaregorodtseva A.G. Gidroekologiya poymennykh landshaftov (Pavlodarskoye Priirtyshe) / Monografiya. ? Pavlodar: NITs PGU im. S. Toraygyrova. 2005. ? 248 s.
4. Sharapova L.I., Falomeyeva A.P. Metodicheskoye posobiye pri gidrobiologicheskikh rybokhozyaystvennykh issledovaniyakh vodoyemov Kazakhstana (plankton. zoobentos). – Almaty. 2006. – 27 s.
5. Melnikova A.G. Otsenka zapasov ryb v vodoyeme po ulovam nabora stavnykh setey //Materialy nauch.-prakt. konf. (5-6 noyabrya 2008). – Perm. 2008. – 168 s.
6. Kutikova L.A. Kolovratki fauny SSSR (Rotatoria). – L.. 1970. – 744 s.
7. Opredelitel presnovodnykh bespozvonochnykh Rossii i sopredelnykh territoriy. Rakoobraznyye./ S.Ya. Tsalolikhin. – S.-Pb.: Nauka. 1995. – T.2. – 628 s.
8. Opredelitel presnovodnykh bespozvonochnykh Evropeyskoy chasti SSSR /Otv. red. L.A. Kutikova. Ya.I. Starobogatov. – L.: Gidrometeoizdat. 1977. – 512 s.
9. Opredeliteli organizmov presnykh vod SSSR. Presnovodnyye CALANOIDA SSSR /V.M. Rylov. – L.. 1930. – 288 s.
10. Metodicheskiye rekomendatsii po primeneniyu sovremennykh metodov izucheniya pitaniya ryb i rascheta rybnoy produktsii po kormovoy baze v estestvennykh vodoyemakh. – L.. 1982. – 27 s.
11. Melnikova A.G. Otsenka zapasov ryb v vodoyeme po ulovam nabora stavnykh setey //Materialy nauch.-prakt. konf. (5-6 noyabrya 2008). – Perm. 2008. – 168 s.
12. Ibrasheva S.I., Smirnova V.A. Kladotsera Kazakhstana. A-A: Mektep. 1983. – 135 s.
13. Manuylova E.F. Vетvистousyе rachki (Cladocera) fauny SSSR. – M.-L.: Nauka. 1964. – 326 s.
14. Balushkina E.V., Vinberg G.G. Zavisimost mezhdu massoy i dlinoy tela u planktonnykh zhivotnykh //Obshchiye osnovy izucheniya vodnykh ekosistem. – L.: Nauka. 1979. – S.169-172.
15. Zhadin V.I. Mollyuski presnykh i solonovatykh vod SSSR. – M.-L., 1952. – 376 s.

16. Chernovskiy A.A. Opredelitel lichinok komarov semeystva Tendipedidae. – M.-L.. 1949. – 186 s.
17. Pankratova V.Ya. Lichinki i kukolki komarov podsemeystva Podonominae i Tanypodinae fauny SSSR. – L.. 1977. – 154 s.
19. Pankratova V.Ya. Lichinki i kukolki komarov podsemeystva Chironominae fauny SSSR. – L.. 1983. – 296 s.
20. Vikipediya
21. Kitayev S.P. Osnovy limnologii dlya gidrobiologov i ikhtologov. Petrozavodsk. 2007. 395 s.

У.К. Аспандиярова

Павлодар педагогикалық университеті, студент

Ғылыми жетекші: С.Ж. Кабиева

биология ғылымдарының кандидаты, доцент

ӨНДІРІСТІК САЛА ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ДЕНСАУЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ ЖӘНЕ ӘРТҮРЛІ АУРУЛАРДЫҢ АЛДЫН АЛУ БОЙЫНША ҰСЫНЫМДАР ӘЗІРЛЕУ

Аңдатпа. Жұмыстың мақсаты электрондық сауалнама нәтижелері бойынша өндірістік орта қызметкерлерінің денсаулық жағдайына бағалау жүргізу болды. Нәтижелер ер адамдарда артық салмақтың пайда болуы әйелдерге қарағанда 34% көп екенін көрсетті. Алайда, I дәрежелі семіздік әйелдерде ерлерге қарағанда жиі байқалады. Зерттеулер көрсеткендей, ерлер арасында әйелдерге қарағанда темекі өнімдерін тұтынатындар 27,2% – ға және алкогольді ішімдіктерді ішетіндер 64,7% – ға көп. Ерлердің денсаулығына өндірістік зияндылық – 47,4% және нейрпсихикалық стерстің жоғарылауы – 42,1% сияқты факторлар әсер ететіні анықталды. Ал әйелдер олардың денсаулығына дене жүктемесінің жоғарылауы – 27,9% және нейрпсихикалық стерстің жоғарылауы – 38,9% әсер ететінін атап өтті.

Тірек сөздер: денсаулық, өндіріс, қызметкер, антропогенді факторлар, Кетле индексі, зиянды әдеттер.

Аннотация. Цель работы заключалась в проведении оценки состояния здоровья работников производственной среды по результатам электронного анкетирования. Результаты показали, что встречаемость избытка массы тела у мужчин на 34% больше чем у женщин. Однако, ожирение I степени наблюдается у женщин чаще чем у мужчин. Исследования показали, что среди мужчин на 27,2% больше потребляющих табачные изделия и на 64,7% употребляющих алкогольные напитки, чем среди женщин. Было выявлено, что на здоровье мужчин влияют такие факторы как производственные вредные факторы – 47,4% и повышение нейрпсихического стерсса – 42,1 %, тогда как женщины отметили что на их здоровье влияют повышение физической нагрузки – 27,9% и повышение нейрпсихического стерсса – 38,9%.

Ключевые слова: здоровье, производство, антропогенный фактор, индекс Кетле, вредные привычки.

Summary. The purpose of the work was to assess the health status of workers in the production environment based on the results of an electronic questionnaire. The results showed that the incidence of excess body weight in men is 34% higher than in women. However, obesity of the first degree is observed in women more often than in men. Studies

have shown that men consume 27.2% more tobacco products and 64.7% more alcoholic beverages than women. It was found that the health of men is affected by such factors as occupational hazards-47.4% and increased neuropsychic stress – 42.1 %. While women noted that their health is affected by increased physical activity-27.9% and increased neuropsychic stress – 38.9%.

Keywords: health, production, anthropogenic factor, Quetelet index, bad habits

Мұндай өнеркәсіптік кәсіпорындарда 22–45 жастан бастап екі жыныстағы еңбекке қабілетті адамдар жұмыс істейді. Халықтың 60% – ы үлесіне келетін еңбекке қабілетті жастағы адамдардың денсаулық деңгейін сақтау және арттыру мемлекеттің ұлттық саясатының жетекші стратегиялық бағыттарының бірі болып табылады. Жұмыс істейтін халықтың денсаулық жағдайының төмен деңгейіне себепші болатын қауіп факторларының қатарына зиянды және қауіпті еңбек жағдайлары, жұмыс пен демалыстың ұтымсыз режимдері жатады.

Жұмыс істейтін халықтың денсаулық жағдайының төмен деңгейіне әкелетін қауіп факторларының қатарына зиянды және қауіпті еңбек жағдайлары, жұмыс пен демалудың ұтымсыз режимдері жатады. Қазіргі уақытта Қазақстанда барлық еңбек шығындарының 20% – дан 40% – ға дейін жалпы (кәсіби емес) аурулардан болатын өлім-жітімнің өсуіне белгілі бір дәрежеде ықпал ететін қанағаттанарлықсыз еңбек жағдайларымен байланысты этиологиялық аурулардан туындаған [1].

Өндірістік орта мен еңбек процесінің қолайсыз факторларының әсері жұмысшылардың жалпы және кәсіби аурушандығының артуына ғана емес, сонымен бірге елдің әлеуметтік-экономикалық дамуына теріс әсер етеді.

Осы кезеңге дейін әртүрлі кәсіпорындар, өндірістер және өнеркәсіп салалары қызметкерлерінің еңбек жағдайлары мен денсаулық жағдайын зерттеуге арналған зерттеушілердің жұмыстары бар [2,3,4,5,6].

Павлодар қаласы өнеркәсіптік қала болып табылатындықтан, мұнда Алюминий зауыты, САЭМ, ҚТЖ ҰК АҚ, ҚазМап ЖШС, KSPSteel ЖШС ПФ, Теплоимпорт, «Қазақстан алюминийі» АҚ ЖЭО, «Павлодар-энерго» АҚ ТЭЦ-2, «Павлодарэнерго» АҚ ТЭЦ-3, «Павлодарэнерго» АҚ Екібастұз ТЭЦ, «AES Екібастұз» ЖШС, «Екібастұз ГРЭС-2 станциясы» АҚ, «Еуроазиялық энергетикалық корпорация» АҚ (Ақсу электр станциясы) сияқты көптеген өнеркәсіптер орналасқан.. Павлодар облысының неғұрлым ірі кәсіпорындары: «ПАВЛОДАРЭНЕРГО» АҚ, «Қазақстан электролиз зауыты» АҚ, «Қазақстан алюминийі» АҚ, «Ақсу ферроқорытпа зауыты» АҚ, «Қазхром» ТҰК АҚ филиалы, «Богатырь Көмір» ЖШС – «Богатырь» және «Северный» көмір разрездері, «Майқайың алтын» АҚ, Бозшакөл тау-кен байыту комбинаты, «Майкөбен-Вест» ЖШС, «Еуроазиялық энергетикалық корпорация» АҚ – «Восточный» көмір кеніші, «EurasiaCopperOperating» ЖШС мыс өндіру зауыты, Ақсу электр станциясы, «Павлодар машина жасау зауыты» АҚ, «Павлодар мұнай-химия зауыты» АҚ, «Компания Нефтехим LTD»

ЖШС, «Кастинг» ЖШС Павлодар филиалы, «Екібастұз ГРЭС-2 станциясы» АҚ, «Екібастұз ГРЭС-1» ЖШС, «Казэнергокабель» АҚ, «КЭМОНТ» АҚ, Павлодар ТЭЦ-1, ТЭЦ-2, ТЭЦ-3 және т.б. [7].

Өнеркәсіптегі еңбек жағдайларын талдау құрылымы мен деңгейі бойынша еңбекке қабілеттілігін уақытша жоғалтумен сырқаттанушылық өндірістік орта мен еңбек процесінің зиянды және қолайсыз факторларына тікелей тәуелді екенін көрсетті, өндірістің жай-күйін және медициналық қызмет көрсету сапасын барабар көрсетеді.

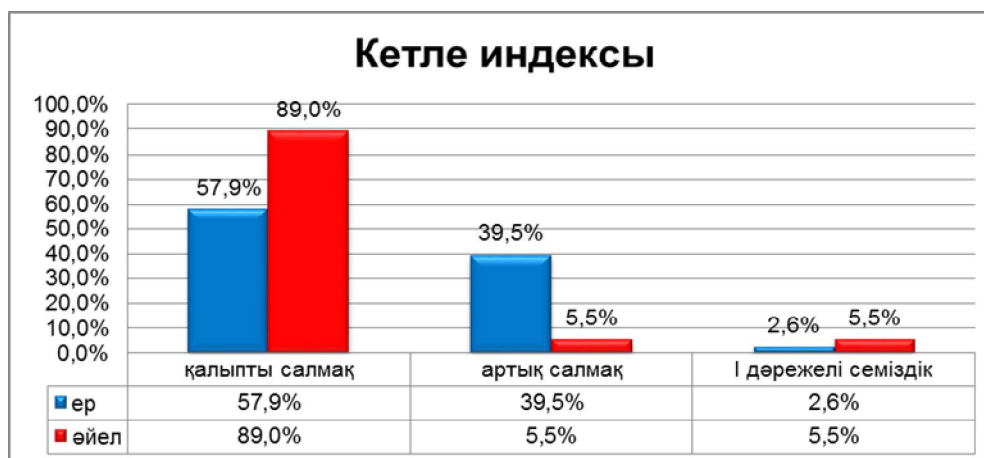
Жұмыскерлердегі өндірістік негізделген және кәсіптік аурулардың медициналық профилактикасының маңызды нысандарының бірі алдын ала және мерзімдік медициналық қарап-тексеру, сұрау салу және сауалнама жүргізу болып табылады.

Осыған байланысты жұмыстың мақсаты өндірістік сала қызметкерлерінің денсаулық жағдайын бағалау және әртүрлі аурулардың алдын алу бойынша ұсыныстар әзірлеу.

Мәлімет және зерттеу әдістері. Зерттеу Павлодар облысында 2020–2021 жылдар аралығында жүргізілді. Зерттеу барысында 28 сұрақтан тұратын арнайы әзірленген электрондық сауалнама бойынша өндірістік саланың 56 қызметкеріне электрондық сауалнама жүргізілді. Сауалнамаға 22–45 жас аралығындағы 18 әйел адам мен 38 ер адам қатысты. Зерттеу нәтижелерін өңдеу «Microsoft Word», «GoogleDisk» қолданбалы бағдарламалар пакетін қолдану арқылы жүзеге асырылды. Алынған деректерді талдау кезінде аналитикалық және статистикалық зерттеу әдістері қолданылады [8].

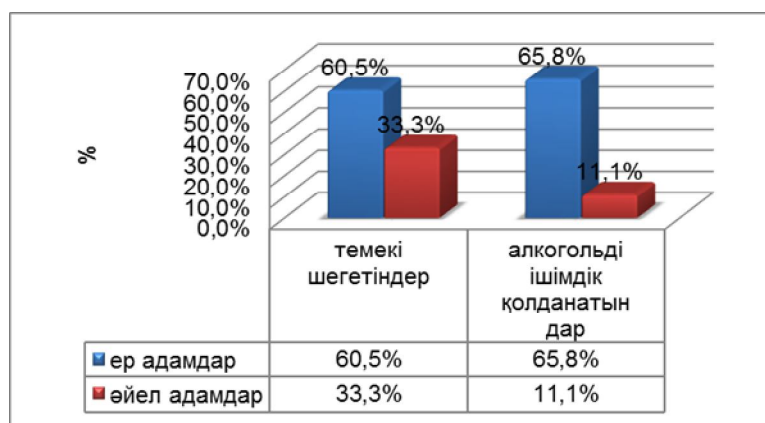
Нәтижелері және оны талдау

Жүргізілген сауалнама барысында өндірістік сала қызметкерлерінің антропогенді факторларда көбінесе қалыпты салмақты әйел адамдар ұстанатыны байқалды 89%. Сонымен қатар I дәрежелі семіздік әйел адамдарда басым 5,5%, ал артық салмақ ер адамдарда әйел адамдарға қарағанда 34% артық екені белгілі болды (сурет 1).

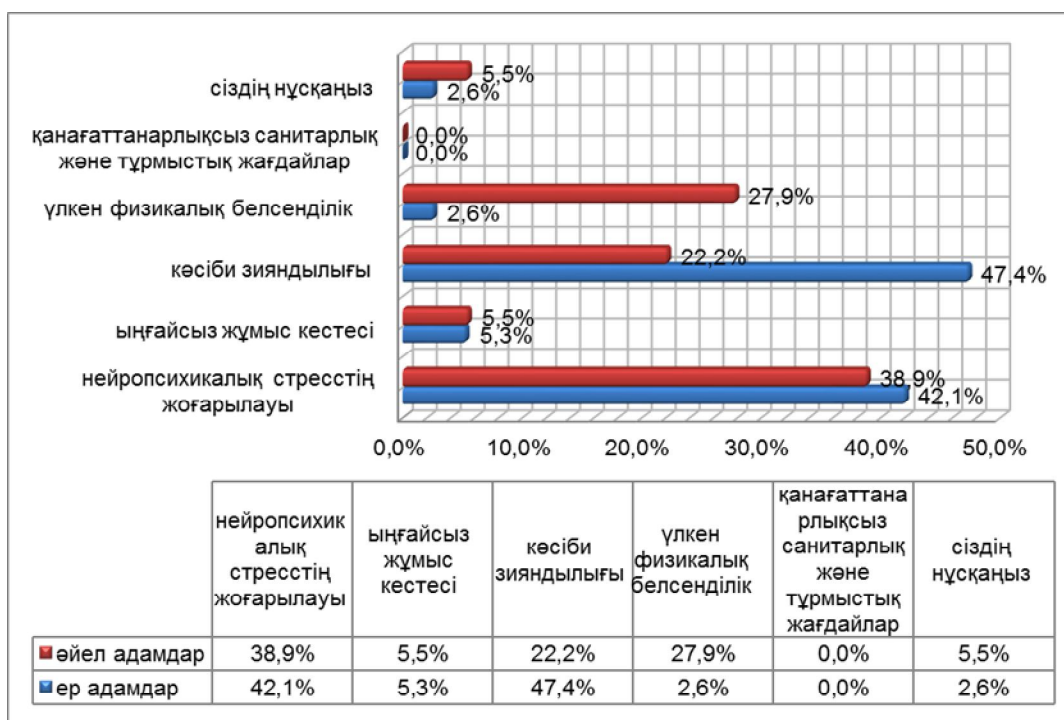

Сурет 1. Ер адам мен әйел адам респонденттерінің дене салмақтарын Кетле индексында көрсеткіштерінің нәтижелері

Зерттеу нәтижелері бойынша зиянды әдеттер тобында көбінесе ер адамдар темекі және де алкогольді сусындарды қолданатыны анықталды. Ер адамдардың 60,5% темекі шегеді және де 65,8% алкогольді ішімдік қолданады. Ал әйел адамдардың 33,3% темекі шегеді, 1,1% алкогольді ішімдіктерді қолданады. Алкогольді ішімдіктерді көбінесе аптасына екі рет қолданатындары белгілі болды (сурет 4). Денсаулыққа зиян келтіретін факторлар тобының сұрақтарына ер адамдардың 47,4% кәсіби зияндылық, ал 42,1% нейрпсихикалық стресстің жоғарылауы деп санайды. Әйел адам респонденттерінің 38,9% нейрпсихикалық стресстің жоғарылауы деп, ал 27,9% үлкен физикалық белсенділік деп есептейді (сурет 5).

Сурет 4. Ер адамдар мен әйел адамдар респонденттеріндегі СӨС көрсеткіштерінің салыстырмалы сипаттамасы

Сурет 5. Ер адамдар мен әйел адамдар респонденттеріндегі денсаулыққа көп зиян келтіретін өндірістік факторлар көрсеткіштерінің салыстырмалы сипаттамасы

Қорытынды

1. Антропогенді факторларда көбінесе қалыпты салмақты әйел адамдар ұстанатыны байқалды – 89%. Сонымен қатар І дәрежелі семіздік әйел адамдарда басым – 5,5%, ал артық салмақ ер адамдарда әйел адамдарға қарағанда – 34% артық екені белгілі болды.

2. Зиянды әдеттер тобында ер адамдардың – 60,5% темекі шегеді және де 65,8% алкогольді ішімдік қолданады, ал әйел адамдардың – 33,3% темекі шегеді, 1,1% алкогольді ішімдіктерді қолданады.

3. Ер адам респонденттерінің – 65,8%, әйел адамдардың – 55,6% еңбек жағдайларының денсаулыққа теріс әсер етеді деп санайды. Денсаулыққа зиян келтіретін факторлар тобының сұрақтарына ер адамдардың – 47,4% кәсіби зияндылық, ал 42,1% нейропсихикалық стресстің жоғарылауы деп санайды. Әйел адам респонденттерінің – 38,9% нейропсихикалық стресстің жоғарылауы деп, ал 27,9% үлкен физикалық белсенділік деп есептейді.

Ұсыныстар

Өндірістегі өндірістік факторлардың зиянды әсерінің алдын алу жөніндегі негізгі профилактикалық іс-шаралар:

1. Кәсіптік зияндылыққа арналған гигиеналық нормаларды сақтау;
2. Жұмыс орындарын зияндылыққа аттестаттау;
3. Тиімді жергілікті және жалпы желдету;
4. Ұтымды еңбек пен демалысты ұйымдастыру;
5. Санитарлық-тазарту жұмысы.

Әдебиеттер

1. Важенина А.А., Транковская Л.В., Анищенко Е.Б., Тарасенко Г.А. Особенности условий труда и состояние здоровья специалистов Роспотребнадзора.
2. Анищенко Е.Б. Гигиена труда работников ведомственной охраны железнодорожного транспорта: автореф. дис. ... канд. мед. наук. – М., 2015, 25 с.
3. Гаврикова С.В. Гигиена труда и оценка риска воздействия производственных факторов на здоровье женщин-работниц почтовой связи: автореф. дис. ... канд. мед. наук. – Вологодград, 2012. – 21 с.
4. Дубель Е.В. Гигиеническая оценка факторов риска здоровью медицинских работников крупного многопрофильного стационара: автореф. дис. ... канд. мед. наук. – СПб., 2016. – 25 с.
5. Никитин А.С. Гигиенические особенности условий труда и состояния здоровья современного литейного и кузнечно-прессового производств предприятия машиностроения и пути их оптимизации: автореф. дис. ... канд. мед. наук. – Рязань, 2011. – 24 с.
6. Транковская Л.В., Анищенко Е.В. Дыняк Г.С. Состояние здоровья работников ведомственной охраны железнодорожного транспорта // Тихоокеанский медицинский журнал. – 2013. – №3. – С. 83-85.
7. <https://hr-portal.ru/article/sostoyanie-zdorovya-rabotnika-kak-professionalno-vazhnoe-kachestvo>
8. Лакин Г.Ф. Биометрия: учеб. пособ. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Высш. школа, 1980. – 293 с.

А.А. Байкадамова

Студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.П. Корогод

кандидат биологических наук, доцент

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ В УСЛОВИЯХ МОДЕРНИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Информатизация современного общества в настоящее время является одной из самых актуальных проблем. Этот вопрос широко обсуждается на различных уровнях общества. Впервые в период XX и XXI веков человек перешел на иной этап развития, так называемый «информатизация».

Введение информационно-коммуникационных технологий при изучении биологии позволит: рационально организовать и активизировать учебно-познавательную деятельность школьников на уроках биологии; обеспечить создание оптимальной развивающей среды для учащихся, открывающей возможности для полноценной самореализации личности ребенка; повысить учебно-познавательную мотивацию учащихся; обеспечить качественное образование школьника по биологии.

Цель исследования – изучить теоретические и практические аспекты роли информационных технологий в модернизации образования и повысить качество преподавания предмета через использование ИКТ на уроках биологии, обеспечивая оптимальное формирование и развитие личности школьника.

Задачи:

1. Изучить механизм использования возможностей информационно-компьютерных технологий на различных этапах урока биологии;
2. Разработать методы и методики исследования для проведения опытно-экспериментальной работы по применению информационно-компьютерных технологий в обучении биологии;
3. Проанализировать методические приемы использования мультимедийных средств обучения на уроках биологии;

Работа по внедрению комплекса ИКТ, направленных на развитие познавательной деятельности учащихся в процессе преподавания биологии, и апробирование его на уроках биологии в 7–8 классе проходила на базе КГУ «Школа-лицей №16».

В качестве компьютерной поддержки нами активно на протяжении всей практики использовалась мультимедиа-технология, которая, на наш взгляд, имеет неоспоримые преимущества.

На этапе констатирующего эксперимента нами был проведен опрос учащихся 7 и 8 классов, с целью выявления уровня знаний учащихся по темам, на которых мультимедийные методы не применялись. Оценива-

ние знаний проводилось в соответствии с критериями, позволяющими выявить три уровня знаний: высокий, средний и низкий.

Таблица 1. Оценка уровня знаний учащихся 7-х классов

Класс	Количество учеников	Высокий уровень		Средний уровень		Низкий уровень	
		Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
Экспериментальный	21	4	19	7	33	10	48
Контрольный	23	5	22	6	26	12	52

Анализ данных исследования показывает, что оценка уровня знаний учащихся как в контрольном, так и экспериментальном 7-х классах – низкий – 48% в 52% (рис. 1).

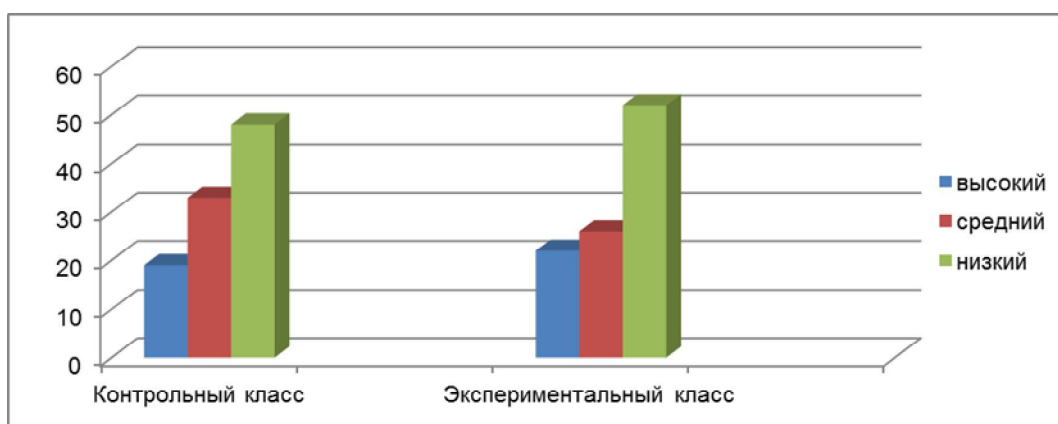

Рис. 1. Уровень знаний учащихся в контрольном и экспериментальном 7-х классах до проведения эксперимента

После промежуточного среза был сделан вывод, что большинство учащихся класса имеют низкий или средний уровень знаний по биологии. Поэтому на занятиях модифицировались и дополнялись упражнения, предложенные авторами УМК, упражнениями на основе коммуникативно-интерактивного обучения.

На данном этапе, прежде всего, наша задача состоит в том, чтобы создать необходимые условия для вовлечения учащихся в дискуссию с учетом психологических особенностей этого возраста, выявленные в предыдущей главе. В разработке методики мы опирались на учебники по биологии для 8 класса. Перед созданием методики мы определили цель и задачи урока с применением ИКТ, а также обозначили необходимое оборудование.

На этапе формирующего эксперимента в экспериментальных классах были проведены уроки по биологии разделы «Животные. 7 класс» и «Человек и его здоровье. 8 класс» по учебнику В.М. Константинова и др. по темам с использованием мультимедийных презентаций. Результаты среза представлены в таблицах 2 и 3.

Таблица 4. Динамика уровня знаний учащихся 7-х классов

Класс	Количество учеников	Высокий уровень		Средний уровень		Низкий уровень	
		Кол-во	%	Кол-во	%	Кол-во	%
Экспериментальный	21	6	29	9	43	6	28
Контрольный	23	3	13	11	47	9	40

Как видно из таблицы 3, уровень знаний в экспериментальном 7 классе повысился: высокий уровень знаний на 10%, средний – на 10%, низкий уровень знаний понизился на 20%.

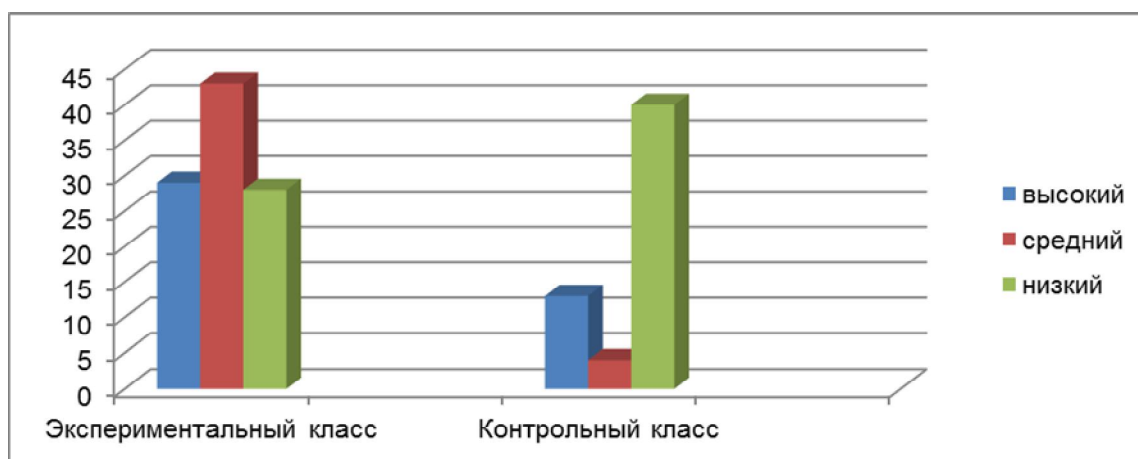

Рис. 3. Уровень знаний учащихся в контрольном и экспериментальном 7-х классах после проведения эксперимента.

Контрольное анкетирование показало, что уровень знаний в экспериментальном 8 классе повысился: высокий уровень знаний на 10%, средний – на 21%, низкий уровень знаний понизился на 31%, рисунок 2.

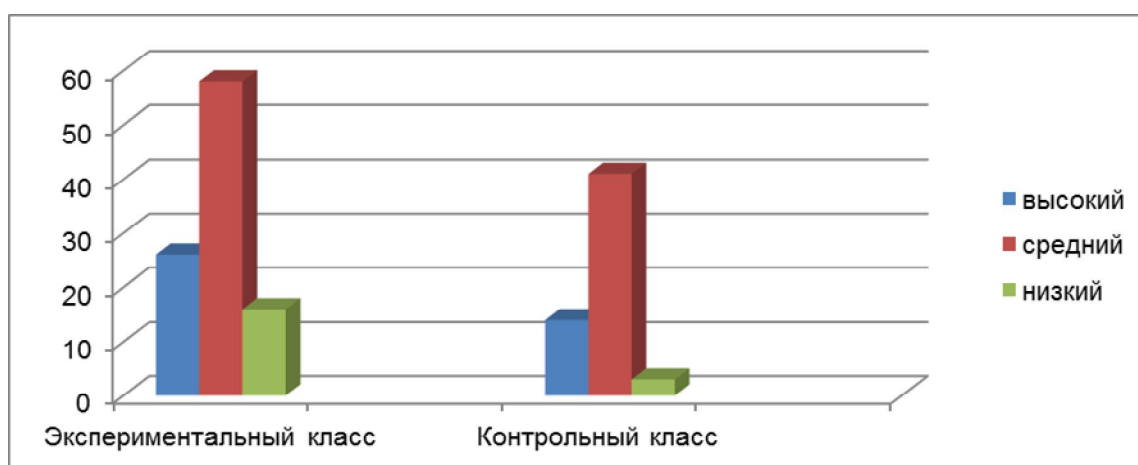

Рис. 3. Уровень знаний учащихся в контрольном и экспериментальном 8-х классах после проведения эксперимента.

Результаты эксперимента показали, что если регулярно использовать мультимедийные методы в школьном курсе биологии в 7–8 классах, то будет обеспечено повышение качества знаний учащихся по биологии.

Мотивация является источником энергии для самостоятельной деятельности и творческой активности. Для этого нужно еще на старте педагогически грамотно сделать погружение в проект, заинтересовать проблемой, перспективой практической пользы.

Экспериментальная часть была построена именно на применении мультимедийных презентации в курсе биологии в 7–8 классах. Результаты эксперимента показали, что если регулярно использовать мультимедийные методы в школьном курсе биологии в 7–8 классах, то будет обеспечено повышение качества знаний учащихся по биологии и развитие познавательного интереса к предмету.

Таким образом, можно сделать вывод, что использование информационно-коммуникационных технологий в настоящее время является неотъемлемой частью учебно-воспитательного процесса в учебном заведении любого типа, позволяет осуществлять приемы действий в обучении и успешно формировать коммуникативную и информационную компетентность обучающихся.

Литература

1. Анисимов П.Ф. Новые информационные и образовательные технологии как фактор модернизации учебного заведения / П.Ф. Анисимов. – М., 2014. – 15 с.
2. Бент Б.А. Мультимедиа в образовании: специализированный учебный курс / Б.А. Бент. – М.: Обучение-Сервис, 2017. – 286 с.
3. Бордовский Г.А. Использование электронных образовательных ресурсов нового поколения в учебном процессе / Г.А. Бордовский, И.Б. Готская, С.П. Ильина, В.И. Снегурова. – М.: РГПУ, 2017. – 484 с.
4. Васильев В.Н. Состояние и перспективы развития / В.Н. Васильев, Ю.В. Гугель, Ю.Л. Ижванов, А.Н. Тихонов, С.Э. Хоружников // Труды XI Всероссийской научно-методической конференции 2014. – Том 1. – М.: Телематика, 2014. – 46 с.
5. Гальскова Н.Д. Новые технологии общения в контексте современной концепции образования в области иностранных языков / Н.Д. Гальскова // Иностранные языки в школе. – М., 2019. – 15 с.

А.А. Ермаханова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.П. Корогод

кандидат биологических наук, доцент

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ДИДАКТИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА НА УРОКАХ БИОЛОГИИ ДЛЯ АКТИВИЗАЦИИ МЫСЛИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ В ПОЛИЯЗЫЧНЫХ КЛАССАХ

В современном мире и в условиях модернизации системы образования главным направлением развития средней школы является повышение качества образования, создание необходимых условий для развития каждого учащегося через совершенствование системы образования и преподавания. Эффективность процесса обучения в большинстве случаях зависит от используемых методов и приемов.

Дидактический материал – это материал, активирующий познавательную деятельность школьника, побуждающий его вовлечься в учебный процесс, воспринимать информацию. Применение дидактических материалов и средств, которые являются частью педагогического процесса, способствуют достижению главных целей обучения.

Вопросы активизации мыслительной деятельности учащихся являются наиболее актуальной проблемой современной педагогической практики, особенно в полиязычных классах это очень проблематично. Без активизации мыслительной деятельности, формирования познавательного интереса к изучаемому предмету и материалу, внимания обучающихся, невозможно добиться успехов в решении целей и задач, поставленных перед преподавателем. Учебный процесс на уроке должен быть направлен прежде всего на формирование и развитие интеллектуальных способностей: умений анализировать, обобщать, синтезировать, сравнивать, систематизировать, делать выводы. Это возможно реализовать с помощью применения дидактических материалов.

Цель: Исследование особенности использования дидактического (раздаточного) материала на уроках биологии для активизации мыслительной деятельности в полиязычных классах, на примере 8 класса КГУ Константиновской СОШ Успенского района.

Задачи:

1. Изучить психолого-педагогическую и специальную литературу по проблеме исследования (дидактический материал, раздаточный материал, полиязычие в РК, активизация мыслительной деятельности, критическое мышление).

2. Разработать необходимые дидактические материалы с элементами полиязычия для активизации мыслительной деятельности учащихся.

3. Проанализировать особенности использования дидактических материалов в полиязычных классах.

Гипотеза данной работы: использование дидактических (раздаточных) материалов в процессе обучения на занятиях биологии в полиязычных классах способствуют повышению эффективности и качества обучения, появлению у учащихся познавательного интереса к предмету.

Для повышения эффективности обучения и усвоения теоретического и практического материала нами были разработаны и применены на уроках биологии (рис. 1) разновидности дидактических материалов – информативные тексты, таблицы, схемы, карточки, инфографики, задания (по формированию умений сравнивать, анализировать, доказывать, устанавливать причинно-следственные связи, обобщать), глоссарий по темам дисциплины на трех языках: казахском, русском и английском (ниже предоставлен для наглядности), для учащихся для 8 класса «Константиновской СОШ». Раздел, по которому созданы дидактические материалы – «8.3. Координация и регуляция».

Рисунок 1 Процесс обучения в 8-м классе

Глоссарий основных терминов /Glossary of essential terms/ Негізгі терминдердің глоссарийі. Тема 1: Значение зрения. Строение органа зрения.

№	Russian term	English equivalent	Kazakh equivalent
1	зрение	vision	көру
2	фоторецепторы	photoreceptor	фоторецепторлар
3	видеть	to see	көру
4	глазное яблоко	eyeball	көз алмасы
5	слезные железы	lacrimal glands	жас безі
6	склера	sclera	ақ қабықша
7	роговица	cornea	қасаң қабық
8	сосудистая оболочка	choroid	тамырлы қабық

№	Russian term	English equivalent	Kazakh equivalent
9	радужная оболочка	iris	нұрлы қабық
10	зрачок	pupil	қарашық
11	сетчатка	retina	торлы қабық
12	желтое пятно	macula	сары дақ
13	слепое пятно	blind spot	соқыр дақ
14	передняя камера	anterior chamber	алдыңғы камера
15	хрусталик	lens	көз бұршағы
16	стекловидное тело	vitreous body	шыны тәрізді дене
17	хорошо освещённый	well -lit	жақсы жарықтандырылған
18	моргать	to blink	жыпылықтау
19	дальнозоркость	hyperopia	алыстан көргіштік
20	близорукость	myopia	жақыннан көргіштік

С целью выяснения особенностей использования дидактического (раздаточного) материала на уроках биологии для активизации мыслительной деятельности проводилось исследование с 15 февраля 2021 года по 16 апреля 2021 года на базе КГУ «Константиновской СОШ» Успенского района. В исследовании приняли участие учащиеся 8 класса. Исследовательские задачи: 1. Подбор методов для проведения исследования. 2. Проведение опытно-экспериментального исследования с помощью анкетирования. 3. Анализ, обработка, и интерпретации полученных в исследовании результатов.

Для проведения исследования были использованы следующие методики:

1. Анкета «Определение уровня познавательной потребности»;
2. Методика исследования быстроты мышления.

Данные методики использованы, так как они предназначены для выявления уровня активизации мыслительной деятельности и быстроты мышления в полиязычных классах, что соответствует целям и задачам нашего исследования.

На начальном этапе эксперимента проводили анкетирование с целью выявления интереса учащихся к биологии, а также степени значимости этого предмета для них. На момент проведения первичной диагностики в классе было 12 человек. При анализе результатов выяснилось, что 3 учащихся ставят биологию на 10–12 место; 1 учащийся на 8 место, 5 учащихся – 5–6 место, 1 учащийся на 3 место, и только 2 человека ставят предмет биологию на первое место. На первичной диагностике выявления отношения к предмету «Биология», результаты в процентном соотношении показывают, что 33,3% учащихся имели низкий уровень познавательного интереса; 41,67% – средний уровень; 25% – высокий уровень познавательного интереса.

Рисунок 2. Первичная диагностика познавательного интереса к предмету «биология»

На контрольном этапе была проведена вторичная диагностика, с помощью повторного анкетирования учащихся для того, чтобы выявить сравнительные показатели в уровнях развития познавательного интереса к обучению биологии до и после эксперимента. Итоги результатов наглядно представлены на рисунке 3.

Рисунок 3. Вторичная диагностика познавательного интереса к предмету «Биология»

Результаты повторного анкетирования учащихся в процентном соотношении показывают положительные изменения. Низкий уровень познавательного интереса снизился на 16%, уровень высокого познавательного интереса повысился на 25%.

Для определения темпа выполнения ориентировочных и операциональных компонентов мышления нами проводилось тестирование в 8-м классе. По результатам динамики темпа мышления у учащихся на начальном этапе были выявлены следующие показатели: низкий показатель быстроты мышления и подвижности нервных процессов составил 33,4%; средний показатель – 50%; высокий показатель – 16,6%, рисунок 4.

На контрольном этапе наблюдается более положительная динамика темпа мышления у учащихся 8 класса.

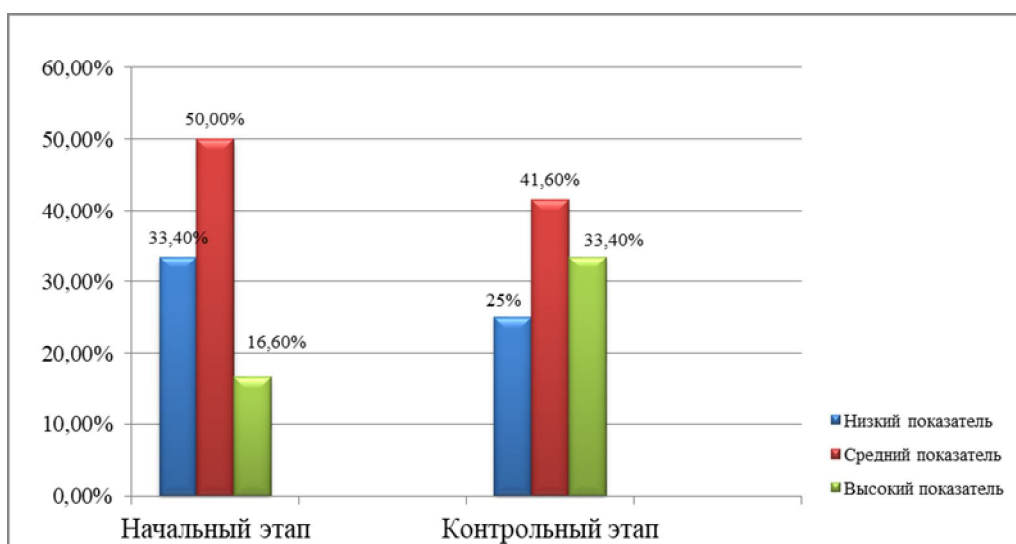

Рисунок 4. Сравнительные показатели темпа мышления учащихся на начальном и контрольном этапах диагностики

Таким образом, по результатам исследования можно сделать следующие выводы:

1. Изучены и проанализированы литературы по Учебной программе «Биология» разработанные в соответствии с Государственным обще-обязательным стандартом основного среднего образования РК; по применению полиязычия в школах Казахстана в условиях в обновленного содержания образования.

2. В ходе исследования были разработаны дидактические материалы с элементами полиязычия по биологии для раздела «Координация и регуляция»: информативные тексты – 8; глоссарий на трех языках – 8, с разным количеством терминов по каждой теме; 14 заданий разного уровня; 2 инфографики; 4 таблицы; 5 схем.

3. Проведены анкетирование и тестирование с целью выявления особенности использования дидактического материала на уроках биологии в полиязычных классах. Уровень высокого познавательного интереса у учащихся повысился на 25%, а высокий показатель быстроты мышления и подвижности нервных процессов повысился на –16,80%.

Литература

1. Голицынский Ю.А. Дидактический материал как помощник в преподавании / Ю.А. Голицынский. – СПб.: Сфера, 2003. – 89 с.

2. Кукушин В.С. Педагогические технологии / В.С. Кукушкин. – Ростов н/Д., 2002. – С. 77-79.

3. Лобашев В.Д. Частные функции дидактического материала // Современные проблемы науки и образования. – 2006. – № 2. – 198 с.

4. Biology Билингвальный Эрметов Б. учебник для 8 класса / Сагинтаев А., Байрам К., Ахметова А., Нуралиева Л. – Астана-кітап, 2017. – 201-387 с.

5. Биология: Учебник для 8 кл. общеобразоват. шк. /А.Р. Соловьёва, Б.Т. Ибраимова. – Алматы: Атамұра, 2018. – 288 с.

6. Информатизация общего среднего образования: Научно-методическое пособие / Под ред. Д.Ш. Матроса. – М., 2004. – 384 с.

7. Русских Г.А. Дидактические основы моделирования современного учебного занятия / Г.А. Русских // Методист. – 2003. – №1. – С. 30-39.

8. Источник: <https://intellect.icu/didakticheskij-material-i-tsifrovye-didakticheskie-materialy-printsipy-razrabotki-primeneniya-i-klassifikatsiya-8290>

Б.С. Жалелова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: С.Ж. Кабиева

биология ғылымдарының кандидаты, доцент

БИОЛОГИЯ САБАҚТАРЫНДА МЕКТЕП ТӘЖІРИБЕСІНДЕ ГРАФИКАЛЫҚ СУРЕТТЕРДІ ҚОЛДАНУ

Андатпа: Мақалада биология сабақтарында графикалық сызбаларды қолдану ерекшеліктері қарастырылған. «Көру органдарының құрылымы. Көрудің мағынасы. Көру функциясының бұзылуы. Көру гигиенасы» және «Жануарлардың қозғалыс органдары. Тірі организмдердегі қозғалыстың рөлі. Жануарлардың қозғалу әдістерінің мысалдары. Тіршілік ету ортасы мен жануарлардың қозғалу тәсілдері арасындағы байланысты анықтау». Оқушылардың білім деңгейі сәйкесінше 44% және 42% артты.

Тірек сөздер: сурет, графикалық сурет, оқушылар, әдістемелер, көру мүшелерінің құрылысы, жануарлардың қозғалыс мүшелері.

Аннотация. В статье рассмотрены особенности применения графических рисунков на уроках биологии. Разработаны планы уроков с использованием графического рисунка для школьников 7 и 8 классов по темам «Строение органов зрения. Значение зрения. Нарушение зрительной функции. Гигиена зрения» и «Органы движения животных. Роль движения в живых организмах. Примеры способов передвижения животных. Определение связей между средой обитания и способами передвижения животных». Показано, что на контрольной этапе эксперимента уровень знания школьников увеличился на 44% и 42% соответственно.

Ключевые слова: рисунок, графическое изображение, учащиеся, методики, строение органов зрения, органы движения животных.

Summary. The article examines the peculiarities of applying graphic drawings in biology lessons. Developed lesson plans using a graphic drawing for students of grades 7 and 8 on «The structure of the visual organs. The value of vision. Visual impairment. Visual hygiene» and «Animal movement organs. The role of movement in living organisms. Examples of ways to move animals. Determining the relationships between the habitat and the modes of movement of animals.» It is shown that the level of knowledge of schoolchildren increased by 44% and 42%, respectively.

Keywords: drawing, graphic drawing, students, methods, construction of visual organs, organs of movement of animals.

Қазіргі Қазақстанда білімге байланысты мәселе Қазақстан Республикасының бірінші Президенті Н.Ә. Назарбаевтың [1] орта білім беруде жалпы білім беретін мектептерді Назарбаев мектептеріндегі

оқыту деңгейіне жеткізу керек. Мектеп түлектері қазақ, орыс және ағылшын тілдерін білуі керек. Оқушыларды оқытудың нәтижесі олардың сыни ойлау, өз бетінше іздеу және ақпаратты терең талдау дағдыларын игеруі болуы тиіс.

Ұлттық білім беру жүйесін дамытудың басымдықтары Қазақстан Республикасының бірінші Президенті Н.Ә. Назарбаевтың стратегиялық бағдарламаларының маңызды бөлігі болып табылады, онда білім беру жүйесін түбегейлі қайта құру өмірлік қажеттілік, уақыт талабы және мемлекет дамуының қазіргі кезеңі болып табылатыны атап өтіледі. Ұлттық білім беру жүйесін дамытудың негізгі бағдарлары «Қазақстан-2030» Стратегиясында айқындалған, онда білім беру жүйесін дамытудың 2030 жылға дейінгі ұзақ мерзімді бағдарлары белгіленген, білім берудің барлық деңгейлерін қамтитын нақты жоспарлар әзірленген, жаңа стратегиялық мақсаттар мен міндеттер қойылған [2].

Мектептегі биология курсы оқушыларды табиғат құбылыстары, олардың өзара қарым-қатынасы, сондай-ақ адам мен табиғаттың өзара байланысы туралы бастауыш біліммен жабдықтайды. Биологияны оқытудың жетекші практикалық әдістері жаратылыстану ғылымдарының әдістері болып табылады: табиғатта бақылау, эксперименттер мен тәжірибелер жүргізу.

Қазақстан Республикасының бірінші Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Болашаққа бағдар: қатаң және прагматикалық ғасырдың, технологиялық революцияның қазіргі жағдайында: «әрбір қазақстандық білім – болашақтағы табыстың ең іргелі факторы екенін түсінуі тиіс. Жастардың басымдықтары жүйесінде білім бірінші орында тұруы керек. Егер құндылықтар жүйесінде білім басты құндылыққа айналса, онда ұлт табысты болады» [3].

Биология сыныптарында графикалық сурет сабақтың тақырыбы мен мақсатына байланысты әр түрлі комбинацияларда қолданылуы мүмкін. Идеографиялық жазу пиктография негізінде пайда болды. Пиктографиялық жазудың эволюциясы пиктограмманың әр графикалық белгісі барған сайын бөлініп, оны білдіретін белгілі бір сөзбен байланыстыра бастады. Бірте-бірте бұл процесс дамып, кеңейе түсті, қарабайыр пиктограммалар бұрынғы көрнекілігін жоғалтып, абстрактілі мағынасы бар сөздерді ғана емес, сонымен қатар белгілі бір заттарды, көрнекілікке ие заттарды атайтын сөздерді белгілеу кезінде шартты белгілер ретінде әрекет ете бастады. Бұл Процесс бірден болған жоқ, бірақ бірнеше мыңжылдыққа созылды. Сондықтан пиктографиялық жазу аяқталып, идеографиялық жазу басталатын сызықты көрсету қиын [4].

Жалпы білім беретін мектепте биологияны зерттеудің барлық кезеңдері оқу процесінде қажетті. Алайда болашақ биология пәнінің мұғалімі әртүрлі графикалық ұғымдарды білу үшін қолданылатындықтан, «көріну» терминін дифференциалды түсінуі тиіс.

Сонымен қатар жұмыстың **мақсаты:** биология сабақтарында мектеп тәжірибесінде графикалық суреттерді қолдануы бойынша графикалық сызуды пайдаланудың әдістемелік шарттарын түсіндіру болып табылады.

Мәлімет және зерттеу әдістері: Тәжірибе жұмысына «Павлодар қаласының №35 мектептің 13–14 жастаға оқушылары қатысты. 20 бала зерттелді.

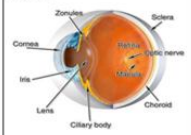

Зерттеу жұмысы 2020 жылдың желтоқсан айынан 2021 жылдың наурыз айының ортасына дейін аралығында өтті. Эксперимент үш кезеңнен тұрды: анықтаушы кезең, қалыптастырушы кезең, бақылау кезең. Анықтаушы және бақылау кезеңінде 5 сұрақтан тұратын сауалнама онлайн түрінде өткізілді (1-кесте) .

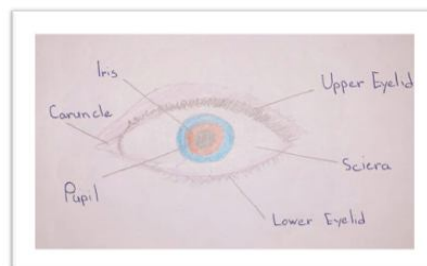
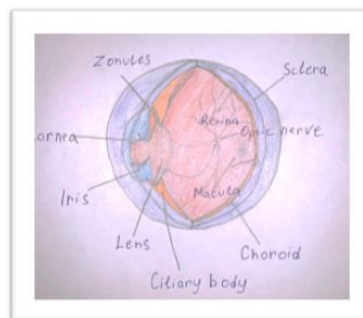
1 кесте. Сауалнама сұрақтары

7-сынып	
1	Шұбалшаң қалай қозғалады?
2	Өрмекшілердің қозғалу тәсілдері не арқылы іске асады?
3	Балықтардың қозғалу ерекшеліктері қандай?
4	Сүтқректілердің қозғалысы немен ерекшеленеді?
5	Тірі ағзалардағы қозғалыстың рөлі қандай?
8-сынып	
1	Көру орталығы мен тері-бұлшық ет сезімталдығы үлкен ми сыңарларының қандай бөлімінде орналасқан?
2	Сезім мүшелерін ата?
3	Фоторецепторлар деген не?
4	Көздің қосымша бөліктері қандай?
5	Дальтонизим ұғымына сипаттама беріңдер?

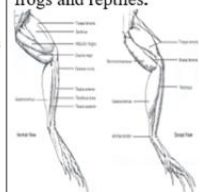

Қалыптастырушы кезеңде «Көру мүшелерінің құрылысы. Көрудің маңызы. Көру қызметінің бұзылуы. Көру гигиенасы», «Жануарлардың қозғалыс мүшелері. Тірі ағзалардағы қозғалыстың рөлі. Жануарлардың қозғалу тәсілдеріне мысалдар. Жануарлардың мекен ортасы мен қозғалыс тәсілдері арасындағы байланыстарды анықтау» тақырыптары бойынша графикалық суреттерді пайдаланып, сабақ жоспары ұйымдас-тырылған (сурет 1, 2) .

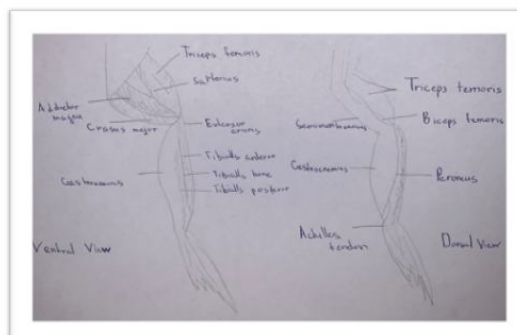
Зерттеу нәтижелері және оны талдау. Зерттеу нәтижелері бойынша (сурет-3) «Көру мүшелерінің құрылысы. Көрудің маңызы. Көру қызметінің бұзылуы. Көру гигиенасы» тақырыбына оқушылар бірінші сұраққа 100% пайызға жауап берді. Екінші сұраққа оқушылардың білімдері 40% пайызға көтерілді. Үшінше сұраққа оқушылардың білімдері 100% пайызға жоғарланды. Төртінші сұраққа оқушылардың білімдері 70% пайызға көтерілді. Бесінші сұраққа анықтаушы кезеңде оқушылар еш қандай жауап бермесе, бақылаушы кезеңде 60% пайызға білімдері жоғарланды.

<p>Performs a task under the heading know, understand, and apply</p>	<p>1. Defines the concept of "receptor". How many types of them are located in the sensory organs? 2. Names the eye shells and their parts.</p> <p>3. How do you understand the phrase "extra parts" of the visual organ? Describes them.</p> 	<p>Handle: Total-3 points 1. image analysis, drawing (figure - 1, 2, appendix).</p>	<p>PC screen 8th grade textbook. Workbooks</p>
--	---	---	--

Сурет 1. «Көз қабықтарын және олардың бөліктері, көру мүшесінің қосымша бөліктері» тақырыбы бойынша сабақ жоспарының элементі

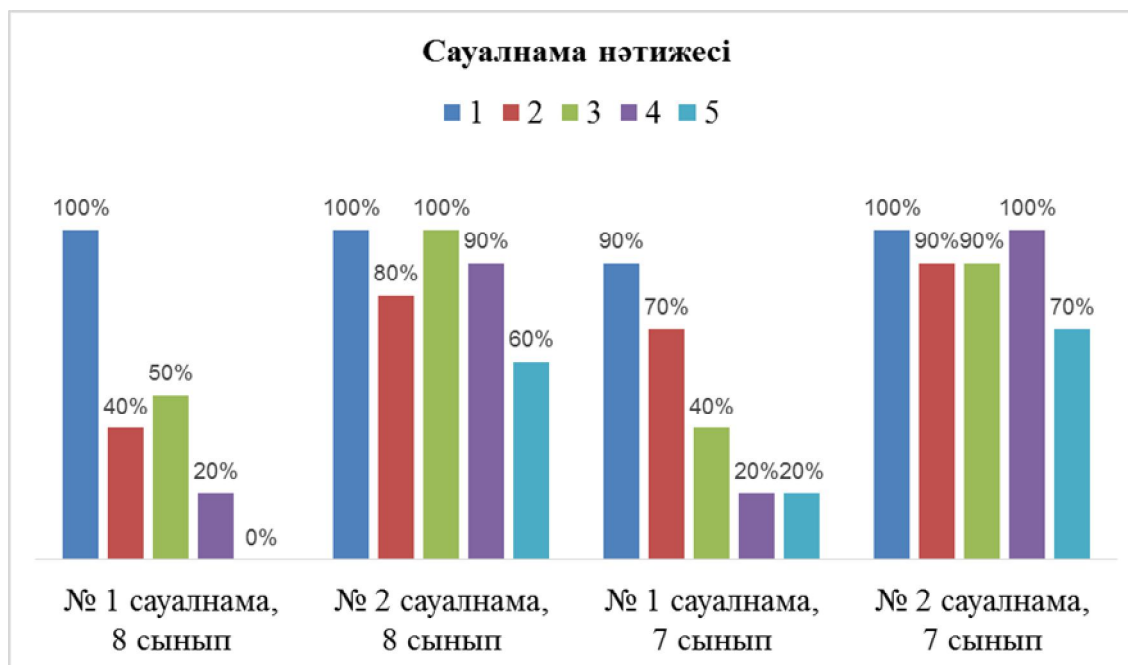
<p>Performs task 1 in the task category, monitors, shows an example, and a sample.</p>	<p>Task 1 Describes the members of the movement of frogs and reptiles.</p> 	<p>Handle: total-3 points 1. works with the drawing (Figure 4, appendix)</p>	<p>PC screen 7th grade textbook. Workbooks</p>
<p>Performs task 2 in the task category, monitors, shows an example, and a sample.</p>	<p>Task 2 Determines the movement of different animals.</p> 	<p>Handle: total-3 points 1. works with a drawing (Figure 5, appendix), draws Sauret. 2. Analyze and identify differences.</p>	<p>PC screen 7th grade textbook. Workbooks</p>

Сурет 2. «Бақаның қозғалыс мүшелері, әртүрлі жануардың қозғалысы» тақырыбы бойынша сабақ жоспарының элементі

Зерттеу нәтижелері бойынша «Жануарлардың қозғалыс мүшелері. Тірі ағзалардағы қозғалыстың рөлі. Жануарлардың қозғалу тәсілдеріне мысалдар. Жануарлардың мекен ортасы мен қозғалыс тәсілдері арасындағы байланыстарды анықтау» тақырыбына оқушылар бірінші

сұраққа 10% пайызға көтерілді. Екінші сұраққа оқушылардың білімдері 20% пайызға көтерілді. Үшінше сұраққа оқушылардың білімдері 50% пайызға жоғарланды. Төртінші сұраққа оқушылардың білімдері 80% пайызға көтерілді. Бесінші сұраққа анықтаушы кезеңде оқушылар еш қандай жауап бермесе, бақылаушы кезеңде 50% пайызға білімдері жоғарланды (3-сурет).

Сурет 3 – «Көру мүшелерінің құрылысы. Көрудің маңызы. Көру қызметінің бұзылуы. Көру гигиенасы» және «Жануарлардың қозғалыс мүшелері. Тірі ағзалардағы қозғалыстың рөлі. Жануарлардың қозғалу тәсілдеріне мысалдар. Жануарлардың мекен ортасы мен қозғалыс тәсілдері арасындағы байланыстарды анықтау» тақырыптарының білім деңгейін салыстырмалы нәтижесі.

Қорытынды

Зерттеу тақырыбы бойынша графикалық суреттердің талдау мынадай қорытындылар жасауға мүмкіндік берді:

1. Графикалық сурет мұғалімге жаңа материалды неғұрлым дәйекті және толық көлемде ұсынуға, ал оқушыларға оны қабылдау және меңгеру дәрежесін арттыруға мүмкіндік береді.

2. «Көру мүшелерінің құрылысы. Көрудің маңызы. Көру қызметінің бұзылуы. Көру гигиенасы» және «Жануарлардың қозғалыс мүшелері. Тірі ағзалардағы қозғалыстың рөлі. Жануарлардың қозғалу тәсілдеріне мысалдар. Жануарлардың мекен ортасы мен қозғалыс тәсілдері арасындағы байланыстарды анықтау» тақырыптары бойынша графикалық сурет техникасын қолданып, сабақ жоспары құрылды.

3. Графикалық суретті пайдалана отырып, құрастырылған тақырыптар бойынша «Көру мүшелерінің құрылысы. Көрудің маңызы. Көру қызметінің бұзылуы. Көру гигиенасы» және «Жануарлардың қозғалыс мүшелері. Тірі ағзалардағы қозғалыстың рөлі. Жануарлардың қозғалу

тәсілдеріне мысалдар. Жануарлардың мекен ортасы мен қозғалыс тәсілдері арасындағы байланыстарды анықтау» оқушылардың жалпы білім деңгейі 44% және 42% пайызға көтерілді.

Литература

1. https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-prezidenta-respubliki-kazahstan-nnazarbaeva-narodu-kazahstana-17-yanvarya-2014-g
2. ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Стратегия – Қазақстан 2030» атты Қазақстан халқына Жолдауы [Электрондық ресурс]. – Кіру режимі <http://www.zakon.kz/186186-өтініш-күні-3.02.2016-ж>.
3. Назарбаев Н.Ә. Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру / http://www.akorda.kz/ru/events/akorda_news/press_conferences/statuya-glavy-gosudarstva-vzglyad-v-budu... өтініш берген күні 10.06.2017.
4. Дойель В. Завещание времен. Поиски памятников письменности. – М.: Наука, 1992. – <https://www.freepapers.ru/101/ideografiya/96920.631649.list1.html>

В.Е. Журавлёва

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.Е. Тарасовская

доктор биологических наук, профессор

БЕРЕЗА ПОВИСЛАЯ: МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ, ХОЗЯЙСТВЕННОЕ ЗНАЧЕНИЕ

Береза – это единственная с белой кроной древесная порода на земле. Огромную роль играет береза в хозяйстве страны. Широко разнообразно использование этого дерева. Например, в химической промышленности из древесины березы получают метиловый спирт, уксусную кислоту, ацетон, фурфурол и т.п. Из 1 м³ можно получить до 150 кг фурфурола, а это 60 кг нейлона, этого достаточно для изготовления 820 м ткани. По мимо ткани, из этого вещества изготавливают каучук, и разновидности пластмасс, также делают удобрения для роста растений, пестицид, а также такие лекарственные вещества такие как фурацин, фурацилин, применяют их при ожогах, ран и т.п. Это неполный перечень основных направлений использования такого ценного вещества.

Береза считается основной породой для фанерного производства. Из древесины березы делают такие предметы, как лыжи, предметы быта, мебель.

Ценность такого дерева не может не привлекать внимания биологов.

Цель: Изучение Березы повислой в Павлодарской области, ее происхождение, морфологических особенностей и хозяйственного значения.

Задачи:

1. Изучить морфологию березы повислой Павлодарской области;
2. Изучить географические особенности распространения березы повислой в Павлодарской области;

Береза повислая считается распространённой на большей части территории нашей страны. Лиственное дерево семейства березовых.

Береза повислая или белая – это дерево листопадное до 18–20 метров высотой, с обильной большой яйцевидной кроной повисших ветвей (рисунок 1). Кора гладкая и белая, у основания ствола черная, с глубокими трещинами, молодые березы имеют коричневую кору, легко расслаивается. А кора взрослой березы белая и гладкая с черными чечевичками по коре.

Береза этого вида имеет тонкие и повисшие ветви, также есть молодые побеги красно-бурого цвета, покрытые смолистыми железками – бородавочками. Береза имеет очередные листья, длинночерешковые, овально-треугольные, с широким основанием, по краям зубчатые, гладкие, а молодые-клейкие, длиной 4–8 см и шириной 4–6 см. Полностью усеяны смолистыми железками.

Тонкое и изящное дерево с массивной кроной. Способна вырасти до 35 метров, диаметр варьируется до 80 см.

Ветви имеют повислую форму, а годовалые побеги красно-бурого цвета. На них расположены смолистые, пахучи железки-бородавочки. На ощупь, почки липкие, со специфическим бальзамическим запахом и вяжущим вкусом смолы.

Листья от 3 до 7 см в длину, и от 2 до 5 см в ширину. Треугольно-ромбическая форма листьев, или дельтавидная с двоякоострозубчатым краем. После распускания становятся липкими и гладкими с двух сторон, лицевая сторона блестящая, темно-зелена, а нижняя – матовая, зеленого цвета. Черешки обычно короткие, в 2–3 раза меньше, чем сама листовая пластина.

Распространение. Светолюбивое дерево, составляющее основу вторичных мелколиственных лесов, формирующихся на месте сведенных коренных лесов из ели, дуба и др. Часто входит как примесь в таежные и широколиственные леса. Береза легко занимает гари, пустоши, заброшенные пашни и обочины дорог, благодаря распространению семян с помощью ветра. В лесостепной зоне Сибири встречаются характерные «березовые колки» (лески).

Ареалом растения считается в России – европейская часть страны, Западная Сибирь, Алтай, Кавказ и Дальний Восток (за исключением крайнего северо-востока), а за границей – Западная Европа, Средняя Азия, Монголия, Китай, Корея и Япония.

Хозяйственное значение. Прочность древесины делает породу очень ценной. Из неё производят фанеру, мебель и различные столярные изде-

лия. Также она используется для получения древесного угля, уксусной кислоты, скипидара и метилового спирта. После очистки из березового дегтя выделяют березовое масло, а из листьев получают стойкую зеленую и желтую краски для тканей. В медицине широко используются почки, содержащие смолу, витамины, эфирные масла и другие вещества. Они же используются и в парфюмерном деле.

Для сельских жителей береза имеет большое значение и в повседневной жизни. Из наружной коры (бересты) делают корзины для грибов и ягод, посуду, и даже одежду, а также применяют как кровельный материал. Благодаря тому, что береста содержит фенолы и надолго задерживает гниение древесины, ей иногда обертывают нижние венцы срубов и зарывают в почву у основания столбов. Однако в постройках сама древесина используется редко из-за подверженности гниению. Но она ценится как прекрасное топливо, благодаря высокой теплотворности.

Береза повислая имеет на листьях более толстую кутикулу, которая представляет собой не клеточную плотную жироподобную пленку, полностью покрывающую эпидермис. Благодаря этой особенности у нее повышенная устойчивость к веществам, выбрасываемым в атмосферу промышленными предприятиями, таким как сернистый газ и другим. Поэтому береза повислая успешно выращивается в городах с неблагоприятной экологической обстановкой.

Еще одной особенностью березы является то, что на ее ветвях, стволах, и корнях иногда вырастает так называемый «кап» – своеобразный полушаровидный наплыв, который также встречается и у ореха грецкого, кленов и тополя черного. Возникать капы могут из-за локального интенсивного роста древесины вместе со спящими (или придаточными) почками. Предполагается также, что они возникают из-за наличия вируса и имеют наследственную природу вызывающих их процессов. Капы, возникающие в основании ствола («капокорни»), могут достигать внушительных размеров (в поперечнике быть более 190 см и высотой около 50 см над землей).

Древесина капа используется для столярных и резных работ. Она тверже и тяжелее обычной и имеет красивый рисунок. Стволовые капы имеют обычно более красивую и прочную древесину, из которой делают уникальные вещи. В XIX столетии вятский мастер Семен Бронников изготовил из стволового капа несколько деревянных часов. Один экземпляр таких часов (ручные часы диаметром 3 см) хранится в краеведческом музее города Вятки. Корпус этих часов сделан из капа березы, механизм и цепочка из древесины пальмы, стрелки – из жимолости, пружина из бамбука. Другие часы С. Бронникова находятся в Оружейной палате Московского Кремля.

На коре берез также можно наблюдать наросты или черные морщинистые наплывы, которые вызывает паразитирующий на их стволах гриб

«чага» (*Inonotus obliquus* (Pers.) Pilat.). Его можно применять в медицинских целях.

На северо-западе европейской части России встречается так называемая «карельская береза». Появляется она в редких лесах и на солнечных местах. Часто (но далеко не всегда) её отличают искривленный и низкий ствол, имеющий шаровидные утолщения в основании, и глубоко-трещиноватая кора. Древесина такой березы имеет красивый разнообразный рисунок, содержащий различные вкрапления и полосы. Поверхность же ствола имеет многочисленные извилистые желваки, особенно заметные в период сокодвижения, что придает ей декоративный вид. Узор древесины и интенсивность темно-коричневых вкраплений у карельской березы может определяться из особенностей утолщения ствола. Поверхность ствола может быть мелкобугорчатой, ребристой, с крупными вздутиями или иметь муфтообразные утолщения. Это позволяет выявлять узорчатую древесину по морфологическим особенностям ствола.

Жизненная форма карельской березы варьируется от высокоствольного дерева до кустовидной формы, которая чаще встречается в разреженных участках леса.

Еще с давних времен древесина карельской березы ценилась за красоту и прочность. С XIII столетия (известны археологические находки) она использовалась для изготовления различных художественных изделий и бытовых предметов. Известно также (из фольклорных источников), что древесина этого дерева служила карельским племенам для уплаты налогов. В отечественной литературе первые сведения о карельской березе появились в 1766 году, когда «лесной знатель» Фокель описывал российские леса в Карелии и смежных районах.

Уход за березой после ее посадки на постоянное место довольно неприхотлив. Деревья любят свет, поэтому необходимо учитывать это при посадке, и делать расстояние между ямками около 4-х метров. Полив нужно производить непосредственно на корни. Чтобы земля не пересыхала, вокруг ствола ее лучше присыпать листовным перегноем. Сразу после высадки поливать рекомендуется понемногу, но часто.

Чтобы крона не затеняла собою все другие деревья на участке, можно самостоятельно сформировать ее с помощью секатора и садовых ножниц. Желая получить деревце с плакучей кроной, может потребоваться прибегнуть к прививке растения. Самому сделать это довольно сложно. Поэтому рекомендуется приобретать уже привитые саженцы в садовых магазинах.

На стволе березы повислой, особенно, когда дерево ослаблено, чаще всего, паразитируют трутовики, грибы опята, березовая губка, чага. Чага растет только на живых деревьях. Все остальные паразиты распространяются на ослабленном или мертвом дереве.

Листья поражают чаще всего гусеницы шелкопрядов, жуки-трубковерты, майские жуки и т.д. Многие насекомые буравят кору дере-

ва, чтобы отложить личинки, чем наносят вред коре и общему состоянию березы.

У березы много полезных качеств. На Руси всегда любили это дерево не только за его красоту, но и за огромную пользу в быту и медицине.

Способы использования березы:

Как пищевой продукт. Съедобными частями считаются: луб, цветы, сок и листья. Молодые листья дерева используют в свежем виде или после термической обработки. Их можно высушить, а затем заваривать чай. Сок березовый можно употреблять в чистом виде или приготовить из него пиво, добавив определенное количество меда. Из луба изготавливают порошок, который используется в пищу в качестве загустителя. Сухие цветы также добавляют в травяные настои и чай.

Лекарственное средство. Кора дерева обладает мочегонным, слабительным свойством. Луб используется для приготовления лекарственных мазей против заболеваний кожи. Почка березы обладает противовоспалительным, антисептическим, отхаркивающим действием. Побеги и листья, взаимодействуя с щелочью, оказывают слабительный, тонизирующий эффект. Также настой из листьев используют против воспалительных заболеваний суставов. Отвар листьев благотворно влияет на растворение камней в почках. Березовый сок используют, как средство от отеков. Гриб Чага, произрастающий только на здоровом дереве широко используется медиками для лечения разных болезней. Целебными свойствами обладают шампуни, мыла на основе березового дегтя. Из лыка делают эфирное масло.

Строительный материал. Береста обладает водоотталкивающими свойствами, поэтому она отлично подходит для кровельных покрытий, конструирования лодок. Ветви тоже используют для изготовления крыш.

Декоративные свойства. Мягкая, нежная древесина березы легко поддается обработке, благодаря чему можно создавать уникальные сувениры и декоративные изделия. Березовый кап используется также для изготовления особенных деревянных поделок. Обычно используется цельный брус капа, наделенный неповторимыми узорами годичных ко-

лец на срезе. Такие изделия не нуждаются в дополнительной обработке инструментом для создания картинки, так как природа уже ее создала.

Использование в быту. Березовые дрова самые жаркие, «долгоиграющие». Из бересты изготавливают посуду. Древесина используется для изготовления древесного угля, активированного угля, уксуса, спирта, скипидара, бумаги. Из березового сока изготавливают клей. Лыко идеально подходит для изготовления крепких веревок, канатов. Из веток березы делают банные веники, плетут корзины. Из различных частей березы изготавливают разную краску. Кора превосходно подходит для производства профессиональных художественных мелков-угольков.

Проанализировав информацию о березе, можно с уверенностью сказать о том, что она является популярным лекарственным растением даже в современной медицине. Ее многогранные фармакологические свойства используются для лечения многих заболеваний.

Наиболее востребованными свойствами являются антисептическое, противовоспалительное, ранозаживляющее, желчегонное и отхаркивающее средства.

М.С. Жолдасбекова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: С.Ж. Кабиева

кандидат биологических наук, доцент

ПАВЛОДАР Қ. ЖӘНЕ АҚСУ Қ. ЖЕРҮСТІ КӨЗДЕРІНЕН СУ СЫНАМАЛАРЫН САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУ

Аңдатпа. Баяндамада өзекті мәселелердің бірі – ауыз су қамтылған. Су адамдардың денсаулығына жағымды ғана емес, сонымен бірге теріс әсер етуі мүмкін. Тиісінше, адам денсаулығы ауыз судың сапасына байланысты. Бұл жұмыста Павлодар және Ақсу қалаларындағы орталықтандырылған сумен жабдықтау жүйесінің ауыз суының микробиологиялық, физика-химиялық көрсеткіштері зерттелді. Сонымен қатар, Павлодар және Ақсу қалаларындағы ауыз судың сапасына физика-химиялық және бактериологиялық көрсеткіштер бойынша салыстырмалы талдау жүргізілді.

Тірек сөздер: Ауыз су, микробиологиялық зерттеу, физика-химиялық зерттеу, салыстырмалы талдау.

Аннотация. Доклад освещает одну из актуальных проблем – питьевой воды. Вода может оказывать на здоровье людей не только положительное, но и отрицательное влияние. Соответственно от качества питьевой воды зависит здоровье человека. В данной работе было исследованы микробиологические, физико-химические показатели питьевой воды централизованной системы водоснабжения в городах Павлодар и Ақсу. Так же был проведен сравнительный анализ качество питьевой воды городов Павлодар и Ақсу по физико-химическим и бактериологическим показателям.

Ключевые слова: питьевая вода, микробиологическое исследование, физико-химическое исследование, сравнительный анализ.

Summary. The report highlights one of the most pressing problems – drinking water. Water can have both positive and negative effects on people's health. Accordingly, human health depends on the quality of drinking water. In this work, the microbiological, physical and chemical parameters of drinking water of the centralized water supply system in the cities of Pavlodar and Aksu were studied. A comparative analysis of the quality of drinking water in the cities of Pavlodar and Aksu by physico-chemical and bacteriological indicators was also carried out.

Keywords: drinking water, Microbiological research, physical and chemical research, comparative analysis.

Ауыз су адам денсаулығының маңызды факторы болып табылады, бірақ бүгінде оның барлық көздері әртүрлі қарқындылықтағы антропогендік және техногендік әсерге ұшырайды. Ауыз су сапасының мәселесі адамзат қоғамы өмірінің көптеген аспектілерін қозғайды. Қазіргі уақытта ауыз су-бұл әлеуметтік, саяси, медициналық, географиялық, инженерлік және экономикалық проблема.

Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының деректері бойынша, адам ауруларының шамамен 75%-ы сапасы төмен суды пайдалану, сондай-ақ гигиеналық нормаларға сәйкес келмейтін суды тұрмыстық мақсаттарда пайдалану болып табылады [1]. Алдыңғы қатарлы технологияларды пайдалану мен техникалық прогреске қарамастан, ауыз судың сапасына қатысты проблемалар қазір де өзекті болып отыр. Сапалы ауыз суға адам денсаулығы мен өміріне зиянды және қауіпті қоспалары жоқ суды жатқызуға болады. Ол сонымен қатар сапаның органолептикалық көрсеткіштерін қанағаттандыруы керек. Сонымен қатар, жоғары сапалы ауыз су қауіпсіз болуы керек, яғни ұзақ уақыт қолданған кезде адам ағзасына зиянды әсер етпеуі керек. Қазіргі уақытта бүкіл жер шарындағы халықтың тез демографиялық өсуі, соның салдарынан өнеркәсіпте, ауыл шаруашылығында және тұрмыста тұтынылатын су көлемінің ұлғаюы тұщы су ресурстарының жетіспеушілігінен және судың ластануының күшеюінен тұратын жаһандық су дағдарысына алып келеді.

Ауыз су сапасының проблемасы Қазақстандағы қоршаған орта гигиенасының басым мәселелерінің бірі болып табылады, бұл су тұтынудың ұдайы өсуіне, іс жүзінде бақыланбайтын антропогендік әсерге ұшырайтын су көздерінің сапалық өзгерістеріне, Су дайындаудың қазіргі тәсілдерінің барабар еместігіне байланысты [2].

Халықты сапалы ауыз сумен қамтамасыз ету жөніндегі басым ұзақ мерзімді міндеттер «Қазақстан-2030» Стратегиялық бағдарламасында, «Халық денсаулығы» және «ауыз су» бағдарламаларында айқындалған [3]. Кең мағынада халықтың денсаулығын қорғау ең алдымен қоршаған сыртқы факторларға: экологиялық жағдайға, тамаққа пайдаланылатын зиянсыз және қауіпсіз өнімдерге, кепілдендірілген сападағы ауыз суға, сондай-ақ өндірістік еңбек жағдайларына байланысты [4].

Жұмысымыздың мақсаты:

Павлодар және Ақсу қалаларында ауыз суға бактериологиялық және химиялық талдау жүргізу, деректерді зерделеу және алынған нәтижелер негізінде салыстырмалы талдау жүргізу.

Зерттеу нысаны: Павлодар және Ақсу қалаларындағы ауыз суы.

Зерттеу материалдары мен әдістемесі

Қойылған мақсатқа жету үшін қалаларды ауыз сумен қамтамасыз ететін негізгі көздерден сынамалар алынды. Біздің зерттеуіміз 2021 жылдың күзінде жүргізілді.

Зерттеулер «Павлодар ауданының мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау басқармасы» ММ және «Ақсу қаласының мемлекеттік санитарлық-эпидемиологиялық қадағалау басқармасы» ММ жүргізілді.

«Халықтың санитарлық-эпидемиологиялық салауаттылығы туралы» республикалық заңға, Қазақстан Республикасының Мемлекеттік стандарты «Ауыз су. Сапаны бақылауды ұйымдастыру мен әдістеріне қойылатын жалпы талаптарына» сәйкес әдістер қолданды.

Нәтижелер салыстырмалы талдау және оларды талқылау

Павлодар және Ақсу қалаларының микробиологиялық зерттеуі (Таблица 1)

23.09.2020 ж.сағат 9.00-де Павлодар қаласынан суды микробиологиялық зерттеу алынды. Автокөлікпен тасымалдау шарттарын сақтай отырып, сөмке-Тоңазытқыш түрінде 23.09.2020 ж.сағат 10.00-де бактериологиялық зерттеуге жеткізілді.

Ақсу қаласынан суды микробиологиялық зерттеу 30.09.2020 жылы сағат 10.00-де алынды. Автокөлікпен тасымалдау шарттарын сақтай отырып, сөмке-тоңазытқыш түрінде 30.09.2020 ж.сағат 12.00-де бактериологиялық зерттеуге жеткізілді.

Микробиологиялық зерттеу судағы микроорганизмдерді анықтайды. Олар оған қатыса алады, бірақ белгіленген шекарадан асып кетпеуі керек. Су сынамасында көптеген бактериялар мен микроорганизмдер бар. Бұл қалыпты жағдай, колониялардың рұқсат етілген саны-50 және одан аз.

Алайда, микрофлораның бейтарап түрлерінің арасында қауіпті немесе мүлдем қолайсыз сорттар болуы мүмкін. Сондықтан микробиологиялық талдау ауыз суды зерттеудің негізгі түрлерінің бірі болып табылады.

Микробиологиялық зерттеулердің нәтижесі бойынша Павлодар қаласында 100 мл 19 КОЕ көлемінде ЖМС анықталды, ал ОКБ және ТКБ табылған жоқ.

Микробиологиялық зерттеулердің нәтижесі бойынша Ақсу қаласында 100 мл 24 КОЕ көлемінде ЖМС анықталды, ал ОКБ және ТКБ табылған жоқ. (Таблица 1)

Таблица 1. Микробиологиялық талдаудың нәтижелері

Көрсеткіш-тердің атауы	Өлшем бірлігі	НҚ бойынша норма	Сынау нәтижесі	Сынау әдісіне НҚ
1	2	3	4	5
Ішетін су г. Павлодар				
ЖМС	КОЕ в 100 мл	50 көп емес	19 КОЕ в 100 мл	СП №209 от 16.03.2015 г. ГОСТ 31862-2012
ОКБ	КОЕ в 100 мл	Жоқ	Табылған жоқ	СП №209 от 16.03.2015 г. ГОСТ 31862-2012
ТКБ	КОЕ в 100 мл	Жоқ	Табылған жоқ	СП №209 от 16.03.2015 г. ГОСТ 31862-2012
Ішетін су г. Ақсу				
ЖМС	КОЕ в 100 мл	50 көп емес	24 КОЕ в 100 мл	СП №209 от 16.03.2015 г. ГОСТ 31862-2012
ОКБ	КОЕ в 100 мл	Жоқ	Табылған жоқ	СП №209 от 16.03.2015 г. ГОСТ 31862-2012
ТКБ	КОЕ в 100 мл	Жоқ	Табылған жоқ	СП №209 от 16.03.2015 г. ГОСТ 31862-2012

Павлодар мен Ақсу қалаларының салыстырмалы физикалық талдауы: (Таблица 2,3)

Павлодар мен Ақсу қаласында судың иісі 20°C кезінде рұқсат етілген 2 балдан 1 балға бағаланды, 60°C кезінде ешқандай иіс табылған жоқ.

Лайлылығы Павлодар қаласында 1,1 тең болса, Ақсу қаласында да 1,3-ке тең. ГОСТ 3351-74 2,6 мг/л рұқсат етеді.

Дәмі 20°C кезінде екі қалада да рұқсат етілен 2 балдан 1 балға бағаланды.

Павлодар мен Ақсу қалаларының салыстырмалы химиялық талдауы: (Таблица 2,3)

Сутегі коэффициенті су ортасының фонын көрсетеді. ГОСТ 26449,1-85 қауіпсіз тұтыну үшін бұл көрсеткіш 6–9 РН аралығында болуы мүмкін. Павлодарда бұл көрсеткіш 7,1-ге тең. Ақсуда рН деңгейі жоғары, дәлірек 8,4.

Тотығуы. Зерттелетін сұйықтықтағы Органикалық заттардың деңгейін көрсетеді. Перманганатты тотығуы 5,0 мгО/дм³ артық емес. Тотықтануы Павлодар қаласында 4 мгО/дм³, Ақсу қаласында 4,2 мгО/дм³.

Жалпы кермектік. Зерттелетін сұйықтықтағы кальций мен магнийдің құрамы туралы деректерді көрсетеді. Судың жалпы қаттылығы бойынша ШРК 7,0 мг, экв аспайды./ Л.Павлодар қаласында жалпы қаттылығы 5,4 моль/дм³, ал Ақсу қаласында 6 моль/дм³.

Ауыз су сапасының негізгі көрсеткіштерінің бірі құрғақ қалдық, яғни судың минералдану дәрежесі болып табылады. Шаруашылық-ауыз

су және мәдени-тұрмыстық су пайдалануға арналған су қоймаларының бетіндегі құрғақ қалдықтың мөлшері 1000 мг/л-ден аспауы тиіс, зерттеу нәтижелері бойынша құрғақ қалдықтың құрамы бойынша ең жоғарырақ көрсеткіш Павлодар қаласында (840 мг/л) байқалды. төменірек көрсеткіш Ақсу қаласында іріктелген сынамаларда байқалды (799 мг/л)

Сумен жабдықтау көздеріндегі хлоридтердің концентрациясына 350 мг/л дейін жол беріледі.

Ион хлоридіне су сынамаларын зерттеу нәтижелері барлық сынамалардың сутегі көрсеткіші норма шегінде және ГОСТ талаптарына сәйкес келетінін көрсетті.

Талданатын су сынамаларында хлоридтердің концентрациясы аспайды. Хлоридтердің концентрациясы Павлодар қаласында (190 мг/л), Ақсу қаласында (210 мг/л)

Судағы сульфаттардың жоғары коэффициенті адамдарда лактивті әсер етеді. Оны күнделікті өмірде қолдану масштабтың пайда болуына ықпал етеді.

Сульфаттардың нормасы 500 мг/дм³, Павлодарда – 360 мг/дм³, Ақсу қаласында – 320 мг/дм³.

Темірдің концентрациясы 0,3 мг/дм³-ден жоғары болса да, мұндай су сантехникада тот басқан тамшылардың пайда болуына және жуу кезінде кірдің дақтарына әкелуі мүмкін. Павлодарда темір 0,1 мг/дм³ болса, Ақсуда да осындай нәтиже бар.

Суда фтор сияқты заттың болуы нормаға мүмкіндігінше жақын болуы керек. Павлодар мен Ақсу қалаларында 0.03 мг/дм³ фтор анықталды. Бұл нәтиже қалыпты.

Таблица 2. Павлодар қаласының физико-химиялық зерттеуі

Көрсеткіштердің атауы	Анықталған концентрация	Нормативтік көрсеткіштер	Қолданыстағы нормативтік құқықтық актілердің (бұдан әрі – НҚА) атауы
1	2	3	4
Иісі 20°С кезіндегі баллдары	1 балл	2 балл	ГОСТ 3351-74
Иісі 60°С кезіндегі баллдары			
Дәмі 20°С кезіндегі баллдары	1 балл	н/б 2 балл	ГОСТ 3351-74
Түстілігі радустар	0°	н/б 20 градусы	ГОСТ 3351-74
Лайлылығы стандарттық шкала бойынша мг/дм ³	0	н/б 2,6 мг/л	ГОСТ 3351-74
pH	7,1	6-9	ГОСТ 26449,1-85
Қалдық хлор, мг/дм ³	-		
Еркін хлор, мг/дм ³	-		

Таблица 2 жалғасы

1	2	3	4
Байланыстағы хлор, мг/дм ³	-		
Қалдық озон, мг/дм ³	-		
Тотығуы, мгО/дм ³	4	н/б 5 мг/л	ГОСТ 23268,12-78
Аммиак азоты, мг/дм ³	0	н/б 2 мг/л	ГОСТ 33045-2014
Нитриттер азоты, мг/дм ³	0	н/б 3,3 мг/л	ГОСТ 33045-2014
Нитраттар азоты, мг/дм ³	0	н/б 45 мг/л	ГОСТ 33045-2014
Жалпы кермектік, моль/дм ³	5,4	7(10)(мг-экв./л)	ГОСТ 31494-2012
Құрғақ қалдық, мг/дм ³	840	1000мг/дм	ГОСТ 18164-72
Хлоридтер, мг/дм ³	90	350 мг/дм	ГОСТ 4245-72
Сульфаттар, мг/дм ³	94	500 мг/дм	ГОСТ 31940-2013
Темір, мг/дм ³	0,1	0,3 мг/л	ГОСТ 4011-72
Мыс, мг/дм ³	-		
Кадмий, мг/дм ³	-		
Мырыш, мг/дм ³	-		
Қорғасын, мг/дм ³	-		
Күшән, мг/дм ³	-		
Ртуть, мг/дм ³	-		
Фтор, мг/дм ³	0.03	1.5мг/л	ГОСТ 4386-89
Молибден, мг/дм ³	-		
Бериллий, мг/дм ³	-		
Қалдық алюминий мг/дм ³	-		
Марганец мг/дм ³	-		
Полифосфаттар мг/дм ³	-		
Бор мг/дм ³	-		
Селен мг/дм ³	-		
Хром (Cr 6+)	-		
Хром (Cr 3+)	-		
Никель	-		
Мұнай өнімдері, мг/дм ³	-		
Полиакриламид мг/дм ³	-		
Жергілікті жағдайға тән арнаулы заттар мг/дм ³	-		

3 кесте. Ақсу қаласының физико химиялық зерттеуі

Көрсеткіштердің атауы	Анықталған концентрация	Нормативтік көрсеткіштер	Қолданыстағы нормативтік құқықтық актілердің (бұдан әрі – НҚА) атауы
1	2	3	4
Иісі 20°С кезіндегі баллдары	1 балл	2 балл	ГОСТ 3351-74

Таблица 3 жалғасы

1	2	3	4
Иісі 60°C кезіндегі баллдары			
Дәмі 20°C кезіндегі баллдары	1 балл	н/б 2 балл	ГОСТ 3351-74
Түстілігі радустар	0°	н/б 20 градусы	ГОСТ 3351-74
Лайлылығы стандарттық шкала бойынша мг/дм ³	0	н/б 2,6 мг/л	ГОСТ 3351-74
pH	8,4	6-9	ГОСТ 26449,1-85
Қалдық хлор, мг/дм ³	-		
Еркін хлор, мг/дм ³	-		
Байланыстағы хлор, мг/дм ³	-		
Қалдық озон, мг/дм ³	-		
Тотығуы, мгО/дм ³	4,2	н/б 5 мг/л	ГОСТ 23268,12-78
Аммиак азоты, мг/дм ³	0	н/б 2 мг/л	ГОСТ 33045-2014
Нитриттер азоты, мг/дм ³	0	н/б 3,3 мг/л	ГОСТ 33045-2014
Нитраттар азоты, мг/дм ³	0	н/б 45 мг/л	ГОСТ 33045-2014
Жалпы кермектік, моль/дм ³	6	7(10)(мг-экв./л)	ГОСТ 31494-2012
Құрғақ қалдық, мг/дм ³	799	1000мг/дм	ГОСТ 18164-72
Хлоридтер, мг/дм ³	70	350 мг/дм	ГОСТ 4245-72
Сульфаттар, мг/дм ³	82	500 мг/дм	ГОСТ 31940-2013
Темір, мг/дм ³	0,1	0,3 мг/л	ГОСТ 4011-72
Мыс, мг/дм ³	-		
Кадмий, мг/дм ³	-		
Мырыш, мг/дм ³	-		
Қорғасын, мг/дм ³	-		
Күшән, мг/дм ³	-		
Ртуть, мг/дм ³	-		
Фтор, мг/дм ³	0.03	1.5мг/л	ГОСТ 4386-89
Молибден, мг/дм ³	-		
Бериллий, мг/дм ³	-		
Қалдық алюминий мг/дм ³	-		
Марганец мг/дм ³	-		
Полифосфаттар мг/дм ³	-		
Бор мг/дм ³	-		
Селен мг/дм ³	-		
Хром (Cr 6+)	-		
Хром (Cr 3+)	-		
Никель	-		
Мұнай өнімдері, мг/дм ³	-		
Полиакриламид мг/дм ³	-		
Жергілікті жағдайға тән арнаулы заттар мг/дм ³	-		

Сумен жабдықтау жағдайының сапасы туралы келесі **қорытындылар** жасалды:

1. Павлодар және Ақсу қалаларындағы ауыз су Қазақстан Республикасы Мемлекеттік стандартының барлық нормаларына сәйкес келеді;

2. Микробиологиялық көрсеткіштер бойынша Ақсу қаласында Павлодар қаласына қарағанда жалпы микробтардың саны көбірек табылды;

3. Физика-химиялық көрсеткіштер бойынша аталған қалалардағы су сынамалары айтарлықтай ерекшеленбейді, өйткені екі қала да ауыз су мақсатында бір көзді пайдаланады. Бұл-Ертіс өзені.

Әдебиеттер

1. Сайд Н.Ю., Сахно О.Н. Микробиологическая оценка поверхностных водоемов промышленного центра // Проблемы региональной экологии. – 2007. – №4. – С. 91-94 (РГБ).

2. Су арнасы-2003 // Водопользование: действительность, проблемы и перспективы: Сборник материалов // Шымкент, 26–27 июня 2003 года. – 191 с.

3. Кудрявцева Б.М. Здоровье населения и среда обитания // Гигиена и санитария. – 2000. – №6. – С. 9-14.

4. Майтова Р.Ф., Контор Л.И. Современные методы санитарно-микробиологической оценки качества воды // Водоснабжение и санитарная техника. – М., 2004. – №4. – С. 20-21.

А.И. Завалишина

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Б.К. Жумабекова

доктор биологических наук, профессор

ФОРМИРОВАНИЕ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ НАВЫКОВ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ КАК ЧАСТЬ ПРОБЛЕМНО-ОРИЕНТИРОВАННОГО ОБУЧЕНИЯ

Андатпа. Оқушылардың ғылыми-зерттеу дағдыларының болуы зерттеу негізінде оқыту әдістерін толық пайдаланудың қажетті шарты болып табылады, олар дәстүрлі оқыту әдістерімен салыстырғанда олардың өзіндік ерекшелігі мен айқын тиімділігіне байланысты жақында танымал бола бастады. Виртуалды зертханалар – бұл дағдыларды минималды шығындармен дамытуға мүмкіндік беретін перспективті құрал.

Тірек сөздер: ғылыми-зерттеу дағдылары, зерттеу негізінде оқыту, виртуалды зертханалар.

Аннотация. Наличие научно-исследовательских навыков у учащихся является необходимым условием для полноценного использования методов исследовательского обучения, которые в последнее время становятся все более популярными ввиду их неординарности и явной эффективности по сравнению с традиционными методами

обучения. Виртуальные лаборатории являются перспективным инструментом, позволяющим с минимальными затратами развить данные навыки.

Ключевые слова: научно-исследовательские навыки, обучение на основе исследования, виртуальные лаборатории.

Summary. The presence of scientific inquiry skills among students is a prerequisite for the full use of inquiry-based teaching methods, which have recently become more popular due to their originality and obvious effectiveness compared to traditional teaching methods. Virtual labs are a promising tool for developing these skills at minimal cost.

Key words: scientific inquiry skills, inquiry-based learning, virtual labs.

Когда учащиеся взаимодействуют с окружающим их миром в роли исследователей, они проводят наблюдения, задают себе вопросы, выдвигают предположения, делают предсказания согласно своим предположениям, проводят эксперименты, а затем тем или иным образом интерпретируют их результаты. Также они могут поделиться своими мыслями и идеями с другими учениками или обратиться за советом к учителю; другими словами, происходит процесс обсуждения. Все вышеперечисленные действия нередко называют «навыками обработки» науки или научно-исследовательскими навыками. Существует огромное разнообразие интерпретаций научно-исследовательских навыков, включая их количество, порядок и относительную важность. Ниже предлагается самый распространенный вариант списка основных научно-исследовательских навыков:

- наблюдение;
- постановка вопроса;
- формулирование гипотезы;
- прогнозирование;
- проведение эксперимента;
- интерпретация;
- обсуждение.

Наблюдение за происходящими явлениями начинает процесс исследования и продолжается на всех его этапах. Во время своих наблюдений, учащийся собирает данные об изучаемых объектах или явлениях и начинает выявлять сходства и различия, некие общие закономерности и другую информацию, которая может натолкнуть учащегося либо на идеи, позволяющие объяснить свойства объектов наблюдения, либо на вопросы касательно их природы. Во время проведения наблюдений крайне важна объективность и беспристрастность учащегося, иначе результаты всего дальнейшего исследования могут быть искажены.

Следующий навык – это правильная постановка вопроса. В любом исследовании формулирование вопросов – это первый шаг к поиску ответов. Основой для вопросов являются неполнота имеющейся информации или найденные в ней несостыковки. Не менее важен для постановки хороших вопросов процесс отбора тех вопросов, по которым можно бы-

ло бы провести результативный поиск. В обстановке любого учебного заведения один из самых важных навыков, который мы можем развить – это понимание того, на какие вопросы можно ответить, а на какие – нет. Также необходимым является развитие методов преобразования не подлежащих исследованию вопросов в исследуемые, а также умение распознавать вопросы, которые являются достаточно интересными и в целом достойными изучения.

Формулирование гипотез обычно происходит на основе ранее заданных вопросов. Гипотеза предлагает объяснение, согласующееся с доступными наблюдениями и данными, а также в полной мере отвечающее на заданные ранее вопросы. Когда ученик составляет гипотезы, он синтезирует информацию из прошлого опыта в такое утверждение, которое может объяснить, как и почему происходят рассматриваемые события.

Прогнозирование играет центральную роль в процессе проверки того, действительно ли гипотеза является верной. Прогноз выходит за рамки имеющихся данных и позволяет предположить, что гипотетически может произойти с исследуемым объектом при тех или иных условиях. Как правило, прогноз основан на изученной информации и/или собственном опыте, а также на непосредственных данных, полученных в результате наблюдения.

Сделанные прогнозы проверяются с помощью эксперимента, планирование которого является одним из ключевых научно-исследовательских навыков. Во время эксперимента проводятся манипуляции с переменными, измерение и сбор данных. По мере практического исполнения дизайн эксперимента может претерпевать некоторые изменения, но в целом правильно спланированный эксперимент дает набор надежных данных, отражающих влияние изучаемых переменных друг на друга.

Следующее умение – это интерпретация результатов эксперимента, которая включает в себя анализ полученных данных и их синтез. Здесь происходит поиск общих закономерностей, сходств и различий, а также выявление зависимостей одних переменных от других. Важно уметь комбинировать данную информацию с ранее поставленными вопросами и выдвинутыми гипотезами для того, чтобы сделать верные выводы.

Способность к коммуникации – последний, но от этого не менее важный навык. Учащиеся должны уметь общаться друг с другом, обмениваться мнениями и предоставлять доказательства к своим утверждениям. Сюда же входит способность к саморефлексии и ведение записей на протяжении всего исследования [1].

Навыки научного исследования взаимосвязаны с пониманием учащимися сущности науки, поскольку они обеспечивают формирование когнитивных процессов, с помощью которых может быть обработан научный контент. Навыки научного исследования имеют основополагающее значение для изучения научной литературы, а научная литература позволяет ученикам применять, практиковать и развивать свои навыки.

Также было обнаружено, что использование научно-исследовательских навыков может помочь учащимся развивать научные знания, поскольку они обеспечивают общую структуру и образ мышления, применяемого во время исследовательской деятельности [2, 3].

С научно-исследовательскими навыками тесно связано проблемно-ориентированное обучение, или исследовательское обучение – образовательная стратегия, в которой учащиеся следуют методам и практикам, аналогичным тем, что используются учеными с целью приобретения новых знаний. Данный метод обучения можно определить, как процесс открытия новых причинно-следственных связей, во время которого учащийся формулирует гипотезы и проверяет их, проводя эксперименты и/или производя наблюдения. Метод обучения, основанного на исследовании, показал большую эффективность по сравнению с традиционными методами обучения, как и в плане усвоения знаний, так и касательно развития когнитивных навыков учащихся. На это существует множество причин, такие как повышение интереса у учащихся к изучаемым темам ввиду большей вовлеченности в исследовательский процесс, отсутствие механического запоминания информации, наличие большого количества визуальной информации и так далее [4, 5].

Как методика, исследовательское обучение представляет собой цикл, состоящий из пяти отдельных общих фаз: ориентация, концептуализация, исследование, заключение и обсуждение. Некоторые из этих этапов имеют свои подэтапы. В частности, этап концептуализации разделен на два подэтапа – это постановка вопросов и генерация гипотез; фаза же расследования разделена на три подэтапа: изучение, проведение экспериментов и интерпретации данных. Фаза обсуждения также разделена на две части: размышление (саморефлексия) и общение (либо с другими учащимися, либо с учителем).

Цикл обучения на основе исследования начинается с этапа ориентации, во время которого ученик должен понаблюдать за каким-либо объектом, изучить доступную о нем теоретическую информацию и в целом заинтересоваться исследуемым явлением. На следующем этапе, а именно на этапе концептуализации, учащиеся генерируют вопросы касательно изучаемого объекта, а затем на основе этих вопросов формулируют гипотезы. Этот этап необходим для перехода к фазе исследования, так как чтобы составить план исследования, необходим набор вопросов, в то время как подход, основанный на гипотезах, направляет учащихся к более структурированному экспериментированию. Данные, собранные во время экспериментов, подвергаются тщательному анализу, результаты которого используются во время фазы заключения, когда происходит сравнение выводов, сделанных на основе полученных данных, с гипотезами и сформулированными на их основе предсказаниями. Этап обсуждения встречается во время всех фаз цикла обучения и в самом его конце. Во время данного этапа ученик представляет результаты своей рабо-

ты по конкретной фазе или всему циклу в целом и обсуждает их с другими учащимися и/или учителем [6].

Однако у этого подхода есть серьезный недостаток. Для того, чтобы учащиеся могли полноценно пользоваться данным методом обучения, они должны в полной мере владеть научно-исследовательскими навыками. Возникает парадокс: чтобы обучить учащихся данным навыкам, нужно использовать методику проблемно-ориентированного обучения, но навыки научного процесса – это инструменты, необходимые для обучения по данному методу.

Вряд ли ученики будут успешно учиться по методу на основе исследования, если у них нет нужных умений. Будет большим заблуждением считать, что все учащиеся обладают всеми научно-исследовательскими навыками, необходимыми для проведения полномасштабного исследования. Когда исследовательское обучение представлено в виде полной последовательности от проблемы до выводов, учащиеся, независимо от количества освоенных навыков, будут настолько сильны, насколько развит их самый слабый навык. Поэтому, прежде чем приступать к работе с полноценными циклами обучения на основе исследования, необходимо развить индивидуальные навыки научного процесса.

Независимое обучение конкретным навыкам научного процесса преодолевает трудности, которые часто удерживают преподавателей от применения интенсивных обучающих методик, основанных на исследовании. Преимущество учителей при таком подходе заключается в том, что они могут одновременно сосредотачиваться лишь на одном или нескольких навыках научного процесса. Следовательно, нет необходимости проводить целое обучающее исследование каждый раз, когда преподается конкретный навык научного процесса. Однако наибольшее преимущество состоит в том, что систематическое обучение этим умениям увеличивает вероятность того, что учащиеся овладеют ими. Ученики, обладающие более прочными знаниями в области научного процесса, смогут использовать их в других более интенсивных научных исследованиях, например, в школьных научных проектах, и с большей вероятностью добьются успеха в этих исследованиях. По этой причине преподаватели должны уделять особое внимание обучению и укреплению навыков научного процесса [7].

Как уже было сказано выше, научно-исследовательские навыки можно сформировать только во время проведения обучающих исследований. Неотъемлемой частью любого исследования являются эксперименты, которые чаще всего должны проводиться в лабораторных условиях. Лаборатории условно можно поделить на две группы: традиционные лаборатории, представляющие собой специальные помещения с оборудованием, предназначенным для проведения практических работ и экспериментов, и виртуальные лаборатории – симуляции в виде компьютерных программ или электронных ресурсов. Оба вида лабораторий

имеют свои достоинства и недостатки, однако в контексте обучения учеников научно-исследовательским навыкам именно виртуальные лаборатории по ряду причин являются наиболее удобными.

Первым и самым очевидным преимуществом виртуальных лабораторий является их явная дешевизна по сравнению с обычными лабораториями. Использование даже платной виртуальной лаборатории целой школой или университетом обходится в куда меньшую сумму, нежели приобретение лабораторных приборов, не говоря уже о заработной плате для технического персонала, обслуживающего данное оборудование. Также следует учитывать затраты на реактивы для проведения экспериментов, которые накладывают определенные ограничения на частоту и качество проведения лабораторных занятий. Виртуальные же лаборатории не требуют подобных трат: в случае платных симуляций необходимо лишь купить доступ к пакету симуляций, бесплатные же ресурсы не требуют никаких финансовых выплат. Подобная доступность в плане расценок делает виртуальные лаборатории весьма удобными для использования в тех странах, в которых финансирование школ оставляет желать лучшего [8].

Вторым неоспоримым положительным качеством виртуальных лабораторий является стопроцентная безопасность их использования. Во время проведения виртуальных экспериментов невозможно получить травму или отравление, так как они являются лишь компьютерной симуляцией. Более того, виртуальные эксперименты не ограничены рамками техники безопасности или строго определенным набором возможных условий, что позволяет проводить такие опыты, которые в условиях обычной лаборатории были бы невозможны ввиду финансовых причин, соображений безопасности или банального здравого смысла [9].

Высокая безопасность виртуальных лабораторий ведет к их третьему преимуществу: во время проведения практических занятий с использованием виртуальных лабораторий ученики испытывают куда меньшую тревожность, нежели во время практических занятий в обычной лаборатории. Поскольку в виртуальной симуляции невозможно ничего сломать или попасть в опасную ситуацию, учащиеся чувствуют более уверенными в своих действиях, так как не боятся совершить ошибку [10].

Вышеизложенные аргументы приводят к следующему преимуществу виртуальных лабораторий: данные ресурсы являются хорошей альтернативой обычным лабораториям в условиях нехватки учителей. Каждая виртуальная лаборатория имеет инструкции по ее использованию, что в совокупности с отсутствием рисков предоставляет ученикам большую самостоятельность при выполнении заданий. Данное обстоятельство позволяет учителю одновременно проводить лабораторное занятие большему количеству учеников, чем это возможно в условиях реальных лабораторий [11].

Не стоит забывать и тот факт, что виртуальные лаборатории доступны через различные онлайн-ресурсы; другими словами, для того чтобы иметь возможность пользоваться той или иной симуляцией вне зависимости от своего места проживания, учащийся должен всего лишь иметь доступ к компьютеру и выход в Интернет. Возможность самостоятельного использования учащимися виртуальных лабораторий в процессе обучения с минимальным участием преподавателя или совсем без него делает их довольно полезным вспомогательным инструментом в дистанционном образовании и самостоятельном обучении [12].

Виртуальные лаборатории показали свою эффективность на школьных занятиях по физике [13], химии [10, 14] и биологии [15, 16]; для развития когнитивных способностей учащихся [17, 18, 19], а также в качестве дополнительного инструмента при обучении студентов вузов [20, 21, 22, 23], в котором действительно важно использование лабораторий для эффективного преподавания научных дисциплин [24]. Другие же исследования показывают, что виртуальные лаборатории не предоставляют каких-то значимых преимуществ при традиционном преподавании, но они также не имеют какого-либо негативного воздействия на учащихся. Учитывая данное обстоятельство, а также то, что использование виртуальных лабораторий в большинстве случаев по своей эффективности сопоставимо с использованием обычных лабораторий, виртуальные лаборатории могут быть особенно полезны в альтернативных способах обучения (например, с использованием онлайн-ресурсов) или для школ или университетов без адекватно укомплектованных лабораторий [25].

Однако, не стоит отрицать и того факта, что у виртуальных лабораторий есть свои недостатки. Условия в такого рода симуляциях не учитывают мелкие флуктуации многих на первый взгляд незначительных факторов, таких как движение воздуха в помещении или загрязнений на поверхности лабораторной посуды, которые, тем не менее, могут иметь серьезное влияние на результаты экспериментов в реальности. Это ведет к тому, что после такого обучения студенты не имеют надлежащих знаний, которые позволили бы им учитывать данные факторы.

К тому же, работа в симуляциях не позволяет приобрести навыки практической работы с лабораторным оборудованием. Из данных утверждений следует, что студенты, обученные только на базе виртуальных лабораторий, чаще всего будут специалистами более низкого качества, нежели те, кто обучался на базе традиционных лабораторий [10, 20].

На основании всего вышеизложенного можно сделать вывод, что виртуальные лаборатории весьма полезны при обучении школьников научно-исследовательским навыкам и во время изучения общеобразовательным предметам естественнонаучного направления, в том числе и биологии, потому что они дешевы, безопасны и общедоступны; однако одних лишь виртуальных лабораторий недостаточно для того, чтобы обучать высококвалифицированных специалистов в высших учебных за-

ведениях, так как симуляции дадут им достаточно знаний и навыков для их будущей работы. На данный момент в Казахстане виртуальные лаборатории практически не используются в образовании и малоизвестны среди населения, из чего следует, что внедрение данного инструмента в образовательскую среду является довольно перспективной областью разработки и может иметь потенциальные положительные эффекты на образование как в школах, так и в вузах.

Литература

1. Division of Elementary, Secondary, and Informal Education, Directorate for Education and Human Resources, National Science Foundation. Foundations, Volume 2: a Monograph for Professionals in Science, Mathematics, and Technology Education: Inquiry-- Thoughts, Views, and Strategies for the K-5 Classroom. – Arlington, VA: National Science Foundation, 2001. – pp. 51-62.
2. O'Connor, G., & Rosicka, C. Science in the early years. Paper 2: Science inquiry skills. – Camberwell VIC: – Australian Council for Educational Research, 2020. – pp. 8.
3. Elisa M. Stone. Guiding Students to Develop an Understanding of Scientific Inquiry: A Science Skills Approach to Instruction and Assessment // CBE – Life Sciences Education. – 2014. – Vol. 13. – pp. 90–101.
4. Murniza Muhamad, Halimah Badioze Zaman and Azlina Ahmad. Virtual Laboratory for Learning Biology – A Preliminary Investigation// World Academy of Science, Engineering and Technology. – 2014. – Vol. 47. – pp. 572–575.
5. Pinar Simsek and Filiz Kabapınar. The effects of inquiry-based learning on elementary students' conceptual understanding of matter, scientific process skills and science attitudes // Procedia Social and Behavioral Sciences. – 2010. – Vol. 2. – pp. 1190–1194.
6. Pedaste, M., Mäeots, M., Siiman, L. A., de Jong, T., van Riesen, S. A. N., Kamp, E. T., ... Tsourlidaki, E. Phases of inquiry-based learning: Definitions and the inquiry cycle // Educational Research Review. – 2015. – Vol. 14. – pp. 47–61.
7. R. Russell Wilke and William J. Straits. Practical Advice for Teaching Inquiry-Based Science Process Skills in the Biological Sciences // The American Biology Teacher. – 2005. – Vol. 67. – pp. 534-540.
8. Siti Jamiatul Husnaini and Sufen Chen. Effects of guided inquiry virtual and physical laboratories on conceptual understanding, inquiry performance, scientific inquiry self-efficacy, and enjoyment // Physical review physics education research. – 2019. – Vol. 15. – pp. 010119(16).
9. Nicola Jones. The virtual lab: Can a simulated laboratory experience provide the same benefits for students as access to a real-world lab? // Nature. – 2018. – Vol. 562. – pp. 5–7.
10. Vysakh Kani Kolil, Sharanya Muthupalani and Krishnashree Achuthan. Virtual experimental platforms in chemistry laboratory education and its impact on experimental self-efficacy // International Journal of Educational Technology in Higher Education. – 2020. – Vol. 17. – pp. 30–52.
11. Khulood Aljuhani1, Marwa Sonbul, Mashail Althabiti and Maram Meccawy. Creating a Virtual Science Lab (VSL): the adoption of virtual labs in Saudi schools // Aljuhani et al. Smart Learning Environments. – 2018. – Vol. 5. – pp. 16–13.
12. Никулина Т.В., Стариченко Е.Б. Виртуальные образовательные лаборатории: принципы и возможности // Педагогическое образование в России. – 2016. – №7. – С. 62–66.

13. Gunawan Gunawan, Ahmad Harjono, Hermansyah Hermansyah, Lovy Herayanti. Guided inquiry model through virtual laboratory to enhance students' science process skills on heat concept // *Cakrawala Pendidikan*. – 2010. – Vol. 38. – pp. 259–268.
14. Murugan Mini Ratamun, Kamisah Osman. The effectiveness of virtual lab compared to physical lab in the mastery of science process skills for chemistry experiment // *Problems of education in the 21st century*. – 2018. – Vol. 76. – pp. 544–560.
15. Murniza Muhamad, Halimah Badioze Zaman, Azlina Ahmad. Virtual Biology Laboratory (VLab-Bio): Scenario-Based Learning Approach // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2012. – Vol. 69. – pp. 162–168.
16. Lawrence O. Flowers. Investigating the Effectiveness of Virtual Laboratories in an Undergraduate Biology Course // *The Journal of Human Resource and Adult Learning*. – 2011. – Vol. 7. – pp. 110–116.
17. Asri Widowati, Sabar Nurohman, Didik Setyowarno. Development of Inquiry-Based Science Virtual Laboratory for Improving Student Thinking Skill of Junior High School // *Jurnal Pendidikan Matematika dan Sains*. – 2017. – Vol. 4. – pp. 170–177.
18. M. Firman Ramadhan¹, Irwanto. Using virtual labs to enhance students' thinking abilities, skills, and scientific attitudes // *International Conference on Educational Research and Innovation (ICERI 2017)*.
19. Aysegul Kınık Topalsan. Development of scientific inquiry skills of science teaching through argument-focused virtual laboratory applications // *Journal of Baltic Science Education*. – 2020. – Vol. 19. – pp. 628–646.
20. Lara K. Goudsouzian, Patricia Riola, Karen Ruggles, Pranshu Gupta, Michelle A. Mondoux. Integrating Cell and Molecular Biology Concepts: Comparing Learning Gains and Self-Efficacy in Corresponding Live and Virtual Undergraduate Laboratory Experiences // *Biochemistry and Molecular Biology Education*. – 2018. – Vol. 46. – pp. 361–372.
21. Mao Miyamoto, Deborah M. Milkowski, Christine D. Young, and Leah A. Lebowicz. Developing a Virtual Lab to Teach Essential Biology Laboratory Techniques // *Journal of Biocommunication*. – 2019. – Vol. 43. – pp. 23–31.
22. Рахматов В.3. Виртуальные лаборатории в системе обучения студентов // *Автоматика, телемеханика, связь: Сборник научных трудов ДОНИЖТ*. – 2018. – №51. – С. 29–33.
23. Ton de Jong, Marcia C. Linn, Zacharias C. Zacharia. Physical and Virtual Laboratories in Science and Engineering Education // *Science*. – 2013. – Vol. 340. – pp. 305–308.
24. Bethanie Carney Almroth. The importance of laboratory exercises in biology teaching; case study in an ecotoxicology course // *Pedagogical Development And Interactive Learning*. – 2015. – pp. 1-11.
25. Rachel Rose Oser Effectiveness of Virtual Laboratories in Terms of Achievement, Attitudes, and Learning Environment among High School Science Students: Degree of Doctor of Philosophy. – M.: Curtin University, 2013. – 267.

С.С. Искакова

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Г.К. Тулиндинова

кандидат биологических наук

ПРОБЛЕМЫ ПРЕПОДАВАНИЯ УРОКОВ БИОЛОГИИ ПО ОБНОВЛЕННОЙ ПРОГРАММЕ В ШКОЛЕ

Введение

В настоящее время образование направлено на качественную подготовку детей, отвечающих требованиям жизни 21 века. Следовательно, выпускник системы образования должен быть функционально грамотным в служебном отношении и способным проявлять духовную и нравственную энергию при решении любой жизненной задачи, выборе средств, методов и путей для достижения поставленной цели [1].

В образовании нового содержания предусматривается общая цель для учителя и ученика:

- развитие навыков поиска, анализа и синтеза информации в соответствии с возрастными возможностями как основы эффективной организации индивидуальной и групповой работы;
- формирование первичных знаний о человеке, природе и обществе;
- развитие духовно-нравственных ценностей;
- формирование функциональных навыков чтения: счета, чтения, письма, умения логически излагать свои мысли, устанавливать причинно-следственные связи.

Обновленные образовательные программы ориентированы на компетентностную деятельность. То есть формирование компетенций на основе функциональной грамотности, заложенной в потребности успешной социализации учащихся.

Обновленное содержание образования позволяет учащимся самостоятельно, самостоятельно усваивать знания и идеи, мыслить так, чтобы полученная информация была полезной. Кроме того, он может исследовать новые идеи с разных точек зрения, обсуждать их подлинность и пользу и определять общую ценность идеи. Учитель должен, прежде всего, участвовать в формировании у ученика способности к саморазвитию. Ведь это путь к гармонизации личности с национальной и мировой культурой. Сегодня обновляются духовные ценности, кардинально меняются принципы важности образования в формировании интеллектуального потенциала человека. Изменение ценностей в мире связано с задачей подготовки подрастающего поколения к новому столетию. Нашему обществу нужны ученики, умеющие не только принимать новые сведения, но и мыслить, критически их обсуждать и переосмысливать.

В обновленном содержании образования заложено системно-деятельностное направление в интегрированных образовательных програм-

мах. Обучающийся получает знания в готовом виде, не отрываясь от объяснения учителя, путем создания различных продуктов на основе выполнения творческих заданий, открытия познавательного «открытия» в процессе учебно-познавательной деятельности, опираясь на свой жизненный опыт. В результате расширяется мировоззрение ученика, формируется его собственное мнение и точка зрения.

Плотность межпредметных связей в учебных программах, практико-ориентированность, связь содержания учебных предметов с жизнью не только формируют у учащихся познавательную активность и поисковую самостоятельность, что является предпосылкой получения качественного образования, но и развивают функциональную грамотность.

Новая образовательная парадигма предполагает удовлетворение познавательных и духовных потребностей и формирование всесторонне развитой, творческой личности, рассматривая ребенка как субъекта учебной деятельности, формируя ценностные ориентации на образование на основе творческих интересов [2].

Материалы и методы

Особое значение имеет оснащение системы образования инновационными технологиями, освоение международных требований образования. Основываясь на мысли известного ученого, педагога, философа, профессора Джона Дьюи: «если мы сегодня будем учить наших детей так, как вчера, то мы украм у него завтра», мы совершенствуем способности ученика, ведем учеников в будущее и ведем хорошее дело. Обновилось содержание образования, появился новый подход. В этой связи перед учителем стоит задача постоянного обновления методов и приемов обучения, овладения технологиями, языками, их эффективного применения. Наряду с обновлением содержания образования, внедрение системы критериального оценивания требует повышения эффективности применения различных средств и методов обучения. Современный учитель должен иметь разный Арсенал в комбинировании различных педагогических подходов для использования всех возможностей стратегии обучения.

Одна из главных задач, которую сегодня ставит перед собой каждый педагог, – постоянное совершенствование методов и приемов обучения и освоение новых педагогических технологий. Различные методы и новые технологии, используемые в процессе обучения, дают свои результаты. Они создают условия для расширения, углубления знаний и формирования познавательных способностей ребенка, раскрывая его личность. Самый главный вопрос, чтобы стать учителем, – это правильно выбрать метод обучения. Новые педагогические технологии повышают личностную силу и способствуют развитию творческой мысли обучающегося [3].

Для выполнения задач дипломной работы мы отобрали наиболее эффективные педагогические методы (Таблица 1) и планировали использовать их в ходе урока.

Таблица 1. Наиболее эффективные педагогические методы для уроков по обновленной программе

№	Название	Цель	Эффективность	Применение
1	2	3	4	5
1	Метод «Мозгового штурма»	Письменно или устно излагать все, что известно о какой-либо информации (сведения, проблема, вопрос).	Ученик развивает свой кругозор, задавая вопросы, исследуя проблему, свободно передает игру. Свободно высказывать свои мнения, не подвергать критике, излагать на бумаге и обсуждать.	Перед началом нового урока можно раскрыть тему нового урока, задав вопрос по этому методу.
2	Метод «INSERT»	Формирование понятия познания по системе постукивания изученной информации.	Знакомься с новым материалом, собирает, анализирует, оценивает информацию с помощью сенсорной системы.	Читай задание и работай по системе касания: W – знаю; + новости; – не знаю; ? – хочу знать; работает по системе графиков.
3	Метод «Кластер»	Обобщение, формулирование связей между идеями и информацией.	Составляет вопросы о связях тем, ищет на них ответы, обобщает идеи.	Конспектирование и групповая работа (плакат)
4	«Дойди до вопроса» метод по А.Ж. Егизбаеву	Формирование у школьника навыков самостоятельной работы, развитие навыков постановки вопросов.	Умеет самостоятельно придумывать и усваивать информацию. Охотно работает с информацией. Задает вопросы к тексту, рассказу, формулирует. Охотно слушает ответы одноклассников и задает вопросы. В процессе познавательной деятельности развивается навык общения. Учащиеся задают друг другу вопросы и обсуждают прочитанное.	Изучение всего или части текста (в зависимости от сложности текста, специфики развития учащихся) постановка разноуровневых вопросов по содержанию прочитанного текста. 1-я группа задает вопрос, 2-я группа отвечает на этот вопрос.
5	Метод «Фишбоун» (на плакате) по японскому профессору Исикаве	Обобщение заключительных мыслей с записью новых сведений, идей через Вопрос – ответ.	По заданным данным они сами задают вопросы и приводят ответ к обсуждению в групповой работе, обобщению мыслей, к определенным выводам.	В специальные отделы записывали причины, последствия, ключевые моменты идеи.

Продолжение таблицы 1

1	2	3	4	5
6	SWOT – анализ	Развивать умение ученика рассуждать, анализировать, сравнивать по одной и той же проблеме. Открыто высказывать свое мнение.	Используется при подведении итогов урока и предоставлении обратной связи.	Дается экспертиза положительных, отрицательных сторон вопроса, оцениваются возможности и приводятся конкретные аргументы об угрозах.

Педагогические подходы в преподавании дисциплин «Биология и естествознание»

Важное значение в обеспечении наивысших стандартов обучения учащихся имеют методы обучения, применяемые учителями (т. е. педагогические методики). Хэтти (Hattie, 2011) использовала более 9000 методов метатализаии в рамках 60155 педагогических исследований, проведенных для анализа влияния образовательных мер на учащихся. Они последовательно показали, что педагогическое мастерство учителей значительно способствует продвижению учащихся после достигнутых успехов. Методики, используемые учителями, оказывают существенное влияние на эффективность обучения. Изменение образовательной программы до совершенствования педагогических методик снижает возможности и результативность мер реформирования в отношении образовательных стандартов.

Пример того, как должна строиться образовательная программа, подходы к обучению и оценка, можно увидеть в предложении Хименеса-Алекса́ндре (Jiménez-Aleixandre, 2008) для оптимальной учебной среды для создания аргументов (2008, Katchevich et al, 2011 ссылка):

1) учащиеся принимают активное участие в учебном процессе. Они должны оценить свои знания, представить доказательства своих выводов и критически относиться друг к другу;

2) учителя должны использовать методы обучения, ориентированные на учащихся и выступающие в качестве ролевых моделей для создания и анализа аргументов;

3) образовательная программа должна содержать способы решения проблем;

4) учащиеся и учителя должны быть квалифицированы в оценке мнений, и ученики не могут быть оценены только с помощью письменных тестов;

5) учащиеся должны уметь применять полученные знания и анализировать полученные знания;

6) необходимо предоставить учащимся возможность участвовать в диалоге и совместном обучении.

Цели в учебной программе по дисциплинам «Биология» и «Естествознание» требуют от учащихся умения анализировать и оценивать свои умения, высказывать свое мнение по приобретению навыков. Важным является и подход к оценке, рассматриваемый в главе «Критериальное оценивание и планирование обучения по предметам «Биология» и «Естествознание». Кроме того, рассматриваются различные аспекты педагогики, в частности, методы и приемы, ориентированные на ученика, решения проблем, рефлексивного чтения и совместного обучения [4].

Все аспекты методов обучения сочетаются с критической теорией обучения. Конструктивные подходы к обучению позволяют достигать более высоких результатов в обучении по сравнению с «традиционными» методами обучения (Hattie, 2011). Конструктивные методы обучения основаны на концепции, предполагающей получение учащимися новых знаний в сочетании с предыдущими. Здесь важно: предыдущие приобретенные учениками навыки оказывают большое влияние на овладение новыми навыками, а если это не учитывать, то знания будут поверхностно усвоенными, а не углубленными. Такое поверхностное образование негативно сказывается на использовании учеником полученных знаний, навыков критического мышления, рефлексии и других, необходимых для достижения успеха в современном мире. Учащиеся должны активно посещать занятия, не пассивно воспринимать информацию, чтобы в полной мере усвоить знания. Очень важным является предоставление учащимся возможности работать с полученными знаниями, выполнять упражнения, которые позволят им в дальнейшем их отработать и повысить свои навыки.

Сейчас учителя придерживаются принципа, направленного на формирование у учащихся инициативной, любознательной, уверенной в себе, ответственной личности, способной к самообразованию, принятию решений, анализу своих и чужих поступков. Учителя естествознания намерены развивать у учащихся данные способности, используя следующие методы обучения и обучения:

- формирование атмосферы доверия и сотрудничества между учащимися и учителем;
- разработка дифференцированного задания с учетом индивидуальных способностей и возрастных особенностей учащихся;
- подготовка заданий и вопросов междисциплинарного характера;
- создание условий для командной работы, в которой каждый ученик может внести свой вклад и выполнить различные роли для достижения успеха в команде;
- создавать мотивирующие условия для развития у учащихся навыков высказывать свои мысли и мнения, аргументировать их; строить предположения и предложения для решения поставленных задач;
- организация активного обучения, основанного на проведении учащимися исследовательской работы;

- создание педагогических ситуаций, требующих исследования, эксперимента, работы с источником для решения проблемы;
- пробудить интерес к изучению, предоставив учащимся возможность самостоятельно выбрать тему исследования, спланировать ее и представить результаты.

Кроме того, используя различные методы обучения и обучения, учителя биологии могут развить в себе следующие качества:

- прислушиваться к мнению каждого учащегося и применять их с целью развития имеющихся у учащихся знаний;
- развивать и повышать мотивацию учащихся к обучению с помощью тщательно подобранных заданий и упражнений;
- моделировать методы и приемы решения задач с помощью понятных учащимся примеров;
- поддержка обучения учащихся посредством «оценки за обучение»;
- стимулирование учащихся к активному обучению, основанному на проведении исследовательской работы и исследовании;
- развитие у учащихся навыков критического мышления;
- организация индивидуальной, групповой работы учащихся и работы всего класса [5].

Для реализации педагогических подходов в обучении биологии необходимо использовать следующие формы работы на уроке:

- экспериментальная работа;
- использование игры / моделирования;
- подбор необходимой информации из различных источников по вопросам биологии (например, влияние генетически модифицированных продуктов, клонирование человека, трансплантация органов), проведение анализа, сравнение и предоставление достоверной оценки полученной информации;
- создание и проведение эксперимента, ориентированного на изучение различных проблем в области биологии (например, экологические проблемы Казахстана);
- применять различные способы моделирования для понимания, объяснения и прогнозирования биологических процессов и природных явлений.

В учебном процессе учителям следует использовать ряд педагогических подходов, которые помогают учащимся достигать целей обучения, выполняя задания, предлагаемые в учебном плане.

Для обеспечения конкурентоспособности страны, начиная со школьной скамьи, необходимо интегрировать образование и науку, развивать научное мышление. Для этого необходимо расширить спектр исследовательской и инновационной деятельности в школе. Важнейшей задачей учителя биологии является развитие у учащегося элементарного исследования; интеллектуальных, творческих способностей и навыков

критического мышления для проведения исследовательской работы с целью понимания сущности природных биологических явлений, процессов, законов и закономерностей.

Соответственно, для того, чтобы обучение способствовало развитию мышления учащихся, необходимо вооружить их не только знаниями, но и способами мыслительной деятельности, т. е. развивать у них мыслительные операции, формировать умение анализировать, обобщать, сравнивать, сопоставлять, идентифицировать, выявлять общие, индивидуальные и отличительные признаки, абстрагировать, обобщать, делать выводы.

В процессе обучения у учащихся наряду с теоретическим необходимо формировать навыки практического мышления. Основной задачей учителя является ориентация обучения на практические навыки, умение применять знания, реализовывать собственные проекты.

Необходимо помнить, что для научного сознания характерны:

- четко сформулировать цель исследования;
- подготовка гипотезы (научного предположения);
- разработка методики исследования;
- определение основных этапов исследования;
- проведение индивидуального исследования;
- анализ полученных результатов;
- формулировать выводы.

Для формирования научного сознания у учащихся:

- раскрыть им логику научного исследования, показать, как ученые открывают теоретические или экспериментальные открытия;
- вовлечение их в решение проблем в обучении;
- привлечение учащихся к выявлению причинно-следственных связей, объяснению явлений и физических свойств;
- развивать умение делать выводы по индукции и дедукции.

Общее развитие знаний учащихся (наблюдение, эксперимент, систематизация и обобщение знаний, объяснение и предупреждение явлений) создает условия для развития их сознания. Важную роль играет их понимание того, что ведет их к образованию, наличие позитивного отношения и интереса к обучению.

Важно знать, что обучение и образование – это не два отдельных мероприятия, а два тесно связанных между собой элемента одного процесса. Чем лучше учителя понимают, как учатся ученики, и улучшают свой опыт обучения, тем больше у них шансов привести детей к эффективному обучению [6].

Литература

1. Послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана. Курс в будущее: духовное совершенство. – Астана: Акорда. – 12 апреля 2017 г.
2. Стратегический план развития Республики Казахстан до 2020 года. – Астана: Акорда, 2010.

3. Таубаева Ш.Т., Лактионова С.Н. Педагогическая инноватика как теория и практика нововведений в системе образования: научный фонд и перспективы развития. – Алматы: Научно-издательский центр «Гылым», 2001. – Книга 1. – 200 с.

4. Михальская А.К. Педагогическая риторика. История и теория. – М.: Академия, 1998. – 432 с.

5. Алимов А.К. Применение интерактивных методов и приемов. – Алматы, 2015. – 278 с.

6. Рыпаев А.К. Формирование успешности учебно-познавательной деятельности обучающихся через интерактивное обучение: учебно-методическое пособие. – Алматы, 2014. – 180 с.

Г.К. Кабдолова

докторант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: К.У. Базарбеков

доктор биологических наук, профессор

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЙ ИХТИОФАУНЫ ПАВЛОДАРСКОГО ПРИИРТЫШЬЯ В ПОДГОТОВКЕ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Андатпа. Мақалада болашақ биология мұғалімдерін көптілді дайындауда аймақтық компонентті қолдану бойынша мұғалімдердің тәжірибесі сипатталған. Шетелдік авторлардың тәжірибесі, зерттелетін мәселе бойынша мәселелер мен ұсыныстар қарастырылады. Мақалада болашақ педагогтардың кәсіби құзыреттілігін қалыптастыру мәселесінің практикалық шешімі және әдіснамалық бағдар ретінде білім беруді аймақтандырудың теориялық негіздемесі қарастырылады.

Тірек сөздер: аймақтық компонент, көптілділік, биология мұғалімдерін даярлау.

Аннотация. В статье описан существующий опыт педагогов по использованию регионального компонента в полиязычной подготовке будущих учителей биологии. Рассмотрен опыт зарубежных авторов, проблемы и предложения по исследуемому вопросу. В статье рассматривается теоретическое обоснование регионализации образования, как методологического ориентира и практического решения проблемы формирования профессиональных компетенций будущих педагогов.

Ключевые слова: региональный компонент, полиязычие, подготовка учителей биологии.

Summary. The article describes the existing experience of teachers on the use of the regional component in the multilingual training of future biology teachers. The experience of foreign authors, problems and suggestions on the issue under study are considered. The article deals with the theoretical justification of the regionalization of education as a methodological reference point and a practical solution to the problem of the formation of professional competencies of future teachers.

Keywords: regional component, multilingualism, training of biology teachers.

Регионализацию образования следует рассматривать как процесс максимального приближения образовательной сферы к реальным потребностям школы с учетом специфики региона, его культурно-истори-

ческих особенностей. В этой связи регион представляет интерес как социально-географическое пространство, в котором происходит формирование условий жизнедеятельности человека для реализации его творческого потенциала. Региональный компонент не выделяется как самостоятельный предмет, его содержание органично вплетено в учебные планы соответствующих образовательных направлений. Включение регионального компонента в содержание учебных предметов обусловлено рядом объективных причин, среди которых можно выделить новый подход к процессу обучения, гуманизацию образования, ориентацию на личность учащегося, формирование личности, гармонично интегрированной в местные культурные традиции. Региональные компоненты, которые имеются в каждом предметном содержании, являются очень востребованным и необходимым материалом для студентов, так как он имеет для них жизненно важное значение.

Основной целью изучения регионального компонента и краеведения является воспитание личности патриота и гражданина многонационального Казахстана, который знает и любит свой край, город, село (его традиции, памятники природы, историю и культуру) и хочет принимать активное участие в его развитии. Реализация регионального компонента на уроках биологии вызывает определенные трудности у учителей. Одна из причин-отсутствие методических пособий и разработка готовых уроков с региональным компонентом. Следует признать, что из-за слабого развития теории и практики регионализации она понимается неоднозначно.

Казахстанские ученые сходятся во мнении, что использование регионального компонента имеет огромный образовательный, развивающий и воспитательный потенциал. Региональный компонент помогает помочь учащимся увидеть остроту экологических проблем, бездонность и глубину художественных произведений местных авторов, вовлечь учащихся в творческий процесс постановки и решения самых разнообразных и сложных заданий, развивает эстетическую культуру, учит понимать прекрасное, помогает растить в детях чувство Родины, чувство родства с окружающим миром, воспитывая их добрыми, отзывчивыми, уважающими старших, бережно и с любовью относящимися к своим истокам. Ценность его состоит в том, что оно усиливает вариативную составляющую общего образования, способствует практическому приложению знаний и навыков, полученных в школе, стимулирует познавательную мотивацию обучающихся.

Одним из актуальных направлений построения новой образовательной парадигмы на современном этапе является трехязычное обучение, связанное с приведением в соответствие существующей системы школьного и вузовского образования требованиям современной экономики и общественного развития. Для того, чтобы обеспечить успешное внедрение программы полиязычия в образовательный процесс, необходимо учитывать ряд факторов. В частности, полиязычное образование лучше

всего обеспечивать с раннего возраста; 2) при мультилингвальном обучении предметы школьной программы должны вестись на обоих языках; 3) если второй язык является для учащихся новым или малознакомым, необходимо предварительно организовать дополнительные занятия в виде факультатива или кружка 4) школа должна создать благоприятную среду для полиязычного обучения путём организации всей школьной деятельности, например, второй язык можно использовать ежедневно во внеклассной деятельности, на переменах между уроками или в играх. Большую роль играет профессионализм преподавателей, их интерес и преданность своему делу, а также умение мотивировать учащихся к изучению языков. Школы должны быть также специально оборудованы и оснащены информационно-коммуникационными технологиями, лабораториями, аудиториями для просмотра фильмов. Регулярно необходимо проводить контроль и осуществлять обратную связь с учениками, чтобы отслеживать их успехи.

На сегодняшний день проблема полиязычного образования в высших учебных заведениях Казахстана достаточно актуальна. Данная тема сопряжена с решением ряда проблем, связанных как с планированием, определением стратегических и тактических целей, содержанием, так и несовершенством методик и технологий [1-4].

Для системного решения задач и достижения поставленной цели в первую очередь был составлен конспект современной фауны рыб Павлодарского Прииртышья и получены новые знания о структуре популяций практически значимых видов рыб. Было обследовано 41 водоем местного значения Павлодарской области, подготовлена физико-географическая и гидрологическая характеристика всех обследованных водоемов.

Из 41 обследованных водоемов, только на 34 имелась ихтиофауна. Ихтиофаунистический комплекс составляют 12 видов, из них 8 относятся к аборигенам и 3 интродуцента, 1 случайный вселенец.

В ходе исследования был создан лабораторный практикум «Региональные гидробионты». Целевым контингентом являются студенты биологических специальностей педагогических вузов. Цель спецпрактикума: ознакомление с региональными видами водных растений и животных в прикладном и методическом аспекте. Учебное пособие «Практикум по региональным гидробионтам» включает лабораторные занятия на русском, казахском и английском языках, освещая такие разделы, как водные растения, водные и околоводные животные, организация сбора и хранения материала для лабораторных занятий, творческие и усложненные вопросы по экологическим особенностям гидробионтов. Представлены вопросы экологической викторины, составлены лично авторами и апробированы при подготовке студентов и учащихся к предметным олимпиадам. Предусмотрен также перечень индивидуальных заданий и самостоятельных работ для студентов [5].

Еще одним позитивным моментом практикума по региональным гидробионтам стала его прикладная направленность, способствующая всесторонней подготовке будущего учителя биологии. В частности, все рекомендуемые лабораторные работы были обеспечены местным материалом, который мы сохраняли для занятий во все сезоны года. Для были разработаны способы хранения растительных и животных объектов в живом и фиксированном виде, подтвержденные охранными документами (патентами) Республики Казахстан.

Разработанные нами средства и способы хранения региональных объектов для демонстрации и лабораторных занятий позволяют круглогодично, независимо от сезона, использовать региональный материал, собранный в бесснежный период. Это, в свою очередь, делает занятия интересными, эмоционально привлекательными, наполненными прикладным содержанием. Используемые при этом консервирующие вещества и составы включают обычные бытовые вещества, безопасные для повседневного использования, доступные и экономически целесообразные при любой материально-технической базе учебных заведений [6-9].

Кроме того, сами студенты привлекаются к сбору материала (во время загородных экскурсий и полевых практик), осваивая практические навыки работы с ботаническими и зоологическими объектами. Это обеспечивает непосредственную пропаганду достижений региональных ученых, а также приобретение будущими учителями не только знаний о местных природных объектах, но и навыков заготовки и хранения биологического материала для научных и учебно-методических целей. Наш вуз (НАО ППУ) как патентообладатель может стать центром, координирующим обеспечение практических занятий по естественнонаучным дисциплинам во всех учебных заведениях области; при этом в будущем не исключена коммерциализация (на базе охранных документов) в области изготовления наглядных пособий регионального содержания.

Педагогический эксперимент по внедрению регионального компонента в учебный процесс проводился в рамках дисциплины «Биоресурсы Казахстана» среди 3–4 курсов 2018–2019 года обучения (200 студентов), для прикладного изучения которой был разработан специальный практикум по региональным гидробионтам.

Сравнив результаты констатирующего и контрольного этапов эксперимента, мы заключили, что после апробации внедрения регионального компонента качество знаний о биоресурсах Павлодарской области увеличилось на 35%. По окончании изучения дисциплины было проведено повторное анкетирование, в котором были предложены те же вопросы. Владение информацией о региональных биоресурсах студентами составило 95%, необходимым углубленное изучение региональных биоресурсов посчитали 80% студентов, и на вопрос нужен ли полноценный элективный курс «Биоресурсы Павлодарской области» 80% студентов ответили утвердительно.

Литература

1. Игумнова Е.А. Концепция разработки регионального (национально-регионального) компонента по биологии с основами экологии // Педагог (наука, технология, практика). – № 2 (19). – Барнаул: ООО «Азбука», 2005. – С. 7479.
2. Чеснокова Т.В. Варианты включения регионального компонента в раздел «Зоология» курса «Биологии» / Т.В. Чеснокова // Мат. Всеросс. научно-практической конференции «Концепция многоукладное образовательного пространства сельского социума: содержание и направления реализации». – Орел, 2003. – С. 269-272.
3. Христофорова С.В. Модель регионализации образования для устойчивого развития (на примере Забайкалья): Материалы межрегиональной научно-практической конференции «Взаимодействие науки, бизнеса и общества как фактор развития регионов». – 2019. – С. 265-271.
4. Елисеева Н.Е. Реализация национально-регионального компонента на уроках биологии // Обучение и воспитание: методики и практика. – 2013. – №6. – С. 246-250.
5. Тарасовская Н.Е., Кабдолова Г.К., Жумадилов Б.З., Базарбеков К.У. Практикум по региональным гидробионтам, учебное пособие. – Павлодар: Изд-во Павлодарского педагогического университета, 2020. – 334 с.
6. Патент РК № 4404 Способ изготовления экспонатов рыб, амфибий, рептилий. Кабдолов Ж.Р., Кабдолова Г.К., Турсунханов К.М., Тарасовская Н.Е.; опубл. 01.11.2019, бюл. №44, кл. А01N 1/00 (2006.01). – 4 с.
7. Патент РК № 4405 способ изготовления коллекционных экземпляров рыб и других холоднокровных позвоночных. Кабдолов Ж.Р., Кабдолова Г.К., Турсунханов К.М., Тарасовская Н.Е.; опубл. 01.11.2019, бюл. №44, кл. А01N 1/00 (2006.01). – 3 с.
8. Патент РК на изобретение № 34349, бюл. №23, кл. А01N 1/00 (2006.01). – 4 с.. Способ изготовления академических тушек мелких животных с элементами скульптурной таксидермии.
9. Патент РК на изобретение № 34411, бюл. №.32, кл. А01N 1/00 (2006.01). – 5 с. Состав для хранения и бальзамирования холоднокровных позвоночных и внутренних органов животных.

Б.К. Каримова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.Е. Тарасовская

доктор биологических наук, профессор

ЗНАЧЕНИЕ ЗАДАЧ ПО ГЕНЕТИКЕ КОШЕК В КУРСЕ ПРИКЛАДНОГО ИЗУЧЕНИЯ ГЕНЕТИКИ И ЭВОЛЮЦИОННОГО УЧЕНИЯ В ШКОЛЕ

В курсе биологии, которую преподают в школе в старших классах можно отметить, что генетика занимает не последнее место. При изучении генетики обязательным является этап решения генетических задач. Генетические задачи привлекают своей уникальностью и разнообразностью. Поэтому в курсе школьной биологии данный этап решения генетических задач стал традицией.

Изучая биологические дисциплины важно связать теорию и практику для понятия предмета на «отлично». Но порой это трудно осуществляется за счет слабой и бедной материальной базы и письменных источников, а также отсутствием специальных технических условий для работы с объектами, минимальное количество часов для наблюдений и проводимых экспериментов.

Решая генетические задачи, учащиеся могут получить знания и сведения о разных генетических явлениях и механизмах наследования признаков у живых организмов. При составлении генетических задач главное корректно преподнести информацию. Правильно составленные задачи формируют у учащихся правильное восприятие фактов и действительности.

Направления использования генетических задач разнообразны, перечислим основные из них:

- генетические понятия и их усвоение;
- закономерностей наследования признаков и их самостоятельное обнаружение учащимися;
- понимание генетических закономерностей примером, которых могут служить разные биологические объекты;
- методы генетических исследований, а также изучение и выявление их особенностей;
- дифференцированный контроль знаний школьников.

Также важно не только решение генетических задач, но и их самостоятельное составление. Составление задач – это важное методическое умение, позволяющее разнообразить учебные задания для учащихся, расширить круг биологических объектов для изучения закономерностей наследственности. Данный метод помогает закрепить общие знания, умения и навыки на разнообразных конкретных примерах.

Генетические задачи несут важную образовательную и воспитательную нагрузку. Условие задачи не должно содержать фактические ошибки, а наоборот должно включать сведения об изучаемой науке. Содержание задачи может быть включен материал с учебников, но и материал собранных в ходе экскурсионных работ, цифры и подсчет проведенные на базе данных сведений

Домашняя кошка может стать отличным объектом знаний как теоретических, так и практических. Изучая домашнюю кошку, учащиеся смогут проанализировать какие гены вызывают окрас шерсти. Аллели (локусы) вполне хорошо изучены, при этом важно, что некоторые могут взаимодействовать друг с другом. Благодаря разнообразию и изученности генов структуры и окраса шерсти учащиеся смогут пополнить свой запас знаний новыми полезными навыками.

Таблица 1. Основные локусы окрасов шерсти кошек

Локусы окраса шерсти кошек	
Локус А (Agouti)	с его доминантным аллелем А и рецессивным аллелем а полосчатое действие: темноокрашенный кошачий волос имеет желтое кольцо посередине
Локус Т (Tabby)	волос теряет в отдельных районах желтые кольца, и на фоне окраски агути появляется рисунок.
Локус В (Black) –	черная или коричневая окраска; доминантный аллель дает темную, почти черную окраску. Мутантные аллели: в – коричневый, вI – светло-коричневый.
Локус Д (Dense pigmentation)	отвечает за распределение пигментных гранул внутри волоса.
Локус С (Color)	доминантный аллель обеспечивает обычную пигментацию шерсти. 4 мутантных рецессивных аллелей альбино, вызывают разную степень осветления шерсти и радужной оболочки.
Локус I (Melanin inhibitor)	доминантный мутантный аллель J снижает способность волоса накапливать пигментные гранулы.
Локус О (Orange)	Этот ген преобразует черно-коричневый пигмент эумеланин в красный феомеланин.
Локус Р (Pink eyes)	белая окраска в сочетании с необычными (рыжими, светло-оранжевыми) глазами.
Локус Wb (Wide band)	кодирует более широкую, чем обычно, полосу на волосе при наличии гена агути
Локус S (Piebald spotting) –	полудоминантный аллель пегости, вызывает появление отдельных белых пятен
Локус W (White dominant)	его имеют белую шерсть, иногда с темным хвостом и темным пятном на голове

Домашняя кошка также является очень удачным и удобным объектом изучения, благодаря многочисленности и доступности. Наследование генов длины и окраски шерсти у кошек может проиллюстрировать большинство, если не все, из известных генетических явлений: полное и неполное доминирование, кодоминирование, эпистаз, сцепление с полом и т. д. Изучая данный объект, школьники смогут пронаблюдать действие закона Харди Вайнберга и приобрести навыки вычисления частот генов и долей генотипов в популяции.

Закон Харди-Вайнберга является основополагающей математической моделью генотипической структуры популяции [1, 2]. Он описывает распределение долей генотипов, исходя из частот двух альтернативных аллелей – рецессивного и доминантного и математически выражается как разложение квадрата двучлена:

$$(p + q)^2 = p^2 + 2pq + q^2$$

Закон Харди Вайнберга можно также применить при составлении задач. Задачи на данный закон можно разделить на 3 группы (рис. 1)

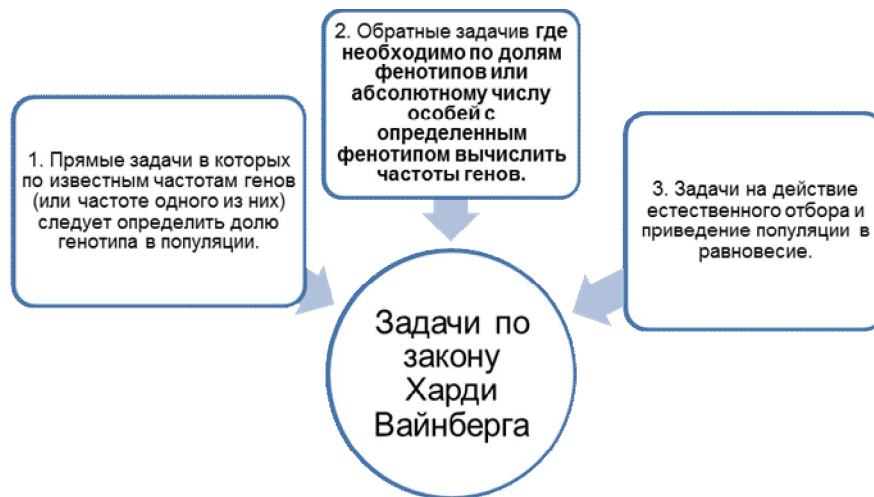

Рисунок 1. Группы задач по закону Харди Вайнберга

Благодаря закону Харди Вайнберга и локусам окраса шерсти кошки, можно составить огромное количество разных задач.

Пример прямой задачи: В одном из городов Казахстана частота гена сиамского альбино у аборигенных кошек составила 0,35. Найти долю каждого генотипа кошек этого города и долю животных сиамского и иного окраса.

Пример обратной задачи: У кошек голубой окрас рецессивен по отношению к обычным окрасам. В г. Павлодаре в 2019 гг. доля голубых кошек составила в среднем 9% от всех хозяйских и бесхозных животных. Каковы частоты генов D и d?

Пример задачи на действие естественного отбора и приведение популяции в равновесие: У кошек голубой окрас рецессивен по отношению к обычным окрасам. В г. Павлодаре в 2019 гг. доля голубых кошек составила в среднем 9% от всех хозяйских и бесхозных животных. Каковы частоты генов D и d?

Помимо задач по закону Харди Вайнберга, с точки зрения алгоритма решения, задачи можно расклассифицировать на пять групп

Рисунок 2. Классификация задач

1. Задачи с известными генотипами родителей, в которых требуется установить генотип потомства.

– Каких котят следует ожидать в потомстве кошки «белая шиншилла» и кота, не обладающего ни одним из этих генов в доминантном состоянии?

– Сколько белых котят окажется при скрещивании кота «белая шиншилла» с дымчатой кошкой?

– Какова будет окраска котят в потомстве кошки «белая шиншилла» и кота «золотой тэбби»?

– Какие котята могут появиться при скрещивании двух белых родителей: кота с рыжими и кошки с голубыми глазами? (Следует помнить, что это разные аллели белизны!). А при вязке любых кота и кошки из F1?

2. Задачи, в которых нужно установить генотип родителей по потомству.

– У кошки-серебрянки с полосатым рисунком и черного кота появилось 4 котенка: 1 полосатый серебряный, 1 полосатый обычной окраски, 1 черный, 1 дымчатый. Каковы генотипы родителей? Что можно сказать о генотипе кота по локусу тэбби?

– У дымчатых кошки и кота в пометах периодически появляются черные котята. Каковы генотипы родителей?

– У дымчатой кошки и кота – полосатого серебрянки появилось пять котят: 3 дымчатых, 1 черный, 1 полосатый. Каковы генотипы родителей по аллелям I и агути?

3. Задачи, в которых нужно установить тип наследования (рецессивность или доминантность гена).

– «При скрещивании двух пар короткошерстная кошка – длинношерстный кот в одном случае появились 2 короткошерстных, 3 длинношерстных котенка, а в другом – все котята оказались короткошерстными. Можно ли, не зная закономерностей наследования длины шерсти, определить, какой из признаков является рецессивным, какой – доминантным? По какой именно родительской паре?»

4. Задачи, предполагающие объяснение какого-либо факта, исходя из закономерностей наследования.

– Может ли у черных кота и кошки появиться голубоглазый котенок сиамского окраса? В каком случае и с какой вероятностью?

– Какова будет окраска котят при скрещивании черной кошки с рыжим котом? Рыжей кошки – с черным котом? Почему в этих случаях не появится одноцветных кошечек, а котики не похожи окраской на отца?

– Могут ли у голубых кошки и кота появиться черные котята? А у черных родителей – голубые котята?

5. Комбинированные и усложненные задачи, требующие последовательных логических рассуждений.

– У всех животных курчавая шерсть доминирует над гладкой; у кошек лишь немногие породы обладают этим признаком (Девон рэкс, Корниш рэкс). Каких котят следует ожидать от скрещивания кошки Девон рэкс с беспородным гладкошерстным котом? А от скрещивания животных этого помета между собой?

– У кошек коричневая окраска определяется гомозиготным сочетанием рецессивного мутантного аллеля *v*, ослабляющего обычный пигмент, нормальный аллель *V* доминантен. Каких котят следует ожидать при скрещивании коричневой кошки с гомозиготным черным котом? А если кот гетерозиготен по аллелю *V*?

– У двух окрашенных родителей появился белый котенок: а) с голубыми глазами; б) с оранжевыми глазами; в) с зелеными глазами. О каких аллелях идет речь?

Такие задачи не только служат для развития логического мышления учащихся, но и имеют большое познавательное значение, развивают наблюдательность, воспитывают любовь к животным. Кроме того, подобные задачи могут быть составлены самими учащимися – то есть, возможно, реальное приобщение к методическому творчеству.

Так, как генетические задачи довольно разнообразны, невозможно предугадать наверняка и создать один единственный вариант алгоритма их решения.

Учебная польза для учеников школы и студентов вузов заключается в том, что кошку можно использовать как живой учебно-методический материал (пособие), для дальнейшего изучения генетических закономерностей. Для этого нужно правильно использовать гены основных окрасов шерсти кошек и статистику распространения этих генов в крупных населенных пунктах или на территориях административно-территориальных единиц. Учащиеся могут развить в себе ряд качеств, такие как наблюдательность, внимательность и другие, а также приобрести практические знания и навыки по биологии, при изучении поведенческих факторов, особенностей длины и окраса шерсти. Решение и составление задач по генетике кошек, впоследствии может оказаться очень увлекательным и интересным занятием. В дальнейшем данные задачи смогут пополнить дидактический материал по генетике и биологии, а также их использование в практике поможет больше узнать о предмете.

Интерес учащихся к домашним животным может стать незаменимым средством нравственного и эстетического воспитания подрастающего поколения.

Таким образом, домашняя кошка может служить универсальным объектом при изучении генетики в школе или вузе, если преподаватель, обладающий соответствующими знаниями, сможет использовать нужные примеры для иллюстрации изучаемых генетических явлений.

Литература

1. Верзилин Н.М., Корсунская В.М. Общая методика преподавания биологии. – М.: Просвещение, 1972. – 253 с.
2. Дубинин Н.П. Общая генетика. – М.: Высшая школа, 1986. – 559 с.
3. О'Брайен С., Робинсон Р., Графодатский А.С. и др. Генетика кошки. – Новосибирск: ВО «Наука», Сибирская издательская фирма, 1993. – 268 с.

А.В. Коханова

студент Новосибирского государственного педагогического университета

Научный руководитель: Н.Г. Иглина

кандидат биологических наук, доцент, г. Новосибирск

ПРОБЛЕМЫ АДАПТАЦИИ К ЦИФРОФИЗАЦИИ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОГО ПРОЦЕССА

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные проблемы адаптации студентов и преподавателей вузов в условиях цифровизации высшего образования как неотъемлемой составляющей реалий современного мира. Стремительное развитие цифровых технологий и их внедрение в учебно-образовательную среду обуславливает появление новых особенностей образовательного процесса, определяющих характер освоения теоретического материала посредством передачи информации с использованием коммуникативных платформ.

Ключевые слова: цифровые технологии, коммуникативные платформы, продукты педагогической деятельности.

Цифровизация различных областей жизнедеятельности общества как способ более эффективной и высокоскоростной обработки и передачи объемной информации в режиме онлайн, что делает приобретение новых знаний и умений максимально доступными [3].

В ходе применения передовых технологий на территории РФ в области высшего образования используются, прежде всего, программно-техническое оборудование, а также методологические принципы, так называемые учебно-методические продукты педагогической деятельности. Также предоставляются различные мультимедийные продукты, электронные пособия и др., применимые в качестве наглядных материалов для обеспечения проведения лекционного или практического занятия в дистанционном формате.

Говоря о характерных особенностях цифровой педагогики и непосредственно цифровизации образовательного процесса можно выделить следующие достоинства [3]:

1. Участие студентов или просмотр записей онлайн-конференций, в которых задействованы докладчики, находящиеся в разных населенных пунктах на территории РФ, в некоторых случаях переход на международный уровень, что обеспечивает наиболее эффективное взаимодействие и обмен данными между университетами разных государств;

2. Применение персонализированного подхода, при котором студент становится субъектом образовательного процесса;

3. Развитие когнитивных и психофизиологических механизмов учебной деятельности, способствующие плодотворному познавательному процессу у обучающихся с помощью дополнительных методов активации психофизиологических возможностей организма;

4. Параллельное освоение обучающимися различных видов программно-технических средств, что в дальнейшем расширяет спектр возможных направлений профессиональной деятельности;

5. Тенденция освоения учебного материала, связанная с переходом от использования печатных изданий и методических пособий к электронным вариантам и другим видам Интернет-ресурсов, в том числе мультимедийным средствам, представленным разнообразием видеолекций, различными формами цифрового моделирования и др.;

6. Внедрение онлайн-курсов как наиболее доступной форме получения учебной информации непосредственно в удобное время для студентов;

7. Появление коммуникативных платформ и электронных образовательных ресурсов нового поколения.

Цифровые технологии как способ разработки, организации и воспроизведения методических продуктов в современной образовательной среде является составным элементом информационно-коммуникативных технологий, поскольку данная разновидность передачи информации основана на ее преобразовании в виде дискретного двоичного кода, значение чисел которого выражается в продуцировании необходимого цифрового компонента. В свою очередь, информационно-коммуникативные технологии представляют собой сложную систему методов сбора, анализа и синтеза, а также хранения объема информации, применяемой с целью распространения необходимых знаний и умений для их освоения обучающимися [6].

Применяемые платформы, такие как Zoom, Teams и др., а также образовательные ресурсы MOOC (Massive Open Education Courses) в ходе внедрения в образовательную среду приобретают роль ведущего глобального поставщика информационных источников, получение которых не требует физического присутствия обучающихся в ВУЗе [4]. Вышеуказанные коммуникативные платформы успешно адаптированы в образовательных учреждениях на государственном и международном уровнях в период 2020–2021 годов. Массовое участие в формате конференций студентов, преподавателей и других научных сотрудников поспособствовало относительно быстрой мобилизации человеческих ресурсов в рамках полномасштабной самоизоляции. Восприятие поступающей информации улучшается при наличии возможности повторного просмотра видеозаписи в целом, или отдельных ее фрагментов [4]. При этом прослеживается ряд недостатков в использовании коммуникативных платформ, та-

кие как сильное замедление работы в системе сети Интернет при одновременном действии процессов обработки записи предыдущей конференции и ведении новой при пользовании бесплатным сервисом цифрового обеспечения [1].

Общие проблемы адаптации студентов и преподавателей в условиях цифровизации образовательного процесса заключаются в следующих аспектах:

1. Сбой в работе системы программного обеспечения (Zoom, Teams) цифровыми ресурсами в процессе освоения цифровизированного учебного материала;

2. Невозможность разработки собственного сервиса предоставляющего, необходимое цифровое оборудование, включающее коммуникативные платформы, специальные приложения и др.;

3. Проблема контроля посещаемости и освоения излагаемого материала в условиях дистанционного режима, невозможность адекватного оценивания результатов тестирования, проведения лабораторных, контрольных и самостоятельных работ студентов при наличии возможности выполнения заданий в удобное время непосредственно для студентов без физического присутствия преподавателя;

4. Проблема подготовки и разработки учебно-методических продуктов педагогической деятельности преподавателями ВУЗов на уровне отдельных и смежных между собой дисциплин по определенному профилю.

Одним из ведущих факторов, определяющим проблему организации образовательного процесса в условиях дистанционного обучения, является отсутствие времени на срочную подготовку методических продуктов педагогической деятельности в условиях цифровизации. В данном случае методологический материал, необходимый для проведения полноценного учебного курса по определенной программе дисциплины, будет отличаться от традиционного стандарта, преобладавшего до цифровизации обучения. Существует несколько этапов составления методической программы [2]:

1. Составление перечня положений по выбранным специализациям в рамках дисциплины, определяющего содержание и структурную организацию программы, в частности выявление целей, задач, объекта и предмета дисциплины;

2. Составление учебного плана, базирующегося на распределении времени проведения лекционных и практических занятий в соответствии с поэтапного прохождения курса изучаемой дисциплины;

3. Интеграция административно-организационных и учебно-методических ресурсов, а также кадрового потенциала с целью улучшения качества образовательного процесса и повышения степени квалификации педагогов;

4. Составление списка основных литературных источников и других видов электронных образовательных ресурсов, которыми будут пользоваться студентами для более эффективного освоения учебного материала;

5. Организация оформления вышеперечисленных аспектов в общий электронный ресурс, доступный авторизованным пользователям интернет-портала для персонализации использования информационных данных.

При рассмотрении биологии как науки о живом можно выделить следующие методы фундаментальных и прикладных научных исследований, способствующих более полному и детальному изучению объектов и явлений биотической природы [5]:

1. Структурная биология занимается изучением биологического объекта на молекулярно-генетическом уровне, включая механизмы физико-химических взаимодействий между атомами различных химических элементов. Наибольшее внимание отводится исследованию взаимосвязей между элементами-органогенами, которое определяет структуру и функцию молекул биополимеров, из которых впоследствии происходит построение целостного организма и его анатомо-физиологические особенности на всех уровнях организации живой материи;

2. Развитие микроскопии как частной составляющей биологического исследования микромира с дальнейшим появлением соответствующих концепций возникновения и исторического преобразования жизни, что было достигнуто посредством научных открытий, сделанных естествоиспытателями с изобретением микроскопа;

3. Очистка молекул и разделение смесей механическая гомогенизация и ультрацентрифугирование, а также экстракция, электрофорез, диализ и разновидности хроматографии как комплекс методов разделения молекул биополимеров по выбранным исследователями критериям очистки гомогената для выявления характерных физико-химических свойств биополимеров по отдельности, от активности которых зависит функционирование более сложных молекулярных комплексов;

4. Секвенирование нуклеиновых кислот, при котором проводится определение первичной последовательности нуклеотидов в молекуле ДНК и РНК. Секвенирование применимо, в частности, в генетическом анализе для расшифровки генома разнообразных видов организмов;

5. Клеточные технологии включают медико-биологические исследования, основанные на выращивании клеточных культур и проведении экспериментальных манипуляций *in vitro*, позволяющие наблюдать поэтапно ответные реакции клеточной популяции на поступающий раздражитель электрической, механической или химической природы;

6. Полимеразная цепная реакция – молекулярно-биологический метод, при котором создаются многочисленные копии выбранного фрагмента ДНК из первоначального образца биополимера. Данный подход

применим в идентификации личности, выявлении инфицирования организма, наличия наследственной предрасположенности к определенным генетическим заболеваниям, а также возможность проведения курса генной терапии и др.;

7. В нейробиологии широко используются методы афинного окрашивания в нейромикроскопии как способ идентификации нейронов, а также электрофизиология, включающая методы локальной и двухэлектродной фиксации мембранного потенциала, предназначенные для регистрации межмембранного ионного потока, определяющего потенциал действия нервных клеток;

8. Проточная цитофлуориметрия подразумевает подробный анализ структурно-функциональных особенностей и жизнедеятельности клеток по отдельности, проходящих через проточную ячейку цитометра и подвергающихся атаке лучевого потока, после чего возможно полное описание характеристик, свойственных данной клетке. Клеточная суспензия заранее мечена флуорохроматами и циркулирует в системе гидродинамической фокусировки, либо по микрокапиллярам;

9. Объектом научного исследования при использовании иммунологических технологий являются специфические антитела, распознающие чужеродные агенты, или антигены, и образующие с ними прочные связи. Иммунологические методы позволяют охарактеризовать взаимодействия между конкретными молекулярными агрегатами живой клетки в режиме реального времени, к примеру, формирование специфического комплекса «фермент-субстрат». Более того, в искусственно созданных условиях появляется возможность для синтеза разнообразных комбинаций Fc-хвостов и Fab-фрагментов данных белков, что определяет большую вариативность диссоциирующих молекул;

10. Протеомика как наука о познании новых видов белков, их физико-химических свойств и активности в живых клетках с помощью изучения особенностей строения альфа-спиралей и бета-складок исследуемого полипептида, а также его аминокислотный состав и порядок. От этого будет зависеть непосредственно функциональное состояние организма на всех уровнях его структурной организации. На базе экспериментальных проб в промышленных масштабах проводятся массовое производство фармакологических средств, с целью поставки потребителю необходимого количества биологически активных веществ;

11. В рамках «сухой» биологии распространены различные математические подходы и рассмотрение биохимических процессов в организме с позиции закономерностей физических явлений, которые подвергаются компьютерного моделирования;

12. Генная инженерия – это научно-технологическая система методов, возникающих на основе сопряженного взаимодействия биологических наук, таких как генетика, молекулярная и клеточная биология, биохимия и др.

В ходе изучения студентами данных методов биологического исследования в дистанционном режиме при наличии всех необходимых элементов цифрового оборудования, а также соблюдения должного вниманию каждому отдельному фрагменту излагаемого материала и прохождения курса дисциплины в целом. В дальнейшем это позволит обучающимся с большей эффективностью применять полученные знания и теоретические навыки на практике в профессиональной научно-исследовательской или педагогической деятельности.

Литература

1. Ананченко И.В., Чепикова В.Н. Использование Интернет-технологий в дистанционном обучении / Scienceandeducation: problemsandinnovations: сборник статей V Международной научно-практической конференции (27 июля 2020 г., г. Пенза). – С. 138-140.
2. Демкин В.П., Можаяева В.П. Организационно-методическая работа при дистанционном обучении // Открытое и дистанционное образование. – 2002. – № 2. – С. 15-23.
3. Токюл М.В., Рындина Н.В., Мельникова Т.П. Цифровая педагогика // Матрица научного познания. – 2020. – № 11-2. – С. 329-333.
4. Шахов Ю.А., Вилявин Д.А., Герасименко Т.Л. Изменение системы образования под влиянием онлайн-технологий / Влияние новейших технологий, СМИ и Интернета на образование, язык и культуру: Сборник статей по материалам Всероссийской (с международным участием) научно-практической студенческой конференции (28 ноября 2019 г., г. Москва). – С. 261-267.
5. Biomolecula: 12 биологических методов в картинках [Электронный ресурс]. URL: <https://biomolecula.ru/specials/metody> (дата обращения: 11.04.2021).
6. Lektsii.org: Информационные технологии делятся на аналоговые и цифровые [Электронный ресурс]. URL: <https://lektsii-org.turbopages.org/lektsii.org/s/13-33073.html> (дата обращения: 11.04.2021).

Ж.Э. Маркаич

магистрант Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Г.Е. Асылбекова

кандидат биологических наук Павлодарского педагогического университета

РАЗРАБОТКА УЧЕБНО-МЕТОДИЧЕСКОГО МАТЕРИАЛА ПО ПРАКТИКУМУ БИОЛОГИИ

Аннотация. Статья посвящена разработке учебно-методического комплекса по биологии для углубленного изучения энтомологии на примере насекомых Павлодарского Прииртышья. Анализу подвергается их образовательный и воспитательный потенциал. Приводятся результаты опытно-педагогической работы по апробации учебно-методического материала.

Ключевые слова: насекомые, практикум, методическое пособие, кружок, исследовательские проекты.

Экологическое образование в Республике Казахстан предполагает проведение совокупности мероприятий, разработки и реализации про-

грамм, проектов, которые помогут молодому поколению правильно относиться к природным ресурсам: приобретать ценностные ориентации, специальные знания по природопользованию [1, с. 85]. В экологическом кодексе РК прописаны уровни [2, с.10].

Естественнонаучная грамотность как базовый компонент экологического образования, как раз предполагает использование знаний в реальных ситуациях, в том числе и неопределенных. Владение научными методами наблюдения и эксперимента учит учащихся принимать соответствующие решения [3, с. 108].

В методике преподавания биологии с практической целью используются натуральные объекты [4, с. 10]. Коллекции насекомых – вид натуральных объектов, используемых в учебной практике, для формирования универсальных учебных действий: личностных, регулятивных, познавательных и коммуникативных, формирование которых возможно в ходе образования и самообразования. Работа с общей энтомологической коллекцией позволяет разделить насекомых не только на отряды, но и на морфофункциональные группы с одновременным применением технологий проблемного, проектного обучения, технологии обучения в глобальном информационном обществе на основе разработанных методических указаний.

Целью данного исследования является разработка и апробация учебно-методического материала на факультативных занятиях по биологии. В задачи исследования входили: сбор и систематизация литературных источников; освоение методов сбора, фиксация и монтаж коллекции; проведение полевого сбора насекомых на территории Павлодарской области; камеральную обработку, разработку учебно-методического пособия и апробацию его на практике.

По материалам С.В. Титова. Обзор данных насекомых включает учет более 75 видов из 50 родов по дневным чешуекрылым: *Hesperidae*, *Papilionidae*, *Pieridae*, *Satyidae*, *Nymphalidae*, *Lycaenidae*. Обзор высших разноусых чешуекрылых включает более 35 видов из 29 родов, принадлежащих к семействам *Saturniidae*, *Notodontidae*, *Lymantriidae*, *Nolidae*, *Arctiidae*. В 2020 году опубликованы статьи по обнаруженным видам: *Theretra alecto*, *Anarta insolita uigurica*, виды *Victrix* и *Athaumasta*, *Diacrisia metelkana* [4-8]. Нужно отметить, что на территории Павлодарской области нет *Hyponephele narica*, ее указание в списке является ошибочным.

Изучено 20 видов слепней, доминирующим из которых является *Tabanus autumnalis*. Зафиксировано 8 семейств жесткокрылых из 22 родов. Энтомофауну нашего региона изучают также ученые Алматинского института зоологии Республики Казахстан. Так, Рустем Хасенович Кадырбеков, кандидат биологических наук, посвятивший труды изучению тлей и жесткокрылых наряду с коллегами М.К. Чильдебаевым,

А.Б. Жданко, А.М. Тлеппаевой, С.В. Коловым изучил насекомых-вселенцев в степную зону Павлодарской области.

Согласно исследованиям А. М. Тлеппаевой в Павлодарской области встречается 22 вида и подвида жуков-златок из 14 родов, 13 триб и 4-х подсемейств *Polycestinae*, *Chrysochroinae*, *Buprestinae*, *Agrilinae*. Доминирующими представителями являются *Buprestis novemmaculata novemmaculata*, *Phaenops cyanea*, *Agrilus viridis viridis*.

В приграничной к Омской области территории среднего течения Иртыша встречаются 13 видов шмелей, например, шмель садовый, шмель Зихеля, шмель-кукушка привязанный [9, с. 57].

Целенаправленный сбор насекомых проводился на в рекреационной территории набережной и поймы Усолки. В период с 24 апреля по 31 августа 2019 года нами был собран и систематизирован материал по распространённым насекомым города Павлодара.

Собрано и определено 32 вида чешуекрылых из 11 семейств; 16 видов жесткокрылых из 10 семейств, 8 видов перепончатокрылых из 8 семейств. Собраны также двукрылые – 3 рода, 5 видов стрекоз из 5 семейств. Из отряда полужесткокрылые определены клопы из 6 семейств в составе 8 видов.

На основе собранного материала был составлен учебно-методический комплекс по жесткокрылым и чешуекрылым. По каждому выбранному отряду подготовлена общая морфофизиологическая характеристика, сравнение крупных семейств. Далее следуют практические работы – 10 по жесткокрылым. В составе практической работы следующий план: тема, цель, оборудование, краткая теория с характеристикой семейства, рода, вида, местообитания, с описанием биологии вида.

Далее согласно рисунку 1 учащимся предлагается рассмотреть фрагменты фото насекомого и коллекционный материал с узнаванием составных элементов тела. Если в рисунках была съемка фото 1:1, то остальные фотографии были увеличены в 6,45 раз. Согласно материалу фото учащиеся фиксируют особенности подсемейства *Nicrophorinae* и выявляют его отличия от других жесткокрылых: отмечают переднеспинку, особенности рельефа и окраса надкрыльев, наличие опушения, количество лапок на конечностях, наличие эпиплевры, отличие передних конечностей от остальных. На следующем задании необходимо зарисовать объект и обозначить структуры.

Отмеченные систематические признаки ярко отличают моменты, важные при определении жуков данного рода *Nicrophorus*. У учащихся есть возможность детально изучить его на фото, под часовой или увеличительной лупой или под микроскопом; затем зарисовать и заполнить задание согласно рисунку 2.

Согласно рисунку 3 учащиеся отвечают на вопросы, используя данные из краткой теории. Завершают практикум по каждому отряду ключевых ответов к заданиям и словарь.

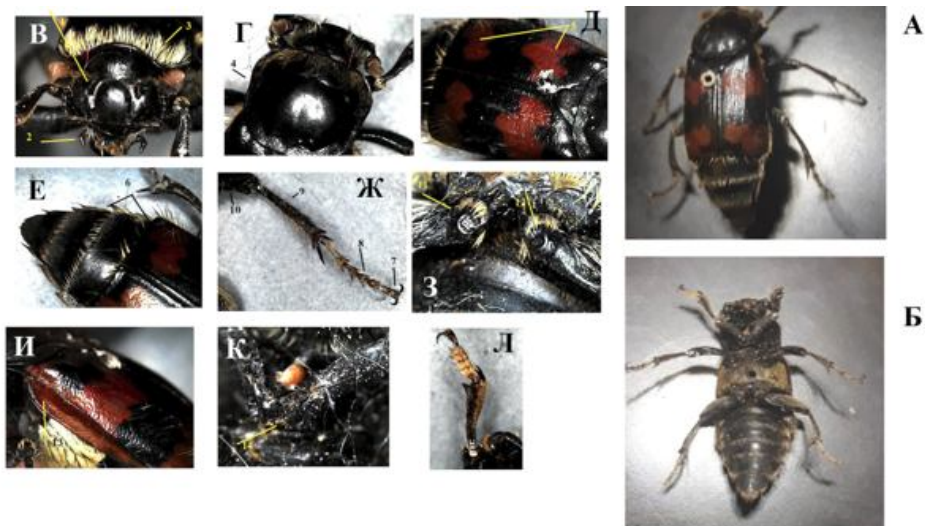

Рисунок - Внешнее строение жука *Necrophorus vespillo*

- А. Дорсальная поверхность жука.
 Б. Вентральная поверхность жука.
 В. Голова. 1- щупик нижней челюсти, 2 - наличник, отделенный от лба поперечной линией и антенны с ложнопластинчатой краснорыжей булавой. 3 - опушение верхней части переднеспинки.
 Г. Переднеспинка.
 Д. Надкрылья. 5 - оранжево-красные перевязи.
 Е. Опушение верхних сегментов брюшка.
 Ж. Строение средней конечности. 7 - ноготки, 8 - лапка, 9 - голень, 10 - бедро.
 З. Границы тазиков на среднегруди. 11 - вертлуг, 12 - тазик.
 И. 13 - эпиплеура.
 К. Границы тазиков на переднегруди. 14 - промежуток между тазиками.
 Л. Строение передней конечности: опушенные, пластинчато расширенные.

Рисунок 1. Морфологические особенности *Necrophorus vespillo*

Насекомое	<i>Necrophorus vespillo</i>
Тип ротового аппарата	
Особенности передних конечностей	
Тип 2 и 3 пары конечностей	
Особенность надкрылий	
Особенность надкрылий (бока, скульптура, длина)	

Рисунок 2. Заполнение таблицы с характеристикой вида

Ответить на вопросы:

- Указать 3 наиболее схожих вида, похожих на данный образец.
- Какие морфологические особенности помогают *Necrophorus* в его образе жизни?
- Значение для природы и жизни человека. Питание. Экология.
- Какое значение имеет изучение фенетической структуры популяции жесткокрылых?
- Как температура влияет на изменение тона окраски насекомых?
- К чему приводит недостаток пищевых ресурсов для личинок *Necrophorus*? Как называется это явление?

Рисунок 3. Проверочные вопросы по теме

По чешуекрылым работа сформирована таким же образом. В пособии рассматриваются 8 семейств в составе 19 видов. Наибольшим разнообразием в рамках учебно-методического пособия отличаются семейства *Erebidae*, *Pieridae* и *Satiridae*. Виды выбирались с учетом доступности нахождения согласно выбранным биотопам. В первой части описываются общие характеристики чешуекрылых, их внешние и внутренние морфологические особенности, жизненный цикл и особенности развития.

Далее рассматриваются краткие данные по основным семействам, и затем следует цикл практических работ. По их окончании в конце всего практикума представлен ключ ответов к заданиям, словарь важных терминов и список литературы.

Рассмотрим учебно-методические рекомендации по выполнению учащимися практической работы по теме «Изучение семейства *Lycanidae* на примере *Polyommatus icarus*». На данном занятии ставится цель изучить внешнее строение бабочки данного вида, ее жизненный цикл и интересные факты из биологии насекомого.

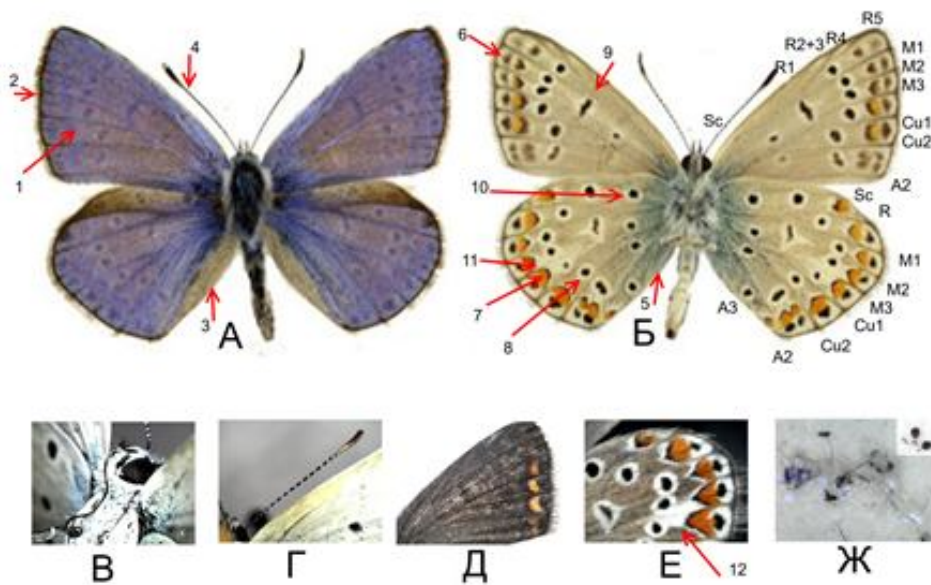

Рисунок – внешняя морфология голубянки *Polyommatus Icarus*

А. Передняя сторона крыльев самца. 1 – сине-фиолетовый фон, 2 – черная краевая полоса, 3 – серый анальный край, 4 – булавоподобные усики

Б. Задняя сторона крыльев самца. 5 – прикорневое голубое напыление, 6 – краевой рисунок, 7 – краевые лунки, 8 – средний ряд глазков, 9 – срединные пятнышки, 10 – прикорневые пятнышки, 11 – белый мазок. Sc - субкостальная, R - радиальная, M - медиальная, Cu - кубитальная, A - анальная жилка.

В. Вид головы сбоку с развернутым хоботком

Г. Вид булавоподобной антенны с испода

Д. Верхнее крыло самки с передней стороны

Е. Фрагмент нижнего крыла самки с испода. 12 – белый мазок

Ж. Макрофото чешуек крыла

Рисунок 4. Морфологические особенности *Polyommatus Icarus*

Согласно рисунку 4 необходимо рассмотреть отличия полового диморфизма самцов и самок, обозначенные буквой Е. Согласно следующему заданию необходимо зарисовать основные моменты, чтобы запомнить отличие данной бабочки от другой.

3. Заполните таблицу

Насекомое	<i>Polymattus icarus</i>
Тип антенн	
Особенности конечностей	
Особенности крыльев с переда	
Особенности испода крыльев	
Наличие <u>дискоидальной</u> R ₅₊₆ ячейки	

4. Ответить на вопросы

1. Жизненный цикл и биология вида.
2. Кормовые растения.
3. Особенности мирмекофилии.

Рисунок 5. Практические задания по теме

Согласно третьему заданию, изображенному на рисунке 5 учащиеся фиксируют основные отличия и заполняют недостающие данные. Ознакомившись с информацией из краткой теории, они заполняют тип антенн, дают характеристику конечностям, окрасу крыльев, выделяют наличие или отсутствие радиально-кубитальной ячейки, которая может быть открытого или закрытого типа в зависимости от изучаемого представителя. И соответственно четвертому заданию дают ответы на вопросы. Согласно содержанию комплексного пособия есть ключ ответов, по которым ученик может проверить результат своей работы.

Апробация учебно-методического комплекса была проведена с учащимися 5–8 классов (30 человек), посещающие энтомологический кружок в детском Эко-Техноцентре «Аксу».

Рисунок 6. Изменение распределения учащихся по уровню познавательной активности

Анкетирование по методике выявления интереса к предмету А.А. Горчинской показал положительный результат [10, с. 42]. Показатели низкого уровня уменьшились с 36,6% до 16,5%. Показатели среднего уровня выросли с 33,3% до 46,6%, и показатели по высокому уровню возросли на 26,6%. Результат – показатели улучшились в 1,43 раз или на 43%.

Подытоживая вышесказанное, можно отметить, что Павлодарская область представляет собой большой потенциал для развития научно-проектной учащейся, а также для продолжения энтомологических исследований. Насекомые в составе биоразнообразия местной экосистемы – удобный объект для изучения, поскольку требует небольшого инструментария: все методы легко применимы в походных, домашних, лабораторных условиях.

Разработанное комплексное методическое пособие «Жесткокрылые» – 10 работ, и «Чешуекрылые» – 18 работ апробировано на практике. Изучение насекомых родного края позволяет увеличить познавательную активность учащихся. По данным опытно-педагогической работы за небольшой период времени реально улучшить познавательную активность на 43%.

Литература

1. Маркаиц Ж.Э. Экологическое образование в условиях модернизации общественного сознания / Ж.Э. Маркаиц, Г.Е. Асылбекова // «I Международное книжное издание стран СНГ/ «ЛУЧШИЙ МОЛОДОЙ УЧЕНЫЙ–2020»: I международная книжная коллекция научных работ молодых ученых. – Нур-Султан, 2020. – С. 85-88.
2. Маркаиц Ж.Э. Изучение экосистемы региона на примере Павлодарской области на уроках биологии как путь развития научно-практического мышления учащихся/Global science and innovations 2019: Central Asia. – Нурсултан, 2019. – 107-110 с.
3. Маркаиц Ж.Э. Организация учебной практической работы с использованием коллекции насекомых / Ж.Э. Маркаиц, Г.Е. Асылбекова // Биологические науки Казахстана. – Павлодар: ППУ, 2020. – Вып. 3. – С. 9-16.
4. Titov S. A new species of *Victrix* Staudinger, 1879 from Kazakhstan (Lepidoptera, Noctuidae) / S.V. Titov, A.V. Volynkin, Matjaz Cernila, Andro Truuverk, Aidas Saldatis//Zootaxa 4563 (2): 325-336 (2019). – URL: <https://www.mapress.com/j/zt/>
5. Titov S. *Anarta insolita* umay, a new subspecies from Russian Altai and Mongolia, with re-characterization of *Anarta insolita uigurica*(Hacker, 1998) (Lepidoptera, Noctuidae, Noctuinae) / S.V. Titov, A.V. Volynkin, Matjaz Cernila // Ecologica Montenegrina 35: 115-122 (2020). – URL: www.biotaxa.org/em
6. Titov S. First record of *Theretra Alecto* (Linnaeus, 1758) from Kazakhstan, with notes on the bionomics of the species (Lepidoptera, Macroheterocera, Sphingidae, Macroglossinae, Macroglossini) / S.V. Titov, A.V. Volynkin, R.D. Rakhimov, O.V. Belyalov // Ecologica Montenegrina 38: 79-83 (2020). – URL: www.biotaxa.org/em
7. Titov S. Six new species of *Athaumasta* Hampson, 1906 (Lepidoptera, Noctuidae, Bryophilinae) from the mountains of Kazakhstan, Russian Altai and Mongolia / S.V. Titov, A.V. Volynkin, Andro Truuverk, Aidas Saldatis//Ecologica Montenegrina 22: 1-26 (2019). – URL: <https://www.mapress.com/j/zt/>

8. Titov S. The first record of *Diacrisia metelkana* (Lederer, 1861) for Kazakhstan with notes on its bionomics and distribution (Lepidoptera, Erebidae, Arctiinae, Arctiini) / S.V. Titov, A.V. Volynkin // *Ecologica Montenegrina* 26:96-101 (2019). – URL: <https://www.mapress.com/j/zt/>

9. Маркаиц Ж.Э. Популяризация энтомологии Павлодарского региона среди учащихся / Г.Е. Асылбекова, Ж.Э. Маркаиц // II Международное книжное издание стран Содружество Независимых Государств «ЛУЧШИЙ МОЛОДОЙ УЧЕНЫЙ – 2020»: II международная книжная коллекция научных работ молодых ученых. – Нур-Султан, 2020. – С. 55-58.

10. Степанов П.В. Диагностика и мониторинг процесса воспитания в школе / П.В. Степанов, Д.В. Григорьев, И.В. Кулешова. – М.: Академия: АПКИПРО, 2015. – 82 с.

Е.А. Мұсылманбек

магистрант Павлодарского педагогического университета

Г.Е. Асылбекова

доцент, кандидат биологических наук, магистр химии

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ИХТИОЛОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ НА УРОКЕ ИСПОЛЬЗУЯ ПРОГРАММУ GOOGLE EARTH

Аннотация. Были проведены научно-исследовательские работы на нескольких водоёмах. Это на озеро Малыбай, района Аккулы, протока Тюльки, Актогайский район, затон Инталинский, района Теренколь. Были получены данные по ихтиофауне данных водоёмов, также зафиксированы маршруты, географические данные и координаты водоёмов.

Ключевые слова: исследования, урок, протока, озеро, биология, ихтиология.

Андатпа. Бірнеше су айдындарында ғылыми-зерттеу жұмыстары жүргізілді. Олар: Малыбай көлі, Аккулы ауданы, Түлкібас тармағы, Актоғай ауданы, Затон ынталы ауданы, Теренкөл ауданы. Осы су қоймаларының ихтиофаунасы бойынша деректер алынды, сондай-ақ маршруттар, су қоймаларының географиялық деректері мен координаттары тіркелді.

Summary. Research work was carried out on several reservoirs. This is on Lake Malybay, Akkula district, Tyulki channel, Aktogay district, Intalinsky zaton, Terenkol district. Data on the ichthyofauna of these reservoirs were obtained, and routes, geographical data, and coordinates of the reservoirs were also recorded.

Введение

Павлодарская область обладает обширным фондом рыбохозяйственных водоёмов. Следует отметить, что по территории области протекает река Ертис, включенная Правительством Республики Казахстан в список водоёмов международного значения.

Объекты исследований: популяции рыб водоёмов местного значения Павлодарской области – Озеро Малыбай, района Аккулы, протока Тюльки, Актогайский район, затон Инталинский, района Теренколь.

Материалы и методы

Таблица 1. Обследованные водоемы

№	Водоем	Площадь	Координаты
1	Озеро Малыбай, района Аккулы	250 га	N 51 ⁰ 37'30,4" E 078 ⁰ 23'0,3"
2	Протока Тюльки, Актогайский район	161 га	E52058'47,2" N76005'27,6"
3	Затон Инталинский, района Теренколь	42 га	N 53 ⁰ 00'44" E 076 ⁰ 10'58,1"

Сбор ихтиологического материала проводилось по общепринятым методикам [1-4]. Сбор материала осуществлялся из исследовательских (сетных) уловов.

При отборе проб из сетных уловов фиксировали результативность улова, видовой, размерный и весовой состав рыбы. Опытные сетные порядки выставляли в намеченных участках водоемов. Уловы на месте сортировали по видам, просчитывали, взвешивали.

Во время ихтиологических исследований определяли следующие характеристики:

- видовой состав рыб и его распределение в районе работ;
- количественные характеристики ихтиофауны (общая масса; вес без внутренностей; длина от основания головы до конца чешуйного покрытия);
- размерная структура уловов;
- относительная численность;
- возрастной состав уловов;
- половой состав уловов и стадия половозрелости;
- общая и естественная смертность;
- общее санитарное состояние рыбы (наличие язв, некрозов, внешних повреждений).

Физико-географическая характеристика водоемов

Протока Тюльки – водоем, расположен в Актогайском районе северней поселка Белешское. Площадь протока составляет 161 га. Максимальная глубина к концу лета 3 м, в среднем глубина достигает 2 м. Температура воды в дневное время 18°C.

Затон Инталинский – площадь водоема 42 га. Расположено в Теренкольском районе, координаты N 53⁰00'44" E 076⁰10'58,1". Затон входит в пойму реки Иртыш. Средняя глубина 1,5 м, максимальная 3 м. Температура воды в дневное время – 18°C

Озеро Малыбай расположено в Лебяжинском районе, в 5 км к юго-востоку от с. Казантай. Озеро подковообразной формы, вытянутое с востока на запад. Площадь составляет 250 га, средняя глубина 2,1 м, встречаются ямы в западной части озера до 4 м. Питание озера снеговое и родниковое – с западной стороны впадает ручей. Берега солонцовые, глинистые, заросшие кустарником и тростником, отлогие. Зарастаемость

озера жесткой надводной растительностью около 15–20%, мягкой подводной – 50%. Литоральная полоса шириной от 15 до 20 м по всему периметру водоема. Дно глинисто-илистое, илы светло-коричневые с сильным запахом сероводорода. Координаты N 51⁰37'30,4" E 078⁰23'0,3".

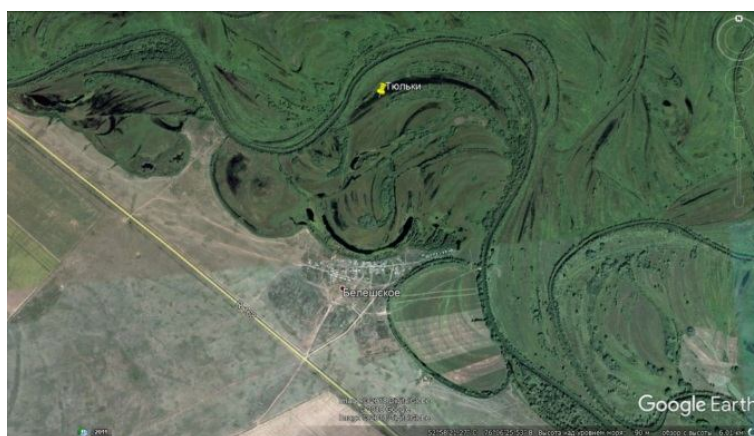

Рисунок 1. Карта-схема протока Тюльки

Рисунок 2. Карта-схема Затон Инталинский

Рисунок 3. Карта-схема Озеро Мальбай

Результаты исследования

Таблица 2. Количественное соотношение рыб в сетных орудиях лова (экз.)

Дата	Место лова	Орудия лова	Виды рыб			
			окунь	плотва	щука	линь
31.08.2018	пр. Тюльки	сеть 12–80 мм	-	33	7	-
		сеть 12–80 мм				
22.08.2018	оз. Малыбай	сеть 12–80 мм	-	69	-	-
		сеть 12–80 мм				
24.08.2018	Затон Инталинский	сеть 12–80 мм	5	57	6	-
		сеть 12–80 мм				
Всего			5	159	13	-

Продолжение таблицы 5

Дата	Виды рыб							Итого
	Карась серебряный	Карась золотой	Карп-сазан	Лещ	Судак	Язь	Ёрш	
31.08.2018	-	-	-	2	-	-	-	42
22.08.2018	2	-	10	-	-	-	-	81
24.08.2018	-	-	-		-	-	-	68
Всего	2	-	10	2	-	-	-	191

Состояние популяций рыб водоемов характеризуется относительно удовлетворительным видовым разнообразием составляющей ихтиофауны, сравнительно высокой численностью малоценных видов (плотва) и низкой численностью ценных (линь, щука) и удовлетворительным состоянием биологических и структурных показателей популяций рыб.

Педагогическое применение

Результаты научно-исследовательских работ можно эффективно интегрировать в учебный процесс благодаря современным мультимедийно-коммуникационным технологиям. На занятиях по ихтиологии используя программу Google Earth, можно искать и рассматривать обследованные водоемы по фиксированным координатам. После этого уже наглядно продемонстрировать географические, гидрологические особенности водоема и состав в ней ихтиофауны. Данный концепт можно применять не только к водоемам, но и к другим предметам изучения на уроке. На цифровой карте можно отмечать особенности рельефа, зоны обитания животных и тд. Применяя такие простейшие мультимедийные способы преподавания, позволит ученику лучше освоить предоставляемый материал и развивать различные навыки

Литература

1. Методическое пособие по изучению питания и пищевых отношений рыб в естественных условиях. – М.: Наука, 1974. – 254 с.

2. Методические рекомендации по применению современных методов изучения питания рыб и расчета рыбной продукции по кормовой базе в естественных водоемах. – Л., 1982. – 27 с.

3. Правдин И.Ф. Руководство по изучению рыб. – М.: Пищевая промышленность, 1966. – 376 с.

4. Н.И. Методика изучения возраста и роста рыб. – М.: Советская наука, 1952.

А.Е. Мартынов

студент Новосибирского государственного педагогического университета

Научный руководитель: Н.Г. Иглина

кандидат биологических наук, доцент, г. Новосибирск

ДИСТАНЦИОННОЕ СОПРОВОЖДЕНИЕ УРОКОВ ОКРУЖАЮЩЕГО МИРА В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные проблемы дистанционного сопровождения уроков Окружающего мира в начальной школе. Показаны преимущества и недостатки дистанционного обучения в начальной школе. Рассматривается дистанционное обучение как одну из форм организации учебного процесса.

Ключевые слова: цифровые технологии, коммуникативные платформы, дистанционное сопровождение предмета Окружающий мир.

В настоящее время заметной становится тенденция снижения интереса у учащихся к освоению учебных предметов школьной программы, в том числе и к освоению окружающего мира в начальной школе. Традиционные методы и формы обучения порой не удовлетворяют образовательные запросы и потребности обучающихся, не способствуют повышению учебной мотивации.

Использование виртуальных ресурсов при организации дистанционного обучения или его элементов в обучении окружающему миру в начальной школе способно вызвать заинтересованность детей, живущих в информационном обществе, пробудить стремление к изучению предмета с использованием информационных технологий.

Несмотря на законодательную поддержку и требования современности, внедрение и реализация виртуальных ресурсов при организации дистанционного обучения в школах связано с определенными трудностями: неготовность педагогов, несовершенство материально-технической базы, недостаточность программно-методического и информационного обеспечения и т.д.

В системе современного обучения применение информационно-коммуникативных технологий предполагает организацию дистанционного обучения, что вызывает у педагогов, исследователей ряд вопросов относительно конкретизации и практического использования дистанционного обучения на современном этапе организации учебно-воспитательного процесса.

Учитывая, что существует определенный накопленный опыт, отражающий особенности реализации дистанционного обучения, то следует говорить о многоаспектности данного феномена [1].

Значительное число подходов, ориентированных на анализ дистанционного обучения, не позволяет однозначно интерпретировать специфику применения данного вида обучения на практике, что раскрывается через призму следующих причин:

1) Применение дистанционного обучения в российской образовательной системе имеет спонтанный и неоднозначный характер.

2) Изначально отсутствовало целостное видение системы использования дистанционного обучения интегрировано с иными образовательными технологиями традиционного и инновационного характера.

3) Присутствовали проблемы использования дистанционного обучения на региональном уровне.

Характерные черты дистанционного образования:

1) Новая роль преподавателя: на него возлагаются такие функции, как:

- координирование познавательного процесса;
- корректировка преподаваемого курса;
- консультирование;
- руководство учебными проектами и др.

2) Специализированный контроль качества образования: в качестве форм контроля в дистанционном обучении используются дистанционно организованные:

- экзамены;
- собеседования;
- практические, курсовые и проектные работы;
- экстернат;
- компьютерные интеллектуальные тестирующие системы.

3) Использование специализированных технологий и средств обучения: технология дистанционного обучения – это совокупность методов, форм и средств взаимодействия с человеком в процессе самостоятельного, но контролируемого освоения им определенного массива знаний [2].

М.Б. Лебедева отмечает, что: «Дистанционное обучение, как и любой другой формы получения знаний, множество своих преимуществ и недостатков. Существенным недостатком является отсутствие централизованной системы сертификации и аккредитации электронных курсов, результатом чего является множество «поделок», громко называемых электронными курсами и электронными учебниками» [6, с. 80].

Проблема реализации дистанционного обучения на современном этапе организации образовательного процесса заключается в том, что у педагогов отсутствует мотивация относительно использования дистанционного обучения, что детерминировано следующими факторами:

1) Высокая трудоемкость.

2) Отсутствие методической основы использования дистанционного обучения.

3) Временные затраты на разработку индивидуальных планов, отражающих применение дистанционного обучения.

Выделим положительные аспекты использования дистанционного обучения:

– Обучающиеся получают необходимую информацию в любое свободное время.

– Местоположение обучающихся не влияет на особенности получения учебного материала, что упрощает процесс обучения.

– Обучающиеся проявляют самостоятельность в процессе выстраивания параметров обучения.

– Происходит применение новейших информационных технологий.

– Процесс работы позволяет развивать у обучающихся самодисциплину и самообразование.

– Обучающиеся могут получить необходимый уровень образования вне зависимости от социального статуса, материального положения и т.д. [4].

Учитывая особенности развития современного общества, стоит определить и изменения, относящиеся к системе образовательного процесса, что требует внедрение новых форм и технологий работы.

С этой позиции необходимо акцентировать внимание на реализации дистанционного обучения на этапе начального образования при изучении окружающего мира.

Основными концепциями, отражающими сущность изучения предмета «Окружающий мир» в условиях дистанционного обучения в соответствии с ФГОС НОО, выступают:

– Антропологическая концепция (В.М. Бехтерев, П.П. Блонский, В.П. Вахтеров, К.Н. Вентцель, С.И. Гессен, И.И. Горбунов-Посадов, А.Ф. Лазурский, П.Ф. Лесгафт, М.М. Манасеина, А.Л. Нечаев, Н.Е. Румянцев, М.Х. Светлицкая, Л.Н. Толстой и др.).

Представленная концепция позволяет рассматривать личность обучающегося с позиции самооценности. Необходимо выделить три основные сущности личности ребенка, имеющие важное значение:

– физическая;

– социальная;

– духовная [7].

Необходимо отметить, что антропологическая концепция направлена на всестороннее развитие личности посредством организации идеально-культурной среды и воздействия стимулами, специально отобранными с точки зрения их объективной ценности и соответствия особенностям обучающегося.

– Социоцентрическая концепция (В.Г. Глазов, Н.И. Ильминский, П.Ф. Каптерев, М.Н. Катков, В.П. Мещерский, К.П. Победоносцев, С.А. Рачинский, К.К. Сент-Илер, В.Я. Стоюнин, Д.Ф. Трепов, К.Д. Ушинский и др.).

Рассматривая данную концепцию, необходимо выделить, что основной целью является подготовка обучающихся к выполнению различных социальных функций и социальных ролей, то есть концепция отражает важность социальной значимости личности ребенка на всех этапах его становления.

Выделим важные положения концепции:

– Важность учета возрастных особенностей обучающихся.

– Необходимость интеграция обучения и воспитания как основы развития личности детей.

– Ориентация на личную и общественную значимость развития личности детей.

– Уважение личности ребенка, его самостоятельности и чувства собственного достоинства уравнивает жизнь дошкольника [8].

В контексте изучения предмета «Окружающий мир» в условиях дистанционного обучения в соответствии с ФГОС НОО выделяются следующие особенности:

– Гуманистическая направленность на развитие личности – предполагает полноценное развитие способностей личности, при этом педагог должен направлять усилия на работу с каждым ребенком, обеспечивая полноценное обучение и развитие.

– Направленность принципа воспитания на освоение культуры, ценностей общества, норм поведения – отражает активное взаимодействие личности с культурной средой посредством формирования ценности культуры у воспитанников.

– Интеграция с трудовой деятельностью. Представленная особенность регулирует все цели и содержание воспитания. Следование этому принципу обязывает систему воспитания выдвигать такие цели воспитания и его содержание, которые обеспечивают расширение опыта воспитуемых, успешную адаптацию социокультурным условиям.

– Необходимо ориентироваться на интеграцию различных видов деятельности. Интеграция позволит положительно воздействовать на всестороннее развитие личности обучающихся, их социализацию и адаптацию к постоянно меняющимся условиям жизнедеятельности.

– Применение активности личности обучающихся. Дети должны быть вовлечены в процесс деятельности, при этом важно вовлекать их как внутренне, так и психологически, чтобы обучающиеся понимали процесс деятельности, а также свою непосредственную роль в ее системе.

– Проявление школьниками инициативы и самостоятельности. Педагог должен способствовать тому, чтобы дети возлагали на себя ответ-

ственность, при этом роль педагога имеет исключительно направляющий и контролирующий характер.

– Единство требований. В процессе реализации занятий работа педагога должна быть направлена на обеспечение согласованных действий, взаимопонимания, единства требований, взглядов, позиций [3].

Изучение предмета «Окружающий мир» в условиях дистанционного обучения в соответствии с ФГОС НОО отражает помощь ребенку в осознании собственной личности, выявлении, раскрытии способностей, становлении самосознания, в осуществлении личностно-значимых и общественно приемлемых способов самоопределения, самореализации и самоутверждения.

Анализируя представленный материал, конкретизируем значимость дистанционного обучения при ознакомлении с предметом: «Окружающий мир»:

1) Обучающиеся могут выбирать время и место обучения, что является предпосылкой для плодотворной работы.

2) Техническая сторона обучения позволяет обучающимся находиться во взаимодействии с педагогом и обучающимися в режиме онлайн.

3) Обучающиеся могут использовать различное число виртуальных ресурсов для обогащения работы и проверки собственных знаний на каждом этапе процесса обучения.

Отдельное внимание уделяется тому, что особенности предмета «Окружающий мир» в условиях дистанционного обучения в соответствии с ФГОС НОО должны отражать формирование у обучающихся самостоятельности в процессе овладения учебным материалом.

Основными критериями проявления самостоятельности выступают:

– сформированность знаний в зависимости от изученного материала и достигнутой цели обучения;

– устойчивость учебной мотивации в аспекте получения новых знаний, умений и навыков;

– проявление обучающимися интеллектуальной инициативы в рамках получения новых знаний, их обогащения.

Исходя из устойчивости представленный критериев выделяют три уровня самостоятельности. Проанализируем каждый из них.

1. Низкий уровень самостоятельности отражает то, что обучающиеся не ориентируются на самостоятельное получение знаний, при этом действуя по образцу. Обучающиеся только анализируют представленную информацию со стороны педагога, отсутствует учебная мотивация либо имеет нестабильный характер.

2. Средний уровень (активно-поисковый) – это свободное применение знаний в знакомой, стандартной ситуации. Цель работы, учебную задачу выдвигает педагог, но планировать ее решение обучающийся может уже сам.

3. В рамках высокого уровня проявления самостоятельности обучающихся успешно усваивают необходимый учебный материал, ориентируются на самообразование посредством дополнительного изучения научной литературы [5].

Преимущества изучения предмета «Окружающий мир» в условиях дистанционного обучения в соответствии с ФГОС НОО

1) Обучающиеся могут выбирать время и место обучения, что является предпосылкой для плодотворной работы.

2) Техническая сторона обучения позволяет обучающимся находиться во взаимодействии с педагогом и обучающимися в режиме онлайн.

3) Обучающиеся могут использовать различное число виртуальных ресурсов для обогащения работы и проверки собственных знаний на каждом этапе процесса обучения.

Изучение предмета «Окружающий мир» в условиях дистанционного обучения в соответствии с ФГОС НОО ориентировано на формирование у обучающихся знаний о самом предмете, а также на становление у обучающихся навыков, отражающих развитие универсальных учебных действий.

Специфика применения дистанционного обучения имеет следующие особенности:

– Обучающиеся легко схватывают новый материал, поскольку он имеет привычную для них форму обучения.

– Происходит развитие самостоятельности в процессе поиска и закрепления изученного материала с целью своевременной корректировки проблемных моментов.

– Информационно-коммуникативные технологии позволяют совмещать различные виды работы с обучающимися при работе с текстом, что упрощает процесс обучения и сохраняет время для применения дополнительных методов при работе с новым учебным материалом .

Формами дистанционной поддержки обучения могут выступать следующие:

- коммуникация в группе социальной сети;
- использование персонифицированных интерактивных ресурсов;
- разработка и использование сайта/блога по предмету;
- использование дистанционного курса по предмету;
- веб-конференции, вебинары, дистанционные уроки.

Организуя образовательное пространство и учебный процесс с применением дистанционного обучения, учитель должен продумать, каким образом обучающиеся получают доступ к учебным материалам, где будут опубликованы сами учебные материалы и задания.

Таким образом, учитель выступает в качестве организатора учебной деятельности обучающихся. На разных этапах учитель исполняет роли проектировщика, организатора, фасилитатора (преподаватель, который

не только читает лекции, но и является активным и объективным участником процесса обучения), члена сетевой команды.

Литература

1. Андреев А.А. К вопросу об определении понятия «дистанционное образование» / А.А. Андреев // Дистанционное образование. – 2008. – № 4. – С. 89-96.
2. Андреев А.А. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация / А.А. Андреев. – М.: МЭСИ, 2010. – 196 с.
3. Бабанский Ю.К. Рациональная организация учебной деятельности / Ю.К. Бабанский. – М.: Знание, 2010. – 222 с.
4. Бражник М.О. Особенности оценивания в школьном образовании / М.О. Бражник // Известия российского государственного педагогического университета им. А.И. Герцена. – 2017. – № 1–2. – С. 1–4.
5. Зимняя И.А. Педагогическая психология / И.А. Зимняя. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2007. – 480 с.
6. Лебедева М.Б. Дистанционные образовательные технологии: проектирование и реализация учебных курсов / Лебедева М.Б., Агапонов С.В., Горюнова М.А., Костиков А.Н., Костилова Н.А., Никитина Л.Н., Соколова И.И., Степаненко Е.Б., Фрадкин В.Е., Шилова О.Н. / Под общ. ред. М.Б. Лебедевой. – СПб.: БХВ–Петербург, 2010. – 336 с.
7. Пластинина Ю.Л. Продуктивная учебная деятельность в образовательном пространстве школы // Вектор науки Тольяттинского государственного университета. Серия: Педагогика, психология. – 2012. – №1 (8). – С. 240–243.
8. Прилуцкая С.В. Образовательная самостоятельность как объективная необходимость в формировании подрастающего поколения / С.В. Прилуцкая // Географические аспекты устойчивого развития регионов: сб. науч. трудов; редкол. – 2013. – №6. – С. 309–314.

А.О. Рахманова

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: Н.П. Корогод

биология ғылымдарының кандидаты, доцент

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ АУМАҒЫНДА ӨСІМДІКТЕРДЕГІ ТЕХНОГЕНДІК ЭЛЕМЕНТТЕРДІҢ ТАРАЛУЫН ТАЛДАУ

Ауыр металдар қазірдің өзінде пестицидтерден төмен және көміртегі диоксиді мен күкірт сияқты танымал ластаушы заттардан едәуір озып, қауіптілік деңгейі бойынша екінші орында. Болашақта олар атом электр станцияларының қалдықтары мен қатты қалдықтардан гөрі қауіпті болуы мүмкін. Ауыр металдардың ластануы олардың өнеркәсіпте және күнделікті өмірде кеңінен қолданылуымен байланысты. Ауыр металдар арнайы ластаушы заттарға жатады, оларды бақылау барлық ортада міндетті болып табылады [1,2]. Қоршаған ортаның, әсіресе судың, топырақ пен өсімдіктердің жоғары уыттылығы бар ауыр металдармен ластануы қазіргі заманның өзекті экологиялық мәселесі болып табылады.

Ауыр металдар қауіпті, өйткені олардың тірі организмдерде жинақталу, метаболикалық циклге қосылу, жоғары уытты органометалл қосылыстарын қалыптастыру, биологиялық ыдырауға ұшырамай, бір табиғи ортадан екіншісіне ауысу кезінде болу формаларын өзгерту мүмкіндігі бар. Ауыр металдар адамда ауыр физиологиялық бұзылулар, токсикоз, аллергия, қатерлі ісік тудырады, эмбрион мен генетикалық тұқым қуалаушылыққа теріс әсер етеді.

Ауыр металдар арасында қорғасын, кадмий, мырыш басым лақтаушы болып саналады, өйткені олардың қоршаған ортада техногендік жинақталуы жоғары қарқынмен жүреді. Заттардың бұл тобы физиологиялық маңызды органикалық қосылыстарға өте жақын орналасады [3]. Табиғи сулардағы ауыр металдар еріген және адсорбцияланған күйде болады. Иондық түрінде суға түсіп, олар тұнбаларда гидроксид, карбонат, сульфид немесе фосфат түрінде жиналады. Ауыр металдардың жоғары концентрациясы судың жоғарғы қабатында кездеседі. Уыттылығы бойынша ауыр металдар мынадай ретпен орналасады: Hg, Ag, Cu, Cd, Zn, Pb, Cr, Ni, Co [4].

Ауыр металдар топырақтың құрамына, қасиеттеріне және оның құнарлылығына теріс әсер етеді. Ең алдымен, бұл топырақ биотасына және топырақтың сіңіру кешеніне әсер етеді. Топырақтың биологиялық қасиеттеріне ауыр металдардың теріс әсерінің себептері мынада: бұл металдар ақуыздардың сульфгидрилдік топтарымен байланысып, бір жағынан ақуыздардың, соның ішінде олардың ферменттерінің синтезін тежейді, екінші жағынан биологиялық мембраналардың өткізгіштігін өзгертеді, бұл метаболизмнің бұзылуына әкеледі. Ауыр металдар әсерінен топырақ микробиоценозы құрылымында бұзылулар пайда болады, микроорганизмдердің жеке агрономиялық құнды топтары санының төмендеуі байқалады [5]. Ауыр металдар арасында ең қауіптісі-сынап, кадмий, хром, қорғасын, никель және мышьяк [6,7].

Жұмыстың мақсаты: Павлодар қаласы мен Павлодар облысының аумағындағы ащы жусанның (*Artemisia absinthium*) жер үсті бөлігінің күліндегі эссенцальды элементтердің деңгейін анықтау.

Міндеттері.

1. Әдеби дереккөздерді пайдалана отырып, Павлодар қаласы мен Павлодар облысының экологиялық жағдайын зерделеу.

2. Павлодар қаласы мен Павлодар облысының аумағындағы ащы жусанның жер үсті бөлігінің күлінде эссенцальды элементтердің (Zn, Cr, As, Br) жинақталу деңгейін талдау.

3. Павлодар қаласының, Павлодар облысының әртүрлі участкелерінде және әртүрлі орталарда мырыш, хром және кобальт құрамына салыстырмалы талдау жасау.

Зерттеу материалдары мен әдістері.

Зерттеу үшін жусан (*Artemisia absinthium*) өсімдіктігінің жер үсті бөлігі таңдалды.

Материалды өңдеу ИРТ-Т Томск ядролық зерттеу реакторында, Томск политехникалық университетінің пайдалы қазбалар және сирек элементтердің геохимиясы кафедрасының ядролық – геохимиялық зерттеу әдістері зертханасында жылу нейтрондарымен сәулеленумен аспаптық нейтрондық – активациялық талдау арқылы жүргізілді.

Ащы жусанның (*Artemisia absinthium*) жердегі бөлігінен сынама алу стандартты, сыналған және бекітілген әдіс бойынша жүргізілді.

Үлгіні дайындау техникасының мәні кептіру және кейіннен үлгілерді ұнтақтау, содан кейін күлге айналдыру болып табылады.

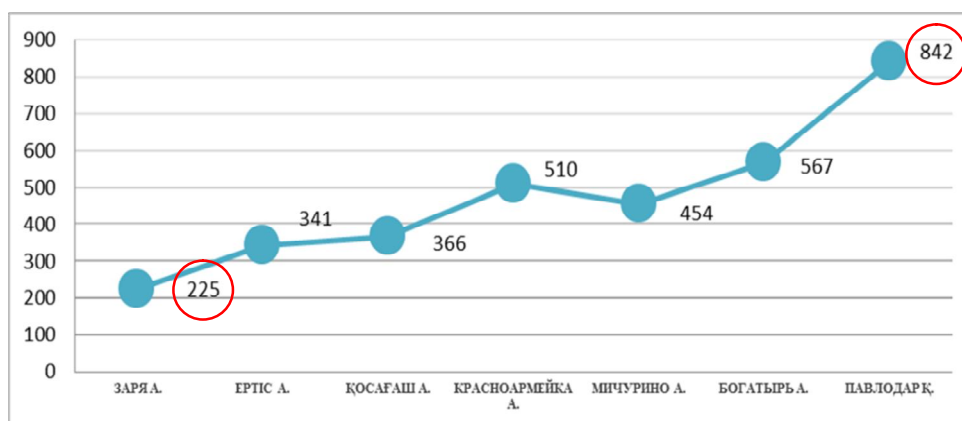
Ащы жусан өсімдігінің жер бөлігінің үлгілері 2016-2017 жылдар аралығында Павлодар қаласында және, Павлодар облысының елді мекендерінде (Мичурино, Богатырь, Қосағаш, Заря, Красноармейка немесе Кемеңгер, Ертіс, ауылдары) алынды.

Павлодар қаласы мен Павлодар облысының аумағында барлығы ащы жусан (*Artemisia Absinthium*) өсімдігінің жер үсті бөлігінің 50 сынамасы алынды. Жусан сынамаларында сыналған әдістемеге сәйкес химиялық элементтердің мынадай құрамы анықталды: Zn, Cr, As, Br.

Зерттеу нәтижелері 1-кестеде, 1-суретте көрсетілген.

Кесте 1. Павлодар облысының елді мекендерінде ащы жусан (*Artemisia Absinthium*) жапырақтарының күліндегі улы элементтердің деңгейі, мг / кг

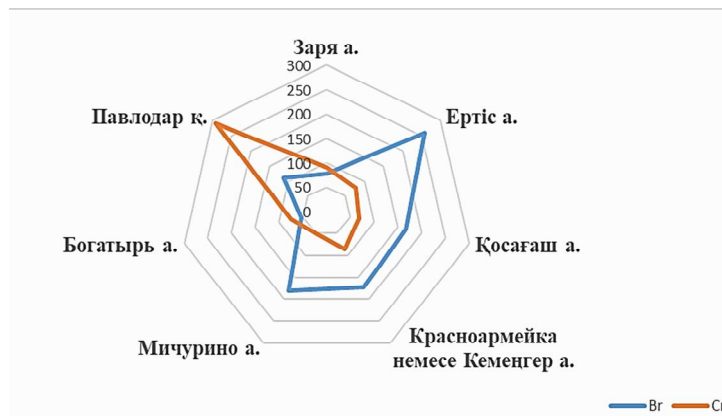
№	Елді мекен	Zn	Br	As	Cr
1	Заря а.	225±6	78±11	0,4±0,2	89,9±24
2	Ертіс а.	341±147	259±37	2,0±0,1	76,6±20
3	Қосағаш а.	366±74	168±54	8,5±1,4	68,3±4
4	Красноармейка немесе Кемеңгер а.	510±155	173±29	2,1±0,12	86,5±22
5	Мичурино а.	454±192	181±14	2,4±0,13	51,7±11
6	Богатырь а.	567±399	53±24	1,0±0,14	74,4±37
7	Павлодар қ.	842±232	112±15	1,1±0,13	291,5±30

Сурет 1 Павлодар облысының аумағында *Artemisia absinthium* бөлігінің күліндегі мырыштың таралу диаграммасы

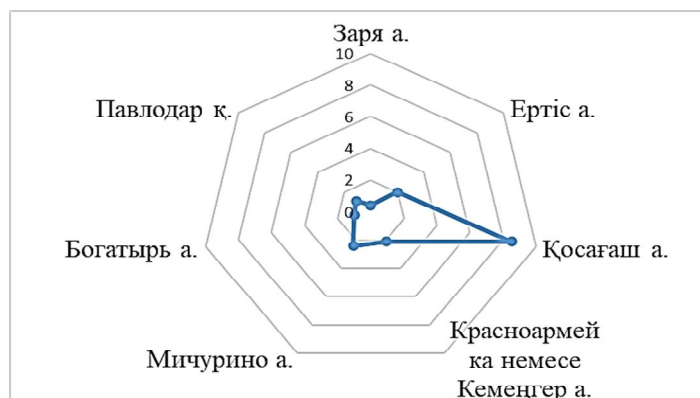
Ескерту: абсцисса осі бойынша – елді мекендер, ординат осі бойынша – мәндер, мг/кг

Деректердің талдамасы мырыштың ең жоғары деңгейі Павлодар қаласының аумағында (842 ± 232 мг/кг) екенін көрсетті, ал Заря ауылында ең төменгі көрсеткіштер (225 ± 6 мг/кг) екені байқалады, 2-сурет.

Сурет 2. Павлодар облысының аумағында *Artemisia absinthium*-ның жерүсті бөлігінің күлінде бром мен хромның таралу диаграммалары. Ескерту: ось бойынша абсцисса – орналасқан елді мекендер, ординат осі бойынша – мәндер, мг/кг.

Павлодар аумағындағы хром мен бромның құрамын салыстыру кезінде облыста хромның көп бөлігі Павлодар қ. аумағында өсетін ащы жусанның вегетативті генеративті бөлігінде кездесетіні анықталды, ал Ертіс ауылы аумағында бромның көп өсетіні анықталды, 3-сурет.

Сурет 3. Павлодар облысының аумағында *Artemisia absinthium*-ның жерүсті бөлігінің күлінде мышьяқтың таралу диаграммалары. Ескерту: ось бойынша абсцисса – орналасқан елді мекендер, ординат осі бойынша – мәндер, мг/кг.

Павлодар қаласы мен облысының аумағындағы мышьяк мөлшері бойынша ең көп мөлшер Қосағаш ауылында ($8,5$ мг/кг), ал ең аз мөлшері Заря ауылында ($0,4$ мг/кг) екендігі анықталды.

Құрамында біршама мырыш пен хром болғандықтан Павлодар қаласын ең үлкен елді мекен ретінде бөліп алсақ, ал Павлодар облысында бром мен мышьяк саны басым болғандықтан ащы жусанның жерүсті

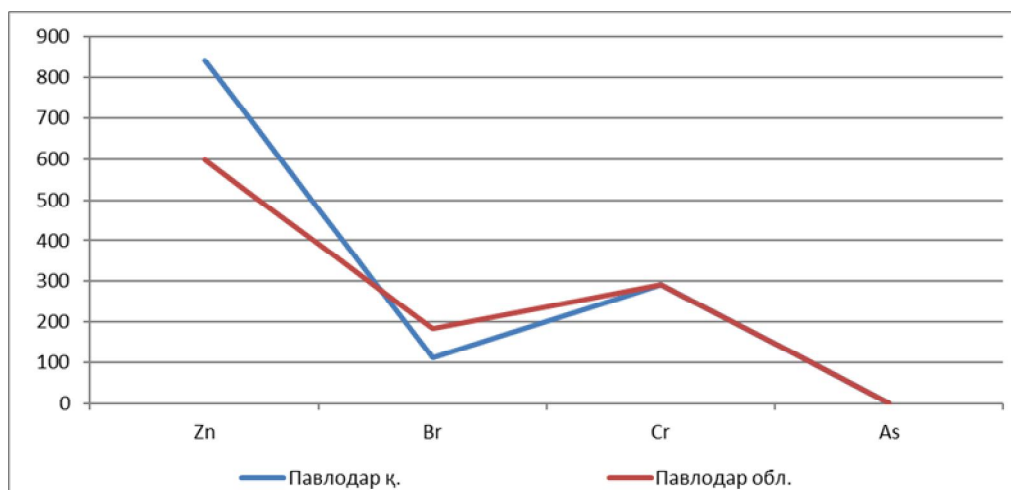
бөліндегі осы элементтерді салыстырмалы түрде талдау жасауға болады, кесте 2.

Кесте 2. Павлодар қ. мен Павлодар облысындағы ащы жусанның (*Artemisia absinthium*) жерүсті бөлігінің күліндегі мырыш пен бромның (Zn, Br) орташа құрамының салыстырмалы сипаттамасы, мг / кг.

Элементтер, мг/кг	Zn	Br	Cr	As
Павлодар қ.	842±232	112±15	291,5±30	1,1±0,13
Павлодар облысы	598±107	183±37	67,9±6	1,6±0,08

Зерттелген салыстырмалы талдау бойынша Павлодар қаласы бойынша мырыш пен хромның мөлшері жоғары, ал Павлодар облысы бойынша бром мен мышьяк алдағы орында екенін байқауға болады.

Павлодар қаласы мен Павлодар облысындағы ащы жусанның (*Artemisia absinthium*) жерүсті бөлігінің күліндегі улы элементтердің орташа құрамының көрнекі таралуы 4-суретте көрсетілген.

Сурет 4. Павлодар қаласы мен Павлодар облысындағы ащы жусанның (*Artemisia absinthium*) жерүсті бөлігінің күліндегі улы элементтердің таралуының салыстырмалы диаграммасы

Барлық алынған деректердің статистикалық өңдеулері, сондай-ақ математикалық-статистикалық есептеулер де Павлодар қаласындағы ащы жусанның (*Artemisia absinthium*) күлінде мырыш мөлшері (842,19 мг/кг) Павлодар облысымен салыстырғанда (598 мг/кг) 1,4 есе басым.

Ащы жусан (*Artemisia absinthium*) күліндегі бромның мөлшері Павлодар облысының аумағында өсетін (183 мг/кг), бұл Павлодар қаласындағы мөлшерден (112 мг/кг) 1,6 есе көп.

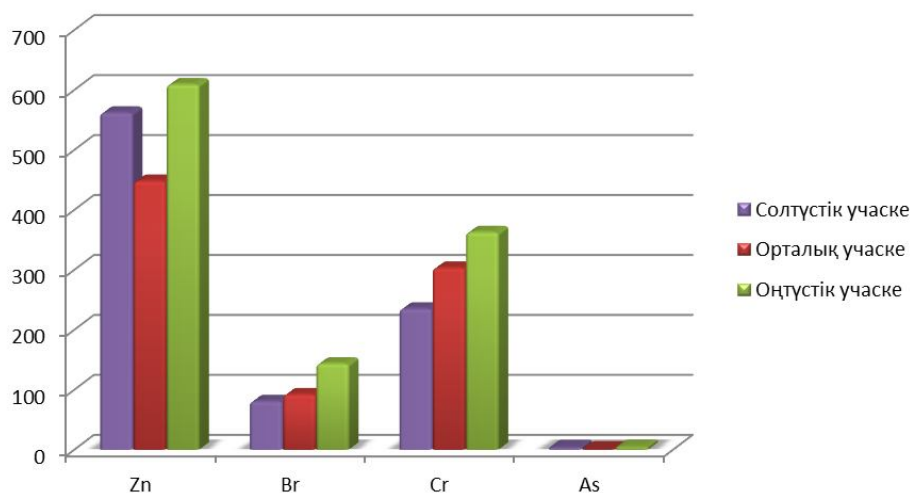
Павлодар қаласы мен Павлодар облысының елді мекендерден зерттелген ащы жусандағы улы элементтердің орташа концентрациясы биосфералық көрсеткіштен 0,1-ден 18,3 есеге дейін артық екенін көрсетті.

Зерттеу үшін Павлодар қаласындағы ащы жусанның (*Artemisia absinthium*) жерүсті бөлігінің күліндегі мырыш, хром, бром, мышьяк құрамы бойынша 3 аумаққа бөлінді: 1 – солтүстік, 2 – орталық, 3 – оңтүстік, барлығы 15 сынама алынды (5-сурет).

Сурет 5. Павлодар қ. аумағының картасы

Талдау көрсеткендей, ащы жусан (*Artemisia absinthium*) күлінің сынамаларындағы мырыш, бром және хромның максималды мөлшері шартты Оңтүстік бөлікте басым ($609,2 \pm 59,1$ мг/кг; $143,6 \pm 20,2$ мг/кг; $362,8 \pm 50,4$ мг/кг). Ал мышьяк қаланың солтүстік бөлігінде ең көп анықталған ($1,5 \pm 0,9$ мг/кг).

Сурет 6. Павлодар қаласы аумағында өсетін ащы жусанның (*Artemisia absinthium*) жер беті күліндегі Zn, Br, Cr, As элементтерінің таралу диаграммасы

Зерттеу нәтижелері Павлодар қаласы және Павлодар облысының елді мекендерінде ащы жусанындағы улы элементтердің шоғырлану деңгейі биосфералық көрсеткіштен 0,1 (As) – ден 18,3 (Zn) есеге дейін жоғары екендігін көрсетті. Сондай-ақ, ащы жусанның вегетативті

бөлігінде үш жылда (2013 жылдан 2016 жылға дейін) мырыштың жинақталу деңгейі 3%-ға артты.

Әдебиеттер

1. Джувеликян Х.А., Щеглов Д.И., Горбунова Н.С. Загрязнение почв тяжелыми металлами. Способы контроля и нормирования загрязненных почв: Учебно-методическое пособие для вузов. – Издательско-полиграфический центр Воронежского государственного университета, 2009. – С. 21.

2. Минкаировна Л.С. Тяжелые металлы в системе вода-почва-растение в условиях орошения техногенно-загрязненной водой: Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата биологических наук. – Уфа, 2011. – С. 23.

3. Антонова Ю.А., Сафонова М.А. Тяжёлые металлы в городских почвах // Фундаментальные исследования. – 2007. – № 11. – С. 43-44.

4. Буракаева А.Д., Русанов А.М., Лантух В.П. Роль микроорганизмов в очистке сточных вод от тяжёлых металлов: Методическое пособие. – Оренбург: ОГУ, 1999. – С. 54.

5. Звягинцев Д.Г. Почва и микроорганизмы. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1987. – С. 256.

6. Радомская В.И., Моисеенко Н.В. Влияние осадков сточных вод на поведение тяжелых металлов в системе почва – растение // Агрoхимия. – 2006.– №11.– С. 77–78.

7. Martin M., Richards M. J. PCB and heavy metal soil remediation, former boat yard, South Dartmouth, Massachusetts// Intern. J. Soil, Sediment and water. – 2009. – Vol. 2. – № 1. – P. 1-5.

Р.Р. Самекова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.П. Корогод

кандидат биологических наук, доцент

ФОРМИРОВАНИЕ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ УМЕНИЙ УЧАЩИХСЯ 7–8 КЛАССОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ ПРИРОДНЫХ ОБЪЕКТОВ

В современном обществе все больше становится нужны люди, которые неординарно мыслят, активные, творческие, способные по-своему или нестандартно мыслить и решать поставленные цели и задачи. Чтобы достичь такого, поднят вопрос о создании условий, которые позволят повысить качество учебно-воспитательного процесса. В множестве инновационных педагогических средств и методов немаловажное и даже особое место занимает учебная исследовательская деятельность.

Исследовательская деятельность – это один из важнейших путей в становлении разносторонней личности. Подобная деятельность, ставящая учащихся в позицию «исследователя», занимает ведущее место в системах развивающего обучения современных стран. Понятие «исследовательские умения» можно рассматривать с самых разных позиций. Сущность определений «исследование» и «исследовательская деятель-

ность» И.А. Зимняя рассматривает, «как итог и меру исследовательской деятельности, т.е. как возможности к проведению самостоятельных наблюдений, опытов, приобретаемой в процессе решения разного рода исследовательских задач» [1, с. 28].

Сейчас исследовательские умения можно считать, сложными умениями, которые состоят из следующих трех частей:

- мотивационной (проявляется в виде познания и интереса), формирующейся под воздействием целей и задач новой деятельности;
- содержательной, которая включает систему знаний об исследовательской деятельности;
- операционной (технологической), включающая в себя уже имеющуюся у учащегося систему умений [2, с. 91].

Процесс развития мышления учеников может происходить не только путем овладения знаниями в области различных предметов, но также и путем развития способности к самостоятельной мыслительной деятельности. Результат успешного исследования учащихся заключается в правильном планировании форм и видов заданий, использовании эффективных систем заданий и в хорошем руководстве учителя той или иной деятельностью.

Очень важна роль преподавателя в организации учебного исследования и можно выделить основную систему действий:

- подбор необходимого уровня для проведения исследования, который зависит от уровня развития самого учащегося;
- сочетание форм проведения исследований Они бывают как индивидуальные и коллективные;
- формирование проблемных ситуаций в зависимости от уровня исследования, его положения в структуре и цели урока.

Цель исследования: изучение внедрения учебно-исследовательской деятельности учащихся в учебный процесс для развития интереса к изучению предмета.

Для реализации поставленной цели, были сформулированы следующие задачи:

1. Определить уровень культуры исследовательской деятельности в школах региона;
2. Разработать элективный курс «Интродуцированные растения на территории Павлодарской области».
3. Провести научно-исследовательскую работу с учащимися 7–8 классов по определению опасности распространения интродуцированных растений.

Анкетирование среди учителей и учеников 7–8 классов нескольких школ региона (14 учителей и 104 ученика из Областного многопрофильного лицей-интерната для одаренных детей, школы-лицей №16 города Павлодар, Константиновская СОШ Успенского района, СОШ им. М. Горького Иртышского района) показало, что:

– 42,9% учителей используют исследовательскую деятельность во внеурочное и в урочное время совмещено (рисунок 1).

Рисунок 1. Сравнительные показатели об использовании учителями исследовательской деятельности

Анализ анкетирования показал, что 35,7% учителей считают, что основными препятствиями для исследовательской деятельности являются необходимость дополнительного времени для подготовки ученику, а 21,4% необходимо дополнительное время для подготовки учителю.

Проведение анкетирования среди учащихся выявило, что у 45,2% учащихся есть опыт в выполнении лабораторных и практических работ, 28,6% результативно работало в группе и столько же под руководством учителя, у 6,5% это вызывало затруднения и 3,2% никогда не занимались исследовательской деятельностью.

Что касается методов, то для 29% учащихся наиболее приемлемы эксперименты и опыты (включая обработку данных), на выдвижение собственных гипотез, теоретическое обоснование проблем, теорий, задач с последующей презентацией своих идей приходится только лишь 12,9% ответов.

По мнению 64,5% ответов учащихся, необходимо заниматься исследовательской деятельностью в рамках предмета биологии, но с умеренным количеством заданий, а 35,5% ответили, что деятельность необходима с максимально возможным разнообразием, (рисунок 2)

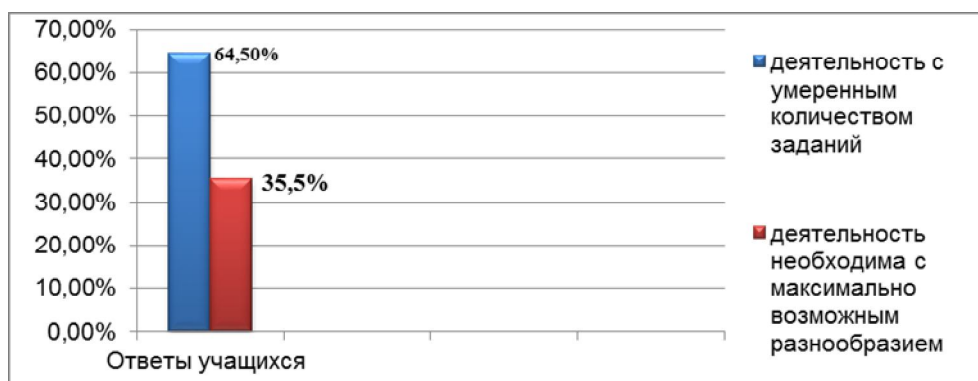

Рисунок 2. Сравнительные показатели о необходимости занятия исследовательской деятельностью

После проведения анкетирования, чтобы повысить заинтересованность и опыт в исследовательской деятельности, нами было начато исследование, которое в последствии поспособствовало созданию элективного курса для учащихся 7–8 классов.

В последние годы отмечено увеличение числа заносных сорных видов. В селах Павлодарского района интенсивно распространилась циклахена дурнишниковидная (*Cyclachaena xanthifolia*) – сорняк североамериканского происхождения [3–4]. Циклахена распространяется вдоль основной автотрассы Омск – Семей, однако человек распространяет ее и вглубь области.

Данное исследование проходило на территории посёлка Кенжеколь. Методика эксперимента состоит из двух частей:

1. Самостоятельной части, в которой раскрываются исследование биологических особенностей, изучение ареала распространения, и выявление степени доминирования циклахены дурнишниковидной. Наблюдения за молодыми растениями дали возможность увидеть динамику роста надземной и подземной частей. По замерам, которые были сделаны на взрослых растениях видно, что высота их превышает 200–203 см. Самые высокие растения обнаружены на частных огородах вдоль поймы, таблица №1.

Таблица 1. Определение средней высоты Циклахены Дурнишниковидной на территории п. Кенжеколь

№ растения	Высота растения, см
1	197
2	186
3	201
4	190
5	181
6	203
Средний показатель	193

Эти замеры были сделаны на растениях максимальной высоты на различных участках: вдоль дороги, у реки, на пустыре. Мы провели подсчет растений на квадратном метре, и оказалось в среднем до 134 растений на делянке. Данный участок был поделен на опытные площадки для проведения различных видов мероприятий (технологии) для оценки эффективности методов.

2. Наблюдательно-аналитической части, где описывается полевой опыт по снижению численности чужеродного растения циклахены дурнишниковидной. После деления участка на площадки был проведен подсчет растений на 1м². В среднем на сильных очагах количество на 1м² было от 350 до 400 особей, а на слабых очагах от 60 до 100 особей.

Исследовав все площадки, были проведены мероприятия. Так, *опытная площадка № 1* (очаг распространения) прилегающая к древесным насаждениям, из-за высокого процента доминирования циклахены $\geq 98\%$ и хорошего физиологического состояния растений – сорняка, было подвергнута раннему кошению. *Опытная площадка № 2* было обработана с помощью триммера (бензокоса). *Опытная площадка № 3*, идеальна подошла для оценки степени морфологической и физиологической деградации растений циклахены дурнишниковидной под воздействием гербицидов. *Опытная площадка № 4* была выбрана для ручной прополки. *Опытная площадка № 5* выбрана для позднего кошения и кошения перед цветением. *Опытная площадка № 6* – на ней было произведено снятие верхнего слоя грунта вместе с растительностью.

В результате выявлено уменьшение количества растений на всех участках. Предполагаем, что лучше всего подходит позднее скашивание и обработка гербицидами. Скашивание растений эффективно в стадии бутонизации, но более трудоемко, т.к. стебель растения одревесневает, рисунок 3.

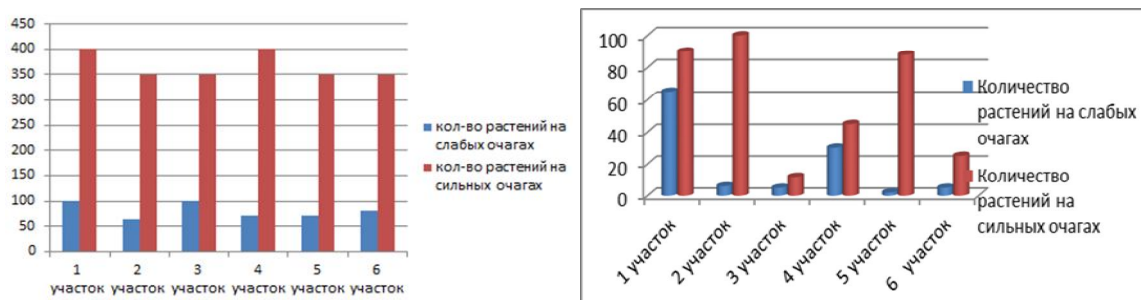

Рисунок 3. Количество особей на 1м² на 6 участках до обработки (слева) и после обработки (справа)

Раннее скашивание (фаза 4–5 листа), не эффективно, а напротив, способствует образованию боковых побегов и развитию мощности кустов. Кроме того, отстающие побеги, после удаления мощных конкурентов, набирают силу.

По итогам проделанной работы были сделаны следующие выводы:

1. В результате анкетирования учителей и учеников, было выявлено, что в основном для большинства нехватка дополнительного времени является препятствием при организации и реализации учебно-исследовательской деятельности. По ответам учителей, сложностью в исследовательской деятельности также является недостаток специальной литературы. 90% учеников для поиска информации для докладов используют интернет-ресурсы, но при оформлении результатов своих исследований в виде докладов, у 35,5% учащихся возникали трудности при составлении сложного плана содержания, столько же при формулировке выводов по теме.

2. Разработан элективный курс «Интродуцированные растения на территории Павлодарской области». Данный курс был основан на проведенном исследовании и апробирован с учащимися, которые проявили интерес к исследовательской деятельности. Также разработанный элективный курс поможет развить ключевые компетентности исследовательской деятельности, оказывать положительное влияние на усвоение элементов содержания биологического образования и сформировать основные понятия о процессах индивидуального развития организмов.

3. Проведенное исследование может быть представлено на конкурсе исследовательских и творческих проектов «Зерде» для 7–8 классов.

Литература

1. Зимняя И.А. Научно-исследовательская работа: методология, теория, практика, организация и проведение [Текст]: экспериментальная учебная авторская программа / И.А. Зимняя. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2000. – С. 24.

2. Гладкова А.П. Процесс формирования исследовательских умений младших школьников во внеурочной деятельности / А.П. Гладкова // Историческая и социально-образовательная мысль. – 2012. – № 4. – С. 91-94.

3. Гейдеман Т.С., Николаева Л.П. О распространении в Молдавской ССР некоторых карантинных сорняков. – Кишинев: Государственное издательство Молдавии, 1954.

4. Ульянова Т.Н. Сорные растения во флоре России и других стран СНГ. – СПб.: ВИР, 1998.

5. Коровина О.Н. Каталог Мировой коллекции ВИР. Сорные растения Советского Дальнего Востока. – Л.: ВИР, 1983.

Б.С. Сапарбекова

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: Н.П. Корогод

биология ғылымдарының кандидаты, доцент

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУ ЖӘНЕ ОЛИМПИАДАЛАРҒА ҚЫЗЫҒУШЫЛЫҒЫН АРТТЫРУ ҮШІН БИОЛОГИЯ ПӘНІ БОЙЫНША ӘДІСТЕМЕЛІК ҚҰРАЛ ӘЗІРЛЕУ

Көптеген мұғалімдер өздерінің педагогикалық тәжірибесінде оқушылардың даму проблемаларына тап болып, күрделі қиындықтарға ұшырайды. Биологияны оқыту әдістемесінде бұл мәселеге көп көңіл бөлінуде [1-3].

Көптеген зерттеулерде оқушылардың ақыл-ой қабілеттерін дамыту процесі сабақта қарастырылады. Алайда, ақыл-ой әрекеттерінің тәсілдерін қалыптастыру оқушылармен басқа да сабақтарда жүргізілетіні белгілі. Олимпиадаға дайындық – мұғалімнің ерекше әдістемелік

жұмысының үлкен жүйесі. Ойлауды дамыту үдерісіне арналған зерттеулердің алуан түрлілігіне қарамастан, қазіргі уақытта психологияда және биология әдістемесінде олимпиадаға дайындық кезінде оқушылардың даму үдерісі және олимпиаданың өз жағдайында олардың жеке әлеуетін одан әрі іске асыруда зерделенетін жұмыстар жоқ.

Мұғалімдер мен оқушылардың сауалнамаларының нәтижелерін талдаудан, ақыл-ой қабілетін дамытудағы ең үлкен жетістіктерге педагогтармен сабақтан тыс жұмыс істеген оқушылар, жеке бағдарлама бойынша қол жеткізетіні анықталды [5].

Қазіргі уақытта ойлауды дамытуға бағытталған биология пәнінен олимпиадалық қозғалыстағы оқушыларды әдістемелік сүйемелдеу бойынша зерттеу нәтижелері қамтылған жұмыстар жоқ, онда оқушыларды олимпиадаға дайындау кезінде биология пәні мұғалімінің жұмыс жүйесі көрсетілген, бірақ биология пәні мұғалімдерінің осы бағытта оң тәжірибесі бар.

Мұғалімдерге оқушыларды биология пәнінен олимпиадалардың әртүрлі турларына дайындауға көмектесетін әмбебап әдістемелік жүйе қажет [1–4]. Бұл жүйе оқушылардың рецептуралық дайындық деңгейін еңсеруге тиіс, мұнда білім беру процесі үлгі бойынша күрделі биологиялық міндеттерді шешуге біріктірілген, процесс дамытушы, оқушыларды неғұрлым жетілдірілген ойлауға бағыттаушы болуы тиіс.

Зерттеу мақсаты: оқушылардың қабілеттерін дамытуға және пәнге деген қызығушылығын арттыруға бағытталған қазақ тіліндегі биология пәні бойынша олимпиада қозғалысында әдістемелік сүйемелдеуді жасау.

Зерттеу нысаны биология пәні бойынша білім беру процесі болып табылады.

Зерттеу пәні биология пәні бойынша олимпиада қозғалысында оқушылардың қабілеттерін дамытуға және пәнге деген қызығушылығын арттыруға бағытталған әдістемелік сүйемелдеу болып табылады.

Зерттеу міндеттері:

1) Олимпиада қозғалысы жағдайында оқушылардың қабілеттерін дамыту және олардың пәнге деген қызығушылығын арттыру мәселелері бойынша психологиялық-педагогикалық және әдістемелік әдебиетке талдау жүргізу.

2) Әр түрлі деңгейдегі олимпиадаларға дайындық кезінде мұғалімдер мен оқушыларда туындайтын мәселелерді анықтау.

3) Оқушылардың қабілеттерін дамытуды қамтамасыз ететін арнайы таңдалған мазмұнды қамтитын қазақ тілінде әдістемелік құрал жасау.

Қазақстандық білім берудегі заманауи үрдістерге байланысты олимпиадалық қозғалысқа жаңа көзқарас қалыптасуда. Олимпиада қозғалысы – таланттарды, зият пен дарындылықты дамыту бойынша үлкен және маңызды жұмыстың бір бөлігі. Оқу пәні бойынша олимпиаданың мақсаты – нақты оқу пәні бойынша білім беру мазмұнын меңгерудегі арнайы қабілеттілікті анықтау. Педагогтардың көзқарасы

бойынша олимпиада – бұл тәжірибе, оның аясында дарынды балалар педагогтарға жалпы білім беретін пән бойынша, оқушылардың ақпаратты меңгеруі бойынша өз қызметін талдауға көмектеседі. Дарынды балалар тұрғысынан олимпиада – бұл олардың белгісіз ақпаратпен жұмыс істеу тәсілдерінің бар болуын көрсету мүмкіндігі.

Пәндік олимпиадалар арқылы білім беру мазмұны мен сапасына, оқу жұмысының формалары мен әдістеріне жаңа талаптар қойылады [18]. Пәндік олимпиадаларға қатысу оқушыларға олардың тұлғалық өсуі, зияткерлік және шығармашылық дамуы үшін көптеген мүмкіндіктер береді. Олимпиадаға дайындық барысында оқушылар талдау жасауды, жіктеуді, салыстыруды, критерийлерді айқындауды және фактілерді бағалауды, мәселелерді әртүрлі көзқараспен қарауды, тексеруді, дәлелдеуді, дәйектілікті, себеп-салдарлық байланыстарды орнатуды, ақыл-ой пікірлерді жасауды, біріктіруді, түрлендіруді, болжауды, жаңасын ойлап табуды, биологиялық проблеманы шешудің бірегей тәсілдерін іздеуді және т.б. үйренуі – оқушылардың зияты мен шығармашылығын қалыптастыру процесінде маңызды болып табылады.

Биология пәні бойынша олимпиадалық қозғалыстағы оқушылардың қызметін ұйымдастырудың қазіргі әдістерін талдау, олардың қабілеттерін дамытуға және оқушыларды әдістемелік сүйемелдеудің нәтижелілігіне ықпал ететін педагогикалық жағдайларды анықтауға бағытталған [2-3].

Оқушылардың олимпиада қозғалысын ұйымдастырудың ұсынылған әдістемелерінен, оның механизмі барлық деңгейлерде шамамен бірдей екендігі туралы қорытынды жасауға болады [3].

Зияткерлік тұрғыда неғұрлым дамыған балаларды анықтауға мүмкіндік беретін мектеп олимпиадаларының жүйесі олардың дамуына елеулі ынталыққа айналды. Алайда, әр түрлі деңгейдегі олимпиадалардың, конкурстардың жеңімпаз оқушыларын мекен-жайлық мониторингілеу және сүйемелдеу жүйесін құру төмен деңгейде қалып отыр және бүгінгі күні мектеп жұмысының басты бағыты мен мәселесі болып табылады. Қазіргі жағдайда оқыту жеке тұлғаға бағытталған, оқушының қабілетін, қажеттілігін, ерекшеліктерін есепке алатын, дәлелді болуы тиіс. Бірақ ақпарат ағыны соншалықты үлкен және алуан түрлі болғандықтан оқушының мұғалімнің көмегінсіз сабақтағы негізгі мәселені анықтауы қиынға соғады, сонымен қатар әрбір мұғалім оның пәнінен ештеңе маңызды емес деп санайды.

Мұғалім оқшауланып, «өзіңе өзің көмектес» девизін қолдануға мәжбүр. Дарынды балалар жақсы жадымен, білім алушылығымен, үлкен сөздік қорымен, себеп-салдарлық байланыстарды орнатуға қабілеттілігімен ерекшеленетіні белгілі. Олардың бірі оқу бағдарламасын тиімді және сыныптастардан жылдам меңгереді, басқалары нашар оқуы мүмкін. Соңғы жағдайда педагогтар мен ата-аналардың тарапынан балаға зейіннің жоқтығынан, нәтижесінде дарынды оқушылар сабаққа

деген қызығушылығынан айырылады. Өйткені, дарындылық пен үлгерім ұғымдары бірдей емес: дарындылық – оқушының әлеуеті немесе мүмкіндіктері, ал үлгерім – оқыту процесінің нәтижелілігі. Әлеуеті жоғары үлгерімге өту үшін, біздің мектептерде үнемі байқалмайтын дарынды балаларды жүйелі түрде оқыту қажет. Оқушыларды олимпиадаға дайындау әдістемесі әдеттегі, сабақтан ерекшеленеді. Бұл процесс барынша тиімді жүзеге асырылатын бірнеше өзге жағдайлар қажет.

Басты шарттардың бірі – мұғалімнің жеке тұлғасы. Дарынды баламен жұмыс істейтін мұғалім стандартты емес ойлауға, құзыретті болуға, оқу процесіне шығармашылықпен қарауға тиіс. Мұғалім мектеп бағдарламасының материалының дарынды баламен жұмыс істеу үшін жеткіліксіз екенін түсінуі қажет. Ол үшін кең қосымша ақпарат болуы керек. Мұғалім өз бетімен үздіксіз жұмыс жасап, өз білімін жетілдіріп, біліктілігін арттыруы тиіс. Дарынды балалармен жұмыс істеу үшін ауқымды ақпараттық базаны жинай отырып, ол оны үнемі пайдаланатын, жаңартатын және толықтыратын болады. Педагогта мектеп, аудандық, аймақтық және бүкілресейлік деңгейдегі олимпиада тапсырмаларының жүйелендірілген жиынтығы болуы тиіс. Дарынды балалармен жұмыс жасай отырып, мұғалім осы тапсырмаларды өзі орындайды және оған балаларды үйретеді.

Жеке немесе топтық сабақтар есебінен жүзеге асырылатын биология пәнінен олимпиадаға дайындық бағдарламасының болуы пән мұғаліміне жоғары уәжді оқушыны дайындауда көмек көрсетеді, дарынды балаларды қолдау және дамыту, олардың өзін-өзі жүзеге асыруы, кәсіби өзін-өзі анықтауы үшін жағдай қалыптасады; жаратылыстану ғылымдары саласында шығармашылық, зияткерлік қызметпен белсенді айналысатын балалар саны артады.

Олимпиада тапсырмалары әдістемелік талаптарды ескере отырып құрастырылады және оқушылардың қабілеттерін дамытуға бағытталған [4-5]. Сонымен қатар, биология пәні бойынша олимпиада қозғалысында оқушыларды әдістемелік сүйемелдеу жүйесі және оны іске асыру шарттары көрсетілмеген.

Ұсынылып отырған әдістемелік сүйемелдеу биологияны оқытудың пропедевтикалық кезеңінен бастап оқушыларды олимпиадалық қозғалысқа тартуға бағытталған. Осы мақсатпен оқушылардың көп санын тартуға мүмкіндік беретін әртүрлі зияткерлік жарыстарды өткізу ұсынылады, бұл олардың арасында шығармашылық қабілеті бар оқушыларды анықтауға мүмкіндік береді, себебі әдетте бұл сабаққа мақсат қойылмайды [2].

Мұндай зияткерлік сайыстар интегралды сипатта болады, онда шешу әр түрлі пәндерден (химия, биология, география және т.б.) білімді тарту және тапқырлықты талап ететін тапсырмалар ұсынылады [3-4]. Олимпиаданың мұндай түрін күндізгі және сырттай түрінде ұйымдастыру көзделеді және уақыт бойынша 2 күн ішінде және барлық оқу

жылы ішінде, сыныптар мен жекелеген оқушылар арасында өтуі мүмкін. Осы үдеріске қызығушылық танытқан оқушылар зерттеу тапсырмаларына тартылады, әр түрлі жобаларға қатысады және сыныптан тыс іс-шараларға қызығады [1].

7-сыныпта биология пәнін оқыту басталғанда, жарыспалылық тәртібімен пәндік және пәнаралық білімді тартуды талап ететін ерекше тапсырмалар беріледі, бұл оқушылардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамытуға, олардың пәнге деген қызығушылығына оң әсер етеді [4].

Сырттай олимпиадаларды өткізу күндізгі турға дейін болуы мүмкін, оқушылардың көбін биология пәні бойынша олимпиадалық қозғалысқа тарту мақсатында қолданылады. Сырттай және күндізгі әр түрлі турнирлер өткізілуі мүмкін. Турнирдің тапсырмалары интегративті және шығармашылық сипатқа ие олимпиадалардан өзгеше болуы мүмкін, аз дәрежеде энциклопедиялық білімге сүйенеді [1-2].

Оқушыларды алып жүруге бағытталған білім беру – дамыту кешендерін іске асыра отырып, біз кезеңнен екінші кезеңге дейін қатысушылар саны азая түсетінін көріп отырмыз және бұл жоғары деңгейдегі олимпиадаларға дайындалу және қатысу үшін неғұрлым қабілетті оқушыларды іріктеуге мүмкіндік береді. Мұндай жұмыс биология пәні бойынша олимпиадалық қозғалыста еріп жүретін қызметті көп дәрежеде жүзеге асыруға мүмкіндік береді: оқушылардың білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыру; мұғалім мен оқушының өзара іс-қимылының тиімділігі мәселелерін шешу; оқушы-мұғалім-ата-аналардың қызметін үйлестіру; білім беру міндеттерін шешу процесінде ресурстық мүмкіндіктерді біріктіру [3].

Оқушылардың ерікті бірлестіктер түріндегі олимпиадалық қозғалыстағы әдістемелік сүйемелдеуі аз регламенттелген және диалогтық, субъект-субъектілік қарым-қатынастарды құруға және қолдауға бағытталған: оқушы – өз бетінше таным субъектісі, өз бетінше ұйымдастырылған іс-әрекет, ал педагог – кеңесші, оқыту процесін ұйымдастырушы [44]. Бұл жерде тапсырмада пән мазмұнын белсенді іс-әрекет арқылы жаңғырту басым; өз білімін ішкі уәждемелеу; мазмұнын интербелсенді қайта өңдеу, рефлексия негізінде білімді жеке интерпретациялау [4].

Биология пәні бойынша олимпиадаға дайындық кезінде жеке білім беру траекториялары әр оқушы үшін оның жасын және психологиялық-педагогикалық сипаттамасын ескере отырып жобаланады, оқушылардың білім алу қажеттіліктерін қанағаттандыруға бағытталған әдістемелік сүйемелдеу жүйесіне кіреді, танымның жүйелі процесі, сабақтарда және мектеп оқу уақытынан тыс жерлерде олардың зияткерлік және шығармашылық қабілеттерін дамыту міндеттерін шешу [5]. Әдістемелік сүйемелдеу жүйесі келесі компоненттерді қамтиды:

- кезеңдер (мақсаты, педагогикалық міндеттері);
- әдістері;

- тәсілдері;
- құралдары;
- принциптері;
- білім беру процесі субъектілерін оқыту технологиясы;
- тиімділік шарттары мен өлшемдері.

Оқушылардың биологияға деген қызығушылығын дамыту оның мақсаты мен тәсілдерінің жүйе құраушы элементтері болып табылады.

Биология пәні бойынша оқушылардың олимпиадалық қозғалысында әдістемелік сүйемелдеу моделін енгізу мұғалімнің педагогикалық қызметінің жеке, жоғары тиімді жүйесін қалыптастыруға ықпал етеді [2].

Оқытудың оңтайлы әдістерін, формалары мен құралдарын таңдау биология бойынша олимпиада қозғалысында оқушыларды әдістемелік сүйемелдеу жүйесін іске асыру, олардың үздіксіз білім алу қажеттілігін қалыптастыру, өз білімі мен іскерлігін белсенді қолдану және пайдалану шарты болып табылады.

Әдістемелік қолдау биология мұғалімінің арнайы қызметі ретінде, шаралар мен іс-шаралар жүйесі ретінде, оқушылардың оқу іс-әрекетінде дербестігін белсендіруге, білім беру бағдарламасының мақсаттарын іске асыруға бағытталған биологияға деген қызығушылықты дамытуға, оқушылардың қабілеттерін дамытуға ықпал етеді. Олимпиадалық қозғалыстағы оқушыларды әдістемелік сүйемелдеу кезең-кезеңмен процесс ретінде қарастырылады (диагностика кезеңі, болжамдық кезең, ұйымдастырушылық, практикалық және түзету кезеңдері) [3].

Диагностика кезеңінде биологиялық білімді, іскерлікті дамытудағы факторларды талдау; қарсы көрсетілімдерді анықтау; мәселе бойынша әдебиетті зерттеу; биологияны оқыту процесіне бейімделген әдістемелік негізінде жүргізіледі. Болжамдық кезеңде: биология пәнінің мақсаты мен нақты міндеттерін анықтау бойынша қызметі; оқушылардың қызығушылығы мен қабілеттерін дамытуға бағытталған биология бойынша олимпиадалық қозғалысқа оқушыларды анықтау бойынша қызметті жобалау кезінде нәтижелерді болжау болжанады [2]. Мысалы: жеке білім беру бағдарламасын жүзеге асыруға теориялық, практикалық және психологиялық дайындыққа ие зият пен шығармашылық деңгейі жоғары оқушылар үшін жаңа білім беру қондырғыларын құру, оқушылардың нақты сұраныстарына бағдарлау, олимпиадаға дайындық кезінде студенттерді оқытуға әдістемелік көмек көрсету сияқты мақсаттар жоспарланады.

Зият деңгейі жоғары және шығармашылық деңгейі орташа, жеке білім беру бағдарламасын іске асыруға теориялық дайындыққа ие оқушылар үшін – жеке мақсатты бағдарларды қалыптастыру болып табылады. Басқа мұғалімдер мен педагогпен ынтымақтастық негізінде шығармашылық міндеттерді шешуге, бағдарламаларды, жобаларды іске асыруға тарту. Балама ойлау қабілетін дамыту.

Ұйымдастыру кезеңінде:

- бөлімнің жұмыс бағдарламасын құру;
- материалдық-техникалық қоймаларды дайындау;
- әдістемелік қамтамасыз ету;
- оқушыларды биология пәні бойынша олимпиадалық қозғалысқа үйрету.

Оқушыларды олимпиадаға тиімді дайындау үшін элективті бағдарламаларды қолдану қажет, ол әр түрлі оқыту субъектілеріне: педагог, мұғалім, мұғалім мен мұғалімнің бірлескен іс-әрекетіне қатысты болуы керек. Білім беру-дамыту бағдарламасына: биологияны оқытудың үлгі формалары, әдістері мен технологиялары, сондай-ақ оларды биология пәні бойынша олимпиадаларға дайындау барысында мұғалімдердің оңтайлы таңдауы және қолдану механизмдері кіреді [1].

Практикалық кезеңде өзіндік бағдарламаны (биологияны оқыту әдістемесін) іске асыру өз педагогикалық қызметінде жинақталған материалдарды қолдану, басқа педагогтардан сұраныс болған жағдайда биологияны оқыту бағдарламасын (әдістемесін) тарату (биология бойынша жалпылама және анықтамалық кестелер, мақалалар, семинарлар, авторлық курстаржүзеге асырылады.

Түзету кезеңінде қызығушылықтың, қабілеттіліктің даму динамикасын анықтау үшін бақылау кесінділерін, тестілерді, диагностикалық рәсімдерді жүргізу, алынған деректерді өңдеу, алынған жоспарланған нәтижелермен ара қатынас жасау, рәсімдеу, нәтижелерді сипаттау, кейіннен әдістемелік сүйемелдеу бағдарламасын түзету жүргізіледі. Қызметі мұғалім мен оқушыларға портфолио толтырумен сүйемелденеді.

Портфолионы салыстырмалы талдау [5] оқушылардың жетістіктерінің деңгейін көруге, балалардың қабілеттерін дамыту бойынша педагогтың қызметін түзетуге мүмкіндік береді. Оқушының портфолиосы келесі бөлімдерден тұрады: білемін, істей аламын, басқаларына қызметтің ең табысты түрлерін, кездесетін қиындықтарды, келесі жылға арналған қызметті түзету жоспарын, жетістіктер нәтижелерін, табыстарды, жетістіктерді тіркеу нысандарын түсіндіре аламын.

Биология пәні мұғалімінің портфолиосы әдістемелік сүйемелдеу процесінде көрсетеді:

- оқушыларды әдістемелік сүйемелдеудің мақсатын;
- сұраныстардың, мүдделердің, қабілеттердің диагностикалық жағдайын;
- оқушыларды әдістемелік сүйемелдеуді ұйымдастырудың жетекші формалары мен әдістерін;
- оқушыларды әдістемелік сүйемелдеу процесінде туындайтын мәселелерді және түзетуді;
- биология пәнінен олимпиадаға дайындық кезінде оқушыларды әдістемелік сүйемелдеу нәтижелерін.

Әдебиеттер

1. Иванова Г.М. Домашние задания как стимул повышения интереса учащихся к предмету // Биология в школе. – 2005. – № 6. – С. 41-44.
2. Горбачева Е.И., Концептуальные подходы К.М. Гуревича к разработке теоретических основ современной психологической диагностики.
3. Белан Н.А. Количество вещества: Программы элективных курсов предпрофильной подготовки: химия, биология, география / Под ред. Т.С. Горбуновой. – Омск: ООИПКРО, 2004. – С. 51-70.
4. Гребенюк О.С., Рожков М.И. Общие основы педагогики. – Москва, 2004.
5. Зверева Н.М. Практическая дидактика для учителя. – Москва, 2001.

Ш.Е. Сулейменова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.П. Корогод

кандидат биологических наук, доцент

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРИМЕНЕНИЯ ДИДАКТИЧЕСКИХ ИГР С ЭЛЕМЕНТАМИ ТРЕХЪЯЗЫЧИЯ НА УРОКАХ БИОЛОГИИ

Отсутствие мотивации у учащихся является серьезной проблемой как для учителя, так и для всего образования. Год за годом нагрузка на детей в школе увеличивается, вводятся новые предметы, усложняются программы обучения. Многие дети, которые не успевают за интенсивностью учебного процесса, просто теряют интерес к школе. Одной из важных задач учителя является постоянная стимуляция и поддержка мотивации учащихся к изучению материала, желания учиться и получать новые знания. Современным учителям необходимо применять новые подходы и методы организации учебной деятельности. Одними из этих методов являются дидактические игры, которые выполняют широкий спектр функций организации учебной деятельности школьников и создающие среду для естественного и интересного усвоения ими новых знаний, формирования умений и развития навыков.

Философы высказывали свою точку зрения на игру, они утверждали: «Игра – это особая форма детской жизни, выработанная или созданная обществом для управления развитием детей, в этом смысле она есть особое педагогическое творение» [1]. Игра также предоставляет возможности для перестройки эмоционального опыта играющего: создание и разрядка напряжения, освобождение от страха, злости, грусти и т.д. В игре возможны инсценирование эмоции, чувств, реализация способностей ребенка «быть собой и другим». Мотивация игровой деятельности обеспечивается ее добровольностью, возможностями выбора и элементами соревновательности, удовлетворения потребности в самоутверждении, самореализации [2].

Цель: исследование эффективности применения дидактических игр с элементами трехязычия на уроках биологии как способа повышения мотивации к изучению биологии.

Задачи:

1) Изучить психолого-педагогическую литературу по проблеме исследования.

2) Разработать дидактические игры на русском, казахском и английском языках с целью повышения мотивации к обучению.

3) Проанализировать эффективность применения дидактических игр с элементами трехязычия.

Опытно-экспериментальное исследование эффективности применения дидактических игр с элементами трехязычия на уроках биологии проводили на базе ГУ «Школа-лицей №16» г. Павлодар. Исследование проводилось в 3 этапа:

I. Разработка дидактических игр с элементами трехязычия, направленных на повышение мотивации к учебной деятельности.

II. Проведение педагогического эксперимента, с использованием разработанных дидактических игр

III. Анализ эффективности применения дидактических игр с элементами трехязычия.

С целью проверки эффективности применения дидактических игр с элементами трехязычия были разработаны дидактические игры и реализовано их проведение на уроках биологии. Были применены такие игры как: «Вопрос на удачу», «Шоу-интуиция», «Travel by train», «Bluff time», «Переводчик», «Незнайка», «Kahoot», «Золотой стул», «Ребусы», «Мяч-полиглот». Игры подходят для дистанционного обучения, что ныне является актуальным. Дидактические игры использовались на различных этапах урока.

Игра «Шоу-интуиция» проводилась на уроке биологии по разделу «Координация и регуляция». Правила игры заключаются в том, что ученик №1 садится спиной к доске и лицом к классу, а ученик №2 пишет на доске любое слово, связанное с темой урока. Слова могут быть представлены на русском, английском и казахском языках. Задача ученика, сидящего на стуле, отгадать слово позади него. Остальные ученики помогают ему отгадать слово, предлагая подсказки. Если урок проводится дистанционно, то ученик №1 закрывает глаза, а ученик №2 пишет на листе бумаги загаданное слово и демонстрирует всему классу в течение 5 секунд. Затем, ученик №1 открывает глаза и пытается отгадать слово. Игра способствует развитию критического мышления, сосредоточенности, логики, а также требует знания учебного материала.

Игра «Вопрос на удачу» проводилась на уроке биологии по разделу «Координация и регуляция», рисунок 1.

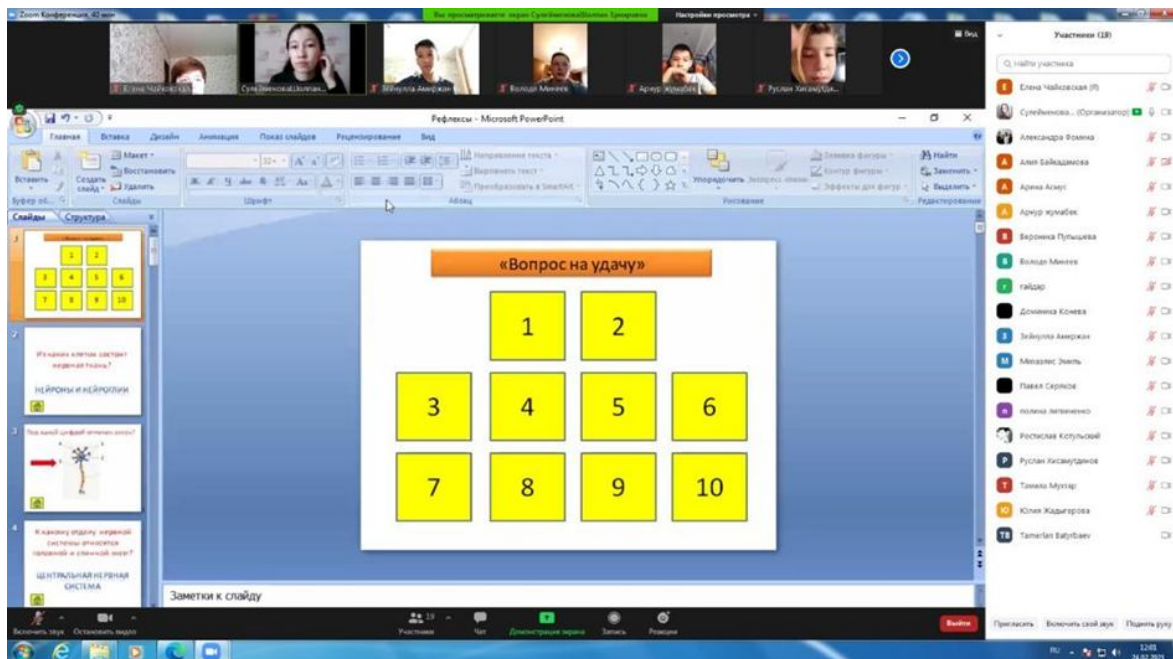

Рисунок 1. Игра «Вопрос на удачу»

Учитель заранее готовит презентацию, на первом слайде которой располагается определенное количество пронумерованных фигур. Под каждой фигурой спрятан вопрос по теме урока. Вопросы могут быть представлены как на русском, так и на казахском и английском языках. Ученики поочередно выбирают любую цифру и отвечают на попавшийся вопрос. Игра подходит для любой темы по биологии и для любого этапа урока. Игру можно использовать на этапе актуализации знаний, чтобы проверить качество усвоения прошлого материала, также она отлично подойдет в конце урока, на этапе закрепления материала. Игра способствует вовлечению учеников в учебный процесс.

Игра «Мяч-полиглот» проводилась на уроке биологии по разделу «Координация и регуляция». Смысл игры заключается в том, чтобы проверить уровень усвоения глоссария. Учитель бросает мяч одному из учеников, при этом называя любое слово, связанное с темой урока. Задача ученика состоит в том, чтобы перевести это слово на другие языки. Затем ученик бросает мяч другому ученику и так по кругу. Игра способствует активизации всех учеников, в том числе пассивных.

Игра «Ребусы» проводилась на уроке биологии по разделу «Координация и регуляция». Игра использовалась на этапе вызова, в результате чего ученики самостоятельно выходили на тему урока и определяли цели. Учитель с помощью рисунков, знаков и цифр зашифровывает слова, а ученики с огромным удовольствием их разгадывают, рисунок 2.

В данном ребусе скрытое слово представлено на английском языке. Угадав слово, ученикам требуется перевести его на русский язык, при возможности и на казахский. Игра развивает логику, мыслительную деятельность и внимание.

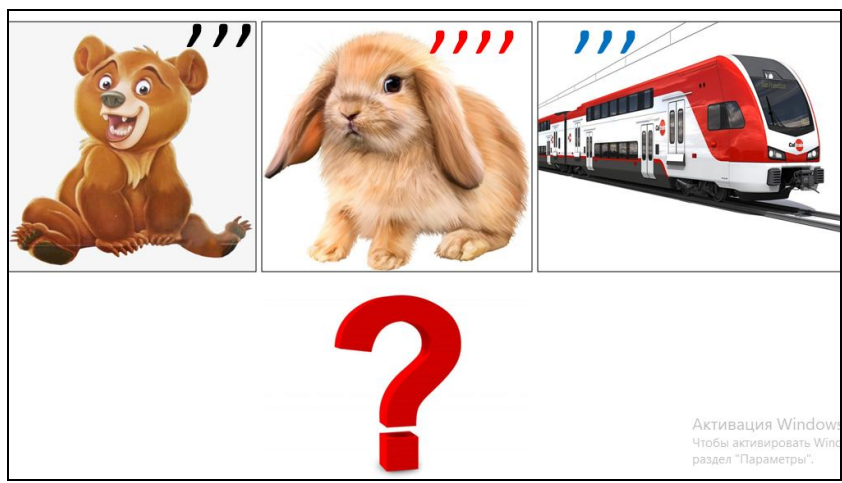

Рисунок 2. Игра «Ребус»

Игра «Золотой стул» проводилась на уроке биологии по разделу «Координация и регуляция». Ход игры заключается в том, что один из учеников садится на стул, а другие ученики задают ему 3 вопроса на английском, казахском и русском языках. Затем на стул садится другой ученик и так по кругу, рисунок 3.

Рисунок 3. Игра «Золотой стул»

В исследовании принимали участие ученики 7 класса. На начальном этапе эксперимента применялось анкетирование для определения мотивации обучающихся к изучению биологии с элементами трехязычия. Анкета содержала 29 суждений и предложенные варианты ответа.

По результатам первого тестирования было выявлено, что на начальном этапе 62,50% учащихся имели средний уровень мотивации, 29,20% – высокий уровень, 8,30% – низкий уровень мотивации.

На контрольном этапе было проведено повторное анкетирование учащихся для того, чтобы выявить количественные и качественные раз-

личия в уровнях развития мотивации к обучению до и после эксперимента, рисунок 4.

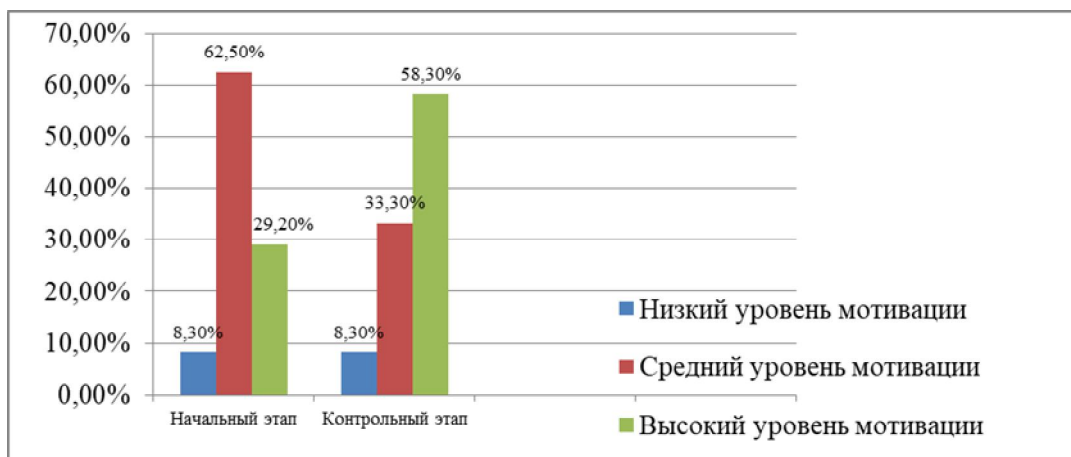

Рисунок 4. Уровень мотивации учеников к изучению биологии с элементами трехязычия на начальном и контрольном этапах

Сопоставив результаты динамики мотивации учеников на начальном и контрольном этапах, можно сказать следующее:

1. На контрольном этапе наблюдается более положительная динамика уровня мотивации учащихся к изучению биологии на трех языках
2. У 29,2% учеников произошли значительные изменения. Уровень их мотивации поднялся со среднего до высокого.
3. После проведения эксперимента в классе стал преобладать высокий уровень мотивации.

Исходя из данных исследования, выявлено, что интерес к изучению биологии вырос на 20%, интерес к выполняемым заданиям вырос на 12,5%, рисунок 5.

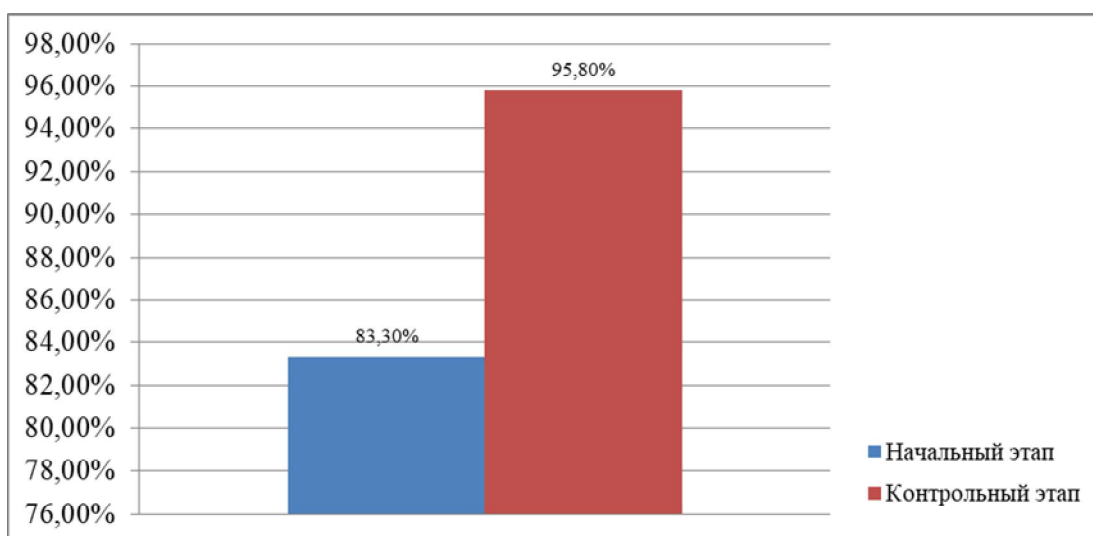

Рисунок 5. Анализ использования дидактических материалов в учебном процессе

Таким образом, сопоставление результатов начальной и контрольной диагностики мотивации в классе свидетельствует о наличии выраженной положительной динамики. Это объясняется тем, что при использовании дидактических игр с элементами трехязычия возрастает познавательный интерес учащихся к изучаемому предмету.

Исходя из поставленных в начале исследования задач, можно сделать следующий вывод:

– В результате изучения психолого-педагогической литературы был выявлен недостаток методических материалов по дидактическим играм с элементами трехязычия

– В ходе исследования было разработано 10 дидактических игр с элементами трехязычия на уроках биологии для раздела «Координация и регуляция» 7 класса. Были проведены уроки с использованием 10 разработанных дидактических игр с элементами трехязычия для учеников 7 класса ГУ «Школа-лицей №16» г. Павлодар.

– Осуществлены диагностика и сравнительный анализ мотивации учащихся к изучению биологии на трех языках. В результате чего 29,2% учащихся повысили уровень мотивации со среднего до высокого. Высокий уровень мотивации в классе стал преобладать, составив 58,30%. Положительная динамика мотивации в классе является доказательством того, что регулярное и грамотное применение дидактических игр с элементами трехязычия на уроках биологии способствуют повышению мотивации учащихся.

Литература

1. Дубовицкая Т.Д. Методика диагностики направленности учебной мотивации // Т.Д. Дубовицкая // Психологическая наука и образование.– М., 2002.– №2.– С.42-45.
2. Крылова О. Значение игровой деятельности // Начальная школа. – 2007.– №3.

ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ ГЕОГРАФИЯ

М.Л. Айтбаева

ППУ 3 курс студенті, Павлодар қ.

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Елемесов

ППУ аға оқытушысы, Павлодар қ.

«ЖЫЛАҒАН АТА» ҮҢГІРІ МЕН БҰЛАҒЫ

Андатпа. Мақалада «Қасиетті Қазақстан» картасына енген Түркістан облысы, Қаратау аймағындағы құнды табиғи ескерткіштердің бірі саналатын Жылаған ата бұлағы мен үңгірінің тарихы мен ерекшелігі жайында қарастыратын боламыз.

Тірек сөздер: Жылаған ата, спелеология, мес(қарын), «Мес әулие» жері

Аннотация. В статье мы расскажем об истории и особенностях родника и пещеры Жылаган ата, которые входят в карту «Сакральный Казахстан» и являются одним из ценных природных памятников в Каратауском регионе Туркестанской области.

Ключевые слова: Плачущий дедушка, спелеология, мес (живот), земля «Мес Аулие»

Summary. In this article, we will tell about the history and features of the spring and the cave of Zhylagan Ata, which are included in the map «Sacred Kazakhstan» and are one of the most valuable natural monuments in the Karatau region of Turkestan region.

Keywords: Grandfather's cry, speleology, month (belly), earth «Month Aulie»

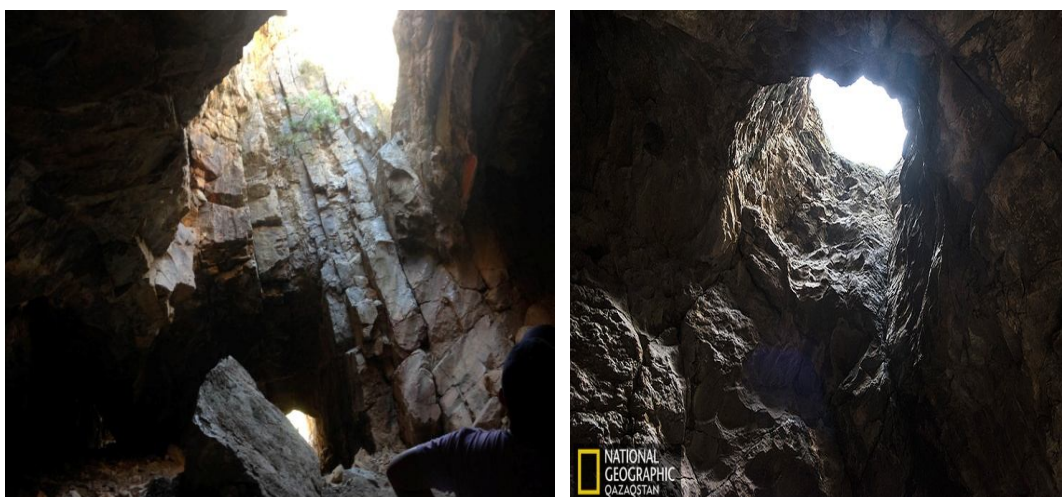
Үңгірлерді зерттеу кімге болмасын қызықты, әрі тартымды тақырыптардың бірі. Атаулы саланы зерттеу ісімен спелеология ғылымы айналысады. Үңгірлердегі өсімдіктер мен жануарлар дүниесі, түрлі таңба-суреттер, үңгірлерге қатысты түрлі аңыздар ғалымдардың, тарихшы этнографтардың зерттеп жүрген негізгі нысаны.

Ал елімізде қазір 140-тан астам үңгірлер бар екені белгілі. Солардың көпшілігі Қаратау жотасында (80 жуық), Талас Алатауы мен Өгем жотасында – 20, Үстірт пен Маңғыстауда – 11, Каспий ойпаты мен Солтүстік Аралда – 4, Сарыарқада – 12, Алтай, Қалба, Тарбағатайда – 5, Жетісу (Жоңғар) Алатауында – 2, Іле Алатауында 6 үңгір бар. Олардың ішінде Октябрь үңгірі (Шымбұлақ шаңғы базасына жақын жерде, үңгір ұзындығы 1390 метр), Семей жеріндегі Қоңыр Әулие үңгірі, Ащысай үңгірі, Баянауыл үңгірі, Маңғыстау үңгірлері, Кенесары үңгірі, Үстірт үңгірлері елімізде танымал болып келеді. Атаулы үңгірлер туристк маңызы бар орындарға жатады [1].

Киелі Түркістан өңірі Орта Азия аумағында рухани және сакральді объектілермен (кесенелер, ежелгі қалалар, діни және мәдени орындар) туризм бағыты бойынша біршама дамып келеді. Түркістанның Қаратау аймағында 10 астам үңгірлер баршылық, солардың көпшілігінде туризм өз дәрежесінде дамымаған. Сондықтан да киелі Түркістан аймағында

Жылаған ата үңгірі мен бұлағының, еліміздің ерекше қорғалатын табиғи мұра ескерткішіміздің туризміні дамыту еліміз үшін мол жетістіктердің бірі болады деп ойлаймыз. Осы мақаланың мақсаты «Жылаған ата» үңгірін еліміз ғана танып қоймай, Орта Азия мұсылмандары үшін де қасиетті жер ретінде таныту. Осындай таңғажайып киелі жердің туристік мүмкіндігін дамытып, адамдардың денсаулығына пайдалы энергия алуына мүмкіндік беру және адамдардың рухани жағынан тазаруына ықпал жасау. Бұл үңгір жайында еліміз де бірі білсе, бірі білмес. Сол себептен еліміздің киелі өңірін зерттеп, бүкіл елге туризм ретінде дамыту, еліміз үшін өз азаматтарының қосқан бір кішкене үлесі деп білеміз.

Осындай маңызды табиғи мұра ескерткіштерінің бірі Жылаған Ата үңгірі мен бұлағы. Елбасы Н. Назарбаевтың өзі ерекше ықыласымен атаған Жылаған ата бұлағы мен үңгірі қарт Қаратаудың күнге бетінен орын тепкен. Жылаған ата үңгірі мен бұлағы – Түркістан облысының орталығы Түркістан қаласынан 80 км-дей жерде, Қаратау жотасының Жылаған Ата шатқалында, Абай елді мекенінен солтүстікке қарай Жылаған ата өзені бойында орналасқан үңгір (Қараңыз, 1–2 сурет).

Сурет 1. Жылаған Ата үңгірінің ішкі көріністері

Үңгірдің аузы 8–9 метрдей болса, биіктігі 3–4 метр, ал тереңдігі 50–60 метрге дейін жетеді. Ол жерге ешбір көлікпен бара алмайсыз. Тек жаяу-жалпы ғана жетуге мүмкіндік бар. Жол қиындау болғандықтан, шаршап-шалдығып жеткен жандардың тілегін Алла береді делінеді.

Бұл жердің аңызы ерекше баланың дүниеге келуі, ақиқаты аңызға айналған жер көп адамның шипа болуымен қатар, тілек-дұғасы орындалатын жер. Бірақ үңгір сарқырамасының құпиясын білетіндер шамалы.

Әрбір киелі жердің өзіндік пайда болу тарихы мен аңызы бар. Сондай аңыз бен ақиқатқа толы жердің бірі осы Жылаған ата үңгірі. Аңыз бойынша бай-қуатты егде жасқа келген ерлі-зайыптылар бір

перзентке зар болып, Алладан бала сұраған, араға жыл салып дүниеге ерекше бала келеді, дәл сол сәттен бастап осы жердің аңыз бен ақиқатқа толы тарихы басталады [2].

Сурет 2. Жылаған Ата бұлағы

Кезінде байлығы шекесіне шыққан Гүрзіхан деген кісі болады, бәйбішесі Шаш-Ана екеуі жастары келіп, байлықтың базарына тойған соң: «Әттең, енді бір осы байлыққа ие болатын перзент болса ғой», – деп армандаған. Сол кезең Қазақстанға ислам дінінің келе бастаған тұсы, Гүрзіхан дін жолына түсіп, ислам дінін ұстанып, Алладан бала сұрайды. Құдай тілегін қабыл етіп Шаш-Анамыз бала көтеріп уақыты келіп босанады, босанған бала пердеге оралған күйінде мес(қарын) сияқты дүниеге келеді, сол кезде Гүрзіханға аян беріліп: «Бұл қасиетті бала, құт-берекенің белгісі, месті жармаңдар, өзі уақыты келгенде шығады, әзірше көтеріп жүре беріңдер», – дейді. Аянды қабыл алған ерлі-зайыптылар біраз уақыт көтеріп жүреді, бірақ бала не сөйлемейді, не күлмейді, не жыламайды. Бір күні көтеріп жүруден шаршаған анасы Игілік ауылының маңындағы (Игілік ауылы Жылаған ата үңгіріне жақын елді мекен) өзеннің қасына келгенде месті көтеріп тұрып анасы: «Сені қашанғы көтеріп жүреміз, не сөйлемейсің, не күлмейсің, не жыламайсың», – деген кезде мес қолынан түсіп кетіп ішінен нұрлы жүзді бала шығады, бала местен шыға сала тауды беткейлеп қаша жөнеледі. Ата-анасы ізінен жүгіреді, бала қашып осы жаққа бағыт алады. Жол бойында ойнап отырып:»Артымнан әке-шешем шөлдеп келе жатыр», – деп асатаяғымен жерді ұрып қалып сол жерде құдық пайда болады (Жылаған ата басына бара жатқанда Тасқұдық бар) (Сурет 3).

Осы жерге (Жылаған ата) келіп үлкен тасты асық қылып ойнап отырады, әке-шешесі жеткен уақытта осы жерге бір аунайды да, содан әрі қарай жүреді, анау жерде «Ана жатыры» деген су шұңқыры бар, сол жерге барып ата-анасын күтеді (Сурет 4), ол жерге де жеткен мезетте, үлкен үңгірдің ішіне кіріп кетеді де шықпай қояды, ата-анасы болса балаға жалынып-жалбарынып кешірім сұрап: «Біз білместік таныттық,

бізді кешіре гөр, сен біздің баламызсың», – деп тіл қатқанда, бала ата-анасына былай деп жауап қайтарады: «Біз мына дүниеде емес, анау дүниеде кездесеміз, мен үшін алаңдамаңыздар және арттарыңызға қарамаңыздар, мен бар күшімді салып сіздер жүрген жерді ырыс-ынтымақ пен жақсылық, қуанышқа бөлеймін», – дейді.

Сурет 3. Баланың тас бетіне аса таяқпен ұрған ізі және қасиетті саналатын құдық

Сурет 4. «Ана жатыры» су шұңқыры

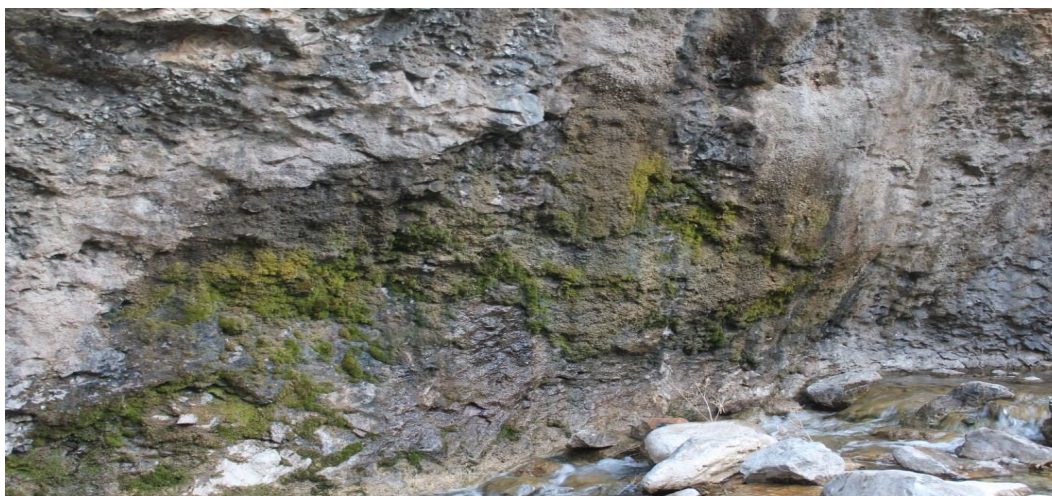
Әке-шешесі амалы жоқ көніп, мұнайып елге қайтып келе жатқанда: «Жолда баламыздың жүзіне соңғы рет бір қарайық», - деп Есіккөл деген жерге келгенде арттарына бұрылып қарайды, қараса арттарынан нұр болып ағып келе жатқан үлкен өзен жердің астына сіңіп жоқ болып кетеді. Сол өзеннің аяғы тек 5–6 шақырым жүргеннен кейін қайта шығады, бірақ ол жағын толығырақ ешкім біле бермейді. Егер ата-анасы артына қарамағанда, сол құла тұз дала жайқалған жасыл желек болады екен. «Жылаған ата» деп бала кіріп кеткен үңгір сол уақыттан бері аталып келеді [3].

Қазіргі күнде ол жерде көп адамдар зиярат етіп барады, мұны аңыз десек те, сол үңгірдің кіре берісінде жалаң аяқ баланың іздері тасқа басылып қалған (Сурет 5).

Сурет 5. Баланың жүгіргендегі табанының ізі

Үңгір кәдімгі сарқырама секілді, бірақ сарқырамадан үнемі су ағып тұратын болса, Жылаған атадан су үнемі ақпайды. Басына барып Құран оқыған адамға ағады. Онда да кей адамға аққанмен, кей адамға ақпайды. Оның себебін ниеті таза адамдарға әулиенің суы ағып, ал ниеті қарау адамға ақпайтындығын айтып отырады жергілікті ақсақалдар. Сол үңгірді жағалап жүре берсеңіз, бір жартас тік болып келіп, одан тамшылап су ағып тұрады. Оны Жылаған ата-анасының көз жасы дейді (Сурет 6). Жылаған атаның мөстен шыққан жері, мес түскен жер «Мес әулие» деп аталады. Ол жерді де жергілікті халық киелі жер деп санайды. Жылаған атаның суы бір адамға ағып, бір адамға ақпауы не дегенмен жұмбақ құбылыс[4].

Сурет 6. «Жылаған ата» сарқырамасына қарсы бетте «Ана жасы» орналасқан, тау қатпары үнемі дымқылданып, су тамшылап тұрады.

Геологиялық тұрғыдан қарасақ, қарт Қаратаудың бауыры химиялық элементтерге бай. Кеңестік кезеңде мұнда, болат та, қорғасын да, мырыш та, алтын да өндірілді. Бүгінгі күнде «Қазфосфат» өнімін алатын фосфордың көзі. Жылаған ата бұлағы мен үңгірін ұлылармен байланыстырсақ, жазушы Мұхтар Әуезовтің бабаларының құт мекені болған жер. Өйткені, арғы атасы Әуез әулеті Қарнақта тұрып, осы мекенді жаз жайлауы еткен [5].

Фотосуретші Валерий Шведов Жылаған ата үңгіріне барған саяхатында келесі қызықты мәліметтерді атап өтеді: «Бізді осы жердің әдемілігі мен тыныштығы тәнті етті! Айтпақшы, біздің жолымыз болды, дұға еткеннен кейін ол жартас сиқырлы суын берді, бұл бәрінде бола бермейді. олар мұндай ғажайыпты көрмей-ақ осындай қиын жолды тастап кетеді. Бірақ бұл сапар туралы бәрімізде ұмытылмас әсер қалды!, Жол ұзындығы үш шақырым. Біз оны екі рет өттік, шатқалда және кері қарай, бұл Жылаған атаға апаратын жолдың бір бөлігі. Қауіпті, бірақ өте әсерлі. Адреналинді эмоциялар және ұмытылмас әсер алдық!», – деп жазды сарқыраманы түсірген[6].

Осыдан бірнеше жыл бұрын бір кісі Жылаған атаның басына барған екен. Оның айтуынша, үңгір сылдырма тастың үстімен, бір аяқ жолмен жүріп өтетін таудың биік беткейінде орналасқан. Ол жерден төмен қарасаң жер құдды теңіздей терең болып көрінеді. Үңгірдің бергі жағы жеңіл көлік өтетіндей кең болса, арғы беті кішкентай бүлдіршін ғана сиятындай көлемде. Сағат сайын үңгірден ақ көбіктей мөлдір су атқылап тұрады. Бұл көбік – ата-ананың көз жасы деседі. Бір қызығы, ниеті қисық, таза емес адам жақындаса су тоқтап қалады. Судың дәмін бір татып көрген адам қайта-қайта ішкісі келіп тұрады екен. Бірақ, суды ыдысқа құйып қайнатып ішуге болмайды. Ондай кезде су бірден көзден ғайып болады. Кезінде геологтар ұзынқұлақтан осы үңгірдің құдіреті туралы естіп: «Жәй ғана теңіздің толқыны болса керек»,- деп Жылаған атаның басына келіп, зерттеу жұмыстарын жүргізеді. Үңгірден атқылаған судың қайдан пайда болғанын анықтау үшін екі ай уақыт жүреді. Бірақ, осы аралықта бірде-бір рет үңгірден су шықпайды. Сонда басын шайқап таңқалған зерттеушілер: «Бұл шынында да Құдіреттің күші!», – деген [7].

Қазіргі таңда бұл киелі мекенге зиярат етіп келушілер саны артып келеді. Жылаған атаның тарихы мен мекенінің қасиеті кімді де болсын таңқалдырары сөзсіз. Бұл киелі мекенге адамдар түрлі мақсатта ат басын бұрып жатады. Біреулер ауруына ем іздеп келеді, біреулер киелі жердің құпиясына қызығып келеді. Ауруына ем іздегендер үңгірдің зәм-зәм суын ішіп, ауруына шипа тауып жатқандар бар, сонымен қатар, бұл жерге бала көтере алмай жүрген әйелдер де жиі келеді. Жылаған ата үңгірінің басты қасиеттілігі осында. Тылсым табиғаттың мұндай тартуы-туристерді көптеп тартуға мол мүмкіндік. Шет елдердің үңгірлерінен

кем емес осындай таңғажайып тылсым мекенді неліктен паш етпеске? Бір ғана Түркістан өңірінде қаншама жұмбаққа толы тылсым мекендер жетерлік. Елбасымыз айтқандай, қасиеті қонған жеріміздің әрбір тасын түртсең тарих. Сондықтан да осындай таңғажайып туристік мүмкіндігі бар жерді дамытып, адамдардың денсаулығына пайдалы энергияны негізге ала отырып туристердің келуін арттырсақ, әлемдегі ең танымал киелі үңгір болады деген сенімдеміз.

Әдебиеттер

1. <https://www.uniface.kz/interfacts/index.php?id=206&post=article>
2. <https://aimak.com.kz/zhylafan-ata/>
3. <https://e-history.kz/kz/news/show/497/>
4. https://el.kz/news/archive/zhyla-an_ata_-giri_turaly_a-yz/
5. <https://aigak.kz/2018/07/24/zhlaan-ata-bla-men-gr-erekshe-baalanatn-tabii-mra-eskertksh/>
6. <https://kaz.tengritravel.kz/travel-notes/jyilagan-ata-nemese-manglk-gashyiktar-kazakstannyin-312556/>
7. <https://alashainasy.kz/gazhaip/jyilagan-ata-ungrndeg-kupiyanyin-syiryi-nede-65742/>

М.Л. Айтбаева

ППУ 3 курс студенті, Павлодар қ.

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Елемесов

ППУ аға оқытушысы, Павлодар қ.

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫ ХАЛҚЫНЫҢ 2010–2020 ЖЫЛДАРДАҒЫ ДЕМОГРАФИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНЫҢ САЛЫСТЫРМАЛЫ ТАЛДАУЫ

Андатпа. Мақалада Павлодар облысы халқының 2010–2020 жылдардағы аудандар бойынша халық санының өзгерістері мен себептері, табиғи өсім көрсеткіштері, жас-жыныстық ерекшеліктері, ұлттық құрамы мен көші-қон үдерістеріндегі өзгерістерге сипаттама беріліп, талдауы жасалады.

Тірек сөздер: демография, статистика, урбандалу, көші-қон, табиғи өсім, этностар.

Аннотация. В статье дается характеристика и анализ изменений численности населения Павлодарской области по районам за 2010–2020 годы, причин и причин, показателей естественного прироста, возрастно-половых особенностей, национального состава и миграционных процессов.

Ключевые слова: демография, статистика, урбанизация, миграция, естественный прирост, этносы.

Summary. The article describes and analyzes the changes in the population of the Pavlodar region by district in 2010–2020, causes and causes, indicators of natural growth, age and gender characteristics, national composition and migration processes.

Keywords: demography, statistics, urbanization, migration, natural growth, ethnic groups.

Қоғамның ең маңызды капиталы-адам капиталы. Өңірлік және ұлттық деңгейлерде оның саны мен сапасын бағалау – қазіргі заманғы мемлекеттік басқарудың аса маңызды элементтерінің бірі. Аймақ ішіндегі халық санын, оның жастық, жыныстық құрылымы, білімі, кәсібі, экономикалық қызметі және басқа да аса маңызды сипаттамаларына қарай айқындау, мемлекеттік шешімдерді дәлелді қабылдауда маңызды рөл атқарады.

Атаулы тақырыптың маңызды әрі өзекті болу себебіне алдымен осы тақырып бойынша соңғы 10 жыл ішінде арнайы тыңғылықты зерттеу еңбектерінің, жобалардың болмауын жатқызуымызға болады. Статистика департаменті ұсынатын жыл сайынғы жинақтар, баспасөз беттеріндегі ескертулер және ұсынылған қысқаша сандық мәліметтер меншектеліп келеді.

Атаулы тақырып бойынша тарихи-демографиялық процесстерге байланысты еңбектер қатарына: А.Т. Макишева «Павлодар облысының демографиялық даму кезеңдері (1939–1999 жж.)» магистрлік диссертациясын [1], З.Ә. Сабданбекова «Өлкеміздің демографиялық даму тарихы» [2] атты еңбектерді атасақ, географиямен байланысты мақалалар М.Ж. Айтпаев «Туу, өлім, табиғи көрсеткіштері және олардың факторлары», А. Сулейменова «Современная демографическая ситуация Павлодарской области», Ж. Дәуіт «Павлодар облысының 1991–2006 жылдар аралығындағы демографиялық жағдайы», А.Т. Машгутова, А.Е. Шокубаева, Д.К. Сарсембаева «Динамика естественного прироста населения Павлодарской области (2000–2010 гг.)» т.б. атауымызға болады.

Демография ғылымында халық саны негізгі статистикалық көрсеткіш болып табылады. Халық саны бойынша Павлодар облысы Қазақстанда көршілес Ақмола облысы (735000 адам) халық санымен қазіргі таңда шамалас. Павлодар облысы халқы саны соңғы 10 жылда еліміздің ішкі иммиграциясы және табиғи өсім арқасында баяу көбейуде (Қараңыз. Кесте 1). 1989 жылғы санақ мәліметі бойынша облысымызда 942313 адам тұрған [3]. Қазіргіге қарағанда 200 мың адамға жуық артық болғандығын байқаймыз.

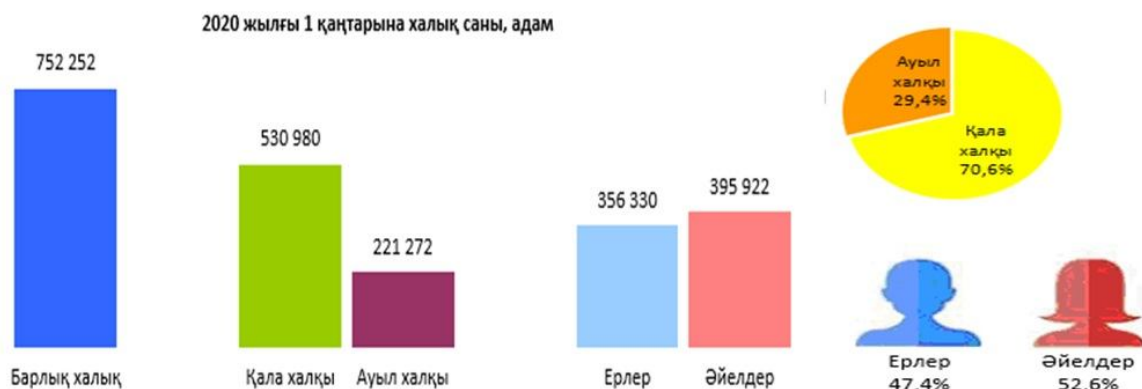
Кесте 1. Павлодар облысы халқының 2010–2020 жылдары аралығындығы халық саны динамикасы [4].

2010ж.	2011ж.	2013ж.	2014ж.	2015ж.	2016ж.	2017ж.	2018ж.	2019ж.	2020ж.
744363	747163	749055	752793	755778	758479	757014	754016	753074	752252

Жоғарыдағы кестеден халық саны өсуінде айтарлықтай өзгерістер болмағандығын аңғарамыз.

2010 жылы қала халқының саны – 504,6 мың адам, ауыл халқының саны – 237,9 мың адамды құрай отырып, Павлодар облысы Қарағанды

және Ақтөбе облыстарымен бірге Республиканың ең урбандалған аймақтарының үштігіне кірген болатын. Ал 2020 ж. қалалықтар – 530980 адамды (70,6%), ауылдықтар – 221272 адамды (29,4%) құрап, әлі де урбандалу деңгейі жоғары аймақтар қатарында қалып отыр (Сурет 1).

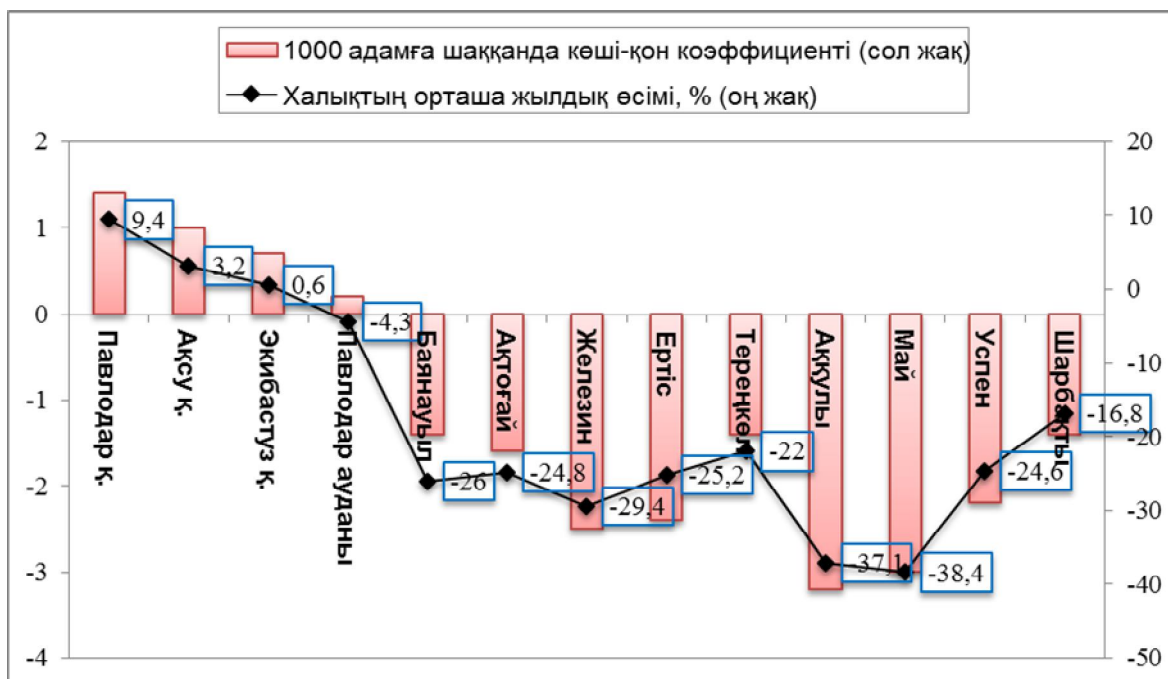

Сурет 1. Павлодар облысы халық саны (2020 қаңтар) [4]

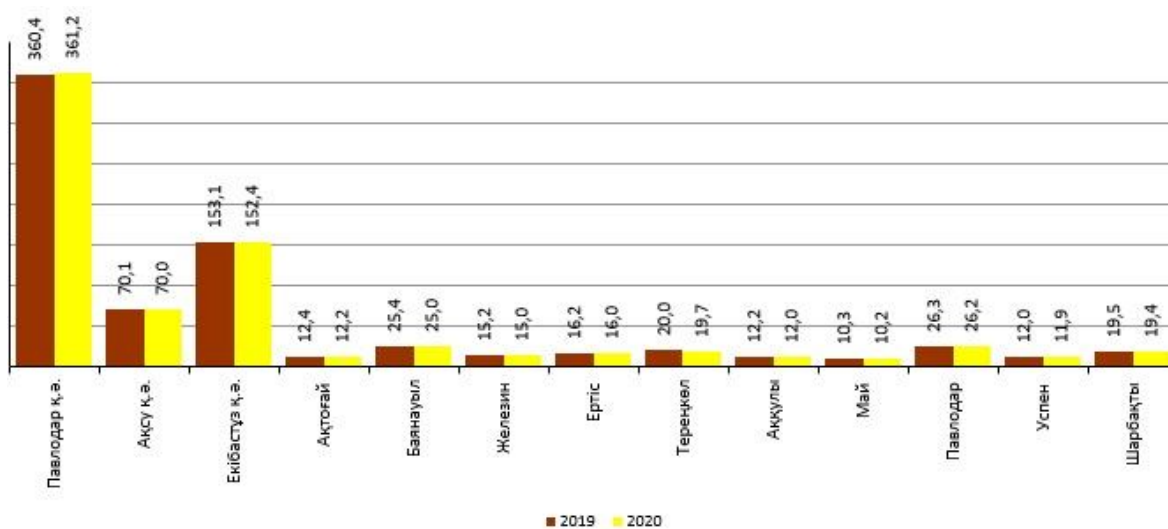
2019 жылғы 1 қазанмен салыстырғанда халық саны 1 862 адамға немесе 0,2% азайды. Қарастырылып отырған кезеңде Павлодар қалалық агломерациясында жалпы өсім байқалған (806 адам) [5].

Павлодар облысы аудандары халқы 2010 жылдан бері азайып келеді. Әсіресе Шарбақты, Железин, Успен, Аққулы, Май, Ақтоғай, Ертіс аудандарын атап өтуімізге болады. Халық саны біршама жоғары аудандар қатарына Екібастұз және Ақсу қ. әкімшілік аумағына қарасты өңірлерді қоспағанда, Баянауыл және Павлодар аудандарын жатқызамыз. Атаулы екі ауданда халық саны біршама тұрақты болып келуіне экономикалық және географиялық орналасу ерекшеліктері және шаруашылық түрлерінің әр алуандылығы әсер етеді. 2019–2020 жылдардағы халық саны динамикасын келесі диаграммадан байқауымызға болады. Ақсуда халық саны шамамен 100 адамға, Екібастұзда шамамен 700 адамға азайды. Сондай-ақ, әр ауданда тұратындар саны аздап азайған.

2006–2010 жылдар аралығында облыстың барлық 3 қаласында халық санының оң өсімі байқалған. Өсімнің орташа жылдық көрсеткіштері Павлодар қалалық агломерациясында, ең алдымен Павлодар қаласында (1,37%), содан кейін Ақсу қаласында (0,99%) құрады. Бұл, әрине, процестің урбанизациялық сипатын көрсетеді. Екібастұз қаласы да жалпы жылдық оң өсімімен ерекшеленеді – 0,73%. Дегенмен өңірімізде демографиялық ахуал көңіл көншітпейтін өңірлер де жоқ емес. Мысалы, 2020 жылдың алғашқы 3 айында Екібастұзда жалпы өсім – 152 болған. Бұл өңірде бала туылмады деген сөз емес. Осы аралықта 202 сәби дүниеге келген, бірақ 354 адам шетелге көшіп кеткен. Яғни, теріс нәтиже көші-қон мәселесіне байланысты тіркеліп отыр. Бұл қалалардың тізімінде Рудный (–190), Ақсу (–97), Степногорск (–132), Риддер (–169) т.б. атауымызға болады.

Сурет 2. 2006 жылдан 2010 жылға дейінгі кезеңдегі Павлодар қ. және аудан орталықтарындағы көші-қон коэффициенті мен урбандалу өзгерістері [6].

Сурет 3. Павлодар облысы аудандарында халық санының 2019 және 2020 жылдар аралығындағы өзгерістері [4].

Барлық қалған аудандардында орташа жылдық өсім теріс мәнге ие. Ең жоғары Май ауданы 38,4% және Лебяжі ауданында -37,1% -ға дейін камтиды.

Жалпы Павлодар облысында табиғи өсім орташа деңгейден төмен болып табылады, солтүстік өңірлер басқа облыстарға қарағанда халық санының өсуі бойынша әлі де артта келеді. Оған басты себеп облыстағы түрлі аурулардың әсері және туу көрсеткішінің төмендігі. Облыстық денсаулық сақтау басқармасының мәліметтерінше, өңірде өлім-жітім

2019 жылға қарағанда 1,2%-ға артқан. Адамдардың қайтыс болуына бірінші кезекте қан-тамыр жүйесі кеселдері себеп. Одан кейінгі орында онкологиялық аурулар және жарақаттар мен улану фактілері тұр. 2020 жылы өлім деңгейі соңғы алты жылдағы ең жоғары болды. 2015 жылы Павлодар облысында 7 246 адам, 2016 жылы – 7 316, 2017 жылы – 7 277, 2018 жылы – 7 360, 2019 жылы – 7 377 адам қайтыс болған. Ал 2020 жылы 8 791 адам қайтыс болды [7].

Өңірде 2019 жылдың алғашқы жеті айында 6,7 мың сәби дүниеге келген. Орташа есеппен әр 100 қызға 107 ұл бала келеді.

2010 жылы облыста ерлер саны 349,2 мың адамды, әйелдер саны – 393,3 мың адамды құрап, алдыңғы санақпен (1999 ж.) салыстырғанда ерлер саны 35,5 мың адамға (9,2 пайыз) азайды, әйелдер саны 29 мың адамға (6,9 пайыз) қысқарған. Ерлер мен әйелдер санының арақатынасы әйелдер халқы үлесінің артығымен қалыптасты (53 және 47 пайыз). 1999 жылы әрбір 1000 әйелге 911 ер адам, 2009 жылы 888 ер адам болды [6].

Мемлекеттік органдар 2021 жылдың 1 қаңтарына бізде 395 мыңға жуық әйел өмір сүргенін, бұл ерлерге қарағанда 11%-ға көп екендігі аталған. Қазақстан бойынша Павлодар облысы әйелдер саны басымдығы бойынша Алматы қ. кейін екінші орынды алады (1000 адамға шаққанда әйелдер саны 526 адамға артық). Бастапқыда ұлдарға қарағанда қыздар аз туылса да: төрт жасқа дейін, 2020 жылдың 1 қаңтарындағы жағдай бойынша мың ұлға 943 қыз келді. Айырмашылық 30–34 жаста әйел адамдар саны арта бастайды [9].

Көші-қон жағдайы бойынша аймақ басқа солтүстік облыстармен қатар проблемалы болып саналады. Павлодар облысының статистика департаменті хабарлағандай, 2019 жылдың қаңтар-шілде айларында Павлодар облысынан 8,4 мың адам сыртқа көшкен. Оның ішінде шетелге тұрақты тұруға 3,2 мың адам аттанған. 2,9 мың адам ТМД елдеріне қоныс аударған, олардың 99%-ы Ресейге тиесілі. Тағы 256 адам әлемнің басқа елдеріне, негізінен Германияға қоныс аударған (89,1%). Эмигранттар арасында орыстар мен украиндар басым – тиісінше 74% және 9%» қамтыды. Қазақстанның басқа өңірлеріне 5,1 мың адам, оның ішінде 49,7% – Нұр-Сұлтанға, 9,3%-ы – Алматыға көшкен.

Департаментінің мәліметінше Павлодар облысына келгендердің саны 5,1 мың адамды құрап отыр. Сыртқы көші-қон бойынша тек 162 адам келген, оның ішінде Ресейден – 118 адам және Германиядан – 13 адам. Көшіп келушілердің ішінде ең көп үлес салмағын орыстар құрайды, оларға 46,3%-ы, ал қазақтар – 22,8%-ы құрады [10].

2010 жылы Павлодар облысы ұлттық құрамы жағынан келесі ерекшеліктерімен сипатталды: Жалпы халықтың 46,2 пайызы – қазақтар болған. Баянауыл (84,4), Лебяжі (79,3) және Ақтоғай (73,7) аудандарында титулдық этностың жоғарыпайыздық үлесі байқалған. Облыс аумағындағы екінші орында орыстар – 287,2 мың адам (38,3 пайыз). Павлодар, Екібастұз және Ақсу қалаларында олардың жалпы санының

80,5 пайызы тұрады. Украиндықтар саны 48 мың немесе 6,4 пайыз. Облыс аумағында 24,1 мың – немістер, 15,5 мың – татарлар, 6,4 мың – белорустар тұрған. Молдаван, шешен, ингуш, әзірбайжан, башқұрт және болгар диаспоралары халық санының 0,2 – ден 0,4 пайызға дейін, басқа этностар – 1,4 пайызды құраған [11].

2020 жылғы мәліметтер бойынша Павлодар облысының ұлттық құрамы келесідей: Қазақтар: 53.07%, орыстар: 34.91%, украиндар: 4.18%, немістер: 2.66%, татарлар: 1.84%, басқалары: 3.34% құрайды [12].

Қорытындылай келе, бұл мақалада біз Павлодар облысының 2010–2020 жылдар аралығындағы облыс халқына талдау жасадық, халқының саны, ұдайы өсіп-өнуі, көші-қоны, ұлттық құрамына салыстырмалы талдау жүргізілді. Салыстыру көрсеткіші нәтижесінде Павлодар облысы халқының өсу көрсеткіші оңтүстік өңірлермен алыстырғанда әлі төмен болып келеді. Атап өткеніміздей оған себеп өз Отанына көшіп кетіп жатқан этностар, қазақтардың оңтүстік өңірлермен салыстырғанда аз болуы, облыстағы түрлі онкологиялық аурулар себеп. Облыс орталығы Павлодар қаласында өсу көрсеткіші жоғары дәрежеде деп айта аламыз. Облысымыз урбандалу деңгейі жоғары облысқа жатады, 2010 жылдардан кейінгі салыстыру нәтижесінде де урбандалу деңгейі жоғарлама-са кеміген емес. Павлодар облысының халық санын көбейту мақсатында қазіргі таңда түрлі іс-шаралар жүзеге асырылып келеді. Солтүстік өңірлерге қазақтарды тарту мақсатында түрлі жұмыспен қамту ұйымдары жұмыс жасап келеді. Сонымен қатар Қазақстан үкіметі 2013 жылы «Жұмыспен қамту 2020 жол картасы» бағдарламасын қабылдағаннан бері облыс орталығы мен аудандарына жыл сайын жүздеген отбасылар көшіп келіп жатыр. Сонымен қатар жастарды солтүстік өңірлерде тегін білім алуына «Серпін – 2050» бағдарламасының маңызын жоғары бағалауымыз қажет.

Әдебиеттер

1. Макишева А.Т. Павлодар облысының демографиялық даму кезеңдері (1939–1999 жж.) : магистрлік дис.: 520350 – Тарих / Макишева А.Т. – Павлодар : [б. и.], 2003. – 55 с. – 00.00

http://irbis.psu.kz/cgi-bin/irbis64r_91/cgiirbis_64.exe?Z21ID=&I21DBN=DIST_PRINT&P21DBN=DIST&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=1&S21P03=A=&S21STR=%D0%9C%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D1%88%D0%B5%D0%B2%D0%B0,%20%D0%90.%D0%A2

2. Сабданбекова З.Ә. Павлодар өңірі халқының әлеуметтік-демографиялық дамуы (1897–2007): тарих ғыл. канд. ... дис. – Алматы, 2008. – 173 б.

3. http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/resp_nac_89.php?reg=56.

4. <https://stat.gov.kz/>

5. <https://pavon.kz/post/view/66965>.

6. <https://articlekz.com/article/13508>

7. Рекордный уровень смертности отметили в 2020 году в Павлодарской области: 02 марта 2021, 09:16 – новости на Tengrinews.kz.

8. https://www.inform.kz/ru/pavlodarskaya-oblast-v-dannyh-nacional-noy-perepisi-naseleniya-rk-statistika_a2329236.
9. <https://pavon.kz/post/view/67953>
10. <https://inbusiness.kz/ru/news/skolko-chelovek-uehalo-iz-pavlodarskoj-oblasti-v-drugie-strany-v-2019>.
11. https://www.inform.kz/ru/nacional-nyy-sostav-naseleniya-pavlodarskoj-oblasti-statistika_a2275492.
12. https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Pavlodar_Region&action=edit§ion=2

Қ.Ж. Айтжан

студент, Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: М.К. Омаров

аға оқытушы, Павлодар педагогикалық университеті

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫНДАҒЫ ОРМАНДАР МЕН КӨГАЛДАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа.

Аңдатпа. Павлодар облысының ормандар және көгалдандыру мәселелері қарастырылған. Павлодарды заманауи қала ретінде маңызды мағынасы қаланы абаттандыру және көгалдандыру келтірілген. Павлодар облысында орман қоры және орман өрттері жайлы талқыланады. Қолайлы экологиялық жағдай жасау мақсатында Павлодар облысында көгалдандыру жұмыстарының ерекшеліктері қарастырамыз.

Тірек сөздер: Павлодар, ормандар, көгалдандыру, орман өрттері, орман қоры, іс-шаралар, экологиялық жағдай.

Аннотация. Рассмотрены вопросы лесов и озеленения Павлодарской области. Важное значение Павлодара как современного города имеет благоустройство и озеленение города. В Павлодарской области обсуждают лесной фонд и лесные пожары. В целях создания благоприятных экологических условий рассмотрим особенности озеленительных работ в Павлодарской области.

Ключевые слова: Павлодар, леса, озеленение, лесные пожары, лесной фонд, мероприятия, экологическая ситуация.

Summary. The issues of forests and landscaping of the Pavlodar region are considered. The importance of Pavlodar as a modern city is the improvement and greening of the city. In the Pavlodar region, the forest fund and forest fires are discussed. In order to create favorable environmental conditions, we will consider the features of landscaping in the Pavlodar region.

Keywords: Pavlodar, forests, landscaping, forest fires, forest fund, events, environmental situation.

Павлодар облысында ормандар мен көгалдандыру мәселесі өте өзекті. Себебі Павлодар облысында көліктерден бөлінетін улы газ ауаны жылдан-жылға ластауда. Облыс аумағында орман-тоғайлы алқапты ұлғайту тұрғындардың өмір сүруіне қолайлы жағдай жасау және биологиялық көптүрлілікті сақтау мақсатындағы экологиялық ахуалды

жақсартудың маңызды құрамдас бөлігі болып табылады. Ормандар аса маңызды климат реттеу, орта құрау, егістік жерлер мен топырақ құнарлығын сақтау, су қорғау және санитарлық-гигиена жөніндегі функцияларды атқарады. Бір гектар орман орташа есеппен бір жыл ішінде 10 тонна көмірқышқыл газды, 68 тонна шаңды жұтып атмосфераға 10-нан 20 тоннаға оттегін бөледі.

Павлодар облысында орман қорының жалпы көлемі 456,7 гектарды құрайды. Жекеменшікте орманды иелену тіркелмеген.

Облыс орталығындағы, басқа елді мекендердегі бұрынғы егілген қорғаныш және көгалдандыру мақсатындағы ағаш және бұталар тұқымдас екпелер түрі өте аз, жасыл аймақтар, парктер, скверлер, жалпы қолданыстағы басқа да екпе ағаштар қоры жанадан құрылмайды.

Автомобиль жолдары мен теміржолдар бойына, егістік жерлер мен жайылымдарды қорғау мақсатындағы екпе ағаштары жеткіліксіз.

Осы екпе ағаштарына күтім болмағандықтан (күтім мақсатындағы, санитарлық мақсаттағы ағаш шабу, топырақ құнарлығын сақтау жұмыстарының мерзімінде жүргізілмеуі) елеулі аумақтағы екпе ағаштарының құруына әкеп соқты, ал аман қалғандары нашар жағдайда. Осыған байланысты олар тұрғындардың демалыс орны бола алмайды және өзінің тыңайтқыштық мақсатына сәйкес емес. Облыс аумағында тоғайлы жерлерді көбейту, оларды қалпына келтіру, және тұрғындардың тұрмыстарына қолайлы жағдай жасау үшін ағаш егу, елді мекендерді көгалдандыру, биологиялық көптүрлілікті сақтап қалу жөніндегі басты бағыттарды анықтау болып табылады.

Аталған мақсаттарға жету үшін ормандарды қалпына келтіру және елді мекендерді көгалдандыру жөніндегі шараларды іске асыруға тұрғындарды, мемлекеттік емес мекемелерді, студенттер мен оқушыларды облыстың ормандарын үнемі өсіру, елді мекендерін көгалдандыру және елді кеңінен тарту қажет.

Ендігі кезекте орман өрттері жайлы айтар болсақ. Жыл басынан бері облыстың орман қоры аумағында 80 орман өрті болған [5]. Еліміздегі Орман шаруашылығы және жануарлар дүниесі комитетінің қарамағындағы Орман шаруашылығы мекемелерінің аумағында 32 өрт, ал Облыстық жер қойнауын пайдалану, қоршаған орта және су ресурстары басқармасының қарамағындағы орман шаруашылықтарында 48 өрт оқиғасы болған [6]. Павлодар облысында құрғақ шөптің жануы оқиғасы байқалады. Егер өткен жылы құрғақ шөптің жану оқиғаларының саны 172 жағдай болса, биылғы жылы құрғақ шөптің 219 жану оқиғасы тіркелген екен [5]. Қазіргі уақытта аймақта 2679 шақырым минералданған жолақтар құрылды. Сонымен қатар жергілікті әкімдіктер ауылдық аумақтарды құрғақ шөптен және қоқыстан тазарту жұмыстарын жүргіліп отырады [5].

Алдын алу шаралары:

– минералданған жолақтарды күтіп-баптау;

- ауыл шаруашылықтарына ескертпелер беру;
- парақшалар тарату;
- ұйымдар мен тұрғындарға жиын, лекция, өткізу ;
- теледидарда сұхбат беру;
- орманды сақтау бойынша БАҚ ұйымдастыру [4].

Басқарманың ақпараты бойынша, 2020 жылы өңірде қабылданған «Павлодар облысында ормандарды молықтыру және орман өсіру көлемдерін ұлғайтудың Қадамдық жоспарын» іске асыру шеңберінде көктемгі және күзгі екпелер барысында мекемелердің мемлекеттік орман қоры аумағында 110 гектар көшет отырғызылды [3]. Бұл жоспар 2030 жылға дейін жасалған. Оны іске асыру болашақта Ертіс өңірінің орман алаңын үш мың гектардан астам алқапқа ұлғайтуға мүмкіндік береді. Көктемгі екпелер Чернорецк орманшылығында, Павлодар-Омбы автожолының бойында және тасты орманшылығында жүргізілді. Жалпы 61 гектар жерге 330 мыңнан астам жас қарағай отырғызылды. Бұл іс-шараға Toraighyrov University студенттері белсене қатысты.

2021–2025 жылдар аралығында Павлодар облысының мемлекеттік қорында 50 миллионнан астам қарағай көшеттері отырғызылмақ. Отырғызу материалдарын «Ертіс орманы» резерваттарында алуға ниетті, онда шенеуніктердің айтуынша, отырғызуға жеткілікті өсімдіктер бар. Олар Железин, Павлодар аудандарында, Аққулы, яғни орман шаруашылығы бар жерлерде отырғызылатын болады.

Сурет 2. Павлодар қаласы

Бұл суретте Павлодар қаласы көрсетілген. Осы орайда экологиялық хал-ахуалды жақсартудың шұғыл шараларын ұйымдастырудың керек екенің де түсінеміз. Экологиялық мәселелерге келгенде, жастар да қарап қалмай өз үлестерін қосу керек деп есептеймін. Себебі экологиялық проблемаларды шешу бұл жаппай халықтық іс.

Біз бұл мақалада қолайлы экологиялық жағдай жасау мақсатында Павлодар облысында көгалдандыру жұмыстарының ерекшеліктерін айтқым келеді. Көгалдандыру жұмыстарын жүргізгенде төмендегі мәселелерді ескеру керек.

1. Жергілікті жердің табиғи климат жағдайы.
2. Жердің географиялық орны.
3. Топырақ құнарлығы.
4. Өсімдіктердің биологиялық ерекшеліктері.
5. Өсімдіктердің экологиялық ерекшеліктері.
6. Өсімдіктердің үйлесімділігі.
7. Жергілікті жердің экологиялық жағдайы.
8. Көгалдандырудың эстетикалық жағдайы. (аспектісі)

Павлодарды заманауи қала ретінде маңызды мағынасы қаланы абаттандыру және көгалдандыру болып табылады. Адам баласы қоршаған ортасын қанша көркейтсе де, табиғаттың тамашасы және пайдалығына ештеңе жетпейді. Өсімдіктер тек көзайымын шаттандырмай қоймай экология мен адамдардың денсаулығына жақсы әсер етеді.

Өткен жылы Павлодарда 13 саябақ пен гүлзарлар жаңартылып, төрт жаңа сквер ашылды. Қала әкімдігінің балансында бүгінгі күні 41 саябақ пен сквер бар. Олардың кейбіреулеріне осы жазда жөндеу жұмыстарын жүргізу жоспарланып отыр.

Көпшілік демалатын орындарды жөндеу шеңберінде көгалдандыру жұмыстары да қарастырылған. Бұған, ағаштар отырғызу, гүлзарлар орнату, жарықтандыру, тротуарлар мен алаңдарды асфальтобетонмен және кеспе тастармен жабу, сондай-ақ ойын алаңдарын және шағын сәулет нысандарын орнату енеді. Осы жылы Лермонтов көшесінен өзен айлағына дейінгі жағалауды жөндеуден өткізілді. Ал, орталық жағалауда Wi-fi желісі тегін орнатылды.

Былыр 15710 ағаштар мен өсімдік ағаштары егуге жоспарланып, отырғызылды. Облысымызда 2019 жылы өңірдегі экологиялық ахуалды жақсартуға бағытталған бес жылдық жоспар ұсынылды. Бес жылға арналған жоспар қоршаған ортаны қорғауға қатысты сегіз бағыттағы жұмыстарды қамтиды. Айталық, «Жасыл белдеуді дамыту» бағыты аясында бес жылда мемлекеттік орман қорының ағаш өскен ауданын 1,5 мың гектарға арттыру көзделген [1].

Сонымен бірге, қоғамдық ұйымдар ұсынысы бойынша облыстың үш қаласын көгалдандырудың концепциясын әзірлеу жоспарланған. Кәзіргі уақытта Павлодар бойынша көгалдандыру жұмыстары басталып кеткен.

Аталған жоба аясында қолданыстағы жасыл желекті электрондық реестрге тіркеу арқылы түгендеу көзделуде.

Бұл суретте Болашақтағы Павлодар қаласының макеті көрсетілген. Бұл ағаштардың мәліметтер базасы болмақ. Оған қоса, ағаштарды күтіп-баптау, суару мен олардың жерсінуінің әдістемелігі әзірленуде.

Сурет 3 Болашақтағы Павлодар қаласының макеті

Осылайша, Павлодар қаласында көгалдандырудың толыққанды бағдарламасы пайда болды. Айта кетсек 2020 жылдан дәл осындай жұмыстар Екібастұз бен Ақсу қалаларында жүзеге асырылған болатын [1].

Қорытындылай келе Павлодар облысындағы ормандар және көгалдандыру мәселелері үкімет тарапынан қолға алынуда. Жыл сайын қаншама ағаштар егіліп, көз алдымызда жайқалып өскен жасыл бақтар күннен-күнге артуда.

Ел болашағы таза ауа, жасыл желек, сауатты ұрпақ демекші, облысымыздың жасылдануы, экологиясының таза болуы болашақ ұрпақ – біздің қолымызда!

Ғылыми мақалам бойынша ұсынатын Ұсынысым

– Павлодар облысында жыл сайын орманда ағаштардың көптеп отырғызылуын үкімет тарапынан ұйымдастыру

– «Жасыл ел» бағдарламасы аясында жұмыссыз жастарды абаттандыру жұмыстарына шақыру

– Облысымыздағы мектеп, балабақша тағы да басқа білім беретін мекемелердің алдына жасыл желекті шағын парк ашу

– Облысымызда жылыжай ұйымдастыру, жылыжайда көкөністердің өсуіне қолайлы жағдай жасап, оның өнімдерін дүкендерімізге қол жетімді бағада ұсыну

Әдебиеттер

1. Павлодарда өңірдегі экологиялық ахуалды жақсартуға бағытталған бес жылдық жоспар 2019 жыл.

2. Павлодар қаласын көгалдандыру бағдарламасы 2019 жыл 3 тамыз 2020 жыл.

3. Павлодар облысында ормандарды молықтыру және орман өсіру көлемдерін ұлғайтудың Қадамдық жоспары 2020 жыл.

4. <https://tabigatpv.gov.kz/category/1060/sub/1385/page/1276/>

5. <https://egemen.kz/article/243089-pavlodarda-biy1-80-orman-orti-tirkelgen> 21 шілде 2020 жыл.
6. <https://baq.kz/news/othernews/pavlodar-qalasy-/> 21 маусым 2019 жыл.
7. <http://gis-terra.kz/gosudarstvennyy-lesnoy-prirodnyy-rezervat-ertys-ormany/>

Қ.Қ. Ералиева

ППУ 3 курс студенті, Павлодар қ. Қазақстан

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Елемесов

ППУ аға оқытушысы, Павлодар қ.

ҚАРАТАУДЫҢ ҚОЙНАУЫНДАҒЫ КИЕЛІ ОРЫН – ҮКАША ҚҰДЫҒЫ ЖӘНЕ АБАТТАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Мақалада Қаратау қойнауында орналасқан киелі орын – Үкаша ата кесенесі мен құдығының киелілігі және құдықтың қалай пайда болғаны, судың қасиеті жайында сипаттама беріліп, келушілерге қолайлы жағдай жасау, тарихи-киелі орын маңын абаттандыру және музей құрлысы жұмыстарын жүзеге асыру жайлы талқыланады.

Тірек сөздер: Үкаша ата, құдық, мазар, киелі мекен, туристтер, абаттандыру, музейлендіру.

Аннотация. В статье рассказывается о сакральном месте, расположенном в недрах Каратау – святости мавзолея и колодца Укаша ата и о том, как образовался колодец, свойства воды, о создании комфортных условий для посетителей, о благоустройстве историко-сакральных мест и осуществлении музейных работ.

Ключевые слова: Укаша ата, колодец, мазар, сакральное место, туристы, благоустройство, музеефикация.

Summary. The article tells about the sacred place located in the depths of Karatau- the sanctity of the mausoleum and the well of Ukasha Ata and how the well was formed, the properties of the water, the creation of comfortable conditions for visitors, the improvement of historical and sacred places and the implementation of museum works.

Keywords: Ukasha Ata, well, grave, sacred place, tourists, landscaping, museumization.

Әулиең кеніне айналған қарт Қаратаудың қойнауы киелі орында-рымен ерекше. Ел есінде аңыз болып қалған киелі орынның бірі – Үкаша ата есімімен байланысты. Үкаша ата дегенде ең әуелі жұрттың есіне тау басындағы құдық еске түседі. Мұнда келген әрбір адам бірінші Үкаша атаның қабірі орналасқан кесенеге кіріп құран оқиды. Онан кейін барып тау басындағы құдықтың басына барып су алады. Үкаш ата мазары мен құдығы (IX–X ғғ.) – Түркістан қаласынан солтүстікке қарай 35 шақырым, Бабайқорған ауылдық округінің солтүстігінде, Қаратаудың етегінде орналасқан. Теңіз деңгейінен биіктігі 451 м. Үкаша атаның алғашқыда тек қабір орны ғана болса, 1989–1990 жылдары қазіргі мазарды жергілікті халық тұрғызған. Мазар 2 бөлмеден тұрады, кіре

берісі кішігірім, екінші бөлмесі ұзынша келген (1-сурет). Ішкі жағының ұзындығы 22,2 метр, биіктігі 4 метр, ені 4,6 метр [1].

1-сурет. Үкаша ата кесенесі мен мазары

Үкаша ата құдығын ешкім қазып, қолдан құдық етпеген. Аңыздарға сенсек, Үкаша Ата Мұхаммед (с.ғ.с.) Пайғамбардың тікелей тапсырмасымен осы маңға (қарт Қаратау тауының маңы) ислам дінін насихаттау мақсатында келген екен. Нәтижесінде ислам дінін қабылдаушылар көбейіп, дін дұшпандары оның көзін құртуды ойлайды. Деректерде таң намазын оқып отырған Үкаша ата сол дұшпандарының қолынан шахид болған деген мәлімет бар. Сол сәтте аспаннан екі періште түсіп, Үкаша атаның басын алып қашқан-ды. Басы шабылған сәтте кенеттен ауа райы бұзылып, найзағай жерге түсіп кетеді де үлкен тасты жарып жібереді. Содан құдық пайда болады (2-сурет). Үкаша атаның басы сол құдықтың ішіне түсіп кетеді. Дін дұшпандары екі сарбазын құдыққа түсіріп, басын алып шығуды тапсырғанымен, одан нәтиже шықпапты. Үкаша ата туралы аңыздарға сүйенсек, оның басы құдық астындағы өзеннен күн батысқа қарай ағып кеткен деседі [2].

2-сурет. Үкаша ата құдығы

Сол жердің шырақшысы Серік Қыстаубайұлы құдық астына түскенінде тылсым күшке куә болғанын баяндаған. Оның айтуынша: «Бір түскенімде мынандай жағдай болды. Құдық астында 8 сағаттай жүрдік. Бір кезде жоғарыдан «шетке тұрындар» деп айқалады. Ресейден осы құдыққа арнайы ниеттеніп келген бір кісі шелек тастамасам болмайды деп тұрып алыпты. Тастады. Қасымдағы жігіт «Су қалай құйылады екен. Көрейінші» деп қолындағы шамын қосып қалып еді, онысы атылып кетті. Біреулер үшін фантастика боп көрінуі мүмкін. Бірақ, шыны сол. Өтірік сөйлеп нем бар?.. Міне, көрдіңіз бе, Алланың құдіреті деген осы шығар. Құдық астынан шелекке судың қалай құйылатыны әлі күнге дейін жұмбақ күйінде қалып отыр», – деп ағынан жарылды ол [3].

Демек бұл құдық Алланың қалауымен жасалынған, әлі күнге дейін сыры ашылмаған киелі құдық деп айтсақ мүлдем қателеспеген болармыз. Олай айтуымызға тағы бір дәлел, 2015 жылы Астанадағы Еуразия университетінің зерттеушілері құдық басында төрт күн жатып, зерттеу жұмыстарын жүргізген. Нәтижесінде олар оның құрамы Меккенің зәмзәм суымен 90 пайыз сәйкес келеді деген қорытынды жасаған.(3-сурет) Қасиетті зәм-зәм суы кез келген ауруға ем, адамға күш қуат береді, демек бұл құдықтың суы да барлық дертке шипа. Дертінен айыққан жандардың қатары да көп екен [4].

Осы тұста дертіне шипа іздеп келген ресейлік бір келіншектің оқиғасын мысалға алсақ болады. Ол бірнеше жыл бала сүйе алмай жүрген екен. Осы құдық басына келіп, су ішіп, кейін түс көріпті. Түсінде белгісіз ер кісі гүл сыйлаған екен. Содан әйел аяғы ауырлап, қыз баласын дүниеге әкелген. Осы жағдайдан соң ол құдық басына тағы да бірнеше рет келіп жүріп, қызынан соң ұлды болыпты. Мінекей осы оқиғадан-ақ құдық суының қаншалықты киелі екенін аңғарсақ болады.

3-сурет. Құдық суы

Құдыққа елдің түкпір-түкпірінен арнайы келіп, зиярат етіп кететіндерден бөлек Өзбекстан, Қырғызстан, Ресей секілді шет елдерден арнайы келетіндер саны да артып отыр екен. «Қазіргі таңда жұмыс күндері 300-400 адам келіп кетсе, сенбі, жексенбіде ниет етіп келетіндер саны 700-800-ге жетеді. Жылдың жаз айларында ниет етіп келушілер саны көбірек. Әсіресе мамыр айында олардың саны рекордтық көрсеткішке жетеді. Құдық басына жақын маңдағы ауылдың қариялары тұрақты түрде айына бір рет келіп тұрады. Емшілер мен туристік агенттіктегілер де тұрақты зиярат етушілер қатарында. «Біреу бала сұрап келеді. Енді бірі деніне саулық, келесісі баласының амандығын тілейді. Тағы бірі қызметінің алға басуын Алладан сұрайды. Алла шын ниетпен дұға еткеннің тілегін қабыл етеді [5].

Сол жердің шырақшыларының айтуынша құдық астынан жылына 300-ден 800-ге дейін майысқан шелектерді алып шығады екен. (4-сурет) Себебі құдықтың ішіне төмен түсу үшін ойыс-ойыс тастардың арасынан өтесің, сол кезде шелектер тастарға соғылып майысып кетеді, кейбіреулері құдық ішінде қалып қояды. Зиярат етушілер үшін шелекке мемлекеттен қаржы бөлінбейді. Оны сол жердегі шырақшылар өз қаржысына әкеліп сатады. Өйткені ақшасын шығару керек.

Бұрындары мұнда келушілер көп болмаған. Себебі құдық басына жеңіл көлікпен жету халық үшін қиындық туғызған. Қазір асфальт төселген соң келушілер саны да еселеп артыпты. Соңғы бес жылмен салыстырғанда әжептеуір көбейген.

4-сурет. Құдықтан алынған шелектер

Осы жылы «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейінің ұйымдастыруымен Үкаша ата кесенесіне зиярат етушілерді таза ауыз сумен қамтамасыз ету және нысан маңындағы көшеттер мен гүлдерді суарып, көгалдандыру ісі өз шешімін тапты. Зиярат етіп келушілер әсіресе жаз мезгілінде ауыз судан тапшылық көретін. Бұл шара демеушілер тарапынан қолдау тауып, кесене жанынан құны 5 000 000 теңгені құрайтын 40 метрлік артезиан құдығы қазылды(5-сурет). Сонымен қатар, құдық маңына тас төселіп, абаттандыру жұмыстары жүргізілді.

5-сурет. Артезиан құдығы

Атап айтқанда, нысан маңындағы орындықтар жаңартылып, автотұраққа электр шамдары тартылып, жарықтандырылумен қатар, зияратшылар демалатын орындар заман талабына сай көркейтілуде. Тазалық жұмыстарына байланысты арнайы қалдық жәшіктер мен ескертпе тақтайшалар орнатылған. Көктемде кесене маңына 100-ден астам мәуе ағаштары мен шырша талдары және гүлдер отырғызылды. Сондай-ақ, музейлендіру жұмыстары бойынша «Үкаша ата тарихы» және сахабаның өмірінен сыр шертетін құнды мәліметтер мен 70-тен астам археологиялық, этнографиялық, жазба мәдениетіне қатысты жәдігерлер қойылды.

«Бұл жұмыстар «Әзірет Сұлтан» мемлекеттік тарихи-мәдени қорық-музейі» РМҚК қабылдаған 2018–2021 жылдарға арналған даму жоспарына сәйкес тарихи орындарды абаттандыру, келген туристер мен зияратшыларға сапалы қызмет көрсету бойынша бірқатар жұмыстар демеушілерді тарта отырып жүзеге асуда» дейді қорық-музейінің директоры Н.Ахметжанов мырза [6].

Қорытындылай келе осындай киелі, тарихи-мәдени, қасиетті орынға келушілер үшін жоғары деңгейде қызмет көрсететін жағдай жасап, барлық қажеттіліктермен қамтамасыз ету қажет. Құдыққа көтерілетін жолға мүгедектерге арналған жолақ салып, пандус орнату қажет. Тағы бір қарастыратын мәселе құдыққа тастайтын шелектердің жеткілікті болуын қамтамасыз ету. Сонымен қатар киелі орын маңына шағын сауда орындары ашылса және қолөнер бұйымдары мен қазақи дәстүрді дәріптейтін бұйымдар сататын орындар ашылса туризм аумағына айналар еді деп ойлаймын. Тарихи-киелі орындарды абаттандыру және музейлендіру жұмыстары алдағы уақытта да жалғасын табатын болады деп сенеміз!

Әдебиеттер

1. <https://e-history.kz/kz/news/show/525/>
2. https://www.inform.kz/kz/ukasha-ata-kesenesi-men-kudygy-turaly-ne-bilemiz_a3284553
3. <https://sputnik.kz/regions/20180820/6898762/turkistan-ukasha-ata-qydyq.html>

4. <https://azretsultan.kz/>
5. <https://massaget.kz/blogs/24777/>
6. <https://egemen.kz/article/246782-ukasha-ata-qudyghy>

К.С. Оразова

*Павлодар педагогикалық университеті география-тарих мамандығының
3-курс студенті*

Ғылыми жетекші: М.К. Омаров

ГЕОГРАФИЯ КУРСЫН ОҚЫТУДАҒЫ ПРАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАРДЫ ӨТКІЗУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Андатпа. География курсы оқытудағы мәселелер айтылды. География пәнін оқытудағы курстың көлемі және маңызы айтылды. Практикалық жұмыстарды орындаудағы жіктемелер мен нәтижелері жайлы сұрақтарға жауап қарастырылды.

Тірек сөздер: География, практикалық тапсырмалар, картамен жұмыс, оқулықпен жұмыс.

Қазіргі география курсына оның көлемі қандай?

Әр мұғалімнің алдында тұрған маңызды міндеттердің бірі – оқушылардың білімін тексеру және бағалау жүйесін жетілдіру және осы білімді практикалық жұмыстарды орындау үшін қолдана білу. Жеткіншек ұрпақты оқыту мен тәрбиелеудің жаңа құнды бағыты ретінде оқу пәндері мазмұнын қазіргі заман талабына сай өзгертуді қажет етеді. Білім беру саласын демократияландыру мен ізгілендіру идеясы негізінде мектеп географиясы мазмұнына өзгерістер енгізу болашақта білім берудің мақсат-мазмұнын, оқыту әдістерін жанартуды талап етуде. Жаңа білім парадигмасы оқушыны оқу процесіндегі басты субъект ретінде қарай отырып, оның кең шығармашылықпен ойлауына мүмкіндік туғызып, бүкіл оқу жүйесін өзгертуді талап етуде.

Қазіргі ғылым мен білім бірдей дамыған егеменді республикамыздағы география ілімінің білім беру технологиясының жаңа сындарын іздеу, ашып көрсету; Әсіресе, географияның ең ірі саласы әлеуметтік және экономикалық география сабақтарын мектепте оқыту саласында сарамандық жұмыстардың түрлерін саралау, тиімділігін ашып көрсету.

Географиялық білім тұжырымдамасы 12 жылдық жалпы орта білім беретін мектептің негізгі бағыттары мен стратегиясын, мақсат-міндеттерін, аталған курстың базалық мазмұны мен құрылымын анықтайтын басты құжат болып табылады. 12 жылдық мектептегі география оқу пәнінің құрылымы мен мазмұны, оны 6-сыныптан 11-сыныпқа дейін 6 жыл бойы оқытуға есептелген. Географиядан берілетін білім мазмұнын саралау географиялық ойлаудың дамуын, білім, біліктер мен

дағдыларын қалыптастыра отырып, курстар арасындағы сабақтастықты қамтамасыз етуі керек.

География – жаратылыстану және қоғамдық циклдар оқу пәндеріне кіретін жеке дара мектеп пәні болып табылады. Географиядан берілетін білімнің маңыздылығы қоршаған ортаға қатысты оқушылардың көзқарастары, ұстанымдары, тәртіп нормалары, өмірлік біліктіліктері жүйесін және алған білімдері негізінде табиғи, шаруашылық, әлеуметтік және әр түрлі аумақтардың экологиялық жағдайларын бағалауға қатысты біліктерін қалыптастыруға бағытталумен ерекшеленеді. [1]

Практикалық жұмыстар дегеніміз не?

Практикалық жұмыстар – оқушылардың оқу іс-әрекетінің бір түрі; мақсаты мен міндеті лабораториялық жұмысқа ұқсас. Кейбір оқу пәндерінің әдістемелерінде (мысалы, еңбек және кәсіби оқыту әдістемесінде) «лабораториялық-практикалық жұмыс» деген термин қолданылады. Практикалық жұмыстар оқу бағдарламасына енгізіліп, курс бөлімін немесе тақырыпты оқығаннан кейін жүргізіледі.

Қазіргі таңда жаңартылған бағдарлама бойынша білім беру-заман талабы «Ұстаздың биігі: ойлана қарасаң – биіктей береді, үңіле қарасаң – тереңдей түседі, қол созсаң – қарсы алдында, айналсаң – артыңда тұрады» – деген Сократтың даналығының мағынасына тереңірек үңіліп, үлкен мән жатқанын ұғынуға болады. Адам ағзасындағы жүрекке күш қандай керек болса, мектептің оқу үдерісіне, ойы мен қиялы ұшқыр жас жеткіншектерге ғылым мен техника дамыған уақытта сапалы білім, саналы тәрбие беру үшін мұғалімдердің іс-тәжірибесіне жаңалық енгізуі де сондай қажет. География сабағында оқушылардың ізденушілік дағдыларын дамыту арқылы білім сапасын арттыру.

География курсындағы практикалық жұмыс-бұл дағдыларды қалыптастыруға, дамытуға, шоғырландыруға ғана емес, сонымен қатар жаңа білім алуға мүмкіндік беретін оқытудың ерекше түрі. Географиялық дағдылар ұзақ уақыт бойы сабақтардағы оқу іс-әрекеті және практикалық жұмыстарды орындау барысында қалыптасады. Географияның пән ретіндегі ерекшелігі сабақта міндетті практикалық іс-әрекетті қамтиды, ол кез – келген кезеңдегі оқу-танымдық процестің ажырамас бөлігі болып табылады. Практикалық жұмыстар география пәні мазмұнының бір бөлігін құрайды, олар ғылымға тән зерттеу әдістерін көрсетеді, олардың негіздері мектепте оқытылады. Географиядағы практикалық жұмыстарға картамен, Климаттық сандық көрсеткіштермен, табиғаттағы бақылаулармен және т.б. әр түрлі оқу жұмыстары кіреді, мұның бәрі негізінен оқушыларды география ғылымының әдістерімен таныстыруға және бағдарламада қарастырылған Дағдылар мен дағдыларды қалыптастыруға негізделген оқу жұмысының географиялық әдістерін дамытуға бағытталған. Географияда бағдарламада қарастырылған және бағалауға жататын міндетті практикалық жұмыстар бар. Бірақ практикалық жұмыстың басқа түрлері бар. Оларды

сабақтың кез-келген кезеңінде жүргізуге болады. Осы уақыт ішінде географияда пән ретінде көптеген практикалық жұмыстар жинақталғандықтан, оларды жіктеу қажеттілігі туындайды [3].

Практикалық жұмыстарды жіктеу түрлері.

1. Қызмет түрлері бойынша:

А) жаттығу – белгілі бір дағдылар дамыған кезде. Мысалы: картадағы координаттарды анықтау, шартты белгілерді білу;

Б) тексеру – белгілі бір білім мен ұғымдарды тексеру үшін қолданылады. Мысалы, картадағы географиялық нысандарды немесе жаңа ұғымдарды білу;

В) Жеке-бұл карточкалармен жұмыс немесе күшті немесе әлсіз студенттерге арналған жеке тапсырмалар болуы мүмкін;

Г) топтық – сабақта әртүрлі ойын сәттері : топтарда, жұпта 3-5 адамнан жұмыс істеу.

Практикалық жұмысты әдеттегі практикалық сабақ ретінде жүргізуге болады немесе ойын түрінде өткізуге болады. Мысалы, оқушылар карта бойынша түрлі тапсырмаларды орындайтын саяхат сабағы.

Практикалық жұмыстар бағаланбауы мүмкін. Егер бұл жұмыс жаттығу болса, онда оны бағалау мүмкін емес. Мұндай жұмыстар әдетте тақырыпты немесе бөлімді зерттеудің басында жасалады. Егер тестілеу жұмыстарын студенттер өз бетінше орындаса, онда, әрине, олар бағалануы керек.

2. Қызмет әдістері бойынша:

– Репродуктивті әдіс студенттерге таныс жағдайда білімді көбейтуді немесе оқушының үлгі бойынша әрекет етуді көздейді;

– Ішінара іздеу, яғни оқушының білім мен дағдыларды беру, білімді бірнеше өзгертілген шарттармен есептерді шешуде қолдану қабілетін білдіреді ;

– Шығармашылық. Оқушылар жұмысты орындау кезінде шығармашылық, қиялды көрсеткен кезде. Бұл презентациялар, түрлі жобалар, шығармашылық есептер (экспедициялар, түрінде орындалған жұмыстар болуы мүмкін..).

3. Орындау орны бойынша:

– Сынып жұмысы, яғни олар тікелей сыныпта орындалады;

– Үй жұмысы. Олар үйде, кітапханада, компьютерлік клубта орындалады;

– Жергілікті жерде – бұл сыныптағы практикалық жұмыстар, онда көз өлшегіш түсірілім жүргізу, көкжиек жақтарын анықтау, төбешікті тегістеу және т.б. қажет.

4. Ұзақтығы бойынша:

– шағын (5 минутқа дейін)-карта бойынша қандай да бір нүктенің координаттарын анықтау, шартты белгілерді білу.

– Бүкіл сабақ немесе оның бөлігі үшін-топтық тапсырмалар, карта бойынша тапсырмалар (табиғат объектілерінің сипаттамасы).

– Ұзақ мерзімді-бұл негізінен қосымша материалдарды іздеуді қажет ететін үй тапсырмалары.

5. Ақпарат көзі бойынша:

– Қосымша ақпаратты іздеу-сабақта атласпен, статистикалық мәліметтермен, кестелермен, схемалармен жұмыс істеу мүмкін.

– Өз тәжірибесі мен біліміне сүйене отырып, ақпарат көзі жоқ. Бұл карта бойынша номенклатураны білу, ұғымдар мен терминдерді білу сұрақтарына жауап болуы мүмкін...

– Бір немесе бірнеше дереккөздер негізінде-атлас, кесте, оқулық.

– Ақпарат көздері, білімнің ықтимал көздері ретінде, нәтектті және мәтінді емес деп бөлуге болады.

– Оқушылар баспа түрінде де, электронды түрде де ұсынылған оқу, көркемдік, ғылыми және танымал ғылыми мәтіндермен жұмыс істей алады. Көптеген мәтіндік емес білім көздерінің арасында:

– Картографиялық: глобустар, жер жоспарлары, карталар (оның ішінде мультимедиялық) және атластар, картограммалар мен картодиаграммалар;

– Статистикалық материалдар; [5]

Практикалық жұмыс нәтижесін ұсыну нысаны:

– Мәтіндік жұмыстар. Бұл ретте тапсырмаларға күтілетін жауаптар жекелеген сөйлемдерден немесе сөз тіркестерінен тұруы мүмкін, ал байланысты мәтінді – объектілерді және (немесе) құбылыстарды сипаттайтын, түсіндірме мәтінді білдіруі мүмкін. Мәтіндік жауап кесте түрінде жазылуы мүмкін. (Мысалы, көптеген ұрпақтар сүйетін мұғалімдер табиғи аймақтардың компоненттік сипаттамаларын ұнатады.) Сонымен қатар, соңғы жылдары «бағдарламалық практикалық жұмыстар» тізіміне «...туралы хабарламалар» және тіпті рефераттар түсе бастады.

– Картографиялық жұмыстар, соның ішінде контурлық карталарда немесе өз қолымен салынған карталарда. Бұл нақты және ойдан шығарылған, гипотетикалық аумақтардың карталары болуы мүмкін. Бұған картосхемалар, картодиаграммалар, рельеф жоспарлары да кіреді.

– Оқу суреттері, схемалар және т. б. түріндегі графикалық жұмыстар

Кестелер, графиктер, диаграммалар түрінде ұсынылған статистикалық материалдар.

– Суреттер, бейнематериалдар.

– Мультимедиялық өнімдер, мысалы, компьютерлік презентациялар немесе веб-сайттар. (Соңғысы жиі кездеседі.) [5]

География сабағында қолданылатын практикалық жұмыстың типтік түрлері

Кесте 1. Сілтеме: (<https://multiurok.ru/>), География пәнін оқытудағы практикалық жұмыс түрлері

Өзіндік жұмыстың типтік түрлері	Мақсаттары (дидактикалық, дамытушылық, тәрбиелік)	Дербес қызмет көздері мен құралдары	Қызмет сипаты
Кітаппен жұмыс	Жаңа білімді меңгеру. Жаңа білімді бекіту. Оқу дағдыларын қалыптастыру. Ойлау, сөйлеу әрекетін дамыту.	Оқулықтар, анықтамалықтар, құжаттар, көркем шығармалар, ғылыми-көпшілік әдебиеттер	Репродуктивті, ізденіс, шығармашылық
Картамен жұмыс	Жаңа білімді меңгеру. Білімді бекіту және қолдану.	Физикалық, саяси және экономикалық карталар. Тарих, география бойынша контурлық карталар.	Репродуктивті, ізденіс, шығармашылық
Кестелерді толтыру	Білімді жалпылау және жүйелеу. Логикалық дағдыларды дамыту: салыстыру, бастысы, дәлелдер келтіру.	Мұғалімнің баяндауы, оқулықтар, құралдар, анықтамалықтар, карталар, жұмыс дәптерлері	
Тапсырмаларды шешу	Білімді қолдану. Пәндік дағдыларды қалыптастыру. Логикалық ойлауды дамыту. Өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру. Ерік-жігерді, табандылықты, еңбекқорлықты тәрбиелеу.	Білімді қолдану. Пәндік дағдыларды қалыптастыру. Логикалық ойлауды дамыту. Өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру.	Репродуктивті, ізденіс, шығармашылық.
Шығармалар	Білімді қолдану. Оқушылардың шығармашылық мүмкіндіктері мен дербестігін дамыту. Оқушылардың адамгершілік сезімдері мен идеяларын тәрбиелеу.	Көркем шығармалар, Фильмдер, спектакльдер, радио және телехабарлар, журналдар, газеттер, бақылаулар, қоғамға пайдалы еңбек	Ізденіс, шығармашылық
Баяндамалар, презентациялар	Жаңа білім алу. Біліктері мен дағдыларын қалыптастыру. Оқушылардың дербестігін дамыту	Кітаптар, журналдар, газеттер, радио және телехабарлар, көрмелер, тәжірибелер, байқаулар, қоғамға пайдалы еңбек.	Ізденіс, шығармашылық
Бақылаулар негізінде өзіндік жұмыстар	Жаңа білім алу. Білімді бекіту. Байқауды дамыту	Оқу фильмдері, телебағдарламалар, экскурсиялар, демонстрациялық эксперимент	Репродуктивті, ізденіс, шығармашылық

Жаңартылған білім берудің маңыздылығы оқушы тұлғасының үйлесімді, қолайлы, білім беру ортасын құра отырып, сын тұрғысынан ойлау, зерттеу, функционалдық сауаттылығын арттыруды талап етеді. Бұл бағдарламада оқушы өзінің мектеп қабырғасында алған білімін өмірде қажетке асыра білу керек. Оқушы бойындағы қабілетті жетілдіріп, дамытуға жетелеу.

Жалпы география пәнінде сағат сандары 68 сағатты құрайды. Бұл дегеніміз аптасына 2 реттен, 1 сағат болып саналады. Сонымен қатар жаратылыстану және география сабағында тақырыпты толыққанды меңгеру үшін мен оқушылардың өз бетінше жұмыс жасап үйренуін қалыптастыруға мән беремін. Оқулықтағы материалды жан-жақты меңгеру аясында оқушылар кейбір тірек сөздерді, терминдерді, кескін картамен жұмысты өз бетімен жасау нәтижесінде жаңаша бір мәселені біліп үйреніп жаттығуларына мүмкіндік жасаймын. [2]

География пәні негізінен дәстүрлі оқыту бойынша бесінші сыныптарда Жаратылыстанудан басталып, география пәніне өзгертіледі. География пәні жалпы алғанда бесінші, алтыншы, жетінші, сегізінші, тоғызыншы, оныншы, он бірінші сыныптарды құрайды. Балалар осы сыныптарда география пәнін оқу арқылы Қазақстанның жалпы аумақты көлемін, жер бедері, шатқалдар, желдің түрлері, атмосфера туралы көптеген дүниелермен таныс болады.

Оқулықпен жұмыс істеу – Оқушылар материалдарды, кесте, сызба-нұсқаларды талдау арқылы оқулықтағы білімдерін кеңейтіп, негізгі білімдерін жүйелейді. (Көбіне бұл жұмысты жаңа сабақты түсіндіру кезеңінде пайдаланған тиімді.)

Картамен жұмыс істеу: жаратылыстану – география пәнінде картамен жұмыс барлық сыныптарда жүйелі жүргізілуі тиіс. Географиялық нысандарды ажырату, олардың ерекшеліктерін, жату бағыттарын, орналасуын тек карта арқылы түсіндіруге болады. Сондай-ақ өнеркәсіп орталықтарын, олардың мамандану салаларын карта арқылы білуге болады. Сондықтан да бұл жұмысты да жүйеге келтіру керек деп есептеймін. Атласпен картамен жұмыс жасай алмайтын оқушы география пәнін меңгермеген оқушы деп санаймын.

Кескін картамен жұмыс: бұл жұмысты 5-ші сыныптан бастап үйрете беру керек. Себебі жаңартылған білім беру бағдарламасы бойынша 5 – сыныптың оқушысы 6 материк туралы және 4 мұхит жайлы меңгеріп, саяхатшылардың жүріп өткен жерлерін кескін картаға сала білуі керек. [3]

Қорыта келгенде мектепте оқушыларға толымды географиялық білім беру ісі мектеп бағдарламасына сай сыныптық сабақ өткізу, факультативтік сабақтар өту және сыныптан тыс жұмыстарды кешенді түрде жүргізу арқылы жүзеге асады. Олардың ішіндегі географиядан сыныптан тыс жүргізілетін жұмыстардың орны ерекше. Өйткені

сыныптан тыс жұмыстардың өткізілуінің бірнеше өзіндік ерекшеліктері бар, сыныптық сабақтардан мүмкіншіліктер мол. Сыныптық сабақтар бекітілген, өзгертуге болмайтын бағдарламамен өткізіледі және оған сыныптағы барлық оқушы міндетті түрде қатысады. Сыныптық сабақтарға уақыт шектеулі болғандықтан бағдарламалық материалдардан тыс мәселелерді қарастыруға мүмкіндік болмайды. Практикалық жұмыстарды жүргізудің осы нысандары мен әдістері оқу материалын игеруді жандандыруға, білімді тексеруді әртараптандыруға, студенттерге жеке көзқарас қалыптастыруға, практикалық жұмыстарды жүргізудің белгілі бір жүйесін әзірлеуге және жетілдіруге арналған. Жұмыстың тиімділігі мен оң нәтижесін алу әр мұғалімнің біліміне, шеберлігіне және шығармашылық қызметіне байланысты.

Әдебиеттер

1. Мектепте географияны оқыту әдістемесі: оқу. Геогр студенттеріне арналған оқу құралы. арнайы. жоғ. пед. география мекемелері мен есепшілері. Л.М. Панчешникова, И.В. Душина, В.П. Дронов және т. б.; ред. Л.М. Панчешникова. – М.: ағарту; оқу әдебиеті, 1997. – 320 б.

2. Географияны оқыту әдістемесі: студентке арналған оқулық. мекеме жоғары. пед. кәсіптік білім беру / Н.Г. Дмитрук, В.А. Низовцев, С.В. Васильев. – М.: «Академия» баспа орталығы, 2012. – Б. 320. – (Сер. Вакалавриат).

3. Мектепте географияны оқыту әдістемесі: оқу. Жоғары оқу орындарының студенттеріне арналған оқу құралы / Д.П. Финаров. – М.: АСТ: Астрель, Күзетші, 2007. – 382 б.

4. Географияны оқытудың әдістемесі мен технологиясы: мұғалімдер мен студенттерге арналған оқу құралы. ин-тов пен ун-тов / И.В. Душина, В.Б. Пятунин, Е.А. Кеден. – М.: ООО «Издательство Астрель»: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 203 с.

5. Электрондық ресурс: <https://infourok.ru/osobennosti-provedeniya-prakticheskikh-rabot-po-geografii-v-shkole-911378.html>

6. <https://multiurok.ru/files/praktichieskiie-mietody-v-obuchienii-ghieoghrafii-riefierat.html>

Т.В. Штерц

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: С. Ш. Смаилов

доктор PhD доцент высшей школы естествознания

ОСОБЕННОСТИ РАБОТЫ С ОДАРЁННЫМИ, ОБУЧАЮЩИМИСЯ ПО ПРЕДМЕТУ ГЕОГРАФИИ (7 КЛАСС)

Андатпа. Соңғы уақытта дарынды балаларға көп көңіл бөлінуде. Олар үшін пәндерді, лицейлерді, гимназияларды және т.б. тереңдетіп оқытатын сыныптар құрылады, бірақ әр дарынды оқушы мұндай сыныпта немесе мектепте оқуға мәжбүр емес, олардың көпшілігі қарапайым балалар тобында оқиды. Мұндай балалармен жеке жұмыс жоспарының негізіне білім, білік және дағды көлемін арттыру кіреді. Жоспарды құрудағы мақсат-көп білім беру емес, зерттеу іс-әрекетінің талғамын да-

мыту, күрделі тапсырмаларды орындауға бейімділік, шығармашылық, логикалық ойлау қабілеті. Мен сабақта және үй тапсырмасында беретін күрделілігі жоғары тапсырмалар жүйесін қолданамын.

Тірек сөздер: дарындылық, сыни ойлау, саралау, қалыптастырушы бағалау, жаңартылған білім беру жүйесі.

Аннотация. В последнее время много внимания уделяется одаренным детям. Для них создаются классы с углубленным изучением предметов, лицеи, гимназии и т.д. Но не каждому одаренному ученику приходится учиться в таком классе или школе, большинство из них учатся в коллективе обычных детей. В основу индивидуального плана работы с такими детьми включаю увеличение объема знаний, умений и навыков. Целью при построении плана является стремление не столько дать большой объем знаний, сколько развить вкус к исследовательской деятельности, склонность к выполнению сложных заданий, способность мыслить творчески, логически. Использую систему заданий с повышенной сложностью, которые даю на уроке, так и для домашнего задания.

Ключевые слова: одаренность, критическое мышление, дифференсация, формативное оценивание, обновленная система образования.

Summary. Recently, a lot of attention has been paid to gifted children. For them, classes with in-depth study of subjects, lyceums, gymnasiums, etc. are created. But not every gifted student has to study in such a class or school, most of them study in a group of ordinary children. The basis of the individual plan of work with such children includes an increase in the amount of knowledge, skills and abilities. The goal in building a plan is not so much to give a large amount of knowledge, but to develop a taste for research, a tendency to perform complex tasks, the ability to think creatively, logically. I use a system of tasks with increased complexity, which I give in class, and for homework.

Keywords: gifted ness, critical thinking, differentiation, formative assessment, updated education system.

На современном этапе развития системы образования в Республике Казахстан большое внимание уделяется развитию интеллектуального и творческого потенциала учащихся, поскольку казахстанское общество нуждается в качественно новом поколении молодых людей, обладающих способностью активного создания нового знания, а не только к интенсивному овладению знаниями. Одаренные дети являются золотым фондом развития общества, интеллектуальным потенциалом культурного и экономического развития и процветания страны. Вот почему основным требованием к системе образования ставится повышение качества человеческого ресурса, что потребовало реализации новых подходов в организации деятельности педагогов по отношению к талантливым и одаренным детям, обусловило необходимость создания системы выявления и поддержки одаренных учащихся.

Под педагогической поддержкой понимается специально организованный процесс содействия раскрытию творческого и интеллектуального потенциала талантливых и одаренных детей [1]. Таким образом, поддержка талантливых и одаренных детей требует организации условий для их развития в образовательной организации. Данное требование на-

шло отражение в Законе «Об образовании» в Республике Казахстан, где акцентируется внимание на создание развивающей среды для развития одаренности обучающихся [2]

Как отметил, К.-Ж. Токаев на встрече с одаренными детьми «В наше время очень важно быть образованным и компетентным специалистом. Образованному человеку все по силам. Поэтому в вашем возрасте самое главное – хорошо учиться и получать знания. Уверен, вы станете достойными гражданами нашей страны» [3].

Цель работы: выявить методические особенности работы с одаренными обучающимися при изучении школьного курса географии.

Научная новизна.

- 1) обобщены сведения об особенностях обучения одаренных детей;
- 2) выявлены методические особенности развития одаренности обучающихся при изучении географии;
- 3) предложены комплексы упражнений на основе особенностей обучения одаренных детей географии, направленных на дальнейшее развитие одаренности обучающихся;
- 4) доказана эффективность использования условий развития одаренности в образовательном процессе.

Существует очень большое количество определений понятия одаренности. Данное явление содержит большое число нюансов, что предполагает проблему целостного подхода к сфере возможностей и способностей обучающегося. Остановимся на достаточно общем понятии: «Одаренность – это качественно своеобразное сочетание общих способностей, или общих моментов способностей, определяющее возможность достижения человеком более высоких результатов в одном или нескольких видах деятельности, по сравнению с другими людьми» [4].

Данное определение дает нам возможность понять, что сама по себе одаренность требует единого, комплексного исследования, как более общая оценка области способностей. При изучении данного феномена необходимо задействовать педагогический, психологический, социальный и физиологический аспекты [5]. Так же, мы можем сделать вывод, что одаренность- это системное качество, которое не может являться количественной степенью выраженности [6]. По этой причине, представление одаренности выявляется только в рамках системного подхода. В основе этого подхода лежит анализ объекта как целого комплекса взаимозависимых компонентов.

Особенность детской одаренности подразумевает проблемы ее установления. Обнаружение одаренного ребенка является достаточно длинной и кропотливой процедурой, которая связана с постоянным анализом развития объекта. Среди педагогов есть частое заблуждение, которое заключается в том, что какая-либо разовая процедура (к примеру, тест) может обнаружить одаренность и сразу же определить ее вид. Однако, вникая в классификацию одаренности и осмысливая ее многосто-

ронность, можно с полной уверенностью отметить, что в большинстве случаев однократной операции будет мало. Если педагог ставит перед собой цель выявить одаренных детей, следует сделать акцент на поэтапном поиске одаренности в ходе их обучения [15].

Сущность одаренности требует новейших способов диагностики, так как классические, традиционные психометрические технологии (тесты креативности и интеллекта) не являются актуальными в отношении к комплексу отличительных черт и особенностей поведения одаренных детей.

Нужно выделить, что вопрос раскрытия одаренности ребенка содержит отчетливо выраженный этический аспект. Если идентифицировать ребенка как «одаренного», равно и как «неодаренного» на определенный момент времени – значит предварительно определить его индивидуальные ожидания.

Многочисленные жизненные конфликты «одаренных» и «неодаренных» берут свое начало в неадекватности и легкомысленности начального мониторинга их предстоящих достижений. Необходимо принимать во внимание то, что детские способности никак не обеспечивают талант взрослого человека. В соответствии с этим, далеко не каждый одаренный взрослый человек выражал себя в раннем возрасте как одаренный.

В результате анализа различных подходов к проблеме одаренности отметим, что, в основном, одаренность рассматривается как общая и творческая, общая и специальная, либо выделяются отдельные виды одаренности. Кроме того, компоненты одаренности выделяются либо отдельно по видам, либо по видам деятельности. В нашем исследовании мы определяем одаренность как совокупность качественных проявлений личности, способствующих высоким достижениям в различных видах деятельности и развития личности в целом.

По нашему мнению, вопрос раскрытия одаренности учащегося должен быть переформулирован в вопрос формирования обстоятельств с целью умственного и личностного развития ребенка в общеобразовательных школах и учреждениях, осуществляющих дополнительное образование. Именно так педагоги смогут обнаружить большее количество одаренных детей и обеспечить подходящие условия с целью улучшения свойственных им типов одаренности.

Так, в 7 классе на первом уроке изучения «Географии» задаем учащимся следующее задание: написать, нарисовать образ Казахстана таким, какой они видят его сейчас, до изучения предмета. Как правило, ребята охотно пишут стихи, рисуют картины. Но таких учеников насчитывается 1–2 в классе. На протяжении всего изучения курса периодически даем задания на личностное отношение к природе и населению своей страны, своей малой родины. В конце учебного года опять даем задание на написание образа Казахстана, и здесь уже желающих высказаться становится гораздо больше.

Задания творческого характера даем в качестве домашних, поясняя, что выполнение данных заданий не является обязательным, а только по желанию. И такие учащиеся, у которых есть явный интерес к предмету, берутся за их выполнение. Например, после изучения темы «Топографический план и карта» в 7 классе предлагаем задание: «Составить маршрут с использованием направлений, азимута, масштаба и условных знаков. Оформить задание на отдельном листе». Задание требует не только знаний темы, но и образного мышления, чтобы правильно разместить рисунок на листе, выдержав масштаб, размещение условных знаков, азимута и направлений.

Как показывают специальные психологические эксперименты, самые ценные и прочные знания – не те, что усвоены путем заучивания, а те, что добыты самостоятельно, в ходе творческих изысканий. Технология личностно-ориентированного образования является одной из составляющей системно-деятельностного подхода в обучении и наиболее продуктивна и результативна на тех уроках, где ребенок размышляет, анализирует, выдвигает гипотезы, исследует, доказывает.

Как правило, в классе находятся дети с различными способностями, и очень важно, готовясь к уроку, подобрать задания, интересные для всех учеников. В основе методики такого урока лежит принцип доступности: от известного к неизвестному, от простого к сложному, учитывая индивидуальные возможности учеников, и при этом не забывать и об одаренных детях, которым интересно самим «дойти» до истины. В работе с одаренными детьми на уроках географии в 7 классе руководствуемся следующими принципами педагогической деятельности [27]:

Литература

1. Сергеева В.П. Социально-педагогическое сопровождение как научная и социальная проблема: научно-методический проект социально-педагогического сопровождения каждого учащегося в деятельности классных руководителей образовательных учреждений: Монография. – М.: Перспектива, 2012: – С. 230.
2. Закон «Об образовании Республики Казахстан» от 27 июля 2007 года №319-III «Об образовании» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 08.01.2021 г.)
3. Токаев К.Ж. на встрече с одаренными детьми // <https://ru.sputnik.kz/society/20190601/10346699/tokaev-vstrecha-deti-akorda.html>
4. Барбитова А.Д. Одаренность, или «Нестандартный ребенок»: от теории к практике / А.Д. Барбитова // Одар. ребенок. – 2007. – №1. – С. 17-32. – Библиогр.: с. 32 (13 назв.).
5. Арцев М.Н. Положение о городской научно-практической конференции «Шаг в будущее» научного общества учащихся / М.Н. Арцев // Завуч. – 2004. – №5. – С. 69-72.
6. Богоявленская Д.Б. Рабочая концепция одаренности: дискуссионные вопросы / Д.Б. Богоявленская // Одар. ребенок. – 2004. – №4. – С. 6-13. – Библиогр.: с. 13 (7 наим.). По материалам II Международной конференции по проблемам одаренности, 29–31 марта 2004 года.

7. Теплова Б.М. Одаренность, или «Нестандартный ребенок»: от теории к практике / А.Д. Барбитова // Одар. ребенок. – 2017. – №1. – С. 17-32. – Библиогр.: с. 32 (13 назв.).
8. Акутина С.П. Воспитание = семья и школа / С.П. Акутина // Клас. рук. – 2011– №3. – С. 130-143.
9. Нарикбаева Л.М. Особенности процесса обучения одаренных детей. – Алматы, 2013. – С. 156.
10. Жексембаев У.Б. О содержании понятия «одаренность» // Высшая школа Казахстана. – 2013. – № 4. – С. 67-69.
11. Дарханов Н.А. Методическое сопровождение образовательных моделей развития интеллектуально одаренных детей // Высшая школа Казахстана. – 2015. – №7. – с. 45-47.
12. Ахметов А.К, Арын Е.М, Дамитов Б.К., Касымов Н.К., Караев Ж.А., Нурахметов Н.И. Оценка деятельности учащихся в условиях применения педагогической технологии обучения [Текст] / Ж.А. Караев, Ж.У. Кобдикова // Весник высшей школы Казахстана. –2017. – № 5. – С. 82-88.
13. Богоявленская Д.Б. Рабочая концепция одаренности: дискуссионные вопросы / Д.Б. Богоявленская // Одар. ребенок. – 2014. – №4. – С. 6-13. – Библиогр.: с. 13 (7 наим.). По материалам II Международной конференции по проблемам одаренности, 29–31 марта 2004 года.
14. Юркевич В.С. Развитие интеллектуальных умений школьников / В.С. Юркевич // География: методика преподавания. – 2014. – №5. – С. 43-46.
15. Кушнарера Н.Ю. Подходы к реализации программы «Одаренные дети»: опыт, проблемы, перспективы / Н.Ю. Кушнарера // Одар. ребенок. – 2015. – №2. – С. 71-82.
16. Вихорева О.А. Методическое сопровождение образовательных моделей развития интеллектуально одаренных детей / О.А. Вихорева // Одар. ребенок. – 2015. – №2. – С. 35-38.
17. Титова И.Б. // Одаренный ребенок. – 2012. – №4. – С. 64-69.
18. Галеева Н.Л. Завуч и учитель как субъекты управления качеством образовательного процесса. Лекция 6. Управление развитием коммуникативной компетентности учителя в школе / Н.Л. Галеева // Упр. шк.: прил. к газ. «Первое сентября». – 2017. – 16-30 нояб. (№22). – с. 34-44. – Библиогр.: с. 42.
19. Ларионова П.И. Связь интеллекта, креативности, духовности в структуре одаренности / П.И. Ларионова // Одар. ребенок. – 2005. – №6. – С. 27-30.
20. Аксенова Л.А. Развитие творческих способностей детей / Л.А. Аксенова // Лит. в шк. – 2016. – №7. – С. 37-38.
21. Верещинская О.В. К вопросу о непрерывном профессиональном образовании педагогов в работе с одаренными детьми / О.В. Верещинская, Н.В. Маркина, О.А. Черепанова // Одар. ребенок. – 2017. – №1. – С. 33-39.
22. Андрэас Д. Структура и развитие причинно-экспериментального мышления: от младшего подросткового возраста до юности / Д. Андрэас и др. // Исслед. работа школьников. – 2014. – №3. – С. 40-59.
23. Акутина С.П. Воспитание = семья и школа / С.П. Акутина // Клас. рук. – 2017. – №3. – С. 130-143.
24. Батурин Н.А. Универсальная методика для изучения уровня и структуры интеллекта / Н.А. Батурин, Н.А. Курганский // Вопр. психологии. – 2015. – №5. – С. 131-139. – Библиогр.: с. 139 (7 наим.)
25. Антонова И.Г. Одарённые дети и особенности педагогической работы с ними // Научно-практический журнал «Одарённый ребёнок». – 2017. – №1. – С. 45-47.

26. Галеева Н.Л., Мельничук Н.Л. Сто приемов для учебного успеха на уроках географии. – М., 2016. – С. 150.

27. Краткое руководство по работе с одаренными детьми / Библиотека «Одаренные дети». – М.: Молодая гвардия, 2015. – С. 230.

С.А. Марганбаева

*Павлодар педагогикалық университеті география-тарих мамандығының
3-курс студенті*

Ғылыми жетекші: М.К. Омаров

Жаратылыстану жоғары мектебінің аға оқытушысы, география магистрі

ПАВЛОДАР ОБЛЫСЫНЫҢ ТАБИҒИ – ШАРУАШЫЛЫҚ ЖҮЙЕСІ, ҚАЛЫПТАСУЫНА КЕРІ ӘСЕР ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР

Андатпа. Павлодар облысының табиғи шаруашылық жүйесінің қалыптасу тарихы мен деңгейі келтірілген. Экономиканың дамыған аумақтық ұйымдас-тырылуы, өндіргіш күштердің даму деңгейі және өндірістік қатынастардың сипаты қарастырылды. Статистикалық салыстыру әдісімен зерттеу мақсатының басты жетістігі. Табиғи экономикалық жүйенің қалыптасуына кері әсер ететін негізгі факторлар анықталды.

Тірек сөздер: табиғи-шаруашылық жүйе, Павлодар, негізгі өндірістік дақылдар, даму тарихы, деңгейі, іс-шаралар, экологиялық жағдай.

Ғылыми мақалада таңдалған тақырып «Павлодар облысының табиғи-шаруашылық жүйесінің қалыптасуы», зерттеу барысында тарихи қалыптасуын, соңғы он жылда қандай жағдайда болды және қазіргі уақытта салыстырмалы түрде қандай деңгейде өзгергені туралы ізденіс жұмысы.

Бастамаға алынатын еңбек, статистикалық мәліметтермен дәйекті түрде ізденіс. Жоғарыда айтып өтілгендей зерттеу аумағы бұл Павлодар облысы және аудандары. Жан-жақты, экономикалық шоғырландырудың перспективалық орталықтары – Павлодар, Екібастұз, Ақсу қалалары, сондай-ақ жақын орналасқан Павлодар, Шарбақты, Успен және Баянауыл аудандарын жатқызамыз. Негізгі нысандар топырақ жамылғысы, өсірілетін ауыл шаруашылық дақылдары, табиғи шаруашылық жүйенің дамуына кері әсер ететін факторлар және экологиялық жағдайын анықтаймыз. Анықтау барысында статистикалық мағлұматтарды қолдана отырып салыстыру арқылы мақсатқа жету.

Жұмыстың теориялық-практикалық маңызы тікелей тақырып мазмұнымен байланысты. Яғни ұсынылып отырған зерттеу, баяндама жұмысы Павлодар облысының ТШЖ-ін толықтай танып үйренуге мүмкіндік береді. Тақырып жалпы географиялық, экономикалық, геоэкологиялық бағыттарында да қарастырылды, өзіктілігі де осы болып табылады. Табиғи – шаруашылық жүйелер – ТШЖ қоғам мен табиғаттың өзара әрекеттесуінде қалыптасқан геожүйелердің ерекше түрі.

ТШЖ-дағы табиғи және техногендік элементтер бір-бірімен өзара әрекеттеседі және біртұтас жүйе ретінде жұмыс істейді. Г.И. Швебс (Генрих Иванович Швебс – географ. География ғылымдарының докторы, 1929–2003) 1987 жылы экономикалық және табиғи ішкі жүйелер біртұтас бірлікті құрайтын, ал антропогендік фактор жүйені дамытудың ішкі элементі болып табылатын табиғи-шаруашылық жүйенің жалпы моделін ұсынды [7]. Автордың айтуынша, аумақтың кешенді дамуы екі типтегі объектілермен бетпе – бет келеді: бір жағынан, экономикалық қызметі нашар өзгертілген кешендер, олардың қасиеттері мен жұмыс істеуі табиғи жағдаймен анықталады, екінші жағынан, табиғи кешендерге қатысты табиғи және шаруашылық құрылымдар. И.П. Герасимовтың (1968), Ф.Н. Мильковтың (1973), Г.Е. Гришанковтың (1974), В.М. Яцухоның (1995) және сондай-ақ Е.А. Позаченюк (1999) т. б., еңбектеріне сүйене отырып, барлық ТШАЖ-ны (табиғи-шаруашылық аумақтық жүйесі) шаруашылық әсердің дәрежесі мен бағытына байланысты үш түрге бөлдік;

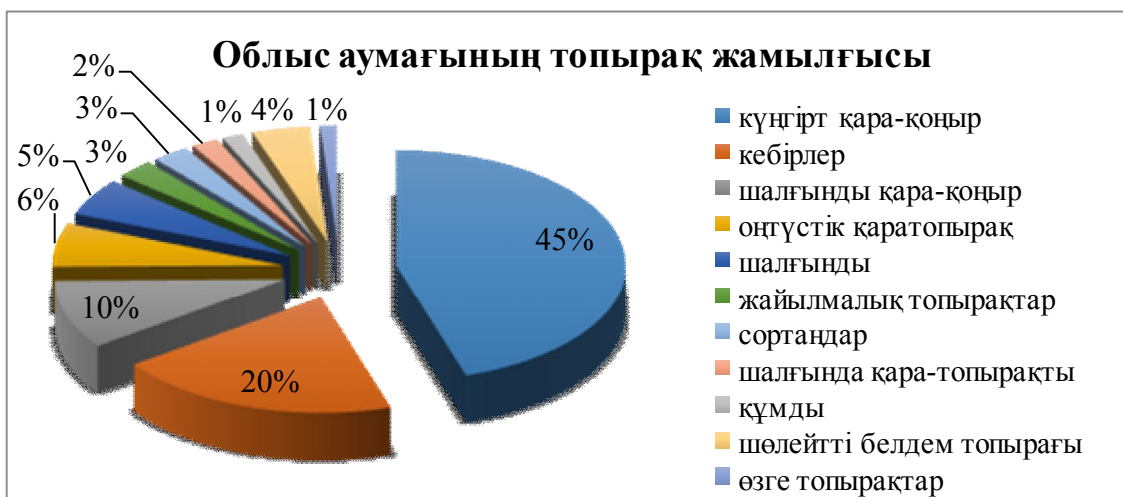
1) табиғи әлсіз түрлендірілген;

2) конструктивті;

3) туынды құралдар, ТШАЖ-нің түрлі дәрежедегі деградациясының.

1938 жылдың басында Павлодар облысының негізі қаланды. Облыс орталығы – Павлодар қаласы, ол Республиканың аса ірі Ертіс өзені жағасында орналасқан [1]. Облыс еліміздің солтүстік-шығысында, Батыс Сібір жазығының оңтүстік шегінде орын алған, қазіргі кезде 124 755 км² (11-ші орын) аймақты алып отыр. Солтүстігінде облыс Ресей Федерациясымен, оңтүстігінде – Қарағанды облысымен, шығысында – Шығыс-Қазақстан облысымен, батысында – Ақмола және Солтүстік Қазақстан облыстарымен шектеседі. Облыс халқы 2021 жылғы ресми статистикалық мәліметтер бойынша 751 мың (4,1%, 9-орын) адамды құрайды. Мұнда 70-тен аса ұлт өкілдері тұрып жатыр.[5, 125-130 б.]

Қарастылып отырған аймақтың топырақ жамылғысы өте құнарлы болып келеді. Аймақтың көп бөлігі қара-қоңыр және қоңыр топырақты сокпақты қыр далада жатыр. Топырақтың осы құнарлылығының арқасында одан сан қилы өсімдіктер нәр алып, өсіп-өніп, бүкіл жануарлар дүниесі мен адамзатқа тіршілік пен шаруашылық үшін орасан зор ықпалын тигізеді. Павлодар облысы топырақтары үш топырақ аймақшаларына (оңтүстік қара, қою және ашық қоңыр топырақтар) бөлінген; алдыңғы екі топырақ аймақшаларында астық шаруашылығы дамыған, ішкі аймақшылық (шабындық кейіпті) топырақтар кең тараған (сурет 1).

Сурет 1. Р. Жампейісов. Павлодар облысының топырақ жамылғысының түрлері

Күңгірт кара-қоңыр топырағының субзонасы аймақ субзонасының жалпы ауданы бойынша ең үлкен болып табылады (~50%). Павлодар, Лебяжин, Шарбақты және Ақтоғай аудандарының оңтүстік бөліктерін, Ақсу, Май және Баянауыл аудандарының көп бөлігін басып алады. Ылғалмен нашар қамтамасыз етілген субаймақтағы ауыл шаруашылығы мал шаруашылығына бағынады. Топырақтағы құрғақшылықтың қайталануы 50% жылға дейін жетеді. ГЫК (гидротермиялық ылғалдану коэффициенті) 0,5-тен 0,3-ке дейін. Жел эрозиясы барлық ауыл шаруашылығында өз ізін қалдырады, бұл арнайы жолақты топырақты қорғайтын ауыспалы егістерді кеңінен қолданудан және топырақтан қорғайтын құралдарды қолданудан көрінеді. Бұдан басқа, Баянауыл тауларының шегінде аумағы бойынша шағын, бірақ тік аймақтылықтың көрінуімен байланысты ерекше таулы орманды дала аймағы көрінеді.

Облыстың өсімдік жамылғысы, қызғылт қоңыр топырақ белдеміне тән селеулі-бетегелі астық тұқымдас өсімдіктерден тұрады. Облыстың қиыр солтүстігін қайың мен көктеректен тұратын ормандар алып жатыр. Олар 44 мың га жерді қамтиды. Оңтүстікке қарай бетегелі-жусанды дала қалыптасқан. Оңтүстік-шығысындағы құмды өңірде қарағай ормандары, Ертіс өзенінің жайылмасында шалғындар мен тоғайлар тараған. Ертіс алабы – шабынды алқап. Баянауыл тауларында қарағайлы – қайыңды орман өседі, сонымен қатар сұңғат көлдер өте көп (Жасыбай, Торайғыр, Сабындыкөл және т.б.). Облыс аймағында соңғы Баянауыл табиғи паркінің 80 гектар жеріне және «Ертіс» орманы резерватында 554 гектар жерге ағаш егілді. Баянауыл табиғи паркіне егілген бүршіктердің аумағы – 14 гектар жер. Павлодар, Үрлітүп, Максим – Горкий үш орман және жануарлар әлемін қорғау мемлекеттік мекемелері басқарма қарамағында. Жалпы мемлекеттік орман қоры көлемі 127520 га жер.

Павлодар облысының Ертіс жайылмасының ылғалдылығы дәрежесі және өсімдік жамылғысы бойынша топырақты жіктеу.

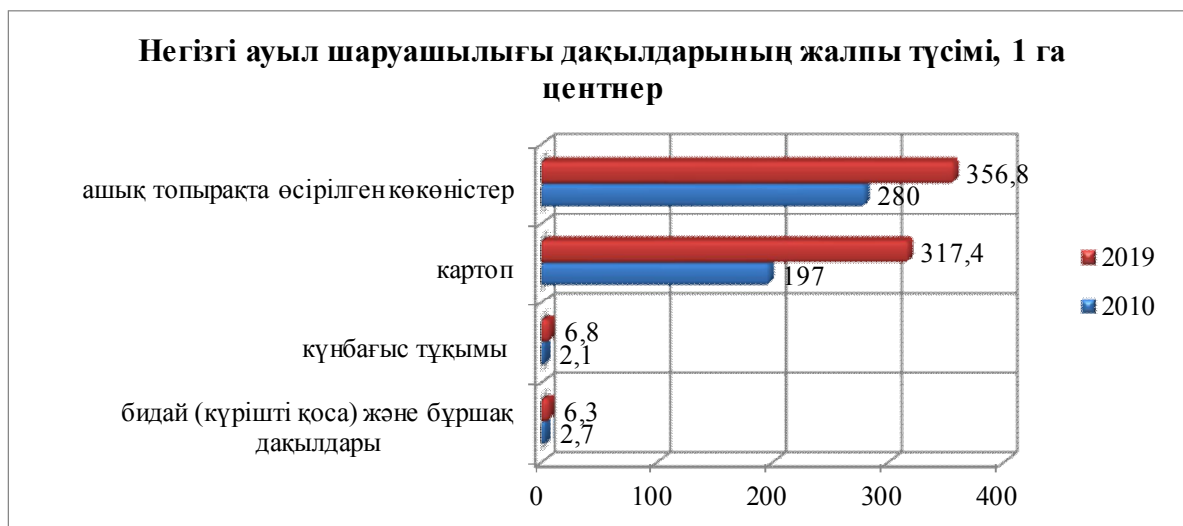
Кесте 1. Сілтеме: stat.gov.kz), Динамика – Павлодар облысының аймақтары бойынша ТЖК. 1991–2019 жылдар.

Топырақ түрі, ылғал дәрежесі бойынша	Ауданы, га						
	Барлығы	Соның ішінде					
		Май ауданы	Аққулы ауданы	Павлодар ауданы	Павлодар қаласы	Ауылдық зона. Ақсу қ.	Ақсу қала шегінде
Дала	2346,0	1245,0	772,0	160,0	-	169,0	-
Шалғынды дала	33860,6	17614,0	11213,0	2826,6	-	2207,0	-
Шабындық	155718,1	35426,0	30657,0	50773,6	989,5	37350,0	522,0
Ылғалды-шалғынды шалғын	21001,8	6255,0	3762,0	4251,3	36,5	6697,0	-
Шалғынды батпақ	5582,0	563,0	718,0	1452,0	-	2849,0	-
Батпақты	6262,0	367,0	377,0	2583,0	-	2820,0	115,0
Басқалар	25011,5	5054,0	5603,0	9500,0	211,0	4569,0	74,0
Барлығы	249782,0	66524,0	53102,0	71547,0	1237,0	56661,0	711,0

Неліктен тек Ертіс жайылмасында орналасқан аудандардың топырақ жамылғысын қарастырдық деген сұрақ туындауы мүмкін. Бұл аудан топырақ түрлері бойынша жіктесек, облыстың негізгі топырақ субзоналары болып табылады. Жәнеде басым көпшілік ауыл шаруашылық; егіншілік пен мал шаруашылық осы аймақ топырағында орын алады.

Жалпы облыс аумағында негізгі сұранысқа ие көкөністер; картоп, сәбіз, бұршақ өндеріледі. Қазақстанның барлық облыстарымен салыстырғанда Павлодар облысының картоп және сәбіз көкөністерінің өсіруліуі үлесі бойынша алдыңғы қатарда (сүрет 2). Павлодар сәбіз, картоптары Республиканың көптеген аудандарымен қалаларын алдыңғы сорттағы көкөністерімен қамтамасыз етіп келуде. Мысалы: ОҚО, Түркістан, Жамбыл, Тараз, Алматы, Қызылорда, Қарағанды т.б.

Салыстырмалы түрде көріп тұрғанымыздай диаграммада айтарлықтай айырмашылықтар бар. Дақылдардың жалпы түсімі 2010 жылдан ағымдағы жылға дейінгі түсім көлемі шамамен 25% ға ұлғайған. Әрине бұл ТШЖ-нің азда болса дамығандығын айқындайды. Осы табиғат шаруашылық жүйелерін дамытушылық жолдарында еліміздің білімді де білікті азаматтары өз еңбектерін аямауда. Көптеген зерттеу жұмыстарымен бақылаулар жүргізуде. Республика аумағындағы барлық табиғи шаруашылық жүйелерін жан жақты қамтамасыз ету зертханалық орталықтар құрылған.

Сурет 2, Павлодар ауданының 2010–2019 жылдардағы негізгі ауыл шаруашылық дақылдарының түсімі [4]

Мысалы, табиғи шаруашылықтарды сумен қамтамасыз ету зертханалық институт бөлімдері ашылған. Зертханалық бөлім, ҚР Білім және ғылым министрлігінің Ғылым комитетінің, География және су қауіпсіздігі институтында 2009 жылы ашылды. ТШЖ сумен қамтамасыздандыру зертханасы 2009 жылы құрылды. Су проблемалары зертханасының құрамындағы жеке тақырыптық бағыт ретінде География институтының сумен қамтамасыз ету проблемаларын 1995 жылы дамытты. Зертхананы жеке тақырыптық топтарға бөлу негізімен тұщы су ресурстарының ластануына және тартылуына қатысты республика төңірегіндегі өзекті су проблемаларын институтта болатын мәселелерді шешу шеңберін кеңейту болып табылады [3, 157-160 б.].

Аумақтық айырмашылықтар ауылшаруашылық өндірісінде де көрінеді. Павлодар облысы жер қатынастары басқармасының деректері бойынша ауыл шаруашылығы алқаптары облыстың барлық жер алаңының 89,5%-ын алып жатыр. Олардың құрылымында алаңы 8229,5 мың га жайылымдар және 1569,1 мың га егістік жерлер басым, тыңайған жерлер 1 млн гектардан астам жерді алып жатыр. Облыс аумағының жыртылуы – 12,6%. Ауыл шаруашылығы дақылдарының негізгі егіс алаңдары облыстың солтүстік, солтүстік-шығыс және орталық бөліктерінде орналасқан. Мәселен, Железин, Ертіс, Қашыр, Павлодар, Успен және Шарбақты аудандарына өңірдің барлық егіс алаңының 90,5%-ы тиесілі. Облыстың оңтүстік және оңтүстік-батыс аудандарында мал шаруашылығы жетекші рөл атқарады [8, 50-62 б.].

Адамның шаруашылық әрекеті – табиғаттың өзгеруіне әсер ететін ерекше фактор. Сондықтан табиғатты өзгерту барысында адамзат оның кейінгі зардаптарын да ескеруі қажет. Ол өзгерістерге кінәлі прогресс емес, техникалық жобаларда адамның шаруашылық әрекетінің әсері есепке алынбаған. Жауын-шашын мөлшерін, топырақ ылғалдығын

ескерместен топыраққа минералды тыңайтқыштар енгізу, ол заттардың шайылып, өзендер мен бөгендердің ластануын туғызды. Мұның бәрі қаншама еңбек пен шикізатты зая кетірумен бірге, қоршаған ортаның жағдайын нашарлатады. Экологтар Павлодар облысындағы ауаны зерттеп, мониторинг жүргізген болатын. Оның барысында үш кәсіпорынның заң талаптарын бұзып отырғаны анықталған. Бұлар – Ақсу ферроқорытпа зауыты, КСП Стил және Алюминий Қазақстан зауыттары. Аталмыш үш кәсіпорынның әрбіріне бір млн теңгеден айыппұл салынды. Сондай-ақ, Еуразиятық энергетикалық корпорациясына тұрғындар тарапынан түскен шағымдар бар. Мәселен, желді күндері Ақсу қаласы зауыт маңынан ұшқан күл-қоқыстың астында қалады. Мамандар бұл мәселені зерттеп, Еуразиятық энергетикалық корпорациясына тиесілі күл-қоқыс төгетін аумақтың дұрыс қолданылмайтыныдығын анықтаған.

Павлодар облысының қазіргі заманғы геоэкологиялық проблемаларының шығу тегі әр түрлі және өткірлігі әр түрлі, ТШЖ тұрақтылығы мен халықтың өміршеңдігінің деңгейін анықтайды. [6] Айта кететін жайт, өтетін ірі өзен Ертісті Қытай, Қазақстан, Ресей мемлекеттері осы су көзін пайдаланады. Бұл тұщы судың ең маңызды көзі. Өзенді тиімсіз пайдалану және үлкен ластану аймақтың және қоршаған ортаның дамуына айтарлықтай проблемалар туғызады және халықтың үлкен алаңдаушылығының себебі болып табылады. Біздің елдің аумағында 2,5 миллионға жуық азаматтың экономикасы мен денсаулығы Ертіске тікелей байланысты. Лабораториялық зерттеулер бойынша былтырғы жылмен салыстырғанда Ертіс өзенінің сапасы тұрақты болып табылады, сонымен қатар су ластануының индексі 1–2,5 көрсетеді, сондықтан 3 деңгейге қалыпты ластанған су сапасына жатқызуға болады. Өзен суын ластайтын негізгі заттар – мұнай өнімдері, мыс және мырыш. Олар Павлодар облысының территориясына Шығыс Қазақстан облысынан түседі. Ертіс су бассейні аймағында 250 мың гектар суармалы егістік бар. Онда 4 миллиондай тұрғын тұрады ғалымдардың зерттеуінше, Ертісті су бассейніндегі тұщы су қоры кейінгі 20 жылдық күрт азайып, елді мекендер Ертіс өзенінің суын пайдалануға екі есеге арттырған [2, 231 б.].

Дегенмен экологиялық талаптарды сақтау барысында қатаң іс-шаралар жүргізілді. Орман мен жануарлар әлемін қорғау жөніндегі Павлодар мемлекеттік мекемесінің 0,54 га жері орман өскіндерімен толықтырылған еді. Өкінішке орай өткен жылы (2020) болған бірнеше өрт оқиғасы тіркелді, өрт шарпыған орман аумағының көлемі 100 га жерді қамтыған еді. Қалпына келтіру жұмыстары жыл сайын жүргізіледі. Бірақ, табиғаттың төтенше жағдайларына байланысты, климаттың күрт өзгеруінен, жергілікті тұрғындардың қарапайым сақтық шараларын елемегендіктен, соңғы 10 жыл ішінде 300 мың га орман резерватының 17 мыңы өртеніп кеткен.

Біз жоғарыда айтып өттік, ТШЖ-нің негізгі құрамдас бөліктерін және зерттеу аумағының табиғи-шаруашылық жүйесінің қалыптасуы мен даму қадамдарын. Қорытындалай келе, Павлодар облысы табиғи-шаруашылығы жүйесінің дамуына кері әсер ететін бірінші фактор экология екені анықталды. Демек, облыс аумағының экологиялық жағдайын бақылауда ұстауымыз керек. Себебі барлық тіршілік осыған тығыз байланысты.

Сондықтанда ормандарды қорғау комитеттері құрылып, аймақтың табиғи қауіпсіздігін бақылауда ұстау қажет. Табиғи апаттық жағдайлардың алдын алу шараларын, қар тоқтату, орман алқаптарында қауіпсіздік ережелері мен талаптарын көрсету шараларын ұйымдастыру керек. Ертіс өзенін зиянды химиялық заттардан тазарту құрылғылары орнатылып, маусымдық тазалау жұмыстарын өткізу керекпіз. Келесі ұсыныс бізде бұл – ауыл шаруашылық дақылдарын, (техникалық дақылдарды да) өсіріп өндіруді арттыру. Бұл жанжықты өз пайдасын тигізеді. Біріншіден, Павлодар облысының топырағы жалпы егіншілік үшін өте қолайлы және өнімдар келеді. Салыстырмалы түрде айтсақ, еліміздің басқа аймақтарының көкеністерінен сапалы болып келеді. Сондықтан бұл ұсынысымыз ТШЖ үшін өте қарқынды даму дәрежесін береді. Бұдан келтіретін зиянымыз жоқ; өсімдіктердің саны артуы арқылы фабрика-зауыттардан келген түгіндерден, ауаның ластануын азайтуда көмегін тигізеді. Жәнеде әрине, экономикалық жағынан өсу болжамы жасалынуда. Қазіргі уақыттың өзінде облыс аумағынан шығарылған ауыл шаруашылық өнімдеріне сұраныс жоғары. Ішкі шағын өнеркәсіптік орындардың саудасы біраз жүріп, еліміздің біраз қажеттіліктерін тежеп өзін-өзі қамтамасыз ете алады деген болжам бар. Кейбір орта жастағы жоғары білімі жоқ азаматтарды жұмыспен қамтуы мүмкін. Егерде осы бойынша үлкен ауқымды деңгейде жұмыс атқарылса оң нәтиже берері сөзсіз деп күтілуде.

Әдебиеттер

1. Бейсенова Ә.С. Қазақстанның физикалық географиясы: Оқулық. – Алматы: 2014.
2. Экология және табиғатты пайдалану экономикасы / Е.В. Гирусов, С.Н. Бабылов, А.А. Новоселов, Н.В. Чепурных. – М., 2000.
3. Малковский И.М. Қазақстанның табиғи-шаруашылық жүйелерін сумен жабдықтаудың географиялық негіздері. – Алматы, 2008. – 248 б.
4. Динамика – Павлодар облысының аймақтары бойынша ТЖК. 1991–2019 жылдар, stat.gov.kz
5. Павлодар облысының географиясы / Редакторы М.И. Чуб. – Павлодар, 1996.
6. Электрондық ресурс: <http://cc-sauran.kz/expert/105-prirodno-hozyaystvennye-sistemy-kazahstana.html> // қаралған күні 27.12.2020 ж.
7. Электрондық жарияланым: Табиғи және экономикалық территориялық жүйелер туралы түсінік // 2015 // қаралған күні 16.03.2021 ж.
8. Сельское, лесное и рыбное хозяйство Павлодарской области, 2008–2012: Стат. сб. Павлодар, 2013. – 64 с.

**Сандық буынмен жұмыс істеуге
шығармашылық мамандықтар
дайындау**

**Подготовка творческих специальностей
к работе с цифровым поколением**

А.И. Астафьева

студентка Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Б.А. Нурумов

доктор PhD, магистр психологии, профессор РАО

СПЕЦИФИКА И ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ТЕХНИКИ НИТКОГРАФИЯ В ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ УЧАЩИХСЯ 8 КЛАССА

Андатпа. Оқушы тұлғасының көркемдік талғамы мен шығармашылық іс – әрекетін дамыту-әр балада болатын шығармашылық бейімділікті қалыптастыруға және жүзеге асыруға көмектесу.

Тірек сөздер: шығармашылық, ойлау, қиял, белсенділік.

Аннотация. Развитием художественного вкуса и творческой деятельности личности школьника – помощь в формировании и реализации творческих задатков, которые присутствуют в каждом ребенке.

Ключевые слова: творческие способности, мышление, воображение, деятельность.

Summary. The development of artistic taste and creative activity of the student's personality – help in the formation and implementation of the creative inclinations that are present in every child.

Keywords: creativity, thinking, imagination, activity.

На протяжении многих лет проблема развития творческих способностей учащихся привлекает к себе пристальное внимание представителей различных областей науки-педагогике, психологии, философии. Это связано с постоянно возрастающими потребностями современного общества в активных личностях, способных ставить новые проблемы, находить качественные решения в условия множественного выбора, постоянного накопления и совершенствования знаний.

В связи с проблемой внедрения новой образовательной парадигмы в 21 веке возрастают требования к развитию творческой личности, которая должна обладать гибким продуктивным мышлением, развитым активным воображением для решения сложнейших задач, которые выдвигает жизнь.

Творческое начало рождает в ребенке живую фантазию, живое воображение. Основано на желании сделать что-то, что до тебя еще никем не было сделано, или, хотя бы то, что до тебя существовало, сделать по-новому, по-своему, лучше.

Ниткография хорошо развивает фантазию и художественный вкус.

Характеризуя актуальность проекта по ниткографии, особое значение приобретает проблема творчества; способностей детей, развитие которых выступает своеобразной гарантией социализации личности ребенка в обществе.

Творческие способности человека предполагают- полное раскрытие его индивидуальности через черты, одной из которых является развитие в творческой деятельности. Главная задача это помочь пробудить и реализовать творческие задатки, которые присутствуют в каждом.

В творческой деятельности происходит раскрытие индивидуализма и творческие способности человека. И, главная задача учителя, которая занимается развитием художественного вкуса и творческой деятельности личности школьника – помощь в формировании и реализации творческих задатков, которые присутствуют в каждом ребенке.

Понятием творчества охватываются охватываются все формы создания и появления нового на фоне существующего и стандартного. Творчество направленно на изменение, обновление, преобразование и совершенствование существующего. Это относится к человеку, который реализует свои потенциальные и безграничные возможности.

Анализ работ Л.С. Выготского, Д.Б. Богоявленской, посвященных исследованию проблем творчества, позволил определить творчество как вид человеческой деятельности, выходящей за пределы уже имеющихся знаний и опыта, отличающейся новизной, оригинальностью, прогрессивностью, создание нового по способу, методам репродуктивного уже существующих ценностей.

Каждый вид деятельности предполагает наличие цели, владение средствами ее достижения, создание некоторого конкретного продукта, необходимого обществу. Творчество может быть внесено в любой вид деятельности. Однако внесение творчества в разные виды деятельности происходит по-разному. В некоторых случаях сама деятельность блокирует проявления творчества, хотя сама же требует его.

Основным определением человека как субъекта являются способности, которые формируются через усвоение индивидом выработанных человечеством способов деятельности и проявляются в процессе этой деятельности. Способности не могут быть сведены к знаниям, умениям и навыкам, имеющимся у человека, но способности обеспечивают их быстрое приобретение, фиксацию и эффективное практическое применение. Успешность в деятельности и общении определяется не одной, а системой различных способностей.

Значительный вклад в разработку общей теории способностей внес ученый Б.М. Теплов. В понятии «способности», по его мысли, заключены три идеи. «Во-первых, под способностями понимаются индивидуально-психологические особенности, отличающие одного человека от другого.

Вопрос о развитии творческих способностей является весьма актуальным, т.к. творческие люди являются двигателем прогресса. Проблема творчества и развития творческих способностей учащихся является сложной, но рассмотрение всех возможных подходов к ней чрезвычайно актуально в настоящее время. Сложность этой проблемы обусловлена

наличием большого числа разноплановых факторов, определяющих как природу, так и проявление творческих способностей.

Творческие способности, или творческие потенциалы, заложены и существуют в каждом ребенке. Творчество – это естественная, природная функция мозга, которая проявляется и реализуется в деятельности в меру наличия специальных способностей к той или иной конкретной деятельности.

Развитие креативности происходит в деятельности, но именно в творческой деятельности – это второе важное положение для педагогической практики. Структуру креативности можно определить, как оптимальное развитие всех потенциальных возможностей личности. Креативность может проявляться у одного и того же человека в разных видах деятельности. Креативность в первую очередь характеризуется наличием интеллектуальной, творческой инициативы, выходом за рамки задач и требований непосредственной действительности.

Работа над развитием творческих способностей детей воспитывает гармонически развитого человека, умеющего творчески относиться к любому делу. У детей должно быть много интересной творческой деятельности, заставляющей почувствовать себя человеком интересным, привлекательным для других. Поэтому процесс обучения творчеству в объединении строиться так, чтобы каждый ребенок мог выявить и развить свой комплекс способностей, учиться познавать самого себя, развивать на определенном уровне мышление, фантазию, воображение. Для этого в программу обучения вводится много разных технологий работы с различными материалами.

Подростковый период называют эпохой активной индивидуализации, этапом обостренно переживаемого стремления к самоутверждению. Желание выделиться, стремление занять высокую позицию, добиться уважения, признания своей личностной ценности и тем самым получить возможность подкрепить свою самооценку и самоуважение во многом определяет поведение детей в подростковом возрасте.

Творческие одаренные подростки общительны и склонны к широким социальным контактам, их следует включать в активную общественную и творческую деятельность, тем более что они обычно показывают большую эмоциональную стабильность и достаточно спокойно относятся к критике и собственным ошибкам. При работе с детьми важно учитывать, что необходимым условием развития творческой одаренности школьников является соблюдение принципов гуманистической психологии – безоценочности, принятия, безопасности, поддержки.

На занятиях по декоративно-прикладному творчеству мною используются творческие задания, как часть игры, где учащийся выполняет различные роли – конструктора, художника, гримера, которые также способствуют развитию творческих способностей.

Большую роль в развитии творчества играют занятия декоративно-прикладного искусства при работе с «бросовым материалом». Здесь школьникам предоставляется много возможностей для развития их фантазии и воображения. Работа с различными материалами, освоение новых приемов приносит большое удовлетворение.

Одной из педагогических задач сегодня является внедрение в образовательный процесс таких методов и приемов, которые помогут подросткам не только овладеть определенными знаниями, умениями и навыками в той или иной сфере деятельности, но и развивать их творческие способности, где важная роль отводится урокам технологии. Практика показывает, что для учителя задача развитие творческих способностей учащихся является наиболее сложной и трудно реализуемой. С одной стороны, нужно для каждого учащегося создать такие условия, которые позволят ему творчески подойти к решению различных проблем, с другой стороны, это должно происходить в рамках программы.

Творчество – это исследование. Человек исследует, а это значит, что он наблюдает и познаёт окружающий нас мир. Поисковая творческая деятельность создаёт все материальные и духовные ценности. Элементы творчества могут присутствовать в самых различных видах деятельности человека: в создании новой техники, пошиве одежды, приготовлении пищи, рукоделии.

В основе творчества лежит система творческого воспитания, которая обусловлена двумя основными принципами:

- индивидуальной заинтересованностью;
- социальной значимостью.

Система творческого воспитания должна строиться на свободе творчества школьников, которая имеет глубокий педагогический смысл, т. к. расширяет умственный кругозор учащегося, усиливает продуктивность его фантазии, вызывает положительные эмоции, возбуждает активность, волю к действию, помогает с большей настойчивостью и изобретательностью преодолевать трудности, приобретать без принуждения трудовые навыки, нередко весьма сложные. Чем опытнее становятся ученики, тем сложнее их творческие замыслы, тем больше они предъявляют требований к себе в отношении техники выполнения и результата деятельности по сравнению с намерениями.

Рассматривая процесс творчества, следует обращать внимание на формирование творческого климата среди учащихся, сам творческий процесс, наличие у учащихся творческих способностей и определение творческой личности. Творческие способности присущи любому человеку, любому нормальному ребёнку, только нужно вовремя их раскрыть и развить. Элементы творчества проявляются в решении повседневных жизненных задач, их можно наблюдать в обычном школьном учебном процессе, они проявляются в самостоятельности личности.

Творческая деятельность рассматривается как «деятельность, способствующая развитию целого комплекса качеств творческой личности»: умственной активности; смекалки и изобразительности; стремления добывать знания, необходимые для выполнения конкретной практической работы; самостоятельность в выборе и решении задачи; трудолюбие; способность видеть главное. Творческая личность рождается тогда, когда учащиеся учатся самостоятельно применять свои ранее полученные знания, умеют представить себе объект, о котором идет речь, сравнить с другими, сделать выводы, выразить свое отношение к объекту

Признаки и критерии творческой деятельности: продуктивность, нестандартность, оригинальность, способность к генерации новых идей, возможность «выхода за пределы ситуации», сверхнормативная активность.

Для выявления и развития способностей зачастую решающую роль играет труд, возможность приобретения высокого мастерства и значительных успехов в творчестве.

На основе этого можно сформулировать основную цель развития творческих способностей учащихся.

1. Приобщить учащихся к творческой работе;
2. Прививать интерес к творчеству, поиску;
3. Развивать навыки созидания, самореализации.

Для проведения исследовательской работы в соответствии с задачами исследования проверялась эффективность реализации комплекса педагогических условий и развития творческих способностей. Процесс обучения организовывался в соответствии с разработанной формой его организации, направленной на развитие творческих способностей учащихся. Целью исследовательской работы являлась проверка на практике комплекса выявленных педагогических условий направленных на развитие творческих способностей учащихся в процессе обучения на уроках художественного труда в 8 классах.

В процессе исследовательской работы решались следующие задачи:

- 1) отбор класса для исследования развития творческих способностей;
- 2) подбор диагностических материалов для выявления творческих способностей;
- 3) определение творческих способностей посредством тестирования;
- 4) выполнение творческих работ по теме «Декоративные изделия для интерьера»;
- 5) сравнение выполненных творческих работ с результатами тестирования.

В исследовании для анализа развития творческих способностей учащихся использовались тесты и опросы учащихся для определения развитости творческих способностей. Исследовательская работа прово-

дилась на базе ГУ «Специализированная школа-лицей №1 для одаренных детей города Экибастуз». Был выбран 8 «А» класс, состоящий из 19 человек, с высокой успеваемостью по школе. Для выявления творческих способностей у учащихся 8 класса были выбраны тесты.

Тест Баррона Уэлша «Эстетическая шкала», который широко применяется в качестве различных личностных факторов, в том числе и креативности. Параметрами диагностики являлись эстетические предпочтения диагностируемых, как средство оценки личностного стиля; креативность; личностные особенности. Итог тестирования: большее количество выборов ассиметричных, неоднозначно структурированных фигур свидетельствует о высоком уровне творческого потенциала. Некоторые учащиеся при выполнении теста отдавали предпочтения сложным и динамичным фигурам, что свидетельствует о более творческом их развитии.

Тест «Свобода ассоциаций» направлен на образную креативность. Этот тест обладает широкой информативностью и позволяет определить уровень развития способности к ассоциированию, визуальной креативности, вариативности мышления и способности к преобразованиям. Оценка результатов осуществлялась таким показателям как: количество вариантов представленным учащимся; оригинальность и уникальность ответа; разнообразие стратегий и степень отдаленности ассоциаций. Итог тестирования: все учащиеся предоставили несколько количество вариантов ассоциаций, некоторые варианты отличаются оригинальностью и креативностью, что свидетельствует о вариативности мышления.

Тест «Творческие способности», целью которого являлось оценка творческого потенциала, воображения и быстроты протекания мыслительных процессов. Обработка результатов проходила по пятибалльной системе от 1 до 5. Итоги тестирования: у большинства учащихся правильное и логичное сочетание слов, последовательность и смысловое сочетание. У некоторых учащихся наблюдается остроумная и оригинальная комбинация, что свидетельствует о достаточно развитом творческом воображении.

Заключительным исследованием был опрос для определения уровня креативности. В котором учащиеся должны были отметить свое согласие или несогласие знаками «+» или «-» с утверждениями. Каждое утверждение считается за один балл. Для обработки результатов считается количество знаков «+».

Таблица

Низкий уровень	Средний уровень	Высокий уровень
0–5 баллов	6–9 баллов	10–15 баллов

Итоги тестирования: среднее количество баллов из числа опрашиваемых 10–11 баллов, что свидетельствует о среднем уровне креативно-

сти. У некоторых опрашиваемых наблюдается высокий уровень креативности при 13–14 набранных баллов.

При изучении раздела «Культура Дома» по теме «Декоративные изделия для интерьера» учащиеся должны выполнить эскиз и творческую работу. Учащимся предоставляется наглядный материал и примеры предполагаемых выполненных работ на свободную тему, что дает им свободу выбора: изготовления творческой работы по шаблону или по собственному эскизу. По итогу основная масса учащихся затруднялись самостоятельно выбрать тему будущего изделия и изготовить эскиз, т. к. не были уверены в своих силах и выбрали более однообразные и несложные. У некоторых учащихся наблюдались оригинальные эскизы, что говорит о креативный подход к разработке эскиза для будущего изделия. В основном работы носили подражательный характер, идеи были взяты из интернета или предоставленных работ с внесением незначительных изменений. Лишь несколько работ носили действительно творческий характер.

Использовали метод наблюдения, фиксировали рост самостоятельности, появление новых интересов, что помогало организовать обучение и воспитание в соответствии с возрастными и личностными особенностями. Учащиеся также изготавливают творческую работу и его оценка дает учителю дополнительные сведения об уровне развития каждого ученика его творческих способностей.

Особое внимание уделяли формированию творческой обстановки. При объяснении материала мы опирались на межпредметные связи и личный опыт учащихся, проблемную постановку задачи, широко использовали диалоги, беседы, частую смену видов деятельности при индивидуальном подходе к каждому ребенку.

Творческая активность была проявляющаяся в стремлении познавать новое, в желании изготавливать необычные, оригинальные изделия, используя при этом новые для себя технологии. Расширился выбор выполняемых учащимися самостоятельно творческих заданий, они пытались вносить в изделия новое, используя не только имеющиеся знания и умения, но и приобретая новые в процессе работы.

В результате исследования была установлена положительная динамика в уровне проявления творческих способностей учащихся. Возрастание уровней развития творческих способностей учащихся является следствием специально организованной педагогической деятельности. Но, при этом, непосредственно влиять на развитие творческих способностей невозможно, а только путем создания и поддержания определенных педагогических условий. Для развития творческих способностей необходимо специально организованная педагогическая деятельность, соблюдение определенных педагогических условий. Непосредственно влиять на развитие творческих способностей невозможно, а только путем создания и поддержания определенных педагогических условий. В

результате исследования была установлена положительная динамика в уровне проявления творческих способностей учащихся.

Проблема изучения творческих способностей содержится в большом многообразии способностей, их сочетаниях, проявлениях и применении. Проанализировав понятия «творчество», «способности», «креативность», мы выяснили, что психологическую основу творчества составляют творческие способности и творческое мышление.

Творчество, применительно к процессу обучения, можно рассматривать как форму деятельности человека, которая направлена на создание новых для него ценностей и имеющих общественное значение, важных для формирования личности. Для организации успешной работы по достижению учащимися более высокого уровня развития творческих способностей необходимо соблюдение выявленных педагогических условий, кроме этого обозначены внутренние педагогические условия. Процесс обучения проектировался в соответствии с разработанной формой его организации, направленной на развитие творческих способностей обучающихся. Развитие творческих способностей обучающихся на уроках художественного будет более эффективным, если определить и соблюдать педагогические условия, необходимые для проявления и развития творчества обучающихся.

Возрастание уровней развития творческих способностей учащихся является следствием специально организованной педагогической деятельности. Но, при этом, непосредственно влиять на развитие творческих способностей невозможно, а только путем создания и поддержания определенных педагогических условий.

Литература

1. Ротенберг В. Руководства по функциональной межполушарной асимметрии мозга. – Научный Мир, 2009. – Глава 6.
2. Ермолаева-Томина Л.Б. Психология художественного творчества: Учебное пособие для вузов. – М.: Академический проект, 2003. – 304 с.
3. Ильин Е.П. Психология творчества, креативности, одаренности.
4. Занков Л.В. Развитие школьников в процессе обучения [Текст] / Л.В. Занков. – М., 1967.
5. Ковалев А.Г. Общая психология [Текст] / А.Г. Ковалев. – М: Просвещение, 1981. – 361 с.
6. Ковалев А.Г. Общая психология [Текст] / А.Г. Ковалев. – М: Просвещение, 1981. – 361 с.
7. Ключеский В.О. Аффоризмы и мысли об истории. – 214 с.
8. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность [Текст] / А.Н. Леонтьев. – М.: Политиздат, 1975. – 304 с.
9. Мир философии: Кн. Для чтения. В 2-х ч. Исход. Фил. проблемы, понятия и принципы. – М.: Политиздат, 1991. – 672 с.
10. Немов С.Р. Психология [Текст]: Учеб. для студентов высш. пед. заведений. Кн. 2: Психология образования / С.Р. Немов. – М.: Просвещение, 1994. – 496 с.
11. Роджерс Н. Творчество как усиление себя // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С. 164–168.

12. Пономарев Я.А. Психология творчества и педагогика. – М., 1976.
13. Креативная педагогика: методология, теория, практика / Под ред. Ю.Г. Крулова. – М.: МГОПУ им. А. А. Шолохова, изд. центр «Альфа», 2002. – 240 с.
14. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии [Текст] / С.Л. Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1976. – 415 с.
15. Одаренные дети / Пер. с англ.; общ. ред. Г.В. Бурменской и В.М. Слущкого; предисл. В.М. Слущкого. – М.: Прогресс, 1991. – 376 с.
16. Штейнбах Х.Э. Психология творчества: учебное пособие. – СПб., 2011. – 211 с.
17. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: Изд-во МГУ, 2003. – 416 с.
18. Яковлева Е.Л. Психологические основы развития творческого потенциала личности школьника // Развитие творческого потенциала личности школьника. – М., 1996. – С. 6–16.
19. Якиманская И.С. Развивающее обучение. – М.: Педагогика, 1979. – 144 с.

Ж.М. Абикеев

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Е.Ю. Личман

доктор философии (PhD), ассоциированный профессор

МУЗЫКАЛЬНОЕ ПРОСВЕЩЕНИЕ МОЛОДЕЖИ ПАВЛОДАРСКОГО РЕГИОНА ЧЕРЕЗ БЛОГЕРСТВО

Андатпа. Мақалада Павлодар қ.блогерлік мектебінің білім беру кеңістігі жағдайында оқушыларды музыкалық ағарту мәселесі қарастырылған. Музыкалық оқиғалар, музыкалық мәдениеттің көрнекті қайраткерлері, Павлодар өңірінің музыкалық білім беру саласының педагог-ардагерлері туралы білім деңгейін зерттеу процесінде жас ұрпақтың осы тақырып бойынша хабардар болуының төмен пайызы анықталды. Блог жүргізу мектеп оқушыларынан музыкалық білімді, зияткерлік өзін-өзі дамытуды, шығармашылықты, мақсаткерлікті талап етеді.

Тірек сөздер: блогерлік, музыкалық ағарту, Павлодар Ертіс өңірі, музыкалық мұра.

Аннотация. В статье рассмотрена проблема музыкального просвещения учащихся в условиях образовательного пространства Школы блогерства г. Павлодара. В процессе исследования уровня знания о музыкальных событиях, выдающихся деятелях музыкальной культуры, педагогах-ветеранах сферы музыкального образования Павлодарского региона, выявлен невысокий процент осведомленности молодого поколения по данной теме. Ведение блога требует от школьников музыкальной образованности, интеллектуального саморазвития, креативности, целеустремленности.

Ключевые слова: блогерство, музыкальное просвещение, Павлодарское Прииртышье, музыкальное наследие.

Summary. The article deals with the problem of musical education of students in the educational space of the School of Blogging in Pavlodar. In the process of studying the level of knowledge about musical events, outstanding figures of musical culture, teachers-veterans of the field of music education of the Pavlodar region, a low percentage of aware-

ness of the younger generation on this topic was revealed. Blogging requires students to have musical education, intellectual self-development, creativity, and purposefulness.

Keywords: blogging, music education, Pavlodar Priirtyshye, musical heritage.

Глобализация современного мира во многом благодаря колоссальному проникновению информационно-коммуникационных технологий в нашу жизнь объединила социальное, культурное, образовательное пространство. Психологи и педагоги, наблюдая воздействие IT-технологий на молодежь и подростков констатируют, что, во-первых, они сильно ограничивают возможность совместного эмоционального проживания реальной, а не виртуальной жизни в кругу друзей, семьи, игнорируя нравственно-духовные ценности и традиции [1]. Во-вторых, такие важные феномены цивилизации как искусство, кино, театр, особенно на периферии могут оказаться на втором плане, несмотря на огромную роль культуры в образовании и развитии детей. В-третьих, несмотря на реализацию программы «Рухани жаңғыру» [2] большая часть молодежи остается в стороне от наследия национальной и классической музыкальной культуры, сохраняется тенденция предпочтения субкультуре, в том числе по причине слабого музыкального просвещения молодежи из-за малого количества программ освещающих данную проблему на республиканских телевизионных каналах и в СМИ.

В этой связи намечается противоречие между социальной значимостью культуры, в том числе музыкального просвещения молодежи с целью формирования у них гуманного отношения к миру, с другой невозможностью запрета молодому поколению погружаться в информационно-коммуникационную среду, активно развивающуюся в мировом социуме в XXI в.

В нашем исследовании мы предприняли попытку изучения и освоения технологии блоггерства школьниками; выявления его сильных и слабых сторон в развитии личности учащегося; определения возможности использования данной платформы для образования и музыкального просвещения школьников Павлодарского региона.

Начнем исследование с определения понятия блоггерство. Это слово образовалось от английского «blog», обозначающее «сетевой журнал» или «дневник событий» [3]. Следовательно, блоггерство – это вид деятельности, при котором учащийся, владеющий собственным блогом, размещает и рассказывает о своей жизни, либо происходящих событиях в его семье, городе, стране, школе, создавая, таким образом, свой уникальный контент.

Блоггером может стать любой человек. Главное – «гореть» этой мечтой и не бояться делиться с десятками, тысячами и даже миллионами людей своими мыслями, эмоциями, чувствами, жизненным опытом.

Блоггерство не требует специального образования, опыта работы. Но для того, чтобы блог смотрело большое количество людей, необходимо

создавать интересный, качественный контент, постоянно работать над обновлением его содержания.

Блоггерство предоставляет молодежи возможность саморазвития, поиска хобби, получения дополнительного дохода, обретения славы, личностного самоутверждения и роста.

Многие блогеры – очень талантливые люди, которые обладают определенной харизмой и отличной выдержкой, могут спокойно реагировать на критику, готовы упорно и ежедневно работать над развитием своего блога.

Не все блогеры становятся популярными, но если школьник полон желания творить свой контент, то задача педагога использовать данную возможность для развития потенциала его личности, в том числе рассмотреть блоггерство как средство образования и музыкального просвещения.

Одной из задач нашего исследования является необходимость отображения педагогического/менеджерского опыта автора статьи по организации «Школы Блоггерства для учащихся г. Павлодара», как единственного успешно действующего проекта по образованию и музыкальному просвещению школьников не только в Павлодарском регионе, но и в Республике Казахстан.

Программа «Школы Блоггерства» для учащихся г. Павлодара разработана в связи с возросшим осознанием важности повышения уровня общей и музыкальной культуры; возобновления лучших традиций речевого общения; знакомства школьников с музыкальным искусством и выдающимися личностями Павлодарского региона, развития речевого поведения школьников с целью их успешной социализации и коммуникации.

Перед началом занятий в Школе блоггерства был проведен опрос, с целью выявления музыкальных вкусов учащихся и музыкальных предпочтений их родителей; определения их осведомленности в стилях, направлениях, жанрах музыкального искусства; знания о происходящих музыкальных событиях в г. Павлодаре и области; определения любимых музыкальных произведений родителей, а также бабушек и дедушек; знания выдающихся музыкальных исполнителей, деятелей музыкальной культуры, музыкальных коллективов Павлодарского региона; наличия музыкальных учебных заведений в г. Павлодаре и выдающихся педагогов-музыкантов.

Статистика показала, что 50% опрошенных не смогли ответить на поставленные вопросы. Таким образом, был сделан вывод о том, что при создании Школы блоггерства, главной целью является необходимость сохранения и развития интеллекта и культуры молодого поколения, в том числе средствами музыкального просвещения учащихся и их родителей.

Для эффективного решения поставленных задач необходимо, во-первых, использовать IT-пространство для освещения значимых музы-

кальных событий и выдающихся деятелей музыкального образования и культуры Павлодарского региона; во-вторых, профессионально обучать школьников блоггерству.

Для проведения занятий «Школы блоггерства» для учащихся г. Павлодара была разработана образовательная программа.

Стратегическая цель образовательной программы Школы блоггерства: через изучение музыкальных предпочтений школьников, их родителей, близких родственников; музыкальных событий, происходящих в их классе и школе, профессионально сориентировать на изучение проблем, которые ранее не освещались ни в СМИ, ни в программах телевизионных каналов Павлодара и республики, наполняя блоги актуальной и ценной для каждого учащегося информацией.

Цель образовательной программы: на основе использования информационно-коммуникационного пространства, разработать и внедрить образовательный проект, который позволит получить учащимся необходимые знания, сформировать умения и навыки, развить личный потенциал в процессе музыкального просвещения и образования на площадках в сети Блоггерства.

В процессе освоения образовательной программы учащиеся смогут: приобрести знания о способах и методах сбора и презентации информации; овладеть некоторым опытом публичного выступления, ведения диалога, что необходимо для развития умений мыслить и грамотно говорить; на основе изучения музыкальной культуры (музыкальных событий, выдающихся личностей и коллективов, музыкальных мероприятий и старейших учебных заведений Павлодарского региона) ознакомятся с огромным пластом новой для них информации. Таким образом, вовлекая большой круг людей в свой блог, получают возможность музыкального просвещения населения региона, а также личного образования и музыкального просвещения.

Задачи Школы блоггерства:

1) Помочь самоопределиваться в сфере Media:

- выбрать свою тему в блог-платформе;
- личное позиционирование;
- изучить технологии и инструменты работы в сети;
- создать свой канал.

2) Обучать школьника основным культурным средствам, способам речевой деятельности.

3) Научить детей договариваться, учитывать интересы и чувства товарищей, сопереживать неудачам и радоваться успехам других.

Перейдем к проблеме выбора темы контента, поскольку именно его информационное наполнение привлекает людей в блог.

Контент – король блога. Можно разработать контент, направленный на освещение проблем музыкального искусства, поскольку именно музыка, как самое древнее искусство понятно каждому человеку, издавна

играет огромную роль в духовном и нравственном совершенствовании личности и общества. Музыкальное искусство, непосредственно и сильно воздействует на человека уже в первые годы его жизни и занимает большое место в его общем культурном развитии.

Для того чтобы заинтересовать школьников, важно продумать методику их постепенного погружения в проблемы музыкального искусства с помощью разработанной образовательной программы, включающей систему обучающих приемов и методов. Для этого были созданы специальные рубрики на примере различных игр для канала.

Игра «Услышь меня в наушниках» направлена на развитие у детей умения слушать и слышать друг друга, привлекать внимание к своим словам. Ее хорошо использовать как подготовительный этап процесса сплочения детского коллектива.

Игра «Угадай мелодию» создает условия для активного вовлечения детей к музыкальному искусству через музыкальное соревнование.

Помимо различных игр, учащимся были предложены темы для подготовки репортажей, исходя из личного выбора каждого школьника: «Музыкальные события Павлодарского региона»; «Любимые песни родителей»; «Музыкальная ностальгия дедушек и бабушек»; «Репортаж об учителе музыки г. Павлодара»; «Музыкально-просветительская деятельность учителей Павлодарского региона»; «Старейшие музыкальные учебные заведения г. Павлодара»; «Выдающиеся музыкальные деятели павлодарского Прииртышья» и др.

В процессе обучения в Школе блогерства у каждого учащегося появилась возможность личностного роста, хотя возникали сложности. Кратко обозначим положительные моменты обучения в Школе блогерства.

Постоянная работа перед камерой позволяет подростку выработать психологическую устойчивость, внутреннюю уверенность, проверить эмоциональные и интеллектуальные возможности, развить коммуникационный потенциал.

Учащийся, который занимается блогерством, постоянно выступая перед аудиторией или на телевидении, развивает умение красиво и правильно доносить свою мысль, убедительно отстаивать свою позицию, приводить необходимые аргументы в диалоге, чтобы его слушали, понимали и принимали во внимание его мнение, таким образом, совершенствуется навык красноречия.

Работая в команде, у школьников развивается основа эффективного общения – понимание собеседников. Выбатывается умение признавать свои ошибки.

Блог – это великолепный стартап, который практически не требует финансовых вложений. Автор лично выбирает тематику и область информации, которую он планирует доносить аудитории.

Рассмотрим минусы блогерства.

Часто создатели блога, спустя месяц два, не видя результатов и отдачи, забрасывают его. У них пропадает интерес, нет мотивации к развитию. Потребуется не один год на раскрутку блога, к тому же не все становятся популярными.

Помехой для развития также является агрессивно настроенная аудитория, отрицательные комментарии в блоге.

Есть также риск копирования чужого контента или идей, что может стать причиной блокировки блога со стороны социальных сетей.

Одной из проблем является непонимание со стороны близких увлечением школьника блогерством. Отсутствие поддержки в семье может привести к потере вдохновения, которое послужит причиной завершения работы над блогом.

Однако все перечисленные минусы, не перекрывают достоинств и возможностей, которые дает занятие блогерством, особенно если это увлечение благодаря обучению в Школе блогерства часто перерастает в профессиональный интерес. В процессе обучения в Школе Блогерства учащиеся достигают следующих результатов.

Овладевают *знаниями* о процессах и правилах:

- копирайтинга;
- моделирования блога;
- создания контент-плана;
- оформления социальных сетей;
- видеомонтажа на смартфоне;
- фотоискусства;
- создания Портфолио с профессиональной фотосессией;
- продвижения и оптимизации YouTube канала;
- продвижения блога в социальных сетях.

умениями:

- договариваться с собеседником;
- учитывать интересы и чувства других;
- сопереживать неудачам и радоваться успехам других;
- слышать других и быть понятым другими;
- владения устной речью;
- последовательно, логично выражать свои мысли и желания;
- грамотного составления текста.

навыками:

- видеомонтажа на смартфоне;
- оформления социальных сетей;
- выработки своего стиля ведения блога;
- создания контент-плана с идеями для видео;
- работы в кадре;
- набора подписчиков, просмотров;
- продвижения и оптимизации YouTube канала;
- создания Портфолио с профессиональной фотосессией;

- нахождения новых друзей со схожими интересами;
- фотоискусства;
- обработки фото в графических программах;
- копирайтинга – написания текста;
- продвижения блога в социальных сетях;
- заработка после обучения.

Подведем итоги нашего исследования. О блогерах часто говорят с пренебрежением, хотя, как показывает практика это сложное и очень увлекательное дело. Чтобы создать успешный контент, нужно очень многое знать и уметь, потому что блогер:

- изучает большое количество информации, которую необходимо проанализировать и систематизировать;
- самостоятельно создает тексты, которые должны быть интересными и актуальными;
- постоянно следит за новостной повесткой в той сфере, которую выбрал, чтобы быть в тренде;
- регулярно наполняет контент блога публикациями, видеороликами;
- постоянно совершенствует свои навыки как писатель, оператор, режиссёр, диктор.

Таким образом, ведение блога требует от школьника дисциплины и трудоспособности, постоянного интеллектуального и творческого саморазвития, креативности и целеустремленности, систематического совершенствования всех профессиональных навыков. Очень важно, что в процессе выбора тематики контента, подготовки материала, постоянного обновления содержания блога, просвещая других, учащийся образовывается сам, интеллектуально, духовно, культурно развиваясь, совершенствуется как личность.

Литература

1. Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V ЗРК Об информатизации. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=33885902
2. Закон Республики Казахстан о культуре (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.11.2020 г. – Режим доступа: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30081960#pos=3;-116
3. Blogger – Режим доступа: Википедия (wikipedia.org) – Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/Blogger>

М.А. Байтанаева

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: М.Ш. Алинова

педагогика ғылымдарының докторы, профессор

КӨРКЕМ ЕҢБЕК САБАҚТАРЫНДА САНДЫҚ БІЛІМ БЕРУ РЕСУРСЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ АҚПАРАТТЫҚ ҚҰЗІРЕТТІЛІГІН ДАМЫТУ ҚҰРАЛЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада сандық білім беру ресурстары арқылы көркем еңбек сабақтарында оқушылардың ақпараттық құзіреттілігін дамыту жолдары көрсетілген.

Тірек сөздер: ақпараттық құзіреттілік, көркем еңбек пәні, сандық білім беру ресурс.

Аннотация. В данной статье представлены пути развития информационной компетентности учащихся на уроках художественного труда через цифровые образовательные ресурсы.

Ключевые слова: информационная компетентность, предмет художественный труд, цифровой образовательный ресурс.

Summary. This article describes ways to develop students' information competence in art lessons through digital educational resources.

Keywords: information competence, subject work, digital educational resource.

Білім беру үрдісін ақпараттандыру – жаңа инновациялық технологияларды пайдалану арқылы дамыта оқыту, ақпараттық құзыреттілікті арттыру, тұлғаны бағыттап оқыту мақсаттарын жүзеге асыра отырып, оқу-тәрбие үрдісінің барлық деңгейлерінің тиімділігі мен сапасын жоғарылатуды көздейді. Біріккен ұлттар ұйымының шешімімен «XXI ғасыр –ақпараттандыру ғасыры» деп аталады. Қазақстан Республикасы да ғылыми-техникалық прогрестің негізгі белгісі – қоғамды ақпараттандыру болатын жаңа кезеңіне енді [7, б.8].

Қазіргі кезде біздің қоғамымыз дамудың жаңа кезеңіне көшіп келеді, бұл кезең ақпараттық кезең, яғни компьютерлік техника мен оған байланысты барлық ақпараттық-коммуникативтік технологиялар педагогтар қызметінің барлық салаларына кірігіп, оның табиғи ортасына айналып отыр. «Білім берудегі ақпараттық-коммуникативтік технологиялар» ұғымы «оқытудың жаңа инновациялық технологиялары», «қазіргі ақпараттық оқыту технологиялары», «компьютерлік оқыту технологиялары» және т.б. тіркестермен тығыз байланысты.

Республикамыздың білім беру саласында ақпараттық құзыреттіліктің аспектілерін меңгерген мамандарға деген сұраныстардың артуы мен оларды даярлаудағы кәсіптік әрі ақпараттық білімділігі мен қабілеттілігі, біліктіліктің қазіргі талаптарға сай болуы өте үлкен маңызды жұмыстарды атқаруды қажет етеді және болашақ педагогтардың кәсіби даярлығын білім стандарттарына, мазмұнына сай

жетілдіру проблемалары әр кезеңнің көкейтесті мәселесі екендігі белгілі. Қазіргі кезде қоғамның ақпараттық сипатқа ие болуы негізінде ғаламдық ақпараттық үдерістерге ілесудің мәні өте зор болып отыр.

Сонда құзыреттілікті білім мен тәрбиенің бір тұтастығын сақтай отырып, жеке тұлғаның өзіндік дамуын жүзеге асырып, өмір сүруге қажетті өзіндік бағдарын айқындауға мүмкіндік беретін құзырлылыққа жеткізуде күтілетін түпкі нәтиже деп түсінуге болады.

Ақпараттық құзыреттілік – бағдарлай білу, өз бетінше іздей білу, талдай, таңдай білу, өзгерте білу, сақтай білу, білім мен ақпаратты ақпараттық технологиялар мен техникалық объектілердің көмегімен жеткізуді жүзеге асыра білу және талқылау (интерпретациялау) білігі.

Ақпараттық білім беру ресурстары – білім беруде пайдаланылатын, ақпараттық ресурстардан құралаған, кең мағынадағы ұғым. Ақпараттық ресурстарға: оқулық, видеофильм, текст редакторы, тіпті күнделікті теледидардағы бағдарлама және т.б. жатады. Сандық білім беру ресурсы – ақпараттық білім беру ресурсы, сандық форматтағы сақталып тасымалданатын, сандық ақпараттық форматтағы қолданысқа арналған нысан. Нысан видеофильм, дыбыстық редактор, кітаптың сандық форматтағы сипаттамасы болуы мүмкін.

Осыған орай ХХІ ғасырда ақпараттық қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында келесідей міндеттерді шешу көзделіп отыр: компьютерлік техниканы; интернет, телекоммуникациялық желі, электрондық және интерактивтік технология құралдарын, мультимедиялық электрондық оқулықтарды, білім беру ресурстарын оқу-тәрбие үрдісінде тиімді пайдалану арқылы білім сапасын көтеру.

Білім беру ресурсы – мұғалім мен оқушының қатысуымен жүретін екі жақты, өзіндік қызметі бар білім беру процесінің бір бөлігі. Мысалы: мектептегі жиһаз бен ғимарат оқу ресурсы бола алмайды, ал көркем еңбек сабағындағы шеге қағатын балға, мұғалімге арналған әдістемелік көмекші құрал бола алады. Білім беру ресурстары өз ішінен: оқу-әдістемелік әдебиет, көрнекі құралдар, техникалық құралдар мен АКТ, зертханалық жабдықтар және т.б. деп бөлінеді. Сонымен қатар бірнеше түрлері бар. Олар: ақпараттық білім беру ресурсы, сандық білім беру ресурсы.

Сандық білім беру ресурсы (СББР) – ақпараттық білім беру ресурсы, сандық форматтағы сақталып тасымалданатын, сандық ақпараттық форматтағы қолдансқа арналған нысан. Нысан видеофильм, дыбыстық редактор, кітаптың сандық форматтағы сипаттамасы болуы мүмкін.

СББР – бұл заманауи оқудың мақсат-міндеттерін жүзеге асыруға бағытталған, графикалық, сандық, тілдік, музыкалық, видео, сурет және басқа да ақпараттан тұратын ақпарат көзі.

СББР-на қойылатын негізгі талаптар және олар заманауи болуы керек:

- білім министрлігінің нормативтік құжаттарына сәйкес;
- жаңа педагогикалық технологияларды пайдалану, интербелсенділік пен мультимедиялық құрылғылар жоғары деңгейде қолданылуы;
- алған білімдерін өмірлік тәжірибеде қолдана алатындай жағдай жасау;
- жеке және топтық жұмыстардың болуы;
- берілетін материал білім алушыға түсінікті болуы;
- жасалған бағдарламаның қолданылуы қарапайым әрі қолжетімді болуы;

Оқушылар СББР-ын сабақтарға өз бетінше дайындық барысында және білімдерін бекіту үшін қолданады. Мұғалімдер СББР-ын оқу процесіндегі басты немесе қосалқы ресурс ретінде пайдаланады. СББР-ның мұғалімдерге тигізер көмегі мен міндеттері:

- пән бойынша қосымша ақпарат пен сөздіктің болуы;
- СББР-дан алынған ақпараттың нәтиже беруі;
- өздік және бақылау жұмыстарын дайындау;
- шығармашылық жұмыстар әзірлеу;
- сандық объектілер қолданылған сабақ жоспарларын құру;
- өзге ұстаздармен Интернет желісі арқылы ақпарат алмасу.

СББР-ның құрамында болады:

- электрондық оқулықтар;
- тест тапсырмалар;
- мақалалар;
- видеоүзінділер;
- интербелсенді модельдер;
- тапсырмалар.

Сандық білім беру құралы – білім алушы мен оқытушының іс-әрекет барысында қолданатын құралы, мысалы: тексттік редактор, график құрастыруға арналған жиынтық және т.б. Сонымен қатар СББР-ы сандық құралды пайдаланатын бірден-бір бағдарлама. Білім беруде қолданылатын құралдардың саны жүзден асады. Сонын ішінде ортақ қолданысқа арналған (текстік редактор, презентациялар, «офистік» құралдар), педагогикалық арнайы құралдар (сандық кешенде оқу-әдістемелік жүйе құрастыру үшін), пәндік құралдар (білім беру процесінде пән бойынша білім алушы мен оқытушын қолданатыны, мысалы: зертхана)

Білім беру көзі – оқытушының білім беру процесінде қолданатын ақпараттық білім беру ресурсы, көп жағдайда – зерттеу нысаны және дәйексөз болады. Білім беру көзі плакат, хрестоматия, тапсырмалар жиынтығы болып табылады. Атап айтқанда ақпараттық ресурсқа арналған ақпараттық білім беру көзі, ол бірнеше міндет атқарады, мәселен, оқулық немесе тапсырмалар жинағы білім беру процесін басқару міндетін де атқарады. Кейбір білім беру көздерінің құрылымы күрделі, себебі бірнеше жүйенің құрамына еніп, оларды байланыс-

тырады. Оған мысал, бірнеше мақалалар мен оларға жасалған сілтемелер, сандық энциклопедия, өмірлік сипаттамалары мен жұмыстарына көрсетілген сілтемелері бар суретшінің вирталды көрмесі, текстік тапсырмалар мен орынын орындалуын тіркеп отыратын жүйе және т.б. Ақпараттық білім беру көздерінің ерекшесі сандық білім беру көздері. Орта және бастауыш кәсіби білім беру де қолданылатын білім беру көздерінің саны мыңдаған. Жуық арада санының өсуі миллионға дейін жетуі мүмкін.

Жоғарыда көрсетілген СББР-ы арқылы белгілі бір мақсатқа бағытталған сабақтар өткізуге болады. Сабаққа дайындық барысында электрондық оқулықтар, Internet желісінің ақпараттар қолданылады.

XXI ғасыр ақпарат ғасыры болғандықтан адамзатқа компьютерлік сауаттылық қажет. Білім берудің негізгі мақсаты – білім мазмұнын жаңартумен қатар, оқытудың әдіс-тәсілдері мен әр түрлі құралдарын қолданудың тиімділігін арттыруды талап етеді. Осы мақсатты жүзеге асыруда ақпараттық технологияны пайдалану әдісі зор рөл атқарады. Осы орайда Елбасы Н.Ә.Назарбаевтың халыққа жолдауындағы «оқу үрдісінде ақпараттық технологияларды білім беру саласын жақсартуда қолданыс аясын кеңейту керек» деген сөзін басшылыққа ала отырып, сабақта жаңа ақпараттық технологияларды пайдалануға жаппай көшуіміз керек [5, б.3].

Ақпараттық технологияларды сабақта пайдаланудың негізгі мақсаты: Қазақстан Республикасында біртұтас білімдік ақпараттық органы құру, жаңа ақпараттық технологияны пайдалану Қазақстан Республикасындағы ақпараттық кеңістікті әлемдік білім беру кеңістігімен сабақтастыру болып табылады [4, б.15].

Көптеген жаңа технологиялармен қатар соңғы кездері «Көркем еңбек» сабақтарында ақпараттық технологиялар жиі қолданылуда.

Осыған байланысты күнделікті сабаққа:

– мультимедия (видео, аудио қондырғылары мен теледидарды, электрондық оқулықтарды);

– компьютер (компьютерлік бағдарламалар, интерактивті тақта);

– интернет және т.б. көрнекі материалдарды пайдалану айтарлықтай нәтиже береді.

Мұндай қондырғылар оқушылардың қызығушылығын арттырып, зейін қойып тыңдауға және алған мәліметтерді нақтылауға мүмкіндік береді. Оқушылардың сабаққа деген қызығушылығын ояту мұғалімнің сабақ өткізу тәсіліне де байланысты. Қазіргі таңда оқудың интерактивті әдіс-тәсілдері өте көп. Педагогикалық ғалым мен озық тәжірибенің бүгінгі даму деңгейінде белгілі болған оқыту әдіс-тәсілдерінің бәрін де еркін игеріп, әрбір нақтылы жағдайларға орай ең тиімдісін таңдап алу және олардың бірнешеуінің жиынтығын түрлендіре тиімді, үйлесімді әрі шығармашылықпен қолдану- сабақтың сәтті өтуінің кепілі.

Қазіргі кезде мектепте оқушыларды еңбекке баулу «Көркем еңбек» пәні бойынша жүргізіледі. Ұлдар ұсталық, ағаш өнерімен мектеп қабырғасында танысса, қыз балалар тоқыма, кесте тігу, тамақ пісіру, киім тігу сияқты жұмыстарды үйрене отырып, олардың тарихымен танысады және өңдеу, жасалу технологиясын оқып-біліп, әр түрлі бұйымдарды жасауды, түрлі ас даярлауды үйреніп, жұмыс түрін дер кезінде аяқтауды толық меңгереді. Тігін өнерімен қатар бисер тоқу, су моншақпен жұмыс жасау, қағазбен жұмыс істеу, жіппен өрнектеу, мата қалдықтарымен ойыншық жасау, өмірге қажетті бұйымдар тігу, табиғи заттармен жұмыс жасау оқушылар қиялын кеңейтіп, жұмыс істеуге деген қабілеттерін арттырады. Сабақ барысында бұл өнерлерді үйрену сызу, бейнелеу өнері, математика, геометрия, биология пәндерімен тығыз байланыста жүргізіледі. Оқушы өзінің қабілетіне қарай өнердің белгілі бір түрін меңгеруге табандылығы, таланты, қиялымен алдына мақсат қоя білуі арқылы жетеді [1, б.253].

Заман талабына сай оқушыларды оның ішінде қыз балаларды тігін өнеріне баулу арқылы сән үлгісіне деген қызығушылығын, эстетикалық сезімін арттырып, еңбексүйгіштікке, ұқыптылыққа, үнемді білуге, іскерлікке тәрбиелеу болса, тамақ дайындау бөлімінде аспаздық өнердің қыр-сырын үйрету басты мақсат. Оқушылардың компьютер, интернет арқылы өзіне қажет ақпараттарды алуына және сән журналдары мен әртүрлі оқулықтарды пайдаланып қабілеттерін өз беттерінше дамытуға, шығармашылықтарын көрсете білуге бағыттау міндетіміз.

Ақпараттық технология негіздері тұлғаның «Көркем еңбек» пәнінен алған білім сапасы мен сауаттылығын кеңейтуге жәрдемдеседі, мысалы: интернет сайты арқылы жоғары деңгейдегі көрнекіліктерді пайдалануға болады. Заман ағымына қарай сабаққа видео, аудио қондырғылары мен теледидарды, компьютерді қолдану оқушының дүниетанымын кеңейтеді. Әсіресе, оқулықтағы тарауларды қорытындылау кезінде оқушылар қосымша материалдар жинақтап, білімдерін кеңейтіп, танымдық белсенділігін арттырып қана қоймай, қисынды ойлау жүйесін қалыптастырып, шығармашылығын дамытады. Тестік тапсырмалар орындайды. Компьютер көмегімен оқыту оң нәтижелер береді.

Ақпараттық технология құралдарын «Көркем еңбек» пәнінде пайдалану оқушының шығармашылық, интеллектуалдық қабілетінің дамуына, өз білімін өмірде пайдалана білу дағдыларының қалыптасуына әсері мол. Сабақты түсіндіру барысында мұғалім тақтаның алдында тұрып жасырулы ақпаратты және объектілерді көрсете алады және өзгертеді. Тапсырманы орындау бойынша ауызша түсіндіру жүргізіледі, интерактивті тақтаны пайдалану арқылы теориялық материалдар қайталанатын. Қажетті жағдайда мұғалім тақта арқылы тапсырмаларды орындауды, құрал-саймандарды қолдануды көрсетіп, түсіндіреді. Сабақтың соңында қолданылған материалды есте сақтап, қажет жағдайда қайталап қолдана алады. Сонымен, интерактивті тақта оқушылардың

ойын бір ортаға жинақтап, қажетті ақпаратты өңдеу арқылы жалпыланған біліктілікті қалыптастыратын тиімді құрал болып табылады.

Оқыту мен тәрбие бір-бірімен байланысты үрдіс болғандықтан, «Көркем еңбек» пәнінің тәрбиелік мазмұнын анықтай отырып, сабақ барысында оқу мен тәрбие міндеттерін қатар ұштастыру қажет.

Технологияны пайдаланудың төмендегідей артықшылығы бар: білім мазмұнын заман талабына сай болуы, болашақта қажетті білімді толығымен алу, білімді өздігімен меңгеру, өзін-өзі бағалай алуы, өз күшіне сенімділіктің болуы, өз жетістігін көре алуы, оқушыны ізденіске, шығармашылыққа бағыттайды. Елбасы атап көрсеткендей «Қазіргі заманда жастарға ақпараттық технологиямен байланысты әлемдік стандартқа сай мүдделі жаңа білім беру өте-мөте қажет» – жас ұрпаққа білім беру жолында ақпараттық технологияны оқу үрдісіне оңтайландыру мен тиімділігін арттырудың маңызы зор [3, б.19].

Оқытуда ақпараттық технологияны қолданудың түрлі әдістері бар, бірақ оның ішінде ең қарапайымы Microsoft PowerPoint бағдарламасы арқылы дайындалатын көрмелер. Бұл жерде компьютер әрі тақта, әрі оқулық, әрі дидактикалық материалдың рөлін атқарады. Жаңа технологиялар оқушыларды оқытуда инновациялық әдістер мен құралдарды пайдалану есебінен білім сапасын көтеруге, жұмылдыруға, адаптацияға, ойлау қабілетін негіздеуге септігін тигізеді. Сабақ кезінде слайдтарды (PowerPoint) пайдалану дәстүрлі әдістермен салыстырғанда сабақтың динамикасын, көрнекілігін, ақпараттың өте жоғары деңгейін қамтамасыз етеді, технология сабағына деген қызығушылығын арттырады.

Слайдты пайдалану сабақ процесінің төмендегідей кезеңдерінде маңызды:

- үй тапсырмасын тексеру барысында;
- өзіндік, бақылау жұмыстарын өткізу барысында;
- тест арқылы тексеру барысында;
- сергіту кезеңі – сөзжұмбақтар, ребустар шешу барысында;
- ойын өткізу;
- бекіту, пысықтау кезеңінде;
- электрондық оқулықты пайдалану кезеңінде.

Microsoft PowerPoint бағдарламасы қарапайым болса, одан күрделірек ақпараттық технологиялардың бірі – интерактивтік тақта, мультимедиялық және онлайн сабақтары. Оқыту үрдісін компьютерлендіру мақсатында интерактивті тақтамен жұмыс жасау тиімді. Қазіргі уақытта Қазақстанның жалпы орта білім беретін мектептерінің барлығы дерлік интерактивті тақтамен қамтамасыз етілген. Мектептің бірнеше кабинетінде интерактивті тақта орнатылған [6, б.102].

Тақтаны қолдану арқылы оқушылардың қызығушылығын, интеллектуалдық танымын, білім сапасын арттыруға болады. Мұғалім интерактивті тақтаны әр сабақ барысында, соның ішінде практикалық сабақтарды өткізген кезде жиі қолданады. Мысалы: «Көркем еңбек»

пәнін оқытуда интерактивті тақтамен жұмыс жасауда оқушылардың қызығушылығын танытып қана қоймай, шығармашылық қабілеттерін дамыту мен қатар жаңа ақпараттық технологияны меңгеруге, оны пайдалана алуына мүмкіндік береміз. Сабақта интерактивті тақтаның элементтерін пайдалану, дайындалған арнайы тапсырмаларды тыңдап қана қоймай, көздерімен көріп, оны жетік түсінуге, дағдыланады. Интерактивті тақтаны пайдалану арқылы оқушылардың білімін тексеру үшін әр тарауды аяқтаған кезде немесе жаңа сабақты бекіткен уақытта тестілеу әдісін қолдануға болады. Оқушылардан бір уақытта жауап алуға мүмкіндік береді. Тестілеудің нәтижелерін құрылған график арқылы тексеріп, сол уақытта бағалауға болады. Жауап нәтижелерін бақылап және оқушылардың материалды түсіну деңгейін анықтауға мүмкіндік береді. Интерактивті тақтаны пайдалану арқылы тестілеген кезде мұғалім оқушылардың білім деңгейін анықтай алады. Оқушыға тест сұрақтарына жауап беруі үшін уақыт беріледі. Бұл жүйе тұйық оқушылардың ойын білдіріп, жалқау оқушылардың қызығушылығын арттырады. Оқушылар жауаптарын кұпия түрде бере алады.

Ақпараттық технологияларды жүзеге асырудағы тағы бір мүмкіндігі – ол электронды оқулық немесе сандық білім беру ресурстары. Электрондық оқулық – бұл дидактикалық әдіс-тәсілдер мен ақпараттық технологияны қолдануға негізделген түбегейлі жүйе. Электронды оқулықпен оқыту оқытушының оқушымен жеке жұмыс істегендей болады. Электрондық оқулық тек қана оқушы үшін емес, мұғалімнің дидактикалық әдістемелік көмекші құралы да болып табылады [6, б. 168].

Атап айтқанда түсіндіру, безендіру әдістері сабаққа жалпы түсінік беру оқушылар әр түрлі бұйымдар жасауды жан-жақты зерттеп, қолөнер түрлерін үйренеді. Жұмыс барысында оқушылардың арасында жаңа идеялар туындап ойлау, салыстыру арқылы жұмыстар жүргізіледі. Жалпы «Көркем еңбек» сабақтарында әр түрлі тақырыптар кездеседі. «Көркем еңбек» сабақтарында кез-келген шығармашылық жобаны іске асыру барысында жұмыстың технологиялық картасы құрастырылады. Үлгілер жасалады. Технологиялық карта оқушыға уақытты тиімді пайдалануға, жұмыс орнын дұрыс ұйымдастыруға, өз жұмыстарына дұрыс жүргізілуіне қажетті материалдарды үнемді пайдалануына көмектеседі, осындай әдістерді «Көркем еңбек» сабақтарында оқушыларды кәсіпке бағдарлау шеберліктерін шығармашылық қабілеттерін дамыту арқылы оқушылар ептілікке, іскерлікке үйренеді. Міне іскерлік өнердің арқасында өскелең ұрпаққа қуыршақты дайындау технологиясын меңгерту арқылы заман талабына сай технологиялық білім беруді мақсат етіледі.

Осындай ақпарат құралдарын пайдалана отырып, сабақ барысында оқушылардың қабілетіне, білім деңгейіне, ынтасына қарай топқа бөліп, өз бетімен еңбектенуге, ізденуге, шығармашылыққа баулып, қорытынды

жасауға машықтандырылады, оқушының ақыл-ойын дамытып, өзіндік дүниетанымын қалыптастырылады, сабаққа ынтасын арттырып, тапсырманы орындау барысында жіберілген қателер мен кемшіліктерді уақытында анықтап түзетуге мүмкіндік беріледі. Сабақ барысында оқушыларды біліммен қаруландырып қоймай оларды қисынды ойлау, есте сақтау қабілеттерін дамыту үшін оқушылардың шығармашылық ізденісін, тапқырлығын, зеректігін, ойлауға икемділігін, өмірге ғылыми көзқарасын дамытуға өткізілген сыныптан тыс жұмыстар: «Көңілді тапқыштар», «Тапқыр достар» сияқты танымдық ойындарын қолдануға болады.

Мысалы: «Word мәтіндік редакторында кесте құру» тақырыбындағы ашық сабақта ақпараттық технологияны пайдалану арқылы оқушылардың есте сақтау, ойлау қабілеттері дамытады. Есте сақтау қабілетін шыңдауға, ғылым мен техника жетістіктеріне, білімге деген қызығушылығын арттыруда сыныптан тыс шаралардың маңызы зор. Оқушылардың ақпараттық сауаттылығын арттыру, алған білімдерін тиянақты болуын қадағалау үшін сыныптан тыс жұмыстар жүргізіп, оқушыны қызықтыратындай ақпараттық ойындар викторина шешу, кроссворд құрастыру, логикалық есептер шығарту арқылы ой-өрісін, пәнге қызығушылығын арттырып, пән аралық байланысты нығайту қажет. Қорытындылау кезінде тақырыпқа байланысты сөздік қорларын молайтып, өткен тақырыптың мазмұнын толық ашу үшін сәйкестендіру кестесін толтырғызып, сабақ бекітіледі. Әр тарауды өткен соң, өздік жұмыс, тақырыптық есеп, бақылау жұмыстары, тестік тапсырмалар өткізу арқылы тақырыпты қаншалықты меңгергенін тексеріп, тақырыпты толық меңгере алмаған оқушылармен қосымша сабақтар, сыныптан тыс жұмыстар жүргізіледі. Тест түрлері оқушы білімін бекітуге қайталауға, жүйелеуге мүмкіндік береді. Сонымен қоса мұғалім мен оқушылардың уақытын үнемдеуге оқу жұмысын ұйымдастыруға жағдай жасайды. Жалпы оқушылардың ақпараттық технология негіздерінен алған білімі арқылы:

– оқушының пәнге деген қызығушылығы артады, құлшынысы оянады.

– шығармашылық қабілеттері артады.

– жылдам ойлауға машықтанады, білім сапасы артады.

– оқушылар өз бетімен жұмыс жасауға дағдыланды.

– компьютерлік сауатты болуға үйренеді.

Алынған тақырыпты басшылыққа ала отыра және істелінген жұмыстарды қорытындылай келе өзін-өзі бағалай білетін, шығармашылық деңгейі жоғары жан-жақты тұлға қалыптастыра отыра, оқушының білім сапасын көтеріп, алған білімдерін өмірмен ұштастыруға бағыт беріп оқушы құзырлығын дамытуға болады.

Әдебиеттер

1. Мұханбетжанова Ә. Педагогиканы оқыту әдістемесі: Оқулық. – Алматы: ЖШС РПИК «Дәуір», 2011. – 368 бет.
2. Әбиев Ж.Ә., Бабаев С.Б., Құдиярова А. Педагогика: Оқу құралы. Жалпы редакциясын басқарған Құдиярова А.М. – Алматы: Дарын, – 2004.
3. Балапанов Е.Қ., Мадияров Г. Жаңа ақпараттық технологиялар. – 2001.
4. Қабылова Г.С., Бөрібаев Б.Б., Мұхамбетжанова С.Т. Ақпараттық мәдениет негіздері: Әдістемелік нұсқау. – Аруна, 2005.
5. Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың Қазақстан халқына Жолдауы. 2014 жылғы 17 қаңтар.
6. Халыкова Г. және т.б. Электронды оқулықты дайындаудың талаптары // Халықаралық ғылыми-әдістемелік конференциясының еңбектері. – Шымкент, 2004. – 469 б.
7. Халыкова Г.З. Информатиканы оқыту әдістемесі. – Алматы: Білім, 2000. – 196 б.

Р.С. Добров

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.Т. Смайлова

доктор технических наук, профессор

РАЗВИТИЕ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА С ПРИМЕНЕНИЕМ ДОТ

Аңдатпа. Мақалада қоғамды цифрландыру процестеріне байланысты білім берудің заманауи мәселелері талқыланады. Қашықтықтан форматты енгізуге байланысты оқыту әдістемесін өзгерту қажеттілігі туындағаны көрсетілген. Классикалық оқыту цифрлық оқытуға ауыстырылды. Офлайн және қашықтықтан сабақтарда цифрлық платформаны пайдалану мысалы көрсетілген.

Тірек сөздер: цифрлық құзыреттілік, сыни тұрғыдан ойлау, Блум кубы, инфографика, материалдардың қасиеттері.

Аннотация. В статье рассмотрены современные вопросы образования, связанные с процессами цифровизации общества. Показано, что в связи с внедрением дистанционного формата возникла необходимость в изменении методов обучения. На смену классическому обучению пришло обучение с использованием цифровых технологий. Показан пример применения цифровой платформы для проведения офлайн и онлайн занятий.

Ключевые слова: цифровая компетенция, критическое мышление, Кубик Блума, инфографика, свойства материала.

Summary. The article discusses modern issues of education related to the processes of digitalization of society. It is shown that in connection with the introduction of the distance format, it became necessary to change the teaching methods. Classical learning has been replaced by digital learning. An example of using a digital platform for offline and online classes is shown.

Keywords: digital competence, critical thinking, Bloom's cube, infographics, material properties.

Образование стало инструментом, наиболее адекватно отражающим потребностям рыночной экономики и нового общества.

В глобальном обществе с цифровой экономикой по-настоящему конкурентоспособным человеком должен быть работник, который знает специфику своей профессии, знает как работать в команде, коммуникабелен, стабилен в стрессовой ситуации, способен выполнять задачи, владеет несколькими необходимыми компетенциями для профессиональной работы и, в том числе, цифровой компетенцией. [1]

Понятие «цифровая компетенция» впервые было введено Европейским союзом в качестве одной из восьми ключевых компетенций для обучения на протяжении всей жизни (2006 г.). Под «цифровой компетентностью» они понимают «уверенное и критическое использование информационных технологий (ИТ) для работы, отдыха и общения. В его основе лежат базовые навыки в области ИКТ: использование компьютеров для поиска, оценки, хранения, производства, представления и обмена информацией, а также для общения и участия в совместных сетях через Интернет» [2].

Российские исследователи И. Цанков и Н. Дамьянов (2017) в своем исследовании определяют концепцию цифровой компетентности: «цифровая компетентность подразумевает связь с навыками использования цифровых технологий, которые позволяют обучать специалистов работе с современными информационными и коммуникационными технологиями, компьютерами, программными приложениями и базами данных, помогая реализовать идеи и цели в контексте своей работы». Авторы далее подчеркивают: «Для образовательных учреждений важно иметь возможность поиска, сбора и обработки информации и критического и систематического подхода к ней, а также навыки использования средств проектирования для получения медиа информации и возможности доступа, поиска и использовать интернет-услуги, особенно в контексте их будущей деятельности и возможностей для непрерывной профессиональной квалификации» [3].

У цифровых технологий в образовании огромные перспективы. Преподаватели, параллельно традиционному обучению, при проведении своих занятий, стараются использовать различные виды цифровых технологий обучения, такие как электронные учебники, цифровые образовательные ресурсы, интернет технологии, проводя дистанционное обучение в сложившей нынешней ситуации.

Критическое мышление, в отличие от репродуцированного – это умение не просто воспроизводить знание, но уметь анализировать, сравнивать и делать выводы.

Технология развития критического мышления – цельная и строгая система, имеющая свою четкую структуру.

Занятие в рамках технологии критического мышления делится на три этапа: • вызов; • осмысление; • рефлексия или размышление.

И для каждого этапа разработаны наборы своих приемов.

На стадии осмысления (или реализации смысла), как правило, обучающийся вступает в контакт с новой информацией. Происходит ее систематизация. Очень важно, что уже на этом этапе с помощью ряда приемов можно самостоятельно отслеживать процесс понимания материала.

Один из популярных приемов технологии критического мышления, используемый на этапе осмысления разработан американским ученым и психологом Бенджамином Блумом и называется «Кубик Блума».

Прием критического мышления «Кубик Блума» универсален.

Этот приём:

- позволяет обучающимся реализовать различные фокусы рассмотрения проблемы, темы, задания;
- создает на занятии целостное (многогранное) представление об изучаемом материале;
- создает условия для конструктивной интерпретации полученной информации.

Студенты распределяются на 6 групп по количеству граней куба.

При этом каждая группа работает над одной из граней:

1. Опиши это... (Опиши цвет, форму, размеры или другие характеристики).
2. Сравни это... (На что это похоже? Чем отличается?)
3. Проассоциируй это... (Что напоминает?)
4. Проанализируй это... (Как это сделано? Из чего состоит?)
5. примени это... (Что с этим можно делать? Как это применяется?)
6. Приведи «за» и «против»... (Поддержи или опровергни это).

Для выполнения задания в дистанционном формате использована программа Canva – платформа, которая делает визуальное обучение и общение легким и увлекательным. [4]

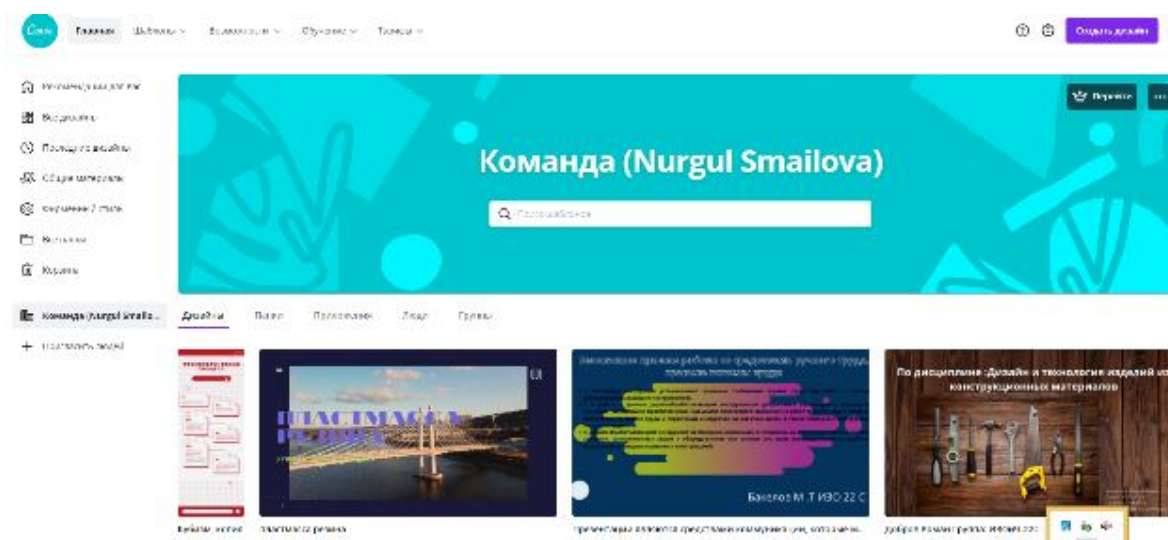

Рисунок 1. Распределение студентов по группам посредством платформы Canva

Использование инфографики интересно обучающимся за счёт своей новизны, наглядности, помогает визуализировать уже имеющуюся информацию и осуществить самоконтроль у обучающихся.

От мозговых штурмов и рабочих листов до презентаций и плакатов – обучающиеся могут вместе наполнить содержанием любую форму. На этой платформе можно создавать задания.

Студентам было дано задание по теме «Физические свойства древесины».

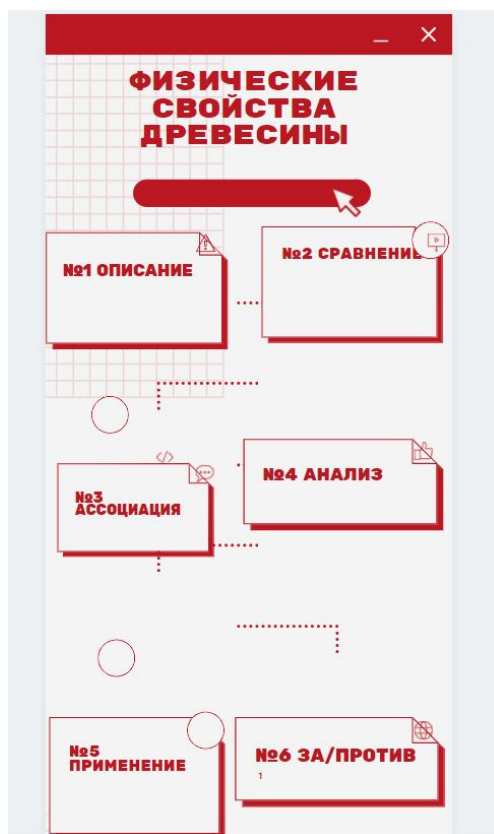

Рисунок 2. Задание для групп по граням кубика.

1. Группы получили инструкцию по работе над одной из граней кубика.

2. Студенты демонстрируют всем результаты своей деятельности в программе <https://www.canva.com/>.

Инструкция по работе над 1-й гранью кубика «ОПИШИ»

Уважаемые студенты, Вам предстоит описать физические свойства древесины. Описание должно быть кратким и исчерпывающим. Вы должны использовать <https://www.canva.com/>.

Инструкция по работе над 2-й гранью кубика «СРАВНИ»

Уважаемые студенты, Вам предстоит сравнить физические свойства древесины с физическими свойствами другого конструкционного материала. Для этого, выделите свои основания (положения) для сравнения. Сравнение должно быть кратким, исчерпывающим и оформленным в программе <https://www.canva.com/>.

Инструкция по работе над 3-й гранью кубика «АССОЦИАЦИИ»

Уважаемые студенты, Вы можете отразить свои ассоциации как только Вам будет угодно. После обсуждения в группе оформите в программе <https://www.canva.com/>.

Инструкция по работе над 4-й гранью кубика «ПРОАНАЛИЗИРУЙ»

Уважаемые студенты, Вам предстоит проанализировать физические свойства древесины. Ваш анализ должен быть кратким и исчерпывающим, затем необходимо заполнить грань кубика в программе <https://www.canva.com/>.

Инструкция по работе над 5-й гранью кубика «ПРИМЕНИ»

Уважаемые студенты, Вам предстоит выделить те идеи, которые Вы хотели бы и могли бы взять для применения древесины по ее физическим свойствам. Это необходимо сделать достаточно быстро, кратко и исчерпывающе, фиксировать идеи в виде ключевых слов (или словосочетаний), давать краткое обоснование, или же делать любые другие заметки, касающиеся этой темы. После обсуждения в группе оформите результаты в программе <https://www.canva.com/>.

Инструкция по работе над 6-ой гранью кубика «ОЦЕНКА»

Уважаемые студенты, Вам предстоит оценить физические свойства древесины. Это нужно сделать быстро, кратко и исчерпывающе. После обсуждения в группе оформите результаты в программе <https://www.canva.com/>.

При применении технологии развития критического мышления студенты участвовали в работе над каждой гранью, высказывали свою точку зрения и выслушивали точку зрения других.

Данное задание направлено не только на проверку знаний, но и на развитие у студентов мыслительных навыков, цифровых компетенций. Прием очень нравится обучающимся, они быстро осваивают технику его использования. А преподавателю этот прием помогает развивать навыки критического мышления, цифровой грамотности и в активной и занимательной форме проверять знания и умения студентов.

Преподавателем получена обратная связь. Студенты овладели разнообразными способами представления материала и отметили преимущества данной технологии:

- работа в паре и в малой группе повышает интеллектуальный потенциал участников, возможность применения программы Canva;
- совместная работа способствует лучшему пониманию материала;
- есть возможность повторения, усвоения материала;
- появляется большая глубина понимания, возникает новая, еще более интересная мысль;
- совместная работа учит слушать друг друга;
- в ходе обсуждения обнаруживается несколько трактовок одного и того же содержания, а это еще раз работает на понимание;

- развивает активное слушание.
- Образовательные результаты:
- пользоваться различными способами интегрирования информации;
 - вырабатывать собственное мнение на основе осмысления различного опыта, идей и представлений;
 - аргументировать свою точку зрения и учитывать точки зрения других;
 - возможность заниматься дистанционно;
 - выстраивать конструктивные взаимоотношения с другими людьми;
 - умение сотрудничать и работать в группе и др.

Рисунок 3. Результат совместной работы студентов

Современная жизнь устанавливает свои приоритеты: важно не простое знание фактов, не умения, как таковые, а способность пользоваться приобретённым; не объём информации, а умение получать её и моделировать; не потребительство, а созидание и сотрудничество.

Инфографика является не только визуальным представлением какой-либо информации, но и эффективным способом подачи материала или данных. Применение инфографики в образовании позволяет организовать весьма эффективное занятие в дистанционном формате, которое из-за новизны вызовет интерес у обучающихся. При этом обучающиеся могут как создавать свою инфографику, так и анализировать чужую, например, созданную преподавателем.

Литература

1. Еркинай Е., Джусубалиева Д.М. Цифровая культура в современном образовании: Проблемы и перспективы / Международная электронная научно-практическая конференция «Цифровизация и формирование цифровой культуры: социальный и образовательный аспекты». – Астрахань, 2019. – С. 22–27.

2. European Commission (2008). The European qualifications framework for lifelong learning (EFQ). Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.

http://ecompetences.eu/wpcontent/uploads/2013/11/EQF_broch_2008_en.pdf

3. Tsankov N. & Damyanov I. (2017) Education majors' preferences on the functionalities of e-learning platforms in the context of blended learning. International Journal of Emerging Technologies in Learning, 12(5), 202-209. doi: 10.3991/ijet.v12i05.6971.

4. <https://www.canva.com/>

Р.Е. Ишимова

Павлодар педагогикалық университеті студенті

Ғылыми жетекші: Жанайхан Еркін

PhD докторы, қауымдастырылған профессор

ЖЕКЕ ТҰЛҒАҒА ҰЛТТЫҚ ҚҰНДЫЛЫҚТАР АРҚЫЛЫ МУЗЫКАЛЫҚ ТӘРБИЕ БЕРУ

Аңдатпа. Тәжірибе барысында ұлттық құндылықтарды пайдалана отырып оқыту мұғалімдер мен оқушылар ынтымақтастығына, олардың шығармашылықпен еңбектенуіне, игі ықпал ететіні нәтижесінде оқыту процесінің тәрбиені ұштасып, бірте-бірте өзін-өзі тұтас оқыту, тәрбиелеу педагогикалық процесс-тәрбиелеу, білім, білік дағдыларын қалыптастыру ұлттық құндылықтарды дамытудың табиғи бірлігі деп қарастырған жөн.

Тірек сөздер: Тұлға, руханият, кобыз, домбыра, музыка.

Аннотация: На практике обучение с использованием национальных ценностей способствует сотрудничеству учителей и учеников, их творческой работе, в результате чего процесс обучения совмещается с обучением, и постепенным самообучением, педагогическим процессом обучения, формированием знаний, умения, естественное единство национальных ценностей.

Ключевые слова: Личность, духовность, кобыз, домбра, музыка.

Summary. In practice, teaching using national values promotes the cooperation of teachers and students, their creative work, as a result of which the learning process is com-

bined with learning, and gradual self-learning, the pedagogical process of learning, the formation of knowledge, skills, natural unity of national values.

Keywords: Personality, spirituality, kobyz, dombra, music.

Даналық білімнен нәр алады. Даналыққа апаратын жол ұзақ әрі қиын. Сондықтан жастарға басты қиындықтарды көре білетін, әлеуметтік ақыл-ойға сәтті кіруге көмектесетін жолбасшы қажет.

Ғалымның ісі – ғаламдағы заңдылықтарды ашып, оны сөзбен формулаға айналдыру.

Әдіскердің міндеті ғалымның ашқан жаңалығын білімге айналдырудың құралын табу.

Педагогтың міндеті – осы мақсатқа ғалымның да, әдіскердің де жетістіктерін кең көлемде қоса отырып оқушының біртұтас ойлау қабілетін қалыптастыру.

Білім мен іскерліктің қосындысы- педагогты өзгелерден ерекше-лейтін қасиет міне осы.

Қазіргі уақытта ұстаздардың алдына қойылған міндеттердің ауқымды екенін жоғарыда келтірілген ойлар көрсеткендей, білім жүйесін іштей қайта құру және сол арқылы қоғамды ағарту жүйесінің барлық аймағында жүктелуде.

Ұстаздықтың стратегиялық рөлі – адами рухани бастаулардың тазалығын тексеру.Ең бастысы қазіргі мұғалімде мұғалім таланты мен шабытының стилі болуы керек.Басты міндеті-жеке тұлғаны жан-жақты тануға және түсінуге, ұлттық құндылықтар арқылы тәрбие беруге ұмтылу.

Неміс жазушысы Герольд Бельгер: «Қазақстан-қазақтың елі, қазақтың жері, қазақтың атамекені, ана тілінің өркендер, өсер ежелгі қара орманы ... Қазаққа ағылшын,американдық, неміс болуға ұмтылудың түкке де қажеті жоқ. Ең бастысы өзіңнің қазақтығыңды сақтау. Өзін жоғалтқан – өзге болып та жарытпайды», – дейді (Ана тілі газеті. 2003 жыл) Ұрпақ тәрбиесі адамдарды қай заманда болмасын толғандырады. Осыдан келіп «Біз кіміз?», «Біз не істеп жүрміз?», «Бағытымыз қандай?» сұрақтарына жауап шығар жол іздейміз. Қазақстан Республикасының президенті Н.Ә. Назарбаев 2009 жылғы 6 наурыздағы «Дағдарыс арқылы жаңару мен дамуға» атты Қазақстан халқына жолдауында «Қазақстан Республикасының білім беруді дамытудың 2005–2010 жылдарға арналған Мемлекеттік бағдарламасында» айқындаған міндеттерді іске асырудың бірден-бір жолы жеке тұлғаны ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу. Жеке тұлғаның рухани-адамгершілік дамуы ұлттық дәстүрлерімізді меңгеруі мен құрметтеуінен туындайды. Жеке тұлғаны ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеуде алдымен төмендегідей мақсаттар қойдым [3, 196].

– Өз халқы оның мәдениеті мен дәстүрлерін мақтаныш тұтатын Қазақстан азаматын тәрбиелеу.

– Жалпы адамзаттық негіздер мен құндылықтарды құрайтын саналы көзқарастары мен қағида ұстанымдарын тәрбиелеу.

– Қазақстан Республикасының азаматын тәрбиелеудің үлгісіне сәйкес этнопедагогика, этнопсихология, этномәдениет негізінде тәрбие үрдісін ұйымдастыру.

– Оқушыларды табысты іс-әрекетте бағыттау, олардың шығармашылығы мен білім құмарлығын дамыту, қолдау.

Ақын Мағжан Жұмабаев «Баланы тәрбиеші дәл өзіндей қылып емес, келешек заманына лайық қылып шығаруы қажет,» – деген ойлары арқылы тәрбиені келер күн талабымен ұштастырады. Қазақ халқының тәрбие дәстүрі қай халықтың тәрбиесінен кем түсіп көрген емес. Олай болса бүгінгі ұрпағымызды халқымыздың баға жетпес бай салт-дәстүрлері негізінде тәрбиелеу, оларға ата-бабаларымыздың озық дәстүрлерін сіңіруіміз керек.

Өз тәжірибемде қазақ тілі мен әдебиеті пәнін оқытуда ұлттық құндылықтарымызды өз сабақтарымда пайдаланып тәжірибелеудемін. Сабақты түрлендіру арқылы мақал-мәтелдер, шешендік сөздерді қолданып бала бойында ұлтымызға ғана тән терең ойлау, шебер сөйлеу дағдыларын дамытып, тіл көркемдігін сақтауға өз үлесімді қосудамын. Халықтың тілі-халықтың жаны, тамыры, ойы, өрісі. Қазақтың ұлтшыл ақыны М. Шаханов:

«Қай тілмен ақса перзенттік түйсік өрісің,
Сол тілдің гүлі, сол тілдің қайраткерісің,
Бар кезде таным, таныту өрлейді.
Тек баба тіліңді дамыта бермейді,
Өзге тілдегі жеңісің».

Жеке тұлғаны ұлттық құндылықтарды пайдалана отырып тәрбиелеуде, халық ауыз әдебиетінің қарапайым үлгілерін біртіндеп күрделенуіне қарай таңдап алдым. Тұлғаның рухани дүниесіне әсер ете отырып, ең алдымен әдептілігіне аса назар аудардым. Өйткені әдептілік-халқымыздың ұлттық психологиясының өзегі, оның ғасырлар бойы қалыптасқан барысында «әдеп», «әдептілік» деген түсініктер төңірегінде ұйымдастырған мақал-мәтелдер сайысы, ұлттық ойындар игі нәтижесін көрсетті. Тұлға бойында қайырымдылыққа баулып, жанашырлық, аяушылық сезімдердің туғызып тәрбиелеуде ертегілер рөлі жоғары. Себебі ертегі халық ауыз әдебиетінің құрылымы жағынан алғанда қарапайым, ал рухани құндылығы жағынан баға жетпес аса қымбат, көркем туынды болып есептеледі. Ертегілерді оқыту көріністер даярлау арқылы тұлға бойында сөз байлығының баға жетпес інжу-маржанын жинап, қиялына қанат бітіріп, өсіп-жетілуіне қажет нәрсенің мол қорын алдым. Тіл білімінің атасы А. Байтұрсынов «Қандай сәулетті сарайлар болсын, қандай сымбатты я кескінді суреттер болсын, қандай әдемі ән-күй болсын-сөзбен сөйлеп, суреттеп көрсетуге болады. Бұл өзге өнердің

қолынан келмейді. Ал басқа өнердің бәрінің де, қызметін шама шарқынша сөз өнері атқара алады» деген.

Тәуелсіз елдің-тәуелсіз мемлекеттік тілін байытуға, қорғауға, тұлғаны тәрбиелеуді ұлттық өзімізге тән қазақи тілімізбен ғана бере аламыз. Міне, біздің халқымыздың қайғысы бүгінгі таңдағы ең өзекті мәселе ұрпақ бойындағы тілге немқұрайлылықты жою. Оқу-тәрбие үрдісіндегі жұмыстарымды халықтық педагогикаға негіздеп жоспарлаймын.

Ұлттық салт-сананың өміріндегі қолданылмалы көріністері: рәсімдер, ырым-тыйымдар, жөн-жоралғылар, діни-уағыздар, перзенттік парыз, адамгершілік борыш. Әр сабақ, әр тәрбие сағаттарында тұлға бойында төмендегідей қасиеттерді тәрбиелеудемін.

Меймандостық, кісілік, сыйласымдылық, имандылық, кішіпейілділік, кеңпейілділік, салауаттылық, тіршілікке бейімдеу, өнерпаздық, шешендік, ақынжандылық, сыпайылық, мәдениеттілік [1, 96].

Еліміздегі бүгінгі оқушылар нарықтық реформа және өзгеден қоғамдық қатынастар жағдайында өскен ұрпақ. Ұлттық құндылықтар бұл жастардың құндылық бағыттылығына қалай да болса бір әсерін тигізеді. Қазіргі ұстазға қойылған негізгі талап бала санасында қай кезде де сапалы білім алдыңғы қатарлы әлеуметтік құндылық болып есептелетінін сезіндіру. Сапалы білім алу мен ұлттық құндылықтарды сіңірі арқылы ғана өзгеріп жатқан өмір жағдайларына дағдыландыру. Қазақ халқының поэтикалық өнерінің бала бойында жалпы адамзаттық құндылықтардың қалыптасуына ықпалы мол. Өлеңдер, эпостық жырлар, мақал-мәтелдер. Балалардың әсемдікке, сұлулыққа деген көзқарасын қалыптастыруда Абай өлеңдерінің рөлі ерекше. «Қуатты ойдан бас құрап, еркеленіп шығар сөз» деп ұлы ақынның өзі айтқандай, ақынның өлеңдері туған жердің сұлу табиғатын, қазақ ауылының көріністерін, ақ көңіл ауыл адамдар бейнесі сан алуан сезімдерімен ұласып отан сүйгіштік қасиеттерін қалыптастырады.

Тұлғаның дамуы – өте күрделі, ұзақ және қарама-қайшылыққа толы процесс. Өйткені тұлғаның дамуы қарама-қайшылықтар күресінен туындайды. Осы тұрғыда И.Г. Песталоцци «адамның ақыл ойының қалыптасуы, дұрыс дамуы ұлт тіліндегі оқулықтың мазмұны мен оқыту әдісін дұрыс ұйымдастыруға байланысты» – деп ерекше атап көрсеткен. Қазақ тілі мен әдебиеті пәні сабақтары ұлттық құндылықтарды пайдалану арқылы оқушының ішкі жан дүниесін демократияландыру идеясын басшылыққа алады. Қазақ тілі барлық білімнің негізі, алғашқы басқышы болғандықтан, тұлға шығармашылыққа қажетті білімді, дағдыны осы пәндерден игереді. Тұлғаны шығармашылыққа бейімдеуде М. Жұмабаевтың еңбектерін пайдаландым [2, 326].

- Мәселен: – ертегі, әңгімелерді сахнаға айналдыру,
- бір әңгімеге ұқсас, екінші әңгіме құрастыру,
- даяр әңгімені өз жанынан құрастыру,

- бастан кешкен оқиғалар бойынша ойдан әңгімелер құрастыру,
- басталған әңгімені толықтырып жаза білу.

Тұлғаны жан-жақты тәрбиелеу өз халқының ұлттық дүниетанымына сай, мазмұны ұрпақтан ұрпаққа жалғасып келе жатқан ұлы ақын, жазушыларымыздың туындыларынан бастау алады.

Елбасы Н. Назарбаевтың: «Мағжанның жүрек тебіренерлік мөп-мөпді асыл лирикасы, Мұхтардың көркем прозасы, Шоханның барша әлемді таңқалдырған жаңалықтары, ұлы Абайдың түпсіз терең философиялық толғаулары сияқты осынша мол рухани қазына әрбір адамның ішкі жан дүниесін байытып, сана-сезімін шарықтата көтеретініне күмән келтіре алмаймыз» деуінің өзі біздің жоғарыда айтылған пікірлерімізге толық дәлел бола алады.

Тәжірибе барысында ұлттық құндылықтарды пайдалана отырып оқыту мұғалімдер мен оқушылар ынтымақтастығына, олардың шығармашылықпен еңбектенуіне, игі ықпал ететіні нәтижесінде оқыту процесінің тәрбиемен ұштасып, бірте-бірте өзін-өзі тұтас оқыту, тәрбиелеу педагогикалық процесс-тәрбиелеу, білім, білік дағдыларын қалыптастыру ұлттық құндылықтарды дамытудың табиғи бірлігі деп қарастырған жөн.

«Әрбір ұлттың бала тәрбиесі туралы ескіден келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан мұғалім баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбиелеуге міндетті» деп М. Жұмабаев ұстаздарға ұлы жолын сілтеп кеткен еді. «Қазақстан – 2030» даму стратегиясында Н. Назарбаев «Біздің Қазақстанның барлық азаматтарының отаншылдық сезімі мен еліне деген сүйіспеншілігін дамытуға тиіспіз» деген. Олай болса жеке тұлғаны жан-жақты адамзат етіп қалыптастыруда ұлттық құндылықтарды пайдалану тәрбие сапасының өлшеусіз арта түсетініне ықпалы зор. Тәрбие ісі адамзаттың бүкіл даму тарихымен қатар жүріп келеді. Тәрбие-бір ұрпақтың өмір сүру тәжірибесімен екінші ұрпаққа жалғастыратын үздіксіз байланыс. Осы арқылы адамзат дамиды, дамуына басшылық жасалады.

Қазақ халқы бала тәрбиесіне немқұрайлы қарамаған. Тіпті жазу сызу жоқ кездің өзінде, ұшы қиыры жоқ жеріміздегі болып жатқан жақсылықтарды бала ойына тоқытып, ұрпақтан ұрпаққа мұраға қалдырып отырған [4, 54 б.]. Өзінің салт дәстүрлерін, әдет ғұрыптарын, рәсімдерін жинақтап, өзіндік ерекшеліктерімен ұрпақ бойына дарытып отырған. Мысалы: мал шаруашылығымен айналыса жүріп, аспан денелеріне қарап, ауа райын болжау. Осыған байланысты «айың тусын оңыңнан, жұлдызың тусын солыңнан», «сүмбіле туса су суиды» деген құнды тәлім алар пікірлер қалдырған. Бұл болжамдар әліге дейін өз мәнін жойған емес. Қай ұлт болмасын ұлттық үрдісі, өзіндік әуені, білікті қасиеті, ұлттық келбеті болады. Халқымыздың бірнеше ғасырлар бойы жинақтаған бай музыкалық фольклор, тарихи әуендері, эпикалық жырлары, тұрмыс-салт жырлары, лирикалық әндері бар.

Жаратылысында өнерге бай, әдебиеті мен мәдениетін тең өрбіткен қазақ халқы сонау жетінші сегізінші ғасырлардағы Қорқыт атаның қобыз үндерінен өмір нәрін танып, өркендеп, қаншама қиын замандарда да өшпей, өзгермей сақталып, қайта заман ағымымен астасып өсіп келеді. Өз әдебиет сабақтарымды Қорқыт күйлерімен байланыстыра отырып тәрбиелік мақсатын жоғары дәрежеде ашудамын. Мысалы: бұл сабақ Қорқыттың «Әуіппай» күйімен ашылады. Бұл күйде аштықтан баласын жұбата алмай келе жатқан анаға арналған. Осы күйді ойнаған сәтте жас нәресте күйдің әуеніне елтіп ұйықтап кеткен. Сабақ халқымыздың бесік жырымен жалғасын тауып, нан туралы мақал-мәтелдер айтумен қорытындалады. Әр сабақта күйлерді пайдаланудағы негізгі мақсат жоғарыда атап өткендей, тұлғаны ұлттық құндылықтар арқылы тәрбиелеу.

Қазіргі кездегі жалпы білім беретін мектептердің оқулықтарының мазмұны қазақ халқының өмір тәжірибесіне әдет ғұрпына, салт-дәстүріне, рухани қазынасына, саяси әлеуметтік, экономикалық ерекшеліктеріне ыңғайланып жасалуда. Бұны біз ұрпағымыздың бойына ұлттық құндылықтарымызды, қасиеттерімізді сіңірудің қажеттілігінен туындаған жағдай деп түсінуіміз керек. Әр ұлт өз ұрпағына ұлттық тәлім тәрбие беру арқылы ғана ұлттық болмысын, бейнесін сақтап, дамыта алатыны белгілі. Жас ұрпаққа еңбек тәрбиесін беруде де ұлтты қолөнердің атқарар міндетінің шексіздігін мойындағанымыз ақиқат. Шын мәнінде қолөнердің әр түрінің сан ғасырлық тарихы бар. Шығармалардағы өру, тігу, тоқу, құрастыру, ұлтымызға тән ас, сусын дайындау сияқты еңбек түрлерімен танысу арқылы логикалық, танымдық ойлау қабілеттері дамиды. Бұдан біз халық шығармаларының қандай түрі болса да, халық өмірімен, сол халық тарихымен, кәсібімен, күн көрісімен байланысты екенін көреміз. Ұлттық құндылықтарды пайдалану халық дәстүрі туралы мағлұматтар беру ғана емес, тұлғаның еңбек ету дағдыларын қалыптастыру үшін де маңызы зор [3, 10б].

Экономикалық сана мен оған деген құштарлық мектеп жасында қалыптасатындықтан оқушыларды нарықтық заңдылықтармен таныстыру – өмір талабы. Тұлғаға экономикалық тәрбиені халқымыздың аса өрнекті қоғам қайраткері, ағартушы Ы. Алтынсариннің шығармаларын оқыту арқылы беруді көздедім. Нарықтық мәдениет түсініктерін қалыптастыру мен үнемшілдікке тәрбиелеуде «Әке мен бала» әңгімесінен қойылымдар дайындау, «таза мен бұлақ кітабын оқып, пікірлесулер өткізу балаларға өте қызықты әрі жеңіл болады». Ыбырай шығармалары арқылы нарықтық білім мен берекесіз өмірден аулақ болуды ұғындырдым.

Біздер қазіргі таңда ұлттық құндылықтарымызды пайдалана отырып, тұлғаға тәрбие беруде олардың әдепті, әдемі, әдепті, сұлу, білімді, мәдениетті болып өсуіне мүмкіндік жасауымыз қажет.

Бүгінгі ғаламдану процесінде ұлттық құндылықтарды сақтау мен өзінің бет-бейнесін, ізгі дәстүрлерін сақтау жолындағы күрес ұлттық сананы сақтау күресі екенін түсіну.

Ұлттық тәрбие деп жеке тұлғаның ұлттық сана сезімі мен мінез-құлқының ана тілін, ата тарихын, төл мәдениетін және ұлттық салт-дәстүрлерді меңгеруі негізінде қалыптасуын айтамыз.

Ұлттық мәдени құндылықтар дегеніміз не? Қарапайым тілмен айтқанда ұлттық мәдени құндылықтар – белгілі бір ұлтқа, ұлт азаматына тән зат, адами қадір-қасиет, яғни халық ғасырлар бойы жинақтаған ұлттық рухани және материалдық құндылықтар.

Адамдардың бойында қалыптасқан имандылық қадір-қасиеттер рухани құндылықтарға, ал адамдардың қолымен жасалған тұтыну заттары мен кәсібі материалды құндылықтарға жатады.

Өзімізді өзіміз бағалай білуге бет бұру – ұлттық байлығымызды игеру, ұлттық санамызды дамыту. Ұлттық құндылықтарды іріктеп, оқыту процесіне енгізу арқылы ұлттың тұнып тұрған асыл мұралық рухани байлығынан болашақта ел билейтін ұрпақтарды сусындатып, отбасында да, мектепте де ұлтжандалылық пен отаншылдыққа баулып, өз халқын, өз мемлекетін көздің қарашығындай қорғайтын тұлғаларды тәрбиелеп шығару.

Өз ұлтын қадірлеп-қастерлеген, ұлт қадірін білген азаматтың бірі Ж. Аймауытов: «Мен халыққа кіндігіммен байланып қалғанмын. Оны үзе алмаймын. Үзу қолымнан келмейді» – дейді. Сырым Датұлы: «Мен ағайынды екеумін: бірі-өзім, екіншісі-халқым» – дейді.

Қазақ халқының осындай дәріптеуге, қастерлеуге, дамытуға тұрарлық ұлттық рухани және материалдық құндылықтары туралы ұлағатты, құнды ойларын халық игілігіне, келешек ұрпақты, ел-жұртқа ие болар азаматтарды тәрбиелеуге неге қолданбасқа?

Қоғамдағы адамдар жасаған рухани, материалдық, мәдени құндылықтардың алмасуы оқыту процесі арқылы жүзеге асырылады. Соның ішінде сын тұрғысынан ойлау жобасы арқылы оқыту – саналы процесс екенін айтқым келеді. Интеллектуалдық деңгейі жоғары тұлғаны қалыптастыру үшін, оны оқытып қана қою жеткіліксіз. Оны тұлға ретінде жан – жақты дамытуға қолайлы, оқытудың шығармашалақ түрін жасау қажет, яғни шығармашылық оқу әрекетін туғызу қажет. Бұл баланы, берілген оқу материалын жаттап алу ғана емес, керісінше өз бетімен білім алу үшін ізденуге үйретеді [4, 406].

Жеке тұлғаны ұлттық тәрбие арқылы дамыта отырып, нақты әрекет арқылы оқытуда төмендегі құндылықтардың болуы қажет:

- белсенді қарым-қатынас: оқушы мен мұғалімнің әрбір мәселеде өз көзқарастарын білдіріп отыруы;
- индивидтік: мұғалімнің әр жеке оқушының
- ерекшелігін дамытуы, қоғам алдындағы жауапкершілігінің болуы;

– өзіндік тәртіп: өзіндік бақылау мен бағалауды, шешім қабылдауды үйрену және оны дамыту;

– шыдамдылық: әр түрлі пікірлерді қабылдай алу, бір-бірінің пікірлері мен ерекшеліктерін құрметтеу, қабылдау.

«Адам мен адамның бір-бірімен араласу, өзара қарым-қатынасында ғана адамның адамдығы өзі үшін де, өзгелер үшін де ашылады», – дейді философ М.М. Бахтин. Оның пікірінше, диалог тұлғаны қалыптастырудың құралы ғана емес, оның адамдық болмысын да көрсетеді. Тұлғаның белсенділігі, өзін-өзі дамытып отыруға ұмтылуы өзгелерден бөлек жағдайда емес, өзге адамдармен диалогтық қатынастарға түсу кезінде жүзеге асырылады. Бірлескен қарым-қатынас негізінде оқушы-оқушы, мұғалім-мұғалім, оқушы-мұғалім арасында өзара құрметтеу, мойындау, түсіне білу және сыйластық әрекеттері пайда болып, толеранттық пен мейірімділік көзқарастары қалыптасады.

Сонымен бірге сыни ойлау арқылы тұлға бойында рефлексиялық сапаларды қалыптастыру. Рефлексиялық сапа дегеніміз білім мен тәрбиені өзіндік сана арқылы қабылдап, тұлғаның рухани дамуы, ғылыми ақпараттарды игеруі болып табылады.

Оқушы бойында рефлексиялық сапалардың қалыптасуы білім беруді ізгілендірудің нәтижесі болып табылады. Оқушының өзін тану үшін және өмірлік проблемаларын шешудің бірден-бір тәсілі – рефлексиялық басқаруды жүргізе алуы. Ол үшін төмендегі басты ерекшеліктерді дағдыға айналдыруың маңызы зор:

– өз тәжірибесін пайдалана отырып, жаңа білім арқылы дүниеге өзіндік түсінік пен танымды қалыптастыру;

– өзге адамдардың ұсынатын идеяларына конструктивтік көзқараспен қарай алу;

– өзіне қарама-қарсы идеяларды жоққа шығаруға емес, түсінуге ұмтылу, одан өзі үшін нәтиже шығару;

– өз біліміндегі олқылықтарын көре білу және оны жоюдың жолдарын табу.

Рефлексиялық әрекеттер барысында оқытудың жолдары талданады, өзіндік шешім қабылдауға жағдай туғызылады. Сөйтіп, бала өзін-өзі дамыту, тәрбиелеу, өз әрекеттерін ұйымдастыру мүмкіндігін алады. Өз ерекшелігі мен деңгейін таниды.

Сонымен бірге оқушы тұлғасына шоғырланған білім беру мұғалім тарапынан әр оқушының өзіндік жақын даму аймағында дербес қабілетін дамытуға түрткі болу, оларды оқыту мен оқу құндылықтары жүретін практикалық әрекеттерге баулу, баланың қолынан келетін істерін қолдау арқылы қиын проблемаларын шешуге көмектесу болып табылады.

Әдебиеттер

1. Ардақ : ән-күйлер туралы көркем шығармалар жинағы. – Алматы, 1989. – 256 бет. – (Өнер тақырыбындағы туындылар).
2. Байжігітов Б. Көркем өнер терминдерінің қысқаша түсіндірме сөздігі / Б. Байжігітов. – Алматы: РБК, 1998. – 78 бет.
3. Балтабаев М. Әсем саз : бастауыш сыныптарға арналған музыка әліппесі / М. Балтабаев, Б. Өтемуратова. – Алматы: Атамекен, 1993. – 104 бет.
4. Балтабаев М. Елім-ай / М. Балтабаев, Б. Өтемуратова. – Алматы: Атамекен, 1993. – 94 бет.

Н.П. Корсунова

учитель трудового обучения, Центр оказания специальных социальных услуг реабилитации детей с НОДА, г. Павлодар

ВЗАИМОСВЯЗЬ РАЗВИТИЯ РЕЧИ И МЕЛКОЙ МОТОРИКИ У ДЕТЕЙ С НОДА НА ЗАНЯТИЯХ ТРУДОВОГО ВОСПИТАНИЯ ЧЕРЕЗ ПРИЕМЫ РАБОТЫ В ТЕХНИКЕ «ИЗОНИТЬ»

Аңдатпа. Мақала тірек-қимыл аппараты бұзылған балалардың түрлі еңбек дағдылары мен сөйлеу дағдыларын дамытудың өзара байланысына арналған. Медициналық көмектен басқа, толыққанды тұлғаны дамыту үшін мұндай балаларға еңбек оқытатын педагогтардың көмегі қажет. «Изонить» техникасындағы жұмыс ұсақ және ірі моториканы жақсы дамытады, сол арқылы балалардың ауызша және жазбаша сөйлеуін дамытуға ықпал етеді.

Аннотация. Статья посвящена взаимосвязи развития разнообразных трудовых навыков и речи у детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. Для развития полноценной личности, кроме медицинской помощи, таким детям необходима помощь педагогов трудового обучения. Работа в технике «Изонить» хорошо развивает мелкую и крупную моторику, тем самым способствуя развитию устной и письменной речи детей с НОДА.

Ключевые слова: дети с нарушениями опорно-двигательного аппарата, мелкая моторика, уроки трудового обучения, техника изонить.

Summary. The article is devoted to the relationship between the development of various labor skills and speech in children with musculoskeletal disorders. In order to develop a full-fledged personality, in addition to medical assistance, such children need the help of teachers of labor training. Work in the technique «Isonize» well develops small and large motor skills, thereby contributing to the development of oral and written speech of children with NODA.

Одной из особенностей, характеризующих детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата (НОДА), является нарушение мелкой моторики рук.

Давно известно, что движения пальцев руки тесно связаны с речью. Академик И.П. Павлов придавал тактильным ощущениям большое значение, ибо они несут в речевой центр, в его двигательную часть, дополнительную энергию, способствующую его формированию. Чем совер-

шеннее кора головного мозга, тем совершеннее речь, а значит, и мышление. Связь движений руки с речью была отмечена еще в 1928 году В.М. Бехтеревым, который отмечал стимулирующее влияние движений руки на развитие речи. Эта концепция лежит в основе современных теорий, разрабатываемых учеными. В коре головного мозга речевая область расположена совсем рядом с двигательной областью; она является, собственно, его частью. Именно близость моторной и речевых зон, навели ученых на мысль, что тренировка тонкой (мелкой) моторики пальцев рук оказывает большое влияние на развитие активной речи ребенка. А данные электрофизиологических исследований, прямо говорят о том, что речевая область формируется под влиянием импульсов, поступающих от пальцев рук. Естественно, это обязательно должно использоваться в работе с детьми, у которых имеются разные нарушения двигательных функции, в результате чего страдает формирование и развитие речи [2].

В процессе трудового обучения у ребенка развиваются наблюдательность, эстетическое восприятие, эстетические эмоции, художественный вкус, творческие способности, умение доступными средствами самостоятельно создавать красивое [1].

Важнейшей предпосылкой развития ребенка выступает координированность движений руки и глаз, овладение соответствующими техническими умениями, например, точностью движений, регуляцией их силы, амплитуды, скорости, ритмичности.

В центрах реабилитации каждый ребенок может выбрать технологию, близкую ему по духу, не заставляющую испытывать страдания при сравнении своих работ с работами более способных детей. Следует предлагать детям вид деятельности, а не навязывать; помогать выбирать, а не заставлять их. А чтобы помочь ребёнку найти себя, необходимо предлагать ему как можно больше разных способов самовыражения. Ведь любая нетрадиционная технология дает ребёнку возможность выбирать, искать, пробовать и т. п [3].

Сегодняшнее время вносит свои коррективы в развитие детей. Каждый ребенок индивидуален, а дети с разными нарушениями в развитии особенно. Все навыки, развиваемые на уроках труда, делятся на определенные направления: мелкая моторика, развитие ладонных и пальцевых захватов, крупная моторика, дифференцированные движения руки и глаз, развитие сенсорики и внимания [4].

На занятиях по трудовому обучению дети работают по новой технике «Изонить». ИЗОНИТЬ – это искусство вышивки нитками по картону. Картины, выполненные в этой технике, не сложные в работе и невероятно красивы.

Изонить, ниточный дизайн, нитяная графика, вышивание по картону – все это названия особой техники декоративно-прикладного искусства, пришедшей к нам из Англии XVII века. Второе рождение техника изонить пережила в XX в. благодаря голландской рукодельнице Эрике

Фортгенс. Мастерница решила поделиться своим увлечением со всем миром и в 1990-х гг. издала книгу, посвященную этой технике. В ней содержались подробные инструкции к вышиванию по картону и схемы рисунков. Стараниями Фортгенс произошел всплеск интереса к изонити.

Возрожденная в Нидерландах, изонить опять вернулась в Англию. Примерно с 1998 г. в моду там вошли вышитые открытки..

Название «изонить» для обозначения вышивки нитями на твердом основании используется только в России. Термин этот ввел отечественный академик Геннадий Алексеевич Браницкий, который заинтересовался данной разновидностью декоративно-прикладного искусства во время своих поездок в США. Поэтому не удивляйтесь, если в других источниках встретите названия «нитяная графика», «ниткография», «изографика», «вышивка по картону», «ниточный дизайн»

Занятия «изонить» с успехом используют в реабилитационной практике в работе с детьми с НОДА.

Ребята с НОДА не могут бегать и прыгать, но они могут выполнять разные работы из бумаги и ниток руками. Наблюдения показывают, что занятия «изонить» улучшают эмоциональное состояние, снимают депрессию, повышают уверенность в собственных силах, улучшают качество жизни детей, уменьшают уровень тревожности, повышают самооценку, что в целом улучшает психологическое состояние ребенка.

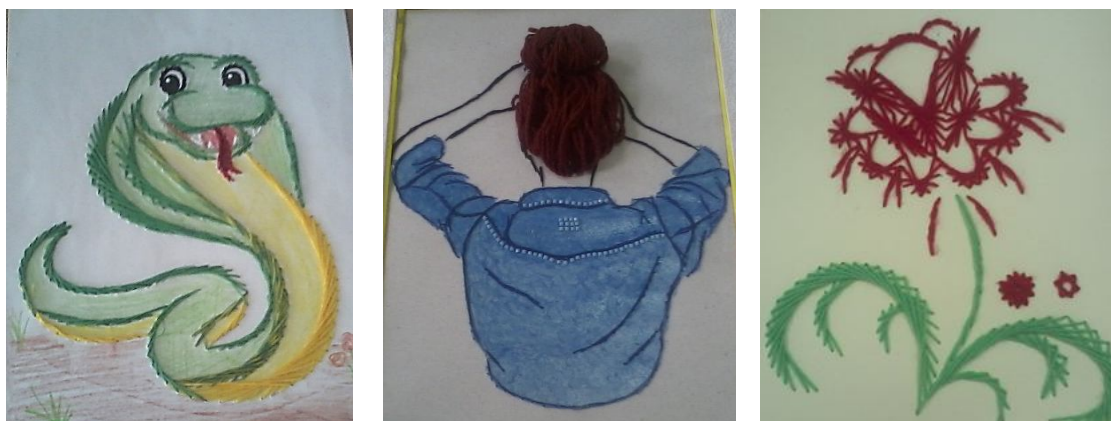
Стремясь быстрее сделать вышивку, дети помогают друг другу, подсказывают куда надо делать прокол, какой цвет ниток лучше выбрать. И здесь возникает коллективная работа. У них появляется необходимость в словесном общении, что способствует развитию чувства товарищества и взаимовыручки. Сначала развиваются тонкие движения пальцев рук, затем появляется артикуляция слогов; все последующие совершенствование речевых реакций состоит в прямой зависимости от степени тренировки движений пальцев.

Таким образом, моторика рук взаимодействует с такими высшими свойствами сознания как внимание, мышление, оптико-пространственное восприятие (координация), воображение, наблюдательность, зрительная и двигательная память, речь. Поэтому, чтобы научить ребенка говорить, необходимо не только тренировать его артикуляционный аппарат, но и развивать общие движения и движения пальцев рук, т.е. крупную и мелкую моторику. Развитие навыков мелкой моторики важно еще и потому, что вся дальнейшая жизнь ребенка потребует точных, координированных движений кистей и пальцев, чтобы одеваться, рисовать и писать, а также выполнять множество разнообразных действий.

Вышивание в технике изонить доступно практически всем.

Тем, кто ограничен в передвижении, доступны такие приемы работы, они поднимают настроение – и все это вносит новые яркие цвета в серую действительность жизни детей.

При работе с «особенными» детьми надо учитывать их возможности: не всем детям нужно давать полностью проколотый рисунок (сколок). Дети не могут ориентироваться в большом количестве проколов. Проколы надо делать не все сразу, чтобы не путаться («особенные» дети и новички плохо ориентируются в большом количестве проколов), им надо проколы делать постепенно, каждую линию отдельно (поочередно). Применяют такой выход: рисунок распечатывают на принтере – можно сразу решить вопрос о размере, с обратной стороны приклеивают рисунок скотчем – видно рисунок, дает дополнительную прочность, есть возможность делать проколы постепенно, и дети легче ориентируются в расположении линий при работе. (Да, можно сказать – это неправильное решение, проколы надо делать с лицевой стороны, но для работы с особенными детьми это выход. Нитки для вышивки используют более толстые, и в конечном результате не видно с какой стороны сделан прокол). Дети видят куда идет какая линия, ориентируются по цвету: какой цвет нити лучше подойдет к данному элементу.

Можно внутри проколов на лицевой стороне раскрасить пространство цветными карандашами, можно сочетать данный вид работы с аппликацией.

Легче дается работа толстой иглой, выполненная акриловыми нитями. Акриловые нитки яркие, более толстые, расстояние между проколами можно увеличить (нужно только меньшее количество проколов), поэтому работа выполняется быстрее. На начальной стадии овладения данной техникой это очень важно. Дети быстрее достигают конечного результата, улучшается эмоциональный настрой, возникает желание продолжать работу.

Причин успеха занятий «изонитью» много:

– во-первых, это доступность материала. Можно использовать разные нитки – катушечные. «мулине», тонкие вязальные, один из видов ниток всегда есть под рукой. В наше время это очень актуально, все кругом заинтересованы новым видом творчества, появляется мотивация, желание научиться этому;

– во-вторых, освоить технику изонить очень легко в любом возрасте, как детям, так и взрослым, (в условиях центра учителями являются педагоги трудового обучения, воспитатели);

– в-третьих, «изонить» оказывает огромное влияние на развитие моторики пальцев рук и координацию движений рук, развитие глазомера, тактильных ощущений.

Когда вы начнете «рисовать» нитью на картоне, вы на личном опыте убедитесь о положительном влиянии приемов работы в технике «изонить» на развитие ребенка. Вышивание по картону развивает тонкую моторику, мышечную силу пальцев рук, пинцентный и щепоточный захваты, координацию движений рук. В зависимости от возможностей ребенка надо правильно выбирать размер иглы и толщину ниток. Техника изонити развивает также глазомер, поэтому предпочтительно сразу наносить разметку на глаз.

Выводы

1. Влияние занятий «изонить» активизирует творческое мышление, повышает уровень интеллекта в целом через короткий промежуток времени.

2. У детей улучшается координация движений рук, точность попадания по точкам, формируется чувство товарищества, что очень важно для детей, ограниченных в общении, передвижении.

3. Разработка тонких и точных движений необходимо ребенку не только для того, чтобы уверенно управлять своим телом, деликатная моторика пальцев развивает мозг, его способность контролировать, анализировать, повелевать.

4. Практика использования техники «изонить» дает стойкий положительный эффект: повышает активность правого полушария мозга и уравнивает работу обоих полушарий, улучшает двигательную активность рук, развивает моторику пальцев, улучшает память и глазомер, о чем свидетельствует мнение врачей, педагогов и родителей.

Литература

1. Войлокова Е.Ф. Сенсорное воспитание дошкольников с интеллектуальной недостаточностью / Е.Ф. Войлокова, Ю.В. Андрухович, Л.Ю. Ковалева. – СПб.: КАРО, 2005. – С. 11–38.

2. Галкина Г.Г. Пальцы помогают говорить. Коррекционные занятия по развитию мелкой моторики у детей / Г.Г. Галкина, Т.И. Дубинина. – М., 2006. – С. 88–97.

3. Дудьев В.П. Средства развития тонкой моторики рук у детей с нарушением речи // Дефектология. – 1999. – № 4. – С. 31–35.

4. Лурия А.Р. Высшие корковые функции и их нарушения при локальных поражениях мозга / А.Р. Лурия. – М.: Академический проект, 2000. – С. 56–66.

О.А. Куликова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Е.Ю. Личман

доктор философии (PhD), ассоциированный профессор

СПЕЦИФИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЛОГОРИТМИКИ НА МУЗЫКАЛЬНЫХ ЗАНЯТИЯХ В ДЕТСКОМ САДУ

Андатпа. Мектеп жасына дейінгі балаларда сөйлеу қабілеті дамуының тежелу проблемасы бүгінгі күні өткір болып тұр. Тәжірибе көрсеткендей, сөйлеу бұзылыстары бар балалар көбейіп келеді және автордың міндеті маман ретінде инновациялық технологияларды қолданып, оқу процесін уақытында анықтап, құру болып табылады. Осы формалардың бірі – логотиптік ритмика. Логоритмиканы музыка сабағына енгізу арқылы балалардың сөйлеу қабілеті тез дамиды, позитивті-эмоционалды көзқарас қалыптасады және құрдастарымен қарым-қатынас жасау қабілеті дамиды.

Тірек сөздер: музыкалық тәрбие, музыкалық ырғақты қимылдар, музыка тындау, сөйлеуді дамыту, логопедиялық жаттығулар, логоритмика.

Аннотация. Проблема задержки речевого развития у детей дошкольного возраста стоит остро на сегодняшний день. Опыт работы показал, что всё больше становится детей с речевыми нарушениями и задача автора, как специалиста своевременно выявлять и строить образовательный процесс используя инновационные технологии. Одной из таких форм является логоритмика. Внедряя логоритмику на музыкальные занятия, у детей быстрее развивается речь, формируется положительно-эмоциональный настрой и вырабатывается умение общаться со сверстниками.

Ключевые слова: музыкальное воспитание, музыкально-ритмические движения, слушание музыки, развитие речи, логопедические упражнения, логоритмика.

Summary. The problem of psychomotor development retardation in preschool children is relevant today. Nowadays experience has shown that there are more and more children with speech disorders, and the main purpose of the author, as a specialist, is identify and build the educational process using innovative technologies on time. One of these forms is logo rhythmic. By introducing logo rhythmic into music lessons, children develop speech faster, it forms positive-emotional attitude and develop the ability to communicate with peers.

Keywords: musical education, musical and rhythmic movements, listening to music, speech development, speech therapy exercises, logo rhythmic.

В последнее время проблема развития, обучения и воспитания детей дошкольного возраста становится особенно значимой. По статистическим данным только 15% новорождённых появляются на свет здоровыми. Остальные дети имеют различные микроорганические поражения или выраженную патологию. Значительно возросло количество детей с различными речевыми нарушениями. К 5 годам обычно дошкольники полностью овладевают звуковым строем языка, но иногда этот процесс затягивается. Увеличивается число детей с нарушениями речи, вызванными не только физиологическими и патологическими состояниями, но

и дефицитом внимания со стороны родителей, заменой живого общения на просмотры телепередач и компьютерные игры.

С каждым годом речевая активность детей снижается, и проблема задержки речевого развития становится всё более актуальной. В связи с этим возникла необходимость оказывать помощь детям в формировании звукопроизношения, стимулировании речевого развития.

Логопедическая ритмика – это форма активной терапии, целью которой является преодоление речевых нарушений путём развития двигательной сферы ребёнка в сочетании со словами и музыкой. Как показала практика, наиболее эффективные результаты по развитию речи у дошкольников с использованием логоритмики на музыкальном занятии получаются при взаимодействии логопеда, музыкального руководителя, инструктора по физической культуре, воспитателя. Однако основные функции выполняет музыкальный руководитель, в связи чем, логоритмика стала активно внедряться на музыкальных занятиях в детских дошкольных учреждениях.

Логоритмика – один из разделов логопедии и дефектологии, изучающий закономерности развития, воспитания, нарушений психомоторных функций в синдроме речевой патологии. Появилась она в начале XX века. Первоначально использовалась в работе с заикающимися дошкольниками, а в 60-е годы Галиной Анатольевной Волковой была разработана система логоритмического воздействия практически для всех форм речевой патологии у детей. В настоящее время логопедическая ритмика является составной частью в комплексах методик по коррекции нарушений речи в детских садах, школах, медицинских учреждениях, в том числе может быть включена в структуру музыкального занятия в детском саду.

Значение ритмического и логоритмического воздействия на детей дошкольного возраста подчеркивали многие исследователи и педагоги.

Эмиль Жак Далькроз – швейцарский педагог и музыкант. В начале XX века явился основоположником системы «ритмического воспитания» заключающейся в приобщении учащихся к музыке путем передачи ее динамики, эмоционального характера и образного содержания посредством пластических движений под музыку.

Карл Орф, создал систему музыкального воспитания детей главной целью, которой является стимулирование творческой фантазии, умения импровизировать, сочинять в процессе индивидуального и коллективного музицирования.

Принципы системы музыкального воспитания Далькроза и Орфа заложены в Логоритмике. Логоритмика – это система упражнений, заданий, игр на основе сочетания музыки, движения, слова, направленная на решение коррекционных, образовательных и оздоровительных задач. Взаимоотношения указанных компонентов могут быть разнообразными, с преобладанием одного из них или связи между ними.

Цель: преодоление речевых нарушений путем развития и коррекции неречевых и речевых психических функций и в конечном итоге адаптация ребёнка к условиям внешней и внутренней среды.

Задачи логоритмики: активизация высшей психической деятельности через развитие слухового и зрительного внимания; развитие слухового и зрительного восприятия; увеличение объема памяти; развитие двигательного и артикуляционного праксиса; развитие двигательных кинестезий; развитие соматопро пространственной ориентации и зрительно-моторных координаций; формирование двигательных навыков.

Основные направления логоритмики состоят из:

- развития моторики артикуляционного аппарата;
- развития фонационного выхода;
- развития фонематического восприятия;
- развития произвольной мимической моторики;
- развитие умения произносить слова сложные звуко-слоговой структуры;
- развитие мелкой моторики;
- развитие общей произвольной моторики;
- развитие чувства ритма.

В младшем дошкольном возрасте нормализация двигательной сферы ребенка и коррекция речевых нарушений осуществляется неосознанно, ненавязчиво и естественно. В среднем и старшем возрасте на музыкальных занятиях продолжают использовать элементы логоритмики. Выполнение ритмических упражнений на фоне положительного эмоционального возбуждения способствует воспитанию правильной речи, поскольку речь воспроизводится из стремления к общению, к участию в игре.

Основной принцип построения всех перечисленных видов работы – тесная связь движения с музыкой и включение речевого материала.

Слово вводится в самых разнообразных формах: это тексты песен, хороводов, драматизации с пением, инсценировок на заданную тему, команды водящего в подвижных играх. Введение слова дает возможность создавать целый ряд упражнений, руководимых с музыкальным ритмом, а ритмом в стихотворной форме, позволяющим сохранять при этом принцип ритмичности в движениях.

В таблице 1 и таблице 2 представлен сравнительный анализ структуры традиционного и музыкального занятий с элементами логоритмики в младшей и группе дошкольной подготовки.

Для наиболее эффективного использования логоритмики в образовательном процессе дошкольников необходима интеграция образовательных областей, которая обеспечивает процесс связности и взаимодействия педагогов и специалистов дошкольного Учреждения, создающих целостность познавательного, речевого, физического, художественно-

эстетического и социально-коммуникативного развития ребенка с ОВЗ в образовательном процессе

Таблица 1. Сравнительная таблица структуры традиционного и музыкального занятия с элементами логоритмики в младшей группе

Структура традиционного музыкального занятия в младшей группе детского сада (2–3 года)	Структура музыкального занятия с элементами логоритмики в младшей группе детского сада (2–3 года)
<p>1. Музыкально-ритмические движения. Вход – «Марш»</p> <p>2. Слушание музыки. Произведения подобраны на определения темпа и на различие динамических оттенков.</p> <p>3. Пение. (тематические песни)</p> <p>4. Танцевально-игровое творчество. (тематическое планирование)</p>	<p>1. Музыкально-ритмические движения. Вход – «Гуляем стакой» в разных направлениях. «Ходьба с проговариванием» – речевки. Основной задачей является развитие координации движений в продвижении по кругу, «змейкой», в сопровождении речи. Укрепление мышечного тонуса.</p> <p>2. Слушание музыки. Звуки различных музыкальных инструментов по-разному влияют на организм человека: ударные инструменты дают ощущение устойчивости, уверенности, способны физически взбодрить. Духовые инструменты способствуют формированию эмоциональной сферы, клавишные – интеллектуальной, струнные инструменты – воздействуют на сердце, а вокальная музыка влияет на весь организм, но больше всего на горло.</p> <p>3. Пение. Артикуляционная гимнастика. Подбор песен и стихотворений, сопровождаемые движениями, для развития ритмичности и выразительности речи, речевого слуха и речевой памяти.</p> <p>4. Танцевально-игровое творчество. Музыкально-ритмические игры, пляски с музыкальными инструментами, развивающие чувство ритма.</p> <p>Пальчиковая гимнастика.</p> <p>Релаксация.</p>

Таблица 2. Сравнительная таблица структуры традиционного и музыкального занятия с элементами логоритмики в группе дошкольной подготовки

Структура традиционного музыкального занятия в группе дошкольной подготовки детского сада (5–6 года)	Структура музыкального занятия с элементами логоритмики в группе дошкольной подготовки детского сада (5–6 года)
1	2
<p>1. Музыкально-ритмические движения. Вход – «Марш», «Легкий бег»</p> <p>2. Слушание музыки.</p>	<p>1. Музыкально – ритмические движения. Вход – «Марш», «Легкий бег», «Ходьба с проговариванием» – речевки. Основной задачей является развитие координации движений в продвижении по кругу, «змейкой», в сопровождении речи, парами, тройками,</p>

Продолжение таблицы 2

1	2
<p>3. Музыкально-дидактические игры. 4. Пение. (тематические песни) 5. Игра на музыкальных инструментах. 6. Танцевально. игровое творчество. (тематическое планирование)</p>	<p>хороводом. Укрепление мышечного тонуса. 2. Слушание музыки. Подбор музыкальных произведений с использованием музыкотерапии. 3. Пение. Артикуляционная гимнастика, упражнения на развитие дыхания, чистоговорки для автоматизации звуков. Песни и стихи, сопровождаемые движениями рук, для развития плавности и выразительности речи, речевого слуха и речевой памяти, координационного тренинга 4. Упражнения на развитие словотворчества, расширение активного словаря детей. 5. Танцевально-игровое творчество. Музыкально-ритмические игры, пляски с музыкальными инструментами, развивающие чувство ритма. 6. Пальчиковая гимнастика. Развитие моторики рук. 7. Игра на музыкальных инструментах. Игры делятся на два вида: с звучащими инструментами (баян, погремушка» и не звучащими (имитация игры) 8. Релаксация.</p>

Важным условием в стимулировании речевой активности детей также является тесное взаимодействие между собой педагогов ДООУ.

Дефектолог-логопед задает лексическую тему, проводит занятия, реализует индивидуальный подход развития ребенка.

Музыкальный руководитель подбирает музыку, музыкальные дидактические игры, упражнения, танцы, песни, участвует в проведении занятий и т.д.

Воспитатель проводит коррекционно-развивающую работу по заданию логопеда.

Инструктор по физкультуре проводит коррекционно-развивающую работу в соответствии с особенностями развития детей группы.

Кратко охарактеризуем методы и приемы, используемые на занятиях логоритмикой.

Наглядные – обеспечивают яркость чувственного восприятия и двигательных ощущений. В процессе обучения двигательным действиям методические приемы отбираются с учетом степени освоения двигательного материала, общего развития детей и взрослых, их физического состояния, возрастных и типологических особенностей.

Словесные – обращены к сознанию занимающегося, они помогают осмысливать поставленную задачу и сознательно выполнять двигательные упражнения.

Практические – обеспечивают действенную проверку правильности восприятия движения на собственных мышечно-моторных ощущениях.

Основными формами проведения музыкальных занятий с элемен-

тами логоритмики являются групповое занятие и индивидуальная работа.

Показателями результативности занятий по логоритмике стали: сформированность умений выполнять движения в соответствии со словами; сформированность правильного речевого и физиологического дыхания; способность правильно выполнять артикуляции звуков отдельно и в слоговых рядах, дифференцировать парные согласные звуки; сформированность модуляции голоса, плавности и интонационной выразительности речи, правильного речевого и физиологического дыхания, умения правильно брать дыхание во время пения; сформированность способности ориентироваться в пространстве, двигаться в заданном направлении, перестраиваться в колонны и шеренги, выполнять различные виды ходьбы и бега; сформированность улучшения показателей слухового, зрительного, двигательного внимания, памяти; сформированность произносительных навыков, подвижности артикуляционного аппарата.

В начале и конце учебного года в каждой группе был проведен мониторинг по музыкально-ритмическим навыкам. Результаты мониторинга отражены в таблице 3.

Таблица 3. Результаты мониторинга дошкольников по уровню сформированности музыкально-ритмических навыков

Год	Группа	Результат на начало года в %			Результат на конец года в %		
		Воспроизвести простой ритмический рисунок	Выполнять музыкально-ритмические движения соотнося их с музыкой	Активно и с удовольствием участвуют в играх, и в исполнительской деятельности.	Воспроизвести простой ритмический рисунок	Выполнять музыкально-ритмические движения соотнося их с музыкой	Активно и с удовольствием участвуют в играх, и в исполнительской деятельности.
2019 – 2020	Младшая	35%	44%	60%	68%	73%	89%

По итогам диагностики хочется отметить, что динамика положительного результата по всем критериям общего развития дошкольников постепенно возрастает. Речевая активность детей значительно улучшилась. Дети стараются больше говорить, используют в активной речи новые слова, стали более открытыми, доброжелательными, могут общаться со сверстниками.

Внедрение логоритмики в практику музыкальных занятий в детском саду показало что, у дошкольников сформировалось углубленное восприятие музыки, усовершенствовались музыкальные способности, в том числе чувство ритма.

Литература

1. Басов М.Я. Движения под музыку. – М., 1975. – 156 с.
2. Белкина В.Н., Васильева Н.Н., Елкина Н.В. Дошкольник: обучение и развитие. – Ярославль, 1998. – 289 с.
3. Введение в психодиагностику / Под ред. К.М. Гуревича, Е.М. Борисовой. – М., 2000. – 135 с.
4. Волкова Г.А. Логопедическая ритмика. – М., 1985. – 233 с.
5. Из истории музыкального воспитания: Хрестоматия / Сост. О.А. Апраксина. – М., 1990. – 167 с.

К.С. Маева

Павлодар педагогикалық университеті студенті

Ғылыми жетекші: Жанайхан Еркін

PhD докторы, қауымдастырылған профессор

ҚЫЛҚОБЫЗ АСПАБЫНЫҢ ШЫҒУ ТАРИХЫ ЖӘНЕ ЗЕРТТЕЛУІ

Андатпа. Қобыздың саз аспабы ретінде тағдыры тайғақ, жолы тар, қиынқыстау болды. Бұл аспап халқымыздың тарихи-этникалық мәдениетінің көне көзі, рухани қазына мүлкі, эпостық және аспаптық музыкалық өнерімізді күні бүгінге дейін сақтап жеткізуші ұлттық мұрамыз бола тұра, ол өзіне деген кертартпа ескілікті көзқарастан арылмай ақталмай-ақ қойды. Қобыз бақсының, бақсылық жасаудың құралы деген пікір қалыптасқан болатын.

Тірек сөздер: Қылқобыз, квартсекстаккорд, бақсы, музыкатану, контрапункт, шаңқобыз.

Аннотация. Судьба кобыза как музыкального инструмента была скользкой, узкой и сложной. Хотя этот инструмент является древним источником исторической и этнической культуры нашего народа, духовным сокровищем, национальным достоянием, хранящим нашу эпическую и инструментальную музыку по сей день, он не смог избавиться от старых стереотипов. Считалось, что кобыз был орудием шамана для шаманизма.

Ключевые слова: Кылқобыз, кварцкакорд, шаман, музыкант, контрпункт, шанқобыз.

Summary. The fate of kobyza as a musical instrument was slippery, narrow and complex. Although this instrument is an ancient source of the historical and ethnic culture of our people, a spiritual treasure, a national treasure that preserves our epic and instrumental music to this day, it could not get rid of old stereotypes. It was believed that kobyza was a shaman's tool for shamanism.

Keywords: Kылқобыз, quartzkakord, shaman, musician, counterpoint, shankobyza.

Қылқобыздың шығу тарихын сонау атам заманнан белгілі бақсы балгерлерді жебеп жасқаушы түркілердің бабасы тұңғыш қобызшы Қорқыт ата есімімен байланыстырып аңыз етіп айтады. Халық арасына кең тараған аңызда былай дейді: «Қорқыт 20 жасқа толғанда түс көреді. Түсіне кірген адамдар оған 40 жасқа келіп қыршыныңнан қиыласың –

депті-мыс». Бұдан кейін Қорқыт өлмеудің қамын ойлап өзінің Желмаясына мініп жер шарлап ел аралап өлімнен қашып жолға шығады. Бірақ Қорқыт қайда барса да кебін киіп өзіне көр қазып жатқан ақ киімді адамдарға тап болады. Міне содан кейін ол қайда барса да «Қорқыттың көрі» екен-ғой деп жер ортасы Сырдарияға қайтып оралады да желмаясын құрбандыққа шалып шанағының жоғарғы жақ үстін Желмаяның терісімен қаптап қобыз жасап Дарияның үстіне кілем жайып қайық етіп отырып алып қыл қобызын ойнап аңыратып «өмір күйін» тарта береді. Қорқыт қобыз күйін тарта берсем ажал келмейді, өлмеймін, өлімді қобыз күйінің күшімен арбаймын, ажал маған жақындай алмайды деп сенеді. Күндердің күні болғанда әбден шаршап қалжыраған Қорқыт қалғып кетеді де, ажал оған Қайрақ-жылан бейнесіне кіріп келіп шағып өлтіреді. Бұл аңыз-әңгіме бізге «Қорқыт» күйінің мазмұны арқылы жеткен тарихи шежіре [5, 166]. Аңыз – құдіретті музыка күшімен күңіренген қасиетті қобыз үнімен өлімді де жеңе білген дегенді білдіреді.

Қобыз – таңқаларлық пішінді және ғажайып сазды, бай тембрлі аспап. Біреулер оны құс даусына ұқсатады: « – Оның даусы аспаптың шегін аттың жалынан керілген қылдан тартылған еспе ысқышпен үйкелегенде аққудың үніне ұқсас дауыс шығады» – дейді (П. Паллас). Енді біреулер қобыз үнін адам даусына ұқсатады (Б. Сарыбаев) ащы, зарлы, өксікті үн шығарады деген де пікір айтады (И. Гмелин).

Қобыз екі шекті 40-қа тарта аттың ұзын қылы керілген ысқышы бар аспап. Қылқобыз аталуы да осыдан болар. Қобыз үнінің төмендеп қайта жоғарылап дыбыс шығаруы – шектеріне саусақтың ұшын ғана тигізіп, сәл ғана басып шертіп, керілген қылды ысқышпен үйкеп ысқылап тарту арқылы ысқышты аспапқа «іліп қойғандай» етіп көлденең ұстап ысқылап сүйкеп-сүйкеп көсеп-көсеп жібергенде флажолетті обертонды қою-қошқыл сазды мұңлы болып шығады.

Қобыздың саз аспабы ретінде тағдыры тайғақ, жолы тар, қиынқыстау болды. Бұл аспап халқымыздың тарихи-этникалық мәдениетінің көне көзі, рухани қазына мүлкі, эпостық және аспаптық музыкалық өнерімізді күні бүгінге дейін сақтап жеткізуші ұлттық мұрамыз бола тұра, ол өзіне деген кертартпа ескілікті көзқарастан арылмай ақталмай-ақ қойды. Әу бастан-ақ қобыз бақсының, бақсылық жасаудың құралы деген пікір қалыптасқан болатын. Сондай бір түсінбеушіліктің кесірінен қобыз жаңа заман көшіне ілесе алмай ескіліктің қалдығы саналып жоғалып, жойылып кетудің алдында қалды дейді А. Затаевич. Осының салдарынан ХХ ғасырдың басында қобыз аспабына арналып шығармалар жазылмай сиреп ұмытыла бастады. «Әкеден балаға мұра» болып келе жатқан қасиетті өнеріміз, ұлттық салт-санамыз, отбасылық қобызшылық дәстүріміз үзіліп қалды.

Классикалық қобыз музыкасының аты аңызға айналған ең соңғы хас шебері 19 ғасырдың ортасында дүниеге келген Ықылас Дүкенұлы. Дегенмен жоғалып жойылып құрып кетуге жақын қалған қобыз ойнау

өнерін өмірге қайта оралтып «шаң басқан уақыт» пернесін ашуға жасалған шаралармен ізденістер, талпыныстар болмай қалмады. Осындай істің басында бірегей ірі қобызшылар зор тұлғалы музыканттарымыз Жаппас Қаламбаевпен (1909–1970) Дәулет Мықтыбаев (1904–1976) тұрды. Біздер осы екі өнер саңлақтарына шексіз қарыздармыз. Шын мәнінде осы екеуінің арқасында музыкалық қобыз аспабының барлық құпиясымен қасиетінің қыры мен сыры сақталып өткеніміздің баға жетпес асыл мұрасын шашау шығармай жоғалтпай бізге жеткізіп жаздырып қалдырып кеткеніне шүкір дейміз. Қобызда ойнап ең алғаш рет концерттік эстрадаға шыққан, 1968 жылы Алматы консерваториясында ашылған қылқобыз класына бірінші сабақ берген де осы екі тарлан.

Жаппас Қаламбаев 1909 жылы Шымкент облысының Созақ ауданының «Талап» колхозында дүниеге келеді. Қобызда ойнауды ол өз бетімен бала жасында-ақ үйренеді. Ықластың күйлерін Жаппас оның мұрагері атақты күйші домбырашы Сүгірден үйреніп тәлім алады. Классикалық қобыз күйлерінің домбыралық үлгісін қайта қыл қобызға лайықтап ойнаған да осы Жаппас. Жаппас Қаламбаев 1934 жылы өткен Республикалық халық аспаптарында орындаушылардың І–слетіне қатынасты. Содан бастап ол Құрманғазы оркестрін ұйымдастырушылардың бірі болып, оның басы-қасында жүрді. 1934 жылдан 1967 жылға дейін осы оркестрдің солисі, әрі альт-қобыз тобының жетекші концертмейстері болып істеді. А. Жұбановтың айтуынша: «Құрманғазы оркестрінде ойнап жүрген (50-60 ж. кезіндегі) барлық қобызшылар алғашқы сабақты осы Ж. Қаламбаевтан алған». Ж. Қаламбаевтың шәкірттерінің ішінде Қазақ ССР-ң халық әртістері Г. Баязитованы, Ф. Балғаеваны, өнертану ғылымының кандидаты, профессор Б. Сарыбаевтардың есімдерін ерекше атауға болады. Алматы консерваториясында қылқобыз класы ашылғаннан соң 1968–1970 жылдары Ж. Қаламбаев осында ұстаздық етіп концерттік-әртістік қызметтерімен бірге атқарып жүрді. Ж. Қаламбаев музыкалық фольклор нұсқаларын жинап зерттеп халық музыкасының ең бір озық сирек кездесетін шығармаларын жазып алып таратып оны жіктеп шешіп шәкірттеріне үйретті. Өзі де күйлер шығарып романстар жазды. Ж. Қаламбаев Қазақстан композиторлары Одағының мүшелігіне 1939 жылы алғашқылардың бірі болып қабылданды.

Ал Дәулет Мықтыбаев аты аңызға айналған атақты күйші Ықластың ұрпағы. Ол 1904 жылы Қорғалжын ауданы Ақмола облысында дүниеге келеді [3, 176]. Қылқобыз ойнауды Ықластың шәкірті Әбікен Тоқтамысұлынан, ал ең бір таңдаулы дейтін шебер де қиын қобыз күйлерін ағасы-Ықластың ұлы Түсіпбектен үйренеді. Дәулет Мықтыбаев өзінің еңбек жолын 1933 жылы Қарағанды облыстық радиосында жұмыс жасап бастады. Ол 1934 жылы Республикалық халық аспаптарында орындаушылардың І-байқауына қатысып алғаш рет көпшілік алдына

сахнаға шықты. Оның концерттік қызметі 1937 жылдан Қарағанды облыстық филармониясында солист болып жүрген кезден басталды. 1941–1945 жылдары Ұлы Отан соғысында қан майданда басынан аяғына дейін айқасты. Соғыстан оралған соң оның еңбек жолы Алматымен тығыз байланыста болды. Қазақтың Жамбыл атындағы Мемлекеттік филармониясында, Қазақконцертте 1945–1965 жылдары қобызшы-солист болып істеді. Ж. Қаламбаевтан кейін 1970–1976 жылдар арасында Алматы консерваториясында қылқобыз класын жүргізді. Оның шәкірттері Ықыластың орындаушылық дәстүрін шебер жалғастырушы ізбасарлары қатарында: Қазақ ССР-не еңбегі сіңген әртіс К. Әжмұратов, Консерваторияның қобыз бен баян кафедрасының меңгерушісі, профессор Б. Қосбасаров, К. Байсейітова атындағы саз мектебінің ұстазы А. Жұмабековтар бар. Д. Мықтыбаевтың қобызға арнап шығарған өз күйлері және халық музыкасын қобызға ыңғайлап өңдеген үлгілері бар.

Бүгінгі таңдағы қобызшылар үшін ең үлкен қиындықтың бірі репертуардың жұтаңдығы. Қобыз аспабының қиын-қыстау тағдырына бұл өз таңбасын, өз белгісін қалдырды. Соның кесірінен көптеген қобыз күйлері жойылып жоғалып та кетті. Олар жөнінде бізге тек аңыз-әңгіме сырлар ғана жетті. Қобыз өнерінің өзіндік ерекшелігі дәстүрі бар. Күй тартылар алдында немесе соңында күйдің мазмұны, шығуы, кімге арналғаны, қандай жағдайда туғаны жөнінде айтылатын аңыз-әңгімелері болады. Олар «күй мен аңыз», «күй аңызымен», «аңыздағы күй», «күй-аңыз» (Ә. Мұхамбетованың айтуы бойынша) «Ақсақ құлан», «Қорқыт күйі» дегендей. Қылқобыз күйлерінің репертуарын көбейтіп молайтуға Д. Мықтыбаев пен Ж. Қаламбаевтың қосқан үлестері ерекше. Екеуі ең алғашқылар болып қазақтың халық әндерімен домбыра күйлерін қобызға лайықтап тарту арқылы орындаушылардың репертуарын айтарлықтай толықтыра түсті.

Қорқыт бабамның қобызы тектес ыспалы аспап әлем халықтарының көбінде кездеседі. Жасалу тәсілдері әр түрлі, түр-тұрпаты бөлек, мойны, шанағы алуан ол аспаптардың бір-біріне жақындығы ойналу әдісінде. Музыкант ішектен үн шығару үшін міндетті түрде ысқыш пайдаланады. Осындай аспаптың ең көне бір түрі моңғол халқында моринхура деп аталады. Моңғол елінде мынадай аңыз бар:

«Бір малшының Дамдин деген ұлы болыпты. Ержеткен соң әкесі оған қолөнердің бір түрін үйреніп кел деп тапсырма береді. Ұлы оралған соң әкесі: «Қанеки, үйренгеніңді айтып берші», – депті. Дамдин қуанышты көңілмен: «Әке, мен моринхурада күй тартуды үйрендім», – депті. Сонда малшы әке қатты кейіп: «Өзгенің ұлы мал бағуды үйренді, ал сен болсаң апыр-ау, сенің ол үйренгеніңнен қандай пайда бар?», – деп қатты ашуланыпты. Дамдин әкесіне: «Әкетай, кім де кім менің күйімді тыңдаса, соған өмір сүру жеңіл болады және оның жүрегі жұмсарады» деп басу айтып көреді. Бірақ, әкесі оның сөзін түсінбейді, түсінгісі келмейді де. Амалы құрыған Дамдин үйін тастап кетуге мәжбүр болады.

Жүре-жүре үлкен теңіздің жағасына келіп, үлкен тастың үстіне отырып, моринхурасын тартады. Кенет теңіз ортасынан ақ көйлек киген ару шығып, бұған сүйрік саусақты аппақ алақанын созып: «Сәлемет пе, Дамдин?! Саған мені әкем жіберді, оған сенің күйлерің керемет ұнады. Ал, енді көзіңді жұм»... Аздан кейін Дамдин көзін ашқанда алдында тұрған жақұт сарайды көреді. Ал аулада жасыл кілемнің үстінде Теңіз ханы отырады. Дамдин моринхурасын үш күн бойы талмай тартады. Одан кейін үйіне жіберуді өтінеді. Бірақ хан оның кеткенін қаламайды. Үй-ішін сағынған Дамдин мұңлы, зарлы күй тарта бастайды. Осы сәтте хан қызының нәзік үнін құлағы шалып қалады: «Қорықпа, мен саған көмектесем. Жер үстінде қал. Менің сүйікті жарым бол», – дейді де қыз Дамдинді құрылыққа шығарып, қимастық көңілмен жылап жібереді.

Екеуі айдаладағы құдық қасына киіз үй тігіп, сол жерде өмір сүріп жатады. Барлық жерде де Дамдин қадірменді қонақ болып жүреді. Қуанышта да, қайғыда да оның музыкасы айналасындағы елге дәрмен-қуат береді. Бірақ бұл қуанышты өмір ұзаққа созылмайды. Күндердің күнінде құрылық ханы дала кезіп, өз нөкерлерімен бірге аң аулап жүреді де Дамдиннің киіз үйіне кезігеді. Оның әйелін көріп, тартып алуды көздейді. Дамдинге бірнеше қатерлі сынақ ойлап табады. Ең соңғысы тіпті қауіпті еді. «Сен енді көл суы қайнайтындай жаса, болмаса әйеліңді тартып аламын», – дейді хан. Дамдин бар жайды әйеліне жеткізеді. Әйелі: «Ажал жетпей өлме, қайғы келмей мұңайма», – деп жұбату айтып, екеуі теңіз жағасына келеді. Дамдин күні-түні моринхурасын үздіксіз тартады. Қыз: «Әке, сен су атаулының құдіретісің. Бүгін көл суын қайнатшы. Қайнақ су менің күйеуімді күйдірмейтін болсын», – деп, өтініш жасайды. «Моринхурада ойнайтын адамға көмек көрсетпей бола ма?» – деп, ол Дамдинге екі түрлі шақпақ тас береді.

Күйші жігіт көлге жақындайды. Көл маңында құрылық ханы және оның нөкерлері күтіп тұрған еді. Дамдин көлге білдіртпей ақ шақпақ тасты сүңгітіп жібереді. Аздан соң көлдің суы бұрқылдап қайнай бастайды. Мұны көрген хан жеңіліп бара жатқанын сезіп: «Сен, жігіт, енді көлдің ар жағына жүзіп өт! Аман өтсең, әйелің өзінде қалады, мен саған мың жылқы сыйға тартамын!», – деп айғай салады [1, 80б]. Дамдин енді байқатпай қара шақпақ тасты бақайларының арасына қыстырып, суға сүңги жөнеледі. Арғы жағаға жеткеннен кейін кері жүзіп өтеді. Тәні сапсау. Сонда хан: «Бұл – қайыршы күйші, ал мен болсам құдіретті күш иесімін. Ендеше, мен неге оның істегенін істей алмаймын!», – деп ойлайды. Ойлайды да барлық нөкерлеріне аттарын тастап, өзімен бірге көлге түсуге әмір етеді. Көл жағасынан оншақты адым алыстамай жатып, әлгінің бәрі пісіп өледі. Дамдинге хан және оның нөкерлерінің бар жылқысы жасау-жабдығымен қалады. Бәрін үйіне айдап әкеліп, содан бері әйелі екеуі бақытты өмір сүріпті. Бүгінге дейін күн сайын Дамдин күйші өзінің моринхурасымен ауылдастарының құлақ құрышын қандырып келеді екен». (А. Хоменко. «Волшебные инструменты» 12-

открытка. «Планета». 1989). Біз моринхура туралы осы аңызбен тоқтала тұралық та дүниежүзіне әйгілі болған үні нәзік, дыбыс қуаты күшті скрипка аспабы туралы да әңгімелеп өтсек дейміз. Өйткені, ыспалы аспаптардың арғы тегі бір болғанымен, бұлардың ішінде сан рет жетілдіруден, жаңғыртудан, жаңартудан өткен, соның нәтижесінде халықаралық музыка әлеміне өте кең тараған түрінің бірі – скрипка екені даусыз. Оның үстіне өзінің 3 ғасырлық тарихында Страдивари жасаған скрипка қаншама рет зерттелуден, тексеруден өтті десеңізші! Физиктер де, математиктер де, музыкатанушылар да, өнер зерттеушілері де, аспап жасаушы шеберлер де неше мәрте сынаққа салып, сан рет саралап, салмақтап көрді. Соның өзінде Страдивари құпиясы толық ашылмай келеді.

Егер біз әлемдік атағы бар шеберлер өміріне үңілсек, мынадай қызықты фактілерді кездестіреміз. Мысалы, Аматидің атасы Андрие Амати жеті жасынан бастап аспап жасаушы шеберге шәкірт болған, он бір жасында өздігінен скрипка жасаған. Ал Антонио Страдивари Николо Аматиге он екі жасында шәкірт бола бастаған да он үш жасында алғашқы скрипкасын дүниеге келтірген. Содан бастап өмірінің соңы – тоқсан үш жасқа дейін скрипка жасаумен айналысқан. Өмір бойы скрипканың әрбір сантиметрінің дыбысын күшейтумен, тембрін жаңғыртумен айналысқан, әрбір бөлшегін зерттеп, жақсартуға күш салған. Бүкіл өмірінде мың жарымға жуық аспап жасап кеткен [4 -106].

Италияның Кремон қаласында XVI ғасырдың аяқ шенінде қалыптасқан скрипка жасаушылар мектебінің майталман қас шеберлері – Амати, Гварнери, Страдиварилар жасаған аспаптардың дүниежүзіне әйгілі болуының бір сыры, біздің ойымызша, қысы-жазы бір жерді мекен еткен мектептің дәстүр сабақтастығының үзілмеуінде, бір тәжірибені бастаған ұстаз оны өз шәкіртіне ұластырып отыруында, шәкіртінің сол істі жалғастырып әкетуінде болса керек. Әрине, бұл үшеуіне дейін де шеберлер болған ғой.

Скрипка, мысалы, XV ғасырдың аяғында пайда бола бастапты. Ал оған дейін виол деп аталатын үлкенді-кішілі аспаптар болған. Олар көлемдеріне қарай дискант, альт, тенор, бас, контробас деп дараланған. Бұл аспаптарды тізенің үстіне қойып немесе қос тізеге қысып отырып тартқан. Көрдіңіз бе, скрипка өмірге кенеттен пайда болмапты. Оның атасы виол екен. Әлбетте, виолға дейінде ыспалы аспаптардың бірнеше түрі, яғни орта ғасырларда музыканттар сүйіп ойнаған кротт, фидель, ре-бен, ыспалы лира өмір сүргендігін айтпасқа болмайды.

Бұлардың ойналу әдістері бізді өзіміздің қобызымызға жетелейді. Орта ғасырлық Еуропада кең таралған жаңағы ыспалы аспаптардың көбінің ішектері екеу емес, бірнешеу болған. Егер біз ішек санының бірден екіге, екіден төртке, төрттен алтыға көбеюін де өсу, даму, жетілу сатысы деп түсінсек, онда біздің қос ішекті қобыз уақыт жағынан еуропалық ыспалылардан гөрі тым арғы замандарда дүниеге келген

болып шығады. Соның өзінде баяғы қалпын бүгінге дейін сақтап келгендігін ерекше айтып өтуге болады.

Дегенмен, қобыз сол қалпында қалып қойған жоқ. Ішек саны үшке, одан соң төртке көбейтіліп, шанақтың мойын жағындағы дөңгелек қобыз беті ағашпен, төменгі жағы терімен қапталды. Ысқыш жетілдірілді. Ішек орамалы сымнан тартылды. Бұл қобыздарды дүниеге әкелген Қ. Қасымов, Э. Романенколар болды.

Жылдар өте келе қобыз одан әрі жетілдірілді. Оның мойны сол қалпында қалдырылды да, шанағы виолдың шанағына жақындас-тырылды. Яғни қобысы жазықтау жасалып, беті тұтас ағашпен жабылды. Бірақ ойналу тәсілі өзгерген жоқ. Бұрынғыдай музыканттар шанақты тізесінің үстіне қойып немесе қысып алып, тырнақтың сыртымен ішектің бойын қуалап, дыбыс теру арқылы ойнайды. Бұл жаңа қобыздың өмірге келуіне тікелей атсалысқан – әйгілі педагог, шебер Досымжан Тезекбаев. Қобыздың осы түрі кең тараған сайын: «Бұрынғы ұлттық бояуын жоғалтып алды, скрипкаға айналып кетті», – деген ренішті пікірлер ара-тұра естіліп жүрді. Өз ұлтын сүйген, оның дәстүрін, өнерін қадірлеген жандардың пікіріне құлақ аса отырып, мынадай ой айтқың келеді [2,61б].

Мәдениеті дамыған Еуропа елдерінде ыспалы аспап виол скрипканың дүниеге келуіне себепкер болды. Бірақ олар виолды жоғалтпады. Сол бастапқы қалпын сақтап, қайта жаңғыртып отырды. Жаңаша қалыппен өмірге келген аспаптарды қуана құптап, оның жетіле түсуіне күш салды. Және ол жаңа аспаптарға жаңаша ат беріп, айдар тақты. Біз де солай етсек, еш ұтылмаспыз деп ойлаймын. Қазірде музыкалық өмірімізде пайдаланып жүрген бірнеше қобыз түрі бар. Олардың бірінен-бірінің ерекшелігі ең әуелі тұлғасында, құрылымында, құрылысында, бөлшектерінің орналасуында. Соған байланысты жаңа қобызды ескі қобыздан ажырату үшін көне қобыз «қылқобыз» деп аталды. Сол сияқты одан кейін пайда болған ыспалы аспап «сымқобыз» деген атпен тарады. Оның ешбір ерсілігі болған жоқ. Ал, соңғы Досымжан Тезекбаев жетілдірген аспапты шеберлер де, музыканттар да үніне бола әзілдеп «зарқобыз» деп жүр.

Соңғы жылдары дарынды әнші, музыкант әрі аспап жетілдіруші Мұратбек Жүнісбеков нарқобызды жетілдіруге күш салып, нарқобыздар тобынан ансамбль де құрды. Ол ансамбль республика көлеміне енді-енді таныла бастады. Неге де болса ат қойылып, айдар тағылу қажет қой. Ол атау – тану үшін, таныту үшін, дамыту үшін пайдалы.

Егер бұл атауларға келіссек, ыспалы аспаптардың қобыз тобы былай дараланбақ:

ә) нарқобыз – бір немесе қос қобылы, ширатылған таспа ішекті, ысқышы да таспадан, көлемі қобыздан үлкен;

б) қылқобыз – жетілдірілген, шанағы, мойны, басы, құлағы, қобысы ықшамдалған, ішегі мен ысқышы қылдан тартылған (ішегі екеу). Қобылы. Ағаш және тері қақпақты;

в) сымқобыз – жетілдірілген. Ішегі сымнан үш немесе төрт. Қобылы. Беті ағаш және теріден жабылған;

г) зарқобыз – жетілдірілген. Қобысыз. Жалпақ, беті ағаштан. Шанағының тұрпаты виолға ұқсайды. Төрт сым ішекті. Даусы ащы да зарлы.

Бұл аталған ерекшеліктер тек сыртқы сипаты ғана. Әр қобыз дыбыстық бояуымен, оның биіктігімен, ұзақтығымен, ауқымымен дараланады.

Қыпшақ Қойлыбай Әбдурахпанұлы – атақты бақсы, таңғажайып тәуіп, керемет көріпкел, теңдесі жоқ қобызшы болған. Аңыздарда да, тарихи шығармаларда да Қорқыттан кейін Қойлыбайдың есімі аталады.

Әдебиеттер

1. Әуезов М.М. Қорқыттың қобызы. – Алматы, 2003. – 211 б.
2. Әуезов М. Паганини Қорқытқа жол бере бастады. – Алматы, 2006. – 118 б.
3. Сүлеймен М. Қыпшақ Қойлыбай бақсы. – Астана, 2001. – 97 б.
4. Әл-Фараби. Музыканың ұлы кітабы. – Астана, 2008.
5. Сарыбаев Б. Қазақтың халық аспаптары. – Алматы, 1980.

К.В. Миненко

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Е.Ю. Личман

доктор философии (PhD), ассоциированный профессор

ПСИХОЛОГИЧЕСКОЕ И ЭМОЦИОНАЛЬНОЕ РАЗВИТИЕ УЧАЩИХСЯ НА УРОКАХ ЭСТРАДНОГО ВОКАЛА В УСЛОВИЯХ ЦЕНТРА ТВОРЧЕСТВА

Андатпа. Бұл мақалада эстрадалық вокалды оқушылардың психоэмоционалдық даму мәселелері және оның өзектілігі қарастырылған. Тұлғаның дамуына, оның музыкаға байланысты қызметінің денесіне, жан-дүниесіне психологиялық және эмоционалдық әсері, сондай-ақ осы міндеттердің психологиялық-педагогикалық шарттары талданады. Шығармашылық орталықта тұлғаның психологиялық дамуына оңтайлы жағдайлар жасау процесі жазылған.

Тірек сөздер: орындаушылық өнер, эстрадалық вокал, шығармашылық, психологиялық-педагогикалық шарттар, коммуникативтілік, машық.

Аннотация. В статье рассмотрена проблема психоэмоционального развития учащихся эстраднему вокалу. Рассмотрены влияние музыкальной деятельности на физические, психологические и эмоциональные аспекты развития личности, а также психолого-педагогические условия выполнения данных задач. Описаны процессы создания благоприятных условий для психологического развития личности в условиях центра творчества.

Ключевые слова: исполнительское искусство, эстрадный вокал, творчество, психолого-педагогические условия, коммуникативность, навыки.

Summary. The article deals with the problems of psychoemotional development of pop vocal students, its relevance. The influence of musical activity on the physical, psychological and emotional aspects of personality development, as well as the psychological and pedagogical conditions for the fulfillment of these tasks, the description of the process of creating favorable conditions for the psychological development of the personality in the conditions of the center of creativity.

Keywords: performing arts, pop vocals of creativity, psychological and pedagogical conditions, communication, skills.

Эмоции и чувства относятся к личностным образованиям и являются социально-психологической характеристикой человека. В условиях темпа освоения информации и ее объемов в современном мире, проявляется недостаточное внимание развитию психологической и эмоциональной сферы человека. Именно с этими аспектами очень тесно связано исполнительское искусство. Эстрадный вокал актуален своей доступностью и популярностью для широкого возрастного диапазона учащихся, что дает возможность развития большого спектра физических, эмоциональных и психологических качеств личности.

Прежде чем говорить о влиянии исполнительского искусства на психологическое и эмоциональное развитие, нужно понимать общее влияние музыкальной деятельности на учащихся. Начиная с XIX в. наука накопила немало сведений о воздействии музыки на человека и живые организмы. В XX в. интерес к влиянию музыки на формирование духовного мира и на психику человека возрос во всем мире. Медики, психологи, педагоги стараются донести до людей важность музыкального образования для культурной жизни в целом. Доказано, что даже внутриутробный период очень важен для последующего развития человека: музыка, которую слушает будущая мать, оказывает влияние на самочувствие ребенка. Большинство медицинских и психологических исследований подтверждает положительное воздействие музыкальной деятельности на функции дыхания и кровообращения, иммунных процессов, работу мозга и взаимодействие полушарий, умственную работоспособность, психомоторику, развитие речи, вычислительные навыки. В результате музыкального воздействия:

- повышается чувствительность не только слуховых, но и зрительных анализаторов;
- улучшаются психические процессы внимания, восприятия, запоминания;
- регулируются обменные процессы;
- снижается уровень тревожности.

Эстрадное вокальное исполнительство в свою очередь помогает наиболее глубоко изучить психолого-эмоциональные и поведенческие аспекты в процессе работы. Это помогает решить широкий спектр задач:

- развить эмоциональную отзывчивость и восприимчивость;
- раскрыть и развить коммуникативные навыки ;
- раскрыть и развить уверенность в себе;
- самоидентифицироваться.

Для того чтобы решить эти задачи, эффективно построить обучение и создать подходящие психолого-педагогические условия нужно в первую очередь педагогу самому иметь достаточно развитые психологические и коммуникативные навыки.

Учитель должен уметь создать благоприятный психологический климат и творческую атмосферу, которые обеспечивают эмоциональную окраску отношений между участниками процесса, на основе склонностей, симпатий и интересов, что непосредственно влияет на настроение, работоспособность, дисциплинированность в процессе обучения. Данное условие выступает как ключ в выстраивании педагогического общения между учителем и учащимися. Процесс работы основан на открытом и доверительном общении, что в свою очередь положительно влияет на психологическое становление, как учащихся дошкольного возраста, так и детей школьного возраста и особенно подростков.

Развитию творческих и психологических способностей и способствует применение эвристических методов учебно-познавательной деятельности. К числу наиболее известных можно отнести мозговую штурм, синектику, корабельный совет, метод гирлянд, случайностей и ассоциаций, метод моделирования маленькими человечками, конференцию идей, приёмы аналогий.

Важным фактором является отсутствие резкой критики и осуждения, вера в способности каждого учащегося и постоянная убежденность в наличии творческого потенциала.

Одним из условий развития психологического потенциала и решения психологических задач является создание ситуации успеха в процессе обучения и эмоциональная поддержка успехов ребенка. Данное условие является результатом продуманной и заранее подготовленной стратегии учителя, обеспечивающей создание организованной и целенаправленной возможности достижения высоких и значимых результатов деятельности, раскрытия потенциала, развития уверенности в собственных силах.

Формирование положительного образа «Я». В процессе социализации и воспитания у учащихся складывается система представлений о себе и своих возможностях, на основе которых они строят свое поведение. Заниженная самооценка рождает чувство неуверенности. Для того, чтобы настроить учащихся на улучшение собственных показателей и простимулировать их движение вперед необходимо вести целенаправленную работу по формированию положительной Я-концепции. Основными условиями эффективности данного процесса являются искренность, позитивное отношение и эмпатическое понимание.

Еще одним условием психологического и эмоционального развития является развитие у учащихся навыков самооценки и рефлексии собственной деятельности. Умение анализировать процесс и результат собственной деятельности, видеть свои положительные качества, понимать свою индивидуальность ведут к целенаправленной и осознанной самоорганизации творческого процесса. Причем рефлексивная направленность должна быть присуща как учителю, так и ученику.

Достижение этих задач осуществляется посредством следующих процессов в условиях центра творчества:

- 1) глубокий художественный анализ музыкального произведения;
- 2) изучение разных жанров, направлений, стилей эстрадной музыки;
- 3) проведение уроков актерского мастерства для вокалистов;
- 4) запись разученных песен в звукозаписывающей студии;
- 5) проведение отчетных ежеквартальных концертов;
- 6) проведение тематических концертов («точь-в-точь», семейные);
- 7) участие в республиканских и международных конкурсах и фестивалях;
- 8) проведение «живых» концертов с инструментальным ансамблем.

Так же во время подготовки к концертной деятельности дополнительно учащиеся проходят групповые уроки хореографии и сценического мастерства, что непосредственно улучшает их навыки взаимодействия в социуме, развивает их коммуникативность.

Эстрадное пение в силу своего синкретизма создает условия для вовлечения детей и подростков в музыкально-творческую деятельность, способствует формированию активности эстетического восприятия, творческого воображения, эмоционального переживания. В процессе певческой деятельности успешно формируется весь комплекс музыкальных способностей, эмоциональная отзывчивость. Кроме того, решаются воспитательные задачи, связанные с формированием личности ребенка. Современной наукой доказано, что дети, занимающиеся певческой деятельностью, более эмоциональны, восприимчивы и общительны. Владение голосом дает ребенку возможность сиюминутно выразить свои чувства в пении, и этот эмоциональный всплеск заряжает его жизненной энергией.

Подводя итоги вышесказанному можно сделать вывод, что эстрадный вокал, как вид исполнительского искусства весьма обширно помогает решать проблемы психологического и эмоционального развития учащихся благодаря своей популярности и доступности, как образец для подражания.

Занятия эстрадным вокалом с помощью вышеперечисленных техник и инструментов, таким образом, служат для достижения и закрепление более глубоких положительных результатов, для решения психолого-эмоциональных и поведенческих задач, что является успешным средством дальнейшей социализации.

Литература

1. Теория и методика музыкального воспитания : учебник для студ. учреждений сред. проф. образования / О.В. Гончарова, Ю.С. Богачинская. – 3-е изд., стер. – М.: Издательский центр «Академия», 2014. – 256 с.
2. Шульпина Л.Н. Развитие творческой активности детей в процессе дополнительного образования: диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01. – М., 2003. – 142 с.
3. Крюкова Л.Ф. Педагогические условия формирования творческой личности // Вестник Полесского государственного университета. – Серия общественных и гуманитарных наук. – 2012. – №2. – С. 47-50.
4. Дробышева О.А. Психолого-педагогическая модель развития творческого потенциала студентов в условиях образовательной деятельности педагогического колледжа // Вестник ТГУ. – 2012. – №9. – С. 183-189.
5. Умярова Е.Ю. Психолого-педагогические условия самореализации учащихся в системе дополнительного образования // Известия Самарского научного центра РАН. – 2009. – №4-4. – С. 976-979.
6. Маркина Н.В. Социально-психологические факторы развития творческих способностей учащихся // Вестник ЮУрГУ. Серия: Психология. 2012. – №6 (265). – С. 96-102.

Е.И. Невзгодова

студент 4 курса специальности «дефектология»

Научный руководитель: Э.Ю. Сарсембаева

доктор философии PhD по специальности психология, доцент ВШП

СКАЗКОТЕРАПИЯ КАК МЕТОД ФОРМИРОВАНИЯ ДИАЛОГОВОЙ РЕЧИ У ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЕМ СЛУХА (СЛАБОСЛЫШАЩИЕ)

Зрительное и слуховое восприятие собеседника, отсутствующее при посредственном речевом общении и всегда присутствующее при обычных случаях диалога, имеет огромное значение как фактор, определяющий восприятие речи, а, следовательно, и самое говорение.

Л.П. Якубинский

Наличие правильной и богатой речи обеспечивает ребенку адаптацию в окружающем мире. Для слабослышащего ребенка процесс овладения речью является затруднительным, ввиду наличия определенного дефекта слухового восприятия действительности. Поэтому для развития речи слабослышащего ребенка необходима коррекционная работа по развитию всех сфер развития языка (грамматика, морфология, монологическая речь и т.д.), а так же диалоговой речи, т.к. она является основой для взаимодействия с обществом.

В случае недоразвития у ребенка способностей к диалогу, нарушается его контакт с миром. Поэтому работа по развитию данного вида речи у слабослышащего ребенка является актуальной.

В ходе нашего исследования мы изучили и проанализировали научно-методическую литературу по психолого-педагогическим особенностям слабослышащего ребенка и развитию диалоговой речи слабослышащих детей младшего школьного возраста.

Мы определили особенности развития диалоговой речи у детей младшего школьного возраста с нарушением слуха [1], которые затем взяли за основу при работе со слабослышащими учащимися.

Вопросами изучения диалогической речи у детей с нарушением слуха занимались такие ученые, как К.И. Туджанова, А.М. Исабекова, А.Б. Искакова, М.А. Омарова, С.И. Поварнин, Е.В. Красильникова, Е.Н. Ширяев, Л.С. Выготский, Н.Н. Малофеев, М.Н. Назарова, М.Н. Рут, Ж. Пиаже, Л.И. Аксенова, Р.М. Боскис, Л.С. Вавалова, М.Ф. Гнездилов и многие другие [3].

Помочь сделать диалогическую речь детей более эмоциональной используется метод сказкотерапии. Вопросами разработки метода сказкотерапии занималась доктор психологии Т.Д. Зинкевич-Евстигнеева.

Сказкотерапия – один из приемов в арт-терапии, предполагающий психологическое воздействие на личность через сказки, способствующее коррекции проблем и развитию личности. В основе сказкотерапии лежит процесс связи между действиями в сказке и реальности [2].

Цель исследования: изучить особенности формирования диалоговой речи слабослышащих детей младшего школьного возраста.

Объект: диалоговая речь детей младшего школьного возраста с нарушением слуха.

Предмет: педагогические условия формирования диалогической речи слабослышащих детей младшего школьного возраста.

Гипотеза: использование метода сказкотерапии, как психо-коррекционного метода, способствует формированию развития диалоговой речи слабослышащих детей младшего школьного возраста.

Задачи исследования:

1. Изучить и проанализировать научно-методическую литературу по теме исследования.

2. Выявить особенности развития диалогической речи у детей младшего школьного возраста с нарушением слуха на начальном этапе эксперимента.

3. Оценить эффективность использования сказкотерапии в формировании диалогической речи детей младшего школьного возраста с нарушением слуха.

Наше исследование проводилось на базе ГУ Специальной общеобразовательной школе-интернат №1 для детей с нарушением слуха и речи. (с 7 января – 19 апреля 2019 г.).

В опытно-экспериментальной работе приняли участие: слабослышащие учащиеся младшего школьного возраста (6 детей: 2 девочки и 4 мальчика 10–11 лет). Данные детей приведены в таблице 1. Соблюдая принцип конфиденциальности, мы закрыли личные данные детей.

Таблица 1. Список детей участвующих в эксперименте и их диагноз

ФИО	Диагноз
Амина	НСТ II–III степени
Берик	НСТ III–IV степени
Дима	НСТ III–IV степени
Коля	НСТ III степени
Лиана	НСТ IV степени
Салават	НСТ II–III степени

Для исследования диалоговой речи использовали методику «Исследование диалоговой речи», которая была разработана на основе рекомендаций Чулковой 2008 году [4].

Во время проведения методики, мы выявляли состояния диалоговой речи у детей. Основными методами исследования детей мы использовали: беседы об игрушке, и составления детьми рассказов из личного опыта. Мы обращали внимание на скорость ответной реакции, на проявление инициативы в разговоре, логичность высказываний и их соответствие ситуации.

Оценивание деятельности детей велась по трех бальной системе, которая помогла выявить уровень развития диалоговой речи у детей (высокий, средний и низкий уровень).

Диагностика показала следующие результаты:

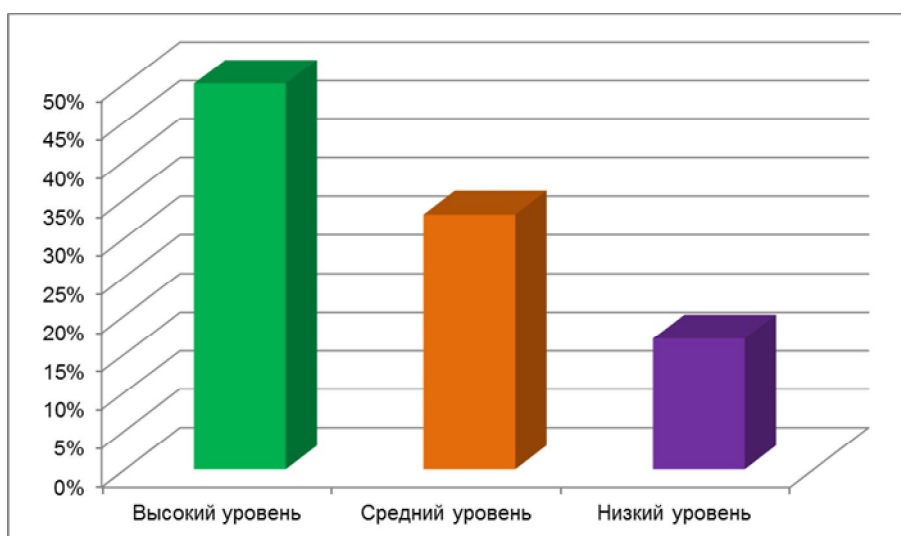

Рисунок 1. Оценка диалоговой речи детей младшего школьного возраста детей с нарушением слуха при помощи методики «Исследование диалоговой речи» (первичный замер)

Из таблицы можно увидеть, что 50% детей в классе имеют высокий уровень развития диалоговой речи, 35% средний, 25% низкий уровень.

На основании проведенных исследований, можно сделать вывод, о необходимости продолжать проводить систематическую работу по обогащению словаря и развитию диалогической речи у детей, путем использования, игр и упражнений, направленных на развитие активной речевой деятельности детей.

После проведения первичных замеров мы разработали комплекс специализированных занятий по развитию диалогической связанной речи, проводимые методом сказкотерапии.

На протяжении 2 месяцев, с детьми проводились занятия с применением отобранных методов сказкотерапии по формированию диалоговой речи у слабослышащих детей.

Структура занятий состояла из следующих ритуалов: вхождение в сказку, настрой, основная часть и выход из сказки. Чтобы дети почувствовали атмосферу сказки, необходимо создать настрой на совместную деятельность. Для этого использовалось упражнение «круг радости». Дети становились в круг и, передавая друг другу игрушку говорили, добрые слова – комплименты.

Следящий этап, знакомство с самой сказкой и ее героями. Детям была прочитана сказка, а затем проведена беседа по ее содержанию. Обсуждались поступки героев, события которые происходили в сказке, а также какие эмоции она вызвала.

Основная часть состояла из инсценировки сказки по ролям. Каждый ребенок мог эмоционально перевоплотиться в героев сказки, при помощи жестов, мимики и голоса.

После того, как сказка обыграна, дети снова становятся в круг и протягивают левую руку к центру, а правую вытягивают в сторону, образуя фигуру «звезды». Не расцепляя ладоней, надо покружиться общей фигурой, передать свои «лучики любви» через правую ручку окружающему миру.

Через сказку мы развиваем:

- 1) интонацию;
 - 2) формирование связной речи;
 - 3) развитие грамматических навыков.
1. Игра по сказке В. Сутеева «Яблоко».

Познакомили детей со сказкой. Были распределены роли между детьми. Организована работа по изготовлению масок персонажей: зайца, ежа, медведя.

2. Проведение русской народной сказки «Лиса и гуси».

Для проведения сказки распределила роли между детьми. Автор (Амина), лиса (Лиана), гуси (Салават, Дима, Берик, Коля). После распределения ролей, дети выучили свои роли, и проиграли сказку в классе.

3. Сказка «Колобок»

Перед детьми была поставлена задача, придумать сказку самим. Для этого, показали и раздали ребятам картинки разных животных, из сказки «Колобок» (приложение А) и предложили следующие задания:

– из предложенных картинок животных выбрать главного героя и второстепенных;

– придумать, как их зовут, какой у них характер;

– предложили построить сюжетную линию, проиграть за героев, пофантазировать, и придумать свою концовку сказки.

4. Занятие по сказке К.И. Чуковского «Муха-Цокотуха»

Данное занятие состоит из следующих задач:

– учить интонационно-выразительному подражанию;

– развивать произвольное внимание и воображение;

– воспитывать простейшие эмоции – грусть, радость, страх, переживание и учить их выражать, распознавать.

– активизировать и обогащать словарный запас детей за счет употребления разнообразных прилагательных.

– развивать фразовую речь в процессе ответов на вопросы, интонационную выразительность.

После заключительного занятия были проведены вторичные замеры по определению уровня развития диалоговой речи в классе.

В результате проведенной деятельности были выявлены следующие результаты (Рисунок 2).

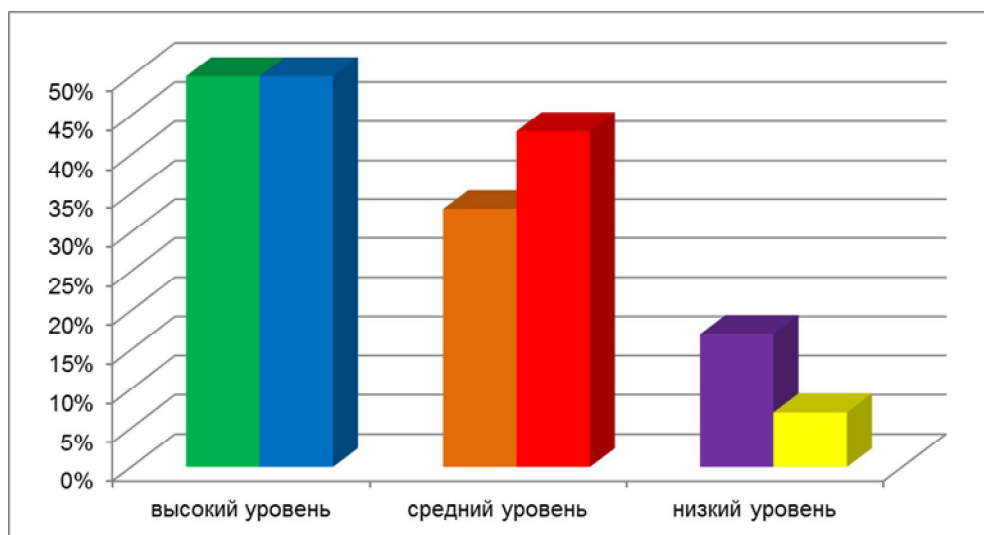

Рисунок 2. Сравнительная характеристика диагностик диалоговой речи детей

Мы можем наблюдать, что средний уровень владения диалоговой речи в классе повысился на 10%. За счет снижения низкого уровня.

Дети начали больше использовать в своей диалоговой речи интонацию, стали общаться друг с другом и применять в форме игры, в свобод-

ное время, методы направленные на развитие диалоговой речи (беседы, словесные игры, театрализованные сценки).

Таким образом, анализируя график сравнения первичных и вторичных замеров, мы можем отметить, что в результатах детей произошли изменения, что говорит о том, что рассмотренные нами методы сказкотерапии действенны и эффективны.

Выводы

В ходе нашего исследования мы изучили и проанализировали научно-методическую литературу по проблеме «развития диалоговой речи слабослышащих детей младшего школьного возраста». Было выявлено, что одним из современных и эффективных приемов воздействия на диалогическую речь детей является метод сказкотерапии (К.И. Туджанова, А.М. Исабекова, А.Б. Исакова, М.А. Омарова, С.И. Поварнин, Е.В. Красильникова, Е.Н. Ширяев, Л.С. Выготский, Н.Н. Малофеев, М.Н. Назарова, М.Н. Реут, Ж. Пиаже, Л.И. Аксенова, Р.М. Боскис, Л.С. Вавалова, М.Ф. Гнездилов).

Мы определили особенности развития диалоговой речи у детей младшего школьного возраста с нарушением слуха, которые затем взяли за основу при работе со слабослышащими учащимися.

На заключительном этапе исследования мы провели вторичные замеры развития диалоговой речи, используя диагностику по методике «Исследование диалоговой речи», которая была разработана на основе рекомендаций А.В. Чулковой.

Проведя сравнительную характеристику диагностик, проведенных на начальном и заключительном этапах, мы оценили эффективность использования сказкотерапии по формированию диалоговой речи детей младшего школьного возраста с нарушением слуха. Выявили, что средний уровень владения диалоговой речью в классе повысился на 10%, за счет снижения низкого уровня, что говорит о том, что проведенная нами работа является эффективной. Исходя из полученных результатов, мы делаем заключение: дети становятся более раскрепощенными, речь более эмоциональной в социальной среде, общаются со своими сверстниками, используя диалогическую речь, их общение становится активным, эмоциональным.

В ходе исследования была подтверждена гипотеза: использование метода сказкотерапии, как психо-коррекционного метода, способствует формированию развития диалоговой речи слабослышащих детей младшего школьного возраста. Таким образом, тема исследования актуальна и требует дальнейшей разработки.

Литература

1. Развитие способностей у глухих детей с нарушением слуха в процессе обучения / Под ред. Розановой Т.В. – М.: Вита-Пресс, 2015.
2. Зинкевич-Евстигнеева Т.Д. Практикум по сказкотерапии. – СПб.: Речь, 2000.
3. Болотина Л.Р. Школьная педагогика. – М.: Академия, 2014.

4. Чулкова А.В. Формирование диалога у дошкольников: учебное пособие. – М.: Феникс+, 2008.
5. Федоренко Л.П. Методики развития речи детей. – М.: Просвещение, 2014.

В.Р. Нурғалиева

студентка Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Б.А. Нурумов

доктор PhD, магистр психологии, профессор РАО

ДИДАКТИЧЕСКИЕ ВОЗМОЖНОСТИ И МЕТОДЫ НА УРОКАХ ПО РАЗВИТИЮ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ВОСПРИЯТИЯ ЧЕРЕЗ ПОРТРЕТНЫЙ ЖАНР В 6 КЛАССЕ

Художественный образ является сложнейшим и многогранным продуктом творческой деятельности человека. Сущность и черты художественного образа изучают философы, эстетики, теоретики искусства, художники, педагоги и психологи.

На сегодняшний день наукой накоплен огромный материал, так или иначе затрагивающий специфику и свойства художественного образа, но материал этот весьма разнороден.

Формирование художественного образа в живописи портрета представляет собой неразрывное единство объективных и субъективных начал. Объективное исходит из существующей независимо от сознания человека действительности.

В живописном портрете характер и судьба человека проявляются в тесных пределах холста, в особенностях поворота, жеста, цвета, а мир, в котором живет портретируемый, спроецирован на фон, на предметную среду, пространство картины.

Образ, создаваемый художником, – это не просто «самовыражение», не существующий независимо от внешнего мира материал сознания художника, а обязательно художественно созданная картина объективной реальности. И объективное и субъективное в художественном образе составляют органическое единство.

Диалектика объективного и субъективного пронизывая и содержание, и форму, всю структуру художественного образа, находит свое выражение и в таких факторах, как творческая манера и индивидуальный стиль художника. В субъективности художников выявляются многообразие и неисчерпаемое богатство природы творческого таланта, обнаруживаются разнообразные грани и оттенки эмоционально-оценочного восприятия и образного воплощения жизни. Каждый штрих, оттенок на портрете имеет огромное значение в раскрытии индивидуального образа личности.

При анализе художественного образа становится ясно, что в портрете нет ничего несущественного. Поза, выражение лица, одежда и даже

фон – всё служит воплощению характера. И все это создает ту живость и эмоциональное выражение на портрете.

Труд художника, направленный на изучение основ изобразительного мастерства, требует углубленного восприятия окружающей действительности. Изучение окружающего мира, в свою очередь, формирует у него художественно-образные идеи, которые материализуются в художественных образах. В этом процессе художник вступает во взаимоотношения не только с предметами изображения, но и со специфическими выразительными изобразительными возможностями материала. Художник не копирует натуру, а истолковывает её более простым и более выразительным языком.

Художник, работая над портретом, не только более или менее объективно характеризует того или иного человека, но обычно выражает также свое к нему отношение, стремясь внушить его и зрителю. И дело, конечно, отнюдь не только в личных взаимоотношениях портретиста и портретируемого, но, прежде всего, в выражении в портрете эстетических идеалов, общественных взглядов художника. Художник может подчеркнуть свою близость с оригиналом или выявить критическое восприятие.

Особенности восприятия портрета зрителем влияют на соотношение художественного образа и образа, сложившегося в массовом сознании. В массовом сознании живописный портрет имеет одну задачу – зафиксировать облик, донести сходство, не просто физическое сходство, но и психологическое, полноту образа, совпадающего с уже укоренившимися представлениями о модели. Оценка зрителей определяет дальнейшую судьбу портрета, его самостоятельное бытие в историческом времени, когда автор уже не властен над моделью, ибо уже нет модели, а есть образ, живущий своей автономной жизнью.

В свете возрастающей роли искусства как важнейшего средства эстетического воспитания подрастающих поколений актуальна проблема формирования художественного восприятия произведений искусства. Правильное осмысление произведений искусства создает благоприятную основу для овладения духовным богатством прошлого, развития художественного вкуса учащихся, их ориентировки в современном искусстве и осознания его художественной ценности.

Сегодня в условиях утраты и трансформации многих культурно-нравственных ценностей необходимость и значимость формирования художественного восприятия произведений изобразительного искусства для молодого поколения резко возрастают.

Литература

1. Михайлов А.А. Художественный образ как динамическая целостность / А.А. Михайлов. – М., 1976. – 134 с.
2. Храпченко М.Б. Горизонты художественного образа / М.Б. Храпченко. – М.: Изд-во «Художественная литература», 1982. – 334 с.

3. Батюта М.Б. Психологические условия развития восприятия и понимания художественных произведений у детей 10–12 лет: на материале живописи: дис. канд. психол. наук: 19.00.07. – Н. Новгород, 2007.

А.Г. Сагындыков, Е.С. Сагандыков, А.М. Файзулла
Павлодар педагогикалық университетінің магистранттары
Ғылыми жетекші: Ж.А. Усина
педагогикалық ғылымының кандидаты, доцент

ҚАЗАҚША КҮРЕСТЕГІ ТЕХНИКАЛЫҚ-ТАКТИКАЛЫҚ ӘДІС – ТӘСІЛДЕРІ

Зерттеудің өзектілігі. Қазақша күрес (сөзбе-сөз – қазақ күресі) ежелгі заманнан біздің халықтарымыз түрік деп атала бастаған сонау уақыттардан бастап кеңінен танымал. Жалпы, күрестің ұқсас түрлерін бүгінгі күнге дейін түркі халықтары арасында кездестіруге болады. Біз қазір қазақша күрестің ежелгі түрлерін білеміз: аяқ киімсіз күрес, жалаңаяқ күрес, шындары ұзын етекпен күрес, тізеден төмен ұстап күрес, жұдырықтасу.

Қазақша күрестегі жекпе-жек мата белбеуі бар арнайы курткаларда өтеді. Белдікті және белдіктің үстінде кез-келген жерден ұстауға рұқсат етіледі. Жекпе-жектің мақсаты – қарсыласын арқасына лақтыру. Қазақша күрестің басқа күрес түрлерінен айырмашылығы – мұнда тек дене күші мен қимыл жылдамдығы, тапқырлық пен шеберлікті ұштастырғанда ғана жеңіске жетуге болады. Жарыс балуандардың бір-бірін қарсыласы кілемнен шығарғаннан кейін бірден тоқтатылады, өйткені кілем ортасына тұрғанда ғана жалғастыруға рұқсат етіледі.

Зерттеудің мақсаты: қазақша күрестегі техникалық-тактикалық тәсілдерін дамытып жетілдіру.

Қазақша күрестің техникасына аяқпен лақтыру, шалып лақтыру, өкшемен іліп лақтыру, ұстап лақтыру, артқа лақтыру, қисайып лақтыру, серпіліспен лақтыру, кеуде арқылы лақтыру, аяқты орап лақтыру жатады.

XX ғасырдың басына дейін қазақша күрестен өткен жарыстар ешқандай салмақ дәрежелеріне қарамай өткізіле беретін. Өзінен әлде қайда салмақты қарсыласымен күресу, әрине кімге де болса қолайсыз болады. 1938 жылы Алматыда өткізілген қолхозшылардың тұңғыш республикалық спартакиядасының программасына қазақша күресте енгізілді. Осы спартакиадада палуандар алғаш рет үш салмақ дәрежесі бойынша жеңіл салмақ – 65 килограмға дейін орташа салмақ – 75 кг. Дейін, ауыр салмақ – 75 кг жоғары күресті. Салмақ дәрежесі бойынша Семей облысының өкілдері С. Адамқанов, К. Алтыбасаров және И. Туменов жеңіс тұғырына көтеріліп, чемпион тәжін киді.

1939 жылы Семей қаласында республика біріншілігі өтті. Палуандар үш салмақ дәрежесі бойынша күресті. Салмақ дәрежелері бойынша

жеңіл салмақта Құрбанбаев (Алматы облысы) орташа салмақта Досқалиев (Батыс Қазақстан облысы), ауыр салмақта Мусин (Павлодар) жеңіс тұғырына көтеріліп, чемпион тәжін киді.

Мұнда республикалық абсолюттік чемпион атағын Батыс Қазақстан өкілі Досқалиев жеңіп алды. 1940 жылғы Қазақ ССР-інің 20 жылдығына орай өткізілген біріншілік 5 (бес) салмақ дәрежесі (аса жеңіл, жеңіл орташа, жартылай ауыр, ауыр салмақтар бойынша өткізілді. Осы жарыстың республикалық біріншілікте салмақ дәрежесі бойынша Байдәулетов, Төлегенов, Макманов, Жұмабаев жеңіс тұғырына көтеріліп чемпион тәжін киді. 1952 жылы Ашхабад қаласында Орта Азия республикаларының Қазақстан бойынша өткен кезекті Спартакияданың программасына ұлттық күрестерде енді. Бұл жарыста класикалық күреске неғұрлым Нұрбай Жармағанбетов, Алмас Мұсабеков, Қанат Байшалов, Рахым Оспанов және басқалар ауылда өсіп, онда қазақша күрестің «бапкерлерінен» тәлім алған. Қазақстанда бірінші рет СССР спорт шебері атанған Қабден Байдосов еркін күрестен Орта Азия мен Қазақстан бойынша ең күшті палуан.

2000 жылы қазақша күрестің күрес ережелері бекітілді. Осы Ережеге сәйкес жарыстар енді 6 салмақ дәрежесінде өтеді (58, 65, 73, 82, 92 келі және одан жоғары).

2000 жылы 15–16 желтоқсанда Астана қаласында өткен қазақша күрестен алғашқы ұлттық чемпионат өткізілді.

Қазақша күрестің күрес тарихы халқымыздың өмір тарихымен тығыз байланысты. Жекпе-жек түрлерінің бірі ретінде қазақша күрес ежелден кеңінен танымал болды. Халық ертегілерде, аңыздар мен эпостарда жырлайтын қуатты батырлар мен бүгінгі атақты балуандар арасындағы дәстүрлі байланыс ұлттық күрес қазақша күресіміздің арқасында жалғасуда.

Аты аңызға айналған қазақ балуандары Балуан-Шолақ, Қажымұқан, Боранқұл, Молдабай, Битабар, Байғабыл, Озаман-Шолақ және басқалардың есімдері халықта ерекше ерліктің, керемет физикалық күштің ерекше жарқын мысалдарын көрсеткен күрескерлер ретінде өте құрметтеледі. Халықаралық, әлемдік, олимпиадалық жарыстарда жарқын жеңістерге қол жеткізіп, ұлтымыз бен еліміздің мақтанышына айналған тамаша күрес шеберлері А. Айханов, Ж. Үшкемпіров, Шаймерденов және басқалар өз уақытында үлкен спортқа дәл қазақша-күрес күресі арқылы келді.

Қазақша күресті қазіргі кезде әлемнің көптеген елдері мойындады. Біздің республикада «Қазақша күрес» ұлттық күрес федерациясы бар, оның президенті – сенатор, Қазақстан Республикасы Парламенті Сенат комитетінің төрағасы, заң ғылымдарының докторы, профессор Мұхтар Құл-Мұхаммед.

2000 жылы қазақша күрес түрлерінің ережелері бекітіліп, қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жеке кітап болып басылып, әлемнің

барлық елдерінің барлық ұлттық күрес федерацияларына жіберілді. Осы Ережеге сәйкес, қазір жарыстар 7 салмақ дәрежесінде өтеді (58, 65, 73, 82, 92 кг және одан жоғары балуан, яғни аса ауыр салмақ). Сонымен, былтыр Алматы қаласындағы «Достық» спорт кешенінде Наурыз мерекесіне орай республикалық жарыстар өткізіліп, оған қазақша күрес бойынша 40-қа жуық ел чемпионы қатысты. Кездесуді «Атамұра» корпорациясы қаржыландырды. Жарыстың абсолютті чемпионы Сергей Шакимов болды, оған сыйлық – жеңіл автокөлік берілді.

2000 жылдың 15–16 желтоқсанында Астанада өткен Қазақ күресінен бірінші ұлттық чемпионат біздің спортшыларымыздың жақсы жауынгерлік қасиеттерге ие екенін растады. 90 келіден астам салмақ дәрежесінде Елдос Ихсанғалиев жеңіске жетіп, республиканың абсолютті чемпионы атанды. 58, 65, 73, 82, 92 кг салмақ дәрежелерінде бірінші орындарды Н. Рыскиев, А. Болотов, С. Садықов, Д. Нұржанов, Р. Қайролданов иеленді.

2001 жылы наурызда Венгрияда дзюдодан «А» санатындағы ірі халықаралық турнир Е. Ихсанғалиевті тұғырға көтерді. Будапештте барлық құрлықтардың өкілдері, соның ішінде тәжірибелі жапондар, испандар, орыстар, француздар, кубалықтар жиналды. Ихсанғалиев қола медальді 100 келіден астам салмақ дәрежесінде жеңіп алды, татами Чизмада иесімен бөлісіп, Ресей мен Украина спортшыларынан ұтылды. Елдос Ихсанғалиевтің Еуропадағы тамаша жетістігі қазақ күресінен қандай мықты спортшылар қатысатынын тағы да көрсетеді.

Халықаралық турнирден кейін Елдос Азия намысын қорғаған бес құрлық спортшыларының кездесуі өтті. Финалда Азия тек Еуропаға ғана жол берді, ал біздің жерлесіміз Азия құрлығының ең ірі балуандары арасында көшбасшы болды.

Бастауы терең ежелгі дәуірде жатқан біздің ұлттық күресіміз міндетті түрде кең таралып, болашақта халықаралық жарыстар деңгейіне көтеріледі деп үміттенеміз.

Қазақ күресінен қазіргі танымал балуандар.

Қазақ күресі-аяқ-қол ұстаспай, қимылсыз қимылмен күрес. Партерде немесе жатып күресуге рұқсат етілмейді.

Қазақ күресінің техникалық арсеналында көптеген тәсілдер бар. Олардың көпшілігі дзюдо, самбо, грек-рим, еркін және жекпе-жектің басқа түрлерінде қолданылады.

Қазақша күрес- ұлттық спорттық өнеріміздің ішіндегі күрделі түрлерінің бірі болып саналады. Мұнда жан-жақты дайындығы мол, күшті төзімді, қайратты, епті палуан болмай жеңістен –жеңіске жету, табыстан –табысқа жету мүмкүн емес. Кілем үстінде белдескен екі палуанның қайсында жоғарыда айтылған қасиеттерін мол болса, сөз жоқ сонысы жеңіске жетеді. Қазақша күреспен айналысатын палуанның бойында күш қайраты мол болумен қатар, ол өте сезімтал болу керек. Себебі кейбір белдесулер аз уақыттың ішінде, көзді ашып жұмғанша өте

шығады. Белдесулер кезінде аданың бойындағы сан қасиеттер сынға түседі. Бірнеше секундқа, кейде 10 минутқа созылатын жекпе – жектерде, жаттығу барысында бойға жинаған әдіс – айла, күш, шапшандық, бәрі – бәрі сынға түсетін болады. Кейде жеңісті осы қасиеттердің бірі қамтамасыз етсе, екінші бір жолы жетпей жатады. Сондықтанда палуанның жан-жақты дайындығы туралы әңгіме қозғалғанда оның тактикалық, психологиялық дайындығы және жылдамдық, төзімділік сияқты қасиеттердің бірлесе бас қосуын жиынтығын айтамыз. Міне өмірде осындай жан-жақты дайындықтан өткен палуан ірі-ірі жарыстарда табыстан – табысқа жетіп, жақсы өнер көрсететінімізді байқап жүрміз. Жан-жақты дайындығы жақсы палуандар белдесу кезінде тактикалық айла – тәсілдерді де дер кезінде қолдана алады.

Қазақша күрестен лақтыруды киімге, белге бір немесе екі қолмен, қол мен денеге еркін ұстау арқылы жасауға болады.

Қазақ күресінде аяқ киіммен, ілмекпен, ілгекпен лақтыру, орау, артқа, жамбасқа лақтыру, кеудеге лақтыру өте танымал.

Қазақ күресінің ережелері, күрестің басқа түрлерінің ережелері сияқты, қазақ күресін қазіргі олимпиадалық күрес түрлеріне жақындату мақсатында күреске ойын-сауық беру үшін жаңа тартымды тәсілдерді қолдана отырып, жылдан жылға жетілдірілуде.

Қазақ күресі ұлттық күрес федерациясының басшылығымен дамып келеді. Федерация ҚР азаматтарының қоғамдық спорттық бірлестігі болып табылады. Ол өз қызметін ҚР Конституциясына, ҚР қолданыстағы заңдарына және Федерация Жарғысына сәйкес ұйымдастырады.

Қазақша күрес іс жүзінде қалай қолданылады:

- 1) адам үшін пайдалы тәрбиелік және педагогикалық құрал;
- 2) спорт;
- 3) өзін-өзі қорғау құралы.

Бұл ереже ҚР Қазақ күресі ұлттық күрес федерациясы ұйымдастыратын барлық жарыстарда, халықаралық кездесулер мен турнирлерде міндетті түрде сақталуға және орындалуға тиіс.

Қазақ күресінде көптеген техникалық тәсілдер бар

Шалып лақтыру – тепкішпен лақтыру. Олар техникалық Арсеналда жетекші орындардың бірін алады. Алдыңғы, артқы және бүйірлік жолақтарды ажыратыңыз. Қабылдау қарсыластың бір аяғының астында да, екі аяғының астында да орындалады. Шабуылдаушы балуан қарсыласын оның аяғы арқылы артына лақтырады.

Қағып лақтыру – кесу арқылы лақтыру. Олар алдыңғы, артқы, бүйірлік және ішкі жағына бөлінеді.

Іліп лақтыру – лақтыру зацепом. Самбо терминологиясында бұл төменгі аяқтың ілмектері.

Жығып лақтару – бұл лақтырулар, онда қарсыластың аяғыалдыңғы жағынан немесе ішінен аяқтың артқы жағымен соғылады.

Арқадан асырып лақтыру – қкпамен лақтыру. Терминологияда сам-

бо – артқа лақтыру. Олар қарсыласқа артқа бұрылып, содан кейін еңкейіп, лақтыруға қарай алға қарай құлайды.

Еңкейіп лақтыру – физикалық күшті балуандарға арналған әдістер. Көбінесе олар қарсы әдіс ретінде қолданылады және қарсылас белдікті балуанның иығынан алуға тырысқан кезде орындалады. Бұл кезде өткізгіш лақтыру балуан басын артқа қарай итеріп, денені түзетіп, аяқтарын тізе буындарына созып, жауды өзіне жоғары көтеруі керек, содан кейін денені алға қарай еңкейтіп, тізеге түсіру арқылы жауды лақтыруы керек.

Көтермелеп лақтыру – белгілі қазақ күрес терең ежелгі. Олар сыртынан және ішінен әр түрлі түсіру опцияларымен жасалады.

Айналдырып лақтыру – айналамен лақтыру. Қазақ күресінде бұрыннан белгілі қатыгез тәсілдер. Күшті адамдар қарсыластарын иық деңгейіне және тіпті басынан жоғары көтеріп, оларды айналдыра отырып, әртүрлі әдістерді орындады: олар жамбас, артқы жағына лақтырды немесе сыртынан ілмектермен лақтырды. Бұл техниканың техникасын меңгерген балуаннан қарсыластар қорықты. Мұндай лақтырулардан кейін кейбір физикалық әлсіз балуандар жарақат алды.

Тоңқайлана асып домалай лақтыру – орамды лақтыру. Орыс белбеу күресінен алынған. Белдікті өзара басып алу кезінде жүргізіледі.

Кеудеден – майысқақ лақтыру. Терминологияда самбо – кеудеге лақтыру.

Қорыта келсек, қазақша күрестің бұдан да әрі кең тыныспен, соны серпінмен дамуына дене шынықтыру ұйымдарын, спорт өнерін сүйетін қалың бұқара, әсіресе ертең осы аталмыш өнеріміздің маманы ретінде институт бітіретін сенің тигізер үлесін, көмегінің зор екендігінде дау жоқ. Осы бір сөз тілге оралғанда палуанның жалпы физикалық дайындығы, шеберлігі еске түседі. Содан барып, ауыр жаттығулар кезінде біз сөз етіп отырған ұлттық спорт түрін меңгеріп, өнерін ұштап жүрген палуанның көңіл күйі, рухани жан дүниесі туралы көптеген ойлар жанғырып, өзінше арналған пікірге шақырады. Біз сөз етеп отырған палуан жай адамдар емес, ол совет адамы. Ол қай жерде болсын, әсіресе оқу жаттығу кезінде өзінің ішкі дүниесінің рухани байлығын арттырып отыру тиіс. Бұл жерде тағыда жаттықтырушының ролін жоққа шығара алмаймыз. Тамаша қасиеттерді шәкірттерінің бойына құя білетін бірден-бір тұлға сол ғана. Ал, тамаша қасиеттерді санай бастасақ, олар біршама. Олардың бәрін бойға сіңіру, ол дамдық парыз.

Әдебиеттер

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстан 2030: Қазақстан Республикасы Президентінің Қазақстан халқына үндеуі. – Алматы, 2009.
2. Болғамбаев М. Қазақтың ұлттық спорт түрлері. – Алматы: Қайнар, 1999. – 125 б.
3. Муратхан Таникеев. Мир народного спорта. – Алматы: Санат, 1998.
4. Сағындықов Е. Қазақтың ойындары. – Алматы: Қайнар, 1994.

Н.П. Фисунова

учитель, Центр оказания специальных социальных услуг реабилитации детей с НОДА, г. Павлодар

НЕТРАДИЦИОННЫЕ ТЕХНИКИ ИЗО ДЛЯ ДЕТЕЙ С НАРУШЕНИЯМИ ОПОРНО-ДВИГАТЕЛЬНОГО АППАРАТА

Аннотация. В статье рассмотрены нетрадиционные изотехники – аппликация (без ножниц), торцевание, пластилинография, ниткография, кляксография, восковая живопись, штамповая живопись, а также особенности их использование для развития творческих способностей детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата. Использование нетрадиционных техник вместо привычных рисунков, поиск новых творческих решений, способствует развитию детского творчества и активности.

Ключевые слова: изотерапия, нетрадиционные техники, живопись, аппликация, торцевание.

Практика показывает, что применение в детской изобразительной деятельности нетрадиционных художественных техник способствует расширению художественного опыта детей с нарушениями опорнодвигательного аппарата (НОДА) и является одним из наиболее эффективных путей повышения выразительности художественного образа. В наше время чтобы научить детей рисовать применяют различные техники где соединяют различные по составу средства ИЗО (восковые карандаши + акварель или гуашь, применение штампов, поролон и т.д.), что способствует заинтересованности детей самим предметом [1].

Особенно такие методы помогают при обучении ИЗО детей с ограниченными возможностями, которые не всегда могут держать кисть или карандаш в руке, они подходят для любого возраста и развития. Поэтому самым эффективным методом обучения для них является нетрадиционные техники ИЗО – это искусство изображать не основываясь на традиции, в них не существует правил, а значит, что дети могут рисовать тем, чем им удобно и интересно (пальцами, ладошками, нитками, поролоном, штампиками, бусинками и многим другим на что способна детская фантазия). Каждому виду такого «необычного» изображения даны соответствующие «необычные» 100 названия: пластилинография – рисование пластилиновыми красками, монотипия – с греческого «один отпечаток», ниткография – рисование нитью, кляксография – рисование кляксовым пятном, восковая живопись – рисунок воском, штамповая живопись – отпечатки листьями, штампиками из различных подручных материалов и т. д. [2].

Простота выполнения, яркость красок и применение простых средств изображения помогают формировать у детей технические навыки ИЗО, создавать свой неповторимый образ используя различные техники рисования.

И совсем не страшно, если наш маленький художник перепачкается, главное – чтобы он получил удовольствие от общения с красками и радовался результатам своего труда.

Мы предлагаем рассмотреть следующие виды техник, которые можно рекомендовать для занятий по ИЗО с детьми с НОДА. Наклеивание бумаги – аппликация (без ножниц) – одна из наиболее часто используемых техник. Для этого не нужна цветная бумага, так как можно использовать старые журналы, газеты, рекламные афиши или другую печатную продукцию. Целью этого метода является всего лишь создание фона, а не готового коллажа, из всей массы выбираются «листочки и кусочки» которые бежевого, бледно-розовое, светлые серые, голубые, зелёные тона. Это могут быть кусочки моря, неба, лиц, цветов, листьев или просто газетная бумага без текста. При выполнении сюжета лучше «забыть» о том, что есть ножницы, т.е обрывать край бумаги. При таком способе получается сюжет более выразительным и визуально интересным. Композицию всегда можно добавить – дорисовать мелкие детали (для этого лучше использовать чернила – они не скользят по гляncу).

Торцевание

1-й способ: вид аппликации, но своеобразный. Рисунок получается объёмный и «пушистый». На плотный картон наносится контурный рисунок (простой – бабочка, цветок, солнышко, ёлочка и т.д.). Цветную бумагу (лучше 2-стороннюю или гофрированную) нарезают на квадраты (1–1,5 см – размеры по усмотрению), небольшой участок рисунка смазать клеем (ПВА, Мастер-клей). С помощью карандаша «накрутить» готовый квадратик вокруг плоского конца карандаша и приклеить «накрутку» на участок с клеем, постепенно закрывая площадь рисунка, используя разные цвета. Можно вместо карандаша использовать кисточку (верх должен быть плоским).

2-й способ: работа выполняется без клея. В данном случае используется пластилин (для этой цели можно использовать старый – смешав до однородного цвета). Рисуются контур предмета, на него лепится пластилин толщиной 0,5–0,7 см, готовые бумажные накрутки втыкаются в пластилин. Для этой техники лучше использовать гофрированную бумагу, она мягче по структуре и легче скручивается. 101

Выводы

1. Для развития творческих способностей детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата целесообразно использование нетрадиционных изотехник – аппликаций (без ножниц), торцевания, пластилинографии, ниткографии, кляксографии, восковой живописи, штамповой живописи и др.

2. Использование нетрадиционных техник, поиск новых творческих решений, способствует развитию детского творчества и активности.

Литература

1. Байназарова Т.Б., Сыздыкбаева А.Д. Нетрадиционные техники рисования как путь развития творческих способностей дошкольников // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/netraditsionnye-tehniki-risovaniya-kak-putrazvitiya-tvorcheskih-sposobnostey-doshkolnikov>. (Дата обращения: 20.02.2017).

2. Филева Т.И. Нетрадиционные техники рисования в развитии детей дошкольного возраста // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/netraditsionnye-tehniki-risovaniya-v-razvitiidetey-doshkolnogo-vozrasta>. (Дата обращения: 20.02.2017).

Ф.Ф. Султанова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Ф.А. Курабаева

канд. пед. наук, доцент, Член Евразийского союза дизайнеров, г. Павлодар

ПРИМЕНЕНИЕ СТРУКТУРНО-ЛОГИЧЕСКИХ СХЕМ НА УРОКАХ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТРУДА

Андатпа. Мақала көркем еңбек сабақтарында құрылымдық-логикалық схемаларды қолдануға арналған. Ақпаратты визуализациялаудың негізгі әдістерінің шамамен нұсқалары жасалды. Құрылымдық-логикалық схемалардың негізгі түрлері мен функциялары қарастырылады.

Тірек сөздер: құрылымдық-логикалық схемалар, кластер, денотат графигі, психикалық карта, сыни ойлау.

Аннотация. Статья посвящена применению структурно-логических схем на уроках художественного труда. Построены примерные варианты основных техник визуализации информации. Рассмотрены основные виды и функции структурно-логических схем.

Ключевые слова: структурно-логические схемы, кластер, денотатный граф, ментальная карта, критическое мышление.

Summary. The article is devoted to the use of structural and logical schemes in the lessons of art work. Approximate variants of the main information visualization techniques are constructed. The main types and functions of structural logic circuits are considered.

Keywords: structural-logical schemes, cluster, denotational graph, mental map, critical thinking.

Введение

В ходе модернизации современной школы повышаются требования к качеству подготовки учащихся, увеличивается объем знаний. В этом случае, учащийся сталкивается с большим потоком информации, которую можно получить из различных источников. Сложность и объем материала, которым должен овладеть современный учащийся, значительно усложняет его общее восприятие и понимание. Информационная перегрузка и неадекватная структурированность учебного материала приводят к проблеме запоминания и усвоения теоретических и практических знаний, полученных в школе.

Для успешного усвоения информации наиболее важно фундаментальное, обобщающее и организующее широкий круг изучаемой информации обучение, на основе определенной позиции, концепции или теоретической базы. Изучение материалов в развернутых частях обеспечивает необходимое качество знаний, их полноту, глубину и прочность.

Благодаря «сжатию» учебного материала программы в различные схемы, она кратко и четко передает содержание. Одним из методов, помогающих лучше понять изучаемый материал, являются структурно-логические схемы. Структурно-логическая схема позволяет учащемуся самостоятельно изучать учебный материал, находить причинно-следственные связи, помогает детям быстрее и лучше усваивать знания, закреплять, воспроизводить изученный материал.

Актуальность.

На рассмотрение данной темы, меня побуждает несколько причин:

– большой объем теоретического и практического материала в учебных заведениях;

– малое количество часов, выделяемых на предмет художественный труд;

– клиповое мышление детей.

Рассматривая первую причину, могу сказать, что огромный поток информации, с которым сталкиваются учащиеся, невозможно эффективно воспринять и запомнить. Например, один только предмет «Художественный труд» включает в себя прикладное искусство, которое неразрывно связано с большим количеством теории, которое первоначально необходимо структурировать и понять, а уже после, полученные знания обернуть в навыки по созданию творческих работ.

Исходя из первой причины – столкновение с большим объемом информации, появляется вторая – недостаток времени. Хочу отметить, что творческому развитию личности ребенка в современной школе выделяется не достаточное количество времени. Хотя программа, по учебному предмету «Художественный труд» многозадачна, и направлена на формирование осознанного восприятия искусства, дизайна и технологий в окружающем мире; развитие технологических навыков, развитие творческого и критического мышления обучающихся, приобретение опыта в работе с информационно-коммуникационными технологиями и многое другое [1].

В тот момент, когда дети столкнулись с большим потоком информации, ее необходимо увидеть целостно и суметь найти причинно – следственные связи, но этого не происходит, так как у сегодняшнего поколения детей клиповое мышление. Клиповое мышление (от английского «clip» – фрагмент, вырезка или отрывок) заключается в трудноусвояемости современными школьниками большого объема информации. Выходит, что дети воспринимают информацию не целостно, а обрывками. Поэтому, необходимо применять такие педагогические технологии и ме-

тоды, которые будут способствовать облегчению для восприятия информации современных детей.

Применение.

Исходя из причин изучения этого вопроса, можно перейти непосредственно к рассмотрению структурно-логических схем и узнать, как они могут помочь в улучшении усвояемости учебного материала.

Структурно-логическая схема содержит в себе ключевые слова и фразы, расположенные в определенной логической последовательности, отражая некоторую целостность. Структурно-логическая схема – дидактическое средство (логическое, наглядное, техническое), применяемое для рационального усвоения информации.

Структурно-логические схемы введены в педагогическую практику во второй половине 80-х годов В.Ф. Шаталовым для наилучшего качества обучения. Во время работы со схемами учащиеся спорят, доказывают, ошибаются, делают выводы. Использование структурно-логических схем оживляет урок [2].

В современном мире дети должны учиться самостоятельно добывать знания, педагоги могут привить интерес к обучению детей через наглядно-демонстрационный материал, опорные схемы, таблицы и структурно-логические схемы. Для интеллектуального развития учащихся, педагогам необходимо давать такие задания, при выполнении которых учащиеся сами будут строить схемы и структуры, которые будут являться их опорой.

Структурно-логические схемы кратко и наглядно отражают содержание тем, разделов дисциплины и логику курса в целом. Каждая схема имеет главное понятие – ядро – обобщенный образ восприятия, который объединяет вопросы, представленные на структурно-логических схемах, а также помогает учащемуся увидеть особенности отдельных вопросов, тем, разделов изучаемой дисциплины.

Ученый А.И. Гурьев классифицирует структурно-логические схемы по назначению, как обобщающие, конкретизирующие и разъясняющие.

Обобщающие структурно-логические схемы представляют собой краткое и конкретное изложение материала, чаще всего строятся по заключению раздела.

Конкретизирующие структурно-логические схемы строятся на сравнении, сопоставлении. В них даются параметры, на основе которых, прodelывается сравнение.

Разъясняющие структурно-логические схемы используются при объяснении нового, при закреплении или для систематизации конкретного материала по теме [3].

На данный момент существует огромное количество графических техник визуализации информации, то есть, видов структурно-логических схем, основные из которых отображены в таблице 1.

Таблица 1. Техники визуализации информации

Наименование вида	Определение техники
Кластер	форма графической организации информации, где выделяются основные смысловые единицы, фиксирующиеся в виде схемы, обозначающиеся через связи между ними.
Денотатный граф	схема-дерево, описывающая понятие через раскрытие его аспектов с помощью чередования веток-глаголов, а от них – веток-имён.
Ментальная карта	схема, позволяющая наглядно изобразить ход мышления человека по определенной теме

1. *Кластер* представляет собой изображение, способствующее систематизации и обобщению учебного материала. Он является одной из стратегий развития критического мышления. Прием «Кластер» может применяться на любой из стадий критического мышления. На стадии «вызова», он активизирует мыслительный процесс каждого участника. На стадии «осмысления», в основном производится работа с текстом, здесь участники обдумывают и анализируют полученные факты. На стадии «рефлексия», участники делают выводы на основе полученных знаний [4].

Уроки с применением стратегии «Кластер» (рис. 1) дает ученикам возможность проявить свои способности, высказать свою точку зрения, дает свободу творческой деятельности, повышает мотивацию к обучению учащихся. Применяя эту стратегию на уроке художественного труда по теме «Современные стилевые направления моды», на этапе «вызов» учащиеся высказывают и фиксируют все имеющиеся знания по теме, свои предположения и ассоциации. Он служит для стимулирования познавательной деятельности школьников, мотивации к размышлению до начала изучения темы.

Рисунок 1. Современное стилевое направление моды

2. Для *денотатного графа* характерно чередование имен существительных и глаголов. Денотатный граф необходим учащемуся, прежде всего, для осмысления учебного материала. В месте расположения основного понятия обязательно стоит существительное. Суть этой методики в том, что учащийся определяет основное понятие, а ниже приводится подборка глаголов, точно описывающих основные процессы, происходящие с этим термином. На этом этапе метод схож с Синквейном.

Денотатный граф, как и все перечисленные техники визуализации информации, является стратегией критического мышления. То есть, при его составлении учащиеся начинают задавать себе и окружающим вопросы, приводят подкрепляющие аргументы, развивается дискуссия. Все это очень благоприятно влияет на развитие мыслительных навыков учащихся, которые пригодятся не только в учебном процессе, но и жизни. Ниже представлен пример денотатного графа по теме «Критическое мышление» (рис. 2).

Рисунок 2. Критическое мышление

3. Ментальные карты являются разработкой Тони Бьюзена, британского писателя и специалиста по проблемам интеллекта. Главное отличие ментальных карт, то, что создавая их, задействованы оба полушария человека. Главными плюсами ментальных карт является: экономия времени; составление не от логики, а от важности; фокусировка на изучаемом процессе; быстрое и качественное восприятие информации. Как пример, была составлена ментальная карта «Саморазвитие» (рис. 3).

Функции структурно-логических схем: гносеологическая, ориентировочная и контролирующая. *Гносеологическая* функция обеспечивает рациональное усвоение знаний. *Ориентировочная* функция – формирует опыт в отборе необходимой информации и ориентировке в ней. *Контролирующая* функция – обеспечивает средства контроля для учителя и самоконтроля учащегося [5].

Структурно-логическая схема является наиболее эффективным способом понимания учащимися того, что происходит с их памятью, образ-

ами и умственными способностями. Схемы обеспечивают целостный подход к обучению, что очень важно, так как знание ключевых понятий и подбор ассоциаций к ним важен не только при изучении нового материала, но и при закреплении полученного. Кроме того, они помогают в решении следующих задач в области образования: развивают интеллектуальные и творческие способности учащихся, способствуют активизации самостоятельной познавательной деятельности школьников и значительно повышают ее эффективность.

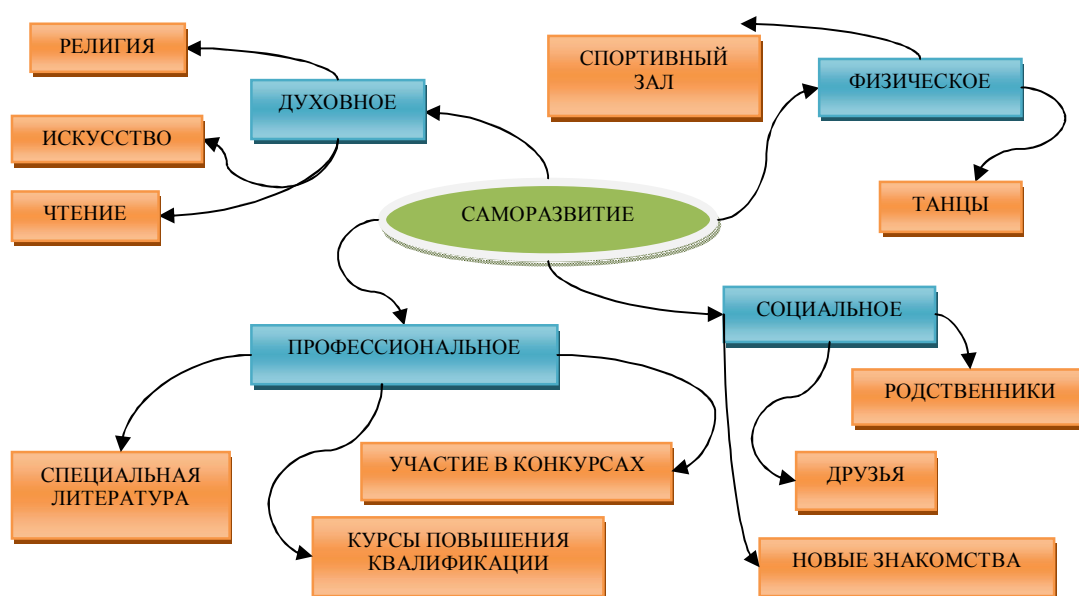

Рисунок 3 «Саморазвитие»

Таким образом, было выяснено, что структурно-логические схемы являются одним из способов достижения наглядности в процессе обучения. Данный способ имеет ряд существенных преимуществ, в том числе универсализм, то есть его можно использовать на различных этапах педагогического процесса, и в различных формах обучения.

Литература

1. Государственный общеобязательный стандарт основного среднего образования. Приказ Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года № 604.
2. Апактова Е.В. Использование структурно-логических схем в учебном процессе [Электронный ресурс] / Е.В. Апактова // Международный студенческий научный вестник. – Режим доступа: <http://www.scienceforum.ru/2013/116/5640>
3. Соколова И.Ю. Структурно-логические схемы – дидактическое основание информационных технологий, электронных учебников и комплексов // Современные проблемы науки и образования. – 2012. – №332 с.
4. Одинцова Л.А. Опорно-логические схемы / Л.А. Одинцова // Новые технологии и формы обучения. – 2006. – № 1.
5. Земцова В.И., Кичигина Е.В. Структурно-логические схемы как средство развития естественно-научной образованности студентов педагогического направления гуманитарных профилей // Фундаментальные исследования. – 2012. – №3. – С. 576-580.

А.Н. Хамитов

Павлодар педагогикалық университеті студенті

Ғылыми жетекші: Жанайхан Еркін

PhD докторы, қауымдастырылған профессор

МУЗЫКАЛЫҚ ШЫҒАРМАЛАРДЫ ТЫҢДАУ ЖӘНЕ ҚАБЫЛДАУДЫ ДАМУЫ ЖОЛДАРЫ

Андатпа. Музыка тыңдау процесі кезінде оқушылардың зейінін, эмоциялық сезімдерін, ойлау, түйсіну қабілеттерін дамытамыз. Музыканы тыныштықтан батсалады; өйткені музыканы қабылдай білу алдымен ұқыптылықты, зейінділікті, тыныш тыңдай білуді талап етеді. Музыкалық білім есту арқылы қалыптасады, сондықтан, оқушылардың есту қабілетін дамыту музыка тыңдау арқылы жүзеге асып, барлық музыкалық түсініктер қалыптасады.

Тірек сөздер: қабілет, мәдениет, домбыра, әнші, музыка.

Аннотация. В процессе прослушивания музыки мы развиваем у детей внимание, эмоциональные чувства, навыки мышления и понимания. Музыка тихая; ведь восприятие музыки требует, прежде всего, умения слушать внимательно, внимательно, тихо. Музыкальные знания формируются через слух, поэтому развитие слуха учащихся осуществляется путем прослушивания музыки, и все музыкальные концепции формируются.

Ключевые слова: способности, культура, домбра, певица, музыка.

Summary. In the process of listening to music, we develop attention, emotional feelings, thinking and understanding skills in the dept. The music is quiet; because the perception of music requires, first of all, the ability to listen attentively, attentively, quietly. Musical knowledge is formed through hearing, so the development of students' hearing is carried out through listening to music, and all musical concepts are formed.

Keywords: Abilities, culture, dombra, singer, music.

Егемен еліміздің білім беру жүйесінде әлемдік деңгейге жету үшін жасалып жатырған талпыныстар жағдайында оқытудың әр түрлі әдіс-тәсілдерін қолдана отырып, терең, білімді, ізденімпаз, барлық іс-әрекетінде шығармашылық бағыт ұстанатын, сол тұрғыда өз болмысын таныта алатын бәсекеге сай құзіретті маман қалыптастыру маңызды міндет болып отыр. Құзіретті мамандар қауымы алдында жас ұрпаққа эстетикалық тәрбие беру маңызды рөл атқарады.

Эстетикалық тәрбиенің ажырамас бөлігі – музыкалық тәрбие берудің басты мақсаты оқушылардың ой-өрісін, шығармашылық қабілеттілігін дамыту жолында халық музыкасымен классикалық музыкаларды терең сезіне түсініп қабылдай алатын, музыка өнері арқылы әсемдікті, сұлулықты, ішкі жан дүниесі сұлу, рухани бай жеке тұлғаны қалыптастыру [2, 106]. Музыкалық білім мен тәрбие берудің мақсаттарын жүзеге асыру үшін оқушыларды музыкалық шығармаларды орындап қана қоймай оны терең сезіммен, саналы түрде қабылдап, тыңдай білуге үйрету музыка маманының басты міндеті. К. Маркс: «Егерде өнерден

ләззат алғың келсе, онда өзіңнің көркемдік талғамың мен білімің жоғары болсын», музыка сыншысы А. Серов «Бетховенның симфониясынан ләззат алу үшін музыканы түсініп тыңдай білуің керек» деген қанатты сөздері музыка мамандарының өз білімдерінің жоғары болуына қойылатын талап сияқты. Сондықтан, оқушыларды музыканы дұрыс түсініп, талапқа сай тыңдай білуге тәрбиелеу арқылы олардың ой-өрісін, терең сезімін, санасын, қиялын, талғамын, жалпы өнерге деген сүйіспеншілігі мен жоғары мәдениеттілігін дамытамыз.

Әр адамның бойында да өзіне тән қасиеті болады, сол қасиетті дер кезінде жүйелі түрде дамытпаса ол тұншығып әрі қарай дамымай қалуы мүмкін. Баланың бойындағы осы қасиетін, қабілетін ашып дамыта тәрбиелеу кез келген ұстаздың міндеті. Мектепке дейін балалардың бойындағы қасиеттері отбасында немесе балабақшада оянып, сол қабалеттерін ерте көрсете білген балалар да болады. Жалпы балалардың көпшілігі мектепке дейін бірдей дамып келмейді. Бойында еш қабілеті жоқ адам болмайды, әсіресе «әу» демейтін адам жоқ, сондықтан оқушылардың бойларында өнердің қай түріне бейім қабілеттерін дамыту үшін музыка тыңдау, олардың сезім пернелерін ояту арқылы жүзеге асырылары сөзсіз. Себебі, музыка-құдіретті күш. «Ұйықтап жатқан адамды ән оятар, әннің мағыналы мәні оятар» деп ұлы да дана ақын Абай музыканың адам санасына ететін әсерін дәл суреттеген [4, 6б]. Қайсібір балалар көркемсуретке, кейбіреулері ән айтуға, би билеуге, аспапта ойнауға бейім болса, кейбір оқушылардың бойында ақындық, жазушылық, актерлік таланттар бұғып жатуы мүмкін. «Бұлақ көрсен көзін аш» деп дана халық біліп айтқандай, қайнар бұлақтың көзін ашу мұғалімнің жүйелі, оқытудың озық педагогикалық технологиялық әдістерін шебер қолдана отырып білім беруі арқылы баланың бойындағы қасиет-дарындарды жүзеге асыру нәтижесіне жетуге толық мүмкіндік бар. Музыка тыңдау және оны қабылдау музыка сабағының іс-әрекеттерінің барлық түрлерінің (ән айту, музыка тыңдау, музыка сауаты) нәтижесінде қалыптасады. Музыка тыңдау процесі кезінде оқушылардың зейінін, эмоциялық сезімдерін, ойлау, түйсіну қабілеттерін дамытамыз. Музыканы тыңдау неден басталады десек, ол тыныштықтан батсалады дер едік; өйткені музыканы қабылдай білу алдымен ұқыптылықты, зейінділікті, тыныш тыңдай білуді талап етеді. Сонда ғана әуен -саз көңілге жайлы, ақылға қонымды, адам сезімін жылытатын жүрек қылын шертетін әсер берері сөзсіз. Ал кез келген музыканы үзілізсіз қатарынан талғамсыз тыңдау түйсігіміз бен нәзік сезімімізді әлсіретеді, бара-бара әрбір үннің сазын, әуеннің иірімдерін сезіну қабілеттерімізді кемітеді, сөйтіп музыканың эстетикалық мәнін жоғалтамыз [1, 17б]. Сондықтан, оқушыларға музыка тыңдату процесін дұрыс ұйымдастыра біліп, олардың сол музыкаға деген қызығушылығын арттыра отырып беретін психологиялық әсері мен тәрбиелік мәніне көңіл аудару керек. Себебі, қандай бір музыкалық шығарма болмасын

белгілі мазмұнды ойды білдіреді, оны терең жан-жақты оқушыларға сезіндіребілу үшін мұғалімнің өзінің жан-жақтылығы, яғни, психология, педагогика, философия, медицина, әдебиет, тарих пен табиғаттану т. б. ғылым салаларынан хабардар болуы өте қажет. Әрбір музыканы тыңдау процесінде тыңдатылатын шығарманың психологиялық әсері мен педагогикалық тәрбиелік мәні, философиялық маңызы оқушылардың физиологиялық жас ерекшеліктеріне байланысты қабылданатынын ескеру керек. Төменгі класс оқушыларының музыка тыңдау дағдыларын дұрыс қалыптастыру барысында олардың жас ерекшеліктерін ескеріп, шағын, жеңіл музыкалық шығармаларды тыңдатудан бастауымыз керек. Музыканың орындалу ырғағына, тембріне және шығарманың мазмұнына, тәрбиелік мәніне көңіл бөлу керек. Музыкалық шығарманың сипатын (характерін) сезіну, естіген музыкаға эмоциялық әсерін көрсету, музыкалық бейнені түсіну. Тыңдау қабілеттілігі, музыкалық құбылыстарды салыстырып, баға бере білу. Мұның өзі ең қарапайым музыкалық дыбысты тыңдап, ести білу мәдениетін, қайсібір бейнелеу құралдарына ден қойып, еркін тыңдау қабілеттілігін талап етеді [5, 20 б]. Мысалы, балалар музыкалық дыбыстардың ең қарапайым қасиеттерін, аспаптардың (рояль, скрипка, баян, домбыра, қобыз, т.б.) жоғары және төмен тембрлік дыбыстарын бір-бірімен салыстырады, әннің бастамасын, қайырмасын (музыкалық шығарманың ең қарапайым құрылымын) бір-бірінен айырады, бір-біріне қарама-қарсы көркем бейнелердің айырмашылығын байқайды.

Музыкаға жеке шығармашылық көзқарас қалыптастыру. Бала музыка тыңдап отырғанда көркем бейнені, жанрды (әнді, күйді, биді) көз алдына өзінше елестетіп қабылдайды.

Музыкалық тәрбие беруде негізгі көрнекілік – ол музыкалық шығарманың өзі болып табылады. Музыкалық білім есту арқылы қалыптасады, сондықтан, оқушылардың есту қабілетін дамыту музыка тыңдау арқылы жүзеге асып, барлық музыкалық түсініктер қалыптасады. Түсініктермен қатар оқушылар музыка жанрлары, шығармалардың құрылысы, музыканың тілі, сазгерлердің өмірі мен шығармашылығы туралы мағлұматтар алады. Оқушыларға тыңдататын әр музыкалық шығарманың мазмұны музыкалық тәрбиенің мақсат-мүддесіне сай болу керек. Музыкалық шығарма әр класс оқушыларының жас ерекшеліктеріне сай іріктелуі керек. 1–2 класс оқушыларына тыңдатылатын музыкалық шығарма шағын, жеңіл, ойналу ұзақтығы 1,1,5 минуттан аспайтын, 3–4 класс оқушыларына 3 минуттай болуы керек. Тыңдатылатын музыкалық шығармаларды жеңіл және күрделі (байсалды) деп топтауға болады.

Жеңіл музыкалық шығарманы көңіл көтеріп демалу кезінде тыңдауға болады, ондай музыкалар жеңіл қабылданады, сондықтанда жеңіл музыка деп аталады. Оған эстрадалық, джаздық, оперетталық музыкаларды жатқызуға болады. Мұндай музыкалар әдемі, көркем

әуенді болғандықтан адамдарға көтеріңкі көңіл, уақытша қанағат береді. Тек мұндай музыкалармен шектелу дұрыс емес [3, 366].

Күрделі, маңызды музыкаларға қарағанда жеңіл музыканың мазмұны жұтаң, терең сезімге жетелемейді. Жеңіл музыкалардың ішінде бос, бас ауыртатын ешқандай мағынасы жоқ музыкаларда болады. Әсіресе соңғы кездері сондай әуендер көбейіп кетті, мәнсіз, мағынасыз, құр дүңкілдеген ұрмалы аспаптардың дыбыстарымен адамды еріксіз қозғалтатын тыңдаушының жүйкесіне балғамен ұрғандай әсер етуі арқылы нәзік сезімдер мен түйсіктерді жойып, мидың, жүйке жүйелерінің жұмысын әлсіретеді. Мұндай музыкаларды жас балаларға ұзақ тыңдату оларға кері әсер беретінін музыка маманы жақсы білуі керек. Сондықтан, төменгі класс оқушыларына музыка тыңдатуды шағын, жеңіл болса да мағыналы күрделі музыкалық шығармаларды тыңдай білуге баулып, музыка тыңдау репертуарына вокалдық, аспаптық шығармаларды, халықтық, кәсіби классикалық (орыс, шетел) және қазіргі заман музыкаларын енгізген дұрыс. Музыкалық шығармаларды қабылдау кезеңінде оларды игеру мынадай төрт кезеңге бөлуге болады:

- 1) мұғалімнің кіріспе сөзі,
- 2) алғашқы тыңдау,
- 3) шығарманы талдау,
- 4) шығарманы қайталап тыңдау.

Мұғалімнің кіріспе сөзі оқушылардың зейінін орындалатын шығармаға аудару мақсатында болуы керек. Тыңдатылатын музыканың мазмұнын толық ашып баяндап берудің қажеті жоқ, олай ету оқушылардың өздерінің ойлау, түйсіну, елестету қабілеттерін дамытпайды, керісінше музыканы тыңдамас бұрын олардың зейінін толық әзірлеп, тыңдап отырғанда нені байқайсындар?, музыка нені баяндар екен? көз алдарыңа нені елестетерекенсіндер? деген сияқты қызықтыра, ынталандыра түсетін тапсырмалар оқушылардың бойындағы қиялын, шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Кіріспе әңгіменің барысында тыңдатылатын музыканың авторы – сазгер туралы қысқаша түсінік беріп, осы шығармаға байланысты баяндау керек. Кейбір музыка пәні мұғалімдері тыңдататын шығарманың композиторлары туралы толық дәріс оқып, туған, өмірден өткен жылдарын, оның бүкіл өмір белестерін айтып жатады, әрине бұл дұрыс емес, әсіресе төменгі класс оқушылары соншама көп мәліметті есте сақтай алмай музыка тыңдауға деген ынталары, зейіні түсіп, қызығушылықтары басылып қалады. Сондықтан, оқулықтағы немесе музыка кабинетіндегі сазгердің портреттерін көрсетіп таныстыру арқылы өте нақты қысқаша мәлімет берілгені дұрыс. Мысалы, халық композиторы Қорқыттың «Ұшардың ұлуы» жүйімен таныстырғанда Қорқыт туралы аңызды қысқаша баяндап, Қорқыт ата қазақ халқының күй өнерінің негізін қалаған «күй атасы Қорқыт» деп аталатынын және ол туралы халық арасындағы аңызды айтып, «қайда барсаң Қорқыттың

көрі» деген мақал сөздің мағынасын ашып беруге болады. Халық композиторлары Құрманғазы мен Тәттімбеттің күйлерімен таныстыруда бірі батыс, екіншісі шығыс өңірлерінің өкілдері және олардың күй тарту ерекшеліктерін түсіндіріп «төкпе күй», «шертпе күй» ұғымдардың мағынасы ашылуы керек. Әрине, композиторлардың шығармаларына байланысты кіріспе әңгімені төменгі класс оқушыларының қабылдауына сай әдемі жымдастыра құрастырып баяндау мұғалімнің шеберлігіне байланысты.

Музыканы алғашқы тыңдау барысында жоғарыда айтып кеткендей, оқушыларға тапсырмалар беріп тыңдатамыз да, олардың қаншалықты түсініп, байқағандарын талдау кезінде білеміз. Алғашқы тыңдау кезінде бөлмеде тыныштықты сақтауды қалыптастыру керек. Егерде бір адам тыныштықты бұзса, ол барлық оқушылардың музыканы дұрыс қабылдауына кесел келтіріп, музыканың композиторы мен оны шебер орындаушыны сыйламайтындықтарын және өздерінің музыка тыңдау мәдениеттерінің төмен дәрежеде екендіктерін сезіндіруге тәрбиелейміз. Бөлмедегі тыныштықты қалыптастыру мұғалімнің тыңдатылатын музыкалық шығармаға деген оқушылардың қызығушылығын, ынтасын, зейінін ұйымдастыра білу шеберліктеріне байланысты. Музыка ойналып жатырғанда мұғалімнің өзі де бір орында отырып, не тұрып қозғалмай оқушыларға үлгі болып тыңдауы керек, әйтпесе оның сәл қимылы, қағаздарды қозғауы немесе әрлі – берлі жүруі оқушылардың көңілдерін бөліп, тыңдау процесіне кері әсер етеді. Мұғалім тыңдап отырған оқушылардың әрқайсысын зейін салып бақылап, кімнің қаншалықты тыңдап отырғандығын байқап, айыра білуі керек. Кейбір оқушы тып-тыныш отырғанмен соңынан қойған сұрақтар арқылы оның мүлдем тыңдамағанын байқауға болады. Мұндай оқушылардан көбірек сұрап, үнемі қадағалап, музыка тыңдауға бүкіл ойын, зейінін, ынтасын жұмылдырып отыру керек. Үнтаспадан немесе музыка орталығынан тыңдатылатын шығарманың дыбысының таза шығуын, немесе мұғалім шығарманы өзі орындап тыңдатқанда музыканың әдемі, мәнерлі қатесіз таза орындалуын қадағалау керек.

«Музыка туралы сөзбен айтып жеткізу мүмкін емес, музыканың тілі сөйлеуден де бай» деп М. Горький айтқандай музыкалық шығарманы түсіну мен сезіну бірдей емес, сөйлемдер құрап талдауға болады. I класс оқушыларына көңілді деген ұғымдардан бастап, кейін қуанышты, шатты, көтеріңкі, жігерлі т. б. түсініктерге ұласып, мұнды деген ұғымға қайғылы, ойлы, дабылды, құпия сырлы т. б. ұқсас түсініктер қалыптасады. Музыканың ырғағын, екпінін, дыбыс жоғарылығыларын сезіндіру мақсатында, тембрлік түсініктерін қандай аспаптарда немесе дауыста орындалып тұрғанын ажырату түрлі жанрлардағы шығармаларды жүйелі түрде тыңдату арқылы оқушылардың музыкалық сауаттылықтарын арттырып, білім деңгейлерін көтереміз. Ұлттық музыкамен қатар әлемдік музыка өнерімен таныстырып жаңа заманның білімді де

мәдениетті бәсекеге сай жан-жақты болашақ мамандарын дайындау әр музыка ұстазының мақсаты, сол мақсатты жүзеге асыруда музыка пәнінің басты бөлігінің бірі музыка тыңдаудың да алатын орны ерекше.

Музыкаға деген қызығушылықтары артып, тыңдау қабілеті дамиды. Музыка тыңдату жайында балалар дамуының бірдей дәрежеде еместігін түсіну маңызын музыка мұғалімі білуі керек. Би бөлімінде музыканың әуен-ырғағымен орындалатын арнайы жаттығулар жасату арқылы музыкалық ырғақты сезінуін қалыптастырамыз. Әуен сазын түсініп, сәнді қимылдар жасай білуге үйретеміз. Дене жаттығуларын музыкалық әуен ырғағына қосылып, әдемі қозғалыс көріністерін жасауға ынталандырамыз. Би қимылдарын жасатып, мүсін сымбаттылығын қалыптастыруды көздейміз. Музыкалық – дидактикалық ойындар бөлімінде айтылған әннің сөздеріне, әуеніне зер салып, ұқыпты жүруге, әннің сөздеріне сәйкестіре қимыл-қозғалыстар жасауға баулимыз. Балалардың музыканың екпіні мен ырғағына икемделуіне, дыбыс күшінің бірде қатты, бірде ақырын естілуін аңғара білулеріне мүмкіндік береміз. Музыка ырғағына ілесіп жүруге, әр жанрдағы (марш, вальс, полька) ырғақтың өзіндік ерекшелігін айыра білуге үйретеміз. Дыбыс биіктігін, дыбыс бояуын, музыканың басталуын және аяқталуын аңғаруға жаттықтырамыз. Ойын арқылы музыкалық қабілеттерін дамытамыз. Сап түзеп жүруге, дене бұлшық еттерінің ширауына да әсерін тигіземіз. Қазақ халқының ұлттық ойындарының ойналу тәртібі мен өзіндік ерекшеліктері жөнінде қысқаша түсінік береміз.

Музыкаға және биге деген шығармашылықтарын дамыта отырып, музыкалық білімдерін арттырамыз. Оқу жылы басында осы мақсаттарға жету үшін әр тоқсандағы тақырыптық жоспар жас ерекшеліктеріне қарай жүйелі түрде құрылуы тиіс. Мектепалды даярлық тобына келген балалардың жас ерекшеліктері бірдей емес. Бірі балабақшада тәрбиеленіп келсе, енді бірі ешқандай білім мекемелерінде болмай үйден келгендер. Олардың музыкалық қабілеттері де әртүрлі. Балабақшадан келген балалар өздерін еркін сезініп, би қимылдарын жасқанбай жасап, өз ойларын ашық айта біледі. Музыкалы дидактикалық ойындарды ойнау барысында белсенділік танытады. Музыка мұғалімі балабақшада болмаған балалармен көбірек қарым-қатынас жасау керек. Сонымен бірге балабақшадан келген балаларды жалықтырып алмау жағын да қарастыру керек. Мен өз тәжірибемде осы жағдайларды ескере отырып, жас ерекшеліктеріне қарай қандай музыкаларды ұнататынын білуге көңіл бөлемін.

Мектепалды даярлық тобындағы балалар көбінесе ойнақы әндерді және марш екпінді музыканы ұнатады. Сол әуендерге қимыл жасауды ұнатады. Әрине, адам туа оқып болмайтын сияқты барлық балалардың музыка тыңдау және қабылдау қабілеттері де туа бітпейді. Ол жүйелі түрде істелетін жұмыстардың нәтижесінде, біртіндеп қалыптасатын процесс. I тоқсанда ең алдымен оқушылардың барлығы қамтылатындай

топпен жұмыс жүргізу керек. Ән-күй сабағы айтуға ғана оңай, ал орындауда керісінше, қиыншылығы мол іс. Әлі мектеп партасына отыруға қалыптаспаған, сөздік қоры аз оқушыларға бірден ән үйрету қиын тиеді. Олар сөзін білмеген әнге қызықпайды. Алдымен оқушыларды қадағалай отырып әнге және оның ырғағына қызықтыруға тырысу керек. Сол әннің мазмұнын ашатындай көрнекіліктер мен дидактикалық материалдар қолданған жөн. Осыдан кейін балалардың қызығушылығы артқанда сөзін жаттатқан дұрыс. Оларға үй тапсырмасы берілмейді, жаттау сабақ барысында жүргізіледі. Өз тәжірибемде өлеңнің әр жолын жеке-жеке тақпақтап, оқушыларға хормен қайталатамын. Осы кезде қол шапалақтатып отырған дұрыс. Қол шапалақтау кезінде әннің ырғағы анықталып, әуеніне қосылып айтуда қиындық туғызбайды.

Мәтінмен жұмыс кезеңінде балалардың музыкалық ырғақты сезіну қабілеті де анықтала бастайды. Бірі орынсыз қол шапалақтаса, енді бірі ырғаққа ілесе алмай жатады. Мұның бәрі жүйелі жұмыстың нәтижесінде бірте-бірте жаттығады. I тоқсан бойы әндерді хормен орындатып, ойындарды топпен ойнатқан дұрыс. Сонда балалардың бір-бірімен қарым-қатынасы да жақсарып, өздерін еркін сезіне бастайды. Ал әнді сабақ сайын өзгерту дұрыс емес. Керісінше балаларға таныс әндерді үнемі қайталап айтқызып отыру керек. Бұл балалардың эмоциялық көңіл күйін көтереді, есте сақтау қабілетін дамытады және әнді хормен бірге бастап, бірге аяқтауға дағдыландырады. II тоқсанда топтағы балалардың музыкалық дамуы әртүрлі екендігі толықтай байқалады [3, 86]. Бір бала өте жақсы өлең айтқанымен, әуенін дұрыс қабылдамай, би қимылдарын қате орындайды. Ал екінші бала болса, керісінше, жақсы билейді, бірақ әнді таза интонациямен орындай алмайды. Сабақ барысында музыка мұғалімі балалардың музыкалық қабілетін зерттеп, әр баламен жеке-жеке жұмыс істеуді қолға алуы тиіс. Балаларды дыбыстарды таза айтуға үйрету үшін дауыс жаттығуларын жасатудың пайдасы зор. Дауыс жаттығуларын шағын әуендер айтқызу арқылы жүзеге асыруға болады. Бұл балалардың қабылдау деңгейіне қарай мұғалімнен үлкен шығармашылық іскерлікті қажет етеді. III тоқсанда балалар музыкалық дағдыларды меңгере бастайды, есту, есте сақтау, әуен ырғағын түсіну, дыбыс биіктігін ажырату сияқты музыкалық қабілеті дами түседі.

Музыкалық жанрларды (ән, би, марш), қатты немесе ақырын дыбыстарды, екпіндердің жай немесе тез екенін ажырата бастайды. Әр оқушының өздері жақсы көретін әндері, билері, ойындары бар. Балалар берілген шығармашылық тапсырмаларды орындай алады. Мысалы, тыңдаған музыканың екпінін ажырату керек болса, екпін, ырғағына қарай түрлі қимылдар ойластырады.

Бейнелік қимылдар – аттың шабысы, түрлі аңдардың қимыл ерекшеліктері т.б. IV тоқсан – бұл сауықтыру кезеңі. Көктем айларында сабақ түрін өзгертуге болады. Мысалы, таза ауада сырнай аспабының сүйемелдеуімен мектеп ауласында ойын түрінде өткізген өте қызықты.

Ойын түрінде өткен материалдарды бекіту жұмыстары да, үйренген музыкалық шығармалары да қайталаынады. Ойынның тәрбиелік мәні зор. Бала ойын арқылы дамиды. Ойын білместі – білгірге, орашолақты – іскерге айналдырады. Музыкалық – дидактикалық ойындар арқылы балалардың музыкаға, биге, ән әлеміне деген ынта-ықыласын жас кезінен арттырып қана қоймай, олардың сезімталдығын, кішіпейілділігін, ұйымшылдығын, эстетикалық құштарлығын тәрбиелеуге қызмет етеді. Нәтижесінде олар музыканы терең түсіне бастайды, ең бастысы – музыканы қабылдау, есте сақтау қабілеті артады, дене қозғалысы арқылы сымбаттылығы қалыптасады. Өсе келе олардың бойындағы табиғи дарын, қабілет, талант мүмкіндіктерінің сөзсіз әсері болатыны белгілі, өйткені бәрі де бала кездегі тәрбиеден басталады. «Бұлақ көрсең көзін аш» дегендей еліміздің болашақ дарынды ұл-қыздарын тәрбиелеу өз міндетім деп есептеймін.

Сын тұрғысынан ойлау арқылы оқушыларға музыкалық тәрбие беру Қазіргі заман талабына сай жаңа инновациялық әдіс – тәсілдер енгізу арқылы ғана, оқушылардың пәнге, жалпы өмірге, қоғамға деген қызығушылығын оята аламыз. Осындай жаңалықтың бірі – «Сыни тұрғысынан ойлауды дамыту» жобасы. Бұл жобаны семинарларға қатыса жүріп, әдістерін үйреніп қана қоймай, жалпы жобаның философиясын түсіне бастадым. Әрине, ең бірінші өзімнің қызығушылығым оянып, музыка сабағына осы әдіс – тәсілдерді қолдану үшін, көп оқып, ізденіп, осы тұрғыдағы семинарларға қатыса бастадым. Бұрынғы әдістерді қолданып жүрген тәжірибелі ұстаздардың да сабақтарына қатысып, өзім іштей қорытындыға келдім. Сабақ тақырыбына сай әдістерді, әр сыныптың жас ерекшеліктеріне сай жинақтап, кезекті сабаққа қатты қобалжумен, қалай болар екен, балалар түсіне қояр мекен деген оймен қорқа кірдім. Оқушыларды топқа бөліп, тапсырмаларын бергеннен бастап, сабаққа деген бар зейін – ынталарын, қызығушылықтарын көріп, көңілім орнына түсті. Балаларға бұл әдістер бұрыннан таныс, күнделікті сабақта қолданып жүргендей, топтасып, ақылдасып өз ойларын айтып жатты.

Әдебиеттер

1. Шамшиева М. Жас ерекшелігі педагогикасы. – 2010. – 306 б.
2. Сүлейменова Р., Жұмалиева Г. Музыка пәнін оқыту әдістемесі (бастауыш сыныптарға арналған). – Астана: Фолиант, 2008. – 35 б.
3. Ахметов М. Ән өнер және уақыт. – Алматы, 1993. – 405 б.
4. Байбілбаев Ө., Қанатты өнер. – Алматы, 1973. – 260 б.
5. Жұбанов А. Ғасырлар пернесі. – Алматы, 1968. – 320 б.

Е.В. Якушевская

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Е.Ю. Личман

доктор философии (PhD), ассоциированный профессор

АНСАМБЛЬ ЛОЖКАРЕЙ: ИЗ ОПЫТА РАБОТЫ С ДЕТЬМИ С ОСОБЕННОСТЯМИ РАЗВИТИЯ В УСЛОВИЯХ ДЕТСКОГО ДОМА

Андатпа. Бұл мақалада ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларға қасықтар ансамблінде бірлесіп музыка ойнау проблемасы зерттелген. Зерттеу нәтижесінде қасықтар ансамблінде оқыту балалардың психоэмоционалды және ақыл-ой дамуын түзетудің тиімді құралы екендігі анықталды. Оқушылар ырғақ сезімін, зейінді, есте сақтауды, қиялды, кеңістіктік ойлауды, жалпы және ұсақ моториканы, ұжымшылдықты, табандылықты дамытады, стресске төзімділікті арттырады.

Тірек сөздер: даму ерекшеліктері бар балалар, ұжымдық музыка, түзету әсері.

Аннотация. В данной статье изучена проблема коррекционного воздействия на детей с особыми образовательными потребностями совместного музицирования в ансамбле ложкарей. В результате исследования было выявлено, что обучение в ансамбле ложкарей является эффективным средством для коррекции психоэмоционального и умственного развития детей с ООП. У учащихся развивается чувство ритма, внимание, память, воображение, пространственное мышление, общая и мелкая моторика, коллективизм, усидчивость, повышается стрессоустойчивость.

Ключевые слова: дети с особенностями развития, коллективное музицирование, коррекционное воздействие.

Summary. This article examines the problem of the correctional impact on children with special educational needs of joint music playing in the ensemble of lozhkars. As a result of the study, it was revealed that training in the ensemble of spoons is an effective tool for correcting the psychoemotional and mental development of children. Students develop a sense of rhythm, attention, memory, imagination, spatial thinking, general and fine motor skills, teamwork, perseverance, and increased stress resistance.

Keywords: children with special needs, collective music making, correctional influence.

Роль музыкального искусства в обществе исключительно велика, поскольку музыка служит уникальным средством коммуникации между людьми. Она передает мысли, чувства, идеи, объединяющие самые различные слои населения. Обобщая многовековой социокультурный опыт человечества, сосредотачиваясь на самом человеке и его взаимоотношениях с окружающим миром, музыкальное искусство сегодня прочно вошло в целостную систему человековедения.

Музыка – могучий источник мысли. Без музыкального воспитания невозможно полноценное умственное развитие – говорил В.А. Сухомлинский. Такие философы как Г. Гегель, Г. Лейбниц, И. Кант, В. Шеллинг, А. Шопенгауэр называли музыку одним из величайших искусств,

способных влиять на человека, особо выделяя такие ее функции как коммуникативная, нравственно-эстетическая, социальная. Российские философы рассматривают музыку в качестве одного из ведущих средств воспитания и развития (М.С. Каган, Н.И. Киященко, А.Ф. Лосев и др.).

Музыка в системе педагогических приемов давно считается уникальным средством воздействия на ребенка любого возраста. Музыкальная педагогика как особая методическая система образования особенно важна в воспитании детей с особенностями развития, тем более в условиях детского дома. Как известно, детские дома представляют собой воспитательные учреждения интернатного типа для детей, оставшихся без попечения родителей. Слово интернат происходит от латинского *internus*, что означает внутренний, и понимается как учреждение, где воспитанники проживают и учатся. В словаре дается такое определение школам-интернатам: «общеобразовательные учреждения для постоянного пребывания учащихся, не имеющих необходимых условий для воспитания в семье» [1, с. 320].

В школе-интернате дети воспитываются вне семьи, в результате чего их нравственно-духовные качества формируются без родительской любви. Отсутствие положительного влияния семьи является фактором замедленного психологического развития таких детей, трудностей в их воспитании и обучении. Особенно это касается детей с особенностями развития. Ведь их воспитание и обучение в условиях детского дома зачастую травмируют их итак неустойчивую психику. Они отстают по психическому, интеллектуальному развитию, страдают одиночеством, неуверенные в себе. Возможны отклонения и в эмоциональной сфере: такие дети нецелеустремлённые, часто неспособны выстроить нормальные отношения с окружающими, вялы, апатичны, конфликтны, у них снижена познавательная активность. Отсюда дети с особенностями развития в условиях детского дома испытывают глубокий дефицит эмоционального общения, позитивизма, радости.

Общепризнано, что одним из эффективных средств, влияющих на формирование мира личности, является музыка. Этот такой вид искусства, который охватывает духовную жизнь человека полно и всеобъемлюще. Воздействуя на чувства и мысли человека, музыка способна не только духовно обогатить личность, но повлиять на его физиологию, психику.

В музыкальной педагогике широко разработана коррекционная работа со всеми категориями детей с особенностями развития. Наряду с музыкальными занятиями особое значение в формировании духовного мира детей с ООП приобретают различные виды художественной деятельности. К художественной деятельности относится творческая, исполнительская, в том числе музицирование. Именно ансамблевому музицированию, играющему важную роль в развитии детей с особенностями развития, посвящено данное исследование. Мы хотели бы остано-

виться на этом виде деятельности, который является инструментом коррекционной работы с детьми с ООП.

Итак, большие возможности влияния на различные стороны детей с особенностями развития содержатся в такой работе как ансамблевое музицирование. Ансамбль в переводе с французского *ensemble* означает единство, созвучие и означает стройность и эстетическую согласованность игры исполнителей. Игра в ансамбле положительно влияет на общее музыкальное развитие детей, соединяет воедино две основные сферы их психической деятельности: интеллект и эмоции.

В КГУ «Специальный комплекс Детский сад, школа-интернат» с. Урюпинка, Аккольского района, Акмолинской области, живут дети с особенностями развития, оставшиеся без попечения родителей. Автор статьи имеет опыт работы с ансамблями ложкарей 22 года. С коллективом в этом учебном заведении ведется работа на протяжении двух лет.

Ансамбль ложкарей состоит из воспитанников детского дома, это учащиеся с 4 по 9 класс. Исходя из практики работы с ансамблем ложкарей, в ансамбль принимаем всех желающих детей. Что это даёт? Во-первых, такой метод набора избавляет руководителя от излишних хлопот, связанных с прослушиванием каждого ребёнка, а главное – дети не чувствуют себя закрепощёнными, как бывает при индивидуальном отборе. Уже на 2-й, 3-й репетиции у них исчезает скованность, они становятся более общительными и во время игры проявляют наибольшее откровение, что позволяет руководителю точнее оценить способности каждого из ребят. Во-вторых, такой метод позволяет каждому ребёнку проявлять свои способности; в этом и заключается одна из важнейших задач, стоящих перед ансамблем ложкарей. Безусловно, в работе с особыми детьми есть свои трудности: рассеянное внимание, быстрая физическая утомляемость, поведенческие отклонения и др. Однако, через полгода ребята становятся неузнаваемыми. Из неумелых, неловких и даже неуклюжих, они превращаются в лихачей-виртуозов, азартно отстукивающих на ложках и ловко манипулирующих руками. В таблице 1 представлен список участников ансамбля с указанием диагноза.

Таблица 1. Список участников ансамбля ложкарей КГУ «Специальный комплекс Детский сад, школа-интернат» с. Урюпинка, Аккольского района, Акмолинской области

№	ФИО ребенка	Диагноз
1	2	3
1	Писарева Александра	Легкая умственная отсталость
2	Файфер Мария	Легкая умственная отсталость
3	Белашова Анастасия	Легкая умственная отсталость
4	Вышадкевич Антонина	Легкая умственная отсталость
5	Чмыхов Алексей	Легкая умственная отсталость
6	Осипова Валентина	Умеренная умственная отсталость

Продолжение таблицы 1

1	2	3
7	Сухина Виктория	Умеренная умственная отсталость
8	Файфер Владимир	Задержка психического развития
9	Мусабаева Вика	Задержка психического развития
10	Мусабаева Алена	Задержка психического развития
11	Юрченко Анжела	Задержка психического развития
12	Щеглов Виталий	Задержка психического развития
13	Чмыхова Ульяна	Задержка психического развития

Это ребята, которые посещают ансамбль в течении двух лет. Есть ещё группа, сформировавшаяся менее года назад, и группа, в которой дети занимаются меньше месяца.

Коллективное музицирование в ансамбле ложкарей развивает музыкально-исполнительские навыки детей с особенностями развития, обогащает их музыкальный кругозор. Соприкосновение с музыкой воздействует на эмоционально-образное развитие детей. Важно то, что на занятиях они приобретают опыт совместного творчества. Существенную роль в этом процессе, конечно же, должен играть руководитель. Основная задача руководителя ансамбля не только научить играть на ложках, но и на основе диалога и совместного поиска помочь в интеллектуальном и личностном развитии. В процессе ансамблевой работы у детей появляются возможность активно участвовать в концертах, конкурсах, фестивалях.

Кратко рассмотрим основные методические аспекты работы с ансамблем ложкарей.

Каждое занятие мы начинаем с разминки. Нередко дети приходят на занятие с зажатой спиной и шеей. Гипертонус мышц, «зажатость» – в огромной степени мешает обучению игре на ложках. Свобода и лёгкость движений рук имеет важное значение в этом виде искусства, поэтому мы выполняем упражнения для общего укрепления организма, позвоночника, мышц шеи, а также для подвижности пальцев, лучезапястного локтевого и плечевого суставов.

Упражнения мы условно разделили на три этажа тела, как предложил С.М. Бубновский.

Доктор С.М. Бубновский дает первое и самое главное упражнение – правильное диафрагмальное дыхание [4, с. 127]. Положить ладонь на середину живота, сделать выдох широко раскрытым ртом, с придыханием «Ха-а!». Ладонь на выдохе опускается в живот. Представляем, как живот с ладошкой прижимается к позвоночнику. Вдох через нос. Делаем 10–20 повторений.

Второе упражнение – приседание с опорой. Это упражнение поможет включить в работу крупнейшие мышцы тела и суставов. Количество приседаний детям предлагается по схеме «сколько лет – столько и при-

седаний», показываем диафрагмальное дыхание и начинаем вместе делать упражнения. Дети с удовольствием приседают, выполняя свою «норму» и больше.

Третье упражнение – вращение рук в суставах запястий: вытянуть руку вперед, сжать пальцы рук в кулак и вращать ими 10 раз по часовой стрелке и 10 вращений против часовой стрелки [5, с. 32].

Четвертое упражнение – руки развести в стороны, согнуть в локтях, затем выполнить предплечьями по десять вращений по часовой стрелке и десять вращений против часовой стрелки.

Пятое упражнение – прорабатываем плечо, «рисует» круги, каждой рукой отдельно, наращивая темп вращений вперед – «к себе», а также десять раз назад – «от себя».

Шестое упражнение – отжимания от стенки. Предлагаем ребенку встать лицом к стене, ноги на ширине плеч. Выполняем отжимания, делая резкий выдох диафрагмой на звук «ха!», в исходное положение-вдох. Количество определяем в игровой форме: «Сколько лет? Сколько можешь?». Дети с удовольствием сами назначают спортивную норму и перевыполняют ее.

Седьмое упражнение: «Дерево растет». Подойти к стене, поднять руки вверх, встать на носочки и тянуться напряженными руками: «Дерево растет, веточки тянутся к солнышку». Упражнение делается в течение трех минут.

Восьмое упражнение – «скручивание позвоночника». Основная стойка – ноги на ширине плеч, руки вытянуты на уровне груди. Повороты вправо и влево.

Девятое упражнение – разминка для мышц кисти «Веер». Представили пальчики рук веером, раскрыв ладонь. Теперь собираем «веер»: на первый палец (он сгибается) укладываем второй, на второй-третий и т. д. Теперь «веер» складываем в обратном направлении: на пятый палец «укладываем» четвертый и т. д. Упражнение проделываем по пять раз в каждую сторону.

Десятое упражнение – «скольжение». Каждый палец руки по очереди выполняет скользящие движения по внутренней стороне ладони. Первый палец скользит от основания пятого пальца по диагонали, а затем выпрямляется. Упражнение повторить три-пять раз. Потом «скольжение» по ладони делает второй, третий, четвертый и пятый пальцы по очереди, сначала правая, потом левая рука.

Другое, не менее важное качество для ложкарей – хорошая координация движений. Всем известно, что за координацию движений отвечает мозжечок. Чтобы стимулировать его работу выполняем упражнения на равновесие.

1. Вытягивание тела в горизонтальную плоскость в наклоне «ласточка»,

а) встать на левую ногу, при этом правая согнута в колене таким образом, чтобы образовывала прямой угол, руки также сгибаем в локтях;

б) наклониться вперёд, медленно вытянув назад правую ногу. Руки вытяните вперёд, таким образом, чтобы тело находилось в горизонтальной плоскости и стало параллельным полу;

в) возвращайтесь в исходное положение;

Выполнять это, и другие упражнения на развитие равновесия и устойчивости нужно в несколько повторов, затем поменять статичную ногу на противоположную.

2. Прыжок вперед/назад на одной ноге

а) сначала встаньте на правую ногу, при этом левую согнув под углом в 90 градусов;

б) затем – прыгайте вперёд несколько раз подряд, не допуская касания согнутой ногой пола;

в) возвращайтесь в исходное положение, для того, чтобы поменять ногу и продолжайте упражнение.

Тот же самый алгоритм действий используется при прыжках на одной ноге назад.

3. Разворот на одной ноге:

а) для начала выполнения упражнения, встаньте на одну ногу, немного приподняв над полом вторую;

б) прыгните, развернувшись на 180 градусов (вполоборота), при этом приземлитесь нужно на ту же самую ногу;

в) упражнение выполняется в несколько повторений, затем ноги меняются.

4. Упражнение «дерево»:

а) встаньте прямо, перенеся центр тяжести на левую ногу;

б) поднимите ступню правой ноги рукой, и ведите вдоль ноги до паховой области. Упритесь ступней правой ноги во внутреннюю поверхность левого бедра – так она не будет соскальзывать.) затем – выпрямитесь, и сомкните ладони над уровнем груди или над головой.

Также включаем в разминку упражнения для синхронизации полушарий мозга, чтобы улучшить концентрацию внимания и запоминание [6].

«Кулак-ладонь». Поставьте руки перед собой: левая сжата в кулак, ладонь правой смотрит вниз и расположена на уровне противоположного запястья. Теперь одновременно меняем их положение. Сверху всегда должен быть кулак, снизу – ладошка.

«Ухо-нос». Пальцами правой руки возьмитесь за кончик носа, а левой – за правое ухо. Одновременно отпустите ухо и нос, хлопните в ладоши и теперь возьмитесь левой рукой за нос, правой – за ухо.

«Капитан». Одну руку ставим «kozyрьком» около лба, следите, чтобы большой палец был спрятан, а не торчал в сторону. Пальцы на другой сложите в знак «класс». Как и в предыдущих упражнениях надо одно-

временно менять положение рук. Для усложнения можно добавить хлопок перед сменой рук.

«Победитель». Пальцы на правой руке показывают знак «мир», на левой – «ок». Ваша задача заключается синхронно менять положение пальцев.

«Колечко». Соедините кончик большого пальца правой руки с кончиком указательного левой. То же самое с большим пальцем левой руки с указательным правой. Таким образом, образуется «кольцо». Большие пальцы – ведущие. Нижние пальцы отсоедините друг от друга, сделайте переворот вверх и снова их соедините. Повторите несколько раз. Когда упражнение начинает получаться, усложняем его: большой палец правой руки уже касается не указательного, а среднего левой руки; большой палец левой руки – среднего пальца правой руки... и т.д. Доходим до мизинцев и обратно.

«Восьмерки». Руки прямые, вытянуты параллельно полу. Одновременно рисуйте ими встречные горизонтальные восьмерки (знак бесконечность «∞»). Повторите 15–20 раз. Теперь однонаправленные восьмерки (в одном направлении) – 15–20 раз. Сначала в левую сторону, потом в правую. После это правая рука продолжает рисовать восьмерку горизонтально – «∞», а левая вертикально – «8». Повторить 15–20 раз и поменять: левая – «∞», правая – «8».

«Работаем локтями».

Главным средством выразительности в ансамбле ложкарей является ритм. Ритм в музыке не только единица измерения, но и эмоциональная выразительная и образно смысловая сторона. Чувство ровности движения приобретается всякой совместной игрой, – писал Н.А. Римский-Корсаков в работе «О музыкальном образовании». В основе работы над ритмом лежит задача добиться точности и четкости воспроизведения ритмического рисунка.

Освоение игровых способов и приёмов является важным этапом в достижении мастерства игры на ложках. Поэтому основную часть занятия начинаем с выполнения ритмических упражнений. На каждом занятии отработываем 2–3 игровых приёма, а иногда и один. Для этого проигрывается элемент в темпе, а затем идет поэтапное объяснение каждой фазы выполнения этого элемента, причём делается всё это в медленном темпе. Отработка каждого приёма проводится как без аккомпанемента, так и с сопровождением. После того как каждый участник понял принцип исполнения того или иного игрового приёма, им объясняется, как нужно играть под аккомпанемент. Для аккомпанемента выбирается один из простых наигрышей, под который и исполняется каждый игровой приём при его многократном повторении. Сначала играют все одновременно: задача состоит в том, чтобы добиться безошибочной, ритмичной игры в медленном темпе, а затем и в более быстрых темпах. После этого даётся возможность всем участникам по очереди просолировать по од-

ной части; задача состоит в том, чтобы каждый исполнитель хорошо чувствовал момент начала, и окончания очередной части, мог точно вступить или окончить игру. Одновременно на таких занятиях выявляются более способные ребята, которым впоследствии можно поручить сложные игровые моменты, сольные партии с интересным ритмическим рисунком и наиболее сложной манипуляцией рук. На основе уже известных и хорошо освоенных всеми участниками игровых приёмов создаются отдельные игровые связки. Нередко при разучивании определённой связки применяем короткие двустушия, это помогает быстрее запомнить её. Мы двигаемся от простого – к сложному, по-разному komponуются приёмы, тем самым усложняется и техническая задача, с которой должны справиться все участники ансамбля.

Чтобы ансамбль звучал слаженно, приходится уделять больше внимания тем детям, у которых долго не получается какой-то приём. С такими ребятами занимаемся дополнительно. Для того чтобы ребёнок быстрее усвоил то или иное движение или приём, прибегаем к такому методу: подойдя к ребёнку сзади, берём его руки (за кисти) в свои руки и вместе с ним выполняем ту или иную связку, приём, или весь трудный игровой эпизод. После этого ребёнок должен повторить то же самое самостоятельно, и так несколько раз.

Важно помнить, что длительная игра на ложках сильно утомляет слух, поэтому её временно заменяем имитацией рук, т. е. в этом случае как бы играем кистями рук. А ещё, чтобы предотвратить общую утомляемость включаем в занятия игровые моменты и танцевальные элементы.

Работа над музыкальной пьесой начинается знакомством с музыкальным сопровождением. Проигрывается вся пьеса, акцентируется внимание на характере музыки, её сопровождении, ритме. Уточняется количество игровых частей. Далее поясняется, какие игровые способы используются в данной пьесе, и показываются все движения, т. е. руководитель ансамбля исполняет на ложках пьесу сам. Затем идёт разбор игровых комбинаций, которые исполняются всем ансамблем, а также отдельными группами и солистами. После разбора и усвоения материала идёт его обыгрывание. Пьеса исполняется в медленном темпе в той же последовательности, которой требует её замысел. Параллельно с работой над техникой идёт отработка манеры исполнения: манеры сидеть, занимать определённую позу, направление взгляда, движения рук, ног. За одно занятие удаётся разобрать только несколько игровых комбинаций. Важно всем усвоить общий порядок исполнения пьесы, хорошо знать, что играть и в какой последовательности, т.е. знать, где идёт групповое исполнение, где играют солисты. Пьеса считается выученной, если она идёт как бы на одном дыхании, без срывов и остановок.

В ходе занятий у детей развивается музыкальная память, чувство ритма, чувство ансамблевого исполнения, чувство коллективизма.

В результате выполнения музыкально-исполнительских приемов образуется связь между слуховыми центрами головного мозга и двигательной реакцией рук. Упражнения по развитию моторики, темпа, чувства ритма способствуют коррекции имеющихся у детей отклонений в психомоторной, умственной и физической сферах развития.

Дети узнают, что красивая игра состоится в том случае, если все одновременно начинают и заканчивают музыкальное произведение, четко воспроизводят ритмический рисунок, ложки держат на одинаковом уровне. Синхронность исполнения при вступлении и завершении достигается легче, если все участники правильно чувствуют темп. Под синхронностью ансамблевого исполнения мы понимаем совпадение мельчайших длительностей с предельной точностью у всех участников ансамбля. Синхронность является результатом важнейших качеств ансамбля единого понимания и сохранения воспитанниками единого темпа и единой ритмической пульсации. Синхронность исполнения произведения является одним из технических требований совместной игры.

Репертуар ансамбля строится на произведениях различной сложности. Он включает образцы, как фольклорной музыки, так и произведения казахских и зарубежных композиторов, музыку в современной обработке.

Музицирование в ансамбле оказывает хорошее влияние на формирование коммуникативных навыков детей, вырабатывает способность к совместным слаженным действиям. Особенно это проявляется при проведении репетиций и отработки концертных номеров. Во время эмоционального подъема происходит активизация эмоциональных и интеллектуальных действий. При этом формируются черты социально определенного типа личности, что влияет на психические особенности (чувственная активность повышается, раскрывается эмоциональность самовыражение в доступной форме). «В процессе творчества на поверхность выходят многие личностные проблемы, которые были глубоко скрыты, и решаются они безболезненно» [3, с.135].

Каждая репетиция это средство сплочения коллектива, что ценно для детей с особенностями развития. Много меняется и во внешнем облике воспитанников. В их поведении и речи проявляется некоторое смягчение, снимается психологическое напряжение, возникает самоуважение, спокойное отношение к различным негативным проявлениям со стороны других воспитанников. Дети становятся более чуткими и толерантными. Самое главное, они проявляют яркие положительные эмоции, особенно в результате успешных выступлений на концертах и конкурсах. Роль руководителя в этом процессе предельно важна. От его инициативы в установке нужной эмоциональной психологической атмосферы зависит последующее выступление, успешность которого содействует психологическому комфорту и дальнейшим творческим устремлениям.

В результате обучения в ансамбле ложкарей образуется связь между слуховыми центрами головного мозга и двигательной реакцией рук. У особенных ребят развивается чувство ритма, внимание, память, воображение, пространственное мышление, общая и мелкая моторика, коллективизм, усидчивость, повышается стрессоустойчивость. Ансамблевое музицирование становится эффективным средством для коррекции психоэмоционального и умственного развития особенных детей.

Вряд ли можно добиться абсолютного успеха в работе с категорией детей, имеющих особенности развития, но положительную динамику происходящих с ними перемен мы считаем очевидной.

Литература

1. Педагогический энциклопедический словарь. – М.: Дрофа, 2003. – 320 с.
2. Даль В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Директ-Медиа, 2014. – 7602 с. – Режим доступа: <https://biblioclub.ru/index>
3. Касен Г.А., Айтбаева А.Б. Арт-педагогика и арт-терапия в инклюзивном образовании. – Алматы, 2019. – 184 с.
4. Бубновский С.М. Остеохондроз-не приговор! – М.: Эксмо, 2012. – 192 с.
5. Сарасвати С.С. Асана. Пранаяма. Мудра. Бандха. – К.: София, 2000. – 272 с.
6. <https://bestlavka.ru/sinxronizaciya-polusharij-golovnogo-mozga-uprazhneniya-i-praktiki-aktivacii/>

**Цифрландыру жағдайындағы
гуманитарлық ғылымның өзекті
мәселелері**

**Актуальные проблемы гуманитарной
науки в условиях цифровизации**

ЦИФРОВИЗАЦИЯ ГУМАНИТАРНОГО ЗНАНИЯ: СОДЕРЖАНИЕ, ПРОБЛЕМЫ, ПЕРСПЕКТИВЫ

Андатпа. Зерттеудің мақсаты-педагогикалық процестің тиімділігін арттыру және педагогикалық материалдарды пайдалануды әмбебаптандыру мақсатында гуманитарлық ғылымдарды цифрландырудың ерекшеліктерін анықтау, маңызды ақпаратты адам қызметінің әртүрлі салаларында тиімді пайдалануды қамтамасыз ету және жаңа коммуникативті және танымдық мүмкіндіктерді қалыптастыру үшін сандық түрге айналдыру. Ғылыми жаңалық-педагогикалық ғылымдарды цифрландырудың, зияткерлік мәдениет дағдарысының оң және теріс аспектілерін оқып үйрену болып табылады. Нәтижесінде цифрлық технологияларды жаппай енгізу қоғамның зияткерлік мәдениетінің төмендеуіне әкелетіні анықталды.

Тірек сөздер: цифрландыру, мәдени дағдарыс, технология, зияткерлік мәдениет, жаһандану, гуманитарлық ғылымдар, білім беру жүйесі.

Аннотация. Цель исследования – определить особенности цифровизации гуманитарных наук в целях повышения эффективности педагогического процесса и универсализации использования педагогических материалов, трансформирование значимой информации в цифровую форму для обеспечения ее эффективного использования в разных областях человеческой деятельности и формирования новых коммуникативных и познавательных возможностей. Научная новизна заключается в изучении положительных и отрицательных аспектов цифровизации педагогических наук, кризиса интеллектуальной культуры. В результате определено, что повсеместное внедрение цифровых технологий приводит к снижению интеллектуальной культуры общества.

Ключевые слова: цифровизация, культурный кризис, технология, интеллектуальная культура, глобализация, гуманитарные науки, система образования.

Summary. The purpose of the study is to determine the features of the digitalization of the humanities to increase the effectiveness of the pedagogical process and the universalization of using pedagogical materials, the transformation of significant information into digital form to ensure its effective use in various areas of human activity and the formation of new communicative and cognitive capabilities. The scientific novelty lies in the study of the positive and negative aspects of the digitalization of pedagogical sciences, also studies the crisis of intellectual culture. As a result, it is determined that the widespread introduction of digital technologies leads to a decrease in the intellectual culture of society.

Keywords: digitalization, cultural crisis, technology, intellectual culture, globalization, humanities, education system.

От решения отдельных задач, стоящих перед человеком, компьютеризация взяла вектор на расширение сферы своего воздействия на индивидуальные и общественные жизненные траектории. Соблазнившись «компьютерным разумом» человек подчинил ему все сферы своей деятельности. Возникшая зависимость породила необходимость трансформировать жизненные потоки в «удобные» для техники формы. Так, на

смену компьютеризации пришла цифровизация. Успехи перехода к цифровому формату во всех сферах социальной активности превратили цифровизацию из технологического средства улучшения отдельных сторон человеческой жизни в символ, основную цель-ценность общественного развития, с претензией на универсальную способность к повышению эффективности всего, где бы она не использовалась. Очевидно, что эти процессы подводят человечество к определенной черте, за которой уже прорисовывается принципиально новый мир, основания которого требуют глубокого осмысления нами сегодня.

В своей основе цифровизация, прежде всего, предполагает трансформацию значимой информации в цифровую форму для обеспечения ее эффективного использования в разных областях человеческой деятельности и формирования новых коммуникативных и познавательных возможностей. Расширяя же эти возможности, цифровизация сама уже создает новые среды обитания человека – цифровые, технологические, отличные от реальности, но претендующие на ее более совершенную замену. Таким образом, цифровизации сопутствует процесс становления и развития нового типа культуры – электронная культура. Она создает условия доступности цифровых технологий для масс, повышая уровень их проникновения в социальную систему и все общественные отношения. Доступность этих технологий позволяет формировать новые картины мира и способы познания.

Использование цифровых технологий, таким образом, актуализирует значение формулировки необходимых современному человеку творческих компетенций. А сам характер развернувшейся цифровизации ставит вопрос о масштабных преобразованиях в деятельности системы образования. Отметим, что осознания роли гуманитарного знания в процессах становления цифрового общества еще не достаточно. Между тем развитие цифровых технологий и их усиливающееся влияние на процессы познания привели к появлению нового типа знания – цифрового гуманитарного знания и нового типа наук – цифровые гуманитарные науки (Digital Humanities).

Цифровые гуманитарные науки возникли в Великобритании и США в середине XX века и постепенно от статуса вспомогательных переходят к самостоятельному существованию, формируя новые «горизонты» познания и свой методологический инструментарий.

Область исследований Digital Humanities охватывает интересы гуманитарных наук и методов, опирающихся на использование оцифрованных данных и специальных технических средств, способных формировать, хранить и обрабатывать большие массивы информации. В целом это открывает возможности для сохранения объемных пластов культуры, их хранения и передачи как представителям иных культур, так и последующим поколениям. При этом возможна реализация на новом уровне аналитической и прогностической функций гуманитарного знания.

Сейчас цифровые гуманитарные науки в основном развиваются по нескольким направлениям, включающим разработку методов декодирования текстов для машинной обработки, работу с большими базами данных, улучшение качества данных (структурирование, четкость описания), преодоление ограничений авторских прав для научных целей, создание сообществ энтузиастов, развитие краудсорсинга (привлечение интернет-пользователей к участию в научной деятельности и развитие проектов гражданской науки).

В своем развитии эти направления формируют новые исследовательские программы, в которых цифровые технологии выступают катализатором научного прогресса. Позитивное воздействие цифровизации на науку можно рассмотреть в активном использовании различных программных продуктов для решения большого количества научных задач, создании социальных сетей для ученых, вовлечении обычных граждан в научное исследование, формировании «гражданской науки». Новые познавательные возможности, созданные цифровыми технологиями, успешный менеджмент их инициаторов образовали целый пласт ученых-гуманитариев, учителей школ и преподавателей вузов, общественных деятелей и чиновников, ответственных за развитие научно-образовательной сферы нашего общества, уверовавших в непогрешимость «цифрового мира». Признавая позитивные моменты в воздействии цифровых технологий на развитие науки, стоит отметить наличие и иной стороны «медали».

Существует множество проблем как в реализации самой политики цифровизации, так и в последствиях ее расширения в жизни современного социума и его науки. В среде ученых-гуманитариев сегодня часто обсуждаются следующие проблемы цифровизации гуманитарной сферы науки: дегуманизация человека; формирование информационного кокона (ситуация зависимости исследователя от поискового алгоритма используемой программной системы); возможность контроля за деятельностью ученого и ограничение его доступа к определенной информации; разрыв между пользователем научного программного обеспечения и его создателем (ситуация, являющаяся следствием узкой специализации в профессиональной подготовке – программист не обладает специфическими научными компетенциями, особенно в гуманитарных науках, а гуманитарий слабо владеет компетенциями по программированию).

Н.А. Бердяев предостерегал от дегуманизации важнейших сфер общественной жизни, их отделения от культуры и духовности человека. В дроблении целостности человеческого бытия он видел прекращение целостного человека. Новый же человек поклоняется идеалу или идолу производительности, превращающему человека в функцию производства, поклоняется силе и успеху, беспощаден к слабым, он движим соревнованием в борьбе и, что самое важное, в нем происходит ослабление и почти уничтожение духовности. Такое состояние современного мира требует

духовного и морального преобразования. Н.А. Бердяев выступал за восстановление иерархии ценностей, в которой ценность человеческой личности будет выше идолов и кумиров производства и техники.

Одним из проявлений дегуманизации является лишение человека свободы и усиление контроля за его поведением и даже сознанием посредством применения цифровых технологий. Э. Тоффлер, размышляя об обществе будущего, отмечал, что технология там должна послужить увеличению выбора и свободы человека, но выразил сомнение в способности человека справиться с этим выбором. «Приходит время, когда выбор... станет настолько сложным, трудным и дорогостоящим, что может превратиться в свою противоположность... Выбор превращается в сверх выбор, а свобода в несвободу».

Возможность манипуляции общественным мнением посредством современных технологий связана с увеличением потока информации, в котором постепенно «тонет» человеческое сознание, продуцируя пессимизм и равнодушие как условия личностной пассивности и управляемости. Искажение информации, распространение ложных знаний становится все шире распространяющейся и крайне опасной в своих последствиях чертой современной цифровизации. Это следствие цифровизации все чаще приобретает криминальный характер, а также используется в политических целях. Вызывает это явление и обеспокоенность научного сообщества, которое все более ощущает давление лженаучного знания, подрывающего как авторитет самой науки, так и системы образования, государственных органов управления.

Опасность для человека и общества представляет и возникновение зависимости от новых технологий и новых знаний. Мировые центры по их производству пользуются неоспоримым преимуществом в экономическом аспекте вопроса и в возможностях определять образ жизни и мыслей огромного количества людей по всему миру.

Современный вариант глобализации с его опорой на «западные» стандарты жизни тому подтверждение. Сама цифровизация является следствием глобализации и одновременно необходимым условием ее развития. Активность в цифровизации знаний – это проявление нацеленности на стандартизацию в понимании мира, его ценностей и перспектив. В этих процессах вызревает и другая опасность – ограниченность в направлениях развития науки. Цифровизация, прежде всего, создает спрос на знания и технологии определенного образца. Зависимость экономики от политики цифровизации предполагает усиленное развитие прикладной, технологичной науки, где гуманитарному знанию не остается достойного места. Общество же, обделенное гуманитарным знанием, само для себя становится главным источником опасности.

Рассматривая цифровизацию в контексте глобализационных процессов, отметим, что не все страны, культуры в равной степени и однозначно воспринимают это явление современности. Можно говорить о

возникновении культурной несовместимости, когда ценности цифрового мира не принимаются культурной традицией. Возникая в рамках определенной культуры, отмечал В.Ж. Келле, наука вместе с тем может вступать с ней в противоречие. Например, если «влияние науки рассматривается как экспансия «технического разума» – бездушного, безличного, стандартного, несовместимого с субъективностью, духовностью, человечностью мира культуры».

Таким образом, рассмотрение вопросов цифровизации гуманитарного знания не должно ограничиваться анализом развития цифровых технологий и их применением в современной науке, а должно затрагивать социокультурный контекст этих процессов – условия, особенности жизни и культуры социума, которому предложены стандарты цифрового мира. Это особенно важно понять при реализации политики цифровизации в России. Исторически ценностным основанием отечественной культуры стал гуманизм, и всякое явление, угрожающее ему, воспринимается как чуждое, неестественное, извне насаждаемое.

Соответственно, когда новации попадают на неподготовленную почву, не учитывают культурные традиции, возникают причудливые «плоды», искажающие весь изначально закладываемый смысл преобразований. Уже доказавшая возможность позитивного воздействия на рост научного знания за рубежом, цифровизация в российских условиях преподнесла как в принципе неожиданные результаты, так и ожидаемые, но противоречащие духу, менталитету научно-образовательного сообщества. Бездумная технологизация административным давлением подчинила себе все – научную, образовательную деятельность, творчество, человеческие отношения.

Повсеместное внедрение цифровых технологий приводит к снижению интеллектуальной культуры общества. Когда «машина» начинает выполнять развивающие человеческий интеллект функции, развитие прекращается, а мыслительные способности деградируют. В условиях цифровизации гуманитарного знания массив информации заполняет собой все пространство познания в ущерб смыслам этого знания. Таким образом, глубинные пласты знания (смыслы) остаются вне поля деятельности исследователя, делая его труд поверхностным и непродуктивным с позиций задач роста научного знания и совершенствования самого человека, условий его существования. Сама потребность в поиске смыслов, таким образом, исчезает. Это становится «нормой» в технологичном обществе. Машина, возникнув для облегчения жизни человека, сделала «легкость» самоцелью человеческого существования.

Кризис интеллектуальной культуры влечет исчезновение творчески мыслящей личности, которую можно рассматривать как стратегический ресурс информационного (постиндустриального) общества. Большую роль в развитии этого кризиса играет и изменение характера социальных коммуникаций. Именно «живое» общение стимулирует интеллектуаль-

ные процессы в личности, переход же на удаленное или виртуальное общение, обедняет их, отрывая человека от социальной реальности. Постоянное обращение к услугам Интернета создает извращенное представление о познавательном процессе. Создать научную работу (реферат, курсовая, дипломная работа и т. д.) – для многих сегодня означает нажать нужную кнопку компьютера. Это ведет к утрате самой способности к научному творчеству, неумению думать, анализировать, делать самостоятельные выводы.

Отходя от крайних оценок перспектив современного общества, необходимо, видимо, представить дилемму нашего времени прежде всего, как гуманитарную проблему статуса человека – сохранение его центрального места в культуре, места творца и создателя либо переадресация этих функций технологиям, превращающим человека в бездумный придачок машины. Без развития гуманитарного знания, проведения гуманитарных экспертиз внедряемых технологических новаций выработать оптимальный вариант дальнейшего существования общества невозможно.

Как пишет В.А. Кутырев: «Не все, что технически возможно, надо осуществлять, не все, что компьютерно-информационно осуществимо, следует реализовывать. Нужен выбор и цензура, сопротивление без(д)умному инновационизму, стремлению заменить жизнь и культуру социальными технологиями...» Раскрытие рисков цифровизации – задача, прежде всего, гуманитарного знания. Активизировав весь свой накопленный веками гуманистический потенциал, они способны противопоставить поверхностному, прагматичному знанию глубинные смыслы национальной культуры и всего человеческого существования. Поставив «цифру» под контроль гуманитарных наук, включив цифровые практики в контекст национальной культуры, человек продлит свое существование в качестве существа разумного и ответственного за этот мир.

Литература

1. Negroponte N. Being Digital, First Vintage Books. URL: <http://governance40.com/wp-content/uploads/2018/12/Nicholas-Negroponte-Being-Digital-Vintage-1996.pdf> (дата обращения: 20.11.2019).
2. Tapscott D. Growing Up Digital: The Rise of the Net Generation. New York: McGraw Hill, 1998. P 15.
3. Seely Brown J. Growing up digital: How the web changes work, education, and the ways people learn // Change Magazine. 2000. No. 32. P 11.
4. Seely Brown J. Growing up digital: How the web changes work, education, and the ways people learn // Change Magazine. 2000. No. 32. P 12.
5. Cross J. An informal history of eLearning. URL: https://www.researchgate.net/publication/240601967_An_informal_history_of_eLearning (дата обращения: 20.11.2019).

А.Б. Абуова

*магистрант 1 курса по специальности «Русский язык и литература»,
Павлодарский педагогический университет*

ОСОБЕННОСТИ НАУЧНОГО СТИЛЯ РЕЧИ НАУЧНЫХ РАБОТ УЧАЩИХСЯ

Аңдатпа. Бұл мақала қазақ сынып оқушыларының ғылыми жобалары негізінде ғылыми стильдің ерекшеліктерімен таныстырады.

Тірек сөздер: ғылыми сөйлеу, абстрактілі, терминология, кейстік формалар, қисындылық, тілдік құралдар, шартты-тергеу байланыстары.

Аннотация. Данная статья знакомит с характерными особенностями научного стиля на материале научных проектов учащихся казахских классов.

Ключевые слова: научная речь, абстрактный, терминология, падежные формы, логичность, языковые средства, условно-следственные связи.

Summary. This article introduces the characteristic features of the scientific style based on the material of scientific projects of students of Kazakh classes.

Keywords: scientific speech, abstract, terminology, case forms, logic, language means, conditional-effect relations.

Введение

Современные ученые рассматривают цифровую революцию как главное направление развития науки. В связи с чем пересматривается и отношение к научной речи как совокупности стилистико-структурных особенностей, обусловленных целью научного сообщения. Необходимость разработки индивидуальных траекторий для каждого учащегося – реальность современной школы. Научный проект – прекрасная возможность для реализации таких траекторий. Научную речь характеризует ряд признаков, начиная со стилистической окраски и заканчивая грамматическими характеристиками.

Основная часть

Одним из основных факторов организации языковых средств и научном стиле является их обобщенно-отвлеченный характер на лексическом и грамматическом уровнях языковой системы. Отвлеченность и обобщенность придают научной речи единую функционально-стилистическую окраску.

Широкое использование абстрактной лексики, в противовес конкретной, также является прерогативой научной речи: система, содержание, говорение, наследие, использование, мышление, актуальность, культура, литература, отражение, изменяемость и т. д. В отвлеченных и обобщенных значениях используются не только слова с абстрактной семантикой, но и слова, обозначающие вне научного стиля конкретные предметы. Так, в предложении в предложениях «Язык как средство речевого общения имеет различные назначения. Он выступает в роли стерж-

нового средства коммуникативного взаимодействия.», «язык» обозначает не конкретный предмет, а язык вообще (всякий, любой, каждый). / Из проекта «Основные формы речевого этикета и их роль в речи».

В научном изложении почти не употребляются слова, выражающие единичные понятия, конкретные образы. Обобщенно-отвлеченный характер речи подчеркивается также употреблением специальных слов типа *обычно, обыкновенно, всегда, постоянно, систематически, регулярно, всякий, любой, каждый*.

Использование терминологии является специфической особенностью словарного состава научного стиля. Термины характеризуются строго определенным значением. «Термин (от лат. *terminus* – граница, предел) – слово или словосочетание, являющееся названием специального понятия какой-либо сферы производства, науки или искусства. Термин не только обозначает то или иное понятие, но и обязательно основан на определении (дефиниции) понятия». Например: Лексикология – раздел языкознания, занимающийся изучением словарного состава языка (Лингвистика).

Несомненно, каждой науке свойственна своя терминология: психологическая, медицинская, математическая, физическая, философская, лингвистическая и др. Лексическое значение термина соответствует понятию, выработанному в данной области науки. В исследуемом нами материале это: билингвизм, речепроизводство; фразеологизмы; фразеология; языковые единицы; семантика; семантическая слитность; цельно-оформленность; сопоставительного исследования; лексема, единица; смысловой центр и др.

Значительную часть лексики научной речи составляют слова общенаучного употребления, используемые в разных отраслях знаний: феномен, персонаж, величина, количество, качество, свойство, значение, элемент, эксперимент, процесс, множество, часть, время, результат, экстраверт, следствие, условие, причина, взаимосвязь, анализ, синтез, доказательство, система, базироваться, универсальный и т.д. Такие слова носят терминологический характер, так как обозначают строго определенными понятиями.

Общепотребительные слова в рассматриваемом стиле используются в их номинативном значении, однако в конкретном научном тексте они могут изменять свою семантику.

За многозначными общепотребительными словами в научных текстах закрепляется специальное значение. Это справедливо к словам-терминам: приставка (части слова и предмете игровой техники); частица, часть речи, обособленный, превосходный, дополнение, корень и т.д.

Специфическими особенностями характеризуются даже фразеологические сочетания научного стиля: употребляются общелитературные, межстилевые устойчивые обороты, выступающие в номинативной функции: рациональное зерно, имена собственные, знаковая природа. Зна-

чально свободные словосочетания из-за устойчивости формы превращаются во фразеологизмы терминологического характера (составные термины). В отличие от других типов словосочетаний терминологические словосочетания не соотносятся с синонимами, утрачивая образно-метафорическую экспрессию. Сюда же относятся различного рода клише: включает в себя, состоит из..., применяется для..., заключается в..., представляют собой..., относится к... и т.п.

Стремление к обобщению, к абстракции на морфологическом уровне проявляется как в выборе, частотности употребления определенных морфологических категорий и форм, а также их значений, так и в особенностях их функционирования. Научный стиль характеризуется явным преобладанием имени над глаголом, широким употреблением имен существительных на -ость, -ение, -ция, -фикация и т.п. со значением признака действия, состояния, изменения.

Употреблению существительных среднего рода как показатель обобщенности также широко представлен в научном стиле: установление, исследование, определение, перераспределение, возникновение и т. д. Среди существительных женского и мужского рода многочисленны слова с абстрактным значением: фокус, показатель, стимул, синкретизм, период, метод, способ, процесс, результат, фактор, возможность, сингармонизм, потребность, интеграция и т.д.

Особо представлены в научной речи формы числа и падежа имен существительных. Большинство существительных употребляется только в форме единственного числа, что связано с широким использованием отглагольных существительных, а также существительных, обозначающих названия элементов, веществ и т.д. Для научного стиля характерно употребление единственного числа в значении множественного. Однако абстрактные и вещественные существительные в научном стиле употребляются в форме множественного числа, приобретая конкретное значение.

Нанизывание форм родительного падежа в роли определения: норма литературного языка, язык межнационального общения, законы построения слов; не допускать ошибок в произношении, употреблении форм слов, в построении предложений; на основе классификации и разделения глагольных фразеологизмов речепроизводства.

После родительного падежа по частотности употребления идут формы винительного и именительного падежей; в составе пассивных конструкций распространены формы творительного падежа: создан народом, выражен формой... .

Аналитические формы сравнительной и превосходной степеней имен прилагательных употребляются в научной речи очень часто (более сложный, более компактный, наименее употребительный, наиболее важный). При этом превосходная степень образуется зачастую путем сочетания положительной степени прилагательного и наречий наиболее,

наименее. Наречия *очень* и *слишком* в исследуемом материале не встретились.

Из синонимичных форм сравнительной степени повыше, несколько (немного) выше употребляются, как правило, вторые.

Популярны в научном стиле краткие прилагательные, выражающие не временный (в традиционном виде), а постоянный признак предметов и явлений: *«Такой вариант более употребителен»*. Особенности употребления глагола связаны с его видовременными формами. Вневременной характер глаголов настоящего времени позволяет придать абстрактный, обобщенный характер научной речи: *«Безусловно, фоновые знания, содержащиеся в имени собственном, имеют огромное значение для «прочтения» этих имен в канве художественного текста, где наиболее ярко и полно реализуются все коннотации онимов всех разрядов»*. /Проект «Межкультурный диалог в сетевой литературе».

Так как глаголы в форме настоящего времени обозначают постоянные признаки, свойства, процессы или закономерности явлений, при них возможно употребление определителей: *обычно, всегда, как правило, постоянно и невозможно – в настоящее время, в данный (настоящий) момент, сейчас и т.п.*

Отвлеченность значения распространяется на формы глаголов будущего и прошедшего времени, приобретающие вневременное значение: *«складывается из смысла, исследования производились»*.

Из видовых форм глаголов наиболее частотны в научной речи формы несовершенного вида как сравнительно более отвлеченно-обобщенные по значению. В научной речи они составляют около 80%. Глаголы совершенного вида часто используются в форме будущего времени, синонимичного настоящему вневременному, видовое значение таких глаголов оказывается ослабленным, в результате чего совершенный вид в большинстве случаев возможно заменить несовершенным: сравним (результаты) – сравниваем, рассмотрим (неравенство) – рассматриваем.

В научном стиле распространены формы 3-го лица единственного и множественного числа глаголов как отвлеченно-обобщенные по значению. Формы 1-го лица множественного числа глаголов и употребляющееся при них местоимение *мы* характеризуются дополнительными смысловыми оттенками. Они обычно служат не для обозначения каких-либо определенных, конкретных лиц, а для выражения отвлеченно-обобщенного значения. Сюда относится «мы совместности» (мы с вами), выражающее оттенок соучастия со слушателем или читателем, а также употребление *мы* для обозначения всякого человека, человека вообще: *мы задались целью изучить семантические особенности; В нашем исследовании; Мы провели анкетирование*. Возможна замена личной конструкции безличной или инфинитивной: *можно перевести буквально..., можно прийти к выводу...* Формы 1-го лица единственного числа глаголов и местоимение *я* в научной речи почти не употребляются, так как

здесь внимание сосредоточено в первую очередь на содержании и логической последовательности его изложения, а не на субъекте. Практически не используются и формы 2-го лица единственного и множественного числа как наиболее конкретные, обычно обозначающие автора речи и адресата. Известно, научной речи адресант и адресат отстранены; большее значение придается теме, содержанию высказывания. Как правило, научная речь не предназначается какому-то конкретному лицу, а адресуется широкому кругу лиц.

Стремлением к абстракции, к обобщению обусловлена тенденция глагола к десемантизации. Она проявляется в том, что, во-первых, научному стилю свойственны глаголы абстрактной семантики: изменять(ся), кончать(ся), обнаруживать(ся), существовать, происходить, проявляться и т. п.; во-вторых, многие глаголы в научном стиле выступают в роли связки: быть, являться, служить, обладать, называться, считаться, заключаться, отличаться, признаваться, представляться и др.; в-третьих, ряд глаголов выполняет функцию компонентов глагольно-именных словосочетаний, в которых основную смысловую нагрузку несут имена существительные, а глаголы обозначают действие в самом широком смысле и выражают грамматическое значение: *находить применение, производить наблюдения, (измерения, вычисления), оказывать влияние (воздействие, давление, помощь, поддержку, сопротивление), вступать во взаимодействие, приводить к изменению (к улучшению, усилению, ослаблению, расширению)* и т.д. Глагольно-именные словосочетания подобного типа позволяют обобщенно представить действие и одновременно способствуют смысловой точности.

В научном стиле активны союзы, производные предлоги и предложные сочетания, в роли которых могут выступать полнозначные слова, прежде всего существительные: при помощи, с помощью, в соответствии, в качестве, в результате, по причине, на основе, в отношении, в зависимости от..., сравнительно с..., в связи с..., в меру и др. Такие предлоги и союзы позволяют более определенно и точно по сравнению с простыми выражать смысл, так как круг их значения уже.

Эмоциональные и субъективно-модальные частицы и междометия в научной речи не употребляются.

Отвлеченность и обобщенность научной речи на синтаксическом уровне выражается прежде всего в широком использовании пассивных (страдательных) конструкций, так как в них на первый план выдвигается действие, а не его производитель, в результате чего обеспечивается объективность и неличная манера изложения. Например: *В классификации отражены и описаны типичные явления речи.*

Стремлением к информационной насыщенности обуславливается отбор наиболее емких и компактных синтаксических конструкций. В научном стиле преобладают простые распространенные и сложноподчиненные союзные предложения: *Фразеологические выражения – это та-*

кие устойчивые в своём составе и употреблении фразеологические обороты, которые не только являются семантически членимыми, но и состоят целиком из слов со свободными значениями. / Проект о фразеологизмах.

Использование номинативных предложений в научных текстах довольно ограничено. Они употребляются обычно в заголовках, формулировках пунктов плана: *Языковые особенности научного стиля речи. Определение эффективности систем индексирования.* Из двусоставных наиболее частотны предложения с составным именным сказуемым, что тесно связано с отмеченными выше морфологическими особенностями научного стиля и обусловлено задачей научных высказываний (определять признаки, качества, свойства изучаемых явлений). Причем в таком сказуемом в настоящем времени характерно употребление связки есть: *Язык есть важнейшее средство человеческого общения. Фразеологизм есть идиоматичное словосочетание.* / Проект о фразеологизмах.

Сложные предложения, ввиду подчеркнутой логичности, способности установления причинно-, условно-следственных связей, также предпочтительны в научной речи. Преобладание союзных предложений над бессоюзными объясняется тем что связь между частями сложного предложения с помощью союзов выражается более точно, однозначно.

Из союзных предложений наиболее употребительны сложноподчиненные, так как при подчинении взаимоотношения между отдельными положениями выражаются более дифференцированно и четко.

Среди сложноподчиненных распространенными являются предложения с придаточными определительными и изъяснительными, в которых основная информация заключена в придаточной части, главная же значительной информационной функции не выполняет, а служит лишь для перехода от одной мысли к другой: *Следует сказать, что...; Необходимо подчеркнуть, что...; Интересно отметить, что...; Обратим внимание на то, что...; Наблюдения показывают, что...; Прославление самой победы, которое приносит слушателям моральное (и материальное) удовлетворение.* / Проект Сказки

Самым распространенным и типичным для научной речи видом связи предложений является повторение существительных, часто в сочетании с указательными местоимениями этот, тот, такой: *Дадим определение сказки. Сказка – это такой жанр литературного творчества, который.../ Проект Сказки.* Необходимость в четкой логической структуре научной речи обуславливает широкое использование в связующей функции наречий, наречных выражений, а также других частей речи и сочетаний слов: *сначала, затем, в заключение, так, итак, таким образом, наконец, поэтому и др.* Они, как правило, стоят в начале предложения и служат для объединения частей текста (в частности абзацев), логически тесно связанных друг с другом. В научных текстах, представляющих собой рассуждение или изложение выводов, обобщений, заключений, час-

тотны вводные слова или словосочетания, выражающие отношения между частями высказывания: В исследуемом материале: *например, однако, подобно слову, к сожалению и др.*

Предложения часто осложняются причастными и деепричастными оборотами, вставными конструкциями, уточняющими членами, обособленными оборотами: *Сказка литературная – ориентированное на вымысел произведение, тесно связанное с народной сказкой, но, в отличие от нее, принадлежащее конкретному автору, не бытовавшее до публикации в устной форме и не имевшее вариантов./ Проект Сказка*

Стремлением к смысловой точности и информативной насыщенности обусловлено употребление в научной речи конструкций с несколькими вставками и пояснениями, уточняющими содержание высказывания, ограничивающими его объем, указывающими источник информации и т.д.: Таким образом, на синтаксическом уровне находит выражение прежде всего одна из основных специфических черт научного стиля – подчеркнутая логичность, которая проявляется и в особенностях композиции. Для научного текста почти универсальным является трехчастное построение (вступление, основная часть, заключение) как наиболее удачный способ логической организации передаваемого содержания. В исследуемом материале научных работ учащихся такое построение прослеживается.

Заключение

Основной формой реализации научного стиля является письменная речь, хотя с повышением роли науки в обществе, расширением научных контактов, развитием средств массовой коммуникации возрастает роль устной формы общения. Реализуясь в различных жанрах и формах изложения, научный стиль характеризуется рядом общих экстра- и интралингвистических особенностей, позволяющих говорить о едином функциональном стиле, который подвергается внутрителиевой дифференциации.

Литература

1. Кожина М.Н. Стилистика русского языка. – С. 169.
2. Одинцов В.В. Стилистика текста. – М., 1993.
3. Пленкин Н.А. Стилистика русского языка в старших классах. – М.: Просвещение, 1989.
4. Матвеева Т.В. Функциональные стили в аспекте текстовых категорий. – Свердловск, 1990.
5. Русский язык: Энциклопедия / Под ред. Ф.П. Филина. – М., 1979. – С. 349.
6. Мальчевская Т.Н. Специфика научных текстов и принципы их классификации (на материале английских биологических текстов) / Особенности стиля научного изложения. – М., 1976.
7. Розенталь Д.Э., Теленкова М.А. Словарь-справочник лингвистических терминов. – Изд. 2-е. – М.: Просвещение, 1976.

А.Б. Әлиақбар

Павлодар педагогикалық университеті, Гуманитарлық ғылымдар жоғарғы мектебінің Тарих-дінтану мамандығының 3-курс студенті.

Ғылыми жетекші: А.Е. Каримова

АЛАШ АРЫСТАРЫ МЕН БҮГІНГІ ҚАЗАҚСТАН

Андатпа. Жалғыз жүріп өз басын қорғаса, кісі бәледен құтылады. Көппен жүріп өз басын қорғаймын десе, көпті құдыққа тығады. Көп мақсаты иін тіресіп, тізе қосып, бір жүрсе табылады.

Аннотация. В одиночку, защищая свою голову, человек спасается от беды. Самостоятельная прогулка может защитить человека от вреда. Он прячет множество людей в колодцах, чтобы защитить себя. Многие цели достигаются с помощью сгибания колен, совместной ходьбы.

Summary. Walking alone can protect a person from harm. He hides many people in wells to protect himself. Many goals are achieved by bending the knees, walking together.

Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың «Ұлы даланың жеті қыры» мақаласы бүгінгі күні өз жалғасын тауып келеді. Осы орайда мақаланың басты мақсаты ұлттық құндылығымыз бен тарихымызды тереңірек тануға негізделген бағыттарды алға тартқым келіп отыр. Дәлірек айтсам, осы күнге дейін зерттелмеген шындығы мен ақиқаты анықталмаған тың деректерді өз тарихымызға енгізу болашақ үшін маңызы зор іс. Зер салсақ, барлық өркениеттің бастауы болған Орта Азия соның ішінде қазақ даласы қаншама беймәлім сырға толы. Алдағы уақытта осы мақсатты негізге алып, тарихқа деректер енгізу. Болашақ ұрпақтың тарихын біліп өсуіне жағдай жасау. Сонымен қатар «Ұлы даланың ұлы есімдері» тарауын ескере елдің дамуына өз үлесін қосқан ұлт тәуелсіздігін аңсап өткен Алаш арыстарын айтпасқа болмас.

Ұлт зиялыларының топтасып, бір мақсат пен мүдде жолында күреске түскен уақыты – ХХ ғасырдың басы. Бұған дейінгі кезеңдерде жекелеген ағартушы-демократтар туған ұлтының тағдырына араша түсіп, бодандықтан бостандыққа жету үшін қандай қадамдар қажеттілігін өз өмірлерінде дәлелдеп көрсетті. «Алаш» терминін өмірге әкелген, сөйтіп арғықазақ дүниетанымын қалыптаған қазақ оқымыстыларының әлеуметтік-құқықтық, саяси-экономикалық һәм буржуазиялық тобы ұлт тәуелсіздігін көксейтін ұлы күрес жолында шоғырланды.

Алаш арыстарының ең алдымен көздеген асқақ арманы – шетте жүрген қандастарымыздың өз еліне оралуына себепкер болу еді. Ұлт көсемі Әлихан Бөкейхановтың «Түбі телім болған қазақтар басын қоспай қазақ қазақ болмайды» деген сөзінен-ақ өткен ғасыр басыдағы зиялылардың арманы, Алаш ұранды қазақтың басын біріктіргісі келген идеясы танылады. Алаш қайраткері Халел Досмұхамедұлы: «Біздің мақсатымыз барлық қазақтың басын қосу болатын, сондықтан

Қытайдағы қазақтарды да қосып алуды қарастырдық. Ондағы қазақтар өздері мекендеп отырған территориясымен Алаш Орда құрамына кіру керек деп есептедік. Бұл жоспар сол қиял күйінде қалды, іс жүзінде ешнәрсе атқарылған жоқ. Жат жердегілердің жағдайы өте ауыр күйде, өмір сүру дәрежесі төмен, сондықтан бірігуге қарсы бола қоймас деп ойладық», - деп атап көрсетті. Сол кезеңде осы идеяның жемісі Қазақ газетінің сандарында көрініс тапты. Онда алашордашылар саяси эмиграция туралы: «Қазақтың Қазақстаннан басқа отаны жоқ. Сондықтан да қазақ үкіметінің мүшелері қазақ ішінде қалуы тиіс. Егерде біз теңдікке қол жеткіміз келсе, онда қазірден бастап тереңдеп ойламасақ болмайды. Бүгін не ексек, ертең соны орамыз», – деген. Бұл – Алаш идеясы мен оның көсемі Әлихан Бөкейхановтың ұлттық бірігудің, біртұтастықтың басты пәлсафасы. Бүгінгі күні осы шетте жүрген қандастарымыздың жайы әлі күнге дейін өз өзектілігін жоғалтқан жоқ. Десекте, тәуелсіз қазақ қоғамына келген қандастарымызды құшақ жая қарсы алуда. Азғантай ғана қазақ халқының тарам-тарам болып шашырап жүруі кімді болса да толғандырмай қоймайды. Тәуелсіздік алғалы шетте жүрген қандастарымыз елге орауы көбейе түсті орта есеппен миллионнан асады. Алашордашылардың аңсаған тәуелсіздігі мен қандастарымыздың қайта оралуы қатар келді. Сан ғасырлар бойы ата-баба аңсаған тәуелсіздіктің тағылымы мен таңдырын баянды ету келер ұрпақ пен біздің аса маңызды парызымыз. [1,95-96б]

«Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе жоқ» – деп жырлап өткен алаш арысы Мағжан Жұмабаевтың сөзі өз өзектілігін жоғалқан жоқ. Ақынның осыдан бір ғасырдай бұрын айтып кеткен ой-пікірлерінің бүгінгі күннің мұң-мұқтажыдықтыарымен үндесіп жатқанының өзі де «елім, жұртым» деп еңіреп өткен ардаеразаматтың жүректің жырымен көркемкестелеп қалдырған асыл идеяларының қашанда болмасын, өміршеңдік танытып, туған халқына рух беріп, жасай береріне дәлел. Өмірдің өзекті өңірлерін жүректің нәзік қылымен әсем өрлектей білген Мағжан ақын көркем әдебиетпен бірге ұлттық тіл, ұлттық тәрбие туралы өрелі ойлар айта білді. Халқымыздың рухани қазынасына кәусар бұлақ болып қосылған бұл ой-өрнектердің бүгінгі ұрпақ үшін де мән-мағынасы аса зор. Сонымен қатар Әлихан Бөкейхановтың ұлттық тәрбие мен бала тәрбиесі хақында «Еуропа анау, әрмән мынау деп, мұсылман өкпелейді. Бұлардың озып жүргені осы балаларын оқытқандарынан емес пе? Бір жылда барлық студенттің жүзден 83%-ы ғана емтихан ұстайды; қалған 17%-ы тезек терген жалқаулар» – деп баланы оқытуға көп көңіл бөлу керегін меңзеген еді. [2,129 б]

М. Жұмабаев халық өмірінде ұлттық тілдің өлшеусіз роль атқаратындығын ұдайы ескертіп отырған. Ол «Қазақ тілі» туралы арнайы өлең жазып, «алтын күннен бағасыз», «нұрлы жұлдыз, баба тілің» отаршылдықтың салдарынан «жарық көрмей жатсаң да ұзақ, кен тілім, таза, терең, өткір, күшті кең тілім» деп нали отырып, оның

болашақта өзіне лайықты орын алатындығына сенім білдіреді. Төрт шумақтан тұратын өлеңде тілінен айрылған елдің қандай бейшара күйге душар болғандығы поэтикалық тәсілмен сурет болып көз алдына тұра қалады. Ал, бүгінгі күні ұлт болып қаламыз десек, ең алдымен тілімізді сақтау қажет екендігі айтпасада түсінікті. Тіл – ұлттың жаны, рухы осы орайда ұлттың құндылығын әрі қарай сақтау мақсатында бүгінде қаншама жобалар іске асырылуда. Солардың бірі және бірегейі «Серпін-2050» бағдарламасы. Бағдарлама мақсаты – халқы тығыз орналасқан еліміздің оңтүстік аймақтарындағы жастарды кадр жетіспеушілігі байқалған Қазақстанның солтүстік, батыс және шығыс өңірлерінде оқытып, жұмысқа орналастыру. Бұл бағдарлама бірінші жылы педагогикалық мамандықтар бойынша іске асқан, кейіннен оның аясы кеңейіп, техникалық және ауылшаруашылық мамандықтарын қамтып отыр. Бұл дәл қазіргі таңда ұлт біртұтастығын сақтауға бағытталған бірден-бір жоба. Сонымен қатар, өз нәтежиесін жылдан-жылға көрсетуде. [3.53-616]

Осы орайда тағыда айта кететін жайт дамыған елдердің алдында өз ұлтымыз бен тілімізді сақтау үшін әрдайым жаңару мен даму үстінде болу біз үшін үйреншікті жағдай. Десекте, еліміз бүгінгі күні Тұңғыш Президент-Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың бастамасымен қазақ әліпбиін кириллдан латын қарпіне көшіру мәселесін қолға алып, салмағы ауыр тарихи мақсат қойды. Бұл тек қаріп ауыстыру ғана емес, тұтас руханиятқа ықпал ететінін есепке алсақ, оңай шаруа емес. Дегенмен, мұның тарихи мәні зор. «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» мақаласында сонымен қатар бәсекеге қабілеттілік туралы да сөз қозғалғаны белгілі әрі бұл туралы алдыңғы мақалада баян етілген болатын. Жас ұрпаққа сапалы білім берудің басты көрсеткіші оларды бәсекеге қабілетті етіп тәрбиелеу болса, латын қарпі соған дәлел болмақ. Бұл өзгеріс тілімізді сақтап қалуға оң әсерін тигізері анық.

Ұлты үшін қызмет ететін, ұлтжанды саналы азаматтарды тәрбиелеу – ертеңін ойлаған қай халықтың болмасын басты міндеті. Алаш арыстары тәрбие жұмыстарын, ұлт өмірідегі маңыздылығы туралы көп ойлар айтып кетті, тәрбиедегі мұғалімнің орны ерекше. Ұлт тәрбиешісі бүгінгі қоғамды, жас ұрпақты тәрбиелеуші – мұғалім. Осы тұрғыда Ахмет Байтұрсыновтың; «Мектептің жаны – мұғалім. Мұғалім қандай болса, мектебі һәм сондай болмақшы», «...елді түзетуді бала оқыту ісінен бастауымыз керек [4.62 б]... Қағаз ісіндегі неше үрлі кемшіліктің көбі түзелгенде оқумен түзеледі», [сонда 302 бет] – деген сияқты ойлармен үндес келіп жатуының өзінен-ақ көп нәрсені аңғаруға болады. Бұл айтылған сөзерден алаш ардақтыларының негізгі идеясы білім беруде ұлттық құндылықтырды негізге алуды ұсынады. Дәлірек айтсақ, «Әрбір ұлттың балаға тәрбие қылуы туралы ескіден қалып келе жатқан жеке-жеке жолы бар. Ұлт тәрбиесі баяғыдан бері сыналып, көп буын қолданып келе жатқан тақтай жол болғандықтан, әрбір тәрбиеші,

сөз жоқ, ұлт тәрбиесімен таныс болуға тиісті. Және әрбір ұлттың баласы өз ұлтының арасында, өз ұлты үшін қызмет қылатын болғандықтан, тәрбиеші баланы сол ұлт тәрбиесімен тәрбие қылуға міндетті». Бұл жайдан жай айтылған сөз емес. Әліде көптеген қазақ балаларының орыс, одан қалды ағылшын мектептерінде ана тілінен, ұлттық тәрбиеден мақұрым өсіп келе жатқанын көргенде, көңіл құлазиды. Бұл турасында М. Жұмабаев: «Мектебімізге негіз саламыз дегенде ескіретін іс – соңғы кезде соқыр еліктеу ауруы біздің жанымызға сіңіп барады. Еліміздің саяси ынтымағы һәм шруашылық тұрмысын жаңа жолға қоймақшы болғанда да біз еліктеу ауанында жүрміз. Жат қалыпты қазақ жанын қайшылап отырып, ат қалыпқа салмақшымыз. Жат қалыпты қазақ жанына қабыстыру, яки жаңа халық жасау тәжірбиесіне кірісуіміз қарадай қорқытады. Мектебімізге негіз салғанда, біз тағы осы жолға түсіп кетпесек игі болар еді», – деп ащы шындықтың бетін ашып, көлеңкесіз құбылыстан кейінгі ұрпақты ескертіп те кеткендей. [5.190-196 б.]

Бүгінгі жастар – ел ертеңі. Сондықтан, ұлтын, халқын сүйген саналы азаматтарды тәрбиелеу – аса маңызды мемлекеттік іс. Тәрбиенің ордасы – мектеп. Демек, елдің болашағы мектебіне, оның қандай бағытта тәрбие жүргізуіне тікелей байланысты. «Әрбір ел келешегіне негізді балаларын тәрбиелейтін, даярлайтын мектебінде салмақ. Бір елдің тағдыры – мектебінің құрылысына байланысқан нәрсе. Бұл – ескірмейтін игі сөз, өзгермейтін шындық...қазақтың тағдыры, келешекте ел болуы да мектебінің қандай негізге құрылуына барып тіреледі. Мектебімізді таза, сау, берік һәм өз жанымызға яғни қазақ жанына қабысатын, үйлесетін негізде құра білсек, келешегіміз үшін тайынбай-ақ серттесуге болады. Сондай негізге құра алмасақ, келешегіміз күңгірт».

Ұлтына адал еңбек еткен алаш ардақтыларының оның жарқын жолда дамуы үшін құрбандық болған ұлтын сүйген абзал азаматтар. Ұлттың бағын ашып, мәртебесін тасытатын асыл ойларды жүзеге асырып, сөйтіп ата-бабалар салып берген даңғыл жолмен жүру – бүгінгі ұрпақтың мәртебелі де басты міндеті. Өйткені, басқа тура жол жоқ.

Әдебиеттер

1. Кәрімхан З. Дүние шыр айналса... Тарихи-танымдық мақалалар, репортаждар және сұхбаттар. – Алматы: «Алматы Болашақ» АҚ, 2020. – 208 бет.
2. Аққұлұлы С. Әлихан Бөкейхан шығармаларының 9 томдық толық жиынтығы. – VI том. – Астана: Сарыарқа баспасы, 2013. – 129 бет.
3. Мешітбаев Т. Мағжан педагогикасы // Ұлағат. – 1995. – 53-61 бет.
4. Мектеп керектері. «Қазақ». 1914, 62 бет.
5. Ысқақұлы Д. Мағжан – поэзия падишасы: монография. – Алматы: ЖШС РПБК «Дәуір», 2020. – 256 бет.

Н.Ж. Алина

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Л.Е. Токатова

кандидат филологических наук, доцент

БИОГРАФИЧЕСКОЕ ВРЕМЯ В АВТОБИОГРАФИЧЕСКОЙ ТРИЛОГИИ Л.Н. ТОЛСТОГО «ДЕТСТВО», «ОТРОЧЕСТВО», «ЮНОСТЬ»

Андатпа. Бұл мақалада Л.Н. Толстойдың автоөмірбаяндық трилогияның өмірбаяндық уақыт қарастырылады. Автор зерттелген шығармалардағы- «Балалықшақ», «Жасөспірім», «Жастық кезең»- уақыттық типтерді көбіне айқын дәлдік пен ажырату қиын деп тұжырымдайды. Әртүрлі тип әр шығармашылықта өзіңше нақтыланған. Біз қарастырған лексико-грамматикалық топтардағы лексемалардың арақатынасы шығармалардағы уақытша сөздердің көпшілігінің үндестігін анықтайды.

Тірек сөздер: хронотоп, темпоралдық, лексика, өмірбаян, өкілдік, уақыт, кеністік.

Аннотация. В данной статье рассматривается биографическое время в автобиографической трилогии Л.Н. Толстого. Автором делается вывод о том, что в анализируемых произведениях – «Детство», «Отрочество», «Юность» – временные типы часто сложно различить с явной точностью. Каждый тип актуализируется в каждом произведении по-своему. Соотношение лексем в рассмотренных нами лексико-грамматических группах определяет гармонию большинства темпоральных слов в произведениях.

Ключевые слова: хронотоп, темпоральность, лексика, биография, репрезентация, время, пространство.

Summary. This article examines the biographical time in the autobiographical trilogy of L.N. Tolstoy. The author concludes that in the analyzed works – «Childhood», «Adolescence», «Youth» – the temporal types are often difficult to distinguish with obvious accuracy. Each type is actualized in each piece in its own way. The ratio of lexemes in the lexico-grammatical groups we have considered determines the harmony of most temporal words in works.

Keywords: chronotope, temporality, vocabulary, biography, representation, time, space.

На сегодняшний день проблема хронотопа, имеющая философские, культурологические, религиозные и нравственные аспекты, является до сих пор актуальной. Во многих сферах знаний существуют различные представления о времени: бытовое, научно-философское, научно-физическое и т.д. В связи с тем, что существует множество подходов к явлению времени, толкование данного понятия стало многозначным. Материя может существовать только в движении, а движение есть основа времени. Так, с древних времен в человеческом сознании сложилось два представления о времени: линейном и циклическом. Последнее относится к античности, так как оно рассматривалось как последовательность одинаковых событий. Их источниками считались сезонные циклы.

Характеризовались они определенными признаками: повторяемость событий, завершенность, идея возвращения, неразличение начала и конца.

Следующий тип линейный, ему характерна одномерность, необратимость, непрерывность. Движение данного типа воспринимаются длительно и последовательно.

Литература в отличии от других видов искусств может свободно взаимодействовать с реальным временем, т.е. по задумке автора имеет место быть так называемое смещение временной перспективы: прошлое выступает как настоящее, будущее как прошедшее и т.д. Так, подчиняясь авторскому замыслу, хронологическая последовательность событий может проявляться не только в привычных, но и в индивидуально-авторских. Исходя из этого, можем говорить о том, что моделирование художественного времени может зависеть от жанрово-видовых особенностей и направлений в литературе. К примеру, в прозаических произведениях русской литературы чаще всего используется условно настоящее время, связанное с повествованием о прошлом, будущем героев. Несмотря на это, время, в котором находится произведение как вещь, никак не связано с изображенным в нем временем, так как всякий текст прежде всего является объектом эстетического восприятия.

Во время нашей работы было выявлено, что основные проблемы хронотопа основательно изучены в трудах М.М. Бахтина: «В литературно-художественном хронотопе имеет место слияние пространственных и временных примет в осмысленном и конкретном целом. Время здесь сгущается, уплотняется, становится художественно-зримым; пространство же интенсифицируется, втягивается в движение времени, сюжета, истории. Приметы времени раскрываются в пространстве, и пространство осмысливается и измеряется временем. Этим пересечением рядов и смешением примет характеризуется художественный хронотоп» [1, с. 235].

Для автобиографического хронотопа характерно следующее: реальное биографическое время почти полностью растворено в идеальном и абстрактном времени метаморфозы [2, с. 58-59]; важную роль играет хронотоп площади, в соответствии с которым биографический образ человека был направлен вовне, в нем не было ничего частного, ничего, что не подлежало бы публично-государственному контролю и отчету [2, с. 60]. Кроме того, на данном этапе в хронотопе появляется историческая инверсия, при которой художественное мышление локализует в прошлом такие категории, как цель, идеал, справедливость, гармония и др., что реализуется в мифах о рае, о Золотом веке и т. п. [2, с. 75-76]; в соответствии с этим явлением будущее лишено материальности и плотности.

В аспекте обозначенной темы исследования существует необходимость отметить, что толстовскую трилогию о взрослении традиционно называют автобиографической, потому что трилогия была написана из

дневников молодого автора, который он писал в молодости. В своем произведении Толстой изображал типичную траекторию взросления и хотел запечатлеть самые маленькие события, каким-то образом влияющие на жизнь человека. Главный герой трилогии духовно очень близок к автору, такую особенность отмечал Чернышевский «самоуглубление, неутомимое наблюдение над самим собой было для писателя школой познания человеческой психики» [3, с.426].

Повесть Л.Н. Толстого делится на три части, каждая из которых описывает определенный отрезок жизни главного героя. Говоря другими словами, происходит развитие человека как личности в период его детства, отрочества и юности. Герой переживает этапы жизни, когда он осознанно и максимально глубоко ощущает себя в мире, а после, происходит осмысление и отделение от этого окружающего мира.

Основным показателем исчисления времени является число. Время измеряется в секундах, минутах, часах, днях, неделях, месяцах, годах и т. д. В трилогии Л.Н. Толстого – «Детство», «Отрочество», «Юность» – присутствуют различные виды времен художественной литературы, именно этим объясняется наш исследовательский интерес к произведениям.

Известно, биографическое время характеризуется темпоральной лексикой. Темпоральность (языковое время) – это отражение реального времени, конструированное нашим сознанием и передаваемое средствами языка. Темпоральность осуществляется через различные средства языка, такие как: морфологические, синтаксические, лексические и т.д. Она представляет собой определенную последовательность событий, рассматриваемую с точки зрения производителя речи.

В современном русском языке временная лексика является результатом изменения семантики на основе слов с невременной семантикой, также на основании изучения этимология различных временных лексем можем выделить определенные деривационные модели:

«астрономическая реалья» – «время» (так, первоначально во многих индоевропейских языках весна – время, когда светит солнце, вечер – период суток, когда заходит солнце и т. д.);

«погодные условия, характерные для определенного времени (года)» – «время» (например, зима – холодное, снежное время года, лето – период дожде и др.);

«сельскохозяйственные работы, проводимые в определённое время» – «время» (осень – время урожая, утро – время запрягания скота, начало работы и др.);

«процесс или результат действия»- «время» (например, час первоначально – (ограниченный) отрезок времени, отмечавшийся зарубкой или ударом-сигналом и др.).

«хронологический порядок, число»- «время» (так, четверг – четвёртый день недели и др.) [4, с 11-12].

В трилогии Л.Н. Толстого «Детство», «Отрочество», «Юность» нами выделена темпоральная лексика, выражающая биографическое время. В первой части автобиографической трилогии мы находим употребления временных чисел. Приведем пример собственно-темпоральной лексики и слова, наделенные темпоральным смыслом: так, из фразы *«в третий день после дня моего рождения»* – становится понятно, что в тот день было 15 августа [5, с.17]. Модель – период времени, событие или явление произошедшее в этот период.

Упоминания о возрасте человека – еще одна черта биографического времени- *«в который мне минуло десять лет»* (был молод) [5, с. 17]. Модель – период времени – возрастное состояние человека или период развития, или состояние чего-либо.

Следующую фразу – *«в семь часов утра Карл Иванович разбудил меня...»* отнесем к модели *суточного цикла*, в котором существуют астрономическое, бытовое и часовое измерения в каждом из которых деление суток на периоды происходит по-разному и мотивируется различными экстралингвистическими факторами [5, с. 17]. Так, *«утро»* – это и «светлая часть суток», и «начало дня», и четко фиксированный «период времени с 6:00 до 12 часов дня».

Утро во временных измерениях сопоставляется с различными временными отрезками. Самое архаическое из данных измерений – это астрономическое, позднее сутки начали располагаться согласно характеру деятельности человека. Данный факт и стал причиной семантической трансформации временных лексем.

«Был тот особенный период весны, который сильнее всего действует на душу человека: яркое, на всем блестящее, но не жаркое солнце, ручьи и проталинки, пахучая свежесть в воздухе и нежно-голубое небо с длинными прозрачными тучками» [5, с. 190]. Модель «погодные условия, характерные для определенного времени (года)». Таким образом «весна» – это такой период, когда после зимних холодов, длинных темных ночей, серых дней начинаются теплые дни и природа начинает пробуждаться.

Существуют так называемые лексико-семантические группы темпоральных слов (ЛСГ), с помощью них происходит объединение слов одной части речи с общим основным компонентом значения. ЛСГ выделяется внутри семантических полей. К лексико-семантическим группам относятся:

- I. ЛСГ «Неизмеряемая длительность»;
- 1) ЛСГ «Природно-циклическое время»;
- 2) ЛСГ «Время существования человека»;
- 3) ЛСГ «Возраст человека»;
- 4) ЛСГ «Фазы протекания событий во времени»;
- 5) ЛСГ «Скорость протекания событий во времени»;
- 6) ЛСГ «Особенность протекания событий во времени»;

II. ЛСП «Измеряемая длительность»;

III. ЛСП «Расположение событий во времени» [6, с. 42-44].

В произведении мы можем встретить примеры, относящиеся к той или иной группе. Во второй части трилогии – «Отрочество» – для анализа мы выделили следующее предложение:

*«Но вот солнце **начинает** жарче печь мне голову и спину, дорога становится пыльнее, треугольная крышка чайницы **начинает** сильно беспокоить меня, я несколько раз переменяю положение: мне становится жарко, неловко и скучно»* [5, с. 116]. Модель ЛСГ – «фаза протекания событий во времени». Нами выявлен тот факт, что в данном фрагменте события изображаются через призму восприятия «несчастливого», «неудачного», «печального». Выделяется негативная оценка, связанная с хаосом.

*«**Часа полтора** углубленный в разнообразные наблюдения, я не обращаю внимания на кривые цифры, выставленные на верстах»* [5, с. 116]. Лексико-семантическая группа – «измеряемая длительность» репрезентирует линейное время. Такая темпоральная лексема считается знаком времени частного существования человека. В соответствии с традиционными фольклорными представлениями, количество затраченного времени дает возможность измерять преодоленное пространство.

*«Колеса вертятся **скорее и скорее**; по спинам Василия и Филиппа, который нетерпеливо помахивает вожжами, я замечаю, что и они боятся»* [5, с. 120]. Данный фрагмент можно отнести к ЛСГ «скорость протекания событий во времени», т.к. в нем выражается нерасчлененное понятие начала/конца, которое в свою очередь означает «работу, активность» и вызывает представление о динамичности, высокой скорости протекания событий.

Итак, проанализировав автобиографическую трилогию Л.Н. Толстого, можно отметить, что временные типы часто сложно различить с явной точностью. Каждый тип актуализируется в каждом произведении по-своему. Соотношение лексем в рассмотренных нами лексико-грамматических группах определяет гармоничность большинства темпоральных слов в повести автора.

Литература

1. Бахтин М.М. Вопросы литературы и эстетики. Исследование разных лет. – М.: Художественная литература, 1975. – 504 с.

2. Бахтин М.М. Формы времени и хронотопа в романе. Очерки по исторической поэтике. Вопросы литературы и эстетики. – М.: Художественная литература, 1975. – 407 с.

3. Чернышевский Н.Г. Детство и отрочество. Сочинение графа Л.Н. Толстого. Военные рассказы графа Л.Н. Толстого. – М.: Гослитиздат, 1947. – Т. 3. – 431 с.

4. Ахмерова Л.Р. Функциональные особенности слов с общим значением времени в современном русском языке: дис. кан. пед. наук. – Казань: Казанский государственный университет им. В.И. Ульянова-Ленина, 2004. – 22 с.

5. Толстой Л.Н. Детство. Отрочество. Юность. – Л.: Художественная литература, 1979. – 336 с.

6. Кодолбенко К.Л. Темпоральная лексика в авторском художественном дискурсе (на материале произведений А.С. Пушкина): дис. кан. пед. наук. – Старый оскол.: Белгородский государственный исследовательский университет, 2017. – 62 с.

Ә.Т. Аустинязова

магистрант Западно-Казахстанского инновационно-технологического университета, г. Уральск,

Научный руководитель: У.К. Доукариева

кандидат филологических наук, профессор, г. Уральск

УИЛКИ КОЛЛИНЗ И ЕГО МИРОВЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ XIX ВЕКА

Аңдатпа. Бұл мақала Уилки Коллинздің ең әйгілі «Женщина в белом» романының жазу мәнерін қамтиды. Коллинз осы романның арқасында танымал болды. Бұл мақалада романның мағынасын ашудағы автордың ерекшеліктері және романның басты кейіпкерлерінің бір-бірімен қарым-қатынасы сипатталған.

Summary. This article covers the writing style of Wilkie Collins' most famous novel, The Woman in White. Collins became famous thanks to this novel. This article describes the author's features in revealing the meaning of the novel and how the main characters of the novel interact with each other.

Key words: literary criticism, detective genre, novel, fascinating plot, plot, drama, aesthetic principles, plot novel, modernized, social novel.

Почему так широко читаются и быстро раскупаются переиздания книг Коллинза, такие как: «Женщина в белом», «Лунный камень»?

Думается благодаря усилиям критики и литературоведения, рекомендующих У. Коллинза исключительно как основоположника столь популярного в наши дни детективного жанра. Попытка найти в книжных магазинах другие книги того же автора, притом книги в свое время не менее популярные, например, «Без права на наследство», терпят неудачу. Вместе с тем убеждение иных критиков, что Коллинз только «отец детектива», глубоко ошибочно, как ошибочно и представление о нем как о «второстепенном прозаике» второй половины XIX века.

Романы Уилки Коллинза гораздо содержательнее, чем принято считать. В них есть богатейшие пласты юмора, с одной стороны, и тонкого психологического анализа, с другой. Впрочем, и этим далеко не ограничивается. Можно задуматься над тем, какие стороны проблематики Коллинза особенно импонируют тем из читателей XX века, в особенности наших дней, которые отличаются пытливым философской и научной мысли.

Лучшие романы Уилки Коллинза поддаются различному прочтению. Их можно прочесть как увлекательные боевики, причем в одних

случаях с учетом всех достоинств его прозы, а в других даже только ради увлекательной фабулы, виртуозно завязанных и развязанных узлов сюжета. В то же время читаются они и по-другому – сложнейшим и бесспорно художнически построенным сюжетом.

Всю жизнь он тянулся к драме, но остался в литературе как прозаик.

В ноябре 1859 года диккенсовский журнал «Круглый год» начал печатать большой роман Коллинза «Женщина в белом». Последний выпуск появился в номере за август следующего, 1860 года.

Хотя писательский почерк Уилки Коллинза был прежним и эстетические принципы не только не изменились, но выявились здесь особенно ярче. «Женщина в белом» кардинальный принцип, гласивший, что невозможно удачно построить фабульный роман, не раскрывая в то же время характер персонажей.

Новый роман Коллинза был заметным скачком. По выражению Диккенса, подобного успеха не знало еще ни одно произведение молодого автора. Некоторые современники даже считали «Женщину в белом» самым популярным романом XIX века.

«Женщина в белом» – одно из наиболее значительных творений писателя в первый из его четырех больших романов. В то же время – это роман переходный от раннего Коллинза, ищущего путей и связанного традицией, к Коллинзу-автору «Без права на наследство», «Армадейл» и «Лунного камня».

Основа сюжета «Женщины в белом» – действительность XIX века. Если отдельные персонажи книги и воспринимаются как преувеличение, то главный мотив ее, главная тема книги верна жизни.

Брак Лоры Фэрли с сэром Персивалем Глайдом-откровенная, беззащитная

Сделка, в которой Глайд, запутавшись в долгах, ищет только одного – денег Лоры. Лору, бесхарактерную и к тому же совершенно беззащитную даже в собственном доме, ее дядя помещик Фэрли – самолюбленный эгоист, отдает на произвол судьбы. И читателю почти с первых страниц романа дается ощутить к каким последствиям должен привести заключаемый брачный контракт. Даже текст юридического документа с головой выдает Глайда, на что безуспешно указывает опекуну Лоры, переданный ее интересам юрист Гилмор. Как показывает ход событий, безразличный ко всему, кроме своего покоя и мнимой болезни, сибарит и эстет Фэрли объективно мало чем отличается от жестокого, беспринципного и Грубого Глайда.

Смертельная опасность, угрожающая законной супруге, кончина которой-условие получения Глайдом принадлежащих ей денег, подсказана множеством мелких штрихов и намеков в тексте. Все, что в дальнейшем происходит в имении баронета, когда Персиваль, задушенный долгами, оказывается в безвыходном положении и ставкой в игре становится жизнь несчастной женщины, определяет движение превосходно заду-

манного и построенного сюжета. Интрига осложнена мотивом тайны рождения Глайда, известной лишь одному лицу (миссис Катерик), и мотивом достоинства.

Подозреваемая Глайдом в знании его тайны Анна Катерик («женщина в белом») и Лора Фэрли (ставшая леди Глайд), странно похожие друг на друга, оказываются сводными сестрами. Кардинальную роль в интриге играет Фоско-друг и сообщник Глайда, человек незаурядного ума, но лишенный каких-либо принципов. Осуществленный им дьявольский план заточения в сумасшедший дом супруги баронета на место умершей Анны Катерик, похороны мнимой леди Глайд-такова кульминация действия, после которой начинается «расплата».

Фоско обладает философией, помогающей понять значительность его фигуры в замысле автора. Фоско для Коллинза-символ времени, философия его-философия откровенного, декларируемого и циничного аморализма. Она тем более интересна, потому, что комментирует образы, написанные Коллинзом в ряде его последующих произведений, созданных уже после «Женщины в белом». Коллинз умел увидеть изнанку жизни класса, кричавшего добродетелью, но в своей социальной практике цинично аморального и беспринципного.

Легче всего было бы объявить графа Фоско-человека, обладающего гипнотической силой и лишённого человечности. Он «человечен» лишь по отношению к своим любимым белым мышам и ручному какаду. Но если поэтика готического романа и использована Коллинзом (модернизированная и адаптированная к условиям нового времени), то Фоско отнюдь не театральные злодей и тем более не просто гиперболизированный портрет ловкого авантюриста, отравителя, гипнотизера и политического ренегата. Недаром даже умная Мэриан вначале подпадает под его обаяние, которое граф умеет распространить на всех, кого заинтересован привлечь на свою сторону или усыпить в подозрениях.

«Преступление глупца, рассуждает Фоско, всегда бывает раскрыто. Преступление мудреца остается навсегда нераскрытым».

Фоско развивает теорию статистики преступлений, публикуемый властями, и статистики преступлений, оставшихся неизвестными. «Если преступник примитивный, грубый дурак, полиция в девяти случаях из десяти выигрывает. Если преступник хладнокровный, образованный, умный человек, полиция в девяти случаях из десяти проигрывает» – заявляет Фоско, пытаясь убедить сестер в относительности всякого правосудия.

Настроения действующих лиц, предчувствия, которые они ощущают, подчеркивается краткими, но необыкновенно выразительными описаниями, творящегося в природе. Природа не только чувствует в драматических событиях, она и представляет, и сопровождает различными проявлениями стихий. Настроения героев либо вытекают из того, как

бушует ветер или стучит в стекла дождь, либо возникают под влиянием набежавших туч или проглянувшего солнца.

При этом описания Коллинза в высшей степени пластичны и при всем своем не многословии почти осязаемы.

Сила в атмосфере, которую создает автор и превосходно поддерживает, меняя «ключи» и интонации. Одна из отличительных особенностей метода Коллинза-владение мастерством создания атмосферы. В «Женщине в белом» оно особенно очевидно.

Конечно, «Женщина в белом» – что угодно, но не социальный роман, однако социальная основа его столь же очевидна, как очевидна забота автора о психологической глубине начертанных им характеров. Показывая двух людей, одинаково готовых на любое преступление ради достижения своих корыстных целей, Коллинз превосходно демонстрирует отличие между ними, притом делает это без каких-либо декларации и без нажима, в ходе самого романа.

Литература

1. Хронология жизни и творчества Уилки Коллинза.
2. Уилки Коллинз. Методическое пособие. – Череповец, 2001.
3. «Мир романтизма» -Х Гуляевских чтений. – 2002.
4. Коллинз У. Собрание сочинений: В 5-ти томах.

Н.Е. Аяпберген

Павлодар педагогикалық университетінің 2-курс студенті

Ғылыми жетекші: Н.Е. Кузембаев

тарих ғылымының кандидаты, доцент

ҚАЗАҚСТАН ОРТА ҒАСЫРДАҒЫ ҒЫЛЫМ ОРТАЛЫҒЫ

Андатпа. Берілген мақала Қазақстан территориясында ортағасыр ғылым ошақтарын, қалалардың дамуын көрсетеді.

Тірек сөздер: Ортағасыр, ғылым, қала, даму.

Аннотация. В данной статье отражено развитие средневековых научных центров в городах на территории Казахстана.

Ключевые слова: Средневековье, наука, город, развитие.

Summary. The article reflects the development of medieval scientific centers and cities of Kazakhstan.

Keywords: Middle Ages, science, city, development.

Орта ғасыр Қазақстан жері ғылым тоғысқан жер болды. Ұлы жібек жолының бұл жерді басып өтуі ғалымдардың пайымдауынша үлкен ықпал тигізген. Және халықтың отырықшы болуы, ғылым мен білімнің дамуына айрықша үлесі тиді. Батыс пен шығысты байланыстыратын керуен жолы айтарлықтай мәдениет тоғысуын тездетті. Сауда мен көші-

қон жерде сонымен бірге ғылымның көріністері көріну абзал. Оны су құбырларынан, зәулім ғимараттардан, күйдірілген кірпіштерден, көптеген әшекей және күнделікті тұрмысқа қажетті заттардан көре аламыз. Одан басқа араб, парсы, қытай деректерінің сақталып бізге жеткені айрықша көрністі берері анық. Бұнда грек амфораларынан бастап, қытай жібегінің сан түрі болған. Ғылымның дамуын біз ең алдымен тілдің дамуынан көре аламыз.

Қазақстан жері ерте замандардан бері отырықшы мәдениеттің пайда болған және дамыған аймағы. Оның дәлелі болатын үлкенді-кішілі ортағасырлық шаһарлардың қалдықтары мен қоныстардың көп табылуы. Олардың ішінде дүниеге әйгілі Ұлы Жібек жолындағы бірнеше түркі мемлекеттерінің астанасы болған Афрасиаб (Самарқанд), Бұқара, Өзкент, Сужаб және Баласағұн қалалары [1, 40 бет]. Бұдан біз археологтардың қазба жұмыстарының нәтижесінен қалалардың қалдықтарын тауып, отырықшы мәдениет болғанын көрсетеді. Баласағұн қаласының орта ғасырларда ғылым ошағы болды.

Сондай жер астында қалғандардың бірі – әлемге әйгілі тарихи Баласағұн қаласы. Оның орналасуын анықтау шығыстану ғалымдарының XIV ғасырдың басынан бері айналысуда. Баласағұн Батыс Түрік қағанатының басты астанасы, саяси, экономикалық және рухани мәдениетінің орталығы болған. Баласағұн қаласы туралы тарихи деректер орта ғасырлық ғалымдардың, саяхатшылардың еңбектерінде кездеседі. VII ғасырдың соңы мен IX ғасырдың басында өмір сүрген жерлесіміз, Хорезм жерінде дүниеге келген Мұхаммед Ибн-Мұса әл-Хорезми өзінің дүниежүзілік географиялық картасында Шу, Талас, Жетісу өңірлері туралы сөз қозғаған және оларды картаға түсіріп, координаттарын белгілеген. Атап айтсақ Баласағұн қаласын дәл көрсеткен. X ғасыр аяғы мен XI ғасырдың бірінші жартысында өмір сүрген, Хорезм елінің ұлы ғалымы Әбу-Райхан Буруни жасаған дүниежүзінің жағырафиялық картасында Баласағұнды бойлық пен ендікте орналастырды. Таласты да бойлық пен ендікте көрсеткен [1, 40-41 бет]. Баласағұн қаласының тірек қызметі болғаны бізге мәлім, оны ғылымда жақсы байқауға болады. Бұл ғалымдардың қаланы дұрыс бағытта таба біліуі география мен астрономия білімдерінің орта ғасыр кездерінде өте жоғары болғанын көрсетеді.

Сонымен, ерте орта ғасырларда көне түркі мемлекеттерінде жазудың екі түрі болды – руникалық және ұйғырлық. Мұнда бұрын пайда болған соғды жазуы да сақталды. Хатты ең алдымен түркі қоғамының жоғарғы бөлігі қолданған. Алайда, емледе немқұрайлылықтың болуы және жеткілікті білімсіз жазылған жазулардың болуы (мысалы, Ертіс өңіріндегі қимақ әйелінің қорымындағы қола айнадағы және Талғар қалашығындағы жазулар) руна жазуының кең таралғандығын көрсете алады, ежелгі түркі қоғамының әр түрлі әлеуметтік қабаттарында [2,

159–160 б.]. Яғни жазудың болуы ең алдымен саясатта қолданған және ғылымда жазу өз орның білген.

XII–XVI ғасырлардағы Қазақстан тарихы туралы дерек көздерінің ішінде араб тілді жазбаша ескерткіштер ерекше орын алады. Бір жағынан, бұл Қазақстан аумағында болған оқиғаларға жанама көзқарас, дегенмен олардың ең ертерегі Мауараннахрда (Орта Азия Месопотамиясында) жасалған. Екінші жағынан, олар негізінен елдің рухани өмірінде болған процестерді бейнелейді. Бұл түсінікті, өйткені ескерткіштер көбіне рухани көсемдермен байланысты (ғұламалар). Мұсылман әдебиетінің әр түрлі жанрларында жинақталған олар діни мәселелермен қатар саяси, экономикалық және мәдени өмірдің көптеген аспектілерін жарықтандырады [3, 5 б.]. Ислам дәуірінің түркі ареалына ықпалын айта кетсек, сол кездерде Орта Азияға көптеген парсы, араб ғалымдары Ұлы жібек жолымен келіп, медреселерді ашып, тарихи халықтың орналасқан жерін, дәстүрлерін зерттеген. Ондай саяси жүрісті біз патша өкіметінің кезіндеде көруге болады. Бірақ ол кезде олар елдің табиғи байлықтарын көбіне зерттеген. Атап айтсақ Ислам діні бүкіл жерге өз ықпалын келтірді. Ең көп Ислам дінінің шоғыры Орта Азияда болды десе қателеспейміз. Бірақ уақыт еркінінде болғандықтан көп идеологиялардың қосылуынан XIX ғасырдың өзінде қазақ жерінде атап айтқан дінді берік ұстамады деп Ш.Уәлихановтың сөздерінен білуге болады. Түптеп келе Ислам ғалымдарының қазақ жерін мекен еткен халықтарға ғылым-білімді насихаттағаның мыңдаған әдебиеттерден көру қиын емес.

Орта ғасырда әлемде үш өркениет болған: Батыс Еуропа, Ислам әлемі және Қытай. Олар төрт ғасырды қамтиды: 1100-1500 жылдар. Тарихтың бұл кезеңінде Батыс Еуропа елдерінде феодалдық құрылым үстемдік етіп, қоғам аристократтар мен жарлы шаруалардан тұрған. Шығыстағы өркениетті Қытай елі 979–1226 жылдары Сүн дәуірінде алға өрлеген. Бұл өркениет жақын, алыстағы көршілеріне өзінің қолайлы ықпалын тигізген. Сол кезде қытайлықтар кітап басатын баспахананы, оқ-дәріні, қағаз ақшаны өмірге ендіріп, қоғамның дамуы бойынша Батыс елдерден әлде қайда алда болған. Ислам мәдениеті көптеген халықтарды, ұлттарды бірлестіреді. Оларды білімге, ғылымға және мәдениетке жетелейтін дін. Сондықтан ислам дініне енген халықтардың арасында рухани мәдениет тамаша дамыды. Мұны әлем тарихы да жоғары бағалайды: «Культура ислама объединяла народы самых отдаленных друг от друга стран: достижение мусульманских ученых в математике, естественных наук и технике вызывали восхищение всего мира, стремящегося подражать им» [4, 356-357 бет]. Яғни үш өркениеттің әр территорияларға өз ықпалын ажыратамыз, Орта Азия жеріне ислам діні және қытай мәдениеті ықпал еткен. Бірақ арабтар мен қытайлар арасындағы соғыстардың қорытындысында ислам мәдениеті жеңіп, ғылым мен тұрмысқа қатты ықпал еткенің көре аламыз, ол ықпал сайып келе жағымды болды.

Ертедегі орта ғасырдағы арабтың ғалымы Мұхамед ибн-Мансур Мерверруди «Тарихи мүбәрәкшах» кітабында түркі елінің шығысы Қытайға дейін, батысы Византияға (Рум), солтүстігі Гога даласына дейін, оңтүстігі Үндістанға дейінгі жерлерді алып жатыр дей келіп, «Араб тілінен кейінгі түркі тілі өте жақсы және жағымды тіл. Түріктердің жазуы болған. Олар жаратылыстағы құбылыстардың заңдылығын ертеден білген. Балаларын оқытып, сауатын аштырған. Олардың жазуы екі түрлі болған: біреуі соғдыларша, екіншісі оғұз-гүзектерше. Түріктер касида және рубаих жазған. Бізге олардың мағынасы өте зор рубайлары жеткен», – деп жазды. Ислам дінін дәріптеуші халықтардың ғылымды дамытудағы атқарған жұмыстарын Әлем тарихы жоғары бағалаған: «Мусульмане сохранили для человечества научные тексты античной Греции. Если бы они не переписали эти древние труды и не сделали их скрупулезно точных переводов, большая часть важных знаний того времени была бы утеряна». Келтірілген үзіндіде тарихта белгілі Крест жорығы (1096–1270 жж.) ұзақ жылдарға созылып, католик шіркеулері мен мұсылмандар арасында болған соғыс кезінде, ислам дінін дәріптейтін халықтардың ғылымға қосқан үлестері әлем тарихында осылай бағаланған. Міне, Орталық Азия түріктерінің ішінен шыққан данышпан ғұламалардың аттарын атап өтейік: Әл-Хорезми (IX ғ.), Әл-Буруни (X ғ.), Ибн-Сина (Авиценна, XI ғ.), Махмұд Қашқари (XI ғ.), Қ.А. Йассауи (XII ғ.), М.Х. Дулати (XVI ғ.) және т.б. [4, 368–369 бет]. Осыдан қорытынды шығарсақ, ғылымға жету негізгі сатылаумен болған. Жас баланың алдымен сауатын аштырып, сонсын ғылым жолымен ізденісте болса шет елдердегі ұстаздардан тәлім алу құқығы болған. Әбу Насыр әл-Фараби өз білімін туған өлкесінде алып, бертің келе ғылым-білім қуып шет елдерге оның ішінде Месопатамия, Мысыр, Бағдат қала елді-мекендерінде білімін шындай түседі.

Бұл ғұламалардың энциклопедиялық білімдері болып, ғылымның көпшілік салаларында зерттеу жұмыстарын жүргізген. Сонымен, олар өздеріне дейінгі ғылымның жетістіктерін ескере отырып, жалпы ғылымды дамытып үлкен жетістіктерге жеткен. Түрік ғұламаларының еңбектері парсы, араб және түрік тілдерін де жазылған. Бірақ олардың отаны – Орталық Азия. Есімдері аталған данышпан жерлестерімізден басқа да аты әйгілі ғылыммен айналысқан бабаларымыздың болғанын кейінгі жылдардағы зерттеулер айқындап жатыр. Олардың ішінде белгілі шығыстанушы ғалым, Қазақстан Республикасының бас мүфтиі Әбсаттар қажы Дербісәлінің ашқан жаңалығы қомақты. Олар араб және парсы тілдерінде жазылған құжаттарды Алдыңғы Азия, Солтүстік Африка, Оңтүстік Азия елдерінің ғылыми қорларынан тауып, Орталық Азиядан, соның ішінде Қазақстан жерінен шыққан, бізге белгісіз болып келген ғалымдарды тауып, олардың кейінгі ұрпақтарға қалдырған ғылыми мұраларын жариялады. Атап айтқанда: Отырардан – 2, Сайрам мен Түркістаннан – 2, Сырдың орта және төменгі ағысында орналасқан

қалалардан – 10, Тараздан (Талас) – 6 ғалымның болған. Олардың жалпы саны 51-ге жеткен болатын. Олардың 34-і IX–XIII ғасырларда жасаса, ал 17-і XIV–XVII ғасырларда өмір сүрген. Содан бері Қазақстан жерінде орта ғасырда кіндік қандары тамған ғалымдардың жалпы саны 150-ге жетті. Тек Тараз бен Баласағұн шаһарларынан шыққан 13 ғалым болған. Бұл деректердің бәрі ғалымның қажырлы еңбегінің жемісі. Сол дәуірдің салты бойынша, ғалымдар өздерінің аты – жөндерінен кейін туған қаласы, әйтпесе қышпағының аттарын тіркеген. Мысалы, Жүсіп Баласағұни, Әбу Насыр әл-Фараби. Орта ғасырда түркі өркениетінің орталығы Орталық Азия болған. Бұл аймақтың автохтондық тұрғындары – түріктер көне замандардан өркениеттің негізін салып, оны үздіксіз дамытып келе жатқанын сәулелендіретін деректер мол жиналды. Өркениеттің негізі отырықшылық, халқымыздың арасынан шыққан ғұламалардың мекені болған. Отырықшы түріктер антикалық дәуірден бастап Орталық Азиядағы үлкенді-кішілі өзендердің алқаптарында, теңіз бен көлдердің, бұлақтардың төңірегінде тұрақты мекендер салып, өздерінің эволюциялық дамуы бойынша ол мекендердің көпшілігі қалаларға айналған. Әсіресе, Ұлы Жібек жолының бойларында ірі-ірі, аттары дүниеге әйгілі шаһарлар келіп шыққан [4, 369-370 бет; 1, 52 бет]. Махмұд Ибн-Валидің айтуынша, «Баласағұнда діни адамдардың жұма намазын оқитын 40 мешіті, күнделікті намаз оқитын 200-ден астам мешіті, 20 ханқа және 10 медресе болған». Махмұд Ибн-Валидің айтқаны шындыққа келіп, Баласағұн қаласының үлкен мәдени орталық екенін айқындай түседі. Бұл деректерді дәлелдейтін жазбалар мен археологиялық қазбалар, Орта Азия жерінің медреселерге бай, ғалымдардың көп болғанын, жалпы саны 150-ге жеткенін, яғни қазіргі таңдағы шетелдік университеттерден әлде қайда ерте ашылып, ғылымның қайнар көзі болғанын көре аламыз.

Әл-Фарабидің туған жылы 870 жыл, өлген жылы 950 жыл деген мәлімет ресми түрде халықтар арасында, баспа жүзінде тараған. Ұлы ғалымның туған жері Отырар (Фараб), өлген жері Дамаск (Сирия). Әл-Фарабидің туған жері Сырдария бойындағы Фараб (Отырар) екенін дәлдеп жазып, картаға түсірген атақты ғалым – географ ибн-Хаукал. Ол өзінің «Китаб Масалик уа мамалик аталатын географиялық еңбегінде Түркістан аймағының сипатын берген, қалаларын картаға түсірген. Ол Отырарды жазғанда, картаға түсіргенде әдейі арнайы тоқтап: «Бұл жер атақты ғұлама, асқан философ әл-Фарабидің туған жері» – деп жазған. Ибн-Хаукал әл-Фарабидің шамалы кіші замандасы, және екеуі бірін-бірі жақсы білген, екеуі де Сирияның сол кездегі атақты әмірі Сайф-ад-Даула сарайында қызмет еткен адамдар. Ибн-Хаукалдың сол кездегі жасаған картасы біздің қолымызда. Оны қазіргі картамен салыстырғанда, ғажайып дәлдікті көреміз. Демек, әл-Фарабидің туған жері туралы ешбір күмән болмаса керек. Мұны дәлдеп, анықтап көрсету себебіміз: кейбір адамдар әл-Фарабидің туған жерін бұлдыратып, оны Қазақстаннан

алыстату қаракетін жасап, шатысатындары бар. Ислам діні тарамай тұрған кезде Отырар елдерінің, жалпы алғанда Туранның, Сарматтың көне мәдениеті едәуір жоғары дәрежеде болған. Ертедегі мәліметтерде Отырар жоғары мәдениетті қала, оның кітапханасы дүние жүзіндегі кітапқа бай орын болып табылады: осы жағынан ал Александриядан кейінгі екінші орынды алады, деп жазған Александрия ғалымы Птолемей (бірінші ғасыр). Отырар сол Птолемей картасында бар [5, 51-53 бет]. Бұнда Отырардың кітапханасы болғандығы, әлемде екінші кітапхана мәртебесі болғаны туралы.

Шығыстың ұлы ойшылы Әбу Нәсір әл-Фарабидің туған қаласы. Көп ғасырлар өткен кезде Отырар туралы біз не білеміз? Дереккөздері ол туралы не дейді? Бәрінен бұрын көне авторлардың тарихшылардың, географтардың, саяхатшылардың, елшілердің, көпестердің, Отырардың гүлденуі және құлдырау дәуірі замандастарының мәліметтерін білеміз. Араб, парсы тілдерінде жазылған еңбектерде VII–XII ғасырлар туралы айтылып, гүлдену дәуірі IX–XII ғасырларға келеді. Бізге жеткен сол дәуірдің белгілі біраз ғалымдарының атын атасақ болады. Бағдат халифтарына қызмет еткен байланыс бастығының қызметін атқарған Ибн Хордадбек болды. Өзі басқаратын мекеменің жұмысын жеңілдету үшін дүниеде алғаш пошта жолының анықтамасын жасады, халифаттың жекелеген бөліктеріндегі сауда жолын, ірілі-кішілі қалалардың аттарын, аудан мен аймақтардың арақатынасын толық беріп, кітабын «Мемлекеттер мен жолдар кітабы» деп атады. Өз кезеңіне сай толық жасалған анықтанманы одан кейінгі географтар пайдаланып отырды. Мұсылман әлемінің солтүстік шекарасы болып табылатын Сырдария қалаларын, соның ішінде Отырар туралы да бұл еңбекте керекті мағлұматтар бар еді [6, 8 бет].

Біздің жазба әдебиетіміз күллі түркі халқының белгілі Жүсіп Хас Қажып Баласағұннан бастау алады. Ғалым Шудың бойында, Талас даласында 1010–1015 жылдары Баласағұн қаласында өмірге келген. Алайда ақынның бір ғана еңбегі сақталған, ол атақты «Құтты білік» туындысы. Жүсіп Баласағұн «Құтты білік» дастанын хижра есебі бойынша 462 жылы (1070 жылы) жазып бітіріп, бұл еңбегін «Тамғаш қағанға» – «хандардың ханына» тарту етеді. Құтты білік түркі халықтарының орта ғасырлардағы қоғамдық-саяси өмірі, ғылымы, әдебиеті, мәдениеті, әдет-ғұрпы, наным-сенімі, дүниетанымы, жол-жоралғысы, моральдық-этикалық нормалары жөніндегі құрылымы жөніндегі құрылымы бөлек, көркемдік дәрежесі аса жоғары, көлемі де, көтерер жүгі де үлкен кесек туынды. Мемлекетті басқарудың қыр-сыры мен қоғамдық ойдың өз заманындағы шыңы саналатын бұл еңбек расында да әлемдік тәжірибеде озық үлгі үлгі болып саналады. Шығарма ел басқарудың ережелері, әділдік пен адамгершіліктің ізгі қағидалары туралы туралы болғандықтан да этикалық-дидактикалық сарында жазылған. Өз дәуірінің этикалық, моральдық, дидактикалық мәселелерді

асқан шеберлікпен жырлаған ақындардың бірі, Қарахан мемлекеті түркілеріне танымал тұлға Ахмет Йүгінеки XII ғасырдың орта кезеңінде өмір сүрген. Ахмет Йүгінекидің бізге жеткен жалғыз туындысы «Хиббатул-хақайық» («Ақиқат сыйы») деп аталады. Бұл шығарма туралы алғашқы мәліметті 1906 жылы түрік ғалымы Нәжіп Асым хабарлады [7, 35 бет; 8, 403 бет].

Ұлы ақын Ахмед Йүгінеки он сегіз ғаламның тұтқасы – жалғыз жаратушы қолында, ол өлтіреді де тірілтеді істеймін десе өзі біледі, бір сөз айтқанда, ақын шыбық құдайсыз сынбайды» дегенге саяды. Атақты шәйір аса қабілетті, ерекше зерек екен, ол көзінің тірісінде бір ғылым – білімнің соңына түс күндіз – түні жалықпай үйренумен болыпты. Әсіресе, оның тіл үйренуге құмарлығы ерекше көрінеді. Бұл турасында ақын «Ақиқат – сыйы» атты кітабын шығарып жан – жақты зерттегендер Ә. Құрышжанов пен Б. Сағындықов: «Бұл дүниенің жар сәулесін көрмеген зағип Ахмед ойшыл зерделі болып туады, қабілетін ұштап, білімге құлаш ұрады. Көп ізденіп, мол білім жинайды. Түркі тілдерін түгел меңгеріп, араб тілін жетік біледі, халық тілін қалағанынша сусындап, әдеби тіл үйренуді әдетке айналдырады, жазба тіл жастайынан жаттап – еседі. Өз ортасының көп оқыған білімпазы есебінде ол «әдиб Ахмед» деген атаққа ие болады» [7, 178-179 бет]. Бұнда ғылымға қатты көңіл бөлінгені, оның ішінде лингвистикада айрықша жетістікке жеткенің көруге болады.

XI ғ. Түркілердің тілін, жағырафиясын, тарихын, әдет-ғұрпын терең білген әйгілі ғұлама Махмұд Ибн әл-Хусаин Ибн-Мұхаммед әл-Қашқари (Махмұд Қашқари). Туған өлкеміздің ортағасырлық жұлдыздарының бірі Махмұд Қашқари үш кітаптан тұратын «Түркі тілдерінің лұғатын» («Диуани лұғат ит-түрк») құрастырып, артына өлмес ғылыми мұра қалдырды. М.Қашқаридың бізге қалдырып кеткен ғылыми мұралары ортағасырдағы қазақ тарихын, тілін, этнографиясын тереңірек білуге жол сілтейді [1, 144 бет].

Қорытындыласақ, Орта Азия жеріндегі Қазақстан территориясы ғылымның дамыған аймағы болды, оны әл-Фараби, Жүсіп Баласағұн, Махмұд Қашқари еңбектерінен көруге болады. Парсы, араб, қытай тілінде жазылған деректерден де көруге болады. Оларды одан сайын археологиялық қазбалар дәлелдей түсті. Егемендігіміздің арқасында зертеу жүргізу, кітаптарды қазақ тілінде шығару жолға қойылды. Бұл өте жақсы келешекке. Орта Азия жеріндегі ғылымның, мәдениет пен саудасаттықтың дамығандығын көрсетеді. Ұлы жібек жолының оған қатысын, яғни қытай мәдениетінің, содан кейін ислам ғылымының оң әсері тарих беттерінде жазылған. Математика, астрономия, биология, философия сынды көптеген заттай деректер қалдырылды. Батыс өркениетінде Крест жорықтары болғанда, Орта Азия елдерінде грек ғұламаларының кітаптарын өртемей, керісінше оны тәржімалап, ғылымға енгізіп кеткен.

Бұл үлкен даналықтың және ғылымға құштарлықтың көп болғанын көрсетеді.

Әдебиеттер

1. Шәлекенов У.Х. V–XIII ғасырлардағы Баласағұн қаласы. – А.: Жібек жолы, 2007. – 248 бет.
2. Кляшторный С.Г. // Султанов Т.И. Казахстан летопись трех тысячелетий. – А.: Рауан, 1992. – 373 бет.
3. Муминов.А.К. История Казахстана в арабских источниках Т.Ш. – Дайк-Пресс, 2006. – 272 бет.
4. Шәлекенов У.Х. Ғылыми еңбектер. – А.: Жібек жолы, 2020. – 568 бет.
5. Машанов А. Әл-Фараби және Абай. – А.: Қазақстан, 1994. – 192 бет.
6. Байпақов К.М. Ежелгі және орта ғасырлардағы Отырар. – А.: Қазығұрт, 2007. – 248 бет.
7. Дәуітов С. Ғибратнама. – А.: Алатау, 2019. – 352 бет.
8. Келімбетов Н. Түркі халықтарының ежелгі әдеби жәдігерліктері: Хрестоматия. – А.: Раритет, 2019. – 904 бет.

Е. Ахметов

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: А.С. Аманова

тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

ҚАШЫҚТЫҚТАН БІЛІМ БЕРУДІҢ ТЕХНИКАЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ ЖӘНЕ СИПАТТАМАСЫ

Аңдатпа. Мақалада білім беру қызметін жүзеге асыруға бағытталған қашықтықтағы технологияны оқу үдерісіне енгізу нәтижелері талданады. Оның құрылымдық компоненттері қарастырылады. Қашықтықтан білім беру технологиясының бірегей мүмкіндіктерін сипаттауға ерекше назар аударылады, оны пайдалану білім беру қызметін жандандыру үшін алғышарттар жасайды.

Тірек сөздер: қашықтықтан оқыту, қашықтық технологиялары, методика, интернет, компьютер.

Аннотация. В статье анализируются результаты внедрения в образовательный процесс дистанционной технологии, направленной на реализацию обучающей деятельности. Рассмотрены ее структурные составляющие. Особое внимание уделено описанию уникальных возможностей дистанционной образовательной технологии, использование которых создает предпосылки для интенсификации образовательной деятельности.

Ключевые слова: дистанционное обучение, дистанционные технологии, методика, Интернет, компьютер.

Summary. The article analyzes the results of introducing distance technology into the educational process aimed at the implementation of educational activities. Its structural components are considered. Special attention is paid to the description of the unique possibilities of distance educational technology, the use of which creates the preconditions for the intensification of educational activities.

Keywords: distance learning, distance technologies, methods, Internet, computer.

Бүгінде Интернет біздің өмірімізге нық енді. Қазіргі білім компьютерлер мен интернетсіз мүмкін емес. Қазіргі мектеп оқушылары мен оқушылардың көпшілігі өмірі мен білімінде компьютер мен интернетті белсенді пайдаланады. Қазіргі қоғамда ақпараттың жедел өсуінде маманға өмір бойы зерттеу қажет. Бұрын сіз бір рет және мәңгілікке білім ала аласыз. Бұл білім қоры өмір бойы жеткілікті болды. Бүгінгі таңда « өмір бойы білім алу » идеясы білім берудің жаңа әдістері мен оқыту технологияларын іздеу қажеттілігіне алып келеді. Интернет технологияларды және қашықтықтан оқытуды пайдалану мамандарды үздіксіз оқыту және мамандарды қайта оқыту, екінші білім алу үшін жаңа мүмкіндіктер ашады, оқытуды қол жетімді етеді. Сонымен қатар, өмір бойы негізгі білім алу немесе қайта даярлау қажеттілігі қашықтықтан оқыту әлеуетін дамытады. Интернет технологиясының дамуы мен таралуымен қашықтықтан оқытудың жаңа мүмкіндіктері пайда болды. Дүниежүзінде көптеген қашықтықтан оқыту курстары мен қашықтықтан оқыту университеттері бар.

Өндірістік қабілеттілік – заманауи бағдарламалық жасақтама мен жабдықты қолдану арқылы оқыту электронды білім беруді тиімді етеді. Жаңа технологиялар көрнекі ақпаратты жанды және динамикалық етуге, оқушының оқыту жүйесімен белсенді өзара әрекеттесуін ескере отырып, оқу процесін өзі құруға мүмкіндік береді. Интернет желілерінің дамуы, жоғары жылдамдықтағы интернетке қосылу, мультимедиялық технологияларды, дыбысты, бейнені пайдалану қашықтықтан оқыту курстарын толық және қызықты етеді.

Оқытудың қолжетімділігі мен ашықтығы – оқу орнынан қашықтықтан, үйіңізден немесе кеңсеңізден шықпай оқу мүмкіндігі. Бұл қазіргі заманғы маманға негізгі іс-әрекетті ұштастыра отырып, арнайы іссапарсыз, каникулсыз өмір бойы оқуға мүмкіндік береді. Сонымен бірге, кешкі және демалыс күндері жаттығуға көңіл бөлу.

Сіз компьютер мен интернет бар әлемнің кез келген жерінен оқи аласыз.

Бұл оқыту процесін классикалық дайындыққа қарағанда қол жетімді және ұйымдастырушылық жағынан едәуір жеңілдетеді. Сіз тұратын қалада сізге қажет курстар болмауы мүмкін. Қашықтықтан оқытуды бастау үшін Интернеттен қызығушылық танытқан курсты тауып, веб-сайтқа тіркеліп, оқу ақысын банк арқылы төлеу жеткілікті. Соған қарағанда, тыңдаушылар үшін де, тренингті ұйымдастырушылар үшін де оқу процесін ұйымдастырудың қарапайымдылығы, оқытуды бастауға ресми шектеулердің болмауы.

Сонымен қатар, адам басқа құрлықта бола отырып, басқа елде өзі үшін қолайлы уақытта оқи алады және оған визалар, билеттер, қонақ үйлер қажет емес. Қашықтықтан оқыту әдеттегі білімге қарағанда арзан,

ең алдымен басқа қалада тұру, тұру құнын төмендету және курстарды ұйымдастыруға кететін шығындарды азайту.

Еркіндік пен икемділік, сапалы білімге қол жеткізу – оқу курсың таңдаудың жаңа мүмкіндіктері пайда болады. Әр түрлі университеттерден, әр түрлі елдерден бірнеше курстарды таңдау өте оңай. Курстарды бір-бірімен салыстыра отырып, бір уақытта әртүрлі жерлерде оқуға болады. Уақыт өте келе желіде түрлі мамандықтар бойынша Қашықтықтан оқытудың ең үздік курстары пайда болады. Ең тиімді технологиялар бойынша ең үздік оқу орындарында, неғұрлым білікті оқытушыларда оқу мүмкіндігі пайда болады.

Кез-келген уақытта кез-келген жерде оқу оқушыларда таныс ортада қалып, өмірдің әдеттегі ырғағын сақтап қана қоймай, сонымен қатар жеке оқу кестесін жасауға мүмкіндік береді. Адам әртүрлі себептерге байланысты қашықтықтан инкогнито арқылы оқи алады. Адамдар әрдайым күндізгі білім ала алмайды. Басқа атпен тіркеліп, инкогнито үйренуге болады. Оқу барысында жас факторы әсер етпейді, топтың гетерогенділігі маңызды емес. Мәселен, мысалы, компания иесіне бизнестен кету қиын, көбінесе мүмкін емес және ол үшін қашықтықтан оқыту-бұл керемет жол. Оқыту мен негізгі қызметті біріктіру мүмкіндіктері пайда болады.

Мүгедектер мен әртүрлі ауытқулары бар адамдарды оқыту мүмкіндігі.

Қашықтықтан оқытуды пайдалану кезінде оқу орны шетелдік студенттердің көп санын алады, университеттер басқа елдер мен қалалардан қашықтықтан тыңдаушыларды тарту арқылы студенттер санын көбейтуге мүмкіндік алады.

Оқушылар мен мұғалім арасындағы тікелей бетпе – бет қарым-қатынастың болмауы. Жақын жерде білімді ынтамен түрде бояй алатын адам болмаған кезде, бұл оқу процесі үшін айтарлықтай кемшілік болып табылады. Оқушылар тобында шығармашылық атмосфера құру қиын.

Дербес компьютер мен Интернетке қосылу қажеттілігі. Ақпарат көздеріне тұрақты қол жетімділіктің қажеттілігі. Сізге жақсы техникалық құрал-жабдықтар қажет, бірақ оқығысы келетіндердің барлығы бірдей компьютер мен Интернетке ие емес, қашықтықтан оқыту құралдарын пайдалануға техникалық дайындық қажет.

Оқытуға, процесі басқаруға тапсырма қоюға қойылатын жоғары талаптар, оқушыларды ынталандыру күрделілігі.

Онлайн-оқытудың негізгі мәселелерінің бірі білімді тексеру кезінде пайдаланушының аутентификациясы проблемасы болып қала береді. Әзірге оңтайлы технологиялық шешімдер ұсынылмағандықтан, қашықтықтан оқыту бағдарламаларының көпшілігі әлі күнге дейін бетпе-бет емтихан сессиясын қамтиды. Саптың арғы жағында кім тұрғанын анықтау мүмкін емес.

Кейбір жағдайларда бұл проблема болып табылады және оқытушылардан – тәрбиешілерден арнайы шараларды, әдістер мен дағдыларды талап етеді. Бұл мәселе ішінара оқыту жағына бейнекамералар орнатумен және сәйкесінше бағдарламалық жасақтамамен шешіледі.

Жеке психологиялық жағдайлардың тұтас жиынтығының қажеттілігі. Қашықтықтан оқыту қатаң өзін-өзі басқаруды талап етеді және оның нәтижесі оқушының тәуелсіздігі мен санасына тікелей байланысты. Әдетте, оқушылар практикалық дайындықтың жеткіліксіздігін сезінеді. Оқушыларды үнемі бақылау жоқ, бұл адам үшін күшті стимул.

Қашықтықтан оқыту жүйесін құрудың жоғары құны, жүйені құрудың бастапқы кезеңінде, қашықтықтан оқыту жүйесін құру, қашықтықтан оқыту курстарының өзі және техникалық қолдауды сатып алу шығындары жоғары.

Қазақстандық білім беру жүйесінде қашықтықтан оқытудың дамуы Интернет-технологиялардың дамуына және қашықтықтан оқыту әдістерінің жетілуіне қарай жалғасады және жетілдіріледі. Қашықтықтан оқыту дәстүрлі күндізгі оқытуға қарағанда оқыту курстарын қол жетімді ете отырып, білім берудің кең таралуына ықпал етеді. Осыған қарамастан, біз қашықтықтан оқыту сапасының төмендігін мойындауымыз керек, бұл қолданыстағы басымдықтар тұрғысынан табиғи болып табылады – шығындарды азайту.

Қашықтықтан оқыту Қазақстанда тиісті техникалық мүмкіндіктер мен жақсы телекоммуникациялық арналар пайда болған кезде кеңінен таралады.

Қашықтықтан оқыту жүйесін одан әрі дамыту максималды интерактивтілікті қамтамасыз етуді көздейді. Шын мәнінде, мұғаліммен шынайы қарым-қатынасқа еліктеуге қол жеткізген кезде ғана жаттығулар толыққанды болатыны жасырын емес – осыған ұмтылу керек. Виртуалды байланыс арқылы жеке байланыс болмауының орнын толтыруға мүмкіндік беретін әр түрлі электронды байланыстың түрлерін қолдану қажет. Қашықтықтан оқыту курстарын одан әрі жетілдіру келесі факторлармен байланысты:

- мультимедиа – дауысты бейне және слайд-фильмдер, анимация, графика;

- процестер мен құбылыстардың математикалық модельдерін қамтитын интерактивтілік;

- Ағындық аудио және бейнені пайдалану.

- бақылау және тест тапсырмаларының әртүрлілігі;

- мультимедианың арқасында оңай қорытылатын оқу материалының көп мөлшері;

- Тыңдаушылардың өзара байланысы.

- Курстарға жеткізудің аралас әдістерін қолдану: Интернет, Интранет, CD-ROM бағдарламалары және т.б.

Қашықтықтан білім беру қазіргі заманғы білім берудің екі негізгі қағидатын жүзеге асыруға мүмкіндік береді – «бәріне білім беру» және «өмір бойы білім беру»

Қашықтықтан оқыту әдістеріне келсек, оның атқаратын рөлі өте маңызды болып саналады. Ақпараттық технологиялар арқылы білім беру, практикалық тәжірибе өту, жұмыс атқару сияқты т.б. алатын орны ерекше болып табылады. Бірақ оқытудың дәстүрлі формасы қашықтық оқытудан артықшылықтары бар. Мұның себебі мұғалім мен оқушы үнемі байланыста болуы керек. Қашықтықтан оқыту кезінде бұл не болмайды, немесе оқушыларда тәртіп мүлдем болмайды, бұл мұғалімнің зейінін шоғырландыруға кедергі келтіреді, сонымен сабақтың бұзылуына әкеледі. Ақпараттық технологиялар жедел қарқынмен дамып келе жатқанына қарамастан, дәстүрлі білім беру түрлері әрқашан басымдық болып қала беруі керек. Нағыз мұғалімді ешбір технология алмастыра алмайды деп санаймыз.

Әдебиеттер

1. Аверченко Л.К. Дистанционная педагогика в обучении взрослых // Философия образования. – 2011. – № 6 (39). – С. 322-329.
2. Ахметов Б.С., Лахно В.А., Адранова А.Б. Университеттердің қашықтықтан білім беру жүйесін қорғаудың өзекті мәселелері мен міндеттері // Респ ғыл.-прак. конф. материалдары «Өндірістегі цифрлық технологиялар». –Ақтау. – 2019. – Б. 300-303.
3. Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі. – Алматы: АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013. – 265 б.
4. Громова Т. В. Формирование готовности преподавателя вуза к деятельности в системе дистанционного обучения. – М.: ТЕЗАРУС, 2006. – 132 с.
5. Нежурина М.И. Интернет-обучение: технологии педагогического дизайна. – М.: Камерон, 2004. – 216 с.
6. Ольнев А.С. Использование новых технологий в дистанционном обучении // Актуальные проблемы современной науки. – 2011. – №1. – С. 96.

Т.Е. Ашимова

студентка Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: З.К. Темиргазина

доктор филологических наук, профессор

ЯЗЫК ТЕЛА КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ ИМИДЖА ПЕДАГОГА

Андатпа. Дене тілі немесе үнсіз тіл деп аталатын вербальды емес қарым-қатынас дағдыларына басқалардың қатысуымен орындалатын немесе саналы немесе бейсаналық түрде қабылданатын барлық мінез-құлықтар жатады. Зерттеу пәні – мұғалім мен оқушының вербальды емес қарым-қатынасы және оның мұғалімнің имиджін қалыптастыруға әсері. Зерттеуге «Павлодар қаласының No9 орта мектеп-гимназиясы» КММ, сондай-ақ әлеуметтік желілердегі сауалнама негіз болды.

Сауалнамаға білім беру ұйымдарында әртүрлі пәндерден сабақ беретін 25 жастан 50 жасқа дейінгі мұғалімдер қатысты. Әр мұғалім сауалнамадан өтіп, оған қойылған сұрақтарға барынша шынайы жауап берді. Зерттеу барысында дене тілін шешудің шамамен екі әдісі анықталды: жоспарлы және стихиялы. Зерттеу нәтижелері бойынша тәжірибелі мұғалімдерден бастаушыларға студенттермен қарым-қатынас кезінде вербальды емес құралдарды басқаруда көмек ұсынылды.

Тірек сөздер: дене тілі, имидж, ым-ишара, мимика, вербальды емес қатынас.

Аннотация. Одной из важных составляющих имиджа педагога является умение применять язык тела в качестве инструмента для передачи информации. Предмет исследования – невербальная коммуникация педагога и учащегося, и ее влияние на формирование имиджа преподавателя. Базой для исследования послужила КГУ «Средняя общеобразовательная школа-гимназия №9 города Павлодара», а также опрос в социальных сетях. В анкете приняли участие педагоги в возрасте от 25 до 50 лет, преподающие по различным предметам в образовательных учреждениях. Каждый учитель, проходя анкетирование, максимально честно отвечал на предложенные ему вопросы. В ходе исследования были выявлены приблизительно два метода обращения к языку тела: запланированный и спонтанный. На основе результатов исследования была предложена помощь со стороны опытных педагогов начинающим по управлению невербальными средствами в общении с учащимися.

Ключевые слова: язык тела, имидж, жесты, мимика, невербальное общение.

Summary. Non-verbal communication skills, also called body language or silent language, include all behaviors performed in the presence of others or perceived consciously or unconsciously. The subject of the research is the non-verbal communication of a teacher and a student, and its influence on the formation of the teacher's image. The basis for the study was the KSU «Secondary school-gymnasium No. 9 of the city of Pavlodar», as well as a survey in social networks. The questionnaire was attended by teachers aged 25 to 50 years, teaching in various subjects in educational institutions. Each teacher, passing the questionnaire, answered the questions offered to him as honestly as possible. The study identified approximately two methods of addressing body language: planned and spontaneous. Based on the results of the study, assistance was offered from experienced teachers to beginners in managing non-verbal means in communicating with students.

Keywords: body language, image, gestures, facial expressions, non-verbal communication.

Молодой педагог начинает создавать свой имидж с визуальной заявки о себе, так как внешний облик в первую очередь предоставляет многоплановую информацию (уровень образования, культуры, семейное положение, современность, академичность, достаток и др.). Создавая положительный имидж, педагог контролирует свое невербальное поведение, профессиональный антураж (совокупность предметов, которые окружают учителя) [1, с. 28]. Педагог должен задуматься над соответствием своего имиджа той предметной области, которой он занимается: словесник усиленно работает над повышением уровня культуры речи, преподаватель валеологии – наглядный носитель здорового образа жизни и др. Для личной успешности, для создания имиджа современного педагога-профессионала следует демонстрировать качества, соответствующие инновациям образовательного процесса.

Ободряющая улыбка, скептический хмурый взгляд, отрицательное покачивание головой: язык тела очень разнообразен и эффективен. С открытием зеркальных нейронов исследователи мозга подтвердили его влияние, продемонстрировав, как эти нервные клетки переводят выражения ребенка, в собственный опыт [2, с.208].

Глаза – ключевой элемент невербальной коммуникации. Взаимодействие между людьми начинается с общения глаз. Глаза могут выражать внутреннее состояние человека с большой выразительной силой и полнотой. Взгляд может быть суровый, нежный, кокетливый, лукавый, молящий, задумчивый, просящий, укоризненный, вопрошающий, восхищенный, прощальный, мимолетный, туманный, пронзительный, буравящий, смеющийся и т.п. Взгляд показывает отношение к собеседнику и выражает радость или гнев, любовь или ненависть, приказ или просьбу, мольбу и др. Люди смотрят друг на друга от 30 до 60% времени беседы [3, с. 88].

В классе между учителями и учениками происходит постоянное взаимодействие. В этом процессе большое значение имеют такие элементы, как взгляд, жесты, мимика или телесные выражения, которые, как правило, не привлекают особого внимания. Было проведено наблюдение за использованием невербальных средств педагогом на протяжении урока. Выявили значение невербального общения учителей, или, точнее, телесных выражений и физического общения во время взаимодействия в классе, описание которых приведены ниже:

1. Указывающие жесты (пальцем или указкой) часто рассматриваются как жесты агрессивности и превосходства [4, с. 125], хотя, на наш взгляд, они более всего употребляются как жесты, подкрепляющие информацию, или ориентирующие учащегося в образовательном пространстве.

2. Сцепленные пальцы – жест напряженности, который считается нежелательным в ходе педагогического общения.

3. Теревление указки, кольца, почесывание головы – жесты, свидетельствующие о неуверенности, повышенной тревожности.

4. Использование скрытых барьеров (с помощью предметов, стола и пр.) – жесты защиты педагога от нежелательных воздействий со стороны окружения, поиска опоры в случае неуверенности в себе.

5. Руки в бока – жест, давления на детей, доминирования и агрессивности [4. С. 127].

6. При слушании ответов указательный палец (ладонь) подпирает щеку – жест критичного, негативного отношения к собеседнику, информации, которую он сообщает.

7. Стучит по столу – выражение недовольства, ярости, гнева.

8. Раскрытая поза, в том числе раскрытые ладони – жесты, свидетельствующие о положительном, открытом для взаимодействия обще-

нии, предполагающем равноправный, демократический стиль педагогической деятельности.

9. Опирается на стол, стул руками – жесты, выражающие определенную степень недовольства ситуацией, поиск опоры для придания уверенности в себе.

10. Описательно-изобразительный жест (руками) – жесты, помогающие описывать тот или иной предмет, процесс, феномен, то есть жесты, дополняющие вербальную информацию.

11. Прикрытие рта, потирание уха, глаза – жесты неуверенности в себе.

Этап наблюдения со стороны помог создать нам вопросы для анкетирования.

«Самооценка жестикуляции учителя на уроке»

1. При подготовке к урокам думали ли Вы об употреблении того или иного жеста?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

2. Встречались ли на занятии жесты, употребленные Вами экспромтом?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

3. Бывает, что человек выполняет некоторый жест неожиданно для себя. Встречалось ли такое на уроках?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

4. Использовались ли на уроках типичные для Вас жесты?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

5. Довольны ли Вы своей жестикуляцией?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

6. Не оставалось ли у Вас ощущения неуместности того или иного жеста?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

7. Не бывает ли у Вас ощущения, что Вам мешают Ваши руки?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

8. Не бывает ли у Вас ощущения, что Вам мешают Ваши руки?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

9. Не бывает ли у Вас ощущения, что Вам мешают Ваши руки?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

10. Не бывает ли у Вас ощущения, что Вам мешают Ваши руки?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

11. Не бывает ли у Вас ощущения, что Вам мешают Ваши руки?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

12. Знаете ли Вы наиболее часто используемые Вами в ходе урока жесты?

а) конечно, да б) в целом, да в) пожалуй, нет г) конечно, нет

Для обработки анкеты использовалась следующая шкала баллов:

Ответ а) 3 балла; б) 2 балла; в) 1 балл; г) 0 баллов.

Целью анкетирования было выяснение того, планируется ли учителем употребление того или иного жеста при подготовке к урокам, осознает ли он особенности своей жестикуляции и как оценивает эффективность употребления каждого из отдельных жестов. Результаты анкетирования зафиксированы в таблице 2.

Таблица 2

№	Варианты ответов								Баллы							Итого	
	1	2	3	4	5	6	7	8	1	2	3	4	5	6	7		8
1.	Б	б	в	б	б	в	в	Б	2	2	1	2	2	1	1	2	13
2.	В	а	б	б	в	в	г	Б	1	3	2	2	1	1	1	2	15
3.	Б	б	б	а	б	в	г	Б	2	2	2	3	2	1	0	2	18
4.	Б	а	а	б	б	в	г	Б	2	3	3	2	2	1	0	2	19
5.	А	в	а	б	в	б	б	Б	3	1	3	2	1	2	2	2	16
6.	Б	а	а	б	в	а	в	Б	2	3	3	2	1	3	1	2	18
7.	Б	а	в	б	б	в	в	Б	2	3	1	2	2	1	1	2	16
8.	В	а	в	б	б	в	в	Б	1	3	1	2	2	1	1	2	14
9.	В	б	б	б	б	в	а	Б	1	2	2	2	2	1	3	2	13
10.	В	б	б	б	в	б	в	Б	1	2	2	2	1	2	1	2	13

Уровни представлений:

Наивысший – коэффициент 0,91–1,00;

Высокий – коэффициент 0,81–0,9;

Хороший – коэффициент 0,71–0,8;

Средний – коэффициент 0,61–0,7;

Низкий – коэффициент 0,51–0,6;

Низший – коэффициент ниже 0,5.

Полученные данные свидетельствуют о том, что большинство учителей (а это, как правило, опытные педагоги с большим стажем работы) часто планируют использование отдельных жестов на уроках. Некоторые из них (3, 4, 5) отмечают, например, что указательный жест при работе со схемой, рисунком не является случайным. Также описательно-изобразительные жесты продумываются заранее. Наряду с первым типом преподавателей был выявлен и второй тип, что полностью доверяются своему подсознанию и не придают подготовке и управлению языком тела серьезного значения в процессе обучения детей.

Именно язык тела в профессии педагога придает их образу стержень, который в дальнейшем определяет, будут ли процессы обучения поддерживаться или нет, в зависимости от обстоятельств. Успешное формирование имиджа педагога зависит от физического присутствия учителей и учебного контекста, который они создают в классе.

Таким образом мы смогли выявить важность роли языка тела в формировании имиджа педагога. Так как уместное и понятное использование невербальной коммуникации, как выяснилось требует чётких ко-

манд подсознания, совпадающих с вербальной информацией, предоставляемой вами.

Литература

1. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – М.: ИТИ Технологии; Издание 4-е, доп., 2015. – 28 с.
2. Риццолатти Джакомо, Синигалья Коррадо. Зеркала в мозге: О механизмах совместного действия и сопереживания / Пер. с англ. О.А. Кураковой, М.В. Фаликман. – М.: Языки славянских культур, 2012. – 208 с.
3. Вайсгербер Л. Родной язык и формирование духа. – М.: Едиториал УРСС, 2004. – 232 с.
4. Петрова Е.А. Жесты в педагогическом процессе: Учебное пособие. – М.: Моск. городское пед. общество, 1998. – 127 с.

К.Е. Жайлау

Павлодар педагогикалық университетінің 3-курс студенті

Ғылыми жетекші: Б.Н. Абдрахманов

тарих ғылымының кандидаты, доцент

МЕКТЕПТЕ ДІНТАНУ ПӘНІН ОҚЫТУ ЕРЕКШЕЛІГІ

Аңдатпа. Білім мен тәрбие – қоғамның негізі. Тұлға мұраттары мен құндылықтары білім беру кеңістігінде дәл қалыптаса бастайды. Білім мен тәрбие – егіз ұғым. Екі түсінікті бірінсіз түсіну де, қабылдау да, қалыптастыру да мүмкін емес. Білім беру барысында оқушыларға түрлі тәрбиелерді бойына дарытып, үйретіп, қызмет ету- бүгінгі ұстаздар құзырында болып тұр. Кез-келген қоғамға сауатты, жан-жақты дамыған ұрпақ қажет, ал қоғамның міндеті – оның барлық өкілдерінің қабілеттерін ескеру және дамыту. Аталмыш мақалада «Дінтану және зайырлылық» пәнінің міндетті пән болып еңгізілу тарихы мен маңызы, оқытудың ерекшелігі қамтылған, статистикалық деректермен толықтырылған. Жаһандық жаңалықтар өршіп тұрған тұста діни сауатты тиімді беріп, оқыту қай кезде болмасын өзектілігін жояр емес.

Тірек сөздер: дін тану, терроризм, экстремизм.

Аннотация. Образование и воспитание – основа общества. Идеалы и ценности личности начинают формироваться именно в образовательном пространстве. Образование и воспитание – понятие двойственное. Без одного из двух понятий невозможно ни понять, ни принять, ни сформировать. Сегодня в компетенции педагогов – обучать, обучать и обслуживать учащихся в процессе обучения. Любое общество нуждается в грамотном, всесторонне развитом поколении, а задача общества – учить и развивать способности всех его представителей. Данная статья содержит историю и значение введения предмета «религиоведение и светскость» в качестве обязательного предмета, специфику преподавания, дополнена статистическими данными. В условиях нарастания глобальных новшеств обучение не теряет своей актуальности, эффективно давая религиозную грамоту.

Ключевые слова: религиоведение, экстремизм, терроризм.

Summary. Education and upbringing are the foundation of society. The ideals and values of the individual begin to form in the educational space. Education and upbringing

are a dual concept. Without one of the two concepts, it is impossible to understand, accept, or form. Today, the competence of teachers is to teach, train and serve students in the learning process. Any society needs a competent, fully developed generation, and the task of society is to take into account and develop the abilities of all its representatives. This article contains the history and significance of the introduction of the subject» religious studies and secularism « as a compulsory subject, the specifics of teaching, supplemented with statistical data. In the context of increasing global innovations, education does not lose its relevance, effectively giving religious literacy

Keywords: religious, terrorism, extremism.

XXI ғасыр – жаһандық жаңалықтарға толы ғасыр ғана емес, сонымен қатар білімнің шарықтаған дәуірі. Елбасының жолдауымен жарыққа шыққан еліміздің үшінші жаңғыруы «Болашаққа бағдар: Рухани жаңғыру» бағдарламалық мақаласының алты бағытының бірі – «Білімнің салтанат құруы» болатын болса, білім болғанда да ұлттық рухани құндылыққа негізделген білімді алға қоюы тектен текке емес екені хақ. Білімді ұрпақ – бәсекеге қабілетті ұрпақ. Білім мен ғылым, технология күн сайын қарыштап дамып жатқан бұл тұста білімді жастар мен білім беру жүйесіндегі өзгерістер мәселесі өз өміршендігі мен өзектілігін жояр емес. Осы отыз жылдың ішінде еліміз қоғам дамуының жаңа жолына түсіп, заман ағысының легімен қатар жүзіп, қалыспай келуде. Бұғанасын берік бекітіп, керегесін кеңейтті, Тәуілсіз Қазақстанның шаңырағын аспандатып биіктетті, Елтаңбасын дүниенің төрт бұрышына жұлдыздай жарқыратып, Өнұранын ғалам шартарабының әр тұсында әуендетті, 150- ден астам ұлт пен ұлысты бір шаңырақ астында берік ұстап, бірлігін нығайтып, үлгі тұтар дәрежеге жеткізді, зайырлылық пен дін еркіндігі берілді. Тұлпардың шабысындай жүйткіп, ширек ғасырда ширап, аз ғана уақытта қарыштап, шама шырқына сай дамыды, өсті, өркендеді. Ендігі елдің одан әрмен көркейе түсіп, дамыған отыз елдің қатарына еніп, бәсекеге қабілетті ел болып, қалыс қалмауы-білімді ұрпақтың қолында.

Жаңа жаңалықтар бірінен соң бірі шығып, білімнің салтанат құрған бұл заманда қай елдің болмасын тұрақты қарқынды дамуы мен халықтың өмір сүру сапасы мен жағдайының тұрақты өсуі мен жақсаруында, елдің әлемдік деңгейде орнын нақты айқындауда білім беру жүйесі маңызды рөл атқарады. Бүгінгі жастардың бақытына орай, бізде тегін білім алып, ғылыммен шұғылданып, жаңалық ашуға, идея бөлісіп, оны жүзеге асыруға толық мүмкіндік жасалған. Егеменді еліміз оқу-ағарту ісіне, білім сапасын көтеру мәселесіне, білім жүйесіне жаңа бағыттар еңгізіп, білім ордаларының материалдық-техникалық базасын жақсартуға ерекше мән беруде. Жалпы білім беретін мектептерде соңғы жылдары айтулы жаңа өзгерістер еңгізіліп, жаңа курстар мен міндетті пәндер қатары толықты. 2016 оқу жылынан бастап Қазақстан мектептерінде 9-сыныптан бастап «Зайырлылық және дінтану негіздері» міндетті пәні еңгізілген болса, дүниежүзінің 70-тен астам елі мемлекет-

тік мектептерде дінді оқыту қажеттілігін мойындап отыр. Демек, өзге елдер тәжірибесі көрсеткендей, білім жүйесіне дінтану пәнін қосуы-жақсы үдерістің бірі. Міндетті пән ретінде енгізілмес бұрын дінтану пәні жалпы білім беретін мектептерде оқытылды ма деген сұрақ алға шығады. Иә, бұған дейін де 2004 жылы «Терроризм мен экстремизм көріністерінің алдын алу және жолын кесу шаралары туралы» Қазақстан Республикасының тұңғыш Президенті Н.Ә. Назарбаев жарлығы аясында еліміздің мектептерінде «Дінтану негіздері» атты элективті курсы енгізілген болатын [1]. Бұл пәнді енгізудегі негізгі мақсат – жастар арасында экстремизм мен терроризм идеяларын қабылдамайтын толеранттық сананы қалыптастыру, дін туралы жалпы білім деңгейін арттыру, діни сауатын ашу. 2013 жылы Діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимылдың 2017 жылға дейінгі мемлекеттік бағдарламасы қабылданып, бағдарламаны жүзеге асыру аясында мектеп оқушыларын 100% орта білім беру ұйымдарында дінтану сабағымен қамту жоспарланған болатын. Сонымен, осы мақсатқа жету үшін 2016 оқу жылынан бастап Қазақстан мектептерінде 9-сыныптан бастап «Дінтану негіздері» факультатив курсы алмастыратын «Зайырлылық және дінтану негіздері» міндетті пәні енгізілді. [2] «Зайырлылық және Дінтану негіздері» міндетті пәнін дәл 9 сынып оқушылыран бастап оқытудың астарында үлкен мән жатқанын ескерген жөн. Қазақстан Республикасы Дін істері және азаматтық қоғам министрлігі Дін істері комитетінің Дін мәселелері жөніндегі ғылыми-зерттеу және талдау орталығының мәлімдеуінше былай деп түсіндіреді: «Пәнді 9-сыныптан бастап енгізудің бір себебі – «Penal Reform International» халықаралық үкіметтік емес ұйымының Орталық Азиядағы кеңсесінің мәліметтері бойынша, 14–29 жас аралығындағы адамдар террористік күреске тартылуы ықтималдылығы арта түседі. Сол себепті, осы сыныптан бастау жөн. [3].

Қазақстан Республикасының территориясында жүз елуден астам ұлт пен ұлыс өкілдері мекен ететін болса, соның әсерінен ел көпұлтты сан алуан конфессиялылықпен толықты. Көптеген діни ағымдар мен ұйымдардың барлығын дерлік бақылауда ұстау тіпті мүмкін емес екені айдан анық. Осы ретте жас өскелең ұрпақ өзінің «діни тобын», тарихын білуі аса маңызды. Жалпы білім беретін мектептерде «Зайырлылық және дінтану негіздерін» оқыту нәтижесінде нақты фактілерге жүгіне отырып, мынадай ерекшелігі мен маңызын анықтай аламыз:

1. Әр түрлі діннің практикасы мен тарихын, ұстанымы мен өзіндік қағидаларын тарихи факті мен өмір шындығы хақысында тану, білу, танысуға көмек береді;

2. Терроризм мен экстремизм көріністерін алдын алу және жолын кесуге мүмкіндік береді;

3. Қазақстан тарихы мен Дүниежүзі тарихын басты назарға ала отырып, «Дін топтарын» анықтап, діни сауаты мен ілімін тереңдете түседі;

4. Әртүрлі дүниетанымы бар адамдармен бір ортада жұмыс жасап, қарым- қатынас қимылын жүзеге асыруға өз ықтималдығын көрсетеді.

5. Дін және мәдениет, дін және мемлекет, дән және мемлекет арасындағы рухани көрінісін тануға алып келеді;

6. Қазақ әдебиеті мен философиясындағы белгілі ойшылдар көзқарасындағы діннің рөлі мен маңызын талдап, тарихи маңызын пән негізінде ашып көрсетуге көмек береді.

Дінтану негіздерін мектеп бағдарламасына енгізу арқылы сырттан келген түрлі ағымдарға, еліміздің бейбіт өміріне қауіп төндіретін секталарға тосқауы жасау мүмкін бе? Бұл сұраққа жауап бермес бұрын, ең алдымен, пәннің мақсатына зер салайық. Академик Ғарифолла Есім өзінің бір сұхбатында былай деп тіл қатыпты: «Бұл кітаптың мақсаты – ең алдымен, оқушылардың діни сауаттылығын жетілдіру. Оқулық иесі «Жалпы, дін, діндер деген не, олар қалай пайда болды, әлемдік діндер, дәстүрлі діндер деген не, дін еместер мен діни ағымдар дегеніміз не?» деген секілді сұрақтарға жауап табады. Қазіргідей ақпарат тасқыны күшті заманда оқушылардың дін жайында одан-бұдан алатын мәліметі көп болары анық. Оның бәрін сұрыптап, негіздеп алу оларға қиын соғады. Ал арнайы бағдарлама мен оқулық бар және ұстаз сабақ өткен жағдайда оқушыларға жеңіл тиеді. Оқулық дінді білім ретінде қарастыру үшін жазылды. Біз кітапта сырттан келіп жатқан діни ағымдардың барлық мінездемелерін ашып бердік. Алдымен біз осылардың дін немесе дін емесін біліп алуымыз керек. Мәселен, христиан (протестантизм, католицизм), буддизм – дін. Енді бұлармен қоса кейбір діни ағымдар да бар. Оның астарында саясат және өзге де мақсаттар жатады. Біз содан жас ұрпақты сақтап қалуға тиіспіз. Кеңес кезінде дін мүлде жоққа шығарылды, дінмен қатаң күрес жүрді. Оқулықта соның бәрі саты-сатысымен айқын келтірілген. Сосын дінді арнайы насихаттайтын қоғамдар бар. Мысалы, Иран, Сауд Арабиясы. Оларда дін сабағы жүреді. Кеңес кезінде атеистік сабақ өтілді. Ал біздің қоғамның оқу жүйесі зайырлы болғандықтан, бұл дін сабағы болмауы тиіс. Осыны шатастырып алмайық. Дін сабағын жүргізетін Қазақстан мұсылмандары діни басқармасының арнайы оқу орындары бар. Оны бітірген мамандар мешіт секілді діни орындарда қызмет істейді. Яғни діни культтің мамандары болып шығады. Ал біздің айтып отырғанымыз – дін сабағы емес, атеизм де емес, дінді тану, білім ретінде бойға сіңіру. Дінсіз қоғам жоқ. Дін мемлекеттен бөлектенгенімен, қоғамнан ажыратылмайды. Сол қоғамда бар дінді танып-білу үшін, дінтану, дінтану негіздері пәнін енгізіп отырмыз» [4], – дейді. Сөзінің астары бар. Демек, бұл пәнді оқыту арқылы біз белгілі дәрежеде ұрпақ санасын ашып, сырттан келген түрлі жаман пиғылды ағымдарға тосқауыл болуға ықтимал ете аламыз. Оқу пәнінің базалық білім мазмұнына талдау жасайтын болсақ, дін дегеніміз не? дегенінен бастау алып, әлемдік діндер, ілімдердің негіздері, тарихы, тәжірибесі, таралу аймақтарына жеке тоқталады. Со-

нымен қатар, Қазақстандағы діндер мен ислам мәдениеті, жаңа діни қозғалыстар, дін туралы заңнамасы және тағы басқа ондаған тақырыптар жәте талданып, сарапталған. Әр тақырыптың берері мен үйретер мол. Оқу жылындағы 34 сағат ішінде кез келген оқушы дін туралы өзекті мәселелермен таныс болып, білімін нығайта алады.

Таяқтың екі ұшы болатыны секілді, мұның да екі гәбі бар екенін айта кеткен жөн. Мектепке дінтану сабағын енгізу арқылы бірнеше ұтымды әрі жағымды нәтижелерге қол жеткізе алатынымызға сенімді болар болсақ, екінші жағынан осы дінтану негіздерін мектеп бағдарламасына енгізгеннен кейінгі проблемалар тобын да жоққа шығара алмаймыз. Айталық, біріншіден, дінтану сабағын оқытатын кадрлардың жетіспеушілігі. Қазақстан Республикасы Ұлттық экономика министрлігі Статистика комитетінің мәліметтері бойынша, Қазақстанда 2015–2016 жж. 7432 күндізгі жалпы білім беретін мектептер бар [5]. Мектептерге дінтану пәнін енгізу үшін жылына 34 сағат болатын болса, әр мектепке кем дегенде бір білікті маман қажет. Ірі қалалардың өзінде бұл мәселе қозғалынып жатса, ауылдық мектептерде бұл мәселе тым өткір. Екіншіден, оқулық. Ең алғаш рет білім беру жүйесіне дінтану мәселесі 2003 жылдан бері қозғалып келе жатса, осы жылдың ішінде дінтану кітабы бес рет, ал негізгі атауы алты рет өзгертіліп, жарыққа шыққан екен. «Форум 18» халықаралық құқық қорғау ұйымының пікірінше, оқулықтардағы кемшіліктердің өзін бірнеше позицияға жіктеп көрсетуге болад. Мәселен, оқулықта «кейбір діни қауымдастықтарға қатысты агрессивті, қорлаушы және тіпті қорлаушы тон бар» [6] деген мәлідемесіне қарап, біраз алаңдаушылық туады. Десе де, бүгінгі күні мұндай қателіктер қолға алынып, дінтану пәнін неғұрлым толеранттылық сананы қалыптастыруға ұмтылуда деп кесіп айтуға болады.

Қорытындылай келе, мектепте дінтану сабағын оқытудың ерекшелігі – толеранттық сананы қалыптастыру мен діни сауатын ашып, жетілдіру дегенге тоқтаймыз. Білім беру жүйесінде жалпы білім беретін мектептер үшін бұл пән аса қажет әрі маңыздылығы зор. Өз кемшіліктеріне қарамастан, бұл пәнді оқыту арқылы біршама артықшылықтар мен ұтымды нәтижелерге қол жеткізудеміз. Жастар, білімді өскелең жас ұрпақ – бүкіл қоғамның, ғылыми, ғылыми- техникалық, саяси, мәдени, әлеуметтік, діни, тіпті, рухани дамуының әрі объектісі де, әрі субъектісі. Неге дейсіз ғой? Оның себебі, бір жағынан олардың халықтың басым көпшілігімен құрайтындығымен ерекшеленсе, бір жағынан олардың талапшыл, шығармашыл, икемділік, мобилдік, креативтілік, жаңашыл болу, жаңа жаңалықтар мен өзгерістерді әп сәтте қабылдап алу қасиетінің жоғары болуымен байланысты. Жас ұрпақтың білім спасын арттыру, ұлттық санасын қалыптастыру мақсатында елімізде жаңа жастар саясатының жасалуы қолға алынып, мемлекеттік тәуелсіздігіміздің нығаюы барысындағы білімді жастардың орны мен рөліне, маңызына, жастардың көшбасшылығына ерекше мән берілуде. Сайып келгенде,

Абай айтпақшы «Ақыл сенбей сенбеңіз, бір іске кез келсеңіз» деп дінге де ақыл тоқтатып, әбден білім жинап алып барса, нағыз дін де, діншіл адам да сол болады.

Әдебиеттер

1. «Терроризм мен экстремизм көріністерінің алдын алу және жолын кесу шаралары туралы» Президент Жарлығы (2010 ж.), Adilet.zan.kz
2. 2013–2017 жылдарға арналған Қазақстан Республикасындағы діни экстремизм мен терроризмге қарсы іс-қимыл жөніндегі мемлекеттік бағдарлама (2013 ж.) //Http://adilet.zan.kz/.
3. Barnes, L., Ph. (2014), Education, Religion and Diversity, p. 280.
4. <https://alashainasy.kz/person/dntanu-sabagyin-beruge-dni-kyizmetkerlerdn-kukuyi-jok-1157/>
5. Ұлттық экономика министрлігінің Статистика комитеті, «Білім» – статистика (2017), stat.gov.kz
6. Смағұлов Е. (2015), мектептердегі дінтану: жағдайы және болашағы.

Б.Е. Бірінбай

Павлодар педагогикалық университетінің 4-ші курс студенті

Ғылыми жетекші: А.Е. Каримова

тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

БІЛІМ БЕРУДІҢ ЖАҢАРТЫЛҒАН МАЗМҰНЫ АЯСЫНДА XVIII–XIX ҒАСЫРЛАРДАҒЫ ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫН РЕСЕЙДІҢ СЫРТҚЫ САЯСАТЫНДАҒЫ ОРНЫҢ ТАНЫП-БІЛУ МӘСЕЛЕСІ ЖАЙЛЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада көптеген жылдар бойы өзектілігін жоғалтпайтын өзекті тақырыптардың бірі қарастырылған. Ерекше назар оқыту әдістемесіне аударылған. Автор тарихнамалық талдау жүргізеді және белгіленген проблема бойынша мектепте оқытудың инновациялық әдістерін қолдану мүмкіндігін қарастырады. Жаңартылған білім беру мазмұны жағдайында Ресей империясының Қазақстанға қатысты сыртқы саясатын тану және шет аймақтарға қатысты отаршылдық саясаттың мәнін түсіну тиімді құрал болып табылады.

Тірек сөздер: Ресей империясы, жаңартылған білім беру, отарлау саясат, сыртқы саясат.

Аннотация. В данной статье рассматривается одна из актуальных тем, которая на протяжении многих лет не теряет своей востребованности. Особую актуальность придает статье акцент на методику преподавания. Автор проводит историографический анализ и рассматривает возможность использования инновационных методов преподавания в школе по обозначенной проблеме. В условиях обновленного содержания эффективным инструментарием является познание внешней политики Российской империи по отношению к Казахстану и понять суть колониальной политики относительно национальных окраин.

Ключевые слова: Российская империя, современное образование, колониальная политика, внешняя политика.

Summary. This article discusses one of the most relevant topics, which for many years has not lost its relevance. The article is particularly relevant due to the emphasis on teaching methods. The author conducts a historiographical analysis and considers the possibility of using innovative methods of teaching at school on this problem. In the context of the updated content, an effective tool is to understand the foreign policy of the Russian Empire in relation to Kazakhstan and to understand the essence of the colonial policy regarding the national outskirts.

Keywords: Russian Empire, modern education, colonial policy, foreign policy.

Соңғы онжылдықтарда білім беру жүйесінің рөлі түбегейлі өзгеріп, едәуір өсті. Ақпараттық революция және ақпараттық қоғамның қалыптасуы қоғамның дамуына әсер ететін басым факторлар ретінде ақпарат пен білімді алға жылжыту арқылы білімнің дамуына әсер етті. Білім беру саласындағы үрдістер әлемдік қоғамдастықтың әлеуметтік – саяси және экономикалық өмірінде болып жатқан процестермен тығыз байланысты.

Қазақстан Республикасында соңғы жылдар ішінде табысты іске асырылатын білім беру жүйесін жаңғырту оны әлемдік білім беру кеңістігіне интеграциялау және халықаралық білім беру стандарттарына жақындату мақсатында жүзеге асырылады. Қазақстандық білім беру және ғылым жүйесін жаңғыртудың қазіргі заманғы кезеңі әрбір азамат үшін сапалы мектепке дейінгі тәрбие мен мектептегі білімнің қолжетімділігін, колледж бен университетте жаңа кәсіби дағдылар алу, зерттеу және шығармашылық құзыреттерді дамыту мүмкіндігін көздейді [1].

Қазіргі уақытта Қазақстанның Білім және ғылым жүйесінің алдында жаңа мақсаттар мен міндеттер тұр. Оларды шешу үшін Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша білім мен ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған жаңа мемлекеттік бағдарламасы әзірленді, оның негізіне бірқатар стратегиялық және бағдарламалық құжаттар алынды.

Қазіргі уақытта Қазақстанның Білім және ғылым жүйесінің алдында жаңа мақсаттар мен міндеттер тұр. Оларды шешу үшін Мемлекет басшысының тапсырмасы бойынша білім мен ғылымды дамытудың 2020-2025 жылдарға арналған жаңа мемлекеттік бағдарламасы әзірленді, оның негізіне бірқатар стратегиялық және бағдарламалық құжаттар алынды. Бұл ҚР Тұңғыш Президенті Н. Назарбаевтың бастамасымен жасалған «Ұлт жоспары: 100 нақты қадам», «Рухани жаңғыру» бағдарламалары [2]. Осындай ұлттық бағдарламалар ел тарихын оқытуды, келешек ұрпаққа жеткізуді мегзейді. Соның ішінде 18–19 ғасырлардағы Ресейдің сыртқы саясатындағы Қазақстанның рөлін мектептегі білім берудің жаңартылған мазмұны аясында оқыту қазіргі таңда өзекті болып отыр.

Қазақстанның Ресейге қосылуы орыс ғылымының Қазақстан-Орта Азия проблемаларына деген қызығушылығын едәуір арттырды. Қазақ даласындағы автократия саясаты қазақ қоғамын, әлеуметтік-экономика-

лық қатынастарды, халықтың дәстүрлерін, оның мәдениетін, тұрмысын, көзқарастары мен сенімдерін зерттеусіз жүзеге асырыла алмады. Осы факторлар Қазақстан зерттеушілерінің XVIII–XIX ғ. бірінші жартысында әзірлеген ғылыми проблемаларының шеңберін айқындады, олардың ішінде Ресеймен экономикалық байланыстар көрнекті орын алды [3].

Орыс зерттеушілерінің еңбектері мен жазбалары көптеген басқа дереккөздерге қарағанда өңірдің әлеуметтік-экономикалық өмірінің түрлі мәселелерін ашып көрсетеді, сондықтан олар Қазақстанның экономикалық тарихы бойынша әлі арнайы жеткіліксіз маңызды дереккөздердің бірі болып табылады.

Оның ішінде білім берудің жаңартылған мазмұны аясында Қазақстан тарихын оқыту, оның ішінде Ресейдің 18–19 ғасырлардағы сыртқы саясатындағы Қазақстанның рөлін мектептегі тарих сабағында оқытудың маңызы зор.

КСРО тарихын оқыту тәжірибесі кең әдістемелік әдебиеттерде, А.И. Стражев, А.З. Редько, В.Г. Карцов, Д.Н. Никифоров, П.С. Лейбенгруб, А.А. Вагин, Н.В. Сперанская және басқалардың мақалалары мен кітаптарында көрініс табады.

Қазіргі уақытта орта мектепте отандық тарихты ғылыми тұрғыдан зерделеу қалыптасып жатыр, оқушыларға Қазақстан тарихын тиімді оқыту әдістерін әзірлеу басталды, зерттеу әдебиеттерінде білім беру жүйесіндегі дағдарыстың жай-күйі туралы айтылады, оның одан әрі дамуының болжамдары жасалады.

Қазіргі уақытта ҚР-да жүзеге асырылып жатқан білім беру реформасы ұйымдастырушылық-экономикалық, құқықтық, құрылымдық және мазмұндық компоненттерді елеулі өзгертуге бағытталған шаралар кешенімен байланысты. Реформалаудың мәні мен бағытын анықтайтын маңызды факторлар Қазақстан Республикасының Тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасуы, әртүрлі меншік нысандарының дамуы, Қазақстанның әлемдік білім беру жүйесіне кіруі болып табылады. Ұзақ уақыт бойы Қазақстан мектебі шетелдегі мектептердің тәжірибесінен оқшауланды, өйткені бұл тәжірибе біржақты теріс бағаланды. Енді бізге әлемдік білім беру практикасындағы бар Жақсылықты пайдаланатын жаңа мектепті құру қажет [4].

Отандық тарих жөніндегі бағдарламаға келетін болсақ, ол Қазақстан тарихын мектепте оқытудың мынадай мақсаттары мен міндеттерін айқындайды:

– оқушылардың ежелгі дәуірден біздің уақытқа дейінгі Қазақстан аумағындағы адамзаттың тарихи жолы туралы, адамдар жинақтаған әлеуметтік, рухани, адамгершілік тәжірибе туралы білім негіздерін меңгеруі;

– Тарихи қозғалыстың бірыңғай ағынына олардың бірегей және органикалық тиесілілігінде шындық оқиғалары мен құбылыстарын ұғынуды талдау негізінде оқушылардың қабілеттерін дамыту;

– гуманизм мен демократиялық құндылықтар идеяларын, халықтар арасындағы өзара түсіністікті қабылдау;

– оқушылардың өз және басқа халықтардың тарихы мен мәдениетіне деген құрметін дамыту, өз елінің және бүкіл адамзаттың мәдени мұрасын сақтауға және көбейтуге ұмтылу;

– идеологиялық және саяси ағымдардың проблемаларына, тарихи тұлғалардың сипаттамаларына көбірек көңіл бөлу; Қазақстандағы 2030 жылдардағы идеялық-саяси күрестің мәнін, сондай-ақ олардың белсенді қатысушыларының саяси ұстанымдарын жан-жақты ашу; мүмкіндігінше қанды соғыстар, төңкерістер, шаруашылық өмір тарихына, сондай-ақ статистикалық деректерге арналған оқу материалдарын қысқарту;

– оқушыларды қазақстандық тарих ғылымының жетістіктерімен таныстыру, тарихи үдерістердің жан-жақты аспектілерін және қандай да бір тарихи проблемалар бойынша балама тұжырымдамалардың болуын көрсету;

– қазақ халқының мәдениеті мен өнерінің тарихына, халықтар арасындағы мәдени байланыстарға және оларды өзара байытуға көбірек көңіл бөлу;

– дінді зерттеуге жаңаша көзқараспен қарау, оның көпғасырлық тарихтағы прогрессивті және реакциялық қызметін ашу;

– Кеңес өкіметі жылдарындағы Қазақстанның экономикалық және мәдени жетістіктеріне, сондай-ақ қазақ халқы үшін тоталитарлық режимнің салдарына объективті баға беру;

– Қазақстан тарихын зерттеу мен көрші елдердің тарихы, дүниежүзілік тарихпен тығыз байланысты жүзеге асыру;

– Ана тілі, әдебиет, география, қоршаған әлем, философия, экономика, экология және т.б. сияқты оқу курстарымен пәнаралық байланысты жүзеге асыру.

Қазақстан тарихын оқытудың мақсаттары мен міндеттерін анықтауда болған өзгерістер авторлық ұжымнан курс мазмұнын іріктеу принциптерін жаңартуды талап етті. Оқытуды ізгілендіру және демократияландыру сияқты жалпыға мәлім қағидаттардан басқа, бағдарлама авторлары білімнің функционалдық толықтығы, білім берудің үздіксіздігі, өркениеттік, мәдени және Ұлттық тәсілдердің басымдығы қағидаттарын, сондай-ақ тарихи, ғылыми, жүйелілік және білімге қол жеткізудің дидактикалық қағидаттарын басшылыққа алды.

XVIII ғасыр – қазақ халқы тарихының ең ауыр және қайғылы кезеңдерінің бірі болды. Бүкіл ғасыр басқыншыларға қарсы ұлттық тәуелсіздік үшін ауыр және қанды соғыстарға толы болды. Осы дәуірдің ең жарқын саяси қайраткерлерінің бірі – Абылай хан, оның есімімен қазақ мемлекеттілігінің жандануы, сыртқы қауіппен табысты күреспен байланысты [5].

XVII ғасырдың 80-ші жылдары жоңғарлардың қазақ жерлеріне жорықтары қайта жанданды, олар Оңтүстік Қазақстанды және

Сырдариядағы сауда қалаларын, сондай-ақ маңызды керуен жолдары өткен аумақты игеруге ұмтылды. Хантайшы (жоңғар билеушісі) Галдан (1671–1699) 1681–1685 жылдары Оңтүстік Қазақстанға бірнеше рет шабуыл жасап, нәтижесінде Сайрам қаласы қирады [6].

XVII ғасырдың соңында Ресей өзінің жаулап алу саясатын жалғастырды. XVI ғасырдың 50-ші жылдары Қазан және Астрахан хандықтары жойылды. Осылайша, Ресейдің оңтүстік-шығыс шекарасы қазақ хандықтарының жерлеріне жақындады. XVI ғасырдың аяғында орыс-қазақ шекарасында орыс қалаларының, бекіністердің, форпосттардың, казак станицаларының, редуттар мен маяктардың құрылысы басталды. Кейбір әскери құрылыстар тікелей Қазақстан аумағында салынды. 1620 жылы Жайық қалашығы (Орал), 1645 жылы Гурьев қаласы (Атырау қаласы) қаланды.

Қазақтың Тәуке ханы 90 – жылдары Ресейге бірнеше елшіліктер жібереді. Елшілердің алдына қойылған негізгі міндеттер – Орал казактары мен башқұрттардың рейдтерін тоқтату және орыс саудагерлерімен сауда келісімдерін жасасу. Алайда қазақтарға жақындай түсудің пайдасын көрмеген орыс тарапы келіссөздерді жалғастырып, хан елшілерін тұтқындады, мұның өзі Тәуке ханды қазақ-орыс Одағының болашағына сабырлықпен қарауға мәжбүр етті.

1694 жылы Тәуке хан қайтадан Мәскеуге I Петрге хат жолдады, онда ол сауда қатынастарының нығаюына үміт білдірді. Петр I Қазақ хандығының Ресейдің сыртқы саясатындағы маңызын бірден бағалады: «Барлық Азия елдері мен жерлеріне бұл Орда кілт пен қақпа, сол себепті ол орда Ресей қамқорлығында болуы керек» [7].

Ресей үкіметі бірден Қазақстанды қосу міндетін іс жүзінде жүзеге асыра бастады: 1714 жылы Шығыс Қазақстанға полковник Бухгольцтың экспедициясы аттанды, басты мақсаты Ертіс алқабында бекіністер салу болды. 1716 жылы Омбы, 1717 жылы Железин, 1719 жылы Семей, 1720 жылы Өскемен бекіністері салынды. Сонымен бірге Бекович-Черкасский экспедициясы Каспий теңізінің шығыс жағалауын зерттеп, Арал өңірінің картасын жасады. Петр I Сенат кописы И. Кириллов пен Сыртқы істер алқасының аудармашысы М. Тевкелевке қазақтарды Ресей бодандығына алып келу жобасын әзірлеуге тапсырма берді. Сонымен бірге, ол Тевкелевке егер «бұл орда нақты азаматтыққа барғысы келмесе, онда үлкен шығындарға қарамастан, кем дегенде миллионға дейін ақша жұмсауға тырысыңыз, бірақ Ресей империясының қамқорлығына бір парак беру керек...». Алайда, I Петрдің өлімі бұл жобаны жүзеге асыруға кедергі келтірді.

Осылайша, орыс отаршылдық әкімшілігі XVIII ғасырда қазақ даласына белсенді енуді бастайды, сонымен бірге қазақ қоғамының экономикалық негіздеріне нұқсан келтіретін көптеген шектеулер енгізеді деп айтуға болады. Осының бәрі XVIII ғасырдың 70-жылдары қазақтардың отаршылдыққа қарсы кең қозғалысына себеп болды. Сонымен

қатар, күрес тек орыс әскерлерімен ғана емес, сонымен бірге патшаға адал қызмет еткен қазақ элитасының бір бөлігімен де болды.

Соның ішінде Қазақстанның Ресейге қосылуы орыс ғылымының Қазақстан-Орта Азия проблемаларына деген қызығушылығын едәуір арттырды. Қазақ даласындағы автократия саясаты қазақ қоғамын, әлеуметтік-экономикалық қатынастарды, халықтың дәстүрлерін, оның мәдениетін, тұрмысын, көзқарастары мен сенімдерін зерттеусіз жүзеге асырыла алмады. Осы факторлар Қазақстан зерттеушілерінің XVIII–XIX ғ. бірінші жартысында әзірлеген ғылыми проблемаларының шеңберін айқындады, олардың ішінде Ресеймен экономикалық байланыстар көрнекті орын алды.

XIX ғасырдың екінші жартысында Қазақстан аумағында бұрын-сонды болмаған биіктерге осындай қысқа мерзімде қол жеткізілді, тау-кен өнеркәсібі пайда болды, алғашқы өнеркәсіптік кәсіпорындар пайда болды, көмір және мұнай өндіру өнеркәсібінің дамуы басталды. 1892–1896 жылдары Омбы мен Орынборды байланыстырған және Қазақстанның Орталық Ресеймен байланысын едәуір жақсартқан Транссібір темір жолы салынды.

Жаңартылған тарих пәні сабақтарындағы осындай және ұқсас сұрақтар жоғары сынып оқушыларына шынайы қызығушылық тудырып қана қоймайды, сонымен қатар пікірталас кезінде қарсыласқа құрметпен қарауды, дауды ақылмен жүргізуді, өз көзқарасын дәлелді түрде қорғауды, біреудің пікірін жеңімпаз ретінде лайықты қабылдауға мүмкіндік береді. Ең бастысы-оқушылар өз сөздерін әдемі, қызықты, сапалы құрастыруды үйренеді. Оқып қана қоймай, тыңдауға және естуге, сондай-ақ тудыруы қызығушылығын білдіреді.

Сауатты құрылған тарих сабағы білім беру және тәрбие міндеттерінің тұтас кешенін шешудегі мұғалімнің таптырмас, әмбебап құралы болып табылады. Әлемдік тарихи мұраны зерттеу барысында оқушылар Ресейдің адамзат қоғамының дамуының әртүрлі кезеңдеріндегі шет елдермен қарым-қатынасы туралы идеяларды қалыптастырады. Жасөспірімдер Ресейдің халықаралық аренадағы рөлі мен орнын, Қазақстанмен қарым-қатынасының тарихын талдауға және анықтауға үйренеді.

Тәрбиелік міндет оқушылардың бойында патриотизм, азаматтық және Отанға деген сүйіспеншілік сезімдерін қалыптастыру, тарихи фактілермен танысу және өткеннің қателіктерін терең талдау арқылы өз Отанының тағдыры үшін алаңдаушылық пен жауапкершілікті дамыту арқылы көрінеді.

Әдебиеттер

1. Калжанова Г.М. Модернизация системы образования в Казахстане // Проблемы и перспективы развития образования: материалы VIII Междунар. науч. конф. – Краснодар: Новация, 2016. – С. 52-55.

2. Назарбаев Н. «Ұлт жоспары: 100 нақты қадам», «Рухани жаңғыру» бағдарламалары.
3. Қазақстандағы орта білім: жағдайы және болашағы. – Астана: Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясы, 2015. – 248 б.
4. Турлугулов Т.Т. Раскрытие в процессе преподавания истории Казахской ССР особенностей перехода казахского народа от феодализма к социализму// Сб. НИИ содержания и методов обучения АПН СССР. – М., 1979. – 350 с.
5. Волкова Т.П. Экономические связи Казахстана с Россией в русской историографии XVIII – первой половины XIX в. // <https://kaz-ekzams.ru/>
6. Говердовский Ю. От казахских степей до Бородинского поля // <http://suzhdenia.ruspole.info/node/6742>
7. Казахстан в XVIII веке. Начало колониальной политики России в Казахстане» // <https://gigabaza.ru/doc/86424.html>
8. Казахское ханство в 30–40-х гг. XVIII в. // <https://gigabaza.ru/doc/86424.html>

А.С. Берёзкина

*студентка Тобольского педагогического института им. Д.И. Менделеева
(филиал) Тюменского государственного университета, г. Тобольск*

Научный руководитель: М.С. Выхрыстюк

доктор филологических наук, профессор, г. Тобольск

ПРЕПОДАВАНИЕ ГУМАНИТАРНЫХ ПРЕДМЕТОВ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Андатпа. Мақала гуманитарлық пәндерді оқытудың сандық технологиялары мен әдістерін талдауға арналған. Цифрландыру қазіргі қоғамның барлық салаларына, соның ішінде білімге де әсер етеді. Гуманитарлық пәндерді оқытуда қолданылатын цифрландыру білім беру деңгейін арттыруға, сондай-ақ филологиялық білімді танымал етуге ықпал етеді, бұл жеке тұлғаның жан-жақты дамуына ықпал етеді.

Тірек сөздер: цифрландыру, гуманитарлық пәндер, білім беру үрдісі, ақпараттық қоғам.

Аннотация. Статья посвящена анализу цифровых технологий и методик преподавания гуманитарных предметов. Цифровизация затрагивает абсолютно каждую отрасль современного общества, в том числе и образование. Цифровизация, используемая в преподавании гуманитарных предметов, способствует повышению уровня образования, а также популяризации филологических знаний, что способствует всестороннему развитию личности.

Ключевые слова: Цифровизация, гуманитарные предметы, образовательный процесс, информационное общество.

Summary. The article is devoted to the analysis of digital technologies and methods of teaching humanitarian subjects. Digitalization affects absolutely every sector of modern society, including education. Digitalization, used in teaching humanitarian subjects, contributes to an increase in the level of education, as well as the popularization of philological knowledge, which contributes to the all-round development of the individual.

Keywords: Digitalization, humanitarian subjects, educational process, information society.

На сегодняшний день цифровые (компьютерные) технологии можно заметить почти во всех сферах современного общества. Появление данных технологий и методов происходит гораздо быстрее, чем появление каких-то новых научных разработок в жизни человека. К примеру, за последние годы и даже последние десятилетия цифровизация охватила огромное количество стран, что привело к делению человечества на людей, использующих современные технологии, и на тех, кто остался далек от этого.

Рассматривая вопросы образовательного процесса, которые, прежде всего, касаются цифровизации, можно отметить выдающегося доктора экономических наук Юрия Ивановича Грибанова, который в своих исследованиях считал, что современные технологии приведут к трансформации, то есть произойдет «...процесс коренного преобразования концепции и формата функционирования социально-экономических систем всех уровней, посредством оцифровки – перевода всех ресурсов в цифровой формат (...) с целью революционного изменения (роста объемов и повышения разнообразия и качества) потребительской ценности и доступности продуктов и услуг» [1, с. 12-13].

Использование цифровых технологий и методик преподавания гуманитарных предметов в современном образовательном процессе является одним из важных и основополагающих моментов, потому что это в первую очередь даёт возможность повысить и улучшить процесс обучения, а также уменьшает количество времени на изучение данных дисциплин: филологии, философии, культурологии, литературоведения и так далее.

Стоит отметить, что цифровизация становится «...необходимой потребностью современной системы высшего образования» [3, с. 66]. Исходя из этого, можно сделать такое предположение, что процесс развития цифровых технологий может существовать благодаря нескольким этапам: это цифровые компетентности человека, затем его цифровые коммуникации и цифровые инфраструктуры. Разберём каждую подробнее.

Первое – это этап цифровых компетентностей, который затрагивает те технологии современности, которые уже были получены с опытом в образовательном процессе. Однако не стоит забывать о том, что существуют и некие риски на этом этапе. Например, большой и открытый доступ к информации в абсолютно любом источнике интернета, либо копирование информации, но в некоторых случаях – недостоверной.

Второе – это цифровые коммуникации, то есть это то, что затрагивает проблемы цифровизации. Ведь все нарастающее «...информационное противостояние бедного большинства и богатого меньшинства на планете и в отдельных странах, создает критические степени социально-политических напряжений, которые в условиях кризиса могут привести к самоуничтожению как государства, так и общества» [2, с. 39].

И последнее – это цифровые инфраструктуры, то есть распространение и использование сети Интернет в открытом доступе, но стоит опять же отметить, что информация может быть представлена разной. Как отмечают исследователи, она может нести как вред образованию и нарушать конфиденциальность данных, так и давать возможность обучаться чему-то новому, повышать уровень развития информационных технологий, знаний и умений.

Исходя из вышеперечисленного важно сказать о том, что не все данные цифровизации можно использовать на одном и том же образовательном уровне. Например, цифровые технологии, которые касаются окружающей среды, было бы не совсем целесообразно применять при преподавании гуманитарных дисциплин в процессе обучения современного общества, потому что гуманитарное образование является особым центром социализации и преподавания гуманитарных предметов, что «...определяется степенью цифровизации в новых условиях» [5]. Всё это приводит к тому, что происходит разделение педагогического и культурного потенциала не только в каком-то определённом образовательном учреждении, но и, конечно, же, там, которые находятся в другом регионе, в другой стране, да и в современном информационном обществе в целом.

Так как происходит разделение потенциала, то ученые предполагают, что преподавая гуманитарные дисциплины, педагог всё равно должен обладать следующими цифровыми компетенциями:

- уметь разрабатывать и применять в своей педагогической практике цифровые технологии;
- уметь преподносить до учащихся материал с помощью современной цифровизации (Интернет, интерактивные доски и т.д.);
- использовать программы ИКТ для изучения конкретного предмета, например, русского языка и литературы;
- создавать благоприятную обстановку и среду для учащихся в условиях цифровизации при изучении гуманитарных предметов;
- уметь применять и использовать гибкий подход в процессе обучения, когда используются цифровые технологии и инструменты при взаимодействии с другими участниками образовательного процесса;
- а также использовать современные цифровые технологии, которые помогут развивать личностные педагогические компетенции.

Стоит отметить, что цифровые технологии в условиях компетентного педагога необходимо развивать на самых ранних этапах, потому что именно тогда происходит формирование и становление его профессионального успеха, его идентичности. В таком случае в качестве профилактики могут использоваться различные гуманитарные дисциплины, способствующие реализации некоторых нормативных баз и ресурсов, которые будут обеспечивать и поддерживать цифровизацию образования, а

также оказывать помощь, чтобы подготовить соответствующий персонал для работы с современными ресурсами.

Сами процессы преподавания гуманитарных предметов в условиях цифровизации являются одним из важных и ключевых составляющих положительного процесса усвоения и получения знаний и навыков. Исходя из этого, можно сделать небольшой вывод о том, что данные процессы возможны лишь в тех случаях, когда будет существовать проверенная система цифрового обучения в образовательных процессах. А иначе будут возникать определенные причины и вопросы, свидетельствующие о недоверии и неэффективности применения подобных методик преподавания в цифровой эпохе [4, с. 51].

Как уже сказали выше, процесс цифровизации играет очень большую роль в жизни человека, но не остаются в стороне и учёные, которые придерживаются этого же мнения и считают, что человек, обученный цифровизации, способен управлять образовательным пространством. Так считает известный ученый В.С. Москалюк, и в одном из своих исследований он пишет: «Цифровизация системы образования служит фундаментом перехода на новый уровень...» [6, с. 12]. Данное высказывание доказывает нам то, что действительно использование информационных технологий на уроках гуманитарной направленности помогает эффективнее донести материал до учащихся, наглядно с помощью интерактивной доски продемонстрировать какие-то сюжеты, чтобы учащийся лучше воспринял и усвоил тему.

Стоит также отметить тот факт, что цифровизация в процессе обучения гуманитарных дисциплин влияет и на самого педагога. Из-за этого происходит изменение его поведенческой роли. Это говорит о том, что педагог не только должен просто преподносить лекционную информацию по предметам, формировать знания и умения у учащихся, но и уметь поддерживать взаимоотношения с другими участниками образовательного процесса, привлекая их к изучению научных аспектов гуманитарных предметов, при этом ещё мотивируя на развитие и углубление полученных знаний. Достичь такого успеха в гуманитарном образовании опять-таки можно при помощи информатизации и современных технологий, которые имеют свои определенные предназначения для той или иной области и делятся на несколько категорий. Одна из них – это обучающая, суть которой заключается в информации, доносимой до учащихся, а также в формировании у них знаний и умений в гуманитарных предметах в процессе всей учебной деятельности. Например, на уроках по филологии или философии.

Далее идёт справочная категория, нацеленная снова на формирование умений систематизации и отбора информации. И ещё одна, к примеру, это учебная или учебно-игровая категория обучения, то есть, это когда занятие или урок проходит в виде деятельности с преобладанием современных информационных технологий. В таком случае используется

мультимедиа, ресурсы интернета, поисковые браузеры, различные платформы с игровыми программами: ребусы, головоломки и так далее. Но не стоит забывать, что такого рода обучение имеет определённые структуры. Их преподаватель должен уметь правильно подбирать, когда будет искать подходящий метод работы с учащимися. Например, при подготовке к учебным занятиям можно использовать электронные материалы: книги, статьи, энциклопедии, а также использовать как способ передачи и распространения информации – размещать презентации на педагогических сайтах, делиться собственными исследованиями, и всё это можно делать благодаря информатизации.

Существует так же структура гипертекста, то есть это связь, которая происходит между разделами информации, которые дают возможность быстро и удобно переходить от одного блока информации к другому с дополнительным ресурсом по какой-то определённой теме. Но тут возникает вопрос: «Если положительный результат мы можем отчетливо наблюдать в процессе всего современного обучения, а вот есть ли слабые стороны, и происходит ли негативное влияние информатизации на процесс преподавания гуманитарных предметов?» – над этим стоит подумать.

Как известно, главным и ведущим принципом обучения и преподавания является принцип коммуникативности, то есть процесс взаимодействия между педагогом и учащимися, в ходе которого происходит формирование межличностных отношений. В таком случае, принцип должен включать в себя следующие аспекты: прежде всего это доверие к друг другу и сотрудничество, далее целенаправленность и информативность, поднятие проблемы и её коллективное решение.

Это приводит к выводу, что достижение качественного и эффективного образования в области гуманитарных предметов и дисциплин достигается за счёт использования цифровизации, интеграции цифровых технологий и традиционного обучения, которое должно основываться на педагогических и психологических методах обучения. Это значит, что компьютер, планшет или ноутбук на долгое время не сможет заменить педагога, потому что не умеет, да и не сможет превратить информацию в знания, и лишь затем донести её до учащихся.

Существуют и другие немало важные и яркие недостатки использования цифровизации:

- недостаточно сформированная медийная компетентность;
- отсутствие живого контакта у преподавателя с учащимися;
- отсутствие креативности и мышления (потому что всё можно найти в интернете);
- нет собственных мыслей, поэтому появляется цитатное мышление;
- при подготовке к учебным занятиям тратится намного больше времени, чем к традиционным;

– информация не всегда может быть достоверной, она может ввести в заблуждение;

– может быть дефицит вербальной коммуникации, что приведёт к негативному воздействию на усвоение и восприятие материала.

В заключении можно сделать вывод о том, что информационные технологии сегодня является неотъемлемой частью образования. Прежде всего, они способствует развитию интереса и мотивации, как у педагога, так и у учащихся при изучении гуманитарных дисциплин, но при этом имеют свои «минусы».

Поскольку цифровизация, которая используется в преподавании гуманитарных предметов, способствует повышению уровня образования в этих дисциплинах, она способна и популяризировать филологические знания, а это способствует развитию личности и способностей набираться коммуникативно-информационных умений, что приводит к открытию новых цифровых возможностей, которые в будущем можно будет использовать в образовательном процессе.

Литература

1. Грибанов Ю.И. Цифровая трансформация социально-экономических систем на основе развития института сервисной интеграции // автореф. Дисс... докт. эконом. наук. – СПб., 2019. – 355 с.

2. Дюбанова Н.В. Цифровизация профессионального образования: проблемы и перспективы // Профессиональное образование: проблемы, исследования, инновации: сб. материалов VI Международной науч.-практ. конф. – Т. 2. – Екатеринбург, 2019. – С. 49-54.

3. Кочева Л.В., Зульфугарзаде Т.Э., Александрова Н.С. Гуманитарная составляющая профессиональной подготовки как фактор повышения квалификации студентов. Культурный уровень // Revista ESPACIOS. ISSN 0798 1015 Том. 39 (№ 17) 2018 год.

4. Левашов В.К., Сарьян В.К. Цифровизация и безопасность: проблемы и решения // Социальные новации и социальные науки. – 2020. – №1 (1). – С. 37-46.

5. Литвин А.В. Существует ли разница в подготовке бакалавров к проектной деятельности средствами образовательной робототехники в гуманитарных и технических вузах? // Гуманитарно-педагогические исследования. – 2020. – №1. – С.66-71.

6. Москалюк В.С. Необходимость цифровизации российского образования // Наука и образование сегодня. – 2019. – С. 12–15. URL: <http://elibrary.ru/item.asp?id=41148168>

7. Яковлев А.И. Информационно-коммуникационные технологии в образовании // Информационное общество. – 2001. – № 2. – С. 32–37.

С.А. Болат

*Павлодар педагогикалық университетіб Гуманитарлық жоғарғы мектебі,
«тарих-дінтану» мамандығының 2-курс студенті*

Ғылыми жетекші: Н.Е. Кузембаев

т.ғ.к, доцент

БАТЫС ЖӘНЕ ШЫҒЫС ТҮРІК ҚАҒАНАТЫ БОЛЫП БӨЛІНУІНІҢ СЕБЕБІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ АРАСЫНДАҒЫ АЙЫРМАШЫЛЫҚТАР

Аңдатпа. Ұсынылған ғылыми мақалада ежелгі Түрік қағанатының екі бөлікке бөлінуінің негізгі мәселелері мен себептері қарастырылады. Мақаланың ерекшелігі – екі қағанаттың айырмашылығы егжей-тегжейлі зерттелуі.

Тірек сөздер: Түркі қағанаты, тарих, ыдырау, тақ, аумақ, көтеріліс, халық.

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные проблемы и причины распада Древне тюркского каганата на две части. Особенность стаьи в том, что подробно изучена разница двух каганатов.

Тюркский каганат, история, распад, престол, территория, восстание, народ.

Summary. This article discusses the main problems and causes of the collapse of the Ancient Turkic Khaganate into two parts. The peculiarity of the article is that the difference between the two khaganats is studied in detail.

Keywords: Turkic khaganate, history, disintegration, throne, territory, uprising, people.

Менің бұл мақаламда түркі көшпелі империясының құлауының негізгі факторлары мен механизмдері қарастырылған. Зерттеу түркі империяларының бөлінуін немесе жойылуын анықтаған факторлар мен себептерді жан-жақты талдау негізінде жүзеге асырылды. Нәтижесінде Түрік қағанаттарындағы дағдарыстар әр нақты жағдайда әр түрлі факторлардың белгілі бір үйлесімділігі әсерінен болғанын анықтауға мүмкіндік туды. Мақсатыма жетудегі міндеттерім, қытай жазбалары мен түрік жазбаларының деректерін пайдалана отырып, Түрік қағанатының екіге бөлуінуіне акеліп соққан себептерді анықтау және шығыс пен батыстың арғы тағдырындағы айырмашылықтарды атап көрсету.

Дүниежүзілік тарихтың фонында ежелгі түркі халқының және олар құрған мемлекеттің тарихы: «түріктер неге пайда болды? Өз есімдерін олардың ұрпақтары болмайтын көптеген халықтарға мұра етіп қалдырып және не үшін жоғалып кетті?» деген сұрақтарға қайнап тұр. Бұл мәселені тек саяси тарихты немесе тек қоғамдық қатынастарды талдау арқылы шешуге талпыныстар бірнеше рет жасалды, бірақ нәтиже берген жоқ [1, 3].

Халықтардың ұлы қоныс аудару дәуірі (II-Vff.) Қазақстанның, Орта Азия мен Шығыс Еуропаның этникалық және саяси картасын едәуір дәрежеде өзгертті. V ғасырда түркі тілдес теле (тирек) тайпалар одағының саны көп топтары Солтүстік Моңғолиядан Шығыс Еуропаға дейінгі

далалық өңірге қоныстанады, оңтүстігінде олардың көшіп жүретін жерлері Әмударияның жоғарғы ағысына дейін жеткен. VI ғасырда Қазақстан жерлері құдіретті держава – билеушілері түрік тайпасының әулеттік ашин руынан шыққан Түрік қағанатының билігіне түсті. Түрік этносының өзі қағанның құрылар алдындағы кезеңде Ганьсу, Шығыс Түркістан және Алтай аудандарында III ғасырдан VI ғасырға дейін кезең-кезеңмен қалыптасты [3, 5].

Түрік қағанатының күшейген уақытында Солтүстік-Шығыс Қытай (Манжурия), Моңғолия, Алтай, Шығыс Түркістан, Батыс Түркістан, Орта Азия, Қазақстан және Солтүстік Қапқаз аумақтарына иелік еткен [4, 30].

Түрік қағанаты – Көк түріктердің тайпалық одағы орта ғасырларда (552–603 ж.) басқарған Азиядағы ірі мемлекет. Тарихтағы ең ірі мемлекеттердің бірі.

Ежелгі түріктер адамзат тарихында үлкен маңызға ие болғанымен, олардың саны аз болған, ал Қытай мен Иранға жақын орналасуы олардың ішкі істеріне әсер ете алмауы мүмкін емес еді. Демек, бұл елдердің әлеуметтік және саяси тарихы бір-бірімен тығыз байланысты және оқиғалардың барысын қалпына келтіру үшін біз олардың екеуін де назарда ұстауымыз керек. Экономикалық ортаның өзгеруі, атап айтқанда, Қытай тауарларының жоғары немесе төмен деңгейдегі экспортымен және Иран үкіметінің қорғаныс шараларымен байланысты өзгерістер де маңызды рөл атқарады [1, 3].

Ұлы түркі тілдес державаның ішінде айналадағысынан да кем емес түбегейлі өзгерістер болып жатты. Мұның біріншісі тақтың мұрагерлік жолмен берілуінде тәртіптің болмауы.

Біз білетіндей, Бумын ханның ұлы және мұрагері – Қара Еске қаған әкесінен кейін жарты жыл ғана өмір сүріп, 553 жылдың басында қайтыс болады [1:]. Оның ұлы Баға Ышбара қаған да осы кезде тақтан шеттетілген. Билік Бумын қағанның екінші ұлы – Мұқан қағанның қолына өтеді. Оның тұсында Түрік қағанатының сыртқы саясаты жақсы дамып ғана қоймай, сонымен бірге ерекше жүйе де орнатылды, соның арқасында түрік державасы VI–VII ғасырлардағы Азияның ұлы державалармен бәсекелесуде, жүз жылдан астам уақыт аралығында алдыңғы қатарды ұстап тұратын еді [6, 2].

Түркі қағанатының құрылу жүйесінің бар мәні келесідей болды: «ұзын найза және өткір қылыш». Он жыл (550–560) ішінде түріктер Сары теңізден Еділге дейінгі көшпелі тайпаладың бәрін бағындырды және тағы жиырма жыл бойы кеңеюін жалғастырды. Бірақ бұл үлкен аумақты жаулап алу жеткіліксіз еді себебі, алдағы уақытта оны сақтап қалу туралы басты мақсат тұрды. Қатыгез түркілердің эксплуатациялық билігі басып алған жаңа халықтардың жанашырлығын тарта алмады, және сепаратистік үрдістер де бір мезетке болсын тоқтамаған. Ашин

әулетіне қарсы көтерілістер әр жерде басталып, мемлекеттің ыдырап кетуіне дейін тоқтамаған [1, глава 5].

Ұлы державаның екіге бөлінуін трагедия деп санайтын болсақ, оның алғышарттары 581 ж. соңында Орхон өзені жағасында орын тепті. Осы кезде түркі тілдес халықтың ұлы ханы Арслан Тобо қаған өлімінің жақындағанын сезіп, ұлы Амраққа жүгінеді. Ол оған «баспалдақпен берілетін» билікке сәйкес талапты орындап, Мұқан ханның ұлы Төремен Ала-ханның таққа отыру құқығын мойындауын сұрайды. Сонымен бірге Тобо хан әке мен ұл арасындағы туыстық ең жақын екенін атап өтті, бірақ бұл таққа мұрагерлік кезінде маңызды емес деген. Тақты алу кезегінде тек Шаболио ғана шетте қалды, себебі, оның әкесі заңды қабылдап үлгермей қайтып кеткен еді.

Төремен Ала-ханның анасының шығу тегі «төмен» болуына байланысты, түркітілдес ақсүйектер арасында танымал еместігін ескере отырып, Шаболио Амрақтың пайдасына сөйледі. Ол белгілі ақсүйектердің жиналысына бәрінен кеш келіп, марқұм ханның өсиетін мақұлдаған жағдайда, Шету өз шекараларына қайтып, «өткір қылыш пен ұзын найзамен» қорғаймын деп ескереді, яғни, азаматтық соғыс бастаймын дегені [7,228]. Бұл ақсүйектер үшін әлсіз әрі зиянсыз Амаркты таққа отырғызуға жақсы аргумент болды. Әрине, Төремен Ала-хан бұнымен қоймай, талас өрши бастаған болатын. Осылайша, ағайындар арасындағы тақ 4-ке бөлінді: Иштеми қағанның ұлы Қара-Еске қаған, Шету қаған, Төремен Ала-хан, Амарк. Олардан басқа тағы да кішігірім 4 хан болған [1, глава 9].

С.Г. Кляшторныйдың пікірінше, бірінші түркі қағанатындағы өзара соғыс 20 жылға созылып, 603 жылы мемлекет – Батыс Түркі және Шығыс Түркі қағанаттарына ыдыраумен аяқталды [8, 97]. Алайда, А.П. Новосельцевтің Хазар мемлекетінің тарихына арналған монографиясында, автор 588 жылды түрік державалары Батыс және Шығыс қағанаты болып ыдырау күні ретінде бірнеше рет атап өтеді [9, 73].

Қағанат	Аумағы	Шаруашылығы мен феодалдық жағдайы	Сыртқы саясаты
Шығыс	Монғолия, оңтүстігіне Ұлы Қытай қорғаны, солтүстігінде ежелгі хакастардың жеріне дейін, батысы қазіргі Қазақстан.	Түріктердің негізгі кәсібі көшпелі мал шаруашылығы болды: сол кезде үлкен табындары далада кезіп жүрген шөп жейін ірі жануарларды аулау үлкен рөл атқарды [7, 292] 7 «Күлтегін» ескерткішінде қала туралы сөздер де кездеседі. Бұл түріктердің кейбір бөліктерінің отырықшылыққа көше бастағанын	Шығыс түркі мемлекетінің тарихында (581–745 жж.) үш кезең. Бірінші кезең (581–630 жж.), онда мемлекеттің гүлденуі Шиби қағанның (608–619 жж.) және Сялы қағанның (шамамен. 620–634 жж.). Бұл кезең 630 жылы Қытай әскерлерінен Ся Каганның (620–634

Қағанат	Аумағы	Шаруашылығы мен феодалдық жағдайы	Сыртқы саясаты
		көрсетеді. Оған басты дәлел Жетісу мен Оңтүстік Қазақстанда археологиялық зерттеу кезінде тұрақты үй-жайлардың табылуы. Түріктердің көп тараған көлігі жылқы болды.	жж.) жеңілісімен аяқталды, екінші кезең (630–679 жж.) жалпы қабылданған пікір бойынша – Шығыс түріктерінің Қытайға бағыну кезеңі. Үшінші кезең (679–745 жж.) – Шығыс Түрік қағанатының көтерілу кезеңі. Бұл Гудолу Кағанның билігі (682–692 жж.), Мочжо (692–716 жж.), Білге қаған (734 жылға дейін), Шығыс Түрік қағанаты ең үлкен күшке жетті [10].
Батыс	Аумағы ендік бағытта Қаратаудың шығыс баурайынан Жоңғарияға дейінгі жерді алып жатты [2, 300]. Батысында Еділдің төменгі ағысы, оңтүстігінде Амудария, солтүстігінде Сібір, шығысында Алтай таулары. Ресей, Қытайдың шекараларымен келеді [10, 2,3].	Шаруашылық экономикалық жағынан алғанда қағанат екі негіздің – мал ш.-мен көшпелі әдіспен жүргізуге негізделген қоғамның және бұл кезде феодалдық қатынастар едәуір дамыған отырықшы егіншілік қоғамның ұштасуы болды. Олардың баспанасы көші-қонға ыңғайлы киіз үй болды. Өйткені мұндай үй тез тігуге, тез жығуға қолайлы еді. Түркі тайпалары жылқы мен қой малын көбірек өсірді. Жайылым жерлер ақсүйектер қолында болды. Сонымен қатар түркілер тоқыма тоқумен де айналысқан.	Тардуш (Дато) қаған-қағанаттың алғашқы қағаны және қағанаттың билігін күшейген қаған. Шегу (610–618 ж.) қаған-қағанаттың шекарасын кеңейтті. Тон (618–630 ж.) қаған қағанаттың халықаралық жағдайын нығайтқан қаған. Феодалдық қатынастар Византия мен сасанилер Иранында дамыған болатын, соғыс және сауда бәсекелестігіне қарамастан, феодалдық қоғамдық қатынастар Кавказ өңірінің Хазар патшалығының көшпелі ортасына, тиректер мен Алтайдың ертедегі түріктер жеріне өтіп ұлғая түсті [2].

Осылайша ежелгі түріктер әлемдік өркениеттің дамуына елеулі үлес қосты. Қуатты мемлекеттер құра отырып, олар Шығыс пен батыс өркениеттері арасындағы өзіндік көпір бола отырып, Орта ғасырлардағы басты сауда артериясы – Ұлы Жібек жолының қауіпсіздігін қамтамасыз етті. Ал қағанаттардың рухани және материалдық мәдениетін зерттеу

ежелгі түркілердің әлемдік мәдени мұраның негізіне айналған көптеген идеяларды қалыптастырғанын көрсетеді.

Қорытындылай келе, біріккен Түрік қағанаты – тарихымызда айтылып келе жатқан маңызды мәселелердің бірі болып, табылады. Ол қанша екіге бөлініп, ыдырағанына қарамастан, ұрпақтарының Қазақстан тарихында алатын орны өте маңызды. Сондықтан олардың қалай пайда болып, қандай саяси жағдайларға ұшырап, жойылуының себептерін білуіміз керек.

Әдебиеттер

1. Гумилев Л.Н. Древние тюрки. – М.: Кристалл, 1993. – 526 с.
2. Қазақстан тарихы» (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 1-том. – А.: Атамұра, 2010. – 657 бет.
3. Бисембаев А.А. Археологические памятники кочевников среднековья Западного Казахстана (VIII–XVIII вв). – Уральск, 2003. – 232 с.
4. Шарлипп В-Э. Ранние турки в Центральной Азии. Введение в их историю и культуру. – Дармштадт: Библиотека WBG, 1992. – 53 с.
5. Кляшторный С.Г. История Центральной Азии и памятники рунического письма. – СПб., 2003.
6. Гумилев Л.Н. Удельно-лестничная система у тюрков в VI–VIII веках (к вопросу о ранних формах государственности) // Советская этнография. –1959. – №3.
7. Бичурин Н.Я. Собрание сведений о народах, обитавших в Средней Азии в древние времена. – I-том. – М.: Изд-во Акад. наук СССР. – 471 с.
8. Кляшторный С.Г., Савинов Д.Г. Степные империи древней Евразии. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. – 97 с.
9. Новосельцев А.П. Хазарское государство и его роль в истории Восточной Европы и Кавказа. – М.: Наука, 1990. – 264 с.
10. Ганиев Р.Т. Восточно-тюркское государство в южной Сибири и центральной Азии во второй половине VI – первой половине VIII в. – Екатеринбург: Уральский государственный университет имени А.М. Горького, 2006. – 23 с.

М.К. Босова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: З.К. Темиргазина

д.ф.н., профессор Павлодарского педагогического университета

РАБОТА С ТЕКСТОМ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА ОБНОВЛЁННОГО СОДЕРЖАНИЯ

Аңдатпа. Бұл мақалада жаңартылған мазмұн аясында орыс тілі сабақтарында мәтінмен жұмыс істеу ерекшеліктері қарастырылады. Кезеңдер үш бағытта сипатталған: ақпаратты іздеу және түсіну, ақпаратты түрлендіру және түсіндіру, ақпаратты бағалау.

Тірек сөздер: білім берудің жаңартылған мазмұны, орыс тілі, мәтінмен жұмыс істеу тәсілдері.

Аннотация. В данной статье рассматриваются особенности работы с текстом на уроках русского языка в рамках обновлённого содержания. Описаны этапы в трёх

направлениях: поиск информации и понимание прочитанного, преобразование и интерпретация информации, оценка информации.

Ключевые слова: обновлённое содержание образования, русский язык, приёмы работы с текстом.

Summary. This article discusses the features of working with text in Russian language lessons in the framework of the updated content. The stages are described in three directions: information retrieval and reading comprehension, information transformation and interpretation, information evaluation.

Keywords: updated content of education, Russian language, techniques for working with text.

Образование является единственной эффективной долгосрочной стратегией для участия страны в конкуренции. По всему миру пересмотрены или же пересматриваются на данный момент образовательные системы на предмет того, какое образование они предоставляют для своих будущих поколений.

Современные преобразования в нашей стране, быстрая информатизация общества и динамичность кардинально меняют требования к образованию. Бывший президент страны Нурсултан Абишевич Назарбаев подчёркивает, что «...одним из ключевых факторов успеха всего модернизационного процесса является успешность обновления национальной системы образования». Сегодня она осуществляется по всем приоритетным направлениям [1].

Обновление содержания образования – это, прежде всего, пересмотр самой модели среднего образования, его структуры, содержания, подходов и методов обучения, и воспитания, внедрение принципиально новой системы оценивания достижения учащихся. Весь комплекс мероприятий в рамках обновления содержания образования направлен на создание образовательного пространства, благоприятного для гармоничного становления и развития личности [1].

Качественные изменения в любой области нашей жизни, а тем более в образовании невозможны без формирования нового взгляда учителя на своё место и роль в учебном процессе. Без осмысления, учителями, новых целей и задач в обновлённом содержании и технологии обучения, новых форм оценивания с учётом компетентностно-ориентированного подхода в обучении это сделать практически невозможно. Именно поэтому педагогу необходима готовность к восприятию методологии и содержания обновлённого ГОСО, к изменению программного и методического обеспечения образовательного процесса, к изменению целей и способов педагогической деятельности.

Переход на обновление содержания образования предъявляет новые требования к работе в рамках компетентностного подхода к образованию, формированию готовности работать в условиях возросшей индивидуализации образовательного процесса. Обновление структуры образования заключается в преодолении традиционного репродуктивного стиля

обучения и переход к новой развивающей, конструктивной модели образования, обеспечивающей познавательную активность и самостоятельность мышления школьников [1].

Новые подходы в преподавании и обучении позволяют так организовать учебный процесс, что ребёнку урок и в радость, и приносит пользу, не превращаясь просто в игру. Русский язык – один из самых сложных общеобразовательных предметов. Трудности восприятия лингвистических понятий и усвоения соответствующих умений и навыков учащимися связаны прежде всего с недостаточным уровнем сформированности интеллектуальной готовности к сложной учебной работе: низкой способности к концентрации внимания, умению анализировать, сравнивать, обобщать, делать выводы, применять теоретические положения к конкретным практическим ситуациям, держать в памяти большой объем фактического материала и уметь ситуативно активизировать его конкретную часть. Ситуация такая складывается под влиянием внешних и внутренних факторов. Внешние факторы связаны с особенностями среды и условиями организации деятельности ребёнка, а внутренние обусловлены психологическим складом ребёнка.

Организация уроков русского языка в системе интеллектуального развития основана на следующих принципах [2]:

1. Принцип разностороннего развивающего воздействия на интеллект ребёнка.

2. Принцип действенного подхода к обучению заключается в поиске детьми собственных, неординарных путей решения проблем, в максимальной степени активизируется мыслительная деятельность.

3. Принцип обоснованного ответа.

4. Принцип сотрудничества, делового партнёрства учителя и учащихся.

Обучение русскому языку в методике рассматривается в неразрывной связи с развитием и воспитанием ученика. Развитие же личности – духовно-нравственное, эстетическое – в большей мере зависит от окружающей ее речевой среды. «Человек живёт в мире текстов. Тексты эти разнообразны по содержанию, по жанрам, тематическим сферам, объёму, необходимости многократного обращения к ним или разового и т. п.». В то же время человек в своей «человеческой специфике», выражая себя, создаёт текст: «Всякий истинно творческий текст всегда есть в какой-то мере свободное... откровение личности».

Государственный образовательный стандарт основного общего образования рассматривает работу с текстом с учётом уровней понимания текстов уровней знания, понимания и критического мышления, выделенных Блумом (рисунок 1).

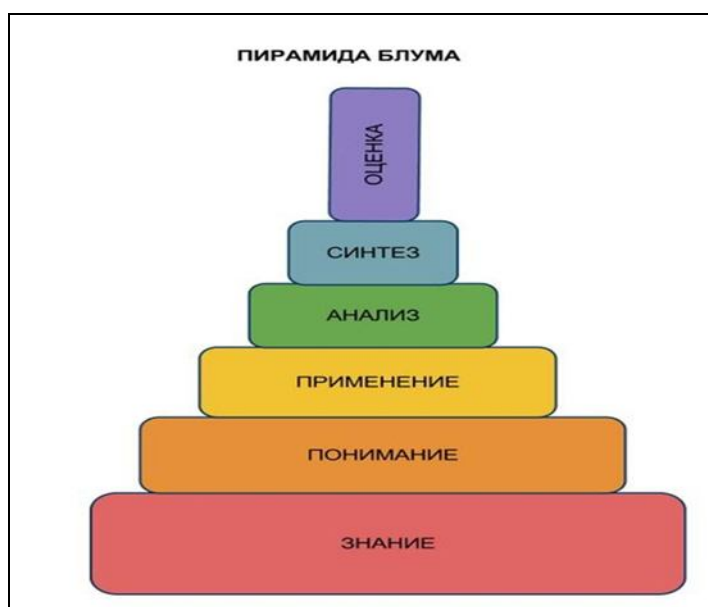

Рисунок 1. Пирамида Блума

Стандарт предлагает следующие этапы работы с текстом:

1. Понимание и применение
2. Интерпретация и преобразование
3. Оценка информации

Работа с текстом: поиск информации и понимание прочитанного

Ученик научится:

1) ориентироваться в содержании текста и понимать его целостный смысл:

- определять главную тему, общую цель или назначение текста;
- выбирать из текста или придумать заголовок, соответствующий содержанию и общему смыслу текста;
- формулировать тезис, выражающий общий смысл текста;
- предвосхищать содержание предметного плана текста по заголовку и с опорой на предыдущий опыт;
- объяснять порядок частей/инструкций, содержащихся в тексте;
- сопоставлять основные текстовые и вне текстовые компоненты: обнаруживать соответствие между частью текста и его общей идеей, сформулированной вопросом, объяснять назначение карты, рисунка, пояснять части графика или таблицы и т. д.;

2) находить в тексте требуемую информацию (пробегать текст глазами, определять его основные элементы, сопоставлять формы выражения информации в запросе и в самом тексте, устанавливать, являются ли они тождественными или синонимическими, находить необходимую единицу информации в тексте);

3) решать учебно-познавательные и учебно-практические задачи, требующие полного и критического понимания текста:

- определять назначение разных видов текстов;
- ставить перед собой цель чтения, направляя внимание на полезную в данный момент информацию;
- различать темы и подтемы специального текста;
- выделять не только главную, но и избыточную информацию;
- прогнозировать последовательность изложения идей текста;
- сопоставлять разные точки зрения и разные источники информации по заданной теме;
- выполнять смысловое свёртывание выделенных фактов и мыслей;
- формировать на основе текста систему аргументов (доводов) для обоснования определённой позиции;
- понимать душевное состояние персонажей текста, сопереживать им.

Ученик получит возможность научиться:

- анализировать изменения своего эмоционального состояния в процессе чтения, получения и переработки полученной информации и её осмысления.

Работа с текстом: преобразование и интерпретация информации

Ученик научится:

1) структурировать текст, используя нумерацию страниц, списки, ссылки, оглавление; проводить проверку правописания; использовать в тексте таблицы, изображения;

2) преобразовывать текст, используя новые формы представления информации: формулы, графики, диаграммы, таблицы (в том числе динамические, электронные, в частности в практических задачах), переходить от одного представления данных к другому;

3) интерпретировать текст:

- сравнивать и противопоставлять заключённую в тексте информацию разного характера;

- обнаруживать в тексте доводы в подтверждение выдвинутых тезисов;

- делать выводы из сформулированных посылок;

- выводить заключение о намерении автора или главной мысли текста.

Ученик получит возможность научиться:

- выявлять имплицитную информацию текста на основе сопоставления иллюстративного материала с информацией текста, анализа подтекста (использованных языковых средств и структуры текста).

Работа с текстом: оценка информации

Ученик научится:

1) откликаться на содержание текста:

- связывать информацию, обнаруженную в тексте, со знаниями из других источников;

– оценивать утверждения, сделанные в тексте, исходя из своих представлений о мире;

– находить доводы в защиту своей точки зрения;

2) откликаться на форму текста: оценивать не только содержание текста, но и его форму, а в целом – мастерство его исполнения;

3) на основе имеющихся знаний, жизненного опыта подвергать сомнению достоверность имеющейся информации, обнаруживать недостоверность получаемой информации, пробелы в информации и находить пути восполнения этих пробелов;

4) в процессе работы с одним или несколькими источниками выявлять содержащуюся в них противоречивую, конфликтную информацию;

5) использовать полученный опыт восприятия информационных объектов для обогащения чувственного опыта, высказывать оценочные суждения и свою точку зрения о полученном сообщении (прочитанном тексте).

Ученик получит возможность научиться:

1) критически относиться к рекламной информации;

2) находить способы проверки противоречивой информации;

3) определять достоверную информацию в случае наличия противоречивой или конфликтной ситуации.

Труд читателя, по мнению В.Г. Маранцмана, измеряется не количеством прочитанного, а «способностью вдумываться и вглядываться в текст, ставить перед собой вопросы, находить ответы и радоваться». Это есть путь от читательских впечатлений к автору произведения, к созданию собственного текста. Правильно организовать этот путь поможет система заданий при работе с текстом.

Приведём примеры заданий каждого этапа:

1) Задания на поиск информации и понимание прочитанного – Эй ар гайд.

Эй ар гайд – приём, который позволяет сравнивать знания и точки зрения учеников по теме до и после прочтения текста. Эффективно использовать при работе с научными текстами.

Задание 1. Подумай над высказываниями, данными во второй колонке. Если ты согласен с ними, поставь знак «+» в первой колонке, если не согласен, поставь «-».

До	Высказывания	После
	Порядковые числительные называют порядковый номер предметов при их счёте	
	Порядковые числительные похожи на прилагательные	
	Порядковые числительные изменяются по родам, числам и падежам	
	Порядковые числительные в предложении являются обстоятельствами	
	При склонении составных порядковых числительных изменяется только последнее слово.	

2) Задания на преобразование и интерпретацию информации – Ментальная карта.

Ментальная карта (др. названия: «интеллект карты», «карты ума», «карты мыслей», «карты мышления») – это визуальное представление и запись информации. Приём «Ментальная карта» помогает вычлнить главную информацию и перевести текст в другую знаковую систему.

3) Задания на оценку информации – приём «Дай оценку».

Приём «Дай оценку» позволяет оценить надёжность и достоверность информации.

Задание: оцени представленную в тексте информацию по данной шкале, определи степень надёжности и достоверности информации текста.

Шкала надёжности и достоверности информации.

Надёжность источника информации:

- 1) совершенно надёжный;
- 2) обычно надёжный;
- 3) довольно надёжный;
- 4) не всегда надёжный;
- 5) ненадёжный;
- 6) надёжность не может быть определена.

Достоверность информации:

- А) достоверность подтверждена;
- В) вероятно правдивая;
- В) возможно правдивая;
- Г) сомнительная;
- Д) неправдоподобная;
- Е) достоверность не может быть определена.

Представленные приёмы работы с текстом позволяют решать такие речевые задачи:

- учить видеть, слышать и чувствовать текст;
- пополнять речевую память учащегося;
- обогащать словарный запас;
- продуктивно усваивать учебный материал;
- прививать эстетический вкус;
- формировать собственное мнение, высказывать его, уметь аргументировать.

Речевая деятельность предполагает умение создавать и понимать тексты. Текст выполняет особую (по сравнению с другими единицами), только ему присущую функцию: обеспечение коммуникации в процессе жизнедеятельности людей.

Текст как особая единица обладает необходимыми для реализации этой функции свойствами (информативность, содержательная и смысловая цельность, связность, композиционная завершенность). Поэтому, чтобы создать текст, отвечающий условиям и задачам общения, необходимо реализовать названные категории в процессе осознанного отбора единиц языка.

Таким образом, текст – это интегрированная единица, глубокое понимание которой лежит на стыке многих наук: лингвистики, культурологии, философии, психологии, философии, литературоведения, истории и др. Изучая текст, учащиеся формируют представления о разных сторонах жизни, эпохах, совершенствуют нравственное чувство. Они учатся сравнивать, логически мыслить, отстаивать своё мнение, признавать и исправлять ошибки, овладевать богатством устной и письменной речи. Каждый урок русского языка – сознательное творческое напряжение, приносящее радость открытия, сопричастности к нужному, важному делу. Работа мысли вызовет интерес, познавательную активность. С каждым годом будут усложняться задачи речевого развития ученика, и с каждым годом будут развиваться способности, интеллектуальные, нравственные стороны личности.

Литература

1. Образовательная программа курсов повышения квалификации педагогических кадров по предметам начальных классов в школах с русским языком обучения в рамках обновления содержания среднего образования Республики Казахстан. Руководство для учителя. Центр педагогического мастерства АОО «Назарбаев Интеллектуальные школы», 2015.

2. Зинина Т.Ф. Инновационные подходы к преподаванию русского языка / Т.Ф. Зинина. – Текст: непосредственный // Молодой учёный. – 2016. – №8(112). – С. 957-960.

К.П. Буркова

студент Белгородского государственного национального исследовательского университета, г. Белгород

Научный руководитель: Ю.А. Прокопенко

к.с.н., доцент кафедры иностранных языков, г.Белгород

EDUCATIONAL ONLINE PLATFORM AS A WAY OF MODERN FOREIGN LANGUAGE LEARNING

Аңдатпа. Бұл мақалада онлайн-платформаны шет тілін оқытудың білім беру процесіне интеграциялау мәселесі қарастырылады. Тілдік білім алу үшін сапалы онлайн оқытудың педагогикалық шарттары бөлінді. Зерттеу нәтижелерін шет тілі оқытушысының педагогикалық тәжірибесінде қолдануға болады.

Аннотация. В данной статье рассматривается вопрос интеграции онлайн-платформы в образовательный процесс обучения иностранному языку. Выделены педагогические условия качественного онлайн-обучения для получения языкового образования. Результаты исследования могут быть использованы в педагогической практике преподавателя иностранного языка.

Ключевые слова: онлайн-образование, образовательные платформы, обучение иностранному языку, педагогические условия.

Summary. This article considers the issue of online platform integration into the educational process of foreign language teaching. The pedagogical conditions of high-quality online training for obtaining language education are highlighted. The results of the study can be used in the pedagogical practice of a foreign language teacher.

Keywords: online-education, educational platforms, foreign language teaching, pedagogical conditions.

Nowadays, for modern users the Internet is not just a way of interaction between friends, but also an important resource for obtaining information. The problem that we faced in 2020, online learning has significantly advanced, which means that such resources as online educational platforms have become much more relevant and popular. These are primarily new technical tools, but also modern teaching methods, as well as a unique approach to learning.

The purpose of this article is to study and analyze online-platforms as a rapidly developing trend in modern education, as well as its role in teaching a foreign language.

In the course of learning a foreign language, we understand how important it is to use Internet technologies and make learning high-quality, and most importantly interesting for students. The task of the teacher in working with platforms is to create cognitive activity in the process of learning a foreign language. Modern methods imply learning as not just a process of acquiring new knowledge, but also cooperation.

Learning a foreign language is a multi-faceted process, which is due to one of the main goals – the development of a person who is able to participate

in intercultural communication in the language being studied, and subsequently independently improve their skills. Teaching with the use of Internet resources today can be attributed to the new modern pedagogical technologies, since here the main role of the teacher begins to change, he ceases to be the only source of knowledge, and becomes a conductor of information that should be accessible and understandable. Another important opportunity in the use of the Internet is distance education, which at this stage of time is effectively practiced in our lives.

Conditions for quality training in order for online training to take place without losing the quality of education, it is possible under a number of conditions: clear organization of work, good and high-quality training in the use of funds, providing all participants in the process with technical components, meeting the requirements for the organization of training. Education at home is always unusual, many students cannot find the strength in themselves to study qualitatively, and it is very important to teach the student to work at full strength [4, c.36].

An important point is also to take into account the interests of the student. When we talk about online learning, we must understand that it is more difficult to keep the student's attention than in the classroom, because it can be distracted by many factors. And to do this, you need to find a middle ground between mental work and games and entertainment.

Interest in educational platforms and online education in general is growing every year. Online learning is a great opportunity for people of all ages to learn a foreign language. This type of education solves the problems of the following factors, such as: getting an education for people with disabilities, difficult climatic weather conditions.

In online education, an important aspect is how and with what to teach the material. With the help of educational platforms, we cannot just organize the educational process, but also qualitatively, interestingly and individually present the material. Interest in educational platforms and online education in general is growing every year. Online learning is a great opportunity for people of all ages to learn a foreign language. This type of education solves the problems of the following factors, such as: getting education for people with disabilities, difficult climatic weather conditions.

An online platform for teaching a foreign language, it involves a slightly different form of learning than in school. On such platforms, there are some courses that adapt to the goals and interests of the student. The materials are also stored for as long as you discuss with the teacher. All these principles are interrelated, complementing and penetrating one another.

At this stage of the development of online education, there are a huge number of platforms for providing and obtaining knowledge. One of the ways to gain knowledge now is through educational platforms. The number of educational platforms is growing every day. In this case, the choice of platform depends directly on the goals. All platforms have different learning

goals, and based on the characteristics of the platforms, you can choose the platform that is right for you.

In the epidemiological situation that we faced in 2020, in a country that previously had problems with distance learning, problems with the use of the Internet and distance education in general were revealed. Many teachers faced certain difficulties, and there were many inconveniences in connection with this. Many teachers had to plan the material in a new way, and organize the process correctly.

There are several types of educational platforms – paid and free. Choosing between these first two points, it is very important to focus on which tariff is still more interesting. If we are considering a paid plan, we must understand that the opportunities on these paid platforms are much greater than the free ones. The organizers and creators of the same platforms are engaged in improving their projects, and constantly try to maintain the platforms at high levels. The price on such platforms, of course, depends on the rate, and usually on the number of students. Moderators of such platforms are usually always in touch with users, and advise on any possible issues.

Considering the second option-free platforms, we cannot say that the platforms are not successful, this is far from the case. You can also find a lot of useful resources, tasks, and information on free platforms. Speaking of the small drawbacks of such platforms, the first thing that comes to mind is naturally the issue of privacy. No one guarantees you that your data will remain secure. On issues of incorrect operation, as no one guarantees a speedy recovery of the system. Very often, there are errors on such platforms [2, c.6].

When we talk about educational platforms, it is necessary to highlight the advantages of learning on them:

1. Time saving: everything is online, all you need is the Internet and a laptop.
2. Comfortable environment: the student is in a comfortable environment for him.
3. Mobility: online platforms allow us to study literally everywhere, and we are not tied to a place.
4. Unlimited amount of information: we can set the time for a specific lesson, choose the intensity or even the speed at which it is convenient for you and your student to work.
5. Range of training methods: online platforms allow us to choose the learning method for the student.
6. Actual material: online platforms keep up with the times and update their data every time, and teachers themselves can edit the relevance of exercises or lessons.

In modern online learning, it often turns out that students themselves acquire the necessary knowledge, and for this purpose it is important to use the opportunities presented by new educational technologies:

- 1) preparation, storage, processing and printing of information;

- 2) display information on the display screen;
- 3) connection to any electronic banks and databases;
- 4) receiving and transmitting information from computer to computer;
- 5) synchronous exchange of information with the partner.

The dynamism of the development of educational platforms in the education market as a whole is manifested by the fact that new people are constantly involved, the updated content of the material that is contained on a particular platform or site. All this makes a very relevant analysis of this phenomenon. The applied relevance can be traced in the modern trends of education, the most important and actively developing of them are massization, globalization and digital education. We understand that in our digital age, the importance of online education will only grow. Even now, online platforms provide excellent education, which means that the content that is distributed online will soon play a more significant role in socialization, gaining competencies and in general in life.

One of the main advantages of online platforms is that on online platforms it is very convenient to track the progress at the end of each block, for this you just need to do testing, using all types of tasks, so that the results are as objective as possible. After completing a block of tasks or a topic, it is very important to give a test block, since we work in an online format, this is one of our only chances to see the result of our training. Today, there is a metric. Also, if we are talking about tracking progress, we can use a metric. A metric is an indicator. In other words, it can be a specific rating, percentage or indicator that any of the platforms we have specified is available for use. It helps us to understand whether the teacher is going in the right direction or not [1, c.3].

Speaking of feedback, an important point is the student's feedback. In online learning today, there is a form of LMS. LSM – (Learning Management System) is an education management system. Today, this system is actively used in the management of online schools, where the volume of students is much larger. The use of the LSM system is also allowed for individual lessons. Despite the fact that the teacher knows the weaknesses and strengths of the students, feedback is important and necessary. For teachers, this is a kind of report. The report is primarily a point in measuring the effectiveness of training. We can track it, and thus see whether the declared indicators are normal.

Do not forget that the concept of the effectiveness of using platforms is the analysis of the number of attempts and responses. Each of these platforms has this indicator. We believe that this feature on the platforms is very convenient in tracking the progress or regression of the student. You may find the same mistakes in the tasks, or the same similar question may be evaluated differently. And in this way, the teacher can see how much this topic is covered. According to the results, you can give additional exercises or some tasks for working out.

The leading characteristic of the student as the main subject of the educational process is his activity, which is manifested in the initiative, interest in the subject. This activity is manifested in the consequence of a high level of return to the teacher, good results and high-quality performance of tasks.

Today, online platforms provide:

1. Automated training.
2. Fast and efficient material placement.
3. A single space for solving the main tasks of training.
4. Support of modern standards in the field of technology.
5. Personalization of educational content, and the ability to use it an unlimited number of times.
6. A diverse range of ways of interaction between teacher and student [2, c.7].

The analysis shows that the need to create a distance learning system in the educational environment is determined by the following factors:

– the strengthening of trends towards the creation of international educational structures, not only in terms of content, but also in terms of teaching methods;

– the need for convergence in the levels of training of specialists in Russia and foreign countries through the exchange of educational resources, as well as the use of accumulated experience in the application of distance learning systems.

Speaking about the pedagogical conditions, it can be noted that at one time I.A. Zimnaya wrote about the importance of the learning process from the nature of the use of funds, as well as from the conditions of its flow. The essence of the statement is that without creating the necessary conditions, the learning process itself will definitely not be effective. This learning process will be effective under the following factors:

- 1) Organization of the educational process.
- 2) The material and technical base of the educational process.
- 3) The level of pedagogical skill of the teacher.
- 4) Activation of the value of a particular academic discipline in the context of future professional activity [3, c.35].

The analysis shows that the need to create a distance learning system in the educational environment is determined by the following factors:

– the strengthening of trends towards the creation of international educational structures, not only in terms of content, but also in terms of teaching methods;

– the need for convergence in the levels of training of specialists in Russia and foreign countries through the exchange of educational resources, as well as the use of accumulated experience in the application of distance learning systems.

Speaking about the pedagogical conditions, it can be noted that at one time I.A. Zimnaya wrote about the importance of the learning process from the nature of the use of funds, as well as from the conditions of its flow. The essence of the statement is that without creating the necessary conditions, the learning process itself will definitely not be effective. This learning process will be effective under the following factors:

- 1) Organization of the educational process.
- 2) The material and technical base of the educational process.
- 3) The level of pedagogical skill of the teacher.
- 4) Activation of the value of a particular academic discipline in the context of future professional activity [3, c.35].

Summing up the components, we can say that for high-quality and proper pedagogical training, it is necessary:

- enriching classes with various materials that contribute to the effective formation of competence;
- in the process of teaching a foreign language, it is necessary to use interactive teaching methods;
- organization of a productive dialogue between all participants of the educational process.

It is also necessary to highlight the principles of implementing online platforms in the pedagogical process:

1. Compliance of the content with modern and predicted trends in the development of science.
2. The focus of this process on the development of the individual.
3. Rational use of modern teaching methods and tools at various stages of language learning.
4. The optimal combination of all types of forms of learning in the educational process.
5. Compliance of the results with the initial requirements.
6. Access to the Internet, for high-quality education.

These principles are definitely exactly applicable to the system as a whole of distance education and online platforms, but depending on the situation, we can change and supplement them.

Thus, foreign language teachers not only need to understand what online learning and online platforms are, but also correctly apply and use the components and principles to get proper and high-quality online learning. For the implementation of the educational process online, there are large number of Internet resources, both educational platforms and resources for finding information, and even social networks. High-quality provision of online learning should be clearly planned, and built primarily on mutual trust and understanding between the student and the teacher. Remote interaction between the student and the teacher opens up great opportunities for the implementation of the educational process, and also makes it accessible to everyone. With all the advantages of distance education, a serious problem for

it is to rethink the use of many proven pedagogical techniques for better memorization and assimilation of the material.

References

1. Andreeva A.A. T Ispolsovanie virtualnogo klassa na platforme Vimbox v obuchenii anglijskomu yazyku. – St. Petersburg, 2017. – p. 2-3.
2. Korotkova A.A. Vozmozhnosti obucheniya anglijskomu yazyku s premineniem novejsih tehnologij i internet resursov. – 2018. – p. 6-7.
3. Zimnaya I.A. Kluchevye komponentnosti kak resultativno-celevaya osnova kompetentostogo podhoda v obrazovanii. – 2003. – p. 38-39.
4. Volov V.T. Distancionnye i novye tehnologii obychniya. – Samara, 2000. – 180 p.

М.Е. Вайленко

студентка 4 курса ОП ПИМНО «Костанайский региональный университет имени А. Байтурсынова»

Научный руководитель: Ш.Е. Жандауова

старший преподаватель, магистр педагогики и психологии Педагогического института им. У. Султангазина, Костанай

ВОЗМОЖНОСТИ РАЗВИТИЯ ПОЗНАВАТЕЛЬНЫХ ИНТЕРЕСОВ У УЧАЩИХСЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Аңдатпа. Мақалада бастауыш мектептегі орыс тілі сабақтарында оқушылардың танымдық қызығушылықтарын дамыту мәселесі қарастырылады. Мәселе өзекті болып табылады, өйткені оқыту студенттердің жаңа білім алуға деген қызығушылығын оятатындай етіп жүргізілуі керек.

Тірек сөздер: танымдық қызығушылық, белсенді лексика, мотивация.

Аннотация. В статье рассматривается проблема развития познавательных интересов учащихся на уроках русского языка в начальной школе. Проблема актуальна, так как обучение должно проводиться таким образом, чтобы вызвать у студентов интерес к получению новых знаний.

Ключевые слова: познавательный интерес, активный словарный запас, мотивация.

Summary. The article considers the problem of developing students' cognitive interests in Russian language lessons in primary school. The problem is relevant, as training should be conducted in such a way that students are interested in acquiring new knowledge.

Keywords: cognitive interest, active vocabulary, motivation.

Проблема развития познавательного интереса в психолого-педагогической литературе носит актуальный, своевременный характер. На протяжении многих годов, ученые, педагоги, учителя практики активно обсуждают эту тему. Сейчас в условиях пандемии, когда все казахстанские дети перешли на дистанционное обучение, проблема не потеряла

интереса, а только наоборот, многие учителя задумались, как через социальные сети развить познавательный интерес учащихся при обучении. Актуальность приобретает изучение данного направления на уроках русского языка, так как основная цель на уроке – это развитие речи и формирование познавательного интереса к стремлению и получению новых знаний в контексте современного дистанционного образования. Стремление к знаниям – это не врожденное качество и не природный дар, а показатели педагогического воздействия или воспитания, превратившийся в средство развития познавательных интересов младших школьников: потребность учиться, получать знания.

Слово – незаменимое средство общения. Строительным материалом языка является лексика.

Кто из учителей не знает, что чем богаче активный словарный запас человека, тем содержательнее, понятнее, грамотнее и красивее его устная и письменная речь?! Однако словарной работе в школе до сих пор уделяется недостаточно внимания. Часто она имеет случайный, эпизодический характер, из-за чего речь учащихся формируется и корректируется медленнее, чем хотелось бы.

Научить ребенка писать слова с непроверяемым написанием без ошибок и использовать их в своей речи – одна из самых сложных задач, стоящих перед любым учителем [1].

Запоминание в начальной школе играет важную роль, им нельзя пренебрегать, наоборот, необходимо развивать глубокую систему мотиваций, игровые приемы, облегчающие детям запоминание слов с трудным написанием.

Как известно, К.Д. Ушинский полагал внимание единственной дверью, через которую впечатления жизни проникают в детскую душу.

Познавательная деятельность формируется в деятельности, прежде всего в обучении.

Эффективность развития познавательных интересов младших школьников на уроках русского языка достигается за счет применения творческих заданий, которые:

а) направлены на закрепление материала, используемого в обучении умениям и навыкам;

б) направлены на формирование понятий.

Познавательный интерес распределяется на три категории: любознательность, познавательный интерес, практический интерес. Эмоциональная атмосфера обучения, положительная динамика учебного процесса, благоприятное общение в учебном процессе являются важнейшими условиями формирования познавательного интереса в начальной школе.

В настоящее время большое внимание уделяется проблеме творческой активности учеников. Обучение должно проводиться таким образом, чтобы у учеников пробуждался интерес к знаниям, развивалась

инициатива и самостоятельность в работе, чтобы в процессе обучения ученики не только приобретали знания, умения и навыки, но и развивались познавательные способности. Творческая познавательная деятельность учеников включает самостоятельность в решении поставленных вопросов, ученики в работе не ограничиваются запоминанием изученного материала, а самостоятельно осмысливают его, в объяснении и пересказе материала высказывают собственные мысли [2].

В практике преподавания русского языка сложились вполне определенные виды творческой работы. Однако в творчество педагоги вкладывают разный смысл. Один из таких видов работы называется творческим диктантом: его суть заключается в двух видах упражнений: составление отдельных предложений с использованием заранее заданных вариантов написания, лучшие из которых диктуются и записываются. А также некоторые авторы рассматривают такие виды упражнений творческого диктанта: вставку слов и фраз. Главная особенность творческих произведений, которая применительно к русскому языку проявляется в выборе языковых средств и приемов достижения цели, в умении логически обрабатывать материал, самостоятельно сравнивать, сопоставлять и обобщать его, классифицировать по определенным признакам, выражать свое отношение к описываемым явлениям и событиям.

Творческие упражнения проводятся по-разному, так как характер пройденных обучающимися уроков, навыки и умения творческой, практической деятельности различны. Однако все виды творческих упражнений характеризуются общими этапами работы и дидактическими приемами их подготовки и выполнения. Потому что процесс выполнения всех видов творческих упражнений должен носить сознательный характер.

Необходимым обстоятельством благополучного решения проблемы установленных в них творческих, практических задач показывает понимание учениками цели, всестороннее понимание проблемы, содержания, структуры и итогов предстоящей деятельности. [3].

На всех этапах учебного процесса происходит различная воспроизводящая и познавательная деятельность учащихся. Было бы неправильно резко отличать эти стадии друг от друга. Они текут в ограниченном единстве друг с другом, они не редко текут вместе.

Изучение нового материала реализуется по-разному. Мы остановимся только на ее наиболее важных видах: на изложении учебного материала учителем и самостоятельном изучении учениками новых вопросов из книги. Новый учебный материал включает в себя вопросы, требующие текстового запоминания, семантического понимания, пересказа, критической оценки, а иногда даже простейшего исследования. Из этого следует, что в одних случаях учащиеся могут ограничиться воспроизведением усвоенного, в других – творчески осмысливать материал и само-

стоятельно его обрабатывать, а также – анализировать и обобщать, раскрывать новую сторону вопросов и явлений.

При изучении нового материала в одних случаях учащиеся могут ограничиться воспроизведением усвоенного, в других – творческим осмыслением материала и самостоятельной его обработкой, в-третьих, анализом и обобщением.

Данная работа проходит как беседа-рассуждение учителя и учеников, в процессе которого осуществляется сопоставление обобщений.

Воспроизводящая и творческая активность учеников в закреплении и повторении изученного материала имеет существенное значение. То, что закрепление познаний, умений и навыков носит в первую очередь воспроизводящий характер, не подлежит сомнению. При этом следует иметь в виду, что в процессе закрепления и повторения учебного материала, учащиеся не только воспроизводят то, что знают, но и раскрывают новые стороны изучаемых явлений и процессов, уточняют связи и отношения между ними, в ряде закономерностей ограничивают и усиливают свои познания [4].

Воспроизведение и повторение включают в себя определенные элементы творчества. Познавательная деятельность учеников при работе с книгами может быть, как познавательной, так и творческой. На всех этапах познавательной деятельности у школьников одно из главных мест занимает чтение книг. Например, составление простого плана, устное или письменное изложение прочитанного – это творческая деятельность, составление сложного плана, написание статьи, составление и решение исходной задачи-это творческая деятельность.

Таким образом, в процессе школьного обучения значительное место занимают различные методы обработки и усвоения учебного материала. Среди них самое важное место занимает пересказ и внимательное изучение. Учитывая возрастающую сложность познавательной деятельности, сначала в качестве простейшего ученик должен поставить суть обучения, а затем-пересказ-как воспроизведение и творческое действие, характеризующееся меньшим овладением текстом и необходимостью самостоятельного выбора, на третье место следует поставить подготовку рассказа на заданную тему, по аналогии с тем, что вы читаете, как самостоятельное чтение.

Среди видов работ, связанных с творческим использованием материалов учебника, можно выделить такие группы:

1) Виды работ частично творческого характера: составить предложение, по опорным словам, на заданную тему, разных конструкций, дописать предложения, восстановить текст, составить ответы на вопросы, озаглавить рассказ, составить элементарное описание.

2) Виды работ с творческой основой: составь устный рассказ на тему, из данных предложений, по картине, рассказ в связи с прочитанным, по впечатлениям или наблюдениям, с использованием языкового мате-

риала, развернутый рассказ, связный рассказ по плану, рассказ о герое, изложение по тексту, сжатый, подробный с элементами описания, с заменой лица, с элементами рассуждения, изложение по началу и концу.

Например, работе с творческой основой является выполнение упражнения: восстановить последовательность предложений русской народной сказки «Заячьи следы».

1. Ни покоя ему, ни сытости.

2. У всякого зверя есть своя защита: у медведя – могучие лапы, у волка – крепкие зубы, у быка и барана – рога.

3. От всякого зверя терпит заяц.

4. Научила зайца нужда свои следы путать, крутить – петлять.

5. А у зайца одна защита – длинные ноги да заячьи горькие слезы.

Творческие работы учащихся способствуют укреплению и повышению познавательных интересов учащихся, развитию их творческого мышления, индивидуальности каждого школьника.

Спишите предложения, вставляя вместо точек подходящие по смыслу прилагательные: тяжелый, легкий, жаркий, горячий, холодный.

1. ... сумка оттягивала мне плечо.

2. На небе появилась... туча.

3. По реке скользила... лодочка.

4. Летом нужна... одежда.

5. Стояло... лето.

Исправление ошибок в предложенном тексте (орфографических, пунктуационных, стилистических). Данный вид работы иногда называют редактированием. Например, задание: устранить нарушение стиля: «Красавица – рябина тоже принарядилась. Она красные бусы надела. Эти плоды являются хорошим кормом для птиц».

1. Объяснение правописания слов или расстановки знаков препинания на ряд орфографических или пунктуационных правил. Этот вид работы требует от учащихся активной мыслительной деятельности – припоминания и сопоставления различных правил, обоснования избранного для данной языковой ситуации решения, доказательства того или иного утверждения и т.п., например, задание: списать слова, вставляя пропущенные буквы; объяснить написание. В упражнении подобраны слова на различные орфографические правила: правописание безударных гласных в корне слова; правописание непроизносимых согласных; правописание звонких и глухих согласных перед согласными, на конце слова.

2. Вставка букв, слов, частей слов, расстановка знаков препинания в предложенном тексте на целый ряд правил правописания. Такие упражнения уже не являются просто воспроизводящими они требуют от учащихся сложной аналитико-синтетической деятельности.

3. Вставка букв, слов или расстановка знаков препинания на ряд правил в сочетании с объяснением выполняемых действий. Это практическое задание является еще более сложным, т.к. требует непременно

воспроизведения формулировки того или иного грамматического правила и аргументированного его применения.

4. Тренировочные диктанты (объяснительный, предупредительный, выборочный и т.д.), если они ставят целью совершенствование умений и навыков по применению целого ряда правил правописания и охватывают своим содержанием материал целого ряда уроков и тем. Например, такой словарный диктант.

5. Синтаксический анализ (морфологический или синтаксический), который требует анализа различных грамматических форм и структур, новых и уже усвоенных учащимися. Это одно из самых продуктивных грамматических упражнений, способствующих совершенствованию знаний, умений и навыков учащихся, а также развитию их мышления и речи. Анализ может быть частичным или полным. Он используется для систематического закрепления новых материалов. Познавательная деятельность учащихся в процессе обучения, независимо от ее характера, должна быть организована учителями на занятиях. Угадывание курса в виде кроссвордов, головоломок, конкурсов КВН приводит к развитию познавательной деятельности у детей, интереса к предмету [5].

Процесс выполнения творческих работ всячески способствует развитию познавательных способностей учащихся. Рациональное использование учебного материала учащимися в изменяющихся условиях всегда сопровождается концентрацией их внимания, волевым усилием, преодолением возникающих трудностей, вызыванием эмоциональных переживаний, позитивным и ответственным отношением к учебе. Все это способствует успешному развитию у учащихся мышления, речи, памяти, внимания, аналитической и синтетической деятельности воображения, расширяет их познавательные и творческие способности.

Литература

1. Дмитриев В.А. Воспроизводящая и творческая познавательная деятельность учащихся. – 2011.
2. Есипов Б.П. Самостоятельные работы учащихся на уроке. – 2017.
3. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – 2017.
4. Соловейчик М.С. Русский язык. Теория и практика начального обучения. – М., 1995.
5. Талызина Н.Ф. Формирование познавательной деятельности младших школьников. – М., 2015.

Н.А. Ведерникова

студентка Тобольского педагогического института, г. Тобольск

Научный руководитель: М.С. Выхрыстюк

профессор, доктор филологических наук, г. Тобольск

ВИДЫ ОРГАНИЗАЦИИ ДОМАШНЕЙ РАБОТЫ И МЕТОДИКА ЕЕ ОРГАНИЗАЦИИ В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ ОБРАЗОВАНИЯ

Аңдатпа. Мақалада «Юргинская орта мектебінің» №1 7-сыныбындағы үй тапсырмаларының жүйесі талданған. Автор үй тапсырмасының әр түрін қолдану әдебиет пәнінің білімін жетілдіруге оң әсер етеді деген қорытындыға келеді. Сабақта қолданылатын тәсілдер оқушылардың өз мүмкіндіктерін ашуға, өз қабілеттерін неғұрлым толық пайдалануға мүмкіндік береді.

Тірек сөздер: үйге тапсырма, үй тапсырмасының түрлері, үй жұмысын ұйымдастыру әдістемесі, әдебиет сабақтары.

Аннотация. В статье анализируется система домашних заданий в 7 классе «Юргинской СОШ» №1. Автор приходит к выводу о том, что применение разных видов домашних работ положительно влияют на повышение знаний литературы. Приёмы, использованные на уроках, предоставляют возможность учащимся раскрыть свои потенциальные возможности, более полно пользоваться своими способностями.

Ключевые слова: домашнее задание, виды домашней работы, методика организации домашней работы, уроки литературы.

Summary. The article analyzes the system of homework in the 7th grade of the «Yurginskaya Secondary School» № 1. The author comes to the conclusion that the use of different types of homework has a positive effect on improving the knowledge of literature. The techniques used in the lessons provide an opportunity for students to reveal their potential, to more fully use their abilities.

Keywords: homework, types of homework, homework organization methodology, literature lessons.

Цель современной школы не только создать у учащихся необходимые знания, но и привлечь к самообразованию, реализации своих способностей. Увеличение нагрузки учеников – это характерное явление современных школ в России. От большого объема домашнего задания страдают, и родители, и школьники, и сами учителя, которым необходимо проверять горы тетрадей. К сожалению, проблема домашнего задания актуальна в современном мире.

Каждый педагог знает, что домашняя работа играет большую роль в воспитании школьников, так как способствует формированию у них старательности, трудолюбия, самостоятельности, усидчивости, правильной организации свободного времени.

Многие учащиеся не любят выполнять домашнее задание или вообще считают это бесполезным занятием. Чаще всего в школе учителя задают однообразное и неинтересное домашнее задание. Как изменить отношение школьников к его выполнению? Эта проблема ведет к вопро-

су о рассмотрении содержания и методов организации домашнего задания. Может, необходимо его разделить по уровням сложности? Может сделать его творческим? Или стараться сделать домашнее задание и уроки взаимодополняющими?

Домашняя учебная работа школьников – важная составляющая учебного процесса. В чем выражается ее суть? Домашняя работа учащихся состоит из самостоятельного выполнения заданий и реализации его на практике.

Под выполнением домашней работы обычно подразумевается повторение пройденного материала на уроке и углубления полученных знаний. Современные школьные программы, немыслимы без домашних заданий, но без необходимой продуктивности самого урока, домашнее задание не содержит образовательной значимости. Домашняя работа, является привычным способом овладения знаниями, умениями, навыками. Домашнее задание должно основываться на рациональном построении, правильной организации, а также требует более тщательного и детального изучения.

В наши дни перед российской школой стоит важная задача повышения качества образования и обучения учащихся. Одна из задач учителя: составить домашнее задание таким образом, чтобы у школьников не появилось отвращение к предмету и к учебе в целом. Для этого необходимо понимать, насколько велика роль домашней работы для учебного процесса и его воздействия на познавательную активность учащихся.

Исследования ученых демонстрируют, что эффективное обучение имеет место только в том случае, если продуктивные школьные занятия будут дополняться правильно организованной домашней работой школьников. Домашняя работа даёт учащимся определённый набор знаний, навыков, также она способствует формированию у детей умения самим организовывать собственную деятельность. Самостоятельность в учебной деятельности – это неотъемлемая часть организации самостоятельности у детей. Лишь дома школьник сможет узнать на собственном опыте разные виды самоконтроля и подобрать для себя более подходящий.

Домашнее задание должно быть элементом сближения обучения и самообразования. Усвоение основных учебных знаний, привитие стремления к самостоятельной работе, формирование творческого подхода – это условия формирования потребности в самообразовании. Стремление к самообразованию – это важнейшее качество, которым должен владеть каждый выпускник школы.

На сегодняшнем этапе развития образовательной системы требуется найти новые способы организации домашней учебной работы на эффективно новом уровне. Самый оптимальный вариант домашнего задания – дать ребенку индивидуально составленное задание, чтобы дома он повторил тот материал, который на уроке оказался для него самый слож-

ный. К сожалению, мало кто из российских учителей использует такой подход в практике. Существует немало проблем, касающиеся методов, содержания домашней учебной работы, которые необходимо анализировать с учетом информационной среды, уровня развития современных технологий, индивидуальных особенностей детей и подростков XXI в.

Для повышения качества знаний школьников каждый учитель должен применять различные виды домашних работ. Экспериментальная работа была проведена в Юргинской средней общеобразовательной школе №1. Нам удалось побеседовать с учителем русского языка и литературы, Натальей Сергеевной Коноваловой. Мы предложили проверить эффективность нестандартных домашних заданий. Для практической части исследования мы посетили уроки литературы 7 «б» класса. Количество учащихся: 16 человек, из них мальчиков – 6, девочек – 10.

Домашнее задание можно разделить на три группы: по содержанию, по виду деятельности, по уровню оформления [1, с. 84].

В своей работе мы использовали следующие виды домашних работ, основанных на их организации: индивидуальная, групповая, творческая, дифференцированная, одна для всего класса [2, с. 46].

Суть индивидуальной работы в том, что любой ученик мог получить задание по своему желанию или на усмотрение учителя. В нашем случае было поручено найти интересные факты о жизни писателя. Данное задание взяли ученики, которые пропустили занятия по болезни, а также проявили желание выполнить индивидуальное задание любознательные дети.

Групповая работа заключалась в том, чтобы одно задание разделить на несколько человек. К примеру, необходимо было найти информацию о писателе. Одна группа дома готовила биографию, другая – творчество, а третья – презентацию. Такие задания дают возможность учиться работать в коллективе, вырабатывают ответственность и умение выступать перед классом.

Творческая работа – это вид задания, который требует немного больше времени, чем остальные. Учитель предложил ребятам подготовить творческий вечер в честь 125-летия со дня рождения великого поэта С.А. Есенина. Через две недели творческий вечер был готов, ребята сделали декорации, нашли костюмы, написали сценарий. На импровизированной сцене говорили о великом русском поэте, прочитали его стихи, послушали песни, демонстрировали эпизоды из фильма «Сергей Есенин». Благодаря сплоченности и командной работе детям за короткий срок удалось сделать большую работу.

Еще одно творческое задание было задано во время нашего эксперимента – объединиться в группы и оформить плакат к 150-летию со дня рождения русского писателя и поэта, Ивана Алексеевича Бунина. Задание давалось на неделю. Таким образом, дети оформили стенды для школы, сплотились, проявили творческие способности. Одни оформили

биографию поэта, нарисовали портрет, другие – написали стихи и проиллюстрировали их. Восторгу не было предела, когда классу вместо традиционного задания предложили нарисовать плакат.

Дифференцированный вид работы способствовал активизации работы всех учеников, как «сильных», так и «слабых». Учитель разработал два уровня сложности домашнего задания. Первый – прочитать и пересказать произведение, второй – составить сравнительную таблицу персонажей. При этом учитель не делил детей на свое усмотрение, учащиеся сами определили свои возможности и выбрали для себя уровень сложности.

«Одна для всех» – самый распространенный вид домашней работы в российских школах. Но на этот раз задание хотя и было одинаковое для всех, но оно было в онлайн-формате. Учитель предложила выполнить задание на образовательном портале. Информация на сайте представлена в самых разных формах: лекции, игры, интерактивные задания, фильмы, тесты и эксперименты, которые не оставили равнодушным ни одного ученика.

Напротив, есть задание на первый взгляд одинаковое для всех, но оно различно по способу выполнения. К примеру, учитель предложил выучить стихотворение о Великой Отечественной Войне. Детей не ограничило одним стихотворением, им предложили сделать собственный выбор. И скорее всего, сколько детей в классе, столько и стихотворений будет прочитано на уроке. У всех разные предпочтения, одни любят стихотворения К. Симонова, другие – А. Ахматовой. В итоге, выбранное самостоятельно стихотворение учится иначе: личное отношение к произведению видно при чтении. Все ученики будут увлечены, ребятам интересно узнать, что же выбрали их одноклассники. Это не менее важно для учителя: тот или иной выбор отражает личность ученика.

«Вопросники» – такое задание больше ценится одаренными детьми. Учащимся предлагалось составить на выбор тест, ребусы, загадки, кроссворд по теме урока. Такая работа помогла закрепить материал и подготовиться к контрольной работе. По итогу, дети творчески подошли к этому заданию, ярко оформили свои ребусы и кроссворды. Загадали друг другу интересные загадки. Один школьник разработал электронный вариант теста, который мог пройти любой учащийся.

«Идеальное задание» прием, который точно понравился школьникам. Они сами придумали себе домашнее задание, опираясь на свои возможности и предпочтения. Но не стоит забывать, что в классе есть ученики, которым легче выполнить то, что задает учитель, поэтому на такой случай учитель предложил свой вариант задания. Во время проверки «идеального задания» дети продемонстрировали самые разные работы: нарисовали иллюстрации к произведению, рассказали факты из биографии писателя, составили кроссворд, подготовили презентацию и многое

другое. Дети были максимально заинтересованы и внимательно смотрели за выступлениями одноклассников.

«Необычная обычность» – традиционное задание учитель преподносит нестандартным способом. Учитель подготовил заранее лотерею заданий. Написал на бумажках разные задания и положил их в мешочек. Дети с закрытыми глазами вытягивали листочек с заданием и выполняли его дома. Еще один вариант подачи данного задания – письма. Дежурный в роли почтальона разносит конверты-треугольники с заданиями.

Спустя месяц после выполнения разных видов домашних заданий по литературе мы вновь исследовали отношение школьников к предмету, чтобы узнать изменилось ли их мнение, а также насколько выше стал уровень мотивации к обучению учеников.

Во-первых, возросла вовлеченность школьника в процесс урока: ученики стали более активны на уроках литературы, с желанием шли на урок.

Во-вторых, применение разных видов домашнего задания позволило выработать навыки и умения, использовать знания на практике.

В-третьих, учителю нетрадиционные домашние задания дали возможность по-новому преподносить уже знакомый программный материал.

Наличие разнообразных видов домашних заданий ставит вопрос о методике организации домашней работы, в которую входит содержание, объем и виды домашних заданий.

При составлении плана домашней самостоятельной работы учитель отвечал на такие вопросы, как: что задавать; как задавать и когда задавать.

Отвечая на вопрос, что задавать на дом, учитель брал во внимание и возрастные особенности учащихся. К слову, время, которое школьник должен тратить на выполнение домашнего задания, установлено в Сан-ПиН 2.4.2.2821-10 «Требования к условиям и организации обучения в общеобразовательных учреждениях», в котором и указана максимальная нагрузка на школьников.

Но есть требования, которые являются общими для учащихся различных возрастных групп. Например, разнообразие заданий – важное условие продуктивной работы, как в начальной, так и в старшей школе. Отличительной особенностью будет только методика их реализации. Для начальной школы ценно соблюдение требования посильности домашних заданий. Нужно избегать того, чтобы домашняя работа принесла ребенку разочарование, ученик должен идти в школу с радостью, позитивно настроенный. Поэтому, домашняя работа должна быть легче или равна той работе, которая выполнялась в классе.

В среднем звене увеличивается объем материала для домашней работы. На практике было очень заметно, что от учащихся требовались более разнообразные умения самостоятельной работы: умение работать с

учебником, с таблицей, делать схемы и др. Эти особенности вели к возможности задавать разнообразные виды домашних заданий, увеличилась доля заданий творческого характера, чаще давались задания на длительные сроки.

В старших классах у ребят возрастет количество заданий на самостоятельное приобретение новых знаний. У них появится возможность работать в той сфере, которая им интересна. Поэтому будут использоваться дифференцированные задания.

Учитель объяснял задание так, чтобы было понятно всем ученикам, т.е. все без исключения четко понимали, что делать, как делать и в какие сроки. Отмечу, во время опытной работы учитель давал задание в разное время урока: в начале, в середине, в конце. Домашнее задание обязательно было сказано до звонка на перемену, когда внимание всех учеников обращено на учителя. К каждому домашнему заданию было указание, в котором учитель озвучивал советы по выполнению домашнего задания: учитель отмечал дату сдачи, требования и критерии оценивания. Домашнее задание фиксировалось учителем на доске, давалась под запись в дневник.

В результате объяснения домашнего задания, учащиеся знали, как организовать работу, как заучивать, как оформлять результаты, как осуществлять самоконтроль. Чтобы ребята были заинтересованы в овладении приемами самостоятельной работы, учитель при проверке домашнего задания обращал внимание не только на правильность его выполнения, но и на другие навыки, к которым прибегал ученик при выполнении задания. Например, необходимо было выучить стихотворение А. Ахматовой к уроку, а ученик принес на урок гитару и спел песню на стихи А. Ахматовой.

По нашим наблюдениям, учитель заботился о многообразии домашних заданий, чтобы домашние задания развивали определенные качества личности. Учитель также мотивировала задания, пробуждая у учащихся любознательность и радость открытия, например, рассказывая биографию писателя, она остановилась на самом интересном моменте и сказала: «А что было дальше – вы прочтаете дома на странице 234». Таким образом, учитель вызвала интерес у ребят и к следующему уроку они все знали, чем закончилась история.

Благодаря регулярному контролю домашнего задания, учителю удалось добиться того, что у учеников не появляется сомнения, обязательно ли выполнять домашнее задание. Для этого использовались различные формы контроля, которые зависели от содержания, вида и цели домашнего задания. Учитель настаивал, чтобы не сделанная вовремя работа всё равно была выполнена позже. Контроль домашнего задания содействует прочному усвоению знаний и устранению пробелов в знаниях учащихся. Регулярно проверяя домашние работы, учитель демонстрировал этим

свою заинтересованность учебной деятельностью каждой личности в классе, подчеркивал важность выполнения заданий.

Большое значение имеет сам процесс проверки выполненных работ. Чтобы узнать наличие домашнего задания и тщательно проверить его у некоторых учащихся, учитель бегло просматривал все тетради, а для подробной проверки собирал их у 3–5 учеников.

Таким образом, правильно подобранное домашнее задание в образовании оказывает положительное влияние на качество обучения, увеличивая интерес к предмету. И интерес, в свою очередь, очень хорошо стимулирует деятельность школьников и является одним из главных мотивов урока

Как показало проведенное исследование, эффективность домашнего задания зависит от: четкой постановки его цели, разнообразия его форм, дифференциации, своевременного контроля его выполнения. Полезно вносить в домашнюю учебную работу творческие задания, которые, несомненно, будут формировать многие способности учащихся.

Литература

1. Азаров Ю.П. Семейная педагогика / Ю.П. Азаров; Предисл. Н.Д. Никандров. – Санкт-Петербург: БАН, 2017. – 201 с.
2. Бордовская Н.В. Психология и педагогика: Учебник / Н.В. Бордовская, С.И. Розум. – Санкт-Петербург: Питер, 2018. – 146 с.
3. Бороздина Г.В. Психология и педагогика: Учебник для бакалавров / Г.В. Бороздина. – Люберцы: Юрайт, 2016. – 115 с.

А.М. Воронова

*студентка Белгородского государственного национального
исследовательского университета, г. Белгород*

Научный руководитель: Е.Н. Мусаелян

кандидат педагогических наук, доцент, г. Белгород

ПРИМЕНЕНИЕ СОВРЕМЕННЫХ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ

Аңдатпа. Бұл мақалада ағылшын тілін шет тілі ретінде оқытуда заманауи ақпараттық технологияларды қолдану мәселелері қарастырылады. Бұл мәселенің өзектілігі ағылшын тілі сабақтарында заманауи ақпараттық технологияларды қолдану мұғалімнің жұмысын жақсартуға ғана емес, сонымен қатар оқушылардың эмоционалды жағдайына жағымды әсер етеді, сонымен қатар ағылшын тілінің дағдыларын жетілдіруге көмектеседі.

Тірек сөздер: заманауи ақпараттық технологиялар, ағылшын тілін оқыту, мотивация, ағылшын тілін меңгеру.

Аннотация. В данной статье рассматриваются вопросы применения современных информационных технологий в обучении английскому языку как иностранному. Актуальность данной проблемы заключается в том, что применение современных

информационных технологий на уроках английского языка помогает не только усовершенствовать работу учителя, но и благоприятно влияет на эмоциональное состояние учащихся, а также помогает усовершенствовать навыки языка.

Ключевые слова: современные информационные технологии, обучение английскому языку, мотивация, навыки английского языка.

Summary. This article examines the advantages of modern informational technologies in teaching English. The relevance of this problem lies in the fact that the use of the technologies in the English language classroom improves the work of the teacher, increases the level of motivation in students; facilitates the English language skills.

Keywords: modern informational technologies, teaching English, motivation, learners, skills.

Создание и применение современных технологий оказало огромное влияние на развитие в современных методах обучения английскому языку. Действительно, в наши дни большинство преподавателей предпочитают электронные учебные программы, поскольку они стимулируют улучшение отношений между учениками и преподавателями и положительно влияют на общее отношение к изучению английского языка. Большинство современных учителей английского языка в настоящее время активно используют целый ряд технических средств, предназначенных для оптимального преподавания. Поэтому в настоящем исследовании рассматриваются различные элементы технологий, которые используются в преподавании английского языка.

Последние созданные научно-технические разработки путем модификации уже имеющихся учебных программ, оснащают преподавателей технологическими навыками и предоставляют возможность обеспечения эффективного и качественного преподавания предмета. Ими могут выступать технические средства, например, аудиовизуальные или современные технические программы. Кроме того создаются образовательные платформы как для студентов, так и для преподавателей, данные программы максимизируют положительные результаты изучения языка.

Под применением современных технологий в обучении английскому языку в широком смысле понимается инновационное применение методов, инструментов, материалов, устройств, систем и стратегий, которые имеют непосредственное отношение к обучению английскому языку и ведут к достижению желаемых целей. Таким образом, в настоящее время информационные технологии общепризнанны в качестве важного образовательного и вспомогательного инструмента в различных контекстах преподавания и обучения. Прямое влияние информационные технологии оказывают на преподавание английского языка, поскольку они предоставляют учителю ряд потенциальных возможностей для совершенствования, как содержания, так и реализации педагогических методов, обычно связанных с традиционным обучением английскому языку. Это достигается, прежде всего, за счет того, что учащийся и/или учитель

могут раз за разом возвращаться к проблемному содержанию, пока оно не будет полностью понято и усвоено.

Знакомство с концепцией использования современных технологий не ограничивается только применением современных приборов и устройств, а скорее сводится к внедрению инновационных систем и методов обучения, способствующих более быстрому и всестороннему развитию ученика. Благодаря использованию учебного потенциала современных технологий обучающиеся способны лучше приобретать и оттачивать свои языковые знания и навыки. Применение современных информационных технологий в обучении английскому языку закрепляет целостный взгляд на систему языка и ассоциируется с другими компонентами, что приносит пользу ученикам при достижении требуемых результатов.

Таким образом, использование современных технологий в преподавании английского языка стало необходимым, особенно в свете беспрецедентных достижений в различных областях и дисциплинах. Крайне важно, чтобы сектор образования шел в ногу с глобальной технологической революцией, внедряя современные технологические средства, такие как компьютеризация, мультимедийные устройства, мобильные телефоны, приложения аудио/визуальных эффектов и социальные сети, чтобы оптимизировать процесс обучения английскому языку и вооружить учителей для систематического и продвинутого общения с учащимися в классе. Интернет обеспечивает легкий, мгновенный и практически неограниченный доступ к программному обеспечению, приложениям и множеству вспомогательных платформ и материалов, которые могут ускорить преподавание и изучение английского языка. Хотя эти возможности могут быть широкодоступны для всех, следует отметить, что учителя часто играют ключевую роль в использовании различных инструментов и методов обучения. Кроме того, многие такие программы специально разработаны для содействия эффективному преподаванию английского языка, одновременно повышая уровень понимания и овладения учащимися английским языком.

Дж. Степ-Грини в своих исследованиях использовал данные опросов на уроках испанского языка, в которых использовался целый ряд технологических подходов и методов для определения важности роли учителей, актуальности и доступности технологических лабораторий и отдельных компонентов, а также влияния использования информационных технологий на процесс изучения иностранного языка. Исследование направлено на продвижение знаний в ряде значимых областей. В первую очередь выявляются имеющиеся проблемы традиционной педагогической практики, которые тормозят или препятствуют процессу эффективного изучения языка, чтобы сформулировать ряд решений для их обновления с помощью технологических методов и вспомогательных средств. Результаты исследований подтвердили восприятие учащимися учителя как основного посредника в обучении и подчеркнули важность регуляр-

ных языковых занятий и использования аудиотехники. Дж. Степп-Грини также рекомендовал провести последующее исследование для измерения влияния соответствующей технологии на процесс обучения овладению иностранным языком [6, с.165].

В свою очередь современный ученый М. Варшауэр предложил два различных способа интеграции современных информационных технологий на уроках английского языка:

– когнитивный подход, который дает учащимся возможность осмысленно увеличить свое воздействие на язык и, таким образом, «создать» свои собственные знания;

– социальный подход, который дает учащимся возможность для импровизированных социальных взаимодействий и выступает средством для отработки коммуникативных навыков, полученных в результате ведения реальной речевой деятельности [7, с.479].

Т. Эрбан исследовал причины и факторы, стоящие за использованием учителями языка компьютерных технологий в классе. В ходе исследования было дополнительно изучено отношение учителей к компьютерным и информационным технологиям, а также различные способы применения ими практического компьютерного опыта и знаний в процессе обучения иностранному языку. Результаты показали, что почти все учителя положительно относились к использованию компьютеров в классе [1, с.134]. Полученные результаты также подчеркивают важность общего представления учителей об информационных технологиях, технологическом опыте, навыках, компетентности. Также эти данные предоставляют информацию о культурной среде, которая благоприятствует активному внедрению информационных технологий в школах и языковых институтах и помимо этого напрямую влияет на формирование отношения к компьютерным технологиям [1, с.146]. Исследование также позволяет оценить масштаб трудностей, с которыми сталкиваются учителя английского языка, использующие современные технологии, и определить, требуется ли дополнительное обучение навыкам.

С.Д. Шьямли проанализировал использование мультимедийных технологий в обучении иностранному языку. Исследование показало, что применение данных технологий повышает учебную мотивацию и внимание студентов, поскольку вовлекает их в практические процессы изучения языка через общение друг с другом. С.Д. Шьямли рекомендовал использовать мультимедийные технологии в классах, особенно потому, что их положительное влияние на учебный процесс согласуется с постоянной эффективностью роли учителя. Результаты исследования подтверждают низкую результативность при использовании традиционных методов обучения английскому языку и подтверждают, что учащиеся проявляют большой энтузиазм и интерактивность при использовании современных технологий для усвоения английского языка [4, с.155]. Статистические данные доказывают, что высокий процент тех, кто изучает

английский язык, делает это с помощью современных технических средств, таких как умные доски, компьютеры и мультимедийные экраны. Кроме того, исследование показывает, что взаимодействие учеников с преподавателями и общая их отзывчивость на занятиях значительно улучшаются при использовании современных методик в преподавании английского языка. На самом деле очевидно и то, что обучающиеся с большей вероятностью будут учиться по электронным учебным программам, и то, что преподаватели английского языка предпочитают использовать современные технологии, а не традиционные методы обучения [4, с.156]. Полученные данные могут быть использованы в качестве справочного руководства для будущих исследователей в данной области, наряду с детальным анализом сектора преподавания и образования как неотъемлемого элемента инфраструктуры любого современного общества.

Тема преподавания и изучения английского языка стала одной из центральных проблем современной образовательной дискуссии, поскольку исследования последовательно демонстрируют низкие стандарты успеваемости студентов на всех уровнях. Так как нынешняя эпоха характеризуется повсеместным использованием технологий, из этого следует, что компьютерные технологии проникли и в сферу преподавания в мировом масштабе. Фактически большинство учебных заведений в настоящее время включают современные информационные технологии в текущие и будущие учебные программы, а медийная педагогика заняла значительное место благодаря доказанным улучшенным результатам обучения, особенно по сравнению с традиционными методами обучения.

Всестороннее исследование вышеперечисленных проблем и попытка найти логические решения этих проблем опираются на следующие вопросы:

1) Имеется ли достаточное количество достаточно квалифицированных и соответствующим образом подготовленных преподавателей для использования современных технологий в преподавании английского языка?

2) Насколько эффективно учащиеся английского языка реагируют на использование современных информационных технологий?

3) Имеются ли все современные технологические средства для поддержки успешного преподавания английского языка в саудовском контексте?

4) Насколько эффективно использование современных технологий в обучении английскому языку?

5) Каковы ожидаемые результаты или результаты, достигнутые на местах благодаря использованию современных технологий в обучении английскому языку?

М. Жаки таксономически обосновывает использование технологии в преподавании английского языка следующим образом:

- 1) Технологии позволяют студентам демонстрировать самостоятельность.
- 2) Технологии дифференцируют потребности студентов.
- 3) Технологии углубляют обучение, используя ресурсы, которые интересуют учеников.
- 4) Ученики хотят активно использовать технологии.
- 5) Технологии дают ученикам равный голос.
- 6) Технологии позволяют ученикам создавать прочные знания о содержании, где бы они их ни находились [2, с.86].

Ученики, изучающие английский язык, в значительной степени вовлечены и мотивированы использованием современных технических средств, таких как радио, телевидение, компьютеры, Интернет, электронный словарь, электронная почта, блоги, аудиовизуальные средства, видео и DVD. Существуют следующие преимущества применения технологий в обучении английскому:

- 1) The use of technology in teaching English is deemed interesting and motivating as the student reacts with the subject.
- 2) Technology plays an important role in the process of teaching English by enhancing timely understanding, and thereby enabling students more learn more efficiently.
- 3) Teachers perform more effectively when using modern technology since they can communicate with the students through a variety of ways.
- 4) The use of modern technology enables both teachers and students to access a wealth of books, publications, and references which are directly relevant to the English language curriculum.
- 5) Modern technology encourages student self-sufficiency which better equips them for the future.
- 6) Unlike traditionally passive teaching methods, modern technology teaching and learning aids incentivize both teacher and student.

11.2 Drawbacks of Using Technology in English Language Teaching

- 1) Many teachers and students have limited access to modern technology.
- 2) The role of the teacher can be relegated in cases where students become over-reliant on modern technology.
- 3) It can reduce student social activities by consuming most of their free time.

1) Использование информационной технологии в обучении английскому языку считается интересным и мотивирующим, поскольку ученик позитивно реагирует на нее.

2) Информационная технология играет важную роль в процессе обучения английскому языку, улучшая своевременное понимание и тем самым позволяя обучающимся учиться более эффективно.

3) Учителя также работают более эффективно при использовании современных информационных технологий, поскольку они могут взаимодействовать с учениками различными способами.

4) Использование современных технологий позволяет как преподавателям, так и ученикам получить доступ к огромному количеству книг, публикаций и справочных материалов, имеющих непосредственное отношение к учебной программе по английскому языку.

5) Современные информационные технологии поощряют самостоятельность учеников, что лучше готовит их к будущему.

6) В отличие от традиционно пассивных методов обучения, современные технологии преподавания и учебные пособия стимулируют как преподавателя, так и студента.

Однако существуют некоторые недостатки использования современных информационных технологий в преподавании английского языка:

1) Многие преподаватели и студенты имеют ограниченный доступ к современным технологиям.

2) Роль учителя может быть снижена в тех случаях, когда учащиеся становятся чрезмерно зависимыми от современных технологий.

3) Это может уменьшить социальную активность студентов, отнимая большую часть их свободного времени.

Одной из конечных целей использования современных информационных технологий является активное вовлечение учеников в изучение языка и мотивация их к приобретению навыков английского языка различными способами. Это может быть достигнуто благодаря открытому учебному контексту, который способствует открытости и доступу к предметам и информации с помощью современных технологических средств, благодаря которым студенты мотивированы и нацелены на общение друг с другом. С точки зрения будущего развития, очевидно, что мультимедиа будет неотъемлемой частью ориентированного на учеников процесса обучения английскому языку по современным стандартам.

Конечно, цель как традиционных, так и современных технологий состоит в том, чтобы максимально повысить уровень владения английским языком студентами и обеспечить пространство, в котором обучение может быть максимально облегчено. Однако, очевидно, что, несмотря на усилия по модернизации традиционных методов преподавания английского языка, остаточные устаревшие практики должны быть постепенно ликвидированы, заменены или же преобразованы с помощью использования доступных технических средств: компьютеров, интеллектуальных устройств, дисплеев, аудиовизуальных материалов и электронных подходов. Это исследование подчеркивает жизненно важный образовательный потенциал и многочисленные преимущества технологий в языковом классе, так необходимых для появления положительных результатов обучения.

Кроме того, современные информационные технологии напрямую влияют на повышение общего уровня коммуникативного мастерства. В заключение хотелось бы сказать, что данный процесс может положительно влиять на развитие мышления учеников и совершенствование практических языковых навыков, а также способствовать повышению эффективности общего обучения. Действительно, очевидным является тот факт, что многие рутинные проблемы обучения могут быть преодолены путем эффективного внедрения технологий и надлежащей подготовки учителей.

Литература

1. Erban, T., Ban, R., & Castaneda, M. (2009). *Teaching English Language Learners Through Technology*. New York: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203894422>
2. Jacqui, M. (2015). 13 Reasons for Using Technology in the Classroom. Retrieved from <https://www.teachhub.com/13-reasons-using-technology-classroom>
3. Johns, T., & King, P. (Eds.). (1991). *Classroom Concordancing*. Special Issue of ELR Journal 4, University of Birmingham, Centre for English Language Studies.
4. Shyamlee, S.D., & Phil, M. (2012). Use of Technology in English Language Teaching and Learning: An Analysis. In *International Conference on Language, Medias and Culture* (pp. 150-156). Singapore: IACSIT Press.
5. Simpson, J. (2002). Computer-mediated Communication. *ELT Journal*, 56(4), 414-415. <https://doi.org/10.1093/elt/56.4.414>
6. Stepp-Greany, J. (2002) Student Perceptions on Language Learning in a Technological Environment: Implications for the New Millennium. *Language Learning & Technology*, 6, 165-180.
7. Warschauer, M. (1997). Computer-mediated collaborative learning: Theory and practice. *The Modern Language Journal*, 81(4), 470-481. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1997.tb05514.x>
8. Warschauer, M. (1997). Computer-mediated collaborative learning: Theory and practice. *The Modern*
9. *Language Journal*, 81(4), 470-481. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1997.tb05514.x>
10. Warschauer, M. (1997). Computer-mediated collaborative learning: Theory and practice. *The Modern*
11. *Language Journal*, 81(4), 470-481. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1997.tb05514.x>
12. Warschauer, M. (1997). Computer-mediated collaborative learning: Theory and practice. *The Modern*
13. *Language Journal*, 81(4), 470-481. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4781.1997.tb05514.x>

А.С. Гаврилюк

студент Тобольского педагогического института им. Д.И. Менделеева

(филиал) ТюмГУ, г. Тобольск

Научный руководитель: М.С. Выхристюк

профессор, доктор филологических наук, г. Тобольск

ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ М.В. ЛОМОНОСОВА В ЭПОХУ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Андатпа. XVIII ғасырдың эпистолярлық мұрасын зерттеу орыс ұлтының қалыптасу кезеңіндегі орыс тілінің жағдайын толық түсіну үшін өте маңызды. М.В. Ломоносовтың хаттарының тұжырымдамасы талданды. Авторлар М.В. Ломоносов хат жазу кезінде эпистолярлық дәстүрді ұстанды, ол сол кезде дәлірек атауды ұсынды.

Аннотация. Исследование эпистолярного наследия XVIII в., имеет огромное значение для полного понимания состояния русского языка в период формирования русской нации. Анализу подвергались формулировки зачина писем М.В. Ломоносова. Авторы приходят к выводу, что М.В. Ломоносов при написании писем следовал эпистолярной традиции, которая в то время предполагала более точное титулование.

Ключевые слова: эпистолярное наследие, переписка, зачин писем М.В. Ломоносова.

Summary. The study of the epistolary heritage of the 18th century is of great importance for a complete understanding of the state of the Russian language during the formation of the Russian nation. We analyzed the wording of the beginning of the letters to M.V. Lomonosov. The authors come to the conclusion that M.V. Lomonosov, when writing letters, followed the epistolary tradition, which at that time assumed a more accurate title.

Keywords: epistolary heritage, correspondence, the beginning of Lomonosov's letters.

«Письмо составляет ту же устную беседу, тот же разговор между отсутствующими, только на бумаге», – писали в 1887 г. Сазонов и Бельский, авторы «Полного русского письмовника»[7, с.108-116].

Наверное, показателем потенциала народа можно считать величину и количество его гениев. Гениальными мы считаем многих представителей человечества, однако гениев мирового масштаба единицы: их имена не стирает время; напротив, оно позволяет все более полно оценить сделанное великим человеком для соплеменников и современников.

Гомер... Леонардо да Винчи-Эйнштейн... Менделеев... Эдисон... Можно назвать имена людей, проявивших свою гениальность в сферах искусства или литературы, и тогда список гениев вырастет многократно. Но особенно человечество интересовали разносторонние личности такого порядка, как Михаил Васильевич Ломоносов.

Михаил Васильевич Ломоносов прожил короткую жизнь: родился 8 ноября 1711 года (по старому стилю), а умер 4 апреля 1765 года, сделал столько, что даже простое перечисление его свершений займет немало

страниц. Деятельности Ломоносова посвящены многие труды и исследования. В данной работе рассмотрена только одна сторона его влияния на культурное и общественное развитие русского народа, Российского государства, связанная с огромным вкладом Ломоносова в становление русского литературного языка, в виде эпистолярного наследия ученого. Это невозможно сделать оторвано от его деятельности, от оценки его личности авторитетными высказываниями. Письма ученого его соратникам по академии наук позволят верно представить масштабы великого человека [6, с.11-18].

Одну из первых попыток объективно оценить величие соотечественника предпринял А.С. Пушкин: «Уважаю в Ломоносова великого человека, но, конечно, не великого поэта...». За что же? Пушкин объяснил: «Между Петром I и Екатериною он один является самобытным сподвижником просвещения. Он создал первый университет; он, лучше сказать, сам был первым нашим университетом». Оговоримся: поэтический талант Ломоносова у Пушкина восторга не вызывал; ломоносовский слог он считал напыщенным и «надутым». Тем не менее, история сохранила и другой отзыв Александр Сергеевича; говоря об одах Ломоносова, он отметил их высокую поэтичность и признал, то они «останутся вечными памятниками русской словесности» [11].

Хотя специальной статьи о Ломоносове Виссарион Григорьевич Белинский не написал; характеристики его творчества содержатся во многих работах критика. Назвав взгляд Пушкина на Ломоносова верным, но односторонним, Белинский указал на великое значение поэзии Ломоносова в общем историческом ходе нашего литературного развития. Виссарион Григорьевич считает, что во времена Ломоносова людям не нужно было народной поэзии; тогда проблема была не в народности, а в европеизме. В некоторых стихах Ломоносова, несмотря на их декламаторский тон, промелькивает иногда поэтическое чувство – отблеск его поэтической души. Метрика, освоенная Ломоносовым для нашей поэзии, есть большая заслуга с его стороны: она сродни духу русского языка, и сама в себе носила его силу [1].

Ломоносову хватило сил на то, чтобы не только усвоить современные ему знания в таких непересекающихся областях, как история, химия, физика, металлургия, философия, литература, но и внести исключительно большой вклад в их развитие. Назову только некоторые вехи. Ломоносов первым в мире пришел к выводу о законе сохранения энергии и вещества. Он открыл существование у Венеры атмосферы. Первым он сделал вывод о существовании абсолютного нуля температур. Также первым он сформулировал второе начало термодинамики. Ломоносов очень близко подошел к созданию теории света, причем пошел в этом дальше Ньютона. Только отсутствие эмпирического материала не позволило ученому разгадать тайну всемирного тяготения. Научные работы Ломоносова обратили на себя внимание самых передовых европей-

ских ученых того времени: состоялся факт, подтверждающий возможность научного и философского диалога Европы с Россией [5, с.41-52].

Понимая, какую роль в обществе играет живое слово, Ломоносов обращается к созданию руководства по литературе и ораторскому искусству. Становление русского национального языка требовало введения норм его употребления, «без которых успех русских людей в науках невозможен», и Ломоносов к 1755 году создал первую русскую грамматику – научную и практическую. Она выдержала 14 изданий и оказала огромное воздействие на развитие русского языка. В 1757 году была обнародована работа Ломоносова «О пользе книг церковных», посвященная вопросам употребления различных стилей [4, с.19-27].

Эпистолярный жанр – это жанр литературного произведения, написанный в форме переписки между несколькими героями, но, в отличие, например, от жанра дневниковых записей, письма имеют адресата. Разумеется, эпистолярный жанр не может нести в себе все нормы официальных документов и образцов литературы. Однако интересно, насколько Ломоносову удалось быть образцовым в письмах, насколько он был оригинальным в них [8].

Среди документов ученого, взятых для анализа, можно выделить следующие их типы в зависимости: 1) от ситуации общения: общение между М.В. Ломоносовым и другим (одним) адресатом, осуществляемое с помощью официальных – неофициальных писем; общение ученого с группой лиц или учреждением (Академией наук), предполагающее деловую и неофициально-деловую переписку; общение между группой адресантов (среди которых М.В. Ломоносов) и учреждением или официальным лицом, включающее деловую переписку; 2) от целевой установки: письма-сообщения; письма-уведомления; письма-мнения; письма эмоционально-оценочные о жизни, делах, событиях; письма согласия и несогласия; письма-просьбы; этикетные письма (поздравления, извинения); 3) от степени стандартизации текста: «жесткие», «полужесткие» и относительно свободные и письма частного, бытового характера [10].

С точки зрения строения и оформления все типы письма (в том числе и многие деловые документы) имеют три композиционные части: 1) зачин (обращение, приветствие); 2) информационная часть; 3) концовка (прощание, самоименование, подпись, дата, место). Однако есть письма того или иного типа, исключавшие первую или последнюю часть. При анализе учитывался объем документов.

Для анализа письма были сгруппированы по принадлежности к трем типам: деловая документация, неофициально-деловая переписка и обиходно-бытовые письма (или в зависимости от стандартизации письма).

В группу деловых документов вошли такие материалы, как представление, определение, записка, предложение, репорт, мнение, показание, доношение, прошение. Адресатами данных документов стала Кан-

целярия Академии наук, президент Академии наук, Московское Синодальное правление канцелярии, Сенат.

В группу неофициально-деловых документов вошли 104 письма, адресованные 29 респондентам. Самое большое количество писем было послано Ивану Ивановичу Шувалову – 32,17 писем – Михаилу Илларионовичу Воронцову, 10 – Якову Яковлевичу Штелину, по 6 писем И.Д. Шумахеру и Л. Эйлеру, 4 письма – И.Ф. Генкелю, 3 – К.Г. Разумовскому; послания остальным адресатам, среди которых В.К. Третьяковский, В.Н. Татищев, братья Орловы, Д.И. Виноградов, представлены чаще всего 1 письмом. В эту же группу входит одно письмо, адресованное Шведской академии наук.

Самое сохранившееся письмо М.В. Ломоносова относится к обиходно-бытовому типу писем, оно посвящено сестре М.В. Гоновиной. Сестра – единственная женщина среди респондентов ученого (по сохранившимся письмам).

В целом письма имеют общую структуру. Но, хотя почти все документы оценивались нами как эпистолярные, поскольку все они были посылаемы, среди деловых бумаг, взятых для анализа, есть не письма, а, например, протоколы допросов, которые не могут быть приравнены к эпистолярию. Они нам интересны, в первую очередь, с информативной точки зрения, а также интересно их оформление, отражение в таких документах хода мыслей, допрашивающих [3, с.81-89].

В целом же, те документы, которые можно отнести к эпистолярию, это стандартные официально-деловые или частно-деловые письма с четкой структурной организацией.

Рассмотрим подробнее каждую из частей писем.

Зачин в письмах как частно-делового, так и официально-делового характера имеет опосредованную контактоустанавливающую функцию и представлен названием должностного лица, либо учреждения, употребленным в дательном и предложном падежах, то есть называет получателя данного документа. После этого следует название документа. Все надписи располагаются по центру листа: *В Канцелярию Академии Наук Представление; В Канцелярию Академии Наук Доношение.*

Есть документы, в которых отсутствует ссылка на получателя, но есть название, чаще всего это репорты, хотя среда кик также используется упоминание адресата в форме предложного падежа: *В Канцелярию Академии Наук Репорт.*

В эту же группу можно отнести и еще сдан очень объемный и важный для анализа деятельности М.В. Ломоносова документ, названный им самим «Обзор важнейших открытий, которыми постарался обогатить естественные науки Михаиле Ломоносов, статский советник е. и. в. всея России, действительный член Санкт-петербургской Академии Наук и ординарный профессор химии, почетный член Академии Художеств, там же учрежденной, а также королевской Стокгольмской академии и Болон-

ского института». К сожалению, этот обзор написан на немецком языке и может быть проанализирован лишь с поправкой на перевод, который был сделан более чем через сто лет после смерти Ломоносова. *Е. и. в. малороссийскому ясновельможному гетману, действительному камергеру. Академии Наук г. президенту, лейб-гвардии панку Измайловского подполковнику и разных орденов кавалеру, его сиятельству графу Кирию Григорьевичу Разумовскому из Канцелярии Академии Наук Представление.*

В некоторых случаях в зачине добавляются сведения о том, от кого получен документ: *В Канцелярию академии Наук от коллежского советника Михаила Ломоносова Мнение.*

В случае Доношения используется немного дополненная форма зачинов, вероятно, в силу определяющей функции такого документа – донести, довести до чьего-либо сведения какую-то информацию. Но здесь важна не только информация, но сам факт доноса, и, следовательно, важен и доносчик, поэтому в структуре Доношений часты такие зачины: *В Академию Наук в Канцелярию доносит той же Академии адъюнкту Михаила Ломоносов, а о чем мое доношение. тому следуют пункты: Императорской Академии Наук доносит той же Академии адъюнкту Михаила Ломоносов, а о чем, тому следуют пункты.*

Интересен оборот, относящийся уже к информационному блоку, «а о чем мое доношение, тому следуют пункты...» или более краткое «а о чем, тому...». Современный человеческий ум, конечно, лаконичнее формулирует подобные высказывания, и, читая такие фразы, чувствуешь их многословие. Но за ними стоит традиция и регламент оформления таких документов, по требованию Петра Великого. [9].

Единственный вид частно-делового письма М.В. Ломоносова, начинающийся с обращения в зачине, это Прошение. Прошения ученого, о назначении профессором химии, о назначении жалованья по должности профессора химии, об увольнении со службы и др., направлены либо в Академию наук, либо в Сенат, но все они содержат прямое обращение к императрице: *Всепресветлейшая, державнейшая, великая государыня императрица Елисавет Петровна, самодержица всероссийская государыня всемиловитивейшая.*

Прошения написаны в 1740–50-х годах и являются интересной комбинацией новых и старых традиций: обращение «Всепресветлейшая, державнейшая» – это уже новое, Петровское требование, но вместе с тем, все они используют старинный элемент челобитных, следующий за обращением: Бьет челом академии Наук адъюнкту Михаила Ломоносов, и далее, как в Доношениях: а о чем, тому следуют пункты..., что опять же проявление «новой» традиции [2, с.75-78].

Изредка, но всё же встречаются документы без обращений, названий и ссылок на адресата; названия таким письмам присваивалось, вероятно, редакторами при издании собрания сочинений М.В. Ломоносова,

по тому, какую смысловую нагрузку несли документы. Таковы «Мнение по делу о вознаграждении С.С. Волчкова за переводы», «Поручительство Ломоносова и Г.Ф. Миллера за И.Г. Гмелина при отъезде последнего за границу», «Репорт в Канцелярию АН с отчетом о работах за майскую треть 1752 г.» и др. Не имели и не могут иметь зачинов и обращений (как, впрочем, и всей эпистолярной рамки в целом) такие документы, как Показания о своем происхождении, т. к. они всего лишь воспроизводят допросы, которым был подвержен Ломоносов в соответствии с требованием ситуации.

Подводя итог, можно сказать, что Ломоносов при написании деловых писем следовал эпистолярной традиции, которая в то время предполагала более точное титулование и обращение по имени-отчеству и совершенный отказ от употребления уничижительных этикетных формул выражения социальной дистанции – Ломоносов называет себя просто, адъюнктом (до получения всех регалий), или гордо, указывая свой чин и ученые звания.

Литература

1. Белинский В.Г.: Собрание сочинений Михаила Васильевича Ломоносова. – URL: <http://lomonosov.niv.ru/lomonosov/kritika/belinskij-sobranie-sochinenij.htm> (дата обращения 14.04.2021).
2. Белунова Н.И. Дружеское письмо в функционально-стилистическом аспекте // Русский язык в школе. – 2000. – № 1. – С. 75-78.
3. Белунова Н.И. Дружеское письмо творческой интеллигенции как эпистолярный жанр // Филологические науки. – 2000. – № 5. – С. 81-89.
4. Вомперсюш В.П. «Российская грамматика» М.В. Ломоносова // Русская речь. – 1986. – № 6 (ноябрь-декабрь). – С. 19-27.
5. Живов В.М. Первые русские литературные биографии. Новое литературное обозрение. – 1997. – № 25. – С. 41.
6. Жуковская Л.П. М.В. Ломоносов о русском языке и письме // Русская речь. – 1986. – № 6 (ноябрь-декабрь). – С. 11-18.
7. Котков С.И. Русская частная переписка XVII – начала XVIII вв. как лингвистический источник // Вопросы языкознания. – 1963. – № 6. – С. 108-116.
8. Кручинина И.Н. Элементы разговорного синтаксиса в произведениях эпистолярного жанра // Синтаксис и стилистика. – М.: Наука, 1976.
9. Кувшина С.С. Концовки и подписи писем как языковые формы вежливости (на материале переписки второй половины XVII – первой четверти XVIII вв.) // Вопросы исторической грамматики русского языка. – Челябинск, 1977.
10. Ломоносов: Сб. ст. и материалов / Под общ. Ред. С.И. Вавилова; АН СССР. – М.-Л.: Изд-во АН СССР, 1951. – Т. 1. – 1940. – С. 203.
11. Николаев Н.И. Пушкин и история «Ломоносовского мифа» – URL: Пушкин и история «Ломоносовского мифа» – тема научной статьи по языкознанию и литературоведению читайте бесплатно (дата обращения 14.04.2021).

Д.А. Гладковский

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.Е. Кузембаев

кандидат исторических наук, доцент

ТОРГОВЛЯ И ТРАДИЦИОННЫЕ ремесла Кочевников

Аңдатпа. Бұл мақалада «көшпелі халық» ұғымы қарастырылады және олардың өмір салты талданады, сондай-ақ дәстүрлі қолөнер түрлері қарастырылады. Мақалада қолөнердің саудамен байланысы, сонымен қатар көшпенділердің тауар айналымына енген негізгі тауарлар көрсетілген.

Тірек сөздер: киіз үй, көшпенділер, қолөнер, сауда қатынастары.

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие «кочевого населения» и анализируется их образ жизни, а также рассматриваются традиционные ремесла. В статье показана связь ремесла с торговлей, а также указаны основные товары, которые входили в товарооборот кочевников.

Ключевые слова: юрта, кочевники, ремесло, торговые отношения.

Summary. This article examines the concept of the «nomadic population» and analyzes their way of life, as well as examines traditional crafts. The article shows the connection between craft and trade, and also indicates the main goods that were included in the trade of nomads.

Keywords: yurt, nomads, craft, trade relations.

Изучение торговли и традиционных ремесел кочевников является неотъемлемой частью изучения жизни кочевых народов, так как при таком образе жизни данные виды деятельности является основным способом доходов для кочевников. Именно благодаря возникновению определенных ремесел для собственных нужд и последующей продаже излишков данных изделий жителям близлежащих поселений у кочевников была возможность получать те товары, которые они сами не могли создать, а также к появлению таких отношения как торговые. Актуальность темы также обусловлена тем, что вся эта информация доходит до нас в основном, благодаря археологическим данным.

Целью работы является анализ появления тех или иных видов ремесел не только по археологическим источникам, но и по письменным. Также задачей при этом выступает анализ влияния появления определенных ремесел на взаимодействие кочевников с городским населением, с целью обмена товарами, и как следствие возникновением такой хозяйственной деятельности по обороту как торговля.

На начало I тысячелетия до н.э. приходится эпоха освоения древним населением больших территорий степных, горно – степных и полупустынных пространств, составляющие европейские и азиатские степи. Следует отметить, что кочевая жизнь характеризуется весьма суровыми условиями, что в итоге отразилось на сфере традиционной культуры, которое выражалось в том, что в натуральное хозяйство было включено

домашнее хозяйство и было направлено на удовлетворение многих нужд и потребностей членов семьи и всего рода. Далее это начинало переходить в обмен или торговлю.

Сырье, нужное для изготовления орудий труда, одежды, вооружения, жилища, разнообразной утвари, древние скотоводы большей частью было местным. Ремесленники концентрировались в кочевых ставках, поселениях и городах. Кроме внутриобщинного обмена существовал и получил широкое распространение межродовой, межплеменной и межгосударственный обмен [1, с. 254].

Так зарождались первые признаки торговли. Развивалась международная торговля, которая проходила по Великому Шелковому пути. Таким способом множество драгоценностей, украшений, а также шелка, кони и горнорудное сырье распространялось на огромные расстояния.

В II–I тысячелетие до н.э. земледельческие страны вследствие соседства с кочевниками, знали какой образ жизни, ведут они и что они занимаются животноводческим хозяйством, отличавшейся от образа жизни первых.

Следует отметить, что В.В. Бартольд в русском, а далее в советском, востоковедении утвердил положения о тюркоязычности кипчакских племен, о едином этническом происхождении кипчаков, кимеков, куманов и половцев. Кроме того, он указывал на то, что кипчаки являлись ядром казахского народа, а также важным этническим компонентом в образовании современных тюркоязычных народов [2, с. 23]. То есть, мы видим, что казахский народ состоит из множества кочевых племен. Кочевой образ жизни обусловил будущие ремесла.

Рассматривая ремесла, которые характерны для кочевников периода средневековья Казахстана, следует выделить следующие:

1) Кожевенное дело. Это ремесло берет свое начало еще с древних времен. Из кожи кочевники изготавливали шапки, одежду, сапоги, а также седла, сбруи и отделывали оружие [3, с. 453–456].

2) Традиционное ремесло казахских кочевников – обработка кости. Чаще всего использовали рога и трубчатые кости. Из них изготавливали ложила для обработки шерсти, а также приспособления для детских люлек [3, с. 504].

3) Металлургия. Чаще всего при раскопках были найдены ножи и их обломки. Кроме того, известны подковы, которые были весьма разнообразными по размерам. Это говорит о том, что подковывали не только лошадей, но и мулов, ослов. Из железа изготавливались и другие изделия необходимые в быту – штыри, кольца от цепей, крючья, гвозди и т. д. [3, с. 502].

4) Ювелирное дело. Изготавливали серьги, браслеты, кольца, ожерелья. По находкам основным материалам было серебро. Использовали драгоценные камни, такие как: агат, сердолик, нефрит, гагат, горный хру-

сталь и огненный опал. Камни применялись для изготовления бус и инкрустации перстней [3, с. 502].

5) Деревообработка. Это ремесло предоставляло кочевникам много предметов необходимых для введения хозяйства и повседневной жизни. Из дерева кочевники часто изготавливали мебель, посуду, а также детали для юрты. Такие как кереге, шанырак, жерде и т.д. Также, делали рукоятки для инструментов, сундуки и детали для седел [3, с. 455–456].

6) Обработка камня. Очень частыми находками являются ручные жернова из песчаника и гранита. Также были найдены жернова, которые приводились в действие с помощью впряженного животного. Они достигали размера 1–1,5 м. Следует также отметить, что из камня изготавливались персты [3, с. 504].

7) Одним из древнейших изобретений кочевников является технология изготовления нетканого материала – войлока. Для многих народов этого круга производство войлока вплоть до середины XX века было экономически целесообразно, культурно и социально обусловлено. Традиции войлоковаления определялись натуральным характером хозяйства и устойчивостью моделей жизнеобеспечения в рамках кочевого скотоводства; обеспечивались ресурсами крупноотарного овцеводства и возможностями семейной и аульной кооперации. Войлоком обычно покрывали юрты, но также и делали потники для сапог и чулки внутрь сапог. Войлоки являлись частью натурального и рыночного товарооборота, входили в систему социальных (ритуальных) коммуникаций [4, с. 179].

Необходимо отметить, что существовали такие ремесла как ткачество, ковроделие. При раскопках были найдены остатки хлопчатобумажной грубой тканей, куски ватных одеял. Ткани являлись одним из важных предметов торговли с кочевниками, существовал спрос кочевников на ткань типа карбас (бязь).

О высоком качестве различных изделий кочевников говорил Сейфи Челеби в своем сочинении «Таварих», написанном в 1582 году. Этот источник содержит интересные сведения не только о ремеслах, но и о торговле кочевников. Автор источника пишет: «У них много баранов, лошадей и верблюдов. Их кафтаны сделаны из овечьей кожи, они окрашиваются в разные цвета и становятся похожими на атлас, их привозят в Бухару и продают по той же цене, что и кафтаны из атласа, настолько они изящны и красивы. У них также есть удивительные накидки, сделанные из той же овечьей кожи. Они совершенно непромокаемы и не боятся сырости; это происходит от свойства некоторых растущих там трав, которые служат для обработки кожи» [5, с. 319]. Мы видим, что изделия кочевников высоко ценились в Бухаре. И были очень прочны и красивы.

В результате характеризуя развитие ремесла у кочевников в средневековье, следует отметить его поступательное развитие. То есть, мастера стали поэтапно изготавливать с каждым разом все сложные орудия. Среди примеров можно назвать военное снаряжение или металлические укра-

шения. Например, мечи, копья, луки, стрелы, серьги, бусы, перстни, браслеты и т.д.

Большое развитие ремесел, культур и конечно торговли, как говорили мы ранее, происходило благодаря Великому Шелковому пути, проходившему по территории Казахстана. И один из путей этого торгового пути проходил по территории Южного Казахстана. Также этот путь называют «Северным». Он являлся как самый оживленный среди других путей Великого Шелкового пути в VI – VII веках. И на это есть несколько причин: Во – первых, в Жетысу – Семиречье находились ставки тюркских каганов, которые контролировали торговые пути, а во – вторых, богатые тюркские каганы и их окружение стали крупными потребителями заморских товаров [6, с. 10].

И этому есть множество подтверждений полученных в результате раскопок. Например, городище Актобе входившие в состав Западно-Тюркского каганата было одним из центров торговли и ремесла. В ходе раскопок были собраны коллекции керамики и стекла, изделия из металла и ювелирные изделия, сосуды из бронзы и большое количество монет.

Можно считать, что тюрки стали первыми кто начал заниматься торговлей на «Северном пути». Последующие государства, которые образовывались на территории Тюркского каганата, также вели активную торговлю.

Например, Уйгурский каганат, вел активную торговлю с разными странами. Этому свидетельствует найденные предметы не местного происхождения. Также на месте стоянок, строились настоящие города, где развивалась торговля [7, с. 75].

Города Южного Казахстана были одними из немногих мест, где торговля была развита. Об этом повествует Фазлаллах ибн Рузбихан Исфাহани, который в своих записках описал один из городов средневекового Казахстана – Сыгнак: «В эту страну со стороны Дашта из Хаджжи – Тархана доставляют множество благ, жирных овец, коней, верблюдов и другие ценные товары, как – то: шубы из меха киша и тина, то есть из соболя и белки, тугие луки, стрелы из белой березы, шелковые ткани» [8, с. 172].

Как мы видим из записок Рузбихана, кочевники покупали заморские товары. Но, не смотря на международную торговлю, видно, что продолжалась торговля в больших количествах изделиями традиционных ремесел кочевников.

Кочевники имели множество баранов, лошадей, коров. Такие продукты как мясо и молоко употребляли в пищу, причем более ценилась конина, чем говядина и баранина. А из лошадиного молока делали кумыс, который и в настоящее время так любят все казахи. Шерсть животных применяли для изготовления войлока, шерстяной одежды, ковров и иных изделий. А вот избытки животноводческой продукции шли на продажу в соседние земледельческие области.

Приобретали они совсем другие товары: хлеб, изделия городских ремесел, ткани. Кроме персидских источников о торговле кочевников, мы можем встретить это и в арабских летописях. Например, согласно сведениям летописи Ибн ал – Асира в город Судак, прибывали корабли и торговали одеждой, а последние покупали у кочевников буртасские меха, бобров, белок и другие товары [9, с. 47].

Мы видим, что торгово-экономические связи имели для той и другой сторон важное значение. Стоит отметить что, стремление казахских племен обеспечить постоянство торговых путей с городами было одной из причин борьбы казахских и узбекских ханов.

Торговый взаимообмен скотоводов кочевых районов с земледельческим и городским населением Казахстана и Средней Азии благоприятно влиял на увеличение уровня городского и земледельческого хозяйства на юге и скотоводческого – на территории степи.

Международная торговля так и торговля между местными приносила большую прибыль торговцам. Тому подтверждения служат материалы раскопок казахстанских городов. Например, в городе Отрар было найдено множество медных монет и эти монеты археологи и историки делят на 2 группы. К 1 группе относят чекан Туркестана и Ташкента. Ко 2 группе относят монеты к среднеазиатским городам, таким как Бухара, Самарканд, Коканд и др. Но медные монеты с указанием монетных дворов Туркестана – Ташкента представляют собой однородный типологический комплекс и все это говорит о том, что эти монеты составляют основу монетных вкладов из Туркестана и Отрара. Нередки и остальные находки таких монет на городищах. На них не указаны имена правителей и годы чеканки. Однако, учитывая синхронный археологический материал, можно полагать, что монеты обращались в XVI–XVII века [5, с. 134].

В международной торговле XV–XVIII вв. явилось налаживание торговых отношений Средней Азии и России через казахстанские степи и туркестанские города. Так торговля с Россией становится важным фактором в развитии экономики. К 90-м годам XVI в. Россия пытается установить политические связи с казахстанскими ханствами. Торговые и дипломатические отношения России и Средней Азии через Казахстан оживились в XVII–XVIII века [10, с.78].

В результате таких торговых связей, можно сказать, что русское население получало из Средней Азии различные товары, такие как бумажные ткани, различные драгоценные камни, хлопок и искусное восточное оружие. Кочевники вели активную торговлю и со Среднеазиатскими государствами. Также они покупали множество китайских товаров, а именно меха, сукна, атлас, шелк, зеркала, серебро.

Таким образом, ремесла в средневековом Казахстане были высоко развиты для своего времени. Виды ремесел были определены образом жизни кочевого населения. Скотоводство обеспечивало практически всем необходимым для жизни кочевого населения, в основном благодаря

переработки животноводческого сырья. Давая при этом продукты питания, материалы для изготовления одежды, для устройства и убранства жилища.

Следует отметить, что с животноводческого сырья изготавливали войлок, кошму, ковры, кожаную посуду, одежду, конскую сбрую и много других предметов. Также лошадей, быков, использовали в качестве тяговой силы для перевозок.

Несмотря на то, что домашнее хозяйство казахского населения было в основном натуральным, оно приводило к множеству излишней продукции. Именно ее использовали с целью обмена на товары и продукты, которые производили местные городские жители. На рынках Отрара, Сыгнака, Туркестана и других городов кочевники привозили не только скот, но и продавали большое количество кожи, шерсти, различные изделия из них. Взамен кочевники брали заморские товары, например, зеркала и шелковые ткани, драгоценные украшения. Также покупали готовые изделия из тканей и кожи, а именно, платья, шапки, пояса, детали конской сбруи и так далее. Весь этот торговый взаимообмен между кочевым и городским населением благотворно влиял на увеличение уровня городского и земледельческого хозяйства на юге и юго – востоке Казахстана и скотоводческого – на территории степи. Мы видим, что кочевое население не только занималось разнообразными ремеслами, но и вело активную торговлю, что способствовало развитию экономики на территории средневекового Казахстана.

Литература

1. Байпаков К.М., Таймагамбетов Ж.К. Археология Казахстана: Учебное пособие для студентов вузов. – А.: Казак университеті, 2006. – 355 с.
2. Кузембаев Н.Е. История изучения кипчакских племен в России (XVIII–XX вв.): монография / Н.Е. Кузембаев. – 2-е изд. – Павлодар: ПГПУ, 2018. – 170 с.
3. Байпаков К.М. Позднесредневековые города и поселения Казахстана // История Казахстана в пяти томах. Том 2. Казахстан в эпоху позднего средневековья. – А.: Атамұра, 1997. – 624 с. – С. 462–514.
4. Октябрьская И.В. Узорные войлоки: проблемы сохранения культурного наследия кочевой ойкумены центральной Азии // *Universum Humanitarium*. – 2015. – №1. – С. 179–188.
5. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Государства и народы евразийских степей: от древности к Новому времени 3-е изд., исправл. и доп. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2009. – 432 с.
6. Байпаков К.М., Воякин Д.А. Казахстанский отрезок Великого Шелкового пути в серийной номинации ЮНЕСКО. – А.: ТОО «Археологическая экспертиза», 2014. – 128 с.
7. Ахматнуров С.С. Распад тюркского каганата VI–VIII вв. / С.С. Ахматнуров. – А. – М.: ООО «ТД Алгоритм», 2015. – 176 с.
8. История Казахстана в персидских источниках / Отв. ред. М.Х. Абусейтова; сост. М.Х. Абусейтова. – А.: Дайк-пресс, 2007. Том V. Извлечения из сочинений XIII–XIX веков. – 476 с.

9. Сборник материалов, относящихся к истории Золотой Орды. Том I. Извлечения из арабских сочинений, собранные В.Г. Тизенгаузеном. Подготовка к новому изданию, введение, дополнения и комментарии Б.Е. Кумекова, А.К. Муминова. – А.: Дайк-пресс, 2005. – 711 с.

10. Басин В.Я. Россия и казахские ханства в XVI–XVIII вв.: Казахстан в системе внешней политики российской империи. – А.: Наука, 1971. – 276 с.

К.В. Дмитриева

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Г.Н. Старченко

кандидат педагогических наук, доцент

МЕТОДИЧЕСКИЕ ПРИЕМЫ РАЗВИТИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ В 7 КЛАССЕ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Андатпа. Бұл мақалада қашықтықтан оқыту жағдайында оқушылардың ойлау дағдылары мен ізденушілік-зерттеушілік қызметтерің дамытуға әсер ететін әдебиет сабақтарында сыни ойлауды дамыту тәсілдерін пайдалану қарастырылған.

Тірек сөздер: қашықтан оқыту, сыни ойлау, оқу тәсілі, сайт, әдебиет сабағы.

Аннотация. В данной статье рассмотрено использование приёмов развития критического мышления на уроках литературы в условиях дистанционного обучения, применение которых будет способствовать развитию мыслительных навыков и поисково-исследовательской деятельности учащихся.

Ключевые слова: дистанционное обучение, критическое мышление, приём обучения, сайт, урок литературы.

Summary. This article discusses the use of techniques for developing critical thinking in literature lessons in the context of distance learning, the use of which will contribute to the development of thinking skills and research activities of students.

Keywords: distance learning, critical thinking, learning technique, website, literature lesson.

Дистанционное обучение – это совокупность информационных технологий, обеспечивающих доставку обучаемым основного объёма изучаемого материала, интерактивное взаимодействие обучаемых и преподавателей в процессе обучения, предоставление обучаемым возможности самостоятельной работы по освоению изучаемого учебного материала, а также оценку их знаний и навыков, полученных в процессе обучения.

С 2016 года Министерством образования и науки Республики Казахстан принято решение о переходе на обновлённое содержание образования. Обновлённая программа изменила подход не только к обучению учащихся, но и к способу получения ими знаний. Учебники по русской литературе для учащихся 7 класса общеобразовательных школ полностью соответствуют поставленным целям, т.к. вопросы и задания пред-

полагают самостоятельную работу учащихся, направлены на развитие познавательной деятельности и активизации творческого мышления школьников [1]. Но в условиях дистанционного обучения роль учебника меняется: учебник теперь не единственный источник информации.

При дистанционном обучении на уроках литературы особое внимание уделяется методическим приёмам. *Приём обучения* – это конкретные действия и операции преподавателя, цель которых – сообщать знания, формировать навыки и умения, стимулировать учебную деятельность учащихся для решения частных задач процесса обучения [2, с. 238]. Выступая составной частью метода, приём определяет конкретные действия учителя и учащихся, зависящие от общих установок и направлений работы.

Приём – одна из основных методических категорий, ибо вся обучающаяся деятельность учителя строится из приёмов обучения. Приёмы развития критического мышления оказывают положительное влияние на усвоение изучаемого материала школьниками, пробуждают познавательный интерес к занятию, т. к. постоянная смена приёмов позволяет создать эффект новизны изучаемого материала, что способствует повышению качества знаний учащихся и формированию разносторонне развитой личности. Критическое мышление «способствует взаимоуважению партнёров, пониманию и продуктивному взаимодействию между людьми» [3, с. 104].

В условиях дистанционного обучения внимание к *приёмам развития критического мышления* возрастает и при этом меняется подход к их осуществлению, т.к. становится невозможным воплотить в жизнь некоторые из них. Приходится обращаться к различным сайтам. Система дистанционного обучения позволяет приобрести необходимые навыки и новые знания с помощью персонального компьютера и выхода в сеть Интернет.

Все вопросы и задания должны нацеливать учителя на активно-деятельностный подход в преподавании литературы на основе поисково-исследовательской деятельности учащихся. Соблюдение баланса между заданиями репродуктивного и поискового характера способствует активизации мыслительного и познавательного процессов учащихся.

С целью анализа и синтеза получаемой информации на основе сравнения и выделения общего и частного на уроке литературы в 7 классе широко применяется приём «*Диаграмма Венна*».

«*Диаграмма Венна*» – это схема в виде двух пересекающихся кругов, которая показывает общие и частные признаки сравниваемых объектов. Данный приём помогает учащимся проанализировать прочитанные произведения и закрепить изученный материал.

«*Диаграмма Венна*» может применяться как на стадии осмысления материала, так и на стадии рефлексии для закрепления материала. Например, при изучении повести А.С. Пушкина «*Станционный смотритель*»

тель» учащиеся сравнивают произведение А.С. Пушкина с «Притчей о блудном сыне» (Рисунок 1).

Рисунок 1. Диаграмма Венна, созданная с помощью сайта Canva.com

В дистанционном формате реализация данного приёма не вызывает затруднений как для учащихся, так и для учителя при проверке задания. Школьники могут воспользоваться интернет-ресурсом в виде сайта *Canva.com*, либо с помощью текстового документа *Word*, используя функционал создания диаграмм.

При дистанционном обучении также актуален приём «Кластер». «Кластер» – это графическая схема, показывающая смысловые отношения между различными понятиями. В 7 классе этот приём используется для активизации внимания учащихся, повышении мотивации к изучению темы, а также актуализации знаний, которые были получены на предыдущих уроках.

Данный приём может успешно использоваться на любом этапе урока: *на стадии вызова* он служит мотиватором к дальнейшему изучению темы; *на этапе осмысления* помогает упорядочить уже изученный учебный материал; *на этапе рефлексии* способствует усвоению и систематизации нового учебного материала. Это способ графической организации материала, позволяющий сделать наглядными те мыслительные процессы, которые происходят при погружении в ту или иную тему. Иногда такой способ называют «наглядным мозговым штурмом».

Учащимся 7 класса предлагается задание такого типа: «Прочитайте статью «Поучительный жанр басни» и сделайте кластер». Реализация данного приёма при дистанционном обучении возможна в индивидуальном, парном и групповом формате, т.к. функционал сайта *Lucid.app* позволяет это сделать, а учитель во время работы учащихся в реальном времени наблюдает за работой учащихся.

На уроке литературы в условиях дистанционного обучения с кластером также можно работать в текстовом документе *Word*, но этот формат позволяет осуществлять только индивидуальную деятельность.

Покажем создание кластера с помощью сайта Lucid.app в виде рисунка (Рисунок 2).

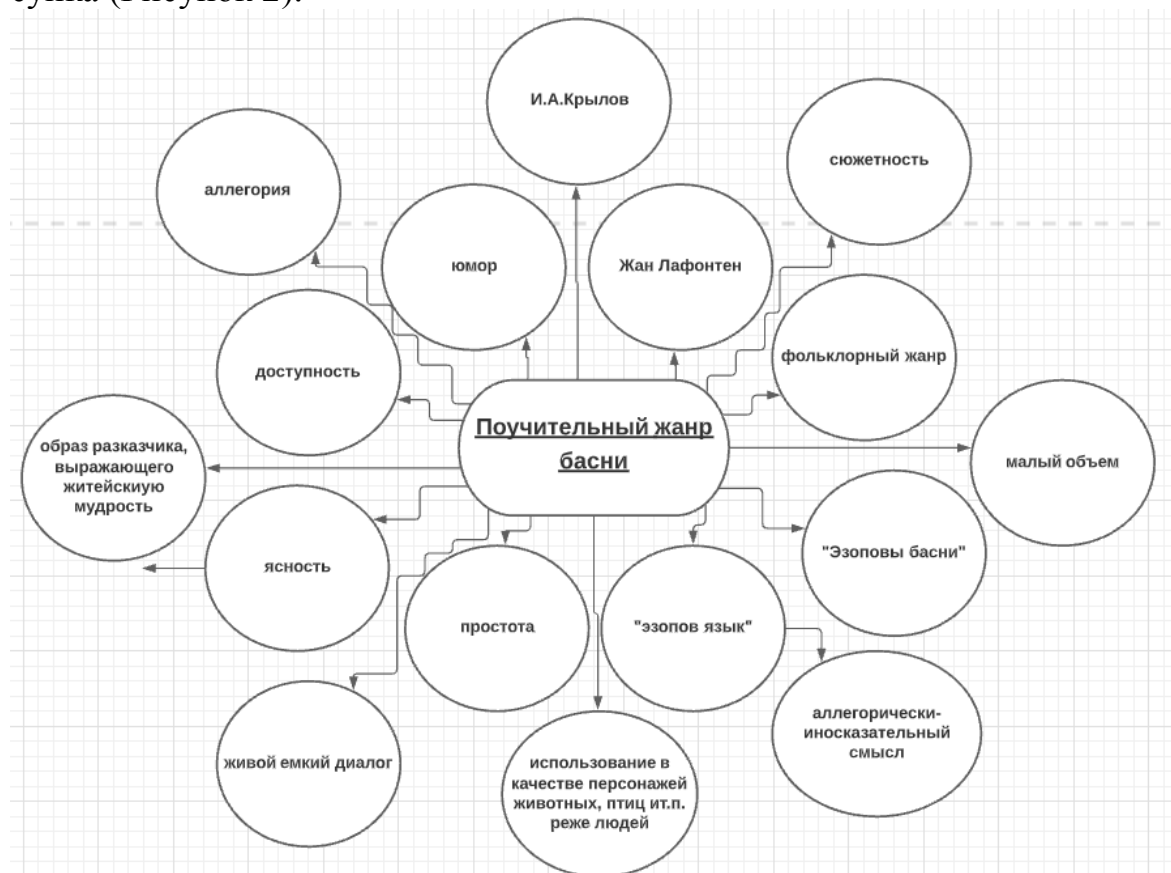

Рисунок 2. Кластер, созданный с помощью сайта Lucid.app

Суть приёма «Фишбоун» (рыбья косточка) состоит в постановке проблемы, которая изучается на уроке, в определении её аспектов и нахождении аргументов, фактов в подтверждение той или иной точки зрения на эту проблему. Приём помогает не только развить аналитические способности и речевые навыки учащихся, но и проявить творческий подход в усвоении темы. Данный приём наиболее целесообразен на этапе рефлексии, когда учащиеся уже знакомы с материалом урока и могут сделать полноценные выводы, опираясь на уже изученную информацию.

На уроке литературы в 7 классе на примере сказки М.Е. Салтыкова-Щедрина «Повесть о том, как один мужик двух генералов прокормил» учащиеся создают Фишбоун, рассуждая о роли мужика в данном произведении (Рисунок 3).

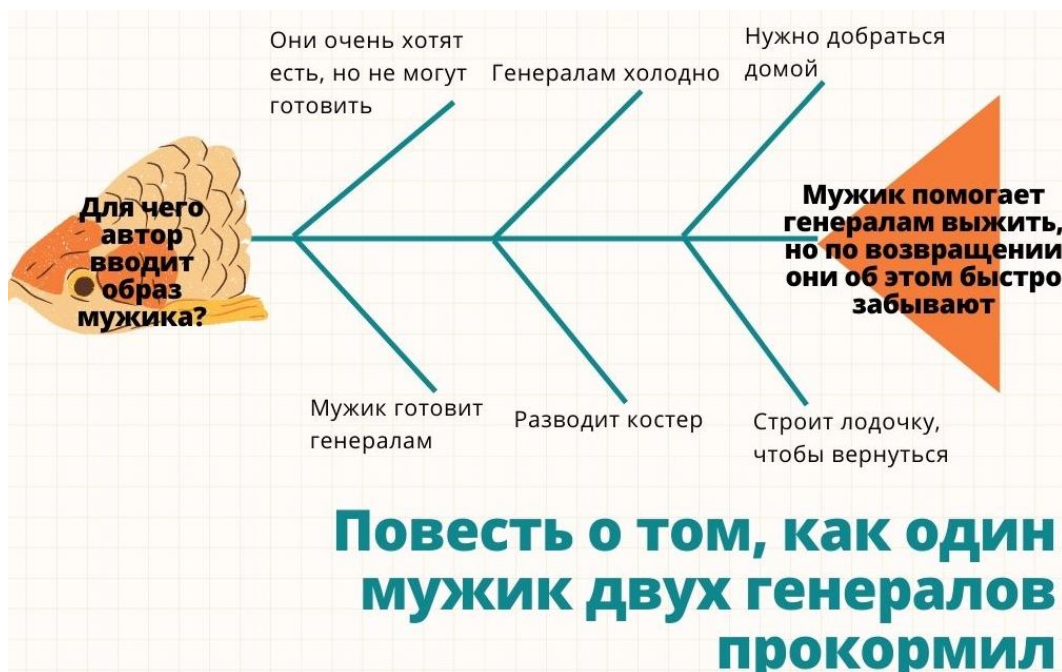

Рисунок 3. Фишбоун, созданный с помощью сайта Canva.com

Данный приём так же просто осуществляется в дистанционном формате, как и в традиционном. Для его реализации необходим уже знакомый сайт *Canva.com*, который позволяет учащимся создать качественный Фишбоун. Работать на данном ресурсе можно только индивидуально.

Приём «Синквейн» полезен в качестве инструмента для синтеза сложной информации, в качестве среза оценки понятийного и словарного багажа учащихся.

Синквейн – это пятистрочная стихотворная форма, которая составляется по определённой структуре: 1-я строчка – существительное, которое соответствует теме синквейна; 2-я – два прилагательных, раскрывающих тему синквейна; 3-я – три глагола, которые описывают действия, относящиеся к теме; 4-я – целая фраза, с помощью которой учащийся высказывает свою точку зрения; 5-я – слово-вывод, с помощью которого выражается личное мнение ученика к теме синквейна.

Данный приём используется в основном на этапе рефлексии, когда учащиеся уже достаточно хорошо знакомы с терминологией темы, со структурой и смыслом произведения и могут сделать свои личные выводы по изученной теме. Приём используется как для развития речевых навыков, так и для развития творческого мышления учащихся. Так, при изучении «Повести о том, как один мужик двух генералов прокормил» М.Е. Салтыкова-Щедрина можно предложить учащимся с помощью приёма «Синквейн» дать характеристику персонажам. Проиллюстрируем сказанное в таблице 1.

Таблица 1. Приём «Синквейн» по сказке М.Е. Салтыкова-Щедрина

Генералы	Мужик
1. Генералы 2. Легкомысленные, неприспособленные 3. Растерялись, заставили работать, привязали 4. Сила невежественной власти – покорный и талантливый русский народ 5. Невежды	1. Мужик 2. Простой, трудолюбивый 3. Заботится, спасает, доставляет 4. Голь на выдумки хитра 5. Крестьянин

Синквейн на данном уроке также эффективный метод развития образной речи, который позволяет быстро получить результат. Реализовать указанный приём в дистанционном формате не составит затруднений. Учащиеся могут выполнить задание с помощью текстового сообщения учителю, либо с помощью *доски Padlet*. Учитель может создать совместную работу с учащимися, в таком случае доступна индивидуальная, парная и групповая работа.

Таким образом, большинство методических приёмов развития критического мышления на уроках литературы в 7 классе без затруднений можно реализовать в дистанционном формате. Данные приёмы не теряют своих основных функций и будут способствовать отработке навыков коммуникативного взаимодействия, формированию умений и навыков исследовательской деятельности, развитию мышления, памяти и речи.

Литература

1. Савельева В., Лукпанова Т., Ярмухамедова А. Русская литература: Учебник для 7 класса общеобразовательной школы. – М.: Атамұра, 2017. – 272 с.
2. Азимов Э.Г., Шукин А.Н. Словарь методических терминов (теория и практика преподавания языков). – С-П.: Златоуст, 1999. – 472 с.
3. Омарова В.К. Инновационные подходы в образовании (учебное пособие). – Павлодар, 2013. – 275 с.

Д.Е. Ермақ

Павлодар педагогикалық университетінің 4-ші курс студенті

Ғылыми жетекші: А.Е. Каримова

тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

АЛАШТЫҢ АЛЫБЫ

Андатпа. Осы мақалада біз Әлихан Бөкейхановтың өмір жолын қарастырдық, ол біздің Отанымыздың тарихында өшпес із қалдырды. Оның Алаш Орда құрылысындағы, қоныс аудару саясаты, қазақ халқын ағарту мәселелеріндегі патша өкіметіне қарсы күрестегі рөлі Алаш партиясы көшбасшысының өзекті мәселелері болды. Осы мақаланың мақсаты – Ә. Бөкейхановтың «Тәуелсіздік бәрінен қымбат»

бағдарламалық мақаласы және «Рухани жаңғыру» мемлекеттік бағдарламасы аясында өскелең ұрпақ арасында еңбегін насихаттау.

Тірек сөздер: Әлихан Бөкейханов, «Алаш» партиясы, қайраткер, қоғам, ұлт жанашыры.

Аннотация. В данной статье мы рассмотрели жизненный путь Алихана Букейханова, который оставил неугасающий след в истории нашего отечества. Его роль в строительстве Алаш Орды, в борьбе с царизмом в вопросах переселенческой политики, просвещения казахского народа были насущными проблемами лидера партии Алаш. Цель данной статьи – популяризация заслуг А. Букейханова среди подрастающего поколения в свете программной статьи «Независимость превыше всего» и государственной программы «Рухани жаңғыру».

Ключевые слова: Алихан Букейханов, партия «Алаш», активист, общественный деятель, патриот.

Summary. In this article, we have reviewed the life path of Alikhan Bukeikhanov, who left an undying mark in the history of our fatherland. His role in the construction of the Alash Horde, in the fight against tsarism in the issues of resettlement policy, education of the Kazakh people were the pressing problems of the leader of the Alash party. The purpose of this article is to popularize the merits of A. Bukeikhanov among the younger generation in the light of the program article «Independence above all» and the state program «Rukhani Zhangyru».

Keywords: Alikhan Bukeikhanov, «Alash» party, activist, public figure, patriot.

Ел тағдырын өзінің тағдырынан биік қойған, ұлтының тұтастығын, жерінің бүтіндігін мұрат еткен қазақ зиялылары қазақ тарихының әр белесінде тұлғалық деңгейге көтеріліп отырған. Яғни, олар ұлттық тұлға болған. Осы бір ұлттық тұлға биігіне кімдер көтеріле алған? Осы биік азаматтық мәртебеге, халықтық бағаға кімдер лайықты болған? деген сұрақтар жас буын өкілдерін жиі мазалайды. Ең алдымен ұлттық тұлға деген ұғымның тарихи өлшемінің аясын анықтағанмыз жөн болар. Яғни, тарихи тұрғыдан ұлт үшін, халық үшін орасан маңызы зор, тарихи мәні терең іс-әрекетке барған, немесе аса жауапты тарихи сәттерде халық тағдырында айырықша орны болған адамға халықтың өзі осындай ұлттық, тұлғалық деңгейге көтеретін бағаны беріп отырған. Міне, қазақ тарихының әрбір белесінде осындай орасан зор мәні бар тарихи оқиғаларға араласқан, немесе осы тарихи оқиғаларды басқарған, ұйымдастырушысы, өз ұлтының бостандығы үшін күрескен азаматтар – ұлт зиялылары атанған екені белгілі.

Тарихымызда өзінің атын мәңгілік өшпестей, болашақ ұрпақ мақтан тұтып айтарлық тұлғалар қатары жетерлік. Олар өз заманының нағыз қайраткерлері, батырлары бола білген. Солардың бірі Алаштың ардақ тұтар көшбасшысы – Әлихан Бөкейханов. Ия, менің бүгінгі таңдағы мақалам ұлт жанашыры бола білген, жастарға өзінің өнегелі тәрбиесін қалдырған, нағыз көшбасшылық дарының көрсете алған – Әлихан Бөкейхановқа арналмақ.

Аталған тұлға туралы мақала жазуыма түрткі болған себептерді айта кететін болсам, алдымен Алаш өкіметінің мақсатымен тығыз байланысты. Ұлт зиялыларының көздеген мақсаты – ұлттық автономия алу, кейіннен тәуелсіздікке қол жеткізу болатын.

Екіншіден Әлихан Бөкейханов және де басқа да ұлт зиялыларының ойлары мен атқаратын қызметтері бір болған. Яғни, саяси көзқарастары бір арнаға тоғысқан. Халықты біліп алып, сауаттарын жетілдіруге шақырды. Газет, журналдар арқылы оларға үндеулер жеткізіп отырды. Осылар арқылы қазақ халқының ойлау қабілетімен білім деңгейлерін дамытуға тырысты.

Үшіншіден, ұлт мақтаныштары халықты отарлық езгіден құтқару жолдарын ұйымдастырды. Тұрмыстық деңгейлері төмен, күн көру жағдайлары айтарлықтай жақсы емес еді. Осындай халықтың жағдайына ұлт зиялылары бейқам қарап отыра алмады. Халықтың әлеуметтік деңгейін көтеруге, жақсы өмір сүрулеріне жағдай жасау үшін алдарына үлкен мақсат-міндеттер қойды. Ал, осы аталған мақсаттың басында көшбасшы ретінде – Әлихан Бөкейханов тұрды. Демек, аталған тұлғаны неге ұлт жанашыры демеске.

Ия, Әлихан Бөкейханов сол бір ХХ ғасырдың алғашқы ширегіндегі қиын-қыстау кезеңде халқы үшін жанашыр бола білген тұлға. Қазақтың әр азаматы осы тұлғамыздай алған бетінен қайтпайтын, үкіметтен сескенбейтін, қасқыр мінезді болса еліміз ешқашан тәуелсіздігінен айырылмайтыны анық. Тәуелсіздікке сол бір ұлт зиялыларының атқарған жұмыстарының арқасында жеттік.

Әлихан Бөкейханов – Алаш саяси элитасының қалыптасуына тікелей әсер еткен тарихи тұлға. Саяси репрессияға ұшыраған ғалымның шығармашылық мұрасына 1988 жылға дейін тыйым салынды, сондықтан Әлихантану тәуелсіздік кезеңінде ғана басталды. Алғашқы Әлихантанушылар: Х. Оралтай, К. Нұрпейсов, М. Базарбаев, М. Қойгелдиев, Р. Нұрғалиев. [1]

Не себептен Кеңестік кезеңде Әлихан Бөкейханов жайлы зерттеу жұмыстарына тыйым салынды? Себебі, үкімет халықтың оянып кетуінен қорыққан болатын. Халық бас көтерсе оларға да оңай болмайтыны айдан-анық еді. Әлихан Бөкейханов жайлы білген әр азамат бойына жігер жинап, рухани күш алары анық еді. Сол себептен ұлт жанашырының өмірімен, атқарған қызметтері жайлы тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары ғана зерттеу жұмыстары жүрді. Дегенмен де, әлі де зерттелмеген мәселелер жетерлік.

Әлихан Бөкейханов мұрасы орыс және қазақ тілінде жазылған зерттеулік мәні басым ғылыми еңбектердің мәскеулік баспаларда жариялануы – авторға деген құрмет қана емес, зерттеу еңбектерінің қажеттілігін мойындау. Ғалымның негізгі, басты еңбектері қазақ халқының мемлекеттігіне, ішкі-сыртқы саясатына, тарихына, экономикасына, мәдениетіне, әдебиетіне, тұрмыс-салтына, қазақ жерін отарлауына

арналған. Бұл ұшаң-теңіз энциклопедиялық мағұлматы мол ғылыми мұра. [2]

Демек, бабамыз халық үшін бір ғана мәселені қозғамағаны көрініп тұр. Ұлт мақтаншы түрлі салада болсын алдына белгілі мақсаттар қойып, халық игілігі үшін соларды жүзеге асырғысы келгені анық. Мақсаты орындалды деуге де болады. Ол мақсат – біздің қазіргі тәуелсіз мемлекетте бейбіт өмір кешіп жатқанымыз. Әлеуметтік жағдайымыз да жақсы, өзге ұлт біздің жерімізге көз тікпейді. Міне, осы Әлихан Бөкейхановтың алдына қойған басты мақсаты болатын.

Белгілі тарихшы Мәмбет Қойгелдиевтің «Ұлттық Саяси элита» атты кітабында ұлт жанашыры туралы былай деп жазылған:

Әр заманның өзіндік көкейкесті мәселелері болаған. Әлихан Нұрмұхамедұлы мен оның серіктері өмір сүрген дәуірде қазақ қоғамы алдында тұрған ең өзекті мәселе ұлттық теңдік, саяси бостандық еді. [3]

Расымен де, ұлттық теңдік, саяси бостандық болмаған жағдайда халықтың өмір сүру мәселесі қандай болмақ, еді. Егер де, осылай отарлау жағдайы жалғаса беретін болса, түбі халықтың тұрмысы нашарлап, өзіндік салт-дәстүрі, тілі, діні жоқ халыққа айналары хақ болған. Ұлт жанашыры Әлихан Бөкейханов пен оның серіктестері орын алып жатқан жағдайлардың арты қандай жағдайға апарып соғарын әу бастан-ақ болжап, дереу қарсы іске көшкен болатын.

Әлихан Бөкейханов мәселелердің жоқтаушысы ғана емес, бүкіл қазақ елінің саяси қайраткері ретінде осы күрес жолындағы көш бастаушысы да болды. Ұлт қайраткердің соңына ерген інілерінің бірі, азаттықтың тағы бір құрбаны Жүсіпбек Аймауытұлы оған арнау сөзінде: «Қараңғыда қан жылап, қаңғырған күнде басынды қазақ жолына құрбан қылған ағамыз, асқар белесіміз! Өмірінде жүрген жолын біздей інілеріңізге жағып қойған шамшырақ», – дегенде, асыра айтып, қателескен жоқ еді. [4]

Ұлт жанашырына халық та, оның мақсат жолындағы серіктері де күмәнсіз сеніммен қарады. Сол себептен, Әлихан Бөкейхановты өздерінің көшбасшылары ретінде тағайындады. Ал олардың ойлары қате болмады. Әлихан Бөкейханов ұлт зиялыларының басын қосып, өздерінің мақсаттары жолында бір арнаға тоғыстыра білді. Халықтың жағдайын мейлінше тездетіп жақсартқылары келді. Отарлық езгіде қалған халықты құтқару үшін біршама маңызды жұмыстар атқарды. Демек, аталған тұлға бір жағынан көшбасшылық қасиетке ие болса, екінші жағынан алып қарағанда ұлт жанашыры бола білді.

Кеңес билігі тұсында да Әлихан Нұрмұхамедұлы туған елі үшін белсенді қызметтен ешқашан бас тартқан емес. Өкінішке орай, Сталин басқарған жоғары билік революцияға дейінгі қазақ интеллигенциясына, оның белгілі көшбасшысы Ә. Бөкейханға сенімсіздік танытты, қоғамдық қызметін белгілі бір қалыпқа салып, шектеп отырды. Соған қарамастан ол 1932–1927 жылдары Мәскеуде КСРО халықтары орталық баспасында

әдеби қызметкер болып жүріп, өз елінің рухани өсуіне елеулі үлес қоса білді. Осы жылдары оның қаламынан туған көптеген кітаптар, аудармалар, түрлі тақырыптарға жазылған мақалалар соның айғағы. 1927 жылы 1 қазанда «штаттың қысқартылуына байланысты», ал шын мәнінде айтқанда БКП(б) Орталық Комитетіндегі Әлихан Нұрмұхамедұлына берілген мінездеме былай деп жазылды: «Орталық баспада жүргізілген өзінің ғылыми және әдеби қызметі кезінде азамат Ә.Н. Бөкейханов қазақтардың тілін, шаруашылығын және тұрмысын өте терең білетіндігімен қатар өзіне жүктелген міндеттерге үлкен адамгершілікпен қарайтындығын танытты». [5]

Сталиннің көзқарасы қазақ жанашыры Әлихан Бөкейхановтың мақсатына кері болды. Дегенмен де, көшбасшы қандай жағдай орын алса да тоқтамау керек. Қалай да өзінің көздеген мақсатына жетпей жарты жолдан қайтпағаны жөн. Міне Әлихан Бөкейханов өзінің нағыз көшбасшы, халық жанашыры екендігін қандай ортада жүргеніне қарамастан ұғындыра алды.

Әр топтың өзінің алдына қойған жекеше идеялары болады. Әлихан Бөкейханов және оның серіктестері халық игілігі үшін ұлттық маңызы бар идея қалыптастырды. Аталған идея бес тұжырымға негізделді.

Бірінші ұстаным: жер, жер және жер. Жерсіз Отан жоқ. Әлихан Бөкейхановтың ұйғарымы бойынша: «Қазақтың байырғы жерін қашан қазақтар өз бетінше ғылым мен техникаға сүйеніп толық игермейінше, жер жеке меншікке де, қоныстанушыларға да берілмейді».

Екінші ұстаным: жердің астындағы, үстіндегі, аспандағы барлық игілік қазақ мемлекетіне қызмет етуі керек. Әлихан Бөкейхановтың айтуынша: «Оның әр бір түйір тасы қазақтың өңіріне түйме болып қадалуы керек» болатын.

Үшінші ұстаным: Әлихан Бөкейхановтың жобасы бойынша, «Қазақтың жерінде өндірілген» Бір уыс жүн сол мемлекеттің азаматтарының үлесіне тоқыма болып киілуі» керек, яғни, толықтай экономикалық тәуелсіздікке қол жеткізуге ұмтылуы тиіс еді.

Төртінші нысана: қазақ мемлекетінде мемлекет құрушы ұлттық тіл, дін, діл үстемдігі болуы керек.

Бесінші түпкі мақсат: ғылымға, ұлттық салт, дәстүрге негізделген заңға сүйене отырып, Жапонияның үлгісіндегі ұлттық-демократиялық мемлекет құру еді. [6]

Ұлт зиялыларының идеяларында негізгі баса назар аударған жер мәселесі туралы болды. Әрине жер халық үшін маңызды, олсыз мемлекет құру мүмкін емес. Одан кейін ұлттық тіл, салт-дәстүр. Меніңше, Әлихан Бөкейхановтың бастамасымен қолға алынған осы ұлттық идеяда қарастырылған мәселелер халық үшін өте маңызды саналады. Себебін жоғарыда айта кеткен болатынмын.

Тарихшы, жазушы, ғалымдарымыз айтқандай Ә.Бөкейханов өз бағасын әлі ала алмай келе жатқан шындық. Ол кісінің орны қандай

екенін сол кезеңде де көрсетуге тырысқан ел азаматтары болған. XX ғасыр басындағы көрнекті қоғам қайраткері Қошмұхамед Кемеңгерұлы өзінің еңбегінде былай дейді: «Үкіметтің қара қуғын жасаған күндерінде, айдауында да, абақтысына да шыдап, ел үшін басын құрбан қылған ат төбеліндей ғана азамат болды, бұл топты баулыған – Әлихан. Оның қазаққа істеген тарихи қызметі әдеби тіл тууына себеп болды. Өзіне ерген топты діни фанатизмге қарсы тәрбиеледі. Бұдан барып татардан іргесін аулақ салған қазақ ұлты туды». Ұзақ уақыт бойы бұл адамның аты айтылуына тыйым салынды және оның өзі, көптеген замандастары сияқты, ресми түрде халықтың жауы болып саналды. Бірақ қазір ұлт жанашырының есімі ақталды және оның ұлты үшін жасаған жан қиярлық қызметі ұрпақтарының құрметіне ие болды. Белсенді қоғам қайраткері, мықты саясаткер, тамаша публицист, талантты зерттеуші және есімі қазақ тарихында алтын әріппен жазылған ұлт көсемі, этнограф, агроном, экономист, заңгер, әдебиеттанушы – бұл оның барлық жасаған қызметінің толық тізімі емес. Әлі де зерттеулерді қажет етеді.[7]

Нағыз тұлға осындай қызметтер атқаруы керек. Дегенмен де, кім білсін әлі де Әлихан Бөкейхановтың біз білмейтін атқарған қызметтері бар шығар. Сол себептен де осы бір тұлғаның өмірін жан-жақты зерттеу қажет. Саясатқа араласуы, алған бетінен қайтпайтындығы халық үшін жасалған қадамдар болатын. Ол кісі өзіне қарағанда халықты көп ойлады. Халықтың жағдайы Әлихан Бөкейхановқа ұнамады. Сол себептен аталған тұлға барынша алдына нық мақсаттар, түрлі идеялар қойып соларды жүзеге асыруға тырысты.

Ресми деректерге сәйкес Әлихан Бөкейханов ерте жастан белсенді қоғам қайраткері ретінде көрінеді. Оның тұлғасы әсіресе 1893 жылы, Шыңғысханның ұрпағы, әртүрлі үйірмелердің мүшесі (әдебиеттен экономикалық деңгейге дейін) студенттер ұйымдастырған тәртіпсіздіктерге қатысқан ерекше байқалды. Дәл сол кезде Бөкейхановқа полиция бірінші рет назар аударды және ол «саяси сенімсіз» деп саналатын адамдардың тізіміне енеді. Жас патриот «Дала» өлкесінің ұлт-азаттық қозғалысына қосылып, уақыт өте келе оның көшбасшысы болды. Бұған Бөкейхановтың тамаша шешендік қабілеті айтарлықтай ықпал етеді. Оның қойылымдарына қатысуға қуанышты болған кейбір замандастар оларды Владимир Ильич Лениннің өзі жасаған қойылымдарымен салыстырып, олардың экспрессивтілігі мен сенімділігінен еш кем түспейтіндерін айтты.

Әрине, мұндай адамға саясатқа тікелей жол ашылды. Және бұл жолда ол айтарлықтай жетістіктерге жетті. 1905 жылы Әлихан Бөкейханов Конституциялық-демократиялық партияның мүшесі болып, оның жергілікті (қазақ) бөлімін құруды армандайды. Осы мәселе бойынша Орал мен Семей қалаларында жиналыс өткізеді. Сол жылы ол Ресей империясының алғашқы мемлекеттік Думасына депутат болып

сайланды. Бірақ Бөкейхановтың қазақтардың мүддесін жоғары мемлекеттік деңгейде таныстыруға уақыт болмады, өйткені Дума сайлаудан кейін бірден таратылды. Демутаттар Выборг манифесін патша Думасының таратылуын жоюды талап етіп, өз құқықтарын қорғауға тырысты, бірақ олардың әрекеті сәтсіз болды. Жолдаудың астында Әлихан Бөкейхановтың да есімі болды. Жоғарыда айтылғандай, 1905 жылы жандармандар мұқият қадалаған жаңадан шыққан саясаткер алғаш рет қамауға алынды. Алайда оның жазықсыз екенді дәлелденіп босап шықты. Екінші тұтқындау 1908 жылы болды. Патшалық Ресейдің басқыншылық отарлық саясатына қарсы шыққан.[8] Әлихан Бөкейхановтың саяси көзқарастары билік бостандыққа сыйымсыз деп санады және белсенді Самараға жер аударылды. Онда ол 1917 жылға дейін өмір сүрді, елде үлкен өзгерістер болды. Осы жылы Ресейдегі ішкі мәселелер ушыға бастады. 1917 жылғы оқиға Бөкейхановқа оның халқы тәуелсіз бола алады деген үміт берді. Бөкейхановты зерттеушілер оны қазіргі саясаткерлер үшін жақсы үлгі деп санайды. Ол өзінің ұстанымдарын, туған жеріне және халқына адалдығын сақтай отырып, соңғы деміне дейін халқының қамын ойлап өтті. Бұл адам саясатқа жеке пайдасы үшін емес, қоғамдық әл-ауқат үшін баратындардың бірі болды.

Публицистикалық және журналистік қызмет – бұл Әлихан Бөкейхан мұрасындағы ерекше, өте маңызды сала. Ұлт жанашыры сөздің ең жақсы қару екенін жақсы түсініп, оны мүмкіндігінше тиімді пайдалануға тырысты.

1905–1907 жылдар аралығында Бөкейханов «Голос», «Омич» және «Иртыш» кадеттерінің партиялық газеттерінде редактор болып қызмет етеді. «Жаңа энциклопедиялық сөздікке» ғылыми мақалалар жазады. Ал 1910 жылдан бастап өңірдің саяси өмірі баяндалатын, ағарту, медицина, ғылым, әдебиет, аграрлық сала және басқа да көптеген мәселелер көтерілетін алғашқы қазақ тілді «Айқап» журналымен тығысынтымақтастықта жұмыс істейді. Бөкейханов басқа да белсенді қоғам қайраткерлері мен журналистер – Дулатов және Байтұрсыновпен бірге шығарған «Қазақ» газеті ұлттық сана-сезімді ояту ісіндегі нағыз жарқын оқиғаға айналды. Бұл үштіктің Қазақстандағы демократиялық және патриоттық үдерістерді дамытуға қосқан үлесі ұшан-теңіз.

Әлихан Бөкейханов өз материалдарының көпшілігін қазаққа «қыр баласы» деген бүркеніш атпен жарияланғаны тарихтан мәлім. [9]

Әлихан Бөкейханов өз заманының нағыз қайраткері бола білді, сонымен қатар өзінің нағыз шебер көшбасшы екендігін дәлелдеп кетті. Оның арманы толықтай орындалмады. Әрине, ол кезеңде мақсаттарын ашық айтып, іс жүзінде орындау қиын болды. Патшалық Ресей мемлекетінің жоғары лауазымды адамдары ұлт зиялыларының әр қадамын аңдумен болды. Кейбір мақсаттарына айтарлықтай тосқауылдар қойып отырды. Осы жағдайларға қарамастан ұлт жанашыры Әлихан Бөкейханов өзінің тұлғалық атын тарих сахнасында қалдыра білді.

Соңымен, Әлихан Бөкейханов мен үшін қандай тұлға деген сұраққа мынадай жауапқа тоқталдым. Ол:

- өз заманының нағыз саясаткері;
- талантты көшбасшы;
- өзіне сенімді, алған бетінен қайтпайтын қайраткер;
- халық мүддесін өз мүддесінен жоғары қоятын халық жанашыры;
- Алаш идеясын құрастырушылардың бірі;

Меніңше, осы мақала арқылы Әлихан Бөкейханов жайлы жас ұрпақ буынының санасына қазақтың халқы мен жері үшін өз өмірін сарп еткені жайлы, нағыз қазақ қандай болуы тиіс деген ойды сіңіре алдым деген ойдамын. Десе де, аталған тұлға жайлы әлі де айтылмаған маңызды ақпараттар жетерлік. Тағы да зерттеу жұмыстарын жүргізуге алдағы уақытта ұмтыламын.

Сөзімді мына өлең жолдарымен қорытындыласақ:

Ешкімге Әлиханға бар ма сөзі,

Демейді қазақ оны оң көзі.

Семей тұрсын, жеті облыс-бар қазақтан [10].

Талассыз жеке-дара тұр ғой өзі, – деп С.Торайғыров айтқандай, Әлихан Бөкейханов әрқашан да қазақ жүрегінде жеке-дара тұлға болып қала бермек.

Әдебиеттер

1. Ісімақова А. Тәуелсіздік және Алаш ғылымы. – Алматы: Дәстүр, 2015. – 53 б.
2. Назарбаев Н.А. Тарих толқынында. – Алматы: Атамұра, 1998. – 238 б.
3. Қойгелдиев М. Ұлттық Саяси элита. – Алматы: Жалын баспасы, 2004. – 165 б.
4. Нұрпейісов К. Алаш һәм Алашорда. – Алматы: Ататек, 1995. – 26 б.
5. Бөкейханов А. Выборы в степном крае // «Қазақ». – 1913. – №24 – С. 49-50.
6. Қойгелдиев М.Қ. Алаш қозғалысы. – Алматы: Санат, 1995. – 112 б.

М.М. Жақын

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: М.И. Оразханова

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

ҚАЗАҚ ХАЛҚЫНЫҢ ЖЫР-ДАСТАНДАРЫНДАҒЫ ҚҰДА ТҮСУДІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада ежелден келе жатқан қазақ салт-дәстүрлерінің бірі – құда түсудің әдебиетте қалай көрініс тапқаны қарастырылып, өзінше талданады. Авторлар ежелгі дәуір әдебиетіндегі құдалық дәстүрінің көрінісін қарастыруға тырысады. Әдебиет – тәрбие құралы. Әдебиеттегі әдет-ғұрыптың алар орны мен этнопедагогикалық маңызы аталып өтеді. Сондай-ақ құда түсудің өзіндік ерекшеліктеріне де баса назар аударылады.

Тірек сөздер: салт-дәстүр, әдет-ғұрып, құда түсу, әдебиеттегі салт-дәстүр, әдебиеттегі құда түсу, халық ауыз әдебиеті, құдалық, ұлттық мәдениет, ұлттық дүниетаным.

Аннотация. В статье рассматривается и по-своему анализируется один из древнейших казахских обычаев – құда түсу, как он отразился в литературе. Авторы пытаются рассмотреть проявление божественной традиции в литературе античности. Литература – средство воспитания. Отмечается место и этнопедагогическое значение обычаев в литературе. Также особое внимание уделяется специфическим особенностям сватовства.

Ключевые слова: обычай, сватовство, обычай в литературе, сватовство в литературе, устное народное творчество, кудалық, национальная культура, национальное мировоззрение.

Summary. The article examines and analyzes in its own way one of the oldest Kazakh customs – kuda tusu, as it is reflected in the literature. The authors try to consider the manifestation of the divine tradition in the literature of antiquity. Literature is a means of education. The place and ethno-pedagogical significance of customs in the literature is noted. Special attention is also paid to the specific features of matchmaking.

Keywords: custom, matchmaking, custom in literature, matchmaking in literature, oral folk art, kudalyk, national culture, national worldview.

Әдебиет адам мен қоғам өмірін көркем бейнелейтін өнер түрі. Әдебиеттегі көркемдік іс-әрекет адамды адаммен, жазушыны оқырманмен, ұрпақты ұрпақпен, халықпен және дәуірмен байланыстырады. Яғни, әдебиет арқылы адамдар мен уақыт арасындағы байланыс жүзеге асырылады.

Кез келген ұлттың, елдің өзіне тән дүниетанымы, әдет-ғұрыптары, тілі мен ділі, мәдениеті болатыны анық. Халықтың игі әдеттері дағдылана, уақыт өте келе әдет-ғұрыптар халықтың өмірінде қалыптасқан салт-дәстүрлерге айналады. Қазақ халқы салт-дәстүрімен бай. Салт-дәстүр – әр ұлттың, халықтың діні мен сеніміне, тұрмыс-тіршілігіне, ұлттық құрылым ерекшелігіне сәйкес ғасырлар бойы жинақталып, өмірдің өзі туғызған ғұрыптардың жиынтығы [1, 704]. Ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан ата дәстүрлеріміз жайында ХІХ ғасырдың ІІ жарт. мен ХХ ғасырдың басында Ш. Уәлиханов, Ы. Алтынсарин, А. Диваев, М. Көпеев, О. Әлжанов, Ж. Сәрсембайұлы сынды қазақ ағартушы, зиялылары зерттеп, еңбектері газет-журналдар мен жинақтарда жариялана бастады. Кеңес үкіметі тұсында қазақ мерзімді «Жас қайрат», «Жас қазақ» журналдары қазақ жастарының салт-дәстүрлерін ұмытпай, құдалық кәдесі, ырым-жоралғылары, үйлену той барысы, беташар, жар-жар рәсімдерінен аларлық тәлім-тәрбиенің мол екендігін ұғындырып, насихаттауға тырысқан.

Кез келген халықтың салт-санасының, мінез-құлқының көрсеткіші – баланың дүниеге келуі, үйлену, қайтыс болуға т. б. байланысты өткізілетін салт-дәстүрлер [2, 13]. Сондықтан болар қазақта үйленуге, отбасы құруға байланысты пайда болған салт-дәстүрлер жақсы дамыды.

Ертеден келе жатқан дәстүрдің бірі – құда түсу. Жігіттің әкесі немесе жақын туыстары қызы бар үйге құда түседі, яғни бой жеткен қызын сұрайды. Құдалар құрметке лайық сыйлы адам деп саналады. Қыз әкесі келісім берген соң құдалықтың жөн-жоралғыларын жасайды. Оның түрі өте көп... мысалы: құда аттанар, құда тарту, ат байлар, құйрық-бауыр асату, тағы басқа ырымдар мен кәделер, алымдары болады. Құдалықты басқарып барған адам «бас құда» деп аталады. Тұрмыс құратын жігіт пен қалыңдықтың әкелері бір-біріне «бауыздау құда» деп аталады. Құда түсу – қазақтың ең үлкен той-думаны мәртебелі, жарасты әрі мән-маңызы бар салт-дәстүрлерінің бірі. Онда түрлі ойын-сауық, әзіл-қалжыңдар, палуан күрес, айтыс, өлеңдер айтылады. Екі жақ та бір-бірін сынап отырады [2, 11]. Қазақ салтында құда түсудің үш негізгі түрі бар: белқұда, бесікқұда, қарсы құда. Бұлардың әрқайсысының өзіне тән ерекшеліктері бар. Дәстүрлі қазақ қоғамындағы құдаласу дәстүрі «қалың малсыз» шешілмейді, ал қалың мал беру – ежелден келе жатқан дәстүр. Құдаларға барар алдында әулеттің ақсақалдары мен үлкендері жиналып, өзара кеңесіп, құдаларға кім баратынын шешкен. Құда түсу рәсімі келісілген соң дала заңы бойынша күйеу жағы «қалың мал» төлеуге тиіс. Оның мөлшері құдалардың дәрежесі мен дәулетіне байланысты екі жақ келісе отырып шешеді. «Бұрынғы кедейлер арасындағы қалың мал мөлшері 5–6 малмен тынса, ірі байлар арасында екі жүз, бес жүз, мың жылқыға дейін жеткен. Би мен байлар, хан мен төрелер арасында қалың мал үстіне «бес жақсы» деп аталатын бес түйеге қосып бір «жетім қыз» (күң), «аяқ жақсы» деп беретін үш түйеге қоса бір «еркек жетім» (кұл) бергендігі кейбір деректер арқылы белгілі. Қалың малдың «қырық жеті», «отыз жетінің бүтіні», «отыз жеті», «отыз жетінің жартысы», «жақсылы отыз жеті», «жиырма жеті», «он жеті», «домалақ қалың мал», «домалақ бата» сияқты түрлері болған. (КСЭ, 6-том). Құдаласудың тағы бір кәдесі – «бата аяқ». Оны қызына құда түскісі келген адам біреу арқылы құда болмастан бұрын азды-көпті сый жіберген. Бұған қыз жақ та сый тартқан. Бұл дәстүр «Қыз Жібек» жырында да көрініс тапқан. Жібектің ғашығы Төлеген болашақ жарының бата аяғына 250 жылқы берген деседі. Мұның сыртында той мал, сүт ақы, күйеу апаратын ілу, өлтірі апаратын, тағы басқа көптеген бағалы кәде, жоралар да болады. Бұған кеңес үкіметі кезінде «қызды малға сату» деп қара күйе жағылып келді. Ал шындығында қыздың жасауы «қалың мал» мөлшерінен кем болмаған. Демек, бұрынғы дала заңында бұл ескерілген сияқты [3, 14]. Қалыңмалмен бірге малын бағушы, отын-суын тасушы, көмекші құл, күң қосып беру атақты хандар, бай мен билердің қыздарына тән дәстүр болғанын қазақ халқының әйгілі лиро-эпостық «Қыз Жібек» жырынан байқауға болады. Мысалы, Төлегеннің жолдасы Шеге:

*«Енді отырыс болмасын,
Құдаларға барайық.
Барып бедел салайық.
Мал жеткенше мал беріп,
Малмен коса жан беріп,
Құдаларды алайық...» –*

деген жыр үзіндісі айтылған пікірді толықтыра түседі [4, 171].

Қазақ арасында ел қорғаны болған ер-азаматтар мен сал-серілер қалыңдықты өздері таңдаған. Құда түсу қалыңдық таідаудан кейін жүргізілетін. Бірақ бұдан әрдайым ер адамға жар таудаңда еркіндік беріле берді деп айта алмаймыз. Мысалы, «Қыз Жібек» лиро-эпостық дастанындағы Базарбайдың ұлының қалауына қарсы болуы осыған дәлел.

Қазақтың құдалық, неке дәстүрлерін өткен ғасырда Н. Гродеков, Л. Баллюзек, П. Маковецкий, В. Радлов, А. Левшин т.б. орыс зиялылары кеңінен зерделеп жазған.

Бұл дәстүрдің көріністері қазақ халық ауыз әдебиетінде, аңыздарда, ертегілерде, батырлық эпостар мен ғашықтық жырларда көптеп кездеседі. 20-ға жуық нұсқасы бар қазақ халқының лиро-эпостық «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» жырында Сарыбай мен Қарабай дейтін перзентсіз екі бай аңда жүріп іште жатқан балаларын бір-біріне қосатын болып келісіп, белқұда атанады:

*«Талай қызық көрерміз аман болса,
Мергендікті қоярмыз заман болса.
Құда болар менімен бар ма жайың,
Құдай перзент көрсетер заман болса.*

*Қаса мерген – екі бай дейді деді,
Киік атып, аң етін жейді деді.
– Құдай перзент көрсетер заман болса,
Болсақ, бола қалайық, – дейді деді» [5, 12].*

Ертедегі дәстүр бойынша ержеткен ұлына қалыңдықты әкесі таңдайтын болған. Әкесінің таңдауынан кейін жігіт қызбен танысып, соңғы шешімді өзі қабылдайтын. Мысалы, қазақ батырлық ертегілерінің ең көне үлгісі «Ер Төстікте» Төстіктің әкесі Ерназар өзінің тоғыз ұлына қалыңдық іздеп ел-жер кезіп, бір үйге келеді. Бағамдап қараса, үй керегелерінің басында сегіз сырға ілулі тұр екен, Ерназар ары санап, бері санап сегізден асыра алмай, аласұрып мазасызданып, тіпті шыдамы таусылғасын еңкілдеп жылай бастайды. Үйдің бәйбішесі себебін сұрағанда: тоғыз ұлым бар, соған тоғыз қыз іздеп жүрмін. Тоғыз ұлымның бір әке-шешеден туғаны сияқты, тоғыз келінімнің де бір әке-шешеден туған болса деп іздеп жүргенін айтады. Сол кезде бәйбіше:

– Ендеше, жылама, тағы біреуі бар, әне тұр, – деп тұс бақаннан тағы бір сырғаны алып келеді. – Кенжекейімнің сырғасы еді, ана қыздарым бір төбе, Кенжекейім бір төбе. Ерназар оған:

– Сенің сегіз қызың бір төбе, Кенжекейің бір төбе болса, менің сегіз ұлым бір төбе, Төстігім бір төбе еді. Кенжекейің Төстігімдікі болсын – деген екен [6, 27]. Осылайша Ерназар бір ана, бір әкеден туған тоғыз қызға құда түсіп, жерден жеті қоян тапқандай еліне қайтыпты. Бұл ертегіден халқымыздың баласына жар таңдаудың, құда түсудің үлкен рөлі бар екенін көрсетеді. Сонымен қатар уақыт өткен сайын дәстүрдің де өзгеріп, көнеленіп отыратынынын естен шығармау керек.

«Қамбар батыр» жырында да бұл дәстүр аталып өтеді. Токсан үйлі тобырды асырап жүрген Қамбар Назымға құда түсу үшін Әзімбай ауылына Келмембетті жібереді:

*«Қыз Назымға жаушы қып
Жиырма жігіт жіберді...*

*Сусар бөрік басында,
Үстіне киіп құлпыдан.
Керей ұлы Келмембет
Сөйлес қылып келеді» [7, 436]*

Келмембет қыз ауылына келген соң, Назымның әкесі бөтен адамдарды көре сала:

*«Танымаушы ем ешбірін,
Қайырлы болсын сапарың
Жөніңді келген сұрайын,
Жүрсіңдер, балам, не қылып?» –*

дейді. Келмембет іркілместен:

*«Саусағы алтын сұңқарға,
Ілдірейін деп келдім.
Көлдегі үйрек, қазыңды,
Алтайы қызыл түлкіңе,
Қосайын деп ойлап ем
Құмай жүйрік тазымды.
Тікбекке ақ үй сұраймын
Ел қонбаған сазыңды.
Бұйырып патшам жіберген,
Қайталмаймын бұл жерде
Іздеген жоғым табылмай» [7, 437] –*

деп астарлай сөйлеп, қызды айттыруға келгенін білдіреді.

1922 жылғы Ә. Диваевтың «Алпамыс батыр» жыры нұсқасында «Шекті елінің Байсары байы мен Алпамыстың әкесі Байбөрі балаға зар болып жүрген кезінде: «Бірімізден ұл, бірімізден қыз туса, екеуіміз құда болсақ, қыз бен баланы кемеліне келтіріп, екеуін қосып, бұл дүниеден өтсек, арманымыз қалмас еді-ау», деп жылайтын еді. Күндердің бір күні Сарыбайдың бәйбішесі қыз, Байбөрінің бәйбішесі ұл туып, бірінен-бірі сүйінші сұратып, құда болды» деген үзінді бар. Кейін Байсары құдасынан көңілі қалып, Тайша ханның келіне көшіп кетеді. Хан Байсарының қызы Гүлбаршынды алмақшы болып тоғыз жаушы жібереді.

*«Қарағай найза құн байлап,
Қиып байға келгенмін.
Ақ кіреуке көз ойнап,
Сәлемдікке келгенмін.
Екі мұсылмай баласын,
Ептемекке келгенмін.
Ептестіркек – елшіден,
Жауластырмақ – жаушыдан.
Құстарды салған аушымын:
Сізде қыз бар, бізде ұл,
Қызыңа келген жаушымын» [8, 29] –*

деп құда түсіп келеді.

Құда түсу дәстүрі тек қазақ халқына тән салт деп айта алмаймыз. Құдалардың сөздері астарлы болуы, тұспалдап, жұмбақтап айтылуы қырғыз халқында да кездеседі. Мәселен, қыз бен жігітті сұңқарға, аққуға, ай, жұлдызға теңеп сөйлейді. «Манас» жырындағы Қарахан қызы Қаныкейді құда түсіп барғандағы Бақайдың айтқаны:

*«Ырысы тар адамға,
Әр күш даушы келмей ме?
Ырысы тасыған адамға,
Күн сайын жаушы келмей ме?
Құдалықпен келдім мен,
Маңдайым жарық болса екен,
Менің асыл қыраным
Томағасын алмапты,
Дуадаққа топшы салмапты,
Сізде сұңғар бар екен,
Сары алтындай салмағы,
Қыз біткеннің саңлағы.
Соған «сырға» салсам деп,
Құлдық ұрып, мал беріп,
Келін етіп алсам деп,
Қайырыла келдім еліңе».*

Мұхтар Әуезовтің еңбегінде Манас екі әйелін соғыста олжа есебінде алған, ал Қаныкейді ғана айттырып алған дейді. Дастанда қысапсыз көп қалыңмал, ақ бас түйе, неше түсті жылқы жүз-жүзден, ақ қой, қара қой мың-мыңнан, ақ бас қара отызды түйе сұрағаны айтылады [9, 302].

Ауыз әдебиеті – әлемдегі барша халықтардың ұлттық мәдениетінің қайнар бұлағы, дәстүрлі дүниетанымның алтын қоры. Елдің ежелгі өмірін саралауда, өмір салты мен рухани әлемін бағалауға одан өткен құнарлы дерек жоқ. Сол ауыз әдебиетінің бір түрі – жыр-дастандар. Осы мақаладағы шығармалардан қазақ халқының үйлену салтына байланысты кейбір әдет-ғұрыптардың өзіне тән тәрбиелік мәні бар екендігін мойындаймыз. Қазақ халқының салт-дәстүрі – сарқылмайтын кен секілді. Ол халықтың қасиетті мұраларына айналып, бізге асылдың сынығы болып жетті. Сол кәделердің ішінде құда түсу салтының орны бөлек. Үй болуға, отау құруға жасалған алғашқы қадамдардың бірі десек болады. Қазақ әдебиеті арқылы әр заманда құда түсу дәстрінің өзгеруін, дамуын көре аламыз. Дәстүрлер мен ұлттық өмірді көрсету мәселесі көркем шығармадағы ұлттық менталитет пен дүниетанымның көрінісімен, яғни халықтың ойлау қабілетінің психикалық, интеллектуалдық, идеологиялық, діни, эстетикалық ерекшеліктерінің көрінісімен тікелей байланысты.

Әдебиеттер

1. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы редакциясын басқарған Т. Жанұзақов. – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
2. Қалиев С. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Алматы: Рауан, 1994. – 222 б.
3. Кенжеахметұлы С. Қазақ халқының салт-дәстүрлері. – Алматы: «Алматы-кітап баспасы» ЖШС, 2017. – 312 б.
4. Арғынбаев Х. Қазақтың отбасылық дәстүрлері. – Алматы, 2005. – 206 б.
5. Бабалар сөзі: Жүзтомдық. – Алматы: Фолиант, 2009. – 456 б.
6. Байбеков М., Байбеков О. Ер Төстік. – Тараз: «Сенім» ЖБО, 2019. – 180 б.
7. Қамбар батыр. Қазақ эпосы 1 кітап. – Алматы, 1957. – 117 б.
8. Бабалар сөзі. Жүзтомдық. Батырлар жыры. – Астана: Фолиант, 2006. – 364 б.
9. Әуезов М. Шығармаларының елу томдық толық жинағы. 37-том: Мақалалар, пьеса, пьеса жоспары, деректер. 1958–1959. – Алматы: Дәуір, Жібек жолы. – 432 б.

М.А. Зейнекешев

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.Е. Кузембаев

кандидат исторических наук, доцент

ХАКНАЗАР ХАН – ПРАВИТЕЛЬ, ОБЪЕДИНИВШИЙ СТРАНУ

Андатпа. Мақалада Хақназар ханның ұзақ мерзімді билігі туралы мәселе көтерілген. Хақназар тұсындағы Қазақ хандығының сыртқы саясаты қарастырылды. Мақалада осы тақырыпты зерттеген ғалымдардың монографиялары мен мақалаларынан алынған фактілер келтірілген.

Тірек сөздер: Хақназар хан, хан, Қазақ хандығы, XVI ғ. Қазақ хандығы, басқарма, саясат, Абдаллах хан.

Аннотация. В статье поставлен вопрос о длительном правлении Хакназар хана. Рассматривается внешняя политика Казахского ханства в период правления Хакназара. В статье приводятся факты из монографий и статей ученых, которые занимались изучением этой темы.

Ключевые слова: Хакназар хан, хан, Казахское ханство, Казахское ханство в XVI в., правление, политика, Абдаллах хан.

Summary. The article raises the question of the long reign of Haknazar Khan. The article considers the foreign policy of the Kazakh Khanate during the reign of Khaknazar. The article presents facts from monographs and articles of scientists who have studied this topic.

Keywords: Khaknazar Khan, Khan, Kazakh Khanate, Kazakh Khanate in the XVI century, government, politics, Abdallah Khan.

«Управляйте народом с достоинством, и люди будут почтительны. Относитесь к народу по-доброму, и люди будут трудиться с усердием. Возвышайте добродетельных и наставляйте неученых, и люди будут доверять вам».

Конфуций (Кун-цзы).

В этом году наша страна празднует 30-летие независимости Республики Казахстан. В связи с этим является актуальными проблемы истории Казахстана, связанные с национальной государственностью. Вопреки расхожему мнению казахская государственность уходит своими историческими корнями в древнетюркский период, связанный с появлением на исторической арене Тюркского каганата. Древние тюрки традиции своей государственности унаследовали во многом от Хуннской империи. От древних тюрков традиции государственности были унаследованы кипчаками основателями Кипчакского ханства и позже Ак Орды, государства созданном после монгольского нашествия на местной этнической основе. Казахское ханство было основано в свою очередь на этих традициях степной государственности. Казахские ханы проявляли все свои полити-

ческие, военные и дипломатические таланты для процветания собственного государства. Об одном из таких выдающихся деятеле мы и проделали это научное исследование.

Хакназар является уникальной исторической личностью, который возглавлял Казахское ханство более 30 лет. В настоящей работе мы хотим осветить феномен длительного правления Хакназар хана. Так как если рассматривать правление других казахских ханов, то можно заметить, что не один из них не простоял у власти около 30 лет и более. Некоторые из них совсем правили около года, либо еще меньше. Именно это нам предстоит разобрать, пользуясь фактами и размышлениями многих средневековых авторов, а также ученых XX и XXI века.

Хак-Назар-хан, (каз. Ақ-Назар хан) (Хакназар-хан, Хакк-Назар-хан) – казахский хан предположительно в 1537–1580 годах, сын Касым-хана. С именем Хак-Назара связывают период возрождения Казахского ханства после междоусобиц, в его период правления наблюдался подъем во внутренней и внешней политике государства. Видный казахстанский востоковед И.Т. Султанов отмечает, что Хакназар ни в коем случае не мог взойти на престол сразу же после отца. Такое утверждение приняли, рассматривая преимущественно иранские источники и другие, в которых отмечается как раз о вхождении Хакназара на престол после отца [3, с. 290]. На это были по всей видимости свои причины внутридинастийного порядка.

О происхождении Хакназара имеются следующие сведения из письменных источников – Гаффари в «Джахан-ара» пишет: «Касим-хан, сын Сейидак-хана, сына Джанибека, сына Берди-хана стал царём Дешта. Он, Касим-хан, умер в месяце I, 930 г. (1523 г.) Хакназар-хан, сын Касим-хана, после отца сел на царство и теперь является повелителем Дешта» [7, с. 385].

Однако в этом сообщении имеется несколько фактических ошибок. Во-первых, Касым-хан был сыном Жанибек-хана (он же Абу-Саид), в то время как у автора имеется в виду двое лиц вместо одного. Этнолог В.В. Вельяминов-Зернов в «Исследовании о Касимовских царях и царевичах» писал, что Сейдак – это ошибочное написание имени Жанибек. Во-вторых, после смерти Касым-хана власть перешла к его сыну Мамаш-хану, а Хакназар в то время был ещё малолетним. При Касым-хане Хакназар был руководителем ханской гвардии и правителем ханской столицы Созака. Когда началось гражданская война откочевал своим отрядам в Сары-Арку и там начал собирать объединённую армию для объединения казахских земель. Хакназар вышел победителем междоусобицы и стал ханом объединённого Казахского ханства. По преданию, достоверность которого не подтверждена письменными источниками, в годы правления Тахир-хана и Буйдаш-хана Хакназар жил у одного из ногайских мурз. В 1550-е годы наблюдается, как отмечают некоторые ис-

следователи, возрождение Казахского ханства под руководством Хакназара, правление которого длилось более 30 лет [7, с. 385].

Исследователь К.А. Акишев отмечает, что в последующем дружеские отношения с ногайцами способствовали их объединению с казахами. После раскола в Ногайском улусе, в 1557 году большая часть ногайцев во главе с Юсуф–мурзой откочевала к казахам, что довольно сильно повлияло на мощь Казахского ханства [4, с. 157].

Правление Хакназара продлилось около 30 лет, что является абсолютным рекордом по нахождению у власти в Казахском ханстве. Именно при Хакназаре наблюдается рассвет Казахского ханства. Первое упоминание о Хакназаре мы находим в «Ахсан ат-таварих». Там повествуется о сражении в 1549 году Хакназара с Казаком за Амурдарьей. Это столкновение закончилось поражением для казахского хана. С конца 50-х годов Казахское ханство представляло наибольшую угрозу для ногаев и сибирского ханства. Так, английский купец А. Дженкинсон, посетивший казахские земли в 1558–1559 годах, отзывался о «кассаках магометовой веры» (казахах), как о весьма сильном и многочисленном народе. При его появлении казахи теснили Ташкент около трех лет. Хасан-бек Румлу в «Ахсан ат-таварих» тоже говорит о походе Хакназара в Ташкент в 1556 году. По этим данным можно судить, что Хакназар вел активную борьбу против могульских правителей. По данным Шах Махмуда чораса, который в «Хронике» описывает сражение Хакназара с Абд ал-Латиф султаном, и его дальнейшее поражение от Абд ар-Рашид хана. Скорее всего Шах Махмуд ошибочно заявляет о гибели Хакназара, так как в последующем говорится о тесных связях Хакназара с ногайскими мурзами. В то время Ногайская орда разделилась на два лагеря из-за постоянных междоусобиц. Одна часть поддерживала объединение с Хакназаром, другая же сторона придерживалась объединения с Русью. Исследователь П.И. Рычков писал, что Хакназару подчинены не только ногайцы, но и башкиры. Что касается взаимоотношений с Русью, то можно казахи, как и Русь, нуждались в сильном союзнике. И Хакназар старался всячески укрепить взаимосвязь двух государств. Он неоднократно налаживал торговые пути с российскими купцами. Так, в казахских землях побывали такие российские купцы как: Семен Мальцев, Третьян Чебуков и братья Строгановы. Из этого можно вынести, что Хакназар налаживал и укреплял тесные взаимоотношения с многими соседними народами. Все это делалось для развития своей страны. Конечно же, у каждого действия есть свои цели. Так, и у Хакназара была цель, которая заключалась в поиске сильных союзников, чтобы обеспечить защиту своей земле от сторонних вмешательств. Также эти действия со стороны Хакназара способствовали развитию торговли в Казахском ханстве. Российские цари неоднократно посылали своих послов для изучения политики и территории Казахского ханства. Так, уже упомянутый, английский купец А. Дженкинсон был направлен специально в казахские земли от царя

Ивана IV для исследования обстановки в Казахском ханстве. Он должен был докладывать о взаимоотношениях казахского хана со среднеазиатскими правителями. У Русского царя в то время были планы на поддержку казахского хана в войне против Сибирского хана Кучума. Это показывает, насколько казахский народ был силен во главе с Хакназаром. Сам Хакназар был рад сотрудничеству с русским царем, о чем говорит нам востоковед М.Х. Абусейтова: Хакназар гордился, что он «с Великим князем и царем в миру» [1, с. 54].

Дальновидность внешней политики хана прослеживается на примере того, что он стремился поддерживать добрососедские отношения и дипломатические контакты с Русским государством и укреплял казахско-ногайские отношения.

Характер взаимоотношений казахов с потомками Шайбани был достаточно сложен. Постоянно непрерывные набеги кончались мирным соглашением или наоборот. Наибольшую заинтересованность в сближении с Хакназаром проявил Шайбанид Абдаллах-хан II. Абдаллах видел в казахах военную мощь, которая могла помочь ему в укреплении своей власти. С этой целью Абдаллах заключил «клятвенный союз» с Хакназаром. Подтверждение этому можно найти в персидских источниках, в них упоминается о письме Абдаллах хана. [5, с. 248].

Заинтересованность могущественного правителя Средней Азии была основана на возможностях казахского войска и авторитете Хакназар-хана.

По этому договору оба хана обязывались поддерживать друг с другом мирные отношения. Исходя из этого можно сказать, что для обоих ханов этот союз был очень выгоден. Хакназар в свою очередь обретал сильного союзника на юге и благодаря этому можно было посмотреть в другие стороны. Абдаллах же обретал сильную военную мощь для укрепления своей власти и свержения мятежного Баба-султана. Хотелось бы отметить, что Хакназар вел грамотную политику в противоречиях Баба-султана и Абдаллах хана. Каждому из этих ханов нужна была поддержка в лице казахского хана. И Хакназар грамотно воспользовался этим и помогал то Баба-султану, то Абдаллах-хану. Благодаря этим переходам из одной стороны в другую, Хакназар получил небольшие владения в Туркестанском регионе, также города Туркестан и Сауран. Но такая политика продолжалась недолго и в 1580 году Хакназар и его приспешники задумали заговор против Баба-султана, который направил своего посла Джан – Кули-бия, с целью направить свои войска на Абдаллах хана. Но Баба-султан узнал о намерении казахского хана. И когда Хакназар направил Джалим-султана и двух своих сыновей на переговоры к Баба-султану, то последний убил их и направил своего гонца с приказом нагнать и умертвить Хакназара. Об этих событиях рассказывает «Шараф-наме-ийшахи» [6, с. 243]. Также есть сведения от Кадырали-бека,

без указания даты, о том, что Хакназар погиб в результате междоусобиц [3, с. 290].

Подробная генеалогия Хакназар-хана неизвестна. Два его сына, имена которых не приводятся, были убиты в 1580 г. людьми Шибанида Баба-султана. Двое других его сыновей, Мунгатай и Дин-Мухаммад, принимали активное участие в мятеже, вспыхнувшем в 1588 г. в Ташкентском вилайете и направленном против Абдулла-хана. По сообщению Мухаммад-Йара ибн Араб Катагана, во времена правления Аштарханида Баки-Мухаммада (1600–1605) сын Хакк-Назара по имени Тыным-султан был валием Ташкента. По мнению М.Х. Абусеитовой, вполне вероятно, что Тыным-султан Мухаммад-Йара и есть Дин-Мухаммад-султан. Такое допущение действительно «вполне вероятно», но до его подтверждения материалами из других источников воздержимся от отождествления этих двух имен сыновей Хакназар-хана [2, с. 68]. Из политической деятельности сыновей хана становится очевидным, что врагов у правителя казахов было предостаточно и не многим нравилось укрепление государства на своих границах. Поэтому попытки усугубить политический кризис предпринимались неоднократно и в конечном итоге привели к гибели выдающегося государственного деятеля.

В народных преданиях имя Хакназар-хана окружено славой. Память о нем сохранилась не только у самих казахов, которые относят образование трех казахских жузов ко времени его правления, но даже у башкир и ногаев [2, с. 68]. Этот факт заставляет по новому взглянуть на историческую личность хана как популярного героя фольклора в народе. Всенародная любовь во многом объяснялась той ролью и миссией, которую на себя возложил правитель казахов. Внутриполитическая стабильность и укрепление внешнего авторитета ханства с ростом ее территорий за счет войн и дипломатии стали главными мотивами деятельности хана в политическом плане.

Хакназар был действительно великим ханом. Его ум и рассудительность помогли Казахскому ханству обрести новую силу. Самый главный показатель того, что Хакназар был ханом около 30 лет, это полное истребление междоусобиц. Не один автор не упоминает о том, что Хакназару кто-либо препятствовал на пути к власти. Если углубляться дальше по хронологии в историю Казахского ханства, то можно заметить, что после смерти Хакназара начались междоусобицы и соседние народы, не боясь ответного удара, направили свои войска на территорию Казахстана. Хан Сибирского ханства Кучум изначально негативно отзывался о Хакназаре и постоянно соперничал за территорию. После же смерти Хакназара, он объединился с ханом Шайбанидов Абдаллахом II против Казахского ханства. Нельзя сказать, что Хакназар был непобедимым противником. Скорее всего соседние правители просто выжидали удобного момента для атаки. Как мы знаем казахи всю свою жизнь боролись за южные территории, то есть Семиречье и присырдарьинские города.

Именно на этой территории проходят все торговые пути. И по-нашему мнению Хакназар успешно справился с удержанием этих территорий под своей властью.

Таким образом, можно сказать, что Хакназар хан действительно правил такой продолжительный период времени из-за правильной внешней и внутренней политики. Опираясь на информацию, которая была представлена в данной статье, следует отметить, что возможно как раз то, что Хакназар, поддерживая мирные отношения с ближними к государству народами, смог удержать власть в своих руках. Так же Хакназар, исходя из информации, был поистине гениальным стратегом, возможно даже его ум и рассудительность не позволяли другим султанам «поглядывать» на ханский престол. Также мы считаем, что территории, присоединенные к Казахскому ханству во время правления Хакназара, сыграли большую роль в укреплении власти. Хотелось бы упомянуть, что еще купец А. Дженкинсон говорил о осаде Ташкента казахами. Это утверждение дает нам понять, что Хакназар активно проводил борьбу за территории Семиречья и присырдарьинских городов. В итоге Хакназар хану удалось получить небольшие земли в Туркестанском регионе, также города Сауран и Ташкент от правителей Шайбанидов. Это территории значительно укрепили позицию Казахского ханства на юге также особую роль для укрепления власти Хакназара сыграли, присоединенные к Казахскому ханству, ногайцы. Территории Ногайской орды, которые вошли в состав Казахского ханства, значительно укрепили могущество Хакназар хана.

Литература

1. Абусейтова М.Х. Казахское ханство во второй половине XVI века. – А.: Наука, 1985. – 104 с.
2. Султанов Т.И. Поднятые на белой кошме. Ханы казахских степей. – Астана: ТОО «Астана Даму-21», 2006. – 92 с. URL: <https://libcat.ru/knigi/nauka-i-obrazovanie/istoriya/193304-tursun-sultanov-podnyatye-na-beloy-koshme-hany-kazahskih-stepoj.html#text> (дата обращения 19.02.2021)
3. Кляшторный С.Г. Султанов Т.И. Казахстан. Летопись трех тысячелетий. – А.: Рауан, 1992. – 373 с.
4. Акишев К.А. Древние и средневековые государства на территории Казахстана. (Этюды исследования). – А., 2013. – 188 с.
5. История Казахстана в персидских источниках. Том V. – А.: Дайк-Пресс, 2007. – 471 с.
6. Материалы по истории казахских ханств XV–XVIII веков. – А.: Наука, 1969. – 650 с.
7. История Казахстана (с древнейших времен до наших дней): в пяти томах; Редкол: К.М. Байпаков, М.К. Козыбаев, Б.Е. Кумеков, К.А. Пищулина – А.: Атамұра, 1997. – Том 2. Казахстан в эпоху позднего средневековья. Глава 2. Казахское государство во второй половине XVI – начале XVII веков – 624 с.
8. Пищулина К.А. Юго-Восточный Казахстан в середине XIV – начале XVI веков. – А.: Наука, 1977. – 289 с.

9. Абусейтова М.Х. Казахстан и Центральная Азия в XV–XVII вв.: история, политика, дипломатия. – А.: Дайк-Пресс, 1998. – 268 с.

10. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Государства и народы евразийских степей: от древности к Новому времени 3-е изд., исправл. и доп. – СПб.: Петербургское востоковедение, 2009 – 432 с.

Имантай Акмарал

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты

Ғылыми жетекші: С.Н. Сүтжанов

филология ғылымдарының докторы, профессор

АБАЙ ЖҰМБАҒЫНЫҢ ТҰҢҒЫЙЫҚ ТЕРЕҢІН ТАНЫТҚАН

Андатпа. Мақалада жазушы Рамазан Тоқтаровтың «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасын жазудағы өзіндік ерекшелігі сөз етіліп, шығарманың құрылымы мен тартыс жүйесі қарастырылған. Сондай-ақ, жазылымда қаламгердің бес кітаптан тұратын көлемді шығармасында қазақ қоғамының әлеуметтік, тұрмыстық, отбасылық, ғұмырын мейлінше дәл, айқын бейнелеуі сөз етіледі.

Тірек сөздер: сөздер, роман-эпопея, дәстүр, тақырып, шығарма, жанр, ізденіс, суреткерлік шеберлік.

Аннотация. В статье рассматриваются особенности романа писателя Рамазана Тоқтарова «Тайна Абая», структура произведения и система конфликта. Кроме того, объемный труд автора, состоящий из пяти книг, дает наиболее точное и яркое изображение социальной, бытовой, семейной, бытовой жизни казахского общества.

Ключевые слова: роман-эпопея, традиция, тема, композиция, жанр, поиск, художественное мастерство.

Summary. The article examines the features of the novel by the writer Ramazan Tokhtarov «The Mystery of Abai», the structure of the work and the system of conflict. In addition, the author's voluminous work, consisting of five books, provides the most accurate and vivid depiction of the social, everyday, family, everyday life of the Kazakh society.

Keywords. epic novel, tradition, theme, work, genre, search, artistic skill.

Ұлы суреткердің қаламынан туған «Абай жолы» роман-эпопеясы – қазақ әдебиетін әлемдік деңгейге көтерумен бірге ұлттық әдебиетте өміршең дәстүр қалыптастырды. Алпысыншы жылдары дүниеге келген азды-көпті тарихи тақырыпқа жазылған шығармалар бұған нақты айғақ болмақ. Осы кесек туындылар қатарында белгілі қаламгер Р. Тоқтаров романдары да ерекше орын алады. Өзінің шығармашылық жолында оннан астам роман жазған жазушы аса күрделі де қиын, көтерер жүгі орасан зор тақырып – Абай тақырыбына барды. Ол дүниеге әкелген «Абайдың жұмбағы» романы – жанр талаптарына толығымен жауап беретін көркем туынды. М. Әуезовтен кейін бұл тақырыпқа батылы барып, роман жазудың өзі үлкен ерлік еді. Р. Тоқтаров Әуезов дәстүріне

деген адалдықты, ерекше құрметті сақтай отырып осы бір жауапкершілігі мол тақырыпқа қалам тартты. Сөйтіп үлкен туындыны жазып шықты. «Абайдың жұмбағы» романы – өз алдына жекелей қарастырып, жүйелі зерттеуді қажет ететін туынды. Өзіміз нысан етіп алған тақырыптың өзектілігін Р. Тоқтаров сынды әдебиеттен алар өзіндік орны бар қаламгердің шығармашылық жолын зерделей отырып, Абай тақырыбындағы романын, оның құрылымы мен тартыс жүйесін қарастырумен сипаттауға болады.

Қоғам қалай құбылса да, заман желі қай бағыттан соқса да, Тоқтаров туындыларының диттейін темірқазық нысанасы адам болды. Осы арада бізге орынды дау айтылуы мүмкін. Жалпы әдебиеттің, қай жазушының да, қай шығарманың да зерттейтін нысаны – адам. Ол рас. Бірақ біз бұл арада Тоқтаров стилінің ғана табиғатына тән бір нәзік ерекшелігін нұсқағымыз келіп тұр. Айталық, бірқатар қомақты шығармаларда кейіпкердің ішкі жан дүниесі, іс-әрекет үстінде бастан кешкен сыр-сезімі маңыраған қойдың, кісінеген жылқының, бас кейіпкер соларды құтқарам деп айқасатын азынаған боранның, қазылған тау-тау көмірдің, оқиға болған заманның жайдақ ұранының астында қалып қоюшы еді. Осының өзі де белгілі бір уақыттың ғана, сол уақыт кезеңіндегі үстем идеологияның ғана малайы болып үйренген жазушы жалтақтығынан туған сияқты. Ал нағыз шынайы әдебиет мұраты мәңгілікті көксейді. Оның мәңгі көнермейтін тақырыбы адам, адамның жан дүниесі, болып табылады.

Міне, Тоқтаровтың алдына қойған әдеби-азаматтық кредосы осы шекспирлік талап үдесінен табылғаны анық. Мысалға өзіміз сөз еткелі отырған жазушының соңғы ірі сом туындысы «Абайдың жұмбағы» роман-хамсасындағы кейіпкерлер галереясын алайық.

Романда қаламгердің бұрынғы шығармаларындағы әуен-сарындар жазу стилі жалғасып, тереңдеп, байып, жаңа сападағы көркем ойлар, кемел бейнелер туған. Қазақ тілінің адам психологиясын, әлеуметтік қайшылықтарды ашып берудегі орасан зор байлығы көрініп, жанрдың ең жоғары талаптарына жауап беретін мол мүмкіндіктері ашылған. Осы тұрғыда сыншы З. Серікқалиев былай дейді: «Рамазан Тоқтаров тұрмыс-моральдық институттарының өмірлік материалдары негізінде қатал реализм, сұлулық, әсемдік талаптарына дөп келетін тарихи бес кітаптан тұратын роман тудыру арқылы қазақ әдебиетінің деңгейін биік әлемдік дәрежеге көтеріп, жаңа эстетикалық игіліктер дарытып, қаламгерлік ерлік жасады» [1, б. 184].

Бес томды көлемді роман қазақ қоғамының әлеуметтік, тұрмыстық, отбасылық, ғұмырын мейлінше дәл, айқын, адал бейнелейді. Оқиғалар жыл маусымдарының төрт мезгіліне бірдей, тәуліктің әртүрлі сәттерінде, күн демей, түн демей, толассыз өтіп жатады. Кейіпкерлердің өмірі бірімен-бірі жалғас, үзілмейтін тіршілік көшінің керуені іспеттес, бірін-бірі қуалай жосыған дария толқындары секілді сабақтас, жалғас

қалпында көрініс табады. Бұл бір мәңгілік толас таппас жақсылық пен жамандық, махаббат пен ғадауат, әділет пен зұлымдық шайқасы ретінде бейнеленеді.

Жазушы бір рулы ел жайлаған ортаны бейнелеу арқылы қазақ тұрмысын, тұтас алғанда көшпелілер мәдениетін түгел көрсетіп беретін биік деңгейге көтереді. Көші-қонның бүге-шігесіне дейін анықтап, шаруашылық орайына байланысты, мал жаю талабына сәйкес жер отын тиімді пайдалану үшін шаруа қазақтар қолданған кәсіби әрекеттердің әлеуметтік тамырлары ашылады, теңсіздік, зорлық-зомбылық, тіршілік үшін күрес сарындары сабақтас жүреді, осы арнадағы адамдар тағдыры бар. Көшпелі өмірдің көбесі сөгіліп, қазақ елі патша өкіметінің отарлық табанына түскеннен кейін, бекіністер, қалалар салынып, ендігі биліктің түп қазығы сол шаһарларда қағылған. Сондықтан қырда басталған дау-шар, бітімсіз күрес, лап еткен өрт түптің түбінде ұлық кеңсесіне тұмсық тірейді. Соңғы шешім сол жерде. Сол себептен романдағы бірқыдыру оқиғалар қазіргі кездегі Қазақстанның қалаларында өтеді. Әсіресе, Абайдың бала кезінде оқыған, кейін білім қуған, әділет іздеген, достар тапқан күндерінің куәсі – Семей.

Табиғатынан ерекше сезімтал, рухы таза, бала күнінен халық әдебиетінен сусындап, жадында тұтып, шығыс поэзиясынан ғашық жырларын оқып, тәрбие алған жас бозбаланың сұлулыққа, пәктікке, әсемдікке құлауы – Тоғжанмен тұңғыш танысуымен дөп келеді. Бұл бір ақынға, асқақ тұлғаға жарасып келіскен романтикалық, ғажайып махаббат. Екі жағы да өртеніп, жанып, лаулап тұр. Сол күйлерді жазушы бірде Абай, бірде Тоғжан толғау, монологтары, тебіренісі, лебіздері арқылы жас ғұмырдың салтанат жыры етіп төгілтеді. Түптеп келгенде, Тоғжан тазалығы, сұлулығы, пәктігі Абайдың әсемдік мұратының биік нысанасы секілденіп кетеді, ол қанша ұсынса қолы жетпес алып тұғыр, мәңгі тарқамас ұлы сағыныш, орны толмас арман секілді. Абайдың Тоғжанға деген махаббаты жолындағы трагедиялық халдер, романтикалық серпіндер ішкі толқынды әлемді жайып салған, биік адамгершілік тұғырлардан шырқалған қымбат, асыл, жалынды ән-күй болып төгіліп, жан-жүйенді елжіретеді. Абайдың бір рет қана суретін өміріндегі Тоғжансыз өткен жай-күйі оқырманды нәзіктік тұрғысынан өкінішке баурайды.

Жазушының үлкен суреткерлік шеберлігінің терең ашылып көрінетін айқын тұсы – адам кескіндерін бейнелейтін шақ. Кейіпкер алғаш әрекет сахнасына шыққан бетте автор оның келбетінің есте қаларлық сипат-белгілерін суреттеп береді. Адамның жалпы тұрпаты, бойы, дене бітімі, қимыл-қозғалысы, әсіресе, бас бітімі, бет пішіні, бір-бірімен байланыста боп, қимыл-әрекет үстінде, жанды-тірі қалыпта, сан алуан көңіл-күйімен толқыған, тебіренген, ренжіген, қуанған, жеккөрген сәтінде бой көрсетеді. Жазушының қырағы көзі әр түрлі нәсілді, сан алуан әулетті нақ көріп, анық танып қапысыз танытады. Суретші қалам

бір-біріне ұқсамайтын бірталай адамның реалистік портретін жасайды, олар тіпті тұтас көрмелерді толтыруға жетіп жатыр.

Суреткер кейіпкер келбетін сомдау үшін авторлық баяндау, персонаждың өткен күндерін еске түсіру, өзіндік сөздік сипаттама, басқалардың берген бағасы, психологиялық саралау, ой ағымы, диалог, монолог, полилог секілді көркемдік құралдарды мейлінше еркін қолданады. Қаһарман оңаша күйде, екеуара, топ ортасында, мәжіліс үстінде, әрекет-күрес басында, қолма-қол шайқаста, бір қуаныш, бір қайғыда, барлық болмысымен толық ашылып, оқырман назарына түседі. Әрбір кейіпкердің мойнына жүктелген көркемдік мақсат, идеялық салмақ бар. Шығарманың басынан аяғына дейін көрініп, характерлік даралығымен толық ашылатын ұлы қаһармандар бір төбе болса, жеке оқиғаларға, эпизодтарға ғана қатысатын кейіпкерлер де бар.

«Қазақ әдебиеті қазынасына ерекше қымбат көркемдік-эстетикалық игілік болып қосылған «Абай жұмбағы» роман-хамсасының шығармашылық тарихында, жазушының ұстаханалық баянында бірнеше оқшау белгілі қасиет-сапа бар» [2, б. 62] деген әдебиетші-ғалым Т. Рахымжановтың пікірі өте орынды айтылған іспетті.

Қаламгердің болашақ, роман қаһармандары, олардың ұрпақ-нәсілдері ортасында туып, алаңсыз сәбилік, бақытты балалық, бозбалалық күндерін солар кешкен қат-қабат әлеуметтік-психологиялық, тұрмыстық-этнографиялық табиғи-экологиялық қоршауда, қаймағы бұзылмаған көшпелілер мәдениеті құшағында өткізуі бір олжа болды. Ал, екінші сәттілік – әулеттер арасындағы өзара қыз беріп, қыз алысқан, нағашылы-жиендік орайда туысып, ортақ қуаныш, ортақ қайғы бөліскен, сүйек-шатысты, жүз жылдық күйеулік, мыңжылдық құдалық рәсімін берік ұстанған жақын, бауыр адамдар екендігінде жатыр. Кезінде Мұхтар Әуезов «Абай жолы» романында ескерткендей, бір ру, бір бұтақ болып, біте қайнасып кеткен. Мұның үстіне жазушы көптомдық шығарма тудыруға бел байлаған соң, өзі бейнелейтін дәуірдің басты кісілері, басты оқиғалары туралы тарихи құжаттарды, сол кезеңді көрген, білген адамдардың жадында қалған ескі сөздерді арнайы теріп, жинап, екшеп пайдаланған. Осыларға қоса әлемдік реалистік проза үлгілері, классикалық тарихи романдар тағылымы, қазақ қарасөзінің өз мүмкіндіктері жан-жақты қарастырылып, терең зерттеліп, автордың эстетикалық мұраттарына бағындырылып, батыл шешіммен, соны шеберлікпен қаламгерлікпен нақты тәжірибеде ғажайып жемістерін берді. Осылайша Рамазан Тоқтаров өнер адамы мен халық тағдырын тұтас бірлікке көрсететін зор реалистік шығарма жазудың жаңа көркемдік мектебін ашты деуге болады. Негізінен, өмірде өткен адамдардың басында болған оқиғалардың жалпы сорабын сақтай отырып, жазушы көркемдік логика, эстетикалық мұратты, реалистік шығарма жасау талап-шарттарын бірінші орынға қойған. Өз атымен, өзінің тіршіліктері нақты, дәмді әрекеттерімен бейнеленген кейіпкерлердің өзін

сомдауда жазушы қиялға, авторлық фантазияға мол орын береді. Бұл ретте жазушы шеберлігі шомбал шұбар тасты ойып, қашап, жан бітіріп, көркем тұлға, жауһар туынды жасайтын тынымсыз еңбекқор мүсіншінің азапты да рахат әрекеттерін еске түсіреді. Бір адамның, бір шаңырақтың, бір тайпаның, бір халықтың іштей жарылуы, осы іргеден туып, өрістейтін неше түрлі психологиялық халдер: түңілу мен үміт, қайратсыздық пен батырлық, надандық пен мәдениет, жақсылық пен жамандық, алауыздық пен бірлік дейсіз бе, әйтеуір қарама-қарсы полюстер, контраст бояулардың шарпысуын, ұстасулар, қақтығысулар кернеуін бейнелеудің хас шеберіне айналған Рамазан Тоқтаров түптеп келгенде, ең биік тұғыр – өмір мен өлімнің соңғы айқасының сан алуан түрлерін жан-жақты суреттейді. Жазушы алғашқы шығармаларында-ақ өмір мен өлімді қатар-егіз алып, екеуін де тең күйде бейнеледі.

Оқиғалар мен фактілерді баяндау үстінде жазушы өмірлік тартысты барынша ашып көрсетуге, оның әлеуметтік мәнін күшейтуге тырысады. Белгілі фактілердің шеңберімен шектелмей, қажет жағдайда бүкіл баяндаудың барлық желісін бір түйінге келтіру үшін, басты мәселелерді бір арнаға түсіріп, түйістіру үшін оқиға барысын өзгертіп, өзінше қиыстырып, жаңғыртады. Романдағы көптеген кейіпкерлердің тағдырлары өмірде болғандай кескін-кейіпке ие болып, жалпы тарихи даму бағытымен байланысты, біртұтас көркемдік ойдың өзегімен тығыз ұштасып жатады. Тарихи оқиғалар мен фактілердің бәрі роман-хамсаның бүкіл мазмұнымен тығыз ұштасып, шығарманың көркемдік өміріне орайлас мән-мағынасы басқаша ашыла түседі.

Тоқтаров – халық өмірі мен тұрмысын, салт-санасын, оның жекелеген өкілдерінің түсінігі мен көзқарастарын суреттей отырып, ұлттық қасиет-ерекшеліктерге жалпы адамзаттық сипат дарытады, ұлттық және жалпы адамзаттық белгілердің бірлігін көре біледі, ал қоғамның тарихи дамуынан біздің дәуірімізге дейін өз маңызын сақтаған прогресшіл бағыттарды бөліп ала біледі. Жазушы Абай дәуірін көркем суреттеуде тарихи процестер мен құбылыстар мәніне терең енуі арқылы ғылыми-зерделілік пен көркемдік-танымды шеберлікпен ұштастырады.

«Абайдың жұмбағы» жай ғана тарих емес, көркемдік ойдың көрігінен өткен, сомдап бейнеленген өмір шындығы, халықтың тағдыры, өткені мен келешегі жайындағы терең толғаныс.

Бұл тұрғысында ғалым М. Хамзин: «Қоғамдық мәселелерді толғайтын жазушы өз дарынына қарай – ойшыл, тарихи жанрда жазса – тарихшы, сан алуан адамдардың қарым-қатынасын, мінезін, құлқын, іс-әрекетін терең ашып көрсете алса – психолог. Сондықтан да роман-хамсада эпопеяда тарихи шындық, өмір философиясы мен поэзиясы ұштасқан деп нақты атауға болады» [3, б. 88] десе, сындарлы сыншы С. Әшімбаев аталмыш шығарма жайында: «Рамазан Тоқтаров мән-мағынаға ие, қауымдар, мәдениеттер ауысуы тұсындағы сан-алуан отбасылық, әулеттік, ру-тайпалық, халықтық қақтығыс, шайқас, тартыс-

тар үстінде адамдық мінез қалыптарымен ашылатын исі түркілік, шынайы қазақылық исі аңқыған әрі тың, әрі ғажап көркем қаһармандары бар тұтас сұлулық әлемін алып келді. Бұл жұлдызды аспанның қақ төрінде Темірқазықтай болып, бойына халқының ғасырларда сұрыпталып, екшелген барлық асыл қасиеттерін жиған, әрі ақын, әрі дана, әрі қайраткер, әрі ойшыл Абай тұлғасы тұр» [4, б. 146] – деп ой тұжырымдайды.

Сол жиырмамыншы ғасырдың алпысыншы жылдары қазақ әдебиетінде пайда болған жаңа бір толқынның дарында өкілі Рамазан Тоқтаровтың осы бір «Абайдың жұмбағы» деп аталатын роман-хамсасында Абай Құнанбаевтың саралы ғұмырын, оның бейнесін өз заманының мәнді оқиғаларымен, көкейкесті проблемаларымен табиғи байланыстыра отырып, шынайы суреткер шеберлігімен сомдады. Расында да оқырман көңілінде ерекше із қалдырған романдарының бірі – «Абайдың жұмбағы». Бұл жөнінде ғалым Б. Майтанов былайша ой өрбітеді: «Туынды қазақтың ұлы ақыны Абай Құнанбаевтың адами және шығармашылық, философиялық бейнесін ашуға бағытталған. Бұл таза эпикалық шығарма емес, көбінесе ой-толғаулармен, публицистикалық қайрымдармен кестелене өріліп жатқан философиялық сипаты басым шығарма» [5, б. 207].

Шынында, шығарманың мазмұнын бір сөзбен жинақтап, қайталай айтып беру де оңайға соқпайды. Бірақ осынау оқшау дүниедегі көркемдік кестелері мен сөз саптаулары ажарлы, қазақ көркем сөзінің құдіретін тағы бір қырынан көрсете алған тілдік құнары салмақты туынды. Оның қазақтың данышпаны ақыны жайындағы жүрекжарды әңгімесінде аса символдық мән бар.

«Абайдың жұмбағы» роман-хамсасы – жазушының ұзақ жылғы ғылыми ізденістері мен көркемдік танымының жемісі. Абай – тұтас бір тарихтың дүниеге келуіне себепкер болған тұлға. Жастайынан көңілді баурап алатын көне жыр, ескі әңгіме, аталы сөзді жадына тоқып өскен бала Абай өте зерек алғырлығымен ерекшеленеді. Ол үш жасында-ақ үлкен адамша сөз сөйлеуі оның қоғамнан ерек, заманынан озық туғанына дәлел. Рамазан Тоқтаров Абайды әрі ақын, халықтың қамқоршысы, халық мүддесін жақтайтын күрескер, әрі қайраткер, әрі ойшыл ретінде, қай қырынан болсын ұрпаққа үлгі бейнесін оқырманға жақын бейнелейді.

Әдебиеттер

1. Серікқалиев З. Ақ жол. – Алматы: Ана тілі, 1990. – 463 б.
2. Рахымжанов Т. Романның көркемдік әлемі. – Алматы: Ғылым, 1997. – 221 б.
3. Хамзин М. Қазіргі қазақ романы. – Қарағанды, 2001. – 270 б.
4. Әшімбаев С. Ақиқатқа іңкәрлік. – Алматы: Ана тілі, 1997. – 256 б.
5. Майтанов Б. Қаһарманның рухани әлемі. – Алматы: Жазушы, 1987. – 232 б.

А.О. Кабдрахманова

Павлодар педагогикалық университетінің 2-курс студенті

Ғылыми жетекші: Н.Е. Кузембаев

тарих ғылымының кандидаты, доцент

«ҚАЗАҚ» ЭТНОНИМИ ЖАЙЛЫ ДЕРЕКТЕР МЕН ТАРИХНАМА

Андатпа. Берілген мақала «Қазақ» сөзінің пайда болуы және этноним туралы деректерді қарастырады. Әр түрлі ғалымдардың пікірлеріне сүйене отырып, «қазақ» этнонимінің пайда болу кезеңін анықтау.

Тірек сөздер: қазақ, халық, этноним, сөз, дерек.

Аннотация. В данной статье рассматриваются данные о происхождении слова «казах» и этнониме. Определение периода возникновения этнонима «казах» на основе мнений различных ученых.

Ключевые слова: казах, народ, этноним, слово, источник.

Summary. This article examines the data on the origin of the word «Kazakh» and the ethnonym. The definition of the period of origin of the ethnonym «Kazakh» is based on the opinions of various scientists.

Keywords: Kazakh, people, ethnonym, word, source.

Кез-келген ұлт нақты қалыптаспайынша сан түрлі өзгеріске ұшырайды. Этнонимінің өзі әртүрлі пікірлер туғызып, болжамдар жасалынады. «Қазақ» этнонимі де талай жылдар бойы талқыға түсіп, әлі күнге дейін нақты дәл дереккөзін тапқан жоқ. Бұл тақырыпты таңдаған да себебім осы, әрбір жасалған болжам, тарихи деректерді, ғалымдар пікірін есепке ала отырып, тоқ етер жауапты табуға деген ынта, ізденіс.

Бір ұлттың ұлттық этнонимінің шығуы, оның мән-мағынасы мен сөз төркіні тұманды мәселе екені сөзсіз. Сондықтан да, бұл мәселені қазақ халқының құрылу, қалыптасу тарихы мен уақыты «қазақ» этнонимінің деректемелерде жарыққа шығуынан ажырата білу керек.

Ғалымдар «қазақ» сөзінің пайда болуы жайлы әлі де бір тоқтамға келген жоқ. Көптеген бізге жеткен мифтер, аңыздар, ертегілер осы сөздің мән-мағынасын толықтай түсіндіре алмағандықтан, ғалымдар өз пікірлерін ұсына бастады. Кейбір ғалымдар «қазақ» сөзі тайпалардың ыдырау нәтижесінде пайда болды деген жорамалдар жасаса, басқа ғалымдар XV ғ. 50–60 жылдары Керей мен Жәнібек сұлтандар басқарған елдің халықтары дейді. Дегенмен, көптеген мәліметтер екінші айтылған нұсқаға сәйкес кітап беттеріне жазылған. Мәселен, «Ежелгі кезден осы күнге дейін Қазақстанның тарихы» атты кітабында «бұл XV ғасырдың II жартысы. Сол кезде Қазақстан территориясында «қазақ» деген атпен ұлт қалыптасты» деп жазылған.

Бір мемлекет аумағында, нақты сол атаумен ұлт болып өмір сүрмей жатып, берілген атаудың мағынасын, шығу тегін білу керек деп ойламын.

Сол себептен, мен осы тақырыпқа егжей-тегжейлі талдау жасап, еңбегімді «қазақ» этнонимнің пайда болу кезеңіне, оның этимологиясына арнадым.

«Қазақ» этнонимінің туу тарихы ұзақ уақыт бойы зерттеушілердің қызу талқылайтын тақырыптарының біріне айналды. Кейбір деректерде бұл термин әлеуметтік мәнінде қолданылған «қазақлық», «қашақ» деген атаудан шықты дейді. Немесе «қазақ» атауы Керей мен Жәнібек бастап Жетісуға көшіп кеткендерді «өзбек-қазақ», кейін «қазақ» түрінде пайдалынған деп санайды. Бірақ, «Қытайдағы ұлттардың кіші энциклопедиясында»: «Қайсақтар(немесе Қазақтар) көне халықтарының бірі. Олар туралы Қытай жазылымдарында жеткілікті материалдар бар. Усунь, Сақ (Wu Sun, Sah), Юу вэй Ши (Hassaky) ұрпағы болып саналатын Қайсақтар туралы Қытай жылнамасында біздің жыл қайырумыздан бұрынғы 119 жылы алғаш белгіленген» деп жазады [1, 310 бет]. Яғни, «қазақ» этнонимінің шығу тарихы туралы деректер қытай жылнамаларында да кездескен және осы ақпаратқа сүйенетін болсақ, біздің жыл санауымызға дейін 119 жылы пайда болған.

Қазақ атауына байланысты халық арасында көптеген пікірталастары бар. Бағзыларының айтуынша, «қазақ», «қашақтан» алынған сөз. Шыңғыс хан әулетінен ханзадаларының бірі атасының орнын алғанда оған қарсы таққа таласқан туысқандарының бірі өз адамдарымен қашып, тау-тассай-салаларда жайылып жүріп өткен-кеткендерді тонап-талап күн кешкен. Мақсатсыз, бассыз жүрген топты білетіндер «қашақ» деген. Келе-келе «ш» дыбысы «з» дыбысына ауысып, қазаққа айналған деседі [2, 61-бет].

Екінші деректерге сүйенсек, «қазақ» атауы қайсақтан өзгерген, қайсақ моңғол-қалмақ тілінде мемлекетін шетін күзетуші мағынасында айтылған. Бірнеше тайпа ел мәдениетті халықтардың орталарында өмір сүріп жүріп, қайсақ, одан өзгеріп қазақ болған дейді. Бұл Ресей тарихынан кездеседі. Тарихи нақыл және тұрмысына лайық болса да, бұл халықтың, елдің аты бола алмайды. Қытайлар қазақ халқын қазіргі тілінде де қайсақ, хаса, хайсау, хасақ деп атайды. Бірақ айтуларында бүгінде қазақ атауы тұр. Қытайлар хайсақ дегенге тілі келмегендіктен, сондай-ақ олардың ішінде «кизак» деп те атайтындар ұшырасады [2, 62-бет].

Үшінші деректер қазақ хазлахан шыққан деседі. Ескендір Зұлқарнайын тосқауыл жасап, Әжүж, Мәжүж (тайпа атаулары) іште қалып, түркілер сыртта қалып, өз халқынан бөлініп қалғаны үшін «тәрік» аталып, одан «түрік» болған. Тәрк-тастау, қалдыру деген мағына беретін араб сөзі. Содан бұл халық уақыт өткен сайын көбейіп, бір тармағы хазлах атанады. Кейін келе «х» әрпінің орнына «қ» пайдаланылып, «л» әрпі түсіп, соңғы нәтижесі «қазақ» болып, оны араб тарихшылары әуелде «қазақ» дегенді «хазлах» етіп жазып жіберген. Зарих-ибн-Халдун төртінші кұрлықтың (Азия) тоғызыншы бөлігінің

батысында Ферғана, Шаш мемлекеттерінен кейін Түркістан, яғни хазлахия тайпалары мекендеген және олар қимақия тайпаларымен аралас орналасқан деп, қазіргі қазақ, қалмақ деген қауымдарды атаған [2, 62-бет].

Төртінші дерек бойынша, қазақ хузахадан шыққан деп айтылады. Бұл екі тайпа арабтың Хим-яр-ибн Сия тайпаларының үлкені және көбірегі болып Яманның Сәйл-эль-Арим дейтін тарихтағы атақты селі-Сәйл Паруил уәлаятын қиратып кеткен. Арим селіне ұшырап бет-бетімен ыдырап көшуге мәжбүр болған. Жоғарғы тайпа Туһама Хижаз тауларына бет алып, қалғандары басқа бағытқа босқан. Осы бомқан бір тармақтары түркілермен ұшырасып, олармен араласып, солардан қазақ шыққан болар дейді. Ғалымдардың пікірінше, бұл айтушылардың сөзі, тарихи шындыққа жақын [2, 63-бет].

Бесінші деректе қазақ сөзі қыз бен ақ сөздерінің қосындысынан пайда болған. «Қыз» атауының мағынасы жалпыға мәлім. «Қыз» жазылуында «з» араби «жібек» сөзімен бірдей. Бесінші деректе «қазақ» сөзінің пайда болуын хан қызымен байланыстырады. Хан қызынан туған үш ұлдың үлкені Ұлы жүз, содан Орта жүз, ең соңғысы Кіші жүз атанып, қазақтың түбі осы деп айтылған [2, 63-64 бет].

Алтыншы деректе «қазақ» «қазии-ақтан» шыққан деп айтылған. Айтушылар бұларды татар-манғұлдан, хандары Шыңғыс тұқымынан болған деседі. Алғаш мұсылман болған Береке хан, екіншісі 18 ғасырда Ғазан хан да иман келтіріп, дінге кірген. Содан осы екі ханнан әр уәлаяттарда мұсылман хандары болған. Осы әулеттерден атақтысы Өзбек хан болған. Оның тұсында көптеген моңғолдардан көп адамдар дінге енген. Өзбек ханнан кейін Жәнібек хан исламға енген көшпенділерді үшке бөліп-Ұлы жүзге Үйсінді датқа қойып, Жалайыр атты кісіні оған наиб-орынбасар етті. Орта жүзге Арғынды бек етіп, Найманды оған көмекші етті. Кіші жүзге Алшынды би қойып, Жаппасты оған көмекшілікке тағайындады. Өздері қазии-ақ екен деп, сонан қазақ келіп шыққан дейді. «Ақ» сөзін қосу –қазақ әдетінде бар. Бір сыйлы адамның бір ауыз сөзімен бір тайпа елдің аталып кетуі тарихи үрдіс болып саналады. Егер хан сөзімен айтып, аты қойылған болса қазақтың «з» әрпі зат әріп таңбасымен жазылуы керек болады. Жоғарыда айтылған мәліметтерге қарағанда қазақ үш жүзге шамамен 1300–1400 жылдары бөлінгендігі байқалады. Сондықтан осы алтыншы дерек ең тарихи шындыққа келетін дерек деп есептеледі [2, 64–66 бет].

Сонымен, келтірілген 6 деректерге талдау жасасак, менің ойымша, тарихи шындыққа сәйкес келетіні – алтыншы дерек. Себебі, бұл деректе үш жүздің бөлінуі арқылы нақты бір тарихи дәлелдер келтірілген. Және де қазақ халқының әдеттерін негізге алып, -ақ қосымшасының жалғануы арқылы «қазақ» сөзінің пайда болуын көрсеткен.

«Қазақ» атауының пайда болуы туралы айтылған деректерден басқа қазақстандық және шетел ғалымдарының қалдырған ой пікірлерін

есепке алмау дұрыс емес. Себебі атаудың шығу тарихы тек бір дерек арқылы пайда болмайды. Мұхамеджан Тынышпаев: «Қырғыз-қазақтарының пайда болуы туралы екі пікір бар: 1. Вамбери оларды тікелей ежелгі косоғтар немесе казактар деп санайды, оларды Константин Порфирад және парсы ақыны Фирдоуси атап өтеді; бірақ ол Константин мен Фирдоуси мен 15 ғасырдағы казактардың генетикалық байланысын орнатпайды; 2. барлық дерлік авторлар казактар тарихи сахнаға тек 15 ғасырдың жартысында пайда болды деп санайды және екі «казактар» арасындағы байланыс деген қарапайым негізде Вамберидің пікірін жоққа шығарады» – деп айтқан [3, 31-32 бет].

Ғалымдар Византия императоры Константин Багрянородныйдың (10 ғ-дың орта шені) Кавказдың солт.-батысында жатқан «Казахия елі» деп айтқан мәліметтерін келтіреді. Осының негізінде Қазақ халқы 10 ғ-дан бастап белгілі болған деген тұжырым жасалды. Бірақ, түпнұсқада «з» әрпі емес, «с» әрпі берілген. Демек, ел атауы касахия деп оқылуға тиіс. В. Минорский Константин Багрянородный хабарын түсіндіре келе, касахия деп касоғтар айтылатынын дәлелдеді. Сол себептен болар, көптеген ғалымдар Мұхамеджан Тынышпаев көрсеткен екінші пікірге қосылады

Айтып өткендей, «казак» терминінің пайда болуы жайлы түрлі пікірлер қалдырған ғалымдар көп. С.К. Ибрагимов, кеңестік казак ғалымы, «казак» термині туралы өте мазмұнды мақала жазды, онда осы сөздің мағынасының эволюциясы қарастырылады. Автор X–XI ғғ. «казак» этникалық терминінің бар екендігін дәлелдейтін ғалымдардың дәлелдемелерімен келіспейді. Профессор А.А. Семеновтың «казак» сөзін моңғол терминінен «Хасаг – тэргэн» деп шығару мүмкіндігі туралы жорамалы екіталай болжам ретінде С.К. Ибрагимов осыған қайшы келетін деректерді келтіреді. Автордың пікірінше, «казак» сөзінің мағынасы мынадай эволюцияны бастан өткерді: «XIII–XV ғғ. – «еркін, жер аударылушы» мағынасында; XV ғ. аяғынан бастап «өзбек» терминіне қарама-қарсы, ол жекелеген феодалдық иеліктердің атауы ретінде пайдаланыла отырып, саяси сипатқа ие болады; XV ғ. басынан бастап, Шейбани хан бастаған Қазақстанның қазіргі аумағынан көшпелі тайпалардың бір бөлігі мавераннахрға көшкеннен кейін «казак» термині этникалық сипатқа ие бола бастайды». С.К. Ибрагимовтың бұл мақаласы көптеген кеңестік және шетелдік ғалымдардың үлкен қызығушылығын тудырды [4, 246-бет].

С.К. Ибрагимовтың пікірі бойынша, «казак» термині этникалық сипатқа көшпелі тайпалардың бір бөлігі Мәуреннахрға көшкеннен кейін ие болды және бұл сөз «еркін» деген мағынаны білдірді.

Т.И. Султанов та еңбегінде: «Бірақ казак сөзі қандай болмасын, оның бастапқыда жалпы есім мағынасы еркін, үйсіз, жер аударылған деген мағынаға ие болғаны сөзсіз. Сонымен, ешқандай саяси мағынасы немесе этникалық мазмұны жоқ казак сөзі өз халқы мен тайпасынан

бөлініп шыққан және авантюрист өмірін жүргізуге мәжбүр болған кез-келген еркін адамды білдірді» деп жазылған [5, 250-бет]. Этнонимнің мағынасын Бартольд еңбектерімен ұштастыра отырып, осындай болжамға келгені анық. Өйткені Бартольд: «...қазақ сөзі өз халқынан бөлініп шыққан еркін адам деген мағынаны білдіреді» деп айтқан болатын [8, 217-бет].

Шығыстанушы-ғалым В.П. Юдин: «Қазақ» сөзі 13-ғасырда тек монғолдан кейінгі уақытта кездеседі. «ол өз мемлекетінен, тайпасынан немесе руынан бөлініп, авантюрист өмірін жүргізуге мәжбүр болған адамға қатысты қолданылды». Түркі тілдерінде бұл сөз бірнеше туынды берді: қазақ-казак, қазақылық – «казакование, казачество» – деп өз еңбегінде айта кеткен болатын [6, 147-бет].

Негізінен, жоғарыда келтірілген мәліметтерде «қазақ» сөзінің пайда болуы уақытының айырмашылығынан басқа, сөз «еркін өмір сүруші адам» деген мағынаны білдіреді деп жазылған. Мәселен, айтылған Бартольд, Т.И. Султанов, С.К. Ибрагимов ғалымдарының қалдырған пікірлері.

Неліктен «қазақ» сөзін екі түрлі бағытта қарау керек және ол «еркін» деген мағынаны білдіреді?

Алғашқы кездегі Қазақстанда, Өзбекстанда, Дешті – Қыпшақтағы мағынасы және оның сол өлкелерде жайыла бастаған соңғы кезде қабылданған үстеме мағынасы. Бұл сөздің кәдімгі ру-этникалық мағынасы болғандығы шүбәсіз. Ол бір рудың тайпа, тайпалар одағының, ең соңында халық атын білдірген. Сөйтіп, С.К. Ибрагимовтың айтуынша, қоғамдық мәнге байланысты үй-іші, ауыл-ауыл, топ-топ болып әр тарапқа тарай бастаған соң қазақ сөзінің мағынасы да тармақталып, тарамдалған. Осы кездерде бұл сөз-жұртсыз, кезбе, сандалған сияқты әлеуметтік қызмет атқаруға да көне бастаған. Мәселеге осылайша, тарихи тұрғыдан қарау дұрыс болмақ. «Қазақ» сөзі тарихи – әлеуметтік жағдайларға байланысты пайда болған. XIII–XIV ғасырлардағы қыпшақтармен бірге өмір сүрген түркі тілдес халықтардың кейбіреуі, солардың ішінде қазақтар, ұзақ уақытқа созылған соғыстан соң шаруашылықтан, тіпті отбасыдан ажырап әуре-сарсаң болады, ауыл кезіп кетеді және осыған байланысты қазақ сөзі «жұртсыз», «сандалған» деген сияқты мағынаға ие болғандығы анық. Қазақ сөзінің «шекара күзетшісі» және «қарулы атты әскер» сияқты мағынаға ие болуы да табиғи. Қазақтар жауынгер, қиыншылыққа төзімді болғандықтан оларды басқа жұрт жауынгершілікке пайдаланған, осының салдарынан шекара сақшыларын «қазақ» деп атаған. Тарихта мұндай жағдайлар көп кездеседі. Белгілі бір халық арасында жасалып, пайда көркем-өнер, қолөнер, жұмыс, қару-жарақ, киім т.б. сол халықтың атымен аталатындығы мәлім [7, 253-254 бет].

Ал зерттеуші Ә. Әбдрахманов «қазақ» сөзінің төркіні «қаз» және «оғ» (оқ) деген екі сөздің қосылуынан жасалған: «оғ» – көне түркі

тілінде ру, тайпа дегенді білдіреді. «Қаз – оғ(оқ)» – қазақ тайпалары деген ұғымды білдіреді деп айтқан [9, 40-бет]. Менің ойымша, «қазақ» сөзін екі сөзге бөлген жағдайда, «қаз» сөзі өзі жеке «қазақ» деген мағынаны білдіре алмайды. Сондықтан, қазақ тайпалары деген ұғымдарды білдіруі мүмкін емес.

Қорытындылай келе, расымен де, қандай деректі, қандай ғалымның еңбегін алсақ та «қазақ» этнонимінің шығу тегі, мағынасы жайлы ақпаратты алу үшін тек бір дереккөзіне сүйену мүмкін емес. Бірақ соған қарамастан кейбір ғалымдардың пікірлері ұштасады, бір-бірімен сәйкес келеді. Әрине, «қазақ» атауы бірден халық немесе ұлт атына айнала салған емес, оның алғашында ру-тайпа аты, бірте-бірте дамып қана халық атына айналған. Дегенмен, этноним жайлы болжамдардан, тұжырымдардан қорытынды жасауға болады. Жалпы, тарихи әдебиеттерде «қазақ» сөзінің түп-төркіні әртүрлі мағынада түсіндіріледі. Олардың кейбіреулері бұл сөздің түбірін қаз, каш (қашқын) деген етістектерден іздесе, кейбіреулері қаз және «оғ» (тайпа) деген сөздерден шығарады. Яғни, «қазақ» сөзінің жалпы жұртшылық мойындаған нақты этимологиясы әзірге жоқ. Дегенмен, бұл сөздің алғашқы мағынасы «еркін», «үйсіз», «шекара күзетшісі» дегенді білдіретініне ешкім де таласпайды.

Әдебиеттер

1. Зардыхан Қинаятұлы. Қазақ атауының тарихи-этимологиялық мән-мағынасы туралы // Қазақ мемлекеті және Жошы хан. (Тарихи-сараптамалық зерттеу). – Астана: Елорда, 2004. – 339 бет.
2. Халид Құрбанғали. Тауарих хамса (Бес тарих) – А.: Қазақстан, 1992. – 304 б.
3. Тынышпаев М. Материалы к истории киргиз-казахского народа. – Т.: ВОКГИ, 1925. – 108 с.
4. Султанов Т.И. С.К. Ибрагимов и его историко-востоковедческие исследования // Страны и народы Востока. 10 том. –М.: Наука, 1971. – С. 241-247.
5. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Казахстан. Летопись трех тысячелетий. – А.: Рауан, 1992. – 378 с.
6. Юдин В.П. Центральная Азия в XIV–XVIII веках глазами востоковеда. – А.: Дайк-Пресс, 2001. – 385 с.
7. Әбдуәли Қайдар. Ғылымдағы ғұмыр. 1-том. – А.: Сардар, 2014. – 520 бет.
8. Бартольд В.В. История изучения Востока в Европе и России. 2-том. – Л.: Ленинградский Гублит. Государственная учебно-практическая школа-типография им. тов. Алексеева, 1925. – 326 с.
9. Әбдрахманов Ә. Қазақ этнотопонимикасы. – А.: Ғылым, 1979. – 210 бет.

Р.Қ. Қалдыбаев

Павлодар педагогикалық университетінің 1 курс магистранты

А.М. Садыкова

Павлодар педагогикалық университеті гуманитарлық ғылымдар жоғары мектебінің доценті, PhD

«ҰЛЫ ДАЛАНЫҢ ЖЕТІ ҚЫРЫ» БАҒДАРЛАМАЛЫҚ МАҚАЛАСЫ ЖӘНЕ ҰЛТ ТАРИХЫН ТАНУДЫҢ ЖАҢА КЕЗЕҢІ

Андатпа. Мақалада «Ұлы Даланың жеті қыры» бағдарламалық мақаласы, оның басты бағыттары және бағдарлама аясында ұлт тарихын зерттеп-білу мәселелері талданып, аталған стратегиялық мақаланың ұлт тарихын жаңаша тану, тарихи сана мен патриоттық сана-сезімді қалыптастыру бағытындағы рөлі қарастырылады.

Тірек сөздер: «Ұлы Даланың жеті қыры» бағдарламалық мақала, ұлт тарихы, тарихи сана, тарихты жаңаша зерттеу.

Аннотация. В докладе рассматривается программная статья «Семь граней Великой степи», ее главные направления, анализируются новые подходы к изучению истории в рамках данной программы и ее роль в формировании исторического сознания и патриотизма.

Ключевые слова: программная статья «Семь граней Великой степи», национальная история, историческое сознание, новые подходы к изучению истории.

Summary. The paper concentrates on the program article «Seven Facets of the Great Steppe», its main directions, and analyzes new approaches to the study of history within the framework of this program and its role in the formation of historical consciousness and patriotism.

Keywords: program article «Seven Facets of the Great Steppe», national history, historical consciousness, new approaches to the study of history.

Кез келген халық пен ұлттың өзінің шыққан тегіне зер салып, өткеніне үңілуі, қоршаған ортасына ықпалы мен қоғамның дамуына қосқан үлесін ой таразысына салуы заңды құбылыс. Сол арқылы оның әлемдік өркениеттегі орнын айқындауға болады.

Жалпы біздің осыған дейін төл тарихымызды танып-білуде белгілі бір шеңберден аса алмай, оқиғаларды таңдамалы тұрғыдан сипаттауға басымдық беріп келгеніміз жасырын емес. Тіпті кейде осынау ұлан-ғайыр даламыздағы тіршілік белгісі Қазақ хандығы құрылған кезден ғана басталғандай қабылданып, әлі күнге дейін мәдениет пен өркениетке лайықты бағасын да бере қойған жоқпыз.

Ол аздай, қазақ көз ашқалы бері басқыншылық пен зорлық-зомбылықтан бас көтермеген, жаулап алмақ болғандармен соғысып өткен, одан қала берсе, ғылым мен білімнен алыс қалып, тек мал бағып, көшіп-қонып жүрген халық ретінде көрсетіліп келді. Кезінде одан басқасына мүмкіндіктің берілмегені белгілі. Сондықтан да тарихымызды осы сарынмен сабақтауға мәжбүр болдық. Бірақ еңсе тіктеп, егемен ел

болғаннан кейін де кейбіреулердің санасында осындай ұғымның бұлты әлі сейіле қоймағаны байқалып қалып жатады.

Енді мұндай олқылықтардың орнын толтырып, тарихи сананы жаңғыртар сәт туды. Өйткені, бүгінде тәуелсіз Қазақстан экономикасы қуатты, тұрақты даму жолына түскен, әлемдік көшке ілесіп қана қоймай, алдыңғы легінен орын алуға ұмтылған, өзіндік ұстанымы мен көзқарасын еркін білдіре алатын мемлекетке айналды. Біздің ендігі межеміз – осы бағыттан жаңылмай, өткеннен өнеге ала отырып көздеген мақсаттарымызға қол жеткізу. Осыны ескерген Елбасы «Ұлы даланың жеті қыры» атты мақаласын жариялап, ұлт тарихын танып-білудің жаңа кезеңін бастап беріп отыр.

Стратегиялық сипатқа ие бұл мақала көпқырлы әрі ауқымды тарихымызды дұрыс түсініп, қабылдауға шақырады. Яғни, әлемдік өркениетке қосқан үлесіміз бен жаһандық даму үрдісіне тигізген зор септігімізді қайтадан зерделеп, дүниежүзіне жаңаша дәріптеуге үндейді.

Шын мәнінде, біздің Ұлы даламыздың ғалам мәдениеті мен өркениетінде өзіндік орны бар. Оған ешкімнің таласы болмауы тиіс. Тек соны нақтылап, шегелеу үшін алдымен оның мәні мен маңызын өзіміз жете түсініп, түйсінудіміз керек [1, 66 б.].

Мәселен, Елбасы айтқандай, жылқының қолға үйретілуінің өзі әлемдік дамуға орасан зор әсер етті. Оның бүгінгі киім үлгісінің қалыптасуынан бастап, жаһандық құрылымға ықпал еткен ірі, алпауыт империялардың құрылуына дейін септігін тигізуі, расымен, айтарлықтай үлкен оқиға. Ал енді сол тарихи оқиғаның алтын бастауында қазақ сахарасының тұруы – біз үшін зор мақтаныш [1, 78 б.].

Еуразияның кіндігінде орналасқан Ұлы даламыз – Шығыс пен Батыстың арасындағы қақпа, өркениеттер мен мәдениеттер тоғысқан алтын көпір. Әлемдік сауда жүйесінің дамуына, бүгінгі транзиттік «дәліздердің» пайда болуына тікелей ықпал еткен Ұлы Жібек жолының біздің жерімізден өтуі Қазақстан туралы осындай анықтама жасауға мүмкіндік береді.

Елбасы өз мақаласында Ұлы дала төсінің күллі түркі дүниесінің атажұрты саналатынына, бүгінде әлемдік өркениеттің ажырамас бөлігіне айналған алма мен қызғалдақтың да «тарихи отаны» қазір біздер өмір сүріп отырған қоныс екеніне айрықша назар аударған.

Мінеки, бүгінде жер-жаһанның ең дамыған 30 мемлекетінің қатарына қосылуды мақсат тұтқан Қазақстан әлемдік өркениетке не берді, деген сауалға ауыз толтырып айтатын жауап осындай. Яғни, қазақ даласы – адамзат өрлеуінің қайнар көзі. Демек, біз тарихымызды қайғы-қасіретпен, жаугершілік заманмен және үрейлі жылдармен ғана емес, бүгін өзіміз бір бөлшегі болып отырған әлемнің қалыптасуына, ғылым мен білімнің дамуына, өркениеттің өріс алуына сүбелі үлес қосқан халық екенімізбен байланыстыруымыз қажет.

Мұның барлығы қазақта ғылымның, зиялы ортаның және жоғары мәдениеттің болғанын көрсететін басымдықтар. Осыны басшылыққа алып, бүгінгі кейбір стереотиптерді бұзып, жаңаша ұғым, көзқарас қалыптастыруымыз керек. Дәл біздің даламыздан бастау алған мәдениеттердің игілігін дүние жүзінің әлі күнге дейін көріп отырғанын дәріптеуіміз қажет. Мұндай қадам Ұлы даланың тарихын тым тереңнен бастап, бірнеше мың жылды қамтуды талап етеді. Сондықтан түркі дүниесімен бірге ғұн, сақтарға дейінгі ата тарихымызды тыңғылықты зерттеп, зерделегеніміз абзал [2, 114 б.].

Бұлардың әрқайсысы біздің тарихымыздың көз көріп, қол тимеген жаңа парақтарын ашуға мол мүмкіндік береді. Себебі, тек Ресей мен Қытай архивтерінің өзінде Ұлы дала тарихына қатысты мыңдаған жылдардың жылнамасы сақтаулы екенін бәріміз білеміз.

Гибратты ғұмырын дәріптеп қана қоймай, айдай әлемге жар салып, мақтан тұтарлық тұлғаларымыз да жетерлік. Аспан астын билеген Күлтегіннен бастап, адамзаттың екінші ұстазы болған Әл-Фараби, тұтас түркі әлемінің ғұламасы – Яссауи, Мысырға әмірін жүргізіп, әлемдік қақтығысқа тосқауыл болған Бейбарыс сұлтан сияқты ұлы есімдерімізді ұлықтау жаһанның бізді тағы бір қырымыздан тануына жол ашады. Сонымен бірге мұндай тың бастамалардың түркі әлемін одан әрі біріктіре түсетін тиімді тетік екенін де атап өткен жөн.

Осындай игі істер тарихи санамызды жаңғыртып, өткенімізді тағы бір ой елегінен өткізуге мүмкіндік береді. Ал тарихи сананы жаңғырту – ұлттық сананың оянуына, оның жаңа заман талаптарына сай қалыптасуына жол ашады. Ең бастысы, біз, Ұлы далада өмір сүріп отырған бүгінгі халық, өзімізді адамзат өркениетіне өлшеусіз үлес қосқан өр тұлғалардың ұрпағы және мәңгілік дамуға тың серпін берген мәдениеттің мұрагері екенімізді сезіне білуіміз керек.

Елбасы осы жолдағы жаңа бағыттарды анықтай отырып, оларды жүзеге асыруда заманауи технологиялар мен ғылымның соңғы жетістіктерін молынан пайдалануға назар аударған. Бұл – тарихтан тағылым ала отырып, бүгінгімізді болашақтың талаптарына сай бейімдеуге бастайтын негізгі құрал. Сондықтан да оның маңызы зор [3, 77 б.].

Алдымызда тұрған ендігі міндет – Елбасы анықтап берген сол басымдықтарды іске асыруға қоғам болып жұмылу. Бұл ауқымды жұмысқа мемлекеттік органдармен бірге саяси партиялар, үкіметтік емес ұйымдар және қоғам белсенділері бір кісідей атсалысып, өз үлестерін қосса, көздеген мақсатқа қол жеткізу жеңілдейтіні анық. Ең бастысы, науқаншылыққа бой алдырмай, ел дамуы мен тарихымызды танудың жаңа кезеңі жолында әрқайсымыздың аянбай еңбек еткеніміз абзал.

Қазіргі таңда жастардың тәрбие мәселесі басты назарда тұр. Себебі, жастар біздің болашағымыз, келешек мемлекет билігінің басында тұратын тұлғалар. Сондықтан жастардың бойында қазақстандық патриотизм сезімін қалыптастыруымыз керек. Қазақстандық патриотизм

дегеніміз не деген сұраққа жауап беру үшін алдымен патриот деген ұғымға тоқталайық. Патриотизм деген грек сөзінен аударған кезде «отан» дегенді білдіреді. Патриотизм дегеніміз адамның өз Отанын, туған жерін сүю, оған жаны ашу дегенді білдіреді. Ағылшын ойшылы Бернард Шоу «патриотизм деген сенің елін басқа елдерден жақсы, себебі сен ол жерде туылғансың» деп тұжырымдайды. Патриотизм мәселесі алдымен ҚР бірінші Президентінің «Болашаққа бағдар: рухани жаңғыру» [4] атты мақаласында көрініс тапқан. Бұл мақала ғана емес, мазмұны терең, ауқымы өте кең, ұлт руханиятын ХХІ ғасыр биігіне көтеретін рухани жаңғыру, ұлт санасын жаңғырту бағдарламасы деуге болады. Жаңғырудың бір бағыты өзіннің мәдениетін және өз ұлттық кодын сақтау болып табылады. Бұл әрбір этностың өз мәдениетіне ие бола тұра, салт-дәстүрлерін қадірлеп сақтап ұрпақтан ұрпаққа жеткізу деп білеміз, себебі бұл біздің ұмытылмайтын тарихымыз. Сондықтан қоғамның, оның ішінде әрбір тұлғаның рухани жаңғыруы өткені мен қазіргінің келешекпен байланысы. Осы орайда ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаевтың 21 қараша 2018 жылы жарық көрген «Ұлы даланың жеті қыры» [5] атты мақаласының басты бағыттары:

1) Ұлт тарихындағы кеңістік пен уақыт. Біздің жерімізден көптеген бұйымдар кезінде ойлап табылған. Ұлы даланы мекен еткен ежелгі адамдар талай техникалық жаңалықтар ойлап тауып, бұрын-соңды қолданылмаған жаңа құралдар жасаған. Бұларды адамзат баласы жер жүзінің әр түкпірінде әлі күнге дейін пайдаланып келеді. Көне жылнамалар бүгінгі қазақтардың арғы бабалары ұлан-ғайыр Еуразия құрлығындағы саяси және экономикалық тарихтың беталысын талай рет өзгерткені туралы сыр шертеді.

2) Атқа міну мәдениеті. Атқа міну мәдениеті мен жылқы шаруашылығы жер жүзіне Ұлы даладан тарағаны тарихтан белгілі. Еліміздің солтүстік өңіріндегі энеолит дәуіріне тиесілі «Ботай» қонысында жүргізілген қазба жұмыстары жылқының тұңғыш рет қазіргі Қазақстан аумағында қолға үйретілгенін дәлелдеді. Жылқының қолға үйретілуі атқа міну мәдениетінің де негізін қалады. Ту ұстаған салт атты жауынгердің бейнесі – батырлар заманының ең танымал эмблемасы, сонымен қатар, атты әскердің пайда болуына байланысты қалыптасқан көшпенділер әлемі «мәдени кодының» айрықша элементі. Атқа міну мәдениеті салт атты жауынгердің ықшам киім үлгісін дүниеге әкелді. Ат үстінде жүргенде ыңғайлы болуы үшін бабаларымыз алғаш рет киімді үстіңгі және астыңғы деп екіге бөліп, шалбардың алғашқы нұсқасын ойлап тапты. Дала тұрғындары теріден, киізден, кендір мен жүннен, кенептен шалбар тікті. Бұл жаңалық салт атты адамның ат үстінде қаққан қазықтай мығым отыруына, сонымен бірге шауып бара жатып, қолындағы қаруын еш қиындықсыз және неғұрлым тиімді қолдануына мүмкіндік берді. Сарбаз бен оның мінген атын қорғауға арналған сауытты да алғаш рет біздің бабаларымыз жасаған.

3) Ұлы даладағы ежелгі металлургия. Металл өндірудің амал-тәсілдерін табу тарихтың жаңа кезеңіне жол ашып, адамзат дамуының барысын түбегейлі өзгертті. Сан алуан металл кендеріне бай қазақ жері – металлургия пайда болған алғашқы орталықтардың бірі. Ежелгі заманда-ақ Қазақстанның Орталық, Солтүстік және Шығыс аймақтарында тау-кен өндірісінің ошақтары пайда болып, қола, мыс, мырыш, темір, күміс пен алтын қорытпалары алына бастады. Ата-бабаларымыз жаңа неғұрлым берік металдар өндіру ісін дамытып, олардың жедел технологиялық ілгерілеуіне жол ашты. Қазба жұмыстары барысында табылған металл қорытатын пештер мен қолдан жасалған әшекей бұйымдары, ежелгі дәуірдің тұрмыстық заттары мен қару-жарақтары бұл туралы тереңнен сыр шертеді. Осының бәрі ежелгі замандарда біздің жеріміздегідала өркениеті технологиялық тұрғыдан жақсы дамығанын көрсетеді.

4) Аң стилі. Біздің ата-бабаларымыз қоршаған ортамен етене өмір сүріп, өздерін табиғаттың ажырамас бөлшегі санаған. Олардың мұрасының жарқын көрінісі, көркем болмысы мен рухани байлығының айшықты белгісі – «аң стилі» өнері. Жануарлар бейнесін тұрмыста пайдалану адам мен табиғаттың өзара байланысының символына баланып, көшпенділердің рухани бағдарын айқындап отырған. Олар жыртқыштардың, негізінен мысық тұқымдас аңдардың суретін көбірек қолданған. Егемен Қазақстанның символдарының бірі – жергілікті жануарлар әлемінде сирек кездесетін тұрпаты текті қар барысы екені кездейсоқ емес. Яғни, аң стилі бабаларымыздың айрықша жоғары өндірістік тәжірибесі болғанын көрсетеді. Олар оюлап кескіндеуді, металмен жұмыс істеудің техникасын, соның ішінде, мыс пен қоладан балқымалар жасаудың және құймалар құюдың, жайма алтын дайындаудың күрделі әдістерін жақсы меңгерген.

5) Алтын адам. Біздің түп-тамырымызға жаңаша көзқараспен қарауға жол ашып, әлемдік ғылым үшін сенсация саналған жаңалық – 1969 жылы Қазақстанның Есік қорғанынан табылған, өнертанушы ғалымдар арасында «Қазақстандық Тутанхамон» деген атқа ие болған «Алтын адам». Бұл жауынгер талай тылсым құпияның бетін ашты. Біздің бабаларымыз әлі күнге дейін өзінің асқан көркемдігімен тамсандыратын аса жоғары деңгейдегі көркем дүниелер жасаған. Жауынгердің алтынмен апталған киімдері ежелгі шеберлердің алтын өңдеу техникасын жақсы меңгергенін аңғартады. Халқы өз көсемдерін осылайша ұлықтап, оның мәртебесін күн секілді құдірет деңгейіне көтеріп асқақтатқан. Қорымдағы сән – салтанатты жасау – жабдықтар ежелгі бабаларымыздың зияткерлік дәстүрлерінен де мол хабар береді.

6) Түркі әлемінің бесігі. Қазақтардың және Еуразияның басқа да халықтарының тарихында Алтайдың алар орны ерекше. Осынау асқар таулар ғасырлар бойы Қазақстан жерінің тәжі ғана емес, күллі түркі әлемінің бесігі саналды. Дәл осы өңірде біздің дәуіріміздің I

мыңжылдығының орта шенінде Түркі дүниесі пайда болып, Ұлы дала төсінде жаңа кезең басталды. Орасан зор кеңістікті игере білген түркілер ұлан – ғайыр далада көшпелі және отырықшы өркениеттің өзіндік өрнегін қалыптастырып, өнер мен ғылымның және әлемдік сауданың орталығына айналған ортағасырлық қалалардың гүлденуіне жол ашты. Мәселен, орта ғасырдағы Отырар қаласы әлемдік өркениеттің ұлы ойшылдарының бірі – Әбу Насыр Әл-Фарабиді дүниеге әкелсе, түркі халықтарының рухани көшбасшыларының бірі Қожа Ахмет Ясауи Түркістан қаласында өмір сүріп, ілім таратқан.

7) Ұлы Жібек жолы. Еліміздің географиялық тұрғыдан ұтымды, яғни Еуразия құрлығының кіндігінде орналасуы ежелден әртүрлі мемлекеттер мен өркениеттер арасында транзиттік «дәліздердің» пайда болуына септігін тигізді. Біздің дәуірімізден бастап бұл құрлық жолдары Үлкен Еуразияның Шығысы мен Батысы, Солтүстігі мен Оңтүстігі арасындағы сауда және мәдениет саласындағы байланыстардың трансконтинентальды желісіне – Ұлы Жібек жолы жүйесіне айналды. Керуен жолдарын мінсіз ұйымдастырып, қауіпсіздігін қамтамасыз еткен Ұлы дала халқы ежелгі және орта ғасырлардағы аса маңызды сауда қатынасының басты дәнекері саналды. Дала белдеуі Қытай, Үнді, Парсы, Жерорта теңізі, Таяу Шығыс және славян өркениеттерін байланыстырды. Алғаш пайда болған сәттен бастап, Ұлы Жібек жолы картасы, негізінен, Түрік империяларының аумағын қамтыды. Орталық Еуразияда түркілер үстемдік құрған кезеңде Ұлы Жібек жолы гүлдену шегіне жетіп, халықаралық ауқымда экономиканы өркендетуге және мәдениетті дамытуға септігін тигізді.

8) Қазақстан – алма мен қызғалдақтың отаны. Асқақ Алатаудың баурайы алма мен қызғалдақтың «тарихи отаны» екені ғылыми тұрғыдан дәлелденген. Қарапайым, бірақ бүкіл әлем үшін өзіндік мән – маңызы зор бұл өсімдіктер осы жерде бүр жарып, жер жүзіне таралған. Қазақстан қазір де әлемдегі алма атаулының арғы атасы – Сиверс алмасының отаны саналады. Дәл осы тұқым ең көп таралған жемісті әлемге тарту етті. Бәріміз білетін алма – біздегі алманың генетикалық бір түрі. Ол Қазақстан аумағындағы Іле Алатауы баурайынан Ұлы Жібек жолының көне бағыты арқылы алғашқыда Жерорта теңізіне, кейіннен бүкіл әлемге таралған. Осы танымал жемістің терең тарихының символы ретінде еліміздің оңтүстігіндегі ең әсем қалалардың бірі Алматы деп аталды. Алматы қаласында апорт алмасының көптеген түрлері өсірілетіндігі белгілі. Алманың ең жақсы сорттарын Алматыдан сатып алуға болады.

Көтерілген мәселелер жан-жақты ой елегінен өткізіп, терең зерделеуді талап етеді. Сондай-ақ, біздің дүниетанымымыздың, халқымыздың өткені мен бүгінінің және болашағының іргелі негіздеріне тікелей қатысты. Еліміздің мамандары бұл жұмысты бірнеше ірі жобалар арқылы бастауға болады деп өз ойларын білдірген.

1) Архив – 2025 Тәуелсіздік жылдарында халқымыздың өткенін зерттеуге қатысты ауқымды жұмыстар атқарылды. Еліміздің тарихи жылнамасындағы ақтандақтарды қайта қалпына келтіруге жол ашқан «Мәдени мұра» бағдарламасы табысты іске асырылды. Бірақ, бабаларымыздың өмірі мен олардың ғажап өркениеті жөніндегі көптеген деректі құжаттар, әлі де болса, ғылыми айналымға түскен жоқ. Олар әлемнің бүкіл архивтерінде өз іздеушісі мен зерттеушісін күтіп жатыр. Өз тарихына деген мақтаныш сезімін ұялатып, отаншылдық тәрбие беру мектеп қабырғасынан басталуға тиіс. Сондықтан, мектептер мен барлық өңірлердегі өлкетану музейлерінің жанынан тарихи-археологиялық қозғалыстар құру маңызды. Ұлт тарихын санаға сіңіру барша қазақстандықтардың бойында өз бастауларына деген ортақтық сезімін қалыптастырады.

2) Ұлы даланың ұлы есімдері. Көпшіліктің санасында тарихи үдерістер, негізінен, тұлғаландыру сипатына ие болатыны белгілі. Көптеген халықтар өз елінің ерекше елшісі сынды ұлы бабаларының есімдерін мақтан тұтады. Мысалы, өткен дәуірлердегі Тутанхамон, Конфуций, Ескендір Зұлқарнайын, Шекспир, Гете, Пушкин және Джордж Вашингтон сияқты дүние жүзіне белгілі тұлғалар бүгінде «өз мемлекеттерінің» баға жетпес символдық капиталы саналады әрі сол елдердің халықаралық аренада тиімді ілгерілеуіне септігін тигізіп отыр.

Ұлы дала Әл-Фараби мен Яссауи, Күлтегін мен Бейбарыс, Әз-Тәуке мен Абылай, Кенесары мен Абай және басқа да көптеген ұлы тұлғалар шоғырын дүниеге әкелді. Сондықтан, біз біріншіден, атақты тарихи тұлғаларымыз бен олардың жетістіктерінің құрметіне ашық аспан астында ескерткіш-мүсіндер қойылатын «Ұлы даланың ұлы есімдері» атты оқу-ағарту энциклопедиялық саябағын ашуымыз керек.

Екіншіден, мақсатты мемлекеттік тапсырыс ұйымдастыру арқылы қазіргі әдебиеттегі, музыка мен театр саласындағы және бейнелеу өнеріндегі ұлы ойшылдар, ақындар және ел билеген тұлғалар бейнесінің маңызды галереясын жасауды қолға алу қажет. Сондай-ақ, бұл жерде классикалық қалыптан тыс, баламалы жастар өнерінің креативті әлеуетін де пайдаланудың мәні зор. Осыған орай, бұл іске тек отандық қана емес, сонымен бірге, шетелдік шеберлер мен шығармашылық ұжымдарды да тартқан жөн.

Үшіншіден, еліміздің тарихи кезеңдерін кеңінен қамти отырып, «Ұлы Дала тұлғалары» атты ғылыми-көпшілік серияларды шығарып, тарату жұмыстарын жүйелендіру және жандандыру қажет. Бұл бағытта қазақстандық ғалымдармен қатар шетелдік мамандар да тартылатын халықаралық көпбейінді ұжым құруға болады. Нәтижесінде, біздің қаһармандарымыздың өмірі мен қызметі жөнінде тек еліміздегілер ғана емес, сондай-ақ, шет елдегілер де білетін болады.

3) Түркі әлемінің генезисі Қазақстан – күллі түркі халықтарының қасиетті «Қара шаңырағы». Бүгінгі қазақтың сайын даласынан әлемнің

әр түкпіріне тараған түркі тектес тайпалар мен халықтар басқа елдер мен өңірлердің тарихи үдерістеріне елеулі үлес қосты. Осыған байланысты, «Түркі өркениеті: түп тамырынан қазіргі заманға дейін» атты жобаны қолға алу қажет. Бұл жоба аясында 2019 жылы Астанада Түркологтардың дүниежүзілік конгресін және әртүрлі елдер музейлерінің экспозицияларына ежелгі түркі жәдігерлері қойылатын Түркі халықтарының мәдени күндерін ұйымдастыру керек.

4) Ұлы даланың ежелгі өнер және технологиялар музейі «Ұлы дала» атты ежелгі өнер және технологиялар музейін ашуға толық мүмкіндігіміз бар. Оған озық өнер мен технология үлгілерін – аң стилінде жасалған бұйымдарды, «Алтын адамның» жарақтарын, жылқыны қолға үйрету, металлургияны дамыту, қару-жарак, сауыт-сайман дайындау үдерісін көрсететін заттарды және басқа да жәдігерлерді жинақтауға болады. Онда Қазақстан жерінен табылған құнды археологиялық ескерткіштер мен археологиялық кешендердің экспозициялары қойылады.

Ежелгі Отырар қаласының бірқатар нысандарын – үйлері мен көшелерін, қоғамдық орындарын, су құбырларын, қала қамалының қабырғалары мен тағы да басқа жерлерін ішінара қалпына келтіретін туристік жоба да қызықты болмақ. Осының негізінде білімді дәріптеуге және туризмді дамытуға баса мән берілуі қажет.

Қорытындылай келе, мемлекет басшысының «Ұлы даланың жеті қыры» атты стратегиялық мақаласы барша болмыс-бітіміміз бен қадір-қасиетімізге нәр беріп, кемел келешегіміздің бағыт – бағдарын айқындап бергенін айтқым келеді. Мұның бәрі өткенін мақтан тұтып, өз-өзіне сенімді ұрпақ тәрбиелеуде бағдаршам болатын құндылықтар. Міне, бүгінгі аға буынның ұрпақ алдында адал атқаратын бастамалары да осы. Алда әлі ұзақ жол, үлкен асулар бар. Сол асулар мен қиындықты жеңу үшін білектің күші мен найзаның ұшы керек емес. Оған тек жүрек пен білім, талант пен талап керек. Қазақ елінің абыройын асырып, мерейін үстем етер, әлем таңғалар, талай-талай жаңалық ашар білімділер керек.

ҚР Президенті Н.Ә. Назарбаев мақалада өз тарихын біліп, құрметтеп, мақтан тұту керектігі жайлы айтып өтті. Мақаланың кейбір тұстарына шолу жасасақ, біріншіден, «Архив-2025» бағдарламасының өзекті екенін айтсақ болады. Өйткені біздің ата-бабаларымыздың өркендеу өмірі жайлы әлі де ғылыми негіздемелер жоқ, сондықтан осындай құжаттар зерттеуді талап етеді. «Архив-2025» бағдарламасы қазақ елінің пайда болғанынан бастап қазірге дейінгі бүкіл шет ел мен отандық архивтерінің фундаменталдық зерттеулерін қамтитын болады. Осыған байланысты Елбасы патриоттық тәрбиені мектептен бастау керектігі туралы айтады, ол үшін мектептерде тарихи-археологиялық қозғалыстарды құру керек деп тұжырымдайды.

Осыған орай мемлекеттің негізгі міндеттерінің бірі – азаматтарды елін сүйетіндей етіп, мемлекет мүддесін қорғауды өз борышы сияқты қарайтындай етіп тәрбиелеу деп білеміз.

Әдебиеттер

1. «Қазақстан»: Ұлттық энциклопедия / Бас редактор Ә. Нысанбаев. – Алматы: «Қазақ энциклопедиясы» Бас редакциясы, 1998. VI том.
2. Қазақстан Республикасында білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 7 желтоқсандағы № 1118 Жарлығы. – Астана, 2010. – 52 б.
3. Жарықбаев Қ. Тағы да халық педагогикасы мен этнопедагогикасы немесе қазақ тәлім–тәрбиесі туралы // Ұлағат. – №3. – 1997.
4. Қазақ әдебиеттану ғылымының тарихы. – Алматы, 2008.
5. Назарбаев Н. Ұлы даланың жеті қыры. <https://egemen.kz/article/178090-nursultan-nazarbaev-uly-dalanyh-dgeti-qyru>

Т.Ю. Калиева

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: З.К Темиргазина

доктор филологических наук, г. Павлодар

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ СИНТАКСИЧЕСКОГО АНАЛИЗА ПРЕДЛОЖЕНИЙ УЧАЩИХСЯ 7-Х КЛАССОВ В УСЛОВИЯХ ДИСТАНЦИОННОГО ОБУЧЕНИЯ

Андатпа. Білімнің цифрландыру жағдайында бұл тақырып замануи мектеп үшін өте маңызды, өйткені ақпараттық технологиялардың дамуына және жалпы компьютерлетуіне байланысты, оқушылардың бір бөлігі жазба тілінде тыныс белгілерін сақтамайды немесе сақтағысы келмейді. Бұл әрекет жазба жұмыстарында көптеген қателерді жіберуді туындайды жасөспірімдердің ауызша сөйлесулері де өзгерді. Олар сөйлескенде өз ойларын сауатты, толық, нақты жеткізе алмайды.

Біліммен гуманитарлық ғылымында екі бағытты байқауға балады. Бірінші – барлық мәдени мұраның цифрлануы; екіншісі – гуманистарлыққа бағыттаған цифрланған мәтіндерді интеллектуалды түрде жаңарту және осының негізінде жаңа білімді қалыптастыру. Гуманистарлық бағыттағы ақпараттық технологиялар бай мәтіндік материалды сақтауға өте лайықты құрал боп табылады.

Тірек сөздер: Біліммен гуманитарлық ғылымында екі бағытты байқауға балады. Бірінші – барлық мәдени мұраның цифрлануы.

Аннотация. В условиях цифровизации образования данная тема является актуальной для современной школы, так как в связи с развитием информационных технологий и всеобщей компьютеризацией значительная часть обучающихся подчас забывает или не считает нужным использовать правила пунктуации в письменной речи, что ведёт различного рода ошибкам в письменных высказываниях. Изменилась и устная речь подрастающего поколения: наблюдается упрощение высказываний, снижение процента употребления в устной речи простых осложнённых и сложных предложений, что свидетельствует о снижении способности подростков точно и грамотно формулировать свои мысли.

Выделяют два направления использования информационных технологий в гуманитарных науках и образовании. Первое связано с цифровизацией всего культурного наследия, второе – с методами интеллектуальной обработки оцифрованных текстов гуманитарной направленности и генерирования на их основе нового знания в соответствии с целями и задачами исследователя. Информационные технологии гу-

манитарной направленности представляют собой удобный инструмент для сохранения богатого текстового материала, однако они все еще недостаточно эффективны для решения задач исследователя-гуманитария, что связано с особой природой гуманитарного знания и познания.

Ключевые слова: Цифровизация образования. Дистанционное обучение заставило под другим углом взглянуть на урок, выявило новые в истории образования проблемы, например, поиск новых инструментов учителя.

Summary. In the context of the digitalization of education, this topic is relevant for the modern school, since in connection with the development of information technologies and universal computerization, a significant part of students sometimes forgets or does not consider it necessary to use punctuation rules in written speech, which leads to various kinds of errors in written statements. The oral speech of the younger generation has also changed: there is a simplification of statements, a decrease in the percentage of use of simple, complicated and complex sentences in oral speech, which indicates a decrease in the ability of adolescents to accurately and competently formulate their thoughts.

Keywords: The oral speech of the younger generation has also changed: there is a simplification of statements.

В условиях цифровизации образования данная тема является актуальной для современной школы, так как в связи с развитием информационных технологий и всеобщей компьютеризацией значительная часть обучающихся подчас забывает или не считает нужным использовать правила пунктуации в письменной речи, что ведёт различного рода ошибкам в письменных высказываниях. Изменилась и устная речь подрастающего поколения: наблюдается упрощение высказываний, снижение процента употребления в устной речи простых осложнённых и сложных предложений, что свидетельствует о снижении способности подростков точно и грамотно формулировать свои мысли.

Выделяют два направления использования информационных технологий в гуманитарных науках и образовании. Первое связано с цифровизацией всего культурного наследия, второе – с методами интеллектуальной обработки оцифрованных текстов гуманитарной направленности и генерирования на их основе нового знания в соответствии с целями и задачами исследователя. Информационные технологии гуманитарной направленности представляют собой удобный инструмент для сохранения богатого текстового материала, однако они все еще недостаточно эффективны для решения задач исследователя-гуманитария, что связано с особой природой гуманитарного знания и познания.

Современный урок – это совокупность традиционных методов обучения и современных педагогических технологий. И эти технологические приемы создают условия для творческого, интеллектуального развития учащегося и позволяют проводить обучение в сотрудничестве и сотворчестве. Дистанционное обучение заставило под другим углом взглянуть на урок, выявило новые в истории образования проблемы, например, поиск новых инструментов учителя. Но важным, все же, остается одно: традиционный урок – это, прежде всего, диалог между учителем

и учеником. И уроки в онлайн режиме, конечно, не смогут заменить живого общения.

Предложение – основное синтаксическое понятие. Главные, второстепенные члены предложения, грамматическая основа – синтаксические единицы. Виды предложений по интонации (восклицательные, невосклицательные), по цели высказывания (повествовательные, вопросительные, побудительные).

В программах синтаксис представлен в первой содержательной линии курса «Русский язык», предполагающей получение учащимися основ лингвистических знаний из области синтаксиса. Основу содержания школьного курса синтаксиса составляет система синтаксических понятий.

Предложение трактуется как «главное средство выражения и сообщения мысли». В работе над предложением необходим учёт его многоаспектности (грамматической организованности, семантической завершённости, интонационного оформления).

Значение работы над предложением состоит:

Во-первых, в том, что в предложении находят выражение наиболее существенные функции языка – познавательная, экспрессивная и коммуникативная.

Во-вторых, в процессе изучения теоретического материала о предложении как единице синтаксиса происходит обогащение знаний учащихся о языке, что повышает уровень их языковой компетенции.

В-третьих, при выполнении упражнений формируется умение осознанно использовать предложения в устной и письменной речи.

В-четвёртых, на синтаксической основе осуществляется усвоение лексики и морфологии, фонетики и орфографии. Предложение как единица речи даёт возможность детям осознать роль в языке имён существительных, прилагательных, глаголов.

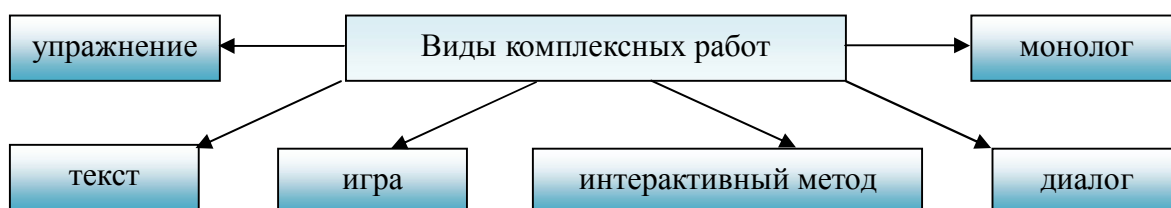
В-пятых, работа над предложением развивает внимание и интерес учащихся к интонационно-смысловой стороне высказывания, что оказывает положительное влияние на формирование пунктуационных умений школьников.

В-шестых, предложение располагает значительным запасом выразительных средств, понимание и использование которых повышает уровень культуры речи школьников, способствует развитию их творческих способностей.

В-седьмых, происходит развитие речи учащихся на всех уровнях: произносительном (формируется умение правильно интонировать предложение); лексическом (в составе предложения раскрывается лексическое значение слова; предложение имеет большие возможности для уточнения и активизации словаря); грамматическом (формируется умение употреблять в речи различные синтаксические конструкции); на уровне связной речи (предложение используется в качестве «строитель-

ного материала» для создания текста). Наконец, при ознакомлении школьников с особенностями синтаксических понятий при выполнении упражнений, предполагающих анализ различных синтаксических конструкций, развивается логическое мышление учащихся, овладение универсальными учебными действиями.

Глубокое обучение учащихся общеобразовательной средней школы напрямую зависит от педагогического мастерства и любознательности учителя. Для формирования умений и навыков учащихся в овладении синтаксисом имеет большое значение создание комплексной системы работ. Для формирования синтаксических умений и навыков учащихся нами предложена следующая комплексная система работы.

В 7 классах, при изучении синтаксиса уделяется немного времени, но необходимо обращать внимание детей на:

- грамматические связи слов в словосочетании;
- грамматические основы простых предложений;
- синтаксическую роль причастия, причастного оборота и краткого причастия;
- синтаксическую роль деепричастия;
- расстановку знаков препинания при причастном и деепричастном оборотах;
- роль союзов в предложениях;
- отличия простых предложений от сложных.

Приведу пример: При прохождении «типов произношения предложения в зависимости от цели произношения» в 7 классе был предложен следующий текст:

Текст 1. *Иногда мысль, которую нужно сообщить, излагается в виде прямого вопросительного предложения. Не с целью получения ответа на вопрос, а с целью информирования о чувствах человека. Это очень рациональный способ выразительно выразить свою мысль. Часто встречающиеся в художественной литературе ораторские сложноподчиненные связки употребляются и в виде сложноподчиненных вопросительных предложений. Оно расходуется в цепях вопросительных предложений в виде причин другого существенного действия, бытия.*

По тексту учащиеся выполняли следующие задания:

Чтение. В каком жанре написан текст? О каком типе вопросительного предложения говорится в тексте? Высказывайте свои мысли с конкретными аргументами.

Как вы понимаете в академическом тексте фразу «ораторские сложные обертки». О чем говорит ученый?

Письмо. Сделайте синтаксический разбор сложноподчиненного предложения в тексте. Расскажите, из какого слова сделаны главные предложения, и покажите его в виде таблицы.

Информационная функция текста. Текст, помимо предоставления учащимся информации о риторическом вопросительном предложении, дает возможность ознакомиться с мнением известного ученого, изучившего науку синтаксиса.

Результат. Ученик, познакомившись с академическим текстом, вспомнил типы вопросительных предложений, которые проходили на уроке. Анализируя мнение ученого, он пытался системно донести свою мысль. Освоил выделение жанровой специфики через структуру и оформление текста.

Заключение. Во время дистанционного обучения, очень трудно подобрать необходимые приемы работы с детьми из-за нехватки времени, но все же, чтобы учащиеся четко и правильно выполняли синтаксический разбор предложений можно использовать методы объяснения, вопрос-ответ, изложение, анализ, обобщение, интерактивные методы, когнитивные методы. Чтобы сформировать синтаксические умения и навыки учащихся, нужно осваивать теоретический материал, грамотно писать, систематически выполнять упражнения и творческого характера, совершенствование навыков устной речи с безошибочным выполнением языкового анализа.

Для формирования навыков синтаксического анализа следует:

- 1) находить грамматическую основу предложения;
- 2) различать простые и сложные предложения;
- 3) производить синтаксический разбор предложений и словосочетаний;
- 4) составлять схему предложения,
- 5) по схемам использовать изучаемые синтаксические конструкции в собственной речи.

Литература

1. Валгина Н.С. Современный русский язык. Синтаксис: учебно-методическое пособие. – М., 2013. – С. 4-10.
2. Чикина Л.К., Шигуров В.В. Словесные и предложенческие связи в русском синтаксисе: учебное пособие. – М., 2014. – С. 6-15.
3. Распопов И.П. Структура простого предложения в современном русском языке: учебник. – М., 2015. – С. 35-427.
4. Акимова Г.Н. Синтаксическая составляющая в создании «трудностей» современного художественного текста // Обретение смысла: сб. статей. – СПб., 2012. – С. 17-23.
5. Курманова Н. Научно-методические основы технологии развивающего обучения синтаксису словосочетаний в общеобразовательных школах: монография. – Алматы, 2014. – 369 с.

Т.Ю. Кукало

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Г.С. Суюнова

доктор филологических наук, профессор, г. Павлодар

ВОЗМОЖНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРНЕТА ПРИ ОБУЧЕНИИ РУССКОМУ ЯЗЫКУ

Андатпа. Баяндамада Интернет желісі арқылы орыс тілін үйренудің және олардың ең танымалдарын анықтаудың мүмкін жолдары қарастырылған. Профильдік деңгейде орыс тілін оқытуда интернеттегі оқу материалдарын пайдалану бойынша нұсқаулықтар ұсынылады, лингводидактикалық қызметте қолдануға болатын Интернет-технологиялардың әртүрлі мүмкіндіктерін қолдану салаларына сипаттама беріледі.

Тірек сөздер: Ғаламтор, орыс тілі, білім беру қызметі, оқу процесі, желілік ресурс, заманауи білім беру, ақпараттық-білім беру кеңістігі, коммуникативті құзыреттілік, Интернет-технологиялар, Интернет-ресурстар.

Аннотация. В докладе рассматриваются возможные пути изучения русского языка с помощью сети Интернет и выявления наиболее популярных из них. Предлагаются методические рекомендации по использованию учебных Интернет-материалов в обучении русскому языку на профильном уровне, даётся характеристика сфер применения многообразных возможностей Интернет-технологий, которые могут быть использованы в лингводидактической деятельности.

Ключевые слова: Интернет, русский язык, учебная деятельность, процесс обучения, ресурс сети, современное образование, информационно-образовательное пространство, коммуникативная компетенция, Интернет-технологии, Интернет-ресурсы.

Summary. The report examines possible ways of learning Russian using the Internet and identifies the most popular ones. The article offers methodological recommendations on the use of educational Internet materials in teaching the Russian language at the profile level, describes the areas of application of mekhpolutiy that can be used in linguodidactic activities.

Keywords: Internet, Russian language, educational activity, educational process, network resource, modern education, information and educational space, communicative competence, Internet technologies, Internet resources.

Интернет – это возможность жить без границ.

Интернет открывает новые возможности для работы, обучения и развлечений.

В условиях стремительного развития информационных технологий, сети Интернет проблема отбора и использования ресурсов становится чрезвычайно актуальной. Поскольку медиа-культура утвердилась практически во всех областях человеческой жизни, в том числе и в образовательном пространстве, учителю предоставляется возможность повысить качество урока русского языка, используя многогранный мир Интернета и медийности. С этой целью учитель может использовать компьютеры,

планшеты, интерактивные доски, если ими оснащен класс. Но, как считает З.Д. Шалабаева, не следует забывать, что уроки русского языка – это не нагромождение знаний, а поисковая деятельность, направленная на формирование умений и навыков в отношении ориентации в информационном пространстве. Ведь ученик, зайдя в Интернет, погружается в новую реальность и может забыть о первоначальной цели своего обращения к данному ресурсу [1, с. 64].

Поэтому учитель, прежде всего, должен научить учащихся при использовании Интернет-сети сосредотачиваться на основных целях. Другой сложностью может стать некачественный продукт, которыми в настоящее время заполнено Интернет-пространство. Поэтому таким урокам должно предшествовать качественная, серьезная подготовка учителя, который должен пересмотреть Интернет-ресурсы, к которым он советует обращаться ученикам.

Современный учитель, по мнению М.Г. Ермолаевой, должен стремиться к внедрению интерактивного способа использования Интернет-ресурсов, и понимать, что – это не флешка с презентацией, а современные образовательные онлайн-сервисы, обучающие платформы, облачные мультимедийные технологии, дистанционное индивидуальное обучение, учебно-развивающие проекты в соцсетях [2, с. 48]. Потребность человека занять свое место в социуме приводит к необходимости применения современных информационных технологий на практике. Образовательные ресурсы нового поколения позволяют на качественно новом уровне излагать учебный материал, используя самые разнообразные методы и технологии. Это, прежде всего, возможность для учителя иметь под рукой огромное количество иллюстративного материала, а главное очень быстрый доступ к нему, возможность готовить ресурсы, содержащие необходимый материал, создавать самостоятельно тесты для проверки усвоенного материала, непосредственное знакомство учителя с новинками методической литературы. Применение Интернет-ресурсов на уроке русского языка, отмечает Ж.К. Темерканова, должно быть методически обоснованным и дидактически продуманным – именно это создаст занятия образным, наглядным, интересными, поможет более глубокому усвоению учениками учебного материала. Целостное, умелое использование русского языка, на формирование интересов и эстетических вкусов, способствует повышению качества знаний, активизации исследовательской деятельности учащихся, их творческой активности [3, с. 58].

Широкое применение получили визуальные и звуковые фрагменты урока (кино, мультфильмы, буктрейлеры, видеоролики и прочее). На файлообменнике YouTube можно найти множество интересных видеосюжетов, которые касаются как отдельных персоналий русской литературы, так и художественных произведений. Видеофрагменты можно подготовить (скачать) заблаговременно или просмотреть прямо на уроке в режиме онлайн. Вообще их может сделать каждый учитель, если он уме-

ет работать в программе Mave Maker или Pinnacle Studio, необходимо лишь найти нужный текстовый материал: книги, путеводители, картинки, фотографии, видео, другую информацию в Интернете.

Мультимедиа, согласно мнению К.К. Рахимжановой, является эффективной образовательной технологией благодаря присущим ей качествам интерактивности, гибкости, интеграции информации цифрового характера (тексты, графика, анимация), визуального изображения (видео, фотографии, картинки), звука (речь, музыка). Имитационное моделирование с аудиовизуальным изображением помогает вместо абстрактного описания дать адекватное представление о реальных или даже мнимых вещи. Применение мультимедийных проектов «Литературный портрет», в который входят документы, фото, таблицы, иллюстрации, аудио и видео фрагменты, скомпонованные в соответствии к циклу уроков по разделам или творчеством отдельных писателей, является ярким, динамичным, результативным, интересным для учащихся, а потому эффективным для усвоения знаний [4, с. 225].

Применение Интернет-ресурсов на уроках русского языка дает возможность пользоваться учащимся на уроке всеми доступными словарями русского языка, изучить этимологию того или иного слова, повторить правило, которое изучалось ранее, изучить дополнительный материал по новой теме урока. Интернет-ресурсы позволяют проводить более полноценные практические занятия: от виртуального знакомства с теоретическими сведениями по изучаемой теме до работы экспериментальной, проведения проверки собственных знаний, умений, навыков. LearningApps.org (<http://learningapps.org/>) – онлайн сервис, который позволяет создать интерактивные упражнения. Для создания дистанционного и перевернутого обучения уместным будет использование сервиса для создания электронной стены Padlet (<https://padlet.com/>).

Изучение русского языка, по мнению М.Н. Евстигнеева, имеет свои особенности: в каждом классе можно применять определенные электронные ресурсы. Например, для 5–6 классов лучше всего подходит использование ребусов, кроссвордов, интересных заданий. Для этого можно использовать <http://puzzlecup.com/crosswordru>. Этот сервис поможет без особых стараний помочь составить свой кроссворд [5, с. 7]. В старших классах можно усложнять задачи и, соответственно, применять более сложные программы и сервисы [5, с. 7]:

- интерактивные упражнения в SmartNotebook;
- создание презентаций в Power Point, Prezi и т. д.;
- создание схематической наглядности с VideoScribe;
- создание ряда интерактивных упражнений, задач, в соответствии с изучаемой темой (использование доски объявлений Padlet);
- создание видео в Movie Maker;
- создание ассоциативных рядов с помощью ресурса Tagul.

А.Г. Волостникова рекомендует привлекать учащихся к созданию электронных изданий потому, что это [6, с. 95]:

- проявление самостоятельной креативной деятельности учащихся;
- воспитывает привычку и потребность в постоянном использовании в обучении компьютерных технологий;
- во время редактирования и форматирования ученик неоднократно обращается к учебному материалу, что способствует прочному усвоению предмета.

Одной из наиболее эффективных моделей использования Интернета в образовательном процессе по русскому языку является web-квест. Технология web-квеста направляет работу учителей на внедрение новых научных идей, методик, технологий, формирование практического опыта по работе с одаренными детьми. Веб-квест позволяет не только повысить мотивацию учащихся к изучению русского языка, но и учит учащихся решать проблемные ситуации и работать в команде для достижения общей цели.

Актуальными на сегодня, по мнению Н.Т. Алиповой, являются электронные образовательные сервисы, применение которых в учебной и внеклассной работе способствует повышению эффективности усвоения учебного материала на уроках русского языка, инициативности и мотивации учащихся [7, с. 111].

Ресурс по созданию интерактивных изображений ThingLink <https://www.thinglink.com/> позволяет создавать мультимедийные плакаты, на которые наносятся маркеры. При наведении на них появляется мультимедийный контент. Как считает С.Л. Венедиктова, с помощью сервиса Thinglink можно создавать различные образовательные материалы, например [8, с. 13]:

- комплекты электронных дидактических материалов к уроку;
- технологические схемы для выполнения определенного вида задач;
- мультимедийные конспекты лекций;
- тематические сборники ресурсов в сети Интернет и медиа коллекции;
- маршрутные карты или карты путешествий; интерактивные плакаты в виде проектов по определенной тематике и тому подобное.

Использование сервиса Thinglink способствует [8, с. 14]:

- организации проектной и исследовательской деятельности учащихся;
- представлению результатов коллективной и индивидуальной работы;
- проведению веб-конкурсов, интерактивных игр или викторин и др.

И.Л. Шишкова рекомендует на уроках русского языка в школе использование следующих Интернет-ресурсов:

1. Сервис для создания фотофильмов <http://fotofilmi.ru> – показ и отображение фотографий сопровождается специальными эффектами, анимацией, текстовыми комментариями и музыкой.

2. Создание онлайн презентаций <http://ru.calameo.com> <http://www.slideboom.com> социальные сервисы, которые позволяют конвертировать презентации power point в формате flash и предназначены для хранения и дальнейшего личного и общего их использования.

3. Создание обучающих пазлов <http://www.jigsawplanet.com> сервис позволяет сделать собирание пазлов доступным и простым.

4. Методика фишбоун (схема «рыбий скелет») <http://www.classools.net> помогает структурировать любой процесс, идентифицировать возможные причины проблем.

5. Визуализация рефлексии по ключевым словам «облако тегов» <http://www.wordle.net> создает «облачко» из текста, который вводит пользователь.

6. Построение шкалы времени <http://timetoast.com> <http://www.slideshare.net> <http://www.dipity.com> собственная интерактивная хронологическая шкала времени наполнена фотографиями, текстами и иллюстрациями.

7. Проведение мозгового штурма с использованием визуальных средств <http://en.linoit.com> помогает структурировать идеи, мысли и предположения, которые возникли спонтанно [9, с. 158].

И.Л. Шишкова обращает внимание на то, что, несмотря на достаточно большое количество образовательных ресурсов в сети Интернет, наиболее эффективными именно для учеников есть ресурсы, максимально приближенные к потребностям учеников, то есть те, что создаются и поддерживаются на уровне учебного заведения, учебного предмета, образуя дополнительную связь между учениками и учителем, учеником и учениками, учениками и обществом. Таким ресурсом может стать персональный сайт учителя [29, с. 168].

Согласно мнению Н.А. Усеновой, персональный веб-сайт учителя может выполнять следующие функции

- создание учебной мини-среды;
- распространение собственного педагогического опыта;
- повышение собственного профессионального уровня;
- повышение уровня владения средствами ИКТ;
- возможность сделать учебно-воспитательный процесс более гибким за счет более мобильного управления;
- размещение учебных материалов (программ, планов, контрольных вопросов к зачету и тематическому оцениванию);
- помощь учащимся в самостоятельной работе и подготовке домашнего задания;
- возможность для учащихся на расстоянии получать учебный материал;

– общение учеников с одноклассниками и непосредственно с учителем [10, с. 78].

Личный сайт учителя эффективен для консультирования учащихся (особенно в дни дистанционного обучения, что актуально в настоящее время), а также углубленного изучения отдельных тем, проведения вебинаров. Вебинар будет успешным, если во время его проведения будут использоваться новые факты, предлагаются для обсуждения проблемные вопросы и ситуации из реальной жизни. Л.И. Цветкова считает, что систематическое использование электронных средств обучения поможет учителям реализовать следующие задачи

- разнообразить формы представления информации;
- разнообразить виды учебных заданий;
- помочь ученикам «погрузиться» в историю изучаемой проблемы;
- обеспечить обратную связь, которая может быть реализована благодаря диалогическому взаимодействию ученик-учитель;
- расширить возможности самостоятельной деятельности;
- обеспечить индивидуализацию учебного процесса;
- использовать игровые приемы обучения;
- применить различные виды учебной деятельности предметно-содержательного, предметно-операционного и рефлексивного характера;
- разнообразить этапы урока, в частности этапы мотивации учебной деятельности, обобщения учебного материала, итоги урока [11, с. 171].

Таким образом, можем сделать вывод, что Интернет-ресурсы – это целенаправленное системное создание средств организации учебной деятельности, которая охватывает весь процесс обучения от определения цели до получения результатов. Использование этих ресурсов вносит существенные изменения в деятельность педагога и развитие ученика как личности, ставит новые требования к профессиональному мастерству преподавания предмета.

Литература

1. Шалабаева З.Д. Возможности применения ИКТ на уроках русского языка и литературы // Альма-Матер. – 2018. – №2. – С. 63-66.
2. Ермолаева М.Г. Современный урок: анализ, тенденции, возможности: учебно-методическое пособие. – СПб.: КАРО, 2014. – 225 с.
3. Темерканова Ж.К. Практические приемы применения Интернет-ресурсов на уроках русского языка и литературы в школе // Открытая школа (каз.). – 2018. – №3. – С. 58-59.
4. Рахимжанова К.К. Опыт применения интерактивных технологий на уроках русского языка в школе // Вестник КазГУ. – 2019. – №2. – С. 224-225.
5. Евстигнеев М.Н. Компетентность учителя русского языка в области использования информационно-коммуникационных технологий // Русский язык в школе. – 2018. – № 9. – С. 2–9.
6. Волостникова А.Г. Познавательные интересы и их роль в формировании личности: пособие для студентов пед. ун-тов. – М.: Просвещение, 2016. – 162 с.
7. Алипова Н.Т. актуальные проблемы обучения русскому языку посредством применения ЭОР // Вестник КазНУ. – 2017. – №2. – С. 111-114.

8. Венедиктова С.Л. Проектная деятельность учащихся на уроках русского языка // Русский язык в школе. – 2012. – № 1. – С. 11-14.
9. Шишкова И.Л. Современные педагогические технологии. – Волгоград: Учитель. 2015. – 362 с.
10. Усенова Н.А. Опыт применения Интернет-сервисов на уроках русского языка и литературы // Открытая школа (каз.). – 2019. – №4. – С. 78-81.
11. Цветкова Л.И. Активизация познавательной деятельности на уроках русского языка // Молодой ученый. – 2011. – № 5. – Т.2. – С. 171–173.

А.М. Кобеева

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Л.Е. Токатова

к.ф.н., доцент Павлодарского педагогического университета

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ДИСТАНЦИОННЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПРЕПОДАВАНИИ ЛИТЕРАТУРЫ

Аңдатпа. Бұл мақалада қашықтықтан оқыту технологияларының әдебиет сабақтарында қолданылуы мен әсері зерттелген. Қашықтықтан оқыту технологияларының мақсаттары, құралдары мен әдістері сипатталған. 6-сыныпқа арналған орыс әдебиеті бойынша интерактивті тапсырма – Articulate Storyline-де жасалған.

Тірек сөздер: қашықтықтан білім беру технологиялары, интерактивті тренажер, электронды оқулық.

Аннотация. В данной статье рассматривается применение и влияние дистанционных образовательных технологий на уроках литературы. Описаны цели, средства и методы дистанционных образовательных технологий. Разработано в Articulate Storyline интерактивное задание по русской литературе для 6 класса.

Ключевые слова: дистанционные образовательные технологии, интерактивный тренажёр, электронный учебник.

Summary. This article examines the use and impact of distance learning technologies in literature lessons. The goals, means and methods of distance learning technologies are described. Developed in Articulate Storyline, an interactive assignment on Russian literature for grade 6.

Keywords: distance educational technologies, interactive simulator, electronic textbook.

Государственный общеобязательный стандарт основного общего среднего образования ориентирует образовательные организации на переход к более гибкому, динамичному и персонализированному обучению. Согласно приказу Министра образования и науки Республики Казахстан от 31 октября 2018 года, общее образование должно быть направлено «на развитие личности и приобретение в процессе освоения основных общеобразовательных программ знаний, умений, навыков и формирование компетенций, необходимых для жизни человека в обществе». В документе указано, что успешная реализация образовательных

программ возможна на основе внедрения дистанционных образовательных технологий.

Введение таких стандартов образования требует от школы формирования обучающей среды, которая мотивирует обучающихся самостоятельно искать и обрабатывать информацию, обмениваться ею, то есть ориентироваться в информационном пространстве.

Дистанционные образовательные технологии не только облегчают доступ к информации и открывают возможности вариативности учебной деятельности, ее индивидуализации и дифференциации, но и позволяют по-новому организовать взаимодействие субъектов обучения, построить образовательную систему, в которой обучающийся был бы активным и равноправным участником образовательной деятельности.

В области дистанционных образовательных технологий нет единства терминологии. Понятийный аппарат в данной области находится в стадии становления [1]. В литературе активно используются такие термины, как дистанционное обучение, дистанционное образование, интернет-обучение, дистанционные образовательные технологии, их используют для описания особенностей обучения на расстоянии с применением современных информационных технологий или традиционной почтовой и факсимильной связи [2].

Более подробно остановимся на понятии «дистанционное обучение» (ДО). На сегодняшний день не существует единого определения дистанционного обучения. Исследователи и специалисты в данной области, говоря о дистанционном обучении, очень часто вкладывают разный смысл в это понятие.

В «Педагогическом энциклопедическом словаре» дистанционное обучение полностью трактуется как технология целенаправленного и методически организованного руководства учебно-познавательной деятельностью обучающихся (независимо от уровня, получаемого ими образования), проживающих на расстоянии от образовательного центра, которая может быть использована при любой форме обучения [3].

Ряд авторов определяют дистанционное обучение как обучение: когда обучаемый отделен от обучающего расстоянием [4]; или как образовательную технологию, при которой каждый человек, проживающий в любом месте, получает возможность изучить программу любого колледжа или университета [5]; или как новую форму получения образования, базирующуюся на принципе самостоятельного обучения студента [6].

Сотрудники лаборатории дистанционного обучения Института содержания и методов обучения Российской академии образования предлагают следующую терминологию.

Дистанционное обучение – взаимодействие учителя и учащихся между собой на расстоянии, отражающее все присущие учебному процессу компоненты (цели, содержание, методы, организационные формы, средства обучения) и реализуемые специфичными средствами интернет-

технологий или другими средствами, предусматривающими интерактивность [2].

Для того, чтобы организовать процесс обучения литературе с применением дистанционных образовательных технологий, выделим цели использования ДОТ:

- удовлетворение потребности личности в получении образования (технология обучения на протяжении всей жизни);

- повышение качества образования путём внедрения современных технологий, при которых целенаправленное опосредованное или не полностью опосредованное взаимодействие обучающегося и преподавателя осуществляется независимо от места их нахождения и распределения во времени на основе использования средств телекоммуникации;

- свободное использование обучающимся различных информационных ресурсов для образовательного процесса в любое удобное время;

- усиление личностной направленности процесса обучения, интенсификация самостоятельной работы обучающегося. Повышение эффективности обучения путём внедрения инновационных образовательных технологий;

- обеспечение опережающего характера всей системы образования, ее нацеленности на распространение знаний среди населения, повышение его общеобразовательного и культурного уровня;

- создание условий для применения системы контроля качества образования.

Дистанционную поддержку обучения можно рассматривать как элемент дистанционного обучения. Основным средством дистанционной поддержки обучения школьников и студентов являются образовательные Интернет-ресурсы, как имеющиеся в образовательной сети Интернет, так и создаваемые педагогами и обучающимися, и размещаемые в сети, а также дистанционное сетевое взаимодействие [7].

Формами дистанционной поддержки обучения могут выступать следующие:

- персональная электронная почта и электронная почта общего доступа;

- коммуникация в группе социальной сети;

- использование персонифицированных интерактивных ресурсов;

- разработка и использование сайта/блога по предмету;

- использование дистанционного курса по предмету;

- веб-конференции, вебинары, дистанционные уроки.

Организуя образовательное пространство (рисунок 1) и учебный процесс с применением дистанционного обучения, учитель должен продумать, каким образом обучающиеся получают доступ к учебным материалам, где будут опубликованы сами учебные материалы и задания к ним, как организовать учебную деятельность обучающихся в сети, какие средства обеспечат эффективное взаимодействие учителя и обучающих-

ся, как организовать контроль выполнения заданий и учебных достижений обучающихся.

Планируя подачу материала дистанционно, необходимо учитывать, что учащиеся воспринимают новый материал и закрепляют его индивидуально и неконтролируемо в режиме реального времени и в зависимости от степени своей подготовленности и обученности.

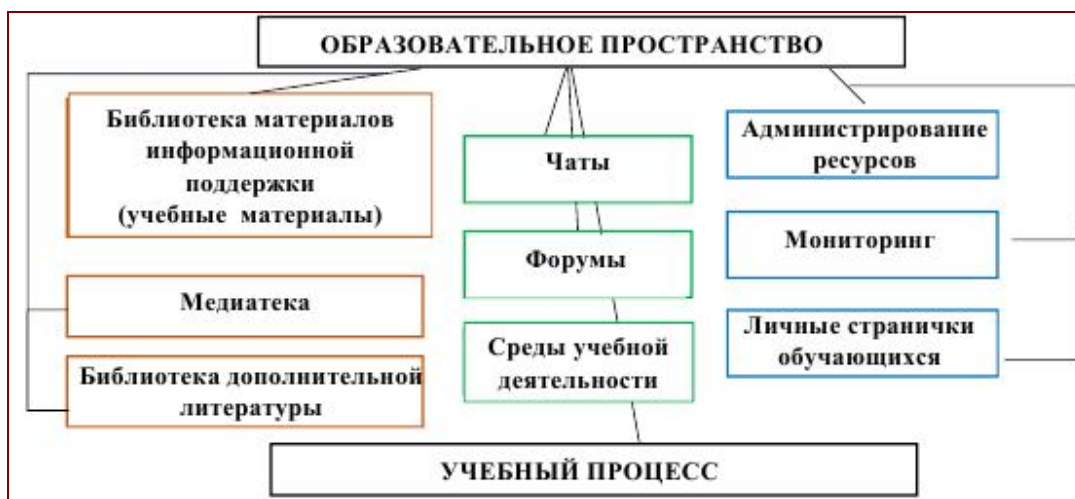

Рисунок 1. Образовательное пространство

Применяя дистанционные образовательных технологии, педагог решает следующие задачи:

- 1) повышение учебной мотивации;
- 2) Развитие у обучающихся познавательной активности посредством развития умения работать с различными дополнительными источниками информации, которые требуют использования технических возможностей компьютера и сети Интернет;
- 3) развитие у обучающихся самостоятельности в учебном процессе.

В процессе преподавания литературы большинство педагогов используют презентации, видео и аудиофайлы, тесты по различным темам, электронные учебники и тренажёры, электронные энциклопедии, материалы лингвистических и литературоведческих сайтов и т.д.

Уже сегодня педагоги говорят о том, что работа с электронными учебниками мотивирует учеников к творческой работе. Это та среда, которая привычна ребёнку: гаджеты и компьютерные технологии делают школьные занятия интересными и побуждают генерировать новые идеи.

Поэтому нами была поставлена задача разработать интерактивные задания (электронное приложение) по русской литературе для среднего звена (на примере 6 класса).

Электронное приложение, являясь одной из форм компьютерных обучающих систем, ставится в один ряд с автоматизированными обучающими системами.

В настоящее время к электронным приложениям предъявляются следующие требования: структурированность, удобство в обращении, наглядность изложенного материала. Чтобы удовлетворить вышеперечисленные требования, целесообразно использование гипертекстовой технологии.

Одной из технологий, на основе, которой можно легко создавать электронные приложения – это Articulate Storyline. Это программа, с помощью которой можно создавать электронные курсы, презентации, тесты и других виды интерактивного мультимедийного контента. Мы остановили выбор на этой программе Articulate Storyline. Мотивацией выбора программного обеспечения является то, что эта программа наиболее подходит для реализации данной задачи, кроме этого программа проста в освоении и удобна в использовании.

Articulate Storyline как платформа для разработки электронного учебника – мощный инструмент, дающий большой простор для реализации поставленных задач.

Электронное учебное приложение по предмету «Русская литература» для 6 класса имеет следующую структуру:

- титульный экран и содержание;
- изложение учебного материала (интерактивные задания).

Данный ресурс «В мире литературы» (рисунок 2) для 6 класса представляет собой дидактический материал, интерактивный тренажёр с технологическим приёмом «Волшебный конверт».

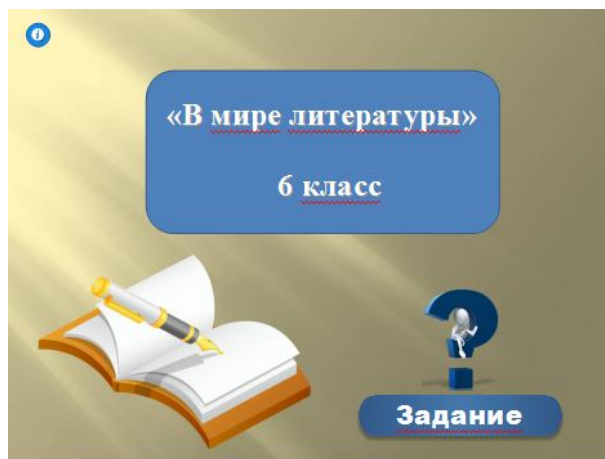

Рисунок 2. Экран «Титульный лист задания»

Цель – развитие у детей быстроты реакции, умения работать в коллективе. Работа предназначена для проверки знаний обучающихся, а также для использования во внеурочной работе.

От учеников требуется вспомнить авторов произведений, изученных в 6 классе (рисунок 3). На экране располагается закрытый конверт, при клике мышкой на его верхнюю часть он откроется и появится информация (фото или текст) (рисунок 4,5).

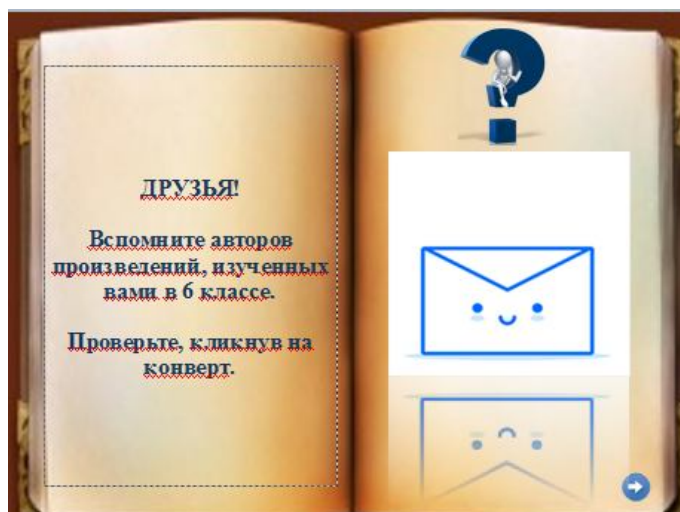

Рисунок 3. Экран «Описание задания»

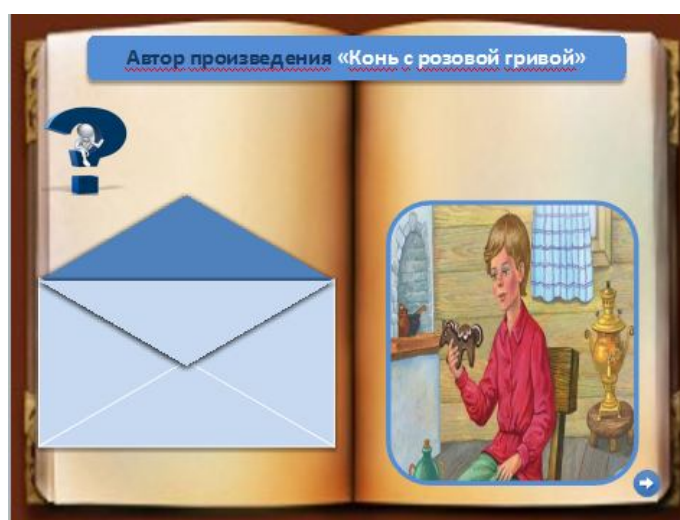

Рисунок 4. Экран «Задание-вопрос»

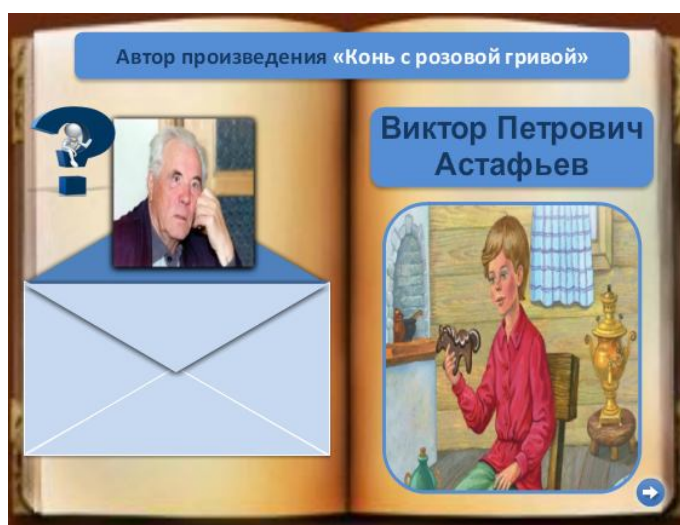

Рисунок 5. «Задание-ответ»

Применение тренажёров на уроках литературы необходимо, и мотивировано это тем, что они:

- позволяют эффективно организовать групповую и самостоятельную работу на уроке;
- способствуют совершенствованию практических умений и навыков учащихся;
- позволяют индивидуализировать процесс обучения;
- повышают интерес к урокам русского языка и литературы;
- активизируют познавательную деятельность учащихся;
- развивают творческий потенциал учащихся;
- осовременивают урок.

Причём интерактивные тренажёры могут использоваться на всех этапах обучения:

- при объяснении нового материала;
- закреплении;
- повторении;
- контроле знаний, умений и навыков.

Задачи, стоящие перед учителем – словесником при применении информационных технологий, во многом отличаются от целей и задач других учителей – предметников. Задачи эти предполагают работу с текстом, с художественным словом, с книгой. Бесспорным помощником в решении этих задач являются интерактивные тренажёры.

Таким образом, использование дистанционных технологий стимулирует педагога к постоянному самообразованию и саморазвитию, так как предполагает следующие умения и навыки:

- 1) вести поиск в различных электронных справочниках, базах данных, информационно-поисковых системах.
- 2) Организовывать хранение информации, её анализ и выбор адекватных форм её представления с помощью современных мультимедийных технологий.
- 3) Использовать полученные данные при решении конкретных творческих и проблемных задач.

Литература

1. Слепухин А.В. К вопросу о построении понятийного аппарата информационных образовательных сред [Текст] / А.В. Слепухин // Вестник Чувашского государственного педагогического университета имени И.Я. Яковлева. – 2016. – №1(89). – С. 153-163.

2. Лебедева М.Б. Дистанционные образовательные технологии: проектирование и реализация учебных курсов / Лебедева М.Б., Агапонов С.В., Горюнова М.А., Костиков А.Н., Костинова Н.А., Никитина Л.Н., Соколова И.И., Степаненко Е.Б., Фрадкин В.Е., Шилова О.Н. / Под общ. ред. М.Б. Лебедевой. – СПб.: БХВ-Петербург, 2010. – 336 с.

3. Педагогический энциклопедический словарь / гл. ред. Б.М. Бим-Бад. – М.: Большая рос. энцикл., 2002. – 528 с.

4. Полат Е.С. Некоторые концептуальные положения организации дистанционного обучения иностранному языку на базе компьютерных телекоммуникаций // Иностранные языки в школе. – 1998. – № 5. – С. 6-11.

5. Коджаспирова Г.М., Коджаспиров А.Ю. Педагогический словарь: для студентов высш. и сред. пед. учеб. заведений. – М.: Издательский центр «Академия», 2003. – 176 с.

6. Елашкина Н.В. Самостоятельная познавательная деятельность обучающегося при дистанционном обучении иностранным языкам // Филология. История. Межкультурная коммуникация, тезисы докладов региональных конференций молодых учёных (Иркутск, 26 февраля 2003 г.). – Иркутск: ИГЛУ, 2003. – С. 33-34.

7. Белозубов А.В. Система дистанционного обучения Moodle [Текст]: учебно-методическое пособие / А.В. Белозубов, Д.Г. Николаев. – СПб., 2007. – 108 с.

Ж.И. Кожимова

студентка Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Г.С. Суюнова

доктор филологических наук, профессор

ОСЛОЖНЕННОЕ ПРЕДЛОЖЕНИЕ С ПРАГМАТИЧЕСКОЙ ТОЧКИ ЗРЕНИЯ

Андатпа. Бұл мақалада күрделі сөйлемнің дәстүрлі ұғымы ашылады және осы синтаксистік құбылысқа прагматикалық көзқарас ұсынылады.

Тірек сөздер: күрделенген сөйлем, прагматикалық, біртектілік, жекелену, жүгіну, конструкция.

Аннотация. В данной статье раскрывается традиционное понятие осложненного предложения и предлагается прагматический взгляд на это синтаксическое явление.

Ключевые слова: осложненное предложение, прагматический, однородность, обособление, обращение, конструкция.

Summary. This article reveals the traditional concept of a complicated sentence and offers a pragmatic view of this syntactic phenomenon.

Keywords: complicated sentence, homogeneity, isolation, treatment, construction.

Лингвистическая прагматика – одно из наиболее перспективных направлений современного языкознания. Как составная часть она входит в теорию языка и изучается в курсе общего языкознания.

Лингвистическая прагматика – одно из сравнительно новых направлений в языкознании. Оно аккумулировало в себе многие достижения риторики, стилистики, социо- и психолингвистики. Это направление тесно связано с теорией речевых актов и разработками в области коммуникативных технологий. Лингвопрагматика представляет особый интерес для тех, кто занимается проблемами коммуникативной эффективности, public relations и рекламы (в самом широком смысле этого слова), речевого этикета, теории и практики перевода и т. п. Лингвопрагматика

изучает употребление языка с учетом возрастных, половых, общественно-статусных и профессиональных особенностей общающихся, а также конкретных условий и целей речевого акта.

Термин «осложненное предложение» вошел в лингвистический обиход в конце 50-х гг., когда была опубликована монография профессора А.Г. Руднева «Синтаксис осложненного предложения» [1, 26]. Понятие «осложнения» впервые было использовано Ф.И. Буслаевым, правда, в узком понимании – для выявления особенностей «слитного предложения» (т. е. предложения с однородными членами): «Подлежащие, сказуемые, слова определительные, дополнительные и обстоятельства, осложнившиеся таким образом от слияния предложений, именуются слитными, в противоположность простым» (1959: 42)[1, 6].

С лигвопрагматической точки зрения осложнение предложения происходит за счет особых синтаксических форм, имеющих свое значение, особое грамматическое оформление, ритмическую и интонационную организацию и конструктивную устроенность.

Понятие «осложненное предложение» охватывает разнохарактерные синтаксические явления: предложения с однородными членами, предложения с обособленными членами, предложения с вводными и вставными конструкциями, предложения с обращениями. [2,12]. По традиции выделяют два вида осложненных предложений: предложения, осложняющие элементы которых являются членами предложения, и предложения, осложняющие элементы которых не являются членами предложения. Первый вид представлен предложениями с однородными членами и предложениями с обособленными членами. Второй – предложениями с вводными конструкциями, предложениями с вставными конструкциями, предложениями с обращениями.

Рассмотрим вкратце явление однородности. Простое предложение, как распространенное, так и нераспространенное, может быть осложнено однородными членами. Синтаксические отношения в таком предложении включают и сочинение, и подчинение. Однородные члены синтаксически равноправны по отношению друг к другу, в то же время все они подчинены какому-либо члену предложения или им подчинен какой-либо член. Например, *Заблестели на листьях орешника капли не то росы, не то вчерашнего дождя* (Пауст.) – однородные определения подчинены подлежащему *капли*; *Слышались голоса, храп коней, лязг котелков и чайников, взбульк воды, свисты, шорохи* (Шишк.) – однородные подлежащие подчиняют себе сказуемое *слышались*.

Грамматическая сущность однородности и заключается в одновременном, параллельном подчинении ряда членов тому или иному члену предложения или в господстве по отношению к нему – при полной независимости друг от друга, при полном синтаксическом равенстве. Ряд однородных членов предложения – это сочинительное сочетание слов, в котором ни одно не является главным, господствующим. Так, однород-

ными могут быть члены предложения, представленные или одинаковыми словоформами: *Огонь то вспыхивал, то ослабевал от сгоравших в ламповом стекле зелёных мошек* (Науст.), или разными: *Таня говорила долго и с большим чувством* (Ч.).

Выделяются синтаксические и семантико-синтаксические условия однородности. Синтаксическими условиями однородности членов предложений являются: синтаксическая связь с одним и тем же членом предложения, однотипность синтаксической функции, отсутствие между членами ряда отношений зависимости. [2,17].

Однородными называются два или более членов, которые отвечают на один и тот же вопрос, относятся к одному и тому же слову и, следовательно, выполняют одну и ту же синтаксическую роль. Например, Американские, европейские и российские предприниматели активно взаимодействуют между собой.

Однородными могут быть все члены предложения. Однородные члены являются равноправными и не зависят друг от друга. Они могут быть распространёнными: *Снег тихо шёл и таял на тёплой земле*; и нераспространёнными: *Снег шёл и таял*.

Семантико-синтаксические условия возникновения однородности – это пояснения всеми членами ряда, подчиненного или господствующего слова в одной логической плоскости, в одном отношении. Однородными могут быть как главные, так и второстепенные члены. Однородные члены группируются в ряд, который имеет собственное семантическое содержание. Содержание ряда составляют те отношения, которые складываются между членами ряда: нулевые или семантические.

Предложения, осложненные обособленными членами, имеют отчетливую прагматическую направленность. Обособление – это семантико-структурное осложнение предложения. Причиной обособления является желание говорящего (пишущего) актуализировать смысловую значимость обособляемой части в общей семантике высказывания или пояснения, уточнить какую-то часть высказывания. Также это является намеренным ритмико-интонационными смысловым вычленением в составе конкретного предложения слова или группы слов.

Цель обособления – выражение с помощью выделяемого члена некоего добавочного сообщения по поводу одного из слов или всего предложения. На письме обособленный член предложения выделяется знаками препинания.

Пример:

1. У нас в доме, помимо кошки и собаки, жил еще и хомяк (дополнение).
2. Белка, выскочив из дупла, попрыгала в поисках пищи (обстоятельство).
3. Катя, моя подруга, очень красивая (приложение).

4. Люба, с перекинутым через руку пальто, вошла в подъезд (определение).

5. Несмотря на сильный вечер, мы продолжали идти дальше (обстоятельство).

6. Помимо нас, в комнате было еще два человека (дополнение).

7. Льет дождь, холодный, как лед (определение).

Для обособления различных членов предложений важно знать три общих условия:

– возможность смыслового выделения, отделения от поясняемого слова – отсутствие тесных семантических связей обособляемого члена предложения с поясняемым словом; Это условие обособления, по нашему мнению, основано и на прагматических условиях.

– объем члена предложения – более одного знаменательного слова – увеличение смысловой емкости члена предложения и ослабление связи обособляемого члена с господствующим по отношению к нему элементом предложения;

– необычное местоположение относительно определяемого слова – перемещение члена предложения с обычного, соответствующего норме, места по отношению к определяемому слову на необычное (из препозиции в постпозицию или наоборот), а в некоторых случаях – отрыв от определяемого слова (дистантное расположение)

Также весьма отчетливую прагматическую направленность имеют предложения, осложненные вводными и вставными конструкциями. Известно, что вводные и вставные конструкции относят к парентетическим элементам, выражающим отношение говорящего к сообщаемому и имеющим, соответственно, определенные прагматические интенции, внося в предложение дополнительные сведения, поправки, замечания.

Обособленные члены выполняют по отношению к предложению или к отдельным словам разнообразные прагматические функции. Основными из них можно считать следующие:

1. Выражение добавочного высказывания: Над бухтами стоял безмолвный штиль, **затянутый вечерним дымом** (Пауст.); Крупные капли дождя разбивались о землю, **превращаясь в пыль и мельчайшие брызги** (Сол.);

2. Пояснение, уточнение: Но тут была ещё и другая, своя маленькая тайна – **тайна безымённого озера** (Сол.); Вдали налево, **в углу садового вала**, чернел ельник (Б.);

3. Выделение, ограничение: На пристани никого не было, **кроме сторожа с фонарём** (Пауст.);

Присоединение: Минутами я был близок к обмороку – **от счастья** (Ст.);

Сравнение, уподобление: Скажу по правде, никогда мне не было так весело, **как в этот вечер** (Купр.); Больше недели шли холодные, **как в октябре**, дожди (Шишк.); Я в деревне скучал, **как щенок взаперти** (Т.).

Предложения, осложненные обращением.

Обращение – это слово или словосочетание, называющее то лицо, к которому обращена речь. Вопрос об отношении обращения к осложнению является спорным. Если рассматривать обращение в его первичной функции, контактоустанавливающей, то обращение-это компонент коммуникативной структуры высказывания, употребляющегося в условиях непосредственного или опосредованного общения.

Пример	Лингвопрагматическая характеристика
Где ты был, бездельник?	Функция адресации (контактоустанавливающая) совмещается с функцией характеристики. Здесь обращение не столько называет лицо, сколько выражает его характеристику, субъективную оценку, а это уже признак предикативности.
Старик, я слышал много раз, что ты меня от смерти спас. – (М.Ю. Лермонтов)	Особая сфера употребления обращений-поэтическая речь, где обращение может употребляться и в первичной функции, если передается разговор собеседников.
Дар напрасный, дар случайный, жизнь, зачем ты мне дана? (А.С. Пушкин).	Выступает в функции условной адресации, когда референт обращения входит в информативное содержание высказывания и может рассматриваться как компонент предложения.

Итак, обращение в основной первичной функции -явление коммуникативное, а обращение во вторичных функциях может рассматриваться как грамматическое осложнение.

Обращение выражается обычно именем существительным в именительном падеже:

Ты очень занят, Павел? (Н. О.); реже прилагательным в значении существительного:

Отпусти меня, родная, на простор широкий. (Н.)

Именительный падеж обращения отличается от именительного падежа, подлежащего своей особой, звательной интонацией: повышением или понижением тона голоса, паузами. *Сравните: Коля принесёт мне книгу. – Коля, принеси мне книгу.*

Когда речь адресована не одному, а нескольким лицам, имена этих лиц обычно соединяются сочинительным союзом и либо между ними ставится запятая или восклицательный знак. Например: *Ваня и Петя, я буду писать вам. Мама! Папа! Идите скорее сюда!*

В речи взволнованной обращение может повторяться: *Ах, няня, няня, я тоскую* (П.)

А также сопровождаться междометной частицей о: *Но не хочу, о други, умирать.* (П.)

Обращение может сопровождаться выражением ласки, упрёка, осуждения и т. д. Это отношение говорящего к собеседнику выражается при

помощи интонации, суффиксов оценки, определений и приложений. Например: *Степанушка, родной, не выдай, милый!* (Кр.)

Иногда обращения бывают развёрнуты в довольно пространственные характеристики; в этих случаях обращение повторяется или варьируется, при нём может стоять несколько определений. Обращение возможно не только к лицам, но в поэтической речи и к неодушевлённым предметам: в этом случае оно является одним из приёмов олицетворения. Хотя обращения не являются членами предложения, но им присуща грамматическая однородность, находящая свое выражение в возможности сочинительной связи (союзной или бессоюзной) между ними, как синтаксическими элементами, выполняющими одну и ту же функцию в предложении.

Однородными обращения бывают в случаях:

– если рядом стоящие обращения являются названиями одного и того же лица или предмета.

– если обращения представляют собой названия разных лиц или предметов.

Различаются обращения нераспространённые (выраженные одним словом) и распространённые (при слове-обращении имеются пояснительные слова).

Состав распространённых обращений весьма разнообразен: в нём при ведущем слове могут быть согласованные и несогласованные определения, приложения, дополнения, обстоятельства и даже придаточные части предложения.

Распространённое обращение может быть разорванным, т. е. внутри образующего его словосочетания находятся члены предложения

Итак, рассмотрев вопрос, можно прийти к выводу, что понятие «осложнённое предложение» охватывает разнохарактерные синтаксические явления: предложения с однородными членами, предложения с обособленными членами, предложения с вводными и вставными конструкциями, предложения с обращениями. По традиции выделяют два вида осложнённых предложений: предложения, осложняющие элементы которых являются членами предложения, и предложения, осложняющие элементы которых не являются членами предложения.

Каждая из этих выделенных форм, конструкций приносит в предложение нечто новое в плане содержания, тем самым осложняя его как структурно, так и прагматически, поскольку в этом случае говорящим/пишущим преследуются определённые практические цели.

Термин «осложнённое предложение» можно считать традиционным. В традиционной синтаксисе обычно описываются различные виды осложнения, но не определяется общее понятие осложнённого предложения. И это закономерно: осложнённое предложение и нельзя было определить обобщенно, поскольку под осложнением понимались разные синтаксические явления. Косложнённым относили такие предложения, в

которых имеются относительные самостоятельные синтаксические конструкции и обороты: обособленные члены предложения, уточняющие члены предложения, однородные члены, сравнительный оборот вводные слова и другие вводные компоненты, вставки, обобщения. Не последнюю роль в том, что принималось во внимание при отнесении предложения к осложненному, играла пунктуация: если в простом предложении есть знаки препинания, значит оно осложненное.

Традиционно выявляют следующие признаки осложненного предложения:

– Осложненное предложение – это особый тип простого предложения. Осложняющие конструкции обладают признаками предикативности;

– Структуру осложненного предложения существенно осложняют однородные, обособленные члены, вводные и вставочные конструкции, обращения;

– Осложненные предложения отличаются от других типов предложения (элементарного простого и сложного) присущими им синтаксическими отношениями;

– Степень самостоятельности осложняющего компонента, его ПР высказывания и его актуальным членением;

– Осложняющий компонент имеет специфическую интонационную характеристику: ему свойственен определенный тип интонационной конструкции.

Наряду с традиционными, языковыми характеристиками, осложняющие элементы разных видов имеют прагматический потенциал, связанный как с их грамматическими особенностями, так и целями их употребления. Именно наличие определенной цели использования того или иного вида осложняющего элемента пишущим или говорящим и делает возможным говорить о их прагматическом характере.

Литература

1. Зимняя И.А. Лингвopsихология речевой деятельности / И.А. Зимняя – М.-Воронеж: МПСИ, НПО «МОДЭК», 2017. – 432 с.

2. Литневская Е.И., Багрянцева В.А. Методика преподавания русского языка в средней школе: Учебное пособие для студентов высших учебных заведений / Под ред. Е.И. Литневской. – М.: Академический проект, 2018. – 590 с.

3. Лурия А.Р. Основные проблемы нейролингвистики // А.Р. Лурия / Письмо и речь: Нейролингвистические исследования. – М.: Академия, 2016. – С. 78-320.

А.А. Кучуркина

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Р.Н. Демиденко

кандидат биологических наук, профессор

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЦИФРОВИЗАЦИИ ДЛЯ ОРГАНИЗАЦИИ КОЛЛЕКТИВНОЙ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ПОДРОСТКОВ

Аннотация. Бұл мақалада цифрландыруды қолдана отырып, кіші жасөспірімдердің социометриялық мәртебесі мен өзін-өзі бағалауды арттыруға ұжымдық шығармашылық жұмыстың әсері қарастырылады. Зерттеулер нәтижесінде авторлар ҰШ тәрбие процесінің маңызды құрылымдық компоненті болып табылады және балаларға қарым-қатынас дағдыларын меңгеруге, жұмыс істеуге, табыс пен жауапкершілікті басқалармен бөлісуге, бір-біріміз туралы көп нәрсе білуге, сондай-ақ өзін-өзі бағалау мен мәртебесін арттыруға мүмкіндік береді деген қорытындыға келді. Ал цифрландыру тәсілдері пандемия жағдайында зерттеуге көмектесті.

Тірек сөздер: цифрландыру, ұжымдық шығармашылық іс, социометрикалық мәртебе, тұлға, кіші жасөспірім, өзін-өзі бағалау.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема влияния коллективного творческого дела на повышения социометрического статуса и самооценки младших подростков, с использованием цифровизации. В результате исследований авторы пришли к выводу, что КТД является важнейшим структурным компонентом процесса воспитания и позволяет ребятам приобрести навыки общения, работать, делиться успех и ответственность с другими, узнают друг о друге много нового, а также повышать самооценку и статус. А приемы цифровизации помогли с исследованием в условиях пандемии.

Ключевые слова: цифровизация, коллективное творческое дело, социометрический статус, личность, младший подросток, самооценка.

Summary. This article deals with the problem of the influence of collective creative work on improving the sociometric status and self-esteem of younger adolescents, using digitalization. As a result of the research, the authors came to the conclusion that CCW is the most important structural component of the education process and allows children to acquire communication skills, work, share success and responsibility with others, learn a lot about each other, as well as increase self-esteem and status. And the techniques of digitalization helped with the research in the context of the pandemic.

Keywords: digitalization, collective creative work, sociometric status, personality, younger teenager, self-esteem.

Проблемы цифровизации в области образования связаны со множеством факторов. Активно развиваются дистанционные технологии и средства электронного обучения, в образовательных учреждениях создаются информационные электронно-образовательные среды для организации и сопровождения учебного процесса. Использование современных цифровых технологий позволяет педагогам-психологам решить задачи с повышением мотивации, улучшить учебные достижения; использовать методы визуализации в обучении; формировать информационную

культуру; решать творческие задачи; оптимизировать учебную деятельность.

Личность проходит свое становление через включение в социум, усвоение норм и ценностей, формируются ее социальные роли (ребенок, ученик, студент, работник, супруг, родитель). Процесс социализации складывается через взаимодействие человека в обществе: человек, все время включен в какие – либо общественные практики, адаптируется, воспитывается, самоопределяется [1].

Одно из свойств личности, тесно связанное с социализацией – самооценка. Самооценка – это то, как человек сам оценивает себя, свои качества, способности, достоинства или недостатки, свое место в обществе. Самооценка бывает адекватная, заниженная и завышенная [2]. Самооценка является важным регулятором поведения человека, от нее зависят взаимоотношения с окружающими, критичность и требовательность к себе, отношение к своим успехам и неудачам [3]. Самооценка влияет на эффективность деятельности человека и дальнейшее развитие его личности, тесно связана с уровнем притязаний человека. Расхождение между притязаниями и возможностями человека ведет к тому, что он начинает неправильно себя оценивать, вследствие чего его поведение становится неадекватным: возникают эмоциональные срывы, повышается тревожность [3, с.176-179].

Важным периодом формирования самооценки является подростковый возраст – именно здесь закладывается чувство индивидуальности, самоуважения, удовлетворения, принятия, принадлежности. Это происходит по той причине, что в этом возрасте личность наиболее подвержена влиянию общества, зависимости от его мнения [4, с. 224-232].

В группах происходят два взаимосвязанных процесса: дифференциация и интеграция. Дифференциация – это разделение группы по определенным признакам (статусу, полу, возрасту, материальному положению, национальности и др.) Интеграция – сплочение и объединение группы [5].

Одни и те же члены группы в различных характерных для нее системах взаимоотношений обычно занимают неодинаковое положение. Для более точной характеристики места каждого человека в системе внутренних отношений психологи пользуются понятиями «позиция», «статус», «внутренняя установка» и «роль» [6, с. 125].

Социометрический статус рассматривается как положение личности в системе межличностных отношений и определяется числом выборов или предпочтений, которые получает каждый член группы по результатам социометрического опроса [6, с. 187]. Положение человека в системе личных взаимоотношений в группе зависит от двух систем факторов: качеств самой личности и характерных особенностей группы. Изменение социометрического статуса происходит в процессе социализации подростков в учебной группе. На него оказывают влияние общение и совмест-

ная деятельность в группе, а также степень принятия индивидом групповых норм и ценностей [7]. В отличие от социального статуса социометрический статус включает личностные характеристики, связанные со спецификой межличностных отношений [7, с. 67.].

Коллектив класса – один из составляющих общества подростка. Здесь, через социометрическую картину можно посмотреть, что самооценка ребенка зависима от мнения коллектива. И, можно предположить, что коллективное творческое дело способствует повышению социального статуса в классе и, как следствие, самооценки младших подростков.

Коллективное творческое воспитание – особый способ организации жизнедеятельности детей и взрослых, предполагающий совместную деятельность, направленную на улучшение совместной жизни.

Коллективное творческое дело (КТД) является важнейшим структурным компонентом методики коллективно-творческого воспитания

Это практическая забота о жизни, о самых разных ее сторонах, а не воспитание тех, кто все исполняет по сценарию педагога. КТД – это дела не для ребят и не только во имя их воспитания, это дела (и цели) самих ребят, коллектива, членом которого становится и взрослый, которые возвышают, развивают, способствуют становлению личности. Растет Гражданин – Хозяин – Друг – Работник.

Оно – коллективное, потому, что планируется, готовится, совершается и обсуждается совместно воспитанниками и воспитателями.

Оно – творческое, потому, что планируется, готовится, совершается и обсуждается каждый раз в новом варианте, в результате поиска лучших способов, средств решения жизненно важных задач.

Именно эти особенности КТД, характеризующие их практическую сторону, определяют отличительные черты собственно воспитательной стороны: воспитательные задачи в процессе КТД ставятся и решаются воспитателями по преимуществу незаметно для воспитанников, как бы «по ходу», при решении практической задачи, и открываются воспитанникам в той или иной степени при обсуждении результатов.

Проанализировав научную литературу, была разработана и реализована программа по внедрению коллективного творческого дела в шестых классах Песчанской СОШ № 2. Были созданы две группы: контрольная (6 «А» класс) и экспериментальная (6 «Б» класс). В обеих группах были проведены и обработаны первичные диагностики: методика исследования межличностных и межгрупповых отношений «Социометрия» Дж. Морено; методика исследования самооценки Рубинштейна (Прихожан А.М. модиф.). Исследования проводились в режиме online, с использованием программы Google Forms.

Исходя из полученных данных можно сделать вывод:

– в контрольной группе «А» около 50% детей имеют благоприятный статус («лидеры» и «предпочитаемые»), а 40% – неблагоприятный статус

(«пренебрегаемые» и «отверженные»). Это значит, что уровень благополучности взаимоотношений можно определить как высокий.

– в экспериментальной группе «Б» более 50% детей имеют неблагоприятный статус («пренебрегаемые» и «отверженные»), а 47% – благоприятный статус («лидеры» и «предпочитаемые»). Это означает, что уровень благополучности взаимоотношений можно определить как низкий.

Результаты исследования свидетельствуют, что большинство детей имеет высокий уровень самооценки (40%), немного меньшее количество детей (35%) имеют низкий уровень самооценки. Меньшинство детей (9%) имеют очень высокий уровень самооценки.

Завышенная и заниженная самооценки являются в равной мере нежелательными потому, что в первом случае имеется опасность формирования и сохранения многих отрицательных качеств, таких как нетерпимость к мнениям других, высокомерие, агрессивность, во втором – безынициативность, замкнутость, трудность общения с другими.

Таким образом, по результатам исследования, в шестом классе «Б» более нестабильная ситуация, чем в шестом классе «А» как по уровню благополучия взаимоотношений, так и по уровню самооценки.

В контрольном 6 «А» классе эмоциональный климат группы для каждого воспитанника более благоприятный, теплый, чем в экспериментальном 6 «Б» классе.

В группе, где большинство чувствует себя неполноценными, отверженными напряженная эмоциональная обстановка, постоянно блокируется реализация одной из фундаментальных потребностей – потребности в уважении – развивается резкое ощущение личностного дискомфорта. Такая ситуация образовалась преимущественно в экспериментальной группе «Б».

Исходя из результатов диагностики, было разработано коллективное творческое дело, направленное на развитие словесно-логического мышления. КТД было реализовано с помощью программы ПОПС – формула, а так же был использован метод разделения участников на микрогруппы.

Было дано коллективное творческое задание: изучение истории родного края с дальнейшей презентацией в виде фотоальбома или альбома с зарисовками. В процессе коллективной творческой деятельности ребята приобретают навыки общения, учатся работать, делить успех и ответственность с другими, узнают друг о друге много нового. Таким образом, идут два важных процесса одновременно – формирование и сплочение классного коллектива, и формирование личности школьника, развитие тех или иных качеств личности.

В процессе общей работы происходит и взаимодействие людей разных возрастов. Во время планирования и организации коллективной творческой деятельности взрослые и дети приобретают большой органи-

зиторский опыт, каждый может подать идею, предложить новый способ действия, взяться за реализацию определенного этапа коллективного творческого дела.

В условиях пандемии большую часть эксперимента участники взаимодействовали online при помощи программы ZOOM, а результаты собирали с помощью программы Google презентации, где информация находится в общем доступе, и каждый может вносить свои изменения.

В коллективной творческой деятельности любой младший подросток может заявить о себе, продемонстрировать такие качества своей личности, как ответственность, исполнительность, инициативность, общительность, организованность, авторитет, а значит свои лидерские качества.

Многосторонняя постоянная забота друг о друге, о своем коллективе, об окружающих людях, о далеких друзьях, поиск лучших средств этой заботы, все более четкая организация своей жизни, разнообразных дел на пользу и радость своему коллективу и другим людям – вот что сплачивает воспитателей и воспитанников.

После того, как дети в течение месяца выполняли задание, была проведена оценка эффективности влияния коллективного творческого дела на социометрическую обстановку в классе и самооценку учеников в виде повторного проведения диагностики в обеих группах.

После реализации коллективного творческого дела социометрический статус и самооценка некоторых детей изменились в сторону улучшения. в обеих группах произошла перестройка отношений и многие дети перестали быть «отверженными», коллективы стали относиться к ним более уважительно, взаимоотношения в группах улучшились, дети чувствуют себя комфортно, уверенно, удовлетворены общением, в группах положительный эмоциональный фон, активные дети стали больше взаимодействовать с более пассивными детьми, вовлекая их в деятельность, и таким образом дети смогли раскрыть свой потенциал и, как следствие, поднять самооценку.

Можно сделать вывод, что, поскольку, социометрический статус и самооценка некоторых детей в экспериментальной группе изменились, и атмосфера в целом была улучшена, разработанное и реализованное коллективное творческое дело способствовало улучшению социометрического статуса в группе и самооценки младших подростков, и это значит, что предположение было верно.

Таким образом, по результатам исследования можно сделать вывод, что разработанное и реализованное коллективное творческое дело способствует повышению социометрического статуса в группе и самооценки младших подростков

Данное исследование является актуальным, поскольку формирование адекватной самооценки в младшем подростковом возрасте, в данном случае через улучшение атмосферы в классе, имеет высокую важность.

Правильно заложенное в детском возрасте чувство полноценности помогает человеку вырасти в успешным, с четкой позицией по жизни, со здоровой психикой!

Литература

1. Кон И.С. Социологическая психология: избранные психологические труды [Текст] / И.С. Кон. – М.: Московский психолого-социальный институт, 1999. – 560 с.
2. Выготский Л.С. Психология развития человека [Текст] / Л.С. Выготский. – М.: ЭКСМО, 2003. – 1136 с.: ил. – ISBN 5-699-02553-7
3. Берко Д.В. Концепция самоактуализации А.Г. Маслоу. Культурологические аспекты [Текст] // Человек в контексте культуры: Сборник научных статей. – Выпуск 3 / Под ред. проф. В.А. Колотаева – Ставрополь СГУ, 2000. – 188 с.; С. 176-179.
4. Сидоров К.Р. Самооценка в психологии [Текст] / К.Р. Сидоров // Мир психологии. – 2006. – № 2. – С. 224-232.
5. Майерс Д. Социальная психология. Интенсивный курс [Текст] / Д. Майерс. – СПб.: Прайм – ЕВРОЗНАК, 2002. – 512 с. – ISBN 5-93878-011-X
6. Социальная психология личности [Текст] / Под ред. М.И. Бобнева, Е.В. Шорохова. – М.: Изд-во «Наука», 1979.
7. Кон И.С. Ребенок и общество. [Текст]. – М.: Наука, 1988.

Д.А. Касым

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Р.Н. Демиденко

кандидат биологических наук, профессор

РЕШЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ДЕВИАНТНОГО ПОВЕДЕНИЯ С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ЦИФРОВИЗАЦИИ

Андатпа. Бұл мақала цифрландыруды қолдана отырып, жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқы мәселесін зерттеуге арналған. Автор ауытқушылықтың себептері мен факторларын, сондай-ақ девиантты мінез-құлқы бар жасөспірімдерге психологиялық көмек көрсету әдістерін зерттейді. Зерттеу нәтижелері практикалық мәнге толы, және девиантты жасөспірімдермен жұмыс жасауда мектеп психологтары немесе осы проблемамен айналысатын ұйымдар девиантты мінез-құлқтың алдын-алу және ескерту үшін қолданыла алады.

Тірек сөздер: девиантты мінез-құлқы, жасөспірім, қоғамға қарсы мінез-құлқы, агрессия.

Аннотация. Данная статья посвящена исследованию проблемы девиантного поведения подростков с использованием цифровизации. Автор исследует причины и факторы развития девиантности, а также приёмы психологической помощи подросткам с девиантным поведением. Результаты исследования имеют практическую значимость и могут использоваться в работе с девиантными подростками школьными психологами или организациями, занимающимися этой проблемой, для профилактики и предупреждения девиантного поведения.

Ключевые слова: девиантное поведение, подросток, асоциальное поведение, агрессия.

Summary. This article is devoted to the study of the problem of deviant behavior of adolescents using digitalization. The author investigates reasons and factors of deviant behavior development, as well as methods of psychological help to teenagers with deviant behavior. The results of the study have practical significance and can be used in work with deviant adolescents by school psychologists or organizations dealing with this problem, for the prevention and prevention of deviant behavior.

Keywords: deviant behavior, adolescent, asocial behavior, aggression.

Сегодня школе нужны технологии, которые позволяют ей быстро и удобно работать с информацией, планировать свою работу, поддерживать связь и расширять возможности образовательной и научной деятельности. В связи с этим современный подход к обучению и воспитанию предполагает широкое использование возможностей, предоставляемых глобальной сетью Интернет. Цифровое потребление – использование интернет-сервисов для работы и жизни, включает в себя: фиксированный интернет, мобильный интернет, цифровые устройства, онлайн-медиа, облачные технологии.

Исследования проводились в режиме online, с использованием программы Google Forms.

В условиях пандемии большую часть эксперимента участники взаимодействовали online при помощи программы ZOOM, а результаты собирали с помощью программы Google презентации, где информация находится в общем доступе, и каждый может вносить свои изменения.

Актуальность исследования: обусловлена тем, что девиантное поведение, понимаемое как нарушение социальных норм, приобрело в последние годы массовый характер и поставило эту проблему в центр внимания психологов, социологов, медицинских работников, работников правоохранительных органов.

Тревожным симптомом является рост числа несовершеннолетних с девиантным поведением, проявляющихся в асоциальных действиях (алкоголизм, наркомания, нарушение общественного порядка, хулиганство, вандализм и др.). Усилилось демонстративное и вызывающее по отношению к взрослым, поведение. В крайних формах стали проявляться жестокость и агрессивность. Резко возрос уровень преступности среди молодёжи. Появляются всё новые виды отклоняющегося поведения: подростки участвуют в военизированных формированиях политических организаций экстремистов, в рэкрете, сотрудничают с мафией, занимаются проституцией и сутенёрством. [1, с. 42]. По сравнению с недавним прошлым, возросло число тяжких преступлений, обыденное сознание фиксирует увеличение конфликтов и фактов агрессивного поведения людей, в том числе и у детей. На почве социальных противоречий возникают межгрупповые и межличностные конфликты. Рост агрессивных тенденций в подростковой среде отражает одну из острейших социальных проблем нашего общества, где за последние годы резко возросла молодёжная преступность, особенно преступность подростков. При этом тре-

вожит факт увеличения числа преступлений против личности, влекущих за собой тяжкие телесные повреждения. Участились случаи групповых драк подростков, носящих ожесточённый характер. [2, с. 163]

Профессиональный интерес психологов, социологов, социальных работников к различным видам и уровням изменений личности несовершеннолетних и их характерологических особенностей весьма высок и устойчив многие годы. Об этом свидетельствуют направленность и количество работ, посвящённых проблеме отклоняющегося поведения, диагностике и предупреждению педагогической запущенности и правонарушений подростков. Этому посвящены работы казахстанских авторов К. Бегалиев, Г.А. Телегенова, А.К. Керимов, Г.А. Уманов, В. Парфенов, А.Д. Джумабаев, В. Баженов, А.Д. Джамбаев, К.К. Жампеисова, Н.В. Жутикова, Э.Ш. Камалиденова, Л.К. Керимов, Б.Т. Лихачев, М.И. Лисина, Б.И. Муканов, Г.К. Нургалиева, В.В. Петрунec, В.В. Трифонов, А.Н. Тесленко и др.

Социальная норма определяет исторически сложившийся в конкретном обществе предел, меру допустимого (дозволенного) поведения, деятельности людей, социальных групп, социальных организаций. В отличие от естественных, социальные нормы складываются как результат отражения в сознании и поступках людей объективных закономерностей функционирования общества. Поэтому они либо соответствуют законам общественного развития, являясь «естественными», либо недостаточно адекватны им, а то и вступают в противоречие из-за искаженного – классово ограниченного, религиозного, субъективистского – отражения объективных закономерностей. В таком случае аномальной становится «норма», «нормальны» же отклонения от нее [3, с. 57].

Вот почему социальные отклонения могут иметь для общества различные значения. Позитивные служат средством прогрессивного развития системы, повышения уровня ее организованности, преодоления устаревших, консервативных или реакционных стандартов поведения. Это социальное творчество: научное, техническое, художественное, общественно-политическое. Негативные – дисфункциональны, дезорганизуют систему, подрывая подчас ее основы. Это социальная патология: преступность, алкоголизм, наркомания, проституция, суицид [4, с. 148].

Изучение девиантных подростков в социальном аспекте рассматривается в работах С.А. Беличевой, И.Б. Громовой, И.С. Кона, Д.И. Фельдштейна и др. В современных исследованиях отмечено, что противоправные девиации совершают как подростки из неблагополучных, так и подростки из состоятельных семей. Такие данные позволяют заключить, что отклоняющееся поведение касается самых различных социально-демографических групп [5, с.19].

Говоря о девиантных подростках как о специфической социальной группе, нужно определить какие свойства должна приобрести некая совокупность людей, чтобы стать группой.

Подростковый возраст – это время становления характера. Именно в этот период влияние среды, ближайшего окружения с огромной силой сказывается на формировании личности подростка. Это время, когда не все дети хорошо владеют своими мыслями, чувствами и поступками. Подросток не успевает осознать происходящие с ним изменения и адаптироваться к ним, в результате чего появляется неуверенность, недоверие к людям и повышенная конфликтность.

Изучив психолого-педагогическую литературу по проблеме, а также поставив цель и выдвинув задачи экспериментального исследования, мы приступили к практическому этапу нашей работы.

Исследование проводилось на базе «Школы-лицея № 16» города Павлодар в период с октября 2019 года по апрель 2020 года.

Для проведения экспериментальной работы была сформирована экспериментальная и контрольная группы. Всего приняло участие 40 учащихся – ученики 9 В класса, которые составили контрольную группу и ученики 9 А класса вошедшие в экспериментальную группу, подросткам по 15–16 лет.

В организации опытно-экспериментальной работы в нашем исследовании использовались констатирующий, формирующий и контрольный эксперименты. В результате констатирующего эксперимента было выявлено девиантное поведение подростков. Формирующий эксперимент использовался для проверки выдвинутой гипотезы в процессе активного воздействия на испытуемых. Контрольный этап исследования проводился с целью выявления результативности реализации коррекционной программы по преодолению девиантного поведения, составлены рекомендации родителям по коррекции.

Для определения наличия разного рода поведенческих девиаций у подростков, использовали тест СДП – склонности к девиантному поведению, разработанный авторами Э.В. Леус и А.Г. Соловьевым.

Тест представляет собой опросник, состоящий из 75 вопросов, разбитых на 5 блоков по 15 вопросов в каждом.

В I блоке (вопросы с 1 по 15) оценивается предрасположенность подростков на социально обусловленное поведение (шкала искренности ответов), как просоциальное, относительно-деструктивное, адаптированное к нормам ведущей, значимой или референтной группы, возможно имеющей антисоциальную или девиантную в разных вариантах направленность, при этом учитывается подверженность влиянию окружающих, действию социальных установок, мнению группы, степень ведомости в поступках.

Во II блоке (вопросы с 16 по 30) – делинквентное (допротивоправное) поведение (ДП) – оценивается антисоциальное, противоречащее правовым нормам, угрожающее социальному порядку и благополучию окружающих людей поведение, включающее любые действия или бездействия, запрещенные законодательством.

В III блоке оценивается зависимое (аддиктивное) поведение (ЗП) (вопросы с 31 по 45) – 1) злоупотребление различными веществами, изменяющими психическое состояние, включая алкоголь и курение табака, до того, как от них сформировалась зависимость; 2) одна из форм деструктивного поведения, которая выражается в стремлении к уходу от реальности путем изменения своего психического состояния посредством приема некоторых веществ или постоянной фиксации на определенных предметах или активных видах деятельности, что сопровождается развитием интенсивных эмоций; 3) не болезнь, а нарушение поведения.

В IV блоке оценивается агрессивное поведение (АП) (вопросы с 46 по 60) вербальная и физическая агрессия, направленная на окружающих людей, враждебность, негативизм, дерзость и мстительность.

В V блоке оценивается самоповреждающее (аутоагрессивное) поведение (СП) (вопросы с 61 по 75), стремление причинить себе боль или физический вред, как сознательный отказ человека от жизни, связанный с действиями, направленными на ее прекращение, или незавершенными попытками. Используемая методика соответствует предмету исследования, доступна и понятна учащимся, информативна и отвечает требованиям психолога педагогической диагностики.

Можно сделать выводы о том, что у большинства подростков преобладает ориентация на социально обусловленное поведение – подростковая реакция группирования. Отсутствие признаков делинквентного поведения, но обнаружена ситуативная предрасположенность к зависимому поведению (аддиктивному). Агрессивное поведение в обеих группах повышено, зато самоповреждающее поведение у большинства подростков отсутствует.

После проведения формирующего эксперимента нами был проведен контрольный эксперимент с теми же группами испытуемых, и теми же методиками что и на констатирующем этапе психолого-педагогического эксперимента.

Мы провели повторную диагностику методикой СДП (склонности к девиантному поведению Э.В. Леус и А.Г. Соловьев.

Анализ результатов исследования отражен в рисунке 1.

Как мы видим в контрольной группе, в которой не проводилась коррекционная работа, при повторной диагностики по методике СДП, не произошло положительной динамики.

В контрольной группе уровень социально желаемого поведения остался прежним у 5 подростков (25%), средний у 8 (40%), низкий уровень у 7 (35%) испытуемых.

Осталось без изменения в контрольной группе и делинквентное поведение высокий уровень у 3 подростков (15%), средний у 8 (40%), низкий уровень у 7 (35%) испытуемых.

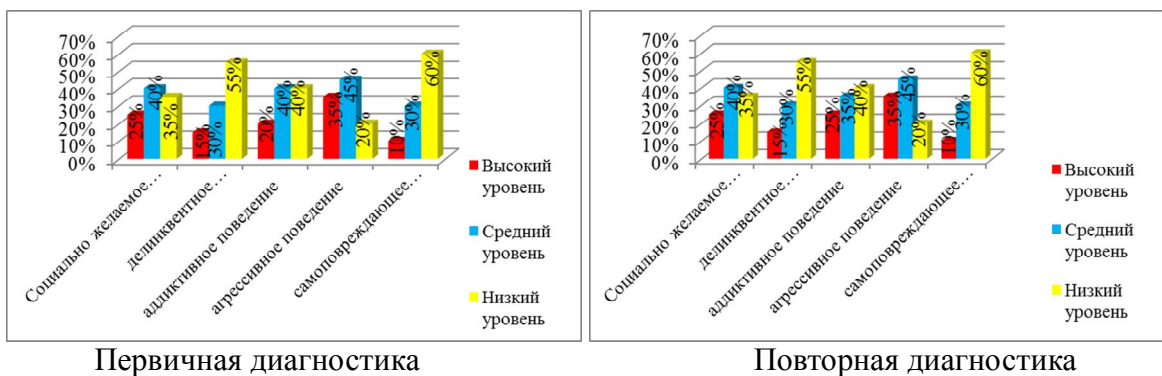

Рисунок 1. Результаты первичной диагностики склонности к девиантному поведению по тесту СДП (контрольная группа)

В контрольной группе аддиктивное поведение взрослого высокий уровень наблюдался у 4 подростков (20%) возрос до 5 (25%) подростков, средний уровень соответственно уменьшился с 8 (40%) до 35% (7), низкий уровень остался прежним у 8 (40%) испытуемых.

Уровень агрессивного поведения в контрольной группе остался прежним у 7 подростков (35%), средний у 9 (45%), низкий уровень у 4 (20%) испытуемых.

В контрольной группе без изменения остался уровень самоповреждающего поведения высокий у 2 подростков (10%), средний у 6 (30%), низкий уровень у 12 (60%) испытуемых.

Повторная диагностика по тесту СДП указывает, что у подростков экспериментальной группы по окончании коррекционной работы существенно снизилась склонность к девиантному поведению

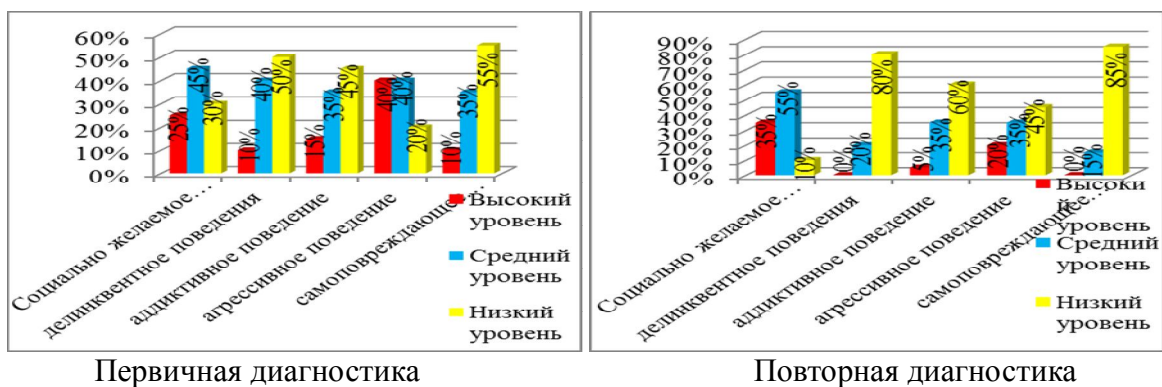

Рисунок 2. Результаты первичной диагностики по тесту СДП (склонность к девиантному поведению) (экспериментальная группа)

Повторная диагностика по тесту СДП указывает, что у подростков экспериментальной группы по окончании коррекционной работы существенно снизилась склонность к девиантному поведению (См. рисунок 2). В экспериментальной группе социально желаемое поведение у подростков с высоким уровнем составляло 5 (25%) подростков, повысилось до 7 (35%), со средним уровнем составляло 9 (45%) повысилось до

11 (55%), с низким уровнем, наоборот показатели снизились с 6 (30%) до 2 (10%) подростков.

Делинквентное поведение у подростков с высоким уровнем в экспериментальной группе составляло 2 (10%) подростков, снизилось до 0 (0%), со средним уровнем составляло 8 (40%), снизилось до 4 (20%), с низким уровнем, наоборот показатели возросли с 13 (50%) до 16 (80%).

В экспериментальной группе аддиктивное поведение у подростков с высоким уровнем составляло 3 (15%) подростков, снизилось до 1 (5%), со средним уровнем осталось на том же уровне 7 (35%), с низким уровнем, наоборот показатели возросли с 9 (45%) до 12 (60%).

Агрессивное поведение у подростков с высоким уровнем в экспериментальной группе составляло 8 (40%) подростков, снизилось до 4 (20%), со средним уровнем составляло 8 (40%) снизилось до 7 (35%), с низким уровнем, наоборот показатели возросли с 4 (20%) до 9 (45%).

В экспериментальной группе самоповреждающее поведение у подростков с высоким уровнем составляло 2 (10%) подростков, снизилось до 0 (0%), со средним уровнем составляло 7 (35%) снизилось до 3 (15%), с низким уровнем, наоборот показатели возросли с 11 (55%) до 17 (85%) (См. рисунок 2).

Таким образом, используя приемы психологической помощи в виде коррекционной программы в онлайн формате, можно заметить положительную динамику по снижению девиантного поведения подростков.

Литература

1. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: Учебное пособие для вузов. – М.: Сфера, 2009. – 192 с.
2. Абрамова Г.С. Введение в практическую психологию – М.: Междунар. пер. Академия, 1995. – 264 с.
3. Божович Л.И. Психологическое изучение детей в школе-интернате. – М., 1960. – 358 с.
4. Большая российская педагогическая энциклопедия / под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1998. – 320 с.
5. Дефектология. Словарь-справочник / Под ред. Б.П. Пузанова. – М., 1996. – 80 с.

Л.И. Лукьяненко

Высш. школа гуманитарных наук, Павлодарский педагогический университет

Научный руководитель: З.К. Темиргазина

доктор филологических наук, профессор кафедры русского языка и литературы ППУ

МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ УЧАЩИХСЯ ЛИНГВИСТИЧЕСКОМУ И ФУНКЦИОНАЛЬНО-СТИЛИСТИЧЕСКОМУ АНАЛИЗУ НЕОЛОГИЗМОВ ПАНДЕМИЧЕСКОГО ДИСКУРСА

Андатпа. Осы мақалада оқушылардың лингвистикалық және функционалды-стилистикалық неологизмдерінің анализін анықтаудың негізгі әдістері қарастырылады. Кілтті мәселелері анықталды, мектептің базалық бағдарламасына сүйене отырып, оларды шешудің жолдары көрсетілді.

Тірек сөздер: гуманитарлы ғылым, лексикалық бірліктер, қарыз сөздер, анықталған кілт сөздер, тілдік бірліктерді талдау.

Аннотация. В данной статье рассматриваются основные методы обучения учащихся лингвистическому и функционально-стилистическому анализу неологизмов пандемического дискурса. Выявлены ключевые проблемы, предложены пути их решения, в том числе опираясь на курс базовой школьной программы.

Ключевые слова: современные гуманитарные науки, лексика и фразеология русского языка, заимствованные слова, лексические единицы, неологизмы, анализ языковых единиц.

Summary. In this article are examined the main methods of teaching students the linguistic and functional-stylistic analysis of the neologisms of the pandemic discourse. Key problems are identified, ways of their solution are proposed, including based on the course of the basic school curriculum. Index terms: Modern humanitarian sciences, vocabulary and phraseology of the Russian language, borrowing words, lexical units, neologisms, analysis of linguistic units.

Современные гуманитарные науки находятся в неоднозначной ситуации. Появление словарного состава за счет новых лексических единиц – одна из особенностей русского языка на современном этапе его развития.

В условиях современного мира, в связи с развитием различных областей нашей жизни: науки, культуры, техники, промышленности, тесным взаимоотношением и расширением межкультурных контактов, с быстрым ростом количества новых понятий и явлений, лексика русского языка постоянно пополняется новыми, а чаще всего заимствованными словами. Лексика непрерывно совершенствуется и обновляется, именно поэтому изучение языка современной публицистики остается насущным и важным по сей день. Актуальность темы определяется необходимостью изучить и дать лингвостилистическое описание неологизмов, присущих сегодняшней эпохи и определить их роль в современном обществе.

Бесспорно, мнение лингвиста Н.Н. Лушникова, что «Социальные изменения, происходящие в век технологического развития, влияют на все сферы науки. Изменения и развитие переживает также и русский язык, который в последние десятилетия заметно пополнился и продолжает пополняться новыми словами и фразами, пришедшими из других языков. Причинами данной тенденции считаются появление Интернета, развитие способов коммуникации между людьми и странами, появление новых технологий. Для образованного человека наличие словаря неологизмов в русском языке является жизненной необходимостью. Раздел «Лексика и фразеология» в учебнике русского языка не раскрывает полностью тему заимствованной лексики, несмотря на то, что наш язык непрерывно претерпевает изменения, увеличивается количество заимствованных слов. Наш современник должен знать лексическое значение заимствованных слов и уместно употреблять их. Для достижения вышеуказанной цели учащимися осваиваются новые слова не только при прохождении раздела «Лексика», но и на уроках по изучению разделов «Фонетика», «Грамматика», «Морфология» и «Орфография».

В силу того, что коронавирусная инфекция – это новообразование эпохи, она стала и предметом изучения разных наук, в том числе и методики русского языка. Это можно объяснить тем обстоятельством, что современные учащиеся, как и все люди мира, пополнили и продолжают пополнять свой словарь новыми терминами и оборотами, которые, несмотря на свою специфичность, употребляют не только медицинские работники, но и широкие слои населения. Исследование неологизмов последних десятилетий показывает, что вектор развития русского языка меняется в сторону создания новых слов за счет не собственных ресурсов, а в силу происходящих в мире событий. Этот факт ставит перед учителями русского языка задачу не только фиксации новых слов, но и их анализа. Кроме того, учебные пособия по русскому языку не успевают за быстро меняющимся современным активным русским языком.

Проанализируем, возможности современных учебников русского языка для обучения школьников лингвистическому и функционально-стилистическому анализу неологизмов. Для анализа возьмем учебник русского языка З.К. Сабитовой, А.Р. Бейсембаева для учащихся 11-го класса естественно-математического направления. Учебник имеет тематическую направленность: глобальные экологические проблемы современности. Данная тематика учебника русского языка позволяет органично включить в содержание дополнительные материалы для анализа неологизмов современности – периода всемирной пандемии.

Обратимся к содержанию упражнений. Были проанализированы все разделы учебника.

Раздел 1. Экология: нефтяная и ядерная промышленность. Культура речи. Морфология. Синтаксис.

В данном разделе было выявлено *три* упражнения, которое предусматривают обучение анализу неологизмов.

Раздел 2. Пути решения экологических проблем нефтяной промышленности. Императивные (побудительные) предложения.

В данном разделе было выявлено также *одно* упражнение для обучения учащихся 11-го класса проведению функционально-стилистическому анализу неологизмов.

В разделе 3 упражнений для обучения анализу неологизмов *найден* не было.

Раздел 4. Экономика и ее роль в обществе. Синтаксис и пунктуация. *Одно* упражнение выявлено.

Раздел 5. Наука и этика: киборги и клоны. Лексика. Синтаксис и пунктуация – выявлено *два* упражнения.

Упражнение 175а. Задание: Как вы думаете, о чем текст под заголовком «Клон – не двойник человека, а просто его младший брат-близнец»? Какова его основная мысль? Прочтите текст. Выделите неологизмы. Определите, какую функцию выполняют неологизмы в данном тексте?

Упражнение 182в. Задание: Сформулируйте тему выступления каждого участника дискуссии (дискуссия прилагается). Представьте их мнения в таблице (Мнение участников – Аргументы). Выпишите все неологизмы. Определите их тип.

Как показывают, результаты анализа в учебнике представлено всего *7 упражнений*, которые предусматривают анализ учащимися неологизмов: 5 – проведение функционально-стилистического анализа, два – лингвистического.

При работе с лексическими единицами, в контексте данного исследования с неологизмами) используются частично-поисковый и исследовательский методы обучения.

Бесспорно, что единой схемы анализа неологизмов просто не может быть, так как языковые единицы индивидуальны. Очевидно, что для обучающихся необходимо наметить общие ориентиры, узловые пункты, которые могли бы служить своеобразными вехами при анализе любого неологизма. Предлагаемый алгоритм не догма, а своеобразный путеводитель, указывающий общее направление работы с неологизмом на уроках русского языка.

Методы обучения лингвистическому и функционально-стилистическому анализу неологизмов на уроках русского языка

На уроке русского языка учебник будет основным источником информации. В некоторых учебниках есть вспомогательные средства (резюме, учебные вопросы, выделенный материал, словарные списки). Эти средства рекомендуется использовать для ознакомления с неологизмами и методами их анализа. Н.Г. Яковлева предлагает следующий алгоритм

обучения лингвистическому анализу неологизмов на уроках русского языка:

- 1) Прочитайте текст.
- 2) Какие слова вам не знакомы? Почему?
- 3) Какие слова, по вашему мнению, вам знакомы, но их можно отнести к неологизмам?
- 4) Выпишите все неологизмы.
- 5) Определите тип неологизма.
- 6) Определите способ появления неологизма.
- 7) Определите фонетические, морфологические особенности неологизма.
- 8) Спрогнозируйте: закрепится неологизм в русской речи или перейдет в разряд другой лексики (архаизмы, историзмы, устаревшие слова).

А.Р. Темирханова предлагает использовать следующий алгоритм для функционально-стилистического анализа неологизмов на уроках русского языка:

- 1) Задайте себе вопрос, о чем этот текст?
- 2) В чем основная идея автора?
- 3) Составьте список новых терминов, слов (неологизмов) которые вам необходимо понять, и убедитесь, что вы их понимаете, найдя определения в учебнике или найдя определения из других источников.
- 4) Определите тип неологизмов.
- 5) Охарактеризуйте роль (функции) неологизмов в данном тексте.
- 6) Определите, какой стиль текста.
- 7) Ответьте на вопрос: оказали ли неологизмы влияние на стиль анализируемого текста.

Работа по обучению анализу неологизмов может быть использована во многих случаях: на обычных уроках, на уроках закрепления нового материала, повторения, развития речи. Эта работа может использоваться также как индивидуальная и групповая работа. **Анализ языковых единиц** позволяют учителю осуществлять дифференцированное обучение, выбирая для учащихся с разной подготовкой задания разной сложности. *Небольшие тексты с неологизмами можно рекомендовать для обучающихся изложений, диктантов с грамматико-орфографическими и пунктуационными заданиями.*

Таким образом, проведенный анализ языкового материала учебника русского языка для учащихся 11-го класса показал, что учебной программой предусмотрено обучение учащихся элементам лингвистического и функционально-стилистического анализа неологизмов, но является недостаточным. В этой связи считается необходимым предусмотреть дополнительную работу во внеурочной деятельности обучение учащихся лингвистическому и функционально-стилистическому анализу неоло-

гизмов современного русского языка. Такая работа будет продумана и описана в практической части исследования дипломной работы.

Базовый курс школьной программы в силу разных причин не включает дополнительной информации о новых словах, появляющихся в русском языке. Раздел «Лексика» содержит лишь стандартное определение термина «неологизм» и примеры. В профильной программе добавляется информация, отражающая современное состояние языка. Чтобы решить проблему работы со словом, на наш взгляд, необходимо использование дополнительного материала, и наличие специальных заданий для развития творчества: от слова к тексту, от заглавия к собственно тексту, исследование слова.

Безусловно, что основу работы составили научные статьи, конференции и презентации по данной теме – доктора филологических наук, профессора З.К. Темиргазиной, раскрывающие практическую и методическую ценность исследований и анализа неологизмов современной эпохи на уроках русского языка.

Литература

1. Алиева Г.Н. Неологизмы современного русского языка в лексикографическом аспекте // Научное мнение. – 2018. – № 3. – С. 7-11.
2. Баранов М.Т. Методика лексики и фразеологии на уроках русского языка: Пособие для учителя. – М., 1988. – 191 с.
3. Костомаров В.Г. Языковой вкус эпохи (Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа). – Изд. 3, испр. и доп. – Златоуст, 2009. – 320 с.
4. Крысин Л.П. Иноязычное слово в контексте современной общественной жизни // Русский язык конца XX столетия (1985–1995) / Отв. ред. Е.А. Земская. – М., 2000. – С. 143-161.
5. Курманова А.А. Специфика анализа функциональных особенностей неологизмов // Вестник КАСУ. – 2017. – №5. – С. 86–93.
6. Сабитова З.К., Бейсембаев А.Р. Русский язык. 11 класс (естественно-математическое направление). – Алматы: Мектеп, 2020. – 168 с.
7. Садвакасова С.Р. Современные проблемы вхождения в язык неологизмов // Молодой ученый. – 2018. – №3. – С. 523-525.
8. Темиргазина З.К. Современные теории в отечественной и зарубежной лингвистике: учебное пособие: курс лекций для магистрантов и студентов-филологов ст.курсов. – 3-е изд., доп. – Павлодар: ПГПИ, 2009. – 134 с.
9. Темиргазина З.К. Семиотика «пандемического» дискурса: «новояз» эпохи карантина: научная статья: Инновационный научно-образовательный и издательский центр «АЛМАВЕСТ» – Москва: Инновационный научно-образовательный и издательский центр «АЛМАВЕСТ», 2020. – 30–38 с.
10. Темиргазина З.К. Вспышка, всплеск или волна: как и что мы говорим о коронавирусе: научная статья: ФГБОУ ВО «Тамбовский государственный университет имени Г.Р. Державина», журнал Неофилология. 2020. Том 6, № 24. С. 645-652.

З.С. Маженова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: А.К. Елемесов

аға оқытушы, магистр

ЕРТІС-БАЯНАУЫЛ ӨҢІРІ САКРАЛЬДЫ ОРЫНДАРЫНЫҢ ЗЕРТТЕЛУІ ЖАЙЛЫ

Андатпа. Аталған жұмыста Ақкөл-Жайылма өңірінің сакралды орындары терең зерттелді. Әулікөл археологиялық кешеніне, көптеген ғалымдардың еңбектеріне сүйене отырып, географиялық, тарихи және мәдени тұрғыдан толық анықтамасы берілді.

Тірек сөздер: сакралды орындар, мәдени ескерткіштер, археологиялық кешен, топонимдер, этнографиялық мәліметтер, кесенелер.

Аннотация. В данной статье подробно рассматриваются священные места Акколь-Жайылминского района. На основе работ многих ученых было дано полное определение археологического комплекса Аулиеколя с географической, исторической и культурной точек зрения.

Ключевые слова: сакральные места, памятники культуры, археологический комплекс, топонимы, этнографические сведения, мавзолеи.

Summary. This article discusses in detail the sacred places of Akkol-Zhayilminsky district. Based on the works of many scientists, a complete definition of the archaeological complex of Auliekol from a geographical, historical and cultural point of view was given.

Keywords: sacred places, cultural monuments, archaeological complex, toponyms, ethnographic information, mausoleums.

Тарихи мәдени ескерткіштер – ұлттық тарихымызбен мәдениетіміздің құнды жәдігерлері болып табылады. Ескерткіштер әрбір елдің тарихы мен өткенінен сыр шертер халықтың ұлттық байлығы ғана емес сол елдің өткені мен бүгінін саралайтын, сол арқылы келешек ұрпаққа тәлім-тәрбие беруде маңызы зор.

Соңғы жылдары Қазақстан Республикасында туристік кластерді, оның ішінде ішкі туризмді дамыту перспективаларына ерекше назар аударылуда. Біздің ойымызша, Павлодар Ертіс өңірі бойынша этно-туристік мәдени-экскурсиялық турларды ұйымдастыру перспективті бағыттардың бірі болуына мүмкіндік мол. Өңірімізде әр дәуірлердің тарихи-мәдени ескерткіштері баршылық, осындай маңызға ие киелі орындардың мәдени-туристік құндылығын арттыру үшін қолымыздан келгенше зерттелу тарихына байланысты еңбектерді жүйелеу, ұсына білу бүгінгі біздердің міндетіміз.

Қазіргі таңда Қазақстан аумағында 25 мыңнан астам тарихи-мәдени ескерткіштер сақталынған. Солардың 80 аса ескерткіштері Павлодар облысында шоғырланған. Өкінішке орай, қазір соның азы ғана зерттеліп, мемлекет қарауына алынған. Сакралды орындар адам қолымен болмаса да, табиғат жағдайларымен бұзылуы мүмкін [1,12 б].

2017–2018 жылдардың қорытындысы бойынша, Қазақстанның жалпыұлттық маңызы бар киелі нысандар тізіміне Павлодар облысынан 7 тарих және мәдениет ескерткіштері енді. Солардың бірі – Ақкөл-Жайылма өңіріндегі Исабек Ишан кесенесі және Әуликөл археологиялық кешендерін жатқызамыз [2].

Ақкөл-Жайылма деп аталатын қазақтар арасында белгілі субөңір этнотуризмді дамытудың үлкен перспективаларына ие. Ежелгі дәуірден бері көптеген көлдері мен өзендері бар бұл қасиетті және діни аймақ адамдардың өміріне өте қолайлы болды. Сонымен бірге, ата-бабаларымыздың саяси және әлеуметтік-экономикалық өмірінде маңызды рөл атқарған бұл аймақ әлі күнге дейін лайықты бағасын толық алмағанға ұқсайды.

Ақкөл-Жайылма өңірі Өлеңті және Шідерті өзендерінің төменгі ағысындағы ұлан-байтақ жерді алып жатыр. Жалпы алғанда, бұл алаптың жер көлемі екі ауданды (Екібастұз және Ақтоғай) қамтиды [3, 45 б.]. Әулиелі аймақтың географиялық орналасуы мен мұндағы өзен көлдердің таралуына байланысты қызықты мәліметтерді Ж.О. Артықбаев және Ә. Жәністің экспедициялық зерттеулерінен аңғарамыз. Өз еңбектерінде: «Ақкөл-Жайылма ұғымына Өлеңті-Шідертінің төменгі ағысы, Ақкөлдің өзі (Әуликөл), Ақкөлден төмен түсетін Дуана өзенінің бойы, одан әрі орналасқан көлдер жүйесі (Бәсентейін, Қылдыкөл, Сасықкөл, Өмірзақ, Бозайғыр, Ащыкөл, Көктөбе, Тоққылы) енеді. Бұл алаптың жер көлемі екі ауданды (Екібастұз және Ақтоғай) қамтиды. Өлеңті өзенінің ұзындығы – 273 км. Ақмола облысының Ақдың (Белоярское) ауылынан оңтүстікке қарай 3 шақырым жерден басталып, солтүстік-шығысқа қарай ағып, Павлодар облысының бұрынғы «Екібастұз» совхозы, қазіргі Төртүй селолық округіне жататын Қаражар (бұрынғы аты – Қаражыра) ауылы тұсынан екіге бөлініп, бір саласы Әуликөлге (Ақкөлге), бір саласы Жаманкөлге құяды (Коорд.: 52°11 с.е. 74°45 ш.б., теңіз деңгейінен 126,4 м. биіктікте орналасқан). Екі көл бір-бірімен іргелес орналасқан» деп, тиісті бағасын береді [1, 26 б.].

Әулиелі аймаққа экспедициялық зерттеулерді кейін келе 2006 жылдары Г.Н. Потанин ат. «Павлодар облыстық тарихи-өлкетану музейі» ұйымдастыруымен жүргізіліп, музей басшысы Г.Б. Нурахметованың «Ақкөл-Жайылма субрегионының тарихи-мәдени ескерткіштері» атты көлемді мақаласы жарық көрді. Ел жұртқа танымал данышпан Асанқайғы Өлеңті өзенін көргенде, ол ән айтып (өлең) әрі қарай жүрді, содан кейін «Өлеңтінің суы бал сияқты – Шідертінің шөбі бал сияқты»-, деп айтты [4, 62 б.]. Демек, Әуликөл өңірінің табиғаты, ежелден бері тіршіліктің қайнар көзі болып қалыптасуына үлкен ықпал жасады. А. Мұхамедияұлының айтуынша: «Ақкөл-Жайылма табиғатының әсемдігімен және табиғи байлықтарымен ерекшеленеді, әулиелер жерленген орда деп саналады. Көшпелі мал шаруашылығымен айналысатын қазақ үшін бұл өңір ерекше болып табылады. Қалың қамыс басқан Ақкөл мен

Жаман көл жағалары қысқы қонысқа өте ыңғайлы» -, деген сөздеріне қарағанда, Әуликөл өңірі тек өз тарихымен ғана емес, киелілігімен, өзгеше табиғатымен ерекшеленетінін аңғарамыз. Адамдардың өмір сүру салты, шаруашылықты жүргізу тәсілдері тіршілік ортасына байланысты екенін білеміз. Демек, қазақ халқының ежелден бері көшпелі мал шаруашылығы жетекші саласы болғандықтан, Ақкөл-Жайылма өңірі, қыстауға ыңғайлы, шұрайлы жер болып табылады.

Көркем жерлерден басқа, бұл аймақтың ерекшелігі-бірегей этномәдени ескерткіштердің болуы, жергілікті тұрғындар арасында кешенді аңшылық және балық аулау шаруашылығының көптеген архаикалық дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарының сақталуы болып табылады. Археологияға сәйкес, адамдар бұл аумақты ежелгі уақыттан бері мекендегенін аңғарамыз. Мұнда мол кездесетін тас дәуіріндегі қоныстар, тас еңбек құралдары, қола дәуірінің ескерткіштері, ерте темір ғасырындағы көшпенділердің қорғандары, түркі және қимақ-қыпшақ антикалықтары осының жарқын дәлелі болып табылады. Археологиялық олжалар мен жазбаша деректер Ақкөл-Жайылманың кейінгі орта ғасыр дәуірінде ерекше маңызға ие болғанын анықтап көрсетеді. Алтын Орда кезінде бұл аймақ Дешті Қыпшақтың ірі саяси және мәдени-экономикалық орталықтарының бірі болды. ХІХ ғасырдың соңы мен ХХ ғасырдың басындағы Ф. Щербина бастаған экспедицияның статистикалық зерттеулерінен бұл арада қазақтың көптеген бай қыстауларын кездестіреміз. Сол қыстаулардың орнын қазіргі күнде де көруге болады. ПМПУ-дің ғылыми-зерттеу археологиялық орталығының директоры Тимур Смағұлов айтқандай: «Әуликөлдегі екі кесененің табылуы мұнда сәулет, құрылыс дамығанын, округте егіншіліктің, мал шаруашылығының, аңшылықтың және қолөнершіліктің көптеген іздері бар екенін көрсетеді». Жоғарыда келтірілген зерттеулерді негізге ала отырып, Әуликөлдегі көшпенділердің өмір бойы қалыптасқан әдет-ғұрпы, шаруашылығы, салт-дәстүрлерінің айқындалған, ел таныған сара жолы ата заманнан келе жатқан көреміз [5].

Әуликөл аймағының тарихи топонимдері ерекше қызығушылық тудырады. Қазақ халқының арасында сақталған аңыздарға сәйкес, көптеген топонимдер дала философы Асанқайғаның есімімен және ежелгі эпостардың бірі «Қозы Көрпеш – Баян сұлу» оқиғаларымен байланысты. Аңыз бойынша, «Уәде етілген жерді іздеп, Сарыарқаның кең даласы арқылы саяхаттаған Асанқайғы Шідерті өзенін көріп: «Мұндағы жер ерекше, қымбат. Алты айдың ішінде әлсіреген жылқы бір айда бұрынғы күшке ие болады. Жайылымдар бұл жерде жылқылардың аяқ киімдеріне жол (шілер) қойылғандай жайылатын болады» Қазақ тарихшысы Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының «Қазақ шежіресінде» Ақкөл-Жайылма жеріндегі ескерткіштер туралы: «Шідерті өзенінің аяғында Ақжар, Сасай деген ноғайлылардың егін егіп, кент салып, тақ құрған, Бұқар, Қоқан хандары сықылды орда жасатқан жері екен. Өлеңтінің

аяғында «Қараоба», «Сарыоба» деген екі төбе – Қарабай мен Сарыбай деген екі бай қоныс қылған екен, бұл екеуі де қазақ байлары. Сол Сарыбайдың жалғыз қызы Баянсұлудың туған жері – Баянаула тауы...» деп жазылған. Бұл әңгімеден Ақкөл-Жайылма тарихы Алтын Ордамен байланысты болғанымен, түп-тамыры одан әрірек деген ой түйеміз. Бұған дәлел, қазақ түсінігінде «оба» көне дәуірдің ескерткіштеріне қатысты қолданылады, сонымен қатар «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» жырына арқау болған уақиғалар мен ұғымдар да өте ерте заманға тиесілі екені белгілі [2, 277-278 б.].

Қазақтың тарихи аңыздары бойынша, кейінгі орта ғасырларда бұл жерлерді ноғай (ноғайлы) халқы мекендеген. Мәшһүр Жүсіп Көпеев былай деп жазады: «Сарыарқаның терең, бірақ суы аз көлдері – ноғайлардың егіншілік мұқтаждығы үшін қазылған арықтар. Ақжар және Сасай деп аталатын жерлерде Шідертінің төменгі ағысында ноғайлардың «ордасы» орналасты. Мұнда Орманбет ханның ордасы болған» [Сонда, 277 б.]. Өтеміс қажының «Шыңғыс-наме» (XVI басы) кітабындағы жазуына қарағанда Шайбан (Сыбан, Шибан) ұлысы Ақкөл-Жайылмаға Сайын ханның (Бату) бұйрығымен ие болған. Негізінде, одан да ертерек осы жерге қатысы болса керек. Сол кезеңде Шайбанға тиесілі жер көлемі ұлғайып, орталығы Ақкөлге орныққаны байқалады (Өтеміс қажы. Шыңғыс-наме, 136-б.). Жоғарыда көрсетілген деректерге қарағанда, Әулікөл өңірі тек қарапайым қалашық болып шектелмей, орта ғасырлардағы Шыңғыс тұқымының орталығы, астанасы даңқына ие болған. Ақкөл-Жайылма өңірінің Еуразия көшпелілері үшін тарихи саяси орталық болғанын дәлелдеу үшін көптеген деректерді келтіруге болады. Тіпті, бертінгі қазақ заманында да Ақкөл-Жайылма жерінде хан сайлаулары өтіп тұрған. Бұған дәлел болған, генерал-лейтенант Глазенаптың Ертіс бойындағы елдің сұлтаны Шаншар Сұлтанмәмедұлына хаты: «Благодарю Вас покорнейше, почтеннейший султан, за усердие ваше, причем нужным считаю вас не оставить своим приездом к 30 числу мая на озеро Джайылму для бытия при церемониале хана Букея, на котором я сам предполагаю присутствовать» [1].

Ақкөл-Жайылмада Алтын Орда кезеңінің археологиялық ескерткіштері ғана емес, сонымен қатар аты аңызға айналған Асанқайғы, Мамай (Мамай батыр) және т.б. есімдермен байланысты тарихи топонимдер де кездеседі. Біздің сеніміміз бойынша бұл сәйкестік кездейсоқ емес. Ш. Уәлихановтың пікірінше, бұл аңыздар XV ғасырға жатады, яғни монументтік құрылыстардың, қоныстардың бекітілген қалдықтары сияқты кезеңге жатады және осы өңірдегі қазақ халқының автохтондығының тікелей айғағы болып табылады [6, 60-61 б.]. Ақкөл-Жайылма өз маңызын жоғалтқан жоқ және XVIII–XIX ғғ. жаңа уақытта мұнда Сарыарқаның кейбір қазақтарының жазғы көшпелілері орналасты. Өңірдегі халық санының шоғырлануы бұл жерлерді Қазақстанның ірі мәдени-саяси орталықтарының біріне айналдырды.

Дәл осы жайлауда барлық маңызды іс – шаралар өткізілді – асы, той және т.б. Бұл жерде көптеген ғибадат орындары байқалғаны кездейсоқ емес – бұлар Әулие түйме, Тербеле батыр, Исабек Ишан, Жандарбек қожа, Жеміс ата, Күреңбай сыншы, Әулиетал және т. б. есімдерімен байланысты орындар. Егер бұл адамдардың кейбіреулері өз уақытында діни және ағартушылық қызметімен, халықты жаулардан қорғауда ерекшеленсе, басқалары киелілігі, қасиеттілігі және даналығымен ерекшеленген болатын [7].

Солардың бірі, Екібастұз қаласына қарасты жерде жерленген – Исабек Ишан хазірет пен Жандарбек қожа кесенелері болып табылады. Жергілікті халық Ақкөл-Жайылма маңындағы Қылдыкөл шатқалында Кереку өңірінде Ислам дінін уағыздаушылар Пайғамбарымыздың (с.ғ.с.) сахабаларының ұрпақтары Исабек ишан, Жандарбек қожа және басқа да туған-туысқандары жерленген деп қызыл заманға қарамай-ақ қадірлеп келді. Исабек ишан хазреттің ерекше қабілеттері туралы көптеген аңыздарды, соның ішінде әртүрлі аурулардан зардап шеккен адамдарды сауықтырудың керемет жағдайлары туралы естуге болады. В.В. Бартольд өз зерттеулерінде ишандарды «суфизм жетекшілері, Түркістан өңіріндегі бұл атау «шейх, пір, ұстаз» және ізбасарлар «мүрид» мағынасында қолданылған» деген анықтама береді [8]. Хазрет туралы маңызды деректер Мәшһүр Жүсіп Көпейұлының еңбектерінде де кездеседі. Мәшһүр Жүсіп атамыз «Исабек ишан» жоқтауында Исабектің ата-тегіне қатысты құнды мағлұматтар келтіреді. Мәселен: «Өзі Ишан жұрт бастаған, заты қожа», десе, енді бірде: «Арғы тегін сұрасаң Назар Ишан, Тазартып шыққан гауһар асыл тектен», – дейді [10]. Жалпы, Исабек ишан өз заманының діни қайраткері болса, одан тараған ұрпақтары да Алла Тағаланың ақ жолынан таймай, Ислам дінінің нұрын таратқан. Солардың бірі бертін 1996 жылы дүниеден озған Жандарбек қожа еді. Ауданбайқажы Ахмеджанұлының айтуынша: «Исабек Ишанның немересі Жандарбек қожаның да Алланың жарылқауымен айтқаны қате кетпей, емдеген сырқаты дертінен сауығатын дуалы ауыз қасиетке ие еді», – дейді [9]. Ақкөл-Жайылма даласы десе әулиелер жерленген жер деп оған баратын жол жоқ болса да, халық аяғы суымай сол жаққа қарай тағзым жасап бейіт басына барады.

Этнографиялық мәліметтерді, археологиялық қазба материалдарын, қазақ шежіресін, ғылыми тұжырымдарды жинақтай отырып, біз төмендегідей қорытындылар жасадық. Ақкөл-Жайылма жері – ұлан-байтақ қазақ жерінің табиғаты бай, көркем, қадірлі, қасиетті өлкесінің бірі. Бұл өңір тіршілікке, мал шаруашылығына, адам өсіміне өте ыңғайлы, қолайлы аймақ. Осы жерден табылған тарихи жәдігерліктер, деректер оның ежелден тарихи орын екенін дәлелдейді. Ақкөл-Жайылма жерінің тарихи ескерткіштері тас ғасырынан бастау алады. Бұл жердегі бейіттер мен далалық алқапта кездесетін төбелердің көпшілігі оғыз-қыпшақ дәуіріне жатады. Әуликөл Алтын орда (ноғайлы) дәуірінде

Шайбан (Сыбан, Шибан) ұлысының орталығы болған, бұған дәлел ғажайып культтық құрылыстар, қалашықтар, кен өндірісі, кірпіш құятын орталықтар болып табылады. Аталған өңірдегі қазақ зиратында тек көне дәуір емес, бертінгі XVIII ғасырдың да ескерткіштері (Көлебе батыр бейіті, т.б.) кездеседі [10].

Қортындылай келе, туған жердің әрбір сайы мен қырқасы, тауы мен өзені тарихтан сыр шертеді. Әрбір жер атауының төркіні туралы талай-талай аңыздар мен әңгімелер бар. Болашақта бұл орындар тарихи түрде толық зерттеліп, өз қасиетімен әлемдік деңгейге көтеріледі деп ойлаймыз. Әр адам өзінің ата тарихын, туған өлкесінің тарихын білуі тиіс. Сол үшін өлкеміздегі тарихи ескерткіштерді, киелі жерлерді келер ұрпаққа дәріптеу біздер үшін парыз. Осы көненің көзіндей болып келе жатқан тағылымы мол ескерткіштер мен орындарымызды насихаттап жүрейік. Бүгінгі ғұмыр – ертеңгі тарих!

Әдебиеттер

1. Артықбаев Ж.О., Ерманов А.Ж., Жанисов А.Т. Ертеден Ертістің Павлодар өңірінің орта ғасырлары: этноархеологиялық зерттеу тәжірибесі («Ақкөл-Жайылма» этнографиялық-археологиялық кешені) // өлкетану. – 2004. – №4. – С. 43-53.
2. <http://veters.kz/sem-sakralnyx-obektov-pavlodarskoj-oblasti/>
3. Мәшһүр Жүсіп Көпейұлы. Шығармалары. 8 том. – Павлодар, 2006.
4. Нурахметова Г.Б. Далалық этнографиялық материалдары. – Павлодар облысы Екібастұз ауданы, 2006.
5. Электрондық ресурс: <https://www.epochtimes.com.ua/ru/novosti-nauki-i-tehniki/kazahskye-arheology-yssledovaly-mavzoley-peryoda-zolotoy-ordy-98490>
6. Уәлиханов Ш.Ш. Собр. соч. Т.2. – Алма-Ата, 1985.
7. Электрондық ресурс: <https://www.astana-akshamy.kz/aqkol-zhajylma-handar-mekeni/>
8. Электрондық ресурс: <https://kozhal.kz/20162459-isabek-ishan>
9. Электрондық ресурс: <https://www.caravan.kz/gazeta/akorda-raskryvaet-sekrety-87376/>
10. Электрондық ресурс: <https://aksu-gymnasium.edu.kz/content/view/2/79>

Л.Р. Мельникова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Б.Н. Абдрахманов

к.и.н. доцент высшей школы гуманитарных наук

ДИАГНОСТИКА И ОЦЕНИВАНИЕ РЕЗУЛЬТАТОВ ОБУЧЕНИЯ И ОСВОЕНИЯ СОДЕРЖАНИЯ КУРСА

Аңдатпа. Бұл мақалада білім беру ұйымдарындағы бағалау жүйесі толығымен қарастырылады. Материалдарды игеру сапасын тексеруге бағытталған білім беру әрекеті ретінде бақылауға көп көңіл бөлінеді. Бақылаудың мақсаттары мен негізгі принциптері қарастырылады. Сонымен қатар, ол Қазақстандағы бағалау жүйесінің аспектілері мен оның әртүрлі мәселелерді шешуге арналған негізгі тәсілдерін көрсетеді. Қорыта келгенде, көрсетілген жүйе білім беру процесінің барлық

қатысушылары арасындағы байланысты жүзеге асырудың құралы ретінде қарастырылады.

Тірек сөздер: бағалау, диагностикалау, курс мазмұны, әдістеме, бақылау.

Аннотация. В данной статье всесторонне рассматривается система оценивания в образовательных учреждениях. Большое внимание уделено контролю, как учебному действию, направленному на проверку качества усвоения материалов. Рассмотрены цели и основные принципы контроля. Также отражены аспекты системы оценивания в Казахстане и ее основные подходы к решению различным проблем. В заключении указанная система рассмотрена как инструмент осуществления взаимосвязи между всеми участниками образовательного процесса.

Ключевые слова: оценка, диагностика, содержание курса, методика, контроль.

Summary. This article completely considers the assessment system in educational institutions. Much attention is paid to control as an educational action aimed at checking the quality of assimilation of materials. The goals and basic principles of control are considered. It also reflects aspects of the assessment system in Kazakhstan and its main approaches to solving various problems. In conclusion, the specified system is considered as a tool for the implementation of the relationship between all participants in the educational process.

Keywords: assessment, diagnostics, course content, methodology, control.

В условиях постоянного поиска путей повышения качества образования внимание исследователей обращено на систему школьного оценивания. Она имеет долгую историю своего развития, возникнув впервые еще в иезуитских школах XVI–XVII веков (она заменила используемую в европейских школах систему телесных наказаний). Отметочная система развивалась от словесной до цифровой, от подробно и разноплановой до более однообразной, короткой. Так, в школе существовала практика 3, 5, 8, 10 и 12-ти бальной системы оценки знаний. Несложно заметить, что из вышеперечисленных прижилась пятибалльная шкала оценивания, которая и была в 1837 г. официально установлена Министерством народного просвещения.

Официальное установление пятибалльной шкалы оценивания стало отправной точкой в дискуссиях на эту тему – у нее существовали и сторонники, отмечавшие, что балльная система удобна учителю, способствует быстрой и легкой оценке познаний учащихся, предоставляет возможность отслеживания их успехов и проста и удобна при извещении родителей об успехах их детей. Также аргументом в пользу пятибалльной шкалы оценивания отмечалось возможность оценки успешности учащихся у того или иного учителя. Но и противников такой системы школьного оценивания было немало. Приводились аргументы о субъективности отметок, о тенденции выставления отметок учителями не за знания, а за поведение, о негативном воздействии погони за отметками на нравственное и физическое здоровье учащихся.

На сегодняшний день существуют различные вариации оценивания в школьном образовании, хотя приоритетной, безусловно, является отме-

точная система. В 1990-е в различных учебных заведениях реализовывался переход от пятибалльной к многобалльной системе (от 100 до 1000), которая известна сейчас как модульно-рейтинговая. Смысл ее заключался в оценке каждого задания в зависимости от сложности, нестандартности, креативности по определенной, пропорционально увеличивающейся шкале, в возможности выбора учащимся задания в соответствии с самооценкой, уровнем притязаний и амбиций.

Существовала практика использования и различных методик оценивания познавательной деятельности школьников по конечным результатам. Например, практиковалась сдача старшеклассниками в конце полугодия всего освоенного материала в ходе зачетной недели и соответственно получение зачета или не зачета – по аналогу с вузовской системой обучения, в которую предстоит перейти большинству старшеклассников. Практика, впрочем, позволила выявить характерные для такой системы оценивания недостатки – учащиеся по-студенчески «откладывали все на потом» и тщетно пытались в течение зачетной недели овладеть непосильным для них объемом материала.

Контроль как учебное действие осуществляется не как проверка качества усвоения по конечному результату учебной деятельности, а как идущее по ее ходу и выполняемое самим учащимся действие активного прослеживания безошибочности своих мыслительных операции, их соответствия существу и содержанию (принципам, законам, правилам) изучаемой нормы, служащей ориентировочной основой для правильного решения учебной задачи.

Контроль – это также способ получения информации о качественном состоянии учебного процесса. Контроль педагога направлен как на деятельность учащихся, так и на контроль взаимодействия учащихся и педагогов.

Механизм контроля в учебном процессе играет значительную роль в познавательной деятельности учащихся. Система проверки их знаний и умений – органическая часть учебного процесса, и ее функции выходят далеко за пределы собственно контроля. Наряду с контролирующей, контроль выполняет обучающую, диагностическую, воспитывающую, развивающую, прогностическую и ориентирующую функции.

Целью контролирующей функции является установление обратной связи (внешней: учащийся – преподаватель и внутренней: учащийся – учащийся), а также учет результатов контроля. Обучающий контроль проводится с профилактически-предупредительной целью и с целью управления процессом обучения, формирования навыков и умений, их корректировки и совершенствования, систематизации знаний.

Обучающая функция контроля заключается в совершенствовании знаний и умений, их систематизации. В процессе проверки, учащиеся повторяют и закрепляют изученный материал. Они не только воспроиз-

водят ранее изученное, но и применяют знания и умения в новой ситуации.

Проверка помогает школьникам выделить главное, основное в изучаемом материале, сделать проверяемые знания и умения более ясными и точными. Контроль способствует также обобщению и систематизации знаний.

Диагностическая функция – получение информации об ошибках, недочетах и пробелах в знаниях и умениях учащихся и порождающих их причинах затруднений, учащихся в овладении учебным материалом, о числе, характере ошибок. Результаты диагностических проверок помогают выбрать наиболее интенсивную методику обучения, а также уточнить направление дальнейшего совершенствования содержания методов и средств обучения.

Прогностическая функция проверки служит получению опережающей информации об учебно-воспитательном процессе. В результате проверки получают основания для прогноза о ходе определенного отрезка учебного процесса: достаточно ли сформированы конкретные знания, умения и навыки для усвоения последующей порции учебного материала (раздела, темы)

Результаты прогноза используют для создания модели дальнейшего поведения учащегося, допускающего сегодня ошибки данного типа или имеющего определенные пробелы в системе приемов познавательной деятельности.

Прогноз помогает получить верные выводы для дальнейшего планирования и осуществления учебного процесса.

Развивающая функция контроля состоит в стимулировании познавательной активности учащихся, в развитии их творческих способностей. Контроль обладает исключительными возможностями в развитии учащихся. В процессе контроля развиваются речь, память, внимание, воображение, воля и мышление школьников, формируются мотивы познавательной деятельности. Контроль оказывает большое влияние на развитие и проявление таких качеств личности, как способности, склонности, интересы, потребности.

Ориентирующая функция – получение информации о степени достижения цели обучения отдельным учащимся и классом в целом – насколько усвоен и как глубоко изучен учебный материал. Контроль ориентирует учащихся в их затруднениях и достижениях.

Вскрывая пробелы, ошибки и недочеты учащихся, он указывает им направления приложения сил по совершенствованию знаний и умений. Контроль помогает учащемуся лучше узнать самого себя, оценить свои знания и возможности.

Воспитывающая функция контроля состоит в воспитании у учащихся ответственного отношения к учению, дисциплины, аккуратности, честности. Проверка побуждает школьников более серьезно и регулярно

контролировать себя при выполнении заданий. Она является условием воспитания твердой воли, настойчивости, привычки к регулярному труду.

Выделение функции контроля подчеркивает его роль и значение в процессе обучения. В учебном процессе сами функции проявляются в разной степени и различных сочетаниях. Реализация выделенных функций на практике делает контроль более эффективным, а также эффективней становится и сам учебный процесс.

Контроль может выполнять и специфические функции в зависимости от цели: диагностирующие, констатирующие, прогнозирующие.

Выделяют пять основных принципов контроля:

- объективность;
- систематичность;
- наглядность;
- всесторонность;
- воспитательный характер.

Объективность заключается в научно обоснованном содержании диагностических тестов (заданий, вопросов), диагностических процедур, равно, дружеском отношении педагога ко всем обучаемым, точном, адекватном установленным критериям оценивания знаний, умений. Практически объективность диагностирования означает, что выставленные оценки совпадают независимо от методов и средств контролирования и педагогов, осуществляющих диагностирование:

Требование принципа систематичности состоит в необходимости проведения диагностического контролирования на всех этапах дидактического процесса – от начального восприятия знаний и до их практического применения. Систематичность заключается и в том, что регулярному диагностированию подвергаются все обучаемые с первого и до последнего дня пребывания в учебном заведении. Школьный контроль необходимо осуществлять с такой частотой, чтобы надежно проверить все то важное, что обучаемым надлежит знать и уметь. Принцип систематичности требует комплексного подхода к проведению диагностирования, при котором различные формы, методы и средства контролирования, проверки, оценивания используются в тесной взаимосвязи и единстве, подчиняются одной цели. Такой подход исключает универсальность отдельных методов и средств диагностирования

Принцип наглядности (гласности) заключается прежде всего, в проведении открытых испытаний всех обучаемых по одним и тем же критериям. Рейтинг каждого учащегося, устанавливаемый в процессе диагностирования, носит наглядный, сравнительный характер. Принцип гласности требует также оглашения и мотивации оценок. Оценка – это ориентир, по которому обучаемые судят об эталонах требований к ним, а также об объективности педагога. Необходимым условием реализации принципа является также объявление результатов диагностических сре-

зов, обсуждение и анализ их с участием заинтересованных людей, составление перспективных планов ликвидации пробелов. В современной педагогике различают следующие виды контроля:

- предварительный;
- текущий;
- тематический;
- рубежный (поэтапный);
- итоговый;
- заключительный.

В настоящее время в мире используется множество шкал оценивания знаний. В некоторых шкалах принято использовать цифровые обозначения разрядов, причем допускаются дробные оценки, другие шкалы (например, американская) по традиции имеют дело с буквенными обозначениями. Американская шкала также имеет численную интерпретацию, при которой высшим оценкам A и A+ соответствует балл 4.

До 2020 года в казахстанской системе образования были намерены отказаться от пятибалльной оценки знаний. Процессы модернизации системы образования в Казахстане предопределили необходимость реформирования системы оценивания в целях приведения ее в соответствие с современными тенденциями развития образования в мире. Основанием для этого явилось осознание работниками системы образования, обучающимися и их родителями недостаточности проявления стимулирующей, диагностирующей и прогностической функций существующей 5-балльной шкалы. В применяемой 5-балльной (фактически 4-х балльной) шкале не предусмотрены возможности для учета проявления индивидуальных свойств личности. В ней отсутствуют четкие критерии и предметные нормы оценки, что приводит в реальной школьной практике к необъективности выставления отметок в зависимости от позиции педагога. Все эти факторы определили пути реформирования оценочного аспекта образовательного процесса в направлении гуманизации, реализации принципов личностно-ориентированного подхода в образовании.

Реформирование контрольно-оценочной деятельности означает введение новой системы оценивания учебных достижений обучающихся, с целью повышения качества обучения и приведения получаемого выпускниками образования в соответствие с международными нормами и стандартами. Оценивание подготовки обучающихся является неотъемлемой частью образовательного процесса, т.к. постоянно предоставляет информацию о достигаемых образовательных результатах, необходимую для корректировки процесса обучения. Кроме того, по результатам оценивания принимаются решения об аттестации выпускников, учителей и образовательных учреждений.

В Государственном общеобязательном стандарте образования (ГОСО РК) для 12-летней школы определены планируемые результаты по освоению знаний и умений в рамках отдельных образовательных об-

ластей, а так же в сфере метапредметных общеучебных умений, составляющих ключевые компетентности выпускников каждой ступени школы. В образовательных и учебных программах планируемые результаты обучения получили дальнейшее развитие и конкретизацию в направлении учебных предметов.

На основе определения структуры и содержания требований к результатам освоения общеобразовательных программ разработана новая система оценки с использованием 12-балльной шкалы отметок. Система оценивания учебных достижений учащихся учитывает как результативность всех видов учебной деятельности учащегося и процессуальную сторону усвоения учебного материала, так и проявление индивидуальных качеств и личностных свойств.

Система оценивания учебных достижений реализует следующие основные подходы к решению проблемы:

- личностно-ориентированный подход, включающий учет и развитие потенциальных возможностей личности каждого учащегося посредством использования разноуровневой дифференцированной шкалы оценивания учебных достижений;

- деятельностный подход, направленный на наиболее полное выявление возможностей и способностей личности в условиях организации самостоятельной продуктивной деятельности учащегося;

- здоровьесберегающий подход, обеспечивающий решение задач сохранения и укрепления социально-психологического здоровья детей, подростков и юношей путем создания благоприятного психологического климата в ситуации оценивания при общей интенсификации учебного процесса.

Педагогические условия, реализующие названные подходы, включают такие аспекты как:

- использование для оценивания учебных достижений объективных и личностно-значимых критериев, устанавливаемых по доступным и понятным учащимся показателям, описанным в деятельностной форме;

- применение в процессе оценки заданий разных уровней и типов, соответствующих выделенным показателям;

- обеспечение реального выбора индивидуального уровня учебных достижений.

Реализация названных условий при оценивании способствует укреплению обучающегося, повышению уровня его познавательной активности, учебной мотивации, сохранению эмоциональной уравновешенности и уверенности в собственных возможностях.

В заключение отметим что, оценка образовательных результатов обучающихся рассматривается как важный этап педагогического процесса: она призвана установить степень достижения целей обучения – сформированность знаний, умений, навыков и ключевых компетентностей школьников, выявить уровень их развития, включая индивидуаль-

ные качества и личностные свойства, а также обосновать выбор индивидуальной образовательной траектории каждого обучающегося. Система оценивания учебных достижений обучающихся является важнейшим интегрирующим фактором образовательного пространства, основным средством диагностики и коррекции проблемных ситуаций и осуществления обратной связи в обучении, воплощением основополагающих принципов образования.

Таким образом, система оценивания рассматривается как инструмент осуществления взаимосвязи и взаимодействия между учителем, обучающимися и родителями в образовательном процессе, средство получения информации об успешности функционирования педагогического процесса.

Литература

1. Тяпкина М.В. Школьное оценивание: исторический аспект / М.В. Тяпкина. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2019. – № 48 (286). – С. 163-165. – URL: <https://moluch.ru/archive/286/64598>
2. Можаяева О.И., Шилибекова А.С., Зиеденова Д.Б. (ред.) Руководство по критериальному оцениванию для учителей основной и общей средней школ: Учебно-методическое пособие. – Астана: Назарбаев Интеллектуальные школы, 2016. – 55 с.
3. Айтпукешев А.Т., Кусаинов Г.М., Сагинов К.М. Оценка результатов обучения: Метод. пособие. – Астана: Центр педагогического мастерства, 2014. – 108 с.
4. Психология педагогической оценки // Электронный ресурс. – Режим доступа: knowledge.allbest.ru.
5. Беспалько В.П. Слагаемые педагогической технологии [Текст] / В.П. Беспалько. – М.: Педагогика, 1989. – 199 с.
6. Безукладников К.Э. Критериальное оценивание результатов образования: монография / К.Э. Безукладников, А.А. Красноборова, Б.А. Крузе. – Пермь, 2001. – 127 с.
7. Критерии оценки эффективности теста // <http://www.effecton.ru/456.html>
8. Кларин М.В. Инновации в обучении: метафоры и модели: Анализ зарубежного опыта. – М.: Наука, 1997. – 223 с.
9. Голуб Г.Б., Коган Е.Я., Фишман И.С. Оценка уровня сформированности ключевых профессиональных компетенций выпускников УНПО: подходы и процедуры // Вопросы образования. – 2008. – № 2. – С. 161-187.
10. Модульно-компетентностный подход в российской системе довузовского профессионального образования: Теория и практика: коллективная монография / Под ред. Н.Ю. Посталюк. – Самара: Издательство «Учебная литература», 2006. – 192 с.
11. Болотов В.А., Сериков В.В. Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – №10. – С. 8-14.
12. Толлингерова Д. Психология проектирования умственного развития детей / Д. Толлингерова, Д. Голоушова, Г. Канторкова. – М.: Роспедагенство, 1994. – 50 с.

И.Б. Макенова

студентка Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: З.К. Темиргазина

доктор филологических наук, профессор

АНАЛИЗ ЗАГОЛОВКОВ СМИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ УЧЕБНОЙ МОТИВАЦИИ УЧАЩИХСЯ

Андатпа. Оқушылардың оқу мотивациясын арттыру құралы ретінде орыс тілі сабақтарындағы БАҚ-ты талдау ұсынылады, тақырыптарды талдау оқушылардың оқу мотивациясын арттырудың тиімді құралы болып табылады. Зерттеу нәтижелері ұсынылған.

Тірек сөздер: тақырыптар, бұқаралық ақпарат құралдары, газет, тіл, публицистика, басылым, мақала.

Аннотация. В докладе предлагается анализ заголовков СМИ на уроках русского языка как средство повышения учебной мотивации учащихся, обосновывается положение о том, что анализ заголовков является эффективным средством повышения учебной мотивации учащихся. Представлены результаты исследования.

Ключевые слова: заголовки, средства массовой информации, газета, язык, публицистика, издание, статья.

Summary. The report proposes analysis of media headlines in Russian lessons as a means of increasing the motivation of student towards studies. The position that headline analysis is an effective means of increasing the motivation of student towards studies/ The results of the research are presented.

Keywords: headlines, mass-media, newspaper, language, journalism, publication, article.

В современном мире мы стали свидетелями появления новых коммуникационных технологий, способствующих выдающемуся прогрессу в средствах массовой информации. Эти глубокие изменения оказали большое влияние на использование языка и его функции. Развитие традиционных средств массовой информации, таких как пресса, радио и телевидение, а также широкое, фактически всемирное развитие интернета и социальных сетей приводят к радикальным изменениям в современном языке.

Нет сомнения в том, что, прочно войдя в жизнь человеческого общества, СМИ оказывают влияние на строй мышления и стиль мировосприятия людей, на тип современной культуры. Известно, что язык СМИ относят к одной из основных форм языкового существования. Именно анализ текстов массовой коммуникации позволяет делать выводы относительно языковой компетенции говорящих и тех тенденций в развитии литературных языков, которые наблюдаются в данный период.

Заголовок в публицистике – неотъемлемый и чрезвычайно важный элемент, выполняющий не только различные языковые функции, но и

роль «лица» периодического издания или статьи. Это то, на что читатель мгновенно обращает свое внимание и решает, достойно ли написанное его прочтения, о чем будет речь.

Заголовок – это языковой элемент дизайна. Газета является «зеркалом», отражающим события общественной и политической жизни, она освещает разные области человеческой деятельности. Эффективное восприятие газетных публикаций во многом определяется заголовком, который кратко информирует об основных темах, содержащихся в статье, и таким образом выделяет их из ряда других публикаций.

Язык средств массовой информации, особенно газетной печати, – тема, вызывающая в наше время споры в среде ученых и интересующая многих людей. Особое внимание заслуживает заголовок газетной статьи, т. к. именно он является ее квинтэссенцией. В современных СМИ наблюдается тенденция к усилению информативности, коммуникативной общезначимости, общедоступности.

Исследователями выделяют ряд функций, которые выполняет газетный заголовок, а именно: а) функция композиционности; б) функция информирования; в) функция аттрактивности. Под функцией композиционности понимают организующую роль заголовка в системе «заголовок – текст – иллюстрация», в газетном материале, который с помощью верстки объединяет текст в одно целое и одновременно отделяет один материал от другого. Информативная функция заключается в том, что заголовок ориентирует читателя на быстрое знакомство с основной идеей сообщения, даже не вчитываясь в него. Функция аттрактивности или функция привлечения внимания, роднит газетный заголовок с рекламным. Именно аттрактивный газетный заголовок сосредотачивает внимание читателя на материале. Для реализации данной функции заголовок должен быть либо интригующим, либо сенсационным.

Теория газетного заголовка различает две его особенности: с одной стороны, заголовок является самостоятельной языковой единицей и может быть прочитан вне связи с материалом, с другой – это элемент структуры текста, теснейшим образом связан с зачином и законченностью. Между заголовком и основным текстом всегда существуют логические связи. Специфику заглавного комплекса необходимо анализировать в тесной связи с медиа-текстом, поскольку вне его существования невозможно. Кроме того, заголовок и текст являются взаимосвязанными, взаимообусловленными элементами одного целого – публикации в СМИ, поэтому осмысление эффективности различных приемов создания заголовков может осуществляться только в контексте.

В связи с этим была организована и проведена опытно-экспериментальная работа по лингвистическому анализу заголовков СМИ на сайтах областных и городских периодических изданий с учащимися 10-х классов. В ходе анализа результатов констатирующего этапа было установлено, что большая часть учащихся (и экспериментальной, и контрольной

группы) имеют средний (35% учащихся экспериментальной группы и 40% учащихся контрольной группы) и низкий (45% учащихся экспериментальной группы и 35% учащихся контрольной группы) уровни развития умения лингвистического анализа заголовков СМИ. Также у учащихся и экспериментальной и контрольной группы был выявлен в основном средний (40% экспериментальной группы и 40% учащихся контрольной группы) и низкий (35% учащихся экспериментальной группы и 40% учащихся контрольной группы) уровни развития учебной мотивации.

На формирующем этапе с детьми экспериментальной группы на уроках русского языка был проведена обучающая работа по определению лингвистических особенностей заголовков публикаций в павлодарских газетах в школьном курсе русского языка. Работа проводилась как во время уроков русского языка, так и в процессе внеурочной деятельности. Учащиеся были разделены на 3 группы, каждой из которой было дано задание – найти и проанализировать специфику заголовков павлодарских СМИ. В ходе выполнения творческих и поисковых работ, учащиеся были разбиты на группы. Для каждой группы было дано общее задания – лингвистический анализ заголовков в свободной форме, при этом первая группа осуществляла анализ заголовков газеты «Регион. KZ», вторая группа – «Городская неделя», третья группа – «Новое время».

Выводы первой группы учащихся: учащимся для анализа была дана следующая группа заголовков (выборка сделана из павлодарских СМИ):

«Курс молодого бойца» (Городская неделя, № 36, 2016).

«Отряд летнего реагирования» (Звезда Прииртышья № 60, 2016).

«Дадим стране рока!» (Новая газета, № 27, 2018).

«Отступать некуда, настроение неважное» (Версия, № 26, 2019).

«Ледовое побоище» (Версия, № 35, 2016) и др.

Проведя исследование, убедились, что фактически все языковые средства могут быть источником и материалом для создания эмоционально-экспрессивных заголовков с целью привлечения внимания читателей. Больше всего наполнены экспрессией метафоры и антитезы, которые на основе сходства и контраста описываемых явлений дают яркий эмоционально-экспрессивный эффект и побуждают прочитать материал. Для создания интересных каламбуров, игры слов активно используются омонимия и паронимия.

Омонимы являются основой для создания каламбуров, что особенно характерно для текстов современных медиа.

1. «Месси как мессия» (Регион. KZ, №18, 2018) [57].

2. «Рая, изгнанная из «рая» (Регион. KZ, №24, 2020) [57].

Как отмечает А.Д. Пономарев, «паронимия для создания каламбуров оказывается гораздо более подходящей, чем омонимия, поскольку близость звучания, а не точное звуковое совпадение дает большие воз-

можности для обрисовки соответствующих ситуаций. У паронимов более широкие возможности ассоциативных связей.

3. «Атрофия трофеев. Как Казахстан может воспользоваться уязвимыми сторонами российской политики в ЕС?» (Регион. КЗ, №16, 2020) [57].

4. «Компания Fakro потерпела поражение в своей грязной кампании против VELUX» (Регион. КЗ, №28, 2018) [57].

По результатам проведения творческой и поисковой работы учащих второй группы выявлено, что в заголовках: «Погода в доме»; «Вся покрыта золотом, абсолютно вся»; газеты «Городская неделя» авторы удачно сочетают реализацию информативной функции с эмоционально-экспрессивной. Лингвистические средства не отодвигаются на второй план, а наоборот активно используются. Среди наиболее часто употребляемых – метафора, оксиморон, антитеза, аллюзия, парцелляция, риторические фигуры; авторы не обходят вниманием и фразеологизмы и их трансформации в заголовках: «На «Свободе» шапка горит?» (Городская неделя, №25, 2018) [34]; «Льготы отечественным производителям – «медвежья услуга» для казахстанской экономики» (Городская неделя, №11, 2019) [34].

Чтобы вызвать доверие у читателя, активнее всего используются в заголовках издания разговорные лексемы и жаргонизмы, хотя их избыток нельзя считать целесообразным. Употребление лингвистических средств часто позволяет предоставить заголовкам оттенка иронии или даже сарказма.

Учащимися третьей группы в результате выявлены, что для создания запоминающихся, экспрессивных заголовков, наиболее широко используются журналистами для создания прецедентных текстов. Частое использование именно этих прецедентных текстов может быть объяснено тем, что они обозначают актуальные явления культуры, близкие каждому носителю языка.

По результатам контрольного этапа было установлено, что у учащих экспериментальной группы значительно повысился высокий уровень развития умений лингвистического анализа заголовков СМИ по методике по А.И. Маркеловой (45%) и повысился уровень учебной мотивации (50%) по методике Н.Г. Лускановой «Учебная мотивация». В контрольной группе также произошла положительная динамика, результаты улучшились у 5 учеников (25%).

Литература

1. Лисоченко О.В. Риторика для журналистов: прецедентность в языке и речи: учебное пособие для студентов вузов; под ред. проф. Л.В. Поповой (Лисоченко). – Ростов н/Д.: Феникс, 2007. – 225 с.

2. Ожегов С.И., Шведова Н.И. Толковый словарь русского языка. – М.: Академия, 2008. – 968 с.

3. Лопатин В., Лопатина Л. Русский толковый словарь. – СПб.: Речь, 2016. – 850 с.
4. Баранова Е.А. Конвергентная журналистика. теория и практика: Учебное пособие для бакалавриата и магистратуры. – Люберцы: Юрайт, 2016. – 269 с.
5. Темиргазина З.К. Новостной субдискурс как составная часть политического дискурса // Материалы Международной научной конференции 26–28 августа 2014 года. – С. 243-245.
6. Темерканова Ж.К. Лингвистические особенности современных печатных СМИ // Вестник КазГУ. – 2016. – №2. – С. 96-99.
7. Городская неделя (Павлодар). Режим доступа: cityweek_pvl (Дата обращения: 10.01.2021).
8. Балгабаева Ж.Б. Прецедентный текст как предмет исследования лингвистики // Вопросы КазГУ. – 2016. – №3. – С. 165-166.
9. интернет-ресурсы.

О.Н. Мергенева

Павлодар, Казахстан

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ТВОРЧЕСКИХ ЗАДАНИЙ ПРИ РЕШЕНИИ ОРФОГРАФИЧЕСКИХ ЗАДАЧ КАК СРЕДСТВО ПОВЫШЕНИЯ ЭФФЕКТИВНОСТИ РАБОТЫ НАД ОШИБКАМИ

Аңдатпа. Мақала 5–6 сыныптардағы орыс тіліндегі орфографиялық қателер туралы жұмысқа арналған. Оқушылардың сауаттылығын арттыруға бағытталған орфографиялық мәселелерді шешуде шығармашылық тапсырмаларды қолдану сипатталған.

Тірек сөздер: орфографиялық мәселелер, сауатсыздық, емле, қателермен жұмыс.

Аннотация. Статья посвящена работе над орфографическими ошибками по русскому языку в 5–6 классах. Описано применение творческих заданий при решении орфографических задач, которые направлены на повышение грамотности учащихся.

Ключевые слова: орфографические задачи, неграмотность, орфограмма, работа над ошибками.

Summary. The article is devoted to the work on spelling mistakes in the Russian language in grades 5–6. The application of creative tasks in solving spelling problems, which are aimed at increasing the literacy of students, is described.

Keywords: spelling problems, illiteracy, spelling, work on mistakes.

В приобщении детей к сокровищам русского языка, в формировании речевой культуры народа немаловажную роль играет школа. Школьники усваивают теоретические сведения по грамматике, фонетике, лексике, знакомясь с некоторыми понятиями стилистики и теории речи. И все же правильность письменной речи, орфографическая и пунктуационная грамотность отстает от достаточного уровня. Орфографические ошибки составляют значительный процент среди всего перечня ошибок

у учащихся школ. Они являются серьезным препятствием в овладении учениками грамотой на начальных этапах обучения, а на более поздних – в усвоении грамматики родного языка. В основе подобных ошибок лежат более серьезные причины: такие как несформированность фонетико-фонематической и лексико-грамматической сторон речи.

Дети не чувствуют интонационной и смысловой законченности предложения, не умеют выразить мысли, не понимают причинно-следственные связи, словарный запас беден. Все это приводит к тому, что учащиеся на более поздних этапах обучения не умеют писать изложения и сочинения.

Основная причина неграмотности школьников (и уже не только), по мнению исследователя Л.А. Ясюковой [1, с. 19], – в методике обучения русскому языку. В середине 1980-х годов эта методика изменилась. Раньше детей учили, прежде всего, запоминать, как пишутся слова. В результате формировалась зрительная доминанта – при письме ребенок ориентировался на зрительный образ слова. Новый метод обучения грамоте строится на анализе звукового состава слова: «Когда дети, не видя букв, долго (1–2 года) работают со звуковым составом слова, у них формируется слуховая доминанта: звуковой образ слова становится для них главным, первичным, а буквы, которые они начинают впоследствии использовать для записи слов, – вторичны». В результате дети начинают писать так, как слышат: йожык, йащик, зельоный, йула. Считается, что чем лучше ребенок слышит звуки, которые входят в состав слова, тем грамотнее он будет писать. Однако в русском языке далеко не все как слышится, так и пишется, поэтому результат оказывается обратным: «если 20 лет назад подавляющее большинство учащихся выпускных классов обычных общеобразовательных школ писало экзаменационное сочинение, делая на 10 страниц текста не более 2–4 ошибок, то сейчас таких результатов достигают отдельные учащиеся гимназий, а про общеобразовательные школы и вообще говорить не приходится» [1, с. 21].

Сегодня наше общество осознает, что в век глобализации нельзя сохранить свою культуру, нельзя помочь младшему поколению научиться знать, жить вместе и существовать без чтения, так как чтение является базовым компонентом воспитания, обучения, образования и развития культуры. Чтение сегодня – инструмент получения образования и распространения культуры, средство воспитания и интеллектуального развития человека, свидетельство формирования коммуникативной и профессиональной компетентности специалиста, средство достижения успеха человека в жизни и показатель конкурентоспособности страны.

На сегодняшний день чтение и грамотность представляют собой проблему, стоящую перед обществом во многих странах, проблему, от которой нельзя отмахнуться, проблему, которую надо решать.

Таким образом, роль грамотности, чтения, письма и говорения в процессе образования и самообразования сегодня возрастает только в

условиях, когда эта роль осознается обществом и поддерживается государством. Чтение, письмо и устная речь (говорение) изменяются, но остаются ключом к получению информации и знаний, приобщению к культуре. Грамотность является целью обучения в начальной школе и средством последующего обучения. Очевидно, что умений, полученных в начальной школе, недостаточно для самореализации личности, и они должны развиваться в средней, старшей и высшей школе. Грамотная молодежь является залогом сохранения и развития культуры страны.

Формирование у школьников прочных орфографических и пунктуационных навыков – одна из важнейших задач изучения русского языка в школе, так как грамотное письмо обеспечивает точность выражения мыслей, взаимопонимание людей в письменном общении. Работа над ошибками, допускаемыми учащимися, – важный этап в формировании у них умений и навыков. Она должна проводиться учителем регулярно в определенной системе.

Работа над ошибками – неотъемлемая часть методики преподавания любого предмета. Но особенно она актуальна на уроках русского языка. Учителя постоянно используют этот вид работы с целью формирования у учащихся действия самоконтроля: «Учитель может и должен вооружить учащихся таким способом письма, при котором ученик получит возможность делать меньше ошибок или не допускать их вовсе» [2, с. 45].

Решая орфографическую задачу, ученик 5–6 класса совершает следующие действия, каждое из которых состоит из 2–3 последовательных «шагов»:

– во-первых, он должен найти орфограмму в слове, в словосочетании;

– во-вторых, определить ее вид: проверяемая или нет; если да, то к какой грамматико-орфографической теме относится; вспомнить правило;

– в-третьих, определить способ решения задачи в зависимости от типа, вида орфограммы, от соответствующего правила: безударные гласные проверяются одним способом, слитные или отдельные написания – совсем другим способом;

– в-четвертых, определить «шаги», ступени и их последовательности, то есть восстановить в памяти алгоритм решения орфографической задачи до начала ее решения, представить себе модель решения;

– в-пятых, школьник должен решить задачу, выполнить ряд последовательных действий, не пропустив ни одного и не допустив ошибки ни на одной ступени, получить итог – выбрать правильное написание;

– в-шестых, он должен написать слово, словосочетание в соответствии с решением задачи, осуществить самопроверку.

Такова в общих чертах структура действий учащегося, проверяющего орфограмму с помощью правил. На практике школьник далеко не всегда соблюдает все элементы этой модели, что и приводит к ошибкам.

Не только орфографические цели, но задачи умственного развития учащихся требуют систематического использования подобных моделей. Если обратиться к теории проблемного обучения, то можно найти в решении орфографической задачи важнейшие признаки проблемности: учащийся, ориентируясь в создающихся при письме ситуациях, сам находит объект задачи (орфограмму), осознает его и задачу, сам находит способ решения этой задачи, сам решает и фиксирует результат, то есть пишет, претворяет мысленное действие в практику письма. Трудно найти пример более полного применения принципа проблемного обучения, чем в решении орфографических задач в условиях свободного письма.

Идеи моделирования и алгоритмизации умственной деятельности учащихся, все более проникают в методику. В помощь учащимся создаются указания в виде плаката-инструкции, где даны 3–4 рекомендации в нужной последовательности, например:

1. Какую букву или какие буквы ты проверяешь?
2. На какое правило? Укажи способ, проверки: применить правило; проверить по словарю;
3. Назови ступени проверки; сделай вывод: как следует написать?
4. Напиши! Еще раз проверь!

Естественно, что эти указания для учащихся значительно сокращены по сравнению с той последовательностью, которая дана выше. Условием эффективности подобных инструкций для учащихся является глубокое понимание всей последовательности учителем, понимание психологических механизмов решения задачи и способность оказывать направляющее воздействие на учащихся.

Орфография связана со всеми видами речевой деятельности: с аудированием, говорением, письмом, чтением. Все виды речевой деятельности так или иначе являются опорой орфографической памяти пишущего.

Основной целью работы по орфографии в 5–6 классах является формирование у детей следующих умений:

- 1) обнаруживать орфограммы в написанном слове (орфографическая зоркость),
- 2) правильно писать слова с изученными видами орфограмм;
- 3) обосновывать выбор орфограмм;
- 4) находить и исправлять орфографические ошибки.

В процессе развития этих умений участвуют все виды орфографической памяти: слуховая, зрительная, моторная, речедвигательная. Особую роль при этом играет зрительная память, которая опирается на зрение – важнейший физиологический источник информации, через который, как известно, человек получает 90% информации о мире, в котором живёт. По наблюдениям психологов, в каждом коллективе случайно объединенных людей (а школьный класс является таковым) у 70% его членов ведущей является зрительная орфографическая память. Зрительное запоминание – мощный фактор обучения правописанию.

Зрением воспринимаются как всё письменное слово целиком, так и условия выбора той или иной орфограммы. В зависимости от этих двух объектов восприятия существуют две формы зрительной наглядности, активизирующие зрительную память: обозначение орфограммы и обозначение условий выбора орфограмм. В обоих случаях зрительная наглядность выступает в виде особых графических средств.

Определенную обучающую роль имеет зрительное восприятие слова до записи без каких-либо дополнительных графических средств. Влияние зрения усиливается, если включаются графические факторы, выделяющие орфограмму в слове. В качестве графических средств выступают размер буквы, их цветовое выделение, обозначение морфемы с усваиваемой орфограммой, табличное расположение слов с орфограммой в той или иной морфеме, схематическое изображение алгоритма действий при объяснении орфограммы.

В последние годы в методику преподавания активно внедряется термин «творческий подход», что подразумевает под собой поиск нетрадиционных методов и приемов обучения. В связи с темой нашей исследовательской работы мы предлагаем применение занимательных картинок при изучении новой орфограммы или при работе над орфографическими ошибками. Данные картинки буквально иллюстрируют написанный текст, для того чтобы подчеркнуть комичность использования неверных букв в некоторых словах. Например: ошибки в правописании собирательных числительных оба, обе можно проиллюстрировать следующим образом (см. Рис.1):

Рисунок 1. Ошибки в правописании собирательных числительных оба, обе

Много положительных эмоций вызывают у ребят задания творческого характера, когда им нужно конструировать предложения, самим составить текст на определённую тему, при этом, не забывая правил ор-

фографии. Дети учатся оценивать свою работу, работу своих товарищей, учатся элементам контроля и самоконтроля. В качестве самостоятельной работы можно предложить подготовить иллюстрации к следующим заданиям:

Задание 1: исправьте ошибки. Почему оно вызывает смех?

Мальчик полоскал собаку.

Огромные волны швыряли нашу лодку из стороны в сторону.

Все спустились с горы, а Витя все слизал.

Мама отварила дверь.

Известно, что огромное значение имеет самостоятельная работа школьников. Активность и самостоятельность учащихся – один из основных принципов его дидактической системы. При этом важно, чтобы практические задания выполнялись школьниками не механически, а сознательно, нужно добиваться, чтобы в практическую работу дети вносили элементы творчества. А вышеуказанные творческие задания содержат еще элемент занимательности, что позволит, повысит эффективность усвоения орфографического материала.

Основная цель самостоятельной работы учащихся состоит в том, чтобы научить детей мыслить, анализировать и обобщать языковые факты, что в свою очередь положительно сказывается на усвоении учебного материала. В этих целях практикуются задания типа «Объясни», «Докажи».

Например: корректировка текста, исправление ошибок.

– В нашу редакцию приходит много писем. Но некоторые из них имеют много ошибок. Одно из таких писем нам передал болгарский поэт Иржи Босев.

(У каждого ученика листочки с письмом, задание для красного карандаша).

Жалоба.

Дядя, прошу тебя помози твоей племяннице Оле,

А то не будет ее иначе в этой противной школе.

Мне вчера за диктант на слава учитель поставил два.

А сам сказал, что маю работу даже не смог прочитать.

Попроси его, дядя, исправить двойку и поставить мне пять.

– Возьмите в руки карандаш и исправьте все ошибки. Кто сделает работу – поднимает руку. Я ее заберу и передам нашему консультанту, он проверит и оценит.

– Ребята, в жалобе на какое правило были Олей допущены ошибки?

(На безударные гласные)

– А чем вы руководствовались, исправляя ошибки?

(Правилom: чтоб проверить безударную гласную, нужно изменить слово так, чтобы на нее падало ударение).

Итак, работа творческого характера повышают интерес детей к учению, развивают их наблюдательность, учат их самостоятельно решать поставленные цели. Важно и то, что в творческих работах проявляются индивидуальные качества учащихся и особенности их языка.

Литература

1. Ясюкова Л.А. Психолого-педагогические причины неграмотности современных школьников // Национальный психологический журнал. – 2007. – № 1 (2). – С. 19-25.

2. Хрестоматия по методике русского языка. Преподавание орфографии и пунктуации в общеобразовательных учебных заведениях / под. ред. В.Ф. Иванова, Б.И. Осипова. – М., 1995. – С. 45-47.

А. Муратбек

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Б.Ж. Сарыбаева

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

КӨПМАҒЫНАЛЫ СӨЗДЕРДІҢ ҚҰРЫЛЫМЫ ЖӘНЕ ОЛАРДЫҢ ЖАСАЛУ ЖОЛДАРЫ

Аңдатпа. Кез келген сөз бір мағынаны білдіреді. Кейде екіден де жоғары мағыналары болады. Біз айналамыздағы заттарды немесе құбылыстарды ойша топшылап, оның мәнін, мазмұнын түсінеміз, кейде атау да береміз. Сөзге мағына берудің өзі қоғамдық тәжірибеге, өмірге, салт-дәстүрге, таным-түсінікке байланысты. Заттардың түр, түс, әрекет, процесс т.б. ұқсастықтарына байланыстарына, бірлігіне қарай атаулары бірінен екіншісіне де таныла береді. Бұдан туған сөздің көпмағыналығы – тіл-тілдің бәріне тән қасиет.

Тірек сөздер: көпмағыналы сөз, құрылым, жасалу жолы, мағына, сема.

Аннотация. Любое слово означает одно и то же. Иногда оба имеют более высокие значения. Мы мысленно топим окружающие нас предметы или явления, понимаем их суть, содержание, иногда даем и название. Само значение слова зависит от общественного опыта, жизни, традиций, познания-понимания. В зависимости от сходства предметов с видом, цветом, действием, процессом и т.д. названия предметов распознаются от одного к другому. Из этого следует, что многочлен родного слова-язык-характерная черта языка.

Ключевые слова: неоднозначное слово, структура, способ образования, значение, сема.

Summary. Every word means the same thing. Sometimes both have higher values. We mentally drown the objects or phenomena around us, understand their essence, content, and sometimes give a name. The very meaning of the word depends on social experience, life, traditions, knowledge-understanding. Depending on the similarity of objects with the type, color, action, process, etc., the names of objects are recognized from one to another. It follows that the native word-language polynomial is a characteristic feature of the language.

Keywords: ambiguous word, structure, method of education, meaning, seme.

Кез келген сөз бір мағынаны білдіреді. Кейде екіден де жоғары мағыналары болады. Біз айналамыздағы заттарды немесе құбылыстарды ойша топшылап, оның мәнін, мазмұнын түсінеміз, кейде атау да береміз. Сөзге мағына берудің өзі қоғамдық тәжірибеге, өмірге, салт-дәстүрге, таным-түсінікке байланысты. Заттардың түр, түс, әрекет, процесс т.б. ұқсастықтарына байланыстарына, бірлігіне қарай атаулары бірінен екіншісіне де таныла береді. Бұдан туған сөздің көпмағыналылығы – тіл-тілдің бәріне тән қасиет.

Сөздердің әуелі пайда болған мағынасы біреу ғана болғанымен де, бертін келе мағыналары көбейген. Ол туралы Ә. Болғанбаевтан мына сөздерді оқуымызға болады: «Ең алғаш пайда болған сөздер аз мағыналы болған. Кейін талай замандар өткен соң, сөздік қордағы сөздердің бұрынғы мағыналарына тағы да бірнеше мағыналар жамалып, семантикалық шеңберін ұлғайта берген, содан көп мағыналы сөз пайда болды» [1, 47]. Полисемияның барынша жақсы зерттелген аспектісі жеке лексемалардың жеті мағынадан көп мағынасының болуы, яғни кең жайылған диахронды семантикалық дамуы болып табылады.

Н.Т. Сауранбаев көпмағыналылық – мағына бөлімінің негізгі мәселесі және ол түбір, яғни бір буынды сөздерде кездесетіндігін айтады. Сондай-ақ көпмағыналылық тіл дамуының бұрынғы сатыларында болған. Қазақ тілінде көптеген сөздер контекске қарамай әр түрлі мәнде болады. Бір сөздің жеке мағыналары сөз табы мағыналарымен сай келеді, негізінен есімдер және етістіктен болады. Мұндай әр түрлі ұғым бергенімен бір ғана семантикалық қатар құрады. Мысалы:

Көпмағыналылықтың бір белгісі ретінде бір буынды сөздердің көп мәнді болуы есептеледі. Ал екі немесе одан да көп буынды сөздердің көпмағыналылығы қазіргі тіл үшін де, бұдан бұрынғы тілге де жат емес. Осы жерде айта кететін жайт Н.Т. Сауранбаевтың пайымдауынша, көп мағыналы сөздер әр сөз табынан болуы мүмкін. Бұл ойын төмендегідей мысалдарымен дәлелдей түседі. Мысалы: «бас» сөзі «голова» және «начало» мағыналарын береді. Адам дене мүшесін білдіретін «бас» сөзі «бастау, басталудан» тұрақты сияқты, сондай-ақ алдыңғысы бірінші пайда болған. Екінші мағынасы тек «бас» дене мүшесі емес, сонымен қатар «жоғарғы жақ, бөлік» мағынасына ие болғанда шыққандығын айтады.

«Бас» сөзі сондай – ақ үшінші «аяқпен немесе ауыр нәрсемен бір нәрсені таптау» мағынасына ие. Бұл да жоғарғы жаққа қарама – қарсы, жоғарғының асты болады. Бір затты үстінен, жоғарыдан келіп басудан шыққан.

«Қара» сөзінің 1) түр – түс; 2) көр, байқа; 3) әйтеуір көрініп тұрған зат; 4) мал; 5) кінәлі, қылмысты мағыналары бар. Бұлардың ортақ семасы – қаралық. Ол алғашқыда алыстан қарайып, көрініп тұратын зат ретінде қабылданған.

Күнделікті көрініп тұратын үй жануарлары «қара» деген ат алған, ал оны көретін, көргіш көз «қарақ» делінген.

Ал «қара» мағынасына кінәлі, қылмысты мағынасынан туындағын. Осыдан ары мағыналарымен семантикалық қатар түзеді.

Осы сияқты «ақ» сөзі де: 1) түр – түс; 2) сұйықтың ағуы мағынасын береді. Бұның да «қара» сөзіндей даму сатыларынан өткенін ерекше сезімталдықпен атап өтеді. [2, 155]

Ғалым Ғ. Мұсабаев «сөздің көп мағыналылығы тілдің тарихи даму процесінде пайда болған құбылыс» [3] – деп көрсетеді. Әрине, сөз семантикалық алмасулар негізінде бір затты немесе объективті құбылысты атаумен бірге, басқа да қасиеттері мен белгілерінде ұқсастығы бар заттарды да атау үшін қолданылады. Ал бұл процесс бір мезетте жүзеге аса салмасы белгілі. Бұл деген бірнеше уақытты талап ететін құбылыс.

Демек, сөздің жаңа, қосымша мағынаға ие болуы ұзақ уақытты талап ететін тарихи процесс. Даму, өзгеру алайда өздігінен жүзеге аспайды. Заттар мен құбылыстар бір–біріне сапасы, түрі мен түсі, қимылы жағынан, көлемі, аумағы, әйтеуір бір формасы жағынан ұқсас болуы шарт. Бір заттың немесе құбылыстың екінші бір затқа немесе құбылысқа кеңістік, уақыт жағынан шектестігі де сөз мағынасының ауысуына себепкер болады. Қоғамның даму барысында белгілі бір заттың атқарған қызметін уақыт өте келе екінші немесе үшінші бір заттың атқаруы мүмкін. Бірақ, соған қарамастан кейін шыққан зат алғашқы заттың атауын сақтап қалады. Мұндай құбылыс тіл білімінде қызмет бірлігі бойынша аталуды дәлелдейді.

Сондай-ақ бүтіннің орнына бөлшекті, жалпының орнына жалқыны немесе керісінше қолданудың негізінде сөздің ауыспалы мағынада жұмсалуды мүмкін.

Сөз мағынасы ешқашан дамуын тоқтатпайды. Әрқашан тың мағыналар үстеп, көп мағыналы қасиетке ие болады. Бұл заңдылық көне дәуірлерге де, жаңа дәуірлерге де тән.

Сөздің құрылымдық жүйесіндегі мағыналардың аралық байланысы тілдің ішкі жүйесіндегі заңдылықтармен анықталады.

Қазақ тілі ғалымдарының бірі профессор А. Айғабылов көпмағыналы сөздердің сөйлемде қолданылғанда бір ғана мағынасы көрініс табатынын атап, сөздің көпмағыналылығының бірнеше ерекшелігін көрсетеді.

– көпмағыналылық ұзақ уақыт қолданылып, сол тілді сөйлеуші халықтың санасында қалыптасуы арқылы пайда болады. Сондықтан да басқа тілден жаңадан енген сөздерде, неологизмдерде көпмағыналылық болмайды.

– көпмағыналы сөздерді омонимдерден ажырата білу керек. Көпмағыналы сөздердің өзара ішкі байланысы (метафора, метанимия,

синекдоха, қызмет ұқсастығы) анық байқалып тұрады, сондықтан олар қолданылуда тура мағынадан алшақ кете алмайды.

Мысалы, «Қадаға бастарыңды ұрып алмаңдар. Бері, бері!» деген дыбысымен екі қонағы соңынан еріп, шалжиған тапал есіктің орқаш табалдырығынан аттап, үйге кірді (Ж. Аймауытов). Баса аманның малы түгел (Мақал). Шу өзенінің басы Алатаудан басталады (Оқулықтан). Жандос үйіне қос басынан кеш қайтты (С. Адамбеков).

Осы сөйлемдердегі бас сөзі әр түрлі мағынада қолданылған, бірінші сөйлемдегі «адамның дене мүшесі» екенін аңғартатын бас сөзіне байланысты мағынадан өрбіген.

Ал омоним сөздердің мұндай ішкі мағыналық байланысы сезілмейді.

Ауыл жақтан ақсаңдай басып орта жастағы бір еркек келді (Б. Майлин). Бұл дәрі дене қызуын басады (Е. Оразақов) деген сөйлемдердегі бас сөзінің жоғарыдағы айтылғын сөзбен қатысы жоқ.

Олай болса, көпмағыналы сөздер сырттай омонимдерге ұқсас болғанымен, ішкі мағыналық байланысына қарай өзгеше болады.

Сөз мағынасының көбею процессі тоқтаусыз болып тұратын құбылыс. Себебі, бұл құбылыс сол тілде сөйлейтін халықтың ойлау дәрежесінің дамуына байланысты нақтылықтан пырақтылыққа, жалқылықтан жалпылыққа ауысу процестерімен байланысты.

Сөз шеберлері сөзді ауыспалы мағынада қолданғанда оны қалай болса солай жасай алмайды. Қазақ тілінің өз заңдылығына сүйеніп отырып дамытады. Анықтап айтсақ, көпмағыналы сөздердің ішкі құрылысында белгілі бір байланыс болады, ол байланыс бір зат не құбылыстың түр-түсінің не қызметінің ұқсастығына, не зат пен құбылыстың атын іргелес зат не құбылысқа ауыстырып қолдану заңдылығына негізделеді. Сөздің көпмағыналы болуына себеп болатын мұндай қолданыс тәсілдерін сөздің ауыспалы мағынада қолданылуы деп атайды [4, 120-122].

Мағыналар тура және ауыспалы болады. Нақтылық – тура мағынаның өзіндік ерекшелігі. Мысалы, түзу жол дегенде, біз көз алдымызға – түп-тура, ешбір бұрылыссыз, ой-шұңқыры жоқ жолды елестетеміз (нақтылық – көзбен көру). Ал біреудің мінезі түзу, түзу жүрісті десек, ауыспалы мағына шыға келеді. Бұл жерде қолмен ұстауға болмайтын, көзбен көруге болмайтын ішкі мінездің қасиетін айтамыз. Яғни, сөздің ауыспалы мағынасы көпмағыналықтың тууына септігін тигізеді.

Көпмағыналы сөз сөйлемде қолданылғанда, қай мағынасын қолданғанымызға қарай әр түрлі болады. Мысалы, «жүру» етістігі тура мағынасында қолданылғанда бағыт-бағдар немесе қозғалыс мекені көрсетіледі: үйге қарай жүремін, машина жүреді т.б. Ал егер сағатқа қатысты айтсақ, «менің сағатым үйге қарай жүреді» деп айту орынсыз. Бірақ оның орнына сағаттың жақсы, жаман, тура жүретінін айтуға болады. Сонымен қатар «қызбен жүру, жігітпен жүру», яғни бір-біріне

ғашық жандардың кездесіп, сөйлесіп жүруінде де міндетті түрде алдыңғы сөз көмектес септігінде тұруы керек.

Тілімізде жүргізіліп жатқан теориялық және практикалық жұмыстың арасында көпмағыналылыққа соқпай кетпейтін, жеке мәселенің шешілуіне мүдделі, соған тікелей қатысты болып келетін тіл білімінің мәселелері әлі де жеткілікті.

Тілдің дамуы барысында сөздің мағынасында әр түрлі өзгерістер болып жатады. Көптеген ғалымдардың сөздің көпмағыналылығы туралы пікірлерін салыстырып, сөз мағынасының көпмағыналылығының орта ғасыр жазба ескерткіштері тілінде алатын орны қандай екендігін, олардың мағыналық қасиеттерін қалай тануға болатындығын көрдік. Жалпы сөздің көпмағыналылығын оның буын құрамынан, мағыналарының жақындығынан көруге болады екен. Мысалы,

1. Аз 1. аз, көп емес; 2. сирек; 3. кішкене;
2. Ал 1. алқызыл; 2. қуану;
3. Ұқ (ақылды) 1. парасатты; 2. білімді; 3. алғыр;
4. Кең 1. кең; 2. жомарт; 3. кеңпейілділік;
5. Үлкен 1. ұлық; 2. ұлы; 3. ұлғаю.

Бұл сөздерге қарап, көпмағыналылық арқылы сөз мағыналарының кеңеюі, әсіресе сөздің ауыспалы мағынасына қарағанда, лексикалық жағынан тұрақталған, дербес мағыналы түбір сөздерден болатындығын және ол сөздердің қазіргі тілімізде кейбір мағыналары әлі де қолданылатындығын байқауымызға болады.

Тіл де заман сияқты бірде толысып, бірде толастап отырады. Ал, оның көрінісіне айғақ боларлық сөз мағынасы екені даусыз.

Профессор О.С. Ахманова: «Каждый язык представляет собой как своеобразную, самобытную и неповторимую систему внешних различий, так и индивидуальную, самобытную и неповторимую систему языковых значений» деп, атап көрсеткен [5, 295].

Сөз мағынасының қыры мен сырын танытатын – көпмағыналы сөздер. Ал, сөздің көпмағыналылығы төл сөздерімізге тән. Ұзақ жылдар бойы халықпен біте қайнасып өмір сүрген, тілде жаңа сөз, тың мағыналар жасауға ұйытқы болып отырған байырғы тума сөздер.

Тіліміздігі лексика бірліктерінің полисемиясын сипаттау лексикалық семантиканың қиындық туғызатын саласы. Лексикалық бірліктердің көпмағыналылығын сипаттаудың негізгі ғылыми сұрақтары, бұл категорияның басқалардан шекарасын ашып алумен байланысты болып отыр. Негізгі теориялық тапсырмаларды былайша топтасақ болады:

1. Полисемия мен омонимия арасын ашып алу;
2. Полисемия мен моносемия арасын айқындап алу.

Айтылған екі тармақ бойынша полисемияны айқындаймыз дегенмен, қазіргі таңда «полисемияны анықтау заңдары» мыналар деп, нақты ештеңе айта алмаудамыз. Жазылған еңбектер жеткілікті, ал бірақ, оның бәрі де полисемияның барлық қыр-сырын аша алмауда.

Жалпылама семантикалық белгілерді пайдалануда берілген лексикалық бірліктің адекватты және үнемді сипатталуы үшін, оның семантикалық құрылымын жалпылама негізге алу керектігі қиындық туғызуда.

Тілдің көпмағыналығының бар қыр-сырын түсіну үшін, бұрыннан сөз қолданысымызда бар сөздерді тілге тиек еткеніміз дұрыс.

Полисемия ұғымынан кең мағыналылықты ажырата білу керек. Бұл терминді алғаш енгізген Н.Н. Амосова болатын, әдебиетте эквиваленті «эврисемия» деп қолданылады. Кейбір авторлар, мысалы Д.Н. Шмелев, барынша жалпылама лексикалық сөз мағыналары туралы айтады. Өзіміз көргендей көпмағыналы сөз бірнеше мағынаны иемденеді. Тілдік қолданыста контекстке қарай сөздің бір ғана мағынасын пайдаланамыз. Ал кеңмағыналы сөз, керісінше, контекстен тыс тұрған кезде бір ғана мағыналы, бірақ осы бір мағына бірнеше ой объектілеріне қатысты болады. Сөз, сонымен кең семантикалық шеңберді иемденеді, оның түсінігі кең, ал мазмұны тілдік қолданыста нақтыланады.

Көпмағыналы сөздің әр түрлі контекстегі мағыналарын біріктірсек, қысқаша формула пайда болады. Кей жағдайда бұл формула да көпмағыналы сөздің мағыналарын аша алмайды.

«Сөздің әр түрлі мағынада қолданылуы оның жалпылауыш қасиетімен тікелей байланысты. Өйткені сөздің жалпылауыш қасиеті оның бұрынғы бастапқы мағынасының үстіне қосымша мағына үстелуіне мүмкіндік береді. Былайша айтқанда, жалпылауыш қасиеті оның бұрынғы бастапқы мағынасының үстіне қосымша мағына үстелуіне мүмкіндік береді. Жалпылауыш қасиеті оның әр мағынада жұмсалыу мүмкіндігін байқатады. Көпмағыналылық сөздің өзінің ішкі табиғатынан келіп шығады деуге болады. Ал енді оның омонимдік қатарға айналуының себебі, жалпылауыш мағынаның шеңберінен сырт қалуына байланысты. Дегенмен, омоним біткеннің барлығы полисемиядан шыққан деген түсінік тұмауы керек» [6,32] – деген ойды Ұ.С. Қайырбекова айтады да бұдан ары омонимдер сөздігінен мысал келтіре отырып, оның омонимнен гөрі полисемияға жақындығын жасырмайды.

М. Қашқарида

КЕЧ I – кеш

II – кешігу

III – өту, қайту, ауысп. өлу

IV – кешу (суды) [7, 157 б.]

Басқа мағыналар да сол кезең тіліне тән болғандықтан, сол кезеңде бір буынды сөздер арасында «кеш» сөзінің мағыналық аясы өте кең болғандығын көреміз.

Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде «кеш» сөзінің бес түрлі мағынасы берілген.

Кеш: 1) уақыт; 2) жиын, отырыс; 3) кешкілік уақыт өткізу (осы кешті маған силашы); 4) қартаю кезеңі (әлі де кеш емес); 5) кеш қалу, кешігу.

КЕШ 1 зат. 1. Ымырт жабылып, қараңғы түсіп, қас қарайған мезгіл. Ызғарлы түтек боран, гүлей всоғып, Еңіретіп төңіректі ызындатты (С. Сейфуллин, Өлең.). Қас қарайды, күн кеш болды, Төнді ымырт, жұрт жұмыста, Әлі қырман басында (Т. Жароков, Таңд. шығ.).

КЕШ 2 зат. Көбінесе кешке қарай болатын ойын-сауық, жиын-той, жиналыс. Өткізгенде ауылда ойын кештерін, ойлайтынбыз: – Мұны әуелде жазған кім? (С. Бегалин, Таңд. өлең.). Қыста шаңғы, коньки тебумен шұғылданып, айналадағы атақты адамдармен кездесу кештерін өткіздік («Халық мұғ.»).

КЕШ 3 үст. Кейін, соң. Ағай сол күні жұмыстан үйге кеш оралды (Ө. Бүркітбаев, Мұғалім). Қосшы ұйымының «Қарағаш» ауыл Советінде өткізілген жиналыс ерте басталса да, кеш аяқталды (Б. Жетпісбаев, Жорық).

КЕШ 4 ет. Кешірім ету, ғафу ету. Кеш жаным, Зере абзалым, мен кінәлі, Мәңгілік махаббатқа өрт тұтанды. Әділдік сара жолы сені әлемге Танытты қанды шайқас тартыстары (З. Қалауова, Таңд. шығ.). Сені қоса дертті ғып, Сорға бастар халім жоқ. Кінәлама, Кеш мені (М. Әуезов, Қараш). Кешіріңдер мені сонда да, Мен кешермін бәріңді, Кешпесін жалғыз сұңғыла. Жалған дос, жады, залымды (Ж. Саин, Жорық).

КЕШ 5 ет. Суды, қарды, құмды және т.б. жаяу яки көлікпен кешіп өту; қиын-қыстау жағдайды бастан өткізу. Жолаушы күрең суды кешіп өтті (Т. Әлімқұлов, Күрең өзен). Қып-қызыл құм кешіп келеміз (М. Рашев, Бетің қисық). Тоғай ішін қаптап кеткен қызыл суды кешіп, Кескестің қабағына дейін атпен келдім (Б. Соқпақбаев, Балалық) [8,128].

Келтірілген мысалдардан зат есім мен етістік тұлғаларын ғана толық омоним деуге болады. Олардың бір-біріне байланысты, байланыссыз екендігін синхрондық зерттеулер арқылы анықтау мүмкін емес. Ал алдыңғы үш омонимге келетін болсақ (зат есім, зат есім, үстеу), олар бір-бірінен туындап тұрғандығын бірден байқауға болады. Кеш сөзінде «кешкі мезгіл, күннің бітуі, соңы, аяғы» деген де мағына бар. Бұл оның үстеуге ауысуына негіз болған (кеш келу, кеш оралу, және т.б.). Кеште өтетін шаралар да кеш сөзімен белгіленеді.

4, 5 мағыналары бір сөз табынан болғанымен, толық омонимдерге жатады: суды кеш, мені кеш. Кешірім сұрау мағынасындағы кеш лексемасын қысқарған сөз деп қарауға болады: кешір > кеш. Сол арқылы екі етістік толық омоним болып тұр деуге болады. Осы жерде мен соңғы етістік мағыналарының арасында да байланыс бар дер едім. Себебі, кеш сөзінің мағынасы «суды, қарды, құмды және т.б. жаяу яки көлікпен кешіп өту; қиын-қыстау жағдайды бастан өткізу», яғни жайдан-жай адам қиын-қыстау жолмен жүрмейді. Өтетін көпір, өткел жоқтығынан, басқа жолдың, амалдың жоқтығынан суды, қарды, құмды кешіп өтеді. Алда

тұрған кедергіні еш нәрсеге қарамай, бұзып-жару. Ал енді біреуден кешірім сұрауға келер болсақ, адам біреудің алдында айыбы, кінәсі болғандықтан кешірім сұрайды. Мұнда да екі адамның ортасында кедергі бар деген сөз. Біреуден кешірім сұрау да оңай емес, өзінің басын біреудің алдында иіп, кешірім сұрау нәтижесінде көңілдегі кірбің кетіп, кедергі жойылады. Екеуіне ортақ мағына кедергіге қарамай, тура бағытпен өз мүддесіне жету.

Сөздің мағыналық дамуы өте күрделі құбылыс. Ол бірден жүзеге аса салмайтын процесс. Көптеген уақытты қажет етеді. Сөздің ішкі мағыналық құрылымын анықтау арқылы сөздің мағыналық дамуын көрсете аламыз.

А. Салқынбай сөздің мағыналық даму жолының құрылымын былайша көрсетеді:

– архисема – ең көне тұлғаның макросемасы. Туынды сөздің мағыналық құрылымындағы архисема әр түрлі деңгейде сақталады. Архисеманың сақталу дәрежесі арқылы сөздің дамуын шамамен бағалауға болады;

– өзек сема – туынды сөз құрамында болатын негізгі семаның бірі. Өзек сема туынды сөз мағынасының жалпы семантикалық құрылымын құрап, негізгі мағынасын айқындайды;

– ортақ сема – басқа түбірлес сөздермен тарихи генетикалық бірлігін көрсете алатын тұрақты сема. Ортақ сема арқылы туынды сөздер тізбегін анықтауға болады. Бұл тек бір ғана сөзжасамдық үлгіге қатысты емес, мағынасы жақын, ортақ болатын туынды сөздерді анықтауға мүмкіндік береді;

– ауыспалы сема – сөзжасамдық қалып негізінде номинативтік заңдылықтар: ассоциация, аналогия, абстракциялау арқылы жаңа сөзжасамдық мағына туындағанда пайда болатын сема. Ауыспалы семаның болуы – адам танымының тереңдеуімен, ұғымдық (сигнификаттық) мағынасының кеңеюімен сабақтасады;

– айырушы сема – туынды сөздің семантикалық құрылымындағы ең соңғы жасалған, өзіне ғана тән ерекше мағынасын көрсететін сема. Айырушы сема арқылы заттың не құбылыстың белгісі, сапасы, әрекеті белгіленіп, айқындалады. Басқа тілдік бірліктерден өзіндік ерекше белгісі танылады [9, 44]

Көпмағыналы сөздің мағыналарының дамуында да осы семалар әр түрлі дәрежеде сақталады.

Көпмағыналы сөздердің мағыналық құрамы, олардың бір-бірімен ұқсастығы, айырмашылығы белгілі бір жүйеге бағынады. Мағыналық құрамына жасалған компонентік талдау көпмағыналы сөздердің мәселесін шешудің жолы. Көпмағыналы сөздердің мағынасы жалпы бір десек те, мағыналарды байланыстыратын интегралсема мен айыратын дифференсема бар. Сема мағынаны айыратын ең кіші бөлшек.

Сөз мағынасын зерттеуші И.М. Кобозева семантикалық бірліктің дәрежесін көрсетеді. Төмендегі кестеде сөз мағынасының дамуы көрсетілген. Сөз қолданылыста жиі пайдаланылғандықтан мағынасы кеңейіп, лексика-семантикалық варианттар пайда болады, осы кезеңде полисемия қатар жүреді, бұдан кейінгі жоғарғы мағыналық шекке жеткенде мағынасы кеңейіп, мағына жігі ажырап омонимдер пайда болады. Сөз көпмағыналыққа жетпес бұрын мағыналар өте көп болады, көпмағыналықта мағына саны екіден көп болса, омонимге жеткенде бір сөздің тек қана бір мағынасы қалады.

Берілген сөздің қанша мағынаны иемденуі мүмкін екендігі, сол сөздің жалпылықтың қай дәрежесінде тұрғандығына тәуелді, яғни, актуальды, узуальды немесе виртуальдылық туралы сөз болып отыр.

Егер де сөз қолданыстың аутальды мағынасы туралы болса, онда ол сөзде сансыз көп, егер узуальды болса, бірден онға дейінгі аралықта, ал егер виртуальды мағынада болса біреу ғана, ол узуальды мағыналар жүйесі түрінде немесе мағыналары семантикалық инвариант түрінде болып келеді. Бұл жерде сөз алғашқыда бір ғана мағыналы ең төменгі дәрежеден көпмағыналыққа жеткен уақыт аралығында орташа дәрежеде, ал көпмағыналықтан омоним сөз туындағанда максималды шегіне жетеді дегенді түсінеміз.

Әр тілде заттардың бір-біріне ұқсастығы әр қалай көрінуі мүмкін: формасы жағынан (адамның басы – сарымсақтың басы); түсі бойынша (алтын медаль – алтын шаштар); функциясы негізінен (камин – үй пеші-камин-ғимартты жылытуға арналған жабдық); орналасу ретіне қарай (жануардың құйрығы – құйрықты жұлдыз); бағалау тұрғысынан (ашық күн – ашық стиль); туындаған әсердің (қара мата – қара ой) негізінде жасалған көпмағыналы сөздер бар. Осылармен қатар жасыл шөп сияқты жас адамды да «әлі піспеген жемістей жассың» деп жасыл деуі де мүмкін, жылдамдығына қарай жылдам жүгіріс – жылдам ақыл; алып жатқан қашықтыққа қатысты созылған таулар – созылған уақыт сияқты ұқсастықтарды да тілден көптеп кездестіре аламыз. Сапаны, қасиетті, әрекетті ұқсатудан жансыз заттарға жанды заттарды ұқсату байқалады: жүйкесі темір, қолдары алтын, басы бос немесе керісінше, жүрегі жұмсақ т.б.

Л.О. Чернейко: «Бір құбылыстан екінші құбылысқа ат алмастыру екі белгі базасының негізінде жеке мотивтелген сөздің еркін номинативті мағынасын құрады. Бұл екіншілік атаулар образдылық, метафора түрінде көрінгенімен, негізінен практикалық қолданыс қажеттілігінен туындағандығын білеміз» – [10, 171] дегенді айтып, көпмағыналықтың жасалуы қажеттіліктен туындаған деп түсіндіреді.

Тіл байлығының қайнар көзі мақал-мәтелдерде көптеген сырлар жасырынып жатқандай, мысалы, «Сұлу сұлу емес, Сүйген сұлу» дегенді алып қарайық. Мұндағы айтылуы бірдей сұлулардың арасында мағыналық айырмашылық бар. Алдыңғы ешбір міні жоқ, шындығында

хас сұлу болып табылатын қызды айтып тұрса, екінші қыз міні бар, кемшілігі бар болса да, сүйгендіктен бәрінен не сұлу болып тұр. Мұнда бір сөздің әр түрлі реңк, болмысы жасырынып тұр.

Сөздің көпмағыналылығының пайда болу жолдарын көрсетейік

1. Ұқсастық белгілер негізінде: а) пішіні: бас – адамның, пияздың, сарымсақтың басы; аяқ – адамның, малдың орындықтың; жапырақ – ағаштың, қырық қабаттың; ауыз – адамның, қаптың; тіл – адамның, малдың, сағаттың; ә) түсінің ұқсастығы: сары – түс, жұмыртқаның сарысы; ақ – түс, сүт өнімдері; қызыл – түс, адамның үстіне шығатын бертпе; б) дәмінің тура келуі: бал – балдың өзі, тәтті нәрселер; в) теңеу: жұмсақ – мінезі жұмсақ, даусы жұмсақ; қатты – қолы қатты, мінезі қатты, дауысы қатты; г) қозғалыс – қимылдың ұқсастығынан: ұру – адамды, есікті; ашық – ашық есік, ашық сұрақ т. б.

2. Уақыт және кеңістік белгілері мен логикалық шешім шығару: а) орын: тау – кәдімгі тау, таулықтар, тау ешкі; теңіз – теңіз шөбі, теңіз тұзы; ә) уақыт: ақшам – кешкі намаз, кешкі уақыт; азан – намазға шақыру, таң атар уақыт; күн – планета, жаңа күн, күн өтті; б) логикалық ой: адам – кәдімгі адам, адам емессің, адам екенсің; дөрекі – сөз, мінез, қылық, дауыс; қызу – адам, сөзталас, ыстық.

3. Функциональды белгілерінің ұқсастығы: құс қанаты – ұшақ қанаты; бауыр – адамның бауыры

4. Жалпы атаудың жалқы болуы: арыстан, хайуанның аты – адамның аты; райхан, гүл – адам аты. Жалпы атауға жалқы атау беруде адам сыртқы немесе ішкі ұқсастығын негізге алады.

Сөздер көпмағыналылыққа тек қана тұлға ұқсастығынан ие болмайды, ұқсату заттың бірнеше белгілері негізінде болады:

1. Тұлға ұқсастығына орай: көз – адамның көзі, мылтықтың көзі, иненің көзі немесе тұмсық – адамның тұмсығы (мұрны), қайықтың тұмсығы, ұшақтың тұмсығы.

2. Мазмұн ұқсастығына сай: көз – адамның көзі, терезенің көзі, бұлақтың көзі.

3. Бір түрге жататын: ауыз – адамның ауызы, қалтаның ауызы, сөмкенің ауызы, құмыраның ауызы.

4. Кейбір зат, құбылыс, үрдіс бір-бірімен өздеріне тән ерекшеліктерімен ұқсасады: тұз – ас тұзы: дәм, тағам (тұзыннан таттым; дәм-тұзың аузымнан кетер емес); ұлу – ит ұлыды, қасқыр ұлыды, жел ұлыды, адам ұлыды (азаннан бері ұлығаның жетер, доғар енді)

5. Зат, құбылыс, әрекет, жағдай бір-біріне өздерінің қимыл-қозғалысы арқылы ұқсасуы мүмкін: тарт ет. (тянуть, тащить) сөзінің мына сияқты мағыналары: а) бір затты өзіне қарай сүйреу: текшесін әзер тартқан трактор жаймен қозғалып барады; ә) алып шығу, алға сүйреу: қараңғы қапастан тартып алғандай болды; б) жылжу, созылу: үш сағатқа тарта өткен жиналыс жаңа ғана аяқталды; в) керу, ұстату: жан-жағынан

арқандармен тартып тастаған мұржа дөң басында тұр; г) жүріп кету, аттану, жөнелу: аттың солай қарай тарта беруі.

6. Бір заттың екінші бір затқа орны жағынан ұқсауы: бас – адамның басы, тарының басы, ағаштың басы

7. Түсінің ұқсастығы жағынан атаудың ауысуы: ақ – сүт, ізбес, көзге түсетін ноғала; қызыл – ет, бала, түлкі

8. Кейбір зат, құбылыс, жағдай, іс-әрекет қандай да бір қасеттері арқылы ұқсас келеді, соған орай сөз атауы басқа бір мағына үстейді: жылы – сөз, дауыс, тамақ, жүз; ашық – есік, аспан, алай; ыстық – шай, махаббат, сезім, сөз, кез [4, 51]

Жоғарыда айтылған пікірлерімізді жинақтай, полисемияның туындау жолдары деп төмендегілер көрсетуге болады:

– контекстің өзгеруінен туындаған полисемия;

– элеуметтік ортадағы өзгерістер әсерінен туындаған полисемия;

– метафоралар мен ауыстыруларды қолдану кезінде пайда болған полисемиялар;

– табу сөздерді қолдану барысында пайда болған көпмағыналы сөздер.

Әдебиеттер

1. Болғанбаев Ә., Қалиев Ф. Қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. – Алматы: Ғылым, 2003. – 268 бет.

2. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жалпы ред. Басқарған Т. Жанұзақов. – А.: Дайк-Пресс, 2008. – 965 б.

3. Мұсабаев Ф. Қазіргі қазақ тілі. Лексика. – Алматы: Мектеп, 1962. – 121 бет.

4. Айғабылов А. Қазақ тілі морфонологиясы мен лексикологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – 270 б.

5. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. – Москва: УРСС, 2001. – 608 с.

6. Қашқари М. Түрік сөздігі. – Алматы: Хант, 1998. – 1-3 т. – 600 бет.

7. Салқынбай А. Тарихи сөзжасам. – Алматы: Қазақ университеті, 2003. – 235 бет.

8. Кобозева И.М. Лингвистическая семантика: Учебник. Изд. 2-е – Москва: Едиториал УРСС, 2004. – 352 с. (Новый лингвистический учебник.)

9. Чернейко Л.О. Лингвофилософский анализ абстрактного имени. – Москва, 1997. – 319 с.

10. Колшанский Г.В. Объективная картина мира в познании и языке. – Москва: Высшая школа, 1990. – С. 480.

О.А. Муzychko

*студентка Белгородского государственного национального
исследовательского университета, г. Белгород*

Научный руководитель: Ю.А. Прокопенко

кандидат социологических наук, доцент, г. Белгород

TEACHER'S ROLE IN THE CONTEXT OF MOBILE FOREIGN LANGUAGE TEACHING

Андатпа. Мақалада мектептегі ағылшын тілі сабағында мобильді қосымшаны қолдану контекстіндегі мұғалімнің рөлі қарастырылады. Шет тілдерін үйрену бүгінде өте танымал және үнемі өзгеріп отыратын экономикалық шындықтың қажеттілігі болып табылады, сондықтан мектепте шет тілдерін оқытуға деген көзқарас түбегейлі өзгереді.

Тірек сөздер: мобильді қосымшалар, мұғалімнің рөлі, коммуникативті әдіс, интернет-ресурстар, ұтқырлық, тілдік дағдылар.

Аннотация. В статье рассматривается роль учителя в контексте использования мобильного приложения на школьном уроке английского языка. Изучение иностранных языков сегодня очень популярно и является необходимостью в постоянно меняющейся экономической реальности, поэтому радикально меняется и подход к обучению иностранным языкам в школе.

Ключевые слова: мобильные приложения, роль учителя, коммуникативный метод, интернет-ресурсы, мобильность, языковые навыки.

Summary. The article examines the role of the teacher in the context of using mobile application at school English lesson. Learning foreign languages is very popular today and is a necessity in the ever-changing economic reality, so the approach to teaching foreign languages at school is also radically being changed.

Keywords: mobile apps, teacher's role, communicative method, Internet resources, mobility, language skills.

Today, people speak thousands of languages, so they strive to learn new languages in order to be able to communicate with people from other places, share information, experience and enrich their knowledge.

Mobile devices, which have already become an integral part of our lives, play an important role in the implementation of various goals, including educational ones. Portability, accessibility of information, mobility allow you to improve the teaching and learning of a foreign language.

The aim of the study is to consider the information literacy of students as a part of society and the teacher, who is an intermediary in the transfer of this literacy to students. The relevance of this study is due to the intensive development of ICT (information and communication technologies) in all spheres of life of modern man, the global digitalization of society and the younger generation, because today a person of any age category uses the phone not only for communication, but also performs a number of actions that have become commonplace: from ordinary games to shopping on the Internet.

In the Russian Federation, one of the most popular languages to learn is English. In order to achieve the highest quality assimilation of the material when teaching a language, a modern teacher, in addition to traditional methods, actively applies mobile learning technologies in practice, which in turn gives the lesson more saturation and brightness, and also in such conditions, the lesson becomes easier to understand.

The use of modern information technologies, according to Khodakovskaya Yu. S., qualitatively improves the practical skills of schoolchildren, since with their introduction in recent years, students have the opportunity to use the knowledge, skills and abilities acquired in the studied language much more often and more actively both with the teacher and independently [Khodakovskaya 2014: 2]. It is the development of these skills that allows students to respond critically and creatively to the needs of the new social and economic reality, which has a tendency to constantly change, so information and communication technologies (ICTs) in the pedagogical environment can be one of the most important tools for teachers [D. Hoven 1999: 74].

Moreover, the transition from the traditional model of education, focused mainly on the teacher, to the modern interactive learning environment, which is led by the student and his interests, can only be achieved by changing the roles that the teacher must assume. This shift leads to the fact that the student can use a foreign language, and also becomes independent both in general and in real life situations. The importance of the new role of the teacher is related to the fact that he must think through and develop effective learning strategies, as well as teaching and learning resources adapted to the skill level of the group of students with whom he works. The only means by which these strategies and resources can be effective is by combining pedagogical approaches and pedagogical experience with the benefits of new age technologies.

Learning a foreign language is no longer limited to learning the rules of grammar and memorizing vocabulary, but also involves knowing and being aware of the beliefs, customs, traditions, and values of the people whose language the students learn. Taking into account that the development of language competence goes hand in hand with cross-cultural competence, turning to the devices provided by the new technology brings many advantages to the language meeting in the classroom [Niculescu, Obilisteanu 2017: 39].

The implementation of such training is facilitated by a wide range of activities, as a result of which the student develops various skills. In other words, multimedia modeling software allows students to discover computerized microcosms, getting to know and get to know the language and culture in a meaningful audiovisual context. This provides students with good control and interactivity, so the most important advantage is the ability to learn at their own pace, taking into account individual differences and interests. Hoven, in his article 'A model for reading and viewing comprehension in multimedia environments', argued that computer-based language learning

improves peer performance and corrects language, and allows students to work at their own pace [D. Hoven 1999: 74]. Technologies and applications for teaching English can provide demonstrations and concrete examples of the topics studied for students. One such example is the pronunciation of a native speaker and the use of idiomatic expressions in a meaningful context. Speaking about the importance of technology, Warschauer & Meskill, in their work 'Technology and second language learning', considers technology not as an auxiliary tool for language learning, but as an important new tool for improving literacy. In their opinion, the introduction and subsequent use of technologies should be an integral part of the teaching and learning process.

This method differs from other types of educational activities on the basis of an important criterion of students' independent choice of language units for expressing their thoughts. We can say that the person occupies a central position in the theories of education for the future, since students have the opportunity to express themselves and express themselves as individuals through foreign languages.

The main standard of modern teaching methods is the method of communication in its direct orientation to the student. In modern conditions, there can no longer be no motivation to attract Internet resources for communication purposes: the goal is based on motivating students to learn foreign languages, acquire and develop their knowledge and experience. Those who are just about to start learning a language should be prepared to use it for effective communication outside of the classroom or even school. The development of students' communication skills with the help of the Internet contributes to their inclusion in the solution of many significant, realistic and achievable tasks. The success of these tasks has a beneficial effect on the learning of the language, namely, it brings satisfaction and strengthens the students' self-confidence. The importance of developing skills, as well as the willingness of students to use the foreign language being studied for effective communication, is emphasized by teaching a communicative language on the Internet. The main focus is on understanding, conveying content, and expressing meaning. This goal can be achieved by studying the structure and vocabulary of foreign languages. In addition to the communication needs, students also need to master the methods of working on the Internet in order to take more responsibility in their studies. They need to develop the ability to cope with situations where their language resources are insufficient, have good academic skills; evaluate their speech and progress in learning a foreign language, and the ability to detect and solve learning problems. Building students' self-confidence through the global network is a gradual process and should be continuously encouraged. For teachers of foreign languages, the most important task may be to find the best way to teach students to gradually increase their self-confidence and their abilities. Creating communication on the Internet takes time. A supportive social and psychological environment is needed in which the student is engaged;

confidence that they are respected as a person with their own views, interests, strengths and weaknesses, and their preferred learning style. This atmosphere is characterized by a spirit of mutual assistance, in which learning a foreign language through the Internet is a socially conditioned experience. One of the new requirements for teaching foreign languages using Internet resources is the creation of interaction in the classroom, which in the methodology is called interactivity. The Internet helps in the formation of skills and conversational skills, as well as in the teaching of vocabulary and grammar, providing genuine interest and, therefore, efficiency. The Internet develops the social and psychological qualities of students: their self-confidence and ability to work in a team; Creates a learning-friendly atmosphere, acting as a means of an interactive approach. Interactivity not only creates real-life situations, but also forces students to respond appropriately to them in a foreign language. The main thing is the ability to react spontaneously, harmoniously to the statements of others, to express your feelings and emotions, to correct and rebuild on the go. Thus, interactivity acts as a way of self-development through the Internet: the ability to observe and copy the use of language, skills, and behaviors of partners; to extract new meanings of problems when discussing them together [Kavilova 2020: 42].

While students can use language learning apps on their own, teachers still have an important role to play in guiding students, as well as evaluating and offering them suitable apps. For teachers of foreign languages, it is still necessary to prepare for the lesson using applications as a useful tool to guide the learning process [Kim & Kwon 2012: 36]. The ability of students to use technology to access English language learning content both inside and outside of the formal classroom opens up a new way of learning the language. Obviously, the use of technology in word processing programs, bilingual dictionaries, and the Internet can help students in their learning [Alduwairej 2014: 70]. Jewell [Jewell 2006: electronic resource] argues that pedagogy, which aims to focus on the student and which promotes the development of his greater activity in the learning process, finds its place in learning through technology.

The teacher creates the necessary conditions for the activity of the student, and the teacher must also understand the main personal characteristics of the student – the ability to perceive the material, remember, process, and use it in solving various tasks. In this case, the important pedagogical provisions on which any model of teaching with the use of modern teaching tools should be based are: the leading role of the teacher in the educational process, the methodological variability of teaching tools, their adaptability, the management of students' learning activities based on feedback, the active work of students with learning tools.

From this point of view, the use of mobile devices allows you to organize active information interaction for educational purposes. Under the active information interaction of educational purposes, I. V. Robert understands the

activities aimed at collecting, processing, applying and transmitting information, carried out by the subjects of the educational process (the student, the trainee, the learning tool operating on the basis of ICT tools) and providing psychological and pedagogical impact, focused on the development of the creative potential of the individual; formation of a system of knowledge of a certain subject area; formation of a complex of skills and abilities for the implementation of educational activities for the study of the laws of the subject area [Robert 2012: electronic resource]. The creation of subject-oriented information and educational learning environments at school allows us to change the paradigm of knowledge translation in the education system in a key way, contributes to the development of new areas of open distance education, entails a change in the structure, content and style of pedagogical activity, where the role of the managerial component is strengthened [Minich 2014: 11]. This model, focused on the principle of «learning always and everywhere», also creates conditions for the implementation of the principles of personality-oriented education. According to M.A. Grigorieva [Grigor'eva 2014], such environments allow integrating all previously known pedagogical software tools and implement the idea of integrated presentation of information and knowledge using hypermedia, multimedia systems, e-books, and distance learning systems.

The use of mobile devices in the lesson is:

- a source of information and a tool for its transformation and application, allows you to get a result of activity that has a pronounced practical value;

- an incentive for the teacher to change the teaching technology;

- an incentive for the formation of a cognitive personalized interest that focuses on the needs and abilities of a particular person;

- polysubject-due to the significant expansion of access to information and educational resources;

- adequate-when working with mobile devices, the activity of students corresponds to the activity of an adult. Students have the opportunity to work with the same device as the teacher, showing independence when performing a specific task, using various features of the mobile device [Grigor'eva 2014].

As well as other means of new information technologies, mobile devices are tools of cognition and self-knowledge, in which special attention is paid to the independent presentation and extraction of knowledge, the organization of productive educational interaction. This is facilitated by the following didactic properties of mobile devices that can be used as pedagogical tools: mobility; interactive; multimedia; communication; productivity. These properties of mobile devices allow you to organize a wide range of different types of educational activities: information and educational, educational and gaming, experimental and research activities, independent information processing activities, including audiovisual. Thus, the methodological aspects of learning using mobile devices include:

– a large information capacity of educational material, a variety of information sources, which leads to an increase in the forms of organization of educational activities;

– organization of independent work of each student (always and everywhere);

– creating an interactive communication situation through the use of various functions of mobile devices and applications in the main types of educational activities;

– mastering various models and structures of phenomena and processes;

– increasing the cognitive activity of the student, as well as strengthening the motivation of the teaching due to the compliance of the teaching tools used with the age-specific features of the students' perception of life in the digital society.

According to Palloff & Pratt: [Palloff & Pratt 2013: 61] «Mobile technology is not a fashion fad or a technological trend that will disappear over time. Mobile learning is a harbinger of the future of learning technologies, it can change the process of learning and teaching as we know it. Using this technology can give students the opportunity to become real informal learners who carry knowledge throughout their lives.»

Thus, we can conclude that the teacher is an intermediary between the student and modern teaching methods, in particular, mobile applications. He selects the necessary resource, makes a lesson plan, including modern technologies, and guides students in the process of the lesson itself.

References

1. Alduwairaj M. Attitudes Towards the Use of Technology Among the College Students Who Study English as a Second Language (ESL) // ETD Archive: Cleveland State University. – 2014. – 89 p.

2. Grigor'eva, M. A. Deyatel'nostnyj podhod v obuchenii shkol'nikov informatike s ispol'zovaniem mobil'nyh komp'yuternyh sistem: avtoreferat diss... kand. ped. nauk: 13.00.02 / M.A. Grigor'eva. – Moskva, 2011. – 26 s.

3. Hodakovskaya YU.S. Primenenie informacionnyh tekhnologij v izuchenii inostrannogo yazyka // Problemy i perspektivy razvitiya obrazovaniya v Rossii. – 2014. – 4 s.

4. Hoven D. A model for listening and viewing comprehension in multimedia environments // Language Learning & Technology / D. Hoven. Australia: University of Queensland. – 1999. – Vol. 3. – № 1. – P. 73-90.

5. Kamilova T. Using the Internet at lessons of foreign languages // Scientific-Theoretical and Applied Journal – 2017. – №4/4(71). – P. 38-42.

6. Kim, H., Kwon, Y. Exploring Smartphone Applications for Effective Mobile-Assisted Language Learning // Multimedia-Assisted Language Learning. – 2012. – 15(1). – P. 31-57.

7. Minich, O. A. Elektronnye uslugi v obrazovatel'nom i upravlencheskom processe uchrezhdenij obrazovaniya g. Minska: rezul'taty i perspektivy [Tekst] / O. A. Minich [i dr.] // Pril. k nauch.-metod. zhurn. «Vestnik MGIRO». – 2014. – № 1. – S. 60-79.

8. Niculescu B., Obilisteanu G. Exploiting information and communication technologies in teaching a foreign language. – Sibiu: «NICOLAE BĂLCESCU» LAND FORCES ACADEMY, 2017. – P. 38-45.

9. Robert I.V. Osnovnye tendencii razvitiya informacionno-kommunikacionnoj predmetnoj sredy – [Elektronnyj resurs] – Rezhim dostupa http://robert-school.ru/iio/pages/izdat/ison/publication/ison_2012/num_10_2012/Robert.pdf – Data dostupa : 10.04.2021.

10. Jewell, M. (2006). Real-World Contexts, Skills and Service Learning for Secondary School Language Learners // Learning languages through technology, Alexandria. – 2006. – 178 p.

Д.О. Нуканова

студент Павлодарского педагогического университета

Научный руководитель: Н.Е. Кузембаев

кандидат исторических наук, доцент

ВОЗНИКНОВЕНИЕ СЛОВА «АЛАШ», ЕГО СМЫСЛ И ЗНАЧЕНИЕ В ЖИЗНИ КАЗАХСКОГО НАРОДА

Андатпа. Ұсынылған ғылыми мақала «Алаш» сөзінің шығу тегі мен мағынасын зерттеуге арналған. Мақаланың мақсаты-бұл сөздің қазақ халқының өміріндегі маңызы мен маңыздылығын қарастыру.

Тірек сөздер: Алаш, тарих, сөз, қазақ, хандық, айқай, хан, халық.

Аннотация. Предлагаемая научная статья посвящена исследованию происхождения и значения слово «Алаш». Целью статьи является рассмотреть значимость и важность данного слова в жизни казахского народа.

Ключевые слова: Алаш, история, слово, казах, ханство, клич, хан, народ.

Summary. The proposed scientific article is devoted to the study of the origin and meaning of the word «Alash». The purpose of the article is to consider the significance and importance of this word in the life of the Kazakh people.

Keywords: Alash, history, word, Kazakh, khanate, cry, khan, people.

Нам всегда было интересно значение слово «Алаш», и его возникновение. Так как слово действительно имеет древние корни в истории Казахстана. А семантика и этимология этого слова довольно сложна и до сих пор обсуждается среди историков.

Многие знают «Алаш» со времен «алашординцев». Но в этой статье будут рассмотрены средние века, то есть времена Казахского ханства. Это дает нам понять, что слово «Алаш» произошло еще до образования партии «Алаш», примерно в XV–XVI веках. Стоит обратить внимание на то, что термин не был придуман, он был взят из истории казахского народа. Что подтверждает значимость и особую роль слова «Алаш» в жизни казахов.

Многие понимают слово «Алаш» как «ала», так как распространенной версией этнонима и антропонима Алаш является вариант от ала: «пестрый», «пегий». Однако многие историки, ученые и заинтересованные в истории люди не согласны с этим определением. Таким образом,

есть очень много доводов и теории по поводу значения и смысла «Алаш», и все они разные, что приводит к оспариванию и в недоумение, но также есть и похожие суждения, которые действительно кажутся правдоподобными. Не стоит забывать, что какого аргумента мы бы не придерживались, все равно найдутся огласки и мы не можем быть уверены на сто процентов.

Итак, попробуем найти ответ на наш вопрос из исследований и книг известных историков, таких как Ш. Кудайбердыулы, А.И. Левшин, С.Г. Кляшторный, Т.И. Султанов и др.

Шакарим Кудайбердыулы дает определение слову «Алаш», связывая его со словом «казах» в своей книге «Родословная тюрков, казахов, киргизов. Династии ханов».

«Алаш – синоним слова «казах», употребляется в значении «весь народ»; боевой клич всех казахов. Под «шестью алашами» подразумевались шесть крупных политических объединений племен, входивших в состав казахского ханства середины XVI – нач. XVIII вв.: Старший жуз, Средний жуз, Младший жуз, киргизы, каракалпаки, курама (полуоседлые кипчакские роды Средней Азии). После распада ханства с середины XVIII в. употреблялся термин «три алаша», под которым подразумевались три жуза, а слово «алаш» (весь алаш, шесть алашей) становится синонимом слова «казах», «весь казахский народ» [1, с. 46].

Также Шакарим Кудайбердыулы добавил: «...после того как хан Аз-Жанибек отдал казахов в подчинение чагатайским правителям Кашгарии казахами и другими кочевыми племенами правил сын Жунус-ха – на Ахмет-хан, брат его Жанеке (настоящее имя Махмуд) сидел ханом в Ташкенте. Ахмет-хан составил из казахских джигитов войско для битвы с калмаками, которые разбил на три крыла и назвал их: Великий жуз (Старший), Средний жуз и Младший жуз. За частые набеги на них калмаки прозвали хана Ахмета – Алашы, что значит «душегуб». Прослышав об этом, хан Ахмет приказал казахам для устрашения калмаков отныне, нападая на врага, издавать клич: «Алашы!». Так этот боевой клич стал знаменем казахов. Отсюда поговорка: «когда Алаш был Алашем, когда ханом над нами был Алашы, о, чего мы только не сделали калмакам!» [1, с. 47].

Ш. Кудайбердыулы выдвинул 2 версии происхождения слово «Алаш». И если 1 версия кажется очень логичной и понятной, то 2 версия подвергается сомнениям и приводит в недоумение.

А.И. Левшин же считал слово «алаш» неким паролем при сражении с врагами. «К вооружению киргизов принадлежали прежде знамена. Каждый род имел свое большое знамя и каждое отделение свой значок, которые все тщательно сохранялись в мирное время и вывозились только на войну, но не на баранты. Сражавшиеся с одной стороны для отличия союзников от неприятелей не только делали значки одинакового цвета с главным знаменем, но и навязывали себе на руки такого же цвета платки,

ленты или нашивали лоскутья какой-нибудь материи. Для той же цели всякий род имел свой особенный пароль (в примечаниях отмечается, что это клич, по-казахски – уран), с которым толпы киргизов доньше вступают в сражения и значительнейшие грабежи, так, например, пароль рода табинского есть слово «тустаган» (чаша); пароль кердеринского рода «Кудж Ахмед», Таминского – «Кара-Бура»: Чумякейского – «дюйт» и проч. Ханы и султаны все имеют один особенный пароль, выражаемый словом «архар», которого уже простой народ не может употреблять в случаях общего смятения, где соединяются киргиз – казаки всех родов и званий, без различия все кричат «Алача»! Хранителем главного знамени в походах избирался один из почтеннейших султанов или старшин, который после военного начальника был первым лицом» [2, с. 312].

Об этом подробнее разъясняют С.Г. Кляшторный и Т.И. Султанов:

«У казахов-кочевников постоянное войско отсутствовало, а было только родоплеменное ополчение, собиравшееся по мере необходимости. Родоплеменной отряд представлял собой самостоятельную единицу: во главе его стоял предводитель рода, каждое ополчение имело свой боевой стяг и свой уран – боевой призывный клич. Некоторое число таких автономных отрядов составляло улусное войско. Глава улуса одновременно являлся и главой улусного войска: улусное войско имело свое главное знамя, свой единый уран» [3, с. 340].

Как видим, авторы рассматривают «уран» как форму войскового обустройства. Однако всё же следует отметить, что уран не просто боевой клич. С незапамятных времен в хунно-тюркском мире каждый род, племя, улус ураном имел имя предка духа-охранителя. А все войско или для всего войска аруах – «общий дух-хранитель». Весь казахский улус позже принял общий казахский клич-уран «Алаш». Шокан Валиханов пишет по этому поводу:

«Аруах – дух предков, во всех трудных житейских случаях обращаются к ним, говоря: «араухи» держите меня за руку и поддерживайте под мышки» [4, с. 208].

В народе очень много мифов, связанных со словом «Алаш» и ханом Алаша. Вот одна из них:

«В древние времена на берегах реки Сырдарья был Хан Кызыл арыстан (красный лев), он управлял народом из 32 племен. Войско его было непобедимо в сражениях, они захватывали много добычи. В одном из походов среди пленников оказалась девушка, неписанной красоты. Хан женился на ней. Через определенное время она родила сына, покрытого пятнами. Пораженные этим хан и приближенные не знали, что делать. Старшая жена хана подсказала бросить ребенка в реку. Ребенка подбирает и усыновляет бедный рыбак. По прошествии времени из мальчика вырастает сметливый, удачливый молодец, который сумел собрать вокруг себя храбрых джигитов. Они стали известны в округе как доблестная группа воинов, прославив себя смелыми набегами. Имя

предводителя Алаш становится известным среди многих народов. Тогда хан решает поехать и привезти своего сына в ханскую ставку. Но Котанбай и Майкыби советует ему отдать в его подчинение сто джигитов и дать ему волю. Хан одобряет этот совет и к сыну хана едет старший сын Котанбая Уйсун со ста джигитами, затем средний сын Болат, в конце младший сын Ал-шын. Эти триста воинов во главе с Алашем, свободно продвигаясь, захватывают много земель и людей в удачных походах и стали называться казахами, что означает «вольные герои», «свободные люди». Эта вольница решила избрать ханом Алаша и стали его называть Алаш хан (Алаша хан). Избрав хана и посоветовавшись, братья, решили разделить свои владения. Было решено: старшему сыну Котанбаю выделить верхнее течение реки Сырдарья, среднему сыну Болату с его ста джигитами – среднее течение, младшему сыну Алшыну нижнее течение, они и стали называться соответственно Улыжуз, Орта жуз, Киши жуз. И отсюда, мол, казахи считают своим первопредком Алаша и начало народной версии происхождения трех жузов»[5, с.34-36].

Еще одна из мифов написанных этим же автором рассказывает о происхождении казахов, где неоднократно упоминается слово «Алаш»:

В древности существовал правитель по имени Кадыр, от него родился Алаш. Алаш в одном из походов вернулся с женой, которая была с морского побережья. Долгое время она не говорила ни с кем на языке Алаша. В один из дней она заговорила и сказала: «Я скоро умру». Мужу завещала после похорон, через время, которое проходит на доение кобылицы, прийти к ней на могилу. Если он услышит стон, то быстро надо будет раскопать могилу. Алаш так и сделал. Когда он раскопал могилу, то увидел, что родился мальчик. Ему по завету матери дали имя Жайыл. От Жайыла родился Казах. Далее автор называет предков казахов в таком порядке. Кадыр, Алаш, Жайыл, Казак, Жуман, Туман, от Жумана Арыс, Сабыр. От Арыса родились Ак, Пан, Жан, Бол, Бек, Бал. Три жуза происходят от детей Жана и Бека. Отсюда, мол, предки трех жузов Акарыс, Жанарыс, Бекарыс [5].

Вот так вот гласит народное предание. Но так ли это на самом деле?! Мы все знаем, что будет неправильно принимать миф за правду. Поскольку народные сказания – это в большинстве случаев сказочные и не доказанные с точки зрения науки рассказы.

М. Тынышпаев опровергает все эти мифы, говоря, что слово «алаш» никак не связано ни с животными, ни с ханом Алаша, основываясь на то, что слово довольно таки древней самого хана.

«Таким образом, мнение о происхождении этнического термина Алаш от обозначения человека, впоследствии ставшего предводителем, имеющего на теле пятна, не выдерживает критики. Так повелось испокон: духовным или политическим государственным лидером не мог стать человек, имеющий физический изъян от рождения, если не брать во внимание боевые ранения, которые были даже в почете. Морфологи-

чески этноним Алаш состоит из двух частей – Ал+ас. Корневой морфемой несущим семантическим ядром является – ас – «истинный человек», «настоящий человек», герой. Первая часть – ал – продуктивна в словообразовании древних этнонимов» [6, с. 146-147].

Есть еще одно определение слова «алаш» в корне «ал». Об этом рассказывает Э.В. Севортян в своем Этимологическом словаре тюркских языков.

«Слово «ал» в азербайджанском, гагаузском, крымско – татарском, караимском, кумыкском, ногайском, татарском, башкирском, уйгурском: 1. Алый во всех источниках красный, ярко-красный, светло-красный, розовый, светло-розовый, румяный, оранжевый, рыжий; 2. Шелковая материя оранжевого цвета, которым покрывают седла коней (у государственных сановников), парча (у Броккельмана); длинное красное покрывало, которым покрывают голову невесты – шелковая повязка с зеленым и красным, которой женщины повязывают себе лоб-тур. В том же знач.: красный платок, надеваемый женихом на шею во время свадьбы» [7, с. 125].

Но это конечно не подходит под определение самого слова, так как корень «ал» имеет совсем другое значение и это никак не связано с полным составом слова.

В истории есть так же и другие теории возникновения слова. Вот, например Мухаммед Хайдар Дулати думал, что «алаш» это перевод монгольского слова «убийца».

«Сын Жунис хана, Султан Ахмет, правивший Ташкентом был талантливый полководцем, он удачно провел несколько походов на джунгар. В двух сражениях с Исан Тайши одержал над ним убедительную победу. С тех пор якобы калмыки прозвали Султан Ахмета – Алаша-хан, по-монгольски «убийца», «человекоубийца» [8, с. 144].

Ж.О. Артыкбаев пользуясь словарями разных тюркских народов, говорит о том, что этноним «Алаш» может быть первоначальным названием казахов.

«Алаш в древнетюркских текстах встречается как название народа. «Алашық» – на казахском языке обозначает легкое походное жилище и имеет многочисленные параллели в других тюркских языках. Так, на западе у кумыков такие жилища называются «алаша үй», а у якутов «алахздыэ», что безусловно, свидетельствует о древности этого жилища. «Алачу» – в значении легкого жилища – шатра – встречается в словаре М. Кашгарского. Например, «ер алашуланды» – мужчина поставил себе шатер» [9, с. 285].

Мы рассмотрели слово «Алаш» с точки зрения истории. Но в России есть малоизвестная река «Алаш», которая проходит по Алашскому плато. Река «Алаш» получила это название из-за голубого оттенка своей воды, так как в переводе с тувинского «алаш» значит «голубой», но есть

информация о том, что топонимы, связанные с этнонимами алаш, имеют отношение к истории казахов и ногайцев [10].

Таким образом, Алаш не просто слово, это – архетип, который имеет многотысячелетнюю историю и вызывает массу подсознательно-инстинктивных ассоциаций. Не случайно ведь корень «Ал» присутствует во многих субстанциональных понятиях тюркских языков. Это неоднократно подтверждает значимость термина. О примерном времени происхождения, этимологии и семантике «Алаш» очень много народных мифов, легенд, этимологий, написано довольно много работ. Но многие из них подвергаются критике и не совпадают с датами или просто считаются невозможными. Например, сравнение этнонима «Алаш» со словом «убийца». Казахи бы не стали делать ураном целой нации такое кровавое слово. Оно всё-таки должно нести какой-то символический характер для поднятия духа и объединение народа. Напоследок, хотелось бы сказать, что слово «Алаш» действительно уникально, и требует внимания исследователей. Поскольку в нем заложена история нашего народа.

Литература

1. Шакарим Кудайбердыулы. Родословная тюрков, казахов, киргизов. Династии ханов. – А.: СП Дастан, 1990. – С. 120.
2. Левшин А.И. Описание киргиз-казачих или киргиз-кайсацких орд и степей. – А.: Санат, 1996. – С. 656.
3. Кляшторный С.Г., Султанов Т.И. Казахстан летопись трех тысячелетий. – А.: Рауан, 1992. – С. 373.
4. Валиханов Ч.Ч. Собрание сочинений. Т. I. – А.: Главная редакция Казахской энциклопедии, 1985. – С. 416.
5. Қазыбек Тауасарұлы. Түп – тұқияннан өзім шейш. – А.: Жалын, 2008. – С. 1085.
6. Тынышбаев М. История казахского народа. – А.: Казахский университет, 1993. – С. 224.
7. Севортян Э.В. Этимологический словарь тюркских языков. – М.: Наука, 1974. – С. 768.
8. Дулати М.Х. Тарих-и-Рашиди. – Ташкент: Фан, 1996. – С. 321.
9. Артыкбаев Ж.О. Кочевники Евразии в калейдоскопе веков и тысячелетий. – СПб.: Мажор, 2005. – С. 320.
10. Ресурсы поверхностных вод СССР: Гидрологическая изученность. Т. 16. Ангара-Енисейский район. Вып. 1. Енисей / под ред. Г.С. Карабаева. – Л.: Гидрометеоздат, 1967. – 823 с.

D.E. Omarova, A.A. Aldazharova

Master's degree students of Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar;

N.V. Matveeva

Master's degree student of Siberian Federal University, Krasnoyarsk,

Scientific adviser: Z.K. Kulsharipova

candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Pavlodar;

ON THE HUMANIZATION AND DIGITALIZATION OF MODERN EDUCATION

Андатпа. Өзекті мәселелерді шешу, қазіргі білім беру моделінің мазмұны мен ұйымдастырылуына, қазіргі кездегі мәдени жағының үнемі күрделілігіне, түбегейлі өзгеруінің дағдарыс күйінде болуы әлеуметтік мәдени құндылықтарды сүйемелдеумен сана-сезімнің қайта құрылуына, адамның постиндустриалды мәдениеттің түбегейлі өзгеруінің дағдарыс күйінде болуымен байланысты. Бұл бір қарағанда бір-біріне қарама-қайшы болып көрінуі мүмкін. Ізгілендіру және цифрландыру жаңа білім беру парадигмасын қалыптастырудың екі процесі ретінде әрекет етеді.

Тірек сөздер: ізгілендіру, цифрландыру, білім беру модельдері, мемлекеттік саясат.

Аннотация. Решение актуальных проблем, связанных с содержанием и организацией современной модели образования усложняется постоянными вызовами со стороны современной культуры, пребывающей в состоянии кризиса, сопровождающегося кардинальной сменой социокультурных ценностей, перестройкой сознания, образа жизни человека постиндустриальной культуры. Ответы на эти вызовы могут выглядеть, на первый взгляд, противоречащими друг другу. Гуманизация и цифровизация выступают как два процесса становления новой образовательной парадигмы.

Ключевые слова: гуманизации, цифровизации, модели образования, государственной политики.

Summary. The solution of urgent problems related to the content and organization of the modern model of education is complicated by constant challenges from the modern culture, which is in a state of crisis, accompanied by a radical change in socio-cultural values, the restructuring of consciousness, the way of life of a person of post-industrial culture. The responses to these challenges may seem, at first glance, contradictory. Humanization and digitalization act as two processes of the formation of a new educational paradigm.

Keywords: humanization, digitalization, models of education, public policy.

In the new conditions of the digital society, general scientific and special humanitarian methods determine the development of a personality-oriented model of education as a system operating in the conditions of digitalization of education: comparative-historical, systemic, structural-functional. The purpose of the article is to understand the relationship between the concepts of humanization and digitalization of modern education, the presentation of some digital pedagogical technologies (ICTs) that do not contradict the concept of a model of education focused on the individual. The research materials are based on the study of the features of the modern higher

education system, which is in the process of reform, transition to new educational standards, and search for new opportunities for the functioning of the paradigm of human-centered education.

It is known that before the digitalization of modern education, its humanization was announced. From the beginning of the education reform to the present day, the humanization of education has been the leading direction of modern state policy. The process of humanization of the modern education system is similar to the sensory direction of the new educational paradigm [1, p. 323].

Representatives of the scientific community discuss the definition of the concept of «humanization» in the modern educational system, «humanization» means a special attitude to the individual, its harmonious development, the individual as a central component of pedagogy.

It is noteworthy that the UN has included humanization in education, science and culture as the basis of planetary globalism in the list of key directions of changes in education of the twentieth century. Supporting the UN call, the Kazakh scientific and pedagogical community has made the transition from the reproductive school to the humanities one of the main goals of modern education reform.

The signs of the latter should be: the understanding of the value of knowledge by each member of the student community; the continuity of the educational process, involving the acquisition of new permanent knowledge throughout life; the transition from «memorizing» information to understanding the acquired knowledge; discussion and dialogue as priority teaching methods that develop social activity, creativity and critical thinking of students.

After a while, the principle of its digitization began to actively compete with the principle of humanization of education.

Modernization of the education and vocational training system will allow adapting educational programs to the needs of the digital economy and the widespread introduction of digital tools in educational activities and their implementation in the information environment, allowing students to learn on the basis of individual training. [2].

The task is to ensure that the future specialist enters the digital space, and this means the growth of education and new relations in the labor market.

In a short period of time, «digitization» has become the main trend in modern education, based on the stated principle. This has led to the optimization of pedagogical processes, often based on the introduction of digital technologies. In connection with the active penetration of digitalization into modern culture, some representatives of the scientific and pedagogical community radically changed the essence of education, removed its traditional meaning associated with the formation of personality, and adopted a new concept of education that forms a person in a digital format. values and digital consciousness [3].

We believe that the connection between the concepts of « humanization «and» digitalization « in the new concept of education can be considered as a connection between content and form, purpose and means. One does not exclude the other. But one may contradict the other. It all depends on how people use new technologies and what their goals are.

It is known that any technology can be considered both an opportunity and a risk. In this regard, we believe that in the near future, modern education will face the task of combining artificial and natural intelligence, humanizing digitalization. In this case, in the context of the humanization of digitalization, we are talking about the correct use of new digital technologies, the choice of innovative pedagogical technologies that contribute to the achievement of the main goal of education – the formation of a personality that realizes itself in new conditions. the modern digital society.

One of the most promising information and pedagogical technologies that do not contradict the personality-oriented model of education can be ICT education (information and communication technologies)-a combination of modern computer technologies, telecommunications systems and software that provide effective support for learning.

Together with other digital technologies that contribute to the personal development of students (electronic textbooks, simulators, digital laboratories, three-dimensional modeling of virtual reality), ICTs have a number of advantages in terms of an individually oriented educational model.

On the one hand, they allow students to individualize their approach to learning, taking into account different levels of training and cognitive qualities, and to encourage independent choice of teaching methods [4].

On the other hand, due to the simultaneous use of audio, video, multimedia materials, communication processes, they provide an effective integrative nature of the presentation and development of information. An integral communication component of these technologies is the formation of communication skills in the digital environment, which is now in demand in any professional field

In our opinion, these ICTs have given an impetus to a new social direction – media education, which can go beyond education. Media education is a system of actions that affect the formation of a person, a dialogue with media resources, the publication of moral guidelines and cultural artifacts. The result of media education is media literacy, which means a certain level of development of skills and personal qualities identified in this process.

Today, in a number of countries, media education is offered for inclusion in higher teacher education programs. It should be assumed that this trend is due to the high qualification requirements of modern specialists and the understanding that it is impossible to provide an appropriate level of society and civilization without the introduction of media technologies in education.

At the same time, as with any innovation, the introduction of ICT is associated with a number of problems and obstacles.

First, the use of ICTs requires diverse, more complex, and therefore more expensive technical support, which is not available to all universities. There are also certain organizational limitations: the need for changes in the planning and organization of the educational process.

In addition to technical reasons, the personal and psychological difficulties of ICT should be taken into account. One of these difficulties is the emergence of perception (and thinking) of the «picture» clip. This can be affected not only by the learning process, but also by the test control. The decline in their verbal component threatens the importance of using verbal practice, since sound and image predominate in modern media resources.

It is known that as a result of active immersion in the «virtual world», the need for live communication may decrease, and in the future – difficulties that arise when working in a team. The danger of suppression of interpersonal communication, the appearance of difficulties in the formation of emotional intelligence and communicative competencies of a specialist becomes quite real.

It is impossible to ignore another personal and intellectual consequence that arises from the abuse of contacts with gadgets, which psychiatrists have drawn attention to – «digital dementia», disorders of brain activity that lead to a decrease in attention, concentration, memory impairment due to frequent or constant use of electronic devices.

Today, it seems that the real and most effective implementation of the possibilities of ICT in the electronic information educational environment (EIOS). The Moodle system, which is the basis of the EIOS, in addition to the ability to host the usual educational and methodological materials, has a large set of interactive elements: web seminars, forums, tests, glossaries, video conferences, chats, etc.

This system saves all the actions of the teacher and students: it allows you to track the nature and time of their work, place tasks and evaluate them. The indisputable advantages of Moodle are confirmed by the fact that at present there are a huge number of printed and electronic publications, both with descriptions of its various modifications, and the experience of working in a variety of educational institutions [5].

We believe that today it should be relevant to discuss the issue of not so much the large-scale and mandatory introduction of electronic technologies, but rather their productive use in the educational process. We believe that in this case, «productivity» should be measured by the attitude to electronic technologies not only as a rational tool, but also as an environment in which there is a place for the irrational. The latter implies the possibility of revealing the creative abilities of students through the electronic information educational environment. For example, the inclusion of students in an independent search for information, participation in project activities, performing creative

tasks. It is necessary to introduce additional areas of application of digitalization in education. This can be, for example, the development of digital libraries and higher education campuses, the development and content of a variety of creative online courses. We believe that the popularization of online resources creates a platform of large-scale pedagogical potential that can guarantee the transfer of knowledge to each listener, revealing his creative potential.

The digital environment, of course, requires both teachers and students of digital literacy, the ability to create and apply content through digital technologies, including computer programming skills, search, information exchange, and communication. However, digital literacy is more than an understanding of the design and distribution of digital information.

An important component of it should be an understanding of the cultural context of the Internet environment, the ability to communicate in online communities, create and distribute content, and self-develop.

References

1. Krasilnikova E.V., Akimova S.V., Kakotkin N.S., Lukovnikov N.N., Tyulina A.V., Tomashevskaya N.P. On humanization of digitalization of modern education. – 2020. – No. 2.; URL: <http://science-education.ru/ru/article/view?id=29618> (accessed: 06.04.2021).
2. Murzina I. Ya. Humanitarian resistance in the conditions of digitalization of education. *Education and science*. 2020, 22(10)
3. Murzina I.Y. Humanitarian resistance in the context of digitalization of education. *The Education and science journal*. 2020;22(10):90-115. ((In Rus.) <https://doi.org/10.17853/1994-5639-2020-10-90-115>
4. Seven technologies that change lives. *Industries of the future*. RBC Magazine. 2017. – January-February. 1-2. URL: <http://www.rbc.ru/magazine/2017/01>.
5. Zeer E.F. *Psychology of professional development*. – Moscow: Akademiya, 2009. – 240 p.

Б.Н. Оразбаева

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, студент Орал қ.

Ғылыми жетекші: Ж.Ж. Нәбиева

М. Өтемісов атындағы Батыс Қазақстан университеті, оқытушы, магистр, Орал қ.

БАСТАУЫШ СЫНЫПТА АҚПАРАТТЫҚ – КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Андатпа. Қазіргі қоғамдағы білім жүйесін дамытуда ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың маңызы зор. Мақалада білім беруді ақпараттандыру және пәндерді ғылыми – технологиялық негізде оқыту мақсаттары алға қою мәселесі қарастырылған. Бастауыш сыныпта ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану жолдары сипатталған. Ақпараттандыру технологиясының дамуы кезеңінде осы заманға сай білімді, әрі білікті жұмысшы мамандарын даярлау оқытушының басты міндеті болып табылады.

Тірек сөздер: Ақпараттық-коммуникациялық технология, интернет, электрондық почта, мультимедиа, флипчарт, электрондық оқулық, интерактивті технология.

Аннотация. Информационные и коммуникационные технологии играют важную роль в развитии системы образования в современном обществе. В статье рассматриваются вопросы информатизации образования и постановки задач преподавания дисциплин на научно-технической основе. Описаны способы использования информационно-коммуникационных технологий в начальной школе. На этапе развития информационных технологий основной задачей учителя является подготовка современных образованных и квалифицированных кадров.

Ключевые слова: Информационные и коммуникационные технологии, интернет, электронная почта, мультимедиа, флипчарт, электронный учебник, интерактивные технологии.

Summary. Information and communication technologies play an important role in the development of the education system in modern society. The article deals with the issues of informatization of education and setting the tasks of teaching disciplines on a scientific and technical basis. The ways of using information and communication technologies in primary school are described. At the stage of development of information technologies, the main task of the teacher is to train modern educated and qualified personnel.

Keywords: Information and communication technologies, internet, e-mail, multimedia, flipchart, electronic textbook, interactive technologies.

Білім беру үрдісінде жаңа ақпараттық – коммуникациялық технология түрлерін қолдану арқылы оқушылардың білім деңгейін арттыру мақсатында шығармашылықпен жұмыстанып, бәсекеге қабілетті, жан-жақты, терең білімді, интеллектуалдық деңгейі жоғары дамыған шәкірт тәрбиелеу – бүгінгі күннің басты талабы деп есептеймін. Білім беруді ізгілендіру, ақпараттандыру – бүгінгі заманның басты ұстанымы. Ақпараттық білімнің, орта мен адамның өзара қарым-қатынасын үйлестіру және жаңа қоғамда ақпараттық технологияны пайдалану, ақпараттық мәдениетпен байланысын кеңейту мүмкіндіктері мол кезде, өркениеттің өсуі ақпараттық қоғамның қалыптасуымен тікелей байланысты екенін ескерсек, қазіргі кездегі білім мен техниканың даму деңгейі әрбір адамға сапалы және терең білім мен кәсіби іскерліктердің болуын, жастардың белсенді шығармашылықпен жұмыс істеуін талап етеді. Білім беруді дамытудың жаһандық үрдістерін тиімді қолдану креативті қызмет етуді талап етеді [1, 17 б.]. Ақпараттық – коммуникациялық технологияға интернет, теледидар, электрондық почта, т.б. жатқызуға болады. Мұғалім ақпараттық – коммуникациялық технологиялар арқылы оқушылармен байланысын орнатып, әр оқушымен жеке – дара жұмыс жүргізуге ие болады. Мультимедиа кабинетінде электрондық оқулықпен сабақ берудің тиімділігі мол. Осы тиімділіктерді нақтылап өтейік:

1. Мұғалім оқушы білімін бағалауды компьютерге жүктейді. Бұл бағалау көрсеткіштерінің нақты, дәл болуын қамтамасыз етеді.

2. Оқушы жеке жұмыс жасау арқылы өз белсенділігін арттырады.

3. Мұғалім сыныптағы оқушылардың жағдайын және әрбір оқушының қабілетін байқап жеке жұмыс жасауға мүмкіндігі ашылады.

Әлбетте, пәндерді оқыту әдістемесіне интернет жүйесін қосу – сапалы білімнің қайнар көзі болады. Қоғамдағы ақпараттандыру процестерінің қарқынды дамуы жан – жақты, жаңа технологияны меңгерген жеке тұлға қалыптастыруды талап етеді. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңының 11 – бабының 9 тармағында оқытудың жаңа инновациялық технологияларын, оның ішінде кәсіптік білім беру бағдарламаларының қоғам мен еңбек нарығының өзгеріп отыратын қажеттеріне тез бейімделуіне ықпал ететін несиелік қашықтан оқыту, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу және тиімді пайдалану міндеті қойылған. Ақпараттық қоғамның талабы – оқушыларға ақпараттық білім негіздерін беру, логикалық ойлау – құрылымдық ойлау қабілеттерін дамыту, ақпараттық технологияны пайдалану дағдыларын қалыптастыру және оқушы әлеуметінің ақпараттық сауатты болып өсуі мен ғасыр ағымына бейімделе білуге тәрбиелеу, яғни ақпараттық қоғамға бейімдеу [2, 15–16 б.].

Кесте 1 Оқытудың ақпараттық-коммуникативтік және интерактивтік технологияларының бағыттары:

Қазіргі заман талабы оқушыларды бастауыш сыныптан бастап, ақпараттық – коммуникациялық технологияны пайдаланудың тиімділігімен таныстыру керек. Ол үшін ұстаз компьютерлік технологияларды жетік меңгеруі керек. Ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану 1–4 сыныптарда аса өзекті болып саналады. Бастауыш сынып оқушыларында негізгі ойлау әрекеті – көрнекілік – образды. Сондықтан оларды оқытуда көптеген сапалы иллюстрацияларды қолдануда ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың үлесі зор. Тақырып мазмұнын игеруде тек көру емес, сонымен бірге есту, іс-әрекет орындау, эмоция мен қиял да қосылады. Бастауыш сыныптарды оқытуда ақпараттық технологияларды қолданудың мүмкіндіктері өте мол.

Мәселен, 3–4 сыныптарда әдебиеттік оқу пәні бойынша оқушыларға әуелі слайд көрсету арқылы өлең авторының өмір жолымен таныстырып, осы өлеңнің шығу тарихына ерекше тоқталып, мазмұнын меңгертіп, тапсырмаларды орындатуға болады. Әрі қарай оқушы автордың өмірбаяны туралы мәліметтерді интернеттен іздеп, тауып, жинақтап өз білімдерін толықтырады. Үй тапсырмасы ретінде шығармашылыққа қабілетті балаларға, сол әңгіме немесе шығармаға байланысты презентация жасап әкеліп, келесі сабақта интерактивті тақта арқылы сыныпқа көрсетуге тапсырмалар беріп отырған жөн. Міне, осындай ақпарат құралдарының көмегімен сабаққа қатысу белсенділігі төмен оқушылардың да қызығушылығын арттыруға болады [3, 107 б.].

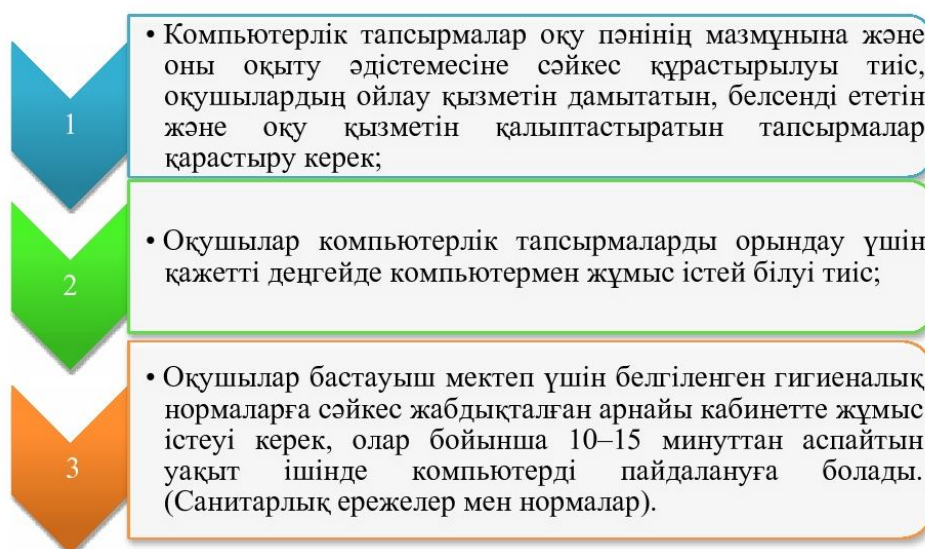
Бастауыш сыныптың сабақтарында ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың келесі түрлерін қолдануға болады:

– Сабақ кезінде жаңа материалды өтуде презентацияны, видео – сабақтарды қолдану;

– Жаңа сабақты өту кезінде электронды оқулық, интернет материалдарының бірнеше фрагменттерін қолдану;

– Оқыған материалды бекіту немесе білім мен білікті қолдану сабағында түрлі тапсырмаларды орындауда флипчарттарды қолдану;

Кесте 2. Компьютерді пән сабақтарында қолдану оң нәтиже беруі үшін оқу процесінің жұмысын дұрыс ұйымдастыру қажет. Ол үшін:

Білімді ақпараттандыру – қазақ тілін үйретудің басты талабы. Қоғамды ақпараттандыру үрдісінің дамуына байланысты тіл үйретудің мазмұны жаңарып отырады. Қазақ тілін үйретуде қолданылатын ақпараттық білім ортасы тіл үйренушінің ақпараттық сана – сезімінің, қатысымдық құзыретінің қалыптасуына зор әсер етеді. Қазіргі жаппай ақпараттандыру заманында қазақ тілін үйрету мен ақпараттық технологияларды игеру жарыспалы түрде қолданылады. Ақпараттық қоғам кезінде оқытушы тіл үйренушілердің алдында жалғыз ақпарат көзі

болмайды. Ол ақпарат алуды жеңілдететін аралық тұлғаға айналады. Адамзат өркениетінің іргелі сипаты қажетті ақпаратты іріктеп алу, жинақтау, өмірге бейімдеп өңдеу және тұтыну болып табылады. Ақпараттық қоғамда алғашқы компьютерлік сауаттылық пен оны пайдалана білуді меңгермейінше, белгіленген міндеттерді шешу үшін компьютерлік құралдарды пайдалана білмейінше қазіргі ғылым мен мәдениетте, өндірісте, іскерлік пен қоғамның басқа да саласында адамның шығармашылық әлеуметін толық пайдалану мүмкін емес. Сондықтан қазақ тілін үйретуде қатысымдық құзыреттіліктің жоғары белсенді түрін дамыту ақпараттық – коммуникациялық технологияларды тиімді қолданғанда жүзеге асады. Қазақ тілі сабақтарында ақпараттық – коммуникациялық технологияларды (электронды оқулық) пайдаланудың тиімділігі:

- Оқушының өз бетімен жұмысы;
- Аз уақытта көп білім алып, уақытты үнемдеу;
- Білім-білік дағдыларын тест тапсырмалары арқылы тексеру;
- Шығармашылық жаттығулар орындау;
- Қашықтықтан білім алу мүмкіндігінің туындауы;
- Қажетті ақпаратты жедел түрде алу мүмкіндігі;
- Экономикалық тиімділігі;

Қазіргі таңда сабақтарды жүргізу барысында арнайы дайындалған электронды оқулықты пайдаланған дұрыс. Онда әр тарауда кестелер, жаттығулар қамтылған. Әр тараудағы тест сұрақтары, әр тапсырманың өзіндік жұмыстары оқушы білімін бақылауда және оқушының өз бетінше ізденісін туғызуда көмегі зор. Сонымен қатар тақырыпты қорытындылау үшін тест сұрақтары беріледі. Бұл тест сұрақтарының нәтижесі әр оқушыға жауап беру деңгейіне қарай смайликпен бағаланып беріледі. Бұл әдіс оқушының білімін көтеруге, сабаққа ынтасын қалыптастыруға оң әсер ететіндігі сөзсіз. Мәселен, сан есімді қорытындылау сабағында электрондық оқулықты қолдану барысында оқушылардың сабаққа деген зейіні, қызығуының ерекше артатындығын байқауға болады. Сонымен қатар ұмытып қалған ережелерді тапсырмалар арқылы еске түсіруге зор ықпал етеді, уақытты үнемдейді. Мысалы: мына тапсырмаға назар аударайық. Сөйлемдерді толықтырып жазыңыз.

- ... мамыр – Қазақстан халықтарының бірлігі күні.
- ...наурыз – Халықаралық бірлігі күні.
- ...тамыз – Қазақстан Республикасының Конституция күні.
- ...желтоқсан – Тәуелсіздік күні.
- ...наурыз – көктем,береке мерекесі.

Керекті сөздер. Он алтыншы, отызыншы, сегізінші, бірінші, жиырма екінші.

- Тапсырма. Реттік сан есімнің тиісті жұрнағын жалғаңыз.
- он бес, жеті, алпыс, үш, отыз, алты, екі, он, тоғыз

Керекті жұрнақтар. -ыншы, -ншы, -інші, -нші

Әр тарауда қайталау сабағында тест арқылы жұмыс жүргізуге болады. Мысалы:

Кімдер? сұрағына жауап беретін сөзді тап.

А) Ұшқыштар

Ә) Терезелер

Б) Жылқылар

Ескертпе: Тесттің «жауабы дұрыс» күлген смайлик, «жауабы бұрыс» болса жылап жатқан смайлик көрінеді. Осы тапсырмаларды орындағанда оқушылардың сауаттылығы жақсарып, сөз қорлары молайып, шығармашылықпен еңбек етуіне жағдай туғызады. Жас ұрпаққа сапалы білім беруде электрондық оқулықтарды пайдалану тиімді [4, 97–99 б.].

Жоғарыда айтылғандарды негізге ала отырып бастауыш сыныптарда оқытылатын негізгі пәндердің бірі ағылшын тілі сабағында ақпараттық – коммуникациялық технологияларды пайдалану мүмкіндігін қарастырып көрейік.

Ағылшын тілін оқытуда жаңа технологияларды, техникалық құралдарды сабақта жан-жақты қолдану, мұғалімнің көптеген қиындаған қызметтерін жеңілдетіп, осы іскерліктің ұстанымды жаңа тәсілдерінің пайда болуына мүмкіндік туғызады. Осындай жаңа жолдардың біріне ақпараттық оқыту жүйесіндегі компьютерлік бағдарламалардың түрлері арқылы тіл үйретуді жатқызуға болады. Ағылшын тілі сабағында компьютерді қолдану мәтіндер мен ақпаратты білуге жол ашады. Тіпті нашар оқитын оқушылардың өзі компьютермен жұмыс істеуге қызығады, өйткені кейбір жағдайларда компьютер білмеген жерін көрсетіп, көмекке келеді. Ағылшын тілі сабағында компьютерді, мультимедиялық және электрондық оқулықтарды және интерактивті тақтаны пайдаланғанда:

– Лексиканы оқып үйретеді;

– Сөйлеу ырғағын;

– Диалог, монолог және рөлдік ойындарды;

– Хат жазуды үйретеді;

– Грамматикалық құрылымдарды түсіндіріп, оқушылардың есінде сақтауға көмектеседі.

Көбіне ағылшын пәнінде компьютерді жаңа сабақ түсіндіргенде, грамматикалық құрылымдарды өткенде және қорытынды сабақта қолданған жөн. Ағылшын тілін оқытуда ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолданудың басты мақсаты – оқушыларға шетел тілінде қарым-қатынас жасауды базалық деңгейде игерту. Осыған сәйкес оқыту мазмұнына қарапайым коммуникативтік біліктілікті, қажетті жағдайда ауызша және жазбаша (сөз, тыңдап түсіну, оқу, жазу) өзара мәдени қарым-қатынас процессінде қолдана алу қабілеттілігі мен

дайындығын қалыптастыруды қамтамасыз ететін тілдік, сөздік, әлеуметтік – мәдени білім, білік дағдылар енеді [5, 128–130 б.].

Қорытындылайтын болсақ, бастауыш сыныптарда жас ерекшелігіне сай ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдануда оқу материалдарының сапасы артады, оқушылар өз бетінше ізденуге, еркін ойлануына және оқушылардың әдетінше ғаламтордағы әдемі көріністерге қызыға бермей, шынайы өмірді әдемілеп бейнелеуге болатынына көз жеткізеді және оның күнделікті өмірге жақын екендігін түсінеді.

Әдебиеттер

1. Мұхаметжанова С.Т., Жартынова Ж.Ә. Интерактивті жабдықтармен жұмыс жасаудың әдіс-тәсілдері. – Алматы, 2008. – 17 б.
2. Аюбаева Т. Ақпараттық технологиялар оқыту үрдісінде. – Қазақстан мектебі, 2008. – 15–16 б.
3. Бекеева Г. «Электронды оқулықтардың атқаратын орны» Бастауыш мектеп. 2009. –107 б.
4. «Ақпараттық-технологиялық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесі» Бастауыш мектеп. 2010. – 97–99 б.
5. Медешева А. «Компьютерлік бағдарламаларды оқу-тәрбие жұмысында қолдану» Бастауыш мектеп. – 2001. – 128–130 б.

С.В. Орлова

студентка Тобольского педагогического института им. Д.И. Менделеева (филиал) Тюменского государственного университета, г. Тобольск,

М.С. Выхристюк

научный руководитель: доктор филологических наук, профессор, г. Тобольск

ЯЗЫКОВЫЕ НОРМЫ В ПРОИЗВЕДЕНИЯХ Е. ШВАРЦА

Андатпа. Бұл мақалада Шварц шығармаларында қолданылған әртүрлі сөйлеу нормалары қарастырылады. Олардың ерекше еместігі, басқа экспрессивті құралдармен салыстырылуы, сонымен қатар ертегілер тек балаларға ғана арналмағанын дәлелдеген автордың әр ертегісінде терең мағынаның болуы. Әртүрлі көркемдік құралдардың көмегімен Шварц шығармалардағы тілдің барлық сұлулығын көрсетті, жазудың жаңа түрін ашты, онда ол өмірге деген көзқарасын білдіруден қорықпады.

Тірек сөздер: сөйлеу нормалары, мәнерлеу құралдары, көркем шығармалар, ертегілер.

Аннотация. В данной статье рассматриваются различные речевые нормы, которые использовались в произведениях Шварца. Их необычность, сопоставление с другими выразительными средствами, а также, наличие глубоко смысла в каждой сказке автора, который доказывал, что сказки предназначены не только для детей. С помощью различных художественных средств Шварц показал всю красоту своего языка в произведениях, открыл новый вид написания, где не побоялся высказать свой взгляд на жизнь.

Ключевые слова: речевые нормы, выразительные средства, художественные произведения, сказки.

Summary. Their uniqueness, comparison with other expressive means, as well as the presence of deep meaning in each fairy tale of the author, who proved that fairy tales are not only for children. With the help of various artistic means, Schwartz showed all the beauty of his language in his works, opened a new type of writing, where he was not afraid to express his view of life.

Keywords: speech norms, expressive means, works of art, fairy tales.

Евгений Шварц писал такие сказки, которые совсем не знала до этого ранняя литература. Они не представляют собой ту простоту или невинность, которая служит шаблоном у многих соотечественников Евгения Шварца. Он стремится показать мир волшебным и в то же время реальным, доказать, что такой мир может сотворить каждый человек.

Обнажение этимологии слова является чем-то близким Евгению Шварцу. «Это вечный спутник принцессы, тайный советник... его советы появляются вместе с требованиями времени, и дает он их шепотом. Ведь неспроста он тайный», – говорит Ученый, герой пьесы «Тень». Однако, глубокий смысл каламбура становится заметен только в дальнейшем рассуждении героя: «И, если советы тайного советника оказываются гибельными, он от них начисто отрекается впоследствии. Он утверждает, что его просто не расслышали, и это очень практично с его стороны». [3]

В произведениях становятся также заметны различные приемы создания комического эффекта: сочетание газетных штампов (летные силы врага) и сказочной реалии (ковер-самолет); разрушение фразеологизма чудеса храбрости эпитетом собственной; смешение действительности и фантастики (моль уничтожает не обыкновенный ковер, а ковер-самолет). Логически не подходящие слова и выражения при соединении «взрываются», выявляя свою явную бессмысленность.

Также, можно заметить многозначность слова – «сколько дифирамбов пропели ей поэты и ученые!» – герои Шварца очень часто применяют для того, чтобы проявить свою хитрость, обман и лукавство. Слово безумие может характеризоваться как медицинский термин, хотя «безумцем» называют и смелого человека. «Когда Первый Министр, намереваясь погубить Ученого, просит его друга Доктора дать медицинское заключение, тот «с чистой совестью» отвечает: «Я давно говорил ему, что это безумие». Героиня той же пьесы «Тень» певица Юлия Джули в светлую минуту своей жизни признается: «В нашем кругу, кругу настоящих людей, всегда улыбаются на всякий случай. Ведь тогда, что бы ты ни сказал, можно повернуть и так, и этак».

Реализация метафоры – данный прием является одним из самых ярких речевых приемов Шварца, который связан со спецификой его жанра: условность, фантастичность сюжета создают благоприятную обстановку для игры на прямом и переносном значении слова (благо – «правдоподобием не связан»). Если фразеологизм «умереть от омерзения» в народном употреблении метафоричен, то в сказке его функция исчезает:

«девушки, которых берет себе в жены Дракон, «умирают от омерзения» в буквальном смысле».

Глагол «съесть» в русском языке обозначает «погубить», «уничтожить», «устранить». Таким образом, фраза: «Человека легче всего съесть, когда он болен или уехал отдыхать» является метафорой.

В реалистических текстах острота направлена на неточное понимание, попадая же в сказку, она теряет свое переносное значение.

«Подайте бедному немому!» – в данной фразе можно заметить момент воспроизводящий жизнь в «прямых» формах, без страшной и причудливой вымышленной истории, такая фраза, если и существует, то только в виде шутки. Далее обратимся к тому, как показан этот парадокс в пьесе «Тень»:

Вода, вода, ледяная вода!
А вот – ножи для убийц! Кому ножи для убийц?!
Цветы, цветы! Розы! Лилии! Тюльпаны!
Дорогу ослу, дорогу ослу! Посторонитесь, люди: идет осел.
Подайте бедному немому!
Яды, яды, свежие яды!

В мире, где ножи для убийц продаются наряду с тюльпанами и лилиями, где люди уступают дорогу ослам, почему бы и немому не заговорить?

Противоположные стилистические слова смогли взаимодействовать друг с другом, это характеризует метод Шварца не просто как способ для создания комического эффекта, а как средство психологической характеристики героя. «Мама, застрели-ка его!» – подчеркнуто бытовым тоном предлагает убить человека Маленькая разбойница из «Снежной королевы». Или: «Я друг вашего детства. Мало того, я друг вашего отца, деда, прадеда. Я помню вашего прапрадеда в коротких штанишках. Черт! Непрошенная слеза... Ты не ожидал от меня таких чувств? Ну? Отвечай! Растерялся, сукин сын», – грубое ругательство вставлено в высказывание, стилизованное в духе сентиментальной прозы, – так изъясняется Дракон, который «так давно живет среди людей, что иногда сам превращается в человека». [5]

Существующие парадоксы и каламбуры Шварца прижились и в современном мире, они стали крылатыми выражениями: «Я не волшебник. Я только учусь» (Золушка); «Детей надо баловать – тогда из них вырастают настоящие разбойники» (Снежная королева). Но большое количество его острот «играют» только в контексте, в таком, который применяется за рамками произведения. Так, и цитируемое нами коммюнике городского самоуправления и угрозы беснующегося Короля: «Всех переколю! Заточу! Стерилизую!» (Голый король) могут уловить суть теми читателями, которые заметят здесь не только юмор, но и суровую сатиру на реальность гитлеровской Германии.

Хотя, это не является выводом, что пьесы Шварца написаны на эзоповом языке, где большинство слов с «двойным дном». Эзопов язык часто направлен к «своему» читателю, рассчитан на неведение или глупость «профана». Данные слова категорически противоречат Шварцу. И точное тому оправдание – отсутствие сколько-нибудь заметных различий между языком его детских и «взрослых» пьес.

Шварц никогда не пытается спрятать, зашифровать свои мысли в произведениях, наоборот, он всегда старается высказать их понятными фразами, которые «в кругу настоящих людей» являются достаточно примитивными и потому исчезли из словарного запаса людей.

«Это можно – не обижать вдов и сирот. Жалеть друг друга тоже можно. Не бойтесь! Жалейте друг друга! Жалейте – и вы будете счастливы!» – эта тирада не банальность, а «воскрешение» забытых слов и забытых истин. Банальности не могут выполнить эстетических функций. Монолог Ланцелота впечатляет не меньше, чем самые изящные каламбуры, самые тонкие остроты. На первый взгляд, могут показаться банальными и слова отца Эльзы – девушки, предназначенной в жертву Дракону: «Любовь к ребенку – ведь это же ничего. Это можно. А кроме того, гостеприимство – это ведь тоже вполне можно». Однако взволнованная интонация выдает Шарлеманя: он задыхается от собственной «дерзости». Как же иначе? Ведь он – из города, которым правит Дракон.

Это ему, Шарлеманю, принадлежит реплика: «Пожалейте нас, бедных убийц», которая звучала бы как злая ирония, сарказм, если бы была написана не Евгением Шварцем. Шварц в самом деле жалеет Шарлеманя, эту «дырявую» – разодранную Драконом! – душу. Ведь Шарлеманя «так учили». Не достоин жалости только бывший жених Эльзы – Генрих, который оказался «первым учеником».

Садовник в «Драконе»: «...будьте терпеливы, господин Ланцелот. Умоляю вас – будьте терпеливы... Сорную траву удаляйте осторожно, чтобы не повредить здоровые корни. Ведь если вдуматься, то люди, в сущности, тоже, может быть, пожалуй, со всеми оговорками, заслуживают тщательного ухода».

Всякое слово является не только призывом, проповедью и нравучением, но и представляет собой каламбур и своеобразный парадокс, предназначенный для того, чтобы найти отражение в душе человека, заинтересовать его. И здесь важны не только умение и талант автора, как писателя, но и его личные качества, а именно: понимание, чувствительность и сопереживание. Любимые герои Шварца предстают перед нами положительными: добрый, мудрый Сказочник из «Снежной королевы», наивно-простодушный Ученый, оценивающий, как сделать так, чтобы все люди она земле были счастливы («Тень»), смелый и благородный Ланцелот («Дракон»). Данные качества не просто так даны героям, сам автор олицетворяет и доброту, и смелость, тем самым показывая, что сказка – это не только про волшебство и чудеса, где все вымышлено.

Сказка, может быть вполне у каждого человека, главное вести себя и свою жизнь так, как хочется, проявляя доброту и заботу к себе и окружающим.

В сказке Е. Шварца заметно проявляется комическое, которое показывает себя с помощью ситуаций, и не только. Важное значение имеет язык, который осторожно сотрудничает с читателем, и заставляет его вступить в диалог, где нужно будет не просто прочитать произведение, но обязательно осмыслить его, действия героев, их слова, их реакции на происходящее.

Комическое можно увидеть с помощью таких видов языка, как: фонетического, лексико-фразеологического, синтаксического [1]. Фонетические средства создания комического сказочником почти не применяются, за исключением, только, следующего эпизода: «Старая крыса превращается в солидного и пышно одетого кучера, который напевает песенку, совершенно не вяжущуюся с представлениями о солидности: Овёс вздорожал, Овёс вздорожал, Он так вздорожал, Что даже кучер заржал.» (Сказка «Золушка»). Здесь наблюдается также повторение звуков «р» и «ж». Прием, который также использует автор в своих произведениях – аллитерация, которая рисует комический эффект. Так, например, кучер неожиданно сближается с конем, потому что повторение звуков «р» и «ж» является значимым явлением звукоподражания. Можно подумать, что уважаемы кучер не поет, а ржет. Поэтому, с легкостью можно полагать, что сказка предназначена не для малышей, как все привыкли думать, а на читателей с глубоким интеллектом. В сказках Шварца, юмор показан не как пустой смех, сопровождающийся внешними эффектами, а как особая интеллектуальная игра, создаваемая с помощью лексических средств.

На лексическом уровне создания комического в сказке Е.Л. Шварца применяются такие выразительные средства, как: каламбур, ирония, алогизм, афоризм, окказионализм, тропы: эпитеты, сравнения, метафоры, гиперболы и литота, а также стилистически незнакомая лексика. Ведущим приемом выступает – каламбур, который представляет собой игру на прямом и переносном значении слов или на столкновении омонимов, которые изобличает злую сущность отрицательных героев, но иногда характеризует незлую насмешку персонажей, которые симпатичны автору. Так, например, короля, над человеческими слабостями героев, которые в сказке живут как обычные люди. Примером, где встречается каламбур, может послужить опять же сказка «Золушка»: «Лесничий говорит о своей жене: «Её родную сестру, точно такую же, как она, съел людоед, отравился и умер. Видите, какие в этой семье ядовитые характеры». [4]

Здесь Шварц применяет каламбур, играя сразу на двух значениях, прямом и переносном, у слова «ядовитый». В толковом словаре русского языка С. Н. Ожегова сказано: Ядовитый, *-ая, -ое, -ит.* 1. являющийся ядом (в 1знач.) причиняющий отравление. Ядовитое вещество, ядовитая

змея, ядовитый газ. 2. Перенос. Язвительный и злобный. Ядовитые замечания, ядовитый характер. 3. О цвете, запахе: неприятно резкий. II сущ. Ядовитость, -и, ж.[3, с. 944]. Употребляясь вместе со словом «характер», прилагательное «ядовитый» характеризуется в значении «язвительный и злобный», хотя в данном контексте слову относят его изначальное значение – являющийся ядом: людоед, съевший девушку с ядовитым характером, отравился и умер.

Очень часто Шварц использует и такой необычный речевой прием, как – алогизм. Его наличие в речи положительных героев служит методом отрицания логики обывателя, который полностью направлен в быт и не замечает в окружающем мире поэзии, чувства прекрасного. Наличие алогизмов в речи отрицательных персонажей представляет их казуистическую логику и изощренный деспотизм. Чтобы действительно увидеть это и понять, зачем автор делит героев на два лагеря, обратимся к реплике Анны, одной из дочерей мачехи, обращенную к Золушке: «Сестрёнка, ты так некрасива, что должна искупать это чуткостью». Если судить о ее словах, то отсутствие красоты – это не недостаток, который может мешать жить, не реализовывать свои мечты, и отчаяться во всем. Наоборот, человек становится сильнее, терпеливее, ведь он не раз слышит в свой адрес какие-либо упреки и странные вещи, не приносящие ему радость, но он не прячется в себе, а идет дальше. Хотя, по мнению дочерей мачехи, красота является тем самым спасательным кругом и ограждает человека от душевного мучения. Но данная красота только снаружи, и она не может дать человеку того удовлетворения, как красота душевная. [2]

Таким образом, автор говорит нам о различных пониманиях двух видов людей, о человеке в понимании героини, ее бездушие и самовлюбленность, ни на чем не основанное самомнение, ее мечта проложить на службу себе доброту. Присутствие разговорной речи короля, образ которого в нашем сознании олицетворяется с важностью, высшим чином и недоступностью, формирует у читателя веселую или сочувственную улыбку, так как характеризует его гуманность и простоту, благодаря чему и состоит явное величие власти. Наличие грубой лексики в общении с добрыми героями, мачехой, в разговоре которой так же слышны ласковые слова, обличает ее бездушие, грубость, черствость, которые она прячет под маской благообразия. В ее лексике наблюдаются канцеляризмы, что подчеркивает слишком высокое самомнение этой героини, не равное тому, что она действительно собой представляет.

С помощью сказок, Е. Шварц пытался показать нравственные первоосновы бытия, простые и устоявшиеся законы народа. Ведущими в его творчестве стали философские сказки для взрослых, которые так и остались для коллег Е. Шварца непонятными. Истина, которая отсутствовала в произведениях прошлых лет жила в замечательном триптихе Шварца, написанном по мотивам сказок Андерсена. «Голый король» (1934),

«Тень» (1940), «Дракон» (1943) – наиболее известные произведения сегодняшней литературы. В сюжетах пьес мы наблюдаем реалистичные истории, где весьма значится ошутимый подтекст, который дает понять, что прикоснулись к мудрости, доброте, высокой и простой цели жизни, что еще чуть-чуть, и мы сами станем мудрее и лучше. За каждым из героев содержится целая история исторических, литературных, мифологических ассоциаций. Главная отличительная черта его произведений – мораль, в которой находятся понятия о добре и зле, о смелости и трусости, о любви и измене, о праве отдельной личности управлять сознанием людей. Наследие Евгения Львовича Шварца – часть художественного самопознания века, что стало особенно очевидным сейчас, по прошествии его.

Литература

1. Велиев, Р.Ш. Образ Ланцелота в пьесе Е.Л. Шварца «Дракон» [Текст] / Р.Ш. Велиев // Мир науки, культуры, образования. – 2012. – № 6(37). – С. 14-16.
2. Исаева Е.Ш. Жанр литературной сказки в драматургии Евгения Шварца. Автореф. дисс. на соискание учёной степени к. ф. н. – М., 1985.
3. Хализев В.Е. Драма как род литературы [Текст] / В.Е. Хализев. – М., 1986. – 135 с.
4. Речевые нормы Шварца в произведениях. Код доступа: <https://www.bibliofond.ru/view.aspx?id=904950> Дата обращения (14.04.21)
5. Табориская Е.М. Мастерство Е. Шварца в пьесе «Тень» // Революция. Жизнь, писатель. Вопросы истории и теории советской литературы. – Воронеж, 1969. – С. 179-195.

В.Э. Приз

студентка Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар

Научный руководитель: Л.Е. Токатова

кандидат филологических наук, доцент, г. Павлодар

ИЗУЧЕНИЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТИПА ГЕРОЯ ВРЕМЕНИ НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ В ШКОЛЕ

Андатпа. Бұл мақалада көркем шығарманы талдаудың негізгі жолдары, олардың қасиеттері мен ерекшеліктері қарастырылған. Автор әдеби шығарманы талдау тәсілін, сол кездегі кейіпкердің көркемдік түрін зерттеу тәсілін таңдау оқушылардың әдеби даму деңгейімен, сондай-ақ алға қойған мақсаттарымен анықталатынын атап өтеді. мұғалім. Мақалада мектептегі әдебиет сабағында уақыт кейіпкерінің көркемдік түріне талдау жасағанда, Т.И. Богомоллова.

Тірек сөздер: қаһарман, шығарманы талдау, талдау тәсілдері, заман кейіпкерінің көркемдік түрі, әдебиет.

Аннотация. В настоящей статье рассматриваются основные пути анализа художественного произведения, их свойства и особенности. Автор отмечает, что выбор пути анализа литературного произведения, как и пути изучения художественного типа героя времени, определяется уровнем литературного развития учащихся, а также

целями, которые ставятся учителем. В статье при анализе художественного типа героя времени на уроках литературы в школе используется методический опыт Т.И. Богомоловой.

Ключевые слова: герой, анализ произведения, пути анализа, художественный тип героя времени, литература.

Summary. This article discusses the main ways of analyzing a work of art, their properties and features. The author notes that the choice of the way of analyzing a literary work, as well as the way of studying the artistic type of the hero of the time, is determined by the level of literary development of students, as well as the goals set by the teacher. In the article, when analyzing the artistic type of the hero of the time in literature lessons at school, the methodological experience of T.I. Bogomolova.

Keywords: hero, analysis of the work, ways of analysis, artistic type of the hero of the time, literature.

Литература как один из ведущих гуманитарных учебных предметов в современной школе, приобщая к ценностям культуры, развивает у учеников творческие способности, способствует формированию всесторонне развитой гармоничной личности.

Школьный анализ литературного произведения опирается на самые показательные в идейно-художественном плане части, ведущие к общему представлению о произведении. Путь изучения литературного произведения – это такая последовательность разбора, регламентирующаяся правилами. Выделяют такие пути анализа: «вслед за автором», «по образам», проблемно-тематический, смешанный(комплексный). Следует отметить, что большая часть методистов не выделяют в отдельную группу смешанный путь анализа, суть которого заключается в рассмотрении и событий произведения в их сюжетной последовательности, и образов, и тем, и проблем вместе. В. Г. Маранцман отмечает, что подобный путь анализа привлекателен «живым своеобразием, отказом от схемы», а выделяют только первые три: «вслед за автором», «по образам» и проблемно-тематический.

Каждый из указанных путей обладает своими свойствами, и учителю необходимо четко понимать, почему он прибегает к конкретному пути анализа литературного произведения, какие цели ставятся перед ним, уровнем развития учащихся. Каждый из путей может быть использован в любом классе, но при видоизменениях – на определенном уровне развития учащихся.

Для того, чтобы целостно вести анализ литературного произведения, необходимо осознать каждый из четырех путей анализа в его специфике: изучить его функции и выявить его свойства и особенности.

Композиционный путь анализа – один из литературных путей анализа, который иначе называется «вслед за автором». Второе название данного пути указывает на свою особенность и отличие от остальных путей. В его основе лежит сюжет произведения, а его основной единицей является эпизод, сцена, глава. Среди достоинств этого пути В.Г. Ма-

ранцман выделяет последовательность и естественность разбора, следование за развитием мысли, эмоциональность, рассмотрение литературного произведения во взаимодействии формы и содержания.

Следующий путь анализа – пообразный путь анализа – более привычный и часто используемый в школе. Разбор образов художественных героев часто становится неотъемлемой частью анализа в 5–7 классах, а в полной мере им можно пользоваться в 8–9 классах, когда обучающиеся способны самостоятельно анализировать системы образов произведений. Основные особенности пообразного пути исследования:

1. при анализе основная идея раскрывается через судьбы главных героев или главного героя.

2. Вокруг главного героя группируются остальные персонажи.

3. Через образы раскрывается идейная и художественная стороны произведения.

4. Выбор опорных героев и опорных моментов в художественном тексте.

5. Одним из положений этого пути является также самостоятельная работа с текстом – домашнее чтение.

Именно этот метод предполагает анализ персонажей, то есть составление характеристики, которая состоит из:

1. биографических сведений о герое.

2. Характер: основные качества личности и их проявление в художественном тексте.

3. Поступки героя: причины и исход.

4. Взаимоотношения с окружающими: взаимодействие с другими группами персонажей.

5. Внешний портрет героя.

6. Речь героя и ее особенности.

7. Авторская характеристика героя.

8. Отношение читателя к образу героя. При этом возможны и дополнения к характеристике:

1. прототипы героя.

2. Место персонажа в системе образов литературного произведения.

3. Приемы раскрытия образа героя.

4. Образ героя в критической литературе.

5. Значение данного героя в истории литературы и в общественной жизни с соответствующей исторической эпохи по сей день.

6. Современное понимание образа.

Пообразный путь анализа ближе всего к нашей задаче – изучению художественного типа героя времени на уроках литературы в школе.

Проблемно-тематический путь – третий путь анализа – предполагает анализ через проблемный вопрос, возникший при чтении литературного произведения. Основные положения проблемно-тематического анализа:

1. выделение из содержания социальной, нравственной или иной проблемы, в зависимости от того, насколько ярко она представлена в тексте.

2. Взаимосвязь рассмотрения тематики и проблематики текста.

3. В зависимости от выбранной проблемы, темы выбираются эпизоды.

4. Этот анализ не предполагает отказа от анализа формы произведения.

Положительным при данном пути анализа считается получение общего представления о произведении, рассмотрение его с разных углов. Однако при нем возможно упущение деталей. Приемы изучения проблемно-тематического пути делятся на литературоведческие и школьные.

К литературоведческим приемам относят:

1. анализ композиции, сюжетных линий, образов и т.д.

2. Сопоставление жизненного материала с вымыслом.

3. Историко-литературные, историко-культурные комментарии к тексту.

4. Стилистический анализ произведения.

К школьным приемам относят:

1. выразительное чтение произведения.

2. Прием устного словесного рисования.

3. Сопровождение чтения живыми впечатлениями.

4. Пересказы.

5. Открытый анализ.

Подчеркивая достоинства проблемно-тематического анализа, М.А. Рыбникова отмечает, что весь разбор произведения можно свести к одному вопросу. Тогда беседа превращается в спор и можно осуществить всесторонний разбор: учащиеся отстаивают свои точки зрения, а учитель просит их аргументировать. Рыбникова считает, что подобный путь анализа «жив и интересен». Проблемный анализ предполагает свободу обращения с текстом, ведь он объединен с «логикой авторской мысли». Но такой анализ возможен только при наличии переживания, если учащиеся прочувствовали произведение.

Смешанный (комплексный) – (сочетающий в себе 2–3 пути). – Художественная литература воспроизводит действительность в живых картинах, и, по сути, сама является наглядным воспроизведением действительности. Вместе с тем, часто бывает так, что усвоению литературного текста помогают музыка, кино, телевидение, изобразительное искусство. Эти виды искусства становятся на уроке новым источником информации, помогают формированию эстетических вкусов, чувств, могут помочь более полному и четкому оформлению в сознании школьников тех образов, которые изобразил писатель. Смежные виды искусства на уроке литературы, а также разнообразные графические материалы (таблицы,

схемы, плакаты, буклеты и т.п.) называются наглядностью. В век бурного развития технических средств, когда магнитофоны, видеомангнитофоны есть во многих семьях, значительно расширяются и возможности обучения литературе с помощью наглядности. Использование наглядности на уроках и во внеклассной работе носит принципиально разный характер и преследует разную цель.

Функции наглядности разнообразны. Она активизирует ассоциативные связи, помогает пополнить знания о культурные нормы жизни в прошлом, углубляет представление о писателе, героев, помогает систематизировать историко-литературные и теоретические знания учащихся.

Отбор материала. В соответствии с поставленным на уроке задачам учитель отбирает материал и дозирует его. Не следует перегружать урок всем видам искусств: и картины, и музыка, и кино. Тогда ничего не останется от литературы. Помните, что смежные виды искусства на уроках литературы – не самоцель, а средство проникновения в художественное произведение. После того, как ученики посмотрели, послушали, нужны такие вопросы, которые бы помогли соотнести музыку, экранизацию и литературное произведение.

При изучении художественного типа героя времени на уроках литературы в школе используем методический опыт Т.И. Богомоловой. Она предлагает обобщающую схему, которая отражает сюжетные и композиционные особенности романа М.Ю. Лермонтова «Герой нашего времени». С точки зрения исследователя, есть «организующая роль повествования», хронологически смоделированная по линейному течению событий. Вопросы, которые задает учитель, позволяют учащимся понять, почему автор нарушает хронологию повествования. Вначале он помещает героя в крепость, куда тот сослан за дуэль с Грушницким, и только потом в городишко Тамань – отправную точку пути главного персонажа. В конце читатель видит эпизод фаталистического испытания Печорина во время пребывания в крепости, в то время как о гибели героя было известно заранее, в главе «Максим Максимович». Последние три повести объединены автором в дневник Печорина не случайно: «История души человеческой, хотя бы самой мелкой души, едва ли не любопытнее и не полезнее истории целого народа, особенно когда она – следствие наблюдений ума зрелого над самим собою и когда она писана без тщеславного желания возбудить участие или удивление», – пишет автор.

Тут мы подходим к другой специфике эпоса: повествование ведется от лица повествователя, он – посредник между изображаемым и читателями, некий свидетель и толкователь происшедшего. Повествователь может «превращаться» в конкретное лицо – в рассказчика. В.Е. Хализев пишет, что эпическая форма воспроизводит не только рассказываемое, но и рассказывающего, художественно запечатлевает манеру говорить и воспринимать мир, а в конечном счете – склад ума и чувств повествователя. М.М. Бахтин выделил такие типы рассказчиков, как «всезнающий»,

«наблюдатель», «персонаж». Эти позиции определяют отношение между сознанием действующих лиц и автора.

На примере «Героя нашего времени» школьникам демонстрируется авторская позиция. Ее можно увидеть в повествовании путешествующего офицера, прочитав в предисловиях к «Журналу Печорина», прочувствовать в монологах персонажа. Психологический портрет героя времени составлен автором из пороков всего «поколения, в полном их развитии». Специфика эпоса и в возможности отражать социально-историческую конкретность человеческого бытия, показывать события, характеры, взаимоотношения людей, свойственные определенной эпохе.

При изучении эпоса в школе важно погружение в историко-биографический контекст, который помогает понять особенности мировосприятия самого автора.

Проблема исследования пути художественного типа героя времени на школьных уроках находила целесообразные решения в методике второй половины 19 – начале 20 века. Ц.П. Балталон считает, что школа должна воспитывать читателей, способных размышлять над прочитанным и умеющих отстаивать свое мнение. Задача учителя – создавать благоприятные условия для обмена впечатлениями. Подобные приемы формируют личностное отношение к художественному произведению и его герою. Чтение, как считал Ц.П. Балталон, может просвещать, оказывать благотворное влияние на нравственное и эстетическое воспитание личности только тогда, когда оно соединяется с пробуждением самостоятельного мышления. Этот подход М.М. Бахтин позже назовет полифоничностью: в романе Достоевского пересекается многоголосие мнений. В.И. Водовозов считал, что квалифицированный разбор необходимо начинать с разбора образцов, обращая при этом внимание на слог и мысли автора. В.Я. Стоюнин тоже считал, что преподавание литературы должно быть обращено к чувству и мысли ученика, развивать его умственно, нравственно, эстетически. Для этого нужны лучшие образцы художественных текстов рассматривать в контексте истории русской литературы с опорой на теорию литературы и в сравнении с мировой литературой.

И методисты, а вслед за ними ученые и преподаватели первой половины 20 века – Н.М. Соколов, М.А. Рыбникова, В.В. Голубков и др. – говорят о важности школьного разбора в единстве содержания и формы, художественный текст и его родовая и жанровая специфика. М.А. Рыбникова пишет: «Литературное произведение доводит до читателя свои образы и свои идеи с помощью сложного расположения героев, сцен, портретов, пейзажей и других компонентов. Вопросы композиции – это не побочные вопросы литературного чтения, а существенно важные. Рассказ, драма, поэма как-то «построены», и это построение нужно уметь понимать. Это не только то, что мы называем планом, это внутренний план, сложное соотношение образов и переключки сцен».

В современной методике преподавания литературы это стало методологическим принципом. Если мы выбираем пообразный путь анализа, то, помещая в центр разбора персонаж, главного героя времени, по сути, говорим о системе персонажей как едином целом. Так мы можем рассмотреть систему противопоставлений персонажей в пушкинском романе «Евгений Онегин».

На всех этапах изучения произведения: вводно-ориентировочные занятия, уроки анализа, обобщение материала на заключительных занятиях, особое значение в формировании целостного художественного восприятия имеет внимание к замыслу автора, к его концепции времени и человека, к воплощению этой концепции в системе образов, в структуре произведения.

Рассмотрим вариативность изучения произведений русских классиков в школе на примере романа М.Ю. Лермонтова «Герой нашего времени». Это произведение такой глубины и сложности, что полно изучить его невозможно. К тому же и возраст учащихся ставит пределы их познанию художественных явлений прошлого. Выход здесь в избирательности и вариативности изучения.

Приступая к работе над романом, прежде всего необходимо обдумать методическую концепцию, по которой будет строиться изучение. Общей концепцией определится отбор материала к урокам, и она же не даст произведению раздробиться на отдельные образы, эпизоды, художественные детали.

Опираясь на требования программы и задачи воспитания, разные учителя выберут различные концепции. Но важно, чтобы при этом присутствовала ведущая идея – зерно концепции.

После того, как роман будет самостоятельно прочитан учениками, нужно выяснить их первоначальные впечатления. Методическая литература рекомендует в связи с этим такие, например, вопросы: каково ваше впечатление о романе «Герой нашего времени»? Какая повесть вызвала у вас наибольший интерес? Как вы относитесь к Печорину – одинаково на протяжении всего романа или нет? За что вы готовы решительно осудить Печорина? В какие минуты жизни Печорин выступает в привлекательном свете?

При ответах педагог убеждается, что ученики после первого прочтения не воспринимают роман в его цельности, не способны разобраться в противоречивости поведения и характера Печорина. Многие судят о герое исключительно с моральной точки зрения и с позиций нравственного максимализма решительно его отвергают: «Он пренебрегает людьми, никогда ни о ком не думает, кроме себя...», «Не понимаю, как можно восхищаться Печориным! Даже Грушницкий лучше: он, по крайней мере, не издевается над женщинами». Если же и встречаются попытки разобраться в поведении и характере героя, оценить его ум, незаурядность,

искренность, то и в этих случаях Печорин остается загадкой, вызывает непонимание, а то и жалость.

Поэтому не следует спрашивать об отношении учеников к Печорину. Целесообразнее поставить перед задачу попроще? Тогда появится такой ряд вопросов: в каком эпизоде вы ярче всего представляете Печорина и каким его видите? С каким чувством закрыли вы последнюю страницу романа?

Выполнение работы по подобным вопросам заставляет школьников мысленно воссоздавать отдельные эпизоды, что-то вновь переживать. Вопросы не требуют истолкования идей, поступков, характера героя романа, поэтому ученик раскрепощен в своих высказываниях, вкусах, что психологически важно. Полученные ответы откроют некоторые стороны ученического восприятия героя времени, а знать их учителю необходимо для более целенаправленного изучения произведения в классе.

Только после того, как выяснено первоначальное представление о романе, можно переходить к каким-либо обучающим моментам работы. Первым в их ряду явится вступительное занятие. Обычно его целью является «введение в эпоху» – не только в историческом плане, но и в идеологическом: в показе колорита времени и влияния его на настроения и судьбы людей. Помимо знаний, такое занятие дает эмоциональную установку на внимание к «трагической стороне существования» «лишних людей».

Таким образом, проблемные ситуации могут создавать и при рассмотрении эпизодов в рамках анализа «вслед за автором» и при изучении образа персонажа в системе пообразного анализа. Материалом проблемного анализа в рамках уроков может оказаться и событие, и характер героя. Выбор пути анализа литературного произведения, как и пути изучения художественного типа героя времени, определяется уровнем литературного развития учащихся, а также целями, которые ставятся учителем. Для того, чтобы между учащимися и текстом произведения (автором текста) развился диалог, необходимо сделать анализ литературного произведения легким и естественным для учащихся.

Вывод: этапы изучения художественного произведения – сложный творческий процесс, к которому предъявляется много требований, как от литературоведения, так и от педагогических дисциплин. Это определяет двуединую природу школьного анализа, сложное сочетание в нем значимых и значительных вопросов для учащихся.

Раскрывая основные вопросы анализа художественного произведения, мы подчиняем их главному аспекту-задаче формирования у учащихся потребности прочесть или перечитать произведение, понять его основные проблемы, историческое и общечеловеческое значение. Только при этом условии литература может воздействовать на читателя, воспитывая формируя «человека в человеке».

Особенно важно определить верную педагогическую концепцию анализа, наиболее действенный в учебно-воспитательном отношении подход к произведению.

Литература

1. Бахтин М.М. Автор и герой в эстетической деятельности / М.М. Бахтин. – Эстетика словесного творчества. – М., 1986. – С. 416.
2. Методика преподавания литературы: пособие для студентов и преподавателей: в 2 ч. / под ред. О.Ю. Богдановой и В.Г. Маранцмана. – М.: Просвещение: Владос, 1995 – С. 288.
3. Рыбникова М.А. Методы преподавания литературы. – Москва, 1930. – С. 316.
4. Стоюнин В.Я. О преподавании русской литературы: соч. В.Я. Стоюнина. – Изд. 5-е. – СПб.:, 1898. – С. 464.
5. Хализев В.Е. Типология персонажей и «Капитанская дочка»; Праведники у Лескова // Хализев В.Е. Нравственные ориентации русской классики. – М., 2005. – С. 432.

М.А. Полетаева

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар

Научный руководитель: Г.К. Абзудинова

кандидат филологических наук, доцент ВШГН ППУ, г. Павлодар

МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ УЧЕБНЫХ СЛОВАРЕЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Андатпа. Бұл мақалада 5 сыныпта сөздіктерді қолдану әдістері мен тәсілдері, лингвистикалық, түсіндірме және көптілді сөздіктер туралы ұғымдар қарастырылады.

Тірек сөздер: лингвистикалық сөздік, сөздерді түсіндіру, лексикология, жаңа технологиялар, сөйлеу мәдениеті.

Аннотация. В данной статье рассматриваются методы и приемы использования словарей на уроках русского языка в 5 классе, понятия о лингвистическом, толковом и одноязычном словарях.

Ключевые слова: лингвистический словарь, толкование слов, лексикология, новые технологии, культура речи.

Summary. This article discusses the methods and techniques of using dictionaries, the work of well-known scientists, the concepts of linguistic, explanatory and monolingual dictionaries.

Keywords: linguistic dictionary, word interpretation, lexicology, new technologies, speech culture.

Одним из важных направлений в развитии навыков устной и письменной речи учащихся является работа со словарями. При условии систематического использования на уроках словарей разных типов можно добиться значительного обогащения словарного запаса школьников, таким образом, повысить уровень их речевого развития. Вопрос по обо-

гащению словарного запаса современного школьника сегодня очень актуален.

В условиях научного прогресса в обиход входят все новые и новые слова, многие из которых трудны и непонятны. Поэтому первостепенной задачей учителя русского языка является работа над обогащением и уточнением словарного запаса школьников: чем большим количеством слов владеет человек, тем точнее реализуется коммуникация между людьми, как в устной, так и в письменной форме. Этот вопрос всегда привлекал внимание методистов и учителей русского языка.

Так, Ф.И. Буслаев (1844) рекомендовал учителям родного языка «развивать в дитяти врожденный дар слова». И.И. Срезневский (1860) советовал преподавателям обогащать детей «словами и выражениями, для этого годными», добиваться того, чтобы «не осталось неизвестным их памяти и непонятным их умам» слов, научить пользоваться словами и выражениями, обращать разумное внимание на значение слов и выражений. К.Д. Ушинский писал, что нужно «через слово ввести дитя в область духовной жизни народа». [1]

Каждый учитель основной школы должен организовать работу на уроках русского языка так, чтобы ребёнок в процессе обучения учился размышлять, анализировать, сравнивать, самостоятельно делать выводы. А для этого ему нужен богатый словарный запас, хорошо развитая связная речь. Многие педагоги считали, что в процессе воспитания и обучения глубокое изучение возрастных особенностей и их учёт в практическом аспекте играет огромную роль. К данному вопросу обращались, в частности, Л.А. Коменский, Д.Ж. Локк, Ж.Ж. Руссо, а позже К.Д. Ушинский, Л.Н. Толстой и многие другие. Кроме того, некоторые из них даже разрабатывали педагогическую теорию, исходя из идеи природосообразности обучения и воспитания, то есть учета природных особенностей возрастного развития. Но этот замысел они освещали различно.

К примеру, Я.А. Коменский в данное понятие вкладывал мысль об учете в процессе обучения и воспитания закономерности развития ребенка, присущие природе человека, а точнее: врожденного человеку стремления к знанию, к труду, способности к многостороннему развитию. Ж.Ж. Руссо, а затем и Л.Н. Толстой толковали данный вопрос иначе: исходя из того, что ребенок от природы является существом совершенным, воспитание и обучение не должно нарушать это природное совершенство, а должно идти за ним, выявляя и развивая лучшие качества детей [2].

Тем не менее, все они сходились в том, что необходимо внимательно изучать ребенка, знать его возрастные особенности и опираться на них в процессе воспитания и обучения. На первых порах у детей будет формироваться интерес к самому учебному процессу без понимания его значения, затем интерес к результатам учебной деятельности и лишь потом к её содержанию, т.е. к приобретению знаний. Учитель должен под-

держивать ребёнка и хвалить за его достижения для подкрепления у учащихся интереса к обучению. Дети должны получать удовлетворение от собственных усилий.

Таким образом, будет создана почва для формирования мотивации и соответственно для ответственного отношения школьников к обучению. Педагогу следует помнить, дабы максимально использовать возможности учащихся, нужно по возможности быстрее приспособить их к работе в школе и дома, адаптировать и научить быть внимательным, сформировать усидчивость. С приходом в школу дети, как правило, обладают достаточно развитым контролем над своими эмоциями, чувствами, желаниями, трудовыми умениями и навыками. Они умеют общаться с людьми, социализированы. Этот возраст характерен началом интенсивного роста и качественного преобразования познавательных процессов. Эти процессы приобретают условный характер и становятся осознанными и произвольными. Дети постепенно овладевают психическими процессами, учатся управлять памятью и вниманием. Им следует уделить особое внимание. Слово, как важнейшая номинативная единица языка, рассматривается с различных сторон: фонетической, лексико-семантической, грамматической. Нас интересует лексико-семантическая сущность слова, которая изучается лексикологией, всеми ее разделами, в том числе лексикографией. [3]

Лексикология (гр. *lexicon* – словарь + *grapho* – пишу) – раздел языкознания, занимающийся вопросами составления словарей и их изучения.

Словари заслуженно называю спутниками цивилизации. Их место среди прочих книг на правом фланге. Словари – сокровища национального языка, наши друзья и помощники. Чем раньше школьник заведет дружбу с ними, научится ими пользоваться, тем шире будет его кругозор, основательнее знания. Долг учителя – помочь ему в этом.

В зависимости от цели и функции словари делятся на несколько типов. Так, двуязычные словари (а в настоящее время известны и многоязычные) создаются для перевода и изучения иностранного языка.

Одноязычные словари также имеют свою типологию. Среди них выделяются: толковые, этимологические, словари иностранных слов, словари синонимов, антонимов, омонимов, словообразовательные, орфографические, орфоэпические и другие.

Лингвистические словари различаются и в зависимости от того, кому они адресуются, на кого рассчитаны. Существуют словари академические, в каких информация о слове дается наиболее полно, и учебные, которые преследуют цель научить человека, овладевающего языком, правильно употреблять слова в соответствии с их значениями, подбирать синонимы, антонимы и омонимы, объяснять этимологию лексем, указывать на орфографически верное правописание и орфоэпически правильное произношение.

Современная школа имеет в своем распоряжении два словаря, выпущенные издательством «Просвещение». Это «Орфографический словарь» П.А. Грушникова, выдержавший уже более двадцати изданий, и «Толковый словарь русского языка» Н.М. Неусыповой. Они известны учителям, однако не все школы ими обеспечены.

В этом же издательстве осуществляется выпуск серии словарей. Уже издан орфоэпический словарь «Говори правильно» и толковый «Что это? Кто это?» А.А. Бондаренко и И.В. Гурковой. Известен и «Словарик синонимов и антонимов русского языка», составленный М.Р. Львовым. [4]

Известно, что с помощью словарей учащимся предоставляется возможность обогатить свой словарный запас, уточнить и активизировать его, познакомиться с лексическим значением незнакомых слов, усвоить грамматические формы, нормы языка, а так же научиться правильному орфоэпическому произношению и соблюдению в словах нормативного ударения. Ещё Константин Ушинский говорил о том, что «дитя, которое не привыкло вникать в смысл слова, темно понимает или вовсе не понимает его настоящего значения и не получило навыка распоряжаться им свободно в изустной и письменной речи, всегда будет страдать от этого коренного недостатка при изучении всякого другого предмета».

Действительно, умение пользоваться толковым словарём имеет большое социальное значение. Это умение даёт учащимся не только в школьные годы, но и в их дальнейшей жизни возможность пополнять свои знания о языке, преодолевать лексические затруднения при общении, чтении книг и периодических изданий, а также при слушании радио и просмотре телепередач.

Целесообразно проводить работу со словарями не фрагментарно, исходя из конкретных целей и задач урока, а систематически. Чаще всего работа со словарями сводится к тому, что учащиеся прибегают к помощи только толкового словаря, однако, окажется знакомство учащихся со словарями разных видов: фразеологическими, синонимов, ударений, иностранных слов, этимологическими, энциклопедическими. Желательно, чтобы словари постоянно находились в классной комнате и дети могли свободно пользоваться ими не только на уроках, но и во внеурочной деятельности. [5]

В 5-м классе, на первом этапе работы над данной темой важно научить детей правильно и быстро расставлять слова в алфавитном порядке. Для этого могут быть использованы следующие формы и приёмы работы:

Лингвистическая игра «Паровоз». Методическое обеспечение приёма: учащимся предложена группа слов-«вагончиков», которые необходимо расставить в алфавитном порядке, сначала по первой букве слова, потом по второй и т. д. Листок со словами передаётся с парты на парту и каждый следующий ученик «прикрепляет» к составу новый «вагончик»

Лингвистическая игра «Шифровальщики». Методическое обеспечение приёма: учащимся предложено зашифровать своё небольшое сообщение с помощью цифр – порядковых номеров букв в алфавите, учащиеся обмениваются посланиями и расшифровывают их.

Как только ученики научатся бегло читать, а также познакомятся с темой «Ударение», целесообразно начать работу над стендом «В мире слов», который может содержать следующие рубрики:

Значение слова (даётся толкование слова и иллюстрация его значения, выполненная детьми)

Слова-родственники (совместно придумываются однокоренные слова)

Присмотрись к слову! (даются наиболее употребительные в речи словосочетания с изучаемым словом)

Произноси слова правильно! (нормы правильного произношения, ударение)

Когда так говорят? (конверты-кармашки для загадок, пословиц, поговорок, считалок, стихотворений с данным словом)

По мере того, как дети знакомятся с новыми словарями, рубрики могут быть заменены или расширены. Например, после знакомства с этимологическими словарями и словарями иностранных слов возможно появление рубрики «К истокам слова», а после знакомства с энциклопедическим словарём – «Невероятно, но факт!»

На данном этапе работы дети уже могут познакомиться со словарём ударений, выставленному в классе, что не только поможет развитию правильной речи, но и подготовке к работе над темой «Правописание безударных гласных».

На втором году обучения продолжается работа со словарями ударений, а также происходит знакомство с орфографическими словарями. Для этого могут быть использованы следующие формы и приёмы работы.

Лингвистическая игра «Вставь букву». Методическое обеспечение приёма: используя словарь, учащиеся вставляют пропущенные буквы в данных словах.

Лингвистическая игра «Магазин трудных слов». Методическое обеспечение приёма: учащиеся делятся на две группы, «продавцов» и «покупателей», первая группа выбирает из словаря слова на определённую тему («Овощи», «Фрукты» и т. д.) и обозначает пропуски в них. Вторая группа детей, получая слова и пользуясь словарём, вставляет нужные буквы.

Лингвистическая игра «Носовой платок». Многие века нос жил на человеческом лице совсем без друга. Некому было его утешить в тяжёлые дни ужасного насморка... Впервые друг появился у китайского носа. Во II веке нашей эры китайцы придумали маленький бумажный платочек для носа. На нём даже писали стихи! На Руси платочки вышивали золо-

тыми и серебряными нитями, жемчугом, украшали кружевами. Но о том, чтобы такой франт подружился с носом, не могло быть и речи. Такие платки использовали как украшения и у нас, и в Европе. Расшитый красавец платочек прятался от носа за поясом и в рукаве. В XVIII веке многие увлеклись нюханьем табака. Тут уж носу стало совсем невмоготу. Ему на помощь поспешил простой носовой платок. Сначала он был овальным, потом треугольным.... Но французский король Людовик XVI издал указ делать квадратные носовые платки. [6]

Чтение текста, поиск непонятных слов, работа над словами с использованием толковых словарей русского языка, работа над словарным запасом и выразительными средствами языка.

– Как автор называет платок?

– С чем (кем) сравнивает?

Работа в группах. Оглашение правил работы в группах, ограниченное время работы, доброжелательное, отношение к партнёрам, уважительное отношение к их мнению, выбор представителя для представления результата работы, выставление одинаковых оценок либо всей группе, либо в зависимости от решения группы (по выбору детей). Задача: составление для первоклассников памятки пользования платком, представление работ

Итог работы, оценка работ. Памятка, представленная группой учащихся 5-го класса.

Платок – это твоя личная вещь. Никому не давай свой носовой платок.

Платок должен быть всегда чистым. Им можно вытереть яблоко или свою чашку.

Можешь взять бумажные платки, которые продаются в аптеке или магазине. Такие платки надо потом выкидывать

Итог урока. Методический приём «Незаконченный тезис»: «На этом уроке я узнал (-а), вспомнил (-а), что...».

Оценка знаний, умений, навыков. Также в 5-м классе учащимся предлагаются фразеологические словари. Отрывочные, фрагментарные сведения о фразеологических оборотах учащиеся получали и раньше. Теперь же, когда темп чтения детей стал существенно выше, а словарный запас больше, учащиеся знакомятся с яркими и выразительными средствами языка. Для этого учащимся предлагаются следующие приёмы и формы работы:

Лингвистическая игра «Галерея фразеологических оборотов». Методическое обеспечение приёма: учащиеся выполняют рисунки или коллажи, иллюстрируя известные фразеологические обороты, выставляют их в классе и предлагают друг другу угадать фразеологизм. По итогам выставки оформляется альбом фразеологизмов.

Лингвистическая игра «Телеграмма». Методическое обеспечение приёма: учитель просит детей передать телеграмму, но поясняет, что в связи с технологическими сложностями на телеграфе придётся сокра-

тить количество слов, не изменяя смысла. Учащимся предлагается текст с фразеологизмами.

В 5 классе учащимся помимо уже известных предлагаются для работы словари иностранных слов.

Лингвистическая игра «Переводчики». Методическое обеспечение приёма: учащиеся с помощью словарей иностранных слов дают объяснение предложенным словам.

В качестве итогового занятия по теме учащимся предлагаются различные словарные статьи. Задача детей – определить, из какого словаря взята статья.

Проводимая из урока в урок работа со словарями, на наш взгляд, не только даёт возможность расширить активный словарный запас учащихся, уточнить их знания о значении, правописании и происхождении слов, но и позволяет употреблять слова в новых контекстах, повышать грамотность.

Преподавание русского языка в современной школе ориентируется на воспитание и формирование коммуникативно-развитой личности, способной владеть правильной литературной речью, верно в речевом отношении излагать свои мысли, уметь давать оценку произведениям искусства, владеть соответствующей лексикой.

«Методика работы со словарями на уроках русского языка в школе» – это очень важная тема. В своем исследовании мы постарались, как можно полнее осветить вопрос о русской лексикографии, о том новом, что появилось в теории, методике о словарях, выявить умеют ли дети в начальной школе пользоваться словарями. Без этого невозможно правильно организовать работу со словарями на уроках русского языка. Пытаясь дать оценку различным видам словарей, мы пришли к выводу, что каждый словарь имеет большое значение для современного школьника. Главная его задача – содействовать обогащению словарного запаса человека, сделать его речь грамотной, культурной. [7]

Мы пришли к выводу, что работа со словарем на уроках русского языка и работа по развитию речи в целом должна занимать ведущее место. Эффективность этой работы зависит от профессионализма учителя. Применение новых технологий повышает заинтересованность детей в уроке. А работа со словарями – это одна из новых технологий при обучении русскому языку. Необходимо формировать у учащихся умение пользоваться всеми видами словарей, что, безусловно, повысит уровень их культуры и речи.

Работу в этом направлении необходимо продолжать. Убеждена, что работа со словарями на уроках русского языка обеспечит интенсивное интеллектуальное и речевое развитие школьников.

Хорошо поставленная словарная работа обеспечивает умственное и речевое развитие детей, служит средством идейного и нравственного воспитания учащихся, а создание системы упражнений на основе анали-

тической работы со словом, предполагающей возможность выбора, проявления индивидуальных исследовательских и творческих способностей, удовлетворения образовательных потребностей и интересоразвивающей речевой среды позволяет осуществлять личностный подход, поскольку одно из достоинств данной системы словарной работы – ситуация успеха для ученика.

Литература

1. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 60-х годов «Новые слова и значения» / Под ред. И.З. Котеловой и Ю.С. Сорокина. – М., 1971.
2. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. В 11 томах. – РСФСР: Издательство Академии педагогических наук, 1948–1952.
3. Баранова Э.А., Викторова Е.И. Вопрос как форма поисково-познавательной активности школьника // Глобальный научный потенциал. – 2012. – №18. – С. 188-190.
4. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. – М., 1992; 2-е изд., испр. и доп. – М., 1994; 3-е изд., стереотип. – М., 1995; 4-е изд., доп. – М., 1997.
5. Словарь русского языка: В 4 т. / Под ред. А.П. Евгеньевой. – М.: Русский язык, 1999. [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://feb-web.ru/feb/mas/mas-abc/default.asp>
6. Русский орфографический словарь [Электронный ресурс] – режим доступа: <http://orfo.ruslang.ru/>
7. Рацибурская Л.В. Словарь уникальных морфем современного русского языка. – М.: Флинта: Наука, 2009. – 160 с.

Г. Романқызы

Павлодар педагогикалық университетінің магистранты, Павлодар қ.

Ғылыми жетекші: Қ.С. Ергалиев

филология ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор

ӨЛШЕМ-МӨЛШЕР ФРАЗЕОЛОГИЗМДЕРДІҢ БЕЙНЕЛІ МАҒЫНАСЫ МЕН ІШКІ ФОРМАСЫ АРАҚАТЫНАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Андатпа. Мақалада қазіргі қазақ тіл білімі салаларының бірі болып табылатын фразеологизмдер мағына, құрылым, бейнелілік тұрғысынан қарастырылады. Қазақ тілі фразеологизмдерінің мағыналық жіктелуі, оның ішінде өлшем-мөлшер фразеологизмдерінің негізгі қасиеттері сипатталған. Сонымен қатар өлшем мәнді тұрақты тіркестердің этнолингвистикалық сипатына назар аударылады. Бұл саланың дамуына үлес қосқан ғалымдардың зерттеу жұмыстары сараланды.

Тірек сөздер: фразеология, фразеологизмдер, тұрақты тіркестер, өлшем-мөлшер фразеологизмдері, ішкі форма, бейнелі мағына, метрология.

Аннотация. В статье рассматриваются фразеологизмы, являющиеся одной из отраслей современного казахского языкознания, с точки зрения смысла, структуры, образности. Описана смысловая классификация фразеологизмов казахского языка, в том числе основные свойства размерно-размерных фразеологизмов. При этом обра-

щается внимание на этнолингвистический характер словосочетаний со значительными константами. Проанализированы исследовательские работы ученых, внесших вклад в развитие этой отрасли.

Ключевые слова: фразеология, фразеологизмы, устойчивые выражения, метрологические фразеологизмы, внутренняя форма, переносное значение, метрология.

Summary. The article deals with phraseological units, which are one of the branches of modern Kazakh linguistics, in terms of meaning, structure, and imagery. The semantic classification of phraseological units of the Kazakh language, including the main properties of dimensional phraseological units, is described. At the same time, attention is drawn to the ethnolinguistic nature of phrases with significant constants. The research works of scientists who have contributed to the development of this industry are analyzed.

Keywords: phraseology, phraseological units, stable expressions, metrological phraseological units, internal form, figurative meaning, metrology.

Фразеология – құрылымы мен құрамы тұрақты, дайын күйінде қолданылатын тұрақты тіркестердің жай-күйін, тарихи қалыптасу мәселесін зерттейтін қазіргі қазақ тіл білімі салаларының бірі. Фразеология жеке сала ретінде ХХ ғасырдың ортасында қалыптасты. І. Кеңесбаевтың авторлығымен шыққан «Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі» қазақ фразеологиясына ғана емес, қазақ тіл біліміне де қосылған елеулі үлес тобып табылады. Ә. Болғанбайұлы мен Ғ. Қалиевтің «Қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы» атты еңбегінде фразеологизмдердің жеке тіл білімінің саласы ретінде танытатын үш белгісін атап көрсетті. 1) даяр қалпында жұмсалы; 2) мағына тұтастығы; 3) тіркестілік тиянақтылығы [1, 187]. Тұрақты тіркестерге тән бұл белгілер бір-бірінен айқын ажыратыла бермейді. Сондықтан оларды топтастырып, бір жүйеге келтіру – қазіргі тіл біліміндегі күрделі мәселелердің бірі.

Ж. Қоңыратбаева фразеологизмдерді мағынасына қарай шартты түрде адамды сипаттайтын, алғыс және қарғыс мәнді, қоғамдық-әлеуметтік факторға байланысты туындайтын, діни наным-сенімге, салт-дәстүрге байланысты туындаған, өлшемдік ұғымдарды білдіретін, табиғат құбылыстарына байланысты сынды алты топқа бөледі [2, 31]. Сонымен қатар белгілі бір топтағы сөздердің мағыналық жағынан іргелес екенін жоққа шығармайды. Фразеологизмдер тілдің құрылымдық жүйесіндегі күрделі тілдік бірлік ретінде лингвистикалық зерттеулерде жан-жақты қарастырылуда. Ол дүниетанымдық сипаттарды да айғақтайды. Осындай фразеологизмдерге өлшем-мөлшер фразеологизмдерін де жатқызамыз.

Ә. Болғанбаев өлшемдік ұғымдағы сөздерді: уақыт-мерзім, көлем, салмақ, ұзындық (қашықтық), қалыңдық, тереңдік өлшемдері деп қарастырады [3].

Сонымен қатар өлшем-мөлшер атаулары К.Қ. Күркебаеваның «Қазақ тіліндегі ұлттық өлшемдердің этнолингвистикалық сипаты», Қ. Дүсіпбаеваның «Қазақ есімдерінің сандар жүйесіндегі тілдік

көріністері», Л.О. Асқардың «Қазақ тіліндегі тәулік кезеңдері атаулары» атты еңбектерінде кең қарастырылған.

Ә. Болғанбаев: «Сол заманның тұрмыс-тіршілігіне лайық өз өлшемдері болғандығын тілдегі өлшемдік ұғымды білдіретін қыруар сөздер мен тұрақты сөз тіркестері арқылы танып білуге болады. Өткен заманда қазақтар сағатты нақтылап өлшемегенімен, секунд, минут, сағат деген уақыт өлшемдерін шамамен дәл болжай білген. Мәселен, секунд деген ұғымды қас қағым, кірпік/қабак қаққанша, көзді ашып-жұмғанша, демнің арасында, табан аузында деп, – дене мүшелерінің қимыл-қозғалысы арқылы білдірген. Минут пен сағатты бие сауым, сүт пісірім, шай қайнатым, ет асым сияқты нақтылы мөлшерлі уақытпен білдірген» [3].

Қазақ тіліндегі өлшем атаулардың этнолингвистикалық сипатын зерттеуші К. Күркебаева өлшемдердің этнолингвистика ғылымында аса мән беретін ұлттық ерекшелік екенін айтады: «Ата-бабаларымыз басқа халықтар сияқты қоршаған ортадағы заттардың, нәрселердің, құбылыстардың түрін, түсін, көлемін, аумағын, санын, салмағын өзінің ментальдық таным-түсінігінше саралай білген. Ал бұл сан алуан қасиеттер күнделікті тұрмыс-тіршіліктің тәжірибесі негізінде өмірге келгені ақиқат. Осындай асыл қазыналарымыздың бірі деп тіліміздегі өлшемдік ұғымды білдіретін лексикалық бірліктерді атауға болады», – деп, өлшем бірліктердің этнолингвистикалық табиғатын ашып береді [4, 4].

Аталмыш еңбектерде халықтық метрологияға қатысты түрлі өлшем атауларының рухани мәдениетпен тығыз байланысты екенін дәлелденіп, тілдік дәйектер ұсынылған. Ал өлшем-мөлшер мәнді атаулар фразеологизмдердің компоненті ретінде жұмсалып, тұрақты тіркестердің семантикалық құрылымындағы орнын қарастыру, әсіресе, ішкі формасын ашу бүгінгі күні өзекті мәселелердің бірі болып отыр.

Ішкі форма – бұл сөздердің еркін үйлесімі негізінде қалыптасқан және фразеологизмнің өзекті мәнін уәждейтін бейне. Фразеологизмдер көбінесе нақты шындық құбылысын білдірмейді, тек оны бейнелейді және бұл бейнелеу фразеологизм мағынасына, әдетте, фразеологизмнің ішкі формасы, фразеологизмнің нақты мәнінің негізінде жатқан бейнесі есебінен қол жеткізіледі.

Жалпы өлшем-мөлшер атауларының фразеологизмдер компоненті болуы, сол фразеологизмдердегі ұлттық дүниетанымды берудегі өлшем-мөлшерге байланысты атаулардың бейнелілік жасаудағы орны, аталмыш фразеологизмдердің ішкі формасын анықтау қызығушылықты тудырады. Ішкі форма бейнелі негіз мен фразеологизмдер арасындағы байланыстырушы семантикалық буын болып табылады.

Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігінен [5] терілген, тіліміздегі салмақ атаулары: *батпан*, *мысқал*, *пұт*, *қадақ* компоненті болып табылатын фразеологизмдердің семантикалық құрылымын қарастырып көрейік. Осы компоненттерді қамтитын тұрақты тіркестер фразеосеман-

тикалық топтар қатарын құрайды. Фразеологизмдер фразеосемантикалық жіктелуі бейнелі негіз және ішкі форма деңгейінде оларды біріктіруші семаларының болуымен байланысты.

«Батпан» сөзінің негізгі мағынасы және ол туралы этнолингвистикалық ұғымдар фразеологизмдердің семантикалық құрылымында ішкі форма деңгейінде де, сонымен қатар өзекті мән деңгейінде де байқалады. Аталмыш сөз бойындағы өлшем мәні ол компонент болатын фразеологизмдерді бір фразеосемантикалық топқа біріктіреді.

Батпан сөзіне қатысты *он бес батпан, сегіз батпан, отыз батпан, ауыр батпан, батпан құйрық* деген тұрақты тіркестер бар.

Батпан құйрық «ойламаған жерден түскен олжа» мағынасында қолданылады. Аталмыш тіркестегі батпан компонентінің жеке семантикалық мағынасы айқын емес. Бұл не қылған *батпан* құйрық, Тегіннен тегін жатқан құйрық?!; Ауру *батпандап* кіріп, *Мысқалдап* шығады (5-т, ауыз әдебиеті үлгілері) [6, 31].

Батпан – Қазақстан, Орта Азия халықтары арасында қолданылған байырғы салмақ өлшемі. Ол әр жерде әр түрлі мөлшерленген. Халық ауыз әдебиеті мен жазба деректерде Батпан бірде 6 пұттан 12 пұтқа дейінгі өлшем, бірде бірнеше пұттан ондаған пұтқа дейінгі салмақ мөлшері ретінде көрсетіледі. Ауыз әдебиетінде «бес батпан шоқпар», «он екі батпан күрзі» деген сияқты соққы қаруларының салмақтары да кездеседі. Бірақ бұл қарудың емес, оның соққы күшін көрсететін салмақ мөлшері болса керек. Жазба деректерге сүйенсек, 19 ғасырда Ходжентте Батпан 12 пұтқа тең, яғни 196, 56 кг мөлшерінде болған. Тағы бір мәліметтерде 432 ағылшын фунтына тең, яғни 196, 016 кг. Кейбір этнографиялық деректер бойынша, Батпан 16 пұт [4, 31].

Аталмыш фразеологизмге салмақ өлшемін білдіретін сөз доминант болып тұр. Одан басқа тілімізде: *Батпан қайғы* – ауыр қайғы; *Батпаннан ауыр* – өте салмақты; *Зіл батпан, Сегіз батпан* – өте ауыр деген тұрақты тіркестер бар. Фразеологизмдерге ортақ ішкі форма: *батпан* атауындағы ауырлық мағынасы.

Келесі қарастыратын салмақ өлшемінің атауы – **мысқал**. Тілімізде *Бір мысқал, Мысқал ату, Батпандап кірген кеселді [ауруды] мысқалдап шығарды* деген тұрақты тіркестер бар.

Мысқал – негізінен, бағалы заттар (алтын, күміс т.б.) мен бояулардың өлшемі ретінде қолданылған. **МЫСҚАЛ** – 1. Асыл тастарды, әртүрлі қоспаны өлшейтін ең жеңіл салмақ өлшемі. Орта Азия мен Қазақстанда мысқалдың бірнеше түрлері болған. Мысқалдың баламасына Хорезмде 4,45 грамм, Бұхарда 4,8 немесе 5 грамм салмақ өлшемі тең келген [7, 88].

Бір мысқал – Кішкентай, титтей. Бұдан бұрынғы көрсеткіші де бұл деңгейден бір мысқал төмендеп көрген емес [6, 128].

*Ханша аузынан бір мысқал,
Сөз алам деп тырмыспа!
Сөйлеп қойса ол, ұрыға,
Шығу керек тұрмысқа [6, 128].*

Мысқал ату – жамбы лақтыру. Жорға, түйе жарыс, құнан шабыс, балуан салу, мысқал ату, аударыс жайлау елін өзгеше желіктіріп тасқындатып тастаған (Т. Рыскелдиев, Ұлы көш) [6, 128].

Батпандап кірген кеселді [ауруды] мысқалдап шығарды – Бойға әбден сіңіп қалған аурудан (әдеттен т.б.) ептеп, шым-шымдап құтылды.

Мысқал компоненті бар фразеологиялық бірлік (ФБ) ішкі формасының негізінде ең жеңіл салмақ өлшемінің мағынасы жатыр. Бейненің негізінде аз мөлшер, жеңілдік қасиеттерінің көрінісі ішкі форма деңгейінде нақты түсінік жасайды және фразеологиялық бірліктің өзекті мәнін қалыптастыру үшін негіз болып табылады.

Пұт – *он алты келіге тең салмақ өлшемі.*

*Бұл күнде қырық тоғыз менің жасым,
Қамалдың бұзып жүрмін тау мен тасын, к
Кешегі сентябрьдің базарында,
Көтердім елу бір пұт кірдің тасын* (Балуан Шолақ) [6, 389].

Қадақ. Қазақ тілінің 10 томдық түсіндірме сөздігінде бұл сөздің мағынасына – екі жүз грамға тең салмақ өлшемі деген анықтама берілген [4, 185].

Ауыз әдебиетіндегі «Ер Тарғын» жырында:

*Келген қалмақ көп еді,
Көп те болса қалмақтан,
Алты күн айғай салғанда,
Азгантай қалды қадақтай,* – деп жырлайды [6, 216].

Осы мысалдардан байқағанымыздай, *пұт* және *қадақ* сөздері жеке тілдік бірлік ретінде қолданыста бар да, фразеологизм жасауға компонент болмаған.

Салмақ өлшемі атауларының фразеологизм құрамында жұмсалуды оның ішкі формасына да әсер етеді. Салмақ өлшемі атаулары халықтың күнделікті өмірімен, күн көрісімен, шаруашылығымен байланысты пайда болған. Салмақ өлшемінің атаулары арқылы бір зат, нәрсе немесе құбылысты тану, ажырату үшін салмақ атауының түрлі белгілері, қасиеттері адам санасында бейнеленіп, жаңа туынды мағына жасалып, екінші бір заттың атауы пайда болатынына көз жеткіздік. Қазақ тілінде «ауыр» деген мағына *батпан* сөзі қатысқан тұрақты тіркестермен берілетін болса, ал «жеңіл» деген мағынаны *мысқал* сөзінің қатысуымен жасалған тұрақты тіркестер беретінін анықтадық. Ол аталмыш сөздердің бастапқы мағынасы фразеологизмнің ішкі формасының жасалуына да

әсер еткен деп білеміз. Демек, ішкі форма фразеологизмдердің семантикалық құрылымымен тікелей байланысты және көбінесе оның мағыналық дамуына әсер етеді.

Ал енді қашықтық өлшемдеріне қатысты фразеологизмдер:

Айшылық жер – Тым алыс, ұзақ жол дегенді білдіреді [5, 21]. Аспен жүргенде бір ай шамасында жетуге болатын қашықтықты білдіретін халықтық өлшем. Байырғы кезде ең алыс қашықтық ретінде айшылық жер, айшылық алыс жол жиі қолданылған.

Жеті дария – тым алыс, шалғай жер дегенді білдіреді [5, 113]. Дәл осындай *Жер түбі*, *Жер мойны қашық*, *Ит өлген жер*, *Қиыр шет*, *Түйенің тұяғы /түскен/ түсетін жер / Бір көш жер* деген фразеологизмдер бар.

Қашықтық өлшемі бейнесі *Көз көрмес*, *құлақ естімес жер* тұрақты тіркесінің негізінде жатыр. Адамның баруы, өз көзімен көріп, құлағымен есту үшін жету мүмкін емес өте алыс жер деген мағынаны береді. Тұрақты тіркестің ішкі формасы жердің шалғайлығын елестету арқылы түсінік қалыптастырумен байланысты.

Жеті қырдың асты – Тым алыста, баруы қиын жерде, тым алыс, қашық жер [5, 113-114].

Қиыр (қиын) шет – алыстың алысы, шеттің шеті, аяқ жетпейтін алыс, қиын, қиыр шет деген мағыналарды береді [5, 187].

Мағынасы, құрылымы, бейнелілігі тұрғысынан сәйкес келетін және қашықтық өлшемін көрсететін ішкі форма негізінде көрініс тапқан осы фразеологизмдердің параллельдерін белгілейтін болсақ, олар алыс жер мағынасын береді.

Фразеологизмдердің ішкі формасының сипаты қашықтықты анықтайтын бейнелер арасындағы байланысты ашады, алыс, шалғай жерге тиісті қасиеттерді атап береді, осылайша фразеологизмдердің өзекті мәнін де ажыратады.

Алыс жер қашықтық өлшемін білдіретін тұрақты тіркестердің құрылымындағы ортақ компонент – жер сөзі.

Ал *Жақын жер* мағынасын беретін фразеологизмдерге назар аударсақ:

Қамшы салым жер – өте жақын, тым жақын жер деген мағынадағы халықтық өлшем [5, 173]. **Қарға адым жер** – азғана қашықтық [5, 182]. Бұл фразеологизмдегі ішкі форма қарғаның екі аяғының арасындағы аппақ қарға түскен ізі, адымы. Себебі адам өзінің танымында бұған дейінгі өзіне танымал екі аяғының арасын өлшем бірлік адым деп таныса, осы адымның сыртқы пішінімен қарға адымының жалпы пішінін, қардағы ізін ұқсастырып, салыстырып, бейнелеп тілдегі метафора тәсілі арқылы «жақын жер» мағынасын білдіретін өлшем бірлігін қалыптастырған.

Қарыс аттам жер – ең жақын қашықтық; ұлтарактай ғана жер [5, 184].

Қозы көгеніндей жер – көген бойындай ұзындықты, қашықтықты білдіретін өлшем [5, 187].

Қол созым – қол жетер қашықтық, тым жақын жер [5, 190].

Жоғарыдағы мысалдардан аңғарғанымыздай, қазақ тіліндегі қашықтық өлшемін білдіретін тұрақты сөз тіркестері, негізінен, жер деген зат есімнің көмегі арқылы жасалатынын аңғарамыз. Мұндағы жер сөзі әрі өлшемдік, әрі заттық ұғымды білдіреді. Жер сөзі арқылы жасалған фразеологизмдер, негізінен, қашықтық ұғымына ғана тән және бейнелі тіркес жасауға қатысады. Қашықтық өлшемін білдіретін шақырым атауына ат тағуда оның басқа көп белгілерінің ішінен қимылдық, аттау, тастау, лақтыру, созу белгісі ерекше көзге түсіп атауға себепші негіз болған. Осы әрекеттерге байланысты өлшемдік ұғым қалыптасқан.

Р.Ә. Авакова «Фраземалардың ішкі формасы – тілдің объективтілігінің психикалық жақтарының шындығын бейнелейтін күрделі ойлау үрдісінің нәтижесі. Фразеологизмдердің ішкі формасы – актуалдық мағына жасай салатын толыққанды (этимологиялық) мағынаға ие. Фразеологиялық мағына еркін сөз тіркестерінің метафоралануының нәтижесі болып табылады, – дейді [8, 40]. Демек, алыс, жақын қашықтық мағынасын беретін тұрақты тіркестердің құрамындағы *жер* сөзі басында еркін сөз тіркесі құрамына кіріп, метафоралану нәтижесінде тұрақты сөз тіркесін жасаушы компонент болып тұр.

Қашықтық өлшемін беретін фразеологизмдердің ішкі құрылымы алыс немесе жақынға қатысты адамның күнделікті көріп жүрген бейнелері, атқарып жүрген істері, ұғымдарына байланысты мазмұндық ақпаратты көрсетеді және мағынасы, құрылымы, бейнелілігі тұрғысынан сәйкес келеді. Демек, бұрынғы еркін сөз тіркестерінің компоненттік құрамындағы семантикалық ауысулар оның ішкі формасына айналады.

Тілімізде бұлардан басқа өлшемдік ұғымды білдіретін тұрақты тіркестердің мол қоры бар. Мысалы, көлем өлшемін білдіретін – *сыңсыған қалың қол, мыңғырған мал, қоралы қой, үйірлі жылқы, қара құрттай қаптаған жұрт, жер қайсқан қол, байтақ ел, көл-көсір дүние* және т.б.; көптік өлшемін білдіретін – *шаш етекпен, жапан дала, тоңыз жолдың торабы, он сан ноғай, қара құрымдай* және т.б. Ал тереңдік өлшемін білдіретін – *ат құлағынан, ат тізесінен, ат сауырынан, ат шашасынан, ат тұяғынан, ат бауырынан* сияқты тұрақты тіркестер бар. Бұлардан біз зат немесе құбылыстың белгілері мен қасиеттері белгілі бір этнос, ұлт, халық тілінде таңбаланушы ұғым, түсінік негізінде ақыл мен сананың ақиқат дәлеліне айналып, фразеологизмдерде ішкі формаға айналатынын байқадық. Мысалы, тереңдік өлшемін білдіретін *ат құлағынан, ат тізесінен, ат сауырынан, ат шашасынан, ат тұяғынан, ат бауырынан* сияқты тұрақты тіркестердің ішкі формасының қалыптасуына қазақ халқына аса танымал жылқы малының дене мүшелері, құлағы, тізесі, сауыры, тұяғы, шашасы негіз болған. Демек, өлшем, мөлшер ұғымды фразеологизмдердің астарындағы ішкі формада

адамның күнделікті қолданысында, бақылауындағы танылған заттың не құбылыстың белгілері жатады.

Әдебиеттер

1. Болғанбайұлы Ә., Қалиев Ғ. Қазақ тілінің лексикологиясы мен фразеологиясы. – Алматы: Санат, 1997. – 255 б.
2. Қоңыратбаева Ж. XX ғасыр басындағы қазақ прозасы тіліндегі фразеологизмдер. Оқу құралы. – Алматы: Арыс, 2005. – 166 б.
3. Болғанбаев Ә. Өлшемдік ұғымды білдіретін сөздер мен сөз тіркестер // Қазақ тілінің түсіндірме сөздігін жасау тәжірибелері / Ә. Болғанбаев. – Алматы, 1989. – Б. 133-142.
4. Күркебаева К.Қ. Қазақ тіліндегі ұлттық өлшемдердің этнолингвистикалық сипаты: филол. ғыл. канд. ... дисс.. – Алматы, 2003. – 24 б.
5. Қазақ тілінің фразеологиялық сөздігі / І.К. Кеңесбаев; Қазақ ССР ғылым академиясы; Тіл білімі институты; [жауапты ред.: А. Ысқақов, Қ. Өмірәлиев]. – Алматы: Ғылым, 1977. – 711 б.
6. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі / Жанұзақов Т. (бас ред.). – Алматы: Дайк-Пресс, 2008. – 968 б.
7. Шойбеков Р.Н. Қазақ зергерлік өнерінің сөздігі. – Алматы: Ғылым, 1991. – 88 б.
8. Авакова Р.Ә. Фразеологиялық семантика / Р.Ә. Авакова; әл-Фараби ат. Қазақ ұлттық университеті. – Алматы: Қазақ университеті, 2002. – 150 б.

А.Д. Сайгутина

магистрант Казахского агротехнического университета, г. Нур-Султан,

Научный руководитель: К.Ж. Ибраева

доктор педагогических наук, профессор, г. Нур-Султан

ACTUAL PROBLEMS OF STUDY MATERIALS DEVELOPMENT FOR E-TEACHING MATERIALS IN UNIVERSITY

Андатпа. Ақпараттық және коммуникациялық технологиялық (ИКТ) жойылды және айтарлықтай кішірейтік уақытша, кеңістіктік және финансыыйлық кедергілерден таралуда оқу ақпаратында, құрылды өз меншікті интеграцияланған ақпараттық тәрбиелік құрылымдар (Ресурстар). Ерекшелігі пайдалану электроникалық тәрбиелік бағдарламалар ресурстар. Білім беру процесінде (дәстүрлі немесе қашықтан) бұл осындай дайындық онда оқытуды қамтамасыз етеді оқу материалның маңызды бөлігі және мұғаліммен қарым-қатынастың көп бөлігі техникалық қолдану арқылы жүзеге асырылады, ғаламдық бағдарламалық қамтамасыз ету және басқару құралдары Ғаламтор. Сонымен бірге студенттерде өзіне керек білім алатындай мүмкіндіктері бар, дамыған білім беру ақпараттын қолдана отырып заманауи ақпараттық технологиялармен қамтамасыз етілген ресурстар.

Тірек сөздер: Ақпараттық және коммуникациялық технологиялар, білім беру бағдарламалары мен ресурстары, эволюция, технология тарихы.

Аннотация. Информационные и коммуникационные технологии (ИКТ) устранили или заметно снизили временные, пространственные и финансовые барьеры в распространении учебной информации, создали собственные интегрированные ин-

формационные образовательные структуры (ресурсы). Особенностью использования электронных образовательных программ и ресурсов (в т.ч. УМКД) в учебном процессе (традиционном или дистанционном) является такое обучение, при котором предоставление обучаемым существенной части учебного материала и большая часть взаимодействия с преподавателем осуществляются с использованием технических, программных и административных средств глобальной сети Интернет. При этом обучаемые имеют возможность самим получать требуемые знания, пользуясь развитыми образовательными информационными ресурсами, предоставляемыми современными информационными технологиями.

Ключевые слова: информационные и коммуникационные технологии, образовательные программы и ресурсы, эволюция, история технологий.

Summary. In article the main approaches to formation of the modern scientific organizations are considered, modern problems of scientific structures functioning, the content of their activity approaches to selection of staff and formation of research teams are defined, and also the principles of financing the scientific organizations are given. The methodology of the development of creative giftedness was also studied, and the works of foreign and domestic scientists, teachers, psychologists and methodologists were analyzed to solve the problem of developing creative abilities. The article presents the possibilities of developing creative giftedness in the educational process. The content of the article can be presented as a theoretical guide to the training of pedagogical specialists, focusing on changes in the modern education system. of the using interactive methods of the education were considered in this article. It's show us, that using of this methods allow to raise vastly the quality of the formation.

Keywords: Information and communication technologies, computerization, knowledge, of their presentation, development, anthropology, intelligible, evolutionary.

Information and communication technologies (ICT) have eliminated and notably reduced temporary, space and financial barriers in distribution of educational information, and have developed their own integrated information education structures (resources).

Peculiarity of use of e-education programs and resources (teaching materials as well) in educational process (traditional and distant) is such education when provision of learners with substantial part of study materials and most part of interaction with teacher implements through technical, program and administrative tools of global Internet. Furthermore, learners have the opportunity to gain required knowledge by themselves, using developed education information resources, provided by contemporary information technologies. It is necessary to provide education process with sufficient development of qualitative e-education information resources for academic aims, particularly online and multimedia e-books, teaching materials in order to develop the system of open education and technology of e-learning (particularly distant) – which is the main strategic ways of computerization of all forms and levels of education. When developing e-courses it is necessary to take into account special aspects of Internet technologies. Processing and development of teaching materials for e-teaching materials requires involvement not only an author, but also facilitator, web-master, designer, and software specialist. Quality of developed

teaching material depends on concerted efforts of all team. From our point of view, e-book comparing with published one must have the following qualities: the most de-tailed structuring of academic content and syllabus in whole; disaggregation of course on small units (pages); interactivity – possibility to change presentation of materials depending on actions of learner, as well as possibility to change paths of learning; user friendly navigation system, allowing easy shift through course; developed hypertext of theoretical material structure in conceptual part of course (links to definition), and in logical description structure (sequence, correlation of parts); persistence of varied illustrations – pictures, images, graphs, photos, audio and video fragments, animations and other multimedia apps; persistence of glossary (free reference materials) with links to glossary, developed for this course, its certain modules; persistence of subsystem of different practical and testing exercises for consolidation of knowledge, self-assessment, check and assessment of received knowledge set in e-books (tests, exercises, creative, individual and group tasks, etc.); developed systems of links (hyperlinks) in text material to different e-text and graphical educational materials and Internet sites: literature and scientific references, e-libraries, vocabularies, guides and other education and scientific references published on Internet. In order to implement above-listed qualities of future e-book authors-developers of e-didactic study materials must remember not only requirements to teaching materials, but also have qualified knowledge and skills on technology of content drafting for their course, which may cause different problems at relevant phases of teaching materials development. Generally, each university or institute uses their own technology of study material drafting, and the main problem is problem of quality e-books, syllabus and guides development. The numbers of publications are dedicated to problem of quality processing of didactic materials for e-books, for example [1, 4]. And it is not by chance, because technique of design/development and use of e-education publications in education process is behind the development of information and telecommunication technologies. The effectiveness of education depends on quality of developed learning, teaching, information and reference materials for e-guides and teaching materials, particularly on its implementation phase in system of distant learning, open education [5]. First, well-drafted e-teaching material must focused on users, learning subject by themselves, and be no-table for specific way of material handling (dialogue interactive form fill of questions and tasks for self-assessment, content understanding and reflection). Well-drafted e-teaching material is of interest to learners, and motivation to individual educational and cognitive work, need for knowledge possess (not because of that course is vision of what e-book should be, which structural components should be included in teaching material, and which forms of knowledge presentation and delivery should be implemented). It should be pointed out, that processing and development of teaching material content for e-books is creative process which hardly shaped,

and elude automatization, that is why require more time from authors of certain courses. Moreover, authors-developers of teaching material faces great specific tasks solving, and thus specific **problems** are arose. Another problems that authors-developers of teaching material faces, as experience showed, is based on character, characteristics, diversity and work intensity, requiring certain skills of e-guides development, as well as necessary knowledge of different spheres, for example: psychology, pedagogy, ICT and other. Complexity of use and accounting of different knowledge and requirements may cause specific problems of authors-developers of content on certain designing phases of teaching material. Let's to analyze some key education compo-nents those are parts of teaching material, each of which apart and in whole impact on quality of developing e-book.

Structure of teaching material. There are problems emerging because of uncertainty of teaching material structure determination (composition) in whole, i.d. it is not always clear which structural didactic components shall be part of teaching material. One reason is that exact criteria have not been yet developed, which should be the root of teaching material structure determination, because it is hard to offer something multipurpose, since education courses differ from each other in characteristics and content. However, on the other hand, if author of discipline could develop pedagogic scenario and technology of discipline study in advance, the problem regarding the structure determination of developing teaching material may be partly solved. Development of pedagogical scenario of learning (technology of course study) at the beginning of course designing is not simple task. Actually, e-course, teaching materials are developed on module base: each module is standard learning product, including firmly defined scope of knowledge and skills, designed to learn during specific period of time, or is unit, the quality of work with which fixed by course and testing works, as well as credit and exam. The main requirements to build such structure are: consistency of allocation of structural unit, its coverage with the content of section, opportunity for learners to direct navigation from each structural unit to any one, logically directed with it opportunity to move from this section to another section of course, educational Internet-resources and other learning components. One can often see united lists of whole course without disaggregation (link) to module, section or theme.

Graphic design of text (formatting). Ergonomics of text. Selection of letters, graphic pallet for ground and text, aligning and selection of line styles, use of tags and others, i.d. formatting of text and graphic design of style are the major stage of work with learning text information in order to improve visual interpretation of such learning text, particularly its e-version. Other measures considering psychological and physical features of text information interpretation from monitor by a person, accounting of which would substantially improve design-ergonomics of text should be also used (see below).

Hypertext and hypermedia. One of the principles of e-books processing, and the main characteristics of it are principle of *hypertext structure* implementation. In other words, when processing of e-courses the hypertext technologies and multimedia tools should be widely used. The use of hyperlinks brings about nonlinear structure of course, possibility for learner to shift by his own learning strategy to all course text. Hypertext is possibility to create «vivid», interactive learning material fitted with links between different parts of material. Hypertext options give teacher possibility to segregate material into lots of fragments, joining them by hyperlinks into logical chains. Hyperlinks allow refer-ring to external information resources, making course as part of Internet site. The e-guide should organically enter into general «web», be «vivid» and interrelated through hyperlinks with urgent site information on subject area, which is material for practical tasks, as well as with different theoretical information on relevant topics (particularly, with other learning guides).

In a word, educational texts specifically should correspond to organized multileveled hypertext, allowing im-plementing learning different subject aspects with establishment of various logical and semantic relations, compensat-ing didactic losses because of lack of classroom learning environment (implementation shift to various additional, in-formation and graphical objects by links). An arising problem on this technological stage is that because of lack of drafting methodology of optimal **Structure and design of learning text (content)**. At writing stage of learning text authors-developers not always focuses on design, style of text statement, and above all on content structure. Particular-ly, e-books require the more detailed text structuring, i.d. precise highlight of structural units – sections (modules), topics, points and sub-points. There are still contradictions regarding deep of processing hierarchic teaching material con-tent structure (three, four or five-layer nesting depth) from the point of psychological factors of e-book perception. The three-four-layer structure of text is usually recommended. From our point of view, greater attention should moreover be paid to necessity of learning text splitting into small conceptual fragments with its headlines, for example into para-graphs and sub-paragraphs, points and sub-points (of course, it does not relate to cut learning text) that indirectly impact on the comfort perception of e-text, including interesting definitions of titles names, selection of optimal size of topic point (paragraph) or point (sub-point), etc.

Traditional printed books and electronic ones published on Internet or put on CD and DVD are often corre-pond to blank text extract, which is bad-structured, and hard to read, interpret and understand.

Identification (drafting) of learning goals. From the beginning of work at the computer student should know what is expected of him. Objectives of work must be clearly formulated in program. In curricula objectives are usually formulated regarding the whole course and teachers, but rarer for

student. However even more rarely objectives are formulated for student on each module (chapter or topic). Lack of such important component as goal, and interfere students' clear conception about what he must to know and do after the end of learning of given module (topic). Presentation and delivery should be implemented). It should be pointed out, that processing and development of teaching material content for e-books is creative process which hardly shaped, and elude automatization, that is why require more time from authors of certain courses. Moreover, authors-developers of teaching material faces great specific tasks solving, and thus specific **problems** are arose. Another problems that authors-developers of teaching material faces, as experience showed, is based on character, characteristics, diversity and work intensity, requiring certain skills of e-guides development, as well as necessary knowledge of different spheres, for example: psychology, pedagogy, ICT and other. Complexity of use and accounting of different knowledge and requirements may cause specific problems of authors-developers of content on certain designing phases of teaching material. Let's to analyze some key education components those are parts of teaching material, each of which apart and in whole impact on quality of developing e-book. **Structure of teaching material.** There are problems emerging because of uncertainty of teaching material structure determination (composition) in whole, i.d. it is not always clear which structural didactic components shall be part of teaching material. One reason is that exact criteria have not been yet developed, which should be the root of teaching material structure determination, because it is hard to offer something multipurpose, since education courses differ from each other in characteristics and content. However, on the other hand, if author of discipline could develop pedagogic scenario and technology of discipline study in advance, the problem regarding the structure determination of developing teaching material may be partly solved. Development of pedagogical scenario of learning (technology of course study) at the beginning of course designing is not simple task. Actually, e-course, teaching materials are developed on module base: each module is standard learning product, including firmly defined scope of knowledge and skills, designed to learn during specific period of time, or is unit, the quality of work with which fixed by course and testing works, as well as credit and exam. The main requirements to build such structure are: consistency of allocation of structural unit, its coverage with the content of section, opportunity for learners to direct navigation from each structural unit to any one, logically directed with it opportunity to move from this section to another section of course, educational Internet-resources and other learning components. One can often see united lists of whole course without disaggregation (link) to module, section or theme.

Graphic design of text (formatting). Ergonomics of text. Selection of letters, graphic pallet for ground and text, aligning and selection of line styles, use of tags and others, i.d. formatting of text and graphic design of style are

the major stage of work with learning text information in order to improve visual interpretation of such learning text, particularly its e-version. Other measures considering psychological and physical features of text information interpretation from monitor by a person, accounting of which would substantially improve design-ergonomics of text should be also used (see below).

Hypertext and hypermedia. One of the principles of e-books processing, and the main characteristics of it are principle of *hypertext structure* implementation. In other words, when processing of e-courses the hypertext technologies and multimedia tools should be widely used. The use of hyperlinks brings about nonlinear structure of course, possibility for learner to shift by his own learning strategy to all course text. Hypertext is possibility to create «vivid», interactive learning material fitted with links between different parts of material. Hypertext options give teacher possibility to segregate material into lots of fragments, joining them by hyperlinks into logical chains. Hyperlinks allow referring to external information resources, making course as part of Internet site. The e-guide should organically enter into general «web», be «vivid» and interrelated through hyperlinks with urgent site information on subject area, which is material for practical tasks, as well as with different theoretical information on relevant topics (particularly, with other learning guides).

In a word, educational texts specifically should correspond to organized multileveled hypertext, allowing implementing learning different subject aspects with establishment of various logical and semantic relations, compensating didactic losses because of lack of classroom learning environment (implementation shift to various additional, information and graphical objects by links). An arising problem on this technological stage is that because of lack of drafting methodology of optimal **Structure and design of learning text (content)**. At writing stage of learning text authors-developers not always focuses on design, style of text statement, and above all on content structure. Particularly, e-books require the more detailed text structuring, i.d. precise highlight of structural units – sections (modules), topics, points and sub-points. There are still contradictions regarding deep of processing hierarchic teaching material content structure (three, four or five-layer nesting depth) from the point of psychological factors of e-book perception. The three-four-layer structure of text is usually recommended. From our point of view, greater attention should moreover be paid to necessity of learning text splitting into small conceptual fragments with its headlines, for example into paragraphs and sub-paragraphs, points and sub-points (of course, it does not relate to cut learning text) that indirectly impact on the comfort perception of e-text, including interesting definitions of titles names, selection of optimal size of topic point (paragraph) or point (sub-point), etc.

Traditional printed books and electronic ones published on Internet or put on CD and DVD are often correspond to blank text extract, which is bad-structured, and hard to read, interpret and understand.

Identification (drafting) of learning goals. From the beginning of work at the computer student should know what is expected of him. Objectives of work must be clearly formulated in program. In curricula objectives are usually formulated regarding the whole course and teachers, but rarer for student. However even more rarely objectives are formulated for student on each module (chapter or topic). Lack of such important component as goal, and interfere students' clear conception about what he must to know and do after the end of learning of given module (topic). Persistence of goals makes the process of education more meaningful, and its effectiveness rises.

Learning components of module (section and topic). The format (content) of topic (module and section) is not always clearly identified, i.d. it isn't clear which of learning components should form part of module, topic (chapter of section). For instance, except learning text it could include introduction, goal of study, methodical guidelines for learning of module (section, topic), resume, testing questions, tests for self-assessment, set of different tasks, list of references, reading-books articles, personalia, topics of papers, list of links to system of various types and quantity of links (future hyperlinks) across content field of learning text. That is why one can see on Internet e-texts presenting copy of published text with two or three hyperlinks or without them, that tells about formal approach to creation of such e-books that are not delivered with hypertext structure. Moreover, when working with hypertext student hold more active position in education process, because he have to make conclusions of material read, and choose sequence of shift to hyper-links by himself as opposed to ordinary book, where material presents serially page by page. Thus, learning focuses on student.

Illustration of learning texts. Multimedia. At this stage of illustrative material drafting for learning texts, as well as multimedia are not sufficiently use potential of computer multimedia and graphical tools to create statical video sequences and multimedia apps. Generally, it is referred to processing and development of animation, flash-animation, interactive models, audio and video fragments. Multimedia is system of hardware and program tools, allowing a person communicating with computer, using different tools: sound, video, graphic, texts, animation and others. Multimedia is the richest potential for illustration of learned phenomenon. It increases quality of education and allows holding learner's attention. If earlier ultimate dream was rainy black-and-white picture, then modern technical tools allows creating the showier learning guide in the form of computer animation or even game. Use of multimedia tools allows active using of graphic, color, multimedia, animation, and sound.

As the experience has shown, the problem often lie not in computer realization matter (today there are a lot of sound graphical programs and

tools), but in authors-developers themselves, who must to design drafts for learning images and scenario for animation, flash – animation and interactive models. If there are no drafts and scenario – there will be no functioning animator or computer graphic. One of the reasons of this problem is that as yet there are no methodology, allowing forming knowledge and skills of developing of learning models, drafts and scenario, where the last are materials for the further computer processing of various multimedia components. The analysis of processed e-courses has shown, that large majority of courses are lack of multimedia apps. Probably, there are 2 – 3 multimedia components for even whole course. Feature of multimedia e-book is the second out of three main characteristics of e-publications.

Information and reference, additional and assisting materials on course subject area. At the stage of additional and information and reference materials processing (glossaries, references, list of personalia, reading-book articles, bibliography, set of educational Internet resources on course and each topics and others) authors at best keeps to bibliography list. Dictionary (glossary) is one of the main components of e-book. Glossary, as possible, must sufficient-ly reflect content of course (theoretically, it should contain terms on the Russian and English languages), the list of ac-ronyms and abbreviations. Reference is list of recommended main and additional reference, addresses of web-sites on Internet with information necessary for education with each course abstract.

There are various reasons why the list of educational Internet-resources and reading-books (first for humanity subjects) are not enclosed to topics that essentially impoverish the content of teaching material. Particularly, from the point of numbers of specialists, one cannot form fundamental knowledge without reading of original sources, i.d. with-out work with reading-books articles. One of the reasons of lack of reading-book articles in e-books is the problem of authorship, technological work intensity and monotony of work (scanning and proofreading) on preparation reading-book articles on each topic.

Moreover, as noted above, there are little or no links to external educational e-resources of Internet in numbers of e-books (e-books on subject course, links to e-libraries sites, e-books with information necessary to learner, etc.). Each of links must be followed by annotation. The best feature of quality and integrity of teaching material is persis-tence of hyperlinks system in text to educational Internet sites and e-libraries on relevant subject area for profound study of part of the course.

Unit of testing and practical materials (mechanism of testing and assessment). Presence of processed tools for self-assessment, check, practical and creative tasks is the main component of e-teaching material. During the work at the computer students must to know how they manage with learning material. The system of check must be in sys-tematic nature and be based both on quick feedback (the quick address to teacher or course consultant at

learner convenience, provided in structure of learning material), automatic check (through testing system) and delayed check (for example, in on-site testing).

The main problem is that authors of the course are processing similar tasks of closed type, particularly for final testing, but little quantity of processing tests on topic (for current testing) and midterm examination. The work intensity of testing tasks development process finally has an impact on quality of test processing, i.e. the time poverty factor for the more substantial work on diverse tests processing are often activated. Designing of testing tasks system for self-assessment and check, as processing of other kinds of tasks are of individual and creative nature, time-taking process. The so-called «test designer» is not tool for computerisation of author's creative work on tests making. Indeed, with the help of such designers the problem of presentation (style, design) of tests on monitor relieves, and issues on processing of test results and protocol delivery solves, as well. «Test designer» is tool for computerisation of software specialists' work, but not for test authors-developers.

As for practical creative tasks (course works, essay, tasks, situations, etc.) they are designed to independent use of grasped knowledge, skills, independent and cooperation team performance of project. The main problem of its projecting is that different genres of written works are missed in unit, including adding the tasks, involving Internet-technologies use (for example, search and analyses Internet-resources, development some student web-pages, students' work online publication, etc.) and new pedagogical technologies into teaching material, for example, methods of co-learning in small group, etc. Moreover, detailed constructed tasks are effective ways of learned material check. Format and scope of tasks should reflect learning level of tasks, which must be assessed. Письменные задания являются наиболее популярным способом контроля знаний. They promote communication between student and teacher, where students receive direct feedback or electronic one through telecommunication tools of communication. This testing and practical measures drafting stage is quite complicated and time taking, because largely it involves authors-developers of e-books into projecting at least rough pedagogical scenario of learning course technology, plan of learning process organisation at this stage, considering learning forms and methods chose in advance. This stage also suggests development of students' knowledge achievement level rating check system.

The shortcoming of teaching material is that various tasks are not always allocated at necessary places of course text that damage course learning logic and reduce effectiveness of students' work on material. Different tasks must be allocated both at relevant places of the text and at the end of each topic (current self-testing), section (midterm examination) and at the end of book final part (final check).

Unit of organisational, methodological and instructional materials.

From our point of view, another problem is difficulties coming from development of such major component of teaching material as development learning organisational and methodical and instructional materials, which are necessary for creation of prerequisites to perception and learning of education material. The pretesting may take place. The learning organisational and methodical and instructional materials are usually include methodological recommendations on students' e-course learning, and recommendations on use of these materials in learning process by teachers, as well as various notes, manuals, guidelines for doing given tasks and seminars, etc. Presence of such methodical and instructional materials in teaching material gives opportunity to student to organize his learning activity and implement self-assessment of his knowledge achievement level by himself.

In conclusion it should be noted, that authors of the courses are responsible for the key role and quality of developed didactic material of teaching material. Preparation/development of qualitative learning, educational and methodical, testing, additional and information and reference materials finally defines quality of learning. Quality of learning cannot be improved through students' access to new technologies. It depends on didactic tools and methods, which are used in learning process. However largely the quality of developed teaching material defines through developer's pedagogical knowledge, skills of system approach to projecting didactic materials for e-books, skills to use some computer programs and great package of communicative and information technology instruments in order to achieve learning process goals. Basically, the challenge for all authors-developers in processing of e-teaching material, from the one hand is quite complicated, diversified, and expansive and time taking, but from the other hand is responsible, creative and urgent.

The list of above mentioned problems and its successful solving may essentially ensure qualitative preparation/development of didactic learning and methodical, additional and information and reference materials for further digitizing and elaboration of e-teaching material version and other education e-publications in order to encourage learning in higher education system.

References

1. Grigorev S.G., Krasnova G.A., Robert I.V. Razrabotka konceptsii obrazovatelnykh elektronnykh izdaniy i resursov / S.G. Grigorev, G.A. Krasnova, I.V. Robert // Otkrytoe i distantsionnoe obrazovanie. Open and online education. – Tomsk, 2002. – № 3 (7).
2. Demkin V.P., Vymyatin B.M. Printsipy i tehnologii sozdaniya elektronnykh uchebnikov. Principles and technologies of e-book elaboration / V.P. Demkin, B.M. Vymyatin. – Tomsk, 2002. – p. 64.
3. Krasnova G.A. Tehnologii sozdaniya elektronnykh sredstv. Technology of e-resources creation / G.A. Krasnova, M.I. Belyaev, A.V. Solovov. – M., MSIU, 2001. – p. 224.

4. Andreev A.A. Problemy razrabotki uchebno-metodicheskikh posobii dlya sistemy distantsionnogo obrazovaniya. Prob-blems of learning guides elaboration for online education system / A.A. Andreev, V.I. Soldatkin, K.U. Lupanov // *Primenenie no-vykh tehnologii v obrazovanii: Materialy IX Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencii. Appli-ance of new technologies in education : Materials from IX International scientific conference.* – M.: ALSR, 1998.

5. Teoriya i praktika sozdaniya obrazovatelnykh elektronnykh izdaniy. Theory and practice of e-education publications crea-tion. – M.: PFUR, 2003. – p. 240.

6. Gerkushenko G.G. Programmno-metodicheskii kompleks po podgotovke elektronnykh obrazovatelnykh resursov. Pro-gram and methodical complex on preparation of e-education resources / G.G. Gerkushenko, A.M. Dvoryankin, S.A. Ovchinnikov. – M.: RSTIC, [2004]. – № 50200400462.

7. Dvoryankin A.M. Organizatsiya struktury soderzhaniya komputernykh uchebnykh posobii. Organisation of computer ed-ucation guides content structure / A.M. Dvoryankin, G.G. Gerkushenko, N.V. Grigoreva // *Razvivayushiesya intellektualnye siste-my avtomatizirovannogo proektirovaniya i upravleniya: Material Mezhdunarodnoi nauchno-prakticheskoi konferencii. Developing intellectual systems of computer-assisted projecting and management : Materials from International scientific conference*. – Novo-cherkassk, [2001]. – part. 2. – p. 55–56.

Е.Ә. Сайлауов

Павлодар педагогикалық университетінің 2-курс студенті, Тарих-Дінтану-21

Ғылыми жетекші: Н.Е. Кузембаев

ППУ жоғары мектебінің гуманитарлық ғылымдар доценті, тарих ғылымдарының кандидаты, Павлодар қ.

САУДА МЕН КӨШПЕНДІЛЕРДІҢ ДӘСТҮРЛІ ҚОЛӨНЕРІ

Аңдатпа. Берілген мақала Қазақстан территориясында Орта ғасырдағы дәстүрлі қолөнердің дамыған аумағы мен түрлерін көрсетеді. Қалаларда сауданың айтарлықтай қарқынмен дамығанын көрсетеді.

Тірек сөздер: Орта ғасыр, сауда, дәстүрлі қолөнер.

Аннотация. Данная статья показаны территория и виды традиционных средне-вековых промыслов на территории Казахстана. Это свидетельствует о значительном развитии торговли в городах.

Ключевые слова: Средневековье, торговля, традиционные ремесла.

Summary. This article shows the territory and types of traditional medieval crafts on the territory of Kazakhstan. It shows the rapid development of trade in cities.

Keywords: middle Ages, trade, traditional crafts.

Халқымыздың көшпелі мал шаруашылығы мен егін шаруашылығы кәсібімен айналысуынан күнделікті тұрмысқа қажет заттар туындады. Тарихи деректерге сүйенсек, Ибн-Рузбиханның мәліметтері бойынша, онда көшпелі халықтар ағаш өндеуді, киіз үйлер мен арбалар жасауды жетік меңгерген. Бұл ретте, қазақ халқы көшпелі халық, оларда ешқандай қала болмаған деген ой туындамауы керек. Шын мәнінде,

қазақ халқында қолөнердің, ірі шаруашылықтың жақсы дамыған ошақтары болды. Бұл қалалар қазақ халқының дәстүрлі қолөнерлерін дамытты десек артық айтпағанымыз. Төмендегі кестеден біз, сол кездегі сауда мен қолөнердің жақсы дамыған ірі орталықтарын көре аламыз:

1-кесте. Сауда-саттық ошағы болған ірі ортағасырлық қалалар [1]

Отырар	Қазақстанның ірі орталықтарының бірі болды. Отырар қаласы сауда-саттықтың ең басты ірі орталығы болған. Оған сол кезде табылған үлкен қыш ыдыстар, керамикалық ыдыстар дәлел бола алады. Әрі бір қызығы сол табылған ыдыстардың сырты күрделі ою-өрнектермен қоршалған. Осыдан біз, Отырар қаласында тек сауда-саттық қана дамымай, сонымен қоса, қолөнердің дамығанын байқай аламыз.
Тараз	Тараз қаласы ең көне қала болып есептеледі. Бұл қалада шығыс моншасының қалдықтары, қыш ыдыстардың қалдығы, түрлі керамикалық ыдыстардың табылуы қалада сауда-саттық пен қолөнердің дамығанын айғақтайды. Бұл қалада табылған керамикалық ыдыстардың сыртында тек ою-өрнектер ғана емес, сонымен қоса, жан-жануарлардың бейнесі, сол кездегі басқа қалалардан ерекшелігін көрсетеді.

Жоғарыда келтірілген кестеден, біз ірі ортағасырлық қалалардың өзіндік ерекшеліктері болғанын тарихи деректемелерге сүйеніп келтіре аламыз.

Қазақ халқы сауда-саттыққа ғана емес мал шаруашылығына да ебі болды. Мал шаруашылығымен айналысу халық үшін тиімді болды. Себебі, халық негізгі азығын мал өнімдерінен алды. Оған дәлел, Мұхаммед Хайдар Дулатидің «Тарих-и-Рашиди» шығармасында алғашқы бие байлау жөніндегі мейрам суреттеледі. Алғашқы бие байлауға ерекше мән беріліп, ол мейрам ретінде «монғолдардың ескі әдеп-ғұрыптары мен зандары бойынша Моғолстандағы әйгілі Көктөбе деген жерде көктемнің басында Қызыр-Қожа мен оның маңындағылар жасаған» деп суреттейді. Мұхаммед Хайдар Дулати [2,30-31 бет]. Мұхаммед Хайдар Дулатидың бұл мәліметтерінен, қазақ халқы үшін мал шаруашылығының қаншалықты маңызды болғанын көре аламыз. Әсіресе, ірі қараны жақсы ұстаған, қазақ халқы оларды өз пайдасына асырып отырған.

Мал өнімдерін тек қана азық қана болған жоқ. Мал шаруашылығымен айналысудың өзіндік тиімді жақтары да болды. Мәселен, мал өнімдерінен киім-кешек, ат әбзелдері, үй заттары дайындалатын шикізат түрлері тері, жүн, сүйек алынған. Қазақтар және олардың арғы ататектері тері мен киіз өндеуді, оларды әр алуан түске бояуды жақсы меңгерді. Олар сонымен бірге, киіз бен былғарыға оюлар салу, құрақ құрау, өрнек салу техникасын шебер орындай білді. Сол кездегі жазба деректер бойынша, олардың шекпендері қойдың жүнінен тоқылғандығы жайында, ол шапандардың бір түске ғана емес, әр түрлі түске боялғандығы, олар тіпті атластан тоқылған шапандарға ұқсайтындықтары

жөнінде жазба деректер қалған. Қазақ халқы үшін ірі қараның күнделікті тіршілікте маңызы зор болғанын тарихи деректемелерден көре аламыз.

Киім түрлерінде де өзіндік ерекшеліктері сақталған. Киімдерінің сәнді болғаны соншалықты, тіпті басқа мемлекеттерге барып қымбатқа сатылғандығы тарихи деректемелерде жиі ұшырасады. Қазақтар көктем, жаз айларында көбінесе көйлек, оның сыртынан бешпент, қамзол немесе шапан киген. Қыс айларында қойдың немесе түйенің жабағысынан қалың матамен тыстап, кең тігілген күпі немесе тон, құлын терісінен тігілген жарғақ шекпен, қой терісінен түгін ішіне қаратып тіккен жарғақ шалбар пайдаланған. Аң терілерінен тігілген шекпендер, тондар, шалбарлар да болған. Қыста ұзын және жалпақ мандайшасы бар, мойынды түгел жауып тұратын желкелігі салынған шошақ төбелі тымақ киген. Бұндай бас киім елтеріден, түлкі және басқа да аң терілерінен тігілген. Жазғы ыстықта жұқа ақ киізден тігілген биік шошақ төбелі қалпақ киген. Айыр қалпақ деп аталатын қайырмасы бар және қайырмасы жоқ тілік қалпақ кең таралған. Орта ғасырдағы тайпаларда аяқ киім түрлері де, оның ішінде ерлердің аяқ киімдері алуан түрлі болған. Көбінесе олар қонышы тізеден асып тұратын өкшесі биік етіктер, жылқының немесе өгіздің терісінен тігілетін, аң аулағанда киетін тұмсығы қайқы жұмсақ етіктер, атқа мініп жүруге ыңғайлы жеңіл етіктер, сондай-ақ ешкінің терісінен тігілген мәсі және қатқыл теріден кебіс киген. Әйелдердің киімі түрлі түсті матадан, жібектен, мақпал мен барқыттан тігілген. Киім үлгілері жас ерекшеліктеріне қарай әртүрлі болған. Ұзатылмаған бойжеткен қыздар жас келіншектерден өзгеше жиегіне аң терісі тігілген әсем, шошақ үкілі бөрік киген. Жас келіндер алғашқы жылы тойға киген сәукелесін киіп жүрген. Бір жылдан кейін сәукелесін тастап, оның орнына желек тартқан. Желекті тұңғыш баласын немесе екінші баласын туғанға дейін таққан. Отыз-қырық жастағы әйелдер кестелеп тігілген кимешек киген. Бірнеше баланың анасы болған, орта жастағы әйелдер бастарына жаулық салған. Әйелдердің негізгі аяқ киімі былғарыдан тігілген. Әйелдердің көпшілігі кебіс пен мәсі кесе, дәулетті адамдардың әйелдері мен қыз-келіншектерінің сән-салтанатқа арналған кестелі етігі, көксауыр былғарыдан күміс тағылып, әшекейлеп тігілген кебісі болған [2,32-35 бет]. Бұл деректемелердің барлығы қазақ халқының киімінің былғарыдан, теріден тігілгенін, киімнің сыртқы көрінісінің әдемі болғандығын білдіреді. Бұл ретте, киімдердің барлығы дерлік, ірі қараның жүнінен тігіліп отырған. Қазақ халқы үшін, мал шаруашылығының қаншалықты маңызын осы жерден де көре аламыз.

Қазақ халқының дастарханын әрқашан да жайнап тұрған. Дәстүрлі тағамдардың молдығы, әсіресе, ірі қараның сүтінен жасалған, ірімшік, май, құрт сияқты тағамдар қазақтың дәстүрлі тағамдары болып саналған. Қазақ халқы тек сүтті тағамдарды ғана пайдаланбаған, сонымен қоса, егін егіп бидай, тары, жүгері өнімдерінен түрлі ас даярлай білген. Ұннан

істелінген өнімдер көбінесе қыста пайдаланылған. Көшпелілер мен отырықшы халықтың және басқа көрші елдермен ынтымақтастық және сауда қарым-қатынаста болуы да тағам түрлерінің алуан түрлігінің арта түсуіне септігін тигізген. [2,36-37бет].

Қала тұрғындарының көбеюі салдарынан тұтыну бұйымдарының көптеп тұттыну бұйымдарының өндірілуі талап етілді. Соның бірі ұлттық мәдениеттің ең байырғы, аса құнды салаларының бірі – қолөнер, оның ішінде ою өрнек болып табылады. Ою өрнектер әсемдікпен, сәнділіктің белгісі ғана емес, сонымен бірге халықтың арман- ойының, тілек мүддесінің нышаны, осы тұрғыдан алып қарағанда ою өрнектің мазмұндылық ерекшеліктері сан алуан. Қазақ халқының саласында ши өңдеу, оған жүн орап, өрнектеп безендіру, түр салып тоқу ісі де ғасырлар бойы атадан балаға мирас қалып жатқан ұлттық өнері болып табылады. Төмендегі кестеде ши тоқудың түрлері берілген:

2-кесте. Ши тоқудың түрлері [3]

Шым ши	Шым шиді кейде «жез ши» деп те атайды. Қазақтың қолөнер саласындағы ұлттық өнерінің ерекше бір түрі. Өрнектеп шым ши тоқуда болсын, халықтың қолөнерінің қайсыбір саласында болмасын, қазақ әйелдерінің шеберлік, көркемдік талғамы өзінің табиғи шынайылығымен көз тартады.
Өрнектеп ши тоқу	Өрнектеп ши тоқу өнерін де қазақ шеберлері қолданған. Олардың ши бетіне салған түрлері жүзтеру деп аталады. Әр қайсысы шаршыға тең алты шаршыдан кейін, оның екі жағынан шыбық ши, одан кейін, алақан ши жалғасады. Алақан шиге түр салынбайды. Көшіп-қонағанда түр салынған жағы түтіліп, тез тозып қалмау үшін, алақан ши шым шидің екі жағынан салынады. Кереге сыртынан бір босағадан екінші босағаға дейін, шиді айналдыра тұтуды – ши ұстау деп атайды

Қазақтың халықтық өнерінде кесте тігу кең қолданылды. Әйелдердің көйлектері, бас киімдері, жастық тыстары, шымылдық жиектері, жапқыштары және тағы басқалар кесте тігіп әшекейленді. Кесте тігу тек маталарға ғана емес, былғары және киіз бұйымдарға, түс кілемдерге, аяққаптарға және тағы басқаларға да салынды. Қазақ халқының қолданбалы өнерінде бастырып өрнектеу әдісі де кең қолданылды. Ол ең алдымен торсық, көнек сияқты әртүрлі былғары заттарды әсемдеуде қолданылды. Қазақ әйелдері мен қыздары өрнек салу, кестелеу, кілем, алаша, ши тоқу техникасын жақсы меңгерді. Үй ішіндегі заттардан ою-өрнек салынбаған зат болмады десе де болады, киіз үйдің ішкі жасауы мен үй жиһаздары бәрі дерлік әшекейленді. Темір ұсталары еңбек құралдары – балта, орақ, кетпен, айыр, күрек, шалғы және тағы басқалар соқты. Зергерлер сәндік бұйымдар – сырға, білезік, сақина, жүзік, шашбау, алқа, белдік және т.б. жасады. Олардың бетіне түрлі суреттер, гүлдер, оюлар салынды. Қару-жарақ ұсталары пышақ, қанжар, айбалта,

садақ, найза жасады және оларды әртүрлі өрнектермен безендірді. [4, 334 бет].

Көне түркілер геометрия, математика ғылымдарынан біршама хабардар болған, оны су жүйелерін салуға, күрделі ғимараттар, карауыл төбелер тұрғызуға, т.б. пайдаланған. Олар металды, түрлі минералдарды еріту әдістерін, шөптердің емдік қасиеттерін білген. Емдеудің неше түрлі әдістерін де жетік меңгерген. Ежелгі түркілер, негізінен, қос күшке – Көкке және Жерге сиынатын болған. Көк Тәңірінің рақымымен елді билеген қағандар «Аспанда туған және Күнмен, Аймен безендірілген» деп аталған. Ежелгі түркілер үшін Көк пен Жер-Судан кейін тұрған күдіретті күш әйел, ошак басы құдайы Ұмайға табынған. [6,121-125 бет].

Түркі халықтарының мәдениетінде персонификациялабаған, шексіз аспан әлемімен қатар аспан шырақтары, құтты мекен, отсуға да бас игенін білдіретін деректер кездеседі

Жоғарыда Қала санының және тұрғындарының өсуі күнделікті тұттыну бұйымдарын өндіруде талап ететіні жөнінде айтылды. Өндірілген бұйымдар қажетті жеріне жетіп, тарамаса тұтынушы мен өндіруші арасындағы байланыс үзіліп, нарықтық қатынастың жойылуына бірден-бір себеп. Сондықтан тоқырауға ұшырамас үшін сауда ісін дамыту көзделді сауда айырбас ретінде емес, ақша айналымы ретінде жүрді.. Шығыс пен батыс арасын қосып жатқан Ұлы Жібек Жолы қалалар мен елдер арасындағы сауда-керуендерінің дамытқан кезі X–XII ғасырлар еді. Осы өңірді басып өтетін басты бөлігі түркештердің бақылауында болды. Бұл жағдай түркештердің әскери-саяси және шаруашылық қуатын арттыра түсті.

Сауданың дамығандығын ақша айналымының болғандығынан байқауға болады. Әл-Идрисидің мәліметтеріне қарағанда, қимақтардың патшасы алтындап тігілген киім мен алтын тәж киген. Ол қимақтардың алтын балқыту технологиясын былай суреттеген: «Әдет (қимақтар) бойынша, алтынды жинап, суға шаяды, оны тазартып, сұрыптап алғаннан кейін алтын түйіршіктерін сынаппен араластырып, қоспаны сиырдың қиымен балқытады. Сөйтіп осындай жолмен едәуір мөлшерде алтын жинап алады». Қарлұқтарда, оғыздар мен қимақтарда колөнер өндірісінің болғанын археологиялық материалдар растайды. Олардың қоныстары мен обалы зираттарын қазған кезде темір бұйымдар, алтыннан, күміс пен қоладан жасалған сәндік заттар, киіздің, терінің, ағаш ыдыстардың қалдықтары, қару және әр түрлі қыш керамика табылды. Ірі қалалардың бірі және бірегейлері – Отырар, Тараз, Ясы, Талғарлардағы жүргізген қазба жұмыстардың кезіндегі табылған: алтын, күміс, қола сияқты металлдардан жасалған теңгелер тек айырбас сауда ғана емес, сонымен қатар ақша-тауар қатынастарының болғандығын дәлелдейді. Археологтардың зертеуіне қарағанда Испиджаб, Отырар, Фараб қалаларында табылған ақша шығаратын сарайлардың болғандығы рас. Дегенмен айырбас сауда басым болғандығы анық. Мысалы:

қалаға далалы өлкелерден ауыл шаруашылығы өнімдері-астық, жеміс, ет, жүн, тері әкелінсе, керсінше далалы өлкелерге қала қолөнершілерінің қолдарынан шыққан керамика, шыны, зергерлік әшекей бұйымдар жеткізіліп отырған. Сөйтіп, сауда екі жақтың қажетін өтеп және ортасындағы байланысты сақтап отырған. Әл-Макдисидің дерегіне сүйенсек Шаш яғни қазіргі Ташкент басқа елдергесүйекпен қаптап күміс жалатқан ерлер, жебе салатын қорамсақтар, шатырлар шағарылса, түріктердің бұлғарысы және бағалы терілері әкелінген. Сонымен қатар Ферғана мен Испиджапта ақ маталармен, Таразда ешкі түбіттерімен сауда айырбасы болғаны жазылған. [5, 44-61 бет].

Әл-Иақуби зерттеуі бойынша «түріктер – киіз басуға өте шебер халық, өйткені өздерінің киімдерін сол киізден тігеді» деп атап өткен. Киім, сондай-ақ жабайы жануарлар мен аңдардың терісінен де тігілді. Қауымның қатардағы мүшелері әдетте өздерінің әр түрлі қаруларын, шаруашылыққа, тұрмысқа керекті бұйымдарын өздері жасады. Бұл жөнінде әл-Жахиздің мына бір сөздері назар аудартады: «Түрік қолөнердің барлық үрдістерін өзі істейді, жолдастарынан көмек сұрамайды және басқаның ақылын керек етпейді: олар (түріктер) қару, жебе, ер-тұрман, қорамсақ, найза жасайды» Тұрмыста ағаш бұйымдар: ер, ыдыс-аяқ, қайық, киіз үйдің ағаш сүйегі көп қолданылды, шаңғының да болғаны айтылады.

Қарлұқтардың, оғыздар мен қимақтардың қарауындағы қоныстарда құмырашылық өндірісі де өркендеді. Оғыздарда кәсіпшілік пен қолөнердің басты дамыған түрі малдан алынған өнімді өңдеу болды. Мәселен, малдың терісінен аяқкиім, ыдыс, садақтың қабы, ат әбзелдері, торсық, саба, мес секілді бұйымдар жасады. Ал малдың жүнінен киім, киіз, текемет, кілем, сондай-ақ арқан, көген, желі сияқты тағы да басқа шаруаға қажетті бұйымдар дайындалды. Киім-кешек аң терілерінен де тігілген. Бұған қоса олар мекендейтін аумақта темір, күміс, алтын, мыс және асыл тастар өндірілді. Әл-Идриси оғыздар мен қимақтар туралы, «Ондағы шеберлер – темірден ғажайып әдемі бұйымдар жасайды» деп жазды. Бұл деректер археологиялық зертеу жұмыстарының кезінде толығымен дәлелденген. Мәселен оғыздардың қоныстары мен зираттарынан темір бұйымдар, алтын, күміс, қоладан жасалған сәндік заттар, киіз, тері бұйымдардың қалдықтары, түрлі қыш құмыра, ыдыстар, қола құмандар табылған. Бұл бұйымдарды жергілікті оғыздар өздері өндірген. Алтын мен күмістен сән-салтанат және әсемдік заттары дайындалды. Бұдан кәсіпшілік пен қолөнер оғыздарда жақсы дамығаны байқалады. [6, 126-131бет].

Қорытта айтқанда сауда мен көшпенділердің дәстүрлі қолөнері өзінде де күн тәртібінен түспей келе жатқан мәселенің бірі екендіне тағы да көз жеткіздік. Сауда мен көшпенділердің дәстүрлі қолөнері бірнеше ондаған ғасырлық тарихы бар. Атадан балаға, ұрпақтан ұрпаққа мұра болып, үнемі қолданыста болып, дамып келе жатқан өнер түрі.

Адамдар ертеден-ақ өздерін қоршаған дүниені тасқа бейнелеген, бертін келе киім-кешектеріне, қолданатын бұйымдары мен ыдыстарға қарапайым сурет ретінде салған, осылай бірте-бірте ою-өрнек пайда болды. Ал біздің халқымыздың тұрмыс-тіршілігінде ою-өрнектің алар орны үлкен. Ол ұрпақтан – ұрпаққа жалғасып дамып келе жатқан бірден бір өнер. Әр шебер бұл өнерді өз үлгісінде, әртүрлі дамытқан, өзі жасаған оюға өзі атау берген, оның астарына өзінше терең ұғым сыйғызған, сондықтан ою-өрнектің тілін, сырын, тарихын сол шеберден артық ешкім білмейді. Әйтсе де, бүгінгі біздер ою тілін түсінуге тырысып, өнерге жақын болуымыз керек. Ата-бабадан қалған сауда мен көшпенділердің дәстүрлі қолөнері мәдени шежіремізді сақтап, барынша ұлықтауымыз қажет.

Әдебиеттер

1. Қазақстан территориясындағы ертедегі көшпенділер мәдениеті мен өнері // <https://kitaphana.kz/refkaz/235-madeniettanu/3407-koshpendi-madeniet.html>
2. Байпаков К.М., Пищулина К.А. Письменные источники // Қазақстан тарихы (көне заманнан бүгінге дейін). Бес томдық. 1-том. – А.: Атамұра, 2010. – 657 с.
3. Қазақ халқының қолөнері туралы түсінігі // <https://infourok.ru/aza-halini-olneri-turali-tsinik-2622252.html>
4. Мұхамедов М.Б., Сырымбетұлы Б., Қазақстан тарихы. Оқу құралы. – Алматы: Қарасай, 2007. – 334 с.
5. Маргулан А.Х., Кадырбаев М.К., Акишев К.А, Оразбаев А.М. Древняя культура Центрального Казахстана. Казахской ССР. – Алма-Ата, 1966. – 445 с.
6. Акишев К., Древние и средневековые государства на территории Казахстана. – А., 2013. – 192 с.

Е.Ю. Салкеева

магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Научный руководитель: А.Е. Агманова

доктор филологических наук, профессор, г. Павлодар

РОЛЬ АССОЦИАЦИЙ В ФОРМИРОВАНИИ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ЦИФРОВОГО ПОКОЛЕНИЯ

Аңдатпа. Мақала орыс тілі мен әдебиетінің мектеп курсына оқыту үдерісінде оқушылардың коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудағы ассоциациялардың ролін зерттеуге арналған. Мақалада коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыру үшін қажет сөйлеу тәжірибесін дамыту үшін ассоциацияларды пайдаланудың мүмкіндіктері мен негізгі артықшылықтары көрсетілген.

Аннотация. Статья посвящена исследованию роли ассоциаций в формировании коммуникативной компетенции учащихся в процессе обучения школьному курсу русского языка и литературы. В статье отражены возможности и основные преимущества использования ассоциаций для развития речевой практики, которая необходима для формирования коммуникативной компетенции.

Summary. The article is devoted to the study of the role of associations in the formation of communicative competence of students in the process of teaching the school course of the Russian language and literature. The article reflects the possibilities and main advantages of using associations to develop speech practice, which is necessary for the formation of communicative competence.

Ключевые слова: ассоциативный метод обучения, ассоциативное мышление, ассоциативная цепочка, коммуникативная компетенция, языковая компетенция, языковая способность.

Перед современным учителем стоит важная задача: увлечь школьников учебным процессом, научить их использовать полученные навыки, сделать так, чтобы обучающиеся не по принуждению, а по собственной инициативе становились добытчиками новых знаний, учились эффективному взаимодействию и не потому, что это необходимо, но и интересно. Ведь общество на данном этапе развития существенно отличается от того, что было 15–20 лет назад. Изменились не только ценности, общество разделилось на способных к осуществлению деятельности в «виртуальном мире» и неспособных. Д.Р. Сапарова в своей работе пишет, что технологические новации привнесли в антропологию обыденной жизни новую реальность – цифровую. Человечество оказалось в ситуации нового скачка развития вида *homo sapiens*. Людей, рожденных в период развития и расцвета интернет технологий, называют цифровым поколением. Увлечение жизнью на экране в ущерб реальной жизни формирует современную картину мира подростка, что частично разрушает или не дает правильно сформироваться навыкам «живого» общения. Это, в свою очередь, ставит перед педагогом задачу развития навыков коммуникации учащихся.

Для решения этой образовательной задачи в систему образования необходимо внедрить инновационные технологии обучения, при реализации на занятиях такого подхода обучающиеся – это активные творческие субъекты учебной деятельности, которые способны к развитию своих коммуникативных навыков.

Один из способов реализации такого подхода – метод ассоциаций, который способен подключить подсознательное пространство на уроках русского языка и литературы в школе.

Ассоциация (от латинского *association* – «соединение») – связь, возникающая при определенных условиях между двумя или более психическими образованиями (ощущениями, двигательными актами, восприятиями, идеями). Термин введен ещё в 1698 году Дж. Локком [1, с. 33].

Ассоциациями называются связи, возникающие между отдельными предметами, явлениями, событиями и фактами, находящимися в памяти человека.

Ассоциации разделяют на несколько типов:

- по сходству: газовая плита – электропечь – микроволновка;
- по контрасту (противоположные понятия): день – ночь, мороз – жара, небо – земля;
- по соотношению части и целого: книга – страница, рука – палец;
- по причинно-следственным связям: гром – молния;
- по обобщению: яблоко – фрукт, стул – мебель, свитер – одежда;
- по подчинению: морковь – овощ, волк – зверь.
- по смежности во времени или пространстве: лето – жара, шкаф – комод.

Также ассоциации можно разделить на следующие виды:

- тематические – здесь предметы связаны между собой одной тематикой (болезнь – лекарство).
- фонетические – названия предметов или явлений созвучны друг другу (гость – гвоздь, дом – лом).
- словообразовательные – такими ассоциациями являются однокоренные слова (красота – красивый, страх – страшный) [2].

Ассоциативные связи полезны для решения различных задач. Ассоциации могут быть не только словесные, но и в виде зрительных образов, звуков, запахов, тактильных ощущений. В зависимости от того, какая репрезентативная система более развита у человека (визуальная, аудиальная, кинестетическая), такие ассоциации и будут более свойственны ему.

Каждый человек использует разные методы для запоминания. Одному нужно несколько раз произнести вслух новую информацию, другому – записать ее на бумаге, третьему – прочитать, а затем мысленно представить перед глазами прочитанный текст.

Каждый психически здоровый человек может создавать ассоциации. Однако есть люди, страдающие так называемым ассоциативным расстройством. Оно представляет собой психическое заболевание, при котором нарушается процесс построения ассоциаций.

Можно вспомнить немало случаев, когда определенные ассоциации помогли сделать научное открытие или создать новое изобретение. Например, инженер, специализирующийся на строительстве мостов – Брун – однажды, сидя под кустом, увидел паутину, и это подтолкнуло его к изобретению подвесного моста, который крепится на тросах. Шотландец Данлон придумал резиновые шины после того, как увидел пружинящий шланг. Когда ученые пытались понять место субатомных частиц в атоме, у физика из Японии Х. Нагаоки родилась ассоциация с солнечной системой [3, с.16].

Развитое ассоциативное мышление может оказаться весьма полезным. Оно помогает в создании новых идей и стимулирует развитие воображения. Ассоциативное мышление помогает улучшить процесс запоминания нового. Автор книги «Суперпамять» Тони Бьюзен предложил использовать для быстрого запоминания информации ассоциативный

метод. Для того чтобы закрепить в памяти новое понятие, необходимо соотнести его с уже знакомым понятием, то есть провести между ними ассоциацию. Память устроена таким образом, что факты, связанные между собой, запомнить гораздо легче. Например, для скорейшего запоминания нового, незнакомого или иностранного слова нужно подобрать к нему другое, похожее по звучанию. Таким образом, человек привязывает новые знания к тем, которые уже имеются в его арсенале. Так работает ассоциативная память [2].

Ассоциативное мышление способствует развитию памяти и участвует в процессе генерации идей. Это полезно не только для людей искусства, но и для тех, кто хочет сделать свою жизнь лучше, ведь творчество – основа человеческого существования и развития отдельной личности и общества в целом.

Использование метода ассоциаций на уроках русского языка и литературы способствует развитию логического мышления школьников, их творческой активности, а также совершенствованию механизма запоминания, обогащения словарного запаса.

Например, при изучении темы «Части речи» обучающимся можно предложить составить ассоциативные цепочки к слову «огонь», используя сначала имена существительные, затем имена прилагательные, и далее только глаголы – так у школьников будут закреплены знания о том, что каждый предмет обладает определенными признаками и также определенным набором действий.

Использование ассоциативного метода в обучении дает возможность достигнуть поставленной в начале урока цели, направленной на запоминание учащимися нового материала [3, с.44].

Достаточно сложным в процессе использования ассоциативного метода в обучении является оценка ассоциативных ответов, но она наряду с уровнем знаний обучаемого позволяет также выявить некоторые свойства его личности, такие как, например, творческий потенциал, уровень ассоциативности, самостоятельность, направленность мышления. Процесс систематического анализа ассоциативных ответов обучающихся позволит оценить динамику развития личности, выявить их ценностные ориентации. Данная информация обладает достаточно высокой значимостью для учителя, ориентированного на воспитание обучающегося как личности. На уроке создаётся творческая обстановка, которая позволяет школьникам дать самооценку своего духовного потенциала, сравнить его с потенциалом одноклассников и ответить на вопросы: «Что Я могу?», «Что Я знаю?», «О чем Я думаю?», т.е. выполнить рефлексию своей деятельности на уроке, что способствует повышению интереса к изучаемому материалу, развитию творческого мышления, способности к принятию собственных решений.

Задача формирования коммуникативной компетенции является в на-

стоящее время одной из главных задач школы и в первую очередь уроков русского языка.

Обучение устному и письменному речевому общению (формирование коммуникативной компетентности) приобретает особую значимость в современной ситуации, когда неуклонно снижается уровень национальной языковой культуры в целом: и в средствах массовой информации, и в художественной литературе, и в публицистике, и в повседневном общении.

Содержание государственного образовательного стандарта по русскому языку ориентировано не столько на обучение орфографии и пунктуации, сколько на формирование языковой и духовной культуры школьников, умения думать, грамотно говорить и писать в разных условиях общения

При формировании коммуникативной компетенции возникает необходимость в речевой практике, организованной посредством создания естественных условий общения, взаимодействия с другими участниками учебно-образовательного процесса с их намерениями, целями, установками, эмоциональными состояниями, создания конкретных ситуаций, в которых возникает естественная потребность (в отличие от учебно-тренировочных ситуаций) использования речевых способов выражения мысли и конструирования [4, с. 6].

Особенно эффективны в такой речевой практике будут упражнения, основанные на развитии ассоциативного мышления, которые можно выполнять в любое удобное время. Они не только тренируют мышление, но и способствуют развитию речи, расширяя словарный запас.

Прежде чем приступить к применению ассоциаций в формировании коммуникативной компетенции учащихся, рекомендуется пройти небольшой психологический тест, позволяющий определить скрытые проблемы.

Инструкция к тесту: Запишите шестнадцать любых слов, которые первыми придут вам в голову. Для облегчения задачи ниже приводится список букв, на которые должны начинаться слова. Это будет ваш первый ассоциативный ряд из шестнадцати слов. Затем берите слова попарно и записывайте ассоциацию, возникшую от каждой пары слов. Вы получите ваш второй ассоциативный ряд, состоящий уже из восьми слов. Снова берите слова попарно и придумывайте ассоциацию к каждой паре. Получаете ассоциативный ряд из четырех слов. Следующий ряд будет состоять уже из двух слов. Подберите ассоциацию к последней паре слов. Это самая важная ассоциация, поскольку она вышла из вашего подсознания [5, с.131].

Список букв, на которые начинаются слова первого ассоциативного ряда: Т, Д, Б, М, Г, А, Ж, О, К, Р, В, Н, З, П, Л, С.

Этот тест использовал основатель психоанализа Зигмунд Фрейд и его последователи в работе с пациентами. Цепочка неконтролируемых,

случайных ассоциаций помогает заглянуть в подсознание человека и понять корень его проблем. Во время выполнения задания важно не думать долго, подыскивая наиболее подходящую ассоциацию, а говорить то, что первым приходит в голову.

Упражнения на развитие ассоциативного мышления, которые будут эффективны при формировании коммуникативной компетенции, предлагается использовать в виде своеобразной игры, в которую можно поиграть в начале урока, а также на этапе его завершения:

Упражнение 1. Придумайте первое слово, которое будет являться началом цепочки ассоциаций. А теперь подберите к нему следующие слова, продолжая цепочку. Например: кошка – шерсть – мягкость – гладкость и т. д.

Упражнение 2. Придумайте два не связанных между собой слова. Первое будет являться началом цепочки, а второе – ее концом. Ваша задача состоит в том, чтобы построить ассоциативную цепочку, которая свяжет между собой первое и последнее слово. Например: исходные слова – собака и машина. Составляем цепочку: собака – лай – прохожий – тротуар – дорога – машина.

Упражнение 3. Придумайте два-три исходных слова, а после подберите к ним ассоциации, имеющие связь с исходными по любому признаку или по нескольким признакам. Например: исходные слова – яркий и горячий. Ассоциации: свет, еда, печь, цвет.

Упражнение 4. Придумайте два-три слова и подберите к ним слова, которые связаны с ними со всеми одновременно. Например: Исходные слова – белый и холодный. Подбираем ассоциации: снег, мороженое, камень, металл.

Упражнение 5. Придумайте первое слово, а затем постарайтесь подобрать к нему необычную ассоциацию, которая не связана с исходным словом напрямую. Например: конверт. Первая ассоциация, которая обычно приходит в голову – письмо. Но вам нужна необычная. Для чего еще можно использовать конверт? Например, для хранения семян. Значит, ассоциация – семена.

Достаточно эффективны для развития коммуникативной компетенции учащихся будут упражнения, которые можно выполнять в группе. Количество участников может быть любое. Для записи слов удобнее всего использовать диктофон. Перед началом упражнения нужно выбрать ведущего, который будет задавать первое слово в цепочке, а также следить за процессом [7, с.12].

Упражнение 1. Ведущий называет первое слово. Затем все участники по очереди придумывают ассоциации к каждому последующему слову, составляя цепочку. Слова должны быть связаны по смыслу, то есть иметь прямую ассоциацию. Пример: дом – стройка – кирпич – завод – производство.

Упражнение 2. Это упражнение похоже на предыдущее, только теперь участники должны подобрать к исходному слову не прямую, а косвенную ассоциацию, то есть ту, которая возникает в голове именно у него. Пример: дом – деньги – ресторан – море – выигрыш.

После того как все участники назовут свои ассоциации, необходимо провести анализ и обмен мнениями. Каждый участник должен объяснить, почему он назвал именно такую ассоциацию. Например, у первого участника слово «дом» вызывает ассоциацию с деньгами, на которые он был куплен, поэтому он называет слово «деньги». У второго участника слово «деньги» вызывает воспоминания о дорогом ресторане. Третий участник может вспомнить о ресторане, в котором он побывал во время отдыха на море. Четвертый участник, услышав слово «море», подумал о путевке, которую кто-то из его знакомых выиграл в лотерею, поэтому назвал слово «выигрыш».

Таким образом, тренировка ассоциативного мышления позитивно сказывается на развитии воображения, помогает улучшить память, активизировать процесс творческого поиска, повысить качество жизни, а также укрепляет языковую практику, что в свою очередь способствует формированию и последующему развитию коммуникативной компетенции учащихся.

Литература

1. Алефиренко Н.Ф. Теория языка. Вводный курс: Учеб. пособие для студ. филол. спец. высш. учеб. заведений. – Москва: Издательский центр «Академия», 2004. – 368 с.
2. Богословская И.В. Ассоциативные связи слова и текста // Вестник ЧелГУ. – 2011. – №17. – URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/assotsiativnye-svyazi-slova-i-teksta> (дата обращения: 06.02.2021).
3. Гридина Т.А. «Своя игра»: ребенок в мире языка. Монография. – 2-е изд. – Екатеринбург, 2016. – 177 с.
4. Гридина Т.А. Лингвокреативный потенциал мотивационных эвристик детской речи // Психолингвистические аспекты изучения речевой деятельности. – 2017. – №15. – С. 5-16.
5. Коновалова Н.И. Перцептивные образы сознания в свете данных «Русского ассоциативного словаря» // Новая Россия: традиции и инновации в языке и науке о языке. Материалы докл. и сообщ. Междунар. научн. конф. – Екатеринбург: УрФУ, 2016. – С. 130-136.
6. Мелишникова О.А. Организация процесса обучения на основе методики ассоциативных связей (на примере преподавания литературы) / О.А. Мелишникова // Образовательные технологии: XIV межвуз. сб. науч. тр. – Воронеж: Центр.-Чернозем. кн. изд-во, 2005. – С. 150–154.
7. Пешехонова Т.Н. Репрезентация языковых и лингвистических знаний в структуре ассоциативно-вербальной сети автореферат дис. кандидата филологических наук: 10.02.19 – Москва, 2008. – 23 с.
8. Сапарова Д.Р. Культурное пространство цифрового поколения. Диссертация на соискание степени доктора философии (PhD): Алматы – 2020. – С. 3-4.

Р.Қ. Сейтқазы

Павлодар педагогикалық университетінің 2 курс студенті, Тарих-дінтану-21

Ғылыми жетекші: Н.Е. Кузембаев

ППУ жоғары мектебінің гуманитарлық ғылымдар доценті, тарих ғылымдарының кандидаты, Павлодар қ.

ҚАЗАҚ МЕМЛЕКЕТІНІҢ ТАРИХЫ: ҚЫПШАҚ ХАНДЫҒЫ, АҚ ОРДА, ҚАЗАҚ ХАНДЫҒЫ

Андатпа. Мақалада XV ғасырдағы Қазақ хандығының құрылуының жаңа қырларына қатысты мәселелер талқыланады. Бұл іс-шара Қазақстанның бүкіл кейінгі этносаяси тарихын анықтады, қазақ халқының ұлтқа бірігуіне, этникалық аумақтың, мәдениеттің дамуына ықпал етті.

Тірек сөздер: Қазақ хандығы, Қыпшақ хандығы, Ақ Орда, Қазақ хандары, саяси өмір, билік, халық.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы, связанные с распадом Казахского ханства в XV веке. Это событие определило историю следующего этноса Казахстана, способствовало развитию национального единства, этнической территории и культуры казахского народа.

Ключевые слова: Казахское ханство, Кипчакское ханство, Ак Орда, казахские ханы, политическая жизнь, власть, народ.

Summary. The article examines issues related to the collapse of the Kazakh Khanate in the 15th century. This event determined the history of the next ethnic group of Kazakhstan, contributed to the development of national unity, ethnic territory and culture of the Kazakh people.

Keywords: Kazakh Khanate, Kipchak Khanate, Ak Orda, Kazakh khans, political life, power, people.

«Қыпшақ» атауы ең бірінші рет 760 ж. ежелгі түріктің руникалық ескерткішінде аталады. Мұсылман деректерінде қыпшақтар тұңғыш рет араб географы Ибн Хордабехтің жылнамалық жағынан, түрік тайпаларының тізімінде көрсетіледі.

656 ж. Батыс түрік қағанаты құлағаннан кейін Алтай тауының солтүстік жағы мен Ертіс өңірін жайлаған қыпшақтардың едәуір мол топтары қимектердің басшылығымен тайпалар одағының өзегін құрайды. Алайда негізгі қыпшақ тайпаларының өзін өзі билеуге ұмтылған талабы VIII ғ. соңында оларды қимек федерациясынан бөлініп, олардан әрі, батысқа қара көшуіне апарып соғады. Бірақ қыпшақтар түбірлі тәуелсіздікке жете алмайды. IX–X ғғ. қыпшақтар тарихы қимектер тарихымен қоса өрледі. Қыпшақтар қимек қағанатына саяси тәуелді болады, конфедерацияға, сосын Қимек қағанаты құрамына кіреді [1, 242].

Хандықтың құрылуы. Қыпшақ ақсүйектері Шығыс Дешті қыпшақ тайпаларының қоныстық-өрістік жерін едәуір кеңейтуге себепші болған және Сырдария бойындағы Оғыздар мемлекетімен, Орта Азиядағы

Салжықтар, Хорезмашахтар және Қарахандар әулеттерімен соғысқа және соқтығыстарға әкеліп жеткізген XI ғ. бірінші жартысындағы оқиғалар қыпшақтар мемлекетін құрудың объективті себебіне айналды.

XI ғ. орта кезінде Дешті-Қыпшақтағы ыдыраушылықтың көзі болып келген қыпшақ пен куман тайпаларының көптеген топтары көшіп кеткеннен кейін, Қыпшақ хандығының саяси тірегі едәуір күшейіп, нығая түседі.

XI ғ. екінші жартысынан XII ғ. бірінші ширегі біткенге дейін қыпшақ хандарының жағдайы бірсыпыра тұрақтанып, саяси бірлігі біраз жақсарады. Бұған қарағанда, қыпшақтың этникалық-әлеуметтік қауымдастығында өз билігін бүкіл хандыққа жүргізе алатын жоғарғы хандар болғанға ұқсайды [2, 50].

Қыпшақ хандарының өкімет билігі мұра болып әкеден балаға қалдырылып отырған. Хандар шығатын әулеттік ру ел-бөрілі екен. Орда деп аталатын хан қосынында ханның дние-мүлкімен армиясының ісін жүргізетін басқару аппараты болған. Әскери-әкімшілік жағынан Қыпшақ хандығы көне түрік дәстүрлерін сақтап, екі қанатқа бөлген. Оң қанат қосынымен Жайық өзені бойында, Сарайшық қаласының орнында, сол қанат-қосынымен Сығанақ қаласында тұрған. Оң қанат екіншісінен күштірек болған. Хандықтың орталығы, тегі Торғай даласында болғанға ұқсайды. Әскери ұйымдар мен әскери-әкімшілік басқару жүйесіне айрықша маңыз берілген, өйткені олардан көшпелі тұрмыс ерекшелігі толық көрінген және олар көшпелі өмірге мейлінше сай, мейлінше қолайлы болған.

Қыпшақ қоғамы әлеуметтік және жіктік жағынан да тең болмаған. Мүліктік теңсіздіктің негізі- малға жеке меншік болып табылады. Негізгі байлық жылқының саны болған. Жазба деректер хабарына сүйенсек, қыпшақтар еліндегі көптеген кісілердің бірнеше мыңнан жылқысы болған, ал кейбіреулерінің жылқысының саны 10 мыңға жеткен және одан да көп болған деседі. Жеке меншікті бұзған адам қатал жазаланған. Қыпшақ отбасының меншігіндегі малға ру-тайпа белгілері- таңбалар басылған.

Соғыс тұтқындары есебінен толықтырылып жататын құлдар-қыпшақ қоғамының ешбір құқы жоқ тобы болған. Олар көбінесе сатылып отырған, олардың тек бір бөлігі ғана шаруашылықта жалшы малай ретінде пайдаланылған. Сөйтіп, қыпшақ хандығы қалыптасқан ертефеодалдық мемлекет болды, ол көнетүрік мемлекетінің дәстүрін дамытып, жалғастырды [3, 382].

Ал енді Ақ Орданың тарихына келетін болсақ, Ақ Орда Жошы ұлысының әскери сол қанатын құрайтын мемлекет ретінде қалыптасып, 240 жылға жуық өмір сүрген мемлекет. Ақ Орданың мемлекеттік құрылым ретінде қалыптасу процесін төрт кезеңге бөліп қарастыруға болады. 1) Ақ Орда алғаш құрылып, Алтын Ордамен саяси қатынасы қалыптасқан жылдар (1224–1245 жж); 2) Орда Ежен ұрпақтарының Ақ

Орданың дербестігі үшін жүргізген күрестері (1250–1370 жж.); 3) Орыс хан және оның ұрпақтарының Әмір Темір шапқыншылығына қарсы күрестері (1368–1378 жж.); 4) Орыс хан ұрпақтарының Әбілқайыр билігіне қарсы жүргізген күрестері нәтижесінде Ақ Орда «Қазақ хандығы» атауымен қайта жаңғыруы [4, 236].

Ақ Орда ұлысы Жошыға тиген үлес ретінде Қыпшақ-қазақтың жерінде құрылды. Ақ Орданың иелік жері Ертістен Сырдарияға, Саураннан Аралға дейін, тіптен Қараталдан Төменге, Женд, Барчкентке дейінгі – өлкені алып жатты. Бұл қазіргі Қазақстан жерінің шамамен 60–65 пайызын құрайды. Ұлыстың орталығы 1240–1243 жылдары Сығанаққа ауысқаннан кейін Ақ Орданың территориясы кеңейіп, мемлекеттің шекарасы белгілене бастады. Қазақ хандарының атасы Орыс хан-Барак хан және оның ұрпақтары Қасым хан, Хақназар ханның тұсында Қазақ мемлекетінің қазіргі территориясы толығымен қалыптасты.

Қазақ хандары әулеті Ақ Ордадан басталады. Орда Еженнен Орыс ханға дейін жеті ұрпақ, Орыс ханнан Керей-Жәнібекке дейін үш ұрпақ, Керей-Жәнібектен Кенесарыға дейін 13 ұрпақ жалғасады.

Қазақ даласындағы мемлекеттік үрдістің барлығы Ақ Орда кезеңінде жинақталып, Қазақ хандығы арқылы бізге жетті. Орыс ханның атасы Ерзен алғаш Сығанақты Ақ Орданың астанасы етеді. Орыс хан және оның ұлдары Сығанақ үшін шайқасқан болатын. Құйыршық хан сарайда хан тағына отыра салысымен Сығанаққа оралып сонда дүние салады. Сығанақ арқылы қазақтардың астана құру, бір орталыққа бағыну салты қалыптасты. Орталық құру кезінде Орыс ханнан бастау алатын Қазақ хандары династиясы қалыптасты. Қазақтың қарулы қолы Алаш мыңы осында жасақталды. Осылайша Алаштың (қазақтың) бірлік ұраны ел ұранына айналды. Оның басында Орда Еженнің ұрпақтары тұрды. Орыс ханның билік құрған тұсында Ақ Орда «Алаш елі» атанды [5, 5].

Ақ Орда қазақ ұлты, қазақ халқының қалыптасуының саяси ұйытқысы болды. Қазақ ұлты Қазақ даласын мекендеген бірыңғай түрік тайпаларынан құралды. Ұлттық негізін Үйсін, Дулат, Қаңлы, Арғын, Алшын тайпалары құрады. Кейіннен оларға Моңғол үстіртінен ауып келген Керей, Найман, Қоңырат, Меркіт, Жалайыр, Уақ қатарлы түрік тайпалары және моңғол шапқыншылығы кезінде мұнда келіп, қазаққа айналып кеткен моңғол тектес басқада тайпалар құрады. Ақ Орда шаңырағының астында олардың басы қосылды. Әмір Темір шапқыншылығы салдарынан Алтын Орда ыдырағаннан соң Ақ Орданың рөлі арта түсті. Ақ Орда Дешті-Қыпшақтың рухани орталығына айналды. Ақ Орданың ресми тілі қыпшақ. Қыпшақ диалектісіне негізделген шығыс қыпшақ тілі қазақ тілі болып саналды [6, 174].

Қазақ хандығы. Ортағасырлық Қазақстан аймағында қазақ мемлекеттігінің өмірге келіп, дамуы қазақ этносының өркен жаюындағы ұзақ жолында оның бірге кұралып қалыптасуы мен бірігіп нығаюы тұтастығын сақтап қалуы үшін аса зор маңызы болды. Жазба

материалдарда кейінгі ортағасырлық ірі мемлекет- Орталық Азия аймағында, евразия халықтары мемлекеттері жүйесінде елеулі рөл атқарған Қазақ хандығы туралы сенімді деректер аз емес. XV ғ. ортасынан бастап XVII ғ. дейін Қазақ хандығы бірде берік, бірде босаң тұрақтылық дәрежесімен ерекшеленетін шын мәніндегі бірыңғай саяси жүйе тұрғысында тіршілік етті. Ол өмірге келі, өркендеу және құлдырау кезеңдерін басынан өткерді, ал XVII ғ. жеке-жеке хандықтарға ыдырады.

Бұл хандықтардың жерлері негізінен алғанда сыртқы саяси оқиғалардың ықпалымен талай рет өзгерді.

Қазақ хандығының жері жөніндегі жазба материалдар мағлұматтарындағы мұндай қарама-қайшылықтар бұл мемлекеттің әр тұстағы даму кезеңінде оның басқарушыларының өз биліктерін нығайту жолындағы күресіндегі жетістіктері мен сәтсіздіктерін бейнелейді [7, 31 бет].

Қазақ хандығының шығуы Шығыс Дешті Қыпшақтың, Жетісудың және Түркістанның кең байтақ жерінде етек алған әлеуметтік-экономикалық және этно-саяси процестердің қорытындысы болды. Әр текті экономикасы көшпелі мал шаруашылығы мен отырықшылықты егіншілікті, сауда-қолөнер кәсібі бағытындағы қала шаруашылығы бар облыстардың табиғи интеграциясы негізінде XIV–XV ғғ. Бірыңғай экономикалық аймақтың құрылуы сол аймақтың барлық жерін саяси құрылымға біріктіруге жағдай жасады. Көшпелі және отырықшылықты аймақтың экономикалық, мәдени, қоғамдық-саяси байланыстарын нығайту қазақ рулары мен тайпаларының этникалық бірігуіне, халықтың қосылуының ұзақ мерзімді процесінің іс жүзінде аяқталуына мүмкіндік туғызды. Бұл жағдайлар өзіндік қазақ мемлекеттігін құрудың объективті себептері мен алғы шарттары болды. Қалыптасқан ірі этно-әлеуметтік мүдде ортақтығынан өз дара мемлекеттігіне және өздерінің әлеуметтік-теориялық мемлекеттік ұйым құруға талпынуы тек кейінгі уақытқа ұлтарды қалыптастыру уақытына ғана емес, сонымен бірге Орталық Азия аймағында негізінен алғанда осы заманғы халықтардың қосылуы аяқталып біткен орта ғасырға да тән еді [8, 180].

XVII ғ. Қазақ хандығындағы ішкі саяси өмір тұрақтылығымен ерекшелене қойған жоқ. Қазақ хандығы барған сайын бөлшектене түсті, феодалдық ала ауыздықтар күшейді. Көшпелі ақсүйектердің әр түрлі топтары өзара бақталастыққа берілді. Оңтүстікте іс жүзінде екі хан бекіді. Табаққұлдың мирасқоры Есім хан Түркістан қаласын өзінің астанасы етіп алды. Ташкентте Жәлім сұлтанның ұлы Тұрсын өзін тәуелсіз ханмын деп жариялады. Бірте-бірте үш жүздің әр қайсысында өз алдына жеке хандар пайда болды. Қазақ хандығының барлық әсіресе, оңтүстік және шығыс шептеріндегі сыртқы жағдай қиындай түсті. Бұхар ханы Иманқұл Ташкентті тартып алуға тырысты, кейбір сұлтандардың бөлініп шығу ниеттерін қолдап отырды. 1612 жылы қазақ әскерлерінің Бұхара төңірегіне шапқыншылық жасағанына жауап ретінде Иманқұл қазақ жеріне жорық ұйымдастырып, бірнеше қалалармен елді мекендер-

ді тонады. Ташкентте өзінің ұлын уәли етіп қойды. Көп кешікпей ол орнынан түсіріліп, өлтірілді. Бұған жауап ретінде Иманқұл қалада қанды қырғын жасады. Өзінің Ташкентке дәмеленуіне ол қазақтың екі ханының өзара жауластығын пайдаланды. 1627 жылы Есім хан Тұрсын ханды өлтіреді. Бір жылдан соң Есімнің өзі де қайтыс болады. Бұхар әскерлері Ташкентті қайтадан басып алады. Алайда Есім ханның мұрагері Жәңгір хан Бұхар билеушісін шығыстан келетін ортақ қатер-ойраттар шапқыншылығын тойтару үшін әскери одақ құру қажеттігіне көндіре алды [8, 181].

Тәуке хан билік еткен кезеңде (1680–1718) Қазақ хандығының нығайтылуы, қазақтардың қырғыздармен және қарақалпақтармен одақтасуы жоңғарлардың қазақ жерлеріне шабуылын уақытша бәсеңдетті. Олардың 1680 ж. Оңтүстік Қазақстанға шабуылдаған уақытында тек Түркістан қаласы ғана жоңғарлардың тонаушылығынан аман қалды. Өйткені онда әскерлерімен Тәуке хан болған еді. Жоңғарлардың салған ойраны Қазақстанның оңтүстігіндегі қалалар тіршілігінің бірте-бірте сөнуінің басты себептерінің бірі болды. Жоңғарлардың шапқыншылығы маңызды сауда жолдарын кесіп тастады, бейбіт халықтың шаруашылығына үлкен зиянын тигізді.

Бірақ біршама тыныштық ұзаққа созылмады. Жоңғарлардың қазақ жерлеріне шапқыншылығы 1710–1711, 1713 және 1718 жж. Етек алды. 1724–1725 жж. Жоңғарлар Түркістан және Ташкент қалаларын талқандады, ал 1723 – «Ақтабан шұбырынды» жылдары олар қазақтардың бір бөлігін этникалық территорияларынан тысқары шалғайға ысырып тастады. Көптеген қазақтар Орта Азияға қашты, мұның өзі жергілікті халықпен арадағы қатынасты ұшықтырмай қоймады; өзге бірсыпырасы батысқа, Ембіге, Жайық, Ор және ұяға дейін көшті. Қашып барған жерлерінде олар сол өзендердің төңірегіндегі ноғайлықтарды, башқұрттарды, еділ қалмақтарын, тіпті өз ағайындары – Кіші жүз қазақтарын да сыртқа ығыстырды. Билік жүргізетін территориялары мен қол астындағылар санының кемуі хандардың позициясын әлсірете түсті, жауластық пен ұрыс-талас күшейді. Осындай экономикалық және саяси қиын жағдайда Қазақстанның Ресейге қосылу мәселесі алға тартылды. Қазақтардың саяси, экономикалық және этно-мәдени тарихының бұдан арғы кезеңдері Ресейдің қазақ жерлерін отарлау уақытымен байланысты өрбиді [7, 251].

Ал енді жоғарыда айтылған нәрселермен ойымды қорытындылай келсем, жалпы Қыпшақ хандығының одан кейін, Ақ Орданың кейіннен Қазақ хандығының құрылуы-Қазақстан тарихындағы аса маңызды оқиғалардың бірі деп есептеуге болады. Сол кезде басталған этникалық дамуларды қазіргі уақытта ұлттық деңгейге жеткізіп, Қазақ халқының ұлт болып қалыптасуына ықпалын тигізіп, Қазақстан Республикасы деп аталатын жаңа мемлекеттің құрылуына негіз болып, идеологияның тарихи өлшеміне айналды деуге болады.

Әдебиеттер

1. Ахинжанов С.М. Кыпчаки в истории средневекового Казахстана. // История Казахской ССР. Том II. – А.: Ғылым, 1989. – С. 50-68.
2. Фрунзе. История Киргизской ССР. Том I. – А.: Кыргызстан, 1984. – 708 с.
3. Пишулина К.А. Юго-Восточный Казахстан в середине XIV – начале XVI в. (Вопросы политической и социально-экономической истории). –А.: Наука, 1977. – С. 236-237.
4. Муканов М.С. Этническая территория казахов в XVIII – начале XX в. – А.: 1991. – 36 с.
5. Пишулина К.А. Письменные восточные источники о присырдарьинских городах Казахстана XIV–XVII вв. // Средневековая городская культура Казахстана и Средней Азии. – А.: Наука, 1983. – С. 174-176.
6. Тынышпаев М. Материалы к истории киргиз-казахского народа. – Ташкент: Восточное отделение киргизского государственного издательства, 1925. – 108 с.
7. Кляшторный С.Г. Султанов Т.И. Летопись трех тысячелетий. – А.: Рауан, 1992. – 378 с.
8. Материалы по истории казахских ханств XV–XVIII в. (Извлечения из персидских и тюрских сочинений) – А.: Наука, 1969. – 655 с.

Р.Б. Сулайманова

Павлодар педагогикалық университетінің шет тілі:екі шет тілі мамандығының 4 курс студенті,

Ғылымы жетекшісі: М.С. Кулахметова

филология ғылымдарының кандидаты, профессор

БІЛІМ БЕРУДІ ЦИФРЛАНДЫРУ АЯСЫНДА ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа. Қазіргі кезеңде білім беруді цифрландыру мемлекет дамуының басым бағытына айналады, ол осы бапта ұсынылған «Білім беру» ұлттық жобасы сияқты нормативтік құжаттарда көрініс табады. Жобаның мақсаты – білімнің бәсекеге қабілеттілігі мен сапасын әлемнің жетекші елдерінің деңгейіне көтеру, сонымен қатар Қазақстан Республикасы халықтарының рухани – адамгершілік құндылықтары, тарихи және ұлттық – мәдени дәстүрлер негізінде үйлесімді дамыған және әлеуметтік жауапты тұлғаны тәрбиелеу. Сарапшылардың талдау нәтижелерінде біздің білім беруді цифрландыру саласының деңгейі дамыған жетекші елдер мен әлемнің көптеген елдерінен айтарлықтай төмен. Коронавирустық инфекция пандемиясы кезінде білім беру жүйесі тап болған білім беруді трансформациялау процесінің ерекшеліктері мен проблемалары анықталды. Осы мәселелерді шешу жолдары және білім беруді цифрландыруды сәтті дамыту үшін білім беру кеңістігін құру бойынша ұсыныстар ұсынылды.

Тірек сөздер: цифрландыру, цифрлық экономика, цифрлық трансформация, цифрлық сауаттылық, білім беруді цифрландыру.

Аннотация. На современном этапе цифровизация образования становится приоритетным направлением развития государства, что находит отражение в таких нормативных документах, как национальный проект «Образование», представленный в настоящей статье. Цель проекта – повышение конкурентоспособности и каче-

ства образования на уровне ведущих стран мира, а также воспитание гармонично развитой и социально ответственной личности на основе духовно-нравственных ценностей народов Республики Казахстан, исторических и национально-культурных традиций. По результатам анализа экспертов, уровень цифровизации нашего образования значительно ниже, чем в ведущих развитых странах и во многих странах мира. Выявлены особенности и проблемы процесса трансформации образования, с которыми столкнулась система образования во время пандемии коронавирусной инфекции. Предложены пути решения этих проблем и предложения по созданию образовательного пространства для успешного развития цифровизации образования.

Ключевые слова: цифровизация, цифровая экономика, цифровая трансформация, цифровая грамотность, цифровизация образования.

Summary. At the present stage, digitalization of education is becoming a priority for the development of the state, which is reflected in such regulatory documents as the National Project «Education» presented in this article. The aim of the project is to raise the competitiveness and quality of education to the level of the world's leading countries, as well as to educate a harmoniously developed and socially responsible person on the basis of spiritual and moral values, historical and national – cultural traditions of the peoples of the Republic of Kazakhstan. According to the results of expert analysis, the level of digitalization of our education is significantly lower than in the developed leading countries and most countries of the world. Features and problems of the process of transformation of Education faced by the education system during the coronavirus infection pandemic have been identified. Ways to solve these problems and proposals for creating an educational space for the successful development of digitalization of education were proposed.

Keywords: digitalization, digital economy, digital transformation, digital literacy, digitalization of education.

Біз цифрландыру процестері жаһандық сипатқа ие цифрлық дәуірде өмір сүріп жатырмыз. Цифрландыру қоғам қызметінің барлық саласын, соның ішінде білім беруді және қоғамның өзінің және қоғамдық қатынастардың даму базасына айналған. Білім беру цифрлық дәуірге сенімді өту үшін қажетті жағдайларды, алғышарттарды және зияткерлік сананы қамтамасыз ету факторы ретінде әрекет ете отырып, цифрлық трансформация процесінде ерекше рөл атқарады, онда басым міндет «цифрлық» уақытқа сәйкес келетін жоғары білікті мамандарды даярлау болып табылады. Тиісінше, бұл білім беру жүйесіндегі түбегейлі өзгерістерді қажет етеді, мысалы, білім беру бағдарламаларын, оқытудың әдістері мен ұйымдастырушылық формаларын өзгерту, сандық орта арқылы білім беру қызметінде цифрлық құралдар мен коммуникацияларды кеңінен енгізу және қолдану. Осыған байланысты білім беруді цифрландыру мәселелерін және оның әлемнің жетекші елдерінен сапасы, бәсекеге қабілеттілігі және т.б. бойынша біздің еліміздің білім беруінің артта қалуын негіздейтін өзекті проблемаларын зерделеу ғылыми зерттеулердің аса өзекті бағыты болып табылады. [1]

Педагогтардың пікірінше, қашықтықтан білім беру үдерісі аясында мынадай көрсеткіштер байқалады:

- оқу үлгерімінің төмен көрсеткіштері, өйткені оқушылар материалды қағаз жүзінде білім жақсы меңгереді;
- білім алушының шығармашылық қабілетін жоғалтуы, ауызша жауаптардан қорқуы;
- білім сапасына әсер ететін орындалатын тапсырмаларға формальды қатынасы;
- компьютердің психикалық және физикалық денсаулығына зиянды әсері;
- ақпаратқа қол жеткізуді құзыреттілікті меңгерумен теңестіргенде жалған құзыреттілік сезімі.

Жоғарыда айтылғандарға сүйене отырып, игеруге жататын білім саласын таңдай алатын адам туралы айтуға әлі ерте, өйткені оқушының жеке басын қалыптастыру процесі оқушы мен оқытушының тірі педагогикалық қарым-қатынасы болып табылады.

Педагог білім беру процесінде және білім беруді цифрландыру процесінде басты тұлға болып табылады. Бүгінгі таңда педагог кадрлардың цифрлық сауаттылығы мәселесі басты орында тұр. Онлайн-сабақтарды, онлайн-дәрістерді, онлайн тестілерді, онлайн-курстарды және т.б. дайындау үшін педагогтер ақпараттық және бағдарламалық құралдарды еркін меңгеруі қажет. Ол үшін біліктілікті арттыру орталықтарының жұмысын реформалау және бірлескен онлайн-қолдау жасау қажет. [2]

Жоғарыда айтылғанды негізге ала отырып, білім беруді цифрландырудың неғұрлым өзекті проблемаларына мыналар жататынын атап өткен жөн:

- қаржыландырудың жеткіліксіздігі; пысықталмаған заңнамалық база;
- білім беру деңгейінің тиісінше сапалы еместігі;
- заңнама нормаларының орындалуын бақылау, білім беру процесінің барлық субъектілерінің құқықтарын қорғау, білім беру саласындағы мемлекеттік кепілдіктердің сақталуы тетіктерінің болмауы;
- цифрландырудың білім алушылардың қалыптастырылатын кәсіби құзыреттеріне әсерін зерттейтін тетіктердің болмауы;
- цифрлық оқытудың педагогикалық теориясының болмауы;
- білім беру процесіндегі цифрлық өзгерістерге педагогтердің психологиялық дайындығының жеткіліксіздігі;
- білім беру жүйесіндегі өзгерістердің жеткіліксіз хабардар болуы. [2]

Сондай-ақ білім беруді цифрландырудың, білім беруді басқаруда цифрлық технологияларды қолданудың жағымды жақтарын атап көрсеткіміз келеді: материалды игеру дәрежесін бағалауды талдау, білім беру сапасын диагностикалау, мекеменің цифрлық көшірмесін жасау; оқу материалын сапалы цифрлық форматқа көшіру; түрлі елді мекендер мен шет елдерде электрондық білім беру ортасына және онлайн

платформаларға қолжетімділікті ашу есебінен ақпаратқа қолжетімділіктің өсуі. Әлемде және біздің елімізде қалыптасқан эпидемиологиялық жағдайға байланысты қашықтықтан білім беруге көшу цифрландыру процесінде білім беру жүйесінің әлеуетін, ресурстарын тексеруге айналды.

Ақпараттандыру жағдайында оқушылар меңгеруге тиісті білім, білік, дағдының көлемі күннен күнге артып, мзмұны өзгеріп отыр. Мектептің білім беру саласында ақпараттық технологияларды пайдалану арқылы білімнің сапасын арттыру, білім беру үрдісін интенсификациялау мен модернизациялаудың тиімді тәсілдерін іздестіру жұмыстары жүргізіліп жатыр. Бұл жұмыстардың тиімділігі мен нәтижелілігі бірнеше оқу-әдістемелік, психологиялық-педагогикалық мәселелердің шешімін ғылыми түрде негіздеуді талап етеді. Осы сұрақпен айналысатын ғалымдар оларды бірнеше бағыттарға бөліп отыр:

- Оқу үрдісіне ақпараттық технологияларды іске асырудың жүйелі ғылыми-әдістемелік жолын анықтау;

- Оқушылардың тәжірибелік іс-әрекетінде ақпараттық технологияларды пайдаланудың әдістемесін жасау;

- Мұғалімдердің ақпараттық технологияларды меңгеруі және оқу үрдісіне пайдалану бойынша кәсіби біліктіліктерін жетілдіру;

- Оқушыларды білім, білік, дағдыны меңгеру үшін ақпараттық технологияларды пайдалуға үйрету;

- Мектептің материалдық-техникалық базасын нығайту.

- Цифрлық білім беру ресурстарының сабақты өткізудегі тиімділігі:

- Сабақ барысында дайындалған сандық объектілерді мультимедиялық проектор арқылы демонстрациялау;

- Зертханалық жұмыстарды орындауда электрондық микроскоп, интерактивті модельдерді пайдалану;

- Білімді тексеруде компьютерлік тестілерді қолдану;

- Сабақ үстіндегі оқушылардың жеке зерттеушілік және шығармашылық жұмыстары.

- Цифрлық білім беру ресурстарының оқушылардың үй тапсырмасын орындаудағы тиімділігі:

- Үй тапсырмасын орындаудың және оған жауап берудің жаңа формасы арқылы оқушылардың пәнге деген қызығушылығы артады. Қабілеті төмен оқушылардың сабаққа қызығушылығы жоғарыласа, дарынды балалардың оқытудың зерттеушілік-ізденушілік деңгейі көтеріледі;

- Кез-келген уақытта оқушылар өздерінің білімдерін автоматты түрде тексере алады. Сонымен қатар, оқушы өз білімін автоматты түрде бақылау құрылғысы «жақсы», «өте жақсы» бағаларын қойса, қызығушылығы одан әрі жоғарылайды;

- Баяндама, ғылыми жоба, конференция, презентация дайындауда биологиялық объектілердің үлкен жинағы болып табылады. Оқушы

сабаққа, сыныптан тыс жұмыстарға қажетті қызықты мәліметтер мен деректер жинақтай алады;

– Энциклопедиялық бағыттағы сұрақтарға жауап ала алады;

– Мультимедиялық анықтамалық –сөздіктер мен анықтауыш – атластарды пайдалану мүмкіншіліктері артады;

– Оқушының өз мүмкіндігі мен материалды меңгеру мен қабылдау ерекшелігін ескере отырып, жаңа білімді оқып үйренеді.

Оқу процесі барысында цифрлық білім ресурстарының көптеген түрлері қазірдің өзінде қолданылып отыр: анимациялар, интерактивті суреттер мен сызбалар. Келешекте интерактивті тапсырмаларды да кеңінен қолдануға болады. Сабақ кезінде жоғарыда айтылған мүмкіншіліктерді кеңінен пайдалану қажет. Цифрлық білім беру ресурстары табиғи объектілер мен көрнекі құралдарды толықтырып отырады. Бұл кезде мұғалімнің оқыту барысында белгілі бір жағдайда бейімдеуге, оқушылардың дайындық деңгейін ескеріп, оқушылардың жеке шығармашылық потенциалын ашуға мүмкіншіліктер берері сөзсіз.

Электронды оқыту, яғни оқыту барысында цифрлық ресурстарды пайдалану жүйесі ең алдымен оқытушы мен оқушыға үлкен еркіндік береді. Бұл екеуінің де тұлғалық мүмкіндіктерін жүзеге асыруын қолайлы. Сандық білім беру ресурстары мұғалімді алмастыра алмайды, бірақ мұғалімге қосымша материалдарды ұсынады. Яғни сабақ мазмұнын ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың жаңа мультимедиялы мүмкіндіктерімен толықтыруға, оқушылардың назарын аса маңызды оқу тақырыптарына аударуға, қажет болған жағдайда оқушылардың назарын зерделенген көріністердің ерекшеліктеріне шоғырландыруға, оны көрнекі түрде көрсетуге мүмкіндік береді. Сабақтың мазмұнын қоғамда болып жатқан өзгерістермен, өмірлік тәжірибелермен, оқушының пәнге деген қызығушылықтарымен және тағы басқа құбылыстармен байланыстырудың қамтамасыз етуге де мүмкіндік береді.

Білім беруді цифрландыру – қиын әрі ұзақ процесс. ЖОО-дағы жұмыс тәжірибесі білім беруді цифрландыру процесін іске асыруға дайындықтың жоқтығын көрсетеді. Бүгінде жоғары оқу орындарының қаржылық, кадрлық, техникалық, бағдарламалық қамтамасыз етілу деңгейі лайықсыз. [3] Университеттерде цифрлық білім беру ортасын құрудағы проблемалардың бірі ЖОО-ның техникалық жарактануының әлсіздігі және Интернет желісінің өткізу қабілетінің төмендігі болып табылады. Жоғары оқу орындарында компьютерлер мен АКТ-жабдықтар жетіспейді, ал бар, көп жұмыс істемейді немесе моральдық тұрғыдан ескірген. ЖОО-лардың моральдық тұрғыдан ескірген компьютерлерін мектептерде немесе ЕБҚ мекемелерінде пайдалану өзекті болар еді. Университеттің ғылыми-педагогикалық құрамының сандық сауаттылығына ерекше назар аудару керек. Көптеген оқытушылар АКТ құзыреттіліктерін нашар меңгерген, бұл білім беру сапасының деңгейінде

көрініс табады. Оқытушылардың АКТ-құзыреттерін арттыру біліктілікті арттыру курстарының негізгі бағыты болуға тиіс. Оқытушыларға онлайн-лекциялар, онлайн-тесттер, онлайн-курстар және т.б. дайындау үшін цифрлық технологияларды еркін меңгеру қажет, ал Иккптенциялардың әлсіз деңгейінде (бұл барлық оқытушыларға қатысты емес) онлайн-курстар, тестілеу және бағалау жүйелерінің сәйкес келмейтін деңгейі құрылады. [4] Бұл бағытта білім беру процесінің деңгейін сапалы бағалау жүйесі жоқ. Онлайн-курстарды құру бойынша оқытушылар арасында конкурстық негізді қолдану және материалды ынталандыру үшін дұрыс ынталандыру өзекті болар еді. Сондай-ақ, бірыңғай портал немесе қашықтықтан оқыту бағдарламасын әзірлесін, онда барлық ЖОО-лар онлайн курстарға ашық қол жеткізе алады. Жоғары оқу орындарының бағдарламалық жасақтамасына келетін болсақ, лицензияланған бағдарламалар өте аз, ал бағдарламалардың демо-нұсқаларын пайдалану қазіргі заманғы ақпараттық-білім беру ортасында оқуды қамтамасыз етпейді. Сондықтан білім беруді цифрландыру саласындағы қаржы қаражатын салуды ұлғайту қажет, бөлінетін қаражат барлық шығыстарды жабуға жетпейді. Жасалған тұжырымдарға сүйене отырып, білім беруді цифрландыру процесін шетелдік тәжірибені, білім беру жүйесінің ерекшеліктерін, мемлекетіміздің цифрлық экономикасының жағдайын ескере отырып, әдістемелік тұрғыдан жүзеге асыру қажет екенін атап өтуге болады.

Әдебиеттер

1. Блинов В.И., Дулинов М.В., Есенина Е.Ю., Сергеев И.С. Проект дидактической концепции цифрового профессионального образования и обучения. – М.: Перо, 2019. – 72 с.
2. Андреев А.А. Онлайн-обучение как перспективная форма организации учебного процесса в современной цифровой образовательной среде // Взаимодействие субъектов образования в информационном обществе: опыт стран Европы и АТР: материалы международной научно-практической конференции / Ответственные редакторы М.Н. Туктагулова, М.В. Паршина. – 2018. – 8-10 с.
3. Магомедов А.М. Проблемы и тенденции развития цифрового образования // Педагогика и просвещение. – 2019. – № 2. – 134-142 с.
4. Вайндорф-Сысоева М.Е. Современные подходы к организации превышения квалификации современного педагога // Проблемы современного педагогического образования. – 2017. – № 57-3. – 16-23 с.
5. Андреев А.А. Современная цифровая образовательная среда // Актуальные проблемы развития вертикальной интеграции системы образования, науки и бизнеса: экономические, правовые и социальные аспекты: материалы VI Международной научно-практической конференции / Под ред. С.Л. Иголкина. – 2017. – 185-188 с.
6. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2010.
7. Қазақстан Республикасында білім беруді және ғылымды дамытудың 2020–2025 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасы. – Нұрсұлтан, 2020.
8. 2017–2021 жылдарға арналған «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасы. – Астана, 2017.

А.Н. Семащенко

магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Научный руководитель: З.К. Темиргазина

доктор филологических наук, профессор, г. Павлодар

ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ ТЕКСТ С ПОЗИЦИЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКОЙ ПРАГМАТИКИ

Андатпа. Лингвистикадағы ең даулы мәселелердің бірі-мәтіннің тілдік бірлік ретіндегі мәртебесі. Прагматиканың мәтінді қолданудағы мәселелерін зерттеу – ғалымдардың көркем мәтіннің прагматикасын зерттеуі ерекше қызығушылық тудырады.

Тірек сөздер: көркем мәтіннің ерекшелігі, лингвистикалық прагматика, көркем дискурс, автор, оқырман.

Аннотация. Одним из наиболее спорных вопросов в лингвистике является статус текста как языковой единицы. Особый интерес представляет изучение вопросов прагматики в применении к тексту: исследование учеными прагматики художественного текста.

Ключевые слова: особенность художественного текста, лингвистическая прагматика, художественный дискурс, автор, читатель.

Summary. One of the most controversial issues in linguistics is the status of a text as a linguistic unit. Of particular interest is the study of questions of pragmatics as applied to the text-the study of the pragmatics of a literary text.

Keywords: feature of a literary text, linguistic pragmatics, artistic discourse, author, reader.

Одной из наиболее спорных проблем в языкознании в эпоху цифровизации является статус текста как лингвистической единицы. Различие точек зрения по этому вопросу определяется тем, какому из аспектов изучения – структурному, семантическому, коммуникативному уделяется внимание. Текстцентричность в современных исследованиях не только позволяет глубже понять природу текста, но и рассмотреть как инструмент формирования мышления, указать связи языка и общества, взаимоотношения автора и читателя.

М.М. Бахтин указывал на диалогическую природу сознания и самой человеческой жизни. «Жизнь по природе своей диалогична. Жить – значит участвовать в диалоге: вопрошать, внимать, ответствовать, соглашаться [2, 81]. Образ себя самого для себя самого и мой образ для другого. Человек реально существует в формах я и другого («ты», «он» или «тап»). Но мыслить человека мы можем безотносительно к этим формам его существования, как всякое иное явление или вещь. [2, 105]

Интересна в этом отношении точка зрения Т. ван Дейка, который определяет текст как «коммуникативное событие», подчеркивая, что адекватное изучение текста должно учитывать его функционирование в процессе взаимодействия участников общения.

Э. Бенвенист писал о том, что «в мире существует только человек с языком, человек, говорящий с другим человеком, язык, таким образом, необходимо принадлежит самому определению человека» [4, 72].

К числу вопросов, которыми занимается прагматика, относят проблемы, связанные с субъектом речи (говорящим), адресатом (слушающим), стратегией и тактикой речевого поведения, также исследуются формы речевого общения, отношения между коммуникантами, интерпретация речи.

Исследователь Ю.Д. Степанов отмечает: «Прагматику можно теперь определить, как дисциплину, предметом которой является связный текст в его динамике – дискурс, соотнесенный с главным субъектом, с «Эго» всего текста, с творящим текст». [5, 59]

Текст так же, как и речевая деятельность, определяется условиями, задачей, мотивом, целью. Речевая деятельность имеет определенную четырехуровневую структуру, состоящую из мотива, рождающего потребность что-то передать другому человеку; эта потребность что-то передать воплощается в мысли, которая представляет собой лишь самую общую схему сообщения; формирования глубинно-смысловой структуры; формирование глубинно-синтаксической структуры; внешней реализации (А.Н. Леонтьев «Проблемы развития психики»)

Ученый-лингвист В.И. Карасик указывает, что особенностью художественного текста является его дискурсивность [2, 5]. Коммуникативная ситуация «Автор – читатель» разворачивается в неканонической с «отодвинутым фактором адресата»: «Я – ты – не здесь – не сейчас». [4, 31].

Коммуницируемая текстом ситуация общения с авторским текстом проигрывается читательским сознанием как бы в двух сферах: фактически рассказанной автором и собственно понятой читателем как адресатом. Читатель воспринимает автора как адресанта, выражая свое понимание позиции автора в таких фразах: *Автор (писатель, поэт) считает, что... Автор размышляет... Автор говорит, утверждает...*

Дискурсивный характер художественного текста и автора как коммуниканта свидетельствуют прототипические глаголы, обозначающие процесс речи процесс говорения:(автор говорит/ сказал(хочет сказать, что ...; «автор – беседует, восклицает, вопрошает убеждает, ; глаголы со значением речевого побуждения: автор приглашает к разговору о ..., наводит на размышления о ...» Данные глаголы выполняют важную коммуникативную функцию процесса передачи информации.

Так, в учебниках русской литературы следующие вопросы-задания: В чем автор обвиняет адресата в сонете 10? К чему призывает автор адресата в сонете 13? [6,20] Найдите и зачитайте в сонете строки, где автор заявляет о бессмертии любви [5,22]. Почему Гоголь так подробно рассказывает и приобретении шинели? [6, 177]. К чему призывает Л.Н. Толстой, работая над проектом переформирования армии? [6, 197] Почему в

конце рассказа («После бала») автор вновь вернулся к этому разговору. [6, 104] Какие вопросы задает нам, читателям, Л.Н. Толстой? [6, 216].

Следующим базовым признаком текста является его интенциональность. Интенция автора – возможность передать свое мироощущение, вызвать эмоциональный отклик, создать ментальную и языковую картину мира у читателя-адресата. Создание текста не является спонтанным действием, автор руководствуется определенными коммуникативными намерениями, направлением, которые выражаются в выборе языковых средств.

В тексте всегда можно услышать голос автора, его отношение к своему персонажу – эксплицитно или имплицитно, определить ценностные ориентации автора. Автор адресует чужому сознанию свои мысли, чувства, эмоции посредством художественного текста. Ю.М. Лотман в книге «Сотворение культуры» пишет: «Карамзин любил становиться в позу дилетанта, «друга Милых», светского человека, иногда кабинетного мудреца, юного стойка, поклонника богини Меланхолии. Все эти роли он охотно выставлял напоказ, и именно в таком образе рисовался он друзьям и читателям». (Лотман 1997, 209). Творимые образы-роли множатся, перерастая в литературный образ рассказчика.

Художественному тексту в рамках дискурса *Автор – текст – читатель* свойственна метафоричность. Автор сквозь «призму диалога» имплицитно противопоставляет обыденное видение мира необычному, вскрывающему сущность предмет. Постижение метафор читателем является одним из самых важных прагматических компонентов в понимании художественного текста [1,234].

Таким образом, художественный текст является результатом авторского и читательского понимания, фоновых знаний, преобразовываясь в художественный дискурс. Создавая текст, автор исходит из своих представлений об адресате создаваемого им текста, для него это «образцовый читатель» (У.Эко). Автор строит внутренний мир текста, воссоздавая особенности своего внутреннего миропонимания и создавая условия для интерпретации читателем. Читатель на основе своего актуального опыта воссоздает созданный мир автора. Под влиянием прочитанного адресат перестраивает свой внутренний мир.

Являясь материальным объектом, текст можно воспроизвести; понять и интерпретировать и создать свой мыслеобраз. Автор обеспечивает читателю новое познание мира и передает собственное отношение к изображаемому, выбирая языковые средства в соответствии с замыслом. Эта концепция рассматривает язык как коммуникативную деятельность, в которой субъект речи (говорящий «Я») выступает в качестве организующего центра. Именно говорящий, рассчитывая на коммуникативный эффект, обеспечивает отбор необходимых (прагматически обусловленных) языковых средств. Картина мира, моделируемая в тексте, оказывается пропущенной через индивидуальное сознание автора, что и опреде-

ляет имплицитно или эксплицитно выраженное присутствие субъекта речи в любом речевом произведении.

Литература

1. Арутюнова Н.Д. Язык и мир человека. – М.: Языки русской культуры, 1999. – 896 с.
2. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. Жанр: Культурология. Издательский дом: Искусство. Год издания: 1979.
3. Карасик В.И. О категориях дискурса / В.И. Карасик (tversu.ru)
4. Темиргазина З.К. Современные теории в отечественной и зарубежной лингвистике. – Павлодар, 2009. – 135 с.
5. Степанов Ю.С. Константы: Словарь русской культуры [Текст] / Ю.С. Степанов. – М.: Академический Проект, 2004. – 992 с.
6. Шашкина Г.З., Анищенко О.А., Шмельцер В.В., Полуянова А.Ю. Учебник «Русская литература для 9 класса общеобр. школ. Часть 1».

Съездұлы Дінмұхамед

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: А.С. Аманова

тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ САБАҒЫНДА БІЛІМ БЕРУ САПАСЫН АРТТЫРУ ҮШІН АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОЛДАНУ

Андатпа. Мақалада қазақстан тарихы сабақтарында білім беру сапасын арттыру үшін, көптеген тәжірибелік жұмыстар жүргізілуі туралы айтылады. Тарих сабақтарында ақпараттық технологияларды кеңінен қолдану қарастырылады.

Тірек сөздер: әдістеме, ақпараттық технология, тарихи карта, сандық оқыту қорлары.

Аннотация. В статье говорится, что проводится большая практическая работа по повышению качества обучения на уроках истории Казахстана, рассматривается широкое распространение информационных технологий на уроках истории.

Ключевые слова: методика, информационные технологии, историческая карта, ресурсы цифрового обучения.

Summary. The article says that a lot of practical work is being done to improve the quality of education in the history lessons of Kazakhstan, and the widespread dissemination of information technologies in history lessons is considered.

Keywords: methodology, information technology, historical map, digital learning resources.

Ақпараттық технологиялар өмір салтымызды түбегейлі өзгертті. Бүгінгі күні Қазақстанда мемлекеттік деңгейде ақпараттық технологияларды енгізу және дамыту бойынша көптеген ғылыми-зерттеу және тәжірибелік жұмыстар жүргізілуде. Мұндай қайта құрулар Қазақстан

Республикасының білім беру мекемелеріне, атап айтқанда орта мектептерге, гимназияларға, лицейлерге әсер етті.

Білім берудегі ІТ-ны дамыту тенденциялары ІТ төңкерісі ретінде анықталатын 10 бағытты қамтиды. Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы білім беруінде ақпараттық технологияларды дамытудың бұл бағыттары оқушылардың, мұғалімдердің, ата-аналардың және компьютер пайдаланушылардың өмірін елеулі түрде өзгертетін негізгі оқиғалар болып табылады.

Білім беруде ақпараттық технологиялардың дамуын жүзеге асыру үшін Қазақстан Республикасындағы мектептердің материалдық-техникалық базасын дамыту, орта білім беру ұйымдарының мұғалімдерінің біліктілігін арттыру, жаңа оқу жоспарлары мен білім беру бағдарламаларын әзірлеу бойынша жұмыстар жүргізіліп жатыр.

Қазақстанның көптеген жалпы орта білім беретін мекемелерінің өз порталдары мен сайттары бар. Олар ақпараттық, мониторингтік немесе білім беру сипатында болады, ашық қашықтықтан оқыту режимінде жұмыс істеуге, отандық цифрлық білім беру ресурстарын пайдалануға мүмкіндік береді.

Қазақстандық білім беру жүйесі үшін e-learning электрондық жүйесін барлық жерде енгізу қазір неғұрлым өзекті мақсат болып табылады. 2020 жылға қарай мектептердің оқу процесіне e-learning енгізуді аяқтау Қазақстан Республикасын үдемелі индустриялық-инновациялық дамытудың мемлекеттік бағдарламасының негізгі талабы болып табылады. Осыған байланысты, 2011 жылдан бастап мұғалімдердің АКТ-құзыреттілігін қамтамасыз ету үшін Қазақстанда электрондық оқыту жүйесін пайдалану және қолдану бойынша педагогтердің біліктілігін арттыру басталды.

Электрондық оқытуды енгізудің негізгі мақсаты білім беру процесінің барлық қатысушыларының үздік білім беру ресурстары мен технологияларына тең қол жеткізуін қамтамасыз ету болып табылады. Бұл оқыту сапасын, білім беруді басқарудың тиімділігін, сыртқы ортамен ақпараттық интеграцияны арттырады. Электрондық оқытудың табысты жұмыс істеуі үшін ҚР білім беруді дамытудың 2011–2020 жылдарға арналған мемлекеттік бағдарламасында электрондық оқыту жүйесін міндетті пайдалану бөлігінде орта білім берудің мемлекеттік стандартына бірқатар өзгерістер мен толықтырулар енгізу ұсынылды [40].

Тарихты оқыту да ерекшелік емес. Тарих сабақтарында ІТ және СОҚ қолдану: тарих пәнінің мазмұндық жағын жаңартуға ықпал етуге, білім алушылардың танымдық қызығушылығын жандандыруға, оқу іс-әрекетіне шығармашылық, ізденушілік сипат беруге, оқу процесін дараландыруға, оқушылардың дербес іс-әрекетін дамытуға әкеледі.

Сандық оқыту қорлары (СОҚ) – бұл білім беру процесінде пайдалану үшін қолданылатын сандық нысандағы (қарапайым және күрделі формадағы) мәліметтер жиынтығы. Мектептегі білім берудегі

өзектілік деңгейіне сүйене отырып, СОҚ әр түрлі түрлерін үш топқа біріктіруге болады.

Бірінші топ – баспа басылымдарының, аудио және бейнежазбалардың электрондық көшірмелері. Бұл қорды оқу материалымен танысу барысында, бекіту кезеңінде, семинар барысында пайдалануға болады.

Қазіргі уақытта бейнефрагменттердің бірнеше тақырыптық топтамалары жинақталған, мысалы: «Қазақтың ұлттық ойындары», «Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаев», «Қазақстанның ортағасырлық сәулет ескерткіштері мен қалалары», мемлекет қайраткерлерінің сөйлеген сөздерінің жазбалары. Музыкалық фрагменттерді тыңдау тарихи дәуірді сандар мен мәліметтер тұрғысынан ғана емес, мәдени аспект тұрғысынан да елестетуге мүмкіндік береді.

Екінші топқа жатқызуға болады:

– Электрондық оқулықтар мен дидактикалық құралдар-баспа басылымдарын толықтыратын жаңа ақпаратты ұсынуға арналған және оқушының алған білімі мен дағдыларын шектеулі дәрежеде тексеруге мүмкіндік беретін компьютерлік, педагогикалық бағдарламалық құралдар. Өкінішке орай, Қазақстан тарихы бойынша қолда бар оқулықтар СОҚ құруға қойылатын талаптарға толық сәйкес келмейді.

– Анимациялық карталар, мысалы, «Моңғол-татарлардың шапқыншылығы» және басқалары сабақта алынған білімді шоғырландыруға, жалпылауға және жүйелеуге арналған, оларды материалды қайталау кезінде немесе одан кейін, проблемалық мәселелерді талқылау кезінде де қолдануға болады.

– Энциклопедиялар – көмекші, толықтыратын, суреттейтін функцияны орындайды. Тарихты оқыту процесінде қолданылатын электронды энциклопедиялардың бірнеше түрін ажыратуға болады:

1. Тарихи энциклопедиялар: «Қазақстанның иллюстрацияланған тарихы»;

2. Жолсілтеме-энциклопедиялар: 10 CD «Мәдени мұра»;

3. «Қағаз» басылымдарының электронды нұсқасы болып табылатын энциклопедиялық сөздіктер мен анықтамалықтар: 10 CD «Кирилл мен Мефодийдің энциклопедиялық сөздігі».

– Оқытудың соңғы, бақылау кезеңіне бағытталған репетитор-бағдарламалар: Қазақстан тарихы бойынша тестер, «5+» тестілеу бағдарламасы. Бағдарламалық қабықшаларды қолдану («MiniTest-SL» бағдарламасы. Copyright (C) 2005–2013 Sergey Logoshny (Сергей Логошный), мұғалім мен оқушылар бақылау-өлшеу материалдарын өз бетінше жасай алады.

«Финист» компаниясының «Quick Exam System» тестілеу жүйесі оқушыларды тікелей тестілеуге арналған.

Осы бағдарламаны пайдалану кезінде оң жақтары:

Оқушылар үшін:

1. Нәтижелерді кейін қарай отырып тестілеу мүмкіндігі: % тиімділігі, бағалау, қателіктер, дұрыс жауаптар;
2. Қателіктеріңізді тез талдау – сұрақтарға дұрыс жауаптарды қадағалау;
3. Қысқа уақыт ішінде, әсіресе ауызша тақырыптарда бірнеше нұсқаны өңдеу мүмкіндігі;
4. Сынақ тестілерді өткізгеннен кейін оқушылар қайталанатын тақырыптарды өз проблемаларын анықтайды;
5. Пішіндер бойынша шеңберлерді толтыру бойынша мұқият жұмыс жүргізудің қажеті жоқ.

Оқытушылар үшін:

1. Білімді параллель бойынша, сынып бойынша, әр оқушының, тақырып бойынша бақылау, бірдей ақпаратты графикалық түрде алуға болады;
2. Мәліметтер қорын редакциялау, өзіңіздің жеке тесттеріңізді қою, тақырыптық тестілерді таңдау мүмкіндігі, осы бағдарламаны кез-келген сыныпта, кез-келген тақырыпта, оқушылардың кез-келген санында тестілеу үшін қолдану мүмкіндігі;
3. Оқушы сұрақтың жауабын таңдамас бұрын дұрыс жауапты қарай алмайды (бұл көптеген басқа тестілеу бағдарламаларында қарастырылмаған).

Айта кету керек, ҰБТ-ға дайындық әдістері мен құралдары арасында компьютерлік технологиялар қазіргі кезде ең маңыздылардың бірі болып табылады, өйткені олар әр түрлі пәндер бойынша оқушылардың білімдері мен дағдыларын тиімді, икемді және мағыналы түрде түзетуге мүмкіндік береді. Оқушыларды оқытудың компьютерленген нұсқасы оқушылардың нақты біліміне тұтас көзқарас құруға мүмкіндік береді, сонымен бірге әр оқушыға жеке көзқарас ұсынады.

Виртуалды тренажерларды, оқу зертханаларын, қашықтан қол жетімді зертханаларды және басқа да осыған ұқсас ресурстарды СОҚ үшінші тобына жатқызуға болады. Олар оқушыларда білімнің, біліктің және дағдылардың анық емес бөлігін қалыптастыру және дамыту, зерттелетін объектілердің немесе процестердің қасиеттерін зерттеу қажет болған кезде сұранысқа ие. «Мәдени мұра» жинағының «Тамғалы» компакт-дискіні пайдаланып, археологиялық экспедицияның атмосферасына енуге болады. 3D модельдеу бағдарламасы тарихи өткенді қалпына келтіруге мүмкіндік береді [41].

Жалпы мақсаттағы бағдарламаларды тарих мұғалімдері сәтті қолдана алады. Мұғалім тарапынан да, оқушылар тарапынан да Microsoft PowerPoint бағдарламалық жасақтамасында презентация құру арқылы пәнге қызығушылық пен оқытудың тиімділігін арттыруға болады. Бұл жағдайда оқушылардың үнемі қызығушылық танытуы келесі себептерге байланысты:

– компьютермен жұмыс істеу қажеттілігі, онсыз презентация құру мүмкін емес;

– интернетті қоса, кең ақпараттық өрісті пайдалану мүмкіндігі;

– презентация құру шығармашылыққа деген қажеттілікпен байланысты дизайнды пайдалануды көздейді;

– компьютерлік технологияларды жақсы көретін оқушылар үшін білімдері мен дағдыларын білімнің басқа саласында қолдана отырып, іс жүзінде қолдануға жақсы мүмкіндік бар.

Кабинеттің кітапханасында оқушылар мен мұғалім жасаған «Қазақстан тарихы 5–11 сыныптар» курсына арналған әр түрлі тақырыптағы презентациялар көп.

Кітапханалардың веб-сайттарын пайдалану кезінде оқытушылар мен студенттер үшін арнайы мүмкіндіктер ашылады: «Қазақстандағы ЖОО кітапханаларының электронды каталогтары» www.ecatalog.kz, Қазақстанның ғылыми-техникалық кітапханасы (ҚҒТҰ) www.rntb.kz, Павлодар облыстық ғылыми кітапханасы www.eksi.kz/library, «Қазақ мемлекеттік университетінің ғылыми кітапханасы» lib.kazsu.kz, «Қазақстан Республикасы Білім және ғылым министрлігінің орталық ғылыми кітапханасы» www.library.kz, Ресей мемлекеттік кітапханасы, «Хронос – Интернеттегі әлем тарихы».

Ақпараттық технологияларды білім беру үдерісіне енгізу үшін мұғалімге ғылыми-зерттеу және жобалау технологияларымен тығыз байланысты тарихты оқытудың мүлдем жаңа әдістемесін меңгеру қажет. Қазіргі уақытта құрылған оқу орталықтарын және оның нәтижелерін бағалауды әдістемелік қамтамасыз ету жетіспейді. Электрондық оқу құралдарын пайдалану әдістемесі енді жасалуда.

Ақпараттық технологиялар заманауи оқу үдерісіне тез еніп, мұғалімдер мен оқушылар үшін білім мен білім алу мүмкіндіктерін кеңейтеді.

Осылайша, ақпараттық технологияларды пайдалану ауыл мен қала білімі арасындағы алшақтықты жоюға көмектеседі. Оқушы өзінің тұрғылықты жеріне қарамастан, оның ішінде мүмкіндігі шектеулі бала тәулік бойғы білімге қол жеткізе алады, әлемдегі кез-келген елдің электронды кітапханаларының дерекқорларын қолдана алады.

Ақпараттық технологияларды қолдану мектеп оқушыларының сауаттылығын арттырып, оқу процесін автоматтандырудың арқасында мұғалімдерді күнделікті жұмыстардан босатуға мүмкіндік береді. Ақпараттық технологияларды, оның ішінде электронды оқыту жүйесінің жобасын пайдалану – білім беруді дамытудың мемлекеттік бағдарламасының маңызды бағыттарының бірі және оны жүзеге асыру Қазақстандағы білім беру жүйесін одан әрі жаңғырту үшін маңызды қадам болады.

Әдебиеттер

1. Тұрсын Х. Мектепте тарихты оқыту әдістемесі. – Алматы, 2004. – 206 б.
2. Жанысбекова Г.А., Шабанов Е., Жанысбеков А. Тарихты оқыту әдістемесі. – Шымкент, 2004. – 126 б.
3. Сейітқалиев Д. Сабақ түсіндірудің тиімді жолдары // Қазақстан мектебі. – 2006. – №3. – Б. 26-32.
4. Малахов Н.В. Оқушылардың картографиялық білімдерін қалыптастырудағы пәнаралық байланыстар. – М.: Білім, 2002. – 318 б.
5. Кучерук И.В. Тарих сабақтарындағы тәрбиелік ойындар // Тарихты мектепте оқыту. – 2004. – № 4. – Б. 163-168.
6. Панина Т.С., Вавилова Л.Н. Современные способы активизации обучения. – М., 2006. – 596 с.
7. Щукина Г.И. Активизация познавательной деятельности учащихся в учебном процессе. – М., 1979. – 157 с.

Г.Б. Табулова

студентка Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Научный руководитель: Г.С. Суюнова

д. филол. н., профессор, г.Павлодар

ЯЗЫКОВЫЕ ИГРЫ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Андатпа. Тілдік ойындар оқушылардың ауызекі сөйлеу әрекетін қалыптастыру тиімді құралы болып табылады, бұл орыс тілін оқытудағы ең маңызды мақсат болып табылады. Дәстүрлі формалармен қатар тілдік ойындарды орынды қолдану мұғалімге оқушылардың оқу белсенділігін арттыру, олардың бар топтарын жұмысқа тартуға көмектеседі.

Тірек сөздер: тілдік ойындар, сөйлеу дағдылары, тиімді оқыту, ойын түрлері, классификация, коммуникативтік дағдылар, оқу құралы.

Аннотация. Языковые игры являются эффективным средством формирования успешной речевой деятельности учащихся, что является важнейшей целью обучения русскому языку. Уместное использование языковой игры наряду с традиционными формами помогает учителю повысить учебную активность учеников, вовлечь в работу все группы обучающихся.

Ключевые слова: языковые игры, речевые навыки, эффективное обучение, виды игр, классификация, коммуникативные навыки, средство обучения.

Summary. Language games are an effective means of forming the successful speech activity of students, which is the most important aim of teaching the Russian language. Appropriate using of a language game along with traditional forms helps the teacher to increase the educational activity of students, to involve all groups of students into the work.

Keywords: language games, speech skills, effective teaching, types of games, classification, communicative skills, means of teaching.

В целях усвоения программы по русскому языку учащимся недостаточно одного только знания языка, необходимо также убедительно, последовательно излагать свои мысли, формировать письменную и устную речь.

Поскольку язык является средством общения, овладение им предполагает овладение искусством общаться, устанавливать контакты, налаживать коммуникацию с людьми. В связи с этим роль коммуникативных навыков, которые формируются в школе, очень важна.

Эффективное обучение языку предполагает применение специальных технологий и приемов обучения, направленных на формирование определенного навыка за определенный промежуток времени (в учебном процессе единицей исчисления является академический час).

Одним из инструментов эффективного обучения коммуникативным навыкам на уроках русского языка являются игровые технологии.

Изначально понятие «игра как средство обучения» в теорию обучения было введено чешским педагогом Яном Амосом Коменским, когда при изложении своих принципов обучения он утверждал, что обучение должно быть посильным и доступным [1].

Игра – вид деятельности, который доступен человеку с рождения. От поведения человека в игре зависят сильные и слабые черты характера, его манера поведения, способности к организации и творчеству взрослого человека. В процессе обучения игра способствует развитию у учащихся творческого воображения, памяти, мышления, формированию наблюдательности. Детям игры нужны для всесторонней подготовки к жизни, а взрослым – для отдыха, для снятия нервного напряжения, либо с целью нахождения выхода из какой-то сложившейся ситуации или принятию необходимого решения [2].

Игру можно определить, как один из видов деятельности человека, вид деятельности детей, который возник исторически и состоит в воссоздании действий взрослых и отношений между ними. Это один из способов физического, умственного и игрового воспитания [3].

Проведение игр доступно людям любого возраста, но необходимо соблюдать важное правило: игра должна соответствовать имеющимся знаниям, при ее использовании необходим учет возрастных особенностей учащихся, а также принцип доступности – от простого к сложному. В этом случае игра будет иметь развивающий характер.

Таким образом, игровую деятельность можно рассматривать как своеобразную сферу человеческой жизнедеятельности, имеющую свои особые формы и проявляющуюся в других видах деятельности [2].

В начальных классах существенную роль играет применение игровых технологий в обучении, способствующих формированию всех компонентов познавательной активности. Такие технологии учат младших школьников осознавать мотивы своего учения, поведения в игре и в жизни, актуализировать их познавательную и творческую деятельность и формируют способность прогнозировать ее ближайшие результаты [4].

В последующем игровые технологии стали применяться не только в начальных классах в силу возрастных особенностей учащихся, но и в классах среднего и старшего звена, представляя процесс обучения без

принуждения и напряжения. Эффективность игровых технологий объясняется их позитивным эмоциональным фоном. Учащиеся проявляют интерес к процессу познания и без напряжения с азартом (поскольку часть игр предполагает соревновательный характер) успешно усваивают учебный материал [5].

На уроках русского языка в зависимости от формируемых навыков широко применяются языковые игры. Языковая игра дает возможность учителю направить внимание учащегося в необходимую сторону, решить актуальные учебные и воспитательные задачи, при этом высокий мотивационный и познавательный ресурс школьника остается.

А.А. Александров определяет языковую игру так: **Языковая игра** – это вид дидактической игры, способствующий поддержанию интереса к учению и направленный на добывание знаний за счет собственных усилий, посредством раскрытия особенностей устройства и функционирования языка, скрытых при обычном его употреблении [5].

Существует множество классификаций языковых игр, однако основной является классификация игр по тематическому критерию: фонетические, лексико-фразеологические, морфологические, орфографические и синтаксические, которая разработана М.Ф. Строниным [6].

Рассмотрим подробнее каждый из вышеуказанных видов игр.

1) **Фонетические игры** направлены на формирование произносительных навыков учащихся. Разделяют собственно фонетические и коммуникативно-фонетические игры.

Посредством собственно фонетических игр учащиеся формируют навыки различения звуков: глухих/звонких, мягких/твердых согласных, получают представление об омофонах и омографах. Учащиеся учатся различать смысл слов, правильно их произносить (постановка ударения) и т. д.

Коммуникативно-фонетические игры направлены на совершенствование речевых навыков: темп речи, тембр голоса, расстановка речевых пауз, интонация и др.

В качестве примера приведем игру «Глухой телефон», в ходе которой участники команд на ухо произносят заданную скороговорку, а последний участник произносит ее вслух. Побеждает команда, чей игрок правильно проговорит скороговорку.

Еще одним примером является игра на развитие фонематического слуха, когда учащиеся слушают учителя и называют первый звук в произнесенном слове. Выигрывает тот, кто назвал все звуки правильно.

Навык различения слогов может быть закреплен в игре «Продолжай цепочку», когда один ученик называет слово, а следующий продолжает новым словом, при этом последний слог первого слова должен быть первым во втором слове. Например, *го-ра, ра-ма, ма-ли-на, на-сос, сос-на* и т. д. [6].

2) **Лексико-фразеологические игры** – это игры, направленные на выявление значения слова. Это могут быть сканворды, кроссворды, ассоциации, кластеры, ребусы и др. К данной категории игр также относятся игры на формирование устной речи. Например, описание картинки, объяснение задуманного слова, не называя само слово, составление фраз и т. д. Этот вид языковой игры очень активно используется учителями-предметниками.

Рассмотрим некоторые примеры лексико-фразеологических игр более подробно:

1. *Собери корзину.* Учащиеся раскладывают карточки со словами в корзины/коробки по их названию: «Овощи», «Фрукты», «Животные», «Деревья», «Птицы» и т.д. Данная игра особенно популярна среди детей дошкольного и младшего школьного возраста.

Еще одним вариантом могут быть карточки с рисунками, тогда у детей складывается связка «изображение-слово», и слово надежнее закрепляется в детском лексиконе.

2. *Три предмета.* Задается тема, ученик должен назвать три слова по заданной теме. Например, мебель – стол, стул, шкаф; посуда – чашка, тарелка, стакан, и т.д.

3. *Отгадай слово.* Ученики отгадывают загаданное слово путем вопросов, на которые ведущий отвечает только «Да» или «Нет» [7].

Данная игра возможна к применению практически по каждой пройденной теме, поскольку любознательность детей проявляется здесь максимально, а также совершенствуются навыки формулирования вопросов.

3) **Морфологические и словообразовательные игры.** Учащиеся распознают состав слова, способ его образования, учатся создавать новые слова. Например, подобрать слово по заданной схеме, создать морфемическую схему заданного слова, собрать дерево однокоренных слов и т.д.

1. *Игра «Один – много».* Учитель называет слова в единственном числе, а ученики во множественном числе или наоборот.

Данная игра очень интересна в 3 классе школы с государственным языком обучения при прохождении грамматической темы «Единственное-множественное число».

2. *Игра «Отгадай по признакам».* Ведущий называет признаки одного предмета, учащиеся отгадывают предмет. Особенностью является то, что ведущий использует прилагательные в роде, согласующем с существительным. Данная игра актуальна при прохождении темы «Имя прилагательное».

3. *Игра «Животные и люди».* Дети получают карточки с изображениями животных и применяют его название в описании человека. Например, храбрый как лев, трусливый как заяц и т.д. [8].

4) **Орфографические игры.** Их целью является закрепление навыков правописания морфем, слов, предложений. Это может быть словар-

ный диктант, задание найти ошибки в тексте, вставить отсутствующие буквы и т.д.

1. *Игра «Разбей цепочку»*. Учащимся дана цепочка букв, представляющая собой несколько предложений. Необходимо разбить слова и предложения.

2. *Игра «Закончи слово»*. Даны слова в разных падежных формах с отсутствующими окончаниями. Учащиеся вставляют подходящие по роду, числу и падежу окончания [6].

Данная игра особенно актуальна на уроке повторения перед контрольной работой (СОР или СОЧ).

5) **Синтаксические игры** направлены на закрепление правильного употребления слов в словосочетаниях и предложениях, управления ими. Примерами могут быть домино, когда учащиеся находят подходящее слово к заданному, при этом используя их в предложении. Или игра по принципу снежного кома, когда каждый последующий ученик дополняет ранее сказанное, тем самым делая предложение распространенным.

1. *Игра «Где точки и запятые?»*. Представлен текст без знаков препинания. Учащиеся расставляют знаки препинания на время. Выигрывает тот, кто правильно и быстро указал все знаки препинания.

2. *Игра «Сколько фраз?»*. Дан определенный набор слов из 4–5 слов. Необходимо составить максимальное количество фраз из этих слов.

3. *Игра «Найди схему»*. Даны предложения, по ним составить или найти из предложенных синтаксических схем или наоборот даны схемы, по ним составить предложения [5].

Применение игр на уроках русского языка повышает эффективность обучения. Учащиеся видят результаты своих занятий, появляется уверенность в собственных силах. Игра мотивирует детей к достижению более высоких учебных целей. Усваиваемые умения и навыки становятся более прочными.

Таким образом, в процессе игровой деятельности учащиеся как совершенствуют свои знания, так и свободно оперируют ими в разнообразной практической деятельности.

Анализируя роль игры, можно прийти к выводу, что она способствует оптимизации учебного процесса. Игровые формы увеличивают количество прорабатываемого на уроках грамматического и лексического материала, обеспечивают его усвоение, повышают качество обучения, формируют умения и навыки адекватного коммуникативного поведения иностранных студентов в социально значимых ситуациях межкультурного общения с использованием лингвистических, коммуникативных и социокультурных знаний.

Литература

1. Обучающие игры и их использование на уроках русского языка в 5–6 классах. – <https://infourok.ru/obuchayushchie-igri-i-ih-ispolzovanie-na-urokah-russkogo-yazika-klasse-3026657.html> (дата обращения: 8.03.2021 г.)
2. Тимирова Л.Ф. <https://urok.1sept.ru/articles/521073> (дата обращения: 8.03.2021 г.)
3. Баев П.М. Играем на уроках русского языка: Пособие для преподавателей русских школ. – М., 1989. – 88 с. (дата обращения 25.03.2021 г.)
4. Яблонская Н.В. Использование развивающих занятий, упражнений, игр на уроках русского языка. – https://xn--j1ahfl.xn--p1ai/library/ispolzovanie_razvivayushih_zanyatij_uprazhnenij_ig_212045.html (дата обращения: 8.03.2021 г.)
5. Александров А.А., Ишкильдина З.К. Лингвистические игры на уроках русского языка как средство формирования познавательной активности младших школьников. – http://elib.sfu-kras.ru/bitstream/handle/2311/68708/iuz_iaaza.pdf?sequence=1 (дата обращения: 8.03.2021 г.)
6. Железняк Н.О. Дидактические игры для развития речи на уроках русского языка в начальной школе. – <https://nsportal.ru/nachalnaya-shkola/russkii-yazyk/2020/01/05/didakticheskie-igry-dlya-razvitiya-rechi-na-urokah> (дата обращения: 8.03.2021 г.)
7. Использование игровых технологий на уроках русского языка в среднем звене. – <https://multiurok.ru/blog/ispolzovaniie-ighrovykh-tiekhnologhii-na-urokakh-russkogho-iazyka-v-sriedniem-zvienie.html> (дата обращения: 8.03.2021 г.)
8. Игровые технологии на уроках русского языка в 5–6 классах. – <https://pedsovet.org/publikatsii/russkiy-yazyk/igrovye-tehnologii-na-urokah-russkogo-yazyka-v-5---6-kllassah> (дата обращения: 8.03.2021 г.)

Е.Е. Терлеева

*студент Тобольского педагогического института им. Д.И. Менделеева
(филиал ТюмГУ), г. Тобольск,*

Научный руководитель: М.С. Выхрыстюк

доктор филологических наук, профессор, г.Тобольск

НОВОЕ НАПРАВЛЕНИЕ В ГУМАНИТАРНЫХ НАУКАХ – DIGITAL HUMANITIES

Андатпа. Мақала гуманитарлық ғылымдардағы жаңа бағыттың жұмыс істеуіне арналған, оның көрінісі диахрондық, синхронды және элеуметтік-мәдени аспектілер тұрғысынан талданады. Бұл тілдік құбылыстың одан әрі дамуы туралы гипотезалар жасалады. Сонымен қатар қазіргі уақытта гуманитарлық ғылымдар информатикамен қалай байланысатыны туралы мысалдар келтірілген.

Аннотация. Статья посвящена функционированию нового направления в гуманитарных науках, анализируется его проявление с точки зрения диахронического, синхронического и социально-культурного аспектов. Выдвигаются гипотезы относительно дальнейшего развития этого языкового явления. Кроме того, приводятся примеры, как гуманитарные науки соприкасаются с информатикой в настоящем времени.

Ключевые слова: гуманитарные науки, цифровые технологии, гуманитарная информатика, цифровые гуманитарии.

Summary. The article is devoted to the functioning of a new direction in the humanities, analyzes its manifestation from the point of view of diachronic, synchronic and socio-cultural aspects. Hypotheses are put forward regarding the further development of this linguistic phenomenon. In addition, examples are given of how the humanities come into contact with computer science in the present time.

Keywords: humanities, digital technologies, humanitarian informatics, digital humanities.

Цифровое (компьютерное) уже давно стало частью деятельности современных людей, в том числе и научной её сферы. В настоящее время развитие многих научных дисциплин пропорционально развитию информационных технологий, что индивидуально влияет на формирование каждой, а также способствуют их слиянию.

Сегодня естественные, социальные, гуманитарные и технические науки используют новейшие информационные технологии в своих исследованиях практически в равной степени. Говоря о гуманитарных науках и информатике, их междисциплинарном взаимодействии, используют термины Цифровая гуманитаристика, Computing in the Humanities или, чаще, Digital Humanities (DH). Направление стремительно развивается: проводятся конференции, летние школы. Так что это за направление?

Цель исследования – изучить новое направление в гуманитарных науках – digital humanities.

Актуальность данной работы заключается в том, что направление цифровых наук – важная тема, требующая разъяснений, поскольку поколение движется в направлении информатизации.

Для детального понимания сути направления следует провести синхронический и диахронический анализы и изучить историю появления digital humanities.

На русский *digital humanities* обычно переводят как «цифровые гуманитарные науки» или «цифровая гуманитаристика». Определений у этого термина не один десяток, обобщая их, можно сказать, что DH – это все виды применения информационных технологий и математических методов к решению задач в гуманитарных дисциплинах. Сюда же относят популяризацию гуманитарного знания с помощью digital-инструментов (яркий пример – проект «1917. Свободная история»).

DH является примером гибридизации науки, технической деятельности и искусства. В ней цифровые технологии играют роль прикладного методологического инструментария, помогающего достичь главной и основной задачи DH: «научные инновации, дисциплинарные кроссоплодотворения и демократизация знания». Новые технологии в DH не только сохраняют культурное наследие, но и анализируют огромную базу культурных данных, выявляют неизвестные причинно-следственные связи между различными факторами и явлениями, и, как следствие, со-

вершают новые открытия в гуманитарных науках. Отличительная особенность ДН как научной дисциплины в ее открытости – после проведения исследований результаты популяризируются в www, а все первоисточники, посвященные ДН, размещаются в свободном доступе.

Существует множество взглядов как на статус ДН в качестве научной деятельности и дисциплины, так и на период его возникновения.

Британская исследовательница Сьюзен Хокей прослеживает последующую историю Humanities Computing с 1949 года, когда итальянский священник-иезуит отец Роберто Буса поставил перед собой задачу создать базу данных всех слов с примечаниями комментаторов в работах Фомы Аквинского, объем которой составлял 11 миллионов слов. Чтобы реализовать собственные идеи, отец Буса обратился к председателю и главному исполнительному директору IBM Томасу Ватсону, после чего получил необходимую поддержку в виде специально написанной компьютерной программы. Таким образом, компьютерные технологии впервые были использованы в исследованиях на стыке теологии, лингвистики и истории.

Исследователь Долорес Бертон начинает обсуждение возникновения Humanities Computing в Великобритании и США в 1950-х гг., ссылаясь на то, что именно в это время европейская академическая среда начинает активно пользоваться возможностями компьютера (в основном, для создания словарей).

Профессор Таллер Манфред из Кельнского университета фиксирует первые попытки прояснить методологическую ситуацию междисциплинарной области, находящейся на границе между гуманитарными науками и информатикой, к 1962 г., когда в замке Вартенштайн (Австрия) группа ученых собралась для обсуждения применения компьютеров в антропологии. В настоящее время вопрос об описании взаимосвязи этих дисциплинарных миров остается нерешенным, так как число вариантов существенно возросло.

На самом деле формальные изучения гуманитарных предметов имеют богатую историю в XX веке – это и поэзия, и исторические базы данных, и стилометрия. Для лингвистов же работа с корпусами текстов и статистическими данными давно стала мейнстримом. Поистине новый расцвет интереса к точным методам в гуманитарных областях связан с появлением новых возможностей – доступа к электронным текстам, развитием методов их автоматического анализа, новыми мощностями хранения и обработки, новыми инструментами работы с данными.

«Цифровые гуманитарии» создают интерактивные карты переписки французских просветителей, строят социальные сети великих поэтов, основываясь на письмах и дневниках, создают 3D-модели Древнего Рима и автоматически превращают тексты голливудских сценариев в изображения.

Филологу или историку не обязательно быть программистом, хотя такие случаи прослеживаются все чаще: например, Борис Орехов, доцент школы лингвистики, защитил диссертацию по лирике Тютчева, а теперь преподает программирование на Python и анализ текстов Шекспира одновременно.

Как и любая междисциплинарная исследовательская область цифровых гуманитарных наук, расположена к командной и проектной работе. Здесь мало исследователей-одиночек, зато много небольших research groups и research projects с разделением труда.

Открытий в области цифровых наук довольно много. Например, именно цифровые гуманитарии с помощью статистики раскрыли Джоан Роулинг, когда та выпустила книгу под мужским псевдонимом, и выяснили, что атрибуция (определение авторства) художественного текста на основе частотностей слов работает удивительно хорошо. Автор может подписаться любым другим именем, но изменить стиль так, чтобы обмануть компьютер, оказывается не так-то просто.

А изучая социальные сети персонажей, выяснилось, что плотность сети в комедии, например, устойчиво выше, чем в трагедии. И это хорошо согласуется с догадками литературоведов о том, что комическое больше нуждается в речевом выражении, чем трагическое (убивать, страдать и умирать можно и молча; а вот смеяться и высмеивать – едва ли).

Что же должны уметь «цифровые гуманитарии» и чем они занимаются?

Во-первых, это междисциплинарная область, поэтому базовое образование может быть разным. Среди специалистов в области Digital Humanities есть философы, литературоведы, социологи, историки, педагоги, журналисты, психологи. Во-вторых, нет такой отрасли гуманитаристики, куда бы не проникли компьютерные технологии. На втором этапе к этим базовым знаниям добавляются компетенции в области компьютерных наук. Конечно, такой специалист должен обладать навыками программирования, веб-дизайна, создания баз данных. В некоторых случаях пригодятся знания в области статистики и теории вероятностей. В-третьих, глубокие знания в сфере IT нужны далеко не всегда. На сегодняшний день существует множество готовых программных продуктов, позволяющие реализовывать собственные аналитические задачи и при этом не погружаться слишком глубоко в математические основы работы подобных инструментов. Очевидно, что со временем таких вспомогательных программ станет больше.

В последние десятилетия многие прикладные задачи, характерные для гуманитарных наук, требуют реализации необходимых компетенций в области точных и компьютерных наук. Можно сказать, что за последние два десятилетия развитие компьютерных технологий существенно изменило научное пространство. Стали появляться исследовательские

ресурсы, которые ранее просто не могли быть реализованы технически: это лингвистические корпуса и конкордансы, исторические и текстовые базы данных, электронные библиотеки, предлагающие доступ к редким или уникальным изданиям и памятникам, снабженные разметкой и поисковыми возможностями, геоинформационные системы, позволяющие визуализировать географическое распределение тех или иных данных и многое другое. Создание подобных ресурсов, которыми ежедневно пользуются тысячи гуманитариев – одна из задач Digital Humanities.

Компьютер может хранить и обрабатывать огромное количество данных, эти данные сортируются по различным параметрам и алгоритмам, а также визуализировать результаты такого анализа. Без использования компьютерных аналитических инструментов тысячи интереснейших научных проектов не смогли бы визуализировать социальных сетей писателей посредством анализа их писем и установления авторства текстов до картографирования торговых путей в античности и создания виртуальных музеев. В некоторых отраслях гуманитарных наук такие проекты создают настоящую революцию. Например, на наших глазах эти радикальные изменения в изучении литературы не только открывают новые задачи и методы анализа, но и меняется сам характер взаимодействия исследователя с текстом, которого он изучал

Рассмотрим подробнее, как развивается гуманитарная цифровизация в России.

В России есть всего несколько вузов, где существуют образовательные программы, нацеленные на подготовку таких специалистов. В 2019 году в число этих вузов вошел Уральский федеральный университет.

С 2016 года в **России существует сообщество Russian Digital Humanities Network** с целью укрепления партнерских отношений в области ДН, совместного научного и образовательного взаимодействия в сфере цифровых гуманитарных наук в России и за ее пределами.

Российское сообщество Digital Humanities объединяет научные коллективы, которые занимаются исследованиями в гуманитарной области по спектру дисциплин, применяющих цифровые методы и технологии. На сегодняшний день российское научное сетевое сообщество в области цифровых гуманитарных наук существует два года. Его создание было инициировано Сибирским федеральным университетом (СФУ) – мощной структурой, объединяющей основные вузы Красноярска. Digital Humanities Russia выросло из европейского международного сообщества European Association for Digital Humanities. На официальном сайте сообщества можно найти меморандум и письмо от европейской ассоциации, в котором ее члены подтвердили легитимность российской организации, основанной в СФУ. По словам создателей, миссия проекта – укрепить партнерские отношения в области ДН и вместе работать над проектами в сфере цифровых гуманитарных наук в России и за ее пределами. Кроме того, сообщество всегда открыто для новых членов.

Чем занимаются в Digital Humanities в России: в самом профессиональном сообществе сегодня много споров по поводу того, что именно входит в сферу ДН. Несмотря на то, что эта область деятельности имеет колоссальный фундамент, она не имеет четкого определения, в результате чего разными специалистами трактуется по-разному. Сегодня специалисты цифровых гуманитарных наук проводят исследования с помощью средств цифровой коммуникации и работают с электронными данными. Они создают компьютерные приложения в литературоведении, лингвистике, культурологии, истории и в междисциплинарных отраслях знаний, развивают цифровое искусство (архитектуру, музыку, театр, цифровые игры в образовании и связанные с ними направления), занимаются созданием, обслуживанием и продвижением ресурсов в цифровых гуманитарных науках. Кроме того, они внедряют цифровые гуманитарные науки в образовательный процесс и открывают новые возможности, решая вопросы и трудности, возникающие при разработке и использовании новых «цифровых» методов работы с текстовыми и визуальными данными.

Помимо информационных технологий, в области Digital Humanities используют различные математические исследования. Специалисты ассоциации «История и компьютер» приглашают математиков и просчитывают серьезные вероятностные математические модели разных исторических процессов. Например, высчитывают вероятность миграции какого-либо сообщества из одной местности в другую или вычисляют влияние урожаев в определенный исторический период на развитие конкретного сообщества и так далее. Такая работа строится на симбиозе математики, программирования и исторических исследований.

Чаще всего, профессиональные встречи членов Digital Humanities в России происходит на различных конференциях. Одна из ведущих конференций для обсуждения проектов – большая конференция «Информационные технологии в гуманитарных науках» в СФУ, которая проходит раз в два года и куда съезжаются специалисты с разных стран.

Название «цифровая гуманитаристика» или «цифровые гуманитарные науки» апеллирует прежде всего к решению научных задач, но реально сфера приложения навыков в области Digital Humanities значительно шире. По сути, «цифровой гуманитарий» – это человек, умеющий формализовывать различные виды данных и анализировать их по тем или иным параметрам с помощью различных компьютерных программ. Специалист в области Digital Humanities – это не столько ученый, сколько аналитик, владеющий определенным набором компьютерных инструментов, в то же время анализируемые данные могут быть самими разными.

Подводя итоги следует подчеркнуть, что информационная эпоха предъявляет новые требования к системе гуманитарного знания и оказывает значительное влияние на гуманитарные науки, расширяя доступ к

материалам для исследования, обеспечивая ученым широкие возможности для сотрудничества, открывая целый ряд новых исследовательских методов. Одним из стремительно развивающихся направлений в развитии гуманитарных наук в последнее десятилетие стала «Цифровая гуманитаристика» («Цифровые гуманитарные науки», «Digital Humanities»), которая представляет собой междисциплинарную область исследований, где технологичный инструментарий подчинен решению содержательных задач, формированию современной исследовательской тематики, развивающей представление о гуманитарных науках. ДН обеспечивает многопрофильный подход к исследованию, стремится найти баланс между логикой средств и логикой содержания гуманитарных исследований. Стремительное развитие Digital Humanities убедительно показывает приоритетность междисциплинарных исследований, объединяющих методики и практики гуманитарных, социальных и вычислительных наук с целью изучения возможностей применения и интерпретации новых цифровых и информационно-коммуникационных технологий в гуманитарных науках и образовании.

В последние годы в развитии Digital Humanities наблюдаются новые тенденции, в том числе: 1) происходит институционализация, создание постоянных структур, учебных и исследовательских подразделений (центр, лаборатория, институт, департамент, кафедра, факультет, школа) в крупных университетах, научных организациях и др., что свидетельствует о принятии сообществом Digital Humanities как инновации и включения этого направления в ключевые направления научнообразовательной деятельности во всех регионах мира; среди исследованных нами 430 структур Digital Humanities из 42 стран мира подобные структуры составляют более 75%; 2) усиливается внимание к образовательной деятельности в области Digital Humanities, осуществление образовательных программ и курсов разного уровня в сфере Digital Humanities (магистерские и аспирантские программы, краткосрочные тренинги и курсы); это направление деятельности является одним из основных для 26% исследованных нами 323 структур Digital Humanities; 3) среди наиболее часто встречающихся направлений деятельности в области Digital Humanities все заметнее становятся прикладные разработки: в 22% изученных структур исследуются информационно-коммуникационные технологии и возможности их применения, разрабатываются и внедряются новые цифровые инструменты, методы и модели; специалисты более 27% структур создают различные цифровые ресурсы, сервисы и платформы, мобильные приложения, мультимедийные системы, 3D-модели, ГИС-объекты и др.; в 7% структур разрабатываются онлайн-инструменты для обучения. Digital Humanities расширяет представление о новом формате гуманитарных наук, предложенное в начале 2000-х гг. гуманитарной информатикой, основанной на гибком сочетании фундаментальных и прикладных исследований и ориентированной на гуманитарное осмысление

условий и перспектив развития современного общества, на внедрение современных методологических подходов и исследовательских методик в гуманитарные науки, на поиск междисциплинарных методов исследования. Развитие Digital Humanities не означает необходимости отказа исследователей от традиционных методов изучения гуманитарных наук и массового перехода на цифровые технологии. Однако сегодня невозможно развивать гуманитарные науки, игнорируя господство информационных технологий в мире. Овладение цифровыми инструментами и методами позволяет исследователям расширить исследовательскую базу в области гуманитарных наук. При этом если сегодня вычислительная техника и информатика имеют важное значение для гуманитариев, которые осваивают новую инструментальную базу и информационную среду, то уже в ближайшее время начнется обратный процесс, когда гуманитарии внесут существенный вклад в развитие вычислительной техники и информатики.

Литература

1. Пруденко Я.Д., Кузьмина Д.Ю. Гуманитарные науки в цифровой век или неотвратимость дисциплинарной гибридации // Международный журнал исследований культуры. – 2012. – № 3. – С. 17-23.
2. Российская ассоциация цифровых гуманитарных наук [Электронный ресурс]. – URL: <http://dhrussia.ru/#o-nas>
3. Таллер М. Дискуссии вокруг Digital Humanities (пер. с англ. Е.А. Лубанец, ред. перевода И.М. Гарскова) // Историческая информатика. – 2012. – № 1.

И.Н. Трофимова

студентка Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Научный руководитель: Г.С. Суюнова

доктор филологических наук, профессор, г. Павлодар

ДИСКУССИЯ КАК МЕТОД ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНЫХ НАВЫКОВ УЧАЩИХСЯ

Аңдатпа. Баяндамада сабақ үстінде пікірталас өткізудегі психолого-педагогикалық, логикалық, лингвистикалық және әдестемелік негіздеріне қорытынды жасалып, ауызша, дайындалмаған сөйлеу барысында білім білік дағдыларды дамытуда пікірталастың ең тиімді құрал болып табылатына дәлелдер келтірілген.

Тірек сөздер: коммуникативтік, пікірталас, әдіс, ауызекі сөйлеу, оқыту.

Аннотация. В статье предлагается анализ психолого-педагогических, логических, лингвистических и методических основ обучения дискуссии на уроках, обосновывается положение о том, что дискуссия является эффективным средством развития навыков и умений устной неподготовленной речи.

Ключевые слова: коммуникативный, дискуссия, метод, устная речь, обучение.

Summary. In the report offers psychological and pedagogical, logical, linguistic methodological foundations for teaching discussion on the lesson, justifies the position that

discussion is an effective means of developing skills and the ability to learn untrained speech.

Keywords: communicative, discussion, method, oral speech, training.

В настоящее время одной из важных задач в обучении школьников становится задача формирования активной и мобильной личности. Профессиональная и социальная успешность определяется способностями к принятию ответственности, быстрой адаптацией к изменяющимся обстоятельствам, способностью осваивать новые формы мышления и деятельности под решение конкретных задач.

Сегодня становится понятным, что современное образование не способно обеспечить выпускников теми знаниями, которых требует современность. Личность, выпускаемая сегодняшней школой, сталкивается лицом к лицу с непреодолимыми проблемами, которые невозможно решить с помощью знаний, полученных в современных школах. Перед современной системой образования стоит задача оформления новых педагогических технологий, обеспечивающих решение социально-педагогических задач формирования у молодых людей активной, инициативной и ответственной гражданской позиции.

На сегодняшний день задача каждой общеобразовательной школы – подготовить своего ученика к дальнейшему саморазвитию и самообразованию, который будет способен креативно и инновационно мыслить, в частности, уметь интегрировать свои навыки.

В Государственной программе развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы делается акцент на формирование коммуникативной компетенции у школьников [1]. Коммуникативная компетенция понимается как способность общаться на различные темы и доносить свою мысль и в межличностном. И в профессиональном общении. При этом необходимо наличие коммуникативных навыков – способностей одного человека взаимодействовать с другими, при этом правильно интерпретируя получаемую информацию и передавая ее.

В работе М.Т. Баранова и Т.Д. Ладыженской коммуникативная компетенция определена как совокупность умений человека, адекватных для определенной социальной среды и включающих в себя знание культурных норм в общении, традиций и обычаев, владение этикетом, воспитанность, грамотное использование коммуникативных средств [2, с. 368]. Подчеркивается, что коммуникативный подход имеет своей целью сформировать у учеников навыки говорения на русском языке. Кроме того, коммуникативная компетенция помогает определить возможность учащегося говорить.

Таким образом, коммуникативная компетенция предполагает умение учащегося владеть базовыми навыками, такими, как аудирование, говорение, чтение и письмо.

Э.В. Бибикова понимает коммуникативную компетенцию «как системное образование в совокупности мотивационного, функционального

и рефлексивного компонентов», подчеркивая при этом, что сам процесс активизации общения прямо пропорционально связан с процессом активизации речевой деятельности на уроке [3, с. 42]. В свою очередь, И.А. Зимняя характеризует речевую деятельность как «процесс формирования и формулирования мысли. Поэтому предмет мысли ученика (т. е. то, о чем он хочет сказать, или то, что он хочет понять) должен быть ему интересен, ясен, и доступен для понимания» [4, с.38].

Исследователи описывают структуру коммуникативной компетенции, представленную несколькими звеньями: речевое, компенсаторное, языковое, социокультурное, учебно-познавательное. Овладеть всеми этими звеньями крайне важно для ученика. Не менее важно для него овладеть лексическими, грамматическими, фонематическими средствами, без которых грамотное общение не может быть построено.

Как отмечалось нами выше, раскрытие способностей каждого ученика, воспитание личности, готовой к жизни в высокотехнологичном, конкурентном мире – основные задачи современной школы. Данные задачи невозможно решить только средствами традиционного подхода к преподаванию, при котором ученик остается объектом обучения. Необходим переход к такой стратегии, при которой ученик превращается в субъект образовательного процесса, то есть не только получает знания, передающиеся преподавателем, но и умеет сам их добывать и пользоваться ими в жизни.

В этой связи в педагогике разворачиваются исследования по изучению метода дискуссии как наиболее эффективного для развития коммуникативных навыков учащихся.

Дискуссия – это метод обсуждения и разрешения спорных вопросов. В настоящее время дискуссия является одной из важнейших форм образовательной деятельности, стимулирующей инициативность учащихся, развитие рефлексивного мышления. В отличие от обсуждения как обмена мнениями, дискуссией называют обсуждение-спор, столкновение точек зрения, позиций и т.д. Но ошибочно считать, что дискуссия – это целеустремленное, эмоциональное, заведомо пристрастное отстаивание уже имеющейся, сформированной и неизменной позиции. Дискуссия – равноправное обсуждение учителями и учениками дел, планируемых в школе и классе и проблем самого различного характера. Она возникает, когда перед людьми стоит вопрос, на который нет единого ответа. В ходе ее люди формулируют новый, более удовлетворяющий все стороны ответ на стоящий вопрос. Результатом ее может быть общее соглашение, лучшее понимание, новый взгляд на проблему, совместное решение.

Для методики обучения дискуссии важной является проблема разграничения монолога и диалога. Лингвистами не выработана единая точка зрения относительно природы монолога и диалога. Отмечается, что существенной характеристикой диалога является, прежде всего, его реактивность, а монолога – развернутость речи, причем ряд исследова-

телей считает, что границы между ними неопределенны (Л.П. Якубинский, З.В. Валюсинская, М.П. Кожина и др.) [5, с. 96-104], [6, с. 299-313], [7, с. 92].

В случаях совместной познавательной деятельности, например, при проведении дискуссии, как монологические, так и диалогической речи является недостаточными.

В ученической дискуссии велика роль высказываний учителя, они могут быть довольно продолжительными при определении темы дискуссии, то есть при создании проблемной ситуации на уроке, предполагающей рассогласованность мнений участников; реплики учителя также важны для создания такого условия проведения дискуссии, как взаимность выступлений учащихся и т. д. Но главной задачей учителя является организация качества дискуссии: высказывания учащихся должны быть достаточно развернутыми и аргументированными, школьники должны развивать умение отстаивать свою точку зрения, используя разные способы доказательства, применяя различные виды аргументации, применения в дискуссии как диалогической, так и монологической форм речи.

Рассматривая методические основы обучения дискуссии на уроках, мы опираемся на принцип ситуативности, который является одним из ведущих принципов методики обучения устной речи. Дискуссионная речь на уроках русского языка характеризуется отнесенностью к учебно-научному стилю речи, широкой представленностью текстов-рассуждений. Особенностью дискуссионных рассуждений является присутствие нескольких тезисов и систем аргументации для одного вывода.

Речевое поведение школьников во время дискуссии определяется самой сущностью этого явления. Итак, само слово «дискуссия» происходит от латинского слова «*discussio*», что переводится как рассмотрение, исследование. И это вполне логично, поскольку в дискуссии участвуют как минимум два человека и каждый вопрос, выносимый на дискуссию, подвергается детальному обсуждению, анализу с разных позиций и точек зрения. Таким образом, дискуссия – процесс обсуждения какого-либо вопроса, цель которого – достижение истины и глубинное понимание той или иной ситуации, вопроса или обсуждаемой темы.

По утверждению Т.С. Болговой, дискуссия дает нам возможность наиболее ясно и в полном объеме проанализировать те вопросы, которые на данный момент не имеют достоверного научного обоснования, или же те вопросы, которые такое обоснование имеют, но имеется необходимость высказаться по тому или иному вопросу, высказать собственное мнение, услышать мнение других участников спора [8, с. 24].

М.Н. Пряхин определяет дискуссию как процедуру выработки общего мнения, снятия противоречий внутри коллектива [9, с. 34]. По нашему мнению, такое определение дискуссии можно подвергнуть сомнению. Возьмем, к слову, первую часть определения термина «дискуссия»:

«...процедура выработки общего мнения...» [12, с. 34]. С наибольшей вероятностью можно сказать, что каждый человек, вступивший в дискуссию, имеет собственное мнение, и даже двое учеников, выражающих свое мнение и видение ситуации, никогда не придут к общему знаменателю по каждому конкретному вопросу. Далее, вторая часть определения: «...снятия противоречий внутри коллектива». Утверждение представляется сомнительным, поскольку процесс дискуссии, т. е. спора, несмотря на то, что он имеет свои принципы и правила ведения, и является полностью контролируемым процессом, не снимает никаких противоречий между людьми, непосредственно вступившими в тот или иной спор. Ведь суть дискуссии не всегда приход к единому мнению, чаще всего дискуссия представляет собой целевой, организованный обмен идеями, суждениями, мнениями в группе с целью формирования мнения каждым участником или поиска истины.

Укажем, что зарубежные и отечественные авторы не могут прийти к единому мнению о существенных признаках чертах дискуссии. Например, М. Кларин относит дискуссию к форме организации обучения, делая акцент на том, что она связана с факультативными требованиями к организации урока, например, о правильности размещения школьников в классе. [10, с. 34]. Польский ученый В. Оконь рассматривает дискуссию как возможность приобретения новых знаний, а также как возможность закрепить и выработать специальные умения и навыки [11, с.79].

Известный исследователь А. Савченко считает, что дискуссия представляет собой координирование коммуникативно-речевой деятельности, тем самым относя ее к вербальным методам обучения [12, с.128]. Б. Бадмаев, в свою очередь, рассматривает дискуссии как интерактивные методы, ставя их в один ряд с беседой, круглым столом, деловой игрой, мозговым штурмом, так как дискуссии базируются на психологии человеческих отношений в их взаимодействии [13, с.38].

Для более детального изучения метода дискуссии рассмотрим ее некоторые виды, или формы, предложенные М.Т. Барановым: круглый стол, дебаты, симпозиум, форум. мозговой штурм, судебное заседание, перекрестная дискуссия. учебный спор-диалог. заседание экспертной группы. театральный вид [14, с.25-31].

Рассмотрим содержание вышеназванных видов дискуссии более подробно.

Круглый стол – форма учебной дискуссии, которая характеризуется легкой беседой между участниками, которые, как правило, разделены еще на подгруппы. Цель круглого стола обсудить все поставленные перед группой вопросы, высказать собственное мнение, послушать мнение других.

Дебаты – форма учебной дискуссии, которая характеризуется тем, что участники дебатов уже заранее подготовили речи, которые они будут презентовать своим оппонентам, слушать вопросы, поступающие от

аудитории, отвечать на них, поддерживая свое мнение, позицию по тому или иному вопросу. Дебаты являются более формализованным видом дискуссии по сравнению с круглым столом. Например, в политике очень часто используются «парламентские дебаты».

Симпозиум – форма дискуссии, которая направлена на то, чтобы ученик мог наиболее обширно и подробно высказаться по той или иной теме обсуждения. На симпозиуме выступают с рефератами, сообщениями, затем слушают, и отвечают на вопросы аудитории.

Форум – форма дискуссии, в ходе которой одна группа обменивается мнениями с другой. Группами могут быть как ученики одного класса, так и нескольких классов одной школы.

Мозговой штурм – форма дискуссии, поделенная на 2 этапа. 1 этап: от 15 до 60 мин высказываются идеи на определенную тему или темы, но не обсуждаются. 2 этап: обсуждение идей, высказанных на первом этапе. Важное правило такого вида дискуссии заключается в том, что группа, которая высказала определенную идею, сама ее не обсуждает.

Судебное заседание – вид дискуссии, похожий по своей форме на судебное слушание, разбирательство.

Перекрестная дискуссия – вид дискуссии, направленный на развитие критического мышления, поскольку выбирается одна тема и участники, которые имеют противоположные точки зрения по выбранной теме. При этом каждую точку зрения необходимо подкрепить 3–5 аргументами. Таким образом, дискуссия проходит в довольно оживленном ритме: одна группа высказывает аргумент в поддержку темы, другая группа высказывает свое опровержение на этот аргумент.

Учебный спор-диалог – вид дискуссии, немного похожий на перекрестный спор в плане того, что также берутся за основу противоположные точки зрения. Одна группа поддерживает и аргументирует свою точку зрения, другая – свою. Затем все меняются ролями: первая группа поддерживает и аргументирует мнение второй, а вторая группа – первой.

Заседание экспертной группы – вид дискуссии, которая имеет 2 вида. Первый вид заседания представляет собой ток-шоу: группа в составе от 4 до 6 человек выбирает тему, обсуждает ее, аргументирует, и высказывает свое мнение. Остальная часть аудитории внимательно слушает, но не может вступить в дискуссию. Вторая разновидность такой дискуссии: класс разделяется на маленькие группы. Каждая группа выбирает себе эксперта, который будет высказывать точку зрения всей группы.

Театральный вид – театр одного актера. Ученик здесь высказывает свое мнение, позицию, включая различные приемы и методы актерского мастерства, примеряет на себя разные роли и маски. Здесь ученики активно учатся применять методику Станиславского. Данную методику мы раскроем более детально ниже по тексту.

Мы привели наиболее подробный перечень различных видов обсуждения, хотя в практике они нередко обозначаются одним и тем же словом – дискуссия.

Теоретический анализ изученной литературы позволяет нам выделить три модели учебной дискуссии:

1. Проблемная дискуссия с выдвижением проектов – эта модель дискуссии была разработана в преподавании естественнонаучных дисциплин в духе проблемного обучения, направленного на развитие у детей видения проблемы, опыта поиска решений, воплощения идей в виде проектов. В данном варианте дискуссия направлена не столько на общую ориентацию в спектре возможных подходов и их аргументации, сколько на проработку самого содержания каждого из подходов, намеченных при обсуждении.

2. Дискуссия в сочетании с игровым моделированием – позволяет приблизить обсуждение к изучаемым сторонам реальных явлений.

3. Направляемая (структурированная) дискуссия как учебный спор-диалог – своеобразная модель учебного спора-диалога, созданная на предметном материале естественноведческих разделов. Сюда входит также анализ, критическая оценка и отбор информации, построение индуктивных и дедуктивных умозаключений, синтез, интеграция имеющихся сведений, выработка фактических и оценочных заключений и, наконец, выработка итоговой, общей точки зрения, вызывающей согласие всех сторон.

Сегодня апробирован и используется ряд упражнений, которые способствуют развитию и укреплению у ученика навыка говорения. И наибольшей популярностью пользуется опять же дискуссия, а успешными принято считать такие виды дискуссии, когда ученик не сидит за партой и пересказывает увиденное, или услышанное, а играет ту или иную роль в процессе коммуникации, т.е. применяет актерское мастерство в процессе обучения. Это так называемый метод Станиславского, который подразумевает выведение ученика из состояния застенчивости и языкового барьера на качественно новый уровень.

Сегодня не является секретом тот факт, что дети в попытках соревнования между собой просто боятся быть смешными, или сделать что-то не так, как того требует общество. Но это и не требуется. Не нужно ориентироваться на общество, поскольку нельзя быть идеальным для всех, и этому нас пытается научить театр и игра на сцене.

Анализируя вышесказанное, мы можем утверждать, что метод дискуссии наиболее эффективен для развития коммуникативных навыков учащихся.

Таким образом, в процессе анализа и рассмотрения теоретических основ обучения дискуссии исследованы понятия «дискуссия», «коммуникативный навык» и «коммуникативная компетенция», которые более детально дают понимание исследуемой темы. Теоретические аспекты

понятия «дискуссия» дают глубинное понимание и осознание того, что качественная коммуникация была и остается важным звеном в изучении русского языка.

Успех обучения русскому языку, успех в говорении и развитии других навыков в языке зависит от желания самого ученика, но, тем не менее, важно подчеркнуть, что и роль преподавателя здесь колоссальна. Безусловно, как было замечено ранее, работа с языком должна быть ежедневной, если целью ученика является овладение языком на качественном уровне. В любом случае, какой бы вид дискуссии и какую бы технику не выбрал учитель, главное, чтобы она выполняла основную задачу – научить ученика свободно разговаривать и открыто выражать свою мысль понятным и логичным путем.

Литература

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы // <https://primeminister.kz/ru/gosprogrammy/gosudarstvennaya-programma-razvitiya-obrazovaniya-i-nauki-respubliki-kazahstan-na-2020-2025-gody-9114129>
2. Баранов М.Т., Ладыженская Т.Д. и др. Коммуникативная компетенция. – М.: Просвещение, 1990. – 368 с.
3. Бибилова Э.В. Формирование основ иноязычной коммуникативной компетентности у будущих экологов: Автореф. дисс. канд. пед. наук. – Майкоп, 2016. – С. 42.
4. Зимняя И.А., Ильинская Е.С. Психологический анализ урока русского языка // ИЯШ. – 2016. – С. 38.
5. Якубинский Л.П. О диалогической речи / Л.П. Якубинский // Русская речь. – Вып. 1. – Пг.: Издание Фонетического института практического изучения языков, 2013. – С. 96-194.
6. Валюсинская З.В. Вопросы изучения диалога в работах советских лингвистов / З.В. Валюсинская // Синтаксис текста. – М.: Наука, 2016. – С. 299-313.
7. Кожина М.Н. О диалогичности письменной научной речи: учеб. пособ. по спецкурсу / М.Н. Кожина. – Пермь: Изд-во ПГУ, 2015. – 92 с.
8. Болгова Т.С. Определение лингвистического содержания работы по развитию устной монологической речи школьников (на материале публицистического стиля): Автореф. дисс. . канд. пед. наук. – Калуга, 2016. – 20 с. 24.
9. Пряхин М.Н. Практикум по курсу «Журналистское мастерство» [Текст] / М.Н. Пряхин. – Москва: УДН – 2015. – 34 с.
10. Кларин М.В. Инновационные модели обучения в зарубежных педагогических процессах / М.В. Кларин. – М.: Арина, 1994. – 216 с.
11. Оконь В. Концепции проблемного обучения. – М.: НИИ школ., 2018. – 79 с.
12. Савченко А. Современные концептуальные принципы коммуникативного обучения языкам [Текст] / Р.П. Мильруд // ИЯШ. – 2016. – №5 – 128 с.
13. Бадмаев Б. Психологический анализ урока русского языка // ИЯШ. – 2016. – №5. – С. 38.
14. Баранов М.Т. Типы учебного материала и методы обучения русскому языку // Русский язык в школе. – 2017. – № 3. – С. 25-31.

Т. Торай

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: А.С. Аманова

тарих ғылымдарының кандидаты, доцент

ТАРИХ САБАҒЫНДА КАРТОГРАФИЯЛЫҚ МАТЕРИАЛДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Андатпа. Мақалада тарих сабақтарында картографиялық материалды зерттеудің негізгі әдістемелік аспектілері ашылады. Тарихи карталардың негізгі классификациясы, олардың негізгі белгілері мен ерекшеліктері қарастырылады.

Тірек сөздер: әдістеме, тарихи карта, картаның классификациясы, картографиялық дағдылар.

Аннотация. В статье раскрываются основные методические аспекты изучения картографического материала на уроках истории. Рассматриваются основные классификации исторических карт, их основные признаки и особенности.

Ключевые слова: методика, историческая карта, классификация карт, картографические умения.

Summary. The article reveals the main methodological aspects of studying cartographic material in history lessons. The main classifications of historical maps, their main features and features are considered.

Keywords: methodology, historical map, map classification, cartographic skills.

Картография – бұл ғылым, техника және өндіріс саласы, оның негізгі бағыты әр түрлі картографиялық туындыларды зерттеу, құру және пайдалану, тарихи және географиялық карталарды жасау мен қолдану әдістері туралы ғылым. Қазіргі картография кең ауқымды жүйе ғылыми пәндер мен техникалық салалардың барлығы бір-бірімен және көптеген басқа ғылым мен техниканың салаларымен тығыз байланысты.

Картография тарихи және географиялық карталардың жалпы қасиеттерін, қолдану түрлері мен әдістерін зерттейді. Картографияның ғылым мен практикалық қызметтің саласы ретінде, даму заңдылықтарын зерттейтін картографияның ерекше бөлімі картография тарихымен қалыптасады. Картографиялық көздер туралы білімді жүйелеудің практикалық маңызы зор.

Негізгі картографиялық пәндерге тоқталсақ:

1. Картографияның жалпы теориясы (картография) – картография пәні мен әдісін ғылым ретінде, карталарды құру мен қолдану әдістемесінің мәселелерін зерттейді. Картография – картографиялық жұмыстар туралы жалпы оқыту.

2. Картография тарихы – идеялар, түсініктер тарихын зерттейді, картография әдістері, картографиялық өндірісті дамыту және ескі картографиялық жұмыстар.

3. Математикалық картография – зерттейтін пән карталардың негіздері. Ол картографиялық проекциялардың теориясы мен әдістерін

дамытады, олардағы бұрмаланулардың таралуын, көрсетілген шарттармен картографиялық торлар салуды талдайды.

4. Жобалау және картаға түсіру – карталарды зертханалық (кеңсе) жасау және редакциялау әдістері мен технологияларын зерттейді және дамытады.

5. Картографиялық семиотика – карта тілін, картографиялық белгілер құру теориясы мен әдістерін, оларды қолдану ережелерін дамытады.

6. Картаны безендіру немесе картографиялық дизайн – зерттеулер көркем безендірудің теориясы мен әдістері сызықтық және түрлі-түсті дизайндағы картографиялық жұмыстар, оның ішінде компьютерлік графика көмегімен.

7. Картографиялық өндірістің экономикасы және ұйымдастырылуы – өндірісті оңтайлы ұйымдастыру және жоспарлау мәселелерін зерттейді.

8. Картаны басып шығару – дамитын техникалық пән карталарды, атластарды және басқа картографиялық өнімдерді басып шығару технологиясы.

9. Карталарды пайдалану – практикалық, ғылыми, мәдени, білім беру қызметтерінің әртүрлі салаларында картографиялық өнімдерді (карталар, атластар, глобустар және т.б.) қолдану теориясы мен әдістерін дамытады.

10. Картографиялық деректану – зерттеулер және карталарды құрастыру үшін қолданылатын картографиялық дереккөздерді (карталар, кескіндер, статистика және басқа құжаттар) бағалау және жүйелеу әдістерін жасайды.

11. Картографиялық информатика – зерттейді және дамиды картографиялық жұмыстар мен дереккөздер туралы ақпаратты жинау, сақтау және ұсыну әдістері. Жарияланған карталар мен атластарды жүйелеу, индекстер, тізімдер, шолулар құрастырумен айналысатын бөлім деп аталады.

Картаға түсіру түрлерін былай бөлуге болады:

1) объект бойынша – астрономиялық, планеталық және жердегі картаға түсіру. Өз кезегінде құрлықты құрлық пен мұхит карталарын кескіндеуге бөлуге болады;

2) әдіс бойынша – жер, аэроғарыш, су асты;

3) масштаб бойынша – ірі, орташа және кіші масштабты;

4) жалпылау деңгейі бойынша – аналитикалық, күрделі және синтетикалық;

5) автоматтандыру дәрежесі бойынша – қолмен, автоматтандырылған және автоматты;

6) тиімділік тұрғысынан – негізгі және жедел.

Картография ұғымының басқа анықтамалары да бар. Алайда, олардың бәрі картографияның басқа да ғылымдармен байланыстылығын көрсетеді:

1-бұл, табиғат пен қоғам құбылыстарын кең ауқымды картографиялық модельдерде көрсету және зерттеу туралы ғылым,

2-бұл, картография өнімдерін өндірудің техникасы мен технологиясының саласы;

3-бұл, картографиялық жұмыстарды территорияны зерттеу құралы ретінде қолданатын ғылым саласы.

Картографиялық топонимика географиялық атауларды зерттеп, оларды географиялық карталарда беру принциптерін дамытады. Әлеуметтік құбылыстардың карталары социосфера мен техносфераны камтиды. Олардың тақырыптары өте әртүрлі: халық, экономика және экономика, ғылым, білім және мәдениет, қызмет көрсету және денсаулық сақтау, әлеуметтік қозғалыстар, дін мен саясат, археология және қоғамның даму тарихы және тағы басқалар. Карталардың бұл тобы қоғамды өзінің дамуының барлық прогрессивті және жағымсыз жақтарымен сипаттайтын жаңа тақырыптардың арқасында үнемі кеңейіп отырады.

Сондықтан оқушылардың тарихи картаны білуі тарих пәнін оқуда маңызды рөл атқарады, әр түрлі тақырыптарды оқып үйрену кезінде қабырғалық және интерактивті тақта карталарын қолдана білуге дағдыланады. Бұл мәселенің өзектілігі қазіргі кезде мұғалімдер мен оқушылар арасында картографиялық сауатсыздықтың болуында. Мұғалімдердің карталарды, атластарды сирек қолдануы, сондай-ақ картографиялық тапсырмаларды аз мөлшерде қолдануы оқушылардың тарихи картаны нашар білуіне, тарихи кеңістікте еркін бағдарлай алмауына алып келді. Бұл олқылықтың орнын толтыру үшін – тарих пәнін оқыту процесінде тарихи картаның рөлі мен маңызын зерттеуге көңіл бөлуіміз керек. Оқушылардың бойында картографиялық білім мен дағдыларды қалыптастыру қарапайым елдермен танысудан басталады, содан кейін белгілі бір кезеңдегі біртұтас әлемнің тарихы зерттеледі. Демек, тарихи картаны қолдана білу – бұл мақсат емес, тарихи оқиғалары мен құбылыстарды саналы түрде қабылдау құралы. Бағдарлаудан басқа ең маңызды дағды – бұл картаның өзінен тарихи ақпаратты оқу, себебі ол өткенге қатысты білімнің маңызды және ерекше қайнар көзі болып табылады. Картадан алынған ақпарат негізінде мұғалім оқушыларға карталарды талдауға, салыстыруға және түрлендіргіш тапсырмаларды орындауға үйретеді. Бұған тарих кеңсесінде, сондай-ақ дәлізде жақын жерде тарихи карталардың үнемі болуы ықпал етеді.

Картографиялық материалдарды тарих сабағында оқытудың, жаңа әдістерді қолданудың тиімді жолдарын көрсету бүгінгі таңда мұғалімдерге, оның ішінде тарих және география пәнінің мұғалімдеріне жүктеліп отырған негізгі міндеттердің бірі болып табылады. Сонымен бірге картографиялық технологияларды пайдаланып оқушы білімін және шығармашылық дағдыларын меңгертуге тиісті.

Тарих сабағында картографиялық материалдармен жұмыс жасағанда ескерілетін негізгі міндеттерге назар аударсақ. Оларға мыналарды жатқызуға болады:

- сабақта картографиялық материалдармен жұмыс істеу әдістері мен тәсіл-дерін қарастыру, тарихты оқытуда оның тиімділігін анықтау;
- картографиялық материалдың алуан түрлілігін зерттеу;
- тарихи карталарды рәсімдеуге қойылатын талаптарды анықтау;
- оқушылардың тарихи картамен және оқу картасымен жұмыс жасау барысында алатын білімдері мен дағдыларын сипаттау;
- картографиялық материалдың тарихты оқыту үдерісіндегі орны мен маңызын анықтау.

Тарихты білу тарихи фактілермен еркін жұмыс жасауды ғана емес, сонымен қатар тарихи картаны иеленуді де болжайды. Оны зерттеуге кіріспес бұрын, картаны мүлде пайдаланбай тарихты зерттеу мүмкін емес екендігіне көз жеткізуіміз керек, өйткені барлық тарихи оқиғалар белгілі жағдайда, белгілі бір жерде және белгілі бір уақытта болады, сондықтан географиялық орта тарихи процестің дамуына әсер етеді. Тарихи картаны таныстыру және біртіндеп түсіну жұмыстарын дұрыс ұйымдастыру үшін мұғалім картаның тарихи процестің байланыстарын көзбен ашудың қажетті құралы екендігіне сүйенуі керек. Картаны білу дегеніміз оның символикасын, қалаларын, шекараларын, өзендерін білу ғана емес, сонымен қатар осы шартты белгілердің артында тірі тарихи шындықты, экономикалық, әлеуметтік-саяси және мәдени қатынастардың күрделілігін көруді білдіреді. Сондықтан оқушыларға «картаны оқуға» үйрету – тарих пәнінің мұғалімі тарихи картада жұмыс істей бастағанда басшылыққа алуы керек бірінші міндет болып табылатындығын тағы да еске саламыз. Біз жауап беруге тиісті бірінші сұрақ – тарихи карталарды қашан және қандай жағдайда қолдану керек?

Тарихты оқытудың негізгі әдісі келесі алгоритмдегі картамен жұмыс жасауды көздейді: мұғалім кеңейтілген қабырғада немесе оның электронды нұсқасын медиатақтада көрсетеді – оқушылар оны оқулықтың тарихи атластары мен карталары арқылы қадағалайды. Бұл жағдайда бұл қабырға картасы негізгі болып саналады, материалды түсіндірген кезде мұғалім үнемі картаға жүгінеді, қабырға картасы оқушылармен сұхбат жүргізгенде және ұсынылған материалды қайталау, бекіту кезеңінде қолданылады. Бұл әдіс классикалық болып саналады. Алайда, бұл тәсілден шығу үшін ұғымдармен жұмыс істеуге және қарапайым тарихи ойлау дағдыларын ғана емес, сонымен қатар функционалдық сауаттылықты дамытуға мүмкіндік беретін әр түрлі тәсілдерді қолдану қажет.

Қорыта келегенде, картографиялық сауаттылықты қалыптастыру білім беру ұйымдарында тарихты оқытудың ажырамас бөлігі болып табылады. Картографиялық сауаттылық:

– белгілі бір хронологиялық кезеңдегі шындық туралы білімді, картада бейнеленген географиялық кеңістікті тану және атау қабілетін білдіреді;

– картада көрсетілген оқиғалардың реттілігі мен уақытын анықтау;

– картада көрсетілген шындықты дұрыс оқып, сөзбен сипаттау;

– картаның мазмұнын графикалық құралдармен беру;

– картада көрсетілген құбылыстарды салыстыру;

– аумақтардың өлшемдерін салыстыру;

– картадан тауып, аңызға енгізілген белгілерді атау;

– кішігірім картада бейнеленген аумақты үлкен аумақты қамтитын карталардан табу;

– картадағы қашықтықты белгілі қашықтықпен салыстыру;

– аумақтағы өзгерістерді, экономикадағы жаңа ерекшеліктерді бөліп көрсету;

– оқиғалардың себептері мен салдарын талдау кезінде картаны қолдану;

– әлем халықтарының әлеуметтік-экономикалық, саяси дамуын талдау;

– бірнеше тарихи карталардың деректерін салыстыру және жүйелеу;

– әртүрлі масштабтағы карталар мен жоспарларды салыстыру;

– карталар мен схемалық карталарды оқу.

Демек, тарихи картаны қолдана білу – бұл мақсат емес, тарихтың оқиғалары мен құбылыстарын саналы түрде қабылдау құралы.

Әдебиеттер

1. Тұрлығұлов Т.Т. Мектепте Қазақстан тарихын оқытудың теориясы мен әдістемесі. – Алматы: Ғылым, 2003. – 256 б.

2. Тұрсын Х. Мектепте тарихты оқыту әдістемесі. – Алматы, 2004. – 206 б.

3. Жанысбекова Г.А., Шабанов Е., Жанысбеков А. Тарихты оқыту әдістемесі. – Шымкент, 2004. – 126 б.

4. Сейітқалиев Д. Сабақ түсіндірудің тиімді жолдары // Қазақстан мектебі. – 2006. – №3. – Б.26-32.

5. Малахов Н.В. Оқушылардың картографиялық білімдерін қалыптастырудағы пәнаралық байланыстар. – М.: Білім, 2002. – 318 б.

6. Кучерук И.В. Тарих сабақтарындағы тәрбиелік ойындар // Тарихты мектепте оқыту. – 2004. – № 4. – Б. 163-168.

А.А. Черепкова

студент 2 курса Высшей школы гуманитарных наук, г. Павлодар,

Научный руководитель: Н.Е. Кузембаева

к. и. н., доцент

РАСПАД И СПЕЦИФИКА ВОСТОЧНО-ТЮРКСКОГО И ЗАПАДНО-ТЮРКСКОГО КАГАНАТОВ

Андатпа. Бұл мақалада Түркі қағанатының ыдырауы және одан кейін Батыс Түрік қағанаты мен Шығыс Түрік қағанаты сияқты мемлекеттердің құрылуы қарастырылады. Осы екі қағанаттың мәдениеті, өмірі, саяси тарихы мен менталитеті сипатталған.

Тірек сөздер: Түркі қағанаты, Түркі қағанатының ыдырауы, түркі қағанатының мәдениеті, түркілердің менталитеті, Батыс Түрік қағанаты, Шығыс Түрік қағанаты.

Аннотация. В данной статье освещается распад Тюркского каганата и последующее становление таких государств как Западно-Тюркский каганат и Восточно-Тюркский кагана. С описанием культуры, быта, политической истории и менталитета, этих двух каганатов.

Ключевые слова: Тюркский каганат, Распад Тюркского каганата, Культура Тюркского каганата, Менталитет тюрков, Западно-Тюркский каганат, Восточно-Тюркский каганат.

Summary. This article covers the collapse of the Turkic Khaganate and the subsequent formation of such states as the Western Turkic Khaganate and the Eastern Turkic Khagana. With a description of the culture, life, political history and mentality of these two khaganats.

Keywords: The Turkic Khaganate, the collapse of the Turkic Khaganate, the culture of the Turkic Khaganate, the mentality of the Turks, the Western Turkic Khaganate, the Eastern Turkic Khaganate.

Данная тема является актуальной, так как по исследовательским материалам можно понять, как жили люди в раннем средневековье. Сейчас по исследовательским данным можно воссоздать, что происходило после распада эры каганатов и понять какие устои этносов перешли дальше. У данной темы имеются проблемы в сфере изученности, но и одновременно является интересной для познания нового материала.

Целью, является исследовать распад и специфику Восточно-тюркского и Западно-тюркского каганата.

После распада Тюркского каганата в 603 году на политической арене Средней Азии образовались Восточно-тюркский и Западно-тюркские каганаты, собравшие в себя его этнос, культуру и религию. Этнический состав представителей тюркского населения включал в себя непосредственно представителей тюркского рода: Ашина, уйсуней, кангюев, тюргешей, уйгур, кыргызов, карлуков, огузов, кимаков, кыпчаков, что по руническим надписям составляли – «он-ок-будун» – народ десяти стрел – в Восточно-тюркском и входили в состав Западно-тюркского каганатов [6, с. 123-124].

Территория же Западно-тюркского каганата по истине величественна. По мнению К.М. Байпакова Западно-тюркский каганат включал в себя Жетысу, Южный Казахстан, Среднюю Азию, Афганистан и Восточный Туркестан. Ставка Западного каганата располагалась в Суябе, рядом находилась священная гора Цзедань, где назначались предводители тюрков [3, с. 305].

Расцвет Западно-тюркского государства приходился на кагана Шегу (правил в 611–618 гг.) и Тон-ябгу (правил в 618–630 гг.) стал временем максимальной территориальной экспансии нового государства. Шегу сделал Алтай восточной границей каганата и распространил свою власть на весь бассейн Тарима и восточное Припамирье. Тон-ябгу возродил активную прозападную политику каганата и перенес зимнюю резиденцию в Суяб – крупный город в долине р. Чу (ныне городище Ак-бешим близ г. Токмак). Каган Тон-ябгу начал интенсивные экономические контакты тюрков с такими странами как Китай, Иран и Афганистан, Тем самым центры тюркского этногенеза смещаются к западу в Казахстан и Среднюю Азию.

При кагане Тон-ябгу был установлен политический контроль каганата в практически независимых прежде среднеазиатских государствах. Местным властителям были «пожалованы» тюркские титулы, как бы включавшие их в «административную» иерархию каганата. Вместе с тем Тон-ябгу стремился укрепить с крупнейшими из них личные связи; так, он выдал свою дочь за наиболее сильного в Средней Азии владетеля – правителя Самарканда [3, с. 308].

В 630–634 гг. каганат утратил все свои среднеазиатские владения к западу от Сырдарьи. Государство вступило в полосу затяжного политического кризиса, главной причиной которого была борьба за власть между знатью двух конфедераций – дулу и нушиби. В 634 г. к власти пришел Ышбара Эльтериш Шир-каган, опиравшийся на нушиби. Он сделал попытку возродить действенность военно-административной системы. Новые реформы превратили племенных вождей (иркинов и чоров) в назначаемых или утверждаемых каганом «управляющих», зависимых лично от него. Кроме того, для осуществления действенного контроля в каждую область был направлен член каганского рода – шад, никак не связанный с племенной знатью и руководствовавшийся интересами центральной власти [9, с. 110].

После кровопролитной и тяжелой войны между дулу и нушиби, каганат распался на две части, граница между которыми проходила по р. Или. Межплеменная война и династийная борьба, продолжавшиеся 17 лет (640–657 гг.), привели к вторжению в Жетысу китайских войск. Тюрки потерпели поражение, а их правитель, Ашина Хэлу (китайских источников), был захвачен в плен, где и умер через два года, в 659 г. Но не прекращавшаяся борьба тюрков за независимость в конце VII в. увенчалась успехом. Государство западных тюрков восстановил вождь пле-

мени тюргешей Уч-элиг, создавший новое государство – Тюргешский каганат. К этому времени в Центральной и Средней Азии сложилась новая политическая ситуация, определившаяся возрождением Восточно-тюркского каганата и арабскими завоеваниями в Средней Азии [3, с. 309].

Что касается хозяйственного вопроса, то преобладание кочевого уклада в хозяйственной жизни не мешало части народа из числа входивших в состав каганата племён заниматься земледелием. Они жили в селениях, занимались отгонным скотоводством, возделывали землю: выращивали пшеницу, ячмень, просо, коноплю и рожь. Занимались охотой и рыболовством. Немалый доход приносил контроль над большей частью Великого Шёлкового пути. Купцы за проезд платили определённую пошлину. В том числе за обладание этими возможностями вспыхивали мятежи отдельных вождей, желавших избавиться от зависимости [1, с. 67].

Также, по мнению исследователя С.С. Ахматнурова, у тюрков было хорошо развита металлургия, тюрки в совершенстве обладали металлургическими технологиями. Уже на тот период времени у них была защищенная латная конница, многие воины уже защищали себя более удобной железной кольчугой. Сабли из высокопрочного железа стали главным оружием ближнего боя для всадников. Они давали большие преимущества коннице над воинами с прямыми мечами [1, с. 67].

Нельзя не отметить роль согдийцев в расцвете городов Западно-тюркского каганата, населявшую Среднюю Азию и Казахстан. Они в основном занимались торговлей, ремеслами и земледелием [8, с. 6-7]. Также мы предполагаем, что именно согдийцы способствовали росту городов в Западно-тюркском каганате и необходимый толчок для торговли, что и поспособствовало торговым отношениям с такими развитыми странами Малой Азии, как Иран и Византия.

Имеются сведения, побывавшего вначале VII в. в ставке Западно-тюркского кагана Тон-Ябгу, буддийского монаха Сюань Цзяня, достаточно подробно повествуют об экономическом состоянии страны и о богатстве Каганского рода. По словам Сюань Цзяня, он был поражен красотой одежды охотников, встреченных им во время облавы на зверей. «Каган был одет в камзол из зеленого шелка, – пишет монах. – Его сопровождала свита из более чем двухсот тарханов, они были одеты в богатые камзолы, головные уборы сшиты из мягких материй, в руках они держали секиры, луки и знамена. Ездили они на прекрасных скакунах. Людей, сидящих на конях и верблюдах, трудно охватить взором». Далее, описывается внутреннее убранство юрты кагана, он говорит о том, что она настолько украшена золотом, что невозможно смотреть на все это [7, с. 261–265].

Если подвести итог политической жизни Западно-тюркского каганата, то мы можем сказать, что междоусобицы между двумя представителями конфедераций (дулу и нушиби) и неудачная политика Эльтериш

Шир кагана привела каганат в упадок. Далее китайские войска вторглись в Семиречье, и у Западно-тюркского каганата начали отбирать земельные угодья. Что привело Западно-тюркский каганат в состав Тюргешского каганата.

Восточной-Тюркский каганат

История появления Восточно-тюркского каганата на большой политической арене относится к 581 г. Именно тогда можно говорить о границах непосредственно интересующей нас области, однако в письменных источниках об этом содержится незначительная информация. Достоверно можно установить южные политические границы Восточно-тюркского каганата с Китаем: она проходила в разное время, то по Великой Китайской стене, то южнее ее. На востоке граница Восточно-тюркского каганата доходила до владений хи, си, шивэй (территории восточной Монголии, части Внутренней Монголии и северной Маньчжурии), а также киданей, что находит свое отражение в письменном источнике Чжоу-шу. Если посмотреть на карту, то можно увидеть политическую границу Восточно-тюркского каганата, она совпадает с хребтом Большого Хингана (горный хребет на северо-востоке Китая и на востоке Монголии) [4, с. 428].

Начиная с 679–689 гг. в Монголии восточные тюрки в результате упорной борьбы за независимость с Китаем восстановили свое государство. Первым каганом стал Кутлуг, принявший титул Эльтериш-каган. Его ближайшим помощником и советником был Тоньюкук. Центр каганата находился в Отюкене (Хангайские горы), а его западной границей был Алтай. В 691 г. на престол сел Капаган каган (691–716 гг.), при котором отмечен наивысший подъем военно-политического могущества государства. Капаган-каган совершил несколько успешных походов против китайских армий в Северном Китае, разгромил киданей (696–697 гг.), подчинил Туву и разбил государство енисейских киргизов (709–710 гг.), и фактически стал повелителем Центральной Азии [3, с. 306].

В 699 г. Уч-элиг, вождь тюргешей, установил свою власть на всей территории от Чача (Ташкент) до Турфана и Бешбалыка. В Чуйской и Илийской долинах, Уч-Элигом были учреждены ставки, страна была разделена на 20 областей. Но уже при наследнике Уч-элига, Сакале (по-китайски Согэ), начались мятежи племенной аристократии, поддержанной Китаем. В 711 г. Восточно-тюркское войско, во главе которого были сын Капагана, Инэль и Тоньюкук, поддержали восстание младшего брата Тюргеш-кагана и разбили армию Сакала в Джунгарии. Оба брата были, казнены и Тюргешский каганат перестал временно существовать. Остатки тюргешских войск, возглавляемые полководцем и членом каганского рода Сулуком Чабыш-чором, отступили за Сырдарью, и ушли на юг. Преследуя их, в 712–713 гг. отряды восточно-тюркского войска, которыми командовали Тоньюкук и сыновья Эльтериш-кагана, будущий Бильге-каган и Кюль-тегин, оказались в Согде. Здесь они приняли участие в

сражениях с арабами на стороне царя Согда Гурека, но были разбиты арабским полководцем Кутейбой б. Муслимом и в 714 г. возвратились в Отюкен. Сулук же вернулся в Жетысу и, провозгласив себя тюргеш-каганом, восстановил Тюргешское государство. Ему пришлось вести борьбу на два фронта – на западе с арабами, совершившими походы за Сырдарью; на востоке с китайцами. В 717 г. Сулук совершил успешную дипломатическую поездку в Чанъань, столицу Танской империи. Вслед за тем он заключил удачные брачные союзы: женился на дочери потомка западно-тюркских каганов из рода Ашина и тем узаконил свою власть; второй женой сделал дочь Бильге-кагана, сменившего Капагана на троне Восточно-тюркского каганата; третьей женой Сулука стала дочь царя Тибета. Своего же сына Сулук женил на дочери Бильге-кагана [3, с. 310]. Но междоусобные войны внутри государства привели к распаду каганата. В середине VII в. племена уйгур захватили большую часть территории и назвали себя приемниками Восточно-тюркского каганата. Впоследствии это приведет к образованию Уйгурского каганата [8, с. 4-6].

В письменных источниках рассказывается мало сведений о самой жизни каганата. Но до нас дошли сведения о повинностях, возложенных на вассальные племена и на рядовых кочевников Западно- и Восточно-тюркского каганатах. Известно, что главной повинностью здесь была воинская повинность (известная как «налог кровью»). Согласно этой повинности, все мужчины-воины вассальных племен входили в состав армии господствующего племени. Основные тяготы войн, соответственно и основные людские потери, приходились на долю этих вассальных племен. Иногда вассальные племена, которые назывались «келимсек» (пришлые), во время сражений использовались как заслон, то есть их ставили в первых рядах войска, и они принимали на себя основной удар противника. Этот метод впоследствии стал распространяться повсеместно. Позднее сам великий полководец Чингисхан восхищался военными методами и приемами тюркских войск и требовал их применения от своей армии во время боевых походов.

Политическое повиновение сопровождалось и материальной повинностью. Кроме того, в каганатах были рабы из представителей подчиненных племен и из числа военнопленных. Но нужно учитывать, что понятие «раб» у древних тюрков не соответствовало классическому содержанию этого понятия, которое утвердилось в ряде древневосточных стран и европейских государств. Например, у западных тюрков, в том числе и в средневековых государствах на территории нынешних казахских земель, «рабскими племенами» считались вассальные племена, которые были обязаны платить господствующему племени налог в виде скота, шкур зверей или в иной другой форме. Также у тюрков во время военных походов на территорию соседних племен одной из целей был захват рабов, причем в плен брали девочек и мальчиков. К примеру, в одном из источников того времени говорится: «Во время походов попа-

дают в плен». Повествуя о победе в 720 г. тюркского кагана Билге над басмылами, автор указывает, что тюрки «взяв у них (у басмылов) в плен девочек и мальчиков, вернулись назад» [2, с. 302]. Такие сведения в источниках встречаются довольно часто. Пленных детей обычно «усыновляли» в больших патриархальных семьях и использовали по хозяйству. Но все это не опровергает того, что в каганате были и другие виды рабства (например, ремесленников, строителей и др.).

Что касается менталитета в обоих государствах, можно отметить наиболее характерные особенности тюркизма: – у тюркизма есть своя святость (имандылык), выраженная в системе этических ценностей; – в общественной жизни преобладал воинственный дух. Умереть на войне считалось высшей честью; – главным фактором развития нации считалась жесткая дисциплина. Все это находило выражение в доблестных войсках тюрков; – для тюркизма была характерна прямолинейность, сила слова; – половое воспитание тюрков было на самом высоком уровне. Это делало их морально сильнее. Вплоть до X в. у тюрков была своя полноценная цивилизация. Она имела три опоры: мировоззрение (его ядро – религия тенгрианство), свой язык (одним из самых развитых и устойчивых языков мира) и свой алфавит – орхоно-енисейская (руническая) письменность. В условиях глобализации тюрки смогут выжить и стать хозяевами своих богатств, своей жизни и судьбы, лишь объединившись в единый 150-миллионный супер этнос [2, с. 92-93].

Если посмотреть на историю Восточно-тюркского каганата, то можно узнать, что это государство было могущественным на протяжении более 30 лет. В истории каганата содержится много военных походов на такие народы как: кидани, кыргызы и тюргеши. По нашему мнению, период Восточно-тюркского каганата закончилась так же, как и закончилась эра Западного каганата.

Таким образом, распад Тюркского каганата, повлиял на развитие Западно-тюркского и Восточно-тюркского каганатов. Западно-тюркский каганат был продолжением тюркской истории, у него были сильные правители такие как: Шегу каган и Тон – ябгу каган, сильная армия, большая территория и торговые связи с такими государствами того времени как: Китай, Иран, Самарканд и др. Но из-за непрерывных междоусобиц частые смены правителей. Семнадцатилетняя межплеменная война между двух представителей конфессий (дулу и нушиби) привела к ослаблению каганата и вторжению в Семиречье войск Танской империи (Китай). В такой обстановке в конце VII века активизируется одно из племен каганата-тюргеши, вождь которых Уч-элиг каган перенес свою ставку в Суяб и объявил себя «каганом народа десяти стрел».

Восточно-тюркский каганат похож на Западный каганат. Сильные правители такие как: Кутлуг, Капаган, смогли возвысить каганат. Построить военно-административную систему управления, вести военные действия в Северном Китае, подчинить племена киданей и киргизов,

г. Туву, стать повелителем Центральной Азии. И выйти из подчинения Тюркешского каганата. Распался по причине междоусобицы, нестабильным положением каганата воспользовались племена уйгур, которые называют себя наследниками Восточно-тюркского каганата. Пройдет еще немного времени, и они образуют свое государство, которым станет Уйгурский каганат.

Также, нельзя не отметить роль культуры в этих двух государствах. У тюрков были три «опоры» культуры для сохранения своего государства вплоть до X в. К этим критериям относится: своя религия, свой язык, и своя письменность. Тюрки от других народов отличались своим мировоззрением. Они были ментально сильнее многих других народов (например, по отношению к смерти). И если бы не междоусобицы, которые «разрывали» что первый, что второй каганат. Кто знает! Тюрки могли бы стать правителями целого континента.

Литература

1. Ахматнуров С.С. Распад Тюркского каганата VI–VIII вв. – А.-А.: ООО «ТД Алгоритм», 2015. – 176 с.
2. Рысбеков Т.З. Культура тюркской государственности важное национальное наследие // Вестник СВФУ «Вестник Северо-Восточного федерального университета имени М.К. Аммосова». – 2013. – Т.10. – №4, – С. 90-94.
3. Байпаков К.М. Древняя и средневековая урбанизация Казахстана. – Кн.1. – А.-А., 2012. – 466 с.
4. Ганиев Р.Т. Восточно-тюркское государство в Южной Сибири и Центральной Азии во второй половине VI – первой половины VIII в. / Р.Т. Ганиев / Россия и мир: панорама исторического развития: сборник научных статей, посвященный 70-летию исторического факультета Уральского государственного университета им. А.М. Горького. – Екатеринбург: НППМ «Волот», 2008. – С.427-436.
5. Кляшторный С.Г., Савинов Д.Г. Степные империи древней Евразии (Исторические исследования). – С-П.: Филологический факультет СПбГУ, 2005. – 377 с.
6. Акишев К.А. Древние и средневековые государства на территории Казахстана: Монография. – Отв. ред. М.К. Хабдуллина. – А.-А., 2013. – 192 с.
7. Зуев Ю. А. Ранние тюрки: очерки истории и идеологии. – А.-А.: Дайк-пресс, 2002. – 338 с.
8. Маргулан А.Х. Некоторые итоги и перспективы археологического изучения Казахстана // Известия АН КазССР / Серия археологическая. – А.-А., 1948. – Вып. 1. №46. – С. 3-9.
9. Маргулан А.Х. Оседлые поселения VII–XIII вв. на северных склонах Каратау // Известия АН КазССР / Серия археологическая. – А.-А., 1948. – Вып. 1. №46. – С. 109-115.
10. Искандаров Б.И., Массон В.М., Нигметов Н.Н. Раннесредневековая культура Средней Азии и Казахстана: тез. Всесоюз. науч. конф. в г. Пенджикенте Таджик. ССР, 26-31 авг. 1977 г. – Душанбе: Дониш, 1977. – 184 с.

Н.К. Шингисова

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Научный руководитель: Г.С. Суюнова

доктор филологических наук, профессор, г. Павлодар

РЕЧЕВАЯ АГРЕССИЯ ПЕДАГОГОВ: СУЩНОСТЬ, ПРИЧИНЫ, ВИДЫ, ПУТИ ПРЕОДОЛЕНИЯ

Андатпа. Мұғалімдердің ауызша агрессиясының мәні, себептері мен механизмдері талданды, педагогикалық қарым-қатынастағы агрессияның көріністері мен салдары жүйеленді. Педагогикалық сөйлеу агрессиясының негізгі түрлері атап өтілді: категориялық талаптар, жазалауға деген ұмтылыс, тыйым салу, мазақ ету, мысқылдау, айқын немесе жасырын қауіп түріндегі бағалау, сөгіс, дұшпандық ескерту. Ауызша агрессияны бейтараптандырудың нақты әдістері мен әдістерін игеру арқылы педагогикалық қарым-қатынасты үйлестіруге бағытталған Мұғалімнің коммуникативтік құзыреттілігін жетілдірудің практикалық-бағытталған жүйесін енгізу қажеттілігі негізделген.

Тірек сөздер: сөйлеу агрессиясы, мұғалімдердің сөйлеу агрессиясының түрлері, коммуникативті құзыреттілік, серіктестік өзара әрекеттесу әдістері.

Аннотация. Проанализированы сущность, причины и механизмы вербальной агрессии педагогов, систематизированы проявления и последствия агрессии в педагогическом общении. Выделены основные виды речевой педагогической агрессии: категорические требования, желание наказать, запрет, насмешка, ироническое замечание, оценка в виде явной или скрытой угрозы, выговор, враждебное замечание. Обоснована необходимость внедрения практико-ориентированной системы совершенствования коммуникативной компетентности учителя, направленной на гармонию педагогического общения через овладение конкретными методами и приемами нейтрализации вербальной агрессии.

Ключевые слова: речевая агрессия, виды речевой агрессии педагогов, коммуникативная компетентность, техники партнерского взаимодействия.

Summary. The essence, causes and mechanisms of verbal aggression of teachers are analyzed, the manifestations and consequences of aggression in pedagogical communication are systematized. The main types of speech pedagogical aggression are identified: categorical demands, a desire to punish, a ban, a mockery, an ironic remark, an assessment in the form of an explicit or implicit threat, a reprimand, a hostile remark. The necessity of implementing a practice-oriented system for improving the communicative competence of teachers, aimed at harmonizing pedagogical communication through mastering specific methods and techniques for neutralizing verbal aggression, is justified.

Keywords: speech aggression, types of speech aggression of teachers, communicative competence, techniques of partner interaction.

Для учителя речь является основным профессиональным компонентом и средством обучения и воспитания, а также образцом, который учащиеся осознанно или неосознанно усваивают, в определенной степени воспринимают и неизбежно «повторяют».

Рост вербальной агрессии в педагогической среде является одной из наиболее острых проблем в практике педагогического общения. Прояв-

ление вербальной агрессии учителя (сознательной или бессознательной) приводит к коммуникативному дисбалансу, служит деструктивной речевой моделью, которой в последствии подражают учащиеся. Данная речь негативно влияет на ход учебного процесса, психологическое здоровье учителя и учащихся, ведет к невротизации личности ученика.

В педагогических и филологических науках феномен общей агрессии, особенно речевой агрессии в образовательных организациях, в настоящее время является предметом активного исследования.

Психологический словарь дает следующее объяснение: словесная агрессия-это форма агрессивного поведения, которая использует реакцию отрицательной эмоции как через следующую интонацию, так и через другое слово, не имеющее состава, и через угрожающее содержание сообщения [1, с. 174].

Стилистический словарь дает следующее определение: агрессия речи – использование языковых средств для выражения неприязни, манеры говорить, оскорбления чужого самолюбия, достоинства [2, с. 340].

С лингвopsихологической позиции речевую агрессию К.Ф. Седов определяет, как «коммуникативную цель, действие, направленное на то, чтобы вызвать негативное эмоциональное и психическое состояние объекта речевого взаимодействия» [3, с. 51].

В.И. Жельвис рассматривает вербальную агрессию со стороны социо-психологического ракурса, определяя ее как психологически обособленное действие [4, с. 174].

Исследователи (Мактеева, Михальская, Енина) отмечают, что речевая агрессия может служить средством освобождения эмоций и снятия эмоционального напряжения.

Л.В. Енина трактует вербальную агрессию как область речевого поведения, которая мотивирована агрессивным состоянием говорящего [5, с. 105].

В нашем исследовании мы принимаем узкую интерпретацию понятия «вербальная агрессия». Согласно которой вербальная агрессия – это словесное нападение на другого человека, которое выражается во вспышках гнева, крике, угрозах или других актах, которые только могут нанести психологическую травму другому лицу [6].

Рассматривая агрессивные явления в речи учителя, следует отметить, что такое поведение, как правило, связано с уровнем примитивного общения, который выделяется в психологии наряду с уровнем манипулятивного, условного и т. д. [7, с. 38]. Одним из вариантов проявления педагогических деформаций (в частности, педагогической агрессии) является речевая агрессия учителя как отдельное проявление агрессии в общем смысле этого термина.

По мнению Ю.В. Щербининой, агрессию нельзя считать единственной формой поведения, отражающей один и тот же мотив, так как этот термин употребляется применительно к различным действиям.

Проявления агрессии, в том числе вербальные, очень разнородны по мотивации, состояниям проявления, формам речи, лексическому и грамматическому строению, результатам и др. Кроме того, необходимость дифференциации речевой агрессии от других видов речевой деятельности и речевых поведенческих реакций имеет важное методологическое значение в развитии соответствующих методов коррекции речевой деятельности и коммуникативных стратегий (в том числе дидактических), сочетающих процесс общения [8, с. 23].

Речевая агрессия рассматривается в настоящее время как социально-психологическое явление, встречающееся в любой логосфере, и поэтому является одной из наиболее актуальных психолого-педагогических проблем современного общества.

Предметом нашего исследования является вербальная агрессия в педагогическом общении. Не секрет, что многие из нас замечают со школьной скамьи знакомые нам замечания-крики учителей, ироничные слова, направленные на оскорбление ученика, «заткни рот, а не-то «два»!», «Выйди из класса!» и др. Агрессивный характер таких высказываний очевиден, но попытка их непосредственного и серьезного изучения ставит перед исследователем ряд сложных научных вопросов: какова природа этого явления; как определить понятия «агрессия», «речевая агрессия»; каковы основные формы и виды агрессии и пр.

Опасность вербальной агрессии заключается, в частности, в том, что педагог невольно создает негативную модель поведения человека и тем самым фактически (в будущем) порождает физическую агрессию. Как отмечает В.И. Желвис, «допустив словесную агрессию, человек может распространить эту модель на другие сферы жизни, требующие физической агрессии» [4, с. 64].

Кроме того, состояние речевой агрессии, ее характеристика препятствуют полной реализации коммуникативных намерений, эффективности и действенности речевого взаимодействия. В современных исследованиях отмечается своеобразное смещение «коммуникативной цели», искажение исходного речевого плана [9, с. 23].

В связи с этим возникает еще несколько важных вопросов: какие высказывания нарушают гармонию речевого общения в процессе дидактического общения; что должна учитывать сама вербальная агрессия и что выходит за рамки этого явления?

Так, из коммуникативных причин речевой агрессии в образовательной среде, проанализированных Ю.В. Щербининой, мы выделяем «слабое овладение современными учащимися коммуникативными навыками и умениями, недостаточное внимание к речевой культуре в семье и отсутствие целенаправленного обучения в школе» [9, с. 25].

По мнению представителей психолингвистики (А.Н. Леонтьев, А.А. Леонтьев, Л.С. Выготский, Р.А. Лурия и др.) вербальное агрессивное действие можно рассматривать как интериоризацию действия, т. е.

«переход, в результате которого возникают внешние процессы. ... они становятся процессами, происходящими в ментальном плане, с точки зрения сознания; при этом они претерпевают определенную трансформацию – обобщаются, вербализуются, укорачиваются, а главное, становятся способными к дальнейшему развитию...» [10, с. 149]. Следовательно, характер вербальной агрессии заключается в особом преобразовании различных реакций на негативные эмоциональные раздражители (внешние процессы) в процессы, связанные с речево-мыслительной деятельностью (внутренние).

Для анализа проблемы обратимся к языковому материалу, который создается учителем в процессе речевой агрессии. Языковой материал – это высказывания (индивидуальные реплики) учителей во время урока и во внеурочное время. Подобный материал делится на тематические группы с учетом типологии эмоционально-негативных суждений учителя [11, с. 121]:

Грубое выражение волеизъявления: приказной, распорядительный характер приказов:

Категорические требования (ответьте!);

Запрещение (Все! Контрольная началась, поздно очнулись!).

Выражение оценки в формах:

Насмешка («Эй, пацан! Бегать-то ты не умеешь. Ты старая овца, что ли?») – обращение в третьем или втором лице, без персонификации;

Ироничные замечания (Надо думать, а не летать в облаках!) – высмеивание поступков и высказываний учеников;

Сравнений: а) эксплицитное (разумный как Эйнштейн); Сейчас не те ученики пошли, бездари, все! – пренебрежительное оценивание потенциалов школьника; б) имплицитное (какой «умный»! '= глупый'; Знаем мы, эти ваши результаты ЕНТ – '= ничего не знаете') – негативное или оскорбительное мнение, унижающее достоинство ученика в глазах других.

Энантиоконтаминационные тропы: донкихот, донжуан, ловелас, отелло, плюшкин и т.д. – отрицательная оценка этого действия как результатов отрицательных черт его характера [12, с. 80].

Слов-зооморфизмов: свинья; козел; лось и т.д. – отрицательная оценка деятельности школьника как следствие негативных черт его характера.

Антифразис: О, какой красавец! – о некрасивом; О, какой умный! – о ленивом, глупом ученике – пренебрежительная характеристика способностей ученика.

Опасность: явная, с прямым указанием последствий в случае невыполнения приказа (если вы не ходите на занятия, даже если вы не хотите сдавать экзамен); нечеткая (я больше не буду объяснять! Все поняли или нет? Сообщения должны прыгать сквозь зубы!).

Агрессивные высказывания, не относящиеся к строгому типу (в основном гневные): начинается снова!!

Весь спектр субъективных эмоциональных нюансов удобно реализовывать в виде единственного средства, которое берет на себя сложную нагрузку. Таким средством являются инвективные высказывания. Инвектив интерпретируется как «оскорбительное слово, нападение на кого-либо, а также все способы вербальной агрессии, в том числе направленные на самого говорящего» [13, с. 7].

Речь преподавателей не характеризуется наличием слов «пониженного» значения с выразительными и эмоционально-оценочными коннотациями; грубыми словами, нарушающими нормы этикета и выражающими открытую угрозу.

В целом лексика агрессивных высказываний состоит из слов с прямым значением, но встречаются и случаи употребления слов в переносном смысле: что вы, больной? (т. е. «сознательное использование для выражения простой или неестественной темы» [9, с. 163].

Речевое агрессивное поведение учителей характеризуется применением клише (Ну, да-к это твои проблемы!) и каламбуров (Имя существительное ничего не испытывает! Ты испытываешь мое терпение!).

Кроме того, отрицательная оценка проявляется в использовании фразеологизмов «в отличие от лексики, во фразеологизмах отсутствуют общие значения «хорошо /плохо» [14, с. 67]. Поэтому фразеологизмы характеризуются личностной оценкой. В агрессивных высказываниях они представлены следующим образом:

1) эмоциональная оценка: одна нога здесь, другая там, иначе я не отпущу ее!»

2) квалификация (качественная / количественная оценка): сообщения должны отскакивать от зубов!

Обилие фразеологизмов в речи связано, прежде всего, с тем, что фразеологизмам, а также единицам языка присущи изобразительность, оценочность, модальность и экспрессивность. Узуальное использование фразеологизмов с небольшими особенностями (т. е. без изменения семантики и/или структуры) богато оценками и эмоциями автора (учителя), тем самым основная функция фразеологизмов в языке – функция характерных признаков (отражение и закрепление в семантике фразеологизмов отношения говорящего к сообщению, т. е. проявление объективно-субъективной оценки) [15, с. 364].

В целом анализ агрессивных высказываний показывает, что речевое поведение учителей характеризуется проявлением агрессии (без применения соответствующих этикетных формул) в категориальных формах притязаний, выраженных высоким тоном, а также в ряде случаев стремлением к снижению социального статуса или уровня самооценки учащихся. Во-вторых, через насмешки, иронические замечания, категорическ-

ие призывы и т.п. практическая цель – добиться изменений в поведении учащихся.

Структурно-семантический анализ агрессивных высказываний показал, что:

По количеству предикативных частей в таких высказываниях преобладают простые предложения.

По характеру логико-синтаксического сегмента простые предложения делятся на сегменты (двухчастные и односоставные), между которыми находятся промежуточные слова-предложения: предложения, являющиеся выражением речевого этикета, образованные словами, близкими к предложениям (ну, все! Прощай! Прощай!); эмоционально оценочные предложения, реагирующие на ситуацию (как всегда!); поощрительные предложения, выражающие призыв к действию (Тихо! Тихо!).

По совокупности семантических и структурных свойств среди однокомпонентных предложений выделяются следующие типы:

- Определенно-личные (Да заткнись уже!).
- Неопределенно-личные (На меня все посмотрели!).
- Безличные (Ему надо не на инженера, а на физкультурника учиться).

По структурной и смысловой наполненности отдельные односоставные предложения подразделяются на:

- Односоставные определенно-личные, полные (Иди домой, гуляй!).
- Односоставные определенно-личные, неполные, эллиптические (Так, сюда работы!).

В соответствии со способами выражения основного члена односоставные предложения делятся на глагольные и именные.

Среди двусоставных предложений доминирующее место занимают полные предложения из двух частей (вы уже избили), встречаются двусоставные предложения полные, сложные призывы (Улан, я выведу тебя из класса!) и двусоставные неполные предложения (не ты ли?!).

Среди сложных предложений преобладают сложноподчиненные предложения, как правило, придаточные условия (если вы не уберете телефон, я вас выгоню!) и дополнительное объяснение (да, я не понимаю, почему ты не слушаешь!).

Сложные предложения встречаются реже: сложные предложения с связывающими отношениями (уберите все, а то я вытащу!), а также сложноподчиненные предложения во взаимоотношениях (можно продолжать играть дальше: ставлю двойки!).

Среди грамматических средств в мотивирующих предложениях преобладают: глагол-сказуемое в форме повелительного наклонения (да, молчи!) и глагол-сказуемое в форме инфинитива (молчать!).

Между грамматическими средствами вопросительных структур существует относительная гармония. Для чего это, как (и зачем вы исправ-

ляете таких замечательных лебедей?), вопрос в деталях или нет, на самом деле (что вы думаете, что как?), вопросительные местоимения кто, что (да, вы всех удивили?).

Кроме того, можно выделить следующие типы вопросительных структур:

Отдельный вопрос (а народ сегодня буйный?) и их типы: вопросительно-позитивный (я в студенческой аудитории или в школе? Хотите стипендию – будьте готовы!) и вопрос-негативный (почему вы исправляете такое замечательное «н» -ки? Никогда не исправить!). Их можно объединить в вопросительно-повествовательные предложения, так как они переходят от вопроса к сообщению.

Вопрос-риторический. Риторические вопросы имеют форму скрытого отрицания (Вы все были удивлены?) и риторические вопросы в форме, содержащей скрытое утверждение (что я не говорю?).

Эмоциональная окраска характеризуется преобладанием восклицательных предложений над не восклицательными. Этот показатель очень субъективен, так как на самом деле большинство агрессивных высказываний имеют «скрытые» эмоции.

По модальности положительные предложения преобладают над отрицательными, среди них есть общие отрицательные предложения (далее объяснять не буду!) и личный негатив (все поняли, нет?).

Анализ позволил сделать вывод о том, что проявление вербальной агрессии в речи педагогов встречается довольно часто. Это очень важный момент, так как речевая агрессия учителя является примером для формирования моделей агрессивных действий и реакций учащихся. Кроме того, некоторые исследователи считают, что агрессивные реакции часто имеют ситуативную и рациональную избирательную направленность, поэтому уместным может быть разделение на конструктивную (агрессия как защитная реакция) и деструктивную агрессию, где враждебным потенциалом обладает только последний.

Современное образование предъявляет высокие требования к учителям. Он должен быть культурным, умным и хорошо образованным, психологически уравновешенным, может обладать обаятельной личностью. И тогда с помощью учителя ученики смогут понять, что каждый из них-человек с культурой своего народа и быть ее частью. Развитие личности ученика зависит и от качеств учителя, и от счастливого будущего нашей Родины.

Для оптимизации функции психологической защиты педагогов и оказания им психологической поддержки необходимо проведение ряда профилактических мероприятий:

– рекомендуется нанимать педагога, с участием психолога, чтобы остановить человека с явными психологическими проблемами, низким уровнем культуры и чертами характера, что недопустимо в учебном заведении работать с вами.

– психологическое образование педагогов, заключающееся в знании индивидуальной психологии возраста и т. д. означает смену профессии в будущем, развитие.

– психологическое консультирование и диагностика.

– проинформировать преподавателя о занимаемой должности и возможности получить психологическую, медицинскую, образовательную и литературную поддержку.

– разработка других карьерных сценариев. Приспособление может быть связано с изменением характера труда; обогащением труда.

– овладеть техникой саморегуляции нервной системы, расслабиться. Необходимо учить учителей снимать стресс, гасить негативные эмоции.

– проводить тренинги и развивать навыки для более эффективного поведения.

– организация психологической группы, но не в учебном заведении. Только на базе центра (где работают друг с другом разные незнакомцы).

Трудно говорить о полном исключении речевой агрессии из педагогического общения. Однако агрессию можно научиться эффективно контролировать, останавливать и преодолевать словами, не требуя грубых наказаний.

С помощью речевой агрессии учитель не может достичь методических или воспитательных целей. Грубость, неотвратимость педагога нарушают гармонию педагогического общения, приводят к отчуждению, враждебности, непониманию в общении.

Обучение эффективному педагогическому общению – основная обучающая и воспитательная задача в подготовке педагогических кадров.

Литература

1. Психологический словарь / Под ред. В.П. Зинченко, Б.Г. Мещерякова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Педагогика-Пресс, 2009.

2. Стилистический энциклопедический словарь русского языка [Текст] / [Л.М. Алексеева и др.] ; под ред. М.Н. Кожинной. – 2-е изд., стер. – Москва: Флинта : Наука, 2011. – 694, [1] с.

3. Седов К.Ф. Агрессия и манипуляция в повседневной коммуникации. – Барнаул, 2015. – 105 с.

4. Жельвис В.И.: Вербальная агрессия. – Кемерово, 2011. – 233 с.

5. Енина Л.В. Речевая агрессия и речевая толерантность в средствах массовой информации [Электронный ресурс] // Российская пресса в поликультурном обществе: толерантность и мультикультурализм как ориентиры профессионального поведения (Материалы исследований и научно-практической конференции). – М., 2015.

6. Дагирова Л. Основные виды вербальной агрессии. что такое вербальная, речевая, косвенная вербальная и невербальная агрессия. способы борьбы с ней // <https://psymod.ru/psikhologiya-obshcheniya/kak-sebya-vesti/424-verbalnaya-agressiya-kak-spravitsa.html>

7. Зязюна И.А. Культура общения учителя // Народное образование. – 2010. – №6. – С. 38-43.

8. Щербина Ю.В. Вербальная агрессия. Изд. 2-е. – М.: Изд-во ЛКИ, 2018. – 360 с.
9. Щербина Ю.В. Методы диагностики речевой агрессии // Прикладная психология и психоанализ. – 2001. – №3. – С. 23-25.
10. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность / А.Н. Леонтьев. Избр. психологические сочинения. В 2 т. Т. 2. – М.: Педагогика, 2013. – С. 149.
11. Костикова М.Н. Влияние оценочных воздействий учителя на формирование ответственности у школьников//Психологические условия формирования социальной ответственности школьников. – М.: АПН СССР, 2017. – С. 120-121.
12. Антонов В.П., Пекарская И.В. Речеведение. Русский язык и культура речи. Учебное издание. Курс лекций. Часть II. – Абакан, 2015. – 163 с.
13. Жельвис В.И. Эмотивный аспект речи. Психолингвистическая интерпретация речевого воздействия. – Ярославль, 2010. – 81 с.
14. Аругюнова Н.Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. – М., 2018. – 341 с.
15. Современный русский язык: Теория. Анализ языковых единиц. В 2 ч. / Под ред. Е.И. Дибровой. Ч. I. – М., 2011. – 568 с.

С.А. Шульц

студент Филиала Омского государственного педагогического университета г. Тара

А.А. Долгова, ассистент, г. Тара

Научный руководитель: Ю.А. Терещенко

к. п. н., доцент, г. Тара

ВОЗМОЖНОСТИ ИНФОРМАЦИОННОГО РЕСУРСА «DUDEN» ПРИ ИЗУЧЕНИИ НЕМЕЦКОГО ЯЗЫКА

Андатпа. Мақалада неміс тілін оқытуда Duden ақпараттық ресурсын пайдалану мүмкіндіктері қарастырылады. Осы ресурстың бөлімдері, олардың мазмұны сипатталған. Duden электронды сөздігінің барлық функциялары мен қызметтері ерекше, олар жазбаша немесе таныс онлайн сөздіктерге тән емес, бұл факт неміс тілін үйрену кезінде оны әсіресе пайдалы және практикалық етеді.

Тірек сөздер: неміс тілі, білім беруді ақпараттандыру, ақпараттық ресурс, электрондық сөздік.

Аннотация. В статье рассматриваются возможности использования информационного ресурса Duden при изучении немецкого языка. Описаны разделы данного ресурса, их содержание. Все функции и услуги электронного словаря Duden являются уникальными, они несвойственны письменным или привычным нам онлайн словарям, данный факт и делает его особенно полезным и практичным при изучении немецкого языка.

Ключевые слова: немецкий язык, информатизация образования, информационный ресурс, электронный словарь.

Summary. The article discusses the possibilities of using the Duden information resource when learning German. The sections of this resource and their contents are described. All the functions and services of the Duden electronic dictionary are unique, they

are not typical of written or familiar online dictionaries, this fact makes it especially useful and practical when learning German.

Keywords: German language, informatization of education, information resource, electronic dictionary.

В различные сферы деятельности человека внедряются инновации, что ориентирует людей на новое развитие, совершенствование своих знаний, умений, компетенций, овладение новыми видами деятельности в смежных отраслях экономики. Система образования должна обеспечивать обществу уверенный переход в цифровую эпоху, ориентированную на рост производительности, новые типы труда, потребности человека. Информатизация образования создала базу для перехода на новый уровень, цифровизация направлена на подготовку специалистов, которые гарантированно востребованы на рынке труда, легко и свободно владеют мобильными и интернет-технологиями, а также ориентированы на непрерывное обучение (повышение квалификации) с помощью электронного обучения. Цифровые технологии в современном мире – это не только инструмент, но и среда существования, которая открывает новые возможности: обучение в любое удобное время, непрерывное образование, возможность проектировать индивидуальные образовательные маршруты, из потребителей электронных ресурсов стать создателями.

В современном образовательном процессе часто используются электронные образовательные платформы, в том числе и для обучения иностранному языку. В настоящее время невозможно представить себе обучение будущих специалистов и организацию деятельности обучающихся без опоры на современные информационно-коммуникационные технологии. Использование всего спектра технических средств и информационных ресурсов в обучении иностранному языку соответствует современной образовательной парадигме и активизирует познавательную деятельность обучающихся [3].

Значимость словарей при изучении иностранного языка сложно переоценить. Неотъемлемой частью при его изучении является использование справочной литературы и лексикографических источников. Работа со словарями на уроках иностранного языка направлена на обогащение словарного запаса учащихся. Она обеспечивает богатство словаря школьников как одного из признаков их общего развития и вырабатывает у учащихся потребность к самостоятельному и творческому поиску слов, необходимых для речевой деятельности, значительно расширяет сведения о лексическом богатстве изучаемого языка. При этом работа с лексикографическими источниками – это наиболее индивидуализированный и самостоятельный вид учебной деятельности учащихся. Опыт работы со словарем формирует у учащихся следующие лексические знания и навыки: запоминание звукового и графического образа слов; навыки грамматического анализа слов; навыки смыслового анализа слов; осознание место слова в лексической системе языка; приобретение сведений

об ассоциативных возможностях слова; умение составлять словосочетания [1].

Использование электронных словарей, способствует развитию таких лексических знаний и навыков как: запоминание звукового и графического образа слов; навыки грамматического анализа слов; навыки смыслового анализа слов; осознание места слова в лексической системе языка; приобретение сведений об ассоциативных возможностях слова; умение составлять словосочетания. Как правило, в практике преподавания иностранного языка обучающимся рекомендуются билингвистические или двуязычные словари, которые содержат слова на иностранном языке и их перевод на родной язык обучающегося или наоборот. Однако по мере того, как обучающийся становится компетентнее в изучаемом языке, он должен переходить от двуязычных словарей (например, немецко-русского или русско-немецкого) к использованию монолингвистических лексикографических источников. В данной статье мы рассматривали возможности информационного ресурса – монолингвистического словаря немецкого языка «Duden» [4].

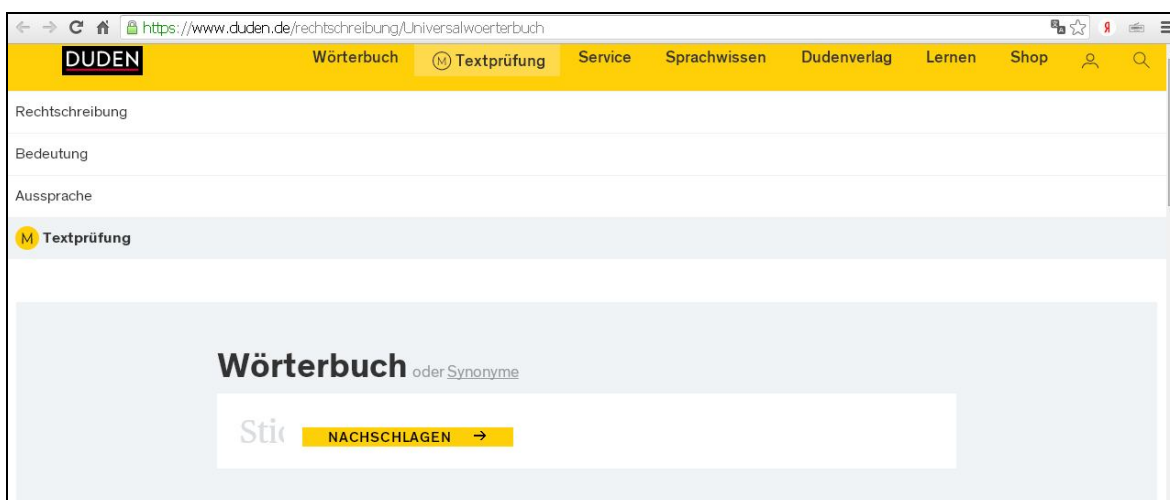

Рис. 1. Скриншот главной страницы информационного ресурса Duden

Duden (Deutsches Universalwörterbuch) – немецкий одноязычный словарь, в котором указывается правописание, значение, происхождение слова, его грамматическая форма, синонимы, а также имеются примеры употребления в словосочетаниях и предложениях заданных слов.

Данным словарем можно пользоваться без регистрации, а можно создать аккаунт в системе Duden и сохранять заинтересовавшие статьи. В разделе меню есть подраздел «Mein Duden», там и будет отображаться аккаунт пользователя после регистрации.

Раздел, называющийся «Wörterbuch» – есть основная часть самого словаря. Пользоваться им можно бесплатно. Словарную статью можно найти, введя определенное слово в поисковую строку и нажав «Nachschlagen». Для наглядности мы рассмотрели слово «Mutter». От-

крыв нужную нам статью первым делом, мы видим к какой части речи относится слово, какой артикль оно имеет, и частоту его употребления.

Следующая часть – «Rechtschreibung», то есть его правильное написание и разделение на слоги. Теперь на очереди «Bedeutung», здесь представлены все значения слова начиная от самого распространённого и заканчивая менее употребляемым с примерами предложений. «Synonyme zu Mutter» указывает на все существующие синонимы к введённому слову (Рис. 2).

Рис. 2. Скриншот раздела «Synonyme zu Mutter»

Часть статьи «Herkunft» рассказывает о происхождении слова. Также в статье можно найти склонение слова по всем падежам в единственном и множественном числах. Это можно наблюдать в разделе «Grammatik» (Рис. 3). В словарную статью включена часть «Wussten Sie schon?», в которой приводится интересный факт о слове. В свой черед, произношение слова можно прослушать в разделе «Aussprache». Завершает статью «Typische Verbindungen (computergeneriert)», эта часть собрала в себе самые частые слова, предлагаемые системой для употребления с введённым словом.

В онлайн словаре Duden можно не только проверить слово, его написание, синонимы и употребление, но также можно проверить правильность структуры целого текста. Это можно сделать в разделе «Textprüfungen». Вводимому тексту можно задать определенный вид проверки, однако, данная функция проверки текста доступна лишь зарегистрированным пользователям, которые оплатили премиум-аккаунт. Также к оплаченному аккаунту относятся услуги раздела «Häufige Fehler und Falsch-schreibweisen», в котором можно рассмотреть самые часто вводимые слова с ошибками в написании. Все слова представлены в алфавитном порядке, а перед их перечислением – весь алфавит с ссылкой на слова, начинающихся с определенной буквы. Раздел «Service» расскажет о возможностях, которые предоставляет приобретение премиум-аккаунта [2]. Сюда относятся: ежемесячная подписка на рассылку информации о немецком языке, изменениях в нем, последних новостях в сфере германистики; звонок-консультация, но пока данная функция доступна только в таких страна как: Германия, Австрия и Швеция. Услуга консультации со специалистом платная, и звонки принимаются с 9:00 до 17:00 (по берлинскому времени). Очень важно, что все языковые кон-

сультанты, которые могут дать информацию по вопросу во время телефонного звонка, изучали германистику с упором на языкознание. Если есть вопрос, на который опытные сотрудники не могут ответить напрямую, разработчики гарантируют перезвонить с уже сформулированным ответом; покупка абонеента, пользование которым обеспечивает отсутствие рекламы, составление личного словаря.

	SINGULAR	PLURAL
NOMINATIV	die Mutter	die Mütter
GENITIV	der Mutter	der Mütter
DATIV	der Mutter	den Müttern
AKKUSATIV	die Mutter	die Mütter

Рис. 3. Скриншот раздела «Grammatik»

Раздел «Sprachwissen» делится на четыре подраздела. Так, например, в «Rechtschreibregeln» Вы сможете найти правила пунктуации немецкого языка в разных случаях, а также в примерах комментируется лучшее применение знаков препинания в определенном контексте. «Sprache und Stil» предоставляет информацию о том, где и в каких случаях употребляются похожие по написанию слова при этом уточняя, в каких стилях текста можно употреблять слова. В свое время в «Podcasts» загружаются еженедельно аудиофайлы с развитием тем употребления различных слов или словосочетаний, вызывающие вопросы о происхождении и употреблении в повседневной речи, научных статьях, художественных текстах. «Wort des Jahres» стал самым популярным подразделом словаря Duden. Здесь представлено самое употребляемое слово в средствах массовой информации за прошедший год. Рассматривают употребление слов в таких странах как: Берлин, Австрия, Швеция и Лихтенштейн.

Чтобы узнать больше о самом словаре, его функциях и истории, нужно перейти по ссылке в меню сайта «Dudenverlag».

Самый интересный раздел, на наш взгляд, – это «Lernen». Будь то немецкий или английский, математика или биология в «Lernen und Üben» можно найти учебные тетради и школьные пособия для всех

классов. Также в этом разделе есть учебные тетради для каждого учебника, чтобы практиковать по определенным темам. В одной из таких тетрадей, «Deutsch in 15 Minuten – Rechtschreibung 6. Klasse», даны упражнения для самоподготовки с ответами в середине тетради, чтобы было удобно извлечь их при необходимости. В разделе «Spielen und Rätseln» предлагаются игры, которые развивают знания по изучаемой науке для разных возрастов. Например, игра «Gegensatzwörter». Суть игры подобрать синоним к слову, которое вытягивается из предложенных карточек. Данная игра рассчитана на детей от 8 до 15 лет, она способствует развитию мышления, в ней присутствует необходимость обоснования своего мнения, а также возможность дискуссии. В разделе «Eltern» присутствуют пособия для родителей и разработанные девять вопросов, связанных с часто задаваемыми вопросами о немецком языке детьми, взрослыми и теми, кто только начинает учить немецкий язык. Все необходимые книги, материалы можно купить в разделе «Shop».

Рис. 4. Скриншот раздела «Lernen»

В настоящее время преимущественное количество людей изучают более одного иностранного языка. Это обусловлено быстро развивающимся прогрессом общества, требующим больше коммуникативности не только с привычным нам окружением, но и с зарубежными жителями, обладающими необходимой нам информацией. Тем более, развитие в сфере иностранных языков просто необходимо человеку, занимающемуся их изучением. Работая со словарями, охватывающими функции, идущие в ногу со временем, можно достичь успехов в овладении языком.

Все функции и услуги электронного словаря Duden являются уникальными, они несвойственны письменным или привычным нам онлайн словарям, данный факт и делает его особенно полезным и практичным при изучении немецкого языка. Использование данного словаря при изучении немецкого языка будет способствовать развитию самостоятельности пользователя, обогащать лексический запас, давать возможность изучить язык с помощью игр и многое другое.

Литература

1. Бутаев Ш.Т. О методике совершенствования работы со словарем / Ш.Т. Бутаев. – Текст: непосредственный // Молодой ученый. – 2012. – № 10 (45). – С. 326-328. – URL: <https://moluch.ru/archive/45/5476/> (дата обращения: 07.04.2021).
2. Верещагина Е.Ю. Работа с толковым словарем DUDEN. Deutsches Universalwörterbuch на уроках немецкого языка // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2015. – №10 (октябрь). – С. 51–55. – URL: <https://e-koncept.ru/2015/15345.htm> (дата обращения 17.03.2021)
3. Марус М.Л., Есмурзаева Ж.Б., Новикова Е.В., Шкайдерова Т.В. Использование онлайн-словарей при обучении переводу в неязыковом вузе. – Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2017. – № 12(78). – С. 198-201.
4. Монолингвистический словарь немецкого языка URL: <https://www.duden.de/woerterbuch> (дата обращения 17.03.2021)

Р.А. Камарова

қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, Екібастұз қ. № 9 ЖОМ

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛДЕРІН ТҮРЛІ ТАПСЫРМАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ НЕГІЗІНДЕ ДАМУ

Аңдатпа. Модульдік технология өзгешелігі, оның талабы аталған мақсатқа жету, оқушының өзімен оның қызметін ұйымдастыру негізінде ойлау дағдыларын дамыта отыра іске асыруды көздейді. Шығармашылығы шындалған жасөспірімнің ойы да жақсы дамыған, ақ пен қараны толық айыра алатын, әділдік пен әділетсіздікті тани білетін азамат болатыны сөзсіз.

Тірек сөздер: технология; ізденіс; шығармашылық; даму; ой-өрісі.

Аннотация. Специфика модульной технологии заключается в том, что ее требование предполагает достижение данной цели, развитие у ученика навыков мышления на основе организации его деятельности. Несомненно, молодой человек, у которого развиты творческие способности, хорошо развиты мысли, способен полностью различать белое и черное, распознавать справедливость и несправедливость.

Ключевые слова: технология; поиск; творчество; развитие; мышление.

Summary. Moduldik technology zgesheligi, оның talaby atalған мақсатқа zhetu, оқушының zimen оның yzmetin ұйымдастыру negizinde оylau daғдыларын damyt отыра iske asyrudy kozdeydi. Shygarmashylyky shydalған zhasuspіrimnin оyy da zhaksy damykan, ak pen karany tolyk айyra alatyn, adildik pen adyletsizdikti tani билетін azamat bolatizny sozsін.

Keywords: technology; search; creativity; damu; field of thought.

Модульдік технология – оқушының дамытылған ойлау әрекеті. Оқушыларға тіл дамыту бағытында жүйелі білім беруде оңтайлы амалдарды қолдану арқылы оқушының ана тіліне, білімге деген қызығушылығын дамытуға, терең ойлау қабілетінің белсенділігін негіздеуге болады. Осыған дейін оқушы мұғалім мен оқулыққа ғана бағынатын тыңдаушы ғана болса, енді ол сын тұрғысынан ойланып, өз ойын дәлелдей алатын индивидке айналады [3, 54-б.].

Қазақ тілі пәні модульдік технология бойынша меңгерудің маңызы зор. Модульдік оқытудың төмендегідей концепциялық ережелерін негізге алған абзал:

- Оқу қызметін алгоритмдеу;
 - Модульділік қағидаты – білім беру мазмұнын жүйелеу, қорытындыда пысықтау;
 - Танымның бар сатыларында қолдау мен тұжырымдаудың орын алуы;
 - Теориялық материалдың бөлімдерін ұлғайту;
 - Дара және кіріктірілген әрекет қағидаттары;
 - Әрекеттік байланыс: әрекеттің бар бөлімдерін іске асыру (жоспарлау, мақсат қою, жұмыс процесі, бақылау және нәтижені бағалау);
 - Синергетикалық байланыс: өз қызметін ұйымдастыру мен білім алушылардың өзін-өзі дамытуы;
 - Жүйелі байланыс: әлемді тану жүйелердің жүйесі ретінде қарастыру;
 - Оқытушының білім алушылармен *бірлескен* қағидаттары;
 - Дедуктивтік әдіс оқу материалын ұсынуда белгілі бір жолға қойылады: жалпыдан жекеге бағыттау;
 - Теориялық материалды тереңірек қарастыру;
 - Оқу ақпаратының басқаша жүйесі (жинақтау, ірілендіру, жүйелеу);
 - Икемділік (динамикалық) ауыспалы әлеуметтік-педагогикалық жағдайларға төселу;
 - Танымдық елестету қызметтері: ақпаратты беру төрт кодпен түйіседі: суреттік, сандық, белгілік және сөздік;
 - Бағдарлама негізінде жеке тақырыпты бөлу және оқу қорытындыларын өзінше реттеу;
 - Мотивация – ынталандыру;
- Оқушылардың білімді жүйелі түрде игеруіне және жеке оқушының қабілет деңгейлерін жетілдіруде модульдік технологияның мәні айрықша екені белгілі.

Сыныптағы оқушылар топпен, жұппен жұмыс істеу негізінде бірімен-бірі пікірлесіп, ең тиімді жауапты тауып айтуға машықтанады. Топқа ұсынылған сауалға тынымсыз іздене отырып, әр оқушы өз ойын еркін жеткізуге, оны дәлелдеп, қорғай алуға мүмкіндік туады. Педагогикалық технология оқыту мақсатына жету бағытында ұтымды, дұрыс жолдарды көрсетеді. Модульдік технология өзгешелігі, оның талабы аталған мақсатқа жету, оқушының өзімен оның қызметін ұйымдастыру негізінде ойлау дағдыларын дамыта отыра іске асыруды көздейді. Шығармашылығы шындалған жасөспірімнің ойы да жақсы дамыған, ақ пен қараны толық айыра алатын, әділдік пен әділетсіздікті тани білетін азамат болатыны сөзсіз.

Оқушыларды өз бетінше іздене оқытудың бірқатар үздіксіз принциптері бар. Алдымен, тіл дамыту тек қазақ тілі мен тіл дамыту

сабақтары барысында ғана емес, өзге пәндерде өткізудің керектігін, екіншіден, дамыту процесін тек мектеп аясымен ғана шектеліп қалмай, бүкіл күнделікті өмір сүру кезінде өткізілетін процесс екендігін негізге алу көзделеді. Өз бетінше іздене оқыту арқылы тіл дамыту кезінде мынадай теориялық мағлұматтар мен практикалық дағды беру жұмыстары негізге алынады:

а) Ауызша және жазбаша тіл жайлы жалпы түсінік. Ауызекі сөйлеу орфоэпия мен орфография ережелерін басшылыққа алатындығын түсіну. Ауызша және жазбаша сөйлеу өзгешеліктерін назарға алу;

ә) Мәтін жайлы жалпы түсінік. Мәтіннің мазмұны, құрылысы, жүйелілігі. Мәтінмен жұмыс істеу алгоритмі. Пікір айту, баяндау, сипаттау жайлы жалпы түсінік. Мәтінді баяндау дағдыларын дамыту, түйін шығара отырып баяндауға машықтану. Бұған қосымша өз тарапынан көзқарасын білдірту, ойын дәлелдету; Өз бетінше пайым білдіретін оқушының көп оқып, өздігінен шығармашылық бағыттарды атқара алуы қажет.

б) Қарым-қатынас мәдениеті қандай да болмасын адаммен байланыс барысында өзін-өзі ұстау, сөйлеу мәдениетін, яғни сөз шеберлігі мен сөйлеудегі әдептілікті сақтау, сөз мәдениетінің әр алуан әдіс-тәсілдерін орынды, оңтайлы пайдалану. Аталған бағытта да білім алушылардың өз бетінше жұмыс орындауларының маңызы зор болатыны сөзсіз. Тек кітаптағы тапсырмалармен шектеліп қалу оқушыларды біржақты білім негіздерімен қаруландырады, осыған орай қосымша іздену оқушылардың ойлау, сөйлеу, өз көзқарасын білдіру қабілетін дамыта түседі.

Жас жеткіншек мектеп қабырғасына келген күннен бастап оған дұрыс әрі жүйелі сөйлеуге үйрету мұғалімнің міндеті ретінде қойылады. Өздік тапсырмалар негізінде тіл дамыту жұмысы мектепке үздіксіз және белгілі бір мақсатпен жүргізіледі. Оның өзі тұрақты және арнаулы мақсатпен жүргізілудің қажеттілігін дәлелдейді. Қазақ тілі сабағы барысында өткізілетін тіл дамыту жұмыстарында оқушының сөздік қорын, сөз байлығын молайту, ойлау қабілетін кеңейту, жетілдіру және өз ойын нақты әрі дұрыс түрде ауызша және жазбаша жеткізе алу жолдарына баулу, үйрету, дағдыландыру мақсаты қарастырылады. Өз бетінше іздене отырып тіл дамыту әрекеті, танымды молайту әрекеті арқылы орындалады. Ал таным ойлау әдістері арқылы жүреді. Жас жеткіншектің ойлау қабілеті артқан сайын сөздік қоры да байып, тіл жүйесін меңгере бастайды. Тіл дамыту – оқушыларды байланысқа түсуге, сөйлеуге дағдыландыру. Ол жайында Н. Оралбаева: «...өздігінен жұмыс істеуге дағдыландыру – қазақ тілін оқушының қарым-қатынас құралына айналдыру. Бұл жалпы тіл үйрету мақсатымен толық сай келеді», – деп тұжырым жасайды [38, 53-б.]. Өздік жұмыстарын қызықты әрі мағыналы етіп жүргізу сөйлеуге қажетті сөздік қорды және ол сөздерді сөйлемде өзара байланыстыратын тілдік нұсқалардың пайдаланылу заңдылықтарын игерту болып табылады. Б. Құлмағам-

бетова «Сөз тіркесі, сөйлем құрауға үйрету жұмысы оқушы ойын байланыстырып, айта білумен бірге, жаза білуге дағды» беретіндігін айтады [24, 56-б.]. Ғалымның тұжырымынан да өз бетінше іздене оқытуға байланысты түйінді аңғарамыз.

Өз бетінше іздене отырып тіл дамыту жұмыстары қазақ тілі сабақтары барысында ауызша және жазбаша түрде жалғасады. Бастауыш сыныпқа келген бірқатар жеткіншек сөз, сөйлем құрап, шағын әңгімелер мен ертегілер айта алатындай жағдайда келеді. Ал оны ары қарай дамыту мұғалімнің міндеті болып табылмақ. Мектепте қазақ тілін оқытудағы негізгі міндеттердің бірі оқушының сөйлеу мәдениетін, сөздік қорын, байланыстырып сөйлеу қабілеттерін жетілдіру болып есептеледі. Оқушылар тілін дамыта оқытуда төмендегідей өздік жұмыстарды не амалдарды қолдану тиімді болады:

а) Суретпен жұмыс. Сұрақ-жауап негізінде сөйлем құрғызу не дайын сурет арқылы әңгіме жазғызу. Суретке оқушы атау беріп, соның төңірегінде шығармашылық бағыттағы жұмыс жалғасады.

ә) Мәтінді оқып (үнтаспадан тыңдап), қандай өзекті мәселе көтерілгені туралы топ болып талқылау.

б) Мәтінде айтылған ой туралы **формула бойынша** өз пікірін білдіру:

Бірінші сөйлем. «Менің ойымша ...»

Екінші сөйлем. «Себебі мен оны ... деп түсіндіремін».

Үшінші сөйлем. «Оны мен ... деген фактілермен, мысалдармен дәлелдей аламын».

Соңғы сөйлем. «Осыған байланысты мен ... деген шешімге келдім».

Жас жеткіншектерге негізделген әңгіме, ертегілерді оқу арқылы оларды ауызекі сөйлеуге, түсінік, танымын дамытуға дағдыландыруға болады. Толық аяқталмаған ертегі бойынша салынған суретті көрсету, оқушылар суретті негізге ала отырып ертегі сюжетін өздері аяқтайды. Ал кей сабақтарда жасөспірімдерге тақырып беріп, соған орай оқушылардың тиісті сурет салу қабілеттеріне жол беру, көмекші сауалдар қою арқылы ойлауын дұрыс әрі нақты жеткізуге бағыттау көзделеді. Осы сынды әртүрлі тақырыпта ойларын жеткізу, өздік көзқарастары мен тұжырымдарын ортаға салу жасөспірімдердің сөздік қорын байытып, тіл байлығын арттырады.

Сөйлеу мәдениетін дамыту үшін әр сабақта оқушылардың бір-бірімен өзара пікір алмасу процесін ұйымдастыру, яғни диалог негізінде әңгімеге араластыру керек. Оқушылар бір-бірімен мұғалім ұсынған тақырып негізінде әңгімені жалғастыратын болса, ол да тіл дамыту жұмысының тамаша үлгісі болып есептеледі. Аталған кезде оқытушы-мұғалім бағыт ұсынушы, оқушы – сол бағыт негізінде өз бетінше еңбектеніп, өз білімін дәлелдеуші [39].

ә) Оқушылардың ойлау қабілетін жетілдіруге сөзжұмбақ, ребус, анаграмма, ұйқасын тап ойындарының ықпалы зор. Мысалы, «Ұйқасын тап» ойыны негізінде жасөспірімдердің білсем деген ынтасы күшейіп, қызығушылығы оянып, белсенділігі артады. Анаграмма оқушының білімдік, жазу сауатын көруге, оқушыға түрлі заттың атауын білуге, не үшін пайдаланылатынын, не зат екенін түсінуіне көмектеседі. Анаграмманы шешпес алдында оқушыға дайын нұсқасы беріледі. Ұсынылған таңбаларды қосқанда сөздің шығатынын, яғни шешу тәсілін оқушы әбден білуі тиіс. Ол қазақ тілі сабағы барысында қолданылады.

Қазақ тілі сабағында сөзбен орындалатын жұмыс, сөздерді қатыстырып сөйлеуге, әңгіме құратуға, шығарма жазғызуға атсалысады. Сөздік жұмысы оқушыны бір жағынан ойлауға бағыттаса, екінші қырынан қызығушылықтарын оятып, шығармашылық қабілеттерін дамытуға, белсенділікке жетелейді.

Қазақ тілінен өз бетінше іздене оқытуда төмендегідей тапсырмаларды жасатуға болады:

1. Мәтінде қолданылған төмендегі сөз тіркестерінің мағынасын бірігіп талқылап түсіндіріңдер. Бакыт құсы; тағдыр айдап; қадамы құтты болсын; асылды киінісіп; тілдің желі; жер мен көк; ет тарту; қуанышқа кенелген; қыз анасы.

2. Мәтіннің тәрбиелік мәнін «Төрт сөйлем» тәсілін пайдаланып айт. Формуласы:

Пікір. Оқылым (тыңдалым) мәтіні бойынша өз пікіріңді бір сөйлеммен жаз.

Дәлел. Өз пікіріңді бір сөйлеммен дәлелде.

Мысал. Пікіріңді өмірмен байланыстырып, мысал келтір.

Қорытынды. Тақырып бойынша қорытынды жаз.

3. Мына әріптерден сөз құрастырып жазыңыз, бір сөзде бір әріп екі мәрте қайталанбауы қажет: *і, т, ы, а, р, з, қ, е, ұ, л*. Нәтижесінде төмендегідей сөздер шығады: *ұл, құл, арыз, қыл, тыл, ар, қал, тіл, ырза, ұлық, қар, тары, іл, тіре, ел, тер, тізе, ер, ет, қыз*. Бұндай сөздікпен орындалатын жұмыстар оқушылардың сөздік қорын жетілдіруге зор ықпал етеді. Оқушыларды шығармашылық жұмысқа тартып, олардың белсенділіктерін, қызығушылықтарын дамыта түсу үшін, шығармашылық қабілеттерін сабақ барысында және сабақтан тыс кезде жетілдіруде әртүрлі амал-тәсілдерді пайдалануға болады.

1. Тақырыпты мазмұнына байланысты жүйелеу.

2. Белгілі бір тақырыпта пікірталас ұйымдастыру.

3. Логикалық ойлау қабілеттерін жетілдіретін ойындармен ұсынылған тапсырмаларды орындату (анаграмма, сөзжұмбақ, құрастырмалы ойындар).

4. Ұсынылған тапсырманы түрлендіруге байланысты жұмыстар (мәтін мазмұнын түзету, шағын әңгіме мәтінін құрастыру) жүргізу.

5. Мәтіннің ұқсастығын салыстыра отырып атын қою.

6. Қиялдау бойынша сурет салғызу.

7. Ой шапшандығын, сөз байлығын жетілдіруге байланысты өлең шығару.

8. Аяқталмаған мәтіндерді аяқтап, ой жалғастығын жүзеге асыру.

Аталған жұмыстарға оқушыларды әрдайым баулу бала бойындағы талантты ашуға, тіл байлығын арттыруға, қиялын жетілдіруге, өздігінен ізденуге зор ықпалын тигізеді. Бала бойындағы қабілетті ашу – оқушының шығармашылық бағытта қалыптасуына баса мән беру болып есептеледі.

Оқушыларды өздігінен іздене отырып оқытуда мынадай қажетті алғышарттар бар. Олар: белсенділік, іс-әрекеттегі бастамашылдық; дербестік; эмоционалдық түрде көріну, өзгешелікке ұмтылыс, қызығушылықтың (сыртқы не іс-әрекет дәрежесінің (орындаушылық не шығармашылықтық) типі, ынта-ниетінің бір жерге түйісуі жатады. Аталған көрсеткіштер, білім алушылардың шығармашылыққа қызығушылық дәрежелерін: төменгі, ортаңғы, жоғарғы дәрежелерінің сипаттамасын жасаған уақытта назарға алынуға тиісті.

Әдебиеттер

1. Ибрашева А. Қазақ тілін технология арқылы оқытудың теориялық негіздері // Білім берудегі менеджмент. – Алматы, 2006. – №4. – Б. 184-187.

2. Қабатай Б.Т. Қазақ тілі сабақтарында оқушыларды шығармашылыққа баулу әдістемесі. – Алматы, 2005. – 30 б.

3. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту әдістемесі. – Алматы: Өлке, 2003. – 124 б.

4. Есқазиева С. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту // Ұлт тағылымы. – Алматы, 2000. – №8-9. – Б. 34-35.

Р.А. Камарова

қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі, Екібастұз қ. № 9 ЖОМ

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМУЫ МАҚСАТЫНДА ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТТЕРІН ДАМУЫ

Андатпа. Педагогика ғылымында баланы оқыту мен тәрбиелеудің мақсаты – жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру болса, оқытудағы негізгі мақсат – өздігінен дамуға ұмтылатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Жеке тұлғаның дамуында маңызды роль атқаратын оқушының өз бетінше жұмысын тиімді ұйымдастыра білу; сол арқылы материалды саналы меңгерудің жүйесін жасау; оқушының түрлі дара қабілеттерін арттыру.

Тірек сөздер: қабілет; шығармашылық; ізденіс; дарынды; тұлға.

Аннотация. В то время как в педагогической науке целью обучения и воспитания ребенка является формирование всесторонне развитой личности, основной целью обучения является формирование личности, стремящейся к саморазвитию.

Ключевые слова: способность; творчество; исследовательский; талантливый; личность.

Summary. While in pedagogical science the goal of teaching and upbringing a child is the formation of a comprehensively developed personality, the main goal of training is the formation of a personality striving for self-development.

Keywords: ability; creation; research; talented; personality.

Қазақ мектебінің бүгінгі жайы мен ертеңі, оқушылардың білімділік және тәрбиелік деңгейі шешуші дәрежеде мұғалімге, ата-анаға және қоғам қауымдастығына жүргізілген жұмыстарға, ізденісіне байланысты. Бастауыш сыныптарға арналған бағдарламалар педагогикалық үрдісті жаңаша қарауды талап етеді. Педагогика ғылымында баланы оқыту мен тәрбиелеудің мақсаты – жан-жақты дамыған жеке тұлға қалыптастыру болса, оқытудағы негізгі мақсат – өздігінен дамуға ұмтылатын жеке тұлғаны қалыптастыру. Жеке тұлғаның дамуында маңызды роль атқаратын оқушының өз бетінше жұмысын тиімді ұйымдастыра білу; сол арқылы материалды саналы меңгертудің жүйесін жасау; оқушының түрлі дара қабілеттерін арттыру.

Өз бетінше жұмыс қазіргі жеке тұлғаны қалыптастыру және тәрбиелеуде, білім берудің приоритетін түбегейлі өзгертуде, яғни бұрынғыша оқушыны пәндік білім, біліктердің белгілі бір жиынтығымен қаруландыруды түбегейлі өзгертуде.

Өзіндік жұмыстың негізгі мақсаты оқушылардың танымдық міндеттерін қалыптастыру, шығармашылық қабілеттері мен қызығушылығын жетілдіру, білімге күштарлығын ояту. Мұғалім сабақта әдіс-тәсілдерді пайдалана отырып, балалардың ұсыныс-пікірлерін еркін айтқызып, ойларын ұштауға және өздеріне деген сенімін арттыруға мүмкіндік туғызып отыру қажет. Әдіс-тәсілдер арқылы өткізген әрбір сабақ оқушылардың ойлануына және қиялына негізделіп келеді, баланың тереңде жатқан ойын дамытып оларды сөйлетуге үйретеді. Түрлі әдістемелік тәсілдер пайдалану арқылы қабілеті әртүрлі балардың ортасынан қабілеті жоғары баланы іздеп, онымен жұмыс жасау, оны жан – жақты тануды ойлап, оқушылардың шығармашылық деңгейін бақылап отыру әрбір мұғалімнің міндеті.

Жаңа технологияны меңгеруде мұғалімнің жан-жақты, білімі қажет. Қазіргі мұғалім:

- Педагогикалық үрдісте жүйелі жұмыс жүргізе алатын;
- Педагогикалық өзгерістерге тез төселетін;
- Жаңаша ойлау жүйесін меңгере алатын;
- Оқушылармен ортақ тіл табыса алатын;
- Білімді, іскер, шебер болу керек.

Жаңа педагогикалық технологияның ерекшеліктері – өсіп келе жатқан жеке тұлғаны жан-жақты дамыту. Инновациялық білімді дамыту, өзгеріс енгізу, жаңа педагогикалық идеялар мен жаңалықтарды өмірге әкелу. Бұрынғы оқушы тек тыңдаушы, орындаушы болса, ал қазіргі оқушы – өздігінен білім іздейтін жеке тұрға екендігіне ерекше мән беруіміз керек.

Қазіргі оқушы:

- Дүниетаным қабілеті жоғары;
- Дарынды, өнерпаз;
- Іздемпаз, талапты;
- Өз алдына мақсат қоя білу керек;

Отбасының жетекшілік маңызы онда тәрбиеленіп жатқан адамның тән-дене және рухани дамуына әсер етуші ықпалдар мәні мен мағынасының тереңдігіне тәуелді келеді.

Ата-ананың ұйымдастыру және бағыттаушы ролін, ата-анамен бала арасындағы өзара қатынастың сипатын, бала тәрбиесіне әсер ететін жанұяның мақсатты адамгершілік бағыттарын, баланың жанұядағы араласатын іс-әрекетінің алуан түрлілігін, ата-ананың тәрбие құралдарын, тәсілдерін, әдістерін пайдалана алу қабілеттерін, баланың белсенділігінің дәрежесін көруге болады.

Ата-ана арасындағы, ата-ана мен бала арасындағы, балалардың арасындағы өзара қатынас педагогикалық процестің тәрбиелік механизмдері болып табылады.

Тәуелсіз ел тірегі – білімді ұрпақ десек, жаңа дәуірдің күн тәртібінде тұрған мәселе – білім беру, ғылымды дамыту. Өркениет біткеннің өзегі, ғылым, тәрбие екендігіне ешкімнің таласы жоқ. Осы орайда білім ордасы – мектеп, ал мектептің жаны – мұғалімдердің басты міндеті – өз ұлтының тарихын, мәдениетін, тілін қастерлей және оны жалпы азаматтық деңгейдегі рухани құндылықтарға ұштастыра білетін тұлға тәрбиелеу.

Бәрімізге белгілі, біздің қоғам аса күрделі жағдайларды бастан кешірді. Өтпелі кезеңге тән өмірдің ауыртпалықтарын ешкім жоққа шығара алмайды. Бірақ адам қандай жағдайда да өзінің биік адамгершілік сипаттарын, кісілік қасиеттерін сақтап қалуға тиіс. Тәрбиенің осы жақтарын қазақ жастарының санасына кішкентайынан терең енгізу қажет. Қазақстан Республикасының «Білім туралы» Заңында (1999) да мектеп оқушылары бойында адамгершілік және тұрмыс негіздерін қалыптастыру, азаматтыққа тәрбиелеу және олардың ақыл-ойын айқындау басты міндет екендігі айтылған. Олай болса, қоғам болашағы – жас ұрпақтың бойына адамгершілік, ізгілік, мейірімділік, ақыл-ой, сана-сезім қалыптастыратын салауатты тәрбие беру мазмұнын жаңаша құру қажет. Осы орайда, «Сабақ беру – үйреншікті жай шеберлік емес, ол – үнемі жаңадан жаңаны табатын өнер» деген, Жүсіпбек Аймауытовтың сөзін айта кету артық болмас.

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай тұлғаның алатын орны ерекше, ал өз ана тілін жетік білейтін адамнан рухани бай тұлға шығуы кәдік. Сол себепті қазақ тілі сабақтарында оқушылардың тілін дамытуға арналған тапсырма түрлерінің маңызы ерекше екенін қайталап айта беруге болады. Қазіргі білім берудің басты

мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай, өз ойын жетік, көркем жеткізе алатын жеке тұлға қалыптастыру болып табылады.

Рухани бай, жан-жақты дамыған жеке тұлғадағы ең басты қасиеттердің бірі – тіл байлығы, өз ойын нақты, терең мағыналы әрі көркем жеткізе білетін, шешен де ойлы сөйлей білетін, Абайша сөйлегенде сөзі жүрекке жылы тиетін, сөз құдіретін игерген адамдарда да тұлғалық қасиет болады. Рухани адамгершілікке тәрбиелеудің басты мақсаты оқушылардың белсенді өмірлік жолын, қоғамдық борышқа саналы көзқарасын, сөз бен істің бірлігін қамтамасыз етіп, адамгершілік нормаларынан ауытқушыларға жол бермеуді қалыптастыру болып табылады.

Педагогика ғылымында баланы оқыту мен тәрбиелеудің міндеті жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру болғандықтан, жаңа технология бойынша әдістемелік жүйенің басты бөлігі оқыту мақсаты болып қалады. Сондықтан танымдылық іс-әрекеті белгілі бір дәрежеде белсендірілуі қажет. Бұл әдістемелік жүйенің басқа бөліктерінің де (мазмұн, әдіс, оқыту түрі мен құралдарының) өзара байланысы қалпында өзгертілуін талап етеді. Мұны орындау үшін төмендегідей ұстанымдар жүзеге асуы тиіс.

1. Оқушылардың өзіндік іздену іс-әрекетінің әдістерін меңгеру талап етіледі. Өйткені бұл әдістердің күнделікті пайдаланып жүрген оқыту әдістерінен айырмашылығы бар. Яғни жаңа жағдайдағы «оқыту әдістемесі» деп отырғанымыз: «оқушы – мұғалім» ұстанымының өзара тығыз байланыстылығы. Демек, мұнда бірінші орында оқушы тұрады және оның өз бетімен білім алуындағы белсенділігіне баса назар аударылады.

2. Жаңаша оқытудың негізгі түрлері: оқытудың дербес және топтық түрлері болып табылады. Бұл жерде алға қойылатын басты мақсат – оқушыға деген сенім, оның өз ісіне жауап беру мүмкіндігіне сүйеніп беделі мен қадір-қасиет сезімін дамыту. Ал оқытудың фронтальды түрі көбінесе, бағыт беру, талқылау және түзету енгізуде ғана пайдаланылады.

3. Жаңа технологияның мақсаты бойынша «оқытуды ізгілендіру» қажет. Бұл үшін оқу құралдары оқушылардың өздігінен танымдық іс-әрекетін жүргізе алатындай болуы керек. Бұрынғы дәстүрлі оқулықтар мұндай талапты қанағаттандыра алмайды, сондықтан оқушылардың өз бетімен білім алуына аса бейімделген жаңа типтегі оқулықтар керек-ақ.

Жаңа технологияның тағы бір психологиялық негізі болып табылатын теория – Л.С. Выготскийдің «оқыту үрдісінде оқушының ақыл-ойының дамуы «актуалды даму» аймағынан жақын арадағы даму» аймағына ауысуы туралы теориясы. Бұл ауысу тапсырмаларды қайталап орындауға ғана арналған бірінші деңгейден өнімді іс-әрекетті қажет ететін келесі деңгейлерге ауысу негізіндегі іс-әрекет арқылы жүзеге асады. В.П. Беспалько бұл деңгейлерді төртке бөледі: бірінші деңгей –

«міндетті, оқушылық», екінші – алгоритмдік, үшінші – эвристикалық, төртінші – шығармашылық.

Ендеше оқушылардың білім, білік, дағдыларын жетілдіру үшін оқытудың жаңа технологиясы негізінде дифференциалдық және дербес деңгейлік ұстанымдарының талаптарына сәйкес өткізілетін әр түрлі сабаққа арналған жаңа ұрпаттағы оқулықтар мен оқу құралдары қажет. Бұлар – әңгімелесуші-оқулықтар мен оларға қосымша төрт деңгейдегі тапсырмалар берілген жұмыс дәптерлері.

Әңгімелесуші-оқулық бойынша жаңа тақырыпты өз бетімен меңгеріп, анықтама мен ережелерін өзі шығарады. Қарапайым жаттығу-мысалдармен оларды бекіткеннен кейін жұмыс дәптерлеріндегі деңгейлік тапсырмаларды орындауға көшеді.

Оқытудың жаңа технологиясы жағдайында оқушылардың өздігінен жүргізетін танымдық іс-әрекеті үшін тапсырмалар күрделілігі төрт деңгей бойынша құрастырылып, ондағы барлық деңгейдегі тапсырмалар қызғылықты мазмұндалған болса оқушыларда ынталану пайда болады. Мұндай жаңа технология бойынша сабақ беріп жүрген мұғалімдер үзіліс кезінде де оқушылардың сабақтан бас алмайтындығын айтады. Өйткені оқушылар өзара бәсекелесе отырып жұмбақ, сөзжұмбақ, ребус, математикалық басқатырғыштар сияқты әр деңгейдегі тапсырмаларды шешуге ұмтылатыны даусыз. Бұл жерде «үлгерімі кейіндеп қалып, өз құрбыларын белгілі бір себептермен қуып жете алмайтын оқушылармен қалай істеуіміз қажет?» деген сұрақ туады. Бұл мәселенің де оңды шешуі қарастырылған. Олар мыналар:

– барлық тапсырмаларды мезгілінде орындаған оқушылар үлгермеушілерге көмектеседі;

– сыныптың басқа оқушылары өздігінен жұмыс істеп жатқан кезде мұғалім үлгерімі төмен оқушыларға дербес көмек көрсетуіне уақыты болады.

Жалпы жаңа педагогикалық технологияда бағалау үрдісі арнайы «қосу» әдісімен жүзеге асырылады. Бағалау жүйесінде оқушы білімінің ең төменгі деңгейі негізге алынады және ол деңгей мемлекеттік стандарттың ең төменгі талабына сәйкес келеді. Дарындылығына, бейімділігіне, жоғары даму деңгейіне қарамастан оқушылардың барлығы бірінші деңгей тапсырмаларын дұрыс орындауы шарт. Бірінші деңгейдегі барлық дұрыс және мезгілінде орындалған тапсырмалар «есеп-зачетқа» алынып отырады. «Зачеттің» «екіліктен» айырмашылығы: бірінші деңгейдің «есепке алынбаған» тапсырмалары қашан «есепке алынғанша» міндетті түрде, қайта-қайта тапсырыла береді.

Өзін-өзі бағалау «қосу» әдісімен жүргізілетіндіктен оқушы бұрынғыдай «екілік» аламын деп қорықпайды. Сөйтіп, оқушыда жоғары ұпай жинауға деген талпыныс пайда болады. Ол дұрыс орындалған тапсырмалардың санына ғана тікелей тәуелді.

Жана педагогикалық мұндай технологиялар арқылы оқытуды ізгілендіру мен демократияландыруға, оқушылардың өздігінен бағыт-бағдарын анықтап, дамуына, ең бастысы, өзін-өзі тәрбиелей алатын тұлға ретінде калыптасуына жағдай жасауға болатыны күмәнсіз. Оқушылардың тілін дамыту мақсатында шығармашылық қабілеттерін дамыту маңызды деп санаймыз.

Әдебиеттер

1. «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Қазақстан Республикасының Заңы // online.zakon.kz/Document?doc_id=.
2. Айтыманова Қ. Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту шарттары // Қазақ тілі мен әдебиеті. – Алматы, 2007. – №6-7. – Б. 8-12.
3. Мектеп оқушыларының өздігінен ізденіс бағытындағы шығармашылық іс-әрекеті // Білім. Образование. – Алматы, 2005. – №2. – Б. 34-36.
4. Есқазиева С. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту // Ұлт тағылымы. – Алматы, 2000. – №8-9. – Б. 34-35.

Б.Н. Сраилова

қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі,

Шарбақты гимназиялық сыныптары бар №1 ЖОББМ

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМУЫ МАҚСАТЫНДА ҚОЛДАНЫЛАТЫН ЖҰМЫСТАР МЕН ӘДІСТЕР

Аңдатпа. Саралап оқытуда білім алушылардың өзіндік ерекшеліктеріне қарамай, проблемалық тәсілдің негізгі мақсаты – білім алушылардың сабақ үстінде ой еңбегімен айналысуын қамтамасыз ету. Ол білім алушыны ізденуге, еңбектенуге, ойын жинақтап, қорытынды шығаруға, өзінше тың көзқарас білдіре алуға, соның негізінде өз бетінше білім алу дағдыларына апарарды.

Тірек сөздер: қызығушылық; тіл дамыту; инновациялық әдіс; көркем мәтін.

Аннотация. В дифференцированном обучении, независимо от особенностей самих обучающихся, основная цель проблемного подхода – обеспечение урочной деятельности обучающихся. Она приводит обучающегося к поиску, труду, умению обобщать мысли, делать выводы, к самостоятельному подходу, на основе которого приобретаются навыки самообразования.

Ключевые слова: интерес; развитие речи; инновационный метод; художественный текст.

Summary. In differentiated teaching, regardless of the characteristics of the students themselves, the main goal of the problematic approach is to ensure the lesson activities of students. It leads the student to search, work, the ability to generalize thoughts, draw conclusions, to an independent approach, on the basis of which self-education skills are acquired.

Keywords: interest; development of speech; innovative method; artistic text.

Егеменді еліміздің ең басты мақсаты өркениетті елдер қатарына көтерілу болса, ал өркениетке жетуде жан-жақты дамыған, рухани бай

тұлғаның алатын орны ерекше, ал өз ана тілін жетік білейтін адамнан рухани бай тұлға шығуы кәдік. Сол себепті қазақ тілі сабақтарында оқушылардың тілін дамытуға арналған тапсырма түрлерінің маңызы ерекше екенін қайталап айта беруге болады. Қазіргі білім берудің басты мақсаты да сол жан-жақты дамыған, рухани бай, өз ойын жетік, көркем жеткізе алатын жеке тұлға қалыптастыру болып табылады.

Педагогика ғылымында баланы оқыту мен тәрбиелеудің міндеті жан-жақты дамыған жеке тұлғаны қалыптастыру болғандықтан, жаңа технология бойынша әдістемелік жүйенің басты бөлігі оқыту мақсаты болып қалады. Сондықтан танымдылық іс-әрекеті белгілі бір дәрежеде белсендірілуі қажет. Бұл әдістемелік жүйенің басқа бөліктерінің де (мазмұн, әдіс, оқыту түрі мен құралдарының) өзара байланысы қалпында өзгертілуін талап етеді.

Ендеше оқушылардың білім, білік, дағдыларын жетілдіру үшін оқытудың жаңа технологиясы негізінде дифференциалдық және дербес деңгейлік ұстанымдарының талаптарына сәйкес өткізілетін әр түрлі сабаққа арналған жаңа ұрпаттағы оқулықтар мен оқу құралдары қажет. Бұлар – әңгімелесуші-оқулықтар мен оларға қосымша төрт деңгейдегі тапсырмалар берілген жұмыс дәптерлері.

Оқытудың жаңа технологиясы жағдайында оқушылардың өздігінен жүргізетін танымдық іс-әрекеті үшін тапсырмалар күрделілігі төрт деңгей бойынша құрастырылып, ондағы барлық деңгейдегі тапсырмалар қызғылықты мазмұндалған болса оқушыларда ынталану пайда болады. Мұндай жаңа технология бойынша сабақ беріп жүрген мұғалімдер үзіліс кезінде де оқушылардың сабақтан бас алмайтындығын айтады. Өйткені оқушылар өзара бәсекелесе отырып жұмбақ, сөзжұмбақ, ребус, математикалық басқатырғыштар сияқты әр деңгейдегі тапсырмаларды шешуге ұмтылатыны даусыз. Бұл жерде «үлгерімі кейіндеп қалып, өз құрбыларын белгілі бір себептермен қуып жете алмайтын оқушылармен қалай істеуіміз қажет?» деген сұрақ туады. Бұл мәселенің де оңды шешуі қарастырылған. Олар мыналар:

– барлық тапсырмаларды мезгілінде орындаған оқушылар үлгермеушілерге көмектеседі;

– сыныптың басқа оқушылары өздігінен жұмыс істеп жатқан кезде мұғалім үлгерімі төмен оқушыларға дербес көмек көрсетуіне уақыты болады.

Жалпы жаңа педагогикалық технологияда бағалау үрдісі арнайы «қосу» әдісімен жүзеге асырылады. Бағалау жүйесінде оқушы білімінің ең төменгі деңгейі негізге алынады және ол деңгей мемлекеттік стандарттың ең төменгі талабына сәйкес келеді.

Қазақ тілін оқытуда көкейкесті, басты мәселе – туынды, көркем мәтін. Қазақ тілі сабағында оқушының сөздік қорын, ойын дамытуға баса көңіл бөлінеді. Бір-бірлеп оқыту деп білім алушының жеке басы қабілетінің даму деңгейін негізге алып, оқытудың амал-тәсілдерін

саралай отыра оқыту процесін ұйымдастыру дегенді білдіреді. Саралап оқытуда білім алушылардың өзіндік ерекшеліктеріне қарамай, проблемалық тәсілдің негізгі мақсаты – білім алушылардың сабақ үстінде ой еңбегімен айналысуын қамтамасыз ету. Ол білім алушыны ізденуге, еңбектенуге, ойын жинақтап, қорытынды шығаруға, өзінше тың көзқарас білдіре алуға, соның негізінде өз бетінше білім алу дағдыларына апарды. Пікір-талас тудырып, өзіндік көзқарасын білдіріп, осыған орай дұрыс шешім шығарылған жағдайда ғана проблема туды деп есептеледі. Проблемалық оқыту – білім алушының бұған дейін игерген білімін негізге алып, мәселені барынша шешу үшін өзіндік ойды, шығармашылық шешімді, дербес әрекетті керек ететін проблемалық мәселеге әкелу қажет. Демек, талдау әдістерін әртараптандыру негізінде шығарманың мазмұнына, эстетикалық табиғатына терең бойлауға болады.

Тіл сабақтарының қызықты әрі нәтижелі болуы, негізінен, мұғалім ұстанған әдіс-тәсіліне, олардың шеберлігіне тікелей байланысты. Оны ашпас бұрыс, ең алдымен, әдіс-тәсілдер деген не? деген сауалға жауап берейік. Оқыту үрдісінде мынандай екі түрлі қызмет іске асады. Бірінші мәселе – мұғалімнің оқытуы, екіншісі – оқушының оқуы. Мұғалім мен оқушы бұндай арақатынасы түрлі оқу қызметтеріне, оқыту әдістеріне байланысты. Мысалы, мұғалімнің әңгімелесуі – көрнекілікпен жұмыс әдісі, оқушының жауап беруі, оқушы білімін тексеру әдісі деп аталады.

Қысқасы, амал-тәсіл мұғалім мен оқушы арасындағы жұмыс түрлеріне қатысты әртүрлі болады. Мектептегі оқу үрдісі оқыту әдістері негізінде іске асырылады. Мысалы, әдеби айтыс тудыратын сауалдар оқушы белсенділігін танытатын тәсілдердің бірі болса, көркем туындыны талдау оқушының практикалық жұмысын бақылау амалы болып табылады. Қазақ тілін оқушыларға тіл дамыту жұмыстарында сөздік әдіс, көрнекілік әдіс, практикалық әдіс, түсіндірмелі-иллюстративтік әдіс не репродуктивтік әдіс, эвристикалық (ішінара іздендіруші) әдіс, зерттеу әдісі, өздік жұмыс әдісі, проблемалық баяндау әдісі, мәтінді көркемдеу, мәнерлеп оқу әдістерінің әдістеме ғылымында, оның тәжірибе барысындағы қолданысында алатын орны ерекше.

Ю.Н. Бабанский «Оқу-тәрбие үрдісін оңтайландыру» сынды зерттеуінде әдістерді төмендегідей үш топқа бөледі:

1. Туған тілде оқушылардың оқу-танымдық әрекетті ұйымдастыру әдістері.

2. Оқушылардың оқу-танымдық әрекетті көтермелеу әдістері.

3. Оқу-танымдық әрекеттің тиімділігін бақылау әдістері [1].

Әр топ іштей бірнеше оқыту әдістеріне жіктеледі. Мысалы, бірінші топтың оқыту әдістеріне: сөздік (әңгіме, дәріс, пікірлесу), көрнекілік (иллюстрация, портрет, суреттеу, мүсіндер), тәжірибешілік (поэтикалық талдау, көркем туындымен жұмыс) әдістер енеді. Сонымен қатар репродуктивтік, эвристикалық әдістерді де аталған топқа енгізуге болады.

Жоғарыда айтқандай, әр топ әдістемелерінің өзіндік мүмкіндіктері, өзгешеліктері әр алуан болады.

Тіл сабағындағы негізгі жұмыстардың біріне оқушылардың көркем туындыны оқуы, одан нәр алуы, көркем туындыны бар танымымен түсіне алулары жатады. Яғни мұғалім аталған мақсат негізінде ізденуі қажет, оны іске асырудың қолайлы деген амал-тәсілдерін тандап қолдануы тиіс. Сонымен қатар туындыны оқу кезінде иллюстрация, суреттерді қолдану, сценарий құрғызу, оқыған туындыларға көркем суреттер негізінде пікір айтқызу қолайлы тәсіл ретінде оқушылар тілін дамытуда қолданылатын тапсырмалар түрінің біріне жатады.

Қазақ тілі пәнін оқыту барысында мұғалім баланың ойын логикалық жағынан дұрыс, анық, қазақтың әдеби тілінің мөлшері лайықты, дұрыс айта білуге үйретумен бірге, екінші жағынан ойын орфографиялық және пунктуациялық жағынан дұрыс жаза білуге жаттықтырады. «Тіл дамыту дегеніміз – тілдік норманың жетілу, ширау, даму дәрежесі», – деп түсіндіреді тіл ғылымдарының ғалымы М. Балақаев. Баланың жазбаша және ауызша ойын дұрыс бере, айта білуіне үлгі беретін – мұғалім. Сондықтан мұғалім тілдің тарихын, грамматикасын, стилистикасын, орфографиясын, лексикасын, пунктуациясын жақсы біліп, меңгеруі қажет.

Әр мұғалім қазақ тілі сабақтарында тіл дамыту жұмыстарын шығармашылық мәнде жүргізіп, дұрыс ұйымдастыра білсе, ол оқушының күнделікті өмірдегі құбылысты жан-жақты түсіне білуіне, үйренуіне, білген нәрселерін ауызша-жазбаша тілінде қолдана білуіне жағдай жасайды.

Демек оқушылардың тілін дамыту жұмысы – ол баланың жалпы ойын дамыту деген сөз. Өйткені, бала қай пәнде оқып-үйренсе де, ол өзінің істеген жұмысы, көрген-білгені туралы күнбе күн сөйлеп, ойын қалыптастырып отырады. Сондықтан қазақ тілі сабақтарындағы тіл дамыту жұмыстары балалардың жалпы ойын дамытуға бағытталады. Яғни баланың тілін дамыту мәселесі олардың ойлау қабілетімен байланыстырыла, сондай-ақ ойлау мен сөйлеу үдерісінің бірлігінде ұйымдастырылады. Жалпы білім беретін мектеп бағдарламасында тіл дамыту жұмыстарына арнайы орын беріледі. Бағдарламада балалардың жас ерекшелігіне байланысты тәрбиелік мәні бар жаттығу материалдары әр сынып балаларының жас ерекшелігіне қарай балалардың жалпы сөйлеу мәдениетін дамытып, олардың ой-өрісін жетілдіру мақсаты көзделінген. Сондай-ақ бағдарламада тіл дамыту жұмысын ауызша-жазбаша жаттығулары, шығарма диктант сияқты жұмыс түрлері арқылы іске асыру міндеттелінген.

Қазақ тілін оқытумен байланысты тіл дамыту жұмысын ұйымдастырудың негізгі мақсаты – баланың ауызша және жазбаша ойын грамматикалық және статистикалық жағынан дұрыс бере білуге үйрету. Ойынды зерттеу мәселесімен педагогтер мен психологтер ғана емес,

философтар, тарихшылар, этнографтар т.б. әсіресе өнер қайраткерлері түрлі саладағы ғалымдар ерекше шұғылданған. Жоба жұмысын жазу барысында тіл дамытуда қолданылатын ойындардың түрлерін жинақталып, оларды өзара мағыналық түрлеріне қарай жеке-жеке топтастырылды. Соның бірі – танымдық ойындар. Танымдық ойындардың түрлері көп. Мысалы, сөз жұмбақ, сөз тізбек, кроссворд, викторина, психологиялық жаттығулар, логикалық есептер, тренинг, тест, т.б. Танымдық ойындар жас ерекшеліктеріне қарай күрделене түседі. Бала бойындағы қызығушылығын, қабілеттерін арттыруға, сөздік қорын молайтуға білімін шыңдауда танымдық ойындардың алар орны ерекше. Баланың тілі дамыған сайын, дүниеге көзқарасы да кеңейе түседі.

Халқымыздың тарихи-мәдени мұраларының түрлері сан алуан. Солардың қай-қайсысы да адамға, оның игілігіне қызмет етуге бағытталған. Осындай құнды мәдени игіліктердің бірі – ұлт ойындары. Халық өзінің қоршаған дүниенің қыры мен сырын егежей-тегжейлі білуді баланың санасына ойын арқылы жастайынан сіңіре білуді көздеген. Ойын бала табиғатымен егіз. Өйткені, бала ойынсыз өспек емес, жан-жақты дамымақ емес бала отбасы тәрбие және өзін қоршаған ортамен тығыз араласа отырып, ана тілін үйренеді. Мектеп табалдырығынан алғаш аттаған балаларға ана тілін оқытудың тиімді әдістеріне ерекше мән берілуі тиіс. Ана тілі сабақтарында ойынды ұтымды пайдалану сондай әдістерге жатады. Ойын арқылы оқу үдерісін жандандырып, сабақтың сапасын арттыруға толық мүмкіншілік бар. Баланың сөздік қорын молайтып, сөзді еркін, өз мағынасында қолдануға, тез, жылдам сөйлеуге жаттықтыруға ойын – бірден-бір таптырмайтын құрал. Ал, қазақ халық педагогикасында саусақ ойыны ұрпақтан-ұрпаққа қалаған мәдени шығармашылық болып табылады. Қазақ халқы саусақ ойыны арқылы баланың сөйлеуге деген талпынысын, қабілетін дамытып, ынтасын арттыратынын білген.

Әдебиеттер

1. «Білім туралы» 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319-III Қазақстан Республикасының Заңы // online.zakon.kz/Document?doc_id=.
2. Айтыманова Қ. Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту шарттары // Қазақ тілі мен әдебиеті. – Алматы, 2007. – №6-7. – Б. 8-12.
3. Мектеп оқушыларының өздігінен ізденіс бағытындағы шығармашылық іс-әрекеті // Білім. Образование. – Алматы, 2005. – №2. – Б. 34-36.
4. Есқазиева С. Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту // Ұлт тағылымы. – Алматы, 2000. – №8-9. – Б. 34-35.

Б.Н. Сраилова

қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі,

Шарбақты гимназиялық сыныптары бар №1 ЖОББМ

ОҚУШЫЛАРДЫҢ ТІЛІН ДАМЫТУДА ІЗДЕНІС ЖҰМЫСТАРЫ МЕН ҚОЛДАНЫЛАТЫН ӘДІСТЕР

Андатпа. Тілді үйретуге қатысты әдісті сөз еткенде, арнайы қарастыруға тиісті мәселенің бірі – қатысым әдісі. Қатысымдық әдіс арқылы оқушы тілдік әрекеттің барлық түріне жаттықтырылады. Мысалы, сұрақ қоя білу, сұраққа жауап беру, көрген-білген жайларды әңгімелеп беру, суреттің мазмұнын әңгімелеу, өз қиялын, арманын айта білу, мұғаліммен әңгімелесу секілді сөйлеу әрекеттеріне оқушы қатысымдық әдіс арқылы үйретіледі.

Тірек сөздер: қатысымдық әдіс; қызықтыру; тіл дамыту.

Аннотация. Когда речь идет о методе обучения языку, одним из вопросов, подлежащих специальному рассмотрению, является метод причастия. Посредством деепричастного метода обучающийся тренируется во всех видах языковой деятельности. Например, такие речевые действия, как умение задавать вопросы, отвечать на вопросы, рассказывать об увиденном, рассказывать содержание картины, рассказывать свои фантазии, мечты, беседа с учителем, обучаются с помощью метода участия ученика.

Ключевые слова: метод причастия; интерес; развитие речи.

Summary. When it comes to the method of teaching a language, one of the issues that deserves special consideration is the method of the participle. Through the adverbial method, the student trains in all types of language activities. For example, such verbal actions as the ability to ask questions, answer questions, talk about what you saw, tell the content of a picture, tell your fantasies, dreams, conversation with a teacher, are taught using the student participation method.

Keywords: participle method; interest; development of speech.

Қазіргі кезде білім беруді ақпараттандыру мақсатында қабылданған мемлекеттік бағдарламалар дүниежүзілік білім кеңістігіне енуге байланысты оқыту жүйесін жаңаша құруға бағыттаған. Оқыту әдістерінсіз алға қойылған мақсатқа жету мүмкін емес. Әдіс – алға қойған мақсат пен нәтижені біріктіретін оқу үрдісінің жүрегі болып табылады.

Әдіс – белгілі бір ғылымның теориясын сапалы және тиімді түрде жүзеге асыру үшін іс жүзінде қолданылатын іс-әрекеттердің жинақталған жүйесі. Қандай болмасын әдістің бәріне тән ортақ белгі – ол оның практика арқылы жүзеге асуы.

Тілді үйретуге қатысты әдісті сөз еткенде, арнайы қарастыруға тиісті мәселенің бірі – қатысым әдісі. Қатысымдық әдістің өзіндік белгілері мыналар: 1) Қатысымдық әдіс кем дегенде екі адамның немесе бір адам мен топтың, бір топ пен екінші топтың арасындағы тығыз қарым-қатынастың немесе белсенді іс-әрекеттің жүзеге асуы нәтижесінде болады. 2) Қатысымдық әдіс оқушы мен мұғалімнің әрқайсысының өзіне тән міндеттері бөлек болып, ал олардың алдарына қойған

мақсаттарының ортақ болуын талап етеді. 3) Қатысымдық әдіс үйренуші мен үйретушінің бір-бірімен пікір алмасуын, тіл арқылы сөйлесуін қамтамасыз ете келіп, адам мен адамның өзара түсінісуіне жол ашады. 4) қатысымдық әдіс оқыту жүйесіндегі бірнеше тәсілдерді және амалдарды біріктіреді. Солардың ішінен бәріне ортақ қасиетке ие болатын біреуі басты өзек, жетекші кілт болады. 5) Қатысымдық әдістің басты белгісінің бірі – тілді үйретуді күнделікті өмірде жүзеге асыру, сабақты практикалық жағынан жан-жақты қамтамасыз ету. Мұнда оқу сырттай немесе жеке-дара күйде іске аспайды, адамдардың іс жүзіндегі өзара іс-әрекеті үстінде, ауызба-ауыз сөйлесуі, тілдесуі арқылы болады. 6) Қатысымдық әдіс арқылы белгілі бір тіл туралы білім берілмейді. Қарым-қатынас құралы тілдің өзін қалай қолдану керек, сол жөнінде оқытылады, яғни сол тілде сөйлеу үйретіледі.

Қатысымдық әдіс мұғалім мен оқушы арасындағы байланысты нығайтып, бір-бірімен еркін тілдесуге жол ашады. Топта жақсы көңіл-күй орнайды. Білмегендерін топтық, ұжымдық жұмыста білуге, толықтыруға мүмкіндік алады.

Қатысымдық әдіс арқылы оқушы тілдік әрекеттің барлық түріне жаттықтырылады. Мысалы, сұрақ қоя білу, сұраққа жауап беру, көрген-білген жайларды әңгімелеп беру, суреттің мазмұнын әңгімелеу, өз қиялын, арманын айта білу, экскурсияларда көргенін айта білу, оқыған мәтіннің мазмұнын баяндау, мұғаліммен әңгімелесу секілді сөйлеу әрекеттеріне оқушы қатысымдық әдіс арқылы үйретіледі.

Сабақта тілдік қатынас үш түрлі жолмен іске асырылады:

- жұптық,
- топтық,
- ұжымдық.

Жұптық оқытуда тілдік қатынас екі адамның арасында жүреді. Ол екі оқушының өзара тілдесуінің ерекшелігіне, олардың қабілетіне, тіл байлығы дәрежесіне т.б. сүйене отырып іске асырылады. Екі оқушы тақырып төңірегінде сұхбат ұйымдастырса, берілген жаттығуды орындаса, бірі оқып, екіншісі жазады немесе диалог арқылы қарым-қатынасқа түссе, ауызша тіл дамытуға себін тигізеді. Мұнда топтағы әрбір оқушы белгілі бір жұмыс жүргізу барысында: оқу, жазу, тыңдау, сөйлеу үстінде өздігінен субъектінің (орындаушының) рөлін атқара береді. Топтық тіл дамыту процесінде бірнеше оқушы бірігіп сөйлеседі, тапсырманы орындайды, жауап береді, оқиды, дұрыс сөйлей білуге жағдай жасайды және т.б.

Осы орайда оқушы тілін дамытуда қолданылатын тапсырма түрлерінің бірнешеуіне тоқталуды жөн көрдік. Мәселен: «*Броундық қозғалыс*» әдісі. Оқушыларға мәтін құрау үшін модуль аясында арнайы бір тақырып беріледі. Олар аталған тақырыпқа қатысты сыныпты аралап ақпарат жинайды.

«Жұптас. Ойлан. Пікірлес» стратегиясы – оқушыларға қандай да бір тақырып бойынша сауал, тапсырма берілгеннен кейін оны орындауға бағытталған интербелсенді тәсіл. Тақтаға тақырып бойынша тапсырма жазылғаннан кейін оқушы өзінің пікірін берілген уақыт ішінде (3–5 минут) қағазға түсереді. Өз жұбымен оны 3–5 минут талқылайды, талдайды, пікір алмасады. Мұғалімнің сұрауымен өз пікірін бүкіл сыныпқа жариялайды.

«Тірек сөздер» стратегиясы. Жаңа тақырып негізінде тақтадағы плакаттарға бірнеше тірек сөздер жазады. Оқушылар кезек-кезек тақтаға шығып, тірек сөздерден ассоциаграмма құрайды. Тірек сөзді неліктен сол сөзбен, сөз тіркесімен байланыстырғанын түсіндіріп айтып береді.

«Сөздерден әңгіме құрау» тәсілі – тақырыпты бекітуде жиі қолданылатын тәсіл. Оқушыларға мұғалім тақырып бойынша әрқайсысына бір-бір сөзден ойлауларын тапсырады, бірнеше секундтан кейін сөздерді тақтаға жазғызады (жалпы саны 15–20 сөз). Оқушылар осы сөздерден тақырыпқа қатысты ауызша әңгіме құрастырады немесе сөздерді пайдаланып, өз ойын айтады. Осы аталған әдіс-тәсілдер оқушы тілін дамытуға бағытталған тапсырма түрлеріне жатады. Сондықтан да осындай тапсырмаларды орындату арқылы сабаққа, пәнге деген қызығушылықтарын оятумен қатар, оқушылыр тілінің дамуына әсері, рөлі айрықша екенін дәлелдеп жатудың қажеті жоқ екеніне сенімдіміз. Әр сабақ осындай тапсырма түрлерін қолдану арқылы өтіп жатса, нұр үстіне нұр болмақ.

Сабақ үрдісінде заманауи технологияларды пайдалану арқылы да не пайдаланбай да жоғары жетістікке қол жеткізуі ықтимал. Ол сабақ үрдісін дұрыс әрі жүйелі ұйымдастыра алуына байланысты. Оқытушы білім алушының сабақтағы белсенділігін, сабаққа деген қызығушылығын амал-тәсілдерді тиімді, орынды пайдалана алу арқылы оятады.

Қазіргі кезде қоғам дамуында болып жатқан алуан түрлі өзгерістер білім беру жүйесінің алдына да тың талап-сұраныстарға сәйкес білімді, қабілеті жоғары, дағдылары қайталанбас, өзінің сонылығымен, біртумалығымен өзгешеленетін тың идеялар иесін, ашқан жаңалықтарын, алған білімдерін күнделікті өмірде пайдалана алатын, ойлау қабілеті барынша жан-жақты дамыған индивид қалыптастыру тұр.

Ал оқушылардың осындай тіл байлығы қабілеттерін ұйымдастыру алғышарттарының бірі – олардың өздік жұмысы мен өздігінен білім алу әрекеті. Өздік жұмыс оқушыдан жылдам ойлау қабілетін, танымдық ізденушілікті талап етеді. Өздік жұмысты оқушының оқу нәтижелеріне қол жеткізу құралы деп санауға болады. Жұмыстың аталған түрі оқушының білімін, іскерлігін пысықтай отыра, оның қабілеттілігін, белсенділігін, дербестігін жетілдіреді. Өздік жұмысты оқу процесінің күллі буындарында пайдалана отыра, шығармашылық бағыттағы оқу тапсырмаларын шешуге, меңгерген білімді практика барысында пайдалана алу біліктері мен дағдыларын қалыптастыруға болады [46].

Оқушылардың тілдік әрекеті, өздігінен жұмыс жасай білу қабілеттері философиялық, педагогикалық, психологиялық әдебиеттерде едәуір зерделенген.

Оқушының тілдік әрекеті, ең бастысы, сабақ негізінде жүзеге асады да, оқу процесінің құрылымы мен мазмұнын жобалау сабақтардың басты компоненттерін анықтай алынатын нәтижеге бағындыру негізінде іске асады. Білім алушының шығармашылық әрекетін жетілдіруге әсер етуші пәндік білім-білік, дағдылар – әр сабақ барысында күтілетін нәтиже, ал аталған әрекеттің элементтері – тарау аяғындағы нәтиже болып есептеледі [47].

Сабақ кезінде оқушының тілдік әрекеті өзіндік жұмыс негізінде жүзеге асырылады. Оқу процесінде шығармашылық әрекетті негіздеудің екі кезеңін көрсетуге болады:

- алғашқы кезең;
- дамыту кезеңі.

Бірінші кезеңде өздік жұмыс негізінде пәндік білім-білік, дағды шындалады. Аталған оқу білік, дағдыларын игеру өте маңызды, себебі олар тапсырманы жасаудағы дұрыс және жылдам тәсілдер жүйесі болып саналады.

Дамыту барысында өздік жұмысы негізінде қалыптасқан пәндік білім, білік, дағдылар ойлау операцияларын жасау кезінде оқушының біліктілігі жетіледі. Оқушы біліктілігі – оның күнделікті өмірге даярлық дәрежесі, иемденген білім, білік, дағдыларын нақты затқа не жағдаятқа қатысты пайдалана алуы. Тілдік қызметті ұйымдастырудағы өздік жұмыстың төмендегідей мүмкіндіктері бар:

- оқушының логикалық ойлауын жетілдіреді;
- индивидтің бойында даралық, белсенділік, ерік, жауапкершілік, мақсаттылық сынды қасиеттерді қалыптастырады;
- пәндік білім, білік, дағдыларды шындайды;
- оқушының игерген білімдерін оқу және күнделікті өмір жағдайында пайдалануға болатындай шығармашылық дағдыларын шындайды;
- оқушыларды өздігінен қорытынды шығаруға апарды;
- оқушылардың біліктіліктерін жетілдіреді.

Білімді, жоғары мәдениетті, шығармашылықпен ойын сыртқа шығара білетін, оқу негізінде өзінің ойлау қабілетін, шығармашылығын жетілдіре алатын индивидті қалыптастыру.

Өз бетінше іздену негізінде білімді терең меңгеруге жетелейтін мынадай әдіс түрлері бар:

1. Бақылау сауалдары негізінде шығармашылыққа машықтандыру әдісі;
2. Қарама-қайшылықтарды шешу әдісі;
3. Сиқырлы нысандар әдісі.

Бақылау сауалдары негізінде шығармашылыққа машықтандыру әдісі. Аталған әдіс – жазба жұмыстар жазуға машықтандыруда таптырмайтын құрал. Сауалдар бойынша жазушы, яғни білім алушы монолог ретінде жауап жазады. Ұсынылған тапсырмаға орай сауалдар да өзгеріп отырады, олар болашақ әңгіменің, шығарманың желісін құрайды. *Мысалы, 6-сынып «Ұшқан ұя» атты тақырыптағы жазба жұмысының сауалдары мынадай болуы мүмкін.*

Сауалдар:

- Мәтінде қандай туыстық атаулар бар?
- «Ұлде мен бүлдеге орау» дегенді қалай түсінесіздер?
- Отбасындағы ата-ананың рөлін қалай түсінесіздер?
- Мәтінде қазақтың қандай мінезі көрініс тапқан? т. б.

Осы сынды сауалдар бойынша оқушыларды ойландырып, мәтін мазмұнын түсініп, оны өз санасынан өткізіп, өз ойын айқын жеткізу үшін лексикалық, грамматикалық стилдік тұрғыдан дұрыс жауап беруге жетелейді.

Ондай өз бетінше орындалатын тапсырмаларды деңгейге қарай беруге болады. Мысалы:

1-деңгей тапсырмасы.

1. Мәтіндегі тірек сөздерді теріп жазыңдар.
2. Мәтіндегі негізгі ойды анықтаңдар.

2-деңгей тапсырмасы.

3. Мәтіндегі негізгі ойға қосымша ақпаратты атаңдар.
4. Мәтіндегі азатжолдардың байланысы бар ма, өз ойларыңмен дәлелдеңдер.

3-деңгей тапсырмасы.

5. Мәтінге нақтырақ тақырып таңдаңдар.
6. Мәтін бойынша өз пікірлеріңмен бөлісіп, эссе жазыңдар.

Осындай деңгейлік тапсырмаларды сабақты бекіту, пысықтауға қатысты тарауды аяқтаған уақытында сабақты қорыту үшін беруге болады. Мұндай тапсырмалар оқушылардың білімін дамытады, әрі өз бетінше іздене отыра, аталған тақырыптарды меңгерулеріне жол ашады.

Оқушы тілін дамытуда қолданылатын тапсырмалар түрлерін әртүрлі қылып түрлендіре беруге болады. **Оқушы тілін дамытуда қолданылатын тапсырма түрлері:** 1) үлгі негізінде жүргізілетін өздік жұмыс, 2) реконструкциялана (қайта құрыла) жүргізілетін өздік жұмыс, 3) әртүрлі нұсқаулар арқылы жүргізілетін өздік жұмыс, 4) шығармашылықпен жүргізілетін өздік жұмыс, 5) қайта жаңғырту тәсілімен де, шығармашылық амалмен де аралас жүргізілетін өздік жұмыс болып жіктеледі.

Үлгі арқылы жүргізілетін өздік жұмыс нұсқау түрінде ұсынылған үлгі бойынша жасалады. Оқушыларға бірқатар сөйлем ұсынылып, олар ол сөйлемдердің тыныс белгілерін өз бетінше қойып шығады не қандай да бір грамматикалық ережеге сәйкес бірнеше сөз тақтаға жазылды да,

білім алушылар дұрыс я бұрыс жазылғандығын айтады, не қандай да бір грамматикалық ережеге орай мысалдар айту талап етілді.

Тіл дамыту үшін жүгізілетін өздік жұмыстың түріне толық аяқталмаған жұмыстарды жалғастыру, реферат, баяндама, пікірлер жазу, шағын зерттемелер орындау жатады. Мектеп білім оқушылардың тіл дамыту жұмыстарына экскурсияларға қатысуды да жатқызуға болады. Оқушылар экскурсия нәтижесі жайлы шағын көлемді ғылыми есеп жасайды. Экскурсия материалдары бойынша шағын сюжетті әңгіме құрастыру, оқулықта ұсынылған суреттер, қосалқы материалдар негізінде, жекелеген мәдени ескерткіштер негізінде шығарма жазу тіл дамыту жұмысы болып есептеледі.

Әдебиеттер

1. Жапбаров А., Мусина М. Қазақ тілі сабақтарындағы тіл дамыту. – Алматы, 1988. –78 б.
2. Рахметова С. Қазақ тілін оқыту методикасы. Өңд. Толықт., 2-басл. – Алматы: Ана тілі, 1991. – 182 б.
3. Аханов К., Кәтенбаева Б., Әбдіғалиева Т. Қазақ тілі оқулығына методикалық нұсқау. – Алматы, 1990. – 154 б.
4. Давыдов В. Проблемы развивающегося обучения. – М.: Педагогика, 1986. – 319 с.

Б.Қ. Умбетова

Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі,

Екібастұз қ. № 28 Абай атындағы ЖОББМ

С. ИСАЕВТЫҢ ҚОСЫМШАЛАРДЫ ЖІКТЕУДЕГІ ЖАҢАШЫЛДЫҒЫ ТУРАЛЫ

Аңдатпа. Қазақ тіліндегі қосымшалар жүйесінде сөйлеу процесінде жалғаудың орны бөлек. Жалғаулар, бір жағынан, форма тудыратын қосымшалардың бір түрі болып табылады, өйткені форма тудырушы жұрнақтар сияқты жалғаулар да өзі жалғанған сөзге белгілі бір грамматикалық мағына (көптік, тәуелдік, жақтық, меншіктілік, объектілік, мезгілдік, мекендік-бағыттық т.б.) үстеп, белгілі бір топтағы сөздердің түрлену формасы болып табылады.

Тірек сөздер: қосымша; грамматикалық белгісі; түрлері; мағынасы.

Аннотация. В системе приложений на казахском языке особое место отводится соединению в речевом процессе. Придаточные, с одной стороны, являются разновидностью придаточных, порождающих форму, поскольку придаточные, как и формообразующие суффиксы, являются формой преобразования слов определенной группы, придавая соединяемому слову определенный грамматический смысл (множественность, зависимость, сторонность, принадлежность, объектность, сезонность, адресно-ориентированность и т.д.).

Ключевые слова: аффиксы; грамматический признак; виды; значение.

Summary. In the system of applications in the Kazakh language, a special place is given to the connection in the speech process. Subordinate clauses, on the one hand, are a kind of subordinate clauses that generate a form, since subordinate clauses, like formative suffixes, are a form of transformation of words of a certain group, giving the connected word a certain grammatical meaning (plurality, dependence, sidedness, belonging, objectivity, seasonality, targeting etc.).

Keywords: affixes; grammatical feature; views; value.

Қазақ тілінің грамматикасында қосымшалар жұрнақтар мен жалғаулар болып, екі үлкен топқа бөлінеді де, алғашқылары одан әрі сөз тудырушылар мен форма тудырушылар деп сараланады. Қосымшалардың яғни аффикстердің бәрінің басын біріктіретін морфология болса, оларды жұрнақ, жұрнақша, жалғау деп тануымызда лексикалық, лексика-грамматикалық және грамматикалық мән-мағына, қызметтері шешуші роль атқарады. Қосымшалар арқылы жасалған әрбір туынды түбір, аналитикалық амалға жататын біріккен сөз, қос сөз т.б. жеке қазақ тілі сөздіктерінде өз ішкі мән-мағыналарына қарай сипатталып, тура және ауыспалы сөздер тіркесі ішінде т.б. жан-жақты түсіндіріліп сипатталған. Академик А.Н. Кононов сөзжасамды бөлек, форма тудыратындарды бөлек әр сөз табы тұсында баяндайды [1].

Қазақ тіл білімі саласының дамуына елеулі үлес қосқан ғалымдардың бірі С.М. Исаев қосымшалардың семантикалық сипаты, грамматикалық мәні мен қызметі жағынан басты қасиеттерін, өзіндік белгілерін тауып, талдай отырып, олардың ең алдымен морфема ретінде ең негізгі ерекшеліктерін танып біліп және сол арқылы тілдің грамматикалық категориясынан асатын орнын айқындап, шегін ажыратып, өз ішіндегі түрлерін нақты анықтаған. Қосымшалардың басты қасиеті, лексика-грамматикалық (семантикалық) сипаты – жаңа мағына, жаңа сөз тудыра ала ма, тудыра алмай ма деген критерий. Негізінде сөзжасам қосымшасы мен форма тудыратын жұрнақтардың арасы үлкен. Сөзжасам қосымшасымен салыстырғанда, форма тудырушы жұрнақтар белгілі топтағы сөздерге түгел жалғана алып, грамматикалық немесе лексика-грамматикалық категорияның тұлғалық көрінісі болып табылады. Жалғаулар да өзі жалғанған сөзге грамматикалық мағына ғана үстеп, грамматикалық категорияның тұлғалық көрінісі болады.

С. Исаев қосымшаларды мағыналық жағынан топ-топқа бөліп қарастырған:

1. Бір мағыналы және көп мағыналы қосымшалар.
2. Синоним, антоним қосымшалары.
3. Омоним қосымшалар.
4. Функциялы қосымшалар.

Тілімізде кейбір қосымша арқылы жасалған сөздер сөздік құрамнан жеке мағына ретінде орын алып, өмір сүре алмай, тек белгілі контексте ғана қолданыла алатын уақытша сөздерді тудыратын қосымшалар функциялы қосымшалар деп аталады. Мысалы, *керекулік жігіттер, бір*

тұтам от, ат шаптырым жер, шапандық бұл т.б. тіркестер құрамындағы көрсетілген сөздер осы контексте жұмсалады. Бұлар сөздік құрамындағы даяр тұрған туынды сөз де емес, сөйлеу процесінде басқа сөздермен қарым-қатынаста тұратын сөз формасы да емес, тек белгілі контексте ғана қолданылатын уақытша сөздер. Мысалы, *Итті қонақ жараспас. Тапсырушы сен болғанда, орындаушы мен болайын.* Осындағы *итті (ит-ті), тапсырушы (тапсыру-шы) орындаушы (орындау-шы)* сияқты сөздер жаңа туынды ретінде жеке сөз болып қабылданбайды, тек сол сөйлем ішінде ғана немесе сол тіркес шеңберінде қолданылады.

Қазақ тіліндегі қосымшалар жүйесінде сөйлеу процесінде жалғаудың орны бөлек. Жалғаулар, бір жағынан, форма тудыратын қосымшалардың бір түрі болып табылады, өйткені форма тудырушы жұрнақтар сияқты жалғаулар да өзі жалғанған сөзге белгілі бір грамматикалық мағына (көптік, тәуелдік, жақтық, меншіктілік, объектілік, мезгілдік, мекендік-бағыттық т.б.) үстеп, белгілі бір топтағы сөздердің түрлену формасы болып табылады. Жалғаулардың форма тудырушы жұрнақтардан ең басты айырмашылығы сөз байланыстыру қызметіне байланысты [2]. Түркологияда қосымша деген ұғымы «аффикс» терминімен белгіленеді де, ол көбіне өз ішінде әрі қарай жіктелмей, өте кең мағынада қолданылады, сөйтіп «аффикс» деген термин, бір жағынан, қазақ тілінің грамматикасында қолданылып жүрген қосымша мәнінде, екінші жағынан, әрі жалғау, әрі жұрнақ мәнінде бірдей жұмсалады.

Қазақ тіл білімінде қосымшаларды белгілі түрлерге жүктеуге негіз болатын қасиеттері: қосымшалардың мәні, мағыналық сыр-сипаты, қолданыстық қызметі, жіктелу жүйесі толық айқындалады деуге болмайды. Қосымшалардың қазақ тіл грамматикаларында көрсетіліп жүрген айырма белгілері, мағыналық қызметтік түрлері оны сөз құрамының бір морфемалық бөлігі ретінде, әсіресе семантикалық мәні грамматикалық-тұлғалық, қызметтік дербестігі жоқ, түбірден өзгеше морфема ретінде қажетті сипаты болып саналғанымен, ол қосымшалардың өз ішіндегі құрылымдық-мағыналық қасиетін, қызметтік-мәндік ерекшеліктерін, соларға байланысты тілдің грамматикалық құрылысын, оның сырын айқындап, жіктелу түрлерін таныта алмайды [3].

Сонымен бірге тілімізде бөтен тілден енген қосымшалар да өмір сүріп келеді. Бұлардың қатарына *-и (әдеби, діни, ресми т.б.)* қосымшасы мен оның «қазақыланған» түрлі *-ы, -і (арабы, қазақы, естекі, алтайы), -паз, (әсемпаз), -кеш (арбакеш) -хана, (дәмхана)- стан (Қазақстан)* сияқты қосымшалар да жатады. *Құрамы жағынан қосымшалар жалаң және құранды болып та бөлінеді. Жалаң қосымшалар тұлғалық жағынан да, семантикалық жағынан да, қанша дыбыстан тұрса да, бөлінбейтін біртұтас, бір бүтін морфема болып саналатын қосымшалар да, екі я одан да көп қосымшалардан құралып, мағына жағынан тұтасып кеткен, бірақ сыртқы түрлі жағынан немесе басқа*

*сөздер құрамында қолданылуы немесе көне тілде жұмсалуды арқылы бөлуге болатын қосымшалар **құранды қосымшалар** деп аталады [4]*

Әдебиеттер

1. Қалыбаева А, Оралбаева Н, Қазіргі қазақ тілінің морфемалар жүйесі. – Алматы: Ғылым, 1986.
2. Исаев С. Қазіргі қазақ тілі курсы бойынша теория мен практика. – А., 1991.
3. Маманов И. Қазіргі қазақ тілі. – Алматы, 1966.
4. Исаев С. Қазіргі қазақ тіліндегі сөздердің грамматикалық сипаты. – 2001.

Б.Қ. Умбетова

Қазақ тілі мен әдебиеті мұғалімі,

Екібастұз қ. № 28 Абай атындағы ЖОББМ

ҚАЗАҚ ТІЛІНДЕГІ ҚОСЫМШАЛАРДЫҢ ГРАММАТИКАЛЫҚ МӘНІН ОҚЫТУ

Андатпа: Жұрнақтарды мазмұны мен қызметі жағынан дара мағыналы және көп мағыналы жұрнақтар, синонимдес және омонимдес жұрнақтар деп жіктеп, құрамы және құрылымы жағынан жалаң жұрнақтар мен күрделі жұрнақтар деп бөлумен қатар, төл жұрнақтар және кірме жұрнақтар деп, өнімді және өнімсіз, құнарлы жұрнақтар және құнарсыз жұрнақтар деп саралауға болады.

Тірек сөздер: жұрнақтар; түрлену; мағынасы, мәні.

Аннотация. Суффиксы можно классифицировать по содержанию и функциям как однозначные и многозначные суффиксы, синонимичные и омонимичные суффиксы, а по составу и структуре разделить на голые суффиксы и сложные суффиксы, а также дифференцировать как удельные суффиксы и придаточные суффиксы, продуктивные и непродуктивные, плодородные суффиксы и неплодородные суффиксы.

Ключевые слова: суффиксы; преобразование; значение, значение.

Summary. Suffixes can be classified by content and function as single-valued and polysemous suffixes, synonymous and homonymous suffixes, and by composition and structure can be divided into naked suffixes and complex suffixes, as well as differentiated as specific suffixes and subordinate suffixes, productive and unproductive, fertile infertile suffixes.

Keywords: suffixes; transformation; meaning, meaning.

Қазақ тіл білімінде қосымшаларды жіктеу мәселесінің өзіндік даму, қалыптасу жолы бар. Қазақ тілі қосымшаларын жіктеудің алғашқы сүрлеуі ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы П.М. Мелиоранский, Н.А. Баскаков, Э.В. Севортян секілді орыс түркологтерінің еңбектерінде салынды. ХХ ғасырдың басында бұл мәселе қазақ тілінде А. Байтұрсыновтың еңбегінде жалғасын тапса, Қ. Жұбанов бастаған мамандардың өсіп жетілуіне байланысты қосымшаларды жіктеу ісі одан әрі теориялық жағынан толығып, өз дамуының келесі бір маңызды кезеңіне аяқ басты [1]. Тілдің өзге де құрылымдық элементтерінің өзді-өздеріне тән

жүйесі болатыны сияқты, сөздің құрылымдық элементтерінің бірі болып есептелетін қосымша морфемалардың тиісті жүйесі болады, қосымша морфемалар қосымшалар деп аталады. Қосымша морфемалар жүйелі құбылыс. Біріншіден, олардың түбір морфемалармен түйіскендей қарым-қатынастарынан байқауға болады, екіншіден, олардың грамматикалық семантикалары мен грамматикалық қызметтерінен де көруге болады, қосымша морфемалар іштей сөз тудыратын морфемалар, сөз түрлендіретін морфемалар және сөз жалғастыратын морфемалар болып бөлінеді. Сөз тудыратын қосымшалар лексикалық категория деп есептеледі. Сөз тудыратын қосымшалар белгілі бір сөзге жалғанғанда, одан лексикалық мағынасы басқа жаңа сөз туса, екіншіден, сол жаңа сөз белгілі бір лексика-грамматикалық категорияға, белгілі бір сөз табына телулі болады, мысалы: құр (етістік), құрылыс (зат есім), құрылу (сын есім), құрамалы (сын есім) т.б.

Жұрнақ өзі қосылатын түбірге жаңа лексикалық мағына үстейтіндіктен, ол сөзді жаңа лексикалық тұлғаға айналдырады. Мысалы: *тік, тігіс, тігін, тігінші, тігіншілік, тікпе*. Қазақ тілінде бір түбірге қажетіне қарай бірінен соң бірі тізіліп бірнеше жұрнақ жалғана береді. Мысалы, тігіншілік, құлақтандырушы дегендердегі бірінші сөзде *-ін, -ші, -лік* жұрнақтары, екінші сөзде *-тан, -дыр, -у, шы* жұрнақтары бар. Қолданылу ерекшеліктеріне қарай осындай тізбектелген жұрнақтардың үстіне сөз жалғастыратын қосымшалар да үстеле береді.

Құрылымы мен құрамы жағынан жұрнақтар жасау да, құранды да болады, мысалы; *сана, санау, үйші, бастық, сүзбе* дегендердегі *-а, -у, -ші, -бе, -тық* жұрнақтарын жалаң жұрнақтар деп есептейміз де, елеулі, аумалы, көтеріңкі, ескілікті дегендердегі *-улі, -малы, -інкі, -лікті* жұрнақтарын құранды жұрнақтар деп санаймыз. Жұрнақтар шығу төркіні жағынан да семантикасы жағынанда қаншалықты жақын бола тұрса да сөз жасау қабілеттері мен стилистикалық орамдылығы жағынан еш уақытта да өзара бірдей болмайды. Мысалы: *-лық* жұрнағы мен *-шылық* жұрнағының құрамындағы *-лық* элементі екеуіне де ортақ форма, бірақ алдыңғы жалаң жұрнақ пен соңғы құранды жұрнақтардың сипаттары бірдей емес. (мысалы: *жоқтың* және *жоқшылық, адамдық* және *адамшылық* деген сөздердің лексика-семантикалық ерекшеліктері мен қолданылу оралымдарын салыстырып көруге болады.)

Жұрнақтарда мағыналасық, қарсылықтық сипаттар болатыны сияқты көп мағыналық пен омонимдік сипаттар да болады, мысалы, *ашық күн* және ол *ашықты; айтыс басталды* және *олар айтысты; жауын жауды* және *сен жуын* дегендердегі *-ық, -ыс, -ын* жұрнақтарын салыстыруға болады. Бір алуан жұрнақтар өздері жалғанған сөздерден лексикалық мағынасы басқа немесе басқа сөз табына тән жаңа сөздер тудырмайды, түбірі және негізі қай сөз табына тиісті болса, сол сөз табына тиісті сөздер, ішкі категориялық жаңа формалар тудырады. Белгілі бір сөз табының өзіне тән ішкі категориялық жаңа формалар

тудыратын осындай жұрнақтарды форма тудыратын жұрнақтар деп, сондай форма тудыратын жұрнақтар арқылы жасалатын жаңа формаларды ішкі категориялық формалар деп айтамыз.

Жұрнақтарды мазмұны мен қызметі жағынан дара мағыналы және көп мағыналы жұрнақтар, синонимдес және омонимдес жұрнақтар деп жіктеп, құрамы және құрылымы жағынан жалаң жұрнақтар мен күрделі жұрнақтар деп бөлумен қатар, оларды тілдің байырғы өз материалынан шығуына я басқа тілден енгеніне қарай төл жұрнақтар және кірме жұрнақтар деп, мезгіл жағынан ерте және кеш қалыптасқандығына қарай көне жұрнақтар және жаңа жұрнақтар деп, осы күнгі тілде сөз тудыру қабілетінің сақталу я сақталмауына қарай тірі жұрнақтар және өлі жұрнақтар деп, қазіргі кезде сөз тудыру жағынан өнімді және өнімсіз болуына қарай, құнарлы жұрнақтар және құнарсыз жұрнақтар деп саралауға болады.

Осы теориялық түсінікті оқушыларға түсіндіруде өз сабақ жоспарымды ұсынып отырмы.

Қысқа мерзімді сабақ жоспары

Сабақ: Қазақ тілі		
Күні		
Сынып: 7	қатысқандар	қатыспағандар
Сабақтың тақырыбы:	Қазақ тіліндегі қосымшалардың жіктелуі	
Осы сабақ арқылы жүзеге асатын оқу мақсаттары	4.2.3.1. белгілі тақырыпта әңгімеге қатысу, сұхбаттасын түсіну және оның сөзін нақтылау, анықтау, өз сөзімен айтып беру	
Сабақ мақсаттары	Барлық оқушылар орындай алады: Тақырып бойынша білім алады, сұхбатқа қатысады, түсінеді және нақтылайды	
	Оқушылардың көпшілігі орындай алады: белгілі тақырыпқа қатысты жаттығуларды орындайды, сұхбаттасын түсінеді және оның сөзін нақтылайды, анықтайды	
	Кейбір оқушылар орындай алады: тақырыпқа қатысты ережені түсінеді, мысалдар келтіреді, сөйлемнен таба алады.	
Ойлау дағдыларының деңгейі	қолдану, талдау	
Бағалау критерийлері	тақырыпқа байланысты әңгімеге қатысады, сұхбаттасын түсінеді, өз сөзімен айтып береді.	
Тілдік мақсат	Оқушылар орындай алады: сөздердің мағынасын түсінеді, ауызша және жазбаша сөйлеу тілінде қолданады	
	Пәнге қатысты сөздік қор мен терминдер: <i>былғары, шебер, торсық, сандық, қоржын, қамшы, бесік, құмыра</i>	
	Диалог құруға арналған сөз тіркестері: өнерлі, шаруашылық, тігінші Талқылауға арналған сұрақтар үлестіру	

Пәнаралық байланыс	дүниетану, көркем еңбек
Құндылықтарға баулу	Құрмет, ынтымақтастық, ашықтық, қазақстандық патриотизм және азаматтық жауапкершілік
Ақпараттық қатысымдық дағдыларын қолдану	Интернет желісі, онлайн әмбебеп сөздігі

Жоспар

Жоспарланған уақыт	Жоспарланған жаттығу түрлері	Ресурстар
Сабақтың басы 6 минут	<p>Ұйымдастыру кезеңі.</p> <p>Психологиялық ахуал туғызу.</p> <p>«Керемет екен» тренингі</p> <p>Өз бойындағы жақсы қасиеттерін саралап, бір қасиетінді айтыңдар. Мысалы, «Мен көңілдімін», «Мен ақкөңілмін» қалғандары «Керемет екен» деп қолдайды.</p> <p>Топтау бойынша саралау</p> <p>Берілген қима қағаздардан суреттер құрап, сурет бойынша бірігіп, топқа бөлініңдер.</p> <p>«Сурет құрастыру» әдісі арқылы топтастырылады.</p> <p>бесік, домбыра, сандықтың суреті шығады.</p> <p> 1 топ «Бесік» тобы</p> <p> 2 топ «Домбыра» тобы</p> <p> 3 топ «Сандық» тобы</p> <p>Қызығушылықты ояту кезеңі</p> <p>Бейнебаянды тамашалап, топта ұсынылған сұрақтарды талқылап, өз ойын білдіріңдер.</p>	<p>https://kz.all.biz/img/kz/catalog/more/57942_besk.jpeg</p> <p>http://zhaikpress.kz/wp-content/oraloniri/news/img/2018/10/48818494_w0_h0_dombra_1.jpg</p> <p>https://i.pinimg.com/736x/99/b4/d8/99b4d8f44c8e3a459a5276875dba5336.jpg</p>

Жоспарланған уақыт	Жоспарланған жаттығу түрлері	Ресурстар																								
3 минут	<p>«Бейнеталдау» әдісі <u>Барлығы орындай алады:</u> Ұсынылған сұраққа жауап береді. 1. Бейне материалда нені көрдіңдер? <u>Оқушылардың көпшілігі орындайды:</u> Бейнебаянда көрсетілген бұйымдарды атап береді. 1. «Қандай бұйымдарды көрдіңдер?» <u>Оқушылардың кейбіреулері орындайды:</u> Тақырыпты анықтайды. 1. Қалай ойлайсыңдар не туралы сөз болжамақпыз? Сабақтың тақырыбы қандай болуы мүмкін? Қолөнер Дескриптор: Сұраққа жауап береді Сұраққа жауап береді, бейнебаяндағы бұйымдарды атайды . Өз ойларын айтып береді.</p>	<p>https://www.youtube.com/watch?v=WpX-XmHM3UM</p>																								
5 минут	<p><u>Айтылым алды жұмыс</u> <u>«Сәйкестендіру» әдісі</u></p> <table border="1" data-bbox="389 1010 971 1798"> <thead> <tr> <th data-bbox="389 1010 557 1055">сөз</th> <th data-bbox="557 1010 767 1055">сурет</th> <th data-bbox="767 1010 971 1055">сөз тіркесі</th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td data-bbox="389 1055 557 1149">белдік</td> <td data-bbox="557 1055 767 1149"></td> <td data-bbox="767 1055 971 1149"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="389 1149 557 1252">құмыра</td> <td data-bbox="557 1149 767 1252"></td> <td data-bbox="767 1149 971 1252"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="389 1252 557 1355">торсық</td> <td data-bbox="557 1252 767 1355"></td> <td data-bbox="767 1252 971 1355"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="389 1355 557 1487">қоржын</td> <td data-bbox="557 1355 767 1487"></td> <td data-bbox="767 1355 971 1487"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="389 1487 557 1590">ертоқым</td> <td data-bbox="557 1487 767 1590"></td> <td data-bbox="767 1487 971 1590"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="389 1590 557 1682">тұмар</td> <td data-bbox="557 1590 767 1682"></td> <td data-bbox="767 1590 971 1682"></td> </tr> <tr> <td data-bbox="389 1682 557 1798">қамшы</td> <td data-bbox="557 1682 767 1798"></td> <td data-bbox="767 1682 971 1798"></td> </tr> </tbody> </table> <p data-bbox="389 1798 767 1942"> ҚБ «Бағдаршам» әдісі қызыл түс – өте жақсы жасыл түс – жақсы сары түс – қанағат </p> <div data-bbox="807 1798 884 1942" style="text-align: center;"> </div>	сөз	сурет	сөз тіркесі	белдік			құмыра			торсық			қоржын			ертоқым			тұмар			қамшы			<p>http://www.art-holding.com/images/products_popup/vaza1_popup.jpg</p> <p>https://ds04.infourok.ru/uploads/ex/0ce4/00090d93-c05ed4af/img7.jpg</p>
сөз	сурет	сөз тіркесі																								
белдік																										
құмыра																										
торсық																										
қоржын																										
ертоқым																										
тұмар																										
қамшы																										

Жоспарланған уақыт	Жоспарланған жаттығу түрлері	Ресурстар
Сабақтың соңы 10 минут	<p>Айтылымнан кейінгі тапсырма.</p> <p>«Шатастырылған логикалық тізбек» әдісі</p> <p>ҚБ «Екі жұлдыз бір ұсыныс»</p> <p>«Бас бармақ» әдісі</p> 	<p>https://ds04.infourok.ru/uploads/ex/0c25/00162c34-52135d80/img7.jpg</p> <p>https://arhivurokov.ru/kopilka/uploads/user_file_55157e021a495/img_user_file_55157e021a495_12.jpg</p>
5 минут	<p>«Білім қоржыны»</p> <p>мен үшін менің мен үшін қызықты бағам қиын болды</p>	<p>https://ds03.infourok.ru/uploads/ex/006c/00004e8b-bf6ef108/hello_html_1706e058.jpg</p>
1 минут	Үй жұмысы бойынша саралау	

Әдебиеттер

1. Балақаев М.Б., Есенов Қ.М., Жанпейісов Е.Н., Оралбаева Н.О. Қазіргі қазақ тілінің сөзжасам жүйесі. – Алматы: Ғылым, 1989.
2. Қалиев Ғ. Өнімді, өнімсіз жұрнақтарды анықтау критерийлері // Қазақстан мектебі. – 1980. – №9. – 75 б.
3. Мұхтаров С. Қазақ тіл біліміндегі сөздерді топтастыру мәселесі. – Алматы: Ғылым, 2001.
4. Тоқтаров Т. Сөзжасам мәселесінің зерттелуі // Қазақ тілі мен әдебиеті. – 1997. – №3.

**Сандық буынның мәдениетаралық
байланысы**

**Межкультурная коммуникация
цифрового поколения**

Ю.Д. Андриенкова

ассистент кафедры лингводидактики ГОУ ВО МО МГОУ

г. Мытищи, Российская Федерация

К ВОПРОСУ О МЕЖДУНАРОДНОМ ДВИЖЕНИИ WORLDSKILLS И ПЕРСПЕКТИВАХ РАЗВИТИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация. В статье говорится о происхождении движения Worldskills в Казахстане, рассмотрена история, описаны преимущества развития движения Worldskills Kazakhstan, а также план развития на 2021 год. В статье отмечено, что Казахстан имеет отличные показатели на мировых чемпионатах и планируют свое развитие через проведение демонстрационного экзамена в рамках проекта «Жас маман», а также подготовка сертифицированных экспертов.

Ключевые слова: Ворлдскиллс Казахстан, демонстрационный экзамен, перспективы развития движения Ворлдскиллс Казахстан, история происхождения движения Ворлдскиллс Казахстан, проект «Жас маман».

Summary. The article describes the origin of the Worldskills movement in Kazakhstan, the history reviewed, describes the advantages of the development of the Worldskills Kazakhstan movement, as well as the development plan for 2021. The article notes that Kazakhstan has excellent performance at the world championships and plans its development through a demonstration exam in the framework of the project «Zhas Maman», as well as the training of certified experts.

Keywords: Worldskills Kazakhstan, demonstration exam, prospects for the development of the Worldskills Kazakhstan movement, the history of the origin of the Worldskills Kazakhstan movement, the Zhas Maman project.

«...нам необходимо максимально развивать систему подготовки технических кадров. Техническое и профессиональное образование должно стать одним из основных направлений инвестиционной политики...» выразился Президент Казахстана Н.А. Назарбаев о будущих планах страны еще в 2015 году.

Недостаток специалистов рабочих профессий и их популяризация заботят не только Казахстан, но и весь мир. С этой целью было создано международное движение WorldSkills International (WSI) в Казахстане.

Обращаясь к истории движения Worldskills Казахстан, отметим ключевые моменты:

– В 2014 году Казахстан стал 70-м членом WORLDSKILLS INTERNATIONAL

– В январе 2015 года НАО «Холдинг «Кэсіпқор» официально стало Национальным оператором WORLDSKILLS KAZAKHSTAN

– В феврале 2015 года были проведены первые региональные чемпионаты WORLDSKILLS

– В апреле 2015 года прошел Первый Национальный чемпионат WORLDSKILLS KAZAKHSTAN Астана, 8-9 апреля 2015 г.

– В мае 2015 года – участие Национальной сборной РК в открытом чемпионате в открытом чемпионате СНГ, который прошел параллельно с

Национальным чемпионатом по профессиональному мастерству Worldskills Russia в г. Казань.

– В августе 2015 года – участие Национальной сборной РК в мировом чемпионате WORLDSKILLS COMPETITION, Бразилия, Сан-Паулу

– В 2019 году в Российской Федерации г. Казань – участие Национальной сборной в мировом чемпионате

Популярное во всём мире движение WorldSkills активно развивается в Казахстане. Совершенствуется система организации и проведения региональных и республиканского чемпионатов, развиваются институты партнерства и экспертного сообщества. Об этом говорили участники очередного заседания Генеральной ассамблеи WorldSkills Kazakhstan. (Источник МИА «Казинформ»)

Как сообщила пресс-служба Минобразования и науки РК в Facebook, Казахстан вступил в программу WorldSkills в 2014 году и стал 70-м членом WSI. За короткое время казахстанские студенты добились хороших результатов на мировых чемпионатах.

«В движении WorldSkills мы участвуем седьмой год. За это время Казахстан продвинулся вверх с 50 места на 14. Напомню, в 2019 году наша сборная заняла 14-е место в общекомандном зачете среди 63 стран-участниц. Это положительный результат. Казахстан и дальше будет развивать это движение для бенчмаркинга лучших практик в сфере подготовки рабочих кадров. В частности, мы внедряем стандарты WorldSkills в учебный процесс, проводим демонстрационные экзамены в колледжах и организовываем работу по обучению и сертификации экспертов», – отметила вице-министр образования и науки Шолпан Каримова.

В 2020 году были разработаны рекомендации по проведению демонстрационного экзамена по стандартам WorldSkills, и начато внедрение демоэкзамена в 36 колледжах страны. Также в прошлом году создан Попечительский совет WorldSkills. Развитие получили отраслевые направления с участием бизнеса, такие как AgroSkills, корпоративный чемпионат «Kazakhmys» и другие.

Ниже отметим преимущества движения Worldskills Kazakhstan:

– реально оценит уровень подготовки отечественных молодых профессионалов

– повысит мотивацию рабочей молодежи к личностному и профессиональному росту, повысит статус человека труда и престиж технических профессий

– синхронизирует казахстанские и международные квалификационные требования, внедрит инновационные процессы и новые технологии профессионального обучения

– позволит развить экспертное сообщество Казахстана, получить доступ к всемирной площадке экспертов-профессионалов.

Казахстан претендует на участие национальной сборной в России и Белоруссии. Развитие данного движения и планов на будущее поддержи-

вает глава Республики. «К примеру, движение WorldSkills в России имеет широкую поддержку, прежде всего, со стороны Президента Российской Федерации» было также отмечено.

Раскрывая дальнейшие планы Казахстана, 30 марта 2021 года Управлением развития движения WorldSkills НАО «Talar» состоялась встреча с представителями Союза «Агентство развития профессиональных сообществ и рабочих кадров «Молодые профессионалы» (WorldSkills Russia).

На встрече обсуждены планы сотрудничества Казахстана и России на 2021 год в рамках развития движения WorldSkills. В текущем году планируется участие Национальной сборной Республики Казахстан в Распределенном Евразийском Чемпионате 2021 года, Нацфинале WorldSkills Russia 2021 года, а также в чемпионатах Hi-Tech и Urban Skills.

Вместе с тем, было обсуждено двухстороннее сотрудничество при обучении студентов и преподавателей по востребованным профессиям с возможностью получения двойного паспорта компетенций от WorldSkills Kazakhstan и WorldSkills Russia.

Говоря о движении Worldskills Kazakhstan нельзя не сказать о проекте «Жас маман», который начал свое существование в 2020 году, поскольку он непосредственно связан с движением Worldskills. Целью проекта является модернизация 180 колледжей и 20 вузов по 100 наиболее востребованным профессиям и внедрение международного опыта подготовки квалифицированных специалистов. Реализация проекта «Жас маман» осуществляется в соответствии с поручением первого Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева, озвученным на церемонии открытия Года молодежи.

Для достижения цели были поставлены следующие задачи:

- определение 100 наиболее востребованных индустриальных и сервисных профессий в разрезе регионов;
- отбор колледжей и вузов, ведущих подготовку специалистов по отобранным профессиям;
- формирование перечня закупаемого оборудования;
- привлечение зарубежных партнеров для модернизации образовательного процесса, обучения преподавателей и мастеров производственного обучения, а также для содействия в составлении программы обучения по международным стандартам по заявленной профессии;
- закуп оборудования колледжам с условием дополнительного финансирования (не менее 5% за счет местных бюджетов);
- закуп оборудования для вузов посредством лизингового механизма и/или за счет собственных средств вузов.

По итогам реализации проекта «Жас маман» учебные организации будут оснащены современным оборудованием, необходимым для подготовки специалистов, востребованных на республиканском и междуна-

родном уровне, становятся центрами компетенции для своего региона по заявленной профессии, а также, будут вести подготовку участников на чемпионаты WorldSkills.

В Талдыкоргане состоялась презентация тренировочного лагеря «Worldskills» для улучшения навыков и опыта профессионального обучения Талдыкорганского высшего политехнического колледжа, созданного в рамках проекта «Жас маман».

Основной целью «Worldskills» является обеспечение материально-технической базы колледжа в соответствии с международными требованиями в рамках проекта «Жас маман», поддержка творческих способностей и интереса в процессе подготовки студентов к республиканским и международным чемпионата «WorldSkills» путем модернизации востребованных специальностей и внедрения международного опыта подготовки квалифицированных специалистов, модернизация навыков и приемов работы, – отметил директор Талдыкорганского высшего политехнического колледжа Еркат Мукажанов.

Стоит сказать, что в рамках проекта «Жас маман» обновлена учебно-производственная база колледжа. Приобретено современное оборудование для обучения студентов по 100 востребованным специальностям. Учебные кабинеты и мастерские по направлениям IT, строительства и коммунального хозяйства пополнились новыми технологиями. Теперь студенты учатся управлять сетевыми устройствами как на консоли, так и в графическом интерфейсе. Новая материально-техническая база позволит подготовить квалифицированные кадры, востребованные на рынке труда.

Перечень оборудования для модернизации колледжей составлен в соответствии с рекомендациями местных исполнительных органов и колледжей, требованиями работодателей и стандартами WorldSkills. В результате в Талдыкорганском высшем политехническом колледже создан тренировочный лагерь WorldSkills, который позволяет готовить и сертифицировать участников чемпионатов различного уровня. В настоящее время в результате работы тренировочного лагеря студенты колледжа готовятся к республиканскому чемпионату «WorldSkills-2021».

В тренировочном лагере WorldSkills готовят студентов к чемпионату по следующим компетенциям: «Сетевое и системное администрирование», «Графический дизайн», «IT-решения для бизнеса», «Web-дизайн и разработка», «3D моделирование и прототипирование», «Информационные кабельные сети», «Кладка камня», «Малярные и декоративные работы», «Облицовка плиткой», «Бетонные работы», «Столярное дело», «Сухие строительные и штукатурные работы», «Инженерная графика CAD».

Активное использование данного оборудования в учебном процессе, безусловно, повысит качество образовательных услуг и послужит огромным преимуществом при подготовке к чемпионатам WorldSkills различного уровня.

Литература

1. О новых возможностях чемпионата «Worldskills» рассказали в Алматинской области [Электронный ресурс] <https://www.zakon.kz/5064327-o-novyh-vozmozhnostyah-chempionata.html> (Дата обращения: 18.04.2021)
2. Демонстрационные экзамены по требованиям WorldSkills внедряют в казахстанских колледжах [Электронный ресурс] https://forbes.kz/news/2021/04/16/newsid_247943 (Дата обращения: 18.04.2021)
3. Взаимодействие WorldSkills Kazakhstan и WorldSkills Russia в 2021 году [Электронный ресурс] <https://kasipkor.kz/?p=11465&lang=ru> (Дата обращения: 18.04.2021)
4. Проект «Жас маман» [Электронный ресурс] <https://kasipkor.kz/?p=7669&lang=ru> (Дата обращения: 18.04.2021)

Ш.Ж. Алимова

докторант Торайгыров университета, г. Павлодар

РАЗРАБОТКА МАССОВОГО ОТКРЫТОГО ОНЛАЙН КУРСА ДЛЯ ФОРМИРОВАНИЯ ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ОБУЧАЮЩИХСЯ

Андатпа. Осы мақалада Қазақстан Республикасының қазіргі заманғы білім беру жүйесіне цифрлы оқытуын енгізуі қажеттілігін қарастырылады. Зерттеудің мақсаты – білім берудегі цифрландырудың болашағын анықтау және «Шетел тілі: екі шет тілі» білім беру бағдарламасының оқушыларына арналған құрастырылған жаппай ашық онлайн курсы сипаттау. Зерттеу жұмысында «Action Research» онлайн курсының мақсаты, міндеттері және күтілетін нәтижелері сипатталды, сондай-ақ бөлімдері мен бөлімшектері қарастырылған.

Тірек сөздер: цифрландыру, зерттеу құзыреттілігі, онлайн-курс, мәлімет жинау, білім беру ресурсы.

Аннотация. В данной статье рассматривается необходимость внедрения цифрового обучения в современную систему образования Республики Казахстан. Цель исследования заключается в определении перспектив цифровизации в образовании и описание разработанного массового открытого онлайн курса для обучающихся образовательной программы «Иностранный язык: два иностранных языка». В исследовательской работе описаны цель, задачи и ожидаемые результаты онлайн курса «Action Research», а также его разделы и подразделы.

Ключевые слова: цифровизация, исследовательская компетенция, онлайн курс, сбор данных, образовательный ресурс.

Summary. The necessity to implement digital learning into the modern education system of the Republic of Kazakhstan is discussed in this article. The purpose of the research is to determine the prospects for digitalization in education and describe the developed massive open online course for students of the educational program «Foreign language: two foreign languages». The research paper describes the goal, objectives and expected results of the online course «Action Research», as well as its sections and subsections.

Keywords: digitalization, research competency, online course, data collection, educational resource.

В настоящее время происходит поэтапный переход на обновлённые программы обучения с применением навыков широкого спектра: критического мышления, проведения исследований, использования информационно-коммуникационных технологий, умения работать как в группе, так и индивидуально. Модернизация содержания образования и научно-исследовательской деятельности являются приоритетными направлениями Государственной программы развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы [1].

Эффективное применение возможностей цифровых технологий – одно из основных преобразований образовательного процесса. В ближайшее время всем педагогам придётся изменить свои взгляды на результаты обучения с учётом применения новых цифровых информационных инструментов [2, с. 89]. Как отмечают казахстанские исследователи, информационное общество диктует определённые требования к современному специалисту, поэтому их подготовка должна опираться не только на профессиональную компетенцию, но и цифровую [3, с. 26]. Для решения возникшей проблемы существует необходимость разработки и внедрения онлайн курсов различных образовательных платформ в учебный процесс, что позволит взаимодействовать с обучающимися в аудиторное и внеаудиторное время.

Разработанный нами массовый открытый онлайн курс (MOOK) «Action Research» на международной платформе Eduardo Studio внедрён в учебный процесс для обучающихся образовательной программы «Иностранный язык: два иностранных языка» в Павлодарском педагогическом университете и в Торайгыров университете (Рисунок 1).

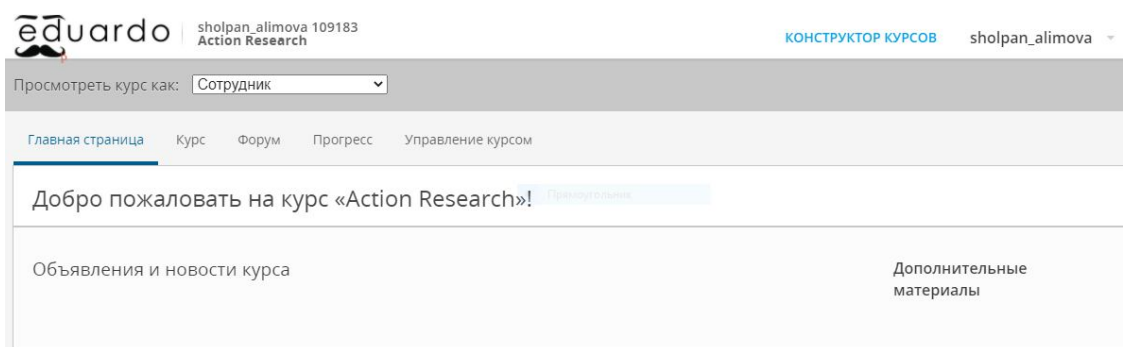

Рисунок 1. Массовый открытый онлайн курс «Action Research»

Массовый открытый онлайн курс применялся в таких дисциплинах как «Основы исследовательской деятельности», «Академическое письмо» и «Деловой язык».

MOOK «Action Research» состоит из разделов, направленные на приобретение методологических знаний и исследовательских умений, формирование исследовательской компетенции студентов. В результате изучения данного курса, обучающиеся способны находить, обрабатывать

и анализировать информацию из реферативных баз данных, электронных библиотечных систем, писать и оформлять статьи и использовать инфографику в своих исследованиях. Онлайн курс помогает контролировать асинхронную работу обучающихся, растёт самостоятельность самого студента, а также умение пользоваться мультимедийными учебными материалами и образовательными ресурсами.

Онлайн курс «Action Research» разработан на английском языке и состоит из 8 разделов:

1) Сбор данных (Data collection). С целью формирования исследовательской компетенции в цифровой дидактике необходимо использование зарубежных и отечественных электронных библиотечных систем.

eLibraryUSA – библиотека цифровых ресурсов, которая включает газеты, журналы, научные журналы, диссертации, учебные пособия, планы уроков, видеоматериалы и ресурсы цифрового обучения. Цифровое содержимое коллекций ресурса регулярно обновляется. Варианты формата обычно представляют собой полный текст, то есть полный документ, или реферат/резюме. С помощью записи на курс «Action Research» студентам предоставляется возможность бесплатной регистрации в библиотеки США.

На данном курсе описываются правила работы с базой данных Scopus как крупнейшей базы данных абстрактов и рецензируемой литературы. Здесь можно отслеживать, анализировать и визуализировать исследования с помощью интеллектуальных инструментов. Scopus разработан специально для поддержки поиска и обработки результатов научной литературы.

На курсе регламентируются правила работы с электронными библиотечными системами Znanium.com и «Лань», которые дают быстрый и современный онлайн-доступ к образовательной и научной информации для всех читателей. Это электронная библиотечная система содержит коллекции электронных версий книг, журналов, статей, сгруппированных по тематическим и целевым характеристикам. В настоящее время платформа представляет собой информационный портал, предоставляющий услуги по предоставлению онлайн-доступа к большой коллекции учебной и научной литературы, а также бесплатного доступа к материалам по демо-подписке. Сервис также поддерживает образовательные и научные процессы в образовательных учреждениях. Ресурс также может быть полезен любому пользователю, ищущему образовательную и научную информацию.

2) Правила написания статей (Writing an article). Для написания статьи вместе с текстом необходимо предоставить и ключевые слова. При отборе по определенному ключевому слову читатель сможет найти все статьи, затрагивающие данную предметную область. Существует необходимость продумать по каким поисковым запросам статья может быть найдена. Важно отметить, что ключевые слова позволяют экономить

время при первом знакомстве со статьей, раскрывая тематическую направленность статьи. В онлайн курсе для обучающихся представлены советы как сформулировать ключевые слова при написании статьи, а также аннотации как краткое изложение исследовательской работы, включающая основные аспекты всей статьи в установленной последовательности. В описании аннотации указывается как быстро понять суть статьи, чтобы решить, читать ли статью полностью; подготавливает читателей к ознакомлению с подробной информацией, анализом и аргументами в полной версии статьи.

При прохождении MOOK студенты знакомятся с форматом IMRAD (Introduction – Введение, Methods – Методы, Results – Результаты, and Discussion – Обсуждение). Данный формат обеспечивает четкую и логичную структуру, которая помогает читателю быстрее просматривать статьи в поисках нужной информации. Кроме того, документы и отчеты, написанные по методу IMRAD, содержат всю необходимую информацию для оценки качества исследования без лишних деталей.

Данный раздел включает оформление списка литературы в соответствии с требованиями различных стилей – ГОСТ, APA и MLA.

3) Инфографика в исследовательских работах (Infographics in research papers). В разделе инфографики представлены различные типы диаграмм, графиков, используемые для визуализации значения какого-либо результата, которые могут быть использованы в исследовательских работах обучающихся.

4) Разработка тестов и опросников с применением Google forms (Creating tests and surveys). В данном разделе загружены видеоматериалы и инструкции по созданию тестов и опросников для будущих исследований.

5) Веб-квест (Web Quest). На странице веб-квеста даны проблемные задания, которые должны быть выполнены с использованием Интернет-ресурсов.

6) Академическая честность (Academic honesty). В разделе академическая честность представлены правила поведения в образовательном процессе, особенно при написании студенческих квалификационных работ: курсовых, дипломных, а также эссе, выполнении проектов, проведении исследований. «Академическая честность – совокупность ценностей и принципов, выражающих честность студента в обучении при выполнении письменных работ (контрольных, курсовых, эссе, дипломных, диссертационных), ответах на экзаменах, в исследованиях, выражении своей позиции, во взаимоотношениях с академическим персоналом, преподавателями и другими студентами [4, с. 4]. Также данный раздел дополнен тестом для обучающихся.

7) Термины и их определения (Terms and their definitions). В данном разделе студенты повторяют термины всего курса с помощью программы Quizlet.

8) Написание собственной статьи (Writing your own article). В завершении онлайн курса «Action Research» обучающиеся пишут собственную статью по представленной в образовательном ресурсе инструкции.

Восемь разделов представлены на рисунке 2.

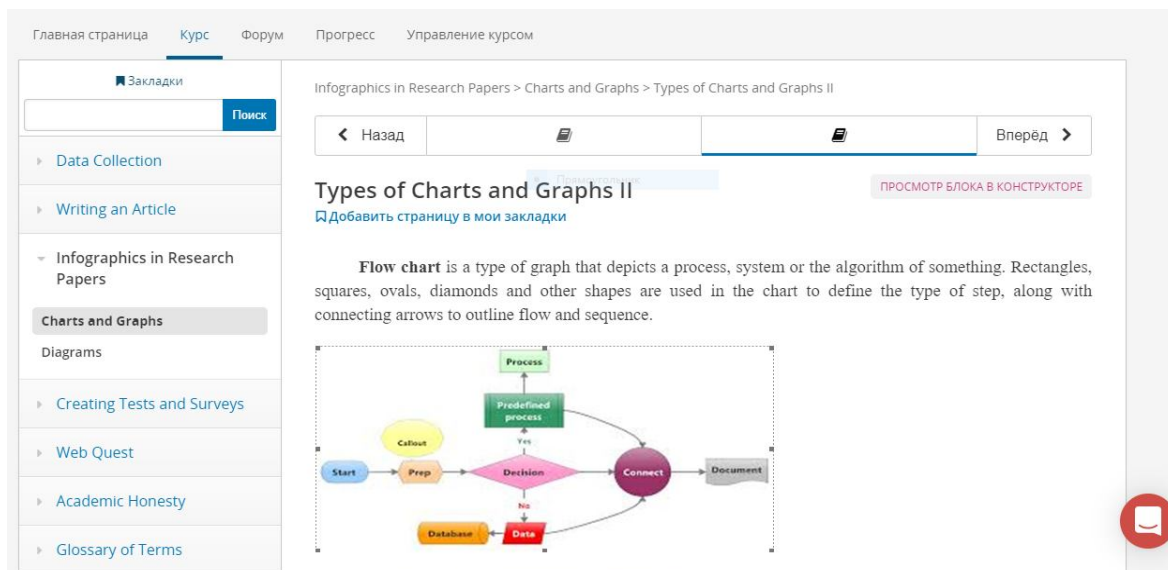

Рисунок 2. Разделы онлайн курса «Action Research»

Таким образом, разработанный массовый открытый онлайн курс «Action Research» позволяет обучающимся управлять учебным контентом, что повышает их самостоятельность и ответственность за своё обучение. По завершении онлайн курса, студенты выработали навыки поиска и обработки информации из электронных библиотечных систем, баз данных, использования диаграмм и графиков в исследовательских работах и внеаудиторной коммуникации.

Применение MOOK «Action Research» в учебном процессе способствует повышению методологических знаний и исследовательских умений обучающихся. Качественный доступ к образовательным Интернет-ресурсам, организация образовательной и исследовательской деятельности с использованием информационно-коммуникационных технологий можно отнести к перспективам развития цифровизации в образовании.

Литература

1. Государственная программа развития образования и науки Республики Казахстан на 2020–2025 годы. <https://www.zakon.kz/5002441-utverzhdennagсударstvennaya-programma.html>
2. Козлова Н.Ш. Цифровые технологии в образовании // Вестник Майкопского государственного университета. – 2019. – №1 (40). – С. 85-93. DOI: 10.24411/2078-1024-2019-11008.
3. Елубай Е., Джусубалиева Д.М. Цифровая культура в современном образовании: проблемы и перспективы // Материалы международной электронной научно-практической конференции «Цифровизация и формирование цифровой культуры:

социальный и образовательный аспекты», 30 октября 2019. / Под науч. ред. И.В. Кучерук. – Астрахань: Изд-во ООО ПКФ «Триада», 2019. – С.22-27.

4. Кодекс (правила) академической честности. – Актау, 2017. – 15 с.

A. Ateikhan

4th year student of Pavlodar pedagogical university, Pavlodar

Scientific supervisor: A.K. Zhetpysbay

Candidate of Philology, Associate Professor, Pavlodar

APPROACHES OF LEARNING ENGLISH FOR PRIMARY SCHOOL STUDENTS DURING DISTANCE EDUCATION

Андатпа. Мақалада қашықтықтан оқыту кезінде тұлғаға бағытталған ағылшын тілі сабағында мұғалім мен оқушылардың іс-әрекетінің ерекшеліктері көрсетілген.

Тірек сөздер: қашықтықтан оқыту, ұйымдастыру, коммуникациялық технологиялар, тұлғаға бағытталған бағыт, оқытудың тиімділігі, тәсіл, сабақ құрылымы.

Аннотация. В статье раскрываются особенности деятельности учителя и учащихся на уроке английского языка с личностно-ориентированной направленностью во время дистанционного обучения.

Ключевые слова: дистанционное обучение, организация, коммуникационные технологии, личностно-ориентированная направленность, эффективность обучения, подход, структура урока.

Summary. The article reveals the features of the activity of teachers and students in the English lesson with a personality-oriented orientation during distance learning.

Keywords: distance learning, organization, communication technologies, personality-oriented orientation, learning effectiveness, approach, lesson structure.

Various terms have been used to describe the phenomenon of distance learning. Strictly speaking, distance learning (the student's activity) and distance teaching (the teacher's activity) together make up distance education. The organization and selection of effective technologies for elementary school students required the work of teachers to provide material in an accessible format, because not all parents can sit with a child given that they work, and the student can be left without adult supervision. [1, 25]

Distance learning technologies in English language teaching can be aimed at: *for gifted* and *underachieving* children. According to the well-known psychologists Yu. K. Babansky and V. S. Tsetlin, there are two groups of reasons for poor performance: *external* and *internal*.

Numerous scientific studies of work in primary school show that younger students do not have a conscious internal need to learn a foreign language. But there is their natural interest, curiosity to everything new and unknown. Therefore, the goal of teaching a foreign language in primary school is not only to maintain this interest, but also to further increase the motivation of children to learn foreign languages. [2,21]

The distinction of the distance education system from the traditional form of education, its high mobility depending on its flexibility, the size of independent work of students, the variety of pedagogical and methodological support aimed at improving the efficiency of the educational process. It is the process of acquiring knowledge and skills facilitates the exchange of information on learning through the use of distance learning environment and provides the educational process and its management. In addition, this type of learning provides the opportunity to share most of the material with students and interact with them independently.

Distance learning is a new form of learning, which involves the use of such means, methods, organizational forms of learning, as well as forms of interaction between teachers and students, which are implemented by means of information networks and information and communication technologies. The aim of early English language teaching is for students to master the basics of communication in English. Teaching English from an early age enhances the communicative development of students, helps to stimulate students' interest and allows them to speak many languages at once. And mastering English, which has unofficially established itself as a world language, will increase the competitiveness of the nation. The knowledge of modern English is a requirement of the times. [2,20]

In primary school, the basics of communication in a foreign language are laid orally and in writing. At the same time, a significant part of the training time is spent on the formation of skills: pronouncing, graphic, spelling, lexical and grammatical. At the same time, as special studies have shown, the success of the formation of lexical skills in primary school, for example, can differ significantly depending on the training technologies used. Thus, the use of computer programs specially designed for primary school students can increase the effectiveness of the process of mastering vocabulary almost twice. [4]

The classes themselves can be arranged according to the standard lesson plan, for example:

Structure of the lesson of learning new knowledge:

- 1) The organizational stage.
- 2) Setting the topic, goals and objectives of the lesson. Motivation of students' learning activities.
- 3) Phonetic charging.
- 4) Updating of knowledge.
- 5) Primary assimilation of new knowledge.
- 6) Initial understanding check
- 7) Primary pinning.
- 8) Information about the homework assignment, instructions for its implementation
- 9) Reflection (summing up the results of the lesson).[3, 532]

If you look at each stage of the lesson in more detail in the form of the *Zoom* system or other Internet resources, you also need to say that the entire system of teaching English is built in the form of a course of several classes. There should be an introductory and final lesson. In the introductory lesson, the child must fill out an entrance form. And in the final one – the exit questionnaire. The exit questionnaire is a reflection. Unlike a normal lesson, reflection is not done after each lesson.

After the introductory lesson, there is a lesson on a topic. The topic is recorded, and one or more images matching the topic are given under the lesson topic. Immediately after that – the tasks that are addressed to the student. To interest the student, you can write tasks in verse, add illustrations – this is the first stage. Phonetic charging is presented in the form of an audio file «Listen and repeat». This stage in distance learning differs in that you can listen to an audio file as many times as you want. The next stage can be represented as «Look, listen, repeat» in the form of video and audio files, which are also available for viewing an unlimited number of times. The material is taken from the textbook, as well as from the Internet (video material suitable for the topic being studied). [1,27]

The educational purposes of learning during the distance education for primary schoolchildren. The educational objectives of any language are enormous. Every language is a direct indicator of the culture of its speakers. Pupils learn about the people speaking the language in order to learn a new language, learn to express their thoughts correctly, all of this is an educational purpose of language learning. When learning a mother tongue, one gets an idea of the basic components of the language-words and grammatical forms.

Practical learning goal during the distance education. In order to understand the practical purpose of learning, it is necessary to become familiar with the specifics of the foreign language subject. Language is the source of knowledge about the world and the environment. When studying this subject, pupils are introduced to names, phenomena in a foreign language. This knowledge is acquired orally and in writing. Mastering these two forms is a practical aim of learning a foreign language.[3,534]

While learning English for primary classes the main component is learning new words from each lesson through which students will be able to speak a foreign language. Given that in distance learning, not all students will attend the lesson and learn words separately, there is a platform that will help them learn words effectively and in a playful way. This is a *Quizlet* platform.

Quizlet is a free service that makes it easy to remember any information that can be presented in the form of training cards. All teachers need to do is search the database or create interactive material-your own flashcards, adding pictures and audio files to them, and then perform exercises and play games to memorize this material.

There are many techniques that help you memorize new vocabulary, but the way to learn words using flashcards is still considered one of the most

effective. Quizlet breaks down subjects and topics into parts to make it easier to remember and make mastering the material step-by-step. [3, 533]

What can students do with the cards? There *are seven different ways* to work in Quizlet: five training modes and two games. In the card mode, students see all the cards, flip them over to repeat the terms and definitions.

In the memorization mode, an individual training plan will be created based on the mastery of the module material. To complete the stage, you must correctly answer each question twice. At the end of each stage, all the terms will be grouped by their level of mastery: «familiar» means that the student answered correctly once, and «learned» – twice.

During my teaching practice at school, I conducted a survey among students who know information about the quizlet platform, and the result showed that not all children know what it is and do not use the platform. Perhaps the reason is that teachers do not pay much attention to modern technologies and their capabilities. After all, this platform provides an opportunity to learn new words without difficulty, because it is in a playful way. The platform also provides for learning words by listening to the correct pronunciation to prevent subsequent mistakes that will become a habit if not corrected in time for elementary school students.

In the writing mode, a definition or picture of the term will be given and it will be evaluated how well the student knows the material and whether he makes mistakes in writing. When the student finishes the first stage, the writing mode will start the second, which will use the questions that were answered incorrectly in the first stage. To complete the writing mode stage and view your results, you must correctly answer each question twice.

In test mode, different test variants are automatically created.(matching, multiple choice, true/false, fill the gap).

In the matching game, students match the correct terms to the definitions as quickly as possible and compete against each other for time. [1, 26]

In conclusion, we note that the successful implementation of distance learning for underachieving students depends on the chosen material, the characteristics of the student himself. Thus, with the help of remote technologies, it is easy to implement an individual approach, which is very important in any educational process, especially with lagging, failing students. Taking into account the possibilities of modern technologies and the variety of platforms for learning a foreign language, we noted the Quizlet platform with all the details and privileges that can help children to acquire the correct pronunciation of new words and use them in speech.

But we should also note that not all schools and families have access to the Internet and technology, so traditional learning through textbooks can not be removed even with effective platforms.

References

1. Andreev A.A. Introduction to distance learning // Computers in the educational process. – Moscow: Intersocioinform, 1998. – pp. 25-27.
2. Andrianova G.A. «Organization of creative activity of students in distance learning» Autoref. diss. kand. ped. nauk. – M., 2000. – pp. 20-22.
3. Balina L.G. Osobennosti obucheniya angliyskomu yazyku v nachalnoi shkole [Features of teaching English in primary school]. – 2015. – Vol. 30. – p. 531-535.
4. Biboletova M.Z., Tsvetkova L.A. New technologies in teaching English in primary school. [Electon resource] Access mode : http://foryouenglish.ucoz.ru/novye_tekhnologii_v_obuchenii_angliyskomu_jazyku_v.doc.

А.Т. Әлімқұл

Павлодар педагогикалық университет студенті, Павлодар қ.,

Б.Д. Нығметова

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ҚАБІЛЕТІН ДАМУ ЖОЛДАРЫ

Андатпа. Бұл мақалада шетел тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін ағылшын тілі сабағын оқыту барысында түрлі заманауи технологиялар мен әдіс-тәсілдерді қолдану арқылы дамытудың жолдары зерттеліп қарастырылған. Сонымен қатар, оқушылардың шығармашылық қабілетін көрсетуіне ықпал бере алатын, балалардың ағылшын тілі сабағына деген қызығушылығын, ынтасын тудыратын тапсырмалар мен жаттығулардың мысалдары көрсетілген.

Тірек сөздер: шығармашылық, шығармашылық қабілетті дамыту, шығармашыл ойлау, шығармашылық потенциал.

Аннотация. В данной статье рассматриваются аспекты развития творческих способностей детей в уроках английского языка, а так же приводятся примеры использования заданий и упражнений, способствующих активации творческого потенциала учащихся, направленного на развития творческих способностей школьников.

Ключевые слова: развитие креативности, творческие способности, творческий потенциал, творческое мышление.

Summary. This article deals with aspects of development of students' creative abilities, as well as examples of assignments' use and exercises, it helps to activate students' creative potential, aimed at the development of student's creative abilities.

Keywords: development of creative abilities, development of creativity, creative thinking, creative potential.

Қазақстан Республикасы жалпы білім берудің мемлекеттік стандарттарына «Шетел тілін оқытудың басты міндеті – жеке адамның шығармашылық, рухани және дене мүмкіндіктерін дамыту, адамгершілік пен салауатты өмір салтының берік негіздерін қалыптастыру, жеке басының дамуы үшін жағдай жасау, интеллектін байыту» деп көрсетілген [1]. Себебі, бүгінгі таңда бәсекелестікке қабілетті, тың идеялар мен ғылыми жаңалықтарды ашуға бейім мамандарды дайындап шығарудың

маңыздылығы өте жоғары. Дәл осы қабілетті дамытуға арналған әдістерді мектеп бағдарламасындағы сабақтарда қолданылса, оқушылардың үлгерімінің жоғарылауымен қатар шығармашыл тұлға болып қалыптасуына жол ашады. Бұл мәселе еліміздің білім беру жүйесінде жаңартылған оқыту жүйесі енгізілгеннен бері жақсы қарастырылған деуге де болады. Алайда, соңғы жылдары әлемді жайлаған пандемия әсерінен сабақ қашықтықтан оқыту форматына өтіп, шығармашылықты дамыту мәселесі көлеңкеде қалып қойғандығы бәрімізге мәлім.

Шығармашылық дағды мен қабілеттердің дамуы – оқу бағдарламасының ең маңызды нысандарының бірі, әсіресе бастауыш сыныптардың. Өйткені дәл осы бастауыш мектеп партасында баланың бойында құндылықтар жиналып, оның шығармашылықты танытуға деген қызығушылығы ашылады. Бұл мәселе басты жолмен білім берудің гуманистік бағыты арқылы жүзеге асады. Ал ол өз кезегінде жеке тұлғаны қалыптастыру мен бойындағы дарыны мен талантын, оның шығармашылық потенциалын дамытуға бағытталған. Бүгінгі күнгі білім беру жүйесіндегі кемшілік, шығармашылықты дамытуды қолға алынбағандығы. Шығармашылықты дамыту өз кезегінде балаларды сыни ойлауға үйретіп, творчестволық және өздігінен дамуына қол ұшын беріп, бірегей, өз пікірі мен принциптері бар, еркін әрі сыни ойлай алатын тұлғаны қалыптастыруға көмек береді [2,32 б.].

Шығармашылық дегеніміз не? Бұл сұраққа жауап беру үшін, педагогика, психология және философия ғылымдарында көрсетілген әртүрлі көзқарастарды қарастыру қажет. Төменде бірнеше авторлардың осы сұраққа тұжырымдамасы берілген.

Теплова Б.М-ның ойынша: «шығармашылық қабілет – бұл арнайы индивидуалды-психологиялық ерекшеліктер, яғни, бұл айрықшылықтардың көмегімен бір адамды басқа адамнан айыра алуы, және олардың әрқайсысы қандай да бір іс-әрекет барысында жасайтын өзіндік әдіс-тәсілдері мен қабілеттеріне ие болуы арқылы ажырата алуыға септігін тигізеді» [3,216 б.].

Бұл мәселе жайлы В.Д. Шадрикова өз көзқарасын ұсынған: «шығармашылық қабілет – қандай да бір іс-әрекет жасау барысындағы жеістікке жету және оның жолдарын көрсететін индивидуалды түрдегі өлшемін бар, бөлек психикалық функцияларды орындайтын, функционалды системаның қасиеті» [3,224 б.].

«Шығармашылық қабілет түрлі өмір салаларында адамның шығармашылыққа деген қабілетін көрсететін жеке қасиеттің қаншалықты күрделілігін анықтайды. Бұл жоғарғы деңгейдегі қызығушылық, интеллектуалды белсенділік, өзін-өзі танымдық әрекеті», – деп Л.А. Большакова ұсынған. [3,232 б.]. Педагогикалық энциклопедияда берілген шығармашылық қабілеттің педагогикалық анықтамасы – жұмыс барысында адамдар өздігінен білімділік, біліктілік, икемін қолданып, бірегей, біртума зат немесе идеяны ойлап табуға қабілеті деп анықтайды.

Философия ғылымын тұрғысынан қарағанда, шығармашылық қабілеттер елестете алу, бақылау, ерекше ойлау секілді қабілеттерінен тұрады десе, Психологияда бірегей, стандартты емес шешім шығару кезінде, адамның шығармашылық ресурстары – психологиялық дайындық және білім мен дағдылардың жеткілікті деңгейі деп тұжырымдалған.

Қазақстандық Ф.Б. Бөрібекова, Н.Ж. Жанатбекова, Ж.А. Жақыпов, А.Т. Ахмедиева сынды авторлардың еңбектеріне сүйенсек, шығармашылық қабілетті дамыту үшін сабақ барсында баланың өтілетін тақырыпқа немесе орындау керек тапсырмаға деген қызығушылығы мен ынтасын оятып, позитивті эмоцияны сыйлай білу қажет. Себебі осы үш компонент бірігіп оқушының ерекше, жаңа дүниелерді ойлауына жағдай жасайды.

Зерттеу жұмысының нысанына байланысты көптеген қызықты ғылыми көзқарастар бар. Шығармашылық қабілеттер мәселесімен көптеген психологтар, философтар және педагогтар айналысқан. Мысалы, олардың қатарында Л.Н. Коган, Л.С. Выгодский, Н.А. Бердяев, Д.С. Лихачев, А.С. Каргин, В.А. Разумный, О.И. Мотков және т. б. жатқызуға болады. Сондай-ақ, шығармашылықты дамыту мәселесіне зерттеу жұмыстарын жүргізген біздің отандық психолог – ғалымдар Т. Тәжібаев, Ж. Аймауытов, Қ. Рахымбаева, С. Бердібаева, Б. Тұрғынбаева еңбектерін атап өтуге болады.

Ағылшын тілі сабағында білім алушының жеке зияткерлік, шығармашылық қабілеттерімен жұмыс жасағанда, келесі методикалық негіздерге сүйене отырып жұмыс жасадық:

- Білім алушының қызмет ету субъектісі ретінде, ойын іс-әрекеті;
- Оқытудағы ынтымақтастық;
- Оқытудағы жеке тұлғаның еркін ашылуы;
- Оқытуды қарқындату;
- Педагогикалық технологиялар: тұлғалық-бағдарланған оқыту, педагогикалық ынтымықтастық, ақпараттық технологиялар, жобалық технологиялар.

Егер де сабақта қолайлы атмосфера орнап, мұғалім нәтижелерді бағалауда қаталдық танытпаса, ғылыми – зерттеу жұмыстарына деген мотивация мен шығармашылық белсенділік арта түседі. Балалардың шығармашылық ойлауын, олардың креативтілік қабілеттерін, жадысын, танып-білу қызығушылығын, логикалық ойлау дағдысын, зейінін, дербестігін және ұйымдастырушылық қасиетін нәтижелі түрде дамыту үшін, сабақта стандартты емес сабақ өту формаларын, яғни келесі әдіс-тәсілдер мен технологияларды қолданған дұрыс.

Ойын технологиялары. Бұл технологияға жататындар:

- Лексикалық ойындар
- Грамматикалық дағдыларды жетілдіруге арналған ойындар
- Жады мен зейінді арттыруға арналған ойындар
- Қатесіз жазып үйренуге арналған ойындар

- Қимыл-қозғалыс ойындары
- Пантомима
- Дидактикалық ойындар (пазлдар, домино,...)
- Рөлдік ойындар және т.б.

Шетел тілін үйрену оңай емес. Көптеген оқушылар мектепте шетел тілін оқуды басында қызық деп табады, алайда уақыт өте келе жаңа вокабуляр мен қиын грамматиканың әсерінен олардың қызығушылығы төмендеп, тіптен шетел тілі ең қиын сабақтардың біріне айналып кетеді. Дәстүрлі білім беру әдістері, яғни балаларға үйреншікті ережелер мен жаттығулар күтілген нәтижеге жеткізбейді. Оқытудың барынша нәтижелі болуы, балалардың толықтай ынтамен және қызығушылықпен оқу процесіне қатысуы арқылы іске асады.

Оқушылардың білім беруге ынтасы мен қызығушылығын тудыруға арналған көптеген әдістер бар, бірақ та ойын, шығармашылық және зерттеу – бәріненде әсерлі болады. Ойындар тілдік тәжірибенің қызу жүруіне әсер етеді. Ойынды сабақтың басында немесе сабақтың соңында ынталандыруға, бақылау жұмысынан кейінгі қысымды төмендетуге қажет. Бастысы ойындар оқушылардың тыңдау және сөйлеу дағдыларын шынықтыруға өз көмегін тигізеді. Мысалы:

1. Alphabetical Order. (A word puzzle.)

Егер кез-келген сөздегі әріптер орнын әліпбиге сәйкестендіріп қойса, тіптен күнделікті өмірде қолданып жүрген сөздердің өзі қызықты көрінеді. Мысалы:

ABELT (You sit at it)

ACHIR (You sit on it)

EFIR (You make it when you in camp and you cold)

ALMP (You switch it on when it is dark)

CEHLOST (You put it on when you go to the street)

ABHT (Do you like it hot or cold?)

CEHIKNT (A room where you cook dinner)

ADEGNR (A place where flowers and vegetables grow)

ANSWER: 1. table; 2. chair; 3. fire; 4. lamp; 5. clothes; 6. bath; 7. kitchen; 8. garden.

2. Nonsense

Мұғалім шындыққа жанаспайтын, жалған ақпараты бар сөйлемді айтады, мысалы: «We wear school uniforms when we go to the theatre». Ал оқушылар ақиқатқа сай емес сөзді немесе сөз тіркесін өзгертіп айтуы қажет, мысалы: «We do not wear school uniforms when we go to the theatre».

3. Guess who the great man is?

Бұл ойын түрі оқушылардың пікір білдіргенде логикалақ бірзділікті сақтауына, сөздік қорының жеткіліксіз кезінде де ситуациялардан шығуға көмегін тигізеді.

Бір оқушы жүргізуші болып таңдалып, сыртқа шығып кетеді, ал қалған балалар келісіп бір әйгілі тұлғаны таңдайды. Жүргізуші қайтіп сыныпқа кіргенде жасырылған адамды табу үшін, оқушыларға сұрақтар қояды. Мысалы:

- Is his a man or a woman?
- Is she/he a writer (poet, actor, singer)?
- Is she/he alive?
- In what country does/did he/she live?
- When was he/she was born?

Бұл ойын оқушылардың ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттырады, сондай-ақ, шетел тілін үйрену мүмкіндігіне деген сенімділігі арта түседі. Алайда бұл ойын тек мотивация беріп қана қоймай, баланың танымдылығын, ізденімпаздылығын, есте сақтау қабілетін жақсартып, шығармашылығын танытып, сыни ойлауын дамытады. Ойын сөздік қордың ұлғаюына, және ақпаратты тез өңдеуіне өз септігін тигізеді.

Суреттеу, иллюстрациялау. Суреттеу және иллюстрациялауды адам сезім мүшелері арқылы сезіп қабылдағандықтан, ол қиялдау мен елестетуді дамытып, сәйкесінше шығармашылық қабілеттерді шыңдай түседі. Суреттеу элементтерін әртүрлі сабақтарда қолдануға болады, мысалы, грамматиканы үйретуде. Егер балалар тілдің грамматикасын жай ғана қағаз бетіндегі жазу ретінде ғана емес, сонымен қатар оның суреттелген түсіндірмесін көрсе, материалды қабылдау процесі неғұрлым жылдам, әрі нәтижелі болады.

Кроссвордтарды құрастыру немесе шешу. Бұл іс-әрекет түрі суреттеуді ұнатпайтын немесе қиын қабылдайтын балаларға да сәйкес келе береді. Кроссвордтарды құрастыру лексикалық дағдыларды жетілдіруге, орфографиялық дағдыны қызықты әрі тартымды түрде дамытады. Бұл сөздік қорды байытуға арналған нәтижелі әдіс.

Өлең немесе тақпақ жазу. Бұл тәсіл балалардың сөздік қорын кеңейтуге, сондай-ақ, лексикалық және грамматикалық дағдыларды, жазылым дағдысын дамытады, шығармашылық белсенділігін арттыруға себепші болады. Өлең-шумақтар оқушылардың барлық сезімдер мен эмоцияларды өзінен өткізетіндіктен, универсалды тақырыптарды, адамзат проблемаларын сезініп, маңыздылығын түсінуге ықпал етеді. Тіл үйренуде өлең-шумақ қолданудың тағы бір басымдылығы баладағы мәдениетаралық түсініктің пайда болуына, өзге елдердің құндылықтары мен мәдениетін қабылдау қабілетін арттырады. [4,54 б.].

Мәтінмен жұмыс.

Ағылшын тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін танытуы мәтінмен жұмыс жасау мысалында байқалады. Кез-келген мәтінмен немесе оның кішкентай үзіндісімен жұмыс жасау алдымен оқушылардың көркем әдеби пікірді есту және көру қабілеттері арқылы қабылдауынан басталады. Бұл кезеңде балалардың мәтіндегі көркем образдардың системасына кіріп, оны ұғынуға көмектесетін проблемалық

ситуация құрай білу маңызды. Мәтінді немесе үзіндіні қабылдау және оқылған мәтінмен жұмыс жасау процесі түрлі тапсырма – сұрақтардың көмегімен жүзеге асады. Мысалы:

– Автор өз еңбегінде қай жыл мезгілін сипаттап жатыр деп ойлайсыздар? Оны қалай анықтадыңыздар?

– Суретке (иллюстрацияға) қарап мәтінде не туралы әңгіме айтылатындығын анықтаңыздар.

– Мәтіннің тақырыбын қалай түсінесіздер? Әңгіме не туралы болмақ?

– Мәтінді оқып, оны суреттеу (иллюстрациялау) арқылы баяндап беріңіздер.

– Мәтіннен жыл мезгілінің бейнесін көрсететін сөздерді тауып жазыңдар. Олар қандай сөз таптарына жатады?

– Көріністі дұрыс бейнелеуге қажетті сөздерді ата?

– Сөздердің синонимдері мен антонимдерін тауып жаз. Неліктен дәл осы сөздер қолданылған?

– Мәтінді оқып, қандай дыбыстарды елестете аласыздар? Неліктен?

Сабақ өту барысында мұндай проблемалық ситуацияны қалыптастыру оқушылардың танымдылық қажеттілігін қанағаттандыра қоймай, олардың ситуацияға жылдам, әрі дұрыс шешімін табуға әсер етіп, яғни шығармашыл және сыни ойлау қабілеттерін арттыра түседі. Осылайша, балалар әр мәтінмен жұмыс істеген сайын ойша қандай проблемалық ситуациялар пайда болуы мүмкін, және олардың шешімі қандай болатындығын ойлап, креативтілігі артады.

Диалог құру. Диалог құру шығармашылық қабілетті дамытуға құрал ретінде пайдаланған өте ұтымды. Балаларға тақырыпты немесе негізгі идеяны айтса, олар өздігінен шығармашылығын танытып түрлі ситуациялармен рөлдерді құрастырады. Бұл тәсіл балалардың сөйлеу дағдысымен қатар, шұғыл түрде ситуациядан шығармашылық танытып шыға білу қасиетін дамытады.

Дебат немесе пікірталас ұйымдастыру. Сабақ барысында кездескен даулы мәселелерге немесе әйгілі тұлғалардың цитаталарына пікірталас немесе дебатты қолдану, балалардың жеке көзқарасын қалыптастырады, дауды түрлі позициядан зерттеуге мүмкіндік береді. Бұл баланы тікелей сыни және креативті ойлауға итермелейді. Бұл тәсілді топпен, жұппен, тіптен жекелей жұмыс жасауда қолдануға болады. Мысалы, тақырыпта оқушылар бірнеше ел адамдарының дәстүрлерінің ұқсастықтарын табу тапсырмасын орындаса, бұл тиісінше баланың басқа мәдениеттерді, менталитеттерді оңай қабылдауына әсерін тигізеді, яғни мәдениетаралық түсінігін қалыптастырады.

Көрініс құру (сахналау, рөлдік ойындар). Танымал ағылшын және американдық ертегілерге көрініс құрау тапсырмасын беру. Мысалы: «Күлшеқыз», «Қызыл келпек», «Ұйқыдағы ару» және т.б. Мұндай стандартты емес сабақтар балаларға қызығушылық тудырады. Мұндай

тапсырманы орындауға балада үлкен мотивация болады, және олар тапсырманы орындау барысында бар шығармашылық қабілеттерін іске қосады. Мұндай стандартты емес сабақтардың жақсы жағы- үлгерімі мен ынтасы төмен балалардың қызығушылығын арттырып, сабаққа белсенді қатысуын қамтамасыз етеді.

Ағылшын тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту жолдарын анықтау мақсатында жүргізілген зерттеу жұмысымызда балалардың жоғарыда айтылған заманауи, стандартты емес әдіс-тәсілдер қолданылды. Нәтижесінде эксперименттік сынып оқушыларының сабаққа деген белсенділігі мен қызығушылығы артты, бұл өз кезегінде сыныптың үлгерім пайызының жоғарылауына әсер етті.

Сонымен, біз аталмыш тәжірибе ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту оқылатын тілге қызығушылықты арттыруға әсер етіп, тұрақты ынтаны қалыптастыруға мүмкіндік береді деп сенімділікпен айта аламыз. Ағылшын тілі сабағында оқушылардың шығармашылығын дамыту:

- Тіл байлығы, сөздік қоры молайып, сөйлеу мәдениеті қалыптасуына;

- Жеке тұлғалық қасиеттер мен көзқарастың қалыптасуына;

- Танымдық ізденістерін тиімді ұйымдастыруға;

- Тұрақты ынтаның қалыптасуына;

- Ой-өрісі дамуына;

- Жаңашылдыққа ашық болуына;

- Кез-келген проблеманың жеңіл, әрі жылдам шешімін табуына әсер етеді [5].

Біздің мақсатымыз заманауи қоғамдағы маңызды мәселелердің бірі деп есептей отырып, жалпы білім беретін мектепте ағылшын тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту жолдарын қарастыру болды. Біз ұсынып отырған зерттеуді айрықша деп есептеуге болмайды, оны ағылшын тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту арналған заманауи әдіс-тәсілдерді қолдану ауқымды және көп аспектілі мәселесінің шешімдерінің мүмкін нұсқаларының бірі ғана деп есептеуге болады.

Жоғарыда айтылғандарға байланысты келесідей түйінге келуге болады: ағылшын тілі сабақтарында балалардың шығармашылық қабілетін дамыту ағылшын тілін оқытуға қызығушылықты қолдау мен негіздеудің қозғаушы күші болып табылады.

Қорытындылай келе, қазіргі мектеп жасындағы оқушыларға ағылшын тілі сабағын оқыту барысында олардың шығармашылық қабілеттерін дамыту арқылы – дербес, заманауи, бәсекеге қабілетті өскелең ұрпақты тәрбиелеп шығамыз. Балалардың шығармашылық қабілеттерін дамыту мәселесін неғұрлым ерте қолға алып, әр оқушының қол жеткізген жетістіктері мен даму дәрежесіне үнемі қарайлап отырсақ, жаңашылдықтар мен тың идеяларға толы жастарға айналуы сөзсіз.

Оқушылардың шығармашылығын, ізденімпаздылығын, жаңалыққа деген құштарлығын дамытып, әрқайсысына жеке тұлға ретінде қарап, олардың өзіне деген сенімін, білімге деген ынтасын арттыру біздің басты міндетіміз.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасы жалпы орта білім берудің мем лекеттік жалпыға міндетті стандарты. – Астана: ҚР БЖҒМ. – 5 б.
2. Жақыпов Ж.А. Оқуға деген құлшынысын арттырудың әдістері. – Астана, 2008. – 352 б.
3. Богоявленская Д.Б. Психология творческих способностей. – М.: Центр-Академия, 2002. – 90 б.
4. Ахмедиева А.Т. Шет тілі сабағында оқушыларды шығармашылыққа тәрбиелеу. Ағылшын тілі мектепте 1.2011ж. 135 бет.
5. Бөрібекова Ф.Б., Жанатбекова Н.Ж. Қазіргі заманғы педагогикалық технологиялар: Оқулық. – Алматы: 2014. – 360 б.

Р. Дамысқан

магистрант, Торайғыров университеті

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Жетпісбай

ф.ғ.к., доцент, Павлодар педагогикалық университеті

ПӘН МЕН ТІЛДІ КІРІКТІРІП ОҚЫТУДА CLIL-ТЕХНОЛОГИЯСЫН ҚОЛДАНУ

Аңдатпа. Мақалада пән мен тілді кіріктіріп оқытуда CLIL технологиясын қолданылу тиімділігі қарастырылады.

Тірек сөздер: пән мен тілдік кіріктіріп оқыту, CLIL, когнитивті-академиялық құзыреттілік, тілдік оқыту.

Аннотация. В статье рассматривается эффективность использования технологии CLIL в комплексном обучении предмету и языку.

Ключевые слова: предметно-языковое интегрированное обучение, CLIL, когнитивно-академическая компетенция, изучение языка.

Summary. The article discusses the effectiveness of the use of CLIL technology in the complex teaching of the subject and language.

Keywords: subject-language integrated learning, CLIL, cognitive-academic competence, language learning.

Еуропа елдерінде білім берудің әртүрлі деңгейлерінде кең тараған мазмұн мен тілді кіріктірілген оқыту (Content and Language Integrated Learning – CLIL) әдістемесі Қазақстан мұғалімдерінің назарын аудара бастады. CLIL – мазмұнды шетел тілі арқылы оқыту және шетел тілін мазмұн арқылы оқыту әдісі. Басқаша айтқанда, CLIL тіл оқыту мазмұны құралы (teaching content through foreign language) ретінде, ал мазмұн өз кезегінде тіл үйренудің ресурсы (teaching foreign language through content) ретінде қолданылады.

CLIL термині кең ұғым болып табылады және қазіргі кезде лингвистикалық емес пәндер, олардың бөлімдері немесе тақырыптары шет тілінде оқытылатын кез-келген білім беру жағдайларын сипаттайды, сонымен бірге екі жақты бағдар бар: іске асыруды және тілді оқытуды жүзеге асырады. Шетелдік және отандық ғылыми әдебиеттерде пән мен тілдік кіріктірілген оқыту мәселелеріне арналған көптеген басылымдар бар. Алайда олардың басым бөлігі оқу сабақтарын жоспарлау мен ұйымдастырудың, оқу материалдарын таңдау мен бейімдеудің, оқушылардың білімін бақылаудың әдіснамалық аспектілерін ашады, ал CLIL әдістемелік компонентіне жеткіліксіз көңіл бөлінеді.

Мақала авторы мұғалімнің әдістеме негізінде теориялық және практикалық тәсілдерге сүйенуі CLIL сыныбында оқытудың нәтижесіне қол жеткізудің алғышарты болып табылады, сондықтан оларды зерттеу, одан әрі дамыту және CLIL мұғалімдерін оқыту бағдарламаларына қосу қажет деген пікірде. «Пән және тілдік кіріктірілген оқыту» терминінен-ақ оның негізгі әдіснамалық позициясы туындайды және мақалада когнитивті-академиялық тілдік құзыреттілікті қалыптастыру туралы айтылады.

CLIL әдіснамасының басты мақсаты, Т.В. Лаптеваның пікірінше, оқушының ойлау қабілеттерін және оларды шет тілінде вербалдау құралдарын синтездеуге бағытталған когнитивті-академиялық тілдік құзыреттілігін қалыптастыру.

CLIL-ді қолдануға арналған әдістемелік ұсыныстарда үш бағыт бөлінеді:

1. Когнитивті: оқыту жоғары қиындық деңгейінде болғанда, онда келесі ойлау қабілеттері дамиды: бағалау, қорытындылау, жалпылау және жіктеу.

2. Академиялық: тілді оқыту оқушының бір уақытта арнайы пәндік салалардың тілін үйренуі үшін оқу бағдарламасының мазмұнына енеді.

3. Лингвистикалық: тілді сыни тұрғыдан түсіну (*critical language awareness*) екі бағытта дамуы керек: әлеуметтік және мәдени [1].

Талдау көрсеткендей, қостілділіктің дамыған когнитивті-академиялық теориялары, ең алдымен оқушылардың интеллектуалды дамуына билингвизмнің әсерін түсіндіру үшін қолданылды.

Пәндік тілді оқыту мен шет тілін үйренуді біріктіретін бірнеше бағыттар бар: *Content and Language Integrated Learning (CLIL)*; *Content-based instruction*; *English across the curriculum* и *Bilingual education*.

CLIL-ді түсіну интернет-технологиялар мен жаһандану үдерісінің қарқынды дамуына байланысты білім беру саласында және жалпы қоғамда болып жатқан өзгерістерге байланысты маңызды болып табылады. Е.А. Чусляевтың айтуы бойынша пәндік-лингвистикалық интеграция идеясы басқалармен салыстырғанда жоғары мотивациялық әлеуетке ие болатын объективті себептері бар, атап айтқанда:

– пәннің мазмұнын зерттеу қажеттілігі оқушыларды тілді меңгеру деңгейін көтеруге итермелейді;

– лексикалық тәсіл қолданылады, соның арқасында оқушылар тілдік құрылымдар мен лексикалық бірліктерді байқайды және талдайды, мысалы, мәтінді оқу кезінде;

– тілдік ортаға сүңгу, сонымен қатар оқу процесінде өз жетістіктерінің маңыздылығын түсіну;

– оқу пәнінің мазмұны ерекше маңызға ие болады, ал оқытудың басқа әдістерінде зерттелетін тілдік құрылымдардың иллюстрациясы ретінде қызмет етеді [2. – 46 б.].

CLIL негізінде когнитивті-академиялық тілдік құзыреттілікті қалыптастыру технологиясы келесі төрт кезеңді қамтиды:

1. Материалды талдау және өңдеу. Бірінші кезеңде оқу бөлімі пәнаралық оқу бағдарламаларын және тақырыптарды оқып-үйренуге арналған тиісті сағат санын үйлестіреді. Кәсіби пәннің жұмыс бағдарламасы негізінде оқытушылар оқушылардың танымдық қабілеттеріне сәйкес материал таңдау керек. Оқытудың бастапқы кезеңінде оқытушылардан бейіндік пән бойынша оқушылардың базалық біліміне сәйкес келетін материалды таңдау қажет.

2. Іске асыруға жарамды CLIL типін (моделін) анықтау. Бастапқы кезеңде soft (language-led) CLIL моделі негізінен қолданылады, ол арнайы (кәсіби бағдарланған) контекст ерекшеліктеріне назар аударуды көздейді.

3. Педагогикалық қарым-қатынас құралдарын жоспарлау. Жүйелі жұмыс жоспарлаусыз мүмкін емес, бұл оқу материалын таратуға және оқушылардың академиялық құзыреттілігі мен дағдыларын дамытуға көмектеседі. Жоспарлау CLIL-сабақтың арнайы карталарын пайдалануды көздейді. Таңдалған материал әртүрлі іс-шаралар арасында таратылады. Осылайша, оқу-әдістемелік кешендер мен практикалық жаттығулар жүзеге асырылады.

Оқыту процесінде CLIL қолдану үшін жұмыс блогын құрудың визуалды шаблонын жасауға жүгінген жөн. Бөлім белгілі бір тақырыпқа және белгілі бір уақыт кезеңіне арналған бірнеше сабақтан тұруы керек. Бұл шаблон CLIL-технологиясының құрылымдық компоненттеріне (4 «С») негізделуі керек, оның болуы оқу процесіне қажет: мазмұн, таным, мәдениет, қарым-қатынас. Бөлімдердегі тақырыптар алуан түрлі және кәсіби пән бағдарламасына сәйкес келуі керек.

4. Пән мен тілді кіріктірілген оқыту процесінде CLIL-ді практикалық қолдану. Бұл кезеңдегі жұмыс көптеген аспектілерге байланысты: мекеменің материалдық-техникалық базасы, нақты ұйымдастырушылық-әдістемелік жұмысы, мұғалімнің кәсіби шеберлігі, оның құзыреттілігі.

Білімнің интеграциясы адамзатқа белгілі фактілерді, ақпараттарды және түсініктерді әлемнің барлық алуан түрлілігімен ең толық бейнесін алу үшін біріктіруге ұмтылады. Сонымен бірге интеграция бөлшектердің

үйлесімін ғана емес, олардың өзара әрекеттесуін, синергетикалық эффект қалыптастыратын өзара енуін болжайды. Педагогикада интегративті тәсіл оның барлық элементтерін біртұтас мағыналық кеңістікке біріктіруге және осы процестің жаңа синергетикалық сапасы ретінде оңтайлы нәтиже алуға мүмкіндік беретін білім беру процесінің мазмұны мен ұйымдастырылуын анықтайды.

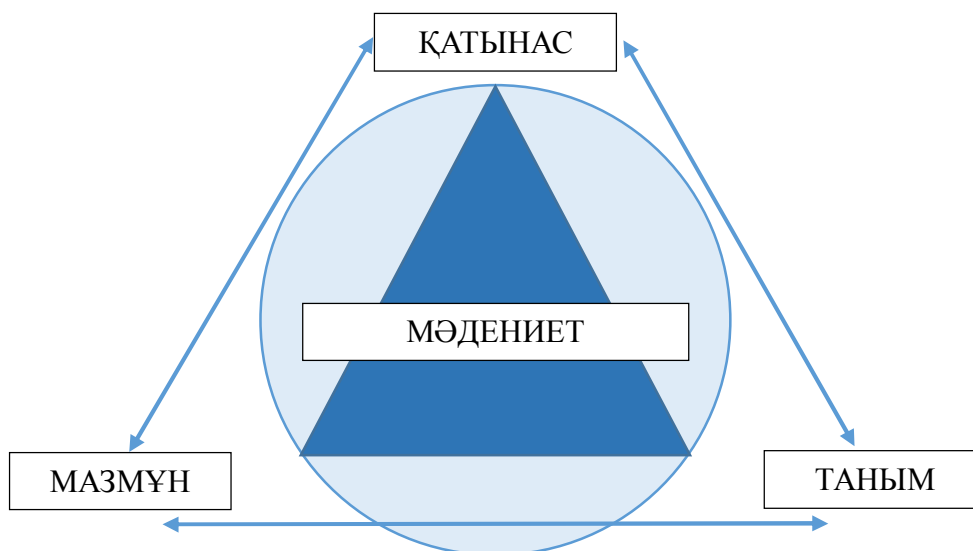
Білім берудегі интеграция, атап айтқанда пәнаралық байланысты жүзеге асыру арқылы қалыптасады. Пәнаралық байланыстар әртүрлі академиялық пәндер туралы білімдер мен оларды әлем туралы ғылыми идеяларды қалыптастыру үшін синтездеу қажеттілігі арасындағы қайшылықты шешеді. Бұл әсіресе қазіргі жастар арасындағы «клиптік ойлауды» жеңу қажеттілігімен байланысты. Пәнаралық байланыстар арқылы интеграция практикалық тұрғыдан да өзекті болып табылады: оқытудың қарқындылануына ықпал ететін, оқушылар үшін алынған ақпараттың құндылығын арттыратын, білім, білік және дағдылардың ауысуына ықпал ететін қайталанушылық пен артықтықты жою арқылы уақыт пен күш-жігерді үнемдейді. CLIL пән мен тілдік білім беруде интеграция әлеуетін іске асыруға мүмкіндік береді, оны кәсіби білімді оқытумен тиімді байланыстырады.

Әйгілі американдық ғалым Дэвид Марштың гипотезасына сүйенетін болсақ, онда оқытудың негізгі процесі ана тілінде жүргізілуі қажет, ал екінші тіл адамның ойлауы мен тілдік дағдылары жоғары деңгейге жеткенде ғана кіріктірілген оқыту моделінің болғаны жөн деп санайды. Осылайша, когнитивті құрылымдардың негізі бірінші тілден екінші тілге ауысуы принципі бойынша жұмыс істейді [3]. Мұндағы пәндік-тілдік кіріктірілген оқыту оқушылардың когнитивті дамуын жалғастыра алатын және сонымен бірге академиялық тілдік құзыреттілікті дамытатын құрал болып табылады.

Оқушылардың CLIL шеңберіндегі когнитивті-академиялық дамуы ақыл-ой операцияларын қалыптастыруға негізделген, олар CLIL low order thinking skills (LOTs) – қарапайым ойлау қабілеттеріне (есте сақтау, жіктеу, объектіні анықтау) және high order thinking skills (HOTs) – жоғары ретті ойлау қабілеттеріне (болжау, пайымдау, шығармашылық ойлау, синтез, бағалау, гипотеза құру) бөлінеді. Когнитивті-академиялық дағдыларды қалыптастырудағы «навигацияның» негізі – оқу мақсаттарының белгілі таксономиясы.

CLIL әдістемелік шеңберінің келесі элементі – ресейлік ғалым Т.И. Якаева жасаған когнитивті-академиялық «екі табалдырық теориясы». Зерттеушінің идеялары бойынша когнитивті қабілет пен жеке билингвизм арасындағы байланыс тілдік құзыреттіліктің белгілі бір деңгейін білдіретін екі табалдырықты еңсеру арқылы көрінеді. Бірінші шегі – бұл екі тілділіктің жағымсыз салдарын болдырмайтын лингвистикалық құзыреттілік деңгейі. Екінші шегі – бұл қос тілділіктің жағымды салдарының көрінісі үшін қажет деңгей [4. – 113 б.].

CLIL әдістемелік базасының келесі элементі пән мен тілдік кіріктірілген оқытудың өзіндік тұжырымдамалық негізін құрайды. Қазіргі уақытта 4 «С» моделі әдістемелік базаның бөлігі педагогикалық әдебиеттерде барынша толық ұсынылған. Схемалық 4 «С» моделі пирамида түрінде көрсетілген, олардың әрқайсысының төбелері компоненттердің бірін білдіреді (1 сурет).

Сурет 1. 4 «С» моделі

Әр компоненттің мазмұны мен ерекшеліктерін қарастырайық. Мазмұн компоненті жүйелік тұрғыдан маңызды. Шет тілдік құзыреттілікті жақсартуға деген ынтаны арттыратын фактор – бұл кәсіби маңызды когнитивті жүктеме туғызатын ақпараттық және көрнекі байланыс. Қатынас оқушының сөйлеу уақытын (STT – Student Talking Time) ұзарту және мұғалімнің сөйлеу уақытын (TTT – Teacher Talking Time) қысқарту маңыздылығын айқындатады. Когнитивті-академиялық тілдік компонент оқушылардың танымдық қабілеттерін дамытуды ынталандыратын тиімді оқу ортасын құруды көздейді.

Жаңа компоненттің пайда болуы құзыреттілік тәсіл шеңберінде білім беруді дамытудың заманауи парадигмасын көрсетеді. Бұл компоненттер CLIL оқытудың жақсы нәтижелерін қамтамасыз ететіндігін және тұлғаның жаңа ұрпағын дамытатындығын және жүргізіліп жатқан зерттеулердің нәтижелерін көрсетеді. CLIL-ді дұрыс қолдана отырып, шет тілі арқылы білім қазіргі заманғы маман үшін маңызды бағыттар бойынша қалыптасады. Пәндік-лингвистикалық кіріктірілген оқыту метамәліметті қалыптастыруға ықпал етеді (шығармашылық пен жаңашылдыққа дайындық, мәселелерді шешу және сыни тұрғыдан ойлау, ынтымақтастық және кәсіби қарым-қатынас). Қазіргі заманғы білікті маманға үлкен көлемдегі ақпаратты өңдеуге, объективті бағалауға міндеттілік қажет. Ол жеке көзқарастарды алып тастауды, идеяларды ұсыну, жеке және ұжымдық жұмыс режимінде

мәселелерді шешудің жаңа мүмкіндіктерін табуды қажет етеді. Ол оқытудың белсенді және интерактивті әдістерін қолдана отырып, шет тілінде оқытылатын кәсіби маңызды тақырыптар оқушылардың ынтасын арттырып, білім беру бағдарламаларын меңгерудің қажетті нәтижелерінің тізіміне енгізілген түрлі құзыреттіліктерді қалыптастыруға мүмкіндік береді. Осылайша, CLIL әдіснамасында кәсіби дайындық пен пән мен тілдік қатынас саласындағы когнитивті-академиялық құзыреттіліктерді қалыптастырудың кең мақсаттары бар. Оқу үдерісіне әдістемені практикалық енгізу барысында ұсынылған CLIL теориялық базасына үнемі сүйену мұғалімінің педагогикалық іс-әрекетінің қажетті тұжырымдамалық негіздерін береді және практикалық қолдану тиімділігінің өсуіне ықпал етеді.

Әдебиеттер

1. Лаптева Т.В. Некоторые аспекты использования методики CLIL при обучении языкам [Электрондық ресурс] / Т. Лаптева. – URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/nekotoye-aspekty-ispolzovaniya-metodiki-clil-pri-obuchanii-yazykam>
2. Чуслеева Е.А. Content and language integrated learning – Интегрирование преподавания иностранного языка и других учебных дисциплин // Вопросы психологии. – 2001. – 46 б.
3. Marsh D. 2002. Content and Language Integrated Learning: The European Dimension Actions, Trends and Foresight Potential [Электрондық ресурс] / D. Marsh. – URL: <http://europa.eu.in/com/education/languages/index/html>
4. Якаева Т.И. История возникновения и развития CLIL за рубежом // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2016. – № 7. – 113 б.

К.К. Бекенова

магистрант Павлодарского педагогического университета, г.Павлодар

Научный руководитель: А.Е. Агманова

доктор филологических наук, профессор, г. Павлодар

РОЛЬ ЯЗЫКОВЫХ ЗНАНИЙ В ФОРМИРОВАНИИ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОМПЕТЕНЦИИ

Андатпа. Мақала орыс тілі мен әдебиетін оқыту процесінде оқушылардың мәдениаралық құзыреттілігін қалыптастыру мәселесіне арналған. Жаһандану және өсіп келе жатқан мәдениетаралық коммуникация жағдайында бұл мәселе өте өзекті. Бұл мақалада «мәдениетаралық құзыреттілік» ұғымы, сондай-ақ мәдениетаралық құзыреттілікті қалыптастырудағы тілдік білімнің рөлі және оқушылардың әртүрлі мәдениеттер өкілдерімен тиімді қарым-қатынас мүмкіндігі қарастырылады.

Тірек сөздер: құзыреттілік, білім беру, технология, оқыту, мәдениетаралық құзыреттілік, тілдік құзыреттілік, етістіктің шақтар категориясы.

Аннотация. Статья посвящена проблеме формирования межкультурной компетенции школьников в процессе обучения русскому языку и литературе. В условиях глобализации и расширения сфер межкультурной коммуникации данный вопрос

приобретает особую актуальность. Рассматривается роль языковых знаний в формировании межкультурной компетенции – основы эффективного общения школьников с представителями различных культур.

Ключевые слова: компетентность, образование, обучение, межкультурная компетенция, языковая компетенция, видовременные формы глагола.

Summary. The article is devoted to the problem of formation of the intercultural competence of schoolchildren in the process of teaching the Russian language and literature. In the context of globalization and growing intercultural communication, this issue is very relevant. This article examines the concept of «cross-cultural competence», as well as the role of language knowledge in the formation of cross-cultural competence and the possibility of effective communication of schoolchildren with representatives of different cultures.

Keywords: competence, education, technology, training, intercultural competence, language competence, verb tenses.

XXI век – век передовых технологий. Поэтому эффективное использование новых технологий в системе образования – требование времени [1].

Новые технологии в различных сферах человеческой деятельности, а особенно инновации в системе образования приобретают большую актуальность. Для успешного освоения знаний и формирования межкультурной компетенции в школе необходимо перейти от привычного традиционного подхода к новым, активным и эффективным способам обучения, повышающим интерес учащихся к предмету «русский язык и литература». Эта задача может быть реализована только с использованием новых технологий и различных методов в процессе обучения.

Как установлено Законом Республики Казахстан «Об образовании» развитие системы образования является важным механизмом реализации основных положений государственной образовательной политики [2].

Рассуждая о формировании межкультурной компетенции школьников, исследователь Майкл Байрам подчеркивает, что децентрализация этого процесса означает способность взглянуть на мир с другой точки зрения и понять его и учитывать другие мнения при установлении успешных отношений и взаимопонимания, а также включает в себя возможность критиковать новое видение мира, а во-вторых, критиковать собственное видение ученика [3]. Г.В. Елизарова в монографии «Культура и обучение языкам» рассматривает данное понятие как особую компетентность, основанную на знаниях и навыках, возможность осуществления отношений между несколькими культурами путем создания общего смысла для коммуникантов и, как следствие, достижения положительного результата общения с обеими сторонами [4].

Понятие «межкультурная компетенция» включает в себя способность к свободному общению и способность личности к взаимопониманию благодаря приобретенным языковым знаниям, жизненному или научному опыту представителей разных национальностей и культур. Если

исходить из мнения И.И. Халеевой, то «все человеческие взаимодействия, признаваемые в случае, когда культурная системность превышает пределы системы, являются межкультурными явлениями» [5].

Одной из задач предмета «Русский язык и литература» для школ с нерусским языком обучения является формирование толерантного отношения к языкам и культурам разных народов. Формирование межкультурной компетенции в школе – это развитие способности личности к взаимопониманию и умению свободно общаться с помощью приобретенных языковых знаний с представителями разных национальностей и культур, опыта, накопленного в иноязычном общении [6, с. 324].

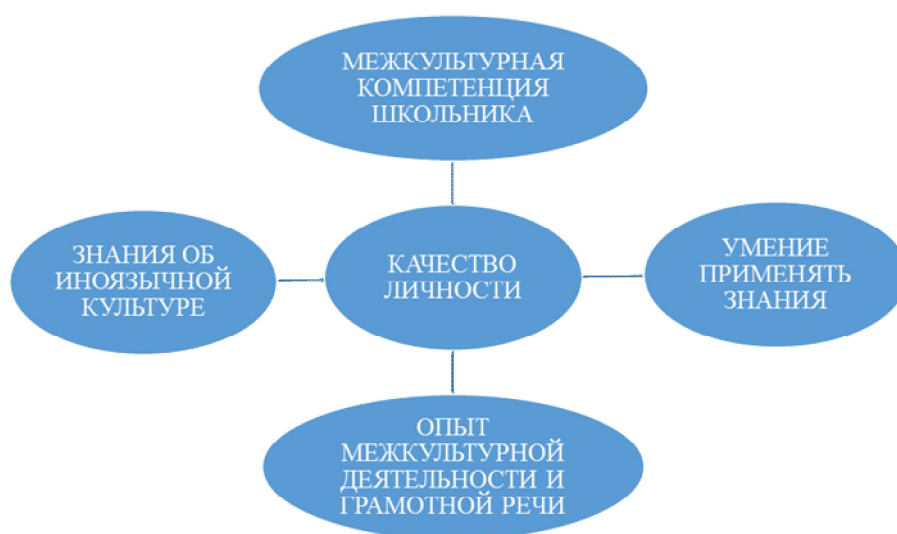

Рисунок 1. Межкультурная компетенция школьника

В процессе межкультурной коммуникации существенную роль играет языковые знания. Так как уровень владения изучаемым языком определяют успешность ознакомления с национально-специфическими моделями поведения с использованием коммуникативной техники, принятой в данном языке, и готовность эффективного построения диалога культур.

В первую очередь, языковые знания необходимы для правильного построения предложения и адекватной интерпретации его смысла. «В процессе формирования и выражения мысли на изучаемом языке должен быть задействован комплекс языковых знаний, основные из которых связаны с выражением объективного смысла предложения, поэтому можно утверждать, что предикационные знания, являясь базовыми, играют определяющую роль в становлении и развитии речевой деятельности инофонов» [7].

К предикативным категориям относятся модальность, вид и время глагола. В.В. Виноградов отмечает: «Глагол – грамматическое ядро огромного и разнообразного по своим структурным типам класса предложений. Он конструирует глагольное предложение, является в нем носи-

телем и выразителем модальности, времени и лица, т.е. предикативности предложения. Глагольное слово в русском языке обладает не только семантической, но и грамматической, и стилистической емкостью. Глагол в совокупности своих категорий и форм является самой сложной грамматической категорией русского языка». Как мы видим, необходимым условием для коммуникации является усвоение грамматических категорий глагола и успешное использование этих знаний в речи.

При анализе учебной программы по предмету «Русский язык и литература» было установлено, что изучение видовременных форм глагола реализуется в 7 классе, тогда как умение использовать сложные предложения, выражающие определительные, изъяснительные, временные, целевые, причинно-следственные отношения является учебной целью 6 класса. На наш взгляд, изучение структуры сложных предложений невозможно без усвоения категорий вида и времени. Поэтому в 6 классе в процессе изучения видовременных форм глагола должна быть организована работа по усвоению способов образования этих форм, их значения и строения, норм управления и сочетаемости слов, а также особенностей употребления глагольных форм в речи.

Изучение временных форм в 6 классе можно начать с прошедшего времени. На глаголах прошедшего времени можно лучше показать различие совершенного и несовершенного видов, обозначающих законченность и незаконченность действий.

После ознакомления с грамматическим материалом изучение видов глагола в функциональном аспекте можно организовать через работу с текстом. Составленные задания на усвоение видовременных форм глагола должны быть направлены на развитие всех видов речевой деятельности, в процессе отработки которых будет обеспечиваться взаимосвязь, что приведет к осознанному употреблению глаголов, как в письменной, так и в устной речи.

Например, для закрепления видов глаголов в прошедшем времени можно предложить текст-повествование.

Прочитайте текст В. Осева «Кто наказал его?» и выполните задания.

Я обидел товарища. Я толкнул прохожего. Я ударил собаку. Я нагрубил сестре. Все ушли от меня. Я остался один и горько заплакал.

– Кто наказал его? – спросила соседка.

– Он сам наказал себя, – ответила мама.

1. Определите тип речи (повествование)
2. Составьте «Линию сюжета», выписав глаголы (обидел – толкнул – ударил – нагрубил – ушли – остался – заплакал – наказал)
3. Обратите внимание, с помощью глаголов какого вида строится последовательность событий в рассказе? (совершенного вида)
4. Сделайте вывод, какую роль выполняют глаголы совершенного вида в данном тексте? (глаголы совершенного вида в прошедшем времени)

показывают недлительные, неповторяющиеся действия, не совпадающие во времени, а совершающиеся последовательно, одно за другим)

5. Перескажите рассказ от третьего лица

6. Составьте рассказ, используя следующие глаголы совершенного вида прошедшего времени.

Интегрированный подход к изучению русского языка и литературы в казахских школах предполагает больше работу с художественными произведениями, чем с грамматическим материалом, особенно в старших классах. Поэтому можно предложить учащимся исследовательскую работу над художественным произведением, где видовременные формы глагола приобретают особую специфику и служат созданию художественного образа.

Также нужно обратить внимание на особенности употребления глаголов совершенного и несовершенного вида в различных стилях речи, так как учебная программа по обновленному содержанию образования предполагает овладение умением писать тексты разных стилей.

Таким образом, подход к грамматическому материалу позволяет изучать глагол в единстве его грамматического значения и коммуникативной функции. У учащихся формируется умение осознанно употреблять глаголы в письменной и устной речи, понимать роль и специфику употребления видов глагола в текстах. Компетентность межкультурного общения заключается во взаимном информировании, восприятии информации на основе глубокого языкового понимания, уважении к собственной культуре и особенностям иной культуры с целью установления подлинного общения с представителями других культур.

Литература

1. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания // Егемен Казахстан. – №70 от 12.04.2017.

2. Назарбаев Н.А. Семь граней Великой степи // Суверенный Казахстан. – №223 от 21.11.2018.

3. Assessing intercultural Competence in Language Teaching // Sprogforum [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://inet.dpb.dpu.dk/infodok/sprogforum/Espr18/byram.html>.

4. Елизарова Г.В. Культура и обучение языкам. – СПб.: Каро, 2005. – 352 с.

5. Халеева И.И. Интеркультура – третье измерение межкультурного взаимодействия (из опыта подготовки переводчиков). // Актуальные проблемы межкультурной коммуникации. Сборник научных трудов. Выпуск № 444. – М.: Моск. Госуд. Линг. Университет, 1999. – С. 5-14.

6. Кунанбаева С.С. Теория и практика межкультурного образования. – Алматы, 2010. – 324 с.

7. Агманова А.Е. Предикатоцентрическая теория усвоения второго языка // Автореферат дис. на соискание ученой степени доктора филологических наук. – Алматы, 2007. – С. 11

А.Б. Жаулыбаева

магистрант Инновационного Евразийского университета, г. Павлодар

Научный руководитель: А.В. Алиясова

кандидат филологических наук, доцент, г. Павлодар

ЛИНГВОПРАГМАТИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ДИСКУРСА (НА ПРИМЕРЕ ИНТЕРНЕТ-РЕСУРСОВ ПАВЛОДАРСКОЙ ОБЛАСТИ)

Аңдатпа. Түйіндеме: зерттеушілердің пікірінше, экологиялық дискурс көптеген тұжырымдамалар мен әртүрлі көзқарастардан өтетін экологиялық сананы қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Оның прагматикасы – жаңа «дискурсивті тәжірибенің» нәтижесі. Тілді зерттеудің қазіргі кезеңінде бұл тұжырымдаманы қарастырудың әртүрлі тәсілдері бар екендігі анықталды: аналитикалық тәсілдер (грамматикалық, прагматикалық, риторикалық, стилистикалық, төл, ауызекі және семиотикалық талдау), когнитивті-дискурсивті және коммуникативті-дискурсивті.

Тірек сөздер: лингвопрагматика, экологиялық дискурс, экологиялық дискурстың талдауы.

Аннотация. По мнению исследователей, важную роль в формировании экологического сознания, проходящего через множество концепций и самых разных точек зрения, играет именно экологический дискурс. Его прагматика – результат новой «дискурсивной практики». Установлено, что на современном этапе изучения языка существуют различные подходы к рассмотрению этого понятия: аналитические подходы (грамматический, прагматический, риторический, стилистический, специфический, разговорный и семиотический анализ), когнитивно-дискурсивный и коммуникативно-дискурсивный.

Ключевые слова: лингвопрагматика, экологическимй дискурс, анализ экологического дискурса.

Summary. According to the researches, it is the ecological discourse that plays an important role in the formation of ecological consciousness, which passes through a variety of concepts and a variety of points of view. His pragmatics are the result of a new «discursive practice». It is established that at the present stage of language learning there are different approaches to the consideration of this concept: analytical approaches (grammatical, pragmatic, rhetorical, stylistic, specific, conversational, and semiotic analysis), cognitive-discursive and communicative-discursive.

Keywords: linguopragmatics, environmental discourse, the analysis of environmental discourse.

Лингвопрагматика – одно из направлений коммуникативной лингвистики, которое в общем смысле можно определить как науку, изучающую языковые факторы в сфере человеческой деятельности с акцентом на психологические, социальные и культурные аспекты.

Существует множество определений лингвопрагматики. Обобщая все взгляды, можно выделить следующие аспекты и подходы:

- отношения между знаком и его пользователями (Morris, 1978);
- контекстная обусловленность, использование языка, язык в контексте (Сусов, 1985);

- влияние речи на адресата, факторы, влияющие на успешное и эффективное общение (Кисилева, 1978);
- интерпретативные аспекты речевого общения (Арутюнова, 1989);
- язык как инструмент целенаправленной коммуникативной деятельности (Грайс, 1985);
- проблема взаимопонимания и уместности использования языка (Dijk T.A. van, 1977).

Следует отметить, что все эти аспекты отнюдь не несовместимы.

Они представляют лингвопрагматические исследования в различных областях, которые дополняют друг друга. Анализ лингвистической литературы показал, что лингвопрагматика охватывает широкий круг проблем, но для лингвистики текста наиболее актуальными из них являются:

- речевые стратегии и речевое воздействие;
- прагматические намерения и их типы;
- уместность и эффективность текстовой коммуникации.

Экологический дискурс в настоящее время играет все более заметную роль в формировании экологически ориентированного общества, поэтому внимание к нему со стороны лингвистов постоянно растет.

Этот тип дискурса становится предметом рассмотрения в работах таких исследователей, как Иванова, Зайцева, Чжоу и др. Ученых интересуют общие вопросы экологического дискурса (Каленова и др.), его разновидности, в том числе виртуальные (Вавилова и др.). В ряде работ рассматриваются лексико-семантические особенности (Басинская), а также коммуникативно-прагматические аспекты экологического дискурса (Зайцева, Мамонова и др.).

Лингвопрагматика экологического дискурса как сложного явления, включающего интенции, установки, стратегии и тактики, пока не получила достаточного научного описания, что определяет актуальность проводимых исследований. Изучение экологического дискурса с позиций лингвопрагматики важно еще и потому, что оно вносит значительный вклад в формирование экологического сознания в обществе, поскольку, как отмечают ученые, в современном медиапространстве доминируют дискурсы, способствующие потребительству и материальному росту, что является центральной темой экологической критики (Chen).

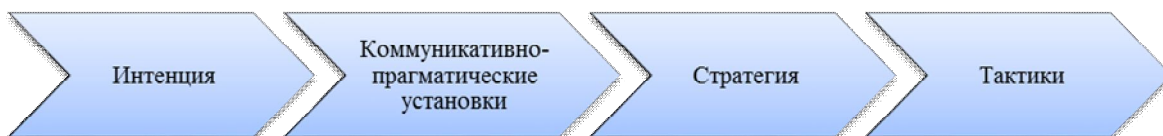
В связи с этим целью работы является описание лингвопрагматической организации экологического дискурса.

Для изучения любого дискурса с точки зрения лингвопрагматики важным шагом является установление его цели (Shamne et al.). Анализ содержания сайтов глобальных экологических организаций показал, что целью экологического дискурса является генерация, накопление и распространение экологических знаний для сохранения природы на планете и повышения качества жизни людей.

Как правило, цель анализируемого дискурса отражается в разделе «Наша миссия», например: «наша миссия состоит в том, чтобы обеспечить лидерство и поощрять партнерство в заботе об окружающей среде, вдохновляя, информируя и давая возможность странам и народам улучшить качество своей жизни без ущерба для будущих поколений».

В приведенных выше текстовых фрагментах в качестве лексических маркеров целей экологического дискурса выступает лексема «миссия» со значением «важнейшая цель деятельности, призвание», а также лексические элементы с положительным оценочным компонентом значения вербализуют цель дискурса (лидерство, партнерство, окружающая среда, качество жизни, экологические знания); основным целевым маркером на грамматическом уровне выступают инфинитивы цели (обеспечивать и продвигать; улучшать; генерировать, общаться и продвигать).

Таким образом, цель экологического дискурса является основанием для построения его лингвопрагматической модели, включающей следующие компоненты:

Данная модель может быть конкретизирована для экологического дискурса следующим образом:

Цель (зачем говорить?)	для создания и продвижения экологических знаний, сохранения природы на планете и улучшения жизни людей
Интенция (с каким намерением говорить?)	воздействовать на адресата
Коммуникативно-прагматические установки: воздействовать на адресата (каким образом?)	сообщить о проблеме, привлечь внимание к ней, доказать необходимость защиты природы, закрепить нужный стереотип поведения установок
Стратегии (за счет каких речевых действий?)	информирования, убеждения и оценивания, повышения активности адресата
Тактики (какими средствами?)	лексическими, лексикограмматическими, грамматическими, стилистическими средствами

Лингвопрагматическая модель анализируемого дискурса реализуется в его стратагемно-тактической организации и представлена следующими стратегиями:

– Информирование (тактика привлечения внимания, а также информационно-разъяснительная тактика),

Тактика привлечения внимания обычно реализуется в заголовках, ведущих абзацах статей и пресс-релизах с использованием следующих языковых средств: привлекающая внимание лексика (неожиданная, мощная, новая), лексические единицы с общим негативным или позитивным оценочным компонентом значения (здоровая планета, двойная беда), например: двойная беда: пластмассы выделяют мощные парниковые газы. Исследователи из Гавайского университета сообщают о неожиданном открытии: наиболее распространенные типы пластмасс выделяют метан и этилен при воздействии солнечного света. В этом примере внимание получателя обращается на заголовок, содержащий токены с отрицательным рейтингом.

Информационная тактика реализуется через терминологию (парниковые газы, вырубка лесов, глобальное потепление, экосистемы, метан, этилен, циклы питательных веществ, теплопроводные виды ламинарий), дискурсивные маркеры научного текста (по, ПО, например, Однако, тем не менее), вопросно-ответные конструкции: знали ли вы? Ежегодно в океан попадает 13 миллионов тонн пластика.

Объясняя тактику в текстах объективированными вопросами – «как можно восстановить круговорот питательных веществ Земли?», используя аналогии – «у растения остается своеобразный рубец вокруг раны, аналогичный человеческому рубцу», приемы переключения языкового кода, перефразирования, привлечения дублетных лексем «сверхбогатых», «эвтрофных» (Шамне и др.).

– убеждения и оценка,

Стратегия убеждения реализуется тактикой аргументации, основанной на обращении к фактам, авторитетному мнению и чувствам адресата, например: Всемирная организация здравоохранения сообщает, что воздействие этих причин приводит к 4,2 миллиона преждевременных смертей во всем мире в год в результате сердечно-сосудистых и респираторных заболеваний, а также рака. Более чем в 80% всех городов превышены установленные ВОЗ лимиты загрязнения воздуха; – природа находится в отчаянном положении. Число видов резко сократилось в последние годы, и важно работать вместе, чтобы помочь восстановить их. В качестве языковых средств реализации этих тактик используются числительные (4,2 млн, 80%), лексика с общим положительным (вместе, выздоровление) или отрицательным (отчаянная ситуация, резко) значением.

Оценочная стратегия направлена на формирование модели экологического поведения, реализуемого путем «разметки границ социальных групп» [Валеева и др.] с использованием тактики позитивной самооценки адресата и тактики дискредитации предполагаемого оппонента. В то же время такая тактика позволяет создать два противоположных образа: «мы» – защитники окружающей среды и «они» – ее противники, напри-

мер: мы хотим разрушить сговор, в который вступают корпорации и правительства с целью получения прибыли за счет людей и планеты. Они должны нести ответственность за свое воздействие на климат и за утрату биоразнообразия. Мы хотим изменить привычки неустойчивого потребления и производства, чтобы жить в пределах наших планетарных границ.

В этом контексте эоактивисты и представители экологических организаций оцениваются положительно как люди, приносящие пользу природе, в то время как их оппоненты – корпорации и правительства – получают отрицательную оценку из-за их стремления к прибыли. Прагматический эффект высказывания создается с помощью лексических единиц с негативными коннотациями (сговор, нестабильность, потеря).

– повысить активность реципиента.

Стратегия повышения активности реципиента, направленная на формирование устойчивых навыков экологического поведения и представленная тактикой мотивов, приглашения, обращения, призыва, доминирует в таких разделах, как «участвуй», «присоединяйся», «присоединяйся», «жертвуй», «заботься», «действуй» и др. Эта стратегия реализуется также тактикой обратной связи с адресатом. Эти тактики вербализуются как мотивационные конструкты, императивы: «Берегите природу, пока ходите за покупками»; «помогите птицам подготовиться к зиме». В качестве побудительной тактики используется обращение к адресату с просьбой об ответном общении.

Таким образом, лингвопрагматика экологического дискурса представлена стратегемно-тактической организацией – совокупностью стратегий информирования, убеждения и оценки, повышения активности адресата. Эти стратегии реализуются информационно-разъяснительной тактикой, тактикой привлечения внимания, аргументацией через обращение к фактам, авторитетному мнению, чувствам адресата, тактикой позитивной самооценки и дискредитации оппонента, тактикой побуждения, приглашения, обращения, апелляции.

Результаты исследования показывают перспективы изучения экологического дискурса с точки зрения прагматики.

Литература

1. Басинская М.В. Исследование лексико-семантических особенностей экологического дискурса в рамках языковой экологии / М.В. Басинская // Вестник Московского государственного областного университета. – 2014. – Выпуск 20 (706). – С. 32-41.
2. Вавилова Е.Н. Экологический дискурс в социальных сетях / Е.Н. Вавилова, Т.Х. Данг // Международное образование и межкультурная коммуникация: проблемы, поиски, решения: сборник трудов IV Международной научной конференции. – Томск: Дельтаплан, 2016. – С. 218 – 222.
3. Мамонова Е.Ю. Специфика современного англоязычного экологического дискурса / Е.Ю. Мамонова, А.С. Крон // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2018. – № 4 (82). – Ч. 2. – С. 371 – 374.

4. Павлова Е.Б. Коммуникативно-прагматические средства организации гипертекстового пространства интернет-сайтов: автореферат диссертации ... кандидата филологических наук : 10.02.04 / Е.Б. Павлова. – Волгоград, 2017. – 25 с.

5. Филиппова Т.А. Понятие и основные характеристики экологического дискурса (на материале англоязычных СМИ) / Т.А. Филиппова // Известия Волгоградского государственного педагогического университета. – 2018. – № 2 (125). – С. 97–101.

6. Шамне Н.Л. Особенности лексического состава медицинского научно-популярного дискурса (на материале немецко-язычных интернет-изданий) / Н.Л. Шамне, Е.В. Шишкина // Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Языкознание. – 2018. – Т. 17. – № 4. – С. 170–179.

7. Павлова Е.Б. Лингвопрагматическая организация англоязычного экологического интернет-дискурса / Е.Б. Павлова // Научный диалог. – 2019. – №1. – С. 88–100.

8. Интернет-источник <https://www.greenpeace.org> (дата обращения 08.12.20)

9. Интернет-источник <https://www.who.int/ru/>(дата обращения 08.12.20)

П.Т. Жұмабай

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар,

Научный руководитель: М.А. Рамазанова

магистр социологии, старший преподаватель

ОНЛАЙН БІЛІМ БЕРУ ЖАҒДАЙЫНДАҒЫ ОҚУШЫЛАРДЫҢ ДЕРБЕСТІК ОҚУЫ

Андатпа. Мақалада автономды оқыту қажеттілігі пандемия жағдайында сәтті онлайн оқытудың маңызды шарты ретінде қарастырылады. Мақалада онлайн оқыту процесін зерттеудің кейбір нәтижелері берілген. Автор өзін-өзі тиімді оқыту үшін бірқатар жағдайлармен бөліседі. Қазақстан педагогтары үшін онлайн режимінде оқу процесін жүзеге асыру бойынша белсенді интернет ресурстары аталынды.

Тірек сөздер: автономды оқыту, онлайн білім беру, ақпараттық, сандық технологиялар, оқыту қосымшалары, оқыту платформалары, кәсіби өзін-өзі оқыту мотивтері.

Аннотация. Статья рассматривает необходимость автономного обучения как важной предпосылки успешного онлайн обучения в условиях пандемии. В статье даются некоторые результаты исследования процесса онлайн обучения. Автор приводит ряд условий для эффективного самообразования, называет некоторые Интернет ресурсы, активно используемые педагогами Казахстана для осуществления учебного процесса в режиме онлайн.

Ключевые слова: автономное обучение, онлайн образование, информационные, цифровые технологии, обучающие приложения, платформы для обучения, личные, профессиональные мотивы самообучения.

Summary. The article considers the need for offline learning as an important prerequisite for successful online learning in the context of a pandemic. The article presents some results of the online learning study process. The author gives a number of conditions for effective self-education, names some Internet resources that are actively used by teachers of Kazakhstan for the implementation of the educational process online.

Keywords: offline learning, online education, information, digital technologies, learning applications, learning platforms, personal, professional motives of self-learning.

Бүкіл әлемді дүр сілкіндірген пандемияның қазіргі жағдайында өткен ғасырдың 60-жылдарында пайда болған «дербес оқыту», «өз бетінше білім алу» ұғымы ерекше өзекті болды. Барлық оқу орындарын онлайн оқытуға ауыстыру алдымен мұғалімдер, ата-аналар және студенттер арасында наразылық пен түсінбеушілік тудырды. Бірақ бір жыл қашықтықтан оқығаннан кейін оқушылардың, ата-аналардың, мұғалімдердің көпшілігі жаңа жағдайлар мен талаптарға жақсы бейімделді. Қазақстандық мектептер мен жоғары оқу орындарының тәжірибесі көрсетіп отырғандай, онлайн режимінде оқытудың басты шарттарының бірі оқу процесін дербес, автономды ұйымдастыру қабілеті болып табылады.

Педагогтің кәсіби дайындығы мен құзыреттілігінің деңгейі оқушылар мен студенттерді оқытудың сапасы мен тиімділігімен тікелей байланысты. Сондықтан бұл деңгей әсіресе компьютерлік, сандық технологиялар саласына бағытталуы керек, генераторлар деп аталатын жаңа оқыту платформаларын білу арқылы оның өсуіне және жетілуіне ықпал етуі керек.

Бүгінгі таңда мұғалім тек оқу материалын жоғары деңгейде игеріп қана қоймай, оларды Zoom, Webex және т.б. платформалар арқылы сабақтарда сәтті енгізу үшін Интернет-ресурстар саласында қолдана білуі керек. Бүгінгі таңда мұғалімдердің көпшілігі сабақтарды жоғарыда аталған платформалар арқылы әртүрлі оқу бағдарламаларын қолдана отырып, жүргізе алады. Мұның бәрі әртүрлі сандық ресурстарға қол жетімділіктің арқасында өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі оқытудың нәтижесі.

Өздігінен білім алу ұғымын түсіндіретін кейбір ресми дереккөздерге жүгінейік. Dictionary.fiо.ru сайттағы педагогикалық сөздік «өздігінен білім алу» терминін қалай анықтайды:

«Өздігінен білім алу, адамның өзі басқаратын мақсатты танымдық іс-әрекет; ғылымның, техниканың, мәдениеттің, саяси өмірдің және т.б. кез-келген саласында жүйелі білім алу». Негізінде өздігінен білім алу – материалды дербес зерттеуде өз қызығушылығымен ұштастыра алу»

Бұл түсінік қашықтықтан оқыту жағдайында табысты өздігінен білім алу жағдайын дәл жеткізеді.

Қызығушылық, терең мотивация, мұғалімдер берген материалды өз бетінше зерттеу оқу процесінің барлық қатысушылары, оқушылар, студенттер, мұғалімдер үшін тұрақты болуы керек. Педагогика бойынша терминологиялық түсіндірме сөздігі бұл терминді үздіксіз білім беру жүйесінде: «бұл еңбек нарығы мен жұмыс берушінің талаптарын қанағаттандыруға тырысатын қызметкердің үздіксіз кәсіби және рухани өсуінің объективті қажетті шартына айналады» деп қарастырады. Мұғалім мамандығы – қоғам әрқашан жоғары талап қойған және қоятын мамандықтың бірі. Сондықтан, бұл анықтама аудиторияда кенеттен оқу

мүмкін болмаған кезде, қазіргі жағдайда мұғалімдердің өз бетінше білім алуының маңыздылығы мен сөзсіздігін жақсы жеткізеді.

Егер бұл процесті адам өз бетінше ғана емес, сонымен бірге өз еркімен, саналы түрде жүзеге асырса және ол кез-келген қасиеттер мен дағдыларды дамыту және жетілдіру мақсатында жоспарланса, сонымен қатар, басқарылса ғана өздігінен білім алу туралы айтуға болады.

Бұл процестің сана-сезімі мен еріктілігі дәрежесі әр адамның зияткерлік және психологиялық деңгейіне байланысты, ол әртүрлі ақпарат көздерімен жұмыс жасау және өз бетінше жұмысты одан әрі талдау процесінде дамып, сақталуы мүмкін.

Оқушылардың өздігінен білім алу қажеттілігі мотивтердің жиынтығын басшылыққа алуы керек: жеке, қоғамдық. Жеке мотивтерге біз оқушының сыныптағы ең жақсы болуға, басқаларға үлгі болуға деген ұмтылысын, оның жоғары үлгерімге талпынысын, болашақта пайдалану үшін жаңа білім алуды жатқызсақ болады. Ал, қоғамдық мотивтерге сыныптастарына көмектесуге, ата-аналар мен мұғалімдерді ұятқа қалдырмауға, сыныптан тыс жұмыстарға қатысуға деген ұмтылыс жатқызамыз. Белгілі бір мотивациядан басқа, өзін-өзі тәрбиелеу процесінің тағы бір маңызды құрамдас бөлігі бар, ол өздігінен білім алу көзі болып табылады.

Кәсіби шеберлік деңгейін сақтау мен жетілдірудің көптеген көздері бар:

– Аймақта, республикада, жақын және алыс шетелдерде ұйымдастырылатын түрлі вебинарлар, онлайн-курстар, конференциялар, олимпиадалар;

– Сыныптастарымен тәжірибе алмасу;

– Әр түрлі әдебиеттер (ғылыми-публицистикалық, әдістемелік, көркем және т. б.);

– БАҚ, Интернет және т.б.

Кез-келген оқу орнында сәтті оқу үшін компьютерлік сауаттылықты игеру керек, сонымен қатар сапалы Интернет байланысы болуы керек.

Тәжірибе көрсеткендей, оқушылар мен студенттер үшін де, мұғалімдер үшін де сапалы Интернет желісінің болмауы оқу процесіне қатысуға нақты кедергі болды.

Бүгінгі таңда Интернет байланыс құралы, ақпарат алу, білім алу құралы болып табылады және олардың әрқайсысының толыққанды өмірінің ажырамас бөлігі болып табылады.

Интернет бүгінде ақпарат алу және өзара әрекеттесу құралдарының кең спектрін ұсынады. «Пайда табу және қанағаттану теориясы коммуникативтік мінез – құлықтың мақсатын анықтайды-кең ауқымды халықтың интернетті пайдалануының басты қозғаушы мотиві және аудиторияның белгілі бір белсенділігін болжайды.». Біздің жағдайда коммуникативті мінез-құлықтың мақсаты-өздігінен білім алу немесе оқу

процесінің өзі, сабаққа немесе дәріске дайындалу үшін қажетті ақпаратты табу, талдау, таңдау.

Өздігінен білім алу кезіндегі интернеттің басқа дәстүрлі оқыту көздеріне қарағандағы басым тұстары:

– Интернет қол жетімді. Бүгінгі таңда интернетке қосылу әртүрлі провайдерлер ұсынатын ыңғайлы тарифтер бойынша жүзеге асырылуы мүмкін.

– Сіз қажетті ақпаратты үйден шықпай-ақ ала аласыз, бұл бүгінде «қашықтан» немесе жұмыс орнында отырып-ақ оқитын немесе жұмыс істейтін барлық адамдар үшін өте маңызды.

– Материалды шексіз мөлшерде «жүктеуге» және оны компьютерде сақтауға болады.

– Интернет түрлі формада ақпарат көзі болып табылады: ұсынылатын әдістемелік, педагогикалық, әлеуметтік, ғылыми, саяси: электрондық оқулықтар, рефераттар, тест тапсырмалары, сабақтарға арналған дидактикалық материалдар, бейнеблогтар және т. б. жатады.

– Интернет қазіргі кезде оқу және оқыту құралы болып табылады, өйткені тек соның арқасында ғана оқу процесіне қатысуға болады.

– Сонымен қатар интернет жылдам әрі тез болатын қарым-қатынастың тамаша құралы, атап айтқанда сыныптастарымен, мұғалімдермен тәжірибе алмасуға, кеңес алуға, бірлескен іс-шараларды жоспарлауға, өзіңіздің қызығушылығыңызбен сәйкес келетін адамдарды табуға мүмкіндік береді.

– Онлайн режимінде курстардың немесе олимпиадалардың қатысушысы болуға және сертификат алуға мүмкіндік береді.

– Шет тілін үйренуге келетін болсақ, бұл дереккөздің тағы бір маңызды артықшылығы бар: шет тілінде ақпарат алу мүмкіндігі (болып жатқан оқиғалар туралы хабардар болу, оқытылатын шет еліндегі әртүрлі оқиғалар туралы ақпарат алу, оқулықтарды түпнұсқасында пайдалану). Басқа оқыту тәсіліне қарағанда әлде қайда ыңғайлы және мүмкіншілігі көп.

– Компьютердің бағдарламалық жасақтамасы әртүрлі құжаттарды, есептерді, сабақтарға арналған материалдарды және т.б. тиімді жүргізуге мүмкіндік береді. Мысалы, электронды күнделік, журнал, бұл оқу процесінің барлық қатысушыларына, сондай-ақ оқушылардың ата-аналарына үлгерім туралы хабарда болуға мүмкіндік береді.

– Платформалардың көмегімен қатысушылар бір-бірін көре алады, қарым-қатынас жасай алады. Интерактивті қосымшалар білім алушыларды топтарға бөлуге, мәдениетаралық коммуникацияның барлық дағдыларын дамытуға мүмкіндік береді.

– Интернет арқылы студент өзінің қызығушылықтарының шеңберін кеңейтуге, веб-парақшасын құруға мүмкіндігі бар.

Алайда, жағымды жақтарымен қатар кемшіліктері де бар:

– Интернетте сақталған ақпарат пен материалдар әрдайым сапалы бола бермейді, оның сенімді ақпарат көзі екендігіне жүз пайыз кепілдік бере алмаймыз.

– Интернетке қосылу, желіге кіру ауылдық жерлерде қиынға соғады (компьютердің болмауы, желіге кіру, қосылу жылдамдығының төмендігі).

– Интернет арқылы жіберілген мәліметтер жіберілмей қалу жақтары.

– Шамадан тыс компьютер алдында отыру денсаулыққа өте қатты зиян.

– Көз, арқа сында мүшелерге қауіпті.

Компьютерлік сауаттылыққа ие бола отырып, сіз өзіңізді жетілдіріп қана қоймай, сонымен қатар оффлайн режиміндегі дәрістерден кем түспейтін компьютерлік техниканың көмегімен тиімді сабақтар өткізе аласыз. Біз мұғалімдердің өздігінен білім алу үшін де, сабақтар мен дәрістерді өткізу үшін де пайдаланатын сандық ресурстарға талдау жасауға тырыстық. Мазмұны мен формасы бойынша үлкен саны мен әртүрлілігі оларды келесі топтарға біріктіруге мүмкіндік берді:

– Іздеу жүйелері (google.ru / de / kz, rambler.ru және т.)

– Электронды энциклопедиялар, сөздіктер (<http://dictionary.fio.ru/>, <http://wikipedia.ru / de> және т. б.)

– Ірі оқу баспалары мен оқу-білім беру мекемелерінің сайттары (www.goethe.de, www.hueber.de, www.cambridge.org, www.longman.com, www.headway.com және т.б.), ақпараттық сайттар (Білім беру жүйелері, шетелде оқу мүмкіндіктері және т. б. туралы, www.educationUSA.state.gov, www.daad.de және т.)

– Интерактивті байланыс үшін әртүрлі платформалар (Zoom, Webex, Discord, Platonus)

– Түрлі оқыту қосымшалары (answer.garden.ch, classroomscreen.com, тақта.нети.др.)

– Мектеп қабырғасында қолданатын сайт түрлері: [bilim land](http://bilim.land), [online mekter](http://online.mekter) және т. б.

Осы тұста мектептің онлайн оқыту жүйесінде үлкен рөлге ие болған Microsoft Teams платформасына жеке тоқталғымыз келеді. Біздің жеке басымыздан өткен тәжірибеге сүйенетін болсақ, бұл платформаның айтарлықтай жағымды тұстары өте көп. Сонымен қатар, осы платформа қашықтықтан оқыту жүйесінде өте тиімді екенін айтқымыз келеді.

Microsoft Teams платформасының түртіп алатындай артықшылықтары:

– Мүмкіншілік. Әртүрлі әлеуметтік жұмыс істеу формасын қолдануға үлкен мүмкіндігіңіз бар. Яғни, сыныптағы балаларды жеке, топтық жұмыстарға бөліп тастай аласыз. Форумдар кезінде 100 астам

оқушылармен шектелмеген уақыт аралығында жеке байланыс орната аласыз

– Қол жетімділік. Әр оқушы мектепте өтілген мәліметтер кез келген уақытта ашып, керегін алда алады.

– Ерекше стиль. Бұл платформа мұғалімнің сабағын әртүрлі қылып ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Тек дәрістерді монотонды оқымай, кестелер, графикалар қолданып, жұмыс істеуге болады.

– Оңай әрі түсінікті. Тек оқушыларға ғана барлық ақпарат түсінікті бола бермейді, онымен қоса мұғалімдерге де үлкен септігін тигізді. Оқушылардың зейінін осы платформа арқылы, ойындар ұйымдастыру арқылы сабаққа ынталандыруға көмектесті.

– Функционалды. Бұл платформа арқылы бірнеше функцияны атқара аласыз. Дәл осы программада сабақ жоспарын жасай аласыз, planner арқылы сабақтарыңызды доспарлай аласыз, google form арқылы әртүрлі сипаттағы тесттерді жасай аласыз, арнайы батырмалар арқылы сынып саға

Бұл платформа тек Назарбаев интеллектуалды мектептерінде ғана қолданылады. Бірақ, орта мектептерге де қажеті мол болатын бағдарлама. Сол себепті енгізсек, онлайн оқу, оқушылардың дербес, өз еркімен дамуы күшіе түседі. Сонымен қатар, университет қабырғасында да болған тәжірибемізбен бөлісетін болсақ, дербес оқу жүйесін толықтай меңгере аламыз. Екі шет тілі мамандығында білім алып жатқан барлық студенттер дербес оқу үстінде. Жіберілген дәріс те студенттің жеке ойлауы, талдауы арқылы меңгеріледі. Яғни, пандемияға байланысты оқушылардың жеке дара оқу үлкен жетістікке жетіп жатыр. Тіпті, түсініксіз тұстарында интернет арқылы керегімізді тауып аламыз. Бұл екіншіден, интернетті қолданылу қарқынды дамып жатқанын көреміз. Сол себепті, студенттер дербес оқудан жақсы нәтиже шығару үшін, басынан бастап оларға оқу процессі туралы түсіндірілуі керек. Дұрыс бағыт-бағдар беріп, оны дамытудың жолдарын қамту қажет.

Қорытындылай келе, цифрлық технологияны қолданудағы негізгі мақсат – бәсекеге қабілеттілікті арттыру, халықтың өмір сүру сапасын жақсарту, оқу-тәрбие процесін жеделдету және жеңілдету, балаларға, ұстаздарға, ата-аналарға жүктемені азайту. Ең бастысы – білім беру сапасын арттыру. Қазақстан жастарының халықаралық деңгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде жасанды интеллект және ауқымды деректер жасау саласында бәсекеге қабілетті болуға тиіс. Мемлекет басшысы атап көрсеткендей, цифрлық технология– бұл мақсат емес, бұл – Қазақстанның абсолюттік артықшылыққа қол жеткізу құралы. Бүкіл процесс жүйелілікті, реттілікті және кешенді тәсілді талап етеді.

Білім сферасындағы басты міндеті – білім беру сапасын арттыру, яғни халықаралық дейгейде әртүрлі салаларда, оның ішінде «жасанды интеллект» және «ауқымды деректер» жасау саласында бәсекеге қабілетті Ел жастарын дайындау.

Сонымен қатар, цифрлық технологияны қолданып, қашықтықтан оқыту арқылы интернет техникасының білім алуға маңызы зор екендігі бәріне мәлім. Білім алуға технологиялық платформалардың маңыздылығы осы жазылған мақалада айқын көрсетілген. Басымызға қиын-қыстау іс түскенде қашықтықтан оқытудың, цифрлық технологиялардың, сонымен қатар автономдық оқыту жүйесі таптырмайтын электрондық құрал екеніне көзіміз жетті. Цифрлық технологиялардың арқасында пандемия жағдайында оқыту оқу процесін үздіксіз режимде сақтауға мүмкіндік берді. Интернет-ресурстардың көмегімен мұғалімдерді ғана емес, сонымен қатар студенттерді де дербес оқыту мүмкіндігі сақталады. Бірақ компьютерлік технологиялар қаншалықты заманауи болса да, оқытушы мен оқушының үнемі және үздіксіз жұмыс істеуге, барлық бағыттарда дамуға, қиын уақытта бір-біріне көмектесуге, қолдауға деген ұмтылысы мен қажеттілігі соншалықты қажетті процесс болады. Білім беруге және алуға деген ұмтылыс автономды білім беру процесінің негізгі компоненттері болып табылады. Сол себепті берліген әр жаңа бастаманы дұрыс пайдаланып, оны тек жақсы жағынан қолдансақ, бұдан да үлкен жетістіктерге жетеміз.

Әдебиеттер

1. Бакулев Г.П. Массовая коммуникация: западные теории и концепции. – М.: Аспект Пресс, 2005. – 176 с.
2. Педагогика. Русский толковый терминологический словарь. – Алматы, 2007.
3. <http://dictionary.fio.ru/>
4. Білім беру ұйымдарына электрондық оқыту жүйесін енгізу жағдайында педагогтардың біліктілігін арттыруды ұйымдастыру әдістемесі / Ахметова Г.К., Караев Ж.А., Мухамбетжанова С.Т. – Алматы: АҚ «ҰБАО «Өрлеу», 2013.
5. Қазақстан Республикасында 2015 жылға дейінгі білім беруді дамыту тұжырымдамасы. – Астана, 2004. – 3-4 б.
6. Тұрғынбаева Б.А. Мұғалімнің шығармашылық әлеуметін біліктілікті арттыру жағдайында дамыту: теория және тәжірибе. – Алматы, 2005. – 174-бет.
7. Құдайбергенова К. Құзырлылық – тұлға дамуының сапалық критерий // «білім сапасын бағалаудың мәселелері: әдіснамалық негізі және практикалық нәтижесі» атты халықаралық ғылыми-практикалық конференцияның материалдары. – 2008. – 30-32 б.
8. <https://www.astana-akshamy.kz/avtonomdyq-zhuje-zhangashyldyq-bastauy/>
9. <https://qazdauiri.kz/archives/19841>

V. Karachevtsev

student of Pavlodar Pedagogical University,

Scientific supervisor: Zh.K. Shirokova

Pavlodar, Kazakhstan

TO THE QUESTION OF INCLUSIVE EDUCATION APPLYING IN KAZAKHSTAN

Аңдатпа. Мақала инклюзивті білім беру, оның әлемдік дамуы туралы жалпы ақпарат береді. Басты назар инклюзивті білім берудің Қазақстандағы соңғы жиырма жылда дамуына аударылады. Авторлар мектепте ғана емес, мұғалімдерді дайындау мен сабақтардың құрылымына да өзгерістер қажет екендігін атап өтеді. Мақалада Қазақстандағы инклюзивті білім беруді қолданудың статистикасы көрсетіледі.

Аннотация. Статья дает общую информация об инклюзивном образовании, его развитии во всем мире. Основной фокус делается на развитие инклюзивного образования в Казахстане за последние двадцать лет. Авторы отмечают необходимость изменения не только школы, но также подготовки учителей и структуры уроков. В статье содержится статистика применения инклюзивного образования в Казахстане.

Summary. The article gives general information about inclusive education as a term, showing its development world-wide. The main focus is given to the development of such education in Kazakhstan for the period of two decades. The authors note the necessity of changing not only schools, but teacher's training, and structure of lessons as well. The article provides with some statistics of inclusive education in Kazakhstan.

Keywords: inslusive education, disables, convention of rights, educational needs, methodological trainings.

An estimated 93 million children worldwide have to live with disabilities. Such children have their own ambitions and dreams for the future. They need a quality education to develop their skills and reach their potential in a full capacity. Unfortunately, disabled children are often overllooked in policymaking which limits the access ti education and participation in social, economic and political life.

According to «UNICEF», nearly 50 percent of children with disabilities are not in school, in comparison with only 13 percent of their non-diasbled peers. That is the reason for creating the strategy of inclusive education allowing children to get the education in various majors. Inclusive education means all children are in the same classrooms, in the same schools. It means real learning opportunities for groups that have traditionally been excluded- not just children with disabilities, but also those who speak minority languages. Inclusive systems value the unique contributions that students of all backgrounds make in the classroom and allow diverse groups to grow side by side for the benefit of all. But unfortunately, progress has been slow. Inclusive systems require changes at all levels of society. At the school level, teachers need to be trained, buildings need to be retrofitted, and students need to be provided with accessible learning materials. At the community level,

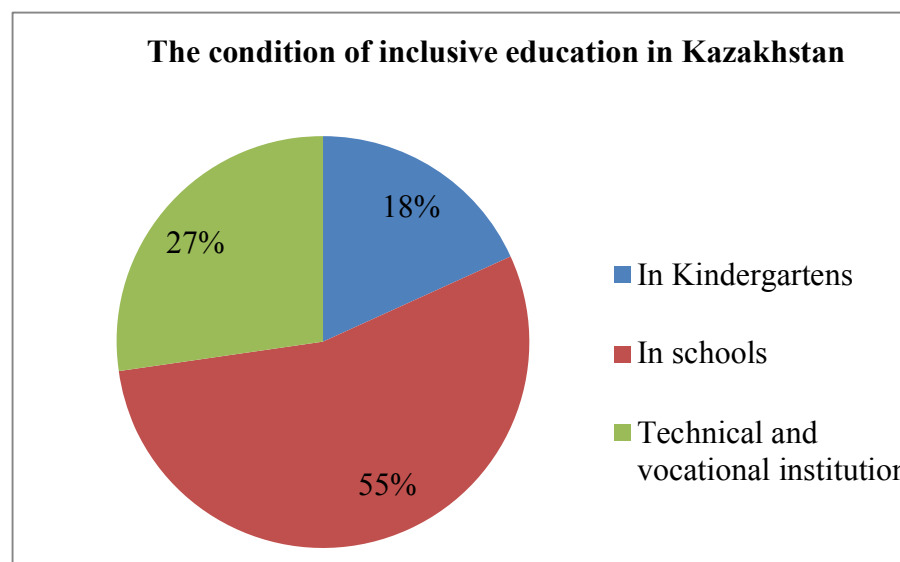
stigma and discrimination need to be tackled, and individuals need to be educated for inclusive education. At the national level, governments must bring laws and policies into line with the «Convention on the Rights of Persons with Disabilities» and regularly collect and analyse data to ensure that children are reached with effective services. To turn inclusive education into a successful project people have to accept, understand and embrace students' differences and diversity, which can include physical, cognitive, academic, social and emotional aspects. The driving principle is that all students should feel welcome, worthy of the challenge, and support in their efforts. It is imperative that adults be supported as well. This includes the regular education teacher and the special education teacher, as well as all other staff and teachers who are key stakeholders – and that includes parents as well. The article has a goal to show the process of establishing such progress into the Kazakhstani society.

Inclusive education opens a plethora of opportunities for people with disabilities. According to the Holmes (2006) both groups of people with and without disabilities learn more. Dupuis et al. (2006) points out that students with disabilities have higher achievement and better skills because of inclusive education, and their non-disabled peers benefit as well. For students with disabilities (further – SWD), it includes academic gains in literacy (reading and writing), math, and social studies – both in the classroom and on standardized tests – improved social skills, as well as better social skills and friendships. More time in the general classroom for SWD is also associated with less absenteeism and seeking help for disruptive behaviour. This may be related to attitude findings – they have higher self-esteem, love school and their teachers more, and are more motivated to work and learn. By learning how to help other students, they improve their performance. Another is that because teachers are more responsive to the diversity of their SWD learners, they provide instruction in a wide range of forms of learning (visual, auditory, and kinaesthetic), which also benefits their regular learners. Bui et al. (2017) from the «Maryland Coalition for Inclusive Education» often investigate problems and potential pitfalls that can make learning less effective when turned on. But the results show that this is not the case. In fact, in many cases, regular students rarely report that there are even students with disabilities in their classes.

Speaking about the global implementation of inclusive education, it is necessary to note that Kazakhstan has been involved in the process and already achieved some results in applying inclusive education. The term «inclusive education» was brought to Kazakhstan by the «National Scientific and Practical Center for Corrective Pedagogy». In 1999, the Center jointly with «UNESCO» implemented a project on inclusive education, and in 2002 with the support of the «Soros Foundation-Kazakhstan» held a scientific conference on inclusive education. Inclusive education is such an organization of the educational process, in which all children, regardless of their physical,

mental, intellectual, cultural, ethnic, linguistic, and other characteristics, are included in a common system of education. They are educated at the place of residence together with their peers without disabilities, in the same general educational institutions, which take into account their special educational needs and provide with the necessary special support. Today the problem of inclusive education is relevant. Yeralieva (2016, pp. 26-38) states that our society has become more humane and children of this category began to be called «children with special educational needs». In our «State Program of Education Development of RK» for 2011–2020 underlines that ‘correction and inclusive education rooms will be created in all regions to provide remedial and pedagogical support to children from an early age’. At the high-rank level it is noted that in Kazakhstan the number of children with special educational needs (SEN) is increasing every year. Thus, in 2017, more than 60 thousand children with SEN went to general education schools, in 2018 the number of children went up to 61 thousand. According to the National Education Database (see the statistics below), the conditions for inclusive education are now: 20% (1,232 out of 6,159) of kindergartens; in 55% (4,207 out of 7,014 schools) of general education schools; 30% of technical and vocational education institutions (250 out of 821 colleges).

Conditions for studying and living of students with special educational needs have been created in 58 higher educational institutions. They have ramps, elevators, social facilities, libraries, and other facilities.

In addition, each child should have his or her own assistant – a tutor, who can be an acting teacher or a specialist hired by the Department of Education. A student with special educational needs must have an opinion from the psychological, medical, and pedagogical commission when entering school. This reflects the recommendations for the educational process in the school. Otherwise, the package of documents does not differ from that provided for other children. In particular, these are tactile paths, classrooms

with Braille (books and posters) and special lights for visually impaired children, sanitary rooms, and call buttons. In addition to infrastructure, SDW need special textbooks. Moreover, 318 curricula have been developed for children with special educational needs designed for eight types of disabilities including textbooks and teaching packages for the blind and visually impaired, as well as children with intellectual disabilities in grades 1, 2, 5, and 7. For other grades in secondary schools (3, 6, and 8) all necessary textbooks are being developed. By the end of 2021, all classes will have been provided with such textbooks. For getting a higher education, University administrations must create all the necessary conditions for training and assisting such people.

The development of inclusive education requires a serious psychological, methodological training of teachers. Every year, more than 320 special educators take professional development courses on working with children with special educational needs at the «National Scientific and Practical Center for Corrective Pedagogy». Professional development courses on inclusive education for school teachers on the basis of «Өrleu» were open in 2015. More than 3,000 people have taken the courses afterwards. After completion the courses retrained teachers can successfully work with such children.

The peculiarity of the adapted program is that individual methods of information assimilation are applied. That is, the students receive the same education as their classmates, but special methods help them master it. Tutors urge parents of healthy students not to fear that the quality of teaching could supposedly be compromised by having SDWs in the classroom. The teacher just needs to tailor an individualized educational trajectory for that child. The Ministry of Education and Science states that if a child with special educational needs cannot cope with the general education program, then an individual curriculum will be developed for him/her to suit his/her abilities, this standard is noted in the public association «Society of Parents of Children with Disabilities World of Equal Opportunities».

In the future, the proper organization of the program to implement inclusive education in the education system of Kazakhstan will give positive results for all participants in the above process. Nowadays, an Internet project based on the site «www.inclusion.kz» is being implemented as part of stakeholders informational support in the development of inclusive education in Kazakhstan. International organizations note that Kazakhstan, compared to other Central Asian republics, is very active in developing and implementing inclusive education.

The experience of developed countries shows that fully inclusive groups and classes can and should be organized, the main thing is to create optimal conditions for their existence, and motivate the adults to ensure the successful implementation of this humanistic idea. A modern civil society is not possible without the active involvement all of its members in various activities, respect for the rights and freedoms of each individual. Specialists advocate the

systematic development of inclusive education system. At the same time, they note the impossibility of completely closing «Special schools» and transfer all children with disabilities in general education. There are many difficulties and issues with which teachers have to cope on their own. One thing is indisputable: each child needs an individual approach, special requirements, and a lot of attention. Only in this case, it is possible to achieve positive dynamics of development, even for the most «problematic» child. Morozenko (2013) concludes that only humane and loyal society with the appropriate level of respect and understanding of «special» children can help overcome developmental peculiarities. Doing any work with heart is the key to success.

References

1. Unicef. Available at <https://www.unicef.org/education/inclusive-education> [accessed 22.03.2021].
2. Holmes J., Platt S. Et al. Journal of the American Academy of Special Education Professionals, 2006.
3. Dupuis, B., Barclay, J. W., Holmes, S. D., Platt, M., Shaha, S. H., & Lewis, V. K., «Does inclusion help students: Perspectives from regular education and students with disabilities»// Journal of the American Academy of Special Education Professionals (JAASEP); Summer, 2006 edition, pp. 74-91.
4. Bui, X., Quirk, C., Almazan, S., &Valenti, M., «Inclusive Education Research & Practice», 2010.
5. Yeralieva H. C. The introduction of inclusive education in Kazakhstan // Innovative pedagogical technologies: Proceedings of the IV International Scientific Conference. – Kazan: Book, 2016.
6. Kuzgibekova G.M., Kuleshova T.V. Inclusive education: real experience, problems and prospects. – Karaganda, 2017.
7. Morozenko S.M. Inclusive education: problems, search, solutions. S.M. Morozenko // Open School. – 2013.

Y.O. Kamesheva

Master's student of Pavlodar pedagogical university, Pavlodar

Scientific supervisor: B.T. Kulbayeva

Candidate of Philology, Associate Professor, Pavlodar

SPEECH SITUATIONS AS ONE OF THE EFFECTIVE MEANS OF INCREASING THE COMMUNICATIVE ORIENTATION OF THE LESSON

Аңдатпа. Бұл мақалада оқу процесінде сөйлеу жағдайларын қолданудың өзектілігі мен маңыздылығы туралы қарастырылады. Сөйлеу жағдайларының түрлері, құрылымы, сөйлеу жағдайларымен жұмыс істеу кезеңдері қарастырылады. Шет тілін оқытуда сөйлеу жағдайын құру бойынша мысалдар мен ұсыныстар келтіріледі.

Тірек сөздер: сөйлеу жағдайы, коммуникация, коммуникативтік көзқарас, өздігінен сөйлеу.

Аннотация. В данной статье рассматриваются актуальность и важность использования речевых ситуаций в учебном процессе. Рассмотрены типы, структура, этапы работы с речевыми ситуациями. Приведены примеры, рекомендации по созданию речевой ситуации на уроке при обучении иностранному языку.

Ключевые слова: речевая ситуация, коммуникация, коммуникативный подход, спонтанная речь.

Summary. The relevance and importance of the use of speech situations in the educational process are examined in this article. The types, structure, stages of working with speech situations are considered. The examples, recommendations for creating a speech situation in teaching a foreign language are given.

Keywords: speech situation, communication, communicative approach, spontaneous speech.

Nowadays, foreign language knowledge has clearly become more than important. Knowing a foreign language other than your native language has evolved to be extremely beneficial. The role of English as a foreign language in the world is influenced by many factors such as business, cultural, political and educational factors. English, being an international language, has played a crucial role in evolving our nation globally.

According to the modern methodology of foreign language education and the updated educational content in the Republic of Kazakhstan, the main approach in teaching a foreign language is a communicative approach. That is an approach to language teaching that emphasizes interaction as both the means and the ultimate goal of study. The ability to communicate freely in a foreign language in real life situations is one of the indicators of the quality of language proficiency.

Being teachers the main thing we want our students to do is use the language themselves. Students need to talk themselves, communicate with a variety of people, do a variety of different language-related tasks and also they need feedback on how successful or not their attempts at communication have been. [1, 23] So we can consider, that the main goal of learning a foreign language is to be able to speak and communicate in that language.

It is important to note that speaking is a productive skill. It can be improved only through the process of speaking. Kazakhstani methodologists, K.E. Moldabayeva suggested such statement, that «the most effective teaching of oral communication is to create situations in the lessons» [2, 121] In different real-life situations through speaking students can share their ideas and thoughts, experience and opinion with other people. Such situations could be interesting and exciting. Based on this, EFL teachers may create in classrooms the same situations in which students will want to participate and speak. Any speech situation is an effective way of improving and developing communicative skills in a variety of life circumstances.

In order to use speech situations as an effective means of increasing the communicative orientation of the lesson and developing students' spontaneous speech in a foreign language, it is necessary, first of all, to clearly

understand the essence of the concepts «a speech situation». This term was proposed by V.L. Skalkin and G.A. Rubinstein. They claim that «a speech situation can only be called a situation of reality that causes a particular speech reaction» [3, 25]. The speech situation is the most important aspect of real communication, in which personally significant conditions and circumstances are created that prompt speech activity, determine the content and language of the statements.

Unfortunately, within the framework of the educational process, it is not possible to guide students through all possible real-life communication situations. Therefore, the communicative orientation of the lessons should be formed through educational speech situations that simulate real speech foreign language communication. The speech situation presented at the lesson is an educational speech one, within the framework of which the teaching of foreign language activity is built.

For successfully using speech situations in practice, we must consider its types, structure, requirements and examples of these ones. Speech situations in the language classroom can be two types: real and imaginary. Real situations refer to common everyday episodes or moments in the classroom. Such situations already contain motivation for communication, and thus contribute to the development of communicative skills in the foreign language. It is possible to determine such real situations that frequently occur in the classroom: student's birthday, coming late, getting ill, sudden change of weather (snow, rain, strong wind), holidays, common everyday problems (e.g. the pen won't write, the computer doesn't work).

As for imaginary situations, such communication situations represent a conversational practice where participants can exercise their communicative skills taking different social roles. Examples of such situations might include a discussion between a seller and a customer, a conversation between groupmates, a talk between a mother and a daughter about her studies, etc. It is the best means to simulate real-life communication practices. Encompassing various types of speech behavior and social roles, they enrich the learners' social experience: both the speaker and the listener are active participants.

Also it is necessary to consider three main components which can be identified within teaching speech situations:

1. Content: comprises the information about the conditions and participants of speech interaction. The teacher describes the time and the place of the situation and gives parts to the students. This information can be presented orally or on cards.

2. Motivation, aim (speech stimulus). Speech stimulus causes the need for expression. It conveys the speakers' attitudes and reflects their position, which determines the focus of speech and often its organization.

3. Creation of atmosphere for communication (speech reactions). Collaborative speech interaction always pursues a definite goal to inform, to

influence one's partner, to express an emotional reaction, etc. Learners are expected to manifest their speech reaction through a number of speaking turns. The speech reaction to a large extent is determined by the conditions of the situation, although sometimes it can be assigned by the teacher. [4, 73]

The lack of use of educational speech situations in the lesson is a big omission. Speech situations in the lesson can be created in the following ways: by referring to real life facts, relationships, using visual aids, text, or verbal descriptions. Based on this, it is noted that speech situations require great effort when planning a lesson. However, the effort pays off, because, having become interested, students imperceptibly master the learning material.

A speech situation can be illustrated by the following case:

Speech situation

Description:

«You are in a newly built district of a large city looking for your friend's house. The houses around seem to you very much alike. Ask a passerby to help you».

Key words:

Pardon me...

Excuse me..

My friend's address is...

Five-story building

I'm a new settler myself

Try the second house on your left

On the ... floor

Top floor

Ground floor

Front door

Thank you for your help

Grammar:

Present Simple, prepositions, modals

New words:

Passerby – a person who walks by something on a street or road.

On the outskirts of town – on the edge of town

A block of flats – a building with a number of flats in it

Downstairs – on a lower level of a building

Upstairs – on a higher level of a building

Lift – the machine that takes people up or down a floor.

In order to use speech situations in educational process successfully and effectively it is certainly very important to know how to actually work with them. Consider on what stage of the lesson educational and speech situations are used:

1) At the stage of familiarizing students with new material. Here, the educational-speech situation acts as a background and provides the primary

perception of the meaning of the phenomenon and its use, the speech product is presented ready-made in unity with the situation. This allows learners to gain verbal experience.

2) At the stage of teaching students in the use of language material in speech and the formation of speech skills.

In this case, various situationally colored speech preparatory exercises are performed, since the conditions for the formation of speech skills should be adequate to the conditions of their functioning.

In contrast to the first case, the speech product is not given to students in a finished form, but is only prompted with the help of various linguistic supports. But as students master this or that linguistic phenomenon, the supports should be reduced and, ultimately, are completely excluded from the exercise.

3) At the stage of development of the skills of foreign language oral and written speech. A speech situation acts as an incentive that encourages students to independently select and use linguistic phenomena in speech in accordance with the proposed circumstances (conditions). Educational speech situations are undoubtedly a way of motivating speech activity. Such teaching of students in expressing their thoughts in accordance with the educational-speech situation develops the necessary speech skills.

So then consider the process of working with speech situations. It is realized in several stages:

1. The preparatory stage: the stage of studying set expressions and a speech pattern (demonstration and semantization). New vocabulary can be presented without translation – with the help of visual aids, which is definitely a great advantage. During this stage each element of a speech pattern is analyzed separately. The teacher comments on the grammatical and phonetic peculiarities of each element.

2. The main stage: the stage of producing a speech situation. The speech pattern is used in the definite speech situation which is prompted with the help of visual aids, leading questions, and question-and-answer exercises. Automatization of the speech pattern usage skill is achieved through learners' repetitive performance of numerous speaking exercises aimed at eliciting students' expression in the foreign language.

3. The concluding stage: the stage of free usage of a speech pattern in new communication situations. Having expanded their vocabulary and having mastered the definite speech pattern, the students can communicate actively in new situations within the topic studied. The students can express their ideas freely in a chain of sentences or can be involved in face-to-face interaction in pairs or in small groups. [5, 125]

Using speech situations in practice, it is worth paying attention to some recommendations for creating a speech situation in teaching a foreign language:

1) a speech situation should be an adequate, real communication situation in which lexical and grammatical material mastered by students is used.

2) a speech situation should be extremely clear and interesting to students.

3) creating favorable conditions.

4) the friendly attitude of partners to each other, when each of them is interested in the communication.

5) a speech situation should stimulate the motivation of learning, arouse students' interest in the task and a desire to participate and perform it well.

6) a speech situation should cause students a certain emotional state, which is possible if the situation is completely clear to students and if it is presented with interest, with enthusiasm.

The description of the situation should be short and focused, loading the attention of students with additional information, details should be omitted. When compiling situational exercises, the principle of a gradual transition from less difficult to more complex should also be taken into account. Before requiring students to stage situations, they need to be introduced to situation patterns.

Also, the success of teaching foreign language communication largely depends on the individual age characteristics of students. Individualization of the learning process is closely related to the situation: many individual characteristics of students are reflected in the situation as its components, because through communication we express purely individual thoughts, feelings and experiences. Life experience, interests, desires, inclinations, worldview, emotions and feelings, the status of the individual in the collective – all these properties can serve as a source of motivation for students to communicate.

In addition to age characteristics, it is necessary to take into account the socio-cultural differences of students: place of residence (city or rural area), nationality. It is also necessary to remember the change in the value orientations of generations. Each generation has its own habits and preferences, loves its books, films, songs, admires its heroes. It affects the content of what students most often speak in their native language. For example, the most popular topics of communication among high school students today are fashion, sports stars, video games, social media, cinema, music artists, relationships with family members, peers, and teachers.

Knowledge of such psychological age characteristics of students can help the teacher in the selection of speech situations and the distribution of roles of positive and negative characters. For example, an analysis of the characteristics of communication in adolescence leads to the conclusion that it is necessary to put the student in front of such problems that he has to solve in life and which correspond to his desire for self-affirmation, self-expression.

The teacher should select such learning and speech situations, working with which students could express their own judgments, compare different

points of view, give arguments, and discuss. The use of sound films will help students master the dynamic model of speech communication (gestures, facial expressions, intonation). In addition, students observe life situations that allow actors to perform speech acts in a sociocultural context at a specific time in a certain space.

Such an important aspect as taking into account individual abilities, psychological age characteristics and sociocultural differences of students in the design of speech situations will help the teacher greatly simplify the process of learning foreign language communication and avoid many difficulties. In addition, the use of learning speech situations that are different in structure and content makes the process of learning to communicate in a foreign language more interesting and enjoyable for students, which will positively affect their motivation to learn foreign languages in general.

Summarizing all the above stated, it can be argued that types, conditions, components of speech situations were studied. The stages of working with speech situations were described. Some self-created examples of learning speech situations and their descriptions were provided. Speech situations encourage students to communicate, help them express their point of view in a foreign language, remember previously learned material better. Educational speech situations are a limitless combination of various structural elements that are selected depending on the learning objectives. With the help of them, students improve their speech, communication and speaking skills in accordance with the norms of behavior and speech etiquette, learn to use adequate speech means.

The successful application of such speech situations definitely increases the communicative orientation of the lesson, makes the learning process more interesting and productive for both students and teachers, and motive students to learn English or foreign languages as a whole.

References

1. Scrivener J., *Learning Teaching: The Essential Guide to English Learning Teaching*. – 2011. – Third Edition. – Macmillan – 414 p.
2. Moldabayeva K.E. Oral speech. Its role and place in teaching a foreign language. – *Bilim education*. – 2009. – No.: 4. – p.121.
3. Skalkin V.L., Rubinstein G.A. Speech situations as a means of developing unprepared speech. – *Foreign languages at school*. – 1966. – No. 4. – p.25.
4. Yekibayeva N. A., Baikanova A. Ch. Situational communication in teaching English as a foreign language. – *Science Review*. – 2017. – 7(7), Vol.4. – p.73-74.
5. Drozdova O. Situational Communication in Teaching. – *Procedia – Social and Behavioral Sciences* 215. – 2015. – p.118-126.
6. Kunanbayeva S.S. *The modernization of foreign language education: the linguocultural-communicative approach*. – Second (English Translation) Edition. – Almaty. – 2010. – 239 p.

Д.А. Касенова

магистрант, Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Жетпісбай

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚЫТУ БАРЫСЫНДА БҰҚАРАЛЫҚ АҚПАРАТ ҚҰРАЛДАРЫНЫҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ ТҮРЛЕРІН ҚОЛДАНУ

Андатпа. Бұл мақала мектепте ағылшын тілін оқытуда бұқаралық ақпарат құралдарын қолдануға арналған. Бұқаралық ақпарат құралдарын пайдаланудың маңыздылығы атап өтіліп, электронды түрде бұқаралық ақпарат құралдарының электрондық түрлерінің негізінде оқу процесін іске асыру тәсілдері келтіріледі. Сонымен қатар, жоғары сыныптарда ағылшын тілі сабағында қолдануға болатын электрондық ресурстардың мысалдары келтірілген.

Тірек сөздер: бұқаралық ақпарат құралдары, электрондық ресурс, интернет, сайт, мақала, бейнеролик.

Аннотация. Данная статья посвящена использованию средств массовой информации в обучении английскому языку в школе. Подчеркивается важность использования СМИ, приводятся приемы реализации учебного процесса на основе средств массовой информации в электронном виде. Также приводятся примеры электронных ресурсов, материалы которых можно использовать на уроке английского языка в старших классах.

Ключевые слова: средства массовой информации, электронный ресурс, интернет, сайт, статья, видеоролик.

Summary. This article is devoted to the use of mass media in teaching English at school. The importance of using mass media is emphasized, and the methods of implementing the educational process based on mass media in electronic form are given. There are also examples of electronic resources the materials of which can be used in the English lesson in high school.

Key words: mass media, electronic resource, internet, website, article, video clip.

Бүгінгі таңда білім мазмұнының жаңартылуына байланысты заманауи мұғалімге қойылатын талаптар да өзгеріп отырады, бүгінде мұғалімнің біліктілік деңгейі педагогикалық шеберліктің деңгейімен ғана емес, сондай-ақ білім беру процесінде жаңа технологияларды қаншалықты тиімді пайдалана алатындығымен анықталады. Сондықтан да орта мектепте жаңа ақпараттық технологияларды қолдану мәселесі соңғы жылдары артып келеді. Бұл тек жаңа техникалық құралдар ғана емес, оқытудың жаңа формалары мен әдістері, оқыту үдерісіне жаңа көзқарас.

Әр түрлі бұқаралық ақпарат құралдарын сабақта пайдалану әрқашан да үлкен мәселе болды және бұл бұқаралық ақпарат құралдарын сабаққа енгізу одан да зор мәселе. Оқытушылар мен оқушылар сабақтарында түрлі технологиялар көмегімен түрлі бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалана алуы қажет. БАҚ оқытушылар мен

оқушыларға шығармашылық және практикалық ойлар ұсынады. Олар мұғалімге оқушылардың түрлі қажеттіліктерін мен қызығушылықтарын қанағаттандыруға, сондай-ақ, олар студенттерге газеттер, журналдар, радио, теледидар, деректі фильмдер, кітаптар, интернет және т. б., арқылы тіл тәжірибесін ұсынып, сонымен қатар оқу, жазу, сөйлеу және тыңдай білу дағдыларын дамытады [1, б. 3]. Олар оқушыларды қызықтырады және оларға сенімділік бере отырып, ағылшын тілін, тұтастай алғанда, сыныпта және сыныптан тыс та оқуға тартады. Медиа «ақпарат береді, қызықтырады, қорқытады, ашу-ызаға булықтырады, демалтады, уайымдатады, бірақ өте сирек кімде-кімді бей-жай қалдырады» (Ширли Биджи, 1996). Біз бұқаралық ақпарат құралдарын және олардың бізге жеткізгісі келетін хабарларды, олардың бізге тигізетін әсерін түсінуіміз керек және оқушылар көп уақыт бөлігін өткізетін сыныпта неге оларды пайдаланбасқа.

Бүгінгі таңда бұқаралық ақпарат құралдарының электрондық түрлері өте үлкен танымалдылыққа ие болып келеді. Нақ осы онлайн-ресурстар бүгінде бұқаралық ақпарат құралдарының ең тез әрекеттесетіндердің бірі болып табылады.

Оқытудың мазмұны – оқыту үрдісінде мұғалімнің оқушыға үйрету керектігінің және оқушы үйреніп алуы керектігінің барлығы болып табылады. [2, б. 122]. Тиісінше, оқыту – білім, біліктілік және дағдыларды меңгеруге бағытталған оқушылар мен мұғалімдердің өзара арнайы ұйымдастырылған, басқарылатын қарым-қатынас үрдісі [3].

Оқыту үрдісіндегі әдіс – бұл мақсатқа ұмтылу жолы, белгілі бір оқу-танымдық мақсаттарға қол жеткізу бойынша мұғалімнің және оқушының өзара байланысының реттелген тәсілі. Е.Я. Голант, Д.О. Лоркипанидзе, Е.И. Перовская ғалым-зерттеушілерінің оқыту әдістерінің жіктелуі бұқаралық ақпарат құралдарын пайдалану кезінде ең қолайлылары болып табылады. Авторлар ауызша (білім көзі жазбаша немесе ауызша сөз болып табылады), көрнекі (білім көзі көрнекі құралдар болып табылады) және практикалық (оқушылар білімді меңгереді және практикалық әрекет орындай отырып іскерлікті дамытады) әдістерді бөліп көрсетеді. Әрбір әдіс әр түрлі тәсілдері қамтиды.

Тәсіл – мақсаты – білімді хабарлау, дағдылары мен шеберліктердің қалыптастыру, оқыту үрдісінің жеке міндеттерін шешу үшін оқу іс-әрекетін ынталандыру болып табылатын мұғалімнің нақты іс-әрекеті. Бұқаралық ақпарат құралдарының материалдарын сабақ үстінде ұжымдық жұмыс, жеке тапсырмаларда, шағын топта және т.б.; өзіндік жұмыс үшін тапсырмалар ретінде; кіріспе материал немесе белгілі бір тақырыпты оқуды аяқтаған кезінде қорытындылау ретінде қолдануға болады. Оқытушының әдіс-тәсілдерді пайдаланудың нәтижесі оқушының оқыту мазмұнын игеру нәтижесіндегі белсенді іс-әрекеті, оқу біліктерін және дағдыларын қалыптастыру және оларды одан әрі тәжірибеде табысты қолдану болуы керек.

Бұл жұмыста ағылшын тілін оқытуда бұқаралық ақпарат құралдарын қолдану толыққанды ақпарат көзі ретінде қарастырылады, олардың қызметтерімен танысқаннан кейін бұқаралық ақпарат құралдары белгілі бір жалпы оқу-танымдық мақсаттарға қол жеткізу үшін оқыту құралы бола алады деп айта кеткен жөн. Бұқаралық ақпарат құралдарының қызметтеріне негізделіп ағылшын тілін оқытуда түрлі методикалық міндеттерді шешу үшін нәтижелі қолдануға болатын дереккөздер іріктелді:

National Geographic and The Guardian – оқу, жазу дағдыларын мен біліктіліктерін қалыптастыруға, сонымен қатар ағылшын тіліндегі сөздік қордың молаюына көмектесетін электронды ресурстар.

BBC News – тыңдалым дағдыларын жақсартуға көмектесетін электрондық ресурс. Бұл ресурс сонымен қатар оқушыларды сөйлеу мәдениетін, шынайы қарым-қатынас кезіндегі тіл тасымалдаушыларының өзін-өзі ұстау ерекшеліктерін, оқытылатын тіл елінің мәдениеті, салт-дәстүр ерекшеліктерін қамтитын мәдениеттанушылық білімдермен таныстыруға мүмкіндік береді.

Одан әрі әрбір ресурс бойынша шолу жасайық, оларды ағылшын тілін оқытуда қолданудың мүмкіндіктерін қарастырайық.

National Geographic – география, табиғат, тарих, ғылым мен мәдениет жайлы мақалаларға маманданған Америка құрама штаттарының интернет-журналы. Материалдары суреттердің көп мөлшерімен қамтамасыз етіледі. Ресми парақшада әрқашан да ең жаңа оқиғалар, қызықты орындар мен жаңалықтар және т.б. жария етіледі. Мағлұмат келесідей бөлімдерге жіктелген: Stories, Trips, Shop, Experiences and more. Ресми парақшаны жасап шығарған адамдар шетелдік оқырмандар мен отандастары үшін ақпараттың қолжетімді, қарапайым және әдемі әрленген болуына үлкен мән бергендері көрінеді [4].

The Guardian – британдық газеттердің ең таңымал сайты.

Бұл интернет-газет әлемдегі ең ықпалды, ең беделді және қоғамның құрметіне ие болып табылады. Интернет-газеттің ресми сайтында өмірдің кез-келген саласының әр түрлі ақпараты орналасқан: sport, election, business, world culture, lifestyle, fashion, education, etc. Осы интернет-ресурстың басты артықшылықтарының бірі мүмкіндігі Liverpool John Moores University, Royal Holloway University of London, Southampton Solent University және т.б. сол сияқты әлемдік-танымал университеттердің онлайн-курстарынан өту мүмкіндігі болып табылады [5].

Британдық BBC News интернет ресурсы – түрлі кең ауқымды, қолжетімді, ең жаңа және әрқашан да жаңартылып отыратын ақпаратпен ерекшеленеді. Бұл ресурстың барлық жаңалықтар жарияланатын ресми парақшасы бар. Бұл сайт барлық ақпарат News, Sport, Weather, Shop, Earth, Travel, Entertainment&Arts, Health and more бөлімдеріне жіктелгендіктен іздеуде өте қолайлы болып келеді. Бұл ресурс жаңалық ресурсы болғаннан кейін әрбір жарияланған жаңалықпен қоса сурет немесе

бейнеролик ұсынылады, бұл ақпараттың шынайылығын дәлелдейді. Оған қоса, BBC News сайтында жеке кабинетті құру, сізді қызықтыратын бөлімге жазылып жаңалықтардың жарияланғаны жайлы хабарландыру алу мүмкіндіктері бар. Бұл ресурстың басты артықшылығы тілдік материалдың түпнұсқалығы және ақпараттың шынайылығы болып табылады, оның себебі ресми сайттың мемлекеттік болуында [6].

BBC сайтының басты бетінде әлемдегі болып жатқан соңғы оқиғалар жайлы жарияланған хабарламалар, оқиға болып жатқан аймақтар, түрлі қызығушылықтардың тізімі (бизнес, ғылым, спорт, көңіл көтеру), ауа райы және т.б. бар. «Country Profiles» бөлімі аймақ, экономикасы, белгілі бір мәселе бойынша тарихи анықтама беріп, BBC мұрағатындағы аудио және бейнеклиптерді қамтиды.

«Learning English» парақшасы ерекшеленген лексикасы және сөздер мен сөз тіркестерінің түсіндірілуі бар саяси және экономикалық мақалаларды ұсынады, ағылшын тілінің грамматикасын талқылайды, мұғалімдер үшін тесттер мен ресурстарды (газет мақалалары мен радиобағдарламалардың негізінде жасалған сабақ жоспарларының басып шығаруды, бақылау жұмыстары және т.б.)

Жоғарыда айтап өтілген парақшада оқушыларға ұсынылатын мақалалардың материалы келесідей ұйымдастырылған: кіріспе, кіріспеден ақпараттың мазмұны қысқаша сипатталады, есте сақтау үшін ерекшеленген (мақаланы оқып тұрып бір мезгілде тыңдауға болады) сөздері мен сөз тіркестері бар мақала, мақаладан кейін мағыналарының түсіндірілуі бар сөз тіркестері. Оқушылардың білім деңгейлеріне байланысты берілген материалды түрлі тәртіппен қолдануға болады: сөздік жұмыстан бастап, мақаланы тыңдап, оқып, аударып, мазмұндауға болады. Деңгейлері жоғары топтармен кез келген тақырыптағы мақаламен жұмыс жасалғаннан кейін бұл аймақта болған соңғы оқиғалар жайлы ақпаратты қарап, оны мазмұндап, пікірталас немесе талқылауды ұйымдастыруға болады. Үй тапсырмасы ретінде бұл тақырыпқа түрлі ғаламтор ресурстарынан (жаңалық агенттіктерінің сайттары, газет-журналдардың желілік нұсқалары) алынған ақпарат көмегімен баяндама жасау болуы мүмкін, ал келесі сабақта алынған ақпарат салыстырылып, талдалады.

Жаңалықтармен жұмыс жасаған кезде оқушылардан бір қысқа ғана мақаланы таңдап алып, оны оқып басқалар үшін (немесе өзінің тобы үшін, оларды топқа бөлсеңіз) қорытындылауды сұрауға болады. Сол кезде олардың тапсырмасы – кейбір бөліктерді өзгерту, ал қалған оқушылар қандай фактілердің өзгертілгенін ал қандайлары шынайы екендігін табулары керек

Жоғарыда айтылып кеткеннің барлығын есепке ала отырып The Guardian, National Geographic және BBC News интернет-ресурстары ұсынатын материалдар ағылшын тілін оқытуда қосымша құрал ретінде қолданыла алады деп айта кеткен жөн. Бұл ресурстардың ресми

сайттарын қарастырып, олардың қызметтерін мен мүмкіндіктерін зерттеп, біз сайтты жасаушылардың ақпараттың құрылымына аса мән бергеніне көз жеткіздік, бұл өз кезегінде ақпаратты іздеуді жеңілдетеді. Оқытушы кез келген мақаланы, оқиғаны, қажетті тақырыпқа жаңалықты, қызықты лексиканы таңдап, оны бекіту үшін жаттығулар мен тапсырмаларды жасай алады.

Сонымен қатар бұл сайттарда интернет ресурстармен жұмыс істеудің үшінші түрі жүзеге асырыла алады (аралас, зерттеудің бірінші бөлімінде айтылып кеткен) оқушы мен мұғалім ақпараттың құрылымдығына байланысты қажетті ақпаратты іріктеуді бірлесіп жүзеге асыра алады. Оған қоса біз BBC News сайтында жаңалықтар тыңдалым дағдыларын нәтижелі дамыта алатын бейнероликтермен бірге жарияланатының білдік. Мұғалім бейнероликтерді қарағаннан кейін оқушыларға дискуссия, роликте берілген мәселені талқылау арқылы, топтық немесе жеке жұмыстарға арналған жаттығуларға үлестірмелі материалды дайындау арқылы сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға көмектесе алады. Барлық таңдалған ресурстардың ең басты артықшылығы тілдің түпнұсқалығы мен заманауилығында, және оған қоса бұл ресурстар ұсынатын материал оқытылатын тіл елінің мәдениетін толығымен көрсетеді. Бұл сайттардың дидактикалық мүмкіндіктерін зерттеп, олардың қолданылуы тек ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын жақсартып қана қоймай, мектептегі ағылшын тілін оқытудың ажырамас бөлігі болып табылатын мәдени білімдерді де дамытады деп айта аламыз.

БАҚ мұғалімдерге оқытуды визуалды, яғни көрнекі қылуға мүмкіндік береді (визуал оқушылар үшін ыңғайлы). Сурет тек оқиғаны тереңдетіп сипаттап қана қоймай, ол сонымен қатар оқушыларға олардың ойлау және бақылау қабілеттерін жақсартуға, қиялдарын дамытуға көмектеседі. Бейнероликті субтитрлармен немесе субтитрларсыз ойнату визуал оқушылардың санын ұлғайтады. Радио (аудионы ойнату) есту арқылы жақсы қабылдайтын оқушыларға одан сайын жақсы оқуға көмектеседі. Таспаны тыңдап одан кейін мәтінің оқу бұл визуал мен аудитор оқушыларға көмектесетін айқын комбинация. Сабақта түрлі бұқаралық ақпарат құралдарын қолдану оқушылардың түсінуін жоғарылатады және керек жағдайда дамытады.

Аудио мен видеоның пайдасы кері байланыс кезінде көрінеді. Бұқаралық ақпарат құралдары мотивация, айқындық, басқа мақсаттарда қолдану, жоспарлау, қайталау, өзгерту, әр түрлілік, аралас мүмкіндіктері бар сабақтар, кітаптағы материалды заманауи қалыпқа келтіру, сабақ үрдісі мен әдістеріне жаңа рең беру, сияқты мәселелерді шешуде мүмкіндік бере алады. Бұқаралық ақпарат құралдары арқылы шешіле алатын не шешіле алмайтын мәселелер көп. Ғаламтордың түрлі оқытушылық қолданылуы бар. Ол ақпарат көзі ретінде, серіктестік ортасы, үйрену мен жариялау үшін қолданылады. Бірнеше жыл бұрын

компьютерлер мұғалімдердің орнын басады деп ойлаған болатынбыз, бірақ олай болмады. Сондықтан да медиа мен компьютерлер арқылы оқыту оқушылардың оқу кезінде әлемдік мәселелерді шешуге назар қоятын балама тұжырымдама. Алайда қай жағынан қарасақ та мұғалімдердің орнын ешқашан басқа нәрсе баса алмайды.

Әдебиеттер

1. Tafani Vilma. Teaching English through Mass Media / Vilma Tafani // Acta Didactica Napocensia. V. 2, № 1. 2009. Internet Resource Access: <http://dppd>.
2. Татаринцев А.И. Электронный учебнометодический комплекс как компонент информационнообразовательной среды педагогического вуза [Электронный ресурс] / А.И. Татаринцев // Теория и практика образования в современном мире: материалы Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, февраль 2012 г.). – СПб.: Реноме, 2012. – 370 с. – Режим доступа: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/21/1701/>
3. Национальная педагогическая энциклопедия [Электронды ресурс]. – Режим доступа: <http://didacts.ru/termin/obuchenie.html>
4. Электронная библиотека Libma [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: http://www.libma.ru/nauchnaja_literatura_prochee/teorija_obuchenija_konspekt_lekcii/p11.php#metkadoc
5. National Geographic [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: <http://www.nationalgeographic.com/> Қатынау режимі: <https://www.theguardian.com/uk>
6. BBC News. [Электронды ресурс]. – Қатынау режимі: <http://www.bbc.com/news>

Г. Қонарова

Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Жетпісбай

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

ФОНЕТИКАЛЫҚ ДАҒДЫЛАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ӘН КӨРНЕКІЛІГІН ҚОЛДАНУДЫҢ ТИІМДІЛІГІ

Аңдатпа. Мақалада ағылшын тілі сабағында бастауыш сынып оқушыларының фонетикалық дағдыларын қалыптастыруда ән көрнекілігін қолдану мәселесі қарастырылады.

Тірек сөздер: ән көрнекілігі, бастауыш сынып, ағылшын тілі, фонетикалық дағдылар.

Аннотация. В статье рассматривается роль песенного материала в формировании фонетических навыков у младших школьников на уроках английского языка.

Ключевые слова: песенный материал, начальная школа, английский язык, фонетические навыки.

Summary. The article examines the role of song material in the formation of phonetic skills in primary schoolchildren in English lessons.

Keywords: song material, primary school, English, phonetic skills.

Мектептегі оқытудың бастапқы сатысында сапалы интонацияны, кідірістердің маңыздылығын сақтауды және түсінуді, сөйлемдегі сөздер-

дің ерекшеліктері мен түрлерін білуге баса назар аудару керек. Бұл оқушылардың ауызша сөйлеуінің қалыпты жұмыс істеуі үшін қажет [1, 45].

Балалардың дұрыс қалыптасқан айтылу негізі оларды түсінуге жету үшін сөйлеуді сөйлеу әрекетінің түрі ретінде жүзеге асыруға дайындайды. Дұрыс фонетикалық дағдыларды иемдену оқушыларға шет тілінің барлық дыбыстарын дұрыс айтуға, дыбыстардың дифференциалды белгілерін (дауысты мен дауыссыз, қатаңдық пен ұяңдық) игеруге мүмкіндік береді. Дыбысталудағы қателіктер тілдің басты мақсатын жүзеге асыруға кедергі жасайды – қарым-қатынас, өзара түсіністік. Дыбыс айтуды үйрену – бұл айтылу механизмін де, айтылу жылдамдығын да практикалық тұрғыдан игеру және сөйлеу дағдыларын дамыту тұрғысынан маңызды қадамдардың бірі. Оқушылардың орнықты, сауатты айтылуы – тілдік материалды тез және мұқият игерудің алғышарты; сөйлеу, тыңдау, оқу және жазу дағдыларын ойдағыдай дамытуға ықпал етеді. Дыбыс айту дағдыларына машықтану шет тілін үйренудің бастапқы кезеңінде кіші жастағы оқушылардың сөйлеу еркіндігінің дамуына ықпал етеді [2, 14]

Ағылшын тілінде фонетикалық дағдыларды қалыптастыру жұмысының көп бөлігі дыбыстардан, дыбыстық тіркестерден, интонациялық заңдылықтардан және сөйлеудің тілдік бірліктерінен тұрады: сөз тіркестері, атап айтқанда, сөйлемнің әр түрлі коммуникативті түрлері және бірізді мәтін (айтылымды оқыту мазмұнының лингвистикалық компоненті), сондай-ақ осы бірліктермен нақты іс-әрекеттер (оқыту мазмұнының психологиялық компоненті), айтылым дағдысын қалыптастыру [3,16].

Шет тілдің фонетикалық базасын меңгеру үшін, ең алдымен, осы тілде сөйлейтіндерге тән артикуляциялық құрылымды – сөйлеу аппараты мүшелерінің өзіне тән ерекшеліктерін меңгеру қажет. Мұғалім арнайы таңдалған жаттығулардың көмегімен шет тілінің артикуляциялық құрылымының оқушыларға біртіндеп таныс болуын қамтамасыз етуге міндетті, сондықтан олар бір құрылымнан екінші құрылымға қайта құрылымдау сәтін байқамай қалуы мүмкін. Айтылымды қою кезінде шығарманың мазмұнын анықтау кезеңінде фонетикалық материалды таңдау мен жіктеуге және оны ұйымдастыруға баса назар аудару қажет.

Фонетикалық материалды таңдау мен тарату мақсатты тілдік жүйе негізінде жүзеге асырылады. Балалардың ана тілінің құбылыстары шетелдік тілдің призмасынан көрінеді. Фонетика курстарында материалды бөлу нақты, айқын жүйеге және реттілікке бағынады, оның барлық элементтері өзара байланысты және өзара тәуелді. Фонетикалық материалды таңдау және оны енгізу мен шоғырландыру дәрежесі шет тілін үйренудің тұжырымдалған мақсаттарына байланысты.

Бастапқы кезеңде шет тілін оқыту үдерісінде мұғалімнің рөлі өте маңызды: мақсатты тұжырымдау, оқушылардың даму психологиясын білу, педагогикалық дайындық және жауапкершілік, еңбексүйгіштік,

білімнің жоғары деңгейі тілдің фонетикалық, лексикалық, грамматикалық негізі [4, 45]

Оқушылардың фонетикалық дағдыларын дамытуға арналған көптеген әдістер бар. Осы әдістердің бірі – арнайы жаттығулар. Оларға мыналар жатады: оқылатын тілдің сөздерін, сөз тіркестерін (мақал-мәтелдер, жаңылтпаштар т.б.), түрлі мультимедиялық жаттығулар (презентациялар, тапсырмалармен фильмдер, мультфильмдер, бейнематериалдар және т.б.), оқу және интерактивті тапсырмалар (спектакльдер, мюзиклдер, көріністер, жобалар және т.б.), сондай-ақ аудио кітаптар мен музыканы (ән материалдары) қамтитын аудио тапсырмалар [4, 12].

Шетілдік сөздерді, фразаларды, өлеңдерді оқу мұғалім үшін оқушылардың ерін қалпының сақталуы, тіл ұшын тіс арасына дұрыс қою, дауссыз дыбыстарды жұмсартып айту сияқты ерекшеліктерді бақылауға көмектеседі.

Түпнұсқалық ән көрнекілігі жалпы шет тілін және әсіресе ағылшын тілін оқуда тыңдау мен сөйлеуге үйрету мазмұнының негізгі компоненттерінің бірі, ауызша қарым-қатынас құралы ретінде қарастырылады. Сөйлеу мәнерін, интонациясы мен ырғағын еркін меңгеру дағдыларын қалыптастыруға, сондай-ақ материалды бірнеше рет және қарқынды қайталай отырып, тез жаттауға маңызды орын беріледі. Ән көрнекілігі – бұл тез дамып келе жатқан аудио-визуалды материалдар жинағының (клиптержәне т.б.) заманауи салаларының бірі [5, 17].

Табиғи тілдік ортада кез-келген дағдыларды, атап айтқанда фонетикалық дағдыларды қалыптастыру біртіндеп жүреді. Шетел тілі сабағында лингвистикалық емес ортада заманауи тәсілді қолдана отырып, фонетикалық дағдыларды қалыптастыруға көп көңіл бөлу керек, соның бірі ән көрнекілігі. Соңғы жылдары әлемдегі шет тілі сабақтарында әнді көбірек қолданушылық байқалады.

Ән материалын қолдану балалардың оқу іс-әрекетіндегі эмоционалды аспектіні күшейтеді, ынтаны ынталандырады, бұл еріксіз есте сақтау механикасының әрекеті арқасында тілдік материалды жақсы есте сақтауға және игеруге ықпал ететіндігін атап өткен жөн және бұл мүмкіндік береді, есте сақтау көлемін арттырады. Шет тіліндегі ән, бір жағынан, шет тіліндегі дыбыстық сөйлеудің мысалы болса, екінші жағынан, мәдени ақпараттың тасымалдаушысы. Ол оқушының рухани мәдениетін қалыптастырады, оның ақыл-ойы мен жанын біртұтас тұтастыққа біріктіреді, музыка әрқашан жағымды эмоционалды қанықтылықтың бөлігі болды. Бұрынғы ұлы ойшылдар мен ағартушылар үнемі жас ұрпақты оқытуда әннің маңызды орын алатындығына үнемі көз жеткізіп отырды [6, 19].

К. Ушинский сыныпта бірге ән айту мектеп оқушыларын ұйымдастыратын, біріктіретін және олардың сезімдерін тәрбиелейтін қуатты педагогикалық құрал деп санады. Әнде, әсіресе хор әнінде, әншілерді достық және үйлесімді жұмысқа бағыттайтын ұйымдастырушылық

жұмыс бар. Бұл әсіресе кіші жастағы оқушыларға қатысты болды. Сондықтан да қазіргі заманғы және шығармашыл мұғалімдер сабақтарының жарқын, эмоционалды және есте қаларлықтай болуына тырысады. [7,79].

Коммуникативті-когнитивті көзқарас тұрғысынан ән көрнекілігі музыкалық мәдениеттің үлгісі бола отырып және шет тілін оқытудың мазмұндық компоненті ретінде әрекет ете отырып, балалардың танымдық және коммуникативтік қажеттіліктері мен қызығушылықтарын қанағаттандыратын тұлғаның лингвистикалық бөлігінің мәдени компонентін қалыптастыратын құралы болып табылады.

Бастауыш сыныптарда шет тілі сабағында ән көрнекілігін пайдалану – бұл шет тілінің фонетикалық аспектісін ғана емес, сонымен қатар лингвистикалық, жалпы коммуникативті және ана тілінің де, шет тілінің де адамгершілік аспектілерін қамтиды.

Әнмен жұмыс жасау үшін аптасына 25–30 минутты әр сабақта жүйелі түрде (әрқайсысы 3–5 минуттан) бөлген жөн, бұл тұтастай алғанда оқу процесіне кері әсерін тигізбеуі керек. Және әнмен танысу және оның лексикалық-грамматикалық және әсіресе фонетикалық материалын бірінші сабаққа енгізу кем дегенде 10–15 минутқа бөлінуі керек. Ән материалын қолдануға болатын сабақтың кезеңдеріне келетін болсақ, олар басқаша болуы мүмкін. Белгілі бір кезеңнің әдіснамалық міндетіне байланысты ән материалын келесідей пайдалану ұсынылады:

1) фонетикалық жаттығу және сабақтың бастапқы кезеңінде сөйлеуді жаттықтыру үшін (қажетті психологиялық атмосфераны құру);

2) кіріспе, фонетикалық, сондай-ақ лексикалық-грамматикалық, материалдарға; бет бұру;

3) сөйлеу дағдылары мен қабілеттерін дамытуға ынталандыру ретінде сабақтың кез-келген кезеңінде (сабақ ортасындағы физикалық минуттар үшін);

4) сабақтың ортасында немесе соңында оқушыларды тынықтыруға арналған жаттығулар.

Әрбір әнді қолдану әдісі лексикалық немесе грамматикалық материалды алдын-ала енгізу, активтендіру және оның лексикалық немесе грамматикалық доминантына сәйкес біріктіруді, содан кейін қолданыстағы фонетикалық білім мен дағдыларды белсендіруді, сонымен қатар жаңа фонетикалық дағдыларды қалыптастыруды көздейді.

Ән материалын қолдану негізінде сөйлеу дағдылары мен коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру және жетілдіру үшін екі сериядан тұратын жаттығулар кешені бар: 1) дамытуға фонетикалық дағдылар және 2) лексикалық-грамматикалық дағдылар мен коммуникативті дағдыларды жетілдіру.

Жаттығулардың бірінші сериясына сабаққа енгізілген дыбысты құлақпен қабылдау және бекіту жаттығулары, хормен немесе жеке репродукцияға арналған жаттығулар, сондай-ақ айтылымды және

ритмикалық-интонациялық дағдыларды автоматтандыруға арналған жаттығулар кіреді. Лексикалық және грамматикалық дағдыларды жетілдіруге арналған жаттығулар сериясына әннің саундтрегін қолданумен де, онсыз материалды енгізу және бастапқы бекіту және оқыту жаттығулары кіреді. Қарым-қатынас дағдыларын жетілдіру үшін әннің лексикалық-грамматикалық материалы басқа тақырыптық байланысты жағдайларда қолданылатын жаттығулар ұсынылады. Жоғарыда аталған кезеңдер мен жаттығулар бірігіп, бастауыш оқушылары арасында шет тілі сабағында кез-келген тақырыпты толық, жан-жақты және ажырамастай зерттеуге мүмкіндік береді.

Жоғарыда келтірілген материалдарға сүйене отырып, жарқын мысал ретінде келесі жұмыс түрін келтіруге болады. Жұмыс бірнеше кезеңге бөлінеді:

1-кезең. Материалдарды теориялық тұрғыдан мұқият дайындықпен әзірлеу, содан кейін сыныптың сөйлеу әрекетін бақылау. Материалдарды алғашқы тестілеуге дайындау. Сабақта әнмен жұмыс жасаудың алдынала кезеңдерін дамыту.

2-кезең. Фонетикалық қиындықтар мен проблемаларды анықтауға (екінші деңгейдегі) оқушыларды тексеру, тілдегі олқылықтарды толтыру, содан кейін айтылым мен тыңдау дағдыларын бөлек тексеру.

3-кезең. Тест нәтижелерін өңдеу және талдау.

Мәселен, мысалы, балаларда фонетикалық қиындықтар көп жағдайда тіс аралық дыбыстардан, мұрыннан шыққан дыбыстан және кейбір дифтонгтардың, трифтонгтардың айтылуынан туындайды. Дәл осындай қиындықтарды анықтау сабақты нақты ұйымдастыруға көмектеседі.

Сабақтың негізгі үш кезеңінен кейін төртіншісі келесі материалдарды ескеруді қажет ететін ән материалын таңдау болады: оқу мақсаттарына сәйкестігі («проблемалық» дыбыстардың болуы, жаңа сөздік құрамы, күрделі грамматикалық болуы құрылымдар және т.б.), таныс сөздерді анықтау (тандалған әннің мәтінінде) және қайталау, ырғақ, ән мазмұнының жас тобына сәйкестігі және осы кезеңге қолайлы жағдайлар (сыныптың техникалық жабдықталуы, эмоционалды) көңіл-күй және т.б.).

Төменде сабақтардың үлгі жүйесі келтірілген.

1-сабақ. Әнмен жұмыс тақырыптан басталады (тақырыппен жұмыс), ол тақтаға жазылады. Балаларға байқап көруге қарапайым тапсырма беріледі, бұл ән не туралы екенін және онымен қандай жұмыс жасалатынын болжаңыз. Мұғалімге фонетикалық, лексикалық және грамматикалық қиындықтарды тудыратын сөздерді тақтаға жазуы немесе карточкалар жасауы қажет. Мұғалім фонетикалық, лексикалық және грамматикалық қиындықтар туғызатын сөздерді тақтаға жазып (карточкалар) жасау керек. Келесі кезең: әнді алғашқы тыңдау (2 рет) және аудару (ол үшін мәтінді тарату керек). Бірінші тыңдаудан кейін

әннің мазмұнына қатысты болжамдардың дұрыстығы тексеріледі. Балалар үшін көрнекі шындық пен композицияны қабылдау үшін қосымша тапсырмалар ұсынылады.

2-сабақ. Әннің грамматикалық жағымен жұмыс. Әдетте, барлық әндер грамматикалық уақыттың бірінде жазылған. Тақтада немесе үлестірме қағазда сізден бірнеше түрлі жаттығулар орындау сұралады: жетіспейтін мақалаларды, етістіктерді немесе предлогтарды кірістіру, сын есімдерді салыстырудың дұрыс дәрежесін көрсету және т.б. Балалар үшін көбінесе сөздерді суреттермен біріктіру, жетіспейтін әріптерді немесе сөздерді енгізу және т.б. Мұндай сабақта сөйлемдердің қарапайым сұраулы және бекіту формаларын құру да қайталанатын.

3-сабақ. Фонетика бойынша жұмыс. Бірінші өлеңді оқуға машықтанады: дыбыс, сөз, сөз тіркесі. Фонетикамен жұмыс жасағанда әндердің әуенділігіне назар аудару керек, яғни екпінді және екпінсіз буындар мен сөздердің, дауысты және дауыссыз дыбыстардың, ұмтылған дыбыстардың және т.б. Бірінші өлеңді аяқтағаннан кейін балалар оны фонограмма немесе мұғалім арқылы қайталайды. Келесі кезекте екінші (үшінші) өлеңнің жұмысы келеді. Сіз өлеңдер сияқты хормен және музыкалық кеңістіктермен жұмыс жасайсыз.

4-сабақ. Мәтінді жаттау бойынша жұмыс. Мұнда есте сақтаудың әр түрлі тәсілдерін қолдануға болады, олар оқушылардың жас ерекшеліктеріне және сыныптың жалпы көрсеткіштеріне байланысты: «Тізбек» Әрбір оқушы кезекпен бірінші (екінші, үшінші және т.б.) өлеңнің бір жолын және тағы басқаларын соңына дейін айтады, соның ішінде хорлармен. Мұғалім (оқушы) сөз тіркесінің басын айтады, оқушылар оны кезекпен аяқтайды. Тек процесті бақылау және қателерді анықтау, оларды тапсырмадан кейін түзету ұсынылады. Ұқсас жаттығулар өте көп. Олар сабақтың тақырыбына және композицияның өзімен байланысты деңгейіне сәйкес жеке таңдалады.

5-сабақ. «Плюс» саундтрегіне ән орындау (дауыспен). Сол сабақта әнді «минус бір» саундтрекке орындауға тырысуға болады (дауыссыз). Егер қиындықтар туындаса, мысалы, балалар ән айтқысы келмегенде, мұғалім ән айтудың бәсекелі түрлерін қолдана алады: әнді 2 немесе одан да көп командаға бөлісе отырып, әнді кезекпен орындайды. Бәсекелестік рух әрқашан білім беру процесінің ажырамас бөлігі болды.

6-сабақ. «Минус» фонограммасына әнді өз бетімен орындау. Сіз әнді ең жақсы орындауға сайыс ұйымдастыра аласыз (жеке, дуэт, трио және т.б.). Бұл сабақта әннің өзіне ғана емес, сонымен бірге бір-бірімен бәсекелес болу мүмкіндігіне деген қызығушылықты арттырады. Осылайша өңделген әнді, мысалы, «Ағылшын тілі апталығы» кезінде немесе мектеп демалысында орындауға болады.

Сондай-ақ композиция – әнде қозғалған белгілі бір тақырыпқа рефлексия сияқты жұмыс түрін қосуға болады. Бұл жағдайда әнмен толық жұмыс жасау барысында қолданылатын лексикалық минимумды

ұсыну қажет (оны тақтаға салу, үлестірме жасау және т.б.). Балалар көбінесе суреттер мен өлеңдерді жақсы көреді. Мәселені тиімдірек шешу үшін сіз екі әнді таңдай аласыз – транскрипцияда және сөзде (мәтін). Транскрипцияда әндер жоғары темппен, ұзағырақ және күрделі дыбыстық комбинациялардың үлкен қанықтылығымен ерекшеленеді.

Сөздер бойынша әндер жалпы сөздік қорымен, таныс дыбыстармен және музыкасыз да айтылатын сөздермен ерекшеленеді (алақанмен ұрып-соғу ырғағымен).

Содан кейін сол ән сөзбен енгізіледі (ән мәтіні). Әнмен жарқын таныстыру үшін сіз караоке бейнелерін пайдалана аласыз немесе мәтінге визуалды шындықты қосасыз. Әнмен танысқаннан кейін, сіз бірнеше рет осыған байланысты тапсырмаларды орындауыңыз керек, мысалы: олқылықтарды толтыру, тыныс белгілерін қою, интонациялық айырмашылықтар және т.б. Ерте мектеп жасында әртүрлі шығармашылық әрекеттер, мысалы, сахналанған көріністер немесе хормен ән айту қолданылады.

Орындалған жұмыстан кейін қайта тестілеу нәтижелерді кейіннен өңдеумен жүргізілуі керек. Ағылшын тілінің қазіргі заманғы сабақтарының мысалдарын қолдана отырып (байқау сабақтары мен ашық сабақтардың материалдары) балалар қайталанған тестілеуден кейін мұғалімнің берген материалдарын жеңілірек және анық есте сақтайтындығын, дұрыс таңдалған әндердің мотивтері арқылы алған білімдерін пайдалануға қуанышты екенін көруге болады. Ерте жаста автоматтандырылған есте сақтау оқушылардың білімін және өзін-өзі талдаумен толықтырылады, бұл алынған білім базасын едәуір нығайтады және оны тезірек және жеңілдетеді.

Ақпаратты зерттеу және жинау, сондай-ақ ән материалдарын қолдана отырып ағылшын тілі сабағын өткізуді бақылау бойынша жинақталған тәжірибеге сүйене отырып, сабақта әнмен жұмыс жасаудың ұсынымдық кезеңдері жасалды:

- әнге кіріспе (сипаттама, стилі, негізгі мазмұны, жасалу тарихы);
- әннің алғашқы музыкалық презентациясы; әннің музыкалық жағымен – әуен, ырғақ ерекшеліктерімен таныстыру;
- әннің мазмұнын түсінуді тексеру (мұғалімнің басшылығымен оқушылардың бірлескен күшімен мәтінді сөзбе-сөз аудару);
- ән мәтінінің фонетикалық дамуы;
- әнді қайта тыңдау – мәтінге негізделген жұмыс (бейнені немесе суреттерді пайдаланып мәтінді визуалдау);
- ән мәтінін дыбыстарды және интонацияны одан әрі дамыта отырып оқу, ән мәтініне негізделген жұмыс (байланысты тапсырмаларды орындау);
- фонограмманы қолдана отырып әнді бірлесіп орындау, әнді сахналау, қосымша көрнекі материалдарды іріктеу процесінде оқыту.

Сонымен, сабақтың осы түрін және білім берудің бастауыш деңгейіне ән көрнекілігін енгізу кезінде заманауи оқыту жүйесінде

бекітілген ұсыныстарды қолданып, әндерді қолдану тиімділігі едәуір артады, тоқсандық және семестрлік көрсеткіштер өседі. Біздің тәжірибеміз көрсеткендей, бастауыш сынып ағылшын тілі сабақтарында ән көрнекілігін қолдану шетел тілін үйретудің, әсіресе фонетикалық дағдыларды қалыптастырудың бірден бір тиімді жолы тобып табылады.

Әдебиеттер

1. Вайсбурд М.Л. Обучение учащихся младшей школы пониманию иноязычной речи на слух. – М.: Просвещение, 1965. – 79 с.
2. Аитов В.Ф. Использование песенного материала в обучении иностранному языку в младших классах общеобразовательной школы. Автореферат дис. канд. пед. наук. – СПб., 1993. – С. 25-27.
3. Гез Н.И. О факторах, определяющих успешность аудирования иноязычной речи // Иностранные языки в школе. – Просвещение, 1977. – №5. – С. 32-42.
4. Айрис М., Скультэ В. Песни для детей на английском языке. Книга №1. – М.: Айрис Пресс, 2011. – 32 с. – (Songbirds)
5. Бухбиндер В.А. О системе упражнений // Общая методика обучения иностранным языкам / Сост. Леонтьев А.А. – М.: Рус. яз., 1991. – С. 92-99.
6. Гез Н.И. Роль условий общения при обучении слушанию и говорению // Иностранные языки в школе. – М.: Просвещение, 1981. – № 5. – С. 32.
7. Веселова Т.М., Вильберг, Т.Е. Пой и изучай английскую грамматику: Учебное пособие по английскому языку. – СПб.: КАРО, 2006. – 144 с.

А.Ж. Кошумбекова

Студент, Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Жетпісбай

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯ НЕГІЗІНДЕ АҒЫЛШЫН ТІЛІН ОҚИТУДЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ

Андатпа. Мақала ақпараттық – коммуникациялық технологиялардың мәнін ашады, білім беруді жаңарту жағдайында шетел тілін оқытудағы рөлін анықтайды, шет тілін оқытуда қолданылатын жаңа ақпараттық технологиялардың жіктелуін ұсынады. Оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану оқу формаларын әртараптандыруға және шет тілін оқыту процесін мектеп оқушылары үшін қызықты етуге мүмкіндік беретін әдістемелік құралдар мен тәсілдердің арсеналын байыту, оқу үдерісін жетілдіруді ұйымдастырады.

Тірек сөздер: шет тілі, оқыту бағдарламалары, мектеп оқушылары, студенттер, интеллектуалдылық, шығармашылық.

Аннотация. В статье раскрывается сущность информационно-коммуникационных технологий, определяется их роль при обучении иностранному языку в условиях модернизации образования, предлагается классификация средств новых информационных технологий, применяемых в обучении иностранному языку. Использование новых информационных технологий является одним из важнейших аспектов совершенствования и оптимизации учебного процесса, обогащение арсенала методиче-

ских средств и приемов, позволяющих разнообразить формы работы и сделать процесс обучения иностранному языку интересным для школьников.

Ключевые слова: иностранный язык, обучаемые программы, школьники, студенты, интеллектуальность, креативность.

Summary. The article reveals the essence of information and communication technologies, determines their role in teaching a foreign language in the context of modernization of education, proposes a classification of new information technologies used in teaching a foreign language. The use of new information technologies in teaching is one of the most important aspects of improving and optimizing the educational process, enriching the arsenal of methodological tools and techniques that allow diversifying the forms of work and making the process of teaching a foreign language interesting for schoolchildren.

Keywords: foreign language, teaching programs, schoolchildren, students, intellectuality, creativity.

Елімізде білім беру саласында жаңа ақпараттық технологияларды қолдану басты мақсат болып отыр. Ол тек қана техникалық құрал емес, сонымен бірге жаңа ақпараттық коммуникациялық технология және білім беру жүйесіндегі сабақ берудің жаңаша әдісі болып отыр.

Елбасымыздың Қазақстан халқына жолдауында ХХІ ғасырда ақпараттық қоғам қажеттілігін қанағаттандыру үшін білім беру саласында төмендегідей міндеттерді шешу керектігін атап көрсетті:

Компьютерлік техниканы, интернет, телекоммуникациялық желі, электрондық және телекоммуникациялық құралдарды, мультимедиялық электрондық оқулықтарды оқу үрдісіне тиімді пайдалану арқылы білім сапасын көрсету білім беру саласына зор үлес қосады.

Сонымен қатар, тәуелсіз еліміздің болашағы – жарқын, білімді, парасатты, өз ана тілімен бірге шетел тілі «ағылшын тілінде» еркін сөйлеп, өз елін, халқын, мәдениетін шетелге таныстыра алатын үш тілде еркін сөйлейтін азамат болып шығуы керек екен деген еді [1; 100].

Шет тілін оқытуда заманына сай көрнекі құралдар, аудио материалдар қолдану, мультимедиялық құралдарды пайдалануға үлкен мән беру керек. Сабақ барысында техникалық құралдарды (бейне магнитофон, теледидар, проектор, компьютер) пайдалану оқушылардың өз тілінде сөйлейтін адамдардың тілін тыңдап, оны көзбен көре отыра ақпарат алуына көмегі тиеді. Бұл жағдай оқушылардың сөйлеу деңгейін жақсартуына көмектеседі. Тыңдау арқылы олар өздерінің сөйлеудегі қателерін жөндей алады. Бұл «аудирование» терминінің өзі де шет тілін тыңдап, оны түсіну деген мағына. Аудио немесе бейне таспаларды тыңдағанда коммуникативті жаттығулар жасалу керек. Алынып отырған тапсырмалардың жеңіл-қиындығын ескере отыра, жаңа сөздер мен сөз тіркестерін пайдаланып, диалог және монолог құрастыру сияқты жаттығулар жасалуы қажет. Бейне фильмді көріп отырып, жаңа сөз немесе сөз тіркестері кездескенде тоқтап, сол сөздерді қайталап және әрбір көріністен кейін сұрақтар қойып отырған жөн. Сабақтың

қорытындысы ретінде тест сұрақтарын беріп, нәтижесін тексеріп, бағалау қажет [2; 125].

Ең тиімді программалардың бірі Microsoft Power Point. Ол мұғалімге қысқа мерзімде өзінің үлкен дидактикалық материалдармен қамтамасыз етіп, компьютерлік білімін даярлауға көмектеседі. Және ол оқушылардың түрлі қабілеттерін ашады. Олар: есте сақтау, көру, есту, ойлау, эмоционалды, автоматты және т.б.

Ағылшын тілі сабағында компьютерді, мультимедиялық және электрондық оқулықтарды және интерактивті тақтаны пайдаланғанда:

- лексиканы оқып үйретеді;
- сөйлеу ырғағын;
- диалог, монолог және рөлдік ойындарды;
- хат жазуға үйретеді;
- грамматикалық құрылымдарды түсіндіріп, оқушылардың есінде сақтауға көмектеседі. [3; 69]

Көбіне мен ағылшын пәнінде компьютерді жаңа сабақ түсіндіргенде, грамматикалық құрылымдарды өткенде және қорытынды сабақта қолданамын. АКТ-ның керемет мүмкіндіктері оқушыларды таң қалдырады, шабыттандырады. Сонымен қатар АКТ-ны қолдана отырып, жаңа материалдарды түсіндіруге, меңгеруге қолайлы; берілген материалды әсерлі жеткізуге және оны топтағы оқушылары арасында талқылауға үлкен мүмкіндіктер туғызады.

Ал, электрондық оқулық таңдап алынған хабарды көшіруге мүмкіншілік туғызады. Электронды оқулықтың ең қажет мүмкіндігі аудио-хабарлар. Электрондық оқулық арқылы түрлі суреттер, видео-көріністер, дыбыс және музыка тыңдатып көрсетуге болады. Бұл, әрине оқытушының тақтаға жазып түсіндіргенінен әлдеқайда тиімді, әрі әсерлі. Ағылшын тілі – бүгінгі заманымыздың кілті, компьютер технологиясының кілті екені белгілі. Ағылшын тілі – ұлы әдебиет тілі. Бұл тілде әлемге әйгілі Вильям Шекспир, Джонатан Свифт, Вальтер Скотт сөйлеген. Поляк педагогы В. Оконь оқыту құралдарын мұғалімнің іс-әрекетін ауыстыру мен білім алушылардың әрекетін автоматтандыру мүмкіндігінің өсуіне байланысты жіктейді. Осыған сәйкес, оқыту құралдары екі топқа бөлінеді: жәй және күрделі. Жәй құралдар: сөздіктер, оқулықтар және басқа да мәтіндер; қарапайым визуалды құралдар: нақтылы заттар, суреттер. Күрделі құралдар: аудио құралдар: магнитофон, радио, музыка ойнатқыш; аудиовизуалды: дыбысты фильм, телевизор, бейнежазба; оқыту процесін автоматтандыру құралдары: мультимедиялық кабинет, компьютерлер, ақпараттық жүйе, телекоммуникациялық жүйе. Бұл технологияларды әсіресе шет тілін үйренуде пайдасы өте зор. Себебі, тіл үйрену арқылы адам бүкіл бір ұлттың мәдениеті мен әлеуметін қатар үйренеді. Ал оны толықтай меңгеру үшін оқулықтың аздық етері анық. Адам көру, есту арқылы тіл қолданушылардың мәдениетін тезірек сезінеді. Яғни, өзінің де сол тілді

меңгергендердің қатарына қосылуы әбден мүмкін. Қазіргі таңда жаңа ақпараттық технологияларды оқушылардың ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттыру құралы ретінде қолдану өте тиімді [4; 18]. Жаңа ақпараттық технологияларды енгізу және қолдану, интеллектуалды дамыған, ақпараттық ортада жақсы әрекеттене білетін тұлғаны қалыптастыру жолында пайдалы болуы мүмкін коммуникация құралдарының барлығын пайдаланудың белсенді процесі жүріп жатыр.

Тіл үйрену барысында жаңа технологияларды қолдана отырып, педагогикалық қалыптасқан жазу, тыңдау, түсіну, сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға әбден болады. Ал енді психологиялық жағына келетін болсақ, қазіргі уақыт ағымындағы оқушылардың әрқайсысының үйлерінде әдетте көптеген ойындары бар компьютерлер, видеолар мен телевизор бар болғандықтан, олар қоршаған ортаны осындай тәсілмен қабылдауға үйренген. Компьютерлік және ақпараттық технологиялар заман талабы. Компьютер желісін және мультимедиялық – электрондық құралдарды шет тілі сабағында тиімді қолдану, нақтылап айтқанда ағылшын тілі сабағында презентацияларды және мультимедиялық – электрондық құралдарды мектеп қабырғасында және білім беру процесінде терең қолдану.

Шет тілі – қазіргі заманның талабына сай, қоғамның әлеуметтік - экономикалық, ғылыми-техникалық және мәдениет дамуының қайнар көзі. Қазір шет тілін оқыту әдістемесінің деңгейі жоғары. ХХІ ғасыр – озық технологиялар ғасыры. Сондықтан жұмыс жасап, өзіне сенімділік болуын қамтамасыз етеді [5].

Шет тілді оқытудағы негізгі мақсат – білім беру жүйесінде жаңа технологияларды тиімді пайдалану заман талабы.

Шетел тілін оқытудың мақсаты субъектінің мәдениетаралық қарым-қатынас біліктілігін қалыптастыру, онда сол шетел тілін оқытуда жаңа ақпараттық технологияларды қолдану шетел тілін оқытудың мақсатынан туындап отыруы мына қағидаларға ие болады:

– жеке тұлғаны жетілдіру (эстетикалық тәрбие, тұлғаның ой-өрісі, зерттеу жұмысымен шұғылдану, іскерлігін дамыту, ақпараттық мәдениетін қалыптастыру)

– әлеуметтік тапсырысты жүзеге асыру (компьютерлік біліктілікті қалыптастыру)

– оқу-тәрбие жұмысын жетілдіру (білім берудің сапасы мен тиімділігін арттыру, танымдық әрекеттің мотивін қамтамасыз ету, пәнаралық байланыстарды тереңдету және т. б. [6; 41].

Орта білім беру жүйесін ақпараттандырудың мемлекеттік бағдарламасының негізгі бағыттарының бірі – оқыту процесін ақпараттандыру болып табылады. Дәстүрлі оқу құралдарынан басқа тыңдаушыға төмендегідей материалдар ұсынылады:

– компьютерлік үйрету бағдарламалары;

– электрондық оқу құралдары;

- электрондық анықтамалар мен энциклопедиялар;
- компьютерлік тестілеу жүйесі мен білімді бақылау;
- аудио және видеоматериалдар;
- Интернет желісіндегі ақпараттық материалдар.

Осы жаңа инновациялық технологиялардың ішіндегі ACTIVboard интерактивті тақта революциялық жабдық екендігі мәлім. Тақтаны қолдану үшін бар болғаны компьютерлік білімі, инновациялық құрал-жабдықтарды қолдана білу шеберлігіңіз жетіп жатыр. Компьютер және интерактивті құралдар арқылы жасалып жатқан оқыту процесі оқушының жаңаша ойлау қабілетін қалыптастырып, оларды жүйелік байланыстармен заңдылықтарды табуға итеріп, нәтижесінде – өздерінің кәсіби шеберлігінің қалыптасуына жол ашу керек. Бүгінгі таңдағы ақпараттық қоғам аймағында, оқушылардың ойлау қабілетін қалыптастыратын және компьютерлік оқыту ісін дамытатын жалпы заңдылықтардан тарайтын, педагогикалық технологияларды ғана тиімді деп санауға болады [7;75]

Қазіргі кезде ағылшын тілімен компьютер, телекоммуникациялық құралдарды меңгеруді уақыттың өзі талап етеді, тіпті кейінгі жылдары олардың рөлі зорая түсуде, келешек үшін көптеген мүмкіндіктер туа бастайды.

Оқушылардың ағылшын тілі пәніне деген қызығушылығын арттыруда көп ізденіп, жаңа ақпараттық технологияларды меңгеруді, әр – түрлі әдіс – тәсілдерді білуді қажет деп санаймыз.

Ағылшын тілі сабақтарында «English grammar for pupils», «English 95», «Enjoy English» электронды оқулықтарын қолдануға болады. «English grammar for pupils» ағылшын грамматикасы мен фонетикасын оңай әрі тиімді жолмен түсіндіруге көмектеседі.

«Enjoy English» электронды оқулығында оқушылардың ойлау, сөйлеу және олардың коммуникативті дамуына көп ықпал етеді. Бұл диск екі бөліктен тұрады:

- ойындар, жаттығулар және диалогтардан тұрады;
- Мультфильмдерді текстпен, диалогпен, және дауыс ырғағына берілген жаттығуларда қолдануға болады [8; 272].

Бастауыш сынып оқушыларына ағылшын тілін үйрету барысында олардың қызығушылақтарын арттыру өте маңызды рөл атқарады. Ағылшын тілін үйрету процесінде бастауыш сынып оқушыларының сабақтарында интерактивті тақта арқылы көптеген ойындар мен тапсырмалар жүргізуге болады.

Бірінші және екінші сыныптарына арналған ойындар мен тапсырмалар:

– *PBS KIDS*. PBS KIDS Island ойынында оқушылар интерактивті тақта арқылы сөздерді оқып оған сәйкес қимыл іс-әрекетті таңдаулары тиіс. Бұл ойын арқылы оқушылардың сөздік қорлары және оқу дағдылары қалыптасады.

– *Fuzzy Lion ears*. Бастауыш сынып оқушылары үшін бұл тапсырма өте қызықты болып келеді. Жануарлардың даусын естіп олардың сөздерін тауып алу оқушылардың мақсаты болып келеді. Осы тапсырма арқылы балалардың есте сақтау қабілеттері тез дамиды әрі ағылшын тілі пәніне деген қызығушылықтары артады. Сонымен қатар, бұл «жануарлар» тақырыбын бекіту үшін арналған ойын.

– *Clothespin Spelling*. Берілген тапсырмада әріптер араластырылып қойылады. Оқушылар олардан сөз құрулары керек, әсіресе киім тақырыбына байланысты сөздер көп кездестіріледі. «Қайта басу» нүктесі арқылы дұрыс жауабын тексеруге болады. Бұл ойын алфавитті өткен кезде ыңғайлы әрі тиімді болады.

– *Radio Martha*. Әр оқушы Мартаның сөздерін теріп, оған қысқа сөйлемдер құрулары керек. Бастауыш сынып оқушыларының сөйлеу және тыңдау дағдылары қалыптасады.

– *Funny photos*. Тапсырма жаңа сөздерді бекіту үшін арналған. Күлкілі суреттер шығып, оған сәйкес сөз тауып алуы тиіс. Тексеру батырмасын басқан жағдайда әр сөздің дыбысталуы шығады.

– *Cows don't quack*. Берілген тапсырма оқушыларға жаңа сөздерді меңгеруге арналған. «Жануарлар» тақырыбына байланысты берілген. Жануардың дыбысы дыбысталып, соған сәйкес суретті табу керек.

Бұл аталып өткен тапсырмалар және ойындар ағылшын тілі сабақтарында үлкен рөл ойнайды. Балалар қызығып, өзінің грамматикалық, фонетикалық дағдыларын күшейтеді [9]

Қорытындылай кетсек, жаңа ақпараттық технология – бұл оқытудың негізгі және маңызды қызметтерін орындайтын, білім беру саласын арттыратын мықты оқыту құралы. Ол дидактикалық мүмкіндіктерді кеңейте отырып, оқытуға мүлдем жаңа сапалы мән береді. Білім алушылардың техникалық білімінің кәсіби бағдарламаға сәйкес шет тілін меңгере отырып игеруі, олардың қойылған мақсатта жүйелі түрде жаңа технологиялық ақпараттарды және педагогикалық технологияны пайдалана отырып үнемі дайындығын арттыруына, ізденуіне байланысты болып келеді. Жаңа педагогикалық технология білім алушыларды шет тілін меңгеруде жеке бағыттарын, жаңа болашақ мүмкіндіктерін, шет тілін жоғары деңгейде білуге өз үлесін қосады.

Әдебиеттер

1. Махмутов М. Мектепте мәселелі оқытуды ұйымдастыру. – Алматы, 1981. – 100 б.
2. Иманбаева А. Оқу-тәрбие үрдісін ақпараттандыру ділгірлігі // Қазақстан мектебі. – 2000. – №2.
3. Мусаева Г.Ә. Ақпараттық технологияны оқушылардың ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттыру құралы ретінде қолдану. Мектептегі технология, 2010.
4. Жаримбетова Г.Т. Интерактивті тақтада жұмыс жасау мүмкіндіктері». – 2008. – №9.

5. Шетел тілін оқытуда жаңа технологиялардың қолданудың маңызы. (Электронды ресурсы) URL: <https://baribar.kz/student/881/shet-tilin-oqytuda-zhanha-tekhnologiyalar/> (02.04.2021)
6. Жүсіпова А. «Білімдегі жаңалықтар», ақпаратты-әдістемелік журнал. – Астана. – 2012. – №4. – 41 б.
7. Рахиева С. Инновациялық тәсілдер негізінде // Қазақстан мектебі, ақпаратты-әдістемелік журнал. – 2013. – №8. – 74-75 б.
8. Новые педагогические и информационные технологии в системе образования: учеб. пособие для студ. пед. вузов и системы повыш. квалиф. пед. кадров / под ред. Е.С. Полат. – М.: Издательский центр «Академия», 2001. – 272 с.
9. Шетел тілін оқытуда мультимедиялық құралдарын пайдалану. (Электронды ресурсы) URL: <https://infourok.ru/shetel-tilin-oituda-zhaa-multimediyali-raldarin-paydalanu-1625959.html> (02.04.2021)

Е.П. Кузнецова

магистрант Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар

Научный руководитель: С.В. Осипова

кандидат педагогических наук, профессор ППУ, г. Павлодар

ИССЛЕДОВАНИЕ И ПРИМЕНЕНИЕ КОММУНИКАТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ И ТЕХНОЛОГИЙ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Аңдатпа. Бұл мақалада бастауыш мектепте математика сабақтарында коммуникативті технологиялар мен стратегияларды қолдану мәселесі қарастырылады. Бастауыш сынып оқушыларының математика сабағында коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру келесі құзыреттердің көмегімен мүмкін болады деген идея негізделген: кіші оқушының мақсаттарды анықтау, іс-әрекеттерді саналы түрде жоспарлау, әлемді білу қабілеті.

Аннотация. В данной статье рассматривается проблема применения коммуникативных технологий и стратегий на уроках математики в начальной школе. Обосновывается идея о том, что формирование у учащихся начальных классов коммуникативных навыков в условиях урока математики возможно с помощью таких компетенций: способности младшего школьника определять цели, сознательно планировать действия, познавать мир.

Summary. This article deals with the problem of using communication technologies and strategies in mathematics lessons in primary school. The article substantiates the idea that the formation of communication skills in primary school students in the context of a math lesson is possible with the help of such competencies: the ability of a primary school student to determine goals, consciously plan actions, and learn about the world.

Современное общество, активно развиваясь, ставит перед школой всё новые задачи формирования всесторонне развитой личности.

Ссылаясь на ГОС НО мы можем сказать что «целью начального образования является создание образовательного пространства, благоприятного для гармоничного становления и развития личности обучающегося, обладающего основами следующих навыков широкого спектра:

- 1) функционального и творческого применения знаний;
- 2) критического мышления;
- 3) проведения исследовательских работ;
- 4) использования информационно-коммуникационных технологий;
- 5) применения различных способов коммуникации, в том числе языковых навыков;

б) умения работать в группе и индивидуально» [1].

Следуя из этого мы понимаем что сегодня развитая личность должна уметь быть самостоятельной, инициативной и ответственной, найти своё место в обществе и быть способной ориентироваться в постоянно меняющихся социально-экономических условиях. Важной проблемой сегодняшней системы образования выступает процесс становления субъектной позиции младшего школьника, развития его универсальных учебных действий, умения учиться, способности к самосовершенствованию и саморазвитию.

В этой связи в педагогике разворачиваются исследования различных учёных: И.А. Зимняя, Б. Родионов, И.Л. Бим, Д. Белл, О. Тоффлер, А. Турен, Е.П. Белинская, И.В. Комакова, А.В. Баташев, А.А. Леншина и многие другие.

Актуальность проблемы применения коммуникативных стратегий и технологий в условиях обновлённого содержания образования на уроках математики при обучении младших школьников, определяется рядом социальных, психологических, педагогических и практических факторов:

Применение коммуникативных технологий в процессе обучения математики у младших школьников, несомненно, вызывает у детей повышенный интерес и усиливает мотивацию обучения. Их использование создаёт возможности доступа к свежей информации, осуществление «диалога» с источником знаний, экономит время. Технологии расширяет возможности представления учебной информации.

Стратегии коммуникативного обучения, это стратегии, выстроенные на основе моделирования поведения для динамики бесед, взаимодействия в группах, в публичной профессионально-ориентированной коммуникации.

Коммуникативное обучение определяют как функционально-смысловой подход или функциональный подход к освоению новых знаний и умений.

Суть коммуникативных технологий и стратегий заключается в том, что обучение носит деятельностный характер, поскольку реальное общение на занятиях осуществляется посредством речевой деятельности, с помощью которого обучающиеся стремятся решать реальные или воображаемые задачи.

Коммуникативная технология предусматривает функциональность обучения (деятельность ученика): ученик спрашивает, подтверждает мысль, побуждает к действию собеседника с помощью вопросов, спорных утверждений, высказывает сомнения и в ходе этого актуализирует математические нормы [2].

Коммуникативная технология формирует такую важную черту личности, как коммуникабельность. Коммуникабельность понимается как способность индивида легко и по собственной инициативе устанавливать контакты в любой сфере общения, а также умело поддерживать предлагаемые контакты.

№	Виды коммуникативных технологий	Содержание видов коммуникативных технологий
	Техника аквариума» – разновидность дискуссии, которая усиливает включенность участников в групповое обсуждение проблем, развивает навыки групповой работы, совместного принятия решения.	Её процедура выглядит таким образом: – Постановка проблемы ведущим. – Деление учащихся на подгруппы, расположенные по кругу. – Каждая подгруппа выбирает одного его члена, который будет представлять позицию подгруппы всей аудитории. – Дается общее обсуждение проблемы внутри группы (время фиксированное) для определения общей точки зрения. – Ведущий просит всех представителей группы выйти в центр и отстоять позицию своей группы. – Остальные имеют право задавать провокационные вопросы своим оппонентам. – Если представитель подгруппы затрудняется ответить, можно взять тайм-аут или в письменном виде (записка) подсказать. – Анализ качества аргументации выступающих; подведение итогов; выявление лучших.
2	«Турнир ораторов» – обеспечивает развитие коммуникативных способностей, способствует освоить искусство публичного выступления, которое оценивается по следующим критериям: логика выступления, об-	Выбираются из аудитории два конкурсанта – оратора, которые заранее готовят свои выступления по обозначенным темам. Остальные – члены жюри, которые должны оценить выступающих. Ораторы поочередно докладывают. Затем предлагается членам жюри методом открытого голосования или при помощи жетонов

№	Виды коммуникативных технологий	Содержание видов коммуникативных технологий
	щение с публикой, выразительность, умение демонстрировать наглядный материал и т.п.	(опустить в ящик выступающего) определяется победитель. Дается устный комментарий – оценка нескольких членов жюри.
3	«Интеллектуальная дуэль» – форма коммуникативной технологии позволяет активизировать компетентность специалистов по конкретной теме; устроить взаимопроверку.	Приглашаются в центр два дуэлянта, которые задают друг другу вопросы по обозначенной ведущим теме. Остальная аудитория – секунданты, которые оценивают качество вопросов (проблемность, интеграция теории и практики) и ответов (лаконичность, точность, артистичность). Методом голосования определяется победитель.
4	«Оцени работу» по названным критериям (правильность, полнота ответа, четкость, логичность, аргументированность).	Оценочные листы, в которых фиксировались результаты не только в виде отметок, но и в виде небольшой рецензии. Записанная словесная самооценка стимулировала процесс осмысления и формулирования вывода, следовало более подробно выяснить основания своих знаний и действий, понять причины неудач и наметить пути их устранения, т. е. привести в работу рефлексии. Именно эти навыки, заложенные в начальной школе, помогают быть успешными в учебном процессе.

Основываясь на взглядах учёных, предлагаем использование на уроке математики технологию проблемного обучения, следственно применение таких методов как «Метод кейсов», «ПОПС», приём «Ложная альтернатива», «Дебаты». Данные технологии позволят учащимся младших классов на уроке математики совместно предложить пути решения поставленной проблемы и найти нестандартный подход к ней, что и будет являться проявлением коммуникативных навыков. Хотелось бы остановиться на одном конкретном методе «метод Кейсов».

Метод кейсов направлен на совершенствование у детей навыков и получения опыта в следующих контекстах: нахождение, выявление и решение проблем; работа с деталями, описанных в ситуации; синтез и анализ информации; работа с гипотезами и выводом; оценка иных вариантов выхода из ситуации; навыки работы в группе. Основная задача данного метода чтобы учащиеся совместно, в коммуникации осуществляли анализ ситуации и выбирали практическое совместное решение группой учащихся.

Работа с кейсом осуществляется в 4 этапа:

1. Знакомство с ситуацией, её особенностями, выделение основной проблемы (проблем);
2. Предложение концепций или тем для «мозгового штурма»;
3. Анализ последствий принятия того или иного решения;

4. Решение кейса, предложение одного или нескольких вариантов последовательности действий.

Метод помогает учащимся усвоить новую информацию, анализировать, развить навык сбора данных и работы с текстом, сопоставление теоретических и практических знаний, коммуникативные навыки, умение принимать решения, ориентироваться в новой ситуации и решать проблемы.

«Метод Кейсов» был апробирован на двух 2-х классах на уроке математики. Рассмотрим фрагмент использования метода кейсов на уроке математики во 2 классе по теме «Простые и сложные задачи».

Цель: выявить уровень становления субъектной позиции учащихся, их инициативность, способность к самооцениванию и выполнение задания нестандартным путём.

Ход задания: учащиеся делятся на 5 групп по 6 человек. Всем группам даётся по пакету учебных заданий – кейс: инструкция, справочное пособие для учащихся младших классов, учебный материал, в нашем случае это задачи, кластер, лист самооценки. Каждой группе нужно найти нестандартный подход к решению задач в течение 15 минут.

Работа учащихся с кейсом на уроке состоит из нескольких этапов:

Инструкция.

- I. Определите роли в группе.
- II. Ознакомьтесь с заданиями.
- III. Изучите материал, который будет полезен для решения задания.
- IV. Обсудите внутри группы и вместе решите проблему.
- V. Представьте полученные результаты другим группам.

Карточки с заданиями

Изучите справочное пособие и решите задачи устно в процессе обсуждения. Запишите решение и ответ в кластер.

1. В понедельник Азамат прочитал 3 рассказа, а во вторник – на 2 рассказа больше. Сколько рассказов прочитал Азамат во вторник?

2. Папа купил 20 банок чёрной краски и 6 банок белой краски. На сколько меньше банок белой краски купил папа?

3. Бабушка испекла 12 пирожков с картошкой, пирожков с капустой – на 4 меньше. Сколько пирожков с капустой испекла бабушка?

После выполнения заданий дети представляют свою работу в виде кластера. На оценочных листах все должны указать свою роль в группе, а также оценивать свою работу и работу учащихся других групп.

Так как каждый из ребят в группе берёт на себя роль и несёт за неё ответственность, каждый из детей участвует в выполнении задания и находит нестандартный подход к решению проблемы, проявляется их коммуникативные навыки. В данном методе с помощью определения ролей в группе, становится понятно, у кого из детей уровень становления коммуникативных навыков находится выше.

Таким образом, применение коммуникативных технологий позволяет повысить качество таких видов мыслительной деятельности учащихся как структурирование и систематизация, которые относятся к логической организации математического материала.

Литература

1. Государственный общеобразовательный стандарт начального образования, утверждённый постановлением Правительства РК от 25 апреля 2015 года №327 «О внесении изменений и дополнений в постановление Правительства РК от 23 августа 2012 года №1080 «Об утверждении государственных общеобразовательных стандартов образования соответствующих уровней образования»
2. Декарт Р. Размышления о первоначальной философии. – СПб.: Абрис-книга, 1995. – 192 с.
3. Рубинштейн С.Л. Человек и мир. – М.: Педагогика, 2000.
4. Об особенностях организации учебно-воспитательного процесса в организациях среднего образования Республики Казахстан в 2019–2020 учебном году: Инструктивно-методическое письмо. – Нур-Султан: Национальная академия образования им. Ы. Алтынсарина, 2019. – 457 с.
5. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка. Около 100 000 слов, терминов и выражений / под ред. Скворцова Л.И. / 28-е изд., переработанное. – Мир и образование, 2016.
6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания / Б.Г. Ананьев. – СПб.: Питер, 2001. – 288 с.

Н. Кушпаева

Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Жетпісбай

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

ӨЗДІК ЖҰМЫСТЫ АҚПАРАТТЫҚ-КОММУНИКАЦИЯЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР АРҚЫЛЫ ҰЙЫМДАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа. Мақалада ағылшын тілін оқыту барысында өздік жұмысты ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы ұйымдастырудың тиімді әдістері көрсетіледі.

Тірек сөздер: ағылшын тілі, ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, өздік жұмысы, ұйымдастыру әдістері.

Аннотация. В статье показаны эффективные способы организации самостоятельной работы при обучении английскому языку с помощью информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: английский язык, информационно-коммуникационные технологии, самостоятельная работа, организационные методы.

Summary. The article shows effective ways of organizing independent work in teaching English using information and communication technologies.

Keywords: English, information and communication technologies, independent work, organizational methods.

Өздік жұмыс барысында заманауи және ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізу – ақпараттық құралдарды оқуда пайдалану болып есептеледі. Бұл техникалық құралдар мұғалімнің мүмкіндіктерін кеңейтіп, сабақтың сапасын арттырады. Ақпараттық технологиялар оқушылардың барлық сезім мүшелеріне әсер етеді: графикалық фотолар, қозғалыстағы видеолар, аудиозаписьтер. Презентация оқушыны мәтінді жаттап алудан қорғайды. Ақпараттық технологиялар білім алу процесін жылдамтады. Оқушы үлкен көлемдегі материалды қысқа уақытта жүйелі жеткізу мүмкіндігіне ие болады. Түсінуге қиындық туғызатын бөлімдерді оқытуға көмектеседі әрі оқушылардың білімі тереңдей түседі. Жаңа ақпараттық технологияларды енгізу және қолдану, интеллектуалды дамыған, ақпараттық ортада жақсы әрекеттене білетін тұлғаны қалыптастыру жолында пайдалы болуы мүмкін коммуникация құралдарының барлығын пайдаланудың белсенді процесі жүріп жатыр [1, 28].

«АКТ құралдары» дегеніміз – микропроцессорлық және жаңа АКТ негізінде қызмет атқаратын, ақпаратты таратудың жаңа құралдары мен жүйелері, ақпаратты жинақтау мен олардың қорын жасау, сақтау мен өңдеу, оларды жан – жақты таратуды, одан қалды компьютерлік жүйелердің ақпараттар қорына енуді қамтамасыз ете алатын программалық, программалық – аппараттық және техникалық құралдар мен құрылымдарды айтамыз. Компьютерлік технологияны пайдалана отырып дарынды, орташа және үлгерімі төмен оқушыға сабақты ойдағыдай меңгеруіне мүмкіндік туғызу; Оқушының есте сақтау қабілетін ескеру (жедел, қысқа мерзімді және ұзақ уақыттық есте сақтау) [2, 57].

Ақпараттық-коммуникациялық технологиялар мақсатты түрде қолданылуы керек. Оны келесі критериялар арқылы нақтылай түссек: оқушыларды еңбекке, ізденімпаздылыққа баулу; оқу процесінің тиімділігін арттыру; оқу іс-әрекетінің дамуын қамтамасыз ету; шет тілін үйренуге деген қызығушылықты арттыру; оқушыларды бақылау мүмкіндігімен қамтамасыз ету.

Ағылшын тілі сабағында компьютерді, мультимедиялық және электрондық оқулықтарды және интерактивті тақтаны пайдаланғанда: • лексиканы оқып үйретеді; • сөйлеу ырғағын; • диалог, монолог және рөлдік ойындарды; • хат жазуға үйретеді; • грамматикалық құрылымдарды түсіндіріп, оқушылардың есінде сақтауға көмектеседі [3, 69].

Ақпараттық-коммуникациялық технологияны, тіл иелерінің отандық кинотуындыларын, мультфильмдерді, телешоуларды, блогерлерді қарау, әндерін тыңдау арқылы дамыту әдісі өзінің жоғары нәтижесін көрсетеді. Мұғалімге қойылатын басты талап – видеоматериалдың психологиялық және тәрбиелік тұрғыдан барлық талаптарға сай келуі.

Мектептегі технологияларға мыналар жатады: Теледидар бағдарламалары; Сандық теледидар; Интернет/ WWW; Ұялы телефон; Ұтқыр қондырғылар; Компьютерлер/ноутбук.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды өздік жұмыс барысында сауатты қолдану керек. Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану барысында, мұғалімдердің дәстүрлі қолданып жүрген тәсілдерінде өзгеріс болады.

1-кесте. Мұғалімдердің АКТ-ны қолданудағы тәсілдері

Дәстүрлі педагогика	Жаңа педагогика
Кітапта қанша бар болса, сонша және мұғалім қанша айтса, сонша білу	Нені білуді және нені еске сақтауды шешу
Мұғалім оқушыға білім береді	Мұғалім оқушыларды ақпаратты бағалауға, таңдауға, ұйымдастыруға және сақтауға көмектеседі
Мұғалім оқу үшін оқушылар қағазға жазады	Оқушылар дискке жазады және желіде жариялайды
Анық, қолмен жазылған есеп	Кәсіби, қағазға басылған құжаттар
Оқушылардың ақпарат көздерін таңдауы шектеулі	Оқушылар жеке таңдау жасайды деп күтіледі
Оқушылар бір-бірінен жазбаны жасырады және мұғалімге ғана оқуға болады	Оқушылар өз жұмыстарын редакциялау және тексеру кезінде пікір алмасады

Өздік жұмыста Ақпараттық-коммуникациялық технологиялады қолдануда, оқушыларға тапсырма барысының толық нұсқаулығы беріліп, оның орындалуын қадағалаған жөн. Дәстүрлі оқытуда оқушы білімді оқулықтың қай бетінен алуды анық білсе, жаңа педагогикада ұшан-теңіз ақпараттан өз керегін іздеп, жүйелейді.

Практика барысында, сабақ барысын түрлендіру, оқушылармен жылы байланыс орнату, оқушылардың тілге қызығушылықтарын арттыру және теория жүзінде оқып, зерттенгенімді практикада қолдану мақсатында, Вения Пак есімді қарапайым Ресей тумасының АҚШ-қа қалай барғаны жайындағы видео-материалын қарадық. Ол өзінің тілді жеке үйрену тәсілдерімен бөлісіп, қазіргі уақытты АҚШ елінде ағылшын тілі мұғалімі болып жұмыс жасайтынын айтты. Видеоның мәтінін ағылшын тілінде тыңдап, оқушылармен бірге аудардық. Видео ойнатылу барысында, оқушылардың түгелі ден қойып тыңдағанын байқадым. Видео соңында аталған тәсілдердің қайсысы жаңа, қайсысы таныс болғанын оқушылар жарыса талқылады. Оқу барысында қай тәсілді қолданғандымды қалайтындарын сұрап, жазып алдым. Видеода кездескен жаңа сөз тіркестерін бірге талқылап, сөйлемдер құрадық. Қорытындылау үшін, оқушыларға «What I want to be when I grow up?» деген сұрақ қойылды. Оқушыларға қажетті сөз бен сөз тіркесін мұғалімнен сұрауға немесе сөздіктен қарауға рұқсат еттім. Бұл оқушылардың өз ойларын

қысқартпай, дұрыс жеткізулеріне көмектесті. Ойларын жүйелі жеткізулері үшін мынадай сөз тіркестерін пайдалануға берілді: *Career path; My parents said; Potential job; Long-term plan; Knowledge; Earning money; Work place.*

Оқушылар видео-материалдан алған әсермен өз арман-мақсаттарын жарыса жазды. Мәтіндерінде берілген сөз тіркестерімен видеодағы фразалардың жиі қолданылғаны көрінді. Осы қосымша тапсырманың арқасында, видео-материалдың мазмұны мен жаңа сөздер оқушылардың есінде қалды. Үй тапсырмасына өздік жұмыс ретінде жазған арман-мақсаттарының орындалу жоспарын құрап келу тапсырылды.

Осы сабақты қорытындылап, өзіме есеп беру барысында, компьютерлік технологиялардың оқушыларға тигізер зор әсерін түсіндім. Оқушылар өтілген сабақ үшін рахмет айтып, қызықты болғанын жеткізді. Өз кезегінде, үй тапсырмаларын түгел орындап келген жағдайда, барлық сабақтың қызықты өтуі үшін тырысатынымды айттым. Оқушылармен, осылайша, өз міндеттерімізді бөліп алдық.

Оқыту барысында, презентацияны кеңінен қолдану – ұтымды әдіс. Оқыту жоспарындағы тақырып қазақтың ұлттық аспаптары болғандықтан, бөлім соңында оқушылармен презентация дайындадық. Сабақ уақытының қысқалығына байланысты, оқушылар үш топқа бөлінді. Әр топта 5 оқушыдан болды. Тапсырмаға бір апта уақыт берілді. Презентация дайындауға тапсырма берер алдында, оның орындалу ретін оқушыларға түсіндірдім. Оқушыларға қойылған талаптар: *бір ұлттық аспапты таңдау, әр оқушы екі слайдтан қорғауы, презентацияның тақырыбы, жоспары, болуы, реттілікті сақтай отырып қорғау, слайдтағы сөздердің анық, оқуға жеңіл болуы әрі негізгі сөздер мен сөйлемдердің ғана жазылуы, фото-материалдар қолдану, таңдалған аспапты таныстыру, қысқаша тарихын айту, аспаптың құрылымын түсіндіру, аспапқа байланысты қызықты мәліметтер мен аңыз-хикаяларды баяндау.* Әр топтан екі көшбасшы сайланып, жұмыс барысын хабарландырып отыру міндеті жүктелді. Бұл әдіс тапсырманың қорғау алдында ғана орындалмай, берілген уақыттың бәрін қолданылуын қамтамасыз етеді. Нәтижесінде, оқушылар тапсырма жайында ұмытпайды, тапсырма жүйелі әрі тиянақты орындалады.

Бұл әдіс – менің оқушының өздік жұмысын ұйымдастыру барысындағы өзіндік үлесім деп ойлаймын. Бұл әдісті ойлап табуыма Литва мемлекеті, Каунас қаласындағы Витаутас Магнус университетіндегі оқыту жүйесі әсер етті. Оқыту барысында ақпараттық-коммуникативтік технологиялар кеңінен қолданылады. Университеттің модульдік системасында оқушы өзінің сабақтарын, сабақтарға арналған барлық материалды, үй тапсырмасын, өздік жұмыстың тапсырылу уақытын көре алады. Өздік жұмысын орындап модульге дедлайн аяқталғанша жібереді. Осылайша, оқушы ауқымды тапсырманың бір бөлігін мұғалімге алдын-ала жіберсе, екінші бөлігін сабаққа алып

барады. Мұғалім өздік жұмысты алдын ала тексеріп қояды. Келесі сабақта оқушы өздік жұмысының бағасын көре алады және қатемен жұмыс жасайды. Оқушылардың қорытынды бағасында өздік жұмыстың әсері зор. Қорытынды бақылау жұмысының 30%-ы ғана есепке алынып, қалған пайыздар оқушының үй тапсырмаларының бағаларынан, қорғалған жобалық жұмыстар мен презентациялардан, аралық бақылау бағалары нәтижелерінен, сондай-ақ, сабаққа қатысу жиілігінен алынады. Бұл жүйе берілген әр тапсырмаға жауапкершілікпен қарауға үйретеді.

Оқушылардың жасаған немесе жасамаған жұмыстары ешқашан бағаланбай қалмауы тиіс. Статистика бойынша, оқушылардың 90 пайызы үй жұмысын сабақ болардан бір күн бұрын орындайды екен. Сабақ соңында үй жұмысын орындауға мұғалім тарапынан мотивация берілсе де, оның күші үш сағатта тарайтыны айтылып отыр. Сабаққа дайындалмаған оқушы сабақтан қалуға тырысады; жаңа тақырыптар түсініксіз болып, қызығушылығы жоғалады. Өз-өзіне сенімсіздік пайда болып, сабақты орындамай келу жағдайы жиілейді. Оқуды қайта қолға алу өте көп ерік-жігер, шыдамдылық пен тұрақтылықты қажет етеді. Ал, жүйелі сабақ оқитын оқушы өзіне сенімді келеді; тапсырмаларды орындауда жалқаулық танытпайды, тұрақты жұмыс істеу дағдылары қалыптасады. Осының барлығын ескере отыра, оқушылармен сабақ кезінде ғана емес, сабақтан тыс уақытта да байланыста болу керек екенін ұқтым. Әр топтан екі көшбасшыны таңдарда, бірінің белсенді, білімі жоғары болуына, екіншісінің пассивті, оқу үлгерімінің орта немесе ортадан төмен болуын қадағаладым.

Мақсат – барлық оқушының жауапкершілікті бірдей сезінулерін қамтамасыз ету. Оқушылар мектеп кітапханасында қай уақытта жиналатыны, әр күні дайындыққа қанша уақыт бөлетіндіктері, презентацияның қанша бөлімі дайын болғандығы жайында хабарлап отырды. Сонымен қатар, тапсырмаға байланысты кез-келген сұрақты қоюларын айтып, тапсырманың шикі болып қалмауын ескердім. Оқушылар *«Презентацияның уақытын ұзартуға бола ма?»*, *«Дайындаған мәтінді оқып айтуға рұқсат па?»* *«Аспапқа байланысты мәнерлеп өлең оқуға бола ма?»* *«Сіз берген сөз тіркестерінің бәрін қолдануымыз шарт па?»* деген сұрақтарына жауап алды. Нәтижесінде, барлық оқушылар қолдарындағы дайын жұмыспен сабаққа келді. Бір апта бойы дайындалғандықтан, барлығының бойынан өздеріне сенімділік, презентацияны қорғауға ынта байқалды. Презентацияны қорғау барысында, оқушылардың бір-бірінің сөзін бөлу, бір-бірін тыңдамау, сергінің толық баяндама жасап бітуін күтпеу секілді құбылыстар орын алды және менің тарапымнан ескертпе берілді. Презентацияда талаптардың барлығы орындалғанымен, сөздерде орфографиялық қателер кездесті. Баяндама жасау барысында, оқушының айтып жатқан сөздерінің кейбірінің мағынасын ұмытып қалғаны байқалды. Оқушыларға келесі тапсырмаларда дайын жұмысты бірнеше

рет тексеріп шығуларын ұсындым. Мұғалім ретіндегі алғашқы өздік жұмысым сәтті өтті. Оқушылардың материалды есте сақтауына, тәжірибеде қолдануына, өздік жұмысқа сынып оқушыларының түгел атсалысуына қол жеткіздім. Оқушылардың еңбегін жоғары бағалап, талпыныстарына алғыс білдірдім. Сабақ соңында оқушылардан «Feedback» алынды. Оқушылар сабаққа асығып келгендерін, өткен сабақтан көптеген сөздерді есіне сақтағанын, сабақтың қызықты болғанын жазды. *«Нені өзгеркенімді қалайсыңдар?»* деген сұраққа *«Топ мүшелерін ерікті түрде таңдау»* мүмкіндігін сұрады. Алайда, оқушылардың бір-бірімен тығыз достық қарым-қатынаста болуларын қамтамасыз ету мақсатымен, олардың ұсыныстарынан бас тарттым. Алдағы жобаларда, топтағы оқушылардың орны ауысып отыратынын жеткіздім. Топтасып жұмыс істеудің негізгі ойы – бірге оқу, тек бірге тапсырманы орындау емес.

Ағылшын тілін меңгеруде сөздік қордың бай болуы да аса маңызды болып келеді. Ағылшын тілі сабағында сөздік қорды дамыту жолдары мынадай әдіс-тәсілдерден тұрады. Олар: сөйлеу, әңгімелесу, сұрақ-жауап, аударма, түсінік, кітап-мәтінімен жұмыс әдіс-тәсілдері. Оқушылардың сөздік қоры баю үшін оқытушы сабақ барысында кестелер, видеокассеталар, түрлі суреттер, көрнекі құралдарды қолдануы керек. Енді ағылшын тілін сөздік қорын дамытатын әдіс-тәсілдерге мыналар жатады: көрнекілік әдісі, түсіндіру әдісі, сұрақ – жауап әдісі, практикалық әдіс, интерактивтік әдіс.

Үй тапсырмасына берілетін өздік жұмыста ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдануда біршама қиындықтар туындады. Ең алдымен, оқушылардың барлығында компьютердің болмауы немесе ғаламтор жүйесіне еркін кіруге байланысты мәселелер туындады. Екінші сұрақ, топтық жұмысты бірге атқаруға қолайлы уақыт пен орынның тапшылығы. Екі мәселенің де оң шешімін табу үшін жоба көлемін кішірейту, тапсырманың орындауына берілген уақытты созу, мектептің кітапханасындағы компьютерді қолдану шаралары қолданылды. Қабылданған шаралар өзінің оң нәтижесін көрсетіп, тапсырма жоғары деңгейде атқарылды. Оқушылар презентациямен жұмыс істеудің алғы шарттарымен танысып, бірінші презентацияларын қорғап шықты.

Сабақ барысындағы оқушылардың өздік жұмысын ұйымдастыру тиісті дайындықты талап етеді. Сабаққа берілген уақытты дұрыс қолдану үшін, оқушылардың үй жұмысын жинап, келесі сабаққа нәтижелері алып келінді.

Өздік жұмысты ұйымдастыру барысын жаңа заман талаптарына сай ете отырып ұйымдастырдым. Оқушылардың жас ерекшеліктері мен дағдылары түгелімен ескерілді. Оқушылар дәстүрлі оқыту жүйесімен салыстырғанда, жаңа оқытуды құптайтындарын, сабақтардың құнарлы өткенін кері байланыс барысында жеткізді.

Әдебиеттер

1. Мақсұтқанова М. Интерактивті тақта: Оқыту-тәрбиелеу технологиясы. – Алматы: Санат, 2010. – 125 бет.
2. Исаева Г. Шет тілі сабағында инновациялық технологияларды қолданудың кейбір ерекшеліктері // Жаңа тұрпатты мұғалім дайындаудың өзекті мәселелері» атты республикалық ғылыми конференцияның материалдары. – Мектептегі шет тілі. – 2011. – №3.
3. Мусаева Г.Ә. Ақпараттық технологияны оқушылардың ағылшын тіліне деген қызығушылығын арттыру құралы ретінде қолдану // Мектептегі технология. – 2010. – №5.

Ж.Е. Кулакбаева

магистрант Инновационного Евразийского университета, г. Павлодар

Научный руководитель: Г.М. Гауриева

кандидат педагогических наук, доцент, г. Нурсултан

ТИПЫ ПРЕЦЕДЕНТНЫХ ТЕКСТОВ

Аңдатпа. Түйіндеме: бір дереккөз сферасына көтерілген прецеденттік құбылыстар прецеденттік құбылыстардың өзіндік өрісін құрайды, оның құрамына алдыңғы атаулардың, оқиғалардың, мәлімдемелер мен мәтіндердің бүкіл жүйесі бөлініп, кадрлардың кеңейтілген ішкі жүйесін құрайды. Мұндай өріс көбінесе метафоралық модельдердің қайнар көзі ретінде қызмет ететін ақыл-ой өрісіне ұқсас, бірақ осы екі құбылыстың арасында айтарлықтай айырмашылықтарды табуға болады.

Тірек сөздер: прецеденттік мәтін, типология, жүйелеу.

Аннотация. Прецедентные феномены, восходящие к одной сфере-источнику образуют своеобразное поле прецедентных феноменов, в составе которого выделяется целая система прецедентных имен, событий, высказываний и текстов, образующих развернутую подсистему фреймов. Подобное поле во многом оказывается аналогичным ментальному полю, служащему источником для метафорических моделей, однако между двумя указанными феноменами можно обнаружить и существенные различия.

Ключевые слова: прецедентный текст, типология, систематизация.

Summary. Resume: Precedent phenomena that go back to one sphere-the source-form a kind of field of precedent phenomena, which includes a whole system of precedent names, events, statements and texts that form a detailed subsystem of frames. Such a field is in many ways similar to the mental field that serves as a source for metaphorical models, but there are also significant differences between the two phenomena.

Keywords: case-law text, typology, systematization

В целях характеристики объекта нашего исследования – знаков прецедентных текстов русскоязычной культуры – необходимо типологизировать их источники. Известно, что термин типология (от греческого *τυπος* – «отпечаток, форма, образец» и *λογος* – «слово, учение») означает расчленение систем объектов и их группировку с помощью обобщенной

модели, или типа. Типология применяется для сравнительного изучения существенных признаков, связей, функций, отношений, уровней организации объекта, при этом основные используемые логические формы – тип, классификация, систематика и таксономия [1].

Прецедентный текст является сложным образованием, которому присущи различные характеристики и признаки, поэтому необходимо определить основания для типологии. Как отмечает В.Г. Гак, «любое явление, типы существования которого исследуются, характеризуется многими свойствами, аспектами, объектами, объективно ему присущими, и различные типы могут быть выделены в отношении каждого из этих аспектов. Поэтому одну общую типологию для данного явления построить невозможно, она отразит лишь одну – быть может, одну из существенных, – но лишь одну сторону объекта. Первой задачей типологического анализа является, таким образом, установление «типологии типологий», то есть определение тех разнообразных типологических описаний, которые можно создать в отношении данного объекта и которые непосредственным образом вытекают из природы изучаемого явления, отражая его различные стороны» [2, с.310].

Разделяя точку зрения Г.Г. Слышкина на то, что к прецедентным текстам могут быть применены любые типологии, составленные для обычных текстов, мы считаем важным классифицировать сами произведения, ставшие источниками прецедентности [3, с. 73].

Таким образом, построение типологии в нашей работе основано на выделении в качестве существенного признака наличие текста-источника, который определяется как произведение, ставшее прецедентным. Обоснованность такого выбора подтверждается тезисом Г.Г. Слышкина о релевантности этого признака для актуального слоя текстового концепта [3, с. 128]. Избранный нами подход позволяет выделить основные типы источников прецедентных текстов, установить критерии долговечности этих типов, выявить зависимость между долговечностью типа и устойчивостью порожденных им знаковых единиц, а также уточнить характер связей между лингвистическим и культурным пространством.

«Прецедентные тексты перешагивают рамки искусства, где исконно возникли и воплощаются в других жанрах» [4, с. 106], поэтому мы считаем оправданным расширение узкого литературоведческого понятия «жанр» и далее под жанром будем понимать исторически сложившееся внутреннее подразделение во всех видах искусства [1, с. 396].

Опираясь на постулаты теории речевых жанров, разработанной М.М. Бахтиным, отметим также, что жанр характеризуется многообразием форм речевого воплощения: от бытового диалога и поговорки до многоготового романа и публицистического выступления [5, с. 250]. Этот подход позволяет включить в материал исследования не только литературные тексты, но и тексты произведений массовой культуры, или медиатексты.

При анализе источников типов прецедентных текстов нами учитывалось, что такие тексты являются отражением сложного взаимодействия между четырьмя факторами коммуникации: говорящим, собеседником, содержанием высказывания и действительностью.

Наличие базового текста-источника теоретически делает возможным употребление не только известного интертекста, но и введение «говорящим» в дискурс индивидуально выделенного им сегмента, представленного собеседнику для декодирования.

Изменение социальных, культурных и экономических условий жизни человека ведет к изменению системы актуальных для него ценностей и приоритетов. Носитель языка откликается на эти изменения, вводя в свою речь языковые единицы, обозначающие новые реалии действительности. Чем большее значение для представителей лингвокультурного сообщества имеет событие, имя или явление, ассоциирующееся с этой языковой единицей, тем шире круг употребляющих ее продуцентов и реципиентов.

Систематизация типовых сфер-источников прецедентности является одним из перспективных направлений в современной лингвистике. Основным источником интертекстуальности считается художественная литература, однако в исследовании О.С. Ахмановой и И.В. Гюббинет были разграничены два вида вертикального контекста:

- филологический;
- социально-исторический.

Последняя разновидность была детально рассмотрена И.В. Гюббинет, которая отмечает, что социально-исторический контекст участвует в создании социально-исторического образа персонажей, автора и эпохи, а также служит для характеристики образа автора [6, с. 98].

Широкий подход представлен в монографии Ю.Н. Караулова – создателя теории прецедентных текстов [4, с. 216], который относит к числу прецедентных явлений не только словесные тексты, но и названия музыкальных произведений, произведений архитектуры и живописи, исторические события и имена политических лидеров, что позволивших утверждать возникновение теории прецедентных феноменов.

По мнению А.Е. Супруна, в качестве источников текстовых реминисценций можно считать:

- Библию,
- античную мифологию,
- отечественный фольклор,
- русскую и зарубежную литературу,
- популярные песни,
- политические тексты [7, с. 25].

К числу источников для пополнения фонда прецедентных феноменов, по мнению Е.Г. Ростовской, стали тексты, используемые в современных отечественных публикациях:

– тексты, возникшие на русской культурной почве (фольклорные произведения, авторские тексты, анекдоты, лозунги и т.п.);

– инокультурные и иноязычные знаменитые тексты, переведенные на русский язык, а также тексты на иностранных языках;

– русские тексты, возникшие на основе иностранных, что является следствием «диалога культур», в процессе которого иноязычный текст не просто переводится, а интерпретируется и даже пересоздается на новой языковой и культурной почве;

– фольклорные и авторские тексты, возникшие на основе международных «бродячих сюжетов (прежде всего это фольклорные тексты) [8].

На основании анализа цитат, использованных в газетных заголовках, Е.А. Земская выделяет следующие разновидности прецедентных текстов:

– стихотворные строки;

– прозаические цитаты;

– строки из известных песен;

– названия художественных произведений;

– названия отечественных и зарубежных кинофильмов;

– пословицы, поговорки и крылатые выражения [9, с. 159-167].

Так, в статье Р.Л. Смулаковской, исследовавшей прецедентные феномены в современной прессе, предложена следующая классификация указанных феноменов по сферам-источникам:

– литературные произведения;

– популярные песни;

– кинофильмы;

– паремиологический фонд;

– клише советского политического дискурса [10, с. 114].

В диссертации Л.В. Разумовой, исследовавшей художественные тексты, антропонимы, которые используются как прецедентные феномены, подразделяются на четыре следующие группы:

– сфера литературы;

– сфера мифологии и религии;

– сфера истории;

– сфера искусства и культуры [11].

Следует говорить о праве существования и такой классификации, однако она. На наш взгляд, носит несколько обобщенный характер.

Наиболее детально представлена классификация прецедентных имен в исследованиях С.Л. Кушнерук, выделившей на основании изучения современного рекламного дискурса следующие сферы-источники: прецедентных имен:

– музыканты;

– актеры, режиссеры;

– писатели, поэты;

– деятели прошлого;

- выдающиеся современники;
- спортсмены;
- живописцы;
- киногерои;
- литературные герои;
- античные философы [12].

Приведенные классификации порождают дополнительные вопросы, касающиеся их логических оснований, установления семантических границ выделяемых различных источников прецедентных феноменов. Однако для нас важно подчеркнуть неоднозначность в понимании и решении рассматриваемой проблемы.

Рассматривая фольклорные смеховые произведения русской культуры, Г.Г. Слышкин предложил следующую классификацию, основанную на жанровых признаках и учитывающую некоторые иные свойства:

- политические плакаты, лозунги и афоризмы;
- произведения классиков марксизма-ленинизма;
- исторические афоризмы;
- классические и близкие к классическим произведения русской и зарубежной литературы, включая Библию;
- сказки и детские стихи;
- рекламные тексты;
- анекдоты;
- пословицы, загадки, считалки;
- советские песни;
- зарубежные песни [3].

И эта классификация вызывает немало вопросов: почему разнесены по разным рубрикам советские и зарубежные песни и почему выделены в особую группу произведения классиков марксизма-ленинизма, но ничего не сказано о произведениях других классиков.

Несомненный интерес представляют классификации, предложенные А.С. Гавенко, А.А. Евтюгиной и О.П. Семенец. Нетрудно продолжить и перечень претензий к этим классификациям, но не вызывает сомнений целесообразность подобных исследований, сама перспективность соответствующего подхода к изучению прецедентных феноменов. Можно предположить, что характер каждой из таких классификаций будет во многом зависеть от материала: едва ли созданная на материале устных смеховых текстов (преимущественно анекдотов) классификация Г.Г. Слышкина полностью подойдет для классификации прецедентных феноменов, зафиксированных в политических или рекламных текстах. Следует, однако, отметить, что при изучении функционирования прецедентных феноменов в политической коммуникации целесообразно ориентироваться на классификации, используемые при анализе аналогичных (то есть политических) текстов. Поэтому в данной работе не могут быть в полной мере использованы рубрикации, заимствованные из

работ, в которых рассматриваются материалы разговорной или художественной речи.

В настоящем исследовании использована классификация, в которой учитываются следующие области-источники и сферы-источники прецедентных феноменов:

1. Социальная область, включающая следующие сферы:

- политика;
- экономика;
- образование;
- техника;
- развлечения;
- медицина;
- война;
- криминал;
- спорт.

2. Область искусств, включающая следующие сферы:

- литература;
- театр;
- изобразительные искусства;
- музыка;
- архитектура;
- мифология и фольклор.

3. Область науки, включающая следующие сферы:

- физика;
- математика;
- биология;
- химия;
- история;
- география;
- филология.

Как подчеркивает Е.А. Нахимова, представленный список вовсе не претендует на полноту охвата всех сфер (например, в нем перечислены лишь некоторые направления науки) или точное определение границ между сферами [12].

Таким образом, подробный анализ источников показывает, что прецедентные феномены, восходящие к одной сфере-источнику образуют своеобразное поле прецедентных феноменов, в составе которого выделяется целая система прецедентных имен, событий, высказываний и текстов, образующих развернутую подсистему фреймов. Подобное поле во многом оказывается аналогичным ментальному полю, служащему источником для метафорических моделей, однако между двумя указанными феноменами можно обнаружить и существенные различия.

Литература

1. Большой энциклопедический словарь. – М.: АСТ, 2004. – 1243 с.
2. Гак В.Г. К типологии лингвистических номинаций // Языковая номинация: Общие вопросы. – М.: Наука, 1977.
3. Слышкин Г.Г. От текста к символу: лингвокультурные концепты прецедентных текстов в сознании и дискурсе. – М., 2000. – С. 128.
4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. – М.: Наука, 1987. – 262 с.
5. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества. – М.: Искусство, 1986.
6. Ростова Е.Г. Использование прецедентных текстов в преподавании РКИ: цели и перспективы / Е.Г. Ростова // Русский язык за рубежом. – 1993. – № 1.
7. Супрун А.Е. Текстовые реминисценции как языковое явление // Вопросы языкознания. – 1995. – № 6. – С. 25-27.
8. Земская Е.А. Цитация и виды ее трансформации в заголовках современных газет // Поэтика. Стилистика. Язык и культура. Памяти Татьяны Григорьевны Винокур. – М.: Наука, 1996. – С. 157-168.
9. Смулаковская Р.Л. Прецедентные феномены и успешность коммуникации (к вопросу о степени прецедентности) / Р.Л. Смулаковская, Я.В. Кузнецова // Говорящий и слушающий: языковая личность, текст, проблемы обучения: материалы международной науч.-метод. конф. – СПб., 2001.
10. Разумова Л.В. Стилистические аспекты вторичной номинации имен собственных в структуре художественного текста: автореф. дис. ... канд. филол. наук / Л.В. Разумова. – Челябинск, 2002.
11. Кушнерук С.Л. Денотативный и коннотативный аспекты функционирования прецедентных имен в российской и американской рекламе / С.Л. Кушнерук // Лингвистика: бюллетень Уральского лингвистического общества. – Екатеринбург, 2004. – Т. 13.
12. Нахимова Е.А. Прецедентные имена в политической коммуникации / Е.А. Нахимова // Вестник Уральского государственного технического университета – УПИ. Серия «Филология». – Екатеринбург, 2005. – № 60 (8).

А.Б. Кенбаева

магистрант Инновационного Евразийского университета, г. Павлодар

Научный руководитель: Г.М. Гауриева

кандидат педагогических наук, доцент, г. Нурсултан

ПРОСТРАНСТВЕННЫЕ ОРИЕНТИРЫ В МИРОВОЗЗРЕНИИ КАЗАХОВ

Аңдатпа. Түйіндеме: мұнда қазақ өркениеті жеке адамдар мен топтардың материалдық және рухани аспектілерінде әмбебап байланысы негізінде уақыт пен кеңістікте үлкен тұрақтылыққа ие қоғамдық өмірді ұйымдастырудың ауқымды формасы ретінде көрінеді. Әмбебап маңызы бар және қажетті құрылымдық компоненттерде іске асырылатын әлеуметтік өзара байланыстың рухани түрлері ерекше маңызды.

Тірек сөздер: қазақ өркениеті, әлемді қабылдау, қазақ эпосы.

Аннотация. Казахская цивилизация здесь предстает как крупномасштабная форма организации социальной жизни, имеющая большую устойчивость во времени и пространстве, основанная на всеобщей связи индивидов и групп в материальном и

духовном аспектах. Особенное значение приобретают духовные формы общественной взаимосвязи, которые имеют всеобщую значимость и реализуются в необходимых структурных компонентах.

Ключевые слова: казахская цивилизация, мироощущение, казахский эпос

Summary. Resume: Kazakh civilization appears here as a large-scale form of organization of social life, which has great stability in time and space, based on the universal connection of individuals and groups in the material and spiritual aspects. Of particular importance are the spiritual forms of social interconnection, which have universal significance and are implemented in the necessary structural components.

Keywords: kazakh civilization, attitude, kazakh epos.

Начиная с древнейших времен, основанием для самобытности культуры народа были имманентные формы духовности, являющиеся содержанием этой культуры. Поиск внутренней логики казахского самосознания предопределяет саму постановку общих проблем, познавательные подходы к ним и саму предметность этого сознания. Понимание самобытности культуры казахов выражает самостоятельность, качественную определенность общества, что основано на общности и своеобразии жизненных доминант его членов. Здесь слились воедино различные стороны общественного бытия, онтологические и гносеологические аспекты общественного сознания, непреходящие элементы существования и внутренние источники развития. Самобытность оказывается одним из движущих принципов истории, жизненным ядром культуры, стержнем и динамическим принципом развития общества.

Понятие самобытности общества коррелируется с пониманием его специфики, своеобразия, которое непосредственно выражается в области норм и обычаев, ценностей и форм поведения. Здесь зафиксированы ценностно-духовные аспекты жизни людей, отражающие независимую природу, собственные источники развития. Это основано на цивилизационной концепции, восточном универсализме, на изучении дальних и ближних корней генезиса общества, оценке преемственности между прошлым и настоящим, диалоге культур различного времени и пространства. На этом пути стали возможными исторические и смысловые параллели в культуре народа разных времен, объединения сторонников единой культуры на основе идей творчества и патриотизма.

Казахская цивилизация здесь предстает как крупномасштабная форма организации социальной жизни, имеющая большую устойчивость во времени и пространстве, основанная на всеобщей связи индивидов и групп в материальном и духовном аспектах. Особенное значение приобретают духовные формы общественной взаимосвязи, которые имеют всеобщую значимость и реализуются в необходимых структурных компонентах. Социальными носителями этой цивилизации обеспечивается ее целостность, которая предстает как единство духовных ценностей, идей, знаний, ориентации, норм и символов. Именно цивилизация обеспечивает преемственность в развитии общества, его связь с будущим,

подчиняет общество своей динамике, что проявляется в различных периодах формирования, расцвета и застоя.

Казахское общество оказалось основанным на базисности межличностных отношений, стабильности наличных ценностей и весомости духовной регуляции. Оно характеризуется фундаментализмом личностных отношений, которые явно перевешивают экономические отношения. В этом обществе существуют некоторые общие ценности, имеющие непреходящую значимость для его членов. Оно пронизано особыми духовными взаимосвязями, которые выглядят естественными и составляют своеобразный код общения, язык и способ коммуникации, а также форму трансляции символов, имеющих значение для этого общества. Цивилизационный подход позволяет расценить качественное своеобразие общества, специфику его духовного производства, большую значимость в нем культуры по сравнению с экономикой и политикой. Необходимые духовные связи обвивают все здание этой цивилизации и приписывают ему кардинальное отличие от других обществ.

Цивилизация понимается как субстанция, пронизывающая все области и сферы общества, задающая все формы культуры и составляющая духовную основу общества, имеющая определенный механизм утверждения целостности. Все слои населения в той или иной форме оказываются приверженцами тех ценностей и идеалов, которые существуют в данном обществе и воспроизводятся, утверждаются постоянно имеющимся механизмом целостности. Главной оказывается наличная система духовного производства, она более устойчива, чем преходящие факторы материального производства, это позволяет сформулировать самобытность общества, вычленив в нем внутренние источники духовной эволюции, выявить специфику и движущие силы. Уклон в проекцию культуры дает возможность на ее базе и с помощью ее специфических средств зафиксировать постоянный, непреходящий тип социокультурного образования в его неповторимых красках и очертаниях.

Поиск всеобщего начала, присутствующего во всех модификациях развивающейся целостности, приводит к тому, что им оказываются принципы оформления межличностных отношений, существующие достаточно давно и сохранившиеся в исторической памяти. Эти принципы межличностного общения на протяжении длительного времени претерпевают сложную эволюцию, однако сохраняют свой исходный смысл, «концептуальное ядро», а потому и веками оказывают организующее и регулирующее влияние на все духовное производство, в том числе и на общественные отношения. Межличностные отношения фигурируют как основная предметность сознания.

Духовный аспект цивилизации в Казахстане оказался столь весомым потому, что ни экономический, ни политический ракурсы общества не могут исполнить той роли хранителя и транслятора исторической памяти, каковую с успехом выполняет духовная структура. Она позволяет

постоянно воспроизводить исторический опыт, формулирует прецеденты, которым следует общество, является сосредоточием культурного наследия. Духовность задает образцы, «паттерны», которым необходимо следовать, в рамках которых только и можно иметь надлежащую траекторию социального поведения.

Казахская цивилизация занимает свое место в многообразии различных типов социального развития, в плюрализме путей эволюции, когда общество на Востоке и Западе идет различными путями. Эта непохожесть, уход от стереотипов говорят о различных динамиках развития обществ, о многовариантности потенциалов развития, о независимой собственной истории общества Востока, которая выражена в культуре и философии данного общества. Ранее, в отличие от современной постановки проблемы, в мировой истории культуры господствовал европоцентризм, гипостазировавший решение вопроса на Западе и негативно расценивавший восточные версии философии, рецидивы чему существуют и поныне. Согласно этому на Востоке существовала единообразная философия, характерными чертами которой были пессимизм, интровертность, иррационализм, идеализм. Долгие века колониализма отмечены пренебрежительным отношением к восточной мысли ввиду ее инертности и пассивности, что было зарегистрировано в концепции Гегеля. С другой стороны, население Востока в ходе борьбы с колониализмом сформулировало различные способы борьбы с «культурным империализмом», которые были обобщены в разных формах национализма [1].

Этот способ характерен для Востока, ибо здесь не было университетского типа философствования, зародившегося в средние века, как не было и других типов философствования рационалистического толка. Как известно, философия при осмыслении мировоззренческих оснований культуры творит новые смыслы, извлекает эти универсалии из бессознательного, осмысливает их, создает слой философов, т. е. философских понятий и категорий. Однако на Востоке, в связи с преобладанием нефилософских форм рассуждения, эти понятия утопают в традиционных видах текстов, строящихся по типу художественных или религиозных. Это вынуждает строить исследование философских систем в социокультурном контексте, делает упор на вычленении философов в текстах мировоззренческого плана.

Для казахского общества характерно философствование в нефилософских формах на уровне универсалий мировоззрения, которые формируют человеческую деятельность. Здесь философемы утопают в традиционных художественных и религиозных текстах, что побуждает историков философии исследовать философские системы в социокультурном плане, изучать тексты мировоззренческого характера.

В философском отношении важно то, что чем слабее государственность, а она всегда слаба и у казахов, и у протоказахов, тем большее влияние на этническую общность имеет природная среда. Природа все-

гда выглядела для насельников Казахстана как абсолютное и вечное начало, единственная реальность, которая самодеятельна, имеет имманентные причины и факторы существования, располагает основами активности и эволюции. Людям вначале оставалось лишь подчиняться природным закономерностям, постигать их причины и строить на этом бытие себя, избегая природных катаклизмов. Природа здесь выступает как Вселенная, имеющая неисчерпаемые глубины и логику своего существования, которая диктует индивидам формы и способы их бытия.

Архаические времена побуждали человека ежедневно подтверждать свою верность мировоззренческим установкам рода и племени, ибо суровые условия существования не позволяли соплеменникам пренебрегать социальными ориентирами и обычаями, иначе им угрожало изгнание из рода, что означало в подавляющем большинстве случаев верную смерть. Мироощущение становилось явным, миропонимание толкало на вполне определенные поступки, мировоззрение было обусловленным, реальным и ясным. Природа выступала как законченный миропорядок, а человек пока является лишь частью природы.

Кочевое скотоводство, как основной хозяйственно-культурный тип Казахстана, задало основы существования его народа, что вылилось в принципы бытия и осознанные ценности мироздания. Они существуют столь давно, что впитаны в психику казаха на протяжении веков, потому в значительной мере выступают бессознательным образом, хотя могут быть вполне расшифрованы. Это доказывается тем, что в сознании людей часто встречаются элементы, которые не являются личностными, их нельзя объяснить собственной жизнью индивида, они кажутся коренными, врожденными и унаследованными нормами человеческой психики.

Эти архаические пережитки составляют статус психики человека, его основу с коллективными образами и мифологическими темами. Мифы постоянно присутствуют в мыслительном аппарате людей как базисное знание, не случайно они фигурируют как архетипы или прообразы, оказывающиеся сознательным выражением этих образов и тем. Длившееся тысячелетиями кочевое скотоводство задало темы: степь, батыр, конь, кочевье, теплые южные края, ждущая невеста и многое другое, которое было продиктовано не столько непосредственно самими производственными отношениями, сколько наличной культурой общества.

Непосредственная близость казахов к реалиям бытия, чувственное отношение к наблюдаемому и воспринимаемому миру, укорененность в этом бытии выразились в понимании времени, пространства, внутреннего мира человека, иных миров существования, смысла бытия, нравственных устоев. Все это имеет реальные корни в общественном бытии казахов, отсюда проистекает национальный образ мира, мировоззрения, которое нельзя спутать ни с одним миропониманием.

Обращение к истории культуры казахов позволяет понять то место, которое в ней занимает понятие менталитета этноса, т.е. коллективно

формируемого в обществе строя мышления и психики, который присутствует у всех членов этого общества и проявляется на индивидуальном уровне. Этот «феномен» культуры играет решающую роль в социальном поведении каждого, ибо, будучи заложенным в нем, он задает ему траекторию общественного движения, ориентируется в многообразном мире, задает основу выбора спектра объективно имеющихся возможностей. Если на уровне бессознательного выбор совершается на базе архетипических форм и проявляется в инстинктах и импульсах, то менталитет диктует ориентир выбора на основе «генного поведения», совокупности навыков и привычек, заданных в ходе воспитания, образования и т. д.

Взгляды древних казахов на мир, своеобразие их мироощущения отражает мифология. Мифологическое мышление является ранней стадией эстетического отношения к миру. В казахском фольклоре воплощены мифологемы о миростроении (прекрасном, гармоничном или безобразном, возвышенном или обыденном), тесно связанные с условиями жизни обитателей степей. В небесный мир они переносили свою земную ориентацию в пространстве и времени, населяли его животными из своего реального окружения. Природный мир, чувственно воспринимаемый, – одно из оснований, на которых выросло национальное мироощущение кочевника. У каждого народа есть свой ландшафт, в восприятии которого преломляются его культурные традиции (степь и горы).

В древнем казахском искусстве степь – образ земного бытия, горы – символ величия.

Вода – царство мертвых. Кочевая стихия дарила ощущение разнообразия, способствовала открытости, закреплению деятельного начала как элемента мировосприятия. Поэтому «человек – центр необъятного мира, не крохотная точка, затерявшаяся в нем, а его часть, такая же необъятная и могущественная, как вечное небо, безбрежные степи, просторы, которые не охватишь разом» [2, с. 17].

Главной темой искусства, источником наслаждения, переживания прекрасного (или ужасного) остается природа. Свообразие мироощущения того времени этносом выразилось в эволюции фольклорного сознания. Возникает древнейший литературный жанр – эпос, идеализирующий человека как носителя исключительной энергии и силы, как героя. Многовековой процесс возникновения и эволюции эпических форм казахов охватывает период патриархально-родового строя (включая феодальный). Эпическое искусство космологично, изображение общего, целого в нем преобладает, личность не индивидуализирована, не противопоставлена природе, родовой общности, этносу, традиции [3]. Мифология, питавшая эпос, ориентировала на целостность бытия, гармонию человека и природы, человека и мира.

В эпосе все фантастическое изображается как реально существующее. Чувственно воспринимаема первооснова бытия – стихии воды, земли, воздуха, огня, они порождают космическую и природную целост-

ность, а каждое природное явление отражает гармонию или дисгармонию космоса. В казахском эпосе отсутствует разделение пространства и времени. Особенности эпического мироощущения раскрываются в самой грандиозности образов.

Казахский эпос стал своеобразной энциклопедией жизни кочевничества, изображением реальных событий жизни этноса, нравов, обычаев. В эпическом жанре непосредственные черты жизни, мировосприятие приобрели характер универсально-типический. Используются многомерные структуры художественно-образного освоения мира, метафорические, аллегорические, мифологические приемы. Жизнь и природа поэтизированы.

Литература

1. Акатаев С. О специфике культуры кочевья // Кочевники. Эстетика. – Алматы, 1993.
2. Жирмунский В.М. Тюркский героический эпос. – Л., 1974.
3. Масанов Н. Феномен кочевого общества казахов // Культурные контексты Казахстана: история и современность / Сост. А. Кодар, З. Кодар. – Алматы: Ниса, 1998. – С. 46-55.

Б.М. Нарбаева

Павлодар педагогикалық университетінің студенті,

Ғылыми жетекші: Ж.К. Сағынтаева

PhD доктор, доцент

ЖАЗБА ЖҰМЫСТАРЫ – ОҚУШЫЛАРДЫҢ ФУНКЦИОНАЛДЫҚ САУАТТЫЛЫҚТАРЫН ДАМУ ЖОЛЫ

Summary. Мақалада қазақ тілі пәні бойынша жазба жұмыстардың негізгі мақсаты, қызметі ашылып, сипатталады. Жазба жұмыстар тек алынған білімді бақылау, бекіту мақсатында алынбайды. Олардың әрқайсының өз ішінде көп түрі бар және өзіндік қызметтері белгіленген.

Жазба жұмыстары оқушылардың алған білімдерін қаншалықты меңгергендігін бақылау және бекітумен қатар ойлау, сөйлеу, сыни көзқарас білдіру, бағалау, көркем, жүйелі сөйлеуге икемдеп, дағдыландырады. Яғни кез келген ортада өзіндік ойын айтып, қарым-қатынасқа түсу қабілеттерін қалыптастырады. Оқушылардың функционалдық сауаттылықтарын арттыру мүмкіндіктері жасалады. Зерттеуде жазба жұмысының осы қызметтері ғылыми дәйектермен жан-жақты жеткізіледі.

Тірек сөздер: жазба жұмыстар, функционалдық сауаттылық, терме диктант, ескерту диктант, көркем жазу, мазмұндама, шығарма.

Аннотация. В статье раскрываются и описываются основные цели, задачи и функции письменных работ. Письменная работа проводится не только с целью контроля или закрепления полученных знаний. Каждая из них имеет множество типов и выполняет свои функции.

Письменная работа наряду с тем, что контролирует и закрепляет уровень знаний учащихся, также обучает и развивает навыки мышления, речи, критического мышления, оценивания, художественной, систематической речи. Таким образом,

формирует способность выражать свою мысль и общаться в любой среде. Создаются возможности повышения функциональной грамотности учащихся. В исследовании эти функции письменной работы подробно представлены с научными доказательствами.

Ключевые слова: письменная работа, функциональная грамотность, выборочный диктант, предупреждающий диктант, художественный диктант, изложение, сочинение.

Summary. The article reveals and describes the main goals, objectives and functions of written works. Written work is carried out not only for the purpose of monitoring or consolidating the acquired knowledge. Each of them has many types and performs its own functions.

Written work, along with the fact that it controls and consolidates the level of knowledge of students, also teaches and develops the skills of thinking, speech, critical thinking, assessment, artistic, systematic speech. Thus, it forms the ability to express one's thoughts and communicate in any environment. Opportunities are created to improve the functional literacy of students. In the study, these functions of writing work are detailed with scientific evidence.

Keywords: written work, functional literacy, selective dictation, warning dictation, artistic dictation, presentation, composition.

Оқушы қазақ тілінде дұрыс байланыстырып сөйлесін десек, ол дұрыс, қатесіз жаза да білу қажет.

Қазақ тілінен жазба жұмыстарын жүргізу барысында оқушылар тіл байлығын молайтып, жеке сөздердің басын біріктіріп, құрама сөз, сөз тіркесін жасауға, сөз тіркесінен сөйлем құрауға, сөйлемдерден күрделі ойға мәтін құрай отырып, әңгіме, мазмұндама, шығарма жазуға үйренеді. Бұл – өте күрделі мәселе. Оқушы сауатты жазуға ғана үйреніп, дағдыланбайды, сонымен қатар терең ойлауға, салыстырып, өзіндік пікір айтуға, сыни көзқарас білдіруге, шешен сөйлеуге, көркем ойлауға үйреніп, қалыптасады. Алатын тағылымдық жағы да орасан. Жазба жұмыстарының түрі көп. Оларды мұғалім өзінің ұстаздық шеберлігімен тиімді қолдана білсе, көп мақсаттарға қол жетпек.

«Жазу» дегеннің өзі – тыңғылықты іс-әрекеттің түрі дегенді білдіреді екен. Жазу – адам баласының көрікті ойларының бірі. Жазу арқылы:

- жүйелі ойлау қабілеті оянады;
- сауатты сөйлеу, жазу қабілеттері ашылады;
- Сөздік қоры толығады [1,23].

Диктант жұмысының мақсаты – өткен материалдарды қайталап, одан алған білімдерін, сауаттылықтарын бақылау болып табылады [2,65]. Диктанттың бірнеше түрі бар, олардың өздеріне тән мақсаттары көзделген. Мысалға терме диктанты – белгілі бір ережелерге негізделіп жүргізіледі. Мұғалім алдын ала қандай ережеге көңіл аудару керектігін ескертеді. Оқушылар мұғалім оқып тұрған мәтіннің барлығын жаза бермейді, оған ескертілген ережеге сәйкес сөздер мен сөз тіркестерін саралап жазады. Бұндай жұмыс әрі өтілген тақырыпты бекітеді, әрі есту,

есте сақтау, көзбен көрмей, тыңдау арқылы ажырату, қырағылық қабілеттерін ұштайды.

Ескерту диктантында кеше, бүгін ғана өтілген тақырыптар емес, оған дейін өтілген барлық материалды қамтып, оқушылар бақылау диктантына сай мәтінмен жұмыс жасайды [2,74]. Яғни оқушылар өткен тақырыптарын есіне түсіріп, сауаттылық таныту керек. Ол терең, жан-жақты білімділікті қажет етеді. Бұл сынақтан жауапкершілігі мол, саналы бала өтеді. Үйрету диктантында таныту, үйрету, жаттықтыру, дағдыландыру, меңгерту мақсаттары көзделеді. Мұнда жаңа ғана өтілген немесе екі-үш күн бұрын өтілген материалдарға тән ерекшеліктерді жете меңгертуге арналған тапсырмалар қарастырылады. Мұғалім оқушыларға қандай сұрақ беретінін алдын ала ойланып, қосымша материалдарын соған орай дайындап алуы тиіс, сонда жұмыс нәтижелі болмақ. Яғни сыныптағы оқушылардың білім олқылықтарын танып, жеке, топтамамен тапсырмалар әзірлеу керек. Бұл диктант түрінің тағы бір ерекшелігі – оқушыларды ойлануға, ізденуге, өз ойларын салыстыру әдісі бойынша дәлелдеп айта білуге төселдіреді. Бұл оқушыларды құлшындырып, өз ісіне деген сенімділігін арттырады. Үйрету диктанты оқушыларды сауатты жазуға ғана баулып қоймайды, мәнерлеп оқу машығын қалыптастыруға көп септігін тигізеді [2,75-76].

Диктанттардың қай түрін жазғанда да оқушылар көркем жазу мен грамматикалық талдауға жаттыққандық байқату керек.

Диктант жұмысы білім алушыларды әрдайым грамматикалық алған білімдерін қайталап, пысықтап дағдыға айналдыруға көмектеседі. Білімді кез келген жерде сауатты жазып, сөйлеуде пайдалануға икемдейді. Сондай-ақ диктанттың шығармашылық түрі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға бағытталған.

Диктант жұмысына қойылатын талап көп. Жұмыста тек мәтін оқып, соны жазып шығу емес, мәтін таңдағанның өзінде оның білімділік, танымдық, тәрбиелік мәніне көңіл бөліну керек.

Мазмұндама жаздыру арқылы оқушылар оқыған мәтінді қабылдап, сол қабылдағандарын қайта жаңғыртуы тиіс және естерінде қалған мәліметтерді өз сөздерімен жазып беруге дағдыланады, сөз тіркесін құру, сөйлем құрау шеберлігіне жаттығады [2,93].

Оқушы жазған мазмұндама мәтініне мынадай талаптар қойылады:

- 1) оқушының өз ойы болуы;
- 2) өз жанынан қосымша оқиға қосуы;
- 3) өздігінен қорытынды жасау;
- 4) мәтін формасын өзгерте мазмұндау, яғни I жақ, осы шақ формасындағы мәтінді III жақ, өткен шақ формасында немесе керсінше мазмұндау;
- 5) қысқарта мазмұндау, яғни берілген мәтіннің тек түйінді, негізгі мәселелерін ғана мазмұндау, қажетсіз деп табылған детальдарды қысқарту;

6) кеңейте мазмұндау, яғни мәтін мазмұнына байланысты дәйексөз келтіре отырып мазмұндауы;

7) берілген мәтін мазмұнына лайықты ой қорытындысын жасау [2,94].

Мазмұндама жұмысын жазуда оқушылар мәтін мазмұнын қабылдау және ондағы оқиғаға өз басынан өткен ұқсас оқиғаны үйлестіре алу, олардан қорытынды шығару әрекеттерін атқаруға үйренеді, мәтін мазмұнының негізгі идеясын ұғынып, нақты мәселені бере алу, соған сәйкес дәйексөз, нақыл сөздерді ыңғайластырып қолдана білу, сыни көзқараспен қарап, бағалау, өз шешімін айту сияқты қабілеттерді меңгереді, дағдыланады.

Шығарма жазуда оқушы өзіндік ой-пікірі, көзқарасы тұрғысында терең талдап, пайымдауы, көркем тілмен әсерлі, жүйелі баяндауы талап етіледі [2,110]. Жазба жұмыстарынан оқушының ой-өрісі, білімі, сауаттылығы бірлен байқалады, ал ауызша жауаптан оқушы білімін бірден көру қиын.

Сонымен қатар кейінгі жылдары белсенді қолданысқа енген жазба жұмысының эссе түрі бар. Ол – белгілі бір қатаң талап қойылмайтын, еркін түрде жазуға болатын жұмыс. Автор кез келген мәселе, ойға өзіндік көзқарасын, сын көздік бағасын беруге құқылы. Тақырыпты ашуда метатанымдық білігін шебер пайдаланып, шығармашылық қабілеті жоғары деңгейде, эссенің жазылу стильдеріне қарай ой өрімдерін, сөз оралымдарын ұтымды қолданып, ойын жүйелі, бірізділікпен жеткізу керек [3,46].

Жазуға үйрену үшін қажетті жағдайлардың бастылары:

1. Жазылатын сөздің мағынасын, мәнін анықтау. Мұғалім көшіруге ұсынған немесе оқып айту арқылы жаздыратын сөздерінің, сөйлемінің, мәтіннің мағынасын оқушылардың анық түсінгеніне көз жеткізгеннен кейін ғана жаздырғаны жөн.

2. Сөздің айтылуына және жазылуына, грамматикалық формасына мұқият көңіл аудару; жазғандарын саналы түрде есте ұстауға жағдай жасау: оқы, ойлан, есіңе жазып ал, тыңда, зейін аудар, т. б.

Жіберілген қателермен жұмыс жасау: жазғаныңды тексер, түзет, қайта жаз, осыған ұқсас мысал ойлан, т. б. оқушылардың белсенділігін көтеру және өздіктерінен жұмыс жасауға баулу.

3. Сөйлем мен сөзді талдау жұмысын жүйелі түрде жүргізіп отыру: салыстыру, талдау, жинақтау жұмыстары, «неге?» сұрағын көбірек қою.

4. Сөйлеу әрекетінің бірде-бір жағын естен шығармау керек: дыбыстық-әріптік талдау, сөз құрамына жаттығу, сөз таптары бойынша, синтаксис және байланыстырып сөйлеуге үйрету жұмыстары. Орфографиялық жаттығуларды (көшіру, диктант) сөйлеу жаттығуларымен (мазмұндама, шығарма) кезектестіріп өткізу.

5. Грамматикалық жаттығуларды сөздік-орфографиялық жаттығулармен кезектестіру.

Орфографиялық дағдыға төселуіне қарай, ереженің оқушы үшін мәні өзгереді. Мысалы, алғашқы кезде бала ережеге мұқтаж болса, бірте-бірте сауатты жазуға жаттыққан сайын оның мәнділігі жойыла бастайды. Оқушы жазуға дағдыланған кезде оған ереженің мүлде қажеті бола қоймайды.

Әдебиеттер

1. Кочетова Л.А. Обучение студентов письменному информационному общению в свете межкультурных различий // Межкультурная коммуникация и СМИ: Материалы междунар. науч.-практ. конфер. – Барнаул: Алт. гос. ун-т, 2010. – 210 с.
2. Түсіпова Қ.Д. Қазақ тілін оқыту (жазба жұмыстары). – Павлодар: Brand Print, 2010. – 129 б.
3. Вторушина Н. Ю. Письмо и письменная речь в обучении иностранному языку // Альманах современной науки и образования. – Тамбов: Грамота, 2010. – №1(32). – В 2 ч. Ч. 2. – 156 с.
4. Кабдуллина Орфография мен орфоэпия // «Қазақ тілі мен әдебиет» журналы. – 2003. – №1. – 41-44 беттер.
5. Құрман Н.Ж. Қазақ тілін оқытудың әдіснамалық негіздері: Монография. – Астана: Тіл комитеті, Ш. Шаяхметов атындағы тілдерді дамытудың республикалық үйлестіру-әдістемелік орталығы, 2008. – 160 б.

Д. Нурғалиева

студент, Павлодар педагогикалық университеті

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Жетпісбай

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

АУЫЗША ШЕТ ТІЛДІК ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСТЫ ОҚЫТУДА ОҚУ-СӨЙЛЕУ ДАҒДЫЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ

Аңдатпа. Бұл мақала бастауыш мектеп оқушыларын ауызша шет тілдік қарым-қатынасқа оқытуда оқу-сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға арналған. Оқу – сөйлеу дағдыларын қалыптастыру бұл шетел тілін оқыту процесінің маңызды компоненттерінің бірі. Оқу – сөйлеу дағдыларын қалыптастыру бастауыш сыныпта қандай тәсілдер, әдістер қолдануға болатынын арналған. Жалпы оқушылардың оқу-сөйлеу дағдыларын дамыту – шетел тілін оқыту процесінің ең негізгі деп айтуға болады.

Тірек сөздер: оқушылар, тіл, әдістер, тапсырмалар, бастауыш, оқу, сөйлеу.

Аннотация. Данная статья посвящена формированию учебно-речевых навыков в обучении младших школьников устной иноязычной коммуникации. Формирование учебно-речевых навыков это одна из важнейших составляющих процесса обучения иностранному языку. Формирование учебно-речевых навыков предназначено для того, какие приемы, методы можно использовать. В целом можно сказать, что развитие учебно-речевых навыков учащихся является одним из основных в процессе обучения иностранному языку.

Ключевые слова: ученики, язык, методы, задания, начальный класс, чтение, говорение.

Summary. This article is devoted to the formation of educational and speech skills in teaching primary school students oral foreign language communication. The formation of

educational and speech skills is one of the most important components of the process of teaching a foreign language. The formation of educational and speech skills is designed to determine what techniques and methods can be used.

Keywords: Students, language, methods, tasks, elementary, reading, speaking.

XXI ғасыр мәдениетін қалыптастырудың міндеті – білім беруді мектеп пен қоғам алдында тұрған маңызды мәселелермен үйлестіру. Жалпы білім беретін мектептердегі шетел тілдерінің мазмұны анықталып, оған қойылатын талаптар анықталды. Шетел тілін оқыту ана тілін үйрету сияқты маңызды. Егер қазақ тілі мемлекеттік тіл ретінде анықталса, онда ағылшын тілі ұлтаралық қатынас тілі болып табылады.

Ағылшын тілі біздің өміріміздің бір бөлігіне айналды. Егер бұрын ағылшын тілін үйрену тек мектеп пәні ретінде оқу функциясынан туындаған болса, енді ағылшын тілін оқып, білу жарқын болашаққа апаратын жол сияқты. Шетелде оқып жүрген кезден бастап шетелдегі беделді университеттердің дипломдары кез-келген азамат үшін жарқын болашаққа жол ашады.

Қазақстан Республикасының Президенті Нұрсұлтан Әбішұлы өзінің халыққа жолдауында: «мектептердің және, сәйкесінше, мұғалімдердің міндеті – елдің бәсекеге қабілетті азаматтарын даярлау және тәрбиелеу», – деген болатын [1.Б.2].

Оқушылардың шетел тілінде сөйлеу қабілетін арттыру – мектептегі барлық мазмұнның басты мақсаты. Шетел тілі арқылы оқушылар әлемді таниды, өздері оқып жатқан елдің мәдениеті мен өмірімен танысады. Шетел тілін ана тіліңмен бірге үйрену – болашақта білім алудың және шетелде жұмыс істеудің кепілі. Қазіргі жаңартылған оқу бағдармаласына сәйкес – мектепте бірінші сыныптан бастап шетел тілі оқытылады.

Мұның бәрі гуманитарлық білім деңгейін көтеруге, сондай-ақ тұлғаны қалыптастыруға қажетті ұлтаралық және мәдениаралық ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған.

Біріншіден, шетел тілі пәні – бұл әлемге қосымша «терезе», өмірдің, ғылымның және өнердің түрлі салаларында білімді толықтырудың құралы, ол жалпы білім беру үшін маңызды, әр түрлі бағыттағы іс-әрекеттерді қолдау құралы еңбек және қоғамдық өмір. Шетел тілі сабақтары басқа пәндер бойынша: қоғамтану, әдебиет, музыка, тарих, география және бейнелеу өнері бойынша алған білімдері мен түсініктерін кеңейтеді.

Қазір барлық мектептерде үштілділік ағылшын тілін оқыту деңгейін көтеру үшін енгізілді. Яғни, мектепте оқылатын барлық пәндер, дәлірек айтсақ, терминдер үш тілде айтылады, оның бірі – ағылшын тілі. Ол да жаңартылған бағдарламаның бір тарауы, ол тараудың болуы – ағылшын тілінің мектепте оқытылу маңыздылығын көрсетеді. Оның үстіне, егер бұған дейін шет тілін үйрену орта деңгейден басталса, қазір балалар ағылшын тілін бірінші сыныптан бастап үйренеді. [2.Б.12]

Сонымен, жалпы білім беру мен кәсіптік лицейлерді дамытудың қазіргі кезеңінде жаңғыртудың негізгі бағыты, бірінші кезекте, жалпы білім беру және кәсіптік білімді меңгеру сапасын арттыру, мектеп бітірушілерінің практикалық және шығармашылық дайындығын қамтамасыз ету. Жалпы білім беру пәні ретінде шет тілі оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамытуға өз үлесін қосуы керек. Шетел тілін оқыту оқушылардың шығармашылық қабілеттерін, оқу және даму әлеуетіне ие бола отырып, шет тілін тек практикалық оқу мақсатына жету арқылы жүзеге асыруға болады, яғни оқушы шетел тілдік коммуникативтік және когнитивтік белсенділік кезінде (тыңдау, сөйлеу, оқу, жазу) білім беру қабілетін кеңейтеді, ойлау, есте сақтау, сезім мен эмоцияларды дамытады; егер шетел тіліндегі қарым-қатынас барысында адамның әлеуметтік-құндылық қасиеттері қалыптасса: дүниетаным, моральдық құндылықтар мен сенімдер, мінез-құлық ерекшеліктері.

Ағылшын тілі сабағында оқушылардың тілін дамыту, білім – білік дағдыларын қалыптастыру, сөйлеуге деген қызығушылығын, белсенділігін арттыру мақсатында жүргізілетін жұмыстарға төмендегідей әдістерді жатқызуға болады:

1. Ауызша әдіс – теория және фактіге негізделген білімді қалыптастыруда, үй тапсырмасын және жаңа сабақты пысықтауда, ережелерді қайталауда пайдаланылады.

2. Көрнекі әдісті – бақылау қабілетін дамыту, оқылатын мәселеге ықыласын көтеру және оқу материалының мазмұнын көрнекілік арқылы түсіндіруде қолданылады

3. Практикалық әдіс – практикалық іскерлік пен әдетті дамыту үшін және тақырып мазмұнына сәйкес практикалық жұмыстарды жүргізу үшін түсіндірілген материалды оқушылардың қаншалықты меңгергенін бақылау үшін пайдаланылады.

4. Іздену әдісі – өзінше ойлануды және зерттеу қабілеттерін дамыту үшін оқушыларды тақырыпты проблемалық оқытуға әзірлеуде қолданылады

5. Индуктивтік әдіс – қорытынды жасау қабілетін дамыту күрделендіре оқыту үшін, ойлау қабілетін қалыптастыру үшін пайдаланылады

6. Өзіндік жұмыс әдісін – оқу әрекетінде жұмыс істеуде қабілетті дамыту және оқу еңбегінде дағдыны қалыптастыруда жеңіл тақырыптарды өз бетінше дайындауға, дидактикалық материалдармен тиімді жұмыс жасай білуге баулу үшін қолданылады

7. Ойын әдісі – оқушының сабаққа деген қызығушылығын оятып, белсенділіктерін арттыра түседі, сонымен қатар оқушылардың сөйлеу – білік дағдыларын қалыптастырады.

Аталған әдістерді пайдалана отырып түрлі тапсырмалар мен жаттығуларды, теориялық мәселелер мен қағидаларды меңгерту тиімді болып табылады. Сонымен қатар, ағылшын тілінде сөйлеу дағдыларды дамыту үшін түрлі іс-шаралар ұйымдастыруға болады. Шетел тілі пәні

бойынша оқушылар ережелер мен түсініктердің анықтамаларын жаттап қана қоймай, оларды саналы түрде практикада қолдана білуі керек. Теориялық білімді әр түрлі тапсырмалар мен жаттығулар арқылы нығайтуға болады. Мысалы, белгілі бір мәтінмен жұмыс жасау үшін келесі жаттығулар берілген.

Тапсырмалар: дауыс ырғағын сақтай отырып, мәтінді қатесіз оқу; мазмұнын түсіну; тірек – сызба түрінде әңгімелеу; мазмұнды түсінуге сәйкес сурет салыңыз және сипаттау.

Жаттығудың келесі түрі – сөйлеуге үйрету. Диалог барысында оқушылар сұрақ-жауап, мәлімдеме, нұсқау және т.с.с қарапайым әрекеттерді орындай алуы керек. Балалар жекелеген элементтерден жаңа, тұтас жағдай жасай білуі керек. Оқушылар жалпы нақты сұрақтар қоя білуі, әр түрлі сұрақтарға жауап беруі, пікір білдіруі, бір нәрсемен келісуі немесе келіспеуі керек. Оқушылар қарқындарын арттыру керек және әр оқушы екі жолда сөйлеуі керек.

Қазіргі кезде пән мұғалімдеріне кеңінен қолданылатын тілдік жаттығулардың бірі – «Қыздыру» жаттығуы. Тілдік практиканың мақсаты – сабақта бетбұрыс жасау. Мұғалімнің тілдік практика кезіндегі жылы дауысы, ойластырылған сұрақтары мен тапсырмаларды дұрыс жоспарлауы мұғалім мен оқушы арасында жақсы қарым-қатынас тудырып, келесі сабақтың нәтижесін арттырады[3.Б.31].

Оқуды ерте оқыту әдістемесі ұзақ тарихқа ие. Қазіргі уақытта әдістемелік әдебиеттерде біз әдістердің үлкен таңдауын кездестіреміз, мысалы, шетелдік әдістерде мұндай әдістер белгілі: Доман әдісі, онда балалар белгілі бір мөлшерде сөздерді оқып үйреніп, оқу ережелерін өздері шығарады; Мур интерактивті әдісі, мұнда жазу машинкасы дыбыстар шығарады; Монтессоридің өзіндік жұмыс әдісі, оған сәйкес балалар өздерін үйретеді, ал ересектер бұл үшін оңтайлы жағдай жасауы керек; Питман алфавиті, мұнда ағылшын алфавиті 44 әріпке дейін кеңейтіліп, әр әріп тек бір жолмен оқылатындай және барлық сөздер жазылғандай оқылатын болады, ал оқуды меңгерген кезде әріптер қарапайым және басқаларымен ауыстырылады. Отандық әдіснамада, жоғарыда айтылғандардан басқа, оқудың қойма қағидатына негізделген Зайцев әдісі, когнитивті-коммуникативті әдіс, мұнда тілді оқыту фразеологиялық бірліктерге негізделген және т.б.

Ғылыми әдебиеттерде оқудың техникасын оқыту әдістерінің әр түрлі классификациясын табуға болады. Әдіскерлер оқу техникасын оқыту әдістемесін екі негізгі типологиялық ерекшелікке негіздейді [4. Б.21]:

- 1) оқуға негіз болатын түпнұсқа тіл бірлігі (әріп, дыбыс, сөз, сөйлем немесе мәтін);
- 2) оқушылардың жетекші танымдық іс-әрекетінің түрі (талдау, синтез).

Егер оқу техникасын оқыту әдістемесін жасау бастапқы тілдік бірлікке негізделген болса, онда келесі оқыту әдістері бөлінеді: әріптік, дыбыс; силлабикалық әдістер; тұтас сөз әдісі; синтетикалық; аналитикалық және синтетикалық [5. Б.8]

Батыс әдіснамалық әдебиеттерінде ғалымдар оқу техникасын оқыту әдістемесінің сәл өзгеше классификациясын ұсынады. Батыс типологиясының негізінде түпнұсқа тілдік бірлік жатыр. Ғалымдар мыналарды ажыратады[6. Б.43]:

– Алфавит әдісі (alphabetic method). Балаларға олар көрсеткен әріптер мен дыбыстарды атауларын сұрайды;

– Дыбыстық әдіс (phonic method). Балаларға дыбыстарды, транскрипция белгілерін, транскрипцияда жазылған сөздерді оқуға кеңес беріледі.

– Толық сөздер әдісі (look and say method). Оқушыларға тұтас сөздің суреті ұсынылады, онда зерттелген әріп немесе әріптер тіркесімін графикалық түрде бөліп көрсетуге болады, содан кейін талдау бойынша басқа сөздерді оқуға кеңес беріледі;

– Толық сөйлем әдісі (sentence method). күрделі сөйлемдер ажыратылатын қысқа сөйлемдер арқылы оқуға үйрету болып табылады. Мысалы, оқушыларға сөйлемді оқып, сөздіктен белгісіз сөздердің транскрипциясын табуға кеңес беріледі;

– Әңгімелеу әдісі (whole language method). Оқушыларға белгілі бір тақырып бойынша мәтін оқуды көздейді, оның ішінен қиын оқылатын сөйлемдер, сөз тіркестері, сөздер ажыратылып, оларды оқудың ережелері анықталады.

Кіші жастағы оқушылардың есте сақтауы үшін көп уақыт қажет, ал бастауыш мектепте жаттайтын лексикалық бірліктер бүкіл оқу кезеңінде олардың жадында сақталады. Бұл жады өте нашар балалар да, тоғызыншы сынып оқушылары бола тұра, бастауыш мектепте оқыған өлеңдері мен рифмаларын есте сақтап, айта алатындығын растайды.

Сонымен, бастауыш мектеп жасындағы балалардың жас ерекшеліктері оқу процесін дұрыс ұйымдастыра отырып, оқу техникасын қалыптастырудың қолайлы жағдайына айналуы мүмкін. Атап айтқанда, түрлі-түсті көрнекі материалдарды пайдалану, жарқын бейнелер арқылы түсіндіру, жұмыс түрлерінің жиі өзгеруі және қайталануы.

Ағылшын тілі – бастауыш және орта мектептерде міндетті пән. Осы кезеңде оқушылар ағылшын тілі бойынша базалық білімдерге ие болып, алфавитпен танысады, сөздік қорларын кеңейтеді және қысқа мәтіндерді оқуды үйренеді.

Мектептерде ағылшын тілін оқыту әдістемесі әрдайым бірдей және ол Білім министрлігі бекіткен оқу бағдарламасына негізделген [7.Б.42].

Бастауыш сынып оқушыларының оқу – сөйлеу дағдыларын дамыту барысында бірқатар қиындықтарды жеңу керек. Бұл оқудың қазақ тілінен өзгеше графикалық белгілер жүйесін игеруді, дыбыстық-әріптік

және әріптік-дыбыстық корреляция дағдыларын қалыптастыруды қамтитын оқу техникасын дамытумен байланысты қиындықтар болуы мүмкін. Рецептивті дағдыларды игеру сәтті болады, егер ол өндірістік жұмыстармен қатар жүрсе, сондықтан балаларға кодтың екі нұсқасын: жазбаша және баспа түрінде үйрету ұсынылады. Дауыстап оқу техникасында жұмыс істеуге үлкен көңіл бөлу керек, өйткені тәрбиелік іс-әрекеттер алдымен сыртқы сөйлеуде қалыптасады, содан кейін ішкі сөйлеуге ауысады. Мазмұнын дәлірек түсіну үшін кіші мектеп оқушыларын сөз тіркестерін, тіркелген сөз тіркестерін, тұтас сөйлемдерді толық қабылдау кезеңіне жеткізу маңызды (сөзбе-сөз оқу мазмұнды түсінуді баяулатады). Оқу техникасын дамытуда ақыл-ой жұмысы лексикалық формаларды мағыналық тануда жүреді, сондықтан оқу техникасы жаңалық элементтерімен таныс материал бойынша оқытылуы керек [8.Б.26].

Ағылшын тілін ерте жастан оқытудың мақсаты – оқушылардың ағылшын тілінде қарым-қатынас жасай алу негіздерін меңгеруі болып табылады. Ерте жастан ағылшын тілін оқыту оқушылардың коммуникативті даму біліктілігін арттырады, оқушылардың қызығушылығын оятуға мүмкіндік береді, бірден көп тілдерде сөйлеуге мүмкіндік алады.

Ал әлемдік тіл ретінде бейресми түрде орныққан ағылшын тілін меңгеру ұлттың бәсекеге қабілеттілігін шыңдай түседі. Қазір ағылшын тілін білу – уақыт талабы.

Тілді үйрену сабақтарында оқушылардың тыңдау, оқу, жазу, сөйлеу дағдыларын дамыту сабақ барысында жүзеге асып отыруы тиіс және жазудан гөрі оқушылардың тыңдап түсінуіне, сөйлеуіне көбірек назар аударылады, өйткені бұл жаста балалардың көбі есту, көру арқылы есте сақтайды. Бастауыш сыныпта ата-аналардың көмегі де өте маңызды. Егер олар бүгін сабақта үйренген сөздерін күнделікті үйде қайталап отырса, келесі сабақта балалар оны ұмытпай еркін қолданатын болады. Бірақ өкінішке орай ата-аналар арасында «ағылшын тілін білмейміз, көмектесе алмаймыз» деушілер көп. Бұндай жағдайда интернетті қолдануға, сөздіктерді пайдалануға болады.

Оқу – бұл жазбаша сөйлеуді қабылдау мен түсінуден тұратын қабылдаушы сөйлеу әрекеті. Ақпаратты оқығанда визуалды канал арқылы келеді, сондықтан көрнекі сезімдер оқуда шешуші рөл атқарады. Оқу зерттелген мәтінді ішкі сөйлеу түрінде (өзіне) айтуымен қатар жүреді, дауыстап оқығанда толық сөйлеуге айналады. Қозғалтқыш сезімдері оқуда маңызды рөл атқарады. Оқырман өзін естиді, сондықтан есту сезімдері оқудың міндетті элементі болып табылады. Олар өздерінің оқудың дұрыстығын бақылауға мүмкіндік береді және қажет болған жағдайда қателерді түзетеді.

Шетел тілі сабақтары көбінесе: мұғалімнің өзі жаңа лексиканы немесе грамматиканы айтуға (оқиды), ережені түсіндіреді немесе аудиожазбаны қолдануға негізделген. Әрине, сабақта шетел тілін

білетіндер жазған аудио материалдарды қолданған жөн. Мұндай материалдар шет тіліндегі әр оқу-әдістемелік жинаққа қоса беріледі. Ана тілінде сөйлейтін адамның сөйлеуі мұғалімдікінен айтарлықтай ерекшеленеді, балалар тек бір акцентті естуге дағдыланады және нәтижесінде шетелдіктер жазған материалдарды тыңдау кезінде ғана емес, сонымен қатар басқа мұғаліммен сөйлесу кезінде қиындықтар туындайды! Сондай-ақ, сөйлеушінің визуалды қабылдауы сияқты аспектке назар аударғым келеді: мұғаліммен сөйлесу кезінде оқушы мұғалімнің сөзін естіп қана қоймай, оның артикуляциясын байқайды, бұл қабылдауды айтарлықтай жеңілдетеді, ал аудиожазбада мұндай мүмкіндіктен, сондай-ақ телефонмен сөйлесуден айырылады. Сонымен, бастапқы кезеңде шетел тілін оқыту кезінде есту қабылдауының әртүрлі түрлерінің сәтті үйлесуі болашақта баланың шет тілімен қарым-қатынасындағы қиындықтарды жеңілдетуге көмектеседі [9.Б.32].

Оқу – сөйлеу дағдыларын қалыптастыру – бұл шетел тілін оқыту процесінің маңызды компоненттерінің бірі. Оқу процесі және оның нәтижесі – ақпарат алу – адамдардың коммуникативті және әлеуметтік өмірінде үлкен маңызы бар. Бұл адамдардың өмірдің әртүрлі салаларында алған тәжірибесінің берілуін қамтамасыз етуге көмектеседі, ақыл-ойды дамытады. Оқу шеберлігі ең дамыған және әлеуметтік құнды адамды қалыптастырады.

Оқудың бірнеше түрлері бар. Қайталау оқуы: осы материал оған қызықты ма екендігі туралы шешім қабылдау үшін материал тақырыбының жалпы идеясын оқитын адам. Кіріспе оқу: мәтінді бір рет оқып, автордың негізгі идеясын анықтау. Оқуды үйрену мәтіндегі барлық ақпаратты толық және дәл түсінуді және оны талдауды білдіреді. Іздеу оқылымы жаңалықтарды, көлік кестесін және т.б. Оқуға үйрету кезінде кіші жастағы оқушылардың психологиялық ерекшеліктерін ескеру қажет. Осы кезеңде ми мен жүйке жүйесінің жұмысы жақсы жұмыс жасайды. Ерікті зейін дамиды, есте сақтау көлемі артады, логикалық есте сақтау қалыптасады. Жасы кіші оқушыларды ағылшын тілінде оқуға үйрету кезінде туындайтын қиындықтар да бар: түсіну, ойлау, шет тілін «шетелдік» деп қабылдау қателіктері. Жалпы оқушылардың оқу-сөйлеу дағдыларын дамыту – шетел тілін оқыту процесінің ең негізгісі деп айтуға болады.

Әдебиеттер

1. Қазақстан Республикасының президенті халыққа жолдауы. Егемен Қазақстан, 2018.
2. Шамшырақова Г. «Ағылшын тілін оқытудың құрылымы» әдістемелік құрал. – Астана, 2019.
3. Подласый И.П. Педагогика начальной школы: Учеб. пособие для студ. пед. колледжей. – М.: Гуманит. Изд. Центр ВЛАДОС, 2002.
4. Аренова А.Х. Методика развития познавательных навыков внеучебной деятельности школьников. – Алматы, 2003.

5. Ұрықпаева С.О., Тулегенова О.И. Шетел тілдерін оқыту сабақтары. – Алматы, 2015.
6. Шет тілін оқытудың әдістемесі Г.Н. Амандықова, Ш.Е. Мұхтарова, Б.С. Баймұқанова, А.Н. Бисенғалиева: Оқу құралы. – Астана: «Фолионт» баспасы, 2007.
7. Шахнарович А.М. Детская речь в зеркале психолингвистики / Ин-т языкозн. РАН. – М., 1999.
8. Сақтағанова М.С., Алиева Н.Қ., Айтбаева Н.Қ. Ағылшын тілін оқытудың әдістері / Ғылыми-практикалық конференция материалдары. – Астана, 2018.
9. Иманқұлова С. Жаңаша оқыту әдістемесі // Әл-Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университетінің хабаршысы. Филология сериясы. – 2006. – №1. – 97-98 бет.

Г. Палмай

Павлодар педагогикалық университетінің студенті

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Жетпісбай

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ЛЕКСИКАМЕН ЖҰМЫС ІСТЕУДІҢ ТИІМДІ ЖОЛДАРЫ

Андатпа. Мақалада ағылшын тілі сабағында лексикамен жұмыс істеудің тиімді жолдары қарастырылады.

Тірек сөздер: ағылшын тілі, лексикамен жұмыс істеу, тиімді әдістер, лексикалық жаттығулар.

Аннотация. В статье рассматриваются эффективные способы работы с лексикой на уроках английского языка.

Ключевые слова: английский язык, работа с лексикой, эффективные методы, лексические упражнения.

Summary. The article discusses effective ways to work with vocabulary in English lessons.

Keywords: English, working with vocabulary, effective methods, vocabulary exercises.

Лексика (грек тілінен аударғанда *lexikos* – ауызша) – бұл тілдің сөздік қоры, тілдің сөз жиынтығы, сөздік қатынастың жетекші компоненті, сөйлеу барысында грамматикамен және фонетикамен өзара әрекеттесуде пайда болады. Сөйлеу әрекетінің рецептивті түрлерін оқытуда потенциалды лексика оқушылардың тілдік тәжірибесінде болмаған, бірақ оқушыларға тілдік болжам негізінде түсінуге болатын сөздер үлкен маңызға ие. Сөздік қорды игеру бойынша оқу жұмысы лексикалық бірлікті енгізу, бекіту және қалыптасқан лексикалық дағдыларды әр түрлі коммуникативті жағдайларда (тәрбиелік және нақты) белсендендіру кезеңдерінде жүреді, бұл дағдыларды сөйлеу қабілеттеріне қосуға ықпал етеді [1, б. 121-122].

Қазіргі заманғы көп мәдениетті ақпараттық қоғамда шет тілі кәсіби ұтқырлықтың, мансаптық өсудің және әлеуметтік маңыздылықтың

ажырамас шартына айналууда. Мұндай жағдайда шет тіліндегі мәдениаралық қарым-қатынасқа дайындықтың маңыздылығы артады.

Шет тілі коммуникативтік құзыреттіліктің дамуына ықпал ететін және оқушылардың танымдық мүмкіндіктерін кеңейтетін пән ретінде мектептегі оқытудың барлық кезеңдерінде ұсынылады. Балаларға қол жетімді деңгейде шет тілінде ойдағыдай қарым-қатынас жасаудың бір шарты – бұл лексикалық дағдылар қалыптасқан, олар шет тілін оқыту мазмұнының маңызды компоненті болып табылады.

Соңғы онжылдықта шет тілдерін оқыту әдістемесіндегі тілдік құзыреттіліктің лексикалық құрамдас бөлігіне айтарлықтай назар аударылды, бұл тілдің табиғаты мен оның рөлін қайта қараумен түсіндіріледі. Нәтижесінде соңғы жылдары басылымдарға тілдік бірліктерге деген қызығушылық арта түсті.

Оқушылардың сөйлеу тілін дамытуда диалогтың да берері мол. Диалог – сөйлесудің ең негізгі түрі болып саналады. Адамдар арасындағы қарым-қатынас амандасудан басталады. Мұғалім сабаққа кіргеннен оқушылармен диалогта болады. Оқушыларға белгілі бір тақырыпта тапсырмалар беру арқылы сұхбаттар құрылады. Диалогтік сөйлесуді естіп-тындаумен біртұтас та, жекелей де пайдалануға болады. Мақсатты ұйымдастырылған жағдаяттар арқылы ауызекі сөйлесуге үйрету – оқушыларды қызықтырады. Диалогтік сөйлеу коммуникативтік оқытудың негізгі ұстанымына сәйкес келеді. Коммуникативтіліктің жауап алынған жағдайда ғана жүзеге асуы оның ұстанымы болып есептеледі. Ауызекі сөйлесу – жауаптасу арқылы жүзеге асады, ал жауаптасуға дейінгі дайындық кезеңдерін былайша сараланады: I кезең: диалогпен танысу; II кезең: диалогті жаттау; III кезең: диалогті қойылымға айналдыру, яғни сөйлесім іс-әрекетін қойылым іс-әрекетімен ұштастыру; Жазуды оқыту. Жұмыстың бұл түрі сауатты жазу дағдыларымен, есте сақтау қабілеттерін дамытады, әрі пернетақтаны меңгеруге септігін тигізеді. Тыңдау, сауатты жазу, әріптерді теру секілді үш іс-әрекетті бір уақытта біріктіреді. Коммуникативтік сөйлеу әрекетінің қай түрі болса да лексикалық-грамматикалық дайындық деңгейіне сүйенеді. Белсенді сөйлеу әрекетін ұйымдастыруда ауызекі жауаптасу мен мәтін бойынша жұмыс негізгі құрал болып табылады. Сонымен қатар, ақпараттық оқу құралдары (компьютер, аудио-визуалды құралдар) бойынша да оқушылар белсенді коммуникацияға түсе алады. Ауызекі сөйлеу тілін қалыптастыруда сөздер мен сөз тіркестерінің қолданылуын, сөйлем құрастыруды, тұрақты сөз тіркестерін қолдануды, сұрақ қоюдың барлық түрлерін үйрену тиімді. Оқушылардың сөйлеу дағдылары ауызекі сөйлеу жүйесінен, сұраққа қысқа да толық жауап қарастыра алуынан, оқығандарын ауызша да, жазбаша да мазмұндап беретіндей дағды-машықтарынан, шығарма, хат жазу дағдыларынан құралады. Ағылшын тілін оқытуда ең алдымен тәжірибелік мақсат қойылады, оған оқушылардың сөздік қорларын байыту, сауатты жазуға

үйрету, сөйлесуге, көргендерін, естігендерін әңгімелеп беруге үйрету қажет. Компьютерлік оқыту бағдарламаларының қай қайсы болмасын өз мазмұнынан грамматикалық жұмыс жүргізуді тыс қалдырмайды, белгілі бір грамматикалық құрылымның жұмыстарын қамтиды.

Қай тілді меңгерсек те оны әдемі, таза, шебер сөйлей білуіміз керек. Ал мақал-мәтел дегеніміз қандай тіл болмасын, сол тілдің көркемдігін, нақышын беретін шұрайы. Сол себепті шет тілінде сөйлеуді меңгеріп қана қоймай сол тілде әдемі, шебер, көркем сөйлеу білуіміз керек. Мысалы белгілі бір грамматикалық тақырыпты өткен кезде жаттығулармен қатар үй тапсырмасы ретінде мақал-мәтелдерді беріп, одан бүгінгі өткен грамматикалық тақырыпты тауып қолдануын түсіндіріп орысша, қазақша аударып келуге берілсе, бұл әрі түсіндірілген грамматикалық тақырыпты пысықтайды, әрі іздендіреді және тәрбиелік құндылығы болады. Шет тілін оқыту үрдісін жандандыру, тіл дамыту жаттығуларын қолдану, жаңа әдіс-тәсілдерді енгізу бүгінгі күннің басты талабы. Біздің мақсатымыз рухани дүниесі бай, озық ойлы, айналадағы өмірге ғылыми көзқарасы қалыптасқан адамдар тәрбиелеу. Мысалы; Ағылшын грамматикасында мақал мәтелдерді қолдануға болады. The plural of nouns. 1. So many countries, so many customs. Что ни город, то народ. Әр елдің салты басқа, иті қара қасқа. 2. Many words cut more than swords. Злые языки – острый меч. Сөз сүйектен өтеді. Modal verb «Can» I love learning English, I can read, I can write, I can speak English too. I love learning English And what about you?

Мектептерде ағылшын тілін оқытудың негізгі элементтерінің бірі – сөздік жұмысын жүргізу. Ол оқушылардың сөздік қорын байытуда ерекше орын алады. Сөздік жұмысын ұйымдастырудың басты қағидасы – оқушының лексикалық материалды белсенді түрде меңгеріп, сөйлеу тілінде оларды бекітіп, сөйлеуде белсенді түрде қолдана білуге үйрету негізінде қалыптасады. Сөздік жұмысын ұйымдастырудың қағидаларын білу аса қажет. Олар игерілуге, білуге қажетті сөздер, жиілік, ахуалдық – тақырыптық негізінде сөз іріктеледі. Сөздік жұмысын ұйымдастырудың басты мақсаты – оқушының лексикалық материалды белсенді түрде меңгеріп, оны сөйлеу тілінде түрлі тұлғада қолдана білуі, яғни оқушы ол сөзді кез келген грамматикалық формада қолдана алуы қажет. Мысалы: оқы, оқып отыр, оқыған, оқиды т. б. мысалда олар әртүрлі грамматикалық формада беріліп тұр. Әрине, сөздік жұмысы арнайы сабақ болып өтілмейді. Ол біздің әрбір сабағымыздан орын алады. Сондай-ақ, сөздік жұмысы мәтінде кездесетін түсініксіз сөздермен ұғымдарды түсіндірумен ғана шектелмейді. Оқушының сөздік қорын қалыптастыруға байланысты мынадай мақсаттар қойылады:

1. Әр сабақта белгілі мөлшерде оқушыға жана сөз үйретіп отыру, яғни оқушының сөздік қорын дамыту.

2. Оқушыны сөзді тыңдауға жаттықтыру.

3. Оқушы меңгерген сөздерімен сөз тіркесін, екі – үш сөзден тұратын сөйлем құрай алатын болуға тиісті. Бұл сөйлеуге, сөйлесуге үйрету үшін қажет.

4. Ағылшынша сөздерді дұрыс айта білуге дағдыландыру керек.

5. Оқушыларға қысқа өлең, тақпақ, мақал – мәтелдер, жұмбақтар мен жаңылтпаштар жаттап үйрету керек. Оның ағылшын тіліндегі дыбыстардың дыбысталу ерекшеліктеріне тілдерін жаттықтыруда үлкен пайдасы бар.

Мысалы,

1. Many hands make light wok.

Көп түкірсе, көл болады.

2. Too many cooks spoil the broth.

Қойшы көп болса, қой арам өледі.

3. Make hay while the sun shines.

Қыстың қамын жаз ойла

Сөздік қорды дамыту ісін ұйымдастыру жұмысында ойын сабағы ең негізгі орын алады.

Оқушылардың бақылау, заттарды қарау, сурет қарау, жұмбақ шешу және құрастыру, саяхат, ойын-сабақтарын ұйымдастыру барысында балалардың сөздік қорларын дамытады.

Арнайы ойын-сабақ және сабақ мазмұнына қарай танымдық, дамытушы ойындарды, тапсырмаларды қолдану, балаларды заттарды бір-бірімен салыстыруға, оларды қасиетіне қарай ажыратуға және оны танып білуге үйретеді. Сөйтіп бала топтағы жасына сәйкес бағдарламалық міндетті меңгереді. Ойын ұйымдастыруда тәрбиеші өзі жетекші бола отырып, оқушылардың ойнай білуге, ойын ережесін сақтауға, әрі оларды ойната отырып, ойлануға бағыттайды, заттың атын немесе қасиетін есінде сақтап қалуға жол ашады, ойынға қызықтыра отырып зейінін, қиялын дамытады.

Сонымен қатар ойын барысында оқушы үлкендермен, өз құрбыларымен қарым-қатынас жасайды. Әр бала өз жетістігіне қуанып, мәз болады. Сондықтан да ойын-тапсырмаларды таңдауда және іріктеуде балалардың жас және жеке ерекшелігін ескерген жөн.

Ал сөздік ойын арқылы сөзді орынды қолдана білуге, дұрыс жауап айтуға, сөз мағынасын түсінуге, орынды сөйлеуге үйренеді. Мысалы: «Сөз ойла», «Remember the words», «make words», «Жұмбақ ойла», «Make a puzzle», «Жақсы-жаман», «Good or bad», «Жалғастыр», «Continue». Сонымен қатар балалардың сөздік қорларын дамыту жұмысына ойындарды қолданумен қатар, «Пішіндер көрмесі», «Gallery of figure», «Remember the figure», «Қиын жолдар», «Difficult road», «Суретті жалғастыр», «Continue picture» «Биші адамдар», «Dancers», «Көңілді таяқшалар» «Funny sticks» тәрізді жаттығу тапсырмаларды да пайдаланып отыру өз нәтижесін берді. Бұл аталған жаттығу, тапсырмалар

балалардың сөздік қорын дамыта отырып, таным белсенділіктерін және саусақ бұлшық етін дамытады.

Жалпы ойынды ұйымдастыру ойынды өткізуге әзірлік, ойынды өткізу, ойынды талдау сияқты үш бағытты қамтиды. Ойынға қажетті құрал, заттарды даярлау ойынды өткізуге әзірлік болып табылады.

Оқушылардың ойынның мазмұнымен таныстыру ойынды өткізу болып табылады. Ойынды талдау, бұл ойынның өз мақсатына жетуі, балалардың белсенділігі және олардың іс-әрекеті болып табылады.

Сонымен оқушылардың сөздік қорларын дамытуда ойындарды, тапсырма-жаттығуларды қолдану үлкен нәтиже береді. Ойын арқылы балалардың сөздік қоры дамып, ауызша сөйлеу машығын игереді, таным белсенділіктері қалыптаса түсіп, ақыл-ойы өсіп жетіледі, әрі адамгершілік қасиеттер бойына сіңіреді. Оқушыларға әр сабақтың жаңа сөздерімен сөз тіркестерінің сөздігін жасатуды қалыптастырдық. Бұл жұмыстың пайдасы зор. Оқушы әр сабақтағы жаңа сөздер мен сөз тіркестерін өз сөздігіне жазу арқылы ол сөздердің жазылуын, аудармасын қайталайды, оның есінде сақтау мүмкіндігі артады. Оқушы өз сөздігін кез келген уақытта пайдалана алады. Сөйлеуде, кітап оқуда, керек жағдайдың бәрінде өз сөздігінен керек сөзін тауып алып пайдалануына болады.

Сондай-ақ, оқушының сөздік қорын тексеру әдістері бар. Олар мыналар:

1. Әңгімелесу, әңгіме құрату – өзін қоршаған орта туралы: үй іші, мектебі, сыныбы, ата-анасы, оқу-құралдары, т.б.

2. Оқушының күнделікті жиі пайдаланатын заттарын көрсету арқылы оны атату(киім-кешек, ыдыс-аяқ, үй жиһаздары т.б.).

3. Сөзді түсініп айту дәрежесін тексеру (таныс емес заттарды көрсету, т.б.).

Жалпы өз тәжірибемнен алып айтатын болсам, мен өзімнің әрбір сабағымда оқушыларға үй тапсырмасы ретінде сөздік жаттауды міндетті түрде беріп, ал келесі сабақтарда сол сөздікті сұрауға арнайы уақыт бөліп отырамын. Яғни оқушылардан сөздікті не жазбаша түрде, не ауызша түрде қайтадан сұрап отырамын. Себебі бұл шет тілі болғандықтан біздің әрбір сабағымызда жаңа сөздердің болмауы мүмкін емес. Ал егер әрбір сабақтағы жаңа сөздерді оқушы жаттап алып отырса, онда бірінішіден ол оқушының сөздік қоры жаңарады, екіншіден, бұл әдіс оқушының келесі сабақты да жақсы түсінуіне түрткі болады деп ойлаймын. Оқушылардан сөздікті жазбаша түрде сұрауымның себебі, олар тек ауызша ғана жаттап алып қоймай сөздің орфографиялық жағына да мән беретін болады. Мысалы, бір сабақтың үстінде бір оқушыдан ауызша сұрасам, бір оқушыдан жазбаша сұраймын. Яғни, оқушы сонда ауызшаға да, жазбашаға да дайындалып келетін болады.

Сөздік жұмысын ұйымдастырудың басты қағидасы – оқушының лексикалық материалды белсенді түрде меңгеріп, сөйлеу тілінде оларды

бекітіп, сөйлеуде белсенді түрде қолдана білуге үйрету негізінде қалыптастыруды жүзеге асырамын. Ағылшын тіліндегі сөздер тек лексикалық түрінде ғана оқушыға меңгеріп қоймай, ол лексика-грамматикалық бірлікте іске асырылу қажет. Мысалы, «оқушы, оқы, кітап» деген сөздерді жеке бермей, оны сөз тіркесімен берген жөн. Бұл сөздік жүргізудің бір қағидасы болып саналады. Оқушылардың сөздік қорын қалыптастыруда сабақта пайдаланатын көрнекі құралдардың маңызы зор деп айтар едім. Көрнекі құралдың мазмұнын оқушылар мұғалімнің ауызша түсіндіру арқылы біледі де, ал көрнекі құрал сол айтқандарын айқындай немесе нақтылай түседі.

Қазіргі білім беру мекемелері білім беру процесінде үнемі білім сапасын арттыруға тырысады. Дәл осындай үрдіс шет тілдерін оқытуда байқалады. XX ғасыр бойында әдіскерлер мен лингвистер әр түрлі жастағы шет тілін меңгеру әдісімен байланысты көптеген мәселелерді шешті [2, 20].

А.С. Любченко университеттерде де, мектептерде де шет тілін оқытуға қатысты өте маңызды мәселе бар деген қорытындыға келді. Себебі, жаңа лексиканы игеру процесінің ерекшеліктері бүгінде жақсы түсінілмеген [3, 215].

Кейбір сөз тіркестерін және жеке сөздерді есте сақтау оңай, ал басқаларын жаттап алу қиынырақ. Сондықтан оларға дұрыс жаттығулар таңдалуы керек. Егер біз оқушылардың жұмысын саралайтын болсақ, онда олардың лексикалық минимумды тиімді меңгеруіне ықпал ете аламыз.

Лексикалық дағдыларды дамыту мәселелерін Л.В. Щерба, Г.В. Рогова, Н.Д. Галькова және басқалар сияқты әдіскерлер шешкен. Шет тілінің лексикасын игерудің жаңа әдістерін жасауға мүмкіндік беретін маңызды теориялық ережелер жасалды, міндетті лексикалық минимумның сөздіктері, шет тілдеріндегі оқулықтар, білім беру бағдарламалары құрастырылды.

Мектептен шыққаннан кейін балалар мектеп бағдарламасына қажетті материалдардың минимумына ие болуы керек. Егер оқушы қазақ тіліндегі балама сөзді шет тілінде атай алатын болса, бұл оның білетіндігін білдіре ме? Әрине, иә. Алайда, ол осы сөздің мағынасына сәйкес ойларын дұрыс айтуға қолдана ала ма?

Оқу барысында сөздерді бірден тану маңызды. Бұл сөйлеу процесіне де қатысты: студент мағынасына дұрыс сәйкес келетін сөздерді бірден есте түсіру керек. Сонымен қатар ол оларды дұрыс тіркестіруді білуі керек.

Белсенді лексиканы үйренуде ілгерілеушілікке қол жеткізілгеніне қарамастан, бүгінгі күні шет тілде сөйлеуді тиімді әрі тез меңгеруге ықпал ететін әдістер әзірленбеген. Сондықтан бұл мәселе бүгінгі күні де өзекті.

Лексика – кез-келген тіл жүйесінің маңызды сөйлеу элементі. Бұл басқа адамдардың сөйлеуін есту арқылы қабылдауға, өз бетінше сөйлеуге, жазылған мәтінді оқып, жазуға мүмкіндік береді. Бұған әр сабақта басты орын берілуі керек. Мұғалім сөйлеу дағдысын дамытуды үнемі назарда ұстайды.

Лексикалық дағдылар өте саналы, бұл адамның қандай сөздерді таңдайтындығынан және тұжырымдау мақсатына байланысты оларды басқа сөздермен қалай біріктіретінінен көрінеді. Сонымен қатар сөздерді талдай білу, сөз құра білу және сөз тіркестерін құра білу дағдыларын дамыту маңызды [4,73].

Шет тілін үйренудің осы аспектісіне ерекше назар аударудың бірнеше себептері бар: адамның сөзінің мазмұны сөздік қорын қаншалықты меңгергеніне байланысты; оқуға қажетті лексика мазмұны мен психологиялық және тілдік қасиеттері бойынша біртекті емес; лексикалық минимум – әрі қарай дамудың тірек элементі болып табылатын лексиканың негізгі; тілдік бірліктерді қолдана білу – сөйлеу әрекетіндегі маңызды компоненттер; бұрын игерілген лексика бірліктерін жүйелеу қажеттілігі.

Әдебиеттер

1. Андреева И.А. Использование разножанровой молодежной музыки в обучении иноязычной монологической речи учащихся-подростков – Армавир: АГПУ, 2010. – 123 с.
2. Калинин С.М. Использование игровых технологий на уроках английского языка. Лексические игры [Электронный ресурс]. <http://nsportal.ru/shkola/inostrannye-yazyki/angliiskiy>
3. Кобышева А.В. Игровой метод в обучении иностранному языку. – СПб.: Питер, 2006. – 150 б.
4. Кувшинов В.И. О работе с лексикой на уроках английского языка // Иностранные языки в школе. – 1995. – № 5. – Б. 20–24.

М.В. Петрицина

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар

Научный руководитель: М.С. Кулахметова

кандидат филологических наук, профессор, г. Павлодар

РАСШИРЕНИЕ СЛОВАРНОГО ЗАПАСА ПУТЕМ ИЗУЧЕНИЯ ХУДОЖЕСТВЕННЫХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ КЛАССИЧЕСКОЙ АНГЛИЙСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Андатпа. Мақаланың мақсаты – ағылшын көркем әдебиетінің сөздік қордың арттыруына әсерін талдау. Мақалада оқушылардың мәдениетаралық қарым-қатынасын зерттеуге баса назар аударылады. Нәтижесінде анықталғандай, сөздік қор дамиды, коммуникативтік қабілет артады, оқушының оқылатын тіл елінің мәдениетімен танысуы жүзеге асады.

Тірек сөздер: көркем шығармалар, мәдениет, әсер ету критерийлері, оқылым, сөздік қор, қарым-қатынас, әдебиет.

Аннотация. Целью статьи является анализ влияния английской художественной литературы на увеличение словарного запаса. В статье акцентируется внимание на исследовании межкультурной коммуникации учащихся. В результате определено, что увеличивается словарный запас, развиваются коммуникативные способности, и происходит знакомство ученика с культурой страны, изучаемого языка.

Ключевые слова: художественные произведения, культура, критерии влияния, чтение, словарный запас, коммуникация, литература.

Summary. The purpose of the article is to analyze the influence of English fiction on the increase in vocabulary. The article focuses on the study of intercultural communication of students. As a result, it is determined that the vocabulary increases, communication skills develop, and the student gets acquainted with the culture of the country and the language being studied.

Keywords: artworks, culture, criteria of influence, reading, vocabulary, communication, literature.

Чтение – это один из основных навыков, которые ученик должен приобрести в процессе овладения иностранным языком в школе. В учебном плане по иностранным языкам чтение рассматривается как одно из ведущих языковых занятий, подлежащих развитию. Учащиеся должны читать с помощью словаря легкие тексты, содержащие знакомый грамматический материал и 6-8 незнакомых слов на 100 слов текста (в старших классах). Поэтому чтение является одной из практических целей обучения иностранному языку в школах.

Чтение имеет большое воспитательное значение, так как чтение является средством общения, люди получают необходимую им информацию из книг, журналов, газет и т. д. Через чтение на иностранном языке ученик обогащает свои знания об окружающем мире. Он знакомится со странами, где говорят на изучаемом языке.

Это также лучший способ проверить слова, которые были изучены ранее. При чтении текстов на уроках английского языка могут встретиться слова или словосочетания, которые ученики изучали недавно, таким образом понимание данных слов может доказать ученику об его достижениях. После достигнутого ученикам захочется читать не только на уроках английского языка, но и дома.

У большинства учеников возникает очень много вопросов о том, какие произведения лучше всего влияют на обогащение словарного запаса. Каждый учащийся должен читать только те произведения, которые он в силах понять. Читать следует все, что приносит удовольствие и пользу. Часто ученики с очень низким словарным запасом вообще не получают удовольствия от чтения. Для них это скорее рутинная, чем удовольствие, потому что они не понимают многих слов. Нет смысла пытаться читать то, что просто не в состоянии понять или, не имея заинтересованности. Важная идея состоит в том, чтобы найти то, что нравится читать, и чи-

тать как можно чаще и как можно больше, всегда держать в голове что, читая, изучаешь новые слова.

В настоящее время английский язык становится самым важным и ярким средством глобальной коммуникации, предотвращающим нашу изоляцию от мира, и окном к быстрому прогрессу и развитию во всех сферах жизни. Это самый распространенный и широко используемый язык среди различных народов и отдельных лиц во всем мире для культурного и образовательного обмена. Кроме того, использование английского языка становится теперь обязательным не только на уровне местного, но и глобального образования [1, с. 128].

Литературные тексты являются богатым источником для расширения словарного запаса и, несомненно, могут оказаться очень мотивирующими для учащихся. Неудивительно, что использование литературных произведений играет значительную роль в преподавании английского языка. Литература открывает ученикам новый мир. Она развивает критические способности обучающегося. Она требует от учащихся личной реакции и побуждает их опираться на собственный опыт.

Таким образом, учащиеся становятся более лично вовлеченными в процесс изучения языка. Следовательно, при использовании художественных текстов на уроках английского языка обстановка во время чтения становится не только увлекательной, но и предоставляет возможность каждому ученику погрузиться в художественный мир английской литературы. Эта искренность в обучении оставляет неизгладимое влияние на сознание обучающихся. Диалогическая природа литературных произведений прокладывает путь для индивидуальной реакции учащегося на то или иное литературное произведение, что обеспечивает ему использование творческих способностей путем практики английского языка. Таким образом, это дает учителю возможность открыть для учащихся широкий контекст употребления языка и изучения новых слов и словосочетаний.

Существует три основных критерия, обосновывающих использование художественной литературы в качестве средства обучения английского языка [2, с. 144].

Во-первых, лингвистический критерий утверждает, что литература должна использоваться в обучении языку, поскольку она обеспечивает обучающегося подлинными, аутентичными образцами языка, а также реальными образцами широкого спектра стилей, типов текста и регистров. Для изучающих иностранный язык чрезвычайно важно обучаться разнообразию регистров, стилей и жанров и уметь дифференцировать назначение каждого из них. Эти различные проявления языка различны не только лингвистически, но и социально, все они имеют социальную коммуникативную функцию. Речь идет о том, что сообщение должно быть лингвистически корректным и ситуативно адекватным не только по

содержанию, но и по форме для более детального рассмотрения понятия адекватности и его отношения к коммуникативной компетенции.

Второй критерий является методологическим и относится к тому, что художественный текст имеет множество интерпретаций, они порождают различные мнения среди учащихся, что приводит к реальному, мотивированному взаимодействию с текстом, с одноклассниками и с преподавателем. Взаимодействие – это одна из основ коммуникативного подхода, который утверждает, что язык изучается через общение [3, с. 211].

С методологической точки зрения, использование литературы на уроке английского языка оказывает влияние на активную роль учащегося и художественного текста как центрального фокуса внимания. Учащиеся становятся активными, автономными и центральными в процессе обучения. Одним из аспектов, имеющих особое значение в рамках коммуникативного подхода, является идея о том, что литература снабжает учащегося культурной информацией о стране, язык которой он изучает. Наша реакция на культурный аспект, отраженный в литературе, должна быть критической.

Третий критерий является мотивационным, он имеет большое значение, поскольку художественный текст показывает реальные чувства читателя. С помощью художественного текста ученик получает доступ к этому личному опыту, если его задевает тема и провоцирует, он сможет соотнести то, что он читает, со своим миром, с тем, что он знает и чувствует. Разработка стимулирующей деятельности, которая мотивирует учащихся, является самой большой проблемой для учителей языка, а литература обладает сильной мотивирующей силой благодаря своему призыву к личному опыту.

С учениками 9 класса, в качестве эксперимента, был применен один из методов изучения, который называется – чтение классической художественной литературы на уроке английского языка. Использовалось произведение Уильяма Шекспира «Ромео и Джульетта». В ходе урока ученики 9 класса активно принимали участие во всех заданиях, высказывали свое мнение после прочитанного и записывали новые и интересные фразы из пьесы. Атмосфера во время проведения урока была фантастической, так как каждый ученик пытался проявить себя творчески, выразительно читая пьесу и соблюдая интонацию.

После совместного чтения с учащимися были предоставлены задания по тексту, которые ученики выполняли самостоятельно. Задания состояли из двух частей, первая часть была направлена на усвоение новых фраз и словосочетаний, а вторая часть представляла с собой задания по тексту, ученикам нужно было вставить слова по смыслу. Согласно результатам проведения самостоятельных заданий, была выстроена диаграмма (рис.1), в которой можно увидеть какой процент учеников справился с данными заданиями на высокий, средний и низкий результат.

Рисунок 1. Результаты учеников 9 класса

Из рисунка 1 можно сделать вывод, что 25% учеников имеют высокий результат, 59% учеников – средний результат, 16% учеников – ниже среднего. Каждый из учеников самостоятельно выполнял задания и по окончании упражнений все были довольны своими результатами. На уроке была сделана работа над ошибками, которые были допущены в процессе выполнения самостоятельной работы.

По окончании урока каждый ученик высказал свое мнение о Шекспире и о пьесе «Ромео и Джульетта». Двое из учеников 9 класса сказали, что продолжат чтение Вильяма Шекспира и других английских писателей, так как им понравился данный метод обучения английского языка, они посчитали данный метод очень результативным. Данный эксперимент повлиял на учеников с положительной стороны.

В завершении эксперимента среди учеников 9 класса были достигнуты такие цели как:

- 1) Ученики познакомились с биографией Уильяма Шекспира, подробно изучая его детство и юношество;
- 2) Ученики прочитали трагедию «Ромео и Джульетта» с пониманием смысла и содержания данного произведения;
- 3) Ученики взяли огромное количество новых фраз и слов, которые они не использовали ранее;
- 4) Ученики смогли с легкостью проанализировать произведение «Ромео и Джульетта» на английском языке.

Чтение художественной литературы, написанной известными английскими писателями и поэтами, является усовершенствованием знаний в области литературы, то есть умение использовать выразительные средства лексики, такие как метафора, олицетворение, сравнение, эпитеты и т. д., во вторую очередь следует отметить что, данный метод предоставляет колоссальную возможность обогатить словарный запас.

Использование художественных произведений на уроках английского языка бесценно, т.к. ученики получают возможность познакомиться с современным живым языком, а также соприкоснуться с культурой страны изучаемого языка. Читая, учащиеся постепенно накапливают новые и закрепляют в своей памяти уже встречавшиеся слова.

Чтение английской художественной литературы является неотъемлемой частью изучения английского языка и должно обязательно присутствовать на всех этапах обучения, чтобы расширять словарный запас и лингвострановедческую компетенцию учащихся.

Литература

1. Султанова А.С. Обогащение словарного запаса английского языка // Обучение и воспитание: методики и практика. – 2013. – № 5. – С. 121-127.
2. Солонцева Л.П. Современная методика обучения иностранным языкам (актуальные вопросы): учебное пособие для студентов языковых специальностей педагогических вузов и преподавателей иностранных языков средних и высших образовательных учреждений различного типа. – Алматы: Эверо, 2015. – 208 с.
3. Чакликова А.Т. Научно-теоретические основы формирования межкультурно-коммуникативной компетенции в условиях информатизации иноязычного образования: дис. ... докт. пед. наук: 13.00.02. – Алматы, 2009. – 340 с.

А.Б. Сафарбаев

Павлодар педагогикалық университет магистранты, Павлодар қ.

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Жетпісбай

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

ҒЫЛЫМИ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІНІҢ СИНТАКСИСТІК БЕЛГІЛЕРІ

Аңдатпа. Ғылыми қарым-қатынас тілінің өзіндік грамматикалық ерекшеліктері бар. Ғылыми мәтіндердің айырықша ерекшеліктері ғылыми мәтіннің грамматикалық деңгейінен де байқай аламыз. Ондай айырықша ерекшеліктерді – сөз формаларын таңдауда және фразалар мен сөйлемдерді құруда көруімізге болады. Әсіресе ғылыми мәтіндерді жазу барысында синтаксис өте ерекше белгілермен қолданылады.

Тірек сөздер: сөйлеу мәдениеті, ғылыми мәтін, ғылыми стиль, синтаксистік белгілер.

Аннотация. Язык научного общения имеет свои грамматические особенности. Отличительные особенности научных текстов прослеживаются на грамматическом уровне научного текста. Такие отличительные особенности мы видим в выборе словоформ, в формировании словосочетаний и предложений. Особенно при написании научных текстов синтаксис используется с особыми функциями.

Ключевые слова: культура речи, научный текст, научный стиль, синтаксические особенности.

Summary. The language of scientific communication has its own grammatical features. The distinctive features of scientific texts can be traced at the grammatical level

of the scientific text. We see such distinctive features in the choice of word forms, in the formation of phrases and sentences. Especially when writing scientific texts, the syntax is used with special functions.

Keywords: culture of speech, scientific text, scientific style, syntactic features.

Ғылыми мәтін құрылым жағынан өте күрделі болып келеді. Ғылыми мәтінде қолданылған грамматика (тілдік стиль, синтаксис және т.б.) басқа да түрдегі мәтіндер мен шығармалардың құрылымынан ерекшеленді. Ғылыми мәтін грамматикасының ерекшеліктерін бастамас бұрын – Ғылыми стиль құрылымына тоқталсақ.

Ғылыми стиль – жазба стилінің бір түрі. Бұған қазақ тілінде әр салада жазылған ғылыми шығармалар жатады. Ғылыми стильде зерттеу объектісі болатын-зат не құбылыс ғылыми негізде сипатталып, дәлелдеуді қажет етеді.

Ғылыми стильдің лексикасындағы ерекшелік:

- 1) сөз тек өзінің негізгі мағынасында жұмсалды.
- 2) сөздің көп мағыналылығы, образды сөздер мұнда аз кездеседі.
- 3) ғылым салаларының ерекшеліктеріне қарай әр саланың парнайы термин сөздері болады.

Ғылыми стиль грамматикасы. Ғылыми мәтіндер (ғылыми жұмыстар, дипломдық немесе диссертациялық жұмыстар, мақала мен тұжырымдамалар және т.б.) жазылу барысында етістіктің осы шақ формаларын қолдану тән, ал зерттелген құбылысты сипаттайтын бұл формалар уақыттан тыс мағынаға ие болып келеді. Өткен шақ формалары да уақыттан тыс мәнге ие болады. Осы және өткен шақ формаларының басқа стильдердегі ауысуы сөйлеуді бейнелі, «көркем» етсе, ал ғылыми стильде осы және өткен шақ формаларының ауысуы контекстте баса айтылған құбылыстың заңдылығын көрсетеді.

Ғылыми мәтіннің синтаксистік белгілері.

1. Қазіргі ғылыми стильдегі синтаксистік ықшамдау – мәтіннің көлемін азайту кезінде текст көлемін мүмкіндігінше қысқартып, оның мағынасын, ондағы ақпаратты ұлғайтумен сипатталады. Сондықтан, ол анықтау функциясында болатын зат есімдердің сөз тіркестерімен сипатталып, жақтық есімнің мағыналық-мазмұндық жағдайытуралы баяндайды (зат алмасу, беріліс қорабы, аспапты монтаждау үшін).

2. Бұл стильге тән атауларды қолдану мәтіннің атаулы сипатын құруға ықпал ететін предикат (етістік емес).

Мысалы: *Жинақ-қолда бар табыстың бір бөлігі, тауарлар мен қызметтерді түпкілікті тұтынуға жұмсалмаған;*

Акция – бұл құнды қағаз.

3. Ғылыми синтаксисте «қолданылуы мүмкін», «қолданылуы күйілуде», «қолданылуы жоспарлануда» сияқты қысқа сөйлемдері бар, ұқыптылықпен айтылған ұғымдар кеңінен қолданылады.

4. Сұрақ сөйлемдері ғылыми сөйлеуде жазушының тартуға деген ұмтылысымен байланысты нақты функцияларды орындайды.

Мысалы: *Пластикалық карталарды пайдаланудың артықшылықтары қандай?*

5. Ғылыми стиль жеке сөйлемдердің кең таралуымен сипатталады, өйткені қазіргі ғылыми сөйлеуде жеке ұсыну тәсілі жеке жақтық формаларға жол берді. Мысалы: *Болашақ әлеуметтік жобалардың жасырын конкурсы бар деп айтуға болады.*

6. Ғылыми мәтіндер құбылыстар арасындағы себептік қатынастарды нақтылаумен сипатталады, сондықтан оларда әртүрлі сөз тіркестері (фразеологизмдер) бар күрделі сөйлемдер басым болады: *(қарамастан, бұл, себебі, себебі, бұл, ал, сонымен қатар, сол уақытта және т.б.).*

7. Ғылыми сөйлеуде хабарламаның қайнар көзін көрсететін кіріспе сөздер мен сөз тіркестерінің тобы да қолданылады. Мысалы: *біздің ойымызша, тұжырымдама бойынша, ақпарат бойынша, хабарлама бойынша.*

Ал белгілі бір нүктеден (тараптан) гипотезаға, анықтамаға және т.б. сәйкес. Мысалы: *жауап бойынша, автордың пікірі бойынша, ол әрқашан өзінің нақты себебі – мақсатынан асып түседі.*

8. Ғылыми шығармалар презентацияның композициялық байланысымен сипатталады. Ғылыми тұжырымның жекелеген бөліктерінің өзара байланысы белгілі бір байланыстырушы сөздердің көмегімен қол жеткізіледі, сөздер, сөз тіркестері және сөйлеудің басқа бөліктері, сондай-ақ комбинациялық сөздер *(осылайша, сондықтан, енді, сонымен қатар, сонымен қатар, сонымен қатар, дегенмен, әлі де, сонымен қатар, сонымен қатар, ең алдымен, ең алдымен, соңында, демек, т.б.).*

Ғылыми мәтін тілінің грамматикалық (морфологиялық және синтаксистік) ерекшеліктері. Ғылыми мәтіннің грамматикалық ерекшеліктері – оның стильдік белгілері ретінде жинақылық, түсінуге оңайлылық, ақпарат шарасы, жақсыздық, логикалық, жеңіл сөйлеу түрінде түсіндіріледі.

1. Ғылыми мәтін ұсынылған ақпараттың жалпыланған сипатымен сипатталатындықтан, жеке формада қолданылатын етістіктер жалпыланған түрге жатады және осы шақ формасына ие. Мысалы: *шешім үш компоненттен тұрады; орыс және украин тілдері славян тілдері тобына жатады; студенттердің өзін-өзі тәрбиелеуге деген ынтасы ерекше маңызды.*

2. Ғылыми мәтін тілі – өзінің кітап сипатына байланысты ақпаратты ұсынуда грамматикалық күрделілікке ұмтылады, нәтижесінде нақты кепілдегі жеке формадағы етістіктердің орнына күрделі ауызша формалар жиі қолданылады. Мысалы:

а) етістікті зат есімдер, яғни, тұйық етістіктер *(игерУ, түсінУ, қабылдаУ, талдаУ, қараУ, зерттеУ, бақылаУ);*

б) жақсыз (пассивті) сөйлемдегі етістіктер *(қате нұсқасы: әдістерді ғалымдар игереді, дұрыс нұсқасы: әдістер ғалымдар тарапынан*

игеріледі; қате нұсқасы: автор сұрақ қояды, дұрыс нұсқа: сұрақ автор тарапынан қойылады).

3. Ғылыми мәтін тілінде грамматикалық тұрғыдан сын есімдерді қолданған кезде, ең алдымен, жазбаша сөйлеу үшін жеткілікті формаларға артықшылық берілетіндігінде де көрінеді. Мысалы:

а) сын есімдердің қысқартылған формалары жиі қолданылады: *бұл тапсырма – қиын (қате нұсқа: бұл тапсырма – қиын тапсырма), бұл әдіс – күрделі (бұл әдіс – күрделі әдіс);*

б) сын есімді салыстырмалы түрде қолданған кезде композициялық формаға артықшылық беріледі: *бұл сұрақтың маңыздылығы жоғары (қате нұсқа: бұл сұрақ маңызды), бұл әдістің тиімділігі жоғары (қате нұсқа: бұл әдіс тиімді).*

4. Жазбаша ғылыми сөйлеу автордың өзінің жеке басының, яғни 1-ші жақ формасының әлсіз көрінісімен сипатталады. Автор өз ойларын айта алады, белгілі бір сөйлеу тақырыбына баға бере алады және сонымен бірге көбінесе «кадрдан тыс» бола алады, нәтижесінде мәтін жеке сипатқа ие болады. Тілдік тұрғыдан алғанда, бұл ауызша сөйлеуге тән құрылымнан бас тартуда көрінеді [«Мен» есімдігі + етістік жеке түрде]; мысалы: *әрі қарай мен осы мәселеге екі түрлі көзқарасты қарастырамын.* жазбаша ғылыми мәтінде (әсіресе академиялық және ғылыми-оқыту негіздері) мұндай сөйлем орынсыз болады.

Ғылыми стильдің талаптары сөздің грамматикалық дизайнының келесі нұсқаларына сәйкес келеді:

а) жеке құрылыс [авторлық құқық + жеке етістік]. **Мысалы:** әрі қарай **БІЗ** осы мәселеге екі түрлі көзқарасты қарастырамыз;

б) жеке емес дизайн. **Мысалы:** бұдан әрі осы мәселеге екі түрлі көзқарасты қарастырУ керек (қарастыру жоспарланған, қарастыру қажет, қарастыру маңызды болып көрінеді және т. б.);

в) жақсыз (пассивті) құрылым. **Мысалы:** бұдан әрі осы проблемаға екі түрлі көзқарас қарастырылады; бұдан әрі осы проблемаға екі түрлі көзқарас қарастырылады.

5. Ғылыми мәтін грамматикасының талабы ғылыми мәтінде фразалар мен сөйлемдердің үйлесімділігін қамтамасыз ететін, ойларды ұсынудың логикасын баса көрсететін ресми және кірме сөздер мен сөз тіркестерінің кең қолданылуын анықтайды. Бұл тілдік бірліктер мәтіндік фразалар арасында әртүрлі байланыстарды (себеп-салдар, кеңістік-уақыт, салыстырмалы және т.б.) орната отырып, әртүрлі семантикалық функцияларды орындай алады.

6. Ғылыми мәтіннің синтаксисі күрделі. Академиялық стильдегі мәтіндерде сөйлемдердің көпшілігі күрделі, әр түрлі құрылымдық құрамдарға ие. Атап айтқанда, ғылыми мәтінде келесі синтаксистік құрылымдар кеңінен ұсынылған:

а) Сөйлемдер. Біртекті сөйлем мүшелерінің ұзақ тізбектерімен күрделеніп келген сөйлемдер. **Мысалы:** Менеджмент – бұл күрделі

әлеуметтік-экономикалық, ақпараттық және ұйымдастырушылық-технологиялық құбылыс, объектінің күйін, сапасын өзгертумен айналысатын қызмет процесі. Менеджмент білім, дағдылар, құзыреттіліктер, әдістер, операциялар арқылы әсер ету алгоритмдерін қамтиды;

б) оқшауланған анықтамалармен қиындатылған сөйлемдер, көбінесе қатысымдық айналым түрінде болады (көбінесе сөйлемде екі немесе одан да көп болуы мүмкін). **Мысалы:** *жетекші ресейлік экономистер жасаған есептердің жалпы ерекшелігі – бұл проблемамен жұмыс істейтін және форумға қатысқан 40 ғалымның ешқайсысы қор нарығы мен экономиканың даму қарқыны арасындағы байланысты атап өткен жоқ;*

в) қатыспайтын айналымдармен күрделенген ұсыныстар (көбінесе екі немесе одан да көп). **Мысалы:** статистикалық деректерді талдауды аяқтап, жетекші экономистердің пікірлерін қорытындылай келе, нарықтық экономиканы тұрақтандырудың екі тұтқасы ең қолайлы деп айтуға болады;

г) күрделі сөйлемдер, көбінесе бірнеше грамматикалық негіздерді қамтиды. **Мысалы:** психиканы мидың қасиеті ретінде оның субстратынан физиологиялық және анатомиялық білім қалыптасқанға дейін терең зерттеу мүмкін болмады, сондықтан психологияның қалыптасуы үшін XIX ғасырда пайда болған үлкен маңызға ие болды. анатомия мен физиологияның дамуы, өйткені бұл сезім мен мотор нервтерінің ашылуына және рефлекторлық доғаның тұжырымдамасын қалыптастыруға әкелді;

г) кең таралған толықтырулармен, қосымшалармен, түсіндірмелермен күрделенген сөйлемдер. **Мысалы:** вербалды емес құралдар, әдетте, сөздердің мағынасын өз бетінше бере алмайды (Саңыраулардың тілін қоспағанда), бірақ олар бір-бірімен және жалпы сөздермен үйлесімді.

Жоғарыдағы талдаулар көрсеткендей, ғылыми стиль синтаксисі өзіндік ерекше құрылымы бар күрделі сала болып табылады. Оның тілдік заңдылықтары мен ережелерін танып, тіл заңына сәйкес қолданыс аясын білу шарт. Әрине ғылыми стиль басқа стильдерден ерекше, алайда тіл заңдылығының сақталуы, ереже-нормаларының ескерілуі оған жат емес. Керісінше ғылыми стильдің бойында тілдің басқа стильдерінің көбіне тән нақтылық, жинақылық, дәлдік, тіл нормасына қатаң бағынушылық сынды қасиеттер тән. Ал өзіндік жеке стиль түрі ретінде кейбір ерекшеліктерін осы шағын зерттеуімізде көрсетуге тырыстық.

Ғылыми стиль, әсіресе, бүгінгі жаһандану дәуірінде, ақпарат пен технологияның ерекше қарқынды дамыған кезеңінде аса өткір әрі өзекті мәселелер қатарынан табылып отыр. Білім мен ғылымның, жалпы қоғамның түрлі салаларының даму сатыларында ғылыми стилдің жаңаруы, түрленуі, өрісінің кеңеюі заңды құбылыс. Сондықтан ғылыми стильдің әлі де ғылыми айналымға түсіп, жан-жақты зерттеулерге арқау

болатын мәселелері көп-ақ. Бұл алдағы уақытта болашақ ізденістеріміздің еншісіне айналмақ.

Әдебиеттер

1. Ханина В.И. Каузальность и комплекс категории обусловленности (критерии для их разграничения) // Семантико-синтаксическая организация предложения: Сб. науч. тр. МГПИИЯ им. М.Тореза. – М., 1985. – С. 64-81.

2. Сулейменова Э. Актуальные проблемы казахстанской лингвистики – Алматы: Арыс, 2001. – 385 б.

3. Қарамбаев Ж.П., Ғылыми грамматиканың морфологиялық және синтаксистік ерекшеліктері. Гум. ғыл. маг. дис.: Павлодар, 2014.

4. Шалабай Б., Бектұрғанова Ж. Мәтін және оның семантикалық синтаксистік бірліктері // Қазақ тілі тарихы мәселелері: ғылыми жинақ. – Алматы, 2004. – 175 б.

А.Б. Сафарбаев

Павлодар педагогикалық университет магистранты, Павлодар қ.,

Ғылыми жетекші: Ә.Қ. Жетпісбай

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

АҒЫЛШЫН ТІЛІНДЕ СӨЙЛЕУ МӘДЕНИЕТІН ОҚЫТУ ӘДІСТЕРІ МЕН ТӘСІЛДЕРІ

Андатпа. Әрбір елде сөйлеу мәдениетінің ұлттық ерекшелігі өте жарқын әрі маңызды себебі тілдің ерекше белгілері әлеуметтік мәдениетке рұқсат етілген және тыйым салынған мінез-құлықта қабылданған және қабылданбаған дәстүрлердің, әдет-ғұрыптардың ерекшеліктерімен негізделген. Сөйлеу мәдениетін меңгеру сенім мен сыйластықты нығайтуға көмектеседі. Сөйлеу этикеті ережелерін білу, оларды сақтау адамға өзін сенімді және еркін сезінуге, ынғайсыздық және қарым-қатынас жасауға қиындық туындамауының алдын алу қажет.

Тірек сөздер: ағылшын тілі, сөйлеу мәдениеті, сөйлеу этикеті, ұлттық ерекшелік, дәстүр.

Аннотация. Национальная идентичность культуры речи в каждой стране очень яркая и важная, потому что специфика языка основана на особенностях традиций и обычаев, принятых и отвергаемых в социальной культуре, разрешенном и запрещенном поведении. Владение культурой речи помогает укрепить доверие и уважение. Важно знать правила речевого этикета, соблюдать их, чтобы человек чувствовал себя уверенно и свободно, не доставлял дискомфорта и трудностей в общении.

Ключевые слова: английский язык, культура речи, речевой этикет, национальная идентичность, традиции.

Summary. The national identity of the speech culture in each country is very bright and important, because the specifics of the language are based on the peculiarities of traditions and customs accepted and rejected in the social culture, permitted and prohibited behavior. Mastering the culture of speech helps build trust and respect. It is important to know the rules of speech etiquette, to observe them, so that a person feels confident and free, does not cause discomfort and difficulties in communication.

Keywords: English, culture of speech, speech etiquette, national identity, traditions.

Бүгінгі күні Қазақстан Республикасының білім беру саласында шетел тілдерін оқып үйренуге деген ықылас арта түсуде. Студенттерге ана тілінің негізінде шет тілін үйрету, олардың өз ойын ауызша және жазбаша дұрыс, еркін, келістіре баяндай білуге дағдыландыру. Оқулықтарды, сөздікпен жұмыс жасауда өздігінен пайдалана білу сияқты әскерлік дағдыларын қалыптастыру, ғасырлар бойы жазған рухани мәдениетімен, білімімен қаруландыру және егемен еліміздің ұлттық мәдениетін, салт-дәстүрін шет тілі арқылы таныту. Сонымен қатар ағылшын тілін біліп қана қоймай, сол тілдің сөйлеу әдебін сақтаған дұрыс. Себебі әдеби сөздер іскерлік қарым-қатынастар да, мәдениетті қоғам алдында қолданылады. Тілдік этикетті оқытудың заманауи әдістерінің негізінде қарым-қатынас категориялары жатыр: қазіргі ғылымда, сөйлеу коммуникациясының үлгісі ретінде қарастырылатын ахуал, рөл, ұстаным, ортақтылық, коммуникация түрі мен саласы. Аталған оқыту әдістерінің ішіндегі ең маңыздысы коммуникативтік (сөйлеу) жағдай болып табылады. Коммуникативтік жағдай сөйлеу этикетін оқыту әдісі ретінде төрт фактордан тұрады:

1) коммуникация жүзеге асырылатын шындық (жағдай) жағдайлары (бөгде адамдардың болуын қоса алғанда);

2) коммуниканттар арасындағы қарым – қатынастар (субъективті-сұхбаттасушының тұлғасы);

3) сөйлеу ынтасы;

4) жаңа жағдай жасайтын қарым-қатынас актісінің өзін жүзеге асыру, сөйлеуге ынталандыру.

Сөйлеу этикетіне оқытудың қарастырылатын әдістерінің әрбір көрсетілген факторларының әрқайсысы сұхбаттастардың сөздеріне белгілі бір әсер етеді (тақырыпты таңдау және оның даму бағыты, тілдік құралдарды іріктеу, сөйлеудің эмоциялық бояуы, оның кеңеюі және т.б.). Шет тілін оқытудың қазіргі заманғы жүйесі шет тілдерін оқыту әдістемесі үшін тілдік ұжымда бір ай сайын кездесетін және есепке алуға келмейтін, тек қайталанатын, ең типтік немесе стандартты жағдайлардың маңызы жоқ. Термин деп типтік коммуникативтік жағдай белгілі бір елестететін құрылым немесе нақты Контакт моделі түсініледі, онда әңгімелесушілердің олардың типтік әлеуметтік-коммуникативтік рөлдерінде тілдік мінез-құлықтары жүзеге асырылады.

Ағылшын тілі сабақтарында оқушылардың тілдік қарым-қатынас қажеттілігін қамтамасыз ететін және ой білдіру мен белгілі бір тілдік материалды (этикеттік формулаларды) пайдалануға итермелейтін сөйлеу жағдайы құрылады. Оқу жағдайлары көрнекілік құралдарының көмегімен жасалады.

Әдеби сөйлеу жағдайлары – мәселені талқылау, әртүрлі дидактикалық материалдарды пайдалану, сабақты ұйымдастыру және жұмыс тәсілдерінің алуан түрлілігі-жаңа сөйлеу бірліктерінің еріксіз есте қалуын тудырады, сонымен қатар диалогтық тәсіл арқылы қолднуға да болады.

Шет тілдер оқытушыларына этикеттің қажетті формулаларын тандап, сабақтарда: алғыс, мақұлдау, комплименттер, интонация, қимыл-қимыл мимикасы арқылы тілектестік үйреткен жөн. Балаларды сөйлеу этикетіне үйрету үшін пәнге, тапсырмаларға, мұғалімге жағымды қарым-қатынас жасау үшін эмоционалды фон жасайтын ойын үлкен рөл атқарады. Ойын жағдайында балалар әдеттегі жағдайға қарағанда екі есе көп сөздерді есте сақтайды.

Сөйлеу этикетін оқытуды бірнеше кезеңде жүргізу керек:

Бірінші кезең: сабақта этикеттік фразаларды және тақырып бойынша репликаларды енгізу.

Екінші кезең: лексиканы меңгеру және бекіту тапсырмаларын (жаттығуларын) орындау.

Үшінші кезең: оқу (сөйлеу) жағдайларында этикеттік фразалар мен репликаларды қолдану.

Төртінші кезең: ағылшын тілінің этикеті формуласын меңгеруді бақылау.

Оқушылардың ауызша және жазбаша сөйлеуінде әдеби сөйлеу формулаларын меңгеру арқылы оқыту білім алушылардың тілдік тұлғасының вербалды-семантикалық және прагматика-мотивациялық саласын дамытуға жәрдемдеседі, қоғамда әлеуметтік және кәсіби бейімделуді қамтамасыз етеді.

Оқыту кезінде әдеби сөйлеу формаларынан ауытқып тұруы мүмкін. Мысалы диалогтың әртүрлі түрлері және олармен жұмыс істеу формалары: диалог-әңгіме, диалог-сахналау, оқушылардың өзара және оқытушымен әңгімесі, жұптық және топтық. Этикеттік фразалар мен репликаларды оқытудың негізгі құралы жаттығулар болып табылады. Оларды орындау барысында іскерліктер қалыптасады: ақпаратты сұрау, сұхбаттасушының репликасына барабар жауап беру, диалогтық сөйлеу клишелерін қолдану, диалог құру кезінде репликаларды біріктіру және т.б.

Сөйлеу мәдениеті туралы көптеген жұмыстардың авторы Н.И. Формановскаямен берілген этикеттік жағдайлар. Сөйлеу этикетінің ситуациялық компоненттері:

– сөйлеушінің коммуникативтік ниеті;
– компоненттердің тұрақты және ауыспалы белгілері (жынысы, жасы, білімі, әлеуметтік жағдайы, ауыспалы рөлі) барлық кешенімен анықталатын коммуникацияға қатысушылар арасындағы әлеуметтік негізделген қатынастар

– қарым-қатынас шарттары (қоғам ортасы, орны, уақыты) және т. б.

Сөйлеу этикеті – әрбір ұлттық мәдениеттің маңызды элементі. Тіл, сөйлеу мінез-құлқында, қарым-қатынастың тұрақты формулаларында бай халық тәжірибесі, әр халықтың салт-дәстүрінің, өмір салтының, тұрмыс жағдайының қайталанбас болуы кейінге қалдырылды. Мәдени

адамдар арасындағы ағылшын тілді қоғамда қарым – қатынас сыпайылықтың үш деңгейінде-ресми, бейтарап және фамильярнде жүргізіледі.

Сыпайылықтың ресми деңгейінде егер жасы, жынысы немесе жеке қасиеттері, ал әңгімелесушілердің әлеуметтік жағдайы және олардың атқаратын қызметтері басым мәнге ие болса сыпайы яғни мәдени түрде, сөйлеу әдебіне сай қарым-қатынас жүргізіледі. Сыпайылықтың ресми деңгейі мекемелерде, ұйымдарда, іскерлік ортада, білім беру, денсаулық сақтау, қызмет көрсету және т. б. саласында норма болып табылады. Әңгімелесушілердің іс-әрекеттерінің, істері мен ниеттерінің әлеуметтік шарттылығы олардың сөйлеу мінез-құлқының стилінде көрінеді, ол үй жағдайында, досында немесе бейтаныс адаммен кездейсоқ қарым-қатынас жасағанда сөйлеу мінез-құлқына қарағанда басқаша ресімделеді. Ресми жағдайда сыпайылықтың ресми деңгейінен ауытқу әңгімелесушіге айқын құрметсіздік ретінде қабылданады және әңгімелесушілерді жанжалға, тіпті олардың ресми қарым-қатынасының үзілуіне әкеп соғуы мүмкін. Сондықтан, әдептіліктің ресми деңгейін қатаң ұстану керек, ол қажет және заттаңбамен қарастырылған.

Әдептіліктің бейтарап деңгейінде бейтаныс адамдар арасында, сондай-ақ ресми немесе отбасылық қатынаста болмайтын таныс адамдар арасында сыпайы қарым-қатынас жүзеге асырылады.

Сыпайылықтың фамильярлық деңгейі отбасылық және туыстық шеңберде, сондай-ақ достары мен достары арасында қарым-қатынас жасауға тән. Осы әдептіліктің мәнін терең түсіну үшін мысал келтіре кетер болсақ. Қыста, көктайғақта әйел тайып, құлап кетті. Оны тұрғызуға кім көмектескеніне байланысты-полиция қызметкері, күйеуі немесе кездейсоқ өтіп бара жатқан адамдар :

– Are you all right, madam? – полиция қызметкері сыпайы хал жағдайын білмек болды.

– Are you all right, darling? – жанында қамқор күйеуі бар.

– Are you all right? – бейтаныс өтіп бара жатқан адам.

Madam-әдептіліктің ресми деңгейінде қолданылатын және ресми сөйлеу стиліне сәйкес келетін қарым-қатынастың ресми нысаны.

Darling-бұл әдептілік пен әдептілік стиліне сәйкес қарым-қатынастың фамильярлық түрі.

Сұрақ « Are you all right?»сөйлеудің бейтарап стиліне сәйкес келеді және сыпайылық бейтарап деңгейде дұрыс болса, сыпайы болып табылады.

Берілген мысалдар бойынша әр түрлі сөйлеу стилімен сөйлеуді үйрену өте маңызды, ал ол үшін олардың арасындағы айырмашылықты білу және байқау қажет.

Сөйлеу этикетін меңгеру тіл білімі, лингвистикалық зерттеулер, психология және мәдени тарих саласындағы белгілі бір білімді талап етеді. Сөйлеу мәдениеті дағдыларын ойдағыдай дамыту үшін сөйлеу этикеті формулалары ұғымы қолданылады. Сөйлеу этикетінің формула-

лары – бұл белгілі бір коммуникативті мақсаттағы қарым-қатынас жағдайында қолданылатын сөздер, тұрақты тіркестер, тіркестер мен клишелер.

Сөйлеу этикетінің негізгі формулаларын үйрену отбасында ата-ана балаға амандасу, қоштасу, алғыс айту және өкіну сөздерін үйреткенде орын алады. Болашақта қарым-қатынас барысында адам осы дағдыларды жетілдіреді, қарым-қатынас жағдайын дұрыс бағалауды, өз ойын дұрыс жеткізуді үйренеді, сонымен бірге түсінбеушілікке жол бермеу үшін тілдік құралдарды коммуникативтік жағдайға және сөйлесу сатысына сәйкес таңдайды.

Әр елде сөйлеу этикетінің ұлттық ерекшелігі өте айқын, өйткені тілдің ерекше белгілері салт-дәстүрлердің, әдет-ғұрыптардың, мінез-құлықта қабылданатын және қабылданбайтын барлық нәрселерге, қоғамда тыйым салынған және рұқсат етілген. Сөйлеу этикетіне ие болу сенімді болуға көмектеседі, сенім мен құрмет сезімін тудырады. Білім сөйлеу этикетінің ережелері, оларды сақтау адамға мүмкіндік береді өзіңізді сенімді сезініп, өзіңізді жайсыз сезінбеңіз және қарым-қатынас жасау қиын. Іскерлік қарым-қатынаста сөйлеу этикетін қатаң сақтау клиенттер мен серіктестерге ұйым туралы жағымды әсер қалдырады, өзінің оң беделін сақтайды. Сөйлеу этикетінің ұлттық ерекшелігі бар. Әр ұлт өзінің ауызша мінез-құлық ережелерінің жүйесін құрды.

Этикет этикамен тығыз байланысты. Этика моральдық мінез-құлық ережелерін (қарым-қатынасты қоса) белгілейді, этикет белгілі бір мінез-құлық түрлерін қамтиды және нақты сөйлеу актілерінде көрінетін сыртқы сыпайылық формулаларын қолдануды талап етеді.

Этика нормаларын бұза отырып, этика нормаларын сақтау – екіжүзділік және басқаларды алдау. Екінші жағынан, әдептілік ережелерімен қатар жүрмейтін әдепті мінез-құлық сөзсіз жағымсыз әсер қалдырады және адамдарға адамның моральдық қасиеттеріне күмән тудырады. Ауызша қарым-қатынаста бір-бірімен тығыз байланысты бірқатар этикалық және этикалық нормаларды сақтау қажет. Біріншіден, сіз әңгімелесушіні құрметтеуіңіз керек. Әңгімелесушіңізге сөйлеу, ренжіту, қорлау сияқты құрметсіздікті көрсетпеу керек. Байланыс серіктесінің жеке басын тікелей теріс бағалауға жол бермеу керек, тек қажетті әрекетті бағалау кезінде нақты әрекеттерді бағалауға болады.

Қорытындылай келе, сөйлеу этикетін үйренетін тіл мәдениеті құрамдас бөлігі ретінде үйренудің бірнеше аспектілері бар, олардың әрқайсысы іс жүзінде маңызды: танымдық аспект мотивацияға әсер етеді, дамуы шеберлікті жеңілдетеді, ал тәрбиелік мәні екеуіне де ықпал етеді деген тұжырым жасай аламыз. Оқу процесінің мазмұндық жағы студенттердің дамуына, әр түрлі адамдардың өзіндік көзқарастарын қалыптастыруға бағытталған процесс.

Әдебиеттер

1. Бим И.Л. Методика обучения иностранным языкам как наука и проблемы школьного учебника. – М.: Просвещение, 2002. – 264 б.
2. Борзова Е.В. Диалогтық сөйлеу мақсаты мен оқыту құралы ағылшын тілі пәнінен 5–6 сыныптарда // Иностранные языки в школе. – 1985. – № 2. – 4-7 б.
3. Варфоломеева И.В. Речевой этикет. – Астрахань: АГТУ, 2011. – 135 б.
4. Верещагина И.Н., Рогова Г.В. Методика обучения английскому языку на начальном этапе в общеобразовательных учреждениях: пособие для учителей и студентов пед. вузов. – М.: Просвещение, 1998. – 158 б.

А.Е. Сейсембаева

Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ.

Ғылыми жетекші: Б.Т. Кульбаева, п.ғ.к., доцент

ШЕТЕЛ ТІЛДЕРІ ЛЕКСИКАСЫН ОҚЫТУДАҒЫ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ НЕГІЗДЕМЕЛЕР БОЙЫНША МАҢЫЗДЫ ӘДІС ТӘСІЛДЕР

Андатпа. Қазіргі уақытта қарым-қатынас дағдылары шет тілін үйрену процесінде маңызды рөл атқарады және жаңа коммуникативті негізге негізделген. Оқытудың коммуникативті әдісі – бұл байланыс процесінің моделі, оның мақсаты ақпарат алмасу кезінде сөйлесуге қатысушыларды ынталандыру болып табылады. Коммуникативті мотивация идеяларды білдіру қажеттілігін тудыратын объективті және нақты тақырыптық өзара әрекеттесу негізінде қалыптасады, яғни коммуникативті мотивация студенттердің психологиялық іс-әрекетінің мазмұнына байланысты болады. Бұл мазмұн неғұрлым қарқынды болса, оның мәніне қажеттілік соғұрлым күшті болады. Қарым-қатынас жасау ниеті көбінесе адамды бірге жаттығуға итермелейтін мотивацияда басым болады.

Тірек сөздер: оқыту, мотивация, ассимиляция, диалог, рөлдік ойын.

Аннотация. В настоящее время коммуникативные навыки играют важную роль в процессе изучения иностранного языка и основываются на новых коммуникативных рамках. Коммуникативный метод обучения – это модель коммуникативного процесса, цель которой – мотивировать участников обмена информацией. Коммуникативная мотивация формируется на основе объективного и конкретного тематического взаимодействия, которое создает потребность в выражении идей, то есть коммуникативная мотивация зависит от содержания психологической активности студентов. Чем интенсивнее это содержание, тем сильнее потребность в его сущности. Желание общаться часто доминирует над мотивацией, побуждающей человека тренироваться вместе.

Ключевые слова: обучение, мотивация, усвоение, диалог, ролевая игра.

Summary. At present, communication skills play an important role in the process of learning a foreign language and are based on a new communicative framework. The communicative method of teaching is a model of the communication process, the purpose of which is to motivate the participants in the exchange of information. Communicative motivation is formed on the basis of objective and specific thematic interactions, which create the need to express ideas, that is, communicative motivation depends on the content of psychological activity of students. The more intense this content, the stronger the need

for its essence. The desire to communicate often dominates the motivation that drives a person to train together.

Keywords: Learning, motivation, assimilation, dialogue, role play.

Оқыту әдісі – оқыту мазмұнымен қарастырылған білімді, іскерлікті және құзыреттілікті беру және меңгерумен негізделген оқытушы мен білім алушылардың өзара әрекеттесу процесі.

Отандық педагогиканың қалыптасқан дәстүріне сәйкес оқыту әдістері үш топқа бөлінеді:

1) сөздік, көрнекі, практикалық (оқулықты енгізу көзі бойынша).

2) ұдайы өндіру, түсіндіру-түсіндіру, зерттеу, сұрақтар және т.б. (оқу-танымдық қызметінің сипаты бойынша).

3) индукция және дедукция (оқу материалын қабылдау және баяндау логикасы негізінде).

Танымдық мотивацияны дамыту үшін әртүрлі әдістер мен тәсілдер қолданылады, соның ішінде ертегілер, стандартты емес оқыту формалары, материалды зерттеудің арнайы формалары, конкурстарға қатысу, зерттеу жұмыстары, жобалық жұмыс, ағылшын тіліндегі сыныптан тыс жұмыстар және тағы басқа да көптеген әдіс-тәсіл түрлері.

Оқу – танымдық іс-әрекеттің тиімділігін бақылау әдістері үшін біз ауызша, жазбаша тесттер және білімді, білік пен дағдыны меңгеру тиімділігін өз бетінше тексеру жүргіздік және эксперименттік сабақтар ұйымдастырдық.

Оқу-танымдық іс-әрекетті ынталандыратын әдістер үшін біз мынадай қабілеттерді оқушылардың бойында қалыптастыруға барынша тырыстық: мотивация, жауапкершілік, міндеттеме, білім, дағдылар мен біліктіліктерді құзыреттілікті игеруге қызығушылық.

Педагогикалық практикада оқу материалын саналы қабылдау дәрежесіне негізделген оқыту әдістерін анықтаудың басқа әдістері қолданылады. Атап айтсақ: пассивті, белсенді, интерактивті, эвристикалық және тағы басқа да көптеген әдіс-тәсілдер қолдану арқылы бұл анықтамалар одан әрі нақтылауды қажет етеді, өйткені оқу процесі пассивті бола алмайды және студенттер үшін әрдайым ашық бола бермейді деген тұжырымдама жасадық.

Пассивті тәсіл – бұл оқушылар мен студенттердің өзара әрекеттесуінің бір түрі, біз курс процесін басқаратын негізгі орындаушылармыз, ал оқушылар мен студенттер пассивті тыңдаушылар ретінде біздің бағыттарымызға бағынады. Біз әдісті дәстүрлі курстарға енгіземіз, студенттермен қарым-қатынас жасаймыз, оларды өз бетінше, тест, бақылау және тағы басқа да әдістер арқылы білімдерін тексеріп, сұхбаттасамыз.

Белсенді тәсіл – бұл сабақ барысында мұғалімдер мен оқушылар бір-бірімен өзара әрекеттесетін, сабақтарды ұйымдастыру барысы оқушы мен мұғалімнің өзара әрекеттесу формасы арқылы жүзеге асатын

оқытудың белсенді әдісі. Егер мұғалім мен көшбасшының негізгі тұлғалары пассивті сыныптарда болса, онда мұғалім мен оқушы тең болады.

Интерактивті немесе өзара әрекеттесу әдістері – біреумен қарым-қатынас, өзара әрекеттер, диалог ретінде көрініс табады деп дөп басып айта аламыз. Басқаша айтқанда, белсенді тәсілден айырмашылығы, интерактивті әдістерде студенттер тек мұғалімдерге ғана емес, сонымен бірге бір-біріне және оқу процесінде оқушылардың іс-әрекетінің үстемдігіне бағыттталып, негізгі басым өзара ықпалдастыққа, өзара әрекеттестікке түсіріледі.

Топтық оқыту тәсілі – оқушылар топтық жұмысты, кейстерді, пікірталастарды, ми шабуылдарын, жобаларды және шағын жобаларды, соның ішінде хабарламаларды «өзара әрекеттесу» тұжырымдамасына сәйкес орындайды, осылайша жаңа мектеп ақпаратын көрсетеді. Бұл ақпарат объективті түрде жаңа, яғни алғаш құрылған және субъективті түрде белгісіз, бірақ бұл біз білетін нәрсе болуы мүмкін.

Оқытудың фронтальдық тәсілі, яғни барлық сыныптармен жұмыс істеуге бағдарлану оқытудың нақты мақсаттарына қол жеткізу үшін оқушылар мен оқытушылардың қозғалыстарын үндестіруді талап ететін әдістер болып саналады. Ондай әдістерге мыналарды жатқызуға болад:

- Жобалық тәсіл
- Зерттеу әдістемесі
- Ынтымақтастық әдістері
- Интерактивті әдіс
- Байланыс әдісі
- Оқытуды ойын арқылы ұйымдастыру тәсілі
- АКТ.

Біз көбінесе бастауыш сынып оқушыларын оқыту кезінде коммуникативтік тәсілді қолданамыз. Бірақ сабақтарды тиімді ету үшін сабақты қызықты ететін қосымша техника мен тәсілдерді пайдаланамыз.

Кез келген тілді, немесе басқа да белгілі бір пәнді оқыту барысында, ең әуелі, студенттер мұғалімге бейімделеді, олардың назары әлсірейді, жұмыс скучноға әкеледі және көптеген студенттер оқуға деген қызығушылығын жоғалтады. Оқушыларды сабақта танымдық іс-әрекеттің осы түрін қолдана отырып ұйымдастыру олардың өзара әрекеттесу, ынтымақтастық, өзара көмек мүмкіндігін жоққа шығарады, оқуда жағымды эмоциялар туғызбайды, оқуда жағымды эмоциялар тудыруға ықпал етпейді.

Мұғалімге келетін болсақ, ол сабақта оқушылардың жұмысын ұйымдастырудың оң формасын қолдана отырып, оқулықтарды бүкіл сыныпқа жеткізе отырып, оқушылардың жеке ерекшеліктеріне сәйкес өз қызметінде белгілі бір ырғаққа қол жеткізе отырып, сыныптың барлық топтарына еркін әсер ете алады. Бұл студенттердің сабақтарда жұмыстың оң түрінде оқуын ұйымдастырудағы сөзсіз артықшылығы.

Сондықтан жаппай білім беру жағдайында оқушылардың тәрбие жұмысын ұйымдастырудың бұл түрі қазіргі мектептердің жұмысында таптырмайтын және кең таралған.

Ойынды екі бөлікке бөлуге болады. Сөйлеу дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін грамматикалық, лексикалық, фонетикалық және орфографиялық ойындар. Бұл бөлім грамматикалық ойынды ашады. Оқушылар қайталанатын грамматикалық құрылымдарды қолдануға үйренеді, баланы монотондылықпен шаршатады, ал тез жұмсалған күшжігер қанағаттандырмайды. Ойын Сізге қызықты және нәтижелі жұмыс жасауға көмектеседі.

Грамматикадан кейін фонетикалық негізді логикалық түрде жалғастыратын сөздік ойындар жүреді. Дауыстық ойындардың мақсаты-сөйлеу дағдылары мен қабілеттерін қалыптастыру кезеңінде сөйлеуді түзету. Сонымен, фонетика мен фонетикалық дағдылардың қалыптасуы мен дамуына орфографиялық ойындар ықпал етеді, олардың негізгі мақсаты зерттелетін лексиканың емлесін игеру болып табылады.

«Шығармашылық ойын» деп аталатын ойын бар. Бұл ойындардың мақсаты-сөйлеу дағдылары мен қабілеттерін одан әрі дамытуға ықпал ету. Сөйлеу мәселелерін шешуде тәуелсіздікті көрсете білу, қарым-қатынаста жылдам реакцияны дауыстық ойындарда көрсетуге болады.

Дидактикалық ойындарды жоспарлау және өткізу кезінде мұғалімдер сақтауы тиіс негізгі талаптар: ойын оқу-тәрбие үрдісінің логикасынан жасанды байланбауы тиіс; қызықты, тартымды атауы болуы тиіс; шын мәнінде ойын элементтері болуы тиіс; бұзуға болмайтын міндетті ережелер болуы тиіс; санауыштар, рифмалар, өлеңдер болуы тиіс. Ең көп тараған сюжеттік-рөлдік ойындар, жаттығулар-ойындар, драмалық ойындар, құрастыру ойындары.

Сюжеттік-рөлдік ойындар ойлауды белсендіруге ықпал етеді, қандай да бір сабақ түріне, қандай да бір жаттығуларды орындауға қызығушылық туғызады, сондай-ақ оқушылардың оқылатын материалдың жаңалығына және орындалатын жаттығулардың әртүрлілігіне деген қажеттілігін қанағаттандыратын неғұрлым күшті уәждеуші фактор.

Рөлдік ойын – бұл оның қатысушыларының адамдардың нақты практикалық іс-әрекетіне шартты түрде ойнауы, нақты қарым-қатынас жасау жағдайын жасайды. Мұнда оқытудың тиімділігі бірінші кезекте мотивация жарылысымен, пәнге деген қызығушылықтың артуымен байланысты. Барлық сыныптамаларда білімді ауызша баяндау әдістері бар. Оларға әңгіме, түсіндіру, түсіндіру, әңгіме, Нұсқаулық жатады.

Оқытудың ауызша әдістер оқытудың барлық кезеңдерінде қолданылады. Атап айтсақ: ассимиляция, жаңа материалды дайындау процесінде, оны түсіндіру, ассимиляция, жалпылау және қолдану процесінде диалог оқу материалының бейнелі, түрлі-түсті, жарқын монологы болып табылады деген тұжырымдамаға тоқтала аламыз.

Мұғалім балаға жарқын, жаңа фактілерді, оқиғаларды айту керек болған кезде бала тікелей басқара алмайтындығын айтты.

Кейде біз балалармен сөйлесу арқылы ағылшын тілін үйренеміз. Әңгіме жас студенттердің ақыл-ой белсенділігіне, қиялына, эмоцияларына әсер етудің, олардың көкжиегін кеңейтудің қуатты көзі болып табылады. Егер әңгімеде пассивті әдістердің көптеген белгілері болса, онда түсіндіру күрделі мәселелерді жүйелі, логикалық, анық, қол жетімді түрде ұсынудың белсенді әдісі болып табылады. Түсіндіру міндетті түрде балалардың қатысуымен, олардың жеке бақылауларын, тәжірибелерін және іс-әрекет үлгілерін көрсетумен, суреттермен бірге жүреді.

Диалог – түсіндіру және дәріс монологтарды оқыту әдісіне немесе ақпараттық ескертуге қатысты. Диалог – бұл оқу материалын ұсыну тәсілі, ол осы тәсілдің маңызды ерекшелігін көрсетеді. Әңгіменің мәні-мұғалім қойылған сұрақтарды шебер шешеді, студенттерді ойлауға итермелейді, ойлауды белсендіреді, зерттелген фактілер мен құбылыстарды белгілі бір логикалық тәртіпте талдайды және тиісті теориялық тұжырымдар мен тұжырымдармен дербес айналысады. Диалог диалог ретінде жүзеге асырылатын мұғалімнің сұрақтары мен оқушының жауаптары. Бұл оқушының ақыл-ойын мұғалімнің ақыл-ойына жетелейді, Бұл оқушыны жаңа білімді игеруге қадам жасауға итермелейді.

Курс баланың ойынды осы сабаққа аудару үшін осы тиімді әдісті қолданудан басталуы керек. Бұл әдістердің бірі-диалогтық терезе. Бұл тәсіл, бір жағынан, студентті шет тілінде сөйлеуге үйрету, екінші жағынан, диалог арқылы студентпен тікелей сөйлесу. Диалог студенттердің орташа үлгерімі үшін тиімді. Диалогтың көмегімен сіз әр сыныпта сөйлеуді дамыту бойынша түрлі іс-шаралар жасай аласыз, студенттермен әңгімелесу кезінде сұрақтар қоя аласыз, бүкіл сыныпты жұмылдырып, балалардың назарын өзіне аудара аласыз.

Шет тілінің басты мақсаты баланың тілін меңгеру болғандықтан, негізгі міндет-оған жаңа сөзді үйрету. Шет тілі сабағының негізгі мақсаты-тілдерді дамыту. Біз ағылшын тіліндегі грамматика, лексика, фонетикаға қатысты мәліметтерді, ережелер мен түсіндірмелерді дұрыс қолдануды меңгердік және студенттерге өз ойларын дұрыс және жүйелі түрде айтуды үйретеміз. Балалардағы сөйлеуді дамыту үшін біз келесі әдістерді қолданамыз:

- 1) әр түрлі және әр түрлі грамматикалық тапсырмалар;
- 2) имиджмен мазмұнды жұмыс ұйымдастыру;
- 3) студенттер топтарға бөлінеді және өзара әрекеттеседі;
- 4) белгілі бір тақырып бойынша әңгімені жалғастырыңыз;
- 5) шағын көріністерді дайындау;
- 6) мәтінді пайдалану;

Мұның бәрінде мәтінді пайдалану басты орын алады. Мәтінді қолданудың негізгі талаптарының бірі-берілген материалды түсіну және

оқу. Себебі студент сөйлемдегі айтылғандарды мағынасын, әр сөздің грамматикалық тұлғасын және оқыған әр сөйлемнің грамматикалық тұлғасын түсінгенге дейін қабылдай алмайтынын эксперименттік сабақтар нәтижесінен байқап қарауымызға болады.

Сондықтан алғашқы сабақтардан бастап ағылшын тіліне тән дыбыстарды дұрыс айтқыза отырып, әрбір оқылған сөзді, сөз тіркесін, сөйлемдерді, мәтінді түсініп оқуға баулу қажет. Егер мұғалім мәтін бойынша тек оқу, аудару, сұраққа жауап беру, мазмұнын әңгімелету сияқты түрлерін пайдаланса, бұл бір сарынды болып келіп, оқушыларды жалықтырады және пәнге деген қызығуын төмендетеді.

Әдебиеттер

1. Шляхтова Г.Г. Элементы здоровьесберегающих технологий на уроках английского языка // ИЯШ. – 2007. – №2. – С. 182.
2. Вайсбурд М.Л., Кузьмина Е.В. Роль индивидуальных особенностей учащихся при обучении иноязычному общению // ИЯШ. – 1999. – №2. – С. 74.
3. Нұрланбекова Е. Шетел тілін оқытуда бейнефильмдерді қолдану // Шетел тілін оқыту методикасы. – 2005. – №2. – 19 б.
4. Степанова Е.А. Игра как средство развития интереса к изучаемому языку // ИЯШ. – 2004. – №2. – С. 11.
5. Грибанова К.И. Обучение письменной речи на начальном этапе // ИЯШ. – 1999. – №2. – С.24.
6. Баранников А.В. Об организации обучения иностранным языкам в 4 классе общеобразовательных учреждений, участвующих в эксперименте по совершенствованию структуры и содержания общего образования // АЯШ. – 2004 – №3(7). – С.14.
7. Тубышева Қ. Модульдік оқыту технологиясын ағылшын тілі сабақтарында қолдану // Оқыту-тәрбиелеу технологиясы, – 2007. – №4. – 96 б.

Ә.Т. Смағұл

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

Б.Т. Кульбаева

Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар

ПИСЬМЕННЫЙ ПЕРЕВОД КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В СРЕДНЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Аңдатпа. Мақалада шет тіліндегі мәтінді ана тіліне жазбаша аударудың сипаттамалары сипатталған, оның түрлері мен ерекшеліктері сипатталған. Жалпы білім беретін мектептерде аударманы оқытуға көп көңіл бөлінеді, бұл оқыту процесінде мұғалімдерге ғана емес, оны орындау кезінде оқушылардың өздеріне де қиындықтар туғызатыны анықталды. Аударманы оқыту шетел тілін оқытудың маңызды бөлігі болып табылады, өйткені ол оны үйрену барысында әр түрлі дағдылар мен дағдыларды жандандырады, сонымен қатар негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыруға ықпал етеді деген қорытындыға келді.

Тірек сөздер: шет тілі, оқыту әдістемесі, аударма, құзыреттілік тәсіл, өзіндік жұмыс.

Аннотация. В статье дана характеристика письменного перевода иноязычного текста на родной язык, описаны его типы и особенности. Больше внимание уделено обучению письменному переводу в средней общеобразовательной школе, выявлено, что оно вызывает сложности не только у учителей в процессе преподавания, но и у самих учащихся при его выполнении. Сделан вывод о том, что обучение письменному переводу является важной частью обучения иностранному языку, поскольку активизирует различные умения и навыки при его изучении, а также способствует формированию ключевых компетенций.

Ключевые слова: иностранный язык, методика обучения, письменный перевод, компетентностный подход, самонаучение.

Summary. The article deals with the characteristics of translation of foreign language texts into the native language and describes its types and features. The author pays special attention to teaching translation in secondary schools and notes that they cause problems not only during the teaching process, but also during the self-study process. It is concluded that teaching translation is an important part of learning a foreign language, as it activates a variety of skills and also contributes to the formation of key competences.

Keywords: foreign language teaching, methods of teaching, translation, competence-based approach, self-study.

Период с конца XX века до сегодняшнего дня является временем увеличения интеграционных процессов в мире. Поэтому не удивительно, что переводческая деятельность становится все более и более востребованной. Несмотря на то что наука о переводе сравнительно молода, теоретические работы в области перевода весьма многочисленны. Однако методика обучения переводу остается малоизученной областью (здесь следует упомянуть работы таких исследователей, как Л.К. Латышев, Р.К. Миньяр-Белоручев, Н.Д. Чебурашкин, Н.В. Чичерин и др.). До сих пор не решены многие вопросы, связанные с организацией и содержанием учебного процесса, конечными задачами и требованиями, которые должны предъявляться как к обучаемым, так и к обучающим.

В настоящее время основная цель обучения переводу иноязычного текста является как средством обучения иностранному языку, так и его целью. Большое количество заданий в современных учебниках по иностранному языку посвящено переводу текста или предложений. Многие задания просто невозможно выполнить без предварительного перевода, даже если перевод сам по себе не является частью задания. Восприятие и понимание иноязычного текста не мыслится без перевода, который следует рассматривать как основное средство развития понимания.

Задача учителя иностранного языка – научить студентов правильно переводить иноязычные тексты на родной язык.

Актуальность является особенной трудностью студентов переводить именно письменный перевод, так как не все конструкции одного языка легко переводятся средствами другого языка. Долгое время не существовало как таковой потребности в обучении переводу. Считалось, что, переводя тексты, ученики учатся переводить.

Перевод – неделимая часть духовной культуры каждой страны и её народа, духовной культуры всего человечества. Перевод не может быть понят, а тем более научно определён, если его не рассмотреть с точки зрения его языковой сущности, если не раскрыть его лингвистических основ, его лингвистической природы. Ведь, бесспорно, что перевод – это прежде всего языковая деятельность. Перевод основывается на языке, переводчик работает с языком. Язык – фундамент и основное средство перевода. Перевод не может быть понят, если не будет раскрыта его способность отражать и пересоздавать оригинал. Перевод является отражением оригинала. Чем вернее, чем целостнее это отражение, тем выше качество перевода. «Перевод должен не только отразить, но и пересоздать оригинал, не «скопировать» его содержание и форму, а воссоздать их средствами другого языка для другого читателя, находящегося в условиях другой культуры, эпохи, общества». Перевод не может быть понят, если не будет раскрыта его психология [1, с.15].

«Перевод должен не только отразить, но и пересоздать оригинал, не «скопировать» его содержание и форму, а воссоздать их средствами другого языка для другого читателя, находящегося в условиях другой культуры, эпохи, общества» [2, с. 29].

Вот некоторые из самых распространённых определений.

Р.К. Миньяр-Белоручев: «Перевод – вид речевой деятельности, удваивающий компоненты коммуникации, целью которого является передача сообщения в тех случаях, когда коды, которыми пользуются источник и получатель, не совпадают» [3, с. 21].

А.В. Фёдоров: «Перевести – значит выразить верно, и полно средствами одного языка то, что уже выражено ранее средствами другого языка... цель перевода – как можно ближе познакомить читателя (или слушателя), не знающего языка подлинника, с данным текстом (или содержанием устной речи)» [4, с. 147].

Е.В. Бреус: «Перевод – акт межъязыковой коммуникации. При переводе имеет место не только контакт дух языков, но и соприкосновение двух культур» [5, с. 27].

В.Н. Комиссаров излагает четыре лингвистические теории и, соответственно, приводит четыре определения перевода. Согласно денотативной теории, перевод есть «процесс описания при помощи языка перевода денотатов, описанных на языке оригинала».

Согласно трансформационной теории, «перевод есть не что иное, как преобразование единиц и структур языка оригинала в единицы и структуры языка перевода».

Согласно семантической теории, перевод «заключается в раскрытии сущности эквивалентных отношений между содержанием оригинала и перевода». Теория уровней эквивалентности предлагает «модель переводческой деятельности, основанную на предположении, что отношения эк-

вивалентности устанавливаются между аналогичными уровнями содержания текстов оригинала и перевода» [6, с. 34-35].

Как отмечает Э. Медникова, «художественное произведение оказывает на читателя определенное воздействие, желаемый эффект именно тем, что содержание раскрываемости в новом ракурсе» [7, с. 72].

Л.С. Бархударов: «Переводом называется процесс преобразования речевого произведения на одном языке в речевое произведение на другом языке при сохранении неизменного плана содержания, то есть значения» [8, с. 58].

И всё же, что такое «перевод» в свете уже имеющихся достижений общей теории перевода? «Если мы хотим дать определение перевода как результата переводческой деятельности в наиболее общем и кратком виде, то его можно было бы сформулировать следующим образом: перевод есть аналог оригинала.

Идеальный перевод есть идеальный аналог оригинала, созданный в новой общественной, культурной и языковой реальности. Если же мы хотим дать по возможности более полное и относительно точное общее теоретическое определение перевода как процесса, то нужно сказать, что перевод – это специфическая устная или письменная деятельность, направленная на пересоздание существующего на одном языке устного или письменного текста (произведения) на другом языке при сохранении инвариантности содержания и качества оригинала» [9, с. 188].

Чтобы изучить и познать законы перевода как специфичной работы, появившейся в процессе исторического развития и исторической практики общества и человека, дабы обнаружить свежие пути и способности её улучшения, нужно изучать все разновидности перевода. Нужно изучать всю систему показавшихся на практике обликов переводческой работы, изучать её подобный, какая она есть в реальности, во всём её обилии и содействии с другими обликами людской работы. Лишь только этим путём возможно познать сущность что работы, которая заходит в понятие «перевод».

Таким образом, можно констатировать, что перевод – есть сложный, разносторонний, многосоставный феномен. Любая попытка пренебречь тем или иным компонентом, связью, функцией ведёт к деформации его научно-теоретического познания [10, с. 41].

Однако, точный перевод, по определению, невозможен уже в силу того, что разные языки отличаются как по грамматическому строю, так и по простому количеству слов, не говоря уже о различии культур [11, с. 9]

Письменный перевод – это сложный вид речевой деятельности, так как он является и рецептивным, и продуктивным видом. Мы воспринимаем речь через слушание или чтение, а затем порождаем речь через письмо или говорение в результате завершения перевода. Перевод выполняет коммуникативную функцию, поэтому является речевой деятельностью, при помощи которой осуществляется акт общения. В процессе

переводческой деятельности улучшается качество владения всеми другими видами речевой деятельности (аудирование, чтение, письмо, говорение). Также в процессе перевода взаимодействуют друг с другом два противоположных начала: творческое и автоматическое. Творческая составляющая перевода подразумевает умение находить нестандартные решения, отвлекаясь от текста подлинника, тогда как автоматическое подразумевает знание готовых переводческих соответствий и умение применять их [12, с.12]. Важный принцип перевода иноязычного текста на родной язык заключается в том, что переводятся не слова, не грамматические конструкции и другие средства языка оригинала, а мысли, содержание оригинала [13, с.16]. Каждый процесс перевода состоит из трех частей: зрительное или слуховое восприятие текста, анализ на языке оригинала и синтез на родном языке, и в заключении воспроизведение осмысленного на другом языке.

В современном мире существуют различные методики обучения письменному переводу. Но не все из них могут быть применены в среднем профессиональном образовании так как у большинства студентов нет цели научиться переводить профессионально. К тому же многие методики направлены на обучение профессиональных переводчиков, так как требует более узкоспециальных знаний. Поэтому мы рассмотрим только некоторые из них, которые могут быть применены в среднем профессиональном образовании. И.С. Алексеева отмечает, что самый распространенный метод – это обучение переводу текстов в рамках узкой специальности [14, с. 59]. На основе этой методики в школе могут быть введены такие дисциплины, как технический перевод, юридический перевод и другие. Но такая методика может быть применена и на традиционных уроках английского языка. Учащимся предлагается лексика данной области, на основе которой осваиваются грамматические структуры письменного текста. Но при такой методике может сформироваться навык передачи любого слова однозначным эквивалентом, который может не подходить для перевода текста по данной тематике. В данной методике большое внимание уделяется терминам, поэтому учащиеся могут столкнуться с трудностями при переводе текста, написанном в другом стиле или на другую тему. Второй по распространенности способ – это филологический анализ текста и в завершении его – перевод. И.С. Алексеева считает, что филологический анализ текста или аналитическое чтение позволяет познакомиться с речевой реализацией языка в самых разных ее проявлениях: исторической, фонетической, стилистической [15, с. 61]. В результате выявляются как значимые для данного текста, так и общие, не связанные именно с этим текстом, черты и закономерности. При поверхностном филологическом анализе можно выявить стиль текста, цель его написания и различные особенности лексики, что поможет сделать правильный перевод. Но для учащихся такой метод перевода может оказаться сложным, так как выбрать слова, кото-

рым соответствуют эквиваленты именно в данном тексте, является трудной задачей. К тому же, учащимся даже на старшей ступени обучения нелегко проводить правильный филологический анализ в силу незнания многих его аспектов. Это не только новые технические средства, но и новые формы и методы преподавания, новый подход к процессу обучения. Известно, что основной целью обучения иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной культуры обучающихся, обучение практическому овладению иностранным языком [16, с. 56].

К методу обучения письменному переводу можно добавить приемы Вольфрама Виллса [17, с. 124]. Первый метод заключается в сравнении и анализе текстов на родном и иностранном языке. Также здесь предлагается сравнивать переводы как с оригиналом, так и с переводами других авторов. Данная методика является достаточно эффективной, так как учащиеся имеют возможность сравнить свой перевод с переводом профессионала или с переводами своих одноклассников и оценить свои умения и навыки в данном виде деятельности.

Следующий метод, который был разработан в 30-е годы XX века, можно назвать «думанием вслух» [18, с. 14]. Данный метод подразумевает, что учащийся не думает про себя как перевести данный текст, а проговаривает свои мысли вслух, при этом ведется запись его речи. Так учитель сможет выявить слабые стороны того или иного учащегося, а сами учащиеся научатся переводить быстрее. Данный метод является очень эффективным в обучении письменному переводу, но слишком громоздким при обучении на занятиях. Скорее всего, реализация такого метода возможна только на факультативных или дополнительных уроках.

Проведя обзор данных методик, можно сделать вывод о том, что включение в методику обучения учащихся письменному переводу на родной язык такого аспекта, как рефлексивный анализ полученного результата, значительно влияет на эффективность обучения переводу. Также, предварительный анализ текста упрощает выбор нужных эквивалентов слов, грамматических структур, необходимых для адекватного перевода.

Необходимо отметить, что обучение письменному переводу иноязычных текстов на родной язык представляет собой интерес для педагогов, поскольку, при обучении данному виду перевода, активизируются и другие умения учеников. Через обучение письменному переводу возможно повторение грамматики и лексики, поэтому письменный перевод можно называть как средство обучения иностранному языку в среднем профессиональном образовании.

Литература

1. Попович А. Проблемы художественного перевода. – М.: Высш. школа, 1980. – 199 с.
2. Лилова А. Введение в общую теорию перевода. – М.: Высшая школа, 1985. – 256 с.

3. Миньяр-Белоручев Р.К. Общая теория перевода и устный перевод. – М.: Воениздат, 1980. – 237 с.
4. Фёдоров А.В. Основы общей теории перевода (Лингвистический очерк). – М.: Издательство Высш. школа, 1986. – 395 с.
5. Бреус Е.В. Основы теории и практики перевода с русского языка на английский: 3-е изд. – М.: Изд-во УРАО, 2002. – 208 с.
6. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты): Учеб. пособие для ин-тов и фактов иностр. яз. – М.: Высш. шк., 1990. – 253 с.
7. Медникова Э.М. Изд-во: М.: Русский язык, 1993. – 100 с.
8. Бархударов Л.С. Язык и перевод. – М.: Межд. отношения, 1975. – 240 с.
9. Гак В.Г., Григорьев Б.Б. Теория и практика перевода / В.Г. Гак, Б.Б. Григорьев. – М.: Высшая Школа, 1985. – 255 с.
10. Тер-Минасова С.Г. Язык и международная коммуникация: учеб. пособие. – М.: Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
11. Казакова Т.А. Практические основы перевода «English – Russian». – Санкт-Петербург: Союз, 2008. – 319 с.
12. Леонтьева М.Р. Об изучении иностранных языков в общеобразовательных учреждениях (методическое письмо) // Иностранные языки в школе. – 2001. – №2. – С. 4–5.
13. Свирепчук И.А. Психологический аспект перевода.
URL: http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Philologia/6_97587.doc.ht.
14. Алексеева И.С. Введение в переводоведение: учебное пособие для студ. учреждений высш. проф. образования. 6-е изд., стер. – СПб.: Филологический факультет СПбГУ; М.: Академия, 2012. – 368 с.
15. Алексеева И.С. Профессиональный тренинг переводчика : учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. – СПб.: Союз, 2001. – 288 с.
16. Латышев Л.К., Семенов А.Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. – М.: Академия, 2003. – 198 с.
17. Рязанова Г.Л. Обучение письменному переводу в процессе подготовки переводчиков // Вестник Московского государственного лингвистического университета. – Выпуск № 519. – Том 2. – 2007. – С. 8–19.

О.Т. Тасболатов

магистрант, Павлодарский педагогический университет, Павлодар

Научный руководитель: Б.Т. Кульбаева

кандидат филологических наук, доцент Высшей школы гуманитарных наук, Павлодарский педагогический университет, Павлодар

FORMATION OF SOCIOCULTURAL COMPETENCE IN COMMUNICATIVE EDUCATIONAL PRACTICE.

Андатпа. Мақалада заманауи білім тәжірибесіндегі әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктерді қалыптастырудың мәні мен өзектілігі қарастырылады. Толерантты әрі мәдени қоғам құру үшін, сондай-ақ жастардың табысты әлеуметтенуі үшін жоғары сыныптарда сабақ беретін оқытушылар сыныпта этнолингвистикалық және этнопсихологиялық мәдени ахуал тудыру қажет екені көрсетілген, бұл өз кезегінде жеткіншектерді өзге ұлттар мен олардың мәдениетіне деген оң көзқарасқа тәрбиелейді. Бұл қазіргі жаһандану дәуірінде білім берудің маңызды аспектісі болып

табылады. Әлеуметтік-мәдени құзыреттіліктің қалыптасуын оқушылардың коммуникативті құзыреттілігінің бөлігі ретінде қарайды және оның ағылшын тілін тереңдетіп оқытатын жоғары мектеп жағдайында табысты қалыптасуының мысалын келтіреді.

Аннотация. Статья рассматривает актуальность и значимость формирования социокультурной компетенции в современной образовательной практике. Показано, что для создания более толерантного и культурного общества, а также успешной социализации молодых людей, преподавателям иностранных языков старших классов является необходимым создание положительной этнолингвистической и этнопсихологической культурной атмосферы в классе, что в свою очередь ведёт молодые умы к терпимому и здоровому поведению по отношению к другим культурам и нациям, что является важнейшим аспектом образования в условиях современной и всеобъемлющей глобализации. Рассматривается формирование социокультурной компетенции как компонент коммуникативной компетенции школьников и приводит примеры её успешного формирования в условиях старшей школы с углубленным изучением английского языка.

Summary. The article considers the relevance and importance of the formation of sociocultural competence in modern educational practice. It is shown that in order to create a more tolerant and cultural oriented society, as well as successful socialization of young people, high-school's foreign language teachers need to create a positive ethno-linguistic and ethno-psychological cultural atmosphere in the classroom, that leads young minds to tolerant and healthy behavior towards other cultures and nations, which is one of the most important aspects of education in the context of modern and comprehensive globalization. The formation of sociocultural competence as a component of the communicative competence of schoolchildren is considered and examples of its successful formation in high school with in-depth study of the English language are given.

Keywords: methodology, competence, culture, communication, component, personality.

Introduction. In modern society in the era of globalization, much attention is paid to fostering tolerance to other cultures in the younger generation. How to achieve more significant results in this area? What is the best way to organize work in the classroom in order to form all types of competencies in conjunction? How to form socio-cultural competence in the teaching of specific subjects? All practicing educators ask themselves these questions. Here, teachers of a foreign language were more fortunate, since it is easiest to form socio-cultural competence through teaching it. In English lessons, the study of the history, traditions, and culture of the country of the target language becomes an integral part. So in foreign language lessons, students study literature, samples of folklore, linguistic features and etiquette of English-speaking countries. Also, attention is paid to cultural non-verbal behavior, which is also part of the culture of the English-speaking people. In foreign language lessons, through the study of another culture, students get the opportunity to evaluate the achievements of their native culture, which contributes to the formation of a sense of pride and patriotism.

The following competencies are considered in the state educational standard in the field of a foreign language:

1. Speech competence – the development of communication skills in four main types of speech activity (speaking, listening, reading, writing);

2. Linguistic competence – mastering new linguistic means (phonetic, spelling, lexical, grammatical) in accordance with the topics, spheres and situations of communication selected for the basic school; mastering knowledge about the linguistic phenomena of the target language, different ways of expressing thoughts in the native and target languages;

3. Sociocultural competence – familiarizing students with the culture, traditions and realities of the countries / country of the foreign language being studied within the framework of topics, spheres and situations of communication that correspond to the experience, interests, psychological characteristics of basic school students at different stages (V–VI and VII–IX grades); the formation of the ability to represent one's country, its culture in the conditions of foreign language intercultural communication;

4. Compensatory competence – the development of skills to get out of the situation in the face of a shortage of language means when receiving and transmitting information;

5. Educational and cognitive competence – further development of general and special educational skills; familiarization with the methods and techniques available to students for independent study of languages and cultures, including the use of new information technologies.

The formation of socio-cultural competence in foreign language lessons involves students in a dialogue of cultures, introduces the achievements of a foreign language national culture and makes it possible to compare them with the achievements of their native culture. So, for example, in lessons dedicated to Great Britain, USA, Australia, students get acquainted with the geographical location of these countries, their social structure, study their culture. The lessons are familiar with the history of the country of the target language, with outstanding writers, poets and scientists, parallels are drawn with the history and culture of the native country, its outstanding figures and writers.

The development of socio-cultural competence through the use of video and audio materials in foreign language lessons deserves special attention. The most effective way to develop socio-cultural competence is to stay in the country of the target language, immersion in the atmosphere of a foreign language culture. But since students can not always afford it, it is effective to use videos and authentic audio texts in the classroom. Video is one of the most effective teaching methods because visual material is easier to remember and understand.

Asking how effective the use of online resources will be and not just listening to audio and video materials, but also their imitation (children try to sing, perform a scene, do voice acting for a video in English). Thus, we decided to conduct more lessons in order to form the sociocultural competence of students. And also taking into account how modern children are connected to computers, phones and the Internet, we decided after the

classes to arrange a competition that would interest everyone. The competition was held online and other schoolchildren on the open Instagram page could vote for the candidate they liked and support him with likes or comments.

Experiment. After analyzing the tasks from the textbook, we can note that they develop the necessary communication skills in students and form the culture of oral speech. The material is selected taking into account the age and psychological characteristics of students, corresponds to their interests, which enhances their motivation to learn English in general and makes the learning process more productive in terms of communication in English. Also, the tasks contain real situations from the life of adolescents in English-speaking countries.

Taking into account the formation of socio-cultural competence training was carried out in the experimental group (with the use of an additional set of exercises for the formation of socio-cultural competence) and in the control group.

The main topics that can be found in the content of the books: Our world, Art, Bands and their influence, Entertainment and the media, Sport, Health and Exercise, Reading for pleasure, The natural world, Travel and transport, Food and drink, The world of work. Based on this, we can conclude that the topics of these modules are very relevant in modern society. Students can fully use their social experience, studied lexical and grammatical material to express their opinion, agree with the opinion of classmates or object to them, give arguments, etc. We would also like to note that instead of boring tasks like do this or that task, we conducted funny homework where students recorded videos, made presentations, telling in English about the places they would like to visit, favorite games and cybersportsmen from various countries, favorite memes etc.

Having considered the culturally oriented situations from the textbook, you can see that there are relatively few of them, they also have a similar structure and algorithm of work. At the initial stage of work on the topic of the module, simple situations are given. More complex situations requiring detailed statements are given at the end of the work on the topic of the module, when the students have worked out the necessary lexical and grammatical material well enough.

Nowadays, children are very interested in doing anything on the Internet and any creative and free task that would give them room for imagination. Before choosing a topic for the competition, we decided to ask the students which topic would be more interesting to them than the rest. The majority chose music (53%) and films (39%), while such industries as food, theater, history and geography were of little interest to the respondents.

«Bilim-Innovation» high school for gifted boys, which is located in Pavlodar, st. Academician Chokin, 146 served as the basis of our research for the formation of foreign language sociocultural competence of students. The

experiment was carried out from February 14 to April 07, 2021. During this period, we have taught a lot and conducted various studies.

This boarding school, represented by the school director Rakhim Khairullaevich Urkimbaev, is not afraid to introduce something new into the educational process, therefore this educational institution is among the first to master innovative technologies in the field of renewed education. The school often organizes various competitions for the formation of sociocultural and communicative competencies. One of these was the week of the English language.

We would also like to note that a week of foreign languages is held annually in February. The tasks that make up the week may vary. We organized a song contest among the students of the lyceum. Students had to record a video, upload it to the lyceum's page, and then, having grouped their videos, we published them on our page, where other students could vote for their favorite candidate by supporting them with likes and comments, according to the results of the competition, students received prizes of 10.000, 5.000 and 3.000 tenge to the store «Marvin» for 1.2 and 3 places, respectively.

The homework was active work with the Internet and social networks, for example, some students had to start making posts on the Instagram social network in English, often quotes from English and American classics were also used. Students recorded various videos of their own performance of their favorite songs in English. This practice of doing homework has received a wide response from children, since the digital education of students, as well as their interest and enthusiasm for such games, is extremely high. Here are some examples:

It is important to note that digital students are in a state of constant stimulation and development of the nervous system using technology. These are natural producers or consumers of information. Problem solving is a skill that comes naturally to them and can be deeply promoted with proper participation in their learning. This comes from the implementation of useful projects and significant tasks that set them tasks that must be overcome in a

creative way, which ultimately stimulates the development of socio-cultural competence.

Ask any student about what they like to create and you will get many different answers. They are constantly looking for ways to express themselves and their uniqueness. Through social media, they demonstrate this creative advantage and receive constant and instant feedback from their peers. This same level of creativity is used when they face interesting challenges and figure out how to meet them with ingenuity and foresight. This is why fluency in creativity is one of the essential fluency skills in any language. It was this approach that inspired this experiment. Let's dwell on the main reasons why we consider creativity to be the most relevant today.

Conclusion. Creativity is a vital outlet that inspires them to see who they are and what they can do, and to be aware of what they can achieve. Fundamentally, this side of any student is allowed to shine in their teaching as well.

Students need the ability to think analytically, which includes the ability to compare, contrast, evaluate, synthesize, and apply without instruction or supervision.

Analytical thinking means being able to use a higher level of Benjamin Bloom's digital taxonomy or higher-order thinking skills.

Tasks requiring linear thinking and routine cognitive work are increasingly outsourced. Therefore, it is important to guide students towards the ability to complete assignments using analytical thinking. This is essential to their ability to thrive in their life after school. Analytical thinking is an important part of what constitutes information fluency.

Analytical thinkers see data and information in different dimensions and from different angles. They are well versed in conceptualizing, organizing and classifying, and synthesizing knowledge. These types of skills are invaluable because they enable older students to practically deal with social and cultural issues. This enables them to make effective and balanced decisions in their lives and relationships with society. It is easy to see why critical and analytical thinking skills are important to success both in school and after graduation.

Students should be able to collaborate seamlessly in both physical and virtual space, with real and virtual partners around the world.

Why it matters: Students in the digital age are social by nature. They write, publish, update, share, communicate and constantly create each other in technology environments. When they cannot do this at school, they become detached and unattached to their learning. Connecting and collaborating with others is important not only for their learning, but also for their mental and emotional health. This is a skill that educators should regularly use with them.

Problem solving is a skill that is naturally inherent in learners and can be deeply promoted with proper participation in learning.

The workforce of the future (and even ours today) is globalizing thanks to the Internet. It has now become the norm to communicate instantly and effectively. Business partners and organizations are now all over the world, and yet they meet and work with each other every day. The ability to cooperate and communicate in these situations is of great cultural significance. This interaction is inextricably linked to the worldview that is part of global digital citizenship. Simply put, the best students become the best students and then the best citizens.

References

1. Common European framework of reference for languages: Learning, teaching, assessment / ed. by K. M. СИМВОЛ НАУКИ ISSN 2410-700X № 12 / 2018. Iriskhanova. – М.: Moscow state linguistic University, 2005. – 247 p.
2. Елизарова Г.В. Культура и обучение иностранным языкам. – СПб.: КАРО, 2005. – 352 с.
3. Кунанбаева С.С. Теория и практика современного иноязычного образования. – Алматы, 2010. – 201 с.
4. Firth, G., Elford, H., Leeming, C., & Crabbe, M. 'Intensive Interaction as a Novel Approach in Social Care: Care Staff's Views on the Practice Change Process, in Journal of Applied Research in Intellectual Disabilities. – 2008. – P. 58-69.
5. Abdel Latif Sellami, «Teaching Towards Cultural Awareness and Intercultural Competence: From What Through How to Why Culture is?», Paper presented at the annual

meeting of teachers of English to speakers of other languages. Vancouver, BC, Canada. – 2000. – 280 p.

6. Забродина И.К. Методика развития социокультурных умений студентов. – М.: LAP Lambert Academic Publishing. – 2012. – 216 с.

A. Stadnichenko, Zh. K. Shirokova

Educational Program «A Foreign Language: Two Foreign Languages»

Pavlodar Pedagogical University, Pavlodar, Kazakhstan

FEATURES OF ENGLISH PUNCTUATION WHEN WRITING AN ESSAY

Аңдатпа. Сөйлеу тілінде сөйлеуші тыныс белгілерінің орнына үзілістер мен интонацияларды қолданады, бұл хатта маңызды болмаған жағдайда. Бұл мақала ағылшын тіліндегі негізгі тыныс белгілерін және олардың негізгі функцияларын түсінуге көмектеседі.

Аннотация: В разговорной речи люди обычно используют интонационные паузы для выделения определенной части высказывания, в письменной речи для этой цели служат пунктуационные знаки. Данная статья раскрывает функции и значения пунктуационных знаков в английском языке.

Ключевые слова: английская пунктуация, функции, пунктуационные знаки, тире, запятая, двоеточие, точка с запятой, кавычки, апострофы.

Summary. In colloquial speech, the speaker uses pauses and intonations instead of punctuation marks, when this method will not be relevant in written speech. This article helps understand the use of basic punctuation marks in English and their main functions.

Keywords: English punctuation, functions, dash, comma, hyphen, colon, semicolon, quotation marks, apostrophe, parentheses.

Punctuation marks are an integral part of written speech. Incorrectly placed punctuation marks can not only mislead, but also radically change the meaning of a sentence or even the entire text. Punctuation serves as a pause within a sentence, which is often necessary in order to emphasize certain phrases or words in order to help readers and listeners understand better what the writer or speaker is trying to convey. Punctuation marks are pauses or gestures used to clarify the meaning of our words. They are signals to the reader that indicate pause, place emphasis, alter the function or show the relationship between the elements of the text. There is no doubt about punctuation marks importance. Especially, it has a great importance in writing; it facilitates the reading of a reader, and prevent confusion and overlap between the sentence and words, and if a good writer uses them, and put them in their right positions, they will help a reader understand what is written. If the writer neglected these signs, used or abused and did not put them in their right positions, it will be difficult to read for the reader, and may lead to misunderstand what is written. As any other object, punctuation has some functions. The ba-

basic function of punctuation is to place stress on certain sections of a sentence. Other functions of punctuation can be defined as follows:

The main functions of punctuation are:

– to signal grammatical structure: e.g. commas and full stops used to mark off words, phrases and clauses in a sentence:

However, he was wrong and, once he saw the face, he knew it.

– to give the reader clues about how to read the text aloud (prosody): e.g. by using question marks, exclamation marks, brackets and commas:

What on earth are you doing? Put that down, now!

– to highlight semantic units (blocks of meaning): e.g. by using colons and semi-colons and line divisions in poetry:

The shopping we need: a pound of apples; chocolate cake; beer and wine; toilet rolls.

– to emphasize meaning through adding a graphic dimension: e.g. scare quotes, unconventional capitalization, repeated exclamation marks etc.

My 'father' was a cruel man. He HATED everything I did!!! (1)

There are 14 punctuation marks that are commonly used in English grammar. They are the period, question mark, exclamation point, comma, semicolon, colon, dash, hyphen, parentheses, brackets, braces, apostrophe, quotation marks, and ellipsis. Following their correct usage will make your writing easier to read and more appealing. Punctuation marks determine the intonation and a certain meaning of a sentence, while playing an important grammatical role: they distinguish insert constructions, separate sentence members, introductory words, homogeneous sentence members, adverbial turns, and much more.

Speaking about the formal writing we must note that punctuation is not just only to choose the right words in the right order. When a student uses punctuation correctly it helps a reader to clearly understand the message that is being conveyed. Moreover, punctuation helps to indicate the pauses and the emphasis on certain ideas or thoughts that are discussed in the text. It is essential to accurately apply punctuation as a source to strengthen arguments made in the text.

One of the primary difficulties faced by English language learners is punctuation. However, there is small attention and time devoted to this topic in the classroom, where knowledge of punctuation rules and the ability to apply them in practice is an necessary condition for official business correspondence, the writing of academic essays, etc. The purpose of this scientific article is to understand precisely where and in what cases to use certain punctuation marks. For greater understanding, we will use quotes from literary works, sayings, and so on.

We would like to start with the most useful and common punctuation mark: comma. In Russian we use it for numerating, indicating homogenous parts of the sentence, marking interjections, coordinate clauses, etc.

Comma (,). Commas indicate the separation and enumeration of elements in the sentence structure. It separates items in a list of three or more. Example: The recipe includes meat, milk, pasta, mushrooms, and onion.

It is used before certain conjunctions, such as but, yet, nor, for, or, and so. Do not use it before the word «because». Example: It was a sunny day, but the wind was cold.

They separate direct speech or quotes from the rest of the sentence. Example: «Oh no,» he said, « I failed the exam again!»

Note that if direct speech is already separated from the rest of the sentence by a punctuation mark, then it is not necessary to use a comma, for example: «Come here immediately!» mom shouted.

They are used to separate adjectives in a list. Example: He was short, skinny, pale, and Chinese.

It is possible to use commas after the introductory dependent sentence, for example: Since we would have returned late anyway, we were left to watch the sunrise.

Commas indicate that the introductory words and phrases have been moved from the end of the sentence to the beginning of the sentence. Example: In the light of night, everything looked mysterious.

Commas highlight non-essential phrases or sentences (phrases that can be deleted without changing the main meaning of the sentence, for example: My father, who recently killed his new wife, said that it would be better if I left town for a while.

Full stop (.) is used:

At the end of the sentences;

In decimals, e.g. 3,5 – three point five.

Quotation marks («», ‘’). Quotation marks indicate the beginning and end of a quote or work title.

Single quotation marks are a British written convention. In this form, punctuation will go beyond the quotation marks:

According to Halliday (1994), ‘The register consists of field, tenor, and mode’.

By American writing standards, double quotes are used.

According to Halliday (1994), «The register consists of field, tenor, and mode.»

In South Africa and even in Britain, both types can be used, and the writer decides for himself which style he prefers, but if we choose one, stick to it.

Quotation marks can be used to indicate the names of books, songs, poems, etc. Once again, if you choose single inverted commas, then put punctuation marks on the outside:

‘Harry Potter and the Philosopher's Stone’, one of J. K. Rowling's bestsellers.

Alternative:

«Harry Potter and the Philosopher's Stone,» one of J. K. Rowling's bestsellers.

With the help of quotation marks, we can convey the exact words of the speaker. «It only put me in Gryffindor,» Harry said in a defeated voice.

Parentheses and brackets ((), []). Parentheses are used for clarification, adding a personal comment, or an afterthought.

When it used for clarification, instead of parentheses, we can use commas: Frank (her husband) is also a famous singer.

Parentheses can be used to add an afterthought in the following way. Remember to keep the full stop after the parentheses. Example: Most scientists believe in the evolution of species (although sufficient evidence for this has not yet been provided).

The parentheses contain additional information or expressions that are not necessary for the sentence, for example: We visited several Asian countries (Japan, South Korea, Thailand) on our trip 2 years ago.

Parentheses can enclose numbers in a sentence, which may vary for different quotation styles. Check the citation guidelines several times. Example: The score for an essay will be based on (1) content (2) word count and (3) grammar.

Apostrophes ('). Apostrophes indicate possession, and also indicate where the letter was omitted to form a contraction.

To indicate ownership, add an apostrophe and «s» for singular nouns or indefinite pronouns (-one, -body). If the noun is singular, you add «s»: the father's name, the killer's identity.

If the noun is plural and already ends in s, just add an apostrophe after s, for example: My brothers' toys, managers' lounge.

If the noun is singular and ends in and, there is some debate about which form to use. Some prefer 's, whereas s' is also acceptable: the theory of Maslow vs. the Maslow's theory.

Apostrophes are also used in contractions, to indicate the place where the letters were omitted:

I am = I am, I can't = I can't, they're = they are, I've = I have, let's = let us.

Do not use abbreviations in academic writing.

Hyphen (-). The hyphen is used to separate or mix words, word elements, or numbers.

The hyphens are used to form compound numbers: forty-five employees.

Hyphens are used to form words using prefixes (ex -, self -, and all -; with the suffix elect-) and all prefixes before a proper noun or proper adjective: all-inclusive, ex-boyfriend, self-esteem.

Hyphens are used when composing complex phrases. When we characterize age, phrases that have the meaning of adjectives will use

hyphens, while numbers as adjectives will not use hyphens: a five-year-old girl, «she is five years old», mother-in-law.

When using hyphens, the meaning of words may change, so you need to use them carefully: a cold-water bottle (a bottle of cold water), a cold water bottle (a bottle of water that is cold).

The hyphen is used in nouns consisting of a verb and a preposition, such as: hold-up, washing-up.

Colon (:). It introduces a list. Be careful to use it only after a word that typically introduces a list, such as *the following*. Also, use it only after a noun, but not after the verb. Example: I was given the following suggestions: call the manager, visit the office, or write a letter.

The colon also introduces the idea: We were left with only one option: to abandon the ship.

It is used after the sentence that introduces the quoted material: I was reminded of the words of the Apostle Paul: ‘For to me to live is Christ’.

It can also be used to accentuate an idea. Compare the following examples: The only thing he cannot do without is coffee.

Alternative: There is one thing he can’t go without: coffee.

The colons come after the independent sentence (note: the complete sentence) and also before the word, quote, sentence, or list that is being entered.

Dash (–). In the middle of a sentence, the dash emphasizes a group of words from the rest of the sentence: Our plans for the weekend – going to the movies, cooking, doing homework, walking – seemed too complicated.

Using the dash at the end of a sentence we separate the information from the rest of the sentence: We went to a house on Baker Street – the one that belonged to Sherlock Holmes in the movie.

Semicolon (;). Semicolons separate sentences or phrases that are related and that receive the same emphasis.

The semicolon helps the reader understand that the information in both sentences should be perceived as one sentence: We were planning on going out for coffee; however, he had to cancel.

It separates two related, but independent positions. If your classes are very complex, rather use a full stop: Once clean water was plentiful; now it's a frightening resource.

It separates the full list of items, especially containing commas: I visited Phoenix, Arizona; Los Angeles, California; Atlanta, Georgia, and Charlotte, North Carolina during my trip.

To sum up, we conclude that understanding the differences in the use of punctuation marks in English is necessary to prevent possible errors in writing, since, as noted above, punctuation issues are not given enough attention in English classes. Meanwhile, a well-designed written speech is a prerequisite for a successful written communication.

References

1. Biber D., Conrad S., Leech G. Longman Student Grammar of Spoken and Written English. – Pearson Education Limited, 2002. – 487 p.
2. Bruthiaux P. The Rise and Fall of the Semicolon: English Punctuation Theory and English Teaching Practice. – Oxford University Press, Applied Linguistics, v. 16, no. 1, 1995. – pp. 1–14.
3. Greenbaum S. A College Grammar of English. – Longman, 1989. – 340 p.
4. King G. Good Punctuation. – Harper Collins, 2004. – 185 p.
5. Mary, K. Mccastill. Grammar, Punctuation, and Capitalization: A Handbook for Technical Writer and Editor. – Virginia: Langley Research Center, 1998.

Г.К. Токылтаева

студент Павлодарского педагогического университета, г. Павлодар

Научный руководитель: Г.К. Абзудинова

кандидат педагогических наук, доцент ВШГН ППУ, г. Павлодар

МЕТОДИКА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ЗАНИМАТЕЛЬНОГО МАТЕРИАЛА НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Андатпа: Бұл мақалада «ойын-сауық материалы» ұғымы қарастырылады, оның мәні, сонымен қатар оқушылардың танымдық қызығушылығын арттыру үшін орыс тілі сабақтарында ойын-сауық материалдарын қолдану әдістері ашылады.

Тірек сөздер: ойын-сауық материалы, танымдық қызығушылық, оқу материалы, дидактикалық мақсаттар, ойын-сауық..

Аннотация. В данной статье рассматривается понятие «занимательный материал», раскрывается его сущность, а также способы применения занимательного материала на уроках русского языка для повышения познавательного интереса школьников.

Ключевые слова: занимательный материал, познавательный интерес, учебный материал, дидактические цели, занимательность.

Abstract: This article discusses the concept of «entertaining material», reveals its essence, as well as ways to use entertaining material in Russian language lessons to increase the cognitive interest of schoolchildren.

Keywords: entertaining material, cognitive interest, educational material, didactic goals, entertaining.

Занимательный материал – это творческая целенаправленная деятельность, в процессе которой дети в занимательной форме глубже и легче познают явления окружающей действительности. Включение в занятие занимательного материала делает процесс обучения интересным, создаёт у детей бодрое рабочее настроение, способствует преодолению трудностей в усвоении материала. Использование занимательного материала оправдано только тогда, когда он тесно связан с темой занятия, органически сочетается с учебным материалом, соответствует дидактическим целям.

Современные стратегические цели образования акцентируют внимание на формировании творческой, самостоятельной личности, развитии её как активного субъекта собственной жизни и деятельности. Формирование познавательной активности является важным стимулом воспитания целеустремленности, настойчивости в достижении цели, стремления к завершению деятельности.

Познавательный интерес мотивирует ребенка на учебную деятельность. Всякая деятельность отвечает какой-то потребности человека. Потребность как состояние личности всегда связана с наличием у человека неудовлетворенности. К числу ведущих потребностей личности в учебном процессе, согласно мнению В.Д. Хужаназарова [1, с. 46], относятся познавательный интерес и любознательность, перерастающие в глубокую потребность в знаниях, в практическом их применении; потребность в творческом освоении учебного материала.

Еще педагоги-классики и методисты, такие как Л.Н. Толстой, К.Д. Ушинский [2], Э.А. Баранова, Е.И. Викторова [3], К.Х. Бекбашева [4], Л.И. Айдарова [5], Т.Н. Анохина [6] и др. утверждали, что учитель должен сформировать новый тип общения с учениками, который способствовал бы познавательной активности, развитию трудолюбия, самостоятельности, интереса к окружающему миру. В условиях обычного школьного обучения у большинства учащихся учебно-познавательные мотивы находятся на низком уровне. Теоретический курс русского языка достаточно труден, поэтому часто не интересен, не привлекателен для школьника, что отражается на его учебной деятельности по усвоению данного предмета, поэтому необходимо использование на уроках русского языка дополнительных средств, способствующих возникновению познавательного интереса у школьника.

Активизация познавательной деятельности школьников немыслима без использования занимательных игр, задач, развлечений. При этом роль несложного занимательного материала определяется с учетом возрастных возможностей детей и задач всестороннего развития и воспитания:

- активизировать умственную деятельность,
- заинтересовывать учебным материалом,
- увлекать и развлекать детей,
- развивать ум, расширять, углублять представления,
- закреплять полученные знания и умения, упражнять в применении их в других видах деятельности, новой обстановке.

Дети очень активны в восприятии задач – шуток, головоломок, логических упражнений. Они настойчиво ищут ход решения, который ведет к результату.

Одной из проблем, волнующих учителей, является вопрос о том, как развить у ребенка устойчивый интерес к учебе, к знаниям и потребность в их самостоятельном поиске. Ученики начальной школы не могут

учиться «для самих себя». Иногда учатся за оценку, иногда – за похвалу, иногда – за подарки. Но любой из этих мотивов не долговечен, поэтому учителю необходимо формировать учебную мотивацию познавательного интереса. Ребенку должна нравиться его деятельность, и она должна быть ему доступна.

Активизация познавательной деятельности ученика без развития его познавательного интереса не только трудна, но и практически невозможна. Вот почему в процессе обучения необходимо систематически возбуждать, развивать и укреплять познавательный интерес учащихся.

Одно из центральных мест в школе отводится изучению русского языка. Это определяется его основными функциями: с помощью языка человек выражает свои мысли, общается с окружающими, выражает чувства, настроения, эмоции.

Занимательный материал – это творческая целенаправленная деятельность, в процессе которой дети в занимательной форме глубже и легче познают явления окружающей действительности [2, С. 14]. Включение в занятие занимательного материала делает процесс обучения интересным, создаёт у детей бодрое рабочее настроение, способствует преодолению трудностей в усвоении материала. Использование занимательного материала оправдано только тогда, когда он тесно связан с темой занятия, органически сочетается с учебным материалом, соответствует дидактическим целям.

Занимательный материал рассматривается и как одно из средств, обеспечивающих рациональную взаимосвязь работы воспитателя на занятиях и вне их. Такой материал можно включать в основную часть занятия или использовать в конце его, когда наблюдается снижение умственной активности детей. Элементы занимательности: игра, всё необычное, неожиданное вызывает у детей богатое своими последствиями чувство удивления, помогает им усвоить любой учебный материал.

Занимательность материалу придают игровые элементы, содержащиеся в каждой задаче, логическом упражнении, развлечении, будь то загадка или самая элементарная головоломка. Многообразие занимательного материала – игр, задач, головоломка – даёт основание для их классификации, хотя довольно трудно разбить на группы столь разнообразный материал, созданный педагогами, методистам.

В психолого-педагогической литературе обычно выделяют следующие виды занимательных материалов:

- кроссворды, ребусы, загадки;
- проблемные ситуации;
- задания с недостатком или избытком данных;
- игровые ситуации;
- использование демонстративного и иллюстративного материала;
- использование музыкальных и изобразительных средств;

- яркость изложения;
- творческие задания [3, С. 49].

Отмечая важность использования занимательных материалов в школе и подчеркивая их эффективность при формировании познавательного интереса школьников, методисты, однако, не выделяют никаких оснований для их классификации. Проанализировав большое количество занимательных заданий, мы пришли к выводу, что все их можно разделить на 2 большие группы:

Первая группа – занимательные материалы, изменяющие привычную форму изложения учебного материала, делающие ее необычной и потому запоминающейся, яркой, образной, привлекающей внимание учащихся. Сюда, на наш взгляд, можно отнести кроссворды, ребусы, чайнворды, лото, домино, шарады и тому подобное.

Вторая группа – занимательные материалы, изменяющие привычное содержание учебного материала, выявляющие в обычных языковых фактах неожиданные стороны и связи, углубляющие знания, объясняющие неизвестные школьникам факты, трансформирующие сложную лингвистическую теорию в интересный и понятный для школьников рассказ. Спектр материалов этой группы очень широк, но, прежде всего сюда относятся лингвистические сказки, этимологические справки, нетрадиционные задания, задания с недостатком или избытком данных, задания-ловушки, вопросы для викторин и конкурсов.

Занимательные материалы 1 группы соответствуют первому этапу формирования познавательного интереса – любопытству, а материалы 2 группы служат для формирования любознательности и познавательного интереса к предмету русский язык.

Коротко охарактеризуем занимательные материалы первой группы. Кроссворд – это игра-задача, в которой фигура из рядов пустых клеток заполняется перекрещивающимися словами со значениями, заданными по условиям игры [4, С. 188]. Кроссворд на уроках русского языка может быть разных видов: орфографическим и терминологическим, с зашифрованным внутри словом, которое можно узнать, если все клетки кроссворда заполнены правильно. Игра активизирует словарь, способствует усвоению семантики, развивает звукобуквенный анализ, способствует усвоению орфографии трудных слов.

Ребус – загадка, в которой разгадываемые слова даны в виде рисунков в сочетании с буквами и некоторыми другими знаками. Разгадывание ребусов с зашифрованными картинками-словами также вызывает интерес школьников за счет необычной и неожиданной формы материала, хотя его содержание может составлять традиционную словарную работу. Использование ребусов повышает активность ребят, способствует увеличению их словарного запаса, развитию лингвистической зоркости [5, С. 19]

Загадка – вид дидактического материала, фольклорный жанр. В ней в предельно сжатой, образной форме даются наиболее яркие, характерные признаки предметов или явлений. Разгадывание загадок развивает способность к анализу, обобщению, формирует умение самостоятельно делать выводы, умозаключения, умение четко выделять наиболее характерные, выразительные признаки предмета или явления, умение ярко и лаконично передавать образы предметов. Загадки дают большие возможности для пристальных наблюдений за окружающим миром, тренируют внимание и память, заставляют школьников по-новому взглянуть на уже известные факты действительности.

Я и туча, и туман, и ручей, и океан,
И летаю, и бегу, и стеклянной быть могу. *(вода)*

Старик – шутник
На улице стоять не велит,
За нос домой тянет. *(мороз)*

Шарады являются разновидностью загадки. При этом исходное слово разделяется (обычно по слогам) на несколько частей, каждая из которых имеет смысл самостоятельного слова, а затем дается как в загадке, перифрастическое описание каждого из этих слов (например, вино+град, семь+я).

«Мне не пройти в ветвистый лес,
Мои рога в ветвях застрянут,
Но обменяй мне Л на С –
И листья леса все завянут.
(оЛень-оСень)

Мой первый слог – предлог.
Второй – сигнал беды.
А весь я иногда
Так нужен для воды.
(на-сос)» [6, С. 23]

Чайнворд – это разновидность кроссворда, в котором нужно заполнить буквами клеточки фигуры. Получаются цепочки слов, в которых последняя буква одного слова является первой буквой следующего слова. При работе с чайнвордами у детей расширяется словарный запас, повышается грамотность, активизируется внимание.

Чайнворд «Лесенка»

Отгадай слова и впиши их в указанном стрелками направлении. Последняя буква первого слова является одновременно первой буквой второго слова и т. д.

1. Рыба, живущая у дна.
2. Месяц весны.
3. Лекарство для смазывания царапин.
4. Вьётся из трубы, когда топят печь.
5. Им пишут на доске.
6. Папа писят.
7. Его замечают на совок.
8. То, чем бодаётся корова.
9. Он загорается, когда к плитке подносят спичку.

Кроссворды, ребусы, шарады, орфографическое лото, чайнворды формируют одномоментный, нестойкий интерес, который быстро угаснет, если исчезнет этот внешний элемент занимательности.

Поэтому учителю важно не упустить момент, когда следует переходить к использованию других видов занимательности, соответствующих II этапу формирования познавательного интереса – любознательности.

Для того чтобы закрепить возникший у школьников интерес к языковому явлению или проблеме, необходимо подобрать такие занимательные материалы, которые будут направлять любопытство не столько на неожиданную форму, сколько на познавательное содержание. Здесь особую роль занимают познавательные материалы, относимые нами ко второй группе, лингвистические сказки, нестандартные упражнения, этимологические справки, задания – ловушки.

Занимательность, выступающая в качестве стимула, и как средство обучения, и как средство популяризации русского языка, способствует, с одной стороны, приближению научных истин к пониманию человека, с другой же стороны, способствует лучшему протеканию познавательных процессов человека, активизации его мышления, обострению эмоционального отношения к предмету познания [7, С.40].

С развитием современных компьютерных технологий появились возможности использования мультимедиа как средства занимательности. Это удобно тем, что на интерактивной доске можно показать любой занимательный материал: ребусы, кроссворды, загадки, шарады, голово-

ломки и другие. На интерактивной доске он более крупный, яркий, есть возможность написания отгадок маркером самим учеником (например, вставить пропущенные буквы в словах, определить род, падеж у выделенных существительных). Такая форма, конечно, не должна стать основной, но от нее нельзя отказываться. Также следует помнить, что для школьников существуют ограничения по использованию интерактивной доски).

Таким образом, в словарно-энциклопедической литературе понятие «занимательность» – это использование различных дидактических средств, возбуждающих интерес и внимание учащихся, стимулирующих изложение учебного материала привлечением интересных ситуаций, фактов, использование организованного демонстративного материала.

Занимательный материал – творческая целенаправленная деятельность, в процессе которой дети в занимательной форме глубже и легче познают явления окружающей действительности. Занимательный материал по русскому языку – это материал, необходимый для создания тяги к учебному предмету, для привлечения внимания детей к уроку.

Ученые выделяют несколько видов занимательного материала: кроссворды, загадки, пословицы, игры, грамматическое домино, рифмовки, головоломки, ребусы, сказки, стихи, шарады и другие. Занимательность необходима для начальной школы, и использовать её надо в системе, на разных этапах урока, включать в них различные виды деятельности младших школьников, применять занимательность при изучении сложного, трудного для понимания материала.

Литература

1. Хужаназаров В.Д. Использование занимательно-игровых методов и приемов обучения на уроках русского языка и литературы // Русский язык в школе. – 2016. – №8. – С. 45-49.
2. Ушинский К.Д. Собрание сочинений. В 11 томах. – РСФСР: Издательство Академии педагогических наук, 1948–1952.
3. Баранова Э.А., Викторова Е.И. Вопрос как форма поисково-познавательной активности школьника // Глобальный научный потенциал. – 2012. – №18. – С. 188-190.
4. Бекбашева К.Х. Использование занимательного материала на уроках русского языка в группах с казахским языком обучения // Русский язык в казахстанской школе. – 2010. – №3 (27). – С. 18-24.
5. Айдарова Л.И. Психологические проблемы обучения школьников русскому языку. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 384 с.
6. Анохина Т.Н. Активизация познавательной деятельности учащихся на уроках русского языка // Русский язык в школе. – 1999. – № 12. – С. 57-59.
7. Арсирий А.Т. Занимательные материалы по русскому языку. – М.: ВАКО, 2003. – 495 с.

Г.Т. Пірімбетова

магістрант Інноваційного Евразійського університета, г. Павлодар

Научный руководитель: Г.М. Гауриева

кандидат педагогических наук, доцент, г. Нурсултан

СУЩНОСТНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОЦИАЛЬНО-СИМВОЛИЧЕСКОГО РЕЧЕВОГО ПОВЕДЕНИЯ

Андатпа. Әр адам рөлдік ойындар шеңберіндегі қоғам тәжірибесін рөлді орындау үшін қажетті білім ретінде сіңіреді. Сонымен қатар, коммуниканттардың әлеуметтік рөлдерінде, олардың мінез-құлқында, сондай-ақ олардың сөйлеу әрекеттерінде жүзеге асырылуы мүмкін символдық білімнің болуын атап өтуге болады, олар жиі символдық тұрғыдан түсіндірілетін элементтерді қамтуы мүмкін. Мұндай жағдайларда жеке тұлғаның мінез-құлқының символикалық реттелуі туралы айтуға болады.

Тірек сөздер: сөйлеу тәртібі, символдық реттеу, әлеуметтік символизм.

Аннотация. Каждая личность усваивает опыт общества в рамках ролевой деятельности как знания, необходимые для исполнения какой-либо роли. Вместе с тем, можно отметить наличие символических знаний, которые могут реализовываться в социальных ролях коммуникантов, в их поведении, а также в их речевых действиях, в которых могут содержаться элементы, осмысливаемые часто символически. В таких случаях можно говорить о символической регуляции поведения личности.

Ключевые слова: речевое поведение, символическая регуляция, социальный символизм.

Summary. Each person assimilates the experience of society in the framework of role-playing activities as the knowledge necessary to perform a role. At the same time, one can note the presence of symbolic knowledge that can be realized in the social roles of communicants, in their behavior, as well as in their speech actions, which can contain elements that are often interpreted symbolically. In such cases, we can talk about the symbolic regulation of personality behavior.

Keywords: speech behavior, symbolic regulation, social symbolism.

В процессе социализации в обществе личность усваивает нормы поведения, принятые в том или ином обществе, знакомится с правилами ролевых предписаний. Осуществляя деятельность в структуре различных социальных отношений людей (профессиональных, семиотических, национальных, классовых, групповых и т.д.), личность выступает в различных ролях (национальных, называемых иногда культурными, профессиональных, семиотических), решая некоторые задачи, соотносящиеся с определенными правилами – ролевыми эспектациями, которые в интериоризированной форме «существуют уже в виде ролевых предписаний» [1, с. 178].

Каждая личность усваивает опыт общества в рамках ролевой деятельности как знания, необходимые для исполнения какой-либо роли. Вместе с тем, можно отметить наличие символических знаний, которые могут реализовываться в социальных ролях коммуникантов, в их пове-

дении, а также в их речевых действиях, в которых могут содержаться элементы, осмысливаемые часто символически. В таких случаях можно говорить о символической регуляции поведения личности.

По мнению Н.Б. Мечковской, поведение многозначно. Оно может означать «образ жизни», «образ действий», характер поступков, соблюдение правил внутреннего распорядка. В семиотике и в социальной психологии термин «поведение» ближе всего к общепринятому значению этого слова (поведение «как образ жизни», «стиль жизни»). В поведении, в отличие от просто жизни, – пишет Н.Б. Мечковская, – все значимо. Своим поведением человек маркирует место в своей среде и свое отношение к ближайшему окружению, а в общем плане – к среде и социуму в целом. В поведении коммуниканта важны значения действий и поступков (кому адресуются и кем «прочитываются»). Поведение всегда адресуется «своим» и «чужим»: оно направлено на создание «близости» со «своими» и обособленности, противопоставленности по отношению к «чужим». Следование тем или иным поведенческим людям (стилям поведения) является, с одной стороны, средством самовыражения человека, а с другой – создает большие и малые группы людей, противопоставленных другим людям [2, с. 292-294].

Имеются три основных источника знаковых средств речевого поведения:

- 1) биологическая коммуникация;
- 2) ритуалы и питающие их фидеистические представления;
- 3) модели светского поведения.

Символы в процессе реализации ритуализованного интерпретируемого поведения становятся знаками вторичной мотивации, конвенциональными. В этом случае символы интерпретируются говорящими и слушающими на основании предварительной договоренности между людьми в обществе о том, как воспринимать и интерпретировать те или иные знаки, символы, модели поведения. Символическое речевое поведение знаковое, оно требует интерпретации.

Суть социального символизма проявляется в том, что символические средства используются не в прямой инструментальной функции, когда человек следует определенным правилам и предписаниям, тогда символы (вербальные или невербальные) приобретают значимость, служат для обозначения принадлежности к какой-либо группе, становятся знаками групповой принадлежности, то в этом случае можно говорить о социальном символизме.

По мнению Е.Я. Басина и В.М. Краснова, о социальном символизме можно говорить в тех случаях, когда артефакты культуры не используются для прямого удовлетворения культурных потребностей, а служат знаком принадлежности к определенной группе, классу, слою. Индивиды, присваивая предметы культуры, демонстрируют стиль жизни, свою респектабельность в обществе, в этом случае можно говорить о регуля-

ции социальных отношений. «Социальный символизм, – пишут они, – можно определить как культурный механизм, основанный на использовании символических форм поведения в целях регуляции социальных отношений. Акты такого поведения выступают как социальные символы, выражающие непосредственные общественные отношения людей» [3, с. 25].

Общественная практика использования социальных символов может быть обозначена как социальный символизм и осмыслена в качестве важного элемента нормативно-регулятивной культуры общества. Использование механизмов социального символизма для регуляции социальных отношений в обществе равносильно процессу ритуализации. Но социально-символическую ритуализацию следует отличать в этом случае от религиозно-магической, когда объектом ритуальных действий являются религиозные культы, религиозные отправления. Магические ритуалы имеют для своих носителей инструментальное значение. А при социально-символической реализации объектом ритуализации становятся отношения людей. Эти отношения, проецируя себя на мир инструментального поведения, обретают в его формах вторичное (ритуальное) существование. Именно они придают этим формам значение подлинных интерпретаций социальных символов, связывающих между собой мир инструментальной культуры с областью социальных отношений. Инструментальные действия (и связанные с ними «артефакты» и идеи) превращаются в социальные символы, приобретая дополнительный смысл, а вместе с ним и ритуальную ценность. Так А. Радклифф-Браун относит к исходному пункту ритуализма приписывание особой ритуальной значимости вещам и событиям, имеющим определенное социальное значение, а также их символическим заместителям [4].

При социально-символической ритуализации формы поведения, наделенные ритуальной ценностью, выполняют не инструментальные, а ритуальные функции, когда в процессе ритуального потребления материальных и духовных благ (одежда, обстановка и т.д.) личность меньше всего интересуется прямой (инструментальной) стороной их действий. При ритуальном присвоении духовных ценностей меньше всего заботятся об удовлетворении интеллектуальных потребностей, в ритуальной религии они не ищут духовного утешения; ритуальная политика не служит средством достижения реальных политических целей; в ритуальном искусстве меньше всего стоит вопрос о художественном творчестве; ритуальная нравственность мало озабочена стремлением к добру, так же, как и ритуальная наука – поисками истины. Во всех этих случаях просто исполняются соответствующие ритуалы и реализуется символическое поведение, действительные цели которых лежат за пределами указанных областей.

Процесс социальной символизации имеет место в символических интеракционных ситуациях. Представители символического интерак-

ционизма считают, что поведение человека обуславливается символической интерпретацией тех ситуаций, в которые он реально включен. Г. Блумер указывает, что «символическая интеракция» относится к совершенно особому виду интеракции, которая осуществляется людьми. Особенность этой интеракции заключается в том, что люди интерпретируют или определяют действия друг друга, а не просто реагируют на них. Их реакции не вызываются непосредственно действиями другого, а основываются на значении, которое они придают подобным действиям. Таким образом, интеракция людей осуществляется употреблением символов, их интерпретацией или приданием значения действиям другого» [5, с. 8].

К вербальной социальной символизации относятся такие явления социального символизма:

– лица, равные по социальным отношениям внутри одной группы, противопоставляют общение в пределах одной группы общению в пределах другой (регулирование всевозможными знаками групповой принадлежности, демонстрацией социально-групповых диалектов);

– при необходимости культурной маргинальности самой личности или группы (арго, сленг);

– при употреблении в социально-символической функции единиц всех уровней языковой системы, выборе определенного стиля речи с целью демонстрации социальных качеств субъекта общения и т.д.

К явлениям невербального социального символизма Е.Я. Басин, В.М. Краснов относят случаи статусного присвоения предметов культуры с целью показа респектабельности положения в обществе. Символический смысл могут приобрести любые формы инструментальной активности: прямые магические и религиозные действия, непосредственная языковая коммуникация, присвоение продуктов культуры, нравственные поступки, политическое поведение и т.п.» [6, с. 166].

Вербальный и невербальный символизм демонстрирует реальность выполнения символами коммуникативной функции.

Символизм «не является чисто лингвистическим явлением: он существует вне языка, не заимствуется как особый способ представления действительности» [7, с. 64].

Символ выступает как индикатор определенных отношений в процессе реализации символического закона «признания другого», который, по словам Ж. Лакана, является основой человеческого общежития [8].

Наиболее известны три модели социального расслоения общества.

Первичный уровень представляют классы, определяемые путем вычленения крупных элементов общественной совокупности на основе таких критериев, как отношение к собственности, место в общественном разделении труда, способы получения и размеры доли общественного богатства.

Вторичный уровень образует более мелкую сетку, которая накладыв-

вается на классовую. Сюда входят внутриклассовые, промежуточные общественные прослойки, пересекающие классовую структуру, общности типа профессиональных и др.

Следующая модель – модель расслоения бывших социалистических обществ, которая напоминает раздавленную пирамиду, сильно сплюснутый треугольник с очень широким основанием, большую часть площади которой занимает слой «трудящиеся», а вершину – «люди власти». Среднего класса практически нет.

Единицей стратификационного измерения являются языковые коллективы с их коммуникативными ресурсами. И в этом случае социальные структуры общества опосредованы языком и культурой общества. К таким микроструктурам общества можно отнести: слои по культурным интересам (молодежные группировки, язык их – сленг), профессиональные группы, связанные со специализированной и институционализированной деятельностью (профессиональный жаргон), слой деклассированных элементов (арго), село (территориальные диалекты, просторечие) город, интеллигенция, элитный слой (литературный язык) [7].

Стратификационные переменные позволяют охарактеризовать личность по его социальному статусу – материальному положению, отнесенности к тому или иному слою общества, уровню образования, национальности, профессии, полу, возрасту и др.

В «Социологическом энциклопедическом словаре» социальный статус определяется следующим образом: «Социальный статус – это соотносительная позиция индивида или группы, определяемая социальными признаками (экономическое положение, профессия, квалификация, образование и т.д.), природными признаками (пол, возраст, и т.д.), а также престижем и местом в структуре власти» [8, с. 343].

В.И. Карасик утверждает, что социальный статус человека имеет субстанциональное и реляционное соизмерения. В первом случае имеются в виду независимые и усвоенные характеристики человека – пол, возраст, национальное, культурное и социальное происхождение с одной стороны, и образование, профессия, степень владения языком с другой стороны [9]. Субстанциональные и реляционные характеристики социального статуса могут в некоторых случаях демонстрировать соотносительное положение индивидов в социальных структурах, что выражается в терминах социального и ситуативного неравенства, когда наблюдается несовпадение жизненных стилей людей. Так, Ф. Дж. Д’Этна на основании изучения социально-экономической стратификации в Великобритании установил семь жизненных стандартов на основе дохода: 1) 18 шиллингов в неделю; 2) 25 шиллингов в неделю; 3) 45 шиллингов в неделю; 4) 3 фунта стерлингов в неделю; 5) 300 фунтов стерлингов в год; 6) 600 фунтов в год; 7) 2000 фунтов в год и выше [10, с. 134].

Современные характеристики людей в плане их жизненного стиля показывают, что в обществах, например, в англоязычном социуме на-

блюдается противопоставление типовых жизненных стилей богатых людей, представителей среднего класса и бедняков (property-dominated, occupation-dominated and poverty-dominated life styles).

Г.К. Ашин, давая пояснение термину «элитаризм», подчеркивал, что нельзя смешивать термины «элитология», «элитизм» и «элитология», «элитаризм». Элитаризм – это концепция, исходящая из того, что разделение общества на элиту и массу норматив социальной структуры, атрибут цивилизации (отсутствие такого разделения – признак дикости, неразвитости общества). Элита в этом понимании – страта, являющаяся в большей или меньшей степени закрытой. Элитизм – явление близкое к элитаризму, но не тождественное ему понятие [11].

Богатые люди могут относиться к высшей страте общества, причисляемые к ней на основе своих материальных доходов. Но вместе с тем, к элите следует относить и ту часть общества, которая состоит из наиболее авторитетных, уважаемых людей, занимающих ведущие позиции в выработке норм и ценностей, определяющих функционирование и развитие социальной системы. Элита является той референтной группой, на ценности которой, считающиеся образцовыми, ориентируется общество [11].

Жизненный стиль людей среднего класса, определяемый профессиональной доминантой, характеризуется изолированными ядерными семьями, состоящими из супругов и незрелых детей, отношения между поколениями носят демократический характер, зрелость осознается как дисциплинированность на рабочем месте. Наилучшим периодом в жизни является период среднего возраста. Статусная кульминация для мужчины – достижение определенной ступени на служебной лестнице, а для неработающей женщины – замужество и рождение детей. Люди этого типа очень ценят свое время, деньги, обходятся без прислуги.

Наиболее ярким показателем жизненного стиля бедности является «большая семья», опора на родственные связи и доминирующая роль женщин в семье, различия между поколениями не существенны, власть поддерживается только силой. Наилучшим периодом жизни считается молодость. Семья не играет принципиальной роли в жизни. Женщины преимущественно общаются с родственниками, мужчины – со своими друзьями [12, с. 273-279].

Проявление социального статуса лиц, относящихся к различным стратам общества, является понятие «индексация стиля жизни». Она рассматривается прежде всего на уровне языка вещей и отношений к ним. Однако это статусное явление практически мало изучено в отношении Казахстана и России, особенно современного состояния общества.

Социальное неравенство может проявляться и в дистанционном плане социального статуса, когда актуализируются отношения неравноправия между участниками общения в ситуации. По словам Гофмана, существуют различные показатели дистанцированности: территория, ри-

туалы, церемониальное поведение, объяснение очевидных вещей, намеренно грубое или провокационное поведение. [13, с. 43-55].

Система стратификации с социальными контрастами по социальному статусу и стилю жизни приводит к резким групповым противопоставлениям, так как различные группы, в зависимости от своего статуса, имеют неравные жизненные шансы, поскольку обладают различным социально-экономическим статусом. И такое положение объективно, при котором привилегированные группы стремятся закрепить и увековечить свои позиции в структуре социальных отношений, а группы, стоящие ниже по социальной шкале возможностей – изменить свой социальный статус либо средством достижения более высоких позиций в существующей системе распределения, либо посредством радикальной ломки этой системы.

Стремление к реализации всех этих целей так или иначе побуждает различные группы, с одной стороны, к усиленной консолидации, а с другой – к взаимному противопоставлению. Поэтому основными полюсами, вокруг которых концентрируются проблемы социального символизма, являются проблема неравенства жизненных стилей и проблема социальных дистанций. Социальные дистанции в системе социального неравенства – это образуемые действием различных факторов общественные грани, препятствующие сближению групп, объективно они уже даны самим фактом неравенства в распределении, которое господствует в системе стратификации (противоположность между бедностью и богатством, господством и подчинением, невежеством и образованностью и т. д.). В такой системе группы уже разделены между собой условиями существования.

Социальные дистанции могут устанавливаться и с помощью символических средств. В этом случае группы приписывают себе отличительное поведение (стили жизни), посредством которого они, с одной стороны, идентифицируют своих членов; с другой – противопоставляют себя остальным элементам социальной структуры. С помощью символических средств фиксируются позиции групп в системе социальной стратификации, передается значимое символическое коммуникативное поведение.

Таким образом, социально-символическим коммуникативным поведением мы считаем такое значимое поведение, которое актуализируется в ситуации, связанной с социальным неравенством коммуникантов, принадлежащих к разным стратам общества. Поведение служит для выражения социальной дистанции, респектабельности положения общающихся средством создания «статусного образа и индексации стиля жизни».

При изучении социально-символического речевого поведения коммуникантов в различных ситуациях общения следует акцентировать внимание «на существовании социально-обусловленных правил комму-

никации, исторически сложившихся и закрепившихся в конкретном этносе и реализующихся в речи человека в зависимости от его индивидуальных характеристик» [14, с. 168].

Литература

1. Тарасов Е.Т. Социально-символическая регуляция поведения собеседника // Национально-культурная специфика речевого поведения. – М.: Наука, 1977. – С. 174–184.
2. Мечковская Н.Б. Семиотика: Язык. Природа. Культура. – М.: Издательский центр «Академия», 2008. – 432 с.
3. Басин Е.Я., Краснов В.М. Социальный символизм // Вопросы философии. – М., 1971. – №10. – С. 165–171.
4. Radcliffe – Brown A. Structure and pitulasation in Primitive society. – London, 1952. – 164 p.
5. Блумер Г. Общество как символическая интеракция // Современная зарубежная социальная психология. – М.: Изд-во Моск. ун-та, 1984 – С. 173–179.
6. Загидуллина А.А. Символ и образ как составляющие образно-символической системы в языке (на материале французского языка) // Вестник КазНУ. Серия филологическая. – Алматы, 2006. – №7 (79). – С. 63–65.
7. Швейцер А.Д. Социальная дифференциация языка // Онтология языка как общественного явления. – М.: Наука, 1983. – С. 172–207.
8. Социологический энциклопедический словарь. – М.: Издательская группа Инфра, 1998. – 488 с.
9. Карасик В.И. Язык социального статуса – М.: Институт языкознания РАН, 1992. – 330 с.
10. Mark Abrams. David Gerrard and Social Change in Britain. – R., 1968.
11. Ашин Г.К. Курс русской элитологии // Современные теории элиты: критический очерк. – М.: Международные отношения, 1985. – 255 с.
12. Zablocki B.D. and Kanter R.M. The Differentiation of Life-styles Re-view of Sociology, 1976. – № 2.
13. Coffman E. Relations in public: Microstudios of the public order – N.Y., 1971. – 460 с.
14. Лоуренс П. Речевые и ментальные стереотипы. – М., 1995. – С. 146–149.

Ж.Т. Искакова

магистрант Инновационного Евразийского университета, г. Павлодар

Научный руководитель: А.В. Алиясова

кандидат филологических наук, доцент, г. Павлодар

ДИАЛОГ КАК ОСНОВНАЯ ФОРМА РЕЧЕВОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ

Андатпа. Диалог – тілдің өмір сүруінің негізгі формасы, оны әр түрлі ғылыми позициялардан зерттеуге адамдар кездейсоқ емес. Диалогқа арналған қолданыстағы зерттеу тәсілдері, оны зерттеуге байланысты мәселелердің көлемі мен сипаты сөйлеудің осы түрінің күрделілігі мен жан-жақтылығын көрсетеді. Диалогты зерттеудегі әртүрлі және көп өлшемді тәсілдерді түсіну зерттеудің лингвистикалық негіздерін құрудың бастапқы нүктесі болды.

Түйінді сөздер: диалог, диалог белгілері, диалог құрылымының бірлігі.

Аннотация. Диалог является основной формой существования языка, неслучайно к его изучению постоянно обращаются с тех или иных научных позиций. Существующие исследовательские подходы к диалогу, объем и характер проблематики, связанной с его изучением, свидетельствуют о сложности и многогранности данной формы речи. Осмысление многообразных и разноаспектных подходов к исследованию диалога являлось отправным моментом в создании лингвистических основ проведенного исследования.

Ключевые слова: диалог, признаки диалога, единица структуры диалога

Summary. Dialogue is the main form of the existence of a language, it is no coincidence that people constantly turn to its study from various scientific positions. Existing research approaches to dialogue, the volume and nature of the problems associated with its study, indicate the complexity and versatility of this form of speech. Comprehension of diverse and multidimensional approaches to the study of dialogue was the starting point in creating the linguistic foundations of the study.

Keywords: dialogue, signs of dialogue, unit of dialogue structure

Современная речевая практика строится на принципах глобальной взаимозависимости всех людей, культурном и языковом разнообразии, демократии и правах человека, влиянии языка власти на распространение социальных стереотипов, принципиальной вписанности языка в социокультурный контекст, дискурсивном формировании идентичности, о диалогической природе языка, познания и личности и т.д.

Конститутивная, или конструктивная модель общения, строится как рефлексия об этой практике, хотя трансмиссионная модель общения уже не удовлетворяет ни теорию, ни практику общения, а идея о конститутивной модели активно обсуждается, практической реализации и всеобщего признания она еще не получила.

Причина этого заключается в том, что такая модель должна быть интегративной, т.е. построенной с учетом данных исследования всех аспектов коммуникации: и языкового, и социального, и психологического, и технологического, и семиотического, и культурологического и др.

Задача построения интегративной теории коммуникации сформулирована Дж. Гамперцем, который говорит о необходимости «общей теории вербальной коммуникации, которая интегрирует наши знания о грамматике, культуре и интерактивных конвенциях в единый всеобъемлющий комплекс понятий и аналитических процедур» [1, с. 87].

Общая теория вербальной коммуникации, таким образом, находится на пути становления как единая почва гуманитарной мысли, на которой появляются только первые ростки новой теории, уходящие корнями в лингвистику, антропологию, социологию, физику и электронную инженерию, психологию, философию, культурологию.

В узком смысле, как языковая форма общения, диалог определяется в «Словаре лингвистических терминов» О.С. Ахмановой как «одна из форм речи, при которой каждое высказывание прямо адресуется себе-

седнику и оказывается ограниченным непосредственной тематикой разговора» [2, с. 132]. Данное определение подчеркивает важную сторону организации диалога как формы речи: наличие адресата, общая тематика высказываний, разговорность.

Следовательно, диалог является основной формой существования языка, неслучайно к его изучению постоянно обращаются с тех или иных научных позиций. Существующие исследовательские подходы к диалогу, объем и характер проблематики, связанной с его изучением, свидетельствуют о сложности и многогранности данной формы речи. Осмысление многообразных и разноаспектных подходов к исследованию диалога являлось отправным моментом в создании лингвистических основ проведенного исследования. Прежде всего, следовало выяснить, что же подразумевается под термином «диалог», «диалогическая речь».

Древнегреческие философы считали, что диалог есть «речь, состоящая из вопросов и ответов» [3, с. 164]. В философии, а позже в логике и риторике диалог рассматривался, прежде всего, как процесс полемики, противоборства двух точек зрения, доказательства истинности идей, взглядов; как «логико-коммуникативный процесс взаимодействия людей посредством выражения своих смысловых позиций» [4, с. 4].

Диалог, как акт социально-речевого взаимодействия, акт непосредственного общения людей, рассматривается и в лингвистике [5, с. 22]. Лингвисты, относя диалог к одной из форм связной речи, подчеркивают, что он в отличие от монолога создается двумя или несколькими говорящими. В качестве основного формально-организующего признака диалога называется реплицирование (чередование реплик): «смена высказываний двух или нескольких говорящих» [6, с. 74], «регулярный обмен высказываниями-репликами» [7, с. 119], «ряд сменяющих друг друга реплик» [8, с. 161], «попеременный обмен знаковой информацией» [9, с. 32].

При этом исследователи диалога отмечают органическую связь всех реплик. Нслучайно один из первых исследователей диалога, Л.В. Щерба характеризовал диалог как «цепь реплик» [10, с. 114]. Взаимосвязь реплик отмечал и Л.П. Якубинский [11, с. 102]. «Сцепление» реплик обеспечивает связность этой формы речи. К тому же полная и законченная информация извлекается из совокупности всех элементов диалога, включая экстралингвистические факторы (паузы, жесты, мимику, интонацию) и особенности его протекания.

Отдельные реплики в диалоге могут быть понятны только в единстве с другими репликами и с учетом ситуации, в которой протекает общение. Это, по мнению исследователей, происходит из-за того, что в каждой последующей реплике сокращается все, что известно из предыдущих реплик, и из-за того, что на языковой состав каждого высказывания «взаимно влияет непосредственное восприятие речевой деятельности говорящих» [7, с. 119]. Все это говорит о ситуативности и произвольности диалога.

По мнению методистов в области преподавания родного и неродного языков, процесс обучения диалогической речи требует знания природы и факторов порождения диалогического акта и, самое главное, ясного представления о структуре диалогической речи и об ее основных единицах.

Наименьший структурный элемент диалогической речи, ее единица определяется в лингвистической литературе по-разному. В одних источниках в качестве такого элемента выделяется реплика, как звено в «цепи реплик», как строительный материал диалога.

В исследованиях Д.И. Изаренкова за основную единицу структуры диалога принимается речевое действие – «высказывание, имеющее единую цель, оформленное как предложение или сочетание логически связанных предложений (не превышающее по форме и содержанию размера умозаключения), обращенное к собеседнику вызывающее у него ответную реакцию» [5, с. 17].

Выделение единицы диалога Д.И. Изаренков связывает с вопросом об объеме и границах диалога: «Нельзя учить тому, границы чего не известны» [5, с. 68]. Минимально диалог может состоять из двух реплик (стимул – реакция), а максимальная граница его объема практически может остаться открытой. Учитывая мотивы порождения и развертывания диалога (разрешение какой-либо проблемы), Д.И. Изаренков выделяет микродиалоги (простые и осложненные) и макродиалоги [5, с. 68-69].

Следует отметить, что в методических целях выделение диалогов минимального объема чрезвычайно плодотворно, они являются тем речевым материалом, которому следует обучать на начальном этапе. Макродиалоги становятся объектом усвоения только тогда, когда дети уже знакомы с микродиалогами («стимул-реакция»).

Признавая единицей диалога отдельное высказывание (реплику), обладающую завершенностью, выражением позиции говорящего, М.М. Бахтин охарактеризовал разнообразные отношения, существующие между репликами, и выделил пары связанных между собой реплик [12, с. 250].

Позже «сочетание реплик, которые связаны друг с другом по определенным правилам синтаксической зависимости» Н.Ю. Шведова назовет «диалогическим единством» [13, с. 28]. Для обозначения «сочетания реплик» используются и другие, синонимичные по смыслу, термины. Так, например, Т.Г. Винокур использует термин «смысловое целое», «диалогический минимум» [7, с. 120].

Таким образом, единицей диалога (диалогической речи) можно считать диалогическое единство, состоящее из одной инициативной реплики (стимул) и одной реактивной (реакция). Характеризуя диалогическое единство, исследователи указывали, что стимул и реакция связаны между собой определенными отношениями. Если функция стимулирующей

реплики – запрос информации, то связанная с ней реагирующая реплика выполняет функцию ответа. Эти отношения выражены в диалогическом единстве «вопрос – ответ».

Стимул-сообщение представляет собой осуществляемое по собственной инициативе информирование другого человека (собеседника) о своих мыслях, решениях, взглядах, мнении, чувствах и т.д. Стимульную реплику Т.Г. Винокур [7, с. 120], Г.М. Кучинский называют «сообщением» [14, с. 55], Д.И. Изаренков – «сообщающим речевым действием» [5, с. 111]. В работе М.М. Бахтина эта реплика названа «утверждением» [12, с. 255].

Реакция на «сообщение», как показывает анализ лингвистических источников, чаще всего рассматривается в виде двух полярных по функциям реплик. Например, М.М. Бахтин реакцию на «сообщение» (у него «утверждение») называет либо «возражением», либо – «согласием» [12, с. 255]. А Г.М. Кучинский обозначает реакцию на сообщение как выражение положительного или отрицательного отношения к нему [14, с. 55]. А Т.Г. Винокур выделяет пять вариантов реагирующих реплик на «сообщение»: разъяснение, добавление, возражение, согласие, оценка [7, с. 120].

Третий вид диалогического единства – «побуждение – выполнение (отказ от выполнения)». Следует отметить, что данное значение подразумевается почти всеми авторами проанализированных источников, однако оно вкладывается в разные номинации. Инициативные реплики, выделенные М.М. Бахтиным (предложение, приказание) [12, с. 256], по своей сути выполняют функции побуждения, а сопряженные с ними реплики – функции реакций на побуждение. Данные пары реплик также можно отнести к диалогическому единству «побуждение – реакция на побуждение». Можно отнести к данному диалогическому единству и формулы речевого этикета, названные в классификации Т.Г. Винокур [7, с. 120]. В большинстве формул речевого этикета заключено вежливое побуждение, что позволяет отнести их к рассматриваемому диалогическому единству.

Итак, несмотря на различное понимание единицы диалога в описанных подходах, в них общее указание на наличие инициативных и ответных реплик, связанных между собой функциональными отношениями. Отличаются выделенные реплики только наименованиями. Однако, номинации, использованные учеными, вполне сопоставимы по смыслу и функциональной значимости.

Обобщая проанализированные данные, можно выделить такие функциональные пары диалогических реплик (диалогические единства):

- вопрос – ответ;
- побуждение (предложение, приказание, просьба, пожелание, извинение и т.д.);
- реакция на побуждение (выполнение или отказ от выполнения);

– сообщение (информирование, утверждение) – реакция на сообщение (разъяснение, добавление, возражение, согласие, оценка и т.п.).

Следующий вопрос в исследованиях диалога касается особенностей его реплик. Ситуативный характер диалога, особенно диалога разговорного стиля, обуславливает краткость и простоту синтаксических и лексических средств. На типичность кратких, сжатых высказываний указывали многие исследователи. Для диалога нормативными считаются коммуникативно-целесообразные реплики, поэтому чаще всего диалогические реплики содержат в основном рему. Это положение имеет принципиальное значение для методики развития диалогической речи, поскольку существует порочная практика требовать от детей «полных» ответов. Большую роль в диалоге играют невербальные компоненты. Об этой особенности писал Л.В. Щерба. Сложные предложения, отмечал он, абсолютно не свойственны репликам в диалоге: «ситуация, жест, выражение лица, интонация – все это настолько помогает взаимопониманию, что речь легко сводится к одному словечку» [10, с. 115-116].

Диалог – не только форма речи, он еще и «разновидность человеческого поведения» [11, с. 133]. Как форма речевого взаимодействия с другими людьми, он подчиняется определенным, сложившимся в обществе правилам его ведения. Эти правила определяют социальное поведение людей в диалоге. Основные правила диалога содействуют социализации человека, вступающего в речевое взаимодействие с другими людьми. Правила ведения диалога опосредованы моральными и речевыми нормами. Поскольку диалог – это смена высказываний, связанных между собой одной темой, то вполне понятна целесообразность таких правил как: соблюдение очередности в разговоре; выслушивание собеседника, не перебивая; поддержание общей темы разговора. Ситуативность – особенность диалога как формы речи, поэтому нередко в диалоге жесты или мимика заменяют словесную реплику, отсюда возникает еще одно правило ведения диалога: смотреть собеседнику в глаза или лицо.

Моральные нормы регулируют поведение людей в социуме. Главное их назначение – жить в мире и согласии. Коль скоро, диалог – это взаимодействие людей (хотя и речевое) то он подчиняется правилам коллективного бытия. Участие в диалоге предполагает соблюдение главного правила: проявить уважение и внимание к собеседнику. Его реализация связывается с выполнением общих речевых правил: говорить спокойно, доброжелательно, с умеренной громкостью; строить свое высказывание так, чтобы не обидеть собеседника и чтобы оно было понятно ему; использовать литературную лексику.

Диалог нередко протекает или начинается в типичных, часто повторяющихся ситуациях общения. Правила поведения в этих ситуациях определяются речевым этикетом. Основными функциями речевого этикета являются контактно-устанавливающая функция и функция вежливости (когнитивная). Обе эти функции необходимы для установления и под-

держания доброжелательных контактов, дружеского или официально-вежливого, уважительного обхождения друг с другом.

Речевой этикет предусматривает, так называемые ритуализированные диалоги в стандартизированных (однотипных) ситуациях речевого общения (обращение и привлечение внимания, приветствие, знакомство, прощание, извинение, благодарность, поздравление, пожелание, соболезнование, сочувствие, приглашение, просьба, совет, одобрение, комплимент и т.д.).

Любая стандартизированная ситуация речевого общения конкретизируется и приобретает своеобразные формы и содержание в зависимости от лингвистического и общественного опыта общающихся людей. Естественно, что каждый конкретный акт прощания, приветствия, благодарности и т.п. добавляет к стандартным устойчивым формулам речевого этикета множество частных «приращений» или «развертываний».

Любая фраза речевого этикета адресована определенному лицу или группе лиц, поэтому естественным и желательным «приращением» к формуле речевого этикета будет обращение. Оно усиливает аппелятивную и конативную функции высказывания. Актуализация конативной функции формул речевого этикета происходит и за счет «приращения» к ним мотивировок. Развертывание, дополнение фраз речевого этикета обращениями и мотивировками делает реплики теплее и убедительнее. Кроме того, развертывание фраз индивидуализирует речь человека, создает определенный эмоциональный фон, подчеркивает значение произносимой фразы. С речевым этикетом теснейшим образом связаны невербальные средства коммуникации, они дополняют и уточняют словесную фразу, подчеркивая или уничтожая ее вежливое содержание. Самые вежливые обращения не произведут нужного впечатления, если будут сказаны небрежно, холодно, высокомерно [15, с. 22].

Таким образом, диалог – характеристика и базовое условие развития сознания и самосознания человека – многоголосие личностных манифестов и самоопределений окружающих людей. Всякое поведение – реплика в глобальном диалоге. Любое общение диалогично. Степень этой диалогичности определяется преодолением различных форм сопротивления и защиты, характерных для монологического (закрытого, ролевого, конвенционального, манипулятивного) поведения.

Литература

1. Гельгардт Р.Р. Рассуждение о монологах и диалогах (к общей теории высказывания) // Сборник докладов и сообщений лингвистического общества. Т. 2, вып. 1. – Калинин, 1971. – 547 с.
2. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – М., 1966. – 659 с.
3. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов / Диоген Лаэртский. – М.: Мысль, 1986. – С. 150-190.
4. Берков В.Ф. Культура диалога: учебно-методическое пособие / В.Ф. Берков, Я.С. Ясеневиц. – Мн.: Новое знание, 2002. – 152 с.

5. Изаренков Д.И. Обучение диалогической речи: монография / Д.И. Изаренков. – М.: Русский язык, 1981. – 136 с.
6. Брызгунова Е.А. Диалог / Е.А. Брызгунова // Русский язык. Энциклопедия. – М.: Советская энциклопедия, 1979. – С. 74-75.
7. Винокур Т.Г. Диалог / Т.Г. Винокур // Русский язык; Энциклопедия / гл. ред. Ю.Н. Караулов. – М.: Большая Российская энциклопедия: Дрофа, 1998. – С. 119-120.
8. Пустовалов П.С. Пособие по развитию речи / П.С. Пустовалов, М.П. Сенкевич. – М.: Просвещение, 1987. – 185 с.
9. Конюхова Н.И. Словарь-справочник по психологии / Н.И. Конюхова. – М.: Новая школа, 1996. – С. 32.
10. Щерба Л.В. Современный русский литературный язык / Л.В. Щерба // Избр. работы по русскому языку. – М.: Просвещение, 1957. – С. 113-129.
11. Якубинский Л.П. Язык и его функционирование / Л.П. Якубинский; отв. ред. А.А. Леонтьев. – М.: Наука, 1996. – 208 с.
12. Бахтин М.М. Проблема речевых жанров / М.М. Бахтин // Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1986. – С. 250-296.
13. Шведова Н.Ю. Очерки по синтаксису русской разговорной речи / Н.Ю. Шведова; Академия наук СССР. – М., 1960. – 170 с.
14. Кучинский Г.М. Диалог и мышление / Г.М. Кучинский; Белорус. гос. ун-т. – Минск, 1983. – 190 с.
15. Формановская Н.М. Русский речевой этикет: нормативный социокультурный контекст / Н.М. Формановская. – М.: Русская мысль, 2002. – 160 с.

Г. Төлеухан

Павлодар педагогикалық университет студенті, Павлодар қ.,

Б.Д. Ныгметова

филология ғылымдарының кандидаты, доцент

ҚАШЫҚТЫҚТАН ОҚЫТУ АЯСЫНДА АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҒЫНДА ОҚУШЫЛАРДЫҢ КОММУНИКАТИВТІК ДАҒДЫЛАРЫН ДАМЫТУ

Аңдатпа. Мақалада қашықтықтан білім берудің психология-педагогикалық ерекшеліктерін және оқытудың осы түрі асында білім алушылардың коммуникативті дағдыларын арттыру жолдарын қарастырылады. Коммуникативтік дағдыларды игеру процесі – шет тіліндегі сөйлеу әрекеті мен қарым-қатынастың әр түрлі түрлерін автоматтандыруға бағытталған әрекеттерді бірнеше рет орындау. Негізгі назар оқушылардың виртуалды білім беру процесі кезінде олардың коммуникативті дағдыларды игеру, ақпаратты қабылдау, шет тілдік ортаға бейімделе алу және әр оқушының жеке қызығушылықтарын, процесті ұйымдастыруда олардың жас ерекшеліктерін ескере отырып осы мәселелерді қалай шешуге болатындығына аударылған. Сонымен қатар әр түрлі тақырыптар, мәтіндер, проблемалар, сөйлеу міндеттері сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерін қалыптастыруға, қарым-қатынас құралы ретінде шет тілін қолдануды қамтамасыз ететін әлеуметтік-мәдени дағдыларды дамытуға қалай әсер ететіндігі жайлы көзқарастар ұсынылады.

Тірек сөздер: қашықтықтан оқыту, қашықтықтан оқыту технологиясы, қарым-қатынас, қарым-қатынас дағдылары, қарым-қатынас қызметі, тілдік білім дағдылары.

Аннотация. В статье рассматриваются психолого-педагогические особенности дистанционного образования и пути повышения коммуникативных навыков обучающихся при данном виде обучения. Процесс овладения коммуникативными навыками – многократное выполнение действий, направленных на автоматизацию различных видов речевой деятельности и общения на иностранном языке. Основное внимание уделяется тому, как учащиеся в процессе виртуального обучения овладевают коммуникативными навыками, восприятием информации, умением адаптироваться к иноязычной среде и решать эти задачи с учетом индивидуальных интересов каждого учащегося, их возрастных особенностей в организации процесса. Также предлагаются взгляды на то, как различные темы, тексты, проблемы, речевые задачи влияют на формирование различных видов речевой деятельности, на развитие социокультурных навыков, обеспечивающих использование иностранного языка как средства общения.

Ключевые слова: дистанционное обучение, технология дистанционного обучения, коммуникация, коммуникативные навыки, коммуникативная деятельность, навыки языкового образования.

Summary. The article deals with the psychological and pedagogical features of distance education and ways to improve the communication skills of students in this type of training. The process of mastering communication skills is the repeated performance of actions aimed at automating various types of speech activity and communication in a foreign language. The main focus is on how students in the process of virtual learning master communication skills, information perception, the ability to adapt to a foreign language environment and solve these problems taking into account the individual interests of each student, their age characteristics in the organization of the process. It also offers views on how various topics, texts, problems, and speech tasks affect the formation of various types of speech activity, and the development of socio-cultural skills that ensure the use of a foreign language as a means of communication.

Keywords: distance learning, distance learning technology, communication, communication skills, communication activities, language skills

Қазіргі заманғы білім мен ақпараттың өсіп келе жатқан ағымы, әртүрлі мәдениеттердің өзара араласуы, адам қызметінің әртүрлі салаларында көптеген біліммен жұмыс істеу қажеттілігі жағдайында дамиды. Білім беру реформасы ақпараттық, виртуалды және коммуникациялық технологиялардың қарқынды дамуына байланысты студенттердің оқу кезеңін қысқартуға, білім мазмұнын өзгертуге, оқушылардың білімін тереңдетуге, олардың көкжиегін кеңейтуге, сондай-ақ оқытуды даралау мен саралауға бағытталған. Білім беруді жаңғыртуды жүзеге асыру шеңберінде инновациялық білім беруге қойылатын барлық талаптарға жауап беретін, интернет-бейнетехнологияларды, заманауи мультимедиялық интерактивті жабдықтарды пайдалануға негізделген және негізгі білім беру бағдарламаларын іске асырудың тиімділігін қамтамасыз ететін оқытудың жаңа нысаны болмай қалмайды. Қашықтықтан оқыту мұндай талаптарға сәйкес келеді, оның мақсаты виртуалды және дәстүрлі білім берудің артықшылықтарын біріктіру болып табылады. Қашықтықтан оқыту әлемдік мәдени оқыту құндылықтарын игеруге, дүниежүзілік ғаламтор жүйесінде жиналған

білімді қолдануға және бірыңғай ақпараттық оқыту кеңістігінде ең жақсы мұғалімнің басшылығымен оқуға мүмкіндік беру дегенді білдіреді. Қашықтықта оқыту жоғарыда айтылғандай шет тілін оқытуда цифрлы технология және компьютер көмегімен білім беруді жүзеге асыру болып табылады. Шет тілін қашықтықтан оқытудың мақсаты арадағы кедергілер мен арақашықтықты жеңіп, оқушының жас ерекшелігіне қарамастан шет тілін оқып үйренуге көмектеседі.

Қашықтықтан білім беру тарихы негізінен баспа материалдарын қолдануға негізделген оқытудан басталды (XX ғасырдың бірінші жартысы), кейінірек мультимедиялық материалдар оқуға ене бастады. Қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту негізінен компьютерлік техника мен Интернет желісін қолданумен байланысты. Қазіргі уақытта қашықтықтан оқыту көптеген ғылыми зерттеулердің объектісі болып табылады.

Әдіскер Е.И. Дмитриеваның айтуынша, компьютерлік технологияларды пайдалану кезінде білім алушылардың нақты тілдік ортаға енуге мүмкіндігі пайда болады, бұл эффективті түрде шет тілін осы ортада қолданған кездегі тілдік барьерді азайтады, себебі, диалог немесе ақпарат алмасу студенттер арасында өтеді, берілген ақпарат және материалдардың мазмұны студенттер үшін қызықты әрі қабылдауға жеңіл болу үшін олардың өмірі үін маңызды ойлар мен ситуацияларды, сезімдерді, жоспарларды ұсыну қажет. Телебайланыстық қарым-қатынас осылайша оқушылармен жеке жұмыс жасаумен қатар, оқытудың басқа да әлеуметтік түрлерін қамтуға көмектеседі [1].

Қашықтықтан оқытудың ерекшеліктері төмендегідей:

– Оқу процесін әр білім алушының жеке бас ерешеліктерін ескере оырып жүзеге асыру.

– Жанама оқыту әдісі мұғалімнің немесе куратордың қатысуынсыз жүзеге аса алады.

– Оқытушының басты оқыту формасы – оқушылардың шығармашылық сипаттағы өзіндік жұмыстары болып табылады.

Қашықтықтан оқытудың басты принциптеріне жататын факторлар:

– берілетін білім құрылымы және тәсілі білім алушының жеке бас ерекшеліктеріне бағытталып жасалады;

– оқыту нәтижесі бойынша қойылған бағалар және берілген комментарийлер қойылған мақсатқа сай болуы қажет;

– оқыту процесінің жан-жақтылығы.

Білім беруді ақпараттандыру және оқытуды компьютерлендіру ұғымдарын бір бірінен ажырата білуіміз керек. Компьютерлендіру компьютерді тек оқу процесі кезінде кезінде пайдалану аумағын қамтиды. Бұл тұрғыда оның мүмкіндіктері өте кең: электронды оқулықтарды пайдалану, жаттықтыру тапсырмаларын беру, оқушылардың білімін тексеру, тест алу, әр түрлі онлайн форматтағы ойындар мен эстафеталар құрастырып, оған оқушыларды қатыстыру және т.б. Оқыту үрдісінде компьютер екі түрлі рөлде болуы мүмкін. Біріншісі ол

оқытудың нысаны ретінде, яғни компьютердің мүмкіндіктерін сезініп, оны әртүрлі жағдайда қолдануды үйрететін білім және дағдыларды меңгеру болса, екіншісі компьютер оқытудың құралы ретінде ол оқу процесінің тиімділігін арттырып, сапасын көтеруге көмектесетін құрал ретінде қарастырылған. Қашықтықтан оқыту әлемдік мәдени оқыту құндылықтарын игеруге, дүниежүзілік ғаламтор жүйесінде жиналған білімді қолдануға және бірыңғай ақпараттық оқыту кеңістігінде ең жақсы мұғалімнің басшылығымен оқуға мүмкіндік беру дегенді білдіреді. Қашықтықта оқыту жоғарыда айтылғандай шет тілін оқытуда цифрлы технология және компьютер көмегімен білім беруді жүзеге асыру болып табылады. Шет тілін қашықтықтан оқытудың мақсаты арадағы кедергілер мен арақашықтықты жеңіп, оқушының жас ерекшелігіне қарамастан шет тілін оқып үйренуге көмектеседі.

Қашықтықтан оқыту технологиясы – оқу үрдісі кезінде оқып-үйренушілер мен мұғалімдер арасындағы интерактивті өзара іс-әрекетке үйретіліп, материалдың негізгі көлемін оқып-үйренушілерге жеткізуді қамтамасыз ететін, оқылған материалды меңгеру бойынша және оқу үрдісі барысындағы оқушылардың өз бетімен жұмыс жасауына мүмкіндік беретін ақпараттық технология. Қашықтықтан оқыту – компьютерлік және телекоммуникациялық технологияларға негізделген оқытудың құралдары мен түрлері, білім беру үрдісінде үздік дәстүрлі және инновациялық әдістер қолданылатын, күндізгі және сырттай білім алу ретінде білімді қабылдау түрі болып табылады. Қашықтықтан оқыту – бұл оның субъектілері кеңістікте және мүмкін уақыт бойынша бөлінген, виртуалды ортада ақпаратты беру мен қабылдауды ескере отырып жүзеге асырылатын, оқу процесін ұйымдастырудың арнайы жүйесімен, оқу құралдарын әзірлеудің ерекше әдістемесімен және оқыту стратегиясымен, сондай-ақ электрондық немесе өзге де коммуникациялық технологияларды пайдаланумен қамтамасыз етілетін оқыту. Қашықтықтан білім беру әрбір адамның оқудағы жеке қажеттіліктерін қанағаттандыруға және дәстүрлі білім берудің оқушыларға жеке көзқарастың болмауы, Оқытудың белсенді нысандарын жеткіліксіз пайдалану, білім беру процесінің директивасы, оқушының дербес танымдық іс-әрекетіне әлсіз уәждеме, аумаққа және уақытқа қатаң байланыстыру, оқыту нәтижелерін бағалаудың субъективтілігі сияқты проблемаларын шешуге мүмкіндік береді. Осылайша, қашықтықтан оқыту дәстүрлі білім берудің кемшіліктерін оңтайлы жеңе алады және одан бірқатар көрсеткіштер бойынша ерекшеленеді:

– онлайн-қатысушылар мен жазбаларды қарау арқылы іс-шараларға қатысуды арттырады;

– уақыттың немесе географиялық қашықтықтың болмауына байланысты сабаққа қатыса алмайтын қатысушыларды тартады;

– дәрістен кейін электрондық материалдар мен бейнелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді;

– кез-келген бос уақытында онлайн режимінде оқуға қосылуға мүмкіндік беретін жаңа тыңдаушыларды тартады;

– азаматтардың барлық санаттары үшін, оның ішінде әлеуметтік қорғалмаған және мүмкіндігі шектеулі азаматтар үшін білім алудың қолжетімділігі мен үнемділігін қамтамасыз етеді;

– оқытудың жеке мазмұнын таңдау мүмкіндігін, сондай-ақ оқытудың тиімділігі мен нәтижелілігін қамтамасыз етеді;

– білімді меңгерудің жеке қарқынын таңдауға мүмкіндік береді;

– оқушының дербес танымдық қызметін ынталандырады.

Қашықтықтан оқыту курстарын дамыту жоғары еңбек сыйымдылығына ие, жеткілікті біліктілік деңгейін талап етеді және оқытудың осы түрінің **психологиялық-педагогикалық ерекшеліктерін** ескере отырып ғана сәтті бола алады. Қашықтықтан оқытудың негізгі компоненттерінің ерекшеліктерін қарастыратын болсақ: білім беру *субъектілері*, олардың арасындағы *байланыс жүйесі* және оқу процесі жүретін *орта*. Қашықтықтан оқыту моделі базалық құрауыш ретінде ақпаратты арнайы ақпараттық-білім беру ортасында (виртуалды) беруді көздейді. Қоршаған ортаның ерекшелігі оқу іс-әрекетінің барлық компоненттеріне түбегейлі әсер етеді: оқу мотивациясы, оқу жағдайы, оқушылардың білімін бақылау және бағалау.

Қашықтықтан білім беру процесінде әр пән жеке виртуалды білім беру ортасын дербес құрады, бұл оның әлеуметтену факторына, психологиялық мәселелерді құру және шешу құралына, жаңа әлеуметтік-мәдени тәжірибені қалыптастыру құралына айналады. Виртуалды білім беру процесі субъектінің өзі таңдаған салаларда дамиды адамның *жеке білім беру әлеуетін* пайдаланады. Субъектінің виртуалды білім беру кеңістігі тұлғаның барлық салаларының өзара байланысын көрсетеді: зияткерлік, эмоционалды, құндылық-мағыналық, мінез-құлық және т. б. жеке виртуалды Білім беру кеңістігін кеңейту процесі субъектінің сыртқы және ішкі психикалық белсенділігі, оның өзін-өзі тануы, сыртқы және ішкі өзара әрекеттесуі нәтижесінде жүреді.

Қазіргі кезеңде шет тілін қашықтықтан оқыту желісінде мыналарға назар аудару қажет: білім алушыларға қолданыстағы білім беру бағдарламалары шеңберінде немесе дербес тәртіппен өз білімдерін кеңейту және шет тілі бойынша біліктері мен дағдыларын жетілдіруге мүмкіндік беру. Қашықтықтан оқыту кезінде назарға алу керек көптеген аспектілер бары бәрімізге мәлім жағдай. Солардың бірі оқушылардың жанама оқыту кезіндегі коммуникативті дағдыларының даму барысы [2].

Мектепте шет тілін оқытудың коммуникативті бағыты қазіргі білім беру процесінің басым мақсаттарының бірі болып табылады. Бұл факт, бір жағынан, қоғамдағы және әр адамның өміріндегі коммуникативті процестердің айқын маңыздылығына байланысты. Екінші жағынан, ХХ ғасырдағы лингвистикалық және психологиялық ғылымдардың қарқынды дамуы, мәні, мағынасы, механизмдері, байланыс құралдары,

коммуникативті сәтсіздіктердің себептері және олардың алдын-алу және жеңу жолдары және т. б. тығыз байданыста. Мектепте шет тілін оқыту процесі, басқалармен қатар, ғылыми оқыту принципін жүйелі және дәйекті түрде жүзеге асыруы үшін қазіргі заманғы нормативтік құжаттар, оқу-әдістемелік жиынтықтар, мамандар, ғылымдағы басым идеялар мен тұжырымдамаларды барынша ескеруге тырысады.

Оқушылардың тұлғасын қалыптастырудағы коммуникативтік дағдылардың мәнін қарастыру үшін «*дағдылар*» түсінігін анықтау қажет. «Дағдылар» термині әрекеттерді орындаудың автоматтандырылған тәсілдерін білдіреді. Біздің ойымызша, қарым-қатынас дағдылары қарым-қатынас дағдыларымен анықталады.

Коммуникативті дағдыларды игеру шетелдік қарым-қатынасты оның функцияларының бірлігінде игеруді қамтиды: ақпараттық, реттеуші, эмоционалды-бағалау, этикет. Бірақ қарым-қатынас пен қарым-қатынас құбылыстары мен процестері адам өмірінің, санамен өзара әрекеттесудің көптеген салаларына енеді, сондықтан оларды зерттеу ғылыми көзқарастардың жаңа аспектілерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл, өз кезегінде, «қарым-қатынас», «қарым-қатынас дағдылары», «қарым-қатынас қызметі», «сөйлеу әрекеті», «коммуникативті мінез-құлық» және олармен тығыз байланысты «тіл» және «сөйлеу», «тілдік білім дағдылары», «сөйлеу білімі дағдылары» және т. б. ұғымдардың ғылыми зерттеулер барысында өсуіне әкеледі.

Ғалымдар коммуникативтік дағдыларды қалыптастырудың төрт негізгі кезеңін анықтайды:

1. Танысу
2. Дайындық (аналитикалық)
3. Стандарттау (синтетикалық)
4. Өзгерістік (ситуациялық)

Коммуникативтік дағдыларды игеру процесі – шет тіліндегі сөйлеу әрекеті мен қарым-қатынастың әр түрлі түрлерін автоматтандыруға бағытталған әрекеттерді бірнеше рет орындау. Орта мектепте шет тілін оқытудың мазмұны коммуникативтік дағдыларды қалыптастыру процесінде оқушылардың қарым-қатынас мәдениетін дамытуға бағытталған негізгі мақсаттарды жүзеге асырады.

Бұл дағдылар таза лингвистикалық дағдыларды (лексикалық, фонетикалық, грамматикалық) қалыптастыруды және оларды ауызша және жазбаша сөйлеуде нормативтік қолдануды қамтиды. Әр түрлі тақырыптар, мәтіндер, проблемалар, сөйлеу міндеттері сөйлеу әрекетінің әртүрлі түрлерін қалыптастыруға, қарым-қатынас құралы ретінде шет тілін қолдануды қамтамасыз ететін әлеуметтік-мәдени дағдыларды дамытуға бағытталған.

Қарым-қатынас процесін ұйымдастыруда оқушылардың жеке және жас ерекшеліктерін ескеру маңызды рөл атқарады. Кіші мектеп жасы ағылшын тілі сабақтарында қарым-қатынас дағдыларын игеруге өте

қолайлы. Осы жастағы пәнге деген сүйіспеншілік мұғалімнің сабақта жасайтын психологиялық жайлылық, қуаныш, қажеттілік және қарым-қатынасқа дайын болуымен өте тығыз байланысты.

Бастауыш мектеп жасына (6–10 жас) оқуға ынталандыру көзі болып табылатын жаңа қызметке деген қызығушылыққа негізделген мектепке дайындықпен сипатталады. Баланың мектепке дайындығы оның күнделікті қарым-қатынас, мәдениет пен мінез-құлық саласынан жеткілікті білімге ие болуымен, ынтымақтастық қабілетімен, оқуға деген құштарлығымен анықталады. Бұл қасиеттер отбасында, мектепке дейінгі жылдары қалыптасады және баланың мектеп өміріне енуі, оның мектепке деген көзқарасы және оқудың сәттілігі олардың қалыптасу деңгейіне байланысты.

Негізгі мектепте (5–10 сыныптар) шет тілін үйрену кезінде оқушылардың сөйлеу, оқу, тыңдау және жазудың әртүрлі стратегияларын меңгеру процесінде қарым-қатынас дағдыларын дәйекті және жүйелі дамыту басты назарда болады.

Қарым-қатынас дағдылары келесі негіздер бойынша қалыптасады:

а) тілдік білім мен дағдылар;

б) лингвистикалық және аймақтық білім.

Қарым-қатынас дағдыларына келесілер кіреді:

– күрделі емес, дәлме-дәл мәтіндерді (негізгі мазмұнын түсінумен және толық түсінумен) оқу және түсіну);

– оқу-еңбек, мәдени, тұрмыстық салалардың стандартты жағдайларында ауызша қарым-қатынас жасау;

– ауызша түрде өзіңіз туралы, Қоршаған орта туралы қысқаша айтып беріңіз, пікіріңізді, Бағалауыңызды білдіріңіз.

– қарапайым ақпаратты (хатты) жазбаша рәсімдеу және беру мүмкіндігі.

Осылайша, шет тілдері бойынша мемлекеттік білім беру стандартындағы коммуникативтік дағдылардың ең төменгі деңгейі анықталады. Сонымен, мектеп жасы шет тілін үйренуде оңтайлы. Бұл мектеп оқушыларында тек практикалық дағдылардың ғана емес, сонымен қатар белгілі бір жеке қасиеттердің болуын болуына ықпал етеді: қарым-қатынас, еркіндік, байланыс орнатуға деген ұмтылыс, ұжымда өзара әрекеттесу мүмкіндігі және т.б. Әрине, бұл балалардың дамуына немесе білім алу процесіне кедергі келтіруге емес, қарым-қатынас дағдыларын және оқушылардың жеке басын дамытуға бағытталған.

Қорытындыдай келе айтатын болсақ, заман ағымына сай білім алу қазіргі күннің ең өзекті мәселелерінің бірі болып табылады. Әлемдегі болып жатқан пандемиялық ахуалға байланысты қашықтықтан оқытудың да білім беру саласындағы орны мен атқаратын рөлі артқаны мәлім. Осы орайда мектеп оқушыларының қашықтықтан оқыту кезіндегі шығармашылық, креативтік және білім тұрғысынан қамтамасыз ету бүгінгі педагог мамандардың күн тәртібінде тұрған тақырып. Білім

алушыларға дәстүрлі білім беру атмосферасын құра алу, олардың білім беру процесі барысында коммуникативті дағдыларын толыққанды дамыта алуына жағдай жасау, оқу материалдарын ұйымдастыру және оның құрылымын талапқа сай етіп орындау сапалы білімнің негізгі құраушы факторлары.

Әдебиеттер

1. Мамаева Г.Н. Мектепте оқыту үдерісі: Оқулық. – Алматы, 2002.
5. Жетписбаева Б.А. Полиязычное образование: теория и методология: Монография. – Алматы: Білім, 2008.

А.Л. Яцык

*студентка Павлодарского педагогического университета, г.Павлодар,
Научный руководитель: З.К. Темиргазина
профессор, г. Павлодар*

СЛЕНГ В РЕЧИ СОВРЕМЕННОГО ПОДРОСТКА (ПО ДАННЫМ АССОЦИАТИВНОГО ЭКСПЕРИМЕНТА)

Андатпа. Мақалада жасөспірімнің жаргоны қарастырылады. Жас және аға буын арасында ассоциативті эксперимент жүргізе отырып, сленгті қолдану себептері анықталды. Сленг ойлар мен эмоцияларды айқын көрсетуге көмектеседі және олардың әлемінде ересектердің болуын шектейді деген қорытындыға келді. Сондықтан біз тәрбиеге жауапты болғандықтан, балалардың не өмір сүретінін және қай тілде сөйлейтінін түсіну маңызды.

Тірек сөздер: сленг, мектеп оқушылары, ата-аналар, эксперимент, сөздік.

Аннотация. В статье рассматривается сленг подростка. Проводя ассоциативный эксперимент между юным и старшим поколением, выделили причины употребления сленга. Пришли к выводу, что сленг помогает ярче выражать мысли и эмоции и ограничивает присутствие взрослых в их мире. Поэтому нам, ответственным за воспитание, важно понимать, чем живут и на каком языке говорят дети.

Ключевые слова: сленг, школьники, родители, эксперимент, словарный запас.

Summary. The article deals with the slang of a teenager. Conducting an associative experiment between the younger and older generations, they identified the reasons for the use of slang. We came to the conclusion that slang helps to express thoughts and emotions more vividly and limits the presence of adults in their world. Therefore, it is important for us, who are responsible for upbringing, to understand how children live and what language they speak.

Keyword: Slang, schoolchildren, parents, experiment, vocabulary.

Язык является мощным средством регуляции деятельности людей в различных сферах. Язык отражает особенности его носителей, их культуру и историю, реагирует на все изменения в обществе. Современный мир динамично развивается, и вместе с ним в постоянном развитии находится язык.

Все события, которые охватывают общество, влияют на живое развитие сленговой речи и добавляют в лексикон человечества новые фразы и выражения стремительно быстро.

Русский молодёжный сленг представляет собой интереснейший лингвистический феномен, бытование которого определяется не столько возрастными рамками, как это ясно из самого термина, сколько временными факторами.

Общение относится к числу важнейших для школьников сфер жизнедеятельности. При общении речь современной молодежи приводит в негодование педагогов, родителей, представителей старшего поколения, которые остро реагируют на незнакомые выражения.

Сленг – явление не новое, но, к сожалению, именно сейчас проблема использования сленгизмов подростками – стоит очень остро, потому что данные слова составляют основной лексикон подростков, вытесняя литературный русский язык.

Школьный язык – это возрастной язык, которым владеет каждый в момент обучения. Школьный сленг включает в себя: наименования учебных предметов, школьных оценок, наименование школьных помещений, отдельных работников школы, видов учебной деятельности. Наблюдая за школьным сленгом, стоит отметить, что любимым способом образования новых слов, является сокращение слова, либо отсечение его части, например: дискач – дискотека, шк – школа, училка – учитель. Также речь молодёжи богата словами – междометиями: «типа», «короче», «блин», «прикинь» и другие.

Проведя опрос среди учащихся 8 «б» класса, СОШГ №9 г. Павлодар, мы выяснили, откуда школьники узнают о сленговых словах?

- Интернет (тик ток, инстаграм) – 11 (55%)
- друзья – 8 (40%)
- телевидение – 1 (5%)

Диаграмма 1. Источники сленговой лексики

Больше всего нас интересовало, почему же молодежь любит употреблять в своей речи данные слова. Самый распространенный ответ среди восьмиклассников: сленг помогает ярче выразить эмоции и чувства, что составляет 44%, экономит время при общении, что составляет 33%, 13% считают, что все друзья говорят так. Около 7% школьников полагают, что сленг- это модно. 3% утверждают, что, говоря на таком языке, люди чувствуют себя «крутыми».

Диаграмма 2. Основные причины использования сленга

Таблица 1 По данным ассоциативного эксперимента:

	Ядро концепта (> 20%)	Базовый слой (> 10%)	Ближняя периферия (>2%)	Дальняя периферия (Индивидуальные ассоциаты)
Краш – объект обожания	Объект обожания (6) Любимый (6)	Милый (4)	Крушить (2)	Маленький(1) Ребёнок (1)
Слился – ушла	Сдалась (5) Бросить (5)	Слить в сеть (4) Проиграл (3)	Кинул (2)	Слил жидкость (1)
Чилить – отдыхать	Отдыхать (2) Ничего не делать (2)	Остужать (4) Отрываться (2)		Перчить (5)
Любимка	Любимая (12)	Любовь (3)	Подруга (4)	Река (1)
Го – идем	Движение (2) Идем (1)			Игра (5) Аббревиатура (2)
Катка (прохождение игры)	Раунд в игре (1) Бой (2)	Действие (3)		Катать тесто (5) Кататься на машине (5)

По данным эксперимента можно увидеть, что на иноязычные заимствования, даны единичные реакции. В основном заимствования с английского языка, возможно, проблема в знании языка.

Также наименьшее количество верных реакций, на компьютерный сленг, а именно игровой.

Наиболее точные реакции были на сленг образованный путём аффиксации, то есть с помощью аффикса, наиболее продуктивным аффиксом в сленге в современной молодёжи являются суффиксы –к (любимка, училка).

Важно понимать, что сленг зависит от коммуникативной ситуации, в которой находится человек в тот или иной момент. И говорить о том, что из-за сленга язык стал хуже или оказался «замусорен», некорректно. Язык меняется и подстраивается под обстоятельства. Это происходит автоматически. Если родители, которые родились в конце 80-х – начале 90-х, росли совершенно в другом мире. Всё было иначе: не так был развит интернет, не было социальных сетей, общение происходило через письма и телефон. Сейчас ситуация с точностью наоборот. Поколения меняются, какие-то вещи уходят в прошлое, другие приобретают новое значение.

– Стоит ли ругать школьника за сленговые выражения?

Да – 10%, нет – 90%. Потому что изменение языка – это процесс необратимый. Язык живой, он обновляется, развивается, и ругать ребёнка за новые «словечки» или сленговые выражения, которые непривычны для взрослого человека, это неправильно. Надо принимать эти перемены и понимать, что это новое поколение и говорит оно по-новому. Язык современных писателей, людей образованных и грамотных, совершенно отличается от языка писателей прошлого. И потому отрицать появление новых выражений и слов в языке – это бесполезно и совершенно бессмысленно.

Важным результатом эксперимента стал вывод, что 50% родителей интересуются лексиконом ребёнка. Не нужно это углублённо изучать, но игнорировать тоже не стоит. Потому что так можно отследить какие-то негативные процессы в жизни подростка и это поможет родителям лучше его понимать. Возможно, в какие-то моменты в диалоге с подростком стоит употребить пару его фраз, но этим не нужно злоупотреблять. Взрослому уже не стать подростком, он уже не сможет войти в эту социальную группу, поэтому, когда взрослый человек начинает употреблять много молодёжных выражений, это выглядит странно.

Сленг остается с молодежью, как островок естественности и свободы от мира взрослых. Сленг был, есть и будет. Хорошо это или плохо? Вопрос, по-видимому, неправомерный. Сленг нельзя ни запретить, ни отменить. Он меняется с течением времени, одни слова умирают, другие – появляются, точно так же, как и в любом другом языке. Конечно, плохо, если сленг полностью заменяет нормальную речь, но представить современного молодого человека совсем без сленга невозможно. Главные достоинства – выразительность и краткость, поэтому в настоящее время сленг употребляется в прессе и даже в литературе для придания

речи живости. Несмотря на все плюсы употребления сленга, выделяемые молодежью, и минусы, отмечаемые лингвистами, молодежный жаргон интересен и тем, и другим с точки зрения наполнения как емкого смыслового, так и творческого языкового.

Литература

1. Матюшенко Е.Е. Современный молодежный сленг: формирование и функционирование: автореф. дис. ... канд. фил. наук: 08.10.2007 / Е.Е. Матюшенко. – Волгоград, 2007. – С. 188.
2. Мокиенко В.М. Большой словарь русского жаргона / В.М. Мокиенко, Т.Г. Никитина. – СПб.: Норинт, 2000. – С. 717.
3. Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / С.И. Ожегов. – М.: Просвещение, 1999. – С. 944.

СОДЕРЖАНИЕ

1 СЕКЦИЯ

Жалпы және инклюзивті білім беру жүйесіндегі цифрлық перспективалар
Цифровые перспективы в системе общего и инклюзивного образования

А.Е. Азбебаева, З.Е. Жумабаева Ерте жастағы балаларды тәрбиелеудің француздық үлгісі	4
А.А. Айтқалиева, А.А. Жусупова Тірек-қимыл аппараты зақымданған спортшы балаларға бочча спорттық жаттығуларының тигізетін әсері	9
А. Айгожина, Б.Ф. Сарсенбаева Студенттерді отбасылық өмірге дайындауда ЖОО-ның рөлі	14
С.Ш. Акимниязова, Б.Ф. Сарсенбаева Болашақ мұғалімнің коммуникативтік құзыреттілігін қалыптастырудың педагогикалық негіздері	19
Н.Е. Алибекова, А.Ж. Аплашова ЖОО-да студенттердің көшбасшылық қасиеттерін қалыптастырудың психологиялық педагогикалық негіздері	25
К. Алиякпарова Проблема психического здоровья подростков	30
М.И. Амангельдинова, Г.И. Жумажанова Система экскурсионных мероприятий с детьми младшего школьного возраста с задержкой психического развития в специальных образовательных организациях	37
Ж.И. Аманова, Б.К. Сулейменова Сөйлеу тілі бұзылған балалардың инклюзивті білім беру жүйесіндегі цифрлық перспективалары	42
К.А. Арефьева, Э.Ю. Сарсембаева Мобильное приложение «Лучик» для развития активного словаря у дошколь- ников с нарушением слуха	47
А.Б. Ахметова, А.Х. Халелова Денсаулық мүмкіндіктері шектеулі балаларды әлеуметтендіру	53
А.С. Байгабылова, Э.Ю. Сарсембаева Формирование речи у детей старшего дошкольного возраста с РАС посредством АВА-терапии	58
А.Г. Байменова, Б.М. Жапарова Бағалаудың кіші мектеп жасындағы оқушылардың оқу мотивациясына әсері	63
А.В. Бутько, Э.Ю. Сарсембаева Коррекция ЗРР с помощью логоритмики с использованием компьютерных технологий у детей дошкольного возраста	68
Н.Ш. Гайнутдинова, Э.Ю. Сарсембаева Применение информационно-коммуникационных технологий по развитию понимания речи детей с сенсорной алалией	73
Д.А. Досбергенова, Э.Ю. Сарсембаева Использование компьютерных технологий в инклюзивном образовании	79
И.Н. Дьякова, М.В. Иващенко Проблемы профессионального самоопределения студентов	82

Г.Т. Есбай, А. Расола Мектепке дейінгі білім беру процесіндегі сандық технологиялар	87
А.Т. Жуматова, М.А. Кененбаева Бастауыш сынып оқушыларының функционалдық сауаттылығын сандық технология арқылы қалыптастыру	93
А.А. Зейнулла, А. Расола Инклюзивті білім беру жағдайында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану	99
А. Зейнулла, Н.С. Асенова Қазіргі кезеңде бастауыш мектептегі еңбек тәрбиесінің кейбір мәселелері	107
И.А. Искакова, Р.С. Мустафина Қазақстандағы инклюзивті білім беру	112
Б.О. Исабекова, Ж.Ж. Сергазина Этнопедагогический подход в воспитании культуры межнационального общения студента	117
Л.Ж. Касенова, Г.М. Курманова Мектепке дейінгі білім беру саласында мультимедиялық бағдарламаларды қолдану	123
А.В. Козлова, А.Т. Альбекова, А.Ж. Бахралинова О понятии «преемственность»	128
Е.В. Коньякова, С.В. Осипова Формирование цифровой грамотности у младших школьников	135
В.В. Костенко, Э.Ю. Сарсембаева Мелкая моторика как одна из ступеней в становлении речи. Рекомендации для родителей	138
Н.С. Котова, К.Г. Исинбаева Кибербуллинг как социально-педагогическая проблема современного общества в условиях цифровизации	144
М. Қуаныш, Б.Ф. Сарсенбаева Қазіргі отбасындағы қарым – қатынастың педагогикалық-психологиялық негіздері	150
О.А. Құлдошина, О.А. Колюх Проблема изучения эмоциональной стабильности личности в трудах ученых	155
О.А. Куликова, Е.Ю. Личман Специфика использования логоритмики на музыкальных занятиях в детском саду	160
А.К. Куренбаева, Б.К. Сулейменова Жалпы сөйлеу тілі дамымаған мектеп жасына дейінгі балалардың акт қолдану арқылы сенсорлық даму деңгейін қалыптастыру	167
М.Ю. Морозова, Д.Е. Кусаинова Вопросы интегрированного обучения; интеграция образовательная и социальная	173
А. Құсбекқызы, Л.А. Семенова Роль здорового образа жизни в сохранении и укреплении здоровья учащихся общеобразовательной школы	176
И.В. Лукичева, Э.Ю. Сарсембаева Развитие речи у детей с рас посредством внедрения альтернативной коммуникации	182

А.А. Лунгу, Э.Ю. Сарсембаева Дистанционное сопровождение родителей в формировании речи детей с аутизмом	187
М.С. Маты, М.А. Кененбаева Математика пәнін оқытуда белсенді әдіс-тәсілдерді қолдану ерекшеліктері	195
А.К. Меденова, А.К. Сатынская Гуманитарлық цикл сабақтарында негізгі мектеп оқушыларының сыни тұрғыдан ойлауын дамыту	199
Ж. Мерденова, З.Ш. Шавалиева Оқушыларға кәсіби бағдар беру жөніндегі жұмыстың ерекшелігі	207
Ұ. Молдажан, М.А. Кененбаева Бастауыш мектепте сандық технологияны қолданудың мәселелері	211
А.Д. Мехманов, А.Ж. Аплашова Полиэтностық ортадағы студент тұлғасының танымдық іс-әрекетінің дамуы	216
Л.М. Мұсатіла, М.А. Кененбаева Оқушы білімін криериалды бағалау нәтижесіне ата-аналардың көзқарастары	221
Л.М. Мұсатіла, М.А. Кененбаева Бастауыш мектеп математикасын оқыту барысында таным белсенділігін арттырудың әдіс-тәсілдері	227
Е.А. Никитина (Окулова), Э.Ю. Сарсембаева Сенсорное развитие детей дошкольного возраста с РАС на индивидуальных занятиях с добавлением цифровых устройств	235
А.Ш. Нұрмұхан, Б.Ф. Сарсенбаева Болашақ мұғалімдерді отбасылық өмірге дайындаудың психологиялық- педагогикалық мәселелері	240
Ә.М. Оңалбай, А.К. Сатынская Пандемия жағдайындағы цифрлық білімнің бастауыш сынып оқушыларының мектеп-интернатта оқуға бейімделуіне әсері	247
Г.К. Өміржан, Г.С. Аяпбергенова Жоба әдісі оқытудың заманауи технологиясы ретінде	251
Г.К. Өміржан, Р.Х. Кошкимбаева Тұлға қалыптастырудағы оқыту технологияларының алатын орны	256
А.Ю. Тельникова, Р.Н. Демиденко Цифровые технологии системы образования в личностном и профессиональном самоопределении старшеклассников	262
Н. Раимбекова, Б.Ф. Сарсенбаева Болашақ мұғалімнің кәсібилігінің теориялық негіздері	268
Д.Т. Рамазанова, Б.Ф. Солтанбаева Көптілдік аясында биологияны оқыту кезінде инфографиканы пайдалану	272
Б. Сайфурова, Б.А. Нурмагамбетова Әл Фараби адамгершілік тәрбиесі туралы	277
А. Саруарова, Б.Ф. Сарсенбаева Бірінші сынып оқушыларының психикалық даму ерекшеліктері – мектепке бейімделуінің феномены ретінде	282
Г.Т. Сейтманова, Г.И. Жумажанова Творческое развитие подростков с ограниченными возможностями в педагоги- ческой теории и практике	287

Ш.Ж. Серикбаева, А.Ж. Аплашова Тұлға құрылымы және оның дамуындағы құндылықтық бағдарлар жүйесінің орны мен рөлі	292
А.Ж. Темиржанова, З.Е. Жумабаева Дәстүрлі және компьютерлік ойындар мен диалогтік сөйлеу	298
S.N. Tokabayeva, M.S. Mantykova, Z.K. Kulsharipova Humanitarian technologies in the digital age	304
Л.Е. Туктагулова, Ж.Т. Измайлова Применение информационно-коммуникационных технологий в коррекционной работе логопеда с детьми с ОНР	307
К. Умишева, Б.Д. Каирбекова Педагогическое сопровождение одаренных детей в общеобразовательной школе ..	313
М. Урумбетова, Л.А. Семенова О готовности будущего учителя к развитию творческого потенциала школьника ..	319
Н.В. Фаизова, Э.Ю. Сарсембаева Формирование навыка чтения у детей младшего школьного возраста с общим недоразвитием речи	324
В.С. Файзулина, Э.Ю. Сарсембаева Развитие слоговой структуры слова у детей старшего дошкольного возраста с моторной алалией	330
М.М. Файзуллова, Г.М. Бобизода Инклюзивное образование на уроках химии в условиях цифровизации образования	334
М.Ж. Хамитова, Б.Ғ. Сарсенбаева Болашақ мұғалімнің кәсіптік өзін-өзі айқындауын дамытудың шарттары	340
Айшолпан Шакирт, З.Ш. Шавалиева Инклюзивті білім берудің мазмұны мен бағыты	345

2 СЕКЦИЯ

Білім беруді цифрландыру жағдайында жаратылыстану-математикалық цикл пәндерін оқытудың заманауи мәселелері
Современные проблемы преподавания предметов естественно-математического цикла в условиях цифровизации образования

МАТЕМАТИКА

К. Биконов, А.Б. Найманова Методика изучения квадратных уравнений в курсе средней школы	352
Л. Елемес, Б.А. Найманов Тригонометриялық теңдеулерді шешудің әртүрлі тәсілдері	356
М. Қожабаева, Б.А. Найманов Тригонометриялық теңсіздіктерді шешу жолдары	360
А.С. Кабильдинова, Ғ.С. Джарасова Роль межпредметной связи в развитии концепции пространственного мышления учеников начальных классов	363
С. Кокарев, А.Б. Найманова Методика изучения производной в средней школе	370

Ж.К. Муканов, Т.И. Кадькалова Методы построения сечения многогранников и их сущность. Компьютерная графика	374
--	-----

ФИЗИКА

М.С. Темирханов, А.К. Беткулова, А.К. Сейтханова Конец эпохи миниатюризации интегральных схем или почему нельзя уменьшать техпроцесс бесконечно	380
Ж.З. Әбілғазы, Р.Н. Асылбаев Мектеп физика курсынан қашықтан оқыту технологиялары	387
Б.А. Аманбекова, Р.Н. Асылбаев «Оптика» бөлімін оқытуда проблемалық оқыту әдістемесін пайдалану	392
Т.А. Боднарчук, А.Н. Закутаев Домашние опыты как средство развития интереса к физике учащихся 8 класса	395
Р.Я. Вебер, Р.Н. Асылбаев Мектеп физика курсы төңірегінде оқушыларға экологиялық білім беру.	402
О.О. Есенгужинов, Р.Н. Асылбаев Комплекс упражнений по технологии CLIL	408
Д.Н. Тәліп, Р.Н. Асылбаев «Табиғаттың ғажайып құбылыстары» тақырыбы бойынша факультатив курсын құрастыру	413
Е.В. Ткалич, А.Н. Закутаев Современные проблемы преподавания физики в условиях цифровизации образования	417
А.Т. Тоқтаубекова, Л.А. Ельтинова 9 сынып «Механика» тарауына қалыптастырушы және жиынтық бағалауды қолданудың әдістемелік негіздері	424
Д. Хызархан, Р.Н. Асылбаев «Физика және музыка» факультатив курсын құрастыру	430
А.А. Турлубаев, А.Н. Закутаев Опыт применения рефлексии на уроках физики в школе	434
Н. Юлдашева, Л.А. Ельтинова Физиканың медицинада қолдануының факультатив курсын құрастыру әдістемесі	440

ИНФОРМАТИКА

А.Ж. Ахметова, К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова Использование игровых технологий при обучении информатике	444
С.А. Абдрахман, Қ.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазинова Arduino микроконтроллерінің өндірістік революциялық техникалардың прогрессіне ықпалы	448
Г. Ахтай, С.К. Асылбекова 1 сынып оқушыларына ағылшын тілін оқыту үшін электрондық қосымшасын әзірлеу	452

Н.Л. Блок, К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазина Использование онлайн ресурса Google Classroom в условиях цифровизации в образовании	458
А.Ю. Волочаев, К.М. Мухамедиева Применение онлайн-сервиса Mentimeter в обучении информатики	462
Т.Д. Есенкулова, Р.А. Ельтинова, К.М. Мухамедиева Возможности использования виртуальной доски «Padlet» для организации учебного процесса в условиях дистанционного обучения	466
А.З. Бакыбаева, Н.А. Жангазина, Р.А. Ельтинова, К.М. Мухамедиева Инклюзивті білім беруде цифрлық технологияларды қолдану	470
Х. Зайтханова, С.К. Асылбекова 3 сынып оқушыларына ақпараттық-коммуникациялық технологиялар пәні бойынша қызықты тапсырмаларды әзірлеу	475
А.С. Касымканова, Н.А. Каирденова, А.Ж. Асаинова Использование индивидуальных образовательных траекторий учащихся с особыми образовательными потребностями при дистанционном обучении	482
К. Клименко, Г.Ш. Нургазина Возможности Articulate при разработке мобильных приложений	487
А.С. Кусаинова, К.М. Мухамедиева, Г.Ш. Нургазина Использование метода проектов в обучении образовательной робототехнике	492
Д.В. Масыгин, А.Ж. Асаинова Использование интерактивных игровых онлайн-платформ на уроках информати- ки для развития критического мышления и повышения мотивации учащихся ..	496
Т.Ф. Медведева, Д.Б. Абыкенова, К.М. Мухамедиева Применение виртуальных досок Whiteboardfox и Whiteboard.fi как средства повышения эффективности учебного процесса в условиях дистанционного обучения	500
А.Д. Нуртаева, Д.И. Кабенов Оқушылардың өзіндік жұмыстарын ұйымдастыруда скринкастинг технология- сын қолдану	505
Ф.Д. Пираков, В.В. Кручинин Опыт внедрения системы для проведения образовательных конкурсов на плат- форме электронного портфолио	509
Ж.К. Ташкенбаева, Р.А. Ельтинова Толықтырылған шынайылық жұмыс принципі	514
М.Н. Сагитова Возможности Steam-подхода на уроках химии	517
А.О. Юсупова, Г.Ш. Нургазина Сервисы Google в образовании	520

ХИМИЯ

А.А. Бейсекова Заманауи оқыту технологиялары: химия сабағында ақпараттық коммуникация- лық технологияларды пайдалану	524
А.Б. Қастаева, К.К. Досмағұлова Қоректік заттардың рационды тамақтанулағы физиологиялық ерекшеліктер	528

Г.А. Қасымбек, М.К. Еркибаева Білім беру орындарында интерактивті оқыту әдістерін қолданудың ғылыми-педагогикалық негіздері	532
З.Ш. Мұхамбетәлиева, Р.Ж. Мұқанова Жеке тұлғаға бағытталған оқыту технологиялары	539
А.Ю. Лисина, Д.А. Прокопчик, С.Г. Музыка Исследование содержания вредных веществ в атмосферном воздухе г. Павлодара	543
А.О. Ташкенбай, Қ.К. Досмағұлова Химия пәнінен ауыз суды зарарсыздандыру әдістері мен технологияларын оқыту әдістемесі	546
Хавдыл Жанаргүл, Р.Ж. Муканова Жеке және ұжымдық жұмыс түрлері арқылы химия сабақтарында оқушылардың танымдық қызығушылығын дамыту	551
Г.Т. Тоқтаубекова, Р.Ж. Мұқанова Химиялық эксперимент оқыту әдісі ретінде	555
З.Д. Турсынханова, М. Баймұрат Қашықтықтан оқыту әдістерін химия сабағына қолдану	560
В. Фрикк, В. Веремчук, Л. Веремчук, О.С. Ачкинадзе Нестандартные химические задачи как метод и как средство обучения	566
А. Халамсия, С. Сағындық, М. Баймұрат Қашықтықтан оқытудың бағдарламаларын химия пәнінде қолдану	573

БИОЛОГИЯ

Д.Х. Абраева, Е.С. Габдуллин Использование результатов исследования по гидробиологии на занятиях в вузе	581
У.К. Аспандиярова, С.Ж. Кабиева Өндірістік сала қызметкерлерінің денсаулық жағдайы және әртүрлі аурулардың алдын алу бойынша ұсынымдар әзірлеу	588
А.А. Байкадамова, Н.П. Корогод Использование информационных технологий на уроках биологии в условиях модернизации образования	593
А.А. Ермаханова, Н.П. Корогод Особенности использования дидактического материала на уроках биологии для активизации мыслительной деятельности учащихся в полиязычных классах	597
Б.С. Жалелова, С.Ж. Кабиева Биология сабақтарында мектеп тәжірибесінде графикалық суреттерді қолдану	602
В.Е. Журавлёва, Н.Е. Тарасовская Берёза повислая: морфологические особенности, хозяйственное значение	607
М.С. Жолдасбекова, С.Ж. Кабиева Павлодар қ. және Ақсу қ. жерүсті көздерінен су сынамаларын салыстырмалы талдау	612
А.И. Завалишина, Б.К. Жумабекова Формирование научно-исследовательских навыков с использованием виртуальных лабораторий как часть проблемно-ориентированного обучения	619

С.С. Искакова, Г.К. Тулиндинова Проблемы преподавания уроков биологии по обновленной программе в школе	628
Г.К. Кабдолова, К.У. Базарбеков Теоретические основы использования результатов исследований ихтиофауны Павлодарского Прииртышья в подготовке будущих учителей	635
Б.К. Каримова, Н.Е. Тарасовская Значение задач по генетике кошек в курсе прикладного изучения генетики и эволюционного учения в школе	639
А.В. Коханова, Н.Г. Иглина Проблемы адаптации к цифрофикации образовательного процесса	645
Ж.Э. Маркаич, Г.Е. Асылбекова Разработка учебно-методического материала по практикуму биологии	651
Е.А. Мұсылманбек, Г.Е. Асылбекова Использование результатов ихтиологических исследований на уроке используя программу Google Earth	657
А.Е. Мартынов, Н.Г. Иглина Дистанционное сопровождение уроков окружающего мира в начальной школе	661
А.О. Рахманова, Н.П. Корогод Павлодар облысы аумағында өсімдіктердегі техногендік элементтердің таралуын талдау	667
Р.Р. Самекова, Н.П. Корогод Формирование исследовательских умений учащихся 7–8 классов при изучении природных объектов	673
Б.С. Сапарбекова, Н.П. Корогод Оқушылардың шығармашылық қабілеттерін дамыту және олимпиадаларға қызығушылығын арттыру үшін биология пәні бойынша әдістемелік құрал әзірлеу	678
Ш.Е. Сулейменова, Н.П. Корогод Эффективность применения дидактических игр с элементами трехязычия на уроках биологии	685

ЭКОЛОГИЯ ЖӘНЕ ГЕОГРАФИЯ

М.Л. Айтбаева, Ә.Қ. Елемесов «Жылаған Ата» үңгірі мен бұлағы	691
М.Л. Айтбаева, Ә.Қ. Елемесов Павлодар облысы халқының 2010–2020 жылдардағы демографиялық жағдайының салыстырмалы талдауы	697
Қ.Ж. Айтжан, М.К. Омаров Павлодар облысындағы ормандар мен көгалдандыру мәселелері	703
Қ.Қ. Ералиева, Ә.Қ. Елемесов Қаратаудың қойнауындағы киелі орын – ұқаша құдығы және абаттандыру мәселелері	708
К.С. Оразова, М.К. Омаров География курсының оқытудағы практикалық жұмыстарды өткізу мәселелері	713
Т.В. Штерц, С. Ш. Смаилов Особенности работы с одарёнными, обучающимися по предмету географии (7 класс)	719

С.А. Марганбаева, М.К. Омаров

Павлодар облысының табиғи – шаруашылық жүйесі, қалыптасуына кері әсер ететін факторлар 725

3 СЕКЦИЯ

Сандық буынмен жұмыс істеуге шығармашылық мамандықтар дайындау
Подготовка творческих специальностей к работе с цифровым поколением

А.И. Астафьева, Б.А. Нурумов

Специфика и возможности использования техники ниткография в творческой деятельности учащихся 8 класса 733

Ж.М. Абикиев, Е.Ю. Личман

Музыкальное просвещение молодежи Павлодарского региона через блоггерство ... 741

М.А. Байтанаева, М.Ш. Алинова

Көркем еңбек сабақтарында сандық білім беру ресурсы оқушылардың ақпараттық күзiреттiлiгiн дамыту құралы 748

Р.С. Добров, Н.Т. Смайлова

Развитие критического мышления на уроках художественного труда с применением ДОТ 756

Р.Е. Ишимова, Жанайхан Еркін

Жеке тұлғаға ұлттық құндылықтар арқылы музыкалық тәрбие беру 762

Н.П. Корсунова

Взаимосвязь развития речи и мелкой моторики у детей с нодда на занятиях трудового воспитания через приемы работы в технике «изонить» 770

О.А. Қуликова, Е.Ю. Личман

Специфика использования логоритмики на музыкальных занятиях в детском саду 775

К.С. Маева, Жанайхан Еркін

Қылқобыз аспабының шығу тарихы және зерттелуі 781

К.В. Миненко, Е.Ю. Личман

Психологическое и эмоциональное развитие учащихся на уроках эстрадного вокала в условиях центра творчества 788

Е.И. Невзгодова, Э.Ю. Сарсембаева

Сказкотерапия как метод формирования диалоговой речи у детей с нарушением слуха (слабослышащие) 792

В.Р. Нурғалиева, Б.А. Нурумов

Дидактические возможности и методы на уроках по развитию художественного восприятия через портретный жанр в 6 классе 798

А.Г. Сағындыков, Е.С. Сағандыков,

А.М. Файзулла, Ж.А. Усина

Қазақша күрестегі техникалық-тактикалық әдіс – тәсілдері 800

Н.П. Фисунова

Нетрадиционные техники изо для детей с нарушениями опорно-двигательного аппарата 805

Ф.Ф. Султанова, Ф.А. Қурабаева

Применение структурно–логических схем на уроках художественного труда 807

А.Н. Хамитов, Жанайхан Еркін

Музыкалық шығармаларды тыңдау және қабылдауды дамыту жолдары 813

Е.В. Якушевская, Е.Ю. Личман Ансамбль ложкарей: из опыта работы с детьми с особенностями развития в условиях детского дома	821
---	-----

4 СЕКЦИЯ

Цифрландыру жағдайындағы гуманитарлық ғылымның өзекті мәселелері
Актуальные проблемы гуманитарной науки в условиях цифровизации

С.У. Абдужалилов Цифровизация гуманитарного знания: содержание, проблемы, перспективы	832
А.Б. Абуова Особенности научного стиля речи научных работ учащихся	838
А.Б. Әлиқбар, А.Е. Каримова Алаш арыстары мен бүгінгі Қазақстан	845
Н.Ж. Алина, Л.Е. Токатова Биографическое время в автобиографической трилогии Л.Н. Толстого «Детство», «Отрочество», «Юность»	849
Ә.Т. Аустинязова, У.К. Доукариева Уилки Коллинз и его мировые произведения XIX века	854
Н.Е. Аяпберген, Н.Е. Кузембаев Қазақстан орта ғасырдағы ғылым орталығы	857
Е. Ахметов, А.С. Аманова Қашықтықтан білім берудің техникалық аспектілері және сипаттамасы	864
Т.Е. Ашимова, З.К. Темиргазина Язык тела как составляющая имиджа педагога	868
К.Е. Жайлау, Б.Н. Абдрахманов Мектепте дінтану пәнін оқыту ерекшелігі	873
Б.Е. Бірінбай, А.Е. Каримова Білім берудің жанартылған мазмұны аясында XVIII–XIX ғасырлардағы Қазақ- стан тарихын Ресейдің сыртқы саясатындағы орның танып-білу мәселесі жайлы	878
А.С. Берёзкина, М.С. Выхрыстюк Преподавание гуманитарных предметов в эпоху цифровизации	884
С.А. Болат, Н.Е. Кузембаев Батыс және шығыс түрік қағанаты болып бөлінуінің себебі және олардың арасындағы айырмашылықтар	890
М.К. Босова, З.К. Темиргазина Работа с текстом на уроках русского языка обновлённого содержания	894
К.П. Буркова, Ю.А. Прокопенко Educational online platform as a way of modern foreign language learning	902
М.Е. Вайленко, Ш.Е. Жандауова Возможности развития познавательных интересов у учащихся в начальной школе на уроках русского языка	908
Н.А. Ведерникова, М.С. Выхрыстюк Виды организации домашней работы и методика ее организации в эпоху цифровизации образования	914

А.М. Воронова, Е.Н. Мусаелян Применение современных информационных технологий в обучении англий- скому языку	920
А.С. Гаврилюк, М.С. Выхрыстюк Историческое значение деятельности М.В. Ломоносова в эпоху цифровизации	928
Д.А. Гладковский, Н.Е. Кузембаев Торговля и традиционные ремесла кочевников	934
К.В. Дмитриева, Г.Н. Старченко Методические приемы развития критического мышления на уроках литературы в 7 классе в условиях дистанционного обучения	940
Д.Е. Ермак, А.Е. Каримова Алаштың алыбы	946
М.М. Жақын, М.И. Оразханова Қазақ халқының жыр-дастандарындағы құда түсудің ерекшеліктері	952
М.А. Зейнекешев, Н.Е. Кузембаев Хакназар хан – правитель, объединивший страну	959
Имантай Акмарал, С.Н. Сүтжанов Абай Жұмбағының тұңғыйық тереңін танытқан	965
А.О. Кабдрахманова, Н.Е. Кузембаев «Қазақ» этнонимі жайлы деректер мен тарихнама	971
Р.Қ. Қалдыбаев, А.М. Садыкова «Ұлы даланың жеті қыры» бағдарламалық мақаласы және ұлт тарихын танудың жаңа кезеңі	977
Т.Ю. Калиева, З.К. Темиргазина Формирование навыков синтаксического анализа предложений учащихся 7-х классов в условиях дистанционного обучения	985
Т.Ю. Кукало, Г.С. Суюнова Возможности использования интернета при обучении русскому языку	990
А.М. Кобеева, Л.Е. Токатова Использование дистанционных образовательных технологий в преподавании литературы	996
Ж.И. Кожимова, Г.С. Суюнова Осложненное предложение с прагматической точки зрения	1003
А.А. Кучуркина, Р.Н. Демиденко Использование цифровизации для организации коллективной творческой деятельности подростков	1010
Д.А. Касым, Р.Н. Демиденко Решение проблемы исследования девиантного поведения с использованием цифровизации	1015
Л.И. Лукьяненко, З.К. Темиргазина Методы обучения учащихся лингвистическому и функционально-стилистиче- скому анализу неологизмов пандемического дискурса	1022
З.С. Маженова, А.К. Елемесов Ертiс-Баянауыл өңiрi сакральды орындарының зерттелуi жайлы	1027
Л.Р. Мельникова, Б.Н. Абдрахманов Диагностика и оценивание результатов обучения и освоения содержания курса ..	1032

И.Б. Макенова, З.К. Темиргазина Анализ заголовков СМИ на уроках русского языка как средство повышения учебной мотивации учащихся	1040
О.Н. Мергенева Использование творческих заданий при решении орфографических задач как средство повышения эффективности работы над ошибками	1044
А. Муратбек, Б.Ж. Сарыбаева Көпмағыналы сөздердің құрылымы және олардың жасалу жолдары	1050
О.А. Музычко, Ю.А. Прокопенко Teacher's role in the context of mobile foreign language teaching	1061
Д.О. Нуканова, Н.Е. Кузембаев Возникновение слова «Алаш», его смысл и значение в жизни казахского народа	1067
Д.Е. Омарова, А.А. Aldazharova N.V. Matveeva, Z.K. Kulsharipova On the humanization and digitalization of modern education	1073
Б.Н. Оразбаева, Ж.Ж. Нәбиева Бастауыш сыныпта ақпараттық – коммуникациялық технологияларды қолдану ..	1077
С.В. Орлова, М.С. Выхрыстюк Языковые нормы в произведениях Е. Шварца	1083
В.Э. Приз, Л.Е. Токатова Изучение художественного типа героя времени на уроках литературы в школе ...	1089
М.А. Полетаева, Г.К. Абзудинова Методы и приемы использования учебных словарей на уроках русского языка ...	1097
Г. Романқызы, Қ.С. Ерғалиев Өлшем-мөлшер фразеологизмдердің бейнелі мағынасы мен ішкі формасы арақатынасының ерекшеліктері	1104
А.Д. Сайгутина, К.Ж. Ибраева Actual problems of study materials development for e-teaching materials in university	1111
Е.Ә. Сайлауов, Н.Е. Кузембаев Сауда мен көшпенділердің дәстүрлі қолөнері	1122
Е.Ю. Салкеева, А.Е. Агманова Роль ассоциаций в формировании коммуникативной компетенции цифрового поколения	1128
Р.Қ. Сейтқазы, Н.Е. Кузембаев Қазақ мемлекетінің тарихы: қыпшақ хандығы, ақ орда, қазақ хандығы	1135
Р.Б. Сулайманова, М.С. Кулахметова Білім беруді цифрландыру аясында өзекті мәселелері	1140
А.Н. Семащенко, З.К. Темиргазина Художественный текст с позиций лингвистической прагматики	1146
Сьездұлы Дінмұхамед, А.С. Аманова Қазақстан тарихы сабағында білім беру сапасын арттыру үшін ақпараттық технологияларды қолдану	1149
Г.Б. Табулова, Г.С. Суюнова Языковые игры на уроках русского языка	1154
Е.Е. Терлеева, М.С. Выхрыстюк Новое направление в гуманитарных науках – digital humanities	1159

И.Н. Трофимова, Г.С. Суюнова Дискуссия как метод формирования коммуникативных навыков учащихся	1166
Т. Торай, А.С. Аманова Тарих сабағында картографиялық материалдарды қолданудың маңызы	1174
А.А. Черепкова, Н.Е. Кузембаева Распад и специфика Восточно-Тюркского и Западно-Тюркского каганатов	1179
Н.К. Шингисова, Г.С. Суюнова Речевая агрессия педагогов: сущность, причины, виды, пути преодоления	1186
С.А. Шульц, А.А. Долгова, Ю.А. Терещенко Возможности информационного ресурса «Duden» при изучении немецкого языка	1194
Р.А. Камарова Оқушылардың тілдерін түрлі тапсырмаларды қолдану негізінде дамыту	1200
Р.А. Камарова Оқушылардың тілін дамыту мақсатында шығармашылық қабілеттерін дамыту ...	1205
Б.Н. Сраилова Оқушылардың тілін дамыту мақсатында қолданылатын жұмыстар мен әдістер ...	1210
Б.Н. Сраилова Оқушылардың тілін дамытуда ізденіс жұмыстары мен қолданылатын әдістер	1215
Б.Қ. Умбетова С. Исаевтың қосымшаларды жіктеудегі жаңашылдығы туралы	1220
Б.Қ. Умбетова Қазақ тіліндегі қосымшалардың грамматикалық мәнін оқыту	1223

5 СЕКЦИЯ

Сандық буынның мәдениетаралық байланысы Межкультурная коммуникация цифрового поколения

Ю.Д. Андриенкова К вопросу о международном движении Worldskills и перспективах развития в Казахстане	1230
Ш.Ж. Алимова Разработка массового открытого онлайн курса для формирования исследователь- ской компетенции обучающихся	1234
А. Ateikhan, А.К. Zhetpysbay Approaches of learning English for primary school students during distance education	1239
А.Т. Әлімқұл, Б.Д. Нығметова Ағылшын тілі сабағында оқушылардың шығармашылық қабілетін дамыту жолдары	1243
Р. Дамысқан, Ә.Қ. Жетпісбай Пән мен тілді кіріктіріп оқытуда CLIL-технологиясын қолдану	1250
К.К. Бекенова, А.Е. Агманова Роль языковых знаний в формировании межкультурной компетенции	1255
А.Б. Жаулыбаева, А.В. Алиясова Лингвопрагматические особенности экологического дискурса (на примере интернет-ресурсов Павлодарской области)	1260

П.Т. Жұмабай, М.А. Рамазанова Онлайн білім беру жағдайындағы оқушылардың дербестік оқуы	1265
V. Karachevtsev, Zh.K. Shirokova To the question of inclusive education applying in Kazakhstan	1272
Y.O. Kamesheva, B.T. Kulbayeva Speech situations as one of the effective means of increasing the communicative orientation of the lesson	1276
Д.А. Касенова, Ә.Қ. Жетпісбай Ағылшын тілін оқыту барысында бұқаралық ақпарат құралдарының электрондық түрлерін қолдану	1283
Г. Қонарова, Ә.Қ. Жетпісбай Фонетикалық дағдыларды қалыптастыруда ән көрнекілігін қолданудың тиімділігі	1288
А.Ж. Кошумбекова, Ә.Қ. Жетпісбай Компьютерлік технология негізінде ағылшын тілін оқытуды ұйымдастыру	1295
Е.П. Кузнецова, С.В. Осипова Исследование и применение коммуникативных стратегий и технологий в начальной школе	1301
Н. Қушнаева, Ә.Қ. Жетпісбай Өздік жұмысты ақпараттық-коммуникациялық технологиялар арқылы ұйымдастыру әдістері	1306
Ж.Е. Қулақбаева, Г.М. Гауриева Типы прецедентных текстов	1312
А.Б. Кенбаева, Г.М. Гауриева Пространственные ориентиры в мировоззрении казахов	1318
Б.М. Нарбаева, Ж.К. Сағынтаева Жазба жұмыстары – оқушылардың функционалдық сауаттылықтарын дамыту жолы	1324
Д. Нурғалиева, Ә.Қ. Жетпісбай Ауызша шет тілдік қарым-қатынасты оқытуда оқу-сөйлеу дағдыларын қалыптастыру	1328
Г. Палмай, Ә.Қ. Жетпісбай Ағылшын тілі сабағында лексикамен жұмыс істеудің тиімді жолдары	1335
М.В. Петрицина, М.С. Кулахметова Расширение словарного запаса путем изучения художественных произведений классической английской литературы	1341
А.Б. Сафарбаев, Ә.Қ. Жетпісбай Ғылыми сөйлеу мәдениетінің синтаксистік белгілері	1346
А.Б. Сафарбаев, Ә.Қ. Жетпісбай Ағылшын тілінде сөйлеу мәдениетін оқыту әдістері мен тәсілдері	1351
А.Е. Сейсембаева, Б.Т. Кульбаева Шетел тілдері лексикасын оқытудағы шығармашылық негіздемелер бойынша маңызды әдіс тәсілдер	1356
Ә.Т. Смағұл, Б.Т. Кульбаева Письменный перевод как средство обучения иностранному языку в среднем профессиональном образовании	1361
О.Т. Тасболатов, Б.Т. Кульбаева Formation of sociocultural competence in communicative educational practice	1367

<i>A. Stadnichenko, Zh. K. Shirokova</i> Features of English Punctuation When Writing an Essay	1374
<i>Г.К. Токылтаева, Г.К. Абзудинова</i> Методика использования занимательного материала на уроках русского языка ...	1379
<i>Г.Т. Пірімбетова, Г.М. Гауриева</i> Сущностные характеристики социально-символического речевого поведения	1386
<i>Ж.Т. Искакова, А.В. Алиясова</i> Диалог как основная форма речевого взаимодействия	1393
<i>Г. Төлеухан, Б.Д. Нызметова</i> Қашықтықтан оқыту аясында ағылшын тілі сабағында оқушылардың коммуникативтік дағдыларын дамыту	1400
<i>А.Л. Яцык, З.К. Темиргазина</i> Сленг в речи современного подростка (по данным ассоциативного эксперимента)	1407

ПЕДАГОГТИ ЦИФРЛЫҚ ҰРПАҚПЕН ЖҰМЫС ІСТЕУГЕ ДАЙЫНДАУ
жас ғалымдар, магистранттар, студенттер және мектеп оқушыларының
халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары

ПОДГОТОВКА ПЕДАГОГА К РАБОТЕ С ЦИФРОВЫМ ПОКОЛЕНИЕМ
материалы международной научно-практической конференции
молодых ученых, магистрантов, студентов и школьников

Компьютерная верстка: С. Пилипенко

Подписано в печать 28.05.2021.
Формат 29,7 × 42½. Бумага офсетная.
Гарнитура Times New Roman.
Объем 84,9 усл. печ. л. Тираж 300 экз.
Заказ № 1354

Редакционно-издательский отдел
Павлодарского педагогического университета
140002, г. Павлодар, ул. Мира, 60
<http://www.pspu.kz/>